PROCEEDING BOOK

www.anadolukongresi.org

ANADOLU
16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DECEMBER 20 - 22, 2024 – VAN

ISBN : 978-625-5962-04-1

Academy Global Publishing House

ANADOLU
16TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 20 - 22, 2024 – VAN

Edited By
PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conference : Prof . Dr. Ali Bilgili
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member:: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili
Organizing Committee Member: Prof. Dr. BAşak Hanedan
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Yakup Babayev
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. Mahrux Dövlətzadə
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.

Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

ANADOLU
16TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 20 - 22, 2024
VAN

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Azerbaijan – Iran -Sudan- Egypt – Syria- Israel - Saudi Arabia- Malaysia- South Korea- Nigeria – Ukraine – Uzbekistan- Kazakhstan- Romania.- Ethiopia.- South Africa.- Kenya.- Zambia.- Ghana.- Tunisia- Thailand- Poland- China- Sudan- Pakistan- Czech Republic- Serbia – Taiwan – Indonesia- Brazil- Argentina- Jamaica- Nepal – Bangladesh – Singapore – Russia

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
255 papers presented by participating from Turkey and 280 papers from other Countreies
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

Issued: 28.12.2024
ISBN: 978-625-5962-04-1

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India

Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795 05.10.2023
Konu : Görevlendirilme.

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Doğrulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8eec2b215b38 Doğrulama Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/ataturk-universitesi-ebys

Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik Ağ: http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr
Bilgi: Derya FINDIK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi BELGİN LİMAN**	1	ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE BABA KATILIMININ BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi BELGİN LİMAN Doç. Dr. AYLİN MENTİŞ
		2	INVESTIGATION OF DIGITAL GAME ADDICTION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS REGARDING PERSONALITY TRAITS AND BODY MASS INDEX	Assoc. Prof. Dr. Deniz Mertkan GEZGİN Clinical Psychologist Ecem ATABAY GEZGİN
		3	INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF CYBERCHONDRIA AMONG TEACHERS REGARDING VARIOUS VARIABLES	Computer Instructor Seda AVCI Assoc. Prof. Dr. Deniz Mertkan GEZGİN
		4	ORTAÖĞRETİM BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETİM PROGRAMININ KAPSAYICI EĞİTİM BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	HÜ SBE YL Öğrencisi, NURİYE BOLAT Dr. Öğr. Üyesi METİN KUŞ
		5	SONSUZLUK, BELİRSİZLİK VE TANIMSIZLIK KAVRAMLARINA YÖNELİK İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ KAVRAM YANILGILARININ BELİRLENMESİ	ÖKKEŞ BOYNUKISA Dr. Öğr. Üyesi NESLİHAN ŞAHİN
		6	PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS ILLUSTRATED CHILDREN'S BOOKS ACCORDING TO THEIR LEARNING STYLES	Yüksek Lisans Öğrencisi Nurefşan ÖZTÜRK Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' LONELINESS LEVELS AND THE RISK OF ONLINE ABUSE	Yüksek Lisans Öğrencisi Ceren AKKAYA Doç. Dr. Yaşar BARUT Prof. Dr. Soner ÇANKAYA

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Nurkan YILMAZ**	1	PLANLANMIŞ 8 HAFTALIK ANTRENMANLARIN BELİRLENMİŞ MOTOR BECERİ PERFORMANS ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
		2	SPOR OKULUNDA ANTRENMAN GÖREN ÇOCUKLARIN FLAMİNGO DENGE PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
		3	PHYSICAL EDUCATION TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARDS VIOLANCE PERFORMED AGAINST WOMEN IN THE NAME OF HONOR	Doktora Öğrencisi Burhan PARSAK Prof. Dr. Zeynep F. DİNÇ Prof. Dr. Leyla SARAÇ
		4	GELENEKSEL SPORLARIN TOPLUMSAL STATÜ VE AİDİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doç. Dr. Fatih KARAKAŞ Doktora Öğrencisi Faik ÖZ
		5	KAZAK BOZKIRLARINDA CENGİZ HAN'DAN GÜNÜMÜZE GELENEKSEL SPORLAR VE SAVAŞ SANATLARI	Doktora Öğrencisi Faik ÖZ Doç. Dr. Fatih KARAKAŞ
		6	SPORDA ŞİDDET: FENERBAHÇE-TRABZONSPOR MAÇINDAKİ TARAFTAR YORUMLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Kadir UÇAR Doç. Dr. Seda SABAH Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
		7	SPOR VE SOSYAL MEDYA: BİLGİ KAYNAĞI MI? BİLGİ KİRLİLİĞİ Mİ?	Yüksek Lisans Öğrencisi, Gökhan BAŞ Doç. Dr. Seda SABAH
		8	EXAMINATION OF PREVENT TO PARTICIPATION IN PHYSICAL ACTIVITY ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES	Doç. Dr. MEHMET FATİH YÜKSEL
		9	EARLY CHILDHOOD AND EXERCISE	Doç. Dr. MEHMET FATİH YÜKSEL

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr. Sevra Fırıncıoğulları**	1	AI AND HUMAN RIGHTS: THEORETICAL DISCUSSION	Dr. Öğr. Üyesi Özge Öz Döm
		2	UNIVERSAL HUMAN VALUES IN PAL STREET CHILDREN'S WORK	Doç. Dr. Sevra Fırıncıoğulları
		3	GENÇ ARAŞTIRMACILARDA BELİRSİZLİĞE TAHAMMÜLSÜZLÜK: NİTEL BİR ÇALIŞMA	Arş. Gör. Yağmur KAYA Prof. Dr. Seydi Ahmet SATICI Dr. Öğr. Üyesi Hasan KÜTÜK Doç. Dr. Begüm SATICI Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ
		4	OSMANLI DÖNEMİ GİYİM KÜLTÜRÜNDE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAYALI YAKLAŞIMLAR	Arş. Gör., FEYZA NUR KURAN
		5	FORDİST ÜRETİM TARZININ ÇALIŞMA HAYATINDA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER	Muhammed Vefa ŞAŞ
		6	KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTUNUN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Muhammed Vefa ŞAŞ
		7	ÇAĞDAŞ ELİTLER	Dr. Mehmet DEĞİRMENCİ

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ**	1	MATEMATİK VE BİLİM UYGULAMALARI DERSİ BİLİM UYGULAMALARI MODÜLLERİ KAZANIMLARININ BİLGİ VE BİLİŞSEL SÜREÇ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Lisansüstü Öğrenci, EBRANUR ULUSOY Doç. Dr. SALİH DEĞİRMENCİ Prof. Dr. SEVİLAY KARAMUSTAFAOĞLU
		2	DERS İMECE MODELİ UYGULAMASINDA MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN DEĞİŞİM ALANLARININ İNCELENMESİ	Yasemin AKAY Dr. Öğretim Üyesi Gülay AGAÇ Prof. Dr. Mehmet Fatih ÖZMANTAR
		3	MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN SAYI ÖRÜNTÜLERİNİ GENELLEMEDE ÖĞRENCİLERDE OLMASI GEREKEN BİLGİ VE BECERİLERE YÖNELİK FARKINDALIKLARI	Süleyman YILDIZ Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ
		4	ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE MÜZE ETKİNLİKLERİNİ UYGULAMA İLE İLGİLİ İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ	Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ
		5	TÜRKİYE VE BELÇİKA'DA İLKOKUL EĞİTİMİ: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR	Kübra TUTAL ŞENGEZER Prof. Dr. Belgin ARSLAN CANSEVER
		6	TÜRKİYE VE JAPONYA ÖĞRETMEN YETİŞTİRME SİSTEMLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ÇALIŞMA	İkra Çağla COŞKUN Prof. Dr. Belgin ARSLAN CANSEVER Prof. Dr. Pınar ÇAVAŞ
		7	THE STATUS OF OUT-OF-SCHOOL LEARNİNG ENVİRONMENTS İN THE MARİİF MODEL SCİENCE COURSE TEACHİNG PROGRAMME	Fatmanur Gür Doç. Dr. Kadriye Kayacan
		8	INVESTİGATİNG OUT-OF-SCHOOL LEARNİNG ENVİRONMENTS: THE CASE OF 'BİLGEHANE'	Doç. Dr. Kadriye Kayacan Fatmanur Gür

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Hare KILIÇASLAN**	1	ATIK BAZALT TOZU VE UÇUCU KÜL ESASLI GEOPOLİMERLERİN ERKEN YAŞ DAYANIM GELİŞİMLERİNİN ARAŞTIRILMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi Halime KARAMAN Doç. Dr. Serhat ÇELİKTEN
		2	BİMS BLOK ÜRETİMİNDE YÜKSEK FIRIN CÜRUFU VE PRİZ HIZLANDIRICI KATKI ETKİNLİĞİNİN ARAŞTIRILMASI	Yüksek Lisans Öğrencisi Halime KARAMAN Doç. Dr. Serhat ÇELİKTEN
		3	AYDINLATMA BAĞLAMINDA GÜVENLİK ALGISI: KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ KANUNİ KAMPÜSÜ'NDE YÜRÜYÜŞ DENEYİMLERİ	Öğrenci, MELİSA YALÇİN Öğrenci, TALHA NİYAZ Doç. Dr. Hare KILIÇASLAN
		4	CFRP LAMİNATE İLE YAPI GÜÇLENDİRME UYGULAMASI	Muhammet Hüseyin ŞENEL Dr. Öğr. Üyesi Erdem ÇOBAN
		5	ENZİMLERİ İYİLEŞTİRİCİ MADDE OLARAK KULLANARAK ASFALT KAPLAMALARININ KENDİ KENDİNİ İYİLEŞTİRİLMESİNİN ARAŞTIRILMASI	Lisans Öğrenci, NDEYE ASTOU SECK Doç.Dr., HALİL İBRAHİM YUMRUTAŞ
		6	6 ŞUBAT DEPREMLERİ SONRASI KIRSAL DEPREM KONUTLARI ULAŞIM VE OTOPARK ALTYAPILARININ İNCELENMESİ: KAHRAMANMARAŞ KIRSAL DEPREM KONUTLARI ÖRNEĞİ	Lisansüstü Öğrenci, ALİCAN ERGİN Dr. Öğr. Üyesi, ÖZLEM BATTAL ŞAL Doç.Dr., HALİL İBRAHİM YUMRUTAŞ
		7	VEHICLE IMPACT PERFORMANCE ANALYSIS OF FUEL STATION DISPENSER BOLLARDS VIA SIMULATION SOFTWARE JORDAN AND TURKEY CASE STUDY	TARIQ NAWWAF M SHAWABKEH Halil İbrahim YUMRUTAŞ Mustafa Yurdabal APAK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ**	1	TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN YABANCI SERMAYELİ MEVDUAT BANKALARININ ÇKKV YÖNTEMLERİ İLE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Eslem YÜZBAŞIOĞLU Prof. Dr. Selahattin KOÇ
		2	UNDERSTANDING WHAT TOTAL QUALITY MANAGEMENT (TQM) IS.	Assist. Prof. Dr. Oya ÖNALAN
		3	COMPARISON OF G7 COUNTRIES IN TERMS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INDICATORS: AN INTEGRATED APPROACH WITH LODECI AND MAUT METHODS	Dr. Öğr. Üyesi Serdar YARLIKAŞ
		4	AFET SONRASI EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Şule EKİNCİ Prof. Dr. Kahraman ÇATI Arş. Gör. Ebru OSKALOĞLU
		5	ANALYSIS OF THE IMPACT OF AGRICULTURE INFLUENCERS ON THE NEW AGRICULTURAL LIFESTYLE BY TEXT MINING METHOD	Doç. Dr. Ahmet Kâmil Kabakuş Öğr. Gör. Uğur Dagtekin
		6	TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKA KONULU MAKALELERİN ANALİZİ	Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ
		7	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Arş. Gör. Dr. Necibe Nur ALAYDIN**	1	TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKLERLE GENÇLİK, 2023	Doç. Dr. Rukiye ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER
		2	GÖÇMEN VE MÜLTECİ ÇOCUKLARDA YAŞANAN SAĞLIK SORUNLARI	Dr. Öğr. Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER Doç. Dr. Rukiye ARSLAN
		3	ADDRESSING ELDERLY DISCRIMINATION IN THE CONTEXT OF MOVIES	Arş. Gör. Dr. Necibe Nur ALAYDIN
		4	THIRD AGE UNIVERSITIES IN TURKEY: A GENERAL OVERVIEW OF THE ISPARTA RETIRED BILGELER UNIVERSITY PROJECT	Arş. Gör. Dr. Necibe Nur ALAYDIN
		5	İŞYERİ SOSYAL HİZMETİ İŞ-AİLE ÇATIŞMASI VE İŞ STRESİ İÇİN BİR MODEL MİDİR?	Öğr. Gör. Dr., Umut SOLMAZ Bağımsız Araştırmacı, Esra ALP Bağımsız Araştırmacı, Ebrar ÇALIŞKAN Bağımsız Araştırmacı, Ramazan BOZKURT Bağımsız Araştırmacı, Reyhan ÖZCAN
		6	EXAMINATION OF SYRIAN IMMIGRANTS UNDER TEMPORARY PROTECTION IN ŞANLIURFA PROVINCE ON THE BASIS OF CONSUMER ACCULTURATION	Mahmut KILIÇ Doç.Dr. Mehmet Reşit SEVİNÇ Dr.Öğr.Üyesi Mehmet CANÇELİK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr. Gülay ÖRMECİ GÜNEY**	1	D-8 ÜLKELERİNE AİT EKONOMİK BÜYÜME VE HARCAMA BİLEŞENLERİ (2011-2022)	Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN Öğr. Gör. Dr. Abdulbaki PINAR
		2	EŞDEĞER HANEHALKI FERT GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU	Öğr. Gör. Dr. Abdulbaki PINAR Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN
		3	ECONOMIC POLICIES APPLIED IN CRISIS AND UNCERTAINTY PROCESSES	Doç. Dr. Gülay ÖRMECİ GÜNEY
		4	THE ROLE OF ECONOMIC GROWTH IN SHAPING LIFE EXPECTANCY TRENDS: EMPIRICAL EVIDENCE FROM CHAD	Özgür Özaydın Can Apaydın
		5	THE IMPACT OF ECONOMIC DEVELOPMENT ON HOMICIDE RATES: EVIDENCE FROM COLOMBIA	Özgür Özaydın Can Apaydın
		6	Plato's Economic Thought: A Philosophical and Normative Perspective	Dr. Öğr. Üyesi Cihan Serhat KART Evin MİSER
		7	An Alternative Definition Effort for Social Dialogue	Dr. Öğr. Üyesi Cihan Serhat KART
		8	CREDIT REGISTRATION OFFICE AND ITS CONTRIBUTION TO THE TURKISH BANKING SECTOR	Assist. Prof.Dr. Hatice Nur GERMİR,
		9	INSURANCE ACTIVITIES IN TURKEY AND MARKETING THROUGH BANKS	Assist. Prof.Dr. Hatice Nur GERMİR,

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
20 Aralık / Dec 20, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Öğr. Gör. Dr. Kader EROL**	1	THE EFFECTS OF GUERILLA MARKETING ON BRAND IMAGE AND PURCHASE INTENTION	Doktora Öğrencisi, Latif ZEYNALOV Prof. Dr., Salih YILDIZ Doç. Dr., Emel YILDIZ
		2	EVALUATION OF SUSTAINABLE LOGISTICS AND RISK MANAGEMENT TRAINING EFFECTIVENESS IN DISASTER CASES	Asst. Dr. Nurgül ERDAL Res. Asst. Dr. Gözde ÇAĞLAR Res. Asst. Şeyma ÖZEKİNCİ Asst. Ali Erdem ÇAĞLAR
		3	ENVIRONMENTAL AWARENESS AND CONSUMER BEHAVIOR: THE ROLE AND IMPACT OF GREEN MARKETING TECHNIQUES	Öğr. Gör. Dr. Kader EROL Doç. Dr. Abdullah YİNANÇ
		4	CARBON TAX OR GOD'S GIFT? ENVIRONMENTAL ISSUES REVEALING THE LIMITEDNESS OF UNLIMITED NATURAL RESOURCES	Doç. Dr. Abdullah YİNANÇ Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR
		5	REKLAMDAKİ ERKEK BAKIŞI: REKLAM İLETİLERİNDE GENÇ KADINLIĞIN İNŞASINA İLİŞKİN BİR İNCELEME	Dr. Tuncay TÜRKYILMAZ Doç. Dr. Mustafa C. SADAKAOĞLU
		6	THE ROLE OF AGE AND GENDER IN THE INFLUENCE OF DIGITAL PLATFORMS AND SOCIAL MEDIA ACCOUNTS ON THE ONLINE PURCHASING PROCESS	Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Kaçar Öğr. Gör. Dr. Sercan Cengiz
		7	EXAMINATION OF CONSUMER ETHNOCENTRISM AND TOGG PURCHASE INTENTION IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES	Öğr. Gör. Dr. Sercan CENGİZ Prof. Dr. Kahraman ÇATI
		8	ŞEHİR PAZARLAMASI: SAKARYA ŞEHRİ İNCELEMESİ	Doç. Dr. Sevim KOÇER Yüksek Lisans Öğrencisi Nida ALTUN

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Hui Lin**	1	CHINESE INVESTMENTS IN RUSSIAN AGRICULTURE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Linfeng Huang Maria Okot
		2	DESIGNING WORK ENVIRONMENTS TO ENHANCE EMPLOYEE WELL-BEING AND ORGANIZATIONAL INNOVATION	João Pereira Amina Dlamini
		3	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AS A DRIVING FORCE IN THE EVOLUTION OF GASTRONOMY	Carlos Eduardo Lima Aisha Kamara
		4	DIGITAL TRANSFORMATION IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	Ana Júlia Ribeiro Wei-Lin Zhang
		5	CONSUMERS' ATTITUDES TOWARDS HEALTH-CONSCIOUS MARKETING AND ITS IMPACT ON PURCHASING DECISIONS	Adesina Oluwatobi, Zanele Dlamini, Wei Ling Zhang
		6	INFLUENCE OF SUSTAINABLE FOOD MARKETING ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR	Dr. Li Wei, Chen Zhang, Assoc. Prof. Dr. Hui Lin
		7	EFFECTIVE STRATEGIES FOR ENHANCING FOREIGN GUEST EXPERIENCE IN SOUTH KOREA'S HOSPITALITY INDUSTRY	lec. Min-seok Kim, Ji-hyun Park, Dr. Soo-jin Lee
		8	COMPETITIVENESS OF SKI RESORTS IN MOROCCO: A DOMESTIC TOURISM PERSPECTIVE	Dr. Amina El Idrissi, Omar Benkacem

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Prof. Dr. Chidi Okonkwo**	1	EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON COLLABORATIVE LEARNING IN HIGHER EDUCATION	Adebayo Oluwaseun, Dr. Folake Ayomide, Prof. Dr. Chidi Okonkwo
		2	TOURISM ENHANCEMENT THROUGH AUGMENTED REALITY IN HISTORICAL SITES	Ahmed S. Ibrahim, Fatima A. Kassem,
		3	AGRITOURISM DEVELOPMENT IN AFRICA: EXPLORING NEW ECONOMIC OPPORTUNITIES	M. N. Fofana, R. A. Toure, K. D. Bamba
		4	SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva
		5	SUSTAINABLE TOURISM PLANNING: A TERRITORIAL APPROACH FOR ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL BALANCE	Dr. Ana Costa, Dr. Rafael Silva
		6	THE EFFECT OF POLITICAL INSTABILITY ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM AND ARCHAEOLOGICAL SITES: A STUDY OF EGYPT AFTER THE 2011 REVOLUTION	Assis. Prıof. Dr Ahmed M. Al-Sayed, Farida H. Kamal, Dr. Omar T. Fathy
		7	IMPACT OF SECURITY MEASURES ON FAN ATTENDANCE AT PROFESSIONAL FOOTBALL MATCHES	M. J. Lee, K. H. Park, J. S. Kim

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 20- 22, 2024 Van Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. João Costa**	1	THE INFLUENCE OF THE GENERAL DATA PROTECTION REGULATION ON HUMAN RESOURCE PRACTICES IN SCHOOLS	Maria Oliveira, Assoc. Prof. Dr. João Costa
		2	THE ROLE OF MINIMUM SPEECH SIGNAL DATA IN VOICE IDENTIFICATION FOR FORENSIC ANALYSIS	Dr. Zhang Jun, Liu Mei
		3	THE IMPACT OF UNDERFUNDING ON POLICE CORRUPTION IN NIGERIA	Chijioke Okafor, Dr. Adebayo Afolabi
		4	THE INFLUENCE OF MISINFORMATION ON GOVERNANCE AND PUBLIC POLICY FORMULATION: A COMPARATIVE STUDY	Carlos Eduardo Souza, Mariana Lima de Andrade
		5	THE IMPACT OF INDUSTRIAL EFFLUENT MANAGEMENT POLICIES ON WATER PROTECTION IN AFRICA	Zanele Moyo, Assis. Prof. Dr. Thabo Dlamini
		6	SOUTH KOREA AND BRAZIL ECONOMIC RELATIONS: A STUDY THROUGH THE WORLD TRADE ORGANIZATION	Lucas D. Oliveira, Mariana F. Silva
		7	COMBATING RADICALIZATION AND VIOLENT EXTREMISM: A COMPARATIVE STUDY OF BRAZIL, KENYA, AND SOUTH EAST ASIA	Carlos Silva, Amina Ndegwa
		8	THE IMPACT OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW ON SOUTH AFRICA: A CASE STUDY OF EARTHLIFE AFRICA JOHANNESBURG V MINISTER OF ENERGY AND OTHERS	A. Chikondi, Dr. B. Mwansa

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Prof. Dr. Sarah Adeyemi**	1	THE INFLUENCE OF SOCIAL MEDIA ON GOVERNMENT POLICIES IN BRAZIL: A COMPREHENSIVE STUDY	João Silva, Maria Souza
		2	PUBLIC SERVICE ETHICS IN LOCAL GOVERNANCE: A STUDY OF PERCEPTIONS AND CHALLENGES	Assis. Prof. Dr. Daniel M. Gama, Prof. Dr. Maria C. Silva
		3	LEGAL FRAMEWORK AND STRATEGIES FOR AIR POLLUTION MITIGATION AND ADAPTATION IN EAST AFRICAN LOCAL GOVERNMENTS	Amina S. Abdi, Hassan A. Mohamed
		4	MORDECHAI VANUNU: THE NUCLEAR WHISTLEBLOWER AND THE CHALLENGE TO ISRAELI MILITARY ETHICS	Rafael Lopes, Isabella Pereira
		5	ADDRESSING MENTAL HEALTH NEEDS TO REDUCE RECIDIVISM: THE ROLE OF EARLY DIVERSION IN CRIMINAL JUSTICE REFORM	Ahmed Al-Hassan, Assoc. Prof. Dr. Sarah Adeyemi
		6	LIMITS AND RESPONSIBILITIES IN FREEDOM OF EXPRESSION: LESSONS FROM AFRICA'S DIGITAL LANDSCAPE	Amina Sani, Ibrahim Bello
		7	THE EVOLUTION OF STUDENT UNDERSTANDING OF CONFLICT RESOLUTION IN POLICE TRAINING	Amir Youssef, Fatimah Abdullah, Ibrahim Mohammed
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assis. Prof. Dr. José Silva Prof. DR. Ricardo Costa**	1	THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON THE DEVELOPMENT OF SOUTH KOREA'S TECHNOLOGICAL SECTORS	Jisoo Lee, Minho Kim
		2	GOVERNMENT RESPONSES TO THE REINTEGRATION OF TRAFFICKING SURVIVORS: A STUDY OF BRAZIL	Lucas Almeida Costa, Mariana Souza Silva
		3	THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EMOTIVE TRIGGERS IN RADICAL IDEOLOGICAL PROPAGANDA	Assis. Prof. Dr. Hanae Abid, Dr. Tariq Al-Mansouri
		4	BARRIERS TO ACCESSING STANDARDIZED CARE FOR LYME DISEASE AND RELAPSING FEVER BORRELIOSIS PATIENTS	A. Nguemeleu, L. Ndong, E. Tchuente
		5	STRENGTHENING PERSONAL DATA PROTECTION THROUGH TECHNICAL MEASURES IN COMPLIANCE WITH HUMAN RIGHTS	Ahmed Nasser, Yara Mohamed Khalid
		6	PREDICTING MORTALITY IN ACUTE BURN PATIENTS USING THE BOBI SCORE AND FLAMES SCORE	K. Ahmed Nour, R. M. Habib Ali, S. T. Waly, A. M. Omar
		7	SOCIAL REACTIONS TO ETHNIC PROTESTS IN ISRAEL: THE CASE OF THE WADI SALIB RIOTS (1959)	Dr. David Cohen, Prof. Dr. Miriam Levy
			THE IMPACT OF TERRORISM AS A GLOBAL ASYMMETRIC THREAT ON NATIONAL SECURITY FORCES	Assis. Prof. Dr. José Silva, Prof. DR. Ricardo Costa
			REGULATION AND SELF-REGULATION OF CIVIL UNMANNED AIRCRAFTS IN AFRICA	A. K. Osei, F. T. Mensah, J. K. Nkrumah, S. D. Adom
		8	IMPACTS OF CLIMATE CHANGE ON FOOD SECURITY: A LEGAL PERSPECTIVE WITH EMPHASIS ON THE ASIAN CONTEXT	S. Tanaka, K. Lee

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. Mariana Rocha**	1	DEVELOPMENT AND VALIDATION OF A TOOL TO MEASURE COPING MECHANISMS IN RESPONSE TO STRESSFUL ENVIRONMENTS	Dr. Ahmed Al-Mansoori, Fatima Jassim, Dr. Khaled Al-Hassan, Nora Al-Farisi
		2	UNDERSTANDING EMPLOYEE BEHAVIOR THROUGH ORGANIZATIONAL CULTURE AND COMPLEX ADAPTIVE SYSTEMS THEORY	Amadou Diop, Mariama Toure, Boubacar Diallo
		3	IMPACT OF SOCIAL MEDIA: A STUDY ON STRESSORS IN MODERN LIFESTYLES	Prof. Dr. Zhang Mei
		4	PERCEPTION OF EMOTIONS IN VEHICLE DESIGN: THE INFLUENCE OF FACIAL FEATURES ON DRIVER INTERPRETATION	Mei Li Zhang, Zhao Wei Li
		5	COGNITIVE FLEXIBILITY IN ECOLOGICAL REHABILITATION: A STUDY OF LOCAL COMMUNITY ENGAGEMENT	M. Tanaka, K. Liu, Y. Wang
		6	USING PSYCHOMETRIC TOOLS IN COGNITIVE BEHAVIORAL THERAPY: A COMPARATIVE STUDY OF MMPI-2 AND MMSE-2 APPLICATIONS	Juan Carlos Silva, Prof. Dr. Mariana Rocha
		7	EFFECTS OF HEMODIALYSIS DURATION ON COGNITIVE FUNCTION: A STUDY IN WEST AFRICA	M. T. Bakari, O. A. Kante, D. F. Abubakar, I. S. Diop

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Prof. Dr. João Silva**	1	EMOTIONAL REGULATION AND ITS IMPACT ON ADDICTION TREATMENT: A STUDY OF THE CHANGE & GROW® MODEL	Amina Bahrami, Fatima Alavi, Hossein Karami
		2	DISCREPANT VIEWS OF SOCIAL COMPETENCE AND ITS CONNECTION WITH SOCIAL ANXIETY IN ADOLESCENCE	Marta Silva, João Costa, Ana Rodrigues, Pedro Ferreira
		3	SOCIAL SUPPORT AND QUALITY OF LIFE AMONG ADOLESCENTS WITH CEREBRAL PALSY TEMPORARILY ORPHANED DUE TO PARENTAL MIGRATION	M. Akinyele, T. Oladipo
		4	DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE RELATIONAL MOBILITY SCALE FOR THE NIGERIAN POPULATION	Chijioke Okoro, Amina Bala
		5	EXPLORING ELDERLY CARE IN PRIVATE HOMES, HOSPITALS, AND LONG-TERM FACILITIES: A SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS IN BANGKOK	Assis. Prof. Dr. Naruemon Srisuk, Kantana P. Apichatpong
		6	THE IMPROVEMENT OF MILITARY PILOT TRAINING THROUGH COGNITIVE AND PSYCHOPHYSIOLOGICAL ASSESSMENTS	A. K. Sarsenov, D. M. Bekmuratov
		7	A FRAMEWORK FOR ANALYZING HUMAN RESPONSE TO ENVIRONMENTAL NOISE	Maria Fernandes, Prof. Dr. João Silva

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Assoc. Prof .Dr. Joaquín Rodríguez**	1	META-ANALYSIS OF THE IMPACT OF POSITIVE PSYCHOLOGICAL CAPITAL ON EMPLOYEE PERFORMANCE: THE MODERATING ROLE OF WORK EXPERIENCE	Ahmed Al-Mansoori, Fatima Al-Khatib
		2	OPTIMISM, HOPE, AND MENTAL HEALTH AMONG STUDENTS: A STUDY OF WELL-BEING AND DISTRESS IN SOUTH AMERICA	Dr. Pedro Gómez, Isabel Martínez, Assoc. Prof .Dr. Joaquín Rodríguez
		3	FAMILY DYNAMICS IN CHILDREN WITH CONGENITAL AND NON-CONGENITAL HEARING LOSS	M. Nguyen, T. Tran, L. Le, H. Pham
		4	SUPPORTING PARENTS OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS THROUGH A DEVELOPMENTAL APPROACH	Sarah Leila, Hana Ali, Nabilah Zahra
		5	THE IMPACT OF MOBILE PHONE RADIATION ON BEHAVIOUR AND MOLECULAR MECHANISMS IN RATS	K. Zhang, L. Li, Y. Wang
		6	THE IMPACT OF FUNCTIONALITY ON COGNITIVE DECLINE IN ELDERLY WOMEN IN PAKISTAN	Sara A. Khan, Nadia F. Malik, Ayesha R. Shah
		7	IMPACT OF AN EDUCATIONAL MODEL ON SOCIAL RESPONSIBILITY AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING Ahmed M. Hassan, Fatma A. Abdelrahman, Tamer M. Fawzy	Ahmed M. Hassan, Fatma A. Abdelrahman, Tamer M. Fawzy
		8	EMOTIONS AND SOCIAL MEDIA SHARING ON MICROBLOGGING PLATFORMS IN ASIA	Junwei Zhang, Hua Li, Mingyuan Wang, Zheng Guo

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. Numan BİLDİRİCİ**	1	YENİLİKÇİ BİR TARIMSAL ÜRETİM STRATEJİSİ OLARAK AQUAPONİK SİSTEM TASARIMI	Doç. Dr. Numan BİLDİRİCİ
		2	BİTLİS, HAKKÂRİ, MUŞ VE VAN İLLERİ MEVCUT TARIM DURUM ANALİZİ	Doç. Dr. Numan BİLDİRİCİ
		3	COMPARISON OF DOMESTIC AND FOREIGN ORIGIN BREAD WHEAT (*TRITICUM AESTIVUM L.*) VARIETIES IN TERMS OF GRAIN YIELD AND SOME SPIKE CHARACTERISTICS	Zir. Müh. Aysen MEMET Prof. Dr. Oğuz BİLGİN Arş. Gör. Dr. Damla B. GÖÇMEN Doç. Dr. Alpay BALKAN Prof. Dr. İsmet BAŞER
		4	DEVELOPMENT AND REFLECTIONS OF GOOD AGRICULTURAL PRACTICES IN TURKEY	Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş MERDAN
		5	THE EFFECTS OF SALT STRESS ON ROOT DEVELOPMENT OF FORAGE CROPS	Asist. Prof. Dr. SEMİH AÇIKBAŞ
		6	EFFECTS OF BORIC ACID PRIMING APPLICATIONS ON SOME GERMINATION AND SEEDLING CHARACTERISTICS OF PSYLLIUM (*Plantago ovata L.)* SEEDS	Doç. Dr. Gülen ÖZYAZICI Dr. Öğr. Üyesi Semih AÇIKBAŞ Doç. Dr. Mehmet Arif ÖZYAZICI
		7	THE PLACE AND IMPORTANCE OF APRICOT IN TÜRKİYE'S ECONOMY	Eda KAYNAK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Arş. Gör. Dr. Abdulkadir GÜL Arş. Gör. Ömer KARPUZ**	1	INVESTIGATION OF THE ROLE OF II−CATION INTERACTIONS BETWEEN GALECTIN-3 AND INHIBITORS BY MEANS OF DFT AND MOLECULAR DYNAMICS METHODS.	Muslum Yildiz
		2	DIFFERENTIAL EFFECTS OF BIOCHAR ON NITROGEN ASSIMILATION PATHWAYS IN C3 (WHEAT) AND C4 (MAIZE) PLANTS	Busra ARIKAN-ABDULVELI
		3	*Rhus coriaria* L. BİTKİSİNDEN DOĞAL OLARAK ÜRETİLEN SOSUN FİZİKOKİMYASAL ANALİZLERİ VE LC-MS/MS KULLANILARAK İÇERİĞİNİN BELİRLENMESİ	Arş. Gör. Dr. Abdulkadir GÜL Arş. Gör. Ömer KARPUZ Prof. Dr. Cemalettin Baltacı
		4	CHEMICAL, PHYSICAL, AND MICROBIOLOGICAL PROPERTIES OF DIFFERENT TRADITIONAL FOOD/FRUIT LEATHER PRODUCTS	Master's Degree Selim YALÇIN Research Assistant Dr. Abdulkadir GÜL Research Assistant Ömer KARPUZ Professor Dr. Cemalettin BALTACI
		5	INVESTIGATION OF ANTIBIOTIC RESISTANCE OF PSEUDOMONAS SPECIES ISOLATED FROM WASTEWATER	Doktor Öğretim Üyesi Nilgün POYRAZ Suat SEZEN

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Şükrü Hakan Atalgın**	1	11-12 HAFTALIK MERİNOS KOYUN FETÜSLERİNİN COSTA'LARININ GELİŞİM DURUMU	Prof. Dr. Şükrü Hakan Atalgın
		2	11-12 HAFTALIK MERİNOS KOYUN FETÜSLERİNİN STERNUMLARININ GELİŞİM DURUMU	Prof. Dr. Şükrü Hakan Atalgın
		3	FACTORS AFFECTING COLOSTRUM QUALITY AND YIELD IN COWS	Dr. Öğr. Üyesi Buket BOĞA KURU Doç. Dr. Mushap KURU
		4	ACCELERATED LAMBING SYSTEMS	Dr. Öğr. Üyesi Buket BOĞA KURU Doç. Dr. Mushap KURU
		5	TREATMENT OF MELANOMA ON THE EYELİD OF AN ARABİAN MARE USİNG LEECH	Assist. Prof. Nezihe GÖKHAN Dr. Hacı Bayram GÖKHAN Assoc. Prof. Saadet ALAN Research Assistant Özlem DALDA
		6	EFFECTS OF STRAY CATS AND DOGS ON WILDLIFE AND BIODIVERSITY	Halis Mümin YILMAZ Doç.Dr. Yasin ÜNAL
		7	AKDAG WILDLIFE DEVELOPMENT CHOICE CARNIVOROUS MAMMALIA (MAMMALIA: CARNIVORA) SPECIES	İsmail DİNÇ Doç.Dr. Yasin ÜNAL

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Nihal TAŞ**	1	KANSER HASTALARINA UYGULANACAK KEMOTERAPİ İLAÇLARININ DOZUYLA İLGİLİ MATEMATİKSEL BİR YAKLAŞIM	DR,BİPLAB DHAR DR, PRAVEEN KUMAR GUPTA DR, AHMET YILDIRIM
		2	NUMERİCAL SOLUTİON OF THE SCHRÖDINGER EQUATION WITH THE DENG-FAN-ECKART POTENTIAL BY USING THE LAGUERRE PSEUDOSPECTRAL METHOD	Seval ULUSOY Prof.Dr Haydar ALICI
		3	INTEGRAL TYPE BANACH CONTRACTIONS ON BIPOLAR p -METRIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. Nihal TAŞ
		4	SOME EXISTENCE FIXED-CIRCLE RESULTS WITH THE FUNCTION ψ	Assoc. Prof. Dr. Nihal TAŞ
		5	İMPULSİVE STURM-LİOUVİLLE PROBLEMİNİN ÜRETTİĞİ OPERATÖR-POLİNOM DEMETİ	Prof. Dr. OKTAY SH. MUKHTAROV Doç. Dr. HAYATİ OLĞAR
		6	İLETİM KOŞULLARINA SAHİP STURM-LİOUVİLLE TİPİNDEKİ YENİ BİR SINIR DEĞER PROBLEMİNİN BAZI SPEKTRAL ÖZELLİKLERİ	Doç. Dr. HAYATİ OLĞAR
		7	DENKLEMİNDE SOYUT LİNEER OPERATÖR BULUNDURAN İMPULSİVE STURM-LİOUVİLLE PROBLEMİNİN İZOMORFLUĞU	Prof. Dr. OKTAY SH. MUKHTAROV Doç. Dr. HAYATİ OLĞAR Prof. Dr. KADRİYE AYDEMİR
		8	EVEN CODES AND GRAY IMAGES ON F2 + aF2 WHEN $a^2 = 1$ AND $a^2 = a$	MSc. Nilsu KANDEMİR Asist. Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
		9	DETERMINATION OF $(32, 64, 16)$ $-$PARAMETER CODE ON RING $\mathbb{Z}_2 + v\mathbb{Z}_2 + v^2\mathbb{Z}_2$	Asist. Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN MSc. Nilsu KANDEMİR

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Betül Dilara ŞEKER**	1	CHALLENGES AND CHANGES: A QUALITATIVE ANALYSİS OF ACCULTURATION EXPERIENCES OF IRANIAN WORKING REFUGEE WOMEN IN VAN	Doç. Dr. Betül Dilara ŞEKER
		2	BRIDGING CULTURES: THE ROLE OF EDUCATION IN THE ADAPTATION OF SYRIAN REFUGEE STUDENTS IN TURKEY - A SYSTEMATIC REVIEW	Doç. Dr. Betül Dilara ŞEKER
		3	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ALGILANAN DUYGUSAL İSTİSMAR VE RUMİNASYON İLİŞKİSİ	Öğr. Gör. Dr. Halil İbrahim ERTUĞ Doç. Dr. Yaşar BARUT
		4	THE EXAMINATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN OVERPROTECTIVE PARENTING, SCHEMA DOMAINS, AND PERCEIVED PARENTING	Psikolog ATABERK AKGÖL Doç. Dr. DEMET VURAL YÜZBAŞI
		5	AN EXAMINATION OF ACCULTURATION GAP IN THE CONTEXT OF ADOLESCENT DEVELOPMENTAL PROCESSES AND FAMILY DYNAMICS	Doç. Dr. DEMET VURAL YÜZBAŞI Doç. Dr. FİLİZ KÜNÜROĞLU İNAL
		6	KAHRAMANMARAŞ DEPREMİNİ YAŞAMIŞ BİREYLERDE TSSB BELİRTİLERİ İLE PSİKOLOJİK ESNEKLİK VE BAŞA ÇIKMA STİLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Psikolog Zeliha Melisa AKTAY Doçent Doktor Meryem KARAAZİZ
		7	6 FEBRUARY 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKES AND PSYCHOLOGICAL STATUS OF ADULT EARTHQUAKE VICTIMS	Psikolog Ahmet Faruk GÜNDOĞAR
		8	THE EXAMİNATİON OF THE IMPACT OF MİNDFULNESS AND PSYCHOLOGİCAL RESİLİENCE ON LİFE GOALS	Doçent Dr. Mehmet BOYACI
		9	FAMILY COUNSELING/THERAPY RESEARCH IN TURKEY IN 2024: A SYSTEMATIC REVIEW	Doçent Dr. Mehmet BOYACI
		10	MÜLTECİ ÇOCUKLARDA VE ERGENLERDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Uzm. Çocuk Gelişimci Emine Beyza İNCE Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU
		11	ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN MANEVİ DUYARLIK İLE EMPATİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Aygen ÇAKMAK Doç. Dr. Seda SAKARYA Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Nuray ÖZTÜRK Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU Arş. Gör., Mehmet GÜNEY

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assist. Prof. Dr.,SELİN UMUTLU**	1	BACIYAN-I RUM TEŞKİLATININ KADINLARIN SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAMA KATILIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Sait YILDIRIM
		2	SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA TASARISI ÜZERİNE BİR YOL HARİTASI	Doç. Dr. Sait YILDIRIM
		3	KADIN CİNAYETLERİNİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: KIRIKKALE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Aynur TEKKE
		4	TOPLUMSAL CİNSİYETİN ÇOCUKLUKTA İNŞASI: OYUNCAKLAR, KIYAFETLER VE EBEVEYN TUTUMLARI	Prof. Dr. Dolunay ŞENOL Aynur TEKKE
		5	TURNING POINTS OF TURKISH MIGRATION TO EUROPE	Araş. Gör. Vahap Aydemir
		6	GÖÇ, UMUT VE ÖLÜM	Dr. Hatice YILMAZ ASLAN Gülşen AKGÜN AYAYDIN
		7	THE CHANGING ROLE OF OLDER ADULTS IN SOCIETY: ACTIVE AGING	Assist. Prof. Dr.,SELİN UMUTLU
		8	EVALUATION OF RESEARCH ON WORKING WOMEN WITHIN THE SCOPE OF THE YOK THESIS CENTER	Assist. Prof. Dr.,SELİN UMUTLU

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Gülşah Özdemir**	1	DUVARIN ESTETİĞİ: BURHAN DOĞANÇAY VE AUBUSSON DUVAR HALILARI	Doç. Dr. Nazan OSKAY Y. Lisans Öğr. Merve ATLAS
		2	THE REFLECTION OF PABLO PICASSO, HENRI MATISSE, JOAN MIRO, BEDRİ RAHMI EYUBOĞLU, ABIDIN DINO'S PAINTING CONCEPTS ON CERAMIC WORKS: AN ANALYSIS	Doç. Dr., NURTAÇ ÇAKAR ARZU DUMAN
		3	INSECT IMAGE IN TURKISH ART	Doç. Gülşah Özdemir
		4	İKLİM KRİZİ ÇERÇEVESİNDE ATIK VE MİKROPLASTİK SORUNUNUN GÜNCEL SANATA YANSIMALARI	Nisa Nur KURT
		5	HAND EXERCISES IN ISLAMIC CALLIGRAPHY	Dr. Öğretim Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**PROF. DR. MERAL YILMAZ**	1	THE PHENOMENON OF HOME COOKING FROM A SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE: TRADITION, MODERNISATION AND CULTURAL CHANGE	Öğr. Gör. Gökay GÜDEN
		2	THE COMMERCIALISATION PROCESS OF STREET FOOD IN GASTRONOMIC TOURISM: FROM SUBCULTURE TO MAINSTREAM	Öğr. Gör. Gökay GÜDEN
		3	GASTRONOMICAL VALUE OF KELLE TATLISI “KELLE DESSERT” IN SİVAS CULINARY CULTURE	PROF. DR. MERAL YILMAZ
		4	EXAMINATION OF THE SPECIAL DAY DISHES AND RITUALS OF THE MONTHS OF HIZIR AND MUHARREM WITHIN THE SCOPE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE CASE OF SİVAS PROVINCE	MSc. TUĞÇE YILDIRIM PROF. DR. MERAL YILMAZ
		5	RELATIONSHIP BETWEEN BICYCLE TOURISM AND SUSTAINABILITY: THE EXAMPLE OF NEVŞEHİR	Yüksek Lisans Öğrencisi, Sedanur AYDOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, Elif KAHYA YILDIRIM
		6	AKIŞ DENEYİMİNİN YAŞAM DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEYAHAT ACENTASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Doç. Dr. Gamze ERYILMAZ İpek SARICA
		7	THE IMPACT OF SUSTAINABLE MEDICAL HEALTH TOURISM ELEMENTS ON DESTINATION REVISIT INTENTION	Doç. Dr. Fuat YALMAN Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ
		8	DETERMINING THE STRUCTURAL RELATIONSHIPS BETWEEN THERMAL TOURISM DESTINATION IMAGE, DESTINATION SATISFACTION, DESTINATION TRUST AND REVISIT INTENTION	Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ Doç. Dr. Fuat YALMAN

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / Dec 20, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. Aşır ÖZBEK**	1	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF NATIONAL POSTGRADUATE THESES ON FRANCHISING	Dr. Mehmet Arif TUNCER
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGICAL INNOVATION AND EXPORT PERFORMANCE: A BIBLIOMETRIC REVIEW	Doç. Dr. Metin SAYGILI Yahya Yazıcı
		3	BORSA İSTANBULDA KAYITLI YENİLENEBİLİR ENERJİ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr.Öğr.Üyesi İsmet BOLAT
		4	GREEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP: DETERMINING THE CURRENT SITUATION WITH BIBLIOMETRIC ANALYSIS (VOSviewer)	Doç. Dr. Gökhan KERSE Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ
		5	ADAPTATION OF THE STUDENT WELL-BEING SCALE TO TURKISH: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ Doç. Dr. Gökhan KERSE
		6	ÖĞRETİM ELEMANLARININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ TARAFINDAN DEĞERLENDİRMESİ	Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
		7	YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BAŞARISIZLIK NEDENLERİNİN ÖNCELİKLENDİRİLMESİ	Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Prof. Dr. Carolina López**	1	THE ROLE OF TECHNOLOGY IN PROMOTING MATHEMATICAL DISCUSSION AND STUDENT ENGAGEMENT IN ALGERIAN CLASSROOMS	A. Boudia, L. Benali
		2	TEACHERS' EMOTIONAL EXPERIENCE IN ONLINE ADULT EDUCATION IN LATIN AMERICAN COUNTRIES	Diego Rivera, Prof. Dr. Carolina López
		3	ENHANCING STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE THROUGH ENSEMBLE CLASSIFICATION MODELS	H. T. Ngugi, D. M. Otieno
		4	STUDENTS' PARTICIPATION IN UNIVERSITY GOVERNANCE: A STUDY FROM GHANA	Kwaku O. Asante, Akosua S. Boateng
		5	PEER-ASSISTED LEARNING OF PHYSICAL EXAMINATION SKILLS IN ONLINE MEDICAL EDUCATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC	Grace T. Okello, Emmanuel F. Otieno, Sarah M. Wambui
		6	TASK-BASED LANGUAGE TEACHING FOR ESL STUDENTS: A STUDY IN NIGERIA	Chuka I. Nwachukwu
		7	UTILIZING CANSAT PLATFORMS IN INTERDISCIPLINARY PROBLEM-BASED LEARNING IN AERONAUTICAL AND ELECTRONIC ENGINEERING	Olorunfemi T. Ajayi, Bamidele A. Adeyemi
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Sofia Konstantinou,**	1	EXAMINING THE INFLUENCE OF CLASS ATTENDANCE ON ACADEMIC PERFORMANCE IN ENGINEERING PROGRAMS	Jasmina N. Suryani, Mithran B. Kumar
		2	REVOLUTIONIZING CIVIL ENGINEERING EDUCATION THROUGH FLIPPED LEARNING IN PRACTICAL SETTINGS	Alfredo R. Martinez, Carlos T. Pérez, Miguel Ángel Díaz
		3	ADVANCING ARTIFICIAL AGENT LEARNING THROUGH CONSTRUCTIVIST APPROACHES	Niran R. Wijesekera, Sajitha P. Perera
		4	EVALUATING THE ECONOMIC IMPACT OF HUMANITIES AND EDUCATION PROGRAMS IN NIGERIAN UNIVERSITIES	Emeka O. Okafor, Chijioke N. Uba, Nkem N. Okeke
		5	MODELING EXPONENTIAL GROWTH IN BUSINESS ADMINISTRATION EDUCATION THROUGH TECHNOLOGY-ASSISTED LEARNING	Rashid M. Jafarov, Amina Z. Aliyev
		6	INTERCULTURAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION: A COLLABORATIVE LEARNING PROGRAM IN SMALL-TOWN BRAZIL	Lucas Silva, Mariana Pereira, Felipe Alves
		7	DESIGNING SELF-CORRECTING EXERCISES FOR COLLABORATIVE LEARNING ENVIRONMENTS: INSIGHTS FROM A GREEK UNIVERSITY PROJECT	Assis. Prof. Dr. Sofia Konstantinou, Andreas Ioannidis, Eleni Papadopoulou
			REDEFINING EDUCATION IN FIJI: A CASE STUDY ON THE IMPACT OF COMMODIFICATION IN HIGHER EDUCATION	Ana Maria Vuki, Siti K. Vuetaki
		8	SIMULATION-BASED MEDICAL EDUCATION IN BRAZIL: A LOOK INTO REALISTIC LEARNING OPPORTUNITIES	Eduardo Oliveira, Lucas Costa, Mariana Lima

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Camila Silva, Assis. Prof. Dr. João Pereira**	1	EXAMINING THE ROLE OF KAHOOT IN LEARNING: STUDENTS' PERSPECTIVES FROM KUWAIT	Rasha Al-Mutairi, Layla Al-Sabah, Ahmed Al-Fahad
		2	CYBERSECURITY AWARENESS AMONG STUDENTS IN THE FIELD OF TECHNOLOGY EDUCATION	Ibrahim Ali, Fatimah Zahra
		3	SOCIAL MODEL OF DISABILITY IN EDUCATIONAL CONTEXTS: A CASE STUDY FROM SINGAPORE	Lee Wei Jie, Sandra Tan
		4	RESEARCH CULTURE DEVELOPMENT IN UNIVERSITIES: A COMPARATIVE STUDY FROM INDONESIA AND THAILAND	Rudi Pratama, Nattapong Charoen
		5	VIRTUAL REALITY IN LANGUAGE LEARNING: A STUDY FROM TURKEY	Ece Aydin, Selim Korkmaz
		6	GENDER EQUALITY IN EDUCATION: A STUDY FROM BRAZIL	Dr. Camila Silva, Assis. Prof. Dr. João Pereira
		7	READINESS OF EDUCATORS TO INTEGRATE ICT IN EDUCATION IN SOUTH KOREA	Jihoon Kim, Minji Lee
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Prof. Dr. Priya Venkatesh**	1	READINESS OF EDUCATORS TO INTEGRATE ICT IN EDUCATION IN SOUTH KOREA	Jihoon Kim, Minji Lee
		2	EVALUATING STUDENT OUTCOMES IN UNDERGRADUATE ENGINEERING COURSES: A CASE STUDY ON ELECTRICAL CIRCUITS	Dr. Adeola Akinyemi, Dr. Samuel Adebayo
		3	DISTANCE LEARNING AND SKILL DEVELOPMENT: INSIGHTS FROM GREECE'S LIFELONG EDUCATION PROGRAMS	Prof. Dr. Eleni Mavridou
		4	EXAMINING STUDENT FEEDBACK TO IMPROVE EMOTIONAL WELL-BEING IN EDUCATION	Dr. Rahul Raghav, Prof. Dr. Priya Venkatesh
		5	PERCEPTIONS ON INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENTS IN KOSOVO	Dr. Emir Halili
		6	INNOVATING INTERNATIONAL SERVICE LEARNING WITH TECHNOLOGY FOR BETTER SUSTAINABILITY	Prof. Dr. Katerina Nikas
		7	CYBERSECURITY AWARENESS AMONG STUDENTS IN TECHNICAL FIELDS	Juan Rodrigues, Ana Silva
		8	INCLUSIVE EDUCATION FRAMEWORK IN GUYANA: A SOCIAL MODEL OF DISABILITY APPROACH	Michaela David, Edward Harris

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Maria Santos**	1	DEVELOPING A RESEARCH CULTURE IN ENGINEERING EDUCATION AT THE UNIVERSITY OF ZAMBIA	Chipo Mutale, Kalenga Mwansa
		2	VIRTUAL REALITY IN LANGUAGE TEACHING: A STUDY AT THE UNIVERSITY OF CAPE TOWN	Thandiwe Moyo, Sipho Khumalo
		3	GENDER DISCRIMINATION IN EDUCATION: A COMPARATIVE STUDY IN MOZAMBIQUE	Dr. Maria Santos, João Pedro
		4	EXAMINING TEACHERS' READINESS TO INTEGRATE ICT IN THE CLASSROOM IN KENYA	Grace Wambui, Peter Onyango
		5	REVOLUTIONIZING EDUCATIONAL GAME DESIGN: A COMPREHENSIVE FRAMEWORK FOR INTEGRATED LEARNING AND ENTERTAINMENT	Sophia Choi, Lee Jun-seo, Kim Hye-jin
		6	EVALUATING DIGITAL LIBRARY RESOURCES: PEDAGOGICAL QUALITY IN THE SOLARSPELL PROJECT	Juraj Kralik
		7	THE IMPACT OF ALTERNATE REALITY GAMES ON STUDENT LEARNING OUTCOMES AT THE UNIVERSITY OF BIALYSTOK	Dainius Vaitkus
		8	INNOVATIVE ENGINEERING EDUCATION: TIANJIN UNIVERSITY'S APPROACH TO INTERDISCIPLINARY REFORM IN URBAN PLANNING	Rita Bula, Kesaia Lutu

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Joaquín Fernández**	1	NAVIGATING INTERNET GOVERNANCE: A MULTI-STAKEHOLDER PERSPECTIVE ON GLOBAL CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Dr. Carla Montes, Assis. Prof. dr. Oliver López
		2	THE IMPACT OF PERSONALITY TRAITS ON ERROR RATES AND BURNOUT AMONG HOSPITAL LABORATORY STAFF IN RURAL SETTINGS	Carlos Oliveira, Maria Santos
		3	DESIGNING EFFECTIVE TEAM AWARENESS SYSTEMS FOR COLLABORATIVE ENVIRONMENTS	Assoc. Prof. Dr. Joaquín Fernández
		4	APPLICATIONS OF WIRELESS AND INTERNET TECHNOLOGIES IN LOGISTICS: A CASE STUDY IN BRAZIL	Ali Rezaei, Sara Hosseini, Fatemeh Khorasani, Morteza Abedi
		5	EXPLORING GENDER DIFFERENCES IN SEXUAL PERCEPTIONS AND BEHAVIORS AMONG MARRIED INDIVIDUALS IN RURAL BRAZIL	Mohammad Reza Sadeghi, Niloofar Asgari
		6	THE INFLUENCE OF INTERNET USAGE ON MARRIAGE TABOOS AMONG STUDENTS IN MEXICO CITY	Carlos Mendoza, Laura González
		7	PROMOTING IT SECURITY AWARENESS THROUGH PERSUASIVE TECHNOLOGY: A STUDY IN KAZAKHSTAN	Nurzhan Kazybayev, Amina Toktar
		8	LEGAL CHALLENGES IN INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN INNOVATION ACTIVITIES: A STUDY IN UZBEKISTAN	Dr. Dilmurod Tursunov, Assis. Prof. Alisher Nazarov

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 20- 22, 2024 Van Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dragan Marković**	1	IMPROVING LEADERSHIP, SAFETY CULTURE, AND PERFORMANCE IN HOSPITAL SETTINGS: A COMPREHENSIVE EVALUATION	Dilorom Karimova, Tajiddin Rakhmatov, Firuza Karimova, Sherali Davlatov
		2	THE IMPACT OF TRANSACTION COST THEORY ON KNOWLEDGE SHARING IN ONLINE COMMUNITIES	Muhammad Sharifov, Zaynab Makhmadova
		3	ASSESSING OPERATIONAL RISKS IN MALAYSIAN INFRASTRUCTURE PROJECTS: A CASE STUDY OF HIGHWAY DEVELOPMENT	Aminah Bakar, Zainal Ariffin
		4	COMPARATIVE EVALUATION OF TRAINING METHODS IN HIGH-WORKLOAD INSPECTION TASKS	Nina Horvat
		5	OPTIMIZING TENDER PREPARATION FOR CONSERVATION PROJECTS IN MALAYSIA	Mohammad Razak, Azlan Hadi
		6	ADVANCING SUSTAINABILITY MEASUREMENT THROUGH THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY	Katarina Novak, Dragan Marković
		7	DEVELOPING SECURE MOBILE APPLICATION FRAMEWORKS FOR OPTIMAL DESIGN AND PERFORMANCE	Amit Raj, Farhana Shabnam, Zubair Ahmed, Nabila Sultana
		8	LEARNER FEEDBACK ON THE ADJUSTED RORSCHACH SYSTEM: A CRITICAL PSYCHOLOGICAL APPROACH	Siti Farah Nabila, Indah Lestari, Hanafi Sulaiman

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Dr. Ricardo Gomes**	1	LIFE SATISFACTION, RESILIENCE, AND PSYCHOLOGICAL WELL-BEING: A STUDY AMONG SYRIAN REFUGEES IN TURKEY	Fatima Al-Mahmoud, Karim Haddad, Leila Mansour
		2	BARRIERS AND FACILITATORS IN HELP-SEEKING DECISIONS AMONG ADULT WOMEN WITH PTSD: A QUALITATIVE STUDY	Fatou Diallo, Mariam Diop, Aïssatou Ba, Adama Ndiaye, Binta Faye, Khadija Sow, Awa Kane, Seynabou Ndiaye
		3	THE ROLE OF SYNCHRONIZED BIOLOGICAL RHYTHMS IN INTERPERSONAL COMMUNICATION: A NONLINEAR APPROACH	José Almeida, Dr. Mariana Ferreira, Dr. Ricardo Gomes
		4	THE IMPACT OF CULTURAL INTELLIGENCE ON EXPATRIATE ADJUSTMENT IN AFRICA: A SYSTEMATIC REVIEW	Daniel N. Afolabi, Aisha O. Yusuf, Fatima A. Bamidele
		5	HABITS AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE: A MULTILEVEL ANALYSIS OF INDIVIDUAL BEHAVIORS AND ROUTINES	Carlos M. Ferreira, Ana R. Silva, João P. Costa
		6	THE IMPACT OF MANAGERIAL PERCEPTIONS ON EMPLOYEE WELL-BEING IN WORKPLACE SETTINGS	H. Dlamini, T. Nkosi
		7	THE IMPACT OF ONLINE VIDEOS ON STUDENT LEISURE-TIME INFORMATION SEEKING	Ahmad Ali, Zainab Hassan, Layla Karim
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

20 Aralık / December. 20, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Dr. Rachel Cohen**	1	THE IMPACT OF MULTISENSORY APPROACHES IN MUSIC TEACHING FOR STUDENTS WITH DYSLEXIA	Miriam Shaked, David Levi, Rachel Cohen
		2	COMPARATIVE STUDY OF DRIVER FATIGUE AND SAFETY MEASURES IN THE NIGHT-TIME TRANSPORTATION SECTOR IN SAUDI ARABIA	Dr. Salim Abdullah, Faisal Saad, Ziyad Al-Shamari
		3	NEUROSCIENCE AND SENTENCING: CAN UNDERSTANDING PSYCHOPATHIC BRAINS ALTER LEGAL OUTCOMES IN CANADIAN COURTS?	Jamal Al-Hassan, Ahmed Kassem, Fatima Al-Rahman
		4	EXPLORING THE CONNECTION BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND SUBJECTIVE WELL-BEING AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Nashwa Al-Sabah, Omar Fadly, Huda Salah
		5	EPILEPSY AND EEG-LORETA ANALYSIS: EXPLORING NEW APPROACHES IN EPILEPSY DIAGNOSIS	Ali Kazem, Reza Shirin, Mahmud Ali
		6	THE EVOLUTION OF BLOOM'S TAXONOMY: A COMPARATIVE STUDY IN ADULT EDUCATION SETTINGS	Reza Karim, Leila Faraz, Yasmin Abbas
		7	THE IMPACT OF PERSONALITY TRAITS ON GAME ADDICTION: FOCUSING ON THE BIG FIVE	Ahmed Al-Hassan, Fatima Zahran
		8		

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR**	1	OSMANLI'DA ESİR PAZARI: ESİR KIZLARA DAİR BİR BETİMLEME	Dr. Öğr. Üyesi Serhat SOYŞEKERCİ
		2	HELENİSTİK DÖNEM SİNOPE DARPLI SİKKELER IŞIĞINDA SİNOPE KÜLTLERİ	Dr. Öğr. Üyesi Hacer KUMANDAŞ
		3	MONEYCHANGERS IN THE OTTOMAN PROVINCES DURING THE TANZİMAT PERIOD: THE NATURE OF FINANCIAL RELATIONS, LEGAL CONFLICTS, AND RISKS BETWEEN BEYLİKÇİOĞLU AGOP AND HIS CLIENTS (1845-1860)	Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR
		4	XIII. YÜZYIL ANADOLU SELÇUKLU-BİZANS SINIRI: UÇ DÜNYASI	Dursunbey Yalçınkaya
		5	KARMAŞIK BİR TARİHİN MİRASI: KIBRIS SORUNU (1950-1960)	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		6	TÜRKİYE HİLÂL-İ AHMER MECMUASI'NA GÖRE HİLÂL-İ AHMER (KIZILAY)'İN GÖÇMENLERE YAPTIĞI YARDIMLAR (1929-1940)	Dr. Özlem KARAPINAR GÖK
		7	MALATYA-BATTALGAZİ İLÇE MERKEZİNDE (ESKİ MALATYA) KENTSEL KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME BAĞLAMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Tayfun Tahir TURSUN
		8	Calm Rivers of the Plateaus As a Tectonic Indicator; Meanders	Dr.Nurcan AVŞİN,
		9	The Importance of Geological and Geomorphological Structure in Settlement Selection: Example of Edremit Travertines (Van)	Dr.Nurcan AVŞİN,
		10	ANTAKYA SERVİLİ KÜLLİYESİ	Öğr. Gör. Mehmet PINAR Y.Mimar Yaser ERİM
		11	A NEGATIVE FIELD EXAMPLE AND TRANSFORMATION IN OPEN SYSTEM IRRIGATION, UZUNLU IRRIGATION AREA (BOĞAZLIYAN)	Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU
		12	TOURISM POLLUTION AND ECOLOGICAL RISK IN KARSTIC CAVES, COMPARATIVE CASE STUDY (BURSA).	Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Vedat AKTEPE**	1	2018 LIFE SCIENCES COURSE CURRICULUM AND 2024 EDUCATION MODEL COMPARISON OF LIFE SCIENCES COURSE SPECIFIC OBJECTIVES	Doç. Dr. Vedat AKTEPE Serpil İlksen DELİSOY
		2	EXAMINING THE CONCEPTS OF THE 2018 AND 2024 LIFE SCIENCES COURSE CURRICULUM	Doç. Dr. Vedat AKTEPE Serpil İlksen DELİSOY
		3	DEVELOPMENT OF PLANT OBSERVATION AND RESEARCH SKILLS IN PRESCHOOL EDUCATION	Dr. Hatice BEKCİ Öğr. Gör. Umay Büşra CELİLOĞLU
		4	GREEN CLASSROOMS: BIOPHILIC DESIGNS FOR SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL AWARENESS IN PRESCHOOL EDUCATION	Öğr. Gör. Umay Büşra CELİLOĞLU Dr. Öğr. Üyesi Hatice BEKCİ
		5	GÖRSEL SANATLARDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERDE SANATSAL BECERİ ÖĞRETİMİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Damla ÇOBAN
		6	A STUDY INTO THE VALUES IN 2024 CHEMISTRY COURSE CURRICULUM	Yüksek Lisans Öğrencisi, Sude Ergün Doç. Dr. Ekrem Ziya Duman
		7	AN INVESTIGATION INTO THE VALUES IN 2024 CURRICULUM FOR THE COURSE OF HUMAN RIGHTS, DEMOCRACY AND CITIZENSHIP	Yüksek Lisans Öğrencisi, Diyar Aydın Doç. Dr., Ekrem Ziya DUMAN

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR	1	TÜRKİYE VE YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELERİN HİSSE SENEDİ PİYASALARI ARASINDAKİ OYNAKLIK YAYILIMININ ANALİZİ: OPTİMAL KORUMA ORANI YAKLAŞIMI	Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR
		2	YENİ SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ SÜRECİNDE TÜRKİYE'DEKİ YEŞİL HİSSELERİNİN RİSK PROFİLİNİN ANALİZİ	Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR CEVDET YOLCU
		3	FİNANS KAPİTAL VE FİNANSAL KÜRESELLEŞME: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Öğretim Görevlisi, Yelda Altunal Gürgen
		4	THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON CIRCULAR ECONOMY: SOCIAL NETWORK ANALYSIS	Dr. Öğr. Üyesi Burcu KOCARIK GACAR Doç. Dr. Anıl GACAR
		5	TESTING THE HYSTERESIS HYPOTHESIS IN YOUTH UNEMPLOYMENT WITH FOURIER UNIT ROOT TESTS: AN ANALYSIS ON TÜRKİYE	Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN CONSUMER CONFIDENCE INDEX AND EXCHANGE RATE AND CONSUMER PRICE INDEX IN TÜRKİYE	Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ Doktora Öğrencisi Ömer Faruk AYYILDIZ
		7	YOUTH EXCLUDED FROM EDUCATION AND EMPLOYMENT: THE NEET PHENOMENON IN TURKEY AND SOLUTION PROPOSALS	Assist.Prof. Dr. Meryem TEKİN EPİK
		8	OVERVIEW OF ERGONOMIC RISKS IN WORKING FROM HOME	Assist.Prof. Dr. Meryem TEKİN EPİK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. Ümit AYATA**	1	EXPLORING COLOR PARAMETERS IN LOQUAT, HORNBEAM, EUROPEAN ALDER, MAHOGANY, AND MULBERRY WOODS TREATED WITH ORGANIC COCONUT OIL	Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Ümit AYATA
		2	THE INVESTIGATION OF THE CHANGES INDUCED ON THE SURFACES OF AMERICAN ASH (FRAXINUS AMERICANA L.) WOOD BY SOLUTIONS PREPARED WITH CARBONATE AND VINEGAR	Doç. Dr. Göksel ULAY Doç. Dr. Ümit AYATA
		3	PEDESTRIANIZED AND NAMED STREETS IN THE URBAN LANDSCAPE	Esra İSMAİLİ Feran AŞUR
		4	AI-ASSISTED ERGONOMIC SEATING UNIT DESIGN, PROTOTYPING, AND IMPLEMENTATION	Doç. Dr. Elif SAĞLIK YL. Öğr. Aslıhan UYGUN
		5	EXAMPLES OF LOCAL AND NON-LOCAL ARID PLANTS THAT CAN BE USED IN ANATOLIAN GEOGRAPHY	Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU Prof. Dr. Mehmet Emin BARIŞ
		6	Sociological Evaluation Of Disabled Policies Of Local Governments: The Example Of Üsküdar	Doç. Dr. Hamza Kurtkapan
		7	Sociological Evaluation Of Disabled Policies Of Local Governments: The Example Of Fatih	Doç. Dr. Hamza Kurtkapan

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ŞENGÜL**	1	EFFECT RESPONSE and AGNOTOLOGY	Lecturer Assist. Türkan AYDOĞAN,
		2	ANALYSIS OF EPICURUS' UNDERSTANDING OF FATE	Dr. Öğr. Üyesi Zeki AKTAŞ
		3	PLATON'UN MEKÂN ANLAYIŞI: KHORA	ÇAĞRI ALPER
		4	İBN HALDUN DÜŞÜNCESİNDE TARİHİN KONUSU ÜZERİNE	Arş. Gör. VİLDAN DOĞANAY
		5	TARİH DÜŞÜNCESİNE GİRİŞ BAĞLAMINDA GIAMBATTISTA VICO'NUN YENİ BİLİM ESERİNİN KAPAĞINDAKİ GRAVÜRÜN İNCELENMESİ	Arş. Gör. VİLDAN DOĞANAY
		6	FOUCAULT'YA KARŞI FOUCAULTCU OLMAK: BYUNG CHUL HAN NE SÖYLER?	Dr. Öğr. Üyesi Vefa ADIGÜZEL
		7	DERRİDA'DA YAPISÖKÜM	Dr. Öğr. Üyesi Yüksel ŞENGÜL

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ORUÇ**	1	ARAPÇA'DA HÂY-I İDMÂR'IN KULLANIMI	Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ORUÇ
		2	THE SUNNİ APPROACH OF THE ZAHİRİYYA SCHOOL, SPECİFİC TO IBN HAZM	Dr. Öğretim Üyesi, Abdullah YEKTA
		3	THE CONCEPT OF PRECAUTİON İN THE SHAFİİ SCHOOL OF THOUGHT	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ceylan BİLMEZ
		4	THE PERCEPTION OF SACRED SPACE IN SHIISM: FOUR CITY (ATABĀT-I MUKADDASA)	Araş. Gör. Dr. Kazım KARAYİĞİT
		5	KUR'AN MESAJI VE KUR'AN YOLU TEFSİRLERİNDE YAHUDİLİĞİN PEYGAMBER İNANCI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa SAKARYA

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ**	1	Diode Applications of Au Doped Poly(p-phenylene sulfide) (PPS) Polymer Material	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		2	Change in Electrical Properties of Ni/Au-Poly(p-phenylene sulfide) (PPS)/p-Si/Al Diode with Temperature	Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza DENİZ
		3	GLOBAL TRENDS AND ANALYSIS OF BIOMEDICAL, POLYMER, AND POLYMER BRUSH RESEARCH: A STUDY USING THE WEB OF SCIENCE DATABASE	Asst. Prof. Dr., NURSEL KARAOĞLAN
		4	POLYDIMETHYLSILOXANE (PDMS)-BASED MICROFLUIDIC SYSTEMS IN BIOMEDICAL APPLICATIONS: PROPERTIES, CURRENT APPLICATIONS AND FABRICATION TECHNOLOGIES	Didem ÇOŞKUN Assist. Prof. Dr. Nursel KARAOĞLAN
		5	UZAKTAN ARAÇ FARK APARATI: YENİLİKÇİ BİR KONUM TESPİT TEKNOLOJİSİ	YAVUZ ŞAHİN Dr. SENEM ŞAHAN VAHAPLAR MEHMET HAKKI ERSOY DOÇ. DR. AHMET FEYZİOĞLU

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜL Dr. Öğr. Üyesi Melih AĞRAZ**	1	KÜRESEL GÖSTERGELER	Doç. Dr. Abdullah YILDIRIM Ali TOKTİMUR
		2	TERS TOPP-LEONE DAĞILIMININ BİLİNMEYEN PARAMETRELERİNİN FARKLI YÖNTEMLERLE TAHMİN EDİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜL Dr. Öğr. Üyesi Melih AĞRAZ
		3	ÇİFT SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİ ALTINDA UNİT WEİBULL DAĞILIMININ PARAMETRELERİNİN TAHMİNİ	Dr. Öğr. Üyesi Hasan Hüseyin GÜL Dr. Öğr. Üyesi Melih AĞRAZ
		4	FİZİK TABANLI YAPAY SİNİR AĞLARI (PINNs) İLE NAVIER-STOKES DENKLEMLERİNİN ÇÖZÜMÜ	Melih AĞRAZ Hasan Hüseyin GÜL
		5	GLUKOZ-İNSÜLİN DİNAMİKLERİNİN MODELLENMESİ: FARK DENKLEMLERİ VE SÜREKLİ ÇÖZÜM YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Melih AĞRAZ Hasan Hüseyin GÜL
		6	INVESTIGATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS ARCHITECTURE SELECTION FOR USD/JPY EXCHANGE RATE	Cagatay BAL
		7	COMPARISON OF CBNET FUNCTION WITH TOOLBOX IN MATLAB FOR UNIVARIATE TIME SERIES FORECASTING	Cagatay BAL

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç.Dr. Rabi KARAALİ**	1	T6 Isıl İşleminin Zn-40Al-2Cu Alaşımının Korozyon Hızına Etkisi	Doç. Dr. ALİ PAŞA HEKİMOĞLU Arş. Gör. MURAT HACIOSMANOĞLU
		2	BİR ERGİTME KAZANI TASARIMINDA ISI TRANSFERİ HESAPLAMALARI	Merve YAZAN Buğra ÇAVUŞOĞLU Galip ÇAPÇI
		3	ÇEVRE ŞARTLARININ HAVA SOĞUTMALI GAZ TÜRBİNLİ KOJENERASYON ÇEVRİMLERİNİN TERMOEKONOMİK PERFORMANSINA ETKİSİ	Doç.Dr. Rabi KARAALİ Öğr.Gör.Dr. Arzu KEVEN
		4	KOMPRESYON ORANININ HAVA SOĞUTMALI GAZ TÜRBİNLİ KOJENERASYON ÇEVRİMLERİNİN TERMOEKONOMİK PERFORMANSINA ETKİSİ	Doç.Dr. Rabi KARAALİ Öğr.Gör.Dr. Arzu KEVEN
		5	ÇOKLU SİLİNDİRİK ÇUBUK TÜRBÜLATÖRLERİN ISI TRANSFERİNE ETKİSİNİN CFD ANALİZİ	Öğr. Gör Uğurcan Yardımcı Arş. Gör. Dr. Volkan Tuğan
		6	AÇILI YARIM HALKA TÜRBÜLATÖRLERİN ISI TRANSFERİNE ETKİSİNİN SAYISAL OLARAK İNCELENMESİ	Öğr. Gör Uğurcan Yardımcı Arş. Gör. Dr. Volkan Tuğan
		7	AİROFİL TASARIMI VE ANALİZİ	Öğr. Gör. Mustafa BUĞDAY Mahmut Kornek Ceylin Yılmaz
		8	İNCE CİDARLI HAVACILIK PARÇALARINDA ÇARPILMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ	Kenan GÖÇMEN Prof. Dr. Onuralp ULUER

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Assoc. Pro. Dr. Alisha Rahman,**	1	IMPACT OF ORGANIZATIONAL COMPETITIVE CLIMATE ON EMPLOYEE COLLABORATION: THE MEDIATING ROLE OF WORKPLACE JEALOUSY	Assoc. Pro. Dr. Alisha Rahman,
		2	PREDICTIVE FACTORS INFLUENCING EXERCISE BEHAVIORS AMONG JUNIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	L. Zhao, T. Li, X. Wang
		3	MANAGING TRUCK DRIVERS' FATIGUE: A COMPREHENSIVE LITERATURE REVIEW AND STRATEGIES FOR IMPROVEMENT	Assis. Prof. Dr. Ivan Petrov, Dr. Natalia Ivanova, Dmitry Sokolov
		4	QUALITATIVE ANALYSIS OF CHILD CUSTODY EVALUATION PRACTICES IN AFRICAN CONTEXT	Adebayo O. Adeyemi, Olamide A. Folarin
		5	PSYCHOSOCIAL RISKS AND WORKPLACE WELL-BEING IN SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN BRAZIL	Ahmed Mustafa El-Din, Hana Ahmed Youssef, Mohamed Ali Abdallah
		6	QUALITATIVE ANALYSIS OF CHILD CUSTODY EVALUATION PRACTICES IN AFRICAN CONTEXT	Dr. Adebayo O. Adeyemi, Olamide A. Folarin
		7	GENDER MAINSTREAMING IN PUBLIC UNIVERSITIES IN MONGOLIA	Enkhbat Batbold, Tserendorj Davaasuren, Naranjargal Ganbat, Sarangerel Ochirbat
		8	PARENTING STYLES AND THEIR IMPACT ON ADOLESCENT VIDEO GAME ADDICTION	Ahmed Bello, Fatimah Nuru

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Assoc. Prof. Esteban Rodríguez	1	MOTIVATORS AND CHALLENGES IN RECYCLING PARTICIPATION IN BANGLADESH: AN EXAMINATION OF KOTA KINABALU'S HOUSEHOLDS	Jahidul Islam, Rakibul Hasan, Rina Begum
		2	EVALUATING METAPHOR THERAPY'S IMPACT ON DEPRESSION IN FEMALE STUDENTS: AN EXPERIMENTAL STUDY	Marzia Karimova, Feruza Tursunova
		3	SECOND LANGUAGE WRITING AND THE ROLE OF SENSITIVITY IN WRITING TASKS: A STUDY OF PORTUGUESE AS A SECOND LANGUAGE	Dr. Carlos Rodríguez, Luisa Mota, Ana Silva
		4	ADDRESSING COGNITIVE AND BEHAVIORAL ISSUES IN ADOLESCENTS THROUGH A HIERARCHICAL REGRESSION APPROACH	Sophia Nguema, Jean-Claude Ngoma
		5	MUSIC NOTATION VERSUS ALPHABET READING: A COMPARATIVE STUDY FOR DYSLEXIC LEARNERS	Assoc. Prof. Esteban Rodríguez
		6	FATIGUE AND DROWSINESS IN THE NIGHT-TIME TRANSPORTATION SECTOR: A COMPARATIVE STUDY	Carlos González
		7	THE INTERCONNECTION BETWEEN JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND ORGANIZATIONAL BEHAVIOR IN THE PUBLIC SECTOR	Dr. Khaled Karray
		8	USING ONLINE GAMES TO IMPROVE WORKING MEMORY IN ADHD CHILDREN: A CASE STUDY	Assis. Prof. Dr. Oluwaseun Olamide

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assoc. Prof. Dr. Pedro Silva**	1	THE IMPACT OF POLICE CORRUPTION ON GOVERNANCE IN NIGERIA	Michael Okafor
		2	ETHICAL CHALLENGES IN LOCAL GOVERNMENT ADMINISTRATION: A CASE STUDY FROM EAST AFRICA ,	Dr. Amina Hassan
		3	ENVIRONMENTAL LEGISLATION AND LOCAL GOVERNMENT RESPONSE TO AIR POLLUTION: THE CASE OF INDONESIA	Dr. Indah Kusuma,
		4	IMPROVING SUBJECTIVE BIAS DETECTION IN TEXTS USING TRANSFORMER-BASED MODELS AND LSTM NETWORKS	Dr. Wang Li,
		5	TRANSLATION STRATEGIES IN THE PORTUGUESE DUBBED VERSION OF MULAN: A CULTURAL AND LINGUISTIC ANALYSIS	Assoc. Prof. Dr. Pedro Silva,
		6	ADVANCEMENTS IN OBJECT DETECTION: IMAGE SELECTION TECHNIQUES FOR IMPROVING TRAINING DATASETS	Luka Mirović,
		7	TIME AND IDENTITY IN "TOO MUCH JOY" BY EVELYN BERG: A STYLISTIC STUDY	Marija Sezabo
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Assis. Prof. Dr. Ioannis Papadopoulos,**	1	EXPLORING THE EFFECT OF POSITIVE EMOTIONS ON CREATIVITY IN PERSONAL DEVELOPMENT AND SOCIAL ADAPTATION	Dr. Felix Chelski
		2	ADVANCED METAPHOR DETECTION IN GREEK USING DEEP LEARNING MODELS	Assis. Prof. Dr. Ioannis Papadopoulos,
		3	DISINFORMATION AND ITS EFFECTS ON POLICY-MAKING: A STUDY ON GOVERNMENTAL RESPONSES	Isabella Torres Rodrigues, Lucas Schmidt
		4	THE NEED FOR COMPREHENSIVE INDUSTRIAL EFFLUENT REGULATIONS IN EUROPE: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Thomas Richter
		5	TRADE DISPUTES BETWEEN SOUTH KOREA AND JAPAN: AN ANALYSIS OF WTO CASES	Henrik L. Sorensen, Maria K. Johansson
		6	COUNTER-RADICALIZATION EFFORTS IN EUROPE AND SOUTH EAST ASIA: A COMPARATIVE STUDY	Ryo Tanaka, Ismail Abdullah

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Dr. Rajesh Al Said**	1	CLIMATE CHANGE AND ENVIRONMENTAL LAW: COMPARING REGULATORY FRAMEWORKS IN SOUTH AFRICA	Dr. Rajesh Al Said
		2	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN EUROPEAN GOVERNANCE: A COMPARATIVE STUDY	Maria Thompson, Luca Bianchi
		3	THE SOCIOECONOMIC IMPACT OF NATIVE AMERICAN ENTERPRISES: A TWO-DECADE STUDY OF THE MOHEGAN TRIBE AND NEW LONDON COUNTY	Mongkhon Khurelbaatar, Jargal Ganbold
		4	PRESERVING INDIGENOUS KNOWLEDGE THROUGH DIGITAL PLATFORMS: THE BLEEK AND LLOYD NOTEBOOKS AND THEIR RELEVANCE TODAY	Dinesh Rana, Kusal Perera
		5	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN REINFORCING GENDER STEREOTYPES: A STUDY OF BIG BROTHER NAIJA 2019 DISCUSSIONS	Aminata Bakari, Rajabu L. Mwangi
		6	DIGITAL PERSPECTIVES ON REMOTE MOTHERHOOD: ITALIAN MOTHERS AND THE CHALLENGES OF DISTANCE	Giulia Bianchi, Luca S. Ricci
		7	DESIGNING A THOUGHTFUL DECISION SUPPORT SYSTEM TO IMPROVE SUSTAINABILITY IN POLICYMAKING	Amin Kamilov, Samad Ibragimov
			LINGUISTIC INNOVATION IN BILINGUAL ADVERTISING: THE CASE OF SINHALA-ENGLISH ADVERTISING IN SRI LANKA	Helena Borge, Ruwan R. Senanayake
		8	MACHINE LEARNING-ENHANCED SYNTAX CORRECTION FOR ARABIC: A EUROPEAN APPROACH	Michaela Hermann, Josef B. Weber

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof .Dr. Rodrigo Santos**	1	THE EVOLUTION OF MORPHOLOGICAL INNOVATIONS IN TEXT MESSAGING AMONG BILINGUALS IN URBAN TURKMENISTAN	Amanjol Myratov, Dr. Lecture Dovlet Niyazov
		2	THE CONCEPTUALIZATION OF COMPUTATIONAL CONSCIOUSNESS THROUGH MULTI-AGENT SYSTEMS IN CENTRAL ASIA	Assis. Prof. Dr. Jamilya Askarova, Dr. Ruslan Yuldashev
		3	IMPACT OF MEMORY AND PLANNING ON SPATIAL AWARENESS: A STUDY OF KAZAKH NAVIGATION SKILLS	Aidana Khamidova, Nursultan Tursynov, Zhanel Yerkebayeva
		4	LANGUAGE OF HYBRID SLANG IN DISTOPIC LITERATURE: A STUDY ON 'A CLOCKWORK ORANGE'	Gulsara Baytuganova, Akhmet Zhumabayev
		5	IMPROVING KAZAKH LANGUAGE EDUCATION THROUGH A TESTING SYSTEM: THE CASE OF AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY	Assoc. Prof. Dr. Karlygash Sultangaliyeva, Bekzat Kazhigaliyev
		6	DEVELOPMENT OF ARABIC TEXT PROCESSING THROUGH A NEW LIGHT STEMMER: ADVANCEMENTS IN LINGUISTIC ANALYSIS	Maksat Arzymatov, Galiya Rustamova
		7	THE ROLE OF SECOND HOMES IN SEASIDE RESORT DEVELOPMENT: A FOCUS ON ARMENIAN TOURISM	Elina Hovhannisyan, Shushan Galstyan
		8	THE COMPETITIVENESS OF WINTER TOURISM IN THE PHILIPPINES: A STUDY FROM LOCAL TOURISTS' PERSPECTIVE	Eliza Cruz, Prof .Dr. Rodrigo Santos

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assoc. Prof. Dr. Giorgi Kakhadze	1	ENHANCING KNOWLEDGE SHARING THROUGH SOCIAL MEDIA PLATFORMS IN THE PHILIPPINES	Maria Santos, Juan Perez, Lian Wei
		2	REVITALIZING PALESTINIAN TOURISM USING AUGMENTED REALITY: A FOCUS ON THE CHURCH OF THE NATIVITY	Ravi Sharma, Priya Reddy, Ankur Gupta, Nisha Mehta
		3	EXPLOITING AGRITOURISM POTENTIAL IN OMAN: CHALLENGES AND FUTURE PROSPECTS	S. Kumar, M. Sharma
		4	SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT THROUGH SPATIAL PLANNING IN GEORGIA	Eka Tskhvirishvili, Giorgi Kakhadze
		5	CULTURAL CHALLENGES FOR WESTERN CONSULTANTS IN GULF MEGAPROJECTS	Elena Dvali, Assoc. Prof. Dr. Giorgi Kakhadze
		6	EXPLORING THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON POLITICAL OPINION FORMATION	Siti Nurul Huda, Ahmad Firdaus
		7	UNDERSTANDING THE PSYCHOLOGICAL EFFECTS OF POLITICAL IDEOLOGY ON SOCIAL MEDIA USERS	Dr. Klaus Fischer,
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Ionel C. Popescu**	1	EFFECTIVENESS OF INFORMATION SYSTEMS SECURITY: A CASE STUDY OF A ZAMBIAN COMPANY	Dr Joseph K. Chanda, Assis. Prof. Rehema S. Mwamba
		2	COMPARATIVE STUDY OF PROPERTY INVESTMENT RETURNS AND RISK IN KENYA	James W. Ngugi
		3	A NOVEL APPROACH TO MANAGING UNCERTAINTY IN HOSPITAL ADMISSIONS USING MACHINE LEARNING: A CASE STUDY FROM SOUTH AFRICA	Kgomotso T. Lejowa, Thabiso M. Maseko
		4	CONSUMER PURCHASE INTENTION TOWARDS LUXURY BRANDS IN LAGOS, NIGERIA	Chinonso I. Okoye
		5	GREEN LEAN TQM HRM PRACTICES IN SOUTH AFRICAN MANUFACTURING INDUSTRY	Thando N. Tshabalala, Jabulani S. Mkhize, Sipho M. Dlamini
		6	MARKET SEGMENTATION MODEL FOR THE BANKING SECTOR IN ETHIOPIA: THE CASE OF DASHEN BANK	Sisay K. Abebe, Mulugeta T. Gashaw
		7	IMPROVING CORPORATE GOVERNANCE AND DECISION-MAKING IN THE ROMANIAN BANKING SECTOR USING XBRL	Assoc. Prof. Dr. Ionel C. Popescu
		8	INSTITUTIONAL SHAREHOLDER ACTIVISM IN CORPORATE GOVERNANCE: A STUDY OF MALAYSIAN COMPANIES	Fatin A. Zainal

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Dr. Anastasia Ivankova,**	1	THE IMPACT OF THE SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION ON CENTRAL ASIA'S GEOPOLITICAL LANDSCAPE	Dr. Anastasia Ivankova, Dr. Timur Baimukhanov
		2	THE ROLE OF HUMAN RESOURCE SYSTEMS IN CRISIS MANAGEMENT AND ORGANIZATIONAL RESILIENCE	Ibrahim Alim, Dilara Khalilova
		3	THE IMPACT OF STRUCTURAL FUNDS ON THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURE	Yulia Sokolova, Vasyl Kovalchuk
		4	THE EFFECTIVENESS OF CORPORATE GOVERNANCE AND AUDIT QUALITY IN ORGANIZATIONS IN NIGERIA	Chidi Okwuosa, Olumide Adebayo
		5	ENHANCING GOVERNMENT R&D PROGRAMS THROUGH FEASIBILITY STUDIES: A SOUTH KOREAN PERSPECTIVE	Sung-Jin Park
		6	ASSESSING THE IMPACT OF CORPORATE GOVERNANCE REFORMS IN MALAYSIA ON GOVERNMENT-LINKED COMPANIES	Nuraishah Hassan, Norhana Ismail
		7	CHALLENGES IN SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN THE RED SEA REGION, EGYPT	Ahmed El-Din, Samira Fouad
		8	ENGAGEMENT STRATEGIES FOR STAKEHOLDER MANAGEMENT IN THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TECHNOLOGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR Abdul Rahman Omar, Leila Farida Al-Mansouri, Nasser Khalid El-	Amin, Farah Al-Nasser

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Dr. Öğr. Üyesi HAKAN AVAN**	1	ABLASYO PLASENTA (PLASENTA ABRUPTİO)	Öğr. Gör. Serpil TOKER Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK
		2	GESTASYONEL TROFOBLASTİK HASTALIKLAR	Öğr. Gör. Serpil TOKER Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK
		3	NUTRITION IN PREGNANCY	Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK Öğr. Gör. Serpil TOKER
		4	ACQUIRING THE ROLE OF MOTHERHOOD: RAMONA MERCER	Dr. Öğr. Üyesi Gizem ÇITAK Öğr. Gör. Serpil TOKER
		5	THE EFFECTS OF FAMİLY DYNAMİCS ON CHİLD HEALTH: NURSES' FAMİLY-CENTERED CARE PRACTİCES.	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN AVAN
		6	EARLY INTERVENTİON AND DEVELOPMENTAL SUPPORT İN PEDİATRİC NURSİNG: TECHNİQUES AND IMPLEMENTATİON METHODS	Dr. Öğr. Üyesi HAKAN AVAN
		7	CAN SOCIAL MEDIA BE EFFECTIVE IN INCREASING ORGAN DONATION?	Doç. Dr. Gürkan KAPIKIRAN Doç. Dr. Ramazan BAYER Dr. Öğr. Üyesi Mert KARTAL
		8	NOMOPHOBİA AND HEALTH CARE PROFESSİONALS	Doç. Dr. Gürkan KAPIKIRAN Doç. Dr. Ramazan BAYER Dr. Öğr. Üyesi Mert KARTAL

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğretim Üyesi Deniz Alca**	1	COMPARATIVE STUDY OF NEW SALAFIA IN SUNNI AND SHIA	Assist. Prof. Aref Barkhordari
		2	21. YÜZYILDA DÜZENSİZ GÖÇÜN ULUSLARARASI SİSTEME ETKİLERİ: YENİ DİNAMİKLER VE POLİTİK YAKLAŞIMLAR	Dr. Öğretim Üyesi Deniz Alca
		3	THE ROLE OF DIPLOMACY IN FOREIGN POLICY: AN ESSAY ON THE GLOBALIZATION PERIOD	Dr. Öğr. Ü. Şaban ÖZTÜRK
		4	ECO-POLITICS IN THE GLOBAL ARENA: CHINA'S MIDDLE EAST POLICIES	Dr. Öğr. Ü. Şaban ÖZTÜRK
		5	EDUCATION DIPLOMACY: THE USA'S PUBLIC DIPLOMACY POLICY	Ali ÇİÇEK
		6	INTERNATIONALIZING RENTIER STATES: GULF MONARCHIES' EVOLVING POLITICAL ECONOMIES	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KÜÇÜK
		7	TÜRKİYE'NİN YENİ GÜVENLİK TEHDİTLERİ KAPSAMINDA UZAY ALGISI: TÜRKİYE UZAY KOMUTANLIĞI	Mahmut Can ÖZDEMİR

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK**	1	CURRICULUM LITERACY LEVELS OF SPECIAL EDUCATION TEACHERS	Assoc.Prof. Osman AKTAN
		2	ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN STATÜSÜNE YÖNELİK ALGILARI	Öğr. Gör. Dr. Zehra YILMAZER Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL
		3	ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETİM PROGRAMINI UYARLAMA ÖRÜNTÜLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL Öğr. Gör. Dr. Zehra YILMAZER
		4	ONTOLOGY OF EDUCATION AND THE TEACHER	Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK
		5	ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNDEKİ "ÖĞRETİM TEKNİKLERİ" KAVRAMINA YÖNELİK ALGILARI: K-W-L TEKNİĞİ ÖRNEĞİ	Doç.Dr. Sevda KOÇ AKRAN
		6	DİJİTAL ÇAĞDA EĞİTİM VE OKUL YÖNETİCİLERİNİN YETERLİKLERİ	Cansu BARBAROS ÖZER
		7	ÖĞRETMENLERİN DİSKALKULİYE YÖNELİK BİLGİLERİNİN VE FARKINDALIKLARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Zeynep Çiğdem ÖZCAN Dr. Öğr. Üyesi Nihan ŞAHİNKAYA
		8	THE ROLE OF TEACHER MOTIVATION IN POST-DISASTER EDUCATION	Doç. Dr. Okan SARIGÖZ
		9	CONTINUITY AND QUALITY IN EDUCATION: THE CAREER DEVELOPMENT PROCESS OF TEACHERS	Doç. Dr. Okan SARIGÖZ

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Asst. Prof. Ece MANİ Asst. Prof. Pınar GÖKENSEL OKTA**	1	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN NUTRITIONAL KNOWLEDGE LEVELS AND BODY COMPOSITION VALUES OF REFORMER PILATES EXERCISE PEOPLE	Asst. Prof. Ece MANİ Asst. Prof. Pınar GÖKENSEL OKTA
		2	FACTORS AFFECTING THE PRACTICE EXPERIENCES OF FOREIGN NURSING STUDENTS. A SYSTEMATIC REVIEW STUDY	Dr.Öğr. Üyesi. Arzu TİMUÇİN Prof. Dr. Selma KAHRAMAN
		3	THE EFFECT OF THE LEADERSHIP STYLE OF CLINICAL CHARGE NURSES ON THE WORK MOTIVATION OF NURSES: EXAMPLE OF ŞANLIURFA HARRAN UNIVERSITY HOSPITAL	Uzman Hemşire Serap Arıcan Dr. Öğretim Üyesi Arzu Timuçin
		4	RELATIONSHIP BETWEEN COGNITIVE LEVEL, DEPRESSION LEVEL AND FEAR OF FALLING WITH QUALITY OF LIFE IN ELDERLY PEOPLE OF DIFFERENT AGE RANGE	Asst. Prof. Dr. Ebru YILDIRIM Asst. Prof. Dr. Mehmet Salih TAN
		5	ADOLESANLARDA E- SAĞLIK OKUR YAZARLIĞI DÜZEYİNİ BELİRLEMEK İÇİN TAHMİN MODELLERİNİN KULLANILMASI	Dr.Öğr.Üyesi, Funda ASLAN Doç.Dr. Oktay Yıldız
		6	MEME CERRAHİ SONRASI LENFÖDEM ÖNLEME AĞRI YÖNETİMİ VE HEMŞİRELİK BAKIMI	Hemşire Hamıda RAHIMOGLU Doç. Dr. Şenay KARADAĞ ARLI

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Esin BASIM**	1	DETERMİNATİON OF ARAOMA COMPONENTS OF ACHİLLEA MİLLEFOLİUM (L.) BY SPME METHOD	Dr. Öğr. Üyesi Emine YURTERİ Arş. Gör. Dr., Aysel ÖZCAN AYKUTLU Prof. Dr., Fatih SEYİS
		2	CHEMİCAL CONTENT OF HYPERİCUM SCABRUM (L.) DİSTRİBUTED İN RİZE FLORA	Dr. Öğr. Üyesi Emine YURTERİ Prof. Dr., Fatih SEYİS Arş. Gör. Dr., Aysel ÖZCAN AYKUTLU
		3	EFFECT OF MAGNETIC FIELD PRIMING APPLICATIONS ON GERMINATION AND SEEDLING DEVELOPMENT IN HUNGARIAN VETCH	Assoc. Prof. Dr. Medine ÇOPUR DOĞRUSÖZ Assist. Prof. Dr. GÖKÇE AYDÖNER ÇOBAN
		4	THE EFFICIENCY OF VERTICAL FARMING TECHNOLOGIES IN VEGETABLE PRODUCTION	Assist. Prof. Dr. GÖKÇE AYDÖNER ÇOBAN Assoc. Prof. Dr. Medine ÇOPUR DOĞRUSÖZ
		5	DETERMINATION OF PRODUCTION PROBLEMS IN EDIBLE CULTURAL MUSHROOM CULTIVATION AND EVALUATION OF PLANT PROTECTION PRACTICES IN KORKUTELI DISTRICT OF ANTALYA PROVINCE	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
		6	DETERMINATION OF FUNGAL PATHOGENS IN FRUIT PURCHASED FROM DIFFERENT SUPERMARKETS IN ANTALYA PROVINCE	Prof. Dr. Esin BASIM Prof. Dr. Hüseyin BASIM
		7	THE EFFECT of CYSTEINE on WATER CHANGES and PHOTOSYNTHETIC PIGMENTS of Salvia sclarea PLANT under CADMİUM STRESS	Seda ŞAHİN Doç. Dr. Hülya TORUN
		10		

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Prof. Dr. SERAP KILIÇ ALTUN Doç. Dr. NİLGÜN PAKSOY**	1	EVALUATION OF LEAD CONCENTRATIONS IN HOMEMADE SHEEP YOGHURTS FROM ŞANLIURFA PROVINCE USING ICP-OES	Prof. Dr. SERAP KILIÇ ALTUN Doç. Dr. NİLGÜN PAKSOY Dr. Öğr. Üyesi MEHMET EMİN AYDEMİR
		2	KOYUN VE İNEK SÜTÜ İLE PEYNİRLERİNİN BİLEŞİMİ: MİNERAL VE TOKSİK ELEMENTLERİN ICP-MS İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. SERAP KILIÇ ALTUN Doç. Dr. NİLGÜN PAKSOY
		3	PROBİYOTİK VE PREBİYOTİKLERİN İNSAN FİZYOLOJİSİ ÜZERİNDE ETKİSİ	Sümeyye GÜL Beste ÜMİT Yeliz METİNKAYA İdil METİNKAYA Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR
		4	GIDA KAYNAKLI BİR PATOJEN: *VİBRİO PARAHAEMOLYTİCUS*'UN SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ	Beyza ER Öğretim Görevlisi Murat IHLAMUR
		5	İLAVE ŞEKERSİZ ENDÜSTRİYEL KEK REÇETESİ GELİŞTİRİLMESİ	Arge Uzman Yardımcısı, ANI KUŞCU Arge Uzmanı, MERVE KAHRAMAN
		6	ŞEKER İKAME AJANLARININ SÜRÜLEBİLİR KREMALARDA KULLANIMI	Arge Uzman Yardımcısı, ANI KUŞCU Arge Uzmanı, MERVE KAHRAMAN
		7	THE USE OF FREEZE-THAWING PRE-TREATMENT IN DRYING OF FRUIT AND VEGETABLES	Öğr. Gör. Dr. Serdar UĞURLU Prof. Dr. Emre BAKKALBAŞI
		8	RESVERATROL: CHEMISTRY, PRESENCE IN PLANTS AND EFFECTS ON HEALTH	Dr. Dilara ASLAN BAKKALBAŞI Öğr. Gör. Dr. Serdar UĞURLU Prof. Dr. İsa CAVİDOĞLU
		9	A RESEARCH ON GEOGRAPHICALLY LABELED PASTRY FOODS: THE CASE OF TOKAT PROVINCE	İremnur KILINÇ Dr. Öğr. Üyesi Esra ESİN

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Ahmet AKIN**	1	SPIRITUALITY NEED SCALE IN ADOLESCENTS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Firdevs KARATAŞ TEMİZ
		2	AİLE İÇİ SORUNLARA YÖNELİK, AİLE DANIŞMANLIĞINDA RUTİN OLUŞTURMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Sait YILDIRIM
		3	ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞI ÖNLEMEDE YERİNE KOYMA METODU	Doç. Dr. Sait YILDIRIM
		4	SCALE OF SELF-CARE İN MARRİAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN MERVE ALİCİK
		5	THE PERCEPTION OF EGOCENTRISM AMONG SPOUSES SCALE: A STUDY ON VALIDITY AND RELIABILITY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Fatma Şükran YILDIRIM
		6	THE SCALE OF REFLECTION OF PARENTAL RELATIONSHIP ON ADOLESCENTS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	Prof. Dr. Ahmet AKIN Tuğba AKAR GENÇER

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Doç. Dr. Erdal ARI**	1	TODAY'S INTERPRETATIONS OF BLOODY SPORTS EVENTS IN THE ROMAN WORLD AND THE AZTECS	Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet BAYSAL Doç. Dr. Yener AKSOY
		2	RESEARCHING THE EFFECT OF PHYSICAL ACTIVITY ON LEADERSHIP LEVELS	Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet BAYSAL Doç. Dr. Yener AKSOY
		3	MÜCADELE SPORCULARINDA KİLO DÜŞMENİN ESNEKLİK VE BAZI GÜÇ DEĞERLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Emir ATEŞ Doç.Dr. Egemen ERMİŞ Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		4	ÇOCUK YÜZÜCÜLERDE TEKRARLI 25 VE 100 METRE KOŞULARININ YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DEĞİŞİMİNİN ARAŞTIRILMASI	Emir ATEŞ Doç.Dr. Egemen ERMİŞ Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
		5	UEFA EURO 2024 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASI'NDA TAKIMLARIN TOPLA OYNAMA YÜZDELERİNE GÖRE FİZİKSEL KAPASİTELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Alpay AYDOĞDU Doç. Dr. Erdal ARI
		6	UEFA ORGANİZASYONLARINA KATILAN TÜRK FUTBOL KULÜPLERİNİN 2024-2025 SEZONU TRANSFER POLİTİKALARININ İNCELENMESİ	Alpay AYDOĞDU Doç. Dr. Erdal ARI

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / Dec 21, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA**	1	SOCİAL MEDİA AND POLİTİCAL PARTİCİPATİON: 2024 LOCAL ELECTİONS ISPARTA CASE	Ahmet Murat BAYKARA Prof. Dr. Hasan GÜLLÜPUNAR
		2	THE CHINESE COMMUNIST PARTY PROPAGANDA IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA
		3	KAISER WILHELM II IN US PROPAGANDA DURING THE FIRST WORLD WAR	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA
		4	ÇERÇEVE VE BAKIŞ ÜZERİNE FOUCAULT'NUN MANET YORUMU VE WOODY ALLEN'IN ANNIE HALL FİLMİNDEKİ YANSIMALARI	Arş. Gör. Semih KAŞIKÇI
		5	İHRACATTA DİJİTALLEŞMENİN YÜKSELEN GÜCÜ: SOSYAL MEDYA	Arş. Gör. Müsemma ÇÖKERDENOĞLU Arş. Gör. Azimenur AYAZ

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 20- 22, 2024 Van Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Yulia Petrovna**	1	THE ROLE OF BILINGUALISM IN LEARNING MANDARIN CHINESE: INSIGHTS FROM GERMAN-SPEAKING ADULT LEARNERS	Dr. Martina Schwarz, Julian Fischer
		2	REDEFINING SECONDARY ENGLISH EDUCATION: INTEGRATING CRITICAL PEDAGOGY AND SURREALISM IN THE CLASSROOM	Dr. Yulia Petrovna Ivan Zaitsev
		3	STRATEGIES FOR MANAGING IN-WORK POVERTY IN UZBEKISTAN: A COMPARATIVE STUDY OF FAMILY RESILIENCE	Nargiza Shukurova, Rustam Tursunov
		4	ADVANCED VOCAL TRAINING TECHNIQUES IN CENTRAL ASIAN MUSIC: FOCUSING ON KAZAKHSTANI TRADITIONS	Aizhan Nurmaganbetova, Bekzat Kamilov
		5	A MACHINE LEARNING APPROACH FOR EDUCATION SYSTEM INTEGRATION IN MULTICULTURAL SETTINGS: A CASE STUDY OF MONGOLIA	Tserenbat Baatar, Gankhuyag Tserendorj
		6	THE IMPACT OF POLITICAL INSTABILITY ON TOURISM AND CULTURAL HERITAGE PRESERVATION: A CASE STUDY OF EGYPT	Ali K. Mustafa, Samira F
		7	THE INFLUENCE OF SECURITY MEASURES ON FAN ENGAGEMENT IN THE IRAQI PROFESSIONAL FOOTBALL LEAGUE	Khaled A. Rashid,
		8	PROMOTING INNOVATION THROUGH ANALYSIS OF THE GLOBAL COMPETITIVENESS INDEX FRAMEWORK	Joko W. Sutanto, Dewi K. Sari,

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr.Tariq Alam**	1	THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN IMPROVING ELECTORAL INTEGRITY: A STUDY ON E-VOTING SECURITY	Hendra P. Wijaya, Arum L. Putri,
		2	DETECTION OF LATENT SWEAT FINGERPRINTS USING INFRARED RADIATION AND BLUE LIGHT: A FORENSIC APPROACH	Mona B. Al-Mazrouei, Faisal R. Al-Hassan,
		3	THE NEED FOR NATIONAL SPACE LEGISLATION IN EMERGING SPACE COUNTRIES	Samiya A. Al-Fahad, Karim R. Al-Kindi
		4	LEGAL FRAMEWORK AND PROTECTION OF INDIGENOUS COMMUNITIES IN MALAYSIA	Zainab Aziz, Farhan Mohd Ali
		5	THE IMPACT OF THE BANGLADESH CONSTITUTIONAL COURT ON THE LIMITATION OF BANKING PRIVACY RIGHTS	Dr.Tariq Alam, Shahina Sultana
		6	PARTY DEFLECTION AND ITS IMPACT ON DEMOCRATIC STABILITY IN MALAYSIAN POLITICS	Hassan Rauf, Nadira Hassan
		7	INFORMATION WARFARE AND THE THREATS TO NATIONAL SECURITY IN SOUTHEAST ASIA: A STRATEGIC ANALYSIS	Ali Hussain, Sara Mohammad
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Assoc. Prof. Dr. Aminah Suraya	1	LEGAL CHALLENGES IN INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION WITHIN INNOVATION ACTIVITIES IN RUSSIA	Yelena Koroleva, Prof. Dr. Ivan Kuznetsov
		2	LEADERSHIP BEHAVIOR AND CULTURE IN THE MALAYSIAN HEALTHCARE INDUSTRY: IMPACT ON SAFETY PERFORMANCE	Norhayati Zainal, Afiqah Rahman
		3	KNOWLEDGE SHARING IN E-COMMUNITIES: AN ECONOMIC PERSPECTIVE	Wang Zhi, Liu Chen
		4	ASSESSING RISK MANAGEMENT STRATEGIES IN ROAD INFRASTRUCTURE PROJECTS IN MALAYSIA	Assoc. Prof. Dr. Aminah Suraya, Dr. Haris Zainal
		5	A COMPARATIVE STUDY OF INSPECTORS' PERFORMANCE UNDER FEEDBACK AND FEED FORWARD TRAINING METHODS IN MALAYSIA	Assis. Prof. Dr. Siti Rahmah Ahmad
		6	ENHANCING TENDERING PRACTICES IN BUILDING CONSERVATION PROJECTS IN MALAYSIA	Dr. Chen Wei
		7	DEVELOPING THE INDEX OF SUSTAINABLE FUNCTIONALITY FOR ASSESSING SUSTAINABILITY IN CHINESE URBAN AREAS	Assis. Prof. Dr. Li Wei, Dr. Zhang Jian
		8	DEVELOPING A SECURE FRAMEWORK FOR MOBILE APPLICATIONS: A CASE STUDY FROM BANGLADESH	Mohamed Serhani, Rachida Abdelghani, Dssouli Benharref, Mizouni Rabeb

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES December 20- 22, 2024 Van Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Althea Johnson**	1	EXAMINING STUDENT RESPONSES TO THE ADJUSTED RORSCHACH COMPREHENSIVE SYSTEM IN NEPAL	Mokgadi Mukuna, Robert Moletsane, Kananga Kekae
		2	FACTORS AFFECTING RECYCLING PARTICIPATION IN MALAYSIA: A CASE STUDY IN KOTA KINABALU	Arianna Wira, Mohamad Idris, Jamilah Idris, Azizah Amir, Naimah Abu Bakar
		3	THE EFFECTIVENESS OF METAPHOR THERAPY IN ALLEVIATING DEPRESSION AMONG FEMALE STUDENTS	Shirin Parviz, Amira Shams, Fatima Khamis
		4	EVALUATING SECOND LANGUAGE WRITING PERFORMANCE AMONG IMMIGRANT STUDENTS: A CASE STUDY OF PORTUGUESE LEARNERS	Carlos Eduardo Silva, Dr. Mariana Pereira,Dr. Lucas Oliveira
		5	MODELING COGNITIVE CHALLENGES IN UNDERREPRESENTED GROUPS: A STUDY OF ADOLESCENT MENTAL HEALTH	Mei Xiu Zhang, Yifan Lin, Chao Fu
		6	COMPARING MUSICAL NOTATION READING TO ALPHABET READING IN DYSLEXIC STUDENTS: TEACHING MUSIC EFFECTIVELY	Althea Johnson
		7	DECISION SUPPORT SYSTEMS IN ORGANIZATIONAL LEARNING ENVIRONMENTS FOR IMPROVING MANAGERIAL DECISION-MAKING	Aminu Ibrahim, Olumide Adebayo, Ibrahim Kanu
		8	BARRIERS AND OPPORTUNITIES FOR E-GOVERNANCE ADOPTION IN AFRICA: A FOCUS ON CITIZEN ENGAGEMENT	Hassan Okoye, Chuka Nwankwo, Stella Bassey
		9	TRANSFER PRICING OPTIMIZATION IN DEVELOPING ECONOMIES: A CASE STUDY FROM NIGERIA	Chijioke Okafor, Olusegun Akinola
		10	OPEN INNOVATION IN AFRICAN TECH COMPANIES: LESSONS FROM JUMIA, KONGA, AND PAGA	Femi Adeyemi, Adebayo Obafemi

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assis. Prof. Dr. Tinashe Moyo**	1	PROFESSIONAL COMPETENCY DEVELOPMENT FOR INTERNATIONAL MARKETERS IN NIGERIA	Oluwaseun Balogun, Temidayo Adeyemi
		2	DEVELOPING HAZARD AND LOSS GIVEN DEFAULT ESTIMATION MODELS FOR EMERGING MARKETS: INSIGHTS FROM SOUTH AFRICA	Thato Maphosa, Banele Nkosi
		3	PERSONALITY TRAITS OF ENTREPRENEURS AND TECHNOLOGICAL INNOVATION IN SOUTH AFRICA	Assis. Prof. Dr. Tinashe Moyo
		4	CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE INDIAN TEXTILE SECTOR	Ravi Kumar Sharma, Priya Mehta
		5	FACTORS AFFECTING THE GROWTH OF ECOMMERCE IN SOUTH KOREA	Ji-Hye Kim, Jiwon Lee
		6	APPLICATIONS OF STABLE DISTRIBUTIONS IN ECONOMICS AND FINANCIAL MARKETS: A TURKISH PERSPECTIVE	Mehmet Efe Yılmaz, Elif Demircan
		7	MULTI-ENTERPRISE COLLABORATION IN THE ARGENTINIAN AGRIBUSINESS SECTOR	Carolina Rodríguez, Felipe Martínez
		8	DESIGNING STRATEGY MAPS WITH STRUCTURAL EQUATION MODELING IN THE MIDDLE EAST	Ahmad Saeed, Zaynab Al-Farsi

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Prof. Dr. Mihailo Todorovic**	1	COMPLEMENTARITIES OF MULTILATERALISM AND REGIONALISM IN LATIN AMERICA: THE MERCOSUR AND ALBA CASES	Dr. Carlos Eduardo Silva, Dr. Mariana Gómez
		2	OPTIMIZING PRODUCTION PLANS USING MULTI-CRITERIA PROGRAMMING	Aleksandar Markovic, Ivana Simic
		3	STOCK PRICE PREDICTION USING NEURO-FUZZY SYSTEMS IN THE IRANIAN MARKET	Farhad Karimi, Mohammad Reza Ghaffari
		4	ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY AND CORPORATE PERFORMANCE IN NIGERIA	Ifeoma Uzochukwu, Chijioke Obioma
		5	DECISION MAKING IN MATERIAL SELECTION FOR SUPPORT BRIDGES	Joko Prasetyo, Rina Anisa
		6	CREATING CUSTOMER VALUE THROUGH CRM SYSTEMS IN THE ELECTRONICS SECTOR	Taro Yamada, Dr. Lec. Kenji Watanabe
		7	IMPACT OF STOCHASTIC PROCESS MISSPECIFICATION ON INVESTMENT DECISION MAKING	Chen Hsiu-Wei
		8	LIABILITY OF HOTEL GUESTS FOR NON-PAYMENT OF SERVICES: A COMPARATIVE ANALYSIS	Prof. Dr. Mihailo Todorovic

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assis. Prof. Dr. Andrei Popescu	1	THE INFLUENCE OF E-COMMERCE WEBSITE PERSONALITY ON CONSUMERS' INITIAL TRUST	Li Hua Zhang, Jian Li Wang, Mei Lin Zhang
		2	THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL DOCUMENT EXCHANGE SYSTEMS IN CZECH PUBLIC ADMINISTRATION: A COMPARATIVE STUDY	Eva Novotná, Pavel Svoboda, Anna Křížová
		3	CREDIT ACCESS AND FARMING PRODUCTIVITY IN PAKISTAN: A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS APPROACH	Zahra Ali, Bilal Ahmed, Iqbal Ahmed
		4	EXPLORING FACTORS DRIVING THE GROWTH OF ISLAMIC BANKING IN PAKISTAN	Imran Shah, Ali Rehman, Saeed Akhtar
		5	STOCK MARKET LINKAGES AND THEIR IMPACT ON CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN MARKETS DURING THE FINANCIAL CRISIS	Olivier Dimitriu, Elena Munteanu, Constantin Dinu
		6	PROVING EQUILIBRIUM IN ECONOMIC SYSTEMS WITH NON-CONSTANT DEMAND FUNCTIONS: A CONSTRUCTIVE APPROACH	Jiro Nakamura
		7	THE NEED FOR OPERATIONAL AUDITING IN IRAN'S ECONOMIC SECTORS: THEORETICAL AND PRACTICAL INSIGHTS	Reza Khosravi
		8	THE INFLUENCE OF INFRASTRUCTURE ON INNOVATION IN DEVELOPING COUNTRIES	Abdiye Omer, Khalid Al-Khalil, Omar Al-Tahir
		9	MARKET FAILURES IN ECOSYSTEM SERVICES VALUATION: ECONOMIC IMPLICATIONS AND POLICY RECOMMENDATIONS	Assis. Prof. Dr. Andrei Popescu

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Prof. Dr. Wojciech Jablonski**	1	COLLABORATION BETWEEN UNIVERSITIES AND INDUSTRY IN AEROSPACE PROJECTS: STUDENT SATELLITE INITIATIVES	Jiang Wei, Li Xiaoyu, Zhang Hui
		2	OPTIMIZING CONTAINER PORT OPERATIONS: A SIMULATION STUDY ON MARSHALING YARD STORAGE POLICY	Ali Mohammad, Reza Parsa, Kaveh Danesh
		3	STRATEGIC MANAGEMENT OF IT PROJECTS: ROLES AND RESPONSIBILITIES IN SUCCESSFUL EXECUTION	Ali Farhad, Mehran Yazdani, Fatemeh Akbari
		4	STOCK MARKET PREDICTION USING A HYBRID MODEL WITH PASSIVE CONGREGATION	Siti Amira, Jibril Hassan, Nor Azah
		5	MEASURING INNOVATION PERFORMANCE: CHALLENGES AND APPROACHES	Gulzat Nurlan, Talgat Aset, Sabina Saparova
		6	GREEN TECHNOLOGY INNOVATION AND HUMAN RESOURCE STRATEGIES IN THE AUTOMOTIVE SECTOR: A CASE STUDY OF TOYOTA MOTOR CORPORATION	Jie Xu, Minh Tan, Li Wei
		7	BIOETHANOL PRODUCTION AS A STRATEGIC SOLUTION FOR MEETING INDIA'S ENERGY DEMAND	Sandeep Kumar, Arvind Sharma, Praveen Bansal
		8	KNOWLEDGE SHARING AND ORGANIZATIONAL BEHAVIOR: A FUTURE RESEARCH AGENDA	Shahin Daryaei, Ali Rezaei, Sima Khajeh
		9	MODELING CUSTOMER LOYALTY IN THE POLISH BREWING INDUSTRY: AN EMPIRICAL STUDY	Prof. Dr. Wojciech Jablonski

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

21 Aralık / December. 21, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Dr. Nduta W. Mutua**	1	STRATEGIES TO REVITALIZE LOCAL OTOP ENTREPRENEURSHIP IN THAILAND: A FOCUS ON INNOVATION AND MANAGEMENT	Sakda Aroon, Chiraporn Chaiyaporn, Nattawut Phonpan
		2	FREQUENCY TRADING AND THE ROLE OF OPTIMIZED MOVING AVERAGE STRATEGIES	Hassan Jamil, Fadil Meziou, Nour El-Deen
		3	ENTERPRISE RISK MANAGEMENT PRACTICES IN MALAYSIAN PUBLIC LISTED COMPANIES: AN ASSESSMENT	Dr. Azhari Zulkifli, Lec. Farhana Abdul Rashid, Hanafi Ismail
		4	ANALYSIS OF THE IMPACT OF INFORMATION SECURITY MEASURES IN EAST AFRICAN COMPANIES: A CASE STUDY	Amani Z. Mwambesi, Joshua T. Makunyi
		5	A COMPARATIVE STUDY OF REAL ESTATE INVESTMENTS AND STOCK MARKET RETURNS IN WEST AFRICA	Chike A. Okeke
		6	MACHINE LEARNING MODELS FOR IMPROVING HOSPITAL ADMISSIONS PREDICTION IN AFRICA	Kwame D. Asante, Yemi F. Adebayo
		7	THE EFFECT OF CONSUMER BEHAVIOR ON LUXURY BRAND PURCHASE INTENTION IN KENYA	Dr. Nduta W. Mutua
		8	SUSTAINABLE HUMAN RESOURCE PRACTICES IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY: A STUDY IN SOUTH AFRICA	Thuli S. Dlamini, Sipho B. Ndlovu
		9	MARKET SEGMENTATION MODEL FOR BANKING SERVICES IN AFRICA: A CASE STUDY OF ECOBANK	Aminata M. Bah, Nia W. Koroma

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Prof. Dr. Nesrin Ada**	1	KUŞAKLARARASI ÇEŞİTLİLİK VE ÇATIŞMA YÖNETİMİ: İŞ YERİNDE UYUM VE VERİMLİLİK İÇİN STRATEJİLER	Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN
		2	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ POLİTİK ETKİNLİK VE YETERLİLİKLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE İNCELENMESİ	Araştırmacı, TOLGA BİRCAN Dr. Öğr. Üyesi, DİLEK ÖZSOY
		3	A STUDY TO DETERMINE THE RELATIONSHIP BETWEEN ENTREPRENEURIAL CHARACTERISTICS AND WHISTLEBLOWING TENDENCIES OF HEALTH PROFESSIONALS	Nicat Quliyev Doç. Dr. Fuat YALMAN
		4	RESISTANCE TO CHANGE IN ORGANIZATIONS: AN ANALYSIS THROUGH A SYSTEMATIC APPROACH	Prof. Dr. Nesrin Ada
		5	TRENDS AND PATTERNS IN WORKAHOLISM: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS	Assoc. Prof. Halime GÖKTAŞ KULUALP Instructor Ahmet TOPBAŞ
		6	KUANTUM YÖNETİMİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME	Doç. Dr. Canan YILDIRAN
		7	SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL BAĞLILIK	Yüksek Lisans Öğrencisi: Emine Hatun ÜNLÜLER ÖZKAN
		8	SAĞLIK YÖNETİMİNDE KADIN	Dr. Öğr. Üyesi Sema DALKILIÇ

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Doç. Dr. Mehmet Akif Duman**	1	THE DEVELOPMENT OF GESTURES AND FACİAL EXPRESSİONS İN EARLY LANGUAGE ACQUİSİTİON STAGES	Doç. Dr. Mehmet Akif Duman
		2	GRAMMAR ACQUİSİTİON WİTHİN THE FRAMEWORK OF JEAN PİAGET'S COGNİTİVE DEVELOPMENT THEORY	Doç. Dr. Mehmet Akif Duman
		3	ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND TEFL: TRANSFORMATION INTO THE LEARNING ECOSYSTEM OF THE FUTURE	Dr. Hakan Aydoğan
		4	ASPECTS, MODALS AND MODALITY AS THE EXPRESSIVE WEALTH OF TURKISH LANGUAGE	Öğr. Gör. MURAT GÖKMEN
		5	FARSÇA VE KÜRTÇE EDEBİYATIN BİRLEŞİMİNDEKİ SES: MESTÛRE ERDELÂN VE ŞİİRLERİNDEKİ TEMALAR	Dr. Hatice YILMAZ ASLAN
		6	AN INVESTIGATION OF THE İSSUES ARISING FROM SYNTACTIC DIFFERENCES BETWEEN PASHTO AND TURKISH İN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE	Rafiullah Haqmal

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION December 20 - 22, 2024 VAN Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan EKŞİOĞLU**	1	THE EFFECT OF PUBLIC DEBT ON ECONOMIC GROWTH IN THE POST- PANDEMIC PERIOD: AN EMPIRICAL ANALYSIS ON DEVELOPING COUNTRIES	Doç. Dr. Ali KONAK Öğr. Gör. Dr. GÜLTEKİN TOPALOĞLU Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Akif PEÇE
		2	ASYMMETRIC EFFECTS OF UNEMPLOYMENT, INFLATION AND CHANGES IN MONEY SUPPLY ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY DURING THE PANDEMIC PERIOD	Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Akif PEÇE Doç. Dr. Ali KONAK Dr. Emrah ÜSTÜNDAĞ
		3	KADIN GIRIŞIMCILIĞINI ETKILEYEN FAKTÖRLER: İZMIR ÖRNEĞI	Araştırmacı, GİZEM AYDOĞDU
		4	AN APPLICATION ON THE EFFECT OF CASH LOANS ON ECONOMIC GROWTH	Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ERTUĞRUL Arş. Gör. İlknur KÜLEKÇİ
		5	CHANGE IN REAL PURCHASING POWER OF MINIMUM WAGE IN THE FACE OF PRICE INCREASE OF BASIC FOOD GOODS IN TURKEY FROM 2019 TO 2024	Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan EKŞİOĞLU
		6	AN APPLICATION ON THE EFFECT OF CREDIT CARD BASED PAYMENTS AND CONSUMER LOAN INTEREST ON INFLATION IN TURKEY	Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan EKŞİOĞLU

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Doç. Dr. ÜMMET ERKAN**	1	LEGAL REGULATION OF THE MEDIATION IN LABOUR DISPUTES IN BULGARIAN LAW	Assoc. prof. Ivaylo Staykov, DSc
		2	TÜRK HUKUKUNDA SİGORTA ACENTESİNİN AYDINLATMA/BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÇİFTÇİ
		3	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES AND NATIONAL ARTICLES ON CONSTRUCTION CONTRACTS IN RETURN FOR FLAT/EXCHANGE FOR LAND SHARE	Av. Oğuzhan Hekimoğlu Doç. Dr. Fatih GÜLER
		4	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES PREPARED IN REAL ESTATE RELATED DEPARTMENTS	Av. Arb. Mustafa Burak GÜLER Doç. Dr. Fatih GÜLER
		5	ORYANTALİZM VE OKSİDENTALİZM BAĞLAMINDA CEMİL MERİÇ	Doç. Dr. ÜMMET ERKAN
		6	İSRAİL FİLİSTİN SORUNU BAĞLAMINDA CARL SCHMİT'İN SİYASAL TEOLOJİSİ	Doç. Dr. ÜMMET ERKAN
		7	GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜ	HALİL KOÇASLAN DR. SİBEL AKŞAHİN POLAT

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Öznur IŞINKARALAR**	1	EXAMPLES OF LOCAL AND NON-LOCAL ARID PLANTS THAT CAN BE USED IN ANATOLIAN GEOGRAPHY	Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU Prof. Dr. Mehmet Emin BARIŞ
		2	ESKİŞEHİR YAYA BÖLGELERİNİN KENTSEL ÇEVRE ESTETİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Doç. Dr. Öznur IŞINKARALAR Doç. Dr. Kaan IŞINKARALAR
		3	KENTSEL ÖLÇEKTE TİCARET VE KONUT ALANLARINDA KİRLETİCİLERİN İÇ ORTAM HAVA KALİTESİNE ETKİSİ	Doç. Dr. Kaan IŞINKARALAR Doç. Dr. Öznur IŞINKARALAR
		4	CARBON MANAGEMENT IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY THROUGH CARBON CAPTURE, UTILIZATION, AND STORAGE TECHNOLOGIES	Anıl KUL Öznur KOCAER
		5	ISO 14001 ÇEVRE YÖNETİM, ISO 45001 IŞ SAĞLIĞI GÜVENLİĞİ YÖNETİM SİSTEMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	MELİH ÇEVİK Prof. Dr. ŞÜKRÜ ASLAN
		6	KAYNAĞINDAN MUSLUĞA: İÇME SUYU TEMİN ZİNCİRİNİN TEK SAĞLIK PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Nursel KIRATLI YILMAZÇOBAN
		7	Su Mikrobiyomu ve Antimikrobiyal Direnç	Dr. Öğretim Üyesi Nursel KIRATLI YILMAZÇOBAN

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Assoc. Prof. Dr. Dilek KILINÇ**	1	CATALYTIC KBH 4 DEHYDROGENATION REACTION by Fe-NP@CeO_2	Assoc. Prof. Dr. Dilek KILINÇ
		2	IMPROVING HYDROGEN EVOLUTION with Pd-SB@TiO_2 CATALYST	Assoc. Prof. Dr. Dilek KILINÇ
		3	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF THE EFFECT OF MICRO-SYNTHETIC FIBER AND SILICA FUME RATIOS ON THE COMPRESSIVE STRENGTH OF GEOPOLYMER CONCRETE EXPOSED TO ACID AND SULFATE ATTACK	Dr. BARIŞ BAYRAK MSc Student, YASEMİN ÖZBEN Prof. Dr. ABDULKADİR CÜNEYT AYDIN
		4	LIQUID PHASE-BASED MICROEXTRACTION TECHNIQUES AND THEIR USE FOR DIFFERENT SAMPLE MATRICES	Arş. Gör. Seçkin FESLİYAN Prof. Dr. Adil ELİK Prof. Dr. Nail ALTUNAY
		5	USE OF EXPERIMENTAL DESIGN AND DEEP EUTECTIC SOLVENTS BASED MICROEXTRACTION TECHNIQUES FOR HEAVY METALS Fe, Mn AND Zn	Arş. Gör. Seçkin FESLİYAN Prof. Dr. Adil ELİK Prof. Dr. Nail ALTUNAY
		6	FLEXURAL PROPERTIES OF NATURAL FIBER REINFORCED HIGH DENSITY POLYETHYLENE COMPOSITES WITH COMPATIBILIZER ADDITIVES	Chemical Eng. MELİKE NUR YENİGÜN Prof. Dr. HÜSEYİN ÜNAL
		7	FUNCTİONAL FOODS AND MOLECULAR DOCKİNG: POTENTİAL APPLİCATİONS İN ALZHEİMER'S DİSEASE	Dr. Öğr. Üyesi Adem NECİP

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL**	1	CUMHURİYETİN 100 YILINI TAMAMLARKEN POLİTİKA BELGELERİNDE KÜLTÜREL MİRAS YÖNETİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	BURÇİN YILMAZ ALTOP Dr.Öğr.Üyesi ŞERMİN ATAK ÇOBANOĞLU
		2	BÜTÜNLEŞİK KALKINMA POLİTİKALARININ UYGULANMASINA YEREL HALKIN YAKLAŞIMI: BOZCAADA ÖRNEĞİ	DİLEK TEZCAN SÖNMEZ Dr. Öğr. Üyesi ŞERMİN ATAK ÇOBANOĞLU
		3	A PUBLIC POLICY MOVE AGAINST DATA IMPERIALISM: “DIGITAL TURKEY VISION”	Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
		4	TÜRKİYE’NİN AB ÇEVRE POLİTİKALARINA UYUMU: İLERLEME RAPORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr. Derya KAMAN
		5	YEREL YÖNETİMLER VE ÇOCUK OYUN ALANLARI: GÜVENLİK VE ERİŞEBİLİRLİK	Dr. Derya KAMAN Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA
		6	LEGAL SOURCES OF TAXATION AND THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF THE CONSTITUTION AFFECTING TURKISH TAX LAW	Av. Murat KALKAN Prof. Dr. Hayriye IŞIK
		7	TIME PERIODS IN TAX LAW AND FACTORS AFFECTING THEM	Av. Murat KALKAN Prof. Dr. Hayriye IŞIK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ**	1	BİʼSET DÖNEMİ ROMA SASANİ SAVAŞI KURʼÂNʼDA İFÂDE EDİLEN “MÜMİNLERİN SEVİNCİ” ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	Doç. Dr. Halit BOZ Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim ABDULLAH
		2	KURʼANʼDA KİNAYE SANATI	Doç. Dr. Halit BOZ Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim ABDULLAH
		3	İSLAM HUKUKU BAĞLAMINDA HAYREDDİN KARAMANʼIN GÖRÜŞLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Bedia ÇAKIR
		4	THE ROLE OF SUNNAH IN THE UNDERSTANDING OF THE QUR’AN - A STUDY IN THE CONTEXT OF ZAKAT VERSES -	Assoc. Prof. Dr. Abdurrahman Ensari
		5	TARİHSEL DURUM KARŞISINDA HRİSTİYANLIKTAKİ SEVGİ RETORİĞİ	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		6	VALLADOLID TARTIŞMASI BAĞLAMINDA AVRUPALILARIN ÖTEKINE BAKIŞI	Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ
		7	FAHREDDİN ER-RAZİʼNİN AHLAK ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE MEFATİHUʼL-GAYB ADLI ESERİN ANALİZİ	Kübra Ayvaz
		8	TÜRK TOPLUMUNDA SPİRİTÜEL ARAYIŞLARI TÜRK DİZİLERİNDE GÖZLEMLEMEK: (DİSNEY PLUS) ‘ARAYIŞ’ DİZİSİ ÖRNEĞİ	Araş. Gör. Dr. Ahmet Selim DEMİRYÜREK
		9	TÜRK TOPLUMUNDA SPİRİTÜEL ARAYIŞLARA YÖNELEN İKİ PROFİL: SPİRİTÜEL VE DİNDAR- SPİRİTÜEL AMA DİNDAR DEĞİL	Araş. Gör. Dr. Ahmet Selim DEMİRYÜREK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Assoc. Prof. Dr. Yahya ÖZDOĞAN Res. Asst. Zehra Nur BEŞLER**	1	MOTIVATION TO BE A PARENTER AND MIDWIFERY CARE	Assis. Prof., Demet ÇAKIR Assis. Prof., Vasviye EROĞLU Lecturer, Arslan SAY
		2	MATERNAL AND NEONATAL CONSEQUENCES OF MATERNAL OBESITY	Assis. Prof., Demet ÇAKIR Lecturer, Arslan SAY Assis. Prof., Vasviye EROĞLU
		3	THE PLACE OF SURGERY AND OPERATING ROOM NURSES IN THE TRANSPLANTATION PROCESS IN THE RECIPIENT PATIENT	Student Nurse, Abdullah ARSLAN, Student Nurse, Nisa AYTAN, Asist Prof., Hatice ERDOĞAN,
		4	GHRELIN AND DOPAMINE: THE ROLES OF APPETITE REGULATION	Dyt, RUMEYSA ATA Dr. Öğr. Üyesi, RAHİME EVRA KARAKAYA
		5	INSULIN RESISTANCE AND NUTRITIONAL APPROACHES: CURRENT RESEARCH AND CLINICAL PRACTICES	Assoc. Prof. Dr. Yahya ÖZDOĞAN Res. Asst. Zehra Nur BEŞLER
		6	NUTRITIONAL APPROACHES IN SYMPTOM MANAGEMENT AND QUALITY OF LIFE IMPROVEMENT IN IRRITABLE BOWEL SYNDROME	Assoc. Prof. Dr. Yahya ÖZDOĞAN Res. Asst. Zehra Nur BEŞLER

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Dr. Pieter van der Meer**	1	INTEGRATED APPROACHES TO SMART MANUFACTURING AND MECHATRONICS DESIGN	Dr. Taro Nakamura, Dr. Sophia Akintola,
		2	ADVANCED SIMULATION TECHNIQUES FOR ELECTRIC SKID-STEERING VEHICLES	Dr. Amara Diouf Dr. Pieter van der Meer,
		3	ANALYSIS OF EXPANSION-INDUCED IRONING IN ADVANCED WELL CASING TECHNOLOGIES	Dr. Rodrigo Souza, Dr. Aisha El-Sayed,
		4	DEVELOPMENT OF INDOOR DRONE SYSTEMS FOR CREATIVE INDUSTRY INNOVATIONS	Dr. Musa Khan Dr. Laura Ricci,
		5	EMOTIONALLY INTELLIGENT ROBOTS FOR SOCIAL INTERACTION	Dr. Sarah Kim Dr. João Silva,
		6	ADVANCING EMOTION-SENSITIVE AI IN ROBOTIC SYSTEMS: A STUDY OF MULTIMODAL EMOTION RECOGNITION APPROACHES	Adebayo Okoro, Li Wei, Maria Nunes
		7	IMPACT ASSESSMENT OF LEAN MANUFACTURING ON ORGANIZATIONAL SUCCESS: A STRUCTURAL ANALYSIS FRAMEWORK	Tariro Chikafu,
		8	DESIGN AND ANALYSIS OF A DUAL-ACTUATED MICROGRIPPER FOR BIOMEDICAL APPLICATIONS	Mariam Sow, Javier Rodríguez, Wei Zhang

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Dr. Elias Moreno**	1	ROBUST CONTROL DESIGN FOR 3-DOF HELICOPTER SYSTEMS USING ADVANCED LQR-PID METHODS	Manuel Silva, Aisha Ahmed, Sophia Kim
		2	ENHANCING POWER QUALITY THROUGH ADAPTIVE FUZZY PID CONTROL OF ACTIVE POWER FILTERS	Fatou Ndiaye, Elias Moreno
		3	ROBUST CONTROL DESIGN FOR 3-DOF HELICOPTER SYSTEMS USING ADVANCED LQR-PID METHODS	Manuel Silva, Aisha Ahmed, Sophia Kim
		4	ENHANCING POWER QUALITY THROUGH ADAPTIVE FUZZY PID CONTROL OF ACTIVE POWER FILTERS	Fatou Ndiaye, Dr. Elias Moreno
		5	INNOVATIVE EYE-TRACKING CONTROL SYSTEM FOR WHEELCHAIR NAVIGATION USING EOG TECHNOLOGY	Diana Oliveira, Ahmed Khan, Maya Tanaka
		6	LOW-COST ELECTROMYOGRAPHIC SIGNAL AMPLIFICATION SYSTEM FOR PORTABLE APPLICATIONS	Ahmed O. Ibrahim, Chike N. Okeke , Sophia Mensah
		7	ENHANCING SINGLE-PHASE INVERTER PERFORMANCE USING EMBEDDED PWM CONTROLLERS	Dr. João P. Silva, Maria C. Costa
			OPTIMIZATION OF LOAD FREQUENCY CONTROL USING GENETIC ALGORITHMS	Wanjiku N. Mwangi, Joseph A. Otieno
		8	AERODYNAMIC MODELING OF MORPHING STABILIZERS FOR BUSINESS JETS	Hassan M. Yusuf, Yoon S. Park, Fatima B. Sadiq

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Assis. Prof. Dr. Marco dos Santos**	1	SECURE ADS-B SYSTEMS USING HYBRID MODULATION TECHNIQUES	Jia L. Wong, Mei C. Huang, Thuy T. Nguyen
		2	PERFORMANCE ANALYSIS OF AIR COOLING SYSTEMS WITH VARIABLE GENERATOR PRESSURE	Lamia M. Hussein, Kenji T. Yamada
		3	IMPACT OF VARIABLE PRIMARY STREAM CONDITIONS ON THE PERFORMANCE OF EJECTOR COOLING SYSTEMS	Rafael Moreira, Jie Zhang, Ahmed Saleh, Samuel Okoro
		4	TIME-DOMAIN ANALYSIS OF FLOATING WAVE ENERGY CONVERTER PERFORMANCE	Yuki Nakamura, Mei Lin, Peter Mensah
		5	EVALUATION OF A HIGH-VOLTAGE GAIN DC/DC CONVERTER FOR SOLAR ENERGY APPLICATIONS	Chen Wei, Fatima Haddad, Assis. Prof. Dr. Marco dos Santos
		6	ANALYSIS OF CHILDHOOD POISONING ADMISSIONS IN LIBYA: THREE-YEAR RETROSPECTIVE STUDY	Fatima Al-Bakri, Mohamed Hassan, Elena Petrov
		7	EFFECTS OF PROLACTIN ALTERATIONS ON MALE REPRODUCTIVE FUNCTION IN WHITE RATS	Hassan Ali,
		8	IMPACT OF DEXAMETHASONE ON REPRODUCTIVE HEALTH IN JUVENILE RATS	A. Rahimi, M. Amara

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Z. Kambarov**	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF VMAT AND IMRT FOR OPTIMIZED CANCER TREATMENT	M. Taqi, Z. Kambarov
		2	UNDERSTANDING AUTISM IN THE MIDDLE EAST: CHALLENGES AND INTERVENTIONS	R. Ali, H. Karim, S. Farooq
		3	VALIDATING IGG ELISA FOR DIET-RELATED ALLERGIES IN DOGS	A. Van Zyl
		4	GENETIC DIVERSITY OF OCT1 IN ZULU POPULATIONS: IMPLICATIONS FOR DRUG RESPONSE	N. Maseko, L. Dlomo, T. Buthelezi
		5	EFFECTIVENESS OF ANTIGRAVITY TRAINING IN REDUCING OBESITY IN CHILDREN	B. El-Naggar, M. Hussein
		6	ENHANCEMENT OF PHOTOVOLTAIC OUTPUT PREDICTION USING ADVANCED SOLAR DATA DECOMPOSITION METHODS	Arjun Singh, Kavya Nair, Ramesh K. Yadav
		7	OPTIMIZATION OF ENERGY STORAGE IN SOLAR-INTEGRATED DISTRIBUTION NETWORKS	Chiamaka Okafor, Adewale Oladipo, Esther Ngozi
			TRANSFORMING LEBANON'S ENERGY LANDSCAPE THROUGH HYBRID MICROGRIDS	Authors: Nada Abdallah, Fouad El Hassan
			TRANSFORMING LEBANON'S ENERGY LANDSCAPE THROUGH HYBRID MICROGRIDS	Dr. Nada Abdallah, Assis. Prof. Fouad El Hassan
		8	INVESTIGATING BLADE DESIGN INFLUENCES ON VIBRATION OF VERTICAL AXIS WIND TURBINES	Anika Basu, Pranav Desai, Kiran M. Rao

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Assoc. Prof. Dr. F. Mahmoud**	1	LEAKAGE IMPACT ON THE DURABILITY OF SOLID OXIDE ELECTROLYSIS CELLS	Fatima Al-Hassan, Khaled Saleh, Aisha Khalil
		2	INNOVATIVE THERMOCHEMICAL ENERGY STORAGE FOR SUSTAINABLE TRANSPORTATION	Daniel Owusu, Grace Agyeman
		3	ENHANCING ENERGY EFFICIENCY THROUGH SMART MICRO-GRID INTEGRATION: CASE STUDIES FROM SOUTHEAST ASIA	N. T. Vu, L. H. Pham, J. W. Han, Priya Kumari, Ahmed Nasir
		4	EMPOWERING CLINICAL PRECEPTORS: STRATEGIES FOR IMPROVING NURSING EDUCATION IN EAST AFRICA	Fatima Mwangi, Samuel Otieno
		5	ADVANCING NUTRITIONAL CARE FOR PEDIATRIC CANCER PATIENTS: A NURSING PERSPECTIVE	Dr. R. Choudhury, Dr. A. Das
		6	IMPROVING HEALTH OUTCOMES FOR FEMALE INMATES: NURSING INTERVENTIONS IN NIGERIA	Maryam Bello, Nkechi Nwosu, Zhang Ming
		7	DEVELOPING NURSE LEADERSHIP IN CHALLENGING ENVIRONMENTS: INSIGHTS FROM IRAQ	Assoc. Prof. Dr. F. Mahmoud, Dr. A. Ibrahim
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Assis. Prof. Dr. Francis Mulumba	1	EXPLORING RESILIENCE IN HEMODIALYSIS PATIENTS: A STUDY FROM BRAZIL	Ana P. Ferreira, João M. Oliveira, Camila R. Mendes
		2	EFFECTS OF ENZYMATIC TREATMENT ON THE FUNCTIONALITY OF RICE FLOUR: A FOCUS ON RESISTANT STARCH	Nadia Mwenda, Rui Li, Ahmed Farouk
		3	THE ROLE OF PEER INTERVENTION IN ENHANCING COMMUNICATION SKILLS AMONG HEALTHCARE STUDENTS	Chukwudi Okafor, Mei Ling Tan, Sipho Mokoena
		4	EVALUATING THE COMPETENCIES OF MID-CAREER NURSES IN MALAYSIAN HOSPITALS	Dr. Fatimah Ismail, Yara B. Hassan, Tien Vu Tran
		5	AWARENESS AND UTILIZATION OF MATERNAL HEALTH SERVICES AMONG WOMEN IN ACCRA, GHANA	Esi Mensah, Thuy Anh Pham, Olukemi Adebayo
		6	BARRIERS TO CHILDHOOD IMMUNIZATION AMONG MIGRANT POPULATIONS IN CAMEROON	Fola Adeyemi, Isabelle A. Kouma, Tatenda Chidzero
		7	IMPROVING RURAL PALLIATIVE CARE NETWORKS THROUGH DIGITAL INTEGRATION: A STUDY IN UGANDA	Dr. James Okello, Ruth Nyangoma, Assis. Prof. Dr. Francis Mulumba
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr. Sofia Almeida,**	1	THE IMPACT OF DIALYSIS-INDUCED STRESS ON PATIENT OUTCOMES: A STUDY FROM EGYPT	Fatima S. Hassan, Dr. Ahmed M. Zaki
		2	IMPROVING NURSING PRACTICES IN PEDIATRIC DENTAL CARE: A SYSTEMATIC REVIEW	Dr. Mariam Konaté, Dr. Felix Okoro
		3	ASSESSING TEAMWORK SKILLS THROUGH SIMULATION IN UNDERGRADUATE HEALTH EDUCATION	E. Ndanga, T. Owusu, R. Kamau, P. Karume, J. Sibanda
		4	YOGA AS A HOLISTIC APPROACH FOR IMPROVING QUALITY OF LIFE IN CHILDREN WITH CANCER	Dr. Kwame Addae
		5	SOCIAL DYSFUNCTION IN SCHIZOPHRENIA: THE IMPACT OF SUBSTANCE MISUSE AND SUPPORT SYSTEMS	Dr. Sofia Almeida, Dr. Lucas Martins, Dr. Mariana Costa
		6	PERFORMANCE DIFFERENCES IN CARDIO-RESPIRATORY FITNESS AMONG ATHLETES: A COMPARATIVE STUDY	Dr. Ayesha Rehman, Dr. Lukas Meier
		7	OVERCOMING BARRIERS IN INTRAMURAL SPORTS PROGRAMS IN SECONDARY SCHOOLS: CASE STUDY FROM LAGOS, NIGERIA	Adebayo Adekunle, Fatima Yusuf
		8	IMPACT OF DIETARY STRATEGIES ON RESISTANCE TRAINING OUTCOMES: A CASE STUDY IN BRAZIL	Lucas Mendes Clara Souza,

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Dr. Olivia Costa,**	1	AERODYNAMIC OPTIMIZATION IN CYCLING TEAM EVENTS: ANALYSIS FROM WIND TUNNEL TESTING IN SOUTH KOREA	Ji-Hoon Park, Min-Young Kim,
		2	FOOTBALL JERSEY CULTURE AND FAN LOYALTY: PERSPECTIVES FROM SOUTH AFRICAN YOUTH	Sipho Dlamini Thandeka Mbatha
		3	ENHANCING JUDO PERFORMANCE IN VISUALLY IMPAIRED ATHLETES: AN EMPIRICAL STUDY IN BRAZIL	Ana Beatriz Silva Gustavo Santos
		4	PHYSICAL ACTIVITY AND COGNITIVE DEVELOPMENT IN CHILDREN: A COMPARATIVE STUDY IN KENYA	Peter Okello, Grace Wanjiku
		5	THE EFFECT OF PHYSICAL EXERCISE ON ADIPOKINES AND MYOSTATIN: A COMPREHENSIVE REVIEW	Dr. Renata Oliveira, Dr. Marcelo Souza
		6	EFFECT OF COMBINED RESISTANCE TRAINING AND MILK CONSUMPTION ON CARDIAC BIOMARKERS IN SENIOR HIGH SCHOOL STUDENTS	Alessandro Nunes, Dr. Olivia Costa, Dr. Thiago Almeida
		7	EVALUATING THE QUALITY STANDARDS OF HOSPITAL PHARMACIES IN TEACHING HOSPITALS IN KERMANSHAH, IRAN	Dr. Amir Reza Bahaei, Dr. Sara Rahimi
		8	COMPARING THE EFFICACY OF THIOPENTAL-FENTANYL VERSUS MIDAZOLAM-FENTANYL FOR ORTHOPEDIC PROCEDURES IN EMERGENCY DEPARTMENT	Dr. Natalia Vasquez, Dr. Javier Hernandez, Dr. Miguel Silva
		9	ANALYZING FETAL AND INFANT MORTALITY RATES AND MATERNAL HEALTHCARE IN BOTUCATU, BRAZIL	Dr. Lucas Pereira, Dr. Gabriela Costa, Dr. Rafaela Santos

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Dr. Milena Stefanova**	1	TREATING VACTERL ASSOCIATION WITH LYMPHOCYTE THERAPY IN PREGNANT WOMEN	Dr. Alina Varga, Dr. Dimitri Petrov, Dr. Milena Stefanova
		2	HEALTHCARE INTEGRATION WITHIN SMART IDENTITY CARDS: A NOVEL FRAMEWORK FOR ADOPTION AND PRIVACY	Aliyah Akram, Rashid Mahmood, Fahad Shahid
		3	GENE SELECTION OPTIMIZATION IN LUNG AND OVARIAN CANCER USING STATISTICAL METHODS AND ALGORITHMS	Farida Hameed, Khalid Mirza, Muhammad Usman
		4	EFFECTS OF BLEEDING DURING EARLY PREGNANCY ON PERINATAL OUTCOMES: A COMPARATIVE STUDY	Benedicta Ndukwe, Sarah Mbouh, Joy Owona
		5	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON-COATED LIFEP4 AS CATHODE MATERIAL FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Hui Zhang, Yuting Li, Qiao Zhang
		6	IMPROVEMENTS IN ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF AL-DOPED LINI1/3CO1/3MN1/3O2 CATHODES FOR HIGH-VOLTAGE LITHIUM-ION BATTERIES	Zhenyu Li, Yuxuan Zheng, Jianbo He
		7	FABRICATION AND CHARACTERIZATION OF 3D SNO LEAFY NANOSTRUCTURES FOR LI-ION BATTERIES	Marwan Al-Abed, Noura Al-Muqbali, Salma Al-Hashimi
		8	PROPANE DEHYDROGENATION OVER PLATINUM-TIN CATALYSTS SUPPORTED ON MAGNESIUM ALUMINATE WITH VARYING MG/AL RATIOS	Dr. Emmanuel Nkurunziza, Dr. Lydia Mwangi

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Dr. Haruto Tanaka,**	1	EXPERIMENTAL ANALYSIS OF FIRE-RESISTANCE IN ECO-FRIENDLY CORRUGATED SANDWICH PANELS	Dr. Haruto Tanaka, Dr. Amina Sayeed
		2	SYNTHESIS AND ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF 3D SNO CABBAGE NANOSTRUCTURES AS ANODE MATERIAL FOR LITHIUM-ION BATTERIES	Dr. Sameer Uddin, Dr. Khaled Al-Mohammed
		3	IMPROVING BASKETBALL PERFORMANCE PREDICTION USING ADVANCED MACHINE LEARNING TECHNIQUES	Carlos Silva, Mariana Andrade, João Oliveira, Lucas Pereira
		4	EXPLORING MOTIVATION AND ANXIETY IN SPORTS ACROSS EDUCATIONAL STAGES	Ahmed Osman, Sara Al-Masri, Youssef Khaled, Leila Ahmed
		5	COMPARATIVE STUDY OF JOINT FLEXIBILITY BETWEEN CYCLISTS AND SWIMMERS	Chen Wei, Ling Zhang
		6	ADVANCING PSYCHOMOTOR ASSESSMENT METHODS IN PRESCHOOL CHILDREN	Fatima Suleiman, Ahmed Musa
		7	ASSESSING SUPPORT PROGRAMS FOR ELITE ATHLETES IN CAREER TRANSITIONS	Fatemeh Mohammadi, Hossein Rezaei, Zahra Karimi, Parisa Ahmadi
		8	MECHANISMS OF BADMINTON INJURIES IN ADOLESCENTS: A MEDICAL PERSPECTIVE	Hiroshi Tanaka, Yuki Nakamura, Akiko Yamamoto

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr., BİRGÜL ALICI**	1	MARTIN HEIDEGGER'İN "TEKNİĞİN ÖZÜ" DÜŞÜNCESİNE İKURİ (1952) FİLMİ ÜZERİNDEN BAKMAK	Doç. Dr., BİRGÜL ALICI
		2	RADYO YAYINCILIĞININ DÖNÜŞÜMÜ VE PODCAST HABERCİLİĞİ	Doç. Dr. Kenan ATEŞGÖZ
		3	AFET YÖNETİMİNDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİLER: SİVİL SAVUNMA VE GÜVENLİKTE DİJİTAL DÖNÜŞÜM	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
		4	SENTIMENT MAP OF THE PALESTINIAN-ISRAELI CONFLICT ON TWITTER (X): AN IN-DEPTH ANALYSIS OF PUBLIC PERCEPTION	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GAZİ
		5	REPRESENTATİONS OF GENDER AND IDENTİTY İN THE FİLM BLUE İS THE WARMEST COLOUR: AN ANALYSİS FROM THE PERSPECTİVE OF QUEER THEORY	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GAZİ
		6	HALK BİLİMİ UNSURLARININ AKTARIMINDA VE DEĞERLER EĞİTİMİNDE SEVİMLİ SABAHLAR ÇİZGİ DİZİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
		7		

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Research Assist. Merve KARAKOYUN**	1	TÜRKİYE'NİN İPEK ÜRETİM POTANSİYELİNİN GELİŞTİRİLMESİNDEKİ KISITLAR VE ÖNERİLER: BİR TEDARİK ZİNCİRİ YAKLAŞIMI	Zir. Müh. Gül BİNBOĞA Prof. Dr. Nevin DEMİRBAŞ
		2	THE POTENTIAL AND POSSIBILITIES OF USING MYCORRHIZA IN SUSTAINABLE AGRICULTURE	Research Assist. Merve KARAKOYUN Assoc. Prof. Dr. Muzaffer İPEK
		3	İNTRODÜKSYİON YÖNTEMİYLE ELDE EDİLEN İLERİ KADEME MERCİMEK GENOTİPLERİNİN ÖNEMLİ TARIMSAL ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ziraat Mühendisi, Erdoğan OTURANÇ Prof. Dr. Mustafa ÖNDER
		4	TOKSİN BAĞLAYICILARIN RASYONA EKLENMESİNİN YUMURTA KABUĞU AĞIRLIĞI ÜZERİNE ETKİSİ	Prof. Dr. İsmail ÜLGER Arş. Gör. Hüseyin Mert YÜKSEL Arş. Gör. Mustafa ÖZDEMİR
		5	BILDIRCIN RASYONUNA FARKLI TOKSİN BAĞLAYICI İLAVESİNİN YUMURTA SARI RENK PARAMETLERİ ÜZERİNE ETKİSİ	Prof. Dr. İsmail ÜLGER Arş. Gör. Hüseyin Mert YÜKSEL Arş. Gör. Mustafa ÖZDEMİR

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Doç. Dr., Onur ARAZ**	1	INFLUENCE OF EARTHQUAKE FREQUENCY CONTENT IN REDUCING ACCELERATIONS OF STRUCTURES UNDER GROUND MOTIONS	Doç. Dr., Onur ARAZ
		2	INFLUENCE OF SOIL STRUCTURE INTERACTION IN REDUCING DISPLACEMENTS OF STRUCTURES UNDER GROUND MOTIONS	Doç. Dr., Onur ARAZ
		3	SİSMİK HIZLARDAN ZEMİN SIVILAŞMASI TAHMİNİ: ALANYA ÖRNEĞİ	Jeofizik Müh., Mehmet Ali SİVRİ Doç. Dr., Nevbahar EKİN Prof. Dr., Osman UYANIK
		4	GEMİ SAÇLARININ FARKLI DENİZ ŞARTLARINDA KOROZYON DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ	Berat DALGIÇOĞLU Prof. Dr. Ömer SAVAŞ Doç. Dr. Engin KOCAMAN Doç. Dr. Kenan YİĞİT

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem ÇOBAN**	1	IN VITRO EFFECTS OF SOME HEAVY METALS ON GLUTATHIONE REDUCTASE ENZYME PURIFIED FROM SHEEP SPLEEN TISSUE	Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem ÇOBAN
		2	IN VITRO EFFECTS OF SOME SALTS ON GLUCOSE-6-PHOSPHATE DEHYDROGENASE ENZYME PURIFIED FROM SHEEP SPLEEN TISSUE	Dr.Öğr.Üyesi Çiğdem ÇOBAN
		3	OPTICAL PROPERTIES OF LAYER-BY-LAYER ASSEMBLY OF BNNSs/PDDA ON PET FILMS: EFFECT OF UV IRRADIATION	Asst. Prof. DUYGU KURU
		4	DFT YAKLAŞIMIYLA TRİAZİN TÜREVLERİNİN KOROZYON İNHİBİTÖRÜ OLARAK TEORİK OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör. Dr., YASEMİN KEŞKEK KARABULUT Öğr. Gör. Dr., ERHAN ÖZTÜRK Doç. Dr., ZEYNEP ŞİLAN TURHAN
		5	POTANSİYEL TADF ADAY MALZEME OLARAK 2,4,6-TRİFENİL-S-TRİAZİN TÜREVLERİNİN DFT ÇALIŞMASI	Öğr. Gör. Dr., ERHAN ÖZTÜRK Öğr. Gör. Dr., YASEMİN KEŞKEK KARABULUT Doç. Dr., ZEYNEP ŞİLAN TURHAN

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Ezman KARABULUT**	1	ZAYIF BETONLARDA KİMYASAL ANKRAJLARIN ÇEKME AÇISI PERFORMANSLARININ DENEYSEL OLARAK İNCELENMESİ	Emre ÇİNAR Prof. Dr. Orhan DOĞAN
		2	TRADITIONAL AND MODERN STRENGTHENING TECHNIQUES APPLIED TO HISTORICAL MASONRY STRUCTURES	MSc, Ali Ikbal TUTAR
		3	DETERMINATION OF CONVENTIONAL PROPERTIES OF HEMP ADDITIVE BITUMINOUS BINDER	Asst. Prof. Ceren Beyza İNCE Assoc. Prof. Tacettin GEÇKİL
		4	DETERMINATION OF THE EFFECT OF ANHYDROUS BORAX ADDITIVE ON THE PERMANENT DEFORMATION RESISTANCE OF HOT MIX ASPHALTS	Asst. Prof. Ceren Beyza İNCE Assoc. Prof. Tacettin GEÇKİL
		5	MOLECULAR DYNAMICS SIMULATION APPROACH TO STRESS-INDUCED SUPER-ELASTICITY BEHAVIOR IN MG 3 SC ALLOY	Prof. Dr. Fatih Ahmet ÇELİK Doç. Dr. Ezman KARABULUT
		6	SPIN STATES IN ADSORPTION AND CATALYTIC ACTIVITIES OF METAL ATOMS	Doç. Dr. Ezman KARABULUT Prof. Dr. Fatih Ahmet ÇELİK

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Doç. Dr. Mücella ÖZBAY KARAKUŞ**	1	DETECTION OF SKIN DISEASES WITH DeiT-BASED VISION TRANSFORMER APPROACH	Master's Student, Feti Ahmet ISIK Assoc. Prof. Dr., Muhammed YILDIRIM
		2	HIGH-PERFORMANCE POISONOUS MUSHROOM DETECTION WITH YOLOV8: ACCURACY AND EFFICIENCY ANALYSIS	Master's Student, Feti Ahmet ISIK Assoc. Prof. Dr., Muhammed YILDIRIM
		3	ÜCRETSİZ ÖZGÜR HESAPLAMALI AKIŞKANLAR DİNAMİĞİ	Dr. Öğr. Üyesi, MURAT KAPUSUZ
		4	PERFORMANCE EVALUATION OF MACHINE LEARNING MODELS FOR TIME SERIES ANOMALY DETECTION USING DARTS FRAMEWORK	Mohamad ALKHOJA Assist. Prof. Dr. Kürşat Mustafa KARAOĞLAN
		5	CARBON DIOXIDE SENSING PERFORMANCE OF FIELD-EFFECT TRANSISTOR SENSORS WİTH POLYANILINE CHANNELS DECORATED WITH ZNO NANORODS	Doç. Dr. Mücella ÖZBAY KARAKUŞ
		6	ENERGY STATES OF THE DMS CYLINDRYCAL QUANTUM WIRE WITH A PARABOLIC AND INVERSE PARABOLIC CONFINING POTENTIAL	Prof. Dr. Arif Babanlı Dr. Mustafa Balcı Dr. Muhammet Ovezov Dr. Gylych Orazov M. Sc. Vepa Sabyrov
		7	RADIAL AND ANGULAR ELECTRON ENERGY LEVELS OF A DILUTED SEMIMAGNETIC SEMICONDUCTOR QUANTUM WIRE	Prof. Dr. Arif Babanlı Dr. Mustafa Balcı Dr. Muhammet Ovezov Dr. Gylych Orazov M. Sc. Vepa Sabyrov

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet USANMAZ Doç. Dr., Kenan BAŞ**	1	NUTRITION PROBLEMS IN DISASTERS	Dr.Öğr.Üyesi Mert KARTAL Doç.Dr.Gürkan KAPIKIRAN Doç. Dr. Ramazan BAYER
		2	AGEING POPULATION: GLOBAL HEALTH AND SOCIOECONOMIC CHALLENGES	Dr.Öğr.Üyesi Mert KARTAL Doç.Dr.Gürkan KAPIKIRAN Doç. Dr. Ramazan BAYER
		3	CHILD LABOR AND SOCIAL WORK: AN EVALUATION OF TUIK DATA	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DOĞAN Öğr. Gör. Dr. Kenan ÖZMEN
		4	BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTLARI İLE ERKEN EVLİLİKLER	Mert Efe TURGUT Doç. Dr. Yaşar BARUT Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
		5	OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA SOSYAL DESTEK VE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ	Ümit EREN Doç. Dr. Yaşar BARUT Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
		6	SOCIAL MOBILITY IN HIGHER EDUCATION YOUTH: IS SOCIAL STATUS CHANGE POSSIBLE THROUGH EDUCATION?	Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet USANMAZ Doç. Dr., Kenan BAŞ
		7	ASSESSING WORKING POVERTY IN TERMS OF EMPLOYMENT AND EDUCATION EXPENDITURES: A STUDY ON BRICS-T COUNTRIES	Dr. Cemalettin LEVENT Dr. Öğr. Üyesi, Ahmet USANMAZ Doç. Dr., Kenan BAŞ
		8	Local Government Servıces For Dısabled People In Urban Lıfe: The Beşiktaş Example	Assoc. Prof. Hamza Kurtkapan
		9	Sociological Analysis Of Local Government Practices For Disabled People Living İn The City: Kadıköy Example	Assoc. Prof. Hamza Kurtkapan

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN**	1	YAZMA BECERİSİ VE EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Hilal KAZU Yüksek Lisans Öğrencisi Nida KAÇAR
		2	BABALIĞIN EVRİMİ: TARİHSEL PERSPEKTIFTEN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM	Murat ULUCUÇAY Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		3	BEING A FATHER IN A DIGITALIZED WORLD	Büşra TORAMAN Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
		4	ROBİN ROBİN FİLMİNİN EVLAT EDİNME KAVRAMI IŞIĞINDA İNCELENMESİ	Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN
		5	ÇOCUK EDEBİYATINI KULLANARAK EVLAT EDİNMEYİ KONUŞMA: "ABC EVLAT EDİNME VE BEN (ABC ADOPTION & ME)" KİTABI ÖRNEĞİ	Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN
		6	NEEDS ANALYSİS İN LANGUAGE EDUCATİON PROCESSES: A CASE STUDY ON TEACHİNG TURKİSH AS A FOREİGN LANGUAGE	Feyza Prayuga
		7	AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE CLASSROOM TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS PICTURE BOOKS FOR CHILDREN	Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ İklima GÜNEŞ
		8	THE EFFECT OF PARENTS' INTERVENTION IN THE TEACHING PROCESS ON CLASSROOM TEACHERS' MOTIVATION	Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ Yaren ÖZÜNEL
		9	ANALYZING THE RELATIONSHIP BETWEEN ABSENTEEISM AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION	Öğr. Gör. Hüseyin ATASEVEN Dr. Öğr. Üyesi Mustafa POLAT

ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
MESOPOTAMIA 4TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
December 20 - 22, 2024
VAN
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / Dec 22, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	**Doç. Dr. Serdal KARA**	1	BİR ANLATI KAHRAMANI (TİPİ) OLARAK ABDURRAHMAN ERZİNCANİ	Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ERŞAHİN Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep Şengül DOĞAN
		2	BABAM BİR ÇALIYA DÖNÜŞTÜĞÜNDE İSİMLİ ÇOCUK ROMANININ SAVAŞ VE GÖÇ OLGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Kemal EROL Esma ARSLANTOSUN
		3	KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MİMİKLERİN ANLATIMA KATKISI: KAŞ-GÖZ İŞARETLERİ	Arş. Gör. Dr. Dilber YILDIZ
		4	TURKISH WOMAN IN 50TH ANNIVERSARY CARICATURES THROUGH THE EYES OF GERMAN CARICATURISTS	Dr. Öğr. Üyesi Gülay BOLATTEKİN
		5	A BRIEF ANALYSIS ON MÜNTEḪÂB-I ḌURUB-I EMSÂL – ATALAR SÖZİ	Doç. Dr. Serdal KARA
		6	PATRICK HAMILTON's STAGE PLAY GAS LIGHT	Dr. Öğr. Üyesi K. Çiğdem YILMAZ

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	**Sofia Petrovic**	1	EXPERIMENTAL ANALYSIS OF FIRE-RESISTANCE IN ECO-FRIENDLY CORRUGATED SANDWICH PANELS	Dr. Haruto Tanaka, Dr. Amina Sayeed
		2	IMPACT OF PHYSICAL TRAINING PROGRAMS ON BONE DIMENSIONS IN FEMALE UNIVERSITY STUDENTS	Aisha Rahman, Imran Yousaf
		3	INTERPLAY BETWEEN EXERCISE AND DIET ON NEUROCOGNITIVE FUNCTIONS	Sofia Ibrahim, Kareem Hassan
		4	SPORTS AS A CATALYST FOR COMMUNITY HEALTH IMPROVEMENT	Dr. Tobias Richter, Lena Fischer
		5	IMPROVING SWIMMING PEDAGOGY THROUGH SEQUENTIAL TEACHING MODELS	Maria Fernandez, Luis Oliveira
		6	RELATIONSHIP BETWEEN ATHLETE SATISFACTION AND TEAM DYNAMICS	Renata Kovacs, Balázs Tóth
		7	EFFECTS OF RESISTANCE TRAINING ON GROWTH PARAMETERS IN EUROPEAN MALE TEENS	Sofia Petrovic
		8	MINDFULNESS MEDITATION AS A TOOL FOR ADOLESCENT MENTAL WELL-BEING: A STUDY ON STRESS REDUCTION	Chen Xia, Wang Li, Nguyen Thi Hoa, Bui Minh An

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	**Prof. Dr. Hassan Rashid,**	1	ERGONOMIC ENHANCEMENTS FOR OPTIMIZED CYCLING PERFORMANCE IN NON-PROFESSIONAL ATHLETES	Haruto Tanaka, Lin Yu, Li Wei
		2	THE ROLE OF DYNAMIC MOTOR ACTIVITIES IN PRESCHOOLERS' HOLISTIC DEVELOPMENT	Fatoumata Diop, Ibrahim Keita
		3	THE EFFECT OF CONSTRAINTS ON SOCCER PERFORMANCE: A STUDY OF NCAA DIVISION II ATHLETES	Pedro Silva, Grace Chukwuma
		4	IMPACT OF COLLEGE ATHLETIC SUCCESS ON FUNDING AND STUDENT OUTCOMES	Prof. Dr. Hassan Rashid, Dr. Amira El-Masri
		5	BIOMECHANICAL IMPACT OF MEDIAL CUNEIFORM ABNORMALITIES ON GAIT DYNAMICS	Asmaa Khalid, Omar Al-Farouq, Layla Hassan
		6	MACHINE LEARNING-BASED STRATEGIES FOR SOCCER PLAYER INJURY PREVENTION	Dr. Leonardo Oliveira, Dr. Sofia Martinez
		7	QUANTITATIVE ASSESSMENT OF NFL OFFENSIVE LINEMAN PERFORMANCE	Youssef Abdalla, Ahmed Idris, Fatima Elhadi
		8	PREDICTIVE MODELS FOR SUCCESSFUL BASKETBALL SHOTS USING MULTIAGENT DATA	Liu Zhang, Ming Wei, Jia Yao

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	**Dr. Thandiwe Nkosi,**	1	EXPLORING EXERCISE MOTIVATION AMONG HEALTH STUDENTS IN GHANA	Dr. Ama Opoku, Kojo Mensah
		2	LEISURE ACTIVITIES AND WELL-BEING IN NURSING STUDENTS: A CROSS-CULTURAL PERSPECTIVE	Dr. Pedro Lima, Maria Fernanda Ribeiro
		3	NURSING STUDENTS' EXPERIENCES IN MATERNAL HEALTH PRACTICE	Dr. Thandiwe Nkosi, Sipho Mahlangu
		4	ENHANCING CRITICAL THINKING IN NURSING EDUCATION THROUGH STRATEGIC CURRICULUM DESIGN	Ana de Sousa Hassan Youssouf
		5	RELAXATION STRATEGIES TO REDUCE ANXIETY AMONG NURSING STUDENTS IN CLINICAL SETTINGS	Kwame Mensah
		6	IDENTIFYING LEGIONELLA CONTAMINATION IN WATER SYSTEMS: A PCR-BASED STUDY IN TROPICAL REGIONS	Ahmed Yusuf Mei Xiu
		7	DEVELOPING LEADERSHIP SKILLS IN NURSING STUDENTS THROUGH PARTICIPATORY TRAINING PROGRAMS	Maria Gomes, Nhlanhla Sithole, Noriko Saito
		8	ASSESSING DIGITAL COMPETENCIES AMONG NURSING STUDENTS IN A GLOBALIZED ERA	Fatima Abubakar, Wei Ling Chen

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	**Adeola Ogunleye**	1	PROMOTING CRITICAL THINKING IN NURSING EDUCATION THROUGH INNOVATIVE PEDAGOGY	João Pereira, Emily Ncube
		2	CULTURAL INFLUENCES ON PATIENT PAIN MANAGEMENT IN MULTINATIONAL HEALTHCARE SETTINGS	Adeola Ogunleye , Katarina Schmidt
		3	ENHANCING MEDICATION ADMINISTRATION SKILLS THROUGH VIRTUAL SIMULATION IN NURSING EDUCATION	Binta Jallow, Li Wei
		4	PROMOTING CRITICAL THINKING SKILLS IN NURSING STUDENTS THROUGH AN INNOVATIVE PEDAGOGICAL FRAMEWORK	Clara Otieno, Arif Rahman,
		5	RELAXATION TRAINING AND ITS ROLE IN REDUCING ANXIETY AMONG CLINICAL NURSING STUDENTS	Fatima Jameel,
		6	MONITORING LEGIONELLA CONTAMINATION IN MEDICAL FACILITIES USING ADVANCED PCR METHODS	Eunmi Park Yusuf Abdi,
		7	EFFECTS OF COVID-19 VARIANTS ON ATHLETIC PERFORMANCE AND RECOVERY STRATEGIES	Adama Konaté,
		8	PHYSIOLOGICAL PROFILES OF TOP ETHIOPIAN DISTANCE RUNNERS: A COMPARATIVE STUDY	Ibrahim Buba,

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	**Isabella Ferreira**	1	TEMPERATURE OPTIMIZATION FOR COLD-WATER IMMERSION RECOVERY IN SWIMMERS	Isabella Ferreira Lin Zhang
		2	DESIGNING INTERACTIVE MODULES FOR PERIOPERATIVE NURSING EDUCATION: A PEDAGOGICAL APPROACH	Jin Ho Park, Fatima Adeyemi
		3	IMPLEMENTING IRT MODELS TO ENHANCE ASSESSMENT ACCURACY IN NURSING EDUCATION	Tariq Hussein, Sun-Young Kim
		4	EXPLORING THE CHALLENGES AND SUPPORT ROLES OF CLINICAL PRECEPTORS IN NURSING EDUCATION	Nyasha Mugabe, Ahmed Benkacem
		5	INTEGRATING NUTRITIONAL INTERVENTIONS INTO CARE PLANS FOR PEDIATRIC CANCER PATIENTS	Ying Hua Zhang, Carolina Borges
		6	IMPACT OF HEALTH PROMOTION INTERVENTIONS ON FEMALE INMATES IN VIETNAMESE CORRECTIONAL FACILITIES	Linh Tran, Sofia Almeida
		7	FOSTERING EFFECTIVE NURSE LEADERSHIP IN CHALLENGING HEALTHCARE CONTEXTS	Hassan Karim, Thandiwe Ndlovu
		8	RESILIENCE AND COPING MECHANISMS AMONG HEMODIALYSIS PATIENTS IN RURAL COMMUNITIES	Maria Beatriz Gomes, Diego A. Pereira, Thandiwe Khumalo

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	**Dr. Samir Ouazzani**	1	ENZYMATIC MODIFICATION AND RESISTANT STARCH ENHANCEMENT IN RICE FLOUR	Fatima S. Ahmed, Eun-Kyung Park,
		2	STUDENTS' PROBLEM-SOLVING SKILLS	Amara D. Chukwu, Kenji Tanaka
		3	COMPETENCY DEVELOPMENT IN VIETNAMESE NURSING PRACTICE: INSIGHTS FROM A QUALITATIVE STUDY	Tran Van Minh, Fatou J. Baldeh
		4	ANTENATAL CARE AWARENESS AND PRACTICES AMONG WOMEN IN URBAN HOSPITALS IN GHANA	Kwesi A. Ofori, Lan Anh Tran, Elisa M. Ngoma
		5	OVERCOMING IMMUNIZATION BARRIERS FOR MIGRANT CHILDREN IN CAMEROON	Chinwe Uzochukwu, Francisca Yeboah, Emmanuel M. Sowe
		6	IMPROVING PALLIATIVE CARE NETWORKS THROUGH ENHANCED COMMUNITY ENGAGEMENT IN TANZANIA	A. Chacha, P. Mushi, Dr. E. Mbawala, J. Malema
		7	STRESSORS AND RESILIENCE STRATEGIES AMONG CHRONIC DISEASE PATIENTS IN MOROCCO	Dr. Amina El Idrissi, Dr. Samir Ouazzani
		8		

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	**Dr. Mariana López,**	1	STANDARDIZING NURSING PROTOCOLS FOR PEDIATRIC ORAL CARE IN MALAWI	Dr. Chisomo Banda, Dr. Mercy Nyirenda
		2	HIGH-FIDELITY SIMULATION AS A TOOL FOR INTERPROFESSIONAL EDUCATION IN SOUTH AFRICA	E. Sithole, T. Nkosi, M. Mkhize, L. Dlamini, J. Phakathi
		3	YOGA AS A THERAPEUTIC INTERVENTION FOR CHILDREN WITH CANCER IN GHANA	Assist. Prof. Dr. Nana Akua Mensah
		4	PSYCHOSOCIAL FACTORS INFLUENCING SOCIAL DYSFUNCTION IN SCHIZOPHRENIA PATIENTS IN MEXICO	Dr. Mariana López, Dr. Juan García, Dr. Karla Sánchez
		5	COMPARATIVE STUDY OF CARDIO-RESPIRATORY EFFICIENCY AMONG SWIMMERS AND SPRINTERS	John Mwangi, Zhang Wei
		6	THE CHALLENGE OF MANAGING INTRAMURAL SPORTS IN SECONDARY SCHOOLS: A CASE STUDY FROM LAGOS, NIGERIA	Abdul Malik Adeyemi, Chijioke Okwara
		7	IMPACT OF NUTRITIONAL INTAKE ON MUSCLE DEVELOPMENT IN RESISTANCE TRAINING: A FOCUS ON PROTEINS AND CARBOHYDRATES	Nguyen Thi Lan, Ahmad Kamal
		8	AERODYNAMIC INTERACTIONS IN TEAM PURSUIT SPEED SKATING: INSIGHT FROM WIND TUNNEL TESTING	Lars Svensson, Hana Nguyen
		9	THE IMPACT OF FOOTBALL CLUB JERSEYS ON FAN LOYALTY AMONG NIGERIAN YOUTH	Abiola Adedeji, Mohamed Faris

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Carlos Silva,**	1	OPTIMIZING PERFORMANCE IN JUDO FOR VISUALLY IMPAIRED ATHLETES: AN AHP APPROACH	Assoc. Prof. Dr. Carlos Silva, Dr. Marta Lopez
		2	PHYSICAL EXERCISE AND ITS IMPACT ON CHEMERIN AND MYOSTATIN LEVELS IN ATHLETES	Lara Gomez
		3	IMPROVEMENTS IN PERFORMANCE MODELS OF COMPRESSORS UNDER VARIED OPERATING CONDITIONS	Dr. Tomoya Ishida, Prof. Samuel M. Anwar
		4	NUMERICAL METHODS IN THE STUDY OF TEMPOROMANDIBULAR DISORDERS: APPLICATIONS AND ADVANCEMENTS	Amina Youssef, Hiroshi Tanaka
		5	OPTIMIZING VOLATILITY FORECASTING WITH NORMALIZED DATA IN LONG-MEMORY MODELS	Paolo Bianchi, Jin Wei, Alhaji S. Sambo
		6	IMPROVING LOUDSPEAKER ACOUSTIC PERFORMANCE WITH AIR VISCOSITY OPTIMIZATION	Dr. Olga Krasnova, Paulo Silva, Daniela G. Ramos
		7	GEOMETRIC PROPERTIES OF LP-SASAKIAN MANIFOLDS WITH CONSTANT COEFFICIENTS	Lamine F. Diallo, Petra M. Schuster
		8	A NOVEL NUMERICAL APPROACH TO REACTION-DIFFUSION SYSTEMS ON CURVED SURFACES	Dr. Harith Kamara, Dr. Lina H. Zhen, Dr. John W. Barrow

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	**Dr. Amina Osei**	1	RELIABILITY ASSESSMENT OF DATA CENTERS USING LRU ALGORITHM AT EAST AFRICAN UNIVERSITY	A. M. Hassan, Nadia Faye, Kofi Mensah
		2	INTEGRATING PROGRAMMING WITH GEOMETRIC CONCEPTS FOR IMPROVED LEARNING OUTCOMES	Maya L. Tanaka, Emmanuel Akinola
		3	AN ADVANCED APPROACH FOR MODELING DEFORMABLE ELASTIC MEMBRANES IN FLUID INTERACTIONS	Lina Oliveira, Haruto Tanaka, Anwar Ahsan
		4	ANALYTICAL METHODS FOR COROTATIONAL MAXWELL FLUIDS IN MANUFACTURING PROCESSES	Li Wei Zhang, Olufemi Adewale,
		5	MODELING STOCHASTIC PROCESSES IN POPULATION DYNAMICS WITH CATASTROPHIC EVENTS	Dr. Leila Martins, Dr. Huan Zhao, Dr. Amina Osei
		6	OPTIMAL DESIGN FOR BLOCKED EXPERIMENTAL STUDIES: A STATISTICAL APPROACH	Lian Chen, Fatima Ahmed
		7	NUMERICAL SOLUTIONS TO DIFFUSION AND CAHN-HILLIARD EQUATIONS ON EVOLVING SPHERICAL GEOMETRIES	Li Xianjun, Maria Orellana
		8	STABILITY ANALYSIS IN AN EXTENDED ENDOCRINE FEEDBACK SYSTEM MODEL	Dr. Alejandro Silva, Dr. Mei Ling Tan

ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
ANADOLU 16th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 20- 22, 2024
Van
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224

22 Aralık / December. 22, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	**Dr. Nikoleta Petrovic**	1	EXAMINING (λ, μ)-FUZZY SUBGROUPS IN OPERATOR-GROUP STRUCTURES	Mei Lin, Akira Tanaka, João Oliveira
		2	FRACTIONAL ORDER CONTROLLERS FOR VIBRATION REDUCTION IN AIRCRAFT WINGS	Leila Martins, Assis. Prof. Dr. Yassir Bouaziz, Elena Kovač, Dr. Nikoleta Petrovic
		3	ROBUST VARIOGRAM FITTING USING MODIFIED HUBER NORM	Mariana Costa, Zhen Li, Amina Njeri
		4	EVALUATING STRATIFIED DOUBLE MEDIAN RANKED SET SAMPLING FOR POPULATION MEAN ESTIMATION	Laura N. Delgado, Aiko Tanaka
		5	ADVANCED TRAPEZOIDAL METHOD FOR NUMERICAL SOLUTIONS OF VOLTERRA INTEGRO-DIFFERENTIAL EQUATIONS	Amina Zuberi,
		6	COMPUTATIONAL APPROACH FOR HYPER-ELASTIC STRUCTURAL ANALYSIS USING LAGRANGIAN-HAMILTONIAN FRAMEWORK	Dr. Ana Oliveira, Prof. Yassir Malek, Dr. Lin Zhang

CONTENTS

ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE BABA KATILIMININ BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ 1
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRENME STİLLERİNE GÖRE RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARINA YÖNELİK TUTUMLARI 10
ERGENLERİN YALNIZLIK DÜZEYLERİ İLE ÇEVRİMİÇİ İSTİSMAR RİSKİ ARASINDAKİ İLİŞKİ 22
PLANLANMIŞ 8 HAFTALIK ANTRENMANLARIN BELİRLENMİŞ MOTOR BECERİ PERFORMANS ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ 37
SPOR OKULUNDA ANTRENMAN GÖREN ÇOCUKLARIN FLAMİNGO DENGE PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ 41
PHYSICAL EDUCATION TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARD VIOLENCE AGAINST WOMEN FOR PROTECTION OF HONOR 45
KAZAK BOZKIRLARINDA CENGİZ HAN'DAN GÜNÜMÜZE GELENEKSEL SPORLAR VE SAVAŞ SANATLARI 54
GELENEKSEL SPORLARIN TOPLUMSAL STATÜ VE AİDİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 60
Sporda Şiddet: Fenerbahçe-Trabzonspor Maçındaki Taraftar Yorumları 65
Spor ve Sosyal Medya: Bilgi Kaynağı mı? Bilgi Kirliliği mi? 74
ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ VE EGZERSİZ 85
FİZİKSEL AKTİVİTEYE KATILIM ENGELLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ 95
"PAL SOKAĞI ÇOCUKLARI" ESERİNDE EVRENSEL İNSANLIK DEĞERLERİ 105
FORDİST ÜRETİM TARZININ ÇALIŞMA HAYATINDA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER 112
KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTUNUN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 121
MATEMATİK VE BİLİM UYGULAMALARI DERSİ BİLİM UYGULAMALARI MODÜLLERİ KAZANIMLARININ BİLGİ VE BİLİŞSEL SÜREÇ AÇISINDAN İNCELENMESİ 132
MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN SAYI ÖRÜNTÜLERİNİ GENELLEMEDE ÖĞRENCİLERDE OLMASI GEREKEN BİLGİ VE BECERİLERE YÖNELİK FARKINDALIKLARI 147
ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE MÜZE ETKİNLİKLERİNİ UYGULAMA İLE İLGİLİ İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ 155
OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARININ İNCELENMESİ: 'BİLGEHANE' ÖRNEĞİ 161
MAARİF MODELİ FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖĞRETİM RPOGRAMINDA 172
OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARININ DURUMU 172
UNDERSTANDING WHAT TOTAL QUALITY MANAGEMENT (TQM) IS. 183

G7 ÜLKELERİNİN YAPAY ZEKA GÖSTERGELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: LODECI VE MAUT YÖNTEMLERİ İLE BÜTÜNLEŞİK BİR YAKLAŞIM 202
AFET SONRASI EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ 216
TARIM ETKİLEYİCİLERİNİN TARIMSAL YENİ YAŞAM BİÇİMİNE ETKİSİNİN METİN MADENCİLİĞİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ 238
TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKÂ KONULU MAKALELERİN ANALİZİ .. 248
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 256
TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKLERLE GENÇLİK, 2023 272
GÖÇMEN VE MÜLTECİ ÇOCUKLARDA YAŞANAN SAĞLIK SORUNLARI 279
İŞYERİ SOSYAL HİZMETİ İŞ-AİLE ÇATIŞMASI VE İŞ STRESİ İÇİN BİR MODEL MİDİR? 287
D-8 ÜLKELERİNE AİT EKONOMİK BÜYÜME VE HARCAMA BİLEŞENLERİ (2011-2022) 301
EŞDEĞER HANEHALKI FERT GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU 308
KRİZ VE BELİRSİZLİK SÜREÇLERİNDE UYGULANAN EKONOMİK POLİTİKALAR 322
PLATO'S ECONOMİC THOUGHT: A PHİLOSOPHİCAL AND NORMATİVE PERSPECTİVE 332
AN ALTERNATIVE DEFINITION EFFORT FOR SOCIAL DIALOGUE 340
KREDİ KAYIT BÜROSU VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE OLAN KATKILARI 344
TÜRKİYE'DE SİGORTACILIK FAALİYETLERİ VE BANKALAR KANALIYLA PAZARLANMASI 351
GERİLLA PAZARLAMANIN MARKA İMAJI VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 357
AFET DURUMLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİK VE RİSK YÖNETİMİ EĞİTİM ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 364
ÇEVRESEL DUYARLILIK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI: YEŞİL PAZARLAMA TEKNİKLERİNİN ROLÜ VE ETKİSİ 387
REKLAMDAKİ ERKEK BAKIŞI: REKLAM İLETİLERİNDE GENÇ KADINLIĞIN İNŞASINA İLİŞKİN BİR İNCELEME 412
ONLİNE SATIN ALMA SÜRECİNDE DİJİTAL PLATFORMLARIN VE SOSYAL MEDYA HESAPLARININ ETKİSİNDE YAŞ VE CİNSİYETİN ROLÜ 424
TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ VE TOGG SATIN ALMA NİYETİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ 433
ŞEHİR PAZARLAMASI: SAKARYA ŞEHRİ İNCELEMESİ 442
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ALGILANAN DUYGUSAL İSTİSMAR VE RUMİNASYON İLİŞKİSİ 462
KÜLTÜRLEŞME BOŞLUĞU KAVRAMININ ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM SÜREÇLERİ VE AİLE DİNAMİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ 473
AŞIRI KORUMACI EBEVEYNLİK İLE ŞEMA ALANLARI VE EBEVEYNDEN ALGILANAN EBEVEYNLİK ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ 487

BİLİNÇLİ FARKINDALIĞIN ve PSİKOLOJİK SAĞLAMLIĞIN YAŞAM AMAÇLARI ÜZERİNDE ETKİSİNİN İNCELENMESİ 502
TÜRKİYE'DE 2024 YILI AİLE DANIŞMANLIĞI/TERAPİSİ ARAŞTIRMALARI: SİSTEMATİK BİR DERLEME509
ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN MANEVİ DUYARLIK İLE EMPATİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 520
ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞI ÖNLEMEDE YERİNE KOYMA METODU 533
AİLE İÇİ SORUNLARA YÖNELİK, AİLE DANIŞMANLIĞINDA RUTİN OLUŞTURMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME..... 539
KADIN CİNAYETLERİNİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: KIRIKKALE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR ÇALIŞMA..... 545
TOPLUMSAL CİNSİYETİN ÇOCUKLUKTA İNŞASI: OYUNCAKLAR, KIYAFETLER VE EBEVEYN TUTUMLARI 559
AVRUPA'YA TÜRK GÖÇÜNÜN DÖNÜM NOKTALARI VE ÖZELLİKLERİ..... 571
GÖÇ, UMUT VE ÖLÜM 584
YAŞLI BİREYLERİN TOPLUMDA DEĞİŞEN ROLÜ: AKTİF YAŞLANMA..... 590
MÜLTECİ ÇOCUKLARDA VE ERGENLERDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME606
DUVARIN ESTETİĞİ: BURHAN DOĞANÇAY VE AUBUSSON DUVAR HALILARI..... 617
PABLO PİCASSO, HENRİ MATİSSE, JOAN MİRO, BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU, ABİDİN DİNO'NUN RESİM ANLAYIŞLARININ SERAMİK ESERLERİNE YANSIMASI: BİR ANALİZ..... 628
PABLO PİCASSO, HENRİ MATİSSE, JOAN MİRO, BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU, ABİDİN DİNO'NUN RESİM ANLAYIŞLARININ SERAMİK ESERLERİNE YANSIMASI: BİR ANALİZ..... 643
TÜRK SANATINDA BÖCEK İMGESİ 658
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA HIZIR AYI VE MUHARREM AYI ÖZEL GÜN YEMEKLERİ VE RİTÜELLERİNİN İNCELENMESİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ 675
SİVAS MUTFAK KÜLTÜRÜNDE KELLE TATLISININ GASTRONOMİK DEĞERİ 689
BİSİKLET TURİZMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ 708
AKIŞ DENEYİMİNİN YAŞAM DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEYAHAT ACENTASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA..... 728
SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN GİRİŞİMCİLİK ÖZELLİKLERİ İLE İHBARCILIK EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA..... 749
SÜRDÜRÜLEBİLİR MEDİKAL SAĞLIK TURİZMİ UNSURLARININ DESTİNASYONU TEKRAR ZİYARET ETME NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 759
TERMAL TURİZM DESTİNASYON İMAJI, DESTİNASYON MEMNUNİYETİ, DESTİNASYONA GÜVEN VE YENİDEN ZİYARET NİYETİ ARASINDAKİ YAPISAL İLİŞKİLERİN TESPİT EDİLMESİ 766

TEKNOLOJİK İNOVASYON YETENEKLERİ İLE İHRACAT PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME 774
BORSA İSTANBULDA KAYITLI YENİLENEBİLİR ENERJİ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA..... 796
YEŞİL DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK: MEVCUT DURUMUN BİBLİYOMETRİK ANALİZLE (VOSviewer) TESPİTİ 806
ÖĞRETİM ELEMANLARININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ TARAFINDAN DEĞERLENDİRMESİ..... 818
YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BAŞARISIZLIK NEDENLERİNİN ÖNCELİKLENDİRİLMESİ 827
OSMANLI'DA ESİR PAZARI: ESİR KIZLARA DAİR BİR BETİMLEME 838
TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI TAŞRASINDA SARRAFLAR: BEYLİKÇİOĞLU AGOP VE MÜŞTERİLERİ ARASINDAKİ FİNANSAL İLİŞKİ, HUKUKİ ÇATIŞMA VE RİSKİN MAHİYETİ (1845-1860)..... 847
TEKTONİK BİR GÖSTERGE OLARAK YAYLALARIN SAKİN NEHİRLERİ MENDERESLER 872
YERLEŞİM YERİ SEÇİMİNDE JEOLOJİK VE JEOMORFOLOJİK YAPININ ÖNEMİ: EDREMİT TRAVERTENLERİ ÖRNEĞİ (VAN) 878
ANTAKYA SERVİLİ KÜLLİYESİ..... 884
Açık Sistem Sulamada Olumsuz Bir Saha Örneği ve Dönüşümü, Uzunlu Sulama Alanı (Boğazlıyan)897
Karstik Mağaralarda Yaşanan Turizm Kirliliği ve Ekolojik Risk, Karşılaştırmalı Örnek İncelemesi (Bursa). 906
Hat Sanatında El Alıştırmaları..... 915
2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Belirtilen Anahtar Kavramlar ve 2018 Öğretim Programındaki Karşılığının İncelenmesi 922
2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretimi Programı ve 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Özel Amaçlarının Karşılaştırılması 932
YEŞİL SINIFLAR: OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE FARKINDALIĞI İÇİN BİYOFİLİK TASARIMLAR 939
GÖRSEL SANATLARDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERDE SANATSAL BECERİ ÖĞRETİMİ 948
2024 Kimya Dersi Öğretim Programında Yer Alan Değerlerin İncelenmesi..... 962
2024 Yılı İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Dersi Öğretim Programındaki Değerlerin İncelenmesi 972
TÜRKİYE VE YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELERİN HİSSE SENEDİ PİYASALARI ARASINDAKİ OYNAKLIK YAYILIMININ ANALİZİ: OPTİMAL KORUMA ORANI YAKLAŞIMI 981
ANALYSIS OF THE RISK PROFILE OF GREEN STOCKS IN TÜRKİYE IN THE PROCESS OF NEW INDUSTRIALIZATION STRATEGIES 994
FİNANS KAPİTAL VE FİNANSAL KÜRESELLEŞME: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ 1006

DÖNGÜSEL EKONOMİDE YAPAY ZEKA ETKİSİ: SOSYAL AĞ ANALİZİ 1021
TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİ İLE DÖVİZ KURU VE TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ İLİŞKİSİ 1032
GENÇ İŞSİZLİĞİNDE HİSTERİ HİPOTEZİNİN FOURIER BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME 1043
EĞİTİM VE İSTİHDAM DIŞINDA KALAN GENÇLER: TÜRKİYE'DE NEET OLGUSU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 1051
EVDEN ÇALIŞMADA ERGONOMİK RİSKLERE GENEL BAKIŞ 1063
İBN HAZM ÖZELİNDE ZÂHİRİYYE MEZHEBİNİN EHL-İ SÜNNET YAKLAŞIMI 1078
KUR'AN MESAJI VE KUR'AN YOLU TEFSİRLERİNDE YAHUDİLİĞİN PEYGAMBER İNANCI 1084
KÜRESEL ARENADA EKO-POLİTİK: ÇİN'İN ORTADOĞU POLİTİKALARI 1095
DIŞ POLİTİKADA DİPLOMASİNİN ROLÜ: KÜRESELLEŞME DÖNEMİ ÜZERİNE BİR DENEME 1105
EĞİTİM DİPLOMASİSİ: ABD'NİN KAMU DİPLOMASİSİ POLİTİKASI 1111
ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI OKURYAZARLIK DÜZEYLERİ 1126
ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN STATÜSÜNE YÖNELİK ALGILARI 1138
ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETİM PROGRAMINI UYARLAMA ÖRÜNTÜLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA1144
EĞİTİMİN ONTOLOJİSİ VE ÖĞRETMEN 1152
ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNDEKİ "ÖĞRETİM TEKNİKLERİ" KAVRAMINA YÖNELİK ALGILARI: K-W-L TEKNİĞİ ÖRNEĞİ 1159
ÖĞRETMENLERİN DİSKALKULİYE YÖNELİK BİLGİLERİNİN VE FARKINDALIKLARININ İNCELENMESİ1175
AFET SONRASI EĞİTİMDE ÖĞRETMEN MOTİVASYONUNUN ROLÜ 1185
EĞİTİMDE SÜREKLİLİK & KALİTE: ÖĞRETMENLERİN KARİYER GELİŞİM SÜRECİ 1194
ERGENLERDE MANEVİYAT İHTİYACI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 1203
ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞI ÖNLEMEDE YERİNE KOYMA METODU 1209
AİLE İÇİ SORUNLARA YÖNELİK, AİLE DANIŞMANLIĞINDA RUTİN OLUŞTURMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 1215
EVLİLİKTE ÖZBAKIM ÖLÇEĞİ: GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI 1221
EŞLER ARASI BENMERKEZCİLİK ALGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 1226
EBEVEYN İLİŞKİSİNİN ERGENLERE YANSIMASI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI 1231
FİZİKSEL AKTİVİTENİN LİDERLİK DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI 1237
ROMA DÜNYASI VE AZTEKLERDE KANLI SPOR OLAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ YORUMLAMALARI1244
MÜCADELE SPORCULARINDA KİLO DÜŞMENİN ESNEKLİK VE BAZI GÜÇ DEĞERLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 1253
ÇOCUK YÜZÜCÜLERDE TEKRARLI 25 VE 100 METRE KOŞULARININ YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DEĞİŞİMİNİN ARAŞTIRILMASI 1260

UEFA EURO 2024 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASI'NDA TAKIMLARIN TOPLA OYNAMA YÜZDELERİNE GÖRE FİZİKSEL KAPASİTELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 1268
UEFA ORGANİZASYONLARINA KATILAN TÜRK FUTBOL KULÜPLERİNİN 2024-2025 SEZONU TRANSFER POLİTİKALARININ İNCELENMESİ 1272
ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ PROPAGANDASI 1282
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ABD PROPAGANDASINDA KAISER WILHELM 1289
İHRACATTA DİJİTALLEŞMENİN YÜKSELEN GÜCÜ: SOSYAL MEDYA 1297
KUŞAKLAR ARASI ÇEŞİTLİLİK VE ÇATIŞMA YÖNETİMİ: İŞ YERİNDE UYUM VE VERİMLİLİK İÇİN STRATEJİLER 1314
SAĞLIK ÇALIŞANLARININ POLİTİK ETKİNLİK VE YETERLİLİKLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE İNCELENMESİ 1326
ÖRGÜTLERDE DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ: SİSTEMATİK BİR BAKIŞ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ .. 1335
TRENDS AND PATTERNS IN WORKAHOLISM: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS 1351
KUANTUM YÖNETİMİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME 1375
SAĞLIK YÖNETİMİNDE KADIN 1381
İLK DİL EDİNİMİ AŞAMALARINDA JESTLERİN GELİŞİMİ 1389
JEAN PİAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI ÇERÇEVESİNDE DİLBİLGİSİ EDİNİMİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ 1396
TÜRKÇE'NİN İFADE ZENGİNLİĞİ OLARAK KILINIŞ, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK EKLERİ 1401
FARSÇA VE KÜRTÇE EDEBİYATIN BİRLEŞİMİNDEKİ SES: MESTÛRE ERDELÂN VE ŞİİRLERİNDEKİ TEMALAR 1417
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE PEŞTUCA VE TÜRKÇE SÖZDİZİMSEL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN İNCELENMESİ 1424
NAKDİ KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA 1438
TÜRKİYE'DE 2019'DAN 2024'E TEMEL GIDA MALLARININ FİYAT ARTIŞI KARŞISINDA ASGARİ ÜCRETİN REEL ALIM GÜCÜNDEKİ DEĞİŞİM 1448
TÜRKİYE'DE KREDİ KARTINA DAYALI ÖDEMELER VE İHTİYAÇ KREDİSİ FAİZİNİN ENFLASYONA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA 1465
TÜRK HUKUKUNDA SİGORTA ACENTESİNİN AYDINLATMA/BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ . 1496
ARSA PAYI/KAT KARŞILIĞI İNŞAAT SÖZLEŞMELERİNE İLİŞKİN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ve ULUSAL MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 1504
GAYRİMENKULLE İLİŞKİLİ ANA BİLİM DALLARINDA HAZIRLANMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ 1516
ORYANTALİZM VE OKSİDENTALİZM BAĞLAMINDA CEMİL MERİÇ 1531

İSRAİL FİLİSTİN SORUNU BAĞLAMINDA CARL SCHMİTT'İN SİYASAL TEOLOJİSİ 1543
VERİ EMPERYALİZMİNE KARŞI BİR KAMU POLİTİKASI HAMLESİ: "DİJİTAL TÜRKİYE VİZYONU". 1554
YEREL YÖNETİMLER VE ÇOCUK OYUN ALANLARI: GÜVENLİK VE ERİŞEBİLİRLİK 1566
Bİ'SET DÖNEMİ ROMA SASANİ SAVAŞI 1579
KUR'ÂN'DA İFÂDE EDİLEN "MÜMİNLERİN SEVİNCİ" ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER 1579
KUR'AN'DA KİNAYE SANATI 1585
KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA SÜNNETİN ROLÜ -ZEKÂT AYETLERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME-1597
Valladolid Tartışması Bağlamında Avrupalıların Ötekine Bakışı 1617
TARİHSEL DURUM KARŞISINDA HRİSTİYANLIKTAKİ SEVGİ RETORİĞİ 1628
FAHREDDİN ER-RAZİ'NİN AHLAK ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE 1640
MEFATİHU'L-GAYB ADLI ESERİN ANALİZİ 1640
KARBON VERGİSİ Mİ, ALLAH VERGİSİ Mİ? SINIRSIZ DOĞAL KAYNAKLARIN SINIRLILIĞINI ORTAYA KOYAN ÇEVRESEL KONULAR 1653
MALATYA-BATTALGAZİ İLÇE MERKEZİNDE (ESKİ MALATYA) KENTSEL KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME BAĞLAMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 1683
KENTTE YAŞAYAN ENGELLİLERE YÖNELİK YEREL YÖNETİMLER UYGULAMALARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: KADIKÖY ÖRNEĞİ 1697
KENT YAŞAMINDA ENGELLİLERE YÖNELİK YEREL YÖNETİM HİZMETLERİ: BEŞİKTAŞ İLÇE BELEDİYESİ ÖRNEĞİ 1704
MARTIN HEIDEGGER'İN "TEKNİĞİN ÖZÜ" DÜŞÜNCESİNE IKIRU (1952) FİLMİ ÜZERİNDEN BAKMAK 1711
Investigation of Digital Game Addiction of Secondary School Students Regarding Personality Traits and Body Mass Index 1726
INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF CYBERCHONDRIA AMONG TEACHERS REGARDING VARIOUS VARIABLES 1735
İKLİM KRİZİ ÇERÇEVESİNDE ATIK VE MİKROPLASTİK SORUNUNUN GÜNCEL SANATA YANSIMALARI 1745
PANDEMİ SONRASI DÖNEMDE KAMU BORÇLANMASININ FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ 1768
PANDEMİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK, ENFLASYON VE PARA ARZINDAKİ DEĞİŞİKLİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİ 1783
AFET YÖNETİMİNDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİLER: 1798
SİVİL SAVUNMA VE GÜVENLİKTE DİJİTAL DÖNÜŞÜM 1798
AFETLERDE BESLENME SORUNLARI 1812

YAŞLANAN NÜFUS: KÜRESEL SAĞLIK VE SOSYOEKONOMİK ZORLUKLAR 1827
Çocuk İşçiliği ve Sosyal Hizmet: TÜİK Verileri Üzerine Bir Değerlendirme 1837
BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTLARI İLE ERKEN EVLİLİKLER 1848
OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA SOSYAL DESTEK VE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ 1861
Yükseköğretim Gençliğinde Toplumsal Hareketlilik: Eğitim Yoluyla Sosyal Statü Değişimi Mümkün Mü? 1873
ÇALIŞAN YOKSULLUĞU İSTİHDAM VE EĞİTİM HARCAMALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRMEK: BRICS-T ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 1885
YAZMA BECERİSİ VE EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ 1895
BABALIĞIN EVRİMİ: TARİHSEL PERSPEKTIFTEN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM 1914
DİJİTALLEŞEN DÜNYADA BABA OLMAK 1919
ÇOCUK EDEBİYATINI KULLANARAK EVLAT EDİNMEYİ KONUŞMA: “ABC EVLAT EDİNME VE BEN (ABC ADOPTION & ME)” KİTABI ÖRNEĞİ 1925
“ROBİN ROBİN” FİLMİNİN EVLAT EDİNME KAVRAMI IŞIĞINDA İNCELENMESİ 1932
DİL EĞİTİM SÜREÇLERİNDE İHTİYAÇ ANALİZİ: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR DURUM ÇALIŞMASI 1940
SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ 1951
VELİLERİN, ÖĞRETİM SÜRECİNDE SINIF ÖĞRETMENLERİNE MÜDAHALE ETMESİNİN ÖĞRETMENLERİN MOTİVASYONUNA ETKİSİNİN İNCELENMESİ 1967
YABANCI DİL EĞİTİMİNDE DEVAMSIZLIK VE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 1982
BİR ANLATI KAHRAMANI (TİPİ) OLARAK ABDURRAHMAN ERZİNCANİ 2000
BABAM BİR ÇALIYA DÖNÜŞTÜĞÜNDE İSİMLİ ÇOCUK ROMANININ 2012
SAVAŞ VE GÖÇ OLGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ 2012
KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MİMİKLERİN ANLATIMA KATKISI: KAŞ-GÖZ İŞARETLERİ 2035
MÜNTEḪABÂT-I ḌURÛB-I EMSÂL – ATALAR SÖZİ ÜZERİNE KISA BİR İNCELEME 2044

ÇOCUĞUN GELİŞİMİNDE BABA KATILIMININ BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Belgin LİMAN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, belgin.liman@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4965-2379

Doç. Dr. Aylin MENTİŞ

Ege Üniversitesi, aylinmentıskoksoy@gmail.com-

ORCID: 0000-0003-4549-0579

ÖZET

Yaşamın ilk yılları çocuğun gelişimini çevresel faktörler oldukça fazla etkilemektedir ve bu bağlamda anne ve baba önemli bir faktördür. Geleneksel toplumlarda, çocuğun gelişiminde sorumlu birincil kişi annelerdir. Ancak son yıllarda babanın aile dinamiklerindeki rolünün cinsiyet rollerindeki sosyal değişimlerden, işgücü piyasasından ve ebeveynliğin karmaşık taleplerinden etkilenmesi söz konusu olmuştur. Baba katkısı olumlu baba katılımıyla, babanın çocuklarına verdiği gelişimsel olarak kolaylaştırıcı ve uygun destekle ilgilidir. Ancak baba katılımı sistemik bir entegrasyondan yoksundur ve çocuk gelişiminde oldukça etkili sonuçlara sahip olan baba katılımı, baba özellikleri, anne, çocuk ile ilgili çok sayıda etmenden etkilenmektedir. Bu doğrultuda araştırmada çocuğun gelişiminde baba katılımının bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülen araştırmanın çalışma grubu okul öncesinde çocuğu olan 307 babadan oluşmaktadır. Veriler kişisel bilgi formu, "Gelişim Görevlerini Destekleme Ölçeği" ile toplanmıştır. Verilerin analizinde Statistical Package for Social Science (SPSS) 26 veri analiz programından yararlanılmıştır. İlk aşamada verilerin normalliğe bakılmış ve veri setinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde pearson korelasyon katsayısı, t testi ve Anova testi kullanılmıştır. Sonuç olarak, babaların çocuklarının gelişimine katılım düzeylerinin çocuğun cinsiyetine, baba eğitim düzeyine, sosyoekonomik düzeye ve kendi babalarını değerlendirme durumlarına göre farklılaştığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Babalık, Gelişim Görevi, Küçük Çocuklar

1.GİRİŞ

Erken dönemde çocuğun gelişimini çevresel faktörler oldukça fazla etkilemektedir ve bu bağlamda anne ve baba önemli bir faktördür (Clerkin vd., 2007). Ebeveyn-çocuk ilişkileri biyolojik temellidir, gelişimsel ve bağlamsal koşullardan etkilenir ve yaşam boyu bireysel gelişimi etkiler. Geleneksel toplumlarda, çocuğun gelişiminde sorumlu birincil kişi annelerdir. Babalar ise daha çok beslenme ve barınma gibi sorumluluklarla ilgilidir. Ancak son yıllarda babanın aile dinamiklerindeki rolünün cinsiyet rollerindeki sosyal değişimlerden, işgücü piyasasından ve ebeveynliğin karmaşık taleplerinden etkilenmesi söz konusu olmuştur (Cabrera

vd., 2008; Crespi ve Ruspin, 2015; Kuzucu, 2011). Son çalışmalar, baba faktörünün çocukların bilişsel, sosyal duygusal gelişimine (Henry vd., 2020; Rollè vd., 2019) ve psikolojik uyumuna etkisini (Khaleque, 2013) raporlamaktadır. Söz konusu çalışmalarda babanın çocuğun hayatında önemli bir yeri olduğuna değinilmekte ve çocuk baba etkileşiminin önemine vurgu yapılmaktadır. Kanıtlar babaların artık çocuk bakımıyla geçmişe göre daha ilgili olduklarını göstermektedir (Churchill ve Craig, 2022).

Günümüzde değişen sosyal iklim babanın çocuğun bakımına, hayatına ve eğitimine daha aktif katılım gösterdiğini belgelemektedir. Yani babalık, çocuğun hayatında aktif olarak var olan katılımlı babalık ile ilişkilendirilmektedir (Parke, 2002). Baba katılımı, çocukla doğrudan etkileşim, çocukla ilgili görevleri yönetme sorumluluğu ve çocuk etkinliklerinin ve sosyal etkileşimlerinin izlenmesi gibi birçok boyutu içeren geniş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk zamanlar Lamb'ın baba katılımı tipolojisi, babaların çocuk üzerindeki etkilerine ilişkin çalışmalara önemli bir teorik altyapı oluşturmuştur. Bunlardan ilki babaların çocuklarıyla geçirdikleri zamanı ifade eden etkileşimdir. Babanın çocuğuyla doğrudan, bireysel ilişki kurduğu her türlü faaliyeti kapsar (örn. Birlikte olmak, konuşmak, kitap okumak, oynamak). İkincisi erişilebilirlik, duygusal ve fiziksel yakınlığın ifade edilmesi ve çocuğun önceliklerine zaman ayrılması ve son olarak ama bir o kadar da önemlisi çocuğun sağlıklı gelişimi ve mutluluğu için sorumluluk alınmasıdır (Lamb, 1987; Koçak, 2004). Sonrasında baba katılımı bazı yazarlarca ilgilenme, yetiştirme, keyfi katılım, kural oluşturma, oyun oynama ve ahlaki davranışlar için rol model olma ile ilişkili tartışmıştır (Carlson, 2006). Ancak baba katılımı sistemik bir entegrasyondan yoksundur, sosyal, kültürel ve ekolojik değişkenlerden etkilenmesi söz konusudur ve bunun çocuk gelişimi açısından sonuçları da çeşitlidir.

Ebeveynlik bir yandan kültürel bir üründür; diğer yandan kültürü oluşturur; bu nedenle insan-kültür ilişkisinin en temel aracıdır (Kağıtçıbaşı, 2012). White (1994), babaların babalık rolü algısı oluştururken kendi babalarının babalık rollerine göre bir yol izlediğini saptamıştır. Telli ve Özkan (2016) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları da babaların eğitimi, çalışma durumu, mesleği, gelir durumu algısı, aile tipi, çocuğunun şu anda eğitim almasını istemesi, ilk kez baba olma yaşı, çocuk sayısı ve babalık hakkında bilgi alma durumunun babalık rolü algısını etkilediğini göstermiştir.

Görüldüğü üzere babaların çocuklarının bakım ve gelişimine katılımları ve katılım düzeyleri çeşitli etkenlere göre farklılık göstermektedir. Baba katılımını etkileyebilecek etkenlerin belirlenmesinin babanın çocuğun hayatına aktif katılımını arttırmada olumlu bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada çocuğun gelişiminde baba katılımının bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

Babanın çocuğun gelişimine katılımı çocuğun cinsiyetine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
Babanın çocuğun gelişimine katılımı babanın eğitim düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
Babanın çocuğun gelişimine katılımı sosyoekonomik durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Babanın çocuğun gelişimine katılımı kendi babasını değerlendirme durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, ilişkisel betimleyici yöntem benimsemiştir. İlişkisel araştırma, değişkenleri etkileyen veya onları manipüle eden yönlere değinmeden iki değişken arasındaki ilişkinin varlığını araştırır. Çalışma betimleyicidir, çünkü test edilen değişkenler arasındaki mevcut ilişkiyi tanımlamaktadır (Fraenkel vd., 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini 4-6 yaş arası 307 çocuk ve onların babaları oluşturmuştur. Çalışma grubuna ait özellikler Tablo.1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Betimleyici Özelliklerine İlişkin İstatistikler

	n (%)
Cinsiyet	
Kız	145 (%47,2)
Erkek	162 (%52,8)
Yaş	
4-5 yaş	34 (%11,1)
5-6 yaş	273 (%88,9)
Baba eğitim düzeyi	
İlk-ortaokul	62 (%20,2)
Lise	79 (%25,7)
Ön lisans	36 (%11,7)
Lisans ve üstü	130 (%42,3)
Aile tipi	
Çekirdek aile	280 (%91,2)
Geniş aile	27 (%8,8)

Ekonomik düzey		
Düşük	20	(%6,5)
Orta	264	(%86,0)
Yüksek	23	(%7,5)
Kendi Babasını Değerlendirme Durumu		
İyi	171	(%55,7)
Orta	119	(%38,8)
Kötü	17	(%5,5)

Not: Tanıtıcı istatistikler *sayı* (*n*), *yüzdelik* (%) değer olarak verilmiştir.

2.3.Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Babalara ve çocuklara ait demografik değişkenler için oluşturulan form babanın öğrenim düzeyi, yaşı, aile tipi, sosyoekonomik düzey, kendi babasını değerlendirme durumu ile çocuğunun yaşı, cinsiyeti, doğum sırasını içeren sorulardan meydana gelmektedir.

2.3.2. Gelişim Görevlerini Destekleme Ölçeği (DTSS): Ünüvar ve Şahin (2011) tarafından anaokuluna devam eden 3-6 yaş arası çocuk sahibi babalar için geliştirilmiştir. Ölçeğin 36 maddelik deneme formu üzerinde geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Geçerlik çalışması için uzman görüşleri, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, alt ve üst %27 grup ayrımcılığı ve madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda 17 madde ve beş boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Beş boyut toplam varyansın % 64,46'sını açıklamaktadır. Ölçeğin güvenirlik çalışmasının Cronbach alfa değeri 0,84, tekrar testlerin güvenirliği ise 0,86 olarak hesaplanmıştır. Toplam ölçekten alınan yüksek puan çocuğun gelişim alanlarında desteklendiğini, düşük puan ise çocuğun gelişim alanlarında desteklenmediğini göstermektedir. Ölçekten en az 17, en fazla 119 puan alınabilmektedir. Ölçekteki maddelerden örnek olarak: “Onun sorularını anlayabileceği şekilde açıklamalar yaparak yanıtlarım” (Ünüvar ve Şahin, 2011) verilebilir. Bu çalışmada DTSS’nin iç tutarlılık katsayısı .87 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasından önce izinler alınarak, okul öncesi eğitim kurumu idarecisinin ve öğretmenlerinin araştırma hakkında bilgilendirilmesinin ardından anketler araçları öğretmenler aracılığıyla babalara ulaştırılmıştır. Gelişim Görevlerini Destekleme Ölçeği çalışmaya katılan babalar tarafından doldurulmuştur. Toplam 350 adet anketin dağıtılmasının ardından 310 adet veri dönüşü sağlanmıştır. Eksik ve hatalı doldurulan anketler çalışma kapsamından çıkarılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ve +1 aralığında olduğu görülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2015). Daha sonraki analizde t-testi, (ANOVA) varyans analizinden (Büyüköztürk, 2012) faydalanılmıştır.

3.Bulgular

Bu bölümde çalışma verilerinin istatistiksel analiz sonuçları aşağıda yer verilmiştir (Tablo 2, Tablo3).

Tablo 2. Çocukların Cinsiyetine Göre Babaların Gelişim Görevlerini Destekleme Ölçeği Puanlarına İlişkin T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	sd	t	p
DTSS	Kız	145	87,379	13,872	-2,046	,04*
	Erkek	162	90,463	12,533		
	Toplam	307				

**p<,05*

Tablo 2'de cinsiyet değişkenine göre babaların gelişim destekleme görev puan ortalamalarının ($t_{(305)}$= -2,046, p<,05) istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı belirlenmiştir. Erkek grubunun puan ortalamalarının kız grubuna göre yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Babaların Gelişim Görevlerini Destekleme Ölçeği Puanlarının Babanın Öğrenim Durumu, Sosyoekonomik Düzey, Kendi Babasını Değerlendirme Durumuna Göre Anova Testi Sonuçları

		Varyansın kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Baba Öğrenim Düzeyi		Gruplar arası	1712,700	3	570,900	3,325	,02*
		Grup içi	52019,287	303	171,681		
		Toplam	53731,987	306			
Sosyoekonomik Düzey		Gruplar arası	1232,610	2	616,305	3,569	,03*
		Grup içi	52499,377	304	172,695		
		Toplam	53731,987	306			

Kendi Babasını Değerlendirme Durumu	Gruplar arası	2329,617	2	1164,808	6,889	,00*
	Grup içi	51402,370	304	169,087		
	Toplam	53731,987	306			

**p<,05, **p<,01*

Tablo 3 incelendiğinde babanın öğrenim durumu değişkenine göre DTSS toplam puanları ($F_{(3,303)}$= 3,325, p<,05) arasında istatistiksel olarak manidar bir farklılık bulunmuştur. Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda ilkokul/ortaokul ve üniversite mezunu babaların puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Aynı tabloya bakıldığında sosyoekonomik düzeye göre DTSS toplam puanları toplam puanları ($F_{(3,303)}$= 3,569, p<,05) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda düşük ve orta ekonomik düzeye sahip babaların puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Yine yapılan analiz neticesinde babaların kendi babasını değerlendirme durumu değişkenine göre DTSS toplam puanlarının ($F_{(3,303)}$= 6,889, p<,05) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı bulgulanmıştır. Farkın kaynağının belirlemesi amacıyla yapılan Tukey analizi sonucunda kendi babasını iyi ve orta olarak değerlendiren babaların puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada çocuğu okul öncesine devam eden çocuğun gelişimine babanın katılımının bazı değişkenlere (çocuğun cinsiyeti, babanın eğitim durumu, sosyoekonomik düzey ve kendi babasını değerlendirme durumu) göre incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre çocuğun cinsiyeti ile DTSS puanları arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Anlamlı farkın erkek çocuğu olan babaların puan ortalamaları lehine olduğu bulunmuştur. Literatürde babaların erkek ve kız çocuklarıyla etkileşimlerinin farklı olabileceğine dair çalışmalar mevcuttur. Bazı çalışmalarda babaların erkek çocuklarının bakım ve gelişimine katılımının aynı cinsiyetten olmaları sebebi daha fazla olduğu belirtilirken (Yuvaci, 2019), bazı araştırmalarda ise babanın çocuğun hayatına aktif katılımı ile çocuğun cinsiyeti arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı (Meteyer ve Perry-Jenkins, 2010; Sımsıkı ve Şendil, 2014) belirtilmektedir.

Babaların eğitim durumu açısından DTSS puanları değerlendirildiğinde her iki değişken arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Karşılaştırma testi sonucunda ilkokul/ortaokul ve üniversite mezunu babaların puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Yani babaların eğitim düzeyi yükseldikçe babanın çocuğun gelişimine katılımına yönelik olumlu tutumların attığı söylenebilir. Mwoma (2009) çalışmasında babanın aktif katılımı ile baba eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulgulamıştır. Bu farklılık eğitim durumu diğer babalara göre yüksek babaların lehine tespit edilmiştir. Literatür öğrenim düzeyi yükseldikçe, babaların cinsiyet rolüne ilişkin algılarının daha esnek hale geldiğini ve çocuğunun gelişimine katılım konusunda daha istekli olduklarını (Sımsıkı ve Şendil, 2014;

Şahin ve Demiriz, 2014; Telli ve Özkan, 2016) ortaya koymaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi yükseldikçe babaların, eşleriyle daha fazla etkileşim halinde olması söz konusu olabilmektedir (Salman-Engin, 2014).

Araştırma kapsamında sosyoekonomik düzey ile DTSS puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Karşılaştırma analizi sonucunda düşük ve orta ekonomik düzeye sahip babaların puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Pek çok çalışma daha yüksek alım gücüne sahip babaların çocukların bakımı ve eğitimlerine daha fazla oranda katılım gösterdiğini bulgulamıştır (Sarkadi vd., 2008; Şahin ve Demiriz, 2014). Dolayısıyla düşük aylık gelire sahip babaların geçimleriyle meşgul olmaları, çocuklarıyla daha az zaman geçirmeleri ve çocuklarını ihmal etmeleri söz konusu olabilir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu babaların kendi babasını değerlendirme durumu değişkenine göre DTSS toplam puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığıdır. Yani babanın kendi babasının ebeveynliğine ilişkin algısı, çocuğunun gelişimi ve bakımına katılımını etkilemektedir. Benzer şekilde Ünlü (2010) babanın, kendi babasıyla ilişkisinin niteliğini, çocuğunun hayatına dahil olmasıyla ilişkilendirmektedir.

Kadınların iş hayatına katılımı hızlı bir şekilde devam etmektedir. Bu katılımla beraber iş yaşamında kadınlar erkeklerle daha eşit pozisyonlarda yer almaktadır. Bu nedenle babanın çocuğun hayatına aktif katılımı önemli durmaktadır. Ancak bu araştırmanın sonuçları babanın çocuğun bakım ve gelişimine katılımının birden fazla belirleyiciden etkilendiğini göstermektedir. Bu nedenle birden fazla değişkenin baba katılımı üzerindeki etkilerini tam olarak ortaya çıkarmak için kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu konuda yapılacak boylamsal çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5.**KAYNAKÇA**

Cabrera, N. J., Fagan, J. ve Farrie, D. (2008). Explaining the long reach of fathers' prenatal involvement on later paternal engagement. *Journal of Marriage and the Family,* 70, 1094-1107.

Carlson, M. J. (2006). Family structure, father involvement, and adolescent behavioural outcomes. *Journal of Marriage and Family,* 68(1), 137-154. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1741- 3737.2006.00239.x

Churchill, B. ve Craig, L. (2022). Men's and women's changing attitudes towards fatherhood and working fathers in Australia. *Current Sociology,* 70(6), 943-963. http://dx.doi.org/10.1177/00113921211012737

Clerkin, S. M., Halperin, J. M., Marks, D. J. ve Policaro, K. L. (2007). Psychometric properties of the Alabama parenting questionnaire–preschool revision. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology,* 36(1), 19-28. https://psycnet.apa.org/doi/10.1207/s15374424jccp3601_3

Crespi, I. ve Ruspini, E. (2015). Transition to fatherhood: New perspectives in the global context of changing men's identities. *International Review of Sociology*, 25(3), 353-358. http://dx.doi.org/10.1080/03906701.2015.1078529

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E. ve Hyun, H. H. (2012). *How to Design and Evaluate Research in Education* (8th edition). New York: McGraw-Hill Publications.

Henry, J. B., Julion, W. A., Bounds, D. T. Ve Sumo, J. N. (2020). Fatherhood matters: An integrative review of fatherhood intervention research. *The Journal of School Nursing,* 36(1), 19–32. https://doi.org/10.1177/1059840519873380

Kağıtçıbaşı, C. (2012). Sociocultural change and integrative syntheses in human development: Autonomous-related self and social–cognitive competence. *Child development perspectives*, *6*(1), 5-11.

Khaleque, A. (2013). Perceived parental warmth, and children's psychological adjustment, and personality dispositions: A meta-analysis. *Journal of Child and Family Studies,* 22(2), 297-306. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10826-012-9579-z

Koçak, A. A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu.* www.acev.org/kaynaklarimiz/arastirmalarimiz-ve-yayinlarimiz.

Kuzucu, Y. (2011). The changing role of fathers and its impact on child development. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4(35), 79-89.

Lamb, M. E., Pleck, J. H., Charnov, E. L. ve Levine, J. A. (1987). A biosocial perspective on paternal behavior and involvement. In J. B. Lancaster, J. Altmann, A. S. Rossi, & L. R. Sherrod (Eds.), *Parenting across the lifespan: Biosocial dimensions* (pp. 111–142). Aldine.

Meteyer, K. ve Perry-Jenkins, M. (2010). Father involvement among working-class, dual-earner couples. *Fathering*, *8*(3), 379.

Mwoma, B. T. (2009). *Paternal involvement in children's education: an implication of children's performance at preschool in Gucha District,* Kenya. Unpublished PhD Thesis, Kenyatta University.

Ünlü, Ş. (2010). *Being fathered and being a father: Examination of the general pattern of Turkish fathers' and their own fathers' involvement level for children between the ages of 0-8.* Unpublished Master Thesis. Middle East Technical University, Ankara.

Ünüvar, P. ve Şahin, H. (2011). Development tasks supporting scale for fathers. *Educational Research and Reviews*, *6*(19), 969-973.

Parke, R. D. (2002). Fathers and families. In M. H. Bornstein (Ed.), *Being and becoming a parent* (pp. 27–74). Lawrence Erlbaum Associates.

Rollè, L., Gullotta, G., Trombetta, T., Curti, L., Gerino, E., Brustia, P. ve Caldarera, A. M. (2019). Father involvement and cognitive development in early and middle childhood: A systematic review. *Frontiers in Psychology,* 10, 464994. http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02405

Salman-Engin, S. (2014). *Coparenting processes in the US and Turkey: Triadic interactions among mothers, fathers, and grandmothers with 3-month-old infants.* Unpublished Master Thesis. Middle East Technical University, Ankara.

Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F. ve Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: A systematic review of longitudinal studies. *Acta Pædiatrica,* 97, 153-158.

Sımsıkı, H. ve Şendil, G. (2014). Baba katılım ölçeği'nin (BAKÖ) geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 13, 104-123.

Şahin, H. ve Demiriz, S. (2014). Beş altı yaşında çocuğu olan babaların, babalık rolünü algılamaları ile aile katılım çalışmalarını gerçekleştirmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 18, 273-294.

Telli, A. A. ve Özkan, H. (2016). 3-6 yaş grubu çocuğu olan babaların babalık rolü algısı ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi,* 6(2), 127 134.

Yuvaci, M. (2019). *Baba katılımı ile okul öncesi dönem çocuklarının sosyal yetkinlik ve davranış problemleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

White, N. R. (1994). About fathers: Masculinity and the social construction of fatherhood. *The Australian and New Zealand Journal of Sociology, 30*(2), 119-131.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRENME STİLLERİNE GÖRE RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARINA YÖNELİK TUTUMLARI

Yüksek Lisans Öğrencisi Nurefşan ÖZTÜRK[1]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, nurefsanozturk7@gmail.com, 0009-0004-0852-0841

Doç. Dr. Yaşar BARUT[2]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ybarut@omu.edu.tr, 0000-0003-1602-2477

Prof. Dr. Soner ÇANKAYA[3]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, scankaya@omu.edu.tr, 0000-0001-8056-1892

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmen adaylarının sözel veya görsel öğrenme stillerine göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarını incelemektir. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini farklı üniversitelerden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilmiş 379 okul öncesi öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama araçları olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu, Ateş ve Altuner Çoban (2022) tarafından geliştirilen "Sınıf Öğretmenleri için Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği" ve Türkçeye uyarlaması Akgün ve ark. (2014) tarafından yapılan "Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada, kadın öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının erkek öğretmen adaylarına kıyasla daha olumlu olduğu; görsel öğrenme stili baskın olan adayların oranının oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna ilaveten, sözel öğrenme stiline sahip öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanlarının, özellikle "ilgi" ve "kaçınma" alt boyutlarında, görsel öğrenme stiline sahip adaylardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yaş ve sınıf düzeyine göre de anlamlı farklılıklar bulunmuş; 24 yaş ve üzerindeki adayların ve yeni mezunların, resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanlarının anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma, öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarını nasıl etkilediğini ortaya koyarak, erken çocukluk eğitimi materyal seçimleri ve öğretmen eğitimi programlarının geliştirilmesi için önemli sonuçlar sunmaktadır. Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının bireysel farklılıklarının bu tutumları nasıl şekillendirdiğini vurgulamakta ve öğrenme stillerine dayalı yaklaşımların öğretmen eğitimine dahil edilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının bireysel öğrenme farklılıklarını göz önünde bulunduran ve resimli çocuk kitaplarının etkin kullanımını teşvik eden uygulamalı eğitim programlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görsel öğrenme, sözel öğrenme, tutum

PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS ILLUSTRATED CHILDREN'S BOOKS ACCORDING TO THEIR LEARNING STYLES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine preservice preschool teachers' attitudes towards children's picture books according to their verbal or visual learning styles. Relational survey model was used in the study. The sample of the study consisted of 379 pre-service preschool teachers selected by random sampling method from different universities. As data collection tools, personal information form prepared by the researchers, "Attitude Scale for Classroom Teachers towards Illustrated Children's Books" developed by Ateş and Altuner Çoban (2022) and "Scale for Determining Verbal or Visual Dominant Learning Style" adapted into Turkish by Akgün et al. (2014) were used. In the study, it was determined that female pre-service teachers' attitudes towards children's picture books were more positive than male pre-service teachers' attitudes towards children's picture books, and the rate of pre-service teachers with dominant visual learning style was quite high. In addition, it was determined that the attitude scores of pre-service teachers with verbal learning style towards picture books were higher than those of pre-service teachers with visual learning style, especially in the "interest" and "avoidance" sub-dimensions. Significant differences were also found according to age and grade level; it was determined that the total and sub-dimensional total scores of pre-service teachers aged 24 and over and recent graduates were significantly higher. This study reveals how pre-service teachers' learning styles affect their attitudes towards children's picture books and provides important results for early childhood education material selection and the development of teacher education programs. The findings emphasize how preservice teachers' individual differences shape these attitudes and draw attention to the necessity of incorporating approaches based on learning styles into teacher education. In this direction, it is recommended to develop applied training programs that take into account the individual learning differences of pre-service teachers and encourage the effective use of children's picture books.

Keywords: Visual learning, verbal learning, attitude

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi, bireylerin bilişsel, sosyal, duygusal ve dil gelişimlerinin temelinin atıldığı önemli bir dönemdir. Bu dönemde kullanılan eğitim materyalleri, çocukların öğrenme süreçlerini şekillendiren önemli unsurlardan biridir (Turan, Gönen ve Aydos, 2017). Bu materyaller arasından öne çıkan resimli çocuk kitapları, çocuklara görsel ile sözel uyaranları bir arada sunarak öğrenme süreçlerini destekleyen etkili araçlar olarak tanımlanabilir (Gönen ve ark., 2012). Bu kitaplar, çocukların hayal gücünü ve yaratıcı düşünme becerilerini desteklemenin yanı sıra, dil gelişimlerini ve kavramları öğrenmelerini sağlamakta, estetik algılarını güçlendirmektedir (Ulusoy ve Altun, 2018; Koçak Tümer ve Tanju Aslışen, 2022).

Resimli çocuk kitaplarının eğitici etkileri, öğretmenlerin bu materyallere yönelik tutumlarıyla doğrudan ilişkilidir. Öğretmenlerin, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına uygun materyal seçimi

konusunda yetkin olmaları, bu kitapların etkin şekilde kullanılmasını sağlamaktadır (Akman ve Ata Aktürk, 2024). Ayrıca öğretmen adaylarının bireysel öğrenme stillerinin, materyal kullanımlarını ve bu materyallere yönelik tutumlarını önemli düzeyde şekillendirdiği düşünülmektedir.

Öğrenme stilleri, bireylerin bilgiyi algılama, işleme ve anlamlandırma biçimlerini tanımlayan temel bireysel farklılıklar arasında yer alır (Ekici, 2013). Literatürde, öğrenme stilleri bireylerin bilgiyi işleme ve anlamlandırma süreçlerinde tercih ettikleri yöntemler olarak tanımlanmaktadır (Can, 2011; Dikmen, Bahadır ve Akmençe, 2018). Paivo'nun İkili Kodlama Kuramı'na göre, görsel ve sözel öğrenme stilleri bireylerin bilgiye erişim ve bilgiyi yapılandırma süreçlerinde etkili olmaktadır (Aldağ, 2005). Görsel öğrenme stiline sahip bireyler, resimler ve görsel detaylara odaklanırken; sözel öğrenme stiline sahip bireyler, yazılı ve sözlü anlatımlardan daha fazla faydalanmaktadır (Akgün ve ark., 2014).

Babayiğit (2016), öğrenme stillerinin eğitim süreçlerindeki önemine dikkat çekerek, bireylerin bilgiye erişim ve işleme biçimlerindeki farklılıkların dikkate alınmasının, eğitim materyallerinin etkililiğini artıracağını belirtmektedir. Bu bağlamda, öğrenme stillerinin öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarını nasıl etkilediği, araştırılmaya değer bir konu olarak öne çıkmaktadır.

Literatür incelendiğinde, öğrenme stillerinin öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları üzerindeki etkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, resimli çocuk kitaplarının sözel ve görsel öğrenme stilleriyle etkileşiminin daha detaylı bir şekilde incelenmesi, hem bu alandaki literatür boşluğunu doldurmak hem de öğretmen eğitimi programlarına katkı sağlamak açısından önemlidir. Dolayısı ile, bu araştırmanın amacı okul öncesi öğretmen adaylarının sözel veya görsel baskın öğrenme stillerine göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarını incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 25.10.2024 tarih ve 2024-960 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ilişkisel tarama modeli ile yürütülen nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, birden fazla değişken arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan bir araştırma desenidir (Karasar, 1999).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye genelindeki okul öncesi öğretmen adayları oluştururken, örneklemini ise, bu evren içinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş 379 okul öncesi öğretmen adayı oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü belirlenirken literatürde yer alan çeşitli pratik kurallar göz önünde bulundurulmuştur. Bu çalışmada, ölçek çalışmaları için her bir ölçek maddesinin en az 5 katı büyüklüğünde bir örneklem olması gerektiği yönündeki öneri dikkate alınmıştır (Tavşancıl, 2014). Bu doğrultuda, araştırmanın örneklemi belirlenirken Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği'nin 20 maddeden, Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği'nin ise 16 maddeden oluşması dikkate alınmış ve toplam

madde sayısının (36*5) beş katı kadar katılımcı hedeflenmiştir. Minimum 180 katılımcıya ulaşılması öngörülmüş; eksik veya hatalı doldurma gibi olası problemlerin önüne geçmek amacıyla, örneklem hacmi artırılarak 379 bireyden veri toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama amacıyla, araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu (cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve gelir durumu) ile iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki, Ateş ve Altuner Çoban (2022) tarafından geliştirilen Sınıf Öğretmenleri İçin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği'dir. Öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarını saptamak için geliştirilen bu ölçek üç alt boyut (İlgi, Yönelim, Kaçınma) ve 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir yapıya sahip olup, bu ölçekten alınabilecek puanlar minimum 20 ve maksimum 100 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının olumlu yönde arttığı söylenebilir. Araştırmada kullanılan ikinci ölçek ise, Akgün ve ark., (2014) tarafından Türkçeye uyarlanan Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği'dir. Bu ölçek, bireylerin öğrenme süreçlerinde baskın olan sözel veya görsel öğrenme stillerini belirlemek için tasarlanmıştır. Bu ölçek, sözel ve görsel olmak üzere iki ana boyuttan oluşmakta, her bir boyutta 8 madde bulunmaktadır. Genel olarak 16 maddeden meydana gelen bu ölçek, 4 dereceli Likert tipi bir yapıdadır. Ölçekten elde edilen puanlar, alt boyutlar için ayrı ayrı hesaplanmakta ve tek bir toplam puan oluşturulmamaktadır. Katılımcının hangi alt boyutta daha yüksek puan aldığı belirlenerek, baskın öğrenme stilinin bu boyutta olduğu değerlendirilmektedir. Alt boyutlardan eşit puan alınması durumunda ise herhangi bir baskın öğrenme stilinden söz edilememektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırma grubunu oluşturan okul öncesi öğretmen adaylarına, çevrimiçi anket yöntemi ile kişisel bilgi formu ve ölçek soruları sunulmadan önce araştırmanın amacı açıklanmış ve dikkat edilmesi gerekenler hakkında detaylı bilgilendirme yapılmıştır. Araştırma verileri 11.11.2024-25.11.2024 tarihleri arasında, çalışmaya katılmak isteyen ve gönüllü olarak onay veren katılımcılara, çevrimiçi anket yöntemi ile önceden hazırlanmış kişisel bilgi formu ve ölçek soru formlarına işaretleme yaptırılarak çevrimiçi olarak toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan kişilerin ölçek maddelerine vermiş oldukları yanıtların iç tutarlılığını kontrol etmek için güvenirlilik katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Okul öncesi öğretmen adaylarının ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ait iç tutarlılık katsayıları

Ölçek	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği	0,922	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Yönelim alt boyutu	0,929	Yüksek Düzeyde Güvenilir
İlgi alt boyutu	0,852	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Kaçınma alt boyutu	0,811	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği		
Sözel Öğrenme Stilini Belirleme boyutu	0,681	Orta Düzeyde Güvenilir

Görsel Öğrenme Stilini Belirleme boyutu	0,786	Orta Düzeyde Güvenilir

Araştırmada, katılımcıların Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği'nin tüm maddelerine ve alt boyut maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı yüksek düzeyde güvenilir, Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği'nin alt boyut maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı ise orta düzeyde güvenilir bulunmuştur.

Verilerin istatistiksel analizi kapsamında, normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile değerlendirilmiştir (P>0,05). Araştırmada, ölçek toplam puanlarının cinsiyet ve baskın öğrenme stilleri (sözel veya görsel) açısından farklılık gösterip göstermediği Student t testi ile analiz edilmiş; yaş, gelir düzeyi ve sınıf seviyesi gibi değişkenler açısından farklılıkların belirlenmesi ise Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey çoklu karşılaştırma testi ile gerçekleştirilmiştir. Tüm istatistiksel işlemler SPSS 22.0 V. yazılımı kullanılarak yapılmıştır. Araştırma bulguları, frekans (%), ortalama ve standart sapma değerleri şeklinde sunulmuş ve bulgular P<0,05 düzeyinde anlamlı olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Türkiye genelindeki farklı üniversitelerde okul öncesi öğretmenliği bölümünde öğrenim gören ve yeni mezun olmuş gönüllü öğretmen adaylarının demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Okul öncesi öğretmen adaylarının demografik özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımları

Cinsiyet	n	%
Kadın	347	91,6
Erkek	32	8,4
Toplam	379	100,0

Baskın Öğrenme stili	n	%
Sözel	59	15,6
Görsel	320	84,4
Toplam	379	100,0

Yaş (yıl)	n	%
18-20	173	45,6
21-23	130	34,3
24 ve üzeri	76	20,1
Toplam	379	100,0

Gelir	n	%
Düşük (Gelir<Gider)	40	10,6
Orta (Gelir=Gider)	318	83,9
Yüksek (Gelir<Gider)	21	5,5
Toplam	379	100,0

Sınıf	n	%
1.sınıf	103	27,2
2.sınıf	67	17,7
3.sınıf	71	18,7
4.sınıf	79	20,8
Yeni Mezun	59	15,6
Toplam	379	100,0

Araştırmaya gönüllü olarak katılan okul öncesi öğretmen adaylarının %91,6'sının kadın olduğu, %83,9'unun orta gelir düzeyinde olduğu, %84,4'ünün görsel öğrenme stiline sahip olduğu, %45,6'sının 18-20 yaş aralığında ve %27,2'sinin 1. sınıf öğrencisi olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 3. Cinsiyet durumuna göre okul öncesi öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumu ile sözel veya görsel baskın öğrenme stilini belirleme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	P-değeri
Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği	Kadın	347	79,43	13,07	<0,001
	Erkek	32	70,63	10,56	
Yönelim alt boyutu	Kadın	347	30,06	5,76	0,041
	Erkek	32	27,91	4,84	
İlgi alt boyutu	Kadın	347	24,93	5,54	<0,001
	Erkek	32	20,06	5,25	
Kaçınma alt boyutu	Kadın	347	24,44	4,28	0,022
	Erkek	32	22,66	3,19	
Sözel Öğrenme Stilini Belirleme	Kadın	347	24,03	3,05	0,140
	Erkek	32	23,19	3,30	
Görsel Öğrenme Stilini Belirleme	Kadın	347	27,46	3,20	0,025
	Erkek	32	26,13	3,15	

Araştırmada, kadın ve erkek okul öncesi öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (P<0,05; Çizelge 3). Kadın öğretmen adaylarının, resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanlarının, erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak cinsiyet değişkenine göre okul öncesi öğretmen adaylarının sözel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (P=0,140).

Çizelge 4. Baskın öğrenme stiline göre okul öncesi öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Baskın Öğrenme Stili	n	Ortalama	SS	P-değeri
Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği	Sözel	59	82,54	12,81	0,014
	Görsel	320	77,98	13,04	
Yönelim alt boyutu	Sözel	59	30,86	4,47	0,149
	Görsel	320	29,70	5,90	
İlgi alt boyutu	Sözel	59	25,93	6,37	0,037
	Görsel	320	24,26	5,51	
Kaçınma alt boyutu	Sözel	59	25,75	3,67	0,004
	Görsel	320	24,02	4,27	

Araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının baskın öğrenme stiline göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları (yönelim alt boyutu hariç) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (P<0,05; Çizelge 4). Araştırmada sözel öğrenme stiline sahip öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam puanları ile ilgi ve kaçınma alt boyut toplam puanlarının görsel öğrenme stiline sahip öğretmen adaylarının puanlarından daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Çizelge 5. Yaş gruplarına göre okul öncesi öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumu ile sözel veya görsel öğrenme stilini belirleme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Yaş Grubu (yıl)	n	Ortalama	SS	P-değeri
Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği	18-20	173	76,23b	12,72	<0,001
	21-23	130	77,83b	13,46	
	24 ve üzeri	76	85,76a	10,73	
Yönelim alt boyutu	18-20	173	29,22b	5,97	0,001
	21-23	130	29,52b	6,06	
	24 ve üzeri	76	32,00a	3,69	
İlgi alt boyutu	18-20	173	23,22b	5,47	<0,001
	21-23	130	24,45b	5,33	
	24 ve üzeri	76	27,61a	5,60	
Kaçınma alt boyutu	18-20	173	23,79b	3,90	<0,001
	21-23	130	23,87b	4,67	
	24 ve üzeri	76	26,16a	3,59	
Sözel Öğrenme Stilini Belirleme	18-20	173	23,46b	2,86	<0,001
	21-23	130	23,82b	3,03	
	24 ve üzeri	76	25,32a	3,25	
Görsel Öğrenme Stilini Belirleme	18-20	173	27,40	3,44	0,925
	21-23	130	27,34	3,08	
	24 ve üzeri	76	27,22	2,90	

Araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının yaş dağılımına göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumu ile sözel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (P<0,05; Çizelge 5). 24 yaş ve üzerindeki öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile sözel öğrenme stilini belirleme toplam puanlarının 23 yaş altı öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak yaş değişkenine göre okul öncesi öğretmen adaylarının görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenememiştir (P=0,925).

Çizelge 6. Gelir durumuna göre okul öncesi öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumu ile sözel veya görsel öğrenme stilini belirleme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Gelir Durumu	n	Ortalama	SS	P-değeri
Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği	Düşük (Gelir<Gider)	40	81,33	11,09	0,363
	Orta (Gelir=Gider)	318	78,29	13,29	
	Yüksek (Gelir<Gider)	21	79,67	13,59	
Yönelim alt boyutu	Düşük (Gelir<Gider)	40	31,13	4,71	0,346
	Orta (Gelir=Gider)	318	29,73	5,85	
	Yüksek (Gelir<Gider)	21	29,76	5,27	
İlgi alt boyutu	Düşük (Gelir<Gider)	40	25,48	4,79	0,332
	Orta (Gelir=Gider)	318	24,33	5,72	
	Yüksek (Gelir<Gider)	21	25,57	6,45	
Kaçınma alt boyutu	Düşük (Gelir<Gider)	40	24,73	4,27	0,785
	Orta (Gelir=Gider)	318	24,23	4,22	
	Yüksek (Gelir<Gider)	21	24,33	4,27	
Sözel Öğrenme Stilini Belirleme	Düşük (Gelir<Gider)	40	23,63	3,04	0,721
	Orta (Gelir=Gider)	318	23,98	3,06	
	Yüksek (Gelir<Gider)	21	24,24	3,51	
Görsel Öğrenme Stilini Belirleme	Düşük (Gelir<Gider)	40	27,25	3,14	0,977
	Orta (Gelir=Gider)	318	27,36	3,18	

	Yüksek (Gelir<Gider)	21	27,29	3,90	

Araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının gelir durumuna göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile sözel veya görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir (P>0,05; Çizelge 6).

Çizelge 7. Sınıf düzeyine göre okul öncesi öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumu ile sözel veya görsel öğrenme stilini belirleme düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Sınıf Düzeyi	n	Ortalama	SS	P-değeri
Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği	1.sınıf	103	78,72b	12,63	<0,001
	2.sınıf	67	75,64b	12,62	
	3.sınıf	71	75,14b	16,40	
	4.sınıf	79	79,78ab	11,36	
	Yeni Mezun	59	84,90a	9,50	
Yönelim alt boyutu	1.sınıf	103	30,07ab	5,29	0,003
	2.sınıf	67	29,01b	6,09	
	3.sınıf	71	28,20b	7,59	
	4.sınıf	79	30,34ab	5,01	
	Yeni Mezun	59	31,93a	2,96	
İlgi alt boyutu	1.sınıf	103	24,35bc	5,51	<0,001
	2.sınıf	67	22,18c	5,61	
	3.sınıf	71	24,20bc	6,23	
	4.sınıf	79	24,78b	5,13	
	Yeni Mezun	59	27,51a	4,78	
Kaçınma alt boyutu	1.sınıf	103	24,30ab	3,89	0,005
	2.sınıf	67	24,45ab	3,41	
	3.sınıf	71	22,75b	5,41	
	4.sınıf	79	24,66a	3,87	
	Yeni Mezun	59	25,46a	4,04	
Sözel Öğrenme Stilini Belirleme	1.sınıf	103	23,84b	2,74	0,003
	2.sınıf	67	23,22b	3,00	
	3.sınıf	71	24,01ab	3,07	
	4.sınıf	79	23,67b	2,98	
	Yeni Mezun	59	25,29a	3,52	
Görsel Öğrenme Stilini Belirleme	1.sınıf	103	27,94a	3,09	0,014
	2.sınıf	67	26,42b	3,07	
	3.sınıf	71	27,55ab	3,74	
	4.sınıf	79	27,63ab	2,78	
	Yeni Mezun	59	26,71ab	3,19	

Araştırmada okul öncesi öğretmen adaylarının sınıf değişkenine göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumu ile sözel veya görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir (P<0,05; Çizelge 7). Yeni mezun öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanlarının 2. ve 3. sınıfta okuyan öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna ilaveten, yeni mezun öğretmen adaylarının sözel öğrenme stilini belirleme toplam puanları en yüksek bulunurken, 1.sınıfta okuyan öğretmen adaylarının görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanlarının en yüksek olduğu belirlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, okul öncesi öğretmen adaylarının bazı demografik özelliklerine göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları ile öğrenme stilleri arasındaki ilişkinin ve bu faktörlerin birbiriyle olan etkileşiminin incelenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmaya katılan kadın öğretmen adaylarının, resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanlarının, erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında bu bulguları destekleyen (İbili, 2020; Koçak Tümer ve Tanju Aslışen, 2022; Akman ve Ata Aktürk, 2024) çalışmalar bulunmaktadır. Akman ve Ata Aktürk (2024)'e göre, kadın öğretmen adayları eğitim materyallerine yönelik daha olumlu tutumlar sergilemekte ve özellikle görsel materyalleri tercih etmektedir. Koçak Tümer ve Tanju Aslışen (2022) ise, kadın bireylerin görsel öğrenme stiline daha yatkın olduklarını ve materyal seçiminde daha bilinçli hareket ettiklerini vurgulamaktadır. Kadın öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik daha olumlu tutum sergilemelerinin, kadınların duygusal bağ kurma eğilimlerinin yüksek olmasından ve görsel materyallerle daha fazla etkileşimde bulunmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu durum, kadın öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda çocuk edebiyatı materyallerine daha fazla ilgi göstermeleriyle de açıklanabilir. Buna karşılık, erkek öğretmen adaylarının tutumlarının daha düşük olmasının, bu bireylerin materyallere ilişkin yeterli farkındalık düzeyine sahip olmamalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Araştırmada sözel öğrenme stiline sahip öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam puanlarıyla ilgi ve kaçınma alt boyut toplam puanlarının görsel öğrenme stiline sahip öğretmen adaylarının puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırma bulguları ile çelişen (Arıkan ve Şahbudak, 2020) çalışmalar bulunmaktadır. Arıkan ve Şahbudak (2020), görsel öğrenme stilinin baskın olduğunu ve özellikle uygulamalı derslerde görsel desteklerin etkili bir öğrenme yöntemi sunduğunu, buna karşılık sözel anlatımların tek başına yeterli olamayacağını ifade etmiştir. Araştırmada elde edilen bulguların, sözel öğrenme stiline sahip bireylerin yazılı ifadeleri ve dilsel unsurları temel alan materyallere daha fazla ilgi göstermelerinden ve görsel unsurları yalnızca destekleyici olarak değerlendirmelerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada 24 yaş ve üzerindeki öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile sözel öğrenme stilini belirleme toplam puanlarının 23 yaş altı öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında yapılan benzer çalışmalarda ise yaş faktörünün, okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik ölçek puanlarını ve sözel-görsel öğrenme stillerini anlamlı şekilde etkilemediği ifade edilmektedir (Can, 2011; Arıkan ve Şahbudak, 2020; Koçak Tümer ve Tanju Aslışen, 2022). Bu bulgular, yaşla birlikte artan deneyim ve farkındalık düzeyinin yanı sıra, bireylerin mesleki ve eğitimsel süreçlerinde çocuk edebiyatının önemine daha fazla vakıf olmalarıyla açıklanabilir. Ayrıca, sözel öğrenme stilinin yaşla birlikte gelişen akademik ve profesyonel deneyimlerle daha belirgin hale gelmesi de bu bulguyu destekleyebilmektedir. Bununla birlikte, önceki çalışmalarda yaş faktörünün anlamlı bir etki yaratmadığı bulgusuna kıyasla, bu çalışmada farklı sonuçların ortaya çıkması, kullanılan ölçekler, katılımcı gruplarındaki

demografik farklılıklar veya bireysel motivasyonların etkisiyle ilişkilendirilebilir. Bu bulguların, özellikle daha büyük yaş gruplarının çocuk kitaplarına yönelik artan tutum ve ilgileriyle ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada öğretmen adaylarının gelir durumuna göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanları ile sözel veya görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir. Alanyazında, gelir durumunun bu tür tutumlar ve öğrenme stilleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu bulgu, okul öncesi öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin ve materyal kullanımına yönelik tutumlarının, gelir düzeyinden bağımsız olarak şekillendiğini göstermektedir. Öğrenme süreçlerinde bireysel farklılıkların ekonomik durumdan ziyade kişisel eğilimler ve pedagojik farkındalıkla daha fazla ilişkilendirilebileceği düşünülmektedir. Buna göre, gelir durumunun tutum ve öğrenme stilleri üzerinde bir etkisinin bulunmaması, öğretmen adaylarının maddi imkansızlıklar nedeniyle eğitim materyallerine erişimlerinin sınırlanmadığı bir öğrenim ortamının varlığını düşündürebilir.

Araştırmada, yeni mezun öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum toplam ve alt boyut toplam puanlarının 2. ve 3. sınıfta okuyan öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna ilaveten, yeni mezun öğretmen adaylarının sözel öğrenme stilini belirleme toplam puanı en yüksek bulunurken, 1.sınıfta okuyan öğretmen adaylarının görsel öğrenme stilini belirleme toplam puanlarının en yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşen (Can, 2011; Açışlı, 2016; Bozkırlı ve ark., 2023; Akman ve Ata Aktürk, 2024) çalışmalar bulunmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular, yeni mezun öğretmen adaylarının staj ve uygulama dersleri sırasında resimli çocuk kitaplarını sınıf içi etkinliklerde daha sık kullanma fırsatı bulmalarına ve bu deneyimlerin kitaplara yönelik daha olumlu bir tutum geliştirmelerine bağlı olabilir. Ayrıca, mezuniyet sürecine yaklaştıkça öğretmen adaylarının mesleki kimlikleri güçlenmekte, çocukların öğrenme ve gelişim ihtiyaçlarına yönelik farkındalıkları artmakta ve kuramsal bilgiye odaklanma eğilimleri nedeniyle sözel öğrenme stilleri gelişim gösterebilmektedir. Bununla birlikte, 1. sınıfta okuyan öğretmen adaylarının görsel öğrenme stiline yönelik puanlarının daha yüksek olması, bu adayların henüz eğitim programının ilk aşamalarında olmalarına ve öğrenim süreçlerinde görsel materyallere daha fazla ihtiyaç duymalarına bağlanabilir. Bu durumun, öğrenme süreçlerinin erken dönemlerinde görsel materyallerin, daha karmaşık sözel içeriklere kıyasla daha kolay anlaşılır ve cazip bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

ÖNERİLER

Bu bulgular ışığında;
Öğretmen eğitimi programlarında erkek öğretmen adaylarının resimli çocuk kitaplarıyla ilgili farkındalıklarını artırmaya yönelik uygulamaların geliştirilmesi önerilmektedir. Bu kapsamda, görsel materyallerin önemini vurgulayan eğitim atölyeleri ve farkındalık çalışmaları faydalı olacaktır.
Görsel öğrenme stiline sahip öğretmen adaylarının, resimli çocuk kitaplarını daha etkili kullanabilmeleri için bu materyallerin eğitim süreçlerinde nasıl kullanılacağına dair uygulamalı

eğitimler önerilmektedir. Ayrıca, öğretmen eğitimi programlarında hem sözel hem de görsel öğrenme stillerine yönelik farkındalığı artıracak içeriklere yer verilmesi faydalı olacaktır.
Öğretmen eğitimi programlarında daha genç öğretmen adaylarının resimli çocuk kitapları ve öğrenme materyalleri konusundaki farkındalıklarını artırmaya yönelik özel modüller veya etkinliklerin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda, yaş faktörünün bireysel farkındalık üzerindeki etkisini dengeleyecek uygulamalı ve teorik eğitim programlarının önemi vurgulanmalıdır.
Öğretmen eğitimi programlarında öğrenme sürecinin farklı aşamalarındaki öğretmen adaylarına yönelik ihtiyaçları göz önünde bulunduracak şekilde yapılandırılmış içeriklerin geliştirilmesi önerilmektedir.
Bu araştırmanın önemli bir sınırlılığı, örneklemin büyük bir kısmının kadın öğretmen adaylarından oluşmasıdır. Okul öncesi öğretmenliği bölümlerinde kadın öğrencilerin sayısının erkek öğrencilere göre çok daha fazla olması, bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, daha dengeli bir cinsiyet dağılımına sahip örneklemlerle çalışılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Açışlı, S. (2016). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *İlköğretim Online, 15*(1).

Akgün, Ö. E., Küçük, Ş., Çukurbaşı, B. ve Tonbuloğlu, İ. (2014). Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(1), 277-297. http://dx.doi.org/10.14686/BUEFAD.201416218

Akman, M. B., & Ata Aktürk, A. (2024). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutum ve ihtiyaçları: bir karma yöntem araştırması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (59), 765-786. https://doi.org/10.53444/deubefd.1401586

Aldağ, H. (2005). Öğrenme ve öğretmede a. paivo'nun ikili kodlama kuramı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(2), 29-48.

Arıkan, G., & Şahbudak, M. (2020). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin sözel ve görsel öğrenme stillerinin belirlenmesi (Güneydoğu Anadolu örneği). *Ulusal Kinesyoloji Dergisi, 1*(2), 22-34.

Ateş, S., & Altuner Çoban, G. Ş. (2022). A validity and reliability study on developing a scale for assessing classroom teachers' attitudes towards illustrated children's books. *Educational Policy Analysis and Strategic Research, 17* (3), 222-237. https://doi.org/10.29329/epasr.2022.461.11

Babayiğit, Ö. (2016). Öğrenme stilleri ve eğitimdeki önemi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 1*(1), 1-8.

Bozkırlı, K. Ç., Er, O. ve Peçenek, O. (2023). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of Language Academy, 11*(2), 138-148. https://doi.org/10.29228/ijla.69560

Can, Ş. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının öğrenme stilleri ile bazı değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41*(41), 70-82.

Dikmen, M., Bahadır, F. ve Akmençe, A., E. (2018). Öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Educational Reflections, 2*(1), 24-37.

Ekici, G. (2013). Gregorc ve Kolb öğrenme stili modellerine göre öğretmen adaylarının öğrenme stillerinin cinsiyet ve genel akademik başarı açısından incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 38*(167), s. 211-225.

Gönen, M., Uygun, M., Erdoğan, Ö., & Katrancı, M. (2012). Resimli çocuk kitaplarının fiziksel, içerik ve resimleme özellikleri açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, 42*(196), 258-272.

Ibılı, E. (2020). A comparison of learning style preferences in e-learning environment: A study of health science university students in Turkey. *Osmangazi Journal of Educational Research, 7*(1), 127-150.

Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar. İlkeler, Teknikler,* Ankara: Nobel Yayınevi.

Koçak Tümer, B., & Tanju Aslışen, E. H. (2022). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Edebiyatına Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (31), 179-194. https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1125204

Tavşancıl E. (2014). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi.* 5. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Turan, F., Gönen, M. ve Aydos, E. H. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının resimli öykü kitaplarını seçme konusunda yeterlik düzeyleri ve kendi yeterliklerine ilişkin algılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17* (1), 400-422.

Ulusoy, M., & Altun, D. (2018). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk edebiyatı ve resimli çocuk kitapları ile ilgili metaforları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(67), 1206-1221. https://doi.org/10.17755/esosder.391811

ERGENLERİN YALNIZLIK DÜZEYLERİ İLE ÇEVRİMİÇİ İSTİSMAR RİSKİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ceren AKKAYA[1]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, cerenaakkayaa@gmail.com, 0009-0007-9620-783X

Doç. Dr. Yaşar BARUT[2]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, ybarut@omu.edu.tr, 0000-0003-1602-2477

Prof. Dr. Soner ÇANKAYA[3]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, scankaya@omu.edu.tr, 0000-0001-8056-1892

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ergenlerin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre yalnızlık düzeyleri ile çevrimiçi istismar riski düzeylerini incelemek ve bunlar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Samsun ilinde ikamet eden ergen bireyler arasından tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilmiş 353 birey oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formu ve Türkçeye uyarlaması Aktu (2024) tarafından yapılmış "Çevrimiçi Çocuk İstismar Riski Ölçeği" ile Türkçeye uyarlaması Yıldız ve Duy (2014) tarafından yapılmış "UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu (Ergenler için)" kullanılmıştır. Araştırmada, kadın ergen bireylerin erkek bireylere göre, sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edildiğini beyan eden ergen bireylerin rahatsız edilmediğini ifade eden ergen bireylere göre çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanı ile UCLA yalnızlık toplam puanı daha yüksek bulunmuştur. Buna ilaveten, büyükşehirde yaşayanların köy ve kasabada yaşayanlara göre, interneti boş vakit değerlendirme veya sosyal medya takibi amacı ile kullandığını beyan eden ergenlerin eğitim amaçlı kullandığını beyan eden ergenlere göre, günlük internet kullanım sıklığı 7 saat ve üzeri olduğunu beyan eden ergenlerin 1 saat ve daha az olduğunu beyan eden ergenlere göre çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmada katılımcıların yalnızlık düzeyleri ile çevrimiçi istismar riski arasında istatistiksel olarak zayıf düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, ergen bireylerin yalnızlık duygularını azaltmaya yönelik psikososyal destek programları hazırlanıp uygulanması, ailelerle iş birliği yaparak ergen-aile iletişiminin güçlendirilmesi, ergenlerin sosyal aktivitelere katılmaya teşvik edilmesi ve ergenleri bilinçlendirmek amacıyla çevrimiçi güvenlik eğitimlerinin ve istismara yönelik farkındalık eğitimlerinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, yalnızlık, çevrimiçi istismar riski

THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' LONELINESS LEVELS AND THE RISK OF ONLINE ABUSE

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the loneliness levels and online abuse risk levels of adolescents according to some socio-demographic characteristics and to reveal the relationship between them. Relational survey model was used in the study. The sample of the study consists of 353 individuals selected by random sampling method among adolescents residing in Samsun province. Personal information form and "Online Child Abuse Risk Scale" adapted into Turkish by Aktu (2024) and "UCLA Loneliness Scale Short Form (for Adolescents)" adapted into Turkish by Yıldız and Duy (2014) were used as data collection tools. In the study, it was found that female adolescents had higher total and sub-dimension total score of online child abuse risk and UCLA loneliness total score than male adolescents, and adolescents who stated that they were disturbed by anyone on social media had higher total and sub-dimension total score of online child abuse risk and UCLA loneliness total score than adolescents who stated that they were not disturbed. In addition, it was determined that adolescents living in metropolitan areas had higher risk total and sub-dimension total scores for online child abuse than those living in villages and towns, adolescents who reported using the Internet for leisure time or social media follow-up had higher risk total and sub-dimension total scores for online child abuse than adolescents who reported using the Internet for educational purposes, and adolescents who reported using the Internet for 7 hours or more had higher risk total and sub-dimension total scores for online child abuse than adolescents who reported using the Internet for 1 hour or less. In the study, it was determined that there was a statistically weak positive significant relationship between the loneliness levels of the participants and the risk of online abuse. In line with these findings, it is recommended to prepare and implement psychosocial support programs to reduce adolescents' feelings of loneliness, to strengthen adolescent-family communication by cooperating with families, to encourage adolescents to participate in social activities, and to increase online safety trainings and awareness trainings on abuse in order to raise awareness of adolescents.

Keywords: Adolescent, loneliness, risk of online abuse

GİRİŞ

Ergenlik, bireyin gelişim dönemleri içerisinde, çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine geçiş sürecini kapsayan fiziksel, sosyal ve duygusal değişimlerin yaşandığı bir gelişim evresidir. Bu dönem psikososyal ve cinsel olgunlaşma ile başlar, bireyin kimlik bilincini, özerkliğini ve üretkenliğini geliştirmesi ile son bulur (Derman, 2008). Ergenlik döneminin başlangıcı kişiden kişiye değişiklik gösterebilmekle birlikte genel hatlarıyla 10-14 yaşları arasında başlamakta, 18-21 yaşlarına kadar devam edebilmektedir (Parlaz ve ark., 2012). Ergenlik döneminin fizyolojik özellikleri kızlarda regl başlangıcı ve göğüslerin büyümesiyle olurken erkeklerde ise sakalların çıkmaya başlaması ve sesin kalınlaşmasıyla karakterizedir (Koç, 2004).

Ergenlik dönemi birey için kritik bir dönemdir. Ergenin kimlik gelişiminin oluşmaya başlaması ve yaşadığı travmatik olaylarla birlikte bazı bireyler bu dönemi oldukça sert ve çalkantılı geçirebilirler (Canat ve ark., 2009). Ergenlik dönemindeki bireylerde duygular yoğun bir

şekilde yaşanmakta ve ani duygu değişimleri görülmektedir. Ergen bu dönemde karşı cinse ilgi duyma, utangaçlık, çekingenlik, hayalperest tavırlar, şu ana ve geleceğe yönelik kaygı duyma gibi çeşitli duygu durumları yaşamaktadır (Koç, 2004). Akran ilişkileri de ergen için oldukça önem arz etmektedir. Ergen, akranının yaptığı iyi ve kötü tüm yorumlara fazla anlam yüklemektedir. Bunların yanı sıra akran grupları kesin ve katı kurallara sahip olabilmektedir ve ergen bu gruba uyum sağlamak ve içinde bulunmak istediği grup tarafından dışlanmamak için belirlenen katı kurallara onaylamasa dahi uyum sağlamak zorunda kalmaktadır (Coleman, 2011).

Literatürde, ergenlik döneminde kişiler arası ilişkilerin, kimlik gelişimi açısından büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir (Bayhan & Işıtan, 2010). Bayhan ve Işıtan (2010)'a göre ergen, farklı sosyal ilişkiler kurarak gelecekteki yetişkinlik rollerinde daha başarılı olma fırsatı elde eder. Özellikle ergenlerin akranlarıyla olan ilişkilerinin, sosyal destek sağlama ve deneyim kazandırma açısından kritik bir rol oynadığını vurgulamış, bu tür ilişkilerin yetişkinlikteki dünya görüşünü şekillendirmeye yardımcı olabileceğini ifade etmiştir.

Çocuk istismarı, ne yazık ki dünyanın her köşesinde var olan evrensel bir sorundur. Yıldız ve arkadaşları (2017)'na göre bireysel, kültürel, sosyal ve toplumsal etmenlerle şekillenen bu durum, farklı disiplinlerin iş birliğiyle ele alınması gereken ciddi bir meseledir. Çocuk istismarının bir türü olan çevrimiçi istismar, dijital medya aracılığıyla bireyin fotoğraf ve video gibi görüntülerini toplama, toplanan görüntülerden kişisel çıkar gözetme veya maddi kazanç amacıyla dağıtma ve bireyleri çevrimiçi cinsel istismarda bulunmak amacıyla manipüle etme süreci olarak tanımlanabilir (Machimbarrena vd., 2018). Bireylerin çevrim içi cinsel istismara maruz kalması, yöntem ve süreç açısından farklılıklar barındırsa da tüm istismar vakalarında istismarcının planlı hareket ettiği ve güven oluşturma çabası içinde olduğu görülmektedir (Barut Bektaş, 2024).

Çevrimiçi istismara maruz kalan bireylerin çoğu, yaşadıkları mağduriyetin sorumluluğunu kendilerine yükleyerek suçluluk ve utanç duygusuna kapılmaktadır. Bu duygular, bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamalarına ve yalnızlaşmalarına yol açarken; depresyon, öz güven kaybı, zararlı alışkanlıklar edinme, kendine zarar verme ve kaygı gibi psikolojik problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Whittle vd., 2013).

Günümüzde sosyal medya kullanımının küçük yaşa indirgenmiş olması, teknolojinin bilinçsiz kullanımı, her türlü içeriğe sınırsız erişim imkânının bulunması çocukların güvenliğini, mahremiyetini ve sağlığını tehdit etmektedir. Bu durum, çocukları siber zorbalık, çevrimiçi istismar ve manipülasyona karşı savunmasız hale getirebilmektedir (Bayrak, 2022).

Ergenler, sosyal ilişkilerini geliştirme ve kimliklerini keşfetme sürecinde çevrimiçi platformları aktif bir şekilde kullanmaktadır. Fakat yalnızlık hisseden ergenler, sosyal kabul ve duygusal tatmin arayışı nedeniyle çevrimiçi ortamlarda daha riskli davranışlarda bulunabilmektedir. Bu çalışma yalnızlık duygusunun ergenleri çevrimiçi ortamda karşılaştıkları istismara karşı daha savunmasız hale getirip getirmediğini anlamak amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırma için Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu 25.10.2024 tarih ve 2024-961 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Araştırma Modeli

Bu araştırma, ilişkisel tarama modeli ile yürütülen nicel bir çalışmadır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 1999).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 12-15 yaş aralığındaki ergen bireyler, örneklemini ise Samsun ilinde ikamet eden ergen bireyler arasından tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilmiş, araştırmaya katılmaya gönüllü olmuş ve ebeveyn onayı alınmış 353 birey oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünü belirlemek için literatürde çeşitli pratik kurallar mevcuttur. Mevcut kurallardan biri ölçek çalışmalarında örneklem hacmi her ölçek maddesinin minimum 5 katı olmalıdır (Tavşancıl, 2014) şeklindedir. Bu çalışma bu öneri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu nedenle araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde, Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği 8 maddeden, UCLA Yalnızlık Ölçeği 7 maddeden oluşması nedeni ile ölçeklerdeki toplam madde sayısının (15*5) beş katı kadar katılımcı oluşturduğu için minimum 75 katılımcıya ulaşılması öngörülmüş, olası problemleri (eksik doldurma, okumadan doldurma, yarıda bırakma vb.) ortadan kaldırmak için yaklaşık 20 katı olacak şekilde 353 bireye ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak, araştırmacılar tarafından hazırlanmış kişisel bilgi formu (cinsiyet, yaş, gelir durumu, sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilme durumu, internet kullanım amacı, internete bağlanma şekli, günlük internet kullanım sıklığı ve yaşadığı yer) ile iki farklı ölçek kullanılmıştır. Bunlardan ilki, Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği'dir. Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği, 2 alt boyuttan oluşan 8 maddeli bir ölçme aracıdır. Ölçeğin ilk dört maddesi yakınlık alt boyutunu ölçerken son dört maddesi ise gizlilik alt boyutunu ölçmektedir. Ölçek içerisinde tersten puanlanan maddeler yer almamaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 8, en yüksek puan ise 40'tır. Alınan puanların fazla çıkması, çevrimiçi istismar riskinin yükseldiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. İkincisi ise, UCLA Yalnızlık Ölçeği'dir. UCLA Yalnızlık Ölçeği 7 maddeden oluşan bir ölçme aracıdır ve ölçekte yer alan, "İstediğim zaman arkadaş bulabilirim" maddesi tersten puanlanmaktadır. Ölçme aracından en düşük 7 ve en yüksek 28 puan alınabilmektedir. Ölçekte yer alan 7 maddenin toplanmasıyla genel yalnızlık puanı elde edilmektedir. Bu bağlamda ergenlerin ölçekten aldıkları puanların düşük çıkması yaşanılan yalnızlık duygusunun azlığına işaret ederken, yüksek çıkması ise yaşanılan yalnızlık duygusunun arttığına işaret etmektedir. Bu ölçekler ergenlerin yalnızlık düzeyleri ile çevrimiçi istismar riski arasında bir ilişki olup olmadığını ölçmek için kullanılacaktır.

Verilerin Toplanması

Araştırma grubunu oluşturan 12-15 yaş aralığındaki ergen bireylere çevrimiçi anket yöntemi ile kişisel bilgi formu ve ölçek soruları sunulmadan önce araştırmanın amacı açıklanmış ve dikkat edilmesi gereken noktalar hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırma verileri 11.11.2024-25.11.2024 tarihleri arasında çevrimiçi anket yöntemi ile önceden hazırlanmış kişisel bilgi formu ve ölçek soru formlarına işaretleme yaptırılarak çevrimiçi olarak toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmaya katılan kişilerin ölçek maddelerine vermiş oldukları cevapların iç tutarlılığını kontrol etmek amacı ile güvenirlilik katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri cevaplara ait iç tutarlılık katsayıları

Ölçek	İç Tutarlılık Katsayısı	Değerlendirme
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	0,842	Yüksek Düzeyde Güvenilir
Yakınlık alt boyutu	0,747	Orta Düzeyde Güvenilir
Gizlilik alt boyutu	0,751	Orta Düzeyde Güvenilir
UCLA Yalnızlık Ölçeği	0,756	Orta Düzeyde Güvenilir

Araştırmada, katılımcıların Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği tüm maddelerine ve alt boyut maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı orta ve yüksek düzeyde güvenilir, UCLA Yalnızlık Ölçeği tüm maddelerine verdikleri cevapların iç tutarlılığı ise orta düzeyde güvenilir bulunmuştur.

Verilerin istatistiksel analizinde, öncelikle normallik varsayımı Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri kullanılarak değerlendirilmiştir ($P>0,05$). Çalışmada, ölçek toplam puanlarının cinsiyet, internete bağlanma şekli ve sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilme durumuna göre farklılık gösterip göstermediği Student t testi ile yaş, gelir durumu, yaşadığı yer, internet kullanım amacı ve günlük internet kullanım sıklığı düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği ise Tek Yönlü Varyans Analizi ve Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi ile belirlenmiştir. Katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ölçeği toplam ve alt boyut toplam puanı ile UCLA yalnızlık ölçeği toplam puanı arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Katsayısı ile belirlenmiştir. Tüm istatistiksel analizler SPSS 22.0 V. istatistik paket programıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, frekans (%), ortalama ve standart sapma değerleri olarak sunulmuş ve bulgular $P<0,05$ düzeyinde anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Samsun ilinde ikamet eden ergen bireyler arasından tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilmiş ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmuş ve ebeveyn onayı alınmış 353 bireyin demografik özelliklerine göre dağılımları Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Cinsiyet	n	%
Kadın	172	48,7
Erkek	181	51,3
Toplam	353	100,0

Sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilme durumu	n	%
Hayır	273	77,3
Evet	80	22,7
Toplam	353	100,0

Yaşadığı yer	n	%
Büyükşehir	197	55,8
İlçe	127	36,0
Köy-Kasaba	29	8,2
Toplam	353	100,0

Gelir	n	%
Düşük (Gelir<Gider)	12	3,4
Orta (Gelir=Gider)	265	75,1
Yüksek (Gelir<Gider)	76	21,5
Toplam	353	100,0

Yaş (yıl)	n	%
12	70	19,8
13	100	28,3
14	60	17,0
15	123	34,8
Toplam	353	100,0

Günlük internet kullanım sıklığı	n	%
1 saatten az	43	12,2
1-3 saat	166	47,0
4-6 saat	99	28,0
7 saat ve üzeri	45	12,7
Toplam	353	100,0

İnternete bağlanma şekli	n	%
Ev interneti	274	77,6
Telefon	79	22,4
Toplam	353	100,0

İnternet kullanım amacı	n	%
Eğitim amaçlı	65	18,4
Boş vakit değerlendirme	192	54,4
Sosyal medya takip	96	27,2
Toplam	353	100,0

Araştırmaya gönüllü olarak katılan 12-15 yaş aralığındaki ergen bireylerin %51,3'ünün erkek olduğu, %34,8'inin 15 yaşında olduğu, %55,8'inin büyükşehirde yaşadığı, %77,6'sının internete ev interneti aracılığıyla bağlandığı, %77,3'ünün sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilmediği, %75,1'inin orta gelir düzeyinde olduğu, %47'sinin günlük internet kullanım sıklığının 1-3 saat aralığında olduğu, %54,4'ünün boş vakit değerlendirme amacıyla interneti kullandığı belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 3. Cinsiyet durumuna katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	Kadın	172	11,92	6,15	0,005
	Erkek	181	13,77	6,18	
Yakınlık alt boyutu	Kadın	172	5,44	2,93	0,028
	Erkek	181	6,11	2,78	
Gizlilik alt boyutu	Kadın	172	6,48	3,66	0,004
	Erkek	181	7,66	4,02	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	Kadın	172	14,56	4,65	<0,001
	Erkek	181	12,59	4,16	

Araştırmada kadın ve erkek ergen bireylerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (P<0,05; Çizelge 3). Kadın ergen bireylerin çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları erkek ergen bireylerin puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4. Sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilme durumuna göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilme durumu	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	Hayır	273	11,58	5,25	<0,001
	Evet	80	17,25	7,26	
Yakınlık alt boyutu	Hayır	273	5,37	2,49	<0,001
	Evet	80	7,20	3,57	
Gizlilik alt boyutu	Hayır	273	6,21	3,20	<0,001
	Evet	80	10,05	4,52	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	Hayır	273	13,07	4,31	<0,001
	Evet	80	15,18	4,81	

Araştırmada sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilme durumuna göre ergen bireylerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (P<0,05; Çizelge 4). Sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edildiğini beyan eden ergen bireylerin çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edilmediğini ifade eden ergen bireylerin puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 5. İnternete bağlanma şekline göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	İnternete bağlanma şekli	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	Ev interneti aracılığı ile	274	12,79	6,06	0,660
	Telefon interneti aracılığı ile	79	13,14	6,80	
Yakınlık alt boyutu	Ev interneti aracılığı ile	274	5,76	2,88	0,756
	Telefon interneti aracılığı ile	79	5,87	2,84	
Gizlilik alt boyutu	Ev interneti aracılığı ile	274	7,03	3,77	0,634
	Telefon interneti aracılığı ile	79	7,27	4,29	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	Ev interneti aracılığı ile	274	13,30	4,58	0,056
	Telefon interneti aracılığı ile	79	14,41	4,17	

Araştırmada internete bağlanma şekline göre ergen bireylerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenememiştir (P>0,05; Çizelge 5).

Çizelge 6. Gelir durumuna göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Gelir Durumu	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	Düşük (Gelir<Gider)	12	12,50	4,81	0,422
	Orta (Gelir=Gider)	265	12,65	6,15	
	Yüksek (Gelir<Gider)	76	13,70	6,66	
Yakınlık alt boyutu	Düşük (Gelir<Gider)	12	5,50	2,50	0,101
	Orta (Gelir=Gider)	265	5,62	2,73	
	Yüksek (Gelir<Gider)	76	6,41	3,30	
Gizlilik alt boyutu	Düşük (Gelir<Gider)	12	7,00	3,10	0,872
	Orta (Gelir=Gider)	265	7,03	3,94	
	Yüksek (Gelir<Gider)	76	7,29	3,85	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	Düşük (Gelir<Gider)	12	16,17a	5,11	0,014
	Orta (Gelir=Gider)	265	13,73ab	4,40	
	Yüksek (Gelir<Gider)	76	12,51b	4,60	

Araştırmada gelir durumuna göre ergen bireylerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenemez iken (P>0,05), UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (P=0,014; Çizelge 6). Düşük gelirli olduğunu beyan eden ergenlerin UCLA yalnızlık toplam puanı yüksek gelire sahip olduğunu beyan eden ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur.

Çizelge 7. Yaşadığı yer değişkenine göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Yaşadığı yer	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	Büyükşehir	197	13,50	6,17	0,023
	İlçe	127	12,46	6,53	
	Köy/Kasaba	29	10,31	4,34	
Yakınlık alt boyutu	Büyükşehir	197	5,88	2,70	0,219
	İlçe	127	5,84	3,25	
	Köy/Kasaba	29	4,90	2,04	
Gizlilik alt boyutu	Büyükşehir	197	7,62	4,03	0,004
	İlçe	127	6,62	3,69	
	Köy/Kasaba	29	5,41	2,98	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	Büyükşehir	197	12,90	4,35	0,003
	İlçe	127	14,12	4,74	
	Köy/Kasaba	29	15,48	3,72	

Araştırmada ergen bireylerin yaşadığı yere göre çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları (yakınlık alt boyut puanı) ile UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmiştir (P<0,05; Çizelge 7). Araştırmada büyükşehirde yaşadığını beyan eden ergenlerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam (P=0,023) ve gizlilik alt boyut toplam puanları (P=0,004) köy veya kasabada yaşadığını beyan eden ergenlere göre daha yüksek iken, UCLA yalnızlık toplam puanının (P=0,003) daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 8. Yaş değişkenine göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Yaş (yıl)	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	12	70	14,10	6,27	0,054
	13	100	13,25	6,27	
	14	60	11,18	5,22	
	15	123	12,67	6,49	
Yakınlık alt boyutu	12	70	6,13	2,93	0,214
	13	100	5,92	2,77	
	14	60	5,12	2,39	
	15	123	5,80	3,10	
Gizlilik alt boyutu	12	70	7,97a	4,12	0,035
	13	100	7,33ab	3,98	
	14	60	6,07b	3,31	
	15	123	6,87ab	3,84	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	12	70	13,03	4,00	0,112
	13	100	13,02	4,42	
	14	60	13,45	4,10	
	15	123	14,33	4,97	

Araştırmada ergen bireylerin yaş değişkenine göre çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları (gizlilik alt boyut puanı) ile UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir (P>0,05; Çizelge 8). Araştırmada 12 yaşında

olduğunu beyan eden ergenlerin gizlilik alt boyut toplam puanının 14 yaş grubundaki ergenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir (P=0,035).

Çizelge 9. İnternet kullanım amacına göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	İnternet kullanım amacı	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	Eğitim amaçlı	65	9,55b	3,07	<0,001
	Boş vakit değerlendirme	192	13,19a	6,38	
	Sosyal medya takip	96	14,46a	6,72	
Yakınlık alt boyutu	Eğitim amaçlı	65	4,40b	1,10	<0,001
	Boş vakit değerlendirme	192	5,92a	2,96	
	Sosyal medya takip	96	6,46a	3,20	
Gizlilik alt boyutu	Eğitim amaçlı	65	5,15b	2,24	<0,001
	Boş vakit değerlendirme	192	7,28a	3,96	
	Sosyal medya takip	96	8,00a	4,19	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	Eğitim amaçlı	65	13,62	4,08	0,565
	Boş vakit değerlendirme	192	13,73	4,46	
	Sosyal medya takip	96	13,14	4,89	

Araştırmada ergen bireylerin internet kullanım amacına göre çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık görülürken (P<0,001), UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenmemiştir (P=0,565; Çizelge 9). Araştırmada interneti eğitim amaçlı kullandığını beyan eden ergenlerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları, interneti boş vakit değerlendirme veya sosyal medya takibi amacı ile kullandığını beyan eden ergenlere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 10. Günlük internet kullanım sıklığına göre katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri

Ölçek ve Alt Boyutlar	Günlük internet kullanım sıklığı	n	Ortalama	SS	P-değeri
Çevrimiçi Çocuk İstismarı Risk Ölçeği	1 saatten az	43	9,95c	3,82	<0,001
	1-3 saat	166	11,40c	4,58	
	4-6 saat	99	14,10b	6,90	
	7 saat ve üzeri	45	18,36a	7,80	
Yakınlık alt boyutu	1 saatten az	43	4,72c	1,86	<0,001
	1-3 saat	166	5,19bc	1,98	
	4-6 saat	99	6,38b	3,21	
	7 saat ve üzeri	45	7,69a	4,24	
Gizlilik alt boyutu	1 saatten az	43	5,23c	2,31	<0,001
	1-3 saat	166	6,21bc	3,09	
	4-6 saat	99	7,72b	4,17	
	7 saat ve üzeri	45	10,67a	4,57	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	1 saatten az	43	12,70	3,99	0,143
	1-3 saat	166	13,21	4,29	
	4-6 saat	99	14,17	4,98	
	7 saat ve üzeri	45	14,24	4,56	

Araştırmada ergen bireylerin günlük internet kullanım sıklığına göre çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık görülürken (P<0,001), UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı

farklılık belirlenmemiştir (P=0,143; Çizelge 10). Araştırmada günlük internet kullanım sıklığının 7 saat ve üzeri olduğunu beyan eden ergenlerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları, günlük internet kullanım sıklığının 1 saat ve daha az olduğunu beyan eden ergenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 11. Katılımcıların çevrimiçi çocuk istismarı risk ile UCLA yalnızlık düzeyleri arası ilişki düzeyleri

Ölçek ve alt boyutları		İstismar	Yakınlık	Gizlilik
Yalnızlık	r-değeri	0,166	0,144	0,160
	p-değeri	0,002	0,007	0,003

Araştırmada ergen bireylerin UCLA yalnızlık toplam puanları ile çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları arasında istatistiki olarak zayıf düzeyde pozitif anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir (P<0,05). Kişilerin UCLA yalnızlık toplam puanı arttıkça çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanlarının arttığı görülmektedir (Çizelge 11).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, ergenlerin bazı sosyo-demografik özelliklerine göre yalnızlık düzeyleri ile çevrimiçi istismar riski düzeylerinin incelenmesi ve bunlar arasındaki ilişkinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmaya katılan kadın ergen bireylerin çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanlarının erkek ergen bireylerin toplam puanlarına nazaran daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşen (Pereda vd., 2009; Stoltenborgh vd., 2011; Plant vd., 2005; Döring, 2014; Cooper vd., 2016; Yücel, 2009) ve örtüşmeyen (Aral & Gürsoy, 2000) çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Döring (2014)'e göre, gençler arasında cinsel içerikli mesajlaşma oranı %2,5 ile %21 aralığında değişmekte olup, söz konusu davranış kadınlarda erkeklere kıyasla daha yaygın olarak görülmektedir. Kadınlarda, erkeklere kıyasla çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanlarının daha yüksek çıkması; kadınların daha duygusal, savunmasız ve kolay güvenen bir yapıya sahip olmalarının yanı sıra, sosyal medyayı erkeklere kıyasla daha sosyal ve aktif bir şekilde kullanmalarından kaynaklanabilmektedir. Kadınlar, erkeklere göre duygusal bağ kurmaya daha yatkındır ve kurmuş oldukları bu bağın karşılıksız kalması, bireyin onaylanma ve destek görme ihtiyaçlarının karşılanmaması durumunda bireyler yalnızlık hissine kapılabilmektedir. Bu nedenle kadınlarda, erkeklere göre UCLA yalnızlık toplam puanının daha yüksek çıkmasının temel nedeninin bu olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada, sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edildiğini beyan eden ergen bireylerin çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları rahatsız edilmediğini ifade eden ergen bireylerin puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşen (Barut Bektaş, 2024; Choo, 2009; Akbaş, 2023) çalışmalar bulunmaktadır. İstismarcılar gözüne kestirdikleri bireylere sosyal medya aracılığıyla ulaşarak sohbet başlatma çabasına girerler. Ergenlerin bir kısmı gelen mesaj veya görsellere aldırış etmezken, yalnızlık hisseden ergenler duygusal tatmin arayışı nedeniyle sosyal medyada tanımadıkları insanlarla iletişime geçebilmekte ve bu insanlar tarafından

çevrimiçi istismara uğrayabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal medyada herhangi biri tarafından rahatsız edildiğini beyan eden bireylerin, rahatsız edilmediğini beyan eden bireylere kıyasla daha yüksek çocuk istismarı riski ve alt boyutları ile UCLA yalnızlık toplam puanlarının olmasının nedeni, yalnızlık duygusu ve duygusal tatmin arayışının ergenleri çevrimiçi istismara daha açık hale getirmesi ve bu durumun da psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz etkiler yaratması olarak düşünülmektedir.

Araştırmada internete bağlanma şekli göre ergen bireylerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları ile UCLA yalnızlık toplam puanları arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık belirlenememiştir. Alanyazında araştırmada kullanılan ölçeklerin internete bağlanma şekline göre ele alındığı herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu bulgu, ergen bireylerin çevrimiçi çocuk istismarı riski ile yalnızlık düzeylerinin internete bağlanma şeklinden bağımsız olarak şekillendiğini göstermektedir.

Araştırmada düşük gelirli olduğunu beyan eden ergenlerin UCLA yalnızlık toplam puanı yüksek gelire sahip olduğunu beyan eden ergenlere göre daha yüksek bulunmuştur. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşen (Sarıçam, 2011; Körler, 2011) ve örtüşmeyen (Erözkan, 2009; Katmer, 2018; Certel ve ark., 2016) çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara ilaveten, Williams (1983), orta gelirli ailelerde büyüyen ergenlerin, hem daha yüksek hem de daha düşük gelirli ailelerde büyüyen ergenlere kıyasla daha fazla yalnızlık hissettiklerini ortaya koymuştur (Williams 1983; akt. Katmer, 2018). Düşük gelirli olduğunu beyan eden ergenlerin UCLA yalnızlık toplam puanlarının, yüksek gelirli ergenlere göre daha fazla olmasının nedeni, maddi zorlukların sosyal bağları olumsuz etkileyebilmesi ve düşük gelirli ergenlerin birçok alanda fırsat eşitsizliğine maruz kalması olabilir. Düşük gelir, ailelerin eğitim, sağlık ve sosyal aktiviteler gibi alanlarda sınırlı kaynaklarla karşılaşmasına yol açmakta ve bu da ergenlerin daha fazla yalnızlık hissi yaşamasına neden olabilmektedir.

Araştırmada büyükşehirde yaşadığını beyan eden ergenlerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve gizlilik alt boyut toplam puanları köy veya kasabada yaşadığını beyan eden ergenlere göre daha yüksek iken, UCLA yalnızlık toplam puanının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Alanyazında yalnızlık ölçeğinin söz konusu değişkenle örtüşen (Seçim ve ark., 2014) çalışmaları bulunmaktadır fakat çevrimiçi çocuk istismarı ölçeğinin incelenen değişkene göre ele alındığı herhangi bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Büyükşehirlerde, internetin ve dijital platformların yaygınlığı, ergenlerin çevrimiçi platformlarda daha fazla zaman geçirmesine yol açabilir. Bu durumun, ergenleri çevrimiçi çocuk istismarı tehlikesine karşı daha fazla risk altına sokabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan büyükşehirde yaşayan ergenlerin UCLA yalnızlık puanlarının daha düşük olması, bu bireylerin daha fazla sosyal etkinliklere katılabildiklerini, farklı insanlarla etkileşimde bulunabildiklerini ve dolayısıyla yalnızlık hissini daha az yaşadıklarını gösterebilir. Köy veya kasaba gibi daha küçük yerleşim yerlerinde sosyal etkileşim olanakları sınırlı olabileceğinden yalnızlık duygusunun daha güçlü hissedilmesine yol açtığı düşünülmektedir.

Araştırmada 12 yaşında olduğunu beyan eden ergenlerin gizlilik alt boyut toplam puanının 14 yaş grubundaki ergenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşmeyen (Montiel, Carbonel ve Pereda, 2016) çalışmalar bulunmaktadır. Montiel ve ark. (2016)'a göre, yaşı büyük olan ergenlerin küçük yaş grubundaki ergenlere göre

daha fazla mağdur oldukları vurgulanmış ve gizlilik alt boyutuyla ilgili olarak, 14-17 yaş grubundaki oranların 12-13 yaş grubuna kıyasla daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Araştırmada elde edilen bulguların daha yüksek olmasının nedeni, 12 yaş grubundaki ergenlerin çevrimiçi ortamlarda gizliliklerini koruma konusunda daha az deneyime sahip olmaları ve bu durumun istismarcılar tarafından daha kolay hedef alınmalarına yol açması olarak düşünülmektedir.

Araştırmada interneti eğitim amaçlı kullandığını beyan eden ergenlerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları boş vakit değerlendirme veya sosyal medya takibi amacı ile kullandığını beyan eden ergenlere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırmada kullanılan ölçeklerin internet kullanım amacı değişkenine göre ele alındığı herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Eğitim amaçlı internet kullanımı, ergenlerin çevrimiçi etkileşimlerini sınırlı tutmalarına neden olabilir çünkü bu tür kullanım daha çok bilgi edinme ve öğrenme amacını taşır. Öte yandan, boş vakit değerlendirme veya sosyal medya takibi amacıyla internet kullanan ergenler, daha fazla sosyal etkileşime girme eğiliminde olabilirler. Bu durumun ergenlerin tanımadıkları kişilerle daha fazla iletişim kurmalarına yol açarak çevrimiçi istismar riskiyle karşılaşma olasılıklarını artırabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada günlük internet kullanım sıklığı 7 saat ve üzeri olduğunu beyan eden ergenlerin çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanları 1 saat ve daha az internet kullandığını beyan eden ergenlere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Alanyazında araştırma bulguları ile örtüşen (Özçalık & Atakoğlu, 2021; Bayrak, 2022) çalışmalar bulunmaktadır. İnterneti uzun süre kullanan ergenlerin çevrimiçi platformlarda daha fazla vakit geçirmeleri, çevrimiçi çocuk istismarı gibi risklerle karşılaşma ihtimallerini arttırabilir. Ayrıca, uzun süreli internet kullanımı, ergenlerin dijital güvenlik konusunda daha az farkındalık geliştirmelerine ve zararlı içeriklere daha açık hale gelmelerine neden olabilir. Bu nedenle ergenlerin interneti daha uzun süre kullanmalarının, çevrimiçi cinsel istismara maruz kalma risklerini artırabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada ergen bireylerin UCLA yalnızlık toplam puanı arttıkça çevrimiçi çocuk istismarı risk toplam ve alt boyut toplam puanlarının arttığı görülmektedir. Alanyazında araştırmada kullanılan ölçeklerin incelenen değişkene göre ele alındığı herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Yalnızlık duygusu, ergenlerin çevrimiçi ortamlarda daha fazla vakit geçirmelerine ve tanımadıkları kişilerle etkileşimde bulunmalarına neden olabilir. Sosyal medya ve diğer çevrimiçi platformlarda daha fazla zaman geçirmek, bu bireylerin istismarcılarla karşılaşma olasılıklarını artırabilir. Yalnızlık hissi yaşayan ergenlerin, duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanamaması nedeniyle sosyal medyada pusuda bekleyen istismarcılar tarafından daha kolay kandırılabildikleri düşünülmektedir. Bu durum, çevrimiçi çocuk istismarı riskinin artmasına yol açabilir.

ÖNERİLER

Bu bulgular doğrultusunda;

Uzmanlara Öneriler

Kadın ergen bireylerin çevrimiçi ortamlarda daha fazla riskle karşılaşmalarını önlemek için dijital güvenlik ve sosyal medya kullanımına yönelik rehberlik programları ve eğitimlerin

uygulanması önerilmektedir. Ayrıca, duygusal bağ kurma eğilimleri ve yalnızlık hissi göz önünde bulundurularak, ergenlerin çevrimiçi etkileşimlerinde sağlıklı sınırlar koymalarını destekleyecek psikolojik danışmanlık ve destek hizmetlerinin artırılması önemlidir.

Sanal ortamda karşılaşılan fırsatlar ve riskler hakkında toplumu bilgilendirmek amacıyla etkinlikler düzenlenmeli, kamu spotları hazırlanmalıdır. Örgün eğitim kurumlarında ise her seviyede internetin doğru kullanımı, dijital okuryazarlık gibi konularda eğitimler verilmesi önerilmektedir.

Araştırma, Samsun ilinde ikamet eden 12-15 yaş arası ergenlerle yapılmıştır. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda yaş aralığının daha geniş tutulması ve il sınırlaması yapılmadan farklı bölgelerden de katılımcıların dahil edilmesi önerilmektedir.

Ailelere Öneriler

Ailelerle iş birliği yapılarak ergen ve aile arasındaki iletişimin güçlendirilmesi, ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurması ve ergenin yalnızlık duygusundan kurtulmasına destek olması, ergenlerin sosyal aktivitelere katılımının teşvik edilmesi ve çevrimiçi güvenlik ile istismar konusunda farkındalık eğitimlerinin artırılması önerilmektedir.

Ergenlerin internet kullanım sürelerinin fazla olması, çevrimiçi cinsel istismar riskini artırabileceğinden ailelerin ve eğitimcilerin, çocukların internet kullanımını denetlemeleri, yasaklamalardan kaçınarak, daha etkili bir strateji geliştirilmeli ve çevrimiçi riskler konusunda farkındalık oluşturmaları önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, S. Y. (2023). *Online grooming: çocuk ve ergenlerde çevrimiçi istismar yaşantıları* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Aktu, Y. (2024). Çevrimiçi çocuk istismar riski ölçeği'nin türk kültürüne uyarlanması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (62), 369-378. https://doi.org/10.30794/pausbed.1431239

Barut-Bektaş, B. (2024). Teknoloji çağının konuşulmayan gündemi: çevrim içi çocuk cinsel istismarı. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (22), 83-106.

Bayhan, P. D. P., & Işıtan, A. G. S. (2010). Ergenlik döneminde ilişkiler: akran ve romantik ilişkilere genel bakış. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 20*(20), 33-44. https://doi.org/10.21560/spcd.68051

Bayrak, N. G. (2022). Sanal platformlarda çocukları bekleyen tehlike: "çevrimiçi cinsel istismar". *Doğu Karadeniz Sağlık Bilimleri Dergisi*, *1*(3), 48-57.

Canat, S., Uçan, Ö., & Yazar, H. (2009). Kriz yaşantısı olarak ergenlik dönemi ve ergenlik döneminde kriz yaşantısı. *Kriz Dergisi*, *17*(3), 1-8.

Certel, H., Yakut, S., Yakut, İ., & Gülsün, B. (2016). Öğrencilerde yalnızlık problemi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5*(8), 3069-3084.

Choo, K. K. R. (2009). *Online child grooming: A literature review on the misuse of social networking sites for grooming children for sexual offences,* Canberra: Australian Institute of Criminology.

Coleman, J. C. (2011). *The Nature of Adolescence.* Fourth Edition, Routledge: London and New York.

Cooper, K., Quayle, E., Jonsson, L., & Svedin, C. G. (2016). Adolescents and self-taken sexual images: A review of the literature. *Computers in human behavior, 55*, 706-716.

Derman, O. (2008). Ergenlerde psikososyal gelişim. *Adolesan Sağlığı II Sempozyum Dizisi*, *63*(1), 19-21.

Döring, N. (2014). Consensual sexting among adolescents: Risk prevention through abstinence education or safer sexting. Cyberpsychology: *Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 8*(1), 9.

Erözkan, Atılgan (2009). Ergenlerde yalnızlığın yordayıcıları, *İlköğretim Online, 8* (3), 809-819.

Karasar, N. (1999). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar. İlkeler, Teknikler,* Ankara: Nobel Yayınevi.

Katmer, A. N. (2018). *Ergenlerde yalnızlığın yordayıcısı olarak algılanan sosyal destek, arkadaşlık kalitesi ve arkadaşa bağlanmanın incelenmesi* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(17), 231-238.

Körler, Yasemin (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından yalnızlık düzeyleri ve yalnızlık ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkiler* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Machimbarrena, J. M., Calvete, E., Fernández-González, L., Álvarez-Bardón, A., Álvarez-Fernández, L., & González Cabrera, J. (2018). Internet risks: An overview of victimization in cyberbullying, cyber dating abuse, sexting, online grooming and problematic internet use. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 15*(11), 2471. https://doi.org/10.3390/ijerph15112471

Montiel, I., Carbonell, E., & Pereda, N. (2016). Multiple online victimization of Spanish adolescents: Results from a community sample. *Child Abuse & Neglect, 52*, 123-134.

Özçalık, C. K., & Atakoğlu, R. (2021). Çevrimiçi çocuk cinsel istismarı: yaygınlık, mağdur ve suçlu özellikleri. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemsireleri Dernegi*, *12*(1).

Parlaz, E. A., Tekgül, N., Karademirci, E., & Öngel, K. (2012). Ergenlik dönemi: fiziksel büyüme, psikolojik ve sosyal gelişim süreci. *Turkish Family Physician*, *3*(2), 10-16.

Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., & Gómez-Benito, J. (2009). The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: A meta-analysis. *Clinical psychology review, 29*(4), 328-338.

Plant, M., Plant, M., & Miller, P. (2005). Childhood and adult sexual abuse: Relationships with 'addictive'or 'problem'behaviours and health. *Journal of addictive diseases, 24*(1), 25-38.

Sarıçam, Hakan (2011). *Üniversite öğrencilerinin reddedilme duyarlılıkları ile benlik saygıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Seçim, Ö. Y., Alpar, Ö., & Algür, S. (2014). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık: Akdeniz üniversitesinde yapılan ampirik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(48), 200-215.

Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child maltreatment, 16*(2), 79-101.

Tavşancıl E. (2014) *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi.* 5. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C., & Beech, A. R. (2013). Victims' voices: The impact of online grooming and sexual abuse. *Universal Journal of Psychology, 1*(2), 59-71.

Yıldız, M. A., & Duy, B. (2014). Adaptation of the short-form of the UCLA loneliness scale (ULS-8) to Turkish for the adolescents. *Düşünen Adam: The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 27*(3), 194-203. doi: 10.5350/DAJPN2014270302

Yıldız, Y., Kaçar, M., Albayrak, E., Çalaboğlu, T., Çakmak, S., & Bayraktar, T. (2017). Çocuk ihmali ve istismarı hakkında ilköğretim öğretmenlerinin bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi. *Van Tıp Dergisi, 24*(4), 303-309.

Yücel, N. (2009). *Ergenlerin akran ilişkileri ve yalnızlık düzeylerinde evde internet kullanımının etkisinin incelenmesi* (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).

PLANLANMIŞ 8 HAFTALIK ANTRENMANLARIN BELİRLENMİŞ MOTOR BECERİ PERFORMANS ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri
nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr – 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Spor performansı fiziksel, işlevsel ve davranışsal özelliklerin ve spora yönelik becerilerin bir kombinasyonu ile ilişkilidir. Özellikle çoğu takım sporlarının performansında ve müsabakalarında motor becerinin önemli bir parçası olan çeviklik karşımıza çıkmaktadır. **Amaç:** Çalışmamızda, planlanmış 8 haftalık antrenmanların belirlenmiş motor beceri olan T-Test çeviklik performans üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. **Yöntem:** Bu çalışmanın örneklem grubunu, yaş 13,67±1,72 yıl, boy 138,93±49,66 cm ve vücut ağırlık 58,07±18,42 kg olan toplam 12 gönüllü çocuk katılımcı oluşturmaktadır. Tüm antrenman süresinin 8 hafta sürdüğü bu çalışmada gönüllüler, haftada 2 gün, günde 1 saat süren antrenman programını tamamladılar. **Bulgular:** Elde edilen veriler "Paired Simple T Test" ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, T-Testi çeviklik ($p=0,43$) performansında istatistiksel olarak anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$). **Sonuç:** Doğrudan sinir sistemi parametresiyle bağlantılı olan çeviklik ile ilgili aktiviteler, metabolik ihtiyaçlar ve koordinasyon becerileri zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmamıza göre, 8 haftalık antrenman sonrası katılımcıların çeviklik performanslarında anlamlı gelişme olduğunu söyleyebiliriz. Bundan sonraki çalışmalara katkı sağlaması adına bu çalışmamızın sonuçları önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: T-Test Çeviklik, Antrenman, Performans, Beceri

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF PLANNED 8 WEEKS OF TRAINING ON SPECIFIED MOTOR SKILL PERFORMANCE

ABSTRACT

Sports performance is associated with a combination of physical, functional and behavioral characteristics and sport-oriented skills. Agility, which is an important part of motor skills, is especially evident in the performance and competitions of many team sports. **Aim:** Our study aims to examine the effects of planned 8-week training on the specified motor skill T-Test agility performance. **Method:** The sample group of this study consists of a total of 12 volunteer child participants with an age of 13.67±1.72 years, height of 138.93±49.66 cm and body weight of 58.07±18.42 kg. In this study, where the entire training period lasted 8 weeks, volunteers completed the training program that lasted 1 hour per day, 2 days a week. **Findings:** The data obtained were analyzed using "Paired Sample T Test". The significance level in the study was

determined as p<0.05. According to the pre-test and post-test analysis results, statistical significance was found in the T-Test agility (p=0.43) performance (p<0.05). **Conclusion:** Activities related to agility, which are directly linked to the nervous system parameter, require metabolic needs and coordination skills. According to our study, we can say that there was a significant improvement in the agility performance of the participants after 8 weeks of training. The results of this study are important in terms of contributing to future studies.

Keywords: T-Test Agility, Training, Performance, Skill

GİRİŞ

Spora katılım hayatın her aşamasında büyük öneme sahiptir. Bu önem, özellikle çocuklar, ergenler ve genç yetişkinler için daha kritiktir. Çünkü erken yaşlarda kazanılan motor beceriler ile çocukluk ve ergenlik döneminde fiziksel aktivite düzeyinin artması arasında pozitif bir ilişki olduğu bildirilmiştir (Uzun ve ark., 2020). Spor performansı fiziksel, işlevsel ve davranışsal özelliklerin ve spora yönelik becerilerin bir kombinasyonu ile ilişkilidir (Rinaldo et al., 2020). Özellikle çoğu takım sporlarının performansında ve müsabakalarında motor becerinin önemli bir parçası olan çeviklik karşımıza çıkmaktadır (Ondra & Svoboda, 2020; Saqipi & Iseni, 2020). Çeviklik performansının biçimleri basit, zamansal, mekansal ve evrensel olarak sınıflandırılan çeviklik tanım olarak, bir uyarana yanıt olarak hız veya yön değişikliğiyle hızlı bütün vücut hareketi şeklinde açıklanmaktadır (Ondra & Svoboda, 2020). Hız-çeviklik, denge ve koordinasyon spor ve motor becerilerinde gelişmiş performansla ilişkili fiziksel zindeliğin belirteçleri olarak gösterilmektedir (Giuriato et al., 2021). Ergenlik ve ergenlik öncesi dönemlerde hızlı gelişen çocuklar için hız, aerobik dayanıklılık ve çeviklik iyi planlanmış egzersizlerle daha üst seviyelere gelmektedir (Uzun ve ark., 2020). Çeviklik performansının değerlendirilmesi çocuklarda ve gençlerde sağlık parametrelerini ve bireysel motor beceri yeterliliklerini iyileştirmede güçlü etkileri bulunmaktadır. Buradan hareketle, bu araştırmamızda, planlanmış 8 haftalık antrenmanların belirlenmiş motor beceri olan çeviklik performans üzerine etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

MATERYAL VE METOD

Bu çalışmanın örneklem grubunu, yaş 13,67±1,72 yıl, boy 138,93±49,66 cm ve vücut ağırlık 58,07±18,42 kg olan toplam 12 gönüllü çocuk katılımcı oluşturmaktadır. Tüm antrenman süresinin 8 hafta sürdüğü bu çalışmada gönüllüler, haftada 2 gün, günde 1 saat süren antrenman programını tamamladılar. Antrenman programı, tüm haftalar boyunca kapalı spor salonunda gerçekleştirildi. Ölçümler için planlanan çeviklik testi, antrenmanlar öncesi ve sonrası standardizasyon sağlanabilmesi için protokoller çerçevesinde ölçümler gerçekleştirildi.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Motor beceri performansının önemli belirteçlerinden olan çeviklik testi ile yapılan ölçümlerden elde edilen veriler “Paired Simple T Test” ile analiz edildi. Araştırmada anlamlılık düzeyi p<0.05 olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, T-Testi çeviklik (p=0,43) performansında istatistiksel olarak anlamlılık tespit edildi (p<0.05). Araştırmamızla paralel

yapılan çalışmalar için alan yazımına göz atacak olursak, Szabo et al. (2020), yaptıkları çalışmada, 9-10 yaş aralığındaki ilkokul çocuklarında çeviklik gelişim düzeyinin tespit edilmesi ve değerlendirilmesini amaçlamışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, 3 aylık eğitim döneminin ilk ve son testleri arasında uygulanan çeviklik test performanslarında pozitif sonuçlar elde edildiğini belirtmişlerdir. Ondra & Svoboda (2020), 11-15 yaş arası 5 grup ergen erkek buz hokeyi oyuncularında çeviklik ve ergenlik arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçladıkları çalışmalarında, test edilen tüm değişkenler ile her iki çeviklik performansları arasında önemli korelasyon olduğunu tespit etmişler ve ergen erkek buz hokeyi oyuncularında çevikliğin yaşla birlikte geliştiğini söylemişlerdir. Rinaldo et al. (2020), büyümeyle ilişkili antropometrik değişikliklerin, kilo durumunun ve basketbol deneyiminin ergenlik öncesi basketbol oyuncularındaki fiziksel performans üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sonuç olarak, vücut kompozisyonundaki değişikliklerin, deneyim yıllarının ve kilo durumunun, fiziksel performansı ve oyuncuların motor beceri yeteneklerini, özellikle de hızı, çevikliği ve üst ekstremite patlayıcı gücünü etkilediklerini vurgulamışlardır. Bizim bu çalışmamızda ortaya çıkan sonuç literatürle benzer sonuçlar ortaya koymuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmamızda elde edilen sonuçlar doğrultusunda, çocukluk döneminde yapılan 8 haftalık antrenmanların motor performanslardan çeviklik parametresini iyileştirdiğini söyleyebiliriz. Yazım alanında çalışmamızı destekler nitelikte birçok çalışma mevcuttur. Bu nedenle çalışmamızın alana katkı sağlayacağını söyleyebiliriz. Böylece, antrenörlerin çocukluk dönemi sportif antrenman programları planlarken çeviklik parametresinin iyileştirici ve geliştirici özelliklerini göz önünde bulundurarak programlar dizayn etmesi adına önemli bir çalışma olacaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Erken çocukluk dönemleri öğrenme için en iyi yaşlardır. Hareketlilik bu yaşlarda maksimum değerlere geliştikten sonra ergenlik döneminden itibaren bu gelişim minimum seviyelere düşerek zamanla tamamlama sürecini gerçekleştirir. Konu ile ilgili yapılan çalışmalara göz attığımızda, motor performansın önemli unsurlarından olan çevikliğin, genç yaşlarda geliştirilerek güçlü motor becerilerin temeli atılarak gelecekte sporcuların hedeflerine ulaşmada büyük katkılar sunacaktır. Bu doğrultuda hem literatür hem de bu çalışmamızda elde edilen sonuçlar bireylerin çeviklik performansını olumlu yönde geliştirmesi adına önem teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Uzun, Ahmet, et al. "Effect of age on speed and agility in early adolescence." International Journal of Applied Exercise Physiology, 9, 8, 2020.

[2] Rinaldo, Natascia, et al. "Effects of anthropometric growth and basketball experience on physical performance in pre-adolescent male players." International journal of environmental research and public health, 17, 7, 2020.

[3] Ondra, Lukáš, and Zdeněk Svoboda. "The Effect of Age and Anthropometric and Somatic Variables on Agility Performance in Adolescent Ice Hockey Players." Studia sportiva, 14, 2, 2020.

[4] Milenković, Dejan. "Speed as an important component of football game." Acta Kinesiologica, 5, 1, 2011.

[5] Saqipi, Veton, and Astrit Iseni. Effect Of The 12 Week Program For Developıng Explosıve Strengthenıng In Students 'Agılıty And Flexıbılıty Performance. Research in Kinesiology, 48, 1-2, 2020.

[6] Giuriato, Matteo, et al. "Speed agility trends in children according to growth: A new approach to evaluate speed agility in children." Annals of human biology, 48, 4, 2021.

[7] Szabo, Dan Alexandru, Nicolae Neagu, and Ioan Sabin Sopa. "Research regarding the development and evaluation of agility (balance, coordination and speed) in children aged 9-10 years." Health, Sports & Rehabilitation Medicine, 21, 2, 2020.

SPOR OKULUNDA ANTRENMAN GÖREN ÇOCUKLARIN FLAMİNGO DENGE PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Nurkan YILMAZ
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri
nurkan.yilmaz@inonu.edu.tr – 0000-0002-8845-7093

ÖZET

Spor aktivitelerinde temel bir gereksinim olan denge, temel hareket becerilerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Denge, vücudun kütle merkezini destek tabanı üzerinde tutma yeteneğinin yanı sıra çocukların fiziki gelişimleri açısından olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. **Amaç:** Çalışma, spor okulunda antrenman gören çocukların flamingo denge performanslarının incelenmesi amaçlanmaktadır. **Yöntem:** Araştırma grubunu, spor okulunda antrenman gören 24 gönüllü çocuk katılımcı oluşturmaktadır. Grubun, tanımlayıcı özelliklerinin ortalamaları ise, yaş 9,75±2,13 yıl, boy 139,08±12,15 cm ve vücut ağırlık 36,10±11,28 kg' dır. Sportif eğitimler, haftada 2 gün, günde 60 dakika olmak toplamda 8 hafta olarak devam ettirildi. **Bulgular:** Verilerin analizi "Paired Simple T Test" yöntemi ile yapıldı. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test analiz sonuçlarına göre, flamingo denge ($p=0,18$) performansında istatistiksel olarak anlamlılık tespit edildi ($p<0.05$). **Sonuç:** Denge, genellikle basit olandan karmaşığa doğru motor özelliklerinin temelini oluşturmaktadır. Çalışmamızda, çocukların 8 haftalık eğitim sonrası dinamik denge performansında pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı gelişme olduğu görülmüştür. Çeşitli fiziksel aktivitelere yeterli katılım için gereken bir dizi özel hareketlerin yapılmasında öncü rol oynayan dinamik denge, lokomotor hareketlerin sergilenmesinde önemli yapı taşları olarak kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aktivite, Flamingo Denge, Motor, Spor

EXAMINATION OF FLAMINGO BALANCE PERFORMANCES OF CHILDREN TRAINING IN SPORTS SCHOOL

ABSTRACT

Balance, a basic requirement in sports activities, is an indispensable element of basic movement skills. Balance, in addition to the ability to keep the body's center of mass on the support base, is essential for children's physical development. **Aim:** The study aims to examine the flamingo balance performance of children training in a sports school. **Method:** The research group consists of 24 volunteer child participants who are training in a sports school. The mean descriptive characteristics of the group are age 9.75±2.13 years, height 139.08±12.15 cm and body weight 36.10±11.28 kg. Sports trainings were continued for 2 days a week, 60 minutes a day for a total of 8 weeks. **Findings:** The data obtained were analyzed using "Paired Sample T Test". The significance level in the study was determined as $p<0.05$. According to the pre-test

and post-test analysis results, statistical significance was found ($p<0.05$) in flamingo balance ($p=0.18$) performance. **Conclusion:** Balance generally forms the basis of motor characteristics from simple to complex. In our study, it was observed that there was a positive and statistically significant improvement in the dynamic balance performance of the children after 8 weeks of training. Dynamic balance, which plays a leading role in performing a series of specific movements required for adequate participation in various physical activities, is considered an important building block in the display of locomotor movements.

Keywords: Activity, Flamingo Balance, Motor, Sports

GİRİŞ

Spor aktivitelerinin tüm sosyal ve fiziksel gelişimlerin temelinde yer almasının önemi hem çocukların fiziksel gelişimi hem de gelişim döneminde iyi bir kişilik ve ruh sağlığı kazanma yönü açısından faydalı olduğu bilinmektedir (Taskin, 2022). Bu bağlamda, spor aktivitelerinde özellikle temel bir gereksinim olan denge, temel hareket becerilerinin vazgeçilmez bir unsurudur (Ştefan & Sandu, 2021). Denge, vücudun kütle merkezini destek tabanı üzerinde tutma yeteneğinin yanı sıra çocukların fiziki gelişimleri açısından olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Bu nedenle denge, birden fazla duyusal-motor sürecinin etkileşiminden türetilen karmaşık bir motor becerisi olarak tarif edilmektedir (Sember et al.,2020). Dahası denge, günlük bir dizi aktivite yaparken bireylerin performansının çok önemli bir yönü olarak kabul edilip kas-iskelet ve nörolojik sistemlerin uyumlu bir şekilde çalışmasıyla kazanımı sağlanır (Ştefan & Sandu, 2021). Gelişim dönemlerinin yanı sıra tüm yaşam boyunca özellikle sportif bir aktiviteyi daha iyi yerine getirebilmek için dinamik ve statik hareketlerde dengeyi sağlamak önemlidir. Bu önem bağlamında, insan dengesinin farklı yönlerini değerlendirmek için çeşitli ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Bu çalışmamızda da, spor okulunda antrenman gören çocukların flamingo denge performanslarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

MATERYAL VE METOD

Araştırma grubunu, spor okulunda antrenman gören 24 gönüllü çocuk katılımcı oluşturmaktadır. Grubun, tanımlayıcı özelliklerinin ortalamaları ise, yaş 9,75±2,13 yıl, boy 139,08±12,15 cm ve vücut ağırlık 36,10±11,28 kg' dır. Sportif eğitimler, haftada 2 gün, günde 60 dakika olmak toplamda 8 hafta olarak devam ettirildi. Planlanmış antrenman uygulamaları, okulun kapalı spor salonunda tamamlandı. Denge ölçümü için seçilen flamingo denge testi ölçümleri, antrenman uygulama öncesi ve sonrası gerçekleştirildi. Test normlarının standardizasyonunun sağlanması için flamingo test protokolü dahilinde ölçümler yapıldı.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çeşitli koşullarda ve aktivitelerde duruşu ve dengeyi korumak için otomatik duruş ayarlamalarıyla etkinleştirilen denge, vücudun destek kütle merkezini destek tabanının üzerinde tutma yeteneği olarak açıklanmaktadır. Çalışmamızda denge testlerinden biri olan flamingo denge testi kullanılarak ölçüm verileri elde edildi. Verilerin analizi "Paired Simple T Test" yöntemi ile yapıldı. Araştırmada anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak belirlendi. Ön test ve son test

analiz sonuçlarına göre, flamingo denge (p=0,18) performansında istatistiksel olarak anlamlılık tespit edildi (p<0.05). Literatürü inceleyip çalışmamızla yakın olan bilimsel araştırmalara göz attığımızda, Tanasă et al. (2020), jimnastikçilerin statik dengesi üzerine yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, çalışmada kullanılan aktüasyon araçlarının etkili olduğu ve denge kapasitesinde bir iyileşmeye yol açtığını belirtmişlerdir. Lale ve ark. (2023), sportif rekreasyon eğitimi alan okul öncesi çocukların fiziksel uygunluk parametreleri olan denge ve esnekliğin gelişimsel durumlarını karşılaştırmak amacıyla araştırma yapmışlardır. 8 haftalık sportif rekreasyon eğitim programından sonra, deney grubunda esneklik ve denge parametrelerinin ön test-son test değerlerinde ileri düzeyde anlamlı bir farklılık tespit etmişlerdir. Dahası, okul öncesi sportif rekreasyon eğitim programlarına katılan çocukların, standart müfredat alan çocuklara kıyasla daha gelişmiş denge ve esneklik gelişim seviyelerine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu araştırmamızda elde ettiğimiz sonuç, yazım alanı ile paralel sonuçlara sahiptir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak, sportif aktiviteler esnasında başarılı olmak için tüm hareketlerin en az hata ile en iyi şekilde yerine getirilebilmesinde denge parametresi oldukça önem arz etmektedir. Bu araştırmamızda, çocukluk döneminde yapılan 8 haftalık antrenmanların denge parametresini geliştirdiğini belirtebiliriz. Buradan hareketle, çalışmamızın konu ile ilgili alana katkı sağlayacağı bir gerçektir. Bu nedenle, hem okullarda hem spor kulüplerinde çocukluk dönemi ders ve antrenman pratiklerinde denge becerisini güçlendirecek ve geliştirecek planlamalara yer vermeleri çocuklara fayda sağlayacaktır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Denge, diğer motor becerilerle birlikte spor alışkanlıklarının yürütülmesinde önemli bir rolü üstlenmektedir. Özellikle erken çocukluk döneminden itibaren bireylerin denge özelliklerini geliştirmek için antrenman uygulamalarında ve eğitim programlarında denge çalışmalarına daha çok yer vermeleri gerekmektedir. Konu ile ilgili hem alan yazımındaki araştırmalar hem de bu çalışmamızdaki sonuçlar denge çalışmalarına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Taskin, Ali Kemal. "Investigation of Anaerobic Power, Static Balance, and Speed Performances in 10-12 Years Old Children Doing or Not Doing Sports." Asian Journal of Education and Training, 8, 3, 2022.

[2] Ștefan, Terış, and Enoıu Răzvan Sandu. "Experımental Study Regardıng Development of Speed, Coordınatıon and Balance in Football Game For Chıldren Age 10-12 Years." Ovidius

University Annals, Series Physical Education and Sport/Science, Movement and Health, 21, 2, 2021.

[3] Sember, Vedrana, Janja Grošelj, and Maja Pajek. "Balance tests in pre-adolescent children: retest reliability, construct validity, and relative ability." International journal of environmental research and public health, 17, 15, 2020.

[4] Tanasa, R. A., I. M. Dumitru, and M. V. Budaca. "The effects of gymnastics training on static balance among children aged 4 to 8." Bulletin of the Transilvania University of Braşov. Series IX: Sciences of Human Kinetics, 2020.

[5] Lale, Esma, Nurgül Tezcan, and Onursal Aksakallı. "The Effect of Preschool Children's Participation in Sportive Recreational Activities on Balance and Flexibility Performance." International Journal of Recreation and Sports Science, 7, 1, 2023.

PHYSICAL EDUCATION TEACHER CANDIDATES' ATTITUDES TOWARD VIOLENCE AGAINST WOMEN FOR PROTECTION OF HONOR

Burhan PARSAK

Çukurova University/Faculty of Sports Sciences

b.parsak@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0001-5007-1286

Zeynep F. DİNÇ

Çukurova University/Faculty of Sports Sciences

zeynepd405@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-9034-8144

Leyla SARAÇ

Çukurova University/Faculty of Sports Sciences

lylsrc@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-8593-6873

ABSTRACT

Although honor is defined as "adherence to the rules of morality and social values within a society," it is more often interpreted in terms of the control of women's sexuality and appears as a phenomenon that is the cause of the violence to which women are subjected. In the field of physical education and sports, it is stated that while men's sport is considered a natural result of athletic experience, women's bodies are emphasized through sexuality, and women's sport is sexualized; this situation causes fathers, husbands, or intimate partners to increase the control in women's lives, and as a result, women are not actively involved in physical education and sport or are less involved. On this basis, this study aims to determine whether the attitudes of future physical education and sports teachers towards violence against women for protecting honor vary according to gender and grade. The participants of the study consisted of 121 candidate physical education candidate teachers. The "Attitudes toward Violence against Women for Protecting Honor Scale" was used to collect data in the study. The data was analyzed using the Mann-Whitney U test, Kruskal-Wallis test, and descriptive statistics. The results of the study revealed that attitudes towards violence against women for protecting honor differed between female and male candidate physical education teachers, and that female candidate teachers had lower attitudes towards violence against women for the protection of honor than male candidate teachers. In the same way, it was found that the attitudes of the candidate teachers towards violence against women for protecting honor differed according to their grade level. Accordingly, it was found that 1st grade candidate teachers' attitudes were higher than 3rd and 4th grade candidate teachers' attitudes, and 2nd grade candidate teachers' attitudes were higher than 3rd grade candidate teachers toward violence against women for protecting honor. In conclusion, it was found that gender and grade level were factors in

differentiating candidate physical education teachers' attitudes toward violence against women for protecting honor.

Keywords: Physical education, teacher candidate, honor, violence.

Introduction

Although honor is defined as adherence to the rules of morality and social values in society (Turkish Language Association, n.d.), it is more often interpreted as keeping women's sexuality under control and appears as the phenomenon that causes the violence women are exposed to (Işık & Uğurlu, 2009; Kardam, 2005). It is highlighted that in a patriarchal society, men's honor is defined as the sexual purity of their wives, daughters, sisters, mothers, and related women, and men control women to protect the family/man's honor (Hamzaoğlu & Konuralp, 2019; Işık & Uğurlu, 2009; Öztürk, 2024). It is stated that all men in the extended family perceive it as their duty to intervene in the behavior of children, nieces, nephews, cousins, etc., of the opposite sex who have reached the age of marriage, because the behavior of girls outside the traditional gender roles affects the social status and economic welfare of the extended family (Thrasher & Handfield, 2018). Through this intervention, women's rights in social life have been described as either limited or usurped within the scope of values related to sexual morality associated with the phenomenon of honor, sometimes punishable by verbal or physical violence and sometimes ending a woman's life for the sake of honor (Öztürk, 2024; Yıldız, 2009). According to the Ministry of Family and Social Policy (2016), every third woman in Turkey suffers violence from her husband or intimate associate. In addition, it was reported that there were 280 femicides and 217 suspicious deaths of women in the year 2021, 334 femicides and 245 suspicious deaths of women in the year 2022, 315 femicides and 248 suspicious deaths of women in the year 2023, 205 femicides and 117 suspicious deaths of women in the first 6 months of 2024, and almost all of these murders were committed by the man the woman was married to, the man she was married to, the man she used to be married to, the man she was with, the father, the son, the brother, and so on (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2024; Sakallı-Uğurlu & Akbaş, 2013). Research shows that honor is the most important reason behind femicide (Doğan et al., 2023), although the report does not state that the murders are motivated by honor. When the reasons for killing women are analyzed in the report, it is stated that 56% of femicides are unidentified, and 32% are committed because the woman wants to make decisions regarding her own life (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2024). In addition, it has been found that the motive of the perpetrator in cases that result in the murder of women who were in an intimate relationship is usually abandonment. The majority of femicides are committed against women who want to divorce or leave their spouses, and a significant proportion of men who kill their wives do so out of jealousy and honor (Kolburan, 1998). Violence against women for protecting honor emerges as a social problem in the picture that emerges. Gendered roles have been described as being created and embodied through physical performance in physical education and athletics organized around certain social relations, including male competition, hierarchy, and female exclusion (Connell, 2019; Koca, 2006). This has been highlighted as proving men's superiority over women and justifying male

dominance (Connell, 2019). In addition to this marginalization, it has been stated that in the field of physical education and sports, male sports are considered to be a natural consequence of the experience of sports, whereas female body has been highlighted through sexuality and female sports have been sexualized; this situation causes the fathers, husbands or intimate partners to increase the control in women's lives and consequently, women do not actively participate or participate less in physical education and sports (Koca, 2006; Koca & Bulgu, 2005; Öztürk, 2024). Research on violence against women for protecting honor in the field of physical education was found to be very limited. Özer et al. (2013) conducted a study with pre-service physical education teachers and found that the attitudes of male pre-service teachers towards violence against women for protecting honor were more positive than those of female pre-service teachers. The results of the study revealed that the attitudes of teacher candidates towards violence against women for protecting honor did not differ based on grade level and that first, second, third, and fourth-grade teacher candidates had similar attitudes. A study that investigated the attitude of music and art teacher candidates toward violence against women for protecting honor revealed that both art and music teacher candidates had a negative attitude toward violence against women for protecting honor (Topalak & Yazıcı, 2014). It is interesting to know the level of attitude towards violence against women to protect the honor of physical education teacher candidates, who will be role models for their students in the field of physical education and sports and social life in the future and who will contribute to the development of society. On this basis, the current study aims to determine whether the attitudes of candidate physical education teachers towards violence against women for protecting honor vary according to gender and grade.

Method

Research Design

In this study, the survey model was used, which is a description of a situation as it is at a certain point in time. In the survey model, quantitative data are collected by surveying the sample group or the entire population using surveys, scales, etc., to explain the participants' attitudes, opinions, behaviors, or characteristics. These data are then analyzed using statistics to test the research problem or hypothesis and to determine the direction of the answers to the problem (Creswell, 2008).

Participants

The participants of the study consisted of a total of 121 candidate teachers. These candidate teachers were 1st, 2nd, 3rd, and 4th grade students enrolled in the Physical Education and Sports Department of the Faculty of Sports Sciences during the 2024-2025 academic year. The mean age of the female candidate physical education teachers who participated in the study was 20.41 years (*SD*= 3.45), while the mean age of the male candidate physical education teachers was 21.03 years (*SD*= 3.45). The distribution of teacher candidates by gender and grade level is shown in Table 1.

Table 1. The distribution of teacher candidates by gender and grade levels

	Female	**Male**
	n	*n*
1st Grade	9	14
2nd Grade	16	14
3rd Grade	14	13
4th Grade	19	22
Total	58	63

Data Collection Instruments

Demographic Information Form

In the Demographic Information Form that was used in the study, there are questions to determine the age, gender, and grade level of the candidate teachers.

Attitudes toward Violence against Women for Protecting Honor Scale

The Attitudes toward Violence Against Women for Protecting Honor Scale (AVWPHS) was developed by Işık and Sakallı-Uğurlu (2009). The scale has 14 items and 6 items have reverse scores. A high score on the scale means that the respondent has a positive view of violence against women in the name of honor (approves of violence). The Cronbach alpha reliability coefficient calculated in this study was .62. The Cronbach alpha reliability coefficient obtained in the development phase of the scale was .91.

Data Collection Procedures

Before the start of the study, approval was obtained from the ethics committee of the university where the data were to be collected, and official permission was obtained from the relevant department of the faculty where the data were to be collected. The course program of the candidate teachers was examined and the instructors of the selected appropriate courses were informed about the research and asked for permission to collect the data after the course, after the approval of the ethics committee and the institutional permission. Students were informed about the research through visits to the instructors' courses whose permission had been obtained, and the data collection tools were applied to the students who volunteered for the study. It took a maximum of 5 minutes to administer the data collection tool.

Data Analysis

The Mann-Whitney U test was used to determine whether the level of physical education teacher candidates' attitudes toward violence against women for protecting honor differed by

gender, and the Kruskal-Wallis test was used to determine whether it differed by grade level. The IBM SPSS statistical package for Windows (version 20.0) was used to analyze the data.

Results

The Mann-Whitney U test was used to determine whether there was a statistically significant difference between the attitudes of physical education teacher candidates toward violence against women for protecting honor according to gender. The results of the analysis showed that there was a difference between the attitudes of female (*Med*= 1.29) and male (*Med*= 1.57), candidate physical education teacher candidates towards violence against women for protecting honor, (*U*= 1278.00, *p*= .01). The results of the analysis are presented in Table 2.

Table 2. Comparison of Physical Education Teacher Candidates' Attitudes Toward Violence Against Women for Protecting Honor by Gender

	n	$\bar{x}$	*SD*	*Mean Rank*	*Sum of Ranks*	*U*	*p*
Female	58	1.33	.37	51.53	2989.00	1278.00	.01
Male	63	1.59	.53	69.71	4392.00		
Total	121	1.46	.48				

The Kruskal-Wallis test was used to determine whether there was a statistically significant difference between the attitudes of the physical education teacher candidates towards violence against women for protecting honor according to their grade level. The results of the analysis showed that the level of attitude towards violence against women for protecting honor differs by grade level ($Med_{1stGrade}$=1.64, $Med_{2ndGrade}$=1.35, $Med_{3rdGrade}$=1.14, $Med_{4thGrade}$=1.35, χ^2= *9.54, p*=.02). The results of the analysis are shown in Table 3.

Table 3. Comparison of Physical Education Teacher Candidates' Attitudes Toward Violence Against Women for Protecting Honor by Grade Level

	n	$\bar{x}$	*SD*	*Mean Rank*	χ^2	*p*
1st Grade	23	1.63	.42	76.22	9.54	.02
2nd Grade	30	1.54	.56	65.75		
3rd Grade	27	1.29	.41	47.28		
4th Grade	41	1.46	.47	58.02		

Pairwise comparison was used to determine at which grade levels the attitudes of candidate physical education teachers toward violence against women for the protection of honor differed with statistical significance. The results of the analysis showed that the level of attitudes towards violence against women for the protection of honor differed between the 1st grade and the 3rd grade, the 1st grade and the 4th grade, and the 2nd grade and the 3rd grade teacher candidates. According to these results, the attitude scores of candidate teachers studying in 1st grade were higher than those studying in 3rd and 4th grade, and the attitude scores of candidate

teachers studying in 2nd grade were higher than those studying in 3rd grade. Pairwise comparison analysis results are presented in Table 4.

Table 4. Pairwise Comparisons of Attitudes of Physical Education Teacher Candidates toward Violence Against Women for the Protection of Honor by Grades

	n	*Mean Rank*	*Sum of Ranks*	*U*	*p*
1st Grade	23	30.20	694.50	271.50	.18
2nd Grade	30	24.55	736.50		
1st Grade	23	32.00	736.00	161.00	.01
3rd Grade	27	19.96	539.00		
1st Grade	23	38.54	886.50	332.50	.05
4th Grade	41	29.11	1193.50		
2nd Grade	30	33.30	999.00	276.00	.04
3rd Grade	27	24.22	654.00		
2nd Grade	30	38.67	1160.00	535.00	.35
4th Grade	41	34.05	1396.00		
3rd Grade	27	31.30	845.00	467.00	.26
4th Grade	41	36.61	1501.00		

Discussion

Comparison of Attitudes of Physical Education Teacher Candidates Attitudes Towards Violence Against Women for Protecting Honor by Gender

The results of the research revealed that there was a statistical difference between the attitudes of female candidate physical education teachers and male candidate physical education teachers towards violence against women for protecting honor. Therefore, the attitudes of female candidate physical education teachers towards violence against women for protecting honor were found to be lower than the attitudes of male candidate physical education teachers. Özer et al. (2013) in their study of pre-service physical education teachers, and Topalak and Yazıcı (2014) in their study of music and art teachers, found that female in-service teachers had a relatively lower attitude towards violence against women in the name of honor than male in-service teachers. This finding can be explained by traditional gender roles that prevail in physical education and sports fields, where men are characterized by stereotypes such as being better, stronger, and more successful, and this situation is seen as justification for male supremacy (Connell, 2019). At the same time, the statement that men naturally show athletic performance in the field of physical education and sports, the sexualization of what women do in physical education and sports, and the emphasis on the female body through sexuality may have been effective in the high attitude of male candidate teachers toward violence against women in the name of honor (Koca, 2006; Koca & Bulgu, 2005; Öztürk, 2024). The reproduction of traditional gender roles in society may also contribute to the high attitudes of male candidate teachers toward violence against women in the name of honor (Vatandaş, 2007).

Comparison of Attitudes of Physical Education Teacher Candidates Attitudes Towards Violence Against Women for Protecting Honor by Grade Level

The results of the study revealed that the attitudes of candidate physical education teachers towards violence against women in the name of honor were statistically different depending on the grade level. It was found that candidate teachers in the 1st grade had higher attitudes toward violence against women for the protection of honor than candidate teachers in the 3rd and 4th grades. It was also found that candidate teachers in the 2nd grade had higher attitudes toward violence against women for the protection of honor than candidate teachers in the 3rd grade. Özer et al. (2013) found that there was no difference between the attitudes of candidate teachers studying in different grades towards violence against women for the protection of honor, which is not consistent with the findings of this study. The effect of the education received in the socialization process can explain the fact that the attitudes of candidate teachers towards violence against women for the protection of honor are relatively lower in the last two years of university education. Indeed, Henry (2009) argues that lower-status people turn to honor violence to secure and protect their own self-esteem and social values. The fact that candidate teachers have high attitudes towards honor-related violence at the beginning of their university education can also be explained by this situation.

Conclusion and Recommendations

As a result, it was found that the attitudes of male candidate teachers towards violence against women for the protection of honor were higher than the attitudes of female candidate teachers. According to grade level, it was found that 1st and 2nd grade candidate teachers' attitudes were higher than 3rd grade candidate teachers' attitudes, and 2nd grade candidate teachers' attitudes were higher than 3rd grade candidate teachers' attitudes towards violence against women for the protection of honor. In general, however, it was found that candidate teachers' attitudes toward violence against women for protecting honor were low. Based on the findings, it is recommended that candidate teachers receive comprehensive training in gender equality starting in the initial years of their university education. This proactive approach can help foster a more equitable learning environment and promote inclusivity in future classrooms. Organizing informative seminars for male candidate teachers can serve as an effective measure to raise awareness and prevent violence against women. These seminars promote understanding and foster respectful attitudes, contributing to a safer and more equitable society. Further studies could reveal the attitudes of in-service physical education teachers towards violence against women to protect honor. Future research can also include various variables that may be related to attitudes toward honor-based violence against women. Interviews can be carried out with candidate physical education teachers to gain a deeper understanding of their perspectives and attitudes regarding the issue of violence against women, particularly in the context of societal notions of honor. This exploration aims to uncover their beliefs, experiences, and the influence of cultural norms on their views, providing valuable insight into how these factors shape their understanding of gender-based violence.

References

Chiva-Bartoll, O., Santos-Pastor, M. L., Martínez-Muñoz, L. F., & Ruiz-Montero, P. J. (2021). Contributions of Service-Learning to more inclusive and less gender-biased physical Education: The views of Spanish physical education teacher education students. *Journal of Gender Studies, 30*(6), 699-712.

Connell, R.W. (2019). *Erkeklikler*. Phoenix Yayınevi.

Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research.* Pearson/Merrill Prentice Hall.

Doğan, M. B., Solmaz, Y. Ç., Öz, B., Erdoğan, F., & Özdoğan, H. (2023). Evaluation of the attitudes of university students in Istanbul regarding women-related conception of 'honor'and related factors. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, *6*(2), 545-569.

Hamzaoğlu, M., & Konuralp, E. (2019). The phenomenon of honour and honour killing in traditional societies: The example of Turkey. *Istanbul University Journal of Women's Studies, 1*(18), 51-65.

Henry, P. J. (2009). Low-status compensation: A theory for understanding the role of status in cultures of honor. *Journal of Personality and Social Psychology*, *97*(3), 451.

Işık R, Sakallı-Uğurlu N. (2009). Namusa ve namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar ölçeklerinin öğrenci örneklemiyle geliştirilmesi. *Türk Psikoloji Yazıları. 12*:16-24.

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (2024). *Veriler*. https://kadincinayetlerinidurduracagiz.net/kategori/veriler

Kardam, F. (2005). *Türkiye'de namus cinayetinin dinamikleri.* Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu & Nüfus Bilim Derneği https://www.nd.org.tr/wp-content/uploads/2022/02/2005-Namus-Cinayetleri.pdf

Koca, C. (2006). Gender relations in physical education and sport. *Hacettepe J. of Sport Sciences, 17*(2), 81-99.

Koca, C. ve Bulgu, N. (2005). Spor ve toplumsal cinsiyet: Genel bir bakış. *Toplum ve Bilim, 103*, 163- 181.

Kolburan, G. (1998). *Eş öldürme olgularında sosyal kültürel ve psikolojik faktörler.* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi.

Özer, E., Saraç, L., & Muştu, E. (2013, 25-27 Nisan). *Beden eğitimi öğretmen adaylarının namus adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumlarının incelenmesi (Paper presentation)***.** 8. Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Kongresi, Mersin, Turkey.

Öztürk, M. (2024). *İslam kültürünün yumuşak karnı kadın.* Kırmızı Kedi Yayınevi.

Thrasher, J., & Handfield, T. (2018). Honor and violence: An account of feuds, duels, and honor killings. *Human Nature*, *29*, 371-389.

Topalak, Ş. İ. & Yazıcı T. (2014). Music and art teacher candidates' attitudes directed to violence against women in the name of honor (KTU sample). *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, *3*(8), 17-29.

Turkish Language Association (n.d.). Güncel Türkçe Sözlük. Retrieved December 7, 2024 from https://sozluk.gov.tr/

Ministry of Family and Social Policy (2016). *Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı.* Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Uğurlu, N. S., & Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde "namus" ve "namus adına kadına şiddet": Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, *16*(32), 76-91.

Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.

Yıldız, A. N. (2009). *Kadın cinselliğinin söylemsel inşası ve namus cinayetleri: Şanlıurfa örneği* [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurumu Tez Merkezi.

KAZAK BOZKIRLARINDA CENGİZ HAN'DAN GÜNÜMÜZE GELENEKSEL SPORLAR VE SAVAŞ SANATLARI

Doktora Öğrencisi Faik ÖZ[1]

[1]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye

Orcid: 0009-0008-8883-2130

E-mail: dr.ozfaik@gmail.com,

Doç. Dr. Fatih KARAKAŞ[2]

[2]Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye,

Orcid: 0000-0002-3366-7587

E-mail: fatih.karakas@omu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, Kazak bozkırlarında tarihsel olarak gelişen savaş sanatları ve geleneksel sporların kültürel miras olarak korunmasının önemini ele almaktadır. Araştırmanın amacı, Kazak savaş sanatlarının kökenlerini, kültürel değerlerini ve modern topluma katkılarını incelemektir. Cengiz Han döneminden günümüze kadar geleneksel sporların nasıl evrildiği ve toplum üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Araştırma, Kazak savaş sanatlarının tarihsel temellerini, eğitimde ve toplumsal etkinliklerdeki rollerini, kültürel mirasın korunmasını ve genç nesillere aktarılmasını kapsamaktadır. Çalışma, özellikle atlı okçuluk, cirit ve diğer savaş oyunlarının Kazak kültüründeki yerini ve bu sporların bireysel ve toplumsal gelişime katkılarını vurgulamaktadır. Bulgular, Kazak savaş sanatlarının sadece bir spor dalı olmanın ötesinde, toplumsal bağlılığı artıran, fiziksel ve zihinsel becerileri geliştiren önemli bir kültürel miras olduğunu ortaya koymaktadır. Eğitim sistemlerinde geleneksel sporların yeterince yer almadığı, bu durumun genç nesillerin bu kültürel değerlere olan ilgisini azalttığı saptanmıştır. Ayrıca, savaş sanatlarının toplumsal etkinliklerde daha fazla yer alması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, Kazak savaş sanatlarının korunması, sadece fiziksel becerilerin aktarımı değil, aynı zamanda ulusal kimliğin ve kültürel değerlerin yaşatılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Geleneksel sporların gelecekteki nesillere aktarılması, Kazak kültürünün sürdürülebilirliğini sağlamakta ve uluslararası düzeyde daha fazla tanınmasını desteklemektedir. Araştırma, eğitim programlarının geliştirilmesi, toplumsal etkinliklerin artırılması, akademik araştırmaların teşvik edilmesi ve uluslararası işbirliklerinin sağlanması gibi çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Bu öneriler, Kazak savaş sanatlarının kültürel miras olarak korunmasına ve toplumda daha fazla yer bulmasına katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazak savaş sanatları, geleneksel sporlar, kültürel miras, Cengiz Han

TRADİTİONAL SPORTS AND MARTİAL ARTS ON THE KAZAKH STEPPES FROM GENGHİS KHAN TO THE PRESENT

ABSTRACT

This study addresses the significance of preserving the martial arts and traditional sports historically developed in the Kazakh steppes as cultural heritage. The aim of the research is to examine the origins, cultural values, and contributions of Kazakh martial arts to modern society. In this context, the evolution of traditional sports from the time of Cengiz Han to the present and their effects on society have been analyzed. The research encompasses the historical foundations of Kazakh martial arts, their roles in education and social events, the preservation of cultural heritage, and the transmission of these values to younger generations. The study particularly emphasizes the significance of horseback archery, javelin throwing, and other martial games within Kazakh culture, as well as the contributions of these sports to individual and societal development. The findings reveal that Kazakh martial arts represent not only a sport but also an essential cultural heritage that enhances social cohesion and develops physical and mental skills. It has been determined that traditional sports do not sufficiently occupy a place within educational systems, which diminishes younger generations' interest in these cultural values. Moreover, it has been noted that martial arts should have a more prominent presence in social events. In conclusion, the preservation of Kazakh martial arts is critical not only for the transmission of physical skills but also for the maintenance of national identity and cultural values. The transmission of traditional sports to future generations ensures the sustainability of Kazakh culture and supports its greater recognition on an international level. The research proposes various recommendations, including the development of educational programs, the increase of social events, the encouragement of academic research, and the establishment of international collaborations. These suggestions will contribute to the preservation of Kazakh martial arts as cultural heritage and promote their recognition within society.

Keywords: Kazakh martial arts, traditional sports cultural heritage Cengiz Han

GİRİŞ

Kazak bozkırları, Orta Asya'nın en geniş ve etkileyici coğrafi alanlarından biridir. Bu bozkır, yalnızca doğal güzellikleriyle değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel zenginlikleriyle de dikkat çekmektedir. Tarih boyunca, bu topraklar çeşitli medeniyetlerin etkileşim alanı olmuş, göçebe Türk topluluklarının yerleşik yaşam tarzına geçişi ile de önemli bir kültürel dönüşüm yaşamıştır. Kazak bozkırları, geleneksel yaşam biçimlerinin, göçebe kültürlerin ve savaş sanatlarının şekillendiği bir ortam sağlamıştır. Kazaklar özellikle şimdiki Ukrayna'nın Güneydoğusunda, Rusya'nın güneyinde ve kısmen Sibirya'da, Polonya'nın bazı bölgelerinde yaşayan, Slav dili konuşan, yarı asker yaşam biçimi sürdüren bir topluluktur (Гумилев, 1989). Kazak bozkırlarının tarihi ve kültürel önemi, bu topraklarda şekillenen savaş sanatları ve geleneksel sporlar ile doğrudan ilişkilidir. Bu sanatlar, yalnızca savaş tekniklerinin aktarımı değil, aynı zamanda toplumun dayanışma ruhunun, kimlik ve kültürel mirasının korunmasına yönelik önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Geleneksel sporların temelinde savaşlara hazır olma ve savaş meydanlarında başarı gösterebilme unsurları yer almaktadır (Dever ve İslam, 2015). Zamanla Türk devletlerinin sahip olduğu savaş kültürü yerini rekabetçi geleneksel sporlara bırakmıştır. Geleneksel kavramını, hareketlerin ya da davranışların toplum tarafından kabul görülüp sürekli uygulanması şeklinde açıklamak mümkündür. Kabul şartına bağlı olarak

toplum, yaşadığı dönem içerisinde tüm hareketleri kabul edip yeni nesillere aktarmaz. Bu aşamada önemli olan toplumun sahip olduğu norm ve değerlerdir (Karahüseyinoğlu, 2008).

Cengiz Han Dönemi: Savaş Sanatlarının Temelleri

Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın çocuklarınızı küçük yaştan itibaren ata binmeye alıştırın, onlara ok atmayı ve güreşi öğretin, çocuk sütten kesilip biraz yürümeye başlayınca hemen ata binmeye alıştırın ifadelerinin de tesiri ile erkek çocuklarının büyük bir ustalıkla ok attıkları, 2-3 yaşından itibaren ata binmeye başladıkları hatta atı dörtnala bile koşturabildikleri bilinmektedir (D'ohsson, 2008). Cengiz Han, 13. yüzyılda Orta Asya'da kurduğu Moğol İmparatorluğu ile tarihe damga vurmuş bir liderdir. Atlı askerlerden oluşan ordusu, yüksek disiplin ve birlik içinde hareket etme yeteneği ile dikkat çekmiştir. Çocuklara yaşlarına göre ok ve yay verilirdi (Tayga, 1990). Cengiz Han, düşmanlarının zayıf noktalarını hedef alarak, beklenmedik saldırılar ve pusu taktikleriyle savaş alanında üstünlük sağlamıştır. Bu yöntemler, ilerleyen dönemlerde Kazak ve diğer bozkır halklarının savaş sanatları üzerinde derin bir etki bırakmıştır.

1.2 Geleneksel Sporların Savaş Sanatlarıyla İlişkisi

Kazak geleneksel sporları, genel olarak savaş sanatlarının bir uzantısı olarak kabul edilmektedir. Özellikle atlı okçuluk, cirit ve diğer savaş oyunları, fiziksel becerileri geliştirmek ve savaş stratejilerini uygulamak için kritik öneme sahiptir. Atlı okçuluk, Kazak kültüründe önemli bir yere sahip olup, savaşta kullanılan becerilerin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır. Moğollarda erkeklerin ok atmak, sürülere bakmak, ava çıkmaktan başka büyük eğlenceleri, uğraşları bulunmamaktaydı. Bunlar arasında özellikle Cengiz Han'ın emriyle düzenlenen sürek avları öne çıkmaktadır. Cengiz Han'a göre avcılık, bir savaş okuludur ve Moğollar, insanlarla savaş yapmadığı zamanlarda hayvanlarla savaşmalı yani onları avlamalıdır (Tayga, 1990). Zaman zaman yaklaşık olarak 4-5 ay kadar sürdüğü bilinen bu avların temel amaçlardan bir tanesi de insanlara ok atmayı, savaşmayı ve çetin hava koşullarına alışma yeteneği kazandırmasıydı (El- Ömeri, 2014). Cengiz Han'ın, askerlerini özellikle de kışın, oldukça soğuk havalarda ava çıkartması ise yine askeri zorlu bir eğitimden geçirmesi düşüncesi ile birlikte ifade edilebilir.

1.3 Atlı Okçuluk, Cirit ve Diğer Savaş Oyunlarının Önemi

Tarihsel süreç içerisinde Türklerin ilgilendikleri spor dallarını isim olarak belirtmek gerekirse; güreş, kılıç, okçuluk, atçılık ve at yarışları, çöğen (polo), cirit, mızrak, gökbörü, cop, tepük (futbol), seyirtmek (koşu), avcılık, kayak, boks, süngü, yüzme, matrak, tomak, taş atma, tuluk oyunu, ağırlık kaldırma, yağlı direk, yaya koşuları gibi sporlar dikkat çekmektedir. Cengiz Han Kanunları olarak bilinen Moğol Kanunlarında, at ve avcılığa ilişkin değerlendirmeler de yapılmıştır. Bu da binicilik ve avcılık sporuna verilen önemin birer göstergesi olarak göze çarpmaktadır. Bu yasalardan bazıları, av esnasında birisinin avını korkutup kaçıran veya vuran kişilere, başkalarının attıkları okları toplayan ve saklayan kişilere, oyun esnasında (cirit) başkasını öldüren veya yaralayan kişilere ağır cezalar verilmekteydi.

1.4 Kazak Savaşlarının Taktikleri ve Stratejik Planlaması

Savaş insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. İncelemelere göre, aşağı yukarı 6.000 yıldan beri" insanlar örgütlenmiş biçimde birbirleriyle savaşmaktadır (Daver, 1992). At sırtında küçük ve hareketli bir grup, savaş için yer ve zaman seçebilir, düşmanı tuzağa düşürebilir ve bozkırda çabucak gözden kaybolabilirdi (Kelly, 2016). Kazak savaşları, genellikle atlı birlikler üzerinde

yoğunlaşmış olup, bu nedenle atlı savaşçıların hareketliliği ve hızlı karar alma yetenekleri büyük bir öneme sahiptir. Kazaklar, savaş alanında düşmanlarının zayıf noktalarını belirleyerek sürpriz saldırılar gerçekleştirmiş ve bu sayede zafer elde etme şanslarını artırmışlardır. Savaşlarda kullanılan taktikler arasında dağınık formasyonlar, ani saldırılar ve düşman hatlarını aşma gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Bu stratejiler, düşmanın moralini bozmak ve çatışma sırasında avantaj sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Savaşların planlaması ise, detaylı bir keşif ve istihbarat çalışması ile başlamış, düşman hareketleri hakkında bilgi toplanarak uygun taktiklerin belirlenmesi sağlanmıştır

1.5 Savaş Oyunları ve Fiziksel Hazırlığın Rolü

İnsanlık tarihinde oyun tahtasının muharebe meydanını ve piyonların da muhasım kuvvetleri temsil ettiği ilk savaş oyununun nerede, ne zaman veya hangi adla oynandığını bilinmiyor olsa da, kuralları genel olarak bilinen en eski savaş oyunu, günümüzde dünya genelinde oynanan Go'nun atası olarak kabul edilen Weiqi (çevirme, kuşatma) isimli Çin oyunudur. Savaşlarda dört şey önemlidir. Ekipman (silah, zırh, binek), lojistik (savaş için kaç kişinin donatısı), eğitim ve taktik. Taktik ve ekipman konuları savaşların kazanılması için en önemli unsurlardır. Doğal olarak eğitim de bunun diğer bir parçasıdır. Bu da savaş sporları vasıtası ile gerçekleştirilmiştir. Askeri tarihçiler; savaşlarda yakın döğüşün yorucu bir yöntem olduğunda ittifak ederler. Kazanılmış olsa bile yaralanma ihtimali de vardır. Birçok bilim adamı ve askeri savaş araştırmacıları uzak mesafe silahlarıyla mücadelenin daha akıllıca bir yöntem olduğunu belirtirler (Çerezci, 2019). Kazak savaş kültüründe fiziksel hazırlık, savaş stratejileri ile doğrudan ilişkilidir. Geleneksel savaş oyunları, savaşçıların fiziksel kondisyonlarını artırmalarına, stratejik düşünme yeteneklerini geliştirmelerine ve grup içindeki iş birliğini pekiştirmelerine yardımcı olmuştur. Atlı okçuluk, cirit ve diğer savaş oyunları, savaşçıların zihin ve beden uyumunu sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür oyunlar, aynı zamanda savaşçıların reflekslerini, denge ve koordinasyon becerilerini geliştirmekte, bu sayede savaş alanındaki performanslarını artırmaktadır. Kazak savaşçıları, bu fiziksel hazırlığı sağlarken, aynı zamanda psikolojik olarak da kendilerini savaş ortamına hazırlamakta ve stres altında doğru kararlar alabilme yeteneklerini pekiştirmektedir. Sonuç olarak, Kazak bozkırlarında savaş stratejileri ve uygulamaları, askeri geçmişle ve geleneksel sporlarla derin bir ilişki içerisindedir. Kazak savaşlarının taktikleri, savaş oyunlarının sağladığı fiziksel ve zihinsel hazırlıkla birleşerek, tarihsel süreç içinde Kazak kültürünün önemli bir parçasını oluşturmuştur.

Kültürel Miras ve Savaş Sanatları

Kültürel miras, "geçmişten miras alınan ve farklı nedenlerle geleceğe miras bırakılmak istenen, fiziksel olarak var olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünü" şeklinde tanımlanmaktadır. Kültürün bir miras olarak nitelendirilmesinin temelinde toplumlara ait olan değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması yatmaktadır (Kurtar ve Somuncu, 2013). Kültürel miraslar insanlara toplumların geçmişlerine somut ve somut olmayan veriler sunmaktadır. Kültürel mirasların tanınması ve korunması aynı zamanda toplumların tarihlerinin geçmişlerinin tanınması ve korunması anlamını taşımaktadır (Akay, 2006; Endresen, 1999). Kazak savaş sanatları, yüzyıllar boyunca şekillenmiş ve Kazak kültürünün temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu sanatlar, sadece savaş becerilerinin aktarımı değil, aynı zamanda tarih, kimlik ve sosyal değerlerin de bir yansımasıdır. Kazakların savaş sanatı olarak bilinen geleneksel sporlar, günümüzde kültürel miras olarak korunmakta ve nesilden nesile aktarılmaktadır. Savaş sanatlarının korunması, bireysel ve toplumsal düzeyde önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Kazak savaş sanatları, tarihsel süreçte savaş becerilerini geliştiren

ve toplumsal bağlılığı artıran bir dizi geleneksel uygulamayı kapsamaktadır. Bu sanatların korunması, ulusal kimliğin ve kültürel mirasın yaşatılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Günümüzde, bu geleneksel sanatların çeşitli etkinliklerde sergilenmesi ve tanıtılması, Kazak kültürünü uluslararası platformda temsil etme fırsatı sunmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ

Kazak bozkırlarının zengin tarihi ve kültürel dokusu, savaş sanatları ve geleneksel sporların gelişimine zemin hazırlamıştır. Kazak Türklerinde özellikle güreş ve koşu, kadınların en fazla ilgi gösterdiği spor dalları olarak öne çıkmaktadır (Pekcan – Öztürk, 1995: 17) Kazak savaş sanatları, tarihsel süreçte farklı dinamikler ve sosyal yapılarla şekillenmiş, günümüzde ise kültürel miras olarak değerlendirilmektedir. Kazak savaş sanatları, tarihsel ve kültürel önemi nedeniyle korunması gereken değerli bir mirastır. Bu mirasın yaşatılması, sadece bir spor dalı olarak değil, aynı zamanda ulusal kimliğin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel sporların festivallerde ve kültürel etkinliklerde daha fazla yer alması, toplumsal bilincin artırılması açısından önemlidir. Yerel yönetimler ve kültürel kuruluşlar, bu etkinliklerin düzenlenmesine destek olmalıdır (Muratbekov, 2023). Sonuç olarak, Kazak savaş sanatları, kültürel mirasın korunması ve yaşatılması açısından hayati bir öneme sahiptir. Bu sanatların gelecek nesillere aktarılması, Kazak kimliğinin ve kültürünün yaşatılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akay, S. (2006). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Tarih Araştırmalarında Kaynak Olma Özelliği. Milli Folklor Dergisi, (70): 38-58.

Çerezci, J. Özlem Oktay, (2019), "Göktürk Dönemi Madeni Silahları", Akdeniz Sanat, C.13, S. 12, Ss. 447- 500.

D'ohsson, A. K. (2008). Moğol Tarihi Denizler İmparatoru Cengiz. Çev. Bahadır Apaydın, İstanbul: Nesnel Yayınları.

Daver, Bülent, (1992), "Savaş Barış Üzerine", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 10, Ss. 181-186.

Dever, A. Ve İslam, A. (2015). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(5), 46- 61

El – Ömeri, Türkler Hakkında Duyduklarım Gördüklerim, Çev: D. A. Batur, Selenge Yayınları: İstanbul

Endresen, K. (1999) Sustainable Tourism And Cultural Heritage "A Review Of Development Assistance And İts Potential To Promote Sustainability". Nwho.

Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Geleneksel Türk Sporlarındaki Modern Spor Yansımaları. Sport Sciences, 3(3), 130-137.

Kelly, Cristopher, (2016), Attila (Hunlar Ve Roma İmparatorluğunun Çöküşü), Çev. Turhan Kaçar, I. Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kurtar, C. Ve Somuncu, M. (2013). Kentsel Kültürel Mirasın Korunması Ve Sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü Örneği. Ankara Araştırmaları Dergisi, 1(2): 35-47.

Muratbekov, A. (2023). Traditional Sports And Community Events: Strengthening Kazakh Identity. Journal Of Cultural Studies, 19(4), 80-90.

Pekcan Y.,- Öztürk, S. (1995) Tarih Ve Coğrafya Açısından Nevruz, Tüm Basın Yayım Dağıtım:

Tayga, Yunus (1990) Türk Spor Tarihine Genel Bakış, Spor Eğitim Dairesi Başkanlığı: Ankara.

Гумилев, Л.Н. (1989), “Древняя Русь И Великая Степь”, Мысль,Москва:

GELENEKSEL SPORLARIN TOPLUMSAL STATÜ VE AİDİYET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Fatih KARAKAŞ[1]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye,

Orcid: 0000-0002-3366-7587

E-mail: fatih.karakas@omu.edu.tr

Doktora Öğrencisi Faik ÖZ[2]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun/Türkiye

Orcid: 0009-0008-8883-2130

E-mail: dr.ozfaik@gmail.com

ÖZET

Bu araştırma, geleneksel sporların toplumsal statü ve aidiyet üzerindeki etkilerini tarihsel, sosyolojik ve modernleşme süreçleri açısından incelemektedir. Araştırmanın amacı, geleneksel sporların kültürel miras olarak korunmasını teşvik etmek ve bu sporların toplumsal dayanışma, kimlik oluşturma ve sosyal hiyerarşi gibi işlevlerini anlamaktır. Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden günümüze kadar geleneksel sporların toplumsal yapıdaki rollerine odaklanılmış, kırsaldan kente göçün ve modernleşmenin bu sporlar üzerindeki dönüştürücü etkileri ele alınmıştır. Bulgular, geleneksel sporların özellikle kırsal kesimlerde aidiyet duygusunu pekiştirdiğini, büyük şehirlerde ise sembolik bir kültürel miras olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Araştırma, genç kuşakların ilgisinin azalması gibi sorunları vurgulamakta ve bu sporların sürdürülebilirliğini sağlamak için eğitim, dijitalleşme ve festival organizasyonları gibi yöntemlerin önemini tartışmaktadır. Modern sporların etkisi ve sponsorlukların geleneksel sporların statüsünü nasıl etkilediği de incelenmiştir. Sonuç olarak, geleneksel sporların hem kültürel değerlerin korunması hem de ulusal kimliğin güçlendirilmesi açısından kritik öneme sahip olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda, araştırma, geleneksel sporların geleceğini şekillendirmek için tarihsel miras ile modernleşme arasında bir denge sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel sporlar, toplumsal statü, aidiyet, kültürel miras

THE EFFECTS OF TRADİTİONAL SPORTS ON SOCİAL STATUS AND SENSE OF BELONGİNG

ABSTRACT

This article examines the impact of traditional sports on social status and belonging through historical, sociological, and modernization perspectives. The study aims to promote the preservation of traditional sports as cultural heritage and to understand their roles in fostering social solidarity, identity formation, and social hierarchy. The focus spans from the Ottoman and Seljuk periods to the present, highlighting the transformative effects of rural-to-urban

migration and modernization on these sports. Findings reveal that traditional sports reinforce a sense of belonging in rural areas while functioning as symbolic cultural heritage in urban settings. The research emphasizes challenges such as declining interest among younger generations and discusses methods to ensure sustainability through education, digitalization, and festival organization. The influence of modern sports and sponsorships on the status of traditional sports is also analyzed. In conclusion, traditional sports are found to be essential for preserving cultural values and strengthening national identity. The study underscores the need for a balance between historical heritage and modernization to shape the future of these sports.

Keywords: Traditional sports, social status, belonging, cultural heritage

GİRİŞ

Geleneksel sporlar, toplumların kültürel mirasını ve kimliğini oluşturan önemli öğeler arasında yer alır. Türk toplumunda bu sporlar, sadece fiziksel bir aktivite olmanın ötesine geçerek toplumsal statünün şekillenmesi ve aidiyet duygusunun güçlenmesi için bir araç haline gelmiştir. Geleneksel sporlar, bireylerin kimliklerini belirlemede ve toplumla olan bağlarını güçlendirmede tarihsel bir rol üstlenmiştir. Türk kültüründe yaygın olarak görülen cirit, yağlı güreş ve okçuluk gibi sporlar, toplumsal değerlerin aktarılması ve korunması açısından da kritik bir öneme sahiptir. Modern sporların yaygınlaşmasıyla birlikte, geleneksel sporların toplum üzerindeki etkileri yeniden incelenmeye başlanmıştır. Özellikle, küreselleşme ve modernleşme süreçleri, geleneksel sporların otantik yapısını dönüştürmüş, ancak buna rağmen bu sporlar, yerel topluluklar için önemli bir statü sembolü ve aidiyet kaynağı olmaya devam etmiştir (Karahüseyinoğlu,2008). Statü; bireyin, bir kurumun ya da bir toplumun içindeki durumu olarak tanımlanmıştır. Statü, kişinin sosyal hayatta işgal ettiği yer anlamını taşır (Ataünal,2000:100). Bir başka tanımda statü; fert, kurum veya mesleğin içinde bulunduğu toplumsal konuma yüklenen değerdi (Akyüz,2001:201). Geleneksel sporlara katılımın bireyler üzerindeki etkileri, sosyal ilişkilerden bireysel gelişime kadar birçok boyutta ele alınabilir. Atlı cirit gibi sporlarda ise bireylerin yerel topluluk içindeki statüsü, bu sporun icrasında oynadıkları role göre şekillenmiştir. Cirit sporu üzerine yapılan araştırmalar, bu sporun katılımcıları için, bireysel özgüveni artıran ve de toplumsal aidiyet duygusunu güçlendiren bir etkinlik olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırım ve Yıldız, 2013). Geleneksel sporların aidiyet üzerindeki etkisi, özellikle toplumun genç bireyleri üzerinde daha belirgindir. Aileden gelen değerlerin bu sporlar aracılığıyla pekiştirilmesi, bireylerin yerel kültüre ve ulusal kimliğe bağlılıklarını artırır. Ayrıca, bu sporların icra edilmesi sırasında topluluk içinde kurulan bağlar, bireylerin sosyal destek ağlarını güçlendirmelerine de katkı sağlar. Bu araştırmada, geleneksel sporların Türk toplumu özelindeki toplumsal statü ve aidiyet üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Araştırma, geçmişten günümüze bu sporların toplumsal işlevlerini ve bireyler üzerindeki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Geleneksel Sporların Tarihsel Kökleri ve Toplumsal İşlevi

Geleneksel sporlar; dil, örf ve adetler, inançlar, sanat ve edebiyat bir toplumun geçmiş yıllardan akıp gelen sosyal değerleridir (İmamoğlu ve ark.,1997). Cirit ise Osmanlı'da hem askerî hem de sosyal bir aktivite olarak büyük bir öneme sahipti. At üzerinde oynanan bu spor, bireylerin cesaret ve becerilerini sergilediği, aynı zamanda savaşçı ruhunu simgelediği bir etkinlik olarak kabul edilirdi Özellikle sancakbeyleri ve ileri gelenler tarafından desteklenen cirit oyunları,

toplumda statü göstergesi olarak kabul edilmiştir (Yıldırım ve Yıldız, 2013). Spor organizasyonlarının sosyal kültürel etkisi; organizasyona katılan kişilerin yaşam tarzına, davranış şekline, kişiler arasındaki etkileşime, toplumsal yaşamı iyileştirmeyi ve yeni spor organizasyonları oluşturmak için yapılan faaliyetleri içermektedir. Uluslararası organizasyonların ev sahibi ülke veya bölgelerin yerel değerlerini ve geleneklerini öne çıkaran uzun süreli sosyal kültürel sonuçlara neden olduğu belirtilmektedir. Bu organizasyonlarda sivil toplum kuruluşları ile kamu ve özel sektörün birlikte çalışarak yerel halkı büyük organizasyonlarla ilgili bilinçlendirdiği ifade edilmektedir. Spor organizasyonlarının olumlu sosyal kültürel etkileri vardır. Ancak doğal çevrenin bozulması, kültürel mirasa zarar verilmesi ve özel değerlerin ticarileşmesi gibi olumsuz sosyal kültürel etkileri de bulunmaktadır (Silik ve Güçer, 2016). Geleneksel sporlar, toplumsal hiyerarşinin yapılandırılmasında önemli bir araç olmuştur. Özellikle Osmanlı ve Selçuklu gibi feodal toplum yapılarında, bu sporlar bireylerin toplumsal rollerini ve konumlarını belirleyen bir mekanizma olarak işlev görmüştür.

Aidiyet ve Geleneksel Sporlar

Sportif aktiveler ve özellikle güreş gibi mücadele sporları daima topluma bağlıdır ve sosyal süreçler tarafından biçimlendirilirler (Türkmen ve Dhcanuzakov, 2019). Aynı zamanda bir ulusun takvime bağlı milli ve dini bayramlarda, ekonomik veya herhangi bir sosyal eğlencesi (popüler spor oyunları, Türklerde bir spordan öte görülen güreş, ok, binicilik vb.) insanların kültürel mirasının bütünleyici bir parçasıdır (Turkmen, 2012).Geleneksel Geleneksel spor oyunları ekip çalışması, işbirliği, mücadele yönetimi, öncelikli hedefler belirleme gibi becerileri geliştirdiği, karakter oluşturduğu, topluluğa ait olma duygularını ve adil oyun duygularını geliştirdiği için katılımcılar açısından oldukça önemlidir. Öte yandan geleneksel spor oyunları sadece sıradan oyun ve eğlence olmayıp, ata mirası ve kolektif hafızanın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamanınım yanında kırsal alanlarda turizmin gelişmesini de teşvik etmektedir (Ćurčić, Bjeljac ve Brankov, 2020) Tarih içerisinde her toplumun kendine ait bir yaşam tarzı ve kültürü olmakla beraber bu tarzı kendinden sonraki nesillere aktarmıştır. Aktarılan bu değerlerden birisi ise spordur. Sporun ileri düzeyde gelişmiş olması Türk toplumları olağan bir durum olduğu söylenebilir. (Karcıoğlu, 2017), günümüz sporlarının güce ve çevikliğe dayalı olanlarının makro kısmının kökeni Orta Asya coğrafyasından ve Türk topluluklarından gelmekte olduğunu belirtmiştir. Gelenekselcilik yaklaşımıyla geçmişten günümüze kadar gelen sporlar kültürel elementleri ve yerel kuralları içermektedir (Menteş ve Saygın, 2019). Geleneksel sporlar, bireylerin toplumsal kimliklerini güçlendiren ve aidiyet duygularını pekiştiren önemli bir araçtır. Bu sporlar, tarih boyunca toplulukların ortak değerlerini ve kimliklerini yansıtarak sosyal dayanışmayı artırmış, bireylerin kendilerini bir topluluğun parçası olarak hissetmelerine katkıda bulunmuştur. Türk toplumunda geleneksel sporların hem bölgesel ve etnik kimliklerin korunmasında hem de göç sonrası aidiyetin devam ettirilmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir

Geleneksel Sporların Geleceği

Türkiye'de zengin geleneksel kültür yelpazesi içerisinde, önemli yer tutan ve oluşum süreci yüzyıllar öncesine dayanan "ata sporları" günümüz koşulları içerisinde "geleneksel Türk sporları" olarak isimlendirilmektedir (Karahüseyinoğlu ve ark., 2006). Geleneksel sporların geleceği, genç kuşakların ilgisini çekebilme kapasitesi, kültürel mirasın korunmasına yönelik çabalar ve modern organizasyonların etkisiyle şekillenmektedir. Bu sporların sürdürülebilirliği, sadece geçmişin bir yansıması olarak kalmamalarını, aynı zamanda yeni nesillerle anlamlı bir bağ kurmalarını gerektirmektedir. Genç nesillerin geleneksel sporlara ilgisi, bu sporların

sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Dijital çağda büyüyen gençler, genellikle futbol veya basketbol gibi popüler modern sporlarla daha fazla ilgilenmektedir. Ancak, geleneksel sporların dijitalleşme ve oyunlaştırma yoluyla gençlere tanıtılması, bu ilgiyi artırabilir. Örneğin, cirit oyunları veya güreş gibi sporların sanal gerçeklik uygulamalarıyla sunulması, gençlerin bu sporlara olan ilgisini yeniden canlandırabilir. Bununla birlikte, geleneksel sporların gençlere yönelik eğitim programlarına dahil edilmesi, bu sporların sürdürülebilirliğini ve kültürel bilincin korunmasını sağlayabilir. Kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze ulaşan değerler, bir ülkenin kültürel zenginliği bakımından önem taşırlar. Geçmişten günümüze ulaşan bu değerlere gelecek kuşaklar için sahip çıkılması gerektiğine inanıldığından bu değerler bütününe "kültürel miras" denilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Geleneksel sporlar, tarih boyunca toplumsal aidiyet ve statü oluşturma süreçlerinde önemli roller üstlenmiştir. Günümüzde bu sporların, genç kuşakların ilgisini çekerek sürdürülebilirliğini sağlama, kültürel miras olarak korunma ve modernleşen toplumsal yapılar içinde yeni anlamlar kazanma gibi çok yönlü dinamiklerle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Öncelikle, geleneksel sporların tarihsel işlevleri ve toplumsal rollerine bakıldığında, bu sporların yerel kimliklerin pekiştirilmesinden sosyal hiyerarşi oluşturulmasına kadar birçok alanda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Geleneksel sporların günümüzde karşılaştığı en büyük sorunlardan biri, genç kuşakların ilgisini kaybetmesidir. Özellikle dijitalleşen dünyanın etkisiyle gençlerin modern spor dallarına yönelmesi, geleneksel sporların sürdürülebilirliği konusunda endişelere neden olmaktadır. Ancak, bu sporların eğitim müfredatlarına entegre edilmesi, dijital platformlarda tanıtılması ve festivaller yoluyla görünürlüklerinin artırılması, bu soruna çözüm sunabilir. Örneğin, Kırkpınar Yağlı Güreşleri'nin medya sponsorları aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılması, bu sporun popülaritesini artırmıştır. Ancak, bu süreçte geleneksel sporların ticari bir meta haline gelme riski bulunmaktadır. Dolayısıyla, sponsorluk ve organizasyon süreçlerinin dikkatlice planlanması ve geleneksel değerlerin korunmasına öncelik verilmesi gereklidir. Dolayısıyla, modernleşme süreçleriyle geleneksel değerlerin korunması arasında bir denge sağlanmalıdır. Sonuç olarak, geleneksel sporlar, toplumsal hafızanın bir parçası olarak korunması gereken değerlerdir. Genç kuşaklara bu sporların kültürel anlamını aktarmak, ulusal kimliğin güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, geleneksel sporların uluslararası arenada tanıtılması, kültürel mirasın evrensel bir boyut kazanmasına olanak tanıyabilir. Bu sporların geleceği, tarihsel mirasın korunması ve modern dünyanın gerekliliklerine uyum sağlama becerisine bağlıdır.

KAYNAKÇA

A. Trdina, M. R. Demir, T. Špindler, ve M. Rangus içinde, Bet on Health, Internatıonal Scıentıfıc Conference, October 29- 30 2020, Book of Abstracts (s. 44-48). Brežice: Faculty of Tourism, University of Maribor.

Akyüz, H. (2001). Eğitim sosyolojisinin temel kavram ve alanları üzerine bir araştırma. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ataünal, A. (2000). Öğretmenlik mesleğine giriş veya nasıl bir insan. Ankara: 20 Mayıs Eğitim Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları.

Ćurčić, N., Bjeljac, Ž., ve Brankov, J. (2020). Rural Olympıcs As Promoters Of Old Folk Sports And Games.

İmamoğlu, O., Taşmektepligil, M. Y. ve Türkmen, M. (1997). Türk kültüründe spor. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10(1), 145-150.

Karahüseyinoğlu M.F., Yorulmazlar M., Dağlıoğlu, Ö. ve Bostancı Ö., (2006). Küreselleşme Kıskacında Kırkpınar Ağa'lığı. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Bildiri Kitabı, ss:799 Muğla.

Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Küreselleşme ve Geleneksel Türk Sporları. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karcıoğlu, U. (2017). Türk Kültüründe atın önemi ve ata sporlarımızdan atlı cirit oyunu. Anasay, (2), 167-198.

Menteş, G., ve Saygın, Ö. (2019). E-spor ve geleneksel spor ile uğraşan sporcuların zihinsel dayanıklılık ve bilişsel esneklik durumlarının incelenmesi. International Journal of Sport Exercise and Training Sciences-IJSETS, 5(4), 238-250

Silik, C. E. ve Güçer, E. (2016). Uluslararası spor organizasyonlarının sosyo-kültürel etkileri: 2013 Mersin XVII. Akdeniz oyunlarına yönelik bir uygulama. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 17(36), 97- 115.

Turkmen M. (2012). "Yesevishism rituels in Ottoman wrestling dervish lodges", Energy Education Science and Technology Part B: Social and Educational Studies, October, Vol. (issue) 4 (4): 2081-2090

Türkmen M. & Dhcanuzakov K. (2019). "Türk Halkları Geleneksel Güreşlerinin Kültürel Pedagojisi", Turkish Studies, ISSN: 1308-2140, 14-(6): 3525-3533. DOI: 10.29228/TurkishStudies.30292

Yıldırım, F., & Yıldız, A. (2013). Cirit atları: Anket çalışması. Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi, 8(1), 35-41.

SPORDA ŞİDDET: FENERBAHÇE-TRABZONSPOR MAÇINDAKİ TARAFTAR YORUMLARI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kadir UÇAR
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor
ORCİD: 0009-0007-0974-6166

Doç. Dr. Seda SABAH
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor
ORCİD: 0000-0002-7386-0314

Prof. Dr. Soner ÇANKAYA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği
ORCİD: 0000-0001-8056-1892

Özet

Bu çalışmada Fenerbahçe-Trabzonspor maç sürecinde yaşanan olaylara ilişkin taraftar görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma desenleri kapsamında yer alan fenomenoloji desenindedir. Çalışmanın evrenini futbol taraftar kitlesi oluşturmakta olup, örneklem grubu 4 taraftar (FB, BJK, GS, TS) kapsamındadır. Veri toplama aracı olarak Sabah ve Uçar (2024), tarafından 7 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Verilerin analizi Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda; Beşiktaş ve Fenerbahçe taraftarları; Trabzonspor taraftarlarının Fenerbahçe futbolcularını maç sürecinde kışkırttıkları; Galatasaray ve Trabzonspor taraftarlarının ise FB oyuncularının hareketleri ile maç sürecinde Trabzonspor taraftarlarını kışkırttıkları şeklinde görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Taraftarların çoğunluğunun (BJK, FB ve GS) maç sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak, FB oyuncularının tepki göstermesinde haklı oldukları görüşünde ve yine çoğunluğunun (BJK, GS, TS) maç sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak müsabakanın ertelenmesi gerektiği görüşünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şampiyonluk kaybetme, medya yorumcularının söylemleri, güvenlik ve hakem yetersizliği vb. konuların iki takım arasında gerginliğin yaşanmasında etkin rol oynadığı görüşünde (BJK, FB, GS) oldukları belirlenmiştir. Çalışmada taraftar grubu, 6222 sayılı kanun kapsamında gereken cezaların verilmediği ve cezaların caydırıcı olmadığı, stat girişlerinde taraftarların detaylı aranmadığı, yönetimsel ve güvenlik konusunda eksikliğin olduğu tespit edilmiştir. Taraftarların sporda şiddet olaylarının önlenmesi amacıyla; stat girişlerinde aramaların detaylı olması, yaptırımların uygulanması ve gerekli cezaların verilmesi, güvenlik önlemlerinin arttırılması, hakemlerin daha eğitimli olması, taraftarı kışkırtan futbolcu veya yorumculara gerekli cezaların verilmesi, müsabakaların başka şehirlerde oynanması şeklinde önerilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Futbol, Spor, Şiddet, Taraftar

Abstract

This study aimed to examine fan perspectives regarding incidents that occurred during the Fenerbahçe-Trabzonspor match process. To achieve this aim, qualitative research methods were employed. The study adopted the phenomenology design, one of the qualitative research approaches. The population of the study consisted of football fans, while the sample group included four fans representing Fenerbahçe (FB), Beşiktaş (BJK), Galatasaray (GS), and Trabzonspor (TS). A semi-structured interview form comprising seven questions, prepared by Sabah and Uçar (2024), was used as the data collection tool. Data were analyzed using the content analysis method via the Nvivo program. The analysis revealed that Beşiktaş and Fenerbahçe fans believed that Trabzonspor fans provoked Fenerbahçe players during the match. Conversely, Galatasaray and Trabzonspor fans opined that FB players provoked TS fans with their actions during the game. The majority of fans (BJK, FB, and GS) agreed that FB players were justified in their reactions to incidents during the match. Additionally, most fans (BJK, GS, and TS) expressed that the match should have been postponed due to the events that transpired. It was found that factors such as losing the championship, statements by media commentators, lack of security, and referee inadequacies played a significant role in creating tension between the two teams (as agreed by BJK, FB, and GS fans). Fans also identified shortcomings under Law No. 6222, emphasizing that necessary penalties were not imposed, the penalties were not deterrent, fans were not thoroughly searched at stadium entrances, and there were managerial and security deficiencies. To prevent violence in sports, fans proposed the following measures: thorough searches at stadium entrances, strict enforcement of sanctions and penalties, increased security measures, better training for referees, imposing penalties on players or commentators who incite fans, and hosting matches in neutral cities.

Keywords: Football, Sports, Violence, Fans

GİRİŞ

Günümüzde spor, yalnızca sağlıklı bir yaşam sürdürme veya eğlenme amacı taşımaktan çıkmış, aynı zamanda profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Sporun geniş kitlelere ulaşması ve ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip olması, sporcuların başarıya ulaşma gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, bireylerin çeşitli malzemelere, yöntemlere veya uygulamalara yönelmelerine zemin hazırlamıştır (Şenel ve ark., 2004).

Sporun ana hedefi, insanların fiziksel beceri ve yeteneklerini belirli kurallar çerçevesinde kullanarak onlara yarışma, eğlenme, dinlenme ve oyun deneyimini yaşatmaktır. Başlangıçta sadece oyun ve dinlenme amaçlı yapılan spor, zamanla yarışma ve rekabet unsurlarını da bünyesine katmıştır (Talimciler, 2015). Nitekim bu süreçte sporun geniş kitlelere ulaşmasında medya etkin rol oynamıştır.

Medya, bir temsil sistemi olarak kişilere, gruplara, olaylara ve genel olarak yaşadığımız kültürel gerçekliğe ilişkin anlam dünyaları inşa eder. Medyanın temsil ettiği boyutlar; toplumdaki birey ve gruplardan, farklı yaşam biçimleri ve kültürlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsar (Taş, 2017). Medya, sporu geniş kitlelere tanıtarak yaymakta ve insanların spora olan ilgisini artırmaktadır. Medya sayesinde, birçok kişi daha önce hiç duymadığı ya da görmediği spor dallarıyla tanışmakta ve zamanla bu sporları izlemeye, ilgilenmeye hatta katılmaya başlamaktadır (Uçar, 2010).

Spor medyasının kendine özgü bir dili olmakla birlikte özellikle sporla ilgili haberlerde kullanılan dil, genellikle daha özgürdür. Spor medyasının dilinde, bazen daha fazla esneklik ve farklılık olabilmektedir (Özsoy, 2011). Araştırmalar, gençlerin spor medyasını yoğun bir şekilde takip ettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, spor medyasının rolünü ve sorumluluğunu daha da önemli bir konuma taşımaktadır. Sporun özünde barış ve dostluk bulunurken, olumsuz kavramların bu alanda yaygınlaşmaması için spor medyasının önemli bir sorumluluk üstlendiği açıktır. Spor medyasını temsil eden yöneticiler ve yazarların, futbolla ilgili haberleri aktarırken daha barışçıl ve yapıcı bir dil kullanmaya özen göstermesi gerekmektedir (Mil ve Şanlı, 2015). Aynı zamanda rakip takım oyuncularının ve taraftar kitlesinin dostluk ve kardeşlik çerçevesi içerisinde hareket etmesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle sporun tüm paydaşlarının, sporda istenmeyen tutum ve davranışların yaşanmaması amacıyla dikkat etmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada Fenerbahçe-Trabzonspor maç sürecinde yaşanan olaylara ilişkin taraftar görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada 17.03.2024 tarihinde Fenerbahçe-Trabzonspor maç sürecinde yaşanan olaylara ilişkin taraftar görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışma nitel araştırma desenleri kapsamında yer alan fenomenoloji desenindedir.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini futbol taraftar kitlesi oluşturmakta olup, örneklem grubu 4 taraftar (FB, BJK, GS, TS) kapsamındadır. Çalışmada örneklem grubu ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmadaki ölçüt ise katılımcıların FB, BJK, GS ve TS taraftarı olması koşuludur.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 08/11/2024 tarihli 108.01-226159 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır. Veri toplama aracı olarak Sabah ve Uçar (2024), tarafından 7 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Verilerin analizi Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Alınan izinler doğrultusunda çalışmada futbol taraftarlarıyla yüzyüze görüşmeler yürütülmüştür. Çalışmada veriler araştırmacı Sabah ve Uçar (2024), tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla elde edilmiştir. Veriler, Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilmek ve fark edilmeyen kavram ve temaların keşfedilmesi durumu olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242). Verilerin çözümlenmesi sonucunda kod ve tema listesi oluşturulmuş ve kodlar uygun temalara atanmıştır.

BULGULAR

Aşağıda belirtilen tabloda nitel veri analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Futbol taraftarlarına ilişkin demografik bilgileri

	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Gelir Düzeyi	Tuttuğu Takım	Takım Tutma Sebebi
K1	23	Erkek	Önlisans	Düşük	BJK	Sporcu
K2	24	Erkek	Lisans	Orta	FB	Arkadaş
K3	26	Erkek	Lisansüstü	Orta	GS	Arkadaş
K4	38	Erkek	Lisansüstü	Orta	TS	Aile

Tablo 1'de taraftarların demografik bilgilerine yer verilmiştir. Çalışmaya katılan futbol taraftarlarının yaş aralığı 23 ve 38 arasında değişkenlik göstermektedir. Önlisans, Lisans ve Lisansüstü düzeyde eğitim durumuna sahip olan taraftar grubunun gelir düzeyi çoğunlukla orta seviyededir. Son olarak taraftar grubunun takım tutma nedenleri incelendiğinde ise Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarlarının arkadaş grubundan, Beşiktaş taraftarının futbol oyuncusundan, Trabzonspor taraftarının ise aileden kaynaklı olarak takımlarını tuttukları belirlenmiştir.

Tablo 2: Maç sürecinde taraftarların, futbolcuları tahrik etme durumuna ilişkin taraftar görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Tahrik	Node	Taraftar	28	Su şişesi Yabancı Madde FB Yedek kalecisinin hareketi FB skoru 2 yaptığında tahrikler arttı Çakmak ve bozuk para atıldı Bazı FB oyuncularının hareketleri Bazı FB'li futbolculara taraftarı kışkırttı
Reports				

Tablo 2'de maç sürecinde taraftarların, futbolcuları tahrik etme durumuna ilişkin taraftar görüşleri alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda; Beşiktaş ve Fenerbahçe taraftarları; Trabzonspor taraftarlarının Fenerbahçe futbolcularını maç sürecinde kışkırttıklarını, su şişesi, çakmak, bozuk para vb. yabancı maddeleri sahaya attıklarını belirtmektedirler. Öte yandan Galatasaray ve Trabzonspor taraftarları ise FB oyuncularının hareketleri ile maç sürecinde Trabzonspor taraftarlarını kışkırttıkları şeklinde görüşlerini bildirmektedirler.

Tablo 3: TS taraftarlarının sahaya inmesi durumunda FB futbolcularının tepkisine ilişkin taraftar görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Tepki	Node	Taraftar	29	Profesyonel sporcular kontrollü olmalı

				Sporcular kendisini savunmak zorunda kaldı FB sporcusu tepkisinde haklı Kendisini koruyor En doğal hakkı FB tepkisinde haklı Kime saldırılırsa kendini savunur FB futbolcularının müdahalesi yanlıştı
Reports				

Tablo 3'te TS taraftarlarının sahaya inmesi durumunda FB futbolcularının tepkisine ilişkin taraftar görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda; BJK, FB ve GS taraftarları maç sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak, FB oyuncularının tepki göstermesinde haklı olduklarını kendilerini savunmak zorunda kaldıkları şeklinde görüşlerini belirtirken; TS taraftarı ise FB futbolcularının müdahalesinin yanlış olduğu şeklinde görüş belirtmektedir.

Tablo 4: Maçın ertelenme durumuna ilişkin taraftar görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Maçın Ertelenmesi	Node	Taraftar	23	Kesinlikle ertelenmeliydi Devre arası güvenlik önlemleri arttırılmalıydı Teknik heyet taraftarları sakinleştirebilirdi Kesinlikle ertelenmeliydi Taraftarlar sakinleştirilip devam edilmeliydi Maç ertelenmeliydi Daha çok polis olmalıydı
Reports				

Tablo 4'te müsabaka sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak maçın ertelenme durumuna ilişkin taraftar görüşleri alınmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda; BJK, GS, TS taraftarları maçın ertelenmesi gerektiğini belirtirken; FB taraftarı maçın ertelenmemesi gerektiğini ancak teknik heyetin devre arasında taraftarı sakinleştirmesi ve güvenlik önlemlerini arttırması gerektiği şeklinde görüşlerini bildirmiştir.

Tablo 5: Maç süreci ve sonrası çıkan olayların nedenlerine ilişkin taraftar görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Maç Süreci ve Sonrası Olaylar	Node	Taraftar	29	Rekabet Geçmiş meseleler Yorumcular, Güvenlik ve hakem yetersizliği

				Şampiyonluk kaybetme Hakem heyetinin süreci yönetememesi Futbolcuların tutumu FB futbolcularının kışkırtması Tüm passoliglere bilet satışı olması TS taraftarı olmayanlarında stada girmesi
Reports				

Tablo 5'te maç süreci ve sonrası çıkan olayların nedenlerine ilişkin taraftar görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda BJK, FB, GS taraftarları; sporda istenmeyen bu olayların iki takım arasında geçmişten gelen konulardan kaynaklı olduğu, şampiyonluk kaybetme, medya yorumcuları, güvenlik ve hakem yetersizliğinden kaynaklı konuların bu durumu tetiklediği şeklinde görüşlerini belirtmektedirler. Öte yandan TS taraftarı ise FB futbolcularının taraftarları kışkırtması, Tüm passoliglere bilet satışı olması TS taraftarı olmayanlarında stada girmesinden kaynaklı olarak şiddet olaylarının yaşandığı şeklinde görüş bildirmiştir.

Tablo 6: 6222 sayılı kanun kapsamında yaptırımlara ilişkin taraftar görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
6222 Sayılı Kanun ve Yaptırımlar	Node	Taraftar	25	Cezalar verilmiyor Caydırıcı olmuyor Stat girişinde detaylı arama yapılmıyor Üst düzey güvenlik önlemleri alınmıyor Yönetimin ve güvenliğin eksikliği Politik, siyasi, sosyoloji sebepler Taraftarların FB kini
Reports				

Tablo 6'da 6222 sayılı kanun kapsamında yaptırımlara ilişkin taraftar görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda taraftarlar; gereken cezaların verilmediği ve cezaların caydırıcı olmadığı, stat girişlerinde taraftarların detaylı aranmadığı, yönetimsel eksikliğin olduğu, yeterince güvenlik önlemlerinin alınmadığı, TS taraftarlarının FB kini, politik, siyasi, sosyoloji sebeplerin bu durumların yaşanmasında etkin rol aldığı şeklinde görüş bildirmektedirler.

Tablo 7: Sporda şiddetin önlenmesine ilişkin taraftar önerileri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Çözüm Önerileri	Node	Taraftar	51	Stat girişlerinde detaylı aramalar yapılmalı Yaptırımlar artırılmalı Cezalar verilmeli

	Güvenlik önlemlerinin arttırılması Hakemlerin daha eğitimli olması Taraftarı kışkırtan futbolcu ve yorumculara ceza verilmesi Saha içi ve dışında güvenlik arttırılmalı Sahaya yakın kısımlara ek korumalık konulması (file, korkuluk Taraftarların hepsi xr gibi cihazlardan geçmeli Müsabakanın tarafsız oynanması Müsabakanın başka şehirde oynanması

Reports

Tablo 7'de sporda şiddetin önlenmesine ilişkin taraftar önerileri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda taraftarlar; stat girişlerinde aramaların detaylı olması, yaptırımların uygulanması ve gerekli cezaların verilmesi, güvenlik önlemlerinin arttırılması, hakemlerin daha eğitimli olması, taraftarı kışkırtan futbolcu veya yorumculara gerekli cezaların verilmesi, müsabakaların başka şehirlerde oynanması şeklinde görüş ve önerilerini bildirmektedirler.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Fenerbahçe-Trabzonspor maç sürecinde yaşanan olaylara ilişkin taraftar görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada verilerin analizi sonucuna ilişkin aşağıda bilgilere yer verilmiştir.
Beşiktaş ve Fenerbahçe taraftarları; Trabzonspor taraftarlarının Fenerbahçe futbolcularını maç sürecinde kışkırttıkları; Galatasaray ve Trabzonspor taraftarlarının ise FB oyuncularının hareketleri ile maç sürecinde Trabzonspor taraftarlarını kışkırttıkları şeklinde görüşlerine sahip oldukları belirlenmiştir.

Çalışmada taraftarların çoğunun (BJK, FB ve GS) maç sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak, FB oyuncularının tepki göstermesinde haklı oldukları görüşünde oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmada taraftarların çoğunun (BJK, GS, TS) maç sürecinde yaşanan olaylardan kaynaklı olarak müsabakanın ertelenmesi gerektiği görüşünde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çalışmada taraftarların çoğunun (BJK, FB, GS); şampiyonluk kaybetme, medya yorumcularının söylemleri, güvenlik ve hakem yetersizliğinden vb. konuların iki takım arasında gerginliğin yaşanmasında etkin rol oynadığı görüşünde oldukları belirlenmiştir. TS taraftarının ise FB futbolcularının taraftarları kışkırtması, tüm passoliglere bilet satışı olması, TS taraftarı olmayanlarında stada girmesinden kaynaklı olarak şiddet olaylarının yaşandığı şeklinde görüş bildirmiştir.

Çalışmada taraftar grubu, 6222 sayılı kanun kapsamında gereken cezaların verilmediği ve cezaların caydırıcı olmadığı, stat girişlerinde taraftarların detaylı aranmadığı, yönetimsel ve

güvenlik konusunda eksikliğin olduğu, TS taraftarlarının FB kini, politik, siyasi, sosyoloji sebeplerin bu durumların yaşanmasında etkin rol aldığı şeklinde görüşlerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada taraftarlar sporda şiddet olaylarının önlenmesi amacıyla; stat girişlerinde aramaların detaylı olması, yaptırımların uygulanması ve gerekli cezaların verilmesi, güvenlik önlemlerinin arttırılması, hakemlerin daha eğitimli olması, taraftarı kışkırtan futbolcu veya yorumculara gerekli cezaların verilmesi, müsabakaların başka şehirlerde oynanması şeklinde önerilerinin olduğu belirlenmiştir.
Yürütülen çalışmada, taraftar grubunun maç sürecinde yaşanan olaylara ve sporda şiddet durumuna dair algılarının birbirinden farklı olduğu gözlemlenmektedir. Başka bir ifadeyle taraftarların maç süreçlerinde yaşanan olaylara ve sporda şiddet olgusuna dair farklı bakış açılarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Özellikle Trabzonspor, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray taraftarlarının olaylara bakışındaki farklılıklar, Türkiye'de futbolun duygusal ve sosyolojik boyutlarını anlamamız açısından önemli bulgular sunmaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan yola çıkara aşağıda önerilere yer verilmiştir.

Maç sırasında güvenlik kameralarının etkin kullanılması.

Güvenlik personelinin sayısının artırılması

6222 sayılı kanun çerçevesinde caydırıcı cezaların eksiksiz uygulanması.

Karar alma süreçlerinde tarafsızlık ve adaletin sağlanması için teknoloji desteklerinin (VAR gibi) daha etkin kullanılması.

Sporda şiddeti durumunu tetikleyen kişi veya kurumlara hızlı ve etkili yaptırımların getirilmesi.

Kulüp yöneticileri ve federasyon arasında toplantılar yapılarak krizlerin önlenmesine ilişkin çözüm önerilerinin oluşturulması.

Gerginliklerin yüksek olduğu ve şiddet olaylarının yaşanabileceği öngörülen müsabakaların tarafsız bölgelerde oynanması.

Sporda şiddeti artırıcı içeriklerin denetim altına alınması ve futbol taraftarlarına yönelik eğitim çalışmalarının düzenlenmesi

KAYNAKÇA

Özsoy, S. (2011). Spor gazetelerinin başlıklarında militarist ve şiddet içerikli metaforlar. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi,* 1(1).

Şenel, Ö., Güler, D., Kaya, İ., Ersoy, A., ve Kürkçü, R. (2004). Farklı ferdi branşlardaki üst düzey türk sporcuların ergojenik yardımcılara yönelik bilgi ve yararlanma düzeyleri. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 2(2*), 41-47.

Talimciler, A (2015). *Sporun sosyolojisi sosyolojinin sporu*. Bağlam Yayıncılık, Ankara

Taş, Oğuzhan, (2017), İletişim, medya ve kültür. Ütopya Yayınevi, Ankara

Uçar, M. (2010). *Medya ve spor ilişkisi: Etkileri ve yönlendirme gücü*. Spor Yayınları

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin.

Mil, H., & Şanlı, S. (2015). Sporda şiddet ve medya etkisi: bir maçin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(55), 231-247.

SPOR VE SOSYAL MEDYA: BİLGİ KAYNAĞI MI? BİLGİ KİRLİLİĞİ Mİ?

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gökhan BAŞ
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor
ORCİD: 0009-0002-7752-4198

Doç. Dr. Seda SABAH
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor
ORCİD: 0000-0002-7386-0314

Özet

Bu çalışma, spor kapsamında sosyal medyada yer alan içeriklerin, bilgi kaynağı ya da bilgi kirliliğine sebebiyet verip vermediğine ilişkin incelenmesi amacını taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin bir çeşidi olan fenomenoloji deseninden yararlanılmıştır. Çalışmanın evrenini sosyal medyada spor kapsamında yer alan içerikleri aktif olarak takip eden bireyler oluşturmakta olup; örneklem grubu ise 9 katılımcı kapsamındadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak Sabah ve Baş (2024), tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Görüşme sürecinde veri kaybına sebebiyet vermemek için ses kaydı alınmış olup yazıya dökümü gerçekleştirilmiştir. Aktarımı gerçekleştirilen veriler Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesi sonucunda kod ve tema listesi oluşturulmuştur. Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çoğunlukla paylaşılan bilgileri sorguladıklarını (farklı kaynaklara bakma, teyid etme, deneme, gözlemleme, tanınmayan kişiler vb.); içerik üreticilerinin koçluk belgesi olması gerektiğini; çoğunluğunun pazarlama stratejisine katıldığı; çıkarılan model ve markaları kullandığı, ek takviyelerden indirimli faydalandıkları, kıyafet, pre-workoutlar ve protein tozları kullandığı belirlenmektedir. İlaveten katılımcıların çoğunluğunun içerik üreticilerinin hareketlerini uyguladığı; besin değeri yüksek olan, sağlıklı ve pratik tarifler, fresh salata çeşitleri, kek, diyet tatlı tarifleri ve doyurucu tarifler vb. beslenme önerilerini dikkate aldıkları; anabolik ilaç kullanımını ise riskli buldukları için kullanmadıkları belirlenmektedir. Tüm bunlara ek olarak sosyal medyadaki içeriklerin katılımcıların çoğunluğunun motivasyon durumunu olumlu yönde etkilediği; kendi gelişimlerini ise sosyal medyada paylaştıkları belirlenmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında spor konusunda sosyal medyanın etkin rol oynadığı, bilgi alışverişinde önemli bir araç olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmelerinde sosyal medyada paylaşılan bilgilerin doğruluğunu sorgulamanın ve güvenilir kaynaklara başvurmanın kritik olduğu açıktır. Bu bağlamda içerik üreticilerinin profesyonel yeterliliklerinin ve etik sorumluluklarının arttırılması, sosyal medya kullanıcılarının daha bilinçli seçimler yapmasına yardımcı olabilir.

Anahtar kelimeler: Medya, Sosyal medya, Spor

Sports and Social Media: Information Source or Misinformation?

Abstract

This study aims to examine whether the content related to sports on social media serves as a source of information or contributes to misinformation. For this purpose, the study did not use phenomenology, a type of qualitative research method. The population of the study consists of individuals who actively follow sports-related content on social media, and the sample group includes 9 participants. Semi-structured interview forms, prepared by Sabah and Baş (2024),

were used as the data collection tool. During the interview process, to prevent data loss, audio recordings were made and transcribed. The transcribed data were analyzed using the content analysis method in the Nvivo program. A list of codes and themes was created as a result of the data analysis. The analysis of the obtained data revealed that most participants questioned the shared information (e.g., cross-referencing, verification, experimentation, observation, relying on unfamiliar individuals); they believed that content creators should have coaching certifications; most of them participated in marketing strategies; they used the promoted models and brands, benefited from discounted supplements, and used items such as clothing, pre-workouts, and protein powders. Additionally, it was found that most participants followed the actions of content creators; considered nutrition recommendations like high-nutrient, healthy, and practical recipes, fresh salad varieties, cakes, diet desserts, and filling meal suggestions; and did not use anabolic drugs, as they considered them risky. Moreover, it was determined that the content on social media positively affected the motivation of most participants, and they shared their progress on social media. In light of all these findings, it is observed that social media plays an active role in the field of sports and is an important tool for information exchange. On the other hand, it is clear that it is crucial for individuals to question the accuracy of the information shared on social media and to refer to reliable sources in maintaining a healthy lifestyle. In this context, increasing the professional qualifications and ethical responsibilities of content creators could help social media users make more informed choices.

Keywords: Media, Social Media, Sports

GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile beraber geleneksel medya yerini yeni medyaya teslim etmiştir. Bunda yeni medyaya dair uygulamaların kullanımda sağladığı kolaylıklar, ulaşılabilirlik ve karşılıklı iletişimde anlık bildirim sağlaması gibi özellikler etken olmuştur (Baysal ve Kayacan, 2022). Teknolojik gelişmelerin insana olan yansımalarının en görünür unsurlarından biri olan sosyal medyanın kullanıcıların hayatlarında önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Sosyal medya 21.Yüzyılda standart bir insanın günlük yaşamını neredeyse onsuz hayal edemeyeceği bir seviyeye gelmiştir (Parasnis, 2022). İnsanların bu kadar etkin bulunduğu bu alan zamanla kendi ekonomisini yaratmıştır.

Dünya genelinde 2022 yılında 16.4 milyar dolar olan sosyal medya pazarlama sektörünün ilerleyen yıllarda büyümeye devam edeceği ve bunun yansıması olarak kişiler arası yaygınlaşması ve içerik yönünden zenginleşmesi beklenmektedir (Influencermarketing Hub Kıyaslama Raporu, 2023). Bu büyümenin etkisiyle sosyal medya da paylaşım yapan kişiler arasında bir rekabet ortamı meydana gelmiştir (Djafarova ve Rushworth, 2017).

Kişilerin sosyal medyadaki diğer içerik üreticilerinden sıyrılmak ve ön plana çıkmak adına kendilerinden yorum katarak paylaşım yaptığı çeşitli alanlar olduğu görülmektedir. Sosyal medya fenomenlerinin uzmanlaştığı içerik temaları ise makyaj, gezi, fitness, fotoğrafçılık gibi alanlardır (Yurttaş, 2010).

Sosyal medyanın son zamanlardaki popülaritesiyle birlikte fitness sektöründe yeni bir meslek olan fitness içerik üreticileri ortaya çıkmıştır (Skolova ve Perez, 2021). Fitness içerik üreticileri sporu etkileyen faktörlere dair de paylaşım yaptıklarından dolayı sosyal medyada bu tema üzerinde bir zenginlik oluşturdukları söylenebilir. Araştırmalar sağlıklı yaşam özelinde sosyal

medya kullanımının çevrimiçi egzersiz uygulamaları, birden fazla profesyonel egzersiz eğitmenine direkt erişim, farklı egzersiz planlarına ulaşmanın yanı sıra fitness yöntem ve metotları, beslenme gibi konulara dair önemli bir içerik havuzu sağladığını göstermiştir (Jong ve Drummond, 2020). Covid-19 salgını ile beraber sağlıklı yaşama dair sosyal medya paylaşımları odak merkezine oturmuş ve aynı zamanda bu sektördeki etkileyicilerin ön plana çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

Sosyal medya üzerinde geniş takipçi kitlelerine ulaşan fitness influencerlarının toplum sağlığı üzerinde etkisi olduğu kanıksanamaz bir gerçek haline gelmiştir. Geniş kitlelere hitap ettikleri göz önüne alındığında sosyal medyadaki spor içerik üreticilerinin sağlık davranışlarını etkileyebilecek bir sağlık iletişimcisi türü olduğu söylenebilir (Waters ve Hawkins, 2018; Zhou ve Krishnan, 2019). Büyüyen spor içerikli sosyal medya hesapları; içerikleri, tavsiyeleri ve yönlendirmeleriyle bu alandaki bilgi doğruluğuna dair sorgulamaları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada ise spor ve sosyal medya kümesinde bilgi kirliliğinin çeşitli boyutlardan ele alınması hedeflenmiştir. Literatürde sosyal medya ve sporun kesiştiği kümelerde, ekonomik boyuta dair çalışmaların çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, kullanıcıların bakış açısından içerik üreticilerin yansımasını gösteren çalışmalara dair bir boşluk olduğu izlenimine varılmıştır. Dünya üzerindeki sosyal medya kullanım miktarı düşünüldüğünde, toplum sağlığı üzerinde etki yaratabilecek spor, fitness, beslenme gibi temalar üzerinden içerik üreten sosyal medya hesaplarının çeşitli yönlerden değerlendirilmesi gerektiği ve akademik olarak bu alandaki çalışmaların önemli bir bilimsel içerik olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, spor kapsamında sosyal medyada yer alan içeriklerin, bilgi kaynağı ya da bilgi kirliliğine sebebiyet verip vermediğine ilişkin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinin bir çeşidi olan fenomenoloji deseninden yararlanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini sosyal medyada spor kapsamında yer alan içerikleri aktif olarak takip eden bireyler oluşturmakta olup; örneklem grubu ise 9 katılımcı kapsamındadır. Çalışmada örneklem grubu ölçüt örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmadaki ölçüt ise çalışmaya katılan katılımcıların spor konulu içerikleri sosyal medyada aktif olarak takip etmesi koşuludur.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın yürütülmesi hususunda, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu tarafınca 108.01-192056 sayılı etik kurul kararı ile onay alınmıştır. Araştırmada, spor kapsamında sosyal medyada yer alan içeriklerin, bilgi kaynağı ya da bilgi kirliliğine sebebiyet verip vermediğine ilişkin incelenmesi amacıyla Sabah ve Baş (2024), tarafından 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada sosyal medyadaki spor haberlerini aktif olarak takip eden katılımcılarla, nitel veri toplama araçlarından biri olan görüşme yolu ile veriler toplanmıştır. Katılımcılarla görüşmeler araştırmacı Sabah ve Baş (2024), tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla yürütülmüştür. Görüşme sürecinde veri kaybına sebebiyet vermemek için ses kaydı alınmış olup yazıya dökümü gerçekleştirilmiştir. Aktarımı gerçekleştirilen veriler Nvivo programında içerik analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin çözümlenmesi sonucunda kod ve tema listesi oluşturulmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen verilerin analiz sürecine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Aşağıda belirtilen tablolarda nitel veri analiz sonuçlarına ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Düzeyi	Gelir Düzeyi	Meslek
K1	22	Erkek	Üniversite Öğrencisi	Orta	Çalışmıyor
K2	23	Erkek	Üniversite Öğrencisi	Orta	Çalışmıyor
K3	23	Erkek	Üniversite Öğrencisi	Orta	Çalışmıyor
K4	25	Erkek	Üniversite Öğrencisi	Düşük	Çalışmıyor
K5	24	Erkek	Üniversite Öğrencisi	Düşük	Çalışmıyor
K6	24	Kadın	Lisans Mezunu	Düşük	Avukat
K7	24	Erkek	Lisans Mezunu	Yüksek	Asker
K8	24	Kadın	Üniversite Öğrencisi	Orta	Çalışmıyor
K9	21	Kadın	Üniversite Öğrencisi	Orta	Çalışmıyor

Tablo 1'de katılımcılara ilişkin demografik bilgiler yer almaktadır. Çalışma; 2 kadın, 7 erkek olmak üzere toplam da 9 kişi kapsamında yürütülmüştür. Çoğunlukla orta gelir durumuna sahip katılımcıların 7'si üniversite öğrencisi, 2'si lisans mezunudur. Meslek açısından incelendiğinde ise katılımcıların çoğunluğunun çalışmadığı, diğer katılımcların ise asker ve avukat olduğu belirlenmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların sosyal medya içeriklerini sorgulama durumuna ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Bilgi Sorgulama	Node	Takipçiler	26	Deniyorum Gözlemliyorum Tecrübeli insanları sorgulamıyorum Bilindik olmayanları sorguluyorum Araştırıyorum Uyguluyorum Denenmiş mi diye araştırıyorum Beslenmeyi sorguluyorum Sorgulamıyorum Farklı kaynaklara bakıyorum Teyid ediyorum Araştırdıkça güvenilir kaynaklara yöneliyorum
Reports				

Tablo 2'de katılımcıların spor kapsamında sosyal medya içeriklerini sorgulama durumuna ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çoğunlukla paylaşılan bilgileri sorguladıkları (farklı kaynaklara bakma, teyid etme, deneme, gözlemleme, tanınmayan kişiler vb.) belirlenmiştir. Öte yandan katılımcılardan biri tecrübeli insanları sorgulamadığını bildirirken; diğer bir katılımcı ise hiç sorgulamadığını ifade etmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların takip ettikleri içerik üreticisinin pazarlama stratejisine katılma durumuna ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Pazarlama Stratejisi	Node	Takipçiler	28	Markalar Kodlar Giyim markaları Ek takviyelerden indirimli faydalanma Protein tozları ve pre-workoutlar Güvenilir sporcuların paylaşımları Tavsiyeler Tavsiyeleri görüyorum ama katılmıyorum Model Ürünü kimin ve ve kaç kişinin aldığı
Reports				

Tablo 3'te katılımcıların takip ettikleri içerik üreticisinin pazarlama stratejisine katılma durumuna ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çoğunluğunun (8 kişi) pazarlama stratejisine katıldığı; çıkarılan model ve markaları kullanma, ek takviyelerden indirimli faydalanma, kıyafet, pre-workoutlar ve protein tozları kullanma şeklinde görüşlerini bildirmektedirler.

Tablo 4: İçerik üreticisinin koçluk belgesi olup olmaması durumuna ilişkin katılımcı görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Güvenirlik	Node	Takipçiler	20	Güncel bilgi, doğruluk, tecrübe, kalite, donanım 10 yılını geçirme Profesyonel sporcu olma Tecrübeyi koçlukla tasdikleme Belge olmalı Önemli değil Sorgularım
Reports				

Tablo 4'te içerik üreticisinin koçluk belgesi olup olmaması durumuna ilişkin katılımcı görüşleri yer almaktadır. Elde elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çoğunluğu (5 kişi) içerik üreticisinin koçluk belgesi olması gerektiğini bildirmiştir. Katılımcılardan 3 kişi ise profesyonel sporcuları sorgulamadıklarını bu süreçte güncel bilgi, doğruluk, tecrübe, kalite, donanım gibi husuların önemli olduğunu ifade etmiştir. Bunlara ek olarak katılımcılardan sadece biri içerik üreticisinin koçluk belgesi olup olmaması durumunun kendisi için önemli olmadığını belirtmektedir.

Tablo 5: İçerik üreticilerin hareketlerini uygulama durumuna ilişkin katılımcı görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Hareketleri Uygulama	Node	Takipçiler	37	Antrenmanda uyguladığım hareketler var Verim aldığım hareketler var Zarar vermeyecek hareketleri uygularım Çok faydasını görüyorum Belli bölgeler için video izler ve uygularım Özellikle karın kası hareketlerini uygularım Genellikle karma yapıyorum Verim almazsam değiştiririm Bilgisiz olduğum süreçte uyguladım
Reports				

Tablo 5'te içerik üreticilerin hareketlerini uygulama durumuna ilişkin katılımcı görüşleri yer almaktadır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çoğunluğu (8 kişi) hareketleri uyguladığını (karın kası, karma çalışmalar, antrenman programında kullanma vb.) ve bu uygulamalardan verim aldıklarını ifade etmiştir. Katılımcılardan sadece biri spor konusunda yeterli ölçüde bilgili olmadığı süreçte uyguladığını belirtmektektedir.

Tablo 6: İçerik üreticilerinin beslenme önerilerini uygulama durumuna ilişkin katılımcı görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text

Beslenme Önerilerini Uygulama	Node	Takipçiler	39	Besin değeri yüksek tarifler Özellikle kek tarifleri Diyette olduğumda tatlı tarifleri Sağlıklı ve pratik tarifler Özellikle sabah ve öğlen öğünlerinin tarifleri Kilo verme döneminde uguluyorum Protein tozu ve kek tarifleri Pirinç unu, yulaf tarifleri Doyurucu tarifler Fresh salata çeşitleri
Reports				

Tablo 6'da içerik üreticilerinin beslenme önerilerini uygulama durumuna ilişkin katılımcı görüşleri yer almaktadır. Elde elde edilen verilerin analizi sonucunda katılmcıların içerik üreticilerinin önerilerini uyguladıkları özellikle; besin değeri yüksek olan, sağlıklı ve pratik tarifler, fresh salata çeşitleri, pirinç unu, yulaf tarifleri, kek, diyet tatlı tarifleri ve doyurucu tarifleri dikkate aldıkları tespit edilmektedir.

Tablo 7: Sosyal medyadaki anabolik ilaç kullanımına ilişkin katılımcı görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Sosyal Meyda Paylaşımı	Node	Takipçiler	38	Beni yöneltmedi Tavsiye etmiyorum Sürecin sonunu biliyorum Risk sebebiyle kullanmıyorum Ergen bireyleri teşvik edebilir Çocukları olumsuz etkileyebilir Yönelmek istedim ama riskli İlgimi çekiyor ama doğallıktan yanayım Bu konuda önyargılıyım Sağlıksız olduğu için kullanmıyorum Sağlıklı bir şekilde yavaş ilerliyorum
Reports				

Tablo 7'de sosyal medyadaki anabolik ilaç kullanımına ilişkin katılımcı görüşleri yer almaktadır. Elde elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların tamamı anabolik ilaç kullanmadığını bildirirken; riskli ve zararlı olduğu, çocukları ve ergenleri olumsuz etkileyebileceği şeklinde görüşlerini ifade etmektedirler.

Tablo 8: Sosyal medyadaki içeriklerin motivasyon durumuna etkisine ilişkin katılımcı görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Motivasyon	Node	Takipçiler	23	Geçici etkiler Anlık şevk Sosyal medya yorumları

				Beslenme ve antrenman programları Before/after paylaşımları Şarkılarla çalışırken atılan videolar Onlar gibi olabilmek Bilgisizlikten kaynaklı etkilenme
Reports				

Tablo 8'de sosyal medyadaki içeriklerin motivasyon durumuna etkisine ilişkin katılımcı görüşleri yer almaktadır. Elde elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çoğunluğu (7 kişi) içeriklerin motivasyon durumlarını olumlu yönde etkilediklerini (onlar gibi olma isteği, before/afret paylaşımları, yorum vb.) bildirirken; diğer katılımcılar bilgisiz olduğu süreçte bu içeriklerden etkilendiklerini ve bu durumun geçici olduğu şeklinde görüşlerini belirtmektedirler.

Tablo 9: Katılımcıların sporla ilgili ilerlemelerini sosyal medyada paylaşma durumuna ilişkin görüşleri

Name	Node Type	Name	Coded Words	Coded Text
Sosyal Medya Paylaşımı	Node	Takipçiler	32	Wp üzerinden paylaşıyorum Olumlu ve olumsuz dönütler etkiliyor Yorumlar beni teşvik eder Gelişimimi görmek mutlu eder Arkadaş grubuma atarım Sosyal medyada fotoğraf paylaşmam Pozitif dönütler beni geliştirir Olumsuz dönütler beni ileriye götürür
Reports				

Tablo 9'da katılımcıların sporla ilgili ilerlemelerini sosyal medyada paylaşma durumuna ilişkin görüşleri yer almaktadır. Elde elde edilen verilerin analizi sonucunda üç katılımcının sosyal medyada bir paylaşım yapmadığ belirlenirkenı; diğer katılımcıların ise yapılan yorumların kendisini teşvik ettiği, gelişimlerini görmekten mutlu oldukları, wp üzerinden özellikle arkadaş gruplarına paylaşım yaptıkları, pozitif ya da olumsuz dönütlerin gelişimlerine katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların spor kapsamında sosyal medya içeriklerini sorgulama durumuna ilişkin görüşleri yer almaktadır. Katılımcıların çoğunlukla paylaşılan bilgileri sorguladıkları (farklı kaynaklara bakma, teyid etme, deneme, gözlemleme, tanınmayan kişiler vb.); içerik üreticilerinin koçluk belgesi olması gerektiğini; çoğunluğunun pazarlama stratejisine katıldığı; çıkarılan model ve markaları kullandığı, ek takviyelerden indirimli faydalandıkları, kıyafet, pre-workoutlar ve protein tozları kullandığı belirlenmektedir. İlaveten katılımcıların çoğunluğunun içerik üreticilerinin hareketlerini uyguladığı; besin değeri yüksek olan, sağlıklı ve pratik tarifler, fresh salata çeşitleri, kek, diyet tatlı tarifleri ve doyurucu tarifler vb. beslenme önerilerini dikkate aldıkları; anabolik ilaç kullanımını ise riskli buldukları için kullanmadıkları belirlenmektedir. Tüm bunlara ek olarak sosyal medyadaki içeriklerin

katılımcıların çoğunluğunun motivasyon durumunu olumlu yönde etkilediği; kendi gelişimlerini ise sosyal medyada paylaştıkları belirlenmektedir.

Yapılan literatür taramaları sonucunda spor ve medya alanında sosyal medya ve içerik üreticilerine dair çalışmaların azlığı göze çarpmakla beraber bazı başlıkların ise bütüncül şekilde değerlendirilmediği görülmüştür. Çalışmamıza konu olan içerik sorgulama kısmı alanındaki çalışmalar güven başlığı altında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, etkileyici kişilerin kişilik özellikleri kapsamında değerlendirildiği tespit edilmiştir. Çin'de yapılan bir çalışmada sosyal medyada sağlığa ilişkin paylaşımlara olan güvenirlilik düzeyi %14,4 çıkmış ve bu verideki en büyük endişe sebebinin ise profesyonelliğe dair bir güvence olmaması şeklinde belirtilmiştir (Zhang, Wen, Liang ve Lei, 2017). Bunu destekler nitelikte olan bir başka çalışma da sosyal medyada eğitimli uzmanların yanı sıra kendini uzman ilan eden kişilerin varlığından söz edilmektedir (Pilgrim ve Bohnet-Joschko, 2019; De Regt, Montecchi ve Lord Ferguson, 2020).

Katılımcıların içerik üreticilerinin paylaştığı hareketleri uyguladıkları tespit edilmiş olup, pazarlama stratejilerine de katılan bir çoğunluğun olduğu saptanmıştır. Öte yandan sosyal medya içerik üreticilerine dair parasosyal yaklaşımları başlığı altında bu konu ve kapsamında literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Spor içerik üreticilerinin yetkinliğine ilişkin sorduğumuz soruda ise katılımcılar tarafından koçluk belgesinin önemi belirtilmiştir. Fitness etkileyicilerinin güvenirliğini etkileyen faktörler başlıklı 125 kişi üzerinde yapılan bir anket çalışmasında ise kişilerin içerik üreticisine güven duymasında yetkinlik etkisinin az olduğu çıkarımına ulaşılmıştır (Çakır, 2022). Bir diğer çalışma da fitness ve sağlık ile ilgili yetkinliği olmayan içerik üreticilerinin takipçilerinin sağlık ve yaralanma riskleri ile sonuçlanan davranışlar sergilemesine sebep olabilecekleri ifade edilmiştir (Ori, Myre ve Berry, 2019).

Katılımcılarımız beslenmeye dair içerik önerilerini denemektedirler. Bu çıktıya ek olarak Amerika'da yapılmış olan bir çalışmada beslenme ile ilgili yapılan paylaşımın aktaran etkileyicinin uzmanlığından bağımsız olduğu ve bunun kişiler arası bilgi düzeyi farklılığından etkilendiğini öne sürmüştür. Bilgi düzeyi düşük olan kişiler uzmana güvenirken, bilgi düzeyi yüksek olan kişiler bilginin doğruluğuna göre güvenirliğini değerlendirmiştir (Jung, Walsh-Childers ve Kim, 2016).

Anabolik ilaç kullanımı katılımcılarımız tarafından riskli bulunup kullanma taraftarı olmadıklarını ifade etmişlerdir. Spor salonu grupları arasında özellikle genç erkeklerin görüntü ve performans arttırıcı ilaçları kullanması açısından risk altında olduğu gözlemlenmiştir (Sagoe ve Pallesen, 2018). Genç erkeklerin sağlık, beslenme, doping içerikli kararlarında sosyal medyanın etkisi görülmektedir (Hilkens, Cruyff, Woertman, Benjamins ve Evers, 2021). Kişilerin doğal vücut ile medikal destekli vücut arasındaki görsel ayrımı yapmayı bilmediğini ayrıca destek ürünleri olmadan yağsız kas kütlesi elde edebileceklerine dair yanılgı içerisinde oldukları tespit edilmiştir (Aguilar ve Arbaiza, 2021).

Katılımcılarımız sosyal medyadaki içeriklerin motivasyonlarını olumlu yönde etkilediğini ve kendi gelişimlerini sosyal medyada paylaştıklarını dile getirmişlerdir. Bu sonucu destekleyecek şekilde etkileyiciler tarafından Youtube üzerinden yapılan video paylaşımlarının motivasyon

ve sosyal bilgi desteğine ihtiyaç duyan kişilerin egzersiz aktivitelerine yardımcı olmak amacıyla kullanılabileceği düşünülmüştür (Sokolova ve Perez, 2021). Kişilerin aynı sosyal ortamda bulundukları akranlarından gördükleri destek daha iyi bir egzersiz davranışı sürdürmekte olası bir motivasyon olarak görülmüştür (Duncan ve McAuley, 1993).

Tüm bu bilgiler ışığında spor konusunda sosyal medyanın etkin rol oynadığı, bilgi alışverişinde önemli bir araç olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan bireylerin sağlıklı bir yaşam sürmelerinde sosyal medyada paylaşılan bilgilerin doğruluğunu sorgulamanın ve güvenilir kaynaklara başvurmanın kritik olduğu açıktır. Bu bağlamda içerik üreticilerinin profesyonel yeterliliklerinin ve etik sorumluluklarının arttırılması durumu, sosyal medya kullanıcılarının daha bilinçli seçimler yapmasına yardımcı olabilir.

KAYNAKLAR

Aguilar, D., & Arbaiza, F. (2021).The role of fitness influencers in building brand credibility through distorted imagery of healthy living on Instagram.16th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI) (pp. 1-8). IEEE.

Baysal, D., & Kayacan, Ş. (2022). Kilo verme üzerine paylaşımlar yapan bir influencer'ın takipçilerine yönelik netnografik bir inceleme. *Düşünce Dünyasında Türkiz, 13*(63), 105-128.

Çakır, H. Ö. Ö. (2022). Influencer pazarlamasının tüketici güvenine etkisi: Fitness sektörü üzerine bir araştırma. *Anasay, (19)*, 119-135.

De Regt, A., Montecchi, M., & Lord Ferguson, S. (2020). A false image of health: How fake news and pseudo-facts spread in the health and beauty industry. *Journal of Product & Brand Management, 29*(2), 168-179.

Djafarova, E., & Rushworth, C. (2017). Exploring the credibility of online celebrities' Instagram profiles in influencing the purchase decisions of young female users. C*omputers in Human Behavior, 6*8, 1-7.

Duncan, T. E., & McAuley, E. (1993). Social support and efficacy cognitions in exercise adherence: A latent growth curve analysis. *Journal of Behavioral Medicine, 16*(2), 199-218.

Hilkens, L., Cruyff, M., Woertman, L., Benjamins, J., & Evers, C. (2021). Social media, body image and resistance training: Creating the perfect 'me' with dietary supplements, anabolic steroids and SARM's. *Sports Medicine-Open, 7,* 1-13.

Influencer Marketing Hub. (2023). The state of influencer marketing 2023: Benchmark report. https://influencermarketinghub.com/influencer-marketing-benchmark-report/

Jong, S. T., & Drummond, M. J. (2020). Exploring online fitness culture and young females. In Re-thinking Leisure in a Digital Age (pp. 50-62). Routledge.

Jung, E. H., Walsh-Childers, K., & Kim, H. S. (2016). Factors influencing the perceived credibility of diet-nutrition information websites. *Computers in Human Behavior,* 58, 37-47.

Ori, E., Myre, M., & Berry, T. (2019). Who do they think they are? A quantitative content analysis of exercise bloggers and their blogs. *Journal of Exercise, Movement, and Sport (SCAPPS Refereed Abstracts Repository), 51*(1).

Parasnis, E. (2022). The implications of social media for adolescent critical thinking from an information and advertising literacy context: A brief review. *The Serials Librarian, 83*(1), 9-15.

Pilgrim, K., & Bohnet-Joschko, S. (2019). Selling health and happiness: How influencers communicate on Instagram about dieting and exercise. *BMC Public Health,* 19, 1-9.

Sagoe, D., & Pallesen, S. (2018). Androgen abuse epidemiology. *Current Opinion in Endocrinology, *Diabetes and Obesity*, *25*(3), 185-194.

Sokolova, K., & Perez, C. (2021). You follow fitness influencers on YouTube. But do you actually exercise? *Journal of Retailing and Consumer Services, 58,* 102276.

Waters, E. A., & Hawkins, E. (2018). Awareness of health outcomes associated with insufficient physical activity and associations with physical activity intentions and behavior. *Journal of Health Communication, 23*(7), 634-642.

Yurttaş, Ö. U. (2010). Blogların markalar üzerindeki gücü. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 2(8), 107-122.

Zhang, X., Wen, D., Liang, J., & Lei, J. (2017). How the public uses social media WeChat to obtain health information in China: A survey study. *BMC Medical Informatics and Decision Making,* 17, 71-79.

Zhou, X., & Krishnan, A. (2019). What predicts exercise maintenance and well-being? Examining the influence of health-related psychographic factors and social media communication. *Health Communication, 34*(6), 589-597.

ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ VE EGZERSİZ

Doç. Dr. MEHMET FATİH YÜKSEL
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
yukselmehmetfatih@gmail.com - 0000-0001-6481-5098

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; erken çocukluk dönemi ile ilişkili egzersiz içeriklerinin düzenlenmesine ışık tutmaktır. Bireyin farklı uyaranlar karşısında en açık olduğu dönemlerden biri olan erken çocukluk çağında birey adına hayati temeller atılmaktadır. Erken çocukluk yılları insan gelişiminde ve alışkanlık oluşturmada kritik bir dönemdir. Bu dönem bireylerin hareket ve egzersiz alışkanlığının kazandırılması ve ömür boyu devam ettirilebilmesi için en uygun yıllardır. Hareket etkinlikleri ile verilen hareket eğitimi çocukların kas koordinasyonunu geliştirerek motor gelişimi destekler ve fiziksel uyumu arttırır. Bu etkinlikler ile beden farkındalığı, fiziksel ve motor yeterlilik gelişir. Küçük yaşlarda edinilen hareketsiz bir yaşam tarzı alışkanlığını ilerleyen dönemlerde değiştirebilmek oldukça zordur. Bu açıdan çocukların yaş grupları göz önünde bulundurularak sportif etkinliklere yönlendirilmesi gerek biyomotor yetilerinin gerekse sosyal-zihinsel özelliklerinin gelişimi için son derece önemlidir. Fiziksel uygunluğun bir veya daha fazla bileşeninin korunmasını veya geliştirilmesini amaçlayan ve artan enerji harcamasına neden olan düzenli, planlanmış ve tekrarlı fiziksel aktiviteler olan egzersiz, sağlıklı bir fiziksel yapının gelişiminin yanında, iyi bir kişilik ve ruh sağlığı için de gereklidir. Özellikle çocuklarımız açısından, çocuğun çok yönlü gelişmesinde ve sosyalleşmesinde önemli rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, pedagoji ve antrenman bilimleri yönünden doğru değerlendirmek koşuluyla erken yaşlarda egzersiz sürecine başlamasına daha fazla önem verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk, Hareket eğitimi, Fiziksel uygunluk

EARLY CHILDHOOD AND EXERCISE

ABSTRACT

The purpose of this study is to shed light on the planning of exercise content related to early childhood. In early childhood, which is one of the periods when the individual is most open to different stimuli, vital foundations are laid for the individual. Early childhood years are a critical period in human development and habit formation. This period is the most suitable years for individuals to gain movement and exercise habits and to continue them throughout their lives. Movement education given with movement activities supports motor development and increases physical adaptation by improving children's muscle coordination. Body awareness, physical and motor competence develop with these activities. It is quite difficult to change a sedentary lifestyle habit acquired at a young age in later periods. In this respect, directing children to sports activities considering their age groups is extremely important for the

development of both their biomotor abilities and their social-mental characteristics. Exercise, which is regular, planned and repetitive physical activities that aim to maintain or develop one or more components of physical fitness and cause increased energy expenditure, is necessary for the development of a healthy physical structure as well as for a good personality and mental health. Especially for children, when we consider that it plays an important role in the child's multifaceted development and socialization, it becomes necessary to give more importance to starting the exercise process at an early age, provided that it is evaluated correctly in terms of pedagogy and training sciences.
Keywords: Early childhood, Movement education, Physical fitness

1. GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi; hamilelik döneminden başlayarak 8 yaşına kadar bilişsel, fiziksel, duygusal, kaba ince motor, dil ve sosyal gelişimlerini kapsayan dönemdir (WHO, 2018). Erken çocukluk dönemi gelişimde kritik dönemlerden biridir. Bireyin farklı uyaranlar karşısında en açık olduğu dönemlerden biri olan erken çocukluk çağında birey adına hayati temeller atılmaktadır (Yıldırım, Karadeniz ve Çiftçi, 2024). Bu dönem çocuğun yaşamının ilerleyen yıllarında öğrenme yaşantıları, refahı ve üretkenliği için temel oluşturmaktadır. Ayrıca bu dönem boyunca çocuklar hayatlarının diğer dönemlerinden daha hızlı bir şekilde büyür ve gelişirler. Erken çocukluk döneminde yapılacak her türlü erken müdahale bireylerin bilişsel kapasiteleri, kişilikleri ve sosyal davranışları üzerinde kalıcı bir etki gösterecektir (Bredekamp, 2015; Tunçeli ve Zembat, 2017).

Her çocuğun fizyolojik durumu ve gelişim aşaması farklı olup büyüme ve gelişme için kritik bir dönem olan erken çocukluktaki deneyimler bireyin gelecekteki yaşam durumunu da etkilemektedir (Shih, 2022). Birçok kronik hastalığın klinik belirtileri yetişkinlik dönemine kadar gecikirken, bu hastalıkların altında yatan temel faktörler genellikle erken çocukluk dönemine kadar uzanmaktadır. Kronik hastalıkların öncüllerini geciktirebilecek ve yetişkinlikte olumsuz sağlık sonuçları riskini azaltabilecek fiziksel aktivite davranışlarını yaşamın erken dönemlerinde oluşturma düşüncesi, birincil önleme bakımından yerindedir. Çocuklarda egzersizin yaygınlaştırılmasını savunan büyük bir destek vardır ve gençlerin ve yetişkinlerin şuan ki ve gelecekteki sağlığını en iyi hale getirmek için bir strateji olarak fiziksel aktivitenin ve hareket etmenin önemi, pediatrik egzersiz bilimindeki disiplinler arasında önemli bilimsel araştırmalara konu olmaya devam etmektedir (Stensel, Hardman ve Gill, 2022; Çetinkaya, 2023).

Fiziksel uygunluğun bir veya daha fazla bileşeninin korunmasını veya geliştirilmesini amaçlayan, hareket ve artan enerji harcamasına neden olan düzenli, planlanmış ve tekrarlı fiziksel aktiviteler olan egzersiz, sağlıklı bir fiziksel yapının gelişiminin yanında, iyi bir kişilik ve ruh sağlığı için de önemlidir. Özellikle geleceğimiz olan çocuklarımız yönünden değerlendirildiğinde, çocuğun çok yönlü gelişmesinde ve sosyalleşmesinde önemli rol oynadığı için, pedagoji ve antrenman bilimleri yönünden doğru değerlendirmek koşuluyla erken yaşlarda egzersiz ve hareket eğitimine başlaması çok önemlidir. Nitekim çocuklarda egzersizin yaşam süresince tüm gelişim alanları için önemli olduğu ve gerek kısa gerekse uzun vadede sağlık

yararları ile ilişkili olduğuna yönelik pek çok kanıt vardır (Brewer ve Jalongo, 2018; Dedaj, 2020; Gill, 2020; Uzun ve Boyalı, 2020; Biševac, Mahmutović, Mekić ve Dolićanin, 2021; Kavalcı ve Kalkavan, 2023; Abusleme-Allimant vd., 2023; Amirkanovich, 2024; Wang ve Zhou, 2024; Garcia Nunez, Baena-Morales, Mira Verdú ve Gómez Mármol, 2024; Nikolić, Stamenković, Aleksić ve Djordjević, 2024). Dolayısıyla, egzersizi çocukların yaşamlarıyla bütünleştirmek ve yetişkinlik süresince sağlıklı, aktif bir yaşam biçimini kolaylaştırmak ve sürdürmek için temel oluşturmak çok büyük önem taşımaktadır.

2. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİ

Çocuğun gelişimi, sunulan imkanlarla ne düzeyde farkındalık ve doğru davranışların kazandırılacağı ile yakından ilişkilidir (Black vd., 2017). Erken çocukluk dönemi, çocukta yaşam boyu öğrenme ve gelişmenin temellerini sağlayabilecek bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir (Jackson vd., 2020). Çocuğun gelişimi, sunulan imkanlarla ne düzeyde farkındalık ve doğru davranışların kazandırılacağı ile yakından ilişkilidir (Black vd., 2017). Optimal erken çocukluk gelişimi, bireyin yaşam boyunca entelektüel becerilerini ve yaratıcılığını geliştirmek için önemli olup gelecek nesillerin ve toplumların refahına uzun vadeli katkılar sağlamaktadır (Baek, Ademi, Fisher, Tran ve Owen, , 2023; Black vd., 2017).

Erken çocukluk dönemi, çocukların yaşamlarında tüm gelişim alanlarının en hızlı gelişim gösterdikleri bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde temel olarak fiziksel gelişim, motor gelişim, zihinsel gelişim ve sosyal-duygusal gelişim gibi tüm gelişim alanlarında desteklenmeleri önemlidir. Fiziksel gelişim büyük çoğunlukla genetik faktörlerin etkisi altında olsa da yeterli beslenme, anne bakımı ve ilgisi, sağlık kuruluşlarına ulaşımı gibi çevre uyaranları gibi temel faktörlerin de etkisi vardır. Benzer şekilde bilişsel gelişim sürecinde de, genetik faktörler etkili olduğu bildirilmekte ancak çevresel faktörlerin de etkisi görülmektedir (Şirin, 2019). Bu dönemde, olumlu veya olumsuz maruz kalınan çevresel uyaranlar, yaşam boyu sağlık üzerinde kalıcı etkiler oluşturmaktadır (Capra vd., 2021).

Erken çocukluk dönemi, büyümenin daha az belirgin olduğu fakat sosyal, bilişsel ve duygusal gelişimin devam ettiği önemli bir dönemdir. Büyüme, erken çocukluk dönemi ve okul dönemi boyunca genellikle yavaş ve sabittir. Erken çocukluk döneminde, vücut yağı yavaş yavaş azalarak 4-6 yaş aralığında asgari düzeye kadar düşmektedir (Mahan ve Raymond, 2017). Bu dönemde büyüme ve gelişime, fiziksel, bilişsel, motor ve sosyal-duygusal olarak hem içsel hem de dışsal faktörlerden etkilenmektedir. Bu dönemin sağlıklı olarak geçirilmesi optimal yetişkin sağlığı ve üretkenliği ile de ilişkilidir. Benzer şekilde Black vd. (2017), Mahan ve Raymond (2017) ve Baek vd. (2023) de erken çocukluk döneminin, konsepsiyonel dönemden başlayıp çocuğun 8 yaşına kadar olan bilişsel, fiziksel, dil, motor, sosyal ve duygusal gelişimini kapsadığını, bu dönemde büyüme ve gelişme hızının, bebeklik ve puberte dönemine göre daha yavaş olmasına karşın sosyal ve duygusal olarak gelişimin hızlı olduğunu ayrıca beyin gelişimi ve sinaptik bağlantıların oluşumunun en yoğun olduğu dönem olduğunu ifade etmektedirler.

Beyin, çevresel uyarıcılara daha açık olup çocuğun gelişimi, yeni şeyler keşfetme ve öğrenme süreçleri üzerinde büyük etkiye sahiptir (Baek vd., 2023; Black vd., 2017).

İnsan gelişiminde ve eğitiminde erken çocukluk dönemi çok önemli yer tutar. Bu dönemde çocuğun fiziksel gelişiminin yanında duygusal, sosyal, bilişsel ve dil gelişimi büyük oranda tamamlanır. Erken çocukluk dönemi, becerilerin kolaylıkla elde edildiği ve gelişimin de çok hızlı olduğu bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu dönemde çocuklar dış uyaranlara daha açık, davranış değiştirme kapasiteleri daha yüksek ve genel uyum açısından da daha esnektirler (Barrett, Cooper ve Teoh, 2014). Erken çocukluk dönemi, bilişsel yeteneklerin gelişimi için önemli bir dönemdir ve bu dönemde bilişsel yetenekler arasında belirgin farklılıklar vardır. Bilişsel işlevler, dil becerileri ve sosyal duygusal beceriler yaşa göre farklılık göstermektedir. Beyin yapısı ve işlevi bu süreçte hızla gelişmektedir. Beynin yapısı ve bilişsel gelişimi genellikle üç yaşından önce oluşmaktadır. Bu süreç hamileliğin dördüncü haftasında nöral tüpün kapanmasıyla başlamakta ve nöronların çoğalması gibi temel süreçlerle belirlenmektedir (Escott-Stump, 2022). Beyin büyüklüğü ise erken çocukluk döneminde hızla artarak 6 yaşına gelindiğinde yetişkin beyin hacminin büyük bir kısmına ulaşmaktadır (Saavedra ve Prentice, 2023).

Erken çocukluk çağındaki çocukların en belirgin özelliklerinden biri hareketli olmalarıdır. İnsan yaşamının ilk yıllarında geliştirilen temel hareket becerileri, gelecek yıllarda kazanılacak hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Hareket becerilerinin gelişimine tek boyutta bakmamak gerekir. Gelişimin tüm alanları birbiriyle etkileşim içerisindedir (Marshall vd., 2022). Motor gelişim, fiziksel ve fizyolojik değişimler doğrultusunda hareket becerilerini kapsamasının yanı sıra diğer gelişim alanlarını da etkilemektedir (Wang ve Zhou, 2024). Kazanılan motor beceriler özellikle sosyal ve bilişsel gelişim olmak üzere gelişimin diğer alanlarına pozitif olarak yansımaktadır (Shi vd., 2024).

Erken çocukluk dönemi, temelleri bebeklik döneminde oluşan ve ilköğretimin başlangıcına kadar süren, insan yaşamın temelini oluşturan, tüm gelişim alanlarının gelişim yönünü belirleyen ve destekleyen bir süreçtir (Yıldız ve Kayılı, 2023). Çocuklar bu dönemde kaba motor, ince motor, dil gelişimi, sosyal-emosyonel ve kognitif durum gibi gelişim parametreleri açısından önemli ilerlemeler elde eder. Bu süreçte çocukların egzersiz ve hareket programlarına katılmaları, tüm gelişim alanlarında olumlu yönde iyileşmelerini destekleme ve yaşam kalitelerini artırma açısından önemlidir. Zira erken çocukluk yılları, çocukların lokomotor becerileri kazanması ve sinir sisteminin olgunlaşma sürecini ifade eden önemli değişikliklerin yaşandığı kritik bir dönemdir (Tanaka, Hikihara, Ohkawara ve Tanaka, 2012; Smith vd., 2014; Sarıkabak vd., 2021; Biševac vd., 2021).

3. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE EGZERSİZİN ÖNEMİ

Giderek dijitalleşen çağımız, insan organizması için sunduğu bir takım kolaylıkların yanı sıra hareketsiz bir yaşamı da beraberinde getirmektedir. Akıllı cep telefonları, asansörler, arabalar, uzaktan kumandalar gibi pek çok teknolojik araç yaşamımıza girmiş ve hareket süremiz kısalmıştır. Hayatı kolaylaştıran bu faktörler fiziksel aktivitenin azalmasına neden olmuştur. Nitekim dayanıklılık, denge, esneklik, koordinasyon gibi herhangi bir biyomotor yetinin gelişmesi için onun uyarılması, çalıştırılması gerekmektedir. Dolayısıyla yaşamı kolaylaştıran ve rahatlık olarak adlandırılan bu konfor alanları, tüm toplumu sağlık yönüyle olumsuz etkilemekle birlikte geleceğimiz olan çocuklarımız için de ciddi bir risk unsuru içermektedir.
Son yıllarda dünyada, erken çocukluk döneminde obezitenin prevalansı artmaktadır. Çocukluk çağı obezitesi gibi sorunların çözümünde bebekler ve küçük çocuklarda yapılacak davranış değişikliği müdahaleleri önemlidir ve çocukluk çağı obezitesinin önlenmesinin acil bir gereklilik olduğu bildirilmektedir (Marshall vd., 2022; Saaka, Wemah, Kizito ve Hoeschle-Zeledon, 2021). Özellikle erken çocukluk dönemi, obezitenin önlenmesi konusunda önemli bir müdahale alanı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde kazanılacak sağlıklı beslenme ve egzersize dayalı yaşam tarzı alışkanlıkları, ilerleyen yıllardaki obezite riskini azaltmakta kritik rol oynamaktadır (Marshall vd., 2022). Hareketsiz bir yaşam nedeniyle başta obezite olmak üzere pek çok hastalığın geçmiş yıllardaki verilerle karşılaştırıldığında giderek arttığı görülmektedir. Dünya genelinde 1975'den günümüze obezite görülme oranında hemen hemen üç katlık bir artış söz konusudur. Ülkemiz ise dünya ortalamasının da üzerinde ve %32,1 düzeyinde bir obezite oranına sahiptir. Bu durum ülkemizde yaşayan üç kişiden birinin obez olduğu anlamına da gelir. Çocuklarımız için dünya genelinde durum biraz daha dramatik bir şekilde ilerlemekte ve 1975'den günümüze obezite oranında 4,5 katlık bir artış görülmektedir (WHO, 2020). Dünya Sağlık Örgütü, çocukluk çağı obezitesini, 21. yüzyılın en ciddi küresel sağlık sorunlarından biri olarak değerlendirmektedir (Verduci vd., 2021; Pereira ve Oliveira, 2021). Mevcut eğilimlerin devam etmesi durumunda, 2050 yılına kadar çocukların %25'ini etkileyebileceği tahmin edilmektedir. Hareketsiz bir yaşam tarzının sonucu sadece obezite ile ilişkili değildir. Hareketsiz bir yaşamın hem çocukluk hem de yetişkinlik dönemlerinde ciddi fiziksel, metabolik, kardiyovasküler ve psikososyal komplikasyonlara yol açtığına dair güçlü kanıtlar mevcuttur (Capra vd., 2021). Bu açıdan egzersiz yoksunluğu ve hareketsiz bir yaşam; diyabet, kolesterol, hipertansiyon, hipokinetik rahatsızlıklar ve kardiyovasküler problemler gibi pek çok hastalığın da sebebi olarak görülmektedir.

Modern yaşam tarzı ve beraberinde oluşan hareketsiz yaşam, kötü vücut duruşunun da en yaygın nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Zira çocuklar daha az egzersiz yapmakta ve oturarak ve yatarak daha fazla zaman geçirmektedirler. Bu tür alışkanlıklar, fiziksel ve işlevsel yeteneklerinin çoğunu önemli ölçüde azaltmaktadır (Dedaj, 2020). Uygun vücut duruşunun oluşmasında ve korunmasında, hareket aparatının aktif bir parçası olarak dengeli bir vücut pozisyonunu koruyacak kadar güçlü olması gereken kaslar en önemli rolü oynamaktadır. Karın kasları başta olmak üzere belirli kas gruplarının zayıflığı veya belirli kasların aşırı ve tek taraflı yüklenmesi omurga, göğüs kafesi, üst veya alt ekstremiteler ve özellikle ayaklarda çeşitli rahatsızlıklara neden olabilmektedir (Nikolić vd., 2024). Erken çocukluk çağında egzersizin teşviki ile postürün iyileştirilmesi, kaba ve ince motor becerilerinin gelişimi ile temel hareket becerilerini geliştirme fırsatı sağlanabilir (Brewer ve Jalongo, 2018).

Egzersiz, hareket ya da genel bir ifadeyle sportif etkinlikler, çocukların sosyal becerilerini artırmalarına, sosyalleşmelerine, kazanmayı ve kaybetmeyi öğrenmelerine, saygı ve empati duygularını öğrenmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca diğer çocuklarla etkileşim halinde olarak ve bununla birlikte fiziksel aktivite yaparak oluşabilecek sorunlara çözüm bulmayı öğrenebilirler. Egzersiz sürecinde çocuklar ekip çalışmasının değerini anlayabilir ve kurallara uyabilir. Bir grup oluşturmak için hareketlerini gerçekleştirmeyi ve koordine etmeyi öğrenebilirler. Bir diğer ifadeyle çocukların disiplin, dayanıklılık, motivasyon ve takım ruhu gibi kavramları egzersiz yolu ile algılamaları sağlanabilir (Kavalcı ve Kalkavan, 2023).

Egzersize dayalı hareketli bir yaşam, erken çocukluk çağındaki çocukların gelişiminde temel etkenlerden biridir (Uzun ve Boyalı, 2020). Gelman vd. (2023) sağlığın korunması ve geliştirilmesi için sağlıklı davranışların erken yaşta teşvik edilmesi, ilerleyen yaşlarda fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlığı destekleyen alışkanlık ve davranışları içeren yaşam tarzlarının benimsenmesi kolaylaştırmakta olduğunu ifade etmektedir. Bireyin potansiyelinin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi, erken çocukluktan yetişkinliğe başarılı bir geçiş gerektirmektedir (Saavedra ve Prentice, 2023). Bu süreçte okullar, işyerleri, evler ve mahalleler gibi mikro-çevresel ortamlar önemli bir rol oynamaktadır (Pereira ve Oliveira, 2021). Bu açıdan çocukların motor becerilerini destekleyen ve fırsatlar sunan ortamların oluşturulması, çocukların motor yeteneklerini geliştirerek daha sağlıklı ve aktif bir yaşam sürebilmelerini mümkün kılmaktadır (Likhar, Baghel ve Patil, 2022). Erken çocukluk çağındaki çocukların ilerleyen yaşlarda aktif olması ve sağlıklı yaşam sürmesi için uygulanacak programların planlı ve düzenli olmaları gerekir. Zira bu dönem çocuğun fiziksel, zihinsel vb. pek çok gelişim alanı yönünden öğrenimine en açık olduğu, beyin gelişimlerinin en yoğun olduğu ve öğrenme hızlarının en yüksek olduğu dönemdir (MEB, 2024; Brewer ve Jalongo, 2018; Dedaj, 2020; Garcia Nunez vd., 2024). Dolayısıyla 8 yaşına kadar olan bu süre çocukların gelişimleri için çok önemlidir ve göz ardı edilmemelidir.

Erken çocukluk döneminde gerçekleştirilecek egzersiz programında, çocukların motor gelişimlerinin desteklenmesi ve hareket becerilerinin kazandırılması öncelikli amaçlar arasında değerlendirilmelidir. Günlük en az 30-60 dakika süren etkinlikler planlanabileceği yönünde öneriler bulunmaktadır (MEB, 2024; Özer ve Özer, 2021; Amirkanovich, 2024). Erken çocukluk yıllarındaki çocuklar hareket etmeye ve aktif oyun oynamaya teşvik edilmeli, fırlatma oyunları gibi yapılandırılmış aktivitelere katılmalıdır. Kemikleri güçlendirmek için, sıçrama, atlama ve yuvarlanma gibi aktiviteler yapmalıdır (Çetinkaya, 2023). İlgili alan yazında aktivite miktarı iyi tanımlanmamış olsa da sportif etkinliklerin haftada 3-5 gün ve günlük birim eğitim süresinin 60 dk olmak üzere maksimal şiddetten uzak ve tüm yoğunluklarda gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir.

Erken çocukluk döneminde motor gelişimin çok hızlı ilerlediği bilinmektedir. Çocuğun ince ve kaba motor becerilerinde belirgin bir iyileşme kaydedilmektedir. Bu süreçte, çocukların koordinasyonu artarak beynin duyusal ve motor becerileri gelişmektedir. Hareketsizlik durumunda motor becerilerinde aksaklıklar meydana gelebilmekte ve özellikle fiziksel ve

bilişsel büyüme gibi diğer alanları da etkileyebilmektedir. Bu nedenle, çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal açıdan optimum seviyede büyümesi ve gelişmesi için egzersize dayalı ve hareketli bir yaşamın sürdürülmesinin gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır. Payne ve Issacs (2017) özellikle bebeklik ve çocukluk dönemlerinde zeka gelişiminde egzersiz ve hareketin hayati bir role sahip olduğunu ve çocuğun dünyasını genişletmede motor becerilerinin hızla gelişmesinin önemli bir etken olduğunu bildirmektedir. Bu doğrultuda erken çocukluk döneminde, çocukların sportif faaliyetlere etkin biçimde katılması ve motor becerilerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çocuklar hareket ederek, etraflarını keşfederek mutlu olurlar. Özellikle erken çocukluk çağında düzenli olarak yapılan sportif etkinlikler, sağlıklı bir fiziksel yapının gelişiminin yanında, iyi bir kişilik ve ruh sağlığı için önemli rol oynar. Egzersiz ve sportif etkinlikler, çocuğun çok yönlü gelişmesinde ve sosyalleşmesinde önemli rol oynadığı için, pedagoji ve antrenman bilimleri yönünden doğru değerlendirmek koşuluyla erken yaşlarda bu faaliyetlere başlanması çok önemlidir.

Erken çocukluk döneminde gerçekleştirilecek egzersiz süreci ile çocuğun; motor gelişiminin desteklenmesi, optimal vücut duruş pozisyonlarının ve hareketli bir yaşam alışkanlığının kazandırılması, dikkat, hayal gücünü kullanma ve odaklanma ile problem çözme gibi birçok yeteneğini geliştirmesi, başarıyı ve kaybetmeyi öğrenmesi, kurallara uyma, saygı, hoşgörü ve ekip ruhu alışkanlığı gibi tutum ve davranışlar kazanması mümkün görünmektedir. Bütüncül bir yaklaşımla egzersiz ve sportif etkinlikler, belirli hareketlerin öğretilmesinin yanı sıra erken çocukluk çağındaki çocukların bilişsel sosyal, duygusal gelişim gibi tüm gelişim alanları açısından da oldukça önemlidir.

Sonuç olarak alan yazın dikkate alındığında erken çocukluk döneminde egzersize katılım gösteren çocuklarda görülen değişiklikler şu şekilde özetlenebilir;

Solunum ve dolaşım sistemi gelişir,
Kas kütlesi artar ve güçlenir,
Temel motorik özellikleri gelişir (kuvvet, dayanıklılık, sürat, koordinasyon, esneklik),
İleri yaşlarda obezite, hipertansiyon, diyabet vb. sağlık sorunları yaşama riski azalır,
Tüm gelişim alanları olumlu yönde desteklenir (Bilişsel, psikomotor, sosyal-duygusal, özbakım vb.),
Fiziksel aktivitelere katılım alışkanlığı kazanır,
Düzgün duruş alışkanlığı kazanır,
Yaratıcı ve araştırıcı düşünmeyi becerisi gelişir,
Sosyalleşir ve uyum sağlar,
Problem çözme becerisi gelişir,

Bireysel duyarlılığı artar ve olumlu benlik geliştirir,

KAYNAKÇA

Abusleme-Allimant, R., Hurtado-Almonacid, J., Reyes-Amigo, T., Yáñez-Sepúlveda, R., Cortés-Roco, G., Arroyo-Jofré, P., & Páez-Herrera, J. (2023). Effects of structured and unstructured physical activity on gross motor skills in preschool students to promote sustainability in the physical education classroom. *Sustainability*, *15*(13), 10167.

Amirkanovich, A. N. (2024). Methods of conducting physical education activities in the development of preschool children. *European Journal of Higher Education and Academic Advancement*, *1*(1), 140-144.

Baek, Y., Ademi, Z., Fisher, J., Tran, T., & Owen, A. (2023). Equity in economic evaluations of early childhood development interventions in low-and middle-income countries: scoping review. *Maternal and Child Health Journal*, *27*(6), 1009-1029.

Barrett, P. M., Cooper, M., & Teoh, A. B. (2014). When time is of the essence: a rationale for earlier early intervention. *Journal of Psychological Abnormalities in Chidren*, 3(4), 133-140.

Biševac, E. M., Mahmutović, E. H., Mekić, R. H., & Dolićanin, Z. Ć. (2021). Effect of corrective exercises on functional spinal deformities in preschool and school-aged children. *Specijalna Edukacija I Rehabilitacija*, *20*(1), 51-63.

Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., ... & Grantham-McGregor, S. (2017). Early childhood development coming of age: science through the life course. *The Lancet*, *389*(10064), 77-90.

Bredekamp, S. (2015). *Erken Çocukluk Eğitiminde Etkili Uygulamalar.* (Effective Practices in Early Childhood Education, 2nd Edition). (Çev. Hatice Zeynep İnan ve Taşkın İnan). 343-345. Ankara, Nobel Yayıncılık.

Brewer, H., & Jalongo, M. R. (2018). *Physical Activity and Health Promotion in the Early Years.* Cham: Springer.

Capra, M. E., Pederiva, C., Viggiano, C., De Santis, R., Banderali, G., & Biasucci, G. (2021). Nutritional approach to prevention and treatment of cardiovascular disease in childhood. *Nutrients*, 13(7), 2359.

Çetinkaya, C. (2023). *Fiziksel Aktivite ve Sağlık.* F Hazar (Ed.), *Çocuklar için fiziksel aktivite* (s. 67-74). İstanbul, Efe Akademi Yayınları.

Dedaj, M. (2020). Causes of improper body posture in children and possibility of prevention. *Sport, Science & Practice*, *10*(2), 71-85.

Escott-Stump, S. (2022). *Beslenme ve Tanı ile İlgili Bakım* (Ed. Elmacıoğlu, F., Dağ, A., & Besler, H. T.). İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi.

Garcia Nunez, C. I., Baena-Morales, S., Mira Verdú, C., & Gómez Mármol, A. (2024). Unlocking abilities: enhancing executive skills through play and movement in preschool physical education. *Journal of Physical Education and Sport*, *24*(1), 165 – 171.

Gelman, R., Whelan, J., Spiteri, S., Duric, D., Oakhill, W., Cassar, S., & Love, P. (2023). Adoption, implementation, and sustainability of early childhood feeding, nutrition and active play interventions in real-world settings: a systematic review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *20*(1), 32.

Gill, J. M. (2020). Linking volume and intensity of physical activity to mortality. *Nature Medicine*, *26*(9), 1332-1334.

Jackson, J., Wolfenden, L., Grady, A., Lum, M., Leonard, A., McCrabb, S., Hall, A., Pearson, N., Barnes, C., & Yoong, S. L. (2020). Early childhood education and carebased healthy eating

interventions for improving child diet: a systematic review protocol. *Systematic Reviews*, 9(1), 181.
Kavalcı, İ., & Kalkavan, A. (2023). Investigation of motor development levels of 04-06 age group girls and boys according to Bruininks-Oseretsky test. *Milli Eğitim Dergisi, 52*(1), 907-924.
Likhar, A., Baghel, P., & Patil, M. (2022). Early childhood development and social determinants. *Cureus*, *14*(9), e29500.
Mahan, L. K., & Raymond J. L. (2017). *Krause's Food & the Nutrition Care Process-E-Book: Krause's Food & the Nutrition Care Process-E-Book.* (14th Edition). Elsevier Health Sciences.
Marshall, S., Taki, S., Laird, Y., Love, P., Wen, L. M., & Rissel, C. (2022). Cultural adaptations of obesity-related behavioral prevention interventions in early childhood: a systematic review. *Obesity reviews*, *23*(4), e13402.
MEB - Milli Eğitim Bakanlığı (2024). Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitim Programı.https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.
Nikolić, D., Stamenković, S., Aleksić, M., & Djordjević, S. (2024). Postural status of preschool children: A narrative review. *Journal of Anthropology of Sport and Physical Education*, *8*(1), 3-10.
Özer, D. S., & Özer, K. (2021). *Çocuklarda Motor Gelişim*. Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.
Payne, V. G., & Isaacs, L. D. (2017). *Human Motor Development: A Lifespan Approach*. Routledge.
Pereira, A. R., & Oliveira, A. (2021). Dietary interventions to prevent childhood obesity: a literature review. *Nutrients*, *13*(10), 3447.
Saaka, M., Wemah, K., Kizito, F., & Hoeschle-Zeledon, I. (2021). Effect of nutrition behaviour change communication delivered through radio on mothers' nutritional knowledge, child feeding practices and growth. *Journal of Nutritional Science*, (10), e44.
Saavedra, J. M., & Prentice, A. M. (2023). Nutrition in school-age children: a rationale for revisiting priorities. *Nutrition Reviews*, *81*(7), 823-843.
Sarıkabak, M., Ayrancı, M., Yaman, Ç., Hergüner, G., Tok, S., Kır, R., Cana, H., Baykara, C., Dönmez, A., & Genç, H. İ. (2021). Investigation of emotional intelligence levels of elite athletes: The role of gender and age. *Pakistan Journal of Medical Sciences*, *15*(4), 1610-1614.
Shi, Z., Yang, X., Zhang, X., Zhu, W., Dai, Y., & Li, J. (2024). An empirical study of the flag rugby game programme to promote gross motor skills and physical fitness in 5–6 year old preschool children. *Heliyon*, *10*(8).
Shih, Y. H. (2022). Improving the learning in life education for young children aged 3 to 6 years: A review on the research themes of early childhood life education in Taiwan. *Children*, *9*(10), 1538.
Smith, J. J., Eather, N., Morgan, P. J., Plotnikoff, R. C., Faigenbaum, A. D., & Lubans, D. R. (2014). The health benefits of muscular fitness for children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Sports Medicine*, *44*(9), 1209-1223.
Stensel, D. J, Hardman, A. E., & Gill, J. M. (2022). *Physical Activity and Health: The Evidence Explained* (3rd Ed) (Routledge).
Şirin, S. (2019). *Yetişin Çocuklar: Bebeklikten Ergenliğe Çocuk Yetiştirme Kılavuzu.* (52. Baskı). İstanbul, Doğan Kitap.
Tanaka, C., Hikihara, Y., Ohkawara, K., & Tanaka, S. (2012). Locomotive and non-locomotive activity as determined by triaxial accelerometry and physical fitness in Japanese preschool children. *Pediatric Exercise Science*, *24*(3), 420-434.
Tunçeli, H. İ., & Zembat, R. (2017). Erken çocukluk döneminde gelişimin değerlendirilmesi ve önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, *3*(3), 1-12.

Uzun, A., & Boyalı, E. (2020). *Çocuk ve Egzersiz.* Y Aygün, M Duyan (Ed.), *Ergenlik dönemleri ve spor* (s. 123-140). Ankara, Gece Kitaplığı.

Verduci, E., Bronsky, J., Embleton, N., Gerasimidis, K., Indrio, F., Köglmeier, J., ... & Domellöf, M. (2021). Role of dietary factors, food habits, and lifestyle in childhood obesity development: a position paper from the European Society for Paediatric Gastroenterology, Hepatology and Nutrition Committee on Nutrition. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, *72*(5), 769-783.

Wang, X., & Zhou, B. (2024). Motor development-focused exercise training enhances gross motor skills more effectively than ordinary physical activity in healthy preschool children: an updated meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, *12*, 1414152.

WHO - World Health Organization. (2018). Nurturing care for early childhood development: a framework for helping children survive and thrive to transform health and human potential.

WHO - World Health Organization (2020). Obesity and overweight. https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/obesity-and-overweight

Yıldırım, B., Karadeniz, A. N., & Çiftçi, H. A. (2024). MEB 2013 ve 2024 Okul öncesi eğitim programlarının fiziksel gelişim ve sağlık kazanımları açısından karşılaştırılması. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *8*(1), 42-53.

Yıldız, F. Ü., & Kayılı, G. (2023). Okul öncesi dönem çocuklarının temel okul becerilerinin incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, *37*(1), 203-219.

FİZİKSEL AKTİVİTEYE KATILIM ENGELLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ

Doç. Dr. MEHMET FATİH YÜKSEL
Necmettin Erbakan Üniversitesi,
yukselmehmetfatih@gmail.com - 0000-0001-6481-5098

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin fiziksel aktiviteye katılımını engelleyen faktörleri çeşitli değişkenlere göre incelemektir. Araştırma evrenini, Konya ili Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı resmi ve özel okullarda öğrenimine devam eden lise öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden erişilebilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ise 2020-2021 eğitim öğretim yılında Konya ili merkez ilçelerinde (Karatay-Meram-Selçuklu) Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı Spor, Fen, İmam Hatip, Meslek ve Anadolu liselerinin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında öğrenimine devam eden 537 erkek, 516 kız toplam 1053 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak, "Lise Öğrencilerinin Fiziksel Aktivitelere Katılımını Engelleyen Faktörler Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Kişisel bilgiler formundan elde edilen cinsiyet, sınıf düzeyi ve teknolojik aletlerle geçirilen sürelerin analizinde; frekans ve yüzde değerleri kullanılmıştır. Veriler normal dağılım gösterdiği için ikili grup karşılaştırması olan cinsiyet değişkeni için bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla grup karşılaştırmaları içinse tek yönlü varyans analizi olan Anova testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda lise öğrencilerinin fiziksel aktivitelere katılım engelleri faktörünün sınıf düzeyi değişkenine göre tüm alt boyutlarında anlamlı farklılık ($p<0.05$) tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeninde okul, tesis-kulüp ve arkadaş-çevre alt boyutlarında; teknolojik aletlerle geçirilen süre değişkeninde ise eğitim ve okul alt boyutlarında anlamlı farklılıklar ($p<0.05$) tespit edilmiştir. Sonuç olarak lise öğrencilerinin fiziksel aktiviteye katılım engel düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve teknolojik aletlerle geçirilen süre değişkenlerinden etkilendiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz, Lise öğrencileri, Fiziksel aktivite engeli

EXAMINATION OF PREVENT TO PARTICIPATION IN PHYSICAL ACTIVITY ACCORDING TO VARIOUS VARIABLES

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the factors that prevent high school students from participating in physical activity according to various variables. The research universe consists of high school students continuing their education in public and private schools affiliated to the Konya Provincial Directorates of National Education. In the study, accessible sampling method, which is one of the non-probability sampling methods, was used. The study group consists of a total of 1053 students, 537 male and 516 female, who are continuing their education in the 9th,

10th, 11th and 12th grades of Sports, Science, Imam Hatip, Vocational and Anatolian high schools affiliated to the National Education Directorates in the central districts of Konya province (Karatay-Meram-Selçuklu) in the 2020-2021 academic year. The "Scale of Factors Preventing Participation in Physical Activities of High School Students" and "Personal Information Form" were used as data collection tools in the research. Frequency and percentage values were used in the analysis of gender, class level and time spent with technological devices obtained from the personal information form. Because of the data showed a normal distribution, the independent sample t test was used for the gender variable, which is a binary group comparison, and the Anova test, which is a one-way analysis of variance, was used for more than two group comparisons. As a result of the research, a significant difference ($p<0.05$) was found in all sub-dimensions of the factor of prevent to participation in physical activities of high school students according to the grade level variable. In the gender variable, significant differences ($p<0.05$) were found in the school, facility-club and friend-environment sub-dimensions; and in the education and school sub-dimensions in the variable of time spent with technological devices. As a result, it can be said that the physical activity participation barrier levels of high school students are affected by the variables of gender, grade level and time spent with technological devices.

Keywords: Exercise, High school students, Physical activity barrier

1. GİRİŞ

Hareketsiz yaşam, tüm dünyada giderek artan bir boyuta ulaşmıştır. Hareketsiz yaşamın neden olduğu bedensel, ruhsal hastalık ve sorunların kaygı verici düzeylerde olduğu otoriteler tarafından kabul edilmektedir. İnsanların acı çekmesi, üretkenlik kaybı ve sağlık kaygıları olması nedeniyle de toplumsal maliyet giderek yükselmektedir. Fiziksel aktivite birçok hastalık için hem önleyici, hem de iyileştirici etkilere sahiptir (Akyol, Bilgiç ve Ersoy, 2008).

Çocukluk ve gençlik dönemi bireylerin fiziksel aktivite alışkanlığının kazandırılması ve ömür boyu devam ettirilebilmesi için en uygun dönemdir. Küçük yaşlarda edinilen hareketsiz bir yaşam tarzı alışkanlığını ilerleyen dönemlerde kişiler tarafından değiştirebilmek oldukça zordur. Bu dönemde, olumlu veya olumsuz maruz kalınan çevresel uyaranlar, yaşam boyu sağlık üzerinde kalıcı etkiler oluşturmaktadır (Akyol vd., 2008; Capra vd., 2021; Dedaj, 2020; Marshall vd., 2022).

Fiziksel aktivite ile "spor" terimleri aynı anlam olarak düşünülse dahi ve birçok kimse tarafından öyle algılansa da bunlar farklı kavramlardır. Fiziksel aktivite sadece spor anlamına gelmemektedir. Günlük hayatta hareket ederek enerji harcanmasıyla oluşan, kalp ritim hızı ve solunumu hızlandıran aktivitelerdir. Bu bağlamda, spor aktiviteleri ile beraber yapılan egzersizlerin, oyunların ve gün içindeki çeşitli aktivitelerin de fiziksel aktivite olarak kabul görmesi gereklidir (Baltacı, Ersoy, Karaağaoğlu, Derman ve Kanbur, 2008).

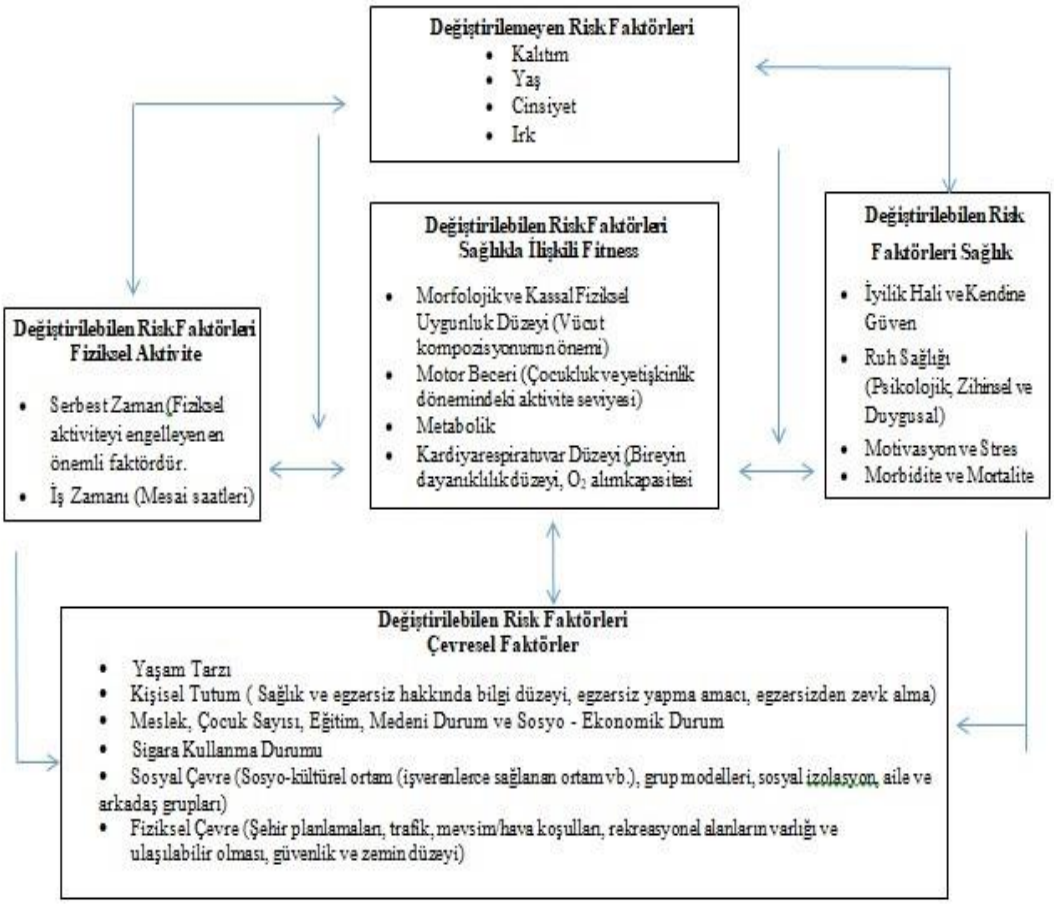
İnsan yapısı açık bir şekilde fiziksel aktivite için tasarlanmıştır. Geçen 20 yılda, geniş topluluklar üzerinde yapılan ve diğer deneysel çalışmalarda bulunduğu gibi inaktif bir yaşam ve hareketsizliğin hastalık ve erken ölüm riskine neden olduğu kanıtlanmıştır. Özellikle orta yaş ve sonrası kabul edilebilir düzeyde fiziksel aktivite yapan bireylerde erken ölümlerin ve

ciddi hastalıkların önlemesinde aktivitenin iki kat daha etkili olduğu gösterilmiştir. Kalp hastalıklarının önlenmesi için, dördüncü temel risk faktörü olarak, kabul edilen hareketsizliğin ortadan kaldırılmasının yüksek tansiyon, yağ metabolizması bozukluklarının ve sigara içmenin engellenmesiyle eşit yarar sağladığı bilinmektedir (Akyol vd., 2008; McArdle, Katch ve Katch, 2010; Maughan ve Shirreffs, 2013). Hareketsiz yaşam tarzının neden olduğu kronik hastalıklar sadece bireyi değil toplumu da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle yetersiz fiziksel aktivite düzeylerinin kronik hastalıkların ilerlemesiyle sonuçlandığı göz önünde bulundurularak, sağlıklı yaşam tarzını teşvik eden önleme programları büyük önem arz etmektedir (Sumińska vd., 2022).

Hareketsiz yaşam, tüm dünyada giderek artan bir boyuta ulaşmıştır. Hareketsiz yaşamın neden olduğu bedensel, ruhsal hastalık ve sorunların kaygı verici düzeylerde olduğu otoriteler tarafından kabul edilmektedir. İnsanların acı çekmesi, üretkenlik kaybı ve sağlık kaygıları olması nedeniyle de toplumsal maliyet giderek yükselmektedir. Fiziksel aktivite birçok hastalık için hem önleyici, hem de iyileştirici etkilere sahiptir. Birçok kronik hastalığın klinik belirtileri yetişkinlik dönemine kadar gecikirken, bu hastalıkların altında yatan temel faktörler genellikle çocukluk dönemine kadar uzanmaktadır. Kronik hastalıkların öncüllerini geciktirebilecek ve yetişkinlikte olumsuz sağlık sonuçları riskini azaltabilecek fiziksel aktivite davranışlarını yaşamın erken dönemlerinde oluşturma düşüncesi, birincil önleme bakımından yerindedir. Fiziksel aktivite ve egzersizin yaygınlaştırılmasını savunan büyük bir destek vardır ve gençlerin ve yetişkinlerin şuan ki ve gelecekteki sağlığını en iyi hale getirmek için bir strateji olarak fiziksel aktivitenin ve hareket etmenin önemi, egzersiz bilimindeki disiplinler arasında önemli bilimsel araştırmalara konu olmaya devam etmektedir (Stensel, Hardman ve Gill, 2022; Çetinkaya, 2023).

Lise dönemi, tutumların şekillendiği ve kemikleştiği önemli bir dönemdir. Ortaöğretim öğrencilerinin fiziksel ve sosyal yönden gelişimlerinin arttığı bir dönemde fiziksel aktivitelerden neden uzaklaştıkları ve hayatlarının içerisinde fiziksel aktivitelerini engelleyen faktörlerin ne olduğunu öğrenmek ve bu engellerle ilgili bazı önlemler geliştirmek mümkündür. Böylece gençlerin daha düzenli bir şekilde fiziksel aktivite yapmalarına katkı sağlanabilir (Özbek ve Yoncalık, 2019).

Lise öğrencilerinin fiziksel aktivitelere katılım oranları gelişen teknolojiyle birlikte, kolay yaşam tarzı, eğitim hayatı ve başka birçok sebepten dolayı gitgide azalmaktadır. Lise öğrencilerinin fiziksel aktivitelerden uzaklaştıkça sosyal ilişki bağlarının zayıflayabileceği, sağlıklarının ilerleyen yaşlarda fiziksel aktivite yapan bireylere göre daha fazla olumsuz yönde etkilenebilecekleri, ülkemizdeki sporda yetenekli kişilerin zamanla spordan uzaklaşabilecekleri kaçınılmaz gerçeklerdendir. Sağlıklı ve kaliteli bir yaşam için düzenli bir şekilde yapılan fiziksel aktivitenin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Bundan dolayı sürekli aktif bir hayat için öncelikle fiziksel aktiviteyi etkileyen nedenler araştırılmalı ve bu aktiviteleri engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir (Jackson ve Henderson 1995). Fiziksel aktiviteyi etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Risk faktörleri değiştirilebilen ve değiştirilemeyen faktörler olarak sınıflanmaktadır. Risk faktörleri aşağıdaki görselde özetlenmektedir.

Görsel 1. Fiziksel aktiviteyi etkileyen faktörler (Vanhees vd., 2005; Branca, Nikogosian ve Lobstein, 2007).

İlgili alan yazın doğrultusunda bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin fiziksel aktiviteye katılımını engelleyen faktörleri çeşitli değişkenlere göre incelemektir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın modeli, genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modelidir. Araştırma evrenini, Konya ili Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı resmi ve özel okullarda öğrenimine devam eden lise öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden erişilebilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu ise 2020-2021 eğitim öğretim yılında Konya ili merkez ilçelerinde (Karatay-Meram-Selçuklu) Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı Spor, Fen, İmam Hatip, Meslek ve Anadolu liselerinin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında öğrenimine devam eden 537 erkek, 516 kız toplam 1053 öğrenci oluşturmaktadır.

Örneklem grubundaki öğrencilere ait demografik verilerin frekans ve yüzde dağılımları aşağıda sırasıyla verilmiştir.

Çizelge 1. Cinsiyet değişkeni için frekans ve yüzde değerleri

Cinsiyet	n	%
Erkek	537	51,0
Kadın	516	49,0
Toplam	1053	100.0

Çizelge 1'de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin, 537'si (%51,0) erkek, 516'sı (%49,0) ise kadındır.

Çizelge 2. Sınıf değişkeni için frekans ve yüzde değerleri

Sınıf	n	%
9.sınıf	277	26,3
10.sınıf	232	22,0
11.sınıf	272	25,8
12.sınıf	272	25,8
Toplam	1053	100.0

Çizelge 2'de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin 277'si (%26,3) 9.sınıf, 232'si (22,0) 10.sınıf, 272'si (%25,8) 11.sınıf, 272'si (25,8) ise 12.sınıf düzeyinde eğitim öğretim faaliyetine devam etmektedir.

Çizelge 3. Teknolojik aletle geçirilen süre değişkeni için frekans ve yüzde değerleri

Teknolojik aletle geçirilen süre	n	%
1 saatten az	56	5,3
1-2 saat arası	295	28,0
3-4 saat arası	341	32,4
4 saat üzeri	361	34,3
Toplam	1053	100.0

Çizelge 3'te görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin 56'sı (5,3) 1 saatten az, 295'i (28,0) 1-2 saat arasında, 241'i (32,4) 3-4 saat arasında ve son olarak 361'i (34,3) ise 4 saat üzerinde teknolojik aletlerle zaman geçirmektedir.

Araştırma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulundan çalışmanın uygulanmasında herhangi bir sakınca olmadığına dair onay belgesi, Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin belgesi, öğrencilerin bilgilendirilmiş gönüllü formu ve veli izin belgeleri ile ilgili araştırmacılardan ölçeklerin kullanım izinleri alınmıştır. Veri toplama aracı olarak, Özbek ve Yoncalık (2019) tarafından geliştirilen geçerlilikleri ve güvenirlikleri kanıtlanmış "Fiziksel Aktivitelere Katılımı Engelleyen Faktörler Ölçeği" ile katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Ayrıca mevcut araştırmada güvenilirlik (α) katsayıları tekrar hesaplanmış olup, Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; "Aile" alt boyutunda (α=713), "Okul" alt boyutunda (α=686), "Tesis" alt boyutunda (α=617), "Eğitim Sistemi" alt boyutunda (α=736), "Arkadaş-Çevre" alt boyutunda (α=623) ve ölçek toplamında ise (α =,812) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğu söylenebilir. Verilerin analizinde istatistik paket programı SPSS 20.0 (Statistical Package for Social Science) kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla normallik testi yapılmıştır. Testin sonuçlarına göre verilerin Skewness (çarpıklık), Kurtosis (basıklık) değerlerinin -1,5 ve +1,5 aralığında

olmasından dolayı verilerin normal dağıldığı söylenebilir (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2013). Normal dağılım gösterdiği için ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla grup karşılaştırmaları içinse tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi kullanılmıştır. Çalışmada anlamlılık düzeyi (p)≤0,05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 4. Fiziksel aktivite katılım engelleri faktörü ve alt boyutları ortalama puanlarının cinsiyet değişkenine göre t testi sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	n	X	Sd.	t	df	p
Toplam	Erkek	537	3,20	,521	3,198	1010,963	,001**
	Kadın	516	3,09	,612			
Aile alt boyutu	Erkek	537	3,39	,807	,386	1051	,699
	Kadın	516	3,37	,815			
Okul alt boyutu	Erkek	537	3,25	,734	4,466	1015,271	,000**
	Kadın	516	3,03	,852			
Tesis kulüp alt	Erkek	537	2,95	,641	2,238	1051	,025*
	Kadın	516	2,87	,642			
Eğitim alt boyutu	Erkek	537	3,11	,930	1,159	1024,468	,247
	Kadın	516	3,04	1,05			
Arkadaş-çevre alt	Erkek	537	3,38	,825	4,469	1051	000**
	Kadın	516	3,10	,896			

*p≤0.05 **p≤0,001

Çizelge 4'de görüldüğü üzere lise öğrencilerinin fiziksel aktivite katılım engelleri faktörü ölçeğinden aldıkları ortalama puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi uygulanmıştır. Toplam ölçek puanında (t=3,198; p=.001<.05) ve okul (t=4,466; p=.000<.05), tesis kulüp (t=2,238; p=.025<.05), arkadaş çevre (t=4,469; p=.000<.05) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuştur. Aile (t=386; p =699>.05) ve eğitim (t=1,159; p=.247>.05) alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Çizelge 5. Fiziksel aktivite katılım engelleri faktörü ve alt boyutları ortalama puanlarının sınıf değişkenine göre Anova testi sonuçları

	A-B-C-D	Sınıf	n	X	Sd.	F	p	Farklar
Toplam	A	9.sınıf	277	3,36	,523	21,205	,000**	A>B,C,D
	B	10.sınıf	232	3,16	,562			B>,C
	C	11.sınıf	272	3,01	,591			
	D	12.sınıf	272	3,06	,539			
Aile alt boyutu	A	9.sınıf	277	3,53	,785	5,819	,001**	A>C,D
	B	10.sınıf	232	3,42	,795			
	C	11.sınıf	272	3,32	,822			
	D	12.sınıf	272	3,26	,817			

Okul alt boyutu	A	9.sınıf	277	3,38	,699	12,122	,000**	A>B,C,D
	B	10.sınıf	232	3,10	,797			
	C	11.sınıf	272	2,98	,858			
	D	12.sınıf	272	3,11	,794			
Tesis kulüp alt boyutu	A	9.sınıf	277	3,05	,628	9,595	,000**	A>C,D B>C,D
	B	10.sınıf	232	2,98	,647			
	C	11.sınıf	272	2,79	,644			
	D	12.sınıf	272	2,83	,623			
Eğitim alt boyutu	A	9.sınıf	277	3,46	,881	21,631	,000**	A>B,C,D
	B	10.sınıf	232	3,04	,965			
	C	11.sınıf	272	2,86	1,02			
	D	12.sınıf	272	2,93	,81			
Arkadaş-çevre alt boyutu	A	9.sınıf	277	3,38	,879	6,872	,000**	A>C,D B>C
	B	10.sınıf	232	3,29	,840			
	C	11.sınıf	272	3,09	,837			
	D	12.sınıf	272	3,12	,884			

*p≤0.05 **p≤0,001

Çizelge 5'te görüldüğü üzere lise öğrencilerinin fiziksel aktivite katılım engelleri faktörü ölçeğinden aldıkları ortalama puanlarının sınıf değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Toplam ölçek puanında (F=21,205; p=.000<.05) ve aile (F=5,819; p=.001<.05), okul (F=12,122; p=.000<.05), tesis kulüp (F=9,595; p=.000<.05), eğitim (F=21,631; p=.000<.05), arkadaş çevre (F=6,872; p=.000<.05) alt boyutlarında sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Çizelge 6. Fiziksel aktivite katılım engelleri faktörü ve alt boyutları ortalama puanlarının teknolojik aletlerle geçirilen süre değişkenine göre Anova testi sonuçları

	A-B-C-D	**Teknolojik alet süresi**	**n**	**X**	**Sd.**	**F**	**p**	**Farklar**
Toplam	A	1 saatten az	56	3,18	,612	1,978	,116	
	B	1-2 saat arası	295	3,20	,533			
	C	3-4 saat arası	341	3,15	,558			
	D	4 saat üzeri	361	3,10	,600			
Aile alt boyutu	A	1 saatten az	56	3,18	,731	1,660	,174	
	B	1-2 saat arası	295	3,35	,813			
	C	3-4 saat arası	341	3,43	,805			
	D	4 saat üzeri	361	3,40	,824			
Okul alt boyutu	A	1 saatten az	56	3,27	,891	4,052	,007*	B>D
	B	1-2 saat arası	295	3,26	,743			

	C	3-4 saat arası	341	3,12	,779			
	D	4 saat üzeri	361	3,06	,842			
	A	1 saatten az	56	2,89	,725			
Tesis kulüp alt boyutu	B	1-2 saat arası	295	2,95	,642	,789	,500	
	C	3-4 saat arası	341	2,91	,612			
	D	4 saat üzeri	361	2,88	,658			
	A	1 saatten az	56	3,37	1,05			
Eğitim alt boyutu	B	1-2 saat arası	295	3,22	,959	5,922	,001**	D<A,B B>C
	C	3-4 saat arası	341	3,02	,964			
	D	4 saat üzeri	361	2,96	1,01			
	A	1 saatten az	56	3,18	,897			
Arkadaş-çevre alt boyutu	B	1-2 saat arası	295	3,20	,852	,854	,464	
	C	3-4 saat arası	341	3,28	,822			
	D	4 saat üzeri	361	3,18	,919			

*p≤0.05 **p≤0,001

Çizelge 6'da görüldüğü üzere öğrencilerin fiziksel aktivite katılım engelleri faktörü ölçeğinden aldıkları ortalama puanlarının teknolojik aletlerle geçirilen süre değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Okul alt boyutu (F=4,052; p=.007<.05) ve eğitim alt boyutunda (F=5,922; p=.001<.05) teknolojik aletlerle geçirilen süre değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Toplam ölçek (F=1,978; p=.116>.05) ve aile (F=1,660; p=.174>.05), tesis kulüp (F=,789; p=.500>.05), arkadaş çevre (F=,854; p=.464>.05) alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin fiziksel aktiviteye katılımını engelleyen faktörleri çeşitli değişkenlere göre incelemektir.

Lise öğrencilerinin cinsiyet değişkeni dikkate alındığında; fiziksel aktivitelere katılımı engelleyen faktörler ölçeği alt boyutlarından *okul, tesis kulüp, arkadaş çevre* alt boyut ortalamalarının istatistiki olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. *Aile* ve *eğitim* alt boyutlarında ise herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Öğrencilerin fiziksel aktivitelere katılımını engelleyen faktörlerden *okul* alt boyutunda erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre fiziksel aktiviteye katılım engellerinin daha yüksek düzeyde olduğu tespit

edilmiştir. Alan yazında erkek öğrencilerin fiziksel aktivitelere katılma isteklerinin fazla olduğuna yönelik görüş birliği olsa da mevcut araştırma bulgularına göre okul idaresi ve öğretmenler tarafından fiziksel aktivitede bulunma konusunda erkek öğrencilerin daha az desteklendiği düşünülebilir. Alan yazın incelendiğinde mevcut çalışma sonuçları ile paralellik gösteren ve aksi yönde sonuçlar görülmektedir. Robbins vd. (2009) ve Nielsen vd. (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar elde edilen bulguları desteklerken, Bosna vd. (2017) ise fiziksel aktivite katılım engelleri ve cinsiyet arasında istatistiki olarak herhangi anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Bununla birlikte kadınların erkeklere göre fiziksel aktivitelere katılım engellerinin daha fazla olduğunu yani elde ettiğimiz sonuçların tersi yönde sonuçlar da (Gümüş vd., 2017; Soyer vd., 2017; Işıkgöz vd., 2017) mevcuttur. Farklılığın ise genel olarak fiziksel özellikler ve tesislerin temizliğinden kaynaklandığı bildirilmektedir. Lise öğrencilerinin sınıf düzeyi değişkenine göre fiziksel aktivitelere katılımı engelleyen faktörler ölçeği tüm alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı farklılıklar elde edilmiştir. *Aile* alt boyutunda farklılığın; 9. sınıf ile 11-12. sınıflar arasında ve 9. sınıf öğrencilerinin 11 ve 12. sınıf öğrencilerine göre fiziksel aktivitelere katılım engellerinin daha fazla olduğu belirtilmiştir. Bu durum 9. sınıf öğrenci velilerinin fiziksel aktiviteler hakkında daha az bilgiye sahip oldukları, ya da diğer sınıf düzeylerine göre daha küçük yaşta olan bu öğrencilerin ailelerinin güvenlik sebebiyle oluşan kaygılarının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Lise öğrencilerinin *teknolojik aletlerle geçirilen süre* değişkenine göre fiziksel aktivitelere katılımı engelleyen faktörler ölçeği alt boyutlarından *okul* ve *eğitim* alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. *Aile, tesis kulüp ve arkadaş çevre* alt boyutlarında ise istatistiki olarak herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır. *Okul* alt boyutundaki anlamlı farklılığın 1-2 saat arası ile 4 saat üzeri grupları arasında meydana geldiği belirlenmiştir. *Eğitim* alt boyutunda ise anlamlı farklılığın 4 saat üzeri ile 1 saatten az ve 1-2 saat grupları arasında ayrıca 1-2 saat arası ile 3-4 saat grupları arasında meydana geldiği belirlenmiştir. Günde 1 saatten az teknolojik aletlerle zaman geçiren öğrencilerin 4 saat üzeri zaman geçiren öğrencilere göre fiziksel aktivitelere katılım engelleri daha yüksek seviyededir. Okul ve eğitim alt boyutunda fiziksel aktivite engellerinin salgın dolayısıyla kısıtlandığı ve öğrencilerin fiziksel aktivite yapamadıkları ayrıca teknolojik aletlerle süre geçirmek yerine ders çalışarak daha iyi bir üniversiteye gitmeye odaklanma ya da yeni bir dil öğrenme gibi amaçlar için vakit ayırdıkları söylenebilir.

Sonuç olarak lise öğrencilerinin fiziksel aktiviteye katılım engel düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve teknolojik aletlerle geçirilen süre değişkenlerinden etkilendiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akyol, A., Bilgiç, P., & Ersoy, G. (2008). *Fiziksel Aktivite, Beslenme Ve Sağlıklı Yaşam*. *Ankara, Klasmat Matbaacılık*.
Baltacı, G., Ersoy, G., Karaağaoğlu, N., Derman, O., & Kanbur, N. (2008). Ergenlerde sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam. *Basım. TC Sağlık Bakanlığı Yayın*, *730*(9).
Branca, F., Nikogosian, H., & Lobstein, T. (Eds.). (2007). *The Challenge of Obesity in the WHO European Region and the Strategies for Response: Summary*. World Health Organization.

Bosna, O. Ş., Bayazıt, B., & Yılmaz, O. (2017). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel etkinliklere katılımlarına engel olan faktörlerin incelenmesi (Üsküdar Üniversitesi Örneği). *Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *13*(2), 200-211.
Çetinkaya, C. (2023). *Fiziksel Aktivite ve Sağlık.* F Hazar (Ed.), *Çocuklar için fiziksel aktivite* (s. 67-74). İstanbul, Efe Akademi Yayınları.
Jackson, E. L., & Henderson, K. A. (1995). Gender-based analysis of leisure constraints. *Leisure sciences*, *17*(1), 31-51.
Dedaj, M. (2020). Causes of improper body posture in children and possibility of prevention. *Sport, Science & Practice*, *10*(2), 71-85.
Gümüş, H., Alay, Ö. S., & Karakılıç, M. (2017). Fiziksel aktivite için park ve rekreasyon alanlarına gelen kullanıcıların mekân seçimini ve fiziksel aktiviteye katılımını etkileyen faktörler. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *15*(1), 31-38.
Işıkgöz, E., Esentaş, M., & Şahin, H. M. (2018). Beden eğitimi ve spor alanında öğrenim gören öğrencilerin fiziksel aktivite mekân seçimini ve fiziksel aktiviteye katılımını etkileyen faktörlerin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 21-32.
Marshall, S., Taki, S., Laird, Y., Love, P., Wen, L. M., & Rissel, C. (2022). Cultural adaptations of obesity-related behavioral prevention interventions in early childhood: a systematic review. *Obesity reviews*, *23*(4), e13402.
Maughan, R. J., & Shirreffs, S. M. (Eds.). (2013). *Food, Nutrition and Sports Performance III*. Routledge.
McArdle, W. D., Katch, F. I., & Katch, V. L. (2010). *Exercise Physiology: Nutrition, Energy, and Human Performance*. Lippincott Williams & Wilkins.
Nielsen, G., Pfister, G., & Bo Andersen, L. (2011). Gender differences in the daily physical activities of Danish school children. *European Physical Education Review*, *17*(1), 69-90.
Özbek, S., & Yoncalık, O. (2019). Lise öğrencilerinin fiziksel aktivitelere katılımını engelleyen faktörler ölçeğinin geliştirilmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, *7*(19), 171-215.
Robbins, L. B., Sikorskii, A., Hamel, L. M., Wu, T. Y., & Wilbur, J. (2009). Gender comparisons of perceived benefits of and barriers to physical activity in middle school youth. *Research in Nursing & Health*, *32*(2), 163-176.
Soyer, F., Yıldız, N. O., Harmandar Demirel, D., Serdar, E., Demirel, M., Ayhan, C., & Demirhan, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin rekreatif etkinliklere katılımlarına engel teşkil eden faktörler ile katılımcıların yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, *14*(2), 2035-2046.
Stensel, D. J, Hardman, A. E., & Gill, J. M. (2022). *Physical Activity and Health: The Evidence Explained* (3rd Ed) (Routledge).
Sumińska, M., Podgórski, R., Bogusz-Górna, K., Skowrońska, B., Mazur, A., & Fichna, M. (2022). Historical and cultural aspects of obesity: From a symbol of wealth and prosperity to the epidemic of the 21st century. *Obesity Reviews*, *23*(6), e13440.
Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston, MA: Pearson.
Vanhees, L., Lefevre, J., Philippaerts, R., Martens, M., Huygens, W., Troosters, T., ve Beunen, G. (2005). How to assess physical activity? How to assess physical fitness?. *European Journal of Cardiovascular Prevention & Rehabilitation*, *12*(2), 102-114.

"PAL SOKAĞI ÇOCUKLARI" ESERİNDE EVRENSEL İNSANLIK DEĞERLERİ

***Doç. Dr. Sevra Fırıncıoğulları**

sevrafirinci@gmail.com

Orcid: 0000-0003-1052-6092

Özet

Ferenc Molnar'ın ünlü eseri "Pal Sokağı Çocukları" edebiyat tarihinin en güçlü çocuk klasiklerinden biri olarak bilinmektedir. Eseri unutulmaz ve güçlü kılan ise tüm klasik eserlerde yakalanan temel değerlere gönderme yapmasıdır. Evrensel insanlık bilincine evrensel insanlık değerleri üzerinden değinen eseri daha güçlü kılansa bunu bir çocuğun saflığı, temizliği ve değer anlayışı içinden sunmuş olmasıdır. Eserde ana karakter Nhemechek, evrensel değerler olan dürüstlük ve cesaretin simgesidir. Gittikçe kalabalıklaşan ve çocuklara bir oyun alanı bırakılmayan bir şehirde, kendi oyun alanları için mücadele eden çocukların en güçlüsü ve asil ruhlu olanıdır Nhemechek. Çocuk gruplarının oyun alanlarını savaşarak ele geçirdiği bir şehirde, kendi arkadaşları, grubu ve oyun alanı için ölümü göze alacak kadar büyük bir cesaretle mücadele eder.

Eserde Nhemechek'in cılız ve güçsüz gövdesi grup içinde arkadaşlarının alay konusudur. Kimseyi kırmak istemeyen ancak verilen tüm görevleri dikkatle yerine getiren tutumu ise onun korkaklığı olarak yorumlanır ve bununla özdeşleştirildiği için sürekli dalga konusudur. Ancak söz konusu arkadaşları ve grubun iyiliği için mücadele olduğunda hiç kimse onun kadar büyük cesaret gösteremez. Cılız bedeniyle, asil ve güçlü ruhu birer zıtlık olarak sunulur. Bu zıtlık üzerinden evrensel değerlere vurgu yapılırken, şekilciğin güçlü bir eleştirisi de yapılır. Edebiyat sosyolojisi üzerinden ortaya konan bu çalışmada amaç bir çocuk klasiği üzerinden evrensel insanlık değerleri ve insanlık bilincine seslenen temel mesajlara vurgu yapmaktır. İnsanlığı belli noktalarda birleştiren evrensel değerler, sosyal problemlerin çoğunda etkili olan yozlaşmayı ortadan kaldıracak en büyük güçtür. Dürüstlüğe, cesarete, adalete, gerçek dostluklara, derin insani ilişki ve arkadaşlık biçimlerine ve en önemlisi gerçek sevginin kurtarıcı gücüne yapılan vurgu modern çağın en büyük sorunu yozlaşma ve yabancılaşmayı ortadan kaldıracak temel güçler olarak eserde ortaya konmuştur. O yüzden eser, en güçlü cümlesiyle evrensel insanlık

bilincine çocuk kalpleri üzerinden şöyle seslenir: "Dünyanın bütün çocukları Pal Sokağı"ndadır.

Anahtar sözcükler: Dürüstlük, cesaret, adalet, edebiyat sosyolojisi, sosyoloji

UNIVERSAL HUMAN VALUES IN PAL STREET CHILDREN'S WORK

Abstract

Ferenc Molnar's famous work The Children of Pal Street is recognised as one of the most powerful children's classics in the history of literature. What makes the work unforgettable and powerful is that it refers to the basic values captured in all classical works. What makes the work, which touches upon universal human consciousness through universal human values, more powerful is that it presents this through a child's purity, cleanliness and understanding of values. The main character Nhemechek is the symbol of universal values of honesty and courage. Nhemechek is the strongest and noble-spirited one of the children who fight for their own playgrounds in a city that is becoming increasingly crowded and children are not left with a playground. In a city where groups of children take over playgrounds by fighting, Nhemechek fights with such great courage that he risks death for his friends, his group and his playground.

In the work, Nhemechek's scrawny and weak body is the subject of ridicule by his friends in the group. His attitude, which does not want to offend anyone but carefully fulfils all the given tasks, is interpreted as his cowardice and he is constantly the subject of ridicule because he is identified with this. However, when it comes to fighting for the good of his friends and the group, no one can show as great courage as him. His puny body and his noble and strong spirit are presented as a contrast. While emphasising universal values through this contrast, a strong criticism of formalism is also made. While universal values are emphasised through this contrast, a strong criticism of formalism is also made. The aim of this study, which is based on the sociology of literature, is to emphasise universal human values and basic messages addressed to human consciousness through a children's classic. Universal values that unite humanity at certain points are the greatest power to eliminate the corruption that is effective in most social problems. The emphasis on honesty, courage, justice, true friendships, deep human relationships and forms of friendship, and most importantly, the saving power of true love are presented in the work as the basic forces that will eliminate corruption and alienation, the biggest problem of the modern age. Therefore, the work addresses the universal consciousness

through children's hearts with the most powerful sentence: All the children of the world are in Pal Street.

Key words: Honesty, courage, justice, sociology of literature, sociology

Dünya edebiyatının en etkili ve çocuk romanlarından biri olan Pal Sokağı'nın Çocukları eseri Ferenc Molnar tarafından kaleme alınmıştır. Eserin yazarın yaşam öyküsüyle doğrudan ilgili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Dönemin siyasi çalkantıları içinde gerçekleşen göç olgusu ve bundan etkilenen yazar için temalaştırma gerçek yaşamın izlerini taşımaktadır. Savaş ve sanayileşme etkisiyle köylerden şehre göç eden çok çeşitli insan topluluklarının şehirdeki yaşamı ve buradaki trajediler birkaç çocuk grubu ve çetesinin sokağı bölüşmeye çalışması üzerinden de aktarılmış olur. Farklı etnik yapılardan insanlar kendi yaşam savaşını verirken aynı yaşam alanını bölüşmek durumundadır.

Daha ziyade taşrada, taşra şehirlerinde ve köylerde yerleşik bulunan Macar nüfus, evvelden beri zaten şehir ahalisinin büyük kısmını oluşturan ve Almanca konuşan Alman, Yahudi vs. etnik unsurlarla bir arada yaşamaya başlamıştır (Doğan, 2016: 285).

Roman oldukça basit bir olay örgüsü temelinde kaleme alınmış olsa da son derece trajik bir öyküyü işlemektedir. Bir sokağı oyun alanı haline getirmeye çalışırken çatışan iki çocuk grubunun arasında geçenleri konu alır. Yazar iki çocuk grubu çatışırken özgürlük, bağımsızlık için savaşan Nhemechek'in ölümü pahasına gösterdiği kahramanlığı konu almaktadır.

Pál Sokağı Çocukları dünya edebiyatının en popüler çocuk romanlarından biridir. Roman, dünya çapında ünlü bir drama yazarı olan Ferenc Molnár tarafından kaleme alınmıştır ve ünü diğer eserlerini geride bırakmıştır. Romanın basit, fakat ustalıkla kurgulanmış bir olay örgüsü vardır. Öykü, Budapeşte'nin kenar mahallelerinden birindeki iki çocuk çetesi arasındaki mücadeleyi anlatır; mücadelenin asıl amacı, içerisinde ölümsüz roman kahramanı Nemecsek'in de bulunduğu çetenin oyun alanı olarak kullandığı arsayı diğer çocuk çetesine kaptırmamaktır. Yazar, çocuklara bu öykü üzerinden dayanışma, bağımsızlık ve özgürlük kavramlarını, idealler uğruna mücadele etmeyi öğretmek ister (Doğan, 2016: 283).

Roman, çocukların okuldaki sıkıcı ders saatleri içindeki durumları ve sokağa sahip çıkmak üzere derste haberleşmelerini içeren betimlemeler ile başlar. Çocuklar için sokak bir özgürlük alanı ve ne pahasına olursa olsun korumaları gereken, kendi gruplarının varlığını sürdürdüğü bir yaşam alanıdır. Çocuklar için anlamının büyük olması kendi çocuk gruplarına ve oyun

alanlarına bağlılıkları ile ilgilidir. Eser, sokağı kullanırken kendi gruplarına özgü bayraklarla ve kurallara sahip olan çocukların kendileri gibi çocuk gruplarına uyguladıkları sokak kanunlarını anlatması ile sürer. Bu çerçevede yazarın çocuk grupları içindeki akran baskısını da işlediğini söylemek mümkündür.

Çocuklar arasında sokağı bölüşmek ve kendi alanlarını açarak korumak dışında kendi akran gruplarında akran baskısını dolayısıyla yaşı ve bedeni daha büyük ve güçlü olanın gücünü daha küçük gruplar üzerinde kullanması oyun malzemelerini gasp etmesi anlatılır. Akran baskısı ve birbirilerinin alanları ile oyun malzemelerinin gaspı eserde diyalog içinde şu şekilde anlatılmıştır.

> "Müzenin Bahçesinde dün baskın yaptılar.
>
> Kimler?
>
> Pastör kardeşler kim olacak?
>
> Derin bir sessizlik oldu.

Şimdi bu baskının ne demek olduğunu soracaksınız bana. Hemen açıklayayım "baskın", Budapeşteli öğrencilerin kendi aralarında sık sık kullandıkları, son derece önemli bir sözdür. Çok güçlü bir çocuğun, daha çelimsiz daha zayıf çocukların bilyelerine, oyuncaklarına el koymak için, onlar oyuna başlamadan önce yaptığı hamleyi anlatmak üzere kullanılır bu söz. Güçlü olan çocuk "baskın" diye bağırarak, vurgun yaptığını, yani göz diktiği bilye ve oyuncakları ele geçirdiğini duyurur ve kendisine direnmeye cesaret edecek olanlara kaba kuvvet kullanmaya hazır olduğunu bildirmiş olur. Kısacası baskın, kesin ve sert biçimde duyurulan bir son uyarıdır; savaş ilan etmek gibidir. Sıkıyönetimin göze göz dişe diş yasasının, korsanlık yasasının başladığını anlatır…

Gereb "bu böyle süremez!" diye haykırdı. "Her zaman söyledim bir şeyler yapmak gerek. Ama Boka bizi durmadan engelliyor. Eğer böyle giderse, bunlar yakında bizi pataklamaya başlayacaklar (Molnar, 15: 2004).

Pal Sokağı bir göçmen bölgesindeki farklı kültürlerden çocukların yaşam alanlarını paylaşma kavgasını konu alan bir eserdir. Eserde genellikle çocukların oyun alanının savaşımı anlatılsa bile roman gerçek bir yaşanmışlığı konu edinir ve çocukların oyun alanlarının bölüşümü ön

plana çıkar ancak olayın geçtiği yer aynı zamanda birçok göçmen ailenin bir arada yaşadığı karışık ve sıkıntılı bir bölgedir.

"Pál Sokağı Çocukları ve Ölünceye Kadar İyi Ol başlıklı, okul hayatını ele alan iki tipik örnek, aynı zamanda toplumsal entegrasyonu ve toplumun farklı çevrelerini de sergiler. Tam anlamıyla çocuk romanı değildirler; romanlarda okula giden çocuklar şehirleşmenin ve baş gösteren köylü göçünün çelişkilerini tecrübe ederler" (Ferenczi 2007: 774).

Genel olarak yetişkinleri sarsacak denli güçlü bir üslup ve anlatım tekniği vardır. Dramatik anlatım tekniğiyle Molnar bu eserde, gerçek yaşam alanlarını kullanmıştır. Yazar boş bir oyun alanını ve boş bir sokak için savaşan çocuklar ile bunun masalsı anlatımını fantastik bir ruhla aktarır. Teknik ise dramatiktir. Kurgu ve olay örgüsünde kullanılan çocuk saflığı, dürüstlük, erdem ve cesaret gibi değerler ise onun klasikleşmesi ve unutulmaz bir eser haline gelmesini sağlamıştır. Dünya dillerine çevrilerek klasikleşmiş olması evrensel insanlık değerlerine seslenmesi ile ve çocuk saflığı üzerinden kurgu ve olay örgüsünü kurmasıyla doğrudan ilgilidir.

Okunduktan yıllarca sonra bile insanın aklında kalan sahneler, Molnár'ın dramalaştırma alanındaki dehasına işaret eder. Roman, epik bir anlatının drama teknikleriyle, hatta kimi yerde lirik anlatı unsurlarıyla nasıl ustaca kurgulanabileceğinin mükemmel bir örneğidir. Çok sayıda dünya diline çevrilmiş olması, yazarın çocuk ruhunu, çocukluk çağını herkesçe anlaşılabilecek evrensel bir anlatı seviyesine çıkardığının da bir göstergesidir (Doğan, 2016: 288).

Eserde en belirgin şekilde işlenen ana karakter Nhemechek'in gösterdiği cesaret ve adalet duygusu ile ortaya koyduklarıdır. Dolayısıyla eser adaletin imkanına dair evrensel mesajları bir çocuğun bozulmamış adalet duygusu ve saflığı üzerinden vermesi itibariyle verir. Her insanın doğarken beraberinde getirdiği adalet hissinin ve vicdan duygusunun bir çocuğun cesaret ve özgürlük savaşımı içinden verilmesi eseri çarpıcı ve unutulmaz kılmaktadır. "Ahlaksal normlar insanın doğuştan nitelikleri üzerinde temellenirler" (Fromm, 1998: 16). "İnsan törebilince (Vicdana) sahip tek yaratıktır. Törebilinci onu geriye çağıran sestir. Bu ses onun kendi kendisi olması için ne yapması gerektiğini bilmesine izin verir. Yaşamının ereklerinin ve ereklere erişmesini sağlayacak zorunlu kuralların ayırdında olmasına yardım eder. Bu nedenle bizler koşulların zavallı kurbanları değiliz. Gerçekte kendi içimiz ve dışımızdaki güçleri değiştirip etkileyebilir ve bizimle oynayan koşulları hiç olmazsa bir ölçüde denetleyebiliriz. İyiyi elde etmek için gösterilen çabayı geliştiren ve gerçekleşmesine neden olan koşulları besleyip çoğaltabiliriz (Fromm, 1998: 223). "Eğer doğru dürüst ararsak, övülmeye değer bütün

eylemlerde, buyuran ve düşkünlüklerimizin hoşuna gidebileni keyfimize bırakmayan bir ödev yasası buluruz. Ruhu ahlakça biçimlendiren tek sunuş tarzı budur, çünkü yalnız o, sağlam ve tam belirlenmiş ilkeler sağlayabilir… Ödevin ne olduğu herkes için kendiliğinden açıktır…" (Kant, 2014: 64 94).

Çocuk gruplarının savaşımı içinde cesareti ve dürüstlüğü ile öne çıkan Nhemechek, romanın ana kahramanıdır. Özünde akran grubu içinde ezilmektedir. Bedeninin cılızlığı nedeniyle arkadaşları tarafından küçük görülen ve ciddiye alınmayan Nhemeckek, kendi varlığını gösterme ve arkadaşlarına kendini kabul etime konusunda da sorun yaşamaktadır. Çocuk grupları içindeki adaletsizliği ve akran baskısını işleyen yazar söz konusu gruplar içinde gerçekten adil olan ve özgürlük için savaşan bedeni zayıf ancak ruhu güçlü Nhemeckek'in mücadelesi üzerinden evrensel insanlık değerlerini işler.

Eserin sonunda cılız bedenine rağmen en büyük cesareti gösteren Nhemeckek çocuk gruplarıyla girilen mücadele sonucu hayatını kaybeder ancak kendi arkadaş grubu içinde ve o bölgede gerçek cesaretin, dürüstlüğün ve adaletin simgesi olarak hatırlanır. Yazar bu simge karakter ile çocuk kalbi üzerinden insan erdemlerini ve evrensel insanlık değerlerini işlemiş, bu yönüyle de eser çağları aşacak şekilde klasikleşmiştir. Eser, tüm bunları simgeleyen ana karakterin ölümüyle ancak taşıdığı bu temel değerler itibariyle ölümsüzleşmesi gerçeği ile biter. Romanın ana mesajı da bu değerlerin ölümsüzlüğüne yapılan vurgudur.

Kaynak

Doğan, İ, (2016), Pal Sokağı Çocukları, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, yıl:14, Sayı 21, Kış

Fromm E, (1998), "Kendini Savunan İnsan (Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma)", Çeviri: Necla Arat, Say Yayınları İstanbul

Fromm, E, (1998), “Kendini Savunan İnsan (Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma)” “İnsancı Törebilinç”, Çeviri: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul

Ferenczi, S, (2007), “Psichoanalízis, pszichológia és modern magyar irodalom.” A magyar irodalom történetei. 1800-tól 1919-ig. (Szerk. Szegedy-Maszák Mihály és Veres András) Budapest: Gondolat, 771-790.

Molnar, F, (2004), Pal Sokağı Çocukları, Çeviri: Pınar Salkıyan, Epilson Yayınevi, İstanbul

FORDİST ÜRETİM TARZININ ÇALIŞMA HAYATINDA GETİRDİĞİ DEĞİŞİKLİKLER

Muhammed Vefa ŞAŞ[1]

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
E- Posta: doruklar_01@hotmail.com ORCID ID: 0009-0005-3921--0552

Özet

Fordizm 1910'lu yıllarda ortaya çıkmış ve 1970'li yılların ortalarına kadar egemen üretim sistemi olarak kabul görmüştür. Getirdiği çalışma mantığı ile sadece fabrikalarla sınırlı kalmamış, yeni bir insan formu oluşturma amacında olan bir üretim sistemi olmuştur. Bu bakımda fabrikada işçilerin çalışmalarını disiplinli ve belirli bir iş ahlakı içerisinde yürütmelerini isterken aynı zamanda fabrika dışında da işçilerin belirli bir yaşayış formu ve tüketim alışkanlığına endeksli olmasını amaçlamıştır. Üretimde yakalamış olduğu başarı ile birlikte bir döneme damgasını vurmuş olan Fordizm savaş sonrası yıllarda bütün dünya ülkeleri tarafından bilinen Amerikan Yaşam Biçiminin bir diğer adıdır. Bu çalışmada Fordizm teorik olarak ele alınmıştır. Böylelikle günümüz çalışma ilişkilerinin arka planını oluşturan gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Giriş

1890'lı yıllara gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nde geleneksel üretim biçimlerinden daha farklı üretim ilişkilerini tesis etmeye yönelik Taylor tarafından formüle edilen ve en son kertede işletmenin karlılığını amaçlayan 'bilimsel işletme' olarak nitelendirilen bir sistem oluşturulmuştur. Bu kapsamda çalışmanın bütün aşamaları kronometrik bir şekilde denetlenip standartlaştırılır. Burada önemli olan husus bilimsel işletme ya da Taylorizm üretim araçlarını geliştirmekle ya da teknolojik etmenlerle ilgilenmeyip asıl odak noktası emeğin örgütlenme biçimidir (Belek, 1999: 55). 1910'lu yıllarda Henry Ford'un geliştirmiş olduğu Fordizm ise sadece bir fabrikanın içindeki üretim süreciyle sınırlı kalmayıp, işçilere bir üretim normu ile birlikte tüketim normu da aşılamaya çalışır. Fordizm fabrika içi ilişkiler için Taylorizm'in bilimsel işletme mantığından yararlanır. Buradan hareketle de Taylorizm'i açıklamak

[1] Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
E- Posta: doruklar_01@hotmail.com ORCID ID: 0009-0005-3921--0552

Fordizm'in daha doğru anlaşılması olanağını sağlar. Bu amaçla çalışmamızda genel anlamda Taylorizm açıklanmaya çalışılmıştır.

Öte yandan Fordizm sadece Taylorizm'in devamı olarak görülemez. Üretimde geliştirilmiş olan 'bant sistemi' fabrika içerisinde işçilerin çalışma alanları dönüştürülürken aynı zamanda işçiler üretilmiş olan ürünlerin potansiyel tüketicileri olarak düşünülmüştür. Bu bağlamda işçilerin işyeri dışındaki yaşantıları da kontrol altına alınmak istenmiştir. Bu anlayış ile yaklaşıldığında iyi bir işçi olmanın ve bunun teşvik edilebilir bulunmasının koşulu artık sadece fabrikalar üzerinden düşünülemez. Çalışmamızda bu kompleks ilişkilerin gelişimi incelenmeye çalışılmıştır. 1910'lu yıllarda ortaya çıkan Fordizm gelişim yıllarını takip eden 1929 ekonomik buhranından etkilenmiş, değişime uğramıştır ve en genel manada ikinci dünya savaşı ile 1970'li yılların ortalarına kadar egemen bir üretim biçimi olarak karşımıza çıkmıştır. Çalışmamızda Fordizm'in gelişim dönemi ve hâkim üretim biçimi olma vasfını yitirdiği sürece kadarki gelişmeler açıklanmaya çalışılmıştır. Böylece Fordizm'in çalışma hayatında getirdiği değişiklikler anlaşılmaya çalışılmış olup bu değişimler üzerine teorik bir inceleme yapılmıştır.

Fordizm'den Önceki Çalışma İlişkilerinin Genel Görünümü ve Taylorizm'in Etkisi

1800'lü yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde fabrikalarda işçiler önemli bir role sahiptiler. Fabrikalarda çalışan mühendisler de öncelikli olarak işçilerin yanında çırak olarak işe başlar kalfalık yapardı. Çünkü dönemin işçileri mühendislerin okullarda öğrenemeyeceği vasıflara sahiplerdi ve işlerin bütün püf noktalarını mühendis ve işverenlerle paylaşmıyorlardı. Ayrıca işçiler ortak hareket edebiliyorlardı. İşverenler işyerindeki sorunları çözebilmek ya da üretim hızını artırmak için işçilere parça başına pirim ödüyorlardı. İşçilerin daha hızlı çalışmaya uyum sağlaması durumunda işverenler parça başı verdikleri pirimi düşürmekte ve işçilerin doldurması zor olan yeni kotalar belirlemekteydi. İşçiler de buna karşılık sadece kendilerine gerekli olan kotayı dolduruyor ve daha fazla üretimde bulunmuyorlardı. Daha hızlı çalışan işçileri de engelleyebiliyorlardı. İşçilerin vasıflı olmasından dolayı işveren işçilere ihtiyaç duyuyor ve işçilere karşı tehdit ve ikna yollarıyla başarılı olamıyorlardı. İşçilerin yaptığı işler zanaatlarına dayalı olduğu için işçilerin yetişmesi yılları alıyordu. Yeni işçilerin de yetişmesi için uzun çalışma sürelerine ihtiyaç vardı(Volti, 2012: 53).

1880'li yıllarda bir makine mühendisi olan Taylor da bu iş döngüsü içerisinde çalışmaya başlamıştır. Çıraklıkla işe başlayan Taylor zamanla çalıştığı farikanın başmühendisi olunca

yapıla işlerin mümkün olduğunda ayrıntılı parçalara bölünmesine ve böylelikle işçilerin yaptığı işin basitleştirilmesine karar verdi. İşçilerin işinin basitleştirilmesinin işverene çeşitli faydaları olacaktı. İşlerin parçalara ayrılarak basitleşmesiyle birlikte mühendisler işleri denetleyebilecekti. Böylece yavaş çalışan işçiler tespit edilebilecekti. İşin basitleşmesiyle birlikte işçilerin yaptığı işi öğrenmesi de kolaylaşacaktı. Böylece kovulan işçilerin yerine alınacak olan işçilerin işi öğrenme süresi kısa olacaktı. En önemlisi de işin basitleşmesiyle birlikte üretimde 'düşünme' ve 'uygulama' birbirinden ayrılacaktı(Belek, 1999: 56-58)

Vasıfsızlaştırma ve işi parçalara bölerek basit hale getirmek Taylor'un döngüsünün başlangıç noktasını teşkil etmektedir. Taylor yapılan işi parçalara ayırdıktan sonra işçilere parça başı yapılan ödeme sistemini değiştirmiş ve günlük parça başı ödenen toplam gelirin üstünde bir yevmiyeye tekabül eden saat başı ücret ödemeye başlamıştır. İşçiler yeni sistemi belirli miktarda parça kotası doldurmadan daha yüksek bir ücret elde edecekleri düşüncesiyle kabul etmiştir. İşçilerin yüksek ücretli yeni çalışma biçimini kabul etmelerinden sonra işçilerin kabiliyetlerine eskisine oranla daha az ihtiyaç duyulduğu için yüksek ücret alan işçiler işten çıkarılmış ve yerine işin geneline yabancı, sadece işin bir parçasını yapmak üzere çalışan daha vasıfsız işçiler daha düşük bir ücret mukabilinde işe alınmıştır. Böylelikle işin geneliyle ilgili bilgiler mühendiste toplanmaya başlamıştır. İşe alınan yeni işçiler basitleştirilmiş iş döngüsünde hem daha verimli olmuş, hem de işveren ve mühendise karşı pazarlık gücünü yitirip daha düşük ücrete çalışmaya razı gelmiştir (Erdem, 1997: 91-92). Ustalaşan ve zamanla ustabaşı olabilen işçilerin yerine beyinlerinden çok ellerini yoran bir işçi kitlesi açığa çıkarılmıştır.

Taylor'un 'bilimsel işletme' dediği bu iş düzenindeki değişiklik 20. yüzyıl çalışma ilişkilerine büyük etkide bulunmuştur ve Taylorizm olarak da adlandırılmıştır (Erdem, 1997: 97). Fordist çalışma tarzının da gelişimine etki eden bilimsel işletme mantığı Fordizm'in açıklanmasından önce değinilmesi gereken bir husustur. Ancak Fordizm fabrika içi iş ilişkileri değişikliğinden çok daha ilerisine geçmiş ve bir toplumsal bağlamı da kendisiyle birlikte getirmiştir.

Fordist Üretim Tarzı ve Çalışma Hayatına Getirdiği Değişiklikler

Fordist üretim tarzının çıkış noktası 1910'lu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde otomotiv firması olan Ford fabrikalarındaki çalışma ilişkilerindeki değişikliklerdir. 1900'lü yılların başında ABD'de birbiriyle rekabet halinde olan birçok otomotiv firması vardı. Bu firmalarda

üretim işçiler tarafında eski usullerle yerine getirilmekteydi. Ford firmasının bazı yetkilileri ABD'nin Şikago kentindeki bazı mezbahalardaki kesilmiş hayvanların bir çengele asılıp hareket ettirildiği ve sabit duran işçilerin kendi önlerine gelen hayvanı parçaladıklarını gözlemlemiştir (Volti, 2012: 56). Ford fabrikalarının sahibi Henry Ford bu sistem üzerinde çalışarak fabrikalarında 'taşıyıcı bant' vasıtasıyla üretimi gerçekleştirmeye başlamıştır. İlk başlarda 1913'te motorun parçalarını monte etmek amacıyla bir hat hazırladılar. Bu hatta hareketli bir konveyör kullanılmıyordu. Daha sonra bu hat geliştirilerek hareketli bir hale getirildi. Bu gelişmelerle birlikte motor üretme zamanı yarı yarıya, şasi üretme zamanı da 12/1'e düşürüldü (Volti, 2012: 56-57). İşçilerin fabrika içerisinde üretim alanları içerisinde hareket ederek yapmış olduğu üretim işçilerin sabit kalması ve yapılması gereken işin zaman kaybına olanak vermeksizin işçinin önene gelmesi ve her bir çalışanın bir diğerinin iş sürecini aksatmamak için daha disiplinli olmalarını zorunlu kılan bir üretim yapısına dönüştü (Yenitürk, 1993: 43). Çoğu işçinin gün boyu görevi; önüne gelen otomobil parçasındaki vidayı sıkmaktı. O tek vidanın ne kadarlık bir zaman diliminde sıkılacağı mühendisler tarafından hesaplanıp belirlenmiş ve işçinin günlük olarak kaç vida sıkacağı bandın hızına göre belirlenmekteydi. İşçinin bantta önüne gelen otomobil parçasında sıkacağı vida; yapılan işin bir sonraki aşamasına geçilmesini de sağlayacağı için tüm iş organizasyonunu da etkilemekteydi. Dolayısı ile taşıyıcı bant sistemi içerisinde işçinin bir işten kaçınması veya daha tembel davranmasının önüne geçiliyordu. Bu sistem o kadar başarılı oldu ki sistemi uygulayan şirketler rakiplerine oranla ciddi bir avantaj elde ettiler. Kısa bir süre içerisinde ABD'de üç otomotiv şirketinin (General Motors, Ford ve Chrysler) dışında kalan tüm otomotiv şirketleri battı. Bu esnada Ford firması Taylor'un bilimsel işletme mantığına dayalı ayrıntılı bir iş bölümünün kullanılması, yoğun yönetim iş planlaması ve yakın denetim gibi ilkeleri takip etmiştir. Fakat Ford firması bu sistemi devam ettirirken işçi sayısını azaltmayıp tam tersine artırdı. Bunun nedenleri işlerin basitleşmesi ile üretim bandındaki yeni pozisyonların ortaya çıkması ve birçok otomotiv firmasının batması nedeniyle doyurulması gereken çok büyük bir otomotiv pazarının bulunmasıydı (Harvey, 2003: 150-151).

Henry Ford'un çalışma hayatına kazandırdığı tek şey taşıyıcı bant sistemi değildi. Taşıyıcı bant sistemi ve iş pozisyonlarının basitleşmiş olmasına rağmen işçiler için çalışmak gittikçe zorlaşıyordu. Zorlanan işçiler işi bırakmakta ve dolayısı ile her ne kadar yeni işçilerin işi öğrenmesi kolay olsa da işçi sirkülasyonun çok artması da işi baltalıyordu. İşçilerin uzun süre çalışması isteniyordu ayrıca üretimde Taylorizm'e entegre edilmiş bant sisteminde üretilen otomobiller çok ciddi bir şekilde artmaktaydı ve üretilen otomobiller için geniş bir pazara

ihtiyaç duyuluyordu. Bütün bu sorunların çözecek yol olarak da işçilere ortalamanın daha fazla üzerinde bir ücret ödeme yoluna gidildi: 'sekiz saate beş dolar'(Harvey, 2003: 147). Sekiz saat ve beş dolarlık bir işgünü ile işçilerin sadece üretken olması ve bant sisteminin gerektirdiği disiplinli yapıya uyum sağlaması değil; aynı zamanda fabrikalarda gün geçtikçe daha yüksek sayılarda üretilen ürünleri tüketmek için yeterli gelir ve boş zamana sahip olmaları amaçlanmıştır. Fakat bu amaç ile birlikte işçilerin paralarını 'doğru' kullanacakları da varsayılmıştır (Harvey, 2003: 148). Bu yüzden Ford, 1916 yılında, oluşturmak istediği 'yeni insan' formunun kendi ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun bir profilde olup olmadığını anlayabilmek için çoğu göçmen olan işçilerin evlerine araştırma yapmak üzere birçok sosyal çalışmacı görevlendirmiştir. Ford yaptığı araştırma ile birlikte hem işyerinde hem de işyeri dışında beklentilerine uygun standartlara altı ay süre ile uyan işçilere ek ücret ödeyerek yeni bir yaşam tarzı hedeflemiştir. Ford'un düşüncesindeki bu ideal toplum düzeninin oluşması, işçilerin belirli bir yaşam tarzına sahip olmalarına bağlıdır. Burada amaçlanan sadece üretim değil, aynı zamanda işçilere nasıl yaşamaları gerektiğini öğretmektir. Böylece uyumlu ve rahata erişmiş işçi sınıfı elde edilerek kapitalizme karşı sosyalizm tehlikesinin de bir bakıma işçilerin eliyle ortadan kaldırılması sağlanacaktı(Şaylan, 2002:142-143). Fordizm kelimesinin isim babası olan ve yeni işçi ve insan tipine ilk kez dikkatleri çeken Antonio Gramsci'ye göre yeni çalışma yöntemleri, spesifik bir yaşam tarzından ve düşünme biçiminden ayrılamaz. Dolayısı ile çalışma alanı ve yaşam tarzının birinden sonuca ulaşmadan diğerinin başarısından söz etmek de mümkün değildir. Başka bir değişle Fordizm, çok daha büyük bir kitle üretimin, büyük bir kitlenin tüketimi ile eşleştirmiştir. Daha fazla malların elde edilmesi aracılığıyla mutluluğa ulaşmaya dayanan hedonist ve üretkenlik yanlısı bir yapıda olup savaş sonrası dünyada 'Amerikan Yaşam Biçimi' şeklinde tanınacaktı (Kumar, 2004: 68-69).

1929 yılında en üst seviyeye çıkmış olan 'büyük bunalım' genel manada liberal söyleme büyük bir darbe vurmuştur ve Fordizm'i de hem teori hem de uygulamada ciddi oranda etkilemiştir. Teknolojinin sağladığı olanaklar ile piyasaya sürülen ürünlerin hızla artması ve buna karşı talebin benzer hızda artmaması nedeniyle giderek artan arz talep dengesizliği, nihayetinde küresel anlamda büyük bir krize dönüşmüştür (Şaylan, 2002: 143). 1929 ekonomik krizinin en belirgin özellikleri ise durgun ekonomi ve artan işsizlikti. Fakat Büyük bunalımın başladığı yıllarda Henry Ford, işçileri işten çıkarma yerine işçi ücretlerinde artışa gitmiştir. Bu uygulama ile piyasadaki güveni artıracağını düşünen Ford başarılı olamamıştır. Piyasa koşullarının zorlamasıyla Ford firması da ücretleri düşürüp işçileri işten çıkarmak durumunda kalmıştır (Harvey, 2003: 149). Ekonomik kriz Ortodoks ekonomi anlayışını tersyüze eden

Keynes'in çalışmalarıyla aşılabilmiştir. Keynes'in yeni ve Ortodoks anlayıştan ciddi oranda ayrılan paradigmasıyla teori ve refah devletinin ortaya çıkması ile birlikte de uygulamada büyük değişiklikler yaşanmıştır. Refah devleti iş dünyası, işçi sendikaları ve devlet arasında kapsamlı bir uzlaşmaya dayandığı için ekonomik yanının yanı sıra politik bir süreç olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda refah devleti çerçevesinde fordist brikim yeniden üretilebilmiştir (Şaylan, 2002: 144). 1945'li yıllara kadar karşı çıkışlar ve karşılaştığı olağan dışı şartlar nedeniyle gelişim açısında sorunlar yaşayan fordizm 1945-1973 yılları arasında egemen üretim rejimi olmuştur (Aslan, 2005: 15).

Fordizm'de 1960'lı yılların ortalarına doğru sorunlar baş göstermeye başlamıştır. Fordizm'in yetersiz görülmeye başlanması en genel manada esnekliğin olmaması yani 'sertlik' olarak açıklanmaktadır. Kitle üretimini amaçlayan büyük ölçekli yatırımların tüketicilerin farklı taleplerini karşılamada esnek olmayışı önemli bir etken olmuştur. Bunun yanında emek piyasası ve işçi sözleşmelerinin de katı olması özellikle de 1968-1972 yılları arasında işçilerin grev dalgası Fordizm'in kendisini yenilemesini engellemiştir (Aslan, 2005: 142). Fordizm'in neden bunalıma girdiğini açıklamaya çalışan farklı düşünceler de bulunmaktadır. Fordizmin üretimindeki niteliğin darboğaza düşmesinde etkili olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Yani Fordizm'in bir yandan tüketicilerin özelliklerini ve buna bağlı değişebilecek taleplerini, diğer yandan da işgücü ilişkilerini ve piyasasını değişmez olarak kabul etmesinin sistemi darboğaza ittiği görüşü ileri sürümüştür (Eraydın, 1992: 17). Bir başka düşünceye göre de daha uygun koşullara sahip ülkelerin rekabette öne çıkmaları Fordizm'i bunalıma itmiştir. Fordizm'in karşılaşmış olduğu sorunlara karşı içeride emek verimliliğinin sonuna gelmiş olması ve üretimin daha düşük ücret düzeylerindeki ülkelere kaydırılmış olması çözüm olmaktan çok bunalımı derinleştirdiği görüşü de ileri sürülmüştür (Aslan, 2005: 18). Yine yaşanan teknolojik gelişmelerin yani yeni kurulmaya başlanan düşük maliyetli mikro elektronik ürünlere dayalı üretim yapılabilmesi ve çok amaçlı makinaların ortaya çıkmasıyla standart ürünlere olan ilginin azalıp çeşitlenmiş ürünlere olan talep hacmi artmıştır (Ansal, 1994: 28). Tüm bu etkenlerle birlikte 1970'lerin sonunda ortaya çıkan esnek üretim modelinin, yeni tüketim talepleriyle daha çok uyuşmasından dolayı Fordizm hâkim üretim biçimi olma niteliğini yitirmiştir.

Sonuç

1800'lü yılların sonlarında ve 1900'lü yılların başlarında ABD'deki fabrikalarda çalışma ilişkilerinin değişimine etki eden çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden biri

Taylor'un 'bilimsel İşletme' olarak adlandırdığı çalışma sistemidir. Taylor'un geliştirdiği ve 'bilimsel işletme' olarak adlandırdığı çalışma sistemleri fabrikalardaki çalışanların yaptıkları işin şeklinin değişmesine neden olmuştur. Buna göre geleneksel üretim kapsamında fabrikalara çırak olarak giren, zamanla kalfa, usta ve ustabaşı olabilen işçilerin zanaatlarına ve işin genelini yönetebilen bir kapasite oluşturabilen halinden, çok daha ayrıntılı, farklı iş pozisyonlarının birbirinden ayrılarak, işçilerin işin geneline yabancılaştırılarak sadece işin bir kısmında çalışabilecek vasıfsız bir iş organizasyonu haline geçiş yapılmıştır. Bu geçiş işin geneli ile ilgili bilgileri fabrikanın mühendisleri ve sahiplerinde toplarken işçileri sadece verilen işi yapmakla yükümlü, işin akışı ile ilgili düşünmesi istenmeyen bir pozisyona itmiştir. Böylece fabrikalarda işçilerin ortak hareket etmeleri ya da işyerin bir dinamik oluşturmaları önlenmiş, çalışma standartları, ücretleri ve diğer benzeri haklar için mücadele ya da pazarlık yapabilme gücü kırılmıştır. Fabrikalardaki iş dengesine etki eden bu değişiklikler Ford otomobil fabrikalarının sahibi olan Henry Ford'un çalışmaları ile fabrikaları aşan ve toplumsal bir bağlamı da kendisiyle birlikte getiren üretim normları ile birlikte tüketimin de normlarını belirlemeye çalışan çok yönlü bir yaşayış tarzına dönüşmüştür.

Ford otomobil firmasının 1910'lu yıllarda işleri birçok farklı pozisyona ayıran, işçilerin tek bir işi sürekli olarak yaptığı, işçilerin sabit kalması ve yapılacak işin hareketli bir bant ile işçilerin önüne aktarılmasına dayanan bir çalışma düzeni oluşturmuştur. Bu düzen katı disiplinli bir yapıda her bir işçinin işin tamamını engellememek için düzenli çalışmasına ve en üst seviyede verim alma anlayışına dayandırılmıştır. Fordist çalışma düzeni uygulanmaya başladığı yıllarda çok büyük bir başarı elde etmiştir. Böylece Ford otomobil firmasının otomobil üretebilme kapasitesi muazzam bir şekilde artmıştır. Bu muazzam artış ile birlikte işçiler fabrikalarda çalışmakta zorlanmakta ve işçi sirkülasyonu da dikkat çekici bir boyuta ulaşmıştı. Ford otomobil firması daha büyük tüketici kitlesine ihtiyaç duyması, işçilerin sirkülasyonunu önlemesi ve işyerindeki üretimi bir norma dayandırması ihtiyacı nedeniyle 'sekiz saate beş dolar' sloganıyla yeni bir anlayış geliştirmesine neden olmuştur. Bu anlayış ile birlikte işçilere yeni üretim normu ile birlikte yeni bir tüketim alışkanlığı da kazandırılmaya çalışılmıştır. Geleneksel üretimlerde çeşitli şekillerde örgütlenen işçilerin yerine artık rahata ermiş, belirli bir konfora ulaşmış, iş ahlakına sahip, iş yerinin kurallarına sadık ve iş yeri dışında da üretilen otomobillerin müşterisi olan, otomobil aldıktan sonra da bir sonraki amacı buzdolabı, beyaz eşya vb. ihtiyaçlarını almak olabilecek, belirlenmiş tüketim normunu uygulayacak ve bu yaşayış tarzı ile artık sosyalizmi arzulamayan ve en nihayetinde kapitalist üretim tarzı için tehdit olmaktan çıkacak bir işçi profili hedeflenmiştir. Bu çalışma düzeni oluşum yıllarında büyük bir

etki oluşturmuştur fakat 1929 ekonomik buhranı ile birlikte Fordizm de sekteye uğramıştır. Keynesçi ekonomi politikaları ve refah devleti kavramının içerisinde ekonomik ve politik olarak değişime uğramıştır. İkinci dünya savaşından 1970'li yılların ortalarına kadar dünya ölçeğinde en yaygın üretim biçimi olan Fordist üretim ayrıca 'Amerikan Yaşam Tarzı' olarak da tanınmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli sorunlar ile karşılaşmaya başlayan Fordizm yapı itibari ile sert ve disiplinli bir yapıda olması, tek tip seri üretime dayalı olması, teknolojinin gelişmesi ve çok fonksiyonlu makinelerin ortaya çıkışı, piyasanın üretilen mallarla duygunluğa ulaşması, çalışanların katı iş koşullarının sürdürülememesi, esnek üretim, çalışma mekanlarının dönüşüp iş kavramının saat, nitelik ve yapısının değişmesi, emeğin farklı ülkelere kayışı ve 1970'li yıllarının başındaki grev dalgası gibi nedenler Fordizm'i dünya ölçeğinde egemen üretim biçimi olmaktan çıkarmıştır.

Günümüz çalışma ilişkileri belirli bir tarihse akışın ve bu akış içerisinde gelişen çeşitli gelişmelerin etkisinde oluşmuştur. Fordizmin getirmiş olduğu çalışma düzeni ve bu dolayımla amaçladığı yeni yaşam formu da günümüzün sosyal ilişkilerinin oluşmasında etki sahibi olmuştur. Bu bakımdan sosyoloji disiplini özelinde anlam sahibidir.

Kaynakça:

Ansal, H. (1994). *"Kapitalist Üretim Esneklik Kazanıyor: Post-Fotdizm",* İktisat Dergisi, Yıl: 30, No:346, İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, İstanbul.

Aslan, O.E. (2005). *Kamu Personel Rejimi; Statü Hukukundan Esnekliğe*, TODAİE Yayını, Ankara.

Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*, Sorun Yayınları, İstanbul.

Eraydın, A. (1992). *Post-Fordizm ve Değişen Mekânsal Öncelikler*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Erdem, A.R. (1997). *Yönetimde Klasik Bilimsel Yaklaşımlar ve Eğitim Yönetimine Etkisi*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, Denizli.

Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.

Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Dost Kitabevi, Ankara.

Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*, İmge Kitapevi, Ankara.

Volti, R. (2012). *Çalışma ve Meslek Sosyolojisine Giriş*, SAGE Yayınları, Los Angeles.Yenitürk, N. (1993).

"Post-Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği", Toplum ve Bilim, 56-61, Birikim Yayınları, İstanbul.

KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BOYUTUNUN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Muhammed Vefa ŞAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.
E- Posta: doruklar_01@hotmail.com ORCID ID: 0009-0005-3921-0552

Özet

İlk hareket noktası 16. Yüzyıla kadar götürülebilecek olan küreselleşmenin etkisi 1980'li yıllardan sonra iyiden iyiye hissedilmeye başlanmıştır. Bu bakıdan sınırları aşan bilgi ve sermaye tüm toplumları etkisi altına almıştır. Küreselleşmenin çok önemli bir boyutu olan ekonomik boyutunun aile kurumuna olan etkileri incelendiğinde önemli kırılmaların yaşandığı görülmektedir. Bu kırılmalar geleneksel ailenin çözülmesi, kadınların çalışma hayatına katılması, ailenin üretim birimi olmaktan çıkıp tüketim birimi olması, tüketim birimi olan ailede ufalanma, çocuk sayısında azalma, aile bağlarında zayıflama engelli ve yaşlıların aile dışına savrulması, bireyselleşme şeklinde sıralanabilir. Aile kurumunun geçirmiş olduğu bu dönüşümler ülkemiz özelinde de yaşanmıştır.

Giriş

Küreselleşme dalgaları günümüz toplumlarının hâlihazırdaki yapılarını etkisi altına alan bir süreçtir. Birçok boyutu olan küreselleşme süreci özellikle ekonomik boyutu üzerinden değerlendirildiğinde toplumların değişiminde önemli etkilerin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Toplumların temel yapı taşları olan aile üzerinden bu etki incelendiğinde anlaşılmaktadır ki ailenin kendini yeniden üretme pratikleri çok önemli oranda değişim yaşamaktadır. Bu değişimin anlaşılmaya çalışılması sosyoloji disiplini açısında da önemlidir. Bu bakımdan araştırmamızın amacı toplumun yapı taşları olan ailenin üzerindeki bu etkiyi araştırarak günümüz ailesinin bu günkü durumunu daha anlaşılır hale getirmeye katkı sağlamaktır.

Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşmenin birçok tanımı yapılabilir fakat en geniş anlamda dünya ulusları ve bu uluslarda yaşayan insanlar arası ekonomik, politik ve kültürel etkileşiminin geniş ve genişleyen süreci olarak tanımlanabilir. Küreselleşme terim olarak yeni ortaya atılmış bir terim olsa da kapsadığı süreçler daha uzundur (Volti, 2012: 120). Küreselleşme ile ilgili en çok üzerinde durulan

konulardan biri küreselleşmenin ne zaman başladığı ile ilgilidir. Buna göre üç olasılık üzerinde ağırlıklı olarak durulmaktadır. Bunlar:

-Küreselleşme tarihin başlangıcından bu yana var ola bir süreç olduğu ve son yıllarda hızında ani artışın olduğu.

-Küreselleşmenin modernleşme ve kapitalizmin gelişimi ile yaşıt olduğu ve son yıllarda ani bir artış yaşadığı.

-Küreselleşmenin sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile son yıllarda yeni ortaya çıkmış bir olgu olduğudur (Eşkinat ve Kutlu, 2002: 233).

Küreselleşme bütün toplumsal alanlarla ilgili olmakla birlikte; esas olarak ekonomik süreçlerle ilgili bir olgudur. Bu bakımdan küreselleşme kapitalizm ve liberalizmden ayrı olarak anlaşılamaz. Küreselleşme yüzyıllardır kapitalist sistemin en temel özelliklerinden biri olmasına rağmen çok daha sonra keşfedilmiştir. Küreselleşmenin kapitalizmin doğuşu yani 16. Yüzyıldan bu yana egemen olduğu söylenebilir (Kızılçelik, 2002: 15-16).

Merkantilizm ilk olarak 16. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ekonomik bir düşüncedir. Merkantilizm zenginliğin ve karın devlet gücü ile meşrulaştırıldığı bir düşünceyi beraberinde getirmiştir. Sömürgecilikle gelen ticari kar ve zenginleşmenin devamı için gerekli olan koşulların sağlanması olarak özetlenebilir. Avrupa iktisat düşüncesinde ve ulusal ekonomi politikasında 1500-1800 arasındaki yılları içermektedir. Merkantilist politikalarla tüccarlar daha fazla kazanma, daha fazla altın-gümüş sahibi olmak için gösterdikleri çabanın devlet tarafından desteklenmesini istemişlerdir (Güvenç, 1998: 21).

Merkantilizmin üzerinde etkili olan faktörler Avrupa'daki siyasi yapının değişmesi, ticari faaliyetlerde ve kentleşmede meydana gelen gelişmeler, işçi sınıfının doğması, milli devletlerin kurulması, denizciliğin gelişmesi, pusulanın keşfi, haritaların kullanılmaya başlaması, ticari yolların değişmesi, para kullanımının yaygınlaşması, matbaanın keşfi, Reform ve Rönesans hareketleri olarak sıralanabilir (Kazgan, 2002: 50).

Merkantilizmde devletin dış ticaret bilançosunun fazla vermesi amaçlanır. Bu nedenle ihracat desteklenirken ithalatın kısıtlanması esasına dayalı müdahaleci bir anlayış benimsenir. Bu müdahaleci politikalarla halkın ekonomik özgürlüğü kısıtlanmış, sosyal haklar görmezden gelinmiş ve toplumsal yapıda bozulmalar yaşanmıştır. Tüm bunların sonucunda da özgürlük

istekleri ortaya çıkmıştır. Bu durum da sanayi kapitalizmine dayanan liberal iktisat öğretisinin doğmasına zemin hazırlamıştır (Güvenç, 1998: 58).

Sanayi devrimi küreselleşme olgusunda önemli bir aşamayı ifade etmektedir. 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ticari kapitalizm yerini sanayi kapitalizmine bırakmaya başlamıştır. 18. Yüzyılda kar artışı ve gelir bölüşümünde kapitalistlerin lehine olan gelişmeler bu sınıfın tasarruf gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Teknik buluşlarla birlikte insan gücünün makine ile ikame edilmesi ev sanayisinden fabrika sanayisine geçişi hızlandırmıştır. Yatırımların karlılığını sağlayacak geniş bir piyasa ülke içlerinde ve denizaşırı ülkelerde sağlanmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte üretim girdileri piyasası oluşmuştur. Buna bağlı olarak üretim girdileri piyasada serbestçe satın alınabilir hale gelmiştir. Feodalizmin yıkılması ve tarımın ticarileşmesi toprağı, emeği ve hammaddeleri piyasada serbestçe satın alınabilir hale getirmiştir (Kazgan, 2002: 51-52).

1870-1914 yılları arasında Rönesans ve Reform hareketleri ile şekillenen bilim, sanat ve teknoloji alanlarında birçok değişim yaşanmıştır. Ekonomik anlamda dokuma tezgâhları ile başlayan teknolojik gelişme demiryollarının ve buhar gücünün kullanılması ile gelişmiştir. Bu küreselleşme dalgasının temel özelliği para piyasalarında ve ticaret ilişkilerinde altın standardının norm olarak kabul edilmiş olmasıdır. Bu dönem teknolojik gelişme ve sanayileşme süreçleri ile hızlı iktisadi büyümeleri de anlatırken aynı hızda sanayileşemeyen ‘üçüncü dünya ülkelerini’ de anlatmaktadır (Karaçor, 2002: 378).

Uluslararası ticaretin binlerce yıldan beri sürdürülüyor olmasına rağmen 19. Yüzyıla gelindiğinde yeni taşımacılık ve iletişim araçları küresel bir ekonomi oluşturmak üzere dünyanın her yerini birbirine bağlamaya başlamıştır (Özgüç ve Tümertekin, 1999: 34). 1860’larda denizaltı telgraf kablolarının döşenmesi ile Amerika ve İngiltere’nin anına iletişim kurmasına, gündelik ticarette fiyatların belirlenebilmesini mümkün kılmıştır. Bu da aynı zamanda uluslararası para akışını da hızlandırmıştır (Albayrak, 2002: 5).

Ekonomik küreselleşmede iki önemli faktör 19. Yüzyılın sonlarında hızlanmıştır. Bunlardan birincisi ülkeler arasındaki sermaye akışıdır. İlk başlarda sınırlı uluslararası yatırımları yabancı şirketlerde temsil eden tahvil ve hisse senetleri oranları sınırlıydı. Bunları yabancı sermaye takip etmiştir. Yabancı sermaye ile tümüyle yabancılara ait fabrikalarda yabancıların yapmış olduğu yatırımları ifade etmektedir. İkinci faktör ise bazı primer ürünler, gıda maddeleri ve madenler için dünya pazarlarının kurulmaya başlanmasıdır. Taşımacılıkta ve

iletişimdeki yaşanana gelişmeler üreticilerin rekabet edebileceği bir Pazar bölgesinin alanını genişletme olanağı sağlamıştır. Bu da fiyatların daha geniş alanlarda aynı olmasını sağlamıştır. 1901 yılında ilk küresel pazar olan Uluslararası Buğday Pazarı ile ticari buğday üreticileri için dünya artık tek bir yer haline gelmeye başlamıştır. Bu dönemde dış ticarette, göçte ve sermaye akımlarında küreselleşme kural olarak karşımıza çıkmaktadır. 1914 yılına kadar süren bu gelişmeler birinci dünya savaşı ile sekteye uğramıştır (Özgüç ve Tümertekin, 1999: 35-36).

1945 yılından sonra dünyanın ekonomik ve politik sistemindeki değişim küreselleşmeyi farklı bir boyuta doğru taşımaya başlamıştır. Dünya ülkeleri Amerika'nın liderliğindeki ülkeler, Sovyetler Birliğinin liderliğindeki ülkeler ve bu iki blok dışında kalan diğer ülkeler olmak üzere üç farklı gruba ayrılmıştı. İkinci dünya savaşının bitimine doğru gerçekleştirilen Bretton-Woods konferansında doların altına bağlanarak rezerv para niteliği kazanması ile ABD'nin liderliği kesinleşmiştir (Uysal, 2002: 304). ABD'nin öncülüğünde Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Bunun yanı sıra IMF, Dünya Bankası ve GATT(gümrük birliği antlaşması) gibi dünya ekonomisinde piyasa ekonomisinin işlemesini sağlayacak uluslararası kuruluşlar kurulmuştur. Bu kuruluşlar hem kapitalist ülkelerin iç düzenlemesinde rol oynamakta hem de merkez dışı dünyanın en büyük kısmını oluşturan gelişmekte olan ülkelerin düzenlenmesinde, kredilerin akışında ve bu akış ile iç politika arasında ilişki kurulmasında, denetleme ve yapısal uyum programlarının uygulanmasında etkin rol almaya başlamışlardır (Karluk, 1990: 2). Bu arada tarım sektöründeki teknolojik gelişmeleri ifade eden yeşil devrim ve çokuluslu şirketlerin sayılarının ve faaliyetlerinin tüm dünyada artması üretim, sermaye, ticaret ve işgücünün uluslararası nitelikler taşımasına yol açmıştır (Karluk, 1990: 12).

Dünya ekonomisinde 1970'li yıllardan itibaren istikrarlı büyümeden uzaklaşılmaya başlanmıştır. Düşük büyüme hızı, işsizlik, istikrarsız fiyatlar ekonomiyi koruma politikalarına yeniden yönelmeye neden olmuştur. Bu durum bazı alanlarda küreselleşmeyi devam ettirirken bazı alanlarda da bölgeselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çöktüğü söylenebilir. Doların altın ile olan bağının kopması dünya ölçeğinde Amerika hegemonyası yerine AT, Japonya ve ABD çerçevesinde yeni bir kutuplaşma yaşanmaya başlanmıştır (Karluk, 1990: 212).

Savaş sonrası yıllardan 1970'li yılların başına kadar süren Bretton Woods sisteminde sabit kurlu rejim sermaye hareketleri benimsenmekteydi. Sistemin çöküşü ile birlikte ülkelerin kendilerinin belirlediği farklı kur rejimlerinin uygulandığı, sermaye kontrollerinin minimum düzeye indirildiği, sistemsiz ya da çoklu sistem olarak adlandırılabilecek bir döneme girilmiştir.

Bu dönemin en önemli özelliği ülkelerin finans sistemi üzerindeki kısıtlamaları kaldırarak ekonomilerini uluslararası sermaye akımlarına açtıkları, ulusal finans piyasaları arasındaki sınırların kalktığı ve ekonomik küreselleşmenin temel ayağını oluşturan finansal küreselleşmenin yaşanmasıdır (Eroğlu, 2002: 14).

1980'li yıllar dünya ölçeğinde liberalleşme ve dışa açılma yıllarıdır. Liberalleşme politikaları ile piyasaların işleyişine daha fazla rol vermek amaçlanmıştır. Oluşturulan yeni ekonomik düzen ile bütün ülkelerin dünya pazarı ile bütünleşmesi, mal, hizmet ve sermaye hareketinin tam serbest hale gelmesidir. Dünya ekonomisi için özel girişimlerden oluşan, rekabet koşullarının egemen olduğu ve kar dürtüsü ile hareket edildiği bir düzen amaçlanmıştır. Ayrıca 1973 ve 1980 yıllarında yaşanan petrol krizleri nedeniyle ortaya çıkan zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan özellikle ABD ve diğer gelişmiş ülkeler ekonomilerini yeniden reorganize etmeye yönelirken teknoloji geliştirmeye de önemli ölçüde önem vermişlerdir (Balkanlı, 2002: 13).

Ekonomik yapıda yaşanan liberalleşmemenin popülaritesi siyaset ile de eş güdümlü ilerlemiştir. Amerika, İngiltere ve Almanya'da Neo-Liberalizmi savunan sağcı partilerin iş başına gelmesi bu gün küreselleşme ile özdeşleştirilen birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Sermaye gruplarının lehine emeğe yönelik sosyal politikalar gevşetilmiş, kamu politikaları teknik, faydacı ve akılcı bir zeminde yeniden yapılandırılmış, özelleştirmeler dünya genelinde hızla yayılmış, çokuluslu şirketlerin sayıları hem çok artmış hem de faaliyet alanları çok genişlemiş, McDonalts ve Coca cola gibi çok uluslu firmalar ve CNN, MTV gibi medya tekelleri vasıtasıyla kültür, sanat, eğlence ve tüketim alanlarında küresel formlar oluşturulmuştur. Artan sınırlar ötesi ticaret hacmi uluslararası finans ağının oluşmasını sağlamıştır. Verimliliği artırmak için geliştirilen işletme ve danışmanlık gibi hizmetler dünya çapında yaygınlaştırılarak uluslararası ticaretin yayılma hızı ve iç uyumu artırılmıştır (Yeldan, 2003: 24).

1900'lü yılların başında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla sosyalist bloğun çökmesi, Orta Asya ülkelerinin piyasa ekonomisine yönelmeleri küreselleşmeyi olumlu etkilemiştir. 2000'li yıllara geldiğimizde küreselleşme internet teknolojisi, uydu iletişimi, dijital dünya ve e devlet kavramları ile taşıdığı vizyonu pekiştirmiştir. Günümüzde küreselleşme sürecinin tanımlayıcı kavramı hıza dayalı elektronik ticarettir. Günümüzde ticari ilişkileri ve yatırımlarda semboller ile gerçekleştirilen değişim artmaktadır. Maddi olmayan hizmet üretiminin ticarete konu olan mallarda payının artması bilgi ve insan becerisinin sermaye olarak kullanılmasını ilerletmiştir. Sembollerle ifade edilen malların, maddi mallar gibi sınır kapılarında bekletilebilmesi mümkün

değildir. Bilgi serbest olma niteliği ile sınırları engelsiz aşmaktadır (Eşkinat ve Kutlu, 2002: 274).

Küreselleşmenin Ekonomik Bağlamda Aile Üzerindeki etkisi

Geçmişi Avrupa'da 16. Yüzyıldaki gelişmeler ve sanayi devrimine kadar götürülebilecek olan küreselleşme süreci yirminci yüzyılın ikinci yarısında daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bilgi ve teknoloji alanlarında hızlı gelişmeler yaşanmış, siyasi ve ekonomik gelişmeler de buna bağlı olarak değişime uğramıştır. Bilginin küresel düzeyde artan akışkanlığı farklı toplumlarda yeni tüketim kalıpları oluşturmuştur. Toplumların yereldeki kültürleri dışa açılmış ve yeni yaşam tarzları ön plana çıkmıştır. Devletlerin arasındaki sınırların geçirgen hale gelmesiyle toplumların birbiri ile olan etkileşimini hızlandırmıştır. Ekonomide, sağlıkta, eğitimde ve sosyal yaşamda liberal söylemler ön plana çıkmıştır (Gülçubuk, 2002: 28-29). Buna bağlı olarak da toplumun tüm alanlarında değişmeler yaşanmıştır. Bireysel yaşam formunu motive eden neoliberal politikalar, ekonomik olarak daha fazla kar elde etmeye çalışma dürtüsü kişilerin yaşam beklentilerini de değiştirmiştir. Bireylerin ekonomik ilişkilerdeki rolleri toplumsal ilişkilerdeki rollerine göre daha ön plana çıkmıştır. Kişilerin daha özgür hareket etmesini sağlamayı amaçlayan neoliberal politikalara insanlara bir serbestlik alanı oluşturma çabaları eşlik etmiştir (Aytaç ve İlhan, 2008: 207).

Sanayileşme ve küreselleşme süreci ile birlikte en çok değişime uğrayan kurumlardan biri de aile kurumu olmuştur. Ailenin küreselleşme süreci ile birlikte büyüklüğü, işleyişi, niteliği değişime uğramıştır. Sanayileşme ile mekanik gücün üretime uygulanması üretimi kendi hanelerinde yapan aileleri etkisi altına almıştır. Başta ev tipi üretime uygulanan motor gücü daha sonra üretimin evlerin dışında fabrikalara taşınmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni üretim alanının yapısı, organizasyonu ve getirdiği toplumsal gereksinimler geleneksel yaşam formlarından giderek uzaklaşmayı ve kopuşu sağlamıştır. Ayrıca bu süreç fabrikalardaki yoğun işgücü ihtiyacı nedeniyle çok hızlı bir kentleşmeyi ve göç dalgalarını de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kalabalık ailelerin el birliğine dayanan üretimden uzaklaşılmıştır. Bu durum da geleneksel aileden çekirdek aileye doğru ilerleyişte önemli bir etken olmuştur. Ayrıca hızlı sanayileşme ve kentleşmenin bireye yüklediği roller daha önceki toplumsal formlardan farklı olmuştur. Ortaya çıkan rol karmaşaları aile içerisinde değer kaybına neden olmuş ve bireyciliğe kayış yaşanmıştır (Çelik, 2012: 192).

Sanayileşme ile birlikte yeni üretim alanları olarak ortaya çıkan fabrikalardaki yoğun iş gücü nedeniyle kadınların da ev dışında iş hayatına dahil olmaları ailenin işleyişini de önemli ölçüde etkilemiştir. Zamanının çoğunu çalıştığı yerde geçiren kadınlar aile ilişkilerini de iş ilişkilerine göre düzenlemek durumunda kalmışlardır. Ailenin temel işlevlerinden olan bakım, eğitim, iş ve eğlence gibi fonksiyonları başka kurumlarca yerine getirilmeye başlanmıştır. Evde geçirilen zamanın azalması ailenin daha da asgarileşen düzeyde fonksiyonlarını yerine getirmeye doğru itmiştir (Can, 2013: 69). Yirminci yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte bilgi, teknoloji, iletişim ve ulaşımda yaşanan çok hızlı değişimler yaşanmıştır. Küreselleşen dünya modern yaşam formuna da yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle ekonomi alanında fiziki iş gücü yerine bilgiye dayalı süreçler almıştır. Böylelikle fiziki güç farklılığından kaynaklanan kadınların çalışma hayatındaki kısıtlı iş alanları esnemiş ve kadınların çalışabileceği işler geniş bir alana yayılmıştır. Kadınlar iş hayatında erkeklerle rekabet edebilir hale gelmiştir. Kadınların işgücüne katılımı açısından olumlu olan bu durum aile ekseninde değerlendirildiğinde olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar toplumda daha da yerleşirken aile ilişkilerinde çözülmeler yaşanmaya başlanmıştır. Ayrıca kentlerdeki yaşamın gerektirdiği belirli standartlara ulaşma çabası ve geleneksel üretim tarzlarında çocukların da üretime katkı sağlamalarına rağmen kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği yaşam formları ile çocukların çalışmadığı, aileye bir maddi yük oluşturduğu anlayışı daha az çocuklu aileleri motive etmiştir. Bir üretim birimi olmaktan tüketim birimi olmaya kayan ailelerde gelirin daha az sayıdaki kişiye bölünmesi, belirli yaşam standartlarına ulaşmanın bir yolu olarak değerlendirilmiştir (Fukuyama, 2009: 20).

Kentlerin içerisinde ortaya çıkan yeni yaşam alanları aile bireylerinin iş dışında kalan diğer vakitlerinin de daha önce aile içerisinde belirli bir mahremiyet alanı içerisinde değerlendirilebilecek sosyal etkinliklerinin de aile dışına taşınarak alenileşmesine neden olmuştur. Aile ile ilgili mahremiyet alanlarının alenileşmesine neden olan bir diğer etken de teknolojik gelişmelerle günümüzde her hanede bulunan televizyon ve kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları ile her bir hanenin içerisindeki mahrem alan alenileşmekle birlikte ailenin kendi içerisinde süregeldiği yaşam pratikleri dışında davranışları motive eden faktörler de bizatihi hanelerin içinde hâlihazırda bulunabilir hale gelmiştir. Kişilerin kendilerini sosyal medya mecralarında gerçekte olduğundan farklı gösterme çabaları açığa çıkmıştır. Bu durum da ailelerin birçok sorunun içine itmiştir (Erkal, 2011: 15).

Türkiye'de Ailenin Dönüşümü

1950'li yıllardan bu yana Türkiye'deki aile yapısı ekonomik ve siyasal değişimler neticesinde hızlı bir biçimde değişmiştir. Geleneksel aileden çekirdek aileye ve kırsal alanlardaki ailelerden kentli ailelere doğru hızlı bir geçiş yaşanmıştır. Türkiye'deki aile yapısındaki değişmeler yapılan araştırmalarda da ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmamalara göre Türkiye'de 1980'lı yıllardan sonra ailelerdeki çocuk sayısının azaldığı, kentlerde yaşayan ailelerin bir ya da iki çocuk yapmayı tercih ettikleri görülmüştür (Zencirkıran, 2019: 166). Yapılan başka bir araştırmaya göre ortalama evlenme yaşı 2009 yılında erkeklerde 26.8 kadınlarda 23.5 iken 2018 yılında erkeklerdeki evlenme yaşı 27.8 kadınlarda 24.8 olmuştur. 2019 yılında da ortalama evlenme yaşı erkeklerde 27.9 kadınlarda 25 olmuştur. Bu verilerden erkeklerin ve kadınların evlenme yaşının giderek arttığı anlaşılmaktadır. Yapılan bir başka araştırmaya göre de Türkiye'de evlenen kişi sayısı azalırken boşanma sayısı artmaktadır. Yapılan bir başka araştırmaya göre görücü usulü evliliklere oranla kendi tanışıp görüşen ve aynı zamanda ailelerin de rızasını içeren bir sürecin daha ön plana çıktığı görülmüştür (Engin, 2022: 127). Burada aile ilişkilerinde bireysel kararların da ön plana çıktığı anlaşılabilir. Yapılan başka bir araştırmaya göre Türkiye'de aile içerisinde yaşlı nüfusunun oranı da artmaktadır. Ülkemizde 65 yaş üstü nüfus 2015 yılında 6.495.239 kişiyken 2020 yılında 7.953.555 kişi olmuştur. Aile içerisinde yaşlı oranının artması ve Türkiye'de ailenin çekirdek aileye doğru kayışı yaşlı bakımı ile ilerleyen zamanlarda çeşitli sorunların yaşanabileceğini göstermektedir. Yapılan bir başka araştırmaya göre aile içerisinde teknoloji kullanımı ve tüketim kültürü yaygınlaşmaktadır. Gelişmiş ev aletlerinin aile içerisinde kullanımı olumlu bir etki teşkil etmekte iken telefon, bilgisayar, tablet gibi mobil cihazların kullanımının yaygınlaşması aile içi iletişimi zayıflatmıştır. Yapılan bir başka araştırmaya göre Türkiye'de çekirdek aile içinde dağılmış olan aile sayısı da artmaktadır. Genel olarak geniş aile sayısı azalırken çekirdek aileler içerisinde boşanma sayıları da giderek artmaktadır (Çobanoğlu, 2020: 73).

Sonuç

Küreselleşmenin ne olduğu ve ne zaman başladığı ile ilgili farklı görüşler olmasına rağmen küreselleşmenin son yıllarda tüm toplumları etkisi altına alan bir süreç olduğu ortak kabul görmektedir. Bu etki şüphesiz farklı toplumların birbiri ile olan etkileşim düzeyini önemli oranda artırmıştır. Bu etkileşim ekonomik bir zeminde anlaşılmaya çalışıldığında özellikle de toplumların temel yapı taşları olan aileler üzerinde bir değerlendirme yapılmaya çalışıldığında oldukça önemli sonuçlara ulaşılmaktadır. Buna göre küreselleşme ile birlikte ailelerin

büyüklükleri ve işlevleri bakımından değişime uğramaktadırlar. Küreselleşme ile birlikte neoliberal politikalar bireyselleşmeyi motive etmektedir ve toplumsal ilişkiler içerisinde ekonomik ilişkileri ön plana çıkarmaktadır. Bu durum öncelikle ailelerin el birliğine dayanan üretim biçiminden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Geleneksel aile tipi yerini çekirdek aileye bırakmaya başlamıştır. Sanayileşme ve kentleşme aile bireylerinin içinde bulunduğu toplumsal ilişkileri değişime uğratmıştır. Kadınların iş hayatına artan katılımı ailenin kendi içerisinde yerine getirdiği birçok fonksiyonunu yerine getiremeyecek duruma gelmesi ve dolayısıyla aile kurumunun eğitim, bakım, eğlence gibi fonksiyonlarının başka kurumlara devredilmesini beraberinde getirmiştir. Ayrıca otomasyon sistemlerindeki gelişim çalışma ilişkilerinde fiziki güç ihtiyacını önemli oranda düşürmüş ve kadınların çalışabileceği iş alanı ciddi oranda gelişmiştir. Bu durum kadınların iş hayatına katılımının artmasında önemli bir etken olmuştur. Küreselleşmenin ekonomik anlamı hakim aile tipini çekirdek aileye dönüştürmekle birlikte çekirdek ailelerin ufalanmalarını da beraberinde getirmiştir. Geleneksel ailede üretime katkıda bulunan çocuklar kentlerde sadece tüketimde bulunan bireyler olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Çocukların eğitim, bakım gibi ihtiyaçlarının karşılanma gerekliliği aileleri daha az çocuk yapma eğilimine itmiştir. Hanelerde yaşayan engelli ve yaşlıların bakımı zorlaşmış ve ebeveyn ve sağlıklı çocukların dışında kalan ile üyelerinin aile dışına itilme durumu açığa çıkmıştır. Aile içerisindeki mahremiyet algısı zayıflamış alenileşen aile pratikleri aile dışına taşınmakla birlikte bir tüketim alışkanlığıyla da eşitlenmiştir. Tüm bu gelişmeler ülkemiz özelinde de yaşanmış ve ülkemizdeki aile kurumunun dinamiğini oluşturan etkenler artık sadece yerel etkenler olmaktan çıkmıştır.

Kaynakça

Albayrak, G. C.(2002). *Globalizasyon Süreci ve Az Gelişmiş Ülkeler*, Akademi Yayınevi, İstanbul.

Aytaç, Ö. Ve İlhan, S. (2008). "*Yeni Kapitalizmin Kaotik Evreni: Belirsizlik, Sömürü ve Ahlaki Kriz"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, İzmir.

Balkanlı, A. O.(2002). *"Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine"*, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt: XXI, Sayı: 1, Bursa.

Can, İ. (2013). *"Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü Bugünü ve Yarını"*, Sistematik Aile Sosyolojisi, (Editör: Mustafa Aydın), Çizgi Kitabevi, Konya.

Çobanoğlu, A.(2020). *"Türk Aile Yapısında ve Kültüründe Yakın Gelecekte Önem Kazanacağı Öngörülen Değişimler"*, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 4(2).

Çelik, Z. (2012). *"Neoliberalizmin Kısa Tarihi"* (Kitap Eleştirisi), İDEALKENT, 3(7), 197-193

Engin, M. (2022). *"Türkiye'de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler"*, Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(1), 123-136.

Erkal, M. E. (2011). *"Türk Aile Yapısı ve Bazı Meseleler"*, İstanbul Journal of Sociological Studies (24).

Eroğlu, N.(2002), *Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri*, Om Yayınları, İstanbul.

Eşkinat, R. ve Kutlu, E.(2002), "Dünya Ekonomisi" Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayın No: 50, Eskişehir.

Fukuyama, F. (2009). *Büyük Çözülme* (2. Baskı), Çeviren: H. Kaya, Profil Yayıncılık, İstanbul.

Gülçubuk, B. (2002). *"Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi Temel Dinamikleri ve Türkiye"*, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, (11-18 Eylül 2002), Erzurum.

Güvenç, N.(1998). *"Küreselleşme ve Türkiye"*, BDS Yayınları, İstanbul.

Karaçor, Z.(2002). *Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Karluk, R.(1990). *Uluslararası Ekonomik ve Mali Kuruluşlar*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Kazgan, G.(2002). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kızılçelik, S.(2002). *"Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme"*, Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı:6

Özgüç, N. ve Tümertekin, E.(1999). *Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma*, Cantay Kitabevi, İstanbul.

Uysal, D.(2002). *Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler*, Çizgi Kitabevi, Konya.

Volti, R.(2012). *Çalışma ve Meslek Sosyolojisine Giriş*, (Çev. Abdullah Korkmaz), Sage, Los Angeles.

Yeldan, E.(2003). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Zencirkıran, M.(2019). *"Türkiye'de Aile",* Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**,** Editör: M. Zencirkıran, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

MATEMATİK VE BİLİM UYGULAMALARI DERSİ BİLİM UYGULAMALARI MODÜLLERİ KAZANIMLARININ BİLGİ VE BİLİŞSEL SÜREÇ AÇISINDAN İNCELENMESİ

[1]Lisansüstü Öğrenci, EBRANUR ULUSOY
Amasya Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü
ebra55ulusoy@gmail.com- 0009-0001-8246-601X
[2]Doç. Dr. SALİH DEĞİRMENCİ
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
degirmencisalih05@gmail.com - 0000-0002-0956-9151
[3]Prof. Dr. SEVİLAY KARAMUSTAFAOĞLU
Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
sevilayt2000@yahoo.com - 0000-0002-2852-7061

ÖZET

Ülkemizde yıllardır ilköğretim kademesindeki öğrenciler, zorunlu derslerde aldıkları eğitime ek olarak seçmeli dersler kapsamında istekleri ve ilgileri doğrultusunda eğitim almaktadırlar. Seçmeli derslerden İnsan, Toplum ve Bilim ders grubunda yer alan Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi, 2023-2024 eğitim-öğretim yılından beri uygulanmak üzere iki ayrı ders olan Matematik Uygulamaları ve Bilim Uygulamaları derslerinin tek ders olarak birleştirilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu ders öğretim programında iki düzey olarak hazırlanmıştır. Birinci düzey 6. sınıf ikinci düzey 7. sınıf öğrencileri tarafından seçilebilmektedir. Programın içerisinde *"*Matematik Uygulamaları*"* ve *"*Bilim Uygulamaları*"* şeklinde iki modül bulunmaktadır. Öğrenci ilgi ve isteği doğrultusunda modülü seçerek, eğitim almaktadır. Bilim uygulamaları dersinin, "Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi" içerisinde modül şeklinde yer alması özelliği dikkate alındığında bu dersi içeren Bilim Uygulamaları modülünün kazanımlarının analizinin yapılması, değerlendirilmesi ve paylaşılması gerekli olmaktadır. "2023 Matematik ve Bilim Uygulamaları Dersi Öğretim Programında" bulunan "Bilim uygulamaları" modülleri kazanımlarının "*Yenilenmiş Bloom Taksonomisi"* "bilişsel süreç ve bilgi ve boyutuna" göre analizinin değerlendirilmemiş olması çalışmaya yaratıcı bir nitelik katmaktadır. Bu sebeplerle çalışmanın amacı, Matematik ve Bilim Uygulamaları dersinin Bilim Uygulamaları Modülleri kazanımlarının "*Yenilenmiş Bloom Taksonomisine"* göre "*Bilgi ve Bilişsel Süreç Boyutu"* açısından incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemleri kapsamında doküman analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Doküman olarak "2023 Matematik ve Bilim Uygulamaları Dersi Öğretim Programı" kullanılmıştır. Verilerin analizinde öğretim programında yer alan birinci düzey ve ikinci düzey modüllerin kazanımlarının bilişsel süreç ve bilgi boyutuna göre analizi ve karşılaştırmalı olarak incelemesi yapılmıştır. Çalışma bulgularına göre dersin 6. sınıf bilim uygulamaları modülünde yer alan

kazanımlar, bilişsel süreç boyutu basamaklarından "*hatırlama*" basamağı hariç tüm basamakları içerirken 7. sınıf bilim uygulamaları modülünde yer alan kazanımlar, tüm bilişsel süreç basamaklarını içermektedir. Ayrıca 6. sınıf modülündeki kazanımlar,7. sınıf modülündeki kazanımlara kıyasla üst bilişsel bilgi ve yaratma basamağında sayıca fazla bulunmaktadır. Araştırmanın bulgularına bağlı olarak modülde yer alan kazanımların, sınıf seviyelerine göre en az aynı bilgi basamağında kazanımlara sahip oldukları ancak en çok bilgi basamağındaki kazanımlarının farklı bilgi basamaklarında yer aldıkları ve orantısız dağılım gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bloom Taksonomisi, Fen Bilimleri, Ölçme ve Değerlendirme, Matematik ve Bilim Uygulamaları Dersi

ABSTRACT

For years in our country, students at the primary education level have been receiving education in line with their wishes and interests within the scope of elective courses in addition to the education they receive in compulsory courses. The Mathematics and Science Applications course, which is included in the Human, Society and Science course group among the elective courses, has been implemented since the 2023-2024 academic year by combining two separate courses, Mathematics Applications and Science Applications, into a single course. This course was prepared as two levels in the curriculum. The first level can be chosen by 6th grade and the second level can be chosen by 7th grade students. There are two modules in the program: "Mathematics Applications" and "Science Applications". Students receive education by choosing the module according to their interest and desire. Considering the fact that the science applications course is included as a module in the "Mathematics and Science Applications course", it is necessary to analyse, evaluate and share the achievements of the Science Applications module, which includes this course. The fact that the analysis of the achievements of the "Science Applications" modules in the "2023 Mathematics and Science Applications Course Curriculum" according to the "cognitive process and knowledge and dimension" of the "Revised Bloom's Taxonomy" has not been evaluated adds a creative quality to the study. For these reasons, the aim of the study is to analyse the outcomes of the Science Applications Modules of the Mathematics and Science Applications course in terms of "Knowledge and Cognitive Process Dimension" according to "Revised Bloom's Taxonomy". The research was conducted by document analysis method within the scope of qualitative research methods. "2023 Mathematics and Science Applications Course Curriculum" was used as a document. In the analysis of the data, the gains of the first and second level modules in the curriculum were analysed and compared according to the cognitive process and knowledge dimensions. According to the findings of the study, the objectives in the 6th grade science applications module of the course include all steps except the "remembering" step from the cognitive process dimension, while the objectives in the 7th grade science applications module include all cognitive process steps. In addition, the objectives in the 6th grade module are more in the metacognitive knowledge and creation step compared to the objectives in the 7th grade module. Based on the findings of the study, it was concluded that the objectives in the module have at least the objectives at the same knowledge level according to the grade levels, but most of the

objectives at the knowledge level are at different knowledge levels and show disproportionate distribution.

Key Words: Bloom's Taxonomy, Science, Measurement and Evaluation, Mathematics and Science Applications Course

1.GİRİŞ

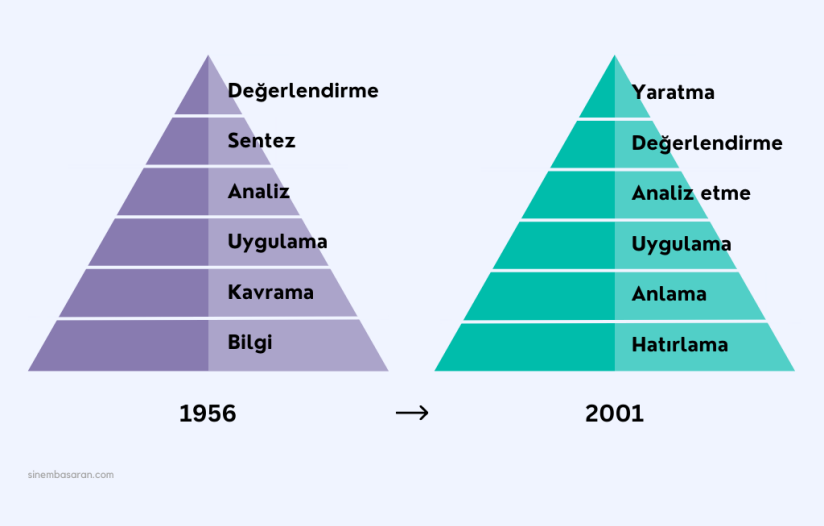
Eğitim, eğitim sosyologları açısından kişinin içinde barındığı toplum içerisinde sosyalleşerek ve topluma katılarak topluma ait kültürü, kuralları ve değerleri benimsemesidir. Eğitim psikologları açısından ise kabiliyet ve ilgilerini potansiyelinin yettiği seviyede en üst düzeye ulaştırmak ve kişinin potansiyel gücünü bütünüyle geliştirmek amacıyla fırsatları sağlamak şeklinde açıklanmaktadır (Terzi, 2008). Bir toplumun eğitim sistemi ve kültür düzeyi arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır (Çakmak, 2008; Çetin, 2014). Bir ülkenin uygarlık düzeyinin belirtisini meydana getiren tüm değişkenler, kişilerin barındırdıkları uygunluk ve yeteneklere göre ilerleme gösterir. Her sistemde olduğu gibi bütün sistemlerin kökenini oluşturan eğitim sisteminde de ilerleme gereksinimi kendini göstermektedir (Ayas, 2019).

Ülkemizde eğitim kademelerinde tercih edilen seçmeli dersler başlangıçtan bugüne ilerleyen süre dahilinde farklı değişimlere uğramıştır (Bozdoğan, Bozdoğan ve Şengül, 2014). 2012'de*4+4+4 kesintisiz eğitim* ile farklı seçmeli dersler belirlenmiş ve öğrencilerin ilgi duydukları, merak ettikleri, kendi gereksinimleri doğrultusunda tercih etmeleri sağlanmıştır (Ozan ve Benzer, 2019). Seçmeli derslerde, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2013 yılında yayınladığı kararla , 2013-2014 eğitim öğretim yılı ile başlayarak 5. ve 6. sınıflar dahil ve bu sınıflardan itibaren aşamalı bir şekilde uygulanarak düzenlemeye gidilmiştir. Bu boyutta seçmeli dersler, "Sosyal Bilimler (4 ders saati), Dil ve Anlatım (4 ders saati), Sanat ve Spor (5 ders saati), *Ahlak* ve Değerler (3 ders saati) Fen Bilimleri ve Matematik (4 ders saati), Din ve Yabancı Dil," başlıkları altında belirlenerek toplanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [MEB-TTKB], 2013b). Görüldüğü üzere öğrenciler için gruplandırılan seçmeli dersler, zorunlu derslerin tamamlayıcı özelliğinde olup, öğrencilerin duyuşsal, bilişsel ve sosyal olarak gelişimlerine faydası olmaktadır. Her öğrencinin tek ve özel olduğu fikri ile tayin edilen seçmeli dersler**,** öğrencilerin kendilerini açıklayabilmede en iyi olabilecekleri ve ilgili oldukları alanlarda etkin olmalarına fırsat vermektedir (Demirtaş ve Yurtkulu, 2018).

Öğrencilerin ilgi, gereksinim ve becerileri doğrultusunda "Bilim Uygulamaları" dersi, seçmeli dersler kategorisinde "Fen Bilimleri ve Matematik" başlığı altında bulunmaktadır ve uygulanmasına 2013-2014 yılında başlanılmıştır. Bilim Uygulamaları dersi, "Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2023 yılı ve "E-43769797-121.01-81682552 sayılı" yazısına ilişkin İlköğretim Kurumları (İlkokul ve Ortaokul) Haftalık Ders Çizelgesinde seçmeli ders grupları "İnsan, Toplum ve Bilim", "Din, Ahlak ve Değer" ile "Kültür, Sanat ve Spor" şeklindedir. Bu gruplar içerisinde "*İnsan, Toplum ve Bilim*" ders grubunda Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi yer almaktadır (MEB-TTKB, 2023). 2023-2024 Eğitim Öğretim yılından itibaren uygulanan *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* dersi içerisinde *"Bilim Uygulamaları modülü"* şeklinde iki düzey olarak bulunan bilim uygulamaları dersi, 6. sınıf öğrencileri için birinci düzey olup sadece 6. sınıf öğrencileri tarafından seçilebilirken 7. sınıf öğrencileri için ikinci

düzey olup sadece 7. sınıf öğrencileri tarafından seçilebilmektedir. Matematik ve Bilim Uygulamaları seçmeli dersini alan öğrenciler, her dönem istediği modülü seçebilmektedir (MEB,2023).

Eğitim ile kişilere verilmek istenen davranışlar öğretim programları içerisinde bulunan kazanımlar ile sınırlanmaktadır. Bu kazanımların boyutu ise taksonomiler aracılığıyla tespit edilmektedir. Eğitimde taksonomiler, kazanımlar ve değerlendirmeyi merkeze alacak biçimde sınıflandırma yapmak amacıyla öncellikli bir şekilde kullanılmaktadır (Eke, 2015). Eğitim kapsamında yapılan sınıflandırmalarda çoğunlukla kişilerin bilişsel becerilerinin sınıflandırılmasında Bloom taksonominden faydalanılmaktadır (Güleryüz ve Erdoğan, 2018).

Şekil 1. Bloom Taksonomisi ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi (URL)

Öğrencilerin öğrenmelerinin basitten karmaşığa, biri diğerinin ön koşulunu oluşturacak şekilde bilişsel kazanımları Bloom (1956) kategorize edilmiştir. Bloom 1956'da yaptığı sınıflamada bazı değişiklikler yapılması gerektiğini düşünmüş ancak bu değişikliklerle ilgili açıklamalarda bulunmamıştır. Bilişsel alana ait olan basamakları, "*bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme*" şeklinde belirtmiş ve belirtildiği şekilde kademeli olarak sıralamıştır (Bümen, 2006).

"Bloom Taksonomisi", "Anderson ve Krathwohl'un (2001)" önayak olmasıyla birlikte iki boyuttan oluşan "*Yenilenmiş Bloom Taksonomisi (YBT)*" ismi ile düzenlenmiştir (Anderson ve Krathwohl, 2014). YBT'de "*bilişsel süreç ve bilgi boyutu"* biçiminde iki boyuttan meydana gelen bir sınıflama bulunmaktadır (Üzümcü ve İpek, 2022).

YBT'de, bilişsel alanda bulunan basamaklar, "*hatırlama, anlama, uygulama, (analiz) çözümleme, değerlendirme ve yaratma"* şeklinde eğitim sistemi içerisinde yeniden var olmuştur (Bümen, 2006). Bilgi boyutu basamakları ise "*olgulara dayanan bilgi*", "*kavramsal bilgi*", "*işlemsel bilgi*" ve "*biliş ötesi bilgi*" şeklinde oluşmaktadır (Ekinci ve Bal, 2019). Bilgi boyutu basamakları, öğretmenlerin öğrencileri nasıl bilgilendirebileceği hakkında yardımcı olmaktadır. Bilişsel süreç boyutu içerisinde yer alan basamaklar da yapılandırmacı yaklaşım gereğince

"öğretim ne ile sağlanır?", "öğrenci ne ile anlamlı öğrenir?" sorularıyla öğrencinin etkin katılım oluşturmasına destek olmaktadır (Zorluoğlu, Kızılaslan ve Sözbilir, 2016).

Bu çalışmada, Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi bilim uygulamaları modüllerinin Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre bilgi ve bilişsel süreç boyutu açısından incelenmesi amaçlanmıştır ve çalışma boyutunda aşağıda bulunan sorulara cevap aranmıştır.

1. "Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin 6. sınıf "Bilim Uygulamaları" modülü kazanımlarının bilişsel süreç ve bilgi boyutuna göre analizi nasıldır?

2. "Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin 7. sınıf "Bilim Uygulamaları" modülü kazanımlarının bilişsel süreç ve bilgi boyutuna göre analizi nasıldır?

3. "Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin 6. sınıf *"*Bilim Uygulamaları*"* modülü ile 7. sınıf Bilim Uygulamaları modülü kazanımlarının uyumu nasıldır?

2.YÖNTEM

Çalışmada Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi, bilim uygulamaları modüllerinde bulunan kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre *"bilgi ve bilişsel süreç boyutu"* açısından incelenmesi amaçlandığı için nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırmanın hedefinde olan olaylarla ilgili bilgi bulunduran yazılı öğelerin incelenmesidir (Şimşek, 2009). Doküman analizi kapsamında "Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi bilim uygulamaları" modüllerinin kazanımları çalışmanın amacı ve taksonominin ölçütlerine göre değerlendirilmiştir.

2.1.Veri Toplama Aracı

Çalışmadaki verilerin elde edilmesinde "2023 Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi öğretim programı" kullanılmıştır.

2.2.Verilerin Analizi

Araştırmada veriler, *"Matematik ve Bilim Uygulamaları dersi"* öğretim programında yer alan *"Bilim Uygulamaları"* modülleri 6. ve 7. sınıf kazanımlarının (Ek 1- Ek 2 Kazanımlar) "bilişsel süreç ve bilgi boyutuna" göre analizi ve 6. ve 7. sınıfa ait kazanımların "*bilişsel süreç ve bilgi boyutuna"* göre karşılaştırmalı olarak analizi yapılmıştır. Verilerin analizi yapılırken Miles ve Huberman'nın (1994) üç aşamada veri analizini inceledikleri "verinin işlenmesi", "verinin görsel hale getirilmesi " ve "sonuç çıkarma ve teyit etme " bölümleri kullanılmıştır. Böylece veriler göre sınıflandırılmalar oluşturulmuş ve sonuçlar için çizelgeler yapılmıştır. Kazanımların değerlendirilmesinde ve ilişkilendirilmesinde araştırmacılar tarafından ayrı ayrı analizler yapılmış ve **"**Miles ve Huberman (1994)" güvenirlik analiziyle güvenirlik hesaplanmıştır. Benzerlik oranı beraberinde nitel araştırma güvenirliğini tespit etmektedir.
Miles ve Huberman' ın modelinde içsel uyum formülü "$\Delta = C \div (C + \partial) \times 100$" dür.
Sırasıyla formül içerisinde bulunan sembollerden ,"Δ : Güvenirlik katsayısını,
C : Üzerinde görüş birliği sağlanan konu/terim sayısını,

∂: Üzerinde görüş birliği bulunmayan konu/terim sayısını" belirtmektedir.
En az bu değerin % 80 gelmesi istenmektedir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002).
Araştırmada kazanımların analizinde içsel uyum %87 olarak hesaplanmıştır ve bu durumda güvenilir bir sonuç elde edilmiştir.

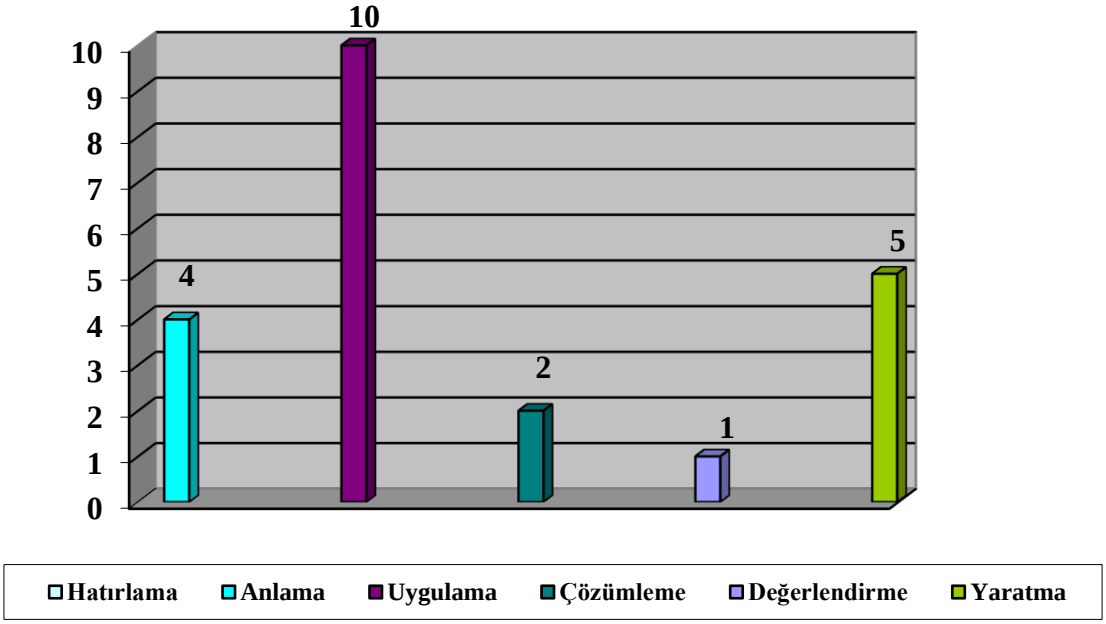
3.BULGULAR

Bulgular araştırmanın amacı ve sıralı olarak alt problemlerine cevap verecek şekilde aktarılmıştır.

3.1.1.Alt Probleme Yönelik Bulgular

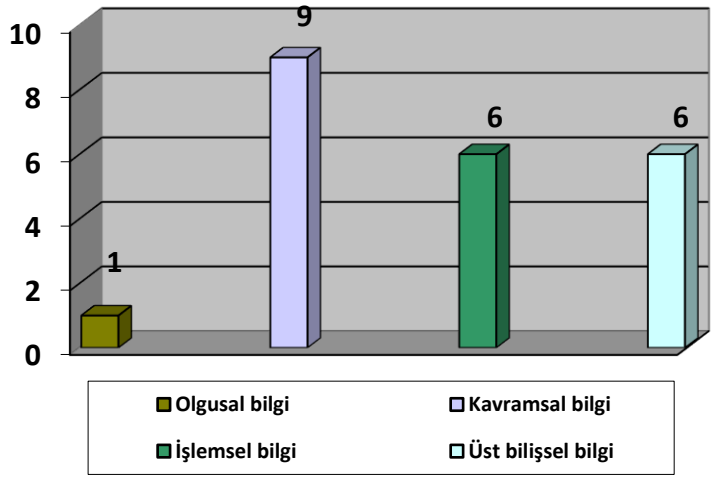
"*Matematik ve Bilim Uygulamaları*" dersinin "6.sınıf Bilim Uygulamaları" modülü kazanımlarının bilişsel süreç ve bilgi boyutuna göre sayıca dağılım analizinin bulguları Çizelge 1 ve Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 1. *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* Dersinin *"6.Sınıf Bilim Uygulamaları"* Modülü Kazanımlarının YBT'de Bilişsel Süreç Boyutuna Göre Sayıca Dağılımı

Çizelge 1'de görüldüğü gibi *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* dersinin *"6. sınıf Bilim Uygulamaları"* modülü kazanımları bilişsel süreç boyutu açısından incelendiğinde yirmi iki kazanım içerisinden en çok "uygulama" basamağında, en az ise "değerlendirme" basamağında yer alan kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. "Hatırlama" basamağında ise hiçbir kazanımın yer almadığı belirlenmiştir.

Çizelge 2. *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* Dersinin *"6.Sınıf Bilim Uygulamaları"* Modülü Kazanımlarının YBT'de Bilgi Boyutuna Göre Sayıca Dağılımı

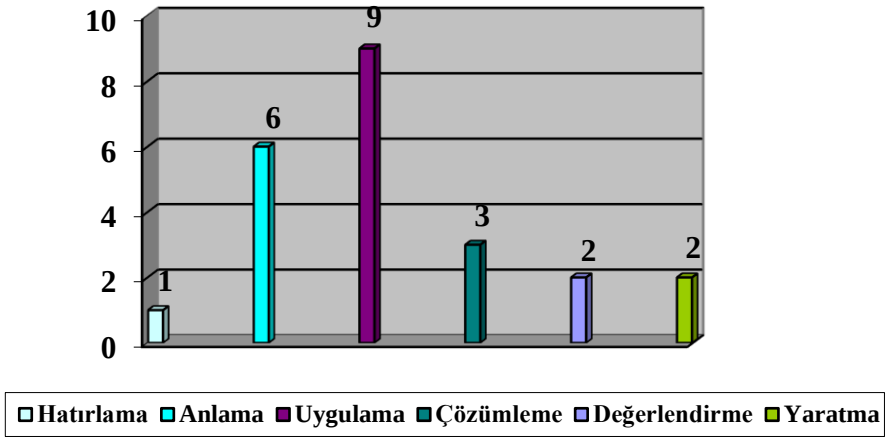

Çizelge 2' de görüldüğü üzere *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* dersinin *"6. sınıf Bilim Uygulamaları"* modülü kazanımları bilgi boyutu açısından incelendiğinde "olgusal bilgi" olan 1 kazanım , "kavramsal bilgi" olan 9 kazanım "işlemsel bilgi" olan altı 6 kazanım ve "üst bilişsel bilgi" olan 6 kazanım bulunmaktadır. Dolayısıyla en fazla "kavramsal bilgi" basamağında, en az ise "olgusal bilgi" basamağı içerisinde bulunan kazanımlar oldukları tespit edilmiştir. Kazanımların "işlemsel bilgi" ve "üst bilişsel bilgi" basamaklarında ise eşit sayıda dağılım gösterdikleri belirlenmiştir.

3.2.2.Alt Probleme Yönelik Bulgular

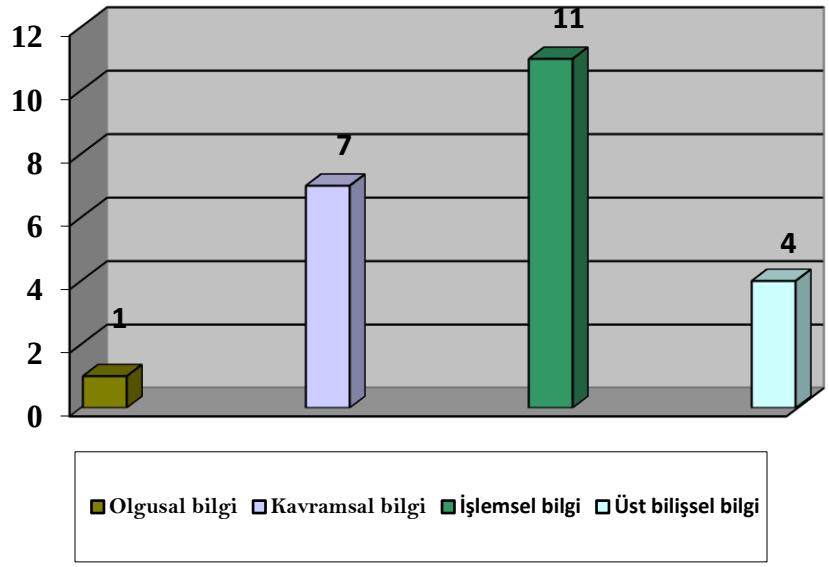
"Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin *"7. sınıf Bilim Uygulamaları"* modülü kazanımlarının bilişsel süreç ve bilgi boyutuna göre sayıca dağılım analizinin bulguları Çizelge 3 ve Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 3. *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* Dersinin *"7.Sınıf Bilim Uygulamaları"* Modülü Kazanımlarının YBT'de Bilişsel Süreç Boyutuna Göre Sayıca Dağılımı

Çizelge 3'te görüldüğü üzere *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* dersinin 7. sınıf *"Bilim Uygulamaları"* modülü kazanımları bilişsel süreç boyutuna göre incelendiğinde "hatırlama" basamağı içerisinde bulunan kazanım sayısı 1, "anlama" basamağında bulunan kazanım sayısı 6 ,"uygulama" basamağında bulunan kazanım sayısı 9, "çözümleme" basamağında bulunan kazanım sayısı 3, "değerlendirme" basamağında bulunan kazanım sayısı 2 ve "yaratma" basamağında bulunan kazanım sayısı 2 'dir. Dolayısıyla en fazla "uygulama" basamağında, en az ise "hatırlama" basamağı içerisinde yer alan kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. "Yaratma" ve "değerlendirme" basamağında ise eşit sayıda kazanımın yer aldığı belirlenmiştir.

Çizelge 4. *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* Dersinin *"7.Sınıf Bilim Uygulamaları"* Modülü Kazanımlarının YBT'de Bilgi Boyutuna Göre Sayıca Dağılımı

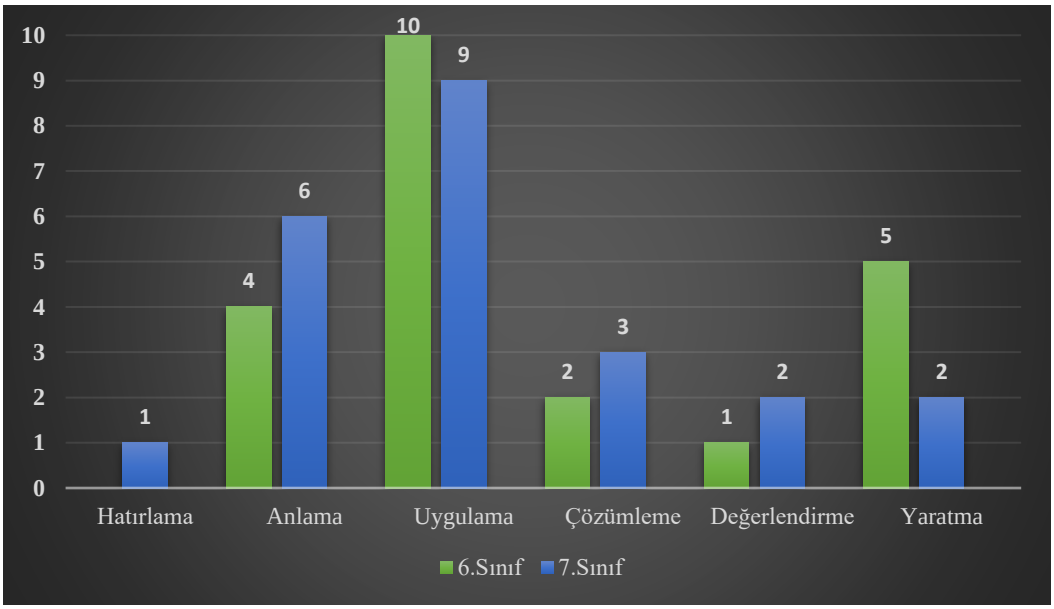

Çizelge 4'te görüldüğü gibi "Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin "7.sınıf Bilim Uygulamaları" modülü kazanımları bilgi boyutu açısından incelendiğinde en çok "işlemsel bilgi" basamağı içerisinde, en az ise "olgusal bilgi" basamağı içerisinde bulunan kazanımlar oldukları tespit edilmiştir.

3.3.3.Alt Probleme Yönelik Bulgular

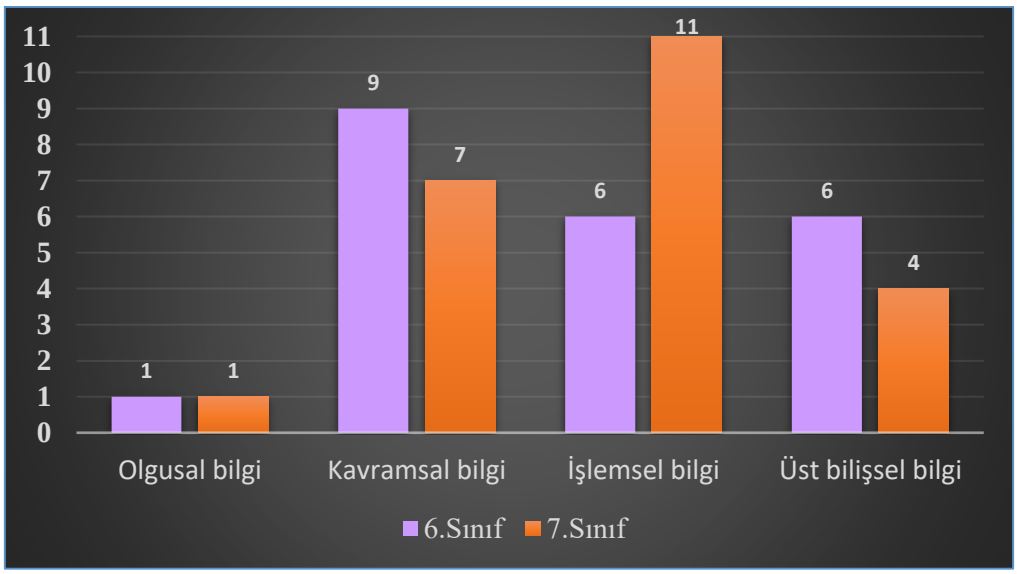
"Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin "6. sınıf Bilim Uygulamaları" modülü ile "7. sınıf Bilim Uygulamaları" modülü kazanımlarının ilişkisi "Çizelge 5 ve Çizelge 6'de ayrı ayrı bilişsel süreç ve bilgi boyutu açısından değerlendirilerek sunulmuştur.

Çizelge 5. *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* Dersinin *"6. ve 7.Sınıf Bilim Uygulamaları"* Modülü Kazanımlarının YBT'de Bilişsel Süreç Boyutuna Göre Sayıca Dağılımı

"Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersinin "7.sınıf Bilim Uygulamaları" modülü kazanımları, bilişsel süreç basamaklarından tüm basamakları içerirken 6.sınf Bilim Uygulamaları modülü kazanımları, bilişsel süreç basamaklarından "hatırlama" basamağı hariç tüm basamakları içermektedir. 6. sınıf bilim uygulamaları modülünde "uygulama" basamağında yer alan kazanım sayısı 10 , 7. sınıf bilim uygulamaları modülünde "uygulama" basamağında yer alan kazanım sayısı dokuz 9 'dur. İki modülde de kazanımlar bilişsel süreç basamaklarından en çok "uygulama" basamağında bulunmaktadır. Ayrıca 6. sınıf modülünde "yaratma" basamağında bulunan kazanım sayısı beş 5 iken, 7.sınıf modülüne modülünde "yaratma" basamağında bulunan kazanım sayısı iki 2 'dir. Bu durumda 6. sınıf modülünde "yaratma" basamağında bulunan kazanım sayısı,7.sınıf modülüne kıyasla sayıca fazladır.

Çizelge 6. *"Matematik ve Bilim Uygulamaları"* Dersinin *"6. ve 7. Sınıf Bilim Uygulamaları"* Modülü Kazanımlarının YBT'de Bilgi Boyutuna Göre Sayıca Dağılımı

Matematik ve Bilim Uygulamaları dersinin 6.ve 7.sınıf Bilim Uygulamaları modülü kazanımları en az "olgusal bilgi" basamağında bulunmaktadır. 6. sınıf bilim uygulamaları modülünde "üst bilişsel bilgi" ile "işlemsel bilgi" eşit ve en çok "kavramsal bilgi" basamağında kazanım bulunurken 7.sınıf modülünde en çok "işlemsel bilgi" basamağında kazanım bulunmaktadır ve 6. sınıf modülünde "üst bilişsel bilgi" basamağında bulunan kazanım sayısı 7.sınıf modülüne kıyasla sayıca fazladır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Literatürde yer alan bilim uygulamaları dersiyle ilgili çalışmalarda bilim uygulamaları dersinin öğrenciler için faydalı bir ders olduğuna ancak uygulama noktasında, öğrenci ve veliler tarafından bilim uygulamaları seçmeli dersinin öneminin anlaşılamadığı (Ozan ve Benzer, 2019; Şahin ve Say 2010) ayrıca seçmeli derse ait kaynak kitabının bulunmaması (Bozdoğan vd., 2014; Karamustafaoğlu vd., 2019) ve kazanımların açık olmadığı (Şahin ve Koç, 2016) durumlarından dolayı dersin etkin işlenemediğinin belirtildiği çalışmalar ilgili literatürde bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Matematik ve Bilim Uygulamaları dersinin Bilim Uygulamaları modüllerinin kazanımlarının *"Yenilenmiş Bloom Taksonomisine"* göre *"bilişsel süreç ve bilgi boyutu"* açısından analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın birinci alt problemi için modülünün 6. sınıf seviyesindeki kazanımlar YBT'de bilişsel süreç boyutu açısından incelendiğinde en fazla "uygulama" basamağında, en az ise "değerlendirme" basamağında bulunan kazanımlar olduğu ancak bilişsel süreç basamaklarından "hatırlama" basamağına hiçbir kazanımın yer almadığı tespit edilmiştir. Böylece modülün 6. sınıf seviyesindeki kazanımlarının YBT' nin bilişsel süreç boyutundaki her basamağında bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla "Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersi için hazırlanan öğretim programındaki kazanımlar, tüm bilişsel süreç boyutunda yer alan basamakları kapsayacak bir şekilde hazırlanabilir. 6. sınıf seviyesindeki kazanımlar bilgi boyutuna göre incelendiğinde ise kazanımların en fazla "kavramsal bilgi" basamağında, en az ise "olgusal bilgi" basamağı içerisinde bulunan kazanımlar oldukları tespit edilmiştir. Kazanımların "işlemsel bilgi" ve "üst bilişsel bilgi" basamaklarında ise eşit sayıda dağılım gösterdikleri belirlenmiştir. Bu durum 6. ve 7. sınıf öğrencileri için hazırlanan "Bilim uygulamaları modülü" kazanımlarının bilgi boyutuna göre dağılımında, bazı bilgi

basamaklarında kazanımların yoğunlaştığını, bazı basamaklarda ise eşit dağılım göstermediği sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuca bağlı olarak öğrencilerin tüm bilgi boyutlarında kazanımları içerecek doğrultuda bir öğretim görebilmesi için kazanımların tüm bilgi boyutunda bulunan basamakları kapsayacak bir şekilde hazırlanması önerilebilir.

Araştırmanın ikinci alt problemi için modülünün 7. sınıf seviyesindeki kazanımlar bilişsel süreç boyutu açısından incelendiğinde en fazla "uygulama" basamağında, en az ise "hatırlama" basamağında yer alan kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. "Yaratma" ve "değerlendirme" basamağında ise eşit sayıda kazanımın yer aldığı belirlenmiştir. Böylece modülün 7. sınıf seviyesindeki kazanımlarının bilişsel süreç boyutundaki her basamağında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Matematik ve Bilim Uygulamaları" dersi için hazırlanan öğretim programındaki kazanımların, tüm bilişsel süreç boyutundaki basamakları içermesine rağmen bazı bilişsel süreç basamaklarında yığılma göstermeyecek biçimde hazırlanması önerilebilir.7. sınıf seviyesindeki kazanımlar YBT de bilgi boyutuna göre incelendiğindeyse kazanımların en fazla "işlemsel bilgi" basamağında, en az ise "olgusal bilgi" basamağı içerisinde bulunan kazanımlar olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi için modülün sırasıyla 6. ve 7. sınıf seviyesindeki kazanımlarının YBT de bilişsel süreç boyutuna ve bilgi boyutuna göre incelenmesi yapılmıştır. Her iki modülde yer alan kazanımların bilişsel süreç basamaklarından en çok "uygulama" basamağında bulunduğu ve 6. sınıf modülünde "yaratma" basamağında bulunan kazanım sayısının 7. sınıf modülüne kıyasla sayıca fazla olduğu belirlenmiştir. Beraberinde 6. sınıf Bilim Uygulamaları modülü kazanımlarının tüm bilişsel süreç basamaklarını içermezken 7. sınıf modülünün içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. 6. ve 7. sınıf seviyesindeki kazanımlar YBT de bilgi boyutuna göre incelendiğinde her iki modülde yer alan kazanımların en az "olgusal bilgi" basamağında bulunduğu ve 6. sınıf modülünde "üst bilişsel bilgi" basamağı içerisinde bulunan kazanım sayısı 7. sınıf modülüne kıyasla sayıca fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgulara bağlı olarak modülde yer alan kazanımların sınıf seviyelerine göre en az aynı bilgi basamağında kazanımlara sahip oldukları ancak en çok bilgi basamağındaki kazanımlarının farklı bilgi basamaklarında yer aldıkları ve orantısız dağılım gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Aslantaş, İ. (2011). Ortaöğretim 9. *sınıf öğrencilerinin seçmeli ders tercihlerine rehber öğretmenlerin etkisinin incelenmesi.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Ayas, M.(2019). Üniversite öğrencilerinin ilköğretim seçmeli dersleri hakkındaki görüşleri. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,7*(2),148-172.

Çetin, B. (2014). *Eğitim ve kalkınma ilişkisi: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.

Bozdoğan, B.,Bozdoğan, A. E.ve Şengül, Ü. (2014). "Bilim Uygulamaları" dersi ile ilgili öğretmen görüşlerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10*(3), 96-109.

Bümen, N. T. (2006). Program geliştirmede bir dönüm noktası: Yenilenmiş Bloom Taksonomisi. *Eğitim ve Bilim, 31*(142), 3-14.

Demirtaş, Z.ve Yurtkulu, T. (2018). Öğretmenlerin seçmeli bilim uygulamaları dersine ve dersin PISA ile ilişkisine yönelik görüşleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 230-249.

MEB-TTKB. (2023). *İlköğretim kurumları (ilkokul ve ortaokul) haftalık ders çizelgesi.* Ankara: MEB

MEB-TTKB. (2013b). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu bilim uygulamaları dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı.* Ankara: MEB

Eke,C.(2015). Dalgalar ünitesindeki kazanımların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 345-353.

Ekinci, O. ve Bal, A. P. (2019). 2018 yılı Liseye Geçiş Sınavı (LGS) matematik sorularının öğrenme alanları ve Yenilenmiş Bloom Taksonomisi bağlamında değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,7*(3), 9-18.

Güleryüz, H. ve Erdoğan, İ.(2018). Orta okul fen bilimleri dersi sınav sorularının Bloom'un bilişsel alan taksonomisine göre değerlendirilmesi: Muş ili örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(1), 43-49. https://sinembasaran.com/2023/07/02/bloomun-dijital-taksonomisi (URL)

Karamustafaoğlu, O., Özduran, N. & Erden, H. (2019). Bilim uygulamaları dersinin yürütülmesine yönelik öğretmen görüşleri. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 5*(3), 97-112.

Miles, M. B. ve Huberman, M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2. baskı). Thousand Oaks, CA: Sage.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2023). *Matematik ve Bilim Uygulamaları Dersi Öğretim programı (I-II)*Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı

Ozan, Ü. ve Benzer, S. (2019). Bilim uygulamaları dersi öğrencilerinin fen okuryazarlığı fene yönelik tutumları ve öğretmenlerin ders hakkındaki görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*, 22-37.

Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, 33-41.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc.

Şahin, C., & Say, Ö. (2010). İlköğretim öğrencilerinin bilimsel okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(11), 223-240.

Şahin, Ç. & Koç, T. (2016). Bilim uygulamaları dersi hakkında öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Online Fen Eğitimi Dergisi, 1*(1), 1-16.

Şimşek, H. (2009). Eğitim tarihi araştırmalarında yöntem sorunu, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 42*(1), 35-51.

Terzi, A. R. (2008). *Eğitim bilimine giriş. (1. basım).* Ankara, Detay Yayıncılık

Üzümcü, Z. B. ve İpek, A. S. (2022). LGS matematik sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi ve ortaokul matematik dersi öğretim programı kazanımlarına göre incelenmesi. *Pearson Journal Of Social Sciences & Humanities,7*(20),124-133.

Zorluoğlu, D. L., Kızılaslan, A. ve Sözbilir, M. (2016). Ortaöğretim kimya dersi öğretim programı kazanımlarının yapılandırılmış Bloom taksonomisine göre analizi ve değerlendirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 10*(1), 260-279.

EK 1. 6. Sınıf Bilim Uygulamaları (I. Düzey) Kazanımları

6. SINIF BİLİM UYGULAMALARI I.DÜZEY KAZANIMLARI
"MBU.BU 1.1.1. Mutfakta hazırlanan bir gıdada (ekmek ve yoğurt yapımı, kefir yapımı, salata hazırlanması vb.) gerçekleşen değişimleri fark eder."
"MBU.BU 1.1.2. Isı alışverişi sonucu meydana gelen durumları günlük hayatta karşılaştığı olaylardan örnekler vererek bilimsel olarak açıklar."
"MBU.BU 1.1.3. Basit elektrik devrelerinin bilim ışığındaki gelişiminden yola çıkarak icat edilen elektrikli araçların yaşamımızı kolaylaştırdığını fark eder."
"MBU.BU 1.2.1. Bilimin sağlıklı yaşam üzerine etkisini fark eder."
"MBU.BU 1.2.2. Bulaşıcı hastalıklardan korunmak için yapılması gerekenleri bilimsel temeller üzerinden tartışır."
"MBU.BU 1.2.3. Engelli bir bireyin hayatını kolaylaştırmak için bir ürün tasarlar."
"MBU.BU 1.2.4. Günlük yaşantısında karşılaştığı spor dallarında bilimin yerini fark eder."
"MBU.BU 1.2.5. Bir spor dalı seçerek bu spora ait araç gereçlerin tasarımının veya bu sporda kullanılan uygulamaların bilimle ilişkisini araştırır."
"MBU.BU 1.3.1. Günlük yaşantısında karşılaştığı sanat dallarında bilimin yerini fark eder."
"MBU.BU 1.3.2. Geleneksel Türk sanatlarının oluşturulmasında ışık, gölge, renk, hacim vb. bilimsel kavramların etkisini fark eder."
"MBU.BU 1.3.3. Çevresindeki farklı canlıların fiziksel özelliklerini tanıyarak doğadaki malzemelerle (taş, odun, yaprak, toprak, metal gibi) sanatsal bir model ortaya koyar."
"MBU.BU 1.3.4. Dünyada ve Türkiye'de çok büyük boyutlardaki mimari yapıların oluşturulmasında bilimden yararlanıldığını fark eder."
"MBU.BU 1.3.5. Farklı müzik aletlerinde sesin nasıl oluştuğunu araştırır."
"MBU.BU 1.3.6. Tiyatro sahnesinde ses ve ışık kullanım tekniklerinin bilimsel nedenlerini ifade eder."
"MBU.BU 1.4.1. Doğa ile ilgili durum veya olayların bilimsel kaynakları olduğunu fark eder."
"MBU.BU 1.4.2. Doğada gerçekleşen bir durum veya olay üzerinden o konunun bilimle ilişkisini araştırır."
"MBU.BU 1.4.3. Doğadan ilham alarak üretilen ürünlerde bilimden faydalandığını fark eder."
"MBU.BU 1.4.4. Günlük hayatta karşılaşılan bir probleme çözüm üretmek için doğadan ilham alan inovatif bir proje tasarlar."
"MBU.BU 1.4.5. Güneş sisteminde yer alan gök cisimlerinin (Güneş, Dünya, Ay, gezegenler) şekillerinin küresel olmasının bilimsel temellerini araştırır."

EK 1' in Devamı

"MBU.BU 1.5.1. "Fen bilimleri ile ilgili meslek isimlerinin yer aldığı bulmaca hazırlar."
"MBU.BU 1.5.2. Dünyadaki çevresel sorunlarına duyarlı olan yeşil meslekler ile ilgili araştırma yapar."
"MBU.BU 1.5.3. Fen bilimleri ile ilgili mesleklere sahip kişilerde olması gereken özellikleri araştırıp kendisinin hangi mesleğe uygun olabileceğine yönelik çıkarımda bulunur."

EK 2. 7. Sınıf Bilim Uygulamaları (II. Düzey) Kazanımları

7. SINIF BİLİM UYGULAMALARI II. DÜZEY KAZANIMLARI
"MBU.BU 2.1.1. Mutfakta sıkça karşılaştığı malzemelerle bir karışım hazırlar."
"MBU.BU 2.1.2. Gündelik hayat üzerinden doğal ve yapay ses kaynaklarını keşfeder."
"MBU.BU 2.1.3. Çevresinde gözlemlediği hareketli ve hareketsiz varlıklardan yola çıkarak itme ve çekme kuvvetinin varlığını hisseder."
"MBU.BU 2.1.4. Elektriklenme olayının günlük yaşam örneklerinden yola çıkarak bilim ve teknolojideki kullanım alanlarına örnekler verir."
"MBU.BU 2.1.5. Günlük yaşamda tesadüfi keşfedilen buluşların bilime olan katkısını araştırır."
"MBU.BU 2.2.1. Sağlıklı yaşam ile bilim arasındaki ilişkiye örnekler verir."
"MBU.BU 2.2.3. Bilimsel çalışmaların aracılığı ile meydana gelen teknolojik gelişmelerin sporda kullanıldığını ifade eder."
"MBU.BU 2.2.4. Spor tesislerinde kullanılan aydınlatma araçlarının özelliklerini araştırır."
"MBU.BU 2.3.1. Günlük yaşantısında karşılaştığı sanat dallarında bilimin yerini ifade eder."
"MBU.BU 2.3.2. Geleneksel Türk sanatlarının oluşturulmasında ışık, gölge, renk, hacim vb. bilimsel kavramların etkisini yorumlar."
"MBU.BU 2.3.3. Dünyada ve Türkiye'de doğadan esinlenerek yapılan mimari yapıları araştırır."
"MBU.BU 2.3.4. Hayvanların sınıflandırılması ve özelliklerini anlatan bütünleştirilmiş bir oyun tasarlar."
"MBU.BU 2.3.5. Tiyatro, müzikal, opera, tek kişilik gösteri vb. sahne sanatları hazırlanırken faydalanılan bilimsel metot ve teknolojik aletleri belirler."
"MBU.BU 2.3.6. Çevre sorunları, geri dönüşüm, küresel iklim değişikliği vb. konuları içeren kısa metin yazar."
"MBU.BU 2.4.1. Doğada gözlemlediği durum veya olayları bilimsel olarak tartışır."
EK 2'nin Devamı
"MBU.BU 2.4.2. Doğal sistemlerde döngüler sayesinde çöpün oluşmadığını fark eder."
"MBU.BU 2.4.3. Doğada tekrarlanan örüntülerin bilimin gelişmesine katkıda bulunduğunu kabul eder."
"MBU.BU 2.4.4. Bilim ve uzay araştırmaları arasındaki ilişkiyi açıklar."
"MBU.BU 2.4.5. Astronomi ve uzay bilimlerine katkısı olan Türk bilim insanlarını ve ülkemizde yapılan çalışmaları tanıtır."
"MBU.BU 2.5.1. Karşılaştığı mesleklerin fen bilimleri ile ilişkisini gösteren bir sunum hazırlar."
"MBU.BU 2.5.2. Uzay araçlarının yapımında görev alan kişileri araştırarak bu kişilerin aldığı eğitimler hakkında sınıf arkadaşlarına sunum yapar."
"MBU.BU 2.5.3. Bilimsel gelişmeler ışığında geleceğin mesleklerini araştırır."

MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN SAYI ÖRÜNTÜLERİNİ GENELLEMEDE ÖĞRENCİLERDE OLMASI GEREKEN BİLGİ VE BECERİLERE YÖNELİK FARKINDALIKLARI

Süleyman YILDIZ

Milli Eğitim Müdürlüğüne Bağlı okul,

19400502005sy@gmail.com

Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ

İstanbul Medeniyet Üniversite/Eğitim Bilimleri Fakültesi,

ckilic6@gmail.com-ORCID ID: 0000-0002-4814-0358

ÖZET

Öğretmenin, öğrencilerinin matematiksel düşüncelerini anlaması ve fark etmesi için öğrencilerin yaptıkları yanıtların doğru ya da yanlış olduğunu anlamasından çok daha fazlası gerekir. Bu kapsamda öğretmenin öğrenci cevaplarını daha ayrıntılı incelemesi, bu cevapların altında yatan düşünceleri ve öğrencilerde olması gereken bilgi ve becerileri anlaması ve tartışması oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı; ortaokul matematik öğretmenlerinin sayı örüntülerini genelleme sürecindeki öğrencilerde var olması gereken bilgi ve becerilere ilişkin farkındalıklarının araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan 15 ortaokul matematik öğretmeni oluşturmaktadır. İlk aşamada İstanbul ilindeki bir devlet okulunun 7. sınıf öğrencilerinden sayı örüntülerinde genelleme ile ilgili çalışma kâğıdı örnekleri alınmıştır. İkinci aşamada ise 15 ortaokul matematik öğretmenine örüntüleri genellelerken öğrencelerin sahip olması gereken bilgi ve becerilerin neler olması gerektiği sorulmuştur. Örüntüleri genellerken öğrencilerde bulunması gereken bilgi ve becerilere değinen öğretmenlerin çoğunluğu örüntü genellemede ritmik sayma becerisinin önemine vurgu yaparken, cebir, üslü sayı ve dört işlem bilgisinin de genelleme sürecinde önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler : Örüntü genelleme, matematik öğretmeni, farkındalık

1. GİRİŞ

Morris (2006)'in de belirttiği üzere etkili bir şekilde matematiği öğretmeyi öğrenmek basit bir iş değildir ve bu öğrenme durumu, matematik öğretmenlerinin öğretmenlikleri süresince devam eder. Matematik eğitim ve öğretiminin etkili bir şekilde olabilmesi için, öğrencilerin hangi bilgiyi bildiklerini, neye ne ölçüde ihtiyacı olduklarını ve öğrenmelerinin daha iyi olması için nasıl yardıma ihtiyacı olduklarının anlaşılması gerekir (NCTM, 2000). Dolayısıyla eğitim ve

öğretimin niteliği, öğretmenlerin sahip olduğu yeterlilikle doğrudan ilişkilidir. Öğretmenlerin öğrencilerin matematiksel düşüncelerini anlaması, kavram hatalarını bulup bu hataları yorumlaması, öğrenci cevaplarının altında yatan düşünceleri anlamaya çalışması, tartışması eğitim öğretim açısından oldukça önemlidir. Bu noktada öğretmenin öğrencinin anlamasını nasıl fark edeceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretmen öğrencinin yazdığı ve söylediği şeyleri ele alıp matematiksel düşüncesini anlayıp sonuç çıkarması için de konuya hakimliği oldukça önemlidir (An, Kulm ve Wu, 2012; Fernández, Llinares ve Valls, 2012). Ortaokul bünyesinde öğretmenlerin hakim olması gereken konulardan biri de cebir öğrenme alanı ile ilgili olan konulardır.

Öğrenciler örüntüler konusunda özellikle genelleme kısmında zorluk yaşamaktadırlar (Rico,1996; Stacey,1989). Örüntü genelleme sürecinde başarılı olabilmeleri, öğretmenlerin öğrencilerin örüntü genelleme stratejilerini ve sahip oldukları bilgi ve becerileri anlayıp yorumlamalarına bağlıdır. Genelleme sürecinde iyi olan bir öğretmen, öğrencilerinin cevaplarını daha doğru bir şekilde değerlendirecek ve eğitim öğretim anlamında daha bilinçli kararlar verecektir (Kılıç, 2019). Cebirin temel adımı genelleme, genellemenin ise temel adımı örüntülerdir (Tanışlı ve Özdaş, 2009). Örüntülerin, matematiksel nicelikleri genellemede, matematiksel fikirlerin soyutlanmasında, akıl yürütme ve muhakeme becerilerinin gelişiminde önemli rol oynadığı belirtilmiştir (Papic ve Mulligan, 2005).

Bu açıdan bakıldığında örüntü çalışmaları ile öğrencilerin akıl yürütme, muhakeme ve problem çözme becerilerinin gelişmesi için örüntülerin farklı stratejiler ile genellenmesi ve sahip olması gereken bilgi ve becerilerle ilgili konuda da öğrenciler hem yönlendirilip hem de nasıl genelleme yaptıkları gözlenmelidir. Öğretmenlerin örüntü genelleme sürecindeki bilgi ve becerileri, öğrencilerin genellemeye dair yaptığı hataları anlama, yorumlaması ve fark etme becerileri oldukça önemlidir (Lannin, 2005). Bu nedenle öğretmenlerin örüntü genelleme sürecindeki farkındalığını belirlemek, var olan eksikliklerini ortaya koymak, öğretmenin eğitim-öğretim sürecinde alacağı kararlara rehberlik edecektir.

Ortaokul matematik öğretmenlerinin sayı örüntülerini genelleme sürecinde öğrencilerde olması gereken bilgi ve becerilere yönelik farkındalıkları nasıldır?

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı; öğretmenlerin sayı örüntülerini genelleme sürecindeki öğrenci cevaplarına ilişkin farkındalıklarının araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, var olan bir duruma dair

sonuçlar ortaya koymaktır yani bir olaya, duruma dair faktörler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

15 ortaokul matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grupları seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde, daha önceden belirlenen ölçütleri yerine getiren örneklem seçilir. Bu kısımda adı geçen ölçütler araştırmacı tarafından belirlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmada sayı örüntüleri genelleme konusunu öğrencilerin farklı genelleme stratejilerini de öğrenerek işlemiş olması, öğretmenlerin ortaokul bünyesinde en az 15 yıl görev yapıyor olması ve özellikle de halen 7. sınıfa giriyor olmaları ölçüttür.

Araştırmada iki farklı veri toplama aracı, araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Bu veri toplama araçları örüntü genelleme strateji soru kâğıdı ve görüşme sorularıdır. Bu veri toplama araçları aşağıda açıklanmıştır.

Öğrenciler İçin Örüntü Genelleme Çalışma Soruları

Çalışmada veri toplama araçlarından ilki, 7. sınıf seviyesine uygun bir şekilde hazırlanmış olan öğrenci cevaplarından oluşan sayı örüntülerini genelleme ile ilgili sabit ve değişen sayı örüntülerinden toplam 4 tane soru ile hazırlanmış sorulardır.

Öğretmenler İçin Görüşme Soruları

Veri toplama araçlarından diğeri ise öğretmenlere uygulanmak üzere hazırlanmış 2 görüşme sorusundan oluşmaktadır. Öğrencilere uygulanan çalışma kağıdından öğrencilerin örnek çözümlerinden farklı strateji ve hata ile çözülmüş olan 4 soruda toplam 8 öğrenci cevabı seçilmiştir. Öğretmenlerden önce öğrenci çözümleri olmadan soruları incelemeleri, ardından öğrenci çözümleriyle birlikte soruları incelemeleri istenmiş ve görüşmeler yapılmıştır.

Araştırmada görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde nitel veri analiz yöntemlerinden olan Miles – Huberman analiz tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğe göre verilerin analizi üç aşamada gerçekleştirilir. Bu aşamalar verilerin azaltılması, sunulması ve sonuçların biçimlendirilmesi şeklindedir (Miles ve Huberman, 1994). Bu modele göre önce araştırmanın amacına uygun olacak şekilde toplanan verilerin azaltılması yoluna gidilerek kod ve temalar belirlenmiştir. Ardından verilerin sunulması kısmında veriler görsel hale getirilmiştir. Veriler frekans tabloları halinde verilmiştir. Sonuçların biçimlendirilmesi sürecinde ise yorum ve çıkarımlar yapılarak görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılarak araştırma sonuçlandırılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Öğretmenlerin sayı örüntülerini genellemede öğrencilerde bulunmasını ön gördüğü bilgi ve beceriler

	Kodlar	Öğretmenler	Frekans
Bilgi	Cebir Bilgisi	Öğr.2,Öğr.7,Öğr.11,Öğr.13,Öğr.14	5
	Üslü Sayı Bilgisi	Öğr.2,Öğr.4,Öğr.6, Öğr.13,Öğr.14	5
	Dört İşlem Bilgisi	Öğr.4,Öğr.6,Öğr.7, Öğr.8,Öğr.15	5
	Matematik İle İlgili Temel kavramlar	Öğr.3,Öğr.6	2
	Örüntü Strateji Bilgisi	Öğr.3,Öğr.5,Öğr.10	3
Beceriler	Ritmik Sayma	Öğr.1,Öğr.3,Öğr.4, Öğr.7, Öğr.8,Öğr.9,Öğr.11,Öğr.13	8
	Dört İşlem Yapma Becerisi	Öğr.2	1
	Tahmin Etme	Öğr.3,Öğr.4	2
	Aritmetik ve Cebir Arasında Geçiş Yapma Becerisi	Öğr.7	1
	Matematiksel Muhakeme Yapma becerisi	Öğr.9,Öğr.10,Öğr.12	3
	Problem Çözme Becerisi	Öğr.9,Öğr.12	2
	Genellemeye Varma Becerisi	Öğr.5,Öğr.10,Öğr.14	3

Sayılar Arasında bağlantı Kurma Becerisi	Öğr.1,Öğr.8,Öğr.10	3

Öğretmenlerden alınan görüşler doğrultusunda, sayı örüntülerini genellerken öğretmenler, öğrencilerin cebir bilgisi, üslü sayı bilgisi, dört işlem bilgisi, örüntü stratejisi bilgisi ve matematik ile ilgili temel kavramlar bilgisi olmak üzere beş tane bilgiye sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan öğretmenler öğrencilerin ritmik sayma, dört işlem, tahmin etme, aritmetik ve cebir arasında geçiş yapma, matematiksel muhakeme yapma, problem çözme, genellemeye varma ve sayılar arasında bağlantı kurma becerisi olmak üzere sekiz tane beceriye sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere öğrencilerin sahip olması gereken bilgiler açısından bakıldığında cebir bilgisi, üslü sayı bilgisi, dört işlem bilgisi 5 öğretmen tarafından vurgulanmıştır. Örüntü strateji bilgisi 3 kişi iken matematik ile ilgili temel kavramlar ise 2 öğretmen tarafından öğrencilerde olması gereken bilgiler açısından ifade edilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere öğrencilerin sahip olması gereken beceriler açısından bakıldığında en çok ritmik sayma becerinin önemi öğretmenler tarafından vurgulanmış ve öğretmenlerin yaklaşık yarısı 8 öğretmen tarafından önemi belirtilmiştir. Bu da göstermektedir ki öğretmenlerin yinelemeli stratejiyi daha çok tercih edeceği yönünde bizlere fikir vermektedir. Matematiksel muhakeme yapma, genellemeye varma ve sayılar arasında bağlantı becerileri 3'er öğretmen tarafından öğrencilerde bulunması gereken beceriler açısından vurgulanmıştır. Tahmin etme becerisi ve problem çözme becerisi de 2 öğretmen tarafından önemi belirtilmiştir. Bulguları daha iyi örneklendirmek amacıyla öğretmenlerin cevaplarına dair doğrudan alıntılarına aşağıda yer verilmiştir:

Öğr.2: "*Şimdi sayı örüntüleri konusunda özellikle temel seviyede 4 işlem becerisi, üslü sayılara hakim olması bir de değişken kullanabilmeleri adına cebir bilgisi yani cebirsel ifadeler konusunun işlenmiş olması gerekiyor. Yani bunlara hakim olmaları lazım.*"

Öğr.2 kodlu öğretmen örüntüleri genellerken öğrencilerin sahip olması gereken bilgi becerilere dair dört işlem becerisi, üslü sayı ve cebir bilgisinin önemine vurgu yapmıştır.

Öğr.1: "Bir kere çocuğun ritmik saymayı bilmiş olması lazım. Mesela ritmik sayarken ne lazım. Sayılar arasında hep aynı şekilde gidiyor diye bir bağlantı kuruyor çocuk. O şekilde ritmik saymayı öğreniyor. Sayıların arasında bir bağlantı olduğunu da bilmesi lazım genellemesi için. İlk terim ile mesela bağlantı kuracak. Sayılar arasında bağlantı kurmayı da bilecek çocuk. O kurguyu ilkokuldan O altyapıyı alması lazım ki sonra bu sayı örüntüleri ne geldiğimizde aralarında nasıl ilişki olabilir diye bir kurabilsin. Nasıl ki çift

sayılar arasında ikişer ikişer gidiyor, önüne de daha sonra bir sayı örüntüsü geldiği zaman sayılar arasında bağlantı kurabilirim bir bağlantı olabilir. Bence bu kısımda ritmik sayma önemli bence."

Öğr.1 kodlu öğretmen örüntüleri genellerken öğrencilerin sahip olması gereken bilgi becerilere dair ritmik saymanın ve örüntüde sayılar arasında bağlantı kurma becerisine vurgu yapmıştır.

Öğr.6:"Sayı örüntüleri konusunda öğrenciler bence ilk başta toplama çıkartma çarpma bölme yani dört işlem bilecek. Hani bu artarak giden örüntü de olabilir sabit ya da azalan örüntü de olabilir. Bu yüzden dört işlemi güzelce bilmeleri gerekir bence. Bu konuda eksiği olmamalı. Bunun dışında örüntülerin arasında yani içinde üslü sayıları barındırabilecek için üslü sayılar konusunu da iyi bilmesi gerekir. Onun dışında ilk aklıma gelen bu konular aslında. Üslü sayı ve temel kavramlar, dört işlem falan."

Öğr. 6 kodlu öğretmen örüntüleri genellerken öğrencilerin sahip olması gereken bilgi becerilere dair üslü sayıların, dört işlem ve matematik ile ilgili temel kavramların önemini ifade etmiştir.

Öğr. 7: "Ritmik sayma ve dört işlem bilgisinin gelişmiş olması, bunun yanında cebir bilgisi dimi denklem oluşturacak çocuk sonuçta. Yani aritmetik ile cebir arasında geçiş yapma becerisinin gelişmiş olması gerekir."

Öğr. 7 kodlu öğretmen örüntüleri genellerken öğrencilerin sahip olması gereken bilgi becerilere dair ritmik sayma, dört işlem, cebir bilgisi ve aritmetik ile cebir arasında geçiş yapma becerisine vurgu yapmıştır.

Öğr. 12:" Muhakeme ve problem çözme becerisi. Sonraki adımı problem çözme becerisiyle keşfeder."

Burada öğretmen matematiksel muhakeme yapma ve özellikle problem çözmeye vurgu yapmıştır.

Öğr. 13: "Sınıf düzeyine göre değişiyor. 5. sınıf için ritmik sayma yapabilmesi gerekiyor. 7. sınıf için ritmik sayma yanında üslü ifadeleri bilmesi cebirsel ifade yazabilmesi gerekir."

Öğr. 13 kodlu öğretmen örüntüleri genellerken öğrencilerin sahip olması gereken bilgi becerilere örnek olarak ritmik sayma, üslü sayı ve cebirsel ifadeyi vermiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Matematik eğitim ve öğretiminin etkili bir şekilde olabilmesi için, öğrencilerin hangi bilgiyi bildiklerini, neye ne ölçüde ihtiyacı olduklarını ve öğrenmelerinin daha iyi olması için nasıl yardıma ihtiyacı olduklarının anlaşılması gerekir (NCTM, 2000). Bu durumda herhangi bir konuda kavram yanılgısı ve öğrenme güçlüğü yaşayanların tespit edilmesi, öğrencilerin ön bilgileri ve ne şekilde düşündüklerini anlamak oldukça önemlidir (Marks, 1990; Shulman, 1987). Öğrenciyi tanıma bilgisi, öğretmenin herhangi bir konu ile ilgili, öğrencilerinin ön

bilgilerini, öğrencilerinin yapacakları hataları bilmeyi ve hangi kavramlarda zorlanacaklarını tahmin etmeyi gerektirir (An, Kulm ve Wu, 2004; Ball, Thames ve Phelps, 2008).

Öğretmenin, öğrencilerinin matematiksel düşüncelerini anlaması ve fark etmesi konusundan hareketle cebir öğrenme alanına bakıldığında ise başarılı öğrenciler yetiştiren öğretmenlerin cebir bilgisinin güçlü olduğu bilinmektedir (Magiera vd., 2013). Örüntülerin genellenmesi konusu cebirin önemli konularındandır. Örüntülerin genellenmesi konusu önemli olmasına rağmen öğrencilerin sorunlar yaşadıkları görülmektedir (Sasman, Linchevski, Olivier ve Liebenberg, 1998; Lan- Ma, 2007). Öğretmenlerden alınan görüşler doğrultusunda, sayı örüntülerini genellerken öğretmenler, öğrencilerin cebir bilgisi, üslü sayı bilgisi, dört işlem bilgisi, örüntü stratejisi bilgisi ve matematik ile ilgili temel kavramlar bilgisi olmak üzere beş tane bilgiye sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan öğretmenler öğrencilerin ritmik sayma, dört işlem, tahmin etme, aritmetik ve cebir arasında geçiş yapma, matematiksel muhakeme yapma, problem çözme, genellemeye varma ve sayılar arasında bağlantı kurma becerisi olmak üzere sekiz tane beceriye sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğrencilerin örüntüleri genellemede daha başarılı olmaları için sahip olmaları gereken bilgi ve beceriler konusunda öğretmenlerle daha derinlemesine çalışmalar yapılabilir. Alanyazında öğrencilerin örüntü genelleme stratejisi ile ilgili çalışmalar daha çok öğretmenlerin bu konudaki alan bilgisi ve alanı öğretme bilgisi üzerine çalışmalar eğitimler düzenlenebilir

KAYNAKÇA

An, S., Kulm, G., & Wu, Z. (2004). The pedagogical content knowledge of middle school, mathematics teachers in China and the U.S. Journal of Mathematics Teacher Education, 7(2), 145-172. https://link.springer.com/article/10.1023/B:JMTE.0000021943.35739.1c

Ball, D,L. Thames, M.H & Phelps, G. (2008). Content knowledge for teaching: What makes it special?Journal of Teacher Education, 59 (5), 389-407. file:///C:/Users/cigdem.kilic/Downloads/Content_Knowledge_for_Teaching_What_Makes_It_Speci%20(1).pdf

Fernández, C., Llinares, S., & Valls, J. (2013). Primary teacher's professional noticing of students' mathematical thinking. The Mathematics Enthusiast, 10(1&2), 441-468. https://scholarworks.umt.edu/tme/vol10/iss1/19/

Kılıç, S.D. (2019). Matematik öğretmen adaylarının, 6. sınıf öğrencilerinin cebirsel örüntüleri genellemelerine ilişkin farkındalıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi,* 27 (4) , 1713-1728. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/759322

Lannin, J. K. (2005). Generalization and justification: the challenge of introducing algebraic reasoning through patterning activities. Mathematical Thinking And Learning, 7(3), 231- 258. https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1207/s15327833mtl0703_3?needAccess=true

Lan- Ma, H. (2007). The potential of patterning activities to generalization. Proceedings of The 31st Conference of The International Group For, *The Psychology of Mathematics Education*, 3, 225- 232. Seoul: Pme.

Magiera, M., Van Der Kieboom, L., & Moyer, J. (2013). An exploratory study of pre-service middle school teachers' knowledge of algebraic thinking. Educational Studies in Mathematics, 84(1), 93–113. file:///C:/Users/cigdem.kilic/Downloads/s10649-013-9472-8.pdf

Marks, R. (1990). Pedagogical Content Knowledge in Elementary Mathematics. Stanford University.

Miles, M. B. &Huberman, A. M. (1994). An Expanded Sourcebook Qualitative Data Analysis. Second Edition. California: Sage Publications.

Morris, A. K. (2006). Assessing pre-service teachers' skills for analyzing teaching. Journal Of Mathematics Teacher Education, 9:471–505. file:///C:/Users/cigdem.kilic/Downloads/s10857-006-9015-7%20(1).pdf

NCTM (2000). Curriculum and evaluation standards for school mathematics. [Online]: Retrieved On 14-Septembre-2005, At Url: Www.Nctm.Org/Standards.Html

Papic, M.,& Mulligan, J. (2005). Preschoolers' mathematical patterning. P. Clarkson, A. Downton, D. Gronn, M. Horne, A. Mcdonough, R. Pierce Et Al. (Eds.), Building connections: Research, theory and practice- Merga28 (Mathematics Education Research Group Of Australasia Conference Proceedings 28).

Rico, L. (1996). The role of representation systems in the learning of numerical structures. In L. Puig, & A. Gutierrez (Eds.), Proceedings of The 20th Conference of The International Group For The Psychology of Mathematics Education (Vol. 1, Pp. 87–102). Valencia: University Of Valencia.

Sasman, M., Linchevski, L., Olivier, A., & Liebenberg, R. (1998). Probing children's thinking in the process of generalization. *Proceedings of The Fourth Annual Congress of Association For Mathematics Education of South Africa*, 210- 218. Pietersburg: University of The North.

Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: foundations of the new reform. Harvard Educational Review, 57(1), 1-22. https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1662698

Stacey, K. (1989). Finding and using patterns in linear generalising problems. Educational Studies in Mathematics, 20(2), 147-164. file:///C:/Users/cigdem.kilic/Downloads/BF00579460%20(1).pdf

Tanışlı, D. & Özdaş, A. (2009). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin örüntüleri genellemede kullandıkları stratejiler. Educational Sciences: Theory & Practice, 9(3), 1453-1497. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/97401/ilkogretim-besinci-sinif-ogrencilerinin-oruntuleri-genellemede-kullandiklari-stratejiler

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10. Baskı)

Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÜSTÜN YETENEKLİ ÖĞRENCİLERE MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE MÜZE ETKİNLİKLERİNİ UYGULAMA İLE İLGİLİ İLKÖĞRETİM MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ

Prof. Dr. Çiğdem KILIÇ
İstanbul Medeniyet Üniversite/Eğitim Bilimleri Fakültesi
ckilic6@gmail.com-ORCID ID: 0000-0002-4814-0358

ÖZET

Üstün yetenekli öğrencilere matematik öğretiminde etkinlik yapılabilecek okul dışı öğrenme ortamlarında biri de müzelerdir. Yapılan çalışmalar göstermektedir ki; müzelerde yapılan etkinlikler sayesinde öğrenciler matematik ile ilgili farkındalıklara vardıklarını, matematik derslerine yönelik öğrencilerde olumlu tutum geliştirdiği, matematik ile müze ilişkisini ortaya koyan etkinliklerden hoşlandıkları belirlenmiştir. Okul dışı öğrenme ortamı olarak müzelerin matematik dersiyle ilişkilendirilmesinde önemli olduğu görülmektedir. Üstün yetenekli öğrencilere okul dışı öğrenme ortamlarında yapılan etkinliklerin öğrencilerin ilgili alanlarını, bilişsel gelişimlerini, motivasyon ve tutumlarını geliştirmeleri açısından önemlidir.

Çalışmaya toplam 15 matematik öğretmen adayı katılmıştır. Etkinlikler grup çalışması şeklinde geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Öğretmen adayları önce belirledikleri konuya yönelik üstün yetenekli öğrencilere yönelik matematik öğretimi etkinlikleri tasarlamış ve müzede bunu uygulamışlardır. Daha sonra müzede eğitim almışlar ve etkinliklerini gözden geçirmeleri varsa düzenleme yapmaları istenmiştir. Son olarak öğretmen adayları ile görüşmeler yapılmıştır. Öğretmen adayları üstün yetenekli öğrencilerin ve konunun özelliklerine, yenilenen matematik dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerine müzede yer alan objelere dikkat etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Üstün yetenekli öğrenci, matematik öğretimi, müze etkinliği

GİRİŞ

Günümüze yansıyan önemli gelişmelerden biri de eğitim ve öğretimin sınıf ve okul ile sınırlı kalmaması gerektiği ve öğrencinin yararına olabilecek her türlü sınıf dışı ve okul dışı ortamların öğretimde kullanılması düşüncesidir (Usta, Gürçay, Sakioğlu, Şükran, & Demir, 2023). Öğrencilerin okul dışı durumlarda edindikleri matematiksel bilgileri geliştirmek ve resmileştirmek için okul içi matematiksel deneyimlere ihtiyaçları vardır. Okuldaki matematiksel deneyimin önemli bir parçası, bir öğretmenin öğrencilerin matematiksel konular arasında bağlantılar kurmasına yardımcı olmak için sağlayabileceği rehberliktir (Masingila, 1993). Matematik eğitiminde okul dışı öğrenme ortamlarının önemli olduğu vurgulanmaktadır (Kır, Kalfaoğlu ve Aksu, 2021; Çakmak-Gürel, 2023; Usta ve diğerleri, 2023). Okul dışı öğrenme ortamları, öğrencilere günlük yaşamla ilişkilendirilmiş matematiksel kavramları keşfetme ve problem çözme becerilerini geliştirme fırsatları sunduğundan matematik eğitiminde önemli bir rol oynamaktadır (Çakmak-Gürel, 2023).

Matematik öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarını oldukça fazla kullandıkları, en sık kullanılan okul dışı öğrenme ortamlarının ise tarihi ve kültürel mekanlar, çevre ve arazi (Kır, Kalfaoğlu ve Aksu, 2021), müzeler ve bilim merkezleri (Çakmak-Gürel (2023), kermes etkinliği (Usta ve diğerleri, 2023). Üstün yetenekli öğrencilerle yapılan eğitimlerde de okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılmasının yararlı olduğu ifade edilmektedir. Bu tarz etkinliklerin yetenekli gençlerin motivasyonu ve zorlukları deneyimleme isteğine fırsat verdiği belirtilmektedir (Olszewski-Kubilius ve Lee, 2004).

Üstün yetenekli öğrencilere matematik öğretiminin yapılacağı okul dışı öğrenme ortamlarından biri de müzelerdir. Literatürde müzelerin aktif öğrenmeye katkıda bulunabilecek yerler olduğu ileri sürülmektedir (Pavlou, 2022). Müzelerin resmi eğitimde okul dışı öğrenme ortamları olarak kullanılması hem öğrencilere hem de öğretmenlere birçok deneyim sunmaktadır. Müzeler geleneksel olarak eğitimsel işlevlere ve pratik öğrenme kaynaklarına sahip kamu hizmeti ortamları olarak kabul edilir (Wu, 2024).

Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmıştır? Öğretmen adayları, üstün yetenekli öğrenciler için;

Etkinlik hazırlarken nelere dikkat ediyor?

Müze öncesi ve sonrasında geliştirdikleri etkinliklerinde bir farklılık oldu mu?

Matematik derslerinde müze kullanımı nasıl dahil etme önerileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması benimseniştir. Çalışmaya toplam 15 matematik öğretmen adayı katılmıştır. Etkinlikler grup çalışması şeklinde geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Öğretmen adayları önce belirledikleri konuya yönelik üstün yetenekli öğrencilere yönelik matematik öğretimi etkinlikleri tasarlamış ve müzede bunu uygulamışlardır. Daha sonra

müzede eğitim almışlar ve etkinliklerini gözden geçirmeleri varsa düzenleme yapmaları istenmiştir. Son olarak öğretmen adayları ile görüşmeler yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Kodlar ve temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Her bir alt soruya yönelik öğretmen adaylarından alınan yanıtlar. Kodlar ve temalar halinde verildikten sonra. Görümlerden alıntılara da yer verilmiştir.

Etkinlik hazırlarken dikkat edilen hususlara ilişkin bulgular

Öğrenciye görelik (10)

Öğrencilerin bireysel farkındalıkları

Problem çözme becerilerini kullanmalarına olanak tanıma

İlgi ve merak uyandırma

Öğrenme kapasitesine uygunluk

Öğrenci 1: Etkinlikleri hazırlarken öncelikle üstün yetenekli öğrencilerin ilgi alanları, bilişsel kapasiteleri ve öğrenme stillerini göz önünde bulundurdum. Müzede bulunan materyalleri, öğrencilerin soyut matematiksel kavramları somutlaştırabileceği ve bu kavramları gerçek yaşamla ilişkilendirebileceği şekilde planladım. Etkinliklerde problem çözme, veri analizi ve eleştirel düşünme gibi yüksek düzeyde bilişsel becerileri geliştirmeye odaklandım.

Öğrencilerin bireysel farklılıkları ve öğrenme kapasiteleri dikkate alma

Öğrencilerin keşfetme ve sorgulama becerilerini teşvik etme

Müzeye yönelik (4)

Müze ile ilgili bilgi toplama

Matematik sergi alanı ile ilgili bilgi toplama

Konunun işlenişine yönelik (4)

Günlük hayattan örneklerle somut ve anlamlı bağlamlar oluşturma

Tarihi ve kültürel miraslarla ilgili materyaller eklenerek ölçü sistemleri arasında bağlantı kurma

Aktif deneyler yapma

Öğrenci 3: Aynı zamanda öğrencilerin bireysel ve grup çalışmaları arasındaki dengeyi koruyarak iş birliği becerilerini geliştirmelerini hedefledim. Çeşitli öğrenme araçları (ör. grafik oluşturma, veri görselleştirme, dijital uygulamalar) ekleyerek dijital okuryazarlık becerilerini de destekledim. Ayrıca, etkinliklerin kapsayıcı, farklılaştırılmış ve öğrencilerin kendi hızlarında ilerleyebileceği şekilde düzenlenmesine özen gösterdim.

Müze öncesi ve sonrasında geliştirdikleri etkinliklerindeki farklılıklara ilişkin bulgular

Etkinlik ekleme (11)

Matematiksel düşünmesini amaçlama

Karşılaştırmalar yapma

Aktif deneyler yapma

Tahminlere dayalı sorular

Eserleri matematiksel olarak ele alma

Öğrenci 6: Tarihsel ölçü sistemlerini karşılaştırma: Müzedeki aletler ve çalışma kağıdında bahsedilen metrik dönüşümlerle bağlantılı olarak, eski ölçü sistemlerinin günlük yaşamda kullanımına dair bir analiz yapılabilir. Bu, öğrencilerin matematik ve tarih arasında bağlantı kurmalarını sağlar.

Hikaye ekleme

Öğrenci 7: Matematik dünyasında oyunları gördükten sonra etkinliğimizi tarihi olarak bir hikayeyle başlatabiliriz örneğin etkinliğe başlamadan önce matematik tarihindeki sayı doğrusu ile ilgili bir hikâye ile örnek verdikten sonra etkinliğin amacını daha iyi kavrayabileceklerini düşündük. Çünkü müzede matematik dünyası bölümünde sunum yapılırken her oyunun kendi içinde bir hikayesi olduğunu gördük onun için etkinlikler daha merak uyandırıcı olmuştu. Kendi etkinlimizde de öğrencilerin merakını artırmak için güzel bir hikâye yazılabilirdi.

Disiplinler arası öğrenmeye değinme (2)

Öğrenci 9: Müze ziyaretinden sonra, enerji verimliliği ve çevre dostu tasarımlar üzerine bir analiz etkinliği eklemek faydalı olurdu. Örneğin, müzedeki tarihi arabaların yakıt tüketimi ile günümüz elektrikli araçlarının enerji verimliliğini karşılaştıran bir çalışma yapılabilir. Bu etkinlik, öğrencilerin sadece geçmişteki teknolojik gelişmeleri değil, aynı zamanda gelecekteki yeniliklere nasıl ilham verilebileceğini anlamalarına yardımcı olur. Ayrıca, tarihi materyallerin geometrik tasarımlarının analizi ve bu tasarımların fonksiyonelliği ile matematiksel ilişkileri incelemek de eklenebilir. Bu tür içerikler, STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) yaklaşımını güçlendirerek disiplinler arası öğrenme sağlar.

Müzeye gitmeden oradaki eğitimcilerle iletişim kurma

Matematik derslerinde müze kullanımı dahil etmeye yönelik önerilere ilişkin bulgular

Etkinlik içeriği (6)

Tahmin etme etkinlikleri

Müzede bulunan nesneleri matematikle ilişkilendirme-4

Farklı konulara (ölçüm, analiz, modelleme ve problem çözme etkinlikleri) yapma
Öğrencilerin bireysel ilgi alanlarına uygun farklılaştırılmış etkinlikler sunma

Etkinlik işleme biçimi (4)

Etkinlik üzerinde sunulacak tartışma ortamı yaratma

Etkinlik sonrası öğrencilerden geri bildirim alınarak etkinlikler geliştirilebilir veya daha uygun hale getirme

Matematiksel kavramları somut hale getirmek için müzedeki objelerle ilişkilendirilen etkinlikler düzenleme

Müzeden elde edilen veriler dijital platformlara aktarma ve bu veriler üzerinde dijital araçlarla (ör. Tinkerplots) çalışma
Müzede sergilenen farklı araçların hız, yakıt tüketimi ve üretim yılı gibi özelliklerini inceleyerek istatistiksel analiz yapma

Müze tercihi

Öğrenci 10;Matematiksel kavramların olduğu, matematiksel etkinliklerin yapılabildiği bir müze tercih edilmeli.

Müze içeriğiyle ilgili yeterli ön bilgi verme

Öğrencilerin matematikle ilgili tarihsel gelişimleri anlamaları için rehberli turlar ve tartışmalar düzenleme

Müze eğitim programları geliştirme

Zamanı etkili kullanma

Müzede her etkinliğe yeterli zaman ayırma

Öğrenci 11: Ziyaret sırasında zaman yönetimi iyi planlanarak öğrencilerin odaklanmaları sağlanmalıdır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Okul dışı öğrenme ortamlarında yapılan etkinliklerin öğrencilerin hem bilişsel hem de duyuşsal öğrenmelerine katkılar sunduğu görülmektedir. Öğrencilerin günlük yaşamla ilişkilendirilerek yapılan okul dışı öğrenme ortamlarından yapılan etkinliklerden memnun oldukları ve eğlenerek öğrendikleri sonucuna varılmıştır (Usta ve diğerleri, 2023). Okul dışı öğrenme ortamlarında müzelerin eğitim ortamlarında kullanıldığı görülmektedir. Matematik eğitimi ile ilgi çalışmalarda da yer verildiği belirlenmiştir (Kır, Kalfaoğlu ve Aksu, 2021; Çakmak-Gürel, 2023; Usta ve diğerleri, 2023). Çakmak-Gürel (2023) tarafından öğrencilerin en fazla sayılar ve işlemler ile geometri ve ölçme öğrenme alanlarına yönelik etkinlik hazırladıkları tespit edilmiştir. Özellik hem müze hem de bilim merkezinde ortaya çıkan konular arasında kümeler, örüntüler, geometrik şekiller ve ölçme gibi matematik konuları yer almaktadır. Yine her iki öğrenme ortamında hazırlanan etkinliklerin çoğunlukla beşinci sınıf seviyesinde ve en fazla kullanılan tekniğin gezi-gözlem tekniği olduğu belirlenmiştir.

Çakmak-Gürel (2023) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik etkinlik geliştirebildikleri ancak bu etkinliklerin konu, kazanım, sınıf düzeyi ve öğretim teknikleri açısından sınırlı oldukları tespit edilmiştir. Bu çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışmada da öğretmen adayları daha çok ölçme konuları üzerine durmuştur. Farklı konular üzerine de etkinlikler geliştirilebilinir. Müzede eğim yapılıp daha

sonra öğretmen adaylarından üstün yetenekli öğrencilere yönelik etkinlik tasarlamaları istenebilir. Tasarlanan etkinlikler üstün yetenekli öğrencilerle birlikte müzede gerçekleştirilebilinir ve öğrencilerle görüşmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Çakmak-Gürel, Z. (2023). Matematik öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik etkinlik geliştirme becerileri. İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi, 8(2), 192-210. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3561530

Kır, H., Kalfaoğlu, M. and Aksu, H. H. (2021). Matematik öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamlarının kullanımına yönelik görüşleri. International Journal of Educational Studies in Mathematics, 8(1), 59-76. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1445535

Masingila, J. O. (1993). Learning from mathematics practice in out-of-school situations. For the Learning of Mathematics 13(2), 18–22. https://www.jstor.org/stable/pdf/40248080.pdf

Pavlou, V. (2022). Museum education for pre-service teachers in an online environment: Challenges and potentials. iJADE 41 (2), 257-267. https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jade.12404

Usta, N., Gürçay, S., Sakioğlu, Şükran, & Demir, F. (2023). Okul dışı öğrenme ortamı uygulamalarının öğrencilerin matematik başarılarına etkisi ve uygulamaya ilişkin görüşleri. Yaşadıkça Eğitim, 37(3), 711-733. https://journals.iku.edu.tr/yed/index.php/yed/article/view/593/369

Wu, D. (2024). Explaining pre-service early childhood teachers' intention of implementing museum visits: An extension of the theory of planned behavior. Sage Open, 1-16. https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/21582440241237090?icid=int.sj-abstract.similar-articles.8

OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARININ İNCELENMESİ: 'BİLGEHANE' ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Kadriye Kayacan
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Fen Bilgisi Öğretmenliği,
kkayacan@erbakan.edu.tr –0000-0003-1531-6991
Fatmanur Gür
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Fen Bilgisi Öğretmenliği
fatmanurgur410@gmail.com – 0009-0007-8660-9579

ÖZET

Bilimsel okuryazarlık, bireylerin akademik başarılarının yanı sıra sosyal becerilerini, yaşam boyu öğrenme ve problem çözme yeteneklerini geliştiren önemli bir yeterlilik haline gelmiştir. Fen bilimleri dersi, bu yeterliliklerin gelişimine katkı sağlayan derslerden biridir. Ancak sınıf ortamları, öğrencilerin gözlem ve etkinlik yapma imkanlarını sınırlayabilir. Bu nedenle, okul dışı öğrenme ortamlarından faydalanmak gereklidir. Müzeler, bilim merkezleri, doğa parkları ve botanik bahçeleri gibi mekanlar, fen eğitiminin sınıf sınırlarının ötesine taşınmasına katkıda bulunarak öğrenmeyi daha kapsayıcı ve ilgi çekici hale getirmektedir. Bu çalışmada, Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından çocukların çok yönlü gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla kurulan Bilgehanelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Kurumun internet sitesi, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ile incelenmiştir. Bilgehanelerde düzenlenen etkinlikler, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, sosyal ve yaşamsal gelişimlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Eğitim ve Gelişim Kampları, yaz ve kış dönemlerinde düzenlenmekte olup, Türkçe, matematik ve fen bilimleri dersleri ile okul sınavlarına ve LGS'ye hazırlık desteği sunmaktadır. Doğa yürüyüşleri ve Kelebekler Vadisi gezileri, öğrencilerin doğayla iç içe vakit geçirmelerini ve biyoloji hakkında bilgi edinmelerini sağlamaktadır. Sanat, bilim ve teknoloji atölyeleri, öğrencilerin yeteneklerini keşfetmelerine yardımcı olurken, spor etkinlikleri fiziksel gelişimlerine katkıda bulunmaktadır. Bu sayede öğrenciler, fen bilimleri dersindeki birçok kavram ve konuyla karşılaşıp tecrübe edinme fırsatı bulmaktadır. Kültür ve sanat etkinlikleri ise drama, koro, bağlama, gitar, ney ve halk oyunları gibi faaliyetleri içermektedir. Bilgehaneler, ücretsiz eğitimlerle maddi açıdan dezavantajlı öğrencilerin gelişimine destek sağlamakta ve eğitimde eşitliği hedeflemektedir. Ayrıca kurumun sosyal medya hesaplarından görülen memnuniyet mesajları kurumdan ailelerin çok memnun olduklarını göstermektedir. Bu tür kuruluşların yaygınlaştırılması, eğitimde eşitliğe katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: okul dışı öğrenme, fen eğitimi, Konya Büyükşehir Belediyesi, bilgehane

GİRİŞ

Günümüzde eğitim ve öğretim daha geniş zaman ve ortamlara yayılmaktadır Yaşam boyunca bilgilenme ve kendini yenileme gereği, zorunlu olarak kişilerin ilgi alanlarının çeşitlenmesine ve yeni öğrenme ortamları aramalarına yol açmaktadır (Önal, 2007). Okullarda verilen eğitimleri destekleyen birçok özel ve devlete bağlı kurumlarda eğitim verilmektedir. Bu kurumlar okul dışı öğrenme ortamları arasındadır. Müzeler, bilim merkezleri, akvaryumlar, hayvanat bahçeleri, fabrikalar, televizyonlar, özel öğretim kursları gibi okul dışı öğrenme ortamlarında dersin amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla sınıf dışına çıkarak öğrencilere gerçek nesnelerle etkileşim kurma, bilgilerini uygulama ve günlük hayata aktarmaları için fırsat sunmaktadır (Topaloğlu, 2016). Bu sayede öğrencilerin kendi öğrenmelerinde daha çok sürecin içine dahil olarak öğrenme süreçlerini yapılandırmaları ve öğrenme sorumluluğunu kazanmasına imkân sağlamaktadır.

Eğitim-öğretim sürecinde öğrencilerini yetiştirmeye çalışan öğretmenlerin, en önemli amaçlarından birisi milli eğitim sisteminin temel hedefleri doğrultusunda öğrencilerin bilimsel okuryazarlıklarını geliştirmektir. İlkokulda hayat bilgisi ve fen bilimleri dersi olarak başlayan, ortaokulda fen bilimleri dersi lisede fizik, kimya, biyoloji dersi olarak branşlaşan ve yükseköğretimde daha detaylandırılarak öğretilmeye çalışılan fen bilimleri derslerini yürüten eğiticiler her üst kademede karşılarında istenen seviyede bilimsel okuryazarlık düzeyine sahip bireylerin olmasını isterler (Arduç ve Kahraman, 2021). Bilimsel okuryazarlık, bireylerin akademik başarılarının yanı sıra sosyal becerilerini, yaşam boyu öğrenme ve problem çözme yeteneklerini geliştiren önemli bir yeterlilik haline gelmiştir. Fen bilimleri dersi, bu yeterliliklerin gelişimine katkı sağlayan derslerden biridir. Ancak sınıf ortamları, öğrencilerin gözlem ve etkinlik yapma imkanlarını sınırlayabilir. Bu nedenle, okul dışı öğrenme ortamlarından faydalanmak gereklidir.

Okul dışı öğrenme ortamları, okullarda verilen eğitim ve öğretimi destekleyen öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimlerine katkı sağlayan özel veya devlete bağlı birçok kurum vardır. Bu kurumlar sayesinde öğrenciler eksiklerini telafi etme, öğrendiklerini pekiştirme ve eğlenerek öğrenme imkanına sahip olabilir. Devlete bağlı olan kurumların birçoğu ücretsiz ya da cüzi miktarda ücretle özel kurumlar veya ücretli alanlar için imkânı olamayan öğrencilerin de bu alanlardan faydalanmaları sağlanmaktadır.

Ülkemizde belediyeler eğitim hizmetlerinde genellikle yaygın eğitim hizmetine yer vermiştir. Oysa öğretim programlarında yerel yönetimlerin imkanlarına ve ihtiyaçlarına göre değişiklik yapılabilme esnekliği vermiştir bu sayede öğretim programlarının verimliliği de arttırılabilir. Belediyelerin 526 sayılı Büyükşehir Belediye kanununa göre örgün eğitimi destekleyici hizmetler yapabilirler. Belediye kursları, yetişkin eğitimine ve okul dışı öğrenmeye katkı sağlayan önemli kurumlardır.

UNESCO'nun yaşam boyu öğrenme tanımına göre, okul dışı öğrenme, "örgün eğitim sisteminin dışında kalan, bireylerin bilgi, beceri, değerler ve tutumlar geliştirmelerine olanak tanıyan her türlü yapılandırılmış etkinliktir" (UNESCO, 2016). Bu bağlamda, belediyelerin düzenlediği kurslar da okul dışı öğrenme kapsamına girer. Örneğin, Halk Eğitim Merkezleri ve Akşam Sanat Okulları Yönetmeliği (MEB, 2010), yerel yönetimlerin halk eğitimine katkı sağlayan kuruluşlar olduğunu vurgular. Belediyeler, kendi imkanlarıyla meslek edindirme, sanat, spor ve kişisel gelişim gibi alanlarda kurslar düzenleyerek bireylerin sosyal ve ekonomik hayata katılımını artırmayı amaçlar (Aksoy & Gürbüz, 2021).

Belediyelerin sunduğu bu kurslar, okul dışı öğrenmenin yaygın eğitim unsurlarını içerir. Yaygın eğitim, örgün eğitimi tamamlayıcı nitelikte olup bireylerin belirli bir alandaki bilgi ve becerilerini geliştirmek için planlanmış faaliyetleri kapsar (Coombs & Ahmed, 1974). Bu tür kurslar, bireylerin hem mesleki hem de kişisel gelişimlerine katkı sağlayarak onların sosyal uyumlarını ve özgüvenlerini artırır.

UNESCO öğrenen kentler küresel ağına katılan ikinci şehir olan Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi bünyesinde yaygın eğitimleri ve örgün eğitimi destekleyen KOMEK (Konya Meslek Edindirme Kursu), LİMA (Lise Medeniyet Akademisi) ve Bilgehaneler gibi kurumları mevcuttur. Bu kurumlarda başta Konya da eğitim gören öğrenciler olmak üzere ücretsiz bir şekilde verilen bu eğitimlere Konya ilinde yaşayan herkes katılabilmektedir. KOMEK'te kadınlara, çocuklara ve gençlere yönelik eğitimlerin yanı sıra, toplumsal hayata katılımda zorlanan kişiler, dezavantajlı gruplara destekleyici eğitimler verilmektedir (Tekin, 2023).

Konya Büyükşehir Belediyesine bağlı geniş yaş aralığıyla birçok kitleye hitap eden birçok farklı içerikte kursları olan kurumlar vardır. Bu tarz kurumlar eğitim ve öğretim için önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı bu çalışmada bu kurumlardan olan BİLGEHANE'yi daha yakından tanımak ve verilen eğitimleri görmek amacıyla kurumun kendine ait internet sitesindeki içeriklere bakılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrusuyla Bilgehanelerde verilen eğitimler, gerçekleştirilen aktiviteler-atölyeler, fen bilimleri dersine yönelik etkisi ve sosyal medya aktifliği bakımından internet sitesi analiz edilmiştir.

YÖNTEM

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından çocukların çok yönlü gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla kurulan bir eğitim ve etkinlik merkezi Bilgehanelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bilgehanelerin incelendiği bu çalışmada nitel yöntemlerden betimsel içerik analiz yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmacı, içerik analizi tekniğini kullanarak belirlenen metinlerin, belgelerin, dokümanların, temaların içeriklerini belli kurallar dahilinde nesnel bir şekilde analiz edebilmektedir (Metin & Ünal, 2022).Çalışmada Bilgehanelere dair veriler Bilgenhanenin kendisine ait internet sitesinden (ve sosyal medya) toplanmıştır toplanan veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

BULGULAR

Bilgehanelerdeki Eğitimler

2015 yılında eğitim vermeye başlayan bilgehaneler de 4.sınıf- 8.sınıf seviyelerindeki öğrencilere yaz ve kış olarak iki dönem eğitim verilmektedir. Öğrencilerin seviyelerine yönelik milli ve manevi eğitimler, ders destek programları, hafızlık hazırlık programı ve psikolojik danışmanlık ve rehberli birimleriyle eğitim verilmektedir. Bu eğitimleri etkinlikler, atölyeler ve yarışmalarla desteklenmektedir.

Bilgehaneler milli ve manevi eğitimlerle öğrencilerin erdemli, inançlı, çalışkan ve ahlâklı bireyler olarak yetişmelerini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Kur'ân-ı Kerim, Siyer, İlmihal,

Adâb-ı Muaşeret ve Örnek Şahsiyetler gibi dersler sunulmaktadır. Bunların yanı sıra gönül coğrafyamız, yaşam becerileri, oyuncak yapımı, dijital iletişim, drama, satranç, origami, zarafet, tasarruf, seramik-çini-taş boyama, felsefe, yazarlık, bilim, hayal, masal, sinema, hikayelerle hadisler atölyelerine de yer verilmiştir.

Görsel 1. Milli ve manevi eğitimlerden görsel

Okul eğitimlerini desteklemek amacıyla MEB müfredatına uygun ders destek programı başta LGS sınavına girecek 8. sınıflar olmak üzere her sınıf düzeyine uygun Türkçe, matematik, fen bilgisi, İngilizce, sosyal bilgiler ve din kültürü ve ahlak bilgisi branşlarında alanında uzman eğitmenlerle sınıf seviyesine uygun materyallerle desteklenmiş eğitimler verilmektedir.

Görsel 2. Ders destek eğitimlerinden görsel

Bilgehanelerde 2017'de itibaren ''Örgün Eğitim ile Birlikte Hafızlık Projesi'' kapsamındaki okullara öğrencilere hazırlamakta da ve birçok öğrencinin yerleşmesine katkı sağlamıştır. Bilgehaneler 20'den fazla şubesiyle öğrencilere ve velilere psikolojik danışmanlık ve rehberlik birimleriyle mesleki ve kişisel danışmanlık, aile danışmanlığı gibi başlıklarda ücretsiz danışmanlık hizmeti verilmektedir.

Görsel 3. Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Birimlerine ait görsel

Bilgehanelerdeki Atölyeler ve Aktiviteler

Bilgehaneler de seramik-çömlek, robotik kodlama, enstrüman ve ritim, bilge şefler (gastronomi ve mutfak), doğa ve okçuluk atölyeleri; kamp, doğa yürüyüşü, spor etkinlikleri (futbol, basketbol, voleybol ve yüzme), kelebekler vadisi gezisi etkinlikleri düzenlenmektedir.

Yaz etkinlikleri kapsamında düzenlenen kamp programı, Bilgehane öğrencilerine eğitim ve gelişim fırsatı sağlamaktadır. Kampta, Beyşehir Atabey Gençlik Kampı ve Taşkent Kamp Alanı olmak üzere iki farklı bölgede öğrencilerin katılımıyla günlük parkurlar kullanılarak etkinlikler gerçekleştirilmektedir.

Görsel 4. Kamp etkinliğine ait görseller

Doğa yürüyüşleri yılın uygun zamanlarında Spor Konya desteğiyle Derebucak çocuklara için uygun yerlerin olduğu, bilinmeyen güzellikleri 2 saate süren yolculukla tanıma fırsatı bulur. Düzenlenen doğa yürüyüşleriyle öğrencilerin doğayla iç içe zaman geçirmesi ve doğal güzellikleri keşfetmesi amaçlanmaktadır.

Görsel 5. Doğa yürüyüşüne ait görsel

Futbol, basketbol ve voleybol gibi spor etkinliklerinin yanı sıra yüzme de öğrencilere sunulan aktivitelerdendir. Bu aktiviteler kapsamında bilgehaneler arasında turnuvalar düzenlenmektedir. Merkez ve ilçelerdeki bilgehanelerde yaz etkinlikleri kapsamında yüzme etkinlikleri düzenlenmiştir.

Görsel 6. Kelebekler vadisine ait görsel

Kelebekler Vadisi Gezisi ise Avrupa'nın en büyük kelebek uçuş alanlarından biri olan Konya Tropikal Kelebek Bahçesi'ne yapılmaktadır. Bu gezide, öğrenciler binlerce kelebek ve farklı bitki türleri ile tanışarak keyifli bir gün geçirmektedirler.

Bilgehaneler çömlek atölyesiyle çömlekçilik zanaatı yaşatılmaktadır. Bu atölyede öğrencilerimiz el becerilerini geliştirirken geleneksel çömlekçilik zanaatını da öğrenmekte ve sanatçı olma yolunda ilk adımlarını atmaktadır. Robotik kodlama atölyesi öğrencilerin matematiksel ve mantıksal zekalarının gelişmesine katkı sağlarken aynı zamanda insan-robot etkileşimini artırmaktadır.

Görsel 7. Robotik kodlama atölyesine ait görsel

Enstrüman ve ritim atölyesinde öğrencilerimize keman, gitar, ney ve bağlama dersleri verilmektedir. Beslenme alışkanlıklarının değiştiği çağımızda hijyen takibine ve helal gıdaya öncelik verilmesi gerekmektedir. Bilge Şefler Mutfak Atölyesi öğrencilerin bu hassasiyetlerini ve el becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Görsel 8. Bilge şefler atölyesine ait görsel

Görsel 9. Enstrüman ve Ritim atölyesine ait görsel

Doğa Atölyesi, öğrencilerin doğayla bağ kurmalarını ve sebze-meyve yetiştirme deneyimi kazanmalarını sağlamaktadır. Bu atölye sadece İbn-i Sina Bilgehanesinde bulunmaktadır. Okçuluk atölyesi ise tarihsel ve sportif açıdan okçuluğu ele almaktadır. Bu atölye öğrencilerin hedef belirleme, konsantre olma ve özgüven kazanma becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir.

Görsel 10. Okçuluk atölyesine ait görsel

Bilgehanelerin fen bilimleri dersine yönelik etkisi

Bilgehanelerde verilen eğitimler atölye ve etkinlikler öğrencilerin yeni beceriler edinme ve kendilerini keşfetme imkanları sunar. Maarif modeli öğretim programı ortak metninde öğrenme çıktılarını kavramsal beceriler, fiziksel beceriler, eğilimler ve alan becerileri olarak dört ana çerçevede sınıflandırmışlardır.

Kavramsal beceriler bakımından incelendiğinde öğrencilerin okuma, yazma, çizme, bulmak gibi eylemlerle temel becerileri; gözlemleme, bilgi toplama, sorgulama gibi bütünleşik becerileri kazanmalarını destekler. Bilgehanelerde gerçekleştirilen etkinliklerle öğrencilerin zihinsel, sosyal, duygusal ve fiziksel beceriler bakımından gelişimlerine yardımcı olur. Bunun yanı sıra merak, bağımsızlık, kendine güvenme gibi benlik eğilimlerini empati, sorumluluk, girişkenlik, oyun severlik gibi sosyal eğilimleri ve yaratıcılık, açık fikirlilik, soru sorma ve eleştirel düşünme gibi entelektüel eğilimlerin desteklenmesine olanak sağlar.

Bilgehanelerde fen bilimleri alan becerilerinin de gelişimini sağlayacak atölye ve etkinlikleri de içermektedir. Düzenlenen geziler, kamplar, deney etkinlikleri ve robotik kodlama gibi atölyelerle öğrencilerin sınıflandırma, deney yapma, bilimsel gözleme dayalı tahmin tümdengelimsel ve tümevarımsal akıl yürütme becerilerinin kazandırılmasına katkı sağlar. Ders destek programıyla MEB müfredatıyla uyumlu derslerle öğrencilerin okul derslerindeki alan bilgisindeki eksiklerini tamamlama ve tekrar etme imkânı sunulmakta bu sayede fen bilimleri dersindeki alan bilgileride pekişmektedir.

Bilgehanelerdeki sosyal medya kullanımı

Bilgehaneler facebook, x, Instagram ve YouTube hesaplarıyla aktif bir sosyal medya kullanımına sahiptir. Yapılan etkinlikler, yarışmalar ve söyleşi gibi aktivitelerin bilgilendirilmesi ve çalışmalara dair içerikler paylaşılmaktadır. Bunların yanı sıra Instagram'da bilgehaneye dair soru cevap, bilge sözlüğü, iletişim bilgileri ve Cuma postası gibi içeriklere yer verilmektedir. Cuma postaları her hafta yayınlanan dijital bir postadır. 2021 temmuz ayından itibaren yayınlanan içerik 131.sayısına ulaşmıştır. Dijital posta da haftalık haberler, bilmece köşesi bulunmaktadır.

BİLGEHANE POSTASI

BİLGEHANE

Haftada bir yayımlanır. Sayı: 130

5 Cemaziyelahir 1446 / 06.12.2024

Takkeli Dağ'ın zirvesi tamam, peki ya hayallerinin?

Münazara yarı finaline doğru

Engel yok, beraberlik ve empati var

Fotoğrafın da senin kadar değerli

Görsel 11. Cuma postası

Bilgehaneler YouTube kanalında 8. Sınıf öğrencileri için Türkçe, matematik, fen bilimleri, İngilizce, inkılap tarihi ve Atatürkçülük, Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine dair videolardan oluşan oynatma listeleri vardır. Bunlara ek olarak Kur'an-ı Kerim ve Türk işaret dili eğitimi dersleri de mevcuttur.

Bilgehanelerin tercih edilme ve memnuniyet durumları

Her eğitim döneminde başvuruların ve yedek kayıtlarının tamamıyla dolması Bilgehanelerin de bu gibi becerileri kazandırmak adına etkili olduğunun göstergesidir. 2023-2024 yaz döneminde 10 bin 168 öğrenciyle eğitim ve etkinlikler tamamlanmıştır. Sosyal medyada bazı veli görüşleri de bu durumu desteklemektedir.

Veli 1: *"Harika bir yermiş çok geç farkettim, keşke daha önce farketseydim özel okulda eğitim alıyor sanki çocuğum."*

Veli2: *"Çok ama çok memnun kaldık eğitim öğretmenler kursun düzeni herşey muhteşem çok teşekkürler."*

Veli 3: *"Hersey çok güzel gidiyor. Emeği geçen herkese teşekkürler."*

Veli 4: *"……. bilgehaneye gidiyoruz, hocalarımız çok ilgi alakalı emeği h-geçen herkese teşekkür ederiz."*

SONUÇ ve ÖNERİLER

Konya büyükşehir belediyesine bağlı Konyada yaşayan 4. Sınıf ile 8. Sınıf arası öğrencilere ücretsiz eğitimler veren bilgehane kurumlarının kendilerine ait internet sitesi göz önünde bulundurularak incelenmiştir. İncelemede öğrencilere milli eğitim bakanlığı müfredatına uygun okul dersleriyle birlikte birçok becerini kazanmalarının sağlayan atölyeler ve etkinliklere yer verilmiştir.

Öğrencilere formal öğrenmelerin yanı sıra informal öğrenme imkanları sağlayan bilgehaneler, okul dışı öğrenme ortamlarındandır. Okul dışı öğrenme ortamlarının öğrencilerin farklı duyu organlarıyla ilk elden tecrübe edinme imkanı sunmakta onların günlük yaşamla ilişkilendirmelerine önemli katkılarda bulunmaktadır (Ertas vd., 2011). Bunların yanı sıra yapılan çalışmalarda informal öğrenmeleri öğrencilerin merak ve ilgi duygularını canlı tuttuğu görülmüştür(Armağan, 2015). İnformal fen öğrenme ortamları ile ilgili yapılan çalışmada öğrencilerin fen kavramı anlamaların kolaylaştırdığı öğrenmelerinin sorumluluklarını almalarını, başarısı, ilgi ve problem çözme becerilerinin olumlu yönde etkilendiği görülmüştür(Topaloğlu, 2012).

Bilgehaneler eğitimlerle öğrencilerin akademik ve sosyal becerilerinin geliştirilmesin amaçlamaktadır. Bilgehaneler ücretsiz olarak verdiği eğitimle maddi durum açısından dezavantajlı öğrencilerin de gelişimine katkı sağlamaktadır. Öğrenci ve velilerin bu eğitimlerden memnun kalması bu tür kurumların sayısının artırılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu tarz kuruluşların farklı disiplin ve etkinlikler açısından zenginleştirilmesi öğrencilerin gelişimlerini destekleyecektir. Ülke genelinde bu tarz kuruluşların daha da yaygınlaştırılması eğitimde eşitliğe katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aksoy, M., & Gürbüz, A. Yerel Yönetimlerin Yaygın Eğitimdeki Rolü ve Katkıları". Yerel Yönetimler Dergisi, 34(2), 56-72. 2021.

Arduç, M. A., & Kahraman, S. Türkiye'de bilimsel okuryazarlık alanında yapılan araştırmaların içerik analizi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8(16),* 16-43, 2021. https://doi.org/10.29129/inujgse.934792

Armağan, B. *İlkokul Dördüncü Sınıf Fen Öğretiminde Okul Dışı Öğrenme Ortamları:Bir Eylem Araştırması*[Master's]. https://www.proquest.com/docview/2956840476/abstract/6BF3147B536D46D0PQ/3 , 2015.

Coombs, P. H., & Ahmed, M. *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help.* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1974.

Ertas, H., Şen, A. İ., Parmaksızoğlu, A., & Şen, A. İ. *Okul Dışı Bilimsel Etkinliklerin 9. Sınıf Öğrencilerinin Enerji Konusunu Günlük Hayatla İlişkilendirme Düzeyine Etkisi*. Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education, *5*(2), Article 2., 2011.

MEB., Halk Eğitim Merkezleri ve Akşam Sanat Okulları Yönetmeliği, 2010.

Metin, O., & Ünal, Ş. *İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı*. Anadolu Üniversitesi Sosyal *Bilimler Dergisi*, *22*(Özel Sayı 2), 273-294. https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356 , 2022.

Önal, H. İ. Medya Okuryazarlığı: Kütüphanelerde Yeni Çalışma Alanı. Turkish Librarianship / Turk Kutuphaneciligi, *21*(3), 335–359, 2007.

Şen, A. İ. *Okul dışı öğrenme ortamları*. Ankara: Pegem Akademi, 2019.

Tekin, Ö. F. (2023). *Toplumun Bilgi Temelli Gelişimi ve Öğrenen Kentler: Konya Örneği.* Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi, 4(2), 307-335. https://doi.org/10.58702/teyd.1337243

Topaloğlu, M. Y. (2012). *İnformal Öğrenme Ortamlarının İlköğretim Öğrencilerinin Fene Karşı Kaygı Düzeylerinin Değişmesine ve Akademik Başarılarına Etkisi.* X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde, Ocak 2012

Topaloğlu, M. Y. (2016). *Sosyobilimsel Konulara Dayalı Okul Dışı Öğrenme Ortamlarının Öğrencilerin Kavramsal Anlamalarına ve Karar Verme Becerilerine Etkisi* (Order No. 29179105). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2700374745). https://www.proquest.com/dissertations-theses/sosyobilimsel-konulara-dayalı-okul-dışı-öğrenme/docview/2700374745/se-2 (Erişim tarihi: 02.12.2024)

UNESCO., *Framework for Action on Sustainable Development Goal 4 (SDG4): Ensure Inclusive and Equitable Quality Education and Promote Lifelong Learning Opportunities for All,* 2016.

Yavuz, M., & Balkan Kıyıcı, F. *İnformal öğrenme ortamlarının ilköğretim öğrencilerinin fene karşı kaygı düzeylerinin değişmesine ve akademik başarılarına etkisi: Hayvanat bahçesi örneği*. X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Özet Kitabı. Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 106., Niğde, 2012

https://bilgehane.konya.bel.tr/WebPortal/ (Erişim tarihi: 02.11.2024)

MAARİF MODELİ FEN BİLİMLERİ DERSİ ÖĞRETİM RPOGRAMINDA OKUL DIŞI ÖĞRENME ORTAMLARININ DURUMU

Fatmanur Gür
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Fen Bilgisi Öğretmenliği
fatmanurgur410@gmail.com – 0009-0007-8660-9579
Doç. Dr. Kadriye Kayacan
Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi
Fen Bilgisi Öğretmenliği,
kkayacan@erbakan.edu.tr –0000-0003-1531-6991

ÖZET

Çağın gereksinimleri doğrultusunda öğrencilere kazandırılmak istenilen beceriler ve değerlere sahip yetkin ve erdemli bireylerin yetiştirilmesi amacıyla eğitimde Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline geçilmiş ve öğretim programları güncellenmiştir. İstenilen becerilerin kazandırılmasında öğrenme ortamları büyük bir önem taşımaktadır. Aynı anda farklı beceri alanlarında gelişim sağlayan okul dışı öğrenme ortamlarının eğitimde sıklıkla kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada 2024 fen bilimleri öğretim programında okul dışı öğrenme ortamlarının durumu incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. 2024 fen bilimleri öğretim programı incelenmesinde doküman inceleme tekniğinden yararlanılmıştır. Fen öğretim programında ünite veya konular okul dışı öğrenme ortamları da göz önünde bulundurularak sıralandırılmıştır. Fen bilimleri öğretim programında öğrenme-öğretim uygulamalarında sınıf içi ve sınıf dışı öğrenme ortamlarına yer verilmiştir. Ders öncesi öğretmenlerden öğrencilerin deneyim kazanabilecekleri etkinlikler hazırlaması, gözlemlenemeyen durumlar için model, animasyon ve simülasyon gibi dijital öğrenme ortamlarına da yer verilmesi önerilmiştir. Fen öğretim programında bilim sanat merkezleri, müzeler, planetaryum gibi okul dışı öğrenme ortamlarında verilen eğitimlerle öğrencilerin bilgiyi anlamlandırmaları, günlük yaşamla ilişkilendirmeleri, öğrendiklerini ürün veya uygulamaya dönüştürmeleri amaçlanmıştır. Öğretim programında öğrenme ortamlarının içerik, süreç ve ürünlerin farklılaştırarak öğrenme öğretim uygulamalarının sadeleştirilmesi ya da zenginleştirilmesi önerilmiştir. Bunların yanı sıra öğretim programında öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, öğrenme öğretme uygulamaları, farklılaştırma kısımlarında okul dışı öğrenme ortamlarına yer verilmiş ve kullanımına teşvik edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri dersi, fen bilimleri öğretim programı, maarif modeli öğretim programı, okul dışı öğrenme ortamları

THE STATUS OF OUT-OF-SCHOOL LEARNİNG ENVİRONMENTS İN THE MARİİF MODEL SCİENCE COURSE TEACHİNG PROGRAMME

ABSTRACT:

In order to foster the development of capable and virtuous individuals who possess the requisite skills and values, the Turkiye Century Education Model has been implemented in educational settings, with curricula undergoing revision to align with the desired outcomes for students in accordance with the demands of the modern age. The learning environment is of significant consequence with respect to the acquisition of the desired skills. It is hypothesised that out-of-school learning environments that facilitate the development of multiple skills concurrently will prove beneficial for frequent utilisation in an educational context. The present study examined the status of out-of-school learning environments in the 2024 science curriculum. The study employed a qualitative research methodology. The 2024 science curriculum was subjected to a document review. In the science curriculum, units or subjects were listed with consideration given to out-of-school learning environments. The science curriculum encompasses both in-class and out-of-class learning environments, which are integrated into the learning-teaching practices. It is recommended that educators prepare activities that allow students to gain experience prior to the lesson. Furthermore, digital learning environments, such as models, animations, and simulations, should be incorporated to address unobservable situations. The science curriculum aims to enable students to comprehend the information presented, relate it to their daily lives, and transform their learning into products or applications through the education provided in out-of-school learning environments, such as science and art centres, museums, and planetariums. It is proposed that the curriculum should facilitate the simplification or enrichment of learning and teaching practices by differentiating the content, process and products of learning environments. Furthermore, out-of-school learning environments are incorporated into the curriculum's learning outcomes and process components, learning and teaching practices, and differentiation sections. Their utilisation is strongly encouraged.

Key Words: science lesson, science curriculum, the maarif model teaching programme, out of school learning environment

GİRİŞ

Günümüz eğitim yaklaşımlarında, öğrenmenin yalnızca sınıf ortamında gerçekleşmediği ve öğrencilerin çevrelerindeki dünya ile daha bütünleşik bir şekilde öğrenmelerini sağlayacak fırsatlara ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, açık hava öğrenme deneyimleri, topluluk temelli projeler ve dijital platformların entegrasyonu gibi yöntemler, öğrencilerin gerçek dünya problemleriyle etkileşim kurmasını sağlamaktadır (Dewey, 1938; Kolb, 1984). Özellikle, deneyimsel öğrenme yaklaşımı, bireylerin bilgiye sadece teorik olarak değil, uygulamalı ve katılımcı bir şekilde ulaşmasını teşvik etmektedir. Bu tür yaklaşımlar, öğrencilere hem akademik hem de yaşam becerileri kazandırarak daha kapsamlı bir öğrenme

süreci sunar (Mezirow, 1991). Fen eğitiminde okul dışı öğrenme, öğrencilerin formal sınıf ortamının dışında, çeşitli doğal, kültürel, bilimsel ya da toplumsal alanlarda fen bilgisi kazanmasını sağlayan öğrenme süreçlerini ifade eder. Bu tür öğrenme, öğrencilerin fen konularını günlük yaşamla ilişkilendirmelerine, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Bu bağlamda, okul dışı öğrenme, öğrencilerin sınıf dışında, gerçek yaşamla iç içe bilgi ve beceriler kazanmasını sağlayan bir eğitim modeli olarak dikkat çekmektedir (Falk ve Dierking, 2000). Okul dışı öğrenme, fen eğitiminin daha etkili hale gelmesini sağlarken, öğrencilerin fen ve doğa sevgisi geliştirmesine, yaşam boyu öğrenme alışkanlıkları kazanmasına yardımcı olur. Okul dışı öğrenmenin en belirgin faydaları şu şekilde sıralanabilir;

Yer Bağımsızlığı: Öğrenme süreci müzeler, botanik bahçeleri, bilim merkezleri, doğal parklar, hayvanat bahçeleri, planetaryumlar gibi çeşitli mekanlarda gerçekleşir.

Deneyimsel Öğrenme: Öğrenciler, doğrudan gözlem, deney yapma ve gerçek dünyadaki olaylarla etkileşim yoluyla bilgi edinir (Falk, J. H., & Dierking, L. D., 2000).

Bütünleştirici Yaklaşım: Okul dışı öğrenme, fen bilgisi müfredatını destekler ve pekiştirir, aynı zamanda disiplinler arası bir yaklaşım sunabilir (Braund, M., & Reiss, M., 2006).

Motivasyonu Artırır: Öğrenciler genellikle daha motive ve istekli bir şekilde öğrenme sürecine katılırlar, çünkü bu etkinlikler genellikle ilgi çekici ve eğlencelidir (Ryan, R. M., & Deci, E. L., 2000).

Sosyal ve Duygusal Öğrenme: Grup etkinlikleri ve iş birliği gerektiren durumlar, sosyal becerilerin ve takım çalışmasının gelişimine katkıda bulunur (Tal, T., & Morag, O., 2009).

Fen dersleri için yapılabilecek okul dışı örnek etkinlikler (Stevenson,2007):

Doğa yürüyüşlerinde bitki ve hayvan türlerini incelemek.

Bilim merkezlerinde deney setlerini kullanarak kavramları keşfetmek.

Gözlem evlerinde astronomi ile ilgili bilgiler edinmek.

Çevresel sorunlara yönelik projeler geliştirmek (örneğin, çevre temizliği veya geri dönüşüm projeleri).

Fen dersleri için kullanılabilecek bazı okul dışı öğrenme ortamları ise;

1. Bilim ve Teknoloji Merkezleri

Bilim merkezleri: TÜBİTAK destekli bilim merkezleri (Konya Bilim Merkezi, Kayseri Bilim Merkezi vb.)

Planetaryumlar: Gökyüzü gözlemleri ve astronomi etkinlikleri için uygun mekanlardır (İstanbul Üniversitesi Gözlemevi, Ege Üniversitesi Gözlemevi).

2. Doğal Ortamlar

Milli parklar ve doğa koruma alanları: Yedigöller Milli Parkı, Munzur Vadisi Milli Parkı gibi doğal alanlar, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin incelenmesi için idealdir.

Ormanlar ve yürüyüş parkurları: Doğa yürüyüşleri sırasında bitki ve hayvan türlerinin gözlemlenmesi.

Sulak alanlar ve göller: Kuş gözlemi ve su ekosistemlerini incelemek için örneğin Manyas Kuş Cenneti.

3. Hayvanat Bahçeleri ve Akvaryumlar

Hayvanat bahçeleri: Hayvan davranışları ve habitatları hakkında bilgi edinmek için Ankara Hayvanat Bahçesi, İzmir Doğal Yaşam Parkı.

Akvaryumlar: Deniz yaşamını gözlemlemek için İstanbul Akvaryum, Antalya Akvaryum gibi yerler.

4. Botanik Bahçeleri ve Arboretumlar

Botanik bahçeleri: Bitki çeşitliliğini incelemek için Ege Üniversitesi Botanik Bahçesi, Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi.

Arboretumlar: Ağaç türlerini tanımak için Atatürk Arboretumu gibi yerler.

5. Müzeler

Doğa tarihi müzeleri: Ankara Doğa Tarihi Müzesi gibi yerlerde fosiller, mineraller ve jeolojik oluşumlar incelenebilir.

Bilim müzeleri: Rahmi Koç Müzesi (İstanbul), Eskişehir Bilim ve Deney Merkezi gibi yerler.

6. Sanayi ve Enerji Tesisleri

Hidroelektrik ve rüzgâr enerji santralleri: Yenilenebilir enerji kaynaklarının işleyişini görmek.

Fabrika gezileri: Üretim süreçlerini ve teknolojiyi anlamak için düzenlenen geziler.

7. Yerel Alanlar

Pazar yerleri: Gıda ve bitki çeşitliliğini anlamak için kullanılabilir.

Kentsel parklar: Böcekler, kuşlar ve kentsel ekosistemler hakkında bilgi edinmek.

8. Etkinlik Tabanlı Yerler

Fuarlar ve festivaller: Bilim şenlikleri (TÜBİTAK Bilim Şenlikleri) ve tematik festivaller.

Maker atölyeleri: Kodlama, robotik ve STEM tabanlı projeler.

9. Su Altı ve Deniz Ortamları

Dalış etkinlikleri: Denizaltı ekosistemlerini gözlemlemek (özellikle denize yakın şehirlerde).

Deniz müzeleri: Çanakkale Deniz Müzesi, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.

Bu ortamlar, fen bilgisi derslerinde işlenen kavramların somutlaştırılmasına yardımcı olur ve öğrencilerin öğrenmeye olan ilgisini artırır.

Bu çalışma kapsamında öğrencileri 21. Yüzyıla hazırlamayı hedefleyen eğitim sistemimizin yeni öğretim programı olan maarif modelinde okul dışı öğrenme ortamlarının yerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk kısmında tüm programların ortak metni incelenmiş, ikinci bölümde ise fen bilimleri dersi 3-8. sınıf ders programlarında yer alan okul dışı öğrenme etkinlikleri belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada MEB tarafından 2024 yılında yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programlarının ortak metni ve fen bilimleri dersi öğretim programının okul dışı öğrenme ortamlarının durumu incelenmiştir. Bu amacı yerine getirmek amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi yönteminde gerçekleştirilen analizler, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgularla ilgili bilgileri içeren yazılı materyalleri konu alır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Çalışmanın analizleri için incelenen doküman MEB tarafından 2024 yılında yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları kitapçığıdır. Analizler her iki çalışmacının ortak çalışması doğrultusunda oluşturulmuştur.

BULGULAR

Çalışmanın ilk kısmında tüm programların ortak metninde yer verilen okul dışı öğrenme ortamları incelenmiş, ikinci bölümde ise fen bilimleri dersi 3-8. sınıf ders programlarında yer alan okul dışı öğrenme etkinlikleri incelenmiştir.

MAARİF MODELİ ORTAK METİNDE YER ALAN OKUL DIŞI ÖĞRENME

Beceriler Çerçevesinde Okul Dışı Öğrenme

Kavramsal beceriler, sosyal duygusal beceriler, alan becerileri, okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi hususunda okul dışı öğrenme ortamlarından da yararlanılması önerilmektedir. Ortak metinde yer alan "Öğrencilerin disiplinler üstü ve disiplinler ötesi deneyimler ile ilgi alanlarını keşfetmeleri, yeteneklerini geliştirmeleri, toplum bilincine sahip aktif vatandaşlar olmaları için okul dışı öğrenme deneyimleri sunan program dışı etkinliklere yer verilmiştir" ifadesi öğrencilerin beceri kazanımında okul dışı öğrenmenin önemine vurgu yapmaktadır. Okuryazarlık becerileri kapsamında yer alan "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde sistem düşüncesinin öğrencilere kazandırılmasına yönelik belirlenen okuryazarlık becerilerinin süreç

bileşenlerinin öğrenme-öğretme sürecinde yapılan etkinliklerle bütünleştirilerek kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle program kapsamında belirlenen öğrenme çıktılarına yönelik sınıf içinde ve dışında yapılacak olan tüm etkinliklerde uygun yerlere okuryazarlık süreç bileşenleri nüfuz ettirilerek okuryazarlık becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir." ifadesi de yine veri okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, sürdürülebilirlik okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı gibi doğrudan fen bilimleri dersi ile ilişkili konuları içermektedir.

Öğrenme-Öğretme Yaşantıları Çerçevesinde Okul Dışı Öğrenme

Öğrenme öğretme yaşantıları maarif modeli programında özellikle öğretmenlere öğrencilerin konu ile ilgili edinmesi gereken öğrenme çıktılarını hangi etkinlik yöntem teknik ile vermenin daha doğru olacağı ile ilgili rehberlik eden kısmıdır. Bu kısımda yer alan;

"Öğrenme sürecinin temel ilkeleri çerçevesinde öğrencilerin bilgi, beceri ve değerleri edinmeleri; geliştirmeleri ve uygulamalarında bilginin farklı kanallardan sunulması, disiplinler arası ilişkilerin kurulması ve deneyimlere dayalı, etkileşimli, düşünme sürecini destekleyecek öğretim uygulamalarının oluşturulması esastır. Bu doğrultuda öğretim yöntem ve tekniklerinin çeşitlendirilmesi ile sınırlı kalmamak, öğrenme ortamlarını farklılaştırmak, örgütsel düzenleyiciler ile teknoloji destekli ortamları da öğrenme ortamının bileşenleri olarak görmek; programın uygulama esasları içinde belirtilebilir. Bu tür ortamların oluşmasını sağlamaya yönelik tartışma, soru-cevap, örnek olay, benzetim, deney, eğitsel oyun, gezi-gözlem, altı şapkalı düşünme ve drama gibi aktif öğrenmeye fırsat veren öğretim yöntem ve tekniklerinin; kavram haritaları, akış diyagramları, sınıflandırma tabloları gibi anlamlı öğrenmeyi destekleyecek örgütsel düzenleyicilerin; video, animasyon, ses kayıtları gibi öğretimde çoklu kanalların oluşmasını sağlayacak materyallerin ve dijital öyküleme, karma öğretim gibi teknoloji temelli yaklaşımların kullanımı önerilmektedir (MEB,2024)." İfadesinde yer alan gezi-gözlem tekniği doğrudan okul dışı öğrenme ortamları ile ilgilidir. Ayrıca kullanılabilecek yöntemlerden biri olarak önerilen proje temelli öğrenme de okul dışı öğrenmenin kullanılmasını gerekli kılan bir yöntemdir. Çünkü "Proje temelli öğrenme, öğrencilerin farklı disiplinlerde öğrendikleri ön bilgileri sentezleyerek yeni bilgiyi yapılandırmalarını ve bu süreçte de bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak bir ürün oluşturmalarını odağa alan bir yaklaşımdır. Proje temelli öğrenmede öğrenciler kişisel olarak ya da gruplar içinde proje konu ve planlarını belirler, planlarına uygun adımlar atarak araştırma süreçlerini gerçekleştirir, konularıyla ilgili ürünler oluşturur. Ayrıca bu süreçte gelişimlerini izler, çözüm ve ürünlerini değerlendirirler. Bu süreçte sınıf içi ve dışı aktivitelerin birlikte yer aldığını, disiplinler arası yaklaşımın ve öğrenme ürününün ön plana çıktığını da vurgulamak gerekir (MEB,2024)."

Öğrenme Öğretme Uygulamaları Çerçevesinde Okul Dışı Öğrenme

Maarif modelinin bu bölümünde öğrenme öğretme uygulamaları; öğrencilerin belirli konuları öğrenirken veya becerileri edinirken kullandıkları fiziksel veya sanal alanları ifade eder. Bu ortamlar; öğrenme çıktılarını, öğrencilerin ihtiyaçlarını ve öğrenme süreçlerini desteklemek amacıyla tasarlanır ve kullanılır. Bu kısımda yer verilen okul dışı öğrenme ortamları ise;

Açık Alan/Sınıf Dışı Öğrenme Ortamları • Doğal Çevreler: Açık hava etkinlikleri ve doğada öğrenme için kullanılan alanlar. • Sanatsal, Bilimsel, Kültürel ve Sportif Mekânlar: Müze, bilim

kurum ve kuruluşları, spor eğitimi merkezleri, galeri vb. Alanlar (MEB, 2024). olarak verilmiştir.

FEN BİLİMLERİ DERSİ PROGRAMINDA YER ALAN OKUL DIŞI ÖĞRENME

Öğrenme çıktıları kapsamında yer alan okul dışı öğrenme ortamları

2024 Maarif modeli fen bilimleri dersi öğretim programında öğretmenlerin farklı öğrenme ortamları ve yöntemler kullanarak pedagojik seçeneklerini zenginleştirmesi, ders öncesi hazırlıklar, gözlemlenebilir uygulamalar ve dijital içerik kullanımı, müfredatın, sınıf içi ve dışı etkinlikler için kullanılması önerilmekte, bu etkinliklerde öğrencilerin bilgiyi anlamlandırmaları ve uygulamaları beklenmektedir (MEB,2024). Öğretim programında öğrenme çıktılarının kazandırılmasında öğrenme ortamlarına yönelik tavsiyelere daha çok öğrenme öğretme uygulamalarında yer verilmektedir

2024 Maarif modeli fen bilimleri öğretim programında üçüncü ve dördüncü sınıf düzeylerinde okul/sınıf kütüphaneleri ve dijital kaynaklar, sanal müze, okul bahçesi, oyun parkları, dijital içerik ve ortam, bahçe, tarım alanı, yaşam alanı, bilim merkezi, simülasyon, dijital ortamlarda oyun tasarlanması ve atık ayrıştırma tesisleri, enstitü gibi okul dışı öğrenme ortamlarına yer verilmesi önerilmiştir.

Örnek öğrenme çıktıları;

FB.3.1.1. Öğretmen ders öncesinde öğrencilerin merak edebilecekleri konuların listesini hazırlayabilir veya TÜBİTAK Bilim Çocuk Yayınları arşivinden konu listesi oluşturabilir. Öğrenciler alan gezisine götürülebilir, okul/sınıf kütüphanesine veya dijital kaynaklardan konu belirlemeye yönlendirilebilir.

FB.3.3.1 Sınıfa farklı türde kayaçlar ya da kayaç görselleri getirilir. Öğrencilerden kayaçları in- celedikten sonra kayaçlar ile ilgili merak ettiklerini sormaları istenebilir. Ülkemizde bulunan madenlerin araştırılması amacıyla kurulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) ya da sanal müzesi ziyaret edilebilir. Örnek olay, gezi, gözlem, sanal müze ziyareti vb. çalışmalarla öğrencilerden kayaç, maden ve mineralleri tanımaları sağlanabilir.

4.2.3 Dijital ortamda besin içerikleri ile ilgili oyun tasarlamaları istenebilir. Diyetisyenlik mesleğini araştırmaları veya bir diyetisyen ile röportaj yapmaları istenebilir.

Beşinci ve altıncı sınıf düzeylerindeki öğrenme çıktılarının kazandırılmasında kütüphaneler, bilgisayar laboratuvarları, dijital platformlar ve görsel-basılı kaynak, dijital içerik, sanal laboratuvar, çevrimiçi toplantı ve açık alanların gibi okul dışı öğrenme ortamlarına yer verilmiştir.

Örnek öğrenme çıktıları;

5.1.2.2 Öğrencilere performans görevi olarak Ay'ı belli zaman dilimlerinde gözlemlemeleri verilir. Gözlem kayıtlarını çizmeleri veya fotoğraflamaları beklenir. Gözlem süreci yaklaşık bir

aylık süreyi kapsayabilir. Gözlem yapmadan önce gözlem yapılacak ortama, süresine ve zamanına karar verilir. Gözlem yapılırken uygun açık alanlar tercih edilebilir.

Yedinci ve sekizinci sınıf düzeylerinde diğer sınıf düzeylerinde olduğu gibi kütüphaneler, sanal geziler, gözlem alanları, laboratuvar, okul bahçesi, sanal laboratuvara yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Meteoroloji istasyonları, sosyal platformlar ve su arıtımı tesisleri gibi okul dışı öğrenme ortamları kullanılması önerilmiştir.

Örnek öğrenme çıktıları;

8.1.2.2 Bulunulan bölgenin bir haftalık hava durumu tahmin tablosu ve belirlenen süre boyunca gözlem yaparak tahminlerinin doğruluğunu incelemeyi içeren etkinlik oluşturulur. Öğrencilerin yakın çevresinde bulunan meteoroloji istasyonlarına geziler yapmaları sağlanabilir. Dijital içerikler, sosyal platformlar, yazılı ve görsel kaynaklar vb. yardımıyla iklim ve hava olayları ile ilgili bilimsel verileri inceleyerek bunların niteliklerini belirlemeleri beklenir.

Fen bilimleri öğretim programında birçok okul dışı öğrenme ortamlarına yer verilmiştir öğrencilerin araştırmalarını yaparken kullanmaları için okul/sınıf kütüphaneleri, dijital kaynaklar, sosyal platformlar ve gözlem yapabilecekleri açık alan gözlem alanları bahçe ve tarım alanları gibi okul dışı öğrenme ortamları teşvik edilmiştir.

2024 maarif modeli fen bilimleri öğretim programında atık araştırma tesisi, atıksu arıtma tesisi, maden tetkik ve arama enstitüsü, bilim merkezleri ve meteoroloji istasyonları gibi fiziksel olarak ziyaret edilmesi ya da onlara alternatif olabilecek sanal müze sanal laboratuvar gibi sanal ortamların da kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Zenginleştirme kapsamında yer alan okul dışı öğrenme ortamları

Zenginleştirme ileri düzeyde yetenekli öğrenciler için müfredatın ötesine geçen genişletilmiş ve derinlemesine öğrenme fırsatları sunan bir strateji, öğrencilerin bilgi ve becerilerini optimize etmeyi ve ileri düzey kavramlarla ilgilenmelerini sağlamayı amaçlar. Görsel materyaller ve çeşitli etkinliklerle desteklenen bu yaklaşım, öğrencilerin ilgisini çeker ve kalıcı öğrenmeyi sağlar. Bu bağlamda zenginleştirme kısımlarında fen öğretim programında uygulama sırasında kullanılabilecek öğrenme ortamlarına de değinilmiştir.

Zenginleştirme bölümünde içeriğin daha çeşitlendirmesi daha eğlenceli hale gelmesi ve öğrenmelerin pekiştirmelerine yönelik öneriler yer almaktadır. İçme suyu, atık su arıtımı veya geri dönüş tesislerine düzenlenebilecek geziler, dijital ortamlarda tasarlanmış oyunlar, eğitsel dijital içerikli video, simülasyon ve animasyonlar bunun yanı sıra uzman kişilerle çevrim içi toplantılar ve cam atölyelerinde fiziksel veya sanal ziyaret gibi okul dışı öğrenme ortamları önerilmiştir.

Örnek etkinlik önerileri:

Ergenlik döneminde yapılması gerekenlere ilişkin bir uzmanla röportaj yapıp arkadaşlarıyla paylaşmaları sağlanabilir.

Bir ipek böceğinin bakımı üstlenilerek başkalaşım süreçlerini gözlemlemeleri sağlanabilir.

Bir cam atölyesinin ya da metal işleme atölyesinin fiziksel ya da dijital olarak ziyaret edilmesi ve bununla ilgili sunum hazırlanması istenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çağın gereksinimleri doğrultusunda öğrencilere kazandırılmak istenilen beceriler ve değerlere sahip yetkin ve erdemli bireylerin yetiştirilmesi amacıyla eğitimde Türkiye Yüzyılı Maarif Modeline geçilmiş ve öğretim programları güncellenmiştir. Bu çalışmada eğitim sistemimizin yeni öğretim programı olan Maarif modelinde okul dışı öğrenme ortamlarının yerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma sonucunda fen bilimleri öğretim programında, okul dışı öğrenme ortamlarına yönelik en çok önerinin üçüncü ve dördüncü sınıf düzeylerinde verildiği tespit edilmiştir. Üçüncü ve dördüncü sınıf düzeylerinde okul/sınıf kütüphaneleri, dijital kaynaklar, sanal müzeler, okul bahçeleri, oyun parkları, bilim merkezleri ve simülasyonlar gibi çeşitli okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılması önerilmektedir. Fen öğretimi çoğunlukla üç öğrenme alanında yapılmaktadır. Bu üç öğrenme alanı: sınıf, laboratuvar ve okul dışı mekanlardır (Orion ve Hofstein, 1994). Özellikle daha küçük yaşlarda fenin hayatla bütünleştirilmesi için okul dışı öğrenme ortamlarından daha fazla faydalanmalıdır. Çocukların fen bilimlerini anlamaları ve günlük yaşamla ilişkilendirebilmeleri için okul dışı öğrenme ortamlarının etkin kullanımı büyük önem taşımaktadır. Bu tür deneyimler, öğrencilerin merak duygusunu artırırken, bilimi daha somut ve anlamlı hale getirebilir (Braund & Reiss, 2006).

Beşinci ve altıncı sınıf düzeylerinde ise kütüphaneler, bilgisayar laboratuvarları, dijital platformlar, sanal laboratuvarlar ve açık alanlar gibi ortamlar önerilmektedir. Yedinci ve sekizinci sınıf düzeylerinde de benzer şekilde kütüphaneler, sanal geziler, gözlem alanları, laboratuvarlar ve okul bahçeleri gibi ortamlar kullanılmaktadır. Ayrıca, meteoroloji istasyonları, sosyal platformlar ve su arıtma tesisleri gibi okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılması tavsiye edilmektedir.

2024 Maarif modeli fen bilimleri öğretim programında, öğrencilerin araştırmalarını yaparken kullanmaları için okul/sınıf kütüphaneleri, dijital kaynaklar, sosyal platformlar ve gözlem yapabilecekleri açık alanlar gibi çeşitli okul dışı öğrenme ortamları teşvik edilmektedir. Ayrıca, atık araştırma tesisleri, atıksu arıtma tesisleri, maden tetkik ve arama enstitüleri, bilim merkezleri ve meteoroloji istasyonları gibi fiziksel ortamların yanı sıra, sanal müzeler ve sanal laboratuvarlar gibi dijital alternatiflerin de kullanılması önerilmektedir.

Okul dışı öğrenme ortamları öğretmenler tarafından eğlenceli ve keyifli bir öğretim sağlama güveni arttırma sorumluluk almayı öğretme duyuruları kullanma günlük hayatta ilişki kurma soyut bilgileri somutlaştırma kavram yanılgılarının giderilmesi ve öğrenme çıktılarının kazandırılması gibi yönlerden tercih edilmektedir (Bozdoğan, 2017; Ecevit & Özdemir Şimşek, 2017). Okul dışı öğrenme ortamları bilim merkezi planetaryum hayvanat bahçesi gibi ücretli

kurumlarla sınırlı değildir (Erdoğan, 2023). Okulun yanındaki bir parktaki oyun alanları, botanik bahçeler, görsel ve yazılı medya, doğa gezileri gibi alanlar da okul dışı öğrenme ortamlarındandır.

2018 öğretim programının incelendiği bir çalışmada fen bilimleri dersin daha anlaşılır ve zevkli işlenmesi yanı sıra daha kalıcı öğrenmeye de katkı sağlayabileceği, birçok farklı disiplinin barındıran fen bilimleri dersi hayatın her alanında yer alan disiplinlerin fen dersinin okul dışındaki çeşitli ortamda öğretilmesini olanak sağladığını belirtmiştir(Oktay vd., 2021). Bu durum fen dersinde öğretilen birçok kavramın öğretilmesinde okul dışı öğrenme ortamlarına yer verilebilir.

Öğretim programında okul dışı öğrenme ortamlarına teşvik edilmesi kullanımının artması için önem taşımaktadır. Okul dışı öğrenme ortamları uygulama sürecinde yapılacak hazırlıklar, önlemler ve daha etkili olmasına yönelik içeriklerin bulunduğu bir bölüm eklenebilir ya da ayrı bir kitapçıkla öğretmenleri daha sık kullanmaları sağlanabilir. Öğretmenlerin okul dışı öğrenme ortamlarından daha fazla faydalanabilmeleri için gezi gözlem için gerekli iş yoğunluğu azaltılabilir.

KAYNAKÇA

Bozdoğan, A. E., "Fen Eğitiminde İnformal Öğrenme Ortamları" Dersine Yönelik Öğretmen Adaylarının Görüşleri. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2017(8), 1-17, 2017.

Braund, M., & Reiss, M. J., Towards a more authentic science curriculum: The contribution of out-of-school learning. International Journal of Science Education, 28(12), 1373–1388, 2006. https://doi.org/10.1080/09500690500498419

Dewey, J. (1938). *Experience and education.* Macmillan, 1986.

Ecevit, İ., & Özdemir Şimşek, P. Out of School Learning Environments in Social Studies Education: A Phenomenological Research with Teacher Candidates. International Education Studies, 10(7), 126-142, 2017.

Erdoğan, A., *Sınıf öğretmenlerinin okul dışı öğrenme ortamları kullanımlarına yönelik öz-yeterlik algılarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2023.

Falk, J. H., & Dierking, L. D., *Learning from museums: Visitor experiences and the making of meaning.* AltaMira Press.,2000.

Kolb, D. A., Experiential learning: Experience as the source of learning and development. Prentice Hall, 1984.

MEB (2024). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli öğretim programları ortak metni. Ağustos 2024, https://tymm.meb.gov.tr/ortak-metin

Mezirow, J., *Transformative dimensions of adult learning*. Jossey-Bass, 1991.

Orion, N., & Hofstein, A., Factors that influence learning during a scientific field trip in a natural environment. Journal of Research in Science Teaching, 31(10), 1097–1119, 1994. https://doi.org/10.1002/tea.3660311005

Ryan, R. M., & Deci, E. L., Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78, 2000. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Stevenson, R. B., Schooling and environmental education: Contradictions in purpose and practice. *Environmental Education Research, 13*(2), 139-153, 2007.

Tal, T., & Morag, O., Reflective practice as a means for preparing to teach outdoors in an informal setting. *Journal of Science Teacher Education, 20*(3), 245–262., 2009. https://doi.org/10.1007/s10972-009-9131-1

Yıldırım, A., Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 2(2),* 113-118, 2006.

UNDERSTANDING WHAT TOTAL QUALITY MANAGEMENT (TQM) IS.

Assist. Prof. Dr. Oya ÖNALAN
University of Karabük
oyaonalan@karabuk.edu.tr- ORCID ID:0000-0002-4169-8789

ABSTRACT

Product quality is now a critical factor in an organization's global market performance, facilitated by advanced manufacturing techniques that ensure high levels of quality. The current competitive market demands continuous improvement in all production-related aspects due to rapid change, innovation, and vast knowledge in various product and service categories. Because of this, an increasing number of businesses are making quality of products a central component of their strategy for competing.

Market evolution is driven by evolving customer needs, leading many organizations to adopt an integrated approach known as total quality management (TQM). An organized method for managing an organization as a whole is total quality management. Since its emergence in the 1950s and subsequent rise in reputation in the 1980s, Total Quality Management (TQM) has emerged as an essential principle of numerous prosperous businesses across the globe. Total Quality Management (TQM) is a crucial strategy for businesses to improve processes, reduce production errors, boost customer satisfaction, improve staff performance, and enhance customer service. It also emphasizes continuous improvement of organizational processes to enhance a company's output, involving both products and services.

This paper aims to make administrators comprehend the various definitions used by professionals and scholars, including Feigenbaum, Ishikawa, Crosby, Deming, and Juran, who contributed to TQM theory and its principles, factors and processes for the management of quality.

1.INTRODUCTION

The rise in competition has prompted senior managers in manufacturing organizations to assess their strategies and management practices to enhance performance. With a reduced workforce, they are implementing and sustaining TQM practice, a new management philosophy that integrates strategy, practice, and outcomes. Therefore, it is required to look at the term's definitions.

Total Quality Management (TQM) has become a crucial management concern for organizations in the global marketplace due to rising competition, with numerous books and studies focusing on its application.

TQM is a unique process that requires identifying a company's culture, core values, and systems, creating a master plan, determining customer expectations, and forming a team to guide goals. To assess progress and make sure the system works for the company, it is crucial to get input from both staff and clients. This approach is not exclusive to just one sector.TQM, when implemented correctly, can lead to lower product costs, more consistent products, stronger customer loyalty, and substantial savings across all departments. Successful implementation allows for quick change reactions and proactive planning. However, full implementation requires substantial commitment from all levels of management, financial investment, and commitment from all departments.

There will likely be a lot of workforce reluctance to change during the lengthy TQM transformation. It may be vital for a company to substitute an unproven, partially constructed TQM plan for its existing procedures, personnel, tools, or supplies.

The benefits of this approach include delivering superior products, reducing costs, minimizing waste, and enhancing adaptability within the company. It helps identify skill deficiencies, provides necessary training, education, and mentoring, and increases communication, enhancing institutional knowledge and personnel deployment flexibility.

The transition to TQM practices may require significant financial investment, often over a long period, may face resistance, and necessitates support from the entire organization to succeed.

In order to determine the traits of effective quality management within various different domains, many research projects have been carried out: qualitative research, official assessment models, and contributions from quality leaders. In addition, researchers have discovered several quality improvement techniques and instruments that are essential to TQM performance.

In this research, I will review the literature concerning definitions, components, and techniques of TQM. In order to effectively carry out TQM in their companies, managers must be aware of these factors that they need to take into account.

Definition of Quality

Quality is stated explicitly in ISO 9000: 2005. "The degree to which a set of *inherent* characteristics fulfils *requirements*"

Harvey and Green (1993) identified five distinct yet interconnected meanings of quality. These are: '*Exceptional, Perfection, Fitness for purpose, Value for money, Transformative*'.

Philip Crosby, author of *Quality Is Free*, outlines his 'absolutes' of quality as: ''Quality is defined as conformance to requirements, not "goodness." ''The ***system*** for achieving quality is prevention, not appraisal". ''The performance ***standard*** is zero defects, not that's close enough." ''The ***measurement*** of quality is the price of non-conformance, not indexes (Crosby, 1979).

Tablo 1. The Dimensions of Quality

Dimension	Meaning and Example
Performance	Primary product characteristics, such as the brightness of the picture
Features	Secondary characteristics, added features, such as remote control
Conformance	Meeting specifications or industry standards, workmanship
Reliability	Consistency of performance over time, average time for the unit to fail
Durability	Useful life, includes repair
Service	Resolution of problems and complaints, ease of repair
Response	Human-to-human interface, such as the courtesy of the dealer
Aesthetics	Sensory characteristics, such as exterior finish
Reputation	Past performance and other intangibles, such as being ranked first

Source: David A. Garvin, 1988.

Definition of TQM

'*Do unto others as you would have them do unto you'.* Unanimous

The art of total quality management aims to attain perfection.

TQM is described as a concept and a collection of guidelines that serve as the cornerstone of an organization that strives for constant improvement. It is the use of human resources and quantitative approaches to enhance all organizational operations and surpass current and future demands of clients (Besterfield et al., 2012).

According to (Oakland, 1993), TQM is a strategy to increase a company's efficacy, adaptability, and competitiveness in order to satisfy client demands.

TQM, which incorporates current management theory, open systems, involvement, strategic leadership, and customer primacy, is proposed by Harrison and Stupak (1993) as the "new framework" for administration of all sectors. They contend that TQM is best viewed as an inevitable evolution of managerial theory and effective managing that will move "in toward the goal of a more democratized, financially viable, and ethical business environment."
TQM is a constantly evolving managing process that necessitates systematic practice modifications, including task reconstruction, managerial responsibility redefinition, and company objective reframing. This strategy has been effectively applied by prosperous companies such as Ford, Hewlett-Packard, and Xerox (Grant et al., 1994).

TQM involves managing a company's operations and quality by establishing a quality policy, developing assurance and planning strategies, and implementing control and improvement strategies.

Critical TQM factors in literature include customer focus, leadership, quality planning, evidence management, continuous improvement, human resource management, learning, process management, supplier cooperation, organizational awareness, and social and environmental considerations (Claver et al., 2003).

According to Deb (2001), TQM must be used if all businesses are to develop successfully. It creates a culture at work where people are dedicated to cooperating to accomplish shared objectives. It creates a culture of freedom and openness within the organization, which serves as a customized tool for everyone working there. Therefore, they aid in improving the rapport between the organization's management and its workforce. TQM standards also offer

recommendations for how operational operations that must be performed in order to accomplish organizational goals should be designed in the years ahead.

Development of Total Quality Management

The historical evolution of Total Quality Management has been divided into four major stages. They fit under the categories listed as: *''Quality Inspection, Quality Control, Quality Assurance, Total Quality Management''* (Garvin 1988).

Total Quality Management developed during industrial advancements involved supervised skills, written specifications, measurement, and standardization. During World War II, manufacturing systems became complex, leading to the development of *statistical quality control by inspection*. Shewhart's development of control charts and sampling methods during 1924-1931 helped this era prosper. Shewhart introduced the idea of *quality control* to distinguish between random and assignable process variation and suggested that processes could function predictably by separating variation due to special causes. The main processes which help products and services to meet customers' needs are inspection and quality control which require greater process control and lower evidence of non-conformance. The next stage of development focuses on *quality assurance*, incorporating previous stages to ensure product or service meets customer needs. Activities include comprehensive quality manuals, cost of quality use, process control development, and auditing of quality systems. Emphasis is placed on preventing bad quality rather than detection activities. The final check of a product's *quality control* process, which includes testing or physical evaluation post-manufacturing, was the primary objective. Techniques for quality assurance and statistical control were later developed to identify production issues and protect against failures or flaws (Garvin 1988).

TQM is a logical progression of previous quality management methodologies.

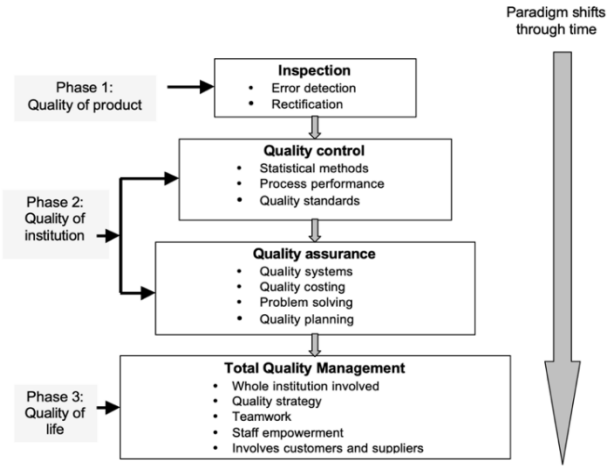

Figure 1. Paradigm Shifts Through Time

Source: Dale (2003:21) and Pycraft, Singh & Phihlela (2000:737)

TQM's development and adoption process differ from other management approaches due to its statistical foundation, focusing on *statistical process control* based on sampling and variance analysis. Its theoretical foundation is rooted in social sciences, while top business schools and management consulting firms are key sources of innovation. TQM pioneers like Deming, Juran, and Feigenbaum were seasoned industrial engineers and physicists employed by governments and businesses. Originating in the US, developed in Japan, and refined across North America and Europe, it combines European and Asian traditions (Grant et al., 1994).

The knowledge of TQM has grown significantly in the last few decades, reaching its zenith and becoming a reputable area of study (Arumugam et al., 2008).

Powell (1995) noted that although TQM's roots may be linked back to 1949, when the Union of Japanese Scientists and Engineers formed an advisory council, American businesses really started to recognize it in 1980 to boost Japanese profitability and quality of life. The 1970s Japanese entry into American markets and the influence of the writings of Crosby, Deming, Feigenbaum, and Juran helped shape quality management in the United States. Businesses and academics studied these authors, leading to the creation of Total Quality Management (TQM). TQM has grown significantly in the 21st century, with consulting firms focusing on national training initiatives, high-quality work, and the formation of national associations like the American Society for Quality and Association for Quality and Participation.

Renowned management theorist and business strategist *William Edwards Deming* became pivotal for reconstruction in Japan after the World War II. He introduced the first theory and technique for continuous improvement in interpersonal interactions, processes, goods, and services. Deming's approach encouraged collaboration and development, reframes errors as opportunities for growth. He taught Japanese people about statistical methods and joined the Union of Japanese Scientists and Engineers (JUSE), now known as Total Quality Management (TQM). Deming defined 14 criteria that can be utilized to direct long-term corporate plans and objectives and offer a framework for knowledge development in the workplace. The points are more of a philosophical rule for management than an actual action plan (Deming 1982).

Since 1951, the Japanese Union of Scientists and Engineers has given out the Deming Prize every year to recognize exceptional accomplishments in quality planning, management, and implementation, with the goal of promoting the implementation of Total Quality Management. The Malcolm Baldrige National Quality Award, an equivalent honour, has been given out in the United States since 1988 and is now considered to be the most coveted and distinguished award (Tata et al., 1999).

Standard quality frameworks are used by organizations to guide how they carry out or to evaluate their own quality procedures. The three primary models are *the Deming Application Prize model in Japan, the European Foundation for Quality Management (EFQM) model in Europe, and the Malcolm Baldrige National Quality Award model in the United States.*

The Japanese government established the coveted Deming Prize in 1951, demonstrating the extent of Deming's influence. In 1960, he became the first American to be awarded the

renowned "Second Order of the Sacred Treasure" for his work, honouring his role in contributing to the astonishing economic resurgence of Japanese industry (Walton, 1986:15).

Table 2. TQM Factors

1. **Committed leadership**: a near-evangelical, unwavering, long-term commitment by top managers to the philosophy, usually under a name something like Total Quality Management, Continuous Improvement (CI), or Quality Improvement (QI).
2. **Adoption and communication of TQM**: using tools like the mission statement, and themes or slogans.
3. **Closer customer relationships**: determining customers' (both inside and outside the firm) requirements, then meeting those requirements no matter what it takes.
4. **Closer supplier relationships**: working closely and cooperatively with suppliers (often sole-sourcing key components), ensuring they provide inputs that conform to customers' end-use requirements.
5. **Benchmarking**: researching and observing best competitive practices.
6. **Increased training**: usually includes TQM principles, team skills, and problem-solving.
7. **Open organization**: lean staff, empowered work teams, open horizontal communications, and a relaxation of traditional hierarchy.
8. **Employee empowerment**: increased employee involvement in design and planning, and greater autonomy in decision-making.
9. **Zero-defects mentality**: a system in place to spot defects as they occur, rather than through inspection and rework.
10. **Flexible manufacturing**: (applicable only to manufacturers) can include just-in-time inventory, cellular manufacturing, design for manufacturability (DFM), statistical process control (SPC), and design of experiments (DOE).
11. **Process improvement**: reduced waste and cycle times in all areas through cross-departmental process analysis.
12. **Measurement**: goal-orientation and zeal for data, with constant performance measurement, often using statistical methods.

Source: Powell, 1995, p. 19.

Gurus of Total Quality Management

Shewhart (1931) developed control charts, economic control of quality, and the PDSA cycle for learning and development, encompassing rational subgroups, assignable and random variation causes, and control limits.

Shewhart said (1931) ‘‘*The object of industry is to set up economic ways of satisfying human wants and in so doing to reduce everything possible to routines requiring a minimum amount of human effort. Through the use of the scientific method, extended to take account of modern statistical concepts, it has been found possible to set up limits within which the results of routine efforts must lie if they are to be economical. Deviations in the results of a routine process outside such limits indicate that the routine has broken down and will no longer be economical until the cause of trouble is removed.*’’

W. Edwards **Deming** was a student of Shewhart and taught Japanese business CEOs statistical process control and quality value. He is known for laying the groundwork for Japan's quality miracle and economic comeback, and his 14 ideas offer management strategies to boost competitiveness, productivity, and quality.

Deming (1982) in his book *Out of the Crisis*, advocates for a shift in American businesses' government-industry interactions and management style. He argues that a lack of future planning leads to market decline and employment losses. Deming emphasizes the importance of innovative ideas, savings, dividend payments, and job creation through improved products and services. His approach outlines the fundamentals of management transformation.

The basis for TQM by Deming; 1) Establish a consistent goal; 2) Adopt the process-focused quality improvement mindset; 3) Stop relying on mass checks; 4) Develop enduring relationships with suppliers and cease awarding contracts based solely on price; 5) Continuously and permanently improve all systems; 6) Implement extensive training; 7) Promote leadership; 8) Eliminate fear; 9) Dismantle departmental barriers; 10) Get rid of employee slogans, goals, and targets;11) Abolish management-by-objective and quantitative goals; 12) Remove barriers with self-importance in one's work; 13) Set a strict training program and 14) Engage all individuals in the transformation.

Feigenbaum introduced total quality control (TQC), later it was replaced by TQM to combine divisional efforts for cost-effective manufacturing and customer satisfaction. TQC began with product design and ended after delivery. Feigenbaum believed every department played a role in achieving quality, but did not include additional management philosophies like supplier development connections, cooperation, and employee empowerment. TQM involves customer perception, cost, commitment, and innovation, and is a continuous process of improvement Price (1989).

Armand V**. Feigenbaum's** book *Total Quality Control* emphasizes the importance of complete quality control for productivity, market penetration, and competitive advantage. It involves identifying consumer needs, ensuring satisfaction, authentic management participation, staff involvement, leadership, quality improvement awareness, commitment to integrating quality into company operations and company-wide quality control, all aimed at enhancing customer satisfaction (Feigenbaum, 1991).

Joseph M. **Juran** is one of the important people who contributed to developing the TQM concept. Because of his 1951 publication of the Quality Control Handbook, Juran is regarded as the founder of quality management. As indicated by Juran (1969) quality management involves fulfilling the expectations of the client by concentrating the entire organization on them, not just about finding and removing variances. Juran's strategy integrates quality management, improvement, and control into strategic planning, extending it beyond operations. The two management philosophies of *control and breakthrough* are the focus of Juran's 1969 book Managerial Breakthrough.

He underlined how important it is that management at all levels be actively involved and dedicated to the quality endeavour. To get ground-breaking outcomes, he suggested project enhancements that reflected return on investment. The three interconnected stages of planning, control, and improvement comprise the Juran Trilogy for quality management.

Juran (1992) emphasized the importance of customers' perception of products' fitness for use or purpose. He proposed 10 steps for quality improvements: build awareness, set goals, organize, provide training, solve problems, report progress, recognize, communicate results,

keep score, and maintain momentum by making annual improvement part of company processes.

Kaoru **Ishikawa** was a student of Feigenbaum, Juran, and Deming. He modified the notion of total quality control for the Japanese market. He also wrote books on statistical process control in both English and Japanese. Ishikawa is most recognized for creating the **cause-and-effect charts** or Ishikawa diagram. In Japan, he created the **quality circle** idea, training work group with their supervisor to achieve continuous improvement in Statistical Process Control concepts (Ishikawa, 1985). He created the alternative idea of companywide quality control (CWQC) and influenced the Japanese approach to TQC. Roughly one decade afterwards Feigenbaum first used the term "total quality control," "companywide quality control" initially appeared in Japan in 1968 (Garvin, 1988). Ishikawa (1985) defines quality control as the process of creating, designing, manufacturing, selling, and maintaining goods and services to ensure customer satisfaction and cost efficiency. (Martinez-Lorente et al., 1998) state that the literature suggests that "management" is a more effective term than "control," emphasizing the need for quality management rather than just control.

Deming first introduced the concept of *Quality Circles* in the 1950s, and he cited Toyota as an example of the practice. Later, in 1962, the concept was established throughout Japan and developed by people like Kaoru Ishikawa. They are voluntary clubs with four to fifteen members, where people discuss quality issues and suggest solutions, forming the precursor to Total Quality Management (Robbins, 2003).

Phillip B. **Crosby'**s *Quality is Free* published in 1979, has been translated into fifteen other languages. It altered the way management viewed quality. (Crosby, 1979) maintained that the expenses of finding and fixing deviations are more than the cost of ‘‘*doing it right the first time*’’. Crosby (1982) defined quality as compliance with standards and stated that it was unrelated to statistical methods and could only be judged by the cost of deviations. His four quality management fundamentals were published in his 1984 book *Quality Without Tears*. Quality is defined as fulfilling expectations, preventing deviations, using 'zero defects' as a performance benchmark, and quantifying quality is the cost of deviation.

For the process of quality enhancement, Crosby (1984) offers four absolutes:

Quality is defined as meeting requirements.

Preventive quality system.

Zero flaw is the quality standard.

Quality measurement—the cost of nonconformity.

Taguchi

The strong design of tolerances and specifications forms the basis of Taguchi's concept.
Its foundation is the application of conventional experiment design and simplification.

His approach focuses on the quality control that emphasizes developing and designing products to produce trustworthy, effective goods. It aims to prevent production deviations before they arise and places greater emphasis on design than the manufacturing process in quality control. This approach has been used by businesses including Xerox, Ford, Boeing, and Toyota. The Taguchi approach calculates a product's social cost in order to determine its quality. A product's loss is characterized by changes and variances in how it functions as well as harmful side effects. The Taguchi technique aims to reduce the cost of societal usage by improving product efficiency (Karunakar, 2024).

Quality gurus helped establish the tools and procedures, as well as the principles and practices, as the image illustrates. The main TQM characteristics advocated by Deming, Juran, and Crosby are listed in Table 3, along with the evaluation criteria for Baldrige Award competitors.

Table 3. Popular perspectives on TQM

DEMING'S 14 POINTS[1]

1. Constancy of Purpose
2. Adopt the Philosophy
3. Don't rely on mass inspection
4. Don't award business on price
5. Constant improvement
6. Training
7. Leadership
8. Drive out fear
9. Break down barriers
10. Eliminate slogans and exhortations
11. Eliminate quotas
12. Pride of workmanship
13. Education and retraining
14. Plan of action

THE JURAN TRILOGY[2]

I. *Quality Planning*
Set goals
Identify customers and their needs
Develop products and processes

II. *Quality control*
Evaluate performance
Compare to goals and adapt

III. *Quality improvement*
Establish infrastructure
Identify projects and teams
Provide resources and training
Establish controls

CROSBY'S 14 QUALITY STEPS[3]

1. Management commitment
2. Quality improvement teams
3. Quality measurement
4. Cost of quality evaluation
5. Quality awareness
6. Corrective action
7. Zero-defects committee
8. Supervisor training
9. Zero-defects day
10. Goal-setting
11. Error cause removal
12. Recognition
13. Quality councils
14. Do it over again

THE 1992 BALDRIGE AWARD CRITERIA (1000 points total)[4]

1. *Leadership* (90 points)
   - 1.1 Senior executive
   - 1.2 Management for quality
   - 1.3 Public responsibility
2. 0 *Information and analysis* (80 points)
   - 2.1 Scope and management of quality and performance data
   - 2.2 Competitive comparisons and benchmarks
3. 0 *Strategic quality planning* (60 points)
   - 3.1 Strategic quality and planning process
   - 3.2 Quality and performance plans
4. 0 *Human resource development and management* (150 points)
   - 4.1 Human resource management
   - 4.2 Employee involvement
   - 4.3 Employee education and training
   - 4.4 Employee performance and recognition
   - 4.5 Employee well-being and morale
5. 0 *Management of process quality* (140 points)
   - 5.1 Design and introduction of products and services
   - 5.2 Process management—production and delivery
   - 5.3 Process management—business and support
   - 5.4 Supplier quality
   - 5.5 Quality assessment
6. 0 *Quality and operational results* (180 points)
   - 6.1 Product and service quality
   - 6.2 Company operations
   - 6.3 Business process and support services
   - 6.4 Supplier quality
7. 0 *Customer focus and satisfaction* (300 points)
   - 7.1 Customer relationships
   - 7.2 Commitment to customers
   - 7.3 Customer satisfaction determination
   - 7.4 Customer satisfaction results
   - 7.5 Customer satisfaction comparisons
   - 7.6 Future requirements and expectations

Sources: [1]Walton (1986), [2]Juran (1992), [3]Crosby (1979), [4]George (1992).

Source: Powell, 1995, p.18.

PRINCIPLES OF TQM

Leadership

As defined by Burns (1978), a leader is someone who inspires others rather than using force to exert authority. A leader encourages and motivates people to achieve common objectives. In

addition to promoting and defending the organization's ideals, leaders also help to define and embody those values.

Feigenbaum said (1989), *'Getting quality results is not a short-term, instant-pudding way to improve competitiveness; implementing total quality management requires hands-on, continuous leadership'.*

Reimann (1991) highlights exceptional leadership as talented, friendly, and devoted, focusing on cross-functional management, setting aspirational objectives, empowering employees, communicating values, and ensuring defect-free improvements. Quality Leaders prioritize the demands of both internal and external clients. empower employees instead of controlling them, prioritize prevention over repairs, instruct and mentor employees instead of directing and control, learn from mistakes, continuously strive to improve communications, consistently show their dedication to quality, select suppliers based on quality rather than price, and set up systems within the organization that promote the standards of work (Schmidt and Jerome, 1992).

Transformational leadership, as defined by Rafferty and Griffin (2004), transcends conventional expectations by fostering a sense of mission, fostering learning experiences, and fostering innovative thinking. The characteristics of a typical relationship between leaders and followers are far outside the scope of this kind of leadership. Transformational leaders are distinguished by their charisma and personality, as well as their capacity to elicit radical change, convey a vision, change people's perspectives, unleash their creativity, interact with the organizational environment, and empower followers to achieve objectives and ultimately realize their true potential.

Quality is about creating products or services that are appropriate for the intended use, meet consumer needs, and be delivered with minimal errors. It should be efficient for corporate performance and effective for meeting client requirements. Managers and leaders need to understand the depth of meaning when deciding how to increase quality and defining quality according to these differences is the most effective way to achieve this (Juran and Defeo, 2010). A **quality council** is founded to establish a culture of quality. Its duties include developing core values, vision, mission, and policy statements, creating a strategic long-term plan, creating an education and training plan, monitoring the cost of poor quality, determining performance measures, identifying projects enhancing processes, establishing multifunctional teams, and revising the recognition and reward system. The council also monitors progress and adapts to new business practices (Besterfield et al.,2012).

Bennis (1975) asserts that TQM will be the sole guiding concept for a country as well as for an enterprise. For instance, Joseph Jaworski, President of the American Leadership Forum, is one of the many CEOs in Japan who advocates that quality relies on an excellent vision and a vision is realized via an outstanding and motivating leader

Customer Satisfaction

Customer satisfaction is increasingly used by both manufacturing and service firms to gauge quality, as it is a valuable resource for organizations. The Malcolm Baldrige National Quality Award and ISO 9000: 2005 both place a strong emphasis on consumer fulfilment and highlight how crucial a quality management system is to secure it. (Cochran, 2001).

Total Quality Management (TQM) emphasizes an organization's commitment to achieving or exceeding customer expectations to ensure their satisfaction.

To design a new inverted organizational chart in order to make the shift from traditional to TQM management could be useful. Customers are at the top of the pyramid and then the staff and front-line supervisors who provide quality. The leader is no more a superior in the traditional sense, although this idea does not alter the power structure or hierarchy. He or she now serves as an integrator, coach, and facilitator whose role is to remove obstacles that prevent employees from performing their duties. Middle and upper management now have the same responsibility. Everyone, not only the quality assurance division, is now accountable for quality (Omachonu et al., 2004).

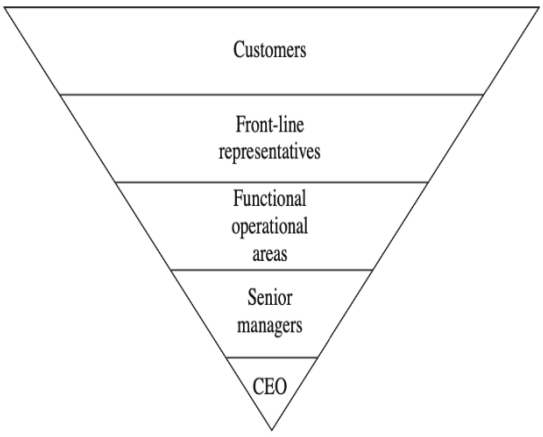

Figure 2. Customer Satisfaction Organizational Diagram

Source: Besterfield et al., 2012, p.6.

Rosenberg (1996) highlights that customer satisfaction measurement is challenging due to variability among individuals and within the same person at different times.

Two categories of satisfaction are distinguished by the literary works: *transactional and overall satisfaction.* Wangenheim's (2003) concept of transactional satisfaction emphasizes the subjective nature of client satisfaction, which is temporary, cantered on a single purchase and is particularly relevant for new clients prioritizing various features (Johnson & Fornell, 1991). emphasize the importance of overall customer satisfaction, encompassing the entire transaction experience, including subsequent purchases and assessments, to ensure long-term contentment.

The cross-functional quality improvement strategy requires a customer-centric approach, encompassing both internal and external customers. Quality should encompass all business operations, not just manufacturing. The systems approach coordinates operations to achieve a shared objective, while under the TQM structure, consumers are considered both internal and external to the company (Mercer 1991).

Employee Involvement

Kumari and Kumari (2014) define employee involvement as the right of staff members to participate in managerial decision-making and development initiatives.

Price (2004) highlights employee involvement as a crucial process that fosters a democratic industrial culture and motivates workers, inspiring them to succeed and contribute effectively to the company through active participation in operations.

Obiekwe (2018) suggests that employee involvement enhances psychological connection, attachment, and a sense of family within a company, promoting dedication, loyalty, and respect for superior authority. Encouraging employees to participate, be empowered, and contribute to decision-making processes can lead to continuous process improvement.

The most common type of employee participation team is the **quality circle**, which is a small group of workers performing related or similar tasks that get together on a regular basis to discuss, analyse, and resolve issues relating to production and product quality as well as to enhance overall operations (Ross and Ross, 1982).

Suppliers Participation

According to Van Echtelt et al. (2008), there are now higher standards for developing product effectiveness in terms of price, speed, and performance. Businesses are under perpetual strain to provide their clients with better value and this calls for a series of procedures to organize, enhance, and reorganize their essential assets and abilities. Suppliers are becoming a more vital resource for enterprises in this cutthroat market.

Price, speed, information technology, quality and flexibility are all significantly and directly impacted by suppliers. The significance of supplier integration as a strategy for gaining a competitive edge is increasing. Price, quality, and production time have all significantly improved for businesses that have effectively included suppliers in their most recent manufacturing initiatives (Monczka et al., 2011).

Maheshwari et al. (2006) highlight supply chain partnerships as long-term strategic alliances between businesses in a supply chain, fostering collaboration and teamwork in key value-creating activities like product creation, research, production, sales, marketing, and delivery to reduce total costs and maximize advantages.

Li et al., (2006) suggest that strategic partnerships with select significant suppliers can lead to more successful collaboration and shared accountability for the success of goods.

Continuous Process Improvement

Langdon (1994) emphasizes the importance of quality-based organizations, which continuously improve business processes, foster a quality-driven culture, and educate employees to analyse and improve their work, utilizing individuals, resources, tools, techniques, measurements, and environment.

Continuous process improvement can be approached in a variety of ways like; The PDSA Cycle, Juran Trilogy and Kaizen.

In 1950s Deming established the Plan-Do-Study-Act method, often known as *Shewhart's Cycle or Deming's Wheel*. In essence, this strategy applies the engineering scientific process to quality and ongoing improvement.

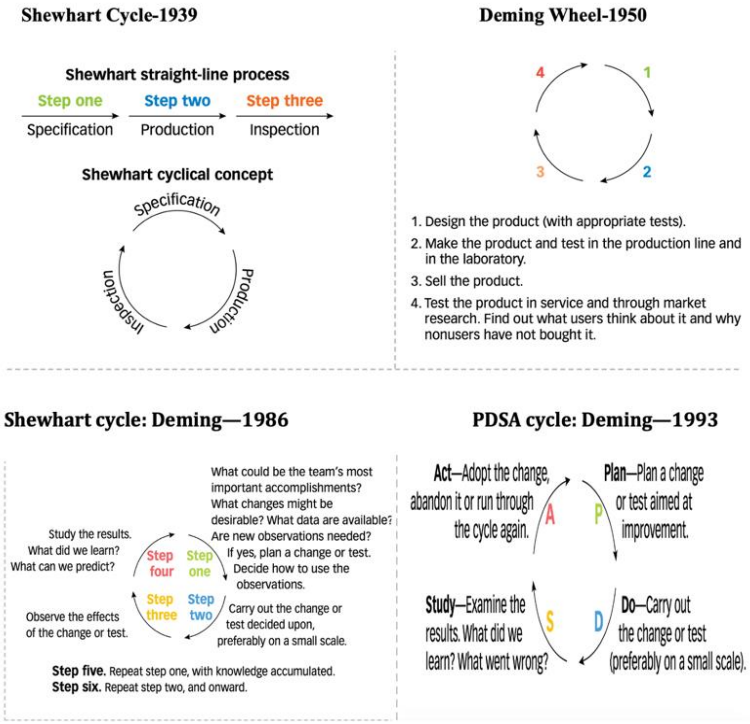

Figure 3.The PDSA Cycle

Source: Moen and Norman, 2010, p. 25-27

The PDSA Cycle is an organized approach for continuous learning and knowledge improvement in products, processes, or services, introduced by Deming's mentor Walter Shewhart. In 1993, Deming made adjustments to the Shewhart cycle, which he dubbed the Shewhart Cycle for Training and Development (PDSA cycle). Deming defined it as being a flow diagram for process or product development and training. The cycle's four phases are just as described. First, make a thorough plan of action. Then execute the plan (do it). Third, study the outcomes to see if the strategy was successful or if the outcomes differed. Lastly, take action based on the findings by determining what went according to plan and what didn't. Create a

better plan based on what you've learned, then repeat the cycle. The PDSA cycle is a straightforward variation of the more complex approach to problem-solving (Deming 1993).

The Juran Trilogy

Planning, control, and improvement are the three pillars of Joseph Juran's Juran Trilogy, a process improvement methodology focused on financial procedures including cutting costs, cost measurement, and budgeting (Juran,1989).

Planning: The planning process involves identifying customers, developing product features, developing processes, and validating plans to ensure consistent product or service meeting requirements.

Control: In order to achieve the requirements for products, processes, and services, operating forces employ control. It entails identifying control items, establishing objectives, putting sensors in place, monitoring performance, contrasting it to objectives, and taking appropriate action when necessary. The main method for attaining control is statistical process control.

Improvement: The third instalment of the trilogy focuses on process improvement, aiming to create an effective infrastructure like the *quality council*. This council identifies improvement initiatives, forms project teams, and provides tools for root causes identification, remedy development, and safeguards.

Juran differentiates between *chronic and sporadic waste*, focusing on sporadic waste through quality control and implementing improvement processes for chronic waste. Lessons learned are incorporated into quality planning to set new objectives, illustrating the interrelationship between continuous improvement processes.

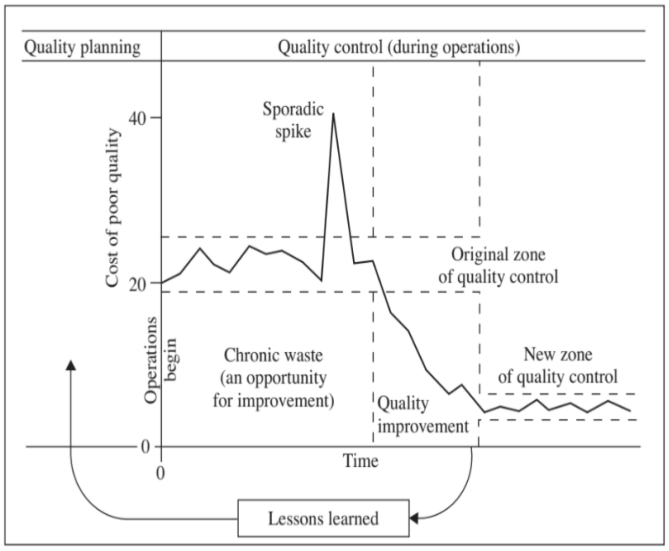

Figure 4. The Juran Trilogy Diagram
Source: Juran, 1989.

Improvement Strategies (Juran 1989):

Repair: The repair strategy involves fixing broken products to function as designed. There are two levels: quick, temporary fixes, and permanent solutions. The repair strategy doesn't improve the process more than the original design.
Refinement: Kaizen is a continuous improvement strategy aimed at enhancing efficiency and effectiveness in processes, products, and services, incorporating quicker, better, easier, or waste-reducing methods into every employee's job.
Reinvention: It is a challenging improvement technique that involves creating a new product, service, procedure, or activity based on understanding consumer needs and expectations.

Kaizen: Masaaki Imai's (2006) Japanese 'Kaizen' strategy, involving all staff at all levels, aims to improve an organization's capabilities through continuous improvement.
Kaizen as described by Gee et al., (1996) is a Japanese philosophy, promotes continuous improvement through small steps, focusing on efficiency, effectiveness, control, and adaptability. Originating in post-World War II Japanese quality circles, it simplifies complex processes and aims to improve processes at minimal cost without sophisticated techniques or expensive equipment. It includes value-added and non-value-added work activities, waste management, just in time principles, cleanliness and team dynamics.
Masaaki Imai's book written in 1986, *Kaizen: The Key to Japan's Competitive Success*, popularized the concept of Kaizen in the West.

Performance Measurement

'You cannot manage what you cannot measure'.

The goal of Total Quality Management (TQM) is to meet customer goals and objectives by improving performance, efficiency, and competitiveness through the integration of all organizational operations. (Pfau, 1989). Many writers have provided guidance for TQM supporters, but creating and executing an efficient approach for measuring performance in the context of TQM is challenging. In TQM, Kaplan and Norton (1993) stress the significance of an efficient performance measurement system, which calls for continuous learning, supplier and process management, leadership, quality planning, and professional development.
In literal terms, it is the method of quantifying action, in which action results in performance. On the other hand, from a marketing standpoint, businesses accomplish their objectives, or perform, by meeting customer needs more effectively and efficiently than their rivals (Claver et al., 2003).
Performance measurement is a systematic process for assessing an organization's personnel's operational effectiveness, aiming to improve their performance based on predetermined standards and strategies (Kotler, 1984).

Total Organizational Performance System (TOPS), developed by Nyhan and Marlowe in 1995, implements TQM principles, focusing on overall quality management. It encourages teamwork and adapts to the organization's horizontal system structure. Performance metrics are created by employees and clients, with the goal of continuous improvement. TOPS regularly analyses

cost reductions and serves as a diagnostic tool for continuous improvement (Nyhan and Marlowe, 1995).

CONCLUSION

Without doubt, change is occurring everywhere, and in order for businesses to thrive, they must adapt. Since the future is unpredictable, one thing is guaranteed: TQM will continue to be available. Businesses will evolve and grow alongside the world as it changes and grows. TQM guarantees that companies will continue to satisfy consumer demands until the end of the twenty-first century. Nowadays, businesses strive to obtain awards like the Deming and Baldrige. In the future, even higher and more rigorous requirements could replace the current highest standards, ISO 9000.

Global market success necessitates agility, particularly in e-commerce, enabling rapid, flexible, and customized responses. Simplifying work units and processes, enabling rapid changeover, and having employees that are empowered and multi-trained are invaluable resources in this challenging workplace.

In TQM approach, a culture of quality must encompass the whole organization, and quality should be viewed more than just a specialized task monitored by a senior quality manager. Businesses need to be able to define goals, allocate them to the right personnel, and turn them into action plans. To complete the required operations, individuals must be equipped and conscious of the value of quality.

To sum up, it is crucial for senior management to use various TQM tools in order to obtain a significant and long-lasting competitive advantage if the companies wish to operate in a highly standardized ecosystem.

REFERENCES:

Arumugam, V., Ooi, K-B. and Fong, T-C. 2008. TQM practices and quality management performance. The TQM Journal. Vol.20, No.6, pp. 636-650.

Bennis, W. G. (1975): 'The Unconscious Conspiracy: Why Leaders can't Lead', AMACOM, New York.

Besterfield et al., (2012) *Total Quality Management Revised Edition*: For Anna University, 3/e by Pearson.

Burns (1978), *Leadership.* New York: Harper & Row.

Claver, E., Tari, J.J. and Molina, J.F. (2003), "Critical factors and results of quality management: an empirical study", *Total Quality Management and Business Excellence*, Vol. 14 No. 1, pp. 91-118.

Cochran, Craig. (2001) "Customer Satisfaction: The Elusive Quarry," *Quality Digest*: 45–50.
Crosby, P. (1979). *Quality is Free: The Art of Making Quality Certain*. McGraw-Hill, New York.
Crosby, P.B. (1982) *Quality is Free*, The New American Library Inc., New York, USA.
Crosby, P. (1984) *Quality without Tears*: *The Art of Hassle-Free Management*. McGraw-Hill, New York.
Dale, B.G. (2003). *Managing Quality*, Fourth Edition, Hertfordshire: Prentice Hall.
David A. Garvin (1987) "Competing on the Eight Dimensions of Quality," *Harvard Business Review*, pp. 101–109.
Deb, S. (2001). Contemporary Issues on Management, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, p. 36.
Deming, W.E. (1982), *Quality, Productivity and Competitive Position*, MIT Center for Advanced Engineering, Cambridge, MA.
Deming, W.E. (1986), *Out of the Crisis*, MIT Center for Advanced Engineering, Cambridge, MA.
Deming, W. Edwards (1993), The *New Economics*, Massachusetts institute of technology Press, p. 35.
Feigenbaum, (1989): "Seven Keys to Constant Quality," *Journal for Quality and Participation*, pp. 20–23.
Feigenbaum, A.V. (1991), *Total Quality Control*, McGraw-Hill, New York, NY.
Garvin, D.A. (1988), *Managing Quality*, The Strategic and Competitive Edge. Free Press, New York, NY.
Gee, G., McGrath, P., and Izadi M., (1996) A Team Approach to Kaizen, *Journal of Industrial Technology*. Pp. 45–48.
George, S. (1992) *The Baldrige Quality System*. Wiley, New York.
Grant, R., Shani, R. and Krishnan, R. (1994), "TQM's challenge to management theory and practice", *Sloan Management Review*, Vol. 35 No. 2, pp. 25-36.
Harrison and Stupak (1993). Total Quality Management: The Organizational Equivalent of Truth in Public Administration Theory and Practice.
Harvey, L & Green, D., 1993. Defining quality, Assessment & Evaluation in Higher Education, 18(1), 9-34.
Huffman, Jack L. (1997): The Four R 's of Total Improvement, Quality Progress American Society for Quality. 83–88.
Imai, Masaaki (2006) – KAIZEN: *The Key to Japan's Competitive Success* New York Random House.
Ishikawa, K. (1985), *What is Total Quality Control?* Prentice-Hall, New Jersey.
Isikawa, K. (1990), *Introduction to Quality Control*, 3A Corporation, Tokyo.
Kaplan, R.S. and Norton, D.P. (1993), "Putting the balanced scorecard to work," *Harvard Business Review*, p. 134–42.
Karunakar, D. (2024). Quality – *Founding fathers of Quality* – Genichi Taguchi https://www.linkedin.com/pulse/episode-4-quality-founding-fathers-genichi-taguchi-karunakar-k-dk--vizgf/.

Kotler, P. (1984), *Marketing Management Analysis, Planning and Control*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Kumari, M.K. & Kumari, V.L.P (2014). Influence of employee involvement and organizational culture on productivity: A theoretical concept. MIJBR-MITS *International Journal of Business Research*, 5(27), 423-431

Langdon, Danny G. (1994) "A New Language of Work," *Quality Digest* P. 44–48.

Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T.S., & Rao, S.S. (2006), The impact of supply chain management practices on competitive advantage and organizational performance. *Omega*, 34, 107-124.

Johnson, M. D., & Fornell, C. (1991). Framework for comparing customer satisfaction acrossindividuals and product categories. *Journal of Economic Psychology*, 12(2), 267–286.

Juran, J.M. (1969), *Managerial Breakthrough*: A New Concept of the Manager's Job, McGraw-Hill, New York, NY.

Juran, J.M. (1986), *The Quality Trilogy*, *Quality Progress*, pp. 19–24.

Juran, J. M, 1989, *The Quality Trilogy: A Universal Approach to Managing for Quality*, Juran Institute, Inc., Wilton, CT.

Juran, J. (1992). *Juran on Quality by Design*. Free Press, New York.

Juran, J.M. and Gryna, F.M. (1993), *Quality Planning and Analysis*: *From Product Development Through Use,* McGraw-Hill, New York, NY.

Juran, J. and Defeo, J. A. (2010). Juran's Quality Handbook: The Complete Guide to Performance Excellence 6/e. Italy: McGraw-Hill Education.

Maheshwari, B., Kumar, V. & Kumar, U. (2006). Optimizing success in supply chain partnerships. *Journal of Enterprise Information Management*. 19(3): 277-291.

Martinez-Lorente, A., Dewhurst, F. and Dale, B. (1998), "Total quality management: origins and evolution of the term", *The TQM Magazine*, Vol. 10 No. 5, p. 378.

Mercer, D. (1991), "Key Quality Issues," in *Global Perspectives on Total Quality*, New York: The Conference Board, p. 11.

Moen and Norman, (2010). Clearing Up Myths About the Deming Cycle. http://www.apiweb.org/circling-back.pdf

Monczka, R. M.; Handfield, R. B.; Giunipero, L. C.; Patterson, J. L. (2011), *Purchasing and Supply Chain Management,* Cengage Learning, Mason.

Nyhan, R. C., & Marlowe, H. A. (1995). Performance Measurement in the Public Sector: Challenges and Opportunities. *Public Productivity & Management Review*, *18*(4), 337 http://www.jstor.org/stable/3663056

Oakland, J.S. 1993. *Total Quality Management*: *The Route to Improving Performance*, Butterworth-Heinemann, Oxford.

Obiekwe, O. (2018). Human capital development and organizational survival: A theoretical review. *International Journal of Management and Sustainability*, 7(4), 194-203.

Omachonu, V.K., & Ross, J.E. (2004). Principles of Total Quality (3rd ed.). CRC Press. https://doi.org/10.1201/b12446

Pfau L.D. (1989) Total Quality Management Gives Companies A Way To Enhance Position In Global Marketplace, *Industrial Engineering*, 4, 17-18.

Powell, T. C. (1995). Total Quality Management as Competitive Advantage: A Review and Empirical Study. *Strategic Management Journal*, *16*(1), Pp.18-19 http://www.jstor.org/stable/2486944

Price, F. (1989), "Out of bedlam: management by quality leadership", *Management Decision*, Vol. 27, pp. 15-21.

Price, A. (2004). *Human resource management in a business context*. London: Thompson Learning.

Pycraft, M., Singh, H., & Phihlela, K. (2000). *Operations Management*. Pretoria. Pearson Education.

Rafferty, Alannah & Griffin, Mark. (2004). Dimensions of transformational leadership: Conceptual and empirical extensions. The Leadership Quarterly. 15. 329-354. 10.1016/j.leaqua.2004.02.009.

Reimann (1991), Winning Strategies for Quality Improvement, *Business America*, pp. 8–11.

Robbins, S. (2003), *Organizational Behaviour*, Pearson Education, Upper Saddle River, NJ. Diffusion and adoption of TQM philosophy

Rosenberg, J., (1996), Five Myths About Customer Satisfaction, *Quality Progress* 57–60.

Ross, Joel E. and Ross, William, C., (1982) *Japanese Quality Circles and Productivity*, Reston, Va.: Reston Publishing, p. 6.

Schmidt and Jerome (1992), Finnigan, *The Race Without a Finish Line*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Shewhart W.A. (1931) Economic *control of quality of manufactured product*. New York: Van Nostrand,

Tata, J., Prasad, S. and Thorn, R. (1999), "The influence of organizational structure on the effectiveness of TQM programs*", Journal of Managerial Issues*, Vol. 11 No. 4, pp. 440-53.

van Echtelt, F. E. A., Wynstra, F., van Weele, A. J., & Duysters, G. (2008). Managing supplier involvement in new product development: A multiple-case study. *Journal of Product Innovation Management*, *25*(2), 180-201.

Walton, M. (1986). *The Deming Management Method*, Pedigree, New York.

Wangenheim, F. (2003). Situational characteristics as moderators of the satisfaction-loyalty link: An investigation in a business-to-business context. *Journal of Consumer Satisfaction Dissatisfaction and Complaining Behavior*, 16, 145–156

G7 ÜLKELERİNİN YAPAY ZEKA GÖSTERGELERİ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI: LODECI VE MAUT YÖNTEMLERİ İLE BÜTÜNLEŞİK BİR YAKLAŞIM

Dr. Öğr. Üyesi Serdar YARLIKAŞ

Kocaeli Üniversitesi, serdar.yarlikas@kocaeli.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5087-955X

ÖZET

Bu çalışma LODECI ve MAUT yöntemlerinin uygulamasını içeren bir çok kriterli karar verme yaklaşımı ile G7 ülkelerinin Yapay zekâ Göstergeleri açısından verimlilik düzeylerine ilişkin bir değerlendirmeyi içermektedir. Diğer bir ifadeyle, bu çalışmanın amacı G7 ülkelerini örnek olarak alıp birleştirilmiş LODECI ve MAUT yöntemlerinin potansiyelini yapay zekâ verimliliğini belirlemede göstermektir. İki Ayrı Endeks, Küresel Yapay Zekâ ve Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksleri, G7 ülkelerinin yapay Zekâ verimlilik düzeylerini belirlemek için birlikte değerlendirildi. Her iki Endeks için, Kriter ağırlıkları LODECI yöntemi kullanılarak hesaplanırken, MAUT yöntemi G7 ülkelerini yapay zekâ verimlilik düzeylerine göre sıraladı. Bu çalışma için kullanılan veri her iki endeks göstergeleri için 2023 yılını kapsamaktadır. Her iki endeksin sıralama sonuçları karşılaştırılarak yapay zeka verimliliği sıralamasının sağlaması yapıldı. Çalışmanın sonuçları Amerika'nın her iki endeks için de birinci sırada yer aldığını göstermektedir. Bu sonuç Amerika'nın G7 ülkeleri arasında yapay zeka verimliliği açısından lider olduğunu doğrulamaktadır. Çalışmanın diğer önemli bir sonucu ise, İtalya'nın diğer altı G7 ülkesine kıyasla her iki endeks bağlamında son sırada yer almasıdır. Çalışmada yer alan yapay zekâ göstergelerine göre, Amerika ile kalan altı G7 ülkesi arasında yapay zekâ verimliği açısından çok büyük bir fark vardır. Bunlara ek olarak, G7 ülkeleri için Küresel Yapay Zekâ endeksi ortalamasının Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi ortalamasının yaklaşık yarısı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çıkarım G7 ülkelerinin yapay zekayı benimsemek açısından hala başlangıç aşamalarında olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, LODECI Yöntemi, MAUT Yöntemi, Yapay Zekâ, Küresel Yapay Zekâ Endeksi, Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi.

COMPARISON OF G7 COUNTRIES IN TERMS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INDICATORS: AN INTEGRATED APPROACH WITH LODECI AND MAUT METHODS

ABSTRACT

This study encompasses an assessment of the productivity levels of G7 countries in terms of Artificial Intelligence Indicators by a multi-criteria decision making approach including the implementation of LODECI and MAUT methods. In other words, the aim of this study is to demonstrate the potential of the combined LODECI and MAUT methods in determining the artificial intelligence productivity using the G7 countries as an example. Two separate index, Global Artificial Intelligence and Government Artificial Intelligence Readiness indices were evaluated together to determine the artificial intelligence productivity level of G7 countries. For both indices, the criteria weights were calculated by using the LODECI method while the MAUT method ranked the G7 countries according to their artificial intelligence productivity levels. The data used for this study covers the year 2023 for both index indicators. By comparing the results of both indices, the artificial intelligence productivity ranking was verified. The results of the study denote that USA is in the first rank for both indices. The other important result of the study is that Italy is in the last rank in the context of both indices in comparison with other six G7 countries. According to the artificial intelligence indicators included in the study, there is an enormous gap between USA and the remaining six G7 countries in terms of artificial intelligence productivity. In addition to these, it is concluded that the average of the Global Artificial Intelligence Index for G7 countries is approximately half of the average of the Artificial Intelligence Readiness Index. This inference denotes that G7 Countries are still in the early stages of Artificial Intelligence adoption.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making Methods, LODECI Method, MAUT Method, Artificial Intelligence, Global Artificial Intelligence Index, Government Artificial Intelligence Readiness Index.

1. GİRİŞ

Teknolojinin bilgileri insana benzer şekilde öğrenip bu bilgileri uygulayarak problemler için çözümler sunabilmek amacıyla karar destek sistemleri oluşturması yapay zeka kavramını ortaya çıkarmıştır (Ferreira vd., 2020; Turan vd., 2020). Yapay zeka ile genel amacın ise problem çözümlerinde maksimum doğruluk seviyesine ulaşılmak olduğu konusunda da araştırmacılar fikir birliğine varmıştır (Ghosh, 2021; Malviya, 2021; Singh, 2021).

Yapay zekanın en genel kabul görmüş tanımı insanların bilişsel ve düşünsel bilgi, beceri ve yeteneklerini taklit ederek problem çözümlerinde gelişmiş hesaplama yöntemlerini kullanan bir

yöntem olduğuna ilişkin tanımıdır (Ferreira vd., 2020). Yapay zekanın öncelikle karmaşık mühendislik problemlerine çözüm aramada uygulandığı görülmüştür. Karmaşık mühendislik problemlerine ilişkin çözümler oluşturulduktan sonra ise, diğer bilimsel disiplinlerde yapay zeka tekniği kullanılmaya başlanmıştır.

Yapay zekanın farklı disiplinler için geliştirilmiş çok sayıda tanımı vardır, ama başlangıç noktasının mühendislik problemleri için geliştirilmiş tanımlar olduğu söylenebilir (Wang, 2019). Diğer bilimsel disiplinler için oluşturulmuş tanımlamalarda, mühendislik problemleri için oluşturulan tanım ile teknik tanımlama kısmı ortaktır. Sadece tanımlamaların teknik tanım bölümü hariç olan bölümü ilgili alana ilişkin ifadeler içermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yapay zekanın mühendislik problemlerine ilişkin tanımının teknik açıdan genel kabul görmüş bir tanım olduğu söylenebilir.

Yapay zekanın en önemli özelliği çok kriterli karar verme problemlerine ilişkin çözümleri en az hata ile gerçekleştirmesidir (Ghosh, 2021). Fakat problem çözümünde her aşamayı yapay zeka tekniği ile gerçekleştirmek mümkün düşüncesi ile hareket etmek, araştırmacının uzun vadede konuyu detaylı bir şekilde araştırmak yerine yapay zeka teknolojisine bağımlılığına ve tembelliğine neden olacaktır (Singh, 2021; Malviya, 2021). Bu durum ise araştırmacının bilimsel problemleri tanımlama, anlama ve değerlendirme konularında uzun vadede teknolojiye bağımlılıktan ötürü sorunlarla karşılaşmasına neden olacaktır (Malviya, 2021). Dolayısıyla, araştırmacıların yapay zeka teknolojisini sadece destekleyici bir teknoloji olarak kullanmalarında fayda vardır.

Yapay zekanın bireylere katkısı kadar, ülkelere sağladığı katkının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Yapay zeka ülkelere sosyal ve ekonomik boyutta çok önemli düzeyde katkılar sunmaktadır (Altıntaş, 2022). Ekonomi, eğitim, sağlık, inovasyon ve benzeri alanlarda yapay zeka teknolojisinin kullanıldığı ve bu alanlara ilgili teknolojinin önemli kazanımlar sağladığı görülmektedir (Altıntaş, 2022). Yapay zekanın sağladığı katkı düzeyindeki artış, ülkelerin yapay zeka teknolojilerini ne düzeyde etkin kullanabildiği sorusunun da cevaplanması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, ülkeler arası yoğun rekabetten dolayı yapay zeka performansının sürekli ölçülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Nettel vd., 2022).

Yapay zeka ölçümü için çok sayıda ölçüm endeksi geliştirilmiştir. Ülkeler arasında yapay zeka performansı karşılaştırılmasında en çok tercih edilen endekslerden ikisi ise Küresel Yapay Zeka Endeksi ve Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksidir. Küresel Yapay Zeka Endeksi Tortoise Media kuruluşu tarafından geliştirilen toplam 7 gösterge içeren bir endekstir (Tortoise Media, 2023). Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi ise Oxford Insights kuruluşu tarafından geliştirilen toplam 3 değerlendirme boyutu içeren bir endekstir (Oxford Insights, 2023).

Ülkeler arası rekabette yapay zekanın etkisini değerlendirebilmek için, ülkelerin yapay zeka performanslarını matematiksel somut rakamlarla değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmeyi yapabilmek için, yapay zeka performansı ölçümü için geliştirilmiş endeksleri uygulamada kullanmak gerekmektedir. Ayrıca, yapay zeka performansının çok sayıda ölçütün bir arada değerlendirilmesi ile belirlenmesi gerektiği de diğer bir gerçektir. Bunun yanısıra, farklı endeks sonuçlarının aynı ülkeler için kıyaslanması ülkeler arası yapay zeka

performansının sıralamasının geçerliliğini de değerlendirmeyi sağlayacaktır. Bütün bu durumlar dikkate alınarak, bu çalışmada yapay zeka performans değerlendirmesinde ve kıyaslamasında hem birden fazla endeksin göstergeleri kullanılmış hem de analizler çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanması ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Küresel Yapay Zeka Endeksi ve Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endekslerinin uygulaması yer almaktadır. Bu uygulama G7 ülkeleri için gerçekleştirilmiştir. Sayısal hesaplamalar her iki endeks için ayrı yapılmıştır. Göstergelerin ağırlık değerlerini hesaplamak için LODECI yöntemi, ülkeleri yapay zeka performanslarına göre sıralayabilmek için ise MAUT yöntemi uygulanmıştır.

2. UYGULAMA

2.1. Çalışmanın Uygulama Aşamaları

Bu çalışma literatür taraması ile başlamakta, ikincil veri olarak kullanılan yapay zeka performans verilerinin gösterge ağırlıklarının belirlenmesi ve ülkelerin yapay zekaya göre performanslarının sıralamasında uygulanması ile tamamlanmaktadır. Çalışmanın ilk amacı, hem küresel yapay zeka endeksi için hem de devletlerin yapay zekaya hazır olma endeksleri için yapay zeka performans göstergelerinin önem düzeylerini belirlemektir. Çalışmanın diğer bir amacı ise, her iki endeks için de G7 ülkelerinin yapay zeka performanslarına göre sıralamasını yapmaktır. Bu amaçlara ek olarak, her iki endeks için ortaya çıkan sonuçları kıyaslayarak ve birlikte değerlendirerek G7 ülkeleri açısından genel değerlendirmelere ulaşabilmektir. Çalışma sadece 2023 yılı verilerini kapsadığı için, bu genellemeler de 2023 yılı ile sınırlıdır. Çalışmada yer alan G7 ülkeleri analizlerdeki tanımlayıcıları ile ALT1 (ABD), ALT2 (Almanya), ALT3 (Fransa), ALT4 (İngiltere), ALT5 (İtalya), ALT6 (Japonya), ALT7 (Fransa) olarak belirtilmiştir.

Çalışma çerçevesinde, Küresel yapay zeka endeksi göstergelerine ve G7 ülkeleri için bu göstergelerin 2023 yılı sonundaki değerlerine Tortoise Media Kuruluşunun internet sitesinden ulaşıldı (Tortoise Media, 2023). Öte yandan, Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Göstergelerine ve ilgili gösterge rakamlarına ise Oxford Insights Kuruluşunun internet sitesinden ulaşıldı (Oxford Insights, 2023). Erişilen gösterge değerlerine her iki endeks için ayrı bir şekilde öncelikle LODECI yöntemi daha sonra ise MAUT yöntemi uygulandı. Böylece, her iki endekse göre hem gösterge ağırlık değerleri hesaplandı hem de G7 ülkelerinin yapay zeka performanslarına göre sıralaması elde edildi.

Oxford Insights tarafından geliştirilen Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi üç temel gösterge içermektedir. Bu göstergelerin açıklamaları ve analizlerde kullanılan tanımlayıcıları aşağıda sunulmuştur (Nettel vd., 2022; Oxford Insights, 2023):

Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Gösterge 1 (DYZHEG1): Devlet: Devletin yapay zekayı nasıl geliştirip yöneteceğine dair stratejik bir vizyonu olma durumunu açıklayan göstergedir. Bunun yanısıra, yapay zekanın yönetilebilmesi için gereken yasalar ve etik düzenlemelerin durumunu belirtir. Ayrıca, devletin dijital kapasitesi ile yeni teknolojilerin yapay zekaya uyumu ve entegre edilmesindeki etkinliğini de bu gösterge açıklamaktadır.

Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Gösterge 2 (DYZHEG2): Teknoloji: Bir ülkedeki yapay zeka teknolojisinin büyüklüğünü, inovasyon kapasitesini ve yapay zeka alanındaki beşeri sermaye düzeyini açıklayan göstergedir.

Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Gösterge 3 (DYZHEG3): Veri ve Altyapı: Bir ülkedeki yapay zeka teknolojisine ilişkin mevcut yapay zeka teknolojisi altyapı düzeyini, yapay zeka teknolojilerinde kullanılması gereken verilerin hangi oranda kullanılabilir veri haline dönüştürüldüğünü, yapay zekaya ilişkin verilerin bir ülkede yaşayan nüfusun ne kadarını temsil ettiğini açıklamaktadır.

Tortoise Media Kuruluşu tarafından geliştirilen Küresel Yapay Zeka Endeksi ise göstergeleri ve açıklamaları ile aşağıda belirtildiği üzeredir (Tortoise Media, 2023):

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 1 (KYZEG1): Yetenek: Yapay zeka çözümlerini oluşturabilecek ve uygulayabilecek yetenekli uygulayıcı düzeyini belirtmektedir.

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 2 (KYZEG2): Altyapı: İnternet, elektrik ve süper bilgi işlem başta olmak üzere genel olarak erişim altyapısının ölçeği ve güvenilirlik düzeyini belirtmektedir.

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 3 (KYZEG3): Çalışma ortamı: Yapay zekaya ilişkin çalışma ortamındaki düzenlemeleri ve yapay zeka hakkında kamuoyunun düşüncelerini değerlendiren bir göstergedir.

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 4 (KYZEG4): Araştırma: Yapay Zeka ile ilgili araştırma yapan uzman sayısını, bu uzmanların niteliğini, güvenilir ve prestijli dergilerdeki yayın ve atıf sayısını dikkate alan bir göstergedir.

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 5 (KYZEG5): Geliştirme: Yenilik sunan yapay zeka projelerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan platform ve algoritmaların geliştirilme düzeyini ölçmeyi sağlamaktadır.

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 6 (KYZEG6): Devlet Stratejisi: Devletin yapay zekaya ilişkin oluşturduğu ulusal stratejileri ve yapay zekaya ilişkin yatırımlar için harcama taahhütlerini inceleyen göstergedir.

Küresel Yapay Zeka Endeksi Gösterge 7 (KYZEG7): Ticari Gösterge: Yapay zekaya ilişkin yatırım ve iş girişimlerinin düzeyini ölçmeyi sağlamaktadır.

Çalışmada kapsamında incelenen iki endeksin ortak yönü, iki endeksteki göstergelerin tümünün 0-100 arasında matematiksel değerler alması ve tüm göstergelerin fayda yönlü olmasıdır (Nettel vd., 2022; Tortoise Media, 2023; Oxford Insights, 2023). Bu durum çok kriterli karar verme ile yapılan analizlerde sadece fayda yönlü formüllerin uygulanmasını sağladığı için işlem kolaylığı sağlamaktadır. Ayrıca iki endekste birbirleri ile karşılaştırılabilecek ve değerlendirmelerde birbirini tamamlayabilecek niteliklerde göstergelerin olması çalışmada yorum ve çıkarım yapmada kolaylık sağlamıştır.

2.2. LODECI Yöntemi

Entropi ve MEREC yöntemlerinin uzlaşık çözümlerinin matematiksel olarak birleştirilmesi ile oluşturulan teorik tanımlamalara dayalı bir yöntemdir (Pala, 2024; Hwang ve Yoon, 1981; Keshavarz-Ghorabaee vd., 2021). Yöntemin geçerliliği bu iki yöntemi uzlaştıran çözümlerin matematiksel olarak test edilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Pala, 2024; Hwang ve Yoon, 1981; Keshavarz-Ghorabaee vd., 2021). Kriterlerin alternatiflerde aldığı değerler arasındaki uzaklıkları, matematiksel bir formül ile ayrışım olarak tanımlayan bu yöntem, bu ayrışımı logaritmik ayrışım değerlerine dönüştürerek, logaritmik fonksiyonlara uygun olan çözümlemelerde yöntemin kullanılması gerekliliği sınırlamasını da ortaya koymuştur (Pala, 2024). Kriter ağırlıkları hesaplamada objektif yöntemlerden biri olan LODECI yöntemi, literatüre kattığı logaritmik ayrışım değeri formülü ile diğer yöntemlere kıyasla daha fazla matematiksel işlem yoğunluğu içermektedir (Pala, 2024). Temel 5 aşamadan oluşan bu yöntemin matematiksel detayları ve açıklamaları aşağıda sunulmuştur (Pala, 2024):

Aşama 1: Karar Matrisinin Tanımlanması: Karar verme probleminin temel verilerini gösteren matrisin eşitlik (1)'de belirtilen şekli ile matematiksel olarak ifade edildiği aşamadır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Aşama 2: Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması: Bu yöntem maksimum normalizasyon yaklaşımını benimsemiştir. Fayda kriteri için uygulanan formül doğrusal normalizasyonu ifade ederken, 1'den fayda kriterine ilişkin formülün çıkarılması ile maliyet yönlü kriterin normalizasyonun elde edilmesi, yöntemin tüm kriterleri fayda yönlü kritere dönüştürme amacını benimsediğini göstermektedir. Bu tanımlamalar, matematiksel formülasyonlara yansıtılmış ve normalizasyon matrisi oluşturulurken fayda yönlü ve maliyet yönlü kriterlerde, sırasıyla, Eşitlik (2) ve Eşitlik (3)'te tanımlanan formüller kullanılmıştır.

$$a_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (2)$$

$$a_{ij} = 1 - \frac{x_{ij}}{x_j^{max}} \quad (3)$$

Aşama 3: Normalizasyon Matrisinde Ayrışım Değerinin Hesaplanması: Kriterlerin her biri için alternatiflerde aldığı değerler arasındaki uzaklıkların, matematiksel bir formül ile ayrışım olarak tanımlandığı aşamadır. Normalizasyon matrisi değerleri eşitlik (4)'te yer alan formül ile ayrışım değerlerine dönüştürülmektedir. Ayrışım değeri formülü uzaklıkların mutlak farkının maksimumu alınarak oluşturulan bir hesaplamayı içermektedir.

$$AD_{ij} = maks\{|a_{ij} - a_{rj}|\} \quad r \neq i, r = 1,2,3, \dots, n \tag{4}$$

Aşama 4: Her Bir Kritere İlişkin Logaritmik Ayrışım Değerinin Hesaplanması: Bir önceki aşamada hesaplanan ayrışım değerlerinin ortalaması her bir kriter için hesaplanıp, hesaplanan bu değere 1 eklenmesi ve çıkan değerinde LN fonksiyonundaki değeri alınarak elde edilen değerlerdir. İlgili hesaplama sonuçlarına eşitlik (5)'te yer alan formülün uygulanması ile ulaşılabilmektedir.

$$LAD_j = ln\left(1 + \frac{\sum_{i=1}^{n} AD_{ij}}{n}\right) \tag{5}$$

Aşama 5: Logaritmik Ayrışım Değerlerini Dikkate Alarak Her Bir Kritere İlişkin Objektif Ağırlıkların Hesaplanması: Bir önceki aşamada hesaplanan her bir kriterin logaritmik ayrışım değeri tüm kriterlerin logaritmik ayrışım değeri toplamına bölünerek, her bir kriterin ağırlığı ayrı ayrı hesaplanır. Eşitlik (6)'da ilgili formül sunulmaktadır.

$$w_j = \frac{LAD_j}{\sum_{j=1}^{m} LAD_j} \tag{6}$$

2.3. MAUT Yöntemi

MAUT yöntemi, alternatiflerin yer aldığı bir karar verme probleminde U(x) olarak tanımlanan fayda fonksiyonunu maksimize etmeyi amaçlayan ve maksimum fayda fonksiyonuna sahip alternatifi en iyi alternatif olarak belirleyen yöntemdir (Konidari ve Mavrakis, 2007). Sunduğu tüm çözümler tamamen fayda fonksiyonu üzerinden tanımlanan formüllerle oluşturulmaktadır. Temel 4 aşamadan oluşan bu yöntemin detayları aşağıda sunulmuştur (Ishizaka ve Nemery, 2013):

1. Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması: Karar verme probleminin temel verilerini gösteren bu matris Eşitlik (7)'de tanımlanmıştır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \tag{7}$$

2. Aşama: Normalize Edilmiş Fayda Değerlerinin Hesaplanması: Bu aşamada normalize edilmiş matris fayda yönlü ve maliyet yönlü kriterler için tek bir ortak formül ile hesaplanmaktadır. Ancak burada fayda yönlü kriterlerde en iyi değerin maksimum değer, en kötü değerin ise minimum değer olduğu gerçeği dikkate alınmalıdır. Öte yandan maliyet yönlü kriterlerde ise, fayda yönlü kriterlerin tersine, en iyi değerin minimum değer, en kötü değerin ise maksimum değer olduğu gerçeği dikkate alınarak hesaplamalar yapılmalıdır. Normalize edilmiş fayda değerlerinin hesaplanmasında kullanılan ortak formül eşitlik (8)'de ifade edilmiştir.

$$u_i(x_i) = \frac{x - x_i^-}{x_i^+ - x_i^-} \quad x_i^+ : Kriter\ için\ en\ iyi\ değer\ ve\ x_i^- : Kriter\ için\ en\ kötü\ değer \tag{8}$$

3. Aşama: Her Bir Alternatif İçin Toplam Fayda Değerinin Hesaplanması: Her bir alternatifin normalizasyon matrisinde kriterlerde aldığı normalize edilmiş fayda değerlerinin kriter ağırlıkları ile ağırlıklandırılmış çarpım değerlerinin toplamı her alternatif için U(X) ile belirtilen toplam fayda fonksiyonu değerini göstermektedir. Alternatifler her biri için toplam fayda fonksiyonu değerinin hesaplanması eşitlik (9)'da yer alan formülün uygulanması ile gerçekleştirilmektedir.

$$U_{(X)} = \sum_1^m u_i(x_i) * w_j \tag{9}$$

4. Aşama: Alternatiflerin Sıralanması: Fayda fonksiyonu değerine göre alternatiflerin büyükten küçüğe sıralanması ile en iyi alternatifin tespit edildiği aşamadır. Bu aşamanın tamamlanması ile karar verme probleminin nihai sonucuna ulaşılır.

3. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümü, devletlerin yapay zekaya hazır olma endeksi ile küresel yapay zeka endeksine ilişkin göstergelerinin ağırlıklarını ve ülkelerin her iki endekste yapay zeka performanslarına göre sıralama sonuçlarını içermektedir. Çalışmada öncelikle devletlerin yapay zekaya hazır olma endeksine daha sonra ise küresel yapay zeka endeksine ilişkin çok kriterli karar verme uygulamaları yapılmıştır.

Çalışmada Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Göstergeleri İçin, LODECI ve MAUT yöntemlerinin uygulanmasında kullanılan ortak karar matrisi Çizelge 1'de ifade edilmektedir.

Çizelge 1. Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi İçin LODECI ve MAUT Yöntemleri Ortak Karar Matrisi

Alternatifler	DYZHEG1	DYZHEG2	DYZHEG3

ABD	86,04	81,02	87,32
Almanya	80,78	63,28	81,72
Fransa	84,03	60,40	83,80
İngiltere	82,50	68,80	84,42
İtalya	76,61	50,98	75,29
Japonya	82,76	56,85	85,61
Kanada	85,30	64,73	81,17

Çizelge 1'deki Karar matrisinde yer alan verilere, çalışmada sadece fayda yönlü kriterler olduğu için Eşitlik (2) uygulanarak, Çizelge 2'de gösterilen LODECI Yöntemi Normalizasyon Matrisi Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi için elde edilmiştir.

Çizelge 2. Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi İçin LODECI Yöntemi Normalizasyon Matrisi

Alternatifler	DYZHEG1	DYZHEG2	DYZHEG3
ALT1	1,000	1,000	1,000
ALT2	0,939	0,781	0,936
ALT3	0,977	0,745	0,960
ALT4	0,959	0,849	0,967
ALT5	0,890	0,629	0,862
ALT6	0,962	0,702	0,980
ALT7	0,991	0,799	0,930

Çizelge 2'de yer alan normalizasyon matrisi oluşturulduktan sonra, Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi için Normalizasyon Matrisindeki Ayrışım Değerleri ile Her Bir Göstergenin Logaritmik Ayrışım Değerlerini içeren Çizelge 3, Eşitlik (4) ve Eşitlik (5)'deki formüllerin uygulanması ile oluşturulmuştur.

Çizelge 3. Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi İçin LODECI Yönteminde Normalizasyon Matrisi Ayrışım Değerleri ve Logaritmik Ayrışım Değerleri (LAD)

Alternatifler	DYZHEG1	DYZHEG2	DYZHEG3
ALT1	0,110	0,371	0,138
ALT2	0,061	0,219	0,074
ALT3	0,086	0,255	0,097
ALT4	0,068	0,220	0,105
ALT5	0,110	0,371	0,138
ALT6	0,071	0,298	0,118
ALT7	0,101	0,201	0,070
LAD	0,0832	0,2440	0,1005

Çizelge 3'te belirtilen Logaritmik Ayrışım Değerlerine Eşitlik (6)'da ifade edilen formülün uygulanması ile Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Göstergeleri için ağırlık değerleri elde edilmiştir. Göstergelerin ağırlık değerleri ve gösterge ağırlık değerlerine ilişkin sıralama sonuçları ise Çizelge 4'te belirtilmiştir.

Çizelge 4. Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Göstergelerinin LODECI Yöntemine Göre Ağırlık Değerleri ve Sıralama Sonuçları

	DYZHEG1	**DYZHEG2**	**DYZHEG3**
w_j	0,1946	0,5705	0,2349
Sıralama	3	1	2

Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksine ilişkin LODECI yöntemi sonuçlarına göre, en önemli gösterge 0,5705 ağırlık değeri ile Teknoloji, ikinci sırada yer alan gösterge 0,2349 ağırlık değeri ile veri ve altyapı, üçüncü sırada yer alan gösterge ise 0,1946 ağırlık değeri ile devlet göstergesidir. Teknoloji göstergesinin ağırlık değeri, diğer iki göstergenin ağırlık değerlerinin toplam değerinden bile bir hayli fazladır. Bu durum, devletlerin yapay zekaya hazır olma endeksinde teknoloji göstergesinin ön planda olduğunu göstermektedir. Teknoloji göstergesi ile diğer göstergeler arasında ağırlık düzeyi açısından önemli düzeyde matematiksel bir fark olduğu için, teknoloji göstergesini ayrı bir küme, devlet ile veri ve altyapı göstergelerini ayrı bir küme olarak değerlendirip, bu endekste yer alan 3 gösterge ağırlık ve önem düzeyleri açısından 2 ayrı kümeye ayrılabilir.

Daha sonra ise, Çizelge 1'de yer alan veriler ile Çizelge 4'te yer alan gösterge ağırlık değerlerine sırasıyla Eşitlik (8) ile Eşitlik (9) uygulanarak, G7 ülkelerinin devletlerin yapay zekaya hazır olma endekslerine göre U(X) fayda fonksiyonu değerleri ve bu değere göre G7 ülkelerinin yapay zekaya hazır olma endeksi performanslarına ilişkin sıralaması Çizelge 5'te sunulmaktadır.

Çizelge 5. G7 Ülkelerinin Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi Performanslarına İlişkin MAUT Yöntemi Fayda Fonksiyonu Değerleri ve Fayda Fonksiyonu Sıralaması

Alternatifler	**U(X)**	**Sıralama**
ALT1	1,0000	1
ALT2	0,4452	5
ALT3	0,4982	4
ALT4	0,6382	2
ALT5	0,0000	7
ALT6	0,4399	6
ALT7	0,5553	3

Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksine ilişkin MAUT Yöntemi sonuçları yapay zeka performansı açısından G7 ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülke ABD iken (1,000), en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise İtalya (0,000) olduğunu göstermektedir.

Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi uygulama sonuçlarından sonra, Küresel Yapay Zeka Endeksine ilişkin analizlere geçilmiştir. Bu bağlamda, çalışmada Küresel Yapay Zeka Endeksi Göstergeleri İçin, LODECI ve MAUT yöntemlerinin uygulanmasında kullanılan ortak karar matrisi Çizelge 6'da belirtilmiştir.

Çizelge 6. Küresel Yapay Zeka Endeksi İçin LODECI ve MAUT Yöntemleri Ortak Karar Matrisi

Alternatifler	**KYZEG1**	**KYZEG2**	**KYZEG3**	**KYZEG4**	**KYZEG5**	**KYZEG6**	**KYZEG7**
ABD	100,0	100,0	82,8	100,0	100,0	90,3	100,0

Almanya	57,0	68,2	90,7	29,3	19,5	93,9	10,3
Fransa	41,5	68,9	84,2	21,4	8,9	87,3	10,8
İngiltere	53,8	61,8	79,5	38,1	19,8	89,2	20,0
İtalya	28,5	56,6	93,7	16,5	3,2	89,8	3,7
Japonya	38,0	80,8	92,4	18,6	22,2	80,3	6,8
Kanada	46,0	62,1	93,1	34,0	18,9	93,4	18,9

Çizelge 6'da yer alan verilere LODECI Yöntemi ve MAUT yönteminin tüm işlem adımları uygulandığında, sırasıyla Çizelge 7'de belirtilen Küresel Yapay Zeka Endeksi Göstergelerinin Ağırlık Değerleri ile Çizelge 8'de belirtilen Küresel Yapay Zeka Endeksine Göre G7 ülkelerinin Yapay Zeka Performans Değerlerine ulaşılmıştır.

Çizelge 7. Küresel Yapay Zeka Endeksi Göstergelerinin LODECI Yöntemine Göre Ağırlık Değerleri ve Sıralama Sonuçları

	KYZEG1	**KYZEG2**	**KYZEG3**	**KYZEG4**	**KYZEG5**	**KYZEG6**	**KYZEG7**
w_j	0,1626	0,1084	0,0440	0,1988	0,2209	0,0387	0,2267
Sıralama	4	5	6	3	2	7	1

Küresel Yapay Zeka Endeksine ilişkin LODECI yöntemi sonuçlarına göre, en önemli gösterge 0,2267 ağırlık değeri ile Ticari Gösterge, ikinci sırada yer alan gösterge 0,2209 ağırlık değeri ile geliştirme, üçüncü sırada yer alan gösterge ise 0,1988 ağırlık değeri ile araştırma, dördüncü sırada yer alan gösterge ise 0,1626 ağırlık değeri ile yetenek göstergesidir. Bu dört göstergeye verilen önemin yaklaşık %80 düzeyinde olduğu görülmektedir. Analiz sonuçları ayrıca en az önemli göstergenin 0,0387 ağırlık değeri ile devlet stratejisi olduğunu göstermektedir.

Çizelge 8. G7 Ülkelerinin Küresel Yapay Zeka Endeksi Performanslarına İlişkin MAUT Yöntemi Fayda Fonksiyonu Değerleri ve Fayda Fonksiyonu Sıralaması

Alternatifler	**U(X)**	**Sıralama**
ALT1	0,9560	1
ALT2	0,2503	2
ALT3	0,1361	6
ALT4	0,2235	4
ALT5	0,0710	7
ALT6	0,1776	5
ALT7	0,2462	3

Küresel Yapay Zeka Endeksine ilişkin MAUT Yöntemi sonuçları yapay zeka performansı açısından G7 ülkeleri arasında en iyi sıralamaya sahip ülke ABD iken (0,9560), en kötü sıralamaya sahip ülkenin ise İtalya (0,0710) olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yapay zeka ülkelere sosyal ve ekonomik boyutta çok önemli düzeyde katkılar sunmaktadır. Bu katkı düzeyinin matematiksel değerler ile somutlaştırılması yapay zeka teknolojilerinin etkin kullanım düzeylerini de belirlemeye yardımcı olacaktır. Bunun yanısıra, ülkeler arası yoğun

rekabetten dolayı yapay zeka performansının kıyaslamalı bir şekilde ölçülmesi gerektiği de gözlemlenmektedir. Ayrıca, birden fazla endeksin birlikte değerlendirilmesi kıyaslama ve sonuçların sağlaması açısından da oldukça önemlidir. Bu durumlar dikkate alınarak, bu çalışmada devletlerin yapay zekaya hazır olma endeksi ve küresel yapay zeka endeksi olmak üzere iki farklı yapay zeka endeksi kullanılmış ve de ilgili endekslerin analizleri çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanması ile yapılmıştır.

Çalışmanın sonuçları Amerika'nın 2023 yılı sonu itibariyle her iki endeks için de birinci sırada yer aldığını göstermektedir. Bu sonuç Amerika'nın G7 ülkeleri arasında yapay zeka verimliliği açısından lider olduğunu doğrulamaktadır.

Çalışmanın diğer önemli bir sonucu ise, İtalya'nın diğer altı G7 ülkesine kıyasla her iki endeks bağlamında son sırada yer almasıdır.

Çalışmada yer alan yapay zekâ göstergelerine göre, Amerika ile kalan altı G7 ülkesi arasında yapay zekâ verimliği açısından çok büyük bir matematiksel fark vardır.

Bunlara ek olarak, G7 ülkeleri için Küresel Yapay Zekâ endeksi MAUT yöntemi fayda fonksiyonu ortalamasının (0,2944), Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi MAUT yöntemi fayda fonksiyonu ortalamasının (0,5110) yaklaşık yarısı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çıkarım G7 ülkelerinin yapay zekayı benimsemek açısından 2023 yılı sonu itibariyle hala başlangıç aşamasında olduklarını göstermektedir. Bunun yanısıra, bu sonuçtan, G7 ülkelerinin 2023 yılı sonu itibariyle yapay zekaya hazır olma düzeylerinin ise orta seviyenin biraz üzerinde olduğu çıkarımı yapılabilir.

LODECI yöntemi sonuçlarına göre, Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksinde İlk 2 sıradaki göstergelerin sırasıyla, 0,5705 ağırlık değeri ile Teknoloji, 0,2349 ağırlık değeri ile Veri ve Altyapı olduğu görülmektedir. Bu iki göstergeye G7 ülkelerinde 2023 yılı için verilen toplam önemin yaklaşık %80 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Küresel Yapay Zeka Endeksine ilişkin LODECI yöntemi sonuçları ise, ilk 4 Sıradaki göstergelerin sırasıyla 0,2267 ağırlık değeri ile Ticari Gösterge, 0,2209 ağırlık değeri ile Geliştirme, 0,1988 ağırlık değeri ile Araştırma, 0,1626 ağırlık değeri ile Yetenek olduğu görülmektedir. Bu dört göstergeye verilen toplam önemin de yaklaşık %80 düzeyinde olduğu tespit edilmektedir.

İki endeks için göstergelerin önem düzeyleri sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, Yapay Zeka açısından Teknolojinin, Altyapının, Araştırma ve Geliştirme Çalışmalarının, Yeteneğin ve Yapay Zekaya Yapılan Ticari yatırımların 2023 yılı için G7 ülkeleri açısından ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum yapay zeka teknolojileri sayesinde rekabette avantaj sağlayabilmek için, yapay zekanın finansal ve ticari yatırımlarla desteklenmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Yapay zekaya ilişkin araştırma ve geliştirme faaliyetleri için de sürekli yatırım yapılması gerektiği düşünüldüğünde, G7 ülkeleri açısından 2023 yılı sonu itibariyle yapay zeka teknolojisinin yatırımlarla desteklenmesine daha fazla önem verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada Devletlerin Yapay Zekaya Hazır Olma Endeksi ve Küresel Yapay Zeka Endeksinde sırasıyla, Devletlerin Yapay Zekaya Desteği ve Devletlerin Yapay Zekaya İlişkin Devlet

Stratejisi göstergeleri, 0,19 ve 0,03 Kriter Ağırlık değerleri ile son sırada yer almaktadır. Bu durum G7 ülkeleri için yapay zekada henüz sadece teknolojinin ön planda olduğunu göstermektedir. Bu durum, Yapay zekada belirli bir teknolojik olgunluk ve teknolojik gelişmişlik düzeyine gelince, yapay zekaya ilişkin ulusal stratejilerin uygulamada daha fazla ön plana çıkacağını göstermektedir. Ayrıca, bu çıkarım, G7 Ülkelerinin Yapay Zekaya Hazır olmak açısından belirli bir mesafe kat etmiş olmakla beraber, yapay zekayı benimsemek açısından ise henüz başlangıç aşamasında oldukları düşüncesini desteklemektedir.

Bu çalışma ülkelerin yapay zeka performansında teknoloji dışındaki göstergelerin de belirli bir önem düzeylerinin olduğunu göstermektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, öncelikle uygulamada en fazla benimsenen farklı yapay zeka endekslerinin ortak göstergelerini birleştirerek, birleştirilmiş bir yapay zeka endeksi oluşturmayı amaçlamalıdır. Bu birleştirilmiş yapay zeka endeksi oluşturulduktan sonra, bu endekse hem çok değişkenli istatistiksel teknikler hem de çok kriterli karar verme yöntemleri bir arada uygulanarak ülkelerin yapay zeka performanslarına ilişkin genellenebilir sonuçlara ulaşılması muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Altıntaş, F. (2022). Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XVI. B. Dülek içinde, G20 Ülkelerinin Yapay Zekâ Performanslarının Analizi: MEREC Tabanlı OWA Operatörü ile Bir Uygulama (s. 23-49). Konya: Eğitim Yayınevi.

Ferreira, P., Teixeira, J.G. & Teixeira, L.F. (2020). Understanding the Impact of Artificial Intelligence on Services. 10th International Conference Exploring Service Science (s. 202-213).

Ghosh, R. (2021). Artificial Intelligence (AI). J. Karthikeyan, T. S. Hie, ve N. Y. Jin içinde, Learning Outcomes of Classroom Research (s. 201-208). New Delhi: L Ordine Nuovo Publication.

Hwang, C. L. & Yoon, K. (1981). Methods for multiple attribute decision making. In multiple attribute decision making (pp. 58-191). Springer, Berlin, Heidelberg.

Ishızaka A, Nemery P 2013. Multi-Criteria Decision Analysis: Methods and Software. John Wiley and Sons.

Keshavarz-Ghorabaee, M., Amiri, M., Zavadskas, E. K., Turskis, Z., & Antucheviciene, J. (2021). Determination of objective weights using a new method based on the removal effects of criteria (MEREC). Symmetry, 13(4), 525-545.

Konidari P, Mavrakis D 2007. A Multi-Criteria Evaluation Method for Climate Change Mitigation Policy Instruments. Energy Policy, 35 (12): 6235-6257.

Malviya, M. (2021). Artificial Intelligence. J. Karthikeyan, T. S. Hie, & N. Y. Jin içinde, Learning Outcomes of Classroom Research (s. 264-269). New Delhi: L Ordine Nuovo Publication.

Nettel, P. F., Rogerson, A., Westgarth, T., Iida, K., Mbayo, H., Finotto, A., et al. (2022). Government AI Readiness Index. Oxford: Oxford Insights.

Oxford Insights. (2023). Government AI (Artificial Intelligence) Readiness Index 2023. https://oxfordinsights.com/wp-content/uploads/2023/12/2023-Government-AI-Readiness-Index-2.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

Pala, O. (2024). Assessment of the social progress on European Union by logarithmic decomposition of criteria importance. Expert Systems with Applications, 238, 121846. Porto: Springer.

Singh, S. (2021). Artificial Intelligence. J. Karthikeyan, T. S. Hie, & N. Y. Jin içinde, Learning Outcomes of Classroom Research (s. 438-446). New Delhi: L Ordine Nuovo Publication.

Tortoise Media. (2023). Intelligence-The Global AI (Artificial Intelligence) Index 2023. https://legacy.tortoisemedia.com/intelligence/the-global-ai-index-2023/ (Erişim Tarihi: 16.11.2024).

Turan, T., Kemaloğlu, N. ve Küçüksille, E. U. (2020). Hukuk'ta Yapay Zeka: Çalışmalar ve Gelecek Öngörüleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11(2), 246-255.

Wang, P. (2019). On Defining Artificial Intelligence. Journal of Artificial General Intelligence, 10(2), 1-37.

AFET SONRASI EKONOMİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Şule EKİNCİ,
Serbest Araştırmacı,
ekncsule@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2911-6619

Prof. Dr. Kahraman ÇATI,
İnönü Üniversitesi,
kahraman.cati@inonu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-7440-5436

Arş. Gör. Ebru OSKALOĞLU,
Mardin Artuklu Üniversitesi,
ebruoskaloglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9125-5110

ÖZET

Bu çalışmanın amacı afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliği etkileyen faktörleri incelemek ve bu faktörleri önceliklendirerek öneriler sunmaktır. Bu amaçla literatür taranmış ve uzmanlarla görüşülmüştür. Elde edilen veriler ışığında olası ana kriterler işletme sahibinin özellikleri, işin özellikleri, afet etki durumu ve işletmeleri iyileştirici faktörler başlıkları altında gruplandırılmıştır. İşletme sahibinin özelliklerinde 4, işin özelliklerinde 7, afet etki durumunda 5, işletmeleri iyileştirici faktörlerde 6 alt kriter olmak üzere toplamda 22 kriter belirlenmiştir. Belirlenen ana ve alt kriterler bulanık mantık çerçevesinde ağırlıklandırılmış ve sıralanmıştır. Sonuç olarak afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliği etkileyen en önemli temel kriterin işletmeleri iyileştirici faktörler olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Doğal afetler, ekonomik sürdürülebilirlik, bulanık mantık

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the factors affecting post-disaster economic sustainability and to provide suggestions by prioritizing these factors. For this purpose, literature was reviewed and experts were interviewed. In the light of the obtained data, possible main criteria were grouped under the titles of business owner characteristics, business characteristics, disaster impact status and business improvement factors. A total of 22 criteria were determined, including 4 sub-criteria for business owner characteristics, 7 for business characteristics, 5 for disaster impact status and 6 for business improvement factors. The determined main and sub-criteria were weighted and ranked within the framework of fuzzy logic. As a result, it was revealed that the most important basic criterion affecting post-disaster economic sustainability was business improvement factors.

Key words: Natural disasters, economic sustainability, fuzzy logic

GİRİŞ

Afet, yerel kapasiteyi aşan, ulusal veya uluslararası yardım gerektiren, büyük zarara ve insan ölümüne neden olan, insanlar için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan ve normal yaşamı kesintiye uğratan bir olay olarak tanımlanmaktadır (Öcal, 2019: 51). Deprem ise iş

sürecini aksatabilecek, hayatta kalanların geçimlerini ve gelirlerini etkileyen, uzun süreli kesintiye neden olabilecek en önemli ve yıkıcı doğal afetlerden biridir (Pazhouhan vd., 2020). 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'nin 11 ili 62 ilçesi ve 10 bin 190 köyünde yıkıma yol açan iki büyük deprem meydana gelmiştir (Erdoğan, 2023; İnan & Kösesoy, 2024). Bu depremin insanlar ve çevre üzerindeki ciddi etkilerinin yanı sıra ekonomik sonuçları da çok büyük olmuştur. Bugüne kadarki en maliyetli doğal afetlerden olan bu felaket, konut, altyapı yıkımı ve diğer varlık kayıpları da dahil olmak üzere 104 milyar dolar tutarında doğrudan ekonomik kayba neden olduğu ifade edilmektedir (Sabırsız & Şöhret, 2024).

Bir topluluk felaketlerle karşılaştığında, yerel işletmelerin hayatta kalma yeteneği iyileşme sürecinde önemli bir faktördür. Çünkü işletmeler ödedikleri vergilerle toplumda çok önemli bir sosyo-ekonomik rol oynamaktadır (Cochrane, 1992). Afetten etkilenen bir bölgenin uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmayı sağlayıp sağlayamayacağı, ekonomik toparlanma ve yeniden yapılanmanın kalitesine bağlıdır (Kajitani vd., 2013). Bu nedenle afet sonrası iş toparlanmasını teşvik edecek stratejilerin belirlenmesi, bireysel işletmeler ve diğer birçok sosyal birim için oldukça önemlidir (Li vd., 2020).

Afetler, uzun süreli iş kesintilerine, lojistik zorluklara, müşteri ve tedarikçilerin kaybı, stoklar da dahil olmak üzere işletme mülklerinin kaybı nedeniyle gelir düşüşüne ve diğer operasyonel sorunlara neden olmaktadır (Rodríguez vd., 2007). Doğrudan fiziksel hasar, iş kaybını ve toparlanmayı etkileyen birçok faktörden biri olarak ifade edilmektedir. Kamu hizmetleri ve ulaşım gibi altyapı hizmetlerinde yaşanan kesintilerin de önemli sonuçları olmaktadır. Tedarik ve sevkiyattaki zorluklar veya müşteri trafiği ve talebindeki düşüşler gibi diğer operasyonel sorunlar da olağanüstü durumların yaşanmasına sebep olmaktadır (Chang & Falit-Baiamonte, 2002).

Hayatta kalan işletmeler, afetten zar zor kurtulan ancak performansları afet öncesine göre daha kötü olmasına rağmen hala açık olan işletmeler olarak ifade edilmektedir. Kurtarma, gelirler gibi ölçümlerin afet öncesi ve afet sonrası arasında aynı seviyede kalması durumunda geçerlidir. Gelirler gibi afet sonrası performans, afet öncesi seviyelere kıyasla daha iyi durumdaysa, bir işletme dirençlidir (Marshall & Schrank, 2014). Ayrıca kısa vadede ayakta kalan işletmelerin afet sonrasında da uzun vadede faaliyetlerine devam etmesi sürdürülebilir işletme faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Li vd., 2020).

Doğal afetler bağlamında sürdürülebilirlik, etkilenen alanların iç ve dış kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak uzun vadede iyileşme kapasitesini ifade etmektedir. Bu tür bağlamlarda sürdürülebilirlik "aşırı bir olaydan kaynaklanan hasarı, azalan üretkenliği ve düşen yaşam kalitesini tolere etme ve bunların üstesinden gelme" yeteneğini yansıtmaktadır (Zhang & Wang, 2019). Afet sonrası işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliklerini etkileyen faktörler: İşletme sahibinin özellikleri, işin özellikleri, afet etki durumu ve işletmeleri iyileştirici faktörler olarak sayılmaktadır. Bu faktörleri dikkate alarak işletmelere ve bölgeye yaklaşmak ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli olacaktır.

İşletme Sahibinin Özellikleri: Bir felaketin ardından işletmenin hayatta kalma ve toparlanma oranlarının, işletme sahibinin özelliklerinden önemli ölçüde etkilenmektedir (Asgary vd., 2012; Marshall vd., 2015; Sydnor vd., 2017). Afet sonrası farklı özelliklere sahip mülk sahipleri farklı

tutumlara sahip olup farklı yöntemler uygulamaktadır. Bu sebeple farklı özelliklere sahip işletme sahipleri işletmelerin hayatta kalmasını ve sürdürülebilir işleyişini etkilemektedir (Orhan, 2016). Cinsiyet (Li vd., 2020; Marshall vd., 2015; Rouhanizadeh & Kermanshachi, 2020), eğitim durumu (Khan & Sayem, 2013; Sydnor vd. 2017), deneyim (Asgary vd., 2012; Marshall vd., 2015; Webb vd., 2002) ve yaş (Alesch vd., 2001) işletme sahibinin özellikleri olarak afet sonrası sürdürülebilirliği etkilemektedir.

İşin Özellikleri: Yapılan iş ile ilgili özellikler felaketten sonra işletmenin hayatta kalma oranını etkilemektedir. İşletme tipi (Tierney & Webb 2001), işletme büyüklüğü (Lam vd., 2012; Marshall vd., 2015; Zhang vd. 2009); afet öncesi mali durum (Alesch vd., 2001; Khan & Sayem 2013; Tierney ve Webb 2001), afet sonrası mali durum (Asgary vd., 2012; Khan & Sayem 2013); iş yeri mülkiyetine sahip olma veya kiracı olma durumu (Wasileski vd., 2011); pazar durumu ve sahiplik yapısı (Sydnor vd., 2017) işletmelerin afet sonrası sürdürülebilirliğini etkilemektedir.

Afet Etki Durumu: Afetten etkilenme düzeyi işletmelerin sürdürülebilirliği üzerinde etkilidir. Fiziksel etki yani hasarın büyüklüğü (Asgary vd., 2012; Sydnor vd., 2017), hammadde eksikliği ve çalışan sayısının azalması gibi operasyonel problemler (Tierney, 1998), afet sonrası kapalı kalınan süre (Asgary vd., 2012; Orhan, 2014; Sydnor vd., 2017; Wasileski vd., 2011) ve işletme sahibinin iş ortamı algısı (Khan & Sayem 2013; Tierney & Webb 2001) işletmelerin sürdürülebilirliğini etkilemektedir.

İşletmeleri İyileştirici Faktörler: Afet sonrası alınan eğitim (Khan & Sayem 2013; Zhang vd., 2019), finansman elde etme yeteneği (Asgary vd., 2012; Li vd., 2020; Zhang vd., 2019), afet öncesi sigorta yaptırımı (Kaushalya vd., 2014; Poontirakul vd., 2016; Kalfin vd., 2022); devlet ve sivil toplum kuruluşu yardımları (Li vd., 2020; Lo, 2009; Tierney & Webb, 2001), organizasyonel iş birliği (Zhang vd., 2019) işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlaması açısından önemlidir.

Afet sonrası işletmeler açısından ekonomik sürdürülebilirliklerini etkileyen faktörler dikkate alınarak atılacak adımlar, işletme ve bölge ekonomisi açısından önemli olacaktır. Çünkü hangi işletmenin hangi düzeyde nasıl tedbir alması söz konusu faktörler dikkate alınarak yapılırsa daha etkin olacaktır ve ekonominin sürdürülebilirliğine fayda sağlayacaktır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada işletmelerin afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliğini etkileyen faktörlerin ağırlıklandırılarak önceliklendirilmesi amaçlanmıştır. Böylece afet sonrası atılacak adımlara yönelik stratejiler için sunulan öneriler daha fazla işletmelerin hayatta kalmasını sağlayacak bölge ve ülke ekonomisine katkı sunacaktır.

Araştırma 6 Şubat 2023 tarihinde 7.7 ve 7.8 Kahramanmaraş merkez üssü depremlerinden en fazla etkilenen illerden olan Malatya ili kapsamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda Malatya ilinde faaliyet gösteren ve ekonomik sürdürülebilirlik noktasında işletmelerle ilgili bilgilere sahip olduğu düşünülen Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olan 10 kişi ile görüşülmüştür. Belge incelemesi, derinlemesine görüşmeler ve literatür incelemeleri sonucu temel ve alt kriterler

belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen kriterlerden oluşan 7'li ölçek alanla ilgisi olduğu düşünülen bu 10 uzman tarafından değerlendirilmiştir.

Uzmanlar tarafından verilen cevapların analizinde bulanık mantık yaklaşımı kullanılmıştır. Bulanık mantık, insanların tecrübelerinden, verilerinden yararlanarak, elde ettiği değerleri belirli algoritmalar ile işleyip, oluşturacağı her bir kurala bağlı olarak belirli matematiksel fonksiyonların yardımı ile sonuç değerlerinin çıkarılmasıdır (Keskenler & Keskenler, 2017: 3). Bulanık mantığın pek çok faydası bulunmaktadır. Kesin olmayan verileri, belirsizlik ve olasılık durumlarını, karmaşık ve doğrusal olmayan fonksiyonları uzman görüşüne dayanılarak modelleyebilir. Böylece uzman sistemlerin yeteneğini de arttırmaktadır. Ayrıca bulanık mantık, konuşma diliyle ifade edilen verileri modelleme imkânı sağlamaktadır (Ertuğrul, 2006: 158). Bulanık sistemlerde en temel eleman bulanık kümedir. Bu kümelerde üyelik ait olma derecelerine sahip olan elemanları ifade etmektedir. Sözel ifadeleri bilgisayarlara aktarmak için oluşturulan matematiksel modellerdir. Kümede bulunan elemanlar küme içerisinde ise 1 ve küme dışında ise 0 ile tanımlanır. Kümenin içinde ya da dışında olduğu belli olmayan belirsizlik durumlarında 0 ile 1 arasında değer atanır. Klasik küme kavramında ise böyle bir durum söz konusu değildir (Deste & Ekinci, 2021; Yılmaz ve Şahin, 2023). Bulanık sayı, normal ve konveks olan bulanık kümeden oluşmaktadır. Üçgen ve yamuk bulanık sayılar en çok tercih edilip kullanılan sayılardır. İşlem kolaylığı sağlaması sebebiyle en çok tercih edilen üçgen bulanık sayılar ñ = (n1, n2, n3) şeklinde gösterilmektedir. Kriterler için önem ağırlıkları ve alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılan niteliksel kriterlerin dereceleri sözel değişkenler ile ifade edilmektedir (Chen, 2000: 4). Kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemede kullanılan dilsel ifadeler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Dilsel İfadelere Karşılık Gelen Üçgen Bulanık Sayılar

Çok Düşük (ÇD)	(0, 0, 0.1)
Düşük (D)	(0, 0.1, 0.3)
Biraz Düşük (BD)	(0.1, 0.3, 0.5)
Orta (O)	(0.3, 0.5, 0.7)
Biraz Yüksek (BY)	(0.5, 0.7, 0.9)
Yüksek (Y)	(0.7, 0.9, 1)
Çok Yüksek (ÇY)	(0.9, 1, 1)

Kaynak: Chen, 2000:5.

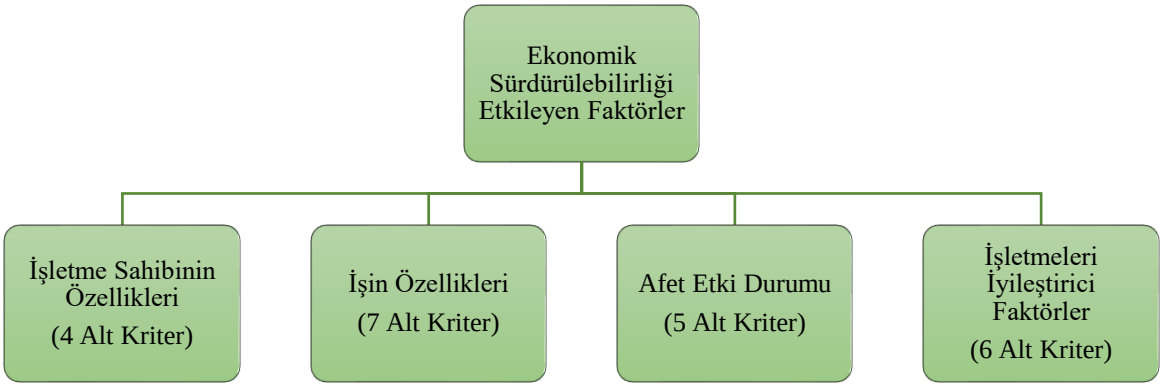
Bu çalışmada afet sonrası işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğini etkileyen faktörler belirlenen 4 ana ve 22 alt kriter dilsel ifadelerle hazırlanmış 7'li ölçek aracılığı ile 10 uzman tarafından cevaplandırılmıştır. Dilsel ifadelere karşılık gelen üçgen bulanık sayıların aritmetik ortalaması alınmıştır. Üçgen bulanık sayıyı ifade eden ñ = (n1, n_2, n3) değerindeki n1+ n 2 + n3 toplanarak puanlama yapılmıştır. Böylece kriterlerin bulanık mantık tekniği ile önem ve öncelik sırası belirlenmiştir.

2. BULGULAR

Afet sonrası işletmelerde ekonomik sürdürülebilirliğe yönelik belirlenen kriterlerin önceliklendirilmesinde bulanık mantık tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olan 10 uzman ile görüşülmüştür. Deprem sonrası kapanan ve devam eden

işletmelere yönelik veriler incelenmiştir. Bu işletmelerin deprem öncesi ve sonrası ekonomik durumlarına yönelik bilgiler incelenmiştir. Yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonucunda işletme sahibinin özellikleri, işin özellikleri, afet etki durumu ve işletmeleri iyileştirici faktörler değerlendirmede ana kriterler olarak belirlenmiş bu kriterler ve Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: İşletmelerin Ekonomik Sürdürülebilirliğini Etkileyen Kriterler

Uzmanlarla görüşmeler sonucunda belirlenen kriterler bulanık mantık tekniği ile önem derecelerine göre sıralanmıştır. 10 grup üyesi 4 ana kriteri oluşturulan ölçek kapsamında değerlendirmiştir. Her bir kriter için yapılan değerlendirmelerin dilsel karşılıklarının ortalamaları alınarak öncelik sırası belirlenmiştir.

Tablo 2: Ana Kriterlerin Sıralanması

Uzmanların Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 1**	**Uzman 2**	**Uzman 3**	**Uzman 4**	**Uzman 5**	**Uzman 6**
İşletme sahibinin özellikleri	0.7, 0.9, 1	0, 0, 0.1	0, 0, 0.1	0.3, 0.5, 0.7	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1
İşin özellikleri	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9
Afet etki durumu	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0, 0, 0.1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1
İşletmeleri iyileştirici faktörler	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1
Uzman Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 7**	**Uzman 8**	**Uzman 9**	**Uzman 10**	**Ortalama**	**Sıra**
İşletme sahibinin özellikleri	0, 0.1, 0.3	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.49,0.62,0.72	**4**
İşin özellikleri	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.86, 0.95	**3**
Afet etki durumu	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.75, 0.87, 0.91	**2**
İşletmeleri iyileştirici faktörler	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.84, 0.97, 1	**1**

Belirlenen kriterlerden ilk sırada yer alan işletmeleri iyileştirici faktörler kriteri altında 6 alt kriter, ikinci sırada yer alan afet etki durumu kriteri altında 5 alt kriter, üçüncü sırada yer alan işin özellikleri kriteri altında 7 alt kriter ve dördüncü sırada yer alan işletme sahibinin özellikleri kriteri altında 4 alt kriter tespit edilerek toplamda 22 alt kriter belirlenmiştir.

2.1. İşletmeleri İyileştirici Faktörler Alt Kriterlerinin Belirlenmesi

Afet sonrasında işletmeleri iyileştirici faktörler, ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde önemli ölçüde kalıcılığa sahip olabilir. Bu faktörler, yeniden yapılanma süreçlerini destekleyerek hem kısa hem de uzun süreli ekonomik istikrarı sağlayabilir. İşletmeleri iyileştirici faktörler afet sigortası mevcudiyeti, afet sonrası alınan eğitim, finansman elde etme, organizasyonel iş birliği, işletmelere geçici iş yeri temini ve vergi ve borçların ertelenmesi olarak 6 alt kriterde ele alınmıştır. Uzmanların değerlendirmeleri sonrası bu alt kriterlerin sıralaması Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: İşletmeleri İyileştirici Faktörler Alt Kriterlerinin Sıralanması

Uzmanların Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 1**	**Uzman 2**	**Uzman 3**	**Uzman 4**	**Uzman 5**	**Uzman 6**
Afet sigortası mevcudiyeti	0.9,1,1	0.9,1,1	0,0,0.1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1
Afet sonrası alınan eğitim	0.7,0.9,1	0,0,0.1	0,0,0.1	0.3,0.5,0.7	0.5,0.7,0.9	0.5,0.7,0.9
Finansman elde etme	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0,0,0.1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1
Organizasyonel iş birliği	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1	0,0,0.1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1
İşletmelere geçici iş yeri temini	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0,0,0.1	0.7,0.9,1	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1
Vergi ve borçların ertelenmesi	0.9,1,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.9,1,1
Uzman Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 7**	**Uzman 8**	**Uzman 9**	**Uzman 10**	**Ortalama**	**Sıra**
Afet sigortası mevcudiyeti	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.69,0.83,0.9	**2**
Afet sonrası alınan eğitim	0, 0.1, 0.3	0.1,0.3,0.5	0.7,0.9,1	0.3,0.5,0.7	0.31,0.46,0.62	**6**
Finansman elde etme	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.65,0.81,0.9	**3**
Organizasyonel iş birliği	0, 0.1, 0.3	0.1,0.3,0.5	0.9,1,1	0.5,0.7,0.9	0.50,0.65,0.77	**5**
İşletmelere geçici iş yeri temini	0.1,0.3,0.5	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.59,0.75,0.85	**4**
Vergi ve borçların ertelenmesi	0.9,1,1	0.9,1,1	0.9,1,1	0.9,1,1	0.84,0.98,1	**1**

Afet Sigortası Mevcudiyeti

İşletmeler afet sigortasına sahip olarak, ekonomik kayıplar ve hasarların etkisini azaltabilmektedir. Afet sigortası, doğal afetler nedeniyle ortaya çıkabilecek potansiyel kayıp risklerine karşı bir hafifletme programıdır (Kalfin vd., 2022). Afet sigortası, afet durumunda veya afet sonrası dönemde alternatif finansman sağlamaktadır. Kayıp ve korunmaya yönelik sigorta ürünlerinin seçimi, afetlerden kaynaklanan kayıp ve hasarların aşılmasında çözüm işlevi görmektedir. Sigorta aynı zamanda etkilenen toplulukların ve afet sonrası bölgelerin ekonomik olarak toparlanması için de bir çözüm sağlamaktadır (Kousky, 2019).

Afet Sonrası Alınan Eğitim

Afet sonrası eğitim, ekonomik sürdürülebilirlik açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Eğitimli bireyler, afet sonrası yeniden inşa süreçlerinde daha etkin ve verimli bir şekilde katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca, afet sonrası alınan eğitimler, yerel ekonomilerin hızlı bir şekilde toparlanmasına yardımcı olmaktadır. Eğitim, bireylerin kendi kaynaklarını daha iyi yönetmelerini ve kriz durumlarında daha etkili kararlar almalarını sağlamaktadır (Özger, 2023). Eğitim, afetlerin olumsuz etkilerini azaltmanın yanı sıra, toplumsal ve ekonomik yapının güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, afet yönetimi stratejilerinin bir parçası olarak eğitim uygulamalarına önem verilmesi gerekmektedir (Güldü, 2023). Afet sonrası eğitim, ekonomik büyümeyi destekleyen çok yönlü bir araçtır. İnsan kaynaklarının geliştirilmesi, yenilikçilik ve girişimcilik, altyapı yatırımları ve toplumsal dayanıklılık gibi alanlarda sağladığı katkılar, ekonomik büyümenin temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, afet yönetimi stratejilerinin bir parçası olarak eğitim uygulamalarına önem verilmesi gerekmektedir (Demiral & Arslan, 2023).

Finansman Elde Etme

Afet sonrası finansman, doğal felaketler veya insan kaynaklı krizler sonrasında gerekli olan kaynakların sağlanmasını ifade etmektedir (Yavuz & Dikmen, 2015). Bu finansman, genellikle hükümetler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Finansman, işletmelerin ve bireylerin risklerini yönetmelerine yardımcı olmaktadır. Özellikle doğal afetler veya ekonomik krizler gibi beklenmedik durumlarda, finansal kaynaklar, zararların telafi edilmesi ve yeniden yapılanma için kritik öneme sahiptir. Bu durum, ekonomik istikrarı koruyarak sürdürülebilirliği artırmaktadır (Dalkılıç, 2014). Afet sonrası finansman ile ekonomik sürdürülebilirlik arasındaki ilişki şu şekillerde öne çıkmaktadır (www.afad.gov.tr , erş.tar. 09.09.2024):

Yeniden İnşa ve Gelişme: Afet sonrası finansman, altyapı ve hizmetlerin yeniden inşası için gereklidir. Bu süreç, ekonomik büyümeyi destekleyerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktadır (Altun, 2018).

Toplumsal Dayanıklılık: Finansmanın etkin kullanımı, toplumsal dayanıklılığı artırmaktadır. İnsanlar ve topluluklar finansman elde etmeleri halinde afetlerden daha az etkilenir ve ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmektedir (Abidoğlu, 2023).

Kaynak Yönetimi: Afet sonrası finansman, kaynakların etkin yönetimi ile doğrudan ilişkilidir. Doğru kaynak tahsisi, ekonomik sürdürülebilirliği artırarak, afet sonrası toparlanma sürecini hızlandırmaktadır (Erkal & Değerliyurt, 2009).

Uzun Vadeli Planlama: Afet sonrası finansmanın sağlanması, uzun vadeli ekonomik planlamaların yapılmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, ekonomik sürdürülebilirlik için gerekli olan stratejilerin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Kılıç, 2013).

Sonuç olarak, afet sonrası finansman elde etme yeteneği, ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir faktördür. Bu iki unsur arasındaki güçlü ilişki, afetlerin etkilerini azaltarak toplumsal refahı artırmaktadır (Yavuz & Dikmen, 2015).

Organizasyonel İş Birliği

Afet sonrası organizasyonel iş birliği, devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası yardım kuruluşları gibi farklı paydaşların etkili bir şekilde bir araya gelerek kaynakları, bilgi ve uzmanlıkları paylaşmasını içermektedir (Duruel, 2023). Afet yönetiminde etkili bir koordinasyon, kaynakların verimli kullanılmasını sağlamaktadır. Bu durum kriz anında hızlı karar verme ve müdahale yeteneğini artırmaktadır. Açık ve etkili iletişim, paydaşlar arasında güven oluşturarak bilgi akışını hızlandırmaktadır. Bu durum hem acil yardım süreçlerinde hem de uzun vadeli iyileşme stratejilerinde önem arz etmektedir (www.tosb.com.tr, erş. tar. 06.09.2024).

Afet sonrası organizasyonel iş birliğinin etkin bir şekilde sağlanabilmesi için merkezi acil durum yönetim merkezleri ve çok disiplinli ekiplerle koordinasyon mekanizmalarının oluşturulması önemlidir. Yerel topluluklar ve özel sektörün sürece dahil edilmesi, ihtiyaçların daha iyi anlaşılmasını ve kaynakların etkin kullanımını sağlamaktadır. Bu stratejiler, afet sonrası iş birliğini güçlendirerek toplulukların yeniden inşasını hızlandırmaktadır (Baskak & Büyüksaraç, 2021).

İşletmelere Geçici İş Yeri Temini

Geçici iş yeri temini stratejileri, afet yönetimi ve ekonomik sürdürülebilirlik planlarının ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilmektedir (Schouten vd., 2004). Geçici iş yeri temini, afet sonrası işletmelerin faaliyetlerine devam edebilmesi için gereklidir. İşletmeler, fiziksel tesisleri hasar gördüğünde veya kullanılamaz hale geldiğinde, geçici alanlar sayesinde hizmet vermeye devam etmektedir. Ayrıca geçici iş yerleri, işletmelerin çalışanlarını istihdam etmeye devam etmelerini sağlamaktadır (Fallara, 2004). Bu durum, iş gücünün kaybını önleyerek toplulukların ekonomik yapısını korumaktadır. Geçici iş yeri temini, yerel işletmelerin yeniden faaliyete geçmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum yerel ekonominin canlanmasına ve istihdamın artmasına katkıda bulunmaktadır (Sahebjamnia vd., 2015). İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesi, tüketim ve talebin devam etmesini sağlamaktadır. Bu durum, ekonomik döngünün sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Geçici iş yerleri, işletmelere esneklik sunarak yeni iş modelleri ve hizmet sunma yolları geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum işletmelerin afet sonrası dönemde daha dayanıklı hale gelmesini sağlamaktadır (Schouten vd., 2004).

Vergi ve Borçların Ertelenmesi

Vergi ve borçların ertelenmesi, ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde kısa ve uzun vadede çeşitli etkiler oluşturmaktadır. Kısa vadede, bu önlemler finansal rahatlama sağlayarak afet sonrası yeniden yapılanma ve acil ihtiyaçların karşılanmasına olanak tanımaktadır (Akar, 2013). Ayrıca, tüketim ve yatırım artışı ile ekonomik aktivitenin canlanmasını, istihdamın korunarak sosyal istikrarın desteklenmesini sağlamaktadır (Ünsal, 2016). Ancak uzun vadede, ertelemeler devlet gelirlerinde azalmaya ve kamu hizmetlerinde zorluklara neden olmaktadır. Borçların ertelenmesi, gelecekte bu borçların artmasına ve finansal istikrarsızlığa neden olmaktadır. Ayrıca, sürekli vergi ve borç ertelemeleri yatırımcı güvenini sarsarak yatırım iklimini olumsuz

etkilemektedir. Bu etkiler, ekonomik sürdürülebilirlik için dikkate alınması gereken önemli unsurlardır (Serin vd., 2023).

Afet Etki Durumu Alt Kriterlerinin Belirlenmesi

Afetlerin işletmeler üzerindeki etkileri ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli sonuçlar doğurabilir ve bu etkiler doğrudan ve dolaylı olarak iki ana grupta incelenmektedir (Bradshaw, 2003; Phillips & Landahl 2020):

Doğrudan Etkiler: Afetler, işletmelerin fiziksel varlıklarına zarar vererek doğrudan üretim kapasitelerini etkilemektedir. Örneğin, doğal afetler sırasında fabrikaların, ofislerin veya diğer üretim tesislerinin hasar görmesi üretim kaybına yol açmaktadır (Hallegatte & Przyluski, 2010).

Dolaylı Etkiler: Afetlerin dolaylı etkileri arasında pazar kaybı, işsizlik ve iş gücü kaybı gibi unsurlar bulunmaktadır. Afetler, iş gücünü kaybetmiş işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilme yeteneklerini zayıflatarak yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Berlemann, 2016). İşletmeler, afet sonrası yaşanan belirsizlikler ve toparlanma sürecindeki zorluklar nedeniyle yeni yatırımlardan kaçınabilmektedir. Bu durum, ekonomik sürdürülebilirliği zorlaştırabilmektedir (Hallegatte & Przyluski, 2010).

Afet etki durumu ana kriterinin afetin işletmeye fiziksel etkisi, operasyonel problemler, afet sonrası kapalı kalınan süre, işletme sahibinin iş ortamı algısı ve afet sonrası müşteri portföyü olmak üzere 5 alt kriteri bulunmaktadır. Bu alt kriterlerin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ve sıralanması Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Afet Etki Durumu Alt Kriterlerinin Sıralanması

Uzmanların Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 1**	**Uzman 2**	**Uzman 3**	**Uzman 4**	**Uzman 5**	**Uzman 6**
Afetin işletmeye fiziksel etkisi	0.9,1,1	0.9,1,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1
Operasyonel problemler	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1
Afet sonrası kapalı kalınan süre	0.9,1,1	0.5,0.7,0.9	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.5,0.7,0.9
İşletme sahibinin iş ortamı algısı	0.7,0.9,1	0,0.1,0.3	0.9,1,1	0.3,0.5,0.7	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1
Afet sonrası müşteri portföyü	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0,0.1,0.3	0.7,0.9,1
Uzman Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 7**	**Uzman 8**	**Uzman 9**	**Uzman 10**	**Ortalama**	**Sıra**
Afetin işletmeye fiziksel etkisi	0.9,1,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.84,0.97,1	**1**
Operasyonel problemler	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.9,1,1	0.9,1,1	0.80,0.95,1	**2**
Afet sonrası kapalı kalınan süre	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.9,1,1	0.3,0.5,0.7	0.72,0.87,0.95	**3**
İşletme sahibinin iş ortamı algısı	0.1,0.3,0.5	0.1,0.3,0.5	0.7,0.9,1	0.3,0.5,0.7	0.45,0.63,0.77	**5**
Afet sonrası müşteri portföyü	0.3,0.5,0.7	0.9,1,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.67,0.82,0.90	**4**

Afetin İşletmeye Fiziksel Etkisi

Afetler, işletmelerin binalar, makineler ve stoklar gibi fiziksel altyapısına zarar vererek üretim süreçlerinde aksamalara yol açmaktadır. Afet sonrası onarımlar ve yeniden yapılanma yüksek maliyetler gerektirerek ek finansal kaynak ihtiyacını doğurmaktadır (Sydnor vd., 2017). Yüksek onarım maliyetleri, işletmenin finansal durumunu zorlayarak yatırım yapma yeteneğini kısıtlayarak ekonomik sürdürülebilirliği tehdit edebilmektedir. Fiziksel hasar nedeniyle üretim süreçlerinde yaşanan aksaklıklar, piyasa taleplerini karşılamada zorluk yaratarak müşteri memnuniyetsizliğine, dolayısıyla pazar payı kaybına yol açmaktadır (Huang vd., 2018). Pazar payının azalması, uzun vadede gelir ve kâr kayıplarına neden olmaktadır. Ayrıca, afetlerin yarattığı mali yükler, işletmenin finansal stabilitesini tehdit etmektedir (Sydnor vd., 2017).

Operasyonel Problemler

Afetler, işletmelerin hammadde ve işgücü kaybı gibi operasyonel problemler yaşamasına neden olarak ekonomik sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir. Bu etkiler hem kısa hem de uzun vadede kendini göstermektedir. Afetler, üretim süreçlerinde kullanılan hammadde ve ara malların arzında kesintilere yol açabilmektedir (Hofmann vd., 2014). Örneğin, bir deprem hammadde tedarikçilerinin üretim tesislerine zarar vererek hammadde akışını durdurabilir. Bu durum, işletmelerin üretim kapasitelerini azaltarak müşteri taleplerini karşılayamamalarına neden olmaktadır. Hammadde kıtlığı, fiyatların yükselmesine ve işletmelerin maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır. Ayrıca afetler, çalışanların can güvenliğini tehdit ederek işgücü kaybına neden olmaktadır (Chang-Richards vd., 2019). Doğal afetler sonucunda yaşanan can kayıpları ve yaralanmalar, işletmelerin üretim kapasitelerini azaltmaktadır. Ayrıca, afet sonrası ulaşım ve iletişim altyapısındaki aksamalar, çalışanların işlerine ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak hammadde ve işgücü kaybı, üretim süreçlerinde aksamalara yol açarak işletmelerin ekonomik performansını olumsuz etkilemektedir (Hallegatte & Przyluski, 2010).

Afet Sonrası Kapalı Kalınan Süre

Afetler, işyerlerinin fiziksel altyapısına ve üretim süreçlerine zarar vererek faaliyetlerinin geçici olarak durdurulmasına neden olmaktadır. İşyerlerinin kapalı kalma süresi, afetlerin şiddetine, işyerinin bulunduğu bölgenin etkilenme derecesine ve işyerinin kendi dayanıklılığına bağlı olarak değişmektedir (Guidry vd., 2015). İşyerlerinin kapalı kalması, işletmelerin gelir akışını durdurarak nakit akışını olumsuz etkileyerek likidite sorunlarına neden olmaktadır (Runyan, 2006). Ayrıca, afet sonrası onarım ve yeniden inşa maliyetlerinin yanı sıra, kapalı kalma sürecinde sabit maliyetlerin de devam etmesi, işletmelerin giderlerini artırmaktadır.

İşletme Sahibinin İş Ortamı Algısı

Afet sonrası işletme sahibinin iş ortamı algısının değişmesi ile ekonomik sürdürülebilirlik arasındaki ilişki, çeşitli psikolojik ve ekonomik faktörler üzerinden şekillenmektedir. Afetler, işletme sahiplerinin iş ortamına yönelik algılarını önemli ölçüde değiştirebilir. Afet sonrası, güvenlik ve dayanıklılık konularında artan endişeler, fiziksel altyapıya yapılan yatırımların artırılmasına yol açmaktadır (Marshall & Schrank, 2014). Ayrıca, afetler, işletme sahiplerinin risk algısını yükselterek gelecekteki yatırımların ve genişleme planlarının ertelenmesine veya iptal edilmesine neden olabilmektedir. Psikolojik etkiler, özellikle stres ve kaygı, karar alma

süreçlerini olumsuz etkileyerek işletmelerin genel performansını düşürebilmektedir. Bu değişimler, işletme stratejilerinin ve operasyonlarının yeniden değerlendirilmesine sebep olabilir (https://documents1.worldbank.org, erş. tar. 15.08.2024).

Afetler, işletme sahiplerinin iş ortamı algısını değiştirerek yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Güvenlik kaygıları, yeni projelere yatırım yapmaktan kaçınmaya ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemeye neden olabilir. Bu algı değişiklikleri istihdam politikalarını da etkileyerek belirsizlik nedeniyle iş gücünün azaltılmasına yol açabilir, bu da işsizlik oranlarını artırarak ekonomik sürdürülebilirliği tehdit etmektedir (Chang vd., 2022). Pazar güveni, afet sonrası değişen algılar nedeniyle zedelenebilir. Güven kaybı müşteri taleplerinde azalmaya neden olarak işletmelerin gelirlerini düşürebilir ve ekonomik sürdürülebilirliği olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, afet sonrası belirsizlikler, işletmelerin rekabetçiliklerini zayıflatarak pazardaki konumlarını tehdit edebilir (Marshall vd., 2015).

Afet Sonrası Müşteri Portföyü

Afetler, müşteri portföyünde çeşitli değişikliklere yol açabilir. Afet sonrası, işletmenin bulunduğu bölgede yaşayan müşterilerin can kaybı veya yer değiştirmesi, müşteri sayısında azalmaya neden olabilir. Bu durum, işletmenin gelirlerini doğrudan etkilemektedir (Lam vd., 2012). Afet sonrası bazı işletmeler ise yeniden yapılanma sürecinde yeni müşteri grupları kazanabilir. Ancak bu, mevcut müşteri kaybını telafi edecek kadar büyük olmayabilir. Ayrıca afetler, tüketicilerin harcama alışkanlıklarını değiştirebilir. Müşteriler, ihtiyaçlarını karşılamak için daha temkinli davranabilir ve bu durum, işletmelerin satışlarını olumsuz etkileyebilir (Corey & Deitch, 2011)

İşin Özellikleri Alt Kriterlerinin Belirlenmesi

Ekonomik sürdürülebilirlikte işin özellikleri, işletmelerin yeniden yapılanma sürecinde ve uzun vadeli başarılarında önemli rol oynamaktadır. İşletmenin büyüklüğü, faaliyet süresi, bulunduğu sektör, afet öncesi borçların durumu, afet öncesi alacakların durumu, iş yeri mülkiyetine sahiplik durumu ve pazar durumu afet sonrası işin özellikleri ana kriterinin alt kriterleri olarak bulunmaktadır. Bu alt kriterlerin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ve sıralanması Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: İşin Özellikleri Alt Kriterlerinin Değerlendirilmesi ve Sıralanması

	Uzmanların Tercihleri					
Kriterler	**Uzman 1**	**Uzman 2**	**Uzman 3**	**Uzman 4**	**Uzman 5**	**Uzman 6**
İşletme büyüklüğü	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1
İşletmenin faaliyet süresi	0.9,1,1	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.5,0.7,0.9	0.5,0.7,0.9	0.3,0.5,0.7
İşletmenin bulunduğu sektör	0.9,1,1	0.1,0.3,0.5	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1
Afet öncesi borçların durumu	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.5,0.7,09	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7
Afet öncesi alacakların durumu	0.9,1,1	0.9,1,1	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7
İş yeri mülkiyetine sahiplik durumu	0.9,1,1	0.1,0.3,0.5	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.5,0.7,0.9	0.3,0.5,0.7

Pazar durumu	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.5,0.7,0.9	0.3,0.5,0.7	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1
Uzman Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 7**	**Uzman 8**	**Uzman 9**	**Uzman 10**	**Ortalama**	**Sıra**
İşletme büyüklüğü	0.5,0.7,0.9	0.1,0.3,0.5	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1	0.62,0.80,0.92	**3**
İşletmenin faaliyet süresi	0.5,0.7,0.9	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.7,0.9,1	0.46,0.65,0.82	**5**
İşletmenin bulunduğu sektör	0.7,0.9,1	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.68,0.85,0.94	**1**
Afet öncesi borçların durumu	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.5,0.7,0.9	0.5,0.7,0.9	0.50,0.69,0.85	**4**
Afet öncesi alacakların durumu	0.3,0.5,0.7	0.1,0.3,0.5	0.3,0.5,0.7	0.3,0.5,0.7	0.40,0.58,0.74	**7**
İş yeri mülkiyetine sahiplik durumu	0.3,0.5,0.7	0.1,0.3,0.5	0.5,0.7,0.9	0.7,0.9,1	0.40,0.59,0.76	**6**
Pazar durumu	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.9,1,1	0.66,0.84,0,95	**2**

İşletme Büyüklüğü

KOBİ'ler, esneklikleri sayesinde afet sonrası hızlı bir şekilde toparlanma potansiyeline sahiptir. Bu işletmeler, yerel ekonomilere katkıda bulunarak, işgücü ve kaynakların yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, sınırlı finansal kaynakları nedeniyle büyük ölçekli afetlerde daha fazla zorluk yaşayabilirler (Bilen & Solmaz, 2014). Büyük işletmeler ise genellikle daha fazla kaynak ve finansal kapasiteye sahiptir. Bu nedenle, afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde daha sistematik ve sürdürülebilir yaklaşımlar geliştirebilirler. Ancak, büyük ölçekli işletmelerin karar alma süreçleri daha karmaşık olabilir ve bu durum, hızlı müdahale gerektiren afet durumlarında dezavantaj yaratabilir (Marangoz & İzci, 2023).

İşletmenin Faaliyet Süresi

İşletmenin deneyim süresi, afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliğe önemli etkiler yapabilir. İşletmelerin geçmişteki deneyimleri, kriz yönetimi ve kaynak yönetimi yeniden yapılanma süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Hatton & Brown, 2021). Deneyimli işletmeler, geçmişteki afetlerden elde ettikleri bilgi ve deneyim sayesinde kriz anlarında daha etkili kararlar alabilirler. Bu durum hızlı müdahale ve kaynakların etkin kullanımı açısından büyük önem taşımaktadır (Weetman, 2020). Ayrıca uzun süre faaliyet gösteren işletmeler, genellikle daha sağlam finansal temellere sahiptir. Bu durum, afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde finansal kaynakların daha hızlı ve etkili bir şekilde sağlanmasına olanak tanımaktadır. Uzun süreli deneyim, işletmelerin çevresel değişikliklere ve yeni koşullara daha iyi adapte olmalarını sağlamaktadır. Bu adaptasyon yeteneği, afet sonrası sürdürülebilirliği artırmaktadır (Tüyen, 2020).

İşletmenin Bulunduğu Sektör

İşletmenin bulunduğu sektörün özellikleri, işletmelerin afetlere karşı dayanıklılığını, toparlanma hızını ve sürdürülebilirlik stratejilerini doğrudan etkilemektedir (Liu vd., 2023). Örneğin inşaat ve altyapı sektörü, afet sonrası yeniden inşa süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Hizmet sektöründeki işletmeler ise genellikle afetlerden daha az etkilenmektedir. Ancak, müşteri talebindeki değişiklikler ve ekonomik belirsizlikler, bu

işletmelerin sürdürülebilirliğini etkileyebilmektedir. Üretim işletmeleri de tedarik zinciri kesintileri ve hammadde teminindeki zorluklar nedeniyle afetlerden etkilenmektedir.

Afet sonrası ekonomik sürdürülebilirlik, işletmelerin yalnızca maliyetlerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel ve sosyal faktörleri de göz önünde bulundurarak stratejiler geliştirmelerini gerektirmektedir. Sektörlerin farklı dinamikleri, bu süreçteki fırsatları ve riskleri belirlemektedir (Chang vd., 2022). Sektörel farklılıklar, işletmelerin afetlere karşı dayanıklılığını ve yeniden yapılanma süreçlerini şekillendirmektedir. Bu nedenle, sektörlerin özelliklerinin dikkate alınması, sürdürülebilir stratejilerin geliştirilmesinde kritik öneme sahiptir (Yıldız & Aslanoğlu, 2023).

Afet Öncesi Borçların Durumu

Afet öncesi dönemde işletmelerin borç durumu, afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Afet öncesinde yüksek borç yükü altında olan işletmeler, afet sonrası dönemde borç ödemelerini yapmakta zorlanabilmektedir. Bu durum, işletmelerin yeniden yapılanma ve toparlanma süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Collier vd., 2024). Düşük borçluluk oranına sahip işletmeler ise afet sonrası dönemde finansal esnekliğe sahip olmaktadır. Bu işletmeler, borç ödemelerini aksatmadan yürütebilir ve yeniden yapılanmaya daha fazla kaynak ayırabilmektedir. Bu sebeple afet öncesinde sağlıklı bir borç yapısına sahip olan işletmeler, afet sonrası dönemde kredi piyasalarından daha kolay finansman sağlayabilir. Bu durum, yeniden yapılanma süreçlerini hızlandırmaktadır (Jonasson vd., 2019).

Afet Öncesi Alacakların Durumu

Afet öncesi alacakların durumu, afet sonrası ekonomik sürdürülebilirlik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İşletmelerin alacakları, finansal istikrarları ve yeniden yapılanma süreçleri açısından kritik bir rol oynamaktadır. İşletmelerin alacakları, nakit akışını doğrudan etkilemektedir (Гуренко, 2022). Afet öncesinde yüksek alacak tutarlarına sahip olan işletmeler, afet sonrası dönemde bu alacakları tahsil edebilme yeteneklerine bağlı olarak finansal kaynaklarını artırabilirler. Bu durum, yeniden yapılanma ve sürdürülebilirlik için gerekli olan maliyetlerin karşılanmasında yardımcı olmaktadır. Ayrıca alacakların durumu, işletmenin borç yönetimini etkilemektedir. Yüksek alacaklar, işletmenin borçlarını ödemekte daha esnek olmasını sağlamaktadır (Alesch vd., 2001). Bu durum afet sonrası dönemde işletmenin finansal yükümlülüklerini yerine getirmesine yardımcı olmaktadır. Alacakların düzenli olarak tahsil edilmesi, işletmenin finansal güvenilirliğini artırmaktadır. Bu güvenilirlik, afet sonrası dönemde yeni finansman kaynaklarına erişimi kolaylaştırmaktadır. Yatırımcılar ve kredi verenler, alacaklarını düzenli tahsil eden işletmelere daha fazla güven duymaktadır (Gör vd., 2006).

İş Yeri Mülkiyetine Sahiplik Durumu

Kendi mülküne sahip olan işletmeler, kiracı işletmelere göre daha az finansal risk taşımaktadır. Afet sonrası mülkün zarar görmesi durumunda, mülk sahipleri, sigorta poliçeleri aracılığıyla kayıplarını telafi etme imkanına sahip olmaktadır. Bu durum, işletmenin yeniden yapılanma sürecini hızlandırmaktadır (Wasileski vd., 2011). Mülkiyet aynı zamanda işletmenin stratejik karar alma süreçlerinde daha fazla kontrol sağlamaktadır. Mülk sahibi işletmeler, afet sonrası

ihtiyaç duydukları değişiklikleri ve yenilikleri daha hızlı bir şekilde uygulayabilmektedir. Bu esneklik, ekonomik sürdürülebilirlik açısından kritik bir avantajdır (Lindell, 2013).

Pazar Durumu

Afetler, gıda, su, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik talebi artırmaktadır. Bu durum, özellikle acil durum malzemeleri ve hizmetleri için pazarın hızla genişlemesine yol açmaktadır. Ancak, talep artışı, arzın yetersiz kalması durumunda fiyat dalgalanmalarına neden olarak ekonomik sürdürülebilirliği tehdit etmektedir (Sydnor vd., 2017). Afetler, üretim tesislerinin zarar görmesi ve tedarik zincirlerinin kesintiye uğraması nedeniyle arzda önemli kısıtlamalara yol açmaktadır. Bu durum, mal ve hizmetlerin bulunabilirliğini azaltarak fiyatları artırmaktadır (Stecke & Kumar, 2009). Ayrıca afet sonrası belirsizlik, yatırımcıların ve işletmelerin karar alma süreçlerini etkilemektedir. Şirketlerin hisse değerleri düşebilir ve tahvil ihraç etme gibi finansal işlemler zorlaşabilir. Bu durum, işletmelerin finansman bulma yeteneklerini kısıtlayarak yeniden yapılanma süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Wang vd., 2020).

İşletme Sahibinin Özellikleri Alt Kriterlerinin Belirlenmesi

İşletme sahibine ait yaş, cinsiyet ve eğitim durumu gibi demografik özelliklerin afet sonrası atılacak adımlar ve uygulanacak stratejilerin belirlenmesinde önemli etkiye sahiptir. Ayrıca işletme sahibinin sektördeki deneyimi afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliğin devamı noktasında kritik rol oynamaktadır. İşletme sahibinin özellikleri ana kriterinin yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve deneyim olmak üzere 4 alt kriteri bulunmaktadır. Bu alt kriterlerin uzmanlar tarafından değerlendirilmesi ve sıralanması Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: İşletme Sahibinin Özellikleri Alt Kriterlerinin Değerlendirilmesi ve Sıralanması

Uzmanların Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 1**	**Uzman 2**	**Uzman 3**	**Uzman 4**	**Uzman 5**	**Uzman 6**
Cinsiyet	0,0.1,0.3	0.9,1,1	0,0,0.1	0,0.1,0.3	0.3,0.5,0.7	0.5,0.7,0.9
Eğitim durumu	0,0,0.1	0,0.1,0.3	0,0,0.1	0,0.1,0.3	0,0.1,0.3	0.5,0.7,0.9
Deneyim	0,0.1,0.3	0.1,0.3,0.5	0.9,1,1	0.3,0.5,0.7	0.9,1,1	0.7,0.9,1
Yaş	0,0.1,0.3	0.9,1,1	0,0,0.1	0,0.1,0.3	0.7,0.9,1	0.5,0.7,0.9
Uzman Tercihleri						
Kriterler	**Uzman 7**	**Uzman 8**	**Uzman 9**	**Uzman 10**	**Ortalama**	**Sıra**
Cinsiyet	0,0.1,0.3	0,0.1,0.3	0.7,0.9,1	0.3,0.5,0.7	0.27,0.35,0.56	**3**
Eğitim durumu	0,0.1,0.3	0.9,1,1	0.7,0.9,1	0.5,0.7,0.9	0.26,0.37,0.52	**4**
Deneyim	0.1,0.3,0.5	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.7,0.9,1	0.51,0.68,0.80	**1**
Yaş	0,0.1,0.3	0,0.1,0.3	0.7,0.9,1	0.3,0.5,0.7	0.31,0.44,0.59	**2**

2.4.1. Cinsiyet

Cinsiyet, liderlik tarzları, karar alma süreçleri ve işletme yönetimindeki yaklaşımlar üzerinde farklılıklar yaratabilir. Araştırmalar, kadın liderlerin genellikle daha işbirlikçi ve katılımcı bir yönetim tarzı benimsediklerini göstermektedir (Uğurlu & Hovardaoğlu, 2011). Bu tarz, afet sonrası kriz yönetiminde çalışanların motivasyonunu artırabilir ve dayanışmayı teşvik edebilir. Erkek liderler ise daha otoriter bir yaklaşım sergileyebilir, bu da hızlı karar alma süreçlerini destekleyebilir ancak çalışanların moralini olumsuz etkileyebilir (Önen & Kanayran, 2015).

Kadın ve erkek işletme sahipleri, riskleri algılama ve yönetme konusunda farklı yaklaşımlar sergileyebilir. Kadınlar genellikle daha temkinli bir yaklaşım benimseyebilirken, erkekler daha cesur kararlar alabilir. Bu durum, afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde farklı stratejilerin benimsenmesine yol açmaktadır (Keskin, 2017). Kadınlar ve erkekler, bir afet sonrasında karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukların önemini farklı algılamaktadır (Hettige vd., 2018). Geleneksel olarak, kadınlar, afet tehditlerini erkeklerden daha ciddi bir şekilde değerlendirmektedir (Islam vd., 2014). Ayrıca, erkeklerin afet sonrası iyileşme sürecindeki rolleri, kadınların rollerinden tamamen farklıdır (Siriwardana vd., 2018).

Eğitim Durumu

İşletme sahiplerinin eğitim düzeyi, kriz yönetimi, finansal planlama, stratejik düşünme ve yenilikçilik gibi alanlarda belirleyici bir rol oynamaktadır. Eğitimli işletme sahipleri, kriz anlarında daha etkili kararlar alabilmektedir. Eğitim, analitik düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirdiği için, afet sonrası ortaya çıkan zorluklarla başa çıkma yeteneklerini artırmaktadır (Seçilmiş & Sarı, 2010). Bu durum, işletmenin hızlı bir şekilde toparlanmasını sağlamaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan işletme sahipleri, finansal yönetim konusunda daha fazla bilgi sahibi olmaktadır. Bu durum afet sonrası maliyetlerin kontrol altında tutulması ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılması açısından kritik öneme sahiptir (Marshall, 2014). Eğitimli işletme sahipleri, borç yönetimi ve yatırım kararları gibi finansal konularda daha bilinçli hareket etmektedir. Ayrıca eğitimli işletme sahipleri, genellikle daha geniş sosyal ağlara sahip olduklarından, bu sosyal ağlar afet sonrası destek ve iş birliği fırsatlarını artırmaktadır. İşletme sahipleri, bu sosyal bağlantılar aracılığıyla bilgi ve kaynak paylaşımı yaparak, yeniden yapılanma süreçlerini hızlandırabilmektedir (Khan & Sayem, 2013).

Deneyim

İşletme sahiplerinin sektördeki deneyimleri, kriz yönetimi, stratejik karar alma ve yenilikçilik gibi birçok alanda belirleyici faktördür. Sektör deneyimi, işletme sahibinin kriz durumlarında hızlı ve etkili kararlar alabilme yeteneğini artırmaktadır (Kaunda, 2013). Deneyimli işletme sahipleri, geçmişteki benzer durumlarla başa çıkma konusunda daha fazla bilgiye sahiptir ve bu da afet sonrası müdahale süreçlerini hızlandırmaktadır. Deneyimli işletme sahipleri, sektördeki diğer paydaşlarla güçlü ilişkilere sahiptir. Bu ağlar, afet sonrası destek ve kaynak bulma konusunda önemli avantajlar sağlamaktadır. İşletmeler, bu ilişkileri kullanarak yeniden yapılanma süreçlerini hızlandırabilmektedir (Marshall vd., 2015). Ayrıca deneyimli işletme sahipleri, finansal kaynakları daha etkin bir şekilde yönetmektedir. Afet sonrası dönemde, maliyetleri kontrol altında tutmak ve kaynakları etkin kullanmak, ekonomik sürdürülebilirlik açısından kritik öneme sahiptir (Dahles & Susilowati, 2015).

Yaş

Genellikle daha yaşlı işletme sahibinin, sektördeki deneyimi ve bilgi birikimi daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu deneyim, afet sonrası kriz yönetiminde ve hızlı karar alma süreçlerinde avantaj sağlamaktadır. Deneyimli sahipler, geçmişteki krizlerden ders çıkararak daha etkili stratejiler geliştirebilmektedir. Yaşlı işletme sahibinin, riskleri değerlendirme ve yönetme konusundaki yaklaşımı, genç işletme sahiplerine göre farklılık gösterebilmektedir (Asunakutlu

vd., 1997). Daha yaşlı bireyler, genellikle daha temkinli bir yaklaşım benimseyebilirken, gençler daha cesur ve yenilikçi kararlar alabilir. Bu durum, afet sonrası stratejilerin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Genç işletme sahipleri, yeni teknolojilere ve yenilikçi iş modellerine daha açık olabilirler. Bu durum afet sonrası koşullara hızla adapte olabilme yeteneklerini artırmaktadır. Diğer taraftan yaşlı işletme sahipleri, geleneksel yöntemlere daha bağlı kalabilirler, bu da yenilikçilikte sınırlamalara yol açabilmektedir (Zhao vd., 2021).

SONUÇ

Bu çalışmada işletmelerin afet sonrası ekonomik sürdürülebilirliğini etkileyen ana ve alt kriterler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla 6 Şubat 2023 depremlerinden en fazla etkilenen illerden biri olan Malatya'da faaliyette bulunan Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavir 10 kişi ile görüşülerek ve literatür taranarak 4 ana kriter belirlenmiş ve bulanık mantık yardımıyla bu kriterler ağırlıklandırılıp sıralanmıştır. En önemli kriter olarak, İşletmeleri İyileştirici Faktörler belirlenmiştir ve bu faktörleri sırasıyla afet etki durumu, işin özellikleri ve işletme sahibinin özellikleri izlemiştir. İyileştirici faktörler, işletmelerin hızlı bir şekilde normal işleyişlerine, etkili stratejiler ve uygulamalarla operasyonların yeniden düzenlenmesine hizmet etmesinden dolayı ilk sırada yer almıştır.

Temel kriterler ağırlıklandırıldıktan sonra her bir kriterin altında yer alan alt kriterler de bulanık mantık yardımıyla ağırlıklandırılarak sıralanmıştır. İşletmeleri iyileştirici faktörler temel kriteri altında yer alan alt kriterlerden vergi ve borçların ertelenmesi kriteri en büyük ağırlıkla ilk sırada yer alırken, afet sigortası mevcudiyeti ikinci sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla finansman elde etme, işletmelere geçici iş yeri temini, organizasyonel iş birliği ve afet sonrası alınan eğitim kriterleri, işletmeleri iyileştirici faktörler kriteri altında yer almaktadır. Afet etki durumu temel kriteri altında yer alan alt kriterlerden afetin işletmeye fiziksel etkisi kriteri en büyük ağırlıkla ilk sırada yer almaktadır. Bu kriteri sırasıyla operasyonel problemler, afet sonrası kapalı kalınan süre, afet sonrası müşteri portföyü ve işletme sahibinin iş ortamı algısı izlemektedir. İşin özellikleri temel kriteri altında yer alan alt kriterlerden işletmenin bulunduğu sektör en büyük ağırlıkla ilk sırada yer almaktadır. Daha sonra pazar durumu, işletme büyüklüğü, afet öncesi borçların durumu, işletmenin faaliyet süresi, iş yeri mülkiyetine sahiplik durumu ve afet öncesi alacakların durumu işin özellikleri temel kriteri altında sıralanmaktadır. İşletme sahibinin özellikleri temel kriteri altında yer alan alt kriterlerden deneyim ilk sırada yer almaktadır. Bu kriteri sırasıyla yaş, cinsiyet ve eğitim durumu kriterleri izlemektedir.

Gelecek çalışmalarda farklı bölgelerde ve farklı uzman görüşleri alınarak yeni ana ve alt kriterler çalışmalara dâhil edilebilir. Belirlenen ana ve alt kriterler farklı ağırlıklandırma yöntemleri kullanılarak ağırlıklandırılabilir. Ayrıca tespit edilen kriterler ve ağırlıklar kullanılarak depremden etkilenen diğer bölgeler çok kriterli karar verme teknikleriyle kıyaslanabilir.

KAYNAKÇA

Abidoğlu, İ. (2023). Acının Sosyolojisi: Afetler, Toplumsal Dayanıklılık ve Teodise Problemi. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(22), 1-21.

Akar, S. (2013). Doğal afetlerin kamu maliyesine ve makro ekonomiye etkileri: Türkiye değerlendirmesi. *Journal of Management and Economics Research*, *11*(21), 5-206.

Alesch, D. J., Holly, J. N., Mittler, E., & Nagy, R. (2001). Organizations at risk: What happens when small businesses and not-for-profits encounter natural disasters.

Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, *2*(1), 1-15.

Asgary A, Anjum MI, Azimi N (2012) Disaster recovery and business continuity after the 2010 food in Pakistan: case of small businesses. Int J Disaster Risk Reduct 2:46–56

Asunakutlu, T., Safran, B., & Tosun, E. (1997). Kriz yönetimi üzerine bir araştirma. *Dynamics*, *26*(2), 52.

Baskak, D., & Büyüksaraç, A. (2021). Dünya'da ve Türkiye'de Afetlerde Acil Yardım Uygulamaları: Batman İli Örneği. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *2*(2), 68-83.

Berlemann, M. (2016). Does hurricane risk affect individual well-being? Empirical evidence on the indirect effects of natural disasters. *Ecological Economics*, *124*, 99-113.

Bilen, A., & Solmaz, H. (2014). Kobi'lerin Karşilaştiklari Yapisal Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Diyarbakir Örneği). *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(7), 60-79.

Bradshaw, S. (2003). Handbook for estimating the socio-economic and environmental effects of disasters.

Chang, S. E., & Falit-Baiamonte, A. (2002). Disaster vulnerability of businesses in the 2001 Nisqually earthquake. *Global Environmental Change Part B: Environmental Hazards*, *4*(2), 59-71.

Chang, S. E., Brown, C., Handmer, J., Helgeson, J., Kajitani, Y., Keating, A., ... & Roa-Henriquez, A. (2022). Business recovery from disasters: Lessons from natural hazards and the COVID-19 pandemic. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *80*, 103191.

Chang-Richards, A., Seville, E., Wilkinson, S., & Walker, B. (2019). Effects of disasters on displaced workers. *Resettlement challenges for displaced populations and refugees*, 185-195.

Chen, Chen-Tung (2000), "Extensions Of The TOPSIS For Group Decision-Making Under Fuzzy Environment", Fuzzy sets and systems, Vol 114.1: 1-9

Cochrane, H. C. (1992). Overview of economic research on earthquake consequences. *The Economic Consequences of a Catastrophic Earthquake*, 100-111.

Collier, B. L., Howell, S. T., & Rendell, L. (2024). *After the Storm: How Emergency Liquidity Helps Small Businesses Following Natural Disasters* (No. w32326). National Bureau of Economic Research.

Corey CM, Deitch EA (2011) Factors affecting business recovery immediately after Hurricane Katrina. J Contingencies Cris Manag 19:169–181

Dahles, H., & Susilowati, T. P. (2015). Business resilience in times of growth and crisis. *Annals of Tourism Research*, *51*, 34-50.

Dalkılıç, N. (2014). Kamu-Özel Sektör İşbirliği Çerçevesinde Doğal Afet Risk Finansmanı. *Amme İdaresi Dergisi*, *47*(4).

Demiral, S., & Arslan, C. K. (2023). Eğitim ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kısa Ve Uzun Dönemli İnceleme. *Enderun*, *7*(2), 166-186.

Deste, M., & Ekinci, Ş. (2021). Kayısı İşletmelerinde Tedarikçi Seçim Kriterlerinin Belirlenmesi ve Değerlendirme Sisteminin Kurulması. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *3*(1), 53-72.

Duruel, M. (2023). Sivil Toplum Kuruluşlarının Afet Yönetimindeki Rolü: 6 Şubat Depremi Hatay Örneği. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, *9*(2), 1-18.

Erdoğan, B. (2023). Depremin sosyolojisi: 6 Şubat felaketinin toplumsal ve kültürel boyutları. *TRT Akademi*, *8*(18), 718-725.

Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, *14*(22), 147-164.

Ertuğrul, İ. (2006). Akademik Performans Değerlendirmede Mantık Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *20*(1), 155-176.

Fallara, P. (2004). Afet kurtarma planlaması. *IEEE potansiyelleri* , *23* (5), 42-44.

Gör, Ö. G. B. A. A., Bodur, B., & Aktan, B. (2006). Oranlar Aracılığı İle Finansal Durumunuzu Nasıl Çözümlersiniz?"Küçük İşletmeler İçin Bir Rehber". *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *1*(1), 49-67.

Guidry, P. E., Vaughn, D., Anderson, R. P., & Flores, J. (2015). Business continuity and disaster management: Mitigating the socioeconomic impacts of facility downtime after a disaster. *IEEE Industry Applications Magazine*, *21*(5), 68-77.

Güldü, Ö. (2023). Afet bilinci ve stresli durumlarla başa çıkma arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, *6*(3), 638-658.

Hallegatte, S., & Przyluski, V. (2010). The economics of natural disasters: concepts and methods. *World Bank policy research working paper*, (5507).

Hallegatte, S., & Przyluski, V. (2010). The economics of natural disasters: concepts and methods. *World Bank policy research working paper*, (5507).

Hatton, T., & Brown, C. (2021). Building adaptive business continuity plans: Practical tips on how to inject adaptiveness into continuity planning processes. *Journal of business continuity & emergency planning*, *15*(1), 44-52.

Hettige, S., Haigh, R., and Amaratunga, D. (2018). Community-level indicators of long-term disaster recovery. Procedia Engineering, 212, 1287-1294.

Hofmann, H., Busse, C., Bode, C., & Henke, M. (2014). Sustainability-related supply chain risks: Conceptualization and management. *Business strategy and the environment*, *23*(3), 160-172.

https://documents1.worldbank.org/curated/en/692141603785003050/pdf/Disaster-Recovery-Framework-Guide.pdf , (erş. tar. 15.08.2024).

https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kitaplar/DUNYADA-VE-TURKIYE%E2%80%99DE-AFET-FINANSMANI-V5.pdf (erş. Tar. 09.09.2024).

https://www.tosb.com.tr/images/arsiv/17678013722074074950.pdf (Erş. Tar. 06.09.2024).

Huang, L., Wang, L., & Song, J. (2018). Post-disaster business recovery and sustainable development: a study of 2008 Wenchuan Earthquake. *Sustainability*, *10*(3), 651.

Islam, M.R., Ingham, V., Hicks, J., Manock, I. (2014). The changing role of women in resilience, recovery and economic development at the intersection of recurrent disaster: A case study from Sirajgang, Bangladesh. Journal of Asian and African Studies, 52(1), 50–67.

İnan, C. & Kösesoy, H., (2024), " Deprem Sonrası Sivil Toplum Kuruluşlarında Afet Yönetimi: Mardin İli Örneği" Editör: Şahin Karabulut, Yönetim ve Organizasyon, Yaz Yayınları, Afyonkarahisar, 112-134.

Jonasson, T., Papaioannou, M. G., & Williams, M. (2019). Debt management. *Sovereign Debt: A Guide for Economists and Practitioners*, *192*.

Kajitani, Y.; Chang, S.E.; Tatano, H. Economic impacts of the 2011 Tohoku-Oki earthquake and tsunami. Earthq. Spectra 2013, 29, S457–S478

Kalfin, Sukono, Supian, S., & Mamat, M. (2022). Insurance as an alternative for sustainable economic recovery after natural disasters: A systematic literature review. *Sustainability*, *14*(7), 4349.

Kaunda, C. M. (2013). *Entrepreneurial orientation, age of owner and small business performance in Johannesburg* (Doctoral dissertation).

Kaushalya H, Karunasena G, Amarathunga D (2014) Role of insurance in post disaster recovery planning in business community. Proc Econ Finance 18:626–63.

Keskenler, M. F., & Keskenler, E. F. (2017). Bulanık mantığın tarihi gelişimi. *Takvim-i Vekayi*, *5*(1), 1-10.

Keskin, S. (2017). Kadın ve Erkek Girişimciler Arasındaki Farklılıklar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *1*(1), 64-76.

Khan MAU, Sayem MA (2013) Understanding recovery of small enterprises from natural disaster. Environ Hazards 12(3–4):218–239.

Kılıç, S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (47).

Kousky, C. (2019). The role of natural disaster insurance in recovery and risk reduction. *Annual Review of Resource Economics*, *11*, 399-418.

Lam NS, Arenas H, Pace K, Lesage J, Campanella R (2012) Predictors of business return in New Orleans after Hurricane Katrina. PLoS ONE 7(10):e47935

Li, F., Wang, L., Jin, Z., Huang, L., & Xia, B. (2020). Key factors affecting sustained business operations after an earthquake: a case study from New Beichuan, China, 2013–2017. *Natural Hazards*, *104*, 101-121.

Lindell MK (2013). Recovery and reconstruction after disaster. In Bobrowski PT (ed) Encyclopedia of natural hazards, pp 821–824

Liu, H., Tatano, H., & Samaddar, S. (2023). Analysis of post-disaster business recovery: Differences in industrial sectors and impacts of production inputs. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *87*, 103577.

Lo RC (2009) May 12, 2008 Wenchuan earthquake—geoscience aspect, earthquake impact, response, and recovery. Paper read at technical council on lifeline earthquake engineering conference

Marangoz, M., & İzci, Ç. (2023). Doğal afetlerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler bağlamında girişimciler açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, *24*(52), 1-30.

Marshall, M. I., & Schrank, H. L. (2014). Small business disaster recovery: a research framework. *Natural Hazards*, *72*(2), 597-616.

Marshall, M. I., Niehm, L. S., Sydnor, S. B., & Schrank, H. L. (2015). Predicting small business demise after a natural disaster: an analysis of pre-existing conditions. *Natural Hazards*, *79*, 331-354.

Ocal, A. (2019). Natural disasters in Turkey: Social and economic perspective. *International Journal of Disaster Risk Management*, *1*(1), 51-61.

Orhan E. (2014) The role of lifeline losses in business continuity in the case of Adapazari, Turkey. Environ Hazards 13(4):298–312

Orhan E. (2016) Lessons learned from businesses to ensure community level recovery in a postdisaster period: case from Adapazari, Turkey. Nat Hazards Rev 17(1):05015002.

Önen, S. M., & Kanayran, H. G. (2015). Liderlik ve motivasyon: kuramsal bir değerlendirme. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(2), 43-64.

Özger, Y. (2023). 1901 Depreminde Erzurum Valisi Nazım Bey'in Afet Yönetim Stratejileri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *11*(34), 214-228.

Pazhouhan, A., Rezaee, B., Naderi, N., & Asgari, A. (2020). Identifying the Effective Factors on the Sustainability of Small Businesses in Earthquake-Stricken Areas of Kermanshah Province. *Geography and Environmental Sustainability*, *9*(4), 71-87.

Phillips, B. D., & Landahl, M. (2020). *Business Continuity Planning: Increasing Workplace Resilience to Disasters*. Butterworth-Heinemann.

Poontirakul P, Brown C, Vargo I, Vargo J (2016) The role of commercial insurance in post-disaster recovery: quantitative evidence from the 2011 Christchurch earthquake. Victoria University of Wellington woking paper

Rodríguez, H., Quarantelli, E. L., Dynes, R. R., & Tierney, K. J. (2007). Businesses and disasters: Vulnerability, impacts, and recovery. *Handbook of disaster research*, 275-296.

Rouhanizadeh, B., & Kermanshachi, S. (2020, March). Gender-based evaluation of physical, social, and economic challenges in natural disasters management. In *Construction Research Congress 2020* (pp. 865-874). Reston, VA: American Society of Civil Engineers.

Runyan, R. C. (2006). Small business in the face of crisis: identifying barriers to recovery from a natural disaster 1. *Journal of Contingencies and crisis management*, *14*(1), 12-26.

Sabırsız, E., & Şöhret, M. (2024). 6 Şubat Depremlerinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Makroekonomik, Sosyal ve Çevresel Etkileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, *15*(1-Deprem Özel Sayısı-), 571-597.

Sahebjamnia, N., Torabi, S. A., & Mansouri, S. A. (2015). Integrated business continuity and disaster recovery planning: Towards organizational resilience. *European journal of operational research*, *242*(1), 261-273.

Schouten, R., Callahan, M. V., & Bryant, S. (2004). Community response to disaster: The role of the workplace. *Harvard Review of Psychiatry*, *12*(4), 229-237.

Seçilmiş, A. G. C., & Sarı, Y. D. D. Y. (2010). Kriz Dönemlerinde Konaklama İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamalari Üzerine Bir Araştirma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 501-520.

Serin, Ş. C., Albayrak, M. & Akca, H. (2023). Doğal Afetler ve Kamu Ekonomisi Üzerine Etkileri. Gazi Kitapevi

Siriwardana, C. S., Jayasiri, G. P., and Hettiarachchi, S. S. L. (2018). Investigation of efficiency and effectiveness of the existing disaster management frameworks in Sri Lanka. Procedia engineering, 212, 1091-1098.

Stecke, K. E., & Kumar, S. (2009). Sources of supply chain disruptions, factors that breed vulnerability, and mitigating strategies. *Journal of Marketing Channels*, *16*(3), 193-226.

Sydnor, S., Niehm, L., Lee, Y., Marshall, M., & Schrank, H. (2017). Analysis of post-disaster damage and disruptive impacts on the operating status of small businesses after Hurricane Katrina. *Natural Hazards*, *85*, 1637-1663.

Tierney KJ, Webb GR (2001) Business vulnerability to earthquakes and other disasters. Preliminary paper #320. University of Delaware, Disaster Research Center, Newark, DE

Tüyen, Z. (2020). İşletmelerde Sürdürülebilirlik Kavramı ve Sürdülebilirliği Etkileyen Etmenler, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (37), 91-117.

Uğurlu, O., & Hovardaoğlu, S. (2011). Liderlik davranışının değerlendirilmesinde liderin cinsiyeti, değerlendiren kişinin cinsiyeti ve liderlik stili arasındaki ilişki. *Türk Psikoloji Dergisi*, *26*(68), 14-27.

Ünsal, H. (2016). Doğal afetlere yönelik vergi politikaları ve Türkiye uygulamalarının incelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 1-23.

Wang, A., Marinova, D., Wang, F., & Wei, J. (2020). Corporate investor confidence in the aftermath of a mega natural disaster: An empirical study of the 2008 Wenchuan earthquake. *Safety Science*, *125*, 104620.

Wasileski G, Rodríguez H, Diaz W (2011) Business closure and relocation: a comparative analysis of the Loma Prieta earthquake and Hurricane Andrew. Disasters 35(1):102–129

Webb GR, Tierney KJ, Dahlhamer JM (2002) Predicting long-term business recovery from disaster: a comparison of the Loma Prieta earthquake and Hurricane Andrew. Environ Hazards 4(2):45–58.

Weetman, C. (2020). *A circular economy handbook: How to build a more resilient, competitive and sustainable business*. Kogan Page Publishers.

Yavuz, A., & Dikmen, S. (2015). Doğal afetlerin zararlarının finansmanında kullanılan afet öncesi finansal araçlar. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 303-322.

Yıldız, S. G. M., & Aslanoğlu, M. (2023). Sürdürülebilirlik Bileşenleri Doğrultusunda Sürdürülebilir Koruma V-ve Afet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, *10*(22), 33-49.

Yılmaz, H., & Şahin, M. E. (2023). Bulanık Mantık Kavramına Genel Bir Bakış. *Takvim-i Vekayi*, *11*(1), 94-129.

Zhang Y, Lindell MK, Prater CS (2009) Vulnerability of community businesses to environmental disasters. Disasters 33(1):38–57.

Zhang, H., Dolan, C., Jing, S. M., Uyimleshi, J., & Dodd, P. (2019). Bounce forward: economic recovery in post-disaster Fukushima. *Sustainability*, *11*(23), 6736.

Zhang, X., & Wang, Z. (2019). How does paired assistance to disaster-affected areas (PADAA) contribute to economic sustainability? A qualitative analysis of Wenchuan County. *Sustainability*, *11*(14), 3915.

Zhao, H., O'Connor, G., Wu, J., & Lumpkin, G. T. (2021). Age and entrepreneurial career success: A review and a meta-analysis. *Journal of Business Venturing*, *36*(1), 106007.

Гуренко, Т. (2022). Accounting information as the basis for development a receivables management strategy. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, (2), 232-239.

TARIM ETKİLEYİCİLERİNİN TARIMSAL YENİ YAŞAM BİÇİMİNE ETKİSİNİN METİN MADENCİLİĞİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

Doç. Dr. Ahmet Kâmil Kabakuş
Atatürk Üniversitesi/ İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
kkabakus@atauni.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-3209-0672

Öğr. Gör. Uğur Dagtekin
Yozgat Bozok Üniversitesi/Akdağmadeni Meslek Yüksekokulu
ugur.dagtekin@yobu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-7298-2723

ÖZET

Bu çalışma, sosyal medya platformlarında yer alan tarım etkileyicilerinin, sosyal medya kullanıcıları üzerindeki tarımsal yeni yaşam biçimine yönelik algı ve motivasyonlar çerçevesinde etkisini incelemektedir. Araştırmada, metin madenciliği yöntemi kullanılarak Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı'na bağlı Tarım TV YouTube kanalı üzerinden yayınlanan sekiz bölümlük "Anadolu'nun Yüreğine Dokunanlar" söyleşi dizisine yapılan f=509 yorum analiz edilmiştir. İçerik analizi, tematik analiz ve duygu analizi yöntemleri uygulanarak pozitif tutum (f=231), negatif tutum (f=23), tarıma dönüş (f=94), yeni yaşam (f=83) ve sosyal medya (f=53) başlıkları altında beş ana tema belirlenmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde tarım etkileyicilerinin sosyal medya kullanıcıları üzerinde güçlü bir motivasyonel etkiye sahip rol model olabileceği, ek olarak kullanıcıların tarımsal içerikli paylaşımlara yönelik pozitif tutumlarının (%62) olduğu görülmüştür. Yorumlarda eleştirel bir bakış açısının olduğu (%27), bu tutumun tarımsal üretimin zorlukları ve sonuçları üzerine yoğunlaştığı bulgularına da varılmaktadır. Çalışma sonucunda tarım etkileyicilerinin, kırsal kalkınma ve tarımsal sürdürülebilirlik konuları bağlamında önemli bir rol oynayabileceği, takipçiler üzerinde tarımsal faaliyetlere yönelik olumlu tutumlar geliştirilebileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Etkileyicileri, Metin madenciliği, İçerik Analizi, Tematik Analiz

ANALYSIS OF THE IMPACT OF AGRICULTURE INFLUENCERS ON THE NEW AGRICULTURAL LIFESTYLE BY TEXT MINING METHOD

ÖZET

This study examines the impact of agricultural influencers on social media platforms on social media users within the framework of perceptions and motivations towards the new agricultural lifestyle. In the study, f=509 comments were analyzed for the eight-part "Anadolu'nun Yüreğine Dokunanlar" interview series broadcast on the YouTube channel of Tarım TV, affiliated with the Education and Publication Department of the Ministry of Agriculture and Forestry of the Republic of Turkey, using the text mining method. Five main themes were determined under the titles of positive attitude (f=231), negative attitude (f=23), return to agriculture (f=94), new life (f=83) and social media (f=53) by applying content analysis, thematic analysis and sentiment analysis methods. As a result of the findings, it was seen that agricultural influencers can be role models with a strong motivational effect on social media users, and in addition, users have positive attitudes towards agricultural content posts (62%). It was also found that there was a critical perspective in the comments (27%) and that this attitude focused on the difficulties and results of agricultural production. As a result of the study, it is predicted that agricultural influencers can play an important role in the context of rural development and agricultural sustainability issues, and positive attitudes towards agricultural activities can be developed among followers.

Keywords: Agricultural Influencers, Text Mining, Content Analysis, Thematic Analysis,

1. GİRİŞ

Tarım sektörü, toplumların ekonomik ve sosyal yapısında önemli bir yere sahiptir. Geleneksel tarım yöntemlerinden modern tarım teknolojilerine geçiş sürecinde, tarımsal bilgi ve inovasyonun yayılmasıyla birlikte çiftçilerin üretim süreçlerini iyileştirmelerine ve verimliliklerini artırmalarına katkı sağlamaktadır (Yadav, vd., 2023). Son yıllarda dijitalleşmenin hızlanmasıyla, sosyal medya platformları tarım sektöründe bilgi paylaşımının ve yeniliklerin yayılmasının önemli araçları haline gelmiştir (Burbi ve Rose, 2016).

Sosyal medya etkileyicileri, geniş kitlelere ulaşarak, tarım sektöründe iyi uygulamaların benimsenmesine önemli katkılar sunmaktadır. Tarım etkileyicileri, takipçilerine tarımsal üretim teknikleri, sürdürülebilir tarım uygulamaları ve tarım teknolojileri konularında bilgi sağlamakta ve tarımsal yeniliklerin benimsenmesine öncülük etmektedir (Acıbuca ve Kaya, 2024). Bu çalışma, tarım etkileyicilerinin sosyal medya aracılığıyla tarımsal yeni yaşam biçimine olan etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada ele alınan temel problem, tarım etkileyicilerinin sosyal medya paylaşımları ile tarımsal bilgi ve yeniliklerin yayılmasındaki rolünün sosyal medya kullanıcıları üzerindeki tarımsal yaşam biçimlerine geçiş isteğine olan etkisinin ne ölçüde olduğu sorusudur. Alan yazın taramalarında tarım etkileyicilerinin sosyal medya platformlarındaki etkisi üzerine yapılan çalışmalar üzerinde duyulduğu gözlenmekle birlikte, tarım etkileyicilerinin sosyal medya platformlarında yaptıkları tarım ve kırsal yaşam içerikli paylaşımlarının nitel analiz yöntemleri

ile incelendiği çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür (Acıbuca ve Kaya, 2024; Burbi ve Rose, 2016; Ofori ve El-Gayar, 2019; Yadav vd., 2023). Bu bağlamda, çalışmada tarım etkileyicilerinin tarımsal yeni yaşam biçimine geçiş etkisinin algı ve motivasyon bakış açısı çerçevesinde metin madenciliği yöntemiyle analizi yapılmaktadır.

Metin madenciliği, büyük veri setlerinden anlamlı bilgilerin çıkarılmasında kullanılan bir nitel veri analiz yöntemidir (Dang ve Ahmad, 2014; Vijay Gaikwad, 2014). Çalışmada, sosyal medya platformlarında tarım etkileyicileri tarafından paylaşılan içerikler incelenmiş ve bu içeriklerden elde edilen veriler içerik analizi, tematik analiz ve duygu analizi yöntemleriyle analiz edilmiştir. İçerik analizi, metinlerdeki belirli kalıpların ve temaların tanımlanmasını sağlar (Krippendorff, 2018). Tematik analiz, verilerdeki ana temaların belirlenmesi ve bu temaların detaylı bir şekilde incelenmesini içerir (Braun & Clarke, 2006). Duygu analizi ise, metinlerde ifade edilen duyguların belirlenmesini ve bu duyguların pozitif, negatif veya nötr olarak sınıflandırılmasını sağlar (Liu, 2012).

Çalışmanın yöntemi, sosyal medya verilerinin toplanması, ön işleme tabi tutulması ve ardından içerik analizi, tematik analiz ve duygu analizi algoritmalarının uygulanması aşamalarını içermektedir. Bu sayede, tarım etkileyicilerinin paylaşımlarının çiftçilerin tarımsal yeni yaşam biçimlerine olan etkisi ele alınan örneklem çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ana bulguları, tarım etkileyicilerinin sosyal medya aracılığıyla çiftçilere sağladığı bilgilerin ve önerilerin, tarımsal yeniliklerin benimsenmesinde ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının yayılmasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. İçerik analizi sonuçları, tarım etkileyicilerinin paylaşımlarında sürdürülebilir tarım, yenilikçi tarım teknolojileri ve çevre dostu uygulamalar gibi temaların öne çıktığını ortaya koymuştur. Tematik analiz, bu temaların çiftçilerin tarımsal üretim süreçlerini nasıl etkilediğini ve çiftçilerin bu yeniliklere nasıl adapte olduğunu göstermiştir. Duygu analizi ise, çiftçilerin bu paylaşımlara genellikle olumlu duygularla tepki verdiğini ve tarım etkileyicilerinin önerilerini benimsediklerini göstermiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma tarım etkileyicilerinin sosyal medya platformlarında yaptıkları paylaşımların etkilerini analiz etmektedir. Bu paylaşımların sosyal medya kullanıcılarının tarımsal yeni yaşam biçimlerine yönelmesine pozitif katkılar sağladığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, tarım etkileyicilerinin rol model olarak genç nüfusu etkilemede önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, tarım etkileyicilerinin rolünün daha iyi anlaşılması ve tarım sektöründe bilgi paylaşımının etkinliğinin artırılması için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışmada sosyal medya platformlarında yüzbinlerce takipçi sayısına sahip, kırsal yaşam biçimine adapte olmuş tarım etkileyicilerinin tarımsal yeni yaşam biçimine etkisi araştırılmıştır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı'na bağlı Tarım TV YouTube kanalında yayınlanan sekiz bölümlük "Anadolu'nun Yüreğine Dokunanlar" söyleşi dizisine yapılan yorumlar metin madenciliği yöntemi ile analiz edilmiştir.

Metin madenciliği analiz yöntemi büyük metin veri setlerinin paragraf aralarında kalmış anlamlı sonuçlarının ortaya çıkarılmasında kullanılan tekniktir (Seker, 2015). Bu analiz tekniğinde hedef verilerin toplanılması, toplanan verilerin ön işleme sürecinden geçirilmesi, tespit edilen özelliklerin öne çıkarılması ve sonrasında analizlerin yorumlanması adımları sırasıyla uygulanmaktadır (Han, 1996). Bu işlem adımlarını takip ederek ilk önce nesne tabanlı Python programlama dili ile hedef videoların altında yer alan veriler çekilmiştir. Çekilen veriler ön işleme tabi tutularak işlenebilir veri kümesi haline getirilmiştir. 8 farklı söyleşi videosuna yapılan toplam 509 yorum veri kümesine dahil edilmiştir. Elde edilen veri kümesinden anlamlı sonuçlar çıkarmak, yorumların duygu durum derecelerini ölçmek, kelime frekansları gibi verilere ulaşmak için Maxqda nitel veri analizi programına yüklenmiştir. Maxqda'nın kullanım amacı tematik analiz, içerik analizi, veri görselleştirme, fenomenolojik analiz gibi birçok tekniği kullanmaya fırsat tanımasıdır (Dereli, 2023). Maxqda ile elde ettiğimiz yorum veri kümesi, tematik analiz yöntemi ile ana ve alt temalara ayrılmıştır. Temalar, araştırmacılar ve Maxqda yapay zekâ desteği ile araştırma sorularını ve araştırmanın amacını kapsayacak şekilde oluşturulmuştur. Verilerin tematik olarak kodlanmasında güvenirlilik yaklaşımı birden fazla araştırmacı tarafından analiz edilmesi ve kodlanması en nesnel bulgulara ulaşmada bilinin bir yaklaşımdır. Fakat Braun ve Clarke ((Braun ve Clarke, 2006) nitel verilerin sayısallaştırılmasını ve nicel veriler ile destelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda elde elde edilen temaların güvenirliği için Cohen'in Kappa katsayısı testine tabi tutulmuştur. Cohen'in Kappa katsayısı testine göre iki araştırmacının ortak görüş birliğine vardığı pozitif ve negatif temalar ile görüş ayrılığı olduğu pozitif ve negatif temaların sayısının sonucuna göre görüş birliği oranı κ=0.6944 olmuştur (Cohen, 1960). (*Veriler: İki gözlemci de pozitif olarak sınıflandırdı: f=284, birinci gözlemci pozitif, ikinci gözlemci negatif olarak sınıflandırdı: f=11, birinci gözlemci negatif, ikinci gözlemci pozitif olarak sınıflandırdı: f=17, iki gözlemci de negatif olarak sınıflandırdı: f=36*) Bu değer, iyi derecede bir anlaşma olduğunu göstermektedir ($0.61>\kappa>0.80$). Veriler neticesinde gözlemciler arasındaki anlaşmanın oldukça güvenilir olduğu söylenebilmektedir.

2.1. Araştırma Soruları

Tarım etkileyicilerinin tarımsal yeni yaşam biçimine etkisini incelendiği bu çalışma elde edilen veri kümesi bağlamında oluşturulan araştırma soruları beş farklı bakış noktada şekillenmiştir. Bu noktalar yorumların duygu durumu, yorumların içerdiği temalar, temaların frekansı, yeni yaşam tarzına etkisi ve temaların etki yönüdür.

Tarım Bakanlığı YouTube kanalında tarım etkileyicileri ile yapılan röportajlara gelen yorumların genel duygu durumu nedir?

İzleyici yorumları hangi temaları içermektedir?

Yorumlarda en sık söz edilen temalar ve konular nelerdir?

Pozitif, negatif ve nötr yorumlar, röportajlarda verilen içerik ve mesajlarla nasıl ilişkilidir?

Tarım etkileyicilerinin yeni yaşam tarzına etkisi konusunda en çok dikkat çeken ve tartışılan noktalar nelerdir?

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırma evreni tarım etkileyicilerinin sosyal medya etkileşimleridir. Günde milyonlarca etkileşimin yaşandığı sosyal medya platformları göz önüne alınınca bunun çok büyük bir veri kümesini ifade ettiği su götürmez bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda sosyal medyada verilerinin çok gürültülü ve kirli olması doğru ve anlamlı veriye ulaşmanın zorluğu, kaynağın doğru tespiti gibi zorluklarla karşılaşılmaktadır. Bu sınırlılıklar çerçevesinde alanı daraltarak, örneklemede kullanılan ölçüt örnekleme yöntemi ile Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı'na bağlı Tarım TV YouTube kanalı üzerinden yayınlanan sekiz bölümlük "Anadolu'nun Yüreğine Dokunanlar" söyleşi dizisi örneklem olarak alınmıştır.

3. BULGULAR

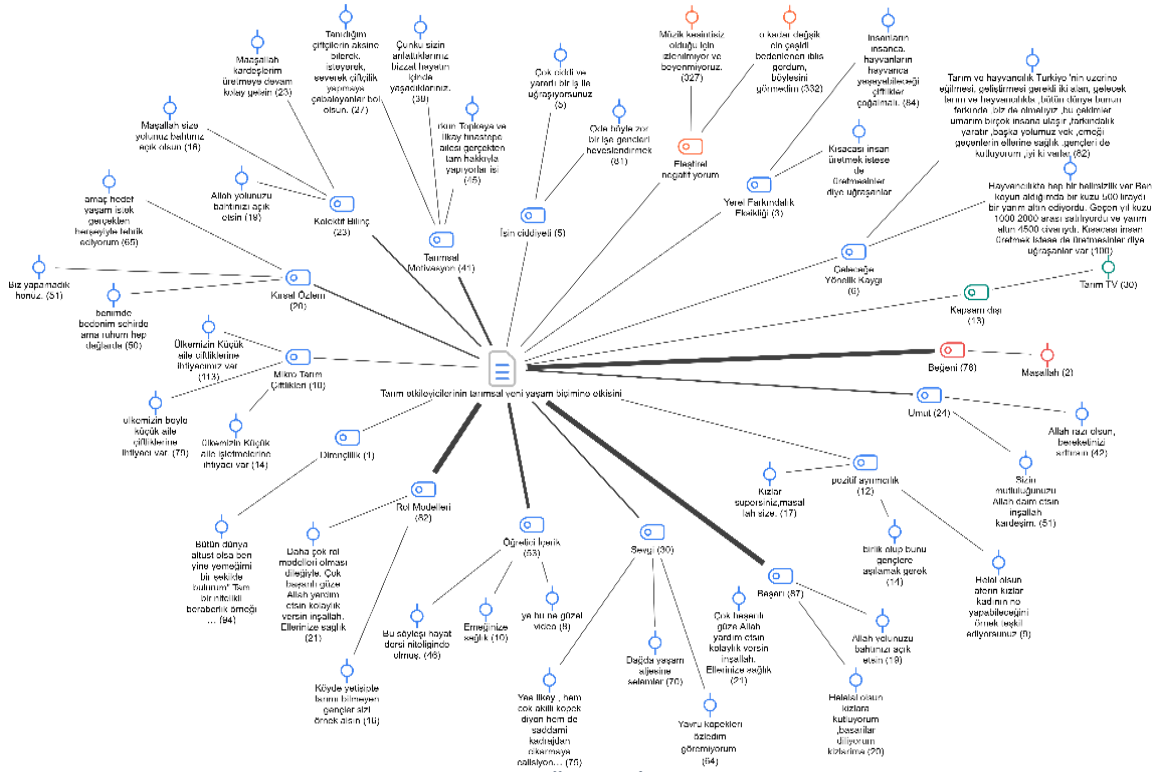
Çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı'na bağlı Tarım TV YouTube kanalı üzerinden yayınlanan sekiz bölümlük "Anadolu'nun Yüreğine Dokunanlar" söyleşi dizisine yapılan *f=509* yorum veri kümesine dahil edilmiştir. Bu yorumdan *f=177* tanesi Tarım TV tarafından yanıt olarak verildiği için araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. *f=332* yorum tematik analize tabi tutulmuş ve bir yorumda birden fazla tema olmak üzere *f=497* tema ile kodlanmıştır. Çalışmada *f=5* ana tema *f=16* alt tema olmak üzere kodlanmıştır. Yapılan yorumlarda pozitif tutumların bununla birlikte negatif yorumların olduğu gözlenmiş ve ilgili ifadeler "pozitif" ve "negatif " tema olarak kodlanmıştır. "Pozitif tutum" temasında başarı dileklerinin ve beğenin oldukça yoğun olarak ifade edildiği, aynı temada "beğeni, umut, pozitif ayrımcılık, başarı ve sevgi" alt kodlamaları ile *f=231* tema oluşturulmuştur. "Negatif tutum" temasında ise "işin ciddiyeti, eleştirel negatif yorumlar, yerel farkındalık eksikliği, geleceğe yönelik kaygıların" yer aldı alt kodlamalar ile birlikte *f=23* tema oluşturulmuştur. Bir diğer tema ise "tarıma dönüş" temasıdır. Tarımın öneminin vurgulandığı spesifik noktalara değinildiği, birlikteliğin vurgulandığı, aynı zamanda kişilerde kırsal yaşama dönme ihtiyacının olduğu ifadeler bu ana tema altında yer almıştır. "Tarıma dönüş" teması altında "mikro tarım çiftlikleri, kırsala özlem, kollektif bilinç ve tarımsal motivasyon" alt kodlamaları ile toplam *f=94* tema kodlanmıştır. Tarım etkileyicilerinin tarımsal yeni yaşam biçimini yakalama motivasyonu açısından yapılan yorumlar "yeni yaşam" teması altında kodlanmıştır. Bu temada "rol model ve dirençlilik" olarak iki alt kod ile toplam *f=83* kodlama yapılmıştır. Bir diğer tema ise yapılan söyleşilerin sosyal medya nitelik değerlendirmesine karşılık gelen "sosyal medya" teması ve "öğretici içerik" alt temasıdır. Bu tema ile toplam *f=53* kodlama yapılmıştır. "Kapsam dışı" teması ise yorumların çalışmanın hiçbir araştırma sorusunun karşılığı olmadığı durumlarda, ilgili ifadelerin kodlanmasında kullanılmıştır. Toplam *f=13* negatif anlamda kapsam dışı ifade vardır. Tablo-1'de tüm üst ve alt temaların kod frekans dağılımları gösterilmiştir.

Çizelge 1. Kod İstatistikleri

	Bölümler	**Yüzde**
Pozitif Tutum (PT)	231	46,5
Başarı	*87*	*37,66*
Beğeni	*78*	*33,77*
Sevgi	*30*	*12,99*
Umut	*24*	*10,39*
Pozitif Ayrımcılık	*12*	*5,19*
Tarıma Dönüş (TD)	94	18,9
Tarımsal Motivasyon	*41*	*43,62*

Kolektif Bilinç	*23*	*24,47*
Kırsal Özlem	*20*	*21,28*
Mikro Tarım Çiftlikleri	*10*	*10,64*
Yeni Yaşam (YY)	83	16,7
Rol Modelleri	*75*	*91,46*
Dirençlilik	*8*	*6,54*
Sosyal Medya	53	10,7
Öğretici İçerik	*53*	*100*
Negatif Tutum (NT)	23	4,6
Eleştirel negatif yorum	*9*	*39,13*
Geleceğe Yönelik Kaygı	*6*	*26,09*
İşin ciddiyeti	*5*	*21,74*
Yerel Farkındalık Eksikliği	*3*	*13,04*
Kapsam dışı	13	2,6
TOPLAM	**497**	**100,00**

Araştırma kapsamında tematik analizi yapılan yorumların kodlama haritası ve örnek yorumlar tek-vaka modelinde gösterilmiştir. Şekil-1'de Tek-vaka modeli ana temalar ve alt temaların frekanslarını ve kodlanan ifadeleri göstermektedir.

Görsel 1. Örnek İfadeler

Çalışma kapsamında incelenen "Anadolu'nun Yüreğine Dokunanalar" söyleşi dizisinde izleyicilerin Youtube üzerinden yaptığı yorumlar tematik olarak değil içerik analizi ile incelendiğinde durak kelimeler (stop words) çıkarıldıktan frekans dağılımda *f=78* "güzel" kelimesi yer alırken onu *f=44* "Allah" kelimesi ve *f=32* ile "kardeşim" kelimesi yer almaktadır. Diğer kelimelerin frekans dağılımı Şekil-2 kelime bulutunda ve Tablo-2'de en yüksek 10 frekans değerine sahip kelimeler, kelime frekans dağılım tablosunda verilmiştir.

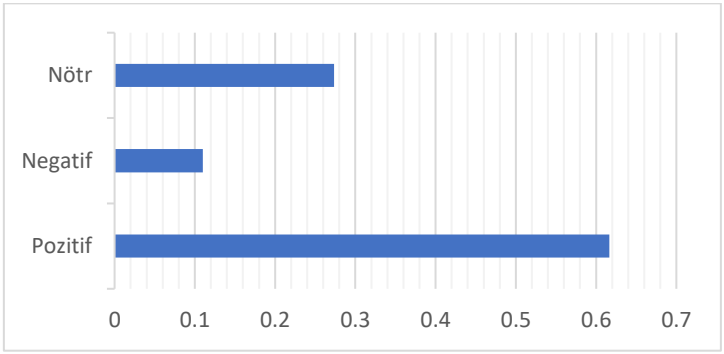

Görsel 2. Kelime Bulutu

Çizelge 2. Kelime Frekans Tablosu

Sözcük	Sözcük uzunluğu	Frekans	%
Güzel	5	78	2,12
Allah	5	44	1,20
Açık	4	41	1,12
Maşallah	8	32	0,87
Olmuş	5	28	0,76
Etsin	5	25	0,68
İnşallah	8	21	0,57
Ediyorum	8	20	0,54

Söyleşiye yapılan yorumlar Maxqda nitel analiz yazılımı ile duygu analizi çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmada temaların üst ve alt kodlamaları ayrılmadan tüm veri kümesi içinde analiz yapılmıştır. Temalara frekanslarına yansıyan olumlu sonuç duygu analizinde kendi göstermiştir. Yorumların çoğunluğu pozitif bir etki duygu yoğunluğuna sahipken çok azı negatif duygu yoğunluğuna sahiptir. Duygu analizi çalışması Şekilde-3 gösterilmiştir. Yapılan yorum 0,62 pozitif duygulara, 0,27 nötr duygulara ve 0,11 ise negatif duygulara hâkim olduğu analiz sonucunda görülmüştür.

Görsel 3. Duygu analizi grafiği

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Tartışma

Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular, tarım etkileyicilerini konu edinen söyleşi dizsine yapılan yorumlar, tarım etkileyicilerinin takipçileri üzerindeki etkileri ile takipçilerinin tarımsal yeni yaşam biçimine yönelik algıları ve motivasyonları anlamada önemli ipuçlarının varlığı görülmektedir. Analiz edilen 332 yorumdan elde edilen veriler, beş ana tema altında toplanmıştır. Bu temalar pozitif tutum, negatif tutum, tarıma dönüş, yeni yaşam ve sosyal medyadır.

Pozitif Tutum temasında, yorumların büyük çoğunluğunun tarım etkileyicilerine yönelik olumlu düşünceler ve duygular içerdiği gözlemlenmiştir. Başarı, beğeni, sevgi ve umut gibi alt temalar, izleyicilerin etkileyicileri desteklediğini ve tarımsal etkinliklere karşı pozitif bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Bu bulgu, sosyal medya etkileyicilerinin topluluk üzerinde motivasyonel bir etkisi olduğunu ve tarımsal faaliyetlere karşı olumlu bir algı oluşturduğunu işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu pozitif tutumun sosyal medyada paylaşılan içeriklerin kalitesi ve etkileyicilerin doğallığı ile ilişkili olduğu görülmektedir (Kietzmann, vd., 2011).

Negatif Tutum temasında, izleyicilerin eleştirel yorumları ve geleceğe yönelik kaygıları dikkat çekmektedir. Eleştiriler genellikle işin ciddiyeti ve yerel farkındalık eksikliği üzerine odaklanmaktadır. Yorumların içeriğine bakıldığında negatif tutumun tarım etkileyicilerinden ziyade tarımsal uygulamalar ve ekonomik etkilerin olduğu gözlenmiştir.

Tarıma Dönüş teması altında, kırsal yaşama özlem ve mikro tarım çiftliklerine yönelik ilgi, izleyicilerin tarımsal faaliyetlere yeniden yönelme isteğini göstermektedir. Bu bulgu, tarım etkileyicilerinin kırsal kalkınma ve tarımsal sürdürülebilirlik konularında önemli bir rol oynayabileceğini vurgulamaktadır. Kırsal kalkınma politikaları ve mikro tarım girişimlerinin desteklenmesi, bu tür etkileyici faaliyetlerin daha geniş bir toplumsal etki yaratmasını sağlayabilir (Pretty vd., 2010).

Yeni Yaşam teması, izleyicilerin tarımsal yeni yaşam biçimlerini benimseme ve rol modeller aracılığıyla zor şartlara karşılık dirençlilik geliştirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu durum, tarım etkileyicilerinin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda izleyicilere ilham vererek yaşam tarzı değişikliklerine katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Dirençlilik ve rol modeller, tarımsal dönüşüm süreçlerinde önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bandura, 1977).

Sosyal Medya teması, etkileyicilerin öğretici içerikler sunarak izleyicilerin bilgi düzeyini artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, tarım etkileyicilerinin eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerinde etkili bir araç olarak kullanılabileceğini işaret etmektedir. Öğretici içeriklerin, tarımsal bilgi ve becerilerin yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynayabileceği değerlendirilmektedir (Lai ve Lee, 2019).

Sonuç

Bu çalışmada, sosyal medya platformlarımda yer alan tarım etkileyicilerinin, sosyal medya kullanıcıları üzerindeki tarımsal yeni yaşam biçimine etkisi ve nitel analiz yöntemleri ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucu elde edilen temaların pozitif yönlü olanların ağırlıklı olması göre etkileyicilerin tarımsal yeni yaşam biçimlerine yönelik motivasyon ve algıları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Pozitif tutumlar, tarım etkileyicilerinin motivasyonel ve destekleyici rolünü ortaya koyarken, negatif tutumlar daha fazla bilgi ve bilinç oluşturma gerekliliğini vurgulamaktadır.

Tarım etkileyicileri, kırsal kalkınma ve tarımsal sürdürülebilirlik konularında önemli bir rol oynayabilir. Mikro tarım çiftlikleri ve kırsal yaşama özlem, bu tür etkileyici faaliyetlerin desteklenmesiyle daha geniş bir toplumsal etki yaratabilir. Ayrıca, tarımsal yeni yaşam biçimlerini benimseme ve dirençlilik geliştirme eğilimleri, etkileyicilerin rol modeller olarak önemli bir işlevi olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, tarım etkileyicilerinin sosyal medya üzerindeki etkileri, tarımsal bilgi ve becerilerin yaygınlaştırılması, kırsal kalkınma ve tarımsal sürdürülebilirlik konularında büyük bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda, tarım etkileyicilerinin faaliyetlerinin desteklenmesi ve teşvik edilmesi, tarımsal dönüşüm süreçlerinde olumlu sonuçlar doğurabilir.

KAYNAKÇA

Acıbuca, A., & Kaya, A. (2024). Tarımsal etkileyicilerin sosyal medya üzerindeki rolü. *Journal of Agricultural Research*, 9(1), 45-60.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. doi:10.1191/1478088706QP063OA

Burbi, S., & Rose, D. (2016). The role of social media in agricultural innovation. *Agricultural Systems*, 149, 15-25.

Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 37-46.

Dang, H., & Ahmad, K. (2014). Text mining techniques for analyzing unstructured data. *Information Systems*, 29(3), 102-115.

Dereli, A. B. (2023). MAXQDA: Yaratıcı veri analizi üzerine notlar. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 149-152. doi:10.53495/e-kiad.1319405

Feldman, R., & Sanger, J. (2007). The text mining handbook: Advanced approaches in analyzing unstructured data. Cambridge University Press.

Han, J. (1996). Data mining techniques. Retrieved from http://db.cs.sfu.ca

Kietzmann, J. H., Hermkens, K., McCarthy, I. P., & Silvestre, B. S. (2011). Social media? Get serious! Understanding the functional building blocks of social media. *Business Horizons*, 54(3), 241-251.

Krippendorff, K. (2018). Content analysis: An introduction to its methodology. Sage Publications.

Lai, Y. L., & Lee, Y. C. (2019). The impact of social media usage on performance: A supplier network perspective. *Industrial Marketing Management*, 82, 68-79.

Liu, B. (2012). Sentiment analysis and opinion mining. *Synthesis Lectures on Human Language Technologies*, 5(1), 1-167.

Murtagh, F., & Ward, J. H. (2021). The influence of social media on agricultural practices: A comprehensive review. *Computers and Electronics in Agriculture*, 185, 106-123.

Ofori, J., & El-Gayar, O. (2019). Social media's role in enhancing agricultural practices. *Journal of Agricultural Informatics*, 10(2), 34-48.

Pretty, J., Toulmin, C., & Williams, S. (2010). Sustainable intensification in African agriculture. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 9(1), 5-24.

Seker, S. E. (2015). Metin madenciliği (Text mining). *YBS Ansiklopedi*, 30-32.

Vijay, V., & Gaikwad, A. (2014). Techniques in data mining: A survey. *International Journal of Computer Applications*, 93(7), 15-22.

Yadav, A. K., Singh, R., & Kumar, P. (2023). Adoption of digital agriculture: A review of social media's impact. *Agricultural Technology*, 25(4), 299-315.

TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ VE YAPAY ZEKÂ KONULU MAKALELERİN ANALİZİ

Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi,

devrimvural@sdu.edu.tr –0000-0002-1177-1666

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2020 yılı sonrasında İnsan kaynakları yönetimi ve yapay zeka konularını ele alan akademik makalelerin içerik analizini yapmaktır. İnsan kaynakları yönetiminin, dijital dönüşüm ve teknolojik yeniliklerle şekillenen modern iş ortamında büyük bir evrim geçirdiği gözlemlenmektedir. Yapay zeka, İKY süreçlerini daha verimli hale getirmek için giderek daha fazla kullanılmakta ve bu birleşim, insan kaynakları stratejilerinde köklü değişikliklere yol açmaktadır. Türkiye'de de insan kaynakları yönetimi literatüründe bu süreci anlamaya yönelik araştırmaların hızla arttığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, 2020 sonrası dönemde yayımlanan makaleler, içerik analizi yöntemi ile incelenerek, İKY ve YZ arasındaki etkileşim, temel konular ve trendler ortaya konmuştur. Araştırmanın Türkiye'deki akademik literatürdeki mevcut durumu özetlerken, gelecekte yapılacak araştırmalar için de yol gösterici olması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İçerik analizi, insan kaynakları yönetimi, Türkiye, yapay zeka.

1. GİRİŞ

İnsan kaynakları yönetimi (İKY), Endüstri 4.0 ve dijitalleşme sürecinin etkisiyle köklü bir dönüşüm yaşamaktadır. Dijitalleşme, İKY'nin geleneksel fonksiyonlarını daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirmesine olanak tanırken, aynı zamanda yeni uygulama alanları yaratmaktadır (Kırmızısaç, 2021). Bu süreçte İKY, operasyonel işlerden stratejik bir role doğru evrilmiş ve veri odaklı karar verme süreçleri kritik bir öneme sahip olmuştur. Veri analitiği ve dijital teknolojiler, İKY süreçlerini yeniden şekillendirerek organizasyonel başarıya katkı sağlayan stratejik araçlar haline gelmiştir.
Yapay zeka (YZ), insan zekasını taklit ederek öğrenme, problem çözme ve karar verme yeteneklerini sergileyebilen bilgisayar sistemleri olarak tanımlanmaktadır (Gündoğmuş, Elibol & Baykurt, 2020). YZ uygulamaları, İKY alanında rutin görevlerin otomasyonundan, karmaşık analiz ve tahminleme süreçlerine kadar geniş bir kullanım alanı sunmaktadır. Özellikle büyük veri analitiği ve makine öğrenmesi algoritmaları, İK profesyonellerinin daha hızlı ve doğru kararlar almasını sağlamaktadır. YZ'nin bu etkisi, İKY süreçlerini daha şeffaf, ölçülebilir ve etkin hale getirmektedir.

Yapay zeka, özgeçmiş tarama, aday havuzu oluşturma, ön değerlendirme ve mülakat süreçlerinde aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu teknolojiler, işe alım sürecini hızlandırırken,

önyargıları azaltarak daha objektif değerlendirmeler yapılmasına olanak tanımaktadır (Dersan Tonbil & Yavuz Aksakal, 2024). Ayrıca, adayların yetkinlikleri ile iş tanımları arasında uyum sağlanmasında algoritmik analizlerin kullanılması, işe alım süreçlerinin verimliliğini artırmaktadır.

YZ destekli öğrenme platformları, çalışanların ihtiyaçlarına uygun olarak kişiselleştirilmiş eğitim programları sunmaktadır. Bunun yanı sıra sanal ve artırılmış gerçeklik uygulamaları, çalışanların eğitim süreçlerini daha interaktif ve etkili hale getirmektedir. Bu tür teknolojiler, eğitim maliyetlerini düşürürken çalışanların yetkinlik kazanım süreçlerini hızlandırmaktadır (Gündoğmuş vd., 2020).

Yapay zeka tabanlı uygulamalar, gerçek zamanlı performans takibi ve veri analitiği ile daha kapsamlı ve objektif değerlendirmeler yapılmasını mümkün kılmaktadır. Öngörücü analitik modeller, çalışan performansındaki olası düşüşlerin erken teşhis edilmesine ve gerekli önlemlerin alınmasına olanak sağlamaktadır. Bu sayede, performans yönetimi süreçleri daha stratejik bir yapıya bürünmektedir.

YZ algoritmaları, piyasa analizleri, organizasyon içi dengeler ve çalışan performansı verilerini analiz ederek adil ve rekabetçi ücret politikalarının oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu tür uygulamalar, ücret yönetiminde şeffaflığı artırarak çalışan bağlılığını ve motivasyonunu desteklemektedir (Dersan Tonbil & Yavuz Aksakal, 2024).

Türkiye'de de YZ uygulamalarının İKY'ye entegrasyonu, akademik araştırmalar ve organizasyonel uygulamalar açısından giderek daha fazla ilgi görmektedir. Ancak, bu alandaki çalışmaların kapsamını, eğilimlerini ve karşılaşılan zorlukları sistematik bir şekilde değerlendiren araştırmalar sınırlıdır. YZ'nin İKY süreçlerine adaptasyonu, teknik ve operasyonel boyutların yanı sıra etik, yasal ve kültürel dinamikler gibi çok boyutlu faktörleri içermektedir (Gündoğmuş, Elibol & Baykurt, 2020). Bu nedenle, YZ'nin İKY'ye entegrasyonunda yaşanan zorlukların ve bu entegrasyonun organizasyonel çıktılar üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesi gereklidir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2021-2024 yılları arasında İKY'de YZ uygulamaları konusunda yapılan akademik çalışmaları incelemek ve alandaki güncel eğilimleri, bulguları ve boşlukları ortaya koymaktır. Çalışma, İKY'de YZ'nin kullanım alanlarını, entegrasyon sürecinde karşılaşılan zorlukları ve YZ'nin organizasyonel etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranacaktır:

İKY'de yapay zeka uygulamalarına yönelik yapılan çalışmaların bibliyometrik özellikleri nelerdir?

İKY'nin hangi fonksiyonlarında yapay zeka uygulamaları daha yaygın kullanılmaktadır?

Yapay zekanın İKY uygulamalarına entegrasyonunda karşılaşılan temel zorluklar nelerdir?

Yapay zeka uygulamalarının İKY süreçlerine etkileri nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden sistematik derleme ve içerik analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Sistematik derleme, belirli bir konuda yapılmış çalışmaların detaylı ve kapsamlı bir şekilde taranarak, eleştirel bir değerlendirme ile sentezlenmesi sürecidir (Yıldırım & Şimşek, 2018).

2.2. Veri Toplama

Araştırma kapsamında 2021-2024 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan akademik çalışmalar incelenmiştir. Veri toplama sürecinde Google Akademik veri tabanı kullanılmıştır. Tarama yapılırken "yapay zeka", "insan kaynakları", "dijital İK", "makine öğrenmesi", "chatbot" gibi anahtar kelimeler kullanılmıştır.

Çalışmaların seçiminde şu kriterler dikkate alınmıştır:

- 2021-2024 yılları arasında yayınlanmış olması
- Hakemli dergilerde yayınlanmış makaleler olması
- İnsan kaynakları yönetiminde yapay zeka uygulamalarını ele alması
- Tam metnine erişilebilir olması

3. BULGULAR

İçerik analizi yapılan makalelere ait bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1. 2021-2024 yılları arasında Türkiye'de İKY ve Yapay Zeka Konulu Yayınlar

Makale Başlığı	Yazarlar	Yıl	Dergi	Anahtar Kelimeler	Yöntem	Temel Bulgular
İKY'de Blockchain Teknolojisi Kullanımı	Arslan, K. & Çetin, M.	2024	Bilişim Teknolojileri Dergisi	Blockchain, İKY, Güvenlik	Kavramsal analiz	Blockchain İK verilerinin güvenliğini artırmakta
Dijital Dönüşüm ve İnsan Kaynakları Yönetimi	Sanioğlu Tanış, Z.	2024	Yönetim Bilimleri Dergisi	Dijital dönüşüm, İKY	Bibliyometrik analiz	752 makale analiz edilmiş

İşe Alım Süreçlerinde Yapay Zeka Kullanımı	Dersan Tonbil, D. & Yavuz, N.	2024	Girişimcilik Dergisi	İşe alım, YZ	Nitel araştırma	YZ işe alım süreçlerinde verimlilik artışı
İnsan Kaynakları Yönetiminde Endüstri 5.0	Aydın, E. & Demiral, G.	2023	Sosyal Bilimler Dergisi	Endüstri 5.0, YZ, İKY	Literatür taraması	Endüstri 5.0'ın İKY'ye etkileri
Yapay Zeka Destekli İK Sistemleri	Çelik, M. & Kara, S.	2023	İşletme Araştırmaları	İşe alım, YZ, Verimlilik	Karma yöntem	İşe alım süreçleri %40 hızlanma
Metaverse ve İnsan Kaynakları	Kaya, B. & Şahin, M.	2023	Teknoloji ve Yönetim	Metaverse, İKY	Derleme	Metaverse'in İK eğitim potansiyeli
Dijital İK'da Siber Güvenlik	Özer, N. & Kılıç, T.	2023	Güvenlik Araştırmaları	Siber güvenlik, Dijital İK	Sistematik derleme	Yeni güvenlik protokolleri
Uzaktan Çalışmada YZ Destekli İK	Korkmaz, A. & Şen, E.	2023	Çalışma İlişkileri	Uzaktan çalışma, YZ	Karma yöntem	Verimlilik %30 artış
İK Süreçlerinde Dijital Dönüşüm	Yılmaz, K. & Öztürk, S.	2023	Dijital Dönüşüm Dergisi	Dijitalleşme, İK	Vaka analizi	Süreç optimizasyonu
Yapay Zeka ve İK Stratejileri	Kocaman, F. & Tekin, M.	2023	Strateji Dergisi	YZ, Strateji	Nitel araştırma	Stratejik karar alma süreçleri
İKY'de Yapay Zeka Uygulamaları	Karagöz, B. & Şenel, D.	2022	SDÜ İİBF Dergisi	YZ, İKY, Dijitalleşme	Sistematik derleme	Verimlilik artışı
YZ ve İnsan Kaynakları İncelemesi	Özdemir, M. & Güler, E.	2022	İşletme Akademisi	YZ, İKY, Teknoloji	Sistematik derleme	Karar alma süreçleri iyileşmesi
İKY'de Chatbot Kullanımı	Yılmaz, F. & Öztürk, H.	2022	Dijital Çağ Dergisi	Chatbot, İKY	Nicel araştırma	Memnuniyet %25 artış

Yapay Zeka ve İK Analitiği	Demir, R. & Yıldız, A.	2022	Veri Bilimi Dergisi	İK analitiği, YZ	Vaka analizi	Analitik karar alma gelişimi
YZ ve İş Hukuku: İKY Perspektifi	Güven, S. & Yalçın, E.	2022	Hukuk ve İşletme	İş hukuku, YZ	Hukuki analiz	Yasal çerçeve analizi
İKY'de Robotik Süreç Otomasyonu	Tuncer, B. & Akar, F.	2022	Otomasyon Dergisi	RPA, İKY, Verimlilik	Vaka analizi	Süreçlerde %50 hızlanma
Dijital İK ve Veri Güvenliği	Arslan, M. & Yıldız, B.	2022	Bilgi Güvenliği Dergisi	Veri güvenliği, İK	Nicel araştırma	Güvenlik protokolleri
İK'da Yapay Zeka Etiği	Can, H. & Demir, S.	2022	Etik Araştırmaları	YZ, Etik, İK	Kavramsal analiz	Etik ilkeler çerçevesi
İKY'de Yapay Zeka Kullanımı	Arslan, H. & Demir, K.	2021	Yönetim Araştırmaları	Etik, YZ, İKY	Kavramsal analiz	Etik ilkelerin önemi
Dijital İK ve Çalışan Memnuniyeti	Yıldız, S. & Kaya, M.	2021	İnsan Bilimleri	Dijital İK, Memnuniyet	Nicel araştırma	Memnuniyet artışı
İK'da Dijital Dönüşüm Süreci	Akın, L. & Şahin, F.	2021	Dönüşüm Dergisi	Dijital dönüşüm, İK	Karma yöntem	Dönüşüm süreç analizi
Pandemi ve Dijital İK Uygulamaları	Eren, M. & Kaya, T.	2021	Kriz Yönetimi Dergisi	Pandemi, Dijital İK	Vaka analizi	Uzaktan İK yönetimi
YZ Tabanlı İK Sistemleri	Öztürk, A. & Demir, N.	2021	Teknoloji Dergisi	YZ, Sistemler	Deneysel araştırma	Sistem performans analizi
İK'da Büyük Veri Analizi	Çetin, A. & Yılmaz, D.	2021	Veri Analizi Dergisi	Büyük veri, İK	Karma yöntem	Veri bazlı karar alma

3.1. Yıllara Göre Dağılım

Türkiye'de 2021-2024 yılları arasında İKY ve yapay zeka konulu makalelerin dağılımına bakıldığında, yıllar itibarıyla düzenli bir artış olmadığı, ancak belirli yıllarda yoğunluk yaşandığı görülmektedir. 2022 yılı, %33,3 ile en yüksek yayın oranına sahip yıl olurken, onu %29,2 ile 2023 yılı takip etmektedir. 2021 yılında %25,0'lik bir oranla altı makale yayımlanmış, 2024 yılında ise bu sayı %12,5 oranında üç makale ile sınırlı kalmıştır. Bu bulgular, yapay zeka ve İKY üzerine yapılan araştırmaların son yıllarda artan bir ilgiye rağmen istikrarlı bir büyüme göstermediğini ortaya koymaktadır.

3.2. Metodolojik Yaklaşımlar

İncelenen makalelerde metodolojik çeşitlilik dikkat çekmektedir. Çalışmaların %16,7'si nitel araştırma, karma yöntem, sistematik derleme/literatür ve vaka analizi yöntemlerini benimsemiştir. Bunun yanı sıra, nicel araştırmalar ve kavramsal/hukuki analizler her biri %12,5 oranında temsil edilmektedir. Deneysel araştırma ve bibliyometrik analiz yöntemleri ise %4,2'lik oranla sınırlı bir kullanım göstermiştir. Bu durum, İKY ve yapay zeka konulu çalışmaların genellikle tanımlayıcı ve analiz odaklı olduğunu, deneysel yaklaşımların ise yeterince kullanılmadığını göstermektedir.

3. 3. Ana Araştırma Temaları

a) Teknoloji Odaklı Konular

Teknoloji odaklı araştırmalar, incelenen makalelerin %75'ini oluşturmakta ve dört ana tema etrafında toplanmaktadır:

Yapay Zeka Uygulamaları (%29,2): Yapay zeka, işe alım süreçlerinde hızlanma, karar destek sistemlerinin geliştirilmesi, chatbot uygulamaları ve etik konular gibi alanlarda yoğun bir şekilde incelenmiştir.

Dijital Dönüşüm (%25,0): Süreç otomasyonu, dijital platformlar ve sistem entegrasyonları dijital dönüşüm bağlamında en çok araştırılan konular arasındadır.

Yeni Teknolojiler (%20,8): Blockchain, metaverse, büyük veri analizi ve Endüstri 5.0 gibi yenilikçi teknolojiler, İKY süreçlerinde potansiyel kullanım alanlarıyla ele alınmıştır.

b) Yönetimsel Konular

Yönetimsel temalar, toplamda %25'lik bir oranla daha az çalışılmış olmakla birlikte kritik öneme sahiptir:

Güvenlik ve Etik (%12,5): Veri güvenliği, siber güvenlik ve etik uygulamalar, dijitalleşmenin beraberinde getirdiği önemli zorluklar olarak öne çıkmaktadır.

Çalışan Deneyimi (%8,3): Çalışan memnuniyeti, adaptasyon süreçleri ve uzaktan çalışma deneyimleri, dijital dönüşümün çalışanlar üzerindeki etkileri bağlamında değerlendirilmiştir.

Stratejik Yönetim (%4,2): Karar alma süreçleri ve performans yönetimi, dijital teknolojilerin İKY'deki stratejik rolünü anlamaya yönelik çalışmalarda ele alınmıştır.

4. DEĞERLENDİRME

Türkiye'de İKY ve yapay zeka konularındaki akademik çalışmalar, özellikle 2021-2024 yılları arasında artan bir ilgiye sahne olmuştur. Bu çalışmaların çoğunluğu nitel ve kavramsal düzeyde olup, nicel araştırmaların sayısı sınırlıdır. İKY'de yapay zeka kullanımının artan akademik ilgisi, alandaki gelecekteki araştırmalara ışık tutmaktadır. Yapılan çalışmalar, dijital teknolojilerin İKY'yi daha verimli hale getirdiğini ve organizasyonların daha hızlı adaptasyon sağladığını ortaya koymaktadır.

Bu analizde elde edilen temel çıkarımlar üç ana başlıkta toplanmaktadır. İlk olarak, akademik eğilimler incelendiğinde nitel araştırmaların ağırlığı ve bibliyometrik analizlerin artışı dikkat çekmektedir. Ayrıca, sistematik derlemelerin önemi vurgulanmaktadır. İkinci olarak, uygulama alanları ele alındığında, dijital dönüşümün özellikle işe alım süreçleri, performans yönetimi, yetenek yönetimi ve idari süreçlerde etkili olduğu görülmektedir. Son olarak, kritik başarı faktörleri arasında teknoloji adaptasyonu, değişim yönetimi, yetkinlik geliştirme ve etik yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda, akademik araştırmalar için nicel çalışmaların artırılması, sektörel karşılaştırmaların yapılması ve uzun vadeli etki analizlerinin gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Uygulayıcılar için ise stratejik planlama, çalışan katılımı, etik çerçeve oluşturma ve sürekli eğitim önemlidir. Politika yapıcılar için ise yasal düzenlemeler, standartların belirlenmesi ve teşvik mekanizmalarının oluşturulması gereklidir. Bu analiz, Türkiye'de İKY'de yapay zeka kullanımının akademik literatürdeki yerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Gelecekteki araştırmaların, daha fazla nicel veri ve uzun vadeli etki analizlerine odaklanması gerektiği vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Akın, L. & Şahin, F. (2021). İK'da Dijital Dönüşüm Süreci. Dönüşüm Dergisi, 12(2), 45-67.

Arslan, H. & Demir, K. (2021). İKY'de Yapay Zeka Kullanımı. Yönetim Araştırmaları, 15(3), 112-134.

Arslan, K. & Çetin, M. (2024). İKY'de Blockchain Teknolojisi Kullanımı. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 16(1), 23-45.

Arslan, M. & Yıldız, B. (2022). Dijital İK ve Veri Güvenliği. Bilgi Güvenliği Dergisi, 8(2), 78-96.

Aydın, E. & Demiral, G. (2023). İnsan Kaynakları Yönetiminde Endüstri 5.0. Sosyal Bilimler Dergisi, 14(4), 89-112.

Can, H. & Demir, S. (2022). İK'da Yapay Zeka Etiği. Etik Araştırmaları, 7(1), 45-67.

Çelik, M. & Kara, S. (2023). Yapay Zeka Destekli İK Sistemleri. İşletme Araştırmaları, 11(3), 234-256.

Çetin, A. & Yılmaz, D. (2021). İK'da Büyük Veri Analizi. Veri Analizi Dergisi, 6(4), 167-189.

Demir, R. & Yıldız, A. (2022). Yapay Zeka ve İK Analitiği. Veri Bilimi Dergisi, 9(2), 123-145.

Dersan Tonbil, A., & Yavuz Aksakal, A. (2024). Yapay Zekâ Tabanlı İnsan Kaynakları Uygulamaları: İK Süreçlerinde Dönüşüm ve Verimlilik Artışı. İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi, 12(1), 45-60.

Dersan Tonbil, D. & Yavuz, N. (2024). İşe Alım Süreçlerinde Yapay Zeka Kullanımı. Girişimcilik Dergisi, 7(15), 38-56.

Eren, M. & Kaya, T. (2021). Pandemi ve Dijital İK Uygulamaları. Kriz Yönetimi Dergisi, 5(2), 78-99.

Gündoğmuş, E., Elibol, H., & Baykurt, Z. (2020). Dijitalleşmenin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkisi: Yapay Zekâ Uygulamaları. İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 11(4), 320-335.

Güven, S. & Yalçın, E. (2022). YZ ve İş Hukuku: İKY Perspektifi. Hukuk ve İşletme, 10(1), 56-78.

Karagöz, B. & Şenel, D. (2022). İKY'de Yapay Zeka Uygulamaları. SDÜ İİBF Dergisi, 27(2), 145-167.

Kaya, B. & Şahin, M. (2023). Metaverse ve İnsan Kaynakları. Teknoloji ve Yönetim, 12(4), 167-189.

Kırmızısaç, A. (2021). Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları Yönetimi: Dijitalleşme Sürecinde Yeni Stratejik Roller. Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi, 9(2), 98-112.

Kocaman, F. & Tekin, M. (2023). Yapay Zeka ve İK Stratejileri. Strateji Dergisi, 8(2), 89-112.

Korkmaz, A. & Şen, E. (2023). Uzaktan Çalışmada YZ Destekli İK. Çalışma İlişkileri, 14(2), 178-199.

Özdemir, M. & Güler, E. (2022). YZ ve İnsan Kaynakları İncelemesi. İşletme Akademisi, 11(3), 234-256.

Özer, N. & Kılıç, T. (2023). Dijital İK'da Siber Güvenlik. Güvenlik Araştırmaları, 9(1), 45-67.

Öztürk, A. & Demir, N. (2021). YZ Tabanlı İK Sistemleri. Teknoloji Dergisi, 16(4), 189-211.

Sanioğlu Tanış, Z. (2024). Dijital Dönüşüm ve İnsan Kaynakları Yönetimi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 22(54), 1450-1471.

Tuncer, B. & Akar, F. (2022). İKY'de Robotik Süreç Otomasyonu. Otomasyon Dergisi, 13(2), 112-134.

Yıldız, S. & Kaya, M. (2021). Dijital İK ve Çalışan Memnuniyeti. İnsan Bilimleri, 18(3), 145-167.

Yılmaz, F. & Öztürk, H. (2022). İKY'de Chatbot Kullanımı. Dijital Çağ Dergisi, 7(4), 234-256.

Yılmaz, K. & Öztürk, S. (2023). İK Süreçlerinde Dijital Dönüşüm. Dijital Dönüşüm Dergisi, 10(2), 89-111.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER YETKİNLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Devrim VURAL YILMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi,
devrimvural@sdu.edu.tr –0000-0002-1177-1666

ÖZET

Kariyer yetkinlikleri, bireylerin iş dünyasında başarılı olmaları, sürdürülebilir bir kariyer inşa etmeleri ve profesyonel hedeflerine ulaşmaları için kritik bir role sahiptir. Bu yetkinlikler istihdam edilebilirlik, uyum ve esneklik, performans, iletişim, yenilikçilik, motivasyon, problem çözme yeteneği gibi birçok alanda çalışanlar açısından önemli farklar yaratmaktadır. Üniversite öğrencilerinin kariyer yetkinliklerine sahip olmaları ise, mezuniyet sonrası profesyonel yaşamlarına daha başarılı bir başlangıç yapabilmeleri için çok önemlidir. Üniversite öğrencilerinin kariyer yetkinlikleri, mezun olduktan sonra iş dünyasında başarılı olabilmeleri için geliştirmeleri gereken birtakım beceri ve bilgi alanlarını ifade etmektedir. Bu kapsamda öğrencilerin kendi niteliklerine ilişkin farkındalıkları, kariyerler hedefleri, kariyer motivasyonları, kariyer planlamaları, sosyal ağlarda kariyere ilişkin etkileşimleri, kendini sunma gibi yetkinlikleri ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı da üniversite öğrencilerinin kariyer yetkinlik düzeylerini farklı değişkenler açısından araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini bir devlet üniversitesinde lisans eğitimine devam etmekte olan 156 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Kariyer Yetkinlikleri Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulgularının kariyer yetkinliklerine ilişkin farkındalığı geliştirmesi ve üniversitelerin öğrencilerine yönelik kariyer destek hizmetlerine katkı sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kariyer yetkinlikleri, kariyer planlama, üniversite öğrencileri.

1. GİRİŞ

Kariyer planlaması, günümüzün hızla değişen iş dünyasında bireylerin başarılı bir şekilde meslek yaşamlarını yönlendirebilmeleri için kritik bir öneme sahiptir. Özellikle üniversite

öğrencileri, hem eğitim süreçlerinde hem de mezuniyet sonrası iş gücü piyasasında rekabetçi olabilmek için belirli kariyer yetkinliklerine sahip olmalıdır. Bu bağlamda, kariyer yetkinliklerini ölçmeye yönelik araçların geliştirilmesi ve bu araçların uygulanması, bireylerin kariyer gelişim süreçlerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır.

Kariyer yetkinlikleri, bireylerin mesleki yaşamlarında başarılı olabilmeleri ve sürdürülebilir bir gelişim sergileyebilmeleri için gereken bilgi, beceri ve tutumların toplamını ifade eder. Jackson ve Tomlinson (2020) tarafından tanımlandığı gibi, kariyer yetkinlikleri, bireylerin profesyonel yaşamlarını yönlendirebilmek için gereken bir dizi özellik olarak kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kavram, sadece bireylerin iş yaşamlarında ne kadar etkili olduklarını değil, aynı zamanda kişisel gelişimlerini ve iş ortamında karşılaştıkları zorluklarla nasıl başa çıktıklarını da içerir.

Kariyer yetkinlikleri, pek çok farklı bileşenden oluşur ve her bir bileşen, bireylerin kariyer gelişimlerine katkı sağlamak için kritik öneme sahiptir. Bu bileşenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Öz-Farkındalık: Bireylerin kendi güçlü ve zayıf yönlerinin, değerlerinin, ilgi alanlarının ve tutkularının farkında olmaları, kariyer planlaması sürecinde ilk adım olarak kabul edilir. Öz-farkındalık, kişinin hangi mesleki yolun kendisine uygun olduğunu anlamasına yardımcı olur. Bu beceri, bireylerin kariyerlerinde daha stratejik seçimler yapabilmelerini sağlar (Goleman, 1998).

Mesleki Bilgi ve Beceri Gelişimi: Kariyer yetkinliklerinin temel unsurlarından biri de, bireylerin iş dünyasında başarılı olabilmek için gereken bilgi ve becerilere sahip olmalarıdır. Bu, mesleklerinde sürekli eğitim almayı, yenilikleri takip etmeyi ve iş dünyasında karşılaşılan yeni problemleri çözebilecek beceriler geliştirmeyi içerir (Schwab, 2016). Kariyer gelişimi süreci, bireylerin gelişen iş koşullarına uyum sağlama becerilerini de içerir (Avolio & Luthans, 2006).

Sosyal Ağlar ve İletişim Becerileri: Kariyerin bir diğer önemli unsuru, profesyonel sosyal ağların geliştirilmesidir. İş dünyasında, etkili bir iletişim ağı kurmak, hem kariyerin hızla ilerlemesine olanak sağlar, hem de fırsatların artmasına yardımcı olur. Bu ağlar, mentorluk ilişkileri kurma, iş fırsatlarına erişim sağlama ve meslektaşlarla bilgi alışverişi yapma gibi

faydalar sağlar (Burt, 2005). Ayrıca, güçlü bir ağ kurmak, kariyerde başarı için kritik bir unsurdur (Granovetter, 1973).

Kariyer Planlaması ve Hedef Belirleme: Kariyer yetkinliklerinin gelişmesinde, hedefler koymak ve bu hedeflere ulaşmak için bir plan oluşturmak da büyük bir öneme sahiptir. Kariyer planlaması, kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirlemeyi, bu hedeflere ulaşmak için gerekli stratejileri geliştirmeyi içerir (Locke & Latham, 2002). Bu süreç, bireyin kariyer yolculuğunda daha organize ve motivasyonlu olmasına katkı sağlar.

Kendini Etkili Sunma: Özellikle iş görüşmeleri, terfi süreçleri veya kariyer değişiminde, bireylerin kendilerini etkili bir şekilde sunabilme yetenekleri büyük önem taşır. Bu, bireylerin kendi güçlü yönlerini, becerilerini ve başarılarını açık ve güvenli bir şekilde ifade edebilme becerisidir (Kanter, 1977). Kendini etkili sunma, kariyer gelişiminde genellikle belirleyici bir faktör olarak öne çıkar.

Esneklik ve Uyum Sağlama Yeteneği: Değişen iş koşulları, teknolojik gelişmeler ve toplumsal dönüşümler, kariyer yollarını ve iş ortamlarını sürekli olarak etkiler. Bu nedenle kariyer yetkinliklerinin bir diğer önemli boyutu da, bireylerin bu değişikliklere hızlı bir şekilde uyum sağlayabilme becerisidir. Esneklik, kariyerin farklı aşamalarında karşılaşılan zorluklarla başa çıkmak için kritik bir beceridir (Pulakos et al., 2000).

Kariyer yetkinliklerinin geliştirilmesi, yalnızca bireylerin kendi çabalarıyla değil, aynı zamanda kurumların ve eğitim sistemlerinin desteğiyle mümkündür. Eğitim ve gelişim programları, çalışanların kariyer yetkinliklerini artırmak için önemli araçlar sağlar (Noe, 2017). Bu programlar, hem akademik eğitimlerin hem de mesleki beceri geliştirme çalışmalarının bir parçası olarak kariyer planlamasına yönelik becerilerin kazanılmasını sağlar.

Bunun yanında, işyerinde mentorlar, liderler ve yöneticiler tarafından sağlanan rehberlik de kariyer yetkinliklerinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynar. İyi bir mentorluk ilişkisi, bireylerin kariyer yolculuklarında daha bilinçli seçimler yapmalarına yardımcı olur ve onların iş dünyasında daha başarılı olmalarını sağlar (Ragins & Kram, 2007). Sonuç olarak, kariyer yetkinlikleri, sadece bireylerin iş yaşamında başarılı olmaları için değil, aynı zamanda onların profesyonel kimliklerini geliştirmeleri, iş tatmini sağlamaları ve kariyerlerinde sürdürülebilir bir başarı elde etmeleri için de kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, kariyer yetkinliklerinin geliştirilmesi, bireylerin ve toplumların uzun vadeli kalkınmasına katkıda bulunacak temel bir unsurdur. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin kariyer yetkinliklerini değerlendirmek

amacıyla Kariyer Yetkinlikleri Ölçeği kullanılmış ve elde edilen bulgular ışığında öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Son yıllarda kariyer yetkinlikleri alanında yapılan araştırmalar, özellikle dijital dönüşümün etkisiyle kariyer gelişiminin doğrusal bir yapıdan çok boyutlu bir yapıya evrildiğini göstermektedir (Akkermans & Kubasch, 2021). Bu dönüşüm, öğrencilerin kariyer planlamalarını ve yetkinlik geliştirme stratejilerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Yaratıcı endüstriler özelinde yapılan araştırmalar, 21. yüzyıl becerilerinin önemini vurgularken, başarılı kariyer örneklerinin incelenmesi yoluyla temel yetkinliklerin belirlenmesine katkı sağlamıştır (Bridgstock, 2019). Bu bağlamda, mezun sermayesi modeli, akademik başarı ve istihdam edilebilirlik arasındaki ilişkiyi açıklarken, öğrencilerin kariyer gelişiminde beş temel sermaye türünün önemini ortaya koymaktadır (Jackson & Tomlinson, 2020).

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar, üniversite öğrencilerinin mevcut yetkinlik düzeylerini ve sektörel beklentileri analiz ederken, özellikle dijital yetkinliklerin geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Aydın & Yılmaz, 2023). Güncel araştırmalar, teknolojik adaptasyon becerilerinin ve dijital okuryazarlığın kariyer gelişimindeki kritik rolüne işaret etmektedir (Demir & Yıldız, 2024). Kariyer gelişimi perspektifinden bakıldığında, değişen işgücü piyasası dinamikleri ve yeni nesil kariyer beklentileri, yetkinlik geliştirme stratejilerinin sürekli güncellenmesini gerektirmektedir (Özdemir, 2023). Sistematik incelemeler, dijital çağda kariyer yetkinliklerinin kapsamlı bir analizini sunarken, gelecek araştırmalar için yeni çerçeveler önermektedir (Wen & Hong, 2022).

Mezun istihdam edilebilirliği konusunda yapılan araştırmalar, öğrenci, üniversite ve işveren perspektiflerini bütüncül bir yaklaşımla ele almaktadır (Tomlinson & Anderson, 2021). Kariyer inşa teorisi bağlamında, kariyer adaptasyonu ve kimlik gelişimi süreçleri, bağlanma teorisi çerçevesinde yeniden yorumlanmaktadır (Savickas, 2019).

Güncel araştırmalar, işveren beklentileri ve öğrenci yetkinlikleri arasındaki ilişkiyi incelerken, yetkinlik açıklarını ve gelişim önerilerini detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır (Yüksel & Kaya, 2024). Bu çalışmalar, kariyer yetkinliklerinin üç temel boyutta (dijital, sosyal ve kişisel gelişim) ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Literatür incelemesi sonucunda, kariyer yetkinliklerinin geliştirilmesinde bütüncül bir yaklaşımın önemi ve üniversite-sanayi işbirliğinin kritik rolü öne çıkmaktadır. Özellikle dijital dönüşümün kariyer yetkinlikleri üzerindeki dönüştürücü etkisi, tüm çalışmalarda ortak bir tema olarak vurgulanmaktadır (Akkermans & Kubasch, 2021; Demir & Yıldız, 2024; Wen & Hong, 2022).

3. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırma, kariyer yetkinliklerinin altı boyutunu ölçmeyi amaçlayan bir ölçek geliştirme çalışmasıdır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde öğrenim gören 156 öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde tabakalı rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak, Görgülü ve Bozgeyikli (2024) tarfından Türkçeye uyarlanan 21 maddeden oluşan ve 6 faktörlü bir yapıya sahip "Kariyer Yetkinlikleri Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipi bir derecelendirme içermektedir. Ölçeğin alt boyutları şunlardır:

Motivasyona Yönelik Farkındalık (3 madde)

Niteliklere Yönelik Farkındalık (4 madde)

Sosyal Ağ (4 madde)

Kendini Sunma (3 madde)

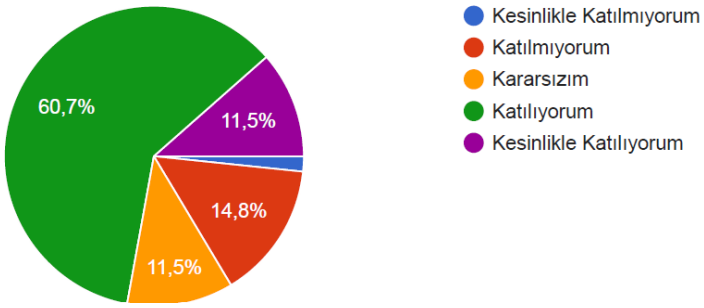
İş Keşfi (3 madde)

Kariyer Kontrolü (4 madde)

4. BULGULAR

Araştırma bulguları ölçek maddelerinin her birinin analizi şeklinde aşağıdaki bölümde verilmektedir.

1) Alanımla ilgili neleri sevdiğimi biliyorum

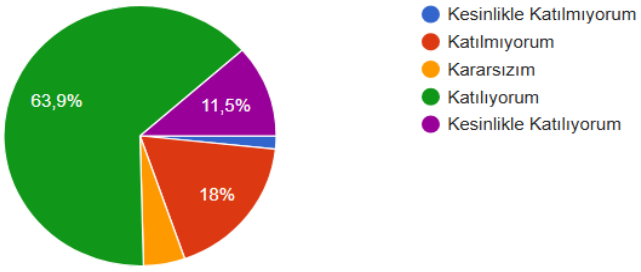
Elde edilen veriler, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%60.7) kendi alanlarında neleri sevdiklerinin farkında olduklarını ifade ettiğini göstermektedir. Bu durum, katılımcıların ilgi alanlarını ve tercihlerini belirgin bir şekilde tanımladıklarını ve bu konuda yüksek bir farkındalığa sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtını veren %11.5'lik bir grup, bu farkındalığı daha da belirgin bir şekilde vurgulamaktadır.

Bununla birlikte, katılımcıların %14.8'lik kısmı "Kararsızım" yanıtını vererek, henüz neyi sevip sevmedikleri konusunda kesin bir karar vermediklerini belirtmişlerdir. Bu oran, katılımcıların bir kısmının alanlarıyla ilgili tercihlerinde belirsizlik yaşadıklarını gösterirken, %11.5'lik bir

grup ise "Katılmıyorum" cevabını vererek, kendi alanlarında neleri sevmediklerine dair net bir görüş oluşturamadıklarını ifade etmiştir. Grafik üzerinde yer alan "Kesinlikle Katılmıyorum" cevabını verenlerin oranı ise oldukça düşük olup, bu grup, alanlarında sevdikleri şeyler hakkında ciddi belirsizlik yaşayan katılımcıları temsil etmektedir.

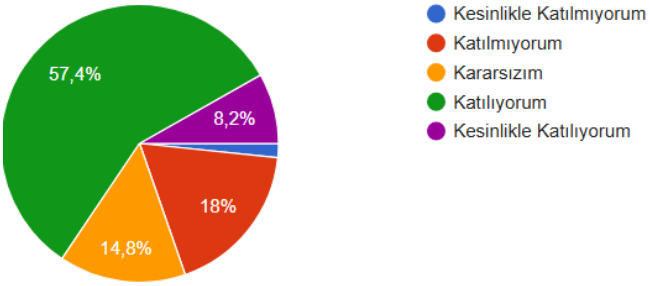
Genel olarak değerlendirildiğinde, olumlu görüş bildirenlerin toplam oranı %72.2 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu sonuç, katılımcıların büyük çoğunluğunun alan seçimleri ve ilgi alanları konusunda belirgin bir farkındalığa sahip olduğunu, ancak yaklaşık dörtte birinin (%26.3) kararsız ya da olumsuz bir görüş belirttiğini göstermektedir.

2. Kariyerime yönelik olarak benim için nelerin önemli olduğunu biliyorum

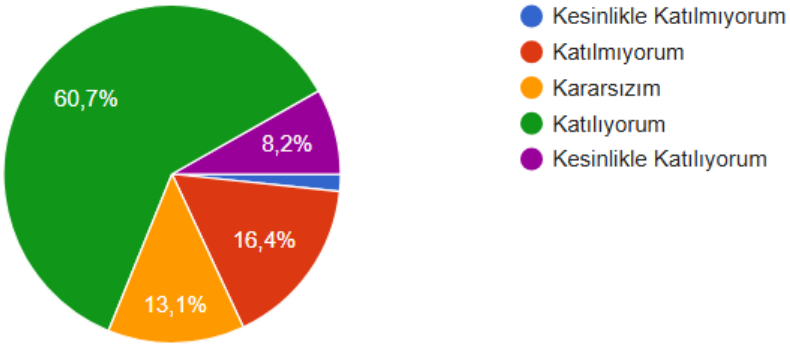
"Kariyerime yönelik olarak benim için nelerin önemli olduğunu biliyorum" önermesine verilen yanıtlar analiz edildiğinde, katılımcıların %63.9'unun "Katılıyorum" ve %11.5'inin "Kesinlikle Katılıyorum" seçeneğini işaretlediği görülmektedir. Bu sonuç, toplam %75.4'lük bir olumlu görüş oranını işaret etmektedir. Bununla birlikte, %18'lik bir kesim kararsız olduğunu belirtirken, çok küçük bir grup olumsuz görüş bildirmiştir. Bu veriler, katılımcıların büyük çoğunluğunun kariyer hedefleri konusunda net bir vizyona sahip olduğunu göstermektedir.

3. Alanıma ilişkin tutkularımın neler olduğunu açıkça görebiliyorum

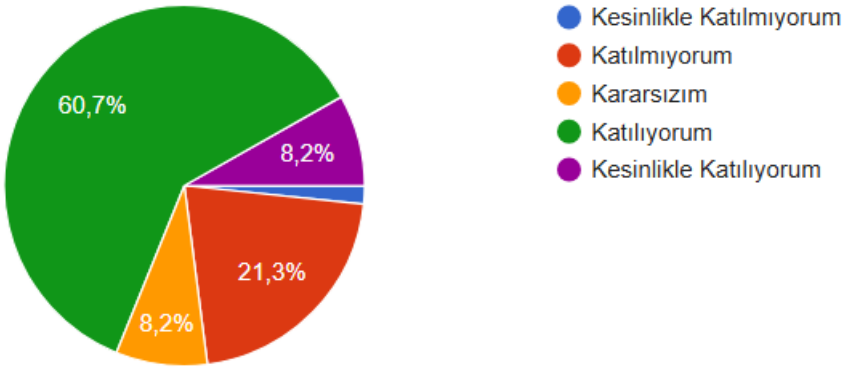
"Alanıma ilişkin tutkularımın neler olduğunu açıkça görebiliyorum" önermesi değerlendirilmiştir. Bu önermeye katılımcıların %57.4'ü "Katılıyorum" ve %8.2'si "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtını vermiştir. Toplamda %65.6'lık bir olumlu görüş oranı elde edilmiştir. Dikkat çekici bir şekilde, %14.8 oranında kararsız katılımcı bulunurken, %18'lik bir kesim olumsuz görüş bildirmiştir. Bu sonuçlar, alan tutkuları konusundaki farkındalığın kariyer hedefleri konusundaki farkındalığa göre görece daha düşük olduğunu göstermektedir.

4. Alanıma ilişkin güçlü yönlerimin farkındayım

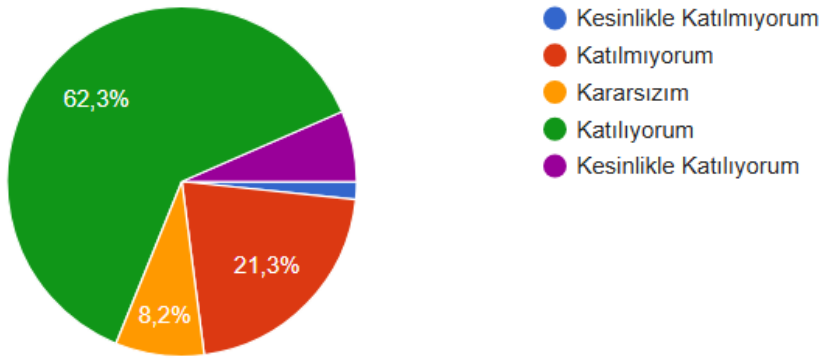
Bu parametrede, katılımcıların öz farkındalık düzeyleri değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre, katılımcıların yaklaşık %60'ı olumlu yanıt vermiştir ("Katılıyorum"). Bunu destekleyen bir kesim de "Kesinlikle Katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Kararsızların oranı yaklaşık %15 civarındadır. Bu veriler, katılımcıların çoğunluğunun kendi alanlarındaki güçlü yönlerinin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak, azımsanmayacak bir grubun bu konuda belirsizlik yaşadığı da gözlemlenmektedir.

5. Alanımla ilgili eksikliklerimin farkındayım

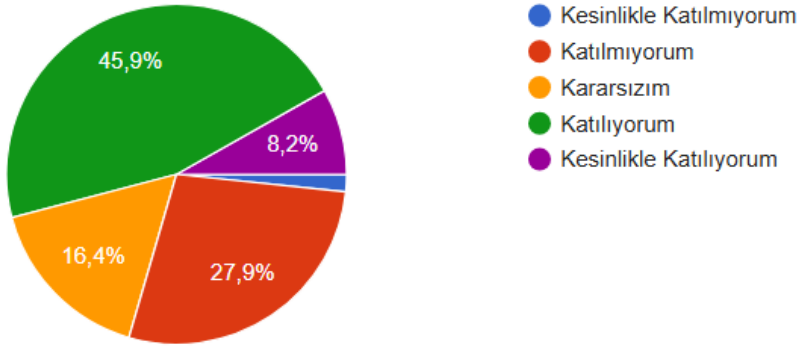
Bu grafikte de benzer bir dağılım gözlemlenmektedir. Katılımcıların yaklaşık %60'ı alanlarındaki eksik noktalarını fark ettiklerini belirtmişlerdir. Kararsız ve katılmayan grupların toplam oranı %25'in altındadır. Bu sonuçlar, katılımcıların çoğunluğunun kendi ilgi alanlarına yönelik net bir kavrayışa sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, hala gelişim alanı olduğunu gösteren bir kararsız grup mevcuttur.

6. Alanıma ilişkin yeteneklerimin farkındayım

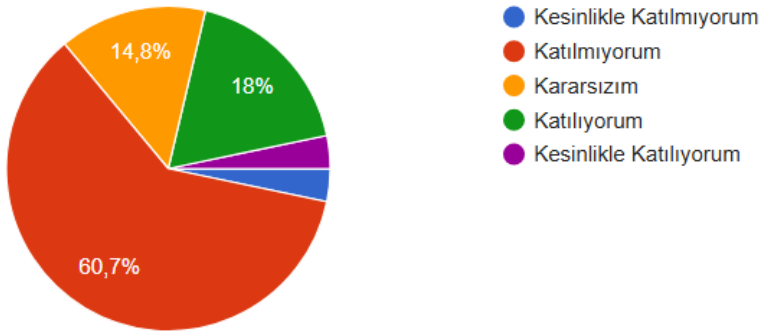
Bu sorude katılımcıların yaklaşık %62'si olumlu görüş bildirmiştir. Kararsızların oranı ise %21.3'tür. Bu sonuçlar, katılımcıların büyük çoğunluğunun kendi alanlarındaki yeteneklerinin farkında olduğunu göstermektedir. Ancak, kararsız grubun diğer parametrelere göre biraz daha yüksek olması, katılımcıların yetenekleri konusunda daha fazla değerlendirmeye ihtiyaç duyduklarını işaret etmektedir.

7. Hangi becerilere sahip olduğumu biliyorum

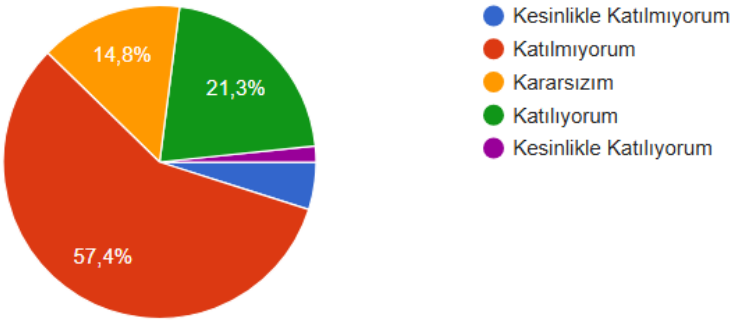

Bu grafikte dikkat çekici bir dağılım görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık %45'i olumlu görüş bildirirken, kararsızların oranı oldukça yüksektir (%35 civarı). Bu sonuçlar, beceri farkındalığı konusunda önemli bir gelişim alanı olduğunu göstermektedir. Diğer parametrelere kıyasla daha düşük bir öz-farkındalık seviyesi gözlemlenmektedir.

8. Kariyerimde bana yardımcı olabilecek alanımdan birçok kişiyi tanıyorum

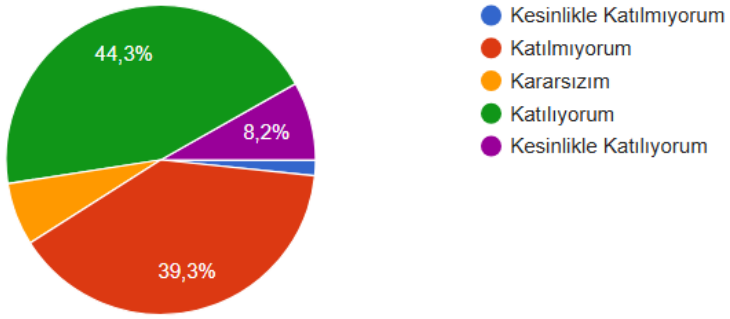
9. Kariyerimde bana yardımcı olabilecek alanım dışındaki birçok kişiyi tanıyorum

Katılımcıların %60.7'si kendi alanlarında kariyer gelişimlerine katkı sağlayabilecek kişilerle yeterli düzeyde bağlantıya sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu yüksek oran, profesyonel ağ oluşturma konusundaki önemli bir eksikliğe işaret etmektedir. Katılımcıların yalnızca %18'i alanlarında yeterli mesleki bağlantıya sahip olduklarını ifade ederken, %14.8'lik bir kesim bu konuda kararsız olduklarını bildirmiştir.

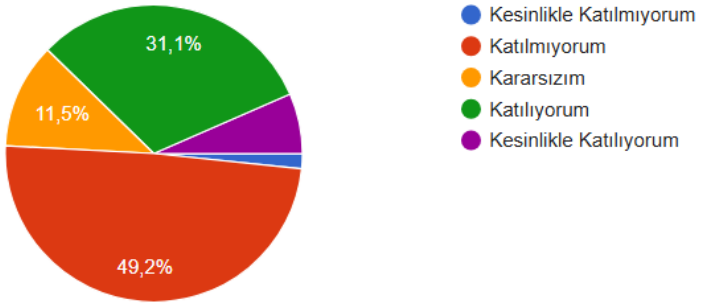
Bu bulgular, mesleki gelişim ve kariyer ilerlemesi açısından kritik öneme sahip olan profesyonel ağ oluşturma sürecinde ciddi bir yapısal sorunun varlığına işaret etmektedir.

10. Çevremdeki insanlara nasıl akıl danışacağımı biliyorum

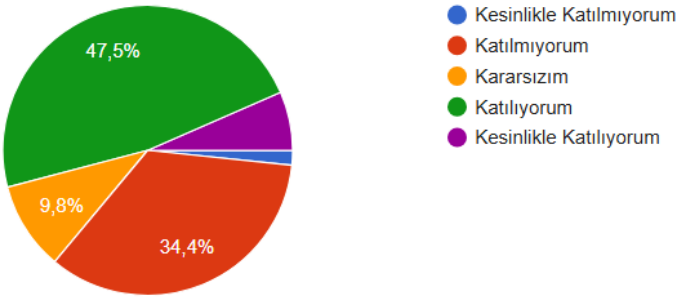
Olumlu görüş bildiren katılımcıların oranı, "Katılıyorum" ve "Kesinlikle Katılıyorum" yanıtlarının toplamıyla yaklaşık %52,5 olarak belirlenmiştir. Buna karşın, olumsuz görüş bildirenlerin oranı %39,3 civarındadır. Kararsız kalan katılımcıların oranı ise görece düşük seviyede kalmıştır. Bu dağılım, katılımcıların çoğunluğunun olumlu bir görüşe sahip olduğunu ancak kayda değer bir kısmının olumsuz görüş belirttiğini göstermektedir.

11. Bana kariyerimde yardımcı olacak doğru kişilere ulaşabilirim

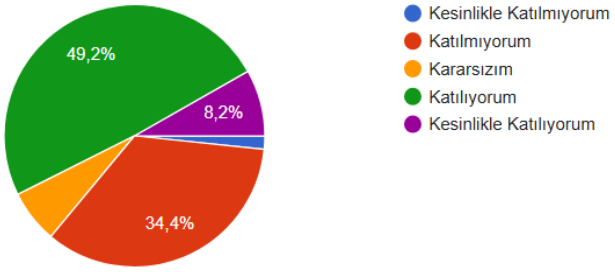
Bu soruda katılımcıların yaklaşık %40'ı olumsuz görüş (katılmıyorum) bildirirken, %31.1'i olumlu görüş (katılıyorum) bildirmiştir. Bu sonuç, öğrencilerin önemli bir kısmının kariyer gelişimleri için gerekli network bağlantılarına ulaşmakta zorluk yaşadığını göstermektedir. Kararsızların da belirli bir oranda olması, networking konusundaki belirsizliği ve potansiyel güçlükleri işaret etmektedir.

12. Alanımla ilgili güçlü yönlerimin neler olduğunu başkalarına net bir şekilde ifade edebilirim.

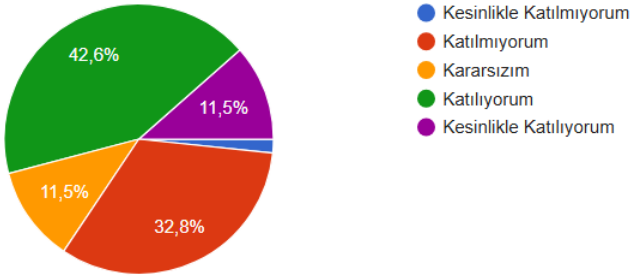
Bu soruda olumlu yanıt verenlerin oranı (%47.6) oldukça yüksektir. Bu, katılımcıların kendi profesyonel yetkinliklerini ifade etme konusunda kendilerine güvendiklerini göstermektedir. Bununla birlikte, %34.4'lük bir kesimin olumsuz görüş bildirmesi, önemli bir grubun kendini ifade etme konusunda zorluk yaşadığına işaret etmektedir. Bu durum, profesyonel iletişim becerilerinin geliştirilmesi gereken bir alan olduğunu göstermektedir.

13. Kariyerimde neleri başarmak istediğimi başkalarına gösterebilirim

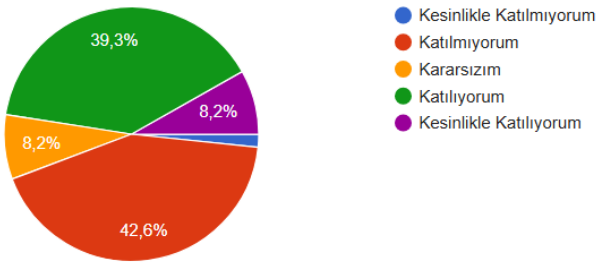
katılımcıların %40.2'si kariyer hedeflerini başkalarına gösterebilme konusunda olumlu görüş bildirmiştir. Ancak %34.4'lük bir kesim bu konuda zorlandığını belirtmiştir. Bu veriler, öğrencilerin kariyer vizyonlarını aktarma konusunda ikiye bölündüğünü göstermektedir. Özellikle kariyer hedeflerini net bir şekilde ifade edebilmenin iş hayatındaki önemi düşünüldüğünde, bu alanda gelişim ihtiyacı olduğu söylenebilir.

14. Alanımda benim için neyin önemli olduğunu çevremdeki insanlara gösterebilirim

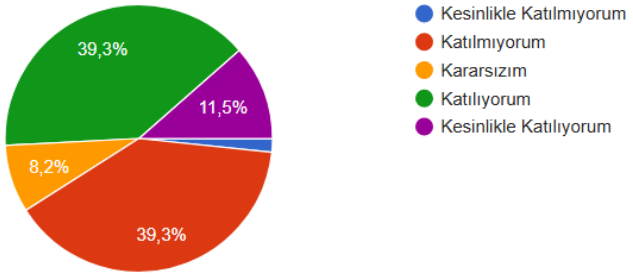
Katılımcıların yaklaşık %42'si bu konuda olumlu görüş bildirmiş %32'si ise katılmadığını belirtmiştir. Bu sonuç, öğrencilerin çoğunluğunun kendi alanlarındaki önemli ilişkileri tanımlama ve gösterme konusunda kendilerine güvendiklerini göstermektedir. Ancak üçte birlik bir kesimin bu konuda zorlandığı görülmektedir.

15. Daha fazla eğitim almak için seçeneklerimi nasıl öğreneceğimi biliyorum

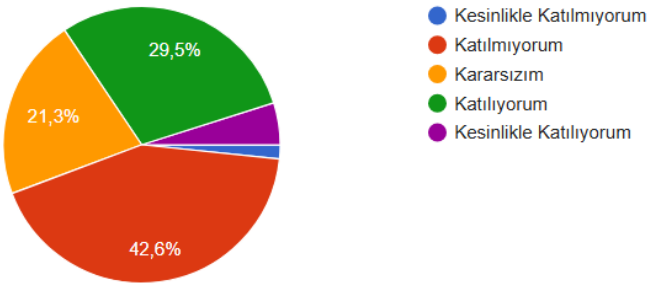
Bu soruda yaklaşık %35 oranında olumlu yanıt ve %45 civarında olumsuz yanıt görülmektedir. Bu dağılım, katılımcıların eğitim seçeneklerini belirleme ve bu süreci açıklama konusunda zorlandıklarını göstermektedir. Bu durum, kariyer gelişimi için eğitim planlaması konusunda desteğe ihtiyaç olduğunu işaret etmektedir.

16. Alanımdaki gelişmeleri nasıl araştıracağımı biliyorum

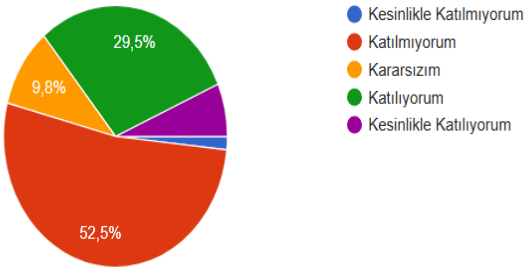
Grafikte % 40 civarında olumlu ve benzer oranda olumsuz yanıt görülmektedir. Bu sonuç, öğrencilerin alanlarıyla ilgili araştırma yapma konusunda sınırlı bir kapasiteye sahip olduğunu göstermektedir.

17. İşgücü piyasasındaki olanaklarımı keşfedebilirim

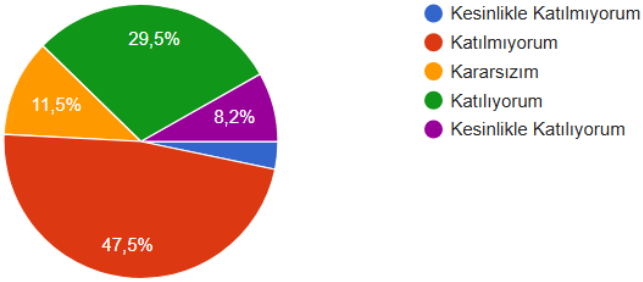
Üniversite öğrencilerinin %42.6'sı iş piyasasındaki fırsatları keşfetme konusunda kendilerini yetersiz hissettiklerini belirtmiştir. Buna karşın %29.5'lik bir kesim bu konuda kendilerine güvenmektedir. %21.3'lük bir öğrenci grubu ise kararsız olduğunu ifade etmiştir Bu sonuçlar, öğrencilerin çoğunluğunun iş piyasasını tanıma ve anlama konusunda zorluk yaşadığını göstermektedir. Bu durum, üniversitelerin kariyer merkezlerinin ve iş dünyasıyla bağlantıların güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

18. Belirgin kariyer planları yapabilirim

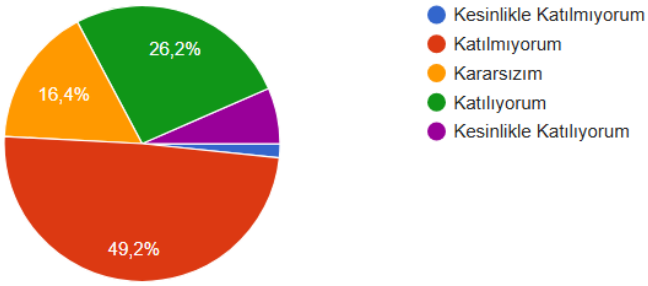
Bu soruda öğrencilerin %52.5'i net kariyer planları yapma konusunda zorlandıklarını belirtmiştir. Sadece %29.5'lik bir kesim kariyer planlaması yapabildiğini düşünmektedir. Bu sonuç oldukça çarpıcıdır çünkü öğrencilerin yarısından fazlasının gelecekleri için net bir yol haritası çizmekte güçlük çektiğini göstermektedir. Bu durum, kariyer danışmanlığı hizmetlerinin ve mesleki yönlendirme çalışmalarının artırılması gerektiğini vurgulamaktadır.

19. Bir yıl sonrasında kariyerimde neyi başarmış olmayı istediğimi biliyorum

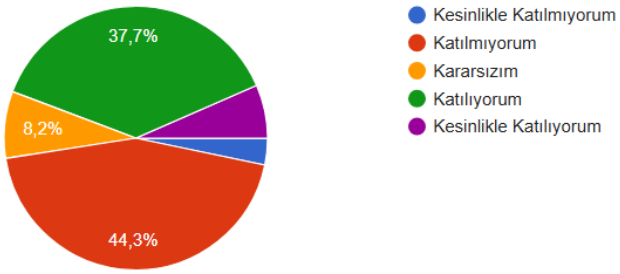
Öğrencilerin %47.5'i kısa vadeli kariyer hedeflerini belirlemekte zorlandıklarını ifade etmiştir. %25.5'lik bir kesim bir yıllık hedeflerini net olarak belirleyebildiğini düşünürken, %18.8'lik bir grup bu konuda kararsızdır. Bu veriler, öğrencilerin yakın gelecekteki kariyer hedeflerini belirleme konusunda da zorlandıklarını göstermektedir.

20. Kariyerimde başarmak istediklerim için bir plan oluşturabilirim

Katılımcı öğrencilerin %40.2'si kariyer planlaması konusunda olumsuz bir tutum sergilemektedir. Bu oran, öğrencilerin kariyer hedeflerine yönelik sistematik bir planlama yapma konusunda önemli zorluklar yaşadığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, %26.2'lik bir kesim kariyer planlaması konusunda olumlu bir öz-değerlendirmeye sahiptir. Dikkat çekici bir şekilde, %16.4'lük bir öğrenci grubu bu konuda kararsız bir tutum sergilemektedir. Bu veriler, yükseköğretim kurumlarında kariyer planlama ve geliştirme hizmetlerinin etkinliğinin artırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

21. Kariyerimde başarmak istediklerime ilişkin kendime hedefler belirleyebilirim

Grafikteki veriler incelendiğinde, katılımcıların %44.3'ünün kariyer hedefleri belirleme konusunda kendilerini yetersiz hissettikleri görülmektedir. Buna karşın, %37.7'lik bir kesim hedef belirleme konusunda kendilerine güvenmektedir. %8.2'lik bir grubun kararsız olduğu gözlemlenmektedir. Bu bulgular, öğrencilerin kariyer hedeflerini somutlaştırma ve spesifik hedefler belirleme konusunda desteklenmeye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

5. DEĞERLENDİRME

Araştırma bulguları, profesyonel ağ oluşturma sürecinde yapısal bir sorun olduğunu ve bu durumun kariyer gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Günümüz iş dünyasında sosyal sermayenin kariyer gelişimindeki kritik rolü düşünüldüğünde, katılımcıların büyük bir bölümünün mesleki bağlantılar kurma ve sürdürme konusunda yetersiz kalması endişe verici bir tablo ortaya koymaktadır. Bu eksiklik, bireylerin mentorluk, iş fırsatları ve işbirlikleri gibi kariyer açısından önemli avantajlardan yararlanma olanaklarını kısıtlamaktadır.

Katılımcıların profesyonel iletişim ve kendini ifade etme konularında zorluk yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, kariyer gelişiminde kilit bir öneme sahip olan networking ve profesyonel iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, üniversite öğrencilerinin iş dünyasına hazırlık ve kariyer planlama konularında çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları belirlenmiştir. Özellikle iş piyasasını tanıma, kariyer planlaması yapma ve kısa vadeli hedef belirleme gibi alanlarda desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Bu bulgular ışığında, profesyonel ağ oluşturma ve iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik yapılandırılmış programların planlanması ve uygulanması önerilmektedir. Eğitim kurumlarının ve profesyonel organizasyonların bu süreçte daha proaktif bir rol üstlenmesi gereklidir. Özellikle yükseköğretim kurumlarının kariyer merkezlerinin işlevselliğini artırmaları, iş dünyası ile daha güçlü bağlantılar kurmaları ve öğrencilere yönelik kariyer danışmanlığı hizmetlerini genişletmeleri önem arz etmektedir.

Kariyer planlama ve hedef belirleme becerilerini geliştirmek amacıyla öğrencilere profesyonel rehberlik hizmetleri sunulmalı ve mesleki yönlendirme programları yaygınlaştırılmalıdır. Bu süreçte, endüstri paydaşlarıyla işbirliklerinin güçlendirilmesi ve mentorluk programlarının daha etkili bir şekilde uygulanması teşvik edilmelidir. Sürdürülebilir kariyer gelişimi için, eğitim kurumlarının öğrencilerin profesyonel hazırlığını destekleyici stratejik yaklaşımlar benimsemeleri kritik bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Akkermans, J., & Kubasch, S. (2021). Career development in the digital age: A dynamic and multi-dimensional perspective. *Journal of Vocational Behavior*, 123, 103522. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2021.103522

Avolio, B. J., & Luthans, F. (2006). *The high impact leader: Moments matter in accelerating authentic leadership development*. McGraw-Hill Education.

Aydın, B., & Yılmaz, K. (2023). Üniversite öğrencilerinin dijital yetkinlik gelişimi ve sektörel beklentiler: Türkiye örneği. *Eğitim ve Toplum Dergisi*, 52(1), 41-59.

Bridgstock, R. (2019). 21st-century skills for creative industries: Key competencies for creative careers. *Journal of Creative Industries*, 15(2), 202-219. https://doi.org/10.1080/19320548.2019.1676874

Burt, R. S. (2005). *Brokerage and closure: An introduction to social capital*. Oxford University Press.

Demir, M., & Yıldız, E. (2024). Dijital okuryazarlık ve kariyer gelişimi: Yeni nesil beceriler. *Türkiye Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 15(3), 78-92.

Goleman, D. (1998). *Working with emotional intelligence*. Bantam Books.

Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380. https://doi.org/10.1086/225469

Jackson, D., & Tomlinson, M. (2020). Career competencies and the career development of graduates: A literature review. *Journal of Vocational Behavior*, 117, 103268. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103268

Jackson, D., & Tomlinson, M. (2020). Career competencies and the career development of graduates: A literature review. *Journal of Vocational Behavior*, 117, 103268. https://doi.org/10.1016/j.jvb.2020.103268

Kanter, R. M. (1977). *Men and women of the corporation*. Basic Books.

Locke, E. A., & Latham, G. P. (2002). *Building a practically useful theory of goal setting and task motivation*. American Psychologist, 57(9), 705–717. https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.9.705

Noe, R. A. (2017). *Employee training and development*. McGraw-Hill Education.

Özdemir, Y. (2023). Yüzyılın kariyer gelişimi perspektifi: Yeni iş gücü piyasası dinamikleri. *İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi*, 27(4), 134-148.

Pulakos, E. D., Arad, S., Donovan, M. A., & Plamondon, K. E. (2000). Adaptability in the workplace: Development of a taxonomy of adaptive performance. *Journal of Applied Psychology*, 85(4), 612-624. https://doi.org/10.1037/0021-9010.85.4.612

Ragins, B. R., & Kram, K. E. (2007). *The handbook of mentoring at work: Theory, research, and practice*. Sage Publications.

Savickas, M. L. (2019). Career construction theory and practice. *Career Development Quarterly*, 67(4), 374-382. https://doi.org/10.1002/cdq.12179

Schwab, K. (2016). *The fourth industrial revolution*. Crown Business.

Tomlinson, M., & Anderson, D. (2021). Graduate employability: A longitudinal perspective on student, university, and employer views. *Higher Education Quarterly*, 75(1), 91-108. https://doi.org/10.1111/hequ.12244

Wen, Z., & Hong, Y. (2022). The evolving nature of career competencies in the digital age: A systematic review. *Career Development International*, 27(2), 139-158. https://doi.org/10.1108/CDI-10-2021-0296

Yüksel, S., & Kaya, D. (2024). İşveren beklentileri ve öğrenci yetkinlikleri: Kariyer yetkinlikleri arasındaki ilişki. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 22-39. https://doi.org/10.20551/jbr.2024.03056

TÜRKİYE'DE İSTATİSTİKLERLE GENÇLİK, 2023

Doç. Dr. Rukiye ARSLAN [1]
[1] Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
rukiye.arslan@batman.edu.tr 0000 0002 2043 5664
Dr. Öğr. Üyesi Süreyya YİĞİTALP RENÇBER [2]
[2] Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
sureyya.rencber@batman.edu.tr 0000 0003-2812-7110

ÖZET

Genellikle çocuktan yetişkinliğe geçişi tanımlamak için kullanılan gençlik kavramı; bir ülkenin dinamiğini oluşturduğu için son derece önemlidir. Bu nedenle bu araştırma, Türkiye'deki genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki yeri, cinsiyete göre dağılımı, Avrupa Birliğine üye ülkelere göre oranı, illere ve yaş grubuna göre oranlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma nitel analiz yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verilerine Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitesinde yer alan "İstatistiklerle Gençlik, 2023" verilerinden elde edilmiştir. Elde edilen veriler frekans ve yüzde gibi betimsel istatistikler ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; Türkiye'de genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %15,1 olduğu, erkek oranının kadın oranından fazla olduğu, diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında onlardan daha fazla genç bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. En fazla genç nüfusa sahip olan illerin sırasıyla Hakkâri, Şırnak, Siirt ve Bayburt olduğu, genç nüfusun en az olduğu illerin ise sırasıyla Balıkesir, Muğla ve Ordu olduğu görülmektedir. Ayrıca en fazla genç nüfusun 15-17 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Genç, TÜİK, 2023

ABSTRACT

The concept of youth, which is generally used to describe the transition from childhood to adulthood, is extremely important as it constitutes the dynamics of a country. Therefore, this research was conducted to determine the place of the young population in Turkey within the total population, its distribution by gender, its rate according to the member countries of the European Union, and its rates according to the provinces and age groups. This research was conducted using the document analysis technique, which is one of the qualitative analysis methods. The data of the research were obtained from the "Youth with Statistics, 2023" data

on the Turkish Statistical Institute (TÜİK) website. The obtained data were evaluated with descriptive statistics such as frequency and percentage. As a result; It is seen that the rate of the young population in Turkey within the total population is 15.1%, the male rate is higher than the female rate, and it has a more young population compared to other European countries. It is seen that the provinces with the largest young population are Hakkâri, Şırnak, Siirt and Bayburt, respectively, while the provinces with the least young population are Balıkesir, Muğla and Ordu, respectively. It is also seen that the largest young population is between the ages of 15-17.

Keywords: Young, TUIK, 2023

GİRİŞ

Evrensel bir tanım olamamakla birlikte UNESCO' ya göre gençlik; "15-24 yaş arası bireyleri" tanımlamak için kullanılmaktadır (UNESCO, 2023). Türkiye'de ise genç tanımı; Birleşmiş Milletler tarafından 12-24 yaş aralığı temel alınarak belirlenmiş olup bu yaş aralığındaki bireyleri tanımlamak için kullanılmaktadır (URL2).

Genellikle çocuktan yetişkinliğe geçişi tanımlamak için kullanılan gençlik kavramı; bir ülkenin dinamiğini oluşturduğu için son derece önemlidir. Gençlik, insan yaşamında yaşanılan en hareketli zaman dilimi olarak betimlenmektedir. Gençlerdeki bu hareketli zaman diliminin doğru, etkili ve verimli bir şekilde kullanılması son derece önemlidir (Baş, 2017).
Çünkü gençler; yaratıcı, yenilikçi ve dünyada değişim yaratma yetileri dışında aynı zamanda var olan dünya sorunlarına daha yenilikçi, barışçıl ve etkili çözümler bulmada umudu temsil etmektedirler (URL3, UNESCO, 2023). Bu nedenle bir ülkenin sahip olduğu genç nüfus sayısı onun gücünün bir göstergesi olarak sayılabilir. Sayılan tüm gerekçeler doğrultusunda bu araştırmada TÜİK'in 2023 İstatistiklerle Gençlik araştırmasına ait veriler kullanılarak Türkiye'deki genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki yeri, cinsiyete göre dağılımı, Avrupa Birliğine üye ülkelere göre oranı, illere ve yaş grubuna göre oranlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

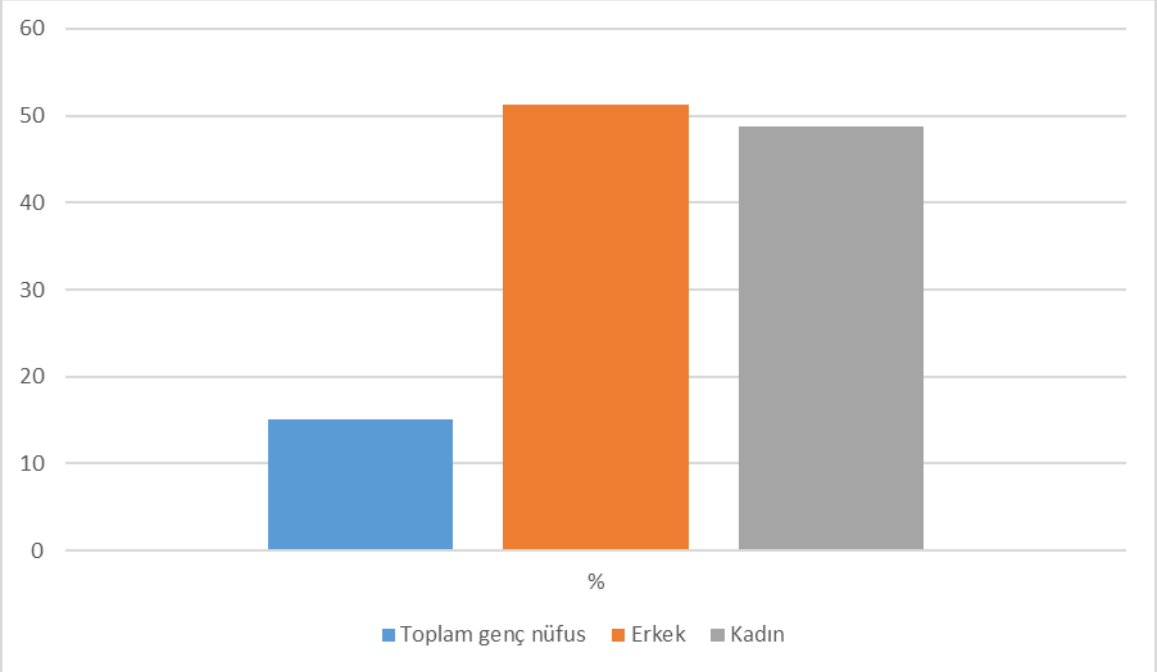
Bu araştırma nitel analiz yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verilerine Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet

sitesinde yer alan "İstatistiklerle Gençlik, 2023" verilerinden elde edilmiştir. Elde edilen veriler frekans ve yüzde gibi betimsel istatistikler ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

"İstatistiklerle Gençlik, 2023" Türkiye'de 2023 yılında TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından gerçekleştirilen ve onun internet sitesinden erişilebilir istatistiklere ulaşılarak değerlendirmeye alınmıştır (URL1).

Grafik 1: 2023 Yıl Sonu İtibariyle 15-24 Yaş Arası Toplam Genç Nüfus Sayısı ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı

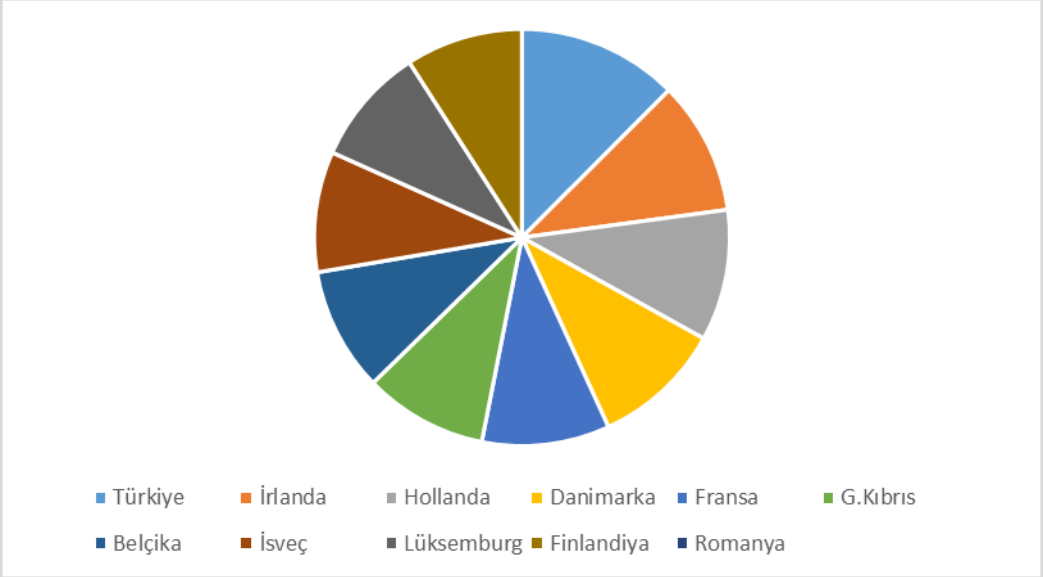
Grafik 1'deki 2023'deki TÜİK verilerine göre toplam nüfusun %15,1'inin genç olduğu (12 milyon 872 bin 39 kişi) genç nüfusunun ise %51,3'ünün erkek ve %48,7'sinin kız çocuk olduğu belirlenmiştir (URL1). Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında her ne kadar oransal olarak çok büyük bir fark olmasa da toplam nüfus içerisindeki 15-24 yaş arası erken nüfusun kız nüfusa göre fazla olduğu görülmektedir.

Ayrıca TÜİK'e (İstatistiklerle Gençlik, 2023) ait veriler daha detaylı incelendiğinde toplam nüfus içerisindeki genç nüfus sayısının yıllar geçtikçe azaldığı görülmektedir. Örneğin 1950

yılında genç nüfusun toplam nüfusun içerisindeki oranı %20,8 iken bu oran 2013 yılında %16,6 ve 2023 yılında %15,1 olduğu görülmektedir (URL1).

Grafik 2: Türkiye'deki Toplam Genç Nüfus Sayısının Avrupa Birliği Üye Ülkeleriyle Karşılaştırılması

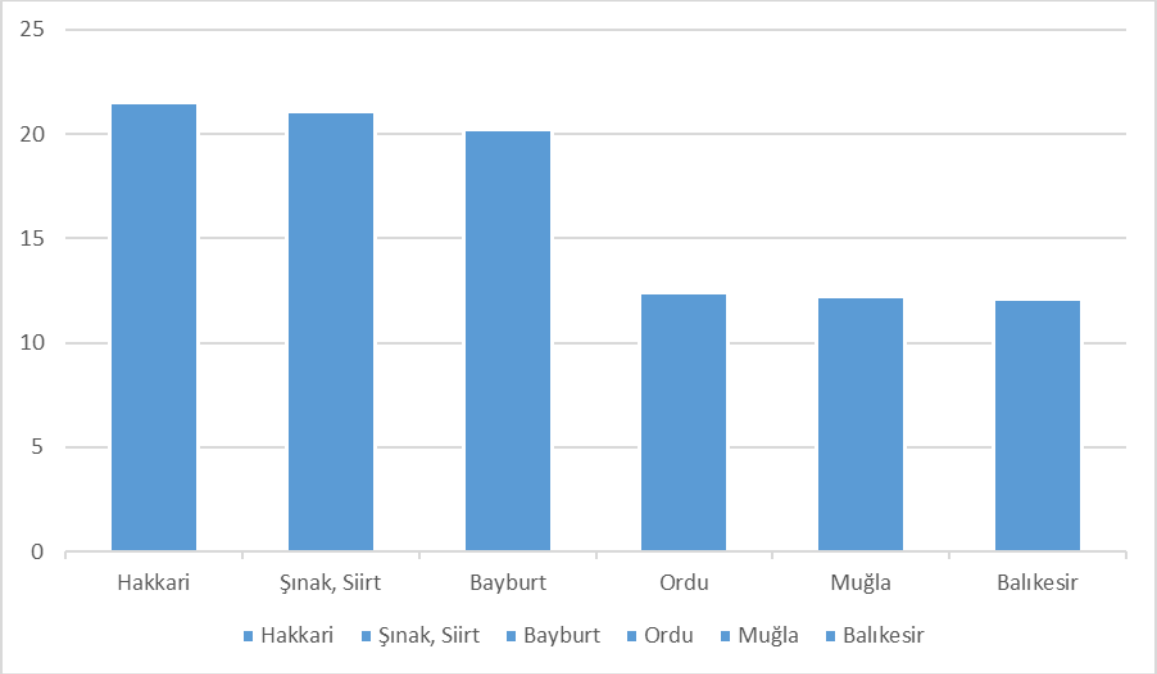
TÜİK (2023) verilerine göre 27 Avrupa ülkesine ait genç nüfus verileri incelenmiş ve bunların ortalamışın 10,6 olduğu görülmüş olup ortalamanın üstünde yer alan 11 ülkeye grafikte yer verilmiştir.

Grafik 2 incelendiğinde %15,1 ile Türkiye'nin araştırmaya katılan diğer tüm ülkelerden daha fazla genç nüfusa sahip olduğu ona en yakın ülke olan İrlanda'nın oranının ise %12,5 olduğu görülmektedir. Araştırma bulgularına dayanarak Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkelerine kıyasla daha genç bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir.

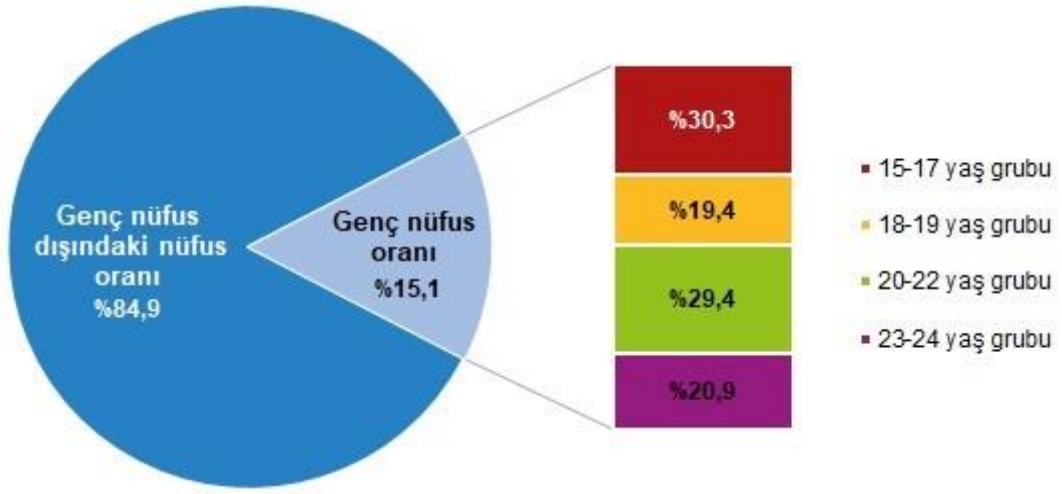
Grafik 3: Türkiye'de İllere Göre Genç Nüfus Oranları

Türkiye'deki 81 ile ait oranlar TÜİK'in açık erişimli internet sitesinde mevcuttur. Bu çalışmada sadece genç nüfusu en fazla ve en az olan 3 ile yer verilecektir.

Grafik 3 incelendiğinde Türkiye'de genç nüfusun en çok olduğu illerin sırasıyla Hakkâri, Şırnak, Siirt ve Bayburt olduğu görülmektedir. Yine grafik incelendiğinde genç nüfusun en az olduğu illerin ise sırasıyla Balıkesir, Muğla ve Ordu olduğu görülmektedir. Cinel (2021), 2019 yılına ait TÜİK verileri kullanılarak yapılan benzer bir çalışmada da Türkiye'de genç nüfusun en çok olduğu illerin sırasıyla Hakkâri, Şırnak, Bayburt ve Siirt olduğu görülmektedir.

Grafik 4: Türkiye'de Yaş Grubuna Göre Genç Nüfus Oranları

(URL1)

TÜİK'in 2023 yılında yaptığı araştırmaya göre Türkiye'de genç nüfusun %30,3'ünün 15-17 yaş aralığında olduğu ve 18-19 yaş grubunun (%19,4) ise oransal olarak en az olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak; Türkiye'de genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %15,1 olduğu, erkek oranının kadın oranından fazla olduğu, diğer Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında onlardan daha fazla genç bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. En fazla genç nüfusa sahip olan illerin sırasıyla Hakkâri, Şırnak, Siirt ve Bayburt olduğu, genç nüfusun en az olduğu illerin ise sırasıyla Balıkesir, Muğla ve Ordu olduğu görülmektedir. Ayrıca en fazla genç nüfusun 15-17 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Araştırmanın bir diğer sonucu ise 1950 yılından 2023 yılına kadar genç nüfus oranlarında sürekli azalma olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda; devletin genç nüfus oranlarındaki azalmanın önüne geçmek için aile planlamasına yönelik daha ikna edici ve aileyi maddi-manevi yönden destekler nitelikteki politikalar yürütmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Baş, H. (2017). Türkiye'de Genç Nüfus: Sorunlar ve Politikalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), 255-288.

Cinel, E.A. (2021). "Türkiye'nin Genç Nüfus Profili Üzerine Bir İnceleme", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, (Issn:2630-631X) 7(41): 206-212.

UNESCO, 2023. https://www.unesco.org.tr/Home/Page/1957?slug=UNESCO%20Gen%C3%A7lerle,%20Gen%C3%A7ler%20Taraf%C4%B1ndan%20ve%20Gen%C3%A7ler%20%C4%B0%C3%A7in. Erişim Tarihi: 13.08.2024.

URL1, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2023-53677. Erişim Tarihi: 12.08.2024.

URL2,https://hugaum.hacettepe.edu.tr/#:~:text=Gen%C3%A7lik%20d%C3%B6nemi%20UNESCO%20taraf%C4%B1ndan%2015,aras%C4%B1n%C4%B1%20gen%C3%A7lik%20d%C3%B6nemi%20olarak%20benimsemi%C5%9Ftir. Erişim Tarihi:13.08.2024.

URL3, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.nobelyayin.com/e_tanitim/genclerde-din-ve-dindarlik-blm.pdf. Erişim Tarihi:13.08.2024.

GÖÇMEN VE MÜLTECİ ÇOCUKLARDA YAŞANAN SAĞLIK SORUNLARI

Dr.Öğretim Üyesi, Süreyya YİĞİTALP RENÇBER [1],

[1] Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, sureyya.rencber@batman.edu.tr- 0000 0003-2812-7110

Doç.Dr. Rukiye ARSLAN [2]

[2] Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, rukiye.arslan @batman.edu.tr- 0000 0002 2043 5664

ÖZET

Göç, ülkelerin kültürel, ekonomik, sosyal ve politik yönlerini derinden etkileyerek, tarihsel süreç içerisinde, sosyokültürel yaşamda toplumsal boyutta bir etkilenime neden olabilmektedir. Toplumların değişimsel süreçlerinde, önemli rol oynayan göç kavramı içerisinde yer alan bireylerin hayatlarını devam ettirebilmek için beslenme, barınma, güvenlik ve sağlık hizmetlerine de ihtiyaç duymaktadır. Savunmasız ve aileye bağlı olan çocuklar, göçten dolayı ebeveynleriyle birlikte hareket etmek zorundadır. Çocukların kimlik ve gelişim süreçlerinin devam etmekte olması, büyüme ve gelişme sürecinde olması, ebeveynlerine bağımlı olmaları, kendilerini korumadaki yetersizlikleri sağlık açısından olumsuz etkilenmelerine neden olmaktadır. Bağışıklık sisteminin zorlu göç süreçlerine uyum sağlayamaması nedeniyle bulaşıcı hastalalıklar, şiddet, sömürü ve insan kaçakçılığı, istismar gibi sağlık ve sosyal sorunları ortaya çıkabilmektedir. Niteliksiz göç sürecinde, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları, yetersiz beslenme çocuklarda büyümeye ve gelişme sorunları çocuklarda, sağlık sorunlarının görülmesine neden olabilmektedir. Çocuk sağlığını korumak ve geliştirmeye yönelik mevcut yasal düzenlemelerin denetimi sağlanması için uygun stratejiler belirlenip bu doğrultuda mülteci/göçmen çocuk sağlığını koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetlerinin verilmesi niteliksiz göç sürecinde yaşanan sorunların çözülmesinde yardımcı olabilecektir

Anahtar Kelimeler: Göçmen, Mülteci, Çocuk Sağlığı

1. GİRİŞ

Göç tarihsel süreç boyunca zorunlu veya gönüllü olarak gerçekleştirlen bireysel veya kitlesel olarak kısa veya uzun mesafeli mekansal olarak yer değiştirme hareketi olarak tanımlanmaktadır. Göç süresine, yapısına nedenine, bakılmaksızın bireylerin yer degiştirmesi sonucu ortaya çıkan nufüs hareketi göç olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), ‘‘uluslararası bir sınırı geçerek (uluslararası göç) veya bir ülke içinde (iç göç), mesafesi/süresi, niteliği/yapısı/oluşumu ve nedenleri ne olursa olsun her türlü insan eylemini kapsayan bir kişi veya grubun hareketi’’ olarak tanımlamıştır (IOM,2019). Göç tanımını Ballyn, (2011;6) ‘‘Bireylerin ya da grupların çeşitli nedenlerle ,sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına kalıcı hareketi’’; Bruce ve Yearley (2006;197) ‘‘İnsanların bir ülkeden diğerine, kalma niyetiyle hareketi’’; İçduygu ve Ünalan(1998:38) ‘‘İnsanların belirli bir zaman dilimi içerisinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçişi’’ şeklinde farklı tanımlar yapılabilmektedir. Göç kavramına ilşkin yapılan tanımların hemen hepsinde mekan, zaman ve değişim öğelerin yer aldıgı görülmüştür. Bu üç temel öğe göçün hangi neden ve hangi tür içerisinde yer alırsa alsın göç etme eylemi bireyler ve toplum üzerinde olumlu ya da olumsuz etki bıraktıgı görülmektedir.

Birleşmiş Milletler (UN) ’e bağlı Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ’nün yayımladığı 2024 Dünya Göç Raporu’na göre dünyada 281 milyon göçmen bulunmakta. Savaş, şiddet, doğal afet ve diğer sebeplerle yerinden edilen kişi sayısı ise 117 milyonla tarihteki en yüksek rakam olarak belirlendi. Raporda ayrıca 2023 yılına kadar çoğu savaş ve şiddet nedeniyle yerinden edilen 75,9 milyon kişinin ülke içinde yerinden edildiğine dikkat çekilerek, çatışmalardan en çok etkilenen ülkelerin Ukrayna, Filistin, Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Myanmar ve Etiyopya olduğu vurgulandı (IOM,2024). Eurostat verilerine göre, 2023 yılında ilk kez sığınma başvurusunda bulunanların 254.900'ü çocuk olup, bu sayı AB'de ilk kez sığınma başvurusunda bulunanların toplam sayısının %24,3'ünü oluşturmaktadır. 2023 yılında, AB'de ilk kez sığınma başvurusunda bulunan çocukların uyrukları, sırasıyla Suriyeliler (%22,4) ve Afganlar (%13,1) olmuştur. 2023 yılında, refakatsiz 18 yaş altı başvuranlar, ilk kez sığınma başvurusunda bulunan toplam başvurucunun %17,0'ını oluşturmuştur. (EUROSTAT,2024). Dünya’da 2023 yılı sonu itibarıyla, zorla yerinden edilen 117,3 milyon kişinin yaklaşık 47 milyonunun (%40) 18 yaş altı çocuklardan oluştuğu tahmin edilmektedir. Göç sürecinde yaşanan deneyimlerden en fazla etkilenenler dezavantaj grupları olabilmektedir. Çalışmamızda dezavantaj grubunda yer alan çocukların göç sürecindeki deneyimlerden en çok etkilenen grup içerisindedir. Göç süreci niteliği ve kaynak-hedef ülkenin özelliklerine göre göçten etkilenim durumu farklılaşabilmektedir. Dünyada çocuklar göç hareketleri içerisinde hep var olmuşlardır ancak yaşadıkları sorunlar ise göz ardı

edilmiştir. Ancak göç süreci içerisinde çocuk sayılarının artması ve refakatsiz göç etmeleri mevcut siyası gündemin içerisinde önemli bir şekilde yer tutmaktadır. Göç süreci içerisine istemdışı yer alması yaşanan deneyimlere maruz kalmaları savunmasız ve ebeveynlerine bağımlı olmaları daha fazla etkilenmelerine neden olmaktdır. Çocuklar göç öncesi, göç sırasında ve sonrasından farklı şekillerde etkilenme durumu olmaktadır. Göç süreci çocukları farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Çocuklar göç eden bir veya her iki ebeveyni tarafından geride bırakılır; göç eden ebeveynlerine eşlik ederler; veya ebeveynlerinden ve yetişkin velilerinden bağımsız olarak tek başlarına göç ederler. Bazı çocuklar kendi ülkelerine gönüllü olarak veya zorla geri dönerler. Çocuklara, göçmen, mülteci, refakatsiz, ayrılmış, kaçırılmış, zorla, sığınmacı, göçebe gibi göç ettikleri araçlara ve sahip oldukları belgelerin derecesine bağlı olarak farklı isimler verilebilmektedir.

Göçmenlerin yaşam koşulları dezavantaj grupları içerisinde yer alan çocuklar için özel risk oluşturabilmektedir. Ülkemize göç eden çocukların gelişim çağı içerisinde yer almalarından dolayı çocuk göçmen sağlığı izlenimi ve süreç kontrolü özel bir program çerçevesinde sürdürülmesi gerekmektedir. Çocukların koruma yükümlülüğü ulusal ve uluslararası hukukta ve politikada yaygın yasal düzenlemelerin yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Geçmişten bu yana çocuk haklarının koruma altına almak için bazı ülkeler tarafından oluşturulan yasal düzenlemeler şunlardır; 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, 1963 Türk Çocuk Hakları Bildirisi, 1989 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi düzenlemelerde çocukların temel hakları koruma altına alınmıştır. Tüm bu sözleşmelerin temelinde dünyadaki tüm çocuklara yönelik din, dil ve ırk ayrımı yapmadan bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, psikolojik ve toplumsal gelişimini, temel yaşama ve gelişme hakkını sürdürebilmesini içeren kapsamlı düzenlemelerdir. Çocukların haklarının korunması ve uygulanmasında yetişkin bireyler ve toplum tarafından uygulanması, sonuçlandırılması ve izlenmelidir(Kurt,2016,s.100). Çocuk haklarının korunmasında ve uygulanmasında üç paydaşın(birey, toplum ve devlet) birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Çocuğa karşı sorumlulukları yerine getirmesi gerekenlerin öncelikle bilmeleri gereken şudur: Çocuk olma, çocukluklarını yaşama ve haklarını savunma hakları yetişkinler tarafından kabul edilmelidir (Çocuk Vakfı, 2011, s. 12).

2. GÖÇMEN ÇOCUKLARIN YAŞADIGI SAĞLIK SORUNLARI

Göç sürecinin bireyler ve toplum üzerinde sosyal, kültürel ve fiziksel açıdan birçok etkisi mevcuttur.Bu etkiler doğrudan sağlık ve sağlık faktörleri üzerinde de değişiklerin oluşmasına neden olur (Aydın vd., 2017, s.9). Çocuklar, göç sırasında savunmasız ve aileye bağlılığı olması

nedeniyle ebeveynleriyle birlikte hareket etmek zorundadır. Çocukların kimlik ve gelişim sürecinin devam ediyor olması, güvenli bağlanma ihtiyacı ve korunma ihtiyaçları gibi faktörler göç sürecinin çocuklar üzerinde özenli bir şekilde ele alınması gerekli kılmaktadır (Eroğlu, 2020, s.95).

Çocuklar gelişim devam eden, bağımlı olan ve korunma süreci içinde olduklarından akut ya da kronik, fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönden en fazla etkilenen grup içerisinde yer almaktadır (Gözübüyük,2015,s.324).

Göç etmiş çocukların ve aillerin ilk taramaları, hastalıkların saptanması ve erken dönemde yapılacak teshis ve tedavilere yönelik hizmetlerin verilmesi sağlanmalıdır. Göç süreci içerisnde yar alan göçmen/mülteci çocuklarda göçün niteliğinden kaynaklı olarak altyapı ve hijyen koşullarının yetersizliği beraberinde bagışıklıgın zayıflamasına neden olarak bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasız hale getirir. Ayrıca herhangi bir sağlık güvencesine sahip olamama, kötü yaşam koşulları, iletişim sorunu yaşayan, temiz su kaynaklara erişimin kısıtlı olması, ve kanalizasyon alt yapısının ve beslenme yetersizliği gibi nedenler, hastalıkların oluşum ve yayılımda etkili faktörlerdir. Göç sürecinden kaynaklı olarak aşılama hizmetlerine yararlanamamalrı takdirde bulundukları ve gittikleri ülkede salgın hastalıkların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda düşük aşılama oranı, özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerden gelen ergen ve yetişkin göçmenler, çocukken rutin aşılarını, dozlarını kaçırdıkları, transit ve ev sahibi ülkelerdeki sağlık ve aşılama sistemin işleyişi hakkında bilgisiz olmaları ya da dışlanma durumları rutin aşılamalarda yetersiz aşılanma riskine sebep olmaktadır (DSÖ,2022). Yapılan araştırmalarda çocukların, göçmen çocukların yerleşik akranlarına göre sağlık ve refah düzeylerinin daha kötü olduğunu göstermektedir (Kadir A, 2019; Castelli F., 2017). Göçmen çocukların yaşadıgı sağlık sorunları maddeler halinde sıralayabiliriz (Shetty,2019) ;

1. Büyüme ve gelişme sorunları(Protein-Enerji Yetersiz Beslenmesinin Çeşitli Biçimleri)

Göçmenlerin yüksek enerjili, düşük maliyetli, besin açısından fakir olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şekerli ve yağlı ürün ve içeceklerin (abur cubur) aşırı tüketimi, onlarda obeziteye, metabolik bozukluklara, kardiyovasküler hastalıklara, diş çürüklerine ve beraberinde konuşma ve yeme bozuklukları gibi hastalıklarla doğrudan bağlantılı olan hastalıklara neden olabilmektedir (Renzaho AM, 2008).

Görme ve İşitme Engeller (Refrakter hatalar, presbiyopi)

Ağız sağlığı(Diş çürüğü)

Yetersiz ve düzensiz beslenme, diyet uygulamalarındaki bölgesel farkılıklar,mineral eksikliği olan içme suyu kaynaklarından yararlanma,kültürel inançlar ve uygulamalar çocugun ağız ve diş sağlığının olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir(Quach et al.,2015)

Aşılar(Kızamık ve diğer aşıyla önlenebilir hastalıklar risk)

Mültecileri ve yüksek gelirli ülkelere yeni gelen göçmenleri etkileyen öncelikli bulaşıcı hastalıklar arasında tüberküloz (TB) (aktif ve latent), HIV, hepatit B, hepatit C, aşıyla önlenebilir hastalıklar (kızamık, kabakulak, kızamıkçık, difteri, tetanos gibi) yer almaktadır.

Mülteci kamplarında ve diğer kabul alanlarında yaşayan göçmen çocuklarda boğmaca, Haemophilus influenzae, ve paraziter akut solunum yolu enfeksiyonları, kızamık gibi aşıyla önlenebilir salgınlar ve cilt enfeksiyonu, gastrointestinal enfeksiyon, Tifo, Hepatit A, Tüberküloz, ve sıtma gibi hastalıklarda görülmektedir (Pohl, C;2015; Kampouras, A,2019).

Beslenme Bozukluklar(Demir eksikliği anemisi, Mikro besin eksikliği, Yetersiz beslenme, D vitamini eksikliği)

Yapılan araştırmaları incelediğimizde göçmen/mülteci çocuklarda, yetersiz ve dengesiz beslenme dolayısıyla vitamin eksiklikleri, anemi, çocuklarda büyüme gelişme geriliği ve hatta ölümcül olabilen malnütrisyon gibi ciddi sorunların görüldüğü belirtilmiştir. Çoğunlukla karbonhidrat ağırlıklı beslenme dolayısıyla obezite, ileriki dönemlerde de diyabet ve kalp hastalıkları gibi sağlık problemlerinin artacağı bildirilmiştir (Gümüş, 2015; Toplum ve Hekim 2016; Öztürk, 2017).

Ruh sağlığı(Depresyon, Endişe, Travmatik stres bozukluğu sonrası)

Göçe uyum sağlayamayan çocuklarda ruhsal problemler yaşanabilmektedir. Ruhsal sağlık sorunları tedavi edilmezse, bazı kalıcı rahatsızlıkların ortaya çıkmasına ve çocuklarda olumsuz istenmeyen davranışlara neden olabilmektedir (Özdemir, 2017,.217). Göçmen/mülteci çocuklarda, özellikle anti-sosyal kişilik bozukluğu, madde kullanımı ve suç oranının yüksek olduğu bildirilmektedir (Kızmaz ve Bilgin, 2010, s. 269).

Toksin Maruziyeti(Yol göstermek, Çevre kirliliği)

Bulaşıcı Hastalıklar (Tüberküloz, Hepatit A, B, C, Frengi, Aşıyla önlenebilir hastalıklar, Bagırsak ve doku parazitleri)

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Göç niteliğiyle ilgili olarak etkilenim durumu farkılılaşabilmeketdir. Alanyazın çalışmalarını inceledğimizde, niteliksiz göç sürecinin özellikle mülteci/göçmen çocuklar üzerinde travmatik deneyimler sonucunda fiziksel ve ruhsal sağlıklarının olumsuz etkilendiğini göstermiştir.

Çocuk sağlığını korumak ve geliştirmeye yönelik mevcut yasal düzenlemelerin denetimi sağlanması için uygun stratejiler belirlenip bu doğrultuda mülteci/göçmen çocuk sağlığını koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetlerinin verilmesi niteliksiz göç sürecinde yaşanan sorunların çözülmesinde yardımcı olabilecektir.

Mülteci/göçmenlerin yetişkin bireylerin, çocukların ve yenidoğan bebekler dahil olmak üzere doğum (öncesi ve sonrası) sağlık taramalarının yapılması ve sağlık hizmetlerinin tümü eksiksiz olarak verilmelidir. Bulaşıcı hastalıklarının taranması ve aşılama stratejileri ilgili eylem planı oluşturulmalıdır. Göçmen çocuklarda en çok görülen hastalıklara yönelik halk sağlığı taraması ve bağışıklama hizmetlerini yapılması sağlanmalıdır. Sağlıklı bir gelişim süreci yaşamaları ve ihmal ve istismardan korunmalarını sağlamak amacıyla mülteci/göçmen çocuklara ev sahibi ülke başta olmak üzere mümkün olabilecek tüm desteğin sağlanması ve yasal yönden bu çocukların koruma altına alınmaları sağlanmalıdır**.** Yasal statülerine bakılmaksızın tüm mülteci ve göçmenlere yönelik ekonomik, sosyal ve psikolojik koruma sağlanması için özellikle alanında uzman kişilerin sistemin bir parçası olmasını sağlayarak multidisipliner çalışmalara yer verilmelidir.

.

KAYNAKÇA

International Organization for Migration (IOM). (2019). Göç Terimleri Sözlüğü.

Ballyn, S. (2011). “The Why and the ‘Therefore’ of Human Migration: A Brief Overview”, s.6-15, (Ed.) Renes, M., Lives in Migration: Rupture and Contunity, Australian Studies Centre Publications.

Bruce, S. and Yearley, S., (2006). The Sage Dictionary of Sociology. Wiltshire, Great Britain: The Cromwell Press.

İçduygu, Ahmet and Ünalan T. (1998). ‘Internal Migration in Turkey: Problematic Areas and Research Methods’ Internal Migration in Turkey (İç.), Preparer.: A. İçduygu et al., Tarih Foundation Publishings., İstanbul.

EUROSTAT,2024;https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Children_in_migration_-_asylum_applicants

UNHCR. 2019. Vulnerability Assessment of Refugees of Other Nationalities in Lebanon (VARON) 2018. https://www.unhcr.org/lb/wp-content/uploads/sites/16/2019/10/VARON-2018.pdf

Kurt.S,L. Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler Ve Türkiye Uygulaması. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Yıl: 16 Sayı: 36 Tarih: Ocak-Haziran 2016 SS: 99-127 ISSN: 2148-9424

Çocuk Vakfı. (2011). Haklarımı çalmayın, çocuklar için uyarlama. İstanbul: Çocuk Vakfı I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi Yayın Dizisi.

Aydın, D., Şahin, N. & Akay, B. (2017). Göç olayının çocuk sağlığı üzerine etkileri. İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi, 7(1), 8-14.

Eroğlu, M. (2020). Etnik kimlik, savaş ve göç olgularının çocuklar ve ergenler üzerindeki psikolojik etkileri. Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 4(1), 94-105.

Gözübüyük AA, Duras E, Dağ H, Arıca V. Olağanüstü durumlarda çocuk sağlığı. Journal of Clinical and Experimental Investigations 2015;3:324-330.

World Health Organization (WHO, 2022). The global vaccine action plan 2022: Review and lessons learned: strategic advisory group of experts on immunization.

Kadir, A.; Battersby, A.; Spencer, N.; Hjern, A. Avrupa'da hareket halindeki çocuklar: Sığınmacı, mülteci ve belgesiz çocuklara yönelik sağlık riskleri, sağlık ihtiyaçları ve sağlık politikalarına ilişkin kanıtların anlatısal bir incelemesi.BMJ. Pediatr. 2019 , 3 , open e000364

Castelli, F.; Sulis, G. Göç ve bulaşıcı hastalıklar *(Migration and infectious diseases)*. Clinical. Microbiological.283–289. 2017

Shetty AK. Mülteci Çocuklarda Bulaşıcı Hastalıklar. *Çocuklar* . 2019; 6(12):129. https://doi.org/10.3390/children6120129

Renzaho A.M.N, Gibbons C, Swinbum B, Jolley D, Burns C. Obesity and undernutrition in sub-saharan African immigrant and refugee children in Victoria, Australia. Asia Pac. J. Clin. Nutr. 2006; 15: 482–490.
Quach A, Laemmle-Ruff IL, Polizzi T, Paxton GA. Gaps in smiles and services: a cross-sectional study of dental caries in refugee-background children. BMC Oral Health 2015;15:10

Pohl, C.; Mack, I.; Schmitz, T.; Ritz, N. 2015 yılında İsviçre'deki üçüncü basamak bir sağlık tesisinde pediatrik mülteciler ve sığınmacılara yönelik bakım yelpazesi. Eur. J. Pediatr. 2017 , 176 , 1681–1687.

Kampouras, A.; Tzikos, G.; Partsanakis, E.; Roukas, K.; Tsiamitros, S.; Deligeorgakis, D.; Chorafa, E.; Schoina, M.; Iosifidis, E. Yunanistan anakarasındaki mülteci kamplarında çocuk hastalıkları ve hastalık yükü. Çocuklar 2019 , 6 , 46.

Gümüş, Y. (2015). Göçün Sağlık Üzerindeki Etkileri. Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 18(1), 63-67.

Savaş, Göç ve Sağlık Sempozyumu Sonuç Bildirgesi. (2016). Toplum ve Hekim, 31(2), 150-155. 28.

Öztürk, A. (2017). Göçlerin Kadın Sağlığına Etkileri. Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı Özel Dergisi, 3(1), 41-48.

Özdemir, A, Budak, F. (2017). Göçün Çocuk Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri. KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, 3 (2), 212-223

Kızmaz Z. ve Bilgin R. (2010). "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuklar Ve Suç:Diyarbakır Örneği". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(32), 269-311.

İŞYERİ SOSYAL HİZMETİ İŞ-AİLE ÇATIŞMASI VE İŞ STRESİ İÇİN BİR MODEL MİDİR?

Öğr. Gör. Dr., Umut SOLMAZ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Seben İzzet Baysal Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü , umut.solmaz@ibu.edu.tr - 0000-0003-1112-3041

Bağımsız Araştırmacı, Esra ALP

esralp18@gmail.com – 0009-0009-3079-9750

Bağımsız Araştırmacı, Ebrar ÇALIŞKAN

ebrarcaliskan7@gmail.com – 0009-0009-0942-927X

Bağımsız Araştırmacı, Ramazan BOZKURT

r.bozkurtt16@gmail.com – 0009-0003-1064-5291

Bağımsız Araştırmacı, Reyhan ÖZCAN

Reyhanozcan18@gmail.com – 0009-0007-7983-3265

ÖZET

İş stresi, bireylerin çalışma hayatında yaşadıkları sorunlardan dolayı ortaya çıkan bir çalışma hayatı sorunudur. İş stresi, bireylerin yaşam doyumlarını olumsuz yönden etkileyeceği için iş-aile hayatında denge problemlerini de beraberinde getirmektedir. İş-aile yaşam çatışması da sorumluluk alanlarının iç içe geçmesinden kaynaklı ortaya çıkmaktadır. İşyeri sosyal hizmeti, alanı da çalışma hayatı sorunlarını ele alan sosyal hizmet alanlarından biridir. Bireylerin iş-aile hayatı çatışması ile iş stresi yaşamaları birbirleriyle bağlantılı sorunlardır. Bu sebepten dolayı bu araştırma, iş-aile çatışması ile iş stresi arasındaki ilişkiyi araştırarak işyeri sosyal hizmeti bağlamında çözüm önerileri getirilmesi için tasarlanmıştır. Araştırma sonucunda iş stresi yaşayan bireylerin iş-aile çatışmasının da yüksek olduğu, iş yaşamının aileye etkisinin olduğunu düşünenlerin daha yoğun bir şekilde stres yaşadığı ve çatışmaya maruz kaldığı; aile yaşamının iş yaşamına etkisinin olduğunu düşünenlerin daha yoğun bir şekilde stres yaşadığı ve çatışmaya maruz kaldığı; işyerinde sorunlarını danışacak bir meslek elemanı bulunan çalışanların daha az stres yaşadıkları ve çatışmaya maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda işyeri sosyal hizmeti bağlamında mikro, mezzo ve makro düzeyde çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Yaşam Çatışması, İş Stresi, Sosyal Hizmet, İşyeri Sosyal Hizmeti, Endüstriyel Sosyal Hizmet.

1. GİRİŞ

Günümüzde hızla değişen çalışma hayatı ve artan iş talepleri, bireylerin iş ve aile yaşamları arasında denge kurmalarını zorlaştırmaktadır. İş-aile yaşam çatışması, bireylerin işten kaynaklanan taleplerin aile yaşamlarına, ya da aile yaşamındaki sorumlulukların işlerine müdahale etmesiyle ortaya çıkan bir gerilim olarak tanımlanmaktadır. Bir başka deyişle iş-aile

yaşam çatışması, bireylerin işlerindeki rollerinin aileye karşı olan sorumluluklarını yerine getirememesi veya engellenmesi durumu olarak ifade edilmektedir (Neteyemer vd., 1996). Bu çatışma, her iki alandaki beklentilerin aynı anda karşılanamaması durumunda ortaya çıkmakta ve bireyler üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Özellikle modern iş dünyasında, uzun çalışma saatleri, esnek olmayan iş koşulları ve yüksek performans beklentileri, iş-aile yaşam dengesinin sağlanmasını zorlaştıran unsurlardan bazılarıdır.

İş stresi ise, bireylerin işyerinde maruz kaldıkları taleplerin, baş edemeyecek kadar fazla olduğuna inandıkları durumlarda hissettikleri baskı ve gerilim durumunu ifade etmektedir. İş stresinde çalışanların kontrolü dışındaki deneyimlerden kaynaklanan, irade dışı durumlar söz konusudur (Judge ve Colguitt, 2004). İş stresi içerisinde yer alan stres faktörleri bireylerin iş-aile yaşam dengesini de bozmakta ve çatışmalara neden olmaktadır. Bireyler, iş hayatında iş üzerinde denetimin olmaması, beklentinin yüksek olması, temel kaynakların kısıtlılığı, iş yükü fazlalığı, örgütsel bağlılığın düşük olması, ailevi sorunlar, görev sorumluluklarındaki dengesizlikler gibi stres faktörleriyle karşılaştığında hem iş hem de aile hayatındaki sorunlar da artabilmektedir (Browne, 2000). İş-aile yaşam çatışması ve iş stresi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır; iş stresi, bireylerin işten kaynaklanan yüklerini arttırarak aile yaşamları üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmekte, bu da iş-aile yaşam çatışmasını derinleştirebilmektedir. Aynı şekilde, iş-aile yaşam çatışması yaşayan bireyler işyerinde de stres seviyelerinin yükseldiğini hissedebilirler. Bu nedenle, bu iki kavram birbiriyle doğrudan ilişkilidir ve çalışanların genel yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyebilmektedir.

Sosyal hizmet mesleği uygulamaya dayalı, sosyal değişimi ve sosyal uyumu hedefleyen, insanların güçlendirilmesini destekleyen bir meslektir (IFSW, 2014). Sosyal hizmet mesleğinin okul sosyal hizmeti, sokak sosyal hizmeti, adli sosyal hizmet gibi (Zastrow, 2014) özelleştirilmiş alanları bulunmaktadır. Bu alanlardan biri olan işyeri sosyal hizmeti (endüstriyel sosyal hizmet) sosyal hizmet uzmanlarının fabrikalar başta olmak üzere özel sektörde çalışanların hem çalışma hayatı hem de aile hayatı sorunlarıyla ilgilenen meslek elemanlarıdır. İlk olarak endüstriyel sosyal hizmet olarak ifade edilen bu alan çalışma ortamlarının değişmesiyle birlikte işyeri sosyal hizmeti olarak kapsamı genişletilerek ifade edilmiştir (Solmaz ve Kutlu, 2021). Bu alanda amaç, çalışanın iş ve aile hayatı sorunlarının bir arada değerlendirilip sorunun çözümüne yönelik planlı müdahale sürecinin hazırlanmasıdır. İşyeri sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları danışmanlık, arabulucu, savunucu, eğitici, konsültasyon sağlayıcı, sosyal değişim ajanı, bağlantı kurucu, araştırmacı, muktedir kılıcı gibi mesleki rollerini kullanarak çalışanların sorunlarına çözüm getirmeye çalışmaktadır (Katan, 2008; Bargal ve Karger, 1992; Duyan, 2019; Miley vd., 1998). İş-aile yaşam çatışması da iş stresi ile direkt olarak bağlantılı sorunlardan biridir. Bireyin iş hayatındaki stres etkenlerinin belirlenerek aile hayatı sorunlarının çözümü sağlanabilecektir. Bu alanda psikologların mikro, sosyologların makro çalıştığı düşünülür ise sosyal hizmetin mikro, mezzo ve makro düzeydeki vaka müdahaleleri sorunun bütüncül ele alınmasına yardımcı olacaktır.

Bu çalışmada, iş-aile yaşam çatışması ile iş stresi arasındaki ilişkiyi incelenerek bu iki olgunun işyeri sosyal hizmeti bağlamından değerlendirilmesi ve sosyal hizmet perspektifinden çözüm önerileri sunulması amacıyla oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda mikro, mezzo ve makro düzeyde çözüm önerileri sunulmuş olup sosyal hizmet açısından iki değişken irdelenmiştir.

Araştırma, sosyal hizmet literatürüne işyeri sosyal hizmeti bağlamında değerlendirme sunması bakımından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Yöntem ve Teknik

Bu araştırmada, genellenebilirliği sağlamak için nicel yöntem tercih edilmiştir. Nicel araştırmalar, hipotez testlerinin yapıldığı ve örneklem üzerinden verilerin toplandığı araştırmalardır. Bu araştırmalarda toplanan verilere göre genelleme yapabilme imkanı vermektedir. Nicel yöntemde veri toplama tekniği olarak ise anket tekniği tercih edilmiştir. Anket tekniği, kısa sürede geniş bir örneklemden verileri elde etmeyi sağlayan bir tekniktir (Şavran, 2018). Araştırmada ulaşılan veriler belirlenmiş olan yöntem ve tekniğe uygun şekilde toplanmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

2.2. Evren ve Örneklem

Evren, araştırmanın sonuçlarının genellenmek istendiği bütünü temsil etmektedir. Örneklem ise belirli bir evrenden belirli büyüklük ve yansızlık kuralına göre seçilmiş, evreni temsil eden gruba verilen isimdir (Karasar, 2016). Çalışmada, çalışma hayatında yer alan bireylerin iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması üzerine bir değerlendirme yapıldığından dolayı basit tesadüfi örneklem tekniğine göre örneklem belirlemesi yapılmıştır (Şavran, 2018). Türkiye'de istihdam edilen bireylerin sayısının 32 milyon 748 bin kişi olduğu bilinmektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2024). 32 milyonluk bir evrende evrenin temsiliyetinin sağlanması için 0.05 örnekleme hatası ve heterojen dağılımda 384 kişiye ulaşılması gerekmektedir (Erdoğan ve Yazıcıoğlu, 2014). Evren hesabına göre bu çalışmada toplamda 400 kişiye ulaşılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri*

N=400	n	%
Yaş		

18-34	366	91,5
35-49	34	8,5
Cinsiyet		
Kadın	252	63,0
Erkek	148	37,0
Medeni Durum		
Evli	59	14,8
Bekar	341	85,3
Eğitim Durumu		
İlköğretim	2	0,5
Ortaöğretim	42	10,5
Ön Lisans	59	14,8
Lisans	281	70,3
Yüksek Lisans	13	3,3
Doktora ve Üzeri	3	0,8
Gelir Düzeyi		
Düşük	114	28,5
Orta	259	64,8
Yüksek	27	6,8
Çalışma Süresi		
0-1 Yıl	181	45,3
2-5 Yıl	133	33,3
6-10 Yıl	52	13,0
11 Yıl ve Üzeri	34	8,5

İş Yaşamının Aileye Etkisi		
Evet, var.	335	83,7
Hayır, yok.	65	16,3
Aile Yaşamının İşe Etkisi		
Evet, var.	305	76,3
Hayır, yok.	95	23,8
İş Yaşamında Stres Varlığı		
Evet, stres var.	340	85,0
Hayır, stres yok.	60	15,0
Sorunları Danışabilecek Bir Çalışan var mı?		
Evet, var.	164	41,0
Hayır, yok.	236	59,0
Olmasını ister miydiniz?		
Evet, isterdim.	349	87,3
Hayır, istemezdim.	51	12,8

*Frekans Analizi

Katılımcıların demografik özellikleri değerlendirildiğinde yaşlarının büyük çoğunluğunun 18-34 yaş arasında olduğu (%91,5); %63,0'ünün kadın ve %37,0'sinin erkek olduğu; %85,3'ünün bekar olduğu; %70,3'ünün lisans mezunu olduğu; %64,8'inin gelirini orta, %28,5'inin düşük ve %6,8'inin yüksek olarak değerlendirdiği; %45,3'ünün 0-1 yıldır, %33,3'ünün 2-5 yıldır çalıştığı; %83,7'sinin iş yaşamının aile hayatını etkilediğini, %76,3'ünün aile yaşamının iş yaşamını etkilediğini, %85,0'inin iş yaşamında stresin bulunduğunu düşündüğü; %59,0'unda işyerinde sorunları danışabilecek bir meslek elemanının bulunmadığını ve %87,3'ünün bir meslek elemanının olmasını istediği sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 1).

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, demografik bilgi formu, iş stresi ölçeği ve iş-aile yaşam çatışması ölçeği olmak üzere üç bölümden oluşan bir form kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan formlara ait bilgiler şu şekildedir:

Demografik Bilgi Formu: Oluşturulan demografik bilgi formunda yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma süresi, iş ve ailenin yaşamlara etkisi, iş hayatında sorunları danışabilecek bir meslek elemanının bulunup bulunmadığı gibi sorular yer almaktadır.

İş Stresi Ölçeği: House ve Rizzo tarafından 1972 yılında geliştirilen ölçek tek boyutlu ve yedi sorudan oluşmaktadır (House ve Rizzo, 1972). Ölçekte yer alan sorular iş stresi düzeyini ölçen sorulardan oluşmakta ve beşli likert tipi ile ölçülmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması 2006 yılında Efeoğlu tarafından yapılmıştır (Efeoğlu, 2006). Bu çalışmada, ölçeğin güvenirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

İş-Aile Yaşam Çatışması Ölçeği: İş-aile yaşam çatışması ölçeği, Netemeyer ve arkadaşları tarafından 1996 yılında geliştirilmiştir. Ölçeğin amacı, işin aileye ve ailenin işe etkisini ölçmektir. Ölçeğin iki boyutu ve 10 ifadesi bulunmaktadır. Beşli likert tipine göre katılımcılar görüşlerini ifade etmektedir (Netemeyer vd., 1996). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ise Giray ve Engin tarafından 2006 yılında yapılmıştır. Çalışmada ölçeğin orijinal yapısıyla benzerlik olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Giray ve Engin, 2006). Bu çalışmada ölçeğin güvenirlik katsayısı iş-aile yaşam çatışması ve aile-iş yaşam çatışması için ise .93 bulunmuştur.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında incelenmesi planlanan hipotezler şu şekildedir:

İş yaşamının aile yaşamını etkilediğini düşünen bireylerin iş-aile yaşam çatışması ve iş stresi seviyeleri yüksektir.
Aile yaşamının iş yaşamını etkilediğini düşünen bireylerin iş-aile yaşam çatışması ve iş stresi seviyeleri yüksektir.
İş stresi yaşayan bireylerin iş-aile yaşam çatışması seviyeleri yüksektir.
Çalışılan kurumda sorunları danışacak meslek elemanı bulunan bireylerin iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması seviyeleri düşüktür.
Çalışılan kurumda sorunları danışacak meslek elemanı bulunmasını isteyen bireylerin iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması seviyeleri düşüktür.
İş stresi ve iş-aile yaşam çatışması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.5. Veri Toplama Süreci

Bu araştırmada veriler, Google Forms üzerinden toplanmıştır. Araştırmacılar, ilk olarak anket formunu Google Forms üzerinden online bir şekilde hazırlamıştır. Ardından araştırmacılar, çevrelerinde bulunan, 18 yaş üstünde ve çalışma hayatında yer alan bireylere ulaşarak hedeflenen soru formu sayısına ulaşmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS 25.0 paket programıyla analiz edilmiş olup veriler normal dağılım kriterine göre t testi, anova testi, korelasyon analizi gibi analizler ile tablolar şeklinde aktarılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, iş-aile yaşam çatışması, aile-iş yaşam çatışması, iş stresi değişkenlerinin demografik sorulara göre farklılıkları ve bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkisi tablolar halinde sunulmuştur.

Çizelge 2. Ölçeklerin Normallik Analizi

Ölçek İsmi	Çarpıklık	Basıklık
İş Stresi	,037	-,805
İş-Aile Çatışması	,027	-1,118
Aile-İş Çatışması	,612	-,394

*Normallik Analizi

Katılımcıların ölçeklere verdikleri cevapların analizlerinin gerçekleştirilebilmesi için ilk olarak normal dağılım şartının sağlanıp sağlanmadığına bakılmaktadır. Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) normallik dağılımında çarpıklık ve basıklık değerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir. Tablo 2 incelendiğinde üç değişkenin de çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olduğu görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 3. İş Yaşamının Aileye Etkisine Dair Görüşlerin Değerlendirilmesi*

Ölçek	Etki	N	X	Ss	T Testi	
					T	p
İş Stresi	Etkisi var.	335	20,60	7,15	3,809	**,000****
	Etkisi yok.	65	17,01	5,74		
İş-Aile Çatışması	Etkisi var.	335	15,19	5,79	5,114	**,000****
	Etkisi yok.	65	11,27	4,81		
Aile-İş Çatışması	Etkisi var.	335	12,94	5,43	4,765	**,000****
	Etkisi yok.	65	9,57	3,71		

***T Testi, **p<.01**

Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanların iş yaşamının aileye etkisine dair görüşleri açısından değerlendirmesi yapıldığında tüm değişkenlerde gruplar arasında farklılığın olduğu

sonucuna ulaşılmıştır (p<.01). İş stresinde işin aileye etkisi olduğunu düşünenlerin (X: 20,60±Ss: 7,15) olmadığını düşünenlere göre (X: 17,01±Ss: 5,74) daha fazla stres yaşadıkları; iş-aile çatışmasında işin aileye etkisi olduğunu düşünenlerin (X: 15,19±Ss: 5,79) olmadığını düşünenlere göre (X: 11,27±Ss: 4,81) sorumluluklar konusunda daha çok çatışma yaşadığı; aile-iş çatışmasında işin aileye etkisi olduğunu düşünenlerin (X: 12,94±Ss: 5,43) olmadığını düşünenlere göre (X: 9,57±Ss: 3,71) daha çok çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 4. Aile Yaşamının İşe Etkisine Dair Görüşlerin Değerlendirilmesi*

Ölçek	Etki	N	X	Ss	T Testi	
					T	p
İş Stresi	Etkisi var.	305	20,82	7,14	4,154	**,000****
	Etkisi yok.	95	17,44	6,16		
İş-Aile Çatışması	Etkisi var.	305	15,26	5,73	4,478	**,000****
	Etkisi yok.	95	12,27	5,57		
Aile-İş Çatışması	Etkisi var.	305	13,10	5,43	4,881	**,000****
	Etkisi yok.	95	10,12	4,31		

***T Testi, **p<.01**

Katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanların aile yaşamının işe etkisine dair görüşleri açısından değerlendirmesi yapıldığında tüm değişkenlerde gruplar arasında farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır (p<.01). İş stresinde ailenin işe etkisi olduğunu düşünenlerin (X: 20,82±Ss: 7,14) olmadığını düşünenlere göre (X: 17,44±Ss: 6,16) daha fazla stres yaşadıkları; iş-aile çatışmasında ailenin işe etkisi olduğunu düşünenlerin (X: 15,26±Ss: 5,73) olmadığını düşünenlere göre (X: 12,27±Ss: 5,57) sorumluluklar konusunda daha çok çatışma yaşadığı; aile-iş çatışmasında ailenin işe etkisi olduğunu düşünenlerin (X: 13,10±Ss: 5,43) olmadığını düşünenlere göre (X: 10,12±Ss: 4,31) daha çok çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 5. İş Yaşamında Stres Yaşamaya Dair Görüşlerin Değerlendirilmesi*

Ölçek	Etki	N	X	Ss	T Testi	
					T	p
İş-Aile Çatışması	Yaşıyorum.	340	15,29	5,76	6,331	**,000****
	Yaşamıyorum.	60	10,36	4,16		
Aile-İş Çatışması	Yaşıyorum.	340	12,90	5,39	4,648	**,000****
	Yaşamıyorum.	60	9,51	3,98		

***T Testi, **p<.01**

Katılımcıların iş hayatında stres yaşama durumlarının ölçeklere göre değerlendirmesi yapıldığında iş-aile yaşam çatışmasında gruplar arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir (p<.01). İş-aile çatışmasında iş stresi yaşayanların (X: 15,29±Ss: 5,76) yaşamayanlara göre (X: 10,36±Ss: 4,16) daha yoğun çatışma yaşadıkları; aile-iş çatışmasında iş stresi yaşayanların (X: 12,90±Ss: 5,39) yaşamayanlara göre (X: 9,51±Ss: 3,98) daha yoğun çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 6. İşyerinde Danışmanın Bulunması Durumunun Ölçeklere Göre Değerlendirilmesi*

Ölçek	Danışman	N	X	Ss	T Testi	
					T	p
İş Stresi	Var	164	18,93	6,46	-2,645	**,009****
	Yok	236	20,77	7,37		
İş-Aile Çatışması	Var	164	13,63	5,29	-2,662	**,008****
	Yok	236	15,19	6,09		
Aile-İş Çatışması	Var	164	11,28	4,68	-3,518	**,000****
	Yok	236	13,16	5,63		

***T Testi, **p<.05**

Katılımcıların işyerlerinde bir sorunla karşılaştıklarında sorunlarını danışabilecekleri bir meslek elemanı bulunması durumunun ölçeklere göre değerlendirmesi yapıldığında tüm ölçeklerde gruplar arasında anlamlı farklılığın bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (p<.05). İş stresinde danışman bulunanların (X: 18,93±Ss: 6,46) danışman bulunmayanlara göre (X: 20,77±Ss: 7,37) daha az stres yaşadıkları; iş-aile çatışmasında danışman bulunanların (X: 13,63±Ss: 5,29) danışman bulunmayanlara göre (X: 15,19±Ss: 6,09) daha az çatışma

yaşadıkları; aile-iş çatışmasında danışman bulunanların (X: 11,28±Ss: 4,68) danışman bulunmayanlara göre (X: 13,16±Ss: 5,63) daha az çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 6).

Çizelge 7. İşyerinde Danışmanın Bulunması İsteme Durumunun Ölçeklere Göre Değerlendirilmesi*

Ölçek	Danışman	N	X	Ss	T Testi	
					T	p
İş Stresi	İstiyorum	349	20,47	6,96	3,441	**,000****
	İstemiyorum	51	16,88	7,04		
İş-Aile Çatışması	İstiyorum	349	14,90	5,75	3,159	**,000****
	İstemiyorum	51	12,17	5,80		
Aile-İş Çatışması	İstiyorum	349	12,58	5,31	1,790	,078
	İstemiyorum	51	11,13	5,39		

***T Testi, **p<.05**

Katılımcıların işyerlerinde sorunlarını danışacak bir meslek elemanı istemelerinin ölçeklere göre değerlendirmesi yapıldığında iş stresi ve iş-aile çatışması değişkenlerinde gruplar arasında anlamlı farklılığın bulunduğu (p<.05); aile-iş çatışmasında ise anlamlı farklılığın bulunmadığı (p>.05) sonucuna ulaşılmıştır. İş stresinde danışman bulunmasını isteyenlerin (X: 20,47±Ss: 6,96) bulunmasını istemeyenlere göre (X: 16,88±Ss: 7,04) daha yoğun stres yaşadıkları; iş-aile çatışmasında danışman bulunmasını isteyenlerin (X: 14,90±Ss: 5,75) bulunmasını istemeyenlere göre (X: 12,17±Ss: 5,80) daha yoğun çatışma yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 7).

Çizelge 8. Değişkenler Arasındaki Korelasyon İlişkisi

		İş Stresi	İş Aile Çatışması	Aile İş Çatışması
İş Stresi	Korelasyon	1		
İş Aile Çatışması	Korelasyon	,754**	1	
Aile İş Çatışması	Korelasyon	,604**	,718**	1

**p<.01

Çalışmanın ana değişkenlerinin birbirleri arasındaki ilişkisi değerlendirildiğinde iş stresi ile iş-aile çatışması ve aile-iş çatışması arasında pozitif yönde ve güçlü bir anlamlı ilişkinin bulunduğu ($p<.05$) sonucuna ulaşılmıştır (Çizelge 8).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma, iş-aile yaşam çatışması ve iş stresi arasındaki ilişkiyi ölçerek işyeri sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bahsi geçen sorunların çözümünde etkililiğine vurgu yapmak amacıyla tasarlanmıştır. Araştırma sonucunda stres yaşayan bireylerin iş-aile yaşam çatışması seviyelerinin de yüksek olduğu; çalışma hayatında sorunlarını danışabilecek bir meslek elemanı bulunan bireylerin iş streslerinin ve iş-aile yaşam çatışması seviyelerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar göstermektedir ki işyerinde sorunlarla ilgilenen meslek elemanlarının bulunması bireylerin çalışma ve aile hayatı sorunlarının azalmasında bir etken olacaktır.

Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlardan ilki iş hayatının aile hayatına etki ettiğini düşünen bireylerin düşünmeyen bireylere göre daha az iş stresiyle karşılaştığı ve iş-aile yaşam çatışmasını daha az yaşadığıdır. Araştırmada ulaşılan diğer bir bulgu ise aile hayatının iş hayatını etkilediğini düşünenlerin de benzer bir sonuç ile karşı karşıya kalmalarıdır. Bu bulguları destekleyen bir diğer bulgu ise iş stresi ile iş-aile yaşam çatışması arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkinin bulunmasıdır. Üç bulgu değerlendirildiğinde iş stresi ile aile ve iş hayatındaki sorumlulukların yerine getirilmemesi birbiriyle bağlantılı problemlerdir. Tekingündüz, Kurtuldu ve Öksüz'ün çalışmasında iş stresi ile iş-aile yaşam çatışması arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Tekingündüz vd., 2015). Efeoğlu ve Özgen'in 2007 yılındaki çalışmasında da iş-aile yaşam çatışmasının iş stresi ile pozitif yönde ilişkisi olduğu saptanmıştır (Efeoğlu ve Özgen, 2007). Kılıç ve arkadaşlarının 2008 yılındaki çalışmasında da iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Kılıç vd., 2008). Fırat'ın 2018 yılındaki çalışmasında algılanan iş stresi ile iş-aile yaşam çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Fırat, 2018). Deveci ve Avcıkurt'un 2017 yılındaki çalışmasında da iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur (Deveci ve Avcıkurt, 2017). Öztürk ve Türk'ün 2020 yılındaki çalışmasında ise aynı sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir (Öztürk ve Türk, 2020). Literatürde bulunan çalışmalar değerlendirildiğinde iş stresi ile iş-aile yaşamı çatışmasının birbirini etkileyen iki değişken olduğu ve araştırma sonuçlarıyla benzer sonuçlara ulaşıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmada ulaşılan diğer sonuçlar işyerinde sorunlarla ilgilenen meslek elemanının bulunmasıyla alakalıdır. Araştırmanın özgünlüğünü oluşturan bu kısımda; bireylerin işyerinde bulunan meslek elemanlarının iş stresi, iş-aile ve aile-iş yaşamı çatışmasını azalttığı; talep eden bireylerin ise talep etmeyenlere göre daha yoğun bir şekilde iş stresiyle, iş-aile ve aile-iş çatışmasıyla karşılaştığı görülmektedir. Araştırmanın bulguları, mesleki danışmanlık bağlamında literatüre katkıda bulunan bir çalışma olmakla birlikte işyeri sosyal hizmetinin de önemine vurgu yapmaktadır. İşyerlerinde sosyal hizmet uzmanlarının bulunması bu bağlamda yararlı bir atılım olacaktır. Araştırmanın tüm bulguları değerlendirildiğinde hipotezlerin red/kabul durumu Çizelge 9'da verilmektedir:

Çizelge 9. Hipotezlerin Durumu

Hipotezler	**Doğrulandı**	**Reddedildi**
H1: İş yaşamının aile yaşamını etkilediğini düşünen bireylerin iş-aile yaşam çatışması ve iş stresi seviyeleri yüksektir.	X	
H2: Aile yaşamının iş yaşamını etkilediğini düşünen bireylerin iş-aile yaşam çatışması ve iş stresi seviyeleri yüksektir.	X	
H3: İş stresi yaşayan bireylerin iş-aile yaşam çatışması seviyeleri yüksektir.	X	
H4: Çalışılan kurumda sorunları danışacak meslek elemanı bulunan bireylerin iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması seviyeleri düşüktür.	X	
H5: Çalışılan kurumda sorunları danışacak meslek elemanı bulunmasını isteyen bireylerin iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması seviyeleri düşüktür.	X	
H6: İş stresi ve iş-aile yaşam çatışması arasında anlamlı bir ilişki vardır.	X	

İşyeri sosyal hizmeti, bireylerin iş ve aile hayatında var olan sorunların giderilmesi adına işyerlerinde sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edildiği bir alandır. Sosyal hizmet uzmanlarının mikro, mezzo ve makro düzeydeki uygulamaları değerlendirildiğinde kapsamlı bir şekilde sorunların çözüleceği açıktır. Bu bağlamda işyeri sosyal hizmeti alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının iş stresi ve iş-aile yaşam çatışması konusunda yapabileceği uygulama önerileri aşağıdaki gibi tavsiye edilmektedir:

Öneriler:

İş stresi yaşayan çalışanların iş stresi yaşama nedenleri belirlenerek her bir sorun için amaçlar ve hedefler belirlemek,
Bireylerle birebir görüşerek çalışanların güçlü yönlerini belirleyip plana dahil etmek,
Bireylerin baş etme mekanizmalarının arttırılması için sistemler ile iletişim kurmasını sağlamak,
Aile-iş çatışması yaşayan bireylerin ailevi sorunlarının belirlenip aile danışmanına yönlendirilmesini sağlamak,
İş-aile çatışması yaşayan bireylerin iş hayatındaki yükümlülüklerinin belirlenerek işyerinde görev dağılımı konusunda yöneticileri uyarmak,

İş stresi ve iş-aile yaşam çatışmasının sebepleri konusunda çalışanları bilgilendirecek afişler düzenlemek,
Çalışanların iş yüklerini hafifletecek alternatif sistemler konusunda yöneticileri uyarmak,
İş stresi, iş-aile ve aile-iş yaşam çatışması yaşayan bireylerin grup oturumları ile bilgilendirilmesini sağlamak,
Bahsi geçen konularda ortak sorunları bulunan bireylerle grup oturumları düzenlemek,
Sendikalarla iletişime geçerek çalışanların iş stresi yaşamalarını önleyecek çalışmalarda sendikalarla iş birliği yapmak,
İş stresi ve iş-aile yaşam çatışması konularında projeler yazmak,
İş stresi ve iş-aile yaşam çatışması konusunda politika yapıcılara sosyal politika önerilerini iletmek.
şeklinde sıralanabilir.

KAYNAKÇA

Bargal, D. (1999). The Future Development of Occupational Social Work. *Administration in Social Work*, 23(3), 139-156.

Browne, J.H. (2000). Benchmarking HRM Practices in Healthy Work Organizations. American Business Review, 18(2), 54-61.

Deveci, B. ve Avcıkurt, C. (2017). İş-Aile Çatışması ve İş Stresinin Yaşam Kalitesine Etkisi: Büyük Ölçekli Mutfak Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(40), 313-331.

Duyan, V. (2019). *Sosyal Hizmet (Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri).* İstanbul: Nar Yayınevi.

Efeoğlu, E. İ. (2006). *Yüksek Lisans Tezi.* İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Adana.

Efeoğlu, E. ve Özgen, H. (2007). İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu Ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 16(2), 237-254.

Fırat, M. Z. (2018). Mesleki Doyum, İş-Aile Çatışması ve Aile-İş Çatışmasının Algılanan İş Stresi Üzerindeki Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 16(32),* 157-176.

Giray, M. Deniz. ve Ergin, Canan. (2006). Çift Kariyerli Ailelerde Bireylerin Yaşadıkları İş-Aile ve Aile-İş Çatışmasının Kendini Kurgulama Davranışı ve Yaşam Olayları İle İlişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21 (57), 83-101.

House, R. H. ve Rizzo, J. R. (1972). Role Conflict and Ambiguity as Critical Variables in A Model Of Organizational Behavior. *Organizational Behavior & Human Performance*, 7(3), 467–505.

IFSW. (2014). Global Definition of Social Work. Erişim Adresi: https://www.ifsw.org/what-is-socialwork/global-definition-of-social-work/

Judge, T.A. ve Colquitt, J.A. (2004). Organizational Justice And Stress: The Mediating Role Of Work–Family Conflict. *Journal of Applied Psychology*, 89(3),395-404

Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.* Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.

Katan, J. (2008). Occupational Social Work in Israel. *Journal Employee Assistance Quarterly*, 17(1), 8196.

Kılıç, C. K., Efeoğlu, E., Mimaroğlu, H. ve Özgen, H. (2008). Adana İlindeki Özel Sağlık Merkezlerinde Çalışan Personelin İş-Aile Yaşam Çatışmasının Örgütsel Bağlılık, İş Doyumu ve İş Stresine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(2), 241-254.

Miley, K. K., O'Melia, M. ve DuBois, B. (1998). *Generalist Social Work Practice: Empowering Approach.* Boston: Allyn Bacon.

Netemeyer, G. R., Boles, S. J. ve McMurrian, R. (1996). Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales. *Journal of Applied Psychology,* 81 (4), 400-410.

Öztürk, M. ve Türk, A. (2020). Sosyodemografik Değişkenler ve İş-Aile Yaşam Çatışmasının Algılanan İş Stresi Üzerindeki Etkisi: Sosyal Hizmet Kuruluşları Örneği. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 1(1), 187-202.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2024). Çalışma Hayatı Verileri. Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/istihdam/#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%2036%20milyon%20102%20bin,oran%C4%B1%20y%C3%BCzde%209%2C3%20oldu.

Solmaz, U. ve Kutlu, İ. (2021). İşyerinde Sosyal Hizmet ve Farklı Ülkelerdeki Uygulamaları. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi,* 5(2), 172-185.

Şavran, T.G. (2018). *Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kul anılan Araştırma Teknikleri.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Tabachnick B.G. and Fidell. L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* Boston: Parsons.

Tekingündüz, S., Kurtuldu, A. ve Öksüz, S. (2015). İş-Aile Yaşam Çatışması, İş Tatmini ve İş Stresi Arasındaki İlişkiler. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(3),* 27-42.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmete Giriş.* Ankara: Nika Yayınevi.

D-8 ÜLKELERİNE AİT EKONOMİK BÜYÜME VE HARCAMA BİLEŞENLERİ (2011-2022)

Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN
Selçuk Üniversitesi / İİBF,
serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

Öğr. Gör. Dr. Abdulbaki PINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Kazımkarabekir MYO,
apinar@kmu.edu.tr- 0000-0001-6224-1748

ÖZET

Her dönem olduğu gibi günümüzde de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından en temel ekonomik göstergelerin başında milli gelir gelmektedir. Ülkelere ait milli gelir farklı yöntemler ile hesaplanmaktadır. Üretim, gelir ve harcama yöntemleri bunların başlıcalarıdır. Özellikle harcama yöntemi ile hesaplanan milli gelir, ekonomide karar verici hükmünde olan hanehalkları, yatırımcılar, devlet ve dış aleme ait belli bir dönemde yapılan harcamalar gösterilir. Ayrıca harcama yöntemi ile yapılan hesaplama da ülkelerin nasıl bir büyüme sergiledikleri de ortaya çıkmaktadır. Özellikle harcama kalemleri içerisinde buluna yatırım ve tüketim kalemlerindeki değişmelere bağlı olarak ülkenin tüketime ya da üretime dayalı büyüme gösterip göstermediği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ülkedeki tüketiciler (hanehalkı), yatırımcılar ve devlet mekanizmasındaki harcama değişimi iç talep ya da iç tüketim olarak adlandırılır. Buna karşılık ihracat ile ithalat harcaması ise dış talep ya da dış harcama olarak adlandırılır. Ülkelere ait büyüme analizi yapılırken bu iç ve dış talep konusuna bakılması gerekmektedir. Zira iç taleple büyüme bir ekonomide özel kesime ait tüketim harcaması ile yatırım harcaması önemli bir yer teşkil ederken, dış talebe bağlı büyüme de ise yapılan ihracat ve ithalat kalemlerinin etkisinin olduğu görülür.

Bu çalışmada 2011 – 2022 tarihleri arasında D-8 ülkelerine (Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye) ait temel makroekonomik verilerden yola çıkarak, ülkelere ait ekonomik büyümenin kaynakları harcama bileşenleri ile etraflıca araştırılıp, ülkelerin öne çıkan yapıları analiz edilecektir. Böylelikle günümüz İslam ülkeleri açısından önemli bir yere sahip olan D-8 ülkelerinin mevcut durumunun ne olduğu da tam anlamıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: GSYH, Ekonomik Büyüme, Harcama Bileşenleri, Türkiye, D-8 Ülkeleri

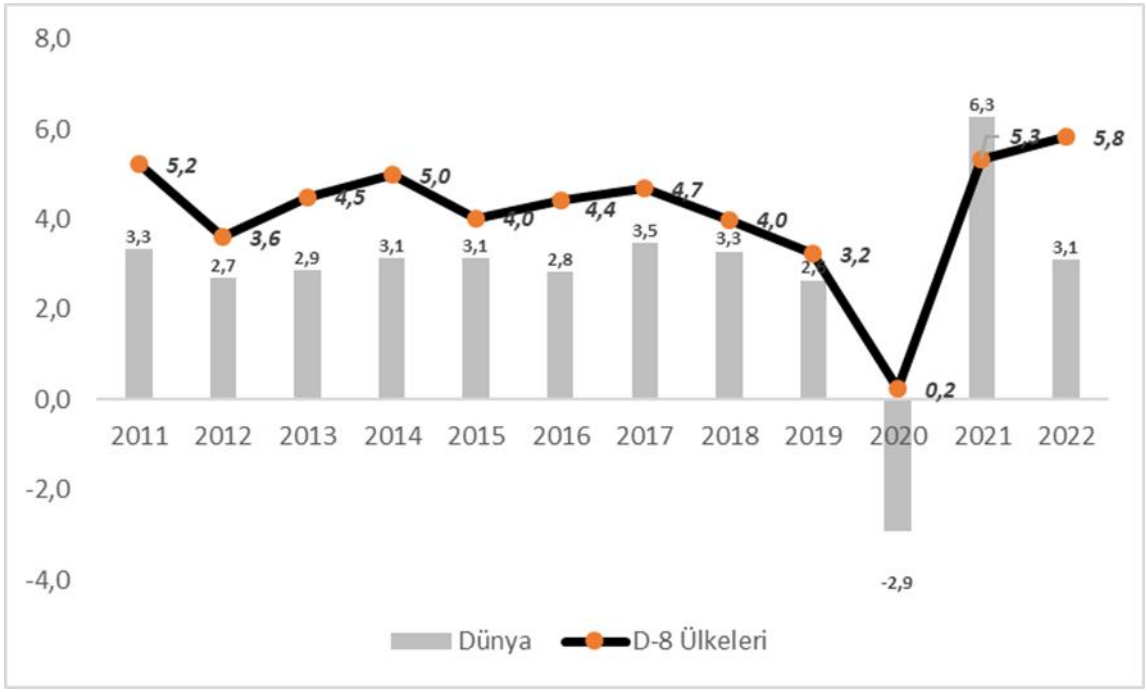
GİRİŞ

Bir ülkenin belli bir dönemde ürettiği mal ve hizmetlerin parasal değeri milli gelir olarak tanımlanmaktadır. Bu büyüklüğün hesaplanması için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden en önemlilerinden birisi harcama bileşenleri ile milli gelirin hesaplanmasıdır. Harcama bileşenleri özel ve kamu kesimi tüketim harcaması, yatırım ve dış âlem harcaması olarak ifade edilmektedir (Dinler, 2013; Kangal & Eroğlu, 2023).

Bu çalışmada D8 ülkelerine ait ekonomik büyüklük değerleri ile bu büyülüğü oluşturan harcama bileşenleri ele alınmıştır. Harcama bileşenlerine ait değerler 2011 – 2022 yılları için her bir ülkeye göre ayrı ayrı analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmanın temelini oluşturan harcama bileşenlerinin ekonomik büyümeye yaptığı katkılar tek tek hesaplanmış ve D8 oluşumunun ekonomik büyüme ve harcama yapısı analiz edilmiştir.

D8 ÜLKELERİNDE EKONOMİK BÜYÜME

D8 ülkelerine ait ekonomik büyüme oranları incelendiğinde içinde bulunan ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Özellikle 2008 yılında meydana gelen küresel kriz sonrasında D8 içerisindeki ülkelerin bir kısmında uzun süreli düşük büyüme diğer kısmında ise kısa süreli düşük ekonomik büyüme gerçekleşmiştir. Bu ülkeler uyguladıkları politikalar sonucunda 2011-2022 dönemleri arasında ortalama yıllık %4,2 civarında bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu dönemler arasında dünya ekonomisine ait ortalama yıllık büyüme hızı ise % 2,8 civarında gerçekleşmiştir. Genel itibari ile bakıldığında ise D8 ülkelerinin 2011 yılında ortalama olarak yüzde beş üzerinde bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2011 yılında en yüksek büyüme hızı %11 ile Türkiye ekonomisine, en düşük büyüme hızı ise %2 ile Mısır ekonomisine aittir. 2012 yılında ise ekonomik büyüme hızında ciddi bir düşüş meydana gelerek yıllık ortalama %3,5 civarında gerçekleşmiştir. 2013 yılından 2018 yılına kadar ortalama D8 ülkelerinin yıllık büyüme hızı yüzde dört civarında ortaya çıkmıştır. 2020 dünyada ortaya çıkan Pandemi ile paralel olarak ortalama büyüme hızı nerede ise sıfır civarında gerçeklemiştir. Pandemi sonrasında ekonomide meydana gelen canlanma ile birlikte 2021 ve 2022 yıllarında yüzde beşten daha fazla bir büyüme gerçekleşmiştir. 2011 – 2022 dönemleri arasında D8 oluşumunun içinde olan ülkelere tek tek baktığımızda, Yıllık ortalama büyüme hızı yüzde beşin üzerinde olan ülkeler Türkiye ve Bangladeş olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu dönemler arasında ortalama yıllık büyüme hızı yüzde dört civarında olan ülkeler ise Mısır, Endonezya, Malezya ve Pakistan olarak karşımıza çıkmaktadır. Nijerya'nın yıllık ortalama büyüme hızı ise %2,7 civarında gerçekleşirken, %2'in altında kalan ülke ise İran olarak ortaya çıkmaktadır.

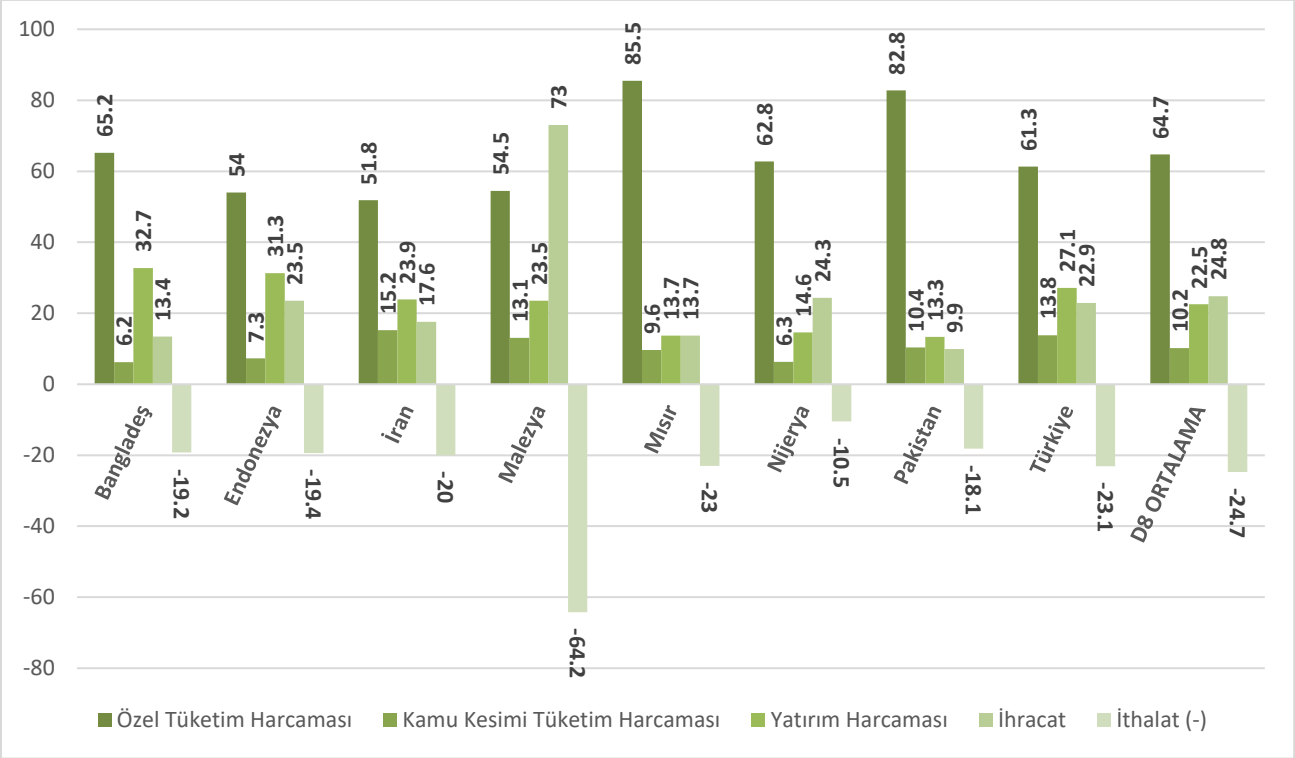
Kaynak: Dünya Bankası (2024)

Görsel 1: 2011-2017 Yılları Arasında D8 Ülkelerine Ait Ekonomik Büyüme Hızları (%)

D8 ÜLKELERİNDE HARCAMA BİLEŞENLERİ

Bazı ülkelerin geçiş ekonomisi bazı ülkelerin ise gelişmekte olan grupta yer alması ve İslam coğrafyasına ait önem arz eden D8 ülkelerinin ekonomik büyüme refleksi bakımından öncü bir rol üstlendiği de söylenir. Bu sebeple bu ülkelerin İslam Coğrafyasının ne durumda olduğunu anlamak adına ekonomik büyüme kaynaklarının nasıl bir seyir gösterdiğini anlamakta yarar vardır. Bu bağlamda ekonomik büyüme içerisindeki özel kesim tüketim ile kamu harcamaları, yatırım harcamaları ile net ihracat harcamalarındaki değişmeler ve ekonomik büyümeye sağladığı katkıların ele alınması gerekmektedir (Yıldırım, Karaman & Taşdemir, 2009; Ünsal, 2017).

Aşağıda verilen tabloda, 2011-2022 yılları arasında (İran için 2013-2020) D8 ülkelerine ait harcama bileşenlerinin GSYH içindeki ortalama payları verilmiştir. Harcama bileşenlerinden özel ve kamu kesimi tüketim harcaması ile yatırım harcaması toplamı ülke ekonomisi açısından iç talep, ihracat ile ithalatın oluşturduğu net ihracat harcaması ise dış talep olarak adlandırılmaktadır (Yalta & Yalta, 2019; Mankiw, 2010).

Kaynak: IMF (2024)

Görsel 2: D8 Ülkeleri İçerisindeki Ülkelere Ait Harcama Bileşenlerinin GSYH İçindeki Payları (2011-2022 Ortalama %)

Dünya ülkelerine genel olarak baktığımızda GSYH içindeki en önemli payın özel kesim tüketim harcamasının oluşturduğunu görmekteyiz. Bu durum D8 ülkeleri açısından da benzer özellikler göstermektedir. D8 ülkeleri için bu dönemler arasında özel kesim tüketim harcamalarının GSYH içindeki ortalamasının yüzde 65 civarında olmasında karşılık Mısır ve Pakistan ülkelerinin ortalamanın çok üstünde bir değere sahip olduğu ve geri kalan D8 ülkelerin ise ortalamanın etrafında ya da bir miktar altında seyrettiği görülmektedir. Bir diğer tüketim harcama kalemi olan kamu kesimi harcamasının ortalama GSYH içindeki payı yüzde10 civarında gerçekleşmiştir. Kamu kesim harcama paylarının ortalama üzerinde olan ülkeler arasında Türkiye, İran ve Malezya olmasına karşılık diğer ülkeler ise ortalama etrafında ve ortalamanın altında seyrettiği görülmektedir. Ülkeler açısından sürdürülebilir büyüme için gerekli olan yatırım harcamalarının GSYH içindeki ortalama payı yaklaşık olarak yüzde 22 civarında gerçekleşmiştir. Yatırım harcamasının önemli olduğu ülkeler içinde Endonezya, Malezya, Bangladeş, Türkiye ve İran gelmekte iken ortalama altında kalan ülkeler ise Mısır, Nijerya ve Pakistan olmuştur. Dış talep olarak ifade edilen ihracat ve ithalat değerlerine baktığımızda, bu dönemde GSYH içindeki payları ortalamanın açık ara uzağında olan Malezya ülkesi dikkati çekmektedir. Diğer ülkeler ise ortalama değerin etrafında ya da altında seyretmektedir. Malezya ekonomisinin dış ticaret hacmin bu kadar yüksek olması bu ülkenin hem ihracatçı hem de re-export dediğimiz yeniden ihracat rakamlarının olduğu anlamı taşıdığı söylenebilir. Diğer ülkeler açısından baktığımızda genel olarak iki gruba ayırabiliriz. Ortalama olarak baktığımızda, dış ticaret fazlası veren ülkeler için Endonezya, Malezya ve Nijerya ülkeleri gelmektedir. Dış ticaret açığı veren Türkiye, Mısır, Bangladeş, İran ve Pakistan ülkeleri gelmektedir.

Genel olarak baktığımızda, bu dönemler arasında D8 ülkelerine ait özel ve kamu kesimi tüketim harcaması toplamının GSYH içindeki payının yaklaşık yüzde 65 civarına gelmektedir. Yatırım harcamaların ortalama payı ise yüzde 22,5 seviyesinde görülmektedir. İhracat ile ithalat arasındaki farkı ifade eden net ihracat rakamının ise GSYH içindeki payı nerede ise sıfır seviyesine yakın görülmektedir. Yani bu ülkelerin bu tarihler arasında yaptığı ithalat ile ihracat birbirini nötr etmekte ve D8 ülkeleri için bir dış ticaret dengesi oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra iç talep ve dış talep toplamının iktisat literatüründe toplam tüketim harcamaları olarak ifade edildiği ve geri kalan kısmının ise stoklarda meydana gelen değişim olarak söylendiğini düşünürsek, yaklaşık olarak yıllık ortalama yüzde 2,5 seviyesinde bu ülkeler açısından bir stok fazlası mevcuttur.

D8 ÜLKELERİNDE HARCAMA BİLEŞENLERİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE KATKISI

D8 ülkelerine ait ekonomik büyüme oranları incelendiğinde içinde bulunan ülkeler açısından farklılık arz etmektedir. Özellikle 2008 küresel kriz sonrasında D8 içerisindeki ülkelerin bir kısmında uzun süreli düşük büyüme, bir kısmında ise daha kısa dönemde düşük büyüme hızı ortaya çıkmıştır. D8 ülkeleri küresel kriz sonrası uyguladıkları ekonomik tedbirler neticesinde 2011 – 2022 yılları arasında ortalama yıllık yüzde 4,2 civarında büyüme gerçekleştirmiştir. Bu dönemler arasında dünya ekonomisinin genel büyüme hızı yıllık yüzde 2,8 ve Türkiye ekonomisi için yıllık büyüme hızı ise yüzde 5,7 olarak gerçekleşmiştir.

D8 ülkeleri için harcama bileşenlerinin ekonomik büyüme içindeki yıllık ortalama payı aşağıdaki tabloda hesaplanmıştır. IMF'in dönemsel hesap kılavuzu kullanılarak harcama bileşenlerinin GSYH içindeki payı ve reel olarak her bir harcama bileşen değerlerinin yıllık büyüme hızı esas alınarak hesaplama yapılmıştır (IMF, 2024).

Çizelge 1: D8 Ülkelere Ait Harcama Bileşenlerinin Ekonomik Büyümeye Katkı Oranı (2011 – 2022 Ortalama - %)

	Tüketim Harcaması	Kamu Harcaması	Yatırım Harcaması	İhracat	İthalat(-)
Bangladeş	68,6	5,8	30,6	13,9	19,5
Endonezya	55,2	8,3	32,3	22,8	20,9
İran	32,3	32,5	30,5	32,6	27,9
Malezya	34,8	6,3	4,1	25,8	29,0
Mısır	35,6	1,7	3,55	16,0	10,8
Nijerya	52,3	6,0	5,6	12,9	23,3
Pakistan	65,0	5,5	6,1	4,3	19,2
Türkiye	46,1	7,1	17,5	18,8	10,5
ORTALAMA	48,7	9,2	16,3	18,4	20,1

Kaynak: IMF, 2024 (Yazarlar tarafından hesaplamıştır)

Buna göre, bütün ülkeler açısından ekonomik büyümeye en fazla katkı veren bileşen özel kesim tüketim harcaması olmuştur. D8 ülkelerinin 2011- 2022 tarihleri arasında ortalama olarak özel kesim tüketim harcamasının ekonomik büyümeye sağladığı katkı toplam ekonomik büyüme rakamı içinde yaklaşık yüzde 50 seviyesini oluşturmaktadır. Bu oluşum içinde tüketim harcamasının ekonomik büyüme üzerine en fazla katkısı olan ülke Bangladeş olmuştur. Kamu kesim tüketim harcamasının büyümeye ortalama yıllık katkısı ise yüzde 10 civarında gerçekleşmiş ve kamu kesimi harcamasının ekonomik büyüme üzerinde en fazla katkı sağladığı ülke ise İran olmuştur. Sürdürülebilir büyüme ve istihdamın kaynağını teşkil eden yatırım harcamasının ise ekonomik büyümeye ortalama yıllık katkısı yüzde 16 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Yatırım harcamasının ekonomik büyümeye en fazla katkı sağladığı ilk üç ülke Endonezya, Bangladeş ve İran olmuştur. En az katkının olduğu ülkeler ise Mısır, Malezya ve Nijerya olmuştur. Özel ve kamu kesimi tüketim harcaması ile yatırım harcamasının toplamı ülke açısından iç talep olarak ifade edilmektedir. Buna göre, ortalama iç talebin D8 ülkelerine ait ekonomik büyüme rakamına verdiği katkı yaklaşık olarak yüzde 75 gerçeklemiştir. İhracat ve ithalat arasındaki farkı meydana getiren net ihracat rakamlarına baktığımızda, Endonezya, İran, Mısır ve Türkiye ülkeleri için pozitif olmasına karşılık geri kalan diğer ülkeler açısından negatif değer oluşturmuştur. D8 ülkeleri için dış talebin ekonomik büyümeye katkısı negatif anlamda olup yüzde 1,7 seviyesinde olmuştur. İç talep ve dış talebin toplamının yüz olmaması, ülkede yatırım içerisinde stok değişiminin olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda yüzün altıda kalan değerler için stok fazlası yüzün üzerinde oluşan değer için ise stok azalması söz konusu olmaktadır (Erdoğan, 2021).

SONUÇ

Ekonomik büyüme her ülke açısından diğer makroekonomik göstergelerin öncüsü olarak gösterilir. Bu göstergeyi hesaplayabilmek için öncelikle gayri safi milli hasıla değerini bulmak gerekmektedir. Gayri safi milli hasıla hesaplamasında kullanılan yöntemlerden birisi de harcama yöntemidir. Bu yöntem ile ekonomide karar verici konumunda olan hanehalkları, firmalar, devlet ve dış alem unsurlarının yapmış oldukları harcamalar esas alınmaktadır. Bu harcamaların toplamının milli gelire özdeş olduğu varsayımından yola çıkarak hesaplama yapılır. Hesaplamanın fiyat artışlarından arındırılması ile reel anlamda gelir bulunur. Bu gelirlerin dönemler arasındaki yüzdesel farkları ile ekonomik büyüme rakamı elde edilir.

Bu çalışmada D8 ülkelerine ait ekonomik büyüme rakamları ve harcama bileşenlerinden özel ve kamu kesimi, yatırım ve dış alem değerlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi ve katkısı hesaplanmıştır. Genel olarak baktığımızda D8 ülkelerin ekonomik büyüme kaynaklarının iç denge dinamikleri ile olduğu görülmektedir. Malezya'da ise ekonomik büyümeye en çok katkı yapan bileşen ise dış kaynak olarak ifade ettiğimiz net ihracat olmuştur. Tüketim harcamasının büyüme içerisinde önemli bir yer teşkil ettiği de görülmektedir. Özellikle Bangladeş ve Pakistan da özel kesim tüketim harcamasının büyüme içindeki payı yüzde 60'ları geçmiştir. Diğer ülkelerde özel kesim tüketim harcamasının ortalama büyüme içindeki payları aşağı yukarı yüzde 60 seviyesinin altında kalmıştır. Sürdürülebilir bi büyümenin kaynağı olarak görülen yatırım harcamasının büyüme içindeki payının yüksek olduğu ülkelerin başında ise Endonezya gelmektedir.

KAYNAKÇA

Dinler, Z. (2013). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.
Erdoğan, S. (2021), *Milli Gelir ve Harcama Bileşenleri*. Konya: Atlas Akademi Yayınları.
https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545852. (Erişim tarihi: 10.10.2024)
https://databank.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/1ff4a498/Popular-Indicators. (Erişim tarihi: 12.09.2024)
Kangal, N., & Eroğlu, İ. (2023). Yüksek Özgürlükçü Ekonomilerde Büyüme Performansına İlişkin Ampirik Kanıtlar. *Ekonomi Bilimleri Dergisi, 15*(1), 1-24.
Mankiw, N. G. (2010). *Makroekonomi.* (Ö. F. Çolak, Çev.) Ankara: Efil Yayınevi.
Ünsal, E. (2017*). Makro İktisat*. Ankara: Murat Yayınları.
Yalta, A. T., & Yalta, A. (2019*). Modern Makroekonomiye Giriş.* Ankara: Liberte Yayıncılık.
Yıldırım, K., Karaman, D., & Taşdemir, M. (2009). *Makroekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EŞDEĞER HANEHALKI FERT GELİRLERİNİN ENFLASYON KARŞISINDAKİ DURUMU

Öğr. Gör. Dr. Abdulbaki PINAR
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Kazımkarabekir MYO,
apinar@kmu.edu.tr- 0000-0001-6224-1748

Prof. Dr. Savaş ERDOĞAN
Selçuk Üniversitesi / İİBF,
serdogan@selcuk.edu.tr - 0000-0003-3252- 3095

ÖZET

Bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerleri, o dönemde ülkenin toplam gelirini oluşturur. Ekonomilerde elde edilen toplam gelirlerin yanında bu gelirlerin toplumu oluşturan bireyler arasındaki dağılımı da oldukça önemlidir. Gelir dağılımı toplumun refah seviyesi ve yaşam standartlarının belirlenmesinde ve ülkenin gelişmişlik düzeyinin ölçülmesinde önemli bir göstergedir. Ekonomiler için önemli bir gösterge olan gelir dağılımı kişisel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel olmak üzere dört ana grupta incelenmekle birlikte cinsiyet, eğitim durumu gibi kriterlere göre de analiz edilmektedir. Gelir ile ilişkilendirilebilecek en önemli göstergelerden birisi enflasyondur. Enflasyon toplumun gelirini reel olarak etkileme gücüne sahip bir göstergedir. Dolayısıyla enflasyon toplumun reel gelirlerini azaltarak, özellikle düşük gelir elde eden ve sabit gelirli kişilerin ekonomik sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir.

Çalışmanın amacı da 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönem için hanehalkı kullanılabilir geliri ile eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirlerinin enflasyon karşısındaki durumlarının ortaya konulmasıdır. Bu kapsamda teorik çerçeveden sonra TÜİK veri tabanından elde edilen yıllık veriler kullanılarak gelirdeki ve enflasyondaki hem önceki yıla göre hem de kümülatif olarak meydana gelen değişimler analiz edilerek karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı, Hanehalkı kullanılabilir geliri, Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri, Eğitim durumu, Enflasyon

GİRİŞ

Gelir dağılımı konusu ister gelişmiş olsun ister az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler olsun tamamı için her zaman gündemde olan ve tartışılan bir konudur. Ülkeler açısından elde edilen toplam gelirin artırılması kadar elde edilen bu gelirin nasıl bölüşüldüğü de oldukça önemlidir. Gelir dağılımında adaletin bozulması ekonomik sorunların yanında birçok toplumsal sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle hükümetler ülkede gelir dağılımında adalete yaklaşabilmek adına çeşitli politikalar izlemektedirler.

Temel makroekonomik göstergelerden birisi olan enflasyon, hemen hemen bütün ülkelerde üzerinde çokça durulan sorunlardan birisidir. Ayrıca enflasyon, ülke içi karar birimlerinin kararlarını etkileme gücünün yanında ülkeler arası sınıflandırmalarda kullanılan belirleyiciler arasındadır. Dolayısıyla hükümetler fiyat istikrarını sağlamayı ve devam ettirmeyi temel hedefleri içerisine koymaktadırlar.

Enflasyon genel olarak fiyatlar genel düzeyindeki artışı ifade etmektedir. Bu bağlamda enflasyon, toplumun reel gelirinin azalmasına özellikle belirli bir kesimin ekonomik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Özellikle düşük gelir sahipleri ve sabit gelir elde eden fertler enflasyonun etkisini en çok hissedenlerdir. Bu kapsamda çalışmamızın amacı da toplumu oluşturan fertlerin gelirlerinin enflasyon karşısındaki durumlarını ve analize konu dönemde hanehalkı fertlerinin enflasyon karşısında ezilip ezilmediğini ortaya koymaktır.

Çalışma kapsamında giriş bölümünden sonra, gelir dağılımı ve enflasyon kavramları ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Ardından Türkiye'de 2006 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin hanehalkı kullanılabilir geliri, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri ve tüketici enflasyonunun seyri TÜİK veri tabanından elde edilen veriler ve tarafımızca yapılan hesaplamalar ile açıklanmıştır. Çalışma kapsamında son olarak analize konu dönemde gelirdeki ve enflasyondaki değişimler karşılaştırılmıştır. Böylelikle fertlerin enflasyon karşısındaki durumları ortaya konulmuştur.

GELİR DAĞILIMI

Ülkede belirli bir zaman diliminde üretimi yapılan mal ve hizmetlerin, çeşitli şekillerde hesaplanan değerleri toplamı, o ülkenin o dönemdeki toplam gelirini oluşturmaktadır. Basit bir ifadeyle üretim faktörlerinin ücret, faiz, rant ve kar adlarıyla üretimden aldıkları payların toplamı ülkenin toplam gelirini oluşturmaktadır (Erdoğan, 2004, s. 48). Dolayısıyla ülkeler için üretim miktarındaki artışı da ifade eden reel GSYH'nın büyümesi temel makroekonomik hedefler içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre ekonomik ve siyasi açıdan diğer ülkelere üstünlük kurabilmek, temel ekonomik hedeflerine ulaşabilmek ve toplumun gelirlerini artırabilmek için çeşitli planlar hazırlamakta, projeler üretmektedirler ve böylelikle GSYH'larını artırma çabası içerisinde olmaktadırlar. Ancak elde edilen toplam gelirin yanında bu gelirin dağılımı da önem arz etmektedir. Gelir dağılımı konusu iktisat yazınında güncelliğini sürekli koruyan, farklı ekonomik akımlar tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulan bir konudur. Toplumun yaşam standartlarının belirlenmesinden refah düzeyine, eğitimden sağlığa, alt yapıdan üst yapıya kadar birçok konuda gelir dağılımı önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı görüşler gelir dağılımının

belirleyicisinin devlet olduğunu iddia ederken, bazıları piyasa koşullarının gelir dağılımının belirleyicisi olduğunu iddia etmektedir (Akça & Ela, 2012, s. 242-243).

Gelir dağılımı kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ve bölgesel gelir dağılımı olmak üzere temelde dört ana grup itibariyle analiz edilmektedir (Aktan & Vural, 2002, s. 25). Bu ayırıma ilave olarak hanehalkının durumu, eğitim, cinsiyet vb kriterlere göre de gelir dağılımı hesaplaması yapılmakta ve elde edilen sonuçlar analiz edilmektedir.

Kişisel gelir dağılımında, milli gelirin ülke nüfusunu oluşturan bireyler arasında nasıl dağıldığı ifade edilmektedir. Bu dağılım türünde toplumu oluşturan bireylerin sosyal sınıf farklılıkları dikkate alınmaksızın herkes eşit olarak düşünülür (Kuştepeli & Halaç, 2004, s. 149). Kişisel gelirin ölçümünde, toplam gelirin nüfusa bölünmesiyle elde edilen kişi başına düşen gelirin yanında, yüzdelik dilimler, Lorenz eğrisi gibi yöntemler de kullanılmaktadır (Erdoğan, 2004, s. 49; Kuştepeli & Halaç, 2004, s. 149). Yüzdelik dilimler yönteminde, ülke nüfusu yüzdelik dilimlere ayrılarak, her bir dilimin toplam gelirden ne kadar pay aldığı belirlenir. Lorenz eğrisi analizinde ise bireylerin kümülatif yüzde payları yatay eksende, bireylerin gelirlerinin kümülatif yüzde payları ise dikey eksende yer alır. Grafikte, gelir dağılımındaki mutlak eşitliği ifade eden eş bölüşüm doğrusundan sapmalar, gelir eşitsizliğini ifade etmekte ve bu eşitsizliği gösteren eğri de Lorenz eğrisi olarak adlandırılmaktadır (Wan & Taylor, 1999, s. 597). Nihayetinde kişisel gelir dağılımı ölçümleri ne şekilde yapılırsa yapılsın sadece ekonomik amaçlı değildir. Aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin yaşam standartları ve sosyal hayatlarında zamanla meydana gelen değişikliklerin belirlenmesinde de önemli bir yere sahiptir (Karabulut, 2014, s. 25). Kişisel gelir dağılımı ile elde edilen veriler kullanılarak toplumu oluşturan bireylerin mesleklerine, eğitimlerine, çalıştıkları sektörlere ve bölgelere göre gelirin nasıl dağıldığı da belirlenebilmektedir (Yaşar, 2022, s. 43).

Fonksiyonel gelir dağılımında, milli gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıldığı ifade edilmektedir. Bu gelir dağılımı türünde üretim fonksiyonunu oluşturan kişiler dikkate alınmayıp, milli gelirin ücret, faiz, rant ve kar olarak ayrılması söz konusudur (Hepaktan & Alkaya, 2001, s. 41). Bu kapsamda fonksiyonel gelir dağılımı emeğin karşılığı olan ücret, sermayenin karşılığı olan faiz, doğal kaynağın karşılığı olan rant ve girişimcinin karşılığı olan kar arasında dağılımın hangi esaslar çerçevesinde yapıldığını göstermektedir (İlgün & Develi, 2020, s. 112). Bu dağılım ile elde edilen toplam gelirin, toplumu oluşturan sosyal tabakalar arasında nasıl dağıldığı da görülebilmektedir (Yaşar, 2022, s. 71). Gelirin fonksiyonel dağılımı, ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilgili doğru bilgiler verebilmektedir. Şöyleki ekonomik kalkınma sürecinin başlarında tarım sektöründe çalışanlar en yüksek payı alırken, ülkelerin gelişmişlik seviyesi yükseldikçe ücret gelirlerinin payı artmaktadır (Güçlü & Bilen, 1995, s. 161).

Sektörel gelir dağılımında ülkede elde edilen toplam gelirin tarım, sanayi, hizmetler gibi kesimler arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Üretim sektörlerinin toplam gelirden aldıkları paylar, bu payların dönemler itibariyle izlediği seyir, devletin sektörel gelir dağılımını ne yönde etkilemek istediğine ilişkin ipuçları gelirin sektörel dağılımı ile kolayca görülebilmektedir (Işık, 2006, s. 123). Sektörel gelir dağılımında bir diğer durum ise devletin ekonomiye müdahale etme derecesini de ölçen üretim araçlarının mülkiyetine göre yapılan kamu ve özel sektör arasındaki gelirin dağılımıdır (Ulusoy, 1999, s. 242-243). Sektörel gelir dağılımı özellikle gelişme

yolundaki ülkeler açısından oldukça önemlidir. Çünkü elde edilen toplam gelirden hangi sektörün ne kadar pay aldığı gelişmişliğin de bir göstergesidir. Dolayısıyla buradan elde edilen veriler kullanılarak ülkenin gelişimini hızlandırabilmek adına doğru politikaların geliştirilmesi mümkündür (Kubar, 2011, s. 230; Kuştepeli & Halaç, 2004, s. 6).

Bölgesel gelir dağılımında ülkede elde edilen toplam gelirin çeşitli şekillerde bölümlendirilmiş coğrafi bölgelere göre dağılımı ifade edilmektedir. Bu dağılım ülkede gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıkları yansıtmaktadır (Erçakar & Güvenoğlu, 2018, s. 40). Genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ekonomilerde bölgeler arası gelir dağılımı farklılıkları çok fazla iken gelişmiş ülkelerde bu farklılık kısmen azalmaktadır (Işık, 2006, s. 123). Bölgesel gelir dağılımı ile elde edilen bilgiler, hem ülke içerisinde bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığını hem de bu farklılığı gidermede kullanılacak ekonomi politikalarının belirlenmesinde etkili olmaktadır (Arpacıoğlu Özdemir, 2019, s. 198).

ENFLASYON

Genel olarak fiyatlar genel seviyesindeki artışı ifade eden enflasyon, bireylerin reel gelirlerini etkileme gücüne sahiptir. Belirlenmiş çeşitli mal sepetleri kullanılarak enflasyon hesaplamaları yapılmaktadır. Bu kapsamda tüketime dönük mal ve hizmetlerden oluşan sepet aracılığıyla tüketici fiyat endeksi (TÜFE) üzerinden ve ara malları ve yatırım mallarından oluşan sepetler aracılığıyla da Yurtiçi üretici fiyat endeksi, yurtdışı üretici fiyat endeksi, hizmet üretici fiyat endeksi ve tarım üretici fiyat endeksleri üzerlerinden enflasyon hesaplamaları yapılmaktadır. (Pınar & Erdoğan, 2021, s. 89)

Enflasyon ile gelir dağılımı arasındaki ilişki iktisat literatüründe oldukça tartışmalı konulardan birisidir. Literatürde Law & Soon (2020) ve Beyaz Sipahi (2021) gibi bazı çalışmalar enflasyon ile gelir dağılımı arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koyarken, Chu ve diğerleri (2000) gibi diğer bazı çalışmalar ise enflasyon ile gelir dağılımı arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır (Daşdemir, 2022, s. 398). Enflasyon özellikle yoksul kesimin ve sabit gelirlilerin satın alma gücünü azaltmakta ve genellikle enflasyon oranının altında kalan sosyal yardım artışları veya ücret artışları ile toplumun bu kesiminin reel gelirlerini düşürdüğü için zengin ile fakir arasındaki gelir farkının büyümesine neden olmaktadır (Law & Soon, 2020, s. 1736). Enflasyon, özellikle sabit gelirli ailelerin, artan yaşam maliyetlerine ayak uydurmalarını zorlaştırır. Ayrıca gıdadan sağlığa, barınmadan enerjiye kadar bir çok temel ihtiyaç için bütçede ayrılması gereken payı artırır. Böylelikle eğitim, kültür, eğlence gibi daha çok ikincil ihtiyaçları karşılamaya dönük sektörlerde yapılan harcamaların azalmasına sebep olabilmektedir (Brown, 2021, s. 47).

Enflasyon ile gelir dağılımı arasında genel olarak ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde gelir dağılımında bozulmalar olurken, düşük enflasyon gelir dağılımını düzenleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Yüksek enflasyon dönemlerinde borç verenlerden borç alanlara doğru bir refah transferi söz konusu olmakta ve bu durum ise gelir dağılımını bozmaktadır (Beyaz Sipahi, 2021, s. 554).

Hanehalklarının elde ettikleri gelirleri bir birinden farklı olduğu için enflasyonun gelir dağılımına etkisi de heterojen bir yapıdadır. Dolayısıyla enflasyon, hane gelirlerinin farklı şekillerde etkilenmesine ve böylelikle gelirin yeniden dağıtılmasına neden olmaktadır. Şöyleki

enflasyon, sermaye gelirleri, ücretler veya transfer harcamaları gibi yollarla gelirin yeniden dağıtılmasına sebep olarak, gelir dağılımını düzenleyici veya gelir dağılımını bozucu etki yapmaktadır (Emek & Yerdelen Tatoğlu, 2020, s. 302).

TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Türkiye'de gelir dağılımına ilişkin istatistikler TÜİK tarafından ilk kez 1987 yılında Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi ile üretilmeye başlanmış ve 1994 yılında bağımsız gelir dağılımı verisi üretilmiştir. 2006 yılına gelindiğinde ise TÜİK, Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde yaşam koşulları, yoksulluk gibi konuları da kapsayan gelir dağılımı verilerini Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasını uygulayarak elde etmeye başlamıştır. Bu kapsamda işteki durumdan eğitim durumuna kadar birçok kriter dikkate alınarak gelir dağılımı istatistikleri üretilmektedir. Çalışma kapsamında hanehalkı kullanılabilir geliri ile eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirleri hanehalkı tipine göre ele alınmış ve bu gelirlerin enflasyon karşısındaki durumları ortaya konulmuştur.

Hanehalkı, tek ya da birlikte yaşayan bireylerin oluşturduğu ekonomik bir birim olmanın yanında bireylerin toplumsal ve biyolojik varlıklarının sürdürülmesine yönelik düzenlemelerin belirli bir biçimini ifade etmektedir. Gelir dağılımından tüketime kadar birçok konuda yapılan ekonomik analizlerde hanehalkı kavramı kullanılmaktadır. Aileden farklı olarak hanehalkı üyelerinin aralarında kan bağı bulunma zorunluluğu yoktur (Koç, 1997, s. 75-76; Yavuz & Yüceşahin, 2012, s. 81; Sönmez, 1998, s. 127). Hanehalkını oluşturan bireylerin yaşları, çalışma durumları, sayısı gibi yapısı ile ilgili etkenler hanehalkı gelirleri üzerinde belirleyici olmaktadır (Başlevent, 2020, s. 19-20).

Hanehalkını oluşturan her bir ferdin maaş, yevmiye, müteşebbis geliri, karşılıksız burslar gibi kaynaklardan elde ettiği yıllık kişisel kullanılabilir gelirleri ile farklı kaynaklardan elde edilen ve haneye giren gelirler toplamından ilgili dönemde ödenen vergi veya diğer düzenli transferler düşürüldükten sonra ulaşılan tutar hanehalkı kullanılabilir net gelirini oluşturmaktadır. Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir gelirleri TÜİK tarafından Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması bülteni içerisinde yayımlanmaktadır. Bu kapsamda Çizelge 1'de TÜİK veri tabanından elde edilen 2006 yılından bu yana hanehalkı kullanılabilir gelirinin Türk Lirası cinsinden seyri ile yazarlar tarafından hesaplanan hanehalkı kullanılabilir gelirindeki bir önceki yıla göre yüzde değişim oranı ve 2006 yılından 2023 yılına kadar ki kümülatif toplamları verilmiştir.

Çizelge 1: Hanehalkı Kullanılabilir Geliri ve Değişim Oranları

	2006	2007	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Hanehalkı Kullanılabilir Geliri TL	15 102	18 827	22 063	36 039	69 349	76 733	98 416	167 983
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		24,7	3,6	12,6	15,8	10,6	28,3	70,7
Kümülatif Değişim		1,3	1,5	2,4	4,6	5,1	6,5	11,1

Kaynak: TÜİK

Çizelge 1'e göre hanehalkı kullanılabilir geliri 2006 yılında 15102 TL iken 2015 yılında 36039 TL olmuş ve 2023 yılında ise 167983 TL olarak gerçekleşmiştir. Hanehalkı kullanılabilir geliri 2007 yılında bir önceki yıla göre %24,7 oranında artmışken, 2010 yılında bir önceki yıla göre

%3,6 oranı ile analize konu dönemdeki en düşük artışlardan birisi yaşanmıştır. 2015 yılında bir önceki yıla göre %12,6 oranında artan hanehalkı kullanılabilir geliri, 2020 yılında %15,8 oranında ve nihayet 2023 yılında ise %70,7 oranında artmıştır. Ayrıca Çizelge 1'de hanehalkı kullanılabilir gelirlerindeki 2006 yılından 2023 yılına kadar yaşanan kümülatif değişim de verilmiştir. 2006 yılında hanehalkı kullanılabilir geliri 1 kabul edilerek takip eden yıllarda gelirdeki kümülatif artış hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir geliri 2006 yılından 2023 yıllına kadar 11,1 kat artmıştır. Çizelge 1'e bütün halinde bakıldığında özellikle 2007, 2022 ve 2023 yıllarındaki artışlar dikkat çekicidir.

Toplumdaki gelir eşitsizlikleri bireysel gelirler arasındaki farklardan hareketle ölçülmektedir. Dolayısıyla hane düzeyinde elde edilen gelirlerin bireysel gelire dönüştürülmesi gerekir. Bu kapsamda, hane gelirleri toplamını, hanedeki fert sayısına bölerek bireysel fert gelirine ulaşmak doğru bir sonuç olmayacaktır. Çünkü hane içerisindeki çocukların ve yetişkinlerin elde ettikleri gelirleri ve yapmış oldukları tüketimleri birbirinden farklıdır. Bu nedenle OECD tarafından da kullanılan eşdeğerlik ölçeği olarak adlandırılan katsayılar ile hanehalkı büyüklüğünün kaç tane yetişkine yani eşdeğer fert sayısına denk olduğu hesaplanır. Bu kapsamda OECD hanehalkındaki referans kişisi için 1 katsayısını, 14 yaş ve üzerindeki bireyler için 0,5 kat sayısını ve 14 yaş altındaki bireyler için de 0,3 kat sayısını kullanarak eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne ulaşılmaktadır. Hanehalkının bir yıl içerisinde elde etmiş olduğu toplam kullanılabilir gelirin, hesaplanan eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünmesi ile elde edilen sonuç eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirini ifade etmektedir (TÜİK, 2024).

TÜİK, eşdeğer hanehalkı fert gelirlerini hanehalkı tipine göre; tek kişilik hanehalkı, tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı, en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı ile çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı olmak üzere dört ana grupta hesaplamaktadır. Bu ana gruplardan tek çekirdek aileden oluşan hanehalkını da sadece eşlerden oluşan, eş ve çocuklardan oluşan ve tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hanehalkı olarak üç alt grupta hesaplamaktadır. Türkiye'de 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönemde hanehalkı tipine göre fert sayıları ve bu sayılarda ilgili yıllarda meydana gelen kümülatif değişim aşağıda Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2: Hanehalkı Tipine Göre Fert Sayısı (Bin Kişi) ve Kümülatif Değişimleri

Hanehalkı Tipi	**2006**	**2007**	**2010**	**2015**	**2020**	**2022**	**2023**
Tek Kişilik Hanehalkı	1053	1151	1459	3116	4438	5124	5155
Kümülatif Değişim		**1,1**	**1,3**	**2,9**	**4,2**	**4,8**	**4,8**
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	49310	50237	52851	54640	61258	64219	65469
Kümülatif Değişim		**1**	**1**	**1**	**1,1**	**1,2**	**1,2**
Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	*4518*	*4900*	*5966*	*7046*	*8067*	*8877*	*8895*
Kümülatif Değişim		***1,1***	***1,3***	***1,6***	***1,8***	***2***	***2***
Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	*41580*	*42042*	*43516*	*44126*	*49134*	*50510*	*51528*
Kümülatif Değişim		***1***	***1***	***1,1***	***1,2***	***1,2***	***1,2***
Tek ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	*3212*	*3295*	*3369*	*3468*	*4057*	*4832*	*5046*
Kümülatif Değişim		***1***	***1,1***	***1,1***	***1,3***	***1,5***	***1,6***

En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	16756	16553	16223	17852	15329	13181	12590
Kümülatif Değişim		**1**	**1**	**1**	**0,9**	**0,7**	**0,7**
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	512	536	809	761	848	968	787
Kümülatif Değişim		**1,1**	**1,6**	**1,5**	**1,7**	**1,9**	**1,5**
Tüm Hanehalkları Toplamı	67631	68477	71343	76369	81873	83492	84001
Kümülatif Değişim		**1**	**1**	**1,1**	**1,2**	**1,2**	**1,2**

Kaynak: TÜİK

Çizelgeye göre tek kişilik hanehalkı 2006 yılında yaklaşık 1 milyon kişi iken, 2023 yılında bu sayı kümülatif olarak yaklaşık 4,8 kat artarak 5,1 milyon kişiye ulaşmıştır. Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkları 2006 yılında yaklaşık 49,3 milyon kişiden oluşurken, 2023 yılında bu sayı kümülatif olarak yaklaşık 1,2 kat artmış ve 64,5 milyon kişiye ulaşmıştır. Tek çekirdek aileden oluşan Hanehalkları içerisinde kümülatif olarak en yüksek artış sadece eşlerden oluşan çekirdek ailelerde yaşanırken, eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aileler 2006 yılında yaklaşık 41,5 milyon kişiden 2023 yılında yaklaşık 51,5 milyon kişiye yükselmiştir. En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı ise 16 milyon kişi seviyelerinden 12 milyon kişi seviyelerine gerilemiştir. Tüm hanehalklarının toplamı ise 2006 yılında yaklaşık 67,6 milyon kişiden oluşurken, 2023 yılında kümülatif olarak yaklaşık 1,2 kat artmış ve 84 milyon kişiye ulaşmıştır.

Aşağıda Çizelge 3'de 2006 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin TÜİK veri tabanından elde edilen hanehalkı tipine göre yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirlerinin seyri Türk Lirası cinsinden ve yazarlar tarafından hesaplanan bir önceki yıla göre yüzde değişimler ile fert gelirlerindeki kümülatif değişimler verilmiştir.

Çizelge 3: Hanehalkı Tipine Göre Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirleri ve Değişim Oranları

Hanehalkı Tipi	2006	2007	2010	2015	2020	2022	2023
Tek Kişilik Hanehalkı	**10742**	**13169**	**14337**	**22018**	**42712**	**62554**	**100076**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		22,6	6,5	13	14,6	26,9	60
Kümülatif Değişim		1,2	1,3	2	3,9	5,7	9,1
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	**6790**	**8482**	**10326**	**17482**	**34577**	**49902**	**85758**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		24,9	3,7	13,2	17,4	30,8	71,9
Kümülatif Değişim		1,3	1,6	2,7	5,4	7,9	13,4
Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	**6672**	**11567**	**13234**	**22079**	**42051**	**60942**	**95355**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		73,4	2,3	13,7	17,6	29,6	56,5
Kümülatif Değişim		1,7	1,9	3,2	6	8,7	13,6
Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	**6502**	**8097**	**9916**	**16752**	**33413**	**48210**	**84647**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		24,5	4,2	12,9	18	31,3	75,6
Kümülatif Değişim		1,3	1,6	2,7	5,4	7,8	13,5
Tek ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	**6472**	**8805**	**10474**	**17422**	**33823**	**47303**	**80194**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		36	3,5	13,9	11,5	25,1	69,5
Kümülatif Değişim		1,4	1,7	2,9	5,5	7,6	12,9

En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	**4934**	**6225**	**7217**	**12500**	**25889**	**36210**	**66001**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		26,2	3,4	13,7	13,6	23	82,3
Kümülatif Değişim		1,3	1,6	2,7	5,6	7,9	14,4
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	**7154**	**13008**	**13386**	**18794**	**38141**	**60696**	**99916**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		81,8	0,4	6,5	15,8	45,4	64,6
Kümülatif Değişim		1,8	1,9	2,6	5,4	8,6	14,2
Tüm Hanehalkları Toplamı	**6395**	**8050**	**9735**	**16515**	**33428**	**48642**	**83808**
Bir Önceki Yıla Göre % Değişim		25,9	3,6	13,5	17,2	30,1	72,3
Kümülatif Değişim		1,3	1,7	2,8	5,5	8,1	14

Kaynak: TÜİK

Çizelge 3'e göre hanehalkı gruplarından tek kişilik hanehalkının 2006 yılındaki eş değer hanehalkı kullanılabilir fert geliri 10742 TL iken, bu rakam 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 9,1 kat artarak 100000 TL seviyesinin üzerine çıkmıştır. Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı yıllık eşdeğer kullanılabilir fert geliri 2006 yılında 6790 TL iken 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 13,4 kat artmış ve 87758 TL'ye yükselmiştir. Bu grup içerisinde yer alan ve sadece eşlerden oluşan çekirdek ailelerde 2006 yılında 6672 TL gelir söz konusu iken bu rakam 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 13,6 kat artmış ve 95355 TL'ye ulaşmıştır. Eş ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerde 2006 yılında 6500TL gelir elde edilmişken 2023 yılına kadar bu gruptaki fertlerin gelirleri kümülatif olarak yaklaşık 13,5 kat artarak 84647 TL'ye yükselmiştir. Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı tipindeki bir diğer alt grup olan tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerde yıllık eşdeğer hanehalkı fert geliri 2006 yılından 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 12,9 kat artarak 80194 TL'ye ulaşmıştır. En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkının yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirleri 2006 yılında 4934 TL iken 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 14,4 kat artmış ve 66000TL olmuştur. Hanehalkı tipine göre yapılan sınıflandırmada son grup çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkının yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirleri 2006 yılında 7154 TL iken 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 14,2 kat artarak 99916 TL'ye ulaşmıştır. Bütün hanehalkları toplamına bakıldığında, yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirleri 2006 yılında 6395 TL iken 2023 yılına kadar kümülatif olarak yaklaşık 14 kat artmış ve 83808 TL'ye ulaşmıştır.

Çizelge 3'deki eşdeğer hanehalkı fert gelirlerinin bir önceki yıla göre yüzde değişimleri incelendiğinde özellikle 2023 ve 2007 yıllarındaki artış dikkat çekicidir. Tek kişilik hanehalkı gelirleri 2007 yılında bir önceki yıla göre %22,6 oranında artarken, 2023 yılında bu artış %60 olarak gerçekleşmiştir. Hanehalkı tipleri içerisinde, eşdeğer hanehalkı fert gelirleri bir önceki yıla göre en fazla artan grup %82,3 oranı ile en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkında oluşmuştur. Tüm hanehalklarının kullanılabilir fert gelirleri 2007 yılında bir önceki yıla göre %25,9 oranında artarken, 2015 yılında bir önceki yıla göre %13,5 oranında artmış ve nihayet 2023 yılında bu artış %72,3 olarak gerçekleşmiştir.

Çalışmada TÜİK tarafından, tüketime dönük 12 ana harcama grubundan oluşan mal sepeti ile enflasyonu hesaplayan TÜFE dikkate alınmıştır. Türkiye'de manşet enflasyonu olarak da kabul edilen TÜFE üzerinden hesaplanan enflasyon, toplumun genelini ilgilendiren birçok konuda

karar alıcıların kararlarını etkileme gücüne sahiptir. Bu kapsamda aşağıda Çizelge 4'de 2006 – 2023 yıllarını kapsayan döneme ilişkin, 2003 baz yıllı olarak hesaplanan TÜFE değerleri, endeks değerlerinde bir önceki yıla göre yaşanan yüzde değişim ve endeksin 2006 yılından 2023 yılına kadar göstermiş olduğu kümülatif değişim verilmiştir.

Çizelge 4: TÜFE Endeks Değerleri ve Değişim Oranları

	2006	2007	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Endeks	134,5	145,8	181,9	269,5	504,8	687,0	1128,5	1859,4
Önceki Yıla Göre Değişim (%)		8,4	6,4	8,8	14,6	36,1	64,3	64,8
Kümülatif Değişim		1,1	1,3	2,0	3,7	5,1	8,3	13,7

Kaynak: TÜİK

Çizelge 4'e göre 2003 yılında 100 kabul edilen TÜFE değeri, 2006 yılında 134,5 olmuş, 2015 yılında 269,5'e yükselmiş, 2023 yılında ise 1859,4 seviyesine ulaşmıştır. Aynı zamanda yaşanan yıllık tüketici enflasyonunu da ifade eden, bir önceki yıla göre endekste yaşanan yüzde değişime bakıldığında endeksin 2007 yılında bir önceki yıla göre %8,4 oranında, 2015 yılında bir önceki yıla göre %8,8 oranında ve 2023 yılında bir önceki yıla göre %64,8 oranında yükseldiği görülmektedir. Çizelgeda ayrıca 2006 yılı endeks değeri 1 kabul edilerek, 2023 yılına kadar TÜFE'de meyadana gelen kümülatif değişim de hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'de TÜFE, 2006 yılından 2023 yılına kadar 13,7 kat artmıştır. Çizelgeya bütün olarak bakıldığında özellikle 2020 yılı ve sonrasında TÜFE'de meydana gelen değişimler dikkat çekicidir.

GELİRDEKİ VE ENFLASYONDAKİ DEĞİŞİM

Çalışmanın bu bölümünde 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönem için hanehalkı kullanılabilir gelirindeki değişimler ve eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirindeki değişimler ile TÜFE'de meydana gelen değişimler birlikte değerlendirilmiştir. Böylelikle hanehalklarının ve eşdeğer hanehalkı fertlerinin enflasyon karşısındaki durumları ortaya konulmuş olacaktır. Bu kapsamda ilk olarak Çizelge 5'de hanehalkı kullanılabilir geliri ile TÜFE'de bir önceki yıla göre meydana gelen yüzde değişimler ile kümülatif değişimler birlikte verilmiştir.

Çizelge 5: Hanehalkı Kullanılabilir Geliri ve TÜFE'deki Değişimler

		2007	2010	2015	2020	2021	2022	2023
Gelir	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	24,7	3,6	12,6	15,8	10,6	28,3	70,7
	Kümülatif Değişim	***1,2***	***1,5***	***2,4***	***4,6***	***5,1***	***6,5***	***11,1***
Enflasyon	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	8,4	6,4	8,8	14,6	36,1	64,3	64,8
	Kümülatif Değişim	***1,1***	***1,3***	***2***	***3,7***	***5,1***	***8,3***	***13,7***

Çizelge 5 incelendiğinde 2021 yılına kadar hanehalkı gelirlerindeki artışın enflasyonun üzerinde olduğu, dolayısıyla hanehalklarının enflasyondan çok fazla etkilenmedikleri görülmektedir. 2007 yılında hanehalkı geliri bir önceki yıla göre %24,7 oranında artarken enflasyon %8,4 olmuştur. Benzer şekilde 2020 yılında bir önceki yıla göre hanehalkı gelirindeki değişim %15,8 iken enflasyon %14,6 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılına gelindiğinde ise hanehalkı geliri bir önceki yıla göre %10,6 oranında artarken, %36,1 oranında enflasyon yaşanmıştır. Kümülatif değişimlere bakıldığında 2006 yılından 2020 yılına kadar hanehalkı gelirinin 4,6 kat arttığı, enflasyonun ise 3,7 kat artarak gelir artışının gerisinde olduğu görülmektedir. 2021 yılında ise hanehalkı geliri ve enflasyondaki kümülatif artış 5,1 kat olarak eşitlenmiştir. 2021 ve 2022 yılarında enflasyon, hanehalkı gelirindeki değişimin üzerinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla hanehalkları bu yıllarda önemli ölçüde enflasyon baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. 2023 yılında ise hanehalkı kullanılabilir geliri bir önceki yıla göre %70,7 gibi rekor bir oranda artarken, ülkede %64,8 oranında enflasyon yaşanmıştır. Kümülatif değişimlere bakıldığında, 2006 yılından 2021 yılına kadar hem hanehalkı geliri hem de enflasyon 5,1 kat ile aynı değişimi göstermiştir. 2022 yılında hanehalkı gelirleri 2006 yılına göre 6,5 kat artarken, enflasyon 8,3 kat olmuştur. 2023 yılında ise hanehalkı gelirleri 2006 yılına göre 11,1 kat artmış, aynı dönemde enflasyon ise 13,7 kat artmıştır. Dolayısıyla son yıllarda hanehalkı gelirleri üzerinde enflasyonun olumsuz etkileri ciddi olarak hissedilmiştir.

Çizelge 6: Hanehalkı Tipine Göre Eşdeğer Hanehalkı Fert Gelirleri ile TÜFE'de meydana gelen Değişimler

Hanehalkı Tipi		2007	2010	2015	2020	2022	2023
Tek Kişilik Hanehalkı	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	22,6	6,5	13	14,6	26,9	60
	Kümülatif Değişim	**1,2**	**1,3**	**2**	**3,9**	**5,7**	**9,1**
Tek Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	24,9	3,7	13,2	17,4	30,8	71,9
	Kümülatif Değişim	**1,3**	**1,6**	**2,7**	**5,4**	**7,9**	**13,4**
Sadece Eşlerden Oluşan Çekirdek Aile	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	73,4	2,3	13,7	17,6	29,6	56,5
	Kümülatif Değişim	***1,7***	***1,9***	***3,2***	***6***	***8,7***	***13,6***
Eşler ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	24,5	4,2	12,9	18	31,3	75,6
	Kümülatif Değişim	***1,3***	***1,6***	***2,7***	***5,4***	***7,8***	***13,5***
Tek Ebeveyn ve Çocuklardan Oluşan Çekirdek Aile	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	36	3,5	13,9	11,5	25,1	69,5
	Kümülatif Değişim	***1,4***	***1,7***	***2,9***	***5,5***	***7,6***	***12,9***
En Az Bir Çekirdek Aile ve Diğer Kişilerden Oluşan Hanehalkı	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	26,2	3,4	13,7	13,6	23	82,3
	Kümülatif Değişim	**1,3**	**1,6**	**2,7**	**5,6**	**7,9**	**14,4**
Çekirdek Aile Bulunmayan Birden Fazla Kişiden Oluşan Hanehalkı	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	81,8	0,4	6,5	15,8	45,4	64,6
	Kümülatif Değişim	**1,8**	**1,9**	**2,6**	**5,4**	**8,6**	**14,2**
Tüm Hanehalkları Toplamı	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	25,9	3,6	13,5	17,2	30,1	72,3
	Kümülatif Değişim	**1,3**	**1,7**	**2,8**	**5,5**	**8,1**	**14**
Enflasyon	Bir Önceki Yıla Göre % Değişim	8,4	6,4	8,8	14,6	64,3	64,8

	Kümülatif Değişim	**1,1**	**1,3**	**2**	**3,7**	**8,3**	**13,7**

Çizelge 6'da 2006 – 2023 yıllarını kapsayan dönemdeki hanehalkı tipine göre eşdeğer hanehalkı fert gelirinde ve TÜFE'de bir önceki yıla göre yüzde değişimler ve 2006 yılı esas alınarak hesaplanan kümülatif değişimler yer almaktadır.

Tek kişilik hanehalkı fert gelirlerinde 2006 yılından 2020 yılına kadar bazı yıllarda yaşanan enflasyon oranında bazı yıllarda ise enflasyonun üzerinde artış yaşanmış, sonraki yıllarda ise durum tersine dönmüş ve enflasyondaki artış, gelir artışının üzerine çıkmıştır. Tek kişilik hanehalkı fertlerinin gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 9,1 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmıştır. Analize konu dönemde enflasyon baskısının en fazla hissedildiği hanehalkı tipi tek kişilik hanehalkı fertleri olmuştur.

Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı fert gelirleri 2007 yılında bir önceki yıla göre %24,9 oranında artmışken, aynı yılda %8,4 oranında enflasyon yaşanmıştır. 2022 yılında tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı fert gelirleri bir önceki yıla göre %30,8 oranında artmışken, aynı yılda %64,3 oranında enflasyon yaşanmıştır. Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı fertlerinin gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 13,4 kat artarken, enflasyon aynı dönemde kümülatif olarak 13,7 kat artmıştır. Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı tipleri içerisinde enflasyon baskısını en fazla hisseden grup tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile grubu olmuştur.

En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı fertlerinin gelirleri 2022 yılı haricinde enflasyonun üzerinde artmıştır. 2010 yılında 2006 yılına göre en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı fertlerinin gelirleri kümülatif olarak 1,6 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 1,3 kat artmıştır. 2022 yılında 2006 yılına göre fert gelirleri kümülatif olarak 7,9 kat artmış enflasyon ise aynı dönemde kümülatif olarak 8,3 kat artmıştır. 2023 yılına gelindiğinde ise bu grupta yer alan fertlerin gelirleri 2006 yılına göre kümülatif olarak 14,4 kat artmış, enflasyon ise 13,7 kat artmıştır.

Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı fertlerinin gelirleri analize konu dönemde sürekli enflasyonun üzerinde artarak, diğer hanehalkı tiplerinden pozitif olarak ayrışmıştır. Bu grupta bulunan fertlerin gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 14,2 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmıştır.

Tüm hanehalkları toplamına bakıldığında, 2022 yılında enflasyon baskısının hissedildiği diğer yıllarda ise gelir artışının enflasyonun üzerinde olduğu görülmektedir. Tüm hanehalkı toplamının fert gelirleri 2010 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 1,7 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 1,3 kat artmıştır. 2022 yılında ise tüm hanehalkları toplamının fert gelirleri 2006 yılına göre kümülatif olarak 8,1 kat artmışken, aynı dönemde enflasyon 8,3 kat artmıştır. Nihayet 2023 yılında tüm hanehalkları toplamının fert gelirleri 2006 yılına göre kümülatif olarak 14 kat armış, enflasyon ise aynı dönemde kümülatif olarak 13,7 kat artmıştır.

SONUÇ

Gelir dağılımı ülkede elde edilen toplam gelirin hanehalkları ve hanehalkı tipine göre fert bazlı ölçülmesine imkan sunmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği sorunu ister gelişmiş olsun ister

gelişmekte olan olsun bütün ülkeler için önemli bir göstergedir. Özellikle sabit gelir elde eden hanehalkı fertlerinin toplam gelirden aldıkları pay ve ülkede yaşanan enflasyon bu kapsamda önemlidir. Gelirdeki artışlar ile enflasyondaki artışlar birlikte analiz edildiğinde fertlerin yaşam kalitesindeki değişimler de ortaya konulabilmektedir. Bu kapsamda çalışmada teorik çerçeveden sonra analize konu dönem için hanehalkı kullanılabilir geliri, enflasyon ve eşdeğer hanehalkı fert gelirlerindeki durum ayrı ayrı rakamsal değerler ve değişim oranları ile ortaya konulmuştur.

Çalışmaya göre Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir gelirinin 2021 yılına kadar enflasyonun üzerinde arttığı, 2022 ve 2023 yıllarında ise durumun tersine döndüğü görülmüştür. Şöyle ki, 2020 yılında hanehalkı kullanılabilir geliri 2006 yılına göre 4,6 kat artmışken, aynı dönemde enflasyon 3,7 kat artmıştır. 2023 yılında ise 2006 yılına göre hanehalkı kullanılabilir geliri 11,1 kat artmışken enflasyon aynı dönemde 13,7 kat artmıştır. Dolayısıyla son iki yılda hanehalkları enflasyon baskısı ile karşı karşıya kalmışlardır.

Eşdeğer hanehalkı fert gelirleri ile enflasyon arasındaki değişime bakıldığında ise 2020 yılına kadar eşdeğer hanehalkı fertlerinin enflasyonun üzerinde gelir artışı yaşadıkları, sonraki yıllarda ise değişken bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Hanehalkı tipine göre toplam nüfusun yaklaşık %70-%80'lik kısmını oluşturan tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı gelirlerinin 2023 yılında 2006 yılına göre kümülatif olarak 13,4 kat arttığı, enflasyonun ise gelir artışından daha fazla 13,7 kat arttığı görülmektedir. Dolayısıyla son yıllarda tek çekirdek aileden oluşan hanehalkının enflasyon baskısı ile karşı karşıya kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hanehalkı tipine göre enflasyon baskısına en fazla maruz kalan grup tek kişilik hanehalkı grubudur. Tek kişilik hanehalkı gelirleri 2023 yılında 2006 yılına göre 9,1 kat artarken, aynı dönemde enflasyon 13,7 kat artmış ve bu gruptaki fertlerin enflasyon karşısında en fazla ezilen grup olmalarına sebep olmuştur.

Hanehalkı tipine göre enflasyonun üzerinde gelir artışı sağlayan hanehalkı grupları ise 2023 yılında 2006 yılına göre 14,4 kat ve 14,2 kat gelir artışı yaşayan en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkları ile çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı grupları olmuştur.

Sonuç olarak enflasyon hanehalklarının reel gelirlerini ve yaşam standartlarını etkileyerek gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha da derinleşmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle enflasyonun kontrol altına alınarak hanehalkı fertlerinin enflasyona karşı korunması toplumsal refah açısından önemlidir. Ülkede uygulanacak ekonomi politikalarının, enflasyonun etkilerini azaltarak fertlerin refahını koruyacak şekilde planlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akça, H., & Ela, M. (2012). Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(3), 241-260.

2. Aktan, C. C., & Vural, İ. (2002). Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri. C. C. Aktan içinde, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri.* Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

3. Arpacıoğlu Özdemir, Ö. (2019). Farklı Gelir Dağılımı Türleri Çerçevesinde Türkiye'nin Bölüşüm Konusundaki Mevcut Durum Analizi. *Kournal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 6*(32), 190-202.

4. Başlevent, C. (2020). Türkiye'nin Değişen Hanehalkı Yapısı: Tek Kişilik Haneler Ne Durumda? *Yıldız Social Science Review, 6*(1), 17-31.

5. Beyaz Sipahi, B. (2021). Türkiye'de Eğitim Harcamaları Gelir Dağılımı ve Enflasyon İlişkisi: Eşbütünleşme Analizi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE DErgisi, 11*(2), 553-567.

6. Brown, J. (2021). The impact of İnflation on Household Budgets. *Economic Perspectives, 15*(2), 45-49.

7. Daşdemir, E. (2022). Gelir Gruplarına Göre Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Hesapları ve Gelir Dağılımı Ölçümü İçin Yeni Bir Öneri. *Journal of Econumy Culture and Society*(65), 395-414.

8. Emek, Ö. F., & Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). Gelir Eşitsizliği ile Enflasyon İlişkisinin Gelişmişlik Düzeyine Göre Heterojen Panel Veri Modelleri ile Analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi, 10*(2), 301-312.

9. Erçakar, M. E., & Güvenoğlu, H. (2018). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış. *Sosyal Bilimler Metinleri*(1), 38-53.

10. Erdoğan, S. (2004). 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 4*(8), 46-57.

11. Güçlü, S., & Bilen, M. (1995). 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler. *Yeni Türkiye Dergisi*(6), 160-171.

12. Hepaktan, C. E., & Alkaya, A. (2001). Türkiye'de Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 8*(2), 39-54.

13. İlgün, B., & Develi, A. (2020). Türkiye'de ve Dünya'da Gelir Dağılımı Üzerine Mikro Bir Analiz. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 110-123.

14. Işık, N. (2006). Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*(11), 119-127.

15. Karabulut, T. (2014). Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı Araştırmalarının Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 9*(1-2), 21-36.

16. Koç, İ. (1997). Female-Headed Households in Turkey and Socio-Demographic and Economic Characteristics of Female Households Heads. *Nüfus Bilim Dergisi, 19*, 73-99.

17. Kubar, Y. (2011). Bir İktisat Politikası Amacı Olarak Gelir Dağılımı: Türkiye Örneği (1994-2007) Analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1*(2), 227-246.

18. Kuştepeli, Y., & Halaç, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(4), 143-160.

19. Law, C. H., & Soon, S. (2020). The Impact of Inflation on Income Inequality: The role of Institutional Quality. *Applied Economics Letters, 27*(21), 1735-1738.

20. Pınar, A., & Erdoğan, S. (2021). Covid 19 Pandemisinin Enflasyon Üzerine Etkileri. M. (. Gerçeker içinde, *Covid 19 Pandemisinin Makroekonomik Yansımaları* (s. 83-104). Konya: Çizgi Kitabevi.

21. Sönmez, A. (1998). Toplumsal Araştırmalarda Analiz Birimleri Olarak Aile ve Hanehalkının Mahiyet ve Yapılarının Belirlenmesi Sorunu. *Hacettepe Üniversitesş Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15*(1), 115-135.

22. TÜİK. (2024). *https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-Dagilimi-Istatistikleri-2023-53711*. Nisan 05, 2024 tarihinde www.tuik.gov.tr. adresinden alındı

23. Ulusoy, A. (1999). *Maliye Politikası.* Trabzon: Derya Kitabevi.

24. Wan, G. H., & Taylor, M. (1999). An Empiricial Assesment on Alternative Functional Forms of the Lorenz Curve. *Applied Economics Letters, 6*(9), 587-601.

25. Yaşar, S. (2022). *Fonksiyonel Açıdan Türkiye'de Gelir Dağılımı.* Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

26. Yavuz, S., & Yüceşahin, M. M. (2012). Türkiye'de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi, 15*(1), 75-118.

KRİZ VE BELİRSİZLİK SÜREÇLERİNDE UYGULANAN EKONOMİK POLİTİKALAR

ECONOMIC POLICIES APPLIED IN CRISIS AND UNCERTAINTY PROCESSES

Doç. Dr. Gülay ÖRMECİ GÜNEY
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
hgulay@mu.edu.tr
ORCID ID 0000-0002-0398-6640

ÖZET

Kriz ve belirsizlik dönemleri ekonomiler üzerinde derin etkiler yaratabilir. Belirsizlik dönemleri ekonomik aktörlerin üretim kararlarını, tüketim kararlarını ve davranış biçimlerini yeniden gözden geçirmelerini gerektirir. Kriz süreçleri olağanüstü dönemler olarak kabul edildiği için tüketim, tasarruf ve yatırım tercihleri bu dönemlerde yön değiştirebilir. Ekonomik bütünlüğün olmadığı, sistematik işleyişin zarar gördüğü kriz ve belirsizlik süreçleri karar vericilerin yeni entegrasyon arayışlarına girmesine sebep olur.

Bu süreçlerde uygulanan iktisat politikaları, ekonomik istikrarı sağlamak ve olumsuz etkileri en az seviyeye indirmek için hayati bir öneme sahiptir. Çalışmada kriz ve belirsizliğin birey, toplum, ekonomi ve uygulanan politikalar üzerindeki etkileri olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Bu çerçevede sürdürülebilir yaklaşım ve bakış açısından vazgeçmeden çözüm üretebilmek için uygulanan politikaların toplum üzerindeki etkileri sorgulanmıştır. Ayrıca belirsizlik ve kriz arasındaki ilişkinin etki alanlarının araştırıldığı bu çalışmada yapısal değişiklikler ve uygulamaya konulan politikalar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Belirsizlik ve Ekonomik Politikalar

ABSTRACT

Crises and periods of uncertainty can have profound effects on economies. Periods of uncertainty require economic actors to reconsider their production decisions, consumption decisions and behavior patterns. Since crisis periods are considered extraordinary periods, consumption, saving and investment preferences may change direction during these periods. Crisis and uncertainty processes, in which economic integrity is absent and systematic functioning is damaged, cause decision makers to search for new integration.

Economic policies implemented during these periods are of vital importance to ensure economic stability and minimize the negative effects. This study is based on the assumption that crisis and uncertainty have effects on the individual, society, economy and the policies implemented. In this framework, the effects of the policies implemented on society were questioned in order to produce solutions without giving up the sustainable approach and perspective. In addition, structural changes and policies put into practice were evaluated in this study in which the impact areas of the relationship between uncertainty and crisis were investigated.

Keywords: Crisis, Uncertainty and Economic Policies

1.GİRİŞ

Günümüzde krizler kadar, belirsizlikler de toplumsal ve ekonomik maliyetler açısından dikkat çekidir. Söz konusu maliyetleri bertaraf edebilmek ya da en aza indirebilmek için ekonomik politikalar kilit rol oynarlar. Hem ekonomide hem de toplumsal alanda böylesi dönemlerde denge ve istikrar arayışları her zamankinden daha önemlidir.

Son zamanlarda kriz, kaos, kelebek etkisi ve belirsizlik konularının ekonomi ve toplum üzerindeki etkileri yadsınamaz. Bu çalışma kriz ve belirsizlik dönemlerinin olağan dışı dönemler olduğu kabulü ile bu dönemlerin öne çıkan faktörlerini ve ekonomi politikalarını değerlendirmektedir. Bilindiği üzere ekonomik kriz ve belirsizlikler insanlık tarihi boyunca kaçınılmaz olmuştur. Konu ile ilgili etki alanlarının genişliği göz önüne alınınca, güvenilir veriler ve endekslerin özellikle kriz ve belirsizlik ortamlarında öngörülebilirliği kolaylaştırdığı kabul edilmiştir.

Bireysel ve toplumsal dayanıklılık açısından kriz ve belirsizlik süreçlerinde karar alma mekanizmalarının öneminin sorgulandığı ve vurgulandığı bu çalışmada, toplumlar tarafından olası olumsuz sonuçların en aza indirgenmesi ve minimum zararla çıkılmasının her geçen gün daha önemli olduğu gerçeğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada öncelikle kriz ve belirsizlik kavramları açıklanmıştır. Daha sonra kaos, kelebek etkisi ve belirsizliğin dinamikleri ve aralarındaki ilişkilere açıklık getirilmiştir. Son olarak da ayrı alt başlıklar halinde kriz ve belirsizlik ortamında ekonomi politikaları uygulamaları ile ilgili bilgiler verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

2.KRİZ VE BELİRSİZLİK SÜREÇLERİ

Önceden bilinmeyen, hesaba alınmayan veya öngörülemeyen birtakım gelişmelerin, makro düzeyde devlet mikro düzeyde ise firmaları, dolayısıyla girişimcileri ciddi olarak etkileyecek sonuçların ortaya çıkmasıdır.

Krizler için genellikle birdenbire ortaya çıkan ve beliren, iyi gitmeyen, kötüye doğru gidiş yönünde artan gelişmelerin olduğu, büyük sıkıntılar, hatta bunalım dönemleri olarak da literatürde ifade edilen betimlemelerle krizin etki alanı oldukça geniştir.

Krizler ile ilgili öne çıkan kabuller:

Genellikle öngörülememesi

Aniden geldiğinin kabul edilmesi

Çok geniş ve yıkıcı etkileri olduğunun varsayılması

Birçok iş yapma ve karar alma şeklinde yıkıcı etkisi olması

Servet, güç, pazar payı vs. el değiştirmesine yol açması

İşlerin artık eskisi gibi olamayacağını anlatması

Genelde kimsenin istemediği

Ulusal, ekonomik, çevresel, örgütsel olarak istenmeyen durumlar

Bu kabuller krizlerin genel olarak herkes tarafından baştan kabul ettiği durumları içerir.

Aslında “kapitalist dünyada krizler ne dışsal faktörlerden kaynaklanmaktadır ne de bilinmedik bir nedenle aniden ortaya çıkmaktadır” (Yılmaz ve Ergüder, 2011, 448-449). Kriz süreçlerinde en çok görülen durum güven ortamının ortadan kalkması faktörüdür. Sebebi bambaşka nedenler olsa da sonucu genelde sosyo-ekonomik yıkımlara sebep olur.

Kriz için asıl olan yönetim sürecidir esasında. İyi bir yönetim becerisiyle yönetilen krizler daha az hasarla atlatılabilir (Akdağ ve Taşdemir, 2006). İyi yönetilemeyen ve zamanında müdahale edilemeyen krizlerin tekrarlanma ve büyüme olasılıkları vardır.

Kriz ve belirsizlik dönemlerinde genellikle paranın ikame edilmesi, ulusal paranın değer kaybetmesi, yurt içi bankalarda likidite sıkıntısı, bankaların kredilerini vadeleri gelmeden geri çağırması, piyasada firmaların faaliyetlerini azaltıp işçi çıkarması, reel sektörde yaşanan iflaslar, fiyatlarda, üretimde, banka ve borsada sinyallerin artması, para tedavülünde, spekülatif azalmalar, iç talepte daralma, dış borçlanmada güçlük, sermaye kaçışı, risk priminin yükselmesi gibi durumlarla sıkça karşılaşılır (Keyder, 2022). İktisadi sistemlerde piyasa ilişkilerinde yaşanan kaotik süreçler bazen kriz üretim mekanizması gibi görülebilir. Kapitalizmde "krizler hiçbir zaman kıtlıktan olmaz, hep bolluktan olur" yaklaşımını gibi algılanabilir.

Belirsizlik konusu ise kavram olarak iktisadi analizlere Cantillon ile dahil edilmiştir. Daha sonraları Adam Smith, John Maynard Keynes, H. Frank Night vd. iktisat teorisyenleri de belirsizlik konusunda açıklamalarda bulunmuşlardır.

İktisatçılar arasında belirsizliğin ölçülebilir veya ölçülemez olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Belirsizliğin ekonomik aktiviteyi olumsuz etkileyebileceği görüşü ile Keynes geleceğin belirsizlikle çevrelenmesinden dolayı yatırımların çalkantıya maruz olduğunu ve bu durumun ekonominin performansında önemli bir rol oynadığını öne sürmüştür (Gürgün, 2020). Esasında öngörülebilirliğin olduğu bir ortamda insanlar gelecek planlarını kolaylıkla yapabilir hale gelirler ve sonrasında da ona göre davranırlar. Böylesi durum ve ortamlarda bireylerin davranışları, telaşlı, korku dolu, panik hali gibi etkilerden uzak olabilir. Öngörülebilirliğin tersi belirsizliktir. Belirsizlik, olayların gerçekleşme olasılığının bilinmediği durumu ortaya koyan bir kavramdır (Eğilmez, 2024).

Birey ve toplum açısından belirsizlik için öne çıkan kabuller:

Belirsizliğin içinde olmak sancılı bir süreçtir.

Güven, güvenlik ihtiyacı, garanticilik esastır.

Hayatın içindeki varlığı yadsınamaz. Ekonomik, siyasal ve toplumsal yansımasından etkilenir.

Kaygı korku üzüntü ve karamsarlık verir.

Bilinmezlik, korku ve kaçıngan tavırlara neden olur.

Belirsizlikte anlam kargaşası yaşar.

İktisat kuramında belirsizlik üzerine yaklaşımlar arasında en dikkat çekici olanlar şunlardır (Alada, 1990: 210, Dilek, 2007):

Tesadüfi yaklaşım: akılcı beklentiler kuramı temsilcilerinin savunduğu bir yaklaşımdır. Onlara göre belirsizlik tamamen şans ya da tesadüfen oluşur ve modellerde belirsizlik, ihtimali hesaplama ile ele alınır.

Nihilistik yaklaşım: Dün olmuş bitmiş, yarın ise henüz yoktur. İnsanlar içinde bulundukları zamana bağlı kalıp davranışlarını düzenlerler. Yani gelecek öngörülemez.

Deterministik yaklaşım: Bu yaklaşımda bireyin zihinsel sürecinde karşılaştığı belirsizliklere bağlı olarak değerlendirilir. Başlangıçta bir şok veya yıkım ile bireyin davranış şemasına girer, dengeye dönüş eğilimiyle ise davranış şemasını terk ettiği ifade edilir.

2.1 Kaos, Kelebek Etkisi ve Belirsizlik İlişkisi

Kelebek etkisi, küçük ve gözle görünürde önemsiz bir olayın, zamana yayılarak büyük ve belirsiz sonuçlara sebep olabileceği fikrini ifade eder (Kaynak, 2023). Bu durum tıpkı ekonomik krizlerde yapılan küçük bir müdahalenin sonuçlarının belirsizlikler ile dolu olması gibidir.

Psikolojik açıdan kelebek etkisi ise bireyin düşünce, duygu ve davranışlarındaki küçük değişikliklerin, uzun vadede büyük ve belki de beklenmedik sonuçlara yol açabileceği fikrinin altının çizer. Bu etki, psikolojik düzeyde bireyin içsel dönüşümünü, duygusal durumlarını ve toplumsal etkileşimlerini de beraberinde getirir. Kelebek etkisini tam olarak anlayabilmek için kaos teorisini anlamak ve aralarındaki analojiyi bilmek kıymetlidir (Canan, 2023).

Canan (2023) bu konuda ikisi arasındaki ilişkiyi bir analoji ile tarif etmektedir; ‘eğer kaos teorisi yan yana dizilmiş domino taşları olarak düşünülürse kelebek etkisi de birinci taşa dokunulmasıdır” (İlkha, 2021). Ona göre kaos teorisi, sürprizlerin, doğrusal olmayan ve öngörülemeyenlerin bilimidir. Doğal bilimlerin çoğu fiziksel ve kimyasal reaksiyonlar gibi tahmin edilebilecek olaylarla uğraşırken; kaos teorisi, türbülans, hava durumu, borsa gibi önceden tahmin edilemeyen ve kontrol etmenin imkansız olduğu doğrusal olmayan olaylarla ilgilenir. Kelebek etkisi fikri ise tüm insanlığı etkisi altına alan bir kavram haline gelmiştir. İnsanlar kelebek etkisi analojisini sadece hava durumu gibi bilimsel olaylarda değil; aynı zamanda ekonomi, psikoloji, felsefe ve politika gibi başka alanlarda da kullanmaya başlamıştır.

Belirsizlik Ölçümleri

Belirsizlik ölçümleri ile ilgili dünya belirsizlik endeksi (WUI) yol göstericidir. Bu endeks 143 ülkeyi kapsar, üçer aylık periyotlarla ve ülke ekonomik raporlarındaki siyasal ve ekonomik belirsizlikleri temel alarak bir sonuca varmaya çalışır.

Eğilmez (2023), yayınlanan WUI endeksleri aracılığıyla, küresel krizin hemen öncesinden (2007 yılının ilk çeyreğinden) başlayarak bir grafik oluşturmuştur. Onun hazırladığı grafik Görsel 1’de verilmiştir. Dünya belirsizlik endeksinin eğilimine göre daha yatay olsa da belirsizlik dalgalanmasının dip ve tepe noktaları arasında daha büyük farklar olduğu görülmektedir.

Görsel1. Dünya belirsizlik endeksi. Kaynak: (Eğilmez, 2023)
https://medyascope.tv/2023/10/16/mahfi-egilmez-yazdi-belirsizlik-yili/

Yine WUI'den yararlanarak hazırlanılan ve aynı dönemleri içeren Türkiye ilgili grafik ise Görsel 2'de verilmiştir. Grafiğe göre ülkemizdeki dalgalanmanın şiddetinin, dünya belirsizlik endeksi dalgalanmalarına (Görsel 1) göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Görsel 2. Türkiye Belirsizlik Endeksi

Kaynak: (Eğilmez, 2023) https://medyascope.tv/2023/10/16/mahfi-egilmez-yazdi-belirsizlik-yili/

Görsel 1 ve 2 de görüldüğü gibi dünya belirsizlik endeksindeki pandeminin etkisi tüm dünyada daha fazla olmasına rağmen Türkiye'nin belirsizlik endeksindeki dalgalanmaların devam etmiştir.

Belirsizlik belirsiz bir kavramdır ve tüketicilerin, yöneticilerin ve çalışanların zihnindeki belirsizliği yansıtır. Politika yapıcıları gelecekteki olaylar (gerçekleşme olasılığı olanlar veya gerçekleşmeyebilecek olanlar) hakkında bilgi verir. Aynı zamanda geniş bir kavramdır Çünkü GSYİH büyümesi gibi makro olgularla ve büyüme gibi mikro olgularla ilgilidir (Ahir vd. 2022). Son yıllarda yaşanan küresel mali kriz, siyasi kriz, ekonomik kriz, savaşlar gibi birçok olay kutuplaşma ve ticaret çatışmalarıyla, salgın ve sonrası dönemlerde, artan endişeleri artırdı ekonomik belirsizlik. Belirsizliği ölçmek, özellikle de zaman ve mekan açısından, doğası gereği zordur.

Belirsizlik çok geniş perspektifte ele alındığında diğer ekonomik birimlerle beraber, firmaların oranının yanı sıra seçimler, iç ve dış savaşlar ve iklim değişikliği gibi diğer olaylardan da etkilenmektedir. Özellikle küresel finansal kriz sonrasında yapılan çalışmalardan bahseden Gürgün (2020) araştırmasında belirsizlik ölçütlerini dört grupta toplamıştır:

Ekonomik ve finansal göstergelerin oynaklığına dayalı ölçütler.

Ankete dayalı ölçütler

Ekonomik politika belirsizliği endeksleri yani haberlere dayalı endeksler.

Temel Bileşen Analiziyle Oluşturulan Ölçütler

Belirsizlik ölçütleri belirsizliğe ilişkin gerçekleri, belirsizliğe ilişkin yön göstermeleri açısından oldukça faydalıdırlar. Belirsizliğin iktisadi dalgalanmaların yönüne göre hareket ettiği, ekonominin gerileme dönemlerinde belirsizliğin arttığını, genişleme dönemlerinde ise belirsizliğin azalma eğilimi gösterdiğini ifade etmiştir (Gürgün, 2020). Gürgün (2020) ayrıca ülkelerin gelişmişlik kriterlerinin de bu süreçlerde ayırt edici olduğunu da vurgulamış ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde daha yüksek belirsizlik olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra ekonomik belirsizlik ülkelerin içinde bulunduğu spesifik durumlarla da ilişkilidir. Bu durumlar ekonomik olaylarla ilintili olabileceği gibi ekonomik olmayan tüm dünyayı etkileyebilecek güçteki olaylarla da ilintilidir (Saraç ve Şıklı, 2024). Toplumsal dinamikler göz önüne alındığında bunun ne kadar gerçekçi olabildiği de görülebilmektedir.

3.KRİZ VE EKONOMİK GÖSTERGELER

Mikro ve makro ekonomik açıdan arz, talep, piyasa, gelir, gider, tüketici, üretici, tasarruf, yatırım, dış ticaret, cari denge, faiz oranı, enflasyon, büyüme, bütçe, vb. gibi göstergeler ve değişkenler kriz dönemlerinde olası birçok etkiye açıktır.

Türkiye'de finansal krizler ya da ekonomik krizler aynı zamanda mikro ve makro ekonomik yapının bozulmasıyla ortaya çıkan buhran dönemleri ekonomik krizleridir. Türkiye özelinde değerlendirme yapılacak olunursa, ülkemizde de 1929'dan sonra ekonomik yapının bozulmasıyla ortaya çıkan buhran dönemleri ekonomik krizleri örnekleri oldukça fazladır. 1929'dan sonra yaşanan başlıca krizler; 1946, 1958, 1960, 1974, 1980, 1982, 1990, 1994, 2000, 2001, 2008, 2018, ve 2021'deki krizler bu dönemlere örneklerdir. Genel kabul gören yaklaşımlar değerlendirildiğinde kriz dönemlerinde ele alınan ve uygulamaya göre önemli politika değişikliklerine gidilebilir. Ancak uygulamada bilinen en genel politikalar pratikte daha fazla uygulama alanları bulmaktadır.

3.1. Kriz ve Belirsizlik Dönemlerinde Uygulanan Politikalar

Genel kabul olarak kriz süreçlerinde makro ekonomi politikaları önem kazanmaktadır. Para politikaları, mali politikalar ve istihdam politikaları kriz dönemlerin uygulanan politikalar olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca ekonomik belirsizlikten kaynaklanan potansiyel zararlar, politika yapıcıların da olanı fark etmesi açısından önemlidir, çünkü ticaret ve finansal bağlantılar aracılığıyla bu zararların sınır ötesine bulaşma etkileri olabilir (Akbulak, 2024).

Belirsizlik dönemlerinde uygulanan politikalar ise risk yönetimi ve sigorta mekanizmaları, yatırım ve tüketim teşvikleri uluslararası iş birliği ve koordinasyondur.

3.1.1. Kriz Dönemlerinde Uygulanan Politikalar

Para Politikaları: Kriz dönemlerinde merkez bankaları, ekonomik aktiviteyi canlandırmak ve finansal istikrarı sağlamak amacıyla çeşitli para politikaları uygulayabilir. Bunlardan en yaygın olanları:

Faiz Oranlarının Düşürülmesi: Ekonomiyi canlandırmak için faiz oranları düşürülerek borçlanma maliyetleri azaltılır ve tüketici harcamaları teşvik edilir.

Parasal Genişleme: Merkez bankaları, piyasadaki likiditeyi artırmak ve kredi akışını sağlamak amacıyla varlık alımları yapabilir.

Mali Politikalar: Hükümetler, kamu harcamalarını artırarak ve vergi indirimleri sağlayarak ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Bu politikalar şunları içerir:

Kamu Harcamalarının Artırılması: Altyapı projeleri, sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerine yapılan harcamalar artırılarak istihdam yaratılır ve ekonomik büyüme teşvik edilir.

Vergi İndirimleri: Tüketici harcamalarını ve işletme yatırımlarını teşvik etmek için vergi oranlarında indirimler yapılabilir.

İstihdam Politikaları: Kriz dönemlerinde işsizlik oranlarının artmasını önlemek ve istihdamı artırmak için çeşitli aktif ve pasif istihdam politikaları uygulanır:

İşsizlik Yardımları: İşsiz kalan bireylere mali destek sağlanarak yaşam standartlarının korunması hedeflenir.

İstihdam Teşvikleri: İşverenlere yönelik istihdam teşvikleri ve sübvansiyonlar sunularak yeni iş pozisyonları yaratılır.

3.1.2. Belirsizlik Dönemlerinde Uygulanan Politikalar

Risk Yönetimi ve Sigorta Mekanizmaları: Belirsizlik dönemlerinde risklerin yönetilmesi ve olumsuz etkilerin azaltılması için sigorta mekanizmaları ve koruma önlemleri uygulanabilir:

Risk Sigortası: Ekonomik aktörlerin belirsizliklerden korunması için risk sigortaları sunulabilir.

Finansal Piyasaların Stabilizasyonu: Finansal piyasaların daha öngörülebilir ve güvenli hale gelmesi için düzenlemeler yapılır.

Yatırım ve Tüketim Teşvikleri: Belirsizlik dönemlerinde ekonomik aktiviteyi canlandırmak amacıyla yatırımcıları ve tüketicileri teşvik edici politikalar uygulanır:

Yatırım Teşvikleri: Düşük faiz oranları, vergi indirimleri ve diğer teşvikler ile yatırımcılar desteklenir.

Tüketim Teşvikleri: Tüketicilerin harcamalarını artırmak için vergi indirimleri ve doğrudan nakit yardımları yapılabilir.

Uluslararası İş birliği ve Koordinasyon: Küresel belirsizliklerin yönetilmesi ve ekonomik istikrarın sağlanması için uluslararası iş birliği ve koordinasyon önemlidir:

Küresel Ekonomik Politikalar: Uluslararası finansal kuruluşlar ve ekonomik birliklerle iş birliği yapılarak küresel ekonomik politikalar oluşturulur.

Ticaret Anlaşmaları: Uluslararası ticaretin teşvik edilmesi için ticaret anlaşmaları ve protokoller düzenlenir.

Olağan dışı dönemlerde hangi ekonomi politikalarının ne zaman hayata geçirileceğine karar verip uygulamaya koymak her zaman kolay olmayabilir. Örneğin, para ve maliye politikalarının harcamalar yoluyla reel gelir ve istihdamı arttırmak açısından etkinlik derecesi geniş ölçüde konjonktürün hangi döneminde olunduğuna bağlıdır (Hiç, 1992:499). Bu konuda zamanlama hatası yapmak, sürece doğru zamanda müdahale etmemek ya da edememek daha büyük ekonomik çıkmazlar doğmasına yol açabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan bazı gelişmeler konu ile ilgili daha gerçekçi sonuçlara varabileceğimizi göstermektedir. Bezen ekonomik çıkmaz süreçlerinde geçmişte yapılan

uygulamaların olumlu ve olumsuz yanları ve yansımalarının yeniden gözden geçirilmesinde de fayda olabilir. Örneğin 1950'ler ve sonrasında, dünya ekonomisinin oldukça istikrarlı denebilecek büyüme dönemlerinde, konjonktür teorilerinin hakim teması, kapitalist piyasa düzeninin kendi içinde istikrarlı olduğu, bunun da ya ekonomi dışı etkenlerle (savaş, iklim, nüfus, teknoloji), ya da iktisadi bağlantılarda görülen tesadüfi şoklarla bozulduğu düşüncesine dönüşmüştür (Yılmaz vd. 2005). Bir başka örnek de 1970'li yıllarda görülen petrol krizinin siyasal yönü olduğu ve aslında petrol üreten ülkelerin, Batı merkezli çok uluslu petrol şirketlerinden daha fazla egemenlik istemelerine karşı, çok uluslu şirketlerin kar paylarından vazgeçmek yerine, artan maliyeti tüketicilere yansıtmayı tercih ettikleridir. Petro-dolar rejiminin egemen ve küresel model olarak kabul görmesi de bu iddiayı güçlendirmektedir (Madra, 2022). Bazen de merkez bankalarınca yürütülen geleneksel olmayan para politikaları, sıra dışı kriz durumları karşısında kullanılmakta olup, standart harici para politikaları daha önceden bilinen yapıda olabileceği gibi şartlara göre tasarlanıp ilk defa da uygulanabilmektedir (Emirkadı, 2018).

Kriz sonrası ekonomi politikalarında görülen yapısal dönüşümlerle birlikte, siyasal oluşumlar hem ülke ekonomilerinde hem dünya ekonomisinde kapitalist sistemin aktörlerine kolaylık sağlarlar. Bazı ülkelerde "kapsamlı ekonomi politikaları" adı altında uygulamaya konulan politikalar artık meşru zemine kavuşmuş olurlar.

Kriz ve belirsizlik dönemlerinde uygulamaya konulan strateji ve politikalar bazen geçici çözümler getirebilir, bazen de uzun yıllar uygulanmak zorunda kalınabilir hatta kalıcı sert politikalara dönüşebilir. Örneğin büyük buhran sonrası uygulamaya konulan Keynesyen ekonomi politikaları, Neo klasik iktisat ile gündeme gelen değişim / dönüşüm politikaları gibi kavramlar krizler sonrası uygulamaya konulan ekonomi politikalarında da tercih edilir olmuştur. Ana akım iktisatta krizleri önlemeye dair uygulamalarda ise "yeni bir düzen", "yeniden yapılandırma", "yapısal uyum programları", "yeni ekonomi programı", "güçlü ekonomi programı", "finansal reformlar" vb. gibi yansımalar hep bu nedenle hayata geçirilmiştir. Ancak ekonomiyi oluşturan tüm unsurlarla ilgili (hanehalkı, firma, devlet ve dış alem) yeni yaptırımları içeren bu tür düzenlemeler krize sebep olan kök nedenleri göz önünde bulundurmaktan maalesef uzak kalmıştır (Güney, 2023).

Politika yapıcılar, belirsizlikteki artışın makroekonomik temellerdeki bir bozulmayı yansıtmadığı görüşünde olsalar bile dikkatli hareket etmelidirler. Belirsizlik altındaki politika kararları, ekonominin durumu veya yapısıyla ilgili çeşitli olası senaryoları göz önüne almalıdır.

Kriz ve belirsizlik süreçlerinde alınması gereken önlemlerin gecikmesi, yeterince şeffaf olunmaması da ekonomideki belirsizlik düzeyini artıracak şekilde aşırı aktif hareket edilmesi de zararlı olabilir. Ayrıca, politika yapıcılar ekonomik ajanların belirsizlik ortamında daha ihtiyatlı hale gelebileceğini ve dolayısıyla ekonominin uyarıcı politikalara tepkisinin azalabileceğini de göz önünde bulundurmalıdırlar. Bu durumda daha agresif bir politika uygulanması gerekebilir. Politika oluşturma sürecine belirsizliği dahil etmek, uygun politika yanıtını geliştirmek için yararlı olacaktır. Belirsizliğin daha iyi irdelenmesi ve ölçümü bu açıdan çok önemlidir.

Tüketicilerin ve üreticilerin genel ekonomik duruma ilişkin değerlendirme, beklenti ve eğilimlerini özetleyen bileşik bir endeks olan ekonomik güven endeksleri de bu süreçlerde daha çok önem kazanmaktadır.

Ekonomi açısından belirsizlikte şunlar dikkat çekicidir;

Verilerin açık, şeffaf ve en önemlisi güvenilir olması gerekmektedir.

Belirsizlikte zaman yönetimi ve önceliklere karar verebilmek önemlidir.

Bütün sektörlere (sanayici & üretici) aynı oranda bir imkan yaratmak mümkün olmayabilir.

Küçük üreticilere kredi imkanlarıyla sübvansiyonlar sağlanabilir.

Reel kayıplar önemlidir ve dikkate alınmalıdır (asgari ücretlere enflasyonun gerisinde yapılan artışlar).

Sadece para politikası ile enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılıyorsa belirsizlik ve siyasi gerginlik artar.

Hukuki ve kurumsal yapı sorunları artar.

Büyüme oranı ve büyüme oranı beklentileri düşer.

Gerçekçi enflasyon beklentileri daha da önem kazanır.

Yatırımlar düşer, dış ticaret açısından ihracat ipotek altına alınmış olur.

Günümüzde krizler kadar, belirsizlikler de toplumsal ve ekonomik maliyetler açısından dikkat çekidir. Söz konusu maliyetleri bertaraf edebilmek ya da en aza indirebilmek için ekonomik politikalar kilit rol oynarlar. Hem ekonomide hem de toplumsal alanda böylesi dönemlerde denge ve istikrar arayışları her zamankinden daha önemlidir.

KAYNAKÇA

Ahir, H., Bloom N., ve Furceri, D. (2022). The World Uncertainity Indeks, National Bureau of Economic Research 1050, Massachusetts Avenue Cambridge, MA 2022 https://www.nber.org/system/files/working_papers/w29763 (Erişim tarihi: 10.12.2024)

Alada, D.A. İktisatta Zaman, Belirsizlik ve Likidite Tercihine Bir Bakış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: XLV, cilt: 1-4, s: 209-220, 1990.

Akbulak, Y. (2024), IMF: Yüksek Ekonomik Belirsizlik Küresel Finansal İstikrarı Nasıl Tehdit Edebilir? (20 Kasım 2024), https://legal.com.tr/blog/ekonomi/imf-yuksek-ekonomik-belirsizlik-kuresel-finansal-istikrari-nasil-tehdit-edebilir/ (Erişim tarihi: 01.12.2024)

Akdağ, M., Taşdemir, E. E. Krizden Çıkmanın Yolları: Etkin Bir Kriz İletişimi. Selçuk İletişim, 4(2), 141-157, 2006.

Canan, S. (2023) Belirsizlikle Yaşamak, https://www.youtube.com/watch?v=SLQHjK7F65o (Erişim tarihi: 11.10.2024)

Dilek, S., İktisadi Ajanların Belirsizlik Altında Karar Verme Mekanizmaları, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (2007).

Eğilmez, M., 2023, Belirsizlik Yılı, https://medyascope.tv/2023/10/16/mahfi-egilmez-yazdi-belirsizlik-yili/ , (Erişim tarihi: 14.11. 2024)

Eğilmez, M.,2024, Öngörülebilirlik ve Belirsizlik, https://www.mahfiegilmez.com/2024/02/ongorulebilirlik-ve-belirsizlik.html, (Erişim tarihi: 10.11. 2024)

Emirkadı, Ö., 2008 Krizi ve Geleneksel Olmayan Para Politikaları/Finansal İstikrarı Sağlamaya Yönelik Bir Araç: Faiz Koridoru Uygulaması, (s.343-369) Sosyal Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Araştırmalar-5, (Ed. L. Aytemiz ve E. Karayılmazlar), Nisan 2018. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.

Güney, G.Ö., Geçmişten Günümüze Savaş ve Krizlerin Değişen Profili, (145-159), İçinde A.A.Eren ve G. Gölçek, (Editör). *Ekonomi Politik Tarihi ve Teorisi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2023.

Gürgün, G., Belirsizlik Kavramı, Belirsizlik Ölçütleri ve Belirsizliğin Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(1), 21-38, 2020.

Hiç, M., *Para Teorisi ve Politikası*, (8. Baskı) İstanbul: Menteş Kitabevi, 1992.

Ilkha Haber Merkezi, (2021) Kelebek Etkisi Nedir? https://ilkha.com/guncel/kelebek-etkisi-nedir-156002 (Erişim tarihi: 14.11.2024)

Kaynak, B.C. (2023), Kelebek Etkisi: Küçük Değişiklikler, Büyük Etkiler. https://labmedya.com/kelebek-etkisi-kucuk-degisiklikler-buyuk-etkiler (Erişim tarihi: 01.12.2024)

Keyder, N., Türkiye'nin kriz deneyimleri 1994, 2000-2001, 2008-2009 ve 2018
2022 krizleri. İktisat ve Toplum Dergisi, 12(141), 4-13, 2022.

Madra, Y. (2022). Neoliberalizmin Krizi ve (İç) Savaş Ekonomisi, Bir Artı Bir Ekspres, (24 Kasım 2022). https://birartibir.org/neoliberalizmin-krizi-ve-ic-savas-ekonomisi/ (Erişim tarihi: 14.07.2023)

Saraç, Ş., Şıklı S., Dünya Belirsizlik Endeksi (WUI) ve İnovasyon İlişkisi, Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (3), 741-756. 2024.

Yılmaz, Ö. Kızıltan, A., Kaya, V. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 0(24), (77-97). Retrieved from http://dergipark.org.tr//pub/erciyesiibd/issue/5881/77817 (06.10.2023)

PLATO'S ECONOMİC THOUGHT: A PHİLOSOPHİCAL AND NORMATİVE PERSPECTİVE

Öğr. Üye Dr. Cihan Serhat KART
Ankara Üniversitesi /Ayaş MYO
serhatcika@gmail.com- /0000-0003-1941-349X

Evin MİSER
Ankara Üniversitesi /Ayaş MYO
evinmiser@gmail.com - ORCID ID

Abstract
Plato's economic thought is deeply intertwined with his conceptions of justice, virtue, and social order. In works such as **The Republic** and **The Laws**, he addresses a broad spectrum of economic issues, ranging from the necessity of the division of labor to the societal impacts of wealth and poverty. Plato's ideas provide a moral and normative framework that emphasizes the importance of individuals fulfilling roles suited to their nature, ensuring that society operates in harmony. This study examines Plato's economic philosophy within the broader context of his ethical and political thought.

Keywords: **Plato, Ancient Greece, Division of Labor, State**

1. Introduction
The intellectual legacy of Ancient Greece represents a critical turning point in the evolution of Western thought, serving as the foundation for pivotal ideas in economic philosophy. In this era, economics was not merely considered a material concern but was also examined through moral, social, and philosophical dimensions. Ancient Greek philosophers investigated not only the mechanics of economic activity but also its broader implications for human nature and societal organization.

Prominent thinkers such as Socrates, Plato, and Aristotle engaged in profound discussions on the relationship between economic systems and social order. Central themes such as wealth and poverty, the division of labor, and the ethics of property ownership were rigorously debated, laying the groundwork for early economic thought. Socrates, for example, perceived economic activity not simply as a practical endeavor but as integral to the cultivation of a virtuous life. He argued that economic practices must adhere to moderation and ethical principles, avoiding excess and greed.

Aristotle, adopting a more empirical approach, also infused economic activities with moral and social significance. In his **Nicomachean Ethics**, he posited that economic pursuits should aim to nurture individual virtues. For Aristotle, wealth was a means to achieve a temperate and virtuous life, but it required constraints to prevent societal imbalances. His emphasis on justice in the equitable distribution of goods and services reflects a sophisticated integration of material needs with ethical imperatives.

Plato, by contrast, envisioned an ideal society where economic activities were subordinate to the principles of justice and harmony. In **The Republic**, he asserted that the division of labor reflects the natural order of society, with each individual engaging in a vocation aligned with their innate abilities. For Plato, wealth was not an end in itself but a tool to promote moral virtue and societal cohesion. He argued that economic equality was essential to ensuring both individual spiritual fulfillment and social stability.

To Plato, the economy transcended its material function, becoming a mechanism for reinforcing social integrity and cultivating individual virtue. Economic activity, in his view, was not merely a technical enterprise but an essential component of the art of living, deeply intertwined with the ethical and philosophical dimensions of human existence.

Before delving into Plato's economic philosophy, it is essential to contextualize the socio-political conditions that shaped economic thought in Ancient Greece. Despite their significance, the economic ideas of Greek philosophy have historically been marginalized, often treated as secondary to broader philosophical inquiry. As Schefold (1997) notes, Ancient Greek thought provides critical propositions that merit closer examination:

The Greeks demonstrated a remarkable ability to articulate the workings of the world as they observed it.

By the end of the second classical period, Greek philosophy had developed systematic propositions concerning the economy, state, and society.

Although lacking the causal frameworks of modern economic theory, the works of Aristotle and Plato offer profound insights into the moral foundations of economic life in their time.

The limitations of their economic perspectives should be understood not only in relation to contemporary economic thought but also within the context of the monetary and proto-capitalist practices of their era.

In light of these insights, it becomes evident that Ancient Greek economic thought warrants a comprehensive investigation. This study will first explore the socio-political conditions that influenced the economic philosophies of Ancient Greece. It will then analyze the fundamental structure of this intellectual tradition, culminating in a detailed examination of Plato's economic ideas and concluding with a synthesis of the findings.

Chapter 1: The Economic Approach in Ancient Greek Thought

The intellectual legacy of Ancient Greek thinkers such as Plato and Aristotle has profoundly influenced the evolution of Western thought, shaping conceptual frameworks that persist to this day. As Gomperz articulates, the enduring impact of these thinkers is evident even among individuals unfamiliar with their works: "Our way of thinking, the intellectual categories in which ideas move, the way we express them, and hence our ideas shaped by these expressions, have been shaped in large part by the art of the masters of antiquity" (Lowry, 1979, p. 65).

An exploration of Greek history, particularly the period between 1000 and 700 BCE, reveals a stratified society dominated by an agrarian economic structure. This era was characterized by the division between landless smallholders and large land-owning aristocrats. Governance during this period was decentralized, with kings wielding limited power while authority predominantly rested with the aristocracy. Economic activity was largely localized within the city-state ("polis"), centering on subsistence agriculture and animal husbandry. Trade, still

nascent, remained rudimentary, and craftsmanship was often relegated to former slaves (Ökte, 2008, p. 39).

The subsequent period, spanning 800 to 510 BCE, witnessed significant socio-political and economic transformations, particularly in Athens, which emerged as a dominant city-state. The reforms of Solon in the early 6th century BCE epitomized this shift. By abolishing debt bondage and prohibiting the enslavement of citizens for debt, Solon established a more equitable socio-economic structure. These reforms laid the groundwork for Cleisthenes' democratic advancements in 510 BCE, which, though aristocratic in essence, initiated a transformative epoch in Athenian governance (Amemiya, 2007, p. 6).

Contrary to simplistic portrayals of Ancient Greece as solely agrarian, archaeological findings underscore the economic complexity of this era. Greek society was marked by diverse activities, including maritime trade, commercial colonization, and regional industrial production. These economic practices necessitated sophisticated conceptual tools to address trade and societal challenges, anticipating modern analytical methods. As Lowry (1958, cited in Bahçe & Özçelik, 2024, p. 50) notes, the Greeks devised practical strategies for managing economic complexities, reflecting an advanced understanding of economic systems.

The Greek economy was far from monolithic; it encompassed a spectrum of practices ranging from subsistence agriculture to large-scale trade. This diversity was intricately linked to the socio-political structures of the time, which both influenced and were influenced by intellectual inquiries. By examining the evolution of these economic ideas, we gain insight into the foundational interplay between ethics, societal structures, and economic practices in Ancient Greece, revealing its pivotal role in the history of economic thought.

2.CHAPTER 2: A Fundamental Analysis of Plato's Economic Thought

Plato's reflections on economic organization are deeply interwoven with his philosophical vision of justice, virtue, and societal harmony. His economic philosophy can be analyzed through several foundational concepts, including the division of labor, the dynamics of wealth and poverty, the role of communal property, and the moral dimensions of economic activity. In this section, these core ideas are meticulously examined, offering a comprehensive understanding of Plato's approach to economics. As summarized by Arslan (2012, cited in Günay, 2015, p. 60), Plato's economic thought can be encapsulated as follows:

The Rejection of Wealth and Material Gain: Plato perceived the pursuit of wealth and profit as morally degrading and spiritually corrosive. Trade, to him, was a mundane endeavor motivated by material gain, lacking higher ethical or philosophical significance.

The Advocacy of Division of Labor: Plato emphasized that individuals should engage in professions suited to their innate skills and education. Nobles, being suited for governance, were tasked with political leadership; soldiers, trained in military arts, were entrusted with defense; while producers and laborers were confined to productive activities from an early age. This stratified division of labor was viewed as essential for societal balance and efficient functioning.

Aristocratic Communism: Plato proposed a communal ownership model for the ruling class, arguing that private property among nobles would lead to corruption, as they might exploit public power for personal enrichment. By depriving the aristocracy of private wealth, Plato sought to align governance with the collective good.

The Moral Regulation of Trade and Profit: Plato viewed profit and interest as inherently unjust and immoral, as they represented gains unearned by labor. Trade, therefore, was relegated to the lower classes and justified solely as a means to sustain the broader social order through labor.

2.1. Division of Labor: Harnessing Natural Abilities for Societal Harmony

Central to Plato's economic vision is the principle of the division of labor, which he elaborates in *The Republic*. For Plato, the harmonious functioning of society hinges on individuals pursuing occupations aligned with their natural abilities. This alignment ensures the realization of individual potential while enhancing overall societal productivity. Plato regarded the division of labor as an extension of his broader concept of justice, wherein each individual fulfills a role that corresponds to their innate capabilities.

In *The Republic* (433), Plato states, "Every individual must perform the task for which their nature is best suited." This principle not only promotes economic efficiency but also fosters social stability, as individuals are integrated into a structured hierarchy that aligns their personal fulfillment with the collective good.

2.2. The Moral and Social Dimensions of Private Property

Plato views private property as incompatible with an ideal social order, advocating for its control by the state. This approach emphasizes the collective good over individual desires. Plato argues that the division of labor is foundational for societal class distinctions and that an ideal state should be built on this principle.

In conclusion, Plato's economic philosophy represents a profound synthesis of ethical, social, and economic considerations. By emphasizing the division of labor, regulating wealth and trade, and advocating for a state-guided economic system, Plato sought to align economic activity with the principles of justice and societal harmony. His vision provides a compelling counterpoint to laissez-faire economic theories, highlighting the enduring relevance of ethical frameworks in shaping economic policies.

2.3. Moral Dimensions Of Economic Activities

According to Plato, the ultimate aim of economic activities is to aid individuals in the cultivation of their souls and the attainment of social harmony. Wealth holds value solely to the extent that it serves moral and political purposes. This perspective embodies a worldview that regards economic success as a tool. In his dialogue *The Feast*, Plato explores the notion that human nature is rooted in beauty and love. A person reaches the pinnacle of beauty by progressing through the relative beauties to the beauty of thought, then to the beauty of action, and finally to the beauty of knowledge. One becomes a beautiful individual by self-educating through love. Throughout this journey, they come to see beauty in their lifestyle, behaviors, and realize that the same beauty exists universally; thus, they learn not to place excessive

importance on physical beauty. A person must shed undue focus on physical allure and recognize that the beauty of the soul is far more valuable than the physical (Bircan, 2023, 315). To understand Plato's moral views, it is essential to consider the lifestyle of Antiquity. The prevailing psychology of this era is captured by the term "plenexia," signifying an insatiable desire for more. Greed, arrogance, a lust for power, and selfishness dominate this period. A society grappling with such unquenchable desires finds it challenging to develop moral rules. Even if these rules are established, their adoption remains unlikely in a climate of selfishness (Bingöl, 2015, 175).

Like his teacher Socrates, Plato expressed his views in opposition to the basic tenets of the Sophists. Socrates is recognized as the first philosopher to challenge the Sophists and remained in opposition to their views throughout his life. Unlike the relativist perspectives of the Sophists, Socrates maintained that universal truths existed and were applicable to all. Knowledge, as he defined it, is "episteme," and not mere opinion; it is acquired through reason, not the senses as the Sophists believed. According to Socrates, hidden truths lie within the human soul, requiring investigation, contemplation, and reasoning to reveal. Plato, who carried forward Socrates' intellectual legacy, developed a distinctive philosophical system, continuing where Socrates left off. His approach to knowledge and virtue was shaped under Socratic influence; however, two key ideas of Plato stand out in this context. First, from an epistemological standpoint, he strictly separated universals from particulars and clearly delineated these two realms of existence. Secondly, on moral and social matters, Plato integrated virtue and knowledge with a particular social structure, arguing that virtuous and knowledgeable living could be achieved within a suitable social order. Thus, he presented a qualified philosophy of state and society (Balcı, 2022, 97-98).

Plato's ethical inquiries were fundamentally shaped by the thoughts of Socrates. The Socratic Method involves questioning "What is X?" and evaluating the responses to these questions based on the consistency of beliefs. Socratic questioning, known as Elekheia, suggests that by finding and defending correct definitions of virtue and happiness, our ethical beliefs will have a more solid foundation for how we should live and act. Aristotle (Met. 1078b) also supports this view, noting that Socrates was the first to initiate the search for universal definitions of virtues, setting the stage for knowledge. To have an "art or science of ethics"—that is, defensible beliefs about how we should live—we must at least uncover and defend definitions or analyses for core concepts like virtue and happiness. This is also endorsed by Plato. His mid-period philosophical masterpiece, *The Republic*, addresses critical topics such as ethics, political philosophy, epistemology, metaphysics, psychology, education, and aesthetics. Plato critiques the beliefs and theories of his contemporaries regarding virtues and happiness, but also offers definitions of virtues and conceptions of goodness that enable the construction and defense of Platonic virtues. In these works, we can observe the methods Plato developed to critically examine our existing beliefs and discover analyses of key concepts in virtue. Plato also utilized and expanded on other constructive methods in ethics, such as mathematics (Meno) and thought experiments (Meno, Republic, Philebus) (Santas, 2003, 119).

According to him, good and evil coexist within an individual. One of these struggles to dominate the other:

"In our language, there is an expression like 'a person should control himself.' I think this expression reflects moderation. We can trace moderation in many other expressions in our language." "Of course." "Don't you think there is something strange in this expression? A person who is in a state of self-control is also a person who overcomes and dominates himself. He is both a conqueror and a conquered. They are the same person." "You are quite right." "I think it may mean something like this: There is a good and a bad side in a person's soul. When a person's good side prevails over his bad side from birth, this is expressed as 'self-control.' On the other hand, a person whose bad side prevails over his good side due to poor upbringing or association with ill-intentioned people is seen as shameful and is termed a 'person who has been defeated by himself, has submitted, has gone beyond measure, and is uncontrollable.'" "Yes, it seems so!" "Then, when we look at our new state, which we have now planned, one of these two conditions will be found; for we may rightly say that this state has gained the upper hand; for here we mean something different from moderation and sanity, and the good side and the bad side prevail there." "Excessive passions, desires, and pains of every kind are more common, especially in children, women, slaves, and the lower classes of so-called free men." "You are right." "On the other hand, simple and moderate desires, guided by reason, reason, and the power of right planning, are found in a few persons of excellent natural character and well-educated." "Very true." "In the state, you also see (in general): the crude desires of the worthless mass are dominated by the impulses and wisdom of a few honest men." "Yes!" "Then if we are to speak of a state that has transcended its desires, pleasures, and passions and has gained the upper hand over itself, our state must be included." "Certainly." "Can we also call it a moderate (sane, sensible, responsible state)?" "We can." "If there is a state in which the rulers and the ruled are in complete agreement as to who should be the ruler, that state would be ours, wouldn't it?" "Undoubtedly." "Well, in a state in which there is such agreement, is moderation found in the rulers or in the ruled?" "I think it is found on both sides." "As you see, we were not wrong when we said a moment ago that moderation is a kind of harmony (the harmony of the whole)." (Plato, 1997, 112).

3. CONCLUSION: PLATO'S ECONOMIC LEGACY

Plato's economic thoughts are rooted in a moral and normative framework. His ideas present a profound critique of the technical and materialistic nature of the modern economy. His proposals for the division of labor, limitations on wealth, and common property emphasize an economic model that prioritizes social harmony and justice. Plato's economic legacy provides an alternative perspective for contemporary economic thought.

Plato's economic legacy delves into a system of thought deeply ingrained in the ancient Greek world. His economic views shaped not only how a society managed its wealth but also the moral and social duties of individuals. In *The Republic*, Plato proposes a structure that integrates the economic order of society with concepts such as justice, moral responsibility, and virtue. He illustrates this approach both in regulating the distribution of the means of production and in shaping individuals' attitudes toward their wealth.

According to Plato, economic wealth in society should be in harmony with justice and balance. Excessive wealth and poverty lead to social unrest and disrupt the functioning of the state. Thus,

wealth should be distributed correctly, and individuals should prioritize social benefits over personal ambitions. Plato argues that assets should be used for the benefit of society and views state intervention as necessary. He states that each individual in society should assume a role based on their abilities and needs; this ensures that the economic system operates fairly and sustainably.

Plato's economic legacy is centered on constructing an economic system that curtails individual ambitions and maintains social order. According to him, the excessive and unlimited accumulation of wealth leads to moral decay and social inequalities. Therefore, assets should be regulated by the state, and individuals should act with a sense of social responsibility. With these views, Plato sees wealth not just as a material value but as a tool for ensuring social harmony. Arguing that economic order can be achieved through virtue and justice, Plato desired individuals to acquire wealth in a virtuous and just manner. This idea represents a legacy that dates back to the roots of modern economic policies and remains relevant in today's societies.

In *The Republic*, Plato argues that the economic system must be established on a just and moral basis. He emphasizes the importance of sharing assets fairly and of individuals acting with a sense of social responsibility. This approach is crucial to curb economic ambitions and maintain social order. Marx and Smith, Plato's legacy focuses more on social welfare and balance. While Smith advocated the view that the market is self-regulating and individual interests are transformed into social benefit, Marx opposed the nature of capitalism, which leads to exploitation and inequality. Plato, on the other hand, accepted neither an overly capitalist market economy nor radical class conflict. In his views, the idea that wealth should be organized for social harmony and justice prevails. In *The Republic*, Plato sees wealth as a social responsibility beyond mere individual interests and believes that the economic system is essential for fair distribution and for individuals to act virtuously.

.

KAYNAKÇA

Amemiya , T. (2007) .*Economy and economics of ancient Greece* . Routledge .

Bahçe, E. , & Özçelik , Ö. Economic Thoughts Emerging in Antiquity and Their Contributions to Economic Science. *Anatolian Journal of Economics and Business , 8* (1), 43-67.

Balcı, E. Ç. (2022). The Moral Role of " Good " Idea of Plato Philosophy in the Relationship Between the Governor and Governed . *POLITIKOS: Journal of Social and Political Philosophy , 1* (1), 96-109.

Bingöl, M. (2015). The relationship between knowledge and morality in Plato. *Erzurum Technical University Journal of Social Sciences Institute , 1* (1), 173-186.

Bircan , U. (2023). THE RELATIONSHIP BETWEEN SPIRIT AND VIRTUE IN PLATO'S UNDERSTANDING OF MORALITY. *Electronic Journal of Social Sciences* , *22* (85), 314-327.

Günay, E. (2015). Antik Çağ Ekonomileri ve Gelenek ile Çok Tanrılı Dinlerin Etkisinde Oluşan Antik Çağdaki İktisadi Düşüncelerin Özellikleri. *International Journal of Academic Values Studies*, (1), 46-64.

Lowry , S. T. (1979) . literature on ancient Greek Economical thought .Journal *of Economics Literature* , *17* (1), 65-86.

Okte , MKS (2008). Economic thought in ancient times. *Electronic Journal of Social Sciences* , *7* (24), 37-62.

Plato, (1997) STATE, trans . CENK SARAÇOĞLU - VEYSEL ATAYMAN, Claret Black, İstanbul

Santas , G. (2003). Plato: ethics . ***the Blackwell guide to ancient philosophy*** **, 118-129.**

AN ALTERNATIVE DEFINITION EFFORT FOR SOCIAL DIALOGUE

Öğr.Üye Cihan Serhat KART
Ankara Üniversitesi/Ayaş MYO
serhatcika@gmail.com -0000-0003-1941-349X

ABSTRACT

Since the dawn of history, humans have relied on others to meet their needs for nourishment, shelter, and security. This reliance has necessitated the establishment of relationships, whether one-sided or multi-faceted. These relationships are expressed through communication. However, defining communication is not as simple as it seems. Communication is an activity that everyone recognizes but few can define in a satisfactory way. Under such circumstances, defining the more technical concept of social dialogue becomes even more challenging. The aim of this study is to define concept of dialogue and then social dialogue from a new perspective. First I will try to define dialogue in a general manner. Then I will try to demistfy concept of social dialogue from an economical and historical perspective. At the end I will give a new definition for concept of social dialogue.

Keywords: Dialogue, Social Dialogue, Tripartism, Social Parties, Policy Making

1. INTRODUCTİON

The most fundamental and universal characteristic of human history lies in individuals' attempts to understand themselves and the world around them through interaction. Dialogue, in this sense, is not merely a tool for communication but a process that constitutes the essence of both societal and individual existence. Rather than being a mere mechanism of information exchange, dialogue should be conceived as a dynamic space where meanings are co-constructed. This endeavor, shaped by the triad of language, thought, and culture, reveals humanity's ceaseless pursuit of self-comprehension and external understanding.

Etymologically, the term "dialogue" derives from the Greek *dialogos*, composed of *logos* (meaning) and *dia* (through). Thus, dialogue signifies a process wherein meanings are shaped through mutual exchange. However, this exchange transcends the mere transfer of ideas; it is a creative process where participants hold the power to shape and transform each other's worlds. The evolution of human interaction underscores the foundational role of communication in fostering societal relationships. As Fiske (1990:1) observes, communication encompasses diverse forms, from verbal exchanges to symbolic expressions. Definitions vary across disciplines: the Turkish Language Association links communication to emotional and informational exchanges, while Cambridge Dictionary emphasizes mutual understanding. These foundational understandings set the stage for analyzing social dialogue as a transformative societal mechanism.

Chapter 1: Theoretical Foundations of Communication

Martin Buber's analysis of the "I-Thou" relationship posits dialogue as more than a functional communication tool—it is an encounter that touches the essence of existence. According to Buber, dialogue creates a space of mutual recognition and openness where the participants perceive each other not as objectified entities but as equally valuable beings. In this encounter, the boundaries between "I" and "Thou" become permeable, offering a ground for shared understanding and mutual transformation. To analyze and understand dialogue theorically and its practical forms we have to analyze communication first.

Shannon and Weaver Model: Shannon and Weaver's framework, a cornerstone of communication theory, simplifies message transmission into a linear process. Despite its engineering roots, this model's application to human interactions reveals limitations, particularly in capturing the complexities of social relationships (Fiske, 1990:6). While effective in identifying structural elements such as sender, receiver, and noise, its reductionist nature often overlooks the dynamic and recursive interplay inherent in social dialogues.

Gerbner's Model: Building on Shannon and Weaver, Gerbner highlights the role of perception, shaped by internal and cultural factors, in communication (Gerbner, 1956:173). Gerbner's emphasis on cultural and personal filters illuminates the subjective nature of meaning construction, offering a nuanced perspective essential for understanding socially embedded dialogues. The integration of perception and context into the communicative process aligns closely with the iterative nature of social dialogue.

Jakobson's Model: Jakobson's approach emphasizes shared codes and contexts, expanding the communication process to include linguistic and cultural nuances (Jakobson, 1960:353). Jakobson's identification of six communicative functions—referential, emotive, conative, phatic, metalinguistic, and poetic—provides a multifaceted framework to analyze the intricate layers of dialogue. Social dialogue often leverages these functions to negotiate meanings and resolve tensions among diverse stakeholders.

Defining Dialogue and Social Dialogue

In the social context, dialogue navigates the delicate balance between conflict and cooperation. Sociologists argue that societal structures emerge from the intricate networks of relationships among individuals, and the sustainability of these structures relies on the quality of dialogue. Particularly, Hannah Arendt's theory of political action underscores the importance of dialogue in the public sphere. For Arendt, dialogue is the essence of action through which individuals construct a shared world, strengthened by the acknowledgment of differences.

Dialogue as a Problem-Solving Tool: Bohm (2003:6) frames dialogue as a mechanism for collective understanding and transformation. Unlike adversarial exchanges, dialogue fosters mutual influence and shared goals. Bohm's conceptualization posits dialogue as a participatory process wherein interlocutors transcend individual biases to co-create new paradigms of understanding. This transformative potential positions dialogue as a cornerstone for addressing systemic issues within complex social systems. The transformative potential of dialogue becomes evident when participants not only maintain their positions but also strive to understand each other's perspectives. Bohm's understanding of dialogue emphasizes deep listening and open intentions as essential components. This type of dialogue dissolves rigid beliefs and prejudices, creating the potential for new meanings and possibilities. Thus, dialogue is not an "outcome" but a continuous flow and process of becoming.

Social Dialogue's Multidimensional Nature: Social dialogue extends beyond labor-capital interactions to encompass broader societal stakeholders, addressing issues from labor policies to social equity (Mailand, 2004:179). The International Labour Organization (ILO) views it as a means to foster cooperation among workers, employers, and governments (Ishikawa, 2003:1). This

multidimensionality underscores the adaptability of social dialogue to diverse socio-economic and political contexts, emphasizing its role as a tool for conflict resolution and collaborative governance.

2. KEY ELEMENTS OF SOCİAL DİALOGUE

Labor and Capital: Historically, the labor-capital relationship has been central to industrial development. Marx (2001) highlights the systemic conflict inherent in this relationship, driven by capital's pursuit of surplus value. However, evolving production patterns and globalization have diversified this dynamic. The traditional dichotomy between labor and capital now incorporates considerations of technological advancements, environmental sustainability, and social responsibility, complicating but enriching the scope of social dialogue.

Social Partnership and Tripartism: Social partnership emphasizes cooperation over conflict, facilitating policy-making processes involving labor, capital, and the state (Ferner & Hyman, 1998:xv). Tripartism institutionalizes these interactions, creating structured platforms for negotiation and consensus-building (Giles, 1982:94). By fostering inclusivity and mutual accountability, tripartism exemplifies the potential of social dialogue to transcend adversarial paradigms.

Globalization and New Contradictions: Globalization has reshaped social dialogue, introducing flexible work forms and diverse societal demands. As production shifts geographically, dialogue now addresses broader issues, including sustainability and social inclusion. The fragmentation of traditional employment structures necessitates a reimagining of social dialogue frameworks to accommodate gig workers, remote teams, and other emerging labor configurations. In the rapidly globalizing world, dialogue has become a critical necessity not only between individuals but also among societies, cultures, and states. The swift changes brought about by technological advancements, environmental threats, and social inequalities are challenges that cannot be addressed without meaningful dialogue. Therefore, in the modern age, dialogue is not merely a form of communication but also an ethical responsibility and the key to a sustainable future.

The Expanding Horizons of Social Dialogue

Technological Impacts: The integration of advanced technologies, such as artificial intelligence and automation, presents both opportunities and challenges for social dialogue. These innovations necessitate discussions on digital literacy, equitable access, and the ethical implications of technological adoption, broadening the traditional purview of labor-capital negotiations.

Environmental Considerations: The global emphasis on sustainability further enriches the scope of social dialogue. Collaborative approaches to environmental stewardship, including renewable energy transitions and green job creation, exemplify the evolving priorities within social dialogue.

Cultural and Social Dimensions: Social dialogue increasingly engages with cultural narratives and social justice concerns, addressing issues such as gender equality, racial equity, and community development. These dimensions underscore the importance of inclusive dialogue in fostering holistic societal progress.

2.1. Varsa Alt Başlık

2.2. Varsa İkinci Alt Başlık

3. CONCLUSİON

Social dialogue transcends its traditional focus on labor-capital relations, evolving into a mechanism for societal transformation. By integrating diverse perspectives and addressing contemporary challenges, it fosters social harmony and adaptability in an interconnected world. A comprehensive approach to social dialogue recognizes its potential as a tool for addressing systemic inequalities and promoting collective well-being. Its expansion into domains of technology, environment, and culture underscores its relevance as a dynamic and adaptive framework for fostering inclusive and sustainable development.

Dialogue is the essence of humanity's relationship with itself, others, and the world in which it exists. A dialogical approach where individuals embrace differences as strengths and build meaningful bridges between them not only resolves societal conflicts but also enables the construction of a new world. As a process that is never static but always evolving and reshaping, dialogue remains one of the most creative and transformative forces in human history.

BIBLIOGRAPHY

Bohm, D. (2003). *On dialogue*. New York: Routledge.

Cambridge, dictionary.cambridge.org

Ferner,Anthony (Editor), R. H. (1998). Changing Industrial Relations İn Europe, 2nd Edition. Willy-Blackwell.

Fiske, J. (1990). Introduction into Communication Theory.

Gerbner, G. (1956). Toward a general model of communication. *Audio visual communication review*, 171-199.

Giles, A. (1982). The Canadian Labour Congress And Tripartism. Relations Industrielles / Industrial Relations, 93-125.

Ishikawa, J. (2003). *Key features of national social dialogue: A social dialogue resource book* (Vol. 11). Geneva: International Labour Office.

Jakobson, R. (1960). Model of Communication. *Society for Conceptual Linguistics in Communication Research(SCLCR) online journal. Retrieved from http://www. sclcr. com/toolkit/conceptDatabase/viewConcept. Php*.

Mailand, M., & Due, J. (2004). Social dialogue in Central and Eastern Europe: Present state and future development. *European Journal of Industrial Relations, 10*(2), 179–197

Marx, Karl,(2001) Kapital 1. Cilt, Eriş Yayınları

TDK, www.tdk.gov.tr

KREDİ KAYIT BÜROSU VE TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE OLAN KATKILARI

Dr.Öğr.Üyesi Hatice Nur GERMİR
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
nur.aydin@cbu.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-8592-9238

ÖZET

Finans sektörü ile reel sektörün finansal gereksinimlerini sağlayan bilgi ve teknolojiyi en iyi şekilde sunup kurumların operasyonel verimliliklerini artırmak fonksiyonu ile 3'ü kamusal, 4'ü yerli ve 2'si yabancı sermayeli 9 bankanın ortaklığında 11 Nisan 1995 tarihinde kurulan Kredi Kayıt Bürosu (KKB), 31 Aralık 2023 tarihinde 194 üye ile faaliyetlerine devam etmektedir. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu madde 73/4'de asgari beş banka tarafından kurulan şirketler vasıtasıyla yapılacak her türlü bilgi ve belge alışverişini sağlamak üzere kurulmuş bir şirket olan KKB'de üye statüsünde bulunan kuruluşlar, ilgili Kanun'un aynı maddesi uyarınca, müşterilerine ait kredi bilgilerini Nisan 1999'dan bu yana birbirleriyle paylaşmaktadır. Oluşturduğu inovatif ürünler ve hizmetler ile beklentilerin ötesinde Türkiye'nin büyüyen değeri ve dünyanın örnek alınan lider kredi bürosu olma vizyonu olan KKB hakkında bilgi paylaşımı ile Türk bankacılık ve finans sektörüne olan katkıları üzerinde durularak, dünyadaki örnekleri hakkında görüşülüp önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kayıt Bürosu, Reel Sektör, İnovatif Ürünler, Bankacılık Sektörü.

GİRİŞ

Ödünç verilebilir fonların toplanması ve dağıtılmasına aracılık eden kredi kurumları nezdindeki borç alanların kredi reytingleri veya kredi karnelerine ilişkin bilgilerin oluşturularak paylaşılmasına dair gayret ve çalışmaların bankacılık sistemine olan katkıları son derece değerlidir. Kredi müşterilerine dair bilgilerin paylaşımı, finansal gelişmişlik seviyesine katkı sunduğu gibi aynı şekilde kredilerin sağlıklı bir iklimde artmasına ve sistemin büyümesine de olumlu faydalar sağlamaktadır. Ödemelerini ve taahhütlerini zamanında gerçekleştiren borçluların, taahhüt ve yükümlülüklerine olan duyarlılıkları kredi notlarının artmasına imkan sağlamakta böylece daha sonraki ödünç işlemlerinde daha uygun fiyatlarla karşılaşmaları mümkün olabilmektedir. Bu farkındalık ortamı finansal sistemde istikrarın gerçekleşmesine de yol açmaktadır. Aynı şekilde borçlarını anapara ve/veya faiz olarak geri ödemelerinde kısmen veya tamamen sorun yaşayan borçluların da finans sisteminden kullanacakları ödünç veya kredilere dair kredi notları elvermediğinden tahsil kabiliyetini yitirmiş şeklinde bankanın ileride karşılaşabileceği kötü borç deneyimlerine yol açılmadan daha baştan kredi teklifleri geri çevrilebilmekte veya daha yüksek fiyatlamalarla kredi kullandırımları sözkonusu olabilmektedir. Özellikle tabana yayılmış düzeyde olan bireysel kredilerin 1990'lı yıllardan itibaren yaygın ve yoğun kullanımı ile bu alandaki akademik çalışmaların da hız kazanmaya

başladığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de kredi kayıt bürosunun tesis edilerek kuruluşunun 1995 yılında gerçekleşmesi de önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye'de oldukça kısıtlı düzeyde olmakla birlikte dünya ülkelerinde oldukça fazla sayıda kredi kullananlara ilişkin bilgi paylaşımı üzerine gerçekleştirilmiş olan teorik ve ampirik düzeyde akademik çalışmalar bulunmaktadır.

Klein (1992) Çalışmasında modern kapitalizmin babası olarak anılan, klasik ekonominin ilk modern eseri kabul edilen **Ulusların Zenginliği kitabının** yazarı İskoçyalı filozof Adam Smith'in, küçük topluluklarda bilgi paylaşımının gereksiz olduğuna ancak büyük topluluklar söz konusu olduğunda bu bilgi paylaşımının önemli faydalar sağladığına işaret ederek, bilgi paylaşımına oyun teorisine dayalı olarak açıklama getirmektedir.

Pagano and Jappelli (1993) kredi kurumları arasında gerçekleşen bilgi paylaşımının şirketlerin borçlarını geri ödememe ihtimalini düşürdüğünü bildirmektedirler.

Houston vd. (2010) Dünya Bankasının hazırlamış olduğu "doing business" anketlerini Bankscope veri tabanından elde edilen verilerle birleştirerek 69 ülkeden 2400 bankaya ilişkin gözleme ulaştığı çalışmasının sonuçlarına göre; bilgi paylaşımının yüksek olduğu ülkelerde finansal kriz olasılığının azalarak ekonomik büyüme kaydedildiğini ve banka karlılığının da yüksek çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Hanedar (2019) Bilgi paylaşımı konusunda literatür taraması üzerine odaklanarak gerçekleştirdiği çalışmasında, birden fazla ülkeyi kapsamına alan çalışma verilerinin genel olarak Dünya Bankası kaynaklı olduğunu, daha ziyade gelişmiş ülkeler nezdinde yapılan ülke düzeyinde verilerin banka, kredi kayıt büroları ve bilgi paylaşımı bürolarından sağlandığını, Türkiye'de 1995 yılında kurulan kredi kayıt bürosunun günümüzde üye sayısının artış kaydettiğini, Türkiye'de bilgi paylaşımı alanında her hangi bir akademik çalışma olmamasının finansal kurumların veri sağlamakta isteksiz davranmalarına bağlı olduğunu, daha fazla akademik yazın üretimi ile yabancı yatırımcıların ilgi duyduğu, Türkiye'deki gelişen piyasa ekonomisinde istikrarın sağlanarak sağlıklı büyümesine katkı sağlayacağını bildirmiştir.

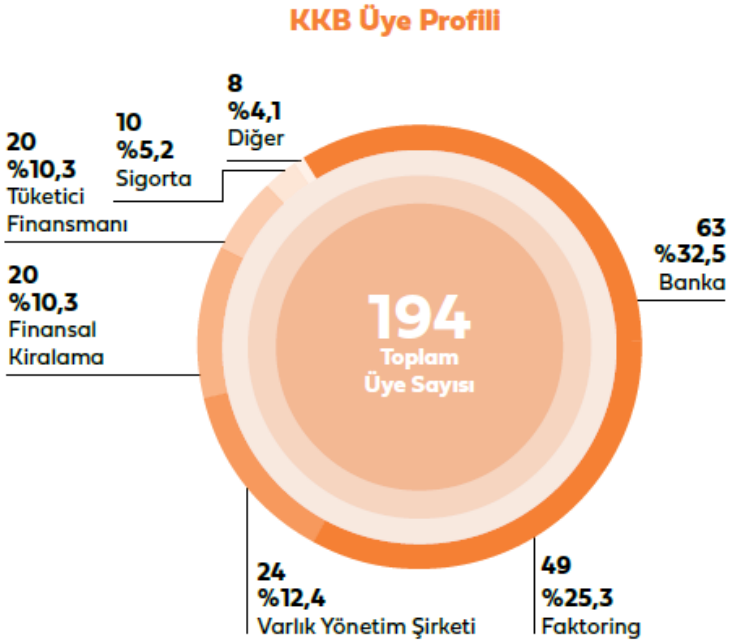
Müslümov ve Aras (2004) Türk Bankacılık sistemini 1992-2001 yılları arasındaki üçer aylık dönemler itibariyle inceleyerek, takipteki krediler/toplam krediler ile toplam krediler/toplam aktifler oranları arasında nedensellik ilişkisi test ettikleri çalışmalarında, bankaların takipteki kredi rakamlarında meydana gelen bir artışın toplam kredilerde bir azalmaya neden olduğunu, bankaların kredi tayınlaması yaptıkları sonucunun ortaya çıktığını, kredi tayınlamasının banka tarafından belirlenen bir oranda ödünç talebinde bulunan borçlulara ek kredi arzının sınırlanması anlamına geldiğini ifade etmektedirler.

Jappelli ve Pagano (2002) Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, Arjantin, Avustralya, Çin, Kenya ve İsviçre gibi farklı gelişmişlik düzeylerine sahip toplamda 40 ülke ekonomisini

inceledikleri çalışmalarında ülkelerin yasal kökenleri üzerine odaklanmışlardır. Türkiye'nin de yasal kökenini oluşturan Fransız yasal kökenin kreditör haklarını diğer kökenler gibi savunamadığını, bu kökene sahip olan ülkelerdeki kredi miktarının İskandinav, Alman, İngiliz yasal kökenlere sahip olan ülkelerdeki gibi artamadığının altını çizdiklerini vurgulamışlardır. Ülke düzeyinde makro verilerin, bazı çalışmalarda ise ülkelerdeki borçlulardan elde edilen verilerin kullanıldığı ileri sürülerek ülkelerdeki kredi kayıt bürolarına ve merkez bankalarına anket yaparak oluşturulan geniş veri tabanından yola çıkılan bilgi paylaşımının kredi riskini düşürdüğünü ve bankaların dağıttığı kredi miktarının artmasını sağlayabileceğini tespit etmişlerdir.

KREDİ KAYIT BÜROSU ve İŞLEVLERİ

Ticari hayattaki belirsizlikleri minimize ederek veriyi güvenli bir geleceğe dönüştürme gayretinde olan Kredi Kayıt Bürosu (KKB), 9 bankanın (Ziraat Bankası, Halkbank, Vakıfbank, İş Bankası, Denizbank, Yapı ve Kredi Bankası, Şekerbank, Akbank ve Garanti BBVA) ortaklığında 11 Nisan 1995 tarihinde kurulmuştur. KKB, 31 Aralık 2023 tarihi itibarıyla; 63 banka, 20 tüketici finansmanı, 49 faktoring, 20 finansal kiralama, 10 sigorta, 24 varlık yönetim şirketi, 8 diğer olmak üzere toplam 194 üyeye sahip bulunmaktadır.

Görsel.1: KKB Üye Profili

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nda (md.73/4) öngörüldüğü üzere en az beş banka tarafından kurulacak şirketler vasıtasıyla yapacakları her türlü bilgi ve belge alışverişini sağlamak üzere kurulmuş bir şirket olan KKB'de üye statüsünde bulunan kuruluşlar, ilgili Kanun'un aynı maddesi uyarınca, müşterilerine ait kredi bilgilerini Nisan 1999'dan bu yana birbirleriyle paylaşmaktadırlar.

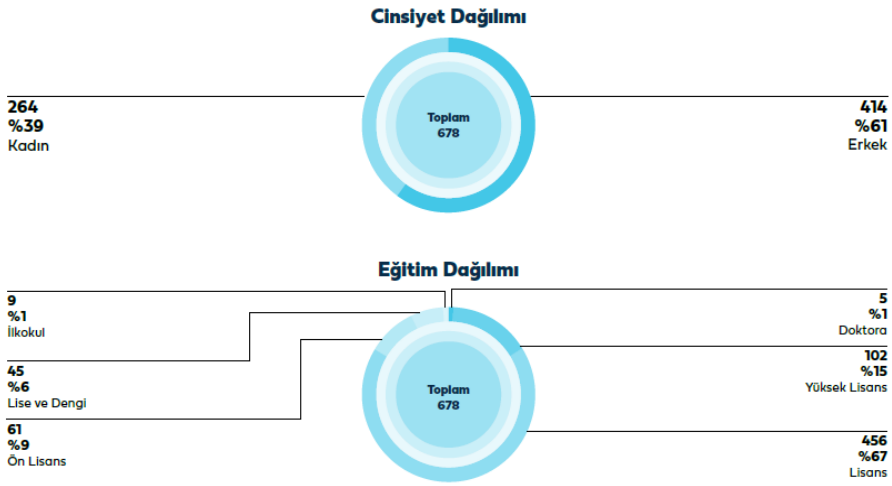
25 Şubat 2011 tarihinde yayımlanan 6111 sayılı Kanun ile 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na Ek Madde 1 ve Geçici Madde 28 eklenerek Türkiye Bankalar Birliği (TBB) nezdinde, kredi kuruluşlarıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından uygun

görülecek finansal kuruluşların müşterilerinin risk bilgilerini toplamak ve söz konusu bilgileri bu kuruluşlarla gerçek veya tüzel kişilerin kendileriyle ya da onay vermeleri koşuluyla özel hukuk tüzel kişileri ve üçüncü gerçek kişilerle de paylaşılmasını sağlamak üzere Risk Merkezi (RM) kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) nezdindeki Risk Santralizasyon Merkezi'nin devriyle TBB Risk Merkezi, 28 Haziran 2013 tarihinde faaliyete geçmiştir. KKB, TBB Risk Merkezi'nin verdiği yetki ile operasyonel ve teknik faaliyetlerin tamamını kendi bünyesinde yürütmesinin yanı sıra 185 Risk Merkezi (RM) üyesi finansal kuruluşa veri toplama ve paylaşım hizmeti sunmaktadır

KKB Ocak 2013 tarihinde Çek Raporu ve Risk Raporu hizmetleri ile finansal kuruluşların yanı sıra bireylere ve reel sektöre yönelik hizmetler de sunmaya başlamıştır. 2014 yılında bireylere ve reel sektöre yönelik olarak tasarlanan finansal hizmet platformu Findeks hayata geçirilmiştir. 2015 yılında hayata geçen, 2016 yılında yasayla kullanımı zorunlu hale gelen ve 1 Ocak 2017 itibarıyla yürürlüğe giren Findeks Karekodlu Çek Sistemi ile daha şeffaf ve güvenli bir ticari hayat için oldukça önemli bir adım atılmıştır. Bununla birlikte, 2016 yılı Aralık ayında faaliyete başlayan KKB Anadolu Veri Merkezi ile başta bankacılık ve finans sektörü olmak üzere veri merkezi, olağanüstü durum merkezi ve bulut hizmetlerinin yanı sıra kurumlara özel olarak yapılandırılan merkezi ürün ve teknolojik altyapı hizmetleri sunulmaktadır (KKB, 2023).

KKB'nin İşlevleri

KKB gerçekleştirdiği hizmet süreçlerinin tamamını dijital platformlardan sunmaya odaklanmış bir yapı arz etmekte; 93 ürün ve hizmeti servis etmenin yanısıra 7.412.482 findeks üye sayısı, 174 milyon adet kurumsal büro başarı sorgulama sayısı bulunmaktadır. %5 karbon Salımı ve Su Ayak İzi Azaltım Hedefi olan KKB'da 678 çalışan istihdam edilmektedir.

Görsel.2: KKB'nun İnsan Kaynakları Profili

KKB'da istihdam edilen personelin %61'i erkek, %39'u kadın bireylerden oluşurken, Eğitim seviyesi %67 lisans, %61 önlisans, %45 lise ve dengi okul düzeyindedir. YL seviyesi %15, doktora %1 oranındadır.

Kredi Kayıt Bürosu'nun bütünsel olarak gerçekleştirmiş olduğu ürün ve hizmetler aşağıdaki Çizelge.1'de sunulmuştur;

Çizelge.1: KKB Tarafından Bütünsel Olarak Sunulan Ürün ve Hizmetler

Bireysel Müşteri İtirazları Değerlendirme Sistemi (Bireysel MİDES)	Sahte Bilgi / Belge / Beyan / Başvuru Alarm Sistemi (SABAS)	Kredi Referans Sistemi (KRS)	KRS Bilgi Doğrulama Sistemi
Bireysel Kredi Notu (BKN)	Kurumsal Büro Sistemi (KRM)	Limit Kontrol Sistemi (LKS)	Karşılıksız Çek Sorgu
Bireysel Borçluluk Endeksi (BBE)	Çek Raporu	Risk Raporu	Kredi Limit-Risk ve Tasfiye Olunacak Alacaklar (KLKR)
Senet Bilgileri Bildirim ve Paylaşım Hizmeti	Çek Münferit Sorgulama	Kamuoyuna Açıklanan İstatistiki Bilgi Hizmeti Uygulamaları	Resmi Kurumlara Açıklanan İstatistiki Bilgi Hizmeti Uygulamaları
Risk Merkezi Müşteri Raporu Hizmeti	Zaman Aşımına Uğrayan Hesaplar	GeoMIS-Harita Bazlı Raporlama Hizmeti	Tarım Kredileri Değerlendirme Sistemi (TARDES)
Çek Endeksi	Merkezi Karar Destek Sistemleri (MKDS)	Ticari Kredi Notu (TKN)	Kurumsal Müşteri İtirazları Değerlendirme Sistemi (Kurumsal MİDES)
Çek Raporu (Risk Merkezi)	Risk Raporu (Risk Merkezi)	Karşılıksız Çek Uyarı Hizmeti	İhale Yasaklısı Sorgulama ve Uyarı Hizmetleri
Türev İşlemler Paylaşım Hizmeti	Veri Validasyon ve Yaptırım Uygulamaları Hizmeti	Bilgi Güncelleme Uygulamaları Hizmeti	Kredi Başvuru Talepleri Kabul-Ret Bildirimleri
İçsel Derecelendirme Notları Paylaşım Hizmeti	Derecelendirme Notları Paylaşım Hizmeti	Üye Talep Yönetim Hizmetleri	Adres İşleme Hizmeti
Çek Durum Sorgulama Hizmeti	Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS)	Findeks Not Danışmanım	Findeks Uyarı Hizmeti
Findeks Takipçi	Ticari Sicil Paylaşım Sistemi (TSP)	İhtiyati Tedbir Kararlı Çek Paylaşım Hizmeti	İflas/İflas Erteleme/Konkordato İlan Eden Şirketler Paylaşım Hizmeti
Çek Yasaklısı Paylaşım Hizmeti	GİB Künye Sorgulama Hizmeti	Çapraz Çek İlişkileri Sorgulama Hizmeti	Kredi Sigortaları Bildirim ve Paylaşımı
Findeks Karekodlu Çek Sistemi	Teminat Mektubu Durum Sorgulama (TMDS)	Tahsilat (Collection) Skorları	Eğilim Skorları
Merkezi Fatura Kaydı Sistemi (MKFS)	IBAN Doğrulama Hizmeti	Limit Kontrol Sistemi(LKS) Müşteri İtirazları Değerlendirme Sistemi (MİDES)	Başvuru Sahtecilik Girişim Tespit ve Önleme Hizmeti
Krediler Analiz Portalı (KAP)	Çek Analiz Portalı	Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS) Sorgulama Hizmeti	Risk Merkezi (RM) Uyarı Hizmeti
Adres İşleme-Harita Servisi	Mücbir Hal Sorgulama	BKM Üye İşyeri Ciro Bilgileri ve POS İptal Bilgileri Sorgulama Hizmeti	Münferit Sorgu Raporlamaları

Kredi Kullandırımı Anlık Paylaşım Servisi (KAPS)	Elektronik Teminat Mektubu	Telekomünikasyon Fatura Borç Bilgileri (TELKO) Sorgu	Yabancı Para Kredi ve Gelir Sorgulama
Findeks Karekodlu Çek Kayıt Sistemi	BDDK Ürün ve Hizmet Ücretleri Portalı	Risk Merkezi Raporunun e-Devlet Kapısı Üzerinden Sunulması	NOVA
Çek Skoru	Senet Raporu Hizmet	Elektronik Yatırım Teşvik Belgesi Sorgulama (E-YTB)	Yabancı Para Kredi ve Gelir Müşteri İtirazları Değerlendirme Sistemi (MİDES)
Risk Merkezi Raporlama Sistemi	Risk Merkezi İnteraktif Raporlama Sistemi	İleri Keşide Tarihli Çek Verilerinin Paylaşımı	TCKN-GSM Doğrulama Hizmeti
Tarım Skoru	Üye İşlemleri / Beyan Sistemi	UYAP Sisteminde Yer Alan İflas ve Konkordato Kararlarının Paylaşılması	Ticari Borçluluk Endeksi (TBE)
Web Skor	Üye Güvenlik ve Web Servis Yetki Yönetimi	Üye Veri İnceleme Hizmeti	Üye İzleme/Kullanıcı Yönetimi
Kurul Kararına (10265) Aykırılıkların Paylaşım Hizmeti	Kurul Kararına (10248) İstinaden Yurt Dışı Yerleşiklerle Türev İşlem Gerçekleştiren Müşterilerinin Paylaşımı Hizmeti	KOSGEB İşletme Değerlendirme Raporu	KART Doğrulama Hizmeti
Elektronik Yatırım Teşvik Belgesi (E-YTB) Kullandırım Bilgileri Paylaşım Hizmeti			

KKB bu ürün ve hizmetlerin bazılarını TBB'ne vekaleten gerçekleştirmektedir. Bu hizmetler içinde KKB'nin üyelerine doğrudan sunduğu ürün ve hizmetler de yer almaktadır.

Kredi Kayıt Bürosu tarafından gerçekleştirilen ürün ve hizmetlerin başlıca operasyonel göstergeleri Görsel.3'de sunulmuştur;

Başlıca Operasyonel Göstergeler (Sorgu Adedi) (milyon)	2019	2020	2021	2022	2023
Bireysel Büro Sorgulama Sayısı	553	631	727	1.030	1.432
Kurumsal Büro Sorgulama Sayısı	54	73	89	136	174
Bireysel Kredi Notu Sayısı	466	528	614	888	1.300
LKS Sorgulama Sayısı	216	263	318	521	831
IBAN Doğrulama Hizmeti	26,1	90,1	219,2	321	427
Kredi Anlık Paylaşım (KAPS)	151,9	225,4	337,5	673	813
BBE	146,7	155,7	182,5	225	249
GİB Künye Sorgulama	111,3	131,1	130,1	236	328

Görsel.3: KKB Tarafından Sağlanan Başlıca Operasyonel Göstergeler (milyon sorgu adedi)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bilgi günümüzün en değerli hazinesidir. İnovasyonu merkezine alan çalışmalarıyla, finans ve reel sektöre sunmuş olduğu katma değeri yüksek ürün ve hizmetleri dijital platformlarda geliştirerek, üyelerinin kullanımına servis eden KKB, ülkemizin finansal hayatına güven ve fark katan bir misyonu üstlenmiş pozisyondadır. Finans ve bankacılık sektörünün gelişimine ve büyümesine Ar-Ge Merkezi ile katkı sağlamasının yanısıra araştırma ve ürün geliştirme çalışmaları ile dünya ülkeleri arasında örnek alınacak bir rolü de üstlenmiş bulunmaktadır. KKB, özellikle bankacılık ve finans sektörüne sunmuş olduğu bilgilerle asimetrik bilgiden kaynaklanan sorunların azaltılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Finansal gelişimi çalışmalarına uyarlayan, finans, bankacılık ve reel sektörün ihtiyaç ve beklentilerine cevap veren bir yaklaşımda olduğu geliştirilen hizmet ve ürünlerden anlaşılan KKB'nin üniversitelerle daha yakın işbirliği içinde olması, akademik üretime önem verilerek senkronize bir şekilde veri madenciliğine destek sağlanması, gençlere istihdam imkanı oluşturularak yeni iş fikirlerinin geliştirilmesi açısından da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Hanedar, E.Y., Kredi Kurumları Arasında Bilgi Paylaşımı: Türk Finans Sektörü İçin Tavsiyeler, Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1): 50-57, Mart, 2019

Klein, D.B., Promise Keeping in The Great Society: A Model of Credit Information Sharing, Economics and Politics, 4 (2): 117–136, 1992.

Kredi Kayıt Bürosu, 2023 Faaliyet Raporu, (www.kkk.com.tr) (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

Jappelli T. ve Pagano M., Information Sharing, Lending and Defaults: Cross-country Evidence, Journal of Banking & Finance, 26: 2017–2045, 2002.

Müslümov, A. ve Aras, G., Kredi Piyasalarında Asimetrik Bilgi ve Bankacılık Sistemi Üzerine Etkileri, İktisat İşletme ve Finans, 19 (222): 55-65, 2004.

Pagano, M. ve Jappelli, T., Information Sharing in Credit Markets, Journal of Finance, 48:1693-1718, 1993.

TÜRKİYE'DE SİGORTACILIK FAALİYETLERİ VE BANKALAR KANALIYLA PAZARLANMASI

Dr.Öğr.Üyesi Hatice Nur GERMİR
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
nur.aydin@cbu.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-8592-9238

ÖZET

Sigorta sektörü ürünlerinin pazarlanmasında önemli bir dağıtım kanalı olarak bankalar kanalıyla dağıtım şeklinde literatüre kazandırılan ve son yıllarda yaygınlığı giderek artan Bankasürans, dünyanın birçok yerinde farklı iş modelleri şeklinde uygulama alanı bulmaktadır. Günümüzde özellikle uzun vadeli bir ürün olan hayat sigortası ürünlerinin pazarlanmasında alternatif bir dağıtım kanalı olarak değerlendirilen bankasürans, bireylerin ve işletmelerin normal bankacılık faaliyetleri yanısıra sigorta gereksinimlerini de karşılayacak güçlü bir kanal olma eğilimi göstermektedir. Dünya ülkelerinde hızlı gelişme gösteren bankasürans uygulamaları, sigorta şirketlerinin prim üretimlerini ile karlılıklarına katkı sağladığı gibi bankaların karlılıklarını da olumlu yönde etkilemektedir. Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren bankasürans uygulamalarının banka ve sigorta şirketlerinin performanslarına olan etkileri bu konudaki literatür yardımıyla analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Sektörü, Banka Kanalı, Sigorta Sektörü Prim Üretimi.

1.GİRİŞ

İhracata yönelik sanayileşme hamlesinin bir strateji olarak belirlendiği 24 Ocak 1980 kararları sonrasında ekonomik kalkınma için küreselleşme ve dünya piyasaları ile entegrasyon sürecine girildiği dönemde bankacılık sektörü, ciddi bir evrilme ve yeniden yapılanma anlayışını geliştirdi. Kredi işlemlerini merkezine alan geleneksel bankacılık anlayışından uzaklaşılarak, bankacılık faaliyetlerinden elde edilen komisyon veya faizdışı gelirlerin birer performans hedefi olarak gündeme getirildiği bir döneme adım atılmıştır.

Bankacılık ürünlerinden elde edilen gelirlerden bir diğeri sigorta primlerinin üretiminden elde edilen komisyonlar olmaktadır. Son yıllarda banka sigortacılığında dijital süreçler yoğun olarak kullanılmakla birlikte sigorta pazarlaması uygulama adına ilk sırada gelmektedir (Özcan,2019). Sigorta sektöründe aracılar ve acenteler kanalıyla gerçekleştirilen prim üretiminin %25'i oluşturan dilimi banka şubelerinde gerçekleştirilmektedir.

2.BANKASÜRANS TANIMLANMASI

Bankalar tarafından sigorta hizmetlerinin dağıtımı için oluşturulmuş bir sistem olan banka sigortacılığı veya kısaca Bankasürans esasen bankalar ve sigorta şirketleri açısından karlı bir anlaşma olarak ifade edilebilen bir finansal bütünleşme şeklinde tanımlanabilir. Modern finansal piyasaların en önemli özellikleri arasında farklı misyon ve vizyonları olan finansal kuruluşların birbirleri arasında ortaya çıkan yakınlaşma gösterilebilir. Banka ve sigorta

şirketinin işbirliğinin somutlaşmış hali olarak bankasürans ortaya çıkmıştır. Türkiye'de sigorta prim üretiminin yaklaşık olarak %25'i banka kaynaklı bir çıkış noktasına sahiptir.
Banka kredileri ile sigorta poliçeleri arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Konut sigortalarında hayat ve konut sigortaları yapılmaktadır. Taşıt kredilerinde hayat sigortası ve kasko, zorunlu mali mesuliyet sigortaları yapılmaktadır. Kısa süreli tüketici kredilerinde dahi hayat sigortası uygulaması yer almaktadır. Kredilerin geri ödenme kabiliyetini artırma adına bankalar son yıllarda kredi kullandırımında sigortalı ve sigortasız şeklinde iki farklı faiz oranından seçenek müşteriye sunmaktalar; sigortalı olan kredi seçeneğinin faiz oranı daha uygun olmakta, bu tercihi kullanan müşteriler sigorta prim üretimine de katkı sağlamaktadırlar.

3.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Banka ile sigorta şirketleri arasındaki işbirliği sonucu ortaya çıkan bankasürans faaliyetlerine ve sonuçlarına dair teorik ve ampirik düzeyde Türkiye'de ve dünyada gerçekleştirilmiş olan birçok akademik yazın bulunmaktadır.

Gümüş (2012) Çalışmasında Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de hızlı bir gelişme seyri izleyen bankasürans faaliyetlerine değinerek, banka ve sigortacılık modelini bir arada uygulayan şirketlerin izlemesi gereken adımlara işaret etmiştir.

Kamunya ve Omagwa (2019) Kenya bankacılık sisteminde bankasürans'ın bankaların karlılığı üzerine etkilerini analiz ettikleri çalışmalarında, sunulan sigorta ürün sayısının çalışma evrenini oluşturan bankaların karlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını, ancak önemli bir gelir bileşeni olan sigorta işlemlerinden elde edilen komisyon gelirlerine banka karlılığını arttırmak için daha fazla önem verilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir.

Goddard vd (2011) ulusal düzeyde faaliyet gösteren 65 bankayı inceledikleri çalışmalarında; banka karında sürdürülülebilirliğin sektörde rekabet ortamında önemli bir gösterge olduğunu, kurumsal gelişim ve yönetişim dinamiklerinin güçlü olduğu ülkelerde sürdürülebilirliğin daha zayıf rekabetin daha güçlü olma eğilimi gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Sezal (2018) Bankasüransın tarihsel gelişim çizgisi, dünyada ve Türkiye'de bu alanda yapılan uygulamalar ve taraflara sağladığı avantaj ve dezavantajları sınıflandıran çalışmasında özellikle 1980'li yıllardan itibaren Avrupa'da gelişim grafiği izleyen bankasürans faaliyetlerinin Türkiye'de son yıllardan itibaren önemli bir dağıtım kanalı olarak kullanılmaya başlandığını bildirmişlerdir.
Kaur (2022) Hindistan devlet bankasında bankasüransın gelir artırıcı etkisinin karlılığa etkisini analiz ettiği çalışmasında; çapraz satış olarak önem verilen bankasürans faaliyetlerinin karlılık üzerinde pozitif etkisinin olduğunu ancak satışların düşük tutarda kalması nedeni ile bu etkinin net kar üzerindeki yansımasının düşük düzeyde kaldığını vurgulamışlardır.

4.SİGORTA SEKTÖRÜ PRİM ÜRETİMİ VE BANKASÜRANS İŞLEMLERİ

Bankaların birincil derecede getiri sağladıkları alan kredilerden elde edilen faiz ve komisyonlar olmakla birlikte, bunun yanısıra bankacılık ürün ve hizmetlerinden elde edilen faizdışı gelirler

de bankaların önemli gelir kalemlerini oluşturmakta ve karlılık rakamlarının şekillenmesine katkı sunmaktadır. Bankalar hayat ve hayatdışı genel ayrımlanması ile sigortacılık faaliyetlerinden elde ettikleri prim üretimi sayesinde net kâr marjlarının yükselmesine destek sağlamaktadırlar (Özcan vd, 2023).

Çizelge 1: Sigorta Sektörü Prim Üretimi

Branş Adı	2022 (Kasım Sonu)		2021		Değişim (%)
	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %	
HAYATDIŞI TOPLAM	168.619.164.773	86,3%	73.901.690.928	82,5%	128,2%
HAYAT TOPLAM	26.859.092.082	13,7%	15.725.342.775	17,5%	70,8%
GENEL TOPLAM	195.478.256.855	100,0%	89.627.033.703	100,0%	118,1%

Kaynak: tsb.org.tr

Hayat ve hayatdışı genel branşlarında ayrımlanan sigorta sektörünün 2021 yılındaki prim üretimi 89.627.033.703,-₺ iken, bu üretimin %82.5'inin hayatdışı %17,5'inin hayat sigortası prim üretiminden geldiği görülmektedir (Çizelge.1) 2022 yılı Kasım sonu itibariyle toplam prim üretiminin 195.478.256.855,-₺'ye yükseldiği bu toplam içerisinde bir önceki yıla göre hayatdışı sigorta prim üretiminin %86,3'e artarken hayat sigorta prim üretiminin %13,7'ye gerilediği izlenmektedir.

Çizelge.2. Türkiye'de Sigorta Sektöründe Faaliyette Bulunan ilk 10 Şirket ve Prim Üretimleri

Sıralama	Şirket Adı	Toplam Üretim (TL)	Pazar Payı %
1	Türkiye Sigorta AŞ	20.189.867.231,45	10%
2	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	20.109.727.516,31	10%
3	Allianz Sigorta AŞ	18.424.809.612,93	9%
4	HDI Sigorta AŞ	11.544.579.690,47	6%
5	Aksigorta AŞ	11.185.033.627,83	6%
6	Axa Sigorta AŞ	10.968.974.605,73	6%
7	Sompo Sigorta AŞ	8.434.681.356,08	4%
8	Türkiye Hayat ve Emeklilik AŞ	5.941.231.860,54	3%
9	Quick Sigorta AŞ	5.308.602.580,08	3%
10	Mapfre Sigorta AŞ	5.088.230.644,81	3%
İLK 10 ŞİRKET		117.195.738.735,23	60%

Türkiye Sigorta Birliği (TSB)'nin Kasım 2022 verilerine göre 66 adet sigorta şirketi 195.478.256.855,02TL prim üretimini gerçekleştirmiştir. Bu rakamın %60'ı olan 117.195.738.735,23 ₺ ilk 10 şirket tarafından üretilmiştir.

Çizelge.3. Türkiye'de Sigorta Sektöründe Faaliyette Bulunan ilk 20 Şirket ve Prim Üretimleri

11	Neova Katılım Sigorta AŞ	4.881.305.020,70	2%
12	Bupa Acıbadem Sigorta AŞ	4.449.684.084,68	2%
13	Ray Sigorta AŞ	4.397.084.807,24	2%
14	Fureka Sigorta AŞ	4.220.222.342,03	2%
15	Doğa Sigorta AŞ	3.983.442.957,02	2%
16	Bereket Sigorta AŞ	3.689.937.728,80	2%
17	Güneşsigorta AŞ	3.420.723.106,65	2%
18	AgeSA Hayat ve Emeklilik AŞ	3.229.008.900,87	2%
19	Viennalife Emeklilik ve Hayat AŞ	3.037.825.870,37	2%
20	Anadolu Hayat Emeklilik AŞ	2.998.585.700,05	2%
	İLK 20 ŞİRKET	155.504.559.343,63	80%

Sektörde faaliyette bulunan ilk 20 şirket toplam sigorta prim üretiminin %80'ine karşılık gelen 155.504.559.343,63 ₺'yi gerçekleştirmiştir.

Çizelge.4: Sigorta Faaliyetlerinin Pazarlanmasında Kanal Dağılımı

Branş Adı	Merkez	Acente	Banka	Broker	Diğer	Toplam
HAYATDIŞI TOPLAM	13.508.337.930	104.285.435.892	21.694.035.717	23.834.515.549	5.296.839.689	168.619.164.777
HAYAT TOPLAM	3.049.544.044	2.971.712.966	20.245.024.906	174.841.975	417.968.191	26.859.092.082
GENEL TOPLAM	16.557.881.974	107.257.148.857	41.939.060.624	24.009.357.523	5.714.807.880	195.478.256.859

Kasım 2022 tarihi itibariyle toplam üretimleri incelediğimizde (Çizelge.4) yüzde 55'ni acente, yüzde 21'ni banka, ve yüzde 12'sini broker kanalları tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bir önceki yıllara göre pandeminin etkisinin azalmasıyla beraber 2022 yılında acenteler paylarının yüzde 49'dan yüzde 55'e çıktığı en çok tercih edilen satış kanalı olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bankasüransın bir dağıtım kanalı olmasının yanısıra bankaların kredi başta olmak üzere birçok konudaki risklerini; bankaların kendi kaynakları yanında, üzerinde taşıdıkları kredi risklerini, müşterilerinin birçok risklere maruz kalıp zor durumda kalmalarını ve bankaya borçlarını ödeyememe risklerini de koruma altına almaktadır. Her iki sektördeki çalışanlar da çok büyük çoğunlukla bankasürans konusunda olumlu görüş bildirerek karlılık sinerjinin ve işbirliğinin önemi konusunda hem fikir olmuşlardır. Son yıllarda, bankaların faiz gelirlerinin azalmaya başlamış olması, faiz dışı gelirlerden kazançları da ön plana çıkarmıştır. Her iki sektör çalışanlarının da büyük oranda katıldığı bir şekilde bankasürans da bunun en önemli kaynaklarından biri haline gelmiştir. Bankasürans kanalını iki sektörde önemli görmesine karşılık, özellikle sigorta sektörü çalışanları bu kanalın çok iyi bir şekilde kullanılamadığını düşünmektedirler. Bu da orta ve uzun vadede bu kanala daha fazla önem verilebileceğini ve yarar kat sayısının arttırılabileceği hususunu gündeme getirmektedir.

Bankasürans kanalı ile hizmet alan müşteri kitlesinin hasar anında alacağı hizmet de önemlidir. Burada, bankaların hasar anında ellerinden gelen desteği müşteriye verebileceği düşünülmekle birlikte sigorta çalışanlarının, banka çalışanlarından daha fazla hassas olacağı, acentelerin veya brokerlerin bu konuda banka tarafı ile hizmet kalitesi olarak yarışabileceği algısının oluştuğu, hizmet kalitesine etki edebilecek bir diğer husus bu kanaldan satılan ürünlerin özelliğidir. Bankasürans kanalında çoğunlukla basit paket ürünler ve daha hızlı satılabilecek ürünler yer almaktadır. Satılacak ürünler karmaşıklaştıkça, banka personelinin ana işi sigorta olmadığından dolayı, bu konuda bilgi eksiklikleri çıkabilmekte; böylesi durumlarda, sigorta şirketinin desteğinin gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1.Goddard, J. Liu, H., Molyneux, P., Wilson, J.O., The Persistence of Bank Profit, Journal of Banking & Finance, 35(11), 2881-2890, 2011.
2.Gümüş, S., Türk Sigorta Sektörünün Analizi ve Banka Kaynaklı Sigorta Pazarlaması, Hiperlink Eğit. İlet. Yay. San. Tic. Ve Ltd. Şti.
3.Kamunya, J., Omagwa, J., Bancasurrance and Profitability of Selected Commercial Banks in Kenya, The International Journal of Business & Management, 5(11), 297-303, 2017.
4.Kaur, N., Kaur, D.R., Impact of Bancasurrance Income on Profitability of State Bank of India, An International Journal of Humanities and Management, 8(1), 48-53, 2022.
5.Özcan, H., Türk Sigortacılık Sektöründeki Banka Kaynaklı Prim Üretimine Banka Şube Sayılarının Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 327-342, 2019.
6.Sezal, L., Dünyada ve Türkiye'de Banka Sigortacılığı (Bankasürans) Uygulamaları, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar,, (641),441-466, 2018.
7.Tunay, N., Türkiye'de Bankasürans Uygulamaları, Türk Banka ve Sigorta Sektörüne Dinamik Etkileri, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar , 8(1), 35-62, 2014

8.Türkiye Sigorta Birliği, Sektör Raporu Kasım 2022, www.tsb.org.tr (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

GERİLLA PAZARLAMANIN MARKA İMAJI VE SATIN ALMA NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doktora Öğrencisi, Latif ZEYNALOV

Gümüşhane Üniversitesi, letif.zeynalov.99@gmail.com, https://orcid.org/0009-0009-7549-9153

Prof. Dr., Salih YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi, salihyildiz@yahoo.com, https://orcid.org/0000-0002-1002-5960

Doç. Dr., Emel YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi, emel.yildiz@yahoo.com, https://orcid.org/0000-0001-7190-593X

ÖZET

Gelişen rekabet ortamında, işletmeler reklamlarla tüketicilerle iletişim kurmaya çalışırken, gerilla pazarlama gibi alternatif ve yaratıcı yöntemler önem kazanmaktadır. Gerilla pazarlama, düşük maliyetlerle geniş kitlelere ulaşmayı hedeflerken, marka imajının oluşturulmasında ve satın alma niyetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Gerilla pazarlamanın marka imajı ve satın alma niyeti üzerinteki etkilerini incelemektir. Çalışma için verileri toplamak amacıyla anket soruları oluşturulmuştur. Anketler sosyal medya kullanıcıları üzerinden toplanacaktır. Anket soruları beşli Likert ölçeği ile ifade edilmiş ve ikinci bölümde ise demografik değişkenleri içermektedir. Toplanılan veriler SPSS paket programı ile analiz edilecektir. Konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan yola çıkarak gerilla pazarlamanın marka imajı ve satın alma niyeti üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerilla Pazarlaması, Marka İmajı, Satın Alma Niyeti

THE EFFECTS OF GUERILLA MARKETING ON BRAND IMAGE AND PURCHASE INTENTION

ABSTRACT

In the developing competitive environment, while businesses are trying to communicate with consumers through advertisements, alternative and creative methods such as guerrilla marketing are gaining importance. While guerrilla marketing aims to reach large masses with low costs, it plays an important role in creating brand image and shaping purchase intention.

The purpose of this study is to examine the effects of guerrilla marketing on brand image and purchase intention. In order to collect data for our study, survey questions were created and surveys will be collected through social media users. The survey questions are expressed with a five-point Likert scale and the second part includes demographic variables. The collected data

will be analyzed with the SPSS package program. Based on previous studies on our subject, we can conclude that guerrilla marketing has an impact on brand image and purchase intention.
Keywords: Guerrilla Marketing, Brand Image, Purchase Intention

1. GİRİŞ

Gelişen pazar koşulları, rekabeti son derece yoğun hale getirmiştir. Bu zorlu rekabet ortamında işletmeler, ürün ve hizmetleriyle ilgili en etkili iletişim stratejilerini belirlemeye çalışmaktadır. Tüketicilerle doğrudan iletişim kurmanın en yaygın yolu ise reklamlardır (Oyman ve Özer, 2018: 174). Reklam, bir marka, ürün veya hizmetle ilgili iletişim faaliyetlerinin tamamını içermektedir. Geleneksel pazarlama dünyasında, bütçe genellikle başarının temel unsurlarından biri olarak kabul edilirken, gerilla pazarlama yaklaşımında hayal gücü, emek, yaratıcılık ve özgünlük gibi faktörler daha fazla öne çıkmaktadır (Gümüştepe, 2020: 19).

Gerilla pazarlama, sınırlı kaynaklara sahip olan ve hedef müşterilere erişmek için beklenmedik ve yaratıcı stratejiler gerektiren kuruluşlar için en uygun yöntemdir (Tam ve Khuong, 2015: 4). Gerilla pazarlama ilk kez 1984 yılında Amerikalı yazar Jay Conrad Levinson tarafından ortaya çıkmıştır. Levinson'a göre, bu yöntem, geleneksel hedeflere alternatif bir yaklaşımı temsil eder ve kanıtlanmış bir şekilde minimum maliyetle kar elde etmeyi sağlamaktadır (Tam ve Khuong, 2015:191).

Gerilla pazarlama, sıra dışı veya beklenmedik pazarlama iletişimini kullanarak normal ürün ve hizmetlere ilgi çekmek için yaygın ve günlük mekanları kullanmaktadır. Temel amaç, markanın adını mümkün olduğunca çok müşteriye minimum bir bütçeyle duyurmaktır (Diaa, 2017: 10).

Her gün birbirine daha fazla benzeyen ürünler arasında bir ürünü diğerlerinden ayırt etmek oldukça zor bir süreçtir. Bu bağlamda marka, tüketicinin satın alma kararını en önemli şekilde etkileyen unsurlardan biri haline gelmiştir. Tüketiciler için marka imajı son derece önem taşımaktadır. Marka imajı, ürüne ait çağrışımların anlamlı bir şekilde düzenlenmesiyle ortaya çıkan değerler bütünüdür. Pazarlarda, markanın kendisinden ziyade tüketicinin zihninde yarattığı izlenimlerin, yani imajının öne çıktığı gözlenmektedir (Çağlıyan ve diğerleri, 2018:188).

Tüketicilerin niyeti, tutumları ve isteklerinin kabulünde önemli bir gösterge olarak görülür. Satın alma niyeti, karar verme sürecinde kritik bir aşamadır. Bu niyet, teşvikler, karşıt belirleyiciler ve tüketici tepkileri gibi faktörlerin etkisiyle şekillenmektedir. Pazarlama stratejileri için belirleyici olan satın alma niyeti, tüketicilerin alışveriş davranışlarını etkileyen ve karar vermelerine yardımcı olan bir faktördür (Onurlubaş, 2023: 150).

Bu çalışmanın amacı gerilla pazarlamanın marka imajı ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini belirlemektir. Bu amaçla konu ile ilişkin çalışmalar incelenmiş ve araştırma model ve hipotezleri oluşturulmuştur. Konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde, Erkan ve Evans tarafından 2016'da yapılan çalışmada IACM modeli ile, elektronik ağızdan ağıza iletişimin sosyal medyada tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. IACM tüketici davranışını dahil ederek bilginin benimsenmesi kavramını genişletmektedir; ve bu sürecin davranışsal niyeti nasıl etkilediğini açıklamaktadır. IACM sonuçta şu değişkenler arasındaki

ilişkileri inceler: bilgi kalitesi, bilgi güvenilirliği, bilgi ihtiyaçları, bilgiye karşı tutum, bilginin yararlılığı, bilginin benimsenmesi ve satın alma niyeti (Erkan ve Evans, 2016: 49). Diğer bir çalışma ise Gökerik ve diğerleri tarafından 2018'de IACM modelini geliştirmek amacıyla yapılmış ve sosyal medyada gerilla pazarlamanın marka imajı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada ise bu model baz alarak gerilla pazarlamanın marka imajı ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri incelenecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZLERİN GELİŞTİRİLMESİ

İlgili literatür incelendiğinde; pek çok araştırmacı yapılan çalışmalarda bilgi kalitesinin bilgi kullanışlığı üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Sussman ve Siegal, 2003; Saeed ve Abdinnour-Helm, 2008; Filieri, 2014; Erkan ve Evans, 2016; Kohler ve diğerleri, 2023). İncelenmiş bu makalelerden yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 1: Bilgi kalitesinin bilgi kullanışlığı üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

Bilgi güvenilirliği ve bilgi kullanışlılığı ile ilgili literatür incelendiğinde (Sussman ve Siegal, 2003; Reichelt ve diğerleri, 2014 ve Ngarmwongnoi ve diğerleri, 2020) yaptıkları çalışmalarda güvenirliğin bilgi kullanışlığı üzerinde etkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Bu çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 2: Bilgi güvenirliğinin bilgi kullanışlığı üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

Erkan ve Evans tarafından 2016'da yapılan çalışmada bilgi ihtiyaçlarının bilgi kullanışlığı üzerinde etkisinin olduğu sonuca varılmıştır. Gökerik ve diğerleri tarafından 2018'de yapılan çalışmada bilgi ihtiyaçlarının bilgi kullanışlığının üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde Ngo ve diğerleri tarafından 2024'te yapılan çalışmada da bilgi ihtiyaçlarının bilgi kullanışlığı üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 3: Bilgi ihtiyaçlarının bilgi kullanışlığı üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

Bilgiye karşı tutum ile ilgil çalışmalar incelendiğinde Erkan ve Evans tarafından 2016'da, Gökerik ve diğerleri tarafından 2018'de yapılan çalışmalarda bilgiye karşı tutum ile bilgi kullanışlığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak Erkan ve Elwalda tarafından 2018'de yapılan çalışmada ise bilgiye karşı tutumun bilgi kullanışlığı üzerinde etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 4: Bilgiye karşı tutumun bilgi kullanışlığı üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

Sussman ve Siegal tarafından 2003'de yapılan çalışmada bilgi kullanışlığının bilgi benimsenmesi üzerinde etkili olduğu, aracılık rolünün olduğu tespit edilmiştir. Cheung ve diğerleri tarafından 2008'de yapılan çalışmada bilgi kullanışlığının bilgi benimsenmesi üzerinde güçle ve önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Liu ve Zhang tarafından 2010'da yapılan çalışmada ise bilgi kullanışlığı ile bilgi benimsenmesi arasında güçlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Hussain ve diğerleri tarafından 2017'de yapılan çalışma

sonucunda da bilgi kullanışlığının bilgi benimsenmesi üzerinde etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 5: Bilgi kullanışlığının bilgi benimsenmesi üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

Gökerik ve diğerleri tarafından 2018'de yapılan çalışmada bilgi benimsenmesinin marka imajı üzerinde etkisi incelenmiş ve sonuçta ise bilgi benimsenmesinin işlevsel ve sembolik marka imajı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmadan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 6: Bilgi Benimsenmesinin marka imajı üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

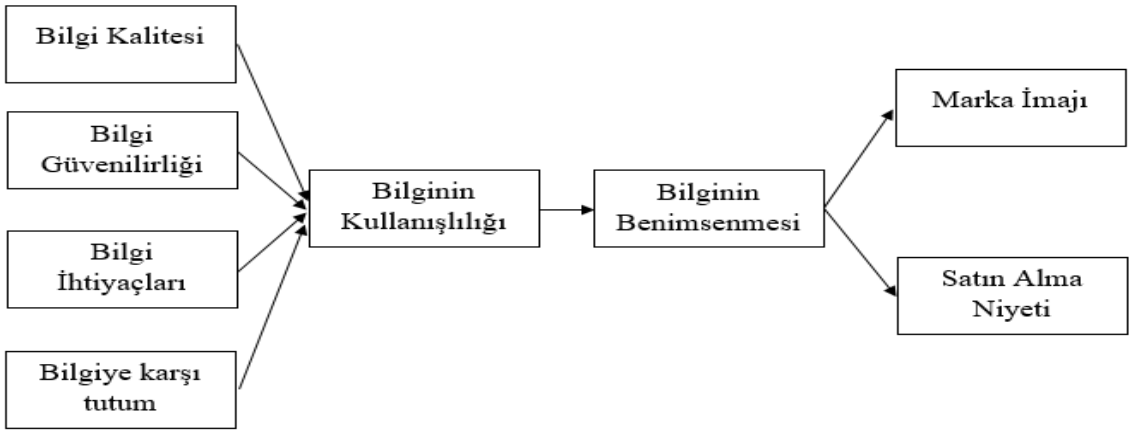
Erkan ve Evans tarafından 2016'da, Erkan ve Elweda tarafından 2018'de yapılan çalışmalarda bilgi benimsenmesinin satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Paralel şekilde Kohler ve diğerleri tarafından 2023'de yapılan çalışmada da bilgi benimsenmesinin satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmalardan yola çıkarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

Hipotez 7: Bilgi benimsenmesinin satın alma niyeti üzerinde olumlu yönde etkisi vardır.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLİJİSİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Konu ile ilişkin literatür taraması yapıldıktan sonra araştırma modeli görsel 1'deki gibi oluşturulmuştur.

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

2.2. Örneklem ve Ölçüm

Çalışma için veri toplamak için bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu sosyal medya kullanıcıları üzerinde uygulanacaktır. Ankette yer alan ilk sorular araştırma modelinde yer alan yapıları içermektedir. Tüm sorular beşli Likert ölçeği ile "1" kesinlikle katılmıyorum, "2" katılmıyorum, "3", kararsızım, "4" katılıyorum, "5" kesinlikle katılıyorum olarak ifade

edilmiştir. Anketin ikinci bölümü ise demografik değişkenleri içermektedir. Veriler SPSS istatistik paketi kullanılarak analiz edilecektir.

SONUÇ

Günümüzde gerilla pazarlama, geleneksel pazarlama stratejilerinden farklı olarak yenilikçi ve dikkat çekici yöntemler kullanarak tüketicilerle etkileşime geçmeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu stratejiler arasında sokak etkinlikleri, sürpriz promosyonlar, viral pazarlama kampanyaları ve sosyal medya üzerinden yapılan etkileşimler bulunmaktadır.

Gerilla pazarlama, yaratıcı ve sıra dışı yöntemlerle tüketicilerin dikkatini çekerek marka ile etkileşim kurmaya çalışır. Bu etkileşimler, tüketicilerin markayı algılamasını etkileyebilir. Marka imajının olumlu şekilde güçlenmesi, tüketicilerin markaya karşı olumlu duygular beslemelerine ve markayı tercih etmeye daha eğilimli olmalarına neden olabilir. Dolayısıyla, gerilla pazarlama aracılığıyla sağlanan olumlu marka imajı, satın alma niyetini artırabilir.

Araştırmalar, günümüzde gerilla pazarlamanın marka imajı ve satın alma niyeti üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Yaratıcı ve sıra dışı pazarlama kampanyaları, tüketicilerin markayı daha olumlu bir şekilde algılamasını sağlayarak satın alma niyetini artırabilir. Ancak, başarılı bir gerilla pazarlama stratejisi için doğru hedef kitleye ve iletişim kanallarına odaklanmak önemlidir. Bu nedenle, markaların tüketici davranışlarını ve tercihlerini anlamak için sürekli olarak pazar araştırması yapmaları ve stratejilerini buna göre şekillendirmeleri gerekmektedir. Bu şekilde, gerilla pazarlama günümüzde marka imajı ve satın alma niyeti üzerinde önemli bir rol oynamaya devam edecektir.

Çalışmanın amacı gerilla pazarlamanın marka imajı ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerini incelemektir. Araştırma için verilerin sosyal medya kullanıcılarından toplanması hedeflenmektedir. Konu ile ilgili yazın taraması yapıldığında zaman bilgi kalitesinin, bilgi güvenirliğinin ve bilgi ihtiyaçlarının bilgi kullanışlılığı üzerinde etkili olduğu, ancak bilgiye karşı tutumun bilgi kullanışlığı üzerinde etkili olmadığı, bilgi kullanışlılığının bilgi benimsenmesi üzerinde etkili olduğu, bilgi benimsenmesinin ise marka imajı ve satın alma niyeti üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu noktada bu çalışmanın literatür için katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Cheung, C. M. K., Lee, M. K. O. & Rabjohn, N. (2008). The impact of electronic word-of-mouth: the adoption of online opinions in online customer communities, Internet Research, 18(3) 229-247, https://www.researchgate.net/publication/220146816

Çağlıyan, V., Şahin, E. & Selek, N. (2018). Öğrencilerin Marka Farkındalığının, Marka İmajı ve Marka Güvenine Etkisi: Selçuk Üniversitesi, İİBF Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 40, 186-198.

Diaa, N. M. (2017). Shedding the light on guerrilla marketing and purchase intention. Global Journal of Management and Business Research: G Interdisciplinary, 17(4), 8-18.

Erkan, I, & Elwalda, A. (2018), Your comments are important to me! The impacts of online customer reviews in shopping websites, International Journal of Internet Marketing and Advertising, 12(1), 1-18, https://www.researchgate.net/publication/322371023

Erkan, I. & Evans, C. (2016). The influence of eWOM in social media on consumers' purchase intentions: an extended approach to information adoption, Computers in Human Behavior, 61(1), 47-55, http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.03.003

Filieri, R. (2014). What makes online reviews helpful? A diagnosticity-adoption framework to explain informational and normative influences in e-WOM. Journal of Business Research, 68(6), 1261–1270, https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2014.11.006

Gökerik, M., Gürbüz, A., Erkan, I., Mogaji, E., Sap, S. (2018). Surprise me with your ads! The impacts of guerrilla marketing in social media on brand image. Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 30(5), 1222-1238, https://doi.org/10.1108/APJML-10-2017-0257

Gümüştepe, Ç. *The Effects of Guerilla Advertising on Female Consumers' Purchase Intention and Brand Awareness*. Master Thesis, Çankaya University, School of Social Sciences, Ankara, 2020.

Hussain, S., Ahmed, W., Jafar, R. M. S, Rabnawaz, A. & Jianzhou, Y. (2017). eWOM source credibility, perceived risk and food product customer's information adoption. Computers in Human Behavior, 66, 96-102, http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2016.09.034

Kohler, E., Mogaji, E., Erkan, I. (2023). Save the Trip to the Store: Sustainable Shopping, Electronic Word of Mouth on Instagram and the Impact on Cosmetic Purchase Intentions. Sustainability 2023, 15(10), 8036, https://doi.org/10.3390/su15108036

Liu, R. R. & Zhang, W. (2010). Informational influence of online customer feedback: an empirical study. Journal of Database Marketing & Customer Strategy Management, 17(2), 120-131, www.palgrave-journals.com/dbm/

Ngarmwongnoi, C., Oliveira, J. S., AbedRabbo, M., & Mousavi, S. (2020). The implications of eWOM adoption on the customer journey. Journal of Consumer Marketing, 37(7), 749-759, https://doi.org/10.1108/JCM-10-2019-3450

Ngo, T. T. A., Vuong, B. L., Le, M. D., Nguyen, T. T., Tran, M. M., & Nguyen, Q. K. (2024). The impact of eWOM information in social media on the online purchase intention of Generation Z. Cogent Business & Management, 11(1), 2316933, https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2316933

Oyman, M. & Özer, S. (2018). Bir Gerilla Pazarlama Uygulaması Olarak Ambient Reklamcılık (Ortam Reklamcılığı): Basılı Dergi Reklamı ile Ambient Reklamın Etkililik Açısından Karşılaştırılması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(4), 173-192.

Onurlubaş, E. (2023). Hazır Giyim Sektöründe Influencerların Marka İmajı ve Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Z Kuşağı Örneği, Journal of Textiles and Engineer, 30(130), 148-157, https://doi.org/10.7216/teksmuh.1320585

Reichelt, J., Sievert, J., & Jacob, F. (2014). How credibility affects eWOM reading: The influences of expertise, trustworthiness, and similarity on utilitarian and social functions. Journal of Marketing Communications, 20(1–2), 65–81, http://dx.doi.org/10.1080/13527266.2013.797758

Saeed, K.A. & Abdinnour-Helm, S. (2008). Examining the effects of information system characteristics and perceived usefulness on post adoption usage of information systems, Information & Management, 45(6), 376-386, DOI:10.1016/j.im.2008.06.002

Sussman, S. W., & Siegal, W. S. (2003). Informational influence in organizations: an integrated approach to knowledge adoption. Information Systems Research, 14(1), 47-65, http://doi.org/10.1287/isre.14.1.47.14767

Tam, D. D. & Khuong, M. N. (2015). Guerrilla marketing's effects on Gen Y's word-of-mouth intention – a mediation of credibility. Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 28(1), 4-22, http://dx.doi.org/10.1108/APJML-06-2015-0102

Tam, D. D. & Khuong, M. N. (2015). The Effects of Guerilla Marketing on Gen Y's Purchase Intention – A Study in Ho Chi Minh City, Vietnam. International Journal of Trade, Economics and Finance, 6(4), 191-198, https://www.researchgate.net/publication/282516690

AFET DURUMLARINDA SÜRDÜRÜLEBİLİR LOJİSTİK VE RİSK YÖNETİMİ EĞİTİM ETKİNLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurgül ERDAL
İstanbul Gelişim Üniversitesi, nerdal@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2961-3906
Arş. Gör. Dr. Gözde ÇAĞLAR
İstanbul Gelişim Üniversitesi, gcaglar@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2182-5813
Arş. Gör. Şeyma ÖZEKİNCİ
İstanbul Gelişim Üniversitesi, sozekinci@gelisim.edu.tr, ORCID: 0009-0006-6189-5436
Öğr. Gör. Ali Erdem ÇAĞLAR
İstanbul Gelişim Üniversitesi, aecaglar@gelisim.edu.tr, ORCID: 0009-0004-4348-1462

ÖZET

Bu çalışma afet durumlarında bilinç düzeyini artırmayı, afetlerde teknoloji kullanımının önemini vurgulamayı, lojistiğin etkin kullanımı konusunda farkındalık yaratmayı ve sürdürülebilir lojistik ile tedarik zincirinin kesintisiz bir şekilde işleyişini sağlamak amacıyla yapılan etkinliğin değerlendirmesini amaçlamaktadır. Etkinlik, 10-13 Ekim 2024 tarihleri arasında çevrimiçi olarak Google Meet platformu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Toplamda 223 katılımcı kayıt yaptırmıştır. Etkinlik kapsamında; afet kavramı ve türleri, afet kuruluşları ve görevleri, afetlerde AFAD'ın ve Kızılay'ın rolleri, yardımlaşmanın önemi, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi kavramları ve bileşenleri, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi ilişkisi, afet yönetiminde bütünleşik yaklaşım, afetlerde lojistiğin önemi ve yönetimi, afetlerde kaynak yönetimi, sürdürülebilir afet lojistiğinde depo yönetimi, afetlerde teknoloji kullanımının önemi, afetlerde yapay zekâ teknolojisi kullanımı ve önemi, afet durumlarında sürdürülebilir lojistik yönetimi, afet yönetiminde riskler ve çözüm önerileri, afet lojistiğinde örnek uygulamalar, afet ve etik konularında teorik dersler yer almıştır. Dersler, 45 dakikalık sunum ve 10 dakikalık ara formatında düzenlenmiş; ardından 5 dakikalık soru-cevap bölümü gerçekleştirilmiştir. Etkinliğin bütçesi toplam 21.000 TL olarak belirlenmiştir. Eğitimlerin değerlendirilmesi amacıyla Google Forms üzerinden, katılmıyorum, kararsızım ve katılıyorum dan oluşan üçlü likert ile değerlendirilmiştir. Toplam 51 kişi katılmıştır. Toplanan veriler SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların % 43,1'i erkek, % 56,9'u kadın olup; % 84,3 bekâr, % 15,7 si evlidir. Eğitim düzeyi açısından % 64,7 lisans, % 15,7 doktora, % 9,8 ön lisans ve % 9,8 yüksek lisans mezunlarından oluşmaktadır. Katılımcıların % 47,1'i vakıf üniversitesinde, % 29,4'ü devlet üniversitesinde, % 23,5'i ise öğrenci değildir. Toplam 16 ders içeriği incelendiğinde tam puan 3 üzerinden değerlendirilmiştir. Etkinlik ortalamaları 2,8392 ile 1.konu afet hakkında genel bilgilendirme ve 15. konu afet ve etik 2,9451 arasında seyretmiştir. Genel etkinlik değerlendirme ortalaması ise 2,9157 bulunmuştur. Buradan da anlaşıldığı gibi etkinlik başarıya ulaşmış ve katılımcılarda farkındalık sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afet, afet lojistiği, sürdürülebilir lojistik, risk yönetimi

EVALUATION OF SUSTAINABLE LOGISTICS AND RISK MANAGEMENT TRAINING EFFECTIVENESS IN DISASTER CASES

ABSTRACT

This study aims to increase awareness in disaster situations, emphasize the importance of using technology in disasters, raise awareness about the effective use of logistics, and evaluate the event held to ensure the uninterrupted operation of the supply chain with sustainable logistics. The event was held online on the Google Meet platform between October 10-13, 2024. A total of 223 participants registered. Within the scope of the event; The concept and types of disaster, disaster organizations and their duties, the roles of AFAD and the Red Crescent in disasters, the importance of cooperation, the concepts and components of logistics and supply chain management, the relationship between logistics and supply chain management, integrated approach in disaster management, the importance and management of logistics in disasters, resource management in disasters, warehouse management in sustainable disaster logistics, the importance of using technology in disasters, the use and importance of artificial intelligence technology in disasters, sustainable logistics management in disaster situations, risks and solution suggestions in disaster management, sample applications in disaster logistics, and theoretical courses on disaster and ethics were included. The courses were organized in a 45-minute presentation and 10-minute break format, followed by a 5-minute question-answer session. The budget of the event was determined as 21,000 TL in total. In order to evaluate the trainings, it was evaluated via Google Forms with a three-point Likert scale consisting of I do not agree, I am undecided and I agree. A total of 51 people participated. The collected data was analyzed using the SPSS program. Of the participants, 43.1% were male, 56.9% were female; 84.3% were single, 15.7% were married. In terms of education level, 64.7% had a bachelor's degree, 15.7% a doctorate, 9.8% an associate degree, and 9.8% a master's degree. 47.1% of the participants were studying at a foundation university, 29.4% at a state university, and 23.5% were not students. When the content of the 16 courses was examined, the full score was evaluated out of 3. The activity averages ranged between 2.8392 and 2.9451 for the 1st topic, general information about disaster, and 15th topic, disaster and ethics. The overall activity evaluation average was found to be 2.9157. As can be understood from this, the activity was successful and awareness was raised in the participants.

Keywords: Disaster, disaster logistics, sustainable logistics, risk management

GİRİŞ

Dünya’da jeolojik, klimatik, biyolojik, sosyal ve teknolojik birçok afet meydana gelmektedir. Türkiye’de de sıklıkla doğal veya insan kaynaklı afetler yaşanmaktadır. Bu sebeple toplumun gerekli bilinci kazanması büyük önem arz etmektedir. Afet durumlarında risk yönetimi, sürdürülebilir tedarik zinciri ve lojistik yönetiminin etkin ve doğru bir şekilde yapılması, teknolojinin kullanımı gerçekleşmesi olası kayıpların en aza indirilmesi açısından oldukça

önemlidir. Afetin zararlı etkilerini azaltmak için birçok kurum ve kuruluş işbirliği içinde çalışmaktadırlar. Toplumun afet hakkında bilinçlenmesi ve farkındalığının artması afet durumlarında sürdürülebilir lojistik ve risk yönetimini kolaylaştırmakta ve etkinliğini arttırmaktadır.

Günlük yaşantımızda çeşitli afetlerle karşılaşmaktayız. Bunlar, genellikle önceden tahmin edilemeyen ve günlük hayatımızı derinden etkileyen bazen insanlar tarafından bazen doğa kaynaklı oluşmaktadır. Afetlerin etkileri, meydana gelme durumuna ve önceden alınan önlemlere göre değişiklik gösterir. Ayrıca ülkelerin coğrafik, sosyo kültürel yapısına göre etkilerin şiddeti değişmektedir (Adıgüzel, 2022). Belirli bir coğrafyada ani olarak ortaya çıkan doğal, yapay veya karma sebeplerle oluşan olaylara afet denilmektedir (Sutton, 2010). Afet yönetimi önemli bir kavramdır yalnız afet zamanının iyi yönetilmesini kapsamaz. Aynı zamanda afet öncesi ve afet sonrasını da kapsar. Bunun içinde bu üç evrenin iyi planlanması ve yönetilmesi gerekir (Öztürk ve Demir, 2023).

Afet lojistiği afetten oluşacak maddi ve manevi zorluklarla baş etmek için önemlidir. Ürünlerin, araç ve gereçlerin, tedarikçiden alınıp son tüketiciye kadar ulaşmasını sağlayan tedarik zincir içerisindeki hareketi, lojistik yönetim sisteminin sürdürülebilirlik kavramı için önemini gözler önüne sergilemektedir (Christopher ve Holweg, 2011). Afet durumlarında ulusal ve uluslararası birçok organizasyon afet bölgesine ulaşmak ve yardım etmek için çaba harcamaktadır. Afet durumlarında kargaşalar çok görülmekte ve etkili yönetimi zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda afet öncesinden hazırlıklı olmak gerekir. Afetlerin nedenlerini bilmek, tehlike ve riskleri belirlemek, oluşan hasar ve kayıpları azaltmak ve yaraları iyileştirmek için afet lojistiğinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Dünyada insan tüketimleri sonucu azalma eğiliminde olan doğal kaynakları korumak için sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Bunun temelinde; çevre dengesinin ve ekosistemin korunması vardır (Ergün vd., 2020). Afetler yalnız insanları değil aynı zamanda doğadaki tüm canlıların hayatını olumsuz yönde etkiler ve ekosistemi bozar (Şen, 2017). Afetlerde afet bölgesi için gerekli malzemelerin afetzedelere zamanında ve etkin bir şekilde ulaştırılabilmesi önemlidir. Afet bölgesinde çok fazla düzensizlik olduğu ve yolları da etkilediği için afetzedelere hızlı ve kullanıma uygun olan yardım malzemelerinin teslim edilmesi afet lojistiğinin önemini vurgulamaktadır (Şen ve Esmer, 2017). Günümüzde teknolojinin ilerlemesi ile afet lojistiği daha da önem kazanmış ve tedarik zincir işlevlerini kolaylaştırmıştır.

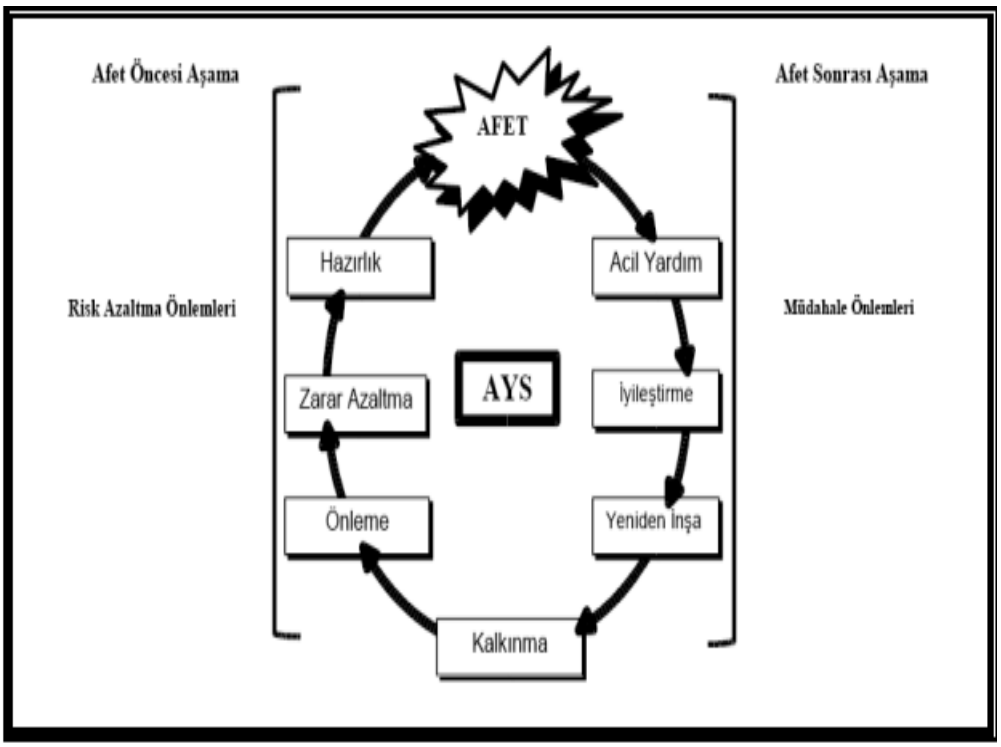
Bu çalışma, afet öncesi, afet ve afet sonrası bilinçlenmeyi artırmayı, afet risklerini tanımayı, afetlerde lojistiğin etkin kullanımı konusunda bilgilendirmeyi ve sürdürülebilir lojistiğin önemi konusunda katkı sağlamayı ve sürdürülebilir lojistik ve tedarik zincirinin aksamaması için risk yönetimini etkin bir şekilde planlaması ve uygulaması konusunda farkındalık yaratmak için gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın katılımcılarda farkındalık oluşturup oluşturmadığını tespit etmek için anket yöntemiyle etkinlik değerlendirilmiş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

AFET VE AFET YÖNETİMİ

Dünya genelinde afetler, insanları ve toplumları derinden etkilemiş, sosyal, ekonomik, politik sorunlara sebep olmuş ve sağlık sistemini olumsuz etkilemiştir. Afetler yalnız doğa kaynaklı değildir. İnsan ve teknolojik kaynaklarda afetlere sebep olabilir. Afetler; jeolojik (deprem, heyelan vb.), klimatik (kasırga, sel, çığ vb.), teknolojik (nükleer ve kimyasal silahlar vb.), biyolojik (salgınlar vb.) ve sosyal afetler (savaş, göç vb.) olabilir (Baş, 2024). Afet etkilerinin ortadan kalkması için yerel imkân ve kaynaklar yeterli olmamaktadır. Acil durum oluştuğunda ivedilikle müdahale etmek ve acil yardım faaliyetlerini yönetmek gerekir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2014). İnsanları ve toplumu birçok yönden etkileyen afetlerin zararlarının azaltmak için çeşitli disiplinler, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılmalı ve bunlarla, koordinasyon ve uyumlu bir çalışma sürdürülmelidir. (Cartwright vd., 2017; Şen ve Akgül, 2023; Sezer ve Tozbey, 2023; Duruer, 2023). Afetlerde halk sağlığı, bina sağlığı ve hizmetlerin devam edebilmesinde devlet sorumludur. Bu birçok kanuni düzenlemelerle belirlenmiştir. Fakat devlete sivil toplum ve özel sektör kuruluşları da gönüllü olarak destek vermektedir (Erkek, 2024).

Afet yönetiminin ana amacı, afetten kaynaklanan potansiyel kayıplarını en aza seviyeye düşürerek afetten etkilenen kişileri korumak ve kurtarmaktır. Bu süreç yalnız insanların kurtarılması ve korunması değildir aynı zamanda doğal çevreyi, kültürel ve doğal varlıkları korumayı da gerektirir. Hızlı bir şekilde toplumun normal hayatına dönmesi için kamu ve özel sektör hizmetlerinin sürekliliği sağlanır ve sürdürülebilirliği desteklenir (Erkin vd., 2024).

Afet yönetimi, Görsel 1'de ayrıntılı olarak görülmektedir. Afet öncesi, afet sırasında ve sonrasını kapsayan döngüsel ve bütünleşik bir bütündür. Bunun içinde afet risklerini belirleme, afetlere karşı hazırlıklı olma, afet zararlarını azaltma, etkin müdahale ve afet sonrası iyileştirme süreçleri bulunur. Bu süreçler; kamu, özel ve sivil işbirliği içerisinde koordineli olarak devam eder ve toplumdaki herkes sorumluluk bilinciyle hareket etmelidir (Şen, 2017). Afet yönetiminde toplumu afete karşı korumak, afet zamanında ve sonrasında afetzedelerin gereksinimlerini karşılamak merkezi yönetimin öncelikli görevleri içindedir. Fakat önlemleri kapsayan afet yönetimi çok aktörlü bir yönetim tarzıdır (Duruel, 2023). Geleneksel afet yönetimi yerine yerel yönetimlere daha fazla görev vererek onların kapasiteleri arttırılmalıdır (Özdemir, 2023).

Görsel 1. Afet Yönetiminin Aşamaları

Kaynak : (Özmen vd., 2005)

Afet yönetiminin en önemli bileşeni afet öncesi yapılması gerekenlerdir. Bu süreçte yapılacak planlama afet yönetiminin temelini oluşturur. Afetin vereceği etkilere göre oluşturulacak kalkınma planları ile süreç iyi bir şekilde yönetilebilir (Tekin ve Yazgan, 2024). Bölge ve çevre planları yapılarak hiyerarşik yapı belirlenmeli ve bu yapı yerel planlama ile bütünleştirilmelidir (Kanli ve Ünal, 2011). Afet yönetimi aşağıda özetlenmiştir.

Afet öncesinde; afetten oluşabilecek olayları önlemek ve durumlarda halkın en az zarar ve kayıp için gerekli olan teknik, yönetimsel ve yasal tüm önlemleri hayata geçirmek. Afetin önlenebilecek olan hallerini önlemek, önlenemeyecek hallerinde ise ilk yardım ve iyileştirmeyi yönetmek ve uygun yapılmasını sağlamak. Afet zararlarının azaltmak için oluşabilecek risklerin fazlalaşmasını önleyerek sürdürülebilir bir kalkınma sağlamaktır. Tüm toplumun bu durumdan en az hasarla kurtulabilmesi için bilgilendirmelere önem vermek, gerekli bilgileri içeren eğitimler düzenlemek ve farkındalığı artırmak.

Afet sırasında; afette en önemli faktörlerden biri de iletişimdir. İlk yapılacakların başında etkili iletişim kanallarını düzenleyerek haber alma ve bölgeye ulaşım koşullarını iyileştirmektir. Arama-kurtarma ve ilk yardım çalışmaları ivedilikle gerçekleştirilmeli, her türlü boşaltma ve tahliye işlerinin yapılması, kişilerin hasarlı yapılardan uzaklaştırılması ve bu yapıların kişilere daha fazla hasar oluşturmasını izin vermemektir. Geçici iskân yerleri kurarak kişilerin yiyecek, içecek, giyecek, yakacak teminini sağlamak, güvenlik önlemlerini almak, çevre sağlığını koruyucu önlemleri almak, hasar tespiti almak, yangın, patlama, salgın hastalık vb. önlemler almak (Özmen vd., 2005).

Afet sonrasında; mümkün oldukça çok sayıda kişiyi kurtarmak ve onların sağlığını korumak, afetlerden meydana gelebilecek ek tehlikelerden ve risklerden korunmak, afet bölgesindeki halkın en kısa zamanda normal yaşamlarına dönmesini sağlamak, afetten kaynaklanan ekonomik ve sosyal zararları azaltarak yaraların sarılmasını sağlamak. Afet etkilenen kişilere güvenli bir yaşam alanı sağlamak (Erkal ve Değerli yurt, 2009).

AFET LOJİSTİĞİ

Afet lojistiği, afetten etkilenmiş olan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ihtiyaç malzemelerinin, malların, bilginin ilk üretildiği yerden nihai tüketim yerine kadar en az maliyetle etkin ve verimli olarak ulaşmasıdır. Burada tedarik zincirindeki tüm akışlar planlama, depolama ve uygulama aşamaları kesintisiz bir şekilde gerçekleşmektedir (Thomas ve Kopczak, 2005; Börühan vd., 2012). Alan yazında afet lojistiği yerine insani yardım lojistiği terimi de kullanılmaktadır. Afet lojistiği, afet yönetim sürecinin her aşamasında önemlidir (Esmer & Şen, 2017). Afet lojistiği afet öncesi, afet müdahale sırasında ve afet sonrası olmak üzere üç aşamada gerçekleşir (Demirci vd., 2018).

Afet lojistiği, afetten etkilenmiş olan kişilerin acılarını azaltmak yada yok etmek için gerekli olan malzeme, araç ve gereçlerin verimli ve uygun maliyetli satın alınması, depolanması, taşınması için gerekli olan bilgilerin planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesi olarak ifade edilir (Adiguzel, 2019; Negi, 2022; Raillani vd., 2020). Afetten sonra yollar zarar görebileceği için araçların ulaşması için gerekli düzenlemeler yapılmalı ve ihtiyaçlar en kısa zamanda ulaştırılmalıdır. Ulaşım yolu optimizasyonu için; yöneylem araştırmasına yapılmalı ve model oluşturulmalıdır. Bu model, doğru ulaşım aracı seçimini, uygun taşıma hattı planlanmasını, farklı taşıma modunu ve avantajlarını, en az bağlantı, minimum maliyet, minimum rota olarak planlanmalıdır (Jinhui, 2014). Afet lojistiğinin ana amacı, bireylerin afetten kurtarılması, lojistik operasyonlarını planlamak, afet durumunda maddi ve manevi zararları en aza indirerek afetzedelere yardım etmektir. Çoğu afet, acil olarak müdahale gerektirir ve sistematik olarak incelenmelidir (Özçelik ve Özçelik, 2023).

Afet durumlarında afetzedelere yardım etmek devletin sorumluluğundadır. Afetler sırasında ve afet sonrasında zarara uğrayan halka yardımlar hızlı ve organize bir durumda sağlanmalıdır. Afetlerin büyüklüğü, şiddeti, etki alanı farklıdır ve iyi bir şekilde yönetilmelidir (Ersoy ve Börühan, 2013). Afet öncesinde gerekli olan planlamalar yapılmalı ve afet lojistik hakkında çeşitli planlamalar yapılmalı, risklere göre afet yönetimi tasarlanmalıdır. Ayrıca afetler hakkında halk bilinçlendirmeli, gerekli eğitimler verilmeli ve farkındalık oluşturulmalıdır (Süngü ve Polat, 2023).

YÖNTEM

Etkinliğin Amacı: Afetler, toplumun risk altında oldukları ve bölgenin imkânlarının yetersiz kaldığı ve ulusal ve uluslararası yardımların gerektiği durumlardır. Etkileri çok fazladır büyük oranda can ve mal kaybına neden olabilir. Dünya'da jeolojik, klimatik, biyolojik, sosyal ve teknolojik birçok afet meydana gelmektedir. Türkiye'de de sıklıkla doğal veya insan kaynaklı afetler yaşanmaktadır. Bu sebeple toplumun gerekli bilinci kazanması büyük önem arz etmektedir. Afet durumlarında risk yönetimi, sürdürülebilir tedarik zinciri ve lojistik yönetiminin etkin ve doğru bir şekilde yapılması, teknolojinin kullanımı gerçekleşmesi olası kayıpların en aza indirilmesi açısından oldukça önemlidir.
Bu etkinlik afet durumlarında bilinçlenmeyi artırmayı, afetlerde teknoloji kullanımının önemini vurgulamayı, afet durumlarında lojistiğin etkin kullanımı konusunda bilgilendirmeyi ve sürdürülebilir lojistiğin önemi konusunda katkı sağlamayı ve sürdürülebilir lojistik ve tedarik zincirinin aksamaması için risk yönetimini etkin bir şekilde planlaması ve uygulaması konusunda katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

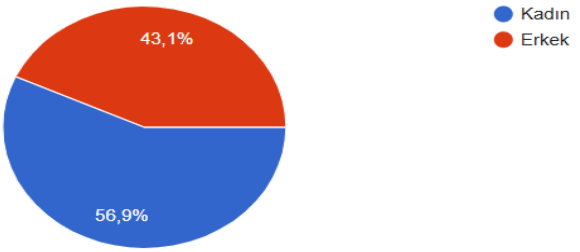
Etkinliğin Kapsamı: Bu etkinlik ile ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyindeki öğrenci, araştırmacı ve akademisyenler ile doktora derecesine sahip genç araştırmacıların katılımı sağlamak için gerçekleştirilmiştir. Afet durumlarında ekonomik, sosyal ve psikolojik kayıpların etkilerinin azaltılması, sürdürülebilir lojistik ve tedarik zincirinin aksamaması, risk yönetiminin etkin bir şekilde planlanması ve uygulanması için farkındalıklarının artırılması odağında eğitim 10-13 Ekim 2024 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleşmiştir. Web Adresi khttps://adslry2237a.gelisim.edu.tr/tr/konferans-anasayfa katılım sağlanmış ve 223 kişi kayıt yaptırmıştır. Eğitim programını oluşturulurken eğitimciler uzmanlık alanları, yayınları, projeleri gibi akademik çalışmaları göz önünde bulunarak seçilmiştir. Eğitim, Google Meet üzerinden çevrimiçi olarak yapılmıştır.

Eğitimin İçeriği: Afet kavramı ve türleri hakkında genel bilgilendirme, afet kuruluşları ve amaçları, afetlerde AFAD'ın ve Kızılay'ın rolü, afetlerde yardımlaşmanın önemi, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi kavramları ve bileşenleri, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi ilişkisi, afet yönetiminde bütünleşik yaklaşım, afetlerde lojistiğin önemi ve yönetimi, afetlerde kaynak yönetimi, sürdürülebilir afet lojistiğinde depo yönetimi, afetlerde teknoloji kullanımının önemi, afetlerde yapay zekâ teknolojisi kullanımı ve önemi, afet durumlarında sürdürülebilir lojistik yönetimi, afet yönetiminde riskler ve çözüm önerileri, afet lojistiğinde örnek uygulamalar, afet ve etik başlıklarında teorik dersler yer almıştır.

Program çevrimiçi olarak toplam dört gün boyunca her biri 45 dakikalık 16 dersten oluşmuştur. Eğitime tam katılım sağlayan 65 kişiye katılım belgesi verilmiştir. Eğitim etkinliğini değerlendirmek için 16 ders için online anket oluşturulmuş ve katılımcılara gönderilmiştir. Ankette yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek; öğrencilerin okul türü, bölümü, öğrencilerin okuduğu sınıf gibi demografik faktörler değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise 16 ders süre, konum, anlatım, teknik destek, katkı sağlama derecesi olarak değerlendirilmiştir. Sorular yetersiz, kararsızım, yeterli şeklinde üçlü likert olarak hazırlanmıştır. Toplam 51 kişi ankete katılmış ve toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

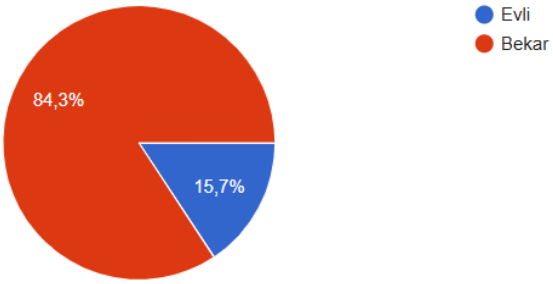
Katılımcıların cinsiyet dağılımı Görsel 2'de görülmektedir.

Görsel 2. Katılımcıların Cinsiyet Dağılımı

Görsel 2'de görüldüğü gibi katılımcıların 22'si (% 43,1) erkek ve 29'u (% 56,9) kadındır.

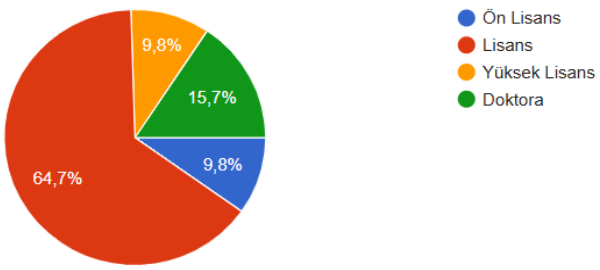
Katılımcıların medeni durum dağılımı Görsel 3'te görülmektedir.

Görsel 3. Katılımcıların Medeni Durum Dağılımı

Görsel 3'te görüldüğü gibi katılımcıların 43'ü (%84,3) bekâr ve 8'i (% 15,7) evlidir.

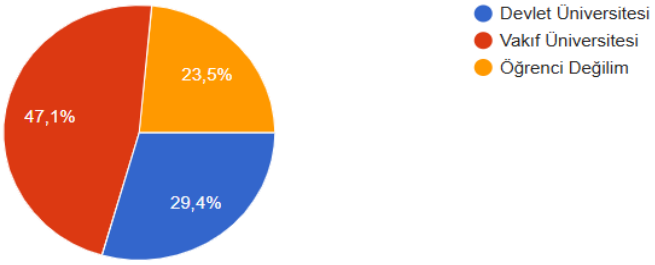
Katılımcıların eğitim durum dağılımı Görsel 4'te görülmektedir.

Görsel 4. Katılımcıların Eğitim Durum Dağılımı

Görsel 4'te görüldüğü gibi katılımcıların 33'ü (% 64,7) lisans; 8'i (% 15,7) doktora; 5'i (% 9,8) ön lisans; 5'i (% 9,8) yüksek lisans mezunudur.

Katılımcıların okuduğu okul türü veya öğrenci olup olmadığı Görsel 5'te görülmektedir.

Görsel 5. Katılımcıların Okuduğu Okul Türü veya Öğrenci Olup Olmadığı

Görsel 5'te görüldüğü gibi katılımcıların 24'ü (% 47,1) vakıf üniversitesinden; 15 katılımcı (% 29,4) devlet üniversitesinden; 12 katılımcı (% 23,5) öğrenci değildir.

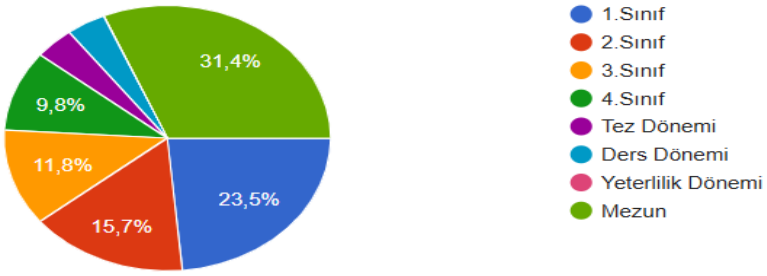
Katılımcıların Okuduğu/Mezun Olduğu Bölüm Çizelge 1'de ayrıntılı olarak görülmektedir.

Çizelge 1. Katılımcıların Okuduğu/Mezun Olduğu Bölüm

Bölüm	Sıklık	Geçerli Yüzdelik	Toplam Yüzdelik
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü Öğrencisi veya Mezunu	7	13,7	13,7
Hukuk Öğrencisi veya Mezunu	1	2,0	15,7
Hemşirelik Bölümü Öğrencisi veya Mezunu	3	5,9	21,6
İşletme Bölümü Öğrencisi veya Mezunu	9	17,6	39,2
Lojistik Bölümü Öğrencisi veya Mezunu	25	49,0	88,2
Mühendislik Bölümü Öğrencisi veya Mezunu	6	11,8	100,0
Toplam	51	100	

Çizelge 1' de görüldüğü gibi katılımcıların 25'i (% 49,0) lojistik bölümü öğrencisi veya mezunu, 9'u (% 17,6) işletme bölümü öğrencisi veya mezunu, 7'si (% 13,7) uluslararası ticaret ve lojistik bölümü öğrencisi veya mezunu, 6'sı mühendislik bölümü öğrencisi yada mezunu, 3'ü (% 5,9) hemşirelik bölümü öğrencisi veya mezunu ve 1 katılımcı ise (% 2,0) hukuk öğrencisi yada mezunudur.

Katılımcıların sınıf bilgileri ve mezunların dağılımı Görsel 6'da görülmektedir.

Görsel 6. Katılımcıların Sınıf Bilgileri ve Mezunların Dağılımı

Görsel 6' da görüldüğü gibi katılımcıların 16'sı (% 31,4) mezundur. 12 katılımcı (% 23,5) 1. sınıfta, 8 katılımcı (% 15,7) 2. sınıfta, 6 katılımcı (% 11,8) 3. sınıfta, 5 katılımcı (% 9,8) 4. sınıfta okumaktadır. 2 öğrenci % 3,9 yüksek lisans tez döneminde, 2 öğrenci % 3,9 yüksek lisans ders döneminde bulunmaktadır.

Katılımcıların yaş dağılımı Çizelge 2'de ayrıntılı olarak görülmektedir.

Çizelge 2. Katılımcıların Yaş Dağılımı

Yaş aralığı	Sıklık	Geçerli Yüzdelik	Toplam Yüzdelik
18-20	20	39,2	39,2
21-25	12	25,3	62,7
26-30	3	5,9	68,6
31-35	6	11,8	80,4
36-40	2	3,9	84,3
41+	8	15.7	100
Toplam	**51**	**100**	

Çizelge 2' de görüldüğü gibi katılımcıların yaşları 60 ile 18 arasında değişmektedir. En fazla katılımcı 18-20 yaş aralığında ve sayısı toplamda 20 kişidir (% 39,2). Bunu 12 kişi (% 23,5) ile 21-25 yaş aralığındaki katılımcılar takip etmiştir. 26-30 yaş aralığında olanlar 3 kişi (% 5,9) bulunmuştur. 31-35 yaş arasında olanlar 6 kişidir (% 11,8). 36-40 yaş aralığında olanlar ise 2 kişidir (% 3,9). 8 kişi (% 15,7) ise 41 yaş ve üzeridir.

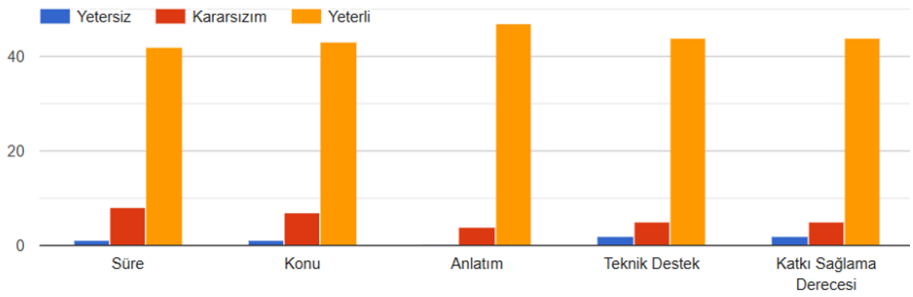
EĞİTİM İÇERİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eğitim etkinliğindeki 16 konu ve 11 eğitmen değerlendirmek için Google form anket formu hazırlanmıştır. Katılımcılar eğitimi, süre, konu, anlatım, teknik destek ve katkı sağlama başlıklarıyla değerlendirmiştir. Anket çevrimiçi olarak cevaplanmış ve yetersiz, kararsızım ve yeterli şeklinde değerlendirilmiştir.

Çizelge 3. Eğitim Etkinliği Değerlendirme Formu Değerlendirilmesi

	Yetersiz	Kararsızım	Yeterli
Süre			
Konu			
Anlatım			
Teknik destek			
Katkı Sağlama Derecesi			

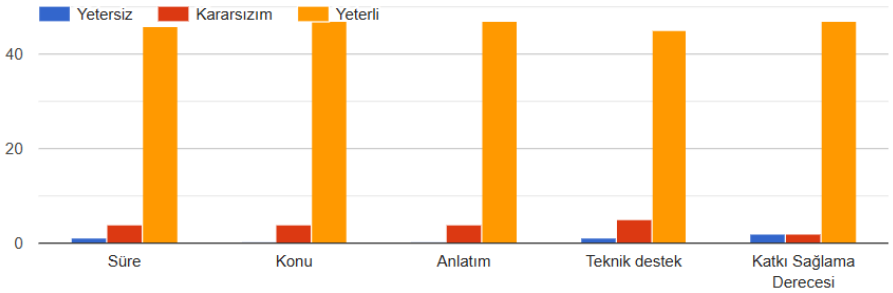
Eğitim 1 Değerlendirmesi (1. Gün 1. Ders): Etkinlik açılışı ve afet hakkında genel bilgilendirme

Görsel 7. Etkinlik Açılışı ve Afet Hakkında Genel Bilgilendirme Konusu

Görsel 7'de görüldüğü gibi 1. gün 1. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 42 kişi yeterli, 8 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 43 kişi yeterli, 7 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 47 kişi yeterli, 4 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 44 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 44 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur.

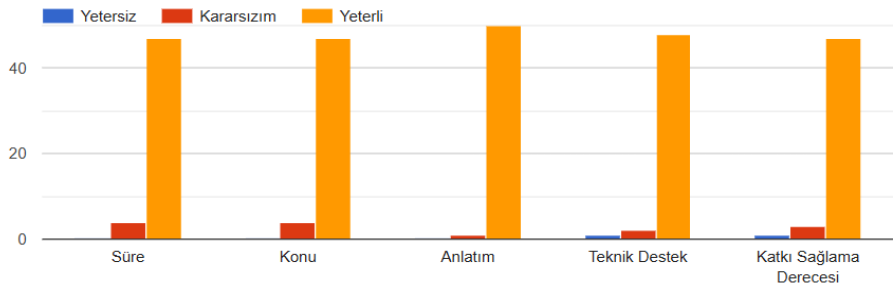
Eğitim 2 Değerlendirmesi (1. Gün 2. Ders): Afet kavramı ve türleri hakkında genel bilgilendirme

Görsel 8. Afet Kavramı ve Türleri Hakkında Genel Bilgilendirme Konusu

Görsel 8'de görüldüğü gibi katılımcılar 1. gün 2. eğitimi süre olarak değerlendirdiğinde 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 47 kişi yeterli, 4 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 47 kişi yeterli, 4 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 45 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 47 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur.

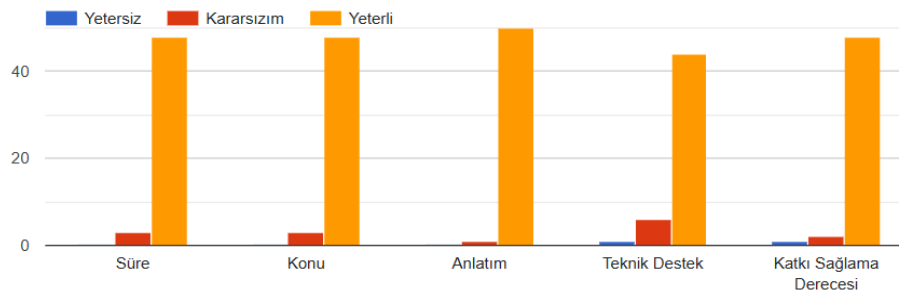
Eğitim 3 Değerlendirmesi (1. Gün 3. Ders): Afet kuruluşları ve amaçları; Afetlerde AFAD'ın ve Kızılay'ın rolü

Görsel 9. Afet Kuruluşları Ve Amaçları; Afetlerde AFAD'ın Ve Kızılay'ın Rolü Konusu

Görsel 9'da görüldüğü gibi katılımcılar 1. gün 3. eğitimi süre olarak değerlendirdiğinde 47 kişi yeterli ve 4 kişi kararsız bulmuştur. Konu olarak 47 kişi yeterli, 4 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 50 kişi yeterli, 1 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 48 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 47 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

Eğitim 4 Değerlendirmesi (1. Gün 4. Ders): Afetlerde yardımlaşmanın önemi

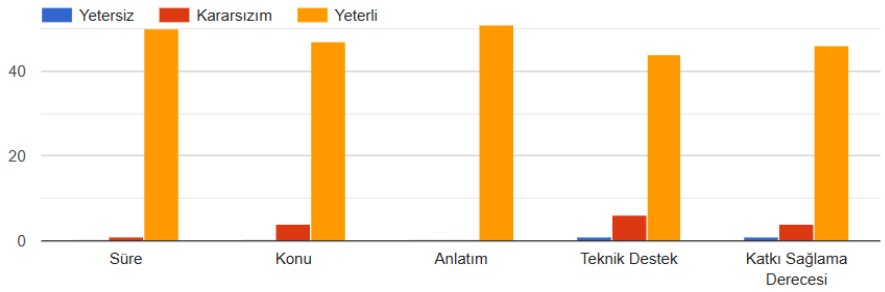

Görsel 10. Afetlerde Yardımlaşmanın Önemi

Görsel 10'da görüldüğü gibi katılımcılar 1. gün 4. eğitimi süre olarak değerlendirdiğinde 48 kişi yeterli, 3 kişi kararsız bulmuştur. Konu olarak 48 kişi yeterli, 3 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 50 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 44 kişi yeterli, 6 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 48 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

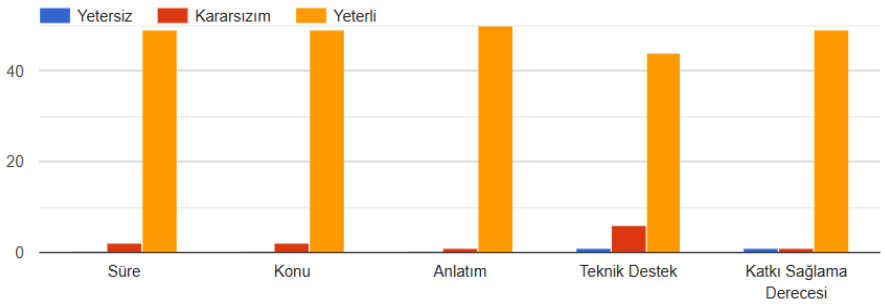
Eğitim 5 Değerlendirmesi (2. Gün 1. Ders): Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi kavramları, bileşenleri, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi ilişkisi

Görsel 11. Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Kavramları, Bileşenleri, Lojistik Ve Tedarik Zinciri Yönetimi İlişkisi

Görsel 11'de görüldüğü gibi katılımcılar 2. gün 1. eğitimi süre olarak değerlendirdiğinde 50 kişi yeterli, 1 kişi kararsız bulmuştur. Konu olarak 47 kişi yeterli, 4 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 51 kişi yeterli bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde 44 kişi yeterli, 6 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

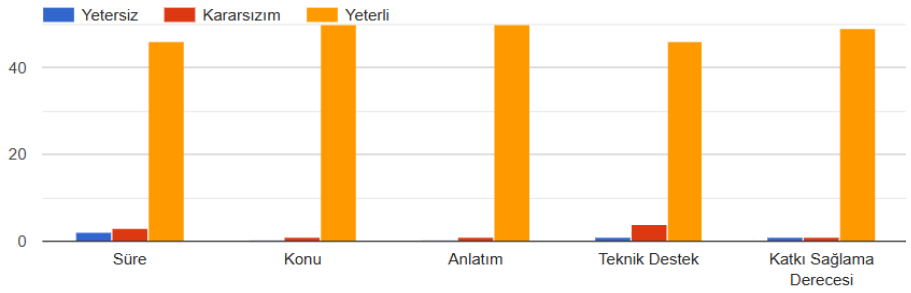
Eğitim 6 Değerlendirmesi (2. Gün 2. Ders): Afet yönetiminde bütünleşik yaklaşım

Görsel 12. Afet Yönetiminde Bütünleşik Yaklaşım

Görsel 12'de görüldüğü gibi 2. gün 2. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 49 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Konu olarak 49 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 50 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 44 kişi yeterli, 6 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 49 kişi yeterli, 1 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

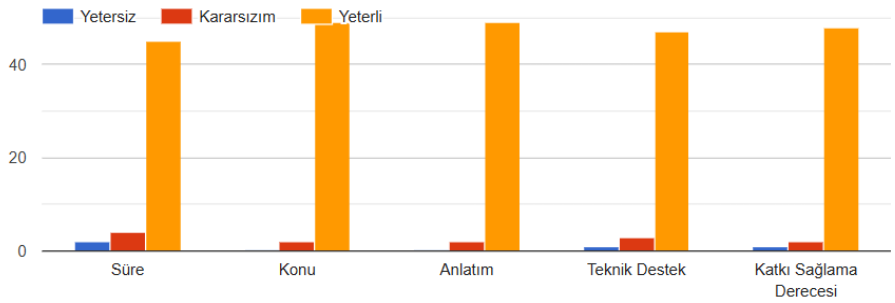
Eğitim 7 Değerlendirmesi (2. Gün 3. Ders): Afetlerde lojistiğin önemi ve yönetimi

Görsel 13. Afetlerde Lojistiğin Önemi ve Yönetimi

Görsel 13'te görüldüğü gibi 2. gün 3. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 46 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 50 kişi yeterli, 1 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 50 kişi yeterli, 1 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 49 kişi yeterli, 1 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

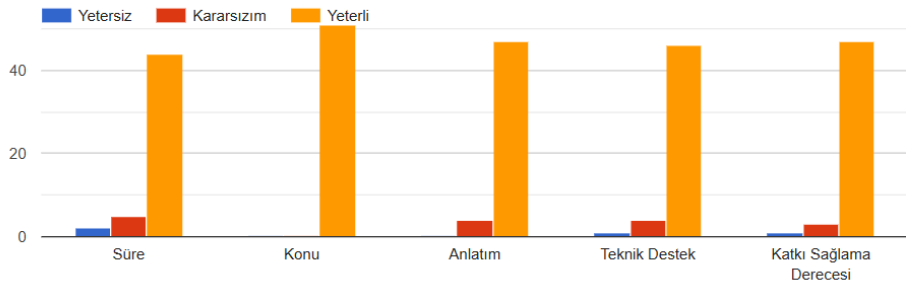
Eğitim 8 Değerlendirmesi (2. Gün 4. Ders): Afetlerde Kaynak Yönetimi

Görsel 14. Afetlerde Kaynak Yönetimi

Görsel 14'te görüldüğü gibi 2. gün 4. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 45 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 42 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 42 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 47 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 48 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

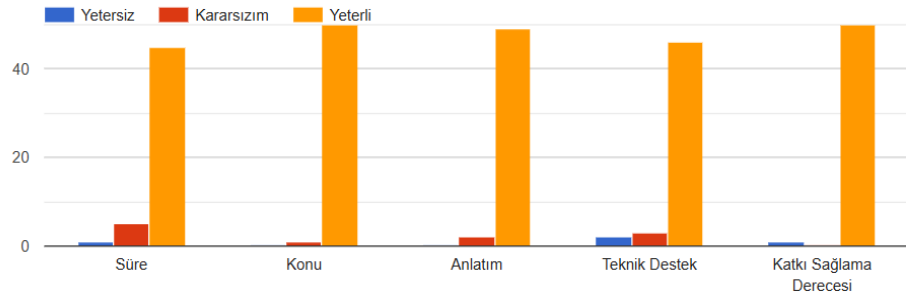
Eğitim 9 Değerlendirmesi (3. Gün 1. Ders): Sürdürülebilir Afet Lojistiğinde Depo Yönetimi

Görsel 15. Sürdürülebilir Afet Lojistiğinde Depo Yönetimi

Görsel 15'te görüldüğü gibi 3. gün 1. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 42 kişi yeterli, 8 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 43 kişi yeterli, 7 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 47 kişi yeterli, 4 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 44 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 44 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur.

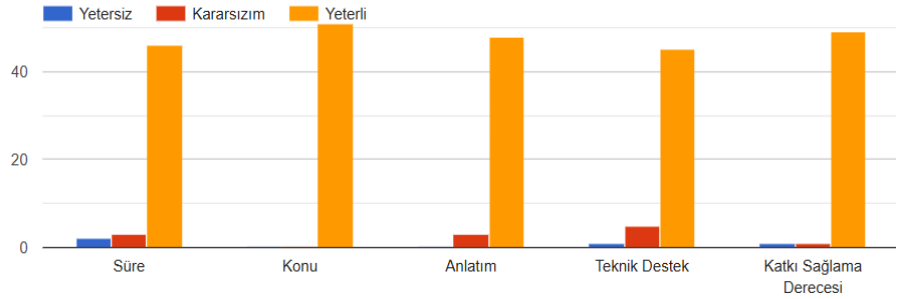
Eğitim 10 Değerlendirmesi (3. Gün 2. Ders): Afetlerde teknoloji kullanımının önemi

Görsel 16. Afetlerde Teknoloji Kullanımının Önemi

Görsel 16' da görüldüğü gibi 3. gün 2. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 45 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 50 kişi yeterli, 1 kişi kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 49 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 46 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 50 kişi yeterli ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

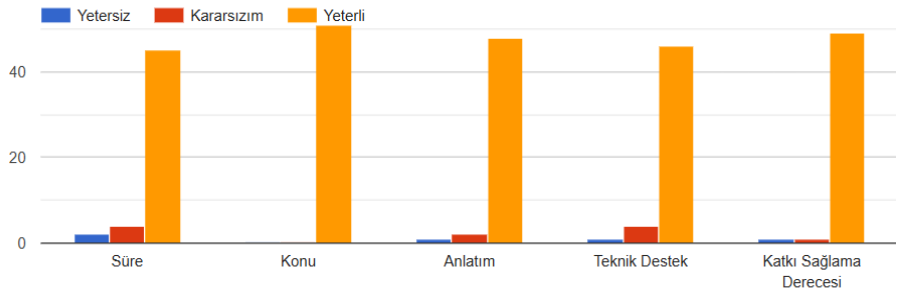
Eğitim 11 Değerlendirmesi (3. Gün 3. Ders): Afetlerde yapay zekâ teknolojisi kullanımı ve önemi

Görsel 17. Afetlerde Yapay Zekâ Teknolojisi Kullanımı ve Önemi

Görsel 17'de görüldüğü gibi 3. gün 3. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 46 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 51 kişi yeterli, bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 48 kişi yeterli, 3 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 45 kişi yeterli, 5 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 49 kişi yeterli, 1 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

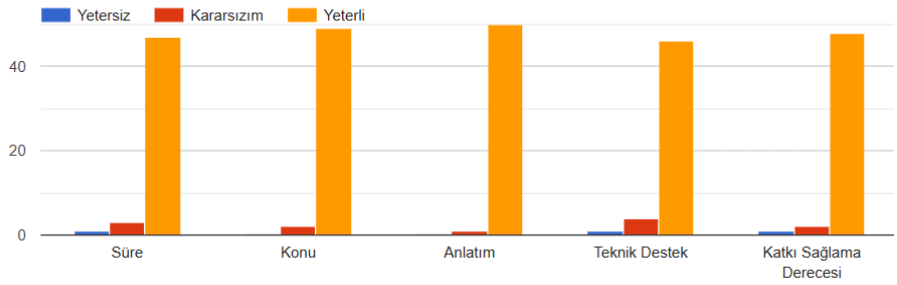
Eğitim 12 Değerlendirmesi (3. Gün 4. Ders): Afet durumlarında sürdürülebilir lojistik yönetimi

Görsel 18. Afet Durumlarında Sürdürülebilir Lojistik Yönetimi

Görsel 18' de görüldüğü gibi 3. gün 4. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 45 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 2 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 51 kişi yeterli, bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 48 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 1 kişi yetersiz bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 49 kişi yeterli, 1 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

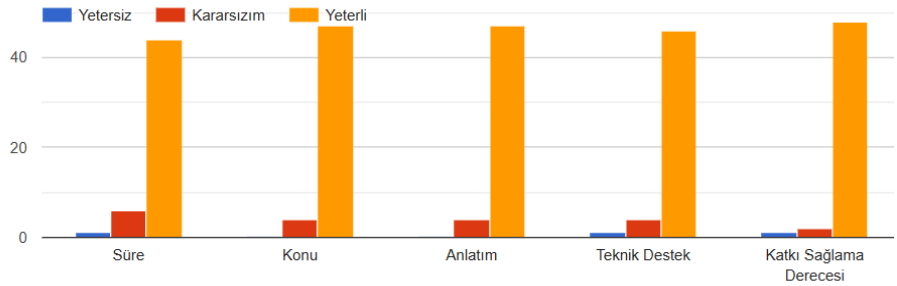
Eğitim 13 Değerlendirmesi (4. Gün 1. Ders): Afet yönetiminde riskler ve çözüm önerileri

Görsel 19. Afet Yönetiminde Riskler ve Çözüm Önerileri

Görsel 19'da görüldüğü gibi 4. gün 1. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 47 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 49 kişi yeterli ve 2 kişide kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 50 kişi yeterli, 1 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde olarak 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 48 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

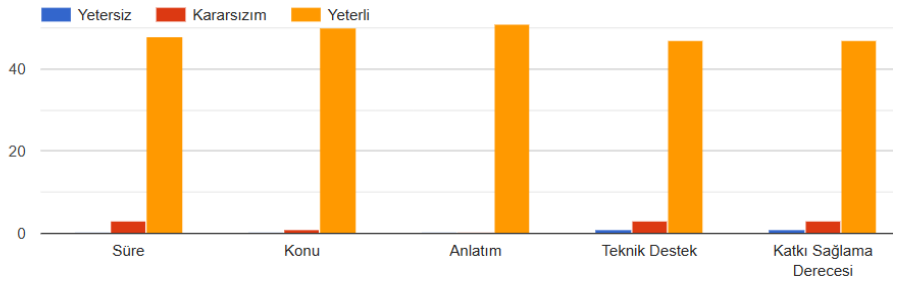
Eğitim 14 Değerlendirmesi (4. Gün 2. Ders): Afet lojistiğinde örnek uygulama

Görsel 20. Afet Lojistiğinde Örnek Uygulama

Görsel 20'da görüldüğü gibi 4. gün 2. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 44 kişi yeterli, 6 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Konu olarak 47 kişi yeterli ve 4 kişi de kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde ise 47 kişi yeterli, 2 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 48 kişi yeterli, 2 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

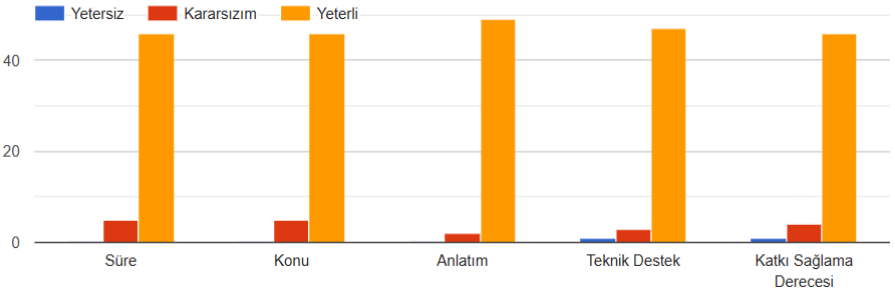
Eğitim 15 Değerlendirmesi (4. Gün 3. Ders): Afet ve Etik

Görsel 21. Afet ve Etik

Görsel 21'de görüldüğü gibi 4. gün 3. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 48 kişi yeterli, 3 kişi kararsız bulmuştur. Konu olarak 51 kişi yeterli ve 1 kişi de kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 51 kişi yeterli bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde 47 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 47 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

Eğitim 16 Değerlendirmesi (4. Gün 4. Ders): Afet ve Etik

Görsel 22. Afet ve Etik

Görsel 22'de görüldüğü gibi 4. gün 4. eğitimi süre olarak değerlendiren katılımcılardan 46 kişi yeterli, 5 kişi kararsız bulmuştur. Konu olarak 46 kişi yeterli ve 5 kişide kararsız bulmuştur. Anlatım olarak değerlendirildiğinde 49 kişi yeterli ve 2 kişi kararsız bulmuştur. Teknik destek olarak değerlendirildiğinde 47 kişi yeterli, 3 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur. Katkı sağlama olarak değerlendirildiğinde ise 46 kişi yeterli, 4 kişi kararsız ve 1 kişi de yetersiz bulmuştur.

Etkinlikteki 16 dersin ortalama, standart sapma, varyans, minimum, maksimum ve toplamının değerlendirilmesi

Çizelge 4. Konulara Göre Eğitim Etkinliğin Değerlendirilmesi (1-8 Konu)

		1Konu	2Konu	3Konu	4Konu	5Konu	6Konu	7Konu	8Konu
N	**Valid**	51	51	51	51	51	51	51	51
	Hata	0	0	0	0	0	0	0	0
Ortalama		2,8392	2,8941	2,9294	2,9255	2,9255	2,9373	2,9294	2,9176

Std. Sapma	0,23671	0,18484	0,12537	0,13834	0,14946	0,15226	0,15401	0,16088
Varyans	0,056	0,034	0,016	0,019	0,022	0,023	0,024	0,026
Minimum	1,80	2,00	2,40	2,40	2,20	2,20	2,20	2,20
Maximum	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Toplam	144,80	147,60	149,40	149,20	149,20	149,80	149,40	148,80

Çizelge 4'te 1. ve 2. gün eğitim etkinliği değerlendirme tablosu görülmektedir. 51 kişi ankete katılmıştır. 1. gün eğitim etkinliği değerlendirildiğinde 1. gün 3. konu afet kuruluşları ve amaçları; afetlerde AFAD'ın ve Kızılay'ın rolü 2,9294 ortalama ile ilk sıradadır. Bunu 2,9355 ile 1. gün 4. konu afetlerde yardımlaşmanın önemi takip etmiştir. 1. gün 2. konu afet kavramı ve türleri hakkında genel bilgilendirme 2,8941 ortalama ile 3. sıradadır. 1. gün 1. konu afet hakkında genel bilgilendirme 2,8392 ortalama ile 4. sıradadır.

Eğitimin 2. günü, 2. gün 6 konu afet yönetiminde bütünleşik yaklaşım 2,9373 ortalama ile ilk sıradadır. Bunu 2. gün 7. konu afetlerde lojistiğin önemi ve yönetimi 2,9294 ortalama ile ikinci sırada yer almıştır. 2. gün 5. konu lojistik ve tedarik zinciri yönetimi kavramları, bileşenleri, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi ilişkisi 2,9255 ortalama ile 3. sıradadır. 2. gün 8. konu afetlerde kaynak yönetimi 2,9176 ortalama ile 4. sıradadır.

Çizelge 5. Konulara Göre Eğitim Etkinliğin Değerlendirilmesi (9-16 Konu)

		9Konu	10Konu	11Konu	12Konu	13Konu	14Konu	15Konu	16Konu
N	**Valid**	51	51	51	51	51	51	51	51
	Hata	0	0	0	0	0	0	0	0
Ortalama		2,9059	2,9255	2,9216	2,9176	2,9294	2,8980	2,9451	2,9098
Std. Sapma		0,18046	0,14946	0,15532	0,17054	0,19110	0,20542	0,12052	0,16644
Varyans		0,033	0,022	0,024	0,029	0,037	0,042	0,015	0,028
Minimum		2,20	2,20	2,20	2,20	2,00	2,00	2,60	2,20
Maximum		3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Toplam		148,20	149,20	149,00	148,80	149,40	147,80	150,20	148,40

Çizelge 5'te 3. ve 4. gün eğitim etkinliği değerlendirme tablosu görülmektedir. 3. gün 10. konu olan afetlerde teknoloji kullanımının önemi 2,9255 ortalama ile ilk sıradadır. Bunu 2,9216 ortalama ile 3. gün 11. konu afetlerde yapay zekâ teknolojisi kullanımı ve önemi izlemiştir. 3. gün 12. konu Afet durumlarında sürdürülebilir lojistik yönetimi 2,9176 ortalama ile 3. sıradadır. 3. gün 9. eğitim olan sürdürülebilir afet lojistiğinde depo yönetimi 2,9059 ortalama ile 4. sırada yer almıştır.

4. gün eğitim etkinliği değerlendirildiğinde, 4. gün 15. konu olan afet ve etik 2,9451 ortalama ile ilk sıradadır. Bunu 2,9294 ortalama ile 13. konu olan afet yönetiminde riskler ve çözüm önerileri izlemiştir. 16. konu afet ve etik 2,9098 ortalama ile 3. sıradadır. 14. konu afet lojistiğinde örnek uygulama 2,8980 ortalama ile 4. sırada yer almıştır.

Çizelge 6. Etkinliğin Genel Değerlendirilmesi

		TOPLAM
N	**Valid**	51
	Hata	0
Ortalama		2,9157
Std. Sapma		0,13040
Varyans		0,017
Minimum		2,30
Maximum		3,00
Toplam		**148,70**

Çizelge 6'da görüldüğü gibi 4 gün süren ve toplam 16 ders konusundan oluşan eğitim etkinliğinin ortalaması 3 üzerinden 2,9157 bulunmuştur.

SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde çok çeşitli afetler görülmekte ve gelecekte de görülme ihtimali bulunmaktadır. Doğal ve insan kaynaklı afetlerden korunmak, etkilerini azaltmak için hazırlık ve farkındalık çok önemlidir. Bu hazırlıkların etkili ve verimli bir şekilde planlanması ve yönetilmesi için eğitimler gereklidir. Bu çalışma, öğrencilerin ve konuya ilgi duyanların afet durumlarında sürdürülebilir lojistik ve risk yönetimi hakkında bilgi edinmelerini ve toplumda farkındalık oluşturmalarını sağlamak için gerçekleştirilmiştir.

Eğitim etkinliğinin anlaşılması için ölçülmesi gereklidir. Bu bağlamda eğitimde yer alan 16 konuyu değerlendirmek için 11 eğitimci ile katılım sağlanmıştır. Konusunda uzman olan eğitimciler eğitimi gerçekleştirmiştir. Eğitimin İçeriği: Afet kavramı ve türleri hakkında genel bilgilendirme, afet kuruluşları ve amaçları, afetlerde AFAD'ın ve Kızılay'ın rolü, afetlerde yardımlaşmanın önemi, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi kavramları ve bileşenleri, lojistik ve tedarik zinciri yönetimi ilişkisi, afet yönetiminde bütünleşik yaklaşım, afetlerde lojistiğin önemi ve yönetimi, afetlerde kaynak yönetimi, sürdürülebilir afet lojistiğinde depo yönetimi, afetlerde teknoloji kullanımının önemi, afetlerde yapay zekâ teknolojisi kullanımı ve önemi, afet durumlarında sürdürülebilir lojistik yönetimi, afet yönetiminde riskler ve çözüm önerileri, afet lojistiğinde örnek uygulamalar, afet ve etik başlıklarında teorik dersler yer almıştır.

Eğitimler; süre, konu, anlatım, teknik destek, katkı sağlama derecesi olarak 5 boyutta değerlendirilmiştir. Eğitim etkinliği 3 tam puan dikkate alınarak değerlendirilmiş olup, en yüksek puanı ortalama 2,9451 ile afet ve etik almıştır. En düşük puanı ise 1. konu 2,8392 ortalama ile afet hakkında genel bilgilendirme almıştır. Eğitim etkinliğinin genel değerlendirmesine baktığımızda 2,9157 ortalama bulunmuştur Buradan da anlaşıldığı gibi etkinlik neredeyse tam puana yaklaşmıştır. Bununda sebebi toplumun ve öğrencilerin afet konusuna duyarlı olması ve bu konunun ilgi çekmesidir.

Doğal afetler kaçınılmazdır, olumsuz yönleri çok fazladır, bireyleri ve toplumları ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve psikolojik olarak etkiler. Olumsuz etkileri azaltmanın en önemli yolu etkili eğitimlerdir. Bu tür eğitimlerin artırılması sağlıklı bir toplum için elzemdir.

KAYNAKÇA

[1] Adıgüzel, S., *Afet Durumlarında Yapay Zekâ Teknolojisi ile Lojistik Yönetimi Örnekleri*, *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(1): 47-70, 2022.

[2] Adiguzel, S., *Logistics Management In Disaster*, Journal of Management, Marketing and Logistics -JMML, 6(4), 212–224, 2019.

[3] Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, T*ürkiye, Afet Farkındalığı ve Afetlere Hazırlık Araştırması*, 2014.

[4] Baş, K., *Belediyelerin Afet Yönetimi Kapasitelerinin Değerlendirilmesi*, Yönetim Bilimleri Dergisi, 22(54), 2098-2116, 2024.

[5] Börühan, G., Ersoy, P., Tek, Ö.B., *Afet Yönetiminde Lojistik Planlama ve Kontrol Listesi Yönetiminin Önemi,* Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, Konya, 2012.

[6] Cartwright, C., Hall, M., and Lee, A. C. K., *The Changing Health Priorities Of Earthquake Response And Implications For Preparedness: A Scoping Review*, Public Health, 150, 60-70, 2017.

[7] Christopher, M., and Holweg, M., *"Supply Chain 2.0": Managing Supply Chains In The Era Of Turbulence*, International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, 41(1), 63-82, 2011.

[8] Ciottone, G.R., Disaster Medicine, Elsevier Health Sciences, Philadelphia, 2006.

[9] Demirci, A., Bilgiç A. ve Demiri, D., *Doğal Afetlere Karşı Hazırlık ve Doğal Afet Lojistiği*, 7. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, ULTZK 2018 Bildiriler Kitabı 3-5 Mayıs 2018, Bursa, 2018.

[10] Duruel, M., *Afet Yönetiminde Yerel Yönetimlerin Etkinliği: 6 Şubat Depremi Hatay Örneği*, International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 10(99), 2404-2418, 2023. https://doi.org/10.5281/zenodo.8396864

[11] Ergün, M., Korucuk, S., ve Memiş, S., *Sürdürülebilir Afet Lojistiğine Yönelik İdeal Afet Depo Yeri Seçimi: Giresun İli Örneği*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(1), 144-165, 2020.

[12] Erkal, T., ve Değerliyurt, M., *Türkiye'de Afet Yönetimi*, Doğu Coğrafya Dergisi, 14(22), 147-164, 2009.

[13] Erkek, S., *Yerel Yönetimler Arası İş Birliği ve Afet Yönetimi 6 Şubat 2023 Tarihli Depreme İlişkin Bir Örnek Olay İncelemesi*, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 15(1)-Deprem Özel Sayısı-, 176-191, 2024.

[14] Erkin, Ö., Yenigün, S., Gümüş, C., Coşğun, M., ve Aslan, G., *Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Afet Eğitimlerinin Hemşirelik Öğrencilerinin Afet Yönetimi Algısına Etkisi*, Afet ve Risk Dergisi, 7(1), 47-61, 2024.

[15] Esmer, S. ve Şen, G., *Afet Lojistiği: Bir Literatür Taraması*, The International New Issues In Social Sciences, 5(5), 231–250, 2017.

[16] Jinhui, D., *Earthquake Disaster Emergency Logistics of Transport Route Optimization Research*, International Conference on Logistics Engineering, Management and Computer Science, 1165–1170, 2014.

[17] Kanli, İ. B., ve Ünal, Y., *Üst Düzey Planlama Sistemi ve Afet Yönetimi İlişkileri*, İTÜ Dergisi/A, 3 (1), 2011.

[18] Kovács, G., and Spens, K. M., *Journal Humanitarian Logistics in Disaster Relief Operations*, International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, 37 (2), 2007. http://dx.doi.org/10.1108/09600030710734820.

[19] Negi, S., *Humanitarian Logistics Challenges In Disaster Relief Operations: A Humanitarian Organizations' Perspective*, Journal of Transport and Supply Chain Management, 16(0), 1–11, 2022.

[20] Özçelik, E. ve Özçelik, M., *Afet Lojistiği Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*, ieSBAD, 3 (1), 11-27, 2023.

[21] Özdemir, A., *Afet Yönetiminde Belediyelerin Rolü*, Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 12(2), 828 – 839, 2023.

[22] Özmen, B., ve Özden, T., *Türkiye"nin Afet Yönetim Sistemine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (49), 2013.

[23] Özmen, B., Nurlu, M., Kuterdem, K. ve Temiz, A., *Afet Yönetimi ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü*, Deprem Sempozyumu 2005, 23-25 Mart 2005, Grand Yükseliş Hotel, İzmit, 2005.

[24] Öztürk, M. ve Demir, Y., *Bilgilendirme ve Kaos Arasında: Afet Yönetiminde Medyanın Rolüne Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz*, TRT Akademi, 8 (18), 506-527, 2023. DOI: 10.37679/trta.1270615

[25] Raillani, H., Hammadi, L., Altimari Samed, M.M., El Ballouti, A. & Barbu, V. S., *Humanitarian Logistics In The Disaster Relief Supply Chain: State Of The Art*, WIT Transactions on Engineering Sciences, 129, 181–193, 2020.

[26] Sezer, Ö., ve Tozbey, Ş., *Türkiye'de Afet Yönetiminin Merkezi ve Yerel Düzeyde Örgütlenmesi Üzerine Bir Değerlendirme*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 8(1), 79-102, 2023.

[27] Sutton, J. N., *Twittering Tennessee: Distributed Networks And Collaboration Following A Technological Disaster*, In Proceedings of the 7th International ISCRAM Conference, Seattle, USA, 2010.

[28] Süngü, C., ve Polat, E. K., *Afet Lojistiği Sorunlarına Dijital Çözüm Önerileri: AKUT Örneği*, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 18(2), 12-32, 2023.

[29] Şen, G., *Afet Triajında Etik Karar Verme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2017.

[30] Şen, G., ve Esmer, S., *Afet Lojistiği: Bir Literatür Taraması*, The International New Issues in Social Sciences, 5(5), 231-250, 2017.

[31] Şen, R. ve Akgül, S. K., *WhatsApp Dayanışma Grupları ve İletişim Uygulamaları: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri*, Afet ve Risk Dergisi, 6(4), 1410-1428, 2023. https://doi.org/10.35341/afet.1291956

[32] Tekin, G., ve Yazgan, J., *Afet Yönetim Sürecinde Medyanın Rolü*, The Journal of Social Sciences, 19(19), 367-374, 2024.

[33] Thomas, Anisya S. and Laura R. Kopczak, *From Logistics to Supply Chain Management: The Path Forward in the Humanitarian Sector*, Fritz Institute, 2005.

[34] Thomas, A., Kopczak, L., *From Logistics To Supply Chain Management: The Path Forward In The Humanitarian Sector*, White Paper. San Francisco, 2005.

ÇEVRESEL DUYARLILIK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI: YEŞİL PAZARLAMA TEKNİKLERİNİN ROLÜ VE ETKİSİ

ENVIRONMENTAL AWARENESS AND CONSUMER BEHAVIOR: THE ROLE AND IMPACT OF GREEN MARKETING TECHNIQUES

Öğr. Gör. Dr. Kader EROL

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Çorlu Meslek Yüksekokulu, kkizilerol@nku.edu.tr - 0000-0002-9143-2946

Doç. Dr. Abdullah YİNANÇ

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi / Çorlu Meslek Yüksekokulu, ayinanc@nku.edu.tr - 0000-0002-8144-8266

ÖZET

Günümüzde artan çevre sorunları, küresel ısınma, doğal kaynakların tükenmesi, biyolojik çeşitlilik kaybı ve çevre kirliliği gibi ciddi boyutlara ulaşmış küresel tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunlar, yalnızca hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların değil, aynı zamanda bireylerin ve işletmelerin de sorumluluk almasını gerektirmektedir. Çevresel duyarlılığın yükselmesiyle birlikte tüketiciler, satın alma tercihlerini gözden geçirerek sürdürülebilir ve çevre dostu ürünlere yönelmiş, bu da işletmelerin geleneksel pazarlama anlayışını yeniden şekillendirmesine yol açmıştır. İşletmeler artık yalnızca ekonomik kazanç hedeflemekle kalmayıp, çevreye duyarlı bir duruş sergileyerek sosyal sorumluluklarını yerine getirmek durumundadırlar. Bu durum, çevre bilincine uygun stratejiler geliştirme gerekliliğini işletmeler için bir zorunluluk haline getirmiştir.

Bu bildiride, çevresel duyarlılığın tüketici davranışlarını nasıl şekillendirdiği ve yeşil pazarlama tekniklerinin bu süreçteki rolü ele alınmaktadır. Ayrıca, çevresel duyarlılık düzeyine göre farklı tüketici segmentlerinin bu tekniklere verdiği tepkiler üzerine literatürdeki mevcut çalışmalar değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, sürdürülebilirlik temalı reklam kampanyaları, çevre dostu ürün etiketleme, karbon ayak izi bilgilendirmesi ve geri dönüşüm odaklı pazarlama faaliyetlerinin tüketici algısı ve satın alma kararları üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmalar örneklenmektedir.

Bu bildiriyle, işletmelerin çevre bilincine sahip tüketicilere yönelik etkili pazarlama yaklaşımlarını anlamalarına katkı sağlanması amaçlamaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin hem ekonomik hem de çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini uyum içinde gerçekleştirmelerine yönelik teorik ve pratik çıkarımlar sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Tüketici Davranışları, Sürdürülebilirlik, Çevre Dostu Ürünler

ABSTRACT

Today, increasing environmental problems are emerging as serious global threats such as global warming, depletion of natural resources, loss of biodiversity and environmental pollution. These problems require not only governments and international organizations but also individuals and businesses to take responsibility. With the increase in environmental awareness, consumers have reviewed their purchasing preferences and turned to sustainable and environmentally friendly products, which has led businesses to reshape their traditional marketing approach. Businesses no longer only aim for economic gain, but also have to fulfill their social responsibilities by taking an environmentally sensitive stance. This has made it a necessity for businesses to develop strategies that are in line with environmental awareness.

This paper discusses how environmental awareness shapes consumer behavior and the role of green marketing techniques in this process. In addition, existing studies in the literature on the reactions of different consumer segments to these techniques according to their level of environmental awareness are evaluated. In addition, studies that reveal the effects of sustainability-themed advertising campaigns, environmentally friendly product labeling, carbon footprint information and recycling-focused marketing activities on consumer perception and purchasing decisions are exemplified.

This paper aims to contribute to businesses' understanding of effective marketing approaches for environmentally conscious consumers. In this context, theoretical and practical implications are presented for businesses to achieve both their economic and environmental sustainability goals in harmony.

Keywords: Green Marketing, Consumer Behavior, Sustainability, Environmentally Friendly Products

1. GİRİŞ

Çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları konusundaki araştırmalar, yeşil pazarlama tekniklerinin rolü ve etkisi ile ilgili alandaki önemli çalışmaları ele almaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar, tüketicilerin çevre konusundaki duyarlılıklarının ve davranışlarının nasıl değiştiğini anlamak ve yeşil pazarlama tekniklerinin bu değişime olan etkisini incelemektedir. Bu çalışmada, konunun genel bir girişi yapılarak çevresel duyarlılık, tüketici davranışları ve yeşil pazarlama kavramlarına genel bir bakış sunulacaktır.

Araştırmalar göstermektedir ki, tüketicilerin çevre bilinci artmaktadır ve bu da alışveriş tercihlerini etkilemektedir. Günümüzde birçok kişi, çevre dostu ürünleri tercih etmekte ve sürdürülebilirlik konusuna dikkat etmektedir. Yeşil pazarlama teknikleri de bu değişime uyum sağlamakta ve tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeyini artırmaktadır.

Bu bağlamda, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Tüketicilerin çevre konusundaki farkındalığının artmasıyla birlikte, üreticiler ve satıcılar da çevreye duyarlı ürünleri pazarlamaya yönelmektedir. Yeşil pazarlama teknikleri, bu doğrultuda tüketicileri çevre dostu ürünleri tercih etmeleri konusunda teşvik etmektedir. Yeşil pazarlama,

sadece ürün tercihlerini değil, aynı zamanda tüketici davranışlarını da etkilemektedir. Tüketiciler, çevreye duyarlı ürünleri tercih etmenin yanı sıra, enerji tasarruflu kullanım alışkanlıkları veya geri dönüşüm gibi çevre dostu davranışları da benimsemektedir. Bu şekilde, tüketicilerin çevre üzerindeki etkisi büyük ölçüde artmaktadır (Deniz, 2020; Feyruz ve Çağan, 2024; Karaca ve Uyar, 2024).

Bu çalışmada, çevresel duyarlılık, tüketici davranışları ve yeşil pazarlama kavramları daha detaylı olarak ele alınacak ve bu konuların birbiriyle nasıl etkileşim içerisinde olduğu incelenecektir. Ayrıca, yeşil pazarlama tekniklerinin tüketiciler üzerindeki etkisinin örneklerle açıklanacak ve bu tekniklerin pazarlama stratejilerine nasıl entegre edilebileceği tartışılacaktır.

2. ÇEVRESEL DUYARLILIK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI İLİŞKİSİ

Çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları arasındaki ilişki, tüketicilerin çevreye olan duyarlılıklarının, satın alma ve tüketim alışkanlıklarını nasıl etkilediğini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Bu ilişki, tüketici davranışlarının çevresel faktörlerden nasıl etkilendiğini ve çevresel duyarlılık düzeyinin tüketicilerin satın alma tercihleri üzerindeki etkisini kapsamlı bir biçimde araştırmaktadır. Bu durum, tüketicilerin çevresel konulardaki duyarlılıklarının, satın alma kararları ve tercihleri üzerinde belirleyici bir faktör olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu ilişkinin tam anlamıyla anlaşılması, Yeşil Pazarlama stratejilerinin daha etkin ve başarılı bir şekilde geliştirilmesinde ve uygulanmasında kilit bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bu ilişki analizi, tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeyine göre farklılaşan satın alma davranışlarını da tartışmaktadır. Tüketiciler, çevresel etkinin artmasıyla birlikte daha sürdürülebilir ve çevre dostu ürünleri tercih etme eğiliminde olabilirler. Bu nedenle, şirketlerin çevre dostu ürünler sunarak tüketici taleplerine cevap vermesi, satın alma kararlarını etkileyen faktörleri anlamak ve bu değişen tüketici taleplerine uygun pazarlama stratejileri geliştirmek büyük bir önem taşımaktadır. Bu ilişkinin incelenmesi, çevresel duyarlılığın tüketicilerin satın alma davranışlarını nasıl etkileyebileceğine dair daha fazla anlayış sağlamakta ve bu alanda daha ileriye yönelik araştırmaların yapılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Tüm bu sebeplerle, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları arasındaki ilişki üzerine yapılan bu çalışma, tüketici tercihlerini ve satın alma kararlarını etkileyen faktörleri değerlendiren önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır (Bayraktar, 2024; Gür, 2023).

Bu çalışma, hem akademik hem de iş dünyası için, tüketici davranışları ve yeşil pazarlama stratejileri konusunda daha fazla bilgi ve anlayış sağlayan bir kaynak olarak kullanılabilecektir. Çalışmanın sonuçları, şirketlerin çevresel duyarlılık ve tüketici davranışlarının etkileşimini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Şirketler, tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeyine göre pazarlama stratejilerini uyarlayabilir ve çevre dostu ürünler sunarak rekabet avantajı elde edebilirler. Ayrıca, bu çalışma, daha fazla araştırma yapılmasının ve çevresel duyarlılık üzerine odaklanan eğitim programlarının geliştirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Çevre dostu ürünlerin ve sürdürülebilir tüketimin teşvik edilmesi, çevreye olan duyarlılığın artmasına katkı sağlayabilir. Bu sayede, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Tüketici davranışları üzerine yapılan bu araştırma, tüketicilerin satın alma kararlarına etki eden faktörleri daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bu nedenle, şirketlerin, pazardaki trendleri ve tüketici taleplerini takip etmeleri büyük önem taşımaktadır. Tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeylerini ve satın alma tercihlerini anlamak, şirketlerin çevreye duyarlı ürünler ve hizmetler sunmalarına olanak sağlayabilir. Bu da müşteri sadakatini artırabilir ve şirketlerin sürdürülebilir

bir gelecek için adımlar atmalarına yardımcı olabilir. Sonuç olarak, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları arasındaki ilişki, tüketicilerin satın alma tercihlerini belirleyen önemli bir faktördür (Morgül vd., 2024; Güller, 2021; Topaloğlu ve Alkan, 2023). Bu ilişkinin daha iyi anlaşılması, şirketlerin yeşil pazarlama stratejilerini geliştirmelerine ve sürdürülebilir bir gelecek için adımlar atmalarına yardımcı olabilir. Tüketicilerin çevreye olan duyarlılıklarının artmasıyla birlikte, çevre dostu ürünlere olan talep de artmaktadır. Bu nedenle, şirketlerin müşteri taleplerini karşılamak için çevreye duyarlı ürünler sunması ve pazarlama stratejilerini buna göre uyarlaması önemlidir. Bu şekilde hem şirketler hem de tüketiciler, sürdürülebilir bir gelecek için birlikte çalışabilir ve çevreye duyarlılık konusunda farkındalığı artırabilir (İşler ve Oğuz, 2020; Ural, 2022). Bu konuda yapılan çalışmalar, gelecek nesillerin yaşam kalitesini ve doğanın korunmasını sağlamak adına büyük bir önem taşımaktadır.

2.1. ÇEVRESEL DUYARLILIK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI KAVRAMLARI

Çevresel duyarlılık, bireylerin çevresel sorunlara duyarlı olma ve bu konularda farkındalık geliştirme kapasitelerini ifade etmektedir. Ayrıca, çevresel duyarlılık, bireylerin çevre hassasiyetleri ve bu konudaki bilinç düzeylerini artırma becerilerine de atıfta bulunur. Tüketici davranışları ise bireylerin ürün ve hizmet satın alma süreçlerinde sergiledikleri eylemleri kapsar. Bu bağlamda, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları kavramları, tüketicilerin çevresel konulardaki bilinç düzeylerinin ve bu bilinç düzeylerinin satın alma tercihleri üzerindeki etkilerinin incelenmesini sağlar (Kıvılcım, 2024; Aqra ve İnan, 2024). Ayrıca, tüketicilerin çevresel konulara olan ilgilerinin ve çevre dostu ürünlere olan taleplerinin artmasıyla, şirketlerin çevresel etki ve sürdürülebilirlik stratejilerini gözden geçirmeleri ve uygulamalarını iyileştirmeleri gerekmektedir. Bu sayede, tüketicilerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltılabilir ve daha sürdürülebilir bir gelecek için adımlar atılabilir. Dolayısıyla, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları konuları hem bireylerin hem de şirketlerin çevreye, sürdürülebilirlik ilkelerine ve sosyal sorumluluklarına olan katkılarını artırmada önemli bir rol oynamaktadır (Cansaran ve Yapıcı; Sever, 2023). Tüm bunlar göz önüne alındığında, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışlarına ilişkin araştırmaların ve farkındalığın artırılması, çevre bilinci oluşturulması ve sürdürülebilirlik yaklaşımlarının benimsenmesi toplumun ve dünyanın genel refahı için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, çevresel etkiye yönelik pozitif değişimlerin teşvik edilmesi ve sürdürülebilirlik ilkesinin yaygınlaştırılması için herkesin katkıda bulunması gerekmektedir (Efe Yaman ve Özgener, 2024; Keklik, 2024).

2.2. ÇEVRESEL DUYARLILIK VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ ETKİLEŞİMLER

Çevresel duyarlılık ile tüketici davranışları arasındaki etkileşimler, tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeylerinin, satın alma tercihleri, ürün tercihleri ve marka sadakati üzerindeki etkilerini açıklamaktadır. Bu etkileşimlerin anlaşılması, yeşil pazarlama tekniklerinin ve stratejilerinin tüketici davranışlarına olan etkilerinin belirlenmesinde önemlidir. Ayrıca, çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları arasındaki etkileşimlerin incelenmesi, çevre dostu ürünlerin ve hizmetlerin tüketici taleplerine nasıl cevap verebileceğini anlamak açısından da önem taşır (Aqra ve İnan, 2024).

Bu tür bir anlayış, çevresel etkileri minimize eden ve sürdürülebilirliği teşvik eden işletmelerin yararına olabilir. Tüketiciler çevresel bilince sahip oldukça, bu işletmelerin ürünlerine ve

hizmetlerine olan talep artar. Bu nedenle, işletmeler çevresel etkilerini azaltmak için çeşitli önlemler ve uygulamalar geliştirmelidir (Cennet, 2021; Karabağ, 2021).

Bununla birlikte, çevresel duyarlılık düzeylerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisi karmaşık olabilir. Bazı tüketiciler çevresel duyarlılık düzeylerine göre hareket ederken, diğerleri daha fazla fiyat, kalite veya kullanışlılık gibi faktörlere odaklanabilir. Bu nedenle, pazarlama stratejileri ve iletişim mesajları, farklı tüketicilere hitap etmek için çevresel duyarlılık ile diğer faktörler arasındaki dengeyi bulmalıdır (Armutçu, 2023; Tosyalı, 2023).

Sonuç olarak, çevresel duyarlılık ile tüketici davranışları arasındaki etkileşimlerin anlaşılması ve değerlendirilmesi, işletmelerin ve markaların başarısı için kritik öneme sahiptir. İşletmeler çevresel etkilerini azaltarak, tüketicilerin taleplerini karşılayabilir ve rekabet avantajı elde edebilir. Bu şekilde, tüketiciler de çevresel olarak sorumlu bir şekilde hareket ederek sürdürülebilir bir geleceğe katkıda bulunabilirler (Sümmen, 2022; Altın ve Kırçova, 2024).

3. YEŞİL PAZARLAMA VE TEMEL İLKELERİ

Yeşil pazarlama, çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden, çevreye duyarlı ürünlerin ve hizmetlerin pazarlanması sürecidir. Bu pazarlama türü, tüketicilerin çevresel etkilerini minimize eden ürünleri tercih etmelerini teşvik eder. Yeşil pazarlamanın temel ilkeleri ise çevresel sorumluluk, sürdürülebilirlik, sağlık ve enerji tasarrufu gibi ilkeleri içerir. Bu ilkeleri benimseyen firmalar, yeşil pazarlama stratejilerini kullanarak hem çevre dostu ürünleri pazarlayabilir hem de tüketicilerin çevresel duyarlılığını artırabilirler. Yeşil pazarlama, sürdürülebilirlik vizyonunu destekleyen ve doğal kaynakların korunmasına odaklanan birçok farklı strateji ve yöntem içermektedir. Bu stratejilere örnek olarak geri dönüşüm, enerji verimliliği, çevre dostu ambalajlama ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yatırımlar gösterilebilir. Ayrıca, yeşil pazarlama sayesinde şirketler, çevre kriterlerine uygun ürünlerin geliştirilmesine ve üretim süreçlerinin iyileştirilmesine odaklanarak, işletme faaliyetlerini sürdürülebilirlik açısından optimize edebilirler. Tüm bunlar, şirketlerin çevresel etkilerini azaltmalarına yardımcı olurken, aynı zamanda tüketicilerin çevresel duyarlılığını artırarak bir dönüşüm sağlar (Doğan, 2021; Baysal, 2023).

Yeşil pazarlama, günümüzde giderek daha önemli hale gelen bir kavramdır ve hem şirketler hem de tüketiciler için birçok fırsat sunmaktadır. Bu fırsatları değerlendiren ve yeşil pazarlama stratejilerini benimseyen şirketler, hem çevreye hem de topluma katkıda bulunarak başarılı bir şekilde rekabet avantajı elde edebilirler. Ayrıca, tüketiciler de yeşil pazarlama sayesinde çevreye duyarlılık gösteren şirketleri tercih ederek, kendi çevresel etkilerini azaltmada aktif rol oynayabilirler.

Sonuç olarak, yeşil pazarlama, işletmelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasına yardımcı olan ve çevre dostu bir geleceği destekleyen önemli bir araçtır. Bu nedenle, şirketlerin ve tüketicilerin yeşil pazarlama konusunda bilinçlenmeleri ve bu ilkeleri benimsemeleri büyük önem taşımaktadır. Yeşil pazarlamanın etkisi, her geçen gün artmaktadır ve şirketlerin çevresel sorumluluklarını yerine getirirken aynı zamanda maliyetleri düşürmelerine yardımcı olur. Ayrıca, tüketicilerin çevresel bilinçlenmesi ve sürdürülebilir ürünlere olan talepleri de artmaktadır. Yeşil pazarlama stratejileri, işletmelere rekabet avantajı sağlar ve toplumda çevre dostu bir bilinç yaratır. Bu stratejilerin uygulanmasıyla işletmeler, enerji tasarrufu ve çevreye duyarlı üretim yöntemleri kullanarak doğal kaynakları koruyabilir. Aynı zamanda, geri dönüşüm ve sürdürülebilir ambalajlama gibi yöntemlerle atık miktarını azaltabilirler. Böylece

hem çevreye olan etkileri minimize ederler hem de maliyetleri düşürürler (Zengin ve Aksoy, 2021; Aqra ve İnan, 2024).

Günümüzde yeşil pazarlama stratejilerinin kullanılması, sadece işletmelere değil tüketicilere de birçok fayda sağlamaktadır. Yeşil ürün ve hizmetler kullanarak tüketiciler, çevreye duyarlılık gösterirken kendi yaşam tarzlarını daha sürdürülebilir hale getirebilirler. Ayrıca, yeşil pazarlama stratejilerinin benimsendiği şirketlerin marka değerleri ve itibarları da artar (Doğan, 2021; Baysal, 2023).

Yeşil pazarlama stratejilerinin büyük önem taşıdığı bir diğer alan ise turizmdir. Turizm sektörü, çevrenin korunması ve sürdürülebilirlik açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Yeşil pazarlama stratejileriyle, turizm işletmeleri doğal güzelliklerin korunması üzerine odaklanabilir ve turistlere çevreye zarar vermeyen seyahat seçenekleri sunabilir. Bu sayede turizm sektörü hem doğal kaynakları korur hem de ekonomik olarak sürdürülebilir bir şekilde gelişir.

Sonuç olarak, yeşil pazarlama kavramı, işletmelerin ve tüketicilerin çevresel sorumluluklarını yerine getirerek sürdürülebilir bir gelecek oluşturmasına yardımcı olan önemli bir araçtır. Yeşil pazarlama stratejilerinin kullanılmasıyla, şirketler çevreye duyarlılık gösterirken aynı zamanda rekabet avantajı sağlayabilirler. Tüketiciler ise yeşil ürün ve hizmetleri tercih ederek kendi çevresel etkilerini azaltabilirler. Bu nedenle, yeşil pazarlama, işletmeler ve tüketiciler için önemli bir fırsat sunmaktadır ve gelecekte daha da büyük bir öneme sahip olacaktır (Berk ve Celep, 2020).

3.1. YEŞİL PAZARLAMA NEDİR?

Yeşil pazarlama, çevreye duyarlı ürün ve hizmetlerin etkili bir şekilde pazarlanması sürecidir. Bu pazarlama yaklaşımı, sadece çevreye zarar vermeyen ürünlerin ve hizmetlerin geliştirilmesini değil aynı zamanda bunların tüketicilere ulaşmasını da içermektedir. Sürdürülebilir kaynak kullanımı, enerji tasarrufu, geri dönüşüm ve çevresel etiketleme gibi ilkeler yeşil pazarlamanın temelini oluşturmaktadır. Yeşil pazarlamanın en önemli amacı tüketiciler üzerinde çevresel bilincin oluşmasını sağlamak ve onları çevre dostu ürünleri tercih etmeye teşvik etmektir. Yeşil ürünlerin satın alınması, çevre dostu ürünlerin kullanılması ve geri dönüşüm faaliyetlerine aktif katılım, Yeşil pazarlamanın hedefleri arasındadır (Aqra ve İnan, 2024).

Pazarlamacılar, yeşil pazarlama stratejilerini kullanarak çevreye dost teknolojileri tanıtabilirler. Aynı zamanda, yeşil ambalajlama yöntemleri ve geri dönüşüm uygulamalarıyla evrensel bir dönüşüm sağlayabilirler. Bu stratejiler, tüketicilerin çevreye duyarlılık düzeyini artırmak ve çevre dostu seçimleri teşvik etmek için etkili bir şekilde kullanılabilir (Berk ve Celep2020).

Yeşil pazarlama, birçok sektörde başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Gıda ve içecek sektöründen otomotiv sektörüne kadar, birçok işletme çevre dostu ürünleri ve hizmetleri tüketicilere sunmak için yeşil pazarlama stratejilerini benimsemektedir. Hedef kitleye yönelik etkili pazarlama ile birlikte, bu stratejiler sayesinde hem tüketiciler hem de çevre kazançlı çıkmaktadır (Doğan, 2021).

Sonuç olarak, yeşil pazarlama çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyen, çevre dostu ürün ve hizmetleri pazarlama sürecidir. Bu yaklaşım, tüketiciler üzerinde çevresel bilincin oluşmasını sağlamak ve yeşil ürünlerin tercih edilmesini teşvik etmek için çeşitli stratejileri

içermektedir. Pazarlamacılar, yeşil pazarlama stratejilerini kullanarak çevreye dost teknolojileri tanıtabilir ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir rol oynayabilirler (Doğan, 2020).

3.2. YEŞİL PAZARLAMANIN TEMEL İLKELERİ

Yeşil pazarlamanın temel ilkeleri, çevre dostu ürünlerin pazarlanmasında kullanılan kılavuzlardır. Bu temel ilkeler çevresel sorumluluk, sürdürülebilirlik, enerji tasarrufu, sağlık ve geri dönüşüm gibi değerleri içerir. Bu ilkeleri benimseyen firmalar, ürünlerini çevre dostu olarak pazarlayarak tüketicilerin çevresel duyarlılığını artırabilirler. Yeşil pazarlama ilkelerine uygun hareket eden şirketler, aynı zamanda çevre konusundaki toplumsal sorumluluklarını yerine getirmiş olurlar. Bu da marka imajlarını güçlendirebilir ve tüketicilerin gözünde olumlu bir algı oluşturabilir. Bu şekilde, müşterilerin satın aldıkları ürünlerin doğaya ve çevreye olan etkileri konusunda daha bilinçli olmalarına yardımcı olunabilir (Apa, 2024). Çünkü tüketiciler artık sadece ürünün kalitesini değil, aynı zamanda ürünün üretim sürecinin çevresel etkilerini de önemsiyorlar. Dolayısıyla, yeşil pazarlama stratejileri, şirketlere sürdürülebilir bir iş yapma modeli benimsemeleri için fırsat sunar. Bu da hem şirketlerin karlılığını artırırken aynı zamanda çevre üzerinde olumlu etkiler bırakmalarına olanak sağlar. Bu noktada, yeşil pazarlama stratejilerinin başarılı olabilmesi için şirketlerin çevre dostu ürünlere yatırım yapmaları ve bu ürünleri tüketicilere doğru bir şekilde tanıtmaları önemlidir. Bu tanıtımların şeffaf, dürüst ve gerçekçi olması, tüketicilerin güvenini kazanmaya yardımcı olur (Aqra ve İnan, 2024; Güntay, 2020). Bunun yanı sıra, yeşil pazarlama ile ilgili bilgilendirme kampanyaları düzenlemek, tüketicilerin çevresel konular hakkında daha fazla bilgi edinmelerine yardımcı olabilir. Bu sayede, tüketicilerin çevre dostu seçimler yapabilmeleri ve bu seçimlerle de çevreyi koruma konusuna katkıda bulunmaları teşvik edilebilir. Yeşil pazarlama, sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir araç olarak görülmektedir ve şirketlerin bu ilkeleri benimsemeleri, hem toplum hem de çevre için olumlu etkiler yaratabilir (Kıldırgıcı, 2024; Algül, 2020; Çatikkaş, 2022).

4. YEŞİL PAZARLAMA TEKNİKLERİ VE UYGULAMALARI

Yeşil pazarlama teknikleri ve uygulamaları, çevreye duyarlı tüketici davranışlarını teşvik etme amacıyla kullanılan yöntemleri ifade eder. Bu teknikler, çevresel etiketleme ve sertifikasyonlarının yanı sıra yeşil ambalajlama, geri dönüşüm ve çevreci ürün tasarımı gibi unsurları içermektedir. Yeşil pazarlama teknikleri, şirketlerin ürünlerini çevre dostu ve sürdürülebilir bir şekilde tanıtmasına olanak tanır. Bu sayede, müşterilerin çevre bilinciyle satın alma kararları vermeleri teşvik edilir ve doğal kaynakların korunması sağlanır. Ayrıca, yeşil pazarlama stratejileri, şirketlerin marka itibarının artırılmasına ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olur (Armutçu2023; Keskin, 2022;. Şirketler, yeşil ürünler ve çevre dostu uygulamalar hakkında doğru bilgi sağlayarak, müşterilerine güven verir ve onların çevre duyarlılıklarını desteklediklerini gösterir. Bu nedenle, yeşil pazarlama teknikleri işletmeler için sadece kârlılığı arttırmakla kalmaz, aynı zamanda çevre dostu bir geleceğin oluşturulmasına da katkı sağlar. Bu bağlamda, yeşil pazarlama yöntemlerinin hem çevre hem de işletmeler üzerindeki olumlu etkileri göz ardı edilemez. Yenilikçi ve etkili yeşil pazarlama stratejilerinin benimsenmesi, sürdürülebilir bir ekonomiye geçiş sürecine katkıda bulunabilir ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik adımların atılmasını sağlayabilir. Bu nedenle, yeşil pazarlama teknikleri önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tekniklerin kullanımı hem çevreye hem de işletmelerin uzun vadede başarılı olmasına katkı sağlamaktadır (Jamalzade ve Mammadli, 2024; Uygurtürk ve Şenoğlu2021; Aqra ve İnan, 2024; Apa, 2024).

4.1. ÇEVRECİ ÜRÜN TASARIMI

Çevreci ürün tasarımı, ürünlerin çevresel etkilerini minimize etmek ve sürdürülebilirlik sağlamak amacıyla detaylı bir süreç gerektirir. Bu süreçte, ürünün baştan sona kadar olan yaşam döngüsü göz önünde bulundurulur ve çevresel etkiler en aza indirilir. Bunun için atık miktarı, enerji tüketimi ve diğer faktörler dikkate alınır ve çevreye zarar vermeden ürünlerin üretilmesi ve tüketicilere sunulması hedeflenir. Bu sayede, çevre dostu ürünlerin geliştirilmesi ve sürdürülebilir gelecek için önemli bir adım atılmış olur. Ayrıca, çevreci ürün tasarımı, insan sağlığına da olumlu etkiler sağlar. Örneğin, kimyasalların azaltılması veya tamamen çıkarılması, potansiyel zararlı etkilerini ortadan kaldırarak tüketicilerin daha sağlıklı ürünlere erişimini sağlar (Yıldız ve Kütahyalı, 2021; Çetin vd., 2024). Bu nedenle, çevreci ürün tasarımı sadece doğaya değil, aynı zamanda insan sağlığına da büyük bir katkı sağlar. Tüm bu nedenlerle, çevreci ürün tasarımı, gelecek nesillerin yaşayacağı bir dünya için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu bilinçle, şirketler ve tasarımcılar çevresel etkileri minimize eden ve sürdürülebilirlik ilkesini benimseyen ürünler tasarlamak için çaba göstermektedir. Bu sayede, doğaya zarar vermeksizin ilerleyen bir teknoloji ve endüstri alanı oluşturulurken, tüketiciler de çevre dostu ve sağlıklı ürünlere kolaylıkla erişebilir. Bu şekilde hem doğal kaynakların korunması sağlanır, hem de insan sağlığına olumlu katkılar sunulmuş olur. Gelecek nesiller için sürdürülebilir bir dünya yaratmak adına çevreci ürün tasarımı önemli bir adımdır ve hepimizin üzerinde durması gereken bir konudur (Aysan Özdemir ve Gür, 2024; Safarli ve Avunduk, 2023).

4.2. YEŞİL AMBALAJLAMA VE GERİ DÖNÜŞÜM

Yeşil ambalajlama, çevre dostu ambalaj malzemelerinin kullanımını ve geri dönüşümünü içerir. Aynı zamanda doğayı koruma ve sürdürülebilirliği hedefleyen bir anlayışı yansıtır. Bu anlamda, ambalaj malzemelerinin geri dönüşüme uygun olması ve geri dönüşüm sürecinin desteklenmesi, çevresel etkiyi minimize etmede önemli bir role sahiptir (Dal, 2024). Çünkü geri dönüştürülebilir ambalajlar doğanın korunmasına katkıda bulunur ve atık miktarını azaltır. Hem insan sağlığına zararlı maddelerin kullanımından kaçınılır, hem de doğa üzerindeki olumsuz etkiler en aza indirgenir. Bu uygulamaların yaygınlaşmasıyla birlikte, sürdürülebilir ambalajlama sistemlerinin geliştirilmesinde büyük bir ilerleme sağlanabilir. Bu da gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakma hedefine katkıda bulunur (Baysal, 2023; Samut, 2023; Öztürk, 2023). Artık ambalajlama sektörü, doğa dostu malzemeleri tercih ederek ve geri dönüşüm sürecini destekleyerek, daha sürdürülebilir bir iş modeline geçiş yapmaktadır. Çünkü sürdürülebilirlik, doğanın korunması ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakma sorumluluğumuzun bir gereğidir. Bu sebeple, yeşil ambalajlama uygulamalarının yaygınlaşması ve benimsenmesi çok önemlidir. Geleceğimiz için çevreye duyarlı olalım ve yeşil ambalajlamaya destek verelim (Rustamov, 2023; Bayramlı, 2022; Elaldi, 2021; Gökkaya, 2022).

4.3. ÇEVRESEL ETİKETLEME VE SERTİFİKASYONLAR

Çevresel etiketleme ve sertifikasyonlar, ürünlerin çevre dostu özelliklerini belgelemek amacıyla kullanılan sistemleri ifade eder. Bu sistemler, çeşitli test ve denetimlerle ürünlerin çevresel performansını değerlendirir ve bunun sonucunda onaylayıcı etiketler ve sertifikalar verir. Bu etiketler ve sertifikalar, tüketicilere ürünün çevre dostu olup olmadığı hakkında kesin ve güvenilir bir bilgi sağlar (Sevinç, 2022; Acar, 2023).

Aynı zamanda, bu etiketler ve sertifikalar, ürünlerin çevreye olan etkilerini azaltmaya yönelik standartları temsil eder. Sürdürülebilirlik prensiplerine ve çevresel performans kriterlerine uygunluğu belirlemek amacıyla yapılan bu testler, çevre dostu ürünlerin piyasada daha belirgin bir şekilde tanınmasına yardımcı olur. Tüketiciler, bu etiket ve sertifikalar sayesinde çevreye duyarlı ve sürdürülebilir ürünleri tercih etme konusunda daha bilinçli bir şekilde karar verebilirler (Dilmen Düzgünçınar, 2024; Karasu, 2023).

Çevresel etiketleme ve sertifikasyonların önemi giderek artmaktadır. Çünkü tüketiciler, çevreye olan duyarlılıklarını ürün tercihleriyle de göstermek istemektedirler. Aynı zamanda, şirketler de çevre dostu ürünlerin pazarlama stratejilerinde önemli bir yere sahip olduğunu fark etmektedirler. Bu nedenle, çeşitli ülkelerde ve sektörlerde çevresel etiketleme ve sertifikasyon sistemlerine olan talep her geçen gün artmaktadır (Nevin, 2024; İnce ve Aydın, 2023).

Sonuç olarak, çevresel etiketleme ve sertifikasyonlar, tüketicilere çevre dostu ürünleri belgeleyen ve sürdürülebilirliği teşvik eden önemli araçlardır. Bu sistemler, hem tüketicilerin bilinçli ürün tercihlerine yardımcı olur hem de şirketlerin çevre dostu ürünlerini piyasada daha belirgin bir şekilde sergilemelerini sağlar. Bu nedenle, çevresel etiketleme ve sertifikasyonların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adımdır (Tan Börekçi, 2024; Kirazcı, 2021).

5. YEŞİL PAZARLAMA STRATEJİLERİ VE ÖRNEKLERİ

Yeşil pazarlama stratejileri, çevre dostu ve sürdürülebilir ürünlerin tanıtımı ve satışını artırmak için kullanılan yöntemlerdir. Bu stratejiler, tüketicilerin çevresel duyarlılıklarını ve yeşil ürün farkındalığını artırmayı hedefler. Ayrıca, markaların çevre dostu ürünlerin avantajlarını vurgulayan etkileyici ve yaratıcı reklam kampanyaları düzenlemeleri, organik ürünlerin kullanımını teşvik etmeleri ve tüketicilere çevreci alternatifler sunmaları da amaçlanmaktadır. Bu stratejilerle birlikte, geri dönüşümlü malzemelerin kullanımını ve çevreye duyarlı üretim süreçlerini vurgulayan markalar da yeşil pazarlama stratejileri kapsamında yer alır. Bu sayede, tüketicilerin çevreye olan duyarlılıklarını artırırken, aynı zamanda markaların sürdürülebilirlik ve çevresel sorumluluklarına olan bağlılıklarını da göstermiş olurlar. Bu önemli stratejiler, hem tüketicilerin hem de markaların gelecekteki nesiller için daha sürdürülebilir bir dünya yaratmalarına yardımcı olabilir (Sak, 2023; Doğan, 2021).

Yeşil pazarlama stratejileri aynı zamanda, şirketlerin çevre açısından sürdürülebilir ürünler sunma konusundaki hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olur. Bu stratejilere sahip olan şirketler, çevre dostu üretim süreçlerini benimseyerek, kaynakları daha verimli kullanır ve atık miktarını azaltır. Bununla birlikte, enerji tüketimini en aza indirme ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş gibi adımlar da bu stratejilerin bir parçasıdır. Bu şekilde, şirketler hem maliyetleri düşürebilir hem de çevresel etkilerini minimize ederler (Çakır, 2023; Baysal, 2023).

Yeşil pazarlama stratejileri aynı zamanda şirketlerin itibarını artırabilir. Çevreye duyarlılık ve sürdürülebilirlik, günümüz tüketicileri için önemli bir faktördür. Bir şirketin çevreye olan duyarlılığı ve sürdürülebilirlik çabaları, tüketicilerin gözünde olumlu bir imaj oluşturabilir ve marka sadakati üzerinde olumlu bir etkisi olabilir. Aynı zamanda, çevre dostu ve sürdürülebilir ürünlere sahip şirketler, müşterilere sağladıkları faydaları ve ürünlerinin kalitesini vurgulayarak rakiplerinden ayrışabilirler. Bu da rekabet avantajı sağlayabilir ve şirketin büyümesine katkıda bulunabilir (Erol, 2022; Erdoğan vd.2024).

Yeşil pazarlama stratejileri, şirketlerin çevresel sorunlara duyarlılık gösterdiğini ve sürdürülebilirlik konusunda taahhütte bulunduğunu gösterir. Bu stratejilere sahip olan şirketler, sadece kar elde etmeyi hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda toplum ve çevre için de olumlu etkiler yaratmayı amaçlar. Bu sayede, şirketlerin değeri artar ve kurumsal sosyal sorumluluğa verilen önem tüketici ve yatırımcılar tarafından takdir edilir. Sonuç olarak, yeşil pazarlama stratejileri şirketlerin başarısını artırabilir ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir rol oynar (Özarabacı ve Erden, 2021; Yaşaroğlu, 2024).

5.1. YEŞİL ÜRÜN FARKINDALIĞI OLUŞTURMA STRATEJİLERİ

Yeşil ürün farkındalığı oluşturma stratejileri, tüketicilerin çevre dostu ürünler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını ve bu ürünleri tercih etmelerini sağlamayı amaçlar. Bu stratejiler arasında, çevre dostu ürünlerin avantajlarını vurgulayan reklam kampanyaları, çevresel etiketleme ve sertifikasyonları kullanma, eğitim ve bilinçlendirme programları düzenleme gibi yöntemler bulunmaktadır. Aynı zamanda markaların, yeşil ürünlerin kullanımını teşvik etmek amacıyla çevreci ambalajlama ve geri dönüşümlü malzemelerin kullanımını artırma gibi adımları da yeşil ürün farkındalığı oluşturma stratejileri kapsamında değerlendirilebilir (Cesur ve Armutcu, 2023; Balaban, 2021). Bu stratejiler, çevreye duyarlı tüketicilerin sayısının artmasıyla birlikte her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. İnsanlar, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını desteklemek adına, doğaya ve çevreye zarar vermeyen ürünleri tercih etme eğilimindedirler. Bu nedenle, işletmelerin yeşil ürünlere odaklanmaları ve tüketicileri bu konuda bilinçlendirmeleri büyük önem taşımaktadır. Yeşil ürün farkındalığı, sadece bireysel tüketici tercihleri açısından değil, aynı zamanda kurumsal sosyal sorumluluk politikaları açısından da büyük bir rol oynamaktadır. Firmaların çevreye duyarlılığını gösteren ve çevre dostu ürünleri tercih eden tüketicilere hitap eden stratejiler hem marka itibarını artırır hem de rekabet avantajı sağlar. Bu nedenle, işletmelerin yeşil ürün farkındalığı oluşturma stratejilerini benimsemeleri ve uygulamaları büyük önem taşımaktadır. Bu stratejilerin etkin bir şekilde kullanılması, doğal kaynakları koruma ve gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakma hedeflerine ulaşmada önemli bir adımdır (Rustamov, 2023; Sak, 2023; Baş, 2020).

5.2. YEŞİL MARKA İMAJI OLUŞTURMA

Yeşil marka imajı oluşturma, bir markanın çevre dostu ve sürdürülebilir olduğu algısını tüketicilere yansıtmayı hedefler. Bu noktada markaların, çevre dostu ürünlerin yanı sıra çevreye duyarlı üretim süreçlerine ve sosyal sorumluluk projelerine de odaklanması gerekmektedir. Yeşil marka imajı oluşturma stratejileri arasında, markaların yeşil renkler ve doğa ile ilişkili semboller kullanarak çevreci kimliklerini vurgulama, çevre dostu uygulamalarını paylaşan blog ve sosyal medya içerikleri yayınlama gibi adımlar bulunmaktadır. Tüketicilerin gözündeki marka imajını olumlu yönde etkilemek için yeşil pazarlama stratejileri önemli bir rol oynamaktadır. Bunu gerçekleştirmenin en etkili yolu, yeşil marka imajının farkındalığını artırmaktır. Bunun için markalar, çevre dostu ürünlerin ve uygulamaların avantajlarını vurgulamalı ve bu durumun tüketicilerin hayatlarına olumlu katkılar sağlayacağını açık bir şekilde iletmelidir. Ayrıca, markaların çevreye duyarlılık konusundaki taahhütlerini net bir şekilde göstermeleri ve bu değerleri benimsemeleri önemlidir (Doğaner ve Temel, 2024; Zeybek, 2024). Yeşil marka imajının oluşturulmasında güvenilirlik ve şeffaflık da büyük bir öneme sahiptir. Markalar, tüketicilerle iş birliği yaparak ve onları sürece dahil ederek, çevre dostu hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusunda güven inşa edebilirler. Böylece, markaların yeşil marka imajı oluşturma konusundaki çabaları daha etkili hale gelebilir ve tüketicilerin

düşünce ve tüketim alışkanlıklarını olumlu yönde değiştirebilir. Yeşil marka imajı oluşturmanın bir diğer önemli yolu da çevresel eğitim ve bilinçlendirmedir. Markalar, tüketicilere çevre konularında bilgi sağlayabilir, sürdürülebilirlik mesajlarını iletebilir ve çevre dostu davranışları teşvik edebilirler. Bu sayede, yeşil değerlere sahip markaların çevre dostu ve sürdürülebilir imajı, tüketicilerin zihninde daha güçlü bir şekilde yer edinebilir. Tüm bu stratejiler, markaların yeşil marka imajını oluşturma sürecinde önemli adımlar olarak değerlendirilmelidir. Yeşil pazarlama ve çevre dostu uygulamalar konusunda samimi ve tutarlı bir yaklaşım benimsenmesi, markaların sürdürülebilir başarı elde etmek için gerekli olan güven ve sadakati oluşturabilir. Bu nedenle, markaların yeşil marka imajını oluşturma konusunda ciddi bir taahhüt göstermeleri ve bu değerleri işlerinin temel bir parçası haline getirmeleri önemlidir (Sezgin, 2022; Özdemir Öztürk, 2022). Yeşil marka imajı, sürdürülebilir geleceğin oluşturulmasına ve çevre sorunlarıyla mücadeleye aktif bir katkıda bulunmaya yönelik bir adımdır. Markaların bu adımları atarken, tüketicilerin yeşil marka imajına ve çevreye olan ilgisini dikkate almaları ve onların beklentilerini karşılamak için çaba göstermeleri kritik bir öneme sahiptir. Sonuç olarak, yeşil marka imajı oluşturma süreci, markaların çevre dostu ve sürdürülebilir değerlerini tüketicilere aktarmak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Markaların bu fırsatı değerlendirmek için çeşitli stratejileri bir arada kullanmaları ve uzun vadeli bir perspektifle hareket etmeleri gerekmektedir. Böylece, yeşil marka imajı sadece bir pazarlama aracı olmaktan çıkarak, markaların toplum ve çevre için gerçek anlamda değer sağlayan bir iş yapma modeline dönüşebilir (Büyükbaş ve Kaplan, 2023; Kültür, 2022; Onbay, 2020).

6. YEŞİL PAZARLAMA'NIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yeşil pazarlama, tüketici davranışları üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Bu etkiler açısından biri, tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeylerinin artması ve çevre dostu ürünlere yönelmeleridir. Aynı zamanda yeşil pazarlama stratejileri, tüketicilerin bilinçli tüketici davranışlarını teşvik ederek, daha sürdürülebilir alışveriş alışkanlıkları oluşturmada önemli bir role sahiptir. Tüketicilerin yeşil ürünleri tercih etme eğilimlerini artırmak için, şirketlerin yeşil pazarlama tekniklerini kullanarak, tüketicilerin farkındalığını artırması ve doğru iletişim stratejileri oluşturması gerekmektedir, (Çakmakçı ve Hurma2021; Çuhadar ve Kaytancı, 2023). Tüketicilerin yeşil ürünleri tercih etme konusundaki hassasiyetlerinin artmasının bir sonucu olarak, şirketler de çevre dostu ürünlerin üretimine ve pazarlanmasına daha fazla önem vermelidir. Bununla birlikte, yeşil pazarlama stratejileri daha etkili bir şekilde uygulandığında, şirketlerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltması ve topluma daha sürdürülebilir bir gelecek sunmaları mümkün olacaktır (Ekinci, 2020; Baykara, 2020; Apa, 2024). Bu nedenle, şirketlerin yeşil pazarlama ilkelerini benimsemeleri ve çevreci üretim süreçlerine yönelmeleri hem çevre hem de toplum açısından büyük bir kazanç getirecektir. Yeşil pazarlamanın önemi, günümüzde giderek artmaktadır ve sürdürülebilir kalkınma için vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Tüketicilerin çevresel duyarlılıklarının artmasıyla birlikte, yeşil pazarlama stratejileri, şirketlerin tüketici taleplerine yanıt vermesi ve doğaya saygılı iş yapma prensiplerini uygulaması için bir fırsat sunmaktadır (Özben, 2022; Gültekin ve Gürbüz, 2022). Bu şekilde, işletmeler hem kârlılıklarını artırabilir hem de dünya genelindeki çevre sorunlarına çözüm bulabilirler. Yeşil pazarlama, gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakmak için önemli bir adımdır ve tüm paydaşların birlikte çalışmasıyla başarıyla uygulanabilir. Bu nedenle, şirketlerin yeşil pazarlama stratejilerini benimsemesi ve çevre dostu uygulamalara yönelmesi gerekmektedir. Yoğun rekabet ortamında ayakta kalmak ve sürdürülebilir bir marka oluşturmak için yeşil pazarlamanın potansiyelinden faydalanmak önemlidir. Tüm bu sebeplerden dolayı,

yeşil pazarlama hem şirketlerin hem de tüketicilerin ortak çıkarları doğrultusunda ilerlemeli ve tercih edilmelidir (Bayraktar, 2024; Ünal ve Çolakoğlu, 2021).

6.1. BİLİNÇLİ TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

Yeşil pazarlama, tüketicilerin bilinçli tüketici davranışlarını etkileyebilir ve onları çevre dostu ürünleri tercih etmeye teşvik edebilir. Bu bağlamda, yeşil pazarlama teknikleri, tüketicilerin alışverişlerini daha çevresel etkileri göz önünde bulundurarak yapmalarını sağlamak için kullanılabilir. Örneğin, ürün etiketlerinde ve reklamlarda çevresel etkiler hakkında doğru ve anlaşılır bilgiler sunabilirler. Ayrıca, yeşil pazarlama stratejileri, tüketicilere çevre dostu ürünlerin faydalarını vurgulayarak, bu ürünleri satın almaları konusunda teşvik edebilir. Bunun yanı sıra, şirketler çevre dostu üretim süreçleri ve ambalajlama yöntemleri kullanarak da yeşil pazarlama ilkelerini benimseyebilirler. Tüm bu çabalar, tüketicilerin bilinçlenmesine yardımcı olabilir ve çevresel konulara daha duyarlı bir tüketim alışkanlığı oluşturabilir (Sak, 2023, Rustamov, 2023).

Yeşil pazarlama, sürdürülebilirlik ve çevre bilinci konularının önemini vurgulayan bir pazarlama stratejisidir. Bu strateji, tüketicilerin çevre dostu ürünleri tercih etmelerini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Çevre dostu ürünler, üretim aşamasından tüketim aşamasına kadar çevrenin korunmasına katkıda bulunan ürünlerdir. Bu nedenle, yeşil pazarlama teknikleri tüketicilere bu ürünlerin faydalarını anlatarak ve çevre dostu seçimlerin önemini vurgulayarak, bilinçli tüketici davranışları geliştirmeye yönelik adımlar atar (Aqra ve İnan, 2024; Ecer ve Ülker, 2023).

Yeşil pazarlama çerçevesinde, ürün etiketlerinde ve reklamlarda çevresel etkiler hakkında doğru ve anlaşılır bilgilerin sunulması çok önemlidir. Bu bilgiler, tüketicilere ürünlerin çevreye olan etkileri konusunda şeffaf bir şekilde bilgi verir ve bilinçli bir şekilde satın alma kararı almalarını sağlar. Ayrıca, yeşil pazarlama stratejileri, tüketicilere çevre dostu ürünlerin sağladığı avantajları vurgulayarak onları bu ürünleri satın almaya teşvik eder (Aqra ve İnan, 2024; Sak, 2023).

Şirketlerin yeşil pazarlama ilkelerini benimsemesi, çevre dostu üretim süreçlerini ve ambalajlama yöntemlerini kullanması büyük bir öneme sahiptir. Bu sayede, üretim aşamasından itibaren çevre dostu uygulamalara yer vererek, çevre üzerindeki olumsuz etkileri minimize etmek mümkün olur. Bu da tüketicilere daha çevre dostu ürünler sunmayı mümkün kılar ve çevrenin korunmasına katkıda bulunur. Bütün bu çabaların amacı, tüketicilerin çevre konularına daha duyarlı olmalarını sağlamak ve bilinçli bir tüketim alışkanlığı oluşturmaktır. Yeşil pazarlama stratejileri, tüketicilerin çevre dostu ürünlerin avantajlarını anlamalarını ve tercih etmelerini teşvik ederek, sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir rol oynar. Çevremizi korumak ve gelecek nesillere sağlıklı bir dünya bırakmak adına yeşil pazarlama, son derece değerli bir araçtır (Çakır, 2023; Baş, 2020).

6.2. YEŞİL ÜRÜN SATIN ALMA DAVRANIŞLARI

Yeşil pazarlama, tüketicilerin yeşil ürün satın alma davranışlarını etkileyebilir. Tüketiciler, yeşil pazarlama stratejileriyle tanışarak çevre dostu ürünlere yönelme eğiliminde olabilirler. Bu durum, şirketlerin yeşil ürünler üzerindeki satışlarını artırabilir ve çevreye daha az zararlı ürünlerin tercih edilmesini teşvik edebilir. Yeşil ürünlerin satın alınmasını teşvik etmek için, şirketlerin yeşil pazarlama tekniklerini başarılı bir şekilde uygulamaları ve tüketicilere çevresel faydaları anlatmaları önemli bir faktördür (Apa, 2024; Armutçu, 2023).

Yeşil pazarlama stratejileri, sadece tüketicilerin yeşil ürünler hakkında bilinçlenmesine ve onları satın alma eğiliminde olmasına yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda işletmelere de fayda sağlar. İnsanlar, çevre dostu ürünlere daha fazla ilgi göstermeye başladıkça, şirketlerin yeşil ürünler sunma ve sürdürülebilirlikle ilgili hedeflerine odaklanma şansı da artar. Bu da hem şirketin imajını olumlu yönde etkileyebilir hem de potansiyel müşterilerin katılımını çekebilir (Karaman, 2021; Boz vd. 2020).

Yeşil pazarlama aynı zamanda çevre bilincini artırabilir ve sürdürülebilirlikle ilgili daha geniş bir dönüşüme katkıda bulunabilir. Tüketiciler, yeşil pazarlama sayesinde çevrenin korunmasının önemini daha iyi anlayabilir ve çevresel etkilerini azaltmaya yönelik daha sürdürülebilir bir yaşam tarzına geçiş yapabilirler. Bu, enerji tasarrufu, atık azaltma, yenilenebilir kaynaklara yatırım yapma gibi eylemleri teşvik ederek çevre açısından olumlu bir etki yaratabilir (Sarıoğlu, 2022; Budak ve Filiz, 2023).

Sonuç olarak, yeşil pazarlama tüketicilerin davranışlarını değiştirebilir, şirketlerin satışlarını artırabilir ve çevrenin korunmasına katkıda bulunabilir. İşletmelerin yeşil pazarlama stratejilerini başarılı bir şekilde uygulamaları ve tüketicilere çevresel faydaları anlatmaları, yeşil ürünlerin tercih edilmesini teşvik edebilir ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adım olabilir. Yeşil pazarlama hem işletmelere hem de tüketiciye fayda sağlayarak, çevre dostu ürünlerin yaygınlaşmasına ve daha sürdürülebilir bir dünyanın inşasına katkıda bulunabilir (Çayırağası, 2022; Güller, 2021).

7. YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARININ BAŞARISI VE ÖLÇÜMÜ

Yeşil pazarlama uygulamalarının başarısını ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılabilir. Bu yöntemler arasında tüketici geri bildirimleri, satış verileri, çevresel etki analizleri ve pazar payı ölçümleri bulunmaktadır. Bu verilerin toplanması ve analiz edilmesi, yeşil pazarlama stratejilerinin ne kadar etkili olduğunu değerlendirmek için önemlidir. Bu nedenle, başarılı bir yeşil pazarlama kampanyasının belirlenmesi için hem kısa vadeli hem de uzun vadeli ölçütlerin dikkate alınması gerekmektedir (Rustamov, 2023; Zeynep ve Tolon, 2021). Kısa vadeli ölçütler arasında potansiyel müşteri geri dönüş oranı, satış artışı ve müşteri memnuniyeti bulunurken, uzun vadeli ölçütler arasında ise marka itibarı, marka sadakati ve çevresel sürdürülebilirlik yer almaktadır. Bu ölçütlerin analiz edilmesi, yeşil pazarlama stratejilerinin gücünü ve etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu sayede, yeşil pazarlama uygulamalarının başarı düzeyi hakkında daha sağlıklı ve detaylı bir değerlendirme yapılabilir (Kıldırgıcı, 2024; Shala ve İldem Develi, 2023; Garip vd.2021).

7.1. YEŞİL PAZARLAMA KAMPANYALARININ ETKİNLİĞİ

Yeşil pazarlama kampanyalarının etkinliği ölçmek, tüketici algısını, satışları ve marka değerini analiz etmeyi gerektirir. Bu değerlendirmeler, yeşil pazarlama stratejilerinin ne kadar etkili olduğunu anlamak için önemlidir. Kampanyaların medya kapsamı, tüketici katılımı, satış artışı ve marka imajı gibi faktörler dikkate alınarak etkinlik analizi yapılabilir. Ayrıca, kampanyaların çevresel etkileri ve sürdürülebilirlik boyutu da göz önünde bulundurulmalıdır. Yeşil pazarlama kampanyaları, tüketicilerin çevre duyarlılığını artırmak, sürdürülebilir bir gelecek için farkındalık yaratmak ve markaların yeşil imajını güçlendirmek için etkili bir araçtır. Bu nedenle, kampanyaların etkili bir şekilde planlanması ve uygulanması büyük önem taşır. Kampanyaların başarısı, çeşitli faktörlerden etkilenir ve bu faktörlerin analiz edilmesi, stratejilerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için kritik bir adımdır (Apa, 2024; Güller, 2021).

Yeşil pazarlama kampanyalarının etkinliğini ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılabilir. Birincil olarak, kampanyaların medya kapsamı değerlendirilebilir. Bu, kampanyaların ne kadar geniş bir kitleye ulaştığını ve tüketici farkındalığını artırdığını gösterir. Ayrıca, tüketicilerin kampanyaya katılım düzeyi de değerlendirilmelidir. Bu, kampanyanın tüketiciler üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu ve kampanya mesajının tüketici davranışlarını nasıl etkilediğini gösterir. Satışlar da yeşil pazarlama kampanyalarının etkinliğini ölçmek için bir başka önemli bir göstergedir (Rustamov, 2023; Güntay, 2020).

Kampanyaların satışlara olan etkisi, tüketicilerin kampanya ile ilişkilendirdiği markaya olan ilgisini ve satın alma kararını nasıl etkilediğini gösterir. Ayrıca, marka değeri de analiz edilmelidir. Yeşil pazarlama kampanyalarının marka değeri üzerindeki etkisi, markanın yeşil imajını güçlendirme yeteneğini ve tüketiciler üzerindeki algısını gösterir. Etkinlik analizinde, yeşil pazarlama kampanyalarının çevresel etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu, kampanyaların çevresel sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini değerlendirmeyi içerir (Morgül vd., 2024; Chılashvılı ve Şahin2023).

Kampanyaların çevresel etkilerinin ölçülmesi, kampanyaların doğaya olan katkısını ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerini belirlemek için önemlidir. Sürdürülebilirlik boyutu da ayrıca değerlendirilmelidir. Bu, kampanyaların uzun vadeli etkilerini, kaynak tüketimi ve çevresel koruma gibi faktörleri içerir. Sonuç olarak, yeşil pazarlama kampanyalarının etkinliği, tüketici algısı, satışlar ve marka değeri gibi birçok faktörü içerir. Bu faktörlerin analiz edilmesi, kampanyaların başarısı ve markanın sürdürülebilirlik çabaları açısından büyük önem taşır. Bu nedenle, yeşil pazarlama kampanyalarının etkinliği sürekli olarak izlenmeli ve iyileştirilmelidir. Kampanyaların çevresel etkileri ve sürdürülebilirlik boyutu da göz önünde bulundurularak, daha etkili ve çevre dostu kampanyaların geliştirilmesi için üzerinde çalışılmalıdır (Çavuşoğlu, 2021; Çetin vd., 2024).

7.2. YEŞİL PAZARLAMA PERFORMANS ÖLÇÜTLERİ

Yeşil pazarlama performans ölçütleri, çevresel etkilerin yanı sıra tüketici davranışları, marka değeri ve sürdürülebilirlik gibi faktörleri kapsamalıdır. Bu değerlendirmeler arasında karbon ayak izi, enerji ve su tüketimi, geri dönüşüm oranları, yeşil ürün satışı, marka bilinirliği ve etkileşimi yer almaktadır. Bunun yanı sıra, pazarlama stratejilerinin çevreye olan etkilerini, tüketici davranışlarını, marka performansını ve sürdürülebilirlik hedeflerini analiz etmek için kapsamlı ölçütler kullanılabilir (Akdoğan, 2021; Atik, 2024). Ayrıca, performans ölçütleri sayesinde yeşil pazarlama stratejileri sürekli olarak iyileştirilebilir, geliştirilebilir ve yenilikçi çözümler üretilebilir. İşletmeler çevresel sorumluluklarını yerine getirirken, aynı zamanda sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edebilirler. Bu sayede, çevreye olan olumsuz etkiler azalırken, tüketicilerin yeşil değerlere olan ilgisi artar ve markalar daha güçlü bir itibara sahip olurlar. Bu nedenle, yeşil pazarlama performans ölçütleri işletmeler için sadece bir değerlendirme aracı olmakla kalmaz, aynı zamanda sürdürülebilirlik ve başarı arasındaki bağı da kurar. Çünkü yeşil pazarlama, işletmelere hem çevresel etkiyi kontrol etme hem de tüketicilerin beklentilerini karşılama fırsatı sunar. Bu da işletmelerin sadece ekonomik amaçlara odaklanmaktan ziyade toplumun ve doğanın korunmasına yönelik sorumluluklarını yerine getirdiklerini gösterir (Balaban, 2021; Öselmiş, 2020; Ahat, 2024).

8. YEŞİL PAZARLAMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ

Yeşil pazarlamanın ve sürdürülebilirliğin ilişkisi, çevre dostu ürünlerin pazarlama sürecinde nasıl tanıtıldığını ve sunulduğunu sürdürülebilirlik ilkesine dayalı olarak ayrıntılı bir şekilde inceler. Bu ilişki, tüketicilerin çevresel etkileri azaltmaya yönelik eylemlerine nasıl önemli katkılarda bulunduğunu gösterir ve bu sayede kapsamlı bir çevre koruma sağlanır (Cizrelioğulları vd., 2024; Apa, 2024). Ayrıca, yeşil pazarlama uygulamalarının şirketlerin sürdürülebilirlik stratejileriyle nasıl uyumlu bir şekilde bütünleştiği ve bu şekilde toplumsal ve çevresel fayda sağladığı üzerinde daha kapsamlı bir şekilde odaklanır. Bu bağlamda, şirketlerin çevreye duyarlı üretim süreçleri ile sürdürülebilirlik hedeflerini birleştirmesi hem şirketin kendisi hem de toplum için büyük bir önem taşır. Ek olarak, yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik ilişkisi, tüketicilerin çevresel bilincin artmasıyla birlikte taleplerindeki ve tercihlerindeki değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Aqra ve İnan, 2024; Güller, 2021). Bu noktada şirketlerin, tüketici beklentilerine uygun ürünler sunarak çevresel etkileri minimize etme çabası, yeşil pazarlama ve sürdürülebilirliği birleştiren başlıca stratejilerden biridir. Ürünlerin tüm yaşam döngüsü boyunca çevresel etkilerin en aza indirilmesi için yenilikçi yöntemler ve çözümler geliştirme amacıyla yapılan çalışmalar, yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik arasındaki bağı daha da güçlendirmiştir. Bu şekilde, şirketler hem karlılık hedeflerine ulaşabilir hem de çevreye olan sorumluluklarını yerine getirerek gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabilirler (Behçet ve Baysal2022; Doğan, 2021).

8. YEŞİL PAZARLAMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMLARI

Yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik kavramları, çevreye dostu ve sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin pazarlanması ve tüketici davranışları üzerindeki etkilerini ele alır. Yeşil pazarlama, çevreye duyarlı ürünlerin tanıtılması ve satışını içeren pazarlama stratejilerini ifade eder. Bu stratejiler, çevresel etkileri en aza indirerek, doğal kaynakları verimli bir şekilde kullanmaya yönelik çözümler sunmayı amaçlar. Sürdürülebilirlik ise, mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamak adına kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini ve çevreye zarar vermemeyi hedefler. Hem yeşil pazarlama hem de sürdürülebilirlik kavramlarının bir araya gelmesi, çevresel açıdan düşük etkiye sahip olan ve geleceğe yönelik sağlıklı çözümler getiren ürünlerin ve hizmetlerin pazarlanması anlamına gelir. Bu sayede, tüketicilerin çevresel bilinçlenmeleri artar ve daha sürdürülebilir bir gelecek için harekete geçmeleri teşvik edilir. Yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik, sadece çevresel faydalar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda işletmelere rekabet avantajı da sağlar (Mayış, 2021; Algül, 2020). Tüketiciler, çevreye duyarlı ürünlere ve hizmetlere daha fazla ilgi göstermekte ve böylece bu tür ürünleri sunan işletmelere tercih etmektedirler. Bu da işletmelerin satışlarını artırmalarını sağlar ve uzun vadede daha sağlıklı bir işletme için temel oluşturur. Hem büyük şirketler hem de küçük işletmeler, yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik konularını benimseyerek çevre dostu uygulamaları hayata geçirebilirler. Bu uygulamalar, enerji tasarrufu, su tasarrufu, geri dönüşüm ve atık azaltma gibi alanlarda olabilir. Ayrıca, çevresel açıdan sürdürülebilir malzemeler ve üretim yöntemleri kullanarak ürünleri ve hizmetleri geliştirebilirler. Bu şekilde, işletmelerin çevresel sorumluluklarına olan bağlılıkları artar ve müşterilerine daha çekici hale gelirler (Pirol, 2021; Khanalisoy, 2023). Yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik, birçok farklı sektörde uygulanabilir. Gıda, moda, inşaat, enerji ve otomotiv gibi sektörlerde çevre dostu ürünler ve hizmetler sunmak, tüketicilerin taleplerini karşılamak açısından büyük bir potansiyele sahiptir. Ayrıca, kamu kurumları ve sivil toplum örgütleri de yeşil pazarlama ve sürdürülebilirlik konularına öncelik vererek çevresel sürdürülebilirliği destekleyebilirler. Bu şekilde, çevresel ve ekonomik açıdan daha sürdürülebilir bir toplum oluşturmak mümkün hale gelir. Yeşil pazarlama

ve sürdürülebilirlik kavramları, çevrenin korunması ve gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakılması amacıyla büyük bir potansiyele sahiptir. Bu kavramların benimsenmesi ve uygulanması hem tüketicilerin hem de işletmelerin faydasına olacaktır (Karaöz, 2023; Doğan, 2021; Armutçu, 2023

9. YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARININ GELECEĞİ VE ÖNEMİ

Yeşil pazarlama uygulamalarının geleceği ve önemi giderek artmaktadır. Bu, çevresel konuların tüketici davranışlarını etkilemeye devam etmesi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Günümüzde tüketiciler çevre dostu ürünleri tercih etme eğilimindedir ve bu da firmaların yeşil pazarlama ilkelerine daha fazla odaklanmasını gerektirmektedir. Bu trend, gelecekte şirketlere rekabet avantajı sunacak ve tüketicilerin çevresel kaygılarını dikkate alan yeşil pazarlama uygulamalarının önemli bir rol oynayacağı öngörülmektedir (Koçak, 2024; Keskin, 2022). Şirketlerin çevreye duyarlılık konusunda çalışmalar yapması, sürdürülebilirlik ve toplumsal sorumluluk gibi kavramların da ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, yeşil pazarlama uygulamalarının gelecekte şirketler için hem toplumsal değer sağlama hem de finansal başarı getirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu bağlamda, şirketlerin çevresel faktörleri dikkate alarak sürdürülebilir ürünler ve hizmetler sunması, tüketicilerin güvenini ve sadakatini kazanma konusunda kritik bir öneme sahiptir (Sak, 2023; Rustamov, 2023). Tüketicilerin çevreye olan duyarlılığı ve yeşil pazarlama uygulamalarına olan talep, şirketlerin sadece kar maksimizasyonu değil aynı zamanda sürdürülebilirlik hedeflerine de odaklanmasının gerekliliğini göstermektedir. Gelecekte yeşil pazarlama ilkelerine önem veren şirketler, çevresel sürdürülebilirlik alanında liderlik pozisyonlarına ulaşabilir ve rakiplerinden farklılaşabilirler. Bu da hem uzun vadede karlılık hem de marka itibarı açısından şirketlere büyük avantajlar sağlayacaktır. Bu nedenle, yeşil pazarlama uygulamalarının gelecekte giderek daha fazla önem kazanması ve şirketler tarafından benimsenmesi beklenmektedir (Gedik2020; Gündüzyeli; Çetin vd., 2024).

9.1. GELECEKTE YEŞİL PAZARLAMA TRENDLERİ

Gelecekte, çevre dostu ürünlerin ve hizmetlerin talebinin artmasıyla birlikte yeşil pazarlama trendleri daha da belirgin hale gelecektir. Bu süreçte, sürdürülebilir ürün tasarımı, çevreci ambalajlama ve geri dönüşüm gibi çevreci uygulamaların önemi artacak ve tüketicilerin yeşil ürünlere olan ilgisi, bu trendlerin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte, dijital yeşil pazarlama teknikleri ve sosyal medya üzerinden yapılan çevreci bilinçlendirme kampanyalarının da önemli trendler arasında yer alması beklenmektedir (Keskin, 2022; Aydınbaş, 2023). Gelecekte yeşil pazarlama trendlerinin gelişimi, çevre dostu ürünlerin ve hizmetlerin talebinin artmasıyla birlikte daha da belirgin hale gelecektir. Bu kapsamda, sürdürülebilir ürün tasarımı, çevreci ambalajlama ve geri dönüşüm gibi çevreci uygulamaların önemi artacak ve tüketicilerin yeşil ürünlere olan ilgisi, bu trendlerin büyümesine katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda, dijital yeşil pazarlama tekniklerinin ve sosyal medya üzerinden yapılan çevreci bilinçlendirme kampanyalarının da önemli trendler arasında yer alması beklenmektedir (Özsaçmacı ve Özdemir, 2020). Bu trendler, çevresel sorunlara duyarlılığın artması ve sürdürülebilirlik farkındalığının yayılmasıyla birlikte daha da önem kazanacaktır. Tüketiciler, çevreye olan etkilerini azaltmaya yönelik ürün ve hizmetlere olan taleplerini artırdıkça, işletmelerin yeşil pazarlamayı daha fazla benimsemesi kaçınılmaz hale gelecektir. Bu da çevre dostu ürünlerin ve hizmetlerin gelişimini destekleyecektir. Gelecek dönemde, yeşil pazarlamanın daha da büyüyeceği ve sürdürülebilirlik odaklı bir ekonomiye geçişin hızlanacağı

öngörülmektedir. Bu gelişmeler hem çevrenin korunmasına hem de toplumsal farkındalığın artmasına katkı sağlayacaktır (Özarabacı ve Erden, 2021; Doğan, 2023).

9.2. YEŞİL PAZARLAMANIN GELECEKTEKİ ROLÜ

Yeşil pazarlamanın gelecekteki rolü, çevresel sürdürülebilirliğin artan önemiyle doğru orantılı olarak daha etkili ve belirleyici olacaktır. Şirketlerin yeşil pazarlama stratejilerine odaklanarak çevre dostu ürün ve hizmetler sunmaları, pazarda rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca, tüketicilerin çevresel duyarlılıklarının artmasıyla birlikte yeşil pazarlamanın, marka imajı oluşturmada ve tüketici sadakati kazanmada kritik bir rol oynayacağı öngörülmektedir. Yeşil pazarlamanın gelecekteki rolü, şirketlerin çevresel sürdürülebilirliğe olan bağlılığını göstermek açısından daha da önem kazanacaktır. Bu bağlamda, şirketlerin sürdürülebilir üretim ve tüketim pratiklerini benimseme konusundaki çabaları ve yeşil pazarlama stratejilerine yatırım yapmaları gerekmektedir. Bu stratejiler, çevre dostu ürün ve hizmetlerin pazarlamasını ve tanıtımını hedefleyerek, tüketicilerin çevresel duyarlılıklarına hitap etmektedir. Bununla birlikte, yeşil pazarlamanın gelecekteki rolünün, sadece ürünlerin çevresel etkileriyle sınırlı olmadığı da unutulmamalıdır (Özarabacı ve Erden, 2021; Doğan, 2023).

Şirketlerin yeşil politikalarının yanı sıra, sürdürülebilir üretim süreçlerine de odaklanması gerekmektedir. Bu, atıkların azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması ve karbon ayak izinin düşürülmesi gibi alanlarda yapılan yenilikleri içermektedir. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, yeşil pazarlamanın gelecekte yalnızca bir pazarlama stratejisi olmaktan çok, şirketlerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma yolunda bir araç haline geleceği öngörülebilir. Ayrıca, tüketicilerin çevresel duyarlılıklarının artmasıyla birlikte, yeşil pazarlamanın markaların imajını oluşturmak ve tüketici sadakatini kazanmak için kritik bir rol oynayacağı açıktır. Sonuç olarak, yeşil pazarlamanın gelecekteki rolü, çevresel sürdürülebilirlik ve tüketici talepleriyle şekillenecek ve şirketlerin pazar payı elde etmelerine, marka imajlarını güçlendirmelerine ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olacaktır. Şirketlerin yeşil pazarlama stratejilerine yatırım yapması, sadece kısa vadeli kazanımlar sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda uzun vadeli başarı ve büyümeyi de destekleyecektir (Keskin, 2022; Aydınbaş, 2023).

10. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, yeşil pazarlama tekniklerinin çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları üzerindeki rolünü ve etkisini ayrıntılı bir şekilde araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yeşil pazarlama tekniklerinin tüketicilerin çevresel duyarlılık düzeyini artırmada büyük bir potansiyele sahip olduğu ve bu sayede yeşil ürün satın alma davranışını teşvik ettiği görülmüştür. Yapılan araştırma, yeşil pazarlama stratejilerinin sürdürülebilirlik ve çevresel koruma açısından son derece önemli bir rol oynadığını da net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu bağlamda, şirketlerin yeşil pazarlama stratejilerini güçlendirmesi, yeşil ürünlerin farkındalığını artırması ve tüketicilere yeşil ürünlerin avantajlarını daha iyi anlatması önerilmektedir (Sak, 2023; Doğan, 2021; Hangül, 2023). Bu şekilde, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik alanında daha bilinçli bir tüketici kitlesi oluşturulabilir ve yeşil pazarlama stratejilerinin etkinliği hakkında daha fazla bilgi elde edilebilir. Bu çalışmanın sonuçları, yeşil pazarlama tekniklerinin çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir ve bu alanda daha ileri çalışmalara temel oluşturabilir. Bu çalışmanın sonuçları, yeşil pazarlama tekniklerinin çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı

olabilir, ayrıca şirketlerin bu tekniklerin gücünü kavramalarını ve yeşil ürünlerin önemini vurgulamalarını sağlayarak sürdürülebilirliği destekleyebilir. Çünkü yeşil pazarlama teknikleri, çevresel koruma çabalarında önemli bir role sahiptir ve tüketicilere sürdürülebilir ürünlerin avantajlarını anlatarak onların çevre bilincini artırabilir. Dolayısıyla, şirketlerin yeşil pazarlama stratejilerine odaklanması ve çevresel duyarlılığı teşvik etmesi, tüketicilerin sürdürülebilir ürünlerle ilgilenmesini ve satın alma davranışlarını değiştirmesini sağlayabilir (Sarisoy, 2020; Veysikarani, 2023; Hazar, 2023). Böylece, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik alanında daha bilinçli bir tüketici kitlesi oluşturulabilir ve yeşil pazarlama stratejilerinin etkinliği hakkında daha fazla bilgi elde edilebilir. Ayrıca bu çalışma, yeşil pazarlamayla ilgili mevcut araştırmaların önemini vurgulayarak, yeşil pazarlama tekniklerinin potansiyelini tam olarak anlamamıza yardımcı olabilir ve gelecekte daha fazla çalışma yapmamız için bir temel sağlayabilir. Bu nedenle, yeşil pazarlama stratejileri ve çevre duyarlılığı konularında daha fazla araştırma yapılması önemlidir. Bu araştırmalar, yeşil pazarlamanın çevresel duyarlılık ve tüketici davranışları üzerindeki etkisini daha iyi anlamamıza ve yeşil pazarlama stratejilerini iyileştirmemize yardımcı olabilir (Azadalıyev ve Kızılırmak, 2023; Yenişehirlioğlu ve Türkay, 2021; Kavgacı ve Erkmen2021).

KAYNAKÇA

ACAR, M. (2023). Rejeneratif Tasarım Yaklaşımı Açısından LBC 4.0 ve LEED V4. 1 Sistemlerinin Karşılaştırılması. iku.edu.tr

Ahat, K. (2024). Geleneksel Ayakkabı Endüstrisi için Yeşil ve Dijital Dönüşüm Yetkinliklerinin Tespiti: Mesleki Yeterlik Kurumu (MYK) Meslek Tanımlarına Yönelik İçerik Analizi. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. sobider.net

Akdoğan, L. (2021). Yeşil reklamlara yönelik tutumun yeşil ürün satın alma niyetine etkisinde çevresel sorumluluğun aracılık rolü: Y kuşağı üzerine bir araştırma. hku.edu.tr

Algül, B. (2020). İnşaat firmalarında sürdürülebilir konut pazarlama stratejileri. uludag.edu.tr

Altın, B. K., Ve Kırçova, İ. (2024). Tüketiciler, E-Ticaret Kapsamında İade Süreçleri Ve Bunların Çevresel, Sosyal Ve Ekonomik Etkileri Hakkında Ne Kadar Farkındalığa Sahipler? Sürdürülebilirlik Bilinci Ve Sürdürülebilir Tüketim: To What Extend Are Consumers Aware Of Return Processes And Theır Envıronmental, Socıal And Economıcal Impacts On E-Commerce? Sustaınabılıty Conscıousness And Sustaınable Consumptıon. Socrates Journal Of Interdisciplinary Social Studies, 10(43), 1-23. Socratesjournal.Org

Apa, İ (2024). Yeşil pazarlama ve tüketicilerin çevre dostu ürün satın alma davranışlarının incelenmesi: Konya ili örneği. kmu.edu.tr

Aqra, S. W. M. ve İnan, S. E. (2024). Yeşil Pazarlamanın Yeşil Ürünlere Yönelik Tüketici Davranışlarına Etkisi. [HTML]

Armutçu, B. (2023). Yeşil Pazarlamanın Kavramsallaştırılması ve Öne Çıkan Temalar Üzerine VOSviewer İle Bir Araştırma. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 6(ÖZEL SAYI). akademikbirikimdergisi.com

Atik, N. (2024). Bir cam işletmesinin lojistik uygulamaları ve lojistik performansının ölçümü. balikesir.edu.tr

Aydınbaş, G. (2023). Akıllı turizm (turizm 4.0) teknolojileri üzerine iktisadi bir yaklaşım: Türkiye örneği. Journal of Tourism Intelligence and Smartness. dergipark.org.tr

Aysan Özdemir, Z. H. ve Gür, B. (2024). Döngüsel ekonomi: Avrupa Birliği çalışmaları. ticaret.edu.tr

Azadalıyev, S., ve Kızılırmak, İ. (2023). Kırsal Turizm İçerisinde Stk'ların Yerel Ekonomik Kalkınmadaki İşbirliği ve Rolü: İsmayıllı Örneği. Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi, 7(2), 62-83. dergipark.org.tr

Balaban, E. (2021). Tüketicilerin sürdürülebilir ekolojik etiketli ürün satın alma farkındalığı: Gaziantep'te bir alan uygulaması. hku.edu.tr

Baş, Z. (2020). Yerli Turistlerin yeşil Otellere yönelik Düşünceleri ve Kalma Niyetlerini Etkileyen Faktörler: Antalya Ilinde Ornek Bir Araştırma. erbakan.edu.tr

Baykara, M. (2020). Çevresel endişenin ekolojik bilinçli tüketici davranışına ve algılanan tüketici etkinliğine etkisi. acikbilim.yok.gov.tr. yok.gov.tr

Bayraktar, E. D. (2024). Kültür Boyutları ile İslami Dindarlık Düzeyinin Çevre Dostu Ürün Satın Alma Davranışına Etkisi. Alanya Akademik Bakış. dergipark.org.tr

Bayramlı, A. (2022). Yeşil tedarik zinciri uygulamalarının işletme performansına etkileri. [HTML]

Baysal, T. (2023). Uluslararası işletmelerde yeşil yönetim uygulamaları ve örnekleri. subu.edu.tr

Behçet, Ş., ve Baysal, H. T. (2022). Çevrecilik Bağlamında Yeşil Yönetim Uygulamaları: Küresel Boyutta Faaliyet Gösteren Uluslararası İşletmelerden Yeşil Yönetim Uygulama Örnekleri. Uluslararası İşletme Bilimi ve Uygulamaları Dergisi, 2(2), 131-146. dergipark.org.tr

Berk, O. N., ve Celep, E. (2020). Konaklama işletmelerinde yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisi, Konya ili örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (44), 267-285. dergipark.org.tr

Boz, D., Duran, C., ve Başköy, S. (2020). Yeşil pazarlama faaliyetlerinin tüketiciler üzerindeki etkileri. OPUS International Journal of Society Researches, 15(22), 1346-1372. dergipark.org.tr

Budak, O. ve Filiz, M. (2023). Yeşil Pazarlama Ölçeğinin Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. dergipark.org.tr

Büyükbaş, M. ve Kaplan, M. (2023). Değerlerle yönetimin insan kaynakları yönetimi uygulamaları üzerindeki etkisinde örgütsel kibir ve örgütsel tevazunun düzenleyici rolü. nevsehir.edu.tr

Cansaran, A. Ve Yapıcı, G. M. (). Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri Öz. scholar.archive.org. archive.org

Cennet, S. M. (2021). Makroekonomik değişkenlerdeki değişimin tüketici davranışları üzerine etkisi. adu.edu.tr

Cesur, M., ve Armutcu, B. (2023). Yapay Zekanın Yeşil Ürün Satın Alma Davranışına Etkisi. Kamu Ekonomisi ve Kamu Mali Yönetimi Dergisi, 3(2), 39-54. dergipark.org.tr

Chılashvılı, N., ve Şahin, E. (2023). Kadın Tüketicilerin Marka Tercihlerinde Yeşil Reklamların Önemi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (50), 287-302. dergipark.org.tr

Cizrelioğulları, M. N., Günay, T., ve Girgin, T. (2024). Turizm İşletmelerinde Çevre Dostu Ürün Tercihi, Çevre Hassasiyeti ve Yeşil Pazarlama Çalışmaları: Aydın İli İncelenmesi. Journal of Academic Tourism Analysis, 5(1), 38-54. dergipark.org.tr

Çakır, E. (2023). 2000 yılı ve sonrası Türkiye'de sürdürülebilir pazarlama ve Türkiye ekonomisi üzerine etkileri. gelisim.edu.tr

Çakmakçı, Y., ve Hurma, H. (2021). Tüketicilerin Sosyo-ekonomik Nitelikleri ile Çevre Bilinci Düzeyleri Arasındaki İlişki ve Çevre Dostu Gıda Ürünlerini Satın Almalarında etkili olan Faktörler. Turkish Journal of Agriculture-Food Science and Technology, 9(7), 1297-1303. agrifoodscience.com

Çatikkaş, İ (2022). Tüketicilerin Sürdürülebilir Tüketim Davranişlariyla Yeşil Dürtme Uygulamalarini Destekleme Eğilimleri Arasindaki ilişkiyi Ölçmeye Yönelik bir Araştirma. [HTML]

Çavuşoğlu, S. (2021). Yeşil reklam ve yeşil marka farkındalığın yeşil müşteri tatmini üzerindeki etkisi: Yeşil satın alma davranışının aracılık rolü. Gaziantep University Journal of Social Sciences. dergipark.org.tr

Çayırağası, F. (2022). Yeşil Pazarlama Algısının Çevreye Duyarlı Ürünleri Satın Almaya Etkisinde Sürdürülebilirlik Bilincinin Aracılık Rolü. Hitit Sosyal Bilimler Dergisi. dergipark.org.tr

Çetin, S., Pehlivanlı, E. A., ve Akın, A. (2024). Yeşil Yönetim Kavramının Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Analizi. İşletme. dergipark.org.tr

Çuhadar, M. ve Kaytancı, M. (2023). Tüketicilerin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışlarında Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi. Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi. dergipark.org.tr

Dal, A. (2024). Lojistik firmalarında yeşil farkındalık ve yeşil strateji uygulamaları; Türkiye'deki lojistik firmalarının incelenmesi. hku.edu.tr

Deniz, E. (2020). Çevrimiçi ikinci-el giyim eşyası satın almaya etki eden faktörlerin incelenmesi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. dergipark.org.tr

Dilmen Düzgünçınar, I. (2024). Küresel Sürdürülebilir Turizm Konseyi Destinasyon Kriterlerinin Sürdürülebilir Destinasyon Yönetiminde Uygulanabilirliği: Çıralı Örneği. kapadokya.edu.tr

Doğan, M. (2021). Yeşil pazarlama uygulamalarının gıda dışı ürün ihracatına yönelik olası katkıları. [HTML]

Doğan, M. (2023). Sürdürülebilirlik: Su ve suyun önemi. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. dergipark.org.tr

Doğan, S. (2020). 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Kavramına Yönelik Yönetici Algısının Ölçülmesi; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Otel İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama. emu.edu.tr

Doğaner, M., ve Temel, E. (2024). Sessiz Satış Elemanı Ambalaj: Ambalajlı İçme Suyu Sektöründe Bir İnceleme. Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 156-184. dergipark.org.tr

Ecer, K. ve Ülker, S. V. (2023). Sürdürülebilir Bir Geleceğe Doğru: Eko-Etiketlerin Tüketici Nörobilimi Bağlamında Değerlendirilmesi. İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi. dergipark.org.tr

Efe Yaman, E. G. ve Özgener, Ş (2024). Stratejik esneklik ve çevre yanlısı işyeri davranışlarının finansal olmayan performans üzerine etkileri: Örgütsel görev ortamının düzenleyici rolü. nevsehir.edu.tr

Ekinci, M. B. (2020). Tüketicilerin yeşil satın alma davranışının demografik faktörler, yeşil pazarlama algısı ve çevresel duyarlılık ve davranış düzeyleri yönünden incelenmesi: Niğde İli …. [HTML]

Elaldi, M. (2021). Yeşil tedarik zinciri yönetimi uygulamalarının lojistik performansa etkisi: TRC 2 bölgesinde bir uygulama. hku.edu.tr

Erdoğan, E. C., Tengilimoğlu, D., Bilgin, P., ve Reyhanoğlu, İ. (2024). Elektrikli Araç Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Ankara İli Örneği. İşletme Araştırmaları Dergisi, 16(3), 2043-2061. isarder.org

Erol, B. R. (2022). Çevresel duyarlılığın, yeşil satın alma ve marka savunuculuğuna etkisi: yeşil satın almanın aracı, demografik değişkenlerin düzenleyici rolünün incelenmesi. ticaret.edu.tr

Feyruz, C. A. N. ve Çağan, H. (2024). Farklı Kişilik Tiplerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışı Açısından Değerlendirilmesi: A Tipi ve B Tipi Kişilik Üzerine Bir Araştırma1. researchgate.net

Garip, Ç., Pirtini, S., ve Kaplan, B. (2021). Rekabet Avantajı Açısından Tedarik Zinciri Dayanıklılığı, Tedarik Zinciri Bütünleşmesi ve Yeşil Pazarlama Yönelimi İlişkileri Üzerine Bir Araştırma. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (43), 139-162. dergipark.org.tr

Gedik, Y. (2020). Yeşil pazarlama stratejileri ve işletmelerin amaçlarına etkisi. International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 6(2), 46-65. dergipark.org.tr

Gökkaya, H. (2022). Ambalaj tasarımında yenilik ve ileri dönüşümlü ambalaj tasarımına yönelik tüketici tutumu ile satın alma niyeti ilişkisi. pau.edu.tr

Güller, O. (2021). Yeşil pazarlama anlayışının tüketicilerin hibrit ve elektrikli otomobil satın alma tercihleri üzerine etkisi. yok.gov.tr

Gültekin, S. I. ve Gürbüz, A. (2022). Yaşam Tarzının ve Çevresel Duyarlılığın Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünleri Satın Alma Niyetlerine Etkisi. Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi. dergipark.org.tr

Gündüzyeli, B. (). Cumhuriyetten günümüze turizm anlayışı: yeşil turizme ilişkin güncel araştırmaların bibliyometrik bir çalışması. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. dergipark.org.tr

Güntay, G. Y. (2020). Yeşil Reklamlarda Tüketicinin Bilinçlendirilmesine Yönelik Çevreci Söylemlerin Analizi. Selçuk İletişim. dergipark.org.tr

Gür, D. (2023). Tüketicilerin Organik Gıda Ürünlerine Yönelik Satın Alma Niyetini ve Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler: İstanbul İli Üzerine Bir Araştırma. [HTML]

Hangül, F. (2023). Çevresel Değer Tutumunun Yeşil Tüketim Davranışları Üzerindeki Etkisinde Çevresel Duyarlılığın Aracılık Rolü: Konya İli Örneği. selcuk.edu.tr

Hazar, D. (2023). Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'de yeşil ekonomi perspektifinde yenilenebilir enerji ve istihdam ilişkisi. comu.edu.tr

İnce, T. ve Aydın, Ş (2023). Otel işletmelerinde paydaş baskılarının yeşil inovasyona etkisinde kurumsal çevreciliğin rolü: İstanbul örneği. nevsehir.edu.tr

İşler, D., ve Oguz, R. (2020). Tüketicilerin Çevre Dostu Tutumlarinin Yeşil Otel Tercihleri Üzerindeki Etkisi: Antalya İlinde Bir Uygulama. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (32), 156-178. dergipark.org.tr

Jamalzade, G. ve Mammadli, G. (2024). Türk Dünyası Ülkelerinde Yeşil Pazarlama Yönetimi ve Uygulamaları. researchgate.net. researchgate.net

Karabağ, Ç (2021). Gayrimenkul sektöründe markalaşmanın tüketici temelli marka değeri modeli ile nef yapı üzerinden incelenmesi. iku.edu.tr

Karaca, Y. ve Uyar, K. (2024). X, Y ve Z Kuşaklarının Kurumsal Sosyal Sorumluluk Reklamlarına Karşı Tutumlarının Nöropazarlama Yöntemiyle Karşılaştırılması. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi. dergipark.org.tr

Karaman, D. (2021). Yeşil pazarlama bilgi düzeyi ve yaşam tatmininin yeşil ürün satın alma davranışına etkisi: Kuşaklararası bir araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (58), 155-176. dergipark.org.tr

Karaöz, H. E. (2023). Yiyecek ve içecek ürünlerinin pazarlamasında oyun içi reklam stratejisinin kullanımı. balikesir.edu.tr

Karasu, E. (2023). Sürdürülebilir yeşil bina sertifika sistemleri kapsamında geliştirilecek iyileştirmelerin bina enerji performansına etkisi: Babaeski Bahçekent konutları örneği. [HTML]

Kavgacı, Y., ve Erkmen, T. (2021). Yeşil insan kaynakları yönetimi uygulamalarının kurumsal sosyal sorumluluktaki rolü. Business ve Management Studies: An International Journal, 9(3), 794-821. bmij.org

Keklik, M. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri ve Akademik Öz-Yeterliklerinin İncelenmesi: Spor Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumları Örneği. selcuk.edu.tr

Keskin, A. G. C. (). Sürdürülebilir Tarımda Bitki Koruma Politikaları Ve Yönetmelikler. Toprak Altı Hazinesi. atauni.edu.tr

Keskin, G. (2022). Hizmet İşletmelerinde Yeşil Pazarlama. Disiplinlerarası Boyutlarıyla Hizmet İşletmeleri. [HTML]

Khanalisoy, K. (2023). Pazarlamada modern yaklaşımlar bağlamında sosyal medyadaki e-ticaret sitelerinin temsilleri. gelisim.edu.tr

Kıldırgıcı, Ö (2024). Yeşil Destinasyon Marka Değerinin Turist Tutumları Üzerine Etkisi–Alanya Destinasyonu Üzerine Bir Araştırma. 161.9.201.27

Kıvılcım, Z. S. (2024). Ortaokul öğrencilerinin bilimsel değerler, bilim kimliği ve çevresel tutumları ile stem ilgilerinin incelenmesi. balikesir.edu.tr

Kirazcı, T. Y. (2021). Sürdürülebilir turizm açısından yeşil nesil restoran uygulamalarının incelenmesi. subu.edu.tr

Koçak, G. (2024). Sürdürülebilir Ticaret ve Yeşil Pazarlama: Geleceğe Etki Eden Yaklaşımlar. Güncel Uluslararası. researchgate.net

Kültür, M. (2022). Minimalizm Akımının Ortaya Çıkışı ve Tüketim Kavramı Bağlamında İncelenmesi. fsm.edu.tr

Mayış, H. (2021). Pazarlama iletişimi aracı olarak ambalajın satın alma davranışına etkisi. erbakan.edu.tr

Morgül, A., İi, B. F., Ve Akdoğan, M. (2024). Tüketicilerin Sosyal Medyada Yapılan Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumlarının Satın Alma Niyetleri Üzerine Etkisi. UIK 2024. researchgate.net

Nevin, G. (2024). GSTC Endüstri Kriterlerinin Housekeeping Departmanına Uyarlanması Üzerine İçerik Analizi. kapadokya.edu.tr

Onbay, E. (2020). 1939 ve 2015 yılları arasında uluslararası dünya fuarları bağlamında Türkiye ulusal pavyonlarının tasarım yaklaşımlarının değerlendirilmesi. acikbilim.yok.gov.tr. yok.gov.tr

Öselmiş, M. (2020). Yeşil İnsan Kaynaklari Yönetimi Uygulamalari; Literatür Taramasi Ve Bir Ölçek Uyarlama Çalişmasi. adu.edu.tr

Özarabacı, E. C. ve Erden, E. (2021). İnşaat sektöründe çevre dostu yapı malzemeleri kullanımının markalaşma üzerine etkileri. nevsehir.edu.tr

Özben, A. (2022). Ekoturizm kapsamında çevre bilincinin yeşil ürün satın alma davranışına etkisi: Antalya örneği. sirnak.edu.tr

Özdemir Öztürk, N. (2022). Yenlikçi tüketici davranışları: Türkiye ve Almanya'da elektrikli araçların kabulü üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. pau.edu.tr

Özsaçmacı, B. ve Özdemir, H. (2020). Çevre dostu ambalajlı ürün özelliklerinin tüketici tutum ve satın alma niyetine etkisi. cankaya.edu.tr

Öztürk, M. (2023). Sürdürülebilirlik ve Yeşil Satın Alma Davranışının Tüketici Üzerindeki Etkisi. selcuk.edu.tr

Pirol, M. (2021). Tüketicinin Markaya Yönelik Yaklaşımında Ambalajın Rolü. selcuk.edu.tr

Rustamov, E. (2023). Sürdürülebilir Pazarlama Stratejileri Bağlamında Yeşil Pazarlama ve Pazarlamada Minimalist Yaklaşımlar. selcuk.edu.tr

Safarli, V. ve Avunduk, H. (2023). Yeşil tedarik zinciri uygulamalarının tedarik zincirine etkisi üzerine azerbaycan işletmelerinde bir araştırma. Journal of Business in the Digital age. dergipark.org.tr

Sak, M. (2023). Yeşil Temel Yetenek ve Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Çevre Politikaları Kapsamında İklim Değişikliğine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. selcuk.edu.tr

Samut, Y. L. F. (2023). Lojistik Sektöründe Çevresel Yönetim: Gereklilikler, Uygulamalar ve Gelecek Perspektifleri. Lojistiğin Geleceği-2. duvaryayinlari.com

Sarıoğlu, C. (2022). Yeşil Ürün Algısının Ekolojik Ürün Satın Alma Davranışına Etkisinde Çevreye Yönelik Tutumun Aracılık Etkisi. JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy. dergipark.org.tr

Sarisoy, C. K. (2020). Çevre dostu otomobiller için tüketici beklentileri ile üretici pazarlama stratejilerinin uyumu: Türk otomotiv sektörü üzerine bir uygulama. acikbilim.yok.gov.tr. yok.gov.tr

Sever, H. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinin çevre yanlısı davranışlarının yordayıcıları olarak kişilik özellikleri, doğayla ilişki ve çevresel ahlaki muhakeme. [HTML]

Sevinç, B. (2022). Selüloz esaslı sürdürülebilir liflerden üretilmiş kumaşların performanslarının incelenmesi. uludag.edu.tr

Sezgin, R. (2022). Karbon Emisyon Yönetiminde Karbon Yönetim Muhasebesi. [HTML]

Shala, E. ve İldem Develi, E. (2023). Kosova pazarında içerik pazarlamasının rekabetin artışı üzerindeki etkisi. ticaret.edu.tr

Sümmen, A. (2022). Sınıf öğretmen adaylarının yansıtıcı düşünme eğilimleri ile tüketici çevre bilinci düzeyleri arasındaki ilişki. erbakan.edu.tr

Tan Börekçi, S. R. (2024). Bireylerin gıda güvenliği ve gıda denetimleri konusunda tüketici bilincinin incelenmesi. pau.edu.tr

Topaloğlu, G. ve Alkan, H. (2023). Orman teşkilatında çalışan orman mühendislerinin yeşil ürünlere yönelik algı ve tutumlarını etkileyen faktörler. Turkish Journal of Forestry. dergipark.org.tr

Tosyalı, T. (2023). Organik Gıda Ürününe Yönelik Tüketici Algısı, Satın Alma Niyeti ve Gerçek Satın Alma Davranışının Incelenmesi. [HTML]

Ural, D. (2022). Konya İlinde Organik Gıda Tercihini Etkileyen Faktörler ve Tüketici Eğilimlerinin Belirlenmesi. selcuk.edu.tr

Uygurtürk, H., ve Şenoğlu, P. (2021). Karabük Üniversitesi öğrencilerinin "yeşil pazarlama" farkındalık düzeyinin tespit edilmesi üzerine bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 24(1), 71-82. dergipark.org.tr

Ünal, H. ve Çolakoğlu, Ü (2021). Basketbol Süper Ligi Taraftarlarının Bilinçli Tüketim Davranışları Üzerine Bir Araştırma. Eurasian Research in Sport Science. dergipark.org.tr

Veysikarani, D. (2023). Kümeleme ve Diskriminant Analizi ile Çevresel Performans ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Endekslerinin İlişkisinin İncelenmesi. Sosyal Bilimlerde Akademik Araştırma ve Değerlendirmeler-IV, 97. archive.org

Yaşaroğlu, G. (2024). Yeşil Aklamanın Yeşil Satın Alma Niyetine Etkisinde Yeşil Şüpheciliğin Aracılık Rolü: Z kuşağı Üzerine bir Uygulama. [HTML]

Yenişehirlioğlu, E. ve Türkay, O. (2021). Yenilenebilir Enerji Teknolojilerinin Konaklama İşletmelerinde Kullanımı ve Turizm Arzındaki Paradigma Kırılması: Avusturya Stadhale Hotel İncelemesi. alanya.edu.tr

Yıldız, B., ve Kütahyalı, D. N. (2021). Yeşil ürün tutumunun yeşil satın alma niyeti, geri dönüşüm ve yalın tüketim üzerindeki etkisi. Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 365-398. dergipark.org.tr

Zengin, B., ve Aksoy, G. (2021). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Yeşil Pazarlama ve Yeşil Finans Açısından Değerlendirilmesi. İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 362-379. dergipark.org.tr

Zeybek, P. (2024). Gönüllü Sade Yaşam Tarzının Arz Talep Boylamında Turizmin Sürdürülebilirliğine Olan Etkisi. kapadokya.edu.tr

Zeynep, K. O. Ç., ve Tolon, M. (2021). İnovasyonun Yeşil Pazarlama Stratejileri Üzerinde Etkisi. Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal, 129-153. eurasianacademy.org

REKLAMDAKİ ERKEK BAKIŞI: REKLAM İLETİLERİNDE GENÇ KADINLIĞIN İNŞASINA İLİŞKİN BİR İNCELEME

Dr. Tuncay TÜRKYILMAZ

Haliç Üniversitesi

tuncayturkyılmaz @halic.edu.tr – 0000-0003-4021-2879

Doç. Dr. Mustafa C. SADAKAOĞLU

Haliç Üniversitesi

mustafasadakaoglu@halic.edu.tr – 0000-0002-4359-4828

ÖZET

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan feminizm kadınların, erkeklerden farklı bir toplumsal grup olarak ezildikleri ve eşit olmayan bir konuma mahkûm edildiklerinden hareketle mücadele etmeleri gerektiği fikrinden doğmuştur. Feminizmin temel amacı sanattan medyaya, siyasetten kültüre, toplumsal yapıdan iktisadi alana kadar hayatın tümünde karşılaşılan erkek egemen kültüre karşı mücadele etmektir. Bu minvalde çalışmanın kuramsal temelleri Laura Mulvey'in erkek bakışı teorisinin sunduğu bağlamdan beslenmektedir. Çalışmada Mulvey'in erkek bakışı teorisinin 1960'lı yıllardan itibaren tezahürleri analiz edilmekte, reklam iletilerinde genç kadınlığın temsiline ilişkin örnekler odağa alınarak bahse konu inşa süreçleri 1970'li yıllarda çekilen sinema filmleri aracılığıyla tartışılmaktadır. Böylece örneklem olarak belirlenen sinema filmlerindeki genç kadın temsilleri ile bunların reklam iletilerindeki genç kadınlığın inşasına ilişkin nasıl bir perspektif ortaya koyduğu irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Erkek Egemen Kültür, Feminizm, Temsil, Reklam ve Bakış.*

THE MALE GAZE IN ADVERTISING: AN ANALYSIS OF THE CONSTRUCTION OF YOUNG FEMININITY IN ADVERTISING MESSAGES

Feminism, which began to take shape in the nineteenth century, was born out of the idea that women, as a social group different from men, were oppressed and condemned to an unequal position and that they should struggle. The main aim of feminism is to fight against the male-dominated culture encountered in all aspects of life, from art to media, politics to culture, social structure to economics. In this respect, the theoretical foundations of the study are fed by the context provided by Laura Mulvey's theory of the male gaze. This study analyzes the manifestations of Mulvey's theory of the male gaze from the 1960s onwards, focuses on examples of the representation of young femininity in advertising messages, and discusses the construction processes in question through cinema films shot in the 1970s. Thus, the representations of women in the films selected as a sample and the perspective they reveal on the construction of young femininity in advertising messages are examined.

Keywords: *Male Dominated Culture, Feminism, Representation, Advertising and Gaze.*

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan feminizm, kadınların erkeklerden farklı bir toplumsal grup olarak ezildikleri ve erkeklerle eşit olmayan bir konuma mahkûm edildikleri tezinden hareketle örgütlü mücadeleye girişmeleri gerektiği fikrinden doğmuştur (Hawkesworth, 2006, 25-27). Feminizmin temel amacı sanattan siyasete, ekonomiden kültüre, toplumsal yapıdan gündelik hayatın işleyişine kadar hayatın hemen her alanında karşılaşılan erkek egemen kültüre karşı mücadele etmektir. Bu minvalde ünlü Fransız yazar Simone de Beavoir'ın feminizm konusunda öncü bir çalışma olarak kabul edilen eseri, modern feminist düşüncenin gündemini belirlemiştir. Kadınların kamusal alanda görünürlüğünün olmayışını "öteki" kavramı aracılığıyla ele alan eserde, kadınların hangi süreçler neticesinde ikincil statüye geriletildiğiyse "öteki ve ikinci cins" kavramlarıyla irdelenmektedir. Buna göre, erkekler tarafından kadınlar hakkında yazılan hemen her şeye kuşkuyla bakılmalıdır çünkü toplumsal düzlemde kadınlık, egemen cins olarak kabul edilen erkeklerin gözünden inşa edilmektedir. Dolayısıyla kadınlar, erkek egemen toplumsal düzende ya erkekle beraber anılmakta ya da ikinci cins olarak yok sayılmaktadır (Beauvoir, 2019). Benzer şekilde geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkili olan ikinci dalga feminizm hareketinin öncülerinden biri olarak kabul edilen Avustralyalı yazar Germaine Greer, erkek arzularının nesnesi durumuna geriletilen kadın

bedeninin nasıl evcilleştirildiğini (domestike edildiğini) ve terbiye edildiğini ortaya koymuştur. Buna göre (Greer, 1996); kadınlık ve dişilik gibi fikirlerin sistematik bir yapı çözümü olmaksızın kadınların, erkekler tarafından kadın olmanın gerektirdiklerine ilişkin fantezileri yerine getirmek için daha çok itaat eden roller üstlenmeye zorlanacaklarını savunmuştur.

Nihayet Laura Mulvey tarafından kaleme alınan "Görsel Haz ve Anlatı Sineması-Visual Pleasure and Narrative Cinema (1975)" başlıklı makalede, anaakım sinemada kadınları birer arzu nesnesi olarak erkek tahayyülüne hapseden bakış açısı kıyasıya eleştirilmiştir. Diğer yandan bu tutum sosyal bilimlerin birçok alanında feminist çalışmalar tarafından ortaya konan bahse konu yaklaşıma dikkat çekilmesine neden olmuştur. Zaman içinde öteki disiplinlerin de feminizme ait gündemden etkilenmesiyle medyanın hemen her mecrasında erkek egemen söylemin eleştirilmesiyle özellikle toplumsal meselelere yönelik feminist bakış açısı önem kazanmıştır. Bu minvalde feminist perspektifle alakalı çalışmalar alana hatırı sayılır zenginlik kazandırmış ve toplumsal cinsiyet rolleri ile iktidar ilişkilerinin derinlemesine analiz edilebilmesi için ihtiyaç duyulan eşitsizliklerin siyasal, iktisadi ve kültürel düzlemde nasıl inşa edildiklerine yönelik meselelerin çözümüne katkıda bulunmuştur.

Çalışma; gündelik hayat dâhilinde bakış pratiğiyle çerçevesi çizilen teorik bağlam dâhilinde kalarak, erkek bakışı teorisinin özellikle 1970'lerde çekilen sinema filmlerine nasıl uygulandığını tartışmayı amaçlamaktadır. Bu maksatla örneklem olarak belirlenen reklam imgeleri ile sinema filmlerindeki kadın temsilleri odağa alınmakta ve bunların reklam iletilerinde genç kadınlığın inşasına ilişkin nasıl bir perspektif ortaya koydukları irdelenmektedir.

SİNEMADA ERKEK BAKIŞI

Laura Mulvey, sinemada arzulayan bakışın aktif ve pasif yönlerinin cinsiyetler arasında taksim edildiğini ve genellikle erkek karakterlerin bu bakış açısını yönettiği için güçlü olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre anaakım sinema filmlerinde kamera, erkek karakterlerin gözünden kadınlara bakmakta ya da erkek karakterlerin gözünden kadınları filme almaktadır. Diğer yandan izleme deneyimi esnasında kadın ya da erkek fark etmeksizin izleyiciden erkek pozisyonu alması beklenmektedir. Dolayısıyla erkek bakışı olarak kastedilen esasında erkek karakter, izleyici ve kameradan oluşan üçlü bakışı birleştiren sinematik bir yapıya benzetilmektedir. Bu yönüyle erkek bakışı, kadın bedenini nesneleştiren ve onu bir tür sinemasal gösteriye dönüştüren röntgencilik dahası filmlerde yer alan güçlü kuvvetli kahramanlar izleyicinin narsistik bir şekilde özdeşleşebileceği ideal birer ayna imgeleridir.

Erkek bakışı cinsiyet ilişkilerinin diyalektiğini belirleyen feminist anlayışa kadar geri götürülebilir. Buna göre kadınlar, erkeklerin kendilerine yönelik nesneleştiren bakışlarını içselleştirmektedir. Günümüzde özellikle görsel kültürde yaygın olarak kullanılan bakış kavramı (Berger,1972); Batı kültüründe, resimden reklamcılığa kadar "erkeklerin bakması-kadınların bakılması" üzerinden tarif edilen bir dizi pratiğe temas etmektedir. Dolayısıyla bir yanıyla röntgenci diğer yanıyla narsist olduğu yönündeki teorik açıklamalar daha çok sinema üzerinden örneklenmiştir. Buna göre, sinema salonunda perdeye yansıyan kadın imgesine sınırsızca bakabilme özgürlüğüne sahip olduğu gibi bu aşırılığından dolayı cezalandırılma korkusu olmayan bir röntgencidir aynı zamanda. Dolayısıyla Mulvey tarafından önerilen erkek bakışı kavramı, sinema filmleri ile reklam görsellerini analiz etmek, kullanılan cinsiyet stereotiplerinin dinamiklerini belirlemek ve zaman içinde sunulan cinsiyete dayalı güç ilişkilerini belirlemek bakımından oldukça işlevsel bir çerçeve sunmaktadır.

Çeşitli görsel yapım türlerine (sinema ya da reklam filmleri) cinsiyet merceğinden bakmak, cinsiyetin zaman ve mekân bağlamında üretilme biçimlerini gözlemlemek bakımından ilgi çekici olabilir. Ancak toplumsal hayat dâhilinde cinsiyetin nasıl inşa edildiğinin peşine düşmek kuşkusuz meseleye "bakış" kavramı tarafından sunulan teorik perspektiften bakmayı gerektirmektedir. Bu durum bakış meselesinin görsel kültür araştırmalarında yaygın olarak kullanılan cinsiyet ilişkilerine temas etmesinden kaynaklanmaktadır. Sözgelimi John Berger (1972) tarafından ifade edildiği şekliyle Batı kültüründe resim sanatından başlayarak modern reklamcılığa kadar görsellere erkeklerin baktığını, kadınlarınsa bakıldığını öne sürmüştür. Diğer yandan bakış pratiği, özünde kontrol etme ya da düzene sokma içeren bir tür disipline etme uygulaması olması bakımından bir yanıyla panoptikon meselesine temas etmektedir. Toplumsal kontrol bakımından çok önemli işleve sahip olan panoptikon kavramı, insanların davranışlarını kontrol altına almak ve belirli normlara uymaya zorlamak için kullanılmaktadır. Buna göre; modern toplumlarda geliştirilen otokontrol mekanizmalarıyla düzen sağlanmaya çalışırken, modern toplumları disiplin altına almak için gözetleme teknolojileri geliştirilmekte ve panoptik bakış üretilmektedir (Foucault, 2006: 295).

Diğer yandan bakışın aktif ve pasif yönlerinin sinemada cinsiyetler arasında paylaşıldığı fikri ileri sürülmüş olsa da erkek bakışının karmaşık röntgencilik ve narsisizm mekanizmaları özellikle sinema söz konusu olduğunda ve film ortamının bir yönüyle teşhircilik, diğer yönüyle röntgencilikle yakından ilişkili olan skopofiliye dayandığı söylenebilir. Buna göre, özellikle ana akım sinema filmlerinde uygulandığı şekliyle erkek karakter bir kadına bakarken kamera onun gözünden kayda geçmektedir. Kamera erkek karakterin gözünden filme aldığı için herşeyden

önce izleyiciler de erkek karakterin pozisyonunu benimsemeye zorlanmaktadır. Böylece erkek bakışı, sinemada kadının bedenini nesneleştiren ve pasif bir gösteriye dönüştüren bir tür röntgenci olarak işlev görmektedir. Laura Mulvey, filmde gerçekleşen ve kadınları cinsel olarak nesneleştirmeye yönelik toplam üç "bakış" belirler. Birincisi, erkek karakterin bakış açısı ve kadın karakteri nasıl algıladığıdır. İkincisi, izleyicinin kadın karakteri ekranda gördüğü bakış açısıdır. Üçüncü bakış ise ilk iki bakışı bir araya getirir: erkek izleyicinin filmdeki erkek karaktere bakış açısıdır. Diğer yandan üçüncü bakış açısı, erkek izleyicinin kadın karakteri kendi kişisel cinsel objesi olarak görmesini sağlar çünkü bakma yoluyla kendini filmdeki erkek karakterle özdeşleştirebilmektedir.

ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Feminizm kadınların, erkeklerden farklı bir toplumsal grup olarak ezildikleri ve eşit olmayan bir konuma mahkûm edildiklerinden hareketle mücadele etmeleri gerektiği fikrinden doğmuş ve sanattan medyaya, siyasetten kültüre, toplumsal yapıdan iktisadi alana kadar hayatın tümünde karşılaşılan erkek egemen kültüre karşı mücadele önermiştir. Bu çerçevede çalışmanın kuramsal temelleri Laura Mulvey'in erkek bakışı teorisinin sunduğu bağlamdan beslenmektedir. Çalışmada Mulvey'in erkek bakışı teorisinin 1960'lı yıllardan itibaren tezahürleri analiz edilmekte, reklam iletilerinde genç kadınlığın temsiline ilişkin örnekler odağa alınarak bahse konu inşa süreçleri 1970'li yıllarda çekilen sinema filmleri aracılığıyla tartışılmaktadır. Bu maksatla Stanley Kubrick tarafından yönetilen "Lolita-1962" ile Martin Scorsese tarafından yönetilen "Taxi Driver-1976" adlı sinema filmleri genç kadınlığın inşası bağlamında sinema üzerinden reklam içeriklerine taşınan etki bağlamında irdelenmektedir. Dolayısıyla araştırma örneklemi olarak belirlenen bahse konu sinema filmleri ile Love Cosmetics tarafından 1975 yılında "*çünkü masumiyet düşündüğünüzden daha seksidir*" şeklindeki çengel cümleyle yayınlanan reklam imgesi incelenmektedir. Bu sayede örneklem olarak belirlenen sinema filmlerindeki genç kadın temsilleri ile bunların reklam iletilerindeki genç kadınlığın inşasına yönelik nasıl bir perspektif ortaya koyulduğu açıklanmaktadır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın araştırma örneklemi olarak belirlenen sinema filmleri aracılığıyla sinemada genç kadın temsilleri ile bunların reklam iletilerindeki genç kadınlığın inşasına yönelik nasıl bir perspektif ortaya koyulduğu açıklanmaktadır. Dolayısıyla çalışma genelinde sinema ile reklam iletileri arasındaki birbirinden etkilenen ama çoğu zaman birbirini besleyen karmaşık ilişkinin ortaya koyulmasına gayret edilmektedir. Bu maksatla örneklem filmler hem biçimsel hem de

yapısal bakımdan incelenmekte ve bulgular bölümü altında başta dramatik anlatı olmak üzere biçem, biçim, dil, kurgu, mekân ve oyunculuk bakımından nitel araştırma yöntemiyle irdelenmektedir. Nitel araştırma yöntemi, olguların toplumsal bağlamda anlaşılmasına olanak tanımaktadır (Neuman, 2016:109). Dolayısıyla söz, yazı, resim ya da video formatında hazırlanmış metinlerin içine gömülü anlamları keşfetmek maksadıyla kullanılan bir tür inceleme yöntemidir. Böylece dramatik anlatıda somutlaşan söz ya da söyleme dayalı tercihlerin (Arkonaç ve Paker, 2012:106) hangi saiklerle inşa edildiğini ortaya çıkarmaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

İkinci Dünya Savaşı sonrası anaakım sinemanın küresel izleyici karşısında ilk kez arzı endam ettiği 1950'li yıllardan itibaren erkek egemen bakış açısının hâkim olduğu söylenebilir. Bu minvalde Stanley Kubrick tarafından yönetilen "Lolita-1962" ile Martin Scorsese tarafından yönetilen "Taxi Driver-1976" genç kadınlığın inşası bağlamında sinema üzerinden reklam içeriklerine taşınan iki etkili film dikkat çeker. Britanya yapımı "Lolita-1962" senaryosunu Vladimir Nabokov'un aynı adlı romanından uyarladığı ve oldukça belirgin müdahaleleriyle Stanley Kubrick'in izlerini taşıyan, James Mason, Shelley Winters, Peter Sellers ile Sue Lyon tarafından başrolleri paylaşılan oldukça tartışmalı bir sinema filmidir.

Filmde Amerika Birleşik Devletleri'ne edebiyat dersleri vermek üzere gelen orta yaşlı Britanyalı Humbert Humbert (James Mason)'in kiracısı olduğu evin henüz on dört yaşındaki kızı Dolores Haze (Sue Lyon)'e patolojik aşkı ve ona yakın olabilmek pahasına annesi Charlotte Haze (Shelley Winters) ile evlenmesi hikâye edilir. Esasında filmin senaryosunu kendi eserinden uyarlayan Vladimir Nabokov'un romanı yüzyılın en tartışmalı romanlarından biridir. Filmin çekildiği yıllarda sinema üzerindeki sansürün güçlü etkileri dolayısıyla romanda hikâye edilen temaların pek çoğu yumuşatılmış ya da izleyicinin hayal gücüne bırakılmıştır.[2]

Hikâyenin gizli öznesi yalnız, umutsuz ve sinir krizi eşiğindeki anne Charlotte Haze'dir. Filmde oldukça karmaşık görünen anne rolünü üstlenmektedir. Diğer yandan derin sorunları olan bir kadındır ve Humbert ile Dolores arasında son derece tehlikeli bir yerde sıkışmıştır. Filmde, Dolores'in cinsiyetçi tasviri son derece abartılı bir şekilde yapılırken ve yetişkin bir kadın

[2] Sinema filmi yapım kodları olarak bilinen ve 1934 yılından 1968 yılına kadar dönemin büyük stüdyoları tarafından yayınlanarak, filmlere uygulanan oto-sansürü içeren bir tür kılavuz. Amerika Sinema Filmi Yapımcıları ve Dağıtımcıları (MPPDA) Birliğinin uzun yıllar başkanlığı yapan Will H. Hays'in adıyla "Hays Kodları" olarak da bilinmektedir. Hays'in liderliğinde, daha sonra Amerika Sinema Filmi Derneği (MPAA) ve Sinema Filmi Derneği (MPA) 1930 yılında bir dizi yapım kodunu kabul etmiş ve 1934 yılından itibaren katı bir şekilde uygulamaya başlamıştır. Kodlar, izleyicileri için hangi içeriklerdeki sinema filmlerinin için kabul edilebilir ya da kabul edilemez olduğunu belirliyordu (McGilligan, 2004:376).

olarak anne Charlotte, Humbert karşısında çocuklaşmaya teşvik edilmektedir. Dolayısıyla filmde eksik kalan kapsamlı ve derinlemesine bir tasvire ihtiyaç duyan yegâne karakter olarak öne çıkmaktadır.

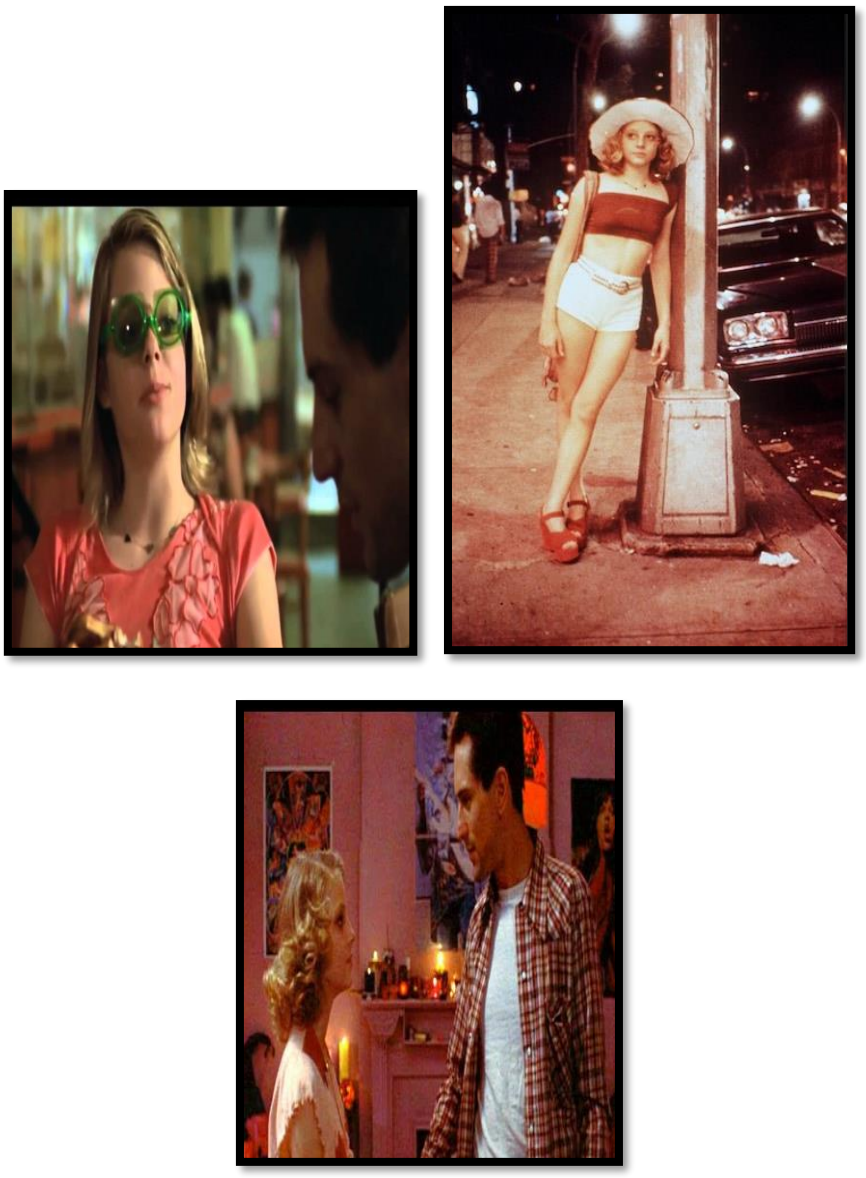
Resim 1,2,3: Stanley Kubrick “Lolita-1962

Ohio Beardsley College'da öğretmenliğe başlamadan önce yazı geçirmek için kente (New Hampshire, Ramsdale) gelen Humbert, kiralık bir oda arar ve hayal kırıklığına uğramış orta yaşlı bir dul olan Charlotte Haze tarafından evinde kalmaya davet edilir. Başlangıçta teklifi reddeden Humbert, Charlotte’un “Lolita” lakaplı on yedi yaşındaki kızı Dolores'e âşık olur. Ancak Charlotte, Humbert'te aşkını itiraf eder ve tüm zamanını kendisine ayırmasını ister. Humbert bu teklifi ciddiye almasa da (gülerek karşılar) Charlotte ile evlenir. Ancak çok geçmeden Humbert'in Dolores'e olan tutkusunu ayrıntılarıyla anlatan ve kendisini aşağılayan günlüğünü okur ve perişan halde kendini sokağa atar ve bir otomobilin çarpmasıyla hayatını kaybeder. Humbert, Dolores'e annesinin öldüğünü söyler. Genç kız, Humbert'in yanında kalır. İkisi, toplum içinde baba ve kız gibi davranarak, birlikte ülke çapında uzun bir yolculuğa çıkarlar.

Diğer yandan “Taxi Driver-1976” Paul Schrader'in senaryolaştırdığı, Martin Scorsese tarafından yönetilen ve başrollerinde Robert De Niro, Jodie Foster, Cybill Shepherd ile Harvey Keitel’ın yer aldığı sinema filmidir. New York’ta geçen film, Vietnam’dan henüz dönmüş eski deniz piyadesi ve yeni taksi şoförü Travis Bickle (Robert De Niro)’ın kötüleşen ruh halini hikâye etmektedir. Kentin ahlaki çürümüşlüğü sıradanlaşmış soygun ve şiddet sahneleriyle, kaldırımlarda bekleyen hayat kadınlarıyla vurgulandığı kadar tekinsiz sokaklarla, karanlık apartmanlarla ve toplanmamış çöp yığınlarıyla vurgulanır.

Travis, bir yandan bulduğu her fırsatta izbe sinema salonlarında oynatılan yetişkin filmlerine giderken, gece vardiyasında tanık olduğu koca bir kenti çepeçevre saran çürümüşlükten iğrenmekte ve gizliden gizliye bundan kurtulmayı hayal etmektedir. Özellikle kentin dört bir yanını kaplayan fuhuş düzenine yönelik öfkesini dışarı vurmak için satın aldığı tabancalarla alıştırmalar yapar. Bir gece tesadüfen tanık olduğu bir market soygununa müdahale eder ve soyguncuyu vurarak, öldürür. Gerçeklerle yavaş yavaş bağı kopar ve kendini bir kurtarıcı görmeye başlar. Bu minvalde sokaklarda karşılaştığı henüz on iki yaşındaki hayat kadını Iris (Jodie Foster)’i, zorba sevgilisi Sport (Harvey Keitel)’un zorladığına inanmaya başlar ve küçük kızı kurtarmaya girişir.

Nihayet, Sport'u öldürmek ve Iris'i kurtarmak için geneleve giden Travis burada Sport'u ve müşterilerden birini silahla vurur. Daha sonra fedai ile çatışır ve son derece kanlı sahneler ardından ağır yaralı olarak, ağlayan Iris'in yanındaki bir kanepeye yığılır. Polis olay yerine geldiğinde yaraları nedeniyle komaya girmiştir. Ancak gazeteler tarafından bir kahraman olarak ilan edilir, cinayetler nedeniyle yargılanmaz dahası Iris'in ebeveynlerinden bir teşekkür mektubu alır.

Resim 4,5,6: Martin Scorsese “Taxi Driver-1976”

Netice olarak Travis’in Iris’i kurtarma takıntısı, tam da Amerikan tarzı yarım düzine cinayete rağmen ulusal ölçekte bir “kahraman” yaratmıştır. Diğer yandan hem Stanley Kubrick’in “Lolita-1962” adlı filminde hem de Martin Scorsese’nin “Taxi Driver-1976” adlı filminde Dolores ve Iris karakterleri aracılığıyla toplumsal düzlemde açığa vuran bir patolojiye işaret edilmektedir. Erkek yönetmenlerin gözünden bir yandan Iris ile Dolores’in abartılı cinsiyetçi tasviri yapılırken ve yetişkin birer kadın olarak Charlotte ile Betsy erkek karakterlerin karşısında çocuklaşmaya teşvik edilmektedir.

Bu minvalde Menley & James laboratuvarları tarafından kurulan Love Cosmetics (1969–1980) adlı şirketin 1975 yılında çektiği reklamla tanıttığı saf kokulu ürünlerinde kullandığı abartılı makyajlı çocuk mankenleriyle popülerleştiği kabul edilir. Makyaj yapan ve oyuncak ayı tutan

çocukları tasvir eden ürkütücü Love's Baby Soft basılı reklamlarını gören herkes muhtemelen önce dehşete düşmüş ardından öfkelenmiştir. Şirketin Love's Baby Soft adlı 1975 tarihli serisinde oldukça genç (on-on iki) yaşlarda çok küçük bir kızın beyaz bir oyuncak ayıyla resmini içeren tartışmalı bir reklam imgesi yayınlanmıştır. Saçları omuz hizasında kahverengi ve kabarık bukleli, sağ omzu giydiği elbiseden kalan beyaz fırfırlı bir askıyı, solunda ise beyaz, tüylü bir ayı olan resimde parlak kırmızı rujuyla delici ve baştan çıkarıcı mavi gözleri dikkat çekiyor. Kahverengi maskara ve beyaz tenindeki kahverengi göz farıyla makyajı, bir bebekten ziyade sahte ve plastik görünmesine neden olmuş. Resmin genel tonu pembe ve tüylü. Sol alt köşede şirketin ürününe ait dört adet uzun fallus şeklindeki şişenin resmi ve altında şu açıklama yer alıyor: Çünkü masumiyet düşündüğünüzden daha seksidir.

Resim 7: Love Cosmetics (1975) “Çünkü masumiyet düşündüğünüzden daha seksidir."

İlk bakışta masum bir reklam iletisi gibi görünmesine rağmen derinlemesine bakıldığında masum olmaktan çok uzak zira baştan çıkarıcı. Reklam, kadınların çoğu zaman çok gençken daha yaşlı, çok yaşlıyken daha genç görünmeyi arzulamaları üzerinden kurgulanmış gibi zira reklamcılar tüketicileri satın almaya ikna etmek için bu türden arzulara oldukça güveniyor. Ancak bu durum reklamda kullanılan çocuğu bir tür pazarlama stratejisi olarak kullanmakla kalmayıp, ürkütücü bir şekilde erotik hale getiriyor.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlayan feminizm kadınların, erkeklerden farklı bir toplumsal grup olarak ezildikleri ve eşit olmayan bir konuma mahkûm edildiklerinden hareketle mücadele etmeleri gerektiği fikrinden doğmuştur. Feminizmin temel amacı sanattan

medyaya, siyasetten kültüre, toplumsal yapıdan iktisadi alana kadar hayatın tümünde karşılaşılan erkek egemen kültüre karşı mücadele etmektir. Bu minvalde çalışmanın kuramsal temelleri Laura Mulvey'in erkek bakışı teorisinde sunulan bağlamdan beslenmiştir. Bu maksatla Mulvey'in erkek bakışı teorisinin 1960'lı yıllardan itibaren tezahürleri analiz edilmiş ardından reklam iletilerinde görüldüğü şekliyle genç kadınlığın temsiline ilişkin örnekler odağa alınarak inşa süreçleri tartışılmıştır. Böylece örneklem olarak belirlenen sinema filmlerindeki genç kadın temsilleri ile bunların reklam iletilerindeki genç kadınlığın inşasına ilişkin nasıl bir perspektif ortaya koyduğu irdelenmektedir. Diğer yandan kuşkusuz 1950 ila 1970'li yılların sinema eğilimleri ya da film endüstrisi ile reklam iletilerini çerçeveleyerek oldukça geniş bir dönemde toplumsal cinsiyet rolleri hususunda bir dizi yargıda bulunmak için daha derinlemesine bir analize ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bahse konu döneme bakıldığında kadınlara yönelik üretilen ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ya da kadınlığın inşasıyla alakalı pek çok örnekte bolca stereotipler bulunduğu söylenebilir. Bu örneklerin arkasındakilerin çoğu erkektir ve kadınlar çoğunlukla ikincil rollerde dağıtılır veya filmlerde önemli rolleri varsa, çoğunlukla görünümleri, duygusallığın cinsel çekim olarak tasvir edilmesi veya uysal, ev hanımları ve anneler olarak temsil edilirler.

Netice olarak bir fotoğrafın bakış açısından fotoğrafın uygunsuz olup, olmadığı bakanın gözüne bırakılmıştır. Kelimenin tam anlamıyla saldırgan olan ve temiz bebek kokusu, saf ve masum ifadeleri, yetişkin kadınların ne temiz ne de masum olduğunu ima edercesine seçilen kelimelerdir zira ürünü satın alan ve kullanan tüketici saf ve masum olabilir. Çocukların sömürülmesi, tüm toplumların karşılaştığı ve hafife alınmaması gereken büyük bir sorundur.

KAYNAKÇA

Arkonaç, S. ve Paker, O. (2012). Söylem Analizi ile Yaklaşım, Ankara: Nobel Yayınları.

Beauvoir, S. (2019). Simone de Beauvoir İkinci Cinsiyet, Çeviren: G. Acar Savran, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Berger, J. (1986), Görme Biçimleri, Çeviren: Y. Salman, İstanbul: Metis Yayınları.

Foucault, M. (2006). Hapishanenin Doğuşu, Çeviren: M. A. Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi.

Greer, G. (1996). İğdiş Edilmiş Kadın, Çeviren: M. Bayatlı, İstanbul: Pencere Yayınları.

Hawkesworth, M.E. (2006).Globalization and Feminist Activism, Maryland: Rowman & Littlefield Publishing.

McGilligan, P. (2004). Alfred Hitchcock: A Life in Darkness and Light. New York: Harper Perennial.

Neuman, W. (2016). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Çeviren: S. Özge, Ankara: Yayın Odası.

ONLİNE SATIN ALMA SÜRECİNDE DİJİTAL PLATFORMLARIN VE SOSYAL MEDYA HESAPLARININ ETKİSİNDE YAŞ VE CİNSİYETİN ROLÜ

Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Kaçar
Harran Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü
Mail:kacarferhat@harran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4053-7163
Öğr. Gör. Dr. Sercan Cengiz
Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi Programı,
Mail:sercancengiz@harran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5906-1778

ÖZET

Sosyal medya ve dijital platformların satın alma üzerindeki etkisini anlamak, araştırmacıların yanı sıra işletmelerin de önemsediği bir konudur. Sosyal medya, eğlence ve diğer bazı işlevlerine ek olarak e-ticaret sitelerine aktif bir şekilde entegre edilerek pazarlama alanında kullanılmaya başlanmasıyla e-alışveriş etki alanları genişlemiştir. İnternet teknolojisinin sunduğu diğer bir imkân ise dijital platformlardır (e-ticaret platformları). Dijital platformlar sayede tüketiciler satın almak istedikleri ürünlere daha hızlı ve zahmetsiz bir şekilde ulaşmaktadır. İşletmeler de gerek sosyal medyanın gücünden yararlanarak tüketicileri sanal iletişim ortamlarının sunduğu (Facebook, YouTube, Snapchat, Twitter, İnstagram vb.) teknolojik yakınsama ile günlük alışveriş etkinliklerini geleneksel mağazalar yerine dijital satış platformlarına (Trendyol, hepsiburada, amazon vb.) yönlendirmektedirler. Bu çalışmanın amacı dijital platformların satın alma etkisinde sosyal medya kullanıcılarına ilişkin yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenlerin etkisini anlamaya çalışmaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketler google formlar aracılığıyla online uygulanmıştır. Verileri elde etmek için 441 kişiyle anket çalışması yapılmıştır. Örneklem seçimi kolayda ve kartopu örneklem kullanılmıştır. Toplanan veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Yaş ve cinsiyette göre sosyal medya ve dijital platformlarına yönelik farklılıkları ortaya koymak için Anova ve t-testi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre dijital platformlara yönelik tutumlarda cinsiyetin belirleyici bir faktör olduğu, kadınların dijital platformları erkeklere kıyasla daha fazla kullandığı ve daha duyarlı olduğu, ancak sosyal medya kullanımında kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medya platformlarının yalnızca bilgi edinme ve etkileşim aracı olmakla kalmayıp, tüketici satın alma niyeti üzerinde önemli bir etkiye de sahiptir. Sosyal medyanın bu etkisi, işletmelerin dijital pazarlama stratejilerinde sosyal medyayı daha etkili bir şekilde kullanmaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Platformlar, Sosyal Medya, Satın Alma Niyeti

THE ROLE OF AGE AND GENDER IN THE INFLUENCE OF DIGITAL PLATFORMS AND SOCIAL MEDIA ACCOUNTS ON THE ONLINE PURCHASING PROCESS

ABSTRACT

Understanding the impact of social media and digital platforms on purchasing is an important issue for researchers as well as businesses. In addition to entertainment and some other functions, social media has been actively integrated into e-commerce sites and used in the field of marketing, thus expanding the scope of e-shopping. Another opportunity offered by Internet technology is digital platforms (e-commerce platforms). Thanks to digital platforms, consumers can reach the products they want to buy more quickly and effortlessly. Businesses also direct their daily shopping activities to digital sales platforms (Trendyol, hepsiburada, amazon, etc.) instead of traditional stores with the technological convergence offered by virtual communication environments (Facebook, YouTube, Snapchat, Twitter, Instagram, etc.) by taking advantage of the power of social media. The aim of this study is to try to understand the effect of demographic variables such as age and gender of social media users on the purchasing effect of digital platforms. Survey technique was used as a data collection tool in the research. The questionnaires were applied online through google forms. A survey was conducted with 441 people to obtain the data. Sample selection was based on convenience and snowball sampling. The collected data were analysed with SPSS software. Anova and t-test were conducted to reveal differences in social media and digital platforms according to age and gender. According to the study's findings, it was concluded that gender is a determining factor in attitudes towards digital platforms, women use digital platforms more than men and are more sensitive, but there is no significant difference between women and men in social media use. Social media platforms are not only a means of information and interaction, but also have a substantial impact on consumer purchase intention. This effect of social media makes it clear that businesses should use it more effectively in their digital marketing strategies.

Key Words: Digital Platforms, Social Media, Purchase Intention

GİRİŞ

Sosyal medyanın satın alma üzerindeki etkisini anlamak, araştırmacıların yanı sıra işletmelerin de önemsediği bir konudur. İşletmeler, tüketici satın alma davranışını daha iyi anlamak için müşterilerin ürünleri araştırma, seçme, kullanma ve elden çıkarma süreçlerini derinlemesine analiz etmektedirler (Kotler & Keller, 2009). Dolayısıyla sosyal medyanın kullanımı ve tüketicilerin yorumları işletmeler için önemli fırsatlar sunmaktadır. İşletmeler, tüketici tutum ve davranışlarındaki değişimi, dijital platformları ve sosyal medyayı pazarlama stratejilerinin önemli ve ayrılmaz bir bileşeni haline getirerek anlamaya çalışmaktadırlar (Stephen, 2016). Sosyal medya ile tüketici tutum ve davranışları arasındaki bağlantıya yönelik akademik ilgi son yıllarda artmıştır (Fauser vd., 2011; Pomirleanu vd., 2013; Frutos & vd., 2014). Konuya ilişkin literatürde yapılmış çalışmalarda, tüketicilerin sosyal medyaya olumlu yanıt vererek ürünleri satın alma veya daha fazla bilgi arama eğiliminde oldukları görülmektedir (Agnihotri, vd., 2016; Shah ve Ark. 2019). Ancak teknolojik gelişmelerle beraber literatür taramasında dijital platformların ve sosyal medya araçlarının pazarlama faaliyetlerinde etkili kullanımının

tüketicilerin satın alma tutum ve davranışları üzerinde ne gibi etkileri olduğuna dair sürekli ve düzenli bir şekilde ampirik araştırmalara ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır (Kim & Ko, 2010). Bu çalışmanın odak noktası ve temel dayanağı ise tüketicilerin yaş ve cinsiyetlerine göre dijital platformlara ve sosyal medya hesaplarına yönelik tutumların farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır.

SOSYAL MEDYA VE DİJİTAL PLATFORMLAR

Sosyal medya, etkileşimi, iş birliğini ve içerik paylaşımını kolaylaştırmayı amaçlayan çevrimiçi uygulamalar, platformlar ve medyalardan oluşan bir bütündür (Richter ve Koch, 2007). Sosyal medyanın yaygınlaşması, pazarlama stratejilerinde önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Dünya genelinde 5 milyardan fazla kullanıcıya ulaşan sosyal medya platformları, şirketlerin tüketicilere ulaşma ve onlarla etkileşim kurma yöntemlerini değiştirerek geleneksek iletişime farklı bir paradigma kazandırmıştır. Sosyal medya, işletmelere hedef kitleleriyle doğrudan ve daha etkili bir şekilde iletişim kurma fırsatı sunmaktadır (Ebrahim, 2019). Gittikçe etkinlik alanı genişleyen sosyal medya ağları kitlelere ürün tanıtılması ve satın alınmasında önemli rol oynamaktadır.

İnternet araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte geleneksel ağızdan ağıza iletişim (Word of Mouth-WOM) yerine elektronik ağızdan ağıza iletişime (eWOM) bırakmıştır (Daugherty ve Hoffman, 2014, s. 84). Parlak (2010, s.52). Sosyal medya ortamında ağızdan ağıza etkileşimin, diğer kişilerin aracılığıyla birçok kişiye ulaşmayı sağlayarak işletmeler için farklı bir pazarlama iletişimi yöntemi sunduğunu söylenebilir. Sosyal medya platformlarındaki elektronik ağızdan ağıza iletişimin tüketici satın alma tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etki oluşturduğu (Duan vd., 2008; Asur & Huberman, 2010; Kim & Ko, 2010; Rehmani & Khan, 2011; Müftüoğlu vd., 2018; Koçak Alan vd., 2018) ve sosyal medya araçlarının satın alma eğilimleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir (Kim & Ko, 2012; Hayta, 2013; Schivinski & Dabrawski, 2014; Song & Yoo, 2016;). Dolayısıyla sosyal medya, günlük yaşamdaki eğlence ve iletişimin bir parçası olmanın yanı sıra pazarlama iletişimi, müşteri ilişkileri, müşteri katılımı ve konumlandırma stratejilerinde farklı paradigmalar ve geniş imkanlar sunmaktadır (Shah vd., 2019).

Sosyal medya, eğlence ve diğer bazı işlevlerine ek olarak pazarlama alanında kullanılmaya başlanmasıyla e-alışveriş etki alanları genişlemiştir. Günümüzde giderek sosyal medya, e-ticaret sitelerine aktif bir şekilde entegre edilmiştir (Doha vd., 2019). Sosyal medyanın ortaya çıkması ile pazarlama literatüründe yer alan sosyal medya pazarlaması sayesinde tüketiciler temelde üç farklı avantaj elde etmişlerdir (Özdemir, vd., 2021, s. 116). Bunlardan ilki, firmalar müşterilere ürün veya hizmet sunarken aynı zamanda müşterilerin istek, şikâyet ve önerilerine kolayca ulaşabilmektedir. Bu yönüyle sosyal medya pazarlaması etkileşimin hızlı olduğu bir iletişim kanalı haline gelmektedir. İkinci olarak, sosyal medya pazarlaması yeni bir satış kanalı oluşturarak mevcut veya yeni ürünlerin tanıtılmasını kolaylaştırmakta ve markaların organik büyümesine yardımcı olmaktadır. Üçüncüsü ise sosyal paylaşım sitelerinin ücretsiz olması ya da çok az ücretle yapılan reklam ve tutundurma faaliyetleri sayesinde daha az maliyetle müşterilere ulaşabilmektedir. Sosyal medya pazarlaması, hızlı iletişim olanakları geri dönüş imkânı tanıması, geri bildirimlerin kolaylığı, müşteri hizmetleri ve reklam açısından firmalara önemli kolaylıklar sağlamaktadır (Uyar, 2019, s. 137).

İnternet teknolojisinin sunduğu diğer bir imkân ise dijital platformlardır (e-ticaret platformları). Martens'e (2016, s. 10) göre 'platform', iki veya daha fazla farklı kullanıcı tipinin (örneğin, alıcılar ve satıcılar) mal, hizmet, bilgi vb. alışverişinde bulunmak üzere bir araya gelebileceği bir pazar yeridir. Başka bir ifadeyle dijital platformlar, çeşitli mal ve hizmetlerin üreticilerinin ve tüketicilerinin çok taraflı pazarlarını birbirine bağlayan çevrimiçi ekonomik faaliyetin merkezidir (Parker, vd., 2020). Dijital platformlar sayede tüketiciler satın almak istedikleri ürünlere daha hızlı ve zahmetsiz bir şekilde ulaşmaktadır (Taşdelen, 2020). İşletmeler, sosyal medya, e-postalar ve forumların yanı sıra e-ticaret web sitelerini de kullanarak hedef kitlelerine ulaşmaya çalışmaya çalışmaktadırlar (Özçifçi, 2020, s. 206-207). Sonuç olarak işletmeler, tüketicileri sanal iletişim ortamlarının sunduğu (Facebook, YouTube, Snapchat, Twitter, İnstagram vb.) teknolojik yakınsama ile günlük alışveriş etkinliklerini geleneksel mağazalar yerine dijital satış platformlarına (Trendyol, hepsiburada, amazon vb.) yönlendirmektedirler. İşletmeler bu yolla yani sosyal medya hesapları ve e-ticaret platformlarını birbirine entegre ederek önemli bir rekabet avantajı da elde etmiş olmaktadırlar.

ARAŞTIRMANIN ÖRNEKLEMİ

Bir araştırma için evren, soruları cevaplamak için ihtiyaç duyulan verilerin elde edildiği canlı ya da cansız varlıkların oluşturduğu büyük gruptur. Başka bir ifadeyle analizler neticesinde elde edilecek sonuçların geçerli olacağı, genelleneceği ve yorumlanacağı grup olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk vd., 2012:80). Örneklem, özellikleri hakkında bilgi toplamak için çalışılan evrenden seçilen onun sınırlı bir parçasındır. Örnekleme ise evrenin özelliklerini belirlemek, tahmin etmek için evreni temsil edecek uygun örnekleri seçmeye yönelik süreci ve bu süreçte gerçekleştirilen tüm işlemleri tanımlar (Çıngı, 1994: akt; Büyüköztürk vd., 2012:81). Bu doğrultuda araştırmanın evreni Türkiye'deki 18 yaş ve üstü genel tüketici kitlesi olarak belirlenmiştir. Gönüllü katılım sonrası 441 katılımcıya ulaşılmış olup analizler ve yorumlar bu örneklem sayısı dikkate alınarak yapılmıştır.

VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ VE ANALİZ

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketler google formlar aracılığıyla online uygulanmıştır. Anket formu üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci kısımda sosyal medya hesabının olup olmadığı, alışverişte en çok tercih ettiği online alışveriş platformu ve aylık ortalama online alışverişe harcanan para miktarına yönelik sorular yer almaktadır.

Üçüncü kısımda ise dijital pazar yerleri, sosyal medya hesaplarının kullanımına yönelik ifadeler yer almaktadır. Üçüncü kısımdaki ölçeklerde 5'li likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) formatı kullanılmıştır. Dijital pazar yerlerine yönelik tutumlar değişkenine ait ifadeler Montoya-Weiss & diğerleri (2003) çalışmasından, sosyal medya hesaplarının kullanımı değişkenine ait ifadeler ise Orel & Arık (2020) çalışmasından uyarlanmıştır. Toplanan veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Analizlerde t testi ve Anova analizlerinden yararlanılarak elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Çizelge 1: Araştırmaya Ait Betimsel İstatistikler

Cinsiyet Durumu	**Sayı**	**Oran (%)**	**Online alışverişe haracanan para (TL/Aylık)**	**Sayı**	**Oran %**
Erkek	186	42,2	1000 TL ve altı	191	43,3
Kadın	255	57,8	1001 – 3.000 TL	122	27,7
Yaş Durumu			3.001 – 6.000 TL	69	15,6
18-25 arası	268	60,8	6.001 – 9.000 TL	7	1,6
26-35 arası	71	16,1	9.001 ve üstü	52	11,8
36-45 arası	65	14,7	**En sık kullanılan sosyal meyda platformu**		
46 ve üstü	37	8,4	Facebook	36	8,2
Eğitim Durumu			İnstagram	337	76,4
İlköğretim	5	1,1	X (Twitter)	68	15,4
Ortaöğretim	49	11,1	**Online alışverişte en çok kullanılan site**		
Ön lisans	169	38,3	Alibaba	3	,7
Lisans	164	37,2	Aliexpress	3	,7
Lisansüstü	54	12,2	Amazon	20	4,5
Gelir Düzeyi			Etsy	1	,2
17.002 TL ve altı	254	57,6	Hepsiburada	35	7,9
17.003 – 25.000 TL	72	16,3	N11	7	1,6
25.001 – 35.000 TL	61	13,8	Trendyol	349	79,1
35.001 – 45.000 TL	17	3,9	Diğerleri	23	5,2
45.001 – 55.000 TL	27	6,1	**Meslek Durumu(devamı)**		
55.000 TL ve üstü	10	2,3	Serbest meslek	17	3,9
Meslek Durumu			Ev hanımı	10	2,8
Kamu Çalışanı	109	24,7	Öğrenci	215	48,8
Özel Sektör Çalışanı	75	17,1	Emekli	109	24,7
İşsiz	15	3,4	**Toplam**	**441**	**100**

Çizelge 1'de araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%57,8) kadın olduğu ve yaş gruplarına göre en fazla katılımcının 18-25 yaş aralığında olduğu (%60,8) görülmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun (%38,3/37,2) ön lisans ve lisans mezunu oldukları görülmektedir. Kişisel bazda aylık gelir düzeyleri incelendiğinde katılımcıların %57,6'sının "17.002 TL ve altı" gelire sahip olduğu görülmektedir. Son olarak meslek durumlarına bakıldığında ise %48,8'lik oranla en çok katılımcının öğrenci olduğu görülmektedir.

Sosyal medya ve online alışverişe verileri incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%43,3) aylık bazda online alışverişe 1.000 TL ve altı bir rakam harcadıkları görülmektedir. En çok kullanılan sosyal medya hesabına bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun (%76,4) instagram kullandıkları, en çok kullanılan online alışveriş sitesinin ise (%79,1) trendyol olduğu görülmektedir.

Çizelge 2: Dijital Platformlar ve Sosyal Medya T-Testi Sonuçları

	Cinsiyetiniz	N	Mean	Sig.
Bilgi	Erkek	186	3,4476	
	Kadın	255	3,8088	,000
Arayüz	Erkek	186	3,4516	
	Kadın	255	3,7046	,000
Kolaylık	Erkek	186	3,4989	
	Kadın	255	3,8204	,000
Hizmet Kalitesi	Erkek	186	3,5251	
	Kadın	255	3,8078	,000
Güvenlik	Erkek	186	3,5394	
	Kadın	255	3,7176	,000
Sosyal Medya Hesaplarının Kullanımı	Erkek	186	3,4174	
	Kadın	255	3,5658	**,053****

**(p = 0,000 < 0,05) düzeyinde

Çizelge 2 incelendiğinde katılımcıların dijital platformların boyutlarına yönelik tutumları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Veriler incelendiğinde kadınların erkeklere göre dijital platformları kullanmada gösterdikleri duyarlılığın daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak sosyal medya hesaplarına yönelik tutumlarda ise bu durumun cinsiyete göre *farklılaşmadığı* görülmektedir.

Çizelge 3: Dijital Platformlar ve Sosyal Medyanın Yaşa Gruplarına İlişkin ANOVA Sonuçları

BOYUT	YAŞ	N	F	SİG.
Bilgi	18-25 arası	268	,577	,630
	26-35 arası	71		
	36-45 arası	65		
	46 ve üstü	37		
Arayüz	18-25 arası	268	,366	,778
	26-35 arası	71		
	36-45 arası	65		
	46 ve üstü	37		
Kolaylık	18-25 arası	268	2,647	,050
	26-35 arası	71		
	36-45 arası	65		
	46 ve üstü	37		
Hizmet Kalitesi	18-25 arası	268	1,703	,166
	26-35 arası	71		
	36-45 arası	65		
	46 ve üstü	37		
Güvenlik	18-25 arası	268	,314	,815
	26-35 arası	71		
	36-45 arası	65		
	46 ve üstü	37		
Sosyal Medya Hesaplarının Kullanımı	18-25 arası	268	,086	,968
	26-35 arası	71		
	36-45 arası	65		
	46 ve üstü	37		

Tüketicilerin sosyal medya hesapları ve dijital platformlara yönelik tutumlar ile yaş grupları arasındaki farklılığı ve varsa farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ANOVA analizi yapılmıştır. Çizelge 3'te yaş değişkenine bakıldığında tüketicilerin sosyal medya hesapları ve dijital platformlara yönelik tutumlar alt faktörler şeklinde incelenmiştir. Faktörlere katılım gruplar arasında (p= 0,000 <0,05) anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma sosyal medya platformları ve Türkiye'de yaygın olarak kullanılan dijital platformlar göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Mevcut literatüre dayanarak, bu çalışma dijital platformların ve sosyal medya hesaplarının satın alma niyetine etkisi yaş ve cinsiyet faktörleri açısından incelenmiştir. Teknolojinin oluşturduğu yeni iletişim düzeni, pazar yerlerinin giderek daha fazla dijitalleşmesine yol açmaktadır. Dijital teknolojilerin çevrimiçi özelliklerinin gelişmesi, alışverişle ilgili bilgilerin zaman ve mekân sınırlarını aşarak toplumun her kesimini etkilemesine ve pazarlama stratejilerinin de bu doğrultuda güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Diğer yandan bireyler, günlük yaşamdan sosyal medya aracılığıyla uzaklaşmaya çalışsalar da, gelişmiş algoritmalar ve sürekli reklamlara maruz kalmaları nedeniyle dijital

dünyanın alışveriş düzenine daha fazla dahil olmaktadırlar. Dijital teknoloji ekosistemine katılan bireylerin demografik özelliklerinin etkisi, bu çalışmada elde edilen bulgulara göre önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda, sosyal medyanın müşteri ilişkileri ve satın alma davranışlarını şekillendiren temel unsurlardan biri olarak demografik değişkenlerin dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, dijital platformlara yönelik demografik tutumların cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların, erkeklere kıyasla dijital platformları kullanmada daha duyarlı oldukları görülmüştür. Ancak, sosyal medya hesaplarına yönelik tutumlar açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Literatürde sosyal medya hesaplarına ve dijital platformlara yönelik yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Mevcut çalışmaların çoğu, demografik değişkenlere göre dijital platformlardaki tutum boyutlarını ölçmemektedir. Bu çalışmada ise dijital platformların kullanımı ve bu platformlara yönelik tutumlarda yaş kriterinin belirleyici bir faktör olmadığı söylenebilir. En belirgin etkenin cinsiyet faktörü olduğu ifade edilebilir. Ancak sosyal medya hesaplarına yönelik tutumlarda ise kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Kadınların dijital platformlara yönelik tutumları, literatürdeki bazı çalışmalarla benzer sonuçlar göstermektedir. Örneğin, Bekman (2022) tarafından gözetim farkındalığı üzerine yapılan bir çalışmada, internetten satın alma davranışlarında erkeklerin, kadınlara kıyasla daha düşük bir eğilim gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, sosyal medyanın tüketicilerin ve satın alma davranışları üzerindeki etkisi incelendiğinde, cinsiyetin dijital platformlara yönelik tutumlarda belirleyici bir faktör olduğu görülmüştür. Kadınlar, dijital platformları erkeklere kıyasla daha fazla kullanmakta ve daha duyarlı bir tutum sergilemektedir. Ancak, sosyal medya kullanımında cinsiyete göre anlamlı bir fark bulunmamıştır. Gelecekte, farklı örneklem gruplarını içeren ve eğitim düzeyleri gibi değişkenleri de kapsayan daha geniş araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Agnihotri, R., Dingus, R., Hu, M. Y., & Krush, M. T. (2016). Social media: Influencing customer satisfaction in B2B sales. *Industrial marketing management, 53*, 172-180.

Asur, S. & Huberman, B. A. (2010). Predicting the future with social media. ın: Proceedings of the 2010 ınternational conference on web ıntelligence and ıntelligent agent technology, IEEE/WIC/ACM, Toronto, 492-499.

Bekman, M. (2022). Hedef kitlenin gözetim farkındalığının tüketicilerin satın alma davranışlarına etkisinde FOMO'nun aracılık rolü ve cinsiyetin düzenleyici etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24*(2), 551-580. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1090325

Doha, A., Elnahla, N., & McShane, L. (2019). Social commerce as social networking. *Journal of Retailing and Consumer Services,* 47, 307–321.

Daugherty, T., & Hoffman, E. (2014). eWOM and the importance of capturing consumer attention within social media. *Journal of marketing communications*, *20*(1-2), 82-102.

Duan, W., Gu, B. & Whinston, A. B. (2008). Do online reviews matter? An empirical ınvestigation of panel data. *Decision Support Systems,* 45(4), 1007-1016.

Ebrahim, R. S. (2019). The role of trust in understanding the ımpact of social media marketing on brand equity and brand loyalty. *Journal of Relationship Marketing*, 19(4), 287–308.

Fauser, S. G., Wiedenhofer, J., & Lorenz, M. (2011). "Touchpoint social web": An explorative study about using the social web for influencing high involvement purchase decisions. Problems and Perspectives in Management, *9*(1), 39–45.

Frutos, S. M., Giones, F., & Miralles, F. (2014). Social Media engagement as an e-commerce driver, a consumer behavior perspective. 9th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI) (pp. 1–6). Barcelona, Spain: IEEE.

Kim, A. J., & Ko, E. (2010). Impacts of luxury fashion brand's social media marketing on customer relationship and purchase intention. *Journal of Global Fashion Marketing, 1*(3), 164–171.

Kim, A. J., & Ko, E. (2012). Do social media marketing activities enhance customer equity? An empirical study of luxury fashion brand. *Journal of Business research*, 65(10), 1480-1486.

Kim, H. & Song, J. (2010). The quality of word-of-mouth in the online shopping mall. *Journal of Research in Interactive Marketing*, 4(4), 376-390.

Koçak Alan, A. K., Kabadayı, E. T., & Erişke, T. (2018). İletişimin yeni yüzü: dijital pazarlama ve sosyal medya pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(66), 493-504.

Kotler, P., & Keller, K. L. (2009). Marketing management. Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall.

Martens, B. (2016). An Economic Policy Perspective on Online Platforms-Institute for Prospective Technological Studies-Digital Economy Working Paper 2016/05.

Müftüoğlu, S., Tosun, N. B. & Ülker, Y. (2018). Elektronik ağızdan ağıza iletişim (ewom) kanalı olarak youtube vloggerların satın alma niyeti oluşumundaki rolü. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 9(24), 231-254.

Montoya-Weiss, M. M., Voss, G. B., & Grewal, D. (2003). Determinants of online channel use and overall satisfaction with a relational, multichannel service provider. *Journal of the Academy of Marketing Science, 31*(4), 448-458.

Orel, F. D., & Arık, A. (2020). Sosyal medya pazarlamasının tüketici satın alma niyetine etkisinin teknoloji kabul modeli aracılığıyla incelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *57*, 205-232.

Özdemir, S., Kayhan, R., & Özer, İ. A. (2021). Pandemi (Covid-19) döneminde kaynak güvenilirliği boyutlarının, elektronik ağızdan ağıza iletişimin ve marka imajı boyutlarının tüketici satın alma niyeti üzerindeki etkisi: Instagram fenomenleri üzerine bir araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 14*(1), 113-146.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Pegem Akademi.

Özçifçi, V. (2020). Sosyal medyanın tüketicilerin satın alma niyeti üzerindeki etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *6*(1), 206-223.

Parker, G., Petropoulos, G., & Van Alstyne, M. W. (2020). Digital platforms and antitrust.

Parlak, F. (2010). Sosyal Medya ve Tüketici Satın Alma Karar Sürecine Etkileri: Nitel Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pomirleanu, N., Schibrowsky, J. A., Peltier, J., & Nill, A. (2013). Son 20 Yıldaki İnternet Pazarlama Araştırmalarının Gözden Geçirilmesi ve Gelecekteki Araştırma Yönü. *İnteraktif Pazarlama Araştırma Dergisi*, 7(3), 166-181.

Rehmani, Mehmood ve Muhammed Ishfaq Khan (2011), "The Impact of E-Media on Customer Purchase Intention", International Journal of Advanced Computer Science And Applications, 2 (3).

Richter, A., & Koch, M. (2007). *Social software: Status quo und Zukunft* (pp. 1-49). Munich: Fak. für Informatik, Univ. der Bundeswehr München.

Taşdelen, B. (2020). Dijital çağın yeni trendi sosyal medya etkileyicileri: Vloggerların üniversite öğrencilerinin satın alma davranışı üzerindeki etkisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *19*(3), 1071-1098.

Schivinski, B., & Dabrowski, D. (2014). The effect of social media communication on consumer perceptions of brands. *Journal of Marketing Communications*, 22(2), 189–214.

Shah, A. M., Zahoor, S. Z., & Qureshi, I. H. (2019). Social media and purchasing behavior: A study of the mediating effect of customer relationships. *Journal of Global Marketing*, 32(2), 93-115.

Song, S., & Yoo, M. (2016). The role of social media during the pre-purchasing stage. *Journal of Hospitality and Tourism Technology*, *7*(1), 84-99.

Stephen, A. T. (2016). The role of digital and social media marketing in consumer behavior. *Current opinión in Psychology*, *10*, 17-21.

Uyar, A. (2019). Sosyal Medyanın Tüketicilerin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Model Önerisi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, *14*, 137-147.

TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ VE TOGG SATIN ALMA NİYETİNİN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Dr. Sercan CENGİZ
Harran University, Şanlıurfa Social Sciences Vocational School, 63200, Eyyubiye, Şanlıurfa
ORCID ID: 0000-0002-5906-1778
Mail:sercancengiz@harran.edu.tr
Prof. Dr. Kahraman ÇATI
İnönü University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, 44280, Malatya
ORCID ID: 0000-0002-7440-5436
Mail:catikahraman@inonu.edu.tr

ÖZET

Türkiye'nin otomotiv sektöründeki günümüzdeki deneyimi tarihsel süreçte tedrici olarak devam ederek bu günlere ulaşmıştır. Süreç içerisinde yerli otomobil için girişilen bazı denemeler kimi zaman ekonomik olumsuzluklarla kimi zaman da siyasi engellemelerle sekteye uğramıştır. Türkiye'nin otomotiv sektöründeki günümüzdeki deneyimi tarihsel süreçte tedrici olarak devam ederek bu günlere ulaşmıştır. Süreç içerisinde bazı denemeler bazı zamanlar ekonomik olumsuzluklarla bazı zamanlar da siyasi engellemelerle sekteye uğramıştır. Türkiye'nin otomotiv endüstrisindeki bazı girişimleri farklı sebeplerle başarısızlıkla sonuçlansa da bu olumsuzluklar tecrübeleri de beraberinde getirerek süreç içerisinde Türkiye'de otomotiv sanayisinin gelişmesine temel teşkil etmiştir "*Devrim*" otomobiliyle başlayan ve otomotiv sektörünün dönüşümüne öncülük eden ilk küresel mobilite markası olan TOGG (Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu ile 60 yılı aşkın süren Türkiye'nin otomobil hayali gerçekleşmiştir. Araştırmanın amacı, otomotiv sektöründe tüketici etnosentrizmi ve TOGG satın alma niyetinin demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırma 400 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında anket tekniğinden yararlanılmıştır. Toplanan veriler SPSS programı kullanılarak t testi ve Anova analizlerine tabi tutulmuştur. Yapılan t testi analizlerinde tüketicilerin etnosentrizm tutumları ve TOGG satın alma niyetlerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulgulanmıştır. ANOVA analizi sonuçlarında ise tüketicilerin etnosentrizm tutumları ve TOGG satın alma niyetleri yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Son olarak tüketicilerin etnosentrik tutumları tüm eğitim düzeylerinde anlamlı bir farklılık gösterirken, TOGG satın alma niyetinin eğitim düzeylerine bağlı olarak farklılaşmadığı bulgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Tüketici etnosentrizmi, TOGG satın alma niyeti, Demografik değişkenler

EXAMINATION OF CONSUMER ETHNOCENTRISM AND TOGG PURCHASE INTENTION IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC VARIABLES

ABSTRACT

Turkey's current experience in the automotive sector has reached these days by continuing gradually in the historical process. In the process, some of the attempts for the domestic automobile were sometimes interrupted by economic negativities and sometimes by political obstacles. Turkey's current experience in the automotive sector has reached these days by continuing gradually in the historical process. In the process, some trials have been interrupted by economic negativities at times and political obstacles at other times. Although some of Turkey's attempts in the automotive industry have failed for different reasons, these negativities have been the basis for the development of the automotive industry in Turkey in the process by bringing along experiences. Turkey's automobile dream of more than 60 years has been realised with TOGG (Turkey's Automobile Initiative Group), the first global mobility brand that started with the '*Devrim'* car and pioneered the transformation of the automotive industry. The aim of the research is to determine whether consumer ethnocentrism and TOGG purchase intention in the automotive sector differ according to demographic characteristics. The research was conducted with 400 participants. Questionnaire technique was used to collect the data. The collected data were subjected to t-test and Anova analyses using SPSS software. In the t-test analyses, it was found that the ethnocentrism attitudes of the consumers and their intention to purchase TOGG did not show a significant difference according to their gender. In the ANOVA analyses, it was found that consumers' ethnocentrism attitudes and intention to purchase TOGG do not differ significantly according to their age groups. Finally, while the ethnocentric attitudes of consumers show a significant difference in all education levels, it is found that the intention to purchase TOGG does not differ depending on the education levels.

Key words: Consumer ethnocentrism, TOGG purchase intention, Demographic variables

GİRİŞ

Tarihsel süreçte bazı ülkeler kendilerine ait markalı bir otomobil üretmeye çalışırken, bazı ülkeler ise bu alanda montaj ülke olarak pazarda yer almıştır. Ancak kendi yerli markalı otomobilini kendisi üreten ülkelerin hem ekonomik kalkınma hem toplumsal kalkınma açısından önemli gelişmeler katettikleri gözlenmiştir. Fakat otomotiv sektörü farklı dinamiklere

sahip olması hasebiyle otomobil üretimi pek de kolay olmamaktadır. Nitekim bu işin zorluğu Türkiye'nin otomotiv sektörü serüveninde daha açık bir şekilde görülmektedir. Bazen ekonomik zorluklar bazen de siyasi baskılar neticesinde yerli bir otomobil markası üretme konusunda istediği aşamaya gelemeyen Türkiye, yakın zamanda bu zincirleri kırmayı başarmış ve geleneksel otomobillerden farklı olarak doğuştan elektrikli otomobil pazarına girmiştir.

Otomotiv endüstrisinde bir paradigma değişimini temsil eden elektrikli araçlar (Teece, 2018) piyasası yeni olmakla beraber yükselişini de sürdürmeye devam etmektedir. Bu süreçte birçok yeni marka da ilgili pazarda yer almak için ortaya çıkmaya devam ediyor. Ancak elektrikli araçlar pazarına giren bu yeni markalardan hangilerinin finansal ve tüketici tercihleri anlamında sürdürülebilir olacağı konusunda net bir şey söylemek henüz güçtür (Covarrubias ve Pérez, 2020). "Devrim" otomobiliyle başlayan ve 60 yılı aşkın süren Türkiye'nin otomobil hayalini gerçekleştiren ve otomotiv sektörünün dönüşümüne öncülük eden ilk küresel mobilite markası olmak amacıyla TOGG (Türkiye'nin Otomobili Girişim Grubu) kurulmuştur (TOGG, 2019). Yukarıdaki TOGG ile ilgili özet açıklama çerçevesinde araştırmada tüketicilerin demografik özellikleri ile tüketici etnosentrizmi ve TOGG satın alma niyeti arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın ilerleyen bölümlerinde konuyla ilgili kavramsal çerçeveye ve literatüre değinilerek uygulanan yönteme dair bilgilere yer verilmiş ve analiz sonucu elde edilen bulgulara yönelik sonuç ve değerlendirmeler yapılmıştır.

TÜRKİYE'NİN OTOMOTİV SEKTÖRÜ SERÜVENİ VE TOGG

Türkiye'nin otomotiv sektöründeki günümüzdeki deneyimi tarihsel süreçte tedrici olarak devam ederek bu günlere ulaşmıştır. Süreç içerisinde bazı denemeler bazı zamanlar ekonomik olumsuzluklarla bazı zamanlar da siyasi engellemelerle sekteye uğramıştır. Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye'nin ilk üretim denemesi Ford Motor Company tarafından 1929 yılında kurulan montaj fabrikasıdır. Ancak 1929 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden dolayı bu deneme ne yazık ki amacına ulaşamamıştır (Yılmaz vd., 2017: 690).

1954 yılında ordunun ihtiyaç duyduğu araçları üretmek amacıyla Türk ortaklı Türk Willys Overland Ltd. fabrikası 1955 yılında kamyon üretimi için Türk Otomotiv Endüstrisi A.Ş fabrikası ve 1959 yılında otomobil üretmek amaçlı Ford-Koç ortaklığında Otosan kurulmuştur. 1961 yılında ise Türkiye'nin ilk otomobili olan "Devrim", Eskişehir Devlet Demiryolları Fabrikası'nda üretilmeye başlanmıştır. Ancak "*Devrim*" otomobili farklı siyasi ve ekonomik gerekçelerle 4 adetlik prototip üretiminden öteye geçememiştir. 1966 yılında Ford-Koç ortaklığında kurulmuş olan Otosan firması İngiliz Reliant firması ile ortaklaşa olarak

Türkiye'nin ikinci otomobil markası olan "*Anadol*"u üretmeye başlamıştır. O günün şarlarına göre oldukça önemli bir rakam olan 82.000 adetlik bir üretim kapasitesine ulaşmasına rağmen ne yazık ki farklı gerekçelerle 1982 yılında "*Anadol*"un üretimine son verilmiştir. 1969 yılında başka bir otomotiv girişimi olarak Fransız lisansı ile Oyak-Renault kurulmuş yine aynı yıl İtalyan lisansı ile de "*Tofaş"* kurulmuş ve Murat 124 model araçlar üretilmiştir (TAYSAD, 2023).

Türkiye'nin otomotiv endüstrisindeki bazı girişimleri bazı zamanlar başarısızlıkla sonuçlansa da bu olumsuzluklar tecrübeleri de beraberinde getirerek süreç içerisinde Türkiye'de otomotiv sanayisinin gelişmesine temel teşkil etmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde BMC, Crysler, Karsan gibi markaların kurdukları fabrikalarla, 1990'lı yıllarda ise *Toyota*, *Honda* ve *Renault* uluslararası markaların yatırımları Türkiye'nin otomotiv endüstrisi bu alandaki büyümesini sürdürmüştür (Yulu, 2018).

Yukarıdaki gelişmelerden Türkiye'de otomotiv endüstrisinin tarihsel süreçte hep bir öncelik olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu çabaların neticesinde devlet-iş dünyası karşılıklı bağlılığına yatkınlık ve genel olarak üretim tabanını ve özel olarak otomotiv endüstrisini yükseltmeyi merkeze alan bir endüstriyel stratejiyle donatılmış olan TOGG'un da Türkiye'nin ve iktidar partisinin duygularının ve eğilimlerinin bir birikiminin somutlaşmış hali olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Mordue ve Sener, 2022). Nitekim yerli bir otomobil markası fikri, Erdoğan'ın Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) üyeleriyle yaptığı bir toplantıda bunu talep etmesiyle 2011'de kamuoyu söyleminin bir parçası haline gelmiştir (Özpeynirci, 2017).

2017 yılına gelindiğinde ise birtakım stratejik iş birlikleri yapılarak temelleri atılıp ortaklarının belirlenmesinin akabinde 2018 yılında TOGG (Türkiye Otomotiv Girişim Grubu) adıyla hayata geçmiştir. 2023 yılı itibariyle de seri üretime başlayan TOGG'un ortakları arasında ise Anadolu Grubu, BMC, Kök Grubu, Turkcell, Zorlu Holding ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği yer almaktadır.

Tüketici Etnosentrizmi

Etnosentrizm kavramı bazı kişilerin kendi grubunu veya kendi grubuna ait değerleri merkeze aldıkları ve bu merkezi de farklı kültürleri değerlendirirken bir ölçü veya referans noktası şeklinde görmeleri olarak tanımlanmaktadır (Sumner 1906:13). Etnosentrizmle ilişkili davranışlar, grup içindeki iş birliğine dayalı ilişkileri merkeze alarak diğer gruplarla işbirliğine dayalı ilişkilerin yokluğunu içermektedir (LeVine ve Campbell, 1972). Psikolojik ve sosyal

bağlamına ek olarak milliyetçilik ve vatanseverlik gibi argümalar, etnosentrizm kavramının pazarlama alanında tüketici satın alma seçimlerinde dinamik faktörlerden biri olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır (Renko vd., 2012: 531). Pazarlama literatürüne tüketici etnosentrizmi olarak giren bu kavram ilk kez Shimp and Sharma tarafından 1987'de dile getirilmiştir. Tüketicilerin yabancı menşeli ürünler yerine yerli ürünleri tercih etme pratiği şeklinde kavramsallaştırılmıştır (Shimp and Sharma, 1987:285). Başka bir ifadeyle tüketici etnosentrizmi, milliyetçilik ve vatanseverlik duygularının gereği olarak yerli ve yabancı ürünlere karşı tüketici önyargılarının ve duyarlılıklarının ifadesidir (Shimp and Sharma, 1987; Cleveland vd., 2009). Tüketici etnosentrizmi, tüketicilerin vatansever duygularının satın alma tutumları ve satın alma niyetleri üzerinde önemli etkileri olacağı varsayımına dayanmaktadır. Tüketicilerin etnosentrik eğilimlerinin ve yerli ürün satın alma tercihlerinin tüketici satın alma davranışını tahmin etmede demografik değişkenlerden daha etkili yordayıcılar olduğu da öne sürülmektedir (Herche, 1992; Renko vd., 2012). Bu bağlamda yapılmış birçok çalışmada tüketici etnosentrizminin satın alma niyeti üzerindeki etkisi incelenmiştir (Chryssochoidis vd., 2007; Nguyen vd., 2008; Evanschitzky vd., 2008; Bozyiğit ve Akkan, 2011; Amri ve Prihandono, 2019; Ramadania vd., 2023; Acar ve Taşkın, 2023).

ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu çalışma Şanlıurfa'da yer alan 18 yaş ve üzeri TOGG aracı olmayan tüketiciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın anakütlesini 18 yaşından büyük genel tüketiciler oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında hem yüz yüze hem de online anket yöntemiyle (01.04.2024-05.06.2024 tarihleri arasında) gönüllü katılım neticesinde 400 katılımcıdan veri toplanmıştır. Araştırmada TOGG hakkında veri toplamada kullanıcılara ulaşmak için kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise tüketici etnosentrizmi ve TOGG satın alma niyetini ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. İkinci kısımdaki ölçeklerde 5'li likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) formatı kullanılmıştır. Tüketici etnosentrizmi tutumları değişkenine ait ifadeler Shimp and Sharma, (1987) çalışmasından uyarlanarak anket formu hazırlanmıştır.

VERİLERİN İSTATİSTİKSEL DEĞERLENDİRMESİ VE BULGULAR

Araştırmada toplanan veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada, betimsel istatistiklerin yanı sıra t testi ve ANOVA analizleri de kullanılmıştır. Bu bölümde çalışmaya ilişkin elde edilen analiz bulguları aşağıda ilgili başlıklar altında verilmiştir.

Çizelge 1: Araştırmaya Katılan Tüketicilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet Durumu	**Sayı**	**Oran (%)**
Erkek	265	66,3
Kadın	135	33,8
Yaş Durumu		
18-25 arası	51	12,8
26-35 arası	151	37,8
36-45 arası	95	23,8
46-55 arası	68	17,0
56 ve üstü	35	8,8
Eğitim Düzeyi		
İlköğretim	29	7,2
Ortaöğretim	62	15,5
Ön lisans	75	18,8
Lisans	102	25,5
Lisansüstü	132	33,0
Gelir Düzeyi		
17.002 TL ve altı	126	31,5
17.003 – 30.000 TL	89	22,3
30.001 – 45.000 TL	132	33,0
45.001 – 60.000 TL	39	9,8
60.001 TL ve üstü	14	3,5
Meslek Durumu		
Emekli	13	3,3
Ev hanımı	39	9,8
İşsiz	14	3,5
Kamu Çalışanı	210	52,5
Öğrenci	31	7,8
Özel Sektör Çalışanı	59	14,8
Serbest meslek	34	8,5
Toplam	**400**	**100**

Çizelge 1'de araştırmaya katılan tüketicilerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların büyük çoğunluğunun %66,3 oranla erkek olduğu ve yaş gruplarına göre en fazla katılımcının 26-35 yaş aralığında olduğu (%37,8) görülmektedir. Eğitim durumlarına bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun (%33) lisansüstü mezunu oldukları görülmektedir. Kişisel bazda aylık gelir düzeyleri incelendiğinde katılımcıların %33'ünün "30.001 – 45.000 TL" gelire sahip görülmektedir. Son olarak meslek durumlarına bakıldığında ise %52,5'lik oranla en çok katılımcının kamu sektörü çalışanları olduğu görülmektedir.

T-Testi

Çizelge 2: Tüketici Etnosentrizmi ve TOGG Satın Alma Niyeti- Cinsiyet T Testi Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	Mean	p
Tüketici Etnosentrizmi	Erkek	265	3,6769	**,953****
	Kadın	135	3,6037	
TOGG Satın Alma Niyeti	Erkek	265	3,4642	**,060****
	Kadın	135	3,2963	

**(p = 0,000 <0,05) düzeyinde

Çizelge 2 incelendiğinde tüketicilerin etnosentrizm tutumları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık *göstermemektedir*. Diğer yandan TOGG satın alma niyeti de cinsiyete göre farklılık *göstermemektedir*.

ANOVA

Çizelge 3: Tüketici Etnosentrizmi ve TOGG Satın Alma Niyeti- Yaş Grupları ANOVA Sonuçları

Boyut	Yaş	N	Mean	F	p
Tüketici Etnosentrizmi	18-25 arası	51	3,39	2,523	**,051****
	26-35 arası	151	3,60		
	36-45 arası	95	3,76		
	46-55 arası	68	3,78		
	56 ve üstü	35	3,76		
TOGG Satın Alma Niyeti	18-25 arası	51	3,31	,538	**,708****
	26-35 arası	151	3,41		
	36-45 arası	95	3,46		
	46 ve üstü	68	3,50		
	56 ve üstü	35	3,23		

**(p = 0,000 <0,05) düzeyinde

Tüketicilerin etnosentrik tutumları ve TOGG satın alma niyetleri yaş gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını ve farklılık varsa hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ANOVA analizi yapılmıştır. Çizelge 3'te yaş değişkenine bağlı olarak etnosentrizm ve TOGG satın alma niyetinin farklılaşmadığı (p = 0,000 <0,05) görülmektedir.

Çizelge 4: Tüketici Etnosentrizmi ve TOGG Satın Alma Niyeti – Eğitim Düzeyi ANOVA Sonuçları

Boyut	Eğitim Düzeyi	N	Mean	F	p
Tüketici Etnosentrizmi	İlköğretim	29	3,99	3,587	**,007**
	Ortaöğretim	62	3,84		
	Ön lisans	75	3,70		
	Lisans	102	3,64		
	Lisansüstü	132	3,48		
TOGG Satın Alma Niyeti	İlköğretim	29	3,37	1,065	**,374****
	Ortaöğretim	62	3,30		
	Ön lisans	75	3,56		
	Lisans	102	3,50		
	Lisansüstü	132	3,31		

**(p = 0,000 <0,05) düzeyinde

Çizelge 4'te tüketicilerin etnosentrik tutumları ile eğitim düzeyleri arasındaki farklılığa bakıldığında tüm eğitim düzeyleri arasında etnosentrik eğilimlerin (p = 0,000 <0,05) anlamlı bir şekilde *farklılaştığı* görülmektedir. Ancak TOGG satın alma niyetinin eğitim düzeylerine bağlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Türkiye'de otomotiv endüstrisinde yerli bir marka ortaya çıkarma girişimleri tarihine bakıldığında bu hususta zaman zaman önemli girişimler olmuş fakat seri üretim noktasında istenen başarıya ulaşılamamıştır. Yerli markalı otomobil üretme konusunda son olarak 2017 yılında çalışmalara başlanmış, 2019 yılının sonunda TOGG adı altında sedan ve SUV olmak üzere iki modelin prototipleri tanıtılmış ve 2023 yılında SUV modeli seri üretimi yapılarak tüketicilerle buluşmuştur. Araştırmamızda katılımcıların tüketici etnosentrizmine yönelik tutumları ve piyasaya sürülen TOGG satın alma niyetine yönelik görüşleri demografik değişkenler bağlamında araştırılmıştır.

Yapılan analizlerde T testi sonuçları incelendiğinde tüketicilerin etnosentrizm tutumları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık *göstermemektedir*. Diğer yandan TOGG satın alma niyeti de cinsiyete göre farklılık *göstermemektedir*. Diğer yandan tüketicilerin etnosentrik tutumları ve TOGG satın alma niyetleri ise yaş gruplarına bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı ve farklılaşıyorsa farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için ANOVA analizi yapılmıştır. Çizelge 3'te yaş değişkenine göre tüketici etnosentrizm ve TOGG satın alma niyeti ($p = 0,000 < 0,05$) farklılaşmadığı bulunmuştur. Son olarak tüketicilerin etnosentrik tutumları ile eğitim düzeyleri arasındaki farklılığa bakıldığında tüm eğitim düzeylerinde etnosentrik eğilimlerin ($p = 0,000 < 0,05$) anlamlı bir şekilde *farklılaştığı* bulunmuştur. Ancak TOGG satın alma niyetinde ise bu durumun eğitim düzeylerine bağlı olarak *farklılaşmadığı* saptanmıştır. Çalışma TOGG özelinde alana özgü ilk çalışma olduğundan diğer çalışmaların sonuçlarıyla kıyaslama olanağı yoktur. Bu çalışma geliştirilerek daha kapsamlı bir yayın haline getirilmesi düşünülmektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda TOOG kullanıcılarından toplanacak verilerle farklı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Acar, O., ve Taşkın, Ç. (2023). Tüketici Satın Alma Niyetinde Algılanan Değer ve Tüketici Etnosentrizminin Etkisi: TOGG Markası Üzerine Bir Araştırma. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1333-1350

Amri, S., & Prihandono, D. (2019). Influence lifestyle, consumer ethnocentrism, product quality on purchase decision through purchase intention. *Management Analysis Journal*, *8*(1), 25-38.

Bozyiğit, S., & Akkan, E. (2011). Tüketici etnosentrizmi ile satın alma niyeti ve otoriter tutumla yetiştirilme arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik pilot bir çalışma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(2), 98-118.

Chryssochoidis G., Krystallis A., Perreas P.(2007). „ Ethnocentric beliefs and country of origin (COO) effect", *European Journal of Marketing*, 41 (11/12): 1518- 1544.

Cleveland, M., Laroche, M., & Papadopoulos, N. (2009). Cosmopolitanism, consumer ethnocentrism, and materialism: An eight-country study of antecedents and outcomes. *Journal of International marketing*, *17*(1), 116-146.

Covarrubias A.V. and S.M.R. Pérez (2020) 'Introduction: Changing Geographies and Frontiers of the Automotive Industry', in A.V. Covarrubias and S.M.R. Pérez (eds) New Frontiers of the

Automobile Industry: Exploring Geographies, Technology, and Institutional Challenges, pp. 1–38. Cham: Palgrave Macmillan.

Evanschitzky H., Wangenheim F., Woisetschläger D., Blut M. (2008). „Consumer ethnocentrism in German market“, *International Marketing Review*, 25 (1): 7-32.

Herche J. (1992) „A note on the predictive validity of the CETSCALE“, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 20 (3): 261-264.

LeVine, R. A., & Campbell, D. T. (1972). Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behavior. New York: Wiley

Mordue, G., & Sener, E. (2022). Upgrading in the automotive periphery: Turkey's battery electric vehicle maker Togg. *Development and Change*, *53*(4), 760-795.

Ngueyn T.D., Nguyen T.T.M., Barret.N.J., 2008, Consumer ethnocentrism, cultural sensitivity and intention to purchase local products – evidence from Vietnam, *Journal of Consumer Behavior*, 7, 88-100.

Özpeynirci, E. (2011) ‘Koç’tan Erdoğan'a Yerli Oto Cevabı’ *Hurriyet* 5 Ekim. www.hurriyet.com.tr/ekonomi/koc-tan-erdogan-a-yerli-oto-cevabi-18906449 (Erişim tarihi: 12 aralık 2024).

Ramadania, R., Suh, J., Rosyadi, R., Purmono, B. B., & Rahmawati, R. (2023). Consumer ethnocentrism, cultural sensitivity, brand credibility on purchase intentions of domestic cosmetics. *Cogent Business & Management*, *10*(2), 2229551.

Renko, N., Crnjak Karanović, B., & Matić, M. (2012). Influence of consumer ethnocentrism on purchase intentions: Case of Croatia. *Ekonomska misao i praksa*, (2), 529-544.

Shimp, Terence A. and Subhash Sharma (1987), "Consumer Ethnocentrism: Construction and Validation of the CETSCALE," *Journal of Marketing Research*, 24 (August), 280-89.

Sumner, W. G. (1906). Folkways: The Sociological Importance of Usages. *Manners, Customs, Mores, and Morals, Ginn & Co., New York, NY*.

TAYSAD. (2023). Türk Otomotiv Sanayi ve TAYSAD'ın Tarihçesi. https://www.taysad.org.tr/tr/turk-otomotiv-sanayi-ve-taysadin-tarihcesi Erişim tarihi: 6.10.2024

Teece, D.J. (2018) ‘Tesla and the Reshaping of the Auto Industry’, *Management and Organization Review* 14(3): 501–12.

TOGG. (2019). Türkiye’nin Otomobili Girişim Grubu - Ürün Bülteni. Gebze: Türkiye’nin Otomobili Girişim Grubu. togg-urun-bulteni.pdf

Yılmaz, S., Taştan, K., Ecek, N., & Çınar, E. (2017). Otomotiv sektörünün dünyadaki ve Türkiye’deki değişimi. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 685-695

Yulu, A (2018). Türkiye'de Otomotiv Sanayisinin Coğrafi Dağılışı. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul.

ŞEHİR PAZARLAMASI: SAKARYA ŞEHRİ İNCELEMESİ

Doç. Dr. Sevim KOÇER
Kocaeli Üniversitesi, skocer@kocaeli.edu.tr - 0000-0003-1813-5491
Yüksek Lisans Öğrencisi Nida ALTUN
Kocaeli Üniversitesi, nida.altun@ihu.edu.tr – 0009-0008-3652-8567

ÖZET
Çalışmanın konusu, şehir pazarlaması kavramının Sakarya ili örneği üzerinden incelenmesidir. Çalışmanın amacı, Sakarya'da öğrenim gören öğrencilerin Sakarya şehrini ve şehir halkını ne kadar tanıdığını ve onlar hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerine anket yapılmıştır. Anket verileri SPSS Programında analiz edilmiş, tanımlayıcı istatistikler belirlenmiş ve korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmanın temel bulguları olarak; Sakarya'nın doğal güzellikleri, sanayi potansiyeli, sosyal ve kültürel etkinlikleri ve eğitim olanakları gibi unsurların şehirle ilgili görüşlerde ön plana çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin şehirde kalma süreleri arttıkça şehir hakkında ve şehir halkı hakkındaki görüşlerinin olumsuz yönde arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şehir Pazarlaması, Sakarya Üniversitesi, Pazarlama

GİRİŞ
Şehir pazarlaması, şehrin potansiyelini yerel toplumun faydasına kullanmak için bir köprü görevi görür ve küresel rekabet ortamında şehirlerin cazibesini artırarak yatırım, turizm ve yerel kalkınma fırsatlarını geliştirmeyi amaçlayan stratejik bir alandır (Liouris & Deffner, 2005). Son yıllarda şehirler arasındaki rekabetin yoğunlaşması, şehirlerin kimliklerini pazarlama gerekliliğini daha belirgin hale getirmiştir.

Çeşitli paydaşlarla iletişim kurma yöntemleri, farklı alanlar için uzmanlaşmış ekiplerinin varlığı, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gibi özelliklerinden ötürü kurumsal firmalara benzetilen şehir markalaşması; yalnızca ekonomik kazanç sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yerel halkın yaşam kalitesini artırmaya yönelik sosyal faydalar da sunar (Kavaratzis & Ashworth, 2006).

Çalışmanın amacı, Sakarya'da öğrenim gören öğrencilerin Sakarya şehri ve şehir halkını ne kadar tanıdığını tespit edip, görüşlerini ortaya koymaktır. Çalışma ile Sakarya şehrinin tanıtımı ve gelişiminde çalışan yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, halkın, işletmelerin, üniversitede okuyan öğrencilerin şehri algılamasındaki rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerine

anket doldurtulmuştur. Anket verileri SPSS Programında analiz edilmiş, tanımlayıcı istatistikler belirlenmiş ve korelasyon analizi yapılmıştır.

LİTERATÜR

Destinasyon Pazarlaması Kavramı

Pike'a göre destinasyon pazarlaması; bir destinasyonun çekiciliğini artırmak için entegre pazarlama iletişimlerini kullanmayı, güçlü bir destinasyon markası oluşturmayı, paydaş ilişkilerini yönetmeyi ve müşterilerle anlamlı bir etkileşim kurmayı içerir. Bu süreçteki nihai amaç, destinasyonu ziyaret eden kişi sayısını arttırarak yerel ekonomiye katkıda bulunmak, müşteri ilişkilerini kârlı hale getirmek ve iletişim faaliyetlerinde sinerji oluşturmaktır (Pike, 2008).

Dann (1977), bir pazarlama faaliyetinde, turistlerin bir destinasyonu cazip bulmalarını etkileyen belirli unsurlar olması gerektiğini vurgulamıştır. Bir destinasyonun tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinde tema olarak kullanılan destinasyonların sahip olması gereken özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

Çekicilik; bir destinasyonun sahip olduğu doğal, kültürel ve yapay çekiciliklerin olmasıdır. Örneğin, doğal güzellikler (dağlar, plajlar, göller, parklar), tarihi yapılar, müzeler ve eğlence tesisleri gibi.

Erişilebilirlik, bir destinasyonun ulaşılabilirliğini, ulaşım altyapısını ve bağlantı olanaklarını ifade eder. Bu kavram, hava yolları, kara yolları, demir yolları ve deniz yolları gibi farklı ulaşım seçeneklerinin mevcut olmasını kapsar.

Kolaylık; turistlerin konforunu sağlayacak tesisler ve hizmetler olmasıdır. Örneğin konaklama, restoranlar, alışveriş merkezleri ve diğer turist hizmetleri gibi.

Etkinlikler ve faaliyetler; destinasyonda sunulan eğlence, spor, kültürel veya diğer aktiviteler yapılmasıdır. Örneğin, festivaller, spor etkinlikleri, macera aktiviteleri veya sanat etkinlikleri gibi.

Fiyat ve ekonomik unsurlar; destinasyona seyahat ve oradaki harcamalar için gerekli olan maliyetlerin diğer yerlere oranla uygun olmasıdır. Fiyat düzeyi, turistlerin tercihlerini doğrudan etkileyebilir.

Destinasyon imajı; potansiyel turistlerin zihnindeki destinasyon algısının olumlu olmasıdır. Bu algı, reklamlar, medya, sosyal medya ve kişisel deneyimler tarafından şekillenir.

Doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel mirası, ulaşım kolaylığı ve yerel halkın misafirperverliği gibi cazip unsurlar, destinasyon seçimini büyük ölçüde etkiler. Bu unsurlar hem turistlerin ilgisini çeker hem de onların karar verme süreçlerinde de belirleyici bir rol oynar (Demir, 2010).

Destinasyon pazarlamada yer alan yerel kurumlar; yönetim açısından üstlenebilecekleri ve başarabilecekleri konularda sınırlıdır; otopark düzenlemeleri, sokak temizliği, atık toplama, özel etkinlikler sırasında kalabalıkların ve ziyaretçilerin polis tarafından kontrol edilmesi ve çevresel sorunlar gibi birçok pratik ve lojistik sorunu yönetmektedir (Pike & Page, 2014).

Pike, destinasyon pazarlaması sürecinde yürütülen, entegre pazarlama iletişiminde tutarlılık, koordinasyon, müşteri odaklılık, iletişim sinerjisi ve sürekli geri bildirim ve değerlendirme yapılması ilkelerine uyulması gerektiğini vurgulamaktadır. Tüm pazarlama mesajlarının ve faaliyetlerinin uyumlu ve birbirini destekler nitelikte tutarlı olması gerekmektedir. Farklı pazarlama kanallarının ve araçlarının etkin bir şekilde bir araya getirilmesi ve koordinasyon içinde yönetilmesi önemlidir. Pazarlama stratejilerinin, hedef kitlenin ihtiyaç ve beklentilerine göre şekillendirilmesi esastır. Farklı iletişim araçlarının birlikte kullanılmasıyla, toplam etkinin tek tek araçların etkilerinin toplamından daha fazla olması hedeflenir. Pazarlama faaliyetlerinin etkinliğinin düzenli olarak ölçülmesi ve gerekli iyileştirmelerin yapılması gerekmektedir (Pike 2008).

Destinasyon pazarlaması, bir bölgenin turistler için çekiciliğini yükseltmeyi amaçlayan stratejik bir süreçtir. Bu süreç, destinasyonun kendine has özelliklerini ve sunduğu deneyimleri öne çıkararak, küresel turizm pazarında güçlü bir yer edinmeyi ve ziyaretçilerin ilgisini çekerek memnuniyetlerini artırmayı hedefler.

Bir destinasyonun imajı, turist çekmede hayati bir rol oynar. Hizmet kalitesini güçlü ve çekici bir imajla birleştiren destinasyon markalaşması, rekabetçi turizm pazarında bir destinasyonu farklılaştırmada kritik öneme sahiptir (Özdemir, 2007). Benzer şekilde, Artuğer ve Çetinsöz (2014) göre, destinasyon imajının bilişsel ve duygusal unsurlardan oluştuğunu vurgulamaktadır; bilişsel boyutlar bilgiye dayalıyken, duygusal boyutlar duygusal bağlardan etkilenir.

Etkili destinasyon pazarlaması, sürdürülebilir kaynak yönetimi, yenilikçi markalaşma ve paydaşlar arasındaki stratejik iş birliklerini içeren kapsamlı bir yaklaşım gerektirir. Örneğin, destinasyon web siteleri ile sosyal medya gibi dijital platformların kullanımı, erişilebilirliği artırarak potansiyel turistlerle anlık etkileşim imkânı sunar. Turistlerin motivasyonlarını anlamak ve bu motivasyonları destinasyonun kendine özgü özellikleriyle eşleştirmek, pazarlamacıların uzun vadeli başarıya ulaşmasını sağlayacak sürdürülebilir ve cazip bir imaj geliştirmelerine olanak tanır.

Şehir Pazarlaması Kavramı

Şehir pazarlaması, tarihsel açıdan oldukça yeni bir kavramdır. Gelişmiş ülkelerde uzun süredir uygulanmakta olsa da, gelişmekte olan ülkeler açısından son yıllarda popülerlik kazanmıştır. Bu yeniliğine rağmen, şehir yöneticileri tarafından şehirlerin değerini artırmak amacıyla benimsenmiş ve bu doğrultuda çeşitli stratejiler geliştirilmeye başlanmıştır. Şehir pazarlamasının, şehrin sahip olduğu potansiyelleri açığa çıkarmak ve bu potansiyellerin hem

yerel halk hem de şehir için etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak gibi önemli faydaları olduğu ifade edilmektedir (Liouris & Deffner, 2005).

Şehir pazarlaması, nispeten yeni bir araştırma alanıdır ve genellikle şehrin kültürel ve tarımsal ürünlerinin satışında kullanılan araç ve yöntemler bütünü olarak düşünülse de, aslında bundan çok daha geniş bir kavramı ifade eder. Şehir pazarlamasında ürün, şehrin kendisi olup, şehrin imajı üzerinden pazarlama yapılabilir. Dolayısıyla şehir pazarlamasının temel işlevi, şehrin potansiyeli ile bu potansiyelin yerel topluluklar için faydalı bir şekilde kullanılmasını sağlamak arasında bir köprü kurmaktır (Liouris & Deffer, 2005, s. 143). Şehir pazarlaması aynı zamanda kentsel çalışmalar, coğrafya, planlama ve iletişim gibi farklı disiplinlerden faydalandığından, disiplinler arası bir yapıya sahiptir (Karachalis vd., 2020).

Şehir pazarlaması, bir yer veya mekân hakkında özel imajlar oluşturma süreciyle ilişkilendirilebilir. Bu imajlar, öncelikle farkındalık yaratma amacıyla başlar ve ardından beklentileri karşılamak için iletişim çalışmalarıyla şekillendirilir. Bu bağlamda şehir, bir kentsel ürün olarak tanımlanmaktadır. Ancak bir şehri, barındırdığı sosyal, kültürel, tarihi ve doğal güzellikler gibi kendine özgü tüm özellikleri ve değerleriyle tanımlamak oldukça zaman alıcı bir süreçtir (Köksal & Sarı, 2014).

Şehir pazarlaması, yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde insanlara yönelik çalışmaları kapsayan stratejik bir süreçtir. Bu süreç, şehrin doğal özelliklerini, geliştirdiği değerlerini ve vizyon şemasını içeren stratejik planlarını kapsamaktadır. Şehir pazarlamasının temel amacı, hem yerel halkın yaşam kalitesini artırmak hem de şehri cazibe merkezi haline getirerek ziyaretçilerin ilgisini çekmektir.

Günümüzde şehirler, kaynaklarını daha etkili kullanmak, yaşanabilir alanlar oluşturmak ve cazibe merkezi olabilmek için pazarlama yöntemlerini tercih etmektedir. Şehir pazarlamasının temel hedefi, bilinirliği artırmak ve pazarlanabilir bir kimlik kazanmaktır. Pazarlanabilir bir şehir olmak; ziyaretçi sayısını artırmak, yatırımcıların ilgisini çekmek ve şehir sakinlerinin sorunlarını çözerek şehre değer katmak anlamına gelmektedir (Liouris & Deffner, 2005, s. 143).

Globalleşen dünyada şehirler, şehir pazarlamasının gerekliliğini artan tüketici beklentileri ve bilgiye erişim kolaylığı nedeniyle daha fazla hissetmeye başlamışlardır. Şehir yöneticileri, bu doğrultuda pazarlama iletişimine yatırım yaparak ziyaretçileri ve yatırımcıları çekmekte ve şehir gelirlerini artırmaya yönelik planlar gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda şehirler kısa, orta ve uzun vadeli hedefler belirleyerek tutarlı pazarlama stratejileriyle hedef kitleleriyle etkili iletişim kurmaya çalışmaktadırlar (Altınbaş, 2007).

ARAŞTIRMA

3.1. Sakarya Şehri Hakkında

Tarih boyunca Hititler, Lidyalılar, Bithinya Krallığı, Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Sakarya, uzun yıllar Kocaeli'ye bağlı

bir ilçe olarak kalmış; ancak 17 Haziran 1954 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen bir yasa ile "Sakarya" adıyla il statüsüne kavuşmuştur (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2024). 2000 yılında Büyükşehir Belediyesi statüsü kazanan Sakarya, günümüzde 1.098.115 kişilik bir nüfusa sahiptir (Sakarya Valiliği İl Brifingi, 2024).

Marmara Bölgesi'nin doğusunda, ulaşım açısından stratejik bir konumda yer alan Sakarya, ekonomik ve sosyal yapısıyla bölgenin öne çıkan illerinden biridir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Sakarya Türkiye'nin en yaşanabilir şehirleri arasında ikinci sırada bulunmaktadır. Ayrıca Sakarya, sivil katılım düzeyi açısından Türkiye genelinde ilk sırada yer almakta ve vatandaşların gündelik yaşamla ilgili taleplerini yönetime iletmede etkin bir role sahip olduğu bir il olarak öne çıkmaktadır (Sakarya Büyükşehir Belediyesi, 2024; Kültür ve Doğanın Tüm Renkleriyle Sakarya, 2024).

Adapazarı, Akyazı, Arifiye, Erenler, Ferizli, Geyve, Hendek, Karapürçek, Karasu, Kaynarca, Kocaali, Pamukova, Sapanca, Serdivan, Söğütlü ve Taraklı olmak üzere toplam 16 ilçeye sahip olan Sakarya, 482,109.70 hektarlık bir alana yayılmaktadır. İl sınırlarında Soğucak, Kırca, Katırözü, Kirpiyan, Keremali, Sultanpınar, Acella, Yanık, Sulucaova, Yörükyeri, Çiçekli, Akar, Davlumbaz, Turnalı, Çiğdem, Dikmen, Karagöl, Hamzapınar, Belengerme, İnönü, Güzlek, Oflak, Haydarlar-Kuloğlu, Kılıçkaya ve Kıranyurt gibi yaylaların yanı sıra Sapanca Gölü, Poyrazlar, Taşkısığı ve Acarlar gibi tatlı su kaynakları bulunmaktadır (Sakarya Rehberi, 2024).

Verimli tarım arazilerine sahip olan Sakarya'da tarım ve sanayi sektörü, planlı bir şekilde organize edilmektedir. Sapanca, Geyve ve Pamukova gibi ilçeler, iklim avantajları nedeniyle tarım faaliyetleri için öne çıkarken, ilin Karadeniz kıyısında yer alması ve İstanbul ile Ankara gibi metropollere yakınlığı, sanayi açısından da Sakarya'ya avantaj sağlamaktadır (Kültür ve Doğanın Tüm Renkleriyle Sakarya, 2024).

Sakarya'nın eğitim alanında da önemli bir yeri bulunmaktadır. Sakarya Üniversitesi, 3 Temmuz 1992 tarihli ve 3837 sayılı yasa ile kurulmuş olup, 1990 sonrası kurulan üniversiteler arasında akademik ve teknik altyapısını hızla tamamlayan bir kurum olmuştur. Sakarya Üniversitesi, ISO-2002 Kalite Belgesi ve "EFQM Mükemmellik Yetkinlik Seviyesi Kalite Belgesi"ne sahip ilk ve tek devlet üniversitesidir. Eğitim ve bilişim sektöründeki gelişmeleriyle pek çok üniversiteye örnek teşkil etmektedir (Sakarya Üniversitesi, 2024). 2018 yılında ise Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi'nden ayrılarak bağımsız bir üniversite olarak kurulmuştur (Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, 2024).

Tarım, ormancılık, balıkçılık, madencilik, imalat, enerji üretimi, su temini, inşaat, perakende ticaret, ulaştırma, konaklama, bilgi teknolojileri, finans, kamu yönetimi, sağlık, eğitim ve kültürel faaliyetler gibi pek çok sektörde ticari faaliyetlerin gerçekleştirildiği Sakarya; alışveriş merkezleri ve dinamik sokak kültürüyle son yıllarda hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisini çeken bir şehir haline gelmiştir (SATSO, 2024).

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, Sakarya'da öğrenim gören üniversitede okuyan öğrencilerin şehri ve şehir halkını ne kadar tanıdığını ortaya koymaktır. Çalışma ile Sakarya şehrinin tanıtımı ve gelişiminde çalışan yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, halkın ve işletmelerin üniversitede okuyan öğrencilerin şehri nasıl algıladığındaki rolünü ortaya koymak amaçlanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen İletişim Fakültesi'nde okuyan 388 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 1'de katılımcıların bölümlere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Bölümlere Göre Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Gazetecilik	98	25,3
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	112	28,9
Radyo-Televizyon ve Sinema	78	20,1
Yeni Medya ve İletişim	100	25,8
Toplam	388	100

En yüksek katılım %28,9 ile Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nden olmuştur. Bunu %25,8 ile Yeni Medya ve İletişim Bölümü ve %25,3 ile Gazetecilik Bölümü takip etmektedir. Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü ise %20,1 ile en düşük katılım oranına sahiptir. Bu dağılım, iletişim alanında çeşitli bölümlerden dengeli bir katılım olduğunu göstermektedir.

Tablo 2'de katılımcıların sınıflara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sınıflara Göre Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
1. Sınıf	107	27,6
2. Sınıf	90	23,2
3. Sınıf	77	19,8
4. Sınıf	111	28,6
Hazırlık	3	0,8
Toplam	388	100

En yüksek katılım %28,6 ile 4. sınıf öğrencilerindendir. Bunu %27,6 ile 1. sınıf öğrencileri takip etmektedir. %23,2 ile 2. sınıf ve %19,8 ile 3. sınıf öğrencileri gelirken, hazırlık sınıfı öğrencileri ise %0,8 ile en düşük katılım oranına sahiptir. Bu dağılım, katılımcıların büyük kısmının lisans seviyesinin ileri sınıflarından olduğunu, özellikle 4. ve 1. sınıf öğrencilerinin öne çıktığını göstermektedir.

3.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, genel tarama modelleri içerisinde yer alan tekil tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmada, tekil tarama modellerinden biri olan anlık durum tarama modeli tercih edilmiştir. Bu model, öğrencilerin o anda mevcut durumlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Genel tarama modelleri, geniş bir evreni temsil eden elemanların tamamını ya da evrenden belirli bir örneklem grubunu inceleyerek evren hakkında genel bir yargıya ulaşmayı hedefleyen yöntemlerdir (Bailey, 1982). Tekil tarama modeli ise araştırma değişkenlerinin miktar veya tür olarak ayrı ayrı incelendiği bir yöntemdir. Bu modelde, olaylar, gruplar, kurumlar, ya da diğer değişkenler tek başına ele alınarak analiz edilir (Karasar, 2014). Tekil tarama modeli aracılığıyla toplanan veriler, gelecekteki durumlara ilişkin tahminlerde bulunmaya olanak sağlar.

Bu araştırmada, nicel veri toplama aracı olarak anket kullanılması tercih edilmiştir. Thomas (1998), anketi insanların yaşam koşullarını, davranışlarını, inançlarını veya tutumlarını betimlemek amacıyla hazırlanan bir dizi sorudan oluşan bir araştırma aracı olarak tanımlamaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2021). Görgül (ampirik) araştırmalarda, gözlemleri standartlaştırmak için kullanılan anketler, farklı amaçlara hizmet edebilir. Örneğin, anketler aracılığıyla bireylerin bilgi düzeyleri, davranışları, beğenileri, inançları ve kişisel özellikleri hakkında veri toplanabilir. Araştırmalarda, hedef kitlenin demografik özelliklerinin yanı sıra tutumları, değerleri, performansları ve görüşleri de incelenebilir. Bu doğrultuda, hazırlanacak anket, ölçülmek istenen özelliklere göre bölümlere ayrılabilir veya her amaç için ayrı bir anket formu oluşturulabilir (Aiken, 1997; Balc, 1997; Hayman, 1968; Plumb ve Spyridakis, 1992; akt. Büyüköztürk, 2005). Bu araştırmada hazırlanan anket yüz yüze uygulanmıştır. Anketin başlangıcında bireylere ankette verdikleri yanıtların araştırmada kullanılmasına onay vermeleri istenmiştir. Koçer (2019)'in çalışmasında Kocaeli ili için kullandığı ölçek Sakarya İli için yazarlar tarafından uyarlanmıştır. Ankette 4 adet demografik yapıyı belirlemeye yönelik soru, 10 adet katılımcıların Sakarya ile ilişkisini belirlemeye yönelik soru ve 5 adet Sakarya'nın özelliklerini tespit etmeye yönelik soru, 24 katılımcıların Sakarya şehri hakkındaki düşüncelerine yönelik soru ve 8 adet katılımcıların Sakarya halkı hakkında düşüncelerine yönelik soru yer almaktadır. Veriler SPSS programında analiz edilmiş ve tanımlayıcı istatistiklere ve korelasyon analizine bakılmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde, katılımcıların demografik dağılımı, katılımcıların Sakarya ile ilişkisi, Sakarya'nın özellikleri, katılımcıların Sakarya şehri hakkındaki düşünceleri ve Sakarya halkı hakkında düşüncelerine yönelik bulgulara yer verilmektedir.

3.5.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 3'te katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Belirtmek istemiyorum	7	1,8
Erkek	159	41
Kadın	222	57,2

Toplam	388	100

En yüksek katılım %57,2 ile kadınlardan oluşurken, erkek katılımcılar %41 oranında yer almaktadır. Cinsiyetini belirtmek istemeyenler ise %1,8 ile en düşük oranı oluşturmaktadır. Bu dağılım, kadınların daha fazla temsil edildiğini gösterirken, katılımcı grubunda cinsiyet açısından genel bir denge bulunduğunu da ortaya koymaktadır.

Tablo 4'de katılımcıların yaşlarına göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
18-22	316	81,4
23-29	69	17,8
30 ve üzeri	3	0,8
Toplam	388	100

En yüksek katılım %81,4 ile 18-22 yaş grubundadır. Bunu %17,8 ile 23-29 yaş grubu takip etmektedir. 30 yaş ve üzeri katılımcılar ise %0,8 ile en düşük oranı oluşturmaktadır.

Anket üniversite öğrencilerine yaptırıldığından dolayı katılımcıların büyük bir kısmının genç yaş gruplarından olduğunu, özellikle 18-22 yaş grubunun baskın olduğu görülmektedir.

3.5.2. Katılımcıların Sakarya Şehri ile İlişkisi

Tablo 5'te katılımcıların Sakarya'ya başka bir şehirden gelip gelmedikleri bilgisi yer almaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Sakarya'ya Başka Bir Şehirden Gelmesi Durumu

	Sıklık	**Yüzde**
Evet	306	78,9
Hayır	82	21,1
Toplam	388	100

Tablo'5'e göre en yüksek katılımcılar %79 oranı ile Sakarya'ya başka bir şehirden gelmektedir. Katılımcıların %21'i Sakarya'da ikamet etmektedir. Bu dağılım, katılımcıların büyük çoğunluğunun üniversitede okumak için Sakarya dışından geldiğini göstermektedir.

Tablo 6'da katılımcıların Sakarya'da sürekli ikamet etme durumu yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Sakarya'da Sürekli İkamet Etmesi Durumu

	Sıklık	**Yüzde**
Evet	182	46,9
Hayır	206	53,1
Toplam	388	100

Tablo 6'ya göre en yüksek katılım %53,1 ile Sakarya'da sürekli ikamet etmeyenlerden oluşmaktadır. Bunu %46,9 ile Sakarya'da sürekli ikamet eden katılımcılar takip etmektedir. Bu dağılım, katılımcıların çoğunluğunun Sakarya'ya dersler için gelip akşam diğer şehirlerdeki evlerine döndüklerini göstermektedir.

Tablo 7'de katılımcıların Sakarya'da ikamet ettiği yer dağılımı yer almaktadır.

Tablo 7. Katılımcıların Sakarya'da İkamet Ettiği Yer Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Diğer	2	0,5
Kendi Evim	87	22,4
Kiralık Ev	94	24,2
Özel Yurt	54	13,9
Yurt (KYK)	151	38,9
Toplam	388	100

Tablo 7'ye göre en yüksek katılım %38,9 ile KYK yurtlarında kalan katılımcılardan oluşmaktadır. Bunu %24,2 ile kiralık evde kalanlar, %22,4 ile kendi evinde kalanlar, %13,9 ile özel yurtta kalanlar ve %0,5 ile diğer yerlerde kalanlar takip etmektedir. Bu dağılım, katılımcıların büyük çoğunluğunun yurtlarda ikamet ettiğini, özellikle KYK yurtlarının en fazla tercih edilen seçenek olduğunu göstermektedir.

Tablo 8'de katılımcıların Sakarya'da ikamet ettikleri sürenin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların Sakarya'da İkamet Etme Süresinin Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
1 yıldan az	70	18
1-2 yıl	91	23,5
3-5 yıl	142	36,6
5 yıl ve üzeri	85	21,9
Toplam	388	100

Tablo 8'e göre en yüksek katılım %36,6 ile 3-5 yıl arası süre Sakarya'da ikamet edenlerden oluşmaktadır. Bunu %23,5 ile 1-2 yıl, %21,9 ile 5 yıl ve üzeri süreyle ikamet edenler takip etmektedir. %18 ile 1 yıldan az süredir Sakarya'da ikamet eden katılımcılar ise en düşük orana sahiptir. Bu dağılım, katılımcıların büyük çoğunluğunun 3 yıldan fazla süredir Sakarya'da ikamet ettiğini ve genel olarak uzun süreli ikametlerin öne çıktığını göstermektedir.

Tablo 9'da katılımcıların Sakarya hakkında daha önce bilgisi olup olmaması durumu yer almaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların Sakarya Hakkında Daha Önce Bilgisinin Olması

	Sıklık	**Yüzde**
Evet	236	60,8
Hayır	152	39,2
Toplam	388	100

Tablo 9'a göre en yüksek katılım %60,8 ile Sakarya hakkında önceden bilgi sahibi olan katılımcılardan oluşmaktadır. Bunu %39,2 ile Sakarya hakkında bilgisi olmayan katılımcılar takip etmektedir. Bu dağılım, katılımcıların çoğunluğunun Sakarya hakkında önceden bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Tablo 10'da katılımcıların Sakarya ile ilgili bilgi kaynaklarının dağılımı yer almaktadır.

Tablo 10. Katılımcıların Sakarya ile İlgili Bilgi Kaynaklarının Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
Burada yaşıyorum	79	20,4
Diğer	1	0,3
Şehir günleri ve etkinliklerde	8	2,1
Sosyal medya	88	22,7
Tanıdıklar	151	38,9
Ziyaret sırasında	61	15,7
Toplam	388	100

Tablo 10'a göre en yüksek katılım %38,9 oranı ile katılımcılar Sakarya hakkında tanıdıklarından bilgi aldıklarını belirtmiştir. Bunu %22,7 ile sosyal medya, %20,4 ile burada yaşayanlar, %15,7 ile ziyaret sırasında alınan bilgiler ve %2,1 ile şehir günleri ve etkinliklerde edinilen bilgiler takip etmektedir. Bu dağılım, katılımcıların çoğunluğunun Sakarya ile ilgili bilgiyi tanıdıklarından edindiğini, sosyal medyanın ise önemli bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir.

Tablo 11'de katılımcıların Sakarya ile ilgili önceki bilgilerinin üniversite tercihini etkileyip etkilemediği durumu yer almaktadır.

Tablo 11. Katılımcıların Sakarya ile İlgili Önceki Bilgilerinin Üniversite Tercihini Etkilemesi Durumu

	Sıklık	Yüzde
Evet	158	40,7
Hayır	111	28,6
Kararsızım	9	2,3
Kısmen	110	28,4
Toplam	388	100

Tablo 11'e göre en yüksek katılım %40,7 ile Sakarya hakkında daha önce bilgi sahibi olmanın üniversite tercihini etkileyen katılımcılardan oluşmaktadır. Bunu %28,6 ile etkilenmeyenler ve %28,4 ile kısmen etkilenenler takip etmektedir. %2,3 ile kararsız olanlar ise en düşük orana sahiptir. Bu dağılım, katılımcıların önemli bir kısmının Sakarya ile ilgili bilgilerin üniversite tercihini etkilediğini göstermektedir.

Tablo 12'de katılımcıların Sakarya'ya dair ilk izlenimlerinin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 12. Katılımcıların Sakarya'ya Dair İlk İzlenimlerinin Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
Çok iyi	39	10,1
Çok kötü	23	5,9
İyi	122	31,4
Kötü	21	5,4
Ne iyi ne kötü	183	47,2
Toplam	388	100

Tablo 12'ye göre en yüksek katılım %47,2 ile katılımcıların Sakarya'ya dair izlenimlerinde kararsız oldukları görülmektedir. Bunu %31,4 ile "İyi" izlenimi verenler takip etmektedir. "Çok iyi" izlenimi %10,1, "Kötü" izlenimi %5,4 ve "Çok kötü" izlenimi ise %5,9 ile en düşük

oranlara sahiptir. Bu dağılım, katılımcıların çoğunluğunun Sakarya hakkında izlenimlerinde kararsız oldukları görülmektedir.

Tablo 13'te katılımcıların Sakarya'ya ilk geldiklerinde şehrin en çok dikkatlerini çeken özelliklerinin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 13. Katılımcıların Sakarya'ya İlk Geldiğinde Şehrin En Çok Dikkatlerini Çeken Özelliklerinin Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Alışveriş Yerleri	10	2,6
Diğer	19	4,9
Şehrin Doğası	208	53,6
Şehrin Görüntüsü	62	16
Şehrin Halkı	75	19,3
Şehrin Sanayisi	7	1,8
Tarihi ve Turistik Mekanlar	7	1,8
Toplam	388	100

Tablo 13'e göre en yüksek katılım %53,6 ile şehrin doğasına dikkat çeken katılımcılardan oluşmaktadır. Bunu %19,3 ile şehrin halkı, %16 ile şehrin görüntüsü takip etmektedir. Alışveriş yerleri, sanayi, tarihi ve turistik mekanlar ise sırasıyla %2,6, %1,8 ve %1,8 ile en düşük oranları oluşturmuştur. Bu dağılım, katılımcıların büyük çoğunluğunun Sakarya'nın doğasına ilgi gösterdiğini ve şehrin halkı ile görüntüsünün de dikkat çekici özellikler arasında yer aldığını göstermektedir.

Tablo 14'te katılımcıların Sakarya ile ilgili gelişmeleri takip ettikleri medyanın dağılımı yer almaktadır.

Tablo 14. Katılımcıların Sakarya ile İlgili Gelişmeleri Takip Ettikleri Medyanın Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Kurumsal web siteleri	14	3,6
Sosyal Medya	308	79,4
Tanıdıklar	53	13,7
Yerel ve Ulusal Gazeteler	5	1,3
Yerel ve Ulusal TV	8	2,1
Toplam	388	100

Tablo 14'e göre en yüksek katılım %79,4 ile sosyal medya üzerinden gelişmeleri takip eden katılımcılardan oluşmaktadır. Bunu %13,7 ile tanıdıklardan alınan bilgiler, %3,6 ile kurumsal web siteleri takip etmektedir. Yerel ve ulusal gazeteler %1,3, yerel ve ulusal TV ise %2,1 ile en düşük oranlara sahiptir. Bu dağılım, katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal medya üzerinden Sakarya ile ilgili gelişmeleri takip ettiğini göstermektedir.

Katılımcılara Göre Sakarya Şehrinin Özellikleri

Tablo 15'te katılımcılara göre Sakarya şehri ile ilgili en öne çıkan özelliklerin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 15. Katılımcılara Göre Sakarya Şehri ile İlgili En Öne Çıkan Özelliklerin Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Coğrafi Konumu	106	27,3
Dini Merkezleri	6	1,5
Doğal Güzellikleri	116	29,9
Sanayisi	7	1,8
Şehrin Gelişmişliği	3	0,8
Tarihi ve Turistik Mekanları	6	1,5
Ulaşım Kolaylığı	11	2,8
Üniversite	133	34,3
Toplam	388	100

Tablo 15'e göre en yüksek katılım %34,3 ile Sakarya'nın üniversitesinin önemli bir özellik olarak öne çıkmasından oluşmaktadır. Bunu %29,9 ile doğal güzellikler, %27,3 ile coğrafi konum takip etmektedir. Ulaşım kolaylığı %2,8, sanayi ve tarihi turistik mekanlar ise sırasıyla %1,8 ve %1,5 ile en düşük oranları oluşturmuştur. Bu dağılım, katılımcıların en çok üniversiteyi, doğal güzellikleri ve coğrafi konumu Sakarya'nın öne çıkan özellikleri olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Öğrencilerin yukarıda da belirtildiği gibi şehirde kalmayarak diğer şehirlere geri döndükleri dikkate alındığında ilk sırada üniversitenin çıkması doğal bir sonuçtur. Öğrencileri şehirde kalmaya ikna edecek olanaklara ihtiyaç bulunmaktadır.

Tablo 16'da Sakarya denildiğinde katılımcıların aklına ilk gelen ürün ve hizmetlerin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 16. Sakarya Denildiğinde Katılımcıların Aklına İlk Gelen Ürün/Hizmetlerin Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Islama Köfte	123	31,7
Kabak Tatlısı	75	19,3
Keşkek	8	2,1
Mazlum Çikolata	10	2,6
Neşe Gazoz	5	1,3
Nuri Kurukahve	14	3,6
Sakarya İçme Suyu	28	7,2
Sakaryaspor	108	27,8
Simit	17	4,4
Toplam	388	100

Tablo 16'ya göre ıslama köfte 31,7% ve Sakaryaspor 27,8% en çok öne çıkan unsurlar olup, Sakarya'nın akla gelen ilk özellikleri arasında oldukça büyük bir paya sahiptir. Bunları sırasıyla Kabak Tatlısı 19,3% takip etmektedir. Diğer ürünler ve hizmetler arasında ise Sakarya İçme Suyu 7,2% ve Nuri Kurukahve 3,6% dikkat çekmektedir. Bu dağılım, Sakarya'yı temsil eden başlıca unsurların yemek ve spor ile bağlantılı olduğunu gösterirken, daha küçük oranlarda yer alan ürünler ve hizmetler şehirle ilişkilendirilen diğer unsurları yansıtmaktadır.

Tablo 17'de Sakarya denildiğinde katılımcıların aklına ilk gelen etkinliklerin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 17. Sakarya Denildiğinde Katılımcıların Aklına İlk Gelen Etkinliklerin Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Bisiklet Festivali	39	10,1
Doğa Yürüyüşleri	100	25,8
Sakarya Kültür Sanat	27	7
Sakarya Müzik Festivali	151	38,9
Sakarya Yamaç Paraşütü	29	7,5
Sapanca El Sanatları Festivali	16	4,1
Serdivan Belediyesi Fikir ve Sanat Akademisi	13	3,4
Uluslararası Sapanca Şiir Akşamları	13	3,4
Toplam	388	100

Tablo 17'ye göre en yüksek katılım %38,9 ile Sakarya Müzik Festivali ile ilgilidir. Bunu %25,8 ile doğa yürüyüşleri, %10,1 ile bisiklet festivali takip etmektedir. Sapanca El Sanatları Festivali %4,1, Serdivan Belediyesi Fikir ve Sanat Akademisi ve Uluslararası Sapanca Şiir Akşamları ise her biri %3,4 ile daha düşük oranlara sahiptir. Bu dağılım, katılımcıların en çok Sakarya Müzik Festivali'ni, doğa yürüyüşlerini ve bisiklet festivalini Sakarya ile özdeşleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 18'de Sakarya denildiğinde katılımcıların aklına ilk gelen mekanların dağılımı yer almaktadır.

Tablo 18. Sakarya Denildiğinde Katılımcıların Aklına İlk Gelen Mekânların Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
Adapazarı Deprem Müzesi	3	0,8
Adapazarı Ticaret Müzesi	3	0,8
Çark Caddesi	63	16,2
Justiniaus Köprüsü	3	0,8
Poyrazlar Gölü	5	1,3
Sakarya İl Orman Tabiat Parkı	3	0,8
Sakarya Üniversitesi	73	18,8
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	1	0,3
Sapanca Gölü	173	44,6
Serdivan Gölpark	9	2,3
Serdivan Mavi Durak	37	9,5
Taraklı	1	0,3
Tarihi Uzun Çarşı	14	3,6
Toplam	388	100

Tablo 18'e göre en yüksek katılım %44,6 ile Sapanca Gölü ile ilgilidir. Bunu %18,8 ile Sakarya Üniversitesi, %16,2 ile Çark Caddesi takip etmektedir. Serdivan Mavi Durak %9,5, Serdivan Gölpark %2,3, Tarihi Uzun Çarşı %3,6 ve Poyrazlar Gölü %1,3 ile daha düşük oranlara sahiptir.

Diğer mekanlar ise çok düşük oranlarda yer almıştır. Bu dağılım, katılımcıların en çok Sapanca Gölü, Sakarya Üniversitesi ve Çark Caddesi gibi popüler mekanlarla özdeşleştirdiğini göstermektedir.

Tablo 19'da katılımcılara göre Sakarya'yı en iyi biçimde temsil eden unsurların dağılımı yer almaktadır.

Tablo 19. Katılımcılara Göre Sakarya'yı En İyi Biçimde Temsil Eden Unsurların Dağılımı

	Sıklık	**Yüzde**
"Adapazarı'nı Çok Seviyoruz" Sloganı	16	4,1
"Anadolu'nun Kültür Başkenti Sakarya" Sloganı	16	4,1
"Sakarya'da Su Çeşmeden İçilir" Sloganı	36	9,3
Acarlar Longozu	3	0,8
Cadde 54 AVM	18	4,6
Çark Caddesi	17	4,4
Hamza Al	2	0,5
Islama Köfte	24	6,2
Kabak Tatlısı	17	4,4
Mutlu Işıksu	1	0,3
Osman Çelik	1	0,3
Poyrazlar Gölü Tabiat Parkı	4	1
Sakarya Üniversitesi	65	16,8
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi	1	0,3
Sapanca Gölü	130	33,5
Serdivan Mavi Durak	23	5,9
Tarihi Uzun Çarşı	10	2,6
Yusuf Alemdar	4	1
Toplam	388	100

Tablo 19'a göre en yüksek katılım %33,5 ile Sapanca Gölü'nün Sakarya'yı en iyi şekilde temsil ettiğini belirten katılımcılardan oluşmaktadır. Bunu %16,8 ile Sakarya Üniversitesi, %9,3 ile "Sakarya'da Su Çeşmeden İçilir" sloganı takip etmektedir. Islama Köfte %6,2, Serdivan Mavi Durak %5,9, "Adapazarı'nı Çok Seviyoruz" ve "Anadolu'nun Kültür Başkenti Sakarya" sloganları ise %4,1 ile diğer temsil unsurları arasında yer almaktadır. Bu dağılım, katılımcıların Sakarya'yı en çok Sapanca Gölü, Sakarya Üniversitesi ve çeşitli sloganlarla özdeşleştirdiğini göstermektedir.

Katılımcıların Sakarya Şehri ve Halkı Hakkında Düşünceleri

Tablo 20'de katılımcıların Sakarya şehri hakkındaki düşüncelerinin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 20. Katılımcıların Sakarya Şehri Hakkında Düşüncelerinin Dağılımı

Değerlendirme Kriterleri	**Ortalama**	**Yanıtlayan sayısı**

Beslenmek ucuzdur	2.36	388
Etnik grup dernekleri etkinliklerle şehrin kalkınmasında rol alır	2.54	388
Güvenliğimden endişe etmem	2.46	388
İlçe belediye başkanlıkları kendi aralarında rekabeti sever	2.99	388
İş olanakları çoktur	2.92	388
Konaklama imkanları çeşitlidir	2.83	388
Konaklama ucuzdur	2.05	388
Kültürel ve sanatsal etkinlikler çeşitlidir	2.76	388
Okul sonrasında yaşamayı düşünürüm	2.58	388
Özel şirketler şehrin kalkınmasında rol alır	3.10	388
Sağlık hizmetleri yeterlidir	2.88	388
Şehir büyüktür	2.90	388
Şehir genel olarak temizdir	3.13	388
Şehir içi ulaşım iyidir	2.71	388
Şehir kalabalıktır	3.03	388
Şehir planlıdır	2.64	388
Şehir sanayisi gelişmiştir	3.40	388
Şehir tarihi açıdan zengindir	2.72	388
Şehirde alışveriş imkanları çoktur	2.86	388
Şehirde eğlence imkanları çoktur	2.37	388
Şehirde ulaşım ucuzdur	2.53	388
Şehirlerarası ulaşım iyidir	3.35	388
Yemekleri iyidir	3.16	388
Yerel yönetim farklı illerdeki yerel yönetimlerle rekabeti sever	2.83	388

Tablo 20'ye göre ortalama değerler incelendiğinde, en yüksek puan şehrin sanayisinin gelişmişliği ile ilgili olup, 3,40'tır. Bunu şehirlerarası ulaşım 3,35 ortalama ve şehrin genel temizliği 3,13 ortalama ile takip etmektedir. Diğer yüksek değerlendirmeler arasında 2,88 ortalama ile sağlık hizmetlerinin yeterliliği ve 3,16 ortalama ile şehirde yemeklerin iyi olması bulunmaktadır.

Tablo 20'de yer alan katılımcıların Sakarya şehri hakkındaki düşünceleri içinde en düşük ortalama değerler konaklama ucuzluğu (2,05) ve beslenme ucuzluğu (2,36) gibi yaşam maliyetleriyle ilgili konularda olmaktadır. Ayrıca, şehirde eğlence imkanlarının çokluğu (2,37) ve şehirde ulaşım ucuzluğu (2,53) da daha düşük puanlar almıştır.

Bu dağılım, katılımcıların Sakarya'yı genellikle sanayisinin gelişmişliği, şehir içi temizliği ve yemek kültürü gibi unsurlarla olumlu değerlendirdiğini, ancak yaşam maliyetleri ve bazı ulaşım sorunları konusunda daha düşük değerlendirmeler yaptığını göstermektedir.

Tablo 21'de öğrencilerin sınıfları ile şehir hakkındaki görüşleri arasındaki korelasyon analizi yer almaktadır. Burada şehirde daha uzun süreler geçirmiş olmanın şehir hakkındaki görüşlerini nasıl etkilediğine bakılmıştır.

Tablo 21. Öğrenci Sınıfları Ve Şehir Hakkındaki Görüşleri Arasındaki Korelasyon **Analizi**

		Sınıf	Şehir Görüş
Sınıf	Pearson Correlation	1	-,103*
	Sig. (2-tailed)		,043
	N	388	388
Şehir Görüş	Pearson Correlation	-,103*	1
	Sig. (2-tailed)	,043	
	N	388	388

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Tablo 21'e göre katılımcıların sınıfları ile Sakarya şehri ile ilgili görüşleri arasında (p:0.05) negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Yani öğrenciler üst sınıflara geçtikçe ve şehirde daha uzun süreler geçirdikçe şehir hakkındaki görüşlerinin olumsuz yönde arttığı söylenebilir.

Tablo 22'de katılımcıların Sakarya halkı hakkındaki düşüncelerinin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 22. Katılımcıların Sakarya Halkı Hakkında Düşüncelerinin Dağılımı

Değerlendirme Kriterleri	**Ortalama**	**Yanıtlayan sayısı**
Yardımseverdir	2.81	388
Cömerttir	2.61	388
Hoşgörülüdür	2.59	388
Kibardır	2.44	388
Dindardır	4.18	388
Moderndir	2.34	388
Fırsatçıdır	3.44	388
Dürüsttür	2.66	388

Tablo 22'ye göre en yüksek ortalama puan, 4.18 ile Sakarya halkının dindarlığı konusunda verilmiştir. Bu, katılımcıların büyük bir kısmının Sakarya halkının dindar olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Diğer yüksek değerlendirmeler arasında yardımseverlik (2,81) ve

cömertlik (2,61) yer almaktadır. Buna karşın, modernlik (2,34) ve kibarlık (2,44) gibi değerlendirilen özellikler daha düşük ortalamalar almıştır. Fırsatçılık (3,44) ise dindarlık dışında en yüksek ortalama puanı almış olup, katılımcıların bu konuda daha olumsuz bir görüş belirttiğini göstermektedir. Bu dağılım, Sakarya halkına yönelik genel olarak olumsuz bir bakış açısının olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 23'te öğrencilerin sınıfları ile şehir halkı hakkındaki görüşleri arasındaki korelasyon analizi yer almaktadır. Burada şehirde daha uzun süreler geçirmiş olmanın şehir halkı hakkındaki görüşlerini nasıl etkilediğine bakılmıştır.

Tablo 23. Öğrenci Sınıfları ve Halk Hakkındaki Görüşleri Arasındaki Korelasyon Analizi

		Sınıf	Öğrenci Halk Görüş
Sınıf	Pearson Correlation	1	-,160*
	Sig. (2-tailed)		,002
	N	388	388
Öğrenci Halk Görüş	Pearson Correlation	-,160**	1
	Sig. (2-tailed)	,002	
	N	388	388

****. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).**

Tablo 23'e göre katılımcıların sınıfları ile Sakarya şehri halkı ile ilgili görüşleri arasında (p:0.01) negatif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Yani öğrenciler üst sınıflara geçtikçe ve şehirde daha uzun süre geçirdikçe şehir halkı hakkındaki görüşleri olumsuz yönde artmaktadır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Araştırmanın evreni Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen İletişim Fakültesi'nde okuyan 388 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların %29'u Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nden, %26'sı Yeni Medya ve İletişim Bölümü'nden, %25'i Gazetecilik Bölümü'nden ve %20'si Radyo-Televizyon ve Sinema Bölümü'nden öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %29'u dördüncü sınıf öğrencilerinden, %28'i birinci sınıf öğrencilerinden, %23'ü ikinci sınıf ve %20'si üçüncü sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Katılımcıların %57'si kadınlardan oluşurken, erkek katılımcılar %41 oranında yer almaktadır. Cinsiyetini belirtmek istemeyenler ise %1,8 oranındadır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Ankette demografik yapıyı belirlemeye yönelik sorular, katılımcıların Sakarya ile ilişkisini belirlemeye yönelik sorular, Sakarya'nın özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular, katılımcıların Sakarya şehri hakkındaki düşüncelerine yönelik sorular ve katılımcıların Sakarya halkı hakkında düşüncelerine yönelik sorular yer almaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu 18-22 yaş aralığındadır.

Araştırmanın temel bulguları şunlardır:

Katılımcıların büyük çoğunluğu Sakarya'ya başka bir şehirden gelmektedir. Katılımcıların yarısından çoğu Sakarya'da sürekli ikamet etmeyenlerden oluşmaktadır. Katılımcıların, büyük çoğunluğunun yurtlarda ikamet ettiğini, özellikle KYK yurtlarında kaldığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun 3 yıldan fazla süredir Sakarya'da ikamet ettiğini ve genel olarak uzun süreli ikametlerin öne çıktığını görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun Sakarya hakkında önceden bilgi sahibi olduğunu tespit edilmiştir.

Katılımcıların çoğunluğunun Sakarya ile ilgili bilgiyi tanıdıklarından edindiğini, sosyal medyanın ise önemli bir bilgi kaynağı olduğunu görülmektedir. Katılımcılar önemli bir oranda Sakarya ile ilgili bilgilerin üniversite tercihini etkilediğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu Sakarya hakkındaki izlenimlerinde kararsız olduklarını belirmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun Sakarya'nın doğasına ilgi gösterdiği ve şehrin halkı ile görüntüsünün de dikkat çekici özellikler arasında yer aldığını tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğunu sosyal medya üzerinden Sakarya ile ilgili gelişmeleri takip ettiğini ifade etmiştir.

Katılımcıların en çok üniversiteyi, doğal güzellikleri ve coğrafi konumu Sakarya'nın öne çıkan özellikleri olarak değerlendirdiği görülmektedir. Öğrencilerin yukarıda da belirtildiği gibi şehirde kalmayarak diğer şehirlere geri döndükleri dikkate alındığında ilk sırada üniversitenin çıkması doğal bir sonuçtur.

Katılımcıların Sakarya denildiğinde aklına ilk gelen ürün ve hizmetlerin dağılımında ıslama köfte ilk sırada ve Sakaryaspor ikinci sırada yer almaktadır. Sakarya denildiğinde katılımcıların aklına ilk gelen etkinlik olarak ilk sırada Sakarya Müzik Festivali ve ikinci sırada doğa yürüyüşleri yer almaktadır.

Katılımcıların Sakarya denildiğinde akıllarına gelen ilk mekân Sapanca Gölü, ikinci ise Sakarya Üniversitesi olmuştur. Ayrıca katılımcılar, Sakarya'yı en iyi şekilde temsil eden unsurlar arasında da öncelikli olarak Sapanca Gölünü, ardından Sakarya Üniversitesini belirtmişlerdir.

Katılımcıların Sakarya şehri hakkındaki düşüncelerinin dağılımında, en yüksek puan şehrin sanayisinin gelişmişliği ile ilgili olup, bunu şehirlerarası ulaşım ve şehrin genel temizliği ile ilgili olumlu görüşleri takip etmektedir. Katılımcıların Sakarya'yı genellikle sanayisinin gelişmişliği, şehir içi temizliği ve yemek kültürü gibi unsurlarla olumlu değerlendirdiğini, ancak yaşam maliyetleri ve bazı ulaşım sorunları konusunda daha düşük değerlendirmeler yaptığını görülmektedir. Katılımcıların sınıf düzeyleri ile Sakarya şehri hakkındaki görüşleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani öğrenciler üst sınıflara geçtikçe

ve şehirde daha uzun süreler geçirdikçe şehir hakkındaki görüşlerinin olumsuz yönde arttığı söylenebilir.

Katılımcıların Sakarya halkı hakkındaki düşüncelerinin dağılımında en yüksek ortalama Sakarya halkının dindarlığı konusunda verilmiştir. Bunu halkın fırsatçı olduğu görüşü takip etmektedir. Katılımcıların Sakarya halkına yönelik genel olarak olumsuz bir bakış açısının olduğunu görülmektedir. Katılımcıların öğrenim sınıfları ile Sakarya halkına yönelik görüşleri arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, öğrenciler üst sınıflara geçtikçe ve şehirde daha uzun süre vakit geçirdikçe Sakarya halkı hakkındaki görüşleri daha olumsuz bir hal almaktadır.

KAYNAKÇA

Artuğer, S., & Çetinsöz, B. C. (2014). Destinasyon imajı ile destinasyon kişiliği arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Journal of Business Research-Türk*, 6(1), 366-384.

Bailey, K. D., (1982): "Methods of Social Research" (2nd ed.). New York: Free Press

Büyüköztük, Ş.,Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. Ve Demirel, F.(2021). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi

Büyüköztürk, Ş. (2005). ANKET GELİŞTİRME . Türk Eğitim Bilimleri Dergisi , 3 (2) , 133-151 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26124/275190

Demir, Ş. Ş. (2010). Destinasyon seçiminde çekici faktörlerin etkisi: Dalyan örneği. *Ege Akademik Bakış*, 10(3), 1041-1054.

Özdemir, G. (2007). *Destinasyon yönetimi ve pazarlama temelleri: İzmir için bir model önerisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altınbaş, H. (2007). Pazarlama iletişimi ve şehir pazarlaması "şehirlerin markalaşması. *Selçuk İletişim, 4*(4), 156-162.

Dann, G. M. S. (1977). *Anomie, ego-enhancement and tourism.* Annals of Tourism Research, 4(4), 184–194.

Karachalis, N., Psatha, E., Metaxas, T., & Kleanthis, S. (2020). City marketing and planning in two Greek cities: plurality or constraints? *European Planning Studies, 22*(7).

Karasar, N. (2014), Bilimsel Araştırma Yöntemi (27. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Kavaratzis, M., & Ashworth, G. (2006). City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick? *Place Branding*, 183-194.

Koçer, S. (2019). Şehir Pazarlaması: Üniversite Öğrencilerinin Kocaeli Şehrine Yönelik

Algılarının Ölçülmesi. İçinde Melda Cinman ve Ezgi Dinçerden (Ed.) İletişim Bilimleri Çalışmaları I. Akademisyen Kitabevi, 11-126.

Köksal, Y., & Sarı, S. (2014). Burdur kent imajının yerel halk ile üniversite öğrencileri arasındaki karşılaştırmalı bir incelemesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 279-288.

Liouris, C., & Deffner, A. (2005). City marketing - a significant planning tool for urban development in a globalised economy . *45th Congress Of The European regional Science Association.* Amsterdam.

Pike, S. (2008). *Destination Marketing*. Routledge, London

Pike, S., & Page, S. J. (2014). Destination Marketing Organizations. *Journal of Travel & Tourism Marketing, 31*(1), 87-108

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi. (2024). Sakarya. https://www.subu.edu.tr/ adresinden alındı

Sakarya Üniversitesi. (2024). Sakarya. 2024 tarihinde https://www.sakarya.edu.tr adresinden alındı

Sakarya Valiliği İl Brifingi. (2024). Sakarya. http://www.sakarya.gov.tr adresinden alındı

Satso. (2024). Sakarya. https://ticaret.satso.org.tr adresinden alındı

Topsümer, F., Babacan, E., & Baytekin, E. (2009). Şehir ve Çocuk: Çocuk Dostu Şehir Girişiminin Şehir İmajına Katkısı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5-20.

Kültür ve Doğanın Tüm Renkleriyle Sakarya. (2024). Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi. https://www.sakarya.bel.tr

Sakarya Rehberi. (2024). Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi. https://www.sakarya.bel.tr/

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ALGILANAN DUYGUSAL İSTİSMAR VE RUMİNASYON İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Halil İbrahim ERTUĞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Samsun Meslek Yüksekokulu
halil.ertug@omu.edu.tr- 0000-0001-7216-271X

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Fakültesi
ybarut@omu.edu.tr-0000-0002-5027-2536

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde algılanan duygusal istismar ve ruminasyon ilişkisini incelemektir. Araştırmanın örneklemini Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde okuyan 221'i kadın, 206'sı erkek olmak üzere 427 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma verileri Yetişkinler İçin Algılanan Duygusal İstismar Ölçeği, Ruminasyon Ölçeği Kısa Formu, Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde Çok Değişkenli Varyans Analizi ve Pearson Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu, algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeylerinin cinsiyetle ilişkili olmadığı ancak algılanan ekonomik gelir ile ilişkili olduğu bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Algılanan Duygusal İstismar, Ruminasyon, İlişkili Faktörler.

Dipnot

*Bu çalışma Doç. Dr. Yaşar BARUT danışmanlığında 2018 tarihinde tamamladığımız Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Duygusal İstismar ve Ruminasyon İlişkisi başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yüksek Lisans, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye, 2018).

GİRİŞ

Güçlünün zayıf üzerindeki hâkimiyeti, onu kendi çıkarları için kullanma isteği, bireysel ilişkilerde olduğu gibi, zaman zaman toplumlararası ilişkilerde de görülebilen olumsuz bir durumdur. Alanyazında genel olarak *"İhmal ve İstismar"* kavramları ile tanımlanan bu olgu; güçlü olanın zayıf olanı kendi çıkarları için kullanması, onu olumsuz yönde etkileyecek çeşitli davranışlarda bulunması, kötüye kullanma, iyi niyeti suiistimal etme anlamları taşımaktadır (Büyük Türkçe Sözlük, 2015). İstismar ve ihmal kavramları beraber kullanılma birlikte farklı anlamlara sahiptir. İstismar bir kişinin başka biri kişiye bile-isteye zarar

vermesi, kendi çıkarları için kullanması, ihmal ise kişiye farkında olmadan, istemeden zarar vermesi anlamları taşımaktadır. Bir babanın çocuğuna tokat atması fiziksel istismar olarak değerlendirilirken, çocuğu hasta olduğu halde, iyi niyetle "iyileşir" diye bekleyerek çocuğun hastalığının ilerlemesine sebep olan tutumu ihmal olarak değerlendirilebilir (Güner ve Güner, 2010; Özcebe, 2009). İstismar fiziksel, cinsel, ekonomik ve duygusal olmak üzere dört boyutta ele alınmaktadır. Fiziksel, cinsel ve ekonomik istismar daha çok bireyin vücut bütünlüğüne zarar vermektedir (Çay, 2006; Güler, Uzun, Boztaş, ve Aydoğan, 2002). Duygusal istismar ise bireyin vücut bütünlüğünden ziyade ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkilileri olan ve bu etkileri uzun süre devam eden bir olgudur. Bireye karşı gösterilen bazı davranışlar başlı başına duygusal istismar olarak kabul edilirken, özellikle fiziksel ve cinsel istismarın fiziksel etkilerinin geçmesine rağmen arka planında duygusal istismarı gözlemlemek mümkündür (Erkman, 1991). Bu nedenle, duygusal istismar diğer istismar türlerini de içine alan daha geniş bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Erkman, 1991). Duygusal istismar örseleyici bir yaşantı olarak bireylerde depresyon, utanma, düşük benlik saygısı, konsantrasyon sorunları, sinirlilik, ilişki kurma sorunları, aşırı cinsel davranışlar, madde bağımlılığı gibi problemlere yol açmaktadır (Çay, 2006; Güler, Uzun, Boztaş, ve Aydoğan, 2002).

Yukarıda bahsedilen problemlere benzer olarak, başta depresyon, travma sonrası stres bozukluğu (Nolen-Hoeksema ve Morrow, 1991), alkol kullanımı, maddeyi kötüye kullanma alışkanlığı (Papageorgiou ve Wells, 2003), kendine zarar verme (Hilt, Cha, ve Nolen-Hoeksema, 2008) gibi çeşitli problemlere yol açtığı belirlenen bir başka kavram ise ruminasyondur. Ruminasyon; bireylerin yaşamış olduğu olumsuz bir olay üzerinde tekrar tekrar düşünmesi, bu olayda saplanmasını ve bu tutumu nedeniyle olası çözümlerden uzak kalmasını ifade eden düşünce biçimi olarak ifade edilmektedir. Ruminatif düşme biçimi olarak da ifade edilen kavram Türkçeye *"zihinsel geviş"* olarak çevrilmiştir. Martin ve Tesser (1996) belli bir konu etrafında dönen, düşünmeyi gerektirecek konular, koşullar veya ortam olmasa bile aralıklarla tekrarlayan bilinçli düşünme biçimi olarak tanımlamıştır. Yapılan araştırmalar ruminatif düşünme biçiminin çeşitli rahatsızlıklara ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle kaygı ve duygudurum bozuklukları ile ilişkilendirilen ruminasyon (Sarkhel, 2009) Dünya Sağlık Örgütü Ruhsal Sınıflandırma Kitabı'nda (ICD 10) Obsesif Kompulsif Bozukluk'un (OKB) alt boyutu olarak ele alınmaktadır (Uluğ, 1993).

Nolen Hoeksema (1991) göre ruminasyon; bireyin içinde bulunduğu duruma ilişkin anlamlandırma çabasına, depresyonun sebeplerine, sonuçlarına ait durumu tekrarlayıcı bir şekilde düşünmesine neden olmaktadır. Bu durum bireyde çıkış yolu bulunmadığına dair düşüncenin oluşmasına, etkili çözüm yollarını görememesine, olumsuz düşüncenin devam etmesine ve sonuç olarak depresif dönemin uzaması ve şiddetinin de yükselmesine sebep olmaktadır. Post Travmatik Stres Bozukluğu (PTSB) ile ruminasyon arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir araştırmada PTSB yaşayan bireylerde kontrol grubundaki bireylere göre daha fazla ruminatif düşüncenin olduğu görülmüştür (Ehlers ve Clark, 2000). Sosyal anksiyete bozukluğu ile ruminasyon ilişkisinin incelendiği bir araştırmada, sosyal anksiyete bozukluğu olan bireylerde ruminatif düşüncenin, kontrol grubuna göre daha fazla olduğu belirlenmiştir (Kocovski ve Rector, 2008). İntihar ve ruminasyon ilişkisinin araştırıldığı bir dizi gözden geçirme çalışmasında, intihar riski yüksek bireylerde ruminatif düşünce eğiliminin de yüksek olduğu tespit edilmiştir (Morrison ve O'Connor, 2008). Ruminasyonun, yas sürecindeki bireylerde başta uyku düzeninin bozulması olmak üzere PTSB tepkilerini arttırdığı gözlemlenmiştir (Nolen-Hoeksema, Larson ve Grayson, 1999). Yüksek ruminasyon düzeyi bulunan bireylerde intihar dışı kendine zarar verme davranışının daha fazla olduğu görülmüştür (Hilt ve diğerleri, 2008).

Yukarıdaki açıklamalar göz önüne alındığında her iki kavramın benzer sorunların yordayıcısı olduğu görülmektedir. Bu araştırmada bireylerde çeşitli derecelerde problemlere neden olduğu belirlenen algılanan duygusal istismar ve ruminatif düşünme biçimi arasındaki ilişki ortaya konulmak istenmiştir. Algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi ilişkisinin belirlenmesinin ruhsal bozukluklar ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli Karasar'a (2015) göre iki veya daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını veya bu değişimin derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Araştırmanın çalışma grubunu, Ondokuz Mayıs Üniversinin 2017-2018 eğitim öğretim döneminde çeşitli bölümlerinde okuyan 427 öğrenci oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 221 kadın 206'sı erkek öğrencidir.

Veri Toplama Araçları

Yetişkinler İçin Algılanan Duygusal İstismar Ölçeği

Ersanlı, Yılmaz ve Özcan tarafından (2008) geliştirilen *Yetişkinler İçin Algılanan Duygusal İstismar ölçeği* 61 maddeden oluşmaktadır. Ölçek tek faktörlü yapıya sahiptir. Geliştirme çalışmalarında ölçeğin toplam puanına ait iç tutarlık katsayısı Cronbach alfa = .95 bulunmuştur. Ölçek likert tipi derecelendirme ile puanlanmaktadır

Ruminasyon Ölçeği Kısa Formu

Treynor, Gonzales ve Nolen-Hoeksema, (2003) tarafından geliştirilen Ruminasyon Ölçeği Kısa Formu derinlemesine düşünme ve saplantılı düşünme olmak üzere iki faktörlü yapıya sahiptir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Erdur-Baker ve Bugay (2012) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin uyarlama çalışması sonucunda orijinalinde olduğu gibi iki faktörlü yapısını koruduğu görülmüştür. Güvenirlik analizleri sonucunda ölçeğin toplam puanına ait iç tutarlılık katsayısı Cronbach alfa = .85 bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel Bilgi formu araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin bazı kişisel ve demografik özelliklerini öğrenmek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bilgi formunda, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne- baba eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik düzeye ilişkin sorular yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Veriler analizinde SPSS 20 programı kullanılmıştır. Başlangıç analizlerinde aykırı değerler ve normallik varsayımı kontrol edilmiştir. Bu doğrultuda ölçeklerden alınan puanların homojenliği, basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri hesaplanmıştır. Çarpıklık ve basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1 ve +1 arasında olduğu görülmüştür. Bu değerlerden yola çıkarak verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür (Büyüköztürk, Köklü ve Çokluk, 2015). Araştırma verileri Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu Katsayısı değerleri bulunarak analiz edilmiştir. Analizler grup sayısının 30 ve altında olduğunda ilgili testin parametrik olmayan karşılığıyla da tekrar test edilmiş ve aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu nedenle parametrik testlerin sonuçları rapor edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi puanları korelasyon testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Algılanan duygusal istismar ve ruminasyon puanları korelasyon testi sonuçları

Pearson korelasyon	Önem Seviyesi	
.328	.001*	Önemli

p<.001

Araştırmaya katılan öğrencilerin algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi arasındaki ilişki r=.328 olarak bulunmuştur (p< .001). Öğrencilerin algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi arasında pozitif yönde düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.
Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılım verileri Tablo 2'de, cinsiyete göre algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi puanları MANOVA sonuçları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımları

Cinsiyet	N	%
Kadın	221	51.80
Erkek	206	48.2
Toplam	427	100

Araştırmaya toplam 427 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerden 221'i kadın olup, 206'sı erkektir. Böylelikle kadınlar toplam grubun %51,80'ini oluştururken, erkekler % 48,2'sini oluşturmaktadır.

Tablo 3. Cinsiyete göre algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi puanları MANOVA sonuçları

	Cinsiyet	N	x̄	SS	F	p
Algılanan Duygusal İstismar	Kadın	221	130.43	34.10	2.21	.111
	Erkek	206	131.90	41.54		
Ruminasyon Düzeyi	Kadın	221	24.31	5.56		
	Erkek	206	23.36	5.20		

p<.05

Tablo 3'teki MANOVA sonuçlarına göre kadın ve erkek öğrencilerin duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi ortalama puanlarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir (Wilks'λ = .99, F = 2.21, p> .05). Bu sonuç algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyinin cinsiyete göre anlamlı derecede farklılaşmadığını göstermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin algılanan ekonomik gelir durumuna göre dağılım verileri Tablo 4'de, yapılan MANOVA sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 4. Üniversite öğrencilerinin algılanan ekonomik durum dağılımları

Algılanan ekonomik durum.	N	%
Düşük	32	7.5
Orta	377	88.3
Yüksek	18	4.2
Toplam	427	100.0

Araştırmaya katılan öğrenciler algıladıkları ekonomik gerilerini %7,5'i düşük, % 88'i orta, %4,2'si ise yüksek olarak belirtmişlerdir.

Tablo 5. Algılanan ekonomik gelire göre duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi puanlarının MANOVA sonuçları

	Ekonomik	N	$\bar{X}$	SS	F	P
Algılanan Duygusal İstismar	Düşük	32	154.47	52.09	3.67	.006
	Orta	377	129.31	36.15		
	Yüksek	18	128.17	30.27		
Ruminasyon Düzeyi	Düşük	32	25.94	4.82		
	Orta	377	23.69	5.47		
	Yüksek	18	23.50	4.37		

Tablo 5'teki MANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin algılan duygusal istismar ve ruminasyon puanlarında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmektedir (Wilks'λ = .96, F= 3.67, p< .05). MANOVA sonuçlarındaki anlamlı farklı derinlemesine incelemek için Tek yönlü ANOVA testi kullanılmıştır. Yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir

Tablo 6. Algılanan ekonomik gelire göre algılanan duygusal istismar ve ruminasyon puanlarının ANOVA sonuçları

	Ekonomik Durum	**N**	$\bar{X}$	**SS**	**F**	P
Algılanan Duygusal İstismar	Düşük	32	154.47	52.09	6.76	.001
	Orta	377	129.31	36.15		
	Yüksek	18	128.17	30.27		
Ruminasyon Düzeyi	Düşük	32	25.94	4.819	2.60	.075
	Orta	377	23.69	5.47		
	Yüksek	18	23.50	4.37		

P<.05

Tablo 6'daki ANOVA sonuçlarına göre öğrencilerin duygusal istismar toplam puanı (F= 6.770 ; p<.05) algılanan sosyo-ekonomik duruma göre farklılık gösterirken, ruminasyon düzeyi (F= 2.600 ; p>.05) arasında farklılık bulunmamıştır. İkili karşılaştırmalar incelendiğinde algılanan sosyo-ekonomik durumu düşük olan öğrencilerin ($\bar{X}$ =154.47) algılanan sosyo-ekonomik durumu yüksek ($\bar{X}$ =128.17) ve orta olan ($\bar{X}$ =129.31) öğrencilere göre daha çok duygusal istismar yaşadığı görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinde algılanan duygusal istismar ve ruminasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda üniversite öğrencilerinde algılanan duygusal istismar ve ruminasyon arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bir başka ifade ile algılanan duygusal istismar düzeyi arttıkça ruminasyon düzeyinde kısmı artış görülmektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu bulgu duygusal istismar yaşayan bireylerde ruminatif düşünce biçiminin geliştiği şeklinde yorumlanmaktadır (Çay 2006). Alanyazında yapılan araştırmalar incelendiğinde mevcut araştırma sonucunu destekler nitelikte olduğu, algılanan duygusal istismar ve ruminasyonun ilişkili olduğu faktörleri ele alan araştırmalarda her iki kavramın benzer problemlerin yordayıcısı olduğu görülmektedir.

Shapero, Hamilton, Liu, Abramson ve Alloy (2014) yapmış oldukları çalışmada ruminasyon yaşayan bireylerin akran ve aile kaynaklı duygusal istismarı daha çok deneyimlediklerini belirtilmişlerdir. Thompson ve Kaplan (1996) çalışmalarında, duygusal istismara maruz kalan bireylerin depresyon başta olmak üzere, sosyal uyum ve çeşitli davranışsal problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Noleon-Heoksama (1991) depresyonun bazı bireylerde uzun süre devam ettiğini, bazılarında ise daha kısa bir sürede bittiğini ve burada temel etkenin ruminatif düşünme biçimi olduğunu belirtmiştir. Yapılan araştırmalarda ruminatif düşünme biçiminin depresyon başta olmak üzere, travma sonrası stres bozukluğu, (Nolen-Hoeksema ve Morrow, 1991) anksiyete, (Cox, Enns ve Taylor, 2001) tıkanırcasına yemek yeme bozukluğu, (Nolen-Hoeksema ve Harrell, 2002) alkol kullanımı, maddeyi kötüye kullanma alışkanlığı, (Papageorgiou ve Wells, 2003) kendine zarar verme (Hilt ve diğerleri, 2008; Hoeksema. Larson,ve Grayson, 1999) gibi birçok bozuklukla ilişkili olduğu bulunmuştur. Yukarıdaki araştırma sonuçları dikkate alındığında duygusal istismar ve ruminasyonun ilişkili faktörler olduğu görülmektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu bulgu duygusal istismar yaşayan bireylerin düşük öz güven, değersizlik duygusu, savunmacı ve hassas kişilik yapıları dolaysıyla (Tıraşçı ve Gören, 2007) olayların üstesinden gelmekte yetersiz kaldıkları ve bu süreç içerisinde ruminatif düşünme biçiminin geliştiği şeklinde değerlendirilmektedir (Çay 2006).

Araştırmada cinsiyete göre algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi puanlarında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Alanyazında bu sonucu destekleyen araştırmalar olduğu gibi, farklı sonuçların bulunduğu araştırmalar da mevcuttur. (Jose ve Brown, 2008; Bugay ve Erdur Baker, 2011; Özcan, 2009; Kırımsoy, 2003)

Yalçın (2007) yapmış olduğu araştırmada erkek ve kadın öğrencilerin anneden ve babadan algıladıkları duygusal istismar bakımından cinsiyete göre bir farklılık bulunmadığını tespit etmiştir. On sekiz yaş ve üzeri 1633 yetişkinin katıldığı bir başka çalışmada ise erkeklerin %30'nun, kadınların % 46,7'sinin duygusal istismar yaşadığı tespit edilmiştir (Murty, Peek-Asa, Zwerling, Stromquist, Burmeister ve Merchant, 2003). Kırımsoy (2003) çalışmasında; kadınların erkeklere göre daha az duygusal istismar algıladıklarını belirtmiştir. (Nolen-Hoeksema (1987) kadınların yaşamış olduğu olaylar karşısındaki tepkilerinin daha çok ruminatif eğilimli olduğunu, bu sebeple kadınların erkeklere oranla daha sık depresyon semptomları gösterdiğin belirtmiştir. Bugay ve Erdur-Baker (2011) yaptıkları araştırmada kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha fazla ruminatif düşünce eğilimde olmaları sebebiyle bu durumun onları depresyona karşı daha açık hale getirdiğini belirtmişlerdir. Mevcut araştırmada algılanan duygusal istismar ve ruminasyon düzeyi puanının cinsiyet açısından farklılık göstermemesi duygusal istismarın erkekleri ve kadınları benzer şekilde etkilediği ve sonuçta her iki cinsiyette ruminatif düşünce biçiminin oluşmasına neden olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Araştırmada sonucunda üniversite öğrencilerinin algılanan duygusal istismar ve ruminasyon puanlarının algılanan ekonomik gelire göre farklılaştığı bulunmuştur. Bu farkın hangi grupta değiştiğinin

belirlenmesi amacıyla yapılan analiz sonucunda algılanan ekonomik gelir seviyesi düşük olan öğrencilerin diğer gruplara göre (orta-yüksek) duygusal istismar puanlarının yüksek olduğu, ruminasyon puanlarında ise farklılık olmadığı bulunmuştur. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu bulguyu alanyazında destekleyen araştırmalar mevcuttur. Güneysu (1982) yapmış olduğu araştırmada alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarına daha çok ceza verdiğini, özellikle ailedeki çocuk sayısı arttığında çocuklara daha az sevgi gösterildiğini belirtmiştir (Güneysu 1982; aktaran Akbaş, 2014). Bir başka araştırmada alt sosyo ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarına karşı ihmal ve istismar davranışlarında artış olduğu görülmüştür (Özdemir 1989; aktaran Akbaş, 2014). Farrington (2002) ise yapmış olduğu çalışmada çocuk ihmal ve istismarının ailenin sosyal statüsü ile yakından ilişkili olduğunu bulmuştur. Kağıtçıbaşı (1990) ise çocuğun aile içinde değerinin artmasının ailenin gelir ve eğitim düzeyi ile yakından ilişkili olduğunu belirtmiştir. Karaca'nın (2001) yaptığı araştırmada ise ergenlerin anne ve babadan algıladıkları duygusal istismar ile ekonomik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Mevcut araştırmada ortaya çıkan bu bulgu düşük ekonomik gelirin bir anlamda yoksulluğun ailelerde stres yarattığı ve bu durumun ise çocuklara duygusal istismar başta olmak üzere diğer istismar davranışlarıyla yansıdığı şeklinde değerlendirilmektedir (Beckett 2003; Conger ve diğerleri 1994; Paxson ve Waldfogel, 2002). Ruminasyon puanlarında ise ekonomik gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılığın görülmemesi ruminasyon oluşumuna sebep olan başka ortak faktörler olabileceği şeklinde değerlendirilmektedir.

ÖNERİLER

1-Duygusal istismar ile ilgili müdahale programlarının oluşturulmasında, katılımcıların ruminasyon düzeylerinin yüksek olabileceği göz önünde bulundurularak, müdahale programlarının içeriği buna göre hazırlanabilir.

2-Algılanan sosyo-ekonomik düzeyi düşük aile bireylerinin duygusal istismar ve ruminasyon bakımından orta ve yüksek sosyo-ekonomik gelir grubuna göre daha fazla risk ile karşı karşıya olduğu görüldüğünden, bu gruplara yönelik çalışmalarda bu durum göz önüne alınabilir.

KAYNAKÇA

Beckett, C. (2003). Child Protection. Londan: Sage Publications.

Bugay, A. ve Erdur-Baker, Ö. Ruminasyon Düzeyinin Toplumsal Cinsiyet ve Yaşa Göre İncelenmesi, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(36), 191-201, 2011.

Büyüköztürk, Ş., Köklü, N. ve Çokluk, Ö., *Sosyal Bilimler İçin İstatistik,* Pegem Yayıncılık, Ankara, 2015.

Conger RD, Conger KJ, Elder GH Jr, Lorenz FO, Simons RL, Whitbeck LB. A family process model of economic hardship and adjustment of early adolescent boys. *Child Dev*. 1992;63(3):526-541. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/1600820/(Erişim tarihi: 18.01.2018)

Cox, B. J., Enns, M. W. ve Taylor, S. The Effect Of Rumination As A Mediator Of Elevated Anxiety Sensitivity İn Major Depression, Cognitive Therapy and Research, 25(5), 525-534, 2001.

Çay, C., *Çalışan Kadınların İşyerinde Kadın İstismarı Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, 2006.

Ehlers, A. ve Clark, D. M. A. (2000). Cognitive model of posttraumatic stress disorder. Behaviour Research and Therapy, 38(4), https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10761279/ (Erişim tarihi: 18.11.2017)

Erdur-Baker, Ö. ve Bugay, A. (2012). The Turkish version of the ruminative response scale: An examination of its reliability and validity. The International Journal of Educational and Psychological Assessment, 10(2), https://www.researchgate.net/publication /279913863/ (Erişim tarihi: 05.10.2017)

Erkman, F., *Çocukların Duygusal Ezimi,* Çocuk İstismarı ve İhmali, Çocukların Kötü Muameleden Korunması 1. Ulusal Kongresi, 163-170, Ankara, 1991.

Ersanlı, K., Yılmaz M., ve Özcan, K. (2013). Algılanan duygusal istismar ölçeği (ADİÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 32, 147-164.

Erükçü Akbaş, G. (2014). Farklı Sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin çocukluk dönemi istismar yaşantıları: Ankara Altındağ ve Çankaya örneği. Toplum Ve Sosyal Hizmet, 25(2), 75-96, https://dergipark.org.tr/en/pub/(Erişim tarihi: 05.01.2018)

Farrington, D. 2002 Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention M. Morgan (Ed.). The Oxford Handbook of Criminology (p.112-121) Oxford: Oxford University Press.

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z. ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cerrahpaşa Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi,* 24, 128-134.

Güner, S. ve Güner, Ş. (2010), Çocuklarda sosyal ve medikal bir problem; istismar. *Van Tıp Dergisi,*17(3), 108-113.

Hilt, L. M., Cha, C. B. ve Nolen-Hoeksema, S. (2008). Nonsuicidal self-injury in young adolescent girls: Moderators of distress-function relationship. Journal of Counseling and Clinical Psychology, 76(1), 63–71. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18229984/ (Erişim tarihi: 06.08.2017)

Jose, P. ve Brown, I. (2008). When does the gender difference in rumination begin? Gender and age differences in the use of rumination by adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(2) https://www.researchgate.net/publication/225124852/ (Erişim tarihi: 08.08.2016)

Kağtçıbaşı, Ç. (1990) Türkiye'de Ailenin Sürekliliği ve Değişim. T. Erder (Haz.).1. Aile Şurası Bildirileri (151-160) Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Karaca, N., *Duygusal İstismara Uğramış Ergenlerin Bazı Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi,* Nobel Yayın Dağıtım. Ankara. 2015

Kırımsoy, E., *Şuç İşlemiş ve Suç İşlememiş Ergenlerin Algıladıkları Duygusal İstismarın ve Benlik Saygılarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.

Kocovski, N. L. ve Rector, N. A. (2008). Post-event processing in social anxiety disorder: ıdiosyncratic priming in the course of C.B.T. Cognitive Therapy and Research, 32(1). https://www.semanticscholar.org/ (Erişim tarihi: 18.07.2016)

Martin, L.L. ve Tesser, A. (1996). Some ruminative thoughts. Wyer, R. S. (Ed.). Advances İn Social Cognition (s.1-47). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. https://www.researchgate.net/publication/ (Erişim tarihi: 05.06.2017)

Morrison, R. ve O'Connor, R. C. A. (2008). Systematic review of the relationship between rumination andsuicidality. Suicide and Life-Threatening Behavior, 38, 523-538. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19014305/(Erişim tarihi: 05.06.2017)

Murty, S. A., Peek-Asa C., Zwerling, C., Stromguist A.M., Burmeister, L.F. ve Merchant, J.A. (2003). Physical and emotional partner abuse reported by men and women in a rural

community. Am J Public Health, 93(7), https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1447907/ (Erişim tarihi: 05.06.2017)

Nolen-Hoeksema, S. (1987). Sex differences in unipolar depression: Evidence and theory. Psychological Bulletin, 101(2), 259-82. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/3562707/ (Erişim tarihi: 05.06.2017)

Nolen-Hoeksema, S. Responses To Depression and Their Effects On The Duration of Depressive Episodes. Journal of Abnormal Psychology, 100(4), 569-582. 1991.

Nolen-Hoeksema, S. ve Harrell, Z. A. Rumination, Depression, and Alcohol Use: Tests of Gender Differences. Journal of Cognitive Psychotherapy, 16(4), 391-403.2002.

Nolen-Hoeksema, S., Larson, J. ve Grayson. Explaining The Gender Difference İn Depressive Symptoms. Journal of Personality and Social Psychology, 77(5), 1061-1072.1999.

Nolen-Hoeksema, S. ve Morrow, J. A Prospectivestudy of Depression and Post- Traumatic Stress Symptoms Following A Natural Disaster: The 1989 Loma Prieta Earthquake. Journal of Personality and Social Psychology, 61(3), 115-121.1991.

NoLen-Hoeksema, S., Parker, L. ve Larson, J. Ruminative Coping With Depressed Mood Following Loss. Journal of Personality and Social Psychology, 67(1), 92-104.1994.

Özcan, K., *Yetişkin Bireylerde Algılanan Duygusal İstismar Düzeyleri,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 2009.

Özcebe, H., *Halk Sağlığı Bakış Açısıyla İstismar Bildirimi Ve Karşılaşılan Güçlükler.* Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Kongresi, Ankara, 27–30 Eylül, 2009.

Paxson, C ve Waldfogel, J., (2002) Work, Welfare, and Child Maltreatment, Journal of Labor Economics, University of Chicago Press, 20(3), 435-474, https://ideas.repec.org/a/ucp/ (Erişim tarihi: 18.11.2017)

Papageorgiou, C. ve Wells, A. An empirical test of a clinical metacognitive model of rumination and depression. Cognitive Therapy and Research, 27(3), 261-273.2003

Kopkallı-Yavuz, H. and Mutlu, M. E. (2009). Does frequency of online support use have an effect on overall grades? The Turkish Online Journal of Distance Education, 10 (2). http://tojde.anadolu.edu.tr/ (Erişim tarihi: 18.11.2017)

Sarkhel, S. Kaplan and Sadock's synopsis of psychiatry: Behavioral sciences/clinical psychiatry. Indian Journal of Psychiatry, *51*(4), 331.2009.

Shapero, B. G., Black, S. K., Liu, R. T., Klugman, J., Bender, R. E., Abramson, L. Y., ve Alloy, L. B. (2014). Stressful life events and depression symptoms: The effect of childhood emotional abuse on stress reactivity. Journal of Clinical Psychology, 70(3), 2011.

Spasojevi´c, J. ve Alloy, L. B. Who becomes a depressive ruminator? Developmental antecedents of ruminative response style. Journal of Cognitive Psychotherapy,16(4), 405-419. https://www.researchgate.net/publication/(Erişim tarihi: 05.06.2017)

Tıraşçı, Y. Gören, S. Çocuk İstismarı ve İhmali. Dicle Tıp Dergisi, 1, (70-74), (2007).

Thompson, A. E. ve Kaplan, C. A. (1996). Childhood emotional abuse. British Journal of Psychiatry, 168, 143-148. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/(Erişim tarihi: 05.06.2017)

Treynor. W., Gonzales, R. ve Nolen-Heoksema. S. (2003). Rumination reconsidered: A psychometric analysis. Cognitive Therapy and Research, 27(3), 247-259. https://www.scirp.org/(Erişim tarihi: 16.07.2016)

Uluğ, B. *Nevrotik, Stresle İlgili ve Somatoform Bozukluklar. Öztürk, O. ve Uluğ, B. (Ed.). ICD–10 Ruhsal ve davranışsal bozukluklar sınıflandırması klinik tanımlar ve tanı kılavuzları* içinde (s.124-166). Türkiye Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği Yayını, Ankara, 1993.

Yalçın S. Ergenlerde Algılanan Duygusal İstismar İle Uyum Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2007.

KÜLTÜRLEŞME BOŞLUĞU KAVRAMININ ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM SÜREÇLERİ VE AİLE DİNAMİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. DEMET VURAL YÜZBAŞI

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, demet.vural.yuzbasi@ikcu.edu.tr, 0000-0002-6017-0875

Doç. Dr. FİLİZ KÜNÜROĞLU İNAL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, filiz.kunuroglu@ikcu.edu.tr, 0000-0002-2728-6200

ÖZET

Göçmen çocuk ve ergenlerin, göç ettikleri ülkenin kültürüne ebeveynleri ile farklı hızlarda uyum sağlaması, ebeveyn-çocuk arasında kültürel farklılıkların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum alan yazında "kültürleşme boşluğu" olarak adlandırılmakta, ebeveyn ve çocukları arasında oluşan değer, davranış ve kimlik farklarını ifade etmektedir. Mevcut çalışma, kültürleşme boşluğu kavramının farklı biçimlerini, ölçüm yöntemlerini, teorik arka planını ve alandaki çalışmaların temelini oluşturan Kültürleşme Boşluğu-Sıkıntı Modelini detaylı bir şekilde incelemektedir. Çalışma, aynı zamanda, kültürleşme boşluğunun kimlik gelişimi, psikolojik sağlık, aile dinamikleri ve akademik başarı gibi ergenlerin sosyal gelişim alanlarına olan etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Alan yazın, ergenlerin göç bağlamında gelişimsel görevlerini yerine getirme ve kültürel uyum süreçlerinde karmaşık kimlik sorunlarıyla karşılaştıklarını ortaya koymaktadır. Özellikle, kültürleşme boşluğunun bireysel düzeyde kimlik gelişimi ve psikolojik sağlık, aile düzeyinde ise ebeveyn-çocuk ilişkileri üzerinde olumsuz etkileri olduğu belirtilmektedir. Çalışma, bu etkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için uluslararası alan yazın ve Türkiye'den örnekler sunmakta ve araştırma alanındaki eksikliklere dikkat çekmektedir. Ayrıca, gelecekte yapılacak çalışmalar ve müdahaleler için öneriler sunulmaktadır. Sonuç olarak, kültürleşme boşluğunun bireyler ve aileler üzerindeki çok boyutlu etkilerinin, daha kapsayıcı bir anlayışla ele alınmasının hem teorik hem de uygulamalı araştırmalar için önemli bir ihtiyaç olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültürleşme Boşluğu, Kültürleşme Boşluğu-Sıkıntı Modeli, Beliren Yetişkinlik Dönemi, Aile Dinamikleri, Sosyal Duygusal Gelişim

AN EXAMINATION OF ACCULTURATION GAP IN THE CONTEXT OF ADOLESCENT DEVELOPMENTAL PROCESSES AND FAMILY DYNAMICS

ABSTRACT

The differing paces that migrant children and adolescents adapt to the culture of their host country compared to their parents can lead to the emergence of cultural discrepancies between parents and children. This phenomenon, referred as the "acculturation gap," describes divergences in values, behaviors, and identities between parents and their children. The current study provides an in-depth theoretical analysis of this concept, examining the various forms of

the acculturation gap, its measurement methods, and the Acculturation Gap-Distress Model that serves as a foundation for much of the research in this field. The study also aims to evaluate the impact of the acculturation gap on key social development domains in adolescents, including identity formation, psychological well-being, family dynamics, and academic achievement. The literature highlights that migrant adolescents often encounter complex identity challenges as they navigate their developmental tasks and adapt to a new cultural environment. In particular, the acculturation gap is noted to have adverse effects on identity development and psychological health at the individual level and on parent-child relationships at the family level. To facilitate a better understanding of these effects, the study incorporates examples from global contexts, including Turkey, and draws attention to gaps in the existing research. Additionally, the study offers recommendations for future research and interventions. In conclusion, the study emphasizes the necessity of adopting a more inclusive approach to comprehending and addressing the multidimensional impacts of the acculturation gap on individuals and families. This underscores its importance for both theoretical inquiry and practical applications in future studies.

Keywords: Acculturation Gap, Acculturation Gap-Distress Model, Emerging Adulthood, Family Dynamics, Social-Emotional Development

1. GİRİŞ

Kültürleşme, farklı kültürlere sahip gruplara üye bireyler arasında gerçekleşen sürekli ve doğrudan temas sonucu her iki gruptan birinin veya her ikisinin kültürel örüntülerinde meydana gelen değişim süreci olarak tanımlanır (Redfield, Linton ve Herskovits, 1936). Kültürleşmenin bu ilk tanımı daha çok grup düzeyindeki değişimleri vurgulasa da ilerleyen dönemlerde temasın bireysel düzeyde deneyimlenen değişimleri öne çıkarılmıştır (Berry, 2005). Diğer kültürlerle etkileşim sonucu, bireylerin davranışlarında, değerlerinde, bilgilerinde ve kültürel kimliklerinde (Kim ve Abreu, 2001), ve hatta geleneklerinde, alışkanlıklarında ve dillerinde değişiklikler meydana gelir (Bornstein, 2017).

Son zamanlarda dünyada göç oranlarının dramatik şekilde artmasıyla, yaklaşık 281 milyon göçmeni (Uluslararası Göç Örgütü, 2024) ve onlara ev sahipliği yapan ana akım kültür üyelerini kültürleşme süreci beklemektedir. Bu süreç yalnızca yeni gelen birinci nesil göçmenler arasında değil, aynı zamanda genellikle eğitim gibi birçok yaşam alanında henüz tam olarak entegre olamamış olan ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerin çocukları arasında da gerçekleşmektedir. Son olarak, ev sahibi toplumun üyeleri de giderek daha çok kültürlü bir toplumda yaşamaya uyum sağlamak zorundadır. Tüm bu gruplar birbirleriyle temas kurup etkileşimde bulundukça, bireysel kültürleşme süreçleri boş bir alanda değil, belirli bir sosyo-kültürel bağlamda gerçekleşir.

Kültürleşme son derece karmaşık, çok boyutlu ve kapsamlı bir süreçtir. Berry, kültürleşmeyi, farklı kültürel bağlamlardan gelen grup veya bireyler arasındaki uzun süreli ve doğrudan etkileşimlerden kaynaklanan bilişsel, duygusal ve davranışsal değişimler olarak kavramsallaştırır (Berry, 1990). Teoriye göre, göçmenler yeni bir bağlama göç ettiklerinde iki temel soru ile karşılaşırlar: Kendi etnik kültürlerini korumak ne kadar önemlidir ve ev sahibi

toplumun değerlerini benimsemek ve ana akım üyelerle etkileşimde bulunmak ne kadar arzu edilir (Berry, 1997)? Bu sorulara verdikleri yanıtlar, tercih ettikleri kültürleşme stratejisini belirler: entegrasyon, ayrışma, asimilasyon veya marjinalleşme. Entegrasyon stratejisinde, göçmen hem kendi etnik kültüründen belirli örüntüleri korur hem de yeni kültürü benimsemek ister. Asimilasyon stratejisinde ise göçmen, kendi etnik kültüründen tamamen vazgeçer, yeni kültürü edinir ve kültürel kökenini kaybeder. Ayrışma stratejisinde, göçmen ev sahibi kültürü reddeder ancak kendi kültüründen unsurları korur. Son olarak, marjinalleşme, her iki kültürün de tamamen reddedilmesi anlamına gelir.

Alan yazındaki araştırmalar süreci etkileyen değişkenleri üç ana grupta ele almaktadırlar: Kültürleşme koşulları, kültürleşme yönelimleri ve kültürleşme sonuçları (Arends Toth ve van de Vijver, 2004). Kültürleşme koşulları, belirli bağlamlardaki tutumlar ve fırsatları kapsamaktadır; ev sahibi toplumun özellikleri, etnik grubun özellikleri ya da kişilik özellikleri bu koşullara örnek olarak verilebilir. Bu koşullar kültürleşme sürecinin öncülleri olarak görülmektedir. Bu bağlamlar kamusal ve özel yaşam alanları olarak ayrıştırılabilirken, aile bağlamı özel yaşam, aile dışındaki okul ya da iş ortamı gibi bağlamları tanımlamaktadır (Arends Toth ve van de Vijver, 2004). Kültürleşme yönelimleri bireylerin kendi kültürlerini koruma ya da ana akım kültürü edinme konusundaki tutumlarını ifade eder ve kültürleşme sonuçlarına aracılık yapar (Berry, 1997). Kültürleşme sonuçları ise psikolojik ve sosyokültürel sonuçlar olarak ikiye ayrılır ve kültürleşme sürecinin iki ayrık sonucu olarak tanımlanır. Psikolojik sonuçlar, yaşam doyumu, psikolojik iyi oluş ve ruh sağlığı olabilirken sosyo-kültürel sonuçlar, belirli bir kültürel bağlamda gündelik yaşamı yönetmede bireyin yeterlilik düzeyine karşılık gelir. Arends-Tóth ve Van de Vijver'in (2006) kültürleşme teorisi etkilerin ana yönünün koşullardan yönelimlere, oradan da sonuçlara doğru gittiğini öne sürse de, değişkenlerin birbirini diğer doğrultuda da etkilediği, bağımlı değişkenlerdeki değişikliklerin, süreçte muhtemelen çoğunlukla bağımsız olan değişkenleri de etkileyebileceğini göstermektedir.

2. KÜLTÜRLEŞME BOŞLUĞU

Aile bağlamında düşünüldüğünde, göçmen ailelerin ve çocuklarının farklı bağlamlarda farklı yaşam olaylarına maruz kalmalarından ve farklı gelişimsel süreçte olmalarından dolayı, yeni kültüre farklı hızlarda adapte olmaları ve bunun da kültürleşme sürecinin çok daha karmaşık bir hale getirmesi oldukça doğaldır. Ebeveyn ve çocuklar arasında yeni kültürün sebep olduğu değer, davranış ya kimlik düzeyindeki farklılıklar 'kültürleşme boşluğu' olarak tanımlanabilir (Telzer, 2010).

Alan yazındaki araştırmalar ailelerin yeni dili öğrenmekte, ve yeni kültürün değerlerine açık olmakta çocuklarına göre daha yavaş olduklarını ortaya koymuştur. Çocukları ise okula devam ettikleri için ana akım kültürden akran ve öğretmenleri ile ile daha yoğun temas etmekte, dolayısıyla yeni kültürün geleneklerini ve değerlerini daha kolay edinmektedir (Birman, 2006). Kültürleşme süreçlerindeki bu farklılaşma, kuşak farkı dinamikleri ile birleştiğinde aile içi çatışmalara, strese ve uyum problemlerine sebep olabilmektedir. Bu uyum sorunlarının ise ergenlerde okul başarısında düşüş (Nair ve ark., 2018), yüksek kaygı (Farver ve ark., 2002) ya da depresyon (Turner ve Copiec, 2006) gibi ruh sağlığı sorunlarına neden olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kültürleşme boşluğu kavramının temel dinamiklerini, sonuçlarını ve baş etme yöntemlerini anlamak oldukça önemlidir.

2.1. Kültürleşme Boşluğu-Sıkıntı Modeli

Alan yazındaki eski çalışmalarda ebeveyn ve gençlerin farklı kültürleşme hızları nedeniyle çatışması durumunda ortaya çıkan anlaşmazlıkları tanımlamak için kültürleşme uyumsuzluğu (acculturation dissonance) terimi kullanılmış (Portes ve Rumbault, 1996), bu kültürel uyumsuzluğun, hali hazırda yaşanan kuşaklar arası çatışmaları arttırdığı öne sürülmüştür. Portes ve Rumbaut (2001), bu uyumsuz kültürleşmeyi, çocukların dil öğrenme ve kültürel bakış açılarını benimseme düzeylerinin ebeveynlerinin düzeylerini önemli ölçüde aşması durumu olarak tanımlar. Bu dinamik, ebeveynlerin uyum sağlamakta zorlanmasına neden olarak aile içi çatışmaların artmasına, ebeveyn otoritesinin zayıflamasına ve çocukların kendi kültürel miraslarına daha az saygı göstermesine sebep olur (s. 308). Bu teoriler bir şemsiye başlık olarak kültürleşme boşluğu-sıkıntı modeli olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu model, çocukların ebeveynlerine kıyasla daha hızlı kültürleşmesinin, kültürleşme boşluklarına yol açtığını ve bu boşlukların artan kültürleşme ve aile içi çatışmalar nedeniyle sorunlu hale geldiğini öne sürer. Bu çatışmalar, bağımsızlık ihtiyacı gibi gelişimsel taleplerin ortaya çıkmasıyla zaten zorlanmış olabilecek ebeveyn-çocuk ilişkilerini daha da zedeler. Sonuç olarak, dışsallaştırıcı davranışlar gibi ergenlik dönemi uyum sorunlarında bir artışa yol açar (Szapocznik ve Kurtines, 1993).

2.2. Kültürleşme Boşluğu Biçimleri

Kültürleşme boşluğu-sıkıntı modeli, ilk tanımında ebeveynlerin çocuklarından daha fazla kültürleşmiş olabileceği olasılığını ve kültürleşme farklarının kültürel bağlama bağlı olarak değişebildiğini göz ardı etmektedir. Ancak kültürleşme boşluğuna odaklanan çalışmalar, bazı ailelerin daha çok anaakım kültüre daha fazla uyum sağladığını ve etnik kültüre yönelimlerinin daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin Birman'ın (2006) Amerika'daki Sovyet göçmenler üzerinde yaptığı çalışması ebeveynlerin yüzde yirmi dördünün Amerikan kültürü ile çocuklarından daha fazla özdeşleştiğini, ve yüzde ellisinin Rus kültürü ile ise çocuklarına göre daha az özdeşleştiğini ortaya koymuştur. Atzaba-Pike (2007) ise Hintli ailelerle yaptığı çalışmada ebeveyn ve çcocukların kültürlere farklı oranlarda uyum sağladığını, ancak belirli bir patern bulunmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, kültürleşme boşluğunun yönü, değerler, dil ya da kimlik bağlamına göre değişebilir. Alan yazında kültürleşme boşluğunun biçimleri ana akım ve etnik köken kültüre yönelim açısından oluşan boşluklara göre dört şekilde kategorize edilmiştir.

İlk kültürleşme boşluğu türü ev sahibi kültüre yönelimde farkın daha yüksek olduğu türdür. Kültürleşme farkının bu ilk türü, gençlerin ev sahibi kültürde ebeveynlerinden daha fazla kültürleştiği durumlarda ortaya çıkar ve kültürleşme farkı-sıkıntı modeli, bu tür kültürleşme farkını uyumsuz bir durum olarak vurgular. Ancak yapılan çalışmaların çoğunda bu tür bir boşluğun aile çatışmasına yol açtığı bulgusu bulunmamıştır ve çalışmaların pek çoğu bu boşlupun ergenlerin aile çatışmaları ya da iyi oluşlarıyla ilişkili olmadığını ortaya koymuştur. Ailelerin ana akım kültürlerindeki yetkinliği çocukların dil öğrenme süreçlerinde faydalı olmakta (Liu ve ark., 2008), göçmen ailelerin dayanıklılığını ve uyumunu arttırmaktadır.

İkinci tür kültürleşme boşluğu, gençlerin, ebeveynlerine göre ev sahibi kültüre daha az uyum sağlamış olmaları durumunda meydana gelir. Her ne kadar bu tür, teoride göz ardı edilmiş olsa

da pek çok ailenin bu tür bir boşluk deneyimlediği belirtilmektedir. Bu tür boşluğun çocuklarda dışsallaştırma problemi (Atzaba-Poria ve Pike, 2007), başarı motivasyonu (Cositgan ve Dokis, 2006) ve aile çatışması (Birman, 2006) ile ilişkili olduğu alan yazında belirtilmektedir.

Kültürleşme farkının üçüncü türü, çocukların ebeveynlerinden daha fazla kendi kültürlerine yöneldiği durumlarda ortaya çıkar. Yine, bu tür bir fark, ebeveynlerin çocuklarına kıyasla daha fazla kendi kültürlerini koruyacakları varsayımına dayanan kültürleşme boşluğu-sıkıntı modeliyle çeliştiği için kültürleşme farkı araştırmalarında daha az ilgi görmüştür. Ho (2010), gençlerin ebeveynlerinden daha fazla Vietnam kültürüne (yani, etnik kültüre) kimlik yönelimi gösterdiklerinde, aile uyumunun ve ebeveynleriyle memnuniyetin daha düşük olduğunu bulmuşlardır. Aynı durum, Amerikan kültürü (yani, ev sahibi kültür) kimlik yönelimi için geçerli olmamıştır.

Son olarak, kültürleşme farkının dördüncü türü, gençlerin ebeveynlerinden daha az kendi kültürlerine yöneldiği durumlarda ortaya çıkar. Bu tür bir fark, genellikle ev sahibi kültür farkının daha yüksek olduğu durumla aynı anda meydana geldiği düşünülmektedir. Çocuk ve ergenler açısından kendi etnik kültürlerine bağlarının kuşaklar arası destek görmek ya da bağ kurmak için önemli olduğu düşünülmektedir. Alan yazındaki çalışmalarda da geleneksel değerlerin korunmasının, daha olumlu aile ilişkiler ve daha az stres ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (Birman ve Taylor-Ritzler, 2007; Smokowski ve ark., 2008) Benzer şekilde, Ho (2010), gençlerin geleneksel kimliklerine daha fazla yöneldiklerinde, daha fazla ailevi çatışma bildirdiklerini bulmuşlardır.

2.3. Kültürleşme Boşluğu Ölçüm Yöntemleri

Kültürleşme boşluğunu ölçmek için genellikle üç yaklaşım kullanılmaktadır: eşleştirme-uyumsuzluk yöntemi (match-mismatch method), fark puanı yöntemi (difference score method) ve etkileşim yöntemi (interaction method). Eşleştirme-uyumsuzluk yönteminde, ebeveyn ve çocuğun benimsediği kültürleşme stratejilerinin uyumlu olup olmadığına göre kültürleşme boşluğu belirlenir. Bu yönteme göre, aynı kültürleşme stratejisini benimseyen ebeveyn ve çocuk arasında kültürleşme boşluğunun olmadığı, farklı stratejiler benimseyen anne ve çocuk arasında ise kültürleşme boşluğunun bulunduğu varsayılmaktadır (Bkz. Telzer, 2010). Örneğin ebeveynin entegrasyon stratejisini benimsediği ancak çocuğunun ayrışma stratejisini benimsediği bir durumda kültürleşme boşluğunun olduğu; ancak annenin de çocuğun da ayrışma stratejisini benimsediği durumda kültürleşme boşluğunun olmadığı söylenebilir. Fark puan yönteminde ise ebeveyn ve çocuğun belli bir kültüre yönelik kültürleşme puanları birbirinden çıkarılarak kültürleşme boşluğu hesaplanmaktadır (Bkz. Telzer, 2010). Örneğin, ebeveynin Alman kültürüne yönelim puanı çocuğun Alman kültürüne yönelim puanından çıkarılarak Alman kültürüne yönelimdeki boşluk elde edilmektedir. Son olarak kültürleşme boşluğunu ölçmek için kullanılan diğer bir yöntem ise etkileşim yöntemidir. Bu yöntemde, bireylerin her bir kültürel boyuta ilişkin kültürleşme puanları (ana etkiler) ve bu puanların çarpımından oluşan bir etkileşim terimi, regresyon analizine dahil edilerek kültürleşme boşluğu incelenmektedir (Birman, 2006; Telzer, 2010).

3. ERGENLİK DÖNEMİ VE KÜLTÜRLEŞME SÜRECİ

Ergenlik, çocukluktan yetişkinliğe geçişte fiziksel, bilişsel ve psikososyal değişimlerin yoğun olarak yaşandığı ve kabaca 12-20 yaş aralığını kapsayan bir dönemi ifade eder (Chiasson ve ark., 2017). Biyolojik olarak ergenlik, hızlı boy ve kilo artışı, cinsel olgunlaşma ve hormonal değişikliklerle öne çıkar (Santrock, 2014). Bilişsel düzeyde soyut, idealist ve mantıklı düşünme yeteneklerinde belirgin bir artış gözlemlenir (Santrock, 2014; Keating, 1990). Psikososyal açıdan ise ergenlik dönemi kimlik arayışı, benlik kavramının gelişimi, bağımsızlık kazanma çabaları ve duygusal dalgalanmalarla karakterizedir (Erikson, 1968; Steinberg, 2021). Ayrıca akran ilişkileri, toplumsal rollerin öğrenilmesi ve aileyle ilişkilerin yeniden tanımlanması gibi sosyal değişimler bu dönemde önem kazanır. Dolayısıyla ergenlik, bireyin kim olduğunu keşfetmeye çalıştığı, kişisel ve sosyal gelişim açısından kritik bir evre olarak değerlendirilmektedir (Lerner ve Steinberg, 2009).

Ergenlik dönemi, bireylerin özerklik için daha fazla çaba gösterdiği ve sağlıklı bir psikososyal gelişimle bağımsız bir kimlik duygusu kazandığı bir dönemdir (Erikson, 1968). Öz Belirleme Kuramı'nda özerklik temel bir psikolojik ihtiyaç olarak ele alınmaktadır (Ryan ve Deci, 2017). Kuram, bireylerin doğumdan itibaren özerklik, ilişkisellik ve yeterlik olmak üzere üç temel psikolojik ihtiyaç taşıdığını belirtmektedir. Bu ihtiyaçların doyurulması, bireylerin sosyal gelişimleri, iyi oluşları ve tam işlevsellik kazanmaları ile doğrudan ilişkilidir (Niemiec, Ryan ve Deci, 2010; Ryan ve Deci, 2000). Ergenlerin bu ihtiyaçlarını karşılayabilen bir çevreye ve ebeveyn desteğine sahip olmaları son derece önemlidir (Deci, Eghrari, Patrick ve Leone, 1994). Göç bağlamında, bu ihtiyaçlar, ergen göçmenler için daha da kritik hale gelebilmektedir. Özerklik, ergen göçmenlerin yeni bir topluma uyum sürecinde kendi kimliklerini ifade edebilmeleri ve bağımsız kararlar alabilmeleri açısından öne çıkmaktadır. İlişkisellik ihtiyacı, ergenlerin akran ilişkileri ve sosyal bağlar kurma çabası ile örtüşmekte; yeni sosyal çevrelere adapte olma ve kabul görme gerekliliğiyle daha da karmaşıklaşmaktadır. Yeterlik ihtiyacı ise ergenlerin eğitim, dil öğrenme ve sosyal beceriler geliştirme süreçlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla göçmen ergenlerin kültürleşme deneyimlerinin kimlik gelişimi ve diğer gelişim süreçlerinde önemli bir etken olduğu öngörülebilmektedir.

Alan yazında yer alan araştırmalar bu görüşü destekler niteliktedir. Göç deneyimi yaşayan ergenlerin, karmaşık kimlik sorunlarıyla karşılaşabildikleri görülmektedir. Crocetti, Fermani, Pojaghi ve Meeus (2011) yürüttükleri çalışmada İtalyan, karma, ve göçmen ailelerden gelen ergenlerin kimlik kazanım süreçlerini karşılaştırmış ve göçmen ailelerden gelen ergenlerin İtalyan ve karma ailelerden gelen akranlarına kıyasla kimliklerini daha fazla sorguladıklarını bildirmiştir. Bununla birlikte göçmen ergenlerin moratoryum (kimlik arayışı) durumunda daha fazla yer aldıkları bulgulanmıştır. Wu ve arkadaşlarının (2018) altı farklı ülkede gerçekleştirdiği bir pilot araştırma ise asimilasyon yönelimli gençlerin daha düşük psikolojik dayanıklılığa sahip oldukları ve bunun da daha kötü zihinsel sağlık sonuçlarına yol açtığını ortaya koymaktadır. Yani, kendi kültürlerinden uzaklaşarak ana kültüre uyum sağlamaya çalışan gençlerin, psikolojik açıdan daha fazla zorluk yaşadıkları görülmüştür.

Bir meta-etnografi çalışması (Kennedy ve MacNeela, 2014) ergenlerin göç sonrası uyum süreçlerini inceleyen niteliksel çalışmaları sentezleyerek ergenlerin uyum sürecine katılımlarını etkileyen dört tema ortaya koymuştur. Bu temalar bağlama özgü özellikler, yapısal ve sosyo-tarihsel zorluklar, kişisel anlam oluşturma ve kişisel gelişim fırsatları olarak bildirilmiştir.

Kesitsel bir araştırmada (Möllering, Schiefer, Knafo ve Boehnke, 2016) da iki ülkede yaşayan farklı göçmen gruplarının kültürleşme tutumları karşılaştırılarak kapsamlı bir perspektif sunulmuştur. Çalışmada, entegrasyonun genellikle iyi oluş için en faydalı yönelim olduğu bulunmuş, ancak bu ilişkinin bağlama ve gruplara göre değişebileceği vurgulanmıştır.

Özetle, ergenlik dönemi, bireylerin kimlik oluşturma sürecinin temel taşlarından biridir. Bu süreçte kültürleşme, özellikle göç deneyimi yaşayan ergenler için, psikososyal gelişim ve kimlik arayışını şekillendiren kritik bir dinamik olarak öne çıkmaktadır. Ebeveynler ise kültürleşme sürecinde ergenlere rehberlik etme noktasında en önemli kaynaklardan biridir. Ancak ebeveyn ve ergenlerin kültürleşme hızlarındaki farklılıklar, *kültürleşme boşluğu* olarak adlandırılan bir uyumsuzluk yaratabilmektedir. Bu durum hem ergenlerin kimlik ve psikososyal gelişimini hem de aile dinamiklerini etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu etkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için alanyazında yer alan araştırmaların incelenmesi önemli görülmektedir.

4. KÜLTÜRLEŞME BOŞLUĞUNUN GELİŞİM SÜREÇLERİ VE AİLE DİNAMİKLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Ergenlik, bireylerin kimlik geliştirme ve bağımsızlık arayışında olduğu kritik bir dönemdir. Alanyazında yer alan çalışmalar ergenlik döneminde ebeveynlerle yaşanan kültürleşme boşluklarının, ergenlerin özerklik beklentileri, davranışları ve psikolojik sağlıkları üzerinde etkisi olabileceğine işaret etmektedir.

Ebeveyn-çocuk kültürleşme boşluğu, özerklik bağlamında ergenlerin davranışlarını ve psikososyal uyumlarını etkileyen önemli bir dinamik olarak görülmektedir. Basáñez, Dennis, Crano, Stacy ve Unger (2014) yürüttükleri bir ölçek geçerlik çalışmasında, gençlerin ebeveynleriyle yaşadıkları kültürleşme boşluğu çerçevesinde yaşadıkları çatışmaların türlerini incelemiştir. Çalışma, çatışmaların üç ana faktörde yoğunlaştığını ortaya koymuştur: özerklik çatışmaları, tercih edilen kültür üzerine çatışmalar ve randevu/geç saatlere kadar dışarıda olma çatışmaları. Özellikle, özerklik çatışmaları faktörünün, kültürleşme boşluğu çatışması maddelerinin varyansının %25'inden fazlasını açıkladığı ve bu faktörün, diğer kültürleşme stresi değişkenlerinin açıklayabildiği varyansı aştığı gözlemlenmiştir. Bu durum, özerklik çatışmalarının psikososyal ve akademik uyum üzerinde belirgin bir etki gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Stewart ve arkadaşları (1998), Hong Kong'daki bir uluslararası okulda 58 Beyaz ve 66 Asyalı lise öğrencisinin okulda disiplin ihlalleri ile değerler ve özerklik beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma, Beyaz öğrencilerin Asyalı öğrencilere kıyasla daha fazla disiplinsiz davranışlar sergilediklerini ortaya koymuştur. Her iki kültürde de, öğrencilerin değişime açıklık gibi yeniliğe yönelik değerlere sahip olmaları ve erken özerklik beklentileri, disiplin ihlalleriyle daha fazla ilişkilendirilmiştir. Bunun aksine, koruma ve geleneksel değerlere (örneğin, geleneklere ve uyuma değer verme) sahip olmanın, disiplin ihlalleriyle daha düşük bir ilişki gösterdiği saptanmıştır. Bu bulgular, geleneksel değerlerin benimsenmesinin disiplinsizlik oranlarını azaltıcı bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ebeveyn ile ergen arasındaki değer farklılıklarının, disiplin ihlalleri üzerinde önemli bir tahmin gücüne sahip olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, ebeveyn-ergen etkileşimlerinin ergen davranışları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

Ebeveyn-ergen kültürleşme boşluklarının ergenlerin riskli davranışları üzerindeki etkisi, kültürel bağlamın ve aile içi etkileşimlerin önemli bir rol oynadığını gösteren bir dizi çalışmaya konu olmuştur. Schwartz ve arkadaşları (2012), ebeveyn-ergen kültürleşme boşluklarının, ayrımcılık ve toplumsal kabul eksikliği algısının ergenlerin sigara içme, alkol kullanımı, cinsel aktivite ve cinsel risk alma davranışları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışma, 302 ebeveyn-ergen ikilisiyle yapılmış olup, Miami ve Los Angeles'taki örneklemler incelenmiştir. Bulgular, ebeveyn-ergen arasındaki Amerikan pratikleri ve etnik kimlik boşluklarının, toplumsal kabul eksikliği algısı ile ilişkilendirildiğini göstermektedir. Miami örneğinde, ergenlerin bildirdiği iletişim, sigara içme, alkol kullanımı ve cinsel aktivite gibi riskli davranışların azalmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak, ebeveynlerin bildirdiği iletişim, bu davranışların artışıyla pozitif ilişki göstermiştir. Los Angeles örneğinde ise ebeveyn iletişimi, alkol kullanımını ve aşırı alkol tüketimini azaltıcı etkiler göstermiştir. Çalışma, ebeveyn-ergen kültürleşme boşluklarının, Hispanik gruplar ve ev sahibi toplum bağlamına göre farklı etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Marsiglia, Kiehne ve Ayers (2018) ise Meksika göçmen ailelerinde ebeveyn-ergen ana akım ve Meksika kültürü arasındaki kültürleşme boşluklarını incelemişlerdir. Araştırma, kültürleşme boşluklarının, aile içi çatışma, ebeveyn denetimi ve ebeveyn katılımı aracılığıyla ergenlerin riskli davranışlarını nasıl şekillendirdiğini sorgulamaktadır. Çalışma, ana akım kültür boşluğunun artan ebeveyn denetimi ve katılımı ile daha az riskli ergen davranışıyla ilişkili olduğunu, Meksika kültürü boşluğunun ise tam tersine daha fazla riskli davranışı tetiklediğini ortaya koymuştur.

Elder ve arkadaşları (2005), Meksikalı-Amerikan çocuklarının sağlık ve riskli davranışlarını, aile üyeleri arasındaki kültürleşme farkları açısından incelemiş ve çocukların daha Anglo-Amerikan bir yönelim gösterdiği ailelerde alkol kullanımı ve diğer riskli davranışların arttığını gözlemlemişlerdir. Bu bulgu, ailedeki kültürel farklılıkların çocukların riskli davranışlarını etkileyebileceğini göstermektedir. Benzer şekilde, Unger, Rita-Olson, Soto ve Baezconde-Garbanati (2009), ergenler ile ebeveynleri arasındaki kültürel uyum farklarının, ergenlerde madde kullanımı gibi davranış problemleri riskini artırabileceğini öne süren bir araştırma yapmışlardır. Çalışma, Hispanik ergenlerde, ebeveyn-ergen uyum farklarının, alkol ve marihuana kullanımı ile ilişkili olduğunu bulmuş, ancak ergenlerin kendi kültürlerine yönelik uyumlarının, sigara içme ve marihuana kullanımını azalttığını, alkol kullanımı üzerinde bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur.Ayrıca, Martinez (2006) ebeveyn ve çocuk arasındaki kültürleşme farklarının, ortaokul çağındaki gençlerde madde kullanma olasılığıyla ilişkisini incelemiş ve kültürleşme farklarının arttığı ailelerde, gençlerin madde kullanma olasılığının arttığını göstermiştir. Aile stres süreçlerinin ve etkili ebeveynlik uygulamalarının ise bu ilişkiye aracılık ettiği gözlenmiştir. Bu bulgu, kültürleşme sürecinin sadece bireysel değil, aile içindeki bir dinamik olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ebeveyn-ergen kültürleşme boşluklarının psikolojik sağlık üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların ise ergenlerin duygusal ve psikolojik iyilik halleri odağında gerçekleştirildiği görülmektedir. Nair, Roche ve White (2018), Latin ergenlerin ebeveyn-ergen kültürleşme boşlukları ile akademik performans, depresyon semptomları ve alkol kullanımı arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Çalışma, kültürleşme boşluğunun arttığı durumlarda aile bağlarının zayıfladığını ve bunun ergenlerin akademik başarılarını olumsuz etkilediğini bulmuştur.

Ayrıca, kültürleşme boşluğunun, aile içindeki olumlu ya da olumsuz süreçlerle etkileşim içinde, gençlerin duygusal ve akademik gelişimlerini şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Asvat ve Malcarne (2008), kişisel ve aile kültürleşme uyumunun depresif semptomlarla ilişkisini incelemişlerdir. Müslüman üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırma, kişisel ve aile kültürleşmesinin uyumlu olduğu durumlarda depresif semptomların daha düşük olduğunu göstermiştir. Özellikle, miras kültürüyle özdeşleşmenin depresif semptomları engellediği bulunmuştur. Choi, He ve Barachi (2008), Asyalı Amerikan gençlerinde nesiller arası kültürel disonansın, ebeveyn-çocuk çatışması ve problem davranışları ile ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada, nesiller arası kültürel çatışmaların, ebeveyn-çocuk bağlarını zayıflatarak, problem davranışlarını artırabileceği ortaya konmuştur. Juang, Syed ve Takagi (2007), ergenlerin ebeveynleriyle olan kontrol anlayışındaki farklılıkların, depresyon semptomları üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Aile içindeki çatışmalar, bu ilişkiyi aracılık etmekte ve ergenlerin depresyon semptomlarını artırmaktadır. Weaver ve Kim (2008) tarafından yapılan boylamsal çalışmada, nesiller arası uyumsuzluğun depresif semptomlarla ilişkisi araştırılmış ve destekleyici ebeveynliğin, bu ilişkiyi kısmi olarak aracılık ettiği bulunmuştur. Ayrıca, çiftkültürlü profildeki ebeveynlerin, benzer bir profildeki ergenlerle daha iyi uyum sağladığı gözlemlenmiştir. Ying ve Han (2007), Güneydoğu Asyalı Amerikan ergenlerinde kültürleşme farklarının, nesiller arası çatışmalara yol açtığını ve bu çatışmaların geç ergenlik döneminde depresif semptomları artırabileceğini bulmuşlardır. Ortin, Miranda, Polanco-Roman ve Shaffer (2018), ebeveyn-ergen kültürleşme boşluğunun, acil servise başvuran ergenlerde intihar düşüncelerine yatkınlık üzerindeki etkilerini araştırmış ve kültürleşme boşluğunun arttığı durumlarda, duygusal tepkiselliğin intihar düşünceleriyle daha olumsuz bir şekilde ilişkilendirildiğini bulmuşlardır. Bu durum, ebeveyn-ergen arasındaki kültürleşme farklarının, ergenlerin psikolojik sağlıklarına ciddi etkiler yapabileceğini göstermektedir. Hwang ve Wood (2008), aile üyeleri arasında kültürel değerler ve normlar konusunda uyumsuzluk ve mesafe oluşması (acculturative family distancing-AFD) sürecinin, Asyalı Amerikalı ve Latin Amerikalı üniversite öğrencilerinin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini incelemiş ve yüksek uyumsuzluk seviyelerinin, psikolojik sıkıntı ve depresyon riskiyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Aile çatışması ise bu ilişkiye aracılık ettiği bulunmuştur.

Son olarak, Atzaba-Poria ve Pike'ın (2007) çalışması, Britanya'da yaşayan Hintli ergenlerin uyum sürecini ve ebeveynlerin kültürleşme stilleri ile ergenlerin problem davranışları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmaya, 10-13 yaşları arasında 31 Hintli ve 37 İngiliz ergen ile bu ergenlerin anneleri ve babaları katılmıştır. Sonuçlar, Hintli ergenlerin İngiliz akranlarına kıyasla daha fazla içselleştirme problemleri yaşadıklarını göstermiştir. Hintli grup içinde, annelerin daha Batılı bir kültürleşme tarzı benimsemesi, ergenlerde dışsallaştırma davranışlarının artmasıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, daha geleneksel değerlere sahip Hintli ergenlerin içselleştirme davranışları sergileme olasılığının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Ebeveynlerin, ergenlere kıyasla daha Batılı ya da daha az geleneksel bir kültürleşme tarzına sahip olması da ergenlerde içselleştirme problemlerin artmasına yol açmıştır. Bu bulgular, ebeveynlerin kültürleşme tarzlarının ve ebeveyn-çocuk kültürleşme farklılıklarının, ergenlerin problem davranışları için önemli bir risk faktörü olabileceğini ortaya koymaktadır.

Görüldüğü gibi alanyazında yer alan çalışmaların önemli bir kısmı ebeveyn-ergen arasındaki kültürleşme boşluklarının zihinsel sağlık değişkenleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, kimi çalışmalar bu ilişkinin güçlü olmadığını da bulgulamıştır. Örneğin, Wiesner, Arbona, Capaldi, Kim ve Kaplan (2015) anne-ergen kültürleşme boşluklarının ergenlerin uyum problemleri ile ilişkisini incelemiştir. Araştırma, ergenlerin köken kültürlerine güçlü bağlılıklarının, sağlık riski taşıyan cinsel davranışlarla daha az ilişkilendirildiğini, ancak anne-ergen kültürleşme boşluklarının, ergenlerin duygusal problemleri ve sağlık riski taşıyan davranışlarıyla anlamlı bir ilişki göstermediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, kültürleşme boşluğu-sıkıntı hipotezinin bu çalışmada ampirik destek bulamadığını göstermiştir.

Özetle, alan yazın, ebeveyn-ergen kültürleşme boşluklarının ergenlerin psikolojik ve davranışsal gelişimi üzerinde kritik bir rol oynayabileceğini ortaya koymaktadır. Aile içindeki kültürel uyumsuzluklar, ergenlerin ruh sağlığını olumsuz etkileyebilmekte ve depresyon gibi psikolojik sorunların yanı sıra riskli davranışların ortaya çıkma olasılığını da artırabilmektedir. Bu bağlamda, ebeveynlerin ve ergenlerin kültürleşme deneyimlerini uyumlu bir şekilde yönetmesinin, ergenlerin sağlıklı bir gelişim göstermelerine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

5. SONUÇ

Ebeveyn-ergen kültürleşme boşluğu, göçmen ailelerdeki uyum süreçlerini karmaşıklaştıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, aile içi ilişkilerden ergenlerin psikolojik sağlıklarına kadar birçok alanda etkiler yaratmaktadır. Araştırmalar, ebeveyn-ergen kültürleşme boşluklarının ergenlerin özerklik beklentileri, riskli davranışları ve ruh sağlığı problemleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Farklı kültürel bağlamlarda yapılan araştırmalar (örn. Unger ve ark., 2009), bu boşluğun olumsuz etkilerinin azaltılması için aile içi ilişkilerin güçlendirilmesi ve ergenlerin uyum süreçlerine yönelik destekleyici politikaların geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, önleyici programlar bağlamında, kültürleşmeyi bireysel psikolojik sorunlar yerine aile sistemi sorunları olarak ele alan programların daha etkili olacağı vurgusu öne çıkmaktadır (Martinez, 2006).

Bununla birlikte, kültürleşme boşlukları üzerine yapılan çalışmaların çoğunun batılı toplumda yapıldığı, özellikle, Amerika Birleşik Devletleri'nde Asya ve Latin Amerika kökenli gençleri incelediği, ya da Kanada, Avustralya, Norveç, İsveç, Büyük Britanya, gibi uluslararası bölgelerde gerçekleştirildiği görülmektedir. Gelecekteki araştırmaların, kültürel uyum ve nesiller arası uyumsuzluk konularında kişi odaklı yaklaşımların avantajlarını inceleyerek bu konuda daha fazla bilgi sağlaması önerilmektedir (Weaver ve Kim, 2008).

Son olarak, bu bulgular, yalnızca teorik anlamda değil, aynı zamanda uygulama düzeyinde de önemli çıkarımlara sahiptir. Aile içi iletişim becerilerinin geliştirilmesine yönelik programlar, kültürel farklılıkların çatışma kaynağı olmasını önlemek için kritik bir rol oynayabilir. Bunun yanı sıra, politika yapıcıların, kültürel uyumu destekleyen sosyal yapılar inşa etmesi, göçmen ailelerin entegrasyonunu kolaylaştırabilir ve nesiller arası uyumu güçlendirebilir.

KAYNAKÇA

Arends-Tóth, J. ve Van de Vijver, F. J. R. (2004). Domains and dimensions in acculturation: Implicit theories of Turkish–Dutch. *International Journal of Intercultural Relations, 28*(1), 19–35. doi:10.1016/j.ijintrel.2003.09.00

Arends-Tóth, J. ve Van de Vijver, F. J. R. (2006). Assessment of psychological acculturation. D. L. Sam ve J. W. Berry (Ed.), *The Cambridge handbook of acculturation psychology* içinde (s. 142–160). Cambridge University Press.

Asvat, Y., ve Malcarne, V. L. (2008). Acculturation and depressive symptoms in Muslim university students: Personal-family acculturation match. *International Journal of Psychology, 43*, 114–124.

Atzaba-Poria, N., ve Pike, A. (2007). Are ethnic minority adolescents at risk for problem behavior? Acculturation and intergenerational acculturation discrepancies in early adolescence. *British Journal of Developmental Psychology, 25*, 527–541.

Basáñez, T., Dennis, J. M., Crano, W. D., Stacy, A. W., & Unger, J. B. (2014). Measuring acculturation gap conflicts among Hispanics: Implications for psychosocial and academic adjustment. *Journal of Family Issues*, *35*(13), 1727-1753

Berry, J. W. (1990). Acculturation and adaptation: A general framework. W. H. Holtzman ve T. H. Bornemann (Ed.), *Mental health of immigrants and refugees* içinde (s. 90–102). Hogg Foundation for Mental Health.

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, *46*(1), 5–34. doi:10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x

Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, *29*(6), 697–712. doi:10.1016/j.ijintrel.2005.07.013

Birman, D. (2006). Measurement of the "acculturation gap" in immigrant families and implications for parent–child relationships. M. H. Bornstein ve L. R. Cote (Ed.), *Acculturation and parent–child relationships: Measurement and development* içinde (s. 113–134). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Birman, D., ve Taylor-Ritzler, T. (2007). Acculturation and psychological distress among adolescent immigrants from the former Soviet Union: exploring the mediating effect of family relationships. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, *13*(4), 337.

Bornstein, M. H. (2017). The specificity principle in acculturation science. *Perspectives on Psychological Science*, *12*(1), 3–45. https://doi.org/10.1177/1745691616655997

Chiasson, V., Vera-Estay, E., Lalonde, G., Dooley, J. J., ve Beauchamp, M. H. (2017). Assessing social cognition: age-related changes in moral reasoning in childhood and adolescence. *The Clinical Neuropsychologist, 31*(3), 515–530.

Choi, Y., He, M., ve Barachi, T.W. (2008). Intergenerational cultural dissonance, parent-child conflict and bonding, and youth problem behaviors among Vietnamese and Cambodian immigrant families. *Journal of Youth Adolescence, 37*, 85–96.

Costigan, C. L. ve Dokis, D. P. (2006). Relations between parent-child acculturation differences and adjustment within immigrant Chinese families. *Child Development, 77*(5), 1252–1267. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2006.00932.x

Crocetti, E., Fermani, A., Pojaghi, B., ve Meeus, W. (2011) Identity formation in adolescents from Italian, mixed, and migrant families. *Child & Youth Care Forum, 40*, 7-23.

Deci, E. L., Eghrari, H., Patrick, B. C. ve Leone, D. R. (1994). Facilitating internalization: The self-determination theory perspective. *Journal of Personality, 62*, 119-142. doi: 10.1111/j.1467-6494.1994.tb00797.x

Elder, J.P., Broyles, S.L., Brennan, J.J., Zuniga de Nuncio, M.L., ve Nader, P.R. (2005). Acculturation, parent-child acculturation differential, and chronic disease risk factors in a Mexican-American population. *Journal of Immigrant Health, 7*, 1–9.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis.* Norton & Company.

Farver, J.M., Narang, S.K. ve Bhadha, B.R. (2002). East meets West: Ethnic identity, acculturation, and conflict in Asian Indian Families. *Journal of Family Psychology, 16*, 338–350

Ho, J. (2010). Acculturation gaps in Vietnamese immigrant families: Impact on family relationships. *International Journal of Intercultural Relations*, *34*(1), 22-33.

Hwang, W., ve Wood, J.J. (2008). Acculturative family distancing: Links with self-reported symptomatology among Asian Americans and Latinos. *Child Psychiatry and Human Development, 40*, 123–138.

Juang, L.P., Syed, M., ve Takagi, M. (2007). Intergenerational discrepancies of parental control among Chinese American families: Links to family conflict and adolescent depressive symptoms. *Journal of Adolescence, 30*, 965–975.

Keating, D. (1990). Adolescent thinking. S. Feldman ve G. Elliott (Ed.), *At the threshold: The developing adolescent* içinde (s. 54-89). Cambridge: Harvard University Press.

Kennedy, L. A. ve MacNeela, P. (2014). Adolescent acculturation experiences: A meta-ethnography of qualitative research. *International Journal of Intercultural Relations*, *40*, 126-140.

Kim, B. S., ve Abreu, J. M. (2001). Acculturation measurement: Theory, current instruments, and future directions. J. G. Ponterotto, J. M. Casas, L. A. Suzuki, C. M. Alexander (Ed.). *Handbook of multicultural counseling* içinde (s. 394-424). Sage.

Lerner, R. M. ve Steinberg, L. (2009). *Handbook of adolescent psychology*. Wiley.

Liu, L. L., Benner, A. D., Lau, A. S., ve Kim, S. Y. (2009). Mother-adolescent language proficiency and adolescent academic and emotional adjustment among Chinese American families. *Journal of Youth and Adolescence*, *38*, 572-586.

Marsiglia, F. F., Kiehne, E., ve Ayers, S. L. (2018). Reexamining the acculturation gap: The relationship between the bidimensional parent-adolescent gap and risky behavior among Mexican-heritage adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, *38*(5), 581-605

Martinez, C.R. (2006). Effects of differential family acculturation on Latino adolescents substance use. *Family Relations*, *55*, 306–317.

Möllering, A., Schiefer, D., Knafo, A. ve Boehnke, K. (2016). Acculturation and well-being among migrant and minority adolescents: a cross-national and cross-ethnic comparison. P. F. Titzmann, R. K. Silbereisen ve Y. Shavit (ed.) *The challenges of diaspora migration* içinde (s. 83-102). Routledge.

Nair, R. L., Roche, K. M. ve White, R. (2018). Acculturation gap distress among Latino Youth: Prospective links to family processes and youth depressive symptoms, alcohol use, and academic performance. *Journal of Youth and Adolescence*, *47*(1), 105–120. https://doi.org/10.1007/s10964-017-0753-x

Niemiec, C. P., Ryan, R. M., ve Deci, E. L. (2010). Self-determination theory and the relation of autonomy to self-regulatory processes and personality development. R. H. Hoyle (Ed.), *Handbook of personality and self-regulation* içinde (s. 169-191). Oxford: Wiley-Blackwell. doi: 10.1002/9781444318111.ch8

Ortin, A., Miranda, R., Polanco-Roman, L., ve Shaffer, D. (2018). Parent-adolescent acculturation gap and suicidal ideation among adolescents from an emergency department. *Archives of Suicide Research*, *22*(4), 529-541

Redfield, R., Linton, R. ve Herskovits, M. J. (1936). Memorandum for the study of acculturation. *American Anthropologist, 38*, 149-152. doi:10.1525/aa.1936. 38.1.02a00330

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, *25*(1), 54-67. doi: 10.1006/ceps.1999.1020 an ve Deci, 2000).

Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness.* New York: Guilford Publications. doi: 10.1521/978.14625/28806

Santrock, J. W. (2014). *Adolescence* (15. baskı). McGraw-Hill Education.

Schwartz, S. J., Unger, J. B., Des Rosiers, S. E., Huang, S., Baezconde-Garbanati, L., Lorenzo-Blanco, E. I., ... ve Szapocznik, J. (2012). Substance use and sexual behavior among recent Hispanic immigrant adolescents: Effects of parent–adolescent differential acculturation and communication. *Drug and Alcohol Dependence*, *125*, 26-34

Smokowski, P. R., Rose, R., ve Bacallao, M. L. (2008). Acculturation and Latino family processes: How cultural involvement, biculturalism, and acculturation gaps influence family dynamics. *Family Relations*, *57*(3), 295-308.

Steinberg, L. (2021). *Adolescence*. McGraw-Hill Education.

Stewart, S.M., Bond, M.H., McBride-Change, C., Fielding, R., Deeds, O., ve Westrick, J. (1998). Parent and adolescents contributors to teenage misconduct in Western and Asian high school students in Hong Kong. *International Journal of Behavioral Development, 22,* 847–869.

Szapocznik, J. ve Kurtines, W. M. (1993). Family psychology and cultural diversity: Opportunities for theory, research, and application. *American Psychologist, 48*(4), 400–407. https://doi.org/10.1037/0003-066X.48.4.400

Telzer, E. H. (2011). Expanding the acculturation gap-distress model: An integrative review of research. *Human Development, 53*(6), 313-340.

Turner, H. A. ve Kopiec, K. (2006). Exposure to interparental conflict and psychological disorder among young adults. *Journal of Family Issues, 27*(2), 131–158. https://doi.org/10.1177/0192513X05280991

Uluslararası Göç Örgütü (2024). Dünya Göç Raporu. https://www.iom.int/news/world-migration-report-2024-reveals-latest-global-trends-and-challenges-human-mobility. Erişim Tarihi: 09.12.2024

Unger, J.B., Rita-Olson, A., Soto, D.W., ve Baezconde-Garbanati, L. (2009). Parent-child acculturation discrepancies as a risk factor for substance use among Hispanic adolescents in Southern California. *Journal of Immigrant Minority Health, 11,* 149–157.

Weaver, S.R., ve Kim, S.Y. (2008). A person-centered approach to studying the linkages among parent-child differences in cultural orientation, supportive parenting, and adolescent depressive symptoms in Chinese American families. *Journal of Youth and Adolescence, 37,* 36–49.

Wiesner, M., Arbona, C., Capaldi, D. M., Kim, H. K., ve Kaplan, C. D. (2015). Mother-Youth Acculturation Gaps and Health-Risking/Emotional Problems among Latin-American Adolescents. *Spanish Journal of Psychology, 18*(e52), 1-13

Wu, Q., Ge, T., Emond, A., Foster, K., Gatt, J. M., Hadfield, K., ... ve Wouldes, T. A. (2018). Acculturation, resilience, and the mental health of migrant youth: a cross-country comparative study. *Public Health, 162*, 63-70.

Ying, Y., ve Han, M. (2007). The longitudinal effect of intergenerational gap in acculturation on conflict and mental health in Southeast Asian American adolescents. *American Journal of Orthopsychiatry, 77*, 61–66.

AŞIRI KORUMACI EBEVEYNLİK İLE ŞEMA ALANLARI VE EBEVEYNDEN ALGILANAN EBEVEYNLİK ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ*

Psikolog ATABERK AKGÖL

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, akglataberk@icloud.com, 0009-0007-4912-605X

Doç. Dr. DEMET VURAL YÜZBAŞI

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, demet.vural.yuzbasi@ikcu.edu.tr, 0000-0002-6017-0875

ÖZET

Ebeveynlik tutumlarının çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkisi, son 100 yıl içinde alan yazında önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, aşırı korumacı ebeveynlik tutumunun şema modeli çerçevesinde incelenerek alan yazına katkı sağlamaktır. Bu doğrultuda, 2-6 yaş arası çocukları olan annelerin aşırı korumacı ebeveynlik tutumları ile kendi ebeveynlerinden algıladıkları ebeveynlik biçimleri ve arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma örneklemini yaşları 25 ile 54 ($\bar{X}$ = 34, SS = 4.8) arasında değişen 323 anne oluşturmaktadır. Çalışmada veri toplama araçları olarak Demografik Bilgi Formu, Young Ebeveynlik Ölçeği, Young Şema Ölçeği ve Ebeveyn Tutumları Ölçeği kullanılmıştır. Analizler, annelerin eğitim durumu dışındaki demografik faktörlerin aşırı korumacı ebeveynlik tutumunu anlamlı şekilde etkilemediğini göstermektedir. Korelasyon analizleri, aşırı korumacı ebeveynlik tutumunun şema alanlarıyla (kopukluk ve reddedilme, zedelenmiş özerklik ve başarısızlık, gerçekçi sınırlar, başkalarına yönelimlilik, aşırı uyarılma ve ketlenme) pozitif yönde bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, aşırı korumacı ebeveynlik tutumunun hem anneden algılanan (duygularını bastıran, aşırı koruyucu-evhamlı, aşırı izin verici-sınırsız, koşullu başarı odaklı, kötümser-endişeli ve kuralcı-kalıplayıcı) hem de babadan algılanan (duygularını bastıran, aşırı izin verici-sınırsız, aşırı koruyucu-evhamlı, koşullu başarı odaklı) ebeveynlik biçimleriyle ilişkili olduğu bulunmuştur. Regresyon analizleri, başkaları yönelimlilik ile aşırı uyarılma ve ketlenme şema alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik üzerinde yordayıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra, anne ve babadan algılanan aşırı koruyucu-evhamlı ve koşullu başarı odaklı ebeveynlik tutumlarının, annelerin aşırı korumacı ebeveynlik tutumlarını anlamlı bir şekilde yordadığı saptanmıştır. Bu bulgular, annelerin erken dönemde geliştirdikleri uyumsuz şemaların ve kendi ebeveynleriyle kurdukları ilişkilerin, ebeveynlik tutumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynlik Tutumları, Aşırı Korumacı Ebeveynlik, Şema Alanları, Algılanan Ebeveynlik Biçimleri

* Bu çalışma ilk yazarın "Aşırı Korumacı Ebeveynlik Biçiminin Şema Modeli Çerçevesinde İncelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

THE EXAMINATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN OVERPROTECTIVE PARENTING, SCHEMA DOMAINS, AND PERCEIVED PARENTING

ABSTRACT

The influence of parenting attitudes on children's mental health has been a significant focus in the literature over the past century. This study aims to contribute to the field by examining overprotective parenting attitudes within the framework of the schema model. Specifically, it investigates the relationship between overprotective parenting attitudes of mothers with children aged 2–6 years and the parenting styles they perceive from their own parents. The sample consists of 323 mothers aged 25 to 54 years (M = 34, SD = 4.8) with children between 2 and 6 years old. Data collection tools included the Demographic Information Form, the Young Parenting Inventory, the Young Schema Questionnaire, and the Parenting Attitudes Scale. Analysis results indicate that demographic factors, except for education level, do not significantly impact overprotective parenting attitudes. Correlation analyses reveal a positive relationship between overprotective parenting and schema domains, including disconnection and rejection, impaired autonomy and performance, realistic limits, other-directedness, and hypervigilance/inhibition. Furthermore, overprotective parenting attitudes were found to be associated with perceived parenting styles from mothers (emotion-suppressing, overprotective-anxious, permissive-unrestrained, conditional success-oriented, pessimistic-anxious, and controlling-dictatorial) and fathers (emotion-suppressing, permissive-unrestrained, overprotective-anxious, and conditional success-oriented). Regression analyses highlight that the schema domains of other-directedness and hypervigilance/inhibition significantly predict overprotective parenting. Additionally, perceived overprotective-anxious and conditional success-oriented parenting styles from both mothers and fathers were significant predictors of overprotective parenting attitudes among mothers. These findings underscore the role of early maladaptive schemas and the relationships individuals have with their own parents in shaping their parenting attitudes.

Keywords: Parenting Attitudes, Overprotective Parenting, Schema Domains, Perceived Parenting Styles

1. GİRİŞ

Toplumun temel yapı taşı olarak görülen aile, evlilik bağıyla şekillenen ve toplumu biçimlendiren bir kurumdur (Könezoğlu, 2006). Aile, bireyin doğumuyla birlikte içinde yer aldığı, temel bakım, güvenlik ve destek ihtiyaçlarını karşılayan bir sistemdir. Aynı zamanda bireyi toplumsal kültüre, değerlere ve kurallara hazırlama işlevini yerine getirir (Önal, 1990). Genellikle ebeveynler ve çocuklardan oluşan aile yapısında, ebeveynler, ailenin işlevselliğini sürdüren ve hayati öneme sahip bir rol üstlenir. Ebeveynlik, hem değerli hem de zorlu bir süreç olup, çocukların hayatta kalması ve topluma faydalı bireyler olarak yetişmesi sorumluluğunu içerir. Bu sürecin başarısı, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin niteliğine bağlıdır. Ebeveynliğe olan ilgi, tarih boyunca devamlılık göstermiş ve farklı disiplinler ebeveynlik

tutumları üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu ilginin temel nedeni, ebeveynlik tarzlarının çocuk gelişimi üzerindeki etkileridir. O'Connor'a (2012) göre, ebeveyn tutumlarının çocuk gelişimine tam olarak nasıl katkıda bulunduğu net olmamakla birlikte, bazı stratejilerin çocuklar üzerinde belirli etkiler yarattığı belirlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türk aile yapısında yaygın bir yere sahip olan aşırı korumacı ebeveynlik tarzı ile çocukluk döneminde algılanan ebeveyn tutumları ve erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkilerin incelenmesidir.

Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan aşırı korumacı ebeveynlik, çocuğun bağımsızlık gelişimini engelleyen, aşırı düzeyde temas kuran ve denetim konusunda dengesiz bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Levy, 1943). Parker (1984), bu tür ebeveynleri, çocuklarından ayrılmakta güçlük çeken, tüm sorumluluğu üstlenerek sürekli denetim uygulayan kişiler olarak tanımlamıştır. Hillman ve arkadaşları (1990) ise bu tutumun, çocukların bağımsızlık kazanmasını ve risk alma fırsatlarını kısıtladığını belirtmiştir. Kiel ve Buss (2012), aşırı korumacı ebeveynliğin, çocuğun ihtiyaç duymadığı durumlarda dahi annenin sürekli kontrol ve koruma sağlamaya çalışması şeklinde ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Alanyazındaki bulgular, aşırı korumacı ebeveynliğin çocuk gelişimi üzerinde önemli etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Yavuzer (2021), aşırı korumacı tutuma maruz kalan çocukların, yaşıtlarına kıyasla daha hassas olabileceğini ve öz güven geliştirme konusunda zorluk yaşayabileceğini belirtmiştir. Holmbeck ve arkadaşları (2002) kronik rahatsızlığı olan çocuklara yönelik aşırı korumacı tutumların, çocuklarda özgüven sorunları ve çeşitli psikolojik problemlerle sonuçlandığını ortaya koymuştur. Kimi çalışmalarda da (örn. Mcleod ve ark., 2007) aşırı koruyucu tutumun, çocuktaki kaygı gelişimi ile ilişkili olduğu bildirilmiştir. Sayra ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında, aşırı koruyucu ebeveynlik biçiminin, çocukların benlik saygısını ve problemlere karşı sergiledikleri olumsuz tutumları olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir. Ayrıca, bu tutumun, çocuğun yetişkinlik döneminde bağımsızlık ve özerklik kazanmasını engelleyebileceği ifade edilmiştir (Yavuzer, 2021). Trak ve İnözü'nün (2019) araştırmasına göre, aşırı korumacı ebeveynlik, yetişkinlikte kaygılı bağlanma tarzının oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Aynı çalışmada, bu ebeveynlik biçiminin romantik ilişkilerde obsesif tutumlarla ilişkili olduğu da ortaya konmuştur.

Araştırmalar, aşırı korumacı ebeveynlik biçiminin, ebeveynlerin kişisel özellikleri ve geçmiş yaşantıları gibi faktörlerle ilişkilendirilebileceğini göstermektedir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar, kişilik, algılanan ebeveynlik biçimi, travmatik deneyimler ve sağlık durumu gibi faktörleri öne çıkarmaktadır. Örneğin, İnanç ve Yerlikaya (2017) aşırı koruyucu tutum ile Beş Faktör Kişilik Kuramı'nın negatif boyutlarında yer alan düşmanlık, duygusal dengesizlik, içedönüklük ve yeniliklere kapalı olma arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Benzer şekilde, Özgen'in (2017) çalışması, ebeveynlerin duygusal ve fiziksel istismara maruz kalma deneyimlerinin, aşırı koruyucu ebeveynlik tutumlarını artırabileceğini göstermiştir. Ayrıca, Jones ve arkadaşlarının (2021) yürüttüğü sistematik bir derleme, anne kaygısının aşırı korumacı ebeveynlik ile küçük ve orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, bireylerin geçmiş deneyimlerinin ve ebeveynden algılanan ebeveynlik stillerinin önemini göstermektedir. Bu doğrultuda, aşırı korumacı tutumun hem algılanan ebeveynlik hem de erken dönem uyumsuz şemalar çerçevesinde incelenmesinin alanyazına önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Şema Terapi Modeli (Young ve ark., 2003), bireylerin çocukluk dönemindeki yaşantılarının yetişkinlik dönemindeki etkilerini anlamayı ve bu etkileri dönüştürmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu modele göre, şemalar, bireylerin çocukluk döneminde geliştirdiği ve yaşam boyu taşıdığı, dünya, kendisi ve diğerleri hakkında temel inançlar ve kurallar olarak tanımlanmaktadır (Riso ve ark., 2006; Young ve ark., 2009). Young ve arkadaşlarına (2003) göre, erken dönem uyumsuz şemalar, toksik yaşantıların, temel ihtiyaçların karşılanmamasının, travmaların, olumsuz içselleştirmelerin ve sınırsız ilginin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Model, bireyin erken dönemde karşılanmayan beş temel ihtiyacının, yaşam boyu etkili olabilecek beş temel şema alanına yol açabileceğini vurgulamaktadır (Arntz ve Jacob, 2016). İlk olarak, *kopukluk ve reddedilme alanı*, terk edilme, güvensizlik, duygusal yoksunluk, kusurluluk ve sosyal izolasyon gibi şemaları içermektedir. İkinci olarak, *zedelenmiş özerklik ve başarısızlık alanı*, bağımlılık/yetersizlik, tehlikelere karşı dayanıksızlık, iç içe geçme/gelişmemiş kendilik ve başarısızlık şemalarından oluşmaktadır. Üçüncü alan olan *zedelenmiş sınırlar*, haklılık ve yetersiz özdenetim şemalarını içermektedir. Dördüncü olarak, *başkaları yönelimlilik alanı*, onay arama, kendini feda ve boyun eğme şemalarını kapsamaktadır. Son olarak, *aşırı uyarılma ve ketlenme alanı*, karamsarlık, cezalandırılma, duygusal ketlenme ve yüksek standartlar şemalarını içermektedir.

Young ve arkadaşları (2009), erken dönem uyumsuz şemaların kökenine ilişkin olarak, bireylerin çocukluk döneminde algıladıkları ebeveynlik tutumlarının belirleyici bir role sahip olduğunu öne sürmektedir. Sheffield ve arkadaşları (2005), Young'ın (1998) tanımladığı olumsuz ebeveynlik biçimlerini ampirik olarak incelemiş ve dokuz farklı algılanan ebeveynlik biçimi belirlemiştir. Soygüt ve Çakır'ın (2008) gerçekleştirdiği Türkçe uyarlama çalışmasında ise bu biçimlerin on kategoriye ayrıldığı tespit edilmiştir. Bu kategoriler, duygusal yoksunluk, aşırı koruyuculuk, küçümseyici/kusur bulucu tutum, kötümserlik/endişe, kuralcı/kalıplayıcı tutum, duyguları bastırma, cezalandırıcılık, koşullu başarı odaklılık, aşırı izin verme ve sömürücü/istismar edici tutumlar olarak tanımlanmıştır.

Erken dönem uyumsuz şemalar ve ebeveynlik tutumları arasındaki ilişkilere dair çalışmalar sınırlı sayıda olsa da anlamlı sonuçlar ortaya koymaktadır. Daemi ve Janbozorgi (2013), annelerin uyumsuz şema örüntüleri ile ebeveynlik tarzları arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu rapor etmiştir. Nikfar ve arkadaşları (2014), hoşgörülü ebeveynlik ile uyumsuz şemalar arasında bir ilişki bulunmadığını, demokratik ebeveynlik ile uyumsuz şemalar arasında ise negatif bir ilişki olduğunu saptamıştır. Türkiye bağlamında Taştan (2021), aşırı koruyucu ebeveynlik biçiminin karamsarlık ve kendini feda şemalarıyla; otoriter ebeveynlik biçiminin ise yetersiz özdenetim ve kendini feda şemalarıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda, ebeveynlik tutumlarının nesiller arası aktarımına yönelik bulgular dikkat çekmektedir. Kaşıkçı (2019), annelerin kendi ebeveynlerinden algıladıkları tutumlar ile çocuklarına aktardıkları ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve otoriter tutumların eşler arası uyumsuzluklarla bağlantılı olduğunu bulmuştur. Ayrıca, annelerin çocukluk döneminde duygusal yoksunluk algısının, demokratik ebeveynlik biçimi benimsemeleri ile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Annelerin ve ergenlerin koruyucu ebeveynlik algılarında paralellik olduğu da çalışmanın bir diğer önemli sonucudur. Yıldırım (2013), erken dönem şemaların ebeveynlik tutumları üzerindeki aracılık etkisini araştırmış ve

aşırı koruyucu tutumların, bireylerin kendi ebeveynlerini algılama biçimleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Ayyıldız (2005), annelerin çocuklarına yönelik tutumlarının, kendi ebeveynlerinden etkilenmekle birlikte birebir aktarılmadığını, özellikle demokratik tutum sergileyen annelerin bu etkiden daha bağımsız hareket edebildiğini ifade etmiştir.

Alanyazında yer alan bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aşırı koruyucu tutumun çocuk gelişimi üzerinde önemli etkileri olduğu ve ebeveynlerin bu tutumu benimsemelerinde geçmiş deneyimlerinin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, bu çalışmanın temel amacı, 2-6 yaş arası çocuğu olan annelerin aşırı korumacı ebeveynlik biçimlerini incelemek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, annelerin aşırı korumacı ebeveynlik tutumları ile ilişkili olabileceği düşünülen çocukluk döneminde ebeveynden algılanan ebeveynlik tutumları ve erken dönem uyumsuz şemalar, araştırmanın temel değişkenleri olarak ele alınmıştır. Araştırmada, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

Aşırı korumacı ebeveynlik biçimi, annelerin ve çocuklarının demografik özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?
Aşırı korumacı ebeveynlik biçimi ile ebeveynden algılanan ebeveynlik tutumları ve erken dönem uyumsuz şemalar arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır?
Ebeveynden algılanan ebeveynlik tutumları ve erken dönem uyumsuz şema alanları aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordamakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemini, yaşları 25 ile 54 arasında değişen (X = 34, SS = 4.8) ve 2-6 yaş arası çocuğu olan 323 anne oluşturmuştur. Annelerin %2.48'i (n=8) ilkokul, %9.60'ı (n=31) ortaokul, %23'ü (n=74) lise, %59.47'si (n=193) üniversite ve %5.57'si (n=17) yüksek lisans/doktora mezunudur. Katılımcıların %95.04'ü (n=308) evli, %1.86'sı (n=6) dul, %1.24'ü (n=4) bekardır. Katılımcıların çalışma durumları değerlendirildiğinde, %44.27'si (n=143) çalışmakta, %54.52'si (n=176) çalışmamakta; %1.24'ü (n=4) ise emekli olduğu görülmektedir. Katılımcıların %8.36'sı (n=27) düşük, %65.63'ü (n=212) orta, %23.22'si (n=75) orta üstü ve %2.79'u (n=9) üst gelir düzeyinde olduğunu bildirmiştir.

Katılımcıların %38.67'sinin (n=125) bir, %47.37'sinin (n=153) iki, %12.38'inin (n=40) üç, %1.24'ünün (n=4) dört ve %0.31'inin (n=1) beş çocuğa sahip olduğu belirlenmiştir. Çocukların yaş gruplarına bakıldığında, %12.07'sinin (n=39) 2 yaşında, %14.55'inin (n=47) 3 yaşında, %24.49'unun (n=79) 4 yaşında, %30.43'ünün (n=98) 5 yaşında ve %18.57'sinin (n=60) 6 yaşında olduğu saptanmıştır. Çocukların %51.71'i (n=166) kız, %48.29'u (n=157) ise erkektir. Çocukların sağlık durumları incelendiğinde, %6.81'inin (n=22) kronik bir hastalığa sahip olduğu, %93.19'unun (n=301) ise herhangi bir kronik hastalığının bulunmadığı belirlenmiştir.

2.2. İşlem

Bu araştırma için gerekli etik izinler, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (19.09.2023 tarihli 2023/16-04 sayılı onay) alınmıştır. Veri toplama sürecinden önce katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilmiş, gönüllülük esasına dayalı katılım teşvik edilmiştir. Katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınarak süreç

başlatılmıştır. Veriler, bazı kurumlarda yüz yüze, bazı kurumlarda ise çevrimiçi (Google Forms) ortamda toplanmıştır. Ölçeklerin doldurulması ortalama 20 dakika sürmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından geliştirilen form, katılımcıların yaşı, cinsiyeti, çocuklarının yaşı ve cinsiyeti, maddi durum ve eğitim durumu gibi bilgileri toplamayı amaçlamaktadır.

Young Ebeveynlik Ölçeği: Young (1994) tarafından, erken dönem uyumsuz şemaların gelişimine etkisi olan ebeveyn-çocuk etkileşimlerini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Soygüt ve arkadaşları (2008) tarafından yapılmıştır. 72 maddeden oluşan orijinal ölçek, uyarlama sürecinde 64 maddeye indirilmiştir ve anne ile baba için 10 ebeveynlik biçimini değerlendirmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları anne formu için .53-.91, baba formu için ise .56-.91 arasında değişmektedir. Bu çalışmada anne formunun iç tutarlılık katsayısı .946, baba formunun ise .943 olarak bulunmuştur.

Young Şema Ölçeği: Erken dönem uyumsuz şemaları değerlendirmek amacıyla kullanılan bu ölçek, Young (1990) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal uzun formu 205 maddedir. Mevcut araştırmada, 90 maddelik kısa formun 3. versiyonu (YŞÖ-KF3) kullanılmıştır. Ölçek, 18 uyumsuz şemayı beş şema alanı altında incelemektedir. Türkçe uyarlama çalışmaları Karaosmanoğlu ve arkadaşları (2005) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlılık katsayıları şema alanları için .769 ile .928 arasında değişmektedir.

Ebeveyn Tutumları Ölçeği: 2-6 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarını değerlendirmek amacıyla Demir ve Şendil (2008) tarafından geliştirilmiştir. Demokratik, otoriter, aşırı izin verici ve aşırı koruyucu tutumları ölçen 46 maddelik ölçek, her bir alt boyut için güvenilirlik analizleriyle test edilmiştir. Bu çalışmada ölçeğin "aşırı koruyucu" alt boyutu kullanılmış ve iç tutarlılık katsayısı .884 olarak hesaplanmıştır.

2.4. İstatistiksel Analiz

Araştırmada öncelikle tanımlayıcı istatistiksel analizler gerçekleştirilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon ve normal dağılım göstermeyen değişkenler için Spearman Korelasyon Testi ile analiz edilmiştir. Bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenler tarafından yordanmasını incelemek için regresyon analizi uygulanmıştır. Gruplar arasındaki farklar bağımsız örneklem T-Testi ve tek yönlü ANOVA analizleri ile test edilmiştir. Tüm analizler SPSS 22.0 programı ile gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Ön analizler

Çalışmada kullanılan değişkenlerin parametrik testler ile ölçülebilmesini değerlendirmek amacıyla öncelikle normallik testi yapılmıştır. Buna göre veri setinin normal dağılıp dağılmadığını incelemek amacıyla çarpıklık, basıklık ve ortalama değerleri incelenmiştir. Tabachnick ve Fidell (2013), çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,50 ve -1,50 değerleri arasında olduğu durumlarda dağılımın normal dağılım olarak gerçekleştiğini kabul etmektedir. Bununla birlikte literatürde basıklık değerinin -7 ile +7 aralığında olmasının (West, Finch ve

Curran, 1995) ve çarpıklık değerinin ise -3 ile +3 aralığında olmasının (Brown, 2006) da kabul edilebilir olduğunu belirten kaynaklar da bulunmaktadır.

Mevcut çalışmada yapılan normallik analizinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin çok önemli bir kısmının +3 ve -3 değerleri arasında olduğu görülmüştür. Young Ebeveynlik Ölçeği'ne ait normallik testlerinde ise küçümseyici kusurbulucu anne, küçümseyici kusurbulucu baba, sömürücü istismar edici anne ve sömürücü istismar edici baba ölçeklerinin, literatürde kabul edilmiş olan +3 ve -3 değerlerinin dışında kaldığı sonucuna ulaşılmıştır (bkz. Çizelge 1).

Çizelge 1. Araştırmada Yer Alan Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	D-Y*	$\bar{X}$	*SS*	Çarpıklık	Basıklık	α
Aşırı korumacı ebeveynlik	1-5	3.50	.90	-.429	-.364	.88
Kopukluk ve reddedilme	1-6	1.80	.80	1.502	2.216	.93
Zedelenmiş Özerklik ve başarısızlık	1-6	1.80	.83	1.526	2.711	.91
Gerçekçi Sınırlar	1-6	2.70	1.25	.465	-.390	.77
Başkaları yönelimlilik	1-6	3.02	1.1	.149	-.449	.86
Aşırı uyarılma ve tetiktelik	1-6	2.50	.95	.451	-.012	.84
Kuralcı kalıplayıcı anne	1-5	2.40	1.2	.824	-.067	.90
Kuralcı kalıplayıcı baba	1-5	2.40	1.20	.880	.043	.84
Küçümseyici kusurbulucu anne	1-5	1.60	1.03	2.186	4.479	.93
Küçümseyici kusurbulucu baba	1-5	1.60	1.1	2.215	4.541	.93
Sömürücü istismar edici anne	1-5	1.20	.55	3.988	17.981	.82
Sömürücü istismar edici baba	1-5	1.30	.80	2.910	8.947	.84
Aşırı koruyucu evhamlı anne	1-5	2.80	.94	.655	.249	.67
Aşırı koruyucu evhamlı baba	1-5	2.50	.90	.558	.083	.62
Koşullu başarı odaklı anne	1-5	2.80	1.26	.45	-.66	.77
Koşullu başarı odaklı baba	1-5	2.70	1.2	.47	-.58	.77
Aşırı izin verici sınırsız anne	1-5	1.80	.90	1.55	2.60	.72
Aşırı izin verici sınırsız baba	1-5	1.80	.95	1.47	1.95	.73
Kötümser endişeli anne	1-5	2.50	1.4	.88	.065	.74
Kötümser endişeli baba	1-5	2.30	1.3	1.01	.28	.73
Cezalandırıcı anne	1-5	2.15	1.13	1.23	1.16	.40
Cezalandırıcı baba	1-5	2.28	1.20	1.21	1.09	.34
Duygularını bastıran baba	1-5	2.80	1.3	.52	-.40	.62
Duygularını bastıran anne	1-5	2.80	1.20	.52	-.15	.57
Duygusal yoksun bırakan anne	1-5	2.90	1.05	.57	-.32	.82
Duygusal yoksun bırakan baba	1-5	3.16	.80	.21	-.62	.60

* Ölçekten/faktörden alınabilecek en düşük ve en yüksek değerleri göstermektedir.

3.2. Bağımsız örneklem T Testi ve tek yönlü ANOVA analizleri

Katılımcıların demografik özellikleri ile aşırı korumacı ebeveynlik biçimi arasındaki ilişkiler Bağımsız Örneklem T Testi ve Tek Yönlü ANOVA ile analiz edilmiştir. Katılımcıların bir işte çalışıp çalışmamasının ($t(321) = -1.03$, $p > 0.05$) 35 yaş altı ve 35 yaş üstü olmasının ($t(321) = 0.232$, $p > 0.05$); düşük, orta veya orta üstü gelir düzeyine sahip olmasnın ($F(2, 320) = 0.207$, $p > 0.05$); tek çocuk, iki çocuk ve üç veya daha fazla çocuğa sahip olmasının ($F(2, 320) = 0.14$, $p > 0.05$); çocukların cinsiyetinin ($t(321) = -1.026$, $p > 0.05$) ve çocukların yaşının ($F(4, 318) = 1.159$, $p > 0.05$) aşırı korumacı ebeveynlik tutumu üzerinde bir etkiye sahip olmadığı

görülmüştür. Bununla birlikte üniversite altı eğitim düzeyine sahip katılımcıların aşırı korumacı ebeveynlik puanlarının, üniversite ve üzeri düzeyde eğitim gören katılımcılardan daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($t(321) = 3.317$, $p < 0.05$; $\bar{X} = 3.71$).

3.3. Korelasyon analizleri

Normal dağılım gösteren değişkenler ile aşırı korumacı ebeveynlik arasındaki ilişkiler Spearman Korelasyon Testi ile; normal dağılım göstermediği belirlenen değişkenler ile aşırı korumacı ebeveynlik arasındaki ilişkiler ise Spearman Korelasyon Testi ile incelenmiştir

3.3.1. Şema alanları ile ilişkiler

Yapılan analizlere göre aşırı korumacı ebeveynlik, kopukluk ve reddedilme alanı ($r = .143$, $p < 0.05$), zedelenmiş özerklik ve başarısızlık alanı ($r = .120$, $p < 0.05$), zedelenmiş sınırlar alanı ($r = .134$, $p < 0.05$), başkası yönelimlik ($r = .271$, $p < 0.01$), aşırı uyarılma ve ketlenme alanı ($r = .260$, $p < 0.01$) ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

3.3.2. Young Ebeveynlik Ölçeği anne formu ile ilişkiler

Yapılan analizler korumacı ebeveynliğin algılanan kuralcı kalıplayıcı anne ($r = .133$, $p < 0.05$), algılanan aşırı koruyucu evhamlı anne ($r = .233$, $p < 0.05$), algılanan koşullu başarı odaklı anne ($r = .299$, $p < 0.01$), algılanan kötümser endişeli anne ($r = .118$, $p < 0.01$), algılanan duygularını bastıran anne ($r = .134$, $p < 0.05$) ve algılanan aşırı izin verici sınırsız anne ($r = .123$, $p < 0.05$) ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında algılanan cezalandırıcı anne ve algılanan duygusal yoksun bırakan anne ile aşırı korumacı ebeveynlik değişkeni arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Aşırı korumacı ebeveynlik ile küçümseyici kusur bulucu anne (r_s=.00, $p > 0.05$) ve sömürücü istismar edici anne ($r_s = -.01$, $p > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

3.3.3. Young Ebeveynlik Ölçeği baba formu ile ilişkiler

Yapılan analizlere göre aşırı korumacı ebeveynlik, algılanan aşırı koruyucu evhamlı baba ($r = .263$, $p < 0.01$), algılanan koşullu başarı odaklı baba ($r = .224$, $p < 0.01$), algılanan kötümser endişeli baba ($r = .124$, $p < 0.05$) ve algılanan aşırı izin verici sınırsız baba ($r = .129$, $p < 0.05$) ile pozitif yönde ilişkilidir. Algılanan duygusal yoksun bırakan baba, algılanan duygularını bastıran baba, algılanan cezalandırıcı baba ve kuralcı kalıplayıcı baba ile aşırı korumacı ebeveynlik arasında ise korelasyon bulunmamaktadır. Aşırı korumacı ebeveynlik ile küçümseyici kusur bulucu baba (r_s=.014, $p > 0.05$) ve sömürücü istismar edici baba ($r_s = -.01$, $p > 0.05$) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

3.4. Regresyon analizleri

Araştırma sorularına paralel olarak, algılanan ebeveynlik biçimlerin ve şema alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik biçimini ne düzeyde yordadığını belirlemek üzere Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yürütülmüştür. Bu bağlamda öncelikle korelasyon analizleri incelenerek, aşırı korumacı ebeveynlik biçimi ile ilişkili olan ve normal dağılım gösteren değişkenler regresyon modellerine dahil edilmiştir.

Birinci modelde şema alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik biçimini ne ölçüde yordadığı incelenmiştir. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda, kopukluk ve reddedilme, zedelenmiş özerklik ve başarısızlık, gerçekçi sınırlar, başkaları yönelimlilik ve aşırı uyarılma ve ketlenme şema alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik biçimi üzerindeki yordama düzeyleri değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, modelin anlamlı olduğunu göstermiştir ($F(5,321) = 8.74$, $p = .00$) ve modelin varyansın %11'ini açıkladığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, başkaları yönelimlilik ($\beta = .197$, $p < .01$) ve aşırı uyarılma ve ketlenme ($\beta = .283$, $p < .01$) şema alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordadığı bulunmuştur. Diğer şema alanlarının ise bu tür bir ebeveynlik biçimini yordamadığı sonucuna varılmıştır.

İkinci modelde, anneden algılanan ebeveynlik biçimlerinin aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordama düzeyleri incelenmiştir. Analiz sonuçları, modelin anlamlı bir şekilde pozitif yönde olduğunu göstermiştir (F (6,321) = 5.28, p = .00). Bu model, aşırı korumacı ebeveynlik biçiminin %7.4'ünü açıklamaktadır. Bu doğrultuda, algılanan aşırı koruyucu evhamlı anne (β = .180, $p < 0.05$) ve algılanan koşullu başarı odaklı anne (β = .156, $p < 0.05$), aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordayan faktörler olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, algılanan kuralcı kalıplayıcı anne, aşırı izin verici sınırsız anne, kötümser endişeli anne ve duygularını bastıran anne, aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordamada anlamlı bir etkiye sahip olmamıştır.

Üçüncü modelde ise katılımcıların babalarından algıladıkları ebeveynlik biçimlerinin aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordama düzeyleri araştırılmıştır. Analiz sonuçları, modelin anlamlı bir şekilde aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordadığını göstermektedir (F (5,321) = 7.908, p = .00) ve modelin varyansın %7.9'unu açıkladığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, algılanan aşırı koruyucu evhamlı baba (β = .213, $p < .01$) ve algılanan koşullu başarı odaklı baba (β = .095, $p < 0.05$) aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordayan faktörler olarak saptanmıştır. Ancak, algılanan aşırı izin verici sınırsız baba ve algılanan duygularını bastıran baba, aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordamada anlamlı bir etki göstermemiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, literatürdeki sınırlı sayıda çalışmadan yola çıkılarak, şema modeline temelinde aşırı korumacı ebeveynlik biçimi incelenmiştir. Araştırmalar, bireylerin ebeveynlik tutumlarının, kendi ebeveynleriyle olan ilişkilerinden etkilendiğini göstermektedir. Şema modeline göre ise bireylerin ebeveynlerinden algıladıkları ebeveynlik tutumları, onların erken dönem uyumsuz şemalarını şekillendirmektedir. Bu doğrultuda, aşırı korumacı ebeveynlik biçiminin, ebeveynlerin şema alanları ve algıladıkları ebeveynlik tutumlarıyla ilişkili olduğu öngörülmüştür.

Araştırma bulgularına göre, bireyin çalışma durumu, yaşı, ekonomik düzeyi, çocuk sayısı ve cinsiyeti, aşırı korumacı ebeveynlik üzerinde anlamlı bir etkide bulunmamaktadır. Ancak eğitim seviyesi bu tutumları etkilemektedir. Üniversite mezunları, daha düşük eğitim düzeyine sahip bireylere kıyasla daha az aşırı korumacı davranış sergilemektedir. Bu durum, eğitimle birlikte çocuk psikolojisi bilgisine ve eleştirel düşünmeye verilen önemin artmasıyla açıklanabilir. Literatürde, demografik özelliklerin aşırı korumacı ebeveynlik üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Türkiye'de yapılan bir araştırmada da eğitim düzeyi arttıkça aşırı korumacılığın azaldığı, diğer demografik faktörlerin ise etkili olmadığı tespit

edilmiştir (Şirin, 2015). Bu bulgu, uluslararası araştırmalarla da uyumludur; düşük eğitim düzeyinin aşırı korumacı ebeveynlikle ilişkili olduğu belirtilmiştir (Thomasgard ve Metz, 1997; Garaigordobil ve Aliri, 2012; Fibbi ve Truong, 2015). Bazı araştırmalar, ebeveynlerin ekonomik düzeyi, yaşı, çocuk sayısı ve çocukların cinsiyetinin aşırı korumacı ebeveynlik üzerinde etkili olmadığını ortaya koymaktadır. Aşırı korumacı tutumlar daha çok ebeveynin kişilik özellikleri, stres düzeyleri, başa çıkma stratejileri ve çocuğa özgü durumlarla ilişkilidir (Bal ve ark., 2021; Jankowska ve ark., 2015; Özdemir ve Elmaoğlu, 2023).

Gerçekleştirilen korelasyon analizleri doğrultusunda aşırı korumacı ebeveynlik ile ilişkisi bulunan şema alanlarının değişkenlerin kopukluk reddedilme, özerklik ve başarısızlık, gerçekçi sınırlar, başkaları yönelimlilik, aşırı uyarılma ve ketlenme alanları olduğu bulgulanmıştır. Bu şema alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordamasına yönelik oluşturulan regresyon modelinde ise başkaları yönelimlilik alanı ile aşırı uyarılma ve ketlenme alanlarının aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordadığı görülmüştür. Literatürde aşırı korumacı ebeveynlik ile ilişkili şemalar konusunda yapılan çalışmaların çok az sayıda olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte yapılan çalışmalar annelerin erken dönem uyumsuz şemaları ile ebeveynlik stilleri arasında bir ilişki olduğuna işaret etmektedir (örn. Pourshahbaz ve ark., 2022; Sabzi ve ark., 2022; Razavi ve ark., 2024; Kooraneh ve ark., 2015).

Çalışma bulgularına göre, başkaları yönelimlilik şema alanı aşırı korumacı ebeveynliği yordamaktadır. Bu şema, kendini feda, onay arama ve boyun eğme gibi erken dönem uyumsuz şemaları içerir. Bu şemalara sahip bireyler, başkalarının isteklerine odaklanarak kendi ihtiyaçlarını göz ardı etme eğilimindedirler. Genellikle bu durum, bireyin kendi öfkesine karşı farkındalık eksikliği ve duygularının bastırılmasını içerir. Bu şema tipik olarak koşullu kabule dayalı aile yapılarında gelişir (Young ve ark., 2009). Bu durum bireyleri koruyucu bir tutum benimsemeye itebilir.

Aşırı uyarılma ve ketlenme şema alanı ise karamsarlık, yüksek standartlar, cezalandırıcılık ve duyguların bastırılmasını içerir. Bu şemaya sahip bireylerde, mutluluk, rahatlama ve yakın ilişkiler gibi unsurların önüne geçilerek, içgüdüler ve tercihler bastırılır veya katı kurallara uyum beklenir. Bu tür aile yapıları, katı ve talepkâr olabilir. Aşırı korumacı ebeveynlerin kaygılarını yatıştırmak için çocuklarını aşırı koruması, bu şema alanının bir yansıması olarak düşünülebilir. Ayrıca, karamsarlık şemasına sahip ebeveynler, hayatın olumsuz yönlerine odaklanarak çocuklarına aşırı korumacı tutumlar sergileyebilirler. Cezalandırıcılık şemasına sahip ebeveynler ise hatalara karşı hoşgörüsüzdürler ve çocuklarını da hatalardan kaçınmaya zorlarlar. Yüksek standartlar şeması, mükemmeliyetçilikle ilişkilidir ve aşırı korumacı ebeveynler, çocuklarının hayatlarının mükemmel olmasını beklerler (Afrunti & Borden, 2014).

Araştırmada yürütülen korelasyon analizleri, anneden ve babadan algılanan bazı ebeveynlik tutumlarının da aşırı korumacı ebeveynlik biçimi ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Hem anne hem de baba açısından, duygularını bastıran, aşırı koruyucu ve evhamlı, aşırı izin verici ve sınırsız, koşullu başarı odaklı tutumların aşırı korumacı ebeveynlik ile anlamlı ilişkiler sergilediği tespit edilmiştir. Anneye özgü olarak, kötümser ve endişeli, kuralcı ve kalıplayıcı tutumların da aşırı korumacı ebeveynlik ile anlamlı ilişkiler gösterdiği belirlenmiştir. Bu bulgular, ebeveynlerin algılanan tutumlarının çocuk üzerinde aşırı korumacı ebeveynlik algısını şekillendirebileceğine ve bu tutumların aşırı korumacı davranışların oluşumunda bir etkiye

sahip olabileceğine işaret etmektedir. Ayrıca anne ve babadan algılanan ebeveynliğe yönelik kurulan regresyon modellerinde algılanan aşırı koruyucu-evhamlı ve algılanan koşullu başarı ebeveynliğin aşırı korumacı ebeveynlik biçimini yordadığı görülmüştür. Caspi ve Elder (1988) erken dönemlerdeki ilişkilerin özdeşimi ile ebeveynlik biçimlerinin nesiller boyunca tekrar ettiğini bildirmektedir. Bu doğrultuda, ebeveynlik biçimlerinin kuşaklar arası aktarım gösterdiğini bulgulayan çalışmalar da (örn. Rothenberg ve ark., 2022; Lomanowska ve ark., 2015; Kitamura ve ark., 2009) dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, ebeveynleri tarafından aşırı korumacı bir stil ile büyütülen bireylerin kendi ebevenyliklerinde de benzer şekilde davranmalarının beklendik bir sonuç olduğu söylenebilir. Koşullu başarı odaklı ebeveynliğin yordayıcılığı açısından bir değerlendirme yapıldığında ise koşullu başarı odaklı ebeveynin kontrolü ve çocuğunun özerkleşemesini engellemesinin aşırı korumacı ebeveynlik tutumu ile benzerlik gösterdiği öne sürülebilir. Nitekim sürekli ebeveynlerinin standartlarına uymaya çalışan çocukların özerklik, spontanlık, doğal olma ve koşulsuz olumlu kabul ihtiyaçlarının gerçekleşmemesi ile aynı ebeveynlerinin kendilerine davrandıkları gibi çocuklarına davranıp, özerkleşmelerini engelleyici davranışlarda bulunabilir. Young ve arkadaşlarına (2009) göre koşullu kabule dayalı ebeveynlik tutumları başkaları yönelimlilik şema alanının kapsamında bulunan erken dönem uyumsuz şemaların gelişimine sebep olabilmektedir.

Bu çalışma, aşırı korumacı ebeveynlik ile şema alanları ve algılanan ebeveynlik tutumları arasındaki ilişkileri incelemiş ve ebeveynlerin erken dönem uyumsuz şemalarının ebeveynlik biçimlerini etkilediğini ortaya koymuştur. Ancak retrospektif veri toplama, ebeveyn-çocuk ilişkisinin dinamik yapısı ve çocuğun mizacının dikkate alınmaması gibi sınırlılıklar da barındırmaktadır. Sonuçlar, ebeveynlerin şemalarının ve tutumlarının çocukların ruh sağlığı üzerinde önemli etkileri olabileceğini göstermektedir. İlerleyen çalışmalarda, çocuğun mizacı ve ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi faktörlerin ele alınması ve boylamsal araştırmalar yapılması önerilmektedir. Ayrıca, ebeveynlere yönelik psikoeğitim programlarının geliştirilmesi, ebeveyn-çocuk ilişkilerinin güçlendirilmesi ve bu alanlarda müdahalelerin uygulanması önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Affrunti, N. W. ve Woodruff-Borden, J. (2015). Parental perfectionism and overcontrol: Examining mechanisms in the development of child anxiety. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *43*, 517-529.

Arntz, A. ve Jacob, G. (2016). *Uygulamada şema terapi: Şema mod yaklaşımına giriş rehberi*. Litera Yayıncılık.

Ayyıldız, T. (2005). *Zonguldak il merkezinde 0-6 yaş çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme tutumları* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü.

Bal, B., Elevli, M. ve Duru, N. (2021). Psychological assessment in children with epilepsy and their mothers. *Turkish Journal of Pediatric Disease*, 1-7. https://doi.org/10.12956/tchd.888017

Beck, A. T. (1967). *Depression: Causes and treatment*. University of Pennsylvania Press.

Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis for applied research*. The Guilford Press.

Caspi, A. ve Elder, G. H. (1988). Emergent family patterns: The intergenerational construction of problem behaviour and relationships. R.A. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Ed.), *Relationships within families: Mutual influences*, içinde (s.218-240). Oxford: Clarendon Press.

Daemi, F. ve Janbozorgi, M. (2013). An examination of relationship between mothers' early maladaptive schemas and maladaptive parenting styles. *Journal of Behavioral Sciences, 7*(3), 221-228.

Karabulut Demir, E. (2007). *Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fibbi, R., ve Truong, J. (2015). Parental involvement and educational success in Kosovar families in Switzerland. *Comparative Migration Studies, 3*(1), 1-17. https://doi.org/10.1186/s40878-015-0010-y

Garaigordobil, M., ve Aliri, J. (2012). Parental socialization styles, parents' educational level, and sexist attitudes in adolescence. *The Spanish Journal of Psychology, 15*(2), 592-603.

Hillman, M., Adams, J., ve Whitelegg, J. (1990). *One false move*. Policy Studies Institute.

Holmbeck, G. N., Johnson, S. Z., Wills, K. E., McKernon, W., Rose, B., Erklin, S., ve Kemper, T. (2002). Observed and perceived parental overprotection in relation to psychosocial adjustment in preadolescents with a physical disability: The mediational role of behavioral autonomy. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 70*(1), 96–110. https://doi.org/10.1037/0022-006X.70.1.96

İnanç, B. Y., ve Yerlikaya, E. E. (2017). *Kişilik kuramları*.(1.baskı). Pegem Akademi,

Jankowska, A., Włodarczyk, A., Campbell, C. ve Shaw, S. (2015). Parental attitudes and personality traits, self-efficacy, stress, and coping strategies among mothers of children with cerebral palsy. *Health Psychology Report, 3*(3), 246-259. https://doi.org/10.5114/hpr.2015.51903

Jefferis, P. G., ve Oliver, C. (2006). Associations between maternal childrearing cognitions and conduct problems in young children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry, 11*(1), 83–102. https://doi.org/10.1177/135910450605912

Jones, L. B., Hall, B. A. ve Kiel, E. J. (2021). Systematic review of the link between maternal anxiety and overprotection. *Journal of Affective Disorders, 295*, 541-551.

Karaosmanoğlu, A., ve diğerleri (2005). Dance of the schemas: Relations between parenting, schema, overcompensation, and avoidance. *XXXV Congress of the EABCT*, Thessaloniki, Greece.

Kaşıkçı, N. F. Z. (2019). *Annelerin kendi annelerinden algıladıkları ebeveynlik biçimleri ile çocuklarına aktardıkları ebeveynlik biçimleri arasındaki ilişki* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kiel, E. J., ve Buss, K. A. (2012). Associations among context-specific maternal protective behavior, toddlers' fearful temperament, and maternal accuracy and goals. *Social Development, 21*(4), 742–760. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00645.x

Kitamura, T., Shikai, N., Uji, M., Hiramura, H., Tanaka, N. ve Shono, M. (2009). Intergenerational transmission of parenting style and personality: Direct influence or mediation?. *Journal of Child and Family Studies, 18,* 541-556.

Könezoğlu, B. (2006). *Aile ve ailenin korunması* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kooraneh, A. E. ve Amirsardari, L. (2015). Predicting early maladaptive schemas using Baumrind's parenting styles. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences, 9*(2), 1-5.

Levy, D. M. (1943). *Maternal overprotection*. Columbia University Press.

Lomanowska, A. M., Boivin, M., Hertzman, C. ve Fleming, A. S. (2017). Parenting begets parenting: A neurobiological perspective on early adversity and the transmission of parenting styles across generations. *Neuroscience, 342*, 120-139.

McLeod, B. D., Wood, J. J., & Weisz, J. R. (2007). Examining the association between parenting and childhood anxiety: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review, 27*(2), 155–172. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.09.002

O'Connor, D. (2012). A pedagogy of freedom: Why primary school teachers should embrace educational emancipation. *5th International Conference of Education, Research and Innovation,* Australia.

Önal, S. (1990). *Aile sosyolojisi*. Ege Üniversitesi Basımevi.

Özdemir, S. ve Elmaoğlu, E. (2023). How correlation between household conflict and parental attitude during the lockdown?: A cross-sectional study. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 5*(1), 10-25. https://doi.org/10.54061/jphn.1112951

Özgen, H. (2017). *Çocukluk çağı ruhsal travmalarının ebeveyn tutumları üzerindeki yordayıcılığı* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Parker, G. (1984). The measurement of pathogenic parental style and its relevance to psychiatric disorder. *Social Psychiatry, 19*(2), 75-81.

Pourshahbaz, A., Moloodi, R., Mohammadkhani, P., Fata, L., Barani, M. ve Ghaderi, A. (2022). An etiological and maintenance model of perfectionism. *Research Square,* 1-21.. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1235520/v1

Razavi, S. (2024). The causal model of cognitive emotion regulation: Maladaptive early schemas and parenting styles. *Journal of Adolescence and Youth Psychology Studies, 5*(6), 68-77. https://doi.org/10.61838/kman.jayps.5.6.8

Riso, L. P., Froman, S. E., Raouf, M., Gable, P., Maddux, R. E., Turini-Santorelli, N., ... ve Cherry, M. (2006). The long-term stability of early maladaptive schemas. *Cognitive Therapy and Research, 30*(5), 515–529. https://doi.org/10.1007/s10608-006-9009-4

Rothenberg, W. A., Lansford, J. E., Tirado, L. M. U., Yotanyamaneewong, S., Alampay, L. P., Al-Hassan, S. M., ... ve Bornstein, M. H. (2023). The intergenerational transmission of maladaptive parenting and its impact on child mental health: Examining cross-cultural mediating pathways and moderating protective factors. *Child Psychiatry & Human Development, 54*(3), 870–890. https://doi.org/10.1007/s10578-021-01311-6

Sabzi, N., Farah Bijari, A. ve Khosravi, Z. (2022). The effectiveness of group schema therapy-based parenting education of mothers on modifying maladaptive schemas of the child and improving the quality of the parent-child relationship. *Journal of Child and Family* Studies. *10*(1), 33-44

Lotfi, S., Meydan, S., ve Erbaş, K. (2020). Üniversite öğrencilerinde algılanan helikopter anne tutumunun benlik saygısı ve problemlere karşı olumsuz tutuma etkisinin incelenmesi. *Archives of Health Science and Research*, 7(3), 231–237.

Sheffield, A., Waller, G., Emanuelli, F., Murray, J., ve Meyer, C. (2005). Links between parenting and core beliefs: Preliminary psychometric validation of the Young Parenting Inventory. *Cognitive Therapy and Research, 29*(6), 787–802. https://doi.org/10.1007/s10608-005-4291-6

Şirin, İ. (2015). *Annenin çocuğuna karşı aşırı korumacı tutumuyla annenin çocukluk çağında yaşadığı ayrılık anksiyetesi travması arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Soygüt, G., Çakır, Z., ve Karaosmanoğlu, A. (2008). Ebeveynlik biçimlerinin değerlendirilmesi: Young ebeveynlik ölçeğinin psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları, 11*(22), 17–30.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. ve Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.

Taştan, B. T. (2021). Ebeveynlerin erken dönem uyum bozucu şemaları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi, 1*(1), 13-26.

Thomasgard, M. ve Metz, W. P. (1997). Parental overprotection and its relation to perceived child vulnerability. *American Journal of Orthopsychiatry, 67*(2), 330-335. https://doi.org/10.1037/h0080237

Trak, E. ve Inozu, M. (2019). Developmental and self-related vulnerability factors in relationship-centered obsessive compulsive disorder symptoms: A moderated mediation model. *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders, 21,* 121-128. https://doi.org/10.1016/j.jocrd.2019.03.004

West, S. G., Finch, J. F. ve Curran, P. J. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: Problems and remedies. R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* içinde (s. 56–75). Sage Publications, Inc.

Yavuzer, H. (2021). *Ana-baba ve çocuk* (30. baskı.). Remzi Kitabevi.

Yıldırım, T. (2013). *3-6 yaşında olup anaokuluna giden çocukların annelerinde algıladıkları ebeveynlik biçimleri ile çocuk yetiştirme tutumları ve erken dönem uyum bozucu şemaların ilişkileri* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Young, J. E. (1990). *Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach*. Professional Resource Exchange.

Young, J. E. (1994). *Young ebeveynlik ölçeği* [Unpublished report].

Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2003). *Schema therapy*. Guilford Press.

Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2009). *Schema therapy*. Litera Yayıncılık.

Young, J. E., Klosko, J. S., Karaosmanoğlu, H. A., Tuncer, E., Kohen, S., ve Güler, D. (2012). *Hayatı yeniden keşfedin*. Psikonet.

Young, J. E. (1998). *Young schema questionnaire: Short form*. Cognitive Therapy Center.

BİLİNÇLİ FARKINDALIĞIN VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIĞIN YAŞAM AMAÇLARI ÜZERİNDE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Doçent Dr. Mehmet BOYACI
İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
mehmet.boyaci@medeniyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6980-4857

ÖZET

Bu çalışma, bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlığın üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarını anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını incelemektedir. Araştırmaya, İstanbul'da eğitimine devam eden 305 kadın ve 152 erkek olmak üzere toplam 457 üniversite öğrencisi katılmıştır. Veri toplama sürecinde, öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeylerini ölçmek için Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ), psikolojik sağlamlık seviyelerini belirlemek için Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ) ve yaşam amaçlarını değerlendirmek için Yaşam Amaçları Ölçeği (YAÖ) kullanılmıştır. Ayrıca katılımcı bilgileri için Kişisel Bilgi Formu (KBF) uygulanmıştır. Bulguları analiz etmek amacıyla regresyon modeli oluşturulmuş ve betimsel istatistikler ile korelasyon analizlerinden faydalanılmıştır. Çalışmada, bilinçli farkındalık değişkeni modelin ilk aşamasında yordayıcı olarak değerlendirilirken, ikinci aşamada psikolojik sağlamlık modele eklenmiştir. Sonuçlar, her iki değişkenin de yaşam amaçlarını anlamlı düzeyde yordadığını ortaya koymuştur. Ayrıca, bilinçli farkındalık, psikolojik sağlamlık ve yaşam amaçları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Araştırma, bireylerin yaşam amaçlarını güçlendirmek için bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlık temelli psikolojik yardım hizmetlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, üniversitelerdeki psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Bilinçli farkındalık, yaşam amaçları, psikolojik sağlamlık, psikolojik danışma, pozitif psikoloji.

THE EXAMİNATİON OF THE IMPACT OF MİNDFULNESS AND PSYCHOLOGİCAL RESİLİENCE ON LİFE GOALS

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate whether mindfulness and psychological resilience significantly predict life goals among university students. The research sample includes 493 university students from Istanbul, comprising 331 females and 162 males. Data collection utilized the *Mindful Attention Awareness Scale* (MAAS) to assess levels of mindfulness, the *Brief Resilience Scale* (BRS) to measure psychological resilience, the *Scale of Setting Life Goals with Respect to Positive Psychotherapy* (SSLGS) to evaluate life goals, and a *Personal Information Form* (PIF) for demographic data. To analyze the predictive relationships, a regression model was developed. In the first stage of the model, mindfulness was introduced as a predictor variable, followed by psychological resilience in the second stage, to examine their

stepwise contributions to life goals. Findings indicated that mindfulness and psychological resilience are significant predictors of students' life goals. Additionally, a positive and significant relationship was identified among mindfulness, psychological resilience, and life goals. These results underscore the importance of psychological services aimed at fostering mindfulness and psychological resilience as essential resources for individuals to shape meaningful life goals. Thus, the expansion of psychological counseling and guidance services at universities is recommended.
Keywords: Mindfulness, life goals, resilience, psychological counseling, positive psychology.

GİRİŞ

Yaşam amaçları, bireylerin hayatlarına anlam katan ve motivasyonlarını şekillendiren önemli psikolojik unsurlar arasında yer almaktadır. Pozitif psikoloji bağlamında ele alındığında, yaşam amaçları bireylerin kişisel gelişimlerini destekleyen, stresle başa çıkmalarına yardımcı olan ve hayatlarını yönlendiren temel yapı taşlarıdır (Eryılmaz, 2012; Boyacı, 2019a). Psikolojik sağlamlık ve bilinçli farkındalık gibi kişisel özelliklerin bireylerin yaşam amaçlarını anlamlandırmada önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir (Doğan, 2015; Özyeşil, Arslan, & Kesici, 2011).

Psikolojik sağlamlık, bireylerin zorluklar karşısında dayanıklılık göstermelerini, kendilerini toparlama ve değişen koşullara uyum sağlama becerilerini ifade eder (Boyacı, 2016). Bu özellik, bireylerin olumsuz yaşantılar karşısında işlevselliklerini sürdürmelerine ve olumlu başa çıkma stratejileri geliştirmelerine olanak tanır. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ), bireylerin bu yeteneklerini ölçmek için geliştirilmiş güvenilir bir araçtır ve pozitif psikolojideki yeri büyüktür (Boyacı, 2019b).

Bilinçli farkındalık ise bireylerin şu anda olan bitene yargılayıcı olmayan bir farkındalık ve kabul duygusuyla odaklanabilmelerini ifade eder (Özyeşil ve ark., 2011). Bu beceri, bireylerin düşüncelerini, duygularını ve algılarını daha derinlemesine anlamalarını sağlarken, stresle başa çıkma ve öz düzenleme becerilerinde de önemli bir rol oynar. Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ), bireylerin bu farkındalık düzeylerini ölçmek için kullanılan yaygın bir değerlendirme aracıdır.

Yaşam amaçları ise pozitif psikoterapi bağlamında bireylerin hem kişisel gelişimlerini hem de günlük motivasyonlarını destekleyen hedefler olarak tanımlanır. Yaşam Amaçları Ölçeği (YAÖ), bireylerin yaşamlarına anlam katan bu hedefleri ölçmek ve değerlendirmek için geliştirilmiş bir araçtır (Eryılmaz, 2012). Elde edilen bulgular, bireylerin başarı, ilişki ve bedensel hedeflerini ölçmenin bireysel refaha katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlık gibi kişisel kaynakların üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarını nasıl şekillendirdiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma, bireylerin yaşam amaçlarını anlamlandırmalarında bu iki değişkenin yordayıcı gücünü ortaya koymayı hedeflemekte ve bu bağlamda üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde

edilen bulguların, üniversitelerde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesine ve öğrencilerin yaşamlarına anlam katacak hedefler belirlemelerine katkı sağlaması beklenmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlık gibi bireysel özelliklerin, üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarını ne derece yordadığını incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, betimsel ve ilişkisel tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir (Creswell, 2012).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul'da öğrenim gören ve farklı bölümlerde eğitim alan 439 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların 284'i kadın (%64.7), 155'i ise erkek (%35.3) olup yaş aralığı 18-25 arasında değişmektedir. Katılımcılar, kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntem, erişilebilir bir popülasyondan veri toplama amacıyla kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama sürecinde şu ölçme araçları kullanılmıştır:

Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ): Brown ve Ryan (2003) tarafından geliştirilen ve Özyeşil ve arkadaşları (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan bu ölçek, bireylerin bilinçli farkındalık düzeylerini değerlendirmektedir. Tek boyutlu ve 15 maddelik bir yapıdan oluşan ölçek, 6'lı Likert tipi bir puanlama sistemiyle çalışmaktadır.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ): Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ve Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek, bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerini ölçmek için kullanılmaktadır. Tek faktörlü bir yapıya sahip olan bu ölçek, 6 maddeden oluşmaktadır ve 5'li Likert tipi puanlama sistemiyle çalışmaktadır.

Yaşam Amaçları Ölçeği (YAÖ): Eryılmaz (2012) tarafından geliştirilen bu ölçek, bireylerin yaşam amaçlarını anlamlandırmada kullandıkları hedeflerini değerlendirmektedir. Ölçek, başarı, ilişki ve bedensel hedefler olmak üzere üç alt boyuttan oluşmakta ve 5'li Likert tipi puanlama sistemine sahiptir.

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Katılımcıların demografik bilgilerini (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vb.) toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan bir formdur.

Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde, SPSS 26.0 istatistik programı kullanılmıştır. Öncelikle, veri setinin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı Kolmogorov-Smirnov testi ile kontrol edilmiştir. Verilerin normallik varsayımını karşıladığı gözlemlenmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmek için regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sürecinde:

Bilinçli farkındalık değişkeni modele yordayıcı değişken olarak eklenmiştir.

İkinci aşamada psikolojik sağlamlık değişkeni modele dâhil edilerek, her iki değişkenin yaşam amaçlarını aşamalı olarak nasıl yordadığı incelenmiştir.

Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada, bağımlı değişken olan "Yaşam Amaçları" ile bağımsız değişkenler olan "Bilinçli Farkındalık" ve "Psikolojik Sağlamlık" arasındaki ilişkiler Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yöntemi ile incelenmiştir. Ayrıca, değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel Bilgiler ve Değişkenler Arası İlişkinin İncelenmesi

Değişken	x	Ss	r		
			1	2	3
Yaşam Amaçları	28,50	11,63	-	.38**	.41**
Psikolojik Sağlamlık	21,80	6,25		-	.36**
BİFÖ	61,20	4,46			

*: p< .05, **: p< .01

Bu çalışmada, bağımlı değişken olan "Yaşam Amaçları" ile bağımsız değişkenler olan "
"Yaşam Amaçları" toplam puanları ile "Bilinçli Farkındalık" arasında orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = .41, p < .01$).
"Yaşam Amaçları" toplam puanları ile "Psikolojik Sağlamlık" arasında orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki gözlenmiştir ($r = .38, p < .01$).
"Bilinçli Farkındalık" ile "Psikolojik Sağlamlık" arasında da orta düzeyde pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r = .36, p < .01$).

Araştırmanın bağımlı değişkeni olan "Yaşam Amaçları" ile bağımsız değişkenleri olan "Bilinçli Farkındalık" ve "psikolojik sağlamlık" arasındaki ilişkiler incelendikten sonra, "Bilinçli Farkındalık" ve "psikolojik sağlamlık" değişkenlerinin "Yaşam Amaçları"

değişkenini anlamlı bir şekilde yordayıp yordamadığını belirlemek amacıyla aşamalı çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Aşamalı çoklu regresyon analizi uygulamak için oluşturulan modelde öncelikle Bilinçli Farkındalık modele yordayıcı değişken olarak girilmiş, ikinci aşamada psikolojik sağlamlık modele dahil edilerek, ortaokul beşinci sınıf öğrencilerinde destekleyici ve psikolojik sağlamlıknin Yaşam Amaçlarını aşamalı olarak ne düzeyde yordadığı analiz edilmiştir. Uygulanan aşamalı çoklu regresyon analizine ilişkin sonuçlar Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 2. Yaşam Amaçlarının Yordanmasına İlişkin Aşamalı Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	**Aşama**	**Bağımsız Değişken**	**B**	**SHB**	**β**	**F**	**R**	**R²**
Yaşam Amaçları	1	Sabit	59.00	3.70				
		Bilinçli Farkındalık	.74	.14	.38	27.74**	.40	.16
	2	Sabit	75.12	4.73				
		Bilinçli Farkındalık	.55	.14	.21	28.41**	.49	.24
		Psikolojik Sağlamlık	.42	.15	.28			

*: p< .05, **: p< .01

Üniversite öğrencilerinin "Yaşam Amaçları" puanlarının, "Bilinçli Farkındalık" ve "Psikolojik Sağlamlık" gibi bağımsız değişkenler tarafından ne ölçüde yordandığını belirlemek amacıyla aşamalı çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Çizelge 2'de yer alan bulgulara göre, "Bilinçli Farkındalık" değişkeni, "Yaşam Amaçları" puanlarında gözlenen varyansın %16'sını açıklamaktadır ($F = 27.74, R = .40, R^2 = .16, p < .01$). Analizin ikinci aşamasında modele "Psikolojik Sağlamlık" değişkeni eklendiğinde, bağımsız değişkenlerin birlikte açıklayabildiği varyans oranı %24'e yükselmiştir ($F = 28.41, R = .49, R^2 = .24, p < .01$).

Sonuçlar, "Yaşam Amaçlarının aşamalı olarak yordanmasında "Bilinçli Farkındalık" değişkeninin "Psikolojik Sağlamlıktan daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, her iki değişkenin bir arada değerlendirilmesi, "Yaşam Amaçları" puanlarındaki varyansın toplam %24'ünü açıklamaktadır. Ayrıca Çizelge 2 incelendiğinde, her iki değişkenin de "Yaşam Amaçları" üzerinde pozitif bir yordayıcı etki oluşturduğu görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Bu çalışma, bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlık gibi kişisel özelliklerin üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarını anlamlı bir şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Bulgular,

hem bilinçli farkındalık hem de psikolojik sağlamlığın yaşam amaçları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, literatürde yer alan benzer çalışmalarla tutarlıdır. Örneğin, Brown ve Ryan (2003) tarafından yapılan çalışmalar, bilinçli farkındalığın bireylerin öz-düzenleme becerilerini artırarak yaşam amaçlarının netleşmesine katkıda bulunduğunu vurgulamıştır. Psikolojik sağlamlık bağlamında ise Smith ve arkadaşları (2008), bireylerin stresle başa çıkma becerilerinin yaşam hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynadığını belirtmiştir.

Araştırmada, bilinçli farkındalığın yaşam amaçlarını açıklamada psikolojik sağlamlıktan daha güçlü bir yordayıcı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, bireylerin "anda kalma" becerisinin motivasyonel hedefler oluşturma sürecinde önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, psikolojik sağlamlığın yaşam amaçları üzerindeki katkısı, bireylerin zorluklara karşı dayanıklılık geliştirme kapasitesiyle ilişkilidir (Doğan, 2015).

Bulgular ayrıca bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlık arasındaki pozitif ilişkiyi de desteklemektedir. Bu durum, bireylerin farkındalık seviyelerinin artmasının psikolojik dayanıklılıklarını güçlendirebileceğini göstermektedir. Literatürde, bilinçli farkındalık temelli müdahalelerin, bireylerin duygusal düzenleme becerilerini artırarak hem dayanıklılıklarını hem de yaşamlarına anlam katma kapasitelerini güçlendirdiği belirtilmiştir (Özyeşil ve ark., 2011; Lazorko, 2024).

Araştırmanın sonuçları, bireylerin yaşam amaçlarını desteklemek için hem bilinçli farkındalık hem de psikolojik sağlamlık becerilerinin geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir. Üniversite öğrencilerinin, bilinçli farkındalık temelli eğitimler ve dayanıklılığı artırıcı psikolojik danışmanlık hizmetleri ile desteklenmesi, onların akademik ve kişisel hedeflerine ulaşmalarına katkıda bulunabilir.

Bu çalışma, bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlığın üniversite öğrencilerinin yaşam amaçları üzerindeki etkisini incelemiş ve her iki değişkenin de yaşam amaçlarını pozitif ve anlamlı bir şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Bulgular, özellikle bilinçli farkındalığın yaşam amaçlarını açıklamada daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, bireylerin yaşamlarına anlam katan hedefler oluşturmasında farkındalığın kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, üniversitelerde bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlığı destekleyici uygulamaların yaygınlaştırılması önerilmektedir. Bilinçli farkındalık temelli müdahaleler, bireylerin hem psikolojik sağlamlıklarını hem de yaşam amaçlarını güçlendirebilir. Ayrıca, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin bu bağlamda çeşitlendirilmesi, öğrencilerin duygusal dayanıklılıklarını artırarak onların akademik ve kişisel gelişimlerine katkı sağlayabilir. Bu kapsamda, ilerleyen çalışmalarda bilinçli farkındalık ve psikolojik sağlamlık ile yaşam amaçları arasındaki ilişkiyi farklı demografik gruplarda ve kültürel bağlamlarda incelemek faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Boyacı, M. (2019). The role of self-esteem in predicting pedagogical formation students' career adaptabilities. International Journal of Contemporary Educational Research, 2(6), 205-214., Doi: 10.33200/ijcer.555624

Boyacı, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin iyi oluş düzeylerinin PERMA modeline göre yordanması: sosyal destek ve pozitifliğin rolü. Medeniyet Egitim Araştırmaları Dergisi, 3(2), 109-116.

Boyacı, M. (2016). Psikoeğitsel müdahale programının okul öncesi 60 72 ay çocukların saldırgan davranışlarına etkisi. Journal of Turkish Studies, 11(3), 573-573., Doi: 10.7827/TurkishStudies.9065

Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*(4), 822–848. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.4.822

Creswell, J. W. (2012). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (Fourth Ed.). United States: Pearson Education.

Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being, 3*(1), 93–102.

Eryılmaz, A. (2012). Pozitif psikoterapi bağlamında geliştirilen yaşam amaçları ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim, 37*(165), 159–172.

Lazorko, O. (2024). The impact of neuroscience-based mindfulness training on mental health in future psychologists. *Psychological Prospects Journal*. https://doi.org/10.12345/example12345

Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş., & Deniz, M. E. (2011). Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim, 36*(160), 224–235.

Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine, 15*(3), 194–200. https://doi.org/10.1080/10705500802222972

TÜRKİYE'DE 2024 YILI AİLE DANIŞMANLIĞI/TERAPİSİ ARAŞTIRMALARI: SİSTEMATİK BİR DERLEME

Doçent Dr. Mehmet BOYACI
İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
mehmet.boyaci@medeniyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6980-4857

ÖZET

Bu sistematik derleme çalışması, Türkiye'de 2024 yılında aile danışmanlığı ve terapisi alanında yapılan akademik çalışmaların genel bir değerlendirmesini sunmaktadır. Çalışmada, 17 akademik makale incelenmiş ve aile danışmanlığının teorik yaklaşımları, uygulama yöntemleri ve tematik odak noktaları değerlendirilmiştir. Veriler, literatür taraması ve içerik analizi yöntemleriyle incelenmiş, dört ana tema öne çıkmıştır: aile içi iletişim ve çatışmalar, ebeveynlik ve çocuk davranışları, boşanma süreçleri ve aile işlevselliği, kültürel faktörler.

Çalışmaların çoğu, nitel araştırma yöntemlerine dayalı olup, çözüm odaklı ve yaşantısal terapilerin etkisini ortaya koymuştur. Aile danışmanlığı müdahalelerinin, aile içi iletişim sorunlarını çözmede, ebeveynlik becerilerini geliştirmede ve aile işlevselliğini artırmada etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki kültürel değerlerin, aile danışmanlığı süreçlerinde kritik bir rol oynadığı ve terapötik müdahalelerin başarısını şekillendirdiği görülmüştür. Bununla birlikte, kırsal ve kentsel bölgelerdeki farklılıklar ve geniş ölçekli nicel çalışmaların eksikliği, gelecekteki araştırmalar için önemli bir ihtiyaç olarak belirlenmiştir.

Sonuç olarak, aile danışmanlığı alanında yapılan çalışmalar, toplumsal değişimlerin etkisiyle artan aile sorunlarına bilimsel çözümler sunmaktadır. Bu derleme, Türkiye'deki aile danışmanlığı uygulamalarının mevcut durumunu ortaya koyarak, bu alanda yapılacak gelecekteki araştırmalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile danışmanlığı, aile terapisi, çift terapisi, evlilik danışmanlığı.

FAMILY COUNSELING/THERAPY RESEARCH IN TURKEY IN 2024: A SYSTEMATIC REVIEW

Abstract

This systematic review aims to evaluate the academic studies conducted in the field of family counseling and therapy in Turkey in 2024. A total of 17 academic articles were examined, focusing on theoretical approaches, application methods, and thematic areas of emphasis in family counseling. The data were analyzed using literature review and content analysis

methods, highlighting four main themes: family communication and conflicts, parenting and child behavior, divorce processes and family functionality, and cultural factors.

Most studies employed qualitative research methods, emphasizing the effectiveness of solution-focused and experiential therapies. Family counseling interventions were found to be effective in resolving communication issues, enhancing parenting skills, and improving family functionality. Additionally, cultural values in Turkey play a critical role in shaping therapeutic processes and determining the success of interventions. However, the lack of large-scale quantitative studies and the disparities between rural and urban areas highlight significant areas for future research.

In conclusion, studies in the field of family counseling provide scientific solutions to the increasing family issues driven by societal changes. This review sheds light on the current state of family counseling practices in Turkey and aims to guide future research in this field.

Keywords: Family counseling, family therapy, couple therapy, marriage counseling.

GİRİŞ

Aile, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı, duygusal destek bulduğu ve toplumsal normların öğrenildiği ilk sosyal kurumdur (Yıldırım, 2024). Türkiye'de aile kurumu, hem bireysel gelişimin hem de toplumsal istikrarın merkezi olarak kabul edilmektedir. Ancak, modern yaşamın getirdiği hızlı değişimler, aile içinde çeşitli zorluklara ve uyum sorunlarına neden olabilmektedir (Albayrak, 2024). Özellikle kentleşme, teknolojinin hızlı ilerlemesi ve bireyselleşme gibi faktörler, aile üyeleri arasında iletişim sorunları, çatışmalar ve rol karmaşaları gibi problemlerin daha görünür hale gelmesine yol açmıştır (Demircan & Tamam, 2024). Bu bağlamda, aile danışmanlığı ve terapisi, aile içi sorunlara bilimsel yaklaşımlar sunarak ailelerin işlevselliğini artırmayı hedefleyen önemli bir müdahale alanı olarak öne çıkmaktadır (Korkmaz, 2024a).

Aile danışmanlığı, yalnızca bireylerin değil, tüm aile üyelerinin sorunlara birlikte çözüm üretmesini sağlayan sistemik bir yaklaşıma dayanmaktadır (Korkmaz, 2024b). Bowen'ın Aile Sistemleri Teorisi ve Virginia Satir'in iletişim odaklı terapi modeli gibi yaklaşımlar, aile içindeki dinamikleri anlamak ve sağlıklı ilişki biçimlerini teşvik etmek için önemli teorik çerçeveler sunmaktadır (Albayrak, 2024). Örneğin, Bowen'ın teorisi, bireylerin kök ailelerinden getirdikleri kalıpların evlilik ve çocuk yetiştirme süreçlerine nasıl yansıdığını açıklamaktadır (Gerdan & Çamur, 2024). Bu tür teorik yaklaşımlar, aile içindeki çatışmaların ve iletişim sorunlarının çözümüne yönelik etkili stratejiler geliştirilmesine olanak tanır (Başyiğit & Ülgen, 2024).

Türkiye'de aile terapisi uygulamaları, 1980'lerden itibaren ivme kazanmış ve son yıllarda akademik çalışmaların yoğunlaştığı bir alan haline gelmiştir (Kitapçıoğlu & Tabur, 2024). 2024 yılında yapılan çalışmalar, aile danışmanlığının farklı boyutlarını ele alarak alandaki bilgi birikimini genişletmiştir. Örneğin, Korkmaz (2024a) tarafından yapılan bir çalışma, kanser

hastası bireylerin ailelerinde yas terapisi uygulamalarının aile işlevselliğini nasıl artırdığını incelemiştir. Benzer şekilde, Şahin (2024), ergenlerde oyun bağımlılığı ile aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi analiz ederek, ailelerin çocuklarıyla sağlıklı bir iletişim kurmasının bağımlılık gibi sorunları önlemedeki önemini vurgulamıştır.

2024 yılına ait çalışmaların önemli bir kısmı, Türkiye'deki aile yapısının kültürel bağlamda incelenmesi üzerine odaklanmıştır. Kitapçıoğlu ve Tabur (2024), Türk kültüründeki kolektivist değerlerin aile terapisi süreçlerine etkisini değerlendirerek, kültürel duyarlılığın terapötik sürecin başarısındaki rolünü ortaya koymuştur. Ayrıca, Özgörenek ve Yılmaz (2024) tarafından yapılan bir sistematik analiz, ailede istikrarsızlık kavramını çeşitli boyutlarıyla ele almış ve boşanma, ekonomik zorluklar gibi faktörlerin aile içi dinamikleri nasıl şekillendirdiğini detaylandırmıştır. Bu tür çalışmalar, aile danışmanlığının sadece bireysel ve aile düzeyindeki etkilerini değil, aynı zamanda toplumsal yansımalarını da anlamak açısından önemlidir (Yıldırım, 2024).

Aile danışmanlığı, hem önleyici hem de müdahaleci bir disiplin olarak birçok farklı soruna yanıt verebilmektedir. Örneğin, boşanma sürecindeki çiftlere rehberlik eden çalışmalar, çocukların bu süreçten minimum düzeyde etkilenmesini sağlamayı hedeflemektedir (Erbil & Duyan, 2024). Bunun yanı sıra, evlilik öncesi danışmanlık programları, çiftlerin ilişkilerini daha sağlıklı bir temelde inşa etmelerine yardımcı olmaktadır (Ceylan & Aykara, 2024). Türkiye'deki uygulamalarda bu yaklaşımların yaygınlaşması, aile danışmanlığı alanındaki bilimsel ve uygulamalı bilgi birikiminin artmasına katkı sağlamıştır (Karçkay et al., 2024).

Son yıllarda, aile danışmanlığında kullanılan tekniklerin çeşitlenmesi dikkat çekicidir. Özellikle yaşantısal terapi ve çözüm odaklı terapi gibi yaklaşımlar, aile içi ilişkilerin güçlendirilmesinde etkili yöntemler olarak öne çıkmaktadır (Taşdelen Karçkay et al., 2024). Bu bağlamda, 2024 yılında yapılan bir analizde, "Bizi Hatırla" filmi, aile danışmanlığı eğitiminde bir öğretim materyali olarak kullanılmış ve aile içi iletişim dinamiklerini anlamak için somut bir örnek sunmuştur (Taşdelen Karçkay et al., 2024). Böylece, aile danışmanlığı hem akademik hem de pratik düzeyde gelişimini sürdürmektedir.

Ancak, Türkiye'de aile danışmanlığı alanında hâlâ geliştirilmesi gereken birçok nokta bulunmaktadır. Örneğin, sistematik olarak toplanan verilerin sınırlı olması, bilimsel çalışmaların genelleştirilebilirliğini kısıtlamaktadır (Yıldırım, 2024). Ayrıca, kırsal ve kent merkezlerindeki ailelerin ihtiyaçları arasında önemli farklılıklar bulunmakta, bu da danışmanlık hizmetlerinin çeşitlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Gerdan & Çamur, 2024). Bu tür eksikliklerin giderilmesi, aile danışmanlığı uygulamalarının hem akademik hem de toplumsal düzeyde daha etkili olmasını sağlayacaktır.

Bu sistematik derleme çalışması, 2024 yılında Türkiye'de yapılmış aile danışmanlığı ve terapisi çalışmalarını bir araya getirerek, bu alandaki mevcut durumu değerlendirmeyi ve gelecekteki çalışmalara ışık tutmayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında incelenecek makaleler, Türkiye'de aile danışmanlığı alanında 2024 yılı boyunca ortaya konulan bilimsel katkıların çeşitliliğini ve derinliğini gözler önüne sermeyi hedeflemektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, Türkiye'de 2024 yılında aile danışmanlığı ve terapisi alanında yapılan çalışmaları sistematik bir şekilde incelemek amacıyla nitel bir sistematik derleme yöntemi benimsenmiştir. Bu yöntem, Creswell'in (2007) nitel araştırma tasarımına yönelik yaklaşımından ve sistematik derleme için literatürde yer alan bilimsel ilkelerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Araştırma Tasarımı

Çalışma, nitel bir sistematik derleme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Sistematik derlemeler, belirli bir konu üzerine yayımlanmış tüm uygun literatürü organize etmek, özetlemek ve analiz etmek için kullanılan yapılandırılmış bir inceleme sürecidir (Creswell, 2007). Çalışma kapsamında, aile danışmanlığı ve terapisi konularını ele alan 17 makale incelenmiş ve bu çalışmaların temaları, kullanılan yöntemler ve teorik çerçeveleri değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci aşağıdaki adımları içermektedir:

Literatür Taraması ve Kaynakların Belirlenmesi Literatür taraması, *DergiPark*, *Google Scholar* ve kullanıcı tarafından sağlanan tam metin makaleler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Tarama sırasında şu anahtar kelimeler kullanılmıştır: "aile danışmanlığı", "aile terapisi", "Türkiye 2024", "romantik ilişkiler" ve "çocuk ve aile." Çalışmalar, başlık, özet ve tam metin içerikleri dikkate alınarak incelenmiş ve 2024 yılına ait, Türkiye'de yayımlanmış olanlar dahil edilmiştir (Albayrak, 2024; Demircan & Tamam, 2024).

Dâhil Etme ve Hariç Tutma Kriterleri

Dâhil Edilen Çalışmalar:

2024 yılında yayımlanmış olması

Aile danışmanlığı veya terapisi konusuna odaklanması

Türkiye bağlamında gerçekleştirilmiş olması

Hariç Tutulan Çalışmalar:

Türkiye dışında yapılmış veya bağlam dışı konulara odaklanmış çalışmalar

Tam metnine erişilemeyen veya 2024 dışında yayımlanan çalışmalar

Veri Analizi

Veri analizi, içerik analizi ve tematik analiz yöntemlerine dayanarak yapılmıştır. Dahil edilen 17 makale tematik olarak kodlanmış ve aşağıdaki başlıca temalar altında gruplandırılmıştır:

Aile İçi İletişim ve Çatışmalar: Aile üyeleri arasındaki iletişim sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm odaklı yaklaşımlar (Yıldırım, 2024; Başyiğit & Ülgen, 2024).

Ebeveynlik ve Çocuk Davranışları: Çocukların davranış sorunları, bağımlılık problemleri ve ebeveynlik yaklaşımları (Şahin, 2024; Korkmaz, 2024b).

Boşanma Süreçleri ve Aile İşlevselliği: Boşanma sonrası aile uyum süreçleri ve terapi yaklaşımları (Özgörenek & Yılmaz, 2024).

Kültürel Perspektifler: Aile danışmanlığında kültürel bağlamın rolü (Kitapçıoğlu & Tabur, 2024; Gerdan & Çamur, 2024).

Tematik Kodlama Süreci

Kodlama süreci, Braun ve Clarke'ın (2006) tematik analiz ilkelerine dayanarak gerçekleştirilmiştir. Her bir makale detaylı bir şekilde okunmuş, içerikleri analiz edilmiş ve belirlenen temalar altında kategorize edilmiştir. Örneğin, Korkmaz'ın (2024a) çalışması, kanser hastası ailelerde yas terapisi süreçlerine odaklanmış ve bu tematik analizle "Aile İşlevselliği ve Psikolojik Destek" başlığı altında incelenmiştir.

Çalışmaların Değerlendirilmesi

Her bir makale, yöntemsel kalite ve araştırma sorularına uygunluk açısından değerlendirilmiştir. Creswell'in (2007) nitel araştırmalarda güvenilirlik, geçerlik ve transfer edilebilirlik ölçütleri kullanılmıştır. Çalışmaların çoğu nitel analiz yöntemleri (ör. derinlemesine görüşme, vaka analizi) ile gerçekleştirilmiş, bazıları ise karma yöntem yaklaşımını benimsemiştir (Albayrak, 2024; Karçkay et al., 2024).

Güçlü ve Sınırlı Yönler

Bu derleme çalışmasının en güçlü yönlerinden biri, 2024 yılı boyunca Türkiye'de aile danışmanlığı üzerine yapılmış çalışmaları bir araya getirerek alanın mevcut durumunu kapsamlı bir şekilde ortaya koymasıdır. Ancak, yalnızca erişilebilir tam metinlere dayanması, bazı çalışmaların inceleme dışı kalmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca, çalışmalarda yer alan veri toplama ve analiz yöntemleri, bazı durumlarda genelleştirilebilir sonuçlar üretme kapasitesine sahip değildir (Creswell, 2007).

Etik Hususlar

Bu çalışma, kamuya açık akademik yayınlardan elde edilen verilere dayandığı için etik onay gerektirmemektedir. Ancak, makalelerde yer alan içeriklere APA 7 formatına uygun şekilde atıf yapılmış ve telif haklarına saygı gösterilmiştir (Creswell, 2007).

BULGULAR

Bulgular

Bu sistematik derleme çalışmasında, Türkiye'de 2024 yılında aile danışmanlığı ve terapisi alanında yapılan 17 akademik çalışma analiz edilmiştir. Bulgular, çalışmalarda ele alınan ana temalar, kullanılan yöntemler ve öne çıkan sonuçlar çerçevesinde sunulmuştur.

Çalışmalarda Ele Alınan Temalar

Aile İçi İletişim Sorunları ve Çatışmalar: Aile danışmanlığı çalışmalarının büyük bir kısmı, aile içi iletişim çatışmalarını çözmeye yönelik müdahalelere odaklanmıştır. Albayrak (2024), Virginia Satir'in iletişim odaklı aile terapisi modelini toplumsal cinsiyet perspektifi ile değerlendirerek, sağlıklı iletişim biçimlerinin aile yapısını güçlendirdiğini ortaya koymuştur. Aynı şekilde Yıldırım (2024), aile içi iletişim sorunlarının özellikle ebeveyn-çocuk ilişkilerinde önemli rol oynadığını ve çözüm odaklı yaklaşımların bu sorunların üstesinden gelmede etkili olduğunu belirtmiştir.

Boşanma Süreçleri ve Aile İşlevselliği: Özgörenek ve Yılmaz (2024), boşanma sonrası aile istikrarsızlığının çocukların uyum süreçlerini etkilediğini vurgulamış ve bu süreçte aile terapilerinin önemine dikkat çekmiştir. Korkmaz (2024a), kanser hastası ailelerde yas terapisi uygulamalarının boşanma ve kayıp süreçlerinde aile işlevselliğini artırdığını göstermiştir. Boşanma ve kayıp süreçlerinin, çocukların duygusal ve davranışsal gelişiminde önemli bir etkisi olduğu belirtilmiştir.

Ebeveynlik Yaklaşımları ve Çocuk Davranışları: Ebeveynlik tutumları ve çocuk davranışlarına yönelik müdahaleler, incelenen çalışmalarda sıkça ele alınan temalardan biridir. Şahin (2024), ergenlerde oyun bağımlılığı ile aile işlevselliği arasındaki ilişkiyi incelemiş ve aile danışmanlığının bu tür davranış sorunlarını azaltmada önemli rol oynadığını belirtmiştir. Başyiğit ve Ülgen (2024) ise madde kullanım bozukluğu olan bireylerin aileleriyle yürütülen terapötik süreçlerin aile bağlarını güçlendirdiğini ve bağımlılık sürecinin iyileşmesini hızlandırdığını ortaya koymuştur.

Kültürel ve Toplumsal Dinamikler: Türkiye bağlamında kültürel unsurların aile danışmanlığı süreçlerine etkisi, önemli bir tema olarak öne çıkmıştır. Gerdan ve Çamur (2024), aile danışmanlığı uygulamalarının toplumsal dinamikler ve kültürel değerler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Kitapçıoğlu ve Tabur (2024) ise, kültürel

duyarlılığın aile terapisi süreçlerinde sağlıklı bir iletişim ve güven ortamı oluşturduğunu belirtmiştir.

Kullanılan Yöntemler

İncelenen 17 çalışmanın yöntemleri analiz edildiğinde, nitel araştırma yöntemlerinin ağırlık kazandığı görülmüştür. Çalışmaların çoğunda vaka analizi, derinlemesine görüşmeler ve tematik analiz yöntemleri kullanılmıştır (Creswell, 2007). Bazı çalışmalar ise karma yöntem yaklaşımı benimseyerek hem nitel hem de nicel veri toplama tekniklerini bir arada kullanmıştır.

Nitel Araştırma: Örneğin, Demircan ve Tamam (2024), kuşaklararası ilişkilerin aile danışmanlığı bağlamında değerlendirilmesi için derinlemesine görüşme yöntemi kullanmıştır. Albayrak (2024) ise toplumsal cinsiyet perspektifiyle aile içi iletişimi analiz etmek amacıyla nitel analiz yöntemlerini tercih etmiştir.

Karma Yöntem Araştırmaları: Korkmaz (2024b), anoreksiya nervoza hastalarında aile terapisinin etkilerini incelerken hem nitel hem de nicel verileri bir arada kullanmış ve terapötik müdahalelerin aile işlevselliğine olan etkilerini ölçmüştür.

Bulgulara Göre Öne Çıkan Eğilimler

Aile İşlevselliği ve Psikolojik Destek: Aile danışmanlığı müdahalelerinin, aile içi işlevselliği artırdığı ve bireylerin psikolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığı belirlenmiştir (Korkmaz, 2024a; Şahin, 2024).

Çocuk ve Ergen Danışmanlığı: Ergenlerde görülen davranış bozuklukları (ör. oyun bağımlılığı, madde kullanımı) ve bu sorunlara yönelik aile temelli müdahalelerin etkinliği öne çıkmaktadır (Şahin, 2024; Başyiğit & Ülgen, 2024).

Kültürel Duyarlılık: Türkiye'de aile danışmanlığı uygulamalarında kültürel faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği, çalışmaların ortak bulguları arasında yer almıştır (Kitapçıoğlu & Tabur, 2024; Gerdan & Çamur, 2024).

Eksiklikler ve Öneriler

Bulgular, aile danışmanlığı alanında 2024 yılı boyunca yapılan çalışmaların önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Ancak, çalışmaların çoğunun nitel yöntemlere dayalı olduğu ve geniş örneklemlerle desteklenmediği görülmektedir. Bu durum, sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Ayrıca, kırsal bölgelerde aile danışmanlığına yönelik araştırmaların yetersiz olduğu belirlenmiştir (Yıldırım, 2024).

Gelecek çalışmalar için şu önerilerde bulunulabilir:

Daha geniş ve çeşitlendirilmiş örneklemlerle nicel araştırmaların yapılması,

Kırsal ve kentsel aile yapıları arasındaki farklılıkların karşılaştırmalı analizlerinin gerçekleştirilmesi,

Kültürel açıdan duyarlı terapötik müdahalelerin geliştirilmesi ve uygulanması.

Bu bulgular, 2024 yılında Türkiye'de aile danışmanlığı alanında yapılan çalışmalardaki mevcut eğilimleri ve gelişim alanlarını kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Çalışmaların sunduğu veriler, alanda yapılacak gelecekteki araştırmalar için önemli bir zemin hazırlamaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu sistematik derleme çalışması, Türkiye'de 2024 yılında aile danışmanlığı ve terapisi alanında yapılan akademik çalışmaların genel bir değerlendirmesini sunmaktadır. İncelenen 17 çalışma, aile danışmanlığı uygulamalarının çeşitliliğini, etkisini ve bu alandaki eğilimleri ortaya koymaktadır.

Aile Danışmanlığının Türkiye'deki Gelişimi ve Önemi

Çalışmaların büyük bir kısmı, aile danışmanlığının Türkiye'de giderek artan bir öneme sahip olduğunu göstermektedir (Albayrak, 2024; Demircan & Tamam, 2024). Toplumsal değişimlerin ve modern yaşamın getirdiği zorlukların, aile yapısında çeşitli sorunlara yol açtığı ve bu sorunların çözümünde aile danışmanlığının etkili bir müdahale aracı olduğu vurgulanmıştır (Yıldırım, 2024). Özellikle iletişim sorunları, çatışmalar ve rol karmaşaları gibi problemler, aile danışmanlığı aracılığıyla ele alınmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir (Algan, 2024; Gerdan & Çamur, 2024).

Kültürel Faktörlerin Rolü

Türkiye'nin kültürel yapısı ve geleneksel aile değerleri, aile danışmanlığı uygulamalarında önemli bir etkiye sahiptir (Kitapçıoğlu & Tabur, 2024). Çalışmalar, kültürel duyarlılığın terapötik sürecin başarısında kritik bir rol oynadığını ve ailelerin kültürel bağlamlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini göstermektedir (Albayrak, 2024). Bu bağlamda, terapistlerin kültürel farkındalığı ve ailelerin değerlerine saygılı bir yaklaşım sergilemeleri önem taşımaktadır (Demircan & Tamam, 2024).

Aile İçi İletişim ve Çatışmalar

İncelenen çalışmaların önemli bir bölümü, aile içi iletişim sorunlarına ve çatışmalara odaklanmıştır (Yıldırım, 2024; Taşdelen Karçkay et al., 2024). İletişim becerilerinin geliştirilmesi ve sağlıklı etkileşimlerin teşvik edilmesi, aile ilişkilerinin güçlendirilmesinde temel unsurlar olarak belirlenmiştir (Albayrak, 2024). Ayrıca, çözüm odaklı terapi ve yaşantısal terapi gibi yaklaşımların, aile içi çatışmaların çözümünde etkili olduğu belirtilmiştir (Taşdelen Karçkay et al., 2024).

Ebeveynlik ve Çocukların Gelişimi

Çocuk ve ergenlerin psikososyal gelişimi, aile danışmanlığı çalışmalarında sıkça ele alınan bir diğer önemli temadır (Şahin, 2024; Korkmaz, 2024b). Ebeveynlik tutumları, çocukların davranış ve uyum süreçlerini doğrudan etkilemekte ve aile danışmanlığı bu süreçlerde destekleyici bir rol oynamaktadır (Başyiğit & Ülgen, 2024). Özellikle ergenlerde görülen oyun ve madde bağımlılığı gibi sorunların, aile işlevselliği ve ebeveyn-çocuk ilişkileriyle yakından ilişkili olduğu saptanmıştır (Şahin, 2024; Korkmaz, 2024b).

Aile İşlevselliği ve Psikolojik Destek

Aile işlevselliğinin artırılması ve aile üyelerinin psikolojik olarak desteklenmesi, çalışmaların ortak vurgularından biridir (Korkmaz, 2024a; Özgörenek & Yılmaz, 2024). Aile danışmanlığı müdahalelerinin, aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamada ve aile içi dayanışmayı güçlendirmede etkili olduğu belirlenmiştir (Demircan & Tamam, 2024). Ayrıca, aile istikrarsızlığı kavramının, çocukların ve aile üyelerinin uyum süreçleri üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanmıştır (Özgörenek & Yılmaz, 2024).

Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Bu derleme çalışmasında, 2024 yılında Türkiye'de yapılan aile danışmanlığı çalışmalarının genel bir panoraması sunulmuştur. Ancak, çalışmaların çoğunun nitel yöntemlere dayalı olması ve geniş örneklem gruplarının kullanılmaması, sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır (Creswell, 2007). Ayrıca, kırsal bölgelerde ve farklı sosyoekonomik düzeylerde aile danışmanlığına yönelik araştırmaların azlığı, alandaki bir diğer eksiklik olarak belirlenmiştir (Yıldırım, 2024).

Gelecekteki araştırmalar için şu önerilerde bulunulabilir:

Nicel Araştırmaların Artırılması: Daha geniş ve çeşitli örneklem gruplarıyla nicel araştırmalar yapılarak, sonuçların genellenebilirliği artırılabilir.

Kültürel Çeşitliliğin İncelenmesi: Farklı kültürel ve etnik gruplardaki ailelerin ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılarak, kültürel duyarlılığın terapötik süreçteki rolü daha derinlemesine incelenebilir (Kitapçıoğlu & Tabur, 2024).

Kırsal ve Kentsel Bölgelerin Karşılaştırılması: Kırsal ve kentsel bölgelerdeki ailelerin yaşadığı sorunların ve ihtiyaçların karşılaştırmalı analizleri, aile danışmanlığı hizmetlerinin çeşitlendirilmesine katkı sağlayabilir (Gerdan & Çamur, 2024).

Teknolojik Araçların Kullanımı: Dijital platformlar ve çevrimiçi danışmanlık hizmetlerinin aile terapisi alanında kullanımına yönelik araştırmalar yapılabilir.

Sonuç

Türkiye'de 2024 yılında aile danışmanlığı ve terapisi alanında yapılan çalışmalar, ailelerin karşılaştığı çeşitli sorunlara yönelik etkili müdahalelerin geliştirildiğini ve bu alandaki bilimsel bilgi birikiminin arttığını göstermektedir. Aile danışmanlığı, aile içi iletişim sorunlarının çözümünde, ebeveynlik becerilerinin geliştirilmesinde ve aile işlevselliğinin artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, alanda hâlâ geliştirilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Özellikle geniş örneklem gruplarıyla yapılan nicel araştırmaların artırılması ve kültürel çeşitliliğin daha fazla dikkate alınması gerekmektedir.

Bu derleme çalışması, Türkiye'de aile danışmanlığı alanındaki mevcut durumu ortaya koyarak, gelecekte yapılacak araştırmalar ve uygulamalar için bir rehber niteliği taşımaktadır. Aile danışmanlığının toplumun temel yapı taşı olan aile kurumunun güçlendirilmesinde oynadığı kritik rol, bu alandaki çalışmaların önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Albayrak, H. (2024). Virginia Satir'in aile terapisi modelinin ve tekniklerinin toplumsal cinsiyete duyarlı bir mercekle ele alınması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26*(2), 726-741. https://doi.org/10.32709/akusosbil.472857

Algan, T. (2024). Türkiye'de aile danışmanlığı eğitim ve uygulamalarının aile içi sorunları çözmedeki yeterlilikleri üzerine niteliksel bir inceleme. *International Social Sciences Studies Journal, 10*(4), 614-633. https://doi.org/10.5281/zenodo.11097962

Atasoy, M. (2024). Aile sisteminde yer alan sosyal sorunlara ilişkin okul temelli aile danışmanlığının rolü. *Aile Dergisi, 2*(1), 110-140.

Başyiğit, Ö., & Ülgen, F. (2024). Madde kullanım bozukluğu ve aile bağlamında tedavi yaklaşımları. *Bağımlılık Dergisi, 25*(4), 491-497. https://doi.org/10.51982/bagimli.1432624

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77-101.

Ceylan, F., & Aykara, D. (2024). Evlilik öncesi eğitim programlarının çift ilişkilerinde etkisi. *Marriage Counseling Review, 1*(2), 90-115.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Demircan, D., & Tamam, L. (2024). Kuşaklararası ilişkilerin aile danışmanlığı açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Applied Social Work, 7*(1), 28-43. https://doi.org/10.54467/trjasw.1440256

Erbil, S., & Duyan, V. (2024). Aile dinamiklerinin sosyoekonomik statüye göre değerlendirilmesi. *Journal of Family Studies, 2*(1), 30-47.

Gerdan, G., & Çamur, T. (2024). Aile danışmanlığının toplumsal dinamiklere göre yeniden değerlendirilmesi. *Journal of Social Policy and Social Work Studies, 5*(1), 12-30.

Karçkay, A., Toprak, B., & Alkan, D. (2024). Yaşantısal ve çözüm odaklı aile terapisi bakış açısıyla "Bizi Hatırla" film analizi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15*(1), 223-243. https://doi.org/10.51460/baebd.1411786

Kitapçıoğlu, S., & Tabur, S. T. (2024). Türkiye'de aile terapisi uygulamalarının kültürel bağlamda değerlendirilmesi. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 25-32.

Korkmaz, B. C. (2024a). Aile odaklı yas terapisi uygulamaları. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 7*(13), 7-14. https://doi.org/10.56955/bpd.1337695

Korkmaz, B. C. (2024b). Family therapy for anorexia nervosa. *Fenerbahçe University Journal of Health Sciences, 4*(1), 198-208. https://doi.org/10.56061/fbujohs.1371956

Özgörenek, E., & Yılmaz, H. (2024). Aile istikrarsızlığı kavramına bir bakış: Sistematik bir analiz. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 7*(1), 1-22. https://doi.org/10.58434/apdad.1448262

Şahin, S. (2024). Ergenlerde oyun bağımlılığı ve aile işlevselliği. *Social Science Development Journal, 9*(42), 63-68. https://doi.org/10.31567/ssd.1112

Taşdelen Karçkay, A., Toprak, B., & Alkan, D. (2024). Yaşantısal ve çözüm odaklı aile terapisi bakış açısıyla "Bizi Hatırla" film analizi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 15*(1), 223-243.

Yıldırım, S. (2024). Aile danışmanlığının aile içi sorunlar özelinde inşası ve sürdürülebilirliği üzerine bir değerlendirme. *Anasay, 8*(27), 125-137.

Yüksektepe, T. (2024). Aile işlevselliği ve boşanma sonrası çocukların uyum süreci. *Child Psychology and Family Therapy, 5*(3), 155-172.

ÇOCUK GELİŞİMİ ÖĞRENCİLERİNİN MANEVİ DUYARLIK İLE EMPATİ DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Aygen ÇAKMAK
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
aygencakmak@kku.edu.tr - 0000-0003-0692-336X
Doç. Dr. Seda SAKARYA
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
sedasakarya@kku.edu.tr - 0000-0002-8105-809X
Dr. Öğr. Üyesi Ezgi AKINCI DEMİRBAŞ
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
eakinci@kku.edu.tr - 0000-0002-4376-7354
Dr. Öğr. Üyesi Nuray ÖZTÜRK
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
nurayozturk@kku.edu.tr - 0000-0002-1839-9764
Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
yselimkarasu@kku.edu.tr - 0000-0003-3715-9069
Arş. Gör., Mehmet GÜNEY
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,
guney.akademik@gmail.com - 0000-0002-0962-5643

ÖZET

Bu çalışma, çocuk gelişimi bölümü öğrencilerinin manevi duyarlıkları ile bilişsel ve duygusal empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Manevi duyarlığın çocuklarla çalışma süreçlerinde etkili bir faktör olduğu varsayılmaktadır. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de bir üniversitenin çocuk gelişimi bölümünde eğitim gören 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden gönüllü olarak katılan 232 kişi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak Manevi Duyarlık Ölçeği ve Bilişsel ve Duygulanımsal Empati Anketi kullanılmıştır. Veriler, Ocak-Mart 2024 arasında yüz yüze toplanmış ve normallik testlerinin ardından Pearson Korelasyon ve doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Manevi duyarlık ile empati arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Manevi duyarlığın empati üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu ($R^2 = 0.193$, $p < 0.001$) ve empati varyansının %19'unu açıkladığı saptanmıştır. Ayrıca araştırma sonucunda öğrencilerin mesleki motivasyon kaynakları arasında "sevgi ve ilgi", "sorumluluk duygusu", "gözlem ve öğrenme" ve "mesleki hedefler" ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler : Çocuk gelişimi, empati, öğrenci, manevi duyarlık, öğrenci.

1. GİRİŞ

Maneviyat terimi, sevgi, inanç, umut ve güven gibi derin duyguları akla getirirken, bireyi yaşam boyutunda eşsiz kılan bir anlam taşır. Bu kavram, insanın varlığının özünü, enerjisini ve yaşam gücünü yansıtan, ruh kelimesinden türetilmiş bir anlayıştır (Ercan ve ark., 2018). Spirit kelimesi can ve ruh anlamına gelirken spiritüel kelimesi ise ruhsal ve manevi anlamlarını karşılamaktadır (Ekşi ve ark., 2019). Türkçe'de bu kavrama karşılık hem spiritüel hem de manevi kelimeleri kullanılmaktadır (Sevinç ve ark., 2015). Maneviyat, her ne kadar evrensel bir kavram olarak kabul edilse de maneviyatın neyi tanımladığı kişiye göre değişiklik gösterebilmektedir. Bir kişi için dini bağlılık ve uygulamalar maneviyatı tanımlarken, bir başkası için din ve maneviyat tamamen farklı yapılar olarak ele alınmaktadır (Callahan ve Benner, 2018). Bu doğrultuda bir kavramın anlamı bir bağlamdan diğerine değişmekte ve bu kavramlar sosyal bağlamlarda önem kazanmaktadır (Akbari ve ark., 2023). Maneviyat kavramı bazı araştırmacılara göre din kavramından daha geniş bir yelpazede ele alınmakta, bireyin hayatta anlam bulmasını sağlayan içsel bir süreç olduğu, kişinin benliğinin nihai anlamı için varoluşsal arayışını yansıtmakta olduğu ve kişisel, duygusal, deneyimsel ve düşünceli olanı ifade ettiği belirtilmektedir (Yıldırım Kurtuluş ve ark.., 2023). Maneviyatın çocuğun sağlıklı gelişiminde önemli bir etkisi olduğu ve çocukların manevi deneyimler için doğal bir kapasitelerinin olduğu ifade edilmektedir (Stoyles ve ark., 2012).

Manevi duyarlık insanların belirli bir durumda başkalarının manevi değerlerinin farkında olmasını ve bunlardan sorumlu hissetmesini sağlar (Akbari ve ark., 2023). Hay (1998), manevi duyarlığı; kişinin dikkatine karşı dikkatli olma veya farkındalığının farkında olma şeklindeki refleksif bir süreci ifade eden "farkındalık algısı", gündelik deneyimin ötesine geçme ve hayal gücünü kullanma kapasitemizle bağlantılı olan "gizem duyarlılığı" ve neye değer verdiğimizin bir ölçüsü olarak duyguların önemini vurgulayan "değer algısı" olmak üzere üç kategoride ele almıştır (Akt. Tirri ve ark., 2006).

Manevi duyarlık, yalnızca dini inançlarla sınırlı kalmamakta bireylerin hayatlarına anlam katarken, aynı zamanda onların empati ve anlayış kapasitesini de etkilemektedir. Empati, kişilerarası duyarlılığa ve sosyal yeterliliğe katkıda bulunan veya bunların bir yönü olarak görülebilen bir yapı ve yeterliliktir (Losoya ve Eisenberg, 2001). Empatinin bireylerin başkalarının davranışlarını, duygularını, tutumlarını ve niyetlerini anlama, tahmin etme, deneyimleme ve bunlarla ilişki kurma yeteneklerine, ahlaki gelişime, fedakar ve olumlu sosyal davranışlara, duygusal zekaya, sosyal yeterliliğe, kişilerarası bağışlayıcılığa ve başkalarına

karşı düşük düzeyde saldırganlığa önemli katkılarda bulunduğu belirtilmektedir (Losoya ve Eisenberg, 2001).

Bilişsel empati, inançlar, niyetler veya duygular gibi zihinsel durumları başkalarına atfetme yeteneğini ifade eder. Bu durum, kişinin ne düşüneceğini, hissedeceğini görmek için kendini diğerinin yerine koyarak yapılabilir. Bilişsel empatinin aksine, duygulanımsal empati esas olarak empati kuran kişinin duygulanımını içerir. (Maibom, 2017a). Duygulanımsal empati, başkalarının hissettiklerine veya içinde bulundukları duruma karşı sempati ve empatik öfke gibi verilebilecek bir dizi duygusal tepkiyi ifade eder. Bu, genellikle diğer insanların ne düşündüğünü, hissettiğini veya deneyimlediğini kavramaya yönelik bilişsel yeteneğimiz olarak kabul edilen bilişsel empatinin tersi olarak karşımıza çıkmaktadır (Maibom, 2017b).

Psikoloji, iletişim ve psikiyatri gibi alanlarda sıkça ele alınan empatinin, kişinin duygularını paylaşmada, şefkat duymada, sorunlarını dinlemede, yardım etmek için istek ve ihtiyaçlarını anlamada motive edici bir güç oluşturması sebebiyle maneviyat ile güçlü bir bağının olduğu vurgulanmaktadır (Derman ve Bağ, 2021).

Literatürde manevi duyarlık ve empati konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde Baysoy ve Özdemir (2021), yaptıkları çalışmada hemşirelerin empati ve duyarlı olmalarının manevi bakım yeterliliklerini olumlu olarak etkilediğini belirlemişlerdir. Surzykiewicz ve ark. (2024), 9-14 yaş arası çocuklarla yaptıkları çalışmada empati ve manevi duyarlık gibi içsel faktörlerin saldırganlığı dengelemede önemli olabileceğini hem duygulanımsal empati hem de bilişsel empati ve manevi duyarlık arasında pozitif ilişki olduğunu vurgulamışlardır. Huber ve MacDonald (2012), empatinin din dışı manevi bilişler, dindarlık ve manevi deneyimlerle önemli ölçüde olumlu ilişkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Roth (2017), empati ve maneviyatın prososyal davranışların belirleyicileri olduğunu ve nedensel açıdan etkilediğini ifade etmiştir.

Odak noktası insan olan meslek gruplarının mesleğinin gereklerini yerine getirirken yetkinliğinin yüksek düzeyde olmasının yanı sıra başarılı ve etkin hizmet sunabilmeleri için farklı becerilere de sahip olmaları gerekmektedir. Ailelerin farklı değer, inanç ve kültürel yapıya sahip oldukları düşünüldüğünde çocuk ile çalışan meslek elemanlarının çocukların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını daha iyi anlamaları ve onlara daha iyi destek olmaları, ailelerle etkili iletişim kurmaları ve onları sürece dahil etmeleri açısından manevi duyarlık ve empati gibi becerilerin incelenmesi ve ilişkilerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Bu doğrultuda çalışmamızda üniversite öğrencilerinin manevi duyarlık ile bilişsel ve duygulanımsal empati düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve hazırlanacak programlara kaynak teşkil etmesi açısından alan yazına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Amaç

Bu çalışma, gelecekte çocuklarla çalışacak çocuk gelişimi öğrencilerinin manevi duyarlık ile empati düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

2.2 Katılımcılar

Çizelge 1. *Çocuk gelişimi öğrencilerinin tanıtıcı özellikleri*

Özellikler	**n**	**%**
Yaş		
18-20 yaş	113	48,7
21 yaş ve üzeri	119	51,3
Sınıf		
1.sınıf	59	25,4
2.sınıf	57	24,6
3.sınıf	62	26,7
4.sınıf	54	23,3
Gelir durumu		
Gelir giderin altında	48	20,7
Gelir gidere eşit	157	67,7
Gelir giderin üstünde	27	11,6
Aile tipi		
Çekirdek	198	85,3
Geniş	34	14,7
Karşılaştığınız sorunlarda en sık kullandığınız psikolojik rahatlama yöntemi hangisidir ?		
Dini inanç	247	96,1
Psikolojik terapi	10	3,9

Araştırmanın evrenini Türkiye'de bir üniversitenin çocuk gelişimi bölümünde kayıtlı olan çocuk gelişimi öğrencileri oluşturmuştur. Üniversitenin çocuk gelişimi bölümünde 2023-2024 öğretim yılında 358 aktif kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Araştırmanın örneklemini araştırmaya katılmayı kabul eden ve formu eksik doldurmayan 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmuştur (n=242). 10 katılımcının formu eksik bilgilerden dolayı araştırmadan çıkartılmış ve örneklem 232 kişiden oluşmuştur. Araştırmada 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda yer alan öğrencilerin %65'ine ulaşılmıştır.

2.3. Ölçme Araçları

Araştırmanın verileri Tanıtıcı Özellikler Formu, Manevi Duyarlık Ölçeği ve Duygusal Bilişsel Empati Anketi kullanılarak toplanmıştır.

***Tanıtıcı Özellikler Formu*:** Çocuk gelişimi bölümünde eğitimine devam eden öğrencilerin tanıtıcı özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Manevi Duyarlık Ölçeği: Tirri, Nokelainen ve Ubani (2006) tarafından geliştirilen Manevi Duyarlık Ölçeğinin (MDÖ) Elban ve Aslan (2022) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Toplam on bir sorudan oluşan ölçek yapılan açımlayıcı faktör analizinde üç faktörlü bir yapı (Farkındalık ve gizem duyarlığı, değer duyarlığı ve toplum duyarlığı) ve toplam varyans miktarı %53,49 olarak bulgulanmıştır. Ölçekte ters madde yoktur. Ölçek 5'li likert tipinde ve 1-5 arası (Hiç katılmıyorum-Kesinlikle katılıyorum) puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 55, en düşük puan 11'dir. Puanlardaki artış manevi duyarlılığın yüksek olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach Alpha değeri .85'dir. Bu çalışma için Cronbach Alpha katsayısının .75 olduğu bulunmuştur.

Bilişsel ve Duygulanımsal Empati Anketi: Reniers, Corcoran, Drake, Shryane ve Völlm (2011) tarafından geliştirilen ölçek Gıca, Büyükavşar, İyisoy ve Güleç (2021) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bilişsel ve Duygulanımsal Empati Anketi (QCAE) 31 maddeden oluşan ve 4'lü Likert tipinde 1-4 arası (kesinlikle katılıyorum- kesinlikle katılmıyorum) puanlanmaktadır. BDEÖ'nin 5 alt boyutu (Duygu Bulaşması, Yakınsal Duyarlılık, Çevresel Duyarlılık, Perspektif Alma, Anlık Taklit), 2 üst boyutu (Duygulanımsal Empati, Bilişsel Empati) vardır ve toplam puan verilir. Başkalarının duygularına duyarlı olma ve dolaylı olarak deneyimleme yeteneğini ifade eden "Duygulanımsal Empati" ve başkalarının duygusal durumlarına ilişkin işleyen bir model oluşturabilme becerisi "Bilişsel Empati" olmak üzere 2 boyutu bulunmaktadır. Bilişsel empati boyutu 19 madde, Duygusal empati boyutu 12 maddeden oluşmaktadır. Duygusal Empati üç alt boyut (Duygu Bulaşması, Yakınsal Duyarlılık, Çevresel Duyarlık) ve Bilişsel Empati (Perspektif Alma ve Anlık Taklit) iki alt boyutu bulunmaktadır. Duygusal Empati ve Bilişsel Empati'den elde edilen puanların toplamı Empati için son puanı sağlamaktadır. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı Cronbach alpha değeri Duygusal Empati alt boyutu için .79, Bilişsel Empati alt boyutu için .73 ve ölçeğin tümü için Cronbach alpha değeri.77'dir. Bu çalışma için Cronbach Alpha katsayısının .87 olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmada Duygulanımsal Empati ve Bilişsel Empati'den elde edilen puanların toplamı üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmaya ait nicel ve nitel veriler, Ocak-Mart 2024 tarihleri arasında araştırmaya katılan bireylerden (n=232) yüz yüze olacak şekilde ölçekler dağıtılarak ve uygulama öncesinde araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilerek gönüllülük esasına göre toplanmıştır. Verilerin

analizi aşamasına geçmeden uç değerler ve normallik varsayımı test edilmiştir. Normallik varsayımının kontrolü için çarpıklık basıklık katsayıları incelendiğinde tüm puanlar için 0'a yakın ve ±1 arasında olduğu görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağılımdan geldiğini göstermektedir (Tabachnick & Fidell, 2013).

Çizelge 2.Doğrusal Regresyon Analizi Varsayımları

Boyutlar	Skewness	Kurtosis	Cook's	Durbin-Watson
Manevi Duyarlık	.158	-.291	-	-
Bilişsel ve Duygulanımsal Empati	-.704	.219	.00-.03	1.097

Uç değerler incelenmesinde kontrol edilen Cook's değerlerinin 0 ile .03 arasında bir dağılım gösterdiği ve 1'den küçük olduğundan çoklu uç değer bulunmadığı söylenebilir. Otokorelasyona yönelik yapılan kontrollerde Durbin-Watson değerlerinin 1-3 arasında olması ve 2'ye yakın olması beklenmektedir. Elde edilen değerlerin otokorelasyon göstermediği (Field, 2018) ölçek puanları normallik varsayımını sağladığı için manevi duyarlılık ile bilişsel ve duygusal empati arasındaki ilişki Pearson Korelasyon katsayısı aracılığı ile incelenmiştir. Manevi duyarlılığın empati puanları üzerinde yordayıcılık düzeyi doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir. Öğrencilerin motivasyon kaynakları ve mesleki amaçları ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlar içerik analizi ile incelenmiş ve araştırmacılar tarafından temalara ayrılmıştır. Nitel analizin güvenliğini sağlamak için araştırmacılar arasında görüş birliği incelenmiştir. 216 öğrencinin formunda görüş birliği sağlanmıştır. Araştırmacılar arası görüş birliği oranı %93,1 olarak hesaplanmıştır.

2.5. Etik Kurul Kararı

Veri toplama araçlarının uygulanabilmesi için Türkiye'de bir üniversitenin Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu'ndan ve Fakülte dekanlığından gerekli izinler alınmıştır.

3. BULGULAR

Ölçek puanlarından elde edilen bulgular bu bölümde ele alınmıştır.

Çizelge 3. Değişkenlerin korelasyon matrisi

Boyutlar	1.	2.	3.	**4.**	**5.**
1. Farkındalık ve Gizem	1.00	,305	,441	,859	**-,356****
2. Değer Duyarlılığı		1.00	,333	,603	**-,247****
3. Toplum Duyarlılığı			1.00	,772	**-,381****
4. Manevi Duyarlık				1.00	**-,439****

5. Bilişsel ve Duygulanımsal Empati	1.00

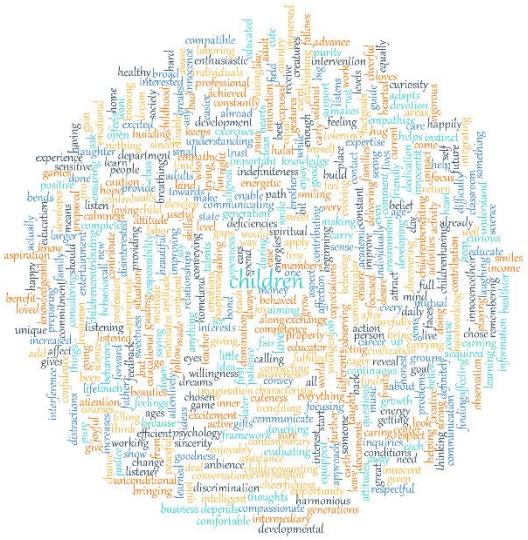
**p<.01, *p<.05

Çizelge 3 incelendiğinde Farkındalık ve Gizem ile Bilişsel ve Duygulanımsal Empati (*r=-.36, p<.01*) arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Değer Duyarlılığı ile Bilişsel ve Duygulanımsal Empati (*r=-.25, p<.01*) arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki vardır. Toplum Duyarlılığı ile Bilişsel ve Duygulanımsal Empati (*r=-.38, p<.01*) arasında negatif yönlü orta düzey bir ilişki vardır. Toplam puanlar incelendiğinde ise, Manevi Duyarlık ile Bilişsel ve Duygulanımsal Empati (r=-.44, p<.01) arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır.

Çizelge 4. Manevi Duyarlılığın Empatiyi Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Model	B	sh	β	t	p
Sabit	100.498	5.441	-	18.47	.000
Manevi Duyarlılık	-.880	.119	-.439	-7.407	.000
R=.439	R^2=.193				
F(1, 230)=54.866	p<.001	*Empati= (-.439) x Manevi Duyarlılık*			

Çizelge 4 incelendiğinde manevi duyarlılığın empati puanları için anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmüştür ($F_{(1, 230)}$=54.866, R^2=.193, p<.001). Bu durum empati puanına ilişkin toplam varyansın %19'unun manevi duyarlılık ile açıklanabildiğini belirtmektedir.

Şekil 1. *Üniversite öğrencilerinin çocuklarla çalışmalarına ilişkin görüşleri*

Öğrencilerin çocuklarla çalışırken farkındalıklarının daha çok olması ve daha rahat odaklanmasını sağlayan motivasyon kaynağı unsurlar hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Dikkat çeken ilk unsur "sevgi ve ilgi" başlığı altında ele alınabilir. K17 çocuklarla çalışırken

kendisini en çok motive eden şeyin *"Çocuklardan karşılıklı olarak aldığım ve verdiğim sevgi"* olduğunu belirtmiştir. Birçok öğrencinin ise (K1, K8, K9, K42, K47 vb.) bu soruya doğrudan *"Sevgi"* yanıtını verdiği görülmüştür. K108'de benzer şekilde motivasyon kaynağının *"Çocuklara karşı olan sevgi"* olduğunu belirtmiştir. K163 ise "Çocuklara duyduğum sevgiyi hatırlamak benim odaklanmama yardımcı olur" diye belirtmiştir. Çocukların gelişimi ve mutluluğu için çalışmak veya onlarla ilgilenmenin yaptıkları işe daha fazla odaklanmalarını sağladığı görüşü hakimdir. Bir diğer boyut ise "sorumluluk" duygusudur. K157 çocuklarla çalışmasındaki temel motivasyonunu *"Onlara karşı sorumluluğum olduğunu bilmek"* olarak açıklamıştır. K85'te benzer şekilde *"Onların benim sorumluluğumda olması"* diye ifade etmiştir. Çocukların kendi sorumlulukları altında olduğu düşüncesi de çalışmalarında odaklanmalarına yardımcı olmaktadır. Öğrenciler "gözlem ve öğrenme" nedeniyle daha fazla motive hissettiklerini belirtmişlerdir. K226 bu durumu *"Onların hayatlarına bir katkım olduğunu gelişimlerini ilerletecek bir eylemde bulunduğumu bilmek"* olarak açıklamıştır. Öğrencilerden bazıları ise K186 gibi durumu doğrudan "Gözlem yapmak" olarak açıklamıştır. K60 da odak noktasının *"Gözlem yeteneğimin iyi olması"* diyerek gözlem olduğunu ifade etmiştir. Çocukların bilgi ve becerilerindeki gelişimlerini görmek ve bu sürece katkı sağlamak mesleki odağınızı toparlamaya destek olmaktadır. Son olarak ise ortaya çıkan başlık "mesleki hedefler" altında incelenebilir. Profesyonellik ve yeterlilik hissi ile değerlendirilen tatmin olma durumu mesleklerinde yetkin olduklarını bilmeleri ve çocukların yaşamlarını değiştirebileceklerine inanmaları üzerine kuruludur. Bu durumu en net şekilde ifade eden K96 *"Profesyonel olmam o kadar okulunu okuyup isteyerek emek vererek bir yerlere geldiğimi bilmek"* diyerek çocuklarla çalışmadaki odak noktasının mesleki hedefler olduğunu vurgulamıştır. K131'de *"Bu mesleği iyi yapmak istemem farkındalığımı arttırır"* diyerek motivasyonu yüksek bir şekilde çalışmasını mesleki hedefleri ile ilişkilendirmiştir.

Mesleki olarak amaç edilmelerini sağlayan durumlara verdikleri yanıtlar incelendiğinde ise öğrenciler tematik olarak yine en çok "sevgi ve ilgi" ile bağlantılı durumlar belirtmiştir. K25 mesleki amacının kaynağı olarak *"Çocuk sevgisi, çocuğa verdiğim hayatına adapte ettiği bilgiler"* sevgisini göstermektedir. K64 ise gayesini *"Çocukların sevgisini kazanmak"* olarak açıklamıştır. K134 de benzer şekilde mesleki olarak amaç edinmesinin kaynağını *"İçimdeki çocuk sevgisi*" diyerek belirtmiştir. Çocukları sevmeleri ve mutlu olmalarını istemeleri kendilerine bir amaç edinmelerini sağlamaktadır. Elde edilen ifadelerden oluşan bir diğer tema ise "mesleki hedefler" olmuştur. K26 *"Alanımda yeterli bilgiye sahip olup donanımlı bir çocuk gelişimci olmak"* diyerek mesleki hedeflerini kendine amaç edindiğini, K132 "Mesleğe karşı

olan ilgim" K236 ise *"Mesleğe yatkınlığım"* diyerek kendini mesleğinde geliştirmeyi amaç edindiklerini belirtmektedirler. Bu temada ifadeler veren öğrencilerin ileriye dönük çalışma alanları belirleme ve alanında yeterli donanıma sahip olma istekleri ön plana çıkmaktadır. Son olarak çıkarılan bir diğer tema "toplumsal katkı" olarak isimlendirilmiştir. Bu tema altındaki ifadelerin daha çok daha iyi bir nesil yetiştirerek toplumun gelişimine katkı sağlamak çerçevesinde olduğu görülmüştür. K149 *"Toplumun en küçük bireylerini toplum adına yararlı, sağlıklı birileri olarak yetiştirebilmek"* diyerek bu durumu betimlemiştir. K196'da benzer şekilde *"Bir çocuğu sağlıklı bir şekilde topluma kazandırmak"* ifadesiyle amacının topluma katkı sağlamak olduğunu vurgulamıştır. K216 ise *"Dünyayı değiştirmek istiyorsak önce çocukları güzel ve düzgün bir şekilde eğitmemiz gerektiği gerçeği"* ni amaç edinerek toplumsal katkıyı daha evrensel boyutta betimlemiştir. K235 *"Ülkemi daha yaşanabilir hale getirecek nesiller yetiştirmeye çalışmak, insanların adaletli, sevgili, saygılı ve dürüst bir insan olmalarına yardımcı olmak"* ifadesiyle ülkesindeki yaşamı iyileştirmeye katkı sağlayacak nesillerin yetişmesini kendisine mesleki bir amaç olarak belirlemiştir.

4. TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen bulgularda Manevi Duyarlılık Ölçeği farkındalık ve gizem duyarlılığı alt boyutu ile Bilişsel ve Duygulanımsal Empati Ölçeği ($r=-.356$, $p<.01$) arasında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Farkındalık ve gizem duyarlılığı alt boyutu; bireyin kendisini dinleyebildiği ölçüde kendi varlığının farkında olmasını kapsayan bir alt boyut olarak dikkat çekmektedir. Bu alt boyutta yüksek puan almak, bireyin etrafındaki mucizelerin ve bilinmezlerin farkında olması ile ölçülür. Bu alt boyutun gizem kısmı bireylerin bilinmezlere yönelik olan dikkatini yoğunlaştırabilmesi olarak açıklanmaktadır (Hay ve Nye, 2006). Bilişsel ve duygulanımsal empati ölçeğine ait yer alan madde örneklerine bakıldığında ise, "*Birisi beni üzdüğünde çoğunlukla kendimi bir süre onun yerine koymaya çalışırım. Bir kişiyi eleştirmeden önce onun yerinde olsam nasıl hissedeceğimi hayal ederim*" vb. (Gıca ve diğ. 2021) maddeler görülmekte; buradan hareketle bireyin karşısındaki kişinin gerçek duygularını anlamaya dönük ve bu duyguları mantık çerçevesine oturtarak karşısındakine yönelik duygulanım hissetmesi içerikli maddeler olduğu dikkat çekmektedir. Negatif bir ilişkinin ortaya çıkması bireyin mucizeler ve bilinmezlere yönelik olan farkındalığının yanında karşısındaki kişinin duygularını anlamaya dönük mantıklı bir alt yapı oluşturması ile ilgili çabaların olması şeklinde açıklanabilir. Literatür incelendiğinde bilişsel empati kavramı içinde bireyin ele alınan durum hakkında nasıl düşünmüş olabileceğini anlamak için o kişinin deneyimlerini, ilkelerini, içinde

bulunduğu durumu, tutumlarını ve inançlarını anlamanın önemine vurgu yapılmaktadır (Endacott ve Brooks, 2013). Bilişsel ve duygulanımsal empatide bireylerde yer alan ayna nöron sistemi nedeniyle anlamsız eylemlere olan hassasiyeti sonucunda bireylerin başkalarının hareketlerini taklit etme kapasitesinden söz edilmektedir (Mehta ve Bhandari, 2016). Farkındalık ve gizem duyarlığı bakış açısına sahip bireylerin kendi içsel duygularına daha fazla odaklanıyor olmalarından kaynaklı olarak çevrelerindeki insanların duygularına yönelik ipuçlarını yakalamakta daha az farkındalık geliştirebilecekleri yorumu yapılabilir. Her iki ölçeğin toplam puanları açısından yapılan analizlerde ise, ($r=-.44$, $p<.01$) negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki saptanmıştır. Manevi duyarlılık ölçeği; bireyin çevresinde yer alan mucizelerin farkına varması ile ilgili mekânın ötesinde olan duyarlılığı kapsayan *"Sık sık hayatın anlamı üzerine düşünürüm, yaşamdaki amacımı bulmak benim için önemlidir";* değer duyarlılığı; "*İnsanlarla birlikteyken sessiz bir anı onlarla paylaşabilmek benim için önemlidir;* toplum duyarlılığı "*Manevi anlamda gelişebileceğim bir toplum bulmak isterim"* madde örnekleriyle açıklanabilecek olan içerikleri dikkat çekmektedir (Elban ve Aslan, 2022) Manevi Duyarlılık Ölçeği alt boyutlarıyla birlikte ele alındığında; maneviyat kavramının deneyimler, yaşamın amacı ve anlamı, hakikat ve değerler gibi birtakım konular ile ilişkili olduğu söylenebilir (Cook, 2004). Bilişsel ve Duygulanımsal Empati Ölçeği ele alındığında ise; bir kişinin veya grubun, duygu durumlarının ve davranışsal tutumların bilinçli ya da bilinçsiz olarak iletilmesi ve başka bir kişinin, grubun duygularını, davranışını etkilediği bir süreç (Barsade, Coutifaris ve Pillemer, 2018) olarak ifade bulmaktadır. "*Bir kişiyi eleştirmeden önce onun yerinde olsam nasıl hissedeceğimi hayal ederim"; "Birlikte olduğum kişilerin duygularım üzerindeki etkisi büyüktür"*; bireyin karşısındaki kişinin yaşanmış deneyimlerini, içinde bulunduğu durumu, tutumlarını ve inançlarını anlamasını içeren "*Bir kişinin gerçek hislerini saklayıp saklamadığını anlarım*" madde örnekleri bilişsel ve duygulanımsal empati ölçeğine ait maddeler arasındadır. Bu tanımların içerikleri bir bütün dahilinde ele alındığında; manevi duyarlılığın bireysel odaklanma ile daha fazla ilişkili olduğu; bununla beraber empati içeriklerinin ise, karşımızdaki kişilere yönelik bir duyarlılığı işaret ettiği ve bu doğrultuda her iki ölçek arasında negatif bir korelasyonu oluşturduğu söylenebilir. Araştırma bulgularımızın tersine Derman ve Bağ (2021) insanın manevi dünyası ile empati arasındaki ilişkiyi her iki alandaki literatür bağlamında incelemiş ve empati ve maneviyat arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekmiştir. Öte yandan literatürde maneviyatın dindarlıktan farklı olduğunu ifade eden kaynaklar da bulunmaktadır (Piedmont, 1999). Bireyin iç dünyasından gelen güçle hayata olumlu bakması, kendisini çevresine karşı sorumlu hissetmesi olarak tanımlanan maneviyat

kavramı (Keskinoğlu vd., 2019) daha evrensel bir insan bilincine işaret etmektedir. Bilişsel ve duygulanımsal empati boyutunda ise, başkalarının duygularını anlayabilmek olan bilişsel; başkalarının duygusunu hissedebilme ve karşılık olarak en uygun tepkiyi verebilme olarak tanımlanan duygusal empati kavramlarının (Decerty ve diğ. 2016; Bryant, 1982; Wied ve diğ. 2007) karşısındakinin iç dünyasına temas etme işlevleri söz konusudur. Bu literatüre dayanarak çalışılan manevi duyarlılık sürecinin bireyin kendisine dönük odaklanmasıyla; buna karşın empatinin bireyin çevresindekilere yönelik bir odaklanma sonucu ortaya çıkıyor olmasının negatif bir korelasyon oluşturmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Ayrıca araştırma sonucunda öğrencilerin mesleki motivasyon kaynakları arasında "sevgi ve ilgi", "sorumluluk duygusu", "gözlem ve öğrenme" ve "mesleki hedefler" ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin çocuklara duydukları sevgi ve ilgi, çocukların gelişiminde rol almanın verdiği sorumluluk bilinci, çocukların gelişim sürecinin bir parçası olmak ve aktif rol almak, çocuk gelişimi alanındaki güncel gelişmeleri takip etmek ve yeni bilgiler edinmek onları bu mesleğe yönlendiren en güçlü motivasyon kaynakları olarak düşünülebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, gelecekte çocuklarla çalışacak olan çocuk gelişimi öğrencilerinin manevi duyarlık ile empati düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Yapılan analizler sonucunda; Manevi Duyarlık Ölçeği ve Bilişsel ve Duygulanımsal Empati Ölçeği'nin toplam puanlarında negatif yönlü orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda;

Üniversite ortamı farklı yaş, coğrafya ve kültürden gelen öğrencilerin bulunduğu sosyal bir ortamdır. Bu ortamda daha huzurlu ve mutlu yaşayabilmesi için empati becerisi ve manevi duyarlılık kazanması önemli olmakla birlikte özellikle çocuklarla çalışacak meslek gruplarının mesleki başarısı için kritik olgulardır. Empati becerisi ile manevi duyarlılığı etkileyen ve destekleyen yetkinliklerin mesleğe başlamadan önce öğrencilik yıllarında eğitimler ile desteklenmesi, katılımının teşvik edilmesi, mesleki başarıyı ve doyumu olumlu etkileyecektir. Bireylerin ruh sağlığı, duygusal ve bilişsel empatileri ile manevi duyarlılıklarının farkına varılması ve desteklenmesi için; Yüksek Öğretim Kurumları ve Millî Eğitim Bakanlığı psikolojik danışmanlık ve rehberlik meslek çalışanlarının öğrencilerin sosyal destek kaynaklarını, kişilerarası ilişkileri ve manevi duyarlıklarını geliştirecek psikoeğitim programlarını uygulamaları önerilebilir. Hem bireysel hem toplumsal hem de kültürel etkisi olan empati ile manevi duyarlılığın bireyin iç benliğinde, iletişim ve ilişkilerinde rol oynayan

ve toplumsal iletişimi de şekillendiren bir yapı olarak görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin maneviyat ve empati sosyal yaşamlarında da önemli bir kavram olarak yer almaktadır. Bu konuda psikoeğitim seminerleri, paneller düzenlenerek toplumsal ruh sağlığına katkı sağlayabileceği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

Akbari, O., Dehghan, M., & Tirgari, B. (2023). Development and validation of the nurses' spiritual sensitivity scale in Southeastern Iran. *Journal of religion and health*, 62(5), 3529-3545.

Barsade S G, Coutifaris, C G, Pillemer J (2018) Emotional Contagion İn Organizational Life. *Research in Organizational Behavior 38(1):* 137-151.

Baysoy, K., & Özdemir, L. (2021). "Examining the Relationship Between Nurses' Spiritual Care Competence Levels and Empathy, Compassion and Workload Levels," *3rd International 4th National Oncology Nursing Congress*, Vol.1, No.1, Ankara, Türkiye, pp.40-41, 2021

Bryant BK. An index of empathy for children and adolescents. Child Dev 1982; 53:413-425.
Callahan, A. M., & Benner, K. (2018). Building spiritual sensitivity through an online spirituality course. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought,* 37(2), 182-201. DOI: 10.1080/15426432.2018.1445574

Cook, C. C. *"Addiction and spirituality."* Addiction 99 (2004): 539-551. doi:10.1111/j.1360-0443.2004.00715.x

Decety J, Bartal IBA, Uzefovsky F, Knafo-Noam A. (2016). Empathy as a driver of prosocial behaviour: highly conserved neurobehavioural mechanisms across species. Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci; 371:1-11.

Derman, G. S., & Bağ, V. (2021). Kişilerarası ilişkilerde empati: İnsanın manevi dünyası ile empati arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Social and Economic Sciences,* 11(1), 1-11.
Ekşi, H., Soyyiğit, Z. S., & Kardaş, S. (2019). *İyi oluşun spiritüel göstergesi: Bir ölçek uyarlama çalışması.* Sağlık hizmetlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik (s.317-328). (Ed.).

Elban, M. & Aslan, S. (2022). Manevi duyarlık ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (28),* 215-224. DOI: 10.29000/rumelide.1132545.

Endacott, J. L., & Brooks, S. (2013). An updated theoretical and practical model for promoting historical empathy. *Social Studies Research and Practice, 8(1*), 41-58.

Ercan, F., Körpe, G., & Demir, S. (2018). Bir üniversite hastanesinde yataklı servislerde çalışan hemşirelerin maneviyat ve manevi bakıma ilişkin algıları. *Gazi Medical Journal*. 29: 17-22. doi:http://dx.doi.org/10.12996/gmj.2018.05

Hay, D., & Nye, R. (2006). *The spirit of the child.* Jessica Kingsley Publishers.

Huber, J. T., & MacDonald, D. A. (2012). An investigation of the relations between altruism, empathy, and spirituality. *Journal of Humanistic Psychology*, 52(2), 206-221
.
Losoya, S.H., & Eisenberg, N. (2001). *Affective Empathy*. Interpersonal Sensitivity Theory and Measurement. (Ed: Hall, J.A.& Bernieri, F.J.), (p:21-37). Lawrence Erlbaum Associates: New Jersey.

Maibom, H.L. (2017a). *Introduction to Philosophy of Empathy.* The Routledge Handbook of Philosophy of Empathy. (Ed: Maibom, H.L.),(p:1-9), Routledge: New York.

Maibom, H.L. (2017b). *Affective Empathy.* The Routledge Handbook of Philosophy of Empathy. (Ed: Maibom, H.L.), (p: 22-32), Routledge: New York.

Mehta B, Bhandari B. (2016). The Mirror Neuron System: Basic Concepts. Int Physiol;4(2):77-80. [CrossRef]

Roth, E. (2017). Pro-social behavior: Contributions of religiosity, empathic concern, and spirituality. *International Journal of Latin American Religions, 1(*2), 401-417.

Sevinç, K., Güven, M., & Yeşilyurt, T. (2015). Dindar ve spiritüel olmama (DİSOL) ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 59-86.

Wied MD, Branje SJT, Meeus WHJ. (2007*). Empathy and conflict resolutionis friendship relations among adolescents.* Aggress Behav; 33, 48-55.

Surzykiewicz, J., Skalski-Bednarz, S., Kwadrans, Ł., Muszyńska, J., & Konaszewski, K. (2024). Aggression in school children and adolescents: its relationship with empathy by spiritual sensitivity. *Polska Myśl Pedagogiczna*, (10).

Stoyles, G. J., Stanford, B., Caputi, P., Keating, A. L., & Hyde, B. (2012). A measure of spiritual sensitivity for children. *International Journal of Children's Spirituality, 17*(3), 203-215.

Tirri, K., Nokelainen, P., & Ubani, M. (2006). Conceptual definition and empirical validation of the spiritual sensitivity scale. *Journal of Empirical Theology*, 19(1), 37-62.

Yıldırım Kurtuluş, H., Alçın, H., & Yılmaz, O. Yetişkinlerde Sosyal-Duygusal Yalnızlık, Manevi Duyarlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Humanistic Perspective*, *5*(2), 857-872.

ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞI ÖNLEMEDE YERİNE KOYMA METODU

Doç. Dr. Sait YILDIRIM
Iğdır Üniversitesi, saityildirim.erz@gmail.com, 0000-0002-6044-2447

ÖZET

Dijital bağımlılık, her yaştan bireyin ve özellikle çocukların boş zaman etkinliklerinin başında gelmektedir. Çocukların dijital araç kullanımı değişen toplum yapısı içerisinde giderek artmaktadır. Bu duruma yol açan birçok sebep bulunmaktadır. Bireyselleşme ve çekirdek aile yapısı, çalışma yaşamında her iki cinsin de bulunması, kentleşme ve güvensiz toplum olgusu gibi birçok etken çocukların boş zaman etkinliklerinin dönüşmesine yol açmıştır. Çocukların sosyalleşme biçimi genellikle dijital araçlarla gerçekleşmektedir. Ebeveynler de çocukların güvensiz alanlarda yer almasındansa evde zaman geçirmesini tercih etmektedir. Ancak bu durumun sürekliliği dijital bağımlılığı ortaya çıkarmaktadır. Süreç itibariyle ebeveynler dijital bağımlılıkla mücadele etmesi gerektiğini fark etmektedir. Bu süreçte ebeveynlerin yöntemleri ödül ve ceza yöntemini kullanarak kontrol mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Bu çalışmada alternatif çözüm olarak yerine koyma metodunu işlevsel bir öneri olarak gerekçeleri ile anlatmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın yönteminde çocuklarda dijital bağımlılığa yol açan faktörleri inceleyen literatürün değerlendirilmesinden faydalanılacaktır. Yerine koyma yöntemi çocuğun dijital araçlardan uzaklaşması için ebeveyn-çocuk iletişimi güçlendirme, çocuğun oyun alanına dahil olmak ile mümkündür. Çocuk için ebeveyn, genel olarak kural koyucu, koruyucu ve yönlendirici bir role sahiptir. Bu yöntem ile çocuk ile iletişimi eşit şartlarda ve yargılamadan sohbet odaklı geliştirmeyi amaçlayan; bu vesile ile çocuğun duygu ve düşünce dünyasına girebilen bir ebeveyn modeli ortaya konmaktadır. Sağlıklı iletişim kurulması ile birlikte çocuk, ebeveynle oyun oynamayı yalnız oynamaya tercih edecektir. Bir zaman sonra ebeveynle zaman geçirmeyi diğer şeylere tercih edecektir. Sağlıklı iletişim, çocuğun ebeveynleri ile hatalarını ve mutluluğunu paylaşabilmesine yol açacağı için; ebeveyn kontrolünde gelişim süreçlerini tamamlamasına yol açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital bağımlılık, yerine koyma, sağlıklı iletişim.

1. Giriş

Dijital bağımlılık, teknolojinin gelişmesi ile birlikte toplum yaşamı içerisinde önemli bir konuma gelmiştir. Küçükten büyüğe tüm bireylerin iş, eğitim, sosyal yaşam ve diğer alanlarda dijital imkânlardan beslendiği görülmüştür. Dijitalleşmenin getirmiş olduğu imkânlar kadar ortaya çıkardığı riskler de mevcuttur. Bireylere, sosyalleşme anlamında sunmuş olduğu fırsatların yanında, sürekli zaman geçirme, tüm ihtiyaçlarını karşılayabilme, yönlendirme gibi birçok etkisi olmuştur (Sağlam, 2024). Özellikle medya ve sosyal medya bağlamında ele alınan bu çalışmada kontrolsüz bir şekilde kullanılan dijital araç ve gereçlerin ortaya çıkardığı bağımlılık, temel problem alanını oluşturmaktadır. Dijital araçlarla geçirilen sürenin giderek artması, bireylerin gerçek yaşamda deneyimleyeceği birçok şeyi sanal alanda yaşama veya tatmin olma durumuna yol açtığı söylenebilir (Acar, 2024). Dijital bağımlılık, hemen herkeste görülebilir. Başlangıçta kontrol edilebilir gibi görünse de belirli bir süre sonunda rutine dönüştürülen kullanımlar bağımlılığı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu çalışmada çocuklarda dijital bağımlılığın sebepleri incelenerek; bağımlılık ile mücadele noktasında yerine koyma metodu ile çocukların dijital araçlardan uzaklaştırılmasının ne derece mümkün olduğu değerlendirilecektir.

2. Çocuklarda Dijital Bağımlılığın Nedenleri

Dijital bağımlılık, modern yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bireylerin sağlıklı sosyal gelişimini tehdit eden bir sorundur. Bu bağımlılığın nedenleri bireyselleşme, kentleşme ve ebeveyn yaşam şartları ve tutumları gibi faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Dijitalleşmenin artması ile bireylerin yaşam tarzı da değişim ve dönüşümlere açık hâle gelmiştir. Toplumsal dönüşüm bağlamında incelendiği zaman; geleneksel yapılarda çocukların sosyal yaşam alanlarında daha çok zaman geçirdiği; bu alanların da zaman geçirmeye müsait olduğu bilinmekteydi. Ancak kentsel yaşamda, sınırlı imkânların çocuklar için oyun ve eğlence açısından daha sınırlı olduğu görülmektedir (Özgür, vd., 2024). Bireyselleşmenin bir neticesi olarak birbirini tanımayan insanların komşuluk ilişkisi, kentsel yaşamda var olan suç ve suçluluğun yaygınlaşması ebeveynlerin çocuklar üzerinde daha otoriter bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Benzer şekilde kırsal yaşamda gözlenen kök ailenin ve diğer akrabaların birbirlerine yakın yerlerde yaşaması ebeveynler için çocuklar adına koruyucu bir nitelik taşımaktadır. Kentsel yaşamda birbirini tanımayan insanların oluşturduğu güvensiz toplum algısı ile birlikte ebeveynler çocuklarını kendi başlarına veya kendi kontrolleri dışında dışarıya göndermekte çekimser davranmaktadır. Bu durumda sosyalleşme ihtiyacını ev içerisinde gerçekleştirmek durumunda olan çocuklar için dijitalleşmeye eğilim oldukça fazladır.

Çocukların dijital araç ve gereçler aracılığıyla bağımlılığa maruz kalmasının önemli sebeplerinden birisi de internet teknolojisinin geliştirdiği sanal bağlardır. Çocuklar arkadaşlık ilişkilerini sanal alanda kurabilir ve sürdürebilir hâle gelmiştir. Aynı zamanda gerçek yaşamdaki arkadaşları ile oyun, eğlence ve sosyalleşmeyi sanal alanda deneyimleme fırsatı elde etmiştir. Ebeveynleri ile kuramadığı ilişki ve iletişimi çocuk, sanal alanda oyun üzerinden kurduğu bağlarla inşa etmiştir. Maalesef bu süreçte ortaya çıkan birçok mağduriyet ve istismar vakası meydana gelmiştir (Balcı, Tezer, 2024). Oyun ve eğlence üzerinden kurulan bağlar, suça

bulaşmış bireyler tarafından çocukların kullanılmasını mümkün kılmıştır. Bu noktada çocuk ev içerisinde olsa bile birçok olumsuzluğa maruz kalabilmektedir.

Dijitalleşme süreci, başlangıçta televizyonlarda çocuklar için gerçekleştirilen programlar ile çocukların evde zaman geçirmesine yol açan içeriklerden meydana gelmiştir. Devamında ise dijital oyunlar aracılığıyla çocukların istedikleri zaman oyun ve eğlenceyi inşa etmesi mümkün olmuştur. Teknolojik gelişmelerin artması ile birlikte çocukların oyun ve eğlence için daha fazla zaman kazanmasına yol açmıştır (Üstündağ, 2022). Özellikle tablet ve telefon ile birlikte oynanan dijital oyunlar, çocuklarda kontrolsüz bir şekilde oyun bağımlılığına sebep olmuştur.

Modern toplumda kadın ve erkeğin birlikte çalışma yaşamında var olmasından kaynaklı olarak çocukların ebeveynleriyle daha az zaman geçirmesi; çocukları alternatif kaynaklara yönlendirmiştir (Çorapsız, Çalapkulu, 2022). Bu kaynakların başında dijital araçlar ve gereçler yer almaktadır. Okul sürecine kadar bakıcı veya bir yakın tarafından bakılan çocukların boş zaman geçirme biçimi dijital araç ve gereçlerle olmaktadır. Bu süreçte ebeveynlerinden yeterli ilgiyi göremeyen çocuklar, başka bir bakıcı veya akrabanın kontrolü ve otoritesini yeterince benimsemedikleri için bu dijital araç ve gereçler adeta bir sakinleştirici görevi üstlenmiştir (Bilge, 2012). Küçük yaşlarda dijital araç ve gereçlerle tanışmak zorunda olan çocuklar; bu durumu normalleştirmekte ve hayatının merkezine koymaktadır. Hal böyle olunca ebeveynlerle geçirdiği zamanda yeterince tatmin olmadığı için oyun ve eğlence alanları, aynı zamanda bilgi edinme ve sosyalleşme alanı olarak çocuğun dünyasında yer edinmektedir.

Küçük yaşlardan itibaren, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki kontrolünün azalması, dijital araç ve gereçlerin yoğun kullanımından kaynaklanmaktadır. Okul öncesi dönemi itibarıyla ortaya çıkan bu bağımlılık, kontrolü güç bir direnç olarak ebeveynleri zorlamaktadır (Freud, 2012). Çocukların günlük pratikleri, yeme içme alışkanlıkları ve tüketim biçimleri dijital araçlar aracılığı ile şekillenmektedir (Türkoğlu, Özkan, 2024).

Ebeveynler ise bu süreçte çocukların dijital bağımlılıktan kurtulmaları noktasında için çaresiz kalmaktadır. Zaman zaman ödül ve ceza yöntemi ile dijital araçların yasaklanması veya bir ödül olarak sunulması yaygın ancak yanlış bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Bu durumun sebebi, çocukların sosyalleşme ve eğlence alanı olarak gördükleri dijital araç-gereçlerin yerine çocuğun sevmediği, istemediği veya maruz kaldığı diğer etkinliklerin zorla konulmasıdır. Bu durum odaklanma, uyum ve başarı konusunda çocukları olumsuz etkilemektedir. Bu süreçte önemli olan faktör, çocuğun belli bir süre dâhilinde biriktirip sahiplendiği ve dünyasını oluşturmuş olduğu bağımlılığı içeren oyun, eğlence ve içeriklerin kontrol mekanizmasına dâhil edilmesidir.

3. Dijital Bağımlılığa Karşı Yerine Koyma Metodu

Bu süreçte dikkate alınması gereken şey, yerine koyma metodundaki önemli alternatiftir. Ebeveynin çocuğun oyun, eğlence ve sosyalleşme alanı olarak gördüğü dijital ortamın bir parçası olması, bu süreci tehdit eden bir yaklaşımda bulunmaması ve çocuğun duygularını paylaşacağını hissettirmesi oldukça önemlidir. Çocuğun oyun ve eğlence anında beraber olmak,

oyuna ve eğlenceye çocuğun müsaade ettiği sınırlar dâhilinde ortak olmak bir başlangıçtır. Devamında çocuğun zihninde var olan tehdit unsuru ortadan kalkacaktır. Çocuk mevcut olarak mutlu olduğu oyun ve eğlence alanında ebeveynlerinin de varlığı ile birlikte daha keyifle güvenli bir zaman geçirecektir (Çamalan, Demirbaş, 2024). İlerleyen aşamalarda çocuk, oyun oynamaktan ziyade ebeveyni ile oyun oynamaktan daha çok keyif aldığını fark edecektir. Bu durum, çocuğun oyun oynarken daha çok ebeveyni ile geçirdiği zamandan keyif almasına yol açacaktır. Profesyonel bir şekilde ebeveynin oyuna dâhil olması, oyunla ilgili konuşmalar gerçekleştirmesi, oyun sürecinde başka konulardan da konuşulması; bu konuşmalarda oyun süreci ile alakalı tehdit unsuru oluşturacak bir durumun ortaya çıkmamasına ve çocuğun pozitif bir biçimde yönlendirilmemesine yol açar (Saygılı, 2012). Belirli bir süre bu iletişim devam ettiği zaman çocuğun oyundan daha çok ebeveyni ile zaman geçirme isteği ve arzusu oluşacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ebeveynin çocukla kurduğu sağlıklı iletişimdir.

Bilindiği üzere ebeveyn ve çocuk arasında kurulan iletişim hiyerarşik bir anlam taşımaktadır. Çocuklarla da genel olarak yönlendirici, akıl verici ve sınırlandırıcı bir rol üstlenen ebeveynlerin belirli bir zaman sonra çocuklarla olan iletişimlerinde kopuşlar yaşadığı bilinmektedir. Bu kopuş zamanla ebeveynlerin çocukları ödül-ceza yöntemi ile kontrol altında tutma tercihine yönlendirmektedir (Ulusoy, Bostancı, 2014). Ancak baskı mekanizması ile yetişen çocuklar ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde gelişim süreçlerine paralel olarak önemli sorunlara maruz kalmaktadır. Bu sebeple henüz kurulamamış veya çarpık bir şekilde inşa edilmiş iletişim modellerinin yerine koyma metodu ile tehdit unsuru oluşturmadan; çocukların ebeveynleriyle rahat ve anlaşılabilir bir iletişim kurmalarına fırsat tanımaları gerekmektedir. Bu süreçte çocuğun anlaşılmasını ve anlaşıldığını hissetmesi önemlidir. Anlaşıldığını bilen bir çocuk, beklentilerini ifade edebileceği için ebeveynleri ile daha kolay bağ kurabilecektir.

Yerine koyma sürecinde dijital araçlarla geçirilen zamanın yerine ortak aktiviteler, tüm aile bireylerinin etkin olduğu faaliyetler gerçekleştirilerek çocukların duygu dünyası uyarılmaya müsait hâle getirilmelidir. Çocukların oyun ve eğlence saatinde gerçekleştirilecek olan bu ortak faaliyetler yine eğlence alanında olduğu için yerine konulan alternatifin faydası görülecektir. Aynı zamanda geçirilen ortak zamanlar, ebeveynlerin bireysel veya her ikisinin çocukla kurmuş olduğu güven temelli ilişkiler psikososyal açıdan çocuğu etkisi altına alacaktır. Ve nihayetinde çocuklar dijital araçlarla zaman geçirmenin yerine ebeveynleriyle daha değerli hissettiği zamanları tercih edecektir.

Dijital bağımlılığı önleme konusunda çocuklar için alınan tedbirlerin aynı zamanda ebeveynler için de uygulanabilir olması gerekmektedir. Örneğin yerine koyma metodu ile belirli bir zaman inşa edilmeye çalışan iletişim neticesinde tüm aile bireylerine dijital araç-gereç kullanımına sınır getirilebilir. Bu da tüm bireyler dijital araçlardan uzak kalacağı için oluşacak olan boş zamanda ortak faaliyetler gerçekleştirilmesini mümkün kılacaktır. Yine medya okuryazarlığı noktasında çocukların ve ebeveynlerin farkındalık sahibi olması; medya ve sosyal medya içeriklerinin yanıltıcı, yozlaştırıcı ve bağımlılık oluşturucu etkilerinden korunması açısından

oldukça önemlidir. Bu süreçte çocukların yönetilmesi ve yönlendirilmesinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için destek almaları veya okumalar yapmaları faydalı olacaktır.

Sonuç

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte dijitalleşmenin toplum yaşamında önemli bir yer edinmesi; iş eğitim ve diğer alanların dışında oyun ve eğlence içerikli bir kullanım alanına dönüşmesi; dijital bağımlılığın oluşmasına yol açmıştır. Özellikle çocuklarda dijital bağımlılığın yaygınlığı; modern toplumda güvensiz kent yaşamı, ebeveynlerin çalışma yaşamında eşit biçimde var olması ve bireyselleşmenin etkisiyle meydana gelmiştir. Çocuklar üzerinde ödül ve ceza yönetimi ile dijital bağımlılığın önüne geçilmesinin mümkün olmadığı dikkat çekmiştir. Bu duruma alternatif olarak yerine koyma metodu ile ebeveynin çocuğun duygu dünyasına girerek oyun ve eğlence alanlarını paylaşması; bu süreçteki mutluluğu çocuğun hissetmesi ile çocuğun eğlence alanına ebeveynlerini dahil etmesi mümkün olmuştur. Yine bu süreçte oyun ve eğlence ile geçirilen zamandansa ebeveyn ile geçirilen zamanın daha eğlenceli olduğu çocuk tarafından fark edilmektedir. Bu duruma ek olarak ortak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve aile bireylerinin her birisinin dijital araçlarla mesafe koymasının yapıcı bir nitelikte olacağı görülmektedir. Bu yöntem ile çocuklarda dijital bağımlılığın kontrollü bir şekilde azalacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, N. (2024). Sosyal Medya Bağımlılığı: Kökenleri, Tanı Kriterleri ve Tedavi Teknikleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication,* 14(4), 1099-1114.

Balcı, Ş. ve Tezer, D. (2024). Can Sıkıntısı ile Dijital Oyun Bağımlılığı İlişkisinde Kullanım Süresinin Aracılık Rolü: Lise Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 13(2), 629-645.

Bilge, F. (2012). Bir Grup İlköğretim Öğrencisinde Bilgisayara Yönelik Bağımlılık Eğilimi Değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 96-105

Çamalan, V. F. ve Demirbaş, E. (2024). Çocuklarda Teknolojinin Getirdiği Risklerden Kaçınma ve Bilinçli İnternet Kullanımını Destekleyen Çalışmalar. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi.* (13), 31-58.

Çorapsız, K. ve Çalapkulu, Ç. (2022). Yeni Medya ve Çocuk: Çocukların Sosyal Medyadaki Davranışlarının İncelenmesi. ICOMS 2022- Uluslararası İletişim Bilimleri Sempozyumu. 28-29 Kasım 2022, 183-190.

Freud, A. (2000). Çocuklukta Normallik ve Patoloji Gelişimin Değerlendirilmesi. (Çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.

Özgür, U. E., Kulemen, E., Boyuneğmez, İ., Abdurahman, M., vd. (2024). Çocuklarda Ekran Kullanımına Bağlı Gelişen Davranış Bozuklukları ve İşitsel Dikkat Bozukluğu. *Aydın Sağlık Dergisi,* 10(2), 169-188.

Sağlam, T. (2024). Çocuklarda Teknoloji Kullanımı ve Dijital Ebeveynlik. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(1), 123-129.

Saygılı, S. (2012). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Türkoğlu, N. ve Özkan, M. N. (2024). Çocuklarda Dijital Oyun Bağımlılığının Beslenme Tutum ve Davranışlarını Yordayıcı Rolü. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 12(34), 16-30.

Ulusoy, A. ve Bostancı, M. (2014). Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. 28, 559-572.

Üstündağ A. (2022). Çocukların Sosyal Medya, Akıllı Telefon ve Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*. 23(3), 316-326.

AİLE İÇİ SORUNLARA YÖNELİK, AİLE DANIŞMANLIĞINDA RUTİN OLUŞTURMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Sait YILDIRIM
Iğdır Üniversitesi, saityildirim.erz@gmail.com, 0000-0002-6044-2447

ÖZET

Aile içi sorunlar; bireysel, çevresel, ekonomik ve kültürel olmak üzere birçok kaynaktan beslenmektedir. Aile danışmanlığı sürecinde bireylerin sorunlarını belirleme, bireyleri tanıma ve problem alanlarını sınırlandırma hedeflenmektedir. Süreç itibariyle ilk aşamada genel problemler dinlenerek işe başlanır. Devamında bireylerin bireysel yaşamları, öykü alma başlığı ile dikkate alınır. Nihayetinde çiftlerin birbirini tanıma süreci ve evliliğe dair tutumları belirlenir. Evlenme öncesi süreç, evlilik aşaması ve evlilik sonrası aşama ayrı ayrı ele alınır. Son olarak her iki çift ayrı ayrı sosyal otopsiye alınarak bireysel ve sosyal anlamda tanımlanır. Problemler belirlendikten sonra iletişim modeli oluşturulur. Bu çalışmada aile içi sorunlarda çiftler arasında rutin oluşturma yöntemi ile iyileşmenin sağlanması sürecine katkısının sağlanması amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması yapılacaktır. Aile yapısı araştırmaları teorik ve uygulamalı bir biçimde değerlendirilecektir. Rutin oluşturma, yukarıda bahsedilen süreçler tamamlandıktan sonra aile içi birliği sağlamaya yönelik ortak zaman oluşturma çabasını ifade etmektedir. Rutin oluşturma, hemen her aile yapısı içerisinde uygulanabilir temeller sağlamaktadır. Örnek olarak sabah kahvaltısı, akşam yemeği, ortak film gecesi vb. tüm aile bireylerinin birlikte zaman geçirme gayretleri, sorunların bireylerden bağımsız bir şekilde çözülmesine yol açacaktır. Ayrıca birlikte zaman geçirme etkinlikleri; bireylerin sorun çözme gayretlerine katkı sunacaktır. Bireylerin yaşadığı sorunları fark ettikleri hatta nasıl çözüm geliştireceğini bildikleri de bilinmektedir. Ancak çiftlerde bu süreci gerçekleştirecek çaba ve eğilimin olmadığı görülmektedir. Sorunlara yönelik gayretin gelişmesi ve iletişimin iyileşme temelinde kolaylaşması için rutin oluşturma, uygulanabilir bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile danışmanlığı, aile içi sorunlar, rutin oluşturma.

1. Giriş

Aile, bireylerin biyolojik, psikolojik, sosyal, eğitsel ve kültürel anlamda gelişimine katkı sunan önemli bir kurumdur. Aynı zamanda toplumun temel yapısı olan aile, kuşaklar arasında değerlerin ve temel dinamiklerin aktarıldığı bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Toplumların değişim ve dönüşüm süreçlerinde özellikle küreselleşmenin etkisiyle birlikte aile yapısının etki ve etkinliğinin azaldığı dikkat çekmektedir. Çünkü modern toplum insanları bireyselleşme, rekabet ve evrensel kültür formları ile beslemektedir. Rasyonelleşen insan tipolojisi, problem çözme becerilerinde ve uyum sürecinde sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar temelde ailede, günlük pratiklerde ve sosyal yaşamda etkilerini göstermektedir. Ailenin etkinliğinin azalması öncelikli olarak partnerlerde problemlere yol açmaktadır. Aile içerisinde yaşanan sorunlara bakıldığında özellikle bahsedilen toplumsal değişimin etkisi dikkat çekmektedir. Daha önceki dönemlerde kök ailelerin müdahale ettiği ve çözüm ürettiği aile içi sorunlarda; günümüzde kök ailenin problem kaynağı olarak var olduğu görülmektedir. Bu sebeple ailelerin yaşamış olduğu problemlerin modern toplumda karşılık bulduğu alan aile danışmanlığı olmaktadır. Aile içerisinde görülen iletişim problemleri, empati yoksunluğu, çocukluk travmaları ve problem çözme becerisindeki yetersizlik; partnerlerin kendi başına problem çözmesini engellemektedir. Ayrıca problem alanlarının evlenme sürecinden ve hatta çocukluk döneminden başlaması, çok yönlü bir müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Çiftlere profesyonel destek sunan aile danışmanı, bireylerin sorunlarını fark etmesi ve çözüm geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren aile danışmanlığı ile ilgili teorik ve uygulamalı birçok çalışma yapılmıştır (Bowlby, 2012). Günümüzde mevcut çalışmalar ve uygulamalarla birlikte aile danışmanlığı kendini yenilemekte ve güncel sorunlara karşı müdahale ve mücadele alanı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada çiftler arasındaki problemlerin belirlenip değerlendirilmesi sonucunda aile danışmanlığı kapsamında uygulanan yöntemlere de değinilerek aile içi ilişkileri düzenleyici fonksiyonu olan rutin oluşturmanın etkisi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı rutin oluşturmanın aile içi sorunlara yönelik uzlaştırıcı ve yapıcı etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda aile danışmanlığında uygulanan yöntemlerden faydalanılacaktır.

2. Aile Danışmanlığında Teorik Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Psikoanalitik Yaklaşım, Murray Bowen'in geliştirdiği modeldir. Bu model, bireylerin iç dünyasında yaşamış olduğu anlam arayışları çeşitli takıntılar ve kaygılar, çatışmalar ve korkulardan ortaya çıkmış olan problemlere odaklanır. Problem çözme biçimi olarak aile içi üyelerle birliktelik duygusu ve geçmişe yönelik çözümleme ile bireylerin değişim ve dönüşüm yaşamasını mümkün kılmaktadır. Bu süreci gerçekleştirmek için bireylerin yaşadıkları olayları anlamlandırma biçimleri üzerinde durulur (Atsız, 2004). Salvador Minuchin'in geliştirdiği Yapısal Teoride aile içerisinde anormal davranışlar ve uyumsuzluklar; bunların sürekliliği ve aile içerisindeki uyumsuz birlikteliklerden kaynaklanan problemlere odaklanır. Bu modelde temel amaç, zayıflık duygusu ve işlevsel olmayan tutum ve davranışların değiştirilmesi amaçlanır. Ailede yaşanan krizleri işbirliği içerisinde çözmek için yöntemler bu model kapsamında sunulur (Üstündağ, 2014). Jay Haley'in geliştirdiği Stratejik Modelde aile içerisinde var olan sağlıksız iletişim kalıpları ve baskıcı hiyerarşik yapılardan kaynaklı problemlere odaklanılır. Bu modelde strateji, danışmanın daha aktif ve etkin olarak aile sistemine odaklandığı ve aile bireylerinin problem çözme mekanizmalarını geliştirme yönünde

çalıştığı bir süreci ifade eder (Taştan, 2018). Milano grubunun Sistemik Aile Terapisinde, bireylerin gelişim dönemlerinde yaşamış olduğu ebeveynlik rolleri, bağımlılıklar, cinsel sorunlar, boşanma ve ayrılık gibi travmatik süreçlerde yaşanan problemlere yoğunlaşılmaktadır. Bu modelde aileye dair mitolojik olan sistemi değiştirmek, aile bireylerinin mevcut potansiyellerini geliştirmek ve doğal olarak aile sistemine müdahale etmek hedeflenir (Nazlı, 2022). Virginia Satir' in Yaşantısal Modelinde geçmişe odaklanma, sorunlara takılıp kalma, aile bireylerinin duygularını bastırma gibi temel işlevsizliklere odaklanılır. Bu modelde aile bireylerinin sorun çözme kabiliyetlerini geliştirmek, sorunlu geçmişten kopmak ve aile bireylerinin duygularının farkına varmak amaçlanır. Bu sebeple geçmiş yerine mevcut anla ilgilenilir, aile bireylerinin problem oluşturucu öngörüleri yerine problem çözücü iletişim kalıplarının katkısına yer verilir (Civan-Gökkaya, Nazlı, 2019). A. Ellis ve arkadaşlarının geliştirdiği Bilişsel Davranışçı Terapide aileye dair öğrenilmiş yanlış kalıplarla, irrasyonel beklentilerle ve genel olarak aileye dair mitlerin oluşturduğu sorunlarla çalışılır. Çözüm olarak aile içinde bireylerin şimdiye odaklanmalarına, olumlu davranışları benimsemelerine, bireylerin kendilerini ve diğer aile bireylerini suçlamalarını azaltmaya dair uygulamalara yer verilir (Tutku-Tabur, Türkçapar, 2023). Harwille Hendrix ve Helen Hendrix'in geliştirdiği İmago Terapide, bireylerin aile içi ilişkilerde maruz kaldığı kök aile etkisine ve bu etkinin oluşturduğu problemlere odaklanılır. Partnerlerin, ilişki sürecinde problem çözme kabiliyetlerinde yetersiz olmasının, rekabet anlayışının varlığından kaynaklandığına inanılır. Bu modelde bireylere farklılıklarının kabulü ve tanınması temelinde yeniden bir iletişim sisteminin geliştirilmesi hedeflenir (Güven, İskender, 2023). Son olarak Micheal White ve David Epson'un geliştirdiği Öyküsel Modelde bireylerin aile dışındaki faktörlerden kaynaklanan sorunları üstlenmesi ve kendisini problemin bir parçası haline getirmesi sorununa odaklanır. Burada danışmanın etkin katılımı ile problem kaynaklarının yeniden belirlenmesi ve bireylerin, problemleri kendilerinde bağımsız bir şekilde ele almalarını kolaylaştırır (Demirbilek, 2016).

3. Aile Danışmanlığında Süreç ve Sorun Tespiti

Aile danışmanlığı sürecinde ilk aşamada bireylerin genel olarak sorun gördüğü ve danışmanlık taleplerinin gerekçeleri dinlenir. Bu süreçte danışman bireylerin genel anlamda sorun olarak vurguladıkları konular belirlenir. Sonraki aşamada partnerlerin ayrı ayrı yaşam öyküleri ve ilişki geçmişleri dinlenir. Bu süreç öykü alma olarak tanımlanabilir. Ayrı ayrı görüşülen çiftlerde çocukluktan yetişkinliğe, mevcut ilişkinin başlangıcından bugüne kadar geçirdiği evreler detaylı olarak dinlenir. Danışman bu süreçte ilişkinin mevcut halindeki sorunların kaynağını bulmak amacıyla çalışmalarını sürdürür (Duyan, 2003). Bireylerin yaşamış olduğu sorunların genellikle çocukluk döneminde yaşanan travmalardan kaynaklı olduğu bilinmektedir. Bu sebeple bireylerin çocukluk dönemi yaşam biçimlerine ve gelişim dönemi özelliklerine detaylı bir şekilde yer verilir. Bu süreçte danışman, bireylerin anne-baba ilişkileri ve sosyal yaşam pratiklerine odaklanır. Sonraki aşamada partnerlerin birbirini tanıma süreci, evlilik biçimleri ve ilişkinin evliliğe varan süreci konuşulur. Aile içi sorunlarda çocukluk travmalarının etkisinden sonra gözlenen ikinci önemli husus evlenme sürecinde yaşanan problemlerdir. Bu süreçte beklentiler ve kök aile müdahaleleri, oluşan sorunların temel kaynağını yansıtır. Eğer çiftler arasında kök aileden kaynaklı problemler varsa bu problemler

evlenme sürecine kendini gösterir. Daha sonrasında evliliğin gerçekleşmesi ile birlikte bu problemler birikerek kronikleşir. Sorunların sürekliliği, partnerler arasında iletişim problemlerini artırır. İletişimsizlik temelinde oluşan sorunlar, partnerlerin problem çözme becerilerini zayıflatır. İlişkinin bu aşamasında partnerler, tartışma sürecinde genellikle genelleme yapar ve geçmişe yönelik konuşmalara ağırlık verir (Alpaydın, 2011). Bu durum problemleri çözülmez bir hale getirir. Öykü alma süreci, psikososyal otopsi olarak da tanımlanabilir. Belirlenen bu sorunlara ek olarak çiftlerden biri veya her ikisinde de gözlenen bağımlılıkların aile içi ilişkileri yıkıcı etkisi olduğu dikkat çekmektedir (Gladding, 2011). Aynı zamanda aldatma vakaları da ilişkilerde yaşanan önemli problem alanlarından biridir. Ayrıca birçok çiftte görülen cinsel sorunlar da aile içi problemlerin artmasında önemli bir etkendir.

Aile Danışmanı, yukarıda bahsedilen konular üzerine kadın ve erkeği ayrı ayrı dinler ve gerekli notlarını alır. Bireylerin çocukluk döneminden gelişim dönemlerine, partneriyle tanışma sürecinden mevcut ana kadar yaşamış olduğu deneyimlerin paylaşılması ile farkındalık oluşmaya başlar. Danışman bu görüşmeler neticesinde problem alanlarını çerçevesini çizerek sınırlandırır. Daha sonra danışman belirlenen sorunlara odaklanarak problemin kaynağına varmaya çalışır. Çözüm sürecine başlamadan önce partnerlerin farklılıkları, olayları algılama ve anlamlandırma biçimleri profesyonel biçimde partnerlere aktarılır. Sonraki aşamada bireylerin kimlik ve kişilik yapıları, deneyimleri, aile yapıları ve problem kaynakları dikkate alınır. Sonrasında iletişim modeli oluşturulur ve uygulamalar aracılığıyla çözüme varılmaya; partnerlerin çözümde taraf olmalarına olanak sağlanır (Tönbül, 2019). Bu süreçte problemin kaynağına göre yukarıda belirtilen yöntemlerden faydalanılır.

4. Rutin Oluşturmanın Aile İçi İlişkilerde Önemi

Aile içi problemlerin belirlenip sınırlandırılmasının ardından oluşturulacak olan iletişim modelinde rutin oluşturma kritik bir öneme sahiptir. Rutinler aile içerisinde bireylerde duygusal ve sosyal bağların güçlenmesine fayda sağlar. Sorunlar bir anda oluşmadığı gibi çözüm önerileri de kısa sürede gerçekleşmez. Ancak bireylerin problem çözmek gayretlerinin artması için rutinler, bir temel oluşturabilir (Nazlı, 2014).

Öncelikli olarak rutinler, iletişim ortam alanını genişletir. Örnek olarak aile bireyleri arasında düzenli olarak gerçekleştirilen aktiviteler; kahvaltı, yemek, egzersiz, piknik, film ve oyun geceleri, düzenli sohbet saatleri ve diğer paylaşımlar iletişimi güçlendirici fonksiyona sahiptir. Aile içinde yaşanan birçok sorunda iletişim engelinin yetersizliği dikkat çekmektedir. Rutinler bu süreçte iletişim engelini ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerle aile bireylerini bir araya getiren bir gücü çözüme dahil eder (Bowlby, 2012).

Rutinler, ayrıca çocuklu ailelerde, çocukların da problem çözme sürecine katkı sağlamasına yol açar. Bu durumda birlikteliğin ve birlikte gerçekleştirilen eylemlerin bireylerde oluşturduğu haz duygusu, rutinlerin sürekliliğine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarır. Ebeveynler, aile içi sorunlarda çocukların yaşamış olduğu problemlerden de etkilenmektedir. Bu sorundan kaynaklı olarak çocukların rutinler aracılığıyla gelişimlerinin fark edilmesi rutinlerin yapıcı yönünü ebeveynlere gösterir.

Rutinler, bireylerin duygusal dayanıklılıklarını arttırmaktadır. Düzenli aktivitelerin olması, bireylerin bu aktivitelere göre hazırlık yapması ve pozitif yönlü iyi oluşlarının güçlenmesini mümkün kılmaktadır. Nihai olarak rutinler aracılığıyla bireylerde problem çözme becerisi, stresle mücadele ve aile dinamiklerinin korunmasını kolaylaştırır. Danışmanlık sürecinde bireylerin problem çözme süreçlerine dair istikrarlı tutumları oldukça önemlidir. Rutinlerin belli periyotlarda gerçekleştirilmiş olması bu istikrarı sağlayıcı niteliktedir. Bu sebeple rutinler önleyici iyileştirici ve sürdürülebilir işlevsel bir aracılık üstlenir (Koçak-Can, 2020).

Sonuç

Aile yapısına dair sorunlar geçmişten günümüze birçok farklı sebep ile açıklanmıştır. Değişen toplumsal yapı içerisinde aile danışmanlığı kurumu, aileye dair problemlere çözüm önerisi sunma ve çiftleri problem çözme sürecinde etkin ve aktif kılma yönü ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada aile yapısı içerisindeki sorunlara değinilerek bu sorunlara dair kuramsal temellendirmelerin problem kaynağına göre nasıl biçimlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca aile danışmanlığı süresinde sorun belirleme ve problem çözme aşamalarına kadar ortaya konulan danışmanlık süreci genelleştirilen nitelikleri ile ortaya konulmuştur. Nihai olarak problemlere yönelik çözümler kapsamında rutinlerin, bireylerin hem birbirleriyle hem de diğer aile bireyleriyle kuracakları sağlıklı ilişkinin temellerini atmadaki etkisine değinilmiştir. Rutinler, bireylerin problem çözme becerisini geliştirdiği ve aile dinamiklerini koruduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Alpaydın, Y. (2011). Evlilik Öncesi Eğitici Eğitimi Kitabı. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.

Atsız, Hasan. “Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişim Süreci”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi.* 4(2), 95-120.

Bowlby, J. (20123). Bağlanma. (Çev.: T.V. Soylu). İstanbul: Pinhani Yayıncılık.

Demirbilek M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *TJFMPC*. 10(2):109-120.

Civan Gökkaya, S., & Nazlı, S. (2019). Gelişimsel Odaklı Aile Danışmanlığı Süreci: Olgu Sunumu. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 29-52.

Duyan, V. (2003). Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 41-61.

Gladding, S.T. (2012). Aile Terapisi. (Çev.: İ. Keklik, İ. Yıldırım). Ankara: PDR Yayınları.

Güven, N., & İskender, M. (2023). An Application Of The İmago Relationship Approach And Group Counselling For Developing The Marriage Relationship. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18(39), 1047-1069.

Koçak-Can, F. (2020). Bilinçaltımızdan Gelen Ebeveyn. İstanbul: Cezve Kitap.

Nazlı, S. (2014). Aile Danışmanlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Nazlı, S. (2022). Çok Kültürlü Aile Psikolojik Danışması Bağlamında Sistemik Kuramların Değerlendirilmesi: Vavien Filmi Analizi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 5(2), 1-34.

Tabur, S. T., & Türkçapar, M. H. (2023). Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi Gelişim ve Güncel Durum. *KAİDE Dergisi*, 1(1), 1-13.

Taştan, K. (2018). Stratejik Aile Danışmanlığı: Bir Vaka İncelemesi. *Konuralp Medical Journal*, 10(2), 256-259.

Tönbül, Ö. (2019). Aile Danışmanlığı Sürecinde ve Kuramlarında Amaç Oluşturma. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 76-95.

Üstündağ A. (2014). Yapısal Aile Danışmanlığı ve Bir Olgu Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi.* (33). 113-126.

KADIN CİNAYETLERİNİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ: KIRIKKALE ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDEN NİTEL BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL
Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
dolunay_senol@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0003-3716-0430

Aynur TEKKE
Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
aynurtekke61@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-5280-3169

ÖZET

Son dönemlerde basına daha çok yansımaya başlayan kadın cinayetlerinin toplum içinde bir huzursuzluğa sebep olduğu bilinmektedir. İnsanoğlu güvenliğini özellikle de sevdiklerinin, sorumluluğunu üzerlerine aldıklarının güvenliğini önemsemektedir. Kadın cinayetlerinin eskiden mi daha fazla olduğu yoksa günümüzde medyaya daha fazla yansıyabildiği için her geçen gün sayısının artıyor mu olduğu tartışmaları her geçen gün daha fazla tartışılmaktadır. Bu tartışmaların da konuyu daha fazla gündeme getiriyor olmasından kaynaklanan sebeplerle olsa gerek topluma yansıyan bir korku ikliminin olduğu bilinmektedir. Özellikle evlilik sebebi ile, çalışmak veya üniversite eğitimlerini almak için gibi sebeplerle kendilerinden uzak yaşayan kız çocukları ile ilgili olarak anne babaların kaygı seviyelerinin her geçen gün artıyor olduğu bilinmektedir. Ancak sosyal medya ile daha fazla iletişim kurarak haberlere daha kolay ulaşan gençlerin bu cinayetlerden olumsuz etkilenip etkilenmelerinde cinsiyetlerinin etkisinin olup olmadığı araştırılmak istendi. Kırıkkale ilinde yaşayan, 18-25 yaş aralığındaki genç kadınlarla yapılan bu görüşmelere dayanarak gençlerin eskiye oranla daha büyük güvensizlik yaşadıklarını söylemek mümkün. Güvensizliğin kaynağında sosyal medya haberleri kadar annelerinin bu konudaki telkinlerinin de etkili olduğu dikkati çekmektedir. Sadece 17 görüşmeci ile yapılan görüşme verilerine dayanarak hüküm vermek mümkün olmamakla birlikte konu üzerinde çalışmaların yapılmasının gerekliliğini ortaya koyması açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: *Kadın cinayetleri, sosyal medya, gençlik, annelik*

GİRİŞ

Son yıllarda kadın cinayetleri, yalnızca bireysel bir trajedi niteliği taşımamakta aynı zamanda toplumsal yapıyı derinden etkileyen sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların maruz kaldıkları şiddet ve bu şiddetin de en uç noktası olan cinayetler, toplumsal normlar, ataerkil yapı ve cinsiyet eşitsizliği gibi olgularla yakından ilişkilidir. Bu tür olayların oluşturduğu toplumsal travma özellikle gençlerin duygu dünyalarında, algılarında ve gelecek tasvirlerinde önemli izler bırakmaktadır.

Dijitalleşme çağını yoğun bir şekilde deneyimlendiği günümüzde sosyal medya, toplumsal olayların görünürlüğünü artıran, kamuoyu oluşturma, bireyler arasında yankı uyandırma gibi bireylerin tepki verme şekillerini dönüştüren önemli bir araç olma rolünü üstlenmektedir. Özellikle gençler, sosyal medya platformları aracılığıyla kadın cinayetlerine dair bilgi edinmekte, kendi seslerini duyurmakta, toplumsal değişim talep edebilmektedirler. Sosyal medya platformlarında kullanılan kadın cinayetleri temalı etiketler, kadın cinayetlerine karşı verilen toplumsal tepkilerin sosyal medya üzerinden nasıl bir harekete dönüştüğünün yansıması olabilmekte ve bu noktada gençlerin aktif rol üstlendiği görülebilmektedir. Öte yandan sosyal medyanın kadın cinayetleri hususundaki etkisi sadece görünürlükle sınırlı değildir. Travmatik içeriklerin sürekli paylaşılması, akışa dahil edilmesi özellikle gençler üzerinde korku, çaresizlik, güvensizlik gibi duyguların tetikleyicisi olmaktadır. Genç kadınlar olaylara maruz kalma korkusu yaşarken genç erkekler ise toplumsal cinsiyet rollerine dair sorgulamalar yapmaktadırlar.

Bu çalışma, kadın cinayetlerinin sosyal medya platformları aracılığıyla gençlerin algı, tutum ve tepkilerini nasıl etkilediğini sosyolojik bir perspektiften ele almayı hedeflemektedir. Araştırmanın hedefi doğrultusunda belirlenen araştırma sorularına yanıt aranırken toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal medya platformlarının etkisi, gençliğin toplumsal tepkiler noktasındaki rolü gibi olgular çerçevesinde bir değerlendirme yapılmıştır.

1. Haberlerin Dijitalleşmesi: Kadın Cinayetlerinin Görünürlüğü

Kadın cinayeti kavramı 1976 yılı itibariyle literatüre kazandırılmış ve çalışmalara konu edilmiştir. Öte yandan toplumsal düzende değişikliklerin olmasıyla beraber kavramın politik nitelik kazandığı da görülmektedir. Kadın cinayeti, geleneksel algıyı, toplum bilincini kapsamakta (Corradi vd., 2016, s. 975) ve küresel bir problem olarak ifade edilmektedir (Tiemensma, 2024, s. 535. Kadın cinayeti, genellikle kadın oldukları için kadınların kasıtlı olarak öldürülmelerini kapsamaktadır. Geniş bir perspektiften bakıldığında genellikle kadın cinayetlerinin erkekler tarafından işlendiği, eş, eski eş gibi kişilerin katil olduğu ya da devam eden istismar, tehdit, şiddet gibi olaylar sonucunda gerçekleştiği tespit edilmiştir (WHO, 2012).

Kadına yönelik şiddetin en uç noktası olan cinayet, küresel bir sorun olarak değerlendirilmekle birlikte çoğu zaman kadın cinayetlerine dair güvenilir veriler elde etmek zor olmaktadır. Çünkü çoğu ülkede kadın cinayeti vakalarına dair istatistiklerde mağdurun saldırganla olan ilişki düzeyi veya cinsiyetlere dair bilgiler yer almamaktadır (Stöckl vd., 2013). Öncelikli olarak kadın cinayetlerinin yakın partnerler tarafından işlendiği tespit edildiği için (Soares, de Melo ve Bevilacqua, 2024) literatürde yakın partner kadın cinayeti (*intimate partner femicide IPF*) olarak adlandırılmaktadır (Franchetti vd., 2024). İlgili hususta etkili olan temel argüman kadınların özellikle kendi evlerinde, iç mekanlarda öldürülmeleridir (Pereira, Vieira ve Magalhães, 2013). Failin çoğunlukla aile, partner, tanıdık biri olması ile ilişkili olarak mağdurun evi sıklıkla cinayet yeri olarak tespit edilmektedir (Terranova, Marino ve Pozzebon, 2022; Moreschi vd., 2016). Amerika Birleşik Devletleri özelinde yapılan bir araştırmada yakın ve sürdürülen bir ilişki ağı içinde olan partner tarafından kadın cinayeti işlenmesi oranının yakın olmayanların işlediği kadın cinayetlerine oranla daha yüksek olduğu saptanmıştır (Kivisto ve Porter, 2020). Kadın cinayeti mağdurlarının ölümlerinden önceki 30 gün içinde partnerleri tarafından fiziksel şiddete maruz kaldığı da yapılan tespitler arasında yer almaktadır (Caicedo-Roa, Cordeiro ve Bandeira, 2023).

Kadın cinayetleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en görünür ve yine en trajik sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Dünya genelinde kadınların, kadın olmaları sebebiyle erkekler tarafından öldürülmeleri, bireysel bir suç niteliği taşımanın ötesinde sosyolojik, kültürel pek çok temele dayanan derin, toplumsal bir sorundur. Bu durum patriyarkal (erkek egemen) toplumsal sistemin kadına atfettiği toplumsal roller ve kadın üzerindeki tahakküm ve kontrol mekanizmalarıyla yakından ilişkilidir. Bu suç olgusunun arka planında yer alan toplumsal, kültürel ve bireysel sebeplerin anlaşılmasını sağlamak adına birçok çalışma yapılmıştır (Fong vd., 2016). Sebepler noktasındaki bilgi düzeyinin dijitalleşmenin artış göstermesiyle beraber artış göstermiş olması da bir diğer gerçeklik olarak yansımaktadır (Sötckl vd., 2013).

Dijitalleşme ve beraberinde getirdiği sosyal medya platformları, bireylerde şiddet algısı oluşturma, farkındalık yaratma gibi hususlarda önemli bir rol üstlenmektedir (Gillespie vd., 2013). Dijitalleşme süreçleri, kadın cinayetleri ile ilgili haberlerin görünürlüğünü artırmakla kalmamakta aynı zamanda toplumsal farkındalık ve duyarlılık oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Geleneksel medyada sıklıkla yer alan “aşk cinayeti”, “kıskançlık”, “partner cinayeti” ya da “namus” gibi ilgili eylemleri romantize eden, meşrulaştıran dilin aksine sosyal medya platformlarında kadın cinayetleri daha eleştirel ve politik bir söylemle değerlendirilmektedir. (Berridge ve Portwood-Stacer, 2015). Ancak hem medya hem de sosyal medyada yer alan haberlerin özelde de kadın cinayetleri ile ilgili haberlerin farkındalık seviyesini arttırdığı gibi işleniş şekli, miktarı ve meşrulaştırma noktasında da olumsuz etkilerinin olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

2. Gençlik ve Dijital Çağ: Yeni Neslin Sosyal Medya Kullanımı

Bireylerin yaşam içinde temel rollerinden biri olan diğer insanlarla sosyal bağlantılar kurma noktasında dijitalleşme, sosyal medya platformları vasıtası ile önemli görevler üstlenmektedir. Bu platformlar, çevrim içi şeklinde bireylere iletişim, ilişki ve etkileşim kurulabilecek bir alan tanımaktadır (Yang, 2023, s. 2). Dünya çapındaki istatistiklere bakıldığında yaklaşık üç milyar insanın sosyal medya kullanıcısı olduğu ve bu platformlarda günde en az iki saat zaman geçirdikleri görülmektedir (Çınar, 2023, s. 15). Gençler için çevrim içi kimlikler oluşturmalarına, başkalarıyla sohbet edebilmelerine, sosyal ağlar kurmalarına imkan sunan sosyal medya platformları, birçok genç için de yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır (Mayo Clinic Staff, 2024).

Gençlerin sosyal medyadaki deneyimleri üzerine yapılan bir araştırmada başarı, aile, duygu ve düşünceler ile özel yaşamları hakkındaki paylaşım konularının öne çıktığı görülmektedir. Öte yandan gençlerin çoğunluğu sosyal medyanın farklı bakış açılarını keşfetmelerine yardımcı olduğunu belirtirken daha azı ise bu platformlarda yer alan içeriklere dair güvensiz bir nitelendirme yapmaktadırlar (Anderson ve Jiang, 2018). Sanal bir kimlik oluşturma, yeteneklerini paylaşma, ilgi alanlarını keşfetme, gündemi takip edebilme gibi hususlarda gençlerin sosyal medya platformlarında kurdukları bağlantıları kullandıkları görülmektedir. Kendilerini ifade etmenin bir aracı olarak da yine sosyal medyanın kendilerine sunduğu avantajları kullanmaktadırlar (Vogels, Gelles-Watnick ve Massarat, 2022).

Sosyal medya platformları, gençlerin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal medya kullanan gençlerin bilgiye erişim sağlama, gündemi takip edebilme hususlarına dikkat çektikleri görülmektedir (Galea ve Buckley, 2024). Gençlerin toplumsal güçten yararlanmak

adına son 20 yıl özeline bakıldığında sosyal medya platformlarında güncel olaylara dair yorumlar yaptıkları görülmektedir (Baskin-Sommers vd., 2021; Daiute, 2018). Bazı çalışmalarda gençler, sosyal medya platformları aracılığıyla toplumsal olaylardan daha fazla haberdar olduklarını belirtmektedirler (Common Sense Media, 2019). Yine bazı araştırmacılar da sosyal medya platformları aracılığıyla haber ve bilgiye olan erişimin artmasının toplumsal tepki, sivil katılım gibi hususlara yol açtığını tespit etmiştir (Lenzi vd., 2015). İlgili platformlar aracılığıyla kendilerine farklı yansımalar bulabilen gençler, kendilerini ifade etmenin ve toplumsal onay almanın aracısı olarak sosyal medya platformlarını kullanmaktadırlar. Bunun yanında haberlerin hızlı bir şekilde geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan bu platformlar, gençlerin de gündemi anlık takip edebilmelerine imkan tanımaktadır. Fakat bu durumun gençler üzerinde hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan farklı etkileri olduğunu da belirtmekte fayda bulunmaktadır.

3. Sosyal Medyanın Toplumsal Tepkilerdeki Yükselen Rolü

Gençlerin sosyal medya aracılığıyla güncel olaylarla beraber içinde bulundukları durumlara karşı bilgi edinerek değerlendirme yapma olasılıkları giderek artmaktadır (Ross vd., 2018). Örneğin; X (Twitter) platformu, toplumun tepki göstermesi, yorum yapması ve bu tepki ve yorumların gözlemlenebilmesi adına kullanışlı bir alandır (Cheong ve Cheong, 2011; Simon vd., 2015). Bu noktada sosyal medyanın giderek popüler hale gelmesinin, bireyler arasındaki çevrim içi teknolojiler vasıtasıyla etkileşimleri değiştirdiği ve yeni bir toplumsal sistem oluşturduğunu söylemek mümkün (Rainie ve Wellman, 2012). Sosyal medya ve dijital medyanın farklı unsurlarına erişimin artmas,ı bilgiye erişimin sınırlarını ortadan kaldırmakta, kamu bilgisinin üretimini dönüştürmektedir (Falkof, 2018, s. 4). Çok aracılı sosyal dünyalar (McRobbie ve Thornton, 1995) olarak ifade edilebilecek bu yeni düzen, sosyal medya platformları tarafından hızlandırılan dinamikler ve alternatif sesler aracılığıyla şekillendirilmektedir (Krinsky, 2013, s. 9; Goode ve Ben-Yehuda, 2010, ss. 98-100). Bu şekillendirme eylemleri yalnızca toplumsal hayatı desteklemekle kalmamakta aynı zamanda oluşmasına da aracılık etmektedir (Lupton, 2018). Dijital toplumlar olarak adlandırılan bu tarz toplumlarda önemli yaşam tezahürleri arasında sosyal medyanın da yer aldığı görülmektedir. Farklı platform özelliklerine göre bilgi, haber vb. içeriklerin üretimi, yaygınlaştırılması, kullanıcılara ulaştırılması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır (Keane, 2013; Yar, 2014; Baym, 2015; Boyd, 2010; Murthy, 2013).

Sosyal medya platformları sıklıkla “kitleler için bir mikrofon” olarak da nitelendirilebilmektedir (Murthy, 2011; Gerbaudo, 2018; Jenkins, 2006). Bu nitelendirme ile bireylerin çevrim içi tabanlı mekanlar olan sosyal medya platformlarında kolektif duyguları ifade etme, endişelerini dile getirme gibi eylemleri gerçekleştirebildikleri anlaşılmaktadır (Coleman ve Ross, 2010; Turner, 2010; Walsh, 2020; s. 840). Bu durumlar oluşmadan önce insanların sosyal medya dışında karşılaştıkları normal durumlardan sapmalar gösterdikleri, sosyal medyada daha farklı şekilde farklı deneyimler yaşandığı görülmektedir (Gaspar, Barnett ve Seibt, 2015). Kadın cinayetleri gibi gündemde yer alan olaylara karşı verilen tepkiler kolektif anlam oluşturma (Giles vd., 2013), destekleyici eylemlerde bulunma (Murthy, 2013; Panagiotopoulos vd., 2014), olaydan etkilenen bireylerin duygularını yansıtan paylaşımları, endişe duymaları (Neubaum vd., 2014), bireysel olarak kaçınma stratejileri (Jonas vd., 2014)

şeklinde olabilmektedir. Dijitalleşme çağında sosyal medya platformları, bireylerin iletişim kurma biçimlerini etkileyip köklü bir şekilde dönüşüme uğratmıştır. Bunun yanında toplumsal olaylara yönelik verilen tepkilerin ifade edilmesinde merkezi platformlar olma rolünü üstlendikleri de söylenebilmektedir. Geleneksel medya araçlarının aksine hızlı ve interaktif bir şekilde geniş kitlelere ulaşma potansiyeline sahip olan sosyal medya platformları, toplumsal hareketler, adalet arayışı, kitlesel tepki gösterme gibi hususlarda etkili olmaktadır.

Sosyal medya platformlarında yer alan olumsuz nitelikli haberler, genel olarak bireylerin özel olarak ise gençlerin psikolojik iyi hallerini de etkileyebilmektedir. Sürekli olumsuz haber görmenin gençlerin gelecek kaygılarını artırdığı ve bununla beraber dünyanın güvensiz bir yer olduğu hakkındaki düşüncelerini de güçlendirdiği bilinmektedir (Twenge, 2019). Bu durum gençlerin, kendilerini huzursuz ve tehdit altında hissetmelerine yol açabilmektedir. Bununla beraber zamanla bu tür içeriklere karşı bir duyarsızlaşma oluşabilmektedir. Haberlerin etkisi azalırken toplumsal sorunlara karşı kayıtsızlığın artış göstermesi, duygusal uyuşma (*emotional numbing*) (Tryon, 2014) mümkün olabilmektedir.

2.1. Yöntem

Sosyal medya günümüzde önemli bir iletişim aracı konumuna gelmiş bulunmaktadır. Her yaş grubu tarafından çok kullanılmakla birlikte gençlerin diğer yaş gruplarına oranla daha fazla sosyal medyada aktif oldukları da bilinmektedir. Medyaya, sosyal medyaya yansıyan kadın cinayetlerinin gençler üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığı bu çalışmada tartışma konusu yapılmıştır. Gençler üzerinde, sosyal medyada yer alan kadın cinayetleri haberlerinin herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmak istendiğinde nitel araştırma verisinin kullanılması uygun bulunmuştur. Görüşmecilerin duygularını daha net ortaya koymalarının önemli bulunduğu bu çalışmada görüşmecilere, yarı yapılandırılmış görüşme formları uygulanmıştır. 4 Kasım 2024-1Aralık 2024 tarihleri arasında evlilik, eğitim ve çalışmak amacı ile Kırıkkale'de halen yaşamını sürdüren, dolayısı ile aileleri ile aynı ilde yaşamayan genç görüşmecilerle görüşmeler gerçekleştirilmek istendiği için kota örneklem yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. Evlilik amacı ile Kırıkkale'de yaşana 5, iş dolayısı ile Kırıkkale'de yaşayan 5 ve üniversite eğitimi için Kırıkkale'de yaşayan 7 olmak üzere toplam 17 görüşmeciye ulaşılmıştır. Kırıkkale'nin bir üniversite şehri olması, 40 bin civarında öğrencisinin olması, görüşmeciler arasında üniversite öğrencilerinin daha fazla olmasında etkili olmuştur. Görüşmeci olmaları talebi ile kendilerine teklif götürülen gençlerden sadece ikisi bu konuda konuşursa eşi ile sıkıntı yaşayabileceğini gerekçe göstererek görüşmeci olmayı kabul etmemiştir. Ataerkil yapılanmanın kadınların kendi kararlarını engelleyen yapısının bir yansıması olarak düşünülen bu iki somut örnek dışında kendilerine teklif götürülen tüm görüşmecilerin konuya hem duyarlı hem de konu üzerinde fikir beyan etmeye çok istekli oldukları fark edilmiştir. Bu sebeple kendilerine görüşmeci olma teklifi götürülen 19 kişi olmuş, 17 görüşmeci ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırma Bulguları

2.2.1. Kadın Cinayetleri Korku Seviyelerini Arttırıyor mu?

Görüşme grubunda 18-25 yaş aralığında ve ailelerinden iş, evlilik veya eğitim gibi sebeplerle farklı illerde yaşayan genç kadınlar olduğu için kadın cinayetlerinin onların hayatlarında

herhangi bir değişiklik yapıp yapmadığı, değişiklik yaptığını düşünenlerin bu değişikliğin nasıl olduğu ile ilgili fikirleri alınmak istendi. Bütün görüşmecilerin sosyal medyada yer alan kadın cinayeti haberlerinden öncelikle son derece olumsuz yönde etkilendiklerini belirtmek gerekir. Ancak görüşmeler sırasında Kırıkkale'de bulunma nedenlerinin de korku seviyelerinde belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Bu sebep ile görüşmecilerin Kırıkkale'de bulunma sebeplerine göre gruplar halinde görüşme verileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Evlilik sebebi ile Kırıkkale'de yaşayan görüşmecilerden bazılarının konu ile ilgili ifadeleri şu şekilde tespit edilmiştir:

"Dört buçuk yıl oldu Keskin'den geleli. Gelin geldim. Eşim de uzaktan akrabam aslında. Çok yalnız değilim demek istiyorum anlamışsındır herhalde. Ben bile çok korkuyorum bu haberleri duydukça. Bir de farkında mısınız bilmiyorum. Kırıkkale ile ilgili haberler çok çıkıyor. Hep de aldatma, öldürme felan. İnsan korkuyor tabi. Geçen hafta sonu eşim faturalardan dolayı bira yükseldi. Başladım ağlamaya. İnanır mısın öldürecek sandım. Sakin biri benim eşim. O da şaşırdı. Saatlerce dil döktü ama yapmaz diyemem. Allah var şimdiye kadar fiske vurmadı ama insan yine de korkuyor. Hemen aklına o haberler geliyor." (G16)

"Şimdilere kalsam asla evlenmezdim. Köyden gelin geldim ben. Eşim de köylüm. Evlendik, bir yıl sonra Kırıkkale'ye göç ettik. Gelirken annem çok istekli olmadı. "Burada kanadımızın altında olsan iyi olurdu." dedi. Annem köylü dersiniz belki ama bizde erken evlenirler 37-38 yaşlarında. Sosyal medyayı iyi kullanır. Her kadın cinayetini bana anlatır. Sanki ben görmüyorum. Olmaz illaki söyleyecek ve tembihleyecek (gülüyor). Ben onları okudukça zaten korkuyorum. Biraz eşim fevri. Bana da bir iki kere işte öyle, çok değil de tokat, tekme felan oldu. Annemin haberi yok ama ha sakın isim felan yazmayın. Yapmaz ama akla da geliyor tabi. Allah tüm kadınları esirgesin. Korku çözüm değil. KADES indirdim ama. Kadınlar da eskisi gibi değil uyandılar biraz. Bunları da sosyal medyadan öğrendik o da doğru." (G8)

Evlilik sebebi ile Kırıkkale'de bulunan 18-25 yaş aralığındaki görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında basında çıkan haberlerin evlilik hayatlarına olumsuz yönde etki etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların akrabaları, tanıdıkları ile yakın ilişki içinde olmayı, KADES uygulamasını indirmeyi tedbir olarak değerlendirmelerine rağmen tedirginliklerinin devam ediyor olduğu fark edilmiştir. Sosyal medyanın korku seviyelerini arttırmakla beraber korunma ve mücadele yöntemlerini de öğretiyor olduğuna vurgu yaptıkları ancak bunların korkmalarının önüne tamamen geçmelerini sağlamadığını sık sık vurgulamaları dikkati çekmiştir.

İş sebebi ile Kırıkkale'de yaşayan genç kadınların, kadın cinayetlerinin kendileri üzerinde etkisinin olup olmadığı ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir:

"Olmaz mı? Çok etkili oldu tabi ki. Ben lise diplomamla KPSS'ye girmiştim. Hemen atandım. Ama gittiğim yerlere bu haberlerden dolayı hep annemle gittik. Çok tedirgin olduk oralarda da. Tam alıştık diyorum bir kadın öldürülüyor. Babam da emekli oldu yanımıza geldi. Erken emekli oldu benim yüzümden. Evlendirmek istediler, onu da ben istemedim. Kırıkkale yakın ya daha iyi oldu. Benim erkeklere güvenim kalmadı diyemem tabi ama evlenmeye de korkuyorum. Böyle işte. Ailem Kayseri'de yaşıyor ama haftanın 4 günü buradalar nerdeyse." (G3)

"İş arkadaşımla bir problem yaşadım. Bu beni çok korkuttu. Halbuki basit bir şeydi aramızdaki. Ama kadın cinayetlerini duydukça acaba beni takip ediyor mu? Öldürür mü? Bana sapkınca bağlı mı? Deli düşünceler hep zihnimde. Aramız iyi şimdi. İyi de meraba, meraba işte. Ama ben öyle senaryolar yazıyorum ki psikiyatrik tedaviye başladım. Eskiden kimsenin aklına böyle şeyler gelmezdi. İnanır mısın bilmem ama nişanlandım şimdi. Isınamıyorum. Her buluşmamızda ben erkeklere giydiriyorum. O da "Güvensiz bir evliliğe başlanır mı böyle?" diye bana kızıyor. Zaman zaman böyle nasıl evlenirim diye korkuyorum. Bilemiyorum. İş arkadaşına, nişanlına, eşine, komşuna güvenmeden bu hayattan zevk nasıl alınır bilmiyorum. Başka bir şehirde yaşayınca daha çok tedirgin oluyor insan bence." (G9)

İş bulduğu veya tayini Kırıkkale'ye çıktığı için Kırıkkale'de yaşayan bu katılımcı genç kadınların hem ailelerinden uzakta yaşıyor olmaları hem de sosyal medyadan duymuş oldukları haberlerin etkisinde kalıyor olmalarının kendilerini güvende hissetmemelerinde son derece etkili olduğu ifadelerinden anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasında gençlik yıllarında aileden uzak olmanın insana iyi geldiğine inanıyor olmalarına rağmen kendilerini güvende hissetmenin son derece önemli olduğuna yapmış oldukları vurgu 14 numaralı görüşmecinin ifadelerinde daha net yer bulmaktadır: *"Ben üniversite okumadım. Önemli olan çalışmak dedim. Paraya da ihtiyaç vardı. Yozgat'tan gelip burda işe girdim. Ailem de ben de çok tedirgin olduk baştan. Ailem yanıma taşınacaktı. Tam o sırada burdaki apartları öğrendim. Yoksa evleninceye kadar babaannem yanımda kalacaktı. Kız apartında kalıyorum şimdi. Ailem de böyle çok memnun oldu. Ama iş bulduğum yerde böyle apartlar olmasa, ailem beni bırakamazdı. Sosyal medyaya yansıyan haberler bir de kadınsan çok korkutuyor insanı. Onlar yanlış diyemem ama insanı korkutuyor. Güvenlik çok önemli." (G14)* Bu görüşmecinin de belirttiği gibi sosyal medyanın oluşturmuş olduğu korku iklimi, gençlerin ve ailelerinin öncelikli olarak güvenliği önemsemelerine sebep olmuş görünüyor. Reşit olmalarına ve iş hayatının içinde olmalarına rağmen çocuklarını koruma ihtiyacı içinde olan ailelerin kendi korkularını çocuklarına yöneltmiş olmaları, gençlerin de korku seviyelerini yükseltmiş görünüyor. Gençlerle olan görüşmeler sırasında sosyal medyadan öğrendiklerinin aileleri tarafından da kendilerine sık sık hatırlatılmasının korkularının pekişmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kırıkkale'nin kırk bin civarında öğrencisi olmasından dolayı üniversite şehri olarak tanımlanmaktadır. Kırıkkale'nin Kırşehir, Kayseri, Yozgat, Çorum ve Çankırı gibi illere olan yakınlığı, öğrencilerin hafta sonlarında ailelerinin yanına gidip gelebiliyor olmalarına imkân tanımaktadır. Ankara'nın çok daha yakın olması öğrencilerin günübirlik gidiş geliş yapabilmelerini olanaklı kıldığı için pek çok genç ve ailesi tarafından Kırıkkale'de eğitim almaları tercih edilmektedir. Kırıkkale'de üniversite eğitimi alan gençlerin kadın cinayetlerinden etkilenip etkilenmedikleri, etkileniyorlarsa bu etkinin ne şekilde olduğu şu ifadelerle ortaya konulmuştur:

"Kadınlara yapılan her şey bizim korkumuzu arttırıyor. Medyada yayınlanması mı lazım yayınlanmaması mı bilemiyorum ama benim haberim sosyal medyadan oluyor. Ben ilk İstanbul'u kazandım. Annem panik atak hastası. Sosyal medyayı da iyi kullanıyor. "Ölüme yollamam kızımı." dedi. Laf anlamadı. Yozgatlıyım ben. O zaman Yozgat'ta Hukuk Fakültesi yoktu. Bir yıl ağladım. Sonunda burda teyzemler var. Onlara güvenip yolladı. Yurtta kalıyorum. Gece 11 de mutlaka görüntülü arayıp beni görmek istiyorlar. Kapılar kapanınca rahat

ediyorlar. Ben de artık uzun süre dışarıda kalamıyorum. Okul civarı emniyetli geliyor bana ama yine de hava kararınca tedirginlik artıyor." (G5)

"Ben bu yıl kazandım. Üniversiteye gidince bana karışan olmaz istediğim gibi gezerim sandım. Sosyal medya haberleri beni etkiliyor tabi. İlk geldik Van'da ölü bulunan üniversite öğrencisi bizi çok tedirgin etti. Önce arandı, sonra cesedi bulundu. Biz sınıfta birkaç kız arkadaş birlikte yurda gidip geliyoruz. İki de erkek arkadaşımız var. Onlar da bizi yalnız bırakmıyorlar. Ankara'ya gidip gelenler de öyle bir grup olmuşlar. Gençler korkusuz olur sanılıyor ama hiç öyle değil. Hergün bu yönlü haberler var. Kanı en deli akan da etkileniyor. Biz birbirimizle konuşurken bunu anlıyoruz." (G1)

"Benim dördüncü yılım burada. Çok kötü şeyler yaşamadık. Üniversite ortamından çok da uzaklara gitmiyoruz. Ama başka yerlerdeki kadın istismarlarını, cinayetlerini okuyoruz, duyuyoruz. Sanki son zamanlarda insanlar çıldırdı. Biz bir de derslerde öğreniyoruz bunları. Daha çok korkuyoruz. Dün bir arkadaşıma erkek arkadaşı "Seni öldürmeye geliyorum." deyip telefonu kapatmış. Nasıl ağlıyor anlatamam. Hepimiz çok korktuk. Şikayetçi oldu hemen biz götürdük. Ama apartından çıkamıyor. Ailesi duyar diye de çok korkuyor. Babası kalp hastasıymış. Eskiden olsa "Gelirse gelsin" derdik. Dediğine inanmazdık. Şimdi hemen inanıyoruz. Çünkü böyle öldürülen kadınları çok duyuyoruz. İnanmamak olmuyor. Bizim sınıftaki tüm kızların telefonlarında KADES uygulaması var." (G2)

Ailelerinden uzakta Kırıkkale'ye eğitim almak için gelen bu gençlerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi sosyal medya haberlerinden okudukları onların tedirginliklerini arttırmıştır. Arkadaşları ile birlikte hareket ederek kendilerini korumaya çalışmaları, öğrencilerin yoğun olduğu bölgelerin dışına çıkmamaya çalışmaları, çıkmak zorunda kaldıklarında da yalnız olmamaya gayret etmeleri, ailelerinden uzakta eğitim almak yerine yakın mesafeleri ve gerektiğinde yardım alabilmek için akrabalarının olduğu yerleri tercih etmeleri gibi aileleri ve gençlerin kendilerinin kendi şartları içinde üretmiş oldukları çözümlerinin olduğu dikkati çekmektedir.

2.2.2. Korku Seviyelerini Kim/Kimler Arttırıyor?

Gençlere kendilerini güvende hissedip hissetmedikleri, güvensizlik hissettikleri noktalarda nelerin belirleyici olduğu, sosyal medyada yer alan haberlerin bu olumsuz duygularının oluşmasında etkisinin olup olmadığı soruldu. Alınan cevapların Kırıkkale'de bulunma nedenleri ile çok bağlantılı olmadığı, daha çok korkularının kaynağı ile ilgili bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Korkularının kaynağında sosyal medyada duymuş oldukları haberlerin etkili olduğunu söyleyen görüşmecilerden bazılarının ifadeleri fikir vermesi için aşağıda verilmiştir:

"Ben çok şanssızım. Ailem Ankara'da oturuyor. Ankara dışına gidemezsin dediler. Bir komşumuzun kızı da burada okuyor. Aynı apartta kalırız, ben ona ablalık yaparım diyerek ailemi ikna etti, Kırıkkale'yi yazdım. Şansıma da oldu. Sanki beni bekliyordu bu haberler. İki kadının kafasını kesen, balkondan atılan, intihar etti denilip öldürülen, Van'da öldürülen öğrenci kız derken sadece ben değil ailem de korktu bu haberlerden. Şimdi ailem tutturdu yatay geçiş yap diye. Ben burada mutluyum. Gitmek de istemiyorum. Ama annemin, anneannemin iki gözü iki çeşme. Ben de korkuyorym bu haberlerden. Ama korkarak da yaşanmaz ki. Bu

haberlerin sosyal medyada paylaşılmasını devlet engellemeli. Yoksa millet olarak psikopat olup çıldıracağız." (G17)

"Bir hafta kadar oldu. Arkadaşım sosyal medyadaki bu haberlerden etkilenmiş ve erkek arkadaşına biraz trip atmış. Soğuk yapmış yani. Çocuk "Beni bırakmaya kalkarsan seni öldürürüm." Demiş. İnanabiliyor musunuz? Bence sosyal medyadan öğreniyorlar bunları. Ben asla ve asla erkek arkadaş edinmem. Sınıftaki erkeklerle bile çok konuşmuyorum. Bir sıkıntım olsa onlardan yardım isterim ama tövbe ben erkeklerle sevgili felan olamam." (G7)

"Bende tik oldu bu. Gece bile kalkıp sosyal medyaya bakıyorum. Öldürülen var mı diye. Sosyal medyada önceden de varmış ama belki benim çok dikkatimi çekmiyordu. Bir Hocamız derslerinde de bahsediyor. Onun mu etkisi var bilemiyorum ama özellikle erkeklerden çok korkuyorum. Geçen gün kafede bir garson benimle çok ilgilendi. O kafeye gitmiyorum. Hep de gençlerin başına geliyor olması da ilginç değil mi? Genç bir kız olarak başıma bir şey gelir mi diye hep korku yaşıyorum. Bu dönemin en önemli problemi bence bu. Sosyal medyaya bakınca bu da mı oluyor diyorum. Bir sonraki sefere daha çok şaşıracağım başka bir haber görüyorum. Benim dünyam meğer çok temizmiş. Ama orada sürekli kalmam da mümkün değil." (G13)

Yukarıdaki ifadelere bakınca sosyal medyanın gençleri korku ikliminin içine çektiği dikkati çekmektedir. Sadece üniversite eğitimi almak için Kırıkkale'de bulunan gençlerin sosyal medyada çıkan haberlerden etkilendiklerini söylemek mümkün değil. İşi sebebi ile ve evliliğinden dolayı Kırıkkale'de yaşayan gençlerin de benzer korkuların etkisi altında olduklarını söylemek mümkün. İşinden dolayı Kırıkkale'de bulunan 4 ve evlenerek Kırıkkale'ye gelin geldiğini söyleyen 6 numaralı görüşmeci ifadeleri de benzer korkuları yaşıyor olduklarını ortaya koymaktadır:

"Sorun Kırıkkale'de olmak değil bence. Sorun, haberlerin etkisinde kalıyor olmak. Ben buraya Erzincan'dan çalışmak için geldim. Çok da memnunum şehir olarak. Ama Televizyonu açarsan kadın cinayetleri var. Sosyal medyada kadın cinayetleri var. İnsan kadın olmaktan korkuyor ya da kadın olarak erkeklerden korkmak gerektiğini düşünmeye başlıyor. Annem, Halam, teyzelerim hep aman dikkat et şöyle şöyle olmuş diye arıyorlar. Benim duymadıklarımı duyuruyorlar. Onlar da haklı belki ama hepimize erkekleri öcü gösteriyorlar bence. Ben evlenmem muhtemelen." (G4)

"Bu haberler evlilikleri olumsuz etkiliyor bence. Sadece bence değil, bence herkesi olumsuz etkiliyor. Komşuma geçen hafta eşi bir tokat atmış. Bir değil de birkaç tane aslında. Hemen ailesi geldi aldı. Ben hatırlıyorum babam da annemi döverdi ama annem hiç evi terk etmedi. Komşumla konuştum ben gitmeden. Kadın cinayetlerinin etkisi ile gitti bence. Ya beni öldürürse dedi durdu. Ailesi de öyle demiş. Bu benim annemin, halamın, teyzelerimin neden aklına gelmedi diye düşündüm. Ama onlar da beni hep yokluyorlar bu haberler yüzünden bence. Geçenlerde yarım saat telefona cevap vermemişim hemen kapıya bizim oralı birisini yolladılar. Geldiğinde yaşlı amca ve teyzenin gözleri bi tuhaftı. Söylemediler ama korkmuşlar. Hemen bizimkileri arayıp beni konuşturdular." (G6)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi sosyal medyada çocuklarından haber alamayan insanların bir süre sonra çocuklarının cansız bedenleri ile karşılaşıyor olmaları ya da şiddete uğradıkları ile ilgili haberleri duyuyor olmalarının kendi çocuklarının da başına bir şeyler geleceği korkusu

yaşamalarında son derece etkili olduğu düşünülmektedir. Görüşmeler sırasında görüşmeci gençlerin, erkeklerden korkmaya başladıklarını sık sık vurguluyor olmaları, evlenmeyi düşünmediklerine yapmış oldukları vurgu ve özellikle üniversite öğrencilerinin sosyal medyada bir dönem çok yoğun verilen kadın cinayetleri sonrasında erkek arkadaşları ile olan ilişkilerini gözden geçirmiş hatta sonlandırmış olduklarını belirtmeleri son derece düşündürücü bulunmuştur.

Genç katılımcıların annelerinin ve kadın akrabalarının kendilerini kadın cinayetleri konusunda sık sık uyarıyor olmaları, onların korku seviyelerinin artmasında etkili olmuş görünüyor. Kadınların eğitim seviyelerinin artmış olması ve toplumsal cinsiyet eşitliğini daha fazla önemsiyor olmaları, özellikle de sosyal medyayı takip edebiliyor olmalarının, kadınların düşünce ve korkularının gelişmesinde son derece belirleyici olduğu düşünülmektedir.

Sonuç

Gençler çoğunlukla dünyada meydana gelen değişimleri takip etme ve yeniliklere hayatlarında yer verme konusunda yaşlılara göre daha isteklidirler. Bundan dolayı çoğu kez yeniliklerin olumlu katkılarından faydalanmakla birlikte olumsuzluklarından da ilk ve daha çok etkilenenler olmaktadırlar. Bu sebeple sosyal medyanın insanların hayatlarına girmesi ile birlikte gençler, sosyal medyayı ilk ve aktif kullananlar olmuştur. Değişime açık olan gençlerin sosyal medya üzerinden sürdürmüş oldukları etkileşim ağları çoğu kez onların bilmedikleri bu yeni dünyada istemedikleri etkileşim ağlarına girmelerini sağladığı gibi yaşanılan olumsuzluklardan da ilk etkilenenler olmalarında belirleyici olmaktadır. Sosyal medyada gençlerin daha aktif oldukları bilinmekle birlikte daha ileri yaşlardakilerin de bu yeni etkileşim ağlarını kullanıyor olmaları, yaşanılan olumsuzluklardan haberdar olmalarını sağlamaktadır. Büyüklerin özellikle de anne babaların bu haberdarlıkları, çocuklarını koruyup kollama görevini kendilerinde bulanların uyarıları ve gençlerin gördüklerinden olumsuz etkilenmeleri korku seviyelerinin artmasında etkili olmaktadır.

Basında ve sosyal medyada yer alan kadın cinayetleri ile ilgili haberlerin gençleri etkileyip etkilemediği, etkiliyor ise bu etkinin ne şekilde olduğu ile ilgili olan bu çalışmada, görüşmecilerin ifadelerinden anlaşıldığı kadarı ile gençlerin güvensizlik yaşıyor oldukları dikkati çekmektedir. Gençlerle görüşmeler sırasında özellikle annelerinin kendilerine, kendilerinden başka hiç kimseye güvenmemeleri gerektiği yönündeki telkinlerini, sosyal medya haberleri ile temellendiriyor olmaları sebebi ile kendileri üzerinde son derece etkili olduğuna yapmış oldukları vurgu dikkat çekici bulunmuştur. Sosyal medyadan öğrendikleri ile kendilerini daha güvensiz hisseden gençlerin korkuları aile bireyleri özellikle de annelerinin telkinleriyle daha üst seviyelere taşınmış görünüyor.

Kadın cinayetleri ile ilgili haberlerin sosyal medyada çok gündeme gelmesinin, bireylerin korkularının artmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bir grup insan bu haberlerin basında yer almasının olayların artmasında etkili olduğunu düşünürken diğer bir grup da basında çıkan haberlerin insanların farkındalık seviyelerini arttırdığı için cinayetleri işleyenlerin cezalandırılma oranlarını arttırdığını, insanların da daha çok tedbir alarak kendilerini korumaya çalıştıklarını dolayısı ile de bu haberlerin olumlu fonksiyonlarının olduğunu düşünmektedir.

Haberlerin dijitalleşmesi, kadın cinayetlerinin toplumsal görünürlüğünü artırarak önemli bir toplumsal farkındalık sağlamaktadır. Geleneksel medyanın sınırlı görünürlüğünün aksine sosyal medya platformları, olayların anında paylaşılmasını, akışa dahil edilmesini, geniş kitlelere ulaşmasını ve toplumsal tepki mekanizmasının da hızlı bir şekilde gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle gençlerin sosyal medya platformları üzerinde konuya karşı duyarlılık göstermesi, kadın cinayetleri hususunda kolektif bir farkındalık ve mücadele bilincinin oluşmasına aracılık etmektedir.

Ancak, bu görünürlüğün travmatik etkiler yaratmaması ve yanlış bilgilerin yayılmaması için dijital medya okuryazarlığı ve sorumlu habercilik ilkelerinin benimsenmesi gerekmektedir. Kadın cinayetleriyle mücadelede dijital medyanın sunduğu bu fırsatlar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik somut adımlarla desteklenmelidir.

Gençlerle yapılan bu çalışma verilerine dayanarak kesin bir hüküm vermek mümkün olmamakla birlikte konu ile ilgili çalışmaların sayılarının arttırılması gerektiği ve bu yöndeki çalışmaların desteklenmesinin önemi fark edilmelidir. İlgililerin bu yöndeki çalışmaları ile gençlerin kendilerini daha güvenli hissedebilecekleri yerler oluşturmaları, gençlerin ve ailelerinin kaygı seviyelerini azaltabileceği için daha özgür, girişken, kendilerine güvenen sağlıklı bir neslin ve dolayısı ile de toplumların yetiştirilmesi mümkün olabilecektir.

Demografik Bilgiler

Görüşmeci No (G)	Yaşı	Eğitimi	Hangi Sebeple Kırıkkale'de
1	18	Üniversite öğrencisi	Üniversite Eğitimi için
2	24	Üniversite Öğrencisi	Üniversite Eğitimi için
3	24	Lise Mezunu	İş sebebi ile
4	23	Lise mezunu	İş sebebi ile
5	21	Üniversite öğrencisi	Üniversite Eğitimi için
6	19	Lise mezunu	Evlilik sebebi ile
7	18	Üniversite öğrencisi	Üniversite Eğitimi için
8	23	Lise mezunu	Evlilik sebebi ile
9	23	Üniversite mezunu	İş sebebi ile
10	22	Lise mezunu	Evlilik sebebi ile
11	23	Üniversite öğrencisi	Üniversite Eğitimi için
12	18	Lise mezunu	Evlilik sebebi ile
13	20	Üniversite öğrencisi	Üniversite Eğitimi için
14	21	Lise mezunu	İş sebebi ile
15	22	Yüksek okul mezunu	İş sebebi ile
16	24	Lise mezunu	Evlilik sebebi ile
17	19	Üniversite öğrencisi	Üniversite Eğitimi için

KAYNAKÇA

Anderson, M. ve Jiang, J. (2018). Teens' social media habits and experiences. https://www.pewresearch.org/internet/2018/11/28/teens-and-their-experiences-on-social-media/

Baskin-Sommers, A., Simmons, C., Conley, M., Chang, S.-A., Estrada, S., Collins, M., Pelham, W., Beckford, E., Mitchell-Adams, H., Berrian, N., Tapert, S. F., Gee, D. G. ve Casey, B. J. (2021). Adolescent civic engagement: Lessons from black lives matter. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(41), e2109860118.

Baym, N. K. (2015). *Personal Connections in the Digital Age*. Wiley.

Berridge, S. ve Portwood-Stacer, L. (2015). Introduction: Feminism, hashtags and violence against women and girls. *Feminist Media Studies*, 15(2), 341. https://doi.org/10.1080/14680777.2015.1008743

Boyd, D. (2010). Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. İçinde Z. Papacharissi (Ed.) *A Networked Self* (ss. 39-58). Routledge.

Caicedo-Roa, M., Cordeiro, R. C. ve Bondeira, L. M. (2023). Femicide in Campinas, São Paulo, Brazil: Matched case-control study. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 100, 102606. https://doi.org/10.1016/j.jflm.2023.102606

Cheong, F. ve Cheong, C. (2011). Social media data mining: A social network analysis of tweets during the 2010-2011 Australian floods. *PACIS 2011 Proceedings*, Brisbane, Australia.

Coleman, S. ve Ross, K. (2010). *The Media and the Public*. John Wiley & Sons.

Common Sense Media (2019). Teen news engagement: Key findings and toplines. https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/research/report/2019_cs-sm_summary-toplines_release.pdf

Corradi, C., Marcuello-Servós, C., Boira, S. ve Weil, S. (2016). Theories of femicide and their significance for social research. *Current Sociology*, 64(7), 975-995. https://doi.org/10.1177/0011392115622256

Çınar, S. (2023). Why social media use is so attractive among young people in the 21st century?. *Brazilian Journal of Science*, 2(4), 15-20. http://dx.doi.org/10.14295/bjs.v2i4.285

Daiute, C. (2018). Oxford Scholarship Online. *Adolescent civic engagement in contemporary political and technological realities*. https://doi.org/10.1093/oso/9780190847128.003.0005

Falkof, N. (2018). On moral panic: Some directions for further development. *Critical Sociology*, 46(2), 225-239. https://doi.org/10.1177/0896920518803698

Fong, W.-L., Pan, C.-H., Lee, J.C.-I., Lee, T.-T. ve Hwa, H.-L. (2016). Adult femicide victims in forensic autopsy in Taiwan: A 10-year retrospective study. Forensic Science Internationa, 266, 80-85. https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2016.05.008

Franchetti, G., Trevissoi, F., Cocchio, S., Furlan, P., Viero, A., Bonvicini, B., Mazzarolo, C., Zancaner, S., Thoma, V., Viel, G., Cecchetto, G. ve Thierauf-Emberger, A. (2024). Intimate partner femicide (IPF): Medico-legal investigation at the Institutes of Legal Medicine of Freiburg (Germany) and Padova (Italy). *Forensic Science International*, 361, 112084. https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2024.112084

Galea, S. ve Buckley, G. J. (2024). *Social media and adolescent healty. Consensus study report*. National Academies Press.

Gaspar, R., Barnett, J. ve Seibt, B. (2015). Crisis as seen by the individual: the Norm Deviation Approach/La crisis vista por el individuo: el Enfoque de la Desviacion de la Norma. *Psyecology*, 6, 103e135. http://dx.doi.org/10.1080/ 21711976.2014.1002205

Gerbaudo, P. (2018). Social media and populism: an elective affinity? *Media, Culture & Society*, 40(5), 745–753.

Gilles, I., Bangerter, A., Clemence, A., Green, E. G. T., Krings, F., Mouton, A., Rigaud, D., Staerklé, C. ve Wagner-Eggeri P. (2013). Collective symbolic coping with disease threat and othering: a case study of avian influenza. *The British Journal of Social Psychology/the British Psychological Society*, 52(1), 83e102. http://dx.doi.org/10.1111/j.2044- 8309.2011.02048.x

Gillespie, L. K., Richards, T. N., Givens, E. M. ve Smith, M. D. (2013). Framing deadly domestic violence: Why the media's spin matters in newspaper coverage of femicide. *Violence Against Women*, 19(2), 222-245. https://doi.org/10.1177/1077801213476457

Goode, E. ve Ben-Yehuda, N. (2010). *Moral Panics*. Wiley.

Jenkins, H. (2006). *Fans, bloggers, and gamers: Exploring participatory culture*. New York University Press.

Jonas, F. E., Mcgregor, I., Klackl, J., Agroskin, D., Fritsche, I., Holbrook, C., Nash, K., Proulx, T. ve Quirin, M. (2014). Threat and defense: From anxiety to approach. *Advances in*

Experimental Social Psychology, 49, 219-286. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-800052-6.00004-4
Keane, J. (2013). *Democracy and Media Decadence*. Cambridge University Press.
Kivisto, A. J. ve Porter, M. (2020). Firearm use increases risk of multiple victims in domestic homicides. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 48(1), 26-34. doi: 10.29158/JAAPL.003888-20
Krinsky, C. (2013). Introduction. İçinde C. Krinsky (Ed.) *The Ashgate Research Companion to Moral Panics* (ss. 1-16). Farnham: Ashgate.
Lenzi, M., Vieno, A., Altoe, G., Scacchi, L., Perkins, D. D., Zukauskiene, R. ve Santinello, M. (2015). Can Facebook informational use foster adolescent civic engagement? *American Journal of Community Psychology*, 55(3-4), 444-454.
Lupton, D. (2018). *Digital Sociology*. Routledge.
Mayo Clinic Staff (2024). Teens and social media use: What's the impact?. https://www.mayoclinic.org/healthy-lifestyle/tween-and-teen-health/in-depth/teens-and-social-media-use/art-20474437#:~:text=Social%20media%20lets%20teens%20create,support%20offline%20or%20are%20lonely.
McRobbie, A. ve Thornton, S. (1995). Rethinking 'moral panic' for multi-mediated social worlds. *British Journal of Sociology*, 46(4), 559-574.
Moreschi, C., Da Broi, U., Zamai, V. ve Palese, F. (2016). Medico legal and epidemiological aspects of femicide in a judicial district of north eastern Italy. *Journal of Forensic and Legal Medicine,* 39, 65-73. https://doi.org/10.1016/j.jflm.2016.01.017
Murthy, D. (2011). Twitter: Microphone for the masses? *Media, Culture & Society* 33(5), 779-789.
Murthy, D. (2013). *Twitter: Digital media and society series*. Polity Press.
Murthy, D. (2013). *Twitter*. Polity Press.
Neubaum, G., Ro€sner, L., Rosenthal-von der Pütten, A. M. ve Kra€mer, N. C. (2014). Psychosocial functions of social media usage in a disaster situation: a multi-methodological approach. *Computers in Human Behavior*, 34, 28e38. http:// dx.doi.org/10.1016/j.chb.2014.01.021
Panagiotopoulos, P., Bigdeli, A. Z. ve Sams, S. (2014). Citizenegovernment collaboration on social media: the case of Twitter in the 2011 riots in England. *Government Information Quarterly*, 31(3), 349e357. http://dx.doi.org/10.1016/ j.giq.2013.10.014
Pereira, A. R., Vieira, D. N. ve Magalhães, T. (2013). Fatal intimate partner violence against women in Portugal: a forensic medical national study. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 20(8), 1099-1107. https://doi.org/10.1016/j.jflm.2013.09.015
Rainie, L. ve Wellman, B. (2012). *Networked: The new social operating system*. The MIT Press.
Ross, B., Potthoff, T., Majchrzak, T. A., Chakraborthy, N. R., Ben-Lazreh, M. ve Stieglitz, S. (2018). The diffusion of crisis-related communication on social media: An empirical analysis of Facebook reactions. *Proceedings of the 51st Hawaii International Conference on System Sciences*, Hawai.
Simon, T., Goldberg, A. ve Adini, B. (2015). Socializing in emergencies: A review of the use of social media in emergency situations. *International Journal of Information Management*, 35(5), 609-619.
Soares, M. Q., de Melo, C. M. ve Bevilacqua, P. D. (2024). Femicide during pregnancy and postpartum period by an intimate partner: An integrative review. *Aggression and Violent Behavior*, 76, 101919. https://doi.org/10.1016/j.avb.2024.101919
Stöckl, H., Devries, K., Rotstein, A., Abrahams, N., Campbell, J., Watts, C. ve Moreno, C. G. (2013). The global prevalence of intimate partner homicide: A systematic review. *The Lancet*, 382(9895), 859-865. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61030-2

Terranova, C., Marino, L. ve Pozzebon, F. (2022). Female homicide in Italy in 2021: Different criminological and psychopathological perspectives on the phenomenon. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(12), 7537. https://doi.org/10.3390/ijerph19127537

Tiemensma, M. (2024). Femicide. İçinde J. Payne-James ve R. W. Byard (Ed.). *Encyclopedia of Forensic and Legal Medicine* (3. Baskı). Elsevier.

Tryon, W. W. (2014). Clinical implications of network principles 3-12. İçinde *Cognitive Neuroscience and Psychotherapy Network Principles for a Unified Theory* (ss. 501-561). Academic Press.

Turner, G. (2010). *Ordinary People and the Media: The Demotic Turn*. Sage.

Twenge, J. M. (2019). More time on technology, less happiness? Associations between digital-media use and psychological well-being. *Current Directions in Psychological Science*, *28*(4), 372-379. https://doi.org/10.1177/0963721419838244

Vogels, E., Gelles-Watnick, R. ve Massarat, N. (2022). Teens, Social Media and Technology 2022. Pew Research Center: Internet, Science & Tech. United States of America. https://www.pewresearch.org/internet/2022/08/10/teens-social-media-and-technology-2022/

Walsh, J. P. (2020). Social media and moral panics: Assessing the effects of technological change on societal reaction. *International Journal of Cultural Studies*, *23*(6), 840-859. https://doi.org/10.1177/1367877920912257

WHO (2012). Understanding and addressing violence against women: Femicide. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-RHR-12.38

Yang, Y. (2023). Reasons for teenagers' habitual use of social media: A case study of TikTok. *SHS Web of Conferences*, 155, 02006. http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/202315502006

Yar, M. (2014). *The Cultural Imaginary of the Internet*. Springer.

TOPLUMSAL CİNSİYETİN ÇOCUKLUKTA İNŞASI: OYUNCAKLAR, KIYAFETLER VE EBEVEYN TUTUMLARI

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL
Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
dolunay_senol@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0003-3716-0430

Aynur TEKKE
Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
aynurtekke61@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-5280-3169

Özet

Çocukluk dönemi, bireyin toplumsal kimliğinin ve cinsiyet rollerinin temellerinin atıldığı kritik bir evre olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet ise bireyin biyolojik cinsiyetinden bağımsız olarak toplum tarafından atfedilen roller, davranışlar ve beklentiler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kuramsal çerçevesi içinde yer alan sosyal öğrenme kuramı üzerinden cinsiyet rollerinin nasıl aktarıldığı açık bir şekilde görülmektedir. İlgili kuramsal temelden hareketle bu çalışmada öncelikle oyuncakların cinsiyete göre ayrıştırılması, renk kodlamaları ve oyuncak reklamlarının çocukların cinsiyet algısı üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Oyuncakların yanı sıra, kıyafetler de toplumsal cinsiyet rollerini pekiştiren önemli bir araç olarak ele alınmakta; bebeklikten itibaren kız ve erkek çocuklarına yönelik giyim pratiklerinin nasıl farklılaştığı incelenmektedir. Çalışmanın bir diğer odak noktasını ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutum ve davranışları oluşturmaktadır. Ebeveynlerin bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde çocuklarına cinsiyetçi roller aktardıkları; oyuncak seçiminden, kıyafet tercihlerine ve çocuk yetiştirme pratiklerine kadar geniş bir alanda bu rollerin yeniden üretildiği görülmektedir. Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet rollerinin çocukluk döneminde nasıl inşa edildiğini oyuncaklar, kıyafetler ve ebeveyn tutumları üzerinden incelenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, çocuklukta toplumsal cinsiyet rollerinin inşasında oyuncakların, kıyafetlerin ve ebeveyn tutumlarının kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına cinsiyetçi tutumların fark edilmesi, ebeveynler ve eğitimciler için önemli bir adım olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Çocukluk, Oyuncaklar, Kıyafetler, Ebeveyn Tutumları, Cinsiyet Rolleri

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden hareketle toplum tarafından inşa edilen ve aktarılan rolleri, beklentileri ve davranış kalıplarını kapsamaktadır. Bireyin yaşamının her aşamasında yer alan toplumsal cinsiyet özellikle çocukluk döneminde güçlü bir forma ulaşmakta ve çocukların dünyayı algılama, kimlik inşa etme ve toplumsal hayata katılma biçimlerini derinden etkilemektedir. Çocukluk, toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği, içselleştirildiği ve bireylerin "kadınlık", "erkeklik" gibi toplumsal kimliklerle tanıştıkları kritik

bir evredir. Bu dönemde çocuklar, aile, oyuncaklar, kıyafetler, çevrelerindeki kültürel normlar gibi olgular aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmektedirler.

Bu çalışma, toplumsal cinsiyetin çocuklukta nasıl inşa edildiğini oyuncaklar, kıyafetler ve ebeveyn tutumları üzerinden ele alan derleme türünde bir çalışmadır. Çalışma, konuya ilişkin mevcut literatürün incelenmesiyle şekillendirilmiş, farklı teorik ve ampirik çalışmaların bir araya getirilmesiyle desteklenmiştir. Dolayısıyla bu bağlamda bütüncül bir analiz sunmayı hedeflemektedir. Literatür taraması kapsamında sosyal öğrenme teorisi temel alınarak çocuklara yönelik cinsiyetçi pratiklerin bireysel ve toplumsal düzeydeki karşılıkları ve bu pratiklerin nasıl yeniden üretim sürecine dahil edildikleri tartışılmıştır.

Toplumsal Cinsiyetin Çocuklukta İnşasına Kuramsal Yaklaşımlar

Kadın ve erkeklere atfedilen toplumsal, kültürel ve davranışsal kalıplar olarak karşımıza çıkan toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilmesi ve içselleştirilmesi bireyin çocukluk dönemi itibariyle başlamaktadır. Öğrenme ve içselleştirme süreçlerinde bireyler toplumsal cinsiyet rollerini belirli kuramsal temeller dahilinde edinmektedir.ler Özellikle sosyal öğrenme teorisi ve toplumsal yapı ile kültürel normların etkisi, toplumsal cinsiyetin çocukluktaki inşa süreçlerinde önemli iki temel kuramsal yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Sosyal Öğrenme Teorisi: Gözlem, Taklit, Ödül ve Cezalandırma Mekanizmaları

Sosyal çevre, bireylerin gelişimleri ve özellikle de toplumsal cinsiyet gelişimleri için önemli bir bağlam olarak ifade edilmektedir. Çocukların yaşamlarını sürdürdüğü ortamları, cinsiyet kimliklerine dair ipuçlarını vermektedir (Coyle ve Fulcher, 2022, s. 101). Sosyal öğrenme teorisi (Bussey ve Bandura, 1999), bireylerin davranışlarını gözlem, taklit ve deneyim yoluyla öğrendiğini vurgulamaktadır. Bu teoriye göre çocuklar, yaşamları boyunca çevrelerinde gözlemledikleri davranışları taklit ederek toplumsal normları ve rolleri öğrenmektedir. Dolayısıyla bu süreçte ebeveynler, akranlar, medya ve diğer sosyal etkileşim unsurları rol model işlevi görmektedir. Doğduğu andan itibaren çocuğun cinsiyeti ve cinsiyeti ile ilgili rol modeller yaşam içindeki deneyimlerini şekillendirme noktasında etkili olmaktadır (Leaper ve Farkas, 2015, s. 541). Erkek çocuklarının etraflarındaki diğer erkekleri, kız çocuklarının etraflarındaki diğer kadınları örnek alması, rol model olarak seçmesi mümkündür (Coyle ve Fulcher, 2022, s. 103).

Sosyal öğrenme teorisi, kadınsı ve erkeksi olarak nitelendirilen davranışların çocuk tarafından kendisiyle aynı cinsiyete sahip olan rol modellerin gözlemlenmesi, taklit edilmesi aracılığıyla öğrenildiği ve uygun davranışların saptanarak pekiştirme yoluyla da yaşama yansıtıldığını vurgulamaktadır (Swash, 2024). Toplumsal cinsiyet rollerinin çocuk tarafından öğrenilmesinin gözlem ve taklit ile gerçekleştiği göz önünde bulundurulduğunda kız çocuklarının öncelikle annelerini, erkek çocuklarının ise kendilerine öncelikli olarak babasını model olarak belirlediğini söylemek mümkündür. Örneğin; bir kız çocuğu annesini gözlemleyip ev işleriyle ilgilendiğini ve bu işleri yaparak *"iyi bir kadın"* olma statüsüne eriştiğini gördüğünde bu davranışı taklit edebilmektedir. Öte yandan erkek çocuk ise babasının güçlü duruşunu, otorite sahibi olmasını benimsemeye yönelebilmektedir. Çocukların sosyal öğrenmeyi gerçekleştirdiği bu süreçteki davranışlar, ödül ve ceza mekanizmaları ile pekiştirilmektedir. Örneğin; çocuğa yöneltilen *"Aferin ne kadar güçlü bir erkek olmuşsun"* veya *"Prenses gibi çok güzel olmuşsun"* benzeri ifadeler, toplumsal cinsiyet kimliklerine uyumlu davranışları pekiştirmektedir. Tam

tersi bir perspektiften *"Erkek adam ağlamaz", "Kızlar böyle davranmaz"* gibi uyarılar ise toplumsal cinsiyet normlarına aykırı olan davranışların baskılanmasına yol açmaktadır. Bu mekanizmalar, çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrenip içselleştirmesinde etkili olmaktadır. Oyuncak seçimi, oyun tarzı, kıyafet tercihleri, konuşma biçimleri gibi gündelik yaşam faaliyetleri, sosyal öğrenme sürecinin en görünür noktalarındandır. Böylece çocuklar, toplumsal cinsiyet normlarına uygun, toplumun beklentilerini karşılayan bireyler haline gelmekte ve bu normların da kuşaklar arası aktarımı sağlanmaktadır.

Toplumsal Yapı ve Kültürel Normların Rolü

Toplumsal yapı, bireylerin sosyal ilişkilerini ve davranışlarını biçimlendiren kurallar, değerler ve normlar bütününü ifade etmektedir. Bireylerin etkileşimleriyle beraber doğal bir şekilde ortaya çıkan kültürel normlar (Schelling, 1978) ise toplumsal yapı içinde neyin "kadına" veya "erkeğe" ait olduğu noktasındaki kalıplaşmış yargıları içermektedir. Dolayısıyla bu normların birçok sosyal fenomen gibi, bireysel etkileşimlerin planlanmış bir sonucu olduğunu söyleyebilmek mümkündür. (Bicchieri, Muldoon ve Sontuoso, 2018, s. 2). Cinsiyetlere dair oluşturulan kategoriler, toplumsal yapının temellerinden birisi olup kadın ve erkek rollerinin cinsiyet düzeyinde farklılaşması, erken çocukluktan itibaren toplumsal yapı içine yerleşmiş ve doğallaştırılmış sosyal kalıplara dayanmaktadır (Biemni, 2015, s. 127). Bu doğal sosyal kalıplar, toplumsal cinsiyet rollerinin inşa edilmesinde de önemli bir yere sahip olup çocukluk döneminden başlayarak bireylere aktarılmaktadır. Carrasco, González-Gijón ve Martínez-Heredia (2023)'nın ifadesiyle cinsiyete dair toplumda yerleşik hale gelen ve klişeleşmiş cinsiyet rolleri yine toplumun inşa ettiği ve şekillendirdiği sosyalleşme süreçleriyle desteklenmektedir. Kadınlara ve erkeklere ait olduğu ve toplumun belirlediği "uygun", klişeleşmiş roller, çocukların (Martin ve Ruble, 2010), kendilerine toplumsal cinsiyet kimliklerine dair kategori ve şemalar oluşturmalarına aracılık etmektedir (Bem, 1981).

Çocuğun karşılaşmış olduğu kalıplar kalıcı hale geldiği ve genellikle de yetişkinlik sürecindeki davranış kalıplarının temelini oluşturduğu için çocukluk dönemindeki sosyalizasyon süreci son derece belirleyicidir (Bammeke, 2002). Bu temelin oluşmasını temsil eden çocuğun sosyalleşme süreçlerinde karşılaştığı toplumsal yapı dinamikleri ve kültürel normlar arasındaki karşılıklı nedensellikler, çocuğun deneyimlerini şekillendirmektedir. Ebeveynlerin çocuğun toplumsal yaşamını doğrudan yönetmesi, çocuğun temaslarını yönlendirmesi toplumsal dinamiklerin aktarımını sağlamaktadır (Hartup, 1979, s. 944). Toplumsal dinamikler gibi çevresel etkiler, çocukların katı cinsiyet rollerini kabul etmeleri, kendilerinin ve diğer bireylerin kimlik anlamlarını belirlemeleri için önemlidir (Cerbara, Ciancimino ve Tintori, 2022).

Dolayısıyla çocukların toplumun kalıp haline getirdiği toplumsal cinsiyet rollerini öğrenmelerinde aile, eğitim sistemi, medya ve diğer kültürel kurumlar belirleyici rol oynamaktadır. Toplumsal yapının en küçük birimi olan aile, çocukların toplumsal cinsiyet rollerini öğrendiği ilk alandır. Kız çocuklarına ev işlerinde yardım etme sorumluluğu verilmesi, erkek çocuklarına ise kamusal alanda aktif rollerin yüklenmesi, erken yaşlarda rollerin içselleştirilmesine aracılık etmektedir. Bu noktada toplumsal yapı ve oluşturduğu kültürel normlar, bireylerin yaşamını şekillendirirken aynı zamanda da toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden üretmektedir. Çocukluk dönemi ise bireyin toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamadan kabul etmeye en yatkın olduğu dönem niteliği taşımaktadır. Fakat bu rollerin yalnızca bireysel

tercihlerle değil toplumun yapılandırmış olduğu normlarla inşa edildiği de dikkat edilmesi gereken önemli bir unsurdur.

Oyuncaklar ve Toplumsal Cinsiyet

Oyunlar ve oyuncaklar, çocukların dünyayı tanıma, hayal kurma ve toplumsal kimliklerini inşa etme süreçlerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Tarihsel süreç içinde bakıldığında oyuncaklar, genellikle cinsiyetlere göre kategorilere ayrılmış şekilde üretilmekte ve pazarlanmaktadır. Bu ayrımın en belirgin göstergelerinden biri ise renk kodlamalarıdır.

2.1. Oyuncakların Cinsiyete Göre Ayrıştırılması: Pembe ve Mavi Kodlama

Oyuncaklar, cinsiyete dayalı bir modele sahiptir ve bununla beraber cinsiyete dayalı becerilerin uygulanmasını teşvik edebilmektedir. Toplumun belirlediği toplumsal cinsiyetin izlerine de yine oyuncaklarda rastlamak mümkündür (Sweet, 2014). Kız ve erkek çocukları için farklı tasarlanan oyuncaklar farklı şekillerde kodlanmaktadır. Bebek, ev eşyaları oyuncakları, moda aksesuarları gibi oyuncaklar kız çocuklarına pazarlanırken; aksiyon figürleri, araba, silah gibi oyuncaklar erkek çocuklarına pazarlanmaktadır (Auster ve Mansbach, 2012).

Çocuk oyuncakları hususunda en güçlü belirteç ise renklerdir. Kızlara pazarlanan oyuncaklar tipik olarak pembe tonlarında, erkeklere pazarlanan oyuncaklar ise ağırlıklı olarak mavi tonlarındadır (Auster ve Mansbach, 2012). Dolayısıyla pembe renk, kız çocuklarıyla mavi renk ise erkek çocuklarıyla ilişkilendirilmektedir. Kız çocukları pembe rengi tercih ederken erkek çocukları, cinsiyet kimliklerini önceliklendirerek pembe renginden kaçınmayı seçmektedir. Bu kaçınma hali erkek çocuklarında 2-3 yaş itibariyle başlamaktadır (LoBue ve DeLoache, 2011; Wong ve Hines, 2015a). Çocukların oyuncağa olan ilgilerini saptamak için yapılan bir çalışmada "kız için", "erkek için" şeklinde etiketlenen oyuncakların çocukların tercihlerini etkilediği saptanmış ve renk ile etiketlerin çocukların cinsiyetlerine uygunluğu tespit etmeleri hususunda birlikte etki gösterdiğini belirtilmiştir (Martin vd., 1995). Yine etiketler ve renkler arasındaki bağlantıya odaklanılan bir araştırmada, kız çocuklarının etikete bakmaksızın pembe oyuncaklara yöneldikleri görülmüştür (Weisgram vd., 2014). Küçük çocuklarının oyunlarının gözlemlenmesi sonucunda elde edilen verilerin yer aldığı bir çalışmada ise erkeklerin eril oyuncakla (tren) dişil oyuncaktan (oyuncak bebek) daha fazla oynadığı görülmüştür. Buna ek olarak oyuncaktan bağımsız olarak mavi oyuncaklarla pembe oyuncaklardan daha fazla oynadıkları da tespitler arasındadır (Wong ve Hines, 2015b). Oyuncaklara dair yapılan renk kodlamalarının oyuncakların kullanım alanlarını, içeriklerini değiştirdiği görülmektedir. Çocukların yaptığı ayrımların arka planında erken yaşlardan itibaren toplumsal cinsiyet normlarına uygun davranışlar sergileme tutumları yer almaktadır. Kız çocukları duygusal, bakıcı ve uyumlu roller üstlenmeye, bunlara hitap edecek oyuncaklarla oynamaya yönlendirilirken; erkek çocukları ise güçlü görünecekleri, aktif olacakları oyunlar oynamaya, bu tür oyuncaklarla ilgilenmeye teşvik edilmektedirler. Böylece toplumsal cinsiyetin sınırları, oyuncaklar üzerinden çocuklara sunulmakta ve pekiştirilmektedir.

2.2. Kız ve Erkek Çocuklarına Yönelik Oyuncakların Simgesel Anlamları

Oyun, çocuklar için birincil etkinlik alanı olup (Hofferth ve Sandberg, 2001) bu alan içinde yer alan oyuncaklar da etkinlik unsurlarıdır. Oyunun eğlenceli doğası göz önünde bulundurulduğunda çocukların oyuncaklar aracılığıyla öğrenme süreçlerinin şekillenmesi,

kendilerine aktarılmak istenen toplumsal kodların ipuçlarını yakalamaları kolay bir hale gelmektedir (Rozendaal vd., 2011). İlgili toplumsal kodlar ve öğrenme süreçleri, çocuk özelinde ebeveynleri tarafından oluşturulmakta ve aktarılmaktadır. Bu duruma paralel olarak ebeveynlerin tutumları ve oyun, oyuncak arasındaki ilişkiye odaklanan bir çalışmada, çocukların bebeklik dönemlerindeki motor becerileri hususunda kız çocuk ve erkek çocuk arasında ayrımlar ortaya konulmuştur. Kız çocuklarının motor becerileri küçümsenirken erkek çocukların motor gelişimleri abartılmakta (Mondschein vd., 2000), erkek çocuklara fiziksel güç kullanabilecekleri oyunlar, oyuncaklar verildiği tespit edilmiştir (Lindsey ve Mize, 2001). Öte yandan kız çocuklarına ise daha fazla diyalog kurabilecekleri, sevgilerini gösterebilecekleri oyunlar, oyuncaklar sunulmaktadır (Leaper vd., 1998; Mascaro vd., 2017).

Oyuncaklar, yalnızca eğlence araçları değil aynı zamanda toplumsal rollerin ve değerlerin sembolik taşıyıcıları olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle oyuncakların cinsiyete göre ayrışması, toplumsal cinsiyet rollerinin simgesel olarak aktarılmasına hizmet etmektedir. Bebekler, evcilik setleri, makyaj oyuncakları kız çocuklarına kadınlığa, anneliğe dair bakım verme, güzellik algısını öğretmektedir. Bu oyuncaklar, duygusal bağlılık, ev içi sorumluluklar, uyum sağlayıcı davranışlar gibi kadınlığa toplumun atfettiği rolleri sembolize etmektedir. Erkek çocuklarına yönelik olan araba, asker figürleri, inşaat setleri, silah gibi oyuncaklar ise güç, rekabet, üretkenlik gibi kavramları simgeleştirmektedir. Bu oyuncaklar aracılığıyla erkek çocuklarına toplumun erkekten sahip olmasını beklediği fiziksel güç, bağımsızlık, problem çözme becerileri gibi erkeklik değerlerini aktarmaktadır. Belirtilen simgesel roller, çocukların yaşamlarının ilerleyen süreçlerinde toplumsal cinsiyete dair algıları başta olmak üzere meslek seçimleri, sosyal statü beklentileri ve bireysel kimlik oluşumlarını derinden etkilemektedir.

Kıyafetler Üzerinden Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi

Kıyafetler, beden, cinsiyet ve toplumsal yaşam arasındaki aracı unsurlardandır. Kimlikleri şekillendiren önemli parçalardan olan kıyafetler, toplumsal beklentilerin yansımalarını gösterme yollarından birisidir (Tseëlon, 1995; Entwistle, 2000). Toplumsal beklentiler kapsamında yer alan cinsiyeti şekillendiren önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkan kıyafetler, erkek ve kadına dair farklılaştırmaların en belirgin olduğu olgulardandır (Arvanitidou ve Gasouka, 2013, s. 111). Çocuk kıyafetleri üzerinden çocuğun biyolojik cinsiyetinin belirlenmesi yaygın bir davranıştır. Ebeveynler de çocuklara belirli toplumsal cinsiyet kriterlerine göre kıyafetler seçmektedirler. Bu da ebeveyn tutumlarından ziyade aslında toplumun dayattığı toplumsal cinsiyet normlarıyla yakından bağlantılıdır (Halim vd., 2018). Kıyafetler, çocuk özelinde sezgisel işlemeye neden olabilmektedir. Başka bir ifadeyle çocuğun toplumsal cinsiyet kodlarını sosyalleşme sürecinde edinmesine aracılık etmektedir. Çocuğun kendisine atfedilen toplumsal cinsiyet hakkındaki biliş düzeyinin bu noktada şekillendiği görülmektedir (Rubin vd., 1974; Seavey vd., 1975). Kıyafetlerin çocuklukta toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretilmesi noktasında bir araç olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu durum, yalnızca bireysel tercih ve seçimlerle değil toplumun kültürel ve sosyal dayatmalarıyla şekillenmektedir. Kıyafetler üzerinden aktarılan mesajlar, çocukların toplumsal cinsiyet algılarını sezgisel düzeyde etkileyerek sosyalleşme süreçlerine aracılık etmektedir.

3.1. Bebeklikten Ergenliğe: Cinsiyete Göre Giydirme Pratikleri

Çocukların cinsiyetlere göre klişeleştirilmiş kıyafetleri, çocukluk döneminde oluşturulan cinsiyet kimliklerinin ilk temsillerindendir. Çocuklar, cinsiyet kategorilerinin farkına vardıkça kadınsı ya da erkeksi biçimlerde giyinmeye olan ilgilerini ifade etmek adına toplumun yargılarına uygun hareket etmektedirler (Halim vd., 2018). Cinsiyetlere göre yapılan kıyafet ayrımları incelendiğinde erkek kıyafetlerinin, güç ve otoriteyle iç içe (Harvey, 1995; Kuchta, 2002; Breward, 2016; Hollander, 2016; Twigg, 2020) olduğu, kadın kıyafetlerinin ise daha duygusal, uyumlu temalara sahip olduğu görülmektedir. Çocukluk döneminden itibaren de cinsiyete dair olan bu vurguları netleştirmek adına renk, tasarım gibi kriterlerle ilgili olgulara vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla doğumdan itibaren başlayan toplumsal cinsiyet inşası, kıyafet üretimleriyle beraber desteklenmektedir.

Kız ve erkek çocuklar, toplumun cinsiyet beklentilerine uygun bir şekilde giydirilmektedir. Dolayısıyla kıyafetlerin toplumsal cinsiyetin inşa sürecinin en görünür araçlarından biri olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bebeklikten itibaren kız ve erkek çocuklar, toplumun cinsiyet beklentilerine uygun olarak giydirilmektedir. Yeni doğan bebeklerin kıyafetlerinde renk kodlamalarının yaygın olduğu görülmektedir. Pembe renk kız bebeklerle, mavi renk ise erkek bebeklerle özdeşleştirilmektedir. Bu ayrım, cinsiyet rollerini henüz bilinç gelişmeden çocuklara dayatmaktadır. Çocukluk döneminde kız çocukları için elbiseler, etekler ve daha süslü kıyafet detayları ön plandayken; erkek çocukları için pantolonlar, spor giysiler ve daha sade tasarımlar tercih edilmektedir. Bu fark, çocukların hareket alanlarını da etkilemektedir. Örneğin, elbise giyen bir kız çocuğuna oyun oynarken daha dikkatli olması gerektiği aktarılmakta, bu kazanım çeşitli uyarılarla pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Halim ve arkadaşlarının (2014) yapmış olduğu çalışmadan elde edilen verilere göre kız çocukları genellikle pembe ve fırfırlı elbiseler giymeyi tercih ederken erkekler kadınlığa dair izler barındıran kıyafetlerden kaçınmaktadır. Böylece her iki cinsiyete de "öteki" algısı kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Ergenlik dönemine gelindiğinde kıyafetlerdeki cinsiyet normlarının daha da belirginleştiği görülmektedir. Kız çocuklarının kıyafetlerinde güzellik, zarafet gibi vurgular yer alırken erkek çocuklarının kıyafetlerinde güç, dayanıklılık vurguları ön plana alınmaya başlanmaktadır. Kız çocukları için beden hatlarını belirginleştiren kıyafetler popüler hale gelirken; erkek çocuklarına sportif, geniş ve maskülen kıyafetler önerilmektedir. Bu süreçte kıyafetlerin yalnızca bir kumaş, giysi olmanın ötesinde toplumsal cinsiyet rollerinin temsilcisi, taşıyıcısı olduğu açıkça öğretilmektedir. Ailelerin giydirme pratikleri ve sosyal çevrenin beklentileri de bu rollerin pekiştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

3.2. Kıyafetlerde Renk ve Stil Kodlamaları: "Pembe Kızlar, Mavi Erkekler" Algısı

Renkler, toplumsal cinsiyet kimliğinin sembolik inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Dünya çapında birçok kültürde "Pembe kızlara, mavi erkeklere" gibi renk kodlamaları, cinsiyetçi normlardan birisi olarak çocukluk döneminde yaygınlaşmıştır (Paoletti, 2012; Ishii, Numazaki ve Tado'oka, 2018). Bebeklik dönemi özelinde cinsiyet farklılıklarına dair yapılan bir araştırmada 120 kız ve erkek çocuğunun yaşamlarını sürdürdüğü fiziksel ortamlar incelenmiştir. Bu araştırmada oyuncaklar, kıyafetler, odanın rengi, dekorasyonu gibi unsurlar ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre erkek çocuklarda ağırlıklı olarak spor ekipmanları, arabalar gibi unsurlar bulunurken; kızların daha fazla bebek, ev eşyaları gibi oyuncakları olduğu saptanmıştır. Daha fazla pembe kıyafete sahip olan kızların, renkli eşyaları olduğu da dikkati

çekmiştir. Öte yandan erkeklerin mavi kıyafetleri başta olmak üzere odalarında yer alan birçok öğede mavi renklerine rastlandığı belirtilmiştir (Pomerleau vd., 1990, s. 359). Çocukluktaki cinsiyet kodlamalarına odaklanan bir çalışmada, kız çocuklarının en sevdiği renk tonunun pembe, erkeklerde ise mavi olduğu gözlemlenmiştir. Kızların pembe rengine dair ifadeleri erkeklere kıyasla daha olumlu duygular barındırdığı tespit edilmiştir. Cinsiyete dair var olan kalıplaşmış yargıların bu noktada etkili olduğu elde edilen sonuçlar arasındadır (Jonauskaite vd., 2018, s. 630). Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir anket verilerine göre erkeklerin %79'u mavi kıyafetler giyerken, kızların %75'inin pembe giydiği görülmüştür (Shakin, Shakin ve Sternglanz, 1985).

Renklerin cinsiyetlere göre kodlanması algısı tarihsel olarak değişkenlik göstermektedir. 19. yüzyıla kadar pembe gücü temsil eden canlı bir renk olduğu için erkek çocukları tarafından tercih edilirken, sakinliği temsil eden mavi, kız çocuklarıyla ilişkilendirilen bir renk olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat 20. yüzyılın ortalarında kapitalist pazar dinamikleriyle beraber bu algı tersine dönmüş ve pembe kız çocuklarıyla mavi renk ise erkek çocuklarıyla özdeşleştirilmiştir (Maglaty, 2011). Günümüzde pembe, *"tatlılık", "masumiyet" ve "kırılganlık"* gibi özellikleri sembolize ederek kadınlıkla ilişkilendirilmektedir. Öte yandan mavi ise "güç", "soğukkanlılık" ve "cesaret" gibi erkeklikle ortak paydada değerlendirilen özellikleri temsil etmektedir. Stil kodlamaları da yine buraya referans olacak şekilde cinsiyet rollerini pekiştirmektedir. Kız çocuklarına yönelik tasarlanan ve pazarlanan kıyafetlerde dantel, fırfır, taş, kurdele, pul gibi süslemeler kullanılarak narin kumaşlar, dar kesimler tercih edilmektedir. Erkek çocuklarına yönelik tasarlanan ve pazarlanan kıyafetlerde ise daha sade ve işlevsel tasarımların öne çıktığı, geniş kesimlerin olduğu ve dayanıklı kumaşların kullanıldığı görülmektedir. Çocukların beden algılarının ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin tüm bunlara bağlı olarak erken yaşta şekillendiğini söylemek mümkündür.

4. Ebeveyn Tutumları ve Çocuklukta Toplumsal Cinsiyet Rolleri

Cinsiyete dayalı ebeveyn tutumları kültüre özgü toplumsal normlardan kaynaklanmaktadır (Coyle ve Fulcher, 2022, s. 103). Söz konusu tutumlar yaşam boyunca sürdürülmektedir. Çocuğun kendi biyolojik cinsiyetinin bilincine erişmesi, cinsiyet etiketlemesi yapmadan önce toplumsal cinsiyet kodları tarafından atfedilen farklılaştırılmış geri bildirimleri almaktadır (Lindahl ve Heiman, 2022; Lindsey ve Mize, 2001). Çocuk doğmadan önce yapılan cinsiyet partileri, bebek için oluşturulan yaşam alanında kadınsı, erkeksi kıyafetlerin, oyuncakların bulunması toplumsal cinsiyet kodlarını etkilemektedir (Halim vd., 2018; Kane, 2006). Dolayısıyla ebeveynlerin, çocuklara cinsiyetlerine özgü davranışlar sergilemesi hem doğum öncesini hem de doğum sonrasını kapsamaktadır (Kane, 2006; Sweeney ve Bradbard, 1988).

Çocuğun toplumsal cinsiyet kalıplarına dair geliştirdiği kategoriler, ebeveynleri ile yakından ilişkilidir (Witt, 1997). Ebeveynlerin çocukların toplumsal cinsiyetlerine yönelik tutumlarının en belirgin göstergelerinden birisi isim seçimidir. Çocuğa koyulacak isim, genellikle cinsiyet temelli bir yaklaşımla belirlenmektedir (Lieberson vd., 2000). Bu denli erken başlayan cinsiyet beklentilerine bakıldığında çoğu zaman bilinçsiz bir şekilde aktarıldığı görülmektedir. Kız çocuklarından daha nazik, uyumlu ve duygusal olmaları beklenmektedir. *"Hanım hanımcık", "prenses gibi"* söylemleri, kız çocuklarının toplumsal cinsiyet normlarına uygun davranışlar sergilemelerini teşvik etmektedir. Erkek çocuklardan güçlü, cesur ve duygularını göstermeyen

bireyler olmaları beklenmektedir. Bunu destekleyecek şekilde *"erkek adam ağlamaz", "aslan oğlum"* gibi söylemler de erkek çocuklarının duygusal dünyalarını bastırarak güçlü ve sert olmalarını talep eden maskülen değerleri benimsemelerine yol açmaktadır. Bu cinsiyetçi beklentiler çocukların kişilik gelişimlerini etkilemekte, kendilerini nasıl algılayacaklarını belirlemektedir. Kız çocukları, toplumsal uyum gösteren edilgen bireyler olma yönünde erkek çocukları ise lider olma, rekabet etme yönünde teşvik edilmektedirler.

Sosyal öğrenme teorisi bağlamında doğrudan öğrenme çocuğun kendi cinsiyetine dair aldığı olumlu takviyelerle gerçekleşmektedir. Örneğin *"babana bahçede yardım etmek için ne kadar iyi bir çocuksun."* tarzındaki söylemler çocuğu desteklemektedir. Toplumsal cinsiyet kimliğine uygun davranışlar sergileyen çocuk, ebeveynleri tarafından onaylandığı sürece ilgili kimlik beklentilerini karşılayacaktır. Öte yandan çocuğa atfedilen kimlik normlarına uygun olmayan davranışlar sergilendiği anlarda çocuğun cezalandırılması da yine doğrudan öğrenmesine yol açmaktadır. Örneğin *"annenin rujunu almaya devam edersen seni futbol maçına götürmeyeceğim"* söylemi de çocuk için destekleyicidir. Çocuğun gözlemlediği kişilerin belirli davranışlarına göre ödül veya ceza alması da çocuğun bu kez dolaylı öğrenme sürecini başlatmasına sebep olmaktadır (Swash, 2024). Çocuğun etrafında yer alan bireyler tarafından toplumsal onay alması doğrudan veya dolaylı geri bildirim olarak değerlendirilmektedir (Coyle ve Fulcher, 2022, s. 101). Dolayısıyla ebeveynlerin kendi cinsiyet rolleri, çocuklar üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmaktadır.

Çocuk yetiştirme süreçlerinde ebeveynlerin çoğu zaman farkında olmadan cinsiyet temelli ayrımlar yaptıkları görülmektedir. Kız çocuklarına *"sessiz ve uslu olma"* yönünde telkinlerde bulunulurken erkek çocuklarının *"yaramaz, hareketli"* halleri hoş görülebilmektedir. Buna ek olarak anne ve baba figürlerinin davranışları, tutumları ve sözleri çocuklar için birer rol modeli işlevi görmektedir. Anneler toplumsal normlara uygun bir şekilde "bakım veren" ve "fedakar" rollerini üstlenmektedirler. Kız çocukları, annelerinin bu rollerini gözlemleyerek, taklit etmekte dolayısıyla kadınlıkla ilişkilendirilen ev içi sorumlulukları öğrenmektedirler. Annenin kızına *"Yemek yapmayı öğren, ilerde lazım olur"* gibi söylemleri de bu rolün aktarımını pekiştirmektedir. Babalar ise *"çalışan", "güçlü" ve "otorite figürü"* olarak algılanmaktadır. Erkek çocuklar babalarını gözlemleyerek maskülen davranış kalıplarını öğrenmektedirler. Örneğin *"Baban gibi güçlü olmalısın"* söylemi, erkek çocukları için duygusallıktan uzak durarak güçlü bir erkek imajı oluşturmalarını talep etmektedir. Ebeveynlerin birbirleri ile kurdukları ilişki ve birbirlerine karşı tutumları da çocuklar için bir model teşkil etmektedir. Geleneksel toplumun cinsiyet rol kalıplarına uygun olarak annenin ev işleri ile ilgilenip babanın dışarıda olması, çocukların zihninde kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin şema ve kategorileri şekillendirmekte, bunun sonucunda da kalıp yargıların oluşmasını sağlamaktadır. Anne ve babanın tutumu, rol dağılımları çocukların toplumsal cinsiyete dair yargıları nasıl içselleştirecekleri konusunda önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

SONUÇ

Toplumsal cinsiyetin çocuklukta inşası üzerine yapılan çalışmalar, ebeveynlerin tutumları, medya temsilleri, oyuncakların cinsiyete göre ayrıştırılması gibi çeşitli faktörlerin etkin rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Örneğin; *"kız çocukları narin, nazik, bakımlı ve uyumlu olmalı" veya "erkek çocuk cesur, güçlü ve lider olmalı"* gibi toplumsal beklentiler ve yargılar,

ebeveynlerin çocuk yetiştirme biçimlerine doğrudan yansımaktadır. Aynı şekilde pembe ve mavi kodlamaları ile cinsiyetlendirilmiş kıyafet ve oyuncaklar, toplumsal cinsiyet normlarının pekiştirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda çalışmada toplumsal cinsiyetin kuramsal çerçevesi, oyuncakların ve kıyafetlerin toplumsal cinsiyet rollerindeki yerinin incelenmesiyle desteklenmiştir. Daha sonrasında mevcut literatürden elde edilen bulgular bir araya getirilerek toplumsal cinsiyet rollerinin çocuklukta nasıl inşa edildiğine dair bir perspektif sunularak toplumsal cinsiyet rollerinin çocuklukta öğrenilme süreçleri anlamlandırılmıştır. Bu konuda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik farkındalığın geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin inşası, çocukluk döneminde güçlü bir şekilde şekillendiği ve bireylerin yaşam boyu kimliklerini, davranışlarını ve toplumsal yaşama katılımlarını etkileyen bir süreç olduğu tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan oyuncaklar, kıyafetler ve ebeveyn tutumları gibi temel unsurların toplumsal cinsiyet rollerini nasıl yeniden ürettiği noktasında sosyal öğrenme mekanizmalarının, kültürel normların ve aile tutumlarının belirleyici olduğu saptanmıştır. Özelikle gözlem, taklit etme, ödül ve cezalandırma gibi sosyal öğrenme süreçleri, toplumsal cinsiyet normlarının öğrenilmesi ve içselleştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Pembe ve mavi renklerle cinsiyet kodları atanan oyuncaklar ve kıyafetler, çocukların toplumsal cinsiyet kabullerini farkına varmadan kabul etmelerine yol açarken, ebeveynlerin cinsiyete dayalı beklentileri ve kabulleri bu süreci daha da pekiştirmektedir.

Oyuncakların ve kıyafetlerin cinsiyete göre ayrıştırılmaları, kız çocuklarını bakım, güzellik ve duygusallık odaklı rollere yönlendirirken; erkek çocuklarını güç, cesaret ve bağımsızlık gibi maskülen değerlerle bir araya getirmektedir. Benzer şekilde ebeveyn tutumları ve toplumsal yapı, çocukların *"kadınlık"* ve *"erkeklik"* algılarını erken yaşlarda biçimlendirmektedir. Özellikle medya, eğitim sistemi ve sosyal çevrenin yerleşik hale getirmiş olduğu cinsiyetçi pratikler, bu normların kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet rollerinin çocuklukta öğrenilme ve inşa edilme süreci bireysel tercihlerden ziyade toplumsal ve kültürel yapılar tarafından şekillendirilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi adına oyuncaklardan kıyafetlere, ebeveyn tutumlarından medya temsillerine kadar çeşitli alanlarda farkındalık çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Çocukların özgür seçimler yapabilmeleri ve cinsiyetçi normlardan uzak bir şekilde eşit bireyler olarak yetişebilmeleri adına eğitim politikaları, medya içerikleri ve aile tutumlarında köklü değişiklikler yapılmasının çok önemli bir adım olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arvanitidou, Z. ve Gasouka, M. (2013). Construction of gender through fashion and dressing. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4(11), 111.
Auster, C. J. ve Mansbach, C. S. (2012). The gender marketing of toys: An analysis of color and type of toy on the Disney store website. *Sex Roles*, 67, 375–388.
Bammeke, F. (2002). Primary socialization and the perception of gender roles: Study of children in selected households and schools. *3rd International Conference of the ational Association of Women Academics (NAWACS) held at the Ahmadu Bello University*, Zaria, Kaduna.
Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review,* 88, 354–364.

Bicchieri, C., Muldoon, R. ve Sontuoso, A. (2018). Social norms. https://www.sas.upenn.edu/ppe-repec/ppc/wpaper/0015.pdf
Biemni, I. (2015). Gender stereotypes in childhood: When is difference born?. *Education Sciences & Society*, 6, 127-135.
Breward, C. (2016). The suit: Form, function and style. Reaktion Books.
Bussey, K. ve Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676–713.
Carrasco, A. B., González-Gijón, G. ve Martínez-Heredia, N. (2023). Systematic review on gender socialisation in pre-school education. *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 43, 191-204. Doi: 10.7179/PSRI_2023.43.13
Cerbara, L., Ciancimino, G. ve Tintori, A. (2022). Are we still a sexist society? Primary socialisation and adherence to gender roles in childhood. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6), 3408. https://doi.org/10.3390/ijerph19063408
Coyle, E. F. ve Fulcher, M. (2022). Social influences on gender development: Theory and context. İçinde D. P. VanderLaan & W. I. Wong (Ed.), *Gender and sexuality development: Contemporary theory and research* (ss. 101–124). Springer Nature Switzerland AG.
Entwistle, J. (2000). *The fashioned body: Fashion, dress and modern social theory*. Polity.
Halim, M. D., Walsh, A. S., Tamis-LeMonda, C. S., Zosuls, K. M. ve Ruble, D. N. (2018). The roles of self-socialization and parent socialization in toddlers' gender-typed appearance. *Achieves of Sexual Behavior*, 47, 2277-2285.
Halim, M. L., Ruble, D. N., Tamis-LeMonda, C. S., Zosuls, K. M., Lurye, L. E. ve Greulich, F. K. (2014). Pink frilly dresses and the avoidance of all things "girly": children's appearance rigidity and cognitive theories of gender development. *Developmental Psychology*, 50(4),1091-1101. doi: 10.1037/a0034906.
Hartup, W. W. (1979). The social worlds of childhood. *American Psychologist,* 34(10), 944–950. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.944
Harvey, J. (1995). *Men in black*. Reaktion Books.
Hofferth, S. L. ve Sandberg, J. F. (2001). How American children spend their time. *Journal of Marriage and Family*, 63, 295–308.
Hollander, A. (2016). Sex and suits: The Evolution of Modern Dress. Bloomsbury.
Ishii, K., Numazaki, M. ve Tado'oka, Y. (2018). The effect of pink/blue clothing on ımplicit and explicit gender-related self-cognition and attitudes among men. Japanese Psychological Research, 61(2), 123-132. https://doi.org/10.1111/jpr.12241
Jonauskaite, D., Dael, N., Chévre, L., Althaus, B., Tremea, A., Charalambides, L. ve Mohr, C. (2018). Pink for girls, red for boys, and blue for both genders: Colour preferences in children and adults. *Sex Roles*, 80, 630-642.
Kane, E. W. (2006). "No way my boys are going to be like that!": Parents' responses to children's gender nonconformity. *Gender & Society*, 20, 149–176.
Kane, E. W. (2006). "No way my boys are going to be like that!": Parents' responses to children's gender nonconformity. *Gender & Society*, 20, 149–176.
Kuchta, D. (2002). *The three-piece suit and modern masculinity, England, 1550–1850*. University of California Press.
Leaper, C. ve Farkas, T. (2015). The socialization of gender during childhood and adolescence. İçinde J. E. Grusec & P. D. Hastings (Ed.), *Handbook of socialization: Theory and research* (2. Basım, ss. 541–565). The Guilford Press.
Leaper, C., Anderson, K. J. ve Sanders, P. (1998). Moderators of gender effects on parents' talk to their children: A meta-analysis. *Developmental Psychology*, 34, 3–27.
Lieberson, S., Dumais, S. ve Bauman, S. (2000). The instability of androgynous names: The symbolic maintenance of gender boundaries. *American Journal of Sociology*, 105, 1249–1287.

Lindahl, L. B. ve Heimann, M. (2002). Social proximity in Swedish mother-daughter and mother-son interactions in infancy. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 20, 37–42.
Lindsey, E. W. ve Mize, J. (2001). Contextual differences in parent-child play: Implications for children's gender role development. *Sex Roles*, 44, 155–176.
Lindsey, E. W. ve Mize, J. (2001). Contextual differences in parent-child play: Implications for children's gender role development. *Sex Roles*, 44, 155–176.
LoBue, V. ve DeLoache, J. S. (2011). Pretty in pink: The early development of gender-stereotyped colour preferences. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 656–667.
Maglaty, J. (2011). When did girls start wearing pink?. https://leestyercom410.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/kami-export-when-did-girls-start-wearing-pink.pdf
Martin, C. L. ve Ruble, D. N. (2010). Patterns of gender development. *The Annual Review of Psychology*, 61, 53–81.
Martin, C. L., Eisenbud, L. ve Rose, H. (1995). Children's gender-based reasoning about toys. *Child Development*, 66, 1453–1471.
Mascaro, J. S., Rentscher, K. E., Hackett, P. D., Mehl, M. R., & Rilling, J. K. (2017). Child gender influences parental behavior, language and brain function. *Behavioral Neuroscience*, 131, 262–273.
Mondschein, E. R., Adolph, K. E. ve Tamis-LeMonda, C. S. (2000). Gender bias in mothers'expectations about infant crawling. *Journal of Experimental Child Psychology*, 77, 304-316.
Paoletti, J. B. (2012). *Pink and blue: Telling the girls from the boys in America*. Indiana University Press.
Pomerleau, A., Bolduc, D., Malcuit, G. ve Cossette, L. (1990). Pink or blue: Environmental gender stereotypes in the first two years of life. *Sex Roles*, 22, 359-367.
Rozendaal, E., Buijzen, M. ve Valkenburg, P. (2011). Children's understanding of advertisers' persuasive tactics. *International Journal of Advertising*, 30(2), 329–350.
Rubin, J. Z., Provenzano, F. J. ve Luria, Z. (1974). The eye of the beholder: Parents' views on sex of newborns. *American Journal of Orthopsychiatry*, 44(4), 512–519.
Schelling, T. C. (1960). *The strategy of conflict*. Harvard University Press.
Seavey, C. A., Katz, P. A. ve Zalk, S. R. (1975). Baby X: The effect of gender labels on adult responses to infants. *Sex Roles*, 1, 103–109.
Shakin, M., Shakin, D. ve Sternglanz, S. (1985). Infant clothing: Sex labeling for strangers. *Sex Roles*, 12, 955–964.
Swash, L. (2024). *Social learning theory of gender development (AQA a level psychology)*. https://www.savemyexams.com/a-level/psychology/aqa/17/revision-notes/10-gender-a-level-only/10-3-approaches-and-gender-development/social-learning-theory-and-gender-development/
Sweeney, J. ve Bradbard, M. R. (1988). Mothers' and fathers' changing perceptions of their male and female infants over the course of pregnancy. *Journal of Genetic Psychology*, 149, 393–404.
Sweet, E. (2014). Toys are more divided by gender now than they were 50 years ago. http://www.theatlantic.com/business/archive/2014/12/toys-are-more-divided-by-gender-now-than-they-were-50-years-ago/383556/
Tseëlon, E. (1995). *The masque of femininity*. Sage.
Twigg J. (2020). Dress, gender and the embodiment of age: men and masculinities. *Ageing and Society*. 40(1):105-125. doi: 10.1017/S0144686X18000892
Weisgram, E. S., Fulcher, M. ve Dinella, L. M. (2014). Pink gives girls permission: Exploring the roles of explicit gender labels and gender-typed colors on preschool children's toy preferences. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35, 401–409.

Witt, S. D. (1997). Parental influence on children's socialization to gender roles. *Adolescence*, 32, 253–259.
Wong, W. I. ve Hines, M. (2015a). Preferences for pink and blue: The development of color preferences as a distinct gender-typed behavior in toddlers. *Archives of Sexual Behavior*, 44, 1243–1254.
Wong, W. I. ve Hines, M. (2015b). Effects of gender color-coding on toddlers' gender-typical toy play. *Archives of Sexual Behavior*, 44, 1233–1242.

AVRUPA'YA TÜRK GÖÇÜNÜN DÖNÜM NOKTALARI VE ÖZELLİKLERİ

Araş. Gör. Vahap Aydemir
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
vahapaydemir@mu.edu.tr ORCID 0000-0003-0303-4268

Özet

Kurulduğundan itibaren Türki Cumhuriyetler ve Müslüman-Türk kökenli Balkan halkları için misafir ülke ya da anavatan olma görevini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti, 1960'lardan sonra dışarıya, özellikle, Avrupa ülkelerine göç veren bir ülkeye dönüşmeye başlamıştır. Avrupa'ya Türk göçünün dönüm noktaları, nedenleri ve temel özelliklerini değerlendiren çalışma göç hareketindeki dönüşümü ve bunun nedenlerini kısaca ele almayı hedeflemektedir. Çalışmada 1950'li yılların sonlarından itibaren Avrupa ülkelerine gerçekleşen Türk göçü 3 dönemde incelenecektir: 1961'de başlayan ve petrol krizinin yaşandığı 1973-74 yıllarını kapsayan ilk dönem, bu tarihlerden 12 Eylül 1980 darbesine kadar uzanan ikinci dönem ve 1980 yılından 2000'li yıllara kadar olan üçüncü dönem. 1961-1973 yılları arası Avrupa'ya yönelen Türk göçünün ilk dönemi özellikle Batı Almanya ekonomisinin işgücüne duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmış ve Avrupa ülkelerinin arzu ettiği göçlerdi. 1973- 1980 yılları arasında gerçekleşen göçler Türk ve Avrupalı yetkililer arasında 1970 yılında imzalanan iş birliği anlaşmaları ve protokoller çerçevesinde olmuştur. 1980 sonrası göçlerde ise politik süreçlerin etkisi daha çok dikkati çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa, Türk Göçü, istihdam.

TURNING POINTS OF TURKISH MIGRATION TO EUROPE

Summary

Since its foundation, the Republic of Turkey has been a host country or homeland for the Turkic Republics and the Balkan peoples of Muslim-Turkic origin. After the 1960s, the Republic of Turkey has transformed into an outward migration country, especially to European countries. The study, which evaluates the turning points, reasons and main characteristics of Turkish migration to Europe, aims to address the transformation in the migration movement. In this study, Turkish migration to European countries since the late 1950s will be analysed in 3 periods: The first period starting in 1961 and covering the years 1973-74 during the oil crisis,

the second period from these dates until the coup d'état of 12 September 1980 and the third period from 1980 to the present day. The first period of Turkish migration to Europe between 1961 and 1973 was driven by the need for labour force in the West German economy and was desired by European countries. The migrations between 1973 and 1980 took place within the framework of the cooperation agreements and protocols signed between Turkish and European authorities in 1970. In the post-1980 migrations, the impact of political processes is more noticeable.

Keywords: Europe, Turkish Migration, employment

Giriş

Avrupa'ya göç eden doğu toplumları arasında görece yeni olan Türklerin göç süreci, 1961 yılında Almanya'ya misafir işçi gönderme uygulaması ile başlamış, kesintilere rağmen günümüze dek artarak devam etmiştir (Tapia, 2008). Dışişleri Bakanlığı Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları Biriminin 2023 verilerine göre 5,5 milyon Türk vatandaşı Avrupa Birliği Üyesi ülkelerde ikamet etmekte ya da çalışmaktadır. Bu rakama politik nedenlerle sığınma başvurusunda bulunan ve yasadışı yapılan göçler düşünüldüğünde yurt dışında yaşayan vatandaşların sayısı daha da fazla olduğu anlaşılacaktır. (https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr).

Ekonomik nedenlerle, başlangıçta kısa süreli misafir işçi uygulaması olarak düşünülen fakat daha sonra giderek artan göçmen sayısı ile birlikte kalıcı nitelik kazanan Avrupa'ya Türk göçü, göç alan bu ülkelerin aktif göç hareketlerine son vermesine rağmen aile birleşmeleri, sığınma talebinde bulunanlar ve yasadışı göçlerle günümüze değin devamlılığını ve önemini korumuştur.

Cumhuriyetin kuruluşunun hemen sonrasında, Türkiye'de ilk olarak akrabalık ve soydaşlıktan kaynaklı göçler yaşanmıştır. Bu çerçevede 1923-1950 arası dönemde özellikle Balkanlardan Türkiye'ye göçler artmıştır. Yine II. Dünya Savaşı sırasında büyükşehirlerde üniversitelerin kurulmasında, şehirciliğin gelişmesinde önemli katkıları olan Yahudi kökenli Alman vatandaşlarının Türkiye'ye göçleri dikkati çeker. 1950-1960 arasında o döneme kadar çok tanık olunmayan iç göç yoğunlaşmış ve 1960'lardan sonra Türkiye özellikle Avrupa'ya işçi göçü veren ülke konumuna gelmiştir. 1980'lere kadar olan göçlerde akrabalık ve kültür temeli öne

çıkarken, Avrupa'ya 1980'lerden sonra gerçekleşen göçler ülkede yaşanan toplumsal ve siyasal sorunlardan kaynaklanmıştır. Türkiye aynı zamanda bu dönemde geçiş/ transit ülke olmaya başlamıştır. Özellikle Afganistan'ın işgali, İran İslam Devrimi, Körfez savaşı sonrasında Türkiye hem göç almış hem de bilhassa AB ülkelerine yönelik transit ülke konumunu pekiştirmiştir (Apan, 2018:14).

Çalışmada Türkiye'den yapılan göç olgusu sadece 1960-2000 yıllarını içerecek şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca temel olarak Türkiye'den Almanya'ya ve AB ülkelerine yapılan göçler değerlendirilmektedir.

Avrupa Ülkelerine Gerçekleşen Türk Göçündeki Dinamikler

1961-1973 yılları arası Avrupa'ya yönelen Türk göçünün ilk dönemi Batı Almanya ekonomisinin işgücüne duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Göç nedenlerini açıklayıcı "İtme-çekme" modeli bakımından düşünüldüğünde, dışarıya olan bu göçün "itici" gücü daha çok "dışsal" bir faktör, yani göç alan ülkenin emek piyasası koşulları olmuştur. Federal Almanya Cumhuriyeti yetkilileri ile Türk Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan görüşmelerle Almanya'nın Türkiye'de yatırım yapması karşılığında Türk işçilerinin kısa bir süre için Almanya ya gönderilmesini öngören iki taraflı bir anlaşma 1961 yılında imzalanmıştır. (Fazıl Aydın, 2014). Ekonomik refah dönemi yaşayan Almanya daha önce İtalya, İspanya Portekiz ve Yunanistan'la benzer anlaşmalar imzalamıştı. Fransa, İngiltere, Hollanda gibi sömürge ve eski sömürgeleri bulunmayan Almanya, gelişmekte olan ekonomisinin ihtiyaç duyduğu işgücü açığını orta ve güney Avrupa ile özel tarihi bağları bulunan Türkiye'den sağlamaya çalışmıştır.

Berlin Duvarının örülmesiyle gerginleşen soğuk savaş dönemi, demir perde ülkesi haline gelen Sovyetler Birliği'nin egemenliği altındaki Doğu Avrupa ülkelerdeki işgücün akışının durması da , Federal Almanya'ya olan Türk göç artışını hızlandırmıştır.

Batı Almanya'da Türk işçisi sayısı, 1961 yılında 1.207, 1962 yılında 11 binin üzerine çıkmıştı. 1963 yılının ilk 7 ayı içinde 1.500'ü kadın 9 bin işçi Batı Almanya'da çalışmaya başlamıştı (Petek SALOM, 2001). Batı Almanya'da bulunan Türk işçi sayısı 30 bini aşmıştı. Türk işçi sayısı 1967 yılına geldiğimizde 172 bine ulaşmıştır (Petek SALOM, 2001). Bu tarihte Alman Çalışma Bakanlığı yasalarında yapılan bir değişiklikle misafir işçilere tanınan iki yıl süre sınırı

kaldırıldı. Süre sınırının kaldırılması ile hızlanan Türk göç dalgası, Alman otoritelerinin 1973 yılında bunu askıya almasıyla kesintiye uğramıştır. Bu tarihte Federal Almanya da yaklaşık 650 bin Türk göçmen bulunmaktaydı (Acar, 2023:50). Rakamlardaki artış dünyada ABD'ye gerçekleşen Meksikalı göçünden sonraki en kitlesel göç olduğunu da göstermektedir (Demirağ, Kakışım, 2018: 135-6).

1960'lı yıllarda Türkiye diğer Avrupa ülkeleri (Belçika, Hollanda, Avusturya, Fransa, İsveç vb..) ile göçmen işçi gönderme konusunda benzer anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalarla hızlanan göç dalgası sonucunda 1975 yılında Avrupa da 1 milyona yakın Türk göçmen nüfusu bulunmaktaydı. Bu sayının % 80 i Batı Almanya'da ikamet ediyordu. 1975 yılında Almanya'da bulunan 638 bin Türk işçilerinin dörtte üçü, 1961-1973 arasında Alman işverenlerinin yetkilendirdiği bürolar ve Türk iş ve işçi bulma kurumu yetkililerinin işbirliği ile Türkiye'de seçilmişlerdir (Kaya, 2001). Avrupa ülkelerinin Türkiye de bizzat yaptıkları seçimlerde nitelikli işçi ve kadınlar öncelikliydi. Avrupa ülkeleri işverenlerinin Türkiye'deki aracı kurumları tarafından seçilen kişilerin %21'sini kadınlar %30'unuda nitelikli işçiler oluşturmaktaydı (Kaya, 2001).

Avrupa'ya olan Türk işçi göçünü kolaylaştıran Türk hükümetleri, başlangıçta bunu işsizliğe karşı bir politika aracı olarak görmüşlerdir. 1961-73 arası ortalama yılda 60 bin olan göç eden işçi sayısı, refah dönemini yaşayan Avrupa tarafından rahatlıkla emilmiştir. Türkiye ekonomisinin üçte birini oluşturan bu iş gücü göçü, aynı zamanda ülkede mevcut ekonomik sorunların ve toplumsal gerginliklerin azalmasına hizmet etmiştir. 1960 ihtilalinden sonra planlı kalkınma politikalarıyla sanayileşmeyi başlatan Türkiye'de, kırsal kesimlerden kentlere doğru bir iç göç yaşanmıştır (Yılmaz, 2023).

1973-80 yıllarını kapsayan ikinci dönemin başlangıcında, petrol fiyatlarındaki yüksek artışa bağlı olarak, Avrupa ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz, bu ülkeleri göçmen kabul etme politikalarını gözden geçirmeye ve göçmen sayısını azaltmaya itti. Bu tarihlerde sınırlarını büyük ölçüde göçmenlere kapayan Avrupa ülkelerinin politikaları daha çok ülkelerinde bulunan göçmenlerle ilgili yasal düzenlemelere odaklanmıştır. Geçici kalmaları düşünülen göçmenlerin sürekli göçmen statüsüne kavuşmaları da bu döneme rastlar (Kakışım,138). Türk hükümetleri, bu dönemdeki göç hareketlerini sadece işsizliğe bir çözüm aracı olarak değil, aynı zamanda gelir elde etme ve ülkeye doğrudan yatırım politikalarının bir aracı olarak

görmüşlerdir. Avrupa ülkelerinin göçmen politikalarındaki sınırlamalar, Türk işçi göçünü Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, Libya gibi ülkelere yönelmeye itmiştir. Petrol fiyatının artışının sağladığı gelirlerle altyapı ve inşaat yatırımlarına girişen bu ülkeler, özellikle Türk işgücünü nitelikli olması bakımından tercih etmişlerdir. Tamamı neredeyse erkek olan bu iş gücü genelde inşaat sektöründe çalıştırılmıştır (Aydın, 2014).

Avrupa ülkelerinin göç politikalarında yaptıkları askıya alma ve göçmen alımını durdurma yolundaki değişiklik, Türk göç dalgasının bu sefer kendisine başka bir kanaldan yol açarak devam etmesini sağlamıştır. Türk ve Avrupalı yetkililer arasında 1970 yılında imzalanan iş birliği anlaşmaları ve protokoller, Türk işçilerinin, daha önceden belirlenen aşamalar çerçevesinde, gerçekten de Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında serbest dolaşımını kolaylaştırarak göçün devamlı olmasını sağlamıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği İş birliği Konseyi'nin 1976 ve 1980 tarihli kararları, Türk vatandaşlarının ve ailelerinin, belirli bir süre ikamet ettikleri ya da çalıştıkları ülkelerde, sürekli oturma izni elde edebilmelerini ve o ülkelerin yürürlükte olan tüm sosyal haklardan faydalanma hakkını tanımıştır. Bu dönemde, Avrupa ülkelerinin aktif göç politikalarından vazgeçmesi sonucu kesintiye uğrayan göç akışı, aile birleşmeleri sayesinde devam etmiştir. Bu aynı zamanda, Avrupa ülkelerinde ikamet eden Türk işçilerinin kalıcılığının örtülü kabulü anlamına gelmekteydi (Yılmaz, 2023:166-67).

Burada belirtilmesi gereken bir hususta, birinci dönem Türk göçmenleri daha çok kent kökenli nitelikli işçilerden oluşurken, ikinci dönemde aile birleşmesi yoluyla Avrupa'ya göç edenler daha çok azgelişmiş bölgelerin, kırsal kesimlerden insanlar olmuştur. Bu dönemde Türkiye'ye damgasını vuran ve milyonlarca insanı etkileyen, kırsal kesimden şehir ve büyükşehirlere olan iç göç, dışarıya göçün ilk adımı olarak görülmüştür (Demirağ, Kakışım, 2018: 139-140).

1960'lardan itibaren, Türkiye'den gerçekleşen göçlerin ekonomik etkisi Beş Yıllık Kalkınma Planlarında belirtildiği gibi üç noktada belirtilebilir. Bu dönemde yapılan göçlerin en önemli etkisi, 1950'lerden itibaren tarımda makineleşmenin etkisi ile artan işsizliğe çözüm üretmek ve bu yönde artan ekonomik baskıların azaltmasındaki katkılarıdır. İkinci önemli etkisi, yurtdışından dönen işçilerin sanayileşmiş ülkelerden elde ettikleri iş becerilerini Türkiye'ye aktarmalarıdır. Üçüncü önemli kazanım ise ülkenin ödemeler dengesindeki döviz ihtiyacının karşılanması ve özellikle 1980 darbesi hemen öncesinde ülkenin döviz ihtiyacının karşılanmasına yaptığı önemli katkılardır. (İçduygu ve diğerleri, 2014:211).

Petrol krizinin Avrupa'da yarattığı ekonomik krizin olumsuz etkileri, işsizliğin bir sorun olarak bu ülkelerde kendini göstermesi, bazı Avrupa ülkelerinin göçmenleri geldikleri ülkelere gönderme politikası izlemeye itmiştir. Bu politikaları etkin kılmak için, göçmenler özel düzenlemeler ve mali destekler karşılığında geriye dönüş için teşvik edildi. Türkiye ve Batı Almanya arasında imzalanan anlaşma, Türk işçilerinin geriye dönüşünü kolaylaştırmak amacıyla Türkiye'de işçi üretim kooperatiflerinin kurulmasını öngörmekteydi. Geri dönüş politikalarının etkisiyle 1974-1977 yılları arasında gerçekleşen yurda dönüşler, 1977 yılının sonlarında ülkede yaşanan ekonomik ve politik krizin derinleşmesiyle büyük ölçüde azalmıştır. Dönüş yapanların entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla düşünülen İşçi üretim kooperatifleri ise tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır. (Demircioğlu, 1984:80-84).

12 Eylül 1980 darbesi ile, Avrupa'ya yönelik Türk işçi ve göçmen akımının önemi ve sayısı 3. Dönemde gittikçe artacak ve yeni bir göç türünü de gündeme getirecektir: politik baskılar nedeniyle çoğunluğunu Kürt ve sol örgüt militanlarının oluşturduğu siyasi sığınmacılar bu göç dalgasında dikkati çeker. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşanan terör olayları ve bununla ilgili Kürt sorunu nedeniyle, Avrupa'ya adeta bir sığınmacı akını yaşanmıştır. 1993 yılında zirveye ulaşan bu göç dalgası bu tarihten sonra azalmasına rağmen devam etmiştir.

Avrupa'ya emek piyasası koşullarından kaynaklanan misafir işçi akımının durdurulması, siyasi sığınmacılar ve aile birleşimi yoluyla gelenler tarafından telafi edilmiş, göç alan ve göç veren ülke arasında kurulan bağlar sayesinde sürekliliğini devam ettirmiştir. Ayrıca, Fransa bu dönemde izlediği gevşek göç ve ülkede yasadışı bir şekilde bulunan göçmenleri yasallaştırma politikaları ile çok sayıda Türk göçmeni kabul etmiştir. 1980 sonrası dönemde, Avrupa ülkelerinin Türk işçi ve göçmenleri geri dönmeye özendirme politikaları devam etmiştir. Bunlardan en önemlileri Federal Almanya'da 1983'te uygulamaya konulan yasalardır (Tapia, 1989). Yasanın çıktığı tarihten sonraki iki yıl içinde yaklaşık 300 bin Türk vatandaşı yurda geri dönüş yapmıştır. Almanya'nın başarı bir şekilde uyguladığı geri dönüş politikaları Fransa, Belçika ve Hollanda'da bu ülkeler açısından istenen sonuçları vermemiştir. (Demircioğlu, 1984:99-102)

1985 yılında Türkiye ekonomisinin içine girdiği kriz, daha önce yurda dönüş yapanların yaşadıkları hayal kırıkları, geriye dönüşleri cazip kılan nedenleri nötralize ederek tersine göç

akışını durdurdu. Türkiye'de umduğunu bulamayıp hayal kırıklığı yaşayan göçmenlerin bir kısmı daha sonra aile birleşmeleri uygulamalarından yararlanarak ya da politik sığınma talebinde bulunarak Avrupa'ya geri dönmüştür **(**Rigoni, 2005**).** Türk göç dalgasının bu 3. döneminde sayıları 2.5 milyonu bulan ve Avrupa'da hatırı sayılır bir topluluk haline gelen Türk vatandaşlarının, bu ülkelerde kalıcılığı, artık Türk hükümetleri tarafından da kabul edilmiş, "yabancı ülkede yaşayan vatandaşlarımız", "Dış Türkler" günlük konuşma diline yerleşen terimler olmuştur. Bu dönemde Türk hükümetleri "Dış Türkleri" artık sadece işsizliğe çare ya da döviz kaynağı değil, politik ve diplomatik bir baskı aracı olarak görmeye başlamıştır. **(**Rigoni, 2005**)**

1990'lı yılların başında Türkiye, Avrupa'da bulunan vatandaşlarını, yaşadıkları ülke vatandaşı olmasını teşvik etmiş, bunu kolaylaştırmak için yasal düzenlemeler yapmıştır. Uzun süre Türkiye'ye çifte vatandaşlığı kabul etmesi yönünde baskı yapan Almanya, Türkiye'nin buna izin veren Anayasa değişikliğini gerçekleştirmesinden sonra, bu kez kendisi bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Türk hükümeti, Almanya'da yaşayan Türklerin Alman vatandaşlığına geçmesi için vatandaşlıktan çıkma şartlarını kolaylaştırmış böylece yüzbinlerce Türk, Alman vatandaşlığına geçmiştir. Bu dönemde Türk konsoloslukları birkaç hafta sonra, Alman vatandaşlığına geçenlere gönderdiği bir mektupla, tekrar Türk vatandaşlığına geçmek isteyip istemediklerini sormuştur. Böylece çifte vatandaşlık her iki ülkenin farkında olduğu, yasal engellerin dolambaçlı yollarla aşıldığı bir sürecin sonucunda elde edilmiştir. Almanya dışında diğer Avrupa ülkeleri çifte vatandaşlığı tanıdığından bu sorunlar yaşanmamıştır. (Demirağ ve Kakışım, 2018:147-8).

Avrupa'ya Türk Göçünün Boyutları ve Özellikleri

Avrupa'ya göç edenlerin ezici çoğunluğu Batı Almanya'ya yönelmiştir. 60'lı yıllardaki İlk göç dalgasından itibaren, Almanya Türk vatandaşlarının tercih ettiği başlıca göç ülkesi olmuştur. Avrupa ülkelerinde göçmen olarak bulunan Türklerin % 80'i Almanya'da bulunmakta ve bu ülkedeki yabancılar arasında birinci sırada yer almaktadır. (Rollan ve Sourou, 2006). Avrupa Birliği'nde ikamet eden Türk göçmenlerin niteliğindeki değişmelerin temel nedeni, aile birleşmesinin getirdiği kadın sayısındaki artış ve Türkler arasında yüksek doğum oranlarından kaynaklanmıştır. Fransa için örnek vermek gerekirse, 1990 yılında Türk göçmenler içinde % 24 olan kadın oranı 2000'de % 52'ye çıkmıştır. Çalışma yaşamında erkek-kadın oranları

1990'da % 13'e karşılık % 50 iken, 2000'de %35'e % 50 olmuştur. (Rollan ve Sourou, 2006:132-136).

Türk göçmen yapısının aile birleşmeleri nedeniyle kadınsallaşması ve geleneksel değerlerin etkisiyle kadınların çalışma yaşamında erkeklere göre daha az temsil edilmesi, Avrupa Birliği'nde aktif olarak çalışan Türk göçmen oranını düşürmüştür. Almanya'da 1967'de Türk göçmenleri arasında aktif nüfus %76 iken 1987 yılında bu oran % 38, 1999 yılında ise % 35'e düşmüştür (Rollan ve Sourou, 2006:138-141). Fransa'da aktif Türk göçmen oranı 1999 yılı itibari ile % 68'dir.

Avrupa Birliği ülkelerindeki Türk göçmen nüfusunun aktif olarak oranının en az olduğu iş kolu tarım sektörüdür (% 1,6) (çoğunluğunun köylü ve çiftçi kökenden geldiği Türk göçmenlerin bu tercihi ilginç bir araştırma konusu olabilir). Türk göçmenlerinin sanayi üretimi ve hizmet sektöründeki yeri, bu sektörlerdeki gelişmelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Fakat her durumda göçmenlerin büyük çoğunluğu (1992'de %64, 1999'da % 55) sanayi sektöründe çalışmaktadır.(Kaya, 2001). Sanayi sektöründe çalışan Türk göçmenlerin bulundukları ülkelere göre değişen birbirine karşıt iki eğilimi gözlemlemek mümkündür; Almanya, Belçika, Hollanda gibi, Türk işçilerini ilk kabul eden ve Türk sayısının en çok olduğu ülkelerde, sanayide çalışanların sayısı azalırken, Fransa, İngiltere gibi sonradan yerleşilen ülkelerde artmaktadır. Türk göçmenlerin en fazla bulunduğu sektörlerden biride inşaat sektörüdür. Fransa'da 1999 rakamlarına göre Türk göçmenlerin % 24'ü inşaat işinde çalışmaktadır (usta, kalfa, işveren). Genel eğilime baktığımızda hizmet sektöründe çalışanların arttığını görürüz (Rollan ve Sourou, 2006:145).

İşsizlik oranlarını incelediğimizde, Türk göçmenlerinin işsizlik oranının göreceli olarak yüksek olduğunu söylemek mümkün. Ülke bazında 1999 yılı işsizlik rakamları tablo 1. de gösterilmiştir (ÇSGB verileri, Ankara, 2001). İşsizlik oranlarının göç edilen ülke insanlarının ortalamasının üstünde olmasının işgücünün niteliksiz olması, ayrımcılık ya da kaçak çalışma gibi bir çok nedeni bulunmaktadır. Türk göçmenler arasında vergi ve sigorta yükümlülüklerinden kaçınmak için genellikle kendi ülke insanları ve hemşerileri ile kaçak çalışma-çalıştırmanın yaygın olması bu oranların yüksek görünmesinin diğer bir nedenidir.

Tablo 1. Avrupa'da Yaşayan Türklerin İşsizlik Oranları (1999 Yılı Verileri)

	Almanya	France	Hollanda	Belçika	İngiltere
Türk İşsizlik Oranı	% 23,3	% 30	% 28	% 38	% 11,5
Bu Ülkelerdeki İşsizlik Oranı	% 9,6	% 9,2	% 4,1	% 10	% 3,6

Türk göçmenlerinin sürekli artışı paralelinde, kendi adına bağımsız çalışan Türk işveren sayısı da artmıştır. Almanya'da sayıları 2000 yılında 59 bine ulaşan Türk işverenleri 327 bin kişi çalıştırmaktadır Aynı yıl için, Fransa'da bağımsız çalışan, mağaza sahibi, şirket sahibi, serbest meslek sahibi olanların Türk göçmenler arasındaki oranı % 9,1'dir. "Kendi işinin sahibi olma" erkek Türk göçmenler arasında ulaşılmak istenen ideal bir durum olarak sık sık dillendirilir. (Petek SALOM, 2001).

Avrupa'ya Türk Göçünü Belirleyen Faktörler

2000'li yıllarda, Avrupa'ya gerçekleşen Türk göçünün en önde gelen nedenleri aile birleşmeleri ve siyasi sığınmalar olmakla beraber sınırlı da olsa resmi bir göç hareketinden söz edilebilir. Bunlar özellikle, Avrupa'da bulunan Türk şirketleri, bankaları için ihtiyaç duyulan belirli mesleklerde uzmanlaşmış işgücünden oluşmaktadır. Yurtdışında bulunan konsolosluklarda çalışanların yakınlarını da buna dahil edebiliriz.

2000 yılında İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla yabancı ülkelere çalışmak için giden sayı 14 bin kişidir. Bu sayının 2300'ü iş sözleşmesi karşılığında Avrupa Birliği ülkelerine (nerdeyse tamamı Almanya'ya) gidenler oluşturmaktadır.1993 yılında 60 bin olarak gerçekleşen göç sayısı 1995 sonrası Avrupa ve Arap ülkelerinde inşaat alanında faaliyet gösteren Türk şirketlerinin çalışmalarının tamamlanması ile hızlı bir düşüş göstermiştir (1996'da 13600) (Kaya, 2001). Yasal göçteki bu önemli düşüşe rağmen, ekonomik nedenlere bağlı yasadışı göç ve sığınmacıların sayısı 2001 krizinden sonra tekrar artmıştır. Bu dönemdeki göç hareketinin nedenlerinin başında % 70 oranla ekonomik kaygılar yer almaktadır. Ekonomik nedenlerle göç kararı alan erkek Türk göçmenlerin hangi ülkeye gideceğini genellikle ailesel faktörler belirlemektedir. Yani, göç kararında itici faktör ekonomik nedenlere dayanırken çekici faktörlerde bu ikinci planda kalır. İtici faktörler arasında kaynak sıkıntısı, işsizlik, iyi bir eğitim ya da işe sahip olma şansının düşük olması, sosyal güvenliğin bulunmaması sayılabilir. Altyapı yoksunluğu, eğitim koşullarının yetersizliği, kötü hijyenik koşullar, genel sağlık sigortasının yokluğu, içme suyunun bile olmadığı yerleşim yerlerinin varlığı Avrupa'ya göçün diğer itici

nedenleridir. Çekici faktörleri öncelikle, göç edilen ülkede sahip olunan ailevi ve kişisel bağlar daha sonra Avrupa ülkeleri ile Türkiye arasındaki ücret farklılığı belirlemektedir. (Kaya, 2001).

Avrupa'da 1990'lı yıllardan başlayarak giderek artacak olan sığınmacı Türk göçmen sayısı, Kürt sorunu, şiddetlenen terör olayları, köy boşaltmaları, yerlerinden edilen milyonlarca insanın Doğu ve Güneydoğu'da ki şehirlerde yığılmasının yarattığı gerilim, güvenlik yoksunluğu ve işsizlikle ilintilidir. Bu İtici faktörlerin çok sayıda Kürt kökenli Türk vatandaşının, çoğu zaman yasadışı yollarla ulaşabildiği, Avrupa ülkelerinde iltica talebinde bulunmasıyla sonuçlanacaktır.

Yukarda belirtildiği üzere çekici faktörlerin başında, göç edilen ülkede sahip olunan ailevi, kişisel ya da cemaat ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Bireylerin göç etme kararı almasında ve gidilecek ülkenin belirlenmesinde birinci derecede rol oynayan kişisel ağlar, gelişmiş bir dayanışma duygusu, sıkı aile bağları, aile bireylerinin birbirlerine karşı zorunluluklarını varsayar. Türk toplumunun bu özellikleri önemli ölçüde taşıdığı düşünüldüğünde, Türk göç hareketlerinin devamlılığı ve boyutları daha iyi anlaşılabilir. Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin dağılımına bakıldığında belirli yörelerden gidenlerin aynı yerleşim yerlerini tercih ettikleri, belli başlı şehirlerde yoğunlaştıkları açıkça görülebilir. (Kaya, 2001). Aslında sonuç olan bu durum, daha sonra göç etmek isteyenlerin yerleşme ve iş piyasası hakkında sağlıklı bilgi edinmesini kolaylaştırıp, kendisine oralarda sahip çıkılacağı inancını pekiştireceğinden göçün nedeni haline gelir; Göç hareketi kendi kendini sürdüren bir süreç olarak bağımsız bir karakter edinir.

Kişisel ağların dışında resmi kuruluşlar, gönüllü dernekler ve ticari amaçlı göç acentaların varlığı da Türk göçmenlerinin Avrupa'ya gerek göçünde gerekse entegrasyonunda, masrafları azaltıcı işlevleri nedeniyle, kolaylaştırıcı bir role sahiptirler. Bu anlamda da Avrupa'daki Türk toplumunun güçlü dayanakları olduğunu söyleyebiliriz.

Özetle, 1990 ve sonraki yıllardaki göç hareketlerinde, en önemli itici faktörlerin sosyo-ekonomik nedenler olduğu, Türkiye'de yaşanan siyasal ve ekonomik bunalımlara bağlı olarak Avrupa'ya yönelik göç hareketlerinin artış ya da azalma gösterdiği, çekici faktörlerin ise göçü alan ülkenin koşullarından ziyade, göçmenlerin daha önceden kurdukları ilişki ağının niteliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Sonuç

Dışardan bakan bir gözlemci için, aile bağlarının çok önemli olduğu geleneksel Türk toplumu imajı ile çok sayıda bireyini göç hareketleri ile dışarıya gönderme eylemi ilginç bir kontrast oluşturur. Bir taraftan değişmez alışkanlıkları, önyargıları olan, toprağına bağlı, zorunluluk olmadıkça ailenin çatısı altından ayrılmayan bireylerden oluşan muhafazakar, kapalı bir toplum, diğer yandan cesaret gerektiren, riskler içeren bir maceraya girişen, dilini bilmediği ülkelere yelken açan dışarıya açık bir birey modelinin yan yana iç içe bulunması çok da anlaşılır bir olgu olmasa gerek. Buna rağmen, Türk toplumu dışarıya gönderdiği milyonlarca insanı ile bu çelişkileri içinde barındırıyor. Sanki tarihinin başlangıcından bu yana Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya ve dünyanın diğer bölgelerine yayılan bu toplumda, göçebe geleneği zamanla kendisinde içgüdüsel hale gelmiş gibi. Nedeni ne olursa olsun, doğal afet, savaş gibi zorunlu nedenlerden doğmadıkça, modern dünyaya karşı bir meydan okuma olarak yorumlanabilecek göç etme arzusunun, Türk toplumunun kültürel kodlarına yerleşmiş olduğunu söylemek mümkün.

KAYNAKÇA

Acar, E. (2023). "1960-1965 Döneminde Türkiye'den Almanya'ya İşçi Göçleri", *Troyacademy* 8 (1), ss.38-69 DOI: https://doi.org/10.31454/troyacademy.1215332

Ambrosetti, E. et Tattolo, G. (2008). Le rôle des facteurs culturels dans les théories des migrations *http://www.erudit.org/livre/aidelf/2008/001490co.pdf*

Apan, A. (2006). Türkiye'de ve Avrupa'da Düzensiz Göç Gerçeği: Türk Göç Politikasının Evrimi, *Türk İdare Dergisi*, sayı 486, ss.11-48.

Aydın, F. (ed) (2014). *Uluslararası İşgücü Anlaşmaları*, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yayın No: 07, Ankara, S.16.

Demirağ, H., Kakışım, C. (2018). Almanya'daki Türklerin Göç ve Entegrasyon Süreci: Birinci ve Üçüncü Kuşak Karşılaştırması. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, *0*(75), ss. 123-152. https://doi.org/10.26650/jspc.2018.75.0011

Demircioğlu, M. (1984). F. Almanya'dan Kesin Dönüş Yapan İşgücü, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, ss.96-111.

İçduygu A., Erder S., Gençkaya Ö. F. (20014). Türkiye'nin Uluslararsı Göç Politikaları, 1923-2023. Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-ötesi dönüşümlere, *Koç Üniversitesi Göç Araştırmalar Merkezi Yayınları,* İstanbul.

Kastoryani, Riva (1992). Être turc en France. et en Allemagne, Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le monde Turco-Iranien, No. 13 1992
http://www.ceri-sciencespo.com/publica/cemoti/textes13/kastoryano.pdf

Kaya, Bülent (2001). Eurostat New Cronos, Une Europe en évolution – Les flux migratoires au 20e siècle, © Conseil de l'Europe, Editions du Conseil de l'Europe, avril 2002, *http://www.coe.int/t/dg4/education/historyteaching/Source/Projects/DocumentsTwentyCentury/Population_fr.pdf*

Kaya, İ. (2008). Avrupalı Türkler: Misafir işçilikten Avrupa vatandaşlığına. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19, ss.149-166.

Petek SALOM, Gaye (2001). Nouvelles figures de la migration et accueil personnalisé : L'exemple de prımo-arrivants de Turquie, VEI Enjeux, n° 125.
http://www.revues-plurielles.org/_uploads/pdf/82/125/22705_4163_3970_125_nouvelles_figures_de_la_mgration_et_accueil_personnalise_l_exemple_de_primo_arrivants_de_turquie.pdf

Rigoni, I. (2005), « Migrants de Turquie : un demi-siècle de présence en Europe occidentale », Outre-terre | Outre-Terre, 2005/1 - no 10 pages 325 à 337
http://www.cairn.info/revue-outre-terre-2005-1-page-325.htm

Rollan, F. et Sourou, B., (2006) Les migrants turc de France:Entre repli et ouverture, Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, Pessac.

T.C Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa

Tapia, S. (1989). De l'émigration au retour : les mutations du champ migratoire turc,Revue du monde musulman et de la Méditerranée, N°52-53, 1989. pp. 255-272. http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/remmm_09971327_1989_num_52_1_2307

Tapia, S. (2008). Les migrations Turques vers l'Europe : Tendances recentes, 16 septembre 2008,http://www.oriv-alsace.org/pages1/4-prod/actesconferencedetapia.pdf

Yılmaz, E.A. (2023). 1960'lardan Günümüze Almanya'daki Türk Göçmenlerin Durumu ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti Tarafından Desteklenen Türk Diasporası, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 2, ss.161-177.

GÖÇ, UMUT VE ÖLÜM

Dr. Hatice YILMAZ ASLAN
E-posta Adres: yilmazhaticeaslan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5377-8578

Gülşen AKGÜN AYAYDIN
YYÜ Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
E-posta Adresi: gulsenakgunayadin56@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-4113-9338

Özet

Günümüzde, göç, sadece bir bölgenin sorunu olmaktan çıkmış, küresel bir olgu haline gelmiştir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika'daki savaşlar, siyasi krizler ve ekonomik zorluklar nedeniyle Avrupa'ya yönelik büyük kitlesel göç hareketleri pek çok insanın yaşamını yitirmesine yol açmaktadır. Bu göç hareketleri göçmenlerin yanı sıra göç edilen ülkelerdeki halkları da etkilemektedir. Göçmenler, daha iyi bir yaşam için genellikle Türkiye üzerinden Avrupa'ya yönelmekte, ancak bu yolculuklar sırasında çoğu kez ölümlerle karşılaşmaktadır. Özellikle Akdeniz gibi tehlikeli deniz yollarında boğulmalar, kara yolundaki geçişlerde ise kaza ve kötü hava koşulları nedeniyle ölümler yaşanmaktadır. Bu çalışma Avrupa'yı umut kapısı olarak gören göçmenlerin Türkiye üzerinden Batı Avrupa'ya ulaşmaya çalışırken karşılaştıkları zorluklar ve yaşadıkları trajik ölümleri ele almaktadır. Uluslararası verilerle desteklenen bu çalışmada, göçmen ölümlerinin artış trendi ve göçmenlerin kaybolmalarının ardında yatan nedenler tartışılmaktadır. Son olarak, bu trajedinin çözümüne yönelik uluslararası işbirliğinin ve sorumluluğun önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Göç, Göçmen Ölümleri, Trajedi

Giriş

Günümüzde göç küresel boyutta ekonomik, siyasi, sosyal ve politik sonuçları olan yaygın bir olgu haline gelmiştir. Bu durum sadece göçmenler açısından değil, göç edilen ülke ve bölgede yaşayan insanlar ve hatta ülkelerden transit geçişlerin yapıldığı yerleri de etkilemeye başlamıştır. Özellikle başta Ortadoğu ve Afrika olmak üzere ve bu kıtalardaki ülkelerde yaşanan savaş, siyasi, sosyal ve ekonomik krizler sonucu göç olaylarının yaşanması ve buralardaki

insanların mağduriyet yaşamaları beklenen bir son haline gelmektedir. Bunun dışında yoğun yaşanan kitlesel göçlerde ise istenmeyen göçmen ölümleri yaşanmaktadır.

Ortadoğu'da Arap Baharı ile başlayan isyan hareketleri, birçok ülkenin hükümetlerinde değişimlere neden olmuştur. Mevcut siyasi ve ekonomik bölünmelerden memnun olmayan insanların kendi ülkelerinin dışında yeni bir hayat arayışına girmeleri ile birlikte, buralardan göç etmek kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Başta Suriye olmak üzere Irak, Afganistan ve diğer Ortadoğu ülkelerinde bulunan birçok insan daha iyi bir yaşam bulmak ümidiyle Türkiye üzerinden kara ve deniz yoluyla Yunanistan'a ve sonrasında ise Batı Avrupa'da yer alan yaşam standardı daha yüksek olan Almanya, Fransa gibi ülkelere ulaşmak istemektedir. Bu göç yolculuğunda özellikle Akdeniz üzerinden Avrupa'ya ulaşmaya çalışan birçok göçmen hayatını kaybetmektedir.

Bu çalışma, göçmenlerin yolculukları sırasında yaşadıkları zorlukları, bu zorlukların nedenlerini ve ölümlerle sonuçlanan olayların çözüm yollarını ele almayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman analizi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma için şu kaynaklardan yararlanılmıştır:

Uluslararası Raporlar: IOM, UNHCR gibi kurumların göçmen ölümleri hakkındaki istatistiksel raporları.
Medya Haberleri: Türkiye'nin Van bölgesindeki göçmen ölümleri ile ilgili yerel ve ulusal kaynaklar.

Akademik Literatür: Göç üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar.

Toplanan veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak şu ana başlıklar altında incelenmiştir:

Göç nedenleri,

Göç yolunda karşılaşılan riskler,

Göçmen ölümlerinin bölgesel dağılımı,

Uluslararası hukukun rolü ve eksiklikleri.

Göç ve Ölüm

Dünya genelinde göç dinamiklerinin temel sebepleri arasında savaşlar, ekonomik sıkıntılar, siyasi ve sosyal eşitsizlik gibi karmaşıklık ve istikrarsızlıklar gelmektedir. Özellikle son yirmi yılda Suriye, Irak, Afganistan ve Yemen'de uzun süren çatışmalar büyük ölçekli zorunlu göç ve ülke içinde yerinden edilmekle sonuçlandı. Ekonomik ve politik olanlar başta olmak üzere pek çok faktör Irak, Afganistan ve Pakistan'dan Türkiye'ye ve bazen de Avrupa'ya düzensiz ve karışık göç akışlarına yol açmıştır.

Kayıp Göçmenler Projesi tarafından derlenen veriler, Orta Doğu'da 2014 ile 2020 yılları arasında göç yollarındaki başlıca doğrudan ölüm nedeninin şiddet olduğunu göstermektedir. 2014-2020 yılları arasında binlerce kişinin Suriye'den Türkiye ve Avrupa'ya geçmeye çalışırken hayatını kaybettiği bilinmektedir (IOM, 2022). Gazetelere konu olan yüzlerce göçmen Van Gölü üzerinden, Türkiye'nin doğusuna veya Türkiye ile Yunanistan sınırındaki Meriç Nehri'nde hedeflerine ulaşmaya çalışırken boğulmuştur. Çatışma ve siyasi istikrarsızlık, göçmen ölümleri ve kaybolmalarına ilişkin verilerin toplanmasını özellikle zorlaştırıyor, bu da Kayıp Göçmenler Projesi verilerinin muhtemelen oldukça eksik olduğu ve en iyi şekilde gerçek sayıya ilişkin minimum bir tahmin olarak anlaşılabileceği anlamına geliyor.

Göç sırasındaki ölümlere ilişkin bilinen büyük ölçüde STK verilerine ve medya raporlarına dayanmaktadır. Bu proje kayıtlarının muhtemelen yüksek profilli veya belirli coğrafi alanlara yönelik önyargılı olacağı ve güvenlik sorunları nedeniyle birçok raporun doğrulanmasının zor olabileceği anlamına gelir. (MMP,2023).

Black, "Veri setimizde 52 ülkeden Avrupa'ya giden ve Avrupa içinde göç yollarında ölen insanlar var" dedi. "Bu sorunun boyutu ve çözülmemiş kayıplarla uğraşan aileler ve topluluklar üzerindeki etkisi, yetkililerin katılımı olmadan bu sorunun çözümünün olmadığı anlamına geliyor." (IOM, 2022).

Ocak 2014-Eylül 2022 arasında Avrupa'ya giden ve Avrupa'ya giden rotalar dahilindeki ölümler

ÜLKE	ÖLÜM SAYISI
Suriye	791
Fas	695
Cezayir	625
Tunus	384
Senegal	333
Eritre	312
Afganistan	270
Irak	244
Mali	180
Sudan	168
Bangladeş	155
Gine	152
Fildişi Sahili	143

Nijerya	115
Mısır	102
Somali	101
Pakistan	91
Etiyopya	72
Lübnan	47
Kamerun	42

(Kaynak: IOM'nin Kayıp Göçmenler Projesi, erişim tarihi 24 Ekim 2022. Not: Bu tabloya, menşe ülkeleri bilinen diğer 355 kişi ve menşe ülkeleri bilinmeyen veya karışık olarak listelenen diğer 23.716 kişi dahil edilmemiştir.)

Ülkeler sınır boyunca, sınırlarını kontrol etmeye çalışırken coğrafi konumun vermiş olduğu dezavantajı avantaja çeviren göçmen ve kaçakçılar için bir fırsata dönüşebilmektedir. Çünkü kaçakçılar kış aylarında göçmenleri sınırdan geçirmek için özellikle bulutlu, sisli ve kar yağışlı günleri tercih etmektedirler (Deniz, 2022). Özellikle yoğun kar yağışı ve tipinin etkili olduğu zamanlarda bazı yerlerde göçmenler 3 metre yüksekliğindeki sınır duvarına tırmanmadan adeta sınırı yürüyerek geçebilmektedir. Ancak bu ağır coğrafi şartlar her yıl sınır hattında onlarca göçmenin hayatını kaybetmesine, en az bir o kadarının da el ve ayaklarının donması veya kangren nedeniyle uzuvlarını kaybetmesine yol açmaktadır (Çelik v.d.2022). Göçmen ölümlerinin çoğu donma, kaza ve az sayıda da kurt saldırıları nedeniyle gerçekleşmektedir.

Göçmenlere karşı uygulanan şiddet nedeniyle ölümlerin sayısı 2022'de neredeyse iki katına çıktı; dünya çapında şiddet nedeniyle yaklaşık 1000 ölüm gerçekleşti. Bu, 2014'ten bu yana herhangi bir yılda belgelenen şiddet nedeniyle en fazla göçmen ölümüdür; önceki yıllarda 500'den az ölüm kaydedilmiştir. Hareket halindeyken meydana gelen şiddetli ölümlerin büyük çoğunluğu Batı veya Güney Asya'da meydana geldi. Toplamda, 2022 yılında bu bölgelerde 847 göçmenin şiddet yoluyla öldürüldüğü doğrulanabildi; bu, bu bölgelerde kaydedilen toplam göçmen ölümlerinin yüzde 53'ü anlamına geliyor (IOM, 2022).

Son zamanlarda göçmen ölümleri, sosyal medyada, yerel ve ulusal haberlerde ve gazetelerde çok sık karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda örneklendirilmeye çalışılacaktır.

Hamsici (2021) BBC News Türkçe haberinde sınırdan geçiş deneyimi yaşamış göçmen kaçakçısı ile yaptığı görüşmede özetle; kaçakçıların İMO adlı cep telefonu uygulaması ile görüştüklerini, Türkiye-İran sınırına yeni örülen duvarı, üzerine merdiven atmak, altını kazmak ya da menfezler kullanmak suretiyle aştıklarını, göç kararı veren kişilerin öncellikle göçmen kaçakçıları ile görüştüklerini, sınırları yürüyerek geçtiklerini, göç sürecinde ciddi ölümlerin yaşandığı örneğin Van Gölü'nde tekne batması ya da minibüs kazası sonucu ölümlerin olduğunu söylemektedir. (https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-57997343)

Kamiloğlu (2022) "50 Bin Göçmen Daha İyi Bir Yaşam İçin Öldü" isimli yazısında özetle; Uluslararası Göç Örgütü'nün "Kayıp Göçmenler Projesi" tarafından hazırlanan son raporunda, 2014 yılından bugüne kadar 50 bin göçmenin yolda öldüğünü, ölümlerin çoğunun geçiş veya varış ülkesi tarafından çok az önlem alınması nedeniyle meydana geldiğini, öldüğü ya da kaybolduğu varsayılan 30 binden fazla kişinin uyruğunun tespit edilemediği, 50 bin ölümün yarısından fazlasının Avrupa'ya giden yollarda meydana geldiği, Akdeniz'de en az 25 bin 104 kişinin hayatını kaybettiğini açıklamıştır.

Çözüm Önerileri

Uluslararası İşbirliği ve Sorumluluk Paylaşımı

Ülkeler arası dayanışma ve sorumluluk paylaşımı, göçmen krizinin çözülmesinde hayati önem taşır. Avrupa Birliği, göçmenlerin kabulü ve koruması için daha fazla kaynak ayırmalıdır

Yasal Göç Yollarının Teşviki

Yasal göç yollarının artırılması, kaçakçılığı azaltabilir ve göçmenlerin yaşamlarını koruyabilir

Göçmenlerin İnsan Haklarının Korunması

Tüm göçmenlerin temel insan haklarının garanti altına alınması ve şiddet, ayrımcılık gibi sorunlarla mücadele edilmesi gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Göçmen ölüm oranlarındaki artış, küresel bir çağrıyı gerekli kılmaktadır. Sürdürülebilir uluslararası politikalar, yasal göç yollarını teşvik etmekte ve göçmenlerin haklarını korumakta etkili olabilir. Türkiye gibi transit ülkelerde ise daha etkili kontrol mekanizmalarının kurulması ve insani yardım çabalarının artırılması önemlidir.

Kaynakça

Cuttitta , Paolo. 2014. "Ada ortamını 'sınırlandırmak' ve Lampedusa 'sınır oyunu'nun anlatıları. "*ACME: Kritik Coğrafyalar İçin Uluslararası E-Dergi*13(2):196–219. https://acme-journal.org/index.php/acme/article/view/1004

Crawley, Heaven, Franck Düvell, Katharine Jones, Simon McMahon ve Nando Sigona. 2016. *Hedef Avrupa, 2015'te Akdeniz Göçünün Dinamiklerini ve İtici Güçlerini Anlamak*

Çelik, A., & Karabacak, A. (2022). "Afganistan'dan Türkiye'ye Göç: Zorluklar ve Riskler." *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(4), 234-253.

Deniz, O. (2022). Türkiye İran Sınırında Düzensiz Göç Ve Göçmenlerin Sınır Geçme Pratikleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(Özel Sayı), 254-273.

MEDMIG Nihai Raporu. https://www.compas.ox.ac.uk/wp-content/uploads/PR-2016-MEDMIG_Destination_Europe.pdf

Moorehead,Caroline. 2014. "Akdeniz'de kayıp." *Ekonomist*. https:// www.economist.com /1843/2015/04/20/missing-in-the-mediterranean.

Statista. 2021. " Akdeniz'de göçmen ölümleri 2014–2021 ." https://www.statista.com/statistics/1082077/deaths-of-migrants-in-the-mediterranean-sea/.

Trew, B.2021 ._ *Independent'ta*"Avrupa mültecileri ve göçmenleri yüzüstü bırakıyor: Akdeniz'deki mezarlığa karşı artık uyuşmuş durumdayız", 2 Mayıs. https://www.independent.co.uk/voices/libya-asylum-seekers-boats-europe-b1840948.html.

Mıssıng Mirants Project (MMP). (2023). Kayıp Göçmenler. https://missingmigrants.iom.int/region/western-asia

IOM Un Miration (**MAKING MIGRATION WORK FOR ALL). 2022. MORE THAN 5,000 DEATHS RECORDED ON EUROPEAN MİGRATİON ROUTES SİNCE 2021: IOM. HTTPS://WWW.İOM.İNT/NEWS/MORE-5000-DEATHS-RECORDED-EUROPEAN-MİGRATİON-ROUTES-2021-İOM**

YAŞLI BİREYLERİN TOPLUMDA DEĞİŞEN ROLÜ: AKTİF YAŞLANMA

Dr. Öğr. Üyesi Selin UMUTLU
Süleyman Demirel Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
selinaltay@sdu.edu.tr - 0000-0002-0391-0179

ÖZET

İnsanlar doğma, büyüme, yaşlanma ve ölme döngüsü ile varlıklarını sürdürmektedirler. Biyolojik olarak yaşlılık yaşamın son evresi olarak değerlendirilmektedir. Yaşlılık evresine kadar kendi kendine yetebilen, kimseye muhtaç olmayan birey, yaşlanmayla birlikte fiziksel ve zihinsel gerilemeler yaşayabilmekte ve yaşamını devam ettirmek adına birtakım yardımlara muhtaç olabilmektedir. Yaşlılık, bireyin hem toplumsal hem de ekonomik açıdan dezavantajlı olarak kavramsallaştırıldığı, sosyal riskler içerdiği bir dönem olarak ifade edilebilmektedir. Dünya nüfusunun giderek yaşlanması, doğum oranlarının azalması yaşlı nüfusa olan politikaların ne kadar önemli olacağını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda aktif yaşlanma, yaşlılığın getirmiş olduğu biyolojik, fizyolojik, toplumsal tüm zorlukların azaltılmasında etkili bir sosyal politika olarak ortaya çıkarılmıştır. Aktif yaşlanma, yaşlıların yaşlanma ile oluşan tüm olumsuzluklarının en az indirgenmesi, sağlık ve sosyal bakım hizmetlerinin maliyetlerinin düşürülmesi, daha uzun süre istihdam edilmelerinin sağlanması ve böylece emekli maaşı giderlerinin azaltılması, topluma sosyal, siyasal ve ekonomik olarak katılımlarının devamlılığının arz etmesi gibi amaçlar taşımaktadır. Aktif yaşlanma, yaşlanmanın biyolojik bir süreç olmanın ötesine geçip, bireylerin yaşamlarının tüm aşamalarında fiziksel, zihinsel ve sosyal açıdan sağlıklı, üretken ve bağımsız kalabilmelerini sağlamayı amaçlayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Aktif yaşlanma, yaşlıların iş gücüne katılımını, gönüllü çalışmaları, sosyal ilişkilerde aktif rol almayı ve yaşam boyu öğrenmeye devam etmeyi içermektedir. Bu süreç, yaşlı bireylerin toplumsal hayata dâhil olmalarını ve topluma katkı sağlamalarını teşvik ederken, aynı zamanda kendi değerlerini ve yaşam kalitelerini arttırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından da benimsenen bu anlayış, yaşlıların toplumsal yaşamda daha fazla yer almasını ve katkı sunmasını teşvik etmektedir. Bu bağlamda bu bildiride yaşlılık kavramına, sosyal politikadaki anlamına, aktif yaşlanmayı belirleyen faktörlere, aktif yaşlanmanın yaşlanan bireyler ve toplum açısından önemine ve aktif yaşlanma kapsamında önerilen sosyal politikalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Aktif Yaşlanma, Sosyal Politika.

THE CHANGING ROLE OF OLDER ADULTS IN SOCIETY: ACTIVE AGING

ABSTRACT

Humans continue their existence with the cycle of being born, growing up, aging and dying. Biologically, old age is considered as the last stage of life. Individuals who are self-sufficient and do not need anyone until old age may experience physical and mental decline with aging and may need some assistance in order to continue their lives. Old age can be defined as a period in which the individual is conceptualized as disadvantaged both socially and economically and involves social risks. The aging of the world population and the decline in birth rates reveal how important policies for the elderly population will be. In this context, active aging has emerged as an effective social policy to reduce all the biological, physiological and social difficulties brought by old age. Active aging aims to minimize all the negative effects of aging, to reduce the costs of health and social care services, to ensure that the elderly are employed for a longer period of time and thus reduce pension expenses, and to ensure the continuity of their social, political and economic participation in society. Active aging is an approach that goes beyond the biological process of aging and aims to ensure that individuals remain physically, mentally and socially healthy, productive and independent at all stages of their lives. Active ageing includes participation of older people in the labour force, volunteer work, taking an active role in social relations and continuing lifelong learning. This process encourages older persons to be involved in and contribute to society, while at the same time increasing their self-worth and quality of life. This understanding, which is also adopted by the World Health Organization (WHO), encourages the elderly to take more part in and contribute to social life. In this context, this paper will focus on the concept of old age, its meaning in social policy, the factors determining active aging, the importance of active aging for aging individuals and society, and the social policies proposed within the scope of active aging.

Keywords: Old age, Active Ageing, Social Policy.

1. GİRİŞ

Son yıllarda yaşlılık, toplumda yeniden şekillenen bir kavram haline gelmiştir. Eskiden yaşlılar, emeklilik sonrası pasif bir yaşam süren, toplumdan dışlanan bireyler olarak görülürken, günümüzde yaşlılık; aktif, üretken ve topluma katkı sağlayan bir döneme dönüşmektedir. Bu değişimin temelinde, artan yaşam süresi, sağlık alanındaki ilerlemeler ve toplumsal farkındalık yer almaktadır. Aktif yaşlanma anlayışı, yaşlı bireylerin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal, zihinsel ve duygusal anlamda da topluma katkıda bulunmalarını teşvik etmektedir.

Aktif yaşlanma, yaşlılık döneminin yalnızca bir gerileme süreci değil, aynı zamanda kişisel gelişim, toplumsal katılım ve yaşam kalitesinin artırılması gereken bir dönem olarak görülmesini sağlar. Bu anlayış, yaşlı bireylerin toplumsal hayata entegre olmalarını, eğitim ve çalışma gibi alanlarda etkin bir şekilde yer almalarını ve yaşamlarını daha dolu bir şekilde sürdürmelerini hedefler. Böylece yaşlılık, toplumsal değerlerin bir parçası haline gelir ve yaşlı bireylerin deneyimlerinden faydalanmak, toplum için önemli bir kazanım olarak görülür. Toplumlar, yaşlı bireylerin potansiyellerinden daha fazla faydalanmaya başladıkça, yaşlanma olgusu da evrimleşmeye devam edecektir. Bu süreç, hem bireylerin hem de toplumun zihinsel ve fiziksel sağlığını güçlendiren, sosyal bağlılık ve katılımı artıran bir dönüşüm yaratmaktadır.

Aktif yaşlanma, bireylerin yaşlandıkça fiziksel, zihinsel ve sosyal sağlıklarını destekleyen, yaşam kalitelerini artıran bir yaklaşımdır. Dünya nüfusunun yaşlanması, özellikle gelişmiş ülkelerde önemli bir toplumsal sorun haline gelmiştir. Bu nedenle, aktif yaşlanma kavramı, hem bireylerin yaşam sürelerini sağlıklı bir şekilde uzatmayı hem de yaşlılık dönemini daha verimli kılmayı amaçlayan bir dizi politika ve uygulamayı kapsamaktadır.

Aktif yaşlanma politikasının amacı, yaşlı bireylerin toplumda aktif olarak yer alabilmelerini, sosyal hayata katılabilmelerini ve bağımsızlıklarını sürdürebilmelerini sağlamaktır. Bu çerçevede, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve toplumsal katılım gibi alanlarda bir dizi strateji uygulanmaktadır. Bu politikaların uygulanması, toplumun yaşlanan nüfusuna uygun sürdürülebilir çözümler geliştirilmesine olanak tanımaktadır.

2. YAŞLILIK

Sosyal politikanın önemli konularından birini oluşturan yaşlılık kavramı hakkında çoğu zaman haberlerden, sosyal medya araçlarından bir şeyler duyuyoruz veya okuyoruz. Yaşlanmayı ilk başta ebeveynlerimizin korkusuyla tanıyor, sonrasında çocuklarımızın karışık duygularında hissediyor, zamanla kendimizde de görmeye başlıyoruz. Fakat yaşlanmayı tanımlamaya çalıştığımızda o hissi, duyguyu, fizyolojik ve biyolojik değişimi ifade eden doğru kelimeyi bulmakta oldukça zorlanıyoruz. Yaşlanma bir zaman dilimini mi tanımlıyor? Olgunlaşma sürecini mi? Yaşlanma genel olarak bir değer olarak algılanmayarak, damgalanmaktadır. Bu damgayı ortadan kaldırmak için bireyler genel olarak “başarılı” veya “sağlıklı” gibi sıfatlar kullanarak kendilerini iyi hissetmeye çalışmaktadırlar. Yaşlanma, “her türün karakteristik olarak yakalanacağı geri dönüşsüz bir süreç”, “vücuda özgü herhangi bir hastalık veya travmadan bağımsız olarak gerçekleşen süreç” olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle “fizyolojik işlevlerin (vücudun normal işlevleri) yavaş yavaş bozulması” olarak ifade edilebilir. Yaşlanma, bireylerin yaşam gücünde bir kayba ve savunmasızlıkta bir artışa yol açabilir (Bludau, 2010: 1).

Yaşlılık önüne geçilmesi mümkün olmayan, fizyolojik, psikolojik ve biyolojik boyutlarıyla değerlendirilmesi gereken sosyal bir olgudur. Yaşlılık genelde fizyolojik bir süreç olarak değerlendirilmekte ve bu açıdan bakıldığında bireylerin fiziksel ve ruhsal yeterliliklerini tekrar yerine gelmeyecek derecede kaybetmesi, psikolojik ve fizyolojik yönden gerileme yaşamaları ve organizmanın eskisi kadar iç ve dış faktörler arasında denge kuramaması olarak tanımlanabilmektedir (Özer ve Karabulut, 2003: 73).

Yaşlanma göreceli bir kavramdır. Örneğin, bir sivrisinek bir günde yaşlanır, bir köpek 15 yaşında yaşlıdır, bir insan 90 yaşında yaşlı sayılır. Bir kaplumbağa, insanlardan 200 yıldan fazla yaşayabilir. Yaşlanma aktiviteye bağlı olarak değişmektedir. Şöyle ki, 40 yaş beyzbol için yaşlı iken siyaset için gençtir; 18 yaş ordu için yaşlı sayılabilir ama yaşam için çok gençtir. Yaşlanma aynı zamanda kültüre göre değişkenlik gösterebilmektedir. Nüfusun çoğu 30 yaşından genç ise, 30 yaş üstü herkes yaşlı sayılabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü yaş kavramını kategorize etmek adına; ”45-59 yaş arasını orta yaş”; “60-74 yaş arasını yaşlılık”; “75-89 yaş arasını ileri yaşlılık”; “90 ve üzerini ise ihtiyarlık” olarak nitelendirmektedir (DPT, 2007: 10). Şimdiki zamanda 65-74 yaş aralığı ‘genç yaşlı’ ; 75-84 yaş aralığı ‘orta yaşlı’; 85 ve üstü ise ‘yaşlı yaşlı’ olarak konuşulmaktadır. Buradan yola çıkarak daha fazla insanın 100 yaşına ulaşmasıyla kategorinin değişeceği söylenebilmektedir. Özetle; yaşlanma bir hastalık veya hastalıklar kümesi değildir, yaşlanma süreci bireyler arasında önemli ölçüde farklılık gösterir, yaşlanma, vücudumuzu çeşitli hastalıklara karşı daha hassas hale getirir (Bludau, 2010: 2).

Yaşlılık kavramı 19. Yüzyıla kadar insanlar için çok bir anlam ifade etmemiştir. Çünkü o zamana kadar insanların ortalama yaşam süreleri oldukça az ve çoğu insan yaşlanma olarak adlandırılan yaş sınırına ulaşamadan hayatını kaybetmiştir. Sanayi Devriminin getirmiş olduğu kötü çalışma koşulları birçok insanın sağlığını etkileyerek, erken ölümlere yol açmıştır. Sanayi Devrimi sonrasında sağlık hizmeti alanındaki gelişimler, çalışma ortamlarındaki düzenlemeler, aile yapısında meydana gelen değişimler, kırsaldan kente göç ve kentleşme kavramının yavaş yavaş yer edinmesi gibi faktörler ortalama yaşam süresinin artmasını, bu şekilde gelişmelerin devam etmesi ise yaşlılık kavramının daha çok vurgulanmasını sağlamıştır (Akçay, 2011: 22; Tufan, 2016:117) 2. Dünya Savaşı ardına özellikle gelişmiş ülkelerde Baby Boomers (bebek patlaması) olayı yaşanmıştır. Bu genç neslin yaşlanması ve yerini yeni nesillerin alamaması zamanla yaşlanmayı gündeme getirmeye başlamıştır. Yaşlıların göreceli olarak sayılarının artması ile yaşlanma kavramına yönelik toplumsal bir algı oluşmaya başlamış ve dünya genelinde bu kavrama farklı açılardan yaklaşılmıştır (Öcal ve Gök, 2020: 45).

Yaşlılık ve yaşlanma kavramlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Yaşlanma, yaşın ilerlemesi ile birlikte oluşan evrensel biyolojik değişiklikleri temsil eder ve hastalıklar ile çevresel etkenlerden etkilenmeme durumu söz konusudur. Yaşlanmada, yaşa bağlı değişimlerin hepsi, klinik açıdan olumsuz etkilere yol açmamaktadır. Buna karşılık yaşlılık, bireylerin yaşam tarzından ve hastalık durumlarının derecesinden oldukça etkilenmektedir. Bu durumlar yaşlanma ile ilişkili veya yaşla birlikte değişen ancak doğrudan yaşlanmanın kendisinden kaynaklanmayan faktörlerdir. Yaşlanmanın literatürde yer edinen yaygın tanımları genel olarak iki süreci birbirinden ayırmamaktadır. Örneğin, yaşlanma "fonksiyonun ilerleyici, genelleşmiş bir şekilde bozulması, stres karşısında uyum sağlama yeteneğinde azalma ve yaşa bağlı hastalık riskinde artış" olarak tanımlanmıştır (WHO, 1999: 10). Bir başka ifadeyle, yaşlılık kavramsal

olarak bir olguyu nitelendirmekte ve belirli bir yaşın üzerindekileri belirtmektedir. Yaşlanma ise, sadece bireylerde meydana gelen biyolojik ve fiziksel farklılıkları değil aynı zamanda toplumu ilgilendiren, sosyal boyutları olan bir süreci ifade etmektedir. Özetle yaşlılık kavramı, fiziksel yeterliliğin, canlılığının biteceği yakın süreyi; yaşlanma kavramı ise doğumdan ölüme kadar geçen süreçte bireylerin yaşamış oldukları süreçleri, ölümden önceki dönemi belirtmektedir (Uyanık, 2017: 70).

3. YAŞLILIK BOYUTLARI

Kronolojik Yaşlılık

Bireylerin doğumdan ölüme kadar geçirdikleri süre zarfındaki kronolojik dönemler sağlık durumlarına ışık tutmaktadır. İnsanlar yaşlarının ilerlemesi ile hem fizyolojik hem de biyolojik olarak bazı olumsuz durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler (Telatar ve Özcebe, 2004: 162). Kronolojik yaşlılık, insanların takvim yılı esas alınarak belirlendiği yaştır. Bu sebeple, kronolojik yaşlılığın diğer ifade ediliş biçimi "takvim yaşı" dır. Kurumlar tarafından çeşitli hizmetlerin yapılmasında, temel istatistiksel verilerin hazırlanıp sunulmasında önemli olan kronolojik yaşlılık, insanların kontrolü dışında gerçekleşmekte, doğa gereği akan bir süre zarfında olumlu ya da olumsuz hiçbir iç-dış faktörden etkilenmemektedir. 65 yaş ve üzeri bireylerin belediyelerin sunduğu toplu taşıma araçlarından ücret vermeden yararlanmaları, yerel yönetimlerin sunduğu sosyal ve kültürel hizmetlerden 60 yaş ve üzerinin öncelikli yaralanması bu kurum hizmetlerinden değerlendirilmektedir (Filik, 2023: 5; Akçay, 2011: 13; Canatan, 2008: 14).

Kronolojik yaşlanma, primer ve sekonder yaşlanma olarak iki ayrı biçimde ele alınabilmektedir. Hablemitoğlu ve Özmete (2010: 19), primer yaşlanmayı yaşın sayısal olarak ilerlemesiyle bireylerde meydana gelen biyolojik farklılıkların fiziksel ve bedensel görünümde meydana getirdiği kayıp olarak ifade etmektedir. Yaş ilerlemesi beyin hücrelerinde kayıplara yol açarken, bu kayıplar özellikle fiziksel görünümün temel ögesi deriyi olumsuz etkilemektedir. Primer yaşlanmanın genetik olduğu ve yaşlanmanın daha ileri safhalarında karşılaşılmasına, hatta önlenmesine yönelik çalışmaların mevcut olduğu bilinmektedir. Sekonder yaşlanma ise, kronolojik olarak yaşları ilerleyen bireylerin psikolojik durumlarında oluşan değişimleri kapsamaktadır. Sekonder yaşlanma, fiziksel yaşlanmaya psikolojik yıpranmanın etkisi olduğu savunulur. Bu duruma örnek verilecek olunursa, duygusal yıpranmalar, stresli bir yaşam döngüsü, iyi olmayan beslenme alışkanlıkları, spor gibi fiziksel aktivitenin yetersizliği, düşünsel etkinliklerin olmaması gibi olgular primer yaşlanmayı hızlandırmakta ve böylece sekonder yaşlanma oluşmaktadır (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 19; Karaali, 2017: 8).

Biyolojik Yaşlılık

Biyolojik yaşlılık, "zamana bağlı olarak anatomik ve fizyolojik değişimlerin yaşanması" olarak ifade edilmektedir. Biyolojik yaşlılık dönemi bireylerde saçın beyazlaması, derinin kırışması gibi görünüm arz eden durumlar ve kas gücünün zayıflaması gibi sağlık problemlerinin yaşandığı bir dönemdir (Yıldız, 2014: 407). Biyolojik yaşlanma belirtileri bireyden bireye farklılık göstermektedir. Genetik faktörler, yaşam tarzı, ekonomik ve sosyal faktörler, fiziksel aktiviteler vb. durumlar biyolojik yaşlılığın boyutunu belirleyici özellikler olmaktadır. Şöyle ki, 55 yaşında düzenli spor yapan, sağlıklı beslenen, ekonomik ve sosyal koşulları iyi durumda

olan bir bireyin biyolojik yaşlanmasıyla tam tersi durumda olan bireyin biyolojik yaşlanması aynı olmamaktadır. Kronolojik yaşlanma herkeste aynı olurken, biyolojik yaşlanma kişiden kişiye değişebilmektedir.

Psikolojik Yaşlılık

Bireylerin zihinsel aktivitelerinde yaşanan değişimler yaşlılığın psikolojik boyutunu oluşturmaktadır. Algı, öğrenme, problem çözme gibi bellek gücünü temsil eden noktalarda aksaklıklar oluşması bu duruma örnek olarak verilebilmektedir. Psikolojik yaşlanma, bireylerin kendilerini bu sürece hazırlamamaları ile oluşan olumsuz bir durumdur. Özellikle emeklilik zamanı yaşanan çöküntünün sebeplerinden biri yaşlanmaya zihinsel olarak hazır hissetmemektir (Arpacı, 2005: 18).

Toplumsal ve Sosyo-Kültürel Yaşlılık

Toplumsal yaşlanma, yaşanılan döneme, bağlı bulunan kültür değerlerine, inançlara, tutumlara ve sosyal rollere göre şekil almak olarak ifade edilebilmektedir. Şöyle ki, kronolojik ve biyolojik yaşlanmada aynı benzer unsurlar değerlendirilirken toplumsal yaşlılık değişkenlik gösterebilmektedir (Güler, 1998: 5). Kronolojik yaşlanma sonucu bireylerde meydana gelen fiziksel olumsuzluklar ile toplum tarafından sosyal rollerde yeteri kadar aktif olamama durumu ya da çevreden yaşlı olmasına yönelik mesajlar alması toplumsal yaşlanma boyutunu arttırıcı etkenler olarak değerlendirilmektedir (Karabulut, 2022: 14).

Ekonomik Yaşlılık

Yaşlılık, biyolojik, toplumsal, sosyal bir olgu olduğu kadar ekonomik bir olguyu da kapsamaktadır. Emeklilik süreci ile birlikte yaşlı bireylerin ekonomik açıdan yaşama adapte olmaları oldukça zorlaşmaktadır. Maaşlarının azalması, geçim sıkıntısı yaşamaları, alım güçlerinin olumsuz etkilenmesi ekonomik olarak bir çöküntü yaratmakla kalmamakta sosyal statüyü de derinden etkilemektedir. Gelir seviyesinin düşmesi bakım hizmetleri, ilaç masrafları gibi yaşlılık ile artan maddi unsurları da etkilemektedir. Yaşlı bireylerin emeklilik veya yaşlı aylığı yoksa ekonomik yaşlılığın boyutu daha da kötü bir durum alabilmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2010: 20).

4. YAŞLILIĞIN SOSYAL POLİTİKA YÖNÜ

Küreselleşme ile birlikte yaşamımızda birçok etken değişmiştir. Değişimlerin yanı sıra oldukça nitelikli gelişimler de yaşanmıştır. Yaşanan değişim ve gelişimler bireylerin ortalama yaşam süresinin ve yaşlı sayısının artmasına yol açmış ve bu durum yaşlılık olgusunun ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik gibi pek çok sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşlılara yönelik ortaya çıkan sorun, devletin en uygun sosyal politikaları üretmesi ve gerçek anlamda uygulaması ile çözülmektedir (Şeker ve Kurt, 2018: 11).

Yaşlılara yönelik yapılan sosyal politika uygulamaları çok eskiye dayanmamaktadır. Dünya genelinde nüfusun yaşlanması, yaşlıların göreceli olarak artmasıyla birlikte yaşlılara dair sosyo-ekonomik sorunların artması, gençlerin dünya savaşlarında hayatlarını kaybetmeleri, tıp ve teknoloji sayesinde yaşam kalitesindeki iyileşmelerle ortalama yaşam süresinin artması beraberinde dezavantajlı olarak değerlendirilen yaşlılara yönelik sosyal politikalar da ivme kazanmaya başlamıştır (Mandıracıoğlu, 2010: 40: Tokol, 2020: 65).

Yaşlılara yönelik sosyal politika oluşturulmasında değişen sosyal yapı, sosyal devlet anlayışı, ekonomik ve insani durumlar etkili olmaktadır. Geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişle, aile fert sayıları oldukça azalmıştır. Bu durum yaşlıların aile içindeki konumunun değişmesine yol açmıştır. Geleneksel yapı hala yaşlılara aile içinden bir ferdin bakmasına olanak kılmakta fakat o yaşlıya bakan kişi sayısının azalması yaşlıyı mağdur duruma düşürmektedir. Şöyle ki çekirdek aile yapısında ailenin küçülmesi yaşlı ebeveynlere bakacak sayısının da azalmasına yol açmıştır. Ekonomik olarak yaşlı nüfusun üretim aşamasından tüketim aşamasına geçmesi, yaşlı bağımlılık oranının artması ulusal anlamda gelirin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Yaşlanma insani bir durumdur ve her insanın eninde sonunda karşılaşacağı bir süreçtir. Yaşlı olanlara insani olarak görevlerimi yapmak, onlara sosyal dışlanma yaşatmamak sosyal politikanın bel kemiğini oluşturmalıdır. Sosyal devletin amaçlarından biri insanların onurlu, ferah içinde yaşamalarını sağlamak olduğu için yaşlılara yönelik sosyal politikalar da tüm dünya ülkeleri için vazgeçilmez bir uygulama alanı olmalıdır (Yıldız, 2014: 407-408).

5. AKTİF YAŞLANMA

İyi yaşlanma kavramını kapsayan tüm terimler dünya literatüründe geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Bunlar arasında başarılı yaşlanma, aktif yaşlanma, sağlıklı yaşlanma, olumlu yaşlanma, üretken yaşlanma ve yeterli yaşlanma gibi kavramlar yer almaktadır. Her biri, yaşlanmanın kazanımlarını ve potansiyelini ele alma konusunda farklı bir yaklaşımı ifade etmektedir. Son yıllarda en yaygın kullanılan terimler Amerika Birleşik Devletleri'nde başarılı yaşlanma ve Avrupa'da aktif yaşlanma olmuştur. Her ne kadar bu terimler sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da aslında farklıdırlar ve hiçbiri yeni bir anlam içermektedir. Aktif yaşlanma, küreselleşmeyle birlikte, hareketsiz yaşama dair gelenekselleşen anlayışın yıkılmasıyla ortaya çıkmıştır. Aktif yaşlanma kavramı 1990'larda, bireylerin aktiviteleri ve sağlıkları arasındaki bağlantıya dikkat çekilmesiyle gelişmeye başlamıştır. (Foster ve Walker, 2015: 84-85).

Avrupa Birliği toplam nüfus içerisindeki yaşlı nüfusun giderek artmasının olası etkilerini azaltmak, uygulanan sosyal politikaları şekillendirmek adına sağlıklı, başarılı, üretken yaşlanma ya da diğer bir ismiyle aktif yaşlanma kavramını ortaya çıkarmıştır (Metin, 2016: 3). Aktif yaşlanma, hem bireyler hem de toplum grupları için önem arz eden bir kavramdır. İnsanların yaşamları boyunca fiziksel, sosyal ve zihinsel iyi olma potansiyellerini gerçekleştirmelerine ve toplumda, ihtiyaçlarına, isteklerine ve kapasitelerine göre katılmalarına fırsat vermektedir. Aynı zamanda onlara ihtiyaç duyduklarında yeterli koruma, güvenlik ve bakım sağlamaktadır. "Aktif" kelimesi, sadece fiziksel olarak aktif olma ya da iş gücüne katılma yeteneğiyle değil, sosyal, ekonomik, kültürel, manevi ve sivil alanlarda devam eden katılımı ifade etmektedir. İşten emekli olan, hastalıkları ya da engelleri sebebiyle toplumsal yaşama sınırlı katılan yaşlılar, ailelerine, akranlarına ve topluluklarına hala aktif katkılar sağlayabilmektedirler. Aktif yaşlanma, herkes için sağlıklı yaşam beklentisini ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. "Aktif Yaşlanma" terimi, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 1990'ların sonlarında benimsenmiştir. Bu terim, "sağlıklı yaşlanma" dan daha kapsayıcı bir mesaj iletmeyi amaçlamakta olup, bireylerin ve nüfusların yaşlanmasını etkileyen sağlık hizmetlerinin ötesindeki faktörleri tanımayı amaçlamaktadır. Aktif yaşlanma yaklaşımı, yaşlı

bireylerin insan haklarının ve Birleşmiş Milletler İlkeleri olan bağımsızlık, katılım, onur, bakım, kendini gerçekleştirme haklarının tanınmasına dayanmaktadır (WHO, 2002: 12-13).

Aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin sağlıklı (sağlık ve sosyal bakım maliyetlerini azaltma), daha uzun süre istihdamda kalmalarını sağlama (emeklilik maaşı maliyetlerini azaltma), toplumsal ve siyasi yaşama katılımlarını artırma amacı taşımaktadır (Foster ve Walker, 2015: 84). Aktif yaşlanma yaklaşımını ortaya çıkartan unsurların başında bireylerin yaşlanmasıyla birlikte (özellikle emeklilik çağında) aktif bir şekilde toplumsal ve ekonomik yaşamda yer almamaları, pasifleşmeleri ve bu pasifleşme ile birlikte sosyal dışlanma yaşamaları, kendilerini işe yaramaz hissetmeleri yer almaktadır. Aktif yaşlanmada birey yaş olarak ileri safhada dahi olsa, bu dönemin mutsuz, verimsiz geçmemesi için yaşama aktif olarak katılması gerekmektedir. Çünkü zihnen ve bedenen yetkin, mutlu olmanın büyük bir parçası aktif kalmayla bağlantılıdır (Tufan, 2016: 147).

Aktif yaşlanma, sosyal politika olarak değerlendirilerek, bireysel ve toplumsal yaşlanmanın birçok zorluğunun azaltılmasını sağlamaktadır. Aktif yaşlanma politikalarının sağlık, istihdam, eğitim alanlarında desteklenmesinin yararlarını şu şekilde sıralanabilmektedir (WHO, 2002: 16):

*Bireylerin yaşamlarının en verimli zamanlarını daha etkili bir şekilde kullanma.

*Yaşlandıkça artan kronik hastalanmalarda azalma.

*Yaşlandıkça daha fazla bireyin sağlıklı, verimli bir yaşam kalitesine sahip olmaları.

*Daha fazla kişinin yaşlandıkça toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik hayatın sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönlerine aktif olarak katılması; ücretli ve ücretsiz rollerle, aile içi, toplumsal yaşamında yer alması.

*Tıbbi tedavi ve bakım hizmetleriyle ilgili daha düşük maliyetlerin olması.

Günümüzde bireylerin faydalandıkları sağlık, eğitim, sosyal olanaklar ve yaşam tarzlarındaki değişimler sayesinde ortalama ömür sürelerinde artış meydana gelmiştir. Yaşlı bağımlılık oranları dünya genelinde artış göstermiştir. Bunlar göz önüne alındığında bireylerin yaş alma olgusuna adapte olmalarının sağlanması, topluma katılımlarının teşvik edilmesi, yaşam memnuniyetlerinin sağlanması adına çeşitli aktivitelerin yapılması önem arz etmektedir. Bu nedenle bireylerin yaşlılık sürecine adaptasyonunun sağlanması, yaşlıların topluma katılımlarının arttırılması, yaşam memnuniyeti duygusunu da yükseltecek olan çeşitli aktivitelerin geliştirilmesi oldukça önemlidir (Çolak ve Özer, 2015: 118).

Aktif yaşlanma politikaları ve programları, kişisel sorumluluğu (öz bakım), yaş dostu uygulamaları ve nesiller arası dayanışmayı teşvik etmelidir. Bireyler ve aileler, yaşlılık için plan yapmalı ve kişisel sağlık uygulamalarını tüm yaşam evrelerinde benimsemek için çaba sarf etmelidir. Aktif yaşlanmayı teşvik eden politikalar ve programların uygulanması sağlık hizmetlerine artan katılım ve bakım maliyetlerinde azalmayı sağlayarak, devletin mali yetkisine katkı sağlamaktadır. Yaş aldıkça sağlıklı kalan bireyler işe devam konusunda da daha az sorunla karşılaşmakta ve bu durum da ekonomik olarak devlete katkı sağlamaktadır. Endüstrileşmiş ülkelerde erken emeklilik eğilimi, büyük ölçüde, iş gücünden erken çekilmeyi teşvik eden kamu politikalarının bir sonucudur. Nüfuslar yaşlandıkça, bu tür politikaların değişmesi için, özellikle

daha fazla birey iyi sağlıkla yaşlılığa ulaştıkça, "çalışmaya uygun" hale geldikçe, baskılar artacaktır. Bu durum, emekli maaşlarını ve gelir güvenliği sistemlerindeki artan maliyetleri, tıbbi ve sosyal bakım maliyetlerini dengelemeyi sağlayacaktır. Yaşlılıkla ilişkilendirilen engellilik ve sağlığın kötüye gitmesi mali açıdan olumsuz bir durum olarak görülmektedir. Aktif yaşlanma ile insanlar daha sağlıklı bir şekilde yaşlandıkça, tıbbi harcamalar o kadar hızlı artmayacaktır (WHO, 2002: 17).

6. AKTİF YAŞLANMANIN BELİRLEYİCİLERİ

Aktif yaşlanma sürecini toplumun kültürel yapısı, cinsiyet, ekonomik, sosyal, bireysel, davranışsal ve çevresel koşullar belirlemektedir.

Kültürel faktörler: Toplumun sahip olduğu kültürel özellikler, gelenekler ve görenekler, o toplumun yaşlılara bakış açısının nasıl şekillendiğini belirlemektedir. Kültür, genç nesillerle birlikte yaşamanın tercih edilen bir yaşam biçimi olup olmamasında kilit bir faktördür. Örneğin, çoğu Asya ülkesinde kültürel norm, geniş ailelere değer vermek ve çok kuşaklı hanelerde birlikte yaşamaktır. Kültürel faktörler sağlıklı yaşama davranışlarını da etkilemektedir. Örneğin, bir kaç ülkede sigara içmeye yönelik tutumlar giderek değişmekte, sigaranın zararları değerlendirilerek bunun önüne geçilmesi kültürel bir tutum olarak sergilenmektedir (WHO, 2002: 20).

Cinsiyet: Bireylerin yaşamlarının uzunluğu ile cinsiyet arasında bağlantı olduğuna dair kapsamlı araştırmalar bulunmamaktadır. Fakat genel olarak yaşlılara yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde, yaşlılıkta kadınların erkeklerden daha dezavantajlı olduğu görülmektedir (Tufan, 2016: 92). Kadınların çalışma yaşamında aktif bir şekilde yer alırken aynı zamanda eş, annelik, evlat, ev kadınlığı rollerini de üstlenmeleri onların yaşlılık zamanlarında daha tükenmiş daha hassaslaşmış olmalarına yol açabilmektedir. Kadınlar sosyal politika açısından da dezavantajlı olarak değerlendirilmekte ve erkeklere kıyasla daha çok ayrımcı uygulamalara maruz kalabilmektedirler. Sosyal, ekonomik, istihdam edilebilirlik, iş yaşamında terfi, eğitim, sağlık hizmetleri gibi faktörlere erişimde erkeklere göre daha dezavantajlı konumda oldukları söylenebilinmektedir. Bu durum ise onların yaşlılıkta maddi ve manevi yetersizliklerle karşılaşmalarını ve bununla baş etmeleri gerekliliğini doğurmaktadır. Ayrıca geleneksel olarak kadını eviyle ilgilenen, eşine hizmet eden, çocuk bakan gözüyle gören ülkelerde, kadının yaşlanması ile sosyal güvence hakkının olmaması da onu yoksulluğa sürükleyen bir faktör olarak görülmektedir.

Sağlık ve Sosyal Hizmetler: Aktif yaşlanmanın temelinde sağlık ve sosyal hizmetlerin teşvik edilmesi yer almaktadır. Yaşlanan bireylerin sağlıklı bir yaşam benimseyerek yaş almaya devam etmelerinin teşvik edilmesi ve bakım hizmetlerinin çeşitlenmesi gibi konular sağlık ve sosyal hizmetler kapsamında değerlendirilmektedir. Aktif yaşlanma politikaları belirlenirken sağlık ve sosyal hizmet unsurlarının uyum içinde ve devlete mali yükünün uygun olmasına, verilen hizmetlerin yaş ayrımcılığını içermemesi gerekliliğine dikkat edilmesi gerekmektedir. Yaşlandıkça bireylerin sağlıklarını kaybetmeleriyle, buna yönelik iyileştirici sosyal hizmet uygulamalarına olan ihtiyaç artmaktadır. Sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve hastalıkların önlenmesi, tedavi hizmetleri, uzun dönem bakım hizmetleri, ruh sağlığı hizmetleri, sigara

kullanımı, fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme, alkol ve meditasyon gibi faktörler yaşam kalitesi ve yaşam süresini pozitif olarak etkilemektedir (WHO, 2002: 21-25).

Kişisel Faktörler: Biyolojik ve genetik faktörler bir bireyin yaşlanma sürecini etkileyen en önemli unsurlardandır. Yaşlanma, genetik olarak belirlenen bir dizi biyolojik süreçtir. Bu sebeple biyoloji ve genetik kişilerin nasıl bir yaşlılık dönemi geçireceklerini önemli derecede etkilemektedir. İnsan popülasyonlarında uzun ömürlülük eğilimi aileden gelen genetik bir durumdur fakat yaşlandığında nasıl bir yaşlılık dönemi geçireceği yaşam boyu süren sosyal çevre, yaşam tarzı, beslenmeye bağlıdır. Ayrıca, psikolojik faktörler (zekâ) ve bilişsel kapasite de (sorunları çözme yeteneği ve değişime uyum sağlama gibi) aktif yaşlanma ve uzun ömürlü yaşamın belirleyicileridir (WHO, 2002: 26).

Fiziki Çevre: Fiziki çevrenin tüm bireylere uygun olması önemlidir fakat yaşlı dostu fiziksel ortamlar dezavantajlı olarak değerlendirilen yaşlı bireylerin bağımsız kalabilmeleri için daha büyük bir önem arz etmektedir. Yaşlı insanların güvensiz ortamda veya bölgelerde yaşamaları onların izole olmasına yol açabilmekte ve bu durum zindeliğin azalmasına, depresyona, hareket azalması gibi fiziksel aktivitelerde gerilemelere yol açmaktadır. Çevresel koşullar ve mevcut sosyal, sağlık hizmetlerinin eksikliği sebebiyle hastalık modellerinin farklı olabileceği kırsal alanlarda yaşayan yaşlılara (dünya genelinde yaklaşık yüzde 60) özellikle önem verilmesi gerekmektedir. Genç bireylerin kentleşme veya istihdam edilebilmek için göç etmesi, yaşlı insanları kırsal alanlarda daha yalnızlaştırabilir, izole edebilir ve sağlık, sosyal hizmetlere ulaşımda zorluk çekebilirler. Ayrıca fiziki ortamdaki riskler, düşmeler/yaralanmalar, yangın ve trafik kazaları yaralanmalara yol açabilir. Bu kapsamda özellikle fiziki koşulları uygun olmayan yerlerde erişilebilir ve uygun fiyatlı toplu taşıma hizmetlerine önem verilmelidir (WHO, 2002: 27).

Sosyal Çevre: Yaşam boyu eğitim fırsatları, şiddetten korunma, sosyal çevreden gelen destekler insanların yaşlandıkça sağlık, katılım ve güvenliğini arttıran faktörlerdir. Yalnızlık, sosyal izolasyon, okuma yazma bilmeme ve eğitim eksikliği, istismar, dışlanma ve çatışma durumlarına maruz kalma, yaşlı insanların engellilik ve erken ölüm risklerini büyük ölçüde artırmaktadır (WHO, 2002: 28).

Ekonomik Faktörler: Her yaştan yoksul insan artan hastalık ve engellilik riskiyle karşı karşıya olsa da, yaşlılar özellikle daha kırılgan durumdadır. Özellikle kadın olan, yalnız yaşayan veya kırsal bölgelerde yaşayan birçok yaşlı insanın güvenilir veya yeterli geliri yoktur. Bu durum, besleyici gıdalara, yeterli konuta ve sağlık hizmetlerine erişimlerini ciddi şekilde etkilemektedir. Hiçbir varlığı olmayan, çok az birikimi olan veya hiç birikimi olmayan, emekli maaşı veya sosyal güvencesi olmayan, ya da düşük veya belirsiz gelirli ailelerin bir parçası olan, çocukları veya aile üyeleri olmayan yaşlı kadınlar ve erkekler genellikle belirsiz bir gelecekle karşı karşıyadır ve yoksulluk açısından yüksek risk altındadırlar. Tüm bu ekonomik faktörler göz önüne alındığında aktif yaşlanmanın en önemli belirleyicilerinden birinin ekonomik değişkenler olduğu söylenebilinmektedir (WHO, 2002: 30).

7. AKTİF YAŞLANMAYA YÖNELİK UYGULANAN POLİTİKALAR

Sosyal refah programlarının yeniden değerlendirilip, gözden geçirilmeleri neo-liberal politikalar aracılığıyla olmuştur. Dünya genelinde nüfusun yaşlanması emek piyasalarını ve

sosyal güvenlik sistemini olumsuz etkilemiştir. Yaşlı nüfus tehlikesiyle karşı karşıya kalan ülkeler yaşlılarla ilgili ekonomik ve sosyal politikalar alarak önlem almaya başlamışlardır. Ülkelerin bireysel önlemleri dışında, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Unesco, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluş da yaşlanan nüfusa yönelik araştırmalar yapmışlardır. Aktif yaşlanmaya yönelik politikalar yaşlılara ilişkin sorunların en aza indirilmesi amaçlı ortaya çıkartılmış ve geliştirilmiştir (Walker, 2015: 14-15).

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, aktif yaşlanmayı destekleyen politikalar geliştirmektedir. Örneğin, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, aktif yaşlanma stratejilerini ulusal düzeyde uygulamaya koymuş ve yaşlı bireylerin sağlık, iş gücü ve sosyal hayata katılımını artırmaya yönelik projeler başlatmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise, "yaşlı dostu şehirler" ve "yaşlanma dostu toplumlar" yaratma konusunda küresel bir yaklaşım benimsemektedir.

Aktif yaşlanma kapsamında önerilen politikalar şu şekilde ifade edilmektedir (WHO, 2002: 45-53):

Sağlık

*Bireylerin yaşlanmasıyla engellilik, kronik hastalık ve erken ölümlerin önlenmesi ve azaltılması adına hizmetler sunulmalıdır.

*Yaşamın ilerleyen dönemlerinde hastalık ve sakatlıkların ortaya çıkmasına katkıda bulunan ekonomik faktörleri (yoksulluk, gelir eşitsizlikleri ve sosyal dışlanma, düşük okuryazarlık seviyesi, eğitim eksikliği) ele alan politika ve programlar yürürlüğe konulmalı ve yoksul ve ötekileştirilmiş nüfus gruplarının sağlık durumlarının iyileştirilmesine öncelik verilmelidir.

*Yaşın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek sağlık problemlerini önlemek veya tedavi etmek için kullanılacak sağlık hizmetlerinin maliyetleri erişilebilir ve fiyat olarak uygun hale getirilmelidir. İşitme cihazlarına ve göz bakım hizmetlerinin erişimi kolay hale getirilmelidir.

*İnsanların yaşlandıkça verimli ve güvenli bir şekilde yaşamlarını sürdürülebilmeleri adına yaş dostu sağlık merkezleri kurulmalıdır.

*Yaşlı istihdamın sağlığını koruyan iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri arttırılmalıdır.

*Yaşlı yayaların güvenli bir şekilde ulaşım araçlarını kullanmalarını sağlayan yollar yapılmalıdır. Evdeki tehlikeleri ortadan kaldırarak ve güvenlik tavsiyeleri vererek yaralanmalar önlenmelidir.

*Yaşlanan engelli bireyler için engelsiz konut seçenekleri geliştirilmelidir. Halka açık yerlerde ve işyerlerinde erişilebilir tuvaletler sağlanmalıdır.

*Engelli ve kronik hastalığı olan kişilerin yaşam kalitesini artıran politika ve programlar yürürlüğe koyulmalıdır. Aileler için rehabilitasyon hizmetleri ve toplum desteği sağlanarak, etkili ve yardımcı cihazlara (örn. düzeltici gözlükler, yürüteçler) uygun fiyatlı erişimi arttırılmalı ve böylece bağımsızlıklarını sürdürmeleri desteklenmelidir.

*Yaşlıların sosyal dışlanma ve izolasyon risklerini önlemek adına sosyal destek verilmelidir. Nesiller arası iletişimi destekleyen, gençler ile yaşlılar arasında günlük sosyal etkileşimi ve karşılıklı bağımlılığı teşvik eden topluluklarda oluşturulmalıdır.

*Yaşlı bakım görevini üstelenen aile fertlerine ya da bakıcılara eğitim verilmedir.

*Akıl ve ruh sağlığı olanlara yaşam boyu hizmet sağlanmalıdır.

*Herkesin temiz su, güvenli gıda ve temiz havaya eşit erişimi sağlayan politika ve programlar uygulamaya koyulmalıdır.

*Bazı hastalıklarla ilişkili risk faktörleri azaltılmalı ve yaşam boyunca sağlığı koruyan faktörlere (sigara kullanımı, fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme, diş sağlığı, psikolojik sağlık, alkol ve hap kullanımı) önem verilmelidir.

Katılım

*Tüm insanlara yaşam süreci boyunca eğitim ve öğrenme fırsatları sunulmalıdır.

*Temel eğitim yaşam boyunca herkes için erişilebilir hale getirilmeli ve yaşa bakılmaksızın herkes için okuryazarlığa ulaşılmak hedeflenmelidir.

*İnsanların yaşlandıkça bireysel ihtiyaçlarına, tercihlerine ve kapasitelerine göre ekonomik kalkınma faaliyetlerine, resmi ve gayri resmi çalışmalara ve gönüllü aktivitelere aktif katılımları sağlanmalıdır.

*İnsanları, yaşlandıkça aile ve toplum yaşamına tam olarak katılmaları için teşvik etmek gerekmektedir.

*Aktif yaşlanmaya yönelik oluşturulacak politikalara yaşlılar da dâhil edilerek, görüşlerinin alınması sağlanmalıdır.

Güvenlik

*Yaşlı insanların sosyal, finansal ve fiziksel güvenlik hakları ve ihtiyaçları giderilerek, yaşlıların korunması ve güvenliği sağlanmalıdır.

*Piyasada yer alan güvenli olmayan tedavi yöntemlerine ve pazarlama sistemlerine karşı yaşlıları koruma bilinci oluşturulmalıdır.

*Sosyal politika açısından dezavantajlı olarak görülen yaşlı kadınlara yönelik ev içi ve diğer şiddet biçimlerinden koruyan yasalar geliştirilmelidir.

*Kayıt dışı istihdam edilerek geçimlerini sağlayan ve bu sebeple emekli maaşı bağlanmayan yaşlılara yönelik sosyal güvenlik desteği sağlanmalıdır.

8. TÜRKİYE'DE AKTİF YAŞLANMA POLİTİKALARI

Türkiye, yaşlanma sürecini giderek daha fazla hissedilen bir toplumsal dinamik olarak görmekte ve bu bağlamda aktif yaşlanma politikalarına yönelmiştir. Aktif yaşlanma, yaşlıların toplumdaki yaşam kalitelerinin artırılması ve toplumsal hayata katılımlarının sağlanması amacıyla geliştirilen bir yaklaşımdır. Bu politika, yaşlıların sağlık, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda aktif bir şekilde yer almasını teşvik eder. Türkiye'deki aktif yaşlanma politikaları, yaşlıların yaşam sürecinde karşılaştıkları zorluklara yönelik çeşitli stratejiler içermektedir.

Aktif Yaşlanma ve Sosyal Katılım

Türkiye'de aktif yaşlanma politikalarının temel ilkelerinden biri, yaşlıların sosyal hayata katılımlarının artırılmasıdır. Yaşlıların yalnızlık ve izolasyon yaşamalarını engellemek için çeşitli projeler ve etkinlikler düzenlenmektedir. Belediyeler, sosyal hizmetler kurumları ve sivil toplum örgütleri, yaşlılar için sosyal ve kültürel aktiviteler sunarak, onların toplumla bağlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Örneğin, yerel yönetimler tarafından oluşturulan "yaşlılara yönelik sosyal destek merkezleri" bu konuda önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, gönüllülük faaliyetleri, yaşlıların toplumsal rol oynamalarını ve kendilerini değerli hissetmelerini sağlayan etkili araçlardır (Müftüler, 2018: 118, Kalaycıoğlu vd., 2003: 96).

Sağlık Hizmetleri ve Aktif Yaşlanma

Aktif yaşlanma, aynı zamanda yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimini de kapsamaktadır. Türkiye' de, sağlık hizmetlerine erişim konusunda önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Yaşlıların sağlık durumlarını iyileştirmek ve sağlıklarını korumak amacıyla Türkiye'de yaşlılara yönelik özel sağlık programları ve hizmetler sunulmaktadır. Geriatrik sağlık hizmetleri, yaşlıların özel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş olup, bu hizmetlerin erişilebilir olması sağlanmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de, aile hekimliği uygulaması ile yaşlıların daha yakın bir sağlık hizmeti alması sağlanmış, ayrıca bazı bölgelerde evde sağlık hizmetleri verilerek yaşlıların ev ortamında bakım almaları mümkün kılınmıştır. Sağlık hizmetlerinin uygulanabilirliği yaşlılar için önemli bir husus olmakla birlikte sağlık bakım ve giderlerinin maliyetlerinin artması kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkmakta ve bu duruma yönelik önlemler alınmalıdır (Gökbunar vd., 2016: 115).

Yaşlıların Ekonomik Katılımı ve İstihdam

Türkiye'de yaşlıların ekonomik açıdan yaşamda aktif kalmalarını sağlamak, aktif yaşlanma politikalarının bir başka önemli boyutudur. Yaşlıların çalışmaya devam etmeleri, hem kişisel yaşam kalitelerini artırmakta hem de ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Türkiye, yaşlı istihdamını teşvik etmek için çeşitli yasalar çıkarmış ve yaşlıların çalışma hayatına entegrasyonunu kolaylaştıracak projeler geliştirmiştir (Metin, 2016). Örneğin, 50 yaş ve üzeri bireylerin istihdamına yönelik teşvikler ve istihdam garantili projeler sunulmaktadır. Ayrıca, yaşlıların kendi işlerini kurmalarını teşvik eden mikro kredi ve finansal destek programları da önemli bir yer tutmaktadır.

Yaşlıların Eğitimi ve Bilgiye Erişim

Aktif yaşlanma politikaları, eğitim ve bilgiye erişimi kapsamaktadır. Türkiye'de yaşlıların sürekli eğitimle desteklenmesi için çeşitli kurslar ve programlar düzenlenmektedir. Yaşlıların dijital dünyaya entegrasyonu, bilgisayar ve internet kullanımı gibi konularda eğitimler verilmektedir. Bu eğitimlerle yaşlıların bilgiye erişimlerini artırmak ve toplumsal hayata daha fazla katılım sağlamaları hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal medya ve dijital platformlar, yaşlıların aileleriyle iletişim kurmalarını ve dış dünyadan kopmalarını engellemek için önemli araçlar olarak kullanılmaktadır (Koyuncu vd., 2017).

Yaşlıların Hakları ve Hukuki Korunma

Aktif yaşlanma politikaları, yaşlıların haklarını koruma amacı taşımaktadır. Türkiye'de, yaşlıların hukuki hakları konusunda çeşitli düzenlemeler yapılmış ve yaşlıların karşılaştığı

ayrımcılığa karşı önlemler alınmıştır (Müftüler, 2018). Ayrıca, yaşlılar için ayrımcılıkla mücadele eden ve onların haklarını savunan sivil toplum kuruluşları aktif bir şekilde çalışmaktadır. 2010 yılında çıkarılan Yaşlılar Haftası ve Yaşlılara Yönelik Politikalar belgesi, yaşlıların haklarının korunmasını ve yaşam kalitelerinin artırılmasını hedefleyen önemli bir adım olmuştur.

Yaşlılar İçin Fiziksel ve Psiko-sosyal Destekler

Fiziksel sağlıkla birlikte, yaşlıların psikolojik sağlıkları da önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de yaşlılar için psikolojik danışmanlık hizmetleri, yalnızlıkla mücadele ve depresyon gibi sorunlara yönelik terapi programları sunulmaktadır. Ayrıca, fiziksel olarak aktif kalmalarını teşvik eden spor faaliyetleri ve yaşlılara yönelik fiziksel terapi merkezleri de yaygınlaşmaktadır. Bu tür hizmetler, yaşlıların fiziksel ve zihinsel sağlıklarını korumalarına yardımcı olurken, toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmalarını da sağlamaktadır (Yılmaz ve Çağlayan, 2016).

9. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Aktif yaşlanma, yaşlılık döneminin daha sağlıklı, üretken ve sosyal bir şekilde geçirilmesini sağlamak için önemli bir yaklaşımdır. Bu bağlamda geliştirilen politikalar, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yaşlıların yaşam kalitesini artırmak adına büyük bir önem taşımaktadır. Yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarına uygun sürdürülebilir ve etkin politikalar geliştirilmesi, tüm toplumların refahı için kritik bir faktör olmaya devam edecektir.

Aktif yaşlanma, hem bireyler hem de toplum için önemli fırsatlar sunan bir yaklaşımdır. Yaşlı bireylerin toplumsal yaşantıya katılımları, sağlıklarını iyileştirirken toplumsal dayanışma ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlar. Türkiye'de de yaşlı nüfusun artışıyla birlikte aktif yaşlanma politikalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, yaşlıların yaşam kalitesini artıracak, sosyal katılımı teşvik edecek ve sağlık hizmetlerine erişimlerini kolaylaştıracak kapsamlı bir politika geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Aktif yaşlanma, yalnızca yaşlı bireylerin değil, toplumun tüm kesimlerinin faydasına olan bir kavramdır ve toplumların kalkınması için bu alanda daha fazla yatırım yapılması gerekmektedir.

Türkiye'de aktif yaşlanma politikaları, yaşlıların toplumdaki yerini güçlendirmeye ve yaşam kalitelerini artırmaya yönelik önemli bir adım olmuştur. Sosyal katılım, sağlık hizmetleri, ekonomik entegrasyon ve hukuki koruma gibi alanlarda yapılan düzenlemeler ve sunulan hizmetler, yaşlıların toplumsal hayata daha aktif bir şekilde katılmalarını sağlamaktadır. Türkiye'de aktif yaşlanma konusunda atılan adımlar giderek çoğalmaktadır. Belediyeler ve çeşitli sivil toplum kuruluşları, yaşlılar için sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlemektedir. Ancak, bu uygulamalar her alanda yaygınlaşmamış, büyük ölçüde büyük şehirlerdeki yaşlıları hedef almıştır. Ayrıca, yaşlıların dijital dünya ile entegrasyonu, sağlık hizmetlerine erişim ve çalışma yaşamına katılım gibi temel konularda hala önemli zorluklar bulunmaktadır. Aktif yaşlanma stratejilerinin başarılı olabilmesi için, yaşlıların daha fazla eğitim, sağlık hizmeti ve sosyal katılım olanağına sahip olmaları gerekmektedir. Yaşlanmanın hızla arttığı bir dönemde, bu politikaların daha da güçlendirilmesi ve yaşlıların karşılaştıkları sorunlara yönelik daha kapsamlı çözümler üretilmesi gerekmektedir. Bu da devletin, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket etmesiyle gerçekleşebilecek bir

durum olarak değerlendirilmektedir. Türkiye' de iyi, sağlıklı, aktif yaşlanma politikalarına ağırlık verilmesi ve nesilden nesile teşvik edilmesi adına hizmetlerin arttırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1)Akçay, C., *Yaşlılık: Kavramlar ve Kuramlar,* Kriter Yayınevi, İstanbul, 2011.

2)Arpacı, F., *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*, Türk İşçi Emeklileri Derneği Kültür Yayınları, Ankara, 2005.

3)Bludau, Juergen H., *Aging, But Never Old, The Realities, Myths, And Misrepresentations Of The Anti-Aging Movement*, Bloomsbury Publishing Plc, 2010.

4)Canatan, A., *Sosyal yönleriyle yaşlılık*, Palme Yayıncılık, Ankara, 2008.

5)Çolak, M., ve Özer, Y. E. Sosyal Politika Anlamında Aktif Yaşlanma Politikalarının Ulusal Ve Yerel Düzeydeki Analizi, Electronic Journal of Social Sciences, 14, 55, 2015.

6)DPT., *Türkiye' De Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı*, 2741, Ankara, 2007.

7)Filik, M., *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Kamusal Sosyal Yardımların Değerlendirilmesi*, Türk Metal Sendikası, Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-86, Ankara, 2023.

8)Foster, L. ve Walker, A. Active and Successful Aging: A European Policy Perspective, Special Issue: Successful Aging, The Gerontologist, 55, 1, 2015.

9)Gökbunar, A. R., Uğur, A. ve Duramaz, S. Yaşlı Nüfusa Yönelik Sağlık Harcamalarının Azaltılmasında Kamusal Politikaların Önemi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12, 1:12, 2016.

10)Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. *Yaşlı Refahı - Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet*, Kilit Yayınları, 6-120, İstanbul, 2010.

11)Kalaycıoğlu, S., Uğraş, U. T., Küçükural, Ö., ve Cengiz, K., *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*, 1.Basım, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara, 2003.

12)Karaali, G. B., *Türkiye'de Yaşlı Refahına İlişkin Uygulamaların Aktif Yaşlanma Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

13)Karabulut, A., *Türkiye İçin Aktif Yaşlanma Endeksi Hesaplaması: Avrupa Birliği Ülkeleri Aktif Yaşlanma Endeksi Değerleriyle Mukayeseli Bir Analiz*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2022.

14)Koyuncu, G., Tuna, F., Yavuz, S., Demirbağ Kabayel, D., Koyuncu, M., Özdemir, H., ve Süt, N. Kırıktan Önceki Son Durak: Yaşlıda Düşme ve Denge Kaybının Değerlendirilmesi, Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, 63, 1, 2017.

15)Mandıracıoğlu, A. Dünyada ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri, Ege Tıp Dergisi, 49, 3, 2010.

16)Metin, B., *Dünyada ve Türkiye'de Yaşlanma Sorunu Yaşlanan Toplum ve Aktif Yaşlanma ,* Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.

17)Müftüler, H. G. Modern Toplumda Yaş ve Yaşlı Ayrımcılığı, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2, 2, 2018.

18)Müftüler, H. G. Yaşlılar Açısından Yaşlılık Gerçeği, Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2, 1, 2018.

19)Öcal, A. T., ve Gök, M. Sağlıklı, Güvenli Ve Bağımsız Yaşamaya Yönelik Aktif Yaşlanma: Almanya Ve Türkiye Karşılaştırması , Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, Haziran, 9, 1, 2020.

20)Özer, M. ve Karabulut, Ö. Yaşlılarda Yaşam Doyumu, Turkish Journal Of Geriatrics, 6, 2, 2003.

21)Şeker, A., ve Kurt, G. Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları, Turkish Journal Of Population Studies, 40, 2018.

22)Telatar, T.G. ve Özcebe, H. Yaşlı Nüfus Ve Yaşam Kalitelerinin Yükseltilmesi, Türk Geriatri Dergisi, 7, 3, 2004.

23)Tokol, A., *Özel Olarak Korunması Gereken Gruplar I, Sosyal Politika* II, Edt: Abdurrahman İlhan Oral ve Yener Şişman, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2020

24)Tufan, İ., *Antik Çağ'dan Günümüze Yaşlılık ve Yaşlanma,* Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

25)Uyanık, Y. Yaşlılık, Yaşlanan Nüfus ve Sosyal Politika, İş ve Hayat, 3,5, 2017.

26)Walker, A., *The Concept of Active Ageing*. Alan Walker and Christian Aspalter (Editors). Active ageing in Asia. (1st edition), New York: Routledge, 2015.

27)World Health Organization, *Active Ageing A Policy Framework,* Noncommunicable Diseases and Mental Health Cluster, Nancommunicable Discase Prevention and Helat Promotion Department, 2002.

28)World Health Organization., *Men, Ageing And Health*, Geneva, 1999.

29)Yıldız, S., *Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika, Sosyal Politika*, Edt: Aysen Tokol ve Yusuf Alper, Dora Basım Yayın, Bursa, 2014.

30)Yılmaz, F., ve Çağlayan, Ç. Yaşlılarda Sağlıklı Yaşam Tarzının Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri, Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 20, 4, 2016.

MÜLTECİ ÇOCUKLARDA VE ERGENLERDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uzm. Çocuk Gelişimci Emine Beyza İNCE
Samsun Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü
emine.ince@aile.gov.tr - 0000-0001-5542-129X

Arş. Gör. Yavuz Selim KARASU
Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü
yselimkarasu@kku.edu.tr - 0000-0003-3715-9069

ÖZET

Göç, tarih boyunca insanlar için asla uzak ve yabancı bir kavram olmamıştır. İnsanlar, farklı sorunlardan kaçmak ve yeni yerleşim alanları bulmak amacıyla göç etmek zorunda kalmış, bu süreçte şehirler ve ülkeler değiştirmişlerdir. Dünya tarihinin bilinen ilk göçü, Kavimler Göçü olarak adlandırılan istilalardan kaçan insanların Avrupa'ya yöneldiği süreçtir. Bunun yanı sıra, coğrafi keşifler, savaşlar ve doğal afetler gibi etkenler de, tarih boyunca meydana gelen yüzlerce göçün temel sebepleri arasında yer almıştır. Tarihsel süreç incelendiğinde, 21. yüzyıl, sürekli değişen ve gelişen yaşam koşullarıyla birlikte mülteci ve sığınmacı sorunlarının yükseliş gösterdiği dönemlerden biri olmuştur. Mülteciler, fikir ayrılıkları, kaos ve iç savaşlar sebebiyle bulundukları yerleri terk ederek başka topraklara göç edebilmekte ve sığınma talebinde bulunabilmektedirler. Mültecilerin demografik yapıları incelendiğinde, önemli bir kısmının çocuk ve ergen gruplarından oluştuğu dikkat çekmektedir. Göç öncesi ve esnasında savaşa maruz kalmak çocuk ve mülteci ergenler açısından başlı başına bir travma sebebiyken göç sonrası dönemde yeni bir ülkeye uyumlanma zorunluluğu bu dezavantajlı grubu derinden etkilemektedir. Bu bireyler, yeni bir kültüre uyum sağlama sürecinde, bulundukları ülkelerde eğitim ve yaşam koşullarında çeşitli adaptasyon zorlukları ile karşılaşmaktadır. Evlerinden, yaşadıkları topraklardan ve kimi zaman ailelerinden uzak olmaları, mülteci çocukların ve ergenlerin gelişimleri üzerinde derin ve olumsuz etkiler yaratmaktadır. İç savaş, çatışma, şiddet, cinsel sömürü, çocuk işçiliği, malnutrisyon ve ölüme tanık olma gibi çok boyutlu ve çeşitli travmatik deneyimler, bu çocukların fiziksel, psikolojik ve ahlaki gelişimlerinde ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Ayrıca, bulundukları kaotik ortam ve bu süreçte yaşadıkları yoğun stres, benlik/gelecek/dünya algısına dair umutsuz hissetmelerine neden olabilmektedir. Yaşadıkları bu olumsuzluklar psikolojik iyi oluşlarına etki edebilmektedir. Psikolojik sağlamlık terimi ilk kez 1970'lerde kullanılmıştır, psikolojik sağlamlık, stresli durumlarla bilişsel veya duygusal

olarak baş etme ve kendini stres faktörlerinin olumsuz etkilerinden koruma yeteneğidir. Diğer bir ifadeyle, psikolojik sağlamlık, kişinin krizler ve kaoslar sırasında sakin kalmasına ve uzun vadeli olumsuz sonuçlar olmadan yaşamına devam etmesine izin veren psikolojik ve davranışsal yeteneklerle gelişen bir özelliktir. Mülteci çocuk ve ergenlerin psikolojik sağlamlıkları, yaşadıkları olumsuz deneyimleri atlatmalarında ve hayata bakış açılarını düzenlemelerinde önemli bir koruyucu faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı literatürde mülteci çocuklar ve ergenlerde psikolojik sağlamlık ile ilgili yapılan çalışmaların değerlendirilmesi, psikolojik sağlamlığın mülteci çocuklarla çalışan uzmanlar tarafından öneminin anlaşılması ve bu alana dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Ergen, Göç, Mülteci, Psikolojik sağlamlık.

GİRİŞ

Göç insanların kendi devlet sınırları içerisinde veya uluslararası sınırları aşarak bulundukları yerden farklı bir yere geçme olayıdır (IOM, 2023). Bu kavramı göç olarak kabul edebilmemiz için yeni yerleşim yerinde uzun bir zaman kalınması, önceki yer ile yeni yer arasında anlamlı bir uzaklık olması gerekmektedir. Göç hareketinin pek çok sebebi vardır ve doğası gereği demografik yapıda farklılaşmaya sebep olmaktadır. Göç edilen yerde demografik yapı değişmekte ve nüfus artmaktadır (Hashemı ve Ünlü, 2021). Göç insanlık tarihi kadar geçmişe dayanmaktadır. İnsanlar kendileri için bağımsız, daha iyi yaşam koşulları olan, daha elverişli imkânlara sahip olan farklı coğrafyaya tek veya gruplar halinde gitmektedirler. Bu tür göçler insanların kendi iradesiyle yapmış olduğu göç iken kendi iradeleri dışında siyasi sebeplerle yaptıkları zorunlu göçler de yaşanmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015). Kendi iradeleri dışında göçe zorlanılan gruplar mülteci ve sığınmacı gruplar olarak adlandırılabilir. Mülteci kavramı, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre ikametinin ve vatandaşlığının bulunduğu ülkede ortaya çıkan siyasi sebeplerle vatanını korku, endişe ve başka nedenlerle bırakmak zorunda kalan, vatanına tekrar gidemeyen ve ülkesini kendi isteğiyle veya zorla terk eden kimselerdir. UNHCR [Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği] ise mülteci kavramını yaşadıkları yerde meydana gelen zulüm ve çatışmalardan kaçan kişiler olarak tanımlamaktadır. Uluslararası hukukta da mülteciler koruma altındadır (UNHCR, 2023). Sığınmacı olmak barınma kavramı ile ilişkiliyken, mülteci olmak yeniden yerleşilen ülkenin hukuki statüsüne ait olmayı gerektirmektedir (Yılmaz, 2023). Dünya nüfusunun %30'unu 18 yaşından küçük bireyler oluştururken, zorla yerinden edilen ve göçe sürüklenen bireylerin %40'ından fazlasını çocuk ve ergenler oluşturmaktadır. Bu rakam dünya genelinde 41 milyondan fazla çocuk ve gence

tekabül etmektedir. Birleşmiş Milletlere göre 80 milyondan fazla insan yerinden edilmiş durumda ve bunların yaklaşık yarısı çocuklardan oluşmaktadır. Kaçış nedenleri arasında savaş ve çatışmalar, insan hakları ihlalleri, kıtlık ve siyasi istikrarsızlık gibi akut tehditler yer almaktadır (Baarnhielm vd. 2020).

Son yıllarda küresel anlamda bazı coğrafyalardaki savaşlar ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri Ukrayna'da hala devam etmekte olan savaştır; bu savaş son otuz yılın Avrupa'ya en hızlı toplu göçüne neden olmuştur (Sacchi, 2022). Mart 2022'nin ortalarında, savaşın üçüncü haftasında Rusya'nın gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda 75'i çocuk toplam 902 sivil hayatını kaybetmiş, 1459 sivil ise yaralanmıştır. Savaşa bağlı olarak kötüleşen insani koşullar, büyük ölçekli ve karmaşık göç hareketlerini tetikleyerek, güvenlik, barınma, sağlık hizmetlerine erişim, bakım yükü ve çocuk refahı gibi alanlarda önemli riskleri beraberinde getirmektedir. Ukrayna'daki gelişmeler, insan tacirlerinin, savaştan kaçan kişilerin kırılganlıklarından faydalanma olasılığını ve buna bağlı güvenlik endişelerini gündeme getirmiştir. Özellikle göçmen nüfusun büyük bir kısmını oluşturan kadınlar, yaşlılar ve çocuklar, insan ticaretinin hedefi haline gelmektedir (OHCHR, 2022). Savaş nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan göçmenlerin en önemli sorunlarından biri barınma olarak öne çıkmaktadır. Göçmenlerin büyük bir kısmı, geceyi ailelerinin veya arkadaşlarının evinde, kiralık dairelerde, sığınaklarda, yardımlaşma merkezlerinde ya da otellerde geçirdiklerini belirtmektedir (UNFPA, 2022). Savaşın patlak vermesiyle birlikte sağlık hizmetlerine erişim de son derece zor hale gelmiştir; doğumların yeraltı metro istasyonları veya sığınaklar gibi tehlikeli alanlarda gerçekleştiği medya tarafından aktarılmıştır (IOM, 2022). Ukrayna'da savaş sürerken yürütülen bir araştırmada, katılımcıların %88'inin yanında çocuk, %56'sının yaşlı, %32'sinin kronik hasta, %19'unun engelli ve %10'unun hamile bireyler bulunduğu tespit edilmiştir (UNFPA, 2022). Çocuklar, Ukrayna'da savaşın getirdiği ölüm ve yaralanma gibi travmatik olaylarla yüz yüzeyken, bu durum ülke genelindeki 7,5 milyon çocuğun refahı için büyük bir risk teşkil etmektedir. Savaşın yıkıcılığı arttıkça, temel insani ihtiyaçların önemi de her geçen gün daha fazla hissedilmektedir (UNICEF, 2022). Tüm bu travmatik yaşam deneyimlerine rağmen, saldırılardan etkilenen bölgelerde sivil halkın tahliyesi, temel insani ihtiyaçların karşılanması, can kayıplarının önlenmesi ve savaştan ağır bir şekilde etkilenen kırılgan gruplara psikososyal hizmetlerin sunulması açısından insani koridorların önemi son derece büyüktür. Bu koridorlarda güvenlik endişesi nedeniyle hazırlıksız hareket eden toplulukların gıda, barınma ve tıbbi bakım gibi temel gereksinimleri ortaya çıkarken, aynı zamanda yolu izleyen kırılgan grupların güvenlik ihtiyacı da sürmektedir (Abadan-Unat ve Bilecen, 2020). Ukrayna-Rusya

savaşının dışında; İsrail'in, Filistinli direnişçi grupların gerçekleştirdiği saldırılar sonrası 1.400'den fazla sivilin yaşamını yitirdiğine dair iddialar, geniş kapsamlı bir devlet terörü uygulaması için bir bahane olarak gösterilmiştir. Bu saldırılarda, sivil altyapı, sağlık merkezleri, ibadet yerleri, okullar, mülteci kampları ve ambulans konvoyları hedef alınmıştır. 28 Mayıs 2024 itibarıyla, saldırılar sonucunda yaklaşık 40.000 can kaybı yaşandığı ve bu ölümler arasında kadınlar ile çocukların sayısının oldukça yüksek olduğu belirtilmektedir (Arı, 2024).

Zorla yerinden edilme, göç öncesi, sırası ve sonrasına özgü stres faktörlerini beraberinde getirmekte ve yeni ortamlara uyum sağlamayı gerektirmektedir. Sağlığın sosyal belirleyicileri ile birleştiğinde, bu stres faktörleri ruh sağlığı sorunları riskini artıran ek etkilere sahip olabilir. Mülteci çocuk ve gençler ise geçiş ve yeniden yerleşim sırasında devam eden zorluklarla karşılaşma konusunda, yaş grubu ve gelişimsel özellikler bakımından daha dezavantajlı görülmektedir.

Mülteci Çocuk ve Ergenlerde Savaş Deneyiminin Sonuçları

Psikolojik esenlik temel bir insan hakkıdır ve Birleşmiş Milletler Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yer almaktadır (Suarez, 2018; Baarnhielm vd. 2020). Refah, olumlu işlevlerin ve öznel deneyimlerin varlığını gerektirir. Bireyin tatmin edici bir yaşam sürmesini sağlar (Dahlgren ve Whitehead, 1991) ve kendi yetkinlik veya gelişimine ilişkin değerlendirmeler ve sosyal aidiyet gibi hem kişiler arası hem de kişiler içi yönleri içerir (Hodes ve Vostanis, 2019). Psikolojik esenlik ve psikolojik sıkıntı genellikle bir süreklilik üzerine yerleştirilse de, bunlar birbirinden farklı olarak değerlendirilemez (Braun-Lewensohn ve Al-Sayed, 2018; Hodes ve Vostanis, 2019) yani sıkıntı mevcut olsa bile esenlik teşvik edilebilir (Braun-Lewensohn ve Al-Sayed, 2018). Aynı şekilde, göç sonrası stres faktörlerinin kötü ruh sağlığı açısından göç öncesi ve sırasındaki stres faktörlerine kıyasla uzun vadede daha büyük bir risk oluşturduğu görüldüğünden (Elsayed, 2019), çocukların zorluklarla ve potansiyel travmalarla başa çıkma kapasitelerinin korunmasını sağlamak önemlidir.

Mülteci çocuklar göç esnasında ve sonrasında kaygı bozukluğu, travma, depresyon gibi psikolojik sorunlar yaşamaktadır (Hamilton ve Moore, 2004). Savaşın olumsuz etkileri çocukları, sosyal, psikolojik ve fiziksel yönden etkilemektedir. Savaşa maruz kalan çocuk ve ergenlerde; tek başlarına kalma, hayatlarını kaybetme, yaşanan olaylardan kendilerini sorumlu tutma gibi durumlara sıklıkla rastlanabilmektedir (Erden ve Gürdil, 2009).

Mülteci çocuklar ve ergenler duygu-durum bozuklukları açısından da yüksek risk altındadır. Mülteci ergenlerde şiddete maruz kalma, travmatik stres ve depresyon düzeylerinin mülteci olmayan akranlarına kıyasla yüksek olduğu bulunmuştur (Macksoud ve Aber, 1996; Catani vd. 2008; Thabet vd. 2009). Kamboçyalı 46 mülteci ergen üzerinde yapılan boylamsal bir çalışma, savaş travması ve yeniden yerleşim stresinin önemini göstermektedir. TSSB oranının %10, depresyon oranının ise %50 olduğu bulunmuştur. Üç yıl sonra, TSSB ve depresyon düzeyleri sırasıyla %48 ve %41 gibi yüksek seviyelerde kalmıştır (Sack vd. 1993). Betancourt ve meslektaşlarının (2012) belirttiği gibi, mülteci çocuklarda anksiyete, yas, TSSB ve depresyon semptomlarında komorbidite yaygındır. Bir grup araştırmacı, Şanlıurfa'da mülteci kampları dışında yaşayan 355 Suriyeli çocuk ve ergeni incelemiş ve çocukların %47,9'unda depresif belirtiler olduğunu bildirmiştir (Kandemir vd. 2018). Bir başka çalışmada, Şengün ve Öğretir (2018) Suriye savaşında birinci derece yakınlarını kaybeden 256 Suriyeli çocuk ve ergeni incelemiş ve depresyon düzeyinin 8-9 yaş arası çocuklarda 12-15 yaş arası çocuklara göre daha yüksek olduğunu bulmuştur. Ayrıca, aile geliri daha düşük olan ve çalışmayan bir ebeveyne sahip olan çocuk ve ergenlerde depresyon düzeyi daha yüksektir. Ürdün'de Suriyeli çocuklarla yapılan kesitsel bir çalışma, çocukların %24'ünün depresyonda hissettiklerini bildirdiğini göstermektedir (Hamdan-Mansour vd. 2017).

Mülteci Çocuk ve Ergenlerde Psikolojik Sağlamlık

Literatürde dayanıklılık kavramı hakkında birçok tanım ve alt boyuttan söz edilebilmektedir. Ancak bu çalışmada ele alındığı yönüyle “dinamik bir sistemin (birey, aile, okul, topluluk, toplum) istikrarını, yaşayabilirliğini veya gelişimini tehdit eden önemli zorluklara dayanma veya bunlardan kurtulma kapasitesi" olarak tanımlanabilir (Masten, 2016; Schultze-Lutter, Schimmelmann ve Schmidt, 2016). Bir çocuğun dayanıklılığı, mizaç ve karakter özelliklerinin dışında içine doğduğu aile, toplum ve kültür arasındaki etkileşimlerin ortaya çıkardığı süreçlerden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir. Bu nedenle, dayanıklılığı tam olarak anlamak için, bir çocuğun ailesi (örneğin kaynakları, geniş aile desteği), topluluğu (örneğin dini kurumlar, toplum katılımı), okulu (örneğin okula ait olma, eğitime değer verme) ve çocuğun yaşadığı toplum (örneğin kültürel değerler) içinde dayanıklılığı teşvik eden faktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Jaffari vd. 2022).

Psikolojik dayanıklılık aynı zamanda kişinin refahı ve yaşam kalitesi ile de yakından ilişkilidir (Blackmore, 2020). Alanyazın incelendiğinde, zorla yerinden edilmiş çocuklar ve gençler

arasında koruyucu faktörler ve bireysel sonuçlar üzerine yapılan son incelemelerde de psikolojik dayanıklılığın önemi tespit edilmiştir (Burns, 2015; Patel, 2018; Lazarus vd. 2021).

Mülteci grubun yaklaşık yarısını oluşturan birçok çocuk ve ergen, yalnızca çok çeşitli savaşla ilgili olaylara maruz kalmakla kalmamış, aynı zamanda temel kaynakların eksikliği, istikrarsız konaklama ve eğitime sınırlı erişim gibi devam eden zorluklarla da karşı karşıya kalmıştır. Bu zorluklar çocukların hayatında önemli bir psikolojik etkiye sahip olabilmekle birlikte önemli zorluklar yaşayan tüm çocuklar ruhsal sağlık sorunları geliştirmemektedir. Başka bir deyişle, bazıları psikolojik dayanıklılık göstermektedir (Hodes, 2000; Miller ve Rasco, 2004). Başlangıçta olumsuzluklara tepki olarak ruhsal sağlık sorunları gösterseler de, bazı çocukların zamanla iyileşebildiği ve yaşadıklarına karşı dirençli bir yanıt geliştirebildiği bilinmektedir (Masten ve Narayan, 2012). Ancak, mülteci grupların yaşam şartları göz önünde bulundurulduğunda, aynı çocuğa sürekli erişim söz konusu olmadığından uzunlamasına veriler genellikle nadirdir (Scharpf vd. 2021) ve bu sebeple psikolojik sağlamlıkla ilgili veriler çoğunlukla tek bir zamandaki sonuçlar kullanılarak araştırılmaktadır (Schultze-Lutter vd. 2016).

Mülteci çocuklarda psikolojik sağlamlık düzeyi ile ilgili yapılan çalışmalarda, Danimarka'daki 13 ile 21 yaş aralığındaki çocukların psikolojik sağlamlık stratejileri araştırılmıştır. Araştırma sonuçları bu çocukların stratejilerini şu şekilde sıralamıştır: otonom davranmak, sosyal destek almak, akademik başarı sergilemek, topluma uyum sağlamak (Sleijpen vd. 2017). Suriyeli mültecilerle yapılan bir çalışmaya göre psikolojik sağlamlık travma sonrası büyüme ile ilişkilidir (Cengiz vd. 2019). Mülteci kamplarında Filistinli mülteci ergenlerin olduğu Gazze'de, psikolojik sağlamlığın bağlı olduğu etkenleri gözlemlemek üzere bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre ergenlerde psikolojik sağlamlığın sosyokültürel faktörlere (kültürel kimlik, etnik kimlik, aile ilişkileri vb.), bireysel koruyucu değişkenlere (yaş, iyimserlik düzey, baş etme becerileri vb.) bağlı olarak değişebilen dinamik bir sürecin etkisinde olduğu bulunmuştur (Aitcheson vd. 2017). Savaş ve göç sonrası çocukların psikolojik sağlamlıkları, öncesinde geliştirdikleri koruyucu ve risk faktörlerine göre değişebilmektedir. Göç süreci boyunca karşılaştıkları travmatik deneyimler risk faktörünü oluşturmaktadır. Risk faktörleri, çocuklarda görülen psikolojik problemlerin görülme sıklığını arttırabilir. Risk faktörlerinin tahrip edici gücünü zayıflatmak için mülteci çocukların sahip oldukları koruyucu faktörler geliştirilmelidir (Bronstein ve Montgomery, 2011; Bozdağ ve Bilge, 2019).

Sonuç ve Öneriler

Psikolojik sağlamlık aile ve çevre etkileşimleriyle de gelişmesi beklenen çok boyutlu bir kavramdır. Mülteci çocuk ve ergenlerin yaşadıkları savaş, göç, cinsel sömürüye maruz kalma, çocuk işçiliği, çocuk asker olarak kullanılma, ölüme tanık olma, yeni bir ülkeye uyumlanmada yaşanılan zorluklar söz konusu olduğunda içinde yer aldıkları grubun en dezavantajlı kesimleri arasında yer aldıkları görülmektedir. Psikolojik sağlamlık bireyin zorluklarla başa çıkabilme kapasitesinin en önemli belirleyicilerindendir. Mülteci çocuklar özelinde yapılan çalışmalar incelendiğinde okul, akran ve aile gibi sosyal destek kaynaklarının savaş sebebiyle birkaçı veya tamamının parçalanması, kaybı ve göç sebebiyle aşina olunan ortamdan uzaklaşılması psikolojik sağlamlık bağlamında önemli bir risk faktörü olarak görülmektedir. Öte yandan yeni yerleşilen ülkede sosyal desteğin artan boyutu, bu çocukların psikolojisini olumlu yönde de etkileyebilmektedir. Bu sonuçtan hareketle yeni yerleşilen ülkede paydaşlar tarafından çocukların sosyal refahını destekleyici önlemlerin alınması önerilmektedir. Yerinden edilen gençlerin yaşam kalitesinin artması ve psikolojik esenliğe ulaşması için; güvenli oyun ortamları, sosyal destek, aile teması, toplumsal erişim, eğitime değer verme ve kültürlerarası yeterlilik gibi faktörler bulunmaktadır. Zorla yerinden edilmiş çocukların ve gençlerin psikososyal refahı ve yaşam kalitesi için dayanıklılığın önemi hem klinik hem de gelişim psikolojisi disiplinlerinde vurgulanmıştır (Bosqui ve Marshoud, 2018; Vella ve Pai, 2019) fakat bu konuda yapılan araştırmaların sınırlı ve örneklem grubu bakımından yetersiz araştırmalar olduğu görülmüştür. Alanda çocukla çalışan profesyonellere bu konu ile ilgili daha kapsamlı araştırmalar yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N, Bilecen, B. (2020). “The Turkey-Germany Migration Corridor”. In: T. Bastia, R. Skeldon (Ed.). *Handbook of Migration and Development,* 458-463. New York: Routledge.

Aitcheson, R. J., Abu-Bader, S. H., Howell, M. K., Khalil, D., & Elbedour, S. (2017). Resilience in Palestinian adolescents living in Gaza. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy*, *9*(1), 36.

Arı, Y. (2024). Gölgede Kalan Yıkım: İsrail’in Devlet Destekli Terörü ve Soykırım Trajedisi Tarihi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *11*(2), 639-665.

Baarnhielm S, Johansson Metso F, & Hollander A-C (2020) Adopting an intercultural perspective in mental healthcare. In: Schouler- Ocak M, Kastrup MC (eds) *Intercultural psychotherapy: for immigrants. refugees, asylum seekers and ethnic minority patients.* Springer International Publishing, Cham, pp 131–149.

Bastin, P., Bastard, M., Rossel, L., Melgar, P., Jones, A., & Antierens, A. (2013). *Description and Predictive Factors of Individual Outcomes in a Refugee Camp Based Mental Health Intervention (Beirut , Lebanon)*. *8*(1), 6–11. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0054107

Betancourt, Theresa S, Newnham, E. A., Layne, C. M., Kim, S., Steinberg, A. M., Ellis, H., & Birman, D. (2012). Trauma History and Psychopathology in War-Affected Refugee Children Referred for Trauma-Related Mental Health Services in the United States. *Journal of Traumatic Stress*, *25*(6), 682–690. https://doi.org/10.1002/jts.

Blackmore R. (2020) The prevalence of mental illness in refugees and asylum seekers: a systematic review and metaanalysis. *PLoS Med 17(9):*1003337.
Bosqui T.J. & Marshoud B. (2018) Mechanisms of change for interventions aimed at improving the wellbeing, mental health and resilience of children and adolescents affected by war and armed conflict: a systematic review of reviews. Confl Health 12:15.

Bozdağ, F., & Bilge, F. (2019). Migration process and its effects on mental health. In *Chaos, Complexity and Leadership 2017: Explorations of Chaos and Complexity Theory 5* (pp. 87-102). Springer International Publishing.

Braun-Lewensohn O. & Al-Sayed K. (2018) Syrian adolescent refugees: how do they cope during their stay in refugee camps? *Front Psychol 9*:1258–1258.

Bronstein, I., & Montgomery, P. (2011). Psychological distress in refugee children: a systematic review. *Clinical child and family psychology review*, *14*, 44-56.

Burns R. (2015) Psychosocial well-being. In: Pachana NA (ed) Encyclopedia of geropsychology. Springer Singapore, Singapore, pp 1–8.

Catani, C., Jacob, N., Schauer, E., Kohila, M., & Neuner, F. (2008). Family violence, war, and natural disasters: A study of the effect of extreme stress on children's mental health in Sri Lanka. *BMC Psychiatry*, *8*(1), 1–10. https://doi.org/10.1186/1471-244X-8-33.

Cengiz, I., Ergün, D., & Çakıcı, E. (2019). Posttraumatic stress disorder, posttraumatic growth and psychological resilience in Syrian refugees: Hatay, Turkey. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *20*(3), 269-276.

Dahlgren GW & Whitehead M (1991) Policies and strategies to promote social equity in health. Institute for Futures Studies, Stockholm.

Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *5*(1), 9-22.

Elsayed D. (2019) Anger and sadness regulation in refugee children: the roles of pre- and post-migratory factors. *Child Psychiatry Hum Dev 50(5):*846–855.

Erden, G., & Gürdil, G. (2009). Savaş yaşantılarının ardından çocuk ve ergenlerde gözlenen travma tepkileri ve psiko-sosyal yardım önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, *12*(24), 1-13.

Hamdan-Mansour, A. M., Abdel Razeq, N. M., AbdulHaq, B., Arabiat, D., & Khalil, A. A. (2017). Displaced Syrian children's reported physical and mental wellbeing. *Child and Adolescent Mental Health, 22*(4), 186–193. https://doi.org/10.1111/camh.12237

Hamilton, R., & Moore, D. (2004). Educational interventions for refugee children. *Theoretical perspectives and implementing best practice*.

Hashemı, S. R., & Ünlü, M. (2021). An Analysis of Opportunities and Challenges towards the Afghan Immigrants in Turkey. *lnternational Journal of Geography and Geography Education*, (43), 159-172.

Hodes, M., Jagdev, D., Chandra, N., & Cunniff, A. (2008). Risk and resilience for psychological distress amongst unaccompanied asylum seeking adolescents. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49(7), 723–732.

Hodes M. & Vostanis P. (2019) Practitioner review: mental health problems of refugee children and adolescents and their management. *J Child Psychol Psychiatry 60(7):*716–731.

IOM. (2022). "Ukraine IDP Figures General Population Survey". Erişim adresi: https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM.
Jafari, H., Kassan, A., Reay, G., & Climie, E. A. (2022). Resilience in refugee children and youth: A critical literature review. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, *63*(4), 678.

Kandemir, H., Karataş, H., Çeri, V., Solmaz, F., Kandemir, S. B., & Solmaz, A. (2018). Prevalence of war-related adverse events, depression and anxiety among Syrian refugee children settled in Turkey. *European Child and Adolescent Psychiatry*, *27*(11), 1513–1517. https://doi.org/10.1007/s00787-018-1178-0.

Lazarus PJ, Suldo SM & Doll B (2021). 1C0Introduction: are our youth all right? In: Fostering the emotional well-being of our youth: a school-based approach. Oxford University Press, Oxford.

Lee, Y., Lee, M. K., Chun, K. H., & Lee, Y. K. (2001). *Trauma Experience of North Korean Refugees in China*. *20*(3).

Macksoud, M. S., & Aber, J. L. (1996). The War Experiences and Psychosocial Development of Children in Lebanon. *Child Development*, *67*(1), 70–88. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01720.x

Masten, A.S. (2016). Resilience in developing systems: Thepromise of integrated approaches. European Journal ofDevelopmental Psychology, 13, 297–312.

Masten, A.S., & Narayan, A.J. (2012). Child development in thecontext of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk andresilience. Annual Review of Psychology, 63, 227–257.

Miller, K. E., & Rasco, L. M. (2004). An ecological framework for addressing the mental health needs of refugee communities. In Miller KE & Rasco LM (Eds.), The mental health of refugees (pp. 13–76). Routledge.

Naja, W. J., Aoun, M. P., El Khoury, E. L., Abdallah, F. J. B., & Haddad, R. S. (2016). Prevalence of depression in Syrian refugees and the influence of religiosity. *Comprehensive Psychiatry*, *68*, 78–85. https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2016.04.002

O'Donnell, D. A., & Roberts, W. C. (2015). Experiences of violence, perceptions of neighborhood, and psychosocial adjustment among West African refugee youth. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, *4*(1), 1–18. https://doi.org/10.1037/ipp0000026

OHCHR. (2022). "Ukraine: Civilian Casualty Update" https://www.ohchr.org/en/news/2022/03/ukraine-civilian-casualty-update-12-march-2022.
Olayo-Méndez, A, Haymes, S, Vidal de Haymes, M. (2014). "Mexican Migration-Corridor Hospitality". *Peace Review, 26 (2),* 209-217.

Patel V. (2018) The Lancet Commission on global mental health and sustainable development. Lancet 392(10157):1553–1598.

Sacchi, C. (2022). *"Protection of Perinatal Mental Health During the War in Ukraine".* The Lancet Regional Health Europe, 1-2.

Sack, W. H., Clarke, G., Him, C., Dickason, D. A. N., Goff, B., Lanham, K., & Kinzie, J. D. (1987). *A 6-Year Follow-up Study of Cambodian Refugee Adolescents Traumatized as Children*. *32*(2), 431–437. https://doi.org/10.1097/00004583-199303000-00027

Scharpf, F., Kaltenbach, E., Nickerson, A., & Hecker, T. (2021).A systematic review of socio-ecological factors contributing torisk and protection of the mental health of refugee childrenand adolescents. Clinical Psychology Review, 83, 101930.

Schultze-Lutter, F., Schimmelmann, B.G., & Schmidt, S.J.(2016). Resilience, risk, mental health and well-being:Associations and conceptual differences. European Childand Adolescent Psychiatry, 25, 459–466.

Sleijpen, M., Mooren, T., Kleber, R. J., & Boeije, H. R. (2017). Lives on hold: A qualitative study of young refugees' resilience strategies. *Childhood*, *24*(3), 348-365.

Suarez O. (2018) An integrative risk and resilience model for understanding the adaptation of immigrant-origin children and youth. *Am Psychol 73(6):*781–796.

Şengün, G., & Öğretir, A. D. (2018). Investigation of some variables of posttraumatic stress disorder (PTSD), empathy and depression in syrian children. *Universal Journal of Educational Research*, *6*(6), 1348–1357. https://doi.org/10.13189/ujer.2018.060626

Thabet, A. A., Ibraheem, A. N., Shivram, R., Winter, E. A., & Vostanis, P. (2009). Parenting support and PTSD in children of a war zone. *International Journal of Social Psychiatry*, *55*(3), 226–237. https://doi.org/10.1177/0020764008096100.

UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2024) Global trends: Forced Displacement in 2024. https://www.unhcr.org/refugee-statistics/

UNFPA. (2022). "Ukraine: Conflict Compounds the Vulnerabilities of Women and Girls as Humanitarian Needs Spiral". Erişim adresi: https://www.unfpa.org/ukraine-war

UNICEF. (2022). *"War in Ukraine Poses Immediate Threat to Children".* Erişim adresi: https://www.unicef.org/emergencies/war-ukraine-poseimmediate-threat-children

UNICEF. (2023). *Türkiye'de geçici koruma altında olan Suriyeli çocuklara yönelik eğitim müdahalesi raporu. https://www.unicef.org/turkiye/araştırma-ve-raporlar*

Vella S-L & Pai N (2019) A theoretical review of psychological resilience: Defining resilience and resilience research over the decades. *Arch Med Health Sci 7(2):*233–239.

Yılmaz, A. D. (2023). Mülteci çocuklara ilişkin Türkiye'de yapılan tezlerin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *12*(4), 1792-1806.

DUVARIN ESTETİĞİ: BURHAN DOĞANÇAY VE AUBUSSON DUVAR HALILARI

Doç. Dr. Nazan OSKAY
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, nazanoskay@yyu.edu.tr- 0000-0002-3704-5945
Y. Lisans Öğr. Merve ATLAS
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, atlasmerve86@gmail.com

ÖZET

Kendimize, çevremize ve tüm yaşamla olan ilişkimize duyarlı olabilmenin önemli göstergelerinden biri şüphesiz sanatsal faaliyetlerdir. Yaratıcı ifade ve estetik deneyimi barındıran sanat, zaman ve toplumsal değişimlere bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Her dönemde farklı bağlamlarda varlığını sürdüren sanat anlayışının, 19. yüzyılda Tanrı'dan gelen bir yetenek olarak kabul edilen eski, dini ve mistik bakış açısı yerini, modern sanat anlayışına bırakmıştır.

Sanat, tarih boyunca üslup, biçim ve yapım teknikleri bakımından farklı anlayışlarla şekillenmiştir. Bu bağlamda, 19. yüzyılda büyük bir ivme kazanarak günümüze kadar uzanan Türk resim sanatında da farklı bakış açıları gözlemlenmektedir. 1920'li yıllardan itibaren hızla çağdaşlaşan Türk Resim Sanatı, 21. yüzyılda Batı sanatına paralel bir noktaya ulaşmıştır. Bu gelişimde ve uluslararası alanda çağdaş Türk sanatının temsilinde önemli bir rol üstlenen sanatçı Burhan Doğançay (1929-2013) büyük bir öneme sahiptir. Doğançay, dünya duvarlarından ilham alarak, halkların yaşam biçimlerini, inançlarını ve düşüncelerini kendi özgün eserleriyle dönüştürmüş ve onlara yeni bir boyut kazandırmıştır. Duvarlar, Doğançay'ın benzersiz yorumlarıyla resim, grafik anlatımlar, heykeller, fotoğraflar ve Aubusson duvar halılarına dönüşmüştür.

Bu araştırma, Doğançay'ın eserlerinin zaman içerisinde gösterdiği değişimi incelemekte ve özellikle kent duvarlarından esinlenerek ürettiği Aubusson duvar halılarının önemini değerlendirmektedir. Literatür taraması ve görsel analizler yoluyla yürütülen çalışma, Doğançay'ın disiplinlerarası yaklaşımının, resim ve dokuma sanatının kültürel ve tarihsel birikimini modern bir çerçevede yeniden ele aldığını ortaya koymaktadır. Araştırma sonucunda, sanatçının geleneksel el sanatlarını çağdaş sanatla buluşturan özgün yorumunun, dokuma sanatına yeni bir boyut kazandırdığı ve geleneksel el sanatlarının güncel sanattaki rolüne yeni bir bakış açısı getirdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Resim Sanatı, Burhan Doğançay, Duvarlar, Aubusson Duvar Halıları.

ABSTRACT

One of the important indicators of our sensitivity to ourselves, our surroundings, and our relationship with all of life is undoubtedly artistic activities. Art, which encompasses creative expression and aesthetic experience, has been defined in various ways depending on time and social changes. The artistic understanding that existed in different contexts throughout history shifted in the 19th century, as the old, religious, and mystical view of art as a talent given by God was replaced by the modern art perspective.

Throughout history, art has evolved in terms of style, form, and techniques. In this context, various viewpoints can be observed in Turkish painting art, which gained momentum in the 19th century and continues to this day. Since the 1920s, Turkish painting art has rapidly modernized and reached a point parallel to Western art in the 21st century. An artist who has played an important role in this development and in the representation of contemporary Turkish art internationally is Burhan Doğançay (1929-2013). Inspired by the walls of the world, Doğançay transformed the lifestyles, beliefs, and thoughts of different peoples into his unique works, giving them a new dimension. Walls, through Doğançay's distinctive interpretations, have been transformed into paintings, graphic expressions, sculptures, photographs, and Aubusson tapestries.

This research examines the changes in Doğançay's works over time, with a particular focus on the significance of the Aubusson tapestries he created, inspired by urban walls. The study, carried out through literature review and visual analysis, reveals that Doğançay's interdisciplinary approach reconsiders the cultural and historical heritage of painting and tapestry art in a modern framework. As a result of the research, it has been determined that the artist's unique interpretation, which brings traditional handicrafts together with contemporary art, has added a new dimension to the tapestry art and provided a new perspective on the role of traditional crafts in contemporary art.

Keywords: Contemporary Turkish Painting Art, Burhan Doğançay, Walls, Aubusson Tapestries.

Giriş

18. yüzyıl, Osmanlı sanatında Batı etkilerinin belirginleşmeye başladığı ve Batılılaşma sürecinin ilk adımlarının atıldığı bir dönemdir. Batı etkisiyle birlikte, portre, manzara ve günlük yaşam sahneleri gibi yeni temalar resim sanatında öne çıkmıştır. Geleneksel Osmanlı minyatür geleneği, yerini daha gerçekçi ve bireysel anlatımlara bırakmıştır. 19. yüzyılda başlayarak süregelen bu dönüşüm özellikle Cumhuriyet sonrası yaşanan gelişmelerle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır.

Batı etkilerinin daha belirgin hale gelmesi, sanat alanında da yenilikçi bir dönemin kapılarını aralamıştır. Bu dönemde, Batı sanatını daha yakından tanımak amacıyla Türk sanatçıları yurt dışına eğitim için gönderilmişlerdir. Paris gibi sanat merkezlerinde eğitim gören sanatçılar, Batı sanatının izlenimcilik başta olmak üzere birçok sanat akımından etkilenmişlerdir. Ancak, Türk sanatçıları bu akımları kendi kültürel bağlamlarında yeniden yorumlayarak hem Batı'nın hem de doğunun etkilerini birleştiren bir dil geliştirmişlerdir.

Türk resim sanatındaki değişimler, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin getirdiği toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümlerle paralel bir şekilde gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren Batılılaşma hareketleri, sanatın da biçimini değiştirmiş ve bu etki Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle modernleşme sürecinin hızlanması, sanatçıların Batı sanatını daha fazla incelemesine ve uygulamalarına olanak sağlamıştır (Aytaç & Çıplakkılıç, 2019:18).

1950'lerden sonra soyut sanatın etkisiyle sanatçılar, kişisel tercihleri doğrultusunda çeşitli akımlar ve stiller üzerinde denemeler yapmışlardır. 1960'lardan itibaren ise Türk sanatında büyük bir çeşitlenme yaşanmış ve özellikle modern sanat akımlarının Türkiye'deki temsilcileri uluslararası alanda önemli başarılara imza atmıştır. 1980 sonrası dönemde ise Türk resim sanatında köklü değişimler gözlemlenmeye başlamış, teknoloji ile birlikte hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmıştır. Ardından bilgisayarın hayatımıza girmesiyle birlikte çağdaş ifade biçimlerinin çeşitlendiği ve farklı sanatsal yaklaşımların geliştiği bir dönem ortaya çıkmıştır (Davun, 2023:339). Bu bağlamda, resim, heykel, fotoğraf, baskı ve duvar halısı tasarımlarıyla dikkat çeken Burhan Doğançay, önemli bir sanatçıdır.

Ressam ve harita subayı olan Adil Doğançay'ın oğlu olan Burhan Doğançay, 1929 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sanat eğitimine ilk olarak babasından ve ünlü ressam Arif Kaptan'dan başlamıştır. Sanatın tüm disiplinlerine ilgi duyan sanatçı, sadece fotoğrafik unsurlardan etkilenmekle kalmamış, aynı zamanda imgelerin sınırsız olanaklarını da kullanarak eserler üretmiştir. Yüzeylerdeki dokular, çeşitli malzemelerin bir araya getirilmesiyle zenginleştirilmiştir. En tanınmış temaları; şehir duvarları ve sokaklardaki grafitilerdir. Sanatçı bu unsurları eserlerine dahil ederek, kentsel yaşamın izlerini sanatsal bir şekilde yansıtmıştır.

Doğançay, resim sanatındaki başarısının yanı sıra, halk geleneğinin önemli bir kültürel unsuru olan dokumaya da özgün bir yaklaşım getirmiştir. Resim ve dokumayı birleştirerek oluşturduğu eserlerinde hem teknik hem de estetik açıdan önemli yenilikler ve ifadeler yaratmıştır. Sanatın iki farklı disiplininin birleşimiyle zengin ve çok boyutlu eserler üreten sanatçı, 20. yüzyılın

dokuma geleneğine yenilik katan Aubusson duvar halılarını gerçekleştirerek, dünyanın en büyük özel ve kamu koleksiyonlarında yer almıştır.

Bu çalışma, Burhan Doğançay'ın Aubusson duvar halılarında geleneksel dokuma sanatı ile modern sanat anlayışını nasıl birleştirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde Doğançay'ın resim çalışmaları üzerine çeşitli araştırmalar bulunmasına rağmen, dokuma sanatındaki katkıları yeterince incelenmemiştir. Araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup, veri toplama tekniği olarak literatür taraması ve görsel analiz teknikleri kullanılmıştır. İncelenen eserler, 1983-2000 yılları arasında üretilen Aubusson duvar halıları ile sınırlandırılmıştır.

Aubusson Duvar Halıları: Geleneksel Teknikle Çağdaş Yorumlar

Aubusson, Fransa'nın merkezi bir bölgesinde yer alan tarihi bir şehirdir. 12. yüzyılda kurulan şehir, stratejik konumu sayesinde tekstil ticareti için önemli bir merkez haline gelmiştir. Aubusson'da dokumacılığın 15. yüzyılda başladığı belirtilse de kökeni hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar, bu tekniğin 732'deki Poitiers Çarpışması sonrasında Aubusson beyinden sığınma talep eden Araplar tarafından getirildiğini öne sürerken, diğerleri ise çok daha sonraları Flandre'deki "yün krizi" sırasında başka ülkelere göç eden Flaman dokumacıların Aubusson'a yerleşmesiyle bu geleneğin oluştuğunu belirtmektedir (Rona, 1998: 36).

Aubusson halılarının karakteristik özelliklerinden biri, ince işçilik ve detaylı desenleridir. Genellikle yün, pamuk veya ipek gibi doğal malzemelerle elde edilen bu halılar, elle dokunmuştur. Estetik açıdan olduğu kadar işlevsel olarak da sıcaklık ve akustik özellikler sağladıkları için tercih edilmişlerdir. Bu dönemde üretilen halıların kartonlarını (taslak) hazırlayan herhangi bir sanatçı ya da dokumacının imzasına rastlanmamıştır.

Aubusson, özellikle 16. yüzyıldan itibaren halı dokuma sanatıyla ün kazanmaya başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda Aubusson halıları, Barok ve Rokoko dönemlerinin estetik anlayışını yansıtan zengin süslemelerle bezeli eserler olarak dikkat çekmiştir. Bu dönemde, birçok ünlü sanatçı ve tasarımcı, halıların desenlerini oluşturmak amacıyla taslaklar hazırlamıştır. Aubusson atölyeleri, özellikle 1664 yılında XIV. Louis'nin Maliye Bakanı Jean-Baptiste Colbert'in desteğiyle Kraliyet Fabrikaları'na dönüştürülmesiyle altın çağını yaşamıştır. Ancak 1789'daki Fransız Devrimi sırasında birçok atölye yağmalanmış ve sonrasında art arda kapanarak sayılarında azalma olmuştur (Rona, 1998: 36).

19. yüzyılda mekanik dokuma makinelerinin icadı, Aubusson halı üretiminde önemli değişikliklere yol açmıştır. Yeni dekorasyon ürünlerinin popülerleşmesi, özellikle duvar kâğıdının yaygınlaşması, burjuva sınıfını etkilemiş ve bu gelişmeler, duvar halılarına olan ilgi ve talebin azalmasına sebep olmuştur (Musees d'Angers, 2008:5). Ancak el dokuması gelenekleri, yine de önemli bir yer tutmaya devam etmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru, Aubusson'da günümüzdeki adıyla Ulusal Dekoratif Sanatlar Okulu'nun açılması ve yeni kimyasal tekniklerin geliştirilmesine rağmen, dokuma resimlerinde niteliksel bir gerileme izlenmiştir. Ancak National School of Decorative Arts okulunun müdürü Antoine Marius Martin, 1917 yılından itibaren, Aubusson dokuma sanatının yeniden canlanmasında büyük katkı sağlamıştır. Orta Çağ döneminin tapestrylerinden ilham almış, Post-empresyonist sanatçıların modernliğini benimsemiş ve duvar halılarının resim takliti olarak uygulanmasını

reddetmiştir. Bu yaklaşımda, dokumalarda kullanılan renk adedi azaltılmış, daha sade bir renk paleti ile daha kalın iplikler kullanarak çalışılmıştır (Aubusson Tapestry, 2018-2019: 6).

II. Dünya Savaşı sonrasında benzer bir durum gözlemlenmiş ve Aubusson atölyeleri popülerliğini sürdürmüştür. İlk kez 1986 yılında, Marie Cuttoli, Le Corbusier ve Léger'e duvar halısı tasarımı ısmarlamıştır; bunu ressam ve tasarımcı Jean Lurçat'nın girişimleri takip etmiştir. Lurçat'ın önderliğinde, halılar çağdaş ve soyut özellikler taşıyan bir şekilde dokunmuştur. Pablo Picasso, Joan Miró, Marc Chagall, Alexander Calder, Fernand Léger ve 20. yüzyılın diğer birçok büyük sanatçısı, resimlerinin hem en eski hem de en modern sanat formu olan duvar halısına dönüştürülmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Bu sanatçılar, geleneksel halı dokuma sanatını modern sanatla birleştirerek, sanatlarını farklı bir ifade biçiminde sunmuş ve duvar halısı üretiminde aktif bir şekilde yer almışlardır. Bu sayede sanatsal ve kültürel anlamda yeni bir perspektif yaratmışlardır (URL-1).

Marchioness'in kurucusu ve iç mekân tasarımcısı Bethany Berk, "İki yüz yıl sonra, Aubusson halılarının ruhu, günümüzün sonbahar evlerine büyüsünü yapmaya devam ediyor," diyerek, şu şekilde devam etmektedir: "Bu antika tablolar, mevsimin doğal sarımsı tonları ve açık hava ile yaban hayatının etkileriyle mükemmel bir uyum içinde. Altın rengindeki güneş, evlerimizin içlerine süzüldükçe baştan çıkarıcı bir atmosfer yaratıyor ve bu da tatil öncesi evlerimizi hazırlamak için duyduğumuz beklentiyi artırıyor" (URL-2).

Berk, Aubusson duvar halılarının estetik ve sanatsal önemini, yukarıdaki ifadelere yer vererek vurgulamıştır. Bu halıların, antikaların zarafeti ve mevsimsel tonlarla uyumu sayesinde, evlerde baştan çıkarıcı bir atmosfer yarattığını ve tatil dönemi öncesinde hazırlık yapma arzusunu artırdığını belirterek, halıların hem görsel hem de duygusal açıdan ne kadar önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.

Aubusson, 1970 yılından itibaren, çağdaş sanatçıların tasarımlarını duvar halılarına aktarmaya yönelik çalışmalarına odaklanmış ve bu alanda birçok önemli projeye imza atmıştır. Bu minvalde, baba geleneğini sürdüren Raymond Picaud, kendi atölyesini kurarak, geleneksel Aubusson halılarının sanatını modern bir yaklaşımla birleştirerek, bu alanda devrim niteliğinde bir değişim yaratan Jean Lurçat'ın Aubusson'u çağdaşlaştırma çabalarına önemli bir destek vermiş ve Aubusson halılarını yeni bir döneme taşımıştır. Bu bağlamda, Batılı anlamda birçok dünyaca ünlü sanatçının eserlerinin dokunduğu Aubusson, aynı zamanda Burhan Doğançay'ın da eserlerinin dokunmasına ilham kaynağı olmuştur. Doğançay'ın *Kurdeleler ve Gölgeleri* adlı eserleri, Fransa'nın önemli halı üretim merkezlerinden biri olan Raymond Picaud atölyesinde üretilmiştir (Rona, 1998: 37).

Doğançay'ın Duvarları (Kurdeleler) ve Dokuma

Sanatı, toplumsal meseleleri ve bireysel deneyimleri sorgulayan bir araç olarak kullanan Doğançay, sanatında çoğunlukla şehir hayatı, sosyal yapılar ve toplumsal değişimler gibi temaları işlemiştir. Doğançay'ın sanatı, genellikle canlı renkler ve katmanlı yapılarla öne çıkarken, görsel ve kavramsal derinlik de sunmaktadır. Doğançay'ın bu yaklaşımı, sanatın sadece geleneksel bir ifade biçimi değil, aynı zamanda sokak ve şehir kültürünün bir yansıması olarak da işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Eserlerinde kullandığı duvarlar, sadece fiziksel bir arka plan olmanın ötesine geçerek, toplumsal yapıları, değişimi ve zamanın izlerini yansıtan

güçlü bir anlatım aracına dönüşmüştür. Bu şekilde Doğançay, kentsel yaşamın izlerini ve bu izlerin estetik değerini eserlerinde etkili bir biçimde vurgulamıştır. Duvarlardaki imgeleri, yazıları, afişleri ve nesneleri tuvallerine aktarırken, ilettiği anlamların yanı sıra gün ışığının duvarlara yansıttığı gölgeleri de dikkatle gözlemlemiştir.

Doğançay'ın duvarları, kent yaşamının yürek atışını duyuran, ekonomik, siyasal ve toplumsal bunalımların bir tür göstergesini oluşturmaktadır. Sanatçı, *Duvar Sanatı* olarak adlandırdığı çalışmalarında gerçeklerden hareket ederek soyutlamaya yönelen bir yaratıcılıkla, özgün olduğu kadar güncel yorumlara da ulaşmaktadır.

Doğançay, kolaj, fümaj ve asamblaj gibi tekniklerle çalışmanın yanı sıra, suluboya, guaj boya ve akrilik boya kullanarak tuval üzerine karışık malzeme de kullanmıştır (Piguet, 2008: 102). Sanatçı, farklı dönemlerde *Housepainter, Formula I, Grego'nun Duvarları, Alexander'ın Duvarları, Kurdeleler, Çerçeveli Duvarlar* ve *Çift Gerçeklik Serisi* gibi bir dizi özgün seri üretmiştir (Demir & Anbarpınar, 2017: 611). Özellikle şehirlerin dinamik yapısını, insanların bıraktığı izleri ve sosyal mesajları yansıtan *Kurdeleler* serisi, onun en bilinen çalışmaları arasındadır. Seri, 1986 yılında sona ermesine rağmen, Doğançay bu temayı yaklaşık otuz farklı renkten oluşan ipek baskı serilerinde kullanmaya devam etmiştir. 1990-1991 yıllarında, İstanbul'daki Çamlıca Litografi Atölyesi'nin kurucusu Süleyman Saim Tekcan ile birlikte, 100'er adet basılan 10 farklı eser üretmiştir. Bu eserler, Doğançay'ın en büyük baskıları olma özelliğini taşırken, büyük ilgi gören *Kurdeleler* serisine veda niteliği taşıdığı için dikkat çekmiştir. Söz konusu seri, duvar temalı olmasına rağmen stilize edilmiş ve gölgeleri kompozisyona entegre ederek, obje (duvarlardan yırtılan kâğıt) ile eşit derecede önem verilmiştir (URL -3). Ersoy'un da ifade ettiği gibi, "Bu yırtılmış ve kirlenmiş afiş kâğıtlarında, yaşanmışlığın tüm izlerini taşıyan, kimliksiz ve kendiliğinden oluşan, gerçekle düşün bileşimi vardır" (Ersoy, 2004: 51).

Doğançay, gölge izleniminin öne çıktığı bazı eserlerinde fümaj tekniğini kullanmıştır. Bu teknik, gölgelerin ve ışık oyunlarının etkileyici bir şekilde vurgulanmasını sağlayarak, sanatçının eserlerine derinlik katmıştır. Fümaj, dokuların ve renk geçişlerinin yumuşak bir biçimde bir araya gelmesini sağlarken, izleyicide görsel bir etki yaratmaktadır. Bu sayede, Doğançay'ın çalışmalarında hem estetik hem de duygusal bir yoğunluk oluşmuştur. Sanatçının özellikle 1970'li yıllarda gerçekleştirdiği bu çalışmalarda, yanan mumun isiyle yarattığı yumuşak ve transparan üst üste katmanlar, tuvalde farklı resimsel değerler oluşturmuştur (Kaçmaz Ateş, 2020: 504). Sönmez, isin etkisiyle ortaya çıkan üç boyut yanılsamasını *kurgulanmış gölge* olarak yorumlamıştır (2001: 91).

Doğançay'ın sanatsal gelişiminde önemli bir dönüm noktası olarak görülen gölgeler ve kaligrafik unsurların temeli, 1970'lerin ortasında başlayan *Kurdeleler* serisine dayanmaktadır. Hem biçimsel hem de içerik açısından zengin bir unsur olarak kullanılan gölgeler, kendi başına bir imge niteliği taşımaktadır. Yırtılmış afişlerin şeritler halinde duvarlardan sarktığı kompozisyonlar, ışığın geliş yönüne bağlı olarak ortaya çıkan uzun, kısa, ince, kalın, kıvrık ve düz gölgeler, sanatçıyı kaligrafik imgeler oluşturma yönünde teşvik etmiştir. Bu gölgeler, estetik bir etki yaratmakla birlikte, Doğançay'ın sanatsal diline yeni bir boyut katmıştır. (Kaçmaz Ateş, 2020: 504-505). Sönmez, plastik birer elemana dönüşen kaligrafik etkileri,

sanatçının İslam kaligrafisine duyduğu derin ilginin izleri olarak değerlendirmektedir (Sönmez, 2001: 94).

Doğançay, kendi tarzını geliştirirken geleneksel ve modern unsurları başarılı bir şekilde birleştirmiştir. Bu bağlamda, ürettiği dokuma resimler serisi özellikle dikkat çekici olup, sanatsal açıdan önemli bir yer tutmaktadır.

Dokuma, tarihin ilk dönemlerinden itibaren kültürle paralel gelişen bir etkinlik olmuştur. İnsanların örtünme ve korunma ihtiyaçları doğrultusunda geliştirdikleri dokumacılık, aynı zamanda uygulandığı dönemin sosyal ve kültürel değerlerini yansıtan bir belge niteliği taşımaktadır. Yaşanılan çevreden yapılan gözlemler ve esinlenmeler, dokumacıları estetik ve güzellik arayışına yönlendirmiş, bu da renk ve desenle bezeli uygulamaların ve dönemin ruhunu yansıtan resimsel anlatımların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu duvar halılarında kullanılan dokuma teknikleri, farklı uygarlıklar tarafından geliştirilmiş ve paylaşılmış, zamanla bu teknikler kullanılarak çeşitli işlevlerde yeni ürünler üretilmiştir (Erzurumlu Jorayev, 2023:3).

Duvar halıları, modern sanat akımlarıyla birleşerek yeni yorumlar ve formlar kazanmış; sanatçılar, dokuma tekniklerini kullanarak çağdaş temalar ve sosyal meselelere dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda, Doğançay, *Kurdeleler* serisini, *Kurdeleler ve Gölgeleri* olarak, Lurçat geleneğindeki Aubusson dokumalarına uyarlayan ilk Türk sanatçısı olarak öne çıkmaktadır.

Doğançay'ın eserlerine hayran kalan L'Atelier Raymond Picaud'un sahibi Jean-François Picaud, sanatçının *Kurdeleler* serisine büyük bir ilgi göstermiş ve bu eserlerin duvar dokumaları için mükemmel bir seçim olduğunu düşünerek Doğançay'dan birkaç büyük resim taslağı sunmasını istemiştir. Picaud, 1983 ile 2000 yılları arasında Doğançay'ın *Kurdeleler* serisinden toplamda 16 eser üretmiştir. Bu eserlerde, genellikle tek renkli bir zemin üzerine kurdelenin hareketiyle ortaya çıkan yüzey kompozisyonları belirgin ve net bir şekilde öne çıkmaktadır (İplikten Çözülenler Tekstilde Küresel Anlatılar, 2019: 56). Duvar halısını bir resim olarak ele alan sanatçı, çeşitli malzeme ve tekniklerle sade, minimal süslemeli ve geometrik soyut bir el işçiliği ortaya koymuştur. Sanatçının yaratıcı bakış açısıyla şekillenen bu formlar, gerçek malzeme kullanılarak üç boyutlu bir etki yaratmayı, görünür kılmayı ve görsel ifadeyi ön plana çıkarmayı hedeflemiştir.

Canlı renkler, karmaşık kompozisyonlar ve soyut ile temsilî unsurların birleşimini barındıran *Kurdeleler ve Gölgeleri* adlı serisinde, sanatçı toplumsal bağlantıları ve ayrılıkları simgeleyen metaforlar kullanmıştır. Bu yaklaşım, dokuma sanatının sınırlarını genişletirken, aynı zamanda sanatın sosyal ve kültürel boyutlarını da sorgulayan bir bakış açısı getirmiştir. Picaud, sanatçının yarattığı bu güçlü etkiyi, sanatçı ve dokuma ustası perspektifinden şu şekilde değerlendirmektedir:

> Burada, mükemmel bir işbirliği gerektiren duvar halısı, sanatçı ile dokuma ustası arasında kurulan ortak bir yaşam süreci sonucu ortaya çıkar. Sanatçı tasarımı yapar, ardından dokuma ustasıyla tasarım üzerinde sorgulamalar, tartışmalar ve denemeler yapar; nihayetinde atkılara, çözgülere ve renklere karar verilir. Sonrasında, desenin tersten bire bir şablonu hazırlanır ve usta, halıyı dokurken bu şemayı kullanır. Atkı ve gergiler tezgâha gerildikten sonra dokumacı, ayda bir metre dokuyarak halıyı tamamlar (Picaud 2001: 261).

Doğançay, çalışmalarında sıklıkla gölgenin gücünden yararlanarak gerçekçi yaklaşımlar geliştirmiştir. Kolaj çalışmalarının yanı sıra, renklerin canlı tonlarıyla ışık-gölge, sıcak-soğuk gibi kavramları ustalıkla yansıttığı Aubusson duvar halısı örneklerinde de bu yaklaşımını görmek mümkündür (görsel 1-2-3-4).

Görsel 1. Burhan Doğançay, 151,1 x 113 cm., el dokuması, yün, özel koleksiyon, 1983, Fransa.

Görsel 2. Burhan Doğançay, 152,1 x 113 cm., el dokuması, yün, özel koleksiyon, 1983, Fransa.

Doğançay, farklı zemin renkleri kullanarak, afişlerin yırtılan ve öne doğru sarkan sarı-kırmızı kâğıt parçalarıyla kaligrafik formlar ve gölgeler oluşturulmuştur (görsel 1-2-3-4). Işık ve gölge arasındaki etkileşimi yansıtan bu eserler, kurdelelerin renklerinin titreşimine bir yanıt olarak şekillenmiştir.

Görsel 3. Burhan Doğançay, 143 x 210 cm., el dokuması, yün, 1999.

Görsel 4. Burhan Doğançay, 200 x 161 cm., el dokuması, yün, özel koleksiyon, 2000, Özbudak Ailesi Özel Koleksiyonu.

Sağlam, sanatçının yırtık afişlerden ilham alarak oluşturduğu ve dokumaya uyarladığı bu eserleri şu şekilde yorumlamaktadır:

> Afiş yırtılmalarının kaligrafik bir etkiyle birleşip gölge efektleri yaratması, bu bağlamda şaşırtıcı değildir. Yırtılmış afişlerin yarattığı lirizm, kaynağın taşıdığı geçici ve katmanlı dokuyla orantısız bir zarafetle sunulmaktadır. Kültürel belleğe ve kent yaşamına dair bir iz olarak, kolajlanmış yüzeyler, resimsel bir hale gelerek derinlik hissi uyandıran etkili bir izlenim yaratır (2020).

Sağlam'ın belirttiği gibi, burada boşlukla birlikte yırtık afişlerin oluşturduğu derin duygu ve bu duyguyla birlikte, boşluğu boyutlandıran ve ara yüzeyleri tasarımsal bir bütünlük içinde sunan gölgenin güçlü kaligrafik etkisi, görsel kültür ve belleğe önemli bir katkı sağlamaktadır. Öte yandan, duvarlardan ilham alınarak yaratılan bu eserlerin, kadim bir gelenek olan duvar halılarına dönüştürülmesiyle, resim ve dokuma arasında anlamlı bir diyalog kurulmuş ve duvardan gelen izlerin etkisi, yeniden duvarda anlam bularak tamamlanmıştır.

Sonuç

Çağdaş Türk Resminin önemli temsilcilerinden olan Burhan Doğançay'ın disiplinlerarası çalışmaları, Lurçat geleneğinin sürdürülmesinde büyük rol oynadığı görülmektedir. Sanatçının kendine özgü modern ve estetik üslubu, Aubusson duvar halılarına dokumacının elinden işlenmesi tekstil sanatına yeni bir boyut kazandırmıştır. Klasik tapestrylerden ayrışan ve çağdaş sanat içinde konumlanan bu eserlerde, farklı tekniklerin ve özgün malzemelerin sorgulandığını, yenilikçi yaklaşımların ön planda olduğunu söylemek mümkündür.

Doğançay, eserlerinde geleneksel kültürü modern bir perspektiften ele alarak, geçmişin estetik unsurlarını güncel sanatla harmanlamıştır. Geleneksel el sanatlarından (kaligrafi) ilham alarak ürettiği eserlerini, yeniden yorumlamış ve izleyicilere kültürel mirası yenileyen bir deneyim olarak sunmuştur. Sanatçının çalışmaları, geleneksel ve modern unsurlar arasında bir köprü kurarak, sanatsal ifade biçimlerini zenginleştirmiştir. Bu bağlamada, 1983'te Fransa'nın ünlü Aubusson kentinde eserlerinin duvar halılarına uyarlanması, kültürel mirasın korunması ve güncellenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Sonuç olarak, sanatçı, çok yönlü ve özgün kişiliğiyle dokuma sanatına özel örnekler kazandırmış ve ilgisini çeken duvarlar, özgün bir şekilde yorumlamıştır. Bu minvalde, kendisinin geliştirdiği dil ve imgeler, en çok onu temsil eden ve izleyiciler tarafından duygusal bir bağ kurulan dokumalarda görünür olmuştur. Bu bağlamda, Doğançay'ın eserleri, resim ve dokuma gibi kültürel zenginlikleri bir araya getirirken, sanatçılara yeni ifade olanakları sunmakta ve izleyicilere de derin ve çok katmanlı bir deneyim yaşatmaktadır. Hatta Picaud, "1940'larda Aubusson duvar halılarına canlılık kazandıran Jean Lurçat'tan bu yana, duvar halısı 21. yüzyıldaki önderini Burhan Doğançay'da bulmuştur" (2001: 262) diyerek, sanatçının bu alandaki öncülüğünü ve eserlerinin modern sanat dünyasındaki etkisini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

Aubusson Tapestry (Discover An Intangible Cultural Heritage With The Cite İnternationale de la tapisserie Aubusson), 2018-2019. https://www.cite-tapisserie.fr/sites/default/files/2018-11-dp-english-2-web_0.pdf

Aytaç, İ., Çıplakkılıç, N., 1950 Öncesi ve Sonrası Türk Resim Sanatının Gelişimi ve Devrim Erbil, Sanat ve İnsan Dergisi, 3, 2, 2019.

Davun, B., Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Toplumsal Dönüşümün Hikayesi, *Çağdaş Türk Resim Sanatı ve Güncel Yaklaşımlar*, Fahrettin Geçen (Editör), Akademisyen Kitabevi A.Ş., 2023.

Demir, R., Anbarpınar, E., *Burhan Doğançay Sanatında Kent Duvarları,* IV. Uluslararası Türk Dünyası Sempozyumu, 609-616, Niğde, 2017.

Ersoy, A., *500 Türk Sanatçısı,* Altın Kitaplar, İstanbul, 2004.

https://musees.angers.fr/fileadmin/plugin/tx_animuse/Lurcat_ChantMonde_05.pdf

Kaçmaz Ateş, Ö., Resimde Gölgenin Kullanımı ve Burhan Doğançay'ın Yapıtlarında Gölge. Sanat ve Tasarım Dergisi, 26, 2020.

Musees d'Angers, Le Chant du monde de Jean Lurçat. Service Culturel pour les Publics. Novembre 2008.

Picaud, J. F., Burhan Doğançay ve Aubusson Duvar Halıları. Z. Rona (Editör), Burhan Doğançay, Retrospektif, Duran Kitapları, İstanbul, 2001.

Piguet, P., Doğançay ve Vıllegle: Duvara Övgü, Kolaj-Dekolaj, Doğançay Vıllegle, Pera Müzesi Sergi Kataloğu, İstanbul, 2008.

Rona, Z., Aubusson Duvar Halıları ve Burhan Doğançay, Arredamento Mimarlık, Nisan 100, 2, 1998.

Sağlam, M., Burhan Doğançay: Yeni Kurgular ve Olasılıklar, Sağlamart, 2020. https://saglamart.com/burhan-dogancay-yeni-kurgular-ve-olasiliklar

Sönmez, N., Doğançay'ın Duvar Sanatının Evrimi. Z. Rona. (Editör). Burhan Doğançay, Retrospektif, Duran Kitapları, İstanbul, 2001.

Erzurumlu Jorayev, Ö., *Klasik ve Çağdaş Tapestry Dokumalarının Örnekler Üzerinden İncelenmesi,* Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2023.

Weiss, S., Özsoy, Ö., İplikten Çözülenler Tekstilde Küresel Anlatılar (Sergi Kataloğu), İstanbul Modern, İstanbul, 2019.

İnternet Kaynakları

URL-1

https://books.akademisyen.net/index.php/akya/catalog/download/2923/3172/75109?inline=1

https://www.aubussontapestry.com/ (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

URL-2

https://www.veranda.com/home-decorators/a34441623/what-is-aubusson/ (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

URL-3

https://artam.com/muzayede/338-editions/burhan-dogancay-1929-2013-kurdeleler-serisi-18 (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

Görsel Kaynaklar

Görsel 1-2: Picaud, J. F., Burhan Doğançay ve Aubusson Duvar Halıları. Z. Rona. (Editör). Burhan Doğançay, Retrospektif, Duran Kitapları, İstanbul, 2001.

Görsel 4: Weiss, S., Özsoy, Ö., İplikten Çözülenler Tekstilde Küresel Anlatılar (Sergi Kataloğu), İstanbul Modern, İstanbul, 2019.

PABLO PİCASSO, HENRİ MATİSSE, JOAN MİRO, BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU, ABİDİN DİNO'NUN RESİM ANLAYIŞLARININ SERAMİK ESERLERİNE YANSIMASI: BİR ANALİZ

Doç. Dr., NURTAÇ ÇAKAR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, nurtacakar@gmail.com - 0000-0002-5859-9314

ARZU DUMAN
arzuduman04@gmail.com- 0009-0004-3680-792X

ÖZET

18.yy'da Sanayi Devrimi'yle endüstriyel olarak üretilen bütün ürünlerin sanatsal açıdan değersizleştiği görülmektedir. 17 yy. başlarından 19.yy. ortalarına kadar modern dönemde sanatçılar üretim durgunluğuna karşı farklı arayışlara girerek, disiplinler arası çeşitli malzemeler kullanarak; özgün, sanatsal çalışmalar yapmaya başlamıştır. Geleneksel sanat anlayışını red eden Modern dönem sanatçılarının resim çalışmalarında dışavurumcu sanat anlayışı içine girdiği görülmektedir. Ayrıca sanatçılar seramik sanatına da bu anlayışlarını yansıtmışlardır. Böylelikle geleneksel sanat anlayışı kalıplarından sıyrılarak yeni biçimler ve tekniklerin denenmesine alan açılmıştır. Resim ve seramiğin birleşimi ile oluşan görsel ifade sanatçıların soyutlama ve kişisel ifadeyi ön plana çıkararak sanat üretimlerini oluşturmalarına fırsat vermiştir. Tarihsel süreç içerisinde sanat disiplinlerinin bir arada kullanması özellikle dönemin sanatçılarının seramik, cam, metal vb. farklı malzemeleri deneyerek tek bir alanda değil farklı alanlarda da üretim yapmalarını sağlamıştır. Modern resim sanatçıları, seramik sanatı ile ilgilenerek; resimsel ögeler olan renk, form ve biçim üslubunu seramik çalışmalarına yansıtmışlardır. Bu araştırmanın amacı Modern Dönem ressamlarının sanat anlayışlarını seramik eserlerine nasıl aktardıklarının incelenmesidir. Bu kapsamda Pablo Picasso, Joan Miro, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyuboğlu ve Abidin Dino'nun seramik eserleri yazılı ve görsel kaynak taraması yapılarak incelenmiştir. Buna göre sanatçıların seramik eserlerinde disiplinlerarası perspektife dayalı etkileşimlerin olduğu, çizgi, form ve renk kullanımındaki yenilikçi yaklaşımlarını seramikte de uyguladıkları ayrıca içinde bulundukları kültüre ait geleneksel formları eserlerine yansıttıkları bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Modern Sanat, Resim, Seramik

THE REFLECTION OF PABLO PICASSO, HENRI MATISSE, JOAN MIRO, BEDRİ RAHMI EYUBOĞLU, ABIDIN DINO'S PAINTING CONCEPTS ON CERAMIC WORKS: AN ANALYSIS

ABSTRACT

In the 18th century, with the Industrial Revolution, all products produced industrially became artistically worthless. From the early 17th century until the middle of the 19th century, artists in the modern period started to search for different ways to counter the stagnation of production, using various interdisciplinary materials and started to make original, artistic works. It is seen that the artists of the Modern period, who rejected the traditional understanding of art, entered into an expressionist understanding of art in their painting works. In addition, the artists also reflected this understanding on ceramic art. In this way, the traditional understanding of art was freed from its molds and space was opened for experimenting with new forms and techniques. The visual expression created by the combination of painting and ceramics has given artists the opportunity to create their artistic productions by emphasizing abstraction and personal expression. The use of art disciplines together in the historical process has enabled the artists of the period to experiment with different materials such as ceramics, glass, metal, etc. and to produce not only in a single field but also in different fields. Modern painting artists were interested in ceramic art and reflected the pictorial elements of color, form and style to their ceramic works. The aim of this research is to examine how Modern Period painters transferred their understanding of art to their ceramic works. In this context, the ceramic works of Pablo Picasso, Joan Miro, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyuboğlu and Abidin Dino were analyzed by scanning written and visual sources. Accordingly, it was found that there are interdisciplinary perspective-based interactions in the ceramic works of the artists, that they apply their innovative approaches in the use of line, form and color in ceramics, and that they reflect the traditional forms of the culture they live in to their works.

Keywords: Modern Art, Painting, Ceramics

GİRİŞ

Sanatta disiplinlerarası ilişki, yeni bir kavram gibi görünse de, tarihsel sürece bakıldığında bugün sanat eseri olarak nitelendirilen eserleri üreten insanların aslında birbirinden farklı

alanlarla da uğraştıkları görülmektedir (Özel, 2007:20). Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra plastik sanatların bir dalı olan seramik sanatı diğer sanat disiplinleri ile görsellik, teknik, ve malzeme gibi birçok açıdan etkileşim ve iletişim içerisinde olmuştur (Çevik, 2018:111). Kültür tarihinin başlangıcından beri pişmiş toprak malzeme, geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Geçmişten bugüne seramik malzeme birçok ressam ve heykeltıraş için resim yüzeyi olarak kullanılmıştır. Seramik geçmişte olduğu gibi günümüzde de farklı disiplinlerdeki sanatçılar için oldukça tercih edilen bir anlatım aracıdır. Bu gerçeklikten hareketle, sanatçılar disiplinler arası malzemelerle üretim yapmış ya da farklı malzeme arayışlarıyla sanat yapıtı üretimlerini sürdürmüşlerdir. Bu arayış ya da deneyiş ile, seramik malzeme, bazı sanatçılar tarafından geçmişten bugüne zaman zaman bir resim yüzeyi olarak değerlendirilmiştir (Yemenicioğlu Negir ve Korkmaz, 2019: 854).

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan seramik Neolitik dönemde, daha çok çanak-çömlek formunda oluşturularak toplum ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların yanı sıra; dini ritüellerde, mistik ve büyülü olduğuna inanılan kesimlerin özel şölenlerinde heykel formuyla karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde birçok sanat disiplini gibi seramik sanatı da diğer sanat alanları gibi farklı biçimlere dönüştürülmüştür.

Özellikle Modern Dönem sanatçılarının seramik yüzeylere görsel denemeler yaptığı görülmektedir. Modernizm Dönemi 17. ve 18. yüzyıllarda başlamış ve 20. yüzyılın ortalarına kadar hayatın her noktasında görülmeye ve kullanılmaya başlamıştır (Kethüdaoğlu, 2022: 9). Modern Dönemde geleneksel sanat anlayışını reddeden sanatçılar, yazarlar ve eleştirmenler tarafında yeni sanat akımları ortaya atılmaya başlanmıştır. Sanat üreticileri teknoloji ile beraber yaşanan durgunluğu kabul etmeyerek sanat alanında yeni arayışların mücadelesine girmişlerdir. İşlevsel dışavurumcu sanat anlayışı içinde olan sanatçıların seramikte de bu anlayışlarını sürdürdükleri görülmektedir.. Önceleri günlük hayatta sadece bir ihtiyaç doğrultusunda kullanılan seramik artık daha özgün, yaratıcı ve sanatsal bir formun ifade aktarımı şeklinde yapılanmaya başlamıştır. Daha çok kübik formlar ile işlevsel ve dışavurumcu bir sanat anlayışı benimsenmiştir. 20. Yüzyıl sanatında, sanatlar arası disiplinlerin birbirinden etkilendiği görülmüştür.

Tarihsel süreç içerisinde sanat disiplinlerinin özgün bir forma dönüşmesi ile; sanat üretim aşamasında farklı malzemeler kullanılarak, çeşitli teknikler birleştirilip çalışmalar üretilmiştir. Modern dönemde sanat üreticileri çalışmalarında kendi üslubunu oluşturarak diğer disiplinlerle harmanlayarak kullanmaya başlamışlardır. Özellikle seramik ve sanatçıları bu iki disiplini bir

arada kullanarak özgün seramik çalışmaları oluşturmaya başlamıştır. Bu özgün çalışmalar yeri geldiğinde deforme edilmiş objeler ya da üzerinde yapılan resimsel imgelerin dönemin sanat anlayışına uygun biçimde oluşturulmuştur. Seramiği astar olarak kullanarak sır altı veya sır üstü üzerinde boyama yapılarak çeşitli biçimler oluşturulmuştur. Böylelikle farklı disiplinlerdeki pek çok sanatçı, çalışmalarını üretme aşamasında ana ve yardımcı malzeme olarak seramik malzemesinden yararlanmıştır. Çağdaş sanatın neredeyse çoğu alanından sanatçılar, seramik sanatına disiplinlerarası anlamda tesir etmiş ve seramik disiplinine farklı bir değer katmışlardır (Çevik, 2018: 113). Bunun yanı sıra dönemin resim sanatçıları seramik malzemesini tuval yerine kullanarak malzemeler arasındaki farkı aza indirgemiştir. Alternatif malzemeden yararlan dönemin sanatçıları arasında Picasso, Joan Miro, Henri Mattisse, Lucio Fontana gibi birçok sanatçı bulunmaktadır. Sanat disiplinlerini bir araya getiren ve öncü olarak kabul edilen sanatçılar resimlerinde benimsedikleri renk, form, biçim anlayışlarını seramik çalışmalarına da yansıtmışlardır. Resim, heykel, seramik gibi sanat alanlarını bir arada bulundurarak içerik ve biçimsel yönde çalışmalar ürettikleri görülmektedir. Geleneksel sanat anlayışın ötesinde seramik, resim gibi alanların kendine özgü tekniklerini harmanlayarak görsel ve el sanatlarında gelişmiş bir anlayış oluşturulmuştur. Bu bağlamda izleyicinin sanat ile etkileşimi yönünde zengin bir estetik anlayış sunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Modern Dönem ressamlarının sanat anlayışlarını seramik eserlerine nasıl aktardıklarının incelenmesidir. Bu kapsamda Pablo Picasso, Joan Miro, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyuboğlu ve Abidin Dino'nun seramik eserleri yazılı ve görsel kaynak taraması yapılarak incelenmiştir.

Pablo Picasso

Resim sanatı alanında evrensel olarak isminden söz ettiren Pablo Picasso'nun alternatif malzeme kullanımına ilk olarak 1912 tarihinde öncülük ettiği bilinir (Altınkılıç, 2018: 2796). Çoğunlukla resim sanatının üretimi aşamasında kübizm sanat akımını benimseyen sanatçı; seramik vazo ve tabaklar üzerinde de kübik, geometrik formları kullanmıştır. Sentetik Kübizm olarak tanımlanan dönemde; soyutlama, renk önemli bir unsur olarak çıkmaktadır. Ayrıca doğayı sanat alanında bulunan diğer malzemelerle ifade etme süreci başlamıştır (Altınkılıç, 2018:2796). Yenilikçi bir arayışın içerisinde bulunan sanatçının; seramik deneyimleri ile

üretkenliği ön planda bulundurduğu görülmektedir. Böylelikle sanatçı çok sayıda sanat üretimi içerisinde aktif olarak seramik sanatına da farklı bir boyut kazandırmıştır. Yapıtlarında kullandığı deforme edilmiş figür ve nesnelere seramik yüzeyinde de yer vermiştir.

Araştırmada ele alınan modern dönemin temsilcisi olan Pablo Picasso'nun 1923 yılında ürettiği "Balık ve Natürmort" adlı tuval üzerine yağlı boya çalışması incelenmiştir. Sanatçının sanat anlayışına uygun resimsel teknikler kullandığı görülmektedir. Çalışmayı betimlendiğimizde iç içe geçmiş geometrik formlar ve kullandığı çizgisel biçimler yer almaktadır (Görsel 1). Sanatçının seramik malzemesi üzerinde yapmış olduğu "Balık Tabak" çalışmasını tıpkı tuval üzerinde kullandığı resimsel ögeler ile oluşturduğu görülmektedir (Görsel 2).

Görsel 1: Pablo Picasso, "*Balık ile Natürmort*". (1923). Tuval Üzerine Yağlı Boya. (46.4x 54.6cm)[3]

[3] https://www.pivada.com/pablo-picasso-balik-ile-naturmort -1923 (Erişim Tarihi:05.01.2022)

Görsel 2: Pablo Picasso, "*Balık Tabak Seramik*"[4]

Joan Miro

Düşsel ifadelere yer vererek resim, heykel ve seramik çalışmalar üreten Joan Miro modern sanatın sınırlarını zorlayan öncü sanatçılardan biri olarak bilinmektedir. Sanatçı, sürrealist fikirlerini özgürce formlara yansıtmaktadır (İnce ve Gülaçtı,2023.67). Bu bağlamda seramiği ifade aracı olarak üreterek çalışmalarında hem geleneksel hem de modern anlayışı kullanarak birleştirmiştir. Sanatsal deneyimi ve yaratıcı süreci sadece teknik işler yapmanın yanı sıra, oluşturduğu sanat eserlerine duygusal ve fiziksel bir bağ kurduğu bilinmektedir.

Bilinçaltı çalışmalar üreten sanatçı seramik çalışmalarında da kendine özgü çocuk çizimleri gibi yaratıcı üslubunu yansıtmıştır. Geçen'in de dediği gibi Miro'nun seramik üretimleri genellikle içsel, rahat bir üslup, çocuk çizimine benzerlik göstermektedir. Çalışmalarında kontur çizgiler ile genellikle etüt tarzında bir anlayış içerisindedir (Geçen, 2020:63). Döneminden farklı bir üslupta çalışmalar üreten Miro'nun 1949 yılında tuval üzerinde yapmış olduğu "Femme Poudrant" adlı resim çalışmasını incelediğimizde eğrisel, zikzaklı çizgilerin hakim olduğu görülmektedir (Görsel 3). Miro'nun 1956 yılında yaptığı seramik çalışmasında da benzer renkler, düşsel imgeler, kalın ve ince çizgilerin kullanımı belirgin olarak görülmektedir. Formlar üzerinde kullandığı kırmızı, siyah, sarı renklerin yanı sıra zeminde kullandığı açık renkler ile ışık-gölge anlayışını seramik sanatında da yansıtmaktadır (Görsel 4). Aynı şekilde resimsel ifade üslubunu "Vazo" çalışmasında görmemiz mümkündür. Seramik vazo üzerinde uyguladığı simgesel formların çoğunlukla yaratıcı çizgiler ile özdeşleşmiş nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca resimlerindeki hareketliliği ve hayal gücü seramik yüzeyinde yer almaktadır (Görsel 5).

[4] http://www.antikalar.com/picasso (Erişim Tarihi:05.01.2022)

Görsel 3: Joan Miro, (1949). "*Femme Poudrant*". Tuval Üzerine Yağlı Boya [5]

Görsel 4: Joan Miro, (1956). "*Plate With Coloured Figüre*". Seramik[6]

[5] http://www.leblebitozu.com/joan-miro-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

[6] https://www.evrensel.net/haber/101006/mironun-seramikleri(Erişim Tarihi: 06.01.2022)

Görsel 5: Joan Miró, "Vase (Vazo)". Stoneware (Kumlu Taş Kap Seramik)[7]

Henri Matisse

Bir diğer modern dönem sanatçısı olan Henri Matisse fovizm akımının öncüsü olarak bilinmektedir. Dönemin sanat anlayışında sanatın tükendiğini kabul etmeyerek sanat alanında yeni arayışlara giren sanatçı; 1906 tarihinde Fas, Cezayir'e gittiği seyahatte sanat alanında yalnızca teorik anlamda değil kompozisyon, renk, biçim anlamında da farklı dönüşümlere neden olmuştur. Fas ve Cezayir'de izlediği kültür, seramik ve resim sanatında yararlanacağı nesnelerle Avrupa'ya geri gelmiştir (İnan, 2018:15).

Yapıtlarını saf renk anlayışı ile oluşturan sanatçının geleneksel sınırların ötesine geçmeyi başardığı gözlenmektedir. Henri Matisse'in 1952 yılında yapmış olduğu "Mavi Çıplak ll" adlı çalışmayı incelediğimizde deforme edilmiş bir kadın figür görülmektedir. Çalışmasında canlı ve saf mavi bir rengi oldukça cesur bir şekilde kullanılmıştır (Görsel 6). Matisse seramik çalışmalarını tıpkı tuvale yağlı boya yapar gibi astarlı yüzeye resimsel anlatım tarzında yer vermiştir. Geleneksel sınırların ötesine geçen sanatçının 1907 tarihinde yapmış olduğu seramik tabak üzerine "Başlıksız (Çıplak Kadın)" adlı çalışması örnek olarak incelenmiştir. Seramik tabakta bulunan figüre baktığımızda deforme edilmiş resimsel anlatım görünmektedir. Sanatçının özellikle basitliği ve zarafeti yansıtan renk kullanımı seramik tabak üzerinde de

[7] https://tr.pinterest.com/pin/50243352082580629/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

belirgin bir şekilde görülmektedir. Çalışmasına dinamik bir hava kazandıran sanatçı malzemenin pürüzlü dokusundan yararlanarak görsel ve dokunsal bir deneyim yaratmaktadır. (Görsel 7)

Görsel 6: Henri Matisse, (1952). "*Mavi Çıplak II*". (115,5 x 76,3 cm). Özel Koleksiyon[8]

[8] https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/blue-nude-1952 Erişim Tarihi:23.11.2024

_ Görsel 7: Henri Matisse, (1907). "Başlıksız (Çıplak Kadın)". Seramik Tabak. Kalay Sırlı Toprak Kap. (9 3/4 /24,8 cm)

Türkiye'de ise ele aldığımız tarihsel dönemde seramik sanatında büyük değişmeler yaşanmıştır. Tıpkı Batıda olduğu gibi seramik, cam ve resim gibi farklı sanat disiplinleri bir bir arada kullanılmıştır. Geleneksel sanat anlayışı terk edilerek seramiklerde stilize edilmiş figürler, Anadolu motifleri, soyut resimler kullanılarak; duvar panoları, vazo, seramik tabaklara yansıtılmıştır.

Abidin Dino

Çok farklı sanat kişiliğine sahip olan Abidin Dino; 3 Mart 1913 tarihinde İstanbul'da zengin bir ailenin son çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sanatçı resim sanat kişiliği yanı sıra yazar, sinemacı, şair ve karikatürist gibi birçok sanat alanlarında zengin bir sanatçı kimliği ile karşımıza çıkmaktadır (Edeer, 2015:151). Sanatçının eserlerinde kullandığı temaları genellikle seri halde oluşan insan vücuduna dair parmaklar, eller, yüzler gibi birçok sıralanmış resimlerdir. Sanat anlayışını özellikle geleneksel biçimlerle soyutlamış figüratif tutumunu harmanlayarak kendine özgü ifade dili oluşturur. Ayrıca sanatçı disiplinleri bir araya getirerek seramik yüzeyine resimsel ifadelerine yer vermektedir. Bu ifade biçiminde genellikle modernist bir yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir.

Abidin Dino'nun kağıt üzerine çini mürekkep ile oluşturduğu "Eller" çalışmasını geleneksel sanat yöntemleri ile yaptığı görülmektedir. Bir dizi halinde ürettiği eller ile ilgi çalışmasını soyut, işlevsel bir anlayışla üretmektedir. İç içe geçmiş parmakların anatomik yapısı kalın eskiz şeklinde işlenmiştir (Görsel 8). Dino'nun el ve parmak teması özellikle seramik üzerine yaptığı resimsel imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Seramik yüzeyi tuval yerine kullanarak "Ingres'e Saygı" adlı çalışmayı üreterek kendine özgü bir çizim dili oluşturduğu anlaşılmaktadır (Görsel 9).

Görsel 8: Abidin Dino, "*Eller*". Kağıt Üzeri Çini Mürekkebi. (30x21cm)[9]

Görsel 9: Abidin Dino, "Ingres'e Saygı". Seramik Tabak[10]

[9] https://www.galeriartget.com/en/product/5057713/abidin-dino-eller-kagit-uzeri-cini-murekkebi-30x21-cm-imzali (Erişim Tarihi:25.11.2024)

[10] http://www.leblebitozu.com/abidin-dinonun-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi: 25. 11.2024)

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Abidin Dino gibi çok kişilikli bir sanat anlayışına sahip olan Bedri Rahmi Eyüpoğlu sanat yaşamına, Beylerbeyinde Göksu çanak çömlek ustalarıyla çalışmaya başladıktan sonra seramiğe ilgi duymaya başlar. Bir dönem seramik sanatçısı Sadi Diren'le beraber çalışmıştır. Sanatsal arayışlarında Anadolu halk sanatlarındaki nakış, süsleme ve nakış gibi çeşitlilik sanatçı için zengin ögeler ve sanatının dayandığı temeller olmuştur (Yemenicioğlu Negir ve Korkmaz; 2019: 854). Sanatını üretim aşamasında kullandığı bu yerel unsurları resim çalışmanın yanı sıra alternatif malzeme olarak seramik yüzeyinde de ele alındığı bilinmektedir. Böylelikle Karayelin de dediği gibi sanatçı; resimleri ile beraber ele alınan bir bütünlük içinde olan plastik dilinin haricinde malzemenin meydana getirdiği ifade zenginliği ile sanatçının seramik üretimleri Türk sanatında özgün bir yer edinmiştir (Gökkaya Karayel, 2013:29).

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun kağıt üzerine karışık teknik ile yapmış olduğu "Portre" adlı çalışmasında bir Anadolu kadın figürünü tema olarak işlediği görülmektedir. Döneminin diğer sanatçıları gibi geleneksel sınırları aşan soyut, deforme edilmiş figür ile işlenmiştir (Görsel 10) Sanatçının seramik yüzeyinde ise aynı resimsel anlatım dilini görmek mümkündür. Ele alınan seramik tabakalar üzerine sanat anlayışının temelleri ve yaslandırdığı Anadolu imgelerine rastlanmaktadır. Soyut imgeler ve geometrik şekilleri seramik tabaklar üzerine yerleştiren sanatçı resimsel imgeler kullanarak sır üstü renkleri tıpkı yağlı boya da kullanıldığı gibi canlı renklerle betimlenmiştir. Sanatçının geleneksel figür anlayışı çizgisel, dairesel ve lekesel resimsel anlatımını seramik yüzeyinde güçlü bir şekilde yansıtmaktadır (Görsel 11).

Görsel 10: Bedri Rahmi Eyüboğlu, "*Potre*". Kağıt Üzerine Karışık Teknik. (25x16cm)[11]

Görsel 11: Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Seramik Tabaklar[12]

SONUÇ

Pablo Picasso, Joan Miró, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Abidin Dino'nun resim anlayışlarını seramik eserlerine yansıtmaları, her bir sanatçının özgün tarzını ve estetik yaklaşımını seramik yüzeyinde nasıl dönüştürdüğünü gösterir. Bu süreçteki en belirgin farklar, sanatçıların kullandıkları konular, teknikler, kültürel referanslar ve malzeme yaklaşımı

[11] https://artam.com/muzayede/347-cagdas-ve-klasik-tablolar/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975ana-5 (Erişim Tarihi:25.11.2024)

[12] https://www.facebook.com/media/set/?set=a.240454202726205&s=15 (Erişim Tarihi:25.11.2024)

üzerinden açıklanabilir. Kübizm ve soyutlama, Picasso'nun çalışmalarında baskın bir rol oynar. Figüratif öğeleri ve geometrik formları parçalar ve yeniden yapılandırır. Picasso, seramik yüzeyleri bir tablo gibi kullanarak, hayvan figürleri, yüzler ve mitolojik hikayeler gibi konuları işler. Kübist ve basit formları, seramiğin geleneksel sınırlarını zorlayarak modern bir yaklaşımla yeniden yaratır. Picasso'nun eserleri, daha resimsel ve figüratif bir yaklaşımıyla diğerlerinden ayrılır; figürleri seramik formuna uygun şekilde adapte eder.

Soyutlama, organik formlar ve çocukça bir naiflik Miró'nun resim anlayışının temelidir. Canlı renk paletleri ve hareketli çizgiler dikkat çeker. Miró, seramiği duvar panolarında bir ifade aracı olarak kullanmıştır. Organik formlar, soyut figürler ve ritmik çizgiler eserlerinin merkezindedir. Özellikle büyük ölçekli seramik panolarda, seramiği heykelsi bir boyuta taşımıştır. Miró'nun seramik çalışmaları, daha dinamik ve soyut bir karaktere sahiptir; formlar özgür ve kural dışıdır.

Henri Matisse'in renk ve desen kullanımındaki ustalık, zarif ve minimal çizgilerle birleşir. Resimlerinde figüratif ve soyut unsurları dengelemeye çalışır. Matisse'in doğrudan seramik çalışmaları azdır; ancak desen ve renk kullanımındaki estetik, seramik yüzeylerde de etkisini göstermiştir. Zarif hatlar ve dekoratif motifler seramikte öne çıkar. Matisse'in çalışmaları daha dekoratif ve sakin bir estetiğe sahiptir; resim ve seramiği birleştirdiği eserleri daha sınırlıdır.

Abidin Dino'nun resim anlayışı minimalist çizgiler, hareketli ve ritmik kompozisyonlar, aynı zamanda güçlü bir grafik anlatım içerir. Seramik çalışmalarında ritmik ve soyut çizgileri ön plana çıkarır. Grafik öğeleri seramik üzerinde dinamik bir şekilde kullanmıştır. Dino'nun seramik çalışmaları daha minimal ve çizgi temellidir, grafiksel unsurlarla soyut bir estetik oluşturur.

KAYNAKÇA

Altınkılıç, A.E. (2018). Çağdaş Seramikte Alternatif Malzeme. ***Journal of Socıal and Humanıtıes Scıences Research***. 5(27). 2794-2803

Çevik, N. (2018 Aralık). Disiplinler Arası Etkileşimler Kapsamında Alternatif Malzemeler ve Seramik-Baskı Resim Yaklaşımlar Üzerine Bireysel Uygulamalar. ***Sanat ve Tasarım Dergisi***, 111-133

Gökkaya Karayel, E. (2013). Disiplinler Arası Sanatsal İfade: Ressam Seramikçiler-Seramikçi Ressamlar***. Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi***. 24. 25-40

Geçen, F. (2020). Joan Miro'nun Kişisel ve Ruhsal Halinin Eserlerine Yansıması. ***Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art***. 10. 57-66

İnan, H. B. (2018). ***Seramik Form ve Yüzeylerde Resimsel Anlatımlar ve İmgeler.*** (Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu). Ankara: Hacettepe Üniversitesi /Güzel Sanatlar Enstitüsü

İnce, F. Gülaçtı, N. (2023). Sürrealizm Akımının Seramik Sanatına Figür ve Dekor Uygulaması Olarak Yansıması. ***Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi***. 1(4). 64-79

Edeer, Ş. (2015). Abidin Dino ve Eller. ***Sanat ve Tasarım Dergisi***. 8(5). 149-162

Yemenicioğlu Negir, E. Korkmaz, T. (2019 Kasım). Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Resim Yüzeyi Olarak Seramik Malzeme. ***Ulakbilge Sosyal Bilim Dergisi***. 42. 853-866.

Kethüdaoğlu, S. (2022). ***Modern Sanatta İfade Aracı Olarak Portre (Psikanalitik Bir Yaklaşım).*** (Yüksek lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özel, S.V. (2007). Plastik Sanatlarda Disiplinlerarası Etkileşimler ve Seramik Sanatına Yansıması. ***Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi***, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Adresleri

https://www.pivada.com/pablo-picasso-balik-ile-naturmort -1923 (Erişim Tarihi:05.01.2022)

http://www.antikalar.com/picasso (Erişim Tarihi:05.01.2022)

http://www.leblebitozu.com/joan-miro-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

https://www.evrensel.net/haber/101006/mironun-seramikleri(Erişim Tarihi: 06.01.2022)

https://tr.pinterest.com/pin/50243352082580629/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/blue-nude-1952 (Erişim Tarihi:23.11.2024)

https://www.moma.org/collection/works/82212?locale=en (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

https://www.galeriartget.com/en/product/5057713/abidin-dino-eller-kagit-uzeri-cini-murekkebi-30x21-cm-imzali (Erişim Tarihi:25.11.2024)

http://www.leblebitozu.com/abidin-dinonun-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi: 25. 11.2024)

https://artam.com/muzayede/347-cagdas-ve-klasik-tablolar/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975ana-(Erişim Tarihi:25.11.2024)

https://www.facebook.com/media/set/?set=a.240454202726205&s=15 (Erişim Tarihi:25.11.2024)

PABLO PİCASSO, HENRİ MATİSSE, JOAN MİRO, BEDRİ RAHMİ EYUBOĞLU, ABİDİN DİNO'NUN RESİM ANLAYIŞLARININ SERAMİK ESERLERİNE YANSIMASI: BİR ANALİZ

Doç. Dr., NURTAÇ ÇAKAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, nurtacakar@gmail.com - 0000-0002-5859-9314

ARZU DUMAN

arzuduman04@gmail.com- 0009-0004-3680-792X

ÖZET

18.yy'da Sanayi Devrimi'yle endüstriyel olarak üretilen bütün ürünlerin sanatsal açıdan değersizleştiği görülmektedir. 17 yy. başlarından 19.yy. ortalarına kadar modern dönemde sanatçılar üretim durgunluğuna karşı farklı arayışlara girerek, disiplinler arası çeşitli malzemeler kullanarak; özgün, sanatsal çalışmalar yapmaya başlamıştır. Geleneksel sanat anlayışını red eden Modern dönem sanatçılarının resim çalışmalarında dışavurumcu sanat anlayışı içine girdiği görülmektedir. Ayrıca sanatçılar seramik sanatına da bu anlayışlarını yansıtmışlardır. Böylelikle geleneksel sanat anlayışı kalıplarından sıyrılarak yeni biçimler ve tekniklerin denenmesine alan açılmıştır. Resim ve seramiğin birleşimi ile oluşan görsel ifade sanatçıların soyutlama ve kişisel ifadeyi ön plana çıkararak sanat üretimlerini oluşturmalarına fırsat vermiştir. Tarihsel süreç içerisinde sanat disiplinlerinin bir arada kullanması özellikle dönemin sanatçılarının seramik, cam, metal vb. farklı malzemeleri deneyerek tek bir alanda değil farklı alanlarda da üretim yapmalarını sağlamıştır. Modern resim sanatçıları, seramik sanatı ile ilgilenerek; resimsel ögeler olan renk, form ve biçim üslubunu seramik çalışmalarına yansıtmışlardır. Bu araştırmanın amacı Modern Dönem ressamlarının sanat anlayışlarını seramik eserlerine nasıl aktardıklarının incelenmesidir. Bu kapsamda Pablo Picasso, Joan Miro, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyuboğlu ve Abidin Dino'nun seramik eserleri yazılı ve görsel kaynak taraması yapılarak incelenmiştir. Buna göre sanatçıların seramik eserlerinde disiplinlerarası perspektife dayalı etkileşimlerin olduğu, çizgi, form ve renk kullanımındaki yenilikçi yaklaşımlarını seramikte de uyguladıkları ayrıca içinde bulundukları kültüre ait geleneksel formları eserlerine yansıttıkları bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Modern Sanat, Resim, Seramik

THE REFLECTION OF PABLO PICASSO, HENRI MATISSE, JOAN MIRO, BEDRİ RAHMI EYUBOĞLU, ABIDIN DINO'S PAINTING CONCEPTS ON CERAMIC WORKS: AN ANALYSIS

ABSTRACT

In the 18th century, with the Industrial Revolution, all products produced industrially became artistically worthless. From the early 17th century until the middle of the 19th century, artists in the modern period started to search for different ways to counter the stagnation of production, using various interdisciplinary materials and started to make original, artistic works. It is seen that the artists of the Modern period, who rejected the traditional understanding of art, entered into an expressionist understanding of art in their painting works. In addition, the artists also reflected this understanding on ceramic art. In this way, the traditional understanding of art was freed from its molds and space was opened for experimenting with new forms and techniques. The visual expression created by the combination of painting and ceramics has given artists the opportunity to create their artistic productions by emphasizing abstraction and personal expression. The use of art disciplines together in the historical process has enabled the artists of the period to experiment with different materials such as ceramics, glass, metal, etc. and to produce not only in a single field but also in different fields. Modern painting artists were interested in ceramic art and reflected the pictorial elements of color, form and style to their ceramic works. The aim of this research is to examine how Modern Period painters transferred their understanding of art to their ceramic works. In this context, the ceramic works of Pablo Picasso, Joan Miro, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyuboğlu and Abidin Dino were analyzed by scanning written and visual sources. Accordingly, it was found that there are interdisciplinary perspective-based interactions in the ceramic works of the artists, that they apply their innovative approaches in the use of line, form and color in ceramics, and that they reflect the traditional forms of the culture they live in to their works.

Keywords: Modern Art, Painting, Ceramics

GİRİŞ

Sanatta disiplinlerarası ilişki, yeni bir kavram gibi görünse de, tarihsel sürece bakıldığında bugün sanat eseri olarak nitelendirilen eserleri üreten insanların aslında birbirinden farklı alanlarla da uğraştıkları görülmektedir (Özel, 2007:20). Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra plastik sanatların bir dalı olan seramik sanatı diğer sanat disiplinleri ile görsellik, teknik, ve malzeme gibi birçok açıdan etkileşim ve iletişim içerisinde olmuştur (Çevik, 2018:111). Kültür tarihinin başlangıcından beri pişmiş toprak malzeme, geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Geçmişten bugüne seramik malzeme birçok ressam ve heykeltıraş için resim yüzeyi olarak kullanılmıştır. Seramik geçmişte olduğu gibi günümüzde de farklı disiplinlerdeki sanatçılar için oldukça tercih edilen bir anlatım aracıdır. Bu gerçeklikten hareketle, sanatçılar disiplinler arası malzemelerle üretim yapmış ya da farklı malzeme arayışlarıyla sanat yapıtı üretimlerini sürdürmüşlerdir. Bu arayış ya da deneyiş ile, seramik malzeme, bazı sanatçılar tarafından geçmişten bugüne zaman zaman bir resim yüzeyi olarak değerlendirilmiştir (Yemenicioğlu Negir ve Korkmaz, 2019: 854).

İnsanlık tarihi kadar eskiye dayanan seramik Neolitik dönemde, daha çok çanak-çömlek formunda oluşturularak toplum ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçların yanı sıra; dini ritüellerde, mistik ve büyülü olduğuna inanılan kesimlerin özel şölenlerinde heykel formuyla karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde birçok sanat disiplini gibi seramik sanatı da diğer sanat alanları gibi farklı biçimlere dönüştürülmüştür.

Özellikle Modern Dönem sanatçılarının seramik yüzeylere görsel denemeler yaptığı görülmektedir. Modernizm Dönemi 17. ve 18. yüzyıllarda başlamış ve 20. yüzyılın ortalarına kadar hayatın her noktasında görülmeye ve kullanılmaya başlamıştır (Kethüdaoğlu, 2022: 9). Modern Dönemde geleneksel sanat anlayışını reddeden sanatçılar, yazarlar ve eleştirmenler tarafında yeni sanat akımları ortaya atılmaya başlanmıştır. Sanat üreticileri teknoloji ile beraber yaşanan durgunluğu kabul etmeyerek sanat alanında yeni arayışların mücadelesine girmişlerdir. İşlevsel dışavurumcu sanat anlayışı içinde olan sanatçıların seramikte de bu anlayışlarını sürdürdükleri görülmektedir.. Önceleri günlük hayatta sadece bir ihtiyaç doğrultusunda kullanılan seramik artık daha özgün, yaratıcı ve sanatsal bir formun ifade aktarımı şeklinde yapılanmaya başlamıştır. Daha çok kübik formlar ile işlevsel ve dışavurumcu bir sanat anlayışı benimsenmiştir. 20. Yüzyıl sanatında, sanatlar arası disiplinlerin birbirinden etkilendiği görülmüştür.

Tarihsel süreç içerisinde sanat disiplinlerinin özgün bir forma dönüşmesi ile; sanat üretim aşamasında farklı malzemeler kullanılarak, çeşitli teknikler birleştirilip çalışmalar üretilmiştir.

Modern dönemde sanat üreticileri çalışmalarında kendi üslubunu oluşturarak diğer disiplinlerle harmanlayarak kullanmaya başlamışlardır. Özellikle seramik ve sanatçıları bu iki disiplini bir arada kullanarak özgün seramik çalışmaları oluşturmaya başlamıştır. Bu özgün çalışmalar yeri geldiğinde deforme edilmiş objeler ya da üzerinde yapılan resimsel imgelerin dönemin sanat anlayışına uygun biçimde oluşturulmuştur. Seramiği astar olarak kullanarak sır altı veya sır üstü üzerinde boyama yapılarak çeşitli biçimler oluşturulmuştur. Böylelikle farklı disiplinlerdeki pek çok sanatçı, çalışmalarını üretme aşamasında ana ve yardımcı malzeme olarak seramik malzemesinden yararlanmıştır. Çağdaş sanatın neredeyse çoğu alanından sanatçılar, seramik sanatına disiplinlerarası anlamda tesir etmiş ve seramik disiplinine farklı bir değer katmışlardır (Çevik, 2018: 113). Bunun yanı sıra dönemin resim sanatçıları seramik malzemesini tuval yerine kullanarak malzemeler arasındaki farkı aza indirgemiştir. Alternatif malzemeden yararlan dönemin sanatçıları arasında Picasso, Joan Miro, Henri Mattisse, Lucio Fontana gibi birçok sanatçı bulunmaktadır. Sanat disiplinlerini bir araya getiren ve öncü olarak kabul edilen sanatçılar resimlerinde benimsedikleri renk, form, biçim anlayışlarını seramik çalışmalarına da yansıtmışlardır. Resim, heykel, seramik gibi sanat alanlarını bir arada bulundurarak içerik ve biçimsel yönde çalışmalar ürettikleri görülmektedir. Geleneksel sanat anlayışın ötesinde seramik, resim gibi alanların kendine özgü tekniklerini harmanlayarak görsel ve el sanatlarında gelişmiş bir anlayış oluşturulmuştur. Bu bağlamda izleyicinin sanat ile etkileşimi yönünde zengin bir estetik anlayış sunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı Modern Dönem ressamlarının sanat anlayışlarını seramik eserlerine nasıl aktardıklarının incelenmesidir. Bu kapsamda Pablo Picasso, Joan Miro, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyuboğlu ve Abidin Dino'nun seramik eserleri yazılı ve görsel kaynak taraması yapılarak incelenmiştir.

Pablo Picasso

Resim sanatı alanında evrensel olarak isminden söz ettiren Pablo Picasso'nun alternatif malzeme kullanımına ilk olarak 1912 tarihinde öncülük ettiği bilinir (Altınkılıç, 2018: 2796). Çoğunlukla resim sanatının üretimi aşamasında kübizm sanat akımını benimseyen sanatçı; seramik vazo ve tabaklar üzerinde de kübik, geometrik formları kullanmıştır. Sentetik Kübizm olarak tanımlanan dönemde; soyutlama, renk önemli bir unsur olarak çıkmaktadır. Ayrıca doğayı sanat alanında bulunan diğer malzemelerle ifade etme süreci başlamıştır (Altınkılıç, 2018:2796). Yenilikçi bir arayışın içerisinde bulunan sanatçının; seramik deneyimleri ile üretkenliği ön planda bulundurduğu görülmektedir. Böylelikle sanatçı çok sayıda sanat üretimi

içerisinde aktif olarak seramik sanatına da farklı bir boyut kazandırmıştır. Yapıtlarında kullandığı deforme edilmiş figür ve nesnelere seramik yüzeyinde de yer vermiştir.

Araştırmada ele alınan modern dönemin temsilcisi olan Pablo Picasso'nun 1923 yılında ürettiği "Balık ve Natürmort" adlı tuval üzerine yağlı boya çalışması incelenmiştir. Sanatçının sanat anlayışına uygun resimsel teknikler kullandığı görülmektedir. Çalışmayı betimlendiğimizde iç içe geçmiş geometrik formlar ve kullandığı çizgisel biçimler yer almaktadır (Görsel 1). Sanatçının seramik malzemesi üzerinde yapmış olduğu "Balık Tabak" çalışmasını tıpkı tuval üzerinde kullandığı resimsel ögeler ile oluşturduğu görülmektedir (Görsel 2).

Görsel 1: Pablo Picasso, "*Balık ile Natürmort*". (1923). Tuval Üzerine Yağlı Boya. (46.4x 54.6cm)[13]

[13] https://www.pivada.com/pablo-picasso-balik-ile-naturmort -1923 (Erişim Tarihi:05.01.2022)

Görsel 2: Pablo Picasso, "*Balık Tabak Seramik*"[14]

Joan Miro

Düşsel ifadelere yer vererek resim, heykel ve seramik çalışmalar üreten Joan Miro modern sanatın sınırlarını zorlayan öncü sanatçılardan biri olarak bilinmektedir. Sanatçı, sürrealist fikirlerini özgürce formlara yansıtmaktadır (İnce ve Gülaçtı,2023.67). Bu bağlamda seramiği ifade aracı olarak üreterek çalışmalarında hem geleneksel hem de modern anlayışı kullanarak birleştirmiştir. Sanatsal deneyimi ve yaratıcı süreci sadece teknik işler yapmanın yanı sıra, oluşturduğu sanat eserlerine duygusal ve fiziksel bir bağ kurduğu bilinmektedir.

Bilinçaltı çalışmalar üreten sanatçı seramik çalışmalarında da kendine özgü çocuk çizimleri gibi yaratıcı üslubunu yansıtmıştır. Geçen'in de dediği gibi Miro'nun seramik üretimleri genellikle içsel, rahat bir üslup, çocuk çizimine benzerlik göstermektedir. Çalışmalarında kontur çizgiler ile genellikle etüt tarzında bir anlayış içerisindedir (Geçen, 2020:63). Döneminden farklı bir üslupta çalışmalar üreten Miro'nun 1949 yılında tuval üzerinde yapmış olduğu "Femme Poudrant" adlı resim çalışmasını incelediğimizde eğrisel, zikzaklı çizgilerin hakim olduğu görülmektedir (Görsel 3). Miro'nun 1956 yılında yaptığı seramik çalışmasında da benzer renkler, düşsel imgeler, kalın ve ince çizgilerin kullanımı belirgin olarak görülmektedir. Formlar üzerinde kullandığı kırmızı, siyah, sarı renklerin yanı sıra zeminde kullandığı açık renkler ile ışık-gölge anlayışını seramik sanatında da yansıtmaktadır (Görsel 4). Aynı şekilde resimsel ifade üslubunu "Vazo" çalışmasında görmemiz mümkündür. Seramik vazo üzerinde uyguladığı simgesel formların çoğunlukla yaratıcı çizgiler ile özdeşleşmiş nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca resimlerindeki hareketliliği ve hayal gücü seramik yüzeyinde yer almaktadır (Görsel 5).

[14] http://www.antikalar.com/picasso (Erişim Tarihi:05.01.2022)

Görsel 3: Joan Miro, (1949). "*Femme Poudrant*". Tuval Üzerine Yağlı Boya [15]

Görsel 4: Joan Miro, (1956). "*Plate With Coloured Figüre*". Seramik[16]

[15] http://www.leblebitozu.com/joan-miro-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

[16] https://www.evrensel.net/haber/101006/mironun-seramikleri(Erişim Tarihi: 06.01.2022)

Görsel 5: Joan Miró, "Vase (Vazo)". Stoneware (Kumlu Taş Kap Seramik)[17]

Henri Matisse

Bir diğer modern dönem sanatçısı olan Henri Matisse fovizm akımının öncüsü olarak bilinmektedir. Dönemin sanat anlayışında sanatın tükendiğini kabul etmeyerek sanat alanında yeni arayışlara giren sanatçı; 1906 tarihinde Fas, Cezayir'e gittiği seyahatte sanat alanında yalnızca teorik anlamda değil kompozisyon, renk, biçim anlamında da farklı dönüşümlere neden olmuştur. Fas ve Cezayir'de izlediği kültür, seramik ve resim sanatında yararlanacağı nesnelerle Avrupa'ya geri gelmiştir (İnan, 2018:15).

Yapıtlarını saf renk anlayışı ile oluşturan sanatçının geleneksel sınırların ötesine geçmeyi başardığı gözlenmektedir. Henri Matisse'in 1952 yılında yapmış olduğu "Mavi Çıplak ll" adlı çalışmayı incelediğimizde deforme edilmiş bir kadın figür görülmektedir. Çalışmasında canlı ve saf mavi bir rengi oldukça cesur bir şekilde kullanılmıştır (Görsel 6). Matisse seramik çalışmalarını tıpkı tuvale yağlı boya yapar gibi astarlı yüzeye resimsel anlatım tarzında yer vermiştir. Geleneksel sınırların ötesine geçen sanatçının 1907 tarihinde yapmış olduğu seramik tabak üzerine "Başlıksız (Çıplak Kadın)" adlı çalışması örnek olarak incelenmiştir. Seramik tabakta bulunan figüre baktığımızda deforme edilmiş resimsel anlatım görünmektedir. Sanatçının özellikle basitliği ve zarafeti yansıtan renk kullanımı seramik tabak üzerinde de

[17] https://tr.pinterest.com/pin/50243352082580629/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

belirgin bir şekilde görülmektedir. Çalışmasına dinamik bir hava kazandıran sanatçı malzemenin pürüzlü dokusundan yararlanarak görsel ve dokunsal bir deneyim yaratmaktadır. (Görsel 7)

Görsel 6: Henri Matisse, (1952). "*Mavi Çıplak II*". (115,5 x 76,3 cm). Özel Koleksiyon[18]

[18] https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/blue-nude-1952 Erişim Tarihi:23.11.2024

_ Görsel 7: Henri Matisse, (1907). "Başlıksız (Çıplak Kadın)". Seramik Tabak. Kalay Sırlı Toprak Kap. (9 3/4 /24,8 cm)

Türkiye'de ise ele aldığımız tarihsel dönemde seramik sanatında büyük değişmeler yaşanmıştır. Tıpkı Batıda olduğu gibi seramik, cam ve resim gibi farklı sanat disiplinleri bir bir arada kullanılmıştır. Geleneksel sanat anlayışı terk edilerek seramiklerde stilize edilmiş figürler, Anadolu motifleri, soyut resimler kullanılarak; duvar panoları, vazo, seramik tabaklara yansıtılmıştır.

Abidin Dino

Çok farklı sanat kişiliğine sahip olan Abidin Dino; 3 Mart 1913 tarihinde İstanbul'da zengin bir ailenin son çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Sanatçı resim sanat kişiliği yanı sıra yazar, sinemacı, şair ve karikatürist gibi birçok sanat alanlarında zengin bir sanatçı kimliği ile karşımıza çıkmaktadır (Edeer, 2015:151). Sanatçının eserlerinde kullandığı temaları genellikle seri halde oluşan insan vücuduna dair parmaklar, eller, yüzler gibi birçok sıralanmış resimlerdir. Sanat anlayışını özellikle geleneksel biçimlerle soyutlamış figüratif tutumunu harmanlayarak kendine özgü ifade dili oluşturur. Ayrıca sanatçı disiplinleri bir araya getirerek seramik yüzeyine resimsel ifadelerine yer vermektedir. Bu ifade biçiminde genellikle modernist bir yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir.

Abidin Dino'nun kağıt üzerine çini mürekkep ile oluşturduğu "Eller" çalışmasını geleneksel sanat yöntemleri ile yaptığı görülmektedir. Bir dizi halinde ürettiği eller ile ilgi çalışmasını soyut, işlevsel bir anlayışla üretmektedir. İç içe geçmiş parmakların anatomik yapısı kalın eskiz şeklinde işlenmiştir (Görsel 8). Dino'nun el ve parmak teması özellikle seramik üzerine yaptığı resimsel imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Seramik yüzeyi tuval yerine kullanarak "Ingres'e Saygı" adlı çalışmayı üreterek kendine özgü bir çizim dili oluşturduğu anlaşılmaktadır (Görsel 9).

Görsel 8: Abidin Dino, "*Eller*". Kağıt Üzeri Çini Mürekkebi. (30x21cm)[19]

Görsel 9: Abidin Dino, "Ingres'e Saygı". Seramik Tabak[20]

[19] https://www.galeriartget.com/en/product/5057713/abidin-dino-eller-kagit-uzeri-cini-murekkebi-30x21-cm-imzali (Erişim Tarihi:25.11.2024)

[20] http://www.leblebitozu.com/abidin-dinonun-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi: 25. 11.2024)

Bedri Rahmi Eyüboğlu

Abidin Dino gibi çok kişilikli bir sanat anlayışına sahip olan Bedri Rahmi Eyüpoğlu sanat yaşamına, Beylerbeyinde Göksu çanak çömlek ustalarıyla çalışmaya başladıktan sonra seramiğe ilgi duymaya başlar. Bir dönem seramik sanatçısı Sadi Diren'le beraber çalışmıştır. Sanatsal arayışlarında Anadolu halk sanatlarındaki nakış, süsleme ve nakış gibi çeşitlilik sanatçı için zengin ögeler ve sanatının dayandığı temeller olmuştur (Yemenicioğlu Negir ve Korkmaz; 2019: 854). Sanatını üretim aşamasında kullandığı bu yerel unsurları resim çalışmanın yanı sıra alternatif malzeme olarak seramik yüzeyinde de ele alındığı bilinmektedir. Böylelikle Karayelin de dediği gibi sanatçı; resimleri ile beraber ele alınan bir bütünlük içinde olan plastik dilinin haricinde malzemenin meydana getirdiği ifade zenginliği ile sanatçının seramik üretimleri Türk sanatında özgün bir yer edinmiştir (Gökkaya Karayel, 2013:29).

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun kağıt üzerine karışık teknik ile yapmış olduğu "Portre" adlı çalışmasında bir Anadolu kadın figürünü tema olarak işlediği görülmektedir. Döneminin diğer sanatçıları gibi geleneksel sınırları aşan soyut, deforme edilmiş figür ile işlenmiştir (Görsel 10) Sanatçının seramik yüzeyinde ise aynı resimsel anlatım dilini görmek mümkündür. Ele alınan seramik tabakalar üzerine sanat anlayışının temelleri ve yaslandırdığı Anadolu imgelerine rastlanmaktadır. Soyut imgeler ve geometrik şekilleri seramik tabaklar üzerine yerleştiren sanatçı resimsel imgeler kullanarak sır üstü renkleri tıpkı yağlı boya da kullanıldığı gibi canlı renklerle betimlenmiştir. Sanatçının geleneksel figür anlayışı çizgisel, dairesel ve lekesel resimsel anlatımını seramik yüzeyinde güçlü bir şekilde yansıtmaktadır (Görsel 11).

Görsel 10: Bedri Rahmi Eyüboğlu, "*Potre*". Kağıt Üzerine Karışık Teknik. (25x16cm)[21]

Görsel 11: Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Seramik Tabaklar[22]

SONUÇ

Pablo Picasso, Joan Miró, Henri Matisse, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Abidin Dino'nun resim anlayışlarını seramik eserlerine yansıtmaları, her bir sanatçının özgün tarzını ve estetik yaklaşımını seramik yüzeyinde nasıl dönüştürdüğünü gösterir. Bu süreçteki en belirgin farklar, sanatçıların kullandıkları konular, teknikler, kültürel referanslar ve malzeme yaklaşımı

[21] https://artam.com/muzayede/347-cagdas-ve-klasik-tablolar/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975ana-5 (Erişim Tarihi:25.11.2024)

[22] https://www.facebook.com/media/set/?set=a.240454202726205&s=15 (Erişim Tarihi:25.11.2024)

üzerinden açıklanabilir. Kübizm ve soyutlama, Picasso'nun çalışmalarında baskın bir rol oynar. Figüratif öğeleri ve geometrik formları parçalar ve yeniden yapılandırır. Picasso, seramik yüzeyleri bir tablo gibi kullanarak, hayvan figürleri, yüzler ve mitolojik hikayeler gibi konuları işler. Kübist ve basit formları, seramiğin geleneksel sınırlarını zorlayarak modern bir yaklaşımla yeniden yaratır. Picasso'nun eserleri, daha resimsel ve figüratif bir yaklaşımıyla diğerlerinden ayrılır; figürleri seramik formuna uygun şekilde adapte eder.

Soyutlama, organik formlar ve çocukça bir naiflik Miró'nun resim anlayışının temelidir. Canlı renk paletleri ve hareketli çizgiler dikkat çeker. Miró, seramiği duvar panolarında bir ifade aracı olarak kullanmıştır. Organik formlar, soyut figürler ve ritmik çizgiler eserlerinin merkezindedir. Özellikle büyük ölçekli seramik panolarda, seramiği heykelsi bir boyuta taşımıştır. Miró'nun seramik çalışmaları, daha dinamik ve soyut bir karaktere sahiptir; formlar özgür ve kural dışıdır.

Henri Matisse'in renk ve desen kullanımındaki ustalık, zarif ve minimal çizgilerle birleşir. Resimlerinde figüratif ve soyut unsurları dengelemeye çalışır. Matisse'in doğrudan seramik çalışmaları azdır; ancak desen ve renk kullanımındaki estetik, seramik yüzeylerde de etkisini göstermiştir. Zarif hatlar ve dekoratif motifler seramikte öne çıkar. Matisse'in çalışmaları daha dekoratif ve sakin bir estetiğe sahiptir; resim ve seramiği birleştirdiği eserleri daha sınırlıdır.

Abidin Dino'nun resim anlayışı minimalist çizgiler, hareketli ve ritmik kompozisyonlar, aynı zamanda güçlü bir grafik anlatım içerir. Seramik çalışmalarında ritmik ve soyut çizgileri ön plana çıkarır. Grafik öğeleri seramik üzerinde dinamik bir şekilde kullanmıştır. Dino'nun seramik çalışmaları daha minimal ve çizgi temellidir, grafiksel unsurlarla soyut bir estetik oluşturur.

KAYNAKÇA

Altınkılıç, A.E. (2018). Çağdaş Seramikte Alternatif Malzeme. ***Journal of Socıal and Humanıtıes Scıences Research***. 5(27). 2794-2803

Çevik, N. (2018 Aralık). Disiplinler Arası Etkileşimler Kapsamında Alternatif Malzemeler ve Seramik-Baskı Resim Yaklaşımlar Üzerine Bireysel Uygulamalar. ***Sanat ve Tasarım Dergisi***, 111-133

Gökkaya Karayel, E. (2013). Disiplinler Arası Sanatsal İfade: Ressam Seramikçiler-Seramikçi Ressamlar***. Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi***. 24. 25-40

Geçen, F. (2020). Joan Miro'nun Kişisel ve Ruhsal Halinin Eserlerine Yansıması. ***Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art***. 10. 57-66

İnan, H. B. (2018). ***Seramik Form ve Yüzeylerde Resimsel Anlatımlar ve İmgeler.*** (Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu). Ankara: Hacettepe Üniversitesi /Güzel Sanatlar Enstitüsü

İnce, F. Gülaçtı, N. (2023). Sürrealizm Akımının Seramik Sanatına Figür ve Dekor Uygulaması Olarak Yansıması. ***Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi***. 1(4). 64-79

Edeer, Ş. (2015). Abidin Dino ve Eller. ***Sanat ve Tasarım Dergisi***. 8(5). 149-162

Yemenicioğlu Negir, E. Korkmaz, T. (2019 Kasım). Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Resim Yüzeyi Olarak Seramik Malzeme. ***Ulakbilge Sosyal Bilim Dergisi***. 42. 853-866.

Kethüdaoğlu, S. (2022). ***Modern Sanatta İfade Aracı Olarak Portre (Psikanalitik Bir Yaklaşım).*** (Yüksek lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü

Özel, S.V. (2007). Plastik Sanatlarda Disiplinlerarası Etkileşimler ve Seramik Sanatına Yansıması. ***Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi***, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Adresleri

https://www.pivada.com/pablo-picasso-balik-ile-naturmort -1923 (Erişim Tarihi:05.01.2022)

http://www.antikalar.com/picasso (Erişim Tarihi:05.01.2022)

http://www.leblebitozu.com/joan-miro-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

https://www.evrensel.net/haber/101006/mironun-seramikleri(Erişim Tarihi: 06.01.2022)

https://tr.pinterest.com/pin/50243352082580629/ (Erişim Tarihi:06.01.2022)

https://www.wikiart.org/en/henri-matisse/blue-nude-1952 (Erişim Tarihi:23.11.2024)

https://www.moma.org/collection/works/82212?locale=en (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

https://www.galeriartget.com/en/product/5057713/abidin-dino-eller-kagit-uzeri-cini-murekkebi-30x21-cm-imzali (Erişim Tarihi:25.11.2024)

http://www.leblebitozu.com/abidin-dinonun-eserleri-ve-hayati/ (Erişim Tarihi: 25. 11.2024)

https://artam.com/muzayede/347-cagdas-ve-klasik-tablolar/bedri-rahmi-eyuboglu-1911-1975ana-(Erişim Tarihi:25.11.2024)

https://www.facebook.com/media/set/?set=a.240454202726205&s=15 (Erişim Tarihi:25.11.2024)

TÜRK SANATINDA BÖCEK İMGESİ

Doç. Gülşah Özdemir
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
gtontu@cumhuriyet.edu.tr / ORCID ID: 0000 0002 3768 9230

ÖZET

Dünyanın en eski formlarından biri olan böcekler insanlar tarafından farklı anlamlar ve konular üzerinden değer görmüştür. Ekosistem içindeki önemi yadsınamaz büyüklükte olan böcekleri insanoğlu bazen bir tehdit olarak görüp onlardan korkmuş bazen de onlara mükemmel yaratılışlarından dolayı hayran olmuştur. Antik dönemlerden bu yana böcekler bir takım inanç ve kültürlerde değerli bir varlık olarak nitelendirilirken bazı kültür ve inançlarda ise günah ve kötülük sembolü olarak görülmüştür. Sanat tarihinde de üzerlerine yüklenen farklı anlamlar ile tasvir edilen böcekler birçok sanatçı tarafından konu olarak ele alınmıştır. Özellikle Avrupa sanatında böcek tasvirleri oldukça geniş bir tarih aralığında kendini göstermektedir. Hristiyanlık inancının baskın olduğu Avrupa sanatında böcekler bir kötülük imgesi olarak da betimlenmiştir estetik bir unsur olarak da resmedilmiştir. Türüne göre farklı anlam ve işlevler ile batı sanatında yerini alan böcek imgesi doğanın döngüsü ve hayatın geçiciliğini de temsil etmiştir. Türk Sanatında da kendine yer bulan böcek imgesi Osmanlı dönemine ait minyatürlerden günümüze kadarki süreçte Avrupa sanatına oranla daha sınırlı sayıda sanatçı tarafından tasvir edilmiştir. Tarihsel araştırma tekniği kullanılarak yazılan bu çalışmada, böceklerin Avrupa'da ve Türk Sanatında böcek imgesinin sanat eserlerindeki yerini ve sanatçılar üzerindeki etkilerini araştırmak amaçlanmıştır. Sonuç olarak sanatçılar ile böcekler arasındaki etkileşim incelenerek hangi böceklerin hangi şekillerde kullanıldığı ve bu betimlemelerin sanatsal açıdan taşıdığı anlamlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Böcek, Kültür, Türk Sanatı

INSECT IMAGE IN TURKISH ART

ABSTRACT

Insects, one of the oldest forms in the world, have been valued by people with different meanings and subjects. Humans have sometimes seen insects, whose importance in the ecosystem is undeniable, as a threat and have been afraid of them, and sometimes have admired them because of their perfect creation. Since ancient times, insects have been considered a valuable entity in some beliefs and cultures, while in some cultures and beliefs they have been seen as symbols of sin and evil. Insects, depicted with different meanings attributed to them in the history of art, have been taken up as subjects by many artists. Especially in European art, insect depictions show themselves in a very wide historical range. In European art, where Christianity is dominant, insects have been depicted as an image of evil and also as an aesthetic

element. The insect image, which has taken its place in Western art with different meanings and functions depending on its type, has also represented the cycle of nature and the transience of life. The insect image, which has also found a place in Turkish Art, has been depicted by a limited number of artists compared to European art from the miniatures of the Ottoman period to the present day. This study, written using historical research techniques, aims to investigate the place of insect images in works of art in European and Turkish Art and their effects on artists. As a result, the interaction between artists and insects is examined and the ways in which insects are used and the meanings these depictions carry in terms of art are evaluated.

Keywords: Insect, Culture, Turkish Art

GİRİŞ

Doğa için vazgeçilmez bir tür olan böcekler ekosistemin önemli bir parçasıdırlar ve dünya üzerinde yüzbinlerce çeşidinin varolduğu bilinmektedir. Gündelik hayatta birçok insanın görmekten hoşlanmadığı bu tür insanoğlunun varoluşundan milyonlarca yıl önce ortaya çıkmıştır. Dünya için sağladıkları faydalar saymakla bitmeyen böcekler tam zamanlı çalışan birer işçi gibi ekosistemi çekip çevirirler. “Böcekler toprak ve çevre sağlığı, biyolojik kontrol, boya maddesi, gıda boyası, popüler kültür ve sanat, ticaret, adli olayların aydınlatılması, bilimsel çalışmalar, tıp ve ilaç yapımı dahil olmak üzere yaşamın birçok alanında etkilidir” (Uyar vd., 2018, 1). Bitkilerin üremesi ve çoğalmasından, doğal atıkların parçalanarak toprağa karışmasına ve hatta birçok canlının gelişmesine kadar birden fazla alanda doğaya katkı sağlarlar. Faydalı türleri olduğu gibi zararlı böcekler de bulunmaktadır ve bunlar insanlık için tehdit oluşturabilmektedir. Ölümcül şekilde zehirli olan, virüs taşıyan, ısıran, besinlere ve bitkilere zarar veren birçok zararlı tür insanların böceklerden korkmasına sebep olmuştur. "Ayrıca insanların böceklerden korkmasının diğer sebepleri ise bazı böceklerin de insanların yiyeceklerine, yaşadıkları alanlarına ve kıyafetlerine de zarar verdiklerinden dolayı düşünülmektedir. Fakat bu sorunlara neden olan böceklerin sayısı, bir milyonu aşan böcek sayısının sadece çok az bir kısmını oluşturur" (Tezcan ve Tezcan'dan akt. Uyar vd., 2018, 3). Zararıyla faydasıyla yaşamın önemli bir parçası olan böcekler aynı zamanda yapısal olarak da oldukça estetik yaratıklardır. Görüntüsüyle de insan hayatına girmiş olan böcekler birçok günlük kullanım eşyasına, mücevher sektörüne ve hatta sanat eserine modellik yapmışlardır. Sanat dünyasında böceklerin varlığı antik döneme kadar uzanmaktadır. Günümüzden binlerce yıl önce var olan tapınaklarda, mezarlarda ve gündelik eşyalarda tasvirleri ile ayırdedici bir yere sahiptir böcekler. Birçok kültürde saygı duyulan, kıymet verilen, korunan ve hatta tapınılan bir tür olagelmişlerdir. Bazı ilahî dinlerde günahın ve kötülüğün sembolü olarak öne çıkarlarken bazılarında yaratılmış bir güzellik olarak anılmışlardır.

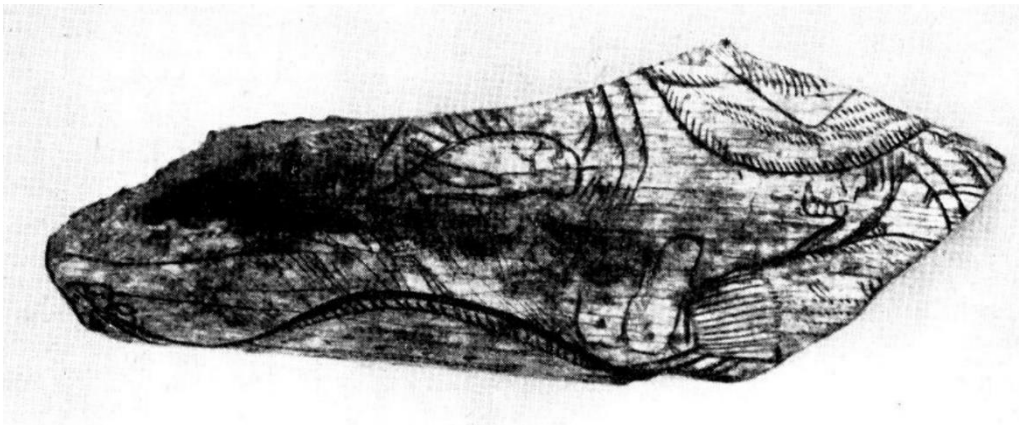
Kültür ve inançlar üzerinden böceklere atfedilen kıymet sanat eserlerine de olduğu gibi yansımıştır. Rönesans’tan Empresyonizm’e, Sürrealizm’den Pop Art’a kadar oldukça geniş bir zaman aralığında, birçok akımın sanatçısı tarafından betimlenmiş olan böcekler farklı tür ve üzerlerine yüklenen farklı anlamlarla Avrupa sanatında yerlerini almışlardır. Böcek imgesi bugün çağdaş sanata da ilham olmaya devam etmektedir. Resim, heykel, enstalasyonlarda, dijital sanatlarda ve hatta sinema alanında konu olarak varlığını koruyan böcek imgeleri çevreye verilen zararlardan insan-doğa ilişkisine ve insanların birbiriyle olan ilişkilerine kadar

genişleyen birçok alanda kendine yer bulmuştur. Özellikle sinema alanında böcekler metaforik anlatımlarda kullanılmıştır. İstila, tehdit, yabancılaşma gibi kavramlar üzerinden anlam bulan böcek imgeleri bilim-kurgu ve gerilim türlerinde çokça kullanılmışlardır. Göçmenlik ve ötekileştirme gibi toplumsal sorunlar anlatılırken "böcek imgesi üzerinden ayrımcılık pratikleri ele alınmakta" dır. (Doğaner, 2023,817).

Diğer yandan geçmişten günümüze kadarki süreçte Türk Sanatında da böcek imgesi kendine yer bulmuştur. Avrupa sanatına oranla daha az kendini gösteren böcek betimlemelerine yüklenen anlamlar ise Türk Kültürü ve inancı çerçevesinde şekil almıştır. Osmanlı döneminden çağdaş evreye kadarki süreçte ortaya çıkan eserler incelendiğinde sınırlı sayıda sanatçı tarafından tasvir edilmiş böcekler Türk sanatına renk katmışlardır. Türk sanatında genellikle doğanın bir parçası olarak tasvir edilen böcek imgelerine Avrupa sanatındaki gibi metaforik anlamlar yüklenmesi yerine estetik birer nesne olma misyonu yüklenmiştir. Günümüz Türkiye'sinde değişen sanat algısı ile böcek imgesine yüklenen anlamlar da değişmeye başlamıştır. Tarihsel araştırma tekniği kullanılarak yazılan bu araştırmada böcek imgesinin Türk sanatındaki yansıması Osmanlı döneminden günümüz Türkiye'sine farklı sanatçılar üzerinden örnekler gösterilerek açıklanmıştır.

ANTİK ÇAĞ KÜLTÜR VE İNANÇLARINDA İNSAN VE BÖCEK İLİŞKİSİ

Antik dönemlerden bu yana insanlar ve böcekler arasındaki etkileşim hem korku hem de fayda ilişkisi içinde şekillenmiştir. Ekosistem içindeki önemi yadsınamaz büyüklükte olan böcekleri insanoğlu bazen bir tehdit olarak görüp onlardan korkmuş bazen de onlara mükemmel yaratılışlarından dolayı hayran olmuştur. Böcek imgesi birçok antik kültürde yer almış ve her birinde farklı anlamlar ile donatılmıştır. Böcekler antik dönemin sanatçılarına ilham kaynağı olmuş ve estetik yapılarıyla onları meraklandırmış ve etkilemişlerdir. Bok böcekleri, örümcekler, çekirgeler ilkel dönem sanatçılarının en çok dikkatini çeken böcekler olmuşlardır. Çizimleri günümüze kadar ulaşan bu antik sanatçıların tasvirleri genel olarak insanın doğayı gözlemleme, onunla iletişim kurabilme ve onu anlama çabasıdır denilebilir.

Görsel 1: Fransa'da yer alan Les Trois-Frères Mağarası'nda bulunmuş bir kemik parçasının üzerinde yer alan bir cırcır böceği tasviri, M.Ö.12000 (Bégouën, 1929, 188).

Tarihte bilinen en eski böcek betimlemesi Fransa'da yer alan Les Trois-Frères Mağarası'nda bulunmuş bir kemik parçasının üzerinde yer alan bir cırcır böceğine aittir (Görsel 1) . Miller'ın yazdığı makaleye göre bir bizon kemiği parçasına oyulmuş bu cırcır böceği gravürünün yaklaşık 14.000 yıllık olduğu düşünülmektedir (Miller, 2021). Mağarayı ilk keşfeden ve cırcır böceğinin varlığını dünyaya ilk kez duyuran Fransız arkeolog ve tarih araştırmacısı Profesör Bégouën'un 1929 yılında yazdığı makalesinde belirttiği üzere çizimlerin merkezinde küçük bir hayvan yer almaktadır. Bu hayvan dikey kafası, sırt kısmı, güçlü uylukları ve tırtıklı tarsileri olan kancalı bacakları ve büyük gövdesiyle bir çekirgedir. Bu, tarih öncesi bir çizimde bilinen ilk ortopterus (Düz kanatlı Çekirge/Cırcır böceği) tasviridir (Bégouën, 1929, 190). İyi bir gözlemci olan antik dönemin sanatçısı Ortoptera olarak anılan bu düz kanat cinsi çekirgeyi / cırcır böceğini oldukça gerçeğine yakın bir şekilde tasvir etmiştir. Daha çok bizonlar ve kuşların tasvirlerinin bulunduğu Les Trois-Frères Mağarası'nda keşfedilen bu böceğin hangi şekilde anlamlandırıldığına dair bir ipucu bulunamamıştır.

Diğer yandan 12.000 yıllık bir yerleşim birimi olan Göbekli Tepe ise tarihin en eski bir diğer böceği olan örümcek tasvirine ev sahipliği yapmaktadır (Görsel 2). "Göbekli Tepe'de sadece bir dikilitaş üzerinde iki defa örümcek kabartması bulunmuştur. Göbekli Tepe dışında, karşılaştırma yapılabilecek örümcek betimlemelerine (aynı zamanda böcek betimlemelerine) başka hiçbir buluntu yerinde rastlanmamıştır" (Yelken, 2022). Göbeklitepe'deki semboller ve soyut işaretler birçok bilim insanı tarafından incelenmiş, ancak ne anlama geldikleri konusunda kesin bir açıklama da yapılmamıştır. Genel olarak bu sembollerin dönemin inanç ve toplumsal yapısıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

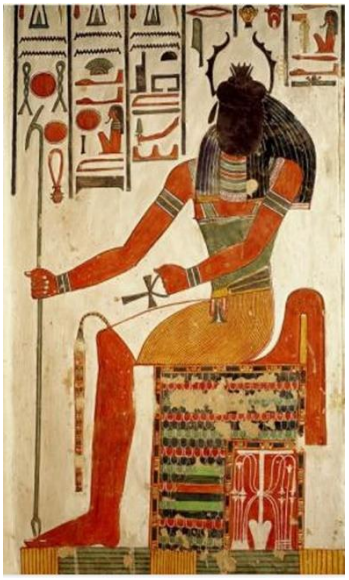

Görsel 2: Göbeklitepe'de yer alan bir örümcek tasviri, M.Ö.10000 (Yelken, 2022).

Göbekli Tepe'de bulunan örümcek tasvirinin bazı kötü anlamlara sahip olduğu düşünülmektedir. Banning'ın makalesine göre ünlü Alman sosyolog Volkhard Krech Göbekli Tepe'de bulunan bazı sembollerin kozmolojik bir karaktere sahip olabileceğini öne sürmektedir. Krech'e göre, akrep ve örümcek tehlike veya ölüm sembolleri olarak tanımlanmaktadır (Banning, 2023, 12). Günümüzde de birçok kişi örümcekten korkmakta hatta zehirli olsun ya da olmasın tüm türlerine fobi geliştiren insanlar da bulunmaktadır. Zehirli

türleri ise insan hayatını tehlikeye sokabilmekte hatta sokma durumunda ölümcül olabilmektedir. Buna göre örümcek, tehlike ve korku anlamları ile bütünleşerek o dönemde Göbekli Tepe'de yaşamış insanların bu böceklerden korunmak için gerçekleştirdiği bir korunma ritüeli ya da büyü gibi algılanabilir. aradan binlerce yıl geçmesine rağmen bazı böceklere karşı geliştirilen bakış açıları değişmeyebilmektedir.

Böceklerin çağlar boyunca hayatın bir parçası olduğunu kimse inkar edemez. Bazen korkulan bir tür olsa da bu her zaman böyle değildir. Bazı türler insanlar tarafından faydalı bulunabilir ve hatta bazı türlerin varlığının devam etmesi için toplumlar el birliği ile böcekleri koruma altına alabilir. Bok böceğinin antik dönemdeki durumu da böyle olmuştur. Mısır halkı tarafından yeniden doğuşu simgelediğine inanılan bok böcekleri (Görsel 3) kutsal ilan edilerek halk tarafından korunmuş ve onlara saygı duyulmuştur. Dişi bok böcekleri çevreden topladıkları gübrelerin içine yumurtlar ve onu toprağa gömer. Yavru bok böcekleri yumurtadan çıkınca toprağın altından çıkar ve doğaya karışır. Onların bu döngüsünden haberi olmayan antik Mısır halkı bok böceklerinin Tanrı Khepri'nin bir temsili olduğunu düşünmüşlerdir. Davis'e göre antik Mısır'da güneşin her gece öldüğüne ve her sabah bir böcek olarak yeniden doğduğuna inanıldığından, bok böceği önemli yenileyici güçler kazanmaktadır. Ölen kişinin öbür dünyada yeniden doğmak için bu güçleri kullanması gerekmektedir. Bununla birlikte bilinen ilk Mısır bok böceği muskaları Eski Krallık döneminin 6. Hanedanlığı döneminde (MÖ 2649-2150) ortaya çıkmıştır (Davis, 2024). Yeniden doğuşu simgeleyen bok böceğinin temsilleri Mısır'daki çoğu mezarda heykel ya da muska olarak yer almıştır.

Görsel 3: Tanrı Khepri, Nefertiti Tapınağı, Mısır, 19. Hanedanlık Dönemi (Wong, 2024, 3).

Maya kültüründe arıların tanrı olarak kıymet görmesi, Aztek uygarlığında kelebeklerin aşk ve güzellik tanrıçası Xochiquetzal ile bağlantılı olması ve ruhların da sembolü olması, antik Yunan kültüründe arı'nın tanrılarla ilişkili olması, eski Japon kültüründe doğayı, dengeyi ruhları sembolize eden yusufçukların ulusal bir amblem olması, eski Çin kültüründe cırcır böceklerinin doğal bir müzik kaynağı olarak dinlenmesi ve evcil hayvan olarak beslenmesi vb gibi daha birçok kültür tarafından farklı böcek türleri farklı anlamlar ile kıymet görmüştür.

Diğer yandan ilahi dinlerde de böceklerden farklı şekilde bahsedilmiştir. Hristiyanlık dininde böceklere pek iyi anlamlar yüklenmemiş, böcekler günahın ve kötülüğün sembolü olarak görülmüştür. Yusufçuk böceği edepsiz olarak sınıflandırılmış, şeytani bulunmuş ve pek sevilmemiştir. Ayrıca eğer bir resimde bebek İsa resimlerinde, İsa peygamberin elinde bir böcek tuttutuğu görülürse bu durum iyiliğin kötülük üzerine zaferini temsil etmektedir (Anbarlı, 2022). İslam dininde ise böcek Allahın yarattığı bir güzellik olarak görülmektedir. Tüm canlılara merhamet göstermeyi ve onları sevmeyi öğütleyen İslam dininde gereksiz yere öldürmek de hoş karşılanmamaktadır. Neml Suresi 18. Ayette karıncalardan bahsedilmektedir: "Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler” dedi (Neml Suresi, 18). Burada hayvanların dilinden anlama eteneğine sahip olan Peygamber Hz. Süleyman'ın ordusunun disiplinli oluşu bir yandan da karıncaların kendi aralarındaki birliktelik ve iletişim vurgulanmaktadır. Böylece hem Allah'ın Peygamberlerine bahşettiği insanüstü yetenekler hem de yaratılmışların kendi içindeki düzenine değinilmiştir. Kur’anı Kerim’de birçok surede adı geçen çeşitli böceklerden bahsedilmektedir. Genellikle insanlara ders veren mesajlar içeren bu ayetlerde örümcek, sivrisinek, karınca, kelebek, arı, bit ve çekirgenin ismi mevcuttur. Genel olarak böcekler habis kabul edilmektedir ve yenilmesi haram kılınmıştır. Tevrat’ta da böceklerden bahsedilmektedir. Süleyman'ın Özdeyişleri 6:6-11 bölümünde "Ey tembel, karıncaya git; onun yollarını düşün ve akıllı ol. O, ne bir yol gösterici, ne bir gözetmen, ne de bir yöneticidir. Yazın yiyeceğini hazırlar, hasatta yiyeceğini toplar” cümlesi geçmektedir. Burada karıncaların yaşamında insanlar için öğretiler olduğundan bahsedilmekte bazı bölümlerde de bazı böceklerin yenilebileceği anlatılmaktadır.

SANAT TARİHİNDE BÖCEK

Sanat tarihinde böcekler farklı dönemlerde, farklı kültürlerde çeşitli anlamlar yüklenerek tasvir edilmişlerdir. En eski zamanlardan bu yana sanatçının dikkatini üzerine çeken böcekler birçok sanatçı tarafından ele alınmışlardır. Özellikle Avrupa sanatında birçok örneği bulunan böcek tasvirleri uzun bir zaman boyunca Hristiyanlık dininin etkisiyle kötülük ve günahın sembolü olarak sanatta yer almışlardır. Daha sonra bu algılar değişmiş ve böcekler estetik bulunmaya ve bu şekilde betimlenmeye başlamışlardır. Türk Sanatında da kendine yer bulan böcek imgesi Osmanlı dönemine ait minyatürlerden günümüze kadarki süreçte Avrupa sanatına oranla daha sınırlı sayıda sanatçı tarafından tasvir edilmiştir.

Avrupa Sanatında Böcek Tasvirleri

Tamamen inançla şekillenmiş olan Avrupa sanatında böcek imgesinin kompozisyonlarda var olma sebebi genellikle böceğe dinî ya da mitolojik anlatılar veya hurafe inançlar çerçevesinde yüklenen anlamlardır. Her ne kadar sanat tarihi kaynaklarında Rönesans ile birlikte aydınlanma yaşanmış, kilisenin etkisi azalmış diye anlatılsa da o dönemden bu yana yapılan eserler bunun tersini düşündürmektedir. Bu eksende Avrupa Sanatı farklı zamanlarda, farklı akımlar boyunca ve farklı sanatçılar tarafından betimlenmiş böcek resimlerine oldukça aşinadır. Albrecht Dürer’in 1505 yılında suluboya ile yaptığı *Geyik Böceği* resmi (Görsel 4) Avrupa sanatına dair en etkileyici örneklerden biridir. Diğer sanatçılar tarafından defalarca taklit edilmiş olan bu resim her ne kadar bir doğa gözlemcisi edasıyla betimlenmiş olsa da o dönem için çok fazla sembolik anlam taşımaktadır. Eva Sprecher-Uebersax’ın makalesine göre Yunan mitolojisinde

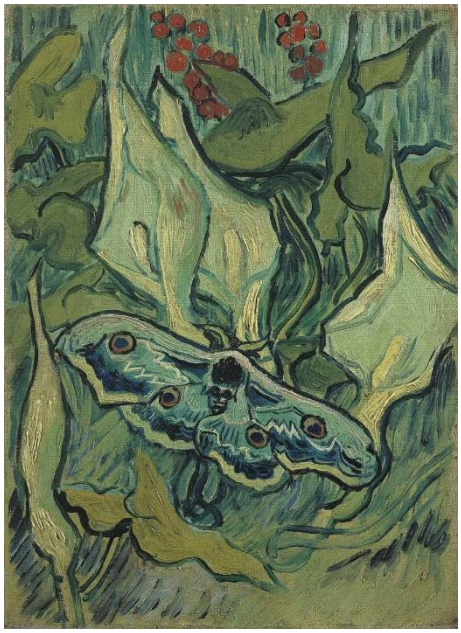
periler tarafından ödüllendirilmiş bir şarkıcı olan Çoban Cerambos'un bir geyik böceğine dönüştürülmesi öyküsü bir yana, Romalılar tarafından büyülü güçleri olduğuna inanılan Geyik böceğinin hastalıkları önlemek için çocukların boynuna asılması, cinsel uyarıcı olan geyik böceğinin küllerini etkili bir aşk iksiri olarak kullanılması, idrar söktürücü, ağrı kesici, alta kaçırmayı önleyici olarak kullanılmak üzere muska şeklinde taşınması gibi birçok batıl inanç geyik böceğinin Avrupa sanatı tarihinde birçok resimde görülmesine neden olmuşsa da en önemli sebep geyik böceğinin İsa Mesih için sembolik bir değerinin olmasıdır (Sprecher-Uebersax, 2008, 146-147). Bu kadar çok inanç ve mit ile çevrelenmiş olan Geyik Böceği sanatçının ilgisini oldukça fazla çekmiş olmalıdır. Albrecht Dürer'in fazlasıyla realist bir biçimde betimlediği Geyik Böceği sanatçının üstün gözlem yeteneğini ve inançları ile olan derin bağını ortaya koyan bir başyapıttır.

Görsel 4: Albrecht Dürer, Geyik Böceği, 1505, Suluboya, 14 x 11 cm.
Kaynak: https://www.christinecariati.com/?p=14982

Avrupa resmi zamanla doğayı konu edinen resimlere, mazaralara ve natürmortlara daha çok ilgi göstermeye başlamış, gerçekçilik arayışını geride bırakarak daha farklı plastik arayışlara girmiştir. Böcekler doğanın bir parçası olarak hem manzara resimlerinde hem de natürmortlarda yerlerini almışlardır. Bu dönemin resim anlayışına uygun olarak verilebilecek en iyi örneklerden biri şüphesiz Vincent Van Gogh'tur. Sanatçı kısa ve sancılı sanat hayatı boyunca pekçok doğa resmi yapmış ve eserlerinde birçok böcek imgesine de yer vermiştir. Genellikle böcekler arasından kelebekleri çalışan Van Gogh'un en etkileyici böcek tasviri *Büyük Tavuskuşu Güvesi* isimli çalışmasıdır (Görsel 5). Zimmermann'ın aktardığına göre Vincent van Gogh, Saint-Remy'deki Saint-Paul Akıl Hastanesi'nde kaldığı süre boyunca Dev Tavuskuşu Güvesi'nin bu çizimlerini yapmıştır. Sanatçı, 1889'dan 1890'a kadar orada kendi kararıyla yatış yapmış bir hastadır ve çoğu zaman arazinin dışına çıkamamaktadır. Kardeşi Theo'ya yazdığı mektuplarda, etrafındaki küçük dünya hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Doğa, zihinsel hastalığının bu zor zamanında onun için büyük bir ilham ve teselli kaynağı olmuştur (Zimmermann, 2021). Doğaya olan hayranlığını ustaca kullandığı canlı renklerle vurgulayan

Van Gogh büyük bir güvenin estetik varlığını detaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Dürer'in gerçekçi ve ayrıntıcı bakış açısının aksine Van Gogh daha duygusal ve kişisel bir yorumla betimlemiştir böceğini. Sanatçı, doğanın güzelliğini ve narinliğini tuvaline şairane bir yorumla aktarmıştır.

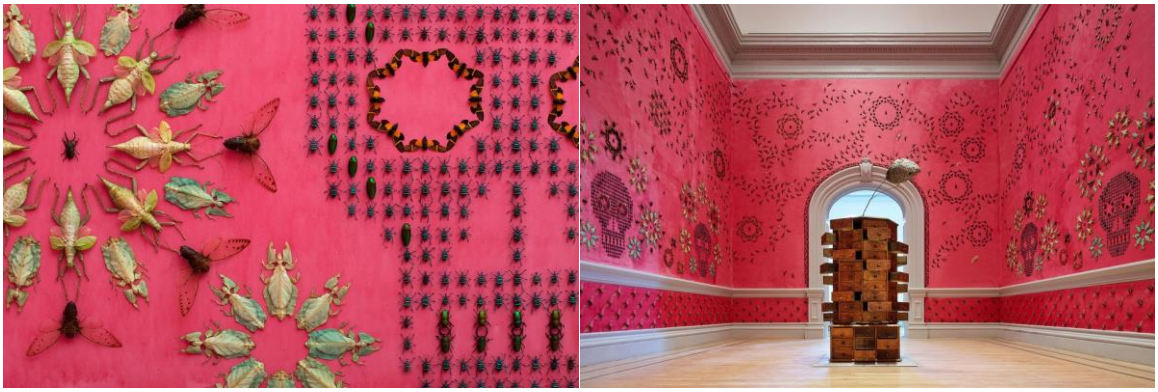

Görsel 5: Van Gogh, Büyük Tavuskuşu Güvesi, 1889, 33,5 x 24,5 cm. (Zimmermann, 2021).

Zaman geçtikçe herşey değişmiştir ve ne inançlar ne de bakış açıları ne de doğa gözlemleri sanatçının dikkatini çekmektedir. Korkulu rüyaların, kaygıların, ölümün çağrışımını yaparcasına insan zihnini meşgul eden böcek temsili sürrealizm içerisinde de bilinçaltı çatışmalarının yansımaları şeklinde kendisine yer bulmuştur. Sürrealist böcek ne gerçekliğin temsilidir artık ne de estetiğin. Ona yüklediği anlamlarla eserlerine dikkatleri çeken büyük sanatçı Salvador Dali kendi iç dünyasına yönelerek gerçeküstü bir evren yaratmıştır. Yaptığı böcek betimlemeleri arasında en çok dikkatleri çeken çalışması Karıncalar'dır. Karıncalar Salvador Dali'nin o güne kadar yapılmış tüm böcek çalışmalarının dışında sembolik bir anlatımla sunduğu betimlemeleridir. Gerçeküstü bir tavırla resmettiği karıncalar doğanın değil insanın bilinçaltının bir parçası olarak tasvir edilmişlerdir ve Dali için pek de iyi anlamlar taşımamaktadırlar. Arshinova'nın belirttiğine göre karıncalar Dali için çürümenin veya ayrışmanın sembolüdürler (Arshinova, 2022, 188). Sanatçının bilinçaltındaki korku ve kaygıların bir yansıması olduğu düşünülen karınca imgeleri insan psikolojisinin şaşırtıcılığının ve değişkenliğinin göstergesidir.

21. yüzyıla gelindiğinde ise kollektif çevre bilinci, doğayı koruma, çevre kirliliği ile mücadele alanında birçok ekolojik sanat çalışması geliştirilmeye başlanmış ve bu noktada böceklerin doğa üzerindeki büyük etkisi daha da fazla göze çarpmıştır. Böcek artık çoğu çalışmaya ilham olmaya devam ederken özellikle bazı eserlerde imgesiyle değil kendisiyle sanata dahil olmaya başlamıştır. Hem geliştirdiği çevre bilinci ve doğadaki canlıları, özellikle böcekleri koruma güdüsü hem de radikal ve şaşırtıcı tarzıyla günümüz seyircisinin dikkatini çekmeyi başaran sanatçı Jennifer Angus genellikle büyük çaplı ve kalabalık enstelasyonlar düzenlemektedir. Angus, büyük mekanların duvarlarına, duvar kağıdıymışçasına dekoratif duran düzenlemeler

ile çeşitli türden böcekleri tekrar eden motifler halinde dizmektedir. Genellikle bu kadar çok böceğin olduğu bir odaya hiç kimse girmek istemez. Ölü olsa bile böcekler ürkütücüdür birçok insan için. Yaptığı çalışmalarla izleyici üzerinde şaşkınlık ve korku yaratan sanatçı aldığı tepkileri etkileyici bulmaktadır. Miller yazdığı bir makalesinde, Angus, "duvar kağıdının böceklerden oluştuğunu fark ettiklerinde kelimenin tam anlamıyla bir adım geri çekildiklerini gördüm" demiştir. Eserin, insanların ev alanlarıyla ilişkilendirdikleri bir desen gördüklerinde bekledikleri şeyle, desenin çoğu insanın evinde bulmaktan hoşlanmadığı böceklerden oluştuğu gerçeği arasında bir gerilim yarattığını aktarmıştır (Miller, 2021). *In The Midnight Garden* (Görsel 6) isimli çalışma büyüklüğü ve kullandığı böcek türlerinin kalabalıklığı nedeniyle oldukça etkileyici bir düzenleme olmuştur. Sanatçı kendi web sayfasında zaten ölmüş olan böcekleri kullandığını ve sürekli yenilerini almadığını, aynı parçaları tekrar tekrar farklı işlerde kullandığını ve bazı böceklerin 20 yıllık olduğunu söyleyerek çevre koruma bilinciyle ters düşmediğini vurgulamıştır (Angus, 2024). Sanatçı farklı türden binlerce böcek kullandığı düzenlemesinde, düzgün bir şekilde yerleştirmek dışında hiçbir böceğe müdahale etmemiştir. Doğanın ürkütücülüğü, şaşırtıcılığı ve güzelliğini hem estetik hem de düşündürücü bir biçimde sunan bu çalışma sanatta böcek imgesinin varlığını etkileyici bir şekilde vurgulamaktadır.

Görsel 6: Jennifer Angus, In The Midnight Garden, 2015, Smithsonian Amerikan Sanat Müzesi'nin Renwick Galerisinde düzenlenmiştir.
Kaynak: https://americanart.si.edu/exhibitions/wonder/online/jennifer-angus?utm

Avrupa sanatında böcek imgesi farklı zamanlarda, farklı türlerle, farklı plastik değerlerle, farklı anlamlarla defalarca kullanılmıştır. Burada sayılamayacak kadar çok sanatçı tarafından sanata dahil edilen böcek imgesi bu araştırmada farklı tarih ve bakış açılarına sahip 4 sanatçı üzerinden anlatılarak sınırlı tutulmuştur.

Böceklerin Türk Sanatındaki Yansımaları

Türk Sanatında Batı tarzı resim geleneği çok eski tarihlere dayanmadığı için böcek imgesi öncelikle Osmanlı Minyatür eserlerinde araştırılmıştır. Malesef çağdaş Türk sanatına oranla çok daha az sayıda böcek imgesinin Türk minyatür sanatçısı tarafından betimlendiği gözlemlenmiştir. Hem Osmanlı Sanatı hem de Çağdaş Türk Sanatı evresine bakıldığında bile toplamda çok da fazla böcek tasvirinin bulunmadığı dikkatleri çekmektedir. Az da olsa günümüze böcek tasvirine dair eser bırakan ilk Minyatür sanatçımız Mehmet (Muhammed) Siyah Kalem'dir. Siyah Kalem hakkında çok fazla bilgi bulunmamakta, bazı kaynaklarda adı

Mehmet bazılarında ise Muhammed olarak geçmekte ve eserlerine farklı şekillerde imza attığı bilinmektedir.

Görsel 7: Mehmet (Muhammed) Siyah Kalem, Dinleyicilerine Flüt Çalan Kadın, 15. Yy. 29x48,5 cm, (Karamağaralı, 1984, 113)

Dinleyicilerine Flüt Çalan Kadın isimli minyatür (Görsel 7) Mehmet (Muhammed) Siyah Kalem'in böcek tasvirleri yaptığı eserlerinden bir tanesidir. Eser hem doğanın hem de geleneksel sanatın unsurlarının vurgulandığı estetik bir tasvir olarak 15. yüzyıldan bu yana iyi bir şekilde muhafaza edilmiştir. Minyatür sanatı eserlerinde sayısı çok az olan böcek betimlemeleri dekoratif bir unsur olarak tasvir edilmiştir. *Dinleyicilerine Flüt Çalan Kadın* isimli eserde resmin merkezinde yer alan 3 figür ve yukarı soldan uzanan ağaç dalı üzerinde çiçekler kuşlar ve etrafta uçuşan kelebekler betimlenmiştir. Müziğin yarattığı canlılık dağaya yansımışçasına kuşlar ve kelebekler de hareket halindedir. Canlı renkleri ve desenleriyle kompozisyondeki ahengi güçlendiren kelebekler aynı zamanda uçuşurken betimlenerek resme dinamizm katmaktadır. İllüstratif bir biçimde tasvir edilmiş olan böcekler resimde gerçekçi unsurlar ile masalsı bir üslup arasında denge sağlamaktadır.

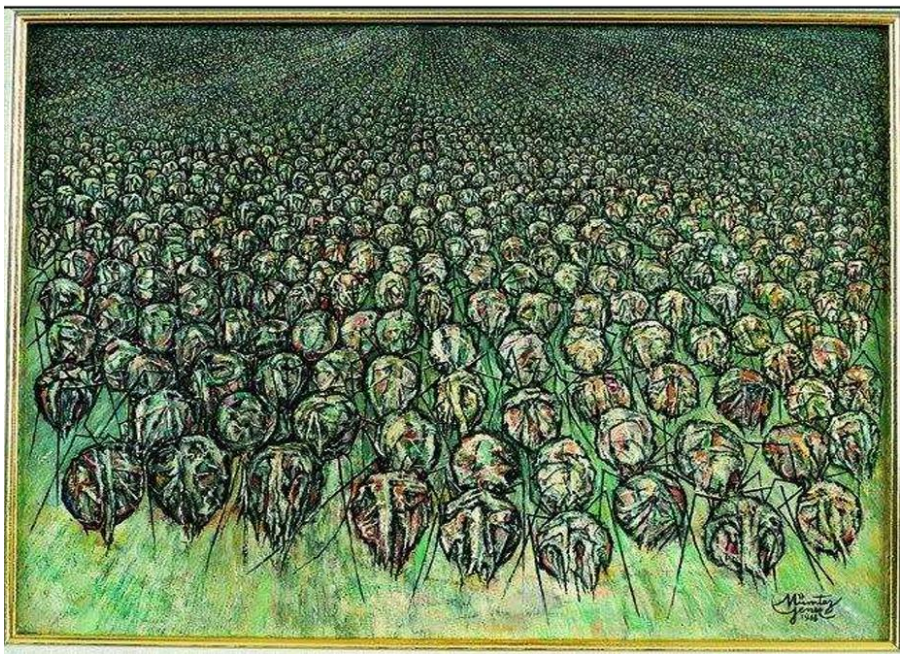
Siyah Kalem'den sonra uzun yıllar böcek betimlemesi görülmemiştir Türk sanatında. Tanzimat dönemi ile birlikte Osmanlı Dönemi sanatında batılılaşma hareketleri başlamış ve daha gerçekçi betimlemeler yapılmaya başlanmıştır. İlk etapta bu gerçekçi kompozisyonları uygulayanlar asker ressamlar olmuşlardır. Asker ressamlar arasında Hüseyin Zekai Paşa'nın yaptığı *Papağan* isimli resimde (Görsel 8) bir böcek imgesi öne çıkmaktadır. Resmin merkezinde bir papağan yer almakta onun biraz çağraz yukarısında ise dala konmakta olan bir böcek imgesi görünmektedir. Eserde "manzaradaki hayvan figürleri naif ve lirik bir yaklaşımdadır" (Yılmaz, 2011). Bir manzara resmi olarak Türk sanatında değerlendirilen eserde böcek imgesi doğanın bir parçası olarak estetik bir şekilde resimde yerini almıştır.

Görsel 8: Hüseyin Zekai Paşa, Papağan, Tuval Üzerine Yağlıboya, 73.5 x 57 cm (Yılmaz, 2011).

Erken dönem çağdaş Türk resim sanatının önde gelen isimlerinden biri olan Bedri Rahmi Eyüboğlu çalışmalarında dönemin toplumunu ve kültürünü folklorik öğeler ile yansıtmıştır. Hem şair hem de ressam olan Eyyüboğlu çok yönlü sanatçı kimliği ile desenlerine canlı ve dinamik bir etki katmıştır. D grubu sanatçılarından olan Eyüboğlu geleneksel Türk motiflerini kendi çalışmalarında kullanıp çağdaş Türkiye'nin sanatsal çeşitliliğini yansıtan önemli bir sanatçıdır. Eserlerinde böcek formu pek de görülmeyen sanatçının *Kırakayak* (Görsel 9) isimli çalışması çağdaş Türk sanatında böcek imgesinin yorumlanma çeşitliliği açısından önemlidir. Sanatçı kırkayak böceğini soyut ve kaligrafik bir tarzda yorumlamıştır. “Kompozisyonun tamamına yayılan irili ufaklı böcek formları sıralı bir şekilde yer almaktadır. Pek çok inançta; böcekler ve kırkayak yapısındaki canlılar, koruyucu ve sakındırıcı özellikleri ile bilinir. Bedri

Görsel 9: Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Kırkayak, 30 x 87 cm, Kağıt Üzerine Guvaş Boya (Köroğlu, 2017, 56)

Görsel 10: Mümtaz Yener, Karıncalar Geliyor, 1968, tuval üzerine yağlıboya, 35 x 47 cm

Rahmi Eyüboğlu konu seçimi olarak geleneksel kültürden beslenirken, halı ve kilim deseni olarak kullanılan kırkayak öğesini de resmine taşır" (Köroğlu, 2017, 56). Eyüboğlu'nun böcek formunu sembolik ve folklorik bir tarzda betimlediği bu çalışması Anadolu kültürünün bir simgesi olarak değerlendirilebilir. Eyüboğlu'nun kendine has tarzını ve yerel motifleri çağdaş sanatla birleştirmesi böcek formu üzerinden harika bir kombinasyon yaratmasına neden olmuştur.

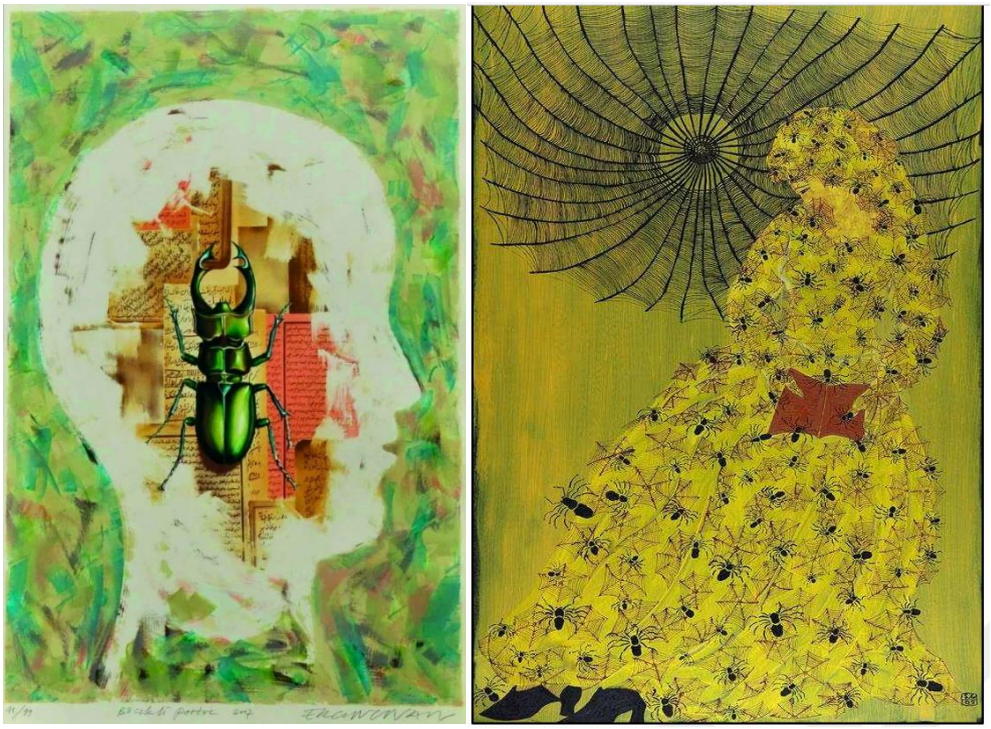
Çağdaş Türk resim sanatının böcek denince akla ilk sırada gelen sanatçılarından biridir Mümtaz Yener. 1960'lı yıllardan 90'lı yıllara kadar geçen uzun yıllarını karıncaları resmederek geçirmiştir sanatçı. 1969 yılında *Karıncalar Geliyor* (Görsel 10) isimli resmiyle Mümtaz Yener böcek imgesinin çağdaş Türk kültüründe estetik ve sembolik bir anlatım aracı olarak kullanılmasının sanat çevrelerince taktir edilmesi sonucu Türkiye Ressamlar Cemiyeti'nin Altın Baykuş Birincilik ödülünü almıştır. Resimde görülen karınca ordusu hem estetik hem de metaforik anlamlarla yüklüdür. "Mümtaz Yener'in karıncalara olan sevgisi, öncelikle çalışkanlıkla ve emekle ilgili olmaları nedeniyle hep vardır ancak desenlerinde ilk kez 1960 yılında görülmeye başlanırlar. Maurice Materlinck'in *Karıncaların Dünyası* kitabını edinmesi ve bu yaratıklar hakkında daha geniş bilgiye sahip olması, hayranlığını artırır ve onları emeğin metaforu olarak kullanmaya başlar" (Yener, 2013, 104). Mümtaz Yener, *Karıncalar Geliyor* isimli çalışmasında topluma, kollektif bilince ve doğaya vurgu yapmaktadır.

Böcek imgesini birçok eserinde betimleyen bir diğer Türk sanatçı Yüksel Arslan'dır. Sanatçının çocukluğundan bu yana böceklere ve doğaya özel bir ilgisi vardır. Bir konuşmasında "mezar taşları arasında oynarken en sevdiğim oyun, taşları yerinden sökerek altındaki her türden böceği incelemekti…" (Gönen, 2021) demiştir. Çalışmalarında böcek türlerinden en çok kara sinek

betimlemiş olan sanatçı, kara sineği toplumun belirli kesimlerine karşı yaptığı eleştiriye karşı metafor olarak kullanmıştır. Bu eleştirilerinin en yoğun olduğu çalışması ise Arture-186 isimli (Görsel 11) çalışmasıdır. Çalışma sinekler ve yarı insan - yarı sinek olan yaratıklardan oluşan kalabalık bir kompozisyon üzerine kurulmuştur. "Sineğin pis, mide bulandırıcı özelliklerine ek olarak sinek adamların kırmızı gözleri ve uzun ağız-hortumları, onların birer kan emici olduğunu göstermektedir. Sistem; mide bulandırıcıdır ve başkalarının kanlarını emerek ayakta kalmaktadır. Sinek adamların çevresindeki, aynı iş ilişkileriyle beslenen pişkin tiplerin

hortumları ve kırmızı gözleri gözükmese de onlar da bu sistemin parçalarıdır" (Enuysal, 2010,

126). Yüksel Arslan resimlerinde yoğun bir kara mizah mevcuttur. Sanatçı kara sinek üzerinden kapitalist sistemin ve toplumda yer alan belirli bir kesimin eleştirisini yapmıştır.

Görsel 11: Yüksel Arslan, Arture-186, 1976-77, 73,5 x 108,5 cm (Enuysal, 2010, 126).

Görsel 12 (Solda): Ergin İnan, Böcekli Portre, 2007, 7 Renk Taş Baskı, 78 x 53 cm (Soylu, 2015).
Görsel 13 (Sağda): Selma Gürbüz, Arketip – Network, 2010, Tuval Üzerine Yağlıboya, 115 x 200 cm.

Türk sanatında "adı en çok böceklerle anılan sanatçı kim?" diye sorsalar hemen akıllara Ergin İnan gelmektedir. 40 yılı aşkın süredir resimlerinde böcekleri olağanca gerçekliğiyle çizerek sanat izleyicisini böceklerin estetiğine hayran bırakmıştır adeta. Bir sohbetinde "Böcekler bizim

nefsimizi ve içimizdeki türlü türlü hissiyatı temsil ediyorlar aslında. Bazı duygularımız kertenkele ile sembolize edilmiş, hırsımız karınca, azmimiz arı, ümitlerimiz kelebek, bir başkası da koza… Ne de olsa hâlâ kozasından çıkmamış duygularımız var. Bazı hislerimizle semalarda gezeriz, bazılarıyla yerlerde sürünürüz" demiştir (Soylu, 2015). İnsanın iç dünyasına dair ne varsa bunu böceklerle anlatmaya çalışmıştır İnan. Diğer yandan da doğu ve batı kültürlerini harmanlayarak evrensel bir sanat dili oluşturmuştur. *Böcekli Portre* (Görsel 12) isimli çalışması yaptığı yüzlerce çalışmadan sadece bir tanesidir. Ortasında parlak yeşil kanatlarıyla bütün dikkatleri üzerine toplayarak portreyi görünmez kılan bir böcek ve ardında gizemli bir dünyaya açılan bir kapı gibi derinlik yaratan Arapça harflerin yer aldığı kitap sayfaları ile insanın varoluşsal sorgulamalarını ve içsel dünyasını sembolize eden bir eserdir. Sanatçı böceklere aşıktır, seyircisi onun sanatına...

Türk sanatının böcek imgelerini kompozisyonlarında sıkça kullanan çağdaş sanatçılarından bir diğeri Selma Gürbüz'dür. Sanatçı eserlerinde genel olarak fantastik, sembolik ve düşsel formları büyüleyici bir tarzda ve çağdaş bir şekilde yorumlamıştır. Sanatçının çalışmalarında kullandığı böcek tasvirleri insanın içsel yolculuğunu, evrendeki yerini ve doğayla olan ilişkisini doğu-batı kültürünü harmanlayarak sorgulamaktadır. Kompozisyonlarında örümcek, kırkayak, karınca ve kelebek gibi farklı böcek türlerini betimlemiş olan sanatçının en etkileyici çalışmalarından biri *Network* (Görsel 13) isimli eseridir. 115 x 200 cm boyutlarındaki çalışma sarı ve siyah tonların hakim olduğu bir kompozisyon olarak düzenlenmiştir. Resmin merkezinde, oturan ve elinde bir kitap tutan sarı elbiseli bir kadın figür bulunmaktadır. Figürün elbisesi, başı ve yüzü örümcekler ve ağlarla kaplanmıştır. Kadın figürün arkasında kocaman bir örümcek ağı bulunan resimde fantastik bir betimleme mevcuttur.

Günümüz sanatına yaklaştıkça artık birçok genç sanatçının çalışmalarında estetik bir unsur ya da anlam yüklenmiş bir metafor olarak böcekleri defalarca kullandıkları göze çarpmaktadır. Gün geçtikçe disiplinlerarasılık ve dijitalleşme gibi kavramların sanatın alanına daha fazla dahil olması ile video, performans ve enstalasyonların sanatın geleneksel sınırlarını aşarak izleyiciyle etkileşime geçen, deneyim odaklı ve çok boyutlu bir anlatım dili haline geldiği görülmektedir. Gülşah Özdemir de çeşitli enstalasyon ve performanslarında hamam böceği formunu kullanarak seyirciyi hem rahatsız edip hem de düşünmeye teşvik eden çalışmalar yapmaktadır. *İstila* (Görsel 14) isimli performans çalışmasında kadın bir figür yer almaktadır. Uzaktan bakıldığında şık bir gece elbisesi giydiği düşünülen kadın figürün elbisesi yüzlerce hamam böceği ile kaplanmıştır. Yaklaşık bir buçuk saat süren performans boyunca kadın figür aynı köşede hareketli halde bulunmaktadır ve figürün üzerine projeksiyon ile hızlı şekilde hareket eden hamam böceği animasyonu yansıtılmıştır. Böcek sesleri ile de desteklenen bu çalışma izleyiciyi hem heyecanlandırıp hem de rahatsız ederek alışılmışın dışında bir deneyim sunmuştur. Hamam böcekleri pislik ve istila kavramlarıyla oldukça içiçe olan hayvanlardır.

İnsanlarda genellikle tiksinti ve ürperti yaratırlar. Bulundukları yeri istila ettiklerinde ise onlardan kurtulmak oldukça zordur. Sanatçı burada metaforik bir anlatımla kültür istilası,

yozlaşma ve küreselleşme gibi kavramlara gönderme yaparak istila kavramının rahatsız ediciliğini hem fiziksel hem de psikolojik boyutta ele almaktadır.

Görsel 14: Gülşah Özdemir, İstila, 2016, Performans süresi 01:30:00, Video süresi: 00:00:31 (Özdemir, 2016, 68).

SONUÇ

Antik çağlardan beri böceklere farklı anlamlar ve değerler yüklenmiştir. bazı kültürlerde böcekler çok kıymetliyken ve saygı görürken bazılarında, kötülüğün ve günahın sembolü olarak nitelendirilmişlerdir. antik kültürlerin inanç ve fikirleri daha sonra sanat eserlerine de yansımış ve özellikle Avrupa sanatında böcekler o günün genel düşüncelerine göre bir anlama bürünerek resimlerde tasvir edilmişlerdir. Böcekler sanatta yer alırken türlerine göre de farklı anlamlar ve işlevler üstlenerek doğanın döngüse ve hayatın geçiciliğine vurgu yapılan bir nesneye dönüşmüşlerdir. Özellikle 1400'lü yıllardan sonra Avrupa sanatında tasvir edilme sıklığı daha çok artan böcek imgesi her ne kadar ilk etapta zamanın kültürün ve inançlarına göre anlam kazanıyorduysa da zamanla artık birer estetik obje olarak ele alınmış ve bu zihniyetle tasvir edilmişlerdir.

Türk sanatına gelindiğinde ise başlangıçta durum çok farklıdır. Özellikle Osmanlı döneminde yok denecek kadar az betimlenmiş olan böcek imgesi Çağdaş Türk sanatı evresine gelindiğinde biraz kullanılmıştır. Kökleri yüzlerce yıl öncesine dayanan Avrupa resim sanatında böcek imgelerine rastlamak sıradanlaşmış bir görüntü olsa da bu durum Türk Sanatı için aynı değildir. Avrupa sanatına kıyasen ülkemizde yok denecek kadar az olan böcek imgesi gün geçtikçe daha çok dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle 1960'lara kadar Türk sanatında çok ender görülen

böcek formu 1960'lardan sonra gittikçe artan sanatçı sayısıyla daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Türk sanatçıların eserlerinde genellikle farklı metaforik anlamlara sahip böcek türleri olarak kelebekler, örümcekler, kara sinekler, hamam böcekleri, karıncalar en çok kullanılan böcekler olmuşlardır. Güncel Türk sanatçıların artık eserlerinde eskiye oranla estetik bir form olarak daha çok yer vermeye başladığı böcek imgesi metaforik anlamlarla yüklenerek seyircisine sürpriz dolu anlar yaşatmaktadır.

KAYNAKÇA

Anbarlı, A. S. (2022). Sanatta Semboller: Kanatlı ve Ürkünç Böcekler, https://www.sanatlaart.com/sanatta-semboller-kanatli-ve-urkunc-bocekler/?utm, Erişim Tarihi: 20.12.2024

Angus, J. (2024). Sanatçı Beyanı, https://www.jenniferangus.com/artist-statement, Erişim Tarihi: 22.12.2024

Arshinova, I. (2022). Dali and the piano: the symbolic significance of the piano as instrument in the works of Salvador Dali, Journal for the Interdisciplinary Art and Education, 3(4), 187-201

Banning, E. B. (2023). Paradise Found or Common Sense Lost? Göbekli Tepe's Last Decade as a Pre-Farming Cult Centre, The Journal Open Archaeology, 9: 20220317.

Bégouën, C. (1929). Sur quelques objets nouvellement découverts dans les grottes des Trois Frères (Montesquieu-Avantès, Ariège). In: Bulletin de la Société préhistorique de France, tome 26, n°3. pp. 188-196

Davis, C. (2021). Ancient Egyptian Scarabs: 10 Curated Facts to Know, https://www.thecollector.com/egyptian-scarabs/, Erişim Tarihi: 19.12.2024

Doğaner, S. K. (2023). Dijital çağda göçmenlere yönelik çoğulculuk karşıtı yansımalar Black Mirror: Men Againts Fire. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (Ö13), 817-831. DOI: 10.29000/rumelide.1379228.

Enuysal, M. G. (2010). Sanayi-i nefise mektebi'nin kuruluşundan günümüze Türk resmi'nde hayvan imgesinin ifade biçimleri açısından değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Gönen, M. (2021). Yüksel Arslan: Marx'ın Das Kapital'ini Resmeden Sanatçı, https://www.soylentidergi.com/yuksel-arslan-marxin-das-kapitalini-resmeden-sanatci, Erişim Tarihi: 22.12.2024

Karamağaralı, B. (1984). Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Köroğlu, D. (2017). Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Resimlerinin ve Şiirlerinin Göstergebilim İlişkisi Bağlamında İncelenmesi ve Temel Eğitim ile İlişkilendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.

Miller, G. (2021). The alien beauty and creepy fascination of insect art, Knowable Magazine | Annual Reviews,10.1146/knowable-122221-1

Özdemir, G. (2016). Araçsallaştırılmış Beden İmgeleri, Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara

Soylu, R. (2015). Böceklerin Ressamı Ergin İnan, Zafer Dergisi, https://www.zaferdergisi.com/makale/11905-boceklerin-ressami-ergin-inan.html, Erişim Tarihi: 22.12.2024

Sprecher-Uebersax, E. (2008). The Stag Beetle Lucanus Cervus (Coleoptera, lucanidae) in art and Mythology, Revue d'Écologie (La Terre et La Vie), Suppl. 10, pp. 153-159.

Uyar, F. & Avgın, S.S. & Laz, B. (2018). Ortaöğretim Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Yaşadıkları Sosyal Çevre, Aile ve Aldıkları Eğitimin Böcek Farkındalık Düzeyleri Üzerine Etkisi, Turkish Journal of Forest Science 2(1), p. 1-7.

Wong, J. Y. (2024). What do Egyptian gods look like? Heuristics and visual perception in the interpretation of Egyptian art and religion, Interdisciplinary Egyptology Volume 3, No: 1, p. 1-18

Yelken, K. (2022). Göbekli Tepe-4: Gizemli Tapınağın Şifreleri, https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-figurler-semboller. Erişim Tarihi: 19.12.2024

Yener, N. G. (2013). Mümtaz Yener; Yaşamı ve Sanatı, Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Yılmaz, N. (2011). Hüseyin Zekai Paşa, Lebriz Sanal Dergi, http://www.lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR&sectionID=2&articleID=863&bhcp=1, Erişim Tarihi: 22.12.2024

Zimmermann, C. (2021). Van Gogh's Very Large Rather Rare Night Moth, https://www.carolinezimmermann.com/blog/158146/van-goghs-very-large-rather-rare-night-moth, Erişim Tarihi: 22.12.2024

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS KAPSAMINDA HIZIR AYI VE MUHARREM AYI ÖZEL GÜN YEMEKLERİ VE RİTÜELLERİNİN İNCELENMESİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

MSc. TUĞÇE YILMAZ
Kocaeli Üniversitesi
Yldrmtgc.96@gmail.com
ORCID ID-0000-0002-0752-593X

PROF. DR. MERAL YILMAZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
meralylmz@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID-0000-0001-6150-1640

ÖZET

Özel gün yemekleri, bir toplumun kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yemekler, sadece damak tadına yönelik bir deneyim değil, aynı zamanda tarihsel, dini, sosyal ve ekonomik değerlerin yansımasıdır. Özel gün yemekleri, toplulukların kimliklerini ifade etme, geçmişten gelen gelenekleri aktarma ve bireyleri ortak bir bağ etrafında birleştirme işlevi görmektedir. Bu yemekler, sadece özel günlerde tüketilen gıdalar değil, aynı zamanda o toplumun kimliğini ve kültürel mirasını yansıtan simgelerdir ve Anadolu'daki birçok gelenekte misafirperverlik, özel gün yemeklerinin hazırlanışında belirgin bir şekilde görülmektedir. Hızır ayı ve Muharrem ayı, Alevi-Bektaşi inanç sisteminde matem orucu ve diğer dini ritüellerle öne çıkmaktadır. Bu süreçte uygulanan yemek hazırlıkları ve ritüeller, topluluğun dini ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma kapsamında somut olmayan kültürel mirasın örnekleri arasında yer alan Hızır ayı (Hızır günü) ve Muharrem ayı boyunca gerçekleştirilen yemek, kurban ve ritüel pratiklerini, Sivas ili içerisinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu yemek ve ritüeller, somut olmayan kültürel mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemleri arasında "doküman analizi" ve "görüşme" teknikleri kullanılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Hızır ayı çerçevesinde üç gün (karşılama ve uğurlama ile yaklaşık bir hafta) oruç tutularak "Cem yürütüldüğü" ve "lokma" kavramı çerçevesinde ekmek, kömbe, pilav, kurban etinden ve sakatatlarından yemekler yapılarak dağıtıldığı belirlenmiştir. Muharrem ayı içerisinde "12 gün" yas orucu tutulduğu, "Cem yapıldığı" ve getirilen yiyeceklerin "lokma" olarak dağıtıldığı; Muharrem orucunun sonunda aşure yapılıp dağıtıldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak araştırmanın, geleneklerin sürdürülebilirliği, toplumsal hafızanın korunması ve kültürel kimliğin aktarılması açısından katkı sağlayacağı ve benzer çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Hızır Ayı, Kültür, Muharrem Ayı, Yemek

EXAMINATION OF THE SPECIAL DAY DISHES AND RITUALS OF THE MONTHS OF HIZIR AND MUHARREM WITHIN THE SCOPE OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE CASE OF SİVAS PROVINCE

ABSTRACT

Special day meals constitute an important part of a society's cultural heritage. These meals are not only a taste experience, but also a reflection of historical, religious, social and economic values. Special day meals serve the function of expressing the identities of communities, transferring traditions from the past and uniting individuals around a common bond. These meals are not only foods consumed on special days, but also symbols that reflect the identity and cultural heritage of that society and in many traditions in Anatolia, hospitality is clearly seen in the preparation of special day meals. The month of Hızır and the month of Muharram stand out with mourning fasts and other religious rituals in the Alevi-Bektashi belief system. The food preparations and rituals implemented during this process play an important role in preserving the religious and cultural identity of the community. Within the scope of this study, it was aimed to examine the food, sacrifice and ritual practices carried out during the month of Hızır (day of Hızır) and the month of Muharram, which are among the examples of intangible cultural heritage, in Sivas province. These meals and rituals are of great importance in terms of preserving the intangible cultural heritage. Within the scope of the study, data were obtained using “document analysis” and “interview” techniques among qualitative research methods. The obtained data were evaluated with descriptive analysis. As a result of the study, it was determined that within the framework of the month of Hızır, the “Cem” was held by fasting for three days (approximately one week including welcoming and farewell) and that within the framework of the concept of “lokma”, dishes were made from bread, kömbe, pilaf, sacrificial meat and offal and distributed. It was determined that a “12-day” mourning fast was held during the month of Muharrem, the “Cem” was held and the food brought was distributed as “lokma”; at the end of the Muharrem fast, aşure was made and distributed. As a result, it is thought that the research will contribute to the sustainability of traditions, the preservation of social memory and the transfer of cultural identity and will be an example for similar studies.

Keywords: Sivas, Hızır Month, Culture, Muharrem Month, Food

GİRİŞ

Özel gün yemekleri, bir toplumun kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu yemekler, sadece damak tadına yönelik bir deneyim değil, aynı zamanda tarihsel, dini, sosyal ve ekonomik değerlerin yansımasıdır. Bu değerler, toplumun kültürel kimliğini öne çıkaran önemli değerlerdir ve kültürel kimliğin korunması ancak gelecek nesillere aktarılmasıyla sağlanmaktadır. Bu bağlamda gastronomik kültürel miras değeri bir toplumun tarihini ve geleneğini temsil eden önemli değer unsurudur ve bu mirasın sürekliliği o toplumun kültürel kimliğin korunmasına ve aktarılmasına önemli katkı sunmaktadır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu kültürel miras, bireylerin ve toplulukların sosyal çevre, tabiat ve tarihle etkileşiminin sonucunda devamlılığını sağlamakla birlikte kültürel çeşitliliğe de katkı sağlamaktadır. Bu çeşitlilik turizm sektöründe de ürün çeşitlendirme kapsamında yemeklerin kültürün bir parçası olması niteliği ve gastro turizm bağlamında etkili bir ürün olması yönüyle önemli bir değer oluşturmaktadır. Özel gün yemekleri, toplulukların kimliklerini ifade etme, geçmişten gelen gelenekleri aktarma ve bireyleri ortak bir bağ etrafında birleştirme işlevi görmektedir. Bu yemekler, sadece özel günlerde tüketilen gıdalar değil, aynı zamanda o toplumun kimliğini ve kültürel mirasını yansıtan simgelerdir ve Anadolu'daki birçok gelenekte misafirperverlik, özel gün yemeklerinin hazırlanışında belirgin bir şekilde görülmektedir. Hızır ayı ve Muharrem ayı, Alevi-Bektaşi inanç sisteminde matem orucu ve diğer dini ritüellerle öne çıkmaktadır. Bu süreçte uygulanan yemek hazırlıkları ve ritüeller, topluluğun dini ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma kapsamında somut olmayan kültürel mirasın örnekleri arasında yer alan Hızır ayı (Hızır günü) ve Muharrem ayı boyunca gerçekleştirilen yemek, kurban ve ritüel pratiklerini, Sivas ili içerisinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu yemek ve ritüeller, somut olmayan kültürel mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemleri arasında “doküman analizi” ve “görüşme” teknikleri kullanılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda Hızır ayı çerçevesinde üç gün (karşılama ve uğurlama ile yaklaşık bir hafta) oruç tutularak “Cem yürütüldüğü” ve “lokma” kavramı çerçevesinde ekmek, kömbe, pilav, kurban etinden ve sakatatlarından yemekler yapılarak dağıtıldığı belirlenmiştir. Muharrem ayı içerisinde “12 gün” yas orucu tutulduğu, “Cem yapıldığı” ve getirilen yiyeceklerin “lokma” olarak dağıtıldığı; Muharrem orucunun sonunda aşure yapılıp dağıtıldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak araştırmanın, geleneklerin sürdürülebilirliği, toplumsal hafızanın korunması ve kültürel kimliğin aktarılması açısından katkı sağlayacağı ve benzer çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Özel Gün Yemekleri

Somut olmayan kültürel miras, insanlığın varoluşu boyunca doğaya kattığı, yaşamında kullandığı ve nesilden nesile aktararak günümüze ulaştırdığı unsurların korunma gerekliliğinden doğan bir bilinçtir. UNESCO, ortak kültürel bilincin değerlerini belirleyip kaydederek kuşaklar arası aktarımını sağlamak amacıyla uluslararası bir kurum olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Ülkeler, UNESCO ile somut olmayan kültürel miras sözleşmeleri yaparak bu değerlerini uluslararası literatürde kaydedebilme fırsatına sahip olmaktadır (Başkan ve Avcıkurt, 2015: 618). Kuşaktan kuşağa taşınan somut olmayan kültürel miras, bireylerin ve grupların çevreleri, doğa ve tarihleriyle olan ilişkilerine bağlı olarak sürekli olarak yeniden şekillenmekte ve bu süreç onlara kimlik ve süreklilik hissi kazandırmaktadır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi: Madde 2, 2003). Bu çerçevede, somut olmayan kültürel mirasla ilgili olarak sözleşmede bu unsurlar şu şekilde tanımlanmıştır (Türker ve Çelik, 2012: 89); Somut olmayan kültürel mirasın sürdürülmesinde önemli bir rol oynayan dil ile birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.), görsel sanatlar (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.), toplumsal uygulamalar, ritüeller ve kutlamalar (nişan, düğün, nevruz vb.), doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.), el sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu yapımı, telkâri bakırcılık, halk mimarisi). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik sözleşmenin temel hedefi, adından da anlaşılacağı üzere belirtilen unsurların korunması için gerekli önlemlerin alınmasını sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için; somut olmayan kültürel mirasın önemine dair yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde farkındalığı artırmak ve ortak değerler oluşturmak; uluslararası iş birliği ve dayanışmayı teşvik etmek; ilgili topluluklar, gruplar ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasa saygı göstermelerini sağlamak gibi diğer hedefler de sözleşmenin kapsamına girmektedir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: madde 1). Bu bağlamda somut olmayan kültürel mirasın örnekleri arasında yer alan yemek, kurban ve ritüel pratiklerini, somut olmayan kültürel mirasın korunması ve özel gün yemeklerinin sürekliliği sağlanması açısından da önemli bir rol oynamaktadır. Türk tarihi kaynakları incelendiğinde, özel günlerde düzenlenen törenler ve bu törenlerde sunulan yemeklerin, Türklerin İslamiyet'i kabulünden önceki dönemlerden itibaren mevcut olduğu ve günümüzde de sürdürüldüğü görülmektedir (Yalçın Çelik, 2010: 127-128). Mutfak kültürü, toplumsal yapıyı şekillendiren tarih, coğrafi konum, iklim, doğa, savaş, göç, dini inançlar ve gelenekler gibi unsurlara bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu kültürün bir parçası olarak, özel gün ve tören yemekleri, toplumun yaşamındaki önemli geçiş dönemlerini anlamlandıran belirli ritüellerin gerçekleştirildiği günlerdir (Ademoğlu ve Özkaya, 2021). Toplumlarda farklı yemek kültürlerinin gelişiminde ve mutfakla ilgili kuralların oluşturulmasında sosyokültürel koşullar, kaynakların çeşitliliği, coğrafi konum ve iklim gibi faktörler önemli bir rol oynamaktadır (Kızıldemir vd., 2014). Gelenekler, görenekler, dini inançlar ve yaşam tarzları, mutfak kültürünü zenginleştiren önemli unsurlar arasında bulunmaktadır. Özel gün yemekleri,

toplulukların kimliklerini ifade etme, geçmişten gelen gelenekleri aktarma ve bireyleri ortak bir bağ etrafında birleştirme işlevi görmektedir. Bu yemeklerde, yardımlaşma, sevinç ve kederi paylaşma duyguları ön plandadır. Zamanla unutulmaya başlayan bazı gelenekler olsa da, özel gün yemekleri imkanlar dahilinde devam ettirilmektedir (Zengin ve Işkın, 2017). Bu nedenle, somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri olan yemek kültürünü, gelenekleri, görenekleri ve ritüelleriyle birlikte yaşatmak, toplumsal kimliğin sürekliliği açısından büyük bir önem taşımaktadır (Samancı, 2018). Bu yemekler, sadece özel günlerde tüketilen gıdalar değil, aynı zamanda o toplumun kimliğini ve kültürel mirasını yansıtan simgelerdir ve Anadolu'daki birçok gelenekte misafirperverlik, özel gün yemeklerinin hazırlanışında belirgin bir şekilde görülmektedir. Hızır ayı ve Muharrem ayı, Alevi-Bektaşi inanç sisteminde matem orucu ve diğer dini ritüellerle öne çıkmaktadır. Bu süreçte uygulanan yemek hazırlıkları ve ritüeller, topluluğun dini ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri olan toplumsal uygulamalar ve ritüeller, bu araştırmada ele alınan özel günleri de kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar da Hızır Ayı ve Muharrem ayı kapsamında özel günlerde tüketilen yemekleri de içermektedir.

Sivas Mutfak Kültürü

Sivas, coğrafi konumu itibarıyla Türkiye'nin İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri arasında yer alarak farklı kültürlere ev sahipliği yapan bir şehirdir. Bu özellik, Sivas'ı medeniyetler beşiği haline getirmiştir. Farklı medeniyetlerin bir araya geldiği bu şehirde, çeşitli kültürlerin bir arada harmanlanması, yemek çeşitliliğine de önemli katkılar sunmaktadır. Sivas'ta büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ve tarıma uygun toprakların varlığı, yöre mutfağındaki yemek kültürüne zenginlik katmıştır (Zengin ve Işkın, 2017). Türk mutfak kültürü içerisinde önemli bir konuma sahip olan Sivas'ın şehir merkezi, ilçeleri ve köyleriyle zengin bir mutfak geleneğine sahiptir. Bu geleneğin temelinde, "göz kararı el mizan" prensibiyle yemek pişiren tecrübeli kadınlar, yemek yapımını adeta bir mutfak sanatı haline getirmişlerdir (Üçer, 1992). Zengin bir mutfak kültürüne sahip olan Anadolu, çeşitli kültürleri ve farklı gelenekleri de bir arada barındırmaktadır. Özellikle düğün, sünnet, cenaze törenleri ve bayramlar gibi özel günler, Anadolu'da son derece önemli bir yer tutmakta ve bu günlerde gelenekler özenle yaşatılmaktadır. Geleneksel yemekler, sadece kültürel ve gastronomik mirası sürdürmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal aidiyetin oluşumuna da katkıda bulunan yiyecekler olarak değerlendirilmektedir (Işıldar, 2016). Şehrin soğuk iklimi, bitki örtüsü, geçim kaynakları, tarihi geçmişi ve toplumsal yapısı, yemek kültürünü şekillendiren önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu yemek kültürünü, gelenekleri, örf ve adetleriyle birlikte yaşatmak hem kültürel hem de gastronomik mirasın korunması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bölgenin iklim koşullarında yetiştirilebilen ürünler ve hayvancılığın yaygın olması nedeniyle, Sivas yemekleri genellikle hamur işleri ve et yemeklerinden oluşmaktadır. Yöreye özgü yemekler incelendiğinde, şehrin zengin yemek kültürü ve çeşitliliği, gastronomi turizmi açısından dikkate değer bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir. (Zengin ve Işkın, 2017). Bu yemek çeşitliliğinde yörede en sık yapılanlar

arasında ayranaşı çorbası, et yemeklerinden Sivas köftesi, hamur işlerinden hıngel ve mezelerden patatesli içli köfte yer aldığı görülmektedir (Açık ve Çakıroğlu, 2018).

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışma kapsamında somut olmayan kültürel mirasın örnekleri arasında yer alan Hızır ayı (Hızır günü) ve Muharrem ayı boyunca gerçekleştirilen yemek, kurban ve ritüel pratiklerini, Sivas ili içerisinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemleri arasında "doküman analizi" ve "görüşme" teknikleri kullanılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Hızır Ayı Yemekleri ve Ritüelleri

Türk halk inançlarına göre Hızır, ölümsüzlük sırrına ulaşmış bir peygamberdir. Hızır, Tanrı'nın yeryüzünde dolaşan güçlü ve yardımsever bir elçisi olarak kabul edilmektedir ve zorda olanların yardımına koştuğuna inanılmaktadır. 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece ve sabahında Hızır'ın yeryüzüne geleceği, zor durumda olanlara yardım edeceğine ve dilekleri yerine getireceğine dair inançla Türk coğrafyasında ritüeller gerçekleştirilmektedir (Günay, 1995: 3). İslamiyet öncesi Türk kültüründe, kışın sona erip doğanın canlanması büyük bir sevinçle karşılanarak bahar bayramı şeklinde kutlanmıştır. Hayvancılık ve tarımla uğraşan topluluklar için kışın bitişi ve baharın gelişi, yapısal, işlevsel ve yeniden doğuş anlamında önemli bir sembol haline gelmiştir. Anadolu'da Hızır-İlyas kültürü ve bu inanca dayanan Hıdırellez, bahar bayramı ile özdeşleşen ve mevsimlik bayramlar arasında yer alan bir kutlama olarak öne çıkmaktadır (Sağır, 2016: 11). Hıdırellez'in UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi'ne eklenme süreci, bu bilgilerin doğruluğunu kanıtlamaktadır (Oğuz, 2020: 35-35). Halk inançlarına göre Hızır'ın İlyas adında bir kardeşi bulunmaktadır ve her yıl 5 Mayıs'ta bir araya gelerek doğaya hayat verirler. Bu gelenek, birlik ve kardeşliğin önemini simgeler. Kazak inançlarına göre ise, 21 Mart gecesi gökten inen Hızır, elindeki asa ile doğaya can ve ısı vererek baharın gelişini müjdeler. Hıdırellez günü, Rûz-ı Hızır (Hızır'ın günü) olarak anılır ve Hızır ile İlyas isimlerinin birleşimiyle halk arasında "Hıdırellez" olarak anılmaktadır (Bakırcı,2010: 856). Türk kültüründe baharın müjdecisi olarak anılan Hıdırellez, yemekli ritüellere örnek teşkil eden uygulamalar içermektedir. Bu çerçevede, ata mezarlarının ziyaret edilmesiyle başlayan gelenekler, yemeklerin hazırlanıp dağıtılması, toplu eğlencelerin düzenlenmesi ve ateşten atlama gibi çeşitli pratiklerle devam etmektedir (Sağır, 2016: 11). Bu bağlamda Anadolu Alevilerinin Hızır inancı incelendiğinde, Türkiye Alevileri arasında yer alan inanç ve anlatılara göre Hızır, doğru olanın, Alevi edep ve erkânının öğreticisi ve rehberidir. Hızır, doğruyu ve iyiyi duyurarak, uygulayarak, yol göstererek, bazen kızarak, bazen severek ve gerektiğinde ceza vererek iyiliği ortaya koymaktadır. Zor durumda olanların koruyucusu olarak, sıkıntı çekenleri kurtarır ve yolunu bilmeyenlere rehberlik eder. O, bilge, bilgi sahibi, görüp bilen ve ölümsüz bir varlık olarak bilinmektedir (Aydın Orhan, 1999:129). Hızır ayı olarak bilinen ocak ayının

ortalarından Şubat ayının ortalarına kadar süren 4 haftalık dönemde genellikle 3 gün Hızır orucu tutulur. Oruç, salı günü başlar ve perşembe akşamı sona erer. Ancak bazı bölgelerde oruç günleri farklılık gösterebilmektedir. Oruç ne kadar süreyle tutulursa tutulsun, her zaman perşembe akşamı ile sona erecek şekilde başlamaktadır. Ayrıca, orucun tamamlandığı günün akşamında Hızır cemi düzenlenir ve cem sırasında Hızır'ı çağıran semahlar dönülerek ve deyişler okunmaktadır. Hızır Semahı, Hızır adına gerçekleştirilen cem törenleri içinde yer alan semahlardan biridir ve Hızır'ı davet etme amacı taşımaktadır (Yıldırım, 2018:283). Ağırlama ve yeldirme bölümleri bulunmaktadır. Hızır semahı sırasında, Derviş Alim'in 'indik tavaf ettik Koçu babayı' ile başlayan deyişinin söylenmesi gelenekseldir. Sergilenme biçimi, diğer semahlardan biraz farklılık göstermektedir. Semahçılar ard arda dizilir ve ezginin vuruşuna göre bir kol öne uzatılır. Kol, göğüs hizasında bükülerek geri çekilir ve sağ el sol göğsün üzerine konur. Bu esnada sol kol sarkık kalır. Sağ el aşağı inerken, bu kez sol el aynı hareketi tekrarlar. Böylece bir çember içinde ezgiye uygun bir şekilde hem dönülür hem de bu hareketler tekrarlanmaktadır (Bozkurt, 1995: 75-76). Bununla birlikte orucun sona erdiği akşam, Hızır adına adanarak kesilen kurbana "Hızır kurbanı" denir. Alevilerde kurban kesmek yerine "kurban tığlamak" terimi kullanılır; çünkü kesme eylemi hoş karşılanmaz. Hızır kurbanı, diğer kurbanlar gibi önceden Hızır'a adanmaktadır. Misafir olan komşular ve akrabalara ilk önce ciğer pişirilir ve lokma edilir. Alevi inançlarına göre, Hızır'ın adı anılması ve Alevi dedesinin dualaması şartıyla, ikram edilen her yiyecek (ekmek, meyve [özellikle elma], kuruyemiş vb.) ve içecek (su, ayran, süt vb) lokma olarak kabul edilmektedir (Çınar, 2020). Bu çerçevede, Alevi toplulukları ritüellerinde tükettikleri yemeklere kutsal bir anlam yükleyerek "lokma" adını vermektedir. Ritüellerde tüketilen diğer yiyecek ve içecekler de lokma olarak adlandırılmaktadır. Özellikle cem ritüeli için hazırlanan kurban etinden yapılan yemeğe de lokma denir. Alevi inanç sisteminde lokma, kutsal bir değere sahiptir kutsaldır (Ersal ve Görgülü, 2017). Hızır orucu tamamlandıktan sonra, Hızır gününe özel olarak gerçekleştirilen bir diğer ritüel uygulama ise Hızır lokması (kömbe) pişirmektir. Hızır cemine katılanlar veya ev halkı eşliğinde Alevi dedesi tarafından dualanarak tüketilen bu yiyecek, bu şekilde adlandırılmaktadır. Bu uygulama, bir tür kansız kurban olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan, kurban kesenlerin lokma pişirmesi önemlidir. Hızır orucunu tutamayanlar da Hızır lokması (kömbesi) hazırlayabilirler. Bununla birlikte Hızır lokması, toplumda bir araya gelmenin, ortak bir yiyeceği paylaşmanın ve dayanışmanın sembolü haline gelmiştir (Geçim,2024:52). Hızır Lokmasının hazırlanışı aşağıda belirtilen malzemelerin karışımıyla elde edilen hamurun, bir tepsi içinde yayılarak közde veya fırında pişirilmesiyle sunuma hazır hale gelmektedir.

Hızır Lokması (Kömbe):

Süt,

Yumurta,
Erimiş Tereyağı,
Tozşeker,
Tuz,
Yoğurt,
Su.

Hızır ayı içinde hazırlanan bir diğer lokma türü de Hızır Kavutudur. Hızır orucunun sona ermesiyle birlikte, Hızır adı anılarak kavrulmuş buğday tanelerinin (kavurganın) el değirmeninde öğütülmesiyle elde edilen un kullanılarak yapılmaktadır. Kavut, kömbe gibi bir lokma çeşididir. Bir tepsi içine veya beze konan kavut, gece Hızır'ın gelebileceği, elini basacağı inancıyla un şeklinde bırakılır. Ertesi gün beze konan unda eğer bir iz olmuşsa Hızır'ın geldiğine ve haneye bolluk, bereket ve mutluluk getirileceğine inanılmaktadır (Geçim, 2024:63). Bununla birlikte Hızır' ın geleceğine inanılarak beze serilen un, tuz ile birlikte kavrulur ve orta kısmı açılarak erimiş tereyağı dökülür ve servise hazır hale gelir. Hazırlanan Hızır kavutu dualanarak, komşularla birlikte tüketilmektedir. Yörelere göre hazırlanışında farklılık göstererek bazı yörelerde tuz yerine bal veya pekmez ile tatlandırılarak tüketildiği de bilinmektedir.

Hızır Kavutu:

Kavrulmuş buğday tanelerinden elde edilmiş un,
Tuz,
Erimiş tereyağı.

Hıdırellez dönemlerinde yapılan yemeklerle ilgili çeşitli bilgilere ulaşmış olmamızla birlikte, bu bilgilerin tutarlı olduğu görülmektedir. Bu dönemde hazırlanan yemeklerden biri de Sivas'ta yapılan üzümlü çorbadır. Benzer bir diğer çorba ise "Keşkah" olarak adlandırılmaktadır. Bu yemeklere ayrıca Hıdırellez Çorbası, Nuh Çorbası ve Aşır Çorbası gibi farklı isimler de verilmektedir (Karataş, 2012). Doküman sonuçları incelendiğinde, Anadolu'da özellikle Sivas bölgesinde yaşayan Alevilerin Hıdırellez kutlamaları ve gelenekleriyle ilgili ritüellerde yemekler, kurban kesimleri ve Cem yürütülmesi gibi somut bilgilere ulaşılmıştır. Bu ritüel

yemeklerinin sürekliliği, yemek çeşitlerinin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Ritüelin icra edilme amacı da bu süreçte tüketilen yiyecek ve içeceklerin artmasına yol açmıştır.

Muharrem Ayı ve Ritüelleri

Hicri takvimin ilk ayı olan Muharrem, Arapça'da "haram, men edilen ve yasaklanan" anlamına gelmektedir (Bayatlı, 2018: 62). Muharrem, ay takviminin ilk ayı olup, her yıl yirmi dokuz veya otuz gün sürmektedir. Hz. Hüseyin ve Ehlibeyit mensupları, Muharrem ayının onuncu günü (Aşure günü) Kerbela'da şehit edilmiştir. Her yıl bu gün, İmam Hüseyin'in şehit edilişinin yıldönümü olarak anılmaktadır ve İmam'ın kırkıncı çıkana kadar yas süreci devam etmektedir (Akbulut ,2010). Bu oruç, belirli yasaklar ve ritüelleri içermektedir. Oruçlu günlerde hayvansal gıdaların tüketimi yasaktır; et, süt ve soğan gibi yiyeceklerle hazırlanan yemekler yenilmez. Ayrıca elma yemek ve su içmek de yasak olup, yalnızca ayran, hoşaf suyu ve çay gibi içecekler içilebilir. Soğan ve sarımsak doğranmaktan kaçınılmaktadır. Yasaklı dönem boyunca hiçbir hayvan kesilmez. Can taşıdığına inanılan yumurta gibi hayvansal ürünler de tüketilmez. Bu süreç, inanç açısından veganlık dönemine benzer bir şekilde yaşanır; çünkü hayvansal gıdalar ve bunlardan hazırlanan ürünler sofralarda yer almaz. Alevi inancında, Hz. Hüseyin'in başının kesilmesi nedeniyle bu dönemde bıçak kullanılmamasına özen gösterilmesi de mutfak kültürü açısından dikkat çekmektedir (Akbulut, 2010). Aşure gününe birçok dini olayın atfedildiği bilinmektedir. İnanca göre, bu gün Hz. Âdem'in tövbesi kabul edilmiş, Hz. Musa kavmini firavunun zulmünden kurtarmıştır. Ayrıca, Hz. İbrahim'in doğumu, oğlunun ateşten kurtuluşu, Hz. Yakub'un oğlu Yusuf ile buluşması, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulması ve Hz. İsa'nın göğe yükselmesi de bu günle ilişkilendirilmektedir (Noyan, 1987: 132). İslam dünyasında, günümüzde Nuh peygamberin sünneti olarak kabul edilen bir gelenek bulunmaktadır. Nuh'un gemisinin, büyük tufanın sona erip suların çekilmesiyle Cudi Dağı'na yerleştiği ve kurtulan insanların gemide kalan yiyeceklerle "Selamet Çorbası" hazırladığı bilinmektedir. Aşurenin de bu efsanevi olayın bir devamı olarak her yıl şükür amacıyla hazırlandığı ifade edilmektedir (Şavkay, 2000: 42). Alevi-Bektaşi geleneğinde Muharrem orucu ve aşure, daha çok bir yas geleneği olarak öne çıkmaktadır. Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin, Kerbela'da Muharrem ayının onuncu günü, bir cuma günü şehit edilmiştir. Bu olayın ardından aşure, Hz. Hüseyin ve onunla birlikte şehit olanların ruhu için hazırlanıp pişirilmekte ve dağıtılmaktadır (Akbulut, 2010: 270). Sivas ilinde Muharrem ayı boyunca on iki gün süresince oruç açma lokmaları, yani iftar yemekleri ikram edilmektedir. Bu yemeklerin ardından cem ibadetleri gerçekleştirilmektedir. Muharrem Ceminde, dede ve taliplerin katılımıyla cem ibadeti gerçekleştirilir ve Zeynelabidin'in Kerbelâ'dan sağ kurtulması dolayısıyla şükür kurbanı kesilmektedir. Başta İmam Hüseyin olmak üzere, on iki imam, masum-u paklar orucu ve diğer Alevi ululları için nefesler okunmakta ve dualar edilmektedir. Bazı bölgelerde Muharrem Cem'i, orucun 12. gününün akşamında gerçekleştirilmektedir. Sivas ilinde ise, masum-u paklar orucu üç gün sürerken, Muharrem ayı boyunca toplamda on iki gün oruç tutulmaktadır. Oruç süresince her gün Yas-ı Matem Cem'i yürüttükleri tespit edilmiştir (Avunduk, 2019). Bazı bölgelerde ise on iki gün oruç tutulduktan sonra on üçüncü günde aşure ve lokma (etli pilav) hazırlanarak halka dağıtılmaktadır. Pilav ve lokma (kurban eti) ritüeli,

birbirini tamamlayan bir bütünlük oluşturmaktadır. Yapım aşamasında özellikle kurbanın tamamen haşlandığı yerlerde, haşlama suyu kullanılarak pilav hazırlanır. Haşlanan et, kazandan alındıktan sonra kemiklerinden ayrılarak küçük parçalara doğranmaktadır. Bazı bölgelerde bu küçük et parçaları tekrar kazana konulup üzerine pilav eklenerek bulgurlu ya da pirinçli lokma hazırlanmaktadır. Farklı bölgelerde ise et suyuyla (tirit olarak da bilinir) pilav yapılır ve pilav ile et ayrı ayrı servis edilebilmektedir.

Pilav ve lokma (kurban eti):

Bulgur veya Pirinç
Tuz
Kurban Eti
Su

Orucun tamamlanmasıyla birlikte hazırlanan bir diğer lokma olan aşurenin hazırlanışında toplumumuzda farklı gelenekler bulunmaktadır. Aşurenin içindeki malzemeler, bölgelere, iklim koşullarına, inançlara ve geleneklere göre farklılık göstermektedir. Aşurenin hazırlanmasında mistik unsurlar da bulunmaktadır. Bektaşilikte aşure, çokluktan birliğe giden yolu temsil etmektedir. Aşurenin yapımında kullanılan çeşitli malzemeler, çokluğu; bunların bir arada pişerek tek bir yemek haline gelmesi ise birliği simgelemektedir. Ayrıca, birçok yiyeceğin bir kazanda pişmesi, hamlıktan özdeki gerçeğe ulaşmayı ifade eder. Aşuredeki malzemeler, Kerbela'da şehit düşen 72 mazlumu temsil ederken, aynı zamanda "yetmiş iki milleti bir bakışta görmeyi" de sembolize etmektedir (Aytaş, 2010). Günümüzde aşurenin içine eklenen malzemeler, On İki İmam'a atıfta bulunarak on iki farklı çeşit oluşturacak şekilde çeşitlendirilmektedir (Ersal ve Görgülü, 2017). Bununla birlikte, Kerbela'dan şehit olmadan kurtulduğuna inanılan İmam Zeynelabidin için şükür ve ağız tatlılığı amacıyla "aşure tatlama ritüeli" gerçekleştirilmektedir. Bir gün önce ıslatılıp kaynatılan aşure içinden bir kısmı, Hz. Hüseyin'in şehadetini anmak için tuzlanarak "tuzlu çorba" olarak cem ritüelinin sofralarına konulur. Diğer kısmı ise İmam Zeynelabidin'in hayatta kalmasından dolayı ağızların tatlanması için aşure tatlama ritüeli ile ikram edilmektedir. Bu çorbaya "tatlı çorba" ya da "aşure" denir. Aşure çorbasının hazırlanma süreci şu şekildedir: Pirinç ve dövme iyice ayıklanıp yıkanmaktadır. Daha sonra bir kazana alınarak, üzerini üç-dört parmak geçecek kadar su eklenir. Kazanın kapağı kapalı olmadan ateşe yerleştirip karıştırmaya başlanmaktadır. Beş dakika pişirdikten sonra ateşten alınır ve üzeri kapatılarak bir gece bekletilir. Nohut ve fasulyeler de yumuşayana kadar pişirilmektedir. Bekletilen ve kabaran pirinç ile dövme, biraz sıcak su eklenerek tekrar ateşe konur ve kapaksız bir şekilde kaynatılmaktadır. Tabanının tutmaması için sürekli karıştırmaya özen gösterilmektedir. Bir süre sonra ateş kısılır ve kabukları soyulmuş nohut ile fasulye eklenir. Ağır ateşte pişirmeye devam ederken şeker ilave edilir. Ateşten almaya yakın limonlar rendelenip aşureye eklenir ve bir iki taşım daha kaynatılır.

Soğumadan kaselere konulmaktadır. Kavrulmuş fındık, fıstık, ve kuş üzümün üzerine serpilmesiyle servise hazır hale getirilmektedir.

Aşure:

Su,
Buğday,
Nohut,
Bakla,
Fasulye,
Üzüm,
Fıstık,
İncir,
Pirinç,
Ceviz,
Şeker.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çalışma sonucunda Hızır ayı çerçevesinde üç gün (karşılama ve uğurlama ile yaklaşık bir hafta) oruç tutularak "Cem yürütüldüğü" ve "lokma" kavramı çerçevesinde ekmek, kömbe, pilav, kurban etinden ve sakatatlarından yemekler yapılarak dağıtıldığı ve bu dönemde yapılan yemeklerin bir diğeri de Sivas'ta yapılan üzümlü çorba olduğunu belirtebiliriz. Buna benzer diğer bir çorbanın adı ise ''Keşkah'' tır. Bu yemeklere verilen bir başka adın da Hıdırellez Çorbası, Nuh Çorbası, Aşır Çorbası olduğu belirlenmiştir. Muharrem ayı içerisinde "12 gün" yas orucu tutulduğu, "Cem yapıldığı" ve getirilen yiyeceklerin "lokma" olarak dağıtıldığı; Muharrem orucunun sonunda aşure yapılıp dağıtıldığı belirlenmiştir. Yapılan doküman analizine ek olarak Sivas'ta Hızır ayı ve Muharrem ayı içerisindeki yemek ve ritüel etkinliklerde görev alan ve aynı zamanda dernek başkanlığı yapmış olan bir katılımcı ile yapılan görüşmelerde sonucunda ise erişilen bilgilerin doğruluğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Hızır ayı ve Muharrem ayı, Alevi-Bektaşi inanç sisteminde matem orucu ve diğer dini ritüellerle öne çıkmaktadır. Bu süreçte uygulanan yemek hazırlıkları ve ritüeller, topluluğun dini ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri olan toplumsal uygulamalar ve ritüeller, bu araştırmada ele alınan özel günleri de kapsamaktadır. Bu yemekler, sadece özel günlerde tüketilen gıdalar değil, aynı zamanda o toplumun kimliğini ve kültürel mirasını yansıtan simgelerdir ve Anadolu'daki birçok gelenekte misafirperverlik, özel gün yemeklerinin hazırlanışında belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda yemek ve ritüel ilişkisi çerçevesinde anlam kazanan bu yemeklerin kültür ve inancın birleşimiyle ortak bir anlam olgusu oluşturarak birlik ve beraberliğin artması ve dayanışmanın sağlanmasını amaçladığı belirtebiliriz. Bu yemek ve ritüeller sadece hitap edilen topluluklarla değil aynı zamanda büyük kitlelerin katılımıyla yaygınlaştırılması da gastronomi turizmi açısından büyük bir önem oluşturmaktadır. Bu etkinliklere sadece hitap edilen topluluklar değil aynı zamanda yurt dışından da bölgeye sadece bu etkinlere katılmak

için gelen katılımcılar olduğu bilinmektedir. Bu da özel günlerde üretilen ürünlerin turistik bir çekicilik sağladığını göstermektedir. Bu ürünlerin unutulmaması ve sürekliliğinin sağlanması ve daha büyük kitlelere hitap edilebilmesi adına bu ürünlerin reçelendirilerek tescillenmesi önem arz etmektedir. Bu şekilde gastro turizm amacıyla gelen turist sayısında da artış olabileceği ön görülebilmektedir. Bu da yörede bu aylarda yapılan veya yapılacak olan etkinlik ve yemeklerin tanıtımın yapılarak afişlerle desteklenmesi sonucunda sağlanabilir. Bunlara da ek olarak festival kapsamında etkinler düzenlenebilir ve bu etkinlerde yiyeceklerin ön plana çıkarılarak sergilenmesi ve toplumdaki farkındalığın artırılarak gastronomik ürün çeşidinde artışın sağlanmasına destek sağlanabilir. Yörede ki eğitim kurumlarındaki öğrencilerin bu etkinliklere katılımın sağlanması ve farkındalıklarının artırılarak yemek yarışmalarında, festivallerde yörenin özel gün yemeklerinin ön plana çıkarmaları konusunda teşviki sağlanabilir. Bu süreçte uygulanan yemek hazırlıkları ve ritüeller, topluluğun dini ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak araştırmanın geleneklerin sürdürülebilirliği, toplumsal hafızanın korunması ve kültürel kimliğin aktarılması açısından önemli bir katkı sağlayacağı ve benzer çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Açık, M., ve Çakıroğlu, F.P. (2018). Sivas Mutfak Kültürü ve Yöresel Yemeklerin Pişirilme Durumu, Sosyal Bilimler Çalışma Dergisi, 4 (21), 3287-3296.

Ademoğlu, A. ve Durlu Özkaya, F. (2021). Yaşamın Önemli Evrelerinde Uygulanan Gastronomi Değerleri: Sinop Örneği, Sinop Kültür ve Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı (2), 198-497.

Akbulut, D. (2010). Bektaşi Kazanlarından Saray Aşureliklerine Bir Paylaşım Geleneği Alarak Aşure. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 55 (1), 269-280.

Avunduk, G. (2019). Alevi-Bektaşi Kültüründe Cem Töreni (Sivas Örneği). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat. Yüksek Lisans Tezi.

Aydın Orhan, Yadigar. Âşık Dâimî/Hayatı ve Eserleri. İstanbul: Can Yayınları, 1999.

Aytaş, G. (2010). Aşure'nin Alevilik ve Bektaşilik Anlayışı İçerisindeki Yeri ve Önemi. Ntv Tarih Dergisi, (12).

Bakan, D. (2011). Alevi Bektaşi Geleneğinde Hubyâr Sultan. Adnan Menderes Üniversitesi. Aydın. Yüksek Lisans Tezi.

Bakırcı, N. (2010). Hıdırellez ve Niğde'de Unutulan Bir Gelenek: Niğde Cumaları. International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/3, 855-864.

Başkan, K. ve Avcıkurt, C. (2015). Kültürel Miras Değeri Olarak Somut Olmayan Geleneksel Tören Keşkeği İncelenmesi. Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildirileri, 618-626.

Bayatlı, N. Y. (2018). Irak Türkmenleri Arasında Muharrem Ayı Ritüelleri Çerçevesinde Oluşan Sözlü Halk Edebiyatı Ürünleri ve Bu Ürünlerin Geleneksel Anlatıcılar. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, (86), 61-82.

Bozkurt, Fuat (1995). Semahlar, İstanbul: Cem Yayınları.

Çınar, Ali Abbas. Alevilerde Hızır Kültü ve Ritüelleri" Millî Folklor 126: 63-74.

Ersal, M. Ve Görgülü, E. D. (2017). Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi (16),139-199.

Geçim, A. (2024). Alevilikte Hızır İnancı (Tunceli Örneği). İnönü Üniversitesi, Malatya. Yüksek Lisans Tezi.

Günay, U. (1995), Ritüeller ve Hıdırellez, Milli Folklor, Yaz (26), Ankara.

Işıldar, P. (2016). Sürdürülebilirlik ve Gastronomi. İçinde H. Kurgun & B. Özşeker (Ed.), Gastronomi ve Turizm İçinde, 47-63, Ankara: Detay Yayıncılık.

Karataş, V. (2012). Sivas Ali Baba Mahallesi'nde Hıdırellez İnancı Ve Bu İnanca Bağlı İnanışlar. International Journal of Social and Economic Sciences 2 (1): 43-46

Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., Sarıışık, M. (2014). "Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler". Aibü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (3): 191-210.

Noyan, B. (1987). Bektaşilik Alevilik Nedir?, Ankara, Doğuş Matbaacılık.

Oğuz, M. Öcal (2020). Çok Uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve Sorunlar", Millî Folklor 125, 35-45

Sağır, A. (2016). Ölüm Sosyolojisi Bağlamında Yemek, Cenaze ve Ölümün Sofra Pratikleri Üzerine. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, (20)1, 271-298.

Samancı, Ö. (2018). Türk Mutfak Kültüründe Helva Geleneği. Erişim Adresi: Https://Www.Hasascibasiahmetozdemir.Com/Sayfalar/107/Helva-Gelenegi.Html Erişim tarihi:18.12.2024

Şavkay, T. (2000). Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş Yıldönümü Osmanlı Mutfağı, İstanbul: Şekerbank.

UNESCO (2003) "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-TR-PDF.pdf. Erişim tarihi:18.12.2024

Üçer, M. (1992). Sivas Halk Mutfağı. Sivas. Sivas'ta Halk Kültürü Araştırmaları Yayınevi.

Yalçın Çelik, S. D. (2010) Mengen'de Özel Gün Yemekleri. Milli Folklor Dergisi, (86), 127-139.

Zengin, B. ve Işkın, M. (2017). Yerel Mutfakların Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi: Sivas Örneği. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 40, 404-415.

SİVAS MUTFAK KÜLTÜRÜNDE KELLE TATLISININ GASTRONOMİK DEĞERİ

PROF. DR. MERAL YILMAZ
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
meralylmz@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID-0000-0001-61501640

ÖZET

İç Anadolu Bölgesinde yeralan Sivas ili, Hitit, Selçuklu, Bizans ve Osmanlı gibi birçok medeniyete ev sahipliği ve başkentlik yapmıştır. Ayrıca siyasi, kültürel ve ekonomik çerçevede büyük bir şehir kimliğine sahiptir. Bunun yanısıra Kral Yolu'nun kavşak merkezlerinden biri olmuştur. Bu köklü geçmiş ve bölgenin geçim unsurları zengin bir mutfağın oluşmasında itici güç oluşturmuştur. Zengin mutfak geçmişiyle Sivas, et yemekleri ve çorbalarının yanısıra, tatlılarıyla da dikkat çekmektedir. Adını, sofralara bir tepsi içinde bütün halinde getirilip sunulmasından alan Kelle Tatlısı, Sivas'ın zengin mutfak kültürünün bir parçasıdır. Tatlı, dış kısmında baklavaya benzeyen hamuru, iç kısmında ise kadayıf dokusunu andıran kesme hamurları ile ceviz, fındık ve üzüm gibi dolgu malzemeleriyle oldukça zengin bir içeriğe sahiptir Bu tatlı, özellikle Zara bölgesinde yöre halkının özel günlerde veya önemli misafirleri ağırlarken hazırladığı, gastronomik kimliğin korunması açısından değerli bir mirastır. Ancak, tanıtım eksikliği ve ticari anlamda yeterli pazarlama imkânlarının olmaması, bu tür ürünlerin hak ettiği ilgiyi görmesini kısıtlamaktadır. Bu çalışma kapsamında Kelle Tatlısının tanınırlığını artırmak, ürünün sürdürülebilirliğine destek olmak amacıyla ürünün malzemeleri, hazırlama, pişirilme ve sunum şekil ve basamakları açıklanmıştır. Ayrıca, yöresel mutfak üzerindeki etkileri değerlendirilerek bölge mutfağına ve destinasyona sağladığı katkılar irdelenmiştir. Çalışma kapsamında veriler nitel bir araştırma yöntemlerinden "gözlem tekniği" ve "doküman analizi" tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler değerlendirilerek çeşitli öneriler oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Mutfak Kültürü, Tatlı

1. GİRİŞ

Kültürel anlamda mutfak, yemeklerin ötesinde bir toplumun kimliğini, sosyal ilişkilerini, tarihi geçmişini ve kültürel değerlerini yansıtan kapsamlı bir olgudur. Yemekler, bir toplumun yaşam biçimini ve dünyaya bakış açısını anlamak için önemli bir araçtır. Mutfak kültürü, coğrafi, iklimsel ve dini faktörlerden etkilenen, zaman içinde gelişen ve kültürel etkileşimlerle zenginleşen bir yapıya sahiptir. Hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yemeklerin kültürel ve sosyal bağlamda taşıdığı anlamlar, insanlık tarihinin önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda Türk mutfağında yeralan tatlılar, yalnızca birer lezzet unsuru olmanın ötesindedir. Tatlılar,

sosyal ve kültürel etkinliklerde, misafir ağırlamada ve kutlamalarda önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle bayramlar ve düğünlerde tatlılar, misafirlere ikram edilen, birlikteliği ve misafirperverliği simgeleyen önemli yiyeceklerdir. Türk mutfağında tatlılar, aynı zamanda kültürel mirasın bir parçası olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu nedenle, tatlılar, hem gastronomik hem de kültürel açıdan derin bir anlam taşımaktadır. Değişen beslenme alışkanlıkları, yaşanan ekonomik kaygılar, hızlı tüketim anlayışı Türk mutfak kültürünün değişimine yol açmakta ve kültürü zenginleştiren yöresel tatların sofralarda daha az yer almasına neden olmaktadır. Bu çerçevede mutfak kültürü ve onu oluşturan ve besleyen yöresel öğelerin korunması, hem kültürel mirasın yaşatılması hem de sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Sivas ili, zorlu coğrafyasının ve topraklarında barındırdığı medeniyetlerin kıymetli izlerini taşıyan köklü mutfak kültürü ile Türk Mutfağının nitelik ve çeşitliliğine katkı sunan yöresel mutfaklardan biridir. Buğdayın ve yiğidin harman olduğu Sivas ilinde, yöre mutfağında hamur tatlıları da önemli bir yer tutmakta ve kıymetli misafirlerine ikram edilebilecek özel tatlar sunmaktadır. Bununla birlikte farklı şehir ve ülkelere yoğun göç veren şehir, kültürel birçok öğenin aktarılamaması ve unutulması tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Yörenin mutfak kültürüne ait öğelerinin ortaya çıkarılması ve çeşitli platformlarda tanıtılması kültürel sürdürülebilirlik açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca gastronomi turizmi çerçevesinde yöreye ait gastronomik unsurların tanıtılması turistler için kıymetli deneyimler yaşamalarını sağlarken bölge halkı içinde ekonomik katkılar sunacaktır. Bu çalışma kapsamında Sivas Zara ilçesine ait "Kelle Tatlısı" hakkında bilgi verilerek, gastronomik değeri irdelenecektir. Yapılan literatür araştırması sonucunda Türk Mutfağı ve tatlı kavramlarının incelendiği ve örneklendirildiği birçok çalışmanın olduğu görülmüştür (Yerasimos, 2005; Bilgin, 2008; Demirgül, 2018; Işın, 2019; Sevimli, 2019; Bakan, 2021). Literatürde Sivas mutfağının ele alındığı çeşitli çalışmalar olmasına karşın (Şimşek vd., 2017; Öztürk ve Arıkan, 2018; Açık ve Çakıroğlu, 2018; Şimşek ve Çelik Yeşil, 2022; Akgül ve Öncel, 2024) kelle tatlısının adının yeraldığı çok kısıtlı çalışmanın olduğu (Üçer, 2006) bu çalışmalarda da gastronomik değerinin ortaya konulmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışma başlığı çerçevesinde ele alınan kavramların ve ilişkili konuların irdelendiği kavramsal çerçeveden oluşmaktadır. İkinci bölümde, çalışmanın amacı ve yöntemi açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise çalışma bulgularına, elde edilen sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kültür ve Mutfak Kavramları

Kültür kavramı, UNESCO tarafından en kapsamlı şekli ile "*bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgudur*" şeklinde tanımlanmıştır (Oğuz, 2011: 128). İnsanoğlu gözlerini dünyaya açtığı ve yetiştiği ulusal kültür

ortamının yanı sıra evrensel kültür ortamının da etkisinde kalmaktadır. İnsan sahip olduğu ve kendisine miras kalan kültürel olgu ve yapılara yenilerini ekleyerek kültürel yapısını zenginleştirmektedir (Özlem 2000: 198). Arapça "matbah" kelimesinden geldiği bildirilen mutfak kavramı ise, fiziksel olarak "yiyeceklerin hazırlandığı, pişirildiği, servis öncesi bekletildiği, yiyeceklerin ve kullanılan ekipmanların depolandığı, ayrıca bu ekipmanların temizliğinin yapıldığı bölüm" olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018). Fiziksel bir ihtiyaç olmasının ötesinde kültürel bir anlam taşıyan mutfak; bir toplumun tarihsel gelişimini, çevresel koşullarını, dinî inançlarını ve toplumsal yapılarının anlaşılmasına yardımcı olan bir kavramdır. Ayrıca mutfak kültürü, sosyal aidiyet, misafirperverlik, gelenekler ve kutlamalar gibi önemli kültürel değerleri de taşımaktadır (Aktaş ve Özdemir, 2005, s.3-4). Bu bağlamda yemekler, bir toplumun geçmişten günümüze nasıl bir evrim geçirdiğini, hangi kültürel etkileşimlere maruz kaldığını ve o toplumun yaşam tarzını nasıl şekillendirdiğini gösteren bir ayna işlevi görmektedir ve mutfak kültürü, bir halkın kendini ifade etme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır (Sobal and Maurer, 1995; Beşirli, 2010, p.159).

Mutfak olgusu, beslenme ihtiyacını karşılamak amacına yönelik olarak gelişen ve çeşitli tarihsel süreçlerden geçerek günümüzdeki formalarına dönüşmüştür (Düzgün ve Durlu Özkaya, 2015: 42). İlkçağlarda neyi, ne amaçla yediğini bilmeden hayatta kalabilmek adına bulduğu besinleri, doğal olarak et ve otları, tüketen insanoğlu, ateşin bulunmasından önce belirli bir süre bekleterek etin yumuşayabileceğini öğrendiği bildirilmektedir (Dilsiz, 2010:9). Ateşin kontrol altına alınarak kullanılmaya başlanması, insan yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır. Bu gelişme, insanları yiyeceklerini pişirme yöntemlerini keşfetmeye yönlendirmiştir. Pişirme işlemi, hem lezzet artırıcı bir yöntem olarak hem de besinlerin tüketimini kolaylaştırıcı bir araç olarak benimsenmiştir. İnsanlar bu süreçte yabani bitkileri ehlileştirme çalışmalarına başlamış ve ürettikleri bitkileri saklayarak ihtiyaç duyduklarında kullanabilmek için yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yeni yaklaşım, tarımın başlangıcını işaret eden toplayıcılık ve ekip-biçme faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur (Ciğerim, 2001: 50). Bu değişimle birlikte, insanlar tarım yaparak elde ettikleri ürünlerden daha fazla yararlanabilmek için yerleşik yaşama geçmişlerdir. Neolitik çağ olarak tanımlanan bu dönem, bugünkü kırsal ve kentsel yerleşimlerin temelinin atıldığı bir süreç olarak kabul edilmektedir (Sevin, 2003: 45). Yerleşik yaşam düzenine geçilmesi, yemek yeme anlayışını da değiştirmiştir. İnsanlar, yemek yemeyi sadece karın doyurma eylemi olarak görmekten uzaklaşarak, bir arada yemek yeme kültürünü geliştirmiş ve farklı yiyecekleri aynı sofrada sunma geleneği oluşturmuştur (Merdol, 1998: 137). Neolitik Çağ'ın ardından gelen Kalkolitik Çağ'da ise, bakır başta olmak üzere çeşitli madenler işlenmiş ve günlük yaşamda kullanılabilecek araç-gereçler üretilmeye başlanmıştır. İnsanlar, bakırın eritilmesi teknolojisini geliştirerek, ihtiyaçlarına uygun metal aletler (balta ve keski gibi) yapmışlardır (Başak, 2002: 13; Bilgi, 2004: 10). Tunç Çağı'na geçişle birlikte, çok parçalı ve kapalı kalıp teknolojilerinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Demir Çağı'na gelindiğinde ise, madencilik önemli ölçüde ilerlemiş ve farklı topluluklar bu alanda uzmanlaşmıştır. Özellikle Urartular, altın, gümüş ve tunç gibi değerli metallerden eserler üretmişlerdir. Bu dönemlerin ardından, Orta Çağ'da Anadolu toprakları, Roma İmparatorluğu ve onun devamı niteliğindeki Bizans İmparatorluğu gibi güçlü uygarlıkların etkisi altında kalmıştır. Bu toplulukların gelişimi, kültür, sanat ve yaşam biçimleri üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Böylece, mutfak

kültüründen tarım tekniklerine kadar uzanan pek çok alanda çeşitlilik ve zenginlik sağlanmıştır (Düzgün ve Durlu Özkaya, 2015: 42).

2.2. Türk Mutfak Kültürü ve Tarihsel Süreçleri

Türk mutfak kültürü, yüzlerce yıl boyunca fırınlanmış tatlardan yoğrulmuş geleneklerin bir sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi konumunun ve tarihsel etkileşimlerinin etkisiyle, çeşitlilik ve zenginlik açısından dünya mutfakları arasında ilk üç mutfak arasında yerini alan Türk mutfağının kökeni, Orta Asya'daki göçebe yaşam tarzına dayanmaktadır. Bu dönemde, hayvancılık ve temel tahıl tüketimi öne çıkarken; yoğurt, kımız gibi fermente ürünler yaygın olarak kullanılmıştır. Bu dönem içerisinde buğday unu kullanılarak yapılan hamur işleri ön planda olmuştur. Buğdayın yanı sıra tarımı yapılan tahıllar arasında; arpa, burçak, darı, pirinç ve susam yeralmaktadır. Mutfak kültürü kapsamında üzümden elde edilen pekmez, sirke ve şarabında tüketildiği görülmüştür. Ayrıca döneme ait Türk mutfağında süt ve süt ürünlerinin yoğun olarak kullanıldığı, sütlü-yoğurtlu yemekler ve süt ile tatlılar yapıldığı bilinmektedir (Kızıldemir ve Sarıışık, 2017; Güler, 2010). Bu dönemlerde yoğun olarak koyun ve at eti tüketilmiş, ayrıca sığır ve geyik gibi av hayvanları da kullanılmıştır. Beslenen ya da avlanan hayvanların sadece etleri değil sakatatları da bu mutfak kültüründe sıklıkla tüketilmiştir. Etler ve sakatatlar ateş üzerinde çevrilerek ya da tandırlarda pişirilerek tüketilmiş; kavurma, pastırma ya da sucuk yapılarak kış dönemlerine hazırlık yapılmıştır (Solmaz ve Dülger Altıner, 2018: 112; Sürücüoğlu ve Özçelik, 2008). Anadolu'ya göçle birlikte, Orta Asya gelenekleri, Mezopotamya, Akdeniz ve Fars mutfaklarından etkilenerek daha karmaşık bir yapı kazanılmıştır (Bilgin ve Samancı, 2008; Akın vd., 2015).

Selçuklu dönemine gelindiğinde, bu dönemin Türk mutfağının temel taşlarını oluşturduğu görülmektedir. Bu mutfak, Anadolu'daki coğrafi farklılıklar, çeşitli kültürler ve İslamiyet'in etkisiyle zenginleşmiştir. Göçebe yaşam tarzının getirdiği pratik yemek alışkanlıkları, yerleşik hayatın etkisiyle daha çeşitli hale gelmiştir. Selçuklular, tarım ve hayvancılığı mutfağın ana unsurları olarak benimsemiş ve bu unsurları yerel tatlarla zenginleştirmiştir. Orta Asya'dan getirdikleri sade ve gösterişsiz beslenme anlayışı, Anadolu'daki kaynaklarla birleşerek daha çeşitli hale gelmiştir. Bu dönemde ocak, kutsal bir unsur olarak kabul edilmiş ve mutfak yaşamın merkezi bir noktası haline gelmiştir (Arman, 2011). Ekşik et, tirit, çorba çeşitleri, yoğurt ve süt ürünleri ve hamur işleri ise bu dönemin mutfak kültüründe ön plana çıkan yemekler arasında yer almıştır. Ayrıca bu mutfak kültüründe ekmek çeşitleri, et yemekleri, pilavlar ve çorbalar gibi ana yemeklerin yanı sıra çeşitli baharatların sıklıkla kullanıldığı bildirilmiştir. Dönemin yemek kültürüne yansıyan unsurlar arasında çeşitli sebze ve meyveler yeralmaktadır (Heper, 2013). Aynı zamanda bu dönemde, sosyal yemek ritüelleri ve ziyafetlerin de Selçuklu toplumunda önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir (Şahin, 2008).

Osmanlı dönemine gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurması, Türk mutfağının önemli bir evrim geçirmesine olanak sağlamıştır. Saray mutfağı, bu dönemde yemek kültürünün merkezinde yer almış, Matbah-ı Âmire olarak adlandırılan bir

mutfak kompleksi Topkapı Sarayı'nda oluşturulmuştur. Osmanlı padişahları ve saray erkânı, yemek sofralarını bir sosyalleşme ve güç gösterisi aracı olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle saray mutfağı, sürekli yeniliklere açık bir şekilde, gösterişli ve lezzetli yemeklerin hazırlandığı bir alan haline gelmiştir (Güler, 2010). Orta Asya'da şekillenen et temelli beslenme alışkanlığı, Osmanlı döneminde de etkisini sürdürmüştür (Kılıç, 2017). Et, süt, yoğurt, peynir ve tereyağı gibi hayvansal gıdalar, bu dönemde de beslenme alışkanlıklarının temel taşları arasında yer almıştır. Et yemeklerinin yanısıra tatlılar, pilavlar ve dolmalar bu dönemde gelişen lezzetler arasında yeralmıştır (Sandıkçıoğlu, 2016). Bu dönemde saray mutfağı, hem yerel hem de imparatorluğun farklı bölgelerinden gelen malzemelerle zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir. Ziyafetlerde, sarayın ileri gelenlerine ve yabancı misafirlere sunulan yemekler, aşçıların hünerlerini sergilediği önemli bir alan olmuştur. Saray mutfağında hazırlanan bu gösterişli yemekler, Osmanlı yemek kültürünün gelişimini hızlandırmış ve lezzet çeşitliliğini artırmıştır. Osmanlı mutfağında daha önce görülmeyen ürünlerin tüketimi 17. yüzyıldan itibaren artmaya başlamış, 18. ve 19. yüzyıllarda, Osmanlı mutfağı bu gelişim sürecinin zirvesine ulaşmıştır. Hem sofraların düzeni hem de yemeklerin çeşitliliği, dönemin zengin mutfak kültürünün bir yansıması olarak öne çıkmıştır (Solmaz ve Dülger Altıner, 2018). 19. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı saray mutfağında et ve pilavları lezzetlendirmek için kuru ve yaş meyvelerin kullanımı azalmış ve Fransız mutfağı başta olmak üzere Avrupa usulü yemekler pişirilmiştir (Bilgin ve Samancı, 2008).

Cumhuriyet döneminde Türk mutfağı geçmiş yüzyılların birikimiyle şekillenen Osmanlı mutfak kültürünü devam ettirmiş ve bu yüzyılda aynı zamanda önemli değişimler de yaşanmıştır (Samancı, 2016). Cumhuriyet dönemi mutfağı, Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar uzanan süreçte gelişim göstermiştir. Bu dönemde yemek kültüründeki değişimler, Tanzimat Dönemi'ndeki batılılaşma hareketlerinin etkisiyle ortaya çıkmış ve Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bu etkiler daha belirgin hale gelmiştir (Sandıkçıoğlu, 2016). Cumhuriyet dönemiyle birlikte Türk mutfağında modernleşme süreci başlamıştır. Batı mutfak teknikleri ve sofra düzeni, geleneksel Türk mutfağı ile harmanlanmış ve çeşitli restoran kültürlerinin gelişmesine olanak tanımıştır (Akın vd., 2015; Solmaz ve Dülger Altıner, 2018). Bu anlamda saray mutfağını yansıtan İstanbul mutfağı ve halk mutfağı arasında belirgin farklılıklar ortaya çıkmıştır. İstanbul mutfağı, farklı kültürlerin ve lezzetlerin buluşma noktası olarak nitelendirilmektedir. Halk mutfağı ise Anadolu mutfağı olarak Anadolu'nun zengin tarım ürünlerini, yöresel tatları ve geleneksel yemeklerini yansıtmaktadır. Bugün ise Türk mutfağı, hem geleneksel hem de modern unsurları bir arada barındıran, dünya mutfağına katkı sağlayan bir yapıya sahiptir (Kızıldemir vd., 2014). İletişim, eğitim ve teknolojide meydana gelen gelişmeler çerçevesinde hammadde ve yemeklerin içerikleri, hazırlanma ve sunum teknikleri değişirken aynı zamanda bir yörede bilinen ürünlerin ve yemeklerin diğer bölgelerde ve ülkelerde bilinir olmasına yol açmıştır (Akın vd., 2015).

Türk mutfağı sadece beslenme alışkanlıklarının bir yansıması değil; aynı zamanda toplumsal değerler ve geleneklerle de güçlü bir bağ kurmaktadır. Bunun yanı sıra Anadolu'nun coğrafi ve iklimsel çeşitliliği, Türk mutfağını bölgesel olarak farklılaştırmıştır. Karadeniz bölgesi, mısır unu, hamsi ve lahana gibi ürünlerle öne çıkarken; Akdeniz bölgesi, zeytinyağlı yemekleriyle

tanınmıştır. Doğu Anadolu bölgesi et temelli yemekler, kebaplar ve baharatlı lezzetlerle öne çıkarken; Ege bölgesi sebze ve ot yemekleriyle fark yaratmaktadır (Oktay, 2018).

2.3. Türk Mutfak Kültürü'nde Tatlı Kavramı

Türk mutfağında tatlılar, özellikle özel günlerde ve kutlamalarda önemli bir yere sahiptir ve özel günlerin ötesinde yaşamın tatlı ile başladığı, tatlı ile sonlandığı ifade edilmektedir (Sevimli, 2019: 248). Orta Asya göçebe yaşayan Türkler geleneksel olarak, mevsiminde taze meyveler tüketilmiş, bu meyveler kış için kurutularak saklanmış ve çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Taze meyveler kaynatılarak pekmez yapılmış, kuru meyveler ise hoşaf gibi içeceklerde kullanılmıştır (Yılmaz, 2004: 53). Tatlı tüketiminin farklı toplumların mutfaklarında büyük bir öneme sahip olduğu, ancak Orta Asya'da bu tür tatlılara yaygın bir şekilde rastlanmadığı bilinmektedir. O dönemlerde Orta Asya mutfağında baklava, kadayıf, pasta, kek veya katmer gibi tatlılar yer almıyordu. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte, Türklerin göç yolları üzerinde karşılaştıkları diğer uygarlıkların mutfaklarından etkilenmeleri sonucu tatlı kültürünün zenginleştiği ve bu süreçte daha çok meyve tüketimine dayalı bir geleneğin olduğu bildirilmiştir (Sevimli, 2019: 248). Unlu tatlıların kökeni Orta Asya'ya dayanmasına karşın Türklerin Anadolu'ya geldikten sonra burada yaşayan diğer kültürlerin mutfaklarından etkilenerek tatlı çeşitliliğini artırdığını belirtmektedir (Batu ve Batu 2016: 43).

Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde ise, meyvelerden elde edilen tatlı içecekler ve hamur tatlıları mutfak kültürünün önemli unsurlarından biridir. Bal veya şeker ile tatlandırılan şerbetler, dönemin en yaygın tüketilen içecekleri arasında yer almaktadır (Şahin, 2008). Bunun yanı sıra, şerbetli tatlılar da oldukça popülerdir. Bu dönemde, un, pirinç ve süt gibi temel malzemeler kullanılarak helva, palûze (pelte), höşmerim, baklava, kadayıf, zerde ve gülbeşeker gibi çeşitli tatlıların hazırlandığı bilinmektedir. Özellikle şekerin gül ile birleştirilerek yapılan gülbeşeker, dönemin özgün tatlıları arasında yer almıştır. Tatlının, o dönemde yemekler kadar önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmakta ve işe alınacak aşçılarda tatlı hazırlama konusunda da uzman olması talep edilmektedir (Şahin, 2008: 49-52; Sevimli, 2019: 248). Bu dönemde helva çeşitleri hem halk sofralarında hem de saray mutfağında yer bulmuştur. Dini ve sosyal yaşamın bir parçası olan tekke mutfaklarında hazırlanan tatlılar, özellikle helvalar, zamanla ziyafetlerin ve özel günlerin vazgeçilmez yiyeceklerinden biri haline gelmiştir. Badem, safran veya bal ile tatlandırılmış çörekler, zengin sofraların bir parçasıdır. Bu tatlı kültürü, toplumsal dayanışma ve misafirperverlik anlayışını da besleyerek Türk mutfağının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir (Heper, 2013; Karaman, 2023).

Selçuklu dönemini takip eden Osmanlı İmparatorluğu, tatlı ve şekerleme kültürünün zenginliği açısından öne çıkmış ve bu alanda rakipsiz bir konuma ulaşmıştır. Osmanlı toplumunda tatlılar, manevi bir değer taşımış ve bu durum, tatlı kültürünün gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu etkinin oluşmasında Saray mutfağında "helvahane" adı verilen özel bir bölümün, yalnızca

tatlı, şekerleme, reçel ve şerbet hazırlığı için ayrılması da önemli bir noktadır. Bu unsur, Osmanlı mutfağında tatlıların taşıdığı önemi açıkça göstermektedir (Şavkay, 2000; Bilgin, 2016: 33). Başlangıçta tatlıların yapımında bal ve pekmez yaygın kullanılırken daha sonraki dönemlerde şeker mutfakta ki yerini bulmuştur. Bu dönemde helvahanede hazırlanan tatlılar; hamur tatlıları, sütlü tatlılar, tahıl temelli tatlılar ve meyveli tatlılar olmak üzere çeşitli gruplara ayrılmıştır. Aşure, helva, zerde, kadayıf, güllaç, baklava, akide şekeri, pelte, macun ve şerbetler, bu mutfağın başlıca ürünleri arasında sayılmıştır. Rahat-ul-hukum- boğazı rahatlatan olarak adlandırılan lokum da 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı mutfağında yerini almıştır. Bu dönmede hazırlanan tatlıların çeşit ve miktarı bazı özel günlerde çok yüksek noktalara ulaştığı bildirilmiştir (Işın, 2019: 104-172; Bilgin, 2004: 87; Gürsoy, 2004: 98-100; Yılmaz, 2022). Bazı özel törenlerde hazırlanan tatlıların sayısının ve çeşitliliğinin çok yüksek boyutlara ulaştığı belirtilmiştir (Yerasimos, 2005: 238-279). Saray mutfağında farklı kadayıf, lokma, şekerpare, kalburabastı türlerinden baklavaya kadar çeşitli şerbetli tatlıların yapıldığı, buna karşın Osmanlı mutfağının erken dönemlerinde uzak bölgelerden gelen sütlerin bozulmadan muhafaza edilip İstanbul'a getirilmesi zor olduğu için bu dönemde sütlü tatlılar diğer tatlılara göre daha az olduğu bildirilmektedir. Bununla birlikte tavukgöğsü ve sütlaç bu mutfakta kendine bir yer bulmuştur (Işın, 2010: 345). Osmanlı mutfağının alafranga dönemi olarak tanımlandığı Batı etkisinin hâkim olduğu dönemde ise meyve kızartmaları, elma, erik ve kayısıdan yapılan börekler, badem pastası ve mereng gibi tatlılar yaygın hale gelmiştir. Bu dönem içerisinde murabbalar reçellere, kurabiyeler bisküvilere, revaniler pasta ve gatolara, pelteler de yerini kremalara bırakmıştır (Işın, 2019: 126).

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Türk mutfağı, hem geçmiş dönemlerin geleneksel tatlarını yansıtmış hem de Türkiye'nin farklı bölgelerinde kendine özgü özellikler kazanmıştır (Güldemir, 2014: 347). Cumhuriyet'in ilanından sonra, batılılaşma hareketleri, eğitim seviyesinin yükselmesi, küreselleşme, kentleşme, nüfus artışı, kadınların iş hayatına katılımı ve kitle iletişim araçlarının gelişimi gibi unsurlar (Önçel, 2015: 38-40) tatlı kültürünü de etkilemiş, tatlıların hazırlanışı, sunumu, türleri ve adlandırılmalarında zamanla yenilikler görülmüştür. Geleneksel sütlü ve şerbetli tatlılar olan helva, lokma, kazandibi, kadayıf, zerde, baklava, güllaç ve muhallebinin yanı sıra Avrupa kökenli pasta türleri de mutfaklarda yer almaya başlamıştır. Ayrıca, Amerika ve Avrupa'dan gelen yeni gıda malzemeleri ve mutfak araç gereçleri, gıda üretim süreçlerinde yeniliklere zemin hazırlamıştır (Bilgin, 2011: 241; Samancı, 2016: 92). Eskiden evlerde aile bireyleri tarafından yapılan tatlılar, teknolojinin gelişimiyle birlikte yerini hazır üretilen tatlılara bırakmıştır (Abdikoğlu vd., 2018: 2). Günümüzde ise tatlılar, hala özel günlerde sıkça tüketilmektedir. Örneğin, Muharrem ayında aşure, Ramazan ayında güllaç, kandillerde lokma, düğünlerde baklava ve cenazelerde helva gibi tatlılar geleneksel olarak tercih edilmektedir (Solmaz ve Dülger Altıner, 2018: 117; Sevimli, 2019: 253).

2.4. Sivas İli Mutfak Kültürü ve Yöre Mutfağında Öne Çıkan Tatlılar

Sivas, Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan tarihi ve kültürel birikimiyle zengin bir ildir. Türkiye'nin ikinci büyük ili olan Sivas doğuda Malatya ve Erzincan, batıda Yozgat, güneyde Kayseri ve Kahramanmaraş, kuzeyde ise Tokat, Ordu ve Giresun illeri ile sınır komşudur.

İlçeleri: Akıncılar, Altınyayla, Divriği, Doğanşar, Gemerek, Gölova, Gürün, Hafik, İmranlı, Kangal, Koyulhisar, Suşehri, Şarkışla, Ulaş, Yıldızeli, Zara'dır. Koyulhisar, Suşehri, Doğanşar ve Gölova Karadeniz; Divriği ve Gürün Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içinde yeralmaktadır (T.C. Sivas Valiliği, 2024). İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kesişim noktasında yer alan Sivas, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasına rağmen kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmeyen köklü bir şehirdir. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle Selçuklu döneminde tüccarlar için önemli bir durak haline gelmiştir (Yılmaz, 2020). Zaman içinde çeşitli savaşların yaşandığı bu şehir, 1408 yılında Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir. Osmanlı döneminde eyalet merkezi olan Sivas'a Amasya, Çorum, Tokat, Malatya'nın bir kısmı ve Kayseri gibi bölgeler sancak olarak bağlanmıştır (T.C. Sivas Valiliği, 2024). İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan Sivas, genellikle sert bir iklime sahiptir. Bölgenin iklim koşulları nedeniyle tarım faaliyetlerinde daha çok tahıl ürünleri, patates ve şekerpancarı yetiştirilmektedir. Bunun yanı sıra, bölgede küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık ile arıcılık da oldukça yaygındır. Sivas'ta yetiştirilen tarımsal ürünler ve hayvancılık faaliyetleri, bölgenin mutfak kültürünü doğrudan şekillendirmiştir. Sivas mutfağının yalnızca yerel üretimle değil, bölgenin etnik yapısıyla da zenginleştiği görülmektedir. Göç alan ve aynı zamanda göç veren bir şehir olması nedeniyle, Sivas mutfağı diğer bölgelerden gelen farklı lezzetlerin ve geleneklerin etkisini taşımaktadır. Bu çeşitlilik, şehrin mutfak kültürünü daha da renkli ve zengin hale getirmiştir (Akgül ve Öncel, 2024: 154). Ayrıca coğrafi yapısı, iklimi ve tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olması, Sivas mutfak kültürünün çeşitliliğini ve özgünlüğünü şekillendirmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya Türklerin göçü, Osmanlı dönemindeki saray mutfağı etkileri ve Cumhuriyet dönemindeki modernleşme, Sivas mutfağının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Akpulat, 2018: 25).

Sivas mutfağı, geleneksel yemek çeşitliliğiyle öne çıkan ve yöresel lezzetlerin zenginliğiyle dikkat çeken bir mutfak kültürüne sahiptir. Bu mutfakta; ağartı, kavut, kömbe, kuymak, oğmaç, tutmaç, uğut, umaç gibi yemeklerin yanı sıra börek, katmer, tandır ve sac ekmekleri gibi hamur işleri yapılmaktadır. Yörede çorbalardan pilavlara, et yemeklerinden ot ve sebze yemeklerine, hamur işlerinden tatlılara kadar geniş bir yelpazede lezzetler yer almaktadır. Çorba, Sivas mutfağında özellikle öne çıkan bir kategori olup geçmişte kahvaltıda da sıkça tüketilmiştir. Yöre mutfağında, peskütan çorbası, ayran çorbası, katıklı çorba, düğülcek çorbası bacaklı çorba ve lâkişe, kavurma herlesi, ekmek aşı, madımak çorbası, mercimek herlesi, tarhana çorbası, tutmaç ve şalgam çorbası gibi çeşitli çorbalar yeralmaktadır (Açık ve Çakıroğlu, 2018: 3290). Et yemekleri ise Sivas mutfağının bir diğer önemli unsurudur. Koyun eti sıkça tercih edilirken, sığır ve dana eti genellikle sucuk ve pastırma yapımında kullanılır. Sac kebabı, Sivas kebabı, kuzu eti (sacda), çirli et, Sivas tavası, soğanlı et, üzümleme, bulgurlu köfte, Sivas köftesi ve mıhlama, Sivas'a özgü et yemekleri arasında sayılabilir (Üçer, 2006; Der ve Yılmaz, 2022). Pilavlar da Sivas mutfağında önemli bir yere sahiptir. Divriği'nin Alatlı pilavı, Bezirgân pilavı, gendime pilavı, göçmen pilavı, Şirvan pilavı, evelik pilavı, fasulye pilavı, şalgam pilavı ve madımak pilavı gibi çeşitler öne çıkar. Törenlerde ise adak pilavı, Çandır Baba pilavı, düğün pilavı gibi özel pilavlar hazırlanmaktadır. Bu mutfakta tüketilen sebze ve yeşil otlar arasında ise; madımak başta olmak üzere evelik, kenger, ebegümeci, pürpürüm, çiriş, ışgın, kangal, daydala, kekik ve yarpuz yeralmaktdır (Pürlü, 2017; Açık ve Çakıroğlu, 2018: 3290). Sivas

ilinde sibüra ve hıngel gibi hamur işleri tercih edilmektedir. Ekmek çeşitleri arasında ise, tandırda kül çöreği, fodla, patatesli ve peynirli kömbe, kete, lavaş ve yufka yeralmaktadır. Ayrıca sac katmeri, cevizli börek, köylü böreği, gibi yiyecekler Sivas mutfağının börek kategorilerindeki diğer örneklerdir (Üçer, 2017: 144). Sivas Halk mutfağında yeralan tatlılar arasında (Görsel 2.1) ise, baklava, hurma, sarığı burma, Zara kelle tatlısı, çir tatlısı ve üzümlü tatlı dilber kirpiği, dilber dudağı, hamaylı, kadayıf, yufka böreği, ballı börek, yoğurt, sirke tatlıları ve dible Helvalar bahsinde un, bal, peynir, nişasta, irmik, kar, adak, acele bacı, Fadime ana, tel helvaları, paluza, karaş, ayva dolması, ayva tatlısı, incir dolması, kayısı tatlısı, pestil kızartması, sütlüaş, bal şerbeti yer almaktadır (Üçer, 1992; Üçer, 2017: 144).

Görsel 2.1. Sivas Yöresel Tatlıları
(Kaynak: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2024)

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kelle tatlısı, Sivas'ın geniş mutfak kültürünün bir parçasıdır. Zengin mutfak geçmişiyle Sivas, yalnızca et yemekleri ve çorbalarıyla değil, tatlılarıyla da dikkat çekmektedir. Bu tatlı, yöre halkının özel günlerde veya önemli misafirleri ağırlarken hazırladığı, gastronomik kimliğin korunması açısından değerli bir mirastır. Ancak, tanıtım eksikliği ve ticari anlamda yeterli pazarlama imkânlarının olmaması, bu tür ürünlerin hak ettiği ilgiyi görmesini kısıtlamaktadır. Bu çalışma kapsamında Kelle Tatlısının tanınırlığını artırmak, ürünün sürdürülebilirliğine destek olmak amacıyla ürünün malzemeleri, hazırlama, pişirilme ve sunum şekil ve basamakları açıklanmıştır. Ayrıca, yöresel mutfak üzerindeki etkileri değerlendirilerek bölge mutfağına ve destinasyona sağladığı katkılar irdelenmiştir. Çalışma kapsamında veriler nitel bir araştırma yöntemlerinden "gözlem tekniği" ve "doküman analizi" tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Elde edilen veriler değerlendirilerek çeşitli öneriler oluşturulmuştur. Gözlem, araştırılan bilgilerin belirlenmiş hedefler çerçevesinde (doğa, insan veya toplum gibi) veri toplama süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2020). Gözlem aracılığı ile araştırmacılar olayları, araştırma verilerini doğal ortamlarında nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğini görme ile birinci kaynaktan ulaşma, araştırma ortamını deneyimleme ve olay ve ortamı derinlemesine değerlendirme imkânı bulabilmektedir (Karasar, 2007; Metin vd., 2023: 221). Doküman analizi

tekniği ise; nitel bir araştırma yöntemidir ve bu yöntem ile elektronik ve basılı formda olan tüm belgelerin içeriği sistematik olarak ve titizlikle incelenmekte ve değerlendirilmektedir (Kıral, 2020: 173).

Yapılan doküman araştırması sonucu; Sivas Valiliği ile İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü web sayfalarının yanısıra Üçer, 2006; Pürlü, 2011; Zengin ve Işkın, 2016; Şimşek vd., 2017; Öztürk ve Arıkan, 2018; Açık ve Çakıroğlu, 2018; Demirel, 2019; Şimşek ve Çelik Yeşil, 2022; Akgül ve Öncel, 2024; Lezzetler, 2024; Sivas Atlası, 2024; Kültür portalı; 2024; Türk Patent ve Marka Kurumu-Coğrafi İşaret Portalı; 2024 kaynakları incelenerek değerlendirme yapılmıştır.

4. ÇALIŞMA BULGULARI

4.1. Zara Kelle Tatlısı

Kelle tatlısı, zengin bir iç harca sahip şerbetli bir hamur tatlısıdır. Adını Sivas'ın Zara ilçesinden almasına rağmen, kökeni hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu tatlının, kullanılan malzemeler ve yapım tekniği noktasında Osmanlı mutfağının şerbetli tatlılar geleneğiyle bağlantılı olabileceği öngörülmektedir. Osmanlı'da şerbetli tatlılar, özellikle saray mutfağında önemli bir yer tutmuş ve bu kültür zamanla Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılmıştır. Zara Kelle Tatlısı"nın da bu geleneksel tatlıların yerel bir yorumu olarak gelişmiş olabileceği düşünülmektedir. Orijinal görünümünün ve lezzetinin dikkat çekmesi ile ünlenen bu tatlı, iri bir somun büyüklüğünde olup, dışı baklava içi cevizli, bademli bir kadayıf gibi görünmektedir. Tatlı sofraya bütün olarak getirilerek sunulmaktadır. Bu sunum tarzından dolayı "kelle" olarak adlandırılmıştır. Bu tatlıyı unutulmaktan kurtaran kişinin Zaralı Muallâ Yıldız'ın olduğu, eski yemekleri araştırıp yaparak yemek yarışmalarında sunduğu ve bu yemekleri yaşatmaya çalıştığı bildirilmiştir. Kelle tatlısı da bunlardan biridir ve 1997 yılında Sivas'ta yapılan Türk Tatlıları Yarışması'nda Kelle Tatlısı birinci olmuştur. Mualla hanım Kelle Tatlısı'nın tarifini tatlının yapılmasını bilen Zaralı hanımlardan almış olduğu bilgilerle bu tatlıyı hazırladığını belirtmiştir (Üçer, 2006). Diğer bir açıklamaya göre; Suriye Şam bölgesinden Zara ilçesine gelen bir gelinin bu tatlıyı yaptığı ve ilçenin ileri gelenlerinden Ümmühan hanıma öğrettiği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Cumhurbaşkanı olarak Latife hanımla birlikte 29 Ağustos-18 Ekim 1924 tarihleri arasında bir yurt gezisine çıkmış ve 13-14 Ekim 1924 tarihinde Zara ilçesine uğradığı bildirilmektedir (Gökçen ve Özbayık, 2018: 157; Atatürk Ansiklopedisi, 2024). Zara ilçe halkı ve ileri gelenleri Atatürk'e, eşi Latife hanıma ve onlara eşlik edenlere Cumhuriyet İlkokulu'nda bir ziyafet vermek istiyorlar ve Kelle Tatlısı'nı burada sunuyorlar. Atatürk'ün tatlıyı çok beğendiği, her 4 Eylül tarihinde bu tatlının yapılıp ikram edilmesini önerdiği bildirilmektedir (Üçer, Kaygusuz Elbay, 2024). Bu tatlının, bölgedeki dükkânlarda ve restoranlarda da sunulmadığı bilinmektedir Zara Kelle Tatlısı'nı, özellikle geleneksel tatlar ve yerel mutfakları bilen ve benimseyen insanlar tarafından tercih edilmektedir. Yerel halk, bu tatlıyı genellikle bayramlar, düğünler ve diğer özel kutlamalarda hazırlamaktadır. Ayrıca eskiden Zara'ya gelen milletvekili, bakan gibi ağır misafirlere, adı geçen aileler tarafından yapılarak, diğer davet yemekleriyle birlikte ikram edildiği bildirilmiştir. Kelle tatlısının içerisine erişteden ince kadayıftan kalın kıyılmış hamurlar konularak hazırlandığı bununla birlikte Zaralı bazı ailelerin, kellenin içine kadayıf koyarak yaptıkları da

belirtilmektedir. Eski dönemlerde fırının olmadığı zamanlar, tatlının yapıldığı tencerenin kapağı kapatılarak, etrafına hamur yapıştırılıp mangalda, kıvılcım ateşinde pişirildiği bildirilmiştir (Üçer, 2006).

4.1.1. Yöresel Reçetesi ve Hazırlanması

Kelle Tatlısının hazırlanmasında kullanılan malzemeler ve miktarları gelenekseli korumak adına Müjgan Üçer (2006)'in "Anamın Aşı Tandırın Başı" kitabında yeralan tarif birebir alınarak Çizelge 4. 1'de sunulmuştur.

Çizelge 4. 1. Kelle Tatlısına Ait Malzemeler ve Ölçüleri

MALZEMELER			
Baklava Hamuru için	**Miktar**	**İç Malzemeleri**	**Miktar**
Süt	1 su bardağı	Kıyılmış hamur şeritler (İç-Erişte)	200 gr
Su	1 su bardağı	Fındık	250 gr
Zeytinyağı	½ su bardağı	Badem	150 gr
Yumurta	2 adet	Ceviz	150 gr
Tereyağı	1 kg	Adıyaman Besni Üzümü	200 gr
Un	aldığı kadar	Çekirdeksiz üzüm	200 gr
		Kuş üzümü	50 gr
Erişte hamuru için	**Miktar**	Toz Tarçın	2 tatlı kaşığı
Yumurta	10 adet	Toz Karanfil	½ çay kaşığı
Un	aldığı kadar	Zencefil	½ çay kaşığı
Tuz		Kimyon	½ çay kaşığı
Şerbet için	**Miktar**	Yenibahar	¼ çay kaşığı
Toz şeker	5 su bardağı	Tereyağı	250 g
Su	2 lt		
Limon suyu ya da limon tuzu			

4.1.2. Kelle Tatlısı'nın Hazırlık Aşamaları

Kelle Tatlısı'nın yapım aşamasına geçmeden önce bazı hazırlık işlemlerinin yapılması gerekmektedir.

Bu aşamalardan ilki iç ya da erişte olarak adlandırılan kıyılmış hamurların hazırlanması aşamasıdır. (Görsel 4. 1A-4).

Kıyılmış Hamur Şeritlerinin (İç-Erişte) Hazırlanması: Bir kabın içerisine on yumurta kırılarak, yeteri kadar tuz ilave edilerek elle karıştırılır ve içerisine aldığı kadar un konularak yoğrulur ve orta sertlikte bir erişte hamuru yapılır. Hamur yumak yapılarak dinlendirilir. Bir oklava yardımı ile dinlenen hamur açılır (Görsel 4. 1A). Açılan hamur, katlanır (Görsel 4. 1B)

ve kadayıftan kalın erişteden ince olacak şekilde şeritler halinde kesilir-kıyılır (Görsel 4. 1C-D).

A B C D

Görsel 4. 1. Kıyılmış Hamur Şeritlerinin (İç-Erişte) Hazırlanması
(Kaynak: Mutfağım-Kelle Tatlısı, 2023)

Diğer hazırlık aşaması, şerbetin reçetede belirtilen ölçülerde hazırlanarak koyu bir kestirme (şerbet) yapılmasıdır.

Bu süreç içerisinde kabukları ayıklanmış badem, fındık ve ceviz parçalanarak boyutları küçültülmeli ve yıkanmış üzümler ile sırasıyla tereyağında kavrulmalıdır.

Baharat karışımının hazırlanması için reçetede belirtilen ölçülerde tarçın, karanfil, zencefil, kimyon, yenibahar karıştırılır.

Baklava hamuru belirtilen ölçüler kullanılarak hazırlanır ve 12 adet bezeye ayrılarak dinlendirilmelidir.

4.1.3. Kelle Tatlısı'nın Yapım Aşamaları

Kıyılmış hamur şeritleri (iç-erişte), yapışmanın engellenmesi için içerisine bir miktar tuz ya da sıvı yağ eklenmiş bol suda haşlanır ve süzülür (Görsel 4. 2A).

Bir tavada tereyağı eritilerek yakılır (tatlıların lezzetli olması için, tuzlu tereyağı yerel söylemle "seyeyağ" eritilip, yüzündeki köpük ve dibindeki tuzlu kısmı atılarak kullanılmalıdır.) ve haşlanmış bu malzeme (iç-erişte), hafif ateşte tutularak, bol yağ ile yağlanır.

Daha önceden, kavrulmuş fındık, badem ve ceviz, Adıyaman Besni üzümü, çekirdeksiz üzüm, kuş üzümü ve ölçüde verilen baharatlar katılarak hepsi yağlanmış malzemeyle (iç-erişte) karıştırılır (Görsel 4. 2B ve Görsel 4. 2C).

Ayrı bir yerde reçel kıvamında koyu bir şerbet hazırlanır ve bu harç içine atılarak 5-7 dakika ateşte tutulur. Böylece kellenin içi hazırlanmış olur.

Baklava hamuru için verilen ölçülerle yoğrulan hamur on iki beze (yumak) alınır, nişasta kullanılarak ince açılır.

Dibi derin bir tencere, tuzu alınmış tereyağı ile yağlanarak, 11 adet yufka kenarları dışarı taşacak şekilde tencereye yerleştirilir, her katmana erimiş ve tuzundan arındırılmış tereyağı serpiştirilir (Görsel 4. 2D).

Daha önce hazırlanmış yağlanmış şerbetlenmiş harç içine konur (Görsel 4. 2E). On ikinci yufka üzerine örtülür. Bu yufka ”duvak” olarak adlandırılmaktadır (Görsel 4. 2F).

Görsel 2. Kelle Tatlısının Yapım Aşamaları
(Kaynak: Mutfağım-Kelle Tatlısı, 2023)

Tencerenin kenarlarındaki fazla yufkalar kesilir, tencerenin üzerindeki yufkaya yağ ekilerek (serpiştirilerek) 200 derece fırında 45 dakika kadar pişirilir.

4.1.3. Kelle Tatlısı’nın Sunum Aşaması

Kelle Tatlısı’nın pişirme işleminden sonra, tencere ters çevrilerek, yayvan bir kaba alınır,

Tatlının üzerine artan şerbet dökülerek, servise hazır hâle getirilir (Görsel 4. 3).

Genel Görünüm İç Görüntüsü

Görsel 4. 3. Sivas Kelle Tatlısı'nın Sunumu

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gastronomik kimlik, Harrington (2005) tarafından tanımlanan bir kavram olup, bir bölgenin yemek kültürünün iki ana faktör olan çevre ve kültür tarafından şekillendirildiğini belirtir. Bu bağlamda, gastronomik kimliğin sonuçları, destinasyonun çevresel ve kültürel özelliklerini yansıtan yerel yiyecekler ve yemeklerdir (Nebioğlu, 2017: 41). Bu bağlamda yöresel yemeklerin tüketilmesi yöresel kültürü tanıma, özdeşleştirme ve tecrübe etme anlamını taşımaktadır (Çan ve Çıngınoğlu, 2021: 176). Yerel mutfağın özgün bir temsilcisi olduğu düşünülen Zara Kelle Tatlısı, hem gastronomik hem kültürel hem de turistik açıdan önemli bir değere sahiptir. Bu tatlı, geleneksel tariflere dayanan ve bölge ve çevresinde bulunan yerel üreticilerden temin edilebilen doğal malzemelerle hazırlanan, hem lezzet hem de görsel açıdan özgün bir tatlıdır. Kelle tatlısı, özellikle bölgenin iklimine coğrafyasına ve tarihsel geçmişine bağlı olarak gelişen yerel mutfak kültürünün bir parçasıdır ve bu açıdan bölgenin gastronomik kimliğini ve çeşitliliğini desteklemektedir. Ayrıca Kelle Tatlısı, bölgedeki kültürel mirası ve mutfak geleneklerini tanıtma çerçevesinde sürdürülebilir kültür turizmi açısından da önemli bir fırsattır. Yerli ve yabancı turistler tarafından tatlının deneyimlenmesi, bölge yerel kültürüne ve mutfağına dair daha derin bir anlayış kazandırabilecektir. Ayrıca, bu tür yöresel lezzetlerin tanıtılması, geleneksel zanaatların ve tariflerin korunmasına yardımcı olacak, kültürel mirasın nesiller arası aktarımını teşvik edecektir. Zara kelle tatlısı gibi bölgenin yerel lezzetlerinin ve tariflerinin tanıtılması, hem ekonomik olarak bölgeye katkı sağlar hem de yerel üreticilerin desteklenmesine yardımcı olacaktır. Tatlının imaj değeri, bölgenin kültürel zenginliklerini dışa vurduğu gibi, bölgenin markalaşmasına da katkı sağlayacaktır. Yörenin gastronomik kimliği ve imajı güçlendikçe, bu tür ürünlerin ulusal ve uluslararası arenada tanınma şansı artacaktır. Diğer taraftan yöresel tatlar, turistlerin bölgeyi ziyaret etmeleri için cazip bir neden oluşturmakta ve gastronomi turizmi noktasında, yerel halkla etkileşim beraberinde geleneksel tariflerin öğrenilmesi ve yerel ürünlerin tanıtılması fırsatlarını doğuracaktır. Bu bağlamda destinasyonlar, sahip oldukları yeme içme unsurlarını tanıtmak, korumak, yaygınlaştırmak, turistik ürüne dönüştürmek için çeşitli girişimlerde bulunmaktadırlar. Bu girişimlerden biri de gastronomi temalı spesifik ürünlerin kaynağını ile karakteristik özelliklerini garanti eden; kalitelerini ortaya

koyan ve ait oldukları yörelerle olan bağlarına vurgu yapan coğrafi işaret tesciline yönelik faaliyetlerdir. Yerel ürünlerin kalite algısının devamlılığı için, üretilen hammaddeden ortaya çıkarılan yemeğe ve üretim şekline kadar tüm unsurların standartlaştırılması, yöresel ürünlerin korunması ve kalıcı kılınması gastronomi turizminin sürdürülebilirliği açısından önemli unsurlardır. Bu bağlamda yöresel ürünlerin değerlerinin belirlenerek yasalar çerçevesinde korunabilmesi adına "coğrafi işaret ile tescilleme" uygulaması yapılmaktadır (Üner, 2014: 25). Tüketiciler (turistler) açısından değerlendirildiğinde; bir ürünün kaynağını ve ürünün üzerinde konuşulan karakteristik özellikleri ile yetiştirildiği ve/veya üretildiği coğrafya arasındaki ilişkiyi gösteren ve güvence veren kalite işareti "coğrafi işaret" olarak tanımlanmaktadır. Coğrafi işaret tescili (menşe ve mahreç işareti) ile ürünün gelenekselliği, kalitesi, bölgeden elde edilen hammaddesi ile yerel niteliklere bağlı kalınarak belirli bir üne sahip olan ürünlerin, güvence altına alınarak korunmaktadır (Yılmaz, 2024: 296). Zara kelle tatlısı, bölgenin gastronomik kimliğini yansıtan önemli bir öğedir. Hem yerel halkın hem de bölgeyi ziyaret edenlerin beğenisini kazanmış olan bu tatlı, bölgedeki misafirperverliğin ve geleneksel mutfak anlayışının bir parçasıdır. Bu tatlının gastronomik değeri, şerbetli tatlıların genellikle tatlı bir başlangıç olarak tüketilmesinin yanı sıra, sosyal anlamlar taşıyan bir lezzet olarak da kabul edilmesindendir. Zara Kelle tatlısı, özellikle toplu kutlamalar ve özel günlerde bir araya gelen aileler ve dostlar arasında paylaşılmaktadır. Bu, tatlının sadece lezzet açısından değil, kültürel anlamda da değerli bir yere sahip olduğunun göstergesidir. Bu bağlamda Zara Kelle Tatlısı ile ilişkili olarak ürününün korunması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi ile sürdürülebilir kılınması adına gerekli çalışma ve düzenlemelerin yapılarak coğrafi işaret Tescil başvuru kriterlerinin ve süreçlerinin değerlendirilmesi ve sürecin takip edilmesi gerekmektedir.

Bunun yansıra Zara kelle tatlısının daha geniş kitlelere tanıtılması için gastronomi turizmi kapsamında atölye çalışmaları düzenlenebilir. Turistler ve yerel halkın katılımıyla bu tatlının hazırlanışı ve tarihçesi hakkında bilgiler verilebilir. Böylece, geleneksel tarifler korunarak yeni nesillere aktarılabilir. Ayrıca bu tatlısının tanıtımına yönelik dijital platformlar kullanılabilir. Sosyal medya, web siteleri ve uygulamalar aracılığıyla Zara'nın gastronomik değerleri, yemek kültürü ve bu tatlının özgünlüğü ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılabilir. Diğer bir unsur, Zara ilçesinde gastronomi turizmini desteklemek amacıyla tatlı ve diğer yöresel yemeklerin tanıtılacağı festivaller düzenlenebilir. Bu festivaller, bölgenin gastronomik kimliğini tanıtmanın yanı sıra, yerel ekonomiyi canlandıracaktır.Bu bağlamda 4 Eylül Sivas Kongresine istinaden düzenlenen 4 Eylül şenliklerinde Zara kelle Tatlısı'nın tanıtımına ve bu süreç içerisinde sunulmasına önem verilerek gelen misafirlerin ve yerel halkın bu tatlıyı deneyimlemesi sağlanmalıdır. Ayrıca bu şenlik çerçevesinde Atatürk'ün Zara ilçesinde Kelle tatlısı ile yaşadığı deneyime vurgu yapılarak farklı bir pazarlama unsuru kullanılabilir, böylece tatlı deneyimlemeye yönelik ilgili artırılabilir ve oluşan talep doğrultusunda işletmelerin Kelle Talısı'na mönülerinde yer verme niyeti oluşturulabilir. Kelle Tatlısı'nın hazırlanışı ve sunumu itibarıyla zahmetli ve zaman alıcı bir tatlı olması bu niyeti negatif yönde törpüleyebilir. Bununla birlikte baklavada olduğu gibi girişimci bir yaklaşımil profesyonel ellerde, çeşitli yardımcı teknik ve ekipmanlar kullanılarak bu süreç yönetilebilir. Ayrıca Zara kelle tatlısının üretiminde kullanılan yerel malzemelerin sürdürülebilir tarım uygulamalarıyla temin edilmesi

desteklenmelidir. Bu, hem çevresel sürdürülebilirliği artıracak hem de bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, Zara kelle tatlısı, hem gastronomik değerleriyle hem de kültürel mirasıyla Sivas-Zara bölgesinin markalaşmasında önemli bir potansiyele sahiptir. Bu tatlının tanıtımı ve sürdürülebilir üretimi, hem yerel kalkınmayı hem de bölgenin turistik çekiciliğini artıracaktır.

TEŞEKKÜR:
Bu çalışmanın oluşturulmasında birebir görüşülerek bilgi ve önerileri ile destek veren başta Kıymetli anneciğim Zeynep Yılmaz'a ve Sayın Müjgan Üçer ve Fadime Kaygusuz Elbay'a kıymetli katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Abdikoğlu. D. İ., Oraman, Y. ve Unakıtan, G. *Tekirdağ İlinde Tüketicilerin Tatlı Tüketim Eğilimlerinin Belirlenmesi*, IBANESS Kongreler Serisi, Tekirdağ, 2018.

Akın, G., Özkoçak, V., Gültekin, T. Geçmişten Günümüze Geleneksel Anadolu Mutfak Kültürünün Gelişimi. Antropoloji, (30), 33-52, 2015.

Açık, M. ve Çakıroğlu, F.P. Sivas Mutfak Kültürü ve Yöresel Yemeklerin Pişirilme Durumu. Social Sciences Studies Journal, 4(21), 3287-3296, 2018.

Akgül Z. ve Önçel, S. Yöresel Mutfakların Sürdürülebilirliği Kapsamında Sivas Yemek Kültürü ve Değişimi Üzerine Bir Araştırma. Anadolu Üniversitesi Mesleki Eğitim ve Uygulama Dergisi, 3 (2), 151-173, 2024.

Aktaş, A. ve Özdemir, B. *Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.

Arman, A. *Türk Mutfak Kültürü Tanıtım Sorunu: Mengen Mutfağı Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce, 2011.

Atatürk Ansiklopedisi. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurt Gezileri (1923-1938), https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhurbaskani-mustafa-kemal-ataturkun-yurt-gezileri-1923-1938/ Erişim Tarihi: 11.12.2024.

Başak O. *Diyarbakır Arkeoloji Müzesi ile Cahit Sıtkı Tarancı Müzesi'nde Bulunan Türk İslam Dönemine Ait Bir Grup Madeni Eser*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2002.

Bakan, R. *Türk Mutfağındaki Sütlü Tatlıların Değerlendirilmesi ve İnovasyonu*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları AD. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale, 2021.

Batu, A. ve Batu, H.S. Türk Tatlı Kültüründe Türk Lokumunun Yeri, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(1), 42-52, 2016.

Beşirli, H. Yemek, Kültür ve Kimlik, Milli Folklor, Yıl.22, No. 87, 2010.

Bilgi Ö. *Anatolia Cradle of Castings*, (Çev. Carol Stevens Yürür), Anadolu Dökümün Beşiği, İlk Metal Bakır, İstanbul, 2004, 3.

Bilgin, A. ve Samancı, Ö. *Türk Mutfağı*, T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-2008.

Bilgin, A. Osmanlı Döneminde İstanbul Mutfak Kültürü, Akademik Araştırmalar Dergisi(47-48), 229-245, 2011.

Bilgin, A. *Saray mutfağı* (ss: 26-48). İçinde, AÖF Osmanlı Mutfağı, (Ed.) Bilgin, A. ve Öngel, S. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2016.
Bilgin, A. *Osmanlı Saray Mutfağı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004.
Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (29. Baskı, s.145-154). Pegem Akademi, 2020.
Ciğerim N. *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar: Batı ve Türk Mutfağı'nın Gelişimi, Etkileşimi ve Yiyecek İçecek Hizmetlerinde Türk Mutfağının Yerine Bir Bakış*, Ankara, Yayın 28, Şubat 2001.
Çan, O. ve Çıngınoğlu, H. Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizmindeki Önemi: Kastamonu Mutfağı Örneği, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi 6 (1), 176-192, 2021.
Der, H. and Yılmaz, M. *Use of Fresh And Dry Spıces in The Cuısıne: The Case of Sivas* (pp. 25-72). Multıdıscıplınary Perspectıves in Educatıonal and Socıal Scıences III. IKSAD Publishing house, Ankara, 2022.
Demirgül, F. Çadırdan Saraya Türk Mutfağı. Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(1), 105-125, 2018.
Demirel, Ö. *Osmanlı Dönemi Sivas'ta Yemek Kültürü*. Sivas Kongresi'nin 100. Yılında Her Yönüyle Sivas Uluslararası Sempozyumu, 2019.
Dilsiz, B. *Türkiye'de Gastronomi ve Turizm (İstanbul Örneği)*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.
Düzgün, E. Ve Durlu Özkaya, F. Mezopotamya'dan Günümüze Mutfak Kültürü. Journal of Tourism and Gastronomy Studies 3(1),41-47, 2015.
Gökçen, S. ve Özbayık, R.M. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a Yapmış Olduğu Ziyaretler, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, İlkbahar 5(14), 152-169, 2018.
Güldemir, O. *Orta Asya'dan Cumhuriyet Dönemine Türk Mutfağındaki Yemeklerin Değişimi: Yazılı Kaynaklar Üzerinden Bir Değerlendirme*. VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi: (ss: 346-358), Kuşadası, Aydın, 2014.
Güler, S. Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 24-30, 2010.
Gürsoy, D. *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. İstanbul: Oğlak Yayınları, 2004.
Harrington R.J. Defining Gastronomic Identity: The Impact of Environment and Culture on Prevailing Components, Texture and Flavours in Wine and Food, Journal of Culinary Science and Technology, 4(2/3) 129-152, 2005.
Heper, F.Ö. *Türk mutfağı*. M. Sarıışık (Ed), uluslararası gastronomi temel özellikler örnek menüler ve reçeteler içinde (ss. 53-84) Detay Yayıncılık, 2013.
Işın, P.M. *Osmanlı Mutfak Sözlüğü.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
Işın, P.M. (2019). *Gülbeşker Türk Tatlıları Tarihi*. (3. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Karaman, N. Orta Asya'dan Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine: Tarihsel süreç içerisinde Türk mutfak kültürünün gelişimi. BAUNSOBED 26(49-1), Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı, 595-610, 2023.
Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17. Baskı). Nobel Yayınları, 2007.
Kılıç, E. Yabancı Seyyahların Türk Sofra Kültürüne Ait İzlenimleri Üzerine (16. ve 17. Yüzyıl). Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 4 (8): 97-117, 2017.

Kıral, B. Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 170-189, 2020.
Kızıldemir, Ö., Öztürk, E., Sarıışık, M. Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler. AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (3): 191-210, 2014
Lezzetler. Sivas Yemekleri, http://lezzetler.com/sivas.yemekleri, Erişim tarihi: 11.12.2024.

MEGEP-Yiyecek İçecek Hizmetleri (2018). Ordövr ve mezeler https://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ord%C3%B6vr%20Ve%20Mezeler.pdf Erişim tarihi: 18.12.2024.

Merdol, T.K. *Tarihten Günümüze Toplumlar ve Beslenme Alışkanlıkları. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları. No:22. Birinci Baskı, Ankara, 1998.

Metin, M., Durmuş, M.N. ve Durmuş, N. *Nitel Gözlem* (12. Bölüm), İçinde Nitel Araştırma Süreci ve Uygulamaları (Eds. Prof. Dr. Oktay Bektaş ve Dr. Tuğrul Gökmen Şahin), Asus yayınları, Elazığ-2023.

Nebioğlu, O. Gastronomik Kimlik ve Gastronomik Turizm Ürünlerinin Sınıflandırılması Üzerine Nitel Bir Araştırma: Alanya Örneği, Journal of Tourism and Gastronomy Studies 5(2), 39-60, 2017.

Oğuz, E.S. Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. Edebiyat Fakültesi 28 (2), 123-139, 2011.

Oktay, S. *Gastronomi Bilimine Giriş*. Der yayınları, İstanbul, 2018.

Önçel, S. Türk mutfağı ve geleceğine ilişkin değerlendirmeler. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4: 33-44, 2015.
Özlem, D. *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İnkîlap, İstanbul, 2000.
Öztürk, İ. ve Arıkan, V. Kırsal Turizm Kapsamında Sivas'ın Yöresel Mutfağı. Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi, 2 (1), 23-28, 2018.
Pürlü, K. (2017). Sivas ve Çevresinde Yenilen Doğal Bitkiler. 11.12.2024 tarihinde https://www.kadirpurlu.com.tr/sivas-ve-cevresinde-yenilen-dogal-bitkiler/ adresinden elde edildi.
Pürlü, K, Sivas'ta Kültürel Mirasın Korunması ve Turizmin Geliştirilmesi İçin Hazırlanan Rapor. Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2011.
Samancı, Ö. *Cumhuriyet Döneminde Türk Mutfak Kültürü* (ss.86-106). İçinde, Türk Mutfak Kültürü (Ed. Alev Dündar Arıkan), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir. 2016.
Sandıkçıoğlu, T. *Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi* (Ünite 1-ss. 2-21). İçinde, Türk Mutfak Kültürü (Ed. Dr.Öğr. Üyesi Alev Dündar Arıkan), Anadolu Üniversites, Eskişehir-2016.
Sevimli, Y. *Türk Mutfağında Tatlı Kültürünün Tarihçesi* (ss.248-255). 4. Uluslararası Gastronomi Turizmi Araştırmaları Kongresi, Nevşehir, 19-21 Eylül 2019
Sevin V. Eski Anadolu ve Trakya (Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
Sivas Mutfağı-Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. https://sivas.ktb.gov.tr/TR-278569/sivas-mutfagi.htmlErişim Tarihi: 11.12.2024.

Solmaz, Y. ve Dülger Altıner, D. Türk Mutfak Kültürü ve Beslenme Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(3), 108-124, 2018.

Sürücüoğlu, M.S. ve Özçelik, A.Ö, *Türk Mutfak ve Beslenme Kültürünün Tarihsel Gelişimi*. 38. İcanas Kongresi, 10-15 Eylül, 1289-1310. Ankara, 2008.

Şahin, H. *Türkiye Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mutfağı*. Türk mutfağı içinde (ss. 39-55) T.C. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, 2008.

Şavkay, T. *Osmanlı Mutfağı*. Şekerbank, İstambul, 2000.

Şimşek, A., Türkmendağ, T. ve Türkmendağ, Z. *The importance of the local food that sank into oblivion in creating tourism potential: The case of Sivas Province*. Uluslararası Kültürel Miras ve Turizm Kongresi (s. 737-746). Konya, Turkey, 2017.

T.C. Sivas Valiliği. (2024). http://www.sivas.gov.tr/sehrimiz Erişim tarihi: 10.12.2024.

Üçer, M. *Sivas Halk Mutfağı* (s.119). Sivas'ta Halk Kültürü Araştırmaları:1, Sivas 1992,

Üçer, M. (2006). Anamın Aşı Tandırın Başı (2. Baskı), M.S. Koz, (Ed.). İstanbul: Sivas Belediyesi, Kitabevi Yayınları.

Üçer, M. *Anamın Aşı Babamın Tandır Başı* (ss. 267-276). Güldeste-i Sivas–II içinde (1. Baskı). Sivas Belediyesi Yayınları, Kalkan Matbaacılık, İstanbul, 2017.

Üner, E.H. *Her Şey Dahil Sistemde Türkiye Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

Yerasimos, M. *500 Yıllık Osmanlı Mutfağı.* Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Yılmaz, A. *İşyerimiz Mutfak Mesleğimiz Aşçılık Sanatımız Pişirmek*. Boyut Yayıncılık. İstanbul, 2004.

Yılmaz, E. XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'da İpek Yolu. Journal of Universal History Studies, 3(1), 73-84, 2020.

Yılmaz, M. *Anadolu Mutfak Kültürü'nde Helvanın Önemi ve Çoğrafi İşaret Tescilli Helva Çeşitleri* (ss.559-576). I. Internatıonal Tourısm And Culınary Conference, Amasya 27-28 October 2022.

Yılmaz, M. Gastronomi Turizminde Kaliteye Giden Yol.(14. Bölüm, ss. 279-336) İçinde, Turizmin gelişiminde Gastronomi Turizmi (Eds. Prof. Dr. Y. Birol Saygı ve Doç. Dr. gül Yılmaz), Efe Yayınları, İstanbul, 2024.

BİSİKLET TURİZMİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İLİŞKİSİ: NEVŞEHİR ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sedanur AYDOĞAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
sedanuraydogaan@gmail.com- 0009-0004-3685-6836
Dr. Öğr. Üyesi, Elif KAHYA YILDIRIM
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
elifkahya@ohu.edu.tr- 0000-0003-4990-9816

ÖZET

Bu çalışmada sürdürülebilir bir turizm faaliyeti olarak ele alınan bisiklet turizminin Nevşehir ilindeki mevcut durumunu incelemek ve bu turizm türünün geliştirilebilmesi için öneriler sunmak amaçlanmıştır. Nevşehir, turizmin gelişimi açısından oldukça büyük bir potansiyele sahiptir. İlin sahip olduğu coğrafi özellikler, tarihi doku ve kültürel yapı kitlesel turizm faaliyetlerinin yanı sıra özgün ve sürdürülebilir deneyimler sunan alternatif turizm türlerine de olanak tanımaktadır. Bu turizm türlerinden biri olan bisiklet turizmi, bölgede geliştirilebilir turizm türleri arasında yer almaktadır. Nevşehir'de bisiklet turizmini sürdürülebilirlik çerçevesinde ele almayı amaçlayan bu çalışmada, literatür taraması ve doküman analizi yapılmış; elde edilen bulgular SWOT analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda bölgenin bisiklet turizmi açısından güçlü yönlere ve fırsatlara sahip olduğu görülmektedir. Jeomorfolojik yapının bisiklet turizmi için uygun olması, oluşturulabilecek bisiklet rotası güzergâhlarında turist için çekicilikler sunan çok sayıda doğal ve kültürel unsur bulunması başlıca güçlü yönleri oluştururken; Nevşehir'de sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin artırması ve bu durumun yerel halkın kalkınması açısından olanaklar sunması başlıca fırsatlar olarak belirlenmiştir. Bisiklet turizmi için tanıtımın yetersiz olması, mevcut bisiklet rotalarının yetersizliği, bisiklet park yerleri ve istasyonların az bulunması başlıca zayıf yönleri; gerçekleştirilecek bisiklet turizmi faaliyetlerinde doğal ve kültürel alanların zarar görme olasılığı başlıca tehditler arasında belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları bisiklet rotalarının belirlenmesi, bisiklet dostu alt yapının geliştirilmesi ve yerel paydaşlarla iş birliğinin artırılması gibi somut öneriler sunmaktadır. Çalışmada sürdürülebilir turizm hedefleri doğrultusunda, bisiklet turizminin teşvik edilmesinin çevresel ve ekonomik kalkınma açısından önemli katkılar sunabileceği vurgulanmaktadır. Bu araştırma, Nevşehir'in bisiklet turizmi potansiyelini değerlendirmeyi ve bu alandaki planlama süreçlerine bilimsel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bisiklet Turizmi, Sürdürülebilirlik, Nevşehir,

RELATIONSHIP BETWEEN BICYCLE TOURISM AND SUSTAINABILITY: THE EXAMPLE OF NEVŞEHİR

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the current situation of bicycle tourism, which is considered as a sustainable tourism activity, in Nevşehir province and to present suggestions for the development of this type of tourism. Nevşehir has a great potential for the development of tourism. The geographical features, historical texture and cultural structure of the province enable mass tourism activities as well as alternative tourism types that offer unique and sustainable experiences. Bicycle tourism, one of these types of tourism, is among the types of tourism that can be developed in the region. In this study, which aims to address bicycle tourism in Nevşehir within the framework of sustainability, literature review and document analysis were conducted; the findings were analyzed using the SWOT analysis method. As a result of the analysis, it is seen that the region has strengths and opportunities in terms of bicycle tourism. While the main strengths are that the geomorphological structure is suitable for bicycle tourism and that there are many natural and cultural elements that offer attractions for tourists on the bicycle route routes that can be created; the increase in sustainable tourism activities in Nevşehir and the opportunities this situation offers for the development of the local people have been identified as the main opportunities. The main weaknesses of bicycle tourism are the inadequacy of promotion, the inadequacy of existing bicycle routes, the scarcity of bicycle parking spaces and stations; and the possibility of damage to natural and cultural areas in bicycle tourism activities to be carried out are among the main threats. The findings of the study offer concrete suggestions such as determining bicycle routes, developing bicycle-friendly infrastructure and increasing cooperation with local stakeholders. The study emphasizes that, in line with sustainable tourism goals, encouraging bicycle tourism can make significant contributions to environmental and economic development. This research aims to evaluate the bicycle tourism potential of Nevşehir and to make a scientific contribution to the planning processes in this area.

Keywords: Bicycle Tourism, Sustainability, Nevşehir

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, Paleolitik dönemden günümüze insanlar tarafından kullanılan tüm kaynakların geleceğe aktarımı konusunda endişe verici bir kavram olarak görülmektedir. Doğal ve kültürel kaynakların yarına aktarılamaması sorun teşkil etmektedir. Bir şeyi zamansal veya fiziksel bağlamda ileri yönlendirmek olarak da tanımlanabilecek sürdürmek, bilimin ve dünyanın her alanında önemli bir kavramdır. Günümüzdeki ihtiyaçların gelecek nesillere zarar görmeden aktarılması ve bu ihtiyaçlar karşılanırken doğal dengenin bozulmaması sürdürülebilirliğin odağında yer alan amaçlardandır (Tuncer, 2017: 127). Doğa turizmi, ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel açıdan sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirildiğinde önemi giderek artan bir faaliyet haline gelir. Doğa turizminde başlıca dikkat çekici unsurlar, insanların doğa ile baş başa kalma ve dinlenme isteği ve macera arayışıdır. Doğa ile baş başa kalma durumu, dinlenme, öğrenme ve eğlenme faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

Sürdürülebilir doğa turizmi faaliyeti gerçekleştirilirken, doğada yapılan etkinliklerde çevre kirliliği, egzoz gazları ve katı atıklar gibi tüm zarar verici unsurların özenle yönetilmesi önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen rekreatif faaliyetlerde öncelikli hedef, doğal alanların korunması ve kirliliğin önlenmesidir (Gürer, 2024: 1690). Bu hedefler doğrultusunda belirlenen prensiplerin uygulanmasıyla doğa turizmi, doğanın korunması ve yerel toplumların sürdürülebilir gelişimini destekleyen bir araç olarak ön plana çıkar.

Doğada gerçekleştirilen tüm turistik aktiviteleri kapsayan doğa turizminin çevreye saygılı, koruma odaklı ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesi ekoturizm kavramını ortaya çıkarır. Öyle ki, doğa turizmiyle örtüşen alanlarda faaliyet gösteren ekoturizm, çevresel ve kültürel sorumluluğu yüksek standartlarda benimsemesi açısından ondan ayrılır. Sürdürülebilir turizmin alt başlıklarından biri ve bir alternatif turizm şekli olarak nitelendirilen ekoturizm, doğal ve beşeri kaynakları turizmle bağdaştırıp sürdürülebilirliğin ilkelerine uygun olarak gelecek nesillere aktarmak şeklinde ifade edilebilir. Ekoturizm, günümüz turizm yaklaşımları arasında doğal ve kültürel mirasın korunması noktasında ön plana çıkan bir turizm yaklaşımıdır (Kaypak, 2012: 12).

19. yüzyılın sonlarında başlayan ve günümüzde hızlı bir ivme kazanan bisiklet turizmi, çevre dostu, fiziksel ve psikolojik durumu iyileştiren, farklı deneyimler sunabilen ve kişisel gelişime faydası olan yeni bir turizm çeşididir (Aylan, 2021: 1391). Maddi açıdan erişilebilirliği kolay olan ve ulaşımı kolaylaştıran bisikletin, turizm faaliyetlerinde kullanılması, son dönemlerde oldukça gündemdedir. Sağlık turizmi ve sürdürülebilir turizmle de ilişkilendirilebilecek bisiklet turizmi, gerçekleştirildiği doğayı aynı zamanda koruması noktasında ilgi çekicidir.

Bisiklet turizmi, diğer turizm türlerine göre tüketme ve kirletme konusunda doğal çevreye en az etkiye sahiptir. Bu turizm tipi, eğlence ve rekabet amaçlı olmak üzere temelde iki şekilde gerçekleştirilir (Kovačić, 2015). Bisiklet, kullanışlı olmasının yanında eğlence amaçlı kullanılabilecek en uygun araçlardan birisi olarak kullanılmaktadır. Sağlık ve çevre için iyi bir tercih durumundayken, ucuz ve taşıması kolay olması ise önemli bir etkendir. Bazı ülkelerdeki zihniyet, bisikletin "yoksul taşıtı" olduğu düşüncelerini barındırsa da genel anlamıyla

gelişmemiş toplumlarda bu düşünce halen devam etmekte ve gelişmiş ülkelerde ise tam tersi düşünceler hâkim olmaktadır (Barna, 2013).

Kentsel ve sosyal yaşam üzerinde son derece etkili olan ulaşım, kentlerin gelişmesi ve nüfusun artmasında kilit rol oynar. Kentlerde ve kentten kırsal alanlara gidişlerde ulaşım, toplu taşıma ve özel araçlarla gerçekleşir. Ulaşımda araç kullanımının artması ile sorunlar oluşmaya başlamıştır. Ulaşımdaki sorunlar yöneticiler tarafından çözülmeye çalışılmış lakin bazı ülkelerde hala sorunlar yaşanmaya devam etmektedir. Yöneticiler yol ağı iyileştirmeleri, park yeri ve yolları iyileştirme adımları atılırken, bisiklet kullanım iyileştirilmesi yapılmaktadır. Bisiklet kullanımı iyileştirildiği takdirde ulaşımda rahatlama görülebilir (Kizolli & Hatipoglu, 2019).

Bisiklet turizminde ulaşım önemli yer tutmaktadır. Ulaşım olgusunun geliştiği yerlerde bisiklet turizmi de gelişme şansı gösterir. Bisiklet kullanan ve kendi bisikletini yayında götürmeyi amaçlaya turistlerin hedef noktaya gitmesi için mesafe uzunsa, hava yolu, kara yolu ve deniz yolunu kullanarak gitmesi olasıdır. Turizm faaliyetini gerçekleştirdiği destinasyonda bisikleti kullanmayı düşünen turist ise bulunduğu turizm merkezinde ulaşımın sorunsuz olmasını ister. Ulaşım, turistler için çift yönlü önem taşır ve turizmin can damarı olarak bilinir.

İnsanlar, kentsel sorunlar ve sağlık sorunlarından şikâyetçi olurken, daha iyi yaşam tarzına sahip ve ekonomik anlamda iyi bir konumda bulunmaları, sakin yerleşmeleri tercih etmeleri vb. nedenler bisiklet kullanımını ön plana çıkarmaktadır. Bisiklet kullanımındaki çekici faktörler insanları bisiklet kullanımına daha çok yönlendirmektedir. Sayılan kavramlar üzerinden bakıldığında, bu profildeki insanların bisikleti daha çok tercih ettiği görülmektedir (Barna, 2013).

Bisiklet turizmi, belirli bir grup dâhilinde, belirli doğa alanlarında veya belirli bisiklet rotaları oluşturularak gerçekleştirilmektedir. Turizm geçmiş yıllarda egzotik bir kavram olarak görülürken, bisiklet turizmi ile günümüzde egzotik olmaktan çıkmış ve günlük yaşama uyarlanmış bir kavram olma yolunda devam etmektedir (Hoed, 2019). Bisikletin turizm kapsamında yapılan faaliyetler için kullanılmasıyla ulaşım aracı olmanın yanı sıra eğlence ve rekreasyon amaçlı yeşil bir turizm faaliyeti aracı olarak yeniden doğduğu söylenebilir. Bisiklet dostu olarak gösterilen birçok şehre ev sahipliği yapan ABD ve Avrupa ülkeleri, kırsal turizmi teşvik etmenin yanında bisiklet turizmini de desteklemektedir. Sürdürülebilirlik kapsamında gerçekleştirilen bisiklet turizmi, yerel ekonomiye de fayda sağlamaktadır (Aylan, 2021: 1387-1391).

AMAÇ VE YÖNTEM

Bisiklet turizmi kavramının Türkiye'de mevcut literatür ele alındığında az çalışılmış bir konu olduğu görülmektedir. Türkiye turizminde geliştirilmesi gereken bir turizm tipi olarak görülen bisiklet turizminde dünyanın önde gelen ülkeleri, Avrupa ve Amerika ülkeleri olarak bilinmektedir. Türkiye'de belli başlı şehirler bisiklet turizmi konusunda ön plandadır. Bu çalışmada, uygun jeolojik ve jeomorfolojik koşullara sahip olan Nevşehir ilinde bisiklet turizminin sürdürülebilir bir turizm faaliyeti olarak ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmanın

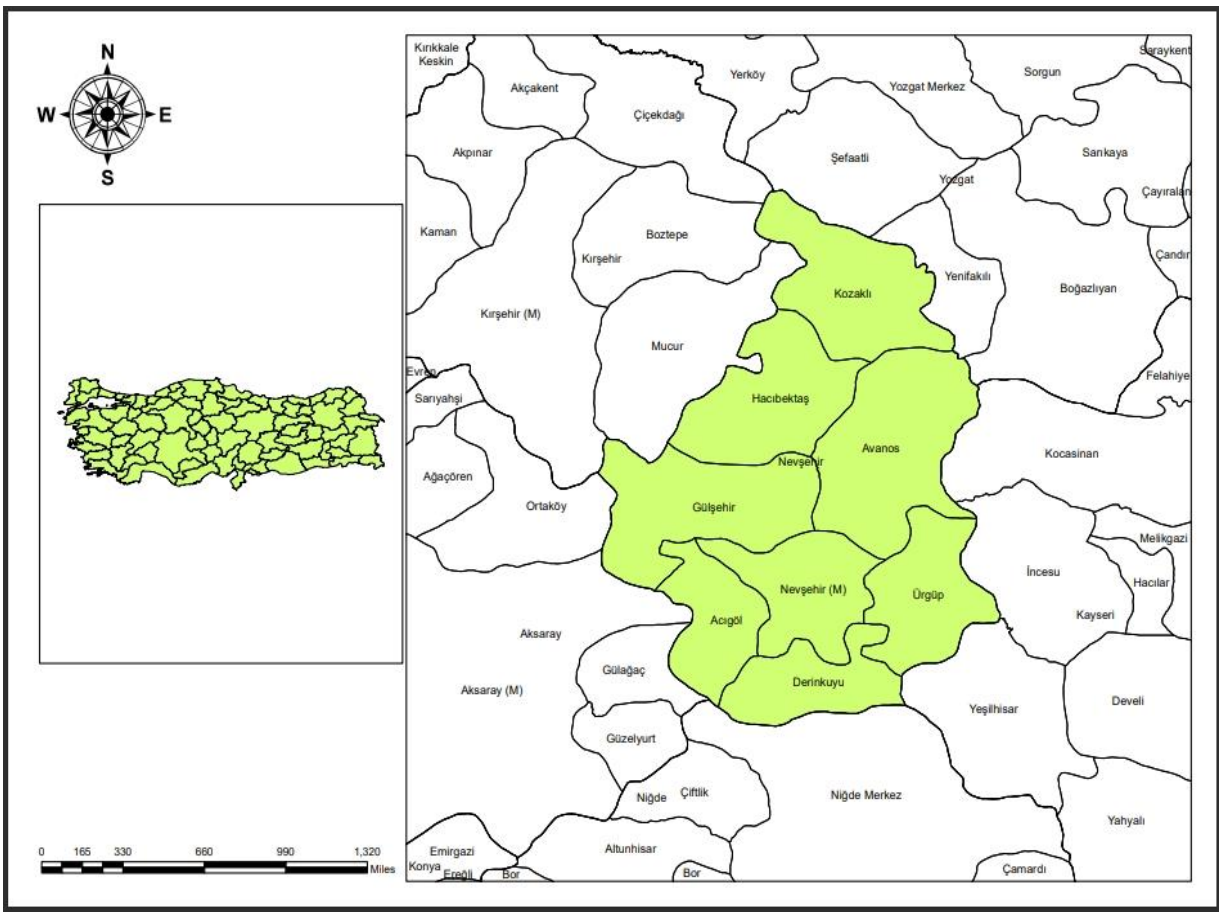
başlıca hedefleri arasında literatüre katkı sağlamanın yanı sıra bisiklet, turizm ve çevre arasındaki ilişkinin kuvvetlendirilmesi yer almaktadır.

Sürdürülebilir turizmi, aktivitelerini arttırmak ve ülkemizde özellikle Nevşehir ilinde bisiklet turizmini daha fazla aktifleştirmek, bisiklet kullanım potansiyellerinin olumlu şekilde değerlendirilmesi ve rota önerilerinin planlanması çalışmanın başlıca amaçlarındandır.

Çalışmada bisiklet turizmi değerlendirilirken, literatür taraması ve doküman analizi yapılmış; elde edilen bulgular SWOT analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Literatür taraması sonucunda bisiklet turizmi ve bisiklet kullanımı açısından bisiklet rota çalışmaları pek fazla gözlenmemiştir. Çalışmada uygulanan belirli yöntemler ortaya çıkmaktadır. İlk olarak çalışma alanının haritalanması yapılmıştır. Çalışmada Nevşehir'de bisiklet rotası ve dağ bisikleti rota önerileri haritaları oluşturulmuştur. SWOT analizi ile Nevşehir ilinin bisiklet turizmindeki güçlü ve zayıf yönleri ile tehdit ve fırsatlar değerlendirilmiştir.

ÇALIŞMA ALANININ KONUMU

Nevşehir, İç Anadolu Bölgesi'nde 38º12' ve 39º20' kuzey enlemleri ile 34º11' ve 35º06' doğu boylamları arasında kalır. Konya kapalı havzası içerinde olan Derinkuyu ilçesi hariç, bütünüyle Orta Kızılırmak Havzasına girmektedir. Konum itibariyle Türkiye'nin tam ortasında olup, yüzölçümü 5.454 km²'dir. Ülke topraklarının binde 7'sini kaplamaktadır (Kopar, 2019: 8). Kızılırmak vadisinin güney yamacına kurulmuş olan il merkezinin rakımı 1.150 m'dir (Nevşehir İlçeleri Mevcut Durum ve Yatırım Fırsatları Raporu, 2024: 6). Şehrin sekiz ilçesi bulunmaktadır (Görsel 1). İl, doğudan batıya doğru inildikçe çukurluğu artan Kızılırmak vadisinin ikiye ayırdığı, güney ve kuzey bölgelerine doğru gidildikçe yükselen bir konumdadır.

Görsel 1. Çalışma alanının lokasyon haritası

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE BİSİKLET TURİZMİ

2.1. Dünyada Bisiklet Turizminin Gelişimi

Dünyada bisiklet turizmi, 19. yüzyılın sonlarına doğru gelişmeye başlamıştır. İngiltere ve İrlanda'da bisiklet kullanımının fazla olması bisiklet turizminin öncelikle bu bölgede gelişmesinde etkili olmuştur. Bisiklet türü açısından çok sayıda alternatife sahip Avrupa ve Kuzey Amerika, bisiklet turizminin gelişimi noktasında önemli yatırımlar yapan destinasyonlar olarak ön plana çıkmaktadır. Çin ve Yeni Zelanda gibi Asya ve Pasifik bölgelerinde ise bisiklet turizmi 21. Yüzyılın başlarında gelişmeye başlamıştır. Özellikle Çin'in potansiyeli ve çalışmalar, onun dünya çapında en büyük bisiklet turizmi pazarı olması yönündeki beklentileri gün geçtikçe artırmaktadır (Dündar, 2022: 1610).

2.2. Türkiye'de Bisiklet Turizminin Gelişimi

Türkiye'de ise bisiklet turizminin geliştirilmesi açısından birçok adım atılmaktadır. Bu adımlar turizm amaçlı bir adımlar olmasa da çoğunlukla bisikleti rekreasyonel ya da ulaşım aracı olarak gören kişilere yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Bisiklet yolları yapılması, Türkiye'de bisiklet turizminin geliştirilmesine yönelik faaliyetler arasında yer alır. Bu doğrultuda Çevre, Şehircilik ve İklim Bakanlığı tarafından yapılan yeni bisiklet yolları ve bisiklet park yerlerinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar ön plandadır. Bu çalışmalar, 2015 yılı itibariyle hız kazanmıştır (Dündar, 2022: 1615).

Türkiye'de bisiklet yolu çalışmalarının ön plana çıktığı başlıca şehirler, Konya, Eskişehir, Antalya, Sakarya, Kayseri, İzmir ve İstanbul'dur. Yeni bisiklet yolları oluşturmak, yeni bisiklet rotaları ve güzergâhları geliştirmek birçok il belediyesinin çalışmaları arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra bisiklet park alanlarının oluşturulması ve bisiklet kiralama istasyonları bulunmayan şehirlerde bu yönde yapılan çalışmalara son yıllarda hız verilmiştir (Dündar, 2022: 1615).

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Avrupa Bisiklet Rotası Ağı'na (EuroVelo) dahil olmak için Avrupa Bisiklet Federasyonu'na başvurması (2016), Türkiye'de bisiklet turizmi açısından atılmış önemli bir adım olarak görülebilir. İzmir ilinin EuroVelo projesi kapsamında Avrupa bisiklet Rotası Ağı'na eklenmesi, Türkiye'de bisiklet turizminin gelişimi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir. İzmir, Türkiye'de bu ağa katılan ilk kenttir. Bergama ve Efes Antik kentlerini birbirine bağlayan bisiklet rotasının, sürdürülebilir turizm ve ulaşıma da katkı sağlaması beklenmektedir (Karakoç, 2019: 1).

Türkiye'de yapılan çalışmalar son yıllarda hız kazansa da uzun tur rotaları ve tematik bisiklet yollarının bulunmaması, var olan bisiklet yollarının tanıtımının yeterince yapılamaması nedeniyle bisiklet turizmi potansiyelinden ve ekonomik değerinden bahsetmek zor görünmektedir (Dündar, 2022: 1615). Bu konuda yapılacak iyileştirmelerin bisiklet turizmi potansiyelinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı açıktır.

Türkiye'de uzun tur rotaları veya tematik bisiklet yolları mevcut değildir. Tanıtımdaki yetersizlikler nedeniyle var olan rotalarında bilinmemesi söz konusudur. Bu nedenle Türkiye'de bisiklet turizmi potansiyelini değerlendirmek ve bir ekonomik değerinin olduğunu söylemek henüz mümkün görünmemektedir. Günümüzde Türkiye'ye gelen bisikletlilerin, birer turist olmaktan ziyade gezgin sınıfına girdiği söylenebilir. Dolayısı ile TÜİK ve Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerinde şu an için bisikletli turist istatistikleri ve dolayısı ile ülkeye olan ekonomik getirisi üzerine bir veri mevcut değildir (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, 2021: 26).

3. NEVŞEHİR'DE BİSİKLET TURİZMİ

Bisiklet turizmi, Nevşehir'de konaklama sürelerini artıracak en önemli faaliyetlerden biri durumundadır. Son yıllarda bölgenin doğal ve tarihi güzelliklerinin bisiklet turları ile tanıtılması noktasında yoğun çabalar bulunmaktadır. Özellikle Haziran ayının son haftasında düzenlenen ve 5 gün süren bisiklet yarışları, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu yarışlara katılmak veya izleyici olmak için bölgeye her yıl yüzlerce ziyaretçi gelmektedir (Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023, 2013: 53).

Bisiklet turları, Nevşehir'de yapılan doğa turizmi sporları arasında yer almaktadır. Bölgede düzenlenen bisiklet yarışları, uluslararası düzeyde olup bu yarışların ilki, UCI Dünya Kupaları programına giren eliminator (XCE) yarışlarıdır. Bu yarış, 2012 yılında Ürgüp'te düzenlenmiştir. Nevşehir ilinde yapılan bisiklet turları için güzergâh bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Mini Kapadokya Fizibilite Raporu, 2019: 201-202). Bisiklet turları kapsamında bölgede düzenlenen 3-4 günlük uluslararası organizasyonlar ve bu konuda yapılan yayınlar yörenin tanıtımı adına önemli katkılar sağlamaktadır.

Çizelge 1. Nevşehir İlinde Yapılan Bisiklet Turları İçin Güzergah Bilgileri

Bisiklet Turları Güzergahları	Bisiklet Turlarının Uzunluğu (km)	Turların Zorluk Derecelikleri
Cemilköy	90,66 km	Orta zorlukta
Avanos	109,09 km	Orta zorlukta
Avanos	45,02 km	Orta zorlukta
Ürgüp	106,48 km	Orta zorlukta
Derinkuyu	55,32 km	Orta zorlukta
Göreme Tarihi Milli Parkı	40,56 km	Orta zorlukta
Ürgüp	52,8 km	Orta zorlukta

Kaynak: Mini Kapadokya Fizibilite Raporu, 2019

Bir doğa turizmi faaliyeti olarak bisiklet turizmi için Nevşehir'de en fazla tercih edilen bölgeler, Göreme Tarihi Milli Parkı, Avanos, Ürgüp, Ortahisar'dır. Nevşehir'in sahip olduğu belli başlı su kaynakları, ilde bisiklet turizminin gelişmesine uygun bir ortam oluşturmaktadır. Nevşehir volkanik kütlesi önünden kuzeybatıya doğru yön değiştirerek akan Kızılırmak'ın uzunluğu 1,355 km olup ilin tek akarsuyu olma özelliğine sahiptir. Kızılırmak vadisi, iki tarafında yükselen biri volkanik diğeri strüktürel yaylalar arasında serilen geniş ve çıplak bir vadidir. Vadinin Avanos ve Gülşehir yörelerinde genişlemesiyle doğal kumsallar ve ağaçlık dinlenme yerleri ortaya çıkmıştır. Bu sayede Kızılırmak kıyılarında, bisiklet turizminin geliştirilmesine uygun bir ortam sağlanmıştır (Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023, 2013: 18).

Damsa Çayı üzerindeki sulama amaçlı yapılmış Damsa Baraj gölü kıyısı önemli bir mesire yeri durumundadır. Ürgüp'e 17 km uzaklıkta yer alan bu baraj, doğa turizm faaliyetlerinin yürütülmesi için elverişli bir konumdadır. Damsa barajı, bisiklet turizmi faaliyetleri için oldukça elverişlidir (Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023, 2013: 18).

3.1. Nevşehir Avanos ilçesi Kızılırmak Nehri Kenarı Bisiklet Rotası Önerisi

Çalışmada kent için bisiklet rotası önerisi olarak Kızılırmak Nehir kenarı seçilmiştir (Görsel 2). Bu öneri, bazı parametreler belirlenerek yapılmıştır. Bu parametreler, yükseklik (eğim) Analizi, nüfus dağılışı ve yoğunluğu, su havzası (Kızılırmak Nehri), trafik yoğunluğu, yol yüzey durumu (taş yollar), bisiklet park alanları, mesire alanları ve gondol gezisidir.

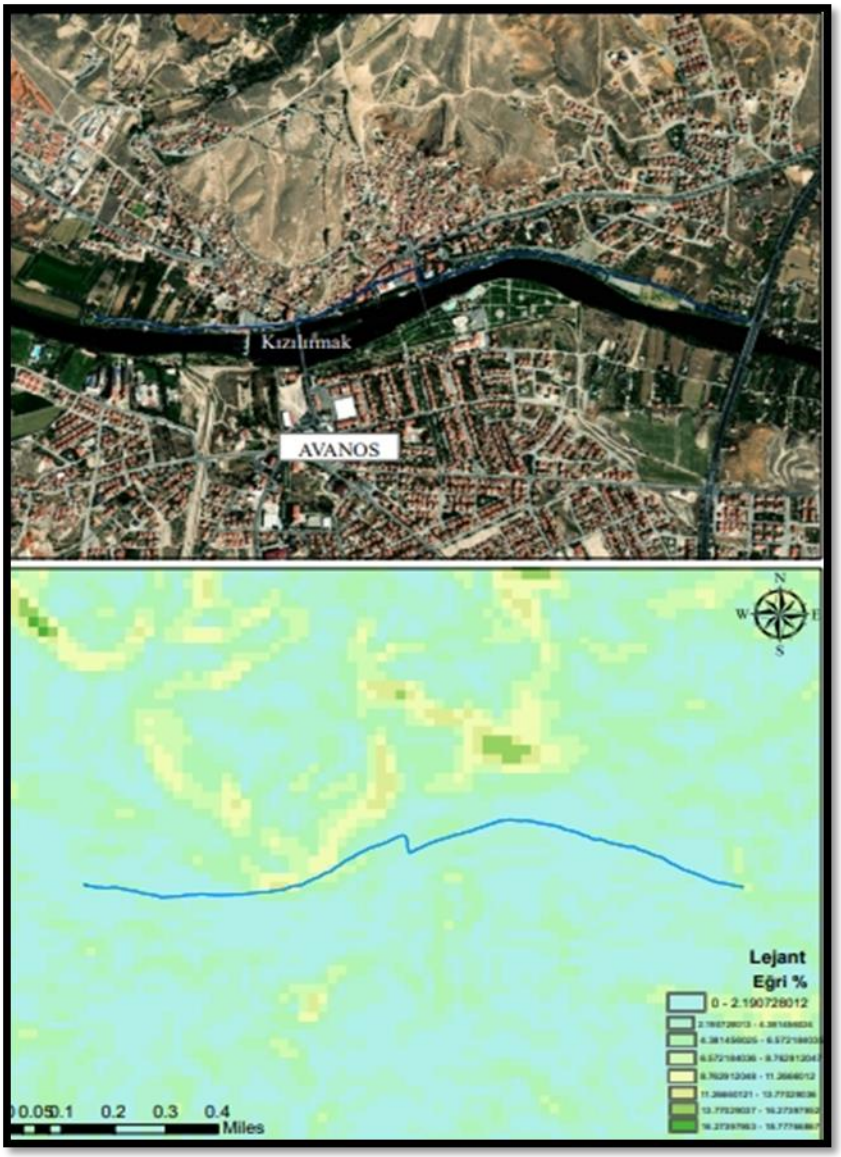

Görsel 2. Avanos ilçesi Kızılırmak Nehri Kenarı Bisiklet Rota Önerisi

Yükseklik (Eğim) Farkı:

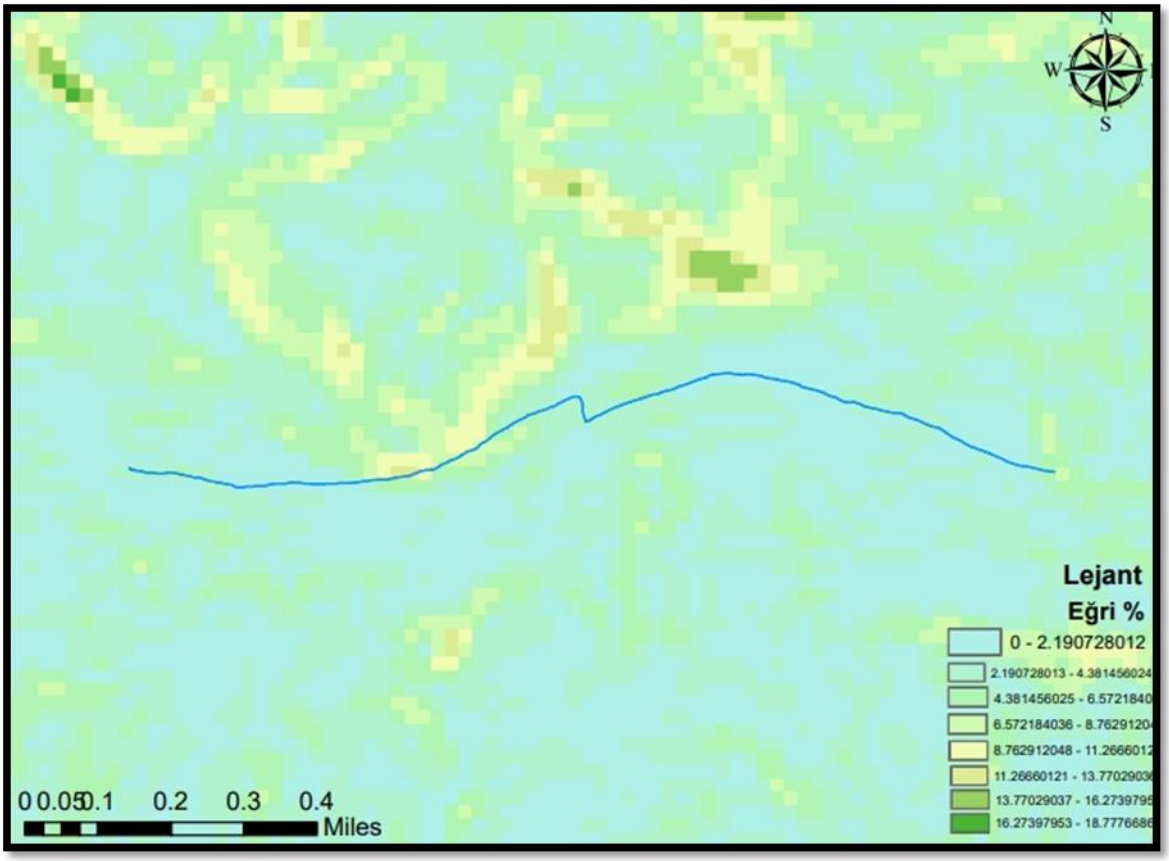
Eğim, bisiklet rotası belirlenirken dikkat edilmesi gereken fiziksel ölçütlerden biridir. Topografyanın eğimi, bisiklet kullanımını zorlaştıran unsurlar arasında yer alır. Kesintisiz ve rahat bir bisiklet sürüşü için en ideal eğim %4'e kadardır. Bisiklet kullanımı insan gücüne bağlı olduğundan eğim arttıkça bisiklet kullanımı zorlaşmakta ve belirlenen güzergâhın tercih edilme oranı düşmektedir (Bisiklet Yolları Kılavuzu, 2019).

Avanos ilçesi Kızılırmak Nehri kenarı bisiklet rotası önerisi için CBS ile eğim haritası oluşturulmuş, oluşturulan örnek rotanın (mavi çizgi) eğiminin %2-6 aralığında olduğu tespit edilmiştir (Görsel 3-4).

Görsel 3. Kızılırmak Kenarı Bisiklet Rotası Önerisi ve Eğim Haritası

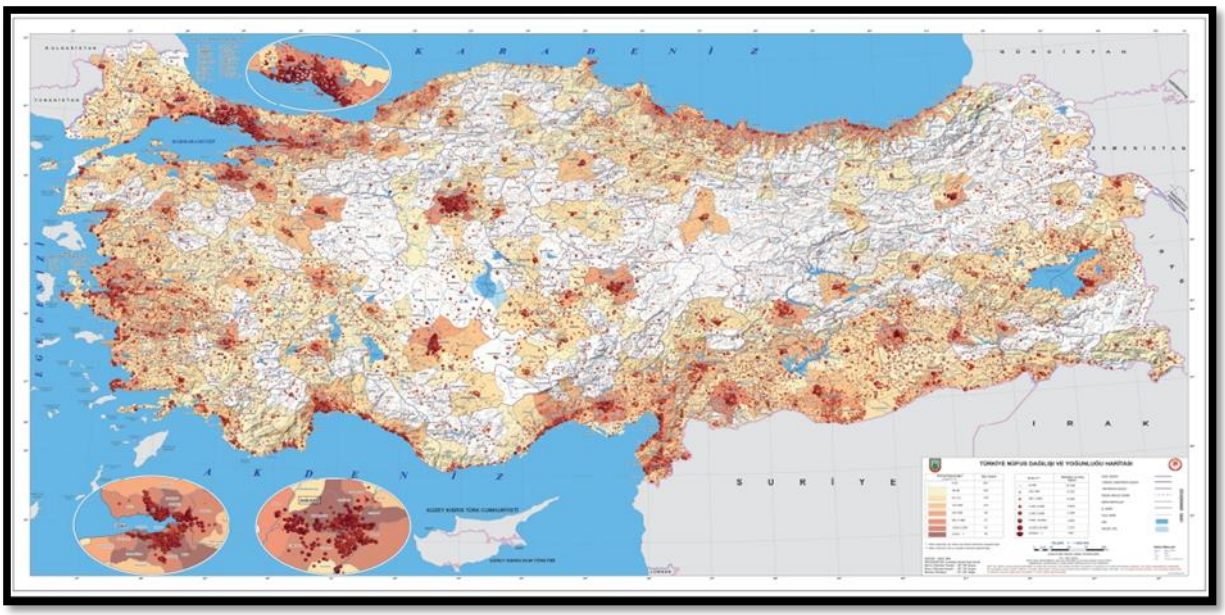
Belirlenen rotada genel itibari ile eğimin %2-4 aralığında olması, kıyı kesimde bisiklet sürmenin uygun olduğunu göstermektedir. Belirtilen yükseklik farkı, bisiklet yolları için uygun bir eğim aralığı olarak değerlendirilmiştir. Bu aralık hem amatör hem de profesyonel bisikletçilerin kullanımına olanak sağlamaktadır. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan Bisiklet Yolları Kılavuzu'na göre bu eğim bisiklet yolları yönetmeliğine uygunluk göstermekte olup bisikletçilerin güvenliği ve konforu açısından oldukça önemlidir.

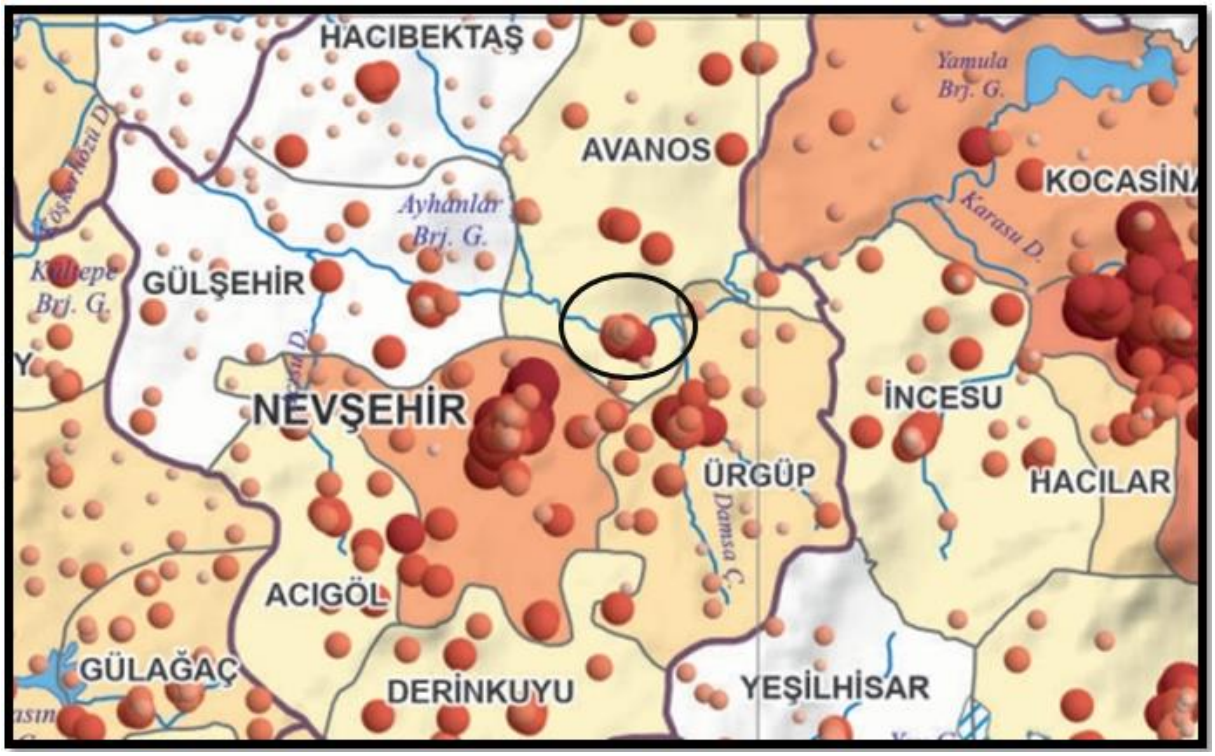
Görsel 4. Eğim Haritası (Kızılırmak Kenarı Bisiklet Rotası Önerisi)

Nüfus Dağılışı ve Yoğunluğu:

Avanos, Merkezden sonra Nevşehir'de nüfusun en fazla yoğunlaştığı ilçelerden biridir. Görsel 5'te yer alan Türkiye Nüfus Dağılışı ve Yoğunluğu Haritası'nın yakınlaştırılmasıyla elde edilen görsel 6'da Avanos'un Kızılırmak kıyıları ile önerilen rota alanında nüfus yoğunluğunun fazla olduğu gözlenmektedir.

Görsel 5. Türkiye Nüfus Dağılışı ve Yoğunluğu Haritası, Harita Genel Müdürlüğü

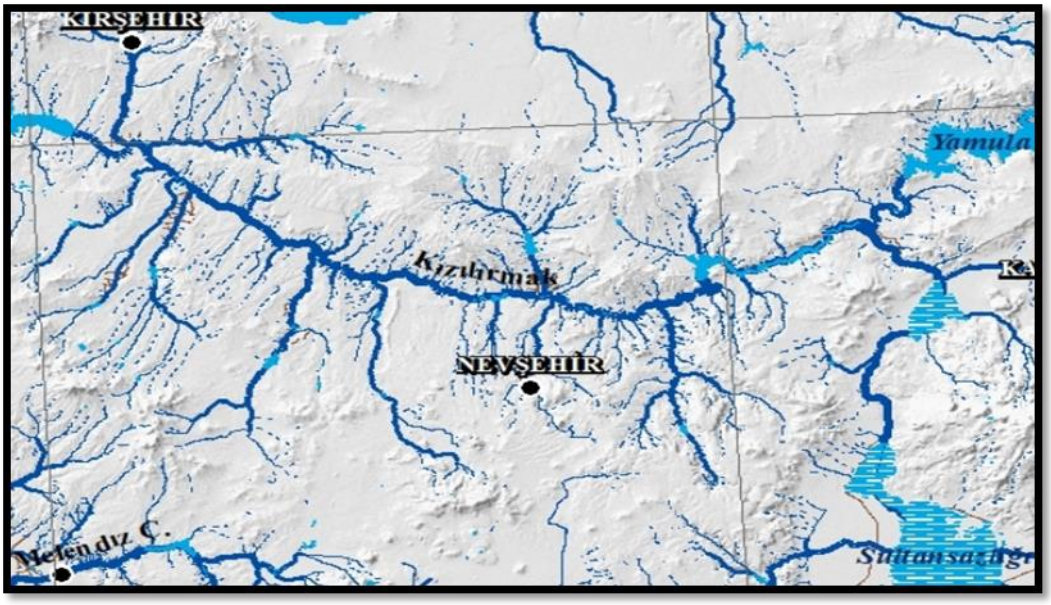

Görsel 6. Nevşehir ve çevresinde nüfusun yoğunlaştığı alanlar

Bisiklet yolları, yerel halk için önemli olmakla birlikte turizm için de büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bölgenin nüfus yoğunluğu ve turizm talebi göz önüne alındığında bu parametrede önemli olan noktanın Avanos'ta Kızılırmak nehrinin kıyı kesiminde taşıyabileceği yükü hafifletmek ve gelen turistler ile yerel halkın farklı rekreasyonel faaliyetlere yönelmeleri olduğu söylenebilir.

Su Havzası (Kızılırmak Nehri):

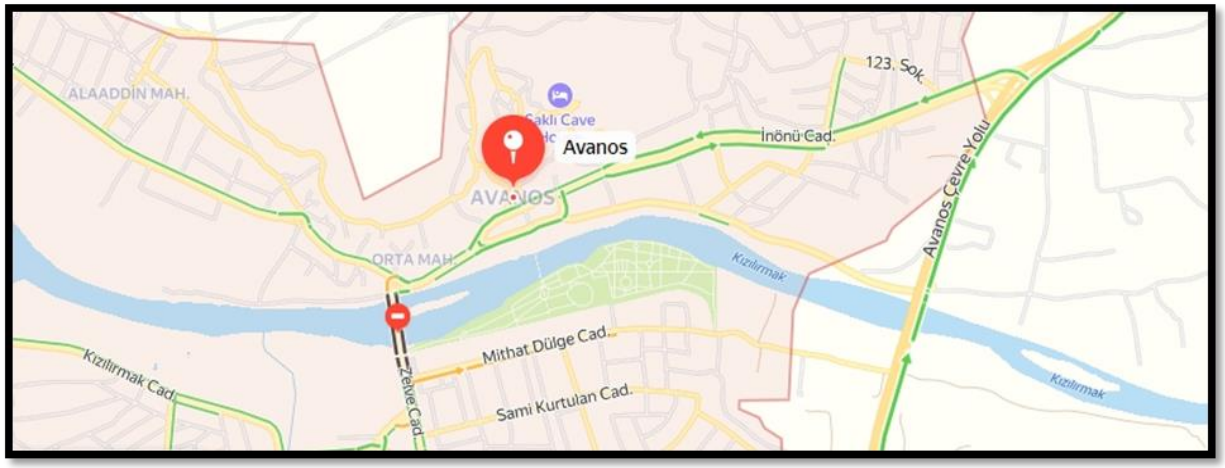
Kızılırmak Nehri'nin varlığı, önerilen bisiklet rotasını çevresel açıdan değerli kılmaktadır. Bu parametrenin önemi ise su havzalarının sürdürülebilir turizm ile korunması ve insanlara görsel açıdan çekicilikler bulunduran bir rota seyri imkânı sunmasıdır. Nehrin ekolojik sürdürülebilirliği için bisiklet yolları oldukça önemlidir. Bu yollar, motorlu taşıt güzergâhlarına alternatif olarak kullanılabilir. Bu yaklaşım, çevre kirliliğini azaltırken bölgenin doğal güzelliklerini korumayı destekler (Görsel 7).

Görsel 7. Kızılırmak Nehri su havzası

Trafik Yoğunluğu:

Bisiklet yolu önerisi için ele alınan bu ölçütte Google Maps ile trafik yoğunluğuna güncel olarak bakılmış ve bölgedeki trafik yoğunluğunun yönetilebilir düzeyde olduğu görülmüştür (Görsel 8). Bu durum, bisiklet rotasının Kızılırmak kenarında uygulanabilirliğini mümkün kılmaktadır. Trafik yoğunluğunun arttığı durumlarda bisiklet yolları ve uygulanacak rota, trafik yükünü hafifletmek için daha kritik bir role sahip olabilir. Dolayısıyla bu durum, çevre dostu ulaşımı teşvik etmek için stratejik bir çözüm olabilir.

Görsel 8. Avanos Kızılırmak Nehri Kenarı Trafik Yoğunluğu (Google Maps)

Yol Yüzey Durumu:

Avanos Kızılırmak Nehri kenarında taş yolların tercih edilmesi, bölgenin doğal ve kültürel kimliğiyle uyumlu bir tasarım sağlamıştır (Görsel 9). Bu yüzeyler, bisikletçiler için farklı bir deneyim sunarken çevreye daha az zarar veren alternatif bir yol yapısı olarak da değerlendirilebilir. Önerilen bisiklet yolu rotasında ise taş yolların bulunması hem çevresel

duyarlılığı ön planda tutacak hem de burada yapılacak bisiklet aktivitelerine farklı bir deneyim imkânı sunacaktır.

Görsel 9. Kızılırmak Kenarı, Avanos

Bisiklet Park Alanları:

Avanos Kızılırmak Nehri kenarında Sallanan Köprü, Taş Köprü ve çanak çömlek atölyeleri gibi turizmde dikkat çekici olan unsurların yakınında Nevşehir Belediyesi'ne ait bisiklet park alanlarının varlığı oldukça önemlidir (Görsel 10). Önerilen rotanın yakınında bulunan bu park alanları, bisikletçilerin dinlenmesi ve güvenli park ihtiyaçlarını karşılaması için önem teşkil etmektedir. Bu alanların arttırılması, bisiklet yollarının kullanımını teşvik edecektir.

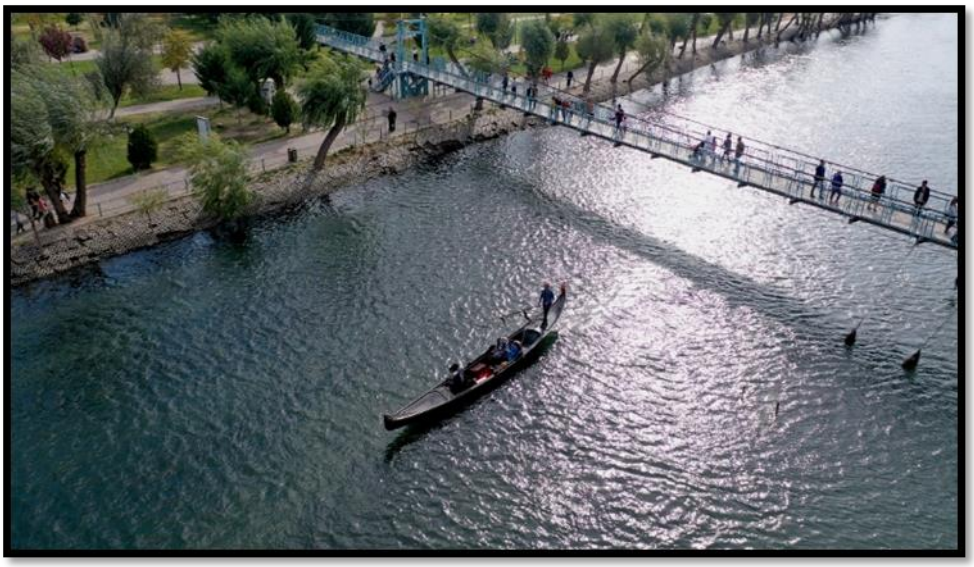

Görsel 10. Bisiklet Park Alanları, Avanos

Mesire Alanları ve Gondol Gezisi:

Kızılırmak çevresinde yer alan mesire alanları ve gondol gezisi gibi etkinlikler, önerilen bisiklet rotasının rekreasyonel çekiciliğini arttırmaktadır (Görsel 11). Bu tür aktiviteler, bisiklet

yollarını yalnızca ulaşım değil, aynı zamanda eğlence ve dinlenme amaçlı bir seçenek haline getirebilir. Bisiklet yolu için bir ölçüt olarak değerlendirildiğinde bu özellikler, Kızılırmak Nehri kenarını uygun bir saha olarak ön plana çıkarmaktadır.

Görsel 11. Kızılırmak Nehri ve çevresinde rekreasyonel faaliyet alanları

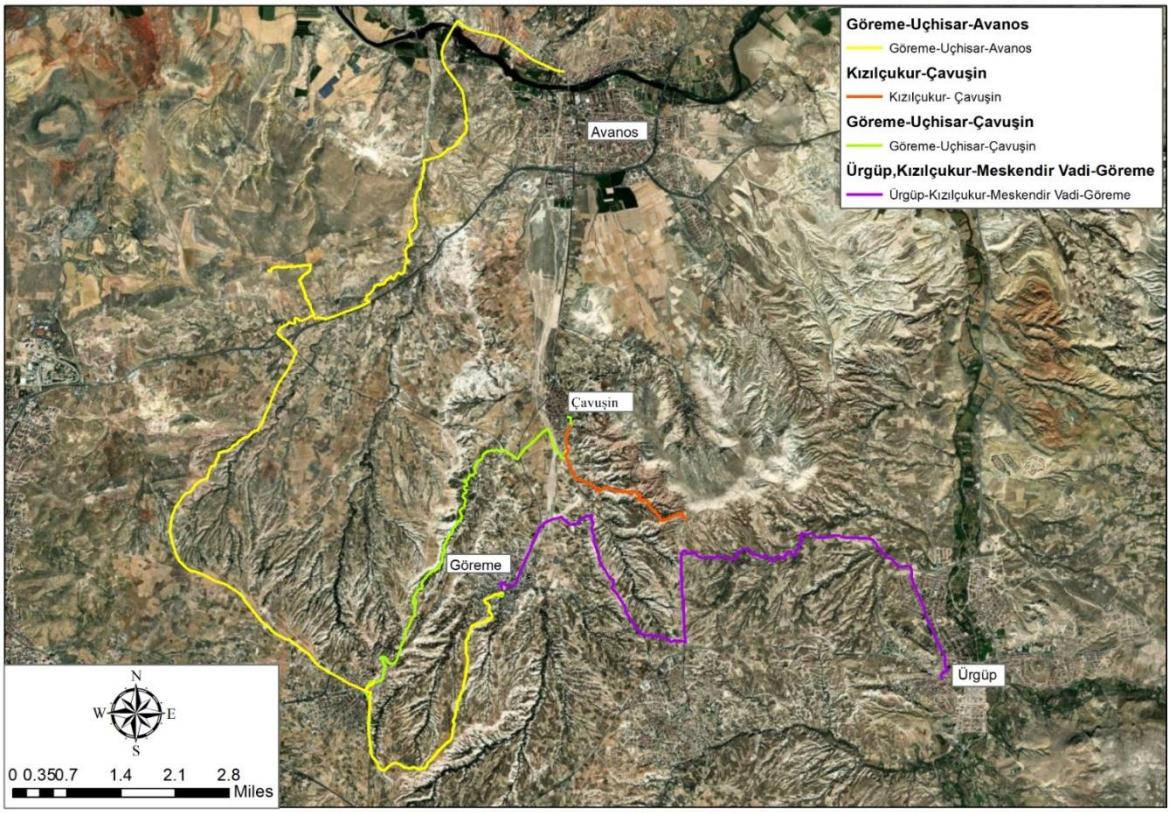
Avanos ilçesinde Kızılırmak Nehri'nin kuzeyindeki bu bisiklet rotası önerisi hem yerel halk hem de turistler için sürdürülebilir ve çevre dostu bir ulaşıma alternatif olarak sunulmaktadır. Bölgede rekreasyonel faaliyet çeşitliliğini arttırmak ve turistlerin alternatif turizm çeşitlerine yönlendirilmesi bu bisiklet rotası önerisinde dikkat çekilen diğer bir hususdur. Yukarıda sıralanan parametrelerin dikkate alınmasıyla bölgenin doğal, kültürel ve sosyal olanaklarının en iyi şekilde değerlendirileceği düşünülmektedir. Sürdürülebilirliğe uygunluk gözetilerek hazırlanan bisiklet rotası önerisinin uygulanabilirliği için yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bisiklet kulüplerinin iş birliği önemlidir.

3.2. Nevşehir'de Dağ Bisikletçiliği

Bölgede dağ bisikleti gezileri ve yarışları için parkur zenginliği oldukça fazladır. Dağ bisikletçiliğine uygun yüzlerce doğal parkur çıkarabilmek mümkündür. Bölgede 2000 yılından bu yana organize edilen dağ bisikleti yarışları, 9 ayrı parkurda düzenlenmektedir. Bu parkurların tamamı doğal parkurlardan oluşmaktadır. Bazı ülkelerin bisiklet turizmi için doğal parkur olmadığından dolayı yapay parkur oluşturmak durumunda kaldığı düşünüldüğünde Nevşehir'in bu bakımdan oldukça avantajlı durumda olduğu söylenebilir (Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2024). Nevşehir'de yer alan bisiklet parkurlarının en belirleyici özelliği doğal olması ve katılımcılara doğal güzellikler sunmasıdır. Bunun yanı sıra, tarihi ve kültürel bir miras alanı olması, bölgenin uluslararası alanda tanınırlığı olması ona ayırt edici bir nitelik kazandırmaktadır.

Nevşehir'de bisiklet turizmine konu olan başlıca vadiler arasında Kızılçukur vadisi, Meskendir vadisi, Aşk vadisi, Göreme vadisi ve Zelve vadisi yer alır. Ayrıca Avanos, Ürgüp, Göreme

yerleşmeleri peribacaları, kaya kiliseleri, yeraltı şehirleriyle bisiklet süren turistlere kültürel güzellikler sunan başlıca alanlardır (Görsel 12).

Görsel 12. Nevşehir İli Dağ bisikletçiliği Rota Önerisi (www.discovercappadocia.com dan düzenlenmiştir)

Göreme-Uçhisar-Avanos bisiklet rotasında Avustralyalı heykeltıraş Andrew Rogers'ın bölgenin kültürel değerlerini yansıtan çalışmaları olan devasa heykeller görülebilmektedir. Bu heykellerin bazıları at, seten taşı, hayat ağacı, çift gövdeli tek başlı aslandır. Bu rota ayrıca, Güvercinlik vadisi, Uçhisar ve Kızılırmak Nehri'nden geçmektedir.

Kızılçukur-Çavuşin bisiklet rotası, Kızıkçukur vadisinin girişinde başlamaktadır. Vadinin doğal güzelliklerinin yanı sıra Selçuklu Camii, Aziz Yahya Kilisesi, Haçlı Kilise, Direkli Kilise görülebilecek kültürel alanlardır. Bölgenin en büyük peribacası olma özelliği taşıyan ve aynı zamanda Roma Dönemi'nde kale olarak kullanılmış Uçhisar'ın yanı sıra Güvercinlik vadisi ve Aşk vadisi ise Göreme-Uçhisar-Çavuşin bisiklet rotasında görülebilecek başlıca alanlardır.

Ürgüp-Kızılçukur-Meskendir vadi-Göreme rotasında, Temenni Tepesi'nde Kılıçaslan Gazi Türbesi, Meskendir vadisi, Aynalı Kilise, Kılıçlar vadisi bisiklet turizmine katılanlar için görülebilecek başlıca alanlar arasında sayılabilir.

3.3. Nevşehir'de Bisiklet Turizmi SWOT Analizi

Çizelge 2. Nevşehir ili Bisiklet Turizmi SWOT Analizi, 2024

GÜÇLÜ YÖNLER	Jeomorfolojik yapının bisiklet turizmi için uygun olması Oluşturulabilecek bisiklet rotası güzergâhlarında peribacalarının turist için dikkat çekici olması Bisiklet turizminin balon turizmi, termal turizm, kültür turizmi gibi diğer turizm çeşitlerinin yanında gelişme imkânı olan bir turizm türü olması Nevşehir'in alt yapı bakımından gelişmiş olması Kara ve havayoluyla ulaşım imkânlarının gelişmiş olması Uluslararası alanda tanınırlığı olan bir turizm merkezi olması Doğal ve kültürel kaynaklar bakımından zengin olması Turizm işletmelerin turizm konusunda tecrübeli olması Turizm sektöründe çalışanların yabancı dil problemi olmaması Alternatif turizm faaliyetlerinin çeşitli olması
ZAYIF YÖNLER	Mevcut bisiklet rotasının azlığı Bisiklet turizmi için tanıtım yetersizliği Bisiklet park yerlerinin ve istasyonlarının az bulunması Bisiklet sürülebilecek alanların az olması, bu bakımdan yapılabilecek düzenlenmede sorunlar yaşanması İnternette Nevşehir'deki bisiklet turizmi veya rotaları hakkında fazla bilgi olmaması Belirli bir tur programı olmaması Ulaşım açısından bozuk yolların bulunması
FIRSATLAR	Bisiklet turizminin Nevşehir'deki sürdürülebilir turizm faaliyetlerini artırma potansiyeli olması Bisiklet turizminin karbon salınımını azaltan bir ulaşım ve turizm türü olarak öne çıkarılması Sıcak hava balon turları, ATV turları, at turları, deve turları gibi alternatif turizm çeşitlerine ek olarak bisiklet turizminin bölgenin cazibesini artıracak olması Bölgenin ekolojik özelliklerini ve yerel kültürünü koruyarak turizmi geliştirme fırsatı Yerel haklın kalkınması açısından fırsatlar sunması Bisiklet satışı, üretimi veya tur rehberi konularında istihdama olanak tanıması
TEHDİTLER	Yeterli tedbirlerin alınmaması durumunda yaşanacak bisiklet kazalarında doğal ve kültürel alanların zarar görme riski Bisikletçilerin bölgenin kültürel hassasiyetlerine uygun davranmaması Turizm açısından bölgenin taşıma kapasitesinin aşılma riski Aşırı turist yoğunluğu nedeniyle vadilerdeki flora ve faunanın zarar görme riski Ani hava değişimleri ve mevsimsel olumsuzluklar

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, Nevşehir'in bisiklet turizmi potansiyelini, sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde ele alarak, hem bölgenin doğal ve kültürel değerlerini korumayı hem de ekonomik açıdan yöreye fayda sağlamayı hedeflemiştir. Çalışmada, "Antik Kapadokya Bölgesi" olarak ulusal ve uluslararası alanda tanınırlığa sahip olan birçok alanın eşsiz coğrafyasının bisiklet turizmine olan uygunluğu, mevcut durum analizi ve önerilen bisiklet rotaları ile detaylandırılmıştır. Özellikle dağ bisikletçiliği gibi ekstrem sporların bölgedeki turizm çeşitliliğine katkı sağlayacağı, hem amatör hem de profesyonel bisikletçiler için cazip bir destinasyon yaratacağı ortaya konulmuştur. Dağ bisikletçiliğine uygun olan sahalar arasında ön plana çıkan yerleşmeler Göreme, Avanos, Çavuşin ve Ürgüp'tür. Bu sahada pek çok vadi, çevresindeki kültür varlıkları ile birlikte bisiklet turizmine katılacaklara çekicilikler sunmaktadır.

Bisiklet turizmi, çevre dostu bir ulaşım yöntemi olarak sürdürülebilirlik açısından büyük bir avantaja sahiptir. Nevşehir bölgesinde önerilen bisiklet rotaları, doğal alanların korunmasını teşvik ederken, aynı zamanda ziyaretçilerin bölgenin kültürel ve doğal zenginliklerini yakından deneyimlemesine olanak tanıyacak şekilde tasarlanmıştır. Bu tür bir yaklaşım, sadece turistlerin değil, yerel halkın da sürdürülebilir turizm farkındalığını artıracaktır.

Dağ bisikletçiliği özelinde yapılan analizler, Nevşehir'in zorlu parkurları ve nefes kesen manzaraları ile bu alanda önemli bir destinasyon olabileceğini göstermektedir. Yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve turizm sektöründeki paydaşların ortak çalışmalarıyla bu potansiyelin gerçeğe dönüştürülmesi mümkündür. Ayrıca, bu tür bir turizm modeli, bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayarak, özellikle kırsal alanlarda istihdam olanaklarını artırabilir.

Nevşehir ilinde doğal ve kültürel açıdan çekiciliğe sahip alanlar oldukça fazladır. Potansiyel alanların sürdürülebilirlik çerçevesinde turizm faaliyetlerine katılması ise önemli bir husustur. Nevşehir'de bisiklet turizmi gelişmeye açık bir turizm türüdür. İyi bir planlama ve sürdürebilir çevre desteklenerek bisiklet turizminin geliştirilmesi mümkündür. Bu konuda bisiklet kulüpleri kurulabilir ve uygulamalar aracılığı ile daha fazla etkileşime geçilebilir. Bisiklet park alanları, bisiklet yolları ve bisiklet rotaları oluşturularak hem bisiklet kullanıcılarına hem de bisiklet turizmine katılım gösteren turistlere daha rahat bir deneyim sunulabilir. Atılacak tüm adımlar ve yatırımlar, şehrin ekonomik, kültürel, turistik ve yerel alanların kalkınması açısından önemli etkiye sahip olacaktır. EuroVelo çalışmaları geliştirildiği takdirde Nevşehir, EuroVelo güzergâhına katılabilir.

KAYNAKÇA

Aylan, F. K. Bisiklet Turizmi Bağlamında Bisiklet Dostu Şehir Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma: Twitter Örneği. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(2), 1388-1403, 2021.

Bisiklet Yolları Kılavuzu, 2019. "Güzergâh Belirleme Modeli Oluşturulması" https://webdosya.csb.gov.tr/db/meslekihizmetler/haberler/b-s-klet-yollari-kilavuzu-23.12.2019-20191223102511.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2024).

Den Hoed, W. Where Everyday Mobility Meets Tourism: An Age-Friendly Perspective On Cycling İn The Netherlands And The Uk. *Journal Of Sustainable Tourism*, *28*(2), 185-203, 2020.

Dündar, Y. Her Yönüyle Bisiklet Turizmi ve Bisiklet Dostu Konaklama Tesisleri (Bıcycle Tourısm In Every Aspect And Cyclıng Frıendly Accommodatıon Facılıtıes). *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel (JOGHAT)*, 4, 2022.

Gürer, B. Doğa Turizminde Yeni Eğilim: Modern Kampçılık. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, *23*(4), 1677-1696, 2024.

Karakoç, C. (2019). "İzmir, Avrupa Bisiklet Rotasına Dahil Edildi", https://www.arkitera.com/haber/izmir-avrupa-bisiklet-rotasina-dahil-edildi/ (Erişim Tarihi: 12.11.2024).

Kaypak, Ş. Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 11-29, 2012.

Kizolli, B., & Hatipoglu, S. Bicycle Usage İn The Urban Transportation: Pristina Example. Prızren Socıal Scıence Journal, 3(1), 50-61, 2019.

Kopar, İ. *Nevşehir İlinin Konumu, Jeolojik ve Jeomorfolojik Özellikleri*, Eski Babil Yayınları, İstanbul, 2019.

Kovačić, N. Profiling Bicycle Tourists: A Case Of Croatia. *Tourism And Hospitality Management*, *21*(2), 159-177, 2015.

Mini Kapadokya Fizibilite Raporu. (2019). "Nevşehir'de Yapılan Doğa Turizmi Sporları", https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/mini-kapadokya-fizibilite-raporu-24121.pdf (Erişim Tarihi: 03.12.2024).

Nevşehir İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2024."Kapadokya'da Dağ Bisikletçiliği", https://nevsehir.ktb.gov.tr/TR-365611/kapadokyada-dag-bisikletciligi.html (Erişim Tarihi: 26.11.2024).

Nevşehir Turizminin Çeşitlendirilmesine Yönelik Eko Turizm Eylem Planı 2013-2023. (2013). https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/ahika_2013_nevsehir-turizminin-cesitlendirilmesine-yonelik-eko-turizm-eylem-plani.pdf (Erişim Tarihi: 5.12.2024).

Nevşehir İlçeleri Mevcut Durum ve Yatırım Fırsatları Raporu, (2024) "Nevşehir İlçeleri Genel Bakış", https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/nevsehir-ilceleri-mevcut-durum-ve-yatirim-firsatlari-raporu-revize-v9---lq.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2024).

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı. (2021). Bisiklet turizmi & bisiklet dostu otel konsepti yol haritası. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. https://www.oran.org.tr/images/dosyalar/20211027113245_1.pdf (Erişim Tarihi: 21.11.2024).

Peeters, P., Çakmak, E., & Guiver, J. Current issues in tourism: Mitigating climate change in sustainable tourism research. *Tourism Management*, 100, 104820, 2024.

Tuncer, M. Sürdürülebilir Turizm İmkânlarının Değerlendirilmesine Yönelik Aksaray İlinde Bir Araştırma. *The Journal of Academic Social Science*, 2017.

https://www.discovercappadocia.com/tr/kapadokya-da-eglence/activities/bisiklet-turu/dag-bisikleti-rotalari, (Erişim Tarihi: 18.12.2024).

AKIŞ DENEYİMİNİN YAŞAM DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SEYAHAT ACENTASI ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Gamze ERYILMAZ
İskenderun Teknik Üniversitesi
gamze.eryilmaz@iste.edu.tr / 0000-0003-0588-8021

İpek SARICA
İskenderun Teknik Üniversitesi
İpek_kirmit@hotmail.com / 0009-0006-0750-5951

ÖZET

Araştırmanın amacı, seyahat acentasında çalışan bireylerin akış deneyimi ve yaşam doyumu algılarını ölçmek ve bu iki kavram arasındaki ilişkisel anlamı incelemektir. Akış deneyimi, kendini işe verme, işi sevme ve içsel motivasyon olmak üzere üç boyut üzerinden değerlendirilmiştir. Bu boyutların her birinin yaşam doyumu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmada akış deneyimi ve yaşam doyumu anketleri kullanılarak, kolayda örnekleme yöntemiyle çevrimiçi anket uygulanmıştır. Birinci saha çalışmasında (ön test) 35 kişi, ikinci saha çalışmasında (test) ise 200 kişi ankete katılmıştır. Veri toplama süreci 2021 yılı Aralık ayında yürütülmüştür. Örneklem, kurumsal olarak hizmet veren ve şubeleri bulunan bir A grubu seyahat acentası çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, akış deneyiminin anlamlı ve olumlu yönde yaşam doyumunu artırdığı; ancak en etkili faktörlerin işini sevme ve içsel motivasyon olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akış deneyimi, yaşam doyumu, kendini işe verme, işi sevme, içsel motivasyon.

THE EFFECT OF FLOW EXPERINCE ON LIFE SATISFACTION: A STUDY ON TRAVEL AGENCY EMPLOYEES

ABSTRACT

The main purpose of the thesis is to measure the flow experience and life satisfaction perceptions of individuals working in travel agencies and to examine the relational meaning between these two concepts. Flow experience was evaluated through three dimensions: giving oneself to work, liking work and intrinsic motivation. The effects of each of these dimensions on life satisfaction were examined. In the study, flow experience and life satisfaction questionnaires were used and an online survey was applied through convenience sampling method. In the first field study (pre-test), 35 people participated in the survey and 200 people participated in the second field study (test). The data collection process was conducted in

December 2021. The sample consisted of employees of a Group A travel agency that provides corporate services and has branches. According to the results of the study, flow experience significantly and positively increased life satisfaction; however, the most effective factors were job satisfaction and intrinsic motivation.

Key Words: Flow experience, life satisfaction, put yourself to work, like work, intrinsic motivation.

1. GİRİŞ

Akış deneyimi, Maslow'un doruk deneyimi olarak isimlendirdiği ve akış kuramı üzerine temellendirmiş olduğu bir kavram olarak 1960 yılında ortaya atılmıştır. Csikszentmihalyi, 1970 yılında akış kavramı ve deneyimi çalışmaları sonucunda doruk deneyimini geliştirmiştir (Turan, 2019). Optimal performans duygu durumu olarak da tanımlanan kavram, kişini keyif aldığı bir durum olarak ifade edilebilmektedir. Buna bağlı olarak akış deneyimi bireyi pozitif yönde etkileyebilmekte ve iş performansına önemli ölçüde katkı sağlayabilmektedir (Nakamura ve Csikzentmihalyi, 2005; Fidanboy, 2019). İçsel bakımdan keyif almaya dönük olan akış deneyimi, zorluk-beceri dengesi, otomatik olarak gerçekleşme, hedeflerin netliği, geribildirim, yapılan işe konsantrasyon, kontrol edebilme hissi, öz bilinç kaybı ve zaman dönüşümü gibi özelliklere sahiptir (Carr, 2013). Akış deneyiminin özelliklerine bağlı olarak, işini yerine getiren bireye içsel açıdan motivasyon sağlaması, bununla birlikte bireyin zor olduğunu hissettiği halde bu zorluğu kontrol altında tutabildiği işlerle de içli dışlı olması ile bunu eşsiz bir şekilde yaşamasına yönelik psikolojik bir durumun varlığından söz etmektedir (Csikzentmihalyi 1990). İş yaşamında akış deneyimi olarak tanımlanan bu psikolojik yaşantının, çalışan bireyin yaşam doyumu üzerinde rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bilişim sektörü çalışanları üzerine yürütülen bir çalışmada bu düşünceyi destekleyen örneklerdendir (Fidanboy, 2019).

Yaşam doyumu, insanların ihtiyaçlarının, taleplerinin ve arzularının karşılanması sonucu oluşan bir durumdur (Soba, Babayiğit ve Demir, 2017). Kişilerin bilişsel yargılarını oluşturan yaşam doyumu kavramı; pozitif psikoloji araştırmalarında olumlu duygunun olumsuz duyguya egemen olması olarak açıklanmaktadır (Dağlı ve Baysal, 2016). Yaşam doyumunun kendine has özellikleri ve akış deneyimin yaşattığı olumlu psikolojik yaşantı göz önüne alındığında bu iki duygu durumunun birey için önemli çıktılar sağlayabileceği söylenebilir. Bu bağlamda çalışan bir bireyin iş yaşamında akış deneyimi yaşamaya yatkın bir tutum sergilemesi ve sergilediği bu tutumun yaşam doyumu algısına katkı sağlaması oldukça önemlidir.

Akış deneyimiyle ilgili alan yazın incelendiğinde, birçok farklı konuda çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin, tiyatro (Martin ve Cutler, 2002), müzik (Bakker, 2005), spor (Ada ve diğerleri, 2012), bilgisayar oyunları (Hsu ve Lu, 2004), internet kullanımı (Rettie, 2001), müze ziyaretleri (Aykol ve Aksatan, 2013) ve rekreatif etkinlikler (Eryılmaz, Unur ve Akgündüz, 2021) gibi araştırmalar bunlardan bazıları olarak sayılabilir. Diğer taraftan çalışan bireylerin yaşam doyumlarının ölçüldüğü birçok araştırma da (Yılmaz, Keser ve Yorgun, 2010; Sürücü, 2016; Çolakoğlu ve Yurcu, 2019; Keskin, Yayla ve Aktaş, 2020) mevcuttur. Ancak akış deneyimi ve yaşam doyumu ilişkisini inceleyen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Fidanboy, 2019; Eryılmaz, Unur ve Akgündüz, 2021).

Yoğun emek şeklinde hizmet veren turizm sektörü çalışanları sürekli olarak müşteri ile iletişim halindedir. Bu yönü düşünüldüğünde, turizm sektöründe çalışan kişilerin müşteri memnuniyetini sağlayabilmeleri adına işini severek yapmaları önemlidir. Seyahat acentaları, çalışan personelin müşteri ile doğrudan iletişim kurduğu turizm işletmelerinden biridir. Bu anlamda ilgili işletmelerde işlerini, motive bir şekilde ve benimseyerek yapan personelin hayatlarından memnun olarak görevlerini yürütmeleri önemlidir. Alan yazında akış deneyiminin (Güzel, Karabacak ve İşçi, 2020) ve yaşam doyumunun turizm çalışanları üzerinde (Çolakoğlu ve Yurcu, 2019; Keskin, Yayla ve Aktaş, 2020) ayrı ayrı ölçüldüğü çalışmalar mevcuttur. Ancak bu iki kavramın turizm çalışanları bağlamında özelliklede seyahat acentaları çalışanları üzerinde ilişkisel olarak incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışan performans ve verimliliği bakımından önemli olan bu psikolojik duygu durumlarının bir arada ve özellikle müşteri ile birebir iletişim halinde olan turizm çalışanları üzerinde incelenmesi oldukça önemlidir. Dikkat çekilen bu önem, araştırma problemlerinin de belirleyicisi olmaktadır. Bu bağlamda, "Akış deneyiminin ve yaşam doyumunun seyahat acentası çalışanları üzerinde ölçülmesi söz konusu olduğunda, akış deneyimi ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" ve "İlişki söz konusu ise, akış deneyiminin yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir rolü var mıdır?" soruları, bu araştırmanın temel problemlerini oluşturmaktadır. Bu problemler, araştırma amacının da belirleyicisi olmaktadır. Seyahat acentasında çalışan bireylerin akış deneyimi ve yaşam doyumu algılarını ölçmek ve bu iki kavram arasındaki ilişkisel anlamı incelemek, bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Böylelikle seyahat acentası çalışanlarının çalışma ortamlarında sahip oldukları akış deneyimi ve yaşam doyumu algıları ortaya konularak, çalışanların sahip oldukları duygu durumlarının çalışma ortamı ve kendileri açısından olumlu/olumsuz çıktılarının oluşabileceği yönünde bakış açısı kazandırılmak istenmiştir. Çalışanların işlerine kendilerini vermeleri ile yaşamlarına ilişkin tatmin düzeylerinin yüksek ve bu unsurların birbiri üzerinde rolünün olması, iş verimliliğinin sağlanması açısından önem arz edebilir. Bu sebeple seyahat acentası çalışanları üzerinde yürütülen bu araştırmanın, acenta yöneticilerinin iş ve işleyiş politikalarında çalışan memnuniyeti ve verimliliğini arttırmaya yönelik farklı girişimler uygulamaları bakımından farkındalık oluşturulabileceği düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Akış Kuramı

Stres yönetiminde ve kişilerarası ilişkilerde ruh sağlığı ve iletişim becerileri önemli bir rol oynamaktadır. İletişim becerilerinde kişisel yapının da katkısı büyüktür. Kendini gerçekleştirmiş ve yaptığı iş ile kişilik yapısı arasında uyum sağlayabilen bireyler, kendi potansiyellerini ortaya koyma ihtimallerini artırmaktadır (Peifer, Schuls, Schachinger, Baumann ve Antony, 2014). Bireylerin kendi iç dünyası ile çevresi ve yaptığı iş arasında uyumda, stres yönetimini sağlayabilen, olası zorluklarla başa çıkma gücüne sahip, başkaları ile olumlu iletişim kurabilme ve en önemlisi kendi potansiyelini ortaya koyabilmede etki etmektedir. İnsan davranışı üzerine odaklanan Akış Kuramı mutluluk temelli bir yaklaşım olarak tanımlanmıştır (Sahranç, 2008). Bireylerin gerçekleştirdikleri etkinliklere odaklanan kuram, etkinliklerde bireyin yaşam amacına uygun olup olmadığını ölçmektedir. Amacına uygun olan etkinliklerin bireyi mutlu ettiği, amacı dışında gerçekleştirdiği etkinliklerin ise

bireyi mutsuz ettiği öne sürülmektedir. Akış kuramına göre, keyif veren etkinlikler bireyi mutlu edeceğinden o etkinliklerde gerçekleştirdiği ya da gerçekleştireceği tüm eylemlerinde sorumluluk almasına yarayacağı ve bilincinde düzenlilik sağlayacağı savunulmaktadır (Teztel, 2016).

Akış kuramı, insan doğasını açıklarken güdülenme sistemini üçe ayırır: genetik güdülenme, kültürel güdülenme ve benlik güdülenme sistemi. Genetik güdülenme, biyolojik ihtiyaçları içeren etkenleri kapsar. Kültürel güdülenme, insanların yaşamlarında önemli rol oynayan kültürel etkenler ile cezalandırma ve ödüllendirme sistemini oluşturur. Benlik güdülenme ise, bireyin bilinç gelişimi açısından aradığı deneyimleri ve etkinlikleri, yani akış deneyimini yaşamasını sağlayan güdülenme sistemidir (Sahranç, 2008).

Akış kuramı incelendiğinde kişilerin bir işi ya da aktiviteyi ödüllendirme beklentisi ile yapmadığını aksine içinden gelen dürtü ile hareket ettiğini göstermektedir. Bu durum da kişilerin iş ve sosyal hayatlarındaki mutluluk ve memnuniyet düzeylerini arttırmaktadır (Chickzentmihalyi, 1990).

Akış, genel olarak yüksek performans ile ilişkilendirilerek, psikolojik olarak kişinin olumlu deneyimi yaşaması olarak adlandırılmaktadır. Tatmin olma, benlik oluşturma, optimal deneyim ve mutluluk gibi yaşamlarında olumlu duyguların oluşmasını vurgulamaktadır (Jackson, Thomas, Marsh, ve Marsh, 2001). Akış kuramının öncülerinden olan Csikszentmihalyi (1997), kişide oluşan akış durumunu, bir eylemde algıladığı meydan okuma ile beceri düzeyinin orantılı olmasına bağlı olarak oluştuğunu savunmaktadır. Meydan okuma ile beceri düzeyinin birbirine yakın olarak algılanması akışın meydana gelmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kişinin beceri düzeyi, yapılan eylemde verilen görevlerle başa çıkma düzeyine göre belirlenebilmektedir (Csikszentmihalyi, 1977).

2.2. Akış Deneyimi Kavramı

Akış, insanların deneyimlediği bir bilinç hali olarak açıklanabilmektedir. Akış deneyimi, insanların keyif aldıkları bir aktiviteye derinden dahil olma durumudur ve akış deneyimi bazı özelliklerle açıklanabilmektedir. Yapılan aktivitenin zorluk düzeyi ve bireyin beceri düzeyi akış deneyiminin önemli dengelerinden biridir. Bu denge birbiriyle bağlantılı olarak bireylerin akış deneyimi düzeylerini ortaya koyan durumlardandır (Pace, 2004). Csikszentmihalyi (1991) "akış" bireylerin katılmış oldukları aktiviteye yoğun olarak dahil olduklarını (aktivitenin zorluk seviyesi ve bireylerin yetenek düzeylerini eşleştirerek) sadece o anı yaşayarak başka hiçbir durumun önemli olmamasını özetlemektedir. Deneyim o kadar zevk vermektedir ki, insanlar bu akış deneyimini yaşayabilmek için büyük maliyetleri bile gözden çıkarabilmektedir (Noar, 2016). Spor, sanat, hobiler ve oyunlar akış deneyimini yaşatan etkinliklere örnek olarak verilebilmektedir. Bu türde etkinliklere katılım gösteren kişilerin hayatlarında genellikle daha mutlu oldukları ve tatmin hissettikleri görülmektedir. İş hayatlarında akış deneyimi yaşayan insanlar da akademik, mesleki ve sosyal hayatlarında performanslarını arttırmaya yönelik yaşamaktadırlar. Bu kişiler toplum refahını arttırmanın yanında bireylere örnek olarak motive etmektedirler (Yeşiltas ve Türk, 2017).
Çizelge 1'de akış deneyimini açıklayan bazı tanımlara yer verilmiştir. Farklı araştırmacılara göre akış deneyimi aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

Çizelge 1. Akış Deneyimi ile İlgili Tanımlar

Bireyin bilişsel anlamda verimli olması, mutlu ve motivasyonu yüksek hissetmesidir (Moneta ve Csikszentmihalyi, 1996).
Bireyin iç dünyasını kontrol ederek mutluluk hissine ulaşma sürecinden oluşmaktadır (Inghilleri, 1999).
Genel anlamda bireyin yüksek seviyede yaşadığı performans durumu olarak tanımlanmaktadır (Jackson, Thomas, Marsh ve Smethurst, 2001).
Kişinin yaptığı eylemin üzerinde bilişsel yeterlilik ve kontrolünde olduğunu hissederek, eylemin içerisinde kaybolması ve eylemden aldığı derin zevktir (Moneta, 2004).
Kişinin eylem içerisinde etkili olduğunu hissetmesi, eğlence ile güdülenme hissini yüksek seviyede deneyimlediği optimal zihin durumunu belirtmektedir (Asakawa, 2004).
Eylem içerisinde kişinin meydan okuma ve beceri düzeyinden kaynaklanan optimum deneyimdir (Huang, 2006).

Kaynak: Çizelge, farklı tanımların derlenmesi ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Çizelge 1'de yer alan tanımlar akış deneyiminin bilim insanları tarafından çalışmalar ile ulaştıkları sonuçlardır. Bu tanımlar akış deneyiminin geliştirilmesinde rol oynamaktadır. Akış deneyimi, yapılan eylemde kişinin tam olarak kendini vermesi ile oluşan optimal deneyim durumunu oluşturmaktadır. Optimal deneyim, kişinin kendini eylem esnasında öncekilerden farklı olarak keyifli ve iyi hissettiği, haz duyarak zihin olarak yaşantısının hep buna benzer bir şekilde devam etmesini istediği deneyimlerdir (Chickzentmihalyi, 1990).

Akış deneyimini yaşayan kişi, deneyim esnasında deneyimin içinde kaybolmakta ve başka hiçbir şeyi düşünmemektedir (Alba ve Williams, 2013). Bu durum söz konusu olduğunda, akışı yaşayanın sahip olması ön görülen nitelikler bulunmaktadır. Birey eğer akışı yaşıyorsa bu niteliklerin en az birine sahip olabilmektedir (Csikszentmihalyi, 1990). Bu niteliklerden ilki; *Güçlük ve Beceri Dengesi*'dir. Gerçekleştirilen faaliyette bireyin beceri düzeyi ile faaliyetin gerektirdiği zorluk düzeyi arasındaki dengeyi ifade eden bir niteliktir. Bu düzeye göre kişi dört duygu durumu yaşamaktadır. Kaygı, can sıkıntısı, akış ve ilgisizlik olarak duygu durumları değişmektedir. Kaygı; faaliyetin bireye göre güçlük seviyesinin yüksek olmasından kaynaklı yapamayacağı hissini yaşamasına sebep olmaktadır ve kişi bu konuda kaygı duymaktadır. Can sıkıntısı; faaliyetin güçlük seviyesinin kişinin beceri düzeyine göre çok altta olmasından kaynaklı oluşan duygu durumudur. Akış; faaliyetin güçlük seviyesinin fazla olması ancak kişide bu becerinin olması sonucu oluşmaktadır. İlgisizlik; faaliyetin güçlük seviyesinin düşük olması ve kişinin de beceri düzeyinin düşük olması sonucu oluşan duygudur (Aykol ve Aksatan, 2013). İkinci nitelik ise; *Dikkatin Yoğunlaşması*'dır. Akış anında olan kişi, o an bütün dikkatini yaşadığı deneyime vermekte ve diğer bütün olumsuz detayları o an unutmaktadır. Akış anında kişinin zihni yalnızda deneyimlediği durumun detaylarına açıktır (Özşahin, 2003). Üçüncü nitelik, *Açıkça Belirlenmiş Hedefler ve Anında Geri Bildirim'*dir. Akış anının yaşanmasına olanak sağlayan deneyimlerde, hedefler başından açık olarak bellidir. Ve bu zamanlarda anında geribildirim alınmaktadır. Bireyler akış anına kapılmadan önce neyi başarmaları gerektiğini bilmektedir. Geri bildirim ise bireyin başarılı olup olmadığını göstermektedir. Bu da geri bildirimin kişiler için önemini oluşturmaktadır (Jones, Hollenhorst ve Perna, 2003). Bir diğer nitelik *Eylem ve Farkındalığın Birleşmesi*'dir. Akışta olan kişi, kendini içinde bulunduğu

eyleme o kadar kaptırmaktadır ki kişi bir süre sonra o eylemden ayrılamaz duruma gelerek tam anlamıyla bütünleşmektedir ve eylem içerisinde neredeyse otomatik hale gelmektedir (Jones ve diğerleri, 2003). Beşinci nitelik *Kontrol Duygusu*'dur. Akışı yaşayan kişiler, kontrol kaybetme konusunda bir korku yaşamamaktadırlar. Çünkü yapılan eylemin içerdiği riskleri en aza indirgeyebileceğinin farkındadır. Kontrol duygusu, güçlük ve yetkinlik dengesinden kaynaklı gelişmektedir. Kişi, eylemin güçlük seviyesine göre bu yetkinliğe sahipse kontrol duygusu oluşacaktır (Aşçı, Çağlar, Eklund, Altıntaş ve Jackson, 2007). Altıncı nitelik *Öz-bilinç Kaybı*'dır. Akış anında kişiler, kendi öz benlikleriyle ya da başkalarıyla ilgilenmemektedir. Başka insanların onlar hakkındaki düşünceleri önemsizdir ve dikkate almazlar. Dikkatleri sadece sınırlı uyarana odaklıdır ve başka bir durumu düşünmezler (Eccles ve Wigfield, 2002). Yedinci nitelik, *Zaman Dönüşümü'*dür. Akış anında olan kişiler, zamanın olduğundan daha hızlı ya da nadiren de olsa olduğundan daha yavaş aktığını belirtmektedirler (Özşahin, 2003). Sekizinci nitelik ise, *Ototelik Deneyim'*dir. Ototelik deneyim Yunanca "auto telios" ifadesinden gelen bir kavramdır. Bu kavram; deneyimin amaçlarının deneyimin kendisi olduğunu ifade etmektedir. Kişi enerjisini karşılığını beklemeden bir faaliyete harcamaktadır ve ödül beklemeden aksine ödülün o faaliyete katılımı olduğunun bilincini yaşamaktadır (Metin, 2020).

2.3. Yaşam Doyumu

İlk defa Neugarten tarafından 1961 yılında ortaya atılan yaşam doyumu diğer adıyla mutluluk, yaşam boyunca insanların araştırdığı ve ilgi odağında olan konulardan biridir. Yaşam doyumunu açıklayabilmek için öncelikle doyum tanımı açıklanmalıdır. Doyum, insanların beklenti, istek, dilek ve ihtiyaçlarının karşılanması olarak tanımlanabilmektedir (Çevik ve Korkmaz, 2014, s. 130). Yaşam doyumu, insanların beklentilerinin ve sahip olduklarının karşılaştırılması ile ortaya çıkan sonuçtan oluşmaktadır. Yaşam doyumu insanların tüm yaşamının çok sayıda boyutlarını içererek genel anlamda kişinin tüm yaşantısının doyumu olarak anlaşılmaktadır (Özer ve Karabulut, 2003). Yaşam doyumu, insanların mutluluklarıyla ilgili görüşlerin öznel iyi oluşun bilişsel tarafını betimlemektedir. Bireyin kendi yaşamında duygusal ve bilişsel tarafını ölçümlemesidir. Bu ölçümleme, bir olaya karşı sergilenen duygusal tepkilerden ve doyumun bilişsel olarak değerlendirilmesinden oluşmaktadır (Diener, 1984). Kişi, hoş ya da az seviyede hoş olmayan duyguları yaşadığında ve ilgisini çeken aktivitelerin içerisinde yer aldığında yüksek seviyede öznel iyi oluş durumunu yaşamaktadır. İnsanların yaşam doyumuna etki eden faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler, günlük hayatlarından mutluluk duymaları, yaşamlarını anlamlı bulmaları, amaçlarına ulaşma konusunda uyum, pozitif yönlü bireysel kimliğe sahip olma, kişinin fiziki anlamda kendini iyi hissetmesi, ekonomik güven ve sosyal ilişkilerinden oluşmaktadır. Özel ve genel alanlarda yapılmış olan çalışmalarda, yaşam doyumu düzeyi yüksek olan bireylerin özel ve genel alanlardan almış oldukları doyumun yüksek olduğu ve bu doyumun en çok benlik ve sosyal ilişkiler alanlarında geçerli olduğu tespit edilmiştir (Oishi, Schimmack ve Diener, 2001).

Yaşam doyumu kişinin kendi hayatını değerlendirdiğinde pozitif düşünceler hissetmesiyle oluşmaktadır. Kişinin pozitif hissetmesi yaşam doyumunun yüksek seviyede olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşam doyumunun kişisel fayda yarattığı ifade edilmektedir (Sungur ve diğerleri, 2016).

Yaşam doyum düzeyi yüksek olan kişiler; kendilerini değerli aynı zamanda önemli hissetmektedirler. Yaşanan olaylar karşısında daha iyimser yaklaşırlar ve günlük yaşantılarında gerçekleştirdikleri etkinliklerden daha çok keyif alırlar (Telef, 2013). Farklı kültürlerden gelen kişiler ile daha olumlu ilişkiler kurmaktadırlar. Kişisel gelişimlerine önem verirler ve dahil oldukları aile ve sosyal çevrelerinde sorumluluk bilincini daha yüksek yaşarlar, stres ve zor durumlar ile daha kolay başa çıkabilmekteler (Balcı ve Öğüt, 2018). Bu kişiler hayatlarını daha olumlu yaşamakta ve değerlendirmektedir. Kendileriyle ve toplum ile barışık yapıda olan bu kişiler hayatlarını daha mutlu ve daha huzurlu geçirerek çalışma hayatlarında daha aktif ve mutlu olurlar. Olaylara karşı daha mantıklı ve çözümcül yaklaşmaktadırlar (Soylu ve Kabasakal, 2016).

Yaşam doyumunun insanlar üzerinde birçok önemi vardır. Bu önemlerden bir diğeri de yaşamlarından daha çok zevk aldıkları ve memnuniyet duygusudur. Memnun ve mutlu olduklarından yaşamlarında bir şeyin değişmesini istemezler. Yapmaktan mutluluk duydukları faaliyetleri gerçekleştirdiklerinde daha çok mutlu olurlar ve öznel iyi oluş oranları daha yüksek olur. Bunun yanında yaşam doyumu yüksek kişilerde iş doyumunun da yüksek olduğu belirtilmektedir. Bu durum da iş performansının artmasına neden olmakta ve örgüte de fayda sağlayabilmektedir (Güldü, 2014).

Yaşam doyumunun yüksek olması kişilerin yaşam kalitesinin de yüksek olmasını sağlamaktadır. Bundan dolayı bu kişilerde intihar ve depresyona girme yönelimleri çok daha düşüktür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde yaşam doyumunun yüksek olması ileriye dönük mesleki başarılar, sağlık ve daha ileri yaşta ölüm oranlarıyla ilişik olduğu belirtilmektedir. Kişinin yaşam doyumunun yüksek olması olumlu yönlerini arttırdığından ve yaşamdan keyif aldığından, bu kişilerin topluma da faydaları olduğunu söylemek mümkündür (Luhmann, Lucas, Eid ve Diener, 2012).

Yaşam doyumu, insanların hayatlarının bütününe bakarak elde edilebilecek verilerden oluşmaktadır. Yaşam doyum düzeyine etki eden değişkenler bulunmaktadır. Bu değişkenler genel olarak dört başlık içerisinde değerlendirilmektedir. Bunlar; demografik faktörler, iş hayatı ile ilgili faktörler, çevresel faktörler ve toplumsal faktörlerden oluşmaktadır. Demografik faktörler; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, kişisel özellikler, benlik saygı durumu gibi özelliklerden oluşmaktadır. İş hayatı ile ilgili faktörler; çalışma ortamının birey üzerindeki etkileri, iş yükü rutine bağlama, ücret, rolün belirsizliği, iş güvenliği ve ödüllendirme tutumlarından oluşmaktadır. Çevresel faktörler; boş zamanlar, aile yapısı, iş, evlilik, ülkenin ekonomik durumu gibi faktörlerden oluşmaktadır. Toplumsal faktörler ise sosyal ilişkiler, parçası olduğu sosyal organizasyonlar, aile ve akraba ilişkileri gibi faktörlerden oluşmaktadır (Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007).

2.4. Araştırma Hipotezleri ve Modeli

Akış kavramını Pace (2004), insanların deneyimlediği bir bilinç hali olarak açıklamıştır. Akış deneyimini ise, insanların keyif aldıkları bir aktiviteye derinden dahil olma durumu olarak değerlendirmiştir. Yapılan aktivitenin zorluk ve beceri düzeyi akış deneyiminin önemli dengelerinden biridir. Bu denge birbiriyle bağlantılı olarak bireylerin akış deneyimi düzeylerini ortaya koyan durumlardandır (Pace, 2004). Moneta ve Csikszentmihalyi (1996), ise akış

deneyimini; bireyin bilişsel olarak verimli olması, mutlu hissetmesi ve motivasyonunun yüksek olması durumu olarak belirtmişlerdir (Moneta ve Csikszentmihalyi, 1996).

Yaşam doyumu kavramı, beklentiler ile sahip olunanlar arasındaki karşılaştırılmanın-sonucunda ortaya çıkan duygu durumu olarak açıklanabilmektedir. Yaşam doyumu insanların hayatlarının tamamının değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan mutluluk ve doyum düzeylerinden oluşmaktadır (Özer ve Karabulut, 2003). İnsanların öznel iyi oluş seviyelerini ve bilişsel tarafını açıklayan yaşam doyumu bu şekilde insanların mutlulukla ilgili görüşlerini ortaya koyabilmektedir. İnsanların kişisel hayatlarındaki duygusal ve bilişsel taraflarını ölçümlemeleridir (Diener, 1984).

Akış deneyimi ve yaşam doyumu kavramlarına ilişkin yapısal özellikler, bu iki değişkeni ilişkisel çerçevede inceleyebilmeye yönelik bir ön görü oluşturmaktadır. Bu ön görüyü literatürde yapılan çalışmalar da desteklemektedir (Bryce ve Haworth, 2002; Lee, Reisinger ve Kim, 2014; Bartholomeyczik, Knierim ve Weinhardt, 2023). Ayazlar (2015), akış deneyimi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyerek, akış deneyimi doyumu ve yaşam doyumunun olumlu sonuçlanmalar sağladığını ve bireylerin elde ettikleri akış deneyiminin uzun vadede yaşam doyumuna olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Diğer bir çalışmada akış ve yaşam doyumu arasındaki ilişki üzerine çalışma gerçekleştirilmiş ve bu iki kavramın arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda akış deneyiminin olaylara karşı memnuniyet düzeylerine göre, yaşam memnuniyetlerini de arttırdığı görülmüştür (Chen, Ye, Chen ve Tung, 2010). Akış deneyimi ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmada ise bu iki kavram arasında doğrusal ve olumlu bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız, Gülşen ve Yılmaz, 2015).

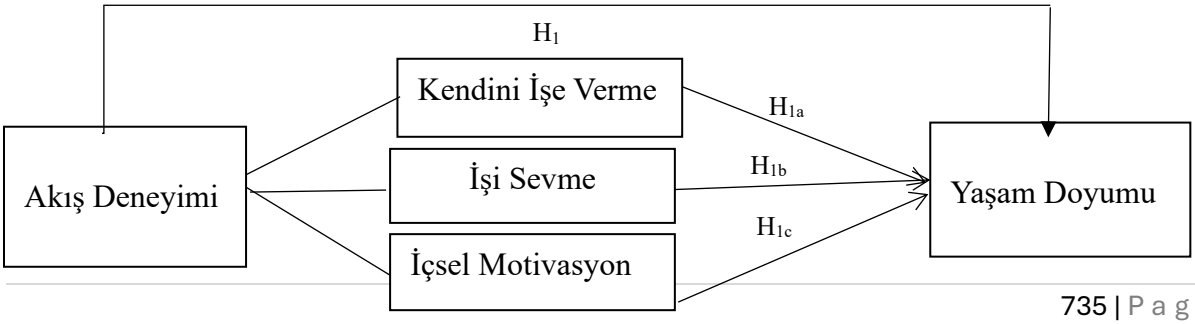
Araştırma değişkenleri arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştıran çalışmalardan hareketle, seyahat acentasında çalışan bireylerin akış deneyimlerinin yaşam doyumlarında rol oynayabileceği ön görülmüş ve aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir. Görsel 1'de ise araştırmanın grafiksel modeli sunulmuştur.

H_1: Akış deneyiminin yaşam doyumu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1a}:Akış deneyiminin kendini işe verme boyutunun yaşam doyumu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1b}: Akış deneyiminin işi sevme boyutunun yaşam doyumu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{1c}: Akış deneyiminin içsel motivasyon boyutunun yaşam doyumu üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

Görsel 1. Araştırmanın Grafiksel Modeli

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırma Amacı, Önemi ve Sınırlılıkları

Araştırma amacı, seyahat acentası çalışanlarının akış deneyimi ve yaşam doyumu algılarını ölçerek, bu iki kavramı ilişkisel bağlamda incelemektir. Bu sayede üç boyutta ölçülmesi planlanan akış deneyiminin (kendini işe verme, işi sevme ve içsel motivasyon), yaşam doyumu üzerindeki etkisi araştırılmak istenmektedir. Bu kapsamda elde edilen sonuçlar ile alanyazına katkı sağlayacak, sonraki araştırmalara yol gösterecek ve ayrıca işletme yöneticilerine farklı bir perspektif sunacak olması sebebiyle araştırmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda araştırma, seyahat acentası çalışanlarının akış deneyimlerini kendini işe verme, işi sevme ve içsel motivasyon kapsamında inceleyen ve seyahat acentası çalışanlarının akış deneyimleri ile yaşam doyumları ilişkisini bir arada inceleyen ilk çalışma olması sebebiyle özgün bir çalışma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın bir diğer önemi, seyahat acentası çalışanlarının akış deneyimlerinin yaşam doyumlarına etkilerini ortaya koyarak, seyahat acentalarına yönetim ve çalışan psikolojisi anlamında fikir verici yönünün olmasıdır.

Araştırma evrenini, kurumsal olarak hizmet veren ve şubeleri bulunan bir A grubu bir seyahat acentasının (gizlilik ilkeleri kapsamında acenta ismi paylaşılmamaktadır) çalışanları oluşturmaktadır. Bunun nedeni ise, birkaç kurumsal seyahat acentası içerisinde sadece bir kurumsal acentanın çalışanlarından veri toplanmasına onay vermesidir. Buda araştırma sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır. Araştırma değişkenlerinin akış deneyimi ve yaşam doyumu ile sınırlı olması ise çalışmanın yapısal sınırlılığını oluşturmaktadır. Aynı zamanda Covid-19 pandemi sürecinde verilerin toplanması sebebiyle veriler katılımcılardan çevrimiçi ortamda toplanmıştır. Katılımcılardan verilerin yüz yüze toplanamama durumu da araştırmanın veri toplama sürecine ilişkin sınırlılığını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Süreci ve Veri Toplama

Araştırmanın süreci iki temel aşamadan oluşmaktadır. Süreç I. Saha ve II. Saha Çalışması olarak tanımlanmıştır. I. Saha çalışması, ölçek maddelerinin anlaşılırlığının ve güvenilirliğinin test edilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu sebeple ilk saha çalışması ön test niteliği taşımaktadır. Anket formunda sadece ölçek maddeleri ile ilgili ifadelere yer verilmiştir. I. Saha çalışmasında anketler 2021 yılı Aralık ayında İstanbul'da kurumsal olarak hizmet veren A grubu bir seyahat acetasından toplanmıştır. Kolayda örnekleme yoluyla çevrimiçi olarak anketler uygulanmıştır. Ön test aşamasında 35 seyahat acentası çalışanına anket uygulanmıştır. Online uygulanan ankette bütün soruların cevaplanması zorunlu olduğu için hatalı veya eksik bir veri ile karşılaşılmamıştır. Elde edilen verilere yapılan güvenirlilik analizi ile ölçek maddelerinin

güvenilirliği test edilmiştir. Bu sebeple herhangi bir ölçek maddesinin çıkarılmaması uygun görülmüştür. Sonuçlar ise analiz kısmında sunulmuştur.

II. Saha Çalışması, araştırmada yer alan soru ve hipotezleri test etmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Demografik sorulara (Cinsiyet, yaş, medeni hal, kurumda çalışma süresi, pozisyon, mesleki kıdem) ve ölçek güvenilirliği test edilen ölçek maddelerine yer verilen yapılandırılmış anket formu, öncelikli olarak etik kurula gönderilmiştir. İskenderun Teknik Üniversitesi Etik Kurulunun 30.11.2021 tarihli toplantısı ile etik kurul onayı alınmış ve sonrasında veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir.
Veriler, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 2021 Aralık ve 2022 Ocak tarihleri arasında toplanmıştır. Veriler, ön test sürecinde verilerin toplandığı aynı kurumsal A grubu seyahat acentasının genel merkezinden toplanmıştır. Genel merkezi İstanbul'da hizmet veren acentanın, farklı statülere sahip çalışanları araştırmaya katılmıştır. Anket çevrimiçi ortamda uygulanmıştır. Acentada anket linki, takım liderleri ve yetkililer tarafından personellere iletilmiştir ve katılımları sağlanmıştır.
Araştırmada 200 kişiye ulaşılmıştır. Anket çevrimiçi ortamda uygulandığı için ve tüm soruların cevaplanması zorunlu olduğu için herhangi bir eksik ankete ulaşılamamıştır. Bundan kaynaklı elenen bir anket olmamıştır.

3.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, kurumsal olarak hizmet veren ve Türkiye'de şubeleri bulunan A grubu bir seyahat acentası çalışanları oluşturmaktadır. Acenta kurum gizliliği sebebiyle toplam çalışan personel sayısı bilgisini paylaşmamıştır. Bu sebeple örneklem sayısının katılımcılara yöneltilecek soruların en az on katı ve üzeri olmasının yeterli olacağı öngörüsü (Kline, 2011:12; Altunışık, Çoşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012:137) dikkate alınmış ve 180 (18 ölçek ifadesi baz alınmıştır) veya üzeri katılımcıdan veri toplanması hedeflenmiştir. Bu hedefe bağlı olarak, araştırmanın örneklemini araştırmaya katılan 200 çalışan oluşturmaktadır. Araştırmaya katılım gösteren sayı, hedeflenen sayının üzerinde olması sebebi ile örneklem sayısının kabul edilebilir düzeyde olduğu düşünülmektedir.

3.4. Veri Toplama Formu ve Ölçekler

Veri toplama formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde demografik sorular yer almaktadır. Demografik sorularda yer alan pozisyonunuz sorusu açık uçlu olarak sorulmuştur. Cinsiyet, yaş (18-22, 23-27, 28-32, 33-37, 38-42, 43-47, 48-52, 53 yaş ve üstü), medeni hali, kurumda çalışma süresi (5 yıl ve altı, 6-10 yıl, 11-15 yıl, 16-20 yıl, 21-25 yıl, 26 ve üstü) soruları kapalı uçlu ifadeler olarak sorulmuştur. İkinci bölümde Akış Deneyimi Ölçeği, üçüncü bölümde ise Yaşam Doyumu ölçeği yer almaktadır.

Akış deneyimi ifadeleri için Bakker (2008) tarafından geliştirilen WOLF (The Work Related Flow Inventory) ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplamda 13 madde ve 3 alt boyuttan (kendini işe verme (4 madde), işi sevme (4 madde) ve içsel motivasyonu (5madde) oluşmaktadır.

Yaşam doyumu ölçeği için ise, Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Yaşam Doyumu Ölçeği (Satisfaction With Life Scale (SWLS)'inden yararlanılmıştır. 5 maddeden oluşan ölçek ifadeleri için ise Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan

çalışmadan yararlanılmıştır. Katılımcıların ölçek ifadelerine dair görüşlerinin alınmasında "Hiç Katılmıyorum=1", "Az Katılıyorum=2", "Orta Düzeyde Katılıyorum=3", "Çok Katılıyorum=4" ve "Tamamen Katılıyorum=5" olarak 5'li likert ölçeği esas alınmıştır.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Verilerin analizi aşamasına öncelikli olarak sapan analizi ve normal dağılım analizi yapılmıştır. Bu süreçte herhangi bir sapan değer ile karşılaşılmamıştır. Her bir ölçeğin ayrı ayrı normal dağılımı test edilmiş ve verilerin kritik korelasyon değerleri dikkate alınarak, normal dağıldığı tespit edilmiştir (Kalaycı, 2010). Sonraki aşamada tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Ölçek güvenilirliğinin testi için Cronbach's Alpha analizi, geçerlilik testi için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki yapılarını ölçmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Akış deneyimi ve yaşam doyumu boyutları arasındaki ilişkilerin modellenmesi için ise regresyon analizi uygulanmıştır.

4.1. Betimleyici İstatistikler

Katılımcılara ilişkin demografik özellikleri belirlemek amacıyla frekans analizinden yararlanılmıştır. Katılımcıların % 43,4'nün kadın, % 56,6'nın erkek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar ağırlıklı olarak % 11,1 ile 18-22, % 54 ile 23-27, % 20 ile 28-32, % 9,4 ile 33-37, % 2,6 ile 38-42 ve 43-47 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların % 22,1'nin evli olduğu ve % 77,9'nun bekâr olduğu tespit edilmiştir. Kurumda çalışma süreleri % 73,2 ile 5 yıl altında, % 20,9 ile 6-10 yıl, %3,8 ile 11-15 yıl, % 1,3 ile 16-20 yıl arasında olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların ağırlıklı olarak % 66 ile uzman yardımcısı, % 20 ile uzman, % 8,5 ile kıdemli uzman, % 2,6 ile müdür ve % 1,3 ile genel müdür yardımcısı ve diğer pozisyonlarda görev yaptıkları görülmüştür. Mesleki kıdem düzeyleri %88,9 ile 5 yıl ve altı, % 9,4 ile 6-10 yıl arasında olduğu görülmüştür.

Ölçek maddelerine ilişkin ortalama ve standart değerleri belirlemek amacıyla betimleyici analizden yararlanılmıştır. Madde ortalamaları incelendiğinde "Kendimi tamamen işime veririm. (3,81)", "İşim bana iyi bir his verir. (3,76)", "İşim sırasında kendimi mutlu hissederim. (3,73)" ve "Bir şey üzerinde çalıştığım zaman, bunu kendim için yapıyorum. (3,72)" ifadelerinin en yüksek ortalamaya sahip ortalamalar olduğu görülmüştür. Buna göre katılımcıların kendilerini işlerine verme, işlerinin iyi hissettirmesi, işleri sırasında mutlu olmaları ve yaptıkları işi kendileri için yaptıkları konusunda daha çok ortak görüşe sahip oldukları söylenebilir. "Daha düşük maaş alsam bile bu işte çalışmaya devam ederim. (3,00), "Boş zamanlarımda çalışmak istediğimi fark ederim. (3,12)", "Yaşam koşullarım çok iyi. (3,18)" ve "Yeniden Dünyaya gelseydim hemen hemen yaşamımda hiçbir şey değişmezdi. (3,18)" ifadeleri ise en düşük ortalamaya sahip ifadeler olduğu belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların düşük maaş aldıkları durumda aynı işte çalışmaya yönelik motivasyonlarının olmadığı, boş zamanlarında çalışmak istemedikleri, yaşam koşullarının çok iyi olmadığı ve yaşamlarında değişim olmasını istedikleri konusunda ortak görüşe sahip oldukları söylenebilir.

4.2. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

İki saha çalışmasının yürütüldüğü araştırmada, ilk saha çalışmasının amacı; ölçek maddelerinin katılımcılar tarafından doğru anlaşıp anlaşılmadığını test etmektir. Bu sebeple ölçek ifadelerine güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, 18 ifade ile tüm maddelerin 0,93 ve 13 ifadeli akış deneyimi ölçeği güvenilirlik düzeyinin 0,90, 5 ifadeden oluşan yaşam doyumu ölçeğinin ise güvenilirlik düzeyinin 0,87 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre maddelerin tamamı, akış deneyimi ve yaşam doyumu ölçeklerinin oldukça güvenilir düzeyde olduğu söylenebilir (Nunnally ve Bernstein, 1994). Bu sonuçtan hareketle ölçek maddeleri için madde çıkarımı yapılmaması uygun görülmüş ve ikinci saha çalışmasında ölçeğin veri toplama aracı olarak kullanılmasına karar verilmiştir.

İkinci saha çalışması ile elde edilen verilerin yapı geçerliliği test edebilmek amacıyla AFA'dan yararlanılmıştır. Sonrasında ölçek güvenilirlikleri tekrar test edilmiştir. AFA'da amaç, ölçek maddelerinin ölçülmek istenen yapıyı açıklayıp açıklamadığını test etmektir. AFA'da her yapı (faktör) en az üç maddeden oluşmalıdır. Ayrıca bir madde yalnızca tek faktöre değer (yük) vermelidir. (Büyüköztürk, 2013: 135; Sipahi, Yurtkoru ve Çinko, 2010: 81). Analiz aşaması bazı kriterler göz önüne alınarak yürütülmüştür (Büyüköztürk, 2013: 135): Temel bileşenler yöntemi tercih edilmiş, dönüştürme yöntemi olarak Varimax kullanılmış ve maddeler arası yük değer farkları ,200'den yüksek olan özdeğeri 1'in üzerinde ve binişiklik problemi göstermeyen faktörler tercih edilmiştir Bu kriterler bağlamında analize gidilmiştir.

Çizelge 2'de ölçek maddelerine ilişkin faktör analizi sonuçları gösterilmektedir. Amaç yapı geçerliliğini test etmek olduğu için ölçekler ayrı ayrı analiz edilmiştir. Çizelge de maddelere ilişkin eş kökenlik değerleri, faktör yükleri, öz değerleri ve açıklanan varyansları gösterilmiştir.

Çizelge 2. Faktör Analizi Sonuçları

AKIŞ DENEYİMİ		**Eşkökenlilik**	**Faktör Yükleri**		
			1	2	3
10- Boş zamanlarımda çalışmak istediğimi fark ederim.		,779	,797		
12- Bir şey üzerinde çalıştığım zaman, bunu kendim için yapıyorum.		,729	,755		
13- Motivasyonumu işin karşılığında verilen ücretten değil, işin kendisinden alıyorum.		,791	,731		
11- Çalışıyorum çünkü zevk alıyorum.		,796	,682		
9- Daha düşük maaş alsam bile bu işte çalışmaya devam ederim.		,645	,608		
7- İşim sırasında kendimi mutlu hissederim.		,884		,835	
6- İşimi büyük bir keyifle yaparım		,871		,830	
5- İşim bana iyi bir his verir.		,838		,817	
8- Çalıştığım zaman kendimi neşeli hissederim.		,749		,621	
2- İşime kendimi kaptırıyorum.		,795			,789
1- Çalışırken başka hiçbir şey düşünmüyorum.		,744			,762
4- Kendimi tamamen işime veririm.		,719			,692
3- Çalışırken etrafımdaki her şeyi unutuyorum.		,744			,686
AV= Açıklanan Varyans ATV= Açıklanan Toplam Varyans, Kaiser–Meyer–Olkin (KMO)=0,94 α= 0,92	Faktör1: İçsel Motivasyon Faktör 2: İşini Sevme Faktör 3: Kendini İşe Verme Faktör1 α= 0,91 Faktör2 α= 0,93 Faktör3 α= 0,87	**Özdeğer**	3,626	3,397	3,060
		Ortalama	3,55	3,74	3,38
		AV	27,89	26,13	23,54
		ATV	77,56		

YAŞAM DOYUMU	Eşkökenlilik	Faktör Yükleri
15- Yaşam koşullarım çok iyi.	,866	,931
16- Yaşamımdan hoşnudum.	,835	,914
17- Şuana kadar istediğim şeyleri elde edebilirim.	,830	,911
14- Yaşamım birçok yönüyle ideallerime yakın.	,770	,878
18- Yeniden Dünyaya gelseydim hemen hemen yaşamımdan hiçbir şeyi değiştirmezdi.	,768	,876
Yaşam Doyumu Tek Faktör Kaiser–Meyer–Olkin (KMO)=0,88; α= 0,91	**Özdeğer**	4,070
	Ortalama	3,27
	ATV	81,39

Çizelge 2 incelendiğinde akış deneyimi üç boyuttan oluşmaktadır. Boyutlar açıklanan varyansın yaklaşık olarak %77,5'ni açıklamaktadır. Yaşam doyumunun açıklanan varyansı ise %81,39'dur. KMO örneklem yeterlilik düzeyi akış deneyiminde % 0,94; yaşam doyumunda %0,88'dir. KMO değeri, örneklem sayısının yeterli düzeyde ve verilerin faktör analizi için ne kadar uygun olduğunun göstergesidir (Kaiser, 1974). Sonuçlara göre, akış deneyimini ve yaşam doyumunu ölçen ifadelerin o yapıları ölçme yeteneğine sahip olduğu söylenebilir. Güvenilirlik düzeyleri incelendiğinde ise akış deneyimi (0,92), alt boyutları (Faktör1 α= 0,91, Faktör2 α= 0,93, Faktör3 α= 0,87) ve yaşam doyumu (0,92) için güvenilirliğin oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018).

4.3. Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Yapılar arasındaki ilişkisel düzeyi belirlemek, ilişkinin anlamlılık durumunu ve ilişkinin doğrusal olup olmadığını test edebilmek için akış deneyimi, alt boyutları ve yaşam doyumu yapılarına korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ortaya çıkan Pearson Correlation katsayısı değerleri Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Akış Deneyimi ve Yaşam Doyumu Arasındaki Korelasyon Değerleri

Boyutlar	Yaşam Doyumu
Akış Deneyimi	0,83*
Kendini İşe Verme	0,66*
İşi Sevme	0,73*
İçsel Motivasyon	0,80*

*0,05 düzeyinde anlamlı ilişki

Çizelge 3'e göre katılımcıların akış deneyimi düzeyleri ile Yaşam Doyumu düzeyleri arasında çok güçlü düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Cohen, 1988). Bu sonuca göre, katılımcıların akış deneyimi düzeylerinde meydana gelebilecek herhangi bir değişimin Yaşam Doyumu düzeylerinde önemli derecede rol oynayabileceği ifade edilebilir (r=0,83, p=0,01). Katılımcıların Kendini İşe Verme, İşi Sevme ve İçsel Motivasyon düzeyleri ile Yaşam Doyumları arasında güçlü ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Cohen, 1988).

Yapılar arasındaki ilişkisel düzeylerin anlamlı bulunması ile bağımsız değişkelerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini test etmeye yönelik regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Araştırma hipotezlerinin test edildiği Çizelge 4, hem akış deneyiminin yaşam doyumu üzerindeki etkisinin test edildiği basit regresyon hem de akış deneyimi alt boyutlarının yaşam doyumu üzerindeki etkisini bir model olarak test edildiği çoklu regresyon analizi sonucunu sunmaktadır.

Çizelge 4'e göre, akış deneyiminin yaşam doyumu üzerindeki etkisinin tespit edildiği model anlamlı ve olumlu bulunmuştur (F=553,328; p<0,05). Analiz sonucu elde edilen model; **Yaşam doyumu (YD)= 0,391(*Sabit Katsayı*)+ 1,034(*Standardize olmayan beta katsayısı*)* Akış Deneyimi** şeklindedir. Modele göre, Akış Deneyiminde meydana gelebilecek bir birimlik değişim Yaşam Doyumunu "1,034" birim artıracaktır. Modelin açıklama oranı %73 olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre Yaşam Doyumunun yüzde yetmiş üçü Akış Deneyimi ile açıklanmaktadır. Durbin-Watson katsayısı, otokorelasyonu (hata terimlerinin ardışık bağımlılık gösterip göstermediğini) test edebilmek amacıyla kullanılır. Referasn değerleri 1.5< DW< 2.5 şeklindedir (Cohen, 1988). DW katsayısı incelendiğinde herhangi bir oto korelasyon sorununun olmadığı gözlenmiştir.

Çizelge 4. Akış Deneyimi ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin Modellenmesi

Bağımlı Değişken		**Bağımsız Değişkenler**				**Model Testi**	
		Akış Deneyimi (β)	İçsel Motivasyon (β)	İşi Sevme (β)	Kendini İşe Verme	**F_{Model}**	**R^2**
Yaşam Doyumu	**Model1**	0,85	-	-	-	553,328	0,73
		t=23,523					
		p< 0,05					
		Durbin-Watson (DW)= 1,5					
	Model 2	-	0,57	0,26	0,08	197,661	0,74
		-	t=8,70	t=4,45	t=1,46		
		-	p < 0,05	p < 0,05	p > 0,05		
		Durbin-Watson (DW)= 1,5					

Çizelge 4'e göre, akış deneyimi boyutlarının yaşam doyumu üzerindeki etkisinin tespit edildiği model anlamlı bulunmuştur (F=197,661; p<0,05). Analiz sonucu elde edilen model; **Yaşam doyumu (YD)= 0,220+ 0,102*Kendini İşine Verme +0,305* İçsel Motivasyon+ 0,589*İşini Sevme** şeklindedir. Modelin açıklama oranı %74 olarak belirlenmiştir. Bu sonuca göre Yaşam Doyumunun yüzde yetmiş dördü model tarafından açıklanmaktadır. Model anlamlı bulunsa da, model içerisinde Kendini İşine Verme boyutunun, yaşam doyumu üzerindeki doğrudan etkisi anlamsız bulunmuştur. Bu sonuca göre Kendi İşi Verme sürecinde meydana gelecek bir birimlik değişimin, Yaşam Doyumu üzerinde herhangi bir rolü olmayacaktır. Diğer taraftan model içerisinde İşini Sevme ve İçsel Motivasyon boyutlarının Yaşam Doyumu üzerinde etkileri olumlu ve anlamlı bulunmuştur. Bu sonuca göre İçsel Motivasyonda meydana

gelebilecek bir birimlik değişim Yaşam Doyumunu ,305 birim artıracaktır. Diğer taraftan İçsel Motivasyonda meydana gelebilecek bir birimlik değişim Yaşam Doyumunu "0,589" birim artıracaktır. DW katsayısı (1,5) incelendiğinde herhangi bir oto korelasyon sorununun olmadığı gözlenmiştir.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde hipotezlerin red/kabul durumları değerlendirilebilir. Buna göre Akış Deneyiminin Yaşam Doyumu üzerindeki anlamlı etkisi sebebiyle H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Alt boyutlar açısından incelendiğinde ise H_{1a} hipotezi red edilmiştir. Bir diğer ifadeyle kendini işine veren bireyin, kendini işe verme durumunun yaşam doyumunu etkilemediği gözlenmiştir. H_{1b} ve H_{1c} hipotezleri ise kabul edilmiştir. Bu sonuca göre çalışan bireyin işini sevdiği ve içsel bir motive edilme durumu yaşadığında yaşam doyumunun da bundan olumlu yönde etkilendiği gözlenmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yaşam doyumu, insanların ihtiyaçlarının ve taleplerinin karşılanmasının genel bir sonucudur. Yapılan işten zevk alınması, motivasyonun işten sağlanması ve işin çalışan bireyi iyi hissettirmesi gibi durumlar, çalışanların birer ihtiyacı olabilmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması söz konusu olduğunda, onların yaşamlarından memnun olma durumunun bundan etkilenip/etkilenmediğinin incelenmesi önemli görülmektedir. Eğer çalışan birey çalıştığı işinde akışı yaşıyor, kendini işine kaptırıyorsa, çalışanın sahip olduğu bu duygu durumları çalışan yaşamı üzerinde önemli bir role sahip olabilir. Ön görülen bu sonuç, çalışanları iyileştirmeye yönelik yapılacak faaliyetlerin önceliğini değiştirebilir. Örneğin, çalışan personelin performansını ve verimliliğini artırmak için öncelikli olarak psikolojik duygu durumlarının dikkate alınması ve çalışma ortamlarının iyileştirilmesi gibi. Bu bakış açısından hareketle araştırmada, turizm sektöründe turistik hizmet alımı açısından önemli bir yere sahip olan seyahat acentası çalışanlarının akış deneyimleri ve bunun yaşam doyumları üzerindeki etkisi incelenmek istenmiştir. Acenta çalışanları üzerinde daha önce benzer bir çalışmanın yapılmamış olması ve hem literatüre sağlayacağı katkı hem de seyahat sektöründeki hizmet sağlayıcılara üzerinde düşünülmesi gereken bir bakış açısı kazandıracağının ön görülmesi sebebiyle bu çalışma yapılmak istenmiştir.

Araştırmanın temel amacından hareketle bir ana ve üç alt hipotez geliştirilmiştir. Geliştirilen H_1 hipotezi bağlamında, akış deneyiminin bir bütün olarak yaşam doyumu üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen sonuca göre H_1 hipotezi kabul edilmiş olup, akış deneyiminin, yaşam doyumu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu daha önce benzer sonuçları elde etmiş Koehn, Morris, Watt, 2014; Norsworthy, Thelwell, Weston (2018); Jackson Koehn, Donald ve Paramei (2018)'nin çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Ayazlar (2015)'ın yapmış olduğu çalışmada, yamaç paraşütü gibi macera sporlarında akış deneyimi yaşayan bireyler incelenmiştir. Çalışamaya göre bireylerin deneyimden elde ettikleri doyumun, yalnızca kısa vadeli bir memnuniyet yaratmakla kalmayıp genel yaşam doyumlarını da olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu bulgu, bu araştırmanın sonuçlarına paralel bir şekilde, akış deneyiminin sadece anlık bir memnuniyet değil, genel anlamda yaşam doyumu üzerinde uzun vadeli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Chen ve diğerlerinin (2010), bireylerin akis deneyimlerinin yasam doyumlarını nasıl etkilediği ile ilgili bir çalışma gerçekleştirmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, bu araştırmanın sonuçları ile

benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik; akis deneyiminin yasam doyumuna olumlu bir etkisi olduğu ve akis deneyiminin farklı bağlamlarda bireylerin genel yasam memnuniyeti üzerinde bir rol oynadığıdır (Chen, Ye, Chen, ve Tung, 2010). Akış deneyimi; derin bir katılım, konsantrasyon ve keyif alma hali olarak tanımlanabilmektedir. Akış deneyiminin olumlu ve ödüllendirici özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin yaşam doyumlarına pozitif yönde etki ettiği belirtilmektedir. Toplumların uyumlu gelişimini ve toplumsal refahı sağlamak için bireylerin, kendileri için anlamlı ve önemli faaliyetlere katılmaları teşvik edilmelidir. Bu katılımın, kişilerin akış deneyimi yaşamalarına olanak tanıyacağı ve bunun da yaşam doyumlarına olumlu katkı sağlayacağı savunulmaktadır (Fave, Massimini, ve Bassi, 2011).

Hem bu araştırmanın hem de daha önce yapılmış araştırmaların sonuçlardan hareketle, akış yaşantısını farklı alanlarda ya da katılımcıların içinde bulundukları rol gereği yaşaması (spor, turizm, rekreasyon vb. çalışan veya sporcu yada boş zamanda etkinlik yapan birey) söz konusu olduğunda, benzer çıktılara ulaşmanın muhtemel olduğu söylenebilir. Bir diğer ifadeyle, bireyler işleri veya yaptıkları herhangi bir aktivite/etkinlik özelinde akışı tam anlamıyla yaşıyorlarsa, bu durumun yaşam doyum düzeylerinde de önemli ve olumlu bir payı olabilmektedir.

Geliştirilen üç alt hipoteze bağlı olarak ise akış deneyimi alt boyutlarının bir model olarak yaşam doyumu üzerindeki etkisi test edilmiştir. Model anlamlı bulunmuştur. Ancak model içerisinde sadece bir boyutun yaşam doyumunu etkilemediği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre H_{1a} hipotezi red edilmiş ve kendini işe verme durumunun yaşam doyumunu etkilemediği gözlenmiştir. H_{1b} ve H_{1c} hipotezleri ise kabul edilmiştir. Bu sonuçlara göre çalışan bireyin işini sevdiği ve içsel bir motivasyon sağlandığında yaşam doyumunun da bundan olumlu yönde etkilendiği belirlenmiştir. Fidanboy (2019'un bilişim sektöründe çalışan bireyler üzerinde yapmış olduğu araştırmada, kendini işe vermenin yaşam doyumu üzerinde negatif ve çok düşük düzeyde bir etkisinin olduğunu, içsel motivasyonun yaşam doyumu üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ve işini sevmenin yaşam doyumu ile ilişkisinin olmadığı belirlenmiştir. Çalışma, sadece içsel motivasyonun yaşam doyumu üzerindeki etkisi açısından, bu çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Bunun sebebi, bilişim sektörü çalışma koşullarının kendine has özellikleri (yüksek seviyede işe odaklanma, yaratıcı davranışlar gösterme ve entelektüel birikim vb.) olabilir. Beyaz yakalı pozisyonlarda çalışan yüksek eğitimli genç kadınlar üzerinde yürütülen bir başka çalışmada (Ştefan ve Vîrgă, 2024) , yaşam doyumunun kendini işe verme, içsel motivasyon ve işi sevme boyutları ile anlamlı pozitif yönlü ilişkilerinin olduğu belirlenmiştir. Ancak ilişki düzeyinin en düşük olduğu boyut, kendini işe verme olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada da en düşük korelasyon kendini işe verme ve yaşam doyumu arasında tespit edilmiştir. İlişkisel anlamda iki araştırma sonucunun birbiri ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Genel olarak araştırman sonuçları değerlendirildiğinde, bireyin işini sevdiği, keyifle yaptığı ve motivasyonunu işin kendisinden aldığı, çalışmayı zevk olarak gördüğü durumda, yaşamından keyif almaya ya da hoşnut olmaya yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olabileceği çıkarımı yapılabilir. Bir diğer ifadeyle, çalışan bireyin işini yaparken işin zorunluluğundan ziyade, kendi için bunu yapıyor olması, işinin onu motive etmesi ve görevini yerine getirdiği esnada kendini mutlu hissetmesi gibi sahip olduğu duygu durumlarının, birey yaşamına ilişkin genel memnuniyetinin iyileşmesinde önemli bir rolünün olduğu söylenebilir.

Sonuçlara göre (*hem bu çalışmanın sonuçları hem de yukarıda bahsi geçen çalışmaların sonuçları*) dikkat çekilmesi gereken durum, işine kendine veren bireyin yaşamına ilişkin memnun olma durumunda bir tutarsızlık olduğudur. Eğer çalışan bireyde, kendini işine kaptırma, çalışırken başka hiçbir şey düşünmeme, işine tamamen kendini kapatma ve işini yaparken tamamen etrafındaki her şeyi unutma gibi durumlar söz konusu ise bu durum yaşam doyumunu ya çok düşük düzeyde etkileyebilmekte ya olumsuz düzeyde etkileyebilmekte ya da anlamlı bir etki görülememektedir. Bu durumun çalışılan işin niteliği ile ilgili olabileceği gibi bireyin işine kendini kaptırmamak istememesi gibi kişisel nedenlerden olabileceği düşünülmektedir. Bu ön görüyü Brammer, Millington ve Rayton (2007)'nın yaklaşımı da desteklemektedir. Araştırmacılara göre, birey içinde bulunduğu çalışma ortamında kendi kimliğine katkı sağlayan işleri yapmak ve görev almak istemektedir. Çünkü birey o zaman ücretten değil işin kendisinden motivasyon sağlayacaktır. Bu bağlamda bireyin, iş ortamında mutluluk duyduğu ve kendi kimliğine katkı sağladığını hissettiği görevleri yapması, genel yaşam doyumunun artmasında önemli görülmektedir.

Araştırmanın sonuçları, akış deneyimi ile yaşam doyumu arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulamakla birlikte, iş yaşamında akış deneyiminin artırılması ve bunun genel yaşam doyumuna katkı sağlaması için uygulanabilecek stratejik müdahalelere de ışık tutmaktadır. Özellikle içsel motivasyon ve iş sevgisinin teşvik edilmesi, seyahat acentası çalışanlarının daha mutlu ve tatmin olmuş bir iş gücü oluşturmalarına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

Aşçı, F. H., Çağlar, E., Eklund, R. C., Altıntaş, A., ve Jackson, S., Durumluk Ve Sürekli Optimal Performans Duygu Durum-2 Ölçekleri'nin Uyarlama Çalışması. Spor Bilimleri Dergisi, 2007.

Ayazlar, R. A., (2015). *Akış Deneyiminin Yamaç Paraşütü Deneyim Doyumu ve Yaşam Doyumuna Etkileri,* Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2015.

Aykol, B., ve Aksatan, M., Akış Teorisinin Müze Ziyaretlerine Uygulanabilirliğine Dair Kavramsal Bir Model ve Araştırma Önerileri. Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Aralık, 1.12.2013.

Bakker, A.B., Flow among music teachers and their students: The crossover peak experiences. Journal of Vocational Behavior, February, 2005.

Brammer, S., Millington, A. ve Rayton, B., The contribution of corporate social responsibility to organizational commitment, The International Journal Of Human Resource Management, October, 2007.

Carli, M., Fave, A. D., ve Massimini, F., *The Quality of Experience in the Flow Channels: Comparison of Italian and U.S. Students", Optimal experience: Psychological Studies of Flow in Consciousness.* (M. C. Csikszentmihalyi, Dü.) New York: Cambridge University Press, 1988.

Chen, L. Y., Ye, Y., Chen, M.-Y., ve Tung, I.-W., Alegría! Flow in Leisure and Life Satisfaction: The Mediating Role of Event Satisfaction Using Data From an Acrobatics Show, Social Indicators Research, February, 9,02,2010.

Chickzentmihalyi, M., *Flow: The Psychology of Optimal Experience*, New York: Harper ve Row, 1990.

Csikszentmihalyi, M., *Beyond Boredom And Anxiety: Experiencing Flow In Work and Play*, Harper ve Row Publishers. San Francisco, 1975.

Csikszentmihalyi, M., *Beyond Boredom and Anxiety, second printing*, San Francisco: Jossey-Bass, 1977.

Çevik, N. K., ve Korkmaz, O., Türkiye'de Yaşam Doyumu ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İki Değişkenli Sıralı Probit Model Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi,* Nisan, 2014.

Çolakoğlu, Ü., ve Yurcu, G., Sağlık Turizmi Çalışanlarının Rekreatif Faaliyet Katılımlarına Göre Kişilerarası Duyarlılık ve Yaşam Doyum İlişkisi. Journal of Travel and Tourism Research, 2019.

Dağlı, A., ve Baysal, N., Yaşam Doyumu Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlşk ve Güvenirlik Çalışması, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim, 2016.

Diener, E., Subjective Well-Being. Psychological Bulletin, 1984.

Eccles, J. S., ve Wigfield, A., Motivational Beliefs, Values, and Goals, Annual Review of Psychology, February, 2002.

Ellis, G. D., Voelkl, J. E., ve Morris, C., Measurement and Analysis Issues with Explanation of Variance in Daily Experience Using the Flow Model, Journal of Leisure Research, September, 1994.

Eryılmaz, G , Unur, K , Akgündüz, Y . (2021). How do flow experiences and emotional states of individuals participating in recreational activities affect their self-efficacy perceptions and life satisfaction? . Journal of Multidisciplinary Academic Tourism , 6 (2) , 127-142 . DOI: 10.31822/jomat.2021-6-2-127.

Fidanboy, C. Ö., Çalışanların Yaşam Doyumuna Yönelik Algıları, Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri ve Akış Deneyimi Arasındaki İlişkiler: Bilişim Sektörü Örneği, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Ağustos, 31,08,2019.

Güldü, Ö., Kadın Çalışanların Yaşam Doyumu, Duygusal Zeka ve Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Üretim Karşıtı İş Davranışlarına Etkisi. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak, 15,01,2014.

Gümüş, H., *Farklı Mesleklerde Çalışanların İş ve Yaşam Doyumlarının Tükenmişlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması,* Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum, 2006.

Güzel, B., Karabacak, G., ve İşçı, C., Turizm Çalışanlarında İş Doyumu Ve Bütünleşme: Akış Kuramı Yaklaşımı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yönetim Bilimleri Dergisi, Temmuz, 28,07,2020.

Hsu, C. L. ve Lu, H. P., Why do people play on-line games? An extended TAM with social influences and flow experience, Information & Management, September, 2004.

Jones, C. D., Hollenhorst, S. J., ve Perna, F., An Empirical Comparison of the Four Channel Flow Model and Adventure Experience Paradigm, Leisure Sciences, January, 2003.

Keser, A., İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, Ocak, 1,1,2005.

Keskin, E., Yayla, Ö., ve Aktaş, F., Duygusal Zeka, Kariyer Uyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler: Turizm Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi, Eylül, 29,09,2020.

Koehn, S.; Morris, T., ve Watt, A.P. (2014). Imagery Intervention to Increase Flow State and Performance in Competition. Sport Psychol, 28. https://doi.org/10.1123/tsp.2012-0106

Koehn, S.; Donald, B., ve Paramei, G., Antecedents of Flow and the Flow-Performance Relationship in Cricket. Kinesiology, December, 2,12,2018.

Kozma, A., ve Stones, M., The Measurement of Happiness: Development of the Memorial University of Newfoundland Scale of Happiness, Journal of Gerontology, October, 1980.

Köker, S., *Normal ve Sorunlu Ergenlerin Yaşam Doyumu Düzeyinin Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.

Luhmann, M., Lucas, R. E., Eid, M., ve Diener, E., The Prospective Effect of Life Satisfaction on Life Events, Social Psyhological and Personality Science, March, 2012.

Martin, J. J. ve Cutler, K., An Exploratory Study of Flow and Motivation in Theater Actors, Journal of Applied Sport Psychology, October, 2002.

Metin, M., *Dağ Tırmanışı Etkinliğinin Akış Deneyimi Bağlamında İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2020.

Moneta, G., ve Csikszentmihalyi, M., The Effect of Perceived Challenges and Skills on the Quality of Subjective Experience. Journal of Personality, Jun, 1996.

Nakamura, J. ve Csikszentmihalyi, M., *The Concept of Flow*. *Handbook of Positive Psychology*, Snyder Oxford: Oxford University Press: 89-105. 2005.

Norsworthy, C.; Thelwell, R.; Weston, N., ve Jackson, S.A., Flow Training, Flow States, and Performance in Elite Athletes. Int. J. Sport Psychol, 2018.

Novak, T. P., ve Hoffman, D. L., Measuring the Flow Experience Among Web Users, Vanderbilt University, Jully, 31,07,1997.

Obada, D. R., Flow Theory and Online Marketing Outcomes: a Critical Literature Review. Procedia Economics and Finance, December, 2013.

Oishi, S., Schimmack, U., ve Diener, E., Pleasures and Subjective Well-Being, European Journal of Personality, March, 2001.

Özdevecioğlu, M., ve Aktaş, A., Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş – Aile Çatışmasının Rolü, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Mayıs, 2007.

Özer, M., ve Karabulut, Ö. Ö., Yaşlılarda Yaşam Doyumu. Turkish Journal of Geriatrics, Haziran, 2023.

Özşahin, N., *Lise Öğrencilerinin Günlük Yaşamdaki Akış Deneyiminin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri, Ankara, 2003.

Peifer, C., Schuls, A., Schachinger, H., Baumann, N., ve Antony, C. H., The Relation of Flow-Experience and Physiological Arousal Under Stress — Can u Shape It? Journal of Experimental Social Psychology, Jully, 2014.

Rettie, R., An exploration of flow during Internet use. Internet Research, Jun, 2001.

Sahranç, Ü., Bir Durumluk Akış Modeli: Stres Kontrolü, Genel Öz-Yeterlilik Durumluk Kaygı, Yaşam Doyumu ve Akış İlişkileri, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Mayıs, 2008.

Schaffer, O., Crafting Fun User Experiences: A Method to Facilitate Flow, Human Factors Internationals, May, 2013.

Soba, M., Babayiğit, A., ve Demir, E., Yaşam Doyumu ve Tükenmişlik; Öğretmenler Üzerine Bir Araştırm, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Eylül, 2018.

Soylu, Y., ve Kabasakal, Z., Evli Kadınların Yaşam Doyumunun Evlilik Doyumu ve Çalışma Durumu ile İlişkilerinin İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Eylül, 2018.

Sungur, M. A., Şahin, M., Can, G., Şahin, M. F., Duman, K., Pektaş, B., et al., Düzce Üniversitesinde Yükseköğrenim Gören Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Sosyal Uyumlarını Etkileyen Faktörler, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Ağustos, 2016.

Sümbül, S., Asma, M., ve Yıldız, K., Doğa Sporcularının Merak ve Keşfetme Eğilimlerinin Yaşam Doyum Düzeylerini Yordayıcı Etkisi, Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, Haziran, 2019.

Sürücü, Ö. (2016). İş yaşantısında iyimserlik, yaşam doyumu ve mutluluk; otel işletmelerinde çalışan iş görenlere yönelik bir uygulama. Journal Of International Social Research, 9(43). https://www.researchgate.net/publication/301579468 (Erişim tarihi: 15.06.2023)

Ștefan, A. D., ve Vîrgă, D. (2024). Self-leadership, performance, and life-satisfaction: The mediation role of flow at work in a three-wave study. The Journal of Psychology, https://doi.org/10.1080/00223980.2024.2400159 (Erişim tarihi: 10.10.2024)

Telef, B. B. (2013). Ergenlerin yaşam doyumlarının ve psikolojik semptomlarının incelenmesi. Yeni Symposium: Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi, 51(1). https://www.researchgate.net/publication/286117160_Investigation_of_adolescents'_life_satisfaction_and_psychological_symptoms (Erişim tarihi: 12.05.2023)

Teztel, G. (2016). Psikolojide Akış Kuramı ve Müzik İcrası Bağlamında Değerlendirilmesi. Konservatoryum, Aralık, 1,12,2016.

Turan, N., Akış Deneyiminin Üzerine Genel Bir Literatür Taraması, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ekim, 2019.

Xinyuan, Z., Hailin, Q., ve Richard, G., Examining the relationship of work–family conflict to job and life satisfaction: A case of hotel sales managers, International Journal of Hospitality, January, 2011.

Yaşin, T. *Kişilik Özellikleri ve Psikolojik Sermayenin Psikolojik İyi Oluş, Akış Deneyimi, İş Tatmini ve Çalışan Performansına Etkileri.* Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Yıldız, A. B., Gülşen, D. B., Yılmaz, B., Sporcuların Optimal Performans Duygu Durumunun Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Ocak, 2015.

Yılmaz, G., Keser, A., ve Yorgun, S., Konaklama İşletmelerinde Çalışan Sendika Üyelerinin İş ve Yaşam Doyumunu Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması, Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi, Ocak, 2010.

SAĞLIK PROFESYONELLERİNİN GİRİŞİMCİLİK ÖZELLİKLERİ İLE İHBARCILIK EĞİLİMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A STUDY TO DETERMINE THE RELATIONSHIP BETWEEN ENTREPRENEURIAL CHARACTERISTICS AND WHISTLEBLOWING TENDENCIES OF HEALTH PROFESSIONALS

Nicat Quliyev

Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye, nicatquliyev495@gmail.com, ORCID:0000-0001-8830-5789

Doç. Dr. Fuat YALMAN

Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye, fuatyalman@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1041- 1837

Özet

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özelliklerinin onların sağlık kuruluşunda meydana gelen tıbbi veya tıbbi olmayan bir olayı ihbar etme eğilimlerine etkisini yol analizi ile tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Düzce ilinde faaliyet gösteren iki kamu hastanesinin tüm sağlık profesyonelleri oluşturmuştur. Verilerin toplandığı zaman diliminde kamu hastanelerinde toplamda 2684 sağlık profesyonelinin olduğu tahmin edilmektedir. Araştırma verileri kolayda örnekleme yöntemi ile yüz yüze anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı 410'dur. Verilere güvenilirlik analizi, betimleyici analizler, farklılık analizleri ve yol analizi tekniği uygulanmıştır. Yapılan yol analizi sonuçlarına göre; sağlık profesyonellerinin girişimci kişilik özelliklerinden olan başarıya gereksinim duyma eğiliminde olma, içsel kontrol odaklılık eğiliminde olma, özgüvenli olma ve risk alma eğiliminde olma boyutları onların ihbarcılık eğilimlerini (içsel ihbarcılık, dışsal ihbarcılık, sessizlik) istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra sağlık profesyonellerinin girişimci kişilik özelliklerinden olan yenilikçilik eğiliminde olma boyutu ise onların ihbarcılık eğilimlerini (içsel ihbarcılık, dışsal ihbarcılık, sessizlik) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemiştir. Yapılan bu araştırma, sağlık profesyonellerinin ihbarcılık eğilimlerinin oluşmasında girişimci kişilik özelliklerinin önemli bir rolünün olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Özellikleri, İhbarcılık Eğilimi, Sağlık Profesyonelleri, Yapısal Eşitlik Modellemesi.

Absract

The main purpose of this study is to determine the effect of entrepreneurial characteristics of healthcare professionals on their tendency to report a medical or non-medical event occurring in a healthcare organisation by path analysis. The population of the study consisted of all health professionals of two public hospitals operating in Düzce province. It is estimated that there were a total of 2684 health professionals in public hospitals in the time period when the data were collected. The research data were collected using face-to-face survey technique with convenience sampling method. The total number of questionnaires evaluated and used in data analysis was 410. Reliability analysis, descriptive analyses, difference analyses and path analysis techniques were applied to the data. According to the results of the path analysis; the dimensions of the entrepreneurial personality traits of health professionals, which are the tendency to need success, the tendency to be internal control orientation, the tendency to be self-confident and the tendency to take risks, statistically significantly and negatively affected their whistleblowing tendencies (internal whistleblowing, external whistleblowing, silence). In addition, the dimension of innovativeness, which is one of the entrepreneurial personality traits of health professionals, statistically significantly and positively affected their whistleblowing tendencies (internal whistleblowing, external whistleblowing, silence). This study revealed that entrepreneurial personality traits have an important role in the formation of health professionals' whistleblowing tendencies.

Keywords: Entrepreneurial Characteristics, Whistleblowing Tendency, Health Professionals, Structural Equation Modelling.

GİRİŞ

Günümüzde sağlık sektörü, hızla değişen dinamikleri ve teknolojik ilerlemeleriyle birlikte, sağlık profesyonellerinden sadece klinik beceriler beklemeyip aynı zamanda girişimcilik özelliklerini de talep etmektedir. Bu bağlamda, sağlık alanındaki profesyonellerin girişimcilik özellikleri ile ihbarcılık eğilimleri arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi hem sağlık sektöründeki yöneticilerin hem de eğitimcilerin stratejik kararlar almasında önemli bir rol oynayabilir. Bu araştırma, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özellikleri ile ihbarcılık eğilimleri arasındaki bağlantıları ortaya koymayı amaçlamaktadır, böylece sağlık sektöründe etkin liderlik ve yenilikçilik stratejilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilecek önemli bulgular sunacaktır.

Girişimcilik, günümüzde sağlık sektöründe giderek daha fazla önem kazanan bir özelliktir. Sağlık sektörü, dinamik yapısıyla dikkat çekerken, hızlı değişimlere ve teknolojik ilerlemelere açık olması, bu sektörde girişimciliğin etkin bir şekilde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Özellikle sağlık profesyonellerinin girişimci potansiyele sahip olmaları, sektördeki fırsatları doğru bir şekilde değerlendirmelerine ve yeni alanlara yönelmelerine olanak tanımaktadır (Öztürk vd., 2014: 584). Bu bağlamda, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özelliklerinin ve eğilimlerinin incelenmesi, sektördeki geleceğin liderlerinin yetişmesine katkı sağlayabilir.

Girişimcilik, sağlık sektöründe önemli bir araştırma konusu olmuştur ve bu alandaki literatürde bir dizi önemli çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Greenblatt (2021), ABD'de yeni işletme kuran hekimlerin oranını ve kurdukları işletme türlerini nicel yöntemle inceleyerek, hekimlerin girişimciliğe olan katılımının cinsiyete göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan, Raadabadi vd. (2014), İran'da bir üniversiteye bağlı hastanelerdeki girişimcilik faaliyetlerini araştırarak, hastane yöneticilerinin genel olarak girişimciliğe olumlu bir tutum

sergilediklerini belirtmişlerdir. Janssen ve Moors'un (2013) çalışması, Hollanda sağlık hizmetlerinde sürdürülebilir yeniliklerin geliştirilmesinde girişimcilerin stratejilerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma, sağlık girişimcilerini izole, yenilikçi, evrimci ve devrimci olmak üzere dört kategoriye ayırarak, girişimcilerin stratejik yaklaşımlarını detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Daha genel bir perspektife geçildiğinde, Liu vd. (2019)'nin çalışması, planlı davranış teorisi perspektifinden üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğitimi ve öz yeterliklerinin girişimcilik niyetleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışma, girişimcilik eğitimi ile girişimcilik niyetleri arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ve girişimcilik özyeterliğinin girişimcilik tutumu ve niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Sağlık sektöründeki hızlı gelişmelere paralel olarak, girişimciliğin önemli bir strateji haline gelmesi, bu alandaki profesyonellerin ve yöneticilerin girişimcilik özelliklerini anlamalarını ve bu özellikleri nasıl geliştirebileceklerini belirlemelerini gerektirmektedir. Bu noktada, sağlık profesyonellerinin girişimcilik potansiyellerini etkileyen faktörlerin detaylı bir şekilde incelenmesi, sektördeki ihtiyaçlara uygun niteliklere sahip liderlerin yetişmesine katkıda bulunabilir (Solmaz vd., 2014: 42).

Bu tez çalışması, sağlık profesyonellerinin girişimcilik potansiyellerini anlamak ve geliştirmek amacıyla yapılmış bir araştırmaya odaklanacaktır. Bu kapsamda, literatürdeki benzer çalışmalar incelendikten sonra, sağlık profesyonellerinin girişimcilik eğilimleri üzerinde etkili olan faktörlerin analiz edileceği bir metodoloji uygulanacaktır. Önceki çalışmalardan elde edilen bulguların yanı sıra, bu tez çalışması, sağlık profesyonellerinin girişimcilik konusundaki eğilimlerini belirlemek ve sektördeki girişimcilik potansiyellerini daha iyi anlamak için önemli bir temel oluşturacaktır. Bu sayede, sağlık sektöründeki liderlerin ve yöneticilerin, girişimciliği teşvik etme ve destekleme stratejilerini geliştirmelerine yönelik önemli bilgiler sunulacaktır.

Sağlık sektöründe örgütlerdeki suistimaller, kanunlara aykırılık ve yolsuzluklar gibi görevi kötüye kullanmanın çeşitli biçimleri, zaman zaman çalışanlar tarafından fark edilmekte ancak genellikle görmezlikten gelinmektedir. Bu olumsuz davranışlar, çalışanlardan iş yerlerinde tanık oldukları veya yaşadıkları sorunları aktararak ve bu sorunların düzelmesi için çaba sarf ederek kurumlarına karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini bekler. Sağlık kurumları, ihbara konu olabilecek durumlar açısından özellikle mali ve idari görev kötüye kullanma, hukuka ve etik değerlere aykırı davranışlar veya tıbbi hatalar gibi durumlarla karşılaşabilir. Sağlık sektöründe yanlış uygulamalar veya etik dışı davranışlar, insan hayatını etkileyebilecek önemli sonuçlara neden olabilir. Bu olumsuz sonuçları engellemede ihbarcılık, önemli bir araç olabilir. Bu nedenle, sağlık profesyonelleri arasında ihbarcılığın teşvik edildiği bir kültürel çevre oluşturmak önemlidir.

Kurum içi ihbarcılığın teşvik edilmediği durumlarda, etik dışı olaylar çalışanlar tarafından kamuoyuna duyurularak örgüt imajının zedelenmesine neden olabilir. Bu durum sağlık kuruluşları için de geçerlidir. Tıbbi hatalar veya başarısızlıkların kamuoyu tarafından duyulduğu bir sağlık kuruluşu, kötü bir imaja sahip olabilir. Sağlık kurumlarının faaliyetlerinin geniş bir kitleyi ilgilendirmesi nedeniyle olumsuz davranış ve olaylar daha fazla dikkat çeker. Bu tür davranışların yaratacağı olumsuz sonuçları önlemekte ihbarcılık önemli bir rol oynar. Ayrıca, ihbarcılığın sağlık hizmeti güvenliği ve kalitesini sürdürmede temel bir faktör olduğu belirtilmiştir (Jackson vd., 2014: 245). Bu nedenle, ihbarcılığın doğru bir şekilde yönetilmesi, örgütlerin başarısı açısından önemlidir.

Türkiye'de sağlık sektöründe ihbarcılıkla ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Yapılan çalışmaların çoğu, tıbbi hataların bildirimine odaklanmıştır ve genellikle olay bildirimi ile ilgilidir. Ancak, hastanelerde karşılaşılan mali ve idari görev kötüye kullanma, hukuka ve etik

değerlere aykırı davranışlar gibi durumlar genellikle göz ardı edilmektedir. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının ihbarcılık niyetlerinin ve ihbarcılığın teşvik edilmesinde yol gösterici olması amacıyla, ihbarda bulunma nedenlerinin ve ihbarcılıkla ilgili faktörlerin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi önemlidir.

Bu araştırmanın temel amacı, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özellikleri ile ihbarcılık eğilimleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırma, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özelliklerini belirleyerek, özellikle yenilikçilik, risk alma eğilimi, karar verme becerileri gibi faktörlere odaklanmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, sağlık sektöründe ihbarcılık eğilimlerini de anlamak, dürüstlük, hesap verebilirlik ve mesleki etik kurallara bağlılık gibi unsurları değerlendirmeyi hedeflemektedir. Araştırma, istatistiksel analizlerle girişimcilik özellikleri ile ihbarcılık eğilimleri arasındaki olası ilişkileri anlamaya çalışacak ve elde edilen bulguların sağlık sektöründeki etik normları destekleme açısından nasıl kullanılabileceğini ele alacaktır. Bu sayede, sağlık sektöründe etik ve inovasyona yönelik profesyonel davranışları destekleme konusunda önemli bir katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özelliklerinin onların sağlık kuruluşunda meydana gelen etik olmayan veya yasa dışı bir olayı ihbar etme eğilimlerine etkisini yol analizi ile tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Düzce ilinde faaliyet gösteren iki adet kamu hastanesinin tüm sağlık profesyonelleri oluşturmuştur. Verilerin toplandığı zaman diliminde bu iki kamu hastanesinde toplamda 2684 sağlık profesyonelinin olduğu tahmin edilmektedir. Araştırma verileri kolayda örnekleme yöntemi ile ve yüz yüze anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı 410'dur. Verilere güvenilirlik analizi, betimleyici analizler, farklılık analizleri ve yol analizi tekniği uygulanmıştır.

Ölçeğin Oluşturulması

Veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Bu doğrultuda, geliştirilen anket formu yüz yüze uygulanmıştır. Bu aşamada literatür incelemesi yapılmış, girişimci kişilik özelliklerinin belirlenmesi konusunda Shanthakumar (1992) ve Solymossy (1998) tarafından bir araya getirilen 7 boyutlu girişimci kişilik (Entrepreneurial Profile Scale) ölçeği kullanılmıştır. İhbarcılık (Whistleblowing) ölçeği Park vd. (2005) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, bireyin çalıştığı kurumda gerçekleşen etik veya yasa dışı olayları ihbar etme niyetini ortaya koymak amacıyla geliştirilmiştir. Şekerli vd. (2016) tarafından Türkçe'ye güvenirlik ve geçerlilik çalışması yapılmıştır. Ölçek toplamda 9 soru ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin ilk üç sorusu (1, 2, 3) dışsal ihbarcılık boyutunu, dört soru (4, 5, 6, 7) içsel ihbarcılık boyutunu ve son iki sorusu (8, 9) ise sessizlik alt boyutunu ifade etmektedir. Ölçeğin likert tanımlanması ise, "1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılmıştır.

Yapılan İstatistiksel Analizler

Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde değişkenler arasındaki etki düzeyini

ve etkinin yönünü tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan yol (PATH) analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırma Verilerinin Güvenilirliği

Güvenilirlik analizi için hedef kitleden elde edilen verilere, "madde-toplam korelasyonuna dayalı madde analizi" yapılmıştır. Genel Güvenilirlik Katsayısı=0,959, Girişimcilik Özellikleri=0,959, İhbarcılık Eğilimi=0,885 bulunmuştur.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan sağlık profesyonellerinin %57.6'sı erkek, %42.4'ü kadın katılımcılardan oluşmuştur. Bunun yanı sıra katılımcıların % 57.i'i orta yaş grubunda (26-45 arası) yer almıştır. Aynı zamanda araştırmaya katılan sağlık profesyonellerinin %51.7'si üniversite mezunu olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların %77.8'i yardımcı sağlık personeli oluştururken %22.2'sini doktorlar oluşturmuştur. Aynı zamanda katılımcıların %37.6'sı sağlık sektöründe 1-5 yıldan beri çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların %34.1'i bu hastanede 1-5 yıldan beri çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

Betimsel Analizler

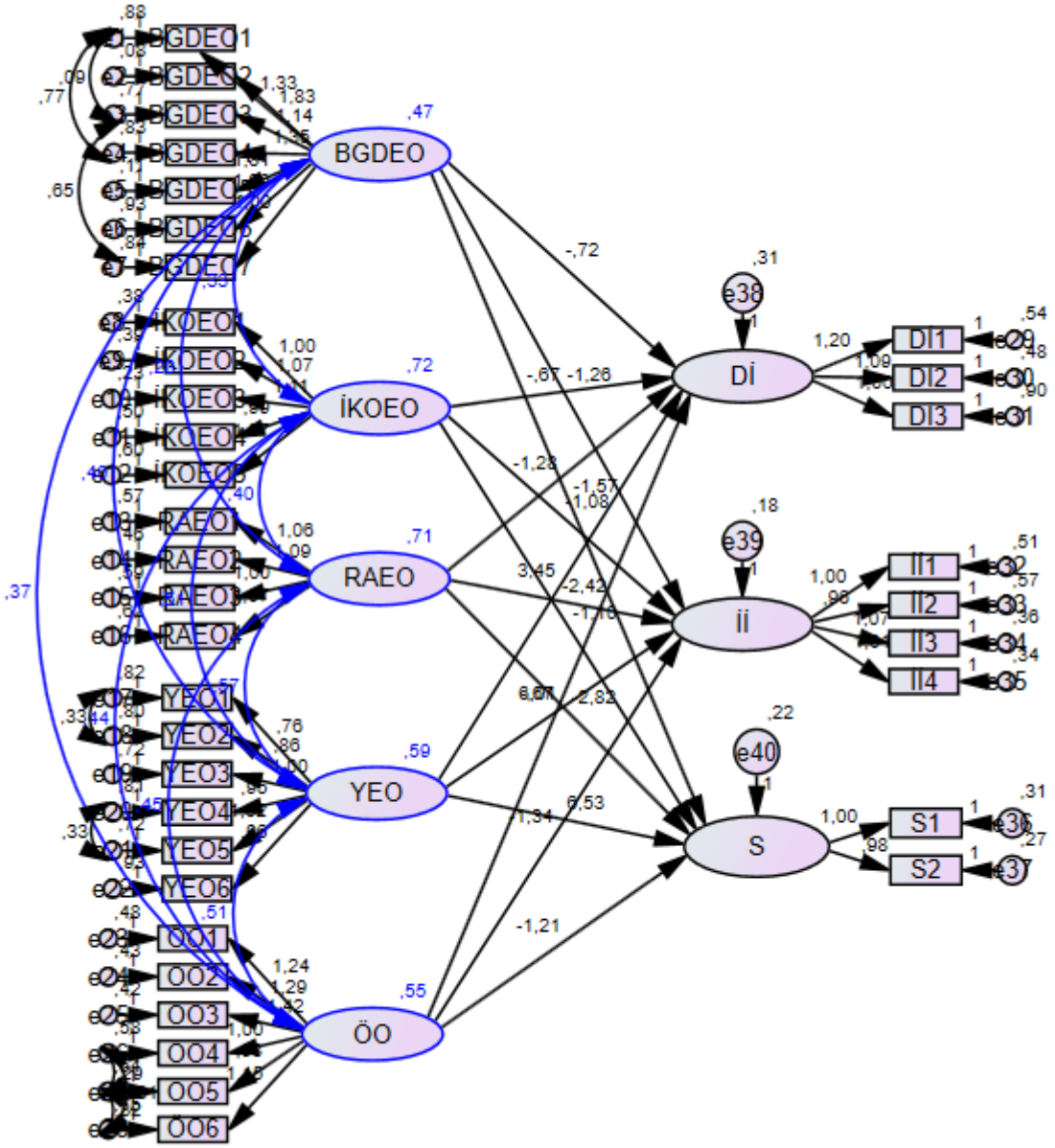
Sağlık profesyonellerinin girişimcilik özellikleri ile onların sağlık kuruluşunda meydana gelen etik olmayan veya yasa dışı bir olayı ihbar etme eğilimleri ile ilgili faktörlere yönelik betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Betimsel Analiz Sonuçları

Faktörler	N	Mean	Standard Deviation	Variance
RAEO	410	3,1384	,96780	,937
YEO	410	3,2663	,86914	,755
BGDEO	410	3,0526	,99761	,995
İKOEO	410	3,1915	,93637	,877
ÖO	410	4,0987	,71541	,488
Dİ	410	3,6244	,95617	,914
İİ	410	3,6128	,95366	,909
S	410	3,6768	1,01929	1,039

Yol (PATH) Analizi ile İlgili Bulgular

Sağlık profesyonellerinin girişimcilik özelliklerinin onların sağlık kuruluşunda meydana gelen etik olmayan veya yasa dışı bir olayı ihbar etme eğilimlerine etkisini tespit etmek için yol doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırma modeli aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Yol Analizi Modeli

Elde edilen CMIN/DF=4,131<5, RMR=0,068<0,08, 0,85<GFI=0,861, 0,85<TLI=0,854 RMSEA=0,063<0,08 uyum değerleri, verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. İyileştirilmiş ölçüm modeline ilişkin DFA sonuçları

Faktörler	Alt Faktörler	Faktör Yükleri	Cronbach's α	AVE	CR
Başarıya Gereksinim Duyma Eğiliminde Olma (BGDEO)	BGDEO7	,599	0,802	,47	,79
	BGDEO6	,612			
	BGDEO5	,966			
	BGDEO4	,712			
	BGDEO3	,666			

Faktörler	Alt Faktörler	Faktör Yükleri	Cronbach's α	AVE	CR
	BGDEO2	,975			
	BGDEO1	,698			
İçsel Kontrol Odaklılık Eğiliminde Olma (İKOEO)	İKOEO5	,761	0,994	,41	,74
	İKOEO4	,766			
	İKOEO3	,890			
	İKOEO2	,824			
	İKOEO1	,810			
Risk Alma Eğiliminde Olma (RAEO)	RAEO3	,738	0,884	,49	,84
	RAEO2	,804			
	RAEO1	,765			
Yenilikçilik Eğiliminde Olma (YEO)	YEO3	,671	0,888	,53	,87
	YEO2	,592			
	YEO1	,539			
Özgüvenli Olma (ÖO)	ÖO4	,695	0,928	0,57	0,89
	ÖO3	,851			
	ÖO2	,825			
	ÖO1	,800			
Dışsal İhbarcılık (Dİ)	Dİ1	,779	0.789	0,61	0,78
	Dİ2	,768			
	Dİ3	,627			
İçsel İhbarcılık (İİ)	İİ1	,776	0,884	0,66	0,82
	İİ2	,746			
	İİ3	,844			
	İİ4	,836			
Sessizlik (S)	S1	,863	0,765	0,49	0,86
	S2	,872			

Yukarıdaki tabloda standardize edilmiş regresyon katsayıları (standartized regression weights) verilmiştir. Regresyon değerleri, ölçekteki soruların (değişkenlerin), gizli değişkenleri ne kadar iyi tahmin ettiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra AVE değeri 0,50'den küçük olmakla birlikte, CR'nin 0,60'tan büyük olması uyum geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Yapısal eşitlik modeli (AMOS analizi) kullanılarak yapılan etki analizi sonuçları aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Etki Analizinin Sonuçları

			Estimate	SE	CR	P	Etki Düzeyi
Dİ	<---	BGDEO	-,721	,330	-2,182	,029	Anlamlı
İİ	<---	BGDEO	-1,257	,545	-2,304	,021	Anlamlı
S	<---	BGDEO	-1,573	,599	-2,627	,009	Anlamlı
Dİ	<---	İKOEO	-,668	,258	-2,584	,010	Anlamlı
Dİ	<---	RAEO	-1,280	,473	-2,704	,007	Anlamlı
Dİ	<---	YEO	3,446	1,004	3,431	***	Anlamlı
Dİ	<---	ÖO	-,670	,374	-1,792	,073	Anlamsız
İİ	<---	RAEO	-2,421	,785	-3,085	,002	Anlamlı

			Estimate	SE	CR	P	Etki Düzeyi
S	<---	RAEO	-2,823	,858	-3,289	,001	Anlamlı
S	<---	YEO	6,530	1,799	3,630	***	Anlamlı
İİ	<---	YEO	6,008	1,659	3,622	***	Anlamlı
İİ	<---	İKOEO	-1,076	,425	-2,532	,011	Anlamlı
İİ	<---	ÖO	-1,339	,619	-2,162	,031	Anlamlı
S	<---	ÖO	-1,205	,669	-1,801	,072	Anlamsız
S	<---	İKOEO	-1,101	,462	-2,383	,017	Anlamlı

Başarıya gereksinim duyma eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; Başarıya gereksinim duyma eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

Risk alma eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; Risk alma eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

İçsel kontrol odaklılık eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; İçsel kontrol odaklılık eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

Özgüvenli olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; Özgüvenli olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

Yenilikçilik eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi pozitif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Yenilikçilik eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi de artmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, sağlık profesyonellerinin girişimcilik özelliklerinin onların sağlık kuruluşunda meydana gelen etik olmayan veya yasa dışı bir olayı ihbar etme eğilimlerine etkisini yol analizi ile tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Düzce ilinde faaliyet gösteren iki adet kamu hastanesinin tüm sağlık profesyonelleri oluşturmuştur. Verilerin toplandığı zaman diliminde bu iki kamu hastanesinde toplamda 2684 sağlık profesyonelinin olduğu tahmin edilmektedir. Araştırma verileri kolayda örnekleme yöntemi ile ve yüz yüze anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı 410'dur. Verilere güvenilirlik analizi, betimleyici analizler, farklılık analizleri ve yol analizi tekniği uygulanmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre; Başarıya gereksinim duyma eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; Başarıya gereksinim duyma eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

Risk alma eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; Risk alma eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

İçsel kontrol odaklılık eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; İçsel kontrol odaklılık eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

Özgüvenli olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi negatif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri azalmaktadır. Diğer bir deyişle; Özgüvenli olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi azalmaktadır.

Yenilikçilik eğiliminde olma girişimcilik özelliğinin, dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi pozitif yönlüdür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Yenilikçilik eğiliminde olma girişimcilik özelliği artarken dışsal ihbarcılık, içsel ihbarcılık ve sessizlik ihbarcılık eğilimi de artmaktadır.

KAYNAKÇA

Morgan, Clifford T. (1991). Psikolojiye Giriş. Çev. S. Karataş. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Psikoloji Bölümü Yayınları

Morisson, E.W., Milliken, F.J. (2000) Organizational Silence: A Barrier To Change And Development In A Pluralistic World. The Academy of Management Review, 25 (4), 706-725.

Öztürk, A. O. (2012): "Kamu Örgütlerinde Girişimcilik", "İş-Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Ekim 2012, Cilt:14, Sayı:4, ss.151-169.

Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K.,and Omurgonulsen, U. (2008) "Cultural orientation and attitudes toward different forms of whistleblowing: A comparison of South Korea, Turkey, and the UK.", Journal of Business Ethics, 82(4),929-939. DOI:10.1007/s10551- 007-9603-1.

Park, H., Rehg, M.T. and Lee, D. (2005). The ınfluence of confucian ethics and collectivism on whistleblowing ıntentions: a study of South Korean public employees. Journal of Business Ethics, 58, 387–403.

Paslı, A. (2004). Anonim ortaklık kurumsal yönetimi (corporate governance). Beta Basım.

Rachman, David, Michael H. Mescon, Courtland L. Bovee & John V. Thill, Business Today, New York: Mc Grew-Hill Inc., 1993.

Shanthakumar, D.K. (1992). Attitudinal characteristics of male and female entrepreneurs in India and a comparison with American entrepreneurs. Brigham Youth University, UT, (dissertation).

Solymossy, E. (1998). Entrepreneurial Dimensions: The Relationship of Individual, Venture, and Environmental Factors to Success. Department of Marketing and Policy, Weatherhead School of Management, Case Western Reserve University, (dissertation).

Şekerli, E.B., Taslak, S. ve Çetinel, M.H. (2016). Mesleki bağlılığın çalışanların ihbarcılık eğilimleri üzerindeki etkisinin incelenmesine yönelik görgül bir çalışma. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (25),1-21.

SÜRDÜRÜLEBİLİR MEDİKAL SAĞLIK TURİZMİ UNSURLARININ DESTİNASYONU TEKRAR ZİYARET ETME NİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Fuat YALMAN
Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1041-1837
fuatyalman@duzce.edu.tr, 0506 4603437

Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ
Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5642-6498
yalcinkaragoz@duzce.edu.tr, 0553 0332996

Özet

Bu araştırmanın temel amacı, sürdürülebilir medikal sağlık turizmi unsurlarının destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisini tespit etmektir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup veriler çevrimiçi internet ortamında toplanmıştır. Katılımcılara çevrimiçi anket formu Türkçe dilinde uygulanmıştır. Araştırmanın ana kütlesini Türkiye'ye medikal sağlık turizmi kapsamında tedavi almaya gelen ve sosyal medya kanalıyla (Twitter, Instagram, Facebook, Web Siteler, Bloglar) ulaşılan uluslararası sağlık turistleri oluşturmuştur. Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde değişkenler arasındaki ilişki düzeyini ve ilişkinin yönünü tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan yol analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; sürdürülebilir medikal sağlık turizmi unsurlarından olan ülke bilgisi ve farkındalığı, emniyet/güvenlik, erişebilirlik, fiyat uygunluğu boyutlarının, medikal turistlerin sağlık destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi önemlidir ve etki düzeyi pozitif yönlüdür. Yani ikili değişkenlerden biri artarken diğeri de artacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Medikal Sağlık Turizmi Unsurları, Destinasyonu Tekrar Ziyaret Etme Niyeti, Medikal Sağlık Turizmi

THE IMPACT OF SUSTAINABLE MEDICAL HEALTH TOURISM ELEMENTS ON THE INTENTION TO REVISIT THE DESTINATION

Abstract

The main purpose of this research is to determine the impact of sustainable medical health tourism elements on the intention to revisit the destination. In the research, quantitative research method was used and data were collected online. The online questionnaire form was applied to the participants in Turkish language. The main mass of the study consisted of international health tourists who came to Turkey to receive treatment within the scope of medical health tourism and reached through social media channels (Twitter, Instagram, Facebook, Websites, Blogs). IBM SPSS 23 and AMOS statistical analysis programmes were used together for the analysis of the data set within the scope of the research. In the analysis of the study, path analysis, one of the structural equation modelling (SEM) methods, was applied to determine the level and direction of the relationship between the variables. According to the results obtained; the effect of country knowledge and awareness, safety/security, accessibility, affordability dimensions, which are among the elements of sustainable medical health tourism, on the intention of medical tourists to revisit the health destination is significant and the effect level is positive. In other words, when one of the binary variables increases, the other one will also increase.

Keywords: Sustainable Medical Health Tourism Elements, Intention to Revisit Destination, Medical Health Tourism

Giriş

Medikal sağlık turizmi, sık sık uzun mesafeler kat eden veya sınır ötesi seyahat eden bir kişinin, eğlence, iş veya diğer amaçlarla doğrudan veya dolaylı olarak tıbbi hizmetlerden yararlanmak için yaptığı bir dizi faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Jagyasi, 2008). Medikal turizm, turizm endüstrisinde ortaya çıkan bir niş pazardır ve küresel turizmde önemli bir rol oynamaktadır. Kuruluşundan bu yana medikal turizm hem sağlık turistlerine hem de ev sahibi ülkeye faydalar sunması neticesinde gelişmekte olan ülkelerde en karlı alternatif turizm türlerinden biri haline gelmiştir (Cham vd., 2016). Sağlık turistleri, tıbbi tedavilerin alınmasında potansiyel tasarruflardan ve daha kısa bekleme süresinden yararlanmaktadır. Öte yandan, ev sahibi ülke sağlık ve turizm hizmetlerinden elde edilen gelirden yararlanmaktadır. Elde edilen gelirler, ev sahibi ülkenin sağlık hizmetlerinin ve sağlık tesislerinin kalitesinin iyileştirilmesi için hayati öneme sahiptir. Bu kazan-kazan durumu, gelecek vaat eden bu sektörde yer almak için giderek daha fazla ülkeyi kendine çekmeyi başarmıştır (Patients Beyond Borders, 2019).

Memnuniyet ve tekrar ziyaret etme niyeti, kaliteli hizmet organizasyonlarının tanıtım işlevinde önemli rol oynamaktadır. Assaker ve Hallak (2013), ziyaretçinin memnuniyetinin yanı sıra destinasyon imajının hem kısa hem de uzun vadeli tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme

niyetlerinin temel varsayımları olduğunu bulmuşlardır. Tekrar ziyaret etme niyeti, turistlerin veya ziyaretçilerin potansiyel müşteride aynı markayı, yeri veya destinasyonu deneyimleme isteği olarak farklı olabilir (Song vd., 2017). Turistlerin tekrar ziyaret etme niyetleri, değer, kalite ve imaj gibi bilişsel bileşenler olarak ele alınabilir (Kim vd., 2012).

Bir turizm destinasyonunu tekrar ziyaret etme niyeti, bireyin aynı destinasyonu tekrar ziyaret etmeye hazır olması veya istekli olması olarak tanımlanmıştır ve bu, yeniden ziyaret kararının en doğru tahminini sağlar (Um vd., 2006). Um vd. (2006)'nin iddia ettiği gibi, tekrar ziyaret etme niyeti, tekrar ziyaret etmeye karar verme sürecinin bir motive edicisi olmaktan çok bir tatmin edicisi olarak görülmüştür. İmaj, turistik destinasyon kararının temel liderlik prosedüründe ve turistin destinasyonu tekrar ziyaret etme niyetinde zorlayıcı bir bileşendir (Song vd., 2017). Başka bir deyişle, belirli bir destinasyondaki karşılaşmalardan alınan duygu dolu bölümler, turizmi tekrar ziyaret etme niyeti göz önüne alındığında destinasyonun kendisinden daha önemli olabilir (Zhang vd., 2018).

Yöntem

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup veriler çevrimiçi internet ortamında toplanmıştır. Katılımcılara çevrimiçi anket formu Türkçe dilinde uygulanmıştır. Araştırmanın ana kütlesini Türkiye'ye medikal sağlık turizmi kapsamında tedavi almaya gelen ve sosyal medya kanalıyla (Twitter, Instagram, Facebook, Web Siteler, Bloglar) ulaşılan uluslararası sağlık turistleri oluşturmuştur. Evren büyüklüğünün (yabancı uyruklu ve Türk kökenli) ortalama olarak yıllık 300 bin hasta civarında olduğu tahmin edilmiştir (USHAŞ, 2024). Araştırma evrenini temsil eden örneklem sayısının belirlenmesinde Türkiye'de tedavi olmuş Türk kökenli medikal sağlık turistleri dikkate alınmış olup toplamda 384 anket çevrimiçi ortamda uygulanmıştır. Ayrıca, katılımcıların medikal sağlık turizmi kapsamında Türkiye'ye gelmiş ve tedavi almış olan Türk kökenli kişilerin olmasına özen gösterilmiştir.

Ölçeğin Oluşturulması

Veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Bu doğrultuda, geliştirilen anket formu çevrimiçi internet ortamında uygulanmıştır. Bu aşamada literatür incelemesi yapılmış, sürdürülebilir medikal sağlık turizmi kriterleri, Mee vd. (2018) tarafından geliştirilmiş ölçek formundan faydalanılarak ölçülmüştür. Sağlık turistlerinin destinasyonu yeniden ziyaret etme niyetleri ise, Kim vd. (2009) ve Lee vd. (2010) tarafından geliştirilen üç maddelik ölçekten uyarlanarak hazırlanmıştır. Ölçekteki maddeler uzman görüşüne sunulmuştur; konuyla ilgili 5 uzman, ölçekteki her bir maddeyi incelemiş ve kavramsal çerçeveyi göz önüne alarak ölçeklere karar vermiştir. Taslak ölçekle 10 kişi üzerinde pilot çalışma yapılarak maddelerdeki ifade hataları, cevaplayanlar tarafından yanlış anlaşılma durumları, yazım hataları, imla hataları vb. hatalar düzeltilmiştir. Ölçeğin likert tanımlanması ise, "1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılmıştır.

Yapılan İstatistiksel Analizler

Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde değişkenler arasındaki ilişki düzeyini ve ilişkinin yönünü tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan yol (PATH) analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Araştırma Verilerinin Güvenilirliği

Güvenilirlik analizi için hedef kitleden elde edilen verilere, "madde-toplam korelasyonuna dayalı madde analizi" yapılmıştır. Genel Güvenilirlik Katsayısı =0,920, Erişilebilirlik=0,884, Ülke Bilgisi=0,802, Fiyat Uygunluğu=0,888, Emniyet/Güvenlik=0,994, Yeniden Ziyaret Niyeti=0,928 bulunmuştur.

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan medikal sağlık turistlerinin % 66.5'i erkek, %33.5'i kadın katılımcılardan oluşmuştur. Bunun yanı sıra katılımcıların % 77.2'si orta yaş grubunda (26-45 arası) yer almıştır. Aynı zamanda araştırmaya katılan sağlık turistlerinin destinasyon tercih sebepleri ise sırasıyla; % 19.7 personelin yaklaşımı, % 14.5 ulaşım kolaylığı, % 13.9 tedavi hizmetlerinin çeşitliliği ve kalitesi, % 12.9 hastanedeki sosyal aktivitelerin zenginliği, % 12.9 fiyat uygunluğu, % 11.3 yeme-içme hizmetlerinin kalitesi, % 10 bekleme süresinin kısalığı, % 4.7 diğer sebepler olarak sıralanmıştır.

Betimsel Analizler

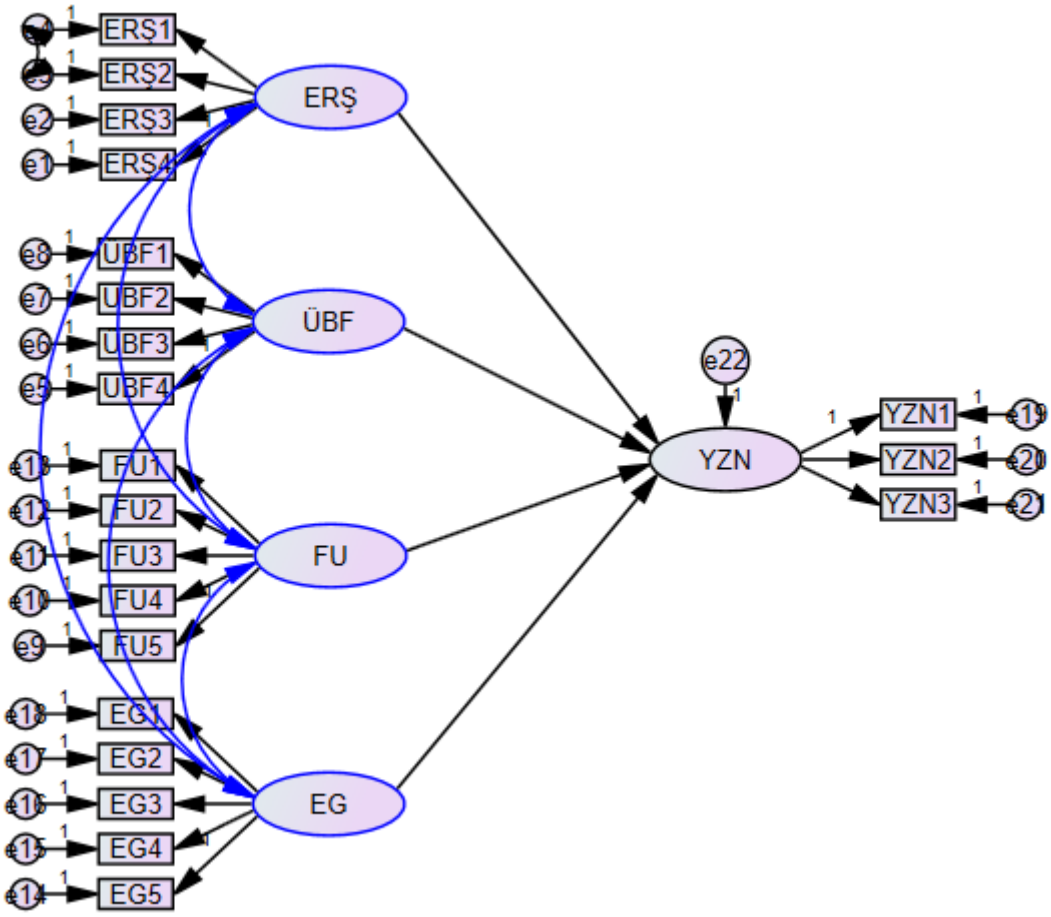
Sürdürülebilir medikal sağlık turizmi unsurları ve sağlık turistlerinin yeniden ziyaret etme niyetleri ile ilgili faktörlere yönelik betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Betimsel Analiz Sonuçları

Faktörler	N	Mean	Standard Deviation	Variance	Cronbach's Alpha
Erişilebilirlik	384	4,0357	,66466	,433	0,884
Ülke Bilgisi	384	4,1025	,64732	,419	0,802
Fiyat Uygunluğu	384	4,0479	,64705	,410	0,888
Emniyet/Güvenlik	384	4,0769	,61257	,364	0,994
Yeniden Ziyaret Niyeti	384	4,0987	,71541	,488	0,928

Yol (PATH) Analizi ile İlgili Bulgular

Sürdürülebilir medikal sağlık turizmi unsurlarının destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek için yol doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırma modeli aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Yol Analizi Modeli

Elde edilen CMIN/DF=2,852<5, RMR=0,048<0,08, 0,85<GFI=0,891, 0,85<TLI=0,862 RMSEA=0,066<0,08 uyum değerleri, verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. İyileştirilmiş ölçüm modeline ilişkin DFA sonuçları

Faktörler	Alt Faktörler	Faktör Yükleri	Cronbach's α	AVE	CR
Ülke Bilgisi (ÜB)	ÜB4	,762	0,802	,47	,79
	ÜB3	,690			
	ÜB2	,553			
	ÜB1	,576			
Emniyet/Güvenlik (EG)	EG5	,637	0,994	,41	,74
	EG4	,701			
	EG3	,630			
	EG2	,569			
	EG1	,677			
Erişilebilirlik (ERŞ)	ERŞ4	,677	0,884	,49	,84
	ERŞ3	,711			
	ERŞ2	,661			

Faktörler	Alt Faktörler	Faktör Yükleri	Cronbach's α	AVE	CR
	ERŞ1	,589			
Fiyat Uygunluğu (FU)	FU5	,494	0,888	,53	,87
	FU4	,658			
	FU3	,592			
	FU2	,665			
	FU1	,616			
Tekrar Ziyaret Etme Niyeti (TZN)	TZN1	,698	0,928	0,57	0,89
	TZN2	,384			
	TZN3	,664			

Yukarıdaki tabloda standardize edilmiş regresyon katsayıları (standartized regression weights) verilmiştir. Regresyon değerleri, ölçekteki soruların (değişkenlerin), gizli değişkenleri ne kadar iyi tahmin ettiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra AVE değeri 0,50'den küçük olmakla birlikte, CR'nin 0,60'tan büyük olması uyum geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Yapısal eşitlik modeli (AMOS analizi) kullanılarak yapılan etki analizi sonuçları aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Etki Analizinin Sonuçları

			Estimate	SE	CR	P	Etki Düzeyi
YZN	<--	ERŞ	,888	,092	9,631	P<,01	Anlamlı
YZN	<--	ÜBF	,560	,057	9,760	P<,01	Anlamlı
YZN	<--	FU	,604	,059	10,175	P<,01	Anlamlı
YZN	<--	EG	,768	,028	6,651	P<,01	Anlamlı

Emniyet/Güvenlik boyutunun sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi pozitif yönlüdür ve etkinin derecesi 0,768'dir. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Emniyet/Güvenlik artarken sağlık destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti de artacaktır.

Erişilebilirlik boyutunun sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi pozitif yönlüdür ve etkinin derecesi 0,888'dir. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; erişilebilirlik artarken sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti de artacaktır.

Fiyat Uygunluğu boyutunun sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi pozitif yönlüdür ve etkinin derecesi 0,604'tür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; fiyat uygunluğu artarken sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti de artacaktır.

Ülke Bilgisi ve Farkındalığı boyutunun sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi önemlidir (P<,01). Etki düzeyi pozitif yönlüdür ve etkinin derecesi 0,560'dır. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; ülke bilgisi ve farkındalığı artarken sağlık turizmi destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti de artacaktır.

SONUÇ

Bu araştırmada, sürdürülebilir medikal sağlık turizmi unsurlarının destinasyonu tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup veriler çevrimiçi internet ortamında toplanmıştır. Katılımcılara çevrimiçi anket formu Türkçe dilinde uygulanmıştır. Araştırmanın ana kütlesini Türkiye'ye medikal sağlık turizmi kapsamında tedavi almaya gelen ve sosyal medya kanalıyla (Twitter, Instagram, Facebook, Web Siteler, Bloglar) ulaşılan uluslararası sağlık turistleri oluşturmuştur. Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde değişkenler arasındaki ilişki düzeyini ve ilişkinin yönünü tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan yol analizi uygulanmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre; sürdürülebilir medikal sağlık turizmi unsurlarından olan ülke bilgisi ve farkındalığı, emniyet/güvenlik, erişebilirlik, fiyat uygunluğu boyutlarının, medikal turistlerin sağlık destinasyonunu yeniden ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisi önemlidir ve etki düzeyi pozitif yönlüdür. Yani ikili değişkenlerden biri artarken diğeri de artacaktır.

KAYNAKÇA

Assaker, G., & Hallak, R. (2013). Moderating Effects of Tourists' Novelty-Seeking Tendencies on Destination Image, Visitor Satisfaction, and Short- and Long-Term Revisit Intentions. Journal of Travel Research, 52(5), 600–613. https://doi.org/10.1177/0047287513478497.

Cham, T. H., Lim, Y. M., Aik, N. C., & Tay, A. G. M. (2016). Antecedents of hospital brand image and the relationships with medical tourists' behavioral intention. International Journal of Pharmaceutical and Healthcare Marketing, 10(4), 412–431.

Jagyasi, P. (2008). Definingmedical tourism–another approach. Medical Tourism Magazine, 6, 9–11.

Kim, S., Holland, S., and Han (2012). A Structural Model for Examining how Destination Image, Perceived Value, and Service Quality Affect Destination Loyalty: A Case Study of Orlando. International Journal of Tourism Research.

Patients Beyond Borders. (2019). Leading medical travel destinations. Retrieved from https://patientsbeyondborders.com/destination.

Song, H. M., Kim, K. S., & Yim, B. H. (2017). The mediating effect of place attachment on the relationship between golf tourism destination image and revisit intention. Asia Pacific Journal of Tourism Research, 22(11), 1182 1193.

Um, S., Chon, K., & Ro, Y. (2006). Antecedents of revisit intention. Annals of Tourism Research, 33(4), 1141-1158.

Zhang, H., Wu, Y., & Buhalis, D. (2018). A model of perceived image, memorable tourism experiences and revisit intention. Journal of Destination Marketing & Management, 8, 326-336.

TERMAL TURİZM DESTİNASYON İMAJI, DESTİNASYON MEMNUNİYETİ, DESTİNASYONA GÜVEN VE YENİDEN ZİYARET NİYETİ ARASINDAKİ YAPISAL İLİŞKİLERİN TESPİT EDİLMESİ

Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ
Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5642-6498
yalcinkaragoz@duzce.edu.tr, 0553 0332996

Doç. Dr. Fuat YALMAN
Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1041-1837
fuatyalman@duzce.edu.tr, 0506 4603437

Özet

Bu çalışmanın amacı, termal sağlık turizmi destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki yapısal ilişkileri tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Afyon ilinde faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı kaplıca işletme ruhsatlı termal tesisleri ziyaret eden termal turistler oluşturmuştur. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı 530'dur. Veriler yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Verilere betimleyici analizler ve farklılık analizleri uygulanmıştır. Bunun yanı sıra değişkenler arasındaki etki düzeyini ve bu etkinin yönünü tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan yol analizi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar göre; bütün değişkenler arasındaki ilişkiler ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişkiler pozitif yönlüdür. Yani ikili değişkenlerden biri artarken diğeri de artacaktır.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon İmajı, Destinasyon Memnuniyeti, Destinasyona Güven, Yeniden Ziyaret Niyeti, Termal Turizm

DETERMINATION OF THE STRUCTURAL RELATIONSHIPS BETWEEN THERMAL TOURISM DESTINATION IMAGE, DESTINATION SATISFACTION, DESTINATION TRUST AND REVISIT INTENTION

Absract

The aim of this study is to determine the structural relationships between thermal health tourism destination image, destination satisfaction, destination trust and revisit intention. The population of the study consisted of thermal tourists visiting the thermal facilities licensed by the Ministry of Health operating in Afyon province. The total number of questionnaires evaluated and used in data analysis is 530. The data were collected by face-to-face survey technique. IBM SPSS 23 and AMOS statistical analysis programmes were used together for the analysis of the data set within the scope of the research. Descriptive analyses and difference analyses were applied to the data. In addition, path analysis, which is one of the structural equation modelling (SEM) methods, was applied to determine the level of influence between variables and the direction of this influence. According to the results obtained; the relationships between all variables are highly significant (P<,001). The relationships are positive. In other words, when one of the binary variables increases, the other will also increase.

Keywords: Destination Image, Destination Satisfaction, Destination Trust, Revisit Intention, Thermal Tourism

Giriş

Bir destinasyonun tüketicilere sunduğu turistik ürünler, destinasyona özgü çevresel, ekonomik, sosyo-kültürel, politik, coğrafi ve tarihi özellikleri içermektedir. Destinasyonun pazarlamasında başarılı olabilmek için oluşturulacak imajın destinasyonun kişiliğini yansıtması veya doğru orantılı olması gerekmektedir. Turistlerin satın alma tercihlerini ve memnuniyet düzeylerini etkileyen en önemli faktörlerden biri de destinasyon imajıdır. Potansiyel ve mevcut turistlerin destinasyona ilişkin sahip oldukları imaj, o destinasyonun turizmde geleceğini belirleyen temel faktör olarak değerlendirilebilir. Destinasyon imajı, seyahat öncesinde satın alma kararının verilmesine, destinasyondaki deneyime ve bu deneyimin değerlendirilmesine, seyahat sonrasında ise davranış ve niyetlerin şekillenmesine yardımcı olmaktadır (Özersin, 2019).

Destinasyon imajı, bireyin belirli bir destinasyona ilişkin bilgi, inanç ve duyguları olarak tanımlanmaktadır (Fakeye ve Crompton, 1991). Destinasyon imajı, turistik karar verme süreçlerinde etkili bir unsur olarak kabul edilmektedir (Castro vd., 2007; Chen ve Tsai, 2007). Destinasyon imajının davranışlar üzerinde iki önemli etkisi vardır. Bu etkiler, değerlendirme (memnuniyet) süreçlerini ve gelecek niyetlerini (tekrar ziyaret etme ve tavsiye etme) şekillendirmektedir (Lee vd., 2005). İlgili literatür, destinasyon imajının algılanan kalite, memnuniyet, sadakat ve tekrar satın alma niyetinin doğrudan bir öncülü olduğunu (Bigne vd., 2001), davranışsal niyetler üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri olduğunu (Chen ve Tsai, 2007) göstermektedir. Bu doğrultuda, bazı araştırmacılar imajın algılanan kalite, memnuniyet ve sadakat niyetleri olmak üzere üç bileşen üzerinde etkisi olduğunu öne sürmektedir (Bigné vd., 2001). Ayrıca Chi ve Qu (2008), destinasyon imajının turist memnuniyeti ve destinasyon sadakati üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu bulmuşlardır.

Destinasyon imajı turist memnuniyetini önemli ölçüde etkilemektedir. Destinasyon imajının derecesi arttıkça destinasyona turist ziyaretleri artacaktır. İmaj, turist memnuniyetini büyük ölçüde etkiler. Destinasyon imajının, ziyaretçi memnuniyetiyle çok uyumlu bir turistik yer imajı olduğu kanıtlanmıştır (Higgins-Desbiolles, 2020). Destinasyon görüntüleri, turistlerin belirli bir destinasyon hakkındaki bilgilerine ilişkin genel duygu ve algılarının zihinsel temsilleridir. Destinasyon imajının oluşumu, ilk kez gelen ve tekrar gelen ziyaretçiler arasında farklılık gösterebilir ve genel destinasyon imajına en çok eğlence faaliyetleri katkıda bulunur. Turistlerin seyahat kararlarını destinasyon imajlarına göre verdikleri ve destinasyon imajlarının turistler arasında duygusal bağlar kurmasına yol açtığı ve bunun da turist memnuniyetini olumlu yönde etkilediği söylenmektedir (Abdullah ve Lui, 2018). Buradan hareketle bu çalışmada termal sağlık turizmi destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki yapısal ilişkileri tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Afyon ilinde faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı kaplıca işletme ruhsatlı termal tesisleri ziyaret eden termal turistler oluşturmuştur.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Termal sağlık turizminde destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki yapısal ilişki araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmanın modeli, araştırmanın temel değişkenleri (destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti) arasındaki nedensellik ilişkisini tartışmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Nisan-Mayıs-Haziran 2024 tarihleri arasında Afyon ilinde faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı kaplıca işletme ruhsatlı termal tesisleri ziyaret eden termal turistler oluşturmuştur. Örneklem grubunu ise 530 termal turist oluşturmuştur.

Veri Toplama Yöntemi

Veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma, Nisan-Mayıs-Haziran 2024 tarihleri arasında Afyon ilinde faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı kaplıca işletme ruhsatlı termal tesislerden termal turizm hizmeti almış olan ve yüz yüze anket tekniğiyle ulaşılan termal turistlerin kesitsel bir araştırması olarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Bu aşamada literatür incelemesi yapılmış, termal turizm destinasyon imajı Alqurneh vd. (2014) tarafından geliştirilmiş ölçek formundan faydalanılarak ölçülmüştür. Termal turizm destinasyon memnuniyeti Westbrook ve Oliver (1981) tarafından geliştirilmiş ölçek formundan faydalanılarak ölçülmüştür. Termal turizmde destinasyona güven ise Su vd. (2017) tarafından geliştirilmiş ölçek formundan faydalanılarak ölçülmüştür. Test yeniden test güvenilirliği için taslak ölçek 30 kişiye uygulanmıştır. Ölçeğin likert tanımlanması ise, "1=Kesinlikle Katılmıyorum; 2=Katılmıyorum; 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum; 4=Katılıyorum; 5=Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde yapılmıştır.

İstatistiksel Analizler

Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Çalışmanın analizinde frekans analizler, betimleyici istatistikler, farklılık analizleri ve yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesini diğer yöntemlerden

ayıran en önemli özellik; çoklu ve karşılıklı bağımlı olan ilişkileri tek bir analizle sonuçlandırmasıdır (Hair vd., 1998).

BULGULAR

Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan termal sağlık turistlerinin % 55.3'ü erkek, %44.7'si kadın katılımcılardan oluşmuştur. Bunun yanı sıra katılımcıların % 57.5'i orta-ileri yaş grubunda (46-65 arası) yer almıştır. Aynı zamanda araştırmaya katılan termal sağlık turistlerinin destinasyon tercih sebepleri ise sırasıyla; % 19.9 tedavi hizmetlerinin çeşitliliği ve kalitesi, % 13.7 personelin yaklaşımı, % 14.5 ulaşım kolaylığı, % 13.9 tedavi hizmetlerinin çeşitliliği ve kalitesi, % 12.9 tesisteki sosyal aktivitelerin zenginliği, % 12.9 fiyat uygunluğu, % 11.3 yeme-içme hizmetlerinin kalitesi, % 10 bekleme süresinin kısalığı, % 4.7 diğer sebepler olarak sıralanmıştır.

Betimsel Analizler

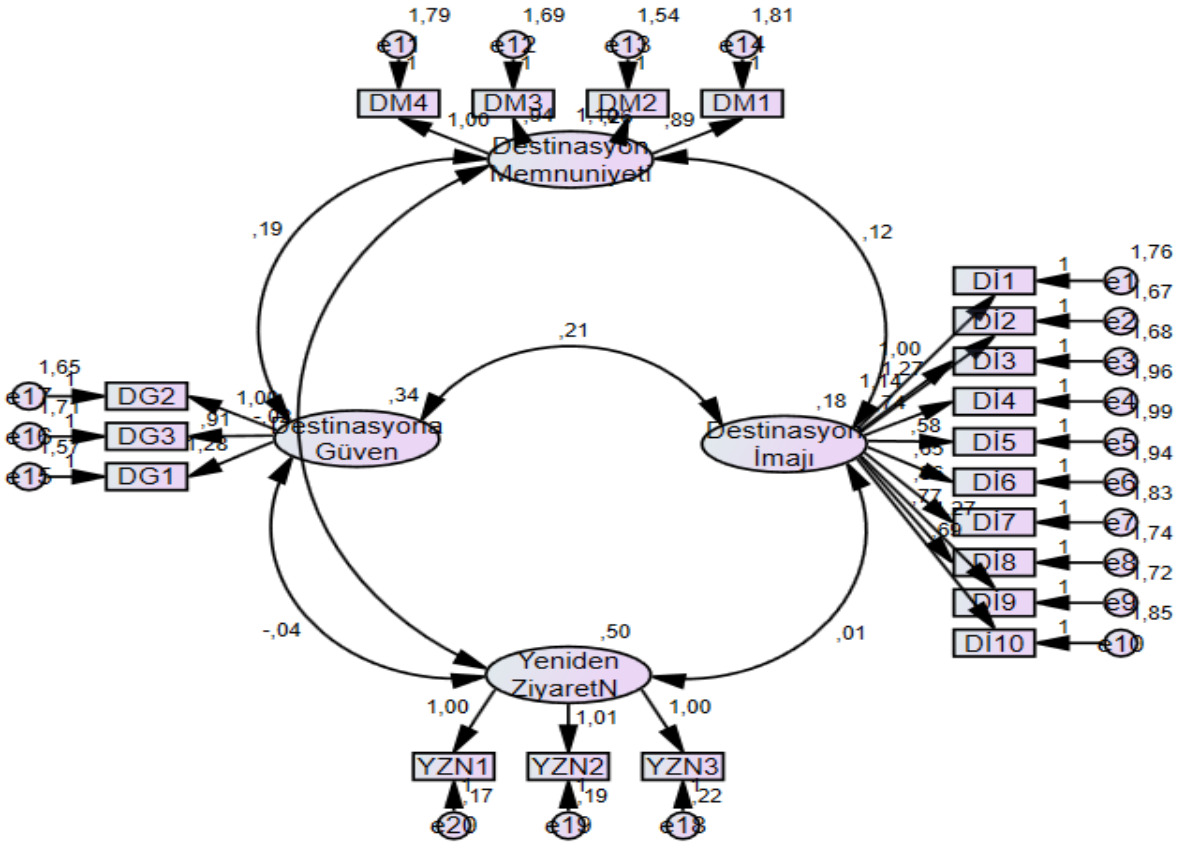
Termal sağlık turizminde destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki yapısal ilişkilerin tespit edilmesi ile ilgili faktörlere yönelik betimsel analiz sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Betimsel Analiz Sonuçları

Faktörler	N	Mean	Standard Deviation	Variance
Destinasyon İmajı	530	3,0374	,55713	,310
Destinasyon Memnuniyeti	530	2,9925	,82519	,681
Destinasyona Güven	530	2,9572	,96823	,937
Yeniden Ziyaret Niyeti	530	4,3075	,75583	,571

Yol (PATH) Analizi ile İlgili Bulgular

Termal sağlık turizminde destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki yapısal ilişkileri tespit etmek için yol doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Araştırma modeli aşağıda verilmiştir.

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli

Elde edilen CMIN/DF=1,317<3; 0,85≤GFI=0,960; 0,85≤IFI=0,959; 0,85≤TLI=0,952; 0,85≤CFI=0,959; RMSEA=0,024<0,08 uyum değerleri, verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. İyileştirilmiş ölçüm modeline ilişkin DFA sonuçları

Faktörler	Örtük Değişkenler	Standartlaştırılmış Regresyon Katsayıları	Estimate	Standart Hata	T değeri	P	AVE	CR
Destinasyon İmajı (Dİ)	Dİ1	,305	1,000				0,50	0,84
	Dİ2	,385	1,272	,299	4,261	***		
	Dİ3	,348	1,135	,278	4,089	***		
	Dİ4	,220	,745	,235	3,167	,002		
	Dİ5	,171	,578	,219	2,644	,008		
	Dİ6	,193	,646	,224	2,888	,004		
	Dİ7	,174	,564	,210	2,678	,007		
	Dİ8	,241	,771	,230	3,358	***		
	Dİ9	,378	1,266	,299	4,233	***		
	Dİ10	,211	,693	,225	3,081	,002		
Destinasyon Memnuniyeti (DM)	DM4	,356	1,000				0,66	0,88
	DM3	,346	,941	,248	3,788	***		
	DM2	,411	1,099	,273	4,027	***		

	DM1	,317	,885	,243	3,640	***		
Destinasyona Güven (DG)	DS1	,880	1,284	,223	5,750	***	0,78	0,92
	DS2	,786	,910	,180	5,045	***		
	DS3	,546	1,000					
Yeniden Ziyaret Niyeti (YZN)	YZN3	,832	1,000				0,69	0,98
	YZN2	,857	1,014	,046	22,188	***		
	YZN1	,867	,997	,045	22,375	***		

Yukarıdaki tabloda standardize edilmiş regresyon katsayıları (standartized regression weights) verilmiştir. Regresyon değerleri, ölçekteki soruların (değişkenlerin), gizli değişkenleri ne kadar iyi tahmin ettiklerini göstermektedir. Bunun yanı sıra AVE değeri 0,50'den küçük olmakla birlikte, CR'nin 0,60'tan büyük olması uyum geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Yapısal eşitlik modeli (AMOS analizi) kullanılarak yapılan etki analizi sonuçları aşağıda tabloda verilmiştir.

Tablo 3. İlişki Analizinin Sonuçları

			Estimate	SE	CR	P	Result	İlişkinin Yönü
Destinasyon Memnuniyeti	<-->	Destinasyona Güven	,646	,042	8,976	***	İleri Düzeyde Önemli	Pozitif İlişki
Destinasyon İmajı	<-->	Destinasyona Güven	,846	,040	7,432	***	İleri Düzeyde Önemli	Pozitif İlişki
Destinasyon İmajı	<-->	Destinasyon Memnuniyeti	,590	,028	5,339	***	İleri Düzeyde Önemli	Pozitif İlişki
Destinasyon İmajı	<-->	Yeniden Ziyaret Niyeti	,950	,059	10,335	***	İleri Düzeyde Önemli	Pozitif İlişki
Destinasyon Memnuniyeti	<-->	Yeniden Ziyaret Niyeti	,983	,064	10,689	***	İleri Düzeyde Önemli	Pozitif İlişki
Destinasyona Güven	<-->	Yeniden Ziyaret Niyeti	,816	,052	9,887	***	İleri Düzeyde Önemli	Pozitif İlişki

Termal Turizm Destinasyon Memnuniyeti ile Termal Turizmde Destinasyona Güven arasındaki ilişki ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişki pozitif yönlüdür ve ilişkinin derecesi 0,646'dır. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Termal Turizm Destinasyon Memnuniyeti artarken Termal Turizmde Destinasyona Güven de artacaktır.

Termal Turizm Destinasyon İmajı ile Termal Turizmde Destinasyona Güven arasındaki ilişki ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişki pozitif yönlüdür ve ilişkinin derecesi 0,846'dır. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Termal Turizm Destinasyon İmajı artarken Termal Turizmde Destinasyona Güven de artacaktır.

Termal Turizm Destinasyon İmajı ile Termal Turizm Destinasyon Memnuniyeti arasındaki ilişki ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişki pozitif yönlüdür ve ilişkinin derecesi 0,590'dır. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Termal Turizm Destinasyon İmajı artarken Termal Turizm Destinasyon Memnuniyeti de artacaktır.

Termal Turizm Destinasyon İmajı ile Yeniden Ziyaret Niyeti arasındaki ilişki ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişki pozitif yönlüdür ve ilişkinin derecesi 0,950'dir. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Termal Turizm Destinasyon İmajı artarken Yeniden Ziyaret Niyeti de artacaktır.

Termal Turizm Destinasyon Memnuniyeti ile Yeniden Ziyaret Niyeti arasındaki ilişki ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişki pozitif yönlüdür ve ilişkinin derecesi 0,983'dür. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Termal Turizm Destinasyon Memnuniyeti artarken Yeniden Ziyaret Niyeti de artacaktır.

Termal Turizmde Destinasyona Güven ile Yeniden Ziyaret Niyeti arasındaki ilişki ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişki pozitif yönlüdür ve ilişkinin derecesi 0,816'dır. Yani değişkenlerden biri artarken diğeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle; Termal Turizm Destinasyona Güven artarken Yeniden Ziyaret Niyeti de artacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, termal sağlık turizmi destinasyon imajı, destinasyon memnuniyeti, destinasyona güven ve yeniden ziyaret niyeti arasındaki yapısal ilişkileri tespit etmektir. Araştırmanın evrenini Afyon ilinde faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı kaplıca işletme ruhsatlı termal tesisleri ziyaret eden termal turistler oluşturmuştur. Değerlendirmeye alınan ve verilerin analizinde kullanılan toplam anket sayısı 530'dur. Veriler yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında veri setinin analizi için IBM SPSS 23 ve AMOS istatistiksel analiz programları birlikte kullanılmıştır. Verilere betimleyici analizler ve farklılık analizleri uygulanmıştır. Bunun yanı sıra değişkenler arasındaki etki düzeyini ve bu etkinin yönünü tespit etmek için yapısal eşitlik modellemesi (YEM) yöntemlerinden olan yol analizi uygulanmıştır.

İlişki analizi ile elde edilen uyum değerleri (CMIN/DF=1,317<3; 0,85≤GFI=0,960; 0,85≤IFI=0,959; 0,85≤TLI=0,952; 0,85≤CFI=0,959; RMSEA=0,024<0,08) verilerin modele iyi uyum sağladığını göstermektedir. Verilerin modele iyi uyum sağlaması modelin yapı geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yine ilişki analizi ile elde edilen modelin boyutlarına ait AVE değerleri 0,50'den büyük olmakla birlikte, CR değerlerinin de 0,60'tan büyük olması faktörlerin uyum geçerliğine sahip olduğundan model geçerlilik şartını sağlamaktadır.

Elde edilen sonuçlar göre; bütün değişkenler arasındaki ilişkiler ileri düzeyde önemlidir (P<,001). İlişkiler pozitif yönlüdür. Yani ikili değişkenlerden biri artarken diğeri de artacaktır.

KAYNAKÇA

Abdullah, S. I. N. W. and Lui, E. (2018). Satisfaction Drivers and Revisit Intention of International Tourists in Malaysia. Journal of Tourism, Hospitality and Environment Management.

Alqurneh, M., Allan, M. and Ali, N. (2014). Accessing the Relationship between Destination Image on Satisfaction and Loyalty in Jordan Curative Tourism. Journal of Islamic and Human Advanced Research, 4(1), 18-33.

Bigne, J. E., Sanchez, M. I. and Sanchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables and after purchase behaviour: Inter-Relationship. Tourism Management, C: 22, No: 6 ss. 607–616.

Castro, C.B., Armario, E.M. and Ruiz, D.M. (2007). The influence of market heterogenetiy on the relationship between a destination's image and tourists' future behaviour, Tourism Management, Vol 28(1), 175-187.

Chen, C. F., & Tsai, D. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions? Tourism Management, 28(4), 1115-1122.

Chi, C.G.Q. and Qu, H. (2008). Examining the Structural Relationships of Destination Image, Tourist Satisfaction and Destination Loyalty: An Integrated Approach. Tourism Management, 29(4), 624-636.

Fakeye, P.C. and Crompton, J.L. (1991). Image differences between prospective, first-time, and repeat visitors to the lower rio grande valley, Journal of Travel Research, Vol 30, Issue 2.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tahtam, R. L. and Black, W. C. (1998). Multivariate data analysis. New Jersey: Prentice Hall International Inc. Beşinci Baskı.

Higgins-Desbiolles, F. (2020). The "war over tourism": challenges to sustainable tourism in the tourism academy after COVID-19. Journal of Sustainable Tourism. Retrieved from https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1803334

Lee, C., Lee, Y. and Lee, B. (2005). Korea's destination image formed by the 2002 world cup. Annals of Tourism Research, 32(4), 839–858.

Özersin, U. (2019). The Impact of Gastronomy Tourism on Destination Image and Destination Choice: The Case of Çeşme (Doctoral Thesis). Dokuz Eylül University Graduate School of Social Science, İzmir.

Westbrook, R. A. and Oliver, R. L. (1981). Developing Better Measures of Consumer Satisfaction: Some Preliminary Results. In K. B. Monroe (Ed.), Advances in Consumer Research (vol. 8, pp. 94–99). Ann Arbor.

TEKNOLOJİK İNOVASYON YETENEKLERİ İLE İHRACAT PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİBLİYOMETRİK BİR İNCELEME[23]

Doç. Dr. Metin SAYGILI
Sakarya Uygulamaları Bilimler Üniversitesi,
msaygili@subu.edu.tr - 0000-0001-6920-822X

Yahya YAZICI
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
yade0405@icloud.com - 0000-0003-4789-2336

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, işletmelerin rekabet avantajını sağlamada stratejik bir belirleyici olarak değerlendirilen teknolojik inovasyon yetenekleri ile ihracat performansı arasındaki ilişkinin sistematik bir şekilde incelenmesidir. Bu bağlamda bu araştırmada ihracat performansını şekillendiren teknolojik inovasyonun rolü, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, teknolojik inovasyon yetenekleri ile ihracat performansı arasında şekillenen mevcut literatür analiz edilerek bu alandaki temel yapının belirlemesine yönelik yayımlanmış ve araştırma kapsamına uygun olduğu belirlenen 1998-2024 yılları arasında yayımlanan 178 çalışma seçilmiştir. Sonuçlar alanda en çok araştırmanın O. L. Rua'ya ait olduğunu ve alanda en çok atıf sayısına sahip araştırmacıların R. Javalgi ve S. Martin olduğunu göstermiştir. Bu alanda en çok atıf alan çalışma Guan ve Ma tarafından 2003 yılında Technovation dergisinde yayımlanan "Innovative capability and export performance of Chinese firms" isimli çalışma iken en çok atıf alan dergi "International Marketing Review" dergisidir. Ortak kelime analizi sonucu oluşan anahtar kelime ağına ve kümeleme analizine ait sonuçlar ise 4 kümenin oluştuğunu ve "competitive advantage", "innovation", "international performance", "internationalization", "market orientation", "dynamic capabilities", "export performance" ve "marketing capabilities" gibi kavramların ön plana çıktığını göstermiştir.

[23] Bu çalışma, Yahya YAZICI tarafından Dr. Öğr. Üyesi Metin SAYGILI danışmanlığında Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalı'nda tamamlanan ve Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) tarafından desteklenen (Proje No: 068-2022) "Firmaların Teknolojik İnovasyon Yeteneklerinin İhracat Performansı Üzerine Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teknolojik İnovasyon Yetenekleri, İhracat Performansı, İnovasyon Yetenekleri, Dinamik Yetenekler, Bibliyometrik Analiz

THE RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGICAL INNOVATION CAPABILITIES AND EXPORT PERFORMANCE: A BIBLIOMETRIC REVIEW

This research examines the relationship between technological innovation capabilities systematically, considered a strategic determinant in achieving competitive advantage, and export performance. In this context, the role of technological innovation in shaping export performance has been analyzed using the bibliometric analysis method based on data retrieved from the Web of Science (WOS) database. This study reviewed the existing literature on the interplay between technological innovation capabilities and export performance, and 178 studies published between 1998 and 2024 that met the research criteria were selected. The findings revealed that O. L. Rua has contributed the most research in the field, while R. Javalgi and S. Martin are the most frequently cited researchers. The study receiving the highest number of citations in this domain is the 2003 article by Guan and Ma, titled "Innovative Capability and Export Performance of Chinese Firms", published in Technovation. The journal with the highest citation count is the International Marketing Review. The results of the co-word analysis and clustering analysis indicate the formation of four clusters, with key concepts such as “competitive advantage”, “innovation”, “international performance”, “internationalization”, “market orientation”, “dynamic capabilities”, “export performance”, and "marketing capabilities” emerging as prominent themes.

Keywords: Technological Innovation Capabilities, Export Performance, Innovation Capabilities, Dynamic Capabilities, Bibliometric Analysis

1. GİRİŞ

Firmaların rekabet avantajını sağlaması, ilerlemelerini sürdürebilmesi ve müşteri değerlerini sağlaması için sürekli olarak gelişme göstermeleri gerekmektedir. Bu nedenle, küçük ve orta ölçekli işletmeler rekabet avantajı elde etmek için birçok faktörü göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu bağlamda teknolojik inovasyon yeteneği bunların en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel rekabete yönelik artan baskılar firmaları ürün tasarımı ve kalitesi, teknolojik hizmet ve güvenilirlik gibi yeşil ürün rekabet gücünü artırmak için sürekli geliştirmeye ve inovasyon yapmaya zorlamaktadır. Bir firma, yeni teknolojileri geliştirmek ve ticarileştirmek için

inovasyon yeteneklerini bütünleştirmeli ve rekabet avantajını güçlendirmek için kendi organizasyonu içinde teknolojik inovasyonların yaratılmasını ve yayılmasını kolaylaştırmalıdır (Cheng & Lin, 2012).

Teknolojik inovasyon, örgütsel büyümeyi ve rekabet avantajını önemli ölçüde artırabilecek en hayati kaynaklardan biridir (Kim & Hwang, 2014; Liu & Jiang, 2016). Teknolojik inovasyon yetenekleri, firmaların değişikliklere hızla yanıt verebilmesini, teknolojik inovasyon stratejileri geliştirmesini ve yenilikçi çıktılar elde etmesine imkan sağlamaktadır (İnce vd., 2016). Teknolojik inovasyon yetenekleri, bir taraftan firmaların değişikliklere hızlı yanıt vermesini, kolaylaştırarak diğer taraftan teknoloji tabanlı inovasyon stratejileri geliştirerek yenilikçi çıktılar elde etmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda firmaların teknolojik inovasyon yetenekleri uzun vadede, önemli bir rekabet avantajı kaynağı oluşturmaktadır.

Firmaların rekabet avantajı elde etmesinde göz önünde bulundurulması gereken bir önemli bir konu dinamik yetenekler yaklaşımıdır. Dinamik yetenekler yaklaşımı klasik kaynak tabanlı görüş ve yetenek tabanlı rekabetin eleştirilerine yönelik bir yanıtı ifade etmektedir (Wójcik, 2015). Dinamik yetenekler yaklaşımı kaynak tabanlı görüşün kullandığı değerli, nadir, taklit edilemez ve ikame edilemez kaynaklar kümesinin ötesine geçmektedir. Dinamik yeteneklerin kökenleri, firmanın kaynak tabanlı görüşünün doğası gereği statik olduğunu ve bir firmanın kaynaklarının hızla değişen bir ortamda nasıl geliştirildiğini ve entegre edildiğini tam olarak açıklamadığı öncülünden gelmiştir (Eisenhardt & Martin, 2000; Teece vd., 1997; Kim vd., 2014; Winter, 2003). Dinamik yeteneklerin çerçevesi, firmaların kaynak tabanlı görüşün temel ilkelerini kullanırken sürekli uyum sağlama ve inovasyon yapma becerisine hitap etmektedir (Kim vd., 2014).

Firmalar ihracat yaparken faaliyet gösterdiği pazarlarda yoğun bir rekabete maruz kalmaktadırlar. Firmalar bu durumda rekabet avantajı elde edebilmek için sahip olduğu kaynaklara ve yeteneklerine odaklanmaktadırlar. Kaynak temelli görüş firmaların rekabet avantajı elde edebileceği kaynaklara ve yeteneklere vurgu yapmaktadır. Bu nedenler firmalar sahip olduğu yetenekler sayesinde rekabet avantajı elde edebilme imkanına sahip olabilmektedirler. Bu doğrultuda bu çalışma, firmaların teknolojik inovasyon yetenekleri ile ihracat performansı ilişkisine odaklanmaktadır.

Bu bağlamda bu araştırma teknolojik inovasyon yetenekleri ile ihracat performansı arasındaki ilişkiyi sistematik bir şekilde incelemektedir. Bu araştırmada ihracat performansını şekillendiren teknolojik inovasyonun rolü, bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle bu araştırmada teknolojik inovasyon yetenekleri ve ihracat performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik aşağıda yer verilen araştırma sorularına cevap aranmıştır.
Teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisine yönelik gerçekleştirilen çalışmalarının performans gelişimi (en çok çalışma yapan araştırmacılar, en çok atıf alan yayınlar, en çok yayın yapan; dergiler, üniversiteler ve ülkeler nasıldır?
Bu alanda gerçekleştirilen kavramsal yapısı ve tematik gelişimi (anahtar kelimelere dayalı ortak kelime yapısı ve oluşan kümeler) nasıldır?

2. TEKNOLOJİK İNOVASYON YETENEKLERİ

İnovasyon yetenekleri, yeni fikirlerin ortaya konulması, keşfedilmesi ve geliştirilmesi için firmanın mevcut kaynaklarını kullanarak başarılı bir şekilde kullanabilme yeteneğinin bir sonucu olarak rekabet avantajı yaratmada da belirleyici faktördür (Guan & Ma, 2003; Menguc vd., 2013; Zimmermann vd., 2020). İnovasyon yetenekleri firmaların rekabet avantajı sağlaması, sürdürmesi ve tüm stratejinin uygulanmasında kritik öneme sahiptir (Rajapathirana & Hui, 2018). İnovasyon yeteneği aynı zamanda teknoloji ve hızlı değişime ayak uydurmaya çalışan birçok firma için bir öğrenme aracı olarak da işlev görmektedir (Romijn & Albaladejo, 2002). Dolayısıyla inovasyon yetenekleri, zaman içinde sürekli geliştirilen öğrenme süreçlerinin bir sonucu olarak özellikle araştırmaya dayalı firmalar için önemli bir yetenek gelişim göstergesidir (Breznik & Hisrich, 2014; Quintana-García & Benavides-Velasco, 2016).

Burgelman vd. (2009) göre teknolojik inovasyon yetenekleri, firmaların yenilikçi stratejilerinin uygulanmasını kolaylaştırmak ve desteklemek için bir dizi faaliyet, yaklaşım ve varlık üstlenme yeteneğini temsil eder (Chen vd., 2019). Ayrıca teknolojik inovasyon yetenekleri, bilgi ve yaratıcı fikirleri, teknolojinin desteğiyle kuruluşun ve paydaşlarının yararına sürekli olarak yeni ürünlere, süreçlere ve sistemlere dönüştürme yeteneği olarak tanımlamaktadır (Aziati vd., 2014). Diğer taraftan teknolojik inovasyon yetenekleri, bir firmanın yeni ürün ve hizmetlerin tanıtılması, yeni teknolojilerin kullanılması ve yeni beceri ve yetkinliklerin keşfedilmesi yoluyla yeni müşteri değeri yaratmak için teknolojik yenilikçiliklerini geliştirme yeteneği olarak değerlendirilmektedir (Chaudhry & Verma, 2016).

Teknolojik inovasyon yetenekleri, karmaşık teknolojileri yenilemek için gereken çeşitli bilgi ve becerileri yaratan, edinen ve entegre eden karmaşık bir kavramdır (Chen vd., 2019; Kash & Rycroft, 2002; Wang vd., 2008). Teknolojik inovasyon yetenekleri yaygın olarak bir şirketteki organizasyonel yapı, süreçler, ürünler ve hizmetlere gömülü olan rekabet gücünün önemli bir bileşeni olarak görülmektedir (Handiwibowo ve diğ, 2020).

Teknolojik inovasyon yetenekleri, firmaların yetkinliklerinin ortaya çıkarılmasında ve sürdürülebilir rekabet avantajının sağlanmasında temel bir kaynak olarak çok önemli bir rol üstlenmektedir (Chaudhry & Verma, 2016). Bu nedenle, firmaların rekabet gücünü artırmalarını ve rekabet avantajı elde etmelerini etkileyen en önemli faktörlerden biri teknolojik inovasyon yeteneklerinin kullanılmasıdır. Özellikle yüksek teknoloji endüstrisinde yüksek değerli ürünler üretmek için sahip olunan güçlü teknolojik inovasyon yetenekleri firmaya sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan anahtar bir faktördür (Taju Rahim & bin Zainuddin, 2019).

3. İHRACAT PERFORMANSI

Küreselleşme, dijital dönüşüm, çevresel dönüşüm ve sürdürülebilirlik gibi önemli gelişmeler firmaların iş yapma şekillerini farklılaştırmaktadır. Bu faktörler ile değişen firmaların faaliyetleri ulusal ve uluslararası pazar koşullarına adapte olabilmeyi daha da önemli bir hale getirmiş. Firmaların artan ticaret hacmi ise ihracat kavramını önemli kılmakta ve firmaları ihracata yönelten faktörler arasında yer almaktadır (Rose & Shoham, 2002; Zou vd., 2003). Söz

konusu faktörler incelendiğinde firmaların, ekonomik ve stratejik hedefler doğrultusunda ihracata yöneldikleri karşımıza çıkmaktadır. Firmalar açısından kar elde etme, satışları artırma ve firmayı büyütme isteği ekonomik amaçlar olarak nitelendirilmektedir. Stratejik amaçlar ise firmanın faaliyet gösterdiği pazarı genişleterek sağlam bir konuma sahip olma, yüksek rekabet ortamında bulunma ve firmanın pazara sunduğu ürünün dış pazarda fark edilme isteğidir. Ayrıca firmalar uluslararası pazar fırsatlarından yararlanmak ve üretimdeki atıl kapasiteyi daha fonksiyonel hale getirebilmek için de ihracata yönelmektedirler (Atabay, 2004; Çetin & Gedik, 2017; Kahveci, 2013). Bu bağlamda ihracat firmaların iç pazarda yaşanılacak dalgalanmalardan, krizlerlerden ve yerel rekabetten korunmak içinde önemli bir konumdadır (Torlak vd., 2007). Bu nedenle ihracat yapan firmaların en önemli göstergesi ihracat performansıdır.

Bir firmanın veya ülkenin ihracata dayalı kazanç elde etme yeteneği, genel olarak rekabet gücünün ve zenginlik yaratma yeteneğinin önemli bir göstergesi olarak görülmektedir (Roper & Love, 2002). Bunun temel nedeni ise ihracat yapma isteğine sahip olan ve faaliyetlerini ihracata yönelten firmaların, uluslararası pazarlardaki teknolojik inovasyonları ile uyumlu hale getirme imkânına sahip olabilmeleridir. Bu adaptasyon, firmaların hem sermaye hem de işgücü verimliliğini arttırdığından ihracata yönelmede itici bir güç olarak görülmektedir (Ertaş Paçaman, 2010). Hirsch ve Adar (1974) ihracat performansının bir sonuç değil bir hedef olarak ele alınması gerektiğine işaret ederek firmaların ihracatlarını artırdıklarında hedeflerinin de artacağına vurgu yapmaktadır.

İhracat performansı literatürde araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır (Anıl, 2009; Cadogan vd., 2003; Çavuşgil & Zou, 1994; Leonidou vd., 2002; Shoham, 1998). Shoham (1998: 61) ihracat performansını "ihracat performansı kavramsal olarak bir firmanın uluslararası satışlarının birleşik sonucu" olarak ele alırken, Çavuşgil ve Zou (1994: 4) ihracat performansını "bir firmanın bir ürünü dış pazara ihraç etme konusundaki hem ekonomik hem de stratejik hedeflerine ihracat pazarlama stratejisinin planlanması ve uygulanmasıyla ne ölçüde ulaşıldığı" olarak tanımlamıştır.

Leonidou vd. (2002: 53) göre ihracat perfromansı "firmanın ihracat ticari faaliyetlerinden kaynaklanan ekonomik, davranışsal veya diğer sonuçlarıdır." Cadogan vd. (2003: 495) ise ihracat performansını bir firmanın ihracat pazarlarındaki ekonomik başarı derecesi" olarak görmektedir. Buradan hareketle ihracat performansı "uluslararası pazarlara bir ürün/hizmet ihraç eden firmanın, ihracata yönelik operasyonları neticesinde ortaya çıkan ekonomik, stratejik ve davranışsal sonuçların bütünüdür" şeklinde tanımlanabilir (Anıl, 2009: 1).

4. İHRACAT PERFORMANSI VE TEKNOLOJİK İNOVASYON YETENEKLERİ İLİŞKİSİ

Teknolojik inovasyon yetenekleri ile ilgili literatür incelendiğinde teknolojik inovasyon yeteneklerinin firma performansını doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğini ortaya koyan çalışmalara ulaşılmıştır. Bu bağlamda teknolojik inovasyon yeteneklerinin rekabetçi performans (Karagouni & Papadopoulos, 2007; Razavi vd., 2016; Shan & Jolly, 2012; Yu vd.,

2017), firma performansı (Azubuike, 2013; Camisón &Villar-López, 2012; Taju Rahim & bin Zainuddin, 2019), ürün yeniliği (Shan & Jolly, 2013), örgütsel performans (Aziati vd., 2014), organizsyonel inovasyon (Chen vd., 2019) ve yeni ürün geliştirme (Handiwibowo vd. 2020) ile ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalara rastlanılmıştır. Ayrıca inovasyon yeteneklerinin ihracat oranını (Guan & Ma, 2003), firma performansını (Yang, 2012) ve KOBİ performansını (Sok vd., 2013) etkilediğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur.

Karagouni ve Papadopoulos (2007) Rum ve Kıbrıslı küçük ve çok küçük (mikro) firmalar üzerinde yaptığı çalışmanın bulguları, teknolojik inovasyon yetenekleri ile rekabetçi performans arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada pazarlama yeteneğinin, satışlardaki büyümeye ve ürünün rekabet gücünü korumada en güçlü teknolojik inovasyon yeteneği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Shan ve Jolly'nin (2012), Çin'de elektronik bilgi endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar üzerine yaptığı araştırmada araştırmanın bulguları, firmaların teknolojik inovasyon yeteneklerinin birikimleri ile rekabet performansı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Yu vd. (2017), Çinli sanayi firmaları üzerine yaptıkları araştırmada, bilgi yaratma süreci ile teknolojik inovasyon yetenekleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmanın bulguları, bilgi yaratma sürecinin, yalnızca teknolojik inovasyon yeteneklerinin aracılık etkisiyle sürdürülebilir rekabet avantajını etkileyebileceğini ortaya koymuştur.

Camisón ve Villar-López (2012) ise gerçekleştirdiği çalışmada İspanyol sanayi firmaları örnekleminde gerçekleştirdikleri araştırmanın sonuçları organizasyonel inovasyonun, teknolojik inovasyon yeteneklerinin gelişimini desteklediği ve hem organizasyonel inovasyonun hem de ürünler ve süreçler için teknolojik yeteneklerin firma performansını pozitif yönde etkilediğini göstermiştir. Azubuike (2013) tarafından Nijerya'nın Lagos kentindeki büyük plastik imalat firmaları üzerine gerçekleştirilen çalışmada ise yeni ürün geliştirmede teknolojik inovasyon ile firma performansı arasında ilişki olduğu bulunmuştur.

Taju Rahim ve bin Zainuddin (2019) Malezya'daki otomotiv endüstrisi üzerine yaptıkları çalışmanın sonucunda, firmaların Ar-Ge yeteneğinin ve ağ oluşturma yeteneğinin hem rekabet avantajını hem de firma performansını iyileştirdiğini bulmuşlardır. Bununla birlikte, üretim yeteneğinin de sadece firma performansını arttırıcı bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Shan ve Jolly (2013) tarafından Çin'de elektrik endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar örnekleminde gerçekleştirilen araştırma ürün yeniliğinin farklı teknolojik inovasyon yetenekleri ile firma performansı arasındaki ilişkide aracılık etkisine sahip olduğunu göstermektedir. Chen vd. (2019) tarafından çalışmada, organizasyonel inovasyonun teknolojik inovasyon yeteneklerinin gelişimini kolaylaştırdığını ve bunun da firma performansını desteklediğini göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, örgütsel yeniliğin teknolojik inovasyon yetenekleri ile firma performansı arasında düzenleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Guan ve Ma (2003) Çinli sanayi firmaları üzerine yaptığı araştırmada, ihracat performanslarını belirlemede yedi inovasyon yeteneği boyutunun (Ar-Ge, üretim, pazarlama, organizasyon, kaynak dağıtımı ve stratejik planlama) ve üç firma özelliğinin (iç pazar payı, büyüklük ve verimlilik artış oranı) rolünü ele almıştır. Çalışma sonucunda; Ar-ge, öğrenme pazarlama, organizasyon, kaynak kullanma ve stratejik planlama yeteneğinin ihracat oranı ile pozitif bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Yang (2012) tarafından Tayvan'da yapılan araştırmanın

sonuçları inovasyon yeteneğinin firma performansı üzerinde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Sok vd. (2013) tarafından üretim işletmeleri üzerine yapılan çalışmada inovasyon yeteneklerinin KOBİ performansı ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Buradan hareketle teknolojik inovasyon yetenekleri pek çok araştırmada ele alınan ve firmalar açısından rekabet avantajının ve firmaya ait performansların ana belirleyicisi olarak görülen kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. YÖNTEM

Bu araştırma Thomson Reuters tarafından oluşturulan Web of Scince (WOS) veri tabanından elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Web of Scince dünyadaki en ünü bilimsel atıf indeksi veri tabanlarından biridir (Wang vd., 2017). Çalışmada elde edilen verilerin analizinde bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmış ve araştırma stratejisi Çizelge 1'de özetlenmiştir.

Bibliyometrik analizler en temel haliyle şu şekildedir (Karaboğa, 2019: 48).

Atıf Analizi (Citation Analysis)

Ortak Atıf Analizi (Co-citation Analysis)

Bibliyografik Eşleşme (Bibliyographical Coupling)

Ortak Yazar Analizi (Co-author Analysis)

Ortak Kelime Analizi (Co-word Analysis)

Bu araştırmada verilen elde edildiği yöntemler izleyen kısımda sunulmuştur.

Title ("innovation capabilities" and "innovation capability" or "technological innovation capability" or "technological innovation capabilities" or "capabilities" or "capability") and Article and Review Articles (Document Types) and "export performance" (Search within all fields).

İlk aramada: 66,035

Article ve Review Article: 45,439

"export performance" (Search within all fields): 178

Yıl[24] (1998-2024): 178

Çizelge 1. Araştırma Stratejisi

[24] Bu araştırmada bibliyometrik analizin gerçekleştirildiği 2021 yılından 2024 Eylül ayına kadar Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan çalışmalar temel alınmıştır.

The Relationship Between Technological Innovation Capabilities and Export Performance
WOS Database
↓
Mining of Bibliometric Data
Search Strategy Title ("innovation capabilities" and “innovation capability” or "technological innovation capability" or "technological innovation capabilities" or "capabilities" or "capability") and Article and Review Articles (Document Types) and "export performance" (Search within all fields).
Save Result **All:**66,035 **Article and Review Article:** 45,439 **Export Performance:** 178 **Year (2001-2024): 178** **Export Saved Result:** 178
Import Data
↓
VOSviwer
↓
Analysis of Bibliometric Analysis
↓
Bibliometric Mapping **Co-Citation Analysis** **N:** 178

6. BULGULAR

Teknolojik inovasyon yetenekleri ile ihracat performansı arasındaki ilişkiye yönelik gerçekleştirilen bibliyometrik araştırma verilerine ilişkin temel bilgiler Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Araştırma Verilen Yönelik Temel Bilgiler

Temel Bilgiler		**Yayın Türleri**	
Zaman Aralığı	1998-2024	Article	171
Yayın Sayısı	178	Review	7

Çizelge 2’de yer alan araştırma verilerine yönelik temel bilgiler incelendiğinde 1998-2024 yılları arasında 178 çalışmaya ulaşıldığını göstermektedir. Bu çalışmalardan 178 tanesi article 7 tanesi ise review olarak karşımıza çıkmaktadır.

6.1. En Çok Çalışma Yapan Araştırmacılar

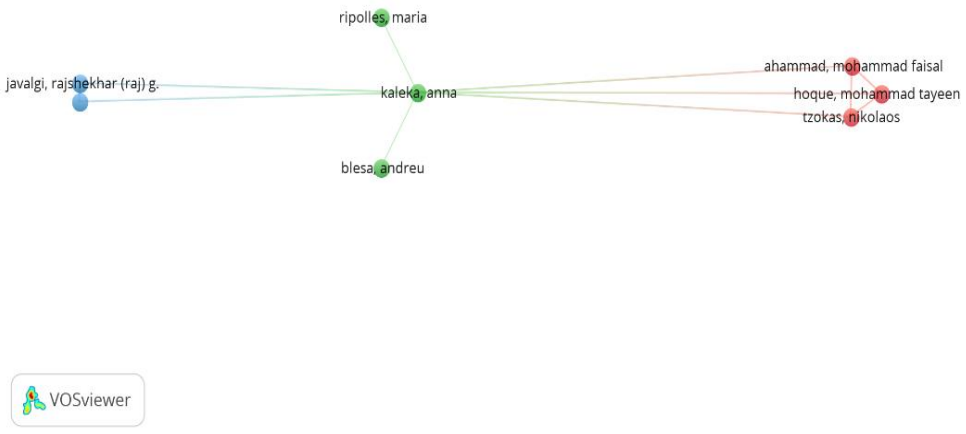
Teknolojik inovasyon yeteneği ile ihracat performansı ilişkisi bağlamında en çok çalışma yapan araştırmacılara ait bulgular Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. En Çok Çalışma Yapan Araştırmacılar

Yazar	Çalışma	Toplam Atıf Sayısı
Rua, Orlando lima	4	164
Javalgi, rajshekhar (raj) g.	3	356
Martin, silva I	3	356
Kaleka, anna	3	196
Blesa, andreu	3	178
Ripolles, maria	3	178
Monteiro, albertina paula	3	147
Soares, ana maria	3	147
Mostafiz, md ımtiaz	3	69

Çizelge 3'te yer alan bulgular incelendiğinde 4 çalışma ile bu alanda en çok araştırma Orlando Lima Rua'ya aittir. Araştırmacının 164 atıfı bulunmaktadır. Alanda 356 atıf ile en çok atıf sayısına sahip araştırmacılar Rajshekhar Javalgi ve Silva I Martin'dir. Anna Kaleka 3 çalışma ile 196 atıfa sahip araştırmacıdır.

En çok çalışma yapan araştırmacılar ağı Görsel 1'de sunulmuştur.

Görsel 1. En Çok Çalışma Yapan Araştırmacılar

6.2. En Çok Atıf Alan Yayınlar

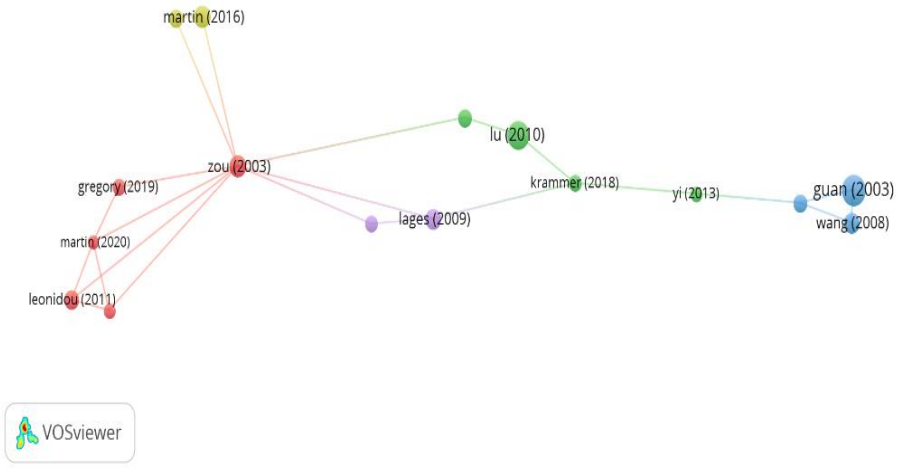
Teknolojik inovasyon yeteneği ile ihracat performansı ilişkisi bağlamında en çok atıf alan yayınlar Çizelge 4'te ve en çok atıf alan yayınlar ağı Görsel 2'de sunulmuştur.

Çizelge 4. En Çok Atıf Alan Yayınlar

Çalışma Adı	Yıl	Araştırmacılar	Dergi Adı	Atıf Sayısı
Innovative capability and export performance of Chinese firms	2003	Guan & Ma	Technovation	409
Capabilities as a mediator linking resources and the international performance of entrepreneurial firms in an emerging economy	2010	Lu vd.	Journal of International Business Studies	351
Entrepreneurial orientation, marketing capabilities and performance: The moderating role of competitive intensity on Latin American international new ventures	2016	Martin & Javalgi	Journal of Business Research	226
The effect of export marketing capabilities on export performance: An investigation of Chinese exporters	2003	Zou vd.	Journal of International Marketing	210
Evaluating firm technological innovation capability under uncertainty	2008	Wang vd.	Technovation	195
Relationship capabilities, quality, and innovation as determinants of export performance	2009	Lages vd.	Journal of Internatıonal Marketing	191
National export-promotion programs as drivers of organizational resources and capabilities: Effects on strategy, competitive advantage, and performance	2011	Leonidou vd.	Journal of Internatıonal Marketing	164
International new venture performance: Role of international entrepreneurial culture, ambidextrous innovation, and dynamic marketing capabilities	2020	Buccier vd.	International Busıness Review	143

R&D-related capabilities as determinants of export performance	1998	Lefebvre vd.	Small Busıness Economıcs	143
SMEs internationalization: The role of product innovation, market intelligence, pricing and marketing communication capabilities as drivers of SMEs' international performance	2020	Falahat vd.	Technological Forecastıng and Social Change	138

Çizelge 4'te en çok atıf alan yayınlar listesi incelendiğinde en çok atıf alan çalışma Guan ve Ma tarafından 2003 yılında Technovation isimli dergide yayınlanan "Innovative capability and export performance of Chinese firms" isimli çalışmadır. Söz konusu çalışma 409 atıf ile bu alandaki en çok atıf alan çalışmadır. 351 atıf ile en çok atıf alan ikinci çalışma "Capabilities as a mediator linking resources and the international performance of entrepreneurial firms in an emerging economy" isimli çalışmadır. Söz konusu araştırma Lu, Zhou, Bruton & Li tarafından gerçekleştirilmiş olup 2010 yılında Journal of International Business Studies isimli dergide yayınlanmıştır. En çok atıfa sahip üçüncü araştırma Journal of Business Research isimli dergide 2016 yılında yayınlanan "Entrepreneurial orientation, marketing capabilities and performance: The Moderating role of competitive ıntensity on Latin American international new ventures" isimli araştırmadır. Araştırma Martin & Javalgi tarafından gerçekleştirilmiş olup 226 atıfa sahiptir.

Görsel 2. En Çok Atıf Alan Yayınlar Ağı

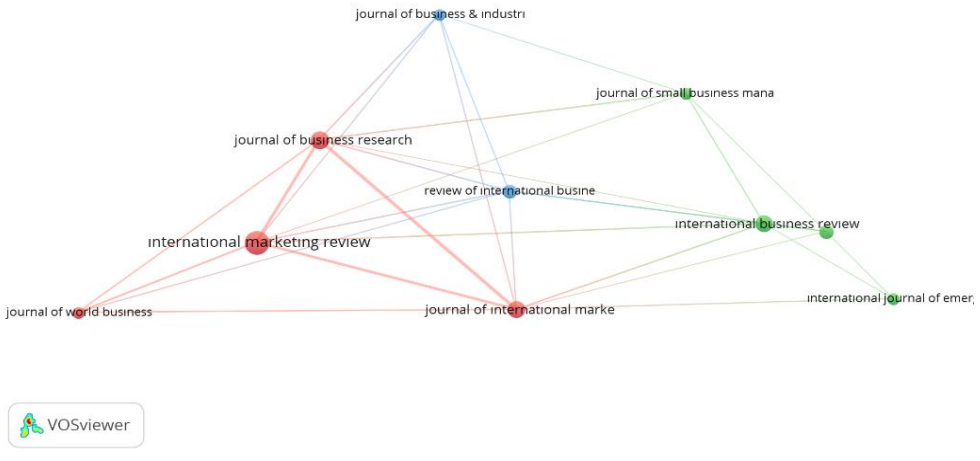
6.3. En Çok Yayın Yapan Dergiler

Teknolojik inovasyon yeteneği ile ihracat performansı ilişkisi bağlamında yayın yapan dergilere ait bulgulara Çizelge 5'te yer verilmiştir.

Çizelge 5. En Çok Yayın Yapan Dergiler

Dergi Adı	Çalışma Sayısı	Atıf Sayısı
International Marketing Review	14	442
Journal of Business Research	8	577
Journal of International Marketing	7	843
International Business Review	7	563
Review of International Business and Strategy	5	58
European Journal of International Management	5	93
Journal of World Business	4	229
Journal of Busıness & Industrial Marketing	4	106
Journal of Small Business Management	4	75
International Journal of Emerging Markets	4	95

Çizelge 5 incelendiğinde teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisi bağlamında 14 çalışma ile "International Marketing Review" dergisi en çok yayına sahip dergidir. Bu dergiyi 8 yayınla "Journal of Business Research" dergisi takip ederken, "Journal of International Marketing" ve "International Business Review" dergisi 7 çalışma ile alandaki en çok yayına sahip üçüncü dergi konumundadır.

Görsel 3. En Çok Yayın Yapan Dergiler Ağı

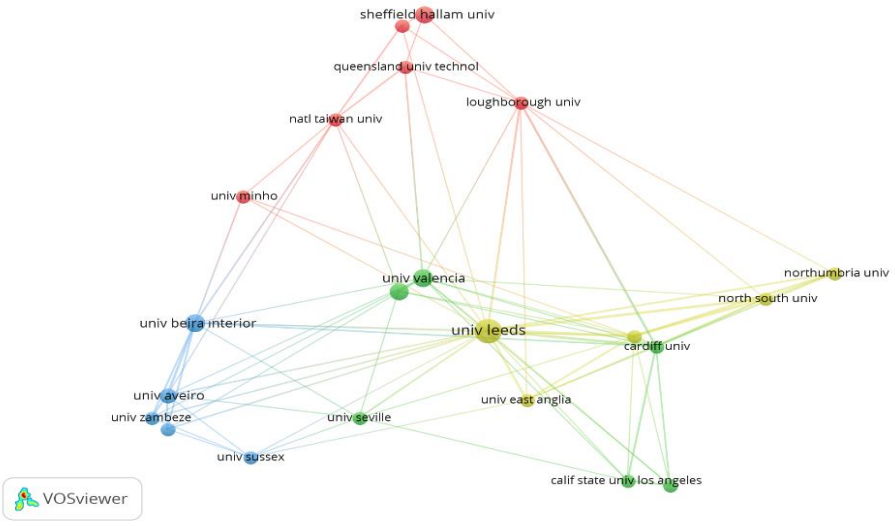
6.4. En Çok Yayın Yapılan Üniversiteler

Teknolojik inovasyon yeteneği ile ihracat performansı ilişkisi bağlamında en çok yayın yapılan üniversitelere ait Web of Science (WOS) istatistikleri temel alınarak elde edilen bulgular Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. En Çok Yayın Yapılan Üniversiteler

Üniversite	Çalışma Sayısı
Leeds University	11
University of Beira Interior	6
Valencia University	6
Jaume I University	5
Sheffield Hallam University	5
University of Aveiro	4
California State University	3
Walsh University	3
Cardiff university	3
Bowling Green State University	3
Queensland University of Technology	3
Durham University	3

Çizelge 6'da yer alan bulgular incelendiğinde alandaki en çok çalışma 11 çalışma ile "Leeds University" aittir. "University of Beira Interior" ve "Valencia University" 6 çalışma gerçekleştirirken "Jaume I University" ve "Sheffield Hallam University" 5 çalışma ile alana katkıda bulunmuşlardır.

Görsel 4. En Çok Yayın Yapan Üniversite Ağı

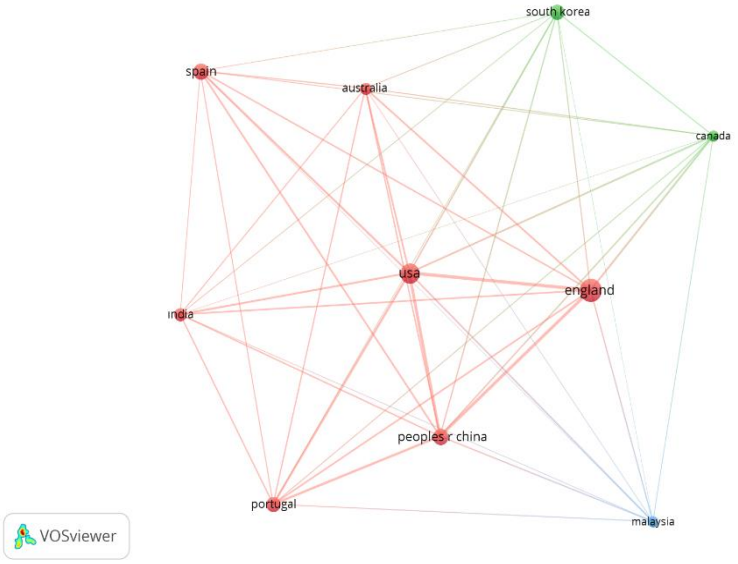
6.5. En Çok Yayın Yapan Ülkeler

Teknolojik inovasyon yeteneği ile ihracat performansı ilişkisi bağlamında en çok yayına sahip ülkelere ait bulgulara Çizelge 7'de yer verilmiştir.

Çizelge 7. En Çok Yayın Yapan Ülkeler

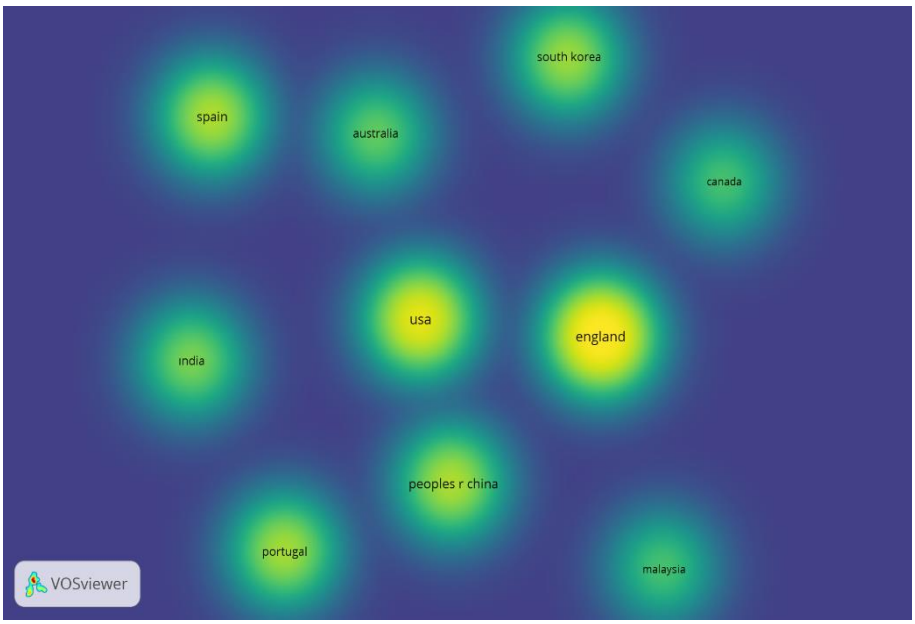
Ülke	Çalışma
İngiltere	37
Amerika Birleşik Devletleri	26
Çin	17
İspanya	17
Portekiz	16
Güney Kore	15
Hindistan	12
Avustralya	10
Kanada	8
Malezya	8

Çizelge 7'de yer alan çok yayına sahip ülkeler incelendiğinde İngiltere 37 çalışma ile ilk sırada yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri 26 çalışma ile ikinci sırada yer alırken Çin, 17 çalışma ile alana katkı sağlayan üçüncü ülke konumundadır.

Görsel 5. En Çok Yayın Yapan Ülke Ağı

En çok yayın yapan ülkelere ilişkin yoğunluk grafiği Görsel 6'da yer almaktadır.

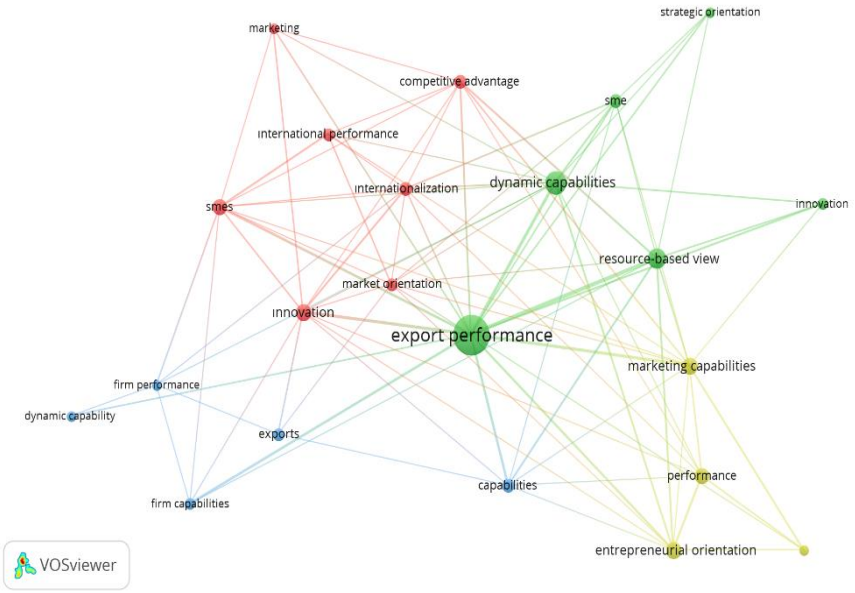

Görsel 6. Ülkelere Göre Yoğunluk Haritası

Görsel 6'da yer alan bulgular incelendiğinde İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Çin, İspanya, Portekiz ve Güney Kore'nin teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisinde yer aldığı çalışmalarda ön planda olduğu görülmektedir.

6.6. Anahtar Kelimeler Ağı

Teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisine ait çalışmalar temel alınarak gerçekleştirilen ortak kelime analizi sonucu oluşan anahtar kelime ağına Görsel 7'de ve kümeleme analizine ait bulguları ise Çizelge 8'de yer verilmiştir.

Görsel 7. Anahtar Kelimeler Ağı

Çizelge 8. Kümeleme Analizi Bulguları

1. Küme	**2. Küme**
Competitive advantage	Dynamic capabilities
Innovation	Export performance
International Performance	Innovation
Internationalization	Resource-based view
Market orientation	SME
Marketing	Strategic orientation
SMEs	
3. Küme	**4. Küme**
Capabilities	Entrepreneurial orientation
Dynamic capability	International new ventures
Exports	Marketing capabilities
Firm capabilities	Performance
Firm performance	

Elde edilen bulgular 4 kümenin ortaya çıktığını göstermektedir ***1. Kümede;*** "Competitive advantage", "Innovation", "International Performance", "Internatıonalization", "Market orientation", "Marketing" ve "SMEs" yer almaktadır. ***2, Kümede;*** "Dynamic capabilities", "Export performance", "Innovatıon", "Resource-based view", "SME" ve "Strategic orientation" yer almaktadır. "Capabilities", "Dynamic capability", "Exports", "Firm

capabilities" ve "Firm performance" ***3. Kümede*** yer almaktadır. ***4. Kümede*** "Entrepreneurial orientation", "International new ventures", "Marketing capabilities" ve "performance" kavramları yer almaktadır.

7. SONUÇ

Bu araştırmada, teknolojik inovasyon yetenekleri ile ihracat performansı arasında şekillenen mevcut literatür analiz edilerek bu alandaki temel yapının belirlemesine yönelik yayımlanmış ve araştırma kapsamına uygun olduğu belirlenen 1998-2024 yılları arasında yayımlanan 178 çalışma seçilmiştir. Sonuçlar alanda en çok araştırmanın O. L. Rua'ya ait olduğunu ve alanda en çok atıf sayısına sahip araştırmacıların R. Javalgi ve S. Martin olduğunu göstermiştir. Bu alanda en çok atıf alan çalışma Guan ve Ma tarafından 2003 yılında Technovation dergisinde yayımlanan "Innovative capability and export performance of Chinese firms" isimli çalışma iken 351 atıf ile en çok atıf alan ikinci çalışma Lu vd. tarafından 2010 yılında gerçekleştirilen ve Journal of International Business Studies isimli dergide yayınlanan "Capabilities as a mediator linking resources and the international performance of entrepreneurial firms in an emerging economy" isimli çalışmadır. En çok atıfa sahip üçüncü araştırma ise Martin & Javalgi tarafından gerçekleştirilen ve 226 atıfa sahip olan Journal of Business Research isimli dergide 2016 yılında yayınlanan "Entrepreneurial orientation, marketing capabilities and performance: The Moderating role of competitive ıntensity on Latin American international new ventures" isimli araştırma olarak ortaya çıkmıştır.

Teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisi bağlamında 14 çalışma ile International Marketing Review dergisi en çok yayına sahip dergi olarak belirlenmiştir. Sonuçlar 8 yayınla Journal of Business Research dergisinin ikinci sırada olduğunu ve Journal of International Marketing ve International Business Review dergisinin 7 çalışma ile alandaki en çok yayına sahip üçüncü dergi konumunda olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan 11 çalışma ile Leeds University, teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisine ait çalışmalar bağlamında en çok çalışma gerçekleştirilen üniversitedir. University of Beira Interior ve Valencia University, 6 çalışma gerçekleştirirken Jaume I University ve Sheffield Hallam University, 5 çalışma ile teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisine ait çalışmalara katkıda bulunmuşlardır.

Teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisine ait çalışmalar bağlamında İngiltere 37 çalışma ile en çok yayına sahip ülkeler arasında ilk sırada yer almıştır. Amerika Birleşik Devletleri 26 çalışma ile ikinci sırada yer alırken Çin, 17 çalışma ile alana katkı sağlayan üçüncü ülke konumundadır. Ortak kelime analizi sonucu oluşan anahtar kelime ağına ve kümeleme analizine ait sonuçlar ise 4 kümenin oluştuğunu ve competitive advantage", "innovation", "international performance", "internationalization", "market orientation", "dynamic capabilities", "export performance" ve "marketing capabilities" gibi kavramların ön plana çıktığını göstermiştir.

Bu araştırmada gerçekleştirilen bibliyometrik analiz ile teknolojik inovasyon yeteneği ihracat performansı ilişkisine ait çalışmalarda hangi temaların ele alındığını tespit edilmiş ve işlenebilecek yeni temaların belirlenerek gelecekteki araştırmalara ve alanın gelişimine ışık

tutulmaya çalışılmıştır. Teknolojik inovasyon yetenekleri ve ihracat performansı arasındaki ilişkilere yönelik yapılacak çalışmalarda pazarlama yetenekleri ile birlikte üretim yetenekleri, öğrenme yetenekleri, ar-ge yetenekleri gibi yetenekler de derinlemesine incelenmelidir. Dinamik yetenekler ve kaynak temelli görüş söz konusu ilişkide ele alınan yaklaşımlar arasındadır. Her iki yaklaşım da işletmeni performans belirleyicini incelemede önem arz ettiği görülmektedir. Yapılacak yeni çalışmalarda uluslararasılaşma konusu söz konusu ilişkide kritik öneme sahip olduğundan girişimsel faaliyetlerin ele alınması da önemlidir.

KAYNAKÇA

Anıl, N. K. *İhracat Performansını Belirleyen Faktörler Arasındaki İlişkiler ve İhracat Başarısına Etkileri: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2009.

Atabay, İ. İhracat Performansını Etkileyen Faktörler Zeytinyağı Sektöründe Bir Araştırma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (12), 17-25, 2004

Aziati, A. H. N., Tasmin, R. H., Bee Jia, L., Abdullah, N. H. The Relationship of Technological İnnovation Capabilities and Business İnnovation Capabilities on Organization Performance: Preliminary Findings of Malaysian Food Processing SMEs, 2014 International Conference on Engineering, Technology and Innovation, 2014.

Azubuike, V. M. U. Technological Innovation Capability and Firm's Performance in New Product Development, Communications of the IIMA. 13 (1), 43-56, 2013.

Breznik, L. & D. Hisrich, R. (2014). Dynamic capabilities vs. innovation capability: Are they related?, Journal of Small Business and Enterprise Development, 21 (3), 368– 384. doi:10.1108/Jsbed-02-2014-0018

Buccieri, D., Javalgi, R. G., Cavusgil, E. International New Venture Performance: Role of International Entrepreneurial Culture, Ambidextrous Innovation, and Dynamic Marketing Capabilities, International Business Review, 101639, 2019.

Burgelman, R. A., Wheelwright, S. C., Christensen, C. M. S*trategic Management of Technology and Innovation*, McGraw Hill/New York, 2009.

Cadogan, J. W., Cui, C. C., Kwok Yeung Li, E. Export Market-Oriented Behavior and Export Performance, International Marketing Review, 20 (5), 493– 513, 2003.

Camisón, C., Villar-López, A. Organizational Innovation as an Enabler of Technological Innovation Capabilities and Firm Performance, Journal Of Business Research, 67 (1), 2891–2902, 2014.

Çavuşgil, S. T., Zou, S. Marketing Strategy-Performance Relationship: An Investigation of the Empirical Link in Export Market Ventures, Journal of Marketing, 58 (1), 1–21, 1194.

Çetin, K., Gedik, H. İnovasyon ve Ihracat Performansı Ilişkisi: Karaman Örneği. Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi (22. UPK Ahmet Hamdi İslamoğlu Özel Sayısı), 13 (19), 109-126, 2017.

Chaudhry, B., Verma, P.K. Technological Innovation Capabilities: A Critical Review. International Journal of Latest Technology in Engineering, Management & Applied Science, 5 (4), 95-101, 2016.

Chen, Q., Wang, C.-H., Huang, S.-Z., Effects of Organizational Innovation and Technological Innovation Capabilities on Firm Performance: Evidence from Firms in China's Pearl River Delta, Asia Pacific Business Review, 26, 1– 25, 2019.

Cheng, Y. I.-L. I., Lin, Y. U. A. N.-H. S. U. Performance Evaluation of Technological Innovation Capabilities in Uncertainty, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 40, 287–314, 2012.

Eisenhardt, K. M., Martin, J. A. Dynamic Capabilities: What are they?, Strategic Management Journal, 21 (10–11), 1105–1121, 2000.

Ertaş Paçaman, H. *Türkiye'deki İşletmeler İçin İhracatın Önemi, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Falahat, M., Ramayah, T., Soto-Acosta, P., Lee, Y.-Y. (2020). SMEs internationalization: The Role of Product Innovation, Market Intelligence, Pricing and Marketing Communication Capabilities as Drivers of SMEs' International Performance, Technological Forecasting and Social Change, 152, 119908, 2020.

Guan, J., Ma, N. Innovative Capability and Export Performance of Chinese Firms, Technovation, 23 (9), 737–747, 2003.

Handiwibowo, G. A., Nasution, A. H., Arumsari, Y. K., Astuti, R. P. Strategic Fit Implication of Technological Innovation Capabilities for SMEs with New Product Development, Management Science Letters, 10, 2875–2882, 2020.

Hirsch, S., Adar, Z. Firm size and Export Performance. World Development, 2 (7), 41–46, 1974.

İnce, H., Imamoglu, S. Z., Turkcan, H. The Effect of Technological Innovation Capabilities and Absorptive Capacity on Firm Innovativeness: A Conceptual Framework, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 235, 764– 770, 2016.

Kahveci, E. İhracat Performansı Ölçütleri ve Ihracat Performansını Etkileyen Faktörler, Verimlilik Dergisi, 1, 43-74, 2013.

Karaboğa, H. A. *Örgütsel Davranış Araştırmalarının Bibliyometrik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Karagouni, G., Papadopoulos, I. The Impact of Technologıcal Innovation Capabilities on the Competitiveness of a Mature Industry. Mıbes Transactions OnLine International Journal, 1 (1), 17-35, 2007.

Kash, D. E., Rycroft, R. Emerging Patterns of Complex Technological Innovation, Technological Forecasting and Social Change, 69 (6), 581– 606, 2002

Kim, D.-Y., Hwang, Y.-H. Self-Certification Framework for Technological Innovation: A Case Study, International Journal of Quality & Reliability Management, 31 (7), 751–763, 2014.

Kim, D.-Y., Hwang, Y.-H. Self-Certification Framework for Technological Innovation: A Case Study. International Journal of Quality & Reliability Management, 31 (7), 751–763, 2014.

Lages, L. F., Silva, G., Styles, C. Relationship Capabilities, Quality, and Innovation as Determinants of Export Performance, Journal of International Marketing, 17(4), 47–70, 2009.

Lefebvre, É., Lefebvre, L. A., Bourgault, M. R&D-Related Capabilities as Determinants of Export Performance, Small Business Economics 10, 365–377, 1998.

Leonidou, L. C., Katsikeas, C. S., Samiee, S. Marketing Strategy Determinants of Export Performance: A Meta-Analysis, Journal of Business Research, 55 (1), 51–67, 2002.

Leonidou, L. C., Palihawadana, D., Theodosiou, M. National Export-Promotion Programs as Drivers of Organizational Resources and Capabilities: Effects on Strategy, Competitive Advantage, and Performance, Journal of International Marketing, 19(2), 1–29, 2011.

Liu, L., Jiang, Z. Influence of Technological Innovation Capabilities on Product Competitiveness, Industrial Management & Data Systems, 116 (5), 883– 902, 2016.

Lu, Y., Zhou, L., Bruton, G., Li, W. Capabilities as a Mediator Linking Resources and the International Performance of Entrepreneurial Firms in an Emerging Economy, Journal of International Business Studies, 41(3), 419–436, 2009.

Martin, S. L., Javalgi, R. (Raj) G. Entrepreneurial Orientation, Marketing Capabilities and Performance: The Moderating role of Competitive Intensity on Latin American International New Ventures, Journal of Business Research, 69(6), 2040–2051, 2016.

Menguc, B., Auh, S. Yannopoulos, P. Customer and Supplier Involvement in Design: The Moderating Role of Incremental and Radical Innovation Capability. Journal of Product Innovation Management, 31 (2), 313– 328, 2013.

Quintana-García, C., Benavides-Velasco, C. A. Gender Diversity in Top Management Teams and Innovation Capabilities: The Initial Public Offerings of Biotechnology Firms, Long Range Planning, 49 (4), 507–518, 2016.

Rajapathirana, R. P. J., Hui, Y. Relationship between Innovation Capability, Innovation Type and Firm Performance, Journal of Innovation & Knowledge, 3 (1), 44–5, 2018.

Razavi, S. M. H., Nargesi, G. R., Hajihoseini, H., Akbari, M. The Impact of Technological Innovation Capabilities on Competitive Performance of Iranian ICT Firms, Iranian Journal of Management Studies (IJMS), 9 (4), 855-882, 2016.

Romijn, H., Albaladejo, M. Determinants of Innovation Capability in Small Electronics and Software Firms in Southeast England, Research Policy, 31 (7), 1053–1067, 2002

Roper, S., Love, J. H. Innovation and Export Performance: Evidence from the UK and German Manufacturing Plants, Research Policy, 31 (7), 1087– 1102, 2002.

Rose, G. M., Shoham, A. Export Performance and Market Orientation: Establishing an Empirical Link, Journal of Business Research, 55 (3), 217– 225, 2002.

Shan, J., Jolly, D. R. Accumulation of Technological Innovation Capability and Competitive Performance: A Quantitative Study in Chinese Electronic Information Industry, International Journal of Innovation and Technology Management, 9 (5) 1-18, 2012.

Shan, J., Jolly, D. R. Technological Innovation Capabilities, Product Strategy, and Firm Performance: The Electronics Industry in China, Canadian Journal of Administrative Sciences / Revue Canadienne Des Sciences de l'Administration, 30 (3), 159–172, 2013.

Shoham, A. Export Performance: A conceptualization and Empirical Assessment, Journal of International Marketing, 6 (3), 59– 81, 1998.

Sok, P., O'cass, A. & Sok, K. M. (2013). Achieving Superior SME Performance: Overarching Role of Marketing, Innovation, and Learning Capabilities, Australasian Marketing Journal 21 (3), 161–167.

Taju Rahim, F. B., bin Zainuddin, Y. Moderating Effect of Environmental Turbulence on Firm's Technological Innovation Capabilities (TIC) and business performance in the automotive industry in Malaysia: A Conceptual Framework, Matec Web of Conferences, 90, 01009, 2016.

Teece, D. J., Pisano, G., Shuen, A. Dynamic Capabilities and Strategic Management, Strategic Management Journal, 18 (7), 509– 533, 1997.

Torlak, Ö., Özdemir, Ş., Kula, V. Türk Işletmelerinin Ihracat Performansı Belirleyicileri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 (1), 103 114, 2007.

Wang, C., Lu, I., Chen, C. Evaluating Firm Technological Innovation Capability under Uncertainty, Technovation, 28 (6), 349– 363, 2008.

Wang, C., Lu, I., Chen, C. Evaluating firm technological innovation capability under uncertainty. Technovation, 28(6), 349–363, 2008.

Winter, S. G. Understanding Dynamic Capabilities, Strategic Management Journal, 24, 991-995, 2003.

Wójcik, P. Exploring Links between Dynamic Capabilities Perspective and Resource-Based View: A Literature Overview, International Journal of Management and Economics, 45 (1), 83–107, 2015.

Yang, C.-C. (2012). Assessing the moderating effect of innovation capability on the relationship between logistics service capability and firm performance for ocean freight forwarders. International Journal of Logistics Research and Applications, 15 (1), 53–69,

Yu C, Zhang, Z., Lin, C., Wu Y. J. Knowledge Creation Process and Sustainable Competitive Advantage: The Role of Technological Innovation Capabilities, Sustainability, 9 (12), 1-16, 2017.

Zimmermann, R., Ferreira, L. M. D. F., Moreira, A. C. How Supply Chain Strategies Moderate the Relationship between Innovation Capabilities and Business Performance, Journal of Purchasing and Supply Management, 26 (5), 1- 47, 2020.

Zou, S., Fang, E., Zhao, S. The effect of Export Marketing Capabilities on Export Performance: An Investigation of Chinese Exporters, Journal of International Marketing 11, 32-55, 2003.

Zou, S., Fang, E., Zhao, S. The Effect of Export Marketing Capabilities on Export Performance: An Investigation of Chinese Exporters, Journal of International Marketing, 11(4), 32–55, 2003.

BORSA İSTANBULDA KAYITLI YENİLENEBİLİR ENERJİ ŞİRKETLERİNİN FİNANSAL PERFORMANSI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr.Öğr.Üyesi İsmet BOLAT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun MYO

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5502-6211

46ibolat@gmail.com

ÖZET

Yenilenebilir enerji, güneş ışığı, rüzgar, yağmur, gelgitler, dalgalar ve jeotermal ısı gibi karbon nötr ve doğal kaynaklardan elde edilen enerjidir. Bu enerji kaynakları, tüketildiklerinden daha yüksek bir oranda yenilenir ve çevre dostu bir alternatif sunar. Başlıca yenilenebilir enerji türleri arasında güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, biyokütle enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik enerji ve dalga enerjisi bulunmaktadır. Yenilenebilir enerji, ülke ekonomisi için kritik bir öneme sahiptir. Enerji maliyetlerini azaltma, yeni iş olanakları yaratma ve yerel ekonomilere katkı sağlama gibi birçok fayda sunar. Ayrıca, sürdürülebilir bir kalkınma modeli oluşturarak ekonomik büyümeye de destek olur. Özellikle küreselleşen dünyada enerji arz güvenliğini sağlamak, teknolojik gelişmeleri desteklemek ve çevresel sürdürülebilirliği artırmak açısından yenilenebilir enerjinin rolü büyüktür.

Çalışmanın amacı Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren yenilenebilir enerji şirketlerinden hangilerinin daha etkin çalıştığının tespit edilmesidir. Bu amaçla, Borsa İstanbul'da kayıtlı yenilenebilir enerji şirketlerinin finansal performansları 2021-2024 yılları arası veriler kullanılarak karşılaştırılmıştır. Çalışmada analiz yöntemi olarak Veri Zarflama Analizi (VZA), kullanılmıştır. Çalışmanın girdi değişkenleri dönen varlıklar ve özkaynaklardır. Çıktı değişken ise net kar olarak belirlenmiştir. Çalışmada, ölçeğe göre sabit getiri altında girdi yönelimli (CCR-I) modeli kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Borsa İstanbul, Finansal etkinlik, Veri Zarflama Analizi, Yenilenebilir Enerji

1.Giriş

Son yıllarda, dünya genelinde sürdürülebilir enerji kaynaklarına olan ilgi giderek artmaktadır. Küresel ısınma, iklim değişikliği ve enerji güvenliği gibi sorunların etkisiyle ülkeler, yenilenebilir enerji sistemlerine geçiş yapmakta ve bu alanda yatırımlarını artırmaktadır.

Fosil yakıtların yerine kullanılmaya başlanan yenilenebilir enerji kaynakları günümüzde daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Ayrıca küresel ısınma sorununun çözümünde de fosil yakıtlardan kaçınarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması önemli bir rol oynamaktadır (Yıldırım ve Şenol,2024:14).

Üretildiğinde doğaya herhangi bir zararı olmayan yenilenebilir enerji kaynakları üretildiğinde doğaya zararlı atıklar salan fosil yakıtlar yerine aranan bir enerji kaynağı olmuştur. Fosil yakıtların hem azalması hem de doğaya verdiği zarar dolayısıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı hızlanmıştır (Bağcı ve Yiğiter, 2019:878).

Yine geleneksel enerji kaynaklarının verdiği zararları önlemek ve alternatif kaynaklardan yararlanmak için geliştirilen projelerin çoğunda odak nokta yenilenebilir enerji kaynakları olmuştur. Yine bu faydaları yaratmak isteyen şirketler yeni bir alan olan bu enerji sektöründe teşviklerin daha fazla olması, yüksek karlılık beklentisi gibi amaçlarla yatırımlarını arttırmayı amaçlamaktadırlar (Kılıçarslan, 2023:232).

Son yıllarda artan enerji ihtiyacının karşılanmasında kıt olan ve çevreye zarar veren kaynaklar yerine daha düşük salınımlı ve yenilenebilir enerji kaynaklarına ulaşım talebi artmıştır. Buradaki faydayı fark eden ülkelerde yenilenebilir enerjiye yönelim çalışmaları hızlanmış ve bu yönde ciddi farkındalık oluşmuştur (Arık vd,2023:115).

Tüm ülkelerde olduğu gibi son yıllarda Türkiye ‘de de yenilenebilir enerji kullanımı teşvik edilmektedir. Böylece daha az zararlı ve daha kaliteli enerjiye ulaşmak amaçlanmaktadır. Türkiye ulusal çıkarları doğrultusunda yenilenebilir enerji kaynaklarından daha fazla yararlanabilmek için 2021 yılında Paris anlaşmasını imzalamış ve 2022 yılındaki Ulusal Enerji Planını oluşturmuştur. Türkiye’de 2023 yılı sonunda yenilenebilir enerji kapsamında kurulu gücün yaklaşık %50 olduğu ve 2025 yılı sonunda bu rakamın %65 olması için gerekli çalışmalar yapılmaktadır (Özçelik, 2024:346).

2. Analiz Yöntemi ve Veri Seti

Analizde Veri Zarflama Analizi yöntemlerinden CCR modeli girdi yönelimli olarak kullanılmıştır (CCR-I). Bu başlık altında öncelikle analizde kullanılan analiz yöntemi detaylı anlatılmış daha sonrada veri seti açıklanmıştır.

2.1 Veri Zarflama Analizi (VZA)

1957 yılında Farrell tarafından oluşturulan bu analiz tekniğinde Farrell bir bütünün etkinliğinin parçalara ayrılarak da ölçülebileceğini ve bu parçaların toplam etkinliği ölçülebileceği görüşünü savunmuştur. VZA, daha sonra Rhodes, Cooper ve Charnes tarafından 1978 yılında

benzer hizmet veya mal üreten birimlerin doğrusal bir programlama yöntemiyle görece etkinliklerini ölçmek için kullanılmıştır (Özçelik ve Kandemir,2017:45).

Veri zarflama analizi, üretim sürecinin doğru bir şekilde tanımlanmasını gerektiren ve girdilere ile çıktılara bağımlı bir yöntemdir; bu nedenle, ölçüm hataları ve yanlış belirlenen girdiler ile çıktılar etkinlik skorlarının yanlış hesaplanmasına neden olabilir (Yücel, 2015:114).

VZA'da etkinlik ölçümü, sistemlerin etkinliğini üretim sınırı ile karşılaştırarak ve girdiye göre çıktı miktarının üretim sınırının altında kalma derecesini değerlendirerek yapılmakta, bu nedenle doğru sonuçlar için üretim sınırının doğru belirlenmesi önemlidir (Özden, 2008:168).

Farklı ölçeklerde derecelendirilmiş fazla sayıda çıktı ve girdinin karşılaştırılmasının yapılamasını sağlamak için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulama yönteminin farklı ve kolay olması sonuçların yorumunda da kullanıcıya bazı kolaylıklar sağlamaktadır. Bu analiz yönteminde çeşitli parametrik testlerin yapılması ve detaylı analiz yapılabilmesi nedeniyle literatürde birçok kaynakta kullanıldığı bilinmektedir (Depren, 2008:1).

Veri Zarflama Analizini (VZA) her bir karar verme birimini etkin bir üretim sınırı ile karşılaştırarak etkinliği tahmin etme fikrini savunan bir yaklaşımdır (Sharif vd, 2019:302).

VZA, homojen ve karşılaştırılabilir Karar Verme Birimlerinin (KVB) göreli verimliliğini değerlendirmek için çoklu girdi ve çoklu çıktı kullanır. VZA bu yönü nedeniyle, 1978'den beri farklı alanlarda performans ölçmek için yaygın olarak geliştirilmiş ve kullanılmıştır. (Izadikhah,2022:1).

VZA modelleri ölçek etkilerinin türü ve modeline göre iki kritere göre sınıflandırılır. Ölçek etkinlik türü olarak , modelde kabul edilen ölçek etkilerine ilişkin varsayımları belirlenir, burada ölçeğe göre sabit getiri (CCR) varsayımı veya ölçeğe göre değişken getiri (BCC) varsayımlarından biri seçilir. Daha sonra modelin girdi odaklı mı çıktı odaklı mı olacağına karar verilir (Apan vd, 201:121).

CCR modeli Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından 1978 yılında geliştirilmiştir ve CRS olarak da bilinen sabit ölçekli çıktılara odaklanmaktadır (Ölçeğe Göre Sabit Getiri). Modelin ana varsayımı, aynı (sabit) çıktıları sağlayabilecek mümkün olan en düşük girdilere dayanmaktır. CCR'den türetilen bir model, prototipe kıyasla değişken ölçekli çıktılara dayanan BCC modelidir. Banker, Charnes ve Cooper tarafından 1984 yılında geliştirilmiştir. VRS (Ölçeğe Göre Değişken Getiri) olarak da bilinen BCC modeli, sabit bir girdi seviyesini korurken elde edilen sonuçları (çıktıları) maksimize etmeye odaklanmaktadır (Smçtek vd, 2022: 3926).

2.2. Araştırmanın Veri Seti

Analizde Veri Zarflama Analizi yöntemlerinden CCR modeli girdi yönelimli olarak kullanılmıştır (CCR-I). Çalışmada 2 girdi (dönen varlıklar ve özkaynaklar) 1 çıktı (net kar) değişken kullanılıştır. Çalışma 2021-2024 dönemini kapsamaktadır. 2021-2023 yılları arası yıllık verilere ulaşılırken 2024 yılı için analizde 3. çeyrek verileri kullanılmıştır. Çalışmaya BİST' de yer alan 8 yenilenebilir enerji şirketi dahil edilmiştir. Bu şirketlerden Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş verilerine sadece 2024 yılında ulaşılabildiğinden bu şirket

analize sadece 2024 yılında dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler kamuyu aydınatma platformu (KAP) merkezi kayıt kuruluşundan elde edilmiştir.

3. Bulgular

Bu başlık altında yapılan analiz sonuçları 2021-2024 yılları için ayrı ayrı tablolaştırılmış ve her tablonun altına o yıla ait şirket verilerinin analiziyle ilgili yorumlar eklenmiştir.

Çizelge 3.1. Çalışmada Kullanılan Şirketlerin Listesi

AKFYE	Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş.
AYDEM	Aydem Yenilenebilir Enerji A.Ş.
HUNER	Hun Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş
ENTRA	Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş
KARYE	Kartal Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş
NATEN	Naturel Yenilenebilir Enerji Ticaret A.Ş.
PAMEL	Pamel Yenilenebilir Elektrik Üretim A.Ş.
SAYAS	Say Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Çizelge 3.1.' de BİST' de kayıtlı olup temel faaliyet alanı yenilenebilir enerji kaynakları olan 8 şirket gösterilmiştir. Yine aynı tabloda Borsa şirketleri hem kısaltma kodlarıyla hem de tam isimleriyle verilmiştir.

Çizelge 3.2. 2021-2024 Yılları Arası Analizde Kullanılan Değişken Verileri

2021			
	Dönen Var.	**Özkaynaklar**	**Net Kar**
AKFYE	194.279.562	4.353.151.599	2.112.140.155
AYDEM	174.756.205	9.803.968.300	708.360
HUNER	201.834.772	1.055.185.964	366.938.006
ENTRA	-	-	-
KARYE	38.555.951	843.936.780	68.285.171
NATEN	1.307.855.563	4.393.375.977	1.024.092.861
PAMEL	3.018.111	156.782.988	3.037.017
SAYAS	183.907.918	101.420.864	66.476.508
2022			
	Dönen Var.	**Özkaynaklar**	**Net Kar**
AKFYE	352.799.950	7.851.547.236	3.132.398.698
AYDEM	3.047.821.873	17.078.251.924	1.018.070.601
HUNER	175.923.957	1.963.238.801	173.193.916
ENTRA	-	-	-
KARYE	108.241.565	1.372.544.425	116.169.473
NATEN	216.026.696	6.210.559.947	836.394.585
PAMEL	10.021.478	356.752.256	84.874.024
SAYAS	391.948.477	250.199.519	153.185.160
2023			
	Dönen Var.	**Özkaynaklar**	**Net Kar**
AKFYE	5.295.784.133	15.782.944.378	731.162.082
AYDEM	6.019.477.975	29.901.875.654	1.000.000

HUNER	246.502.859	3.012.337.508	44.227.374
ENTRA	-	-	-
KARYE	73.066.010	2.167.031.548	4.633.837
NATEN	1.452.041.556	9.036.880.667	229.826.417
PAMEL	66.518.563	753.866.194	186.897.775
SAYAS	687.497.281	556.435.545	120.528.154
2024			
	Dönen Var.	**Özkaynaklar**	**Net Kar**
AKFYE	4.250.148.354	22.449.226.298	1.358.322.459
AYDEM	6.152.596.409	41.680.278.071	3.421.885.678
HUNER	44.227.374	3.958.493.213	45.315.515
ENTRA	2.445.127	27.417.948	2.060.255
KARYE	106.953.115	2.419.646.156	216.026.696
NATEN	2.551.005.228	13.379.992.878	1.072.938.576
PAMEL	176.651.773	1.105.205.180	161.603.941
SAYAS	1.054.835.490	821.805.767	62.337.914

Çizelge 3.2.' de BİST' de kayıtlı olup temel faaliyet alanı yenilenebilir enerji kaynakları olan 8 şirketinin 4 yıllık dönem için (2021-2022-2023 ve 2024 (9 aylık veriler)) girdi (Dönen Varlıklar, Özkaynaklar) ve çıktı değişkenleri (Net Kar) gösterilmiştir. Bu veriler kullanılarak yapılan analiz sonucunda aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Çizelge 3.3. 2021 yılı İçin Analiz Bulguları (CCR-I)

No.	**DMU**	**Score**	**Rank**		**Reference(Lambda)**		
1	AKFYE	1	1	AKFYE	1		
2	AYDEM	0,00004	7				
3	HUNER	0,69645	3	AKFYE	0,155	SAYAS	0,601
4	KARYE	0,16673	5	AKFYE	0,032		
5	NATEN	0,45745	4	AKFYE	0,396	SAYAS	2,835
6	PAMEL	0,09256	6	AKFYE	0,001		
7	SAYAS	1	1	SAYAS	1		

Çizelge 3.3. verileri incelendiğinde 2021 yılında 8 şirketten 7'si analize dahil edilmiştir. (Bu yılda Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş adına veri olmadığı için bu şirket analiz kapsamı dışında tutulmuştur). VZA-CCR-I odaklı yaklaşıma göre yapılan analiz sonucunda, 2021 yılında etkinlik skoruna ulaşan firmaların Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş. ve Say Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Sanayi ve Ticaret A.Ş. olduğu tespit edilmiştir. Analizde dahil edilen diğer 5 şirketin yeterli performansı gösteremedikleri görülmüştür. Bu yılda referans değerler (Labmda) dikkate alındığında, tam etkinlik skoruna ulaşan iki firmadan Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş.'nin, Say Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Sanayi ve Ticaret A.Ş.' ye göre daha fazla referans alındığı görülmektedir. 2021 yılında en kötü performansı gösteren firma ise Aydem Yenilenebilir Enerji A.Ş.'dir.

Çizelge 3.4. 2022 yılı İçin Analiz Bulguları (CCR-I)

No.	DMU	Score	Rank		Reference(Lambda)		
1	AKFYE	1	1	AKFYE	1		
2	AYDEM	0,14273	7	AKFYE	0,283	SAYAS	0,855
3	HUNER	0,21771	5	AKFYE	0,053	SAYAS	0,05
4	KARYE	0,20965	6	AKFYE	0,036	SAYAS	0,026
5	NATEN	0,43607	4	AKFYE	0,267		
6	PAMEL	0,95388	3	AKFYE	0,027		
7	SAYAS	1	1	SAYAS	1		

Çizelge 3.4. verileri incelendiğinde 2022 yılında 8 şirketten 7'si analize dahil edilmiştir. (Bu yılda Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş adına veri olmadığı için bu şirket analiz kapsamı dışında tutulmuştur). VZA-CCR-I odaklı yaklaşıma göre yapılan analiz sonucunda, 2022 yılında etkinlik skoruna ulaşan firmaların Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş. ve Say Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Sanayi ve Ticaret A.Ş. olduğu tespit edilmiştir. Analizde dahil edilen diğer 5 şirketin yeterli performansı gösteremedikleri görülmüştür. Etkinlik skoruna ulaşan firmalardan Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş. aynı zamanda en fazla referans gösterilen firma konumundadır. 2022 yılının en düşük performanslı firmasının % 14'lük skorla Aydem Yenilenebilir Enerji A.Ş. olduğu görülmektedir. Bu yıldaki ortalama etkinlik skorunun ise % 0,56.5 olduğu görülmektedir.

Çizelge 3.5. 2022 yılı İçin Analiz Bulguları (CCR-I)

No.	DMU	Score	Rank		Reference(Lambda)	
1	AKFYE	0,18686	3	PAMEL	3,912	
2	AYDEM	0,00013	7	PAMEL	0,005	
3	HUNER	0,06386	5	PAMEL	0,237	
4	KARYE	0,02257	6	PAMEL	0,025	
5	NATEN	0,10258	4	PAMEL	1,23	
6	PAMEL	1	1	PAMEL	1	
7	SAYAS	0,8737	2	PAMEL	0,645	

Çizelge 3.5. verileri incelendiğinde 2023 yılında 8 şirketten 7'si analize dahil edilmiştir. (Bu yılda Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş adına veri olmadığı için bu şirket analiz kapsamı dışında tutulmuştur). VZA-CCR-I odaklı yaklaşıma göre yapılan analiz sonucunda, 2023 yılında etkinlik skoruna ulaşan tek firmanın Pamel Yenilenebilir Elektrik Üretim A.Ş. olduğu görülmektedir. Analize dahil edilen diğer 6 şirketin ise yeterli etkinlik skoruna ulaşamadıkları görülmektedir. bu yılda ortalama etkinlik skoru ortalaması ise % 32 çıkmıştır. Bu yılda en düşük etkinlik skoruna sahip 2 firma ise, Aydem Yenilenebilir Enerji A.Ş. ve Kartal Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş'dir.

Çizelge 3.6. 2024 yılı İçin Analiz Bulguları (CCR-I)

No.	**DMU**	**Score**	**Rank**		**Reference(Lambda)**		
1	AKFYE	0,4138	7	PAMEL	8,405		
2	AYDEM	0,58557	3	KARYE	1,066	PAMEL	19,749
3	HUNER	0,50727	6	KARYE	0,21		
4	ENTRA	0	8				
5	KARYE	1	1	KARYE	1		
6	NATEN	0,54842	4	PAMEL	6,639		
7	PAMEL	1	1	PAMEL	1		
8	SAYAS	0,51877	5	PAMEL	0,386		

Çizelge 3.6. verileri incelendiğinde 2024 yılında 8 şirketin tamamının analize dahil edildiği görülmüştür. VZA-CCR-I odaklı yaklaşıma göre yapılan analiz sonucunda, 2024 yılında etkinlik skoruna ulaşan iki firmanın Pamel Yenilenebilir Elektrik Üretim A.Ş. ve Kartal Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş olduğu görülmektedir. Bu yılda en düşük etkinlik skoruna sahip firma Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş'dir. 2024 yılında Akfen Yenilenebilir Enerji A.Ş. dışındaki diğer 4 firmanın (AYDEM, HUNER, NATEN, SAYAS) bu yıldaki etkinlik skorlarının birbirine yakın oldukları ve % 50'nin üstünde olduğu görülmektedir. Yine bu yıldaki ortalama etkinlik skore ise,% 57 çıkmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

2021-2024 yılları arası BİST' de yer alan 8 yenilenebilir enerji şirketinin firmaların finansal performanslarının Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılarak yapılan analizleri sonucunda;

2021 yılında analize dahil edilen 7 firmadan 2'sinin tam etkin 5'inin ise etkinsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2022 yılında analize dahil edilen 7 firmadan 2'sinin tam etkin 5'inin ise etkinsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2023 yılında analize dahil edilen 7 firmadan 1'inin tam etkin 6'sının ise etkinsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2024 yılında analize dahil edilen 7 firmadan 2'sinin tam etkin 6'sının ise etkinsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yine yapılan analizler sonucunda en incelenen yıllarda en fazla etkinlik skoruna ulaşan firmaların 2'şer kere ile (2022 ve 2021 yıllarında) Say Yenilenebilir Enerji Ekipmanları Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve (2023 ve 2024 yıllarında) Pamel Yenilenebilir Elektrik Üretim A.Ş. oldukları görülmüştür. Bu firmaların analize dahil edilen diğer firmalara göre daha etkin bir girdi politikası yürüttükleri ve benzer girdi düzeyinde daha fazla çıktı üretebildikleri yorumu yapılabilir. Bu yıllarda etkinlik skorundan uzak olan firmaların daha etkin ve verimli bir üretim politikası üretmeleri önerilebilir.

Yine yapılan analizler sonucunda en incelenen yıllarda hiçbir dönemde etkinlik skoruna ulaşamayan firmaların, Icenterra Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş, Aydem Yenilenebilir Enerji A.Ş., Hun Yenilenebilir Enerji Üretim A.Ş, Naturel Yenilenebilir Enerji Ticaret A.Ş. olduğu belirlenmiştir. Bu firmaların etkin ölçekte çalışabilmeleri için girdilerini daha etkin kullanmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle bu firmaların benzer girdi düzeyinde etkin firmalara göre daha düşük çıktı ürettikleri ifade edilebilir.

Etkinlik skorları yıllık ortalamaları incelendiğinde; 2021 yılında bu oranın %49, 2022 yılında %56.5, 2023 yılında %32, 2024 yılında %57 olduğu ve en yüksek ortalamanın 2024 yılında yakalandığı en düşük ortalamanın ise 2023 yılında ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Apan M., Alp İ. ve Öztel A. (2018). Veri zarflama analizi (VZA) ve çok nitelikli fayda teorisi (Maut) yöntemleri ile finansal etkinliklerin karşılaştırmalı analizi, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(18), 115-140.

Arık E., Özbey F. ve Kandır S.Y. (2023). Borsa İstanbul'da işlem gören yenilenebilir enerji şirketlerinin pay fiyat etkinliğinin fourier birim kök testleri ile sınanması, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 11(2), 114-126.

Bağcı H. ve Yiğiter Ş.L. (2019). BİST'te yer alan enerji şirketlerinin finansal performansının SD ve Waspas yöntemleriyle ölçülmesi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(18), 877-898.

Depren, Ö., *Veri zarflama analizi ve bir uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Izadikhah M. (2022). DEA approaches for financial evaluation - a literature review, Advances in Mathematical Finance & Applications, 7(1), 1-36.

Kılıçarslan A. (2023). Yenilenebilir enerji sektörü şirketlerinin finansal performans analizi: borsa İstanbul'da bir uygulama, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 232-253.

Özçelik H. ve Kandemir B. (2017). Veri Zarflama Analizi ve imalat sektöründe bir uygulama, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(1), 43-53.

Özçelik M. (2024). Türkiye'de yenilenebilir ve geleneksel enerji şirketlerinin finansal performans karşılaştırması: Dupont analizi yaklaşımı, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 16(31), 345-359.

Özden Ü.H (2008). Veri zarflama analizi (VZA) ile Türkiye'deki vakıf üniversitelerinin etkinliğinin ölçülmesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 37(2), 167-185.

Sharif O., Hasan Md Z, Kurniasari F, Hermawan A and Gunardi A. (2019). Productivity and efficiency analysis using DEA: Evidence from financial companies Listed in Bursa Malaysia, Management Science Letters, 9(2019), 301-312.

Smçtek K., Zawadska D.and Strzelecka A. (2022) Examples of the use of Data Envelopment Analysis to assess the financial effectiveness of insurance companies, 207(2022), 3924-3930.

Yıldırım, E.B., Şenol, Z. (2024). Finansal gelişme ile yenilenebilir enerji tüketimi arasındaki ilişki, International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences, 7(1), 12-29.

Yücel, L.İ. (2015). Excel-solver eklentisiyle oluşturulan portföylerin ccr model ile etkinlik ölçümüne yönelik bir uygulama, Ekonometri ve İstatistik, 23(2015), 112-146.

YEŞİL DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK: MEVCUT DURUMUN BİBLİYOMETRİK ANALİZLE (VOSVİEWER) TESPİTİ

Doç. Dr. Gökhan KERSE
Kafkas Üniversitesi,
gokhankerse@hotmail.com - *ORCID ID: 0000-0002-1565-9110*

Doç. Dr. Mustafa BABADAĞ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
mustafababadag@gmail.com - *ORCID ID: 0000-0002-0198-7105*

ÖZET

Bu çalışmada "Green Transformational Leadership/Yeşil Dönüştürücü Liderlik" kavramı ele alınmış ve bu kavramın mevcut durum analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yeşil dönüştürücü liderlik kavramı özelinde yazarlar ve ülkeler arasındaki bağlantılar, birlikte kullanılan anahtar kelimeler, en fazla dokümanın ve atıfın bulunduğu dergiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Web of Science veri tabanı kullanılmış ve belirlenen kısıtlar doğrultusunda çalışmalar elenmiştir. Nihayetinde de 350 çalışma veri olarak kullanılmaya uygun bulunmuştur. Bu veriler VOSviewer ile analiz edilmiş ve bu doğrultuda ortak yazar ve ülke analizi, anahtar kelime analizi ve atıf analizleri yapılmıştır. Elde edilen bulgulardan ülkeler arası bağlantılarda Çin'in en fazla bağlantıya sahip ülke olduğu gözlenmiştir. Anahtar kelimeler açısından yeşil dönüştürücü liderliğin yanında yeşil yaratıcılık, dönüştürücü liderlik, liderlik, sürdürülebilirlik, yeşil davranış, çevresel performans, PLS-SEM, çevre dostu davranış (pro-environmental behavior), yeşil yenilik gibi kelimelerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Dergilerin toplam bağlantı gücünde Sustainability, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Journal of Cleaner Production ve Frontiers in Psychology dergileri göze çarpmıştır. En fazla atıfın yapıldığı dergi Journal of Organizational Behavior olmuştur. Dergiler arasında en fazla bağlantı Journal of Organizational Behavior ve Sustainability arasında gözlenmiştir. Bibliyografik eşleşme bağlarında Robertson ve Barling (2013), Kim ve arkadaşları (2017), Jia ve arkadaşları (2018) ve Çop ve arkadaşları (2021) görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Dönüştürücü Liderlik, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VOSviewer

GREEN TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP: DETERMINING THE CURRENT SITUATION WITH BIBLIOMETRIC ANALYSIS (VOSviewer)

ABSTRACT

This study examines the concept of "Green Transformational Leadership" and attempts to analyse the current status of this concept. In this context, the connections between authors and countries, keywords used together, and the journals with the highest number of documents and citations are determined for the concept of green transformational leadership. For this purpose, the Web of Science database is used, and studies are eliminated in line with the specified restrictions. Finally, 350 studies are found suitable for use as data. This data is analysed with VOSviewer, and co-author and co-country analysis, keyword analysis, and citation analysis are performed accordingly. From the findings obtained, it is observed that China is the country with the highest number of connections between countries. In terms of keywords, it has been determined that in addition to green transformational leadership, green creativity, transformational leadership, leadership, sustainability, green behavior, environmental performance, PLS-SEM, pro-environmental behavior, and green innovation are prominent. In the total link strength of the journals, the journals Sustainability, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Journal of Cleaner Production and Frontiers in Psychology stand out. The journal with the highest number of citations is Journal of Organizational Behavior. The highest number of links among journals is observed between Journal of Organizational Behavior and Sustainability. In bibliographic matching links, Robertson and Barling (2013), Kim et al. (2017), Jia et al. (2018) and Çop et al. (2021) are seen.

Keywords: Green Transformational Leadership, Bibliometric Analysis, Web of Science, VOSviewer

1. GİRİŞ

Yeşil veya çevreci dönüştürücü liderlik, dönüştürücü liderlik davranışlarının çevreci bakış açısıyla sergilenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Dönüştürücü liderlik, değişim ve dönüşüm yoluyla örgütün başarılı olmasını sağlamaya çalışma ile ilgili liderlik anlayışını ifade etmektedir

(Bass ve Riggio, 2006). Dönüştürücü liderlik, çalışanların hedeflerine odaklanmasını sağlayarak ve hedeflerini yükselterek beklentinin ötesine geçmelerini sağlama, belirli bir vizyon kazandırma ve onlara enerji verme sürecidir (Bass ve Avolio, 1990). Bir diğer ifadeyle, bazı karizmatik özellikler yoluyla çalışanları etkileme, onlara ilham verme ve hedeflere yönelmelerine sağlama davranışıdır (Bass ve Avolio, 1993).

Yeşil dönüştürücü liderlik, liderlerin dönüştürücü davranırken aynı zamanda çalışanları çevre yanlısı olmaya ve çevreci girişimleri teşvik etmeye yöneltme sürecini ifade etmektedir (Robertson ve Barling, 2013; Elshaer vd., 2022). Yeşil dönüştürücü liderler, dönüştürücü liderlik davranışlarını sergilerken çevreci bir bakış açısı benimseyen liderlerdir. Yeşil dönüştürücü liderler, çevreye ilişkin örgütün hedeflerini çalışanların içselleştirmesini, çevreye ilişkin bilincin güçlenmesini ve davranışların yaygınlaşmasını sağlar ve bu doğrultuda çalışanları beklenenden fazlasını yapmaya motive eder (Kerse vd., 2021). Dolayısıyla bu liderler, oluşturulan çevresel hedeflere ulaşmada çalışanları motive ederek çevresel performans düzeylerinin ötesinde performans göstermelerini sağlar (Chen ve Chang, 2013). Buradan hareketle, yeşil dönüştürücü liderlerin çalışanların çevreye olan duyarlılık düzeylerini ve bilinçlerini artırma (*entelektüel uyarım*), çevresel hedeflere ulaşmak için her bir çalışanla bireysel olarak ilgilenme (*bireysel ilgi*), çalışanlarında çevreci uygulamalarla ilgili vizyon yaratarak bu konuda fikir üretmelerini teşvik etme (*ilham verici motivasyon*) ve kendileri de çevreci davranışlar sergilediği için çalışanlarına rol model olma (*karizmatik etki*) davranışlarını sergiledikleri görülmektedir (Kerse vd., 2021).

Yeşil dönüştürücü liderlik, son zamanlarda gerek ulusal gerekse uluslararası alanda araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu konuda yapılan çalışmaların sayısında artış olmuştur. Nitekim uluslararası alanda yeşil dönüştürücü liderliğin yeşil içsel motivasyon ve yeşil yaratıcılığı artırdığı (Li vd., 2020), yeşil farkındalık, yeşil öz-yeterlilik ve yeşil performansı güçlendirdiği belirlenmiştir (Chen vd., 2014). Bunun yanında, bu liderliğin yeşil örgüt kimliği (Al-Ghazali vd., 2022), yeşil örgüt kültürü (Srivastava vd., 2024), yeşil işe bağlanma ve çevre odaklı proaktif stratejileri etkilediği öne sürülmüştür (Huang vd., 2021).

Yapılan bu uluslararası çalışmaların yanında Türkiye'de de yeşil dönüştürücü liderliği hem kavramsal bağlamda ele alan (Güven, 2023) hem de ampirik olarak inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Konuyla ilgili Kerse ve arkadaşları (2021) tekstil imalatı sektöründe yaptıkları çalışmada bu liderliğin yeşil içsel motivasyonu ve çalışanın yeşil davranışını pozitif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Tuna ve Yıldız (2023) sağlık sektörü çalışanlarıyla çalışmasını

yürütmüş ve yeşil dönüştürücü liderliğin çalışanın iş performansı ve yeşil davranışını artırdığını bulmuştur. Bunun yanında bir diğer çalışmada, Coşkun (2022) bu liderlik davranışının yeşil örgüt iklimi ve çevreci çalışan davranışlarını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir.

Yukarıda yer alan çalışmalar yeşil dönüştürücü liderliğin son yıllarda ilgi görmeye başladığını göstermekle birlikte yapılan araştırmaların hala yetersiz olduğunu da göstermektedir. Literatürde özellikle ulusal yazındaki çalışmaların sayısının oldukça az olduğu göze çarpmaktadır. Ancak günümüzde özellikle çevresel kaynaklardaki azalış, işletmelerin yaşamlarının devamlılığı için bir tehdit unsuru oluşturduğu için liderlerin dönüştürücü olması ve bunu çevreyi dikkate alarak yapması (yani yeşil dönüştürücü liderlik) önemli bir faaliyet olarak görülmektedir (Kerse vd., 2021). Bu nedenle gerek ulusal gerekse uluslararası alanda bu liderlik şeklinin sonuçları ile ilgili daha fazla araştırma yapmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun için yeşil dönüştürücü liderlikle ilgili yapılmış çalışmaları incelemekte fayda vardır. Bu nedenle, bu çalışmada yeşil dönüştürücü liderliğin ilgili alandaki çalışmalarda mevcut durumu yani profili belirlenmeye çalışılmış ve bu konuda araştırma yapacak bilim insanlarına yol gösterilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada yeşil dönüştürücü liderlik ile ilgili ortak yazar ve ülke analizi, anahtar kelime analizi ve atıf analizleri yapılmıştır. Dolayısıyla da yazarlar ve ülkeler arasındaki bağlantılar, birlikte kullanılan anahtar kelimelerin tespiti, en fazla dokümanın ve atıfın bulunduğu dergiler tespit edilmeye çalışılmıştır.

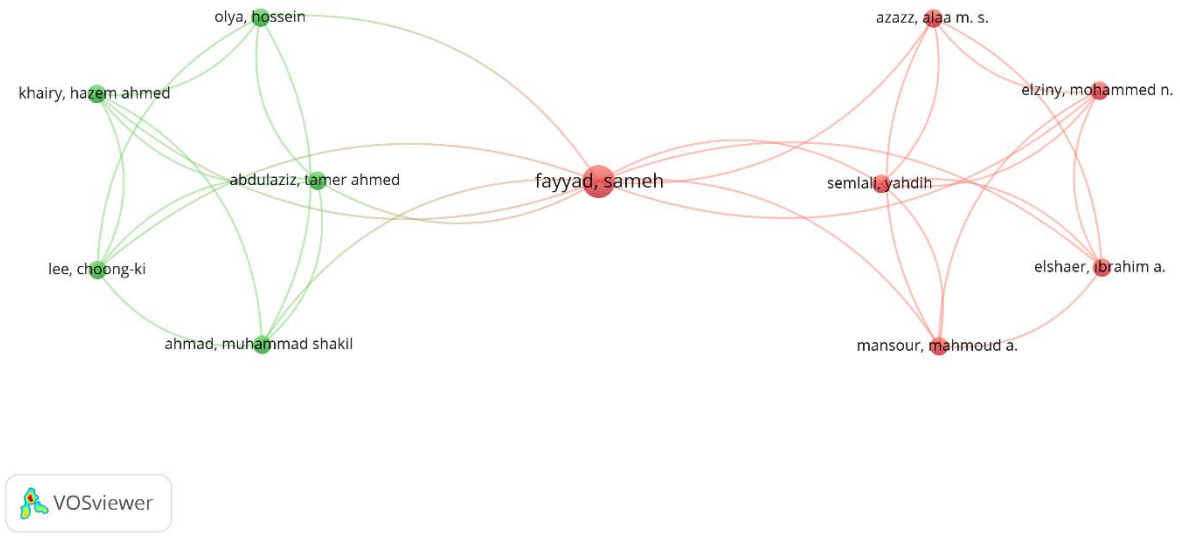
2. YÖNTEM

2. 1. Veri ve Analiz

Çalışmada verilerin elde edilmesi için Web of Science veri tabanı kullanılmıştır. 09.10.2024 tarihinde “green transformational leadership” veya “green transformational leader” anahtar kelimeleriyle aramalar yapılmış ve 364 sonuç elde edilmiştir. Bu sonuçtan ilk çalışmanın 2005 yılında olduğu gözlenmiştir. En güncel çalışmanın 2025 yılında (1 tane) olduğu belirlenmiş, içinde bulunduğumuz yılın 2024 olması nedeniyle bu çalışma verilerden çıkarılmış, dolayısıyla 363 çalışma ile incelemeler devam etmiştir. Sonrasında sadece makale çalışmaları tercih edilmiş ve bu sayı 353’e düşmüştür. İndeks kısmında sadece SSCI, SCI-E ve ESCI çalışmaların dahil edilmesi kararlaştırılmış ve elde veri 352 çalışmaya düşmüştür. Sadece İngilizce dilinde çalışmaların olması sınırı getirilmiş ve nihayetinde de son aşamada analize dahil edilecek çalışma sayısı 350 olmuştur. Bu veriler VOSviewer programı kullanılarak analiz edilmiştir.

2. 2. Ortak Yazar ve Ülke Analizi (Co-authorship of Authors/Country)

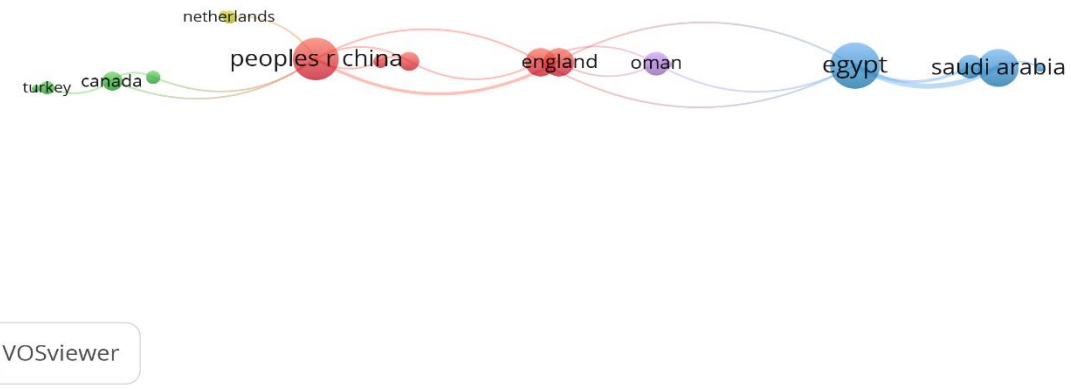
Çalışmada öncelikle yazarlar arasında bağlantı ve iş birliği yapma durumu incelenmiştir. Bunun için ortak yazarlık analizi yapılmıştır. Kriter olarak ise en az 1 yayın ve 0 atıf seçilmiş ve aşağıdaki ağ haritasındaki gibi 2 küme halinde 11 isim öne çıkmıştır.

Şekil 1. Ortak Yazar Bağları Haritası

Şekil 1'deki ortak yazar bağlantısına ilişkin toplam bağlantının 30 ve bağlantı gücünün 6 olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında 2 kümenin de bağlantısı olan "fayyad sameh"ın 10 bağlantıyla en fazla bağlantıya sahip yazar olduğu belirlenmiştir. Diğer yazarların bağlantılarının ise 5 olduğu gözlenmiştir.

Çalışmada ülkeler arası bağlantılara ilişkin analiz yapılmış (Şekil 2) ve Çin'in en fazla dokümana sahip (18) olduğu, sonrasında ise Suudi Arabistan (6), Pakistan (6), Mısır (5) ve Güney Kore (4)'nin bu ülkeyi takip ettiği belirlenmiştir.

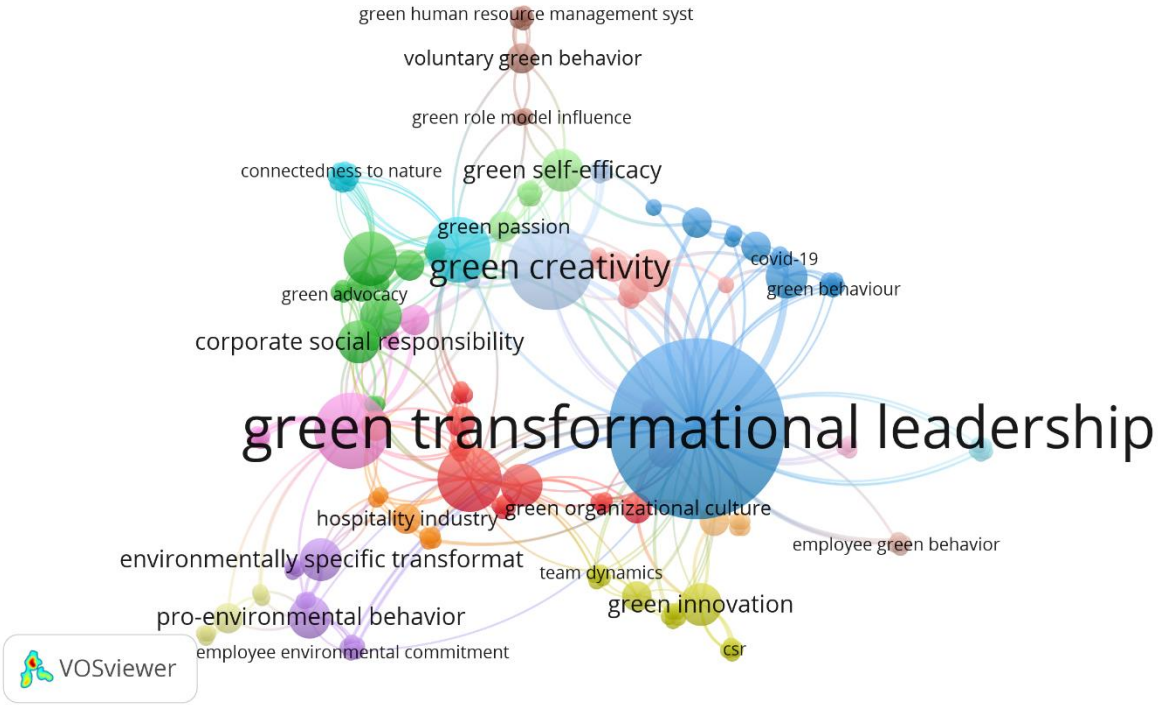

Şekil 2. Ortak Ülke Bağları Haritası

Şekil 2'de de görüldüğü gibi 5 küme ve 17 ülkenin bulunduğu sonuçlarda toplam bağlantının 24 ve bağlantı gücünün 30 olduğu belirlenmiştir. Çin 7 bağlantı ile İngiltere, Güney Kore, Kanada, ABD, Tayvan, Hollanda ve Finlandiya ülkeleriyle en fazla bağlantıya sahip ülke olmuştur. Mısır'ın bağlantı sayısının 5 olduğu ve Suudi Arabistan, İngiltere, Güney Kore, Umman ve ABD ülkeleriyle gerçekleştiği gözlenmiştir. Türkiye'nin Kanada ve Rusya olmak üzere 2 bağlantısının olduğu görülmüştür.

2. 3. Anahtar Kelime Analizi (Co-occurence of Author Keywords)

Çalışmada öne çıkan anahtar kelimelerin birlikte bulunmasına ilişkin (minimum 1 anahtar kelime kriteriyle) analiz yapılmış ve Şekil 3'teki ağ haritası elde edilmiştir.

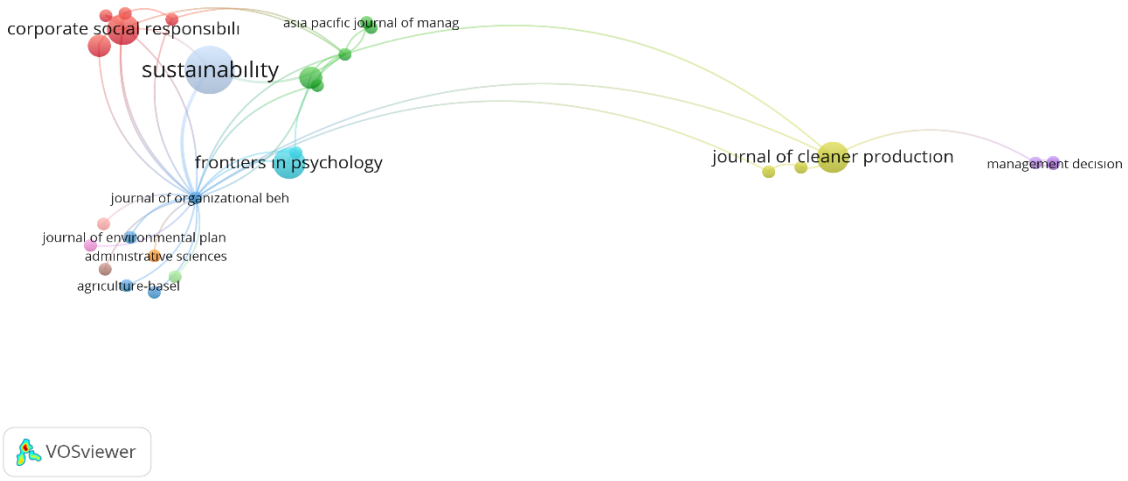

Şekil 3. Anahtar Kelimeler Bağlamında Birlikte Bulunma Haritası

Şekil 3'teki ağ haritasının 18 kümede 160 madde ile toplandığı ve bunlar arasındaki bağlantıların 565 olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında ön plana çıkan anahtar kelimelerin sırasıyla yeşil dönüştürücü liderlik, yeşil yaratıcılık, dönüştürücü liderlik, liderlik, sürdürülebilirlik, yeşil davranış, çevresel performans, PLS-SEM, çevre dostu davranış (pro-environmental behavior), yeşil yenilik, yeşil süreç yeniliği, yeşil öz-yeterlilik, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel sürdürülebilirlik olduğu gözlenmiştir.

2. 4. Atıf Analizleri (Citation)

Çalışmada atıf analizleri kapsamında öncelikle kaynak atıf analizlerine bakılmıştır (Şekil 4). Bu durumda dergiler 12 küme altında 42 bağlantı ile toplanmışlardır.

Şekil 4. Kaynak Bağlamında Atıf Analizi Haritası

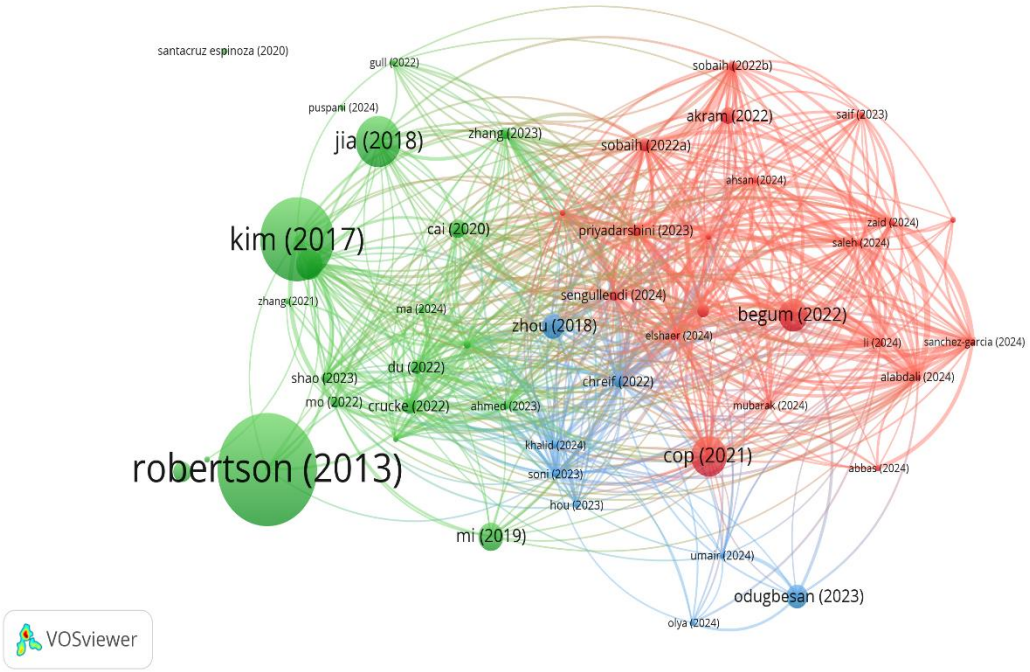
Şekil 4'deki gibi bir durumda toplam bağlantı gücü 7 olan (5 doküman) Sustainability dergisinin en yüksek değere sahip olduğu gözlenmiştir. Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Journal of Cleaner Production ve Frontiers in Psychology dergileri Sustainability dergisini takip etmektedir.

Atıf sayısına bakıldığında 573 atıfla en fazla atıfın Journal of Organizational Behavior'a ait olduğu, ikincinin 353 atıfla Journal of Management olduğu, bunları 259 atıfla Sustainability ve 78 atıfla Journal of Manufacturing Technology Management takip ettiği belirlenmiştir. Katman görselinde ortalama atıf yıllarına bakılmış ve en fazla atıf alan Journal of Organizational Behavior'ın 2013 yılı olarak görüldüğü gözlenmiştir. Journal of Management 2017 yılı; Sustainability ise diğerlerinden daha yakın bir zaman olan 2020 yılı ortalama atıf yılı olarak belirlenmiştir.

Son olarak bu analizde dergiler arasındaki bağlantılara bakılmış ve en fazla bağlantının Journal of Organizational Behavior ve Sustainability arasında 4 toplam bağlantı gücüyle olduğu görülmüştür. Toplam bağlantı gücü bağlamında Journal of Organizational Behavior 24 bağlantı gücüne, Journal of Management 11 bağlantı gücüne ve Sustainability 7 bağlantı gücüne sahip olmuştur. Dolayısıyla da bu dergilerin ilgili konu bağlamında alanda tercih edilen ve alana yön veren dergiler olduğu gözlenmiştir.

2.5. Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling)

İki eserin kaynakçalarında belirli bir esere birlikte atıf yapmasıyla ortaya çıkan bu analizde öncelikle eserlerin birlikte eşleşmesine yönelik analiz yapılmıştır. Bu durumda toplamda 3 küme altında 965 bağlantının kurulduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Eserlerin Bibliyografik Eşleşme Bağları Haritası

Şekil 5'teki bulgular kapsamında Robertson ve Barling (2013)'in 573 atıf ve 64 toplam bağlantı gücünün olduğu; Kim, Kim, Han, Jackson ve Ployhart (2017) 353 atıf ve 130 toplam bağlantı gücünün olduğu; Jia, Liu, Chin ve Hu (2018) 160 atıf ve 120 toplam bağlantı gücünün olduğu ve Çop, Olorunsola, Alola (2021) 113 atıf ve 176 toplam bağlantı gücünün olduğu gözlenmiştir.

3. SONUÇ

Bu çalışmada son dönemlerde atfedilen önemin daha fazla olduğu ve araştırmacıların dikkatine çeken "Yeşil Dönüştürücü Liderlik" kavramı ele alınmış ve bu kavram bibliyometrik olarak incelenerek mevcut duruma sayısal verilerle bütüncül olarak bakılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Web of Science veri tabandan 364 sonuç elde edilmiştir. Elde edilen bulgulardan konuyla ilgili çalışmaların 2005 yılında başladığı ve en fazla çalışmanın (81) 2022 yılında yapıldığı belirlenmiştir. Çalışmaların makale olması, İngilizce olması ve SSCI/SCI-E/ESCI

indeksinde olması gibi kriterlerle yapılan elemeler sonucunda elde edilen 350 çalışma üzerinden VOSviewer programı kullanılarak gerekli analizler yapılmıştır.

Elde edilen bulgulardan "fayyad sameh" isimli yazarın en fazla ortak yazar bağlantısına sahip olduğu gözlenmiştir. Ülkeler arası bağlantılarda ise Çin en fazla bağlantıya sahip ülke olmuştur. Türkiye'nin bağlantı sayısı ise Kanada ve Rusya olmak üzere 2 çıkmıştır.

Anahtar kelimelere ilişkin yapılan analizde yeşil dönüştürücü liderlik, yeşil yaratıcılık, dönüştürücü liderlik, liderlik, sürdürülebilirlik, yeşil davranış, çevresel performans, PLS-SEM, çevre dostu davranış (pro-environmental behavior), yeşil yenilik, yeşil süreç yeniliği, yeşil öz-yeterlilik, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel sürdürülebilirlik anahtar kelimelerinin birlikte bulunduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla yeşil dönüştürücü liderlik genellikle bu anahtar kelimelerle araştırılmıştır.

Dergilerin toplam bağlantı gücü incelenmiş ve sırasıyla Sustainability, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, Journal of Cleaner Production ve Frontiers in Psychology dergilerinin yer aldığı gözlenmiştir. Atıf sayısı bağlamında ise en fazla atıfın Journal of Organizational Behavior'a ait olduğu görülmüştür. Bu dergiyi Journal of Management, Sustainability ve Journal of Manufacturing Technology Management takip etmiştir. Bu dergiler arasındaki bağlantılara da bakılmış ve en fazla bağlantının Journal of Organizational Behavior ve Sustainability arasında olduğu bulunmuştur. Bu analizlerden hareketle bu dergilerin ilgili konu bağlamında alanda tercih edilen ve alana yön veren dergiler olduğu gözlenmiştir.

Son olarak bibliyografik eşleşme analiziyle kaynakçalardaki eşleşmenin olduğu çalışmalara bakılmış ve Robertson ve Barling (2013), Kim ve arkadaşlarının (2017), Jia ve arkadaşlarının (2018) ve Çop ve arkadaşlarının (2021) öne çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla ilgili kavrama yönelik bu çalışmalara bakılması gerektiği belirlenmiştir.

Çalışmada kısıtları belirtmekte ve değerlendirmeleri bu doğrultuda yapmakta fayda vardır. Nitekim veriler için Web of Science veri tabanı kullanılmış, gerek ulusal gerekse uluslararası diğer veri tabanları dikkate alınmamıştır. Bunun yanında sadece SSCI, SCI-E ve ESCI indekslerindeki çalışmalara yer verilmiştir. Bu durumlar çalışmanın önemli kısıtları arasında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

1. Al-Ghazali, B. M., Gelaidan, H. M., Shah, S. H. A., & Amjad, R. (2022). Green transformational leadership and green creativity? The mediating role of green thinking and green organizational identity in SMEs. *Frontiers in Psychology*, *13*, 977998.

2. Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1990). Developing transformational leadership: 1992 and beyond. *Journal of European Industrial Training*, *14*(5), 21-27.

3. Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1993). Transformational leadership and organizational culture. *Public Administration Quarterly*, 112-121.

4. Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2006). *Transformational leadership*. Psychology Press.

5. Chen, Y. S., & Chang, C. H. (2013). The determinants of green product development performance: Green dynamic capabilities, green transformational leadership, and green creativity. *Journal of Business Ethics*, *116*, 107-119.

6. Chen, Y. S., Chang, C. H., & Lin, Y. H. (2014). Green transformational leadership and green performance: The mediation effects of green mindfulness and green self-efficacy. *Sustainability*, *6*(10), 6604-6621.

7. Coşkun, Ö. F. (2022). Çevre tutkusunun, yeşil dönüştürücü liderliğin ve yeşil örgüt ikliminin çevreci çalışan davranışları üzerine etkisi. *Journal of Politics Economy and Management*, *5*(1), 1-16.

8. Çop, S., Olorunsola, V. O., & Alola, U. V. (2021). Achieving environmental sustainability through green transformational leadership policy: Can green team resilience help?. *Business Strategy and the Environment*, *30*(1), 671-682.

9. Elshaer, I. A., Abdelrahman, M. A., Azazz, A. M., Alrawad, M., & Fayyad, S. (2022). Environmental transformational leadership and green innovation in the hotel industry: two moderated mediation analyses. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(24), 16800.

10. Güven, E. (2023). Çevresel sürdürülebilirlik bağlamında yeşil dönüştürücü liderliğin eğitim örgütlerinde yansımaları: Literatür taraması. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, *11*(2), 446-462.

11. Huang, S. Y., Ting, C. W., & Li, M. W. (2021). The effects of green transformational leadership on adoption of environmentally proactive strategies: The mediating role of green engagement. *Sustainability*, *13*(6), 3366.

12. Jia, J., Liu, H., Chin, T., & Hu, D. (2018). The continuous mediating effects of GHRM on employees' green passion via transformational leadership and green creativity. *Sustainability*, *10*(9), 3237.

13. Kerse, G., Maden, Ş., & Tartan Selçuk, E. (2021). Yeşil dönüştürücü liderlik, yeşil içsel motivasyon ve çalışanın yeşil davranışı: ölçek uyarlama ve ilişki tespiti. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13*(2), 1574-1591.

14. Kim, A., Kim, Y., Han, K., Jackson, S. E., & Ployhart, R. E. (2017). Multilevel influences on voluntary workplace green behavior: Individual differences, leader behavior, and coworker advocacy. *Journal of management*, *43*(5), 1335-1358.

15. Li, W., Bhutto, T. A., Xuhui, W., Maitlo, Q., Zafar, A. U., & Bhutto, N. A. (2020). Unlocking employees' green creativity: The effects of green transformational leadership, green intrinsic, and extrinsic motivation. *Journal of Cleaner Production*, *255*, 120229.

16. Robertson, J. L., & Barling, J. (2013). Greening organizations through leaders' influence on employees' pro-environmental behaviors. *Journal of Organizational Behavior*, *34*(2), 176-194.

17. Srivastava, S., Pathak, D., Soni, S., & Dixit, A. (2024). Does green transformational leadership reinforce green creativity? The mediating roles of green organizational culture and green mindfulness. *Journal of Organizational Change Management*, *37*(3), 619-640.

18. Tuna, Ö., & Yıldız, M. (2023). Çalışanın yeşil davranışı ve iş performansında yeşil dönüştürücü liderliğin rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (C-iasoS 2022 Özel Sayısı), 61-80.

ÖĞRETİM ELEMANLARININ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ TARAFINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
Kırıkkale Üniversitesi, ozbek@kku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2753-5147

ÖZET

Bu çalışmada, yükseköğretim öğrencilerinin öğretim elemanlarının ders uygulamaları, sınıf içi davranışları, tutumları, ölçme ve değerlendirme vb. uygulamalarına ilişkin görüşleri alınarak, öğretim elemanları değerlendirilmiştir. Araştırma grubu Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Teknolojilerinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada öğrencilere 19 kritere göre derslerine giren öğretim elemanlarının değerlendirilmesi istenmiştir. Öğrenciler tarafından yapılan değerlendirmeler bir matriste bütünleştirilmiş ve EDAS yöntemi kullanılarak öğretim elemanlarının performansları ölçülmüştür. Ölçümde kriter ağırlıkları dikkate alınmamıştır. Tüm kriterlerin ağırlıklarının aynı olduğu kabul edilmiştir. Öğrencilerin öğretim elemanlarını kriterlere göre değerlendirmesinde; öğrencilerin öğretim elemanlarının davranışları, ders uygulamaları ve ölçme-değerlendirme uygulamalarına ilişkin olarak genellikle olumsuz bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca öğrenciler, öğretim elemanlarının iletişim tarzları, öğrencilere karşı tutumları ve sınıf içi etkileşim becerilerini olumsuz algıladıkları anlaşılmaktadır. Dersin işleniş biçimi, öğretim materyallerinin yeterliliği, dersin anlaşılabilirliği ve uygulamaların öğrenci ihtiyaçlarına uygunluğu, olumsuz algıya katkıda bulunabilmektedir. Adil olmayan, karmaşık ya da öğrenci başarısını tam yansıtamayan ölçme ve değerlendirme yöntemleri de öğrenci memnuniyetini azaltabilen bir faktör olarak görülebilir. Analiz neticesinde ÖE-1 performansı en yüksek öğretim elemanı olmuştur. Son sırada ise ÖE-3 yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, EDAS, Öğretim Elemanları.

1. GİRİŞ

Yükseköğretimin her kademesi önemli olsa da ön lisans eğitiminin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Bu temel hem bireylerin mesleki yeterliliklerini hem de topluma katkılarını artırmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim sisteminde öğretim elemanlarının performanslarının değerlendirilmesi eğitim kalitesinin artırılması açısından önemli olmaktadır. Bu tür değerlendirmeler yalnızca bireysel akademik gelişim için değil, aynı zamanda kurumsal akreditasyon süreçleri içinde önem arz etmektedir. Yeşiltaş ve Öztürk (2000) tarafından yapılan araştırmada, öğretim elemanlarının ders uygulamalarının kamu üniversitelerinde yeterince

değerlendirilmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, eğitimin niteliğinin iyileştirilmesi için fırsatların kaçırılmasına neden olabilmektedir. Üniversitelerin, birer açık sistem olarak, sundukları eğitimin sonuçlarını ve etkilerini sürekli gözden geçirmesi gerekmektedir. Bu, özellikle tekniker yetiştiren kurumlar için önemlidir, çünkü bu kurumlar mezunlarının doğrudan işgücüne katılımı ile toplumsal etkiler yaratmaktadır.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) raporu, öğrencilerin öğretim elemanlarını değerlendirme sürecinin hem bireysel hem de kurumsal açıdan önemini vurgulamaktadır. Öğrencilerden alınan geri bildirimler, öğretim elemanlarının öğretim yöntemlerini gözden geçirmelerine ve geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu değerlendirmeler, yöneticilere öğretim üyelerinin performansları hakkında bilgi sağlayarak, eğitim politikaları ve akademik kadro planlaması gibi kararlara yön verebilir. YÖK raporuna göre, öğrencilerin öğretim elemanlarının ders verme yeterliliğini, kişisel özelliklerden bağımsız olarak tarafsız bir şekilde değerlendirebilecekleri ifade edilmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalar, öğretim elemanları ve yöneticilerin genellikle bu değerlendirme sürecine olumlu yaklaştığını göstermektedir. Bu tutum, uygulamanın genişletilmesi için önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır (YÖK Raporu, 2006)

Üniversitelerde öğretim elemanlarının davranışlarının ve uygulamalarının öğrenciler tarafından nasıl algılandığını bilmek, öğrenci algıları, öğretim elemanlarının güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve eğitimin genel kalitesini değerlendirmek için bir referans sağlamaktadır. Bu algılar, öğretim elemanlarının kendi yöntemlerini geliştirmelerine ve daha etkili öğretim stratejileri benimsemelerine yardımcı olmaktadır. Öğrencilerden elde edilen veriler, üniversite yönetimlerinin öğretim süreçlerini iyileştirmesi ve ileriye dönük projeksiyonlar oluşturması için yol gösterici olabilir.

Bu çalışmada, Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Teknolojileri Bölümü öğretim elemanları öğrencileri tarafından 19 kritere göre değerlendirilmişlerdir. Öğrenciler tarafından öğretim elemanları için yapılan değerlendirme EDAS yöntemiyle analiz edilmiş ve bölümdeki öğretim elemanları performanslarına göre sıralanmıştır

Bu çalışmanın, öğretim elemanlarının öğrenciler tarafından değerlendirilmesine ilişkin alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları göz ardı edilmeksizin, elde edilen bulgulardan aynı zamanda diğer fakülte ve yüksekokulların öğretim elemanları ve yöneticilerinin de yararlanabilecekleri düşünülmektedir.

2. EDAS YÖNTEMİ

Ghorabaee vd. tarafından 2015 yılında geliştirilen EDAS yöntemi ilk olarak ABC analizine göre envanter kalemlerinin sınıflandırmasında uygulanmış ve geçerliliği test edilerek literatüre kazandırılmıştır. EDAS, Türkçe ‘ye “Ortalama Çözüm Uzaklığına Dayalı Değerlendirme” olarak çevrilen yeni bir ÇKKV yöntemidir.

EDAS yöntemi aşağıdaki adımlardan oluşmaktadır (Özbek, 2021)

Adım 1: EDAS yönteminin ilk adımında, alternatiflerin belirlenen kriterlere göre performans değerlerinin gösterildiği ve Eşitlik (1) ile tanımlanan başlangıç karar matrisi oluşturulur. x_{ij}, i. seçeneğin j. kritere göre performans değerini göstermektedir. n kriter sayısını; m ise seçenek

sayısını göstermektedir. Bu matris, alternatiflerin her bir kriter altında nasıl performans gösterdiğini sistematik bir şekilde sunar (Özbek ve Engür, 2019).

$$[X_{ij}]_{mxn} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & - & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & - & x_{2n} \\ - & - & - & - \\ x_{i1} & x_{i2} & - & x_{in} \\ - & - & - & - \\ x_{m1} & x_{m2} & - & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 2: EDAS yönteminin ikinci adımında, alternatiflerin her bir kritere göre ortalama performans değeri hesaplanır. Bu, seçeneklerin genel performansını anlamaya yardımcı olur. Seçeneklerin her bir kritere göre ortalama değeri, Eşitlik (2) kullanılarak elde edilir. Bu adımda, her bir kriter için ortalama performans değeri hesaplanarak, tüm seçeneklerin karşılaştırılabilirliğini artırılır. Ortalama değer, her bir kriterin genel performans düzeyini gösterir ve karar verme sürecinin sonraki aşamalarında referans noktası olarak kullanılır.

$$AV_j = \frac{\sum_i^m X_{ij}}{m} \quad (2)$$

$$AV = [AV_j]_{1xn} \quad (3)$$

Adım 3: EDAS yönteminin üçüncü adımında, her bir kriter için ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) ve negatif uzaklık matrisi (NDA) Eşitlik (4) ve Eşitlik (5) ile oluşturulur. Bu matrisler, alternatiflerin ortalama değerden ne kadar uzaklaştığını gösterir. PDA, her bir alternatifin ortalamadan pozitif uzaklığını gösterir; bu, alternatifin ortalama değerden ne kadar daha iyi olduğunu ifade eder. NDA, her bir alternatifin ortalamadan negatif uzaklığını gösterir; bu, alternatifin ortalama değerden ne kadar daha kötü olduğunu ifade eder. Kriterler maliyet yönlü oldukları zaman PDA, Eşitlik (8) ve NDA, Eşitlik (9), fayda yönlü oldukları zamansa PDA, Eşitlik (6) ve NDA, Eşitlik (7) kullanılarak oluşturulur (Özbek ve Engür, 2019).

$$PDA = [PDA_{ij}]_{mxn} \quad (4)$$

$$NDA = [NDA_{ij}]_{mxn} \quad (5)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (X_{ij} - AV_j))}{AV_j} \quad (6)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max\left(0, (AV_j - X_{ij})\right)}{AV_i} \quad (7)$$

$$PDA_{ij} = \frac{\max(0, (AV_j - X_{ij}))}{AV_j} \quad (8)$$

$$NDA_{ij} = \frac{\max\left(0, \left(X_{ij} - AV_j\right)\right)}{AV_j} \quad (9)$$

Adım 4: EDAS yönteminin dördüncü adımında, ortalamadan pozitif uzaklık matrisi (PDA) Eşitlik (10) ve negatif uzaklık matrisi (NDA) Eşitlik (11) kullanılarak ağırlıklandırılır. Bu işlem, her kriterin önemini dikkate alarak matrislerin elemanlarının belirli bir ağırlık ile çarpılmasını içerir. Bu adım, PDA ve NDA matrislerinin her bir elemanını, ilgili kriterin ağırlığı ile çarparak kriterlerin önemine göre matrislerin değerlerini günceller (Özbek, 2021).

Adım 5: EDAS yönteminin beşinci adımında, her bir kritere göre alternatiflerin ağırlıklandırılmış pozitif uzaklık (PDA) ve negatif uzaklık (NDA) değerleri toplanır. Bu, toplam pozitif ve negatif uzaklık değerlerini elde etmek için gereklidir. Toplam pozitif uzaklık değeri, Eşitlik (10) ile toplam negatif uzaklık değeri ise Eşitlik (11) ile hesaplanır. Bu adım, alternatiflerin her birinin ortalamadan ne kadar uzak olduğunu gösteren toplam değerleri elde eder. Toplam pozitif uzaklık (SP), alternatiflerin ortalamadan ne kadar iyi performans gösterdiğini; toplam negatif uzaklık (SN) ise ne kadar kötü performans gösterdiğini ifade eder (Özbek ve Ghouchi, 2021).

$$SP_i = \sum_{j=1}^{n} v_j \, PDA_{ij} \quad (10)$$

$$SN_i = \sum_{j=1}^{n} v_j \, NDA_{ij} \quad (11)$$

Adım 6: EDAS yönteminin altıncı adımında, toplam pozitif uzaklık (SP) ve toplam negatif uzaklık (SN) değerleri normalize edilir. Bu işlem, her seçeneğin değerlerini karşılaştırılabilir hale getirir. Normalize edilmiş toplam pozitif uzaklık değeri, Eşitlik (12) kullanılarak hesaplanır. Normalize edilmiş toplam negatif uzaklık değeri ise Eşitlik (13) ile hesaplanır. Bu adım, her seçeneğin SP ve SN değerlerini, diğer seçeneklerle karşılaştırmak için normalize eder. Normalize edilmiş değerler, alternatiflerin genel performanslarını daha net bir şekilde değerlendirmeyi sağlar.

$$NSP_i = \frac{SP_i}{\max_i(SP_i)} \quad (12)$$

$$NSN_i = 1 - \frac{SN_i}{\max_i(SN_i)} \quad (13)$$

Adım 7: EDAS yönteminin yedinci adımında, her seçeneğin nihai performans değeri (AS) hesaplanır. Bu, normalize toplam pozitif (NSP) ve normalize toplam negatif (NSN) puanlarının aritmetik ortalamasını alarak yapılır. Nihai performans değeri, Eşitlik (14) kullanılarak hesaplanır. Bu adım, her alternatifin nihai performansını belirleyerek, alternatiflerin genel

başarı düzeylerini karşılaştırılabilir hale getirir. Aritmetik ortalama kullanılması, her iki puanın da eşit derecede önemli olduğunu varsayar (Özbek ve Engür, 2018).

$$AS_i = \frac{1}{2}(NSP_i + NSN_i) \quad (14)$$

AS_i değeri, $0 \leq AS_i \leq 1$ koşulunu sağlamalıdır.

Adım 8: EDAS yönteminin son adımında, her seçeneğin nihai performans puanı (AS) hesaplandıktan sonra, seçenekler bu puanlara göre sıralanır. Seçeneklerin AS puanları, büyükten küçüğe doğru sıralanır En yüksek performansa sahip seçenek ilk sırada yer alır. En kötü performansa sahip seçenek son sırada yer alır. Bu adım, karar vericilere hangi alternatifin en iyi performansa sahip olduğunu ve hangi alternatifin en düşük performansa sahip olduğunu gösterir.

3. UYGULAMA

Literatür taraması neticesinde on beş kriter belirlenmiştir. Bilgisayar Teknolojileri öğretim elemanları, belirtilen kriterlere göre EDAS yöntemiyle analiz edilmiştir. Değerlendirme kriterleri ve sembolleri Çizelge 1'de verilmiştir. Çizelge 1'de gösterilen kriterler fayda yönlüdür. Kriter ağırlıkları eşittir. Hiçbir kriterin diğerlerine önceliği yoktur.

Çizelge 1. Kriterler ve Semboller

SNo	Kriterler
1	Öğretim elemanının anlattığı derse vakıf olması (K1)
2	Öğretim elemanının ders materyali not vb. durumu (K2)
3	Öğretim elemanının dersi örneklerle anlatabilmesi (K3)
4	Öğretim elemanının dersi zamanında başlama-bitirmesi (K4)
5	Öğretim elemanının derslere devamı (K5)
6	Öğretim elemanının dersleri uygulatması (K6)
7	Öğretim elemanının kendini sözlü ve yazılı olarak ifade edebilmesi (K7)
8	Öğretim elemanının kendini sürekli geliştirmesi (K8)
9	Öğretim elemanının öğrencilere davranış şekli (K9)
10	Öğretim elemanının öğrenci sorularına uygun ve yeterli açıklamalar yapması (K10)
11	Öğretim elemanının öğrencilere karşı davranışlarda adaletli olması (K11)
12	Öğretim elemanının öğrencilerin sorunlarıyla ilgilenmesi (K12)
13	Öğretim elemanının öğrencilerle iletişim kurması (K13)
14	Öğretim elemanının öğretim strateji, teknoloji, yöntem ve tekniklerini kullanması (K14)
15	Ölçme-değerlendirme becerisi (K15)

Her bir öğrencinin öğretim elemanlarını kriterlere göre değerlendirilmesi neticesinde ortaya matris formatında bir tablo çıkmaktadır. Tüm öğrencilerin yaptığı değerlendirmelerin aritmetik ortalaması alınarak EDAS yöntemi için başlangıç verilerini teşkil edecek ve Başlangıç Karar Matrisi diye adlandırılan matris Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Başlangıç Karar Matrisi

	ÖE-1	ÖE-2	ÖE-3	ÖE-4	ÖE-5

K1	7,8182	8,5455	6,2727	8,2727	4,0000
K2	6,1667	8,5833	6,6667	7,7500	6,6667
K3	7,4545	8,7500	5,7500	7,5000	5,5833

Çizelge 2. Başlangıç Karar Matrisi (devam)

K4	8,5833	8,0000	7,5833	7,6667	4,2500
K5	8,9091	8,7273	8,6364	8,6364	8,5455
K6	8,2727	8,4545	6,7273	5,8182	5,9091
K7	6,8182	8,7273	7,4545	8,2727	6,5455
K8	6,6364	8,1818	6,8182	8,1818	4,1818
K9	6,0000	8,0909	6,9091	8,7273	6,0000
K10	7,3636	8,6364	6,7273	8,4545	5,0909
K11	6,2727	8,8182	8,1818	8,7273	6,9091
K12	6,3636	8,1818	6,2727	7,6364	5,2727
K13	6,6364	8,2727	6,5455	8,6364	5,6364
K14	7,7273	8,6364	7,1818	8,1818	5,5455
K15	6,4000	8,6000	7,4000	7,8000	6,0000

Çizelge 2'de gösterilen başlangıç karar matrisi EDAS yöntemiyle değerlendirilmiş bunun neticesinde pozitif uzaklık matrisi (PDA) Eşitlik (6) ve (8) ile ve negatif uzaklık matrisi (NDA) ise Eşitlik (7) ve Eşitlik (9) ile oluşturulmuştur. Bu matrisler Çizelge 3 ve 4'te verilmiştir.

Çizelge 3. Pozitif Uzaklık Matrisi

	ÖE-1	**ÖE-2**	**ÖE-3**	**ÖE-4**	**ÖE-5**
K1	0,120	0,224	0,000	0,185	0,000
K2	0,000	0,198	0,000	0,081	0,000
K3	0,064	0,249	0,000	0,070	0,000
K4	0,189	0,109	0,051	0,062	0,000
K5	0,025	0,004	0,000	0,000	0,000
K6	0,176	0,202	0,000	0,000	0,000
K7	0,000	0,154	0,000	0,094	0,000
K8	0,000	0,203	0,003	0,203	0,000
K9	0,000	0,132	0,000	0,221	0,000
K10	0,015	0,190	0,000	0,165	0,000
K11	0,000	0,133	0,051	0,121	0,000
K12	0,000	0,213	0,000	0,132	0,000
K13	0,000	0,158	0,000	0,209	0,000
K14	0,037	0,159	0,000	0,098	0,000
K15	0,000	0,188	0,022	0,077	0,000

Çizelge 4. Negatif Uzaklık Matrisi

	ÖE-1	**ÖE-2**	**ÖE-3**	**ÖE-4**	**ÖE-5**
K1	0,000	0,000	0,102	0,000	0,427
K2	0,140	0,000	0,070	0,000	0,070

K3	0,000	0,000	0,179	0,000	0,203
K4	0,000	0,000	0,000	0,000	0,411
K5	0,000	0,000	0,006	0,006	0,017

Çizelge 4. Negatif Uzaklık Matrisi (devam)

K6	0,000	0,000	0,044	0,173	0,160
K7	0,099	0,000	0,014	0,000	0,135
K8	0,024	0,000	0,000	0,000	0,385
K9	0,160	0,000	0,033	0,000	0,160
K10	0,000	0,000	0,073	0,000	0,298
K11	0,194	0,000	0,000	0,000	0,112
K12	0,057	0,000	0,070	0,000	0,218
K13	0,071	0,000	0,084	0,000	0,211
K14	0,000	0,000	0,037	0,000	0,256
K15	0,116	0,000	0,000	0,000	0,171

Toplam pozitif uzaklık değeri, Eşitlik (10) ile toplam negatif uzaklık değeri ise Eşitlik (11) ile hesaplanmış ve Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Seçeneklerin Ağırlıklı Toplamı (SP ve SN Puanları)

	ÖE-1	**ÖE-2**	**ÖE-3**	**ÖE-4**	**ÖE-5**
SP	0,625	2,515	0,127	1,720	0,000
SN	0,860	0,000	0,712	0,179	3,235

Normalize toplam pozitif uzaklık (NSP) ve normalize toplam negatif uzaklık (NSN) değerleri Eşitlik (12) ve (13) kullanılarak elde edilmiştir. NSP ve NSN değerleri Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Normalize Toplam Pozitif Uzaklık ve Negatif Uzaklık Matrisi

	ÖE-1	**ÖE-2**	**ÖE-3**	**ÖE-4**	**ÖE-5**
NSP	0,249	1,000	0,050	0,684	0,000
NSN	0,734	1,000	0,780	0,945	0,000

(14) numaralı Eşitlik kullanılarak nihai sıralama hesaplanmıştır. Bu sıralama Çizelge 7'de verilmiştir. Bu sıralamaya göre performansı en yüksek öğretim elemanı ÖE-2 olmuştur. ÖE-2'den sonra 2. Sırayı ÖE-4 almıştır. Son sırada ise ÖE-5 yer almıştır.

Çizelge 7. Nihai Sıralama Puanları (AS Puanları)

	ÖE-1	**ÖE-2**	**ÖE-3**	**ÖE-4**	**ÖE-5**
AS	0,491	1,000	0,415	0,814	0,000
Sıralama	3	1	4	2	5

SONUÇ

Öğretim elemanlarının performansı yetiştirdikleri öğrenciler üzerinde birçok yönüyle etkiye sahiptir. Donanımı yüksek, pedagojik alt yapısı olan ve öğrenciler ile zaman mefhumuna bakmaksızın ilgilenen öğretim elemanlarının yetiştirdikleri öğrenciler de ülkeye katkı sağlayacaklardır. Bu nedenle öğretim elemanlarının öğrenciler tarafından değerlendirilmesi

sonuçları olabilecek önemli bir analizdir. Hem üniversite yönetimi he de öğretim elemanlarının kendi durumlarını yapılan analize göre güncellemesi kıymetli olabilecek bir durumdur.

Bu çalışmada Kırıkkale Üniversitesi Kırıkkale Meslek Yüksekokulu Bilgisayar Teknolojileri Bilgisayar Programcılığı Programı öğretim elemanları öğrencileri tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirmede her bir öğrenci 15 kritere göre öğretim elemanlarını puanlamıştır. Neticede öğrencilerin tamamının yaptıkları puanlamaların aritmetik ortalaması alınarak başlangıç matrisi diye tanımlanan tek bir matriste (tablo) birleştirilmiştir.

Öğretim elemanlarının performansı EDAS yöntemiyle analiz edilmiştir. Analizde ilk olarak oluşturulan başlangıç karar matrisi temel alınmıştır. Kriterlerin önceliklerinin birbirlerine eşit olduğu varsayılmıştır. Analiz neticesinde performansı en yüksek öğretim elemanının ÖE-2 olduğu ortaya konmuştur. İkinci sırayı ise ÖE-4 almıştır. Son sırada ise ÖE-5 yer almıştır. Sıralama şu şekilde gerçekleşmiştir: ÖE-2, ÖE-4, ÖE-1, ÖE-3, ÖE-5

Öğrencilerin öğretim elemanlarını değerlendirme sürecinin eğitimin kalitesine olumlu katkı yapma potansiyeli olduğu açık olmasına rağmen bu potansiyelin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi için değerlendirme süreçleri için ülke çapında standartlar belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Ayrıca öğrencilerin tarafsız ve yapıcı geri bildirimler sunabilmesi için rehberlik sağlanmalıdır. Öğrenci değerlendirmelerinden elde edilen veriler, öğretim elemanlarına düzenli olarak iletilmeli ve bu bilgiler iyileştirme süreçlerine entegre edilmelidir. Daha fazla üniversitede bu tür değerlendirme uygulamalarının başlatılması ve sonuçlarının akademik toplulukla paylaşılması gereklidir.

Çalışma, ileride yapılacak çalışmalar için bir çerçeve sunmaktadır. Bundan sonra gelecekteki çalışmalarda daha kapsamlı analizler yaparak eğitim-öğretim dinamiklerini daha derinlemesine incelemek amaçlanabilir. Analizde kriter ağırlıkları da belirlenerek sürece dahil edilebilir. Başka kriterler de eklenerek ve farklı yöntemlerle de analiz edilerek karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Collins, A. B. (2002). Üniversite öğrencileri öğretim elemanlarının başarısını değerlendirebilir mi? İkilemler ve problemler. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 81-91

Germain, M. ve Scandura, T. A. (2005). Grade inflation and student individual differences as sistematic bias in faculty evaluations. Journal of Instructional Psychology, 32, 58-67.

Howell, A. J. ve Symbaluk, D. G. (2001). Published students ratings of instruction: Revealing and reconciling the views of students and faculty. Journal of Educational Psychology, 93, 790-796

Marsh, H. W. (1984). Students' evaluations of university teaching: Dimensionality, reliability, validity, potential biases, and utility. Journal of Educational Psychology, 76, 707-754.

Özbek, A. (2019). Türkiye'deki İllerin Edas ve WASPAS Yöntemleri ile Yaşanabilirlik Kriterlerine Göre Siralanmasi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(1), 177-200.

Özbek, A. (2021), Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Excel İle Uygulama, Seçkin Yayınları, Ankara.

Özbek, A., & Engür, M. (2018). EDAS yöntemi ile lojistik firma web sitelerinin değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *21*(2), 417-429.

Özbek, A., & Engür, M. (2019). Çok kriterli karar verme yöntemleriyle öğrenci işleri otomasyon seçimi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *21*(1), 1-18.

Özbek, A., & Ghouchi, M. (2021). Finansal oranları kullanarak havayolu şirketlerinin performans değerlendirmesi. *International Journal of Engineering Research and Development*, *13*(2), 583-599.

Schlenker, D. E. ve McKinnon, N. C. (1994). Assessing faculty performance using the student evaluation of instruction. Atlantic Baptist College. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 371667).

Wachtel, H. K. (1998). Student evaluation of college teaching effectiveness: a brief review. Assessment & Evaluation in Higher Education, 23(2), 191- 211

Yeşiltaş, M. ve Öztürk, Y. (2000). Öğretim elemanlarının ders vermelerindeki başarılarının değerlendirilmesi sisteminin Türk kamu üniversitelerinde uygulanabilirliği üzerine bir araştırma. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19, 156–165.

YÖK Raporu 2006.

YÜKSEKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BAŞARISIZLIK NEDENLERİNİN ÖNCELİKLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Aşır ÖZBEK
Kırıkkale Üniversitesi, ozbek@kku.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2753-5147

ÖZET

Yüksekokul öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda başarısızlık nedenleri ve sınav kaygısı ile ilgili çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. Öğrencilerimizin yüksekokullarda yapılan sınavlarda yeterli başarıyı gösterememesi veya mesleğe başladığında mesleğin gereklerini yerine getirememesi bu alanda çalışma yapılmasını mecburi kılmaktadır. Öğrencilerin başarısızlık nedenleri belirlenerek ve ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılarak akademik başarı artırılabilir ve sınavlarda daha iyi sonuçlar alınabilir. Bu çalışmada, yüksekokul öğrencilerinin başarısızlığına etki eden faktörlerin önceliklendirilmesi yapılmıştır. Araştırma grubu Kırıkkale Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında görev yapmış ve halihazırda görevde olan öğretim elemanlarından oluşmaktadır. Araştırmada öğretim elemanlarına 20 faktöre göre öğrencilerin başarısızlık nedenlerinin değerlendirilmesi istenmiştir. Faktörler, literatür taraması, öğretim elemanlarının ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda tespit edilmiştir. Öğretim elemanları tarafından yapılan her bir değerlendirme aritmetik ve geometrik ortalamaları alınarak iki ayrı dizide toplanmıştır. Ölçeklendirme yöntemi kullanılarak faktörlerin her bir dizi değerlerine göre önceliklendirilmesi yapılmıştır. Analiz neticesinde öğrencilerin başarısızlığına etkisi en çok olan faktörün **orta öğretimdeki yanlış uygulamalar (F11)** olduğu görülmüştür**.** Yine her iki yaklaşıma göre de ikinci sırayı **motivasyon eksikliği (F9)** ve üçüncü sırayı ise **yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)** aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: ÇKKV, Öğretim Elemanları, Başarısızlık Nedenleri, Ölçeklendirme

1. GİRİŞ

Geleneksel olarak okul başarısı, öğrencinin bulunduğu okul, sınıf veya ders bağlamında belirlenen hedeflere ulaşmadaki ilerlemesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak çağdaş yaklaşıma göre başarı, yalnızca akademik başarıyla sınırlı değildir. Bilgi ve beceri gibi bilişsel davranışların yanı sıra, ilgi, kişilik özellikleri ve tutumlar gibi bilişsel olmayan faktörleri de kapsamaktadır. Başarısızlık daha çok çocuğun veya gencin, uzun süreli olarak birçok dersten, kendi gelişim düzeyinin ve potansiyelinin altında performans göstermesi durumunu ifade eder. Bu bakış açısı, eğitimde başarı ve başarısızlık kavramlarının çok boyutlu bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bireyin sadece bilişsel değil, bilişsel olmayan yönlerinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Yaşar, M., & Balkıs, 2004).

Akademik başarısızlık, bir eğitim süreci sonunda düşük performans sergilemek anlamına gelir. Bu durum, birbirine bağlı ve karmaşık faktörlerin bir sonucu olarak görülmektedir (Dimmitt, 2003). Psikolojik, sosyolojik ve eğitimsel araştırmalar, başarısızlıkla ilişkili olan çeşitli faktörleri ortaya koymuştur. Bu faktörler arasında öğrencinin bireysel özellikleri, sınıf dinamikleri, aile desteği ve öğretmen rolü gibi toplumsal ve kültürel unsurlar yer alır (Deschenes vd., 2001; Marchant vd., 2001). Düşük akademik performans, başarısızlıkla doğrudan ilişkili en belirgin değişkendir. Ancak, öğrencilerin sınıfta neden başarısız olduklarına dair tek bir neden yerine çok sayıda farklı neden olabilmektedir

İlgili literatür incelendiğinde öğrencilerin başarısızlığı akademik güçlükler, orta öğrenimdeki yanlış uygulamalar, gelecek beklentisinin olmaması, motivasyon eksikliği, sosyal medya etkisi ve kendine güvenin azlığı, sosyal becerilerin ve iletişim becerilerinin gelişmemiş olması gibi birkaç faktöre bağlanılmıştır (Yaşar, M., & Balkıs, 2004). Akademik başarıyı engelleyebilecek veya olumsuz etkileyebilecek faktörlerin belirlenmesi, öğrencinin karşılaştığı potansiyel güçlüklerin fark edilmesine olanak sağlar. Bu, erken müdahale ve destek mekanizmalarının geliştirilmesi için bir temel oluşturur. Öğrencinin kendi yeteneklerine yönelik algısı ve inancı, başarı üzerinde kritik bir etkendir. Kendi becerilerine güvenen öğrenciler, genellikle öğrenme sürecine daha aktif katılım gösterir ve engellerle karşılaştıklarında daha dirençli olurlar. Bu noktalar, öğrencilerin akademik başarısını artırmak için yalnızca dışsal faktörlere değil, aynı zamanda öğrencinin kendine yönelik algısına ve inancına odaklanmanın önemini vurgulamaktadır. Gelişimsel süreçlerde bu tür psikolojik unsurların dikkate alınması, bireysel başarı potansiyelini açığa çıkarmaya yardımcı olabilir.

Ülkemizde yüksekokul öğrencilerinin başarısızlık nedenlerini saptamaya yönelik çalışmalar baktığımızda öğrencilerin başarısızlık nedenlerinin eğitmenlerin yaklaşımları ve kullanılan öğretim yöntemleri, öğrencilerin motivasyon ve öz disiplin yoksunluğu, uygun olmayan ya da dikkat dağıtıcı öğrenme ortamları, sınav yapısı, zorluk seviyesi ve konu içeriklerinin karmaşıklığı, stres, kaygı ve depresyon gibi psikolojik zorluklar, aile desteğinin yetersizliği, seçilen alana yönelik kariyer belirsizlikleri ve öğrencilerin ders çalışma düzenleri gibi faktörleri söylemek mümkündür.

Yükseköğretimin her kademesi önemli olsa da ön lisans eğitiminin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi gerekmektedir. Bu temel hem bireylerin mesleki yeterliliklerini hem de topluma katkılarını artırmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim sisteminde öğrencilerin başarısızlık nedenlerinin çok iyi belirlenip bu doğrultuda gerekli stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, Kırıkkale Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında görev yapmış ve halihazırda görevine devam eden öğretim elemanları tarafından 20 faktör dikkate alınarak yüksekokul öğrencilerinin başarısızlık nedenleri değerlendirilmiş ve bu faktörler aritmetik ortalama ve geometrik ortalama yaklaşımları kullanılarak ölçeklendirilmiş ve öğrencilerin başarısızlık faktörleri önceliklendirilmiştir.

Bu çalışmanın, öğretim elemanlarının öğrencilerin başarısızlık faktörlerini değerlendirilmesine ilişkin alan yazına katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmanın sınırlılıkları göz ardı edilmeksizin, elde edilen bulgulardan aynı zamanda diğer fakülte ve yüksekokulların öğretim

elemanları, yöneticiler, öğrenciler ve ilgili kurum ve kuruluşların da yararlanabilecekleri düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Kaya (2017), yaptığı çalışmada, mesleki eğitimde başarısızlığa neden olan dinamikleri tespit etmeye yönelik bir araştırma yapmıştır. Mesleki eğitimde başarısızlık sebeplerini belirlemiştir. Araştırma, Ege Üniversitesi'nin 10 meslek yüksekokulunda gerçekleştirilmiştir. Araştırma, öğretim elemanlarının görüşlerini almak için bir anket yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Anket, ağırlıklı olarak öğretim görevlisi unvanına sahip 45 öğretim elemanının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda mesleki eğitimde ortaya çıkan başarısızlık dinamikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Uzel (2009), Hacettepe Üniversitesi Meslek Yüksekokulu (MYO) öğrencilerinin bilgisayar kullanım oranlarını ve yeterliliklerini ve bilgisayarı hangi amaçlarla kullandığını araştırmıştır. Bu verileri tespit edebilmek amacıyla 242 öğrenciye anket uygulanmış, sonuçlar SPSS ve Excel programlarıyla değerlendirilmiştir. Ankete katılan 242 öğrenciden 211'inin (%87,2) bilgisayarı mevcutken, 90'ı (%37,2) günde 0-2 saat arası bilgisayar kullanmaktadır. 238 öğrenci (%98,3) internet kullanırken, bunlardan sadece 170'inin (%70,2) evinde internet vardır. 60 öğrenci (%24,8) ise bilgisayar ile ilgili çeşitli konularda kursa katılmıştır. Sonuç olarak; öğrencilerin bilgisayar kullanımı, mesleki teknik eğitim açısından değerlendirildiğinde bazı eksiklikler belirlenmiştir.

Yılmaz ve Köksal (2008), yaptıkları çalışma ile sağlık hizmetleri meslek yüksekokulların kalitesini artırmak amacıyla eğitim ve öğretimde karşılaştıkları sorunlar ve bunların çözülmesinin yanı sıra, ön lisans programları için uygulanan sınavsız geçiş sisteminin de bazı eksikleri bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Aydın'ın (2019) çalışması, mesleki eğitimde başarısızlık nedenlerini öğrenci perspektifinden incelemektedir. Çalışmanın temel noktaları şunlardır: Marmara Üniversitesi Elektronik ve Otomasyon Bölümünün ikinci öğretim Elektronik Haberleşme Teknolojisi programında öğrenim görmüş 41 öğrenciye yönelik başarısızlık nedenlerini belirlemektir. Araştırmada 38 maddelik bir anket uygulanmıştır. Anket sonuçları betimsel istatistik yöntemle analiz edilmiştir. Frekans analizi yapılarak, öğrenciler tarafından en çok belirtilen başarısızlık nedenleri tespit edilmiştir. Başarısızlık nedenleri arasında **istihdam problemleri** ve **okuldaki yoğunluktan duyulan şikâyetler** öne çıkmaktadır. Bu nedenlerin başarı oranlarını düşürdüğü belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin, başarısızlıklarını gidermek için öğretim görevlilerinden daha fazla destek bekledikleri görülmüştür.

Cesim'in (2014) çalışması ile, sınıf tekrarı yapan ortaöğretim öğrencilerindeki başarısızlık nedenlerini, sınav kaygısı ve çalışma davranışları bağlamında incelemiştir. Çalışma grubunu, Ankara'nın Yenimahalle ilçesindeki farklı okul türlerinde eğitim gören, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında sınıf tekrarı yapan 156 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilerin sınav süreçlerinde yaşadığı kaygı düzeyleri, öğrencilerin ders çalışma alışkanlıkları, disiplinleri ve öğrenme süreçlerine yaklaşımları incelenmiştir.

Mavi (2009), MYO öğrencilerinin kültür derslerindeki başarısızlık nedenlerinin araştırılarak bu başarısızlığın eğitmen-öğrenci bakış açısından incelenmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi için bir çalışma yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda Hacettepe MYO öğrencilerine ve eğitmenlerine bir anket uygulanmış ve bu anketin sonuçları SPSS 16.0 programı ile istatiksel olarak değerlendirilmiş ve çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur.

Ağır vd. (2016), üniversite öğrencilerinin öğrenim başarısını etkileyen faktörleri analiz ederek önemli bulgular sunmuştur. Araştırmanın temel amacı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencilerinin öğrenim başarısını etkileyen faktörleri belirlemektir. Çalışmada, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında Ziraat Fakültesi'nde öğrenim gören 306 öğrenciden anket yoluyla veri toplanmıştır. Elde edilen veriler lojistik regresyon analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma, öğrencilerin öğrenim başarısını etkileyen şu faktörleri tespit etmiştir: Erkek ve kadın öğrencilerin başarı düzeyleri arasında farklar gözlenmiştir. Öğrencilerin lise geçmişleri, üniversite başarısı üzerinde etkili olmuştur. Önceki yükseköğretim deneyimleri, öğrencilerin başarı performansını etkilemiştir. Annesi çalışan öğrencilerin başarılarında farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Özyürek vd. (2017), üniversite öğrencilerinin akademik başarılarını ve başarısızlıklarını etkileyen faktörleri ele alarak önemli bulgular ortaya koymuştur. Çalışmanın temel noktaları üniversite öğrencilerinin akademik başarılarını ve başarısızlıklarını etkileyen faktörleri belirlemektir. Sekiz farklı bölümde lisans öğrenimine devam eden 88 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Veriler, yüzde ve frekans dağılımlarıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak ailelerin çocuklarından yüksek akademik başarı beklemesi, yetersiz fiziki koşullar ve öğretim elemanlarının alan bilgisi eksiklikleri ve öğrencilere karşı olumsuz tutumları öğrenme sürecini olumsuz etkilediği anlaşılmıştır.

3. FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ ve UYGULAMA

Öğrencilerin başarısızlık nedenlerini önceliklendirebilmek için işlem adımları şu şekilde gerçekleştirilmiştir.

Adım: İlk olarak faktörler, literatür taraması, öğretim elemanlarının ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda tespit edilmiştir.

Adım: Faktörlerin belirli bir sayıya düşürülmesi: Bu tespit edilen faktörler ön eleme yöntemiyle 20'ye düşürülmüştür.

Adım: Bir sonraki aşamada Google üzerinden anket soruları öğretim elemanlarına gönderilmiştir.

Adım: Öğretim elemanları tarafından yapılan değerlendirmeler her biri bir dizi olacak şekilde düzenlenmiştir.

Adım: Daha sonra öğretim elemanı sayısı kadar oluşan diziler ölçeklendirmeye temel olacak şekilde tek bir dizide birleştirilmiştir. Birleştirme sürecinde 2 farklı yol izlenmiştir.

Aritmetik ortalama,

Geometrik ortalama yöntemi

Adım: Ölçeklendirme. Nihai dizi elemanlarının her biri dizinini en büyük değerine bölünerek ölçeklendirme işlemi yapılmıştır.

Çizelge 1. Faktörler ve Semboller

SNo	Faktörler
1	Akademik istek olmaması (F1)
2	Bilişsel, fiziksel ve duygusal açıdan yetersizlik (F2)
3	Bölümü sevmemek (F3)
4	Çalışma ortamı (F4)
5	Ergenlik (gelişim) dönemi özellikleri (F5)
6	Geçmişte yaşanan başarısızlıklar (F6)
7	Gelecek beklentisinin olmaması (F7)
8	Kendine güvenin azlığı, sosyal becerilerin ve iletişim becerilerinin gelişmemiş olması (F8)
9	Motivasyon eksikliği (F9)
10	Okuldan kaynaklanan sorunlar (F10)
11	Orta öğretimdeki yanlış uygulamalar (F11)
12	Öğrencinin öğrenmeye hazır olmaması (F12)
13	Öğrenme güçlüğü (F13)
14	Öğretim elemanlarının ders performansları (F14)
15	Öğretim elemanlarının dersleri yeteri kadar dikkate almaması (yoklama almaması vb. gibi) (F15)
16	Öğretim elemanlarının öğrencileri motive edememesi (F16)
17	Öğretim elemanlarının tutumları (F17)
18	Psikolojik düzensizlikler vb. (F18)
19	Sosyal medya etkisi (F19)
20	Yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)

Bu çalışmada Kırıkkale Üniversitesi Yüksekokullarında derse girmiş ve halen girmekte olan 41 adet öğretim elemanı, öğrencilerin her bir başarısızlık faktörü için 1-9 arası puan vermiştir (1: etkisi çok çok düşük, 9: etkisi çok çok yüksek). Öğretim elemanlarının verdikleri puanlar iki farklı dizide birleştirilmiştir. Birleştirmede iki farklı yöntem uygulanmıştır (Özbek, 2013; Özbek 2021). İlk olarak öğretim elemanlarının verdikleri puanların aritmetik ortalaması alınarak bir dizide tutulmuştur. İkinci olarak da yine öğretim elemanlarının verdikleri puanların geometrik ortalaması alınarak başka bir dizide tutulmuştur. Neticede değerlendirmeye temel oluşturulacak 2 farklı dizi elde edilmiştir. Dizi 1'in elemanları (değerleri) Çizelge 2'de ve dizi 2'nin elemanları (değerleri) ise Çizelge 3'te gösterilmektedir. Faktörlerin önceliklendirilmesi ölçekleme yöntemiyle yapılmıştır. Ölçeklendirme şu şekilde yapılmaktadır. Her bir dizinin her bir elemanı dizinin en büyük elemanına bölünmüştür. Her iki dizi de ayrı ayrı ölçeklendirilmiş ve neticede her bir faktör için iki farklı öncelik değeri ortaya çıkmıştır. Daha sonra bu değerler karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Çizelge 2. Faktörlerin Aritmetik Ortalamaya Göre Ölçeklendirilmesi

	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7	F8	F9	F10
A. Ortalama	6,195	5,463	5,805	5,829	5,366	5,512	7,220	6,317	7,220	5,805
Ölçeklendirme	0,814	0,718	0,763	0,766	0,705	0,724	0,949	0,830	0,949	0,763
Sıralama	8	18	14	13	19	16	2	7	2	14

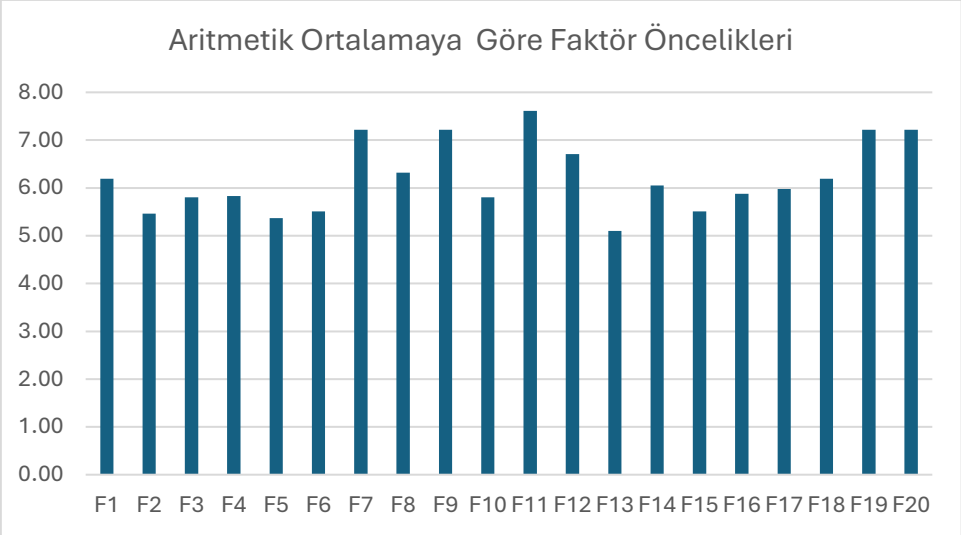
Çizelge 2. Faktörlerin Aritmetik Ortalamaya Göre Ölçeklendirilmesi (devam)

	F11	F12	F13	F14	F15	F16	F17	F18	F19	F20
A. Ortalama	7,610	6,707	5,098	6,049	5,512	5,878	5,976	6,195	7,220	7,220
Ölçeklendirme	1,000	0,881	0,670	0,795	0,724	0,772	0,785	0,814	0,949	0,949
Sıralama	1	6	20	10	16	12	11	8	2	2

Çizelge 3. Faktörlerin Aritmetik Ortalamaya Göre Önceliklendirilmesi

Faktörler	**Sıralama**
Orta öğrenimdeki yanlış uygulamalar (F11)	1
Gelecek beklentisinin olmaması (F7)	2
Motivasyon eksikliği (F9)	2
Sosyal medya etkisi (F19)	2
Yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)	2
Öğrencinin öğrenmeye hazır olmaması (F12)	6
Kendine güvenin azlığı, sosyal becerilerin ve iletişim becerilerinin gelişmemiş olması (F8)	7
Akademik istek olmaması (F1)	8
Psikolojik düzensizlikler vb. (F18)	8
Öğretim elemanlarının ders performansları (F14)	10
Öğretim elemanlarının tutumları (F17)	11
Öğretim elemanlarının öğrencileri motive edememesi (F16)	12
Çalışma ortamı (F4)	13
Bölümü sevmemek (F3)	14
Okuldan kaynaklanan sorunlar (F10)	14
Geçmişte yaşanan başarısızlıklar (F6)	16
Öğretim elemanlarının dersleri yeteri kadar dikkate almaması (yoklama almaması vb. gibi) (F15)	16
Bilişsel, fiziksel ve duygusal açıdan yetersizlik (F2)	18
Ergenlik (gelişim) dönemi özellikleri (F5)	19
Öğrenme güçlüğü (F13)	20

Çizelge 3 ve Şekil 1 birlikte değerlendirildiğinde görülebileceği gibi öğretim elemanlarının verdikleri puanların aritmetik ortalamalarının ölçeklendirilmesi neticesinde öğrencilerin başarısızlıklarında en öncelikli faktörünün **orta öğretimdeki yanlış uygulamalar (F11)** olduğu görülmüştür. İkinci sırada ise **gelecek beklentisinin olmaması (F7), motivasyon eksikliği (F9), sosyal medya etkisi (F19)** ve **yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)** faktörleri yer almıştır. Son sıraya ise **öğrenme güçlüğü (F13)** faktörü yerleşmiştir.

Şekil 1. Aritmetik Ortalamaya Göre Faktörlerin Öncelik Grafiği

Çizelge 4. Faktörlerin Geometrik Ortalamaya Göre Ölçeklendirilmesi

	F1	**F2**	**F3**	**F4**	**F5**	**F6**	**F7**	**F8**	**F9**	**F10**
G. Ortalama	5,809	5,189	5,347	5,320	4,861	5,259	6,930	5,983	7,050	5,319
Ölçeklendirme	0,784	0,700	0,721	0,718	0,656	0,709	0,935	0,807	0,951	0,717
Sıralama	8	17	12	14	18	16	4	7	2	15

Çizelge 4. Faktörlerin Geometrik Ortalamaya Göre Ölçeklendirilmesi (devam)

	F11	**F12**	**F13**	**F14**	**F15**	**F16**	**F17**	**F18**	**F19**	**F20**
G. Ortalama	7,414	6,482	4,313	5,585	4,771	5,329	5,489	5,636	6,733	7,032
Ölçeklendirme	1,000	0,874	0,582	0,753	0,643	0,719	0,740	0,760	0,908	0,948
Sıralama	1	6	20	10	19	13	11	9	5	3

Çizelge 5 ve Şekil 2 birlikte değerlendirildiğinde görülebileceği gibi öğretim elemanlarının verdikleri puanların geometrik ortalamalarının ölçeklendirilmesi neticesinde öğrencilerin başarısızlıklarında en öncelikli faktörünün **orta öğretimdeki yanlış uygulamalar (F11)** olduğu görülmüştür. İkinci sırada ise **motivasyon eksikliği (F9),** üçüncü sırada **yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)** ve dördüncü sırada **gelecek beklentisinin olmaması (F7)** faktörleri yer almıştır. Son sıraya ise aritmetik ortalama yaklaşımında olduğu gibi **öğrenme güçlüğü (F13)** faktörü almıştır.

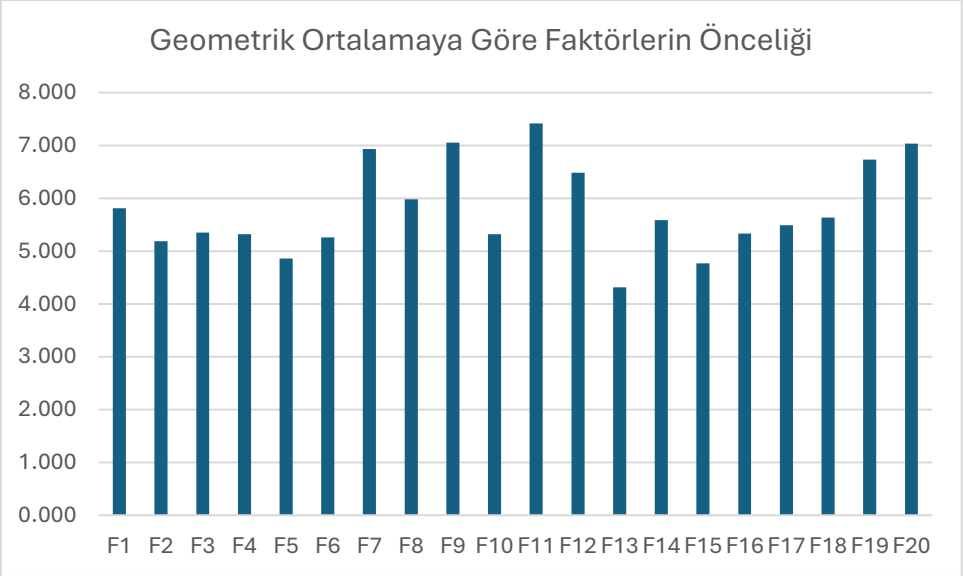
Çizelge 5. Faktörlerin Geometrik Ortalamaya Göre Önceliklendirilmesi

Faktörler	**Sıralama**
Orta öğrenimdeki yanlış uygulamalar (F11)	1
Motivasyon eksikliği (F9)	2
Yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)	3
Gelecek beklentisinin olmaması (F7)	4
Sosyal medya etkisi (F19)	5
Öğrencinin öğrenmeye hazır olmaması (F12)	6

Kendine güvenin azlığı, sosyal becerilerin ve iletişim becerilerinin gelişmemiş olması (F8)	7

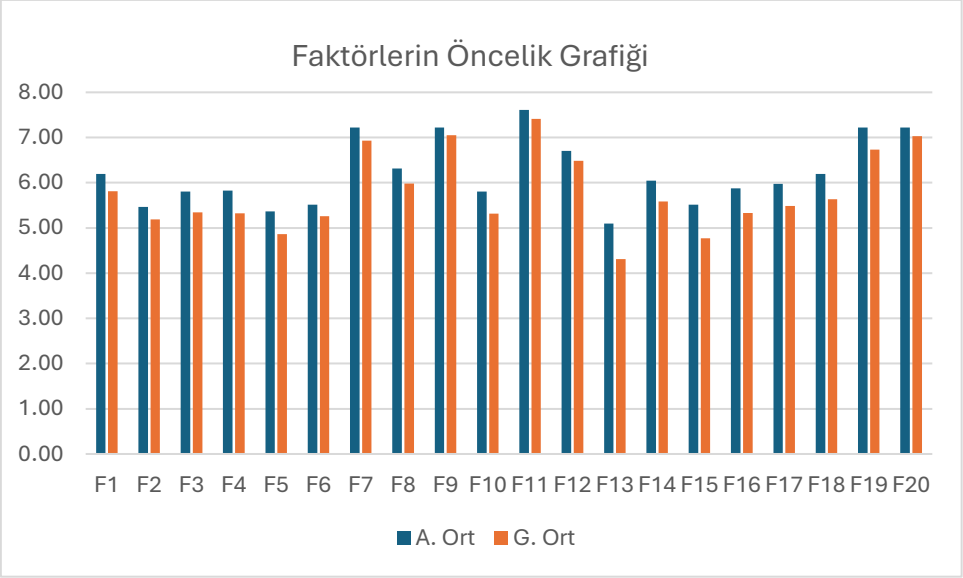
Çizelge 5. Faktörlerin Geometrik Ortalamaya Göre Önceliklendirilmesi (devam)

Akademik istek olmaması (F1)	8
Psikolojik düzensizlikler vb. (F18)	9
Öğretim elemanlarının ders performansları (F14)	10
Öğretim elemanlarının tutumları (F17)	11
Bölümü sevmemek (F3)	12
Öğretim elemanlarının öğrencileri motive edememesi (F16)	13
Çalışma ortamı (F4)	14
Okuldan kaynaklanan sorunlar (F10)	15
Geçmişte yaşanan başarısızlıklar (F6)	16
Bilişsel, fiziksel ve duygusal açıdan yetersizlik (F2)	17
Ergenlik (gelişim) dönemi özellikleri (F5)	18
Öğretim elemanlarının dersleri yeteri kadar dikkate almaması (yoklama almaması vb. gibi) (F15)	19
Öğrenme güçlüğü (F13)	20

Şekil 2. Geometrik Ortalamaya Göre Faktörlerin Öncelik Grafiği

Çizelge 3, Çizelge 5 ve Şekil 3 birlikte değerlendirildi zaman her iki yaklaşıma göre de öğrencilerin başarısızlığına etki eden en öncelikli faktörün **orta öğretimdeki yanlış uygulamalar (F11)** olduğu görülmektedir**.** Yine her iki yaklaşıma göre de ikinci sırayı **motivasyon eksikliği (F9)** ve üçüncü sırayı **yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)** aldığı görülmektedir. **Öğrenme güçlüğü (F13)** faktörü ise her iki yaklaşıma göre son sırada yer almıştır. Her iki yaklaşıma göre de faktörlerin sıralaması birbirlerine çok yakın çıkmıştır.

Şekil 3. Faktörlerin Öncelik Grafiği

SONUÇ

Öğretim elemanlarının öğrencilerin başarısızlık nedenlerini değerlendirmesi, sonuçları olabilecek ve eğitimin kalitesine olumlu katkı yapacak önemli bir analizdir. Hem üniversite yönetimi hem öğrencilerin he de öğretim elemanlarının kendi durumlarını, yapılan analize göre güncellemesi ortaya çıkan sonuçlara göre gerekli tedbirlerin alınması öğrencilerin başarılarını artırmak açısından etkili olacaktır.

Bu çalışmada meslek yüksekokul öğrencilerinin başarısızlık nedenleri, Kırıkkale Üniversitesi Meslek Yüksekokullarında derse girmiş ve halen girmekte olan öğretim elemanları tarafından değerlendirmiştir Değerlendirmede her bir öğretim elemanı, 20 faktörü 1-9 (1: başarıya etkisi çok düşük; 9: başarıya etkisi çok yüksek) arası değerlendirme ölçeğine göre puanlamıştır. Öğrencilerin başarısızlık faktörlerinin önceliklendirilmesi ölçeklendirme yöntemiyle yapılmıştır. Analizde ilk olarak her bir öğretim elemanı, literatür araştırması, öğrencilerin ve öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda belirlenen değerlendirme faktörlerini puanlamışlardır. Her bir öğretim elemanın puanlamasının aritmetik ve geometrik ortalamaları alınarak ölçeklendirmeye temel oluşturacak 2 farklı dizi elde edilmiştir. Her bir dizi ölçeklendirme yöntemine göre değerlendirilmiş ve başarısızlık faktörlerinin önceliklendirilmesi yapılmıştır. Daha sonra her iki dizinin sonuçları karşılaştırılmıştır.

Analiz neticesinde öğrencilerin başarısız olma nedenleri her iki dizi yöntemine göre **orta öğretimdeki yanlış uygulamalar (F11)** olduğu görülmektedir**.** Yine her iki yönteme göre de ikinci sırayı **motivasyon eksikliği (F9)** ve üçüncü sırayı **yanlış çalışma alışkanlıkları (F20)** aldığı görülmektedir. **Öğrenme güçlüğü (F13)** faktörü ise her iki yaklaşıma göre son sırada yer almıştır. Her iki yaklaşıma göre de faktörlerin sıralaması birbirlerine çok yakın çıkmıştır. **Öğrenme güçlüğü (F13)** faktörü ise her iki yaklaşıma göre son sırada yer almıştır. Her iki yaklaşıma göre de faktörlerin sıralaması birbirlerine çok yakın çıkmıştır. **Ergenlik (gelişim) dönemi özellikleri (F5), Bilişsel, fiziksel ve duygusal açıdan yetersizlik (F2), Geçmişte yaşanan başarısızlıklar (F6), Geçmişte yaşanan başarısızlıklar (F6) ve Öğretim**

elemanlarının dersleri yeteri kadar dikkate almaması (yoklama almaması vb. gibi) (F15) faktörlerin öğrencilerin başarılarına olumsuz etkilerinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Çalışma, ileride yapılacak çalışmalar için bir çerçeve sunmaktadır. Bundan sonra gelecekteki çalışmalarda daha kapsamlı analizler yaparak eğitim-öğretim dinamiklerini daha derinlemesine incelemek amaçlanabilir. Başka faktörler de eklenerek ve farklı yöntemlerle de analiz yapılarak karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ağır, H. B., Akbay, C., & Yılmaz, H. İ. (2016). Ziraat Fakültesi Öğrencilerinin Öğrenim Başarısını Etkileyen Faktörler: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi*, *19*(4), 425-432.

Aydın, S. (2019). Elektronik ve Otomasyon Bölümü Müfredatının Değişimi ve 2. Öğretim Elektronik Haberleşme Programı Öğrencilerinin Başarı Durumları. *Milli Eğitim Dergisi*, *48*(223), 129-146.

Cesim, D. (2014). Sınıf tekrarı yapan ortaöğretim öğrencilerinde görülen başarısızlık nedenlerinin sınav kaygısı ve çalışma davranışı değişkenleri açısından incelenmesi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Deschenes, S., Cuban, L., & Tyack, D. (2001). Mismatch: Historical perspectives on schools and students who don't fit them. Teachers College Record, 103, 525-547.

Dimmitt, C.(1996) Transforming School Counseling Practice through Collaboration and the Use of Data: A Study of Academic Failure in High School ,Professional School Counseling, 10962409, Jun2003, Vol. 6, Issue 5.

Kaya, A. (2017). Mesleki eğitimin başarısızlık dinamikleri ve meslek yüksekokulu öğretim elemanlarının görüşleri. *Internafional Journal of Human Sciences*, *14*(4), 3591-3605.

Marchant, G., Paulson, S., & Rothlisberg, B. (2001). Relations of middle school students' perceptions of family and school contexts with academic achievement. Psychology in the Schools, 38, 505- 519.

Mavi, A. (2009), MYO Öğrencilerinin Kültür Derslerindeki Başarısızlık Sebeplerinin Eğitmen Öğrenci Bakış Açısından İncelenmesi ve Yeni Çözüm Önerilerinin Geliştirilmesi. 1.Uluslararası 5.Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2009, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, Konya.

Özbek, A. (2013). Öğrenim Yönetim Sistemi Performans Değerlendirmesi. *Education Sciences*, *8*(2), 164-178.

Özbek, A. (2021). Çok kriterli karar verme yöntemleri ve Excel ile problem çözümü. *Seçkin Yayıncılık,* Ankara.

Özyürek, A,, Özkan, İ, Nazlı, B. ve Eroğlu, F. 2 nd International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS), 19-22 May 2017.

Uzel, M. Hacettepe Meslek Yüksekokulu'nda Okuyan Öğrencilerin Mesleki Gelişimi Amacıyla Bilgisayar ve İnternet Kullanım Oranlarının Arttırılması, 1.Uluslararası 5.Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, 27-29 Mayıs 2009, Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, Konya.

Yaşar, M., & Balkıs, M. (2004). Pamukkale üniversitesi eğitim fakültesinde yaz okuluna kayıt yaptıran öğrencilerin başarısızlık nedenlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.,

Yılmaz, S. T., & Köksal, A. (2008). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokullarının Durumu ve Çözüm Önerileri. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, *7*(2), 37-43.

OSMANLI'DA ESİR PAZARI: ESİR KIZLARA DAİR BİR BETİMLEME

Dr. Öğr. Üyesi Serhat SOYŞEKERCİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/Biga MYO
serhatsoysekerci@hotmail.com – ORCID: 0000-0002-8427-0184

ÖZET

Arapça'da "savaş tutsağı" karşılığında kullanılan esir kelimesi "ipe bağlamak" anlamında *esr* (isare) kökünden türeyen sıfattır. Kelimenin etimolojisi "mahpus" mânasına gelir. Osmanlı kaynak ve belgelerinde esir kelimesi, savaş tutsağı ve köle anlamında kullanılan "esirci, esir tüccarı, esir pazarı, esirciler şeyhi" tabirlerine karşılık gelmekte, değiş tokuş ya da köle alım satımıyla ilgili sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ilişkiye vurgu yapmaktadır. Osmanlı'da esir pazarı önceleri Anadolu ve Rumeli'de varlık göstermiş, fetihten sonra en büyük esir pazarı İstanbul'da kurulmuştur. Dükkânların dışında günlük ihtiyaçların karşılandığı *Bit Pazarı, At Pazarı* ve *Tavuk Pazarı* gibi pazarlar da vardır kuşkusuz. *Avrat Pazarı*'nda ise çevre yerleşim merkezinden gelen kadınların getirdikleri sebze ve hayvancılık ürünleri ile kendi yaptıkları el işleri satılmaktadır. Bu pazarın alıcıları da satıcıları da kadınlardır. Bu yönüyle *Avrat Pazarı* çift anlam taşır ki bir anlamı kadınların ürünlerini sattıkları pazar, diğer anlamı ise kızların satıldıkları pazardır. Bu pazar Kapalıçarşı civarındadır ancak kaynaklara göre tam anlamıyla Kapalıçarşı merkezinde değildir. Atik Ali Paşa Camii ile Kapalıçarşı arasındadır. Ağaçlı, geniş bir meydandır, küçük ahşap kulübelerle sınırlanmıştır. Kulübelerin bir kapısı ve bir de kafesli tek penceresi mevcuttur. İçeride kızlar âdeta istiflenmiş meyva ve sebze gibi yığınlar halindedir. Meydanda erkekler bulunmakta, bir kısmı ağaçların altında oturmakta, bazıları ayakta öylesine gezinmektedir. Esir pazarına bazıları bakıcı (çocuk ya da hasta bakıcılığı), bazıları hizmetkâr (uşak, halayık) almak için, bazıları da cinsel iştahlarını doyurmak suretiyle gelmektedir. Fetihten sonra esirler sokakta gelişigüzel satılmak yerine "Han" denilen kapalı binada satılmaya başlamıştır. Bu bağlamda bu çalışma, İstanbul'da esir pazarının kölelik ile bağlantısını ve pazarda esir kızları tasvir etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Kapalıçarşı, Esir Pazarı, Esir Kızlar, Kölelik.

GİRİŞ

Arapça'da "savaş tutsağı" karşılığında kullanılan esir kelimesi "ipe bağlamak" anlamında *esr* (isare) kökünden türeyen bir sıfattır. Kelimenin etimolojisi "mahpus" mânasına gelir. Osmanlı kaynak ve belgelerinde esir kelimesi, savaş tutsağı ve daha çok köle anlamında kullanılan "esirci, esir tüccarı, esir pazarı, esirciler şeyhi"[25] gibi tabirlere karşılık gelmektedir. Dolayısıyla bu tabirler değiş tokuş şeklinde ya da köle alım satımıyla ilgili sosyo-ekonomik ve sosyo-politik ilişkiye vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla, böylesi bir ilişkiye bağlı olarak bazen kaynaklarda erkekler için '*köle*', kadınlar için '*cariye*' terimleri kullanılmaktadır. Hâlbuki, Arapça'da gerçek mânasıyla köle (serf) karşılığını veren *abd*/*abîd* ve *rakîk* kelimeleri mevcuttur. Arapça gibi mefhumları en ince nüanslarına varıncaya dek ifade etme gücüne sahip bir dille yazılmış kaynaklarda, Türk birliklerinden bahsedilirken *abd* ve *rakîk* sıfatlarının kullanılmaması dikkât çekicidir. Muhtemeldir ki bu konuda fikir beyan eden tarihçiler, *memlûk* ve *gulâm* kelimelerinin tâli derecedeki mânalarını dikkâte alarak böyle bir hükme varmışlardır.[26] Her şeyden önce cariye, efendisinin mülkiyeti altındadır. Bu anlamda cariyenin *memlûk* olması onun nikâh cihetinden mâlik olmasına engeldir. Efendi de cariyesini başka biriyle evlendirmediği sürece onunla istifraş (aynı yatağa girmesi) hakkına sahiptir. Dolayısıyla İslâm bünyesindeki devletlerde daha ilk devirlerden itibaren esir ve köle ticaretine rastlanmakta, efendisinin cariyesine nikâh kıyması mümkün görülmemektedir. Bu yüzden Osmanlı'da cariyelik müessesesi sarayda çok sayıda çocuk olması ve hânedanlığın devamı için zorunlu bir politika olarak benimsenmiştir. Ayrıca devletin geleceğinde başka hiç kimsenin söz sahibi olmaması için yabancı evlilikler kısıtlanmamış, aksine teşvik edilmiştir.

ESİR PAZARI

Osmanlı'da esir pazarı önceleri Anadolu ve Rumeli'de varlık göstermiş, fetihten sonra en büyük esir pazarı İstanbul'da kurulmuştur. Dükkânların ve ticarethânelerin dışında günlük ihtiyaçların karşılandığı başka yerler de vardır kuşkusuz. Buraları da "pazar" şeklinde anılmaktadır. Meselâ *Bit Pazarı*'nda kullanılmış elbiseler, *At Pazarı*'nda[27] beygir ve katırlar, *Tavuk Pazarı*'nda tavuk ve emsalî hayvanlar, *Avrat Pazarı* 'nda çevre yerleşim merkezinden gelen kadınların getirdikleri sebze, meyve ve hayvancılık ürünleri ile kadınların kendi yaptıkları el işleri satılmaktadır. Bu pazarın alıcıları da satıcıları da kadınlardır.[28] Demek ki bu yönüyle *Avrat Pazarı* çift anlam

[25] Özel, "Esir", s.382.
[26] Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, s.125.
[27] Birçok atın alınıp satıldığı bu pazar Sultanahmed Meydanı'nda yer alıyordu. Bu yüzden Sultanahmed Camii'nin yapılması ticari önemini kaybedeceğinden olsa gerek, zamanında uzun süre tartışmalara konu oldu.
[28] Ertuğrul, "Avrat Pazarı", s.125.

taşımaktadır. Bir anlamı kadınların ürünlerini sattıkları pazar, diğer anlamı da kendilerinin satıldıkları pazardır.

Kervansaray gibi pek çok odadan ibaret olan *Esir Pazarı*'nda Afrika, Gürcü, Abhaz ve diğer milletlerden getirilen erkek ve kadın kölelerin satışı yapılmaktadır.[29] Dolayısıyla İstanbul, esir pazarı olarak köle ticaretinin merkezidir. Yeni Bedesten'in yakınında, *Tavuk Pazarı* adlı mevkide, üç yüz odadan müteşekkil, iki katlı ve *Esir Hanı* olarak bilinen bir binadan ibarettir. 1489'da bu han altlı üstlü elli iki odadan müteşekkildir. Alt tarafına bitişik olup altında hamam, üstünde beş odası bulunan bir ev; üst katında dört odası ve geniş bir sahnı ile alt katında büyük bir ahırı bulunan cenderehâne ve bitişiğindeki boş arsa da bu hana aittir. Fransız yazar, şâir ve siyasetçi Alphonse de Lamartine'in (1790-1869) on dokuzuncu yüzyıla ilişkin tespitlerinden hareketle esir pazarı, siperli revaklarla çevrili, geniş ve üstü açık bir avlu, bu revakların bir yanında satıcıların esirleri tuttukları odaların açık kapıları şeklinde tasvir edilmiştir. Böylece esir pazarında dolaşan gerek alıcılar gerekse alıcı olmayanlar açık kapılardan odaların içindeki esirleri seyredebilmektedir.[30] Alıcı olsun ya da olmasın, esir pazarına ilişkin bu durumu ilgili döneme ait 'dikizleme' şekli olarak pekâlâ yorumlayabiliriz.

Bu çift anlamdan ötürü bazı kaynaklarda Esir Hanı için *Esir Pazarı* ve *Avrat Pazarı* gibi tabirlere sıklıkla rastlanmaktadır.[31] Bu pazar Kapalıçarşı içerisinde yer alan hanlar gibi Kapalıçarşı civarındadır. Ancak kaynaklara göre tam anlamıyla Kapalıçarşı'nın merkezinde değildir. Atik Ali Paşa Camii ile Kapalıçarşı arasında bir yerde konumlanmaktadır.[32] Bu pazar yeri ağaçlı, geniş bir meydandır ve küçük ahşap kulübelerle sınırlanmıştır. Kulübelerin bir kapısı ve bir de kafesli tek penceresi mevcuttur. İçeriye kadınlar âdeta istiflenmiş meyva ve sebze gibi yığınlar halinde doldurulmaktadır. Meydanda erkekler bulunmakta, bir kısmı ağaçların altında oturmakta, bazıları da ayakta öylesine gezinmektedir. Her cins insan; sarı veya kızıl saçh ve mavi gözlü Çerkez, kumral veya siyah saçh ve yeşil gözlü Gürcü, siyah parlak tenli, kıvırcık saçlı, geniş alınlı ve yassı burunlu Habeş, kumral yeşil gözlü Macar veya nemçe kızları ve erkekleri bu pazarda bulunmaktadır.

Belgelere göre Esir Hanı, dönemin kaynaklarında ve seyahatnâmelerinde "*Esir Pazarı"* ve "*Esir Pazarı Hanı"* şeklinde tesmiye edilmiştir. Buraya esirler ya da cariyeler konaklamak için

[29] Kara, "III. Ahmed Devrinde Sur İçi İstanbul: Yerleşim Alanları ve Diğer Alanların Dağılımı", s.144.
[30] Baş, "İstanbul Esir Hanı", s.57.
[31] 23 Mart 1603 tarihli Üsküdar mahkeme kaydında yer alan *"iş bu orta boylu, açık kaşlı, gök elâ gözlü, sarışın, Gürciyetü'l asl Muhabbet binti Abdullah nam cariye İstanbul'da Avrat Pazarı'nda Defterdâroğlu Ahmet Çelebi nam kâtibe sekiz bin akçeye iştira olunmuş cariyesi idim…"* şeklindeki ifadede *Avrat Pazarı* tabiri kullanılıyor. (Akkaya, *a.g.e.*, s.207.)
[32] Baş, "İstanbul Esir Hanı", s.55.

değil sadece satılmak için getirilirlerdi. Satışlar genellikle açık artırma usulüne göre yapılırdı.[33] Tek kapıdan girilen esir pazarına giriş çıkış kontrol altındaydı. Alış veriş yapmayanlar, özellikle de serseriler ve yabancılar pazara alınmazdı ama esir pazarını en çok merak edenler bu kişilerdi. Elbet bu merakın sonucu olarak türlü rezilliklere ve taşkınlıklara rastlanırdı. Bu yüzden hana girişler belli izne tâbî kılınmıştı.

Esir pazarında alış verişin uygun şartlarda yapılmasından "*esirciler emini"* sorumluydu. Bu kişi bir tür aracı konumundaydı. Devlete yıllık bedel (iltizâm) ödeyerek bu görevi üstlenirdi. Köle satışından devlete onda bir oranında *nafaka* ve *tellâliye* adı altında vergi toplamak da onun göreviydi. Esir Hanı'nda görevli olan bu zevatın ayrıca hanı kontrol etmek gibi bir görevi vardı. Binaya hemen girişteki demir kapının dibinde oturur, gireni çıkanı gözetlerdi. Başka girişi olmayan bu hana giren herkesi bilirdi. Görevi bir tür hapishane mahkûmlarını gözetleyen 'nezaretçi' gibiydi. Esircilik alelâde bir iş gibi görülse de, aslında oldukça kârlı bir işti ve pek çok esir tüccarı hatırı sayılır zenginlerdendi.[34] Ayrıca esirciler şeyhi ve esirciler kethüdâsı esir tüccarları arasından seçiliyordu. Esirciler kethüdâsı, esirciler şeyhi ve esirciler kethüdâsı idaresindeki esir pazarının işleyişini, güvenliğini ve olası suiistimalleri önlemek, İstanbul kadısı ve yeniçeri ağasının göreviydi. Meselâ bestekâr Mustafa Itri Efendi bir süreliğine esirciler kethüdâlığı görevinde bulunmuştur. Buradan sorumlu bir başka görevli, köle alışverişinde birinci derecede rol oynayan dellâl'dı. Bu zevat, alıcı ile satıcı arasında aracı ya da bir nev'i arabulucuydu. Demek ki pazarda bir adet dellâlbaşı olduğuna göre, birden çok dellâl olduğu kesindir.[35] Esir pazarının asıl sakinleri ise esirciler ve onların yardımcıları olan yamaklardı.

ESİR KIZLAR

Esir pazarında Çerkez cariyeleri görmek isteyen fakat pazara alınmayan Venezuelalı seyyah General Francisco Miranda adlı birinden bahsedilmektedir. 1786 yılında geldiği İstanbul'un çoğu yerini görmesine rağmen bir türlü esir pazarına girmeyi başaramamış. Pazarın giriş kapısında bekleyerek esir kızların çıkışını seyretmekle yetinmiş.[36] Aslında hemen hemen her tarihî dönem kendi içinde farklılık arz etse de, esir kızların Çerkez, Gürcü, Slav, Fransız, Arap ya da herhangi bir memleketten gelmiş olmalarının pek bir önemi yoktur. Hemen her toplumda ve her dönemde ayırt edici güzellik olan bir zümre vardır. Bunlar diğerlerinden hep bir adım daha güzelmiş gibi gösterilir. Esir pazarındaki bir kısım kızların durumu da böyledir. Henüz 6-

[33] Yağcı, "İstanbul Esir Pazarı", s.58.
[34] Akkaya, "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması", s.205.
[35] Yağcı, a.g.e., s.79.
[36] Yağcı, a.g.e., s.76. (Francisco de Miranda (28 Mart 1750 Caracas, Venedik-14 Temmuz 1816, Cádiz, İspanya) Lâtin Amerika^'da bağımsızlığın yolunu açmaya yardımcı olan Venezuelalı devrimci.)

7 yaşlarında esirciler tarafından satın alınır, hususî evlerde büyütülür, terbiye edilir, okutulur, 12-14 yaşlarında içlerinden güzel olanları seçilir, bunlara daha fazla itina olunurdu. Elleri bozulmasın diye kaba iş yaptırılmaz, kırıtmalara ve işvebazlıklara alıştırılırdı. Bazen esirciler bu kızları kapı kapı dolaşarak satmaya çalışır, türlü diller dökerdi.

Esir kızların albenili olanları bazen güzellik timsali olarak pazarda satışa sunuluyor, pazara getirilen bu kızlar deyim yerindeyse görücüye çıkıyordu. Her Çarşamba (açık sokakta) günü her tür tutsak alınıp satılıyor, herkes çeşitli kullanımlar için serbestçe gelip esir satın alabiliyordu. Fethin ilk yıllarına kadar köle satışı 'görünür' biçimde, açıkta ve sokak ortasında yapılıyordu. Sokakta kurulan esir pazarı merkezden çevreye doğru çok defa ekonomik gücün belirlediği düzene tâbiydi. Demek ki pazarın konumu, esir kızların kıymetine göre müşterilerin de önemli rol oynadığını göstermektedir. Yoğun müşteriye sahip caddelerde ya da trafiğin seyrek olduğu ara cadde ve sokaklarda pazarların kurulması olasıydı. Rivayete göre Sultan II. Mehmed at üzerinde At Meydanı'na gelirken yolu köleler ve esir tüccarları tarafından sarılmış. Bundan ürken padişahın atı köle bir anne ile çocuğunun ölümüne neden olmuş. Padişah da müteessir bir halde köle satışının sokaklarda yapılmasını yasaklamış.[37] Öyle görülüyor ki fetih dönemine kadar esirler sokaklarda gelişigüzel satıldıkları için alış verişler de "Han" diye tanımlanan kapalı bir binada gerçekleşmiyordu.

Esir pazarına bazıları bakıcılık (çocuk ya da hasta bakıcılığı), bazıları hizmetkâr (uşak, halayık), bazıları da erkeklerin cinsel iştahlarını doyurmak suretiyle getirilirdi.[38] Gelenler niyetine, kısmetine ve parasına göre esir satın alır ya da alamazdı. Örneğin saraya da pazardan alınan cariyeler muayene edildikten sonra isimlerinin yanında şu tür yazılara rastlanırdı:[39]

"*Bedricihan* kırk iki buçuk kesedir. Bunun bir miktar öksürüğü varsa da nevazildir. Zararı yoktur deyu *hekim* cevap verdi."

"*Huricenen*, kırk kesedir, beğendiğiniz *Cenanyar*'ın yerine geriye gitmiştir, hastalıklı olduğu için."

"*Cenanyar*, yirmi dokuz kesedir, bunun özürü olduğundan sahibine verilmiştir."[40]

[37] Yağcı, "İstanbul Esir Pazarı", s.65.
[38]Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* s.142.
[39]Uluçay, *Harem II,* s.15.
[40]Uluçay, *a.g.e.,* s.15.

Kesin olmamakla birlikte anlaşılan o ki, hemen her dönemde kadın kölelerin fiyatları erkek kölelere göre daha yüksektir. Hareme alınacak kadınlar da ya esir pazarından satın alınmakta ya da sultanın hoşuna gitmek ve günün birinde sarayda kendisine arka çıkacak bir koruyucu kazanmak isteyen bey ve paşalar tarafından sunulmaktadır. Kuşkusuz bu tür esirler bey ve paşaların koruması altında oldukları için sıradan köle muamelesi görmüyorlardı. Osmanlı'da kadınların taht üzerinde hak iddia etmeleri söz konusu olmadığı için bunların nispeten serbest oldukları akıllara gelse de, Osmanlı'da patrimonyal rejim kadınları birçok yönden sınırlandırmıştır. Çünkü haremdeki kadınlar evlilik yoluyla iktidara tehdit oluşturmamaları için 'kul' statüsünde hali vakti yerinde olan kişilerle evlendirilmektedir.[41] Esir kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın meşru sayılması, ganimet yoluyla onların köle statüsüne geçirilmesiyle ilgilidir. Esirlerin köleleştirilmesi İslâm'ın ortaya koyduğu ve arzuladığı uygulama olmayıp o dönemde yaygın bir teamüldür. Kaynaklara göre İslâmiyetin getirdiği şartlarda gerçekleşecek ilişki bugünkü anlamda bir tecavüz değil hukuki bir mesnede dayanan, hukuken korunan ve belirli sonuçlar doğuran bir tür karı koca ilişkisi mahiyetinde değerlendirilmektedir. İslâm'ın arzuladığı hedef olarak bugün kölelik müessesesi ortadan kalktığı için savaş esirlerinin köle statüsüne geçirilmesi söz konusu değildir. Bu durumda İslâmî hükümlere göre esir kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak hiçbir şekilde meşru görülmemektedir.[42] Kuşkusuz kölelik olgusu sadece "kâğıt" üzerinde kaldığı müddetçe durum böyledir. Ayrıca esir pazarının olması, o dönemde Hıristiyan esirlerle evlenen Müslümanların da olduğunu gösterir. Fakat Hıristiyan esirlerin imparatorluğun sınırları dışında yaşamasına, hele eşinin ülkesinde yaşamasına asla izin verilmezdi. Kadının gebe olarak kaçması muhtemelse eğer, doğacak çocuğu Hıristiyan dininde büyütmesi Türkler tarafından ölüm kadar büyük bir günâh sayılırdı.[43] Diğer yandan erkeğin cemiyet hayatında kendi konumu gereği diğer erkekler tarafından gururunun incindiğini düşünmesi de -ki, bugün bile köylerde durum aşağı yukarı böyledir- olası sebeplerin başında geliyordu. Meselâ 1823'te Beyrut'a gelen ve kendini misyoner faaliyetlere adayan William Goodell, Türklerin karakterine dair şöyle bir gözlemde bulunmuştur:[44] "Onlar (Türk halkı) misafirperver ama törenseldir. Söylenenler doğruysa eğer alışkanlıkları kötü ve hayvanîdir. Ev halkına nazik davranırken kölelerine tam tersi bir davranış sergilemektedirler." Tabii böyle bir

[41] Aslan, "Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar Unsuru Olarak Harem", s.2.
[42] Özel, "Esir", s.385.
[43] Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I*, s.172.
[44] Pushkin, "Lesser of Two Evils? Slavery in a Comparative in 19th. Century American Travel Narratives of the Ottoman Empires", s.280.

düşüncenin arka planında, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren oryantalist etkilerin olduğu da elbet hesaba katılmalıdır.

SONUÇ

Satın alınacak cariye önce esir pazarında muayene edilir, bir süre sonra alıcının evinde bir kez daha kontrol edilirdi. Esir kızların değeri yaşına, güzelliğine, hünerine ve bekâretine göre değişebiliyordu. Kızların değerini büyük ölçüde düşüren bedensel kusurlarıydı. Pek göze batmayan küçük kusur bile pazardaki kızların değerini düşürüyordu. Bir dişinin eksik oluşu ya da saçlarının olmayışı fiyatını büyük ölçüde etkiliyordu. Esir pazarında satışa sunulan cariyeler tıpkı davar gibi tekrar tekrar inceleniyor, kasları ve bedenleri muayene ediliyor, sanki at alıyormuş gibi ağızlarının içine bakılıyor, hangi ülkeden geldikleri, dikiş, nakış, dokuma ve benzer uğraşlardan anlayıp anlamadıkları inceleniyordu.

Esir pazarındaki satıcıların amacı bellidir; *esirleri sergilemek*. Sergi malzemesi olan kızların mağdur bakışları, öne eğik başları, teslimiyet duyguları, halsiz ve bitkin oluşları onları tam anlamıyla pasif konuma çekiyordu. Dişleri incelendiği sırada yüzlerini peçemsi bezle saklamaları, tanınmaktan çekindikleri içindi. Fakat yüzlerini saklamaları kendilerinin değil satıcıların iradesine bağlıydı. Pazarın değişmez kuralı kızların iradelerini ellerinden alıyordu. Çünkü yasaları genellikle erkekler yazar. Doğruyla eğriyi kendi kendine ayıramayıp yasa ve hâkeme başvurarak adaleti başkalarından beklemek ne kadar doğru olabilir? Hayatı boyunca mahkemelerde davacı ya da davalı olmakla kalmayıp, güzellikten anlamadığı için "haksızlık etmede ustayım, her çeşit dolap çevirmeye aklım erer, cezadan kurtulmak için dolambaçlı yollara başvurup bir yılan gibi işin içinden sıyrılmasını bilirim" diye böbürlenmek ve bunu doğru kabul etmek adalet ilkesiyle açıklanabilir mi? İşte burada zerre miskal yasalardan bahsedemeyiz. Çıkar ilişkisine dayalı böylesi yasalar olduğu müddetçe güzelliği burada aramak yanlıştır. Bütün bunlar ufacık ve değersiz şeyler için yapıldığında, yaşamını uykudan başı öne düşen yargıca muhtaç olmadan düzenlemenin güzel ve daha adil olduğunu bilemeyiz.[45] Dahası, adaletin gerçekliğine ilişkin şöyle der Halil Cibran:[46] "Bir insan başka bir insanı öldürdüğünde herkes ona "azılı katil" der ama kral onu öldürdüğünde herkes "adaletli kral" demeğe başlayacaktır. Kan dökmek yasaktır ama kral için yasadır. Birinin parasını çalmak suçtur ama hayatını çalmak asil davranıştır. Kötülüğe kötülükle karşılık verdiğimizde buna yasa diyebilir

[45] Platon, *Devlet*, s.99.
[46] Cibran, *Mezarlar Ne Söyler?*, s.131.

miyiz? Yozlaşmaya karşı daha büyük bir yozlaşmayla savaştığımızda buna yasa diyebilir miyiz? Bir suçu daha büyük bir suçla yendiğimizde buna adalet diyebilir miyiz?"

Masal bu ya, dört köle her zamanki gibi bir araya gelmiş ve kralı hâlâ serinletmeye devam ediyormuş. Kedi aniden mırıldamış:[47] "Yelleyin bakalım, yelleyin ahmaklar..! Tek yaptığınız sizi tüketen ateşi harlamak..!" Bu yüzden tek başına, özgün, kararlı, güven içinde ve hiçbir yasaya bağlı kalmadan sevmeye, yasalara "rağmen" sevmeye bırakmalı insan kendini. Çünkü yasalara olan güven, gücün emanet edildiği kişilerin gücü kötüye kullanmayacaklarının değil, kullanamayacaklarının "teminatını" verdikleri an ortaya çıkmaktadır. İşte on sekizinci yüzyılda oryantalist etkiyle resmedilen bu kızlar bu yüzden genellikle pasif ve iradesiz bir şekilde tasvir edilmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akkaya, Mustafa, "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar'da Köle Ticareti, Kölelerin Ticaretle Uğraşması", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 204-217, 2011.

Aslan, Seyfettin, "Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar Unsuru Olarak Harem", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 1(1), 1-13, 2011.

Baş, Yaşar, "İstanbul Esir Hanı", 7. Uluslararası Türk Kültür Kongresi, *Bildiriler IV*, Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul, 2001.

Cibran, Halil, *Haberci*, çev. Feyza Karagöz, Anahtar Kitaplar, İstanbul, 2004.

Cibran, Halil, *Mezarlar Ne Söyler?*, çev. A. Erkin Köylügil, Avrupa Yakası Yayınları, İstanbul, 2013.

Ertuğrul, Özkan, "Avrat Pazarı", 4: 125, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1991.

Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi I*, 1. Baskı, çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979.

Kara, Tuğba, "III. Ahmed Devrinde Sur İçi İstanbul: Yerleşim Alanları ve Diğer Alanların Dağılımı", *Osmanlı Hâkimiyet Sahası Çalışmaları*, 6(11), 119-148, 2016.

Özel, Ahmet, "Esir", 11: 382-389, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1995.

[47] Cibran, *Haberci*, s.17.

Platon, *Devlet*, 20. Baskı, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcöz, Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Pushkin, Özge C. Özmen, "Lesser of Two Evils? Slavery in a Comparative in 19th. Century American Travel Narratives of the Ottoman Empires", Mediterranean Journal of Social Sciences, 2(3), 277-284, 2011.

Uluçay, M. Çağatay, *Harem II,* 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

Uluçay, M. Çağatay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları,* 2. Baskı, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.

Withers, Robert, *Büyük Efendi'nin Sarayı,* çev. Cahit Kayra, Pera, İstanbul, 1996.

Yağcı, Zübeyde Güneş, *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2017, içinde; "İstanbul Esir Pazarı", s.57-90.

Yıldız, Hakkı Dursun, *İslâmiyet ve Türkler,* 4. Baskı, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2011.

TANZİMAT DÖNEMİNDE OSMANLI TAŞRASINDA SARRAFLAR: BEYLİKÇİOĞLU AGOP VE MÜŞTERİLERİ ARASINDAKİ FİNANSAL İLİŞKİ, HUKUKİ ÇATIŞMA VE RİSKİN MAHİYETİ (1845-1860)

Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR

İnönü Üniversitesi, ozlembasarir@hotmail.com, 0000-0001-8317-2243

ÖZET

Tanzimat döneminde Osmanlı taşrasındaki mali ve idari ilişkiler, merkezi yönetimin reform girişimleri ve yerel aktörlerin dinamikleriyle şekillenmiştir. Bu dönemde mali koşulların sunduğu yatırım fırsatları, taşrada faaliyet gösteren sarraflar ve yerel güç odakları aracılığıyla ekonomik hayatın merkezinde yer almıştır. Merkezi idare, bu ilişkiler ağını düzenlemeye yönelik bir rol üstlenirken, taşradaki farklı güç ve nüfuz odakları, devletin yatırım alanlarından en yüksek faydayı sağlamayı hedefleyen bir rekabet ortamında bulunmuştur. Bu rekabet, aktörler için hem yeni fırsatlar hem de ciddi riskler barındırmıştır. Bu çalışma, Osmanlı taşrasında sarrafların yatırım ağlarını nasıl inşa ettiklerini, karşılaştıkları zorlukları, risk yönetim stratejilerini ve devletin bu süreçteki rolünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın odağında, başkentte yerleşik bir sarraf olan ve taşradaki iltizam yatırımlarına sermaye sağlayan Beylikçioğlu Agop'un faaliyetleri bulunmaktadır. Beylikçioğlu, taşradaki finansal ilişkilerini genellikle gönderdiği temsilciler veya kardeşleri aracılığıyla kurmuş ve yürütmüştür. Bu bağlamda, onun borç veya kredi ilişkisi geliştirdiği taşradaki müşterileri, çalışmanın temel aktörleri olarak ele alınmaktadır.

Araştırma, sarraflar ile müşterileri arasında kurulan borç ve kredi ilişkilerinin hukuki, sosyal ve ekonomik boyutlarını incelemektedir. Sarraflar, ekonomik faaliyetlerini güçlü yasal ve mali temellere dayandırmalarına rağmen, borç tahsilatı sırasında manipülatif yöntemlere başvuran veya borçlarını ödemekten kaçınan müşterilerle karşılaşmıştır. Bu durum, mali ilişkilerin karmaşıklığını artırmış ve sarraflar ile taşradaki yerel unsurlar arasında zaman zaman işbirliğini, zaman zaman ise çatışmayı tetiklemiştir. Çalışma, bu bağlamda sarrafların taşradaki ekonomik faaliyetlerini genişletirken karşılaştıkları zorlukları, yerel güçlerle kurdukları işbirliklerini ve ortaya çıkan anlaşmazlık noktalarını detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, Osmanlı taşrasındaki mali ve idari ilişkilerin anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Maliye, Tanzimat, Sarraf, Taşra, Ayan

MONEYCHANGERS IN THE OTTOMAN PROVINCES DURING THE TANZİMAT PERIOD: THE NATURE OF FINANCIAL RELATIONS, LEGAL CONFLICTS, AND RISKS BETWEEN BEYLİKÇİOĞLU AGOP AND HIS CLIENTS (1845-1860)

ABSTRACT

During the Tanzimat period, financial and administrative relations in the Ottoman provinces were shaped by the central government's reform initiatives and the dynamics of local actors. Investment opportunities presented by the financial conditions of this era occupied a central place in economic life through moneychangers operating in the provinces and local power centers. While the central administration undertook a role aimed at regulating this network of relationships, various centers of power and influence in the provinces found themselves in a competitive environment aiming to derive the highest benefit from the state's investment areas. This competition offered both new opportunities and serious risks for the actors involved. This study aims to analyze how moneychangers in the Ottoman provinces built their investment networks, the challenges they faced, their risk management strategies, and the role of the state in this process. The research focuses on the activities of Beylikçioğlu Agop, a moneychanger based in the capital who provided capital for tax-farming investments in the provinces. Beylikçioğlu generally established and conducted his financial relationships in the provinces through representatives he sent or via his brothers. In this context, his clients in the provinces, with whom he developed debt or credit relationships, are considered the main actors of the study.

The research examines the legal, social, and economic dimensions of the debt and credit relationships established between moneychangers and their clients. Despite basing their economic activities on strong legal and financial foundations, moneychangers encountered clients who resorted to manipulative methods during debt collection or avoided paying their debts. This situation increased the complexity of financial relationships and occasionally triggered cooperation or conflict between moneychangers and local elements in the provinces. The study analyzes in detail the challenges moneychangers faced while expanding their economic activities in the provinces, the collaborations they established with local powers, and the emerging points of disagreement. In doing so, the study aims to contribute to a better understanding of financial and administrative relations in the Ottoman provinces.

Keywords: Ottoman State, Finance, Tanzimat, Moneychanger, Province, Notables

GİRİŞ

Tanzimat'ın ilanına kadar Osmanlı Devleti'nin mali yapısı, XVII. yüzyıldan itibaren bir dizi önemli değişiklikle karşı karşıya kalarak zorunlu bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu değişen koşullar sayesinde İstanbul'un finansal piyasasının önemli aktörleri olarak kabul edilen sarraflar[48], devlet kurumları, hanedan mensupları, ileri gelen devlet adamları ve farklı seviyelerdeki yatırımcılarla daha fazla etkileşimde bulunabildiler. Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezi yönetimin iltizam ve malikâne gibi yöntemlerle yatırım

[48] Sarrafların faaliyetlerine ilişkin geniş bir literatür oluşmuş durumdadır. Onlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: (Kazgan, 1980); (Barsoumian, 1980); (Şahiner, 1995); (Çiçek, 2001); (Cezar, 2004); (Akyüz, 2008); (Akyıldız, 2009); (Çetin, 2009); (H. Köse, 2010); (Uluışık, 2011); (Çelik, 2013); (Aysan, 2013); (Koyuncu, 2014); (Emir, 2015); (M. Z. Köse, 2016); (Şenyurt, 2016); (Malhasyan ve Yıldız, 2017); (Costache, 2017); (Manav, 2019); (Güneş, 2019); (Albayrak, 2019); (Ünlü, 2020); (Bayraktar, 2022).

piyasalarını taşrada iyice genişletmesi ve devlete ait gelirlere yatırımın temel bir koşulu olarak kabul edilen "kefillik (teminat/güvence)" talebi, İstanbul yatırım piyasasına aşina olan sarraflara yeni bir finansal ağ kurmalarının yolunu açtı. Diğer yandan bu ağın önemli bir bileşeni, sarraflardan çok daha uzun bir süre boyunca dönüşüm sürecinin etkisinde kalan ve bu sürecin yarattığı koşullardan beslenerek büyüyen kimi yerel unsurlardı.

Osmanlı malî yapısında sarrafların üstlendikleri roller, özellikle iltizam ve malikâne sistemlerinin zamanla daha küçük ölçekli ve tarımsal üretime dayalı yatırım alanlarına yayılmasıyla birlikte belirgin bir şekilde artmıştır. Taşrada yerleşik yatırımcıların, kefalet, peşinat ve yıllık ödemeler gibi mali yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için ihtiyaç duydukları sermayenin temini, sarraflar ile yerel aktörler arasında getirisi yüksek, karmaşık bir finansal ilişki ağının gelişimini hızlandırmıştır. Bununla birlikte, bu tür yerel ağların yaygınlaşmasından çok önce, İstanbul'da devletin üst düzey bürokratlarının, resmî kurumların, vakıfların, esnaf ve tüccar gruplarının yanı sıra hanedan kadınlarının da sarraflarla güçlü bir mali etkileşim içinde oldukları dikkat çekmektedir. Sarraflar aynı zamanda cizyedarlar, mültezimler ve malikâneciler gibi devletin malî yükümlülüklerini üstlenen aktörlere de uzun yıllardır finansman sağlamışlardır. Bu bağlamda, Osmanlı iltizam ve malikâne sistemlerinin işlerliğini sürdürebilmesi için gerekli sermaye birikiminin ve bu sermayeyi finanse edebilecek kurumsal altyapının eksikliği, sarrafları devlet tarafından tanınan ve kâr oranlarıyla sınırlandırılmış bir çerçevede bu sistemin vazgeçilmez unsurları hâline getirmiştir. Sarrafların bu rolü, yalnızca finansal bir aracılık işleviyle sınırlı kalmayıp, Osmanlı maliyesinin hem taşra hem de merkez düzeyinde kurumsal kapasitesine doğrudan etki eden bir dinamik olarak değerlendirilmelidir (Emir, 2015: 19-20).

Sarrafların Osmanlı mali sisteminde karşıladıkları fonksiyonlar, kabaca şu başlıklar altında toplanabilir: Devlet hazinesi başta olmak üzere kredi/borç vererek toplumun pek çok kesimi için finansman sağlamak; devlete ait gelir kaynaklarının vergilerinin toplanmasında ve idaresinde başvurulan emanet, iltizam ve malikâne usullerindeki kefillik şartını karşılamak; yine bu tür yatırımlarda yatırımcıların ödeyeceği peşinatların ödenmesini sağlamak; para tedavülü; para nakli; para muhafazası[49]. Ayrıca yabancı ülkelerle Osmanlı Devleti arasında ilişki kurulmasına yardımları ile Osmanlı savaşlarında ordunun kimi ihtiyaçlarının temininde sağladıkları faydalar da zikredilmelidir. Bunun yanında sandık sarrafları, köşe sarrafları, kumpanya sarrafları da çeşitli mali amaçlar yüklenerek sistem içerisinde yerlerini almışlardı (Çelik, 2013: 31-40); (Akar, 2011). Aynı zamanda bankacılık işlemlerinin henüz olmadığı bu dönemde sarraflar, kısmi bir banka işlevi görerek, paralar arasındaki kur değerini belirliyor, birbirleriyle değişimini sağlıyor ve iç/dış ticaretin ödemelerinde poliçecilik yoluyla önemli bir rol oynarlardı (Şenyurt, 2016: 54-55). Bunun yanında kadılık ve naiblik makamlarının iltizama dahil edilerek yürütülmesi işlemlerinde sarraflar, bu makamları elinde tutan ailelere finansal destek sağlıyorlardı (Akiba, 2023).

Devlete ait gelir kaynaklarından olan mukataaların işletiminde iltizamın yanısıra emanet yöntemi de kullanılırdı. Bunların en başında maden mukataaları gelmekteydi. Onlardan birisi olan Ma'adin-i Hümâyûn Emaneti, eminler tarafından uhdelerine alınırken bir sarrafı kefil

[49] Daha fazlası için bkz. (Kaya, 2003: 45-55).

göstermek zorundaydılar. Ayrıca bir de Keban'da çeşitli sorumluluklar yüklenmiş ayrı sarrafları da bulunurdu. Onların görevleri arasında madenlerde çalışan ustalara ihtiyaç duydukları sermayeyi vermek yani onlara kredi açmak; madenciler için gerekli olan her türlü ihtiyacın temini hususunda onlara yardımcı olmak; madenlerde altın ve gümüş üretiminin bol olmasına gayret etmek; bir yere para ulaştırılacak olduğunda parayı ilgili yere iletmek sayılabilir. Üstlendikleri görevin sorumluluğu ile doğru orantılı olarak maden sarraflarına, ailelerini de kapsayacak şekilde, şeri ve örfi vergilerin tamamından muafiyet tanınmıştı. Madende sarraf bulundurma uygulaması, 1842 yılına kadar sürmüştü (Tızlak, 1991: 149-153).

Tanzimat öncesi dönemde ve Tanzimat sürecinde iltizam sisteminin taşra düzleminde kazandığı önem, önceki yüzyıllarla kıyaslandığında daha küçük ölçekli girişimlere olanak tanısa da, yerel unsurlar için ekonomik kazanç sağlamanın en kestirme yollarından biri olmaya devam ettiğini göstermektedir. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte iltizam sisteminin kaldırılmış olmasına rağmen, kısa bir süre sonra yeniden uygulamaya konulması[50], ekonomik ve toplumsal güç ile nüfuzu elinde tutan kesimler için belirgin fırsatlar yaratmıştır. Bu bağlamda, sarraflar olarak adlandırılan finansal aracılar grubu, yalnızca başkentte değil[51] taşranın farklı bölgelerinde de artan ölçüde faaliyet gösterme imkânı bulmuştur[52]. Sarrafların bu yaygınlaşan varlığı, yalnızca ekonomik girişimlerin sürdürülebilirliğine değil, aynı zamanda yerel ve merkezi düzeydeki güç ilişkilerinin yeniden şekillenmesine de katkıda bulunmuştur. İltizam sisteminin bu süreçteki devamlılığı, taşradaki ekonomik yapıların geleneksel dinamiklerini korurken, aynı zamanda bu dinamikleri sarraflar aracılığıyla daha karmaşık bir mali ağın parçası hâline getirmiştir.

Dönemin mali atmosferini ve yatırım alanını şekillendiren unsurlar, merkezi idare ile onun adına görev yapan yerel yönetimler, bu yapıyı oluşturan sarraflar ve yerel güç odakları tarafından belirlenmiştir. Osmanlı taşrasında, devletin kontrolündeki yatırım sahalarını işletme ve mümkün olan en yüksek kazancı elde etme çabası içerisindeki bu farklı aktörler, birbirleriyle destekleyici veya rekabetçi ilişkiler kurarak dinamik bir güç mücadelesi içinde varlık göstermiştir. Bu rekabetçi ortam, yalnızca ekonomik kazanç için fırsatlar sunmakla kalmamış; aynı zamanda her bir taraf için çeşitli mali ve idari riskleri de beraberinde getirmiştir. Bu çalışma, Osmanlı taşrasında sarrafların yatırım ağlarını nasıl yapılandırdıklarını, karşılaştıkları güçlükleri, rekabetin getirdiği risklerin niteliğini ve bu risklere karşı geliştirilen stratejileri analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, devletin bu süreçte oynadığı düzenleyici ve destekleyici rol de mercek altına alınmaktadır. Çalışmanın ana aktörlerinden biri olarak seçilen Beylikçioğlu Agop[53] başkent merkezli bir sarraf olup, taşradaki iltizam yatırımlarına sermaye yaratma veya mali ihtiyaçlara (borç/kredi) yönelik finansman sağlama gibi sınırlı bir faaliyet alanında etkili bir rol üstlenmiştir. Beylikçioğlu Agop, taşradaki finansal ilişkilerini çoğunlukla bölgelere

[50] 1842'de muhassıllık sisteminin kaldırılıp iltizam sistemine geçilmesiyle sarraflar yeniden güç kazanmaya başladılar. Hatta Meclis-i Vâlâ'nın yönlendirmesiyle Tanzimat'ın uygulandığı yerlerin vergisini toplayarak merkeze poliçe etmek üzere muteber on üç sarraftan oluşan Anadolu ve Rumeli kumpanyaları oluşturuldu. 1852'de lağvedilinceye kadar vergi toplama faaliyetini sürdürmüşlerdi (Akyıldız, 2009: 164).

[51] İstanbul sarraflarının çoğunluğu gayrimüslimdi. Rum ve Museviler yanında esas kısmını Ermeniler oluşturmaktaydı. Onlar, suriçi İstanbul'unda Kapalıçarşı merkezli ticaret bölgesinde yer alan hanlarda faaliyet gösterirlerdi (Bölükbaşı, 2014: 35).

[52] XIX. yüzyılda Sivas eyaletinde sarraflar ve mültezimler arasındaki ilişkiler hakkında bkz. (Çelik, 2013: 22-28).

[53] 1835 yılına ait sarraf listesinde 55 kişilik birinci sınıf sarraflar arasında sayılan Beylikçioğlu Agop'un dükkanı, Vezir Hanı'nda idi (Bölükbaşı, 2014: 89).

daimi veya geçici olarak gönderdiği güvenilir adamları veya kardeşleri aracılığıyla kurmuş ve takip etmiştir. Bu ilişkiler, taşra dinamiklerini anlamak açısından merkezi bir öneme sahiptir. Agop ile taşrada finansal münasebet kurduğu müşteriler, bu çalışmanın ana aktörleri olarak belirlenmiş ve Osmanlı taşrasındaki mali sistemin işleyişine dair ayrıntılı bir perspektif sunmak için incelenmiştir.

Bu araştırma, sarraflar ile müşterileri arasında kurulan parasal ilişkileri borç/kredi mekanizmaları çerçevesinde ele almayı hedeflemektedir. Özellikle sarrafların sağladığı borçların tahsil edilemediği durumlarda, bu ilişkilerin kişiler arasında mali bir çekişmeye dönüşerek hukukî ve sosyal işleyişi nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, ekonomik faaliyetlerinin her aşaması kanunlarla düzenlenen, güçlü mali ve hukukî dayanaklara sahip sarraflar ile borçlarını ödememek adına yanıltıcı, manipülatif ya da sonuçsuz girişimlerde bulunan toplumun farklı katmanlarından müşteriler arasındaki mücadele analiz edilecektir. Bu mücadele, yalnızca bireylerin ekonomik çıkarlarını koruma çabalarını değil, aynı zamanda Osmanlı taşrasındaki daha geniş mali ilişkiler ağına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Araştırma, ekonomik faaliyetlerini geniş coğrafi alanlara yayan sarraflar gibi yatırımcıların, yerel unsurlar ve taşrada görev yapan devlet hizmetlileri gibi finansal destek sağladıkları aktörlerle kurdukları işbirliği ve çatışma noktalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu süreçte, tarafların hukuki ve mali zorlukların üstesinden gelmek için başvurduğu yöntemler ve stratejiler incelenecektir. Ayrıca, Tanzimat döneminin yaklaşık yirmi yıllık bir sürecinde merkezi mali politikaların uygulanma çabaları ile taşrada sürdürülen diğer mali dinamiklerin nasıl bir arada var olduğunu anlamaya yönelik tespitler de sunulacaktır. Bu analiz, Tanzimat döneminin yalnızca merkezdeki mali düzenlemelerle sınırlı kalmayan, aynı zamanda taşrada oluşan yerel mali ağları ve bu ağların sarraflar gibi aktörler üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik daha kapsamlı bir çerçeve geliştirmeye katkı sunacaktır.

SARRAF BEYLİKÇİOĞLU AGOP VE TAŞRADA VERDİĞİ KREDİLER/BORÇLAR

Beylikçioğlu Agop'un taşrada kurduğu finansal ilişkilerin, 1262-1277 (1845/46-1860/61) yılları arasında yaklaşık on beş yıllık bir döneme yayıldığı izlenebilmektedir. Sarrafın finansman sağladığı müşteri tabanı, taşrada farklı idari kademelerde görev yapan resmi devlet görevlilerinin yanı sıra, yerel halktan bireyleri de kapsamaktaydı. Bu finansal ilişkilerin inşasında temel dayanak noktası, sarrafların tabi oldukları esnaf nizamının prensiplerine uygun olarak alacak tahsilatlarının takip edildiği merkezi ve yerel bürokrasinin ürettiği resmi kayıtlardı. Beylikçioğlu'nun taşraya yönelik mali işbirlikleri ve kaynak akışları, belirli bir dönem boyunca cazibesini korumuş görünmektedir. Alacak tahsilatında karşılaşılan zorluklara rağmen, aynı bölgelerde farklı bireylerle yeni finansal ilişkiler geliştirmesi, bu cazibenin sürdüğüne dair güçlü bir göstergedir. Bununla birlikte, Osmanlı resmi evraklarına yansımayan ve zamanında tahsil edilebilmiş alacakların kimlere verildiği, bu kişilerin neden borç aldıkları soruları, şimdilik bir bilinmezlik taşımaktadır. Buna rağmen, Beylikçioğlu'nun müşteri tabanının genel dağılımı, toplumsal çeşitliliği yansıtan bir yapı arz etmektedir. Bu bağlamda, sarrafların taşra finansal ekosistemine katkıları, yalnızca ekonomik işlevlerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda toplumsal ve idari yapılar arasında karmaşık ilişkilerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Beylikçioğlu Agop örneği üzerinden, Osmanlı taşrasındaki mali aktörlerin farklı

kesimlerle kurduğu bu ilişkilerin dinamikleri, taşra ekonomisinin daha geniş bir bağlamda anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Tablo I ve Tablo II'de görüleceği üzere, Beylikçioğlu Agop'un müşteri portföyü ve alacakları, yerli ahali ile taşradaki devlet görevlileri olmak üzere iki ana kategori üzerinden incelenmiştir. Tablo I'de yer alan yerli ahali müşteri profili, coğrafi dağılım açısından analiz edildiğinde, Selanik, Malatya, Sultanyeri, Silivri, Hüdavendigar, Amasya, Harput, Hısnımansur, Behisni, Tekfurdağı, Malkara, Keşan, Gelibolu ve Ferecik gibi sancak ve kaza merkezlerini içeren geniş bir coğrafi yelpazeye işaret etmektedir. Buna karşılık, Tablo II'de bu listeye Vize, Banaluka, Menlik (?), Gemlik, Bekaulaziz (?), Silistre, Çankırı, Cizre, Trabzon, Ordu, Şehrizor, Halep, Rumkale ve İzmir gibi eyalet, sancak ve kaza merkezlerinin de eklendiği görülmektedir. Bu veriler, Beylikçioğlu Agop'un mali faaliyetlerinin, İstanbul merkezli bir sarraf olmanın sınırlarını aşarak, Osmanlı coğrafyasının uzak noktalarına kadar uzandığını ve geniş bir müşteri ağı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, sarrafın yalnızca taşranın farklı bölgelerindeki maddi ihtiyaç sahiplerine finansal hizmet sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu hizmetler üzerinden kâr elde etmekten de çekinmediğini göstermektedir.

Her iki tabloda yer alan alacak miktarlarının tahsilat süreçleri ve tamamlanma durumları hakkında kesin bilgilere sahip olamasak da, toplam borç tutarı olan 1.587.152 kuruş, bir sarrafın işlettiği sermaye birikiminin büyüklüğüne dair yaklaşık bir fikir vermektedir. Bu sermaye büyüklüğü, yalnızca sarrafın finansal gücünün değil, aynı zamanda taşrada oluşturulan ekonomik ağların ölçeği ve etkinliği açısından da anlamlı bir göstergedir. Bununla birlikte, bu tablolar aracılığıyla elde edilen coğrafi ve mali veriler, Beylikçioğlu Agop'un hem yerel hem de merkezi idarelerle kurduğu ilişkilerin karmaşıklığını ve bu ilişkilerin taşranın ekonomik ekosistemindeki önemini daha derinlemesine analiz etme imkânı sunmaktadır. Sarrafın müşterileriyle kurduğu mali bağlar, yalnızca bireysel çıkarlar ekseninde değil, aynı zamanda Osmanlı taşrasındaki toplumsal ve idari ilişkilerin bütünsel dinamikleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Yerli ahalinin sarraftan borç talep etmesinin kaynağı, bir iltizam yatırımı değilse genellikle sıradan kredi işlemleriyle açıklanabilir. İltizam yatırımları ise genellikle iki ana amaca hizmet etmekteydi: ya kendilerinin tercih ettiği bir gelir kaynağının işletimi ya da devlete ait bölgesel vergilerin toplanması. Bu bağlamda, Amasya sancağı rüsûmât bedelinin toplanmasını iltizamla üstlenen Hacı Mustafa Ağa, bu tür yatırımlara katılan yerel aktörlere bir örnek teşkil etmektedir. Muhtemelen, dönemin mali ve idari yapıları içerisinde, Amasya çevresinde iltizam işlerini domine eden kimselerden biri olan Hacı Mustafa Ağa, resmî belgelerde "Amasya mültezimlerinden" adıyla anılmaktaydı. 1267 (1850/51) mali yılına mahsup edilmek üzere Maliye Nezareti tarafından onaylanan Amasya sancağı rüsûmât bedeli, Beylikçioğlu Agop'un taahhüdü ve ortaklığıyla Hacı Mustafa Ağa tarafından üstlenilmiştir. Bu durum, sarrafın yalnızca kefil olarak değil, aynı zamanda sancağın bütününe yayılan ekonomik faaliyetler çerçevesinde yerel bir unsurla ortaklık ilişkisi içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu ortaklık,

iltizam sisteminin taşra düzeyinde nasıl bir ekonomik işleyişe sahip olduğunu anlamak açısından önemlidir[54].

Dönemin genel uygulamalarına uygun olarak, mültezimler, iltizama aldıkları sancak ve kazaların büyük bir bölümünü alt iltizama devretmekteydi. Geriye kalan kısımlar ise merkeze bağlı gümrük emanetinin adamları tarafından doğrudan yönetilmekteydi. Alt iltizama verilen kazaların mültezimleri, ödemeleri gereken taksitler konusunda sarraflara bağımlıydı; taksitlerin ödenmesi, sarrafın kefaleti ve tahvil mekanizmasıyla garanti altına alınmaktaydı. Bu noktada Beylikçioğlu Agop'un işlevi iki yönlüydü: hem alt mültezimlere kredi sağlamak hem de onların borçlarını ödeyebileceklerine dair kefil olmak. Ancak, tahmin edildiği üzere, bazı durumlarda işler beklenildiği gibi ilerlememekteydi. Alt mültezimlerin ana parayı ve faizi ödeyememeleri, doğrudan asıl mültezim olan Hacı Mustafa Ağa'yı mali sorumluluk altına sokmaktaydı[55]. Bu tür mali işlemlerde yer alan ve "Bey," "Efendi," ya da "Ağa" unvanlarıyla anılan kişiler, genellikle şehirde ikamet eden, çeşitli ekonomik faaliyetlere katılan yerel elitlerdi (Bkz. Tablo I). Bu kişiler, taşradaki ekonomik faaliyetlerin sadece pasif birer alıcısı değil, aynı zamanda aktif şekillendiricileri olarak Osmanlı taşrasında mali sistemin temel taşlarını oluşturmaktaydı.

Tablo I: Beylikçioğlu Agop'un Yerli Ahaliden Alacakları[56]

ALACAKLI OLDUĞU KİŞİ	ALACAKLI OLDUĞU MİKTAR (KURUŞ)
Amasya Kazaları Mültezimleri	30.000
Amasya Sancağı Rüsumat Bedeli Mültezimi Hacı Mustafa Ağa	60.000
Behisni Kazası sakinlerinden Ormankıranzade Seydi Bey	2.200
Bezancı (?) oğlu Apesnol (?) zimmi	5.900
Ferecik Kazası sakinlerinden Hacı Emin Ağa	7.600 + 6.500 + 5.166
Ferecik Kazası sakinlerinden Hasan Bey	250
Ferecik Kazası sakinlerinden Manavoğlu Süleyman Ağa	13.950
Ferecik Kazası sakinlerinden Ragat (?) Hasarlı (?) Konstantini zimmi	700
Ferecik Kazasında Yazıcı Lamperaki (?) zimmi	150 + 125
Harput Sancağında Hısnımansur Kazasına tabi Turunc Hassı Karyesi sakinlerinden Tuzcu Ali Ağa, Mustafa Ağa ve Yusuf Ağa	15.500

[54] BOA., A.MKT.UM. 75/37 (18 Zilkade 1267); BOA., A.MKT.UM. 134/21 (25 Receb 1269). Aynı vergi kaynağının 1265 ve 1266 mali seneleri ihalesi, Hilmi Paşa'nın oğlu Mektubi Kalemi halifelerinden Tahir Bey'in uhdesine bırakılmıştı. BOA., A.MKT.UM. 358/65 (3 Muharrem 1276). Aynı seneler Amasya sancağı varidat rüsumu bedelatı da kendisine ve Ömer Feyzi Efendi'ye ihale edilmişti. BOA., A.MKT.DV. 201/89 (10 Rebiülevvel 1278).

[55] BOA., A.MKT.UM. 75/37 (18 Zilkade 1267); BOA., A.MKT.UM. 134/21 (25 Receb 1269). Aynı vergi kaynağının 1265 ve 1266 mali seneleri ihalesi, Hilmi Paşa'nın oğlu Mektubi Kalemi halifelerinden Tahir Bey'in uhdesine bırakılmıştı. BOA., A.MKT.UM. 358/65 (3 Muharrem 1276). Aynı seneler Amasya sancağı varidat rüsumu bedelatı da kendisine ve Ömer Feyzi Efendi'ye ihale edilmişti. BOA., A.MKT.DV. 201/89 (10 Rebiülevvel 1278).

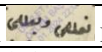
[56] Beylikçioğlu Agop'un yerli ahaliden alacaklılarının kim olduklarına dair veriler, şu kaynaklardan derlenmiştir: BOA. A.DVN. 28/40 (7 Şaban 1263/5 Ağustos 1847); BOA. A.MKT. 15/75; BOA. A.MKT. 35/74 (15 Safer 1262/12 Şubat 1846); BOA. A.MKT.DV. 11/18 (5 Cemaziyelevvel 1264/9 Nisan 1848); BOA. A.MKT.DV. 184/68 (21 Receb 1277/2 Şubat 1861); BOA. A.MKT.DV. 19/47 (2 Zilkade 1265/19 Eylül 1849); BOA. A.MKT.DV. 53/97 (22 Cemaziyelevvel 1268/14 Mart 1852); BOA. A.MKT.DV. 63/57 (1 Zilhicce 1268/16 Eylül 1852); BOA. A.MKT.DV. 64/7; BOA. A.MKT.DV. 64/8 (8 Muharrem 1269/22 Ekim 1852); BOA. A.MKT.DV. 81/76 (9 Zilkade 1271/24 Temmuz 1855); BOA. A.MKT.UM. 102/3 (23 Ramazan 1268/11 Temmuz 1852); BOA. A.MKT.UM. 15/30 (3 Receb 1266/15 Mayıs 1850); BOA. A.MKT.UM. 27/94; BOA. HR.MKT. 165/3 (27 Zilkade 1272/30 Temmuz 1856).

Harput Sancağında Behisni Kazası sakinlerinden Rişvanzade Ömer Bey	6.000
Hüdavendigar Sancağı Domaniç Kazası Ahalisi	32.000
Kahvecioğlu Hacı Ahmed Ağa	1.000
Keşan Kazası İhtisab Mültezimi Hacı Said Ağa	14.294
Keşan Kazası sakinlerinden Hacı Necib Ağa, İsmail Ağa, Aci Yanol, Vasilaki	4.000
Keşan Kazası sakinlerinden Haseki İsmail Ağa	4.140 + 1.500 + 11.600
Keşan Kazasından Hakkı Ağa	1.150
Küçük Mehmed Efendi	850
Kürt Ahmed Ağa	450
Malatya Hanedanından Sülûkîzâde Mehmed Ağa	34.500 28.600
Malkara Kazası İhtisab Mültezimi Şakir Efendi ile Malkara Kazası Çorbacılarından Agob zimmi	15.200
Malkara'da Şakir Efendi ile Agob ….	501
Selanikli Şehbenderoğlu Mustafa, Hasan ve İbrahim Bey	85.000
Silivri Kazasına Tabi Çiftlikat-ı Hümayun Mültezimi Hacı Mehmed Efendi	39.000
Sultanyeri Kazası Voyvodası Sâbık İbrahim Bey	61.000
Vanlı Tomas zimmi	10.470
TOPLAM	**948.846**

Osmanlı taşrasındaki devlet görevlilerinin de Beylikçioğlu Agop'tan kredi aldıkları, mevcut verilerden açıkça görülebilmektedir. Ancak, bu borçların alınma sebeplerine dair doğrudan verilere ulaşmak mümkün olmasa da, kişisel gereksinimlerin bu kredilerin temel motivasyonu olduğu tahmin edilmektedir. Tablo II'de de belirtildiği üzere, Beylikçioğlu'nun müşteri portföyü arasında kaza naipleri, sancak kaymakamları, kaza müdürleri, ihtisap memurları ve müdürleri, hatta katipler gibi idari görevliler yer almaktadır. Bu durum, taşrada görev yapan idari personelin yalnızca maaşlarıyla sınırlı bir ekonomik yaşam sürmediklerini, aksine ek finansal kaynaklara olan ihtiyaçlarının, onları sarraflarla doğrudan ilişki kurmaya yönlendirdiğini göstermektedir. Devletin taşra düzeyindeki mali işleyişi ve idari mekanizmasının, bireysel düzeydeki ekonomik zorunluluklarla kesişmesi, Osmanlı taşrasındaki finansal ağların karmaşıklığını ve çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, bu tür borçlanma ilişkileri, sarrafların yalnızca ticari faaliyetlerde değil, aynı zamanda taşra bürokrasisiyle bütünleşmiş bir ekonomik aktör olarak işlev gördüklerini de göstermektedir. Kaza naipleri ve kaymakamlar gibi idari sorumluluğu yüksek olan bireylerin borçlanmaları, genellikle görevlerini sürdürebilmeleri ya da görevlerinin gerektirdiği mali yükümlülükleri yerine getirebilmeleri için ihtiyaç duyulan kaynakları sağlama çabasıyla ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda sarraflar ve taşra görevlileri arasındaki bu tür mali ilişkiler, yalnızca bireysel kredilendirme süreçleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda taşranın ekonomik ve idari ekosisteminin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Beylikçioğlu Agop'un sağladığı krediler, bu ekosistemin merkezinde yer alan ve taşranın idari yapısındaki boşlukları dolduran bir mekanizma olarak değerlendirilmelidir.

Tablo II: Beylikçioğlu Agop'un Taşradaki Devlet Görevlilerindeki Alacakları[57]

Alacaklı Olduğu Kişiler	Alacaklı Olduğu Miktar (Kuruş)
Banaluka Kaymakamı Sâbık Cabbarzade Mahmud Paşa	150.000
Cizre Kaymakamı Esbak Mustafa Paşa	21.640
Ferecik Kaza Müdürü Hurşid Efendi	2.875
Gemlik Kazası Naibi Ahmed Remzi Efendi	41.000
Halep Eyaleti Rumkale Kaymakamı Hurşid Efendi	7.000
Hısnımansur Kazası Müdürü Sâbık Malatyalı Sülûkîzâde Mehmed Ağa	48.000
İzmir Mal Katibi İbrahim Münib Efendi	1.300
Kengırı Sancağı Kazası Müdürü Hurşid Ağa	24.000
Keşan Kazası İhtisab Memuru Esbak Mehmed Hafız Ağa	11.035
Keşan Kazası İhtisab Müdürü Hafiz Mehmed Ağa	3.656
Keşan Kazası Müdürü Hurşid Ağa	8.090
Menlik (?) Kazası Naibi Ahmed Remzi Efendi	47.000
Sâbık Kaymakamı Timur Paşa	35.030
Silistre Sancağı Muaccelat Müdürü Edirneli İbrahim Bey	30.040
Şehrizor Eyaleti Evkaf Müdürü Hüseyin Rıza Bey	7.500
Trabzon Eyaleti Ordu Kazası Naibi Hacı Davud Efendi	10.140
Vize Kazası Naibi Ahmed Remzi Efendi	190.000
TOPLAM	**638.306**

SARRAF ALACAKLARININ TAHSİLİNDE UYGULANAN PROSEDÜR ve İŞLEYİŞ

Sarraflar, Osmanlı ekonomisinin önemli aktörlerinden biri olarak, bir esnaf organizasyonu çerçevesinde teşkilatlanmışlardır. Bu yapılanmanın temel amacı, sarrafların yürüttüğü ekonomik faaliyetlerin ve finansal işlemlerin belirli bir düzen ve denetim altında tutulmasını sağlamaktı[58]. Tanzimat sonrası dönemde, sarrafların para bozma işlemleri ile borç verme ve kredi sağlama faaliyetlerini düzenlemek için iki ayrı düzenleme yapılmıştır. Para bozma faaliyetleri, sarrafların ne kadar kâr elde edeceğini ve bu işlemleri hangi usullerle yürüteceğini

[57] Beylikçioğlu Agop'un taşradaki devlet görevlileri arasında yer alan alacaklılarının kim olduklarına dair verilerse şu kaynaklardan derlenmiştir: BOA. A.MKT. 14/68; BOA. A.MKT.DV. 102/93 (11 Rebiülahir 1273/9 Aralık 1856); BOA. A.MKT.DV. 11/18 (5 Cemaziyelevvel 1264/9 Nisan 1848); BOA. A.MKT.DV. 139/9; BOA. A.MKT.DV. 43/28 (17 Zilhicce 1267/13 Ekim 1851); BOA. A.MKT.DV. 64/7; BOA. A.MKT.DV. 75/72 (20 Zilkade 1269/25 Ağustos 1853); BOA. A.MKT.DV. 88/96 (2 Cemaziyelahir 1272/9 Şubat 1856); BOA. A.MKT.DV. 89/45; BOA. A.MKT.NZD. 258/29 (11 Şevval 1274/25 Mayıs 1858); BOA. A.MKT.UM. 259/50 (26 Safer 1273/26 Ekim 1856); BOA. A.MKT.UM. 278/4 (12 Şaban 1273/7 Nisan 1857); BOA. A.MKT.UM. 27/94; BOA. A.MKT.UM. 41/67 (1 Safer 1267/6 Aralık 1850); BOA. A.MKT.UM. 77/28 (4 Zilhicce 1267/30 Eylül 1851).

[58] İstanbul sarraf teşkilatı ilk defa –tespit edilebildiği kadarıyla- 1691 yılında gedik verilerek teşkilatlandırılmıştı. Para sistemindeki kargaşa ve istikrarsızlığın ancak sarraflara müdahale edilerek sonlandırılacağı devlet adamları tarafından düşünülmekteydi. Böylece sarraf sayısı 12 olarak belirlenmiş ve her birinin yanına bir yamak verilmişti. Bunların dışında herhangi bir kimsenin sarraflık yapması kesinlikle yasaklanmaktaydı. İlk düzenlemenin yapıldığı 1691 yılından 1835 yılına kadar devlet tarafından sarraflara 14 kez nizam verilmişti. Sarraf teşkilatındaki esas değişiklik ise 1835'te yapılmıştı. Buna göre sarraflar iki gruba ayrılmaktaydı. 55 kişiden oluşan ilk grup birinci sınıf, 45 kişiden oluşan grup ise ikinci grubu oluşturmaktaydı. Aralarındaki en temel farksa birinci sınıftakilerin daha büyük bir ekonomik güce ve itibara sahip olmalarıydı. Bunlar, mültezim ve malikanecilere kefil olabilecek yeterlilikte kabul ediliyorlardı (Bölükbaşı, 2014: 24-28).

net bir şekilde belirleyen devlet kontrolüne tabi tutulmuştur. Bu düzenlemeler, sarrafların faaliyetlerini sınırlandırmayı ve ekonomik istikrarı korumayı hedeflemiştir. Sarrafların borç verme faaliyetleri ise daha karmaşık bir yapıya sahipti. Borç verme işlemlerinin geçerliliğini sağlamak ve taraflar arasında güveni tesis etmek için belirli şartların yerine getirilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu şartlar arasında taraflar arasında düzenlenmiş bir senedin varlığı ve borç verilen kişinin güvenilir bir kefil göstermesi öncelikliydi (Çelik, 2013: 41-43).

Eğer sarraf ile müşterisi arasında bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa, konu önce Darbhâne-i 'Âmire'ye[59] havale edilecek, burada bir çözüm bulunamaması durumunda ise meselenin şeri mahkemeye intikal etmesi sağlanacaktı[60]. Ancak bu süreçte, Darbhâne-i 'Âmire'nin konuya ilişkin görüşü ve takriri mahkeme sürecine yön verici bir unsur olarak kabul edilmekteydi.

Eğer sarraf ile müşterisi arasında anlaşmazlık sözkonusu olursa tarafların başvuruları, Darbhâne-i 'Âmire'ye havale edilerek görülecekti. Konunun şeri mahkemeye intikali gerekirse, Darbhâne-i 'Âmire'nin takririyle bildirilecekti[61]. 1859 yılında yapılan yeni bir düzenleme ile sarrafların faaliyetlerine ilişkin yaşanan sorunlarda başvuracakları kurumlar açık bir şekilde belirlenmiştir. Buna göre, ticaretle ilgili konularda Ticaret Mahkemesi'ne, iltizam meselelerinde Maliye Hazinesi'ne, diğer hususlarda ise Hazine-i Hassa'ya müracaat etmeleri gerektiği hükme bağlanmıştır. Bununla birlikte, sarrafların borç alıp verme faaliyetleri 1860, 1867 ve 1873 yıllarında tekrar düzenlenmiş, bu süreçlerde borçlanma mekanizmalarındaki

[59] Darbhâne-i Âmire ve Ceyb-i Hümâyûn adlı kurumlar, II. Mahmud dönemi mali politikalarının içinde değerlendirilmişler ve padişahın özel hazinesi/cep harçlığı konumunda olan Ceyb-i Hümâyûn hazinesi, Mart 1840 yılı itibariyle tahsîsât-ı seniyye ve diğer hasılatlar şeklinde padişahın tüm gelirlerinin toplandığı, sarayın idaresine ve padişaha ait harcamaların tamamının yapıldığı bir kurum haline dönüşmüştü. 1847 yılında ismi, Hazine-i Hassa olarak değiştirildi. Darbhâne-i Âmire ise Tanzimat'la birlikte Darbhâne Nezareti adını alarak, Ceyb-i Hümâyûn ve Hazine-i Hassa'ya ait işlerin yönetimi görevini üstlendi. Daha sonra nezaretin adı, Hazine-i Hassa Nezareti'ne dönüştürüldü (Terzi, 1998: 137). Sarrafların alacaklarına ilişkin başvuruları, önce Darbhâne'ye; isim değişikliğinden sonra Hazine-i Hassa Nezareti'ne yapılmıştı.

[60] Darbhâne-i Âmire ve Ceyb-i Hümâyûn adlı kurumlar, II. Mahmud dönemi mali politikalarının içinde değerlendirilmişler ve padişahın özel hazinesi/cep harçlığı konumunda olan Ceyb-i Hümâyûn hazinesi, Mart 1840 yılı itibariyle tahsîsât-ı seniyye ve diğer hasılatlar şeklinde padişahın tüm gelirlerinin toplandığı, sarayın idaresine ve padişaha ait harcamaların tamamının yapıldığı bir kurum haline dönüşmüştü. 1847 yılında ismi, Hazine-i Hassa olarak değiştirildi. Darbhâne-i Âmire ise Tanzimat'la birlikte Darbhâne Nezareti adını alarak, Ceyb-i Hümâyûn ve Hazine-i Hassa'ya ait işlerin yönetimi görevini üstlendi. Daha sonra nezaretin adı, Hazine-i Hassa Nezareti'ne dönüştürüldü (Terzi, 1998: 137). Sarrafların alacaklarına ilişkin başvuruları, önce Darbhâne'ye; isim değişikliğinden sonra Hazine-i Hassa Nezareti'ne yapılmıştı.

[61] "Sarraf ile müşteri beyninde münâza'a vukû' bulundukda tarafeynin istid'âları evvel emrde Darbhâne-i 'Âmireye havâle ile rü'yet olunarak şer'-i şerîfe havâlesi lâzım geldikde Darbhâne-i 'Âmire takrîriyle havâle olunmak ve bir müşteri bir sarraf ile ahz ve i'tâ edecek olduğu halde miyânelerinde vâki' olan mukâvelenin bilâ-sebeb mugâyirinde olduğu veyahud hadd-i i'tidâli mütecâviz olub da sarrafını cevab virmeğe mecbûr eylediği takdîrde *sen bana cevâb verene dek ben hesâb görmem* deyu cevab verir ise Darbhâne-i 'Âmire ma'rifetiyle ba'de't-tahkîk sahîh alacağı güzeştesiyle me'an tedârük edeceği sarraf-ı cedîdden tahsîl olunmak ve rızâ-yı tarafeyn ile tahvîle rabt olunmuş olan alacağının hesâbında sehv ve galat vardır deyu vâki' olan istid'âlara havâle-i sem' i'tibâr olunmayub virilan tahvîl mer'î ve mu'teber tutulmak ve tahvîliyle merbût ve mütehakkık olan matlûbâtlarının mürûr eden eyyâm-ı güzeştesiyle istihsâline ve bundan böyle vukû' bulacak da'vâ ve nizâ'larının kemâkân Darbhâne-i 'Âmire ma'rifetiyle rü'yet ve tesviyesine bakılmak husûsları sarrafân esnâfının bâ-irâde-i seniyye-i şahâne mukaddem ve mu'ahhar karâr-gîr olan nizâmlarından olduğu mukayyeddir" BOA. A.MKT.DV. 11/18 (24 Cemaziyelevvel 1264/28 Nisan 1848). Sarrafların ve müşterilerinin uymakla mükellef oldukları bu kurallar bütünü, geçerliliğini bir süre değişmeden korumuş görünmektedir BOA. A.MKT.DV. 81/76 (9 Şevval 1271/25 Haziran 1855).

uygulamaların daha da netleştirilmesi hedeflenmiştir (Çelik, 2013: 43-45). Bu düzenlemeler, Tanzimat sonrası dönemde sarrafların faaliyetlerinin ne derece geniş bir denetim ve hukuki çerçeveye oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir. Sarraflar, yalnızca ekonomik birer aktör olarak değil, aynı zamanda Tanzimat reformlarının ekonomik boyutunun taşra ve merkez düzeyinde uygulanmasında önemli bir araç olarak değerlendirilmiştir.

Sarrafların alacaklarının tahsilinde yerel yönetimlerin, prosedürün önemli bir ayağını oluşturduğu görülmektedir. Bu süreç, Hazine-i Hassa Komisyonu tarafından verilen ilamın, borcun tahsiline ilişkin bir emir olarak borçlunun ikamet ettiği yerin idari birimine iletilmesiyle başlamaktaydı. İlgili idarî birim, vilayet yönetimi olabileceği gibi, daha alt düzeyde sancak kaymakamlığı da olabilmekteydi.

Yerel yönetimlerin, sarrafın alacak tahsilatına yönelik olarak üstlendikleri görevler, sürecin hem düzenli hem de merkezi denetime açık bir biçimde işlemesini sağlamayı hedefliyordu. Bu bağlamda, yerel yönetimlerin görevleri şu şekilde sıralanabilir:

Borçluların çağrılması ve soruşturmanın yürütülmesi: Borçlular, vilayet ya da sancak meclisine çağrılır; borcun gerçekliği ve detaylarına ilişkin soruşturma yapılırdı.

Merkez ile iletişim: Borca ilişkin bilgiler, Darphane, Hazine-i Hassa, Meclis-i Vala'daki ilgili komisyonlar ya da Muhasebe Meclisi gibi merkezi kurumlarla paylaşılırdı.

Tahsilatın gerçekleştirilmesi: Borcun tahsil edilmesi mümkün olduğunda, ilgili meblağ ya doğrudan Maliye Hazinesine ya da sarrafın bölgede bulunan vekiline ulaştırılmak üzere teslim edilirdi.

İstanbul'a sevk: Borçluların borçlarını ödemeyi reddetmeleri ya da borçlarını inkâr etmeleri durumunda, merkezi kurallar gereği, bu kişilerin sarrafla muhasebelerini yüz yüze gerçekleştirmek üzere İstanbul'a sevk edilmeleri sağlanırdı.

Bunun yanı sıra, tahsilat sürecinin etkin bir şekilde ilerlemesi için Hazine-i Hassa, zaman zaman bölgeye özel olarak bir mübaşir görevlendirebilmekteydi. Mübaşir, hem verilen emri yerel yönetimlere iletmek hem de sürecin düzenli bir biçimde ilerlemesini sağlamak üzere hareket etmekteydi.

Sarraflar, alacaklarını tahsil edemedikleri her durumda başvurularını yenileme yoluna gitmiş ve daha önce ilgili makamlardan çıkarılmış olan emirlerin tekrar düzenlenerek bölge yöneticilerine gönderilmesini talep etmişlerdir[62]. Bu süreç, sarrafların alacak tahsilatında karşılaştıkları yapısal zorlukları ve taşra düzeyindeki idari mekanizmaların bazen yeterli etkinliği sağlayamamasını açıkça ortaya koymaktadır. Alacakların tahsil edilemediği süreye ilişkin sarrafların verdikleri bilgiler genellikle belirsizlik taşımaktadır. Tahsilat süresinin uzunluğunu ifade etmek için, "bunca zamandır" gibi muğlak ifadeler kullanmaları, geçen zamanın uzunluğunu vurgulamak açısından yeterli görülmekteydi. Bu tür belirsiz ifadeler, aynı

[62] Halep eyaletindeki Rumkale kaymakamı Hurşid Efendi'deki 7.500 kuruş alacağı için 18 Zilkade 1271 (2 Ağustos 1855) tarihinde bir emir gönderilmiş olmasına rağmen hala tahsilat yapılamadığı için emrin tekrarının yazılması icap etmişti. BOA. A.MKT.DV. 89/45 (16 Cemaziyelahir 1272/23 Şubat 1856). Ayrıca bkz. BOA. A.MKT.DV. 82/9 (11 Zilkade 1271/26 Temmuz 1855).

zamanda sarrafların tahsilat sürecinde karşılaştıkları bürokratik engellerin ve gecikmelerin neden olduğu sıkıntıyı ifade etmelerinin bir yolu olarak değerlendirilebilir.

Sarrafların tahsilat işlemleri sırasında adamlarından birini göndermek zorunda kalmalarını "bile" şeklinde zikretmeleri, bu tür gecikmelerin neden olduğu bıkkınlığın ve mali zorlukların açık bir göstergesidir. Zira sarraflar için alacaklarının zamanında tahsili, yalnızca kendi mali sürdürülebilirlikleri açısından değil, aynı zamanda devlete ait çeşitli gelir kaynaklarına yaptıkları yatırımlar dolayısıyla Maliye Hazinesi'ne olan ödemelerini vaktinde gerçekleştirebilmeleri için de bir gereklilik mahiyetindeydi[63].

1. Taksitlendirme: Kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde sarrafların önemli roller üstlendiği Osmanlı mali yapısında, taşra halkının sarraflara olan borçlarının ödenmesi için bölgesel şartların elverdiği çeşitli çözüm yollarının geliştirildiği görülmektedir. Bu yöntemlerden biri, borçların taksite bağlanmasıdır. Domaniç kazası ahalisinin sarraf Beylikçioğlu Agop'a olan 96.000 kuruşluk borcunun üç taksit halinde ödenmesine ilişkin düzenleme bu kapsamda dikkat çekicidir. Bu düzenlemeye göre, ilk taksit olan 32.000 kuruşun, 1 Ağustos 1262 (13 Ağustos 1846) tarihi itibariyle tahsil edilmesi planlanmıştır. İlk taksitin ödenmesi, ahali tarafından mükellef oldukları virgü gelirleri ve üretimden kaynaklanan diğer gelirlerin eklenmesiyle mümkün hâle getirilmiştir. Böylece 22.500 kuruş, nakden ödenmiş; kalan miktar ise başka bir sarraf olan Kapancıoğlu'na havâle edilmiştir. Havâle edilen bu miktarın toplamı, Bursa sandık sarrafına ulaştırılarak tahsilat tamamlanmıştır[64]. Borcun ödenen 49.000 kuruşluk kısmı, sarrafın Hazine'ye olan borcuna mahsup edilmiş, ancak geriye kalan 46.000 kuruşun tahsili meselesi hâlâ gündemde kalmıştır. Bu bağlamda, Maliye Nezareti, Hüdavendigar Müşirliği'ne tahsilatın durumunu sormuş; tahsilat yapılmışsa bu miktarın sarrafa verilmek üzere Maliye Hazinesi'ne ulaştırılmasını, tahsil edilmemişse ise bir an önce tahsilatın gerçekleştirilmesini talep etmiştir[65]. Bu örnek, sarrafların taşra düzeyindeki mali süreçlerdeki önemini ve borç tahsilatının taksitlendirilmesi gibi yöntemlerin, hem taşra ekonomisinin dinamiklerine uygun çözümler üretmek hem de merkezi mali düzenin sürekliliğini sağlamak için nasıl kullanıldığını göstermektedir.

2. Varislerden Tahsil: Borçlu kişinin borçlu olduğu halde vefat etmesi durumunda, borcun tahsili için terekesi esas alınır; tereke yeterli değilse bu kez varislerden tahsil edilmesi gerekirdi. Ancak, varislerin borcu ödemekten kaçınmak için çeşitli gerekçeler öne sürdükleri durumların yaşanması her zaman olasılık dahilindeydi. Bu tür durumlar, borç tahsilat sürecini daha karmaşık ve uzun bir prosedüre dönüştürmekteydi. Borcu tahsil etmenin ikinci yolu, borçlunun terekesine ilişkin süreçlerin yürütülmesi amacıyla bölge kadısına başvuru yapılmasıydı. Bu başvuru, terekeden borcun ödenmesini sağlamak için varislere bildirim yapılmasını içerirdi. Ancak, mal varlığının borcun ödenmesini engelleyecek şekilde satılması veya gizlenmesi gibi durumların ortaya çıkması hâlinde, söz konusu mal varlıklarının yeniden kayıt altına alınması ve tahsile uygun hâle getirilmesi gerekirdi[66]. Varislerin ödeme güçlerinin olmadığının

[63] BOA. A.MKT.NZD. 258/29 (11 Şevval 1274/25 Mayıs 1858).
[64] BOA. A.DVN. 28/40 (7 Şaban 1263/21 Temmuz 1847).
[65] BOA. A.MKT.MHM. 14/92 (3 Şaban 1265/24 Haziran 1849).
[66] Sarrafların alacaklarını tahsil edememelerinde varislerin tavrı belirleyici olmaktaydı. Kimi borcu kabul bile etmezken kimi de mal varlığına el konulacağı korkusuyla gizlice gayrimenkulleri satma, değerli olan diğer

anlaşılması durumunda ise borcun taksite bağlanarak parça parça tahsil edilmesi, bir diğer çözüm yolu olarak önerilmekteydi. Bu yöntem, borcun tamamen silinmesinin önüne geçerken, varislerin ödeme kapasitesine uygun bir tahsilat planı oluşturulmasını sağlıyordu[67].

3. Adamlarını Bölgeye Göndererek: Sarraflar, alacaklarını tahsil etmekte zorluk yaşadıklarında, genellikle adamlarından birini masrafları karşılayarak ilgili bölgeye gönderir ve borcun tahsili için doğrudan müdahalede bulunmaya çalışırlardı. Bu durumun bir örneği, Gelibolu Kaymakamlığı'na bağlı Keşan ve Ferecik kazalarındaki toplam 26.000 kuruşluk alacağını bir türlü tahsil edemeyen Beylikçioğlu Agop'un şikayet dilekçesinde görülmektedir. Dilekçesinde, borçluların borcu ödemeyi reddederek inkâr yoluna gittiklerini ve hakkını geçersiz kılmaya çalıştıklarını ifade etmiştir[68]. Tahsilat sürecine ilişkin Gelibolu Kaymakamlığı'nın yaptığı tespitler, borçluların tutumlarına dair önemli detaylar sunmaktadır:

Hafız Mehmed Efendi: Beylikçioğlu Agop'a olan borcun, rüsumat bedelinden kaynaklandığı ve bu miktarın kendisine havale edildiği belirtilmiştir. Ancak daha önce rüsumat muhasebesinin merkezde Nevruzoğlu Artin ile yapılmış olması nedeniyle, bu meblağın Artin tarafından ödenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, borcun kime ait olduğuna dair belirsizlik, tahsilat sürecini daha da karmaşık hale getirmiştir.
Keşan Kaza Müdürü Abdullah Hurşid Ağa: Borcu tamamen inkâr eden Hurşid Ağa, sarraf ile arasında tahvilden kaynaklanan herhangi bir mali ilişkinin bulunmadığını iddia etmiştir. Ancak, meclis yönetimi tarafından kaza müdürünün katibi Hafız Mehmed Efendi'ye yöneltilen soruşturma, bu iddiayı çürütmüştür. Hafız Mehmed Efendi, *Abdullah Hurşid Ağa ile sarraf-ı mersûmun odasında bulunarak meblağ-ı mezbûru mersûmdan ahz eylediğinden tahvîli bana tahrîr etdirub kendüsü dahi temhîr* ettiği şeklinde bilgi vererek Hurşid Ağa'nın ifadesini yalanlamış ve borcun gerçekliğini kanıtlamıştır.
Hacı Emin Ağa: Borcunun varlığını inkâr etmeyen Hacı Emin Ağa, borcunu ödeyecek maddi güce sahip olmadığını ifade ederek kendisini savunmuştur.

Gelibolu Kaymakamlığı'nın, sarraf Beylikçioğlu Agop'un borçlularından herhangi bir meblağı tahsil edemediği ve bu durumu merkezi yönetime gerekçeleriyle birlikte rapor etmekten öteye

---

eşyaları da saklama yoluna gidebilirlerdi. Sultanyeri kazası voyvodası İbrahim Bey'in, sarrafı Beylikçioğlu'na 61.000 kuruş borcu varken vefat etmesi üzerine borcun ödenmesi hakkında oğlu Hasan Bey, İstanbul'a çağrılmıştı. Darbhâne-i 'Âmire'de taraflar karşı karşıya geldiklerinde *babasının borcuna karışmayacağını ve borca sahip çıkmayacağını* söylemesi üzerine, bölge kadısı tarafından varislere haber gönderilip terekesinden tahsil edilmek istenmişti. Ancak alınan haberlere göre Hasan Bey, babasına ait nakit parayı, mücevherleri, çiftliği, konağı ve diğer eşyaları kendi gönlüyle düşük bir değerde kendi üzerine geçirmiş ve bir kısmını da saklamıştı BOA. A.MKT. 15/75 (12 Cemaziyelevvel 1260/30 Mayıs 1844).

[67] Malatyalı Sülûkîzâde Mehmed Ağa'nın Beylikçioğlu Agop'a olan borcu, varisleri olarak oğulları Ali ve Abdullah'tan istenmesi sözkonusu olunca Harput valiliğinden bu kişilerin mevcut durumlarının araştırılması istenmiş ve borcun taksitle ödenmesi için çaba gösterilmişti BOA. A.MKT.UM. 527/37 (16 Cemaziyelahir 1278/19 Aralık 1861).

[68] Sarrafın talebi her zaman ki gibiydi. Konu Darbhâne-i 'Âmire Nazırı'na havale edilmeliydi. Gelibolu kaymakamı tahsil işinden sorumlu olurken aynı zamanda borçların tahsili için bölgeye yollanan kardeşi David'e yardımcı olmalı, aksi takdirde borçlulardan gerekli kişilerin muhasebe için İstanbul'a gönderilmesi sağlanmalıydı. BOA. A.MKT.UM. 27/94 (tarihsiz). BOA. A.MKT.DV. 19/47 (9 Zilkade 1265/26 Eylül 1849); BOA. A.MKT.UM. 27/94 (13 Şevval 1266/22 Ağustos 1850). Aynı kazadan Manavoğlu Süleyman da aynı sarrafa olan 13.950 kuruş borcunu *imrâr-ı vakt ederek ibtâl-i hakk sevdasında* bulunmuş ve sarrafı epey zor durumda bırakmıştı. BOA. HR.MKT. 165/3 (27 Zilkade 1272/30 Temmuz 1856).

geçemediği anlaşılmaktadır. Kaymakamlık, borçluların tutumları ve tahsilat sürecinin taşra düzeyinde çözülemeyeceği yönündeki tespitleri doğrultusunda, tahsilatın bölgeden yapılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bu durum karşısında, kaymakamlık yetkilileri, tarafların İstanbul'a çağrılarak sarrafla muhasebelerinin yüz yüze yapılması gerektiğini ifade etmekle yetinmiştir[69].

4. İstanbul'a Getirilme: Eğer hala borçlular, borcun ödenmesine ilişkin gönderilen emre uymayarak ödemeden kaçınırlarsa o zaman İstanbul'a getirilmeleri ve sürecin merkezde görüşülerek sonuçlandırılması gerekirdi. Bunun bir parçası olarak soruşturma neticesinde iddiasında haksız olduğu tespit edilirse, İstanbul'a getirilen kişilerin yol masraflarının sarraf tarafından karşılanacağına dair Deavî Nezareti'nden bir senet alınması da söz konusuydu. Bu uygulamanın bir örneği, Beylikçioğlu'nun Harput sancağındaki kişilerde olan alacağının tahsili hususunda yaşanmıştı. Alacağın tahsiline ilişkin çıkarılan emre istinaden talep edilen meblağ tahsil edildikten sonra Behisni Kaza Müdürü Hüseyin Bey'e teslim edilecekti. Ancak istenen yerine getirilemeyince muhatapların İstanbul'a gönderilmesi ve konunun Hazine-i Hassa Nazırı huzurunda görüşülmesi sağlanmıştı. Nazır sarrafların tahvilden kaynaklı alacaklarının faiziyle birlikte tahsil edilmesi prensibine göre hareket etmişti. Muhasebe Meclisinde de konu görüşüldüğünde sarrafın iddiası doğrulanmış, ana para ve faizinin bir an evvel ödenmesi ve Harput Valisi Ragıb Paşa'ya teslim edilmesi kararı çıkmıştı. Eğer hala buna karşı çıkanlar olursa muhakemeleri için İstanbul'a gönderilmeleri de yine bölge valisine emredilmişti[70].

Bölge yöneticilerinin borçların yerinde tahsilini sağlayamaması durumunda, borçluların merkeze gönderilmesi yine onların sorumluluğundaydı. Borç tahsiline yönelik emirlerin çıkarılması ve ulaştırılmasından sonra makul bir bekleme süresi (örneğin altı ya da yedi-sekiz ay) geçmesine rağmen herhangi bir ödeme yapılmadığında, sarraf yeniden başvuruda bulunurdu[71]. Beylikçioğu Agop'un Silistre Sancağı Muaccelat Müdürü Edirneli İbrahim Bey'den, faiziyle birlikte toplam 30.040 kuruş alacağını istemiş olmasına rağmen yedi-sekiz aydır bir ödeme yapmamıştı. Ayrıca İbrahim Bey'e görev ihale edilirken görevi sırasında zimmetine para geçirmeyeceği ve geçirirse diye Beylikçioğlu tarafından ödeneceğine taahhüt de alınmış ve buna dair Evkaf-ı Hümayun Hazinesine senet verilmişti. Oysa sarrafın iddiasına göre İbrahim Bey, yetki alanına giren hasılatın tamamına el koymuş ve devlete ait gelir kaynağının telef olmasına sebep olmuştu. Kendisi defalarca uyarılmasına rağmen bundan vazgeçmediği için kendisine de zarar vereceği aşikar olan İbrahim Bey'e güveni kalmadığından verdiği paranın yerinde tahsil edilerek, gönderdiği Karabet adlı adamına teslim edilmesini istemişti. Ayrıca aynı gerekçeye dayanarak hazinede olan kefalet senedinin ya yerel meclisce kendilerinin tanınıyor olduğunun bildirilmesiyle ya da kefaleti için başka bir muteber kefil gösterilmesiyle kurtarılması için Silistre valisine bir emir gönderilmesi, sarraf açısından sorunun diğer bir önemli parçasını oluşturmuştu[72].

[69] BOA. A.MKT.UM. 32/17 (13 Zilkade 1266/20 Eylül 1850).
[70] BOA. A.MKT.DV. 63/57 (18 Cemaziyelevvel 1267/21 Mart 1851).
[71] BOA. A.MKT.DV. 40/51 (21 Şevval 1267/19 Ağustos 1851).
[72] BOA. A.MKT.DV. 43/28 (17 Zilhicce 1267/13 Ekim 1851).

5. Kefillik: Borçluların ölümleri, hukuki olarak ya varisleri ya da kefilleri ödeme için muhatap kılmaktaydı. Ancak onlar da ne yapıp edip bundan bir şekilde sıyrılmanın yolunu arasalar da soruşturmadan kaçamıyorlardı. Şehrizor eyaletine evkaf müdürü olarak görevlendirilen Hüseyin Rıza Bey, yol masrafı için kapı çukadarı Ömer Lütfi Efendi'nin kefaletiyle Beylikçioğlu Agop'tan 7.500 kuruş borç almıştı. Ancak görev yerine giderken yolda vefat edince sarraf alacağını, Rıza Bey'in kefilinden istemişti. Ömer Lütfi Efendi ise *bir akçeyi virmeğe iktidârının olmadığını* söyleyerek ödeme yapmayı kabul etmemiş ve ödeme yapacak başka bir kişiyi işaret etmişti. O da Rıza Bey'in abisi ve aynı zamanda Tırhala ve Yanya evkaf müdürü olan Şerif Bey'di. Ömer Lütfi Efendi'ye göre Şerif Bey, müdürlükten dolayı evkaf hazinesince kefili olduğundan ondan tahsil edilmesi mümkün olabilirdi. Ömer Lütfi Efendi'nin başvurusu Muhasebe Meclisi'ne havale edilmiş ve yapılan soruşturma neticesinde onun herhangi bir ücret ödemeye gücü olmadığı, Şerif Bey'inse bunu yapabileceği anlaşılmıştı. Durum tespiti Maliye Nezareti'ne bildirilerek gereğinin yapılması sağlanacaktı[73].

6. Devlet Tarafından Ödeme: Sarraflar eğer bölgesel bir vergi kaynağının mültezimleri ile parasal ilişkide bulunmuşsa o zaman merkezi yönetime verginin merkezi hazineye ödenecek yıllık vergisinden karşılanması önerisinde bulunabilirlerdi. Beylikçioğlu'nun Amasya sancağı rüsumat bedeli mültezimlerinde, bu yatırımın taahhüdü için verilen yaklaşık 90.000 kuruş alacağı bulunmaktaydı. Sarraf, ödemeleri yapmaktan kaçınmaları yüzünden rüumat bedelinin yıllık vergisinden bu meblağın faiziyle birlikte alınmasını ve yerel meclis marifetiyle tahsil edilerek bölgedeki vekili Davit'e teslim edilmesini önermekteydi. Merkezce kabul edilen bu ödeme önerisinin yerine getirilmesi görevi, Amasya mutasarrıfına bırakılmıştı[74].

7. Havale: İlişki ağları zaman zaman girift bir hal de alabilmekteydi. Tam olarak kim olduğu bize ulaşan belgede zikredilmeyen Serasker Paşa'nın kilercibaşısı olan Behzad Ağa'nın, Kürkçü Ohanis'de 2.250 kuruş alacağı vardı. Ohanis bu parayı, Isparta Mal Müdürü Aziz Efendi'deki kürk-bahâsından olan alacağından mahsup etmek üzere sarraf Agop'a havale etmişti[75]. Bu durum alacakların tahsilinde havale işleminin de aktif bir şekilde kullanıldığında birilerinin alacağını birilerinin borcuyla mahsup ederek ödeme işleminin gerçekleştirilebildiği görülmektedir.

[73] BOA. A.MKT.UM. 77/28 (4 Zilhicce 1267/30 Eylül 1851); BOA. A.MKT.MHM. 37/36 (28 Zilkade 1267/24 Eylül 1851). Benzer bir durum İzmir'de mal katibi İbrahim Münib Efendi'nin, Zaho kaymakamı Ali Bey'in kefaletiyle sarraftan aldığı 1.000 kuruşu ödememesi üzerine de yaşanmıştı. Faiziyle birlikte sarrafın alacağı, 1.300 kuruşa ulaşmıştı. Alacağını bir buçuk senedir hem kendisi bizzat hem de borçlunun kefili aracılığı defalarca istemesine rağmen hala bir sonuca varılamamıştı. Tahsilatın bir an evvel yapılarak sarrafa gönderilmesi konusunda İzmir Valisi görevlendirilmişti. BOA. A.MKT.UM. 278/4 (12 Şaban 1273/7 Nisan 1857). İbrahim Münib Efendi, muhtemelen bundan ayrı olarak sarraftan 61 gün vade ile 1.000 kuruş daha borç almıştı. Ancak sarrafın iddiasına göre iki buçuk senedir tek bir kuruş bile geri ödememişti. Sarraflık nizamına göre ödenmeyen borca, faiz işlemiş ve mal katibinin borcu 1.500 kuruşu bulmuştu, BOA. HR.MKT. 228/89 (15 Receb 1274/1 Mart 1858).
[74] BOA. A.MKT.UM. 102/63 (23 Ramazan 1268/11 Temmuz 1852). Amasya sancak rüsumatı 1267 (1850/51) mali yılına mahsuben bir seneliğine sarraf Agop'un taahhüdüyle Hacı Mustafa Ağa adlı mültezime ihale edilmişti. Hacı Mustafa Ağa da Amasya sancağı ahalisinden bir kısım taliplilere bir zabıtname ile tekrar iltizama vermişti.
[75] BOA. A.MKT.DV. 30/24 (7 Muharrem 1267/12 Kasım 1850).

BORÇLULARIN ÖDEME YAPMAMA GEREKÇELERİ

Sarraflar alacaklarını talep ettiklerinde genellikle aldıkları karşılık, borçluların ödemeyi yapmamaya ya da olabildiği kadar ertelemeye yönelik başvurdukları çeşitli hamleler olurdu. Tahsilatın yapılması emri gönderilmiş olmasına rağmen borcu ödememekte oyalanma en çok başvurulan yöntemlerden biriydi[76]. Genellikle *imrâr-ı vakt ve cevâb-ı vâhi* ile borçlarını ödemekten kaçınırlardı[77]. *Mugâyir-i nizâm birtakım vâhî cevâb ile ibtâl-i hakk ve gadr sevdâlarında* oldukları, ileri sürülen gerekçelerden bir diğeriydi[78]. Ya da *edâsına muhâlefet ederek gadr sevdâlarında* olmakla itham edilmekteydiler[79]. Borcunu ödemekten kaçınmak için kimi kişilerin, bazı hileli yollara başvurarak yatırımlarını başkalarının üzerine geçirerek mal varlıklarını gizlediklerini düşündüklerindeyse, onları *matlûbât-ı bendegânemi bütün bütün çürütmek ve kullarını gadr etmek sevdâlarında* olmakla suçlarlardı[80]. Bir başkasında *edâsına muhâlefet ve birtakım mugâyir-i nizâm cevâb-ı râhî ile imrâr-ı vakt* ederlerdi[81]. Borçlular aynı zamanda *edâsına muhâlefetle ibtâl-i hakk dâ'iyyesinde* olurlardı[82]. Bir kısmı da *hesâbda sehv vardır* diyerek ödemeyi yapmayıp zaman geçirmeye çalışırlardı[83]. Özellikle devlet hizmetinde bulunanların *senelerden beru me'mûriyetlerde bulunarak bir akçesini göndermeye rağbet* etmemelerini de şaşkınlıkla karşılarlardı[84].

Tekfurdağı kaymakamlığına bağlı Vize kazası naibi Ahmed Remzi Efendi Beylikçioğluna faiziyle birlikte 190.000 kuruşluk borcunu ödememek için elinden geleni yapmıştı. Sarraf, borcun tahsili için adamını gönderdiyse de kafi gelmemişti. Oysa borcu ödeyecek malî güce sahip olduğu cümle ahali tarafından kendisine bildirilmişti. Sarrafa göre naibin isteği, alacağını vermemek ve kendisini güç duruma düşürme isteğiydi. Bu tür durumlarda sarraflık nizamına göre hareket edilmesi gerektiği prensibine dayalı olarak tahsilatın yapılabilmesi için Tekfurdağı kaymakamına emir gönderilmesi, prosedürün yalnızca bir parçasıydı[85]. Tahsilatın yapılması beklenirken naibin Hayrabolu kazasına tayin olması, alacağın tahsil sürecini gittikçe

[76] Timur Paşa mevcut 35.000 kuruşluk borcunu, *bu günlerde gönderirim diyerek imrâr-ı vakt* etmekteydi. BOA. A.MKT.UM. 65/60 (3 Ramazan 1268/21 Haziran 1852).
[77] BOA. A.MKT.UM. 102/63 (23 Ramazan 1268/11 Temmuz 1852).
[78] BOA. A.MKT.NZD. 43/53 (3 Zilhicce 1267/29 Eylül 1851).
[79] BOA. A.MKT.DV. 81/76 (9 Zilkade 1271/24 Temmuz 1855).
[80] BOA. A.MKT.DV. 118/46 (25 Safer 1274/15 Ekim 1857).
[81] BOA. A.MKT.UM. 65/60 (3 Ramazan 1268/21 Haziran 1852).
[82] BOA. A.MKT.DV. 51/76 (17 Rebiülahir 1268/10 Ocak 1852).
[83] Beylikçioğlu Agop'un Tekfurdağı muhassıllığı dahilindeki kazalarda bulunan bir takım kimselerde toplam 17.807 kuruş alacağı vardı. Borçlulardan bunu defalarca talep etmesine rağmen ilgili kişiler *hesâbda sehv vardır diyerek* zaman geçirmekteydiler. Bu durumda Darbhâne-i 'Âmire Nazırı'na sorunun çözümü havale edilerek sarrafların nizamına göre, bu şekilde tahvil üzere verilmiş olan paraların güzeştesiyle beraber tahsil edilmesi ve eğer bunu vermeye karşı çıkan olursa İstanbul'da huzura çıkarılması için Tekfurdağı muhassılına mübaşirli bir emir gönderilmesini istemişti. BOA. A.MKT.DV. 11/18 (5 Cemaziyelevvel 1264/16 Nisan 1848).
[84] Selanik sancağında Menlik (?) kazası naibi Ahmed Remzi Efendi'deki 47.000 kuruş alacağını bir türlü tahsil edemediği için Agop, onun hakkında bu ifadeleri kullanmaktaydı. BOA. A.MKT.DV. 75/72 (20 Zilkade 1269/25 Ağustos 1853).
[85] BOA. A.MKT.NZD. 258/29 (11 Şevval 1274/25 Mayıs 1858).

uzatmıştı[86]. Sonraki süreçte ise naip, Midilli kazasına görevlendirilmiş ve ödeme yapmaya yanaşmamıştı[87].

Beylikçioğlu Agop, Bekaulaziz (?) Eski Kaymakamı Timur Paşa'nın kendisine 55.000 kuruşa[88] ulaşan borcu olduğu iddiasındaydı[89]. İki seneden beri defalarca bu meblağı taraflardan istemişse de onlar ödemeye bir türlü yanaşmamışlardı. İddiasına göre Timur Paşa, Şam'da oturmaktaydı ve her yönden güçlü bir kişiydi. Alacağının paşadan tahsil edilerek o sırada Şam'da bulunan vekili ve aynı zamanda Şam gümrük kabzımalı da olan adamı Haçador'a teslim edilmesinin ve eğer karşı çıkacak olursa muhasebelerinin görülmesi ve hakkaniyetin teslimi için İstanbul'a gönderilmesinin Şam valisine emredilmesi beklenmişti[90].

Öncelikle borcun paşanın kefillerinden tahsil edilmesi için sarrafın bir başvurusu olmuştu. Tahsilatın yapılabilmesi konusunda paşadan önceki valiye daha önceden bir tahrirat yollanmış ancak henüz bir cevap alınamamıştı. Paşanın oğlu Hürrem Bey, sarrafla muhasebeyi görmek üzere İstanbul'da bulunmaktaydı. Darbhâne-i 'Âmire'deki komisyonda konu dikkatlice ele alınmış ve şu tespitlerde bulunulmuştu: 1266 (1849/50) mali yılı itibariyle Timur Paşa'ya neden olduğu belirtilmeyen üç ayrı borç sözleşmesiyle verilen 32.000 kuruş (faiziyle birlikte); yine paşanın emriyle eşine ve oğluna vermiş olduğu aylık (miktar belirtilmemiş); Timur Paşa'nın önceki sarrafı Na'cıvanoğluna ve kim olduğu hakkında bilgi verilmeyen paşanın tanıdığı Tomas adlı birine verdiği meblağ ile toplamda 89.520 kuruş Agop'un alacağı mevcuttu. Muhasebenin görüldüğü tarihe kadar paşanın toplamda 34.327 kuruş teslimatı olmuştu. Böylece bu miktar, borçtan düşüldüğünde 55.193 kuruş geriye kalmıştı. Sarrafın alacağı toplam olarak değerlendirilse de her birinin niteliği farklı oldıuğu için ödemede de farklı yöntemler tayin edilmişti. Buna göre kefalete dahil olan ve faiziyle birlikte hesap edilen 23.055 kuruşun, paşanın kefillerinden yani eşi ve oğlundan tahsil edilmesi; borcun ikinci kısmı olan 32.053 kuruşun da doğrudan paşadan tahsil edilmesi gerektiği komisyonun aldığı nihai karardı[91].

Sarrafın alacaklılarından Gelibolu Kaymakamlığı Ferecik kazası ahalisinden Manavoğlu Süleyman ile tam bir keşmekeşe dönen tahsilat süreci, Timur Paşa'da yaşandığı gibi kısa sürede çözümlenemeyecek gibiydi[92]. Sarrafın Manavoğlu'na verdiği borç, faiziyle birlikte 13.950 kuruşa ulaşmıştı. Bunun alacaklıdan tahsili ve eğer emre aykırı hareket ederse muhakeme için İstanbul'a getirilmesine ilişkin Biga sancak mutasarrıflığına gönderilen emir, sancağa Hariciye Nezareti görevlilerinden Hüseyin Ağa tarafından götürülmüştü. Ancak emir, bölgeye

[86] BOA. A.MKT.DV. 131/85 (5 Rebiülahir 1275/12 Kasım 1858). Ayrıca bkz. BOA. A.MKT.UM. 333/57 (9 Rebiülahir 1275/16 Kasım 1858). Başka bir belgede Biga sancağındaki Ferecik kazasına tayin olunduğu kaydedilirken; borcun 190.000 kuruşta kaldığı görülmektedir, BOA. A.MKT.DV. 187/100 (14 Şevval 1277/25 Nisan 1861).
[87] BOA. A.MKT.DV.223/34 (18 Zilkade 1278/17 Mayıs 1862).
[88] Başvurunun yapıldığı ilk zamanlarda bu meblağ, 35.000 kuruş kadardı, BOA. A.MKT.UM. 65/60 (3 Ramazan 1268/21 Haziran 1852).
[89] Timur Paşa, eşi Fatma Hanım ve oğlu Hürrem Bey'in kefaletiyle sarraf Agop'tan 35.300 kuruşu almıştı. Ayrıca paşanın önceki sarrafı Na'cıvanoğluna da *nizâmı mûcebince* 8.500 kuruş; yine paşanın emriyle Vanlı Tomas adlı zimmiye 10.400 kuruş vermişti, BOA. A.MKT.MHM. 53/88 (12 Cemaziyelevvel 1269/21 Şubat 1853).
[90] BOA. A.MKT.DV. 64/7 (8 Muharrem 1269 /22 Ekim 1852).
[91] BOA. A.MKT.MHM. 53/88 (12 Cemaziyelevvel 1269/21 Şubat 1853).
[92] BOA. HR.MKT. 165/3 (27 Zilkade 1272/30 Temmuz 1856); BOA. HR.MKT. 165/63 (5 Rebiülevvel 1273/3 Kasım 1856).

ulaştığında Manavoğlunun vefat ettiği ve mal varlığına el konulduğu tespit edilmişti. Bu yüzden sancak mutasarrıflığınca, ilgili meblağın tahsilinin *ancak ashâb-ı matlûbun vücûduna mütevakkıf eydüğü* bildirilmişti[93]. Sarrafın, durumun bundan sonra nasıl ilerleyeceğine dair Hazine-i Hassa'ya yeniden başvurmaktan başka çaresi kalmamıştı. Buna göre onun verdiği borç ve faiz gözden geçirilmiş ve Maliye Hazinesi'ne ödemesi gereken borcuyla alacağının yakından alakadar olduğu tespit edilmişti. Bu durumda Manavoğlu'nun terekesinin değerinden sarrafın alacağının karşılanması kararına varılmış ve gereğinin yapılması Biga mutasarrıfına tekrar bildirilmişti[94].

Konuyla ilişkili olarak varisleri (oğulları Hasan ve Ahmed ile kızı) adına vekilleri Mahmud Efendi, Gelibolu vilayet meclisine çağrılmış ve ilgili meblağ kendilerinden istenmişti. Ancak o *pederînlerin ol vechle düyûnu olub temessükü olduğuna ma'lûmâtları olmadığını ve bu vechle bir akce borcları olmadığını* belirterek borcu ödemeyi kabul etmemişti. Tahsilat yapılamadığı için varislerden Hasan ve Mahmud'un, İstanbul'a yollanması gerekmişti[95]. Ancak Hasan Ağa, *birtakım mugâyir-i nizâm cevâb ile ibtâl-i hakk sevdâsında* olduğundan sarrafın önerisi, Hasan Ağa'nın İstanbul'da bir *kefile rabt* ettirilmesi yönünde olmuştu[96].

Osmanlı belgeleri Manavoğlu'nun varislerinden borcun tahsil edilip edilemediğine dair daha fazla bir şey söylemese de Beylikçioğlu'nun başka bir alacaklısı hakkında nispeten daha detaylı bilgiye sahibiz. Bahsi geçen şahıs, Bosna sancağında Banaluka kaymakamıyken, ki soruşturma geçirdiği esnada Kale kaza müdürüydü, Beylikçioğlu'ndan hangi gerekçeyle olduğunu bilemediğimiz 150.000 kuruş borç alan Cabbarzade Mahmud Bey'di. Aslında Mahmud Bey, görünürde borcu ödemeye niyetli bir tavır göstermiş ve aralarında borcun geri ödemesinin taksitle yapılmasına ilişkin bir anlaşma bile yapmışlardı. Buna göre, ödeme planı 1 Muharrem 1270 (4 Ekim 1853) tarihinden itibaren geçerli olacak ve senede 30.000 kuruş olmak üzere her biri 6.000 kuruşa tekabül edecek beş taksitte ödeme yapılacaktı. Eğer ödeme gününü geçirirse faiz işletilecekti. Ancak Beylikçioğlu'nun, Cabbarzade'nin bahsi geçen taksitlerinden hiç birini kendisine ulaştırmadığı iddiası üzerine Cabbarzade yeni bir teklifte orta yolu bulmaya çalışmış ve görevde bulunduğu sürece borcu için aylık 1.500 kuruş (yıllık 18.000 kuruş) ödeyebileceğini söylemişti. Görünen o ki sarraf teklifi kabul etmiş ve bırakın borcu tahsil etmeyi öncekinden çok daha azına razı olmak durumunda kalmıştı[97].

Sarrafın tüm iyi niyetine rağmen, Cabbarzade'nin herhangi bir ödeme yapmadığını soruşturmanın derinleştirilmesinden anlamaktayız. Hazine-i Hassa Nezareti öncelikle sarrafı, ilgili komisyona çağrırarak konunun geldiği son durum hakkında yeniden ifadesine başvurmuştu. Onun söylediğine göre, 1259'dan (1843/44) 1271'e (1854/55) kadarki yaklaşık on yıllık muhasebeleri neticesinde, Cabbarzade'deki alacağının 400.000 kuruşu bulduğu ortaya çıkmıştı. Bunun 325.000 kuruşundan Cabbarzade'ye *iane* olsun diye vazgeçmişti. Geriye kalan 150.000 kuruşun beş taksitte yıllık 30.000 kuruş olarak ödenmesi üzere aralarında anlaştıkları,

[93] BOA. A.MKT.UM. 333/3 (4 Rebiülahir 1275/11 Kasım 1858). Bu esnada borç miktarı faiziyle birlikte 15.800 kuruşa ulaşmıştı, BOA. A.MKT.DV. 131/47 (27 Rebiülevvel 1275/4 Kasım 1858).
[94] BOA. A.MKT.DV. 131/47 (27 Rebiülevvel 1275/4 Kasım 1858). Ayrıca bkz. BOA. A.MKT.NZD. 258/33 (6 Ramazan 1274/20 Nisan 1858); BOA. A.MKT.DV. 184/32 (15 Şaban 1277/26 Şubat 1861).
[95] BOA. A.MKT.UM. 393/64 (8 Receb 1276/31 Ocak 1860).
[96] BOA. A.MKT.DV. 196/62 (14 Muharrem 1278/22 Temmuz 1861).
[97] BOA. A.MKT.DV. 102/93 (11 Rebiülahir 1273/9 Aralık 1856).

taraflar arasında hazırlanmış olan imzalı ve mühürlü muhasebe defterlerince de doğrulanmıştı. Hazine-i Hassa Nezareti'nin borcun tahsiline ilişkin ilgili birimlerden aldığı bilgilere göre, ancak üç taksitin ödendiği anlaşılmıştı. Ayrıca ödemesi gecikmiş taksitlerin faizi de 20.000 kuruşa ulaşmıştı. Bahsi geçen tahsilatın yapılması için hazırlanan emir[98], sarrafın adamı Oseb ile Bosna Valisi'ne gönderilmişti. Ancak sarrafın iddiasına göre vali, Cabbarzade'yi görüşmeye bile çağırmamış ve duruma göz yumarak gereğini yapmamıştı[99].

Oysa vali, Mahmud Bey'i meclise çağırdığını ve borcu ödemesi kendisinden istendiğinde, onun bunu ödemeye gücünün olmadığı ve aylık ancak 800 kuruş vereceğini söylediği bilgisini aktarmaktaydı. Ancak Beylikçioğlu bununla da yetinmemekte ve tahsilat işlerini takip etmesi için bölgeye gönderdiği adamının bir seneye yakın bir zaman orada kalması ve ettiği masraf için de rahatsızlığını dile getirmekten sakınmamaktaydı. Artık tahsilatın yapılamayacağından daha da emin olan adamı Oseb'in bölgede bulunması, Cabbarzade hakkında bazı söylentilerin duyulması için de aslında bir fırsat yaratmıştı. Duyduğuna göre Mahmud Bey, Banaluka kaymakamlığı vazifesindeyken mahlul halde bulunan bir çiftliği, 10.000 kuruşa almış ve uşağı Helaloğlu Abdullah'ın üzerine geçirmişti. Daha sonra yeter miktarda hayvan ve orak alarak burayı işler hale getirmişti. Oseb'e göre bu haliyle çiftlik, 50.000-60.000 kuruşluk bir değere ulaşmıştı. Hesap bu şekilde ortadayken o sıralarda Mahmud Bey'in hizmetinde 60 kuruş maaşla çalışan görevlilerden Abdullah'ın böyle bir yatırım yapması pek de inandırıcı gelmemekteydi. Ayrıca onun *bî-kudret bulunarak 'adetâ esâfil-i nâsdan* olduğu tüm civar ahalinin bildiği ve dile getirdiği bir şeydi. Ona göre bu tavır, olsa olsa Cabbarzade'nin borcu ödeyebilecek olduğunu gizlemeye yönelik bir hamle olmalıydı. Sarrafın vekilinin iddialarını dikkate alan vilayet yönetimi, çiftliğin gerçekten borcu ödemekten kaçınmak için bir paravan olarak kullanılıp kullanılmadığının araştırılmaya muhtaç olduğunu kabul etmişti. Sarraf, vekili tarafından tespit edilen bu bilgilerin ışığında vilayet yönetimince yerinde yapılacak soruşturma ile çiftliğin, satış bedelinin Mahmud Bey tarafından verildiğinin, daha sonra mamur hale getirildiğinin ve uşağı Abdullah'ın o sırada çiftlik satın almaya gücü olup olmadığının ispat edilmesini istemişti[100]. Görünen o ki, 1843/44 yılından itibaren başlayan Cabbarzade ile bu borç çekişmesi, 1858 yılı sonlarına gelindiğinde hala bir sonuca ulaşmamıştı.

Malatyalı Sülûkîzâde ailesinden Mehmed Ağa ve oğulları da bölgede sürdürdükleri çeşitli ekonomik faaliyetler ve yönetim işleri için Beylikçioğlu ile işbirliği içinde olmuşlardı. Mehmed Ağa Tanzimat sürecinde Malatya kaza müdürlüğü, Akçadağ kaza müdürlüğü, Hısnımansur kaza müdürlüğü, Malatya mütesellimliği ve Malatya sancak mutasarrıflığı gibi çeşitli yönetim görevleri esnasında sarrafı Beylikçioğlu'ndan çeşitli miktarlarda borçlar almıştı. İkilinin yolları ağanın iltizam yatırımları vesilesiyle kesişmişti. Agop'un iddiasına göre Mehmed Ağa'da -

[98] Emrin tarihi, 5 Muharrem 1273 (5 Eylül 1856) idi, BOA. A.MKT.DV. 102/93 (11 Rebiülahir 1273/9 Aralık 1856).
[99] BOA. A.MKT.DV. 102/93 (11 Rebiülahir 1273/9 Aralık 1856). Ayrıca bkz. BOA. A.MKT.DV. 89/85 (19 Cemaziyelahir 1272/26 Şubat 1856); BOA. A.MKT.UM. 251/80 (27 Zilkade 1272/30 Temmuz 1856); BOA. A.MKT.NZD. 115/59 (23 Şevval 1270/19 Temmuz 1854).
[100] BOA. A.MKT.DV. 118/46 (25 Safer 1274/15 Ekim 1857). Ayrıca bkz. BOA. A.MKT.NZD. 267/39 (22 Rebiülevvel 1275/30 Ekim 1858); BOA. A.MKT.UM. 333/43 (27 Rebiülevvel 1275/4 Kasım 1858).

ayrıntısına girmediği- iltizam bedeli vs.den faiziyle beraber 28.600 kuruş alacağı bulunmaktaydı[101].

Ayrıca Mehmed Ağa, dönemin Harput Valisi Sabri Paşa'nın arazi ve çiftliklerinin, senelik 15.000 kuruş iltizam bedeli (toplamda 45.000 kuruş) ile 1266-1268 (1849/50-1851/52) mali yılları arasında üç senelik işletimini satın alırken yine Beylikçioğlu Agop'u kefil göstermişti[102]. Sarrafın hem bu yatırımın 1267 (1850/51) mali yılına ait olan kısmı (15.000 kuruş iltizam bedeli + 10.400 kuruş faiz) hem de ne olduğuna dair detay paylaşılmayan başka bir iltizam yatırımı (9.000 kuruş) için toplamda 34.500 kuruş alacağı söz konusu olmuştu. Mehmed Ağa'nın ödemeyi geciktirerek *gadr sevdâsında* olduğunu söylemekteydi. Bir an evvel adamlarından Hüseyin'in gözetimi ile teslimatın yapılması ve yine kendi adamı olan Artin'e verilerek gönderilmesi için yerel makamların yardımını istemekteydi[103].

Mehmed Ağa, bu yatırımı yaptığı esnada Akçadağ kaza müdürü olarak görev yapmaktaydı[104]. Ancak bu hesabın karmaşası devam ederken vefatı, tüm bu sorunlu mali işlerin çözümünü, varisleri olarak oğulları Ali Ağa ve Abdullah Ağa'ya aktarmıştı. Mehmed Ağa vefat ettiğinde Beylikçioğlu'na borcu 48.000 kuruşu bulmuştu. Bunun açılımı şöyleydi: Harput eski valisi Sabri Paşa'nın arazi ve çiftliklerinin işletilmesi için 15.000 kuruş ile 1269 (1852/53) mali yılına ait 13.000 kuruş alacağının toplamı olan 28.000 kuruş tahsil edilemediğinden faiziyle birlikte 48.000 kuruşa ulaşmıştı[105]. Sarrafın her zaman elindeki en önemli kozu olan Maliye Hazinesi'ne olan borcunun zamanında ödenmesi gerekliliği, ilgili meblağın bir şekilde Mehmed Ağa'nın mal ve mülklerini deruhte eden oğullarından tahsil edilmesinin aciliyetini öngörüyordu. Konu ilgili birimlere iletilmesine rağmen henüz herhangi bir tahsilat yapılamamıştı. O yüzden sarraf, bölgesel otoritenin yeniden uyarılmasını istemekteydi[106].

Oysa varisler de boş durmuyor, iddiaları geçersiz kılmak için kendilerine göre geçerli sebepler arıyorlardı. Söylediklerine göre Sabri Paşa, Harput valisi olarak göreve başladığının ilk

[101] Sarraf Beylikçioğlu Agop'un, ödemenin teslim alınması için kendi maiyetinden görevlendirdiği Halil Ağa'ya teslimatın yapılması, yok eğer talep gerçekleştirilmezse Mehmed Ağa'nın merkeze gönderilmesi ve hakkaniyetin sağlanması için Harput Valisi'ne emir yazılmasını istediği arzuhali ve şukkası için bkz. BOA. A.MKT.DV. 53/97 (22 Cemaziyelevvel 1268/14 Mart 1852). Ayrıca BOA. A.MKT.UM. (3 Safer 1270/5 Kasım 1853); BOA. A.MKT.DV. 139/9 (16 Zilhicce 1275/17 Temmuz 1859); BOA. A.MKT.DV. 132/25 (15 Rebiülahir 1275/22 Kasım 1858).

[102] BOA. A.MKT.UM. 146/6 (5 Ramazan 1268/23 Haziran 1852).

[103] BOA. A.MKT.DV. 62/2 (11 Cemaziyelevvel 1268/3 Mart 1852); BOA. A.MKT.DV. 64/8 (8 Muharrem 1269/22 Ekim 1852).

[104] Bu meselelerin peşine düşüldüğü esnada ise, kendisinden Hısnımansur kazası eski müdürü olarak bahsedilmektedir. BOA. A.MKT.DV. 139/9 (22 Cemaziyelevvel 1275/28 Aralık 1858).

[105] BOA. A.MKT.DV. 186/32 (16 Ramazan 1277/28 Mart 1861). İlgili emrin mahalline ulaşmasının akabinde Malatya kazasından aldıkları mazbata ile varisler, Harput Vilayet Meclisi'ne müzekkerelerini sunmuşlardı. Buna göre konunun daha önce Harput eski valisi Ali Rıza Paşa ve Harput Meclisi Divan-ı Deavi Çavuşu Feyzi Çavuş tarafından görüldüğüne dair bir derkenarı içeren mazbatanın yeniden merkeze gönderildiği Harput vilayet yönetimince bildirilmekteydi, BOA. A.MKT.UM. 481/45 (7 Zilhicce 1277/16 Haziran 1861).

[106] Konu, Hazine-i Hassa Nezareti'ne havale edilince *sarrâfânın tahvîle merbût ve mütehakkık olan alacaklarının güzeştesiyle beraber tahsîli nizâm-ı mü'essesesi iktizâsından ol*masına dayanarak ve hazineye olan borcu da göz önünde bulundurularak alacağın varislerden tahsil edilmesi gerekmişti. Buna ilişkin bilgilendirme, Harput Valisi'ne yapılmış ve tahsilat için elinden ne geliyorsa yerine getirmesi istenmişti. Eğer bölgesel otorite tarafından bu mümkün olmazsa, varislerin merkeze gönderilmesi emredilmişti. Harput valisine 16 Rebiülahir 1275 (23 Kasım 1858) tarihinde bu içerikte bir emir yazıldığına dair bkz. BOA. A.MKT.DV. 186/32 (tarihsiz derkenar).

zamanlarında oğullarının adına Arguvan ümerasından ve diğer bazı kişilerden tapu ile arazi satın almıştı. Bunlara su getirilmesi için kanal kazdırmak işi, o esnada İstanbul'da bulunan babaları Mehmed Ağa'ya sarraf Beylikçioğlu'nun taahhüdüyle üç seneliğine ihale edilmişti. Buraya kadar kimse sesini çıkarmazken ne zaman vali bölgeden ayrılmış, Arguvan ümerası *vali bize bir akçe vermedi* diyerek bahsi geçen araziye el koymuşlar ve Mehmed Ağa'yı da oraya yaklaştırmamışlardı. Oysa bahsi geçen kanalı açmak için Mehmed Ağa epey masraf etmişse de işi sonuçlandıramadığından zaten ciddi bir mali kayıp yaşamıştı. Bu esnada ölümü de gerçekleşince, valinin ihale ettiği kanal açılamamış ve arazi istenilen seviyede işletilememişti. Varislerin iddiasına göre, işletme gerçekleşmemişse borç da söz konusu olamazdı. Hatta yapılan soruşturmanın da bu minvalde sonuçladığını ileri sürmüşlerdi[107].

Varislerin sığındıkları gerekçelerden bir diğeri de babalarının ölümünün ardından epey bir borç bıraktığının Malatya ve Harput'ta halihazırda bilindiğiydi. Değil bunları, bahsi geçen ödemeyi yapmaya bile mal ve mülklerinin yeter seviyede olmaması, kendilerinin perişanlığını daha da arttırmaktaydı. Borcu kabul etmemekle beraber diyelim ki gerçekten borç varsa da bunu ödeyemeyeceklerini; o halde babalarının kanalı açtırmak için harcadığı 15.000 kadar kuruşun da Sabri Paşa'nın oğullarından istenmesinin uygun olacağını ifade ederek[108] çözümün yanında olmadıklarını bir kez daha göstermişlerdi.

SONUÇ

Darbhâne-i 'Âmire, Hazine-i Hassa, Muhasebe Meclisi ve ilgili komisyonlar, sarrafların alacakları konusunda yürütülen titiz çalışmalarla Osmanlı mali sisteminde önemli bir rol oynamıştır. Paraların tahsili genellikle uzun süren soruşturmalara, yerel yönetimlerle yapılan istişarelere ve düzenli bilgilendirme süreçlerine dayanmakta, böylece borçluluk ve alacaklılık durumlarının hukuki ve sosyal boyutları ayrıntılı bir şekilde izlenebilmektedir. Sarrafların ekonomik faaliyetleri, hem esnaf nizamı çerçevesindeki organizasyonları hem de çeşitli dönemlerde yapılan düzenlemelerle sürekli bir denetim altında tutulmaktaydı. Bu denetim mekanizması, sarrafların faaliyetlerini yürütürken karşılaşabilecekleri olası riskleri göze alabilmelerine olanak tanırken, zararlarını en aza indirgemelerini mümkün kılmıştır. Borç tahsilatında sağlanan hukuki çerçeve, gerek iltizam yatırımlarından kaynaklanan borçlar gerekse kişisel ihtiyaçlar için verilen borçlarda, sarrafların kayıplarını minimalize etme ve tahsilat süreçlerini etkin bir şekilde sürdürebilmelerini sağlamıştır.

Borçların tahsilatı ve uzlaşma süreçleri, genellikle yereldeki muhatapların merkezi otoriteye çağrılması ve taraflar arasında anlaşmazlıkların çözülmesi gibi yollarla yürütülmekteydi. Ancak bu süreçler, sarrafların merkezi bürokrasiye resmi şikayette bulunmalarıyla resmiyet kazanıyordu. Sarraflar, alacak tahsilatında kendilerini koruyabilmek için hukuki olarak avantajlı konumlarını çeşitli yollarla desteklemişlerdir. Ana paraya, ödeme yapılmayan her gün

[107] BOA. A.MKT.UM. 549/9 (17 Şaban 1278/17 Şubat 1862).

[108] Varislerin arzı ve meclis mazbatasına dair derkenar için BOA. A.MKT.UM. 481/45 (5 Zilhicce 1277/14 Haziran 1861). Sarraflar yine *bu makûle matlûbâtın medyûnen vefât edenlerin terekesinden verilmediği takdîrde veresesinden def'aten ve te'diyesine 'adem-i iktidârları zâhir olanlarından tekâsît-i münâsebeye rabtıyla ceste ceste tahsîli îcâb-ı hakkâniyyetden olduğun*u gerekçe göstererek eğer mümkünse tahsili, yoksa uygun taksitler ve bir kefil gösterilmesiyle de işin hallolabileceğini dile getirmişlerdi. BOA. A.MKT.NZD. 385/48 (9 Cemaziyelahir 1278/12 Aralık 1861); BOA. A.MKT.UM. 527/37 (16 Cemaziyelahir 1278/19 Aralık 1861).

için faiz işletilmesi, borcun gecikmesinden kaynaklanan zararın telafisini sağlamaktaydı. Borçlunun kefilleri varsa, alacakların tahsili için bu kişilere başvurulması, tahsilat sürecinin devamını güvence altına almaktaydı. Borçlu kişinin borcunu ödemeden vefat etmesi durumunda, varisler ve tereke (mal varlığı), doğrudan borcun ödenmesinden sorumlu tutulmaktaydı.

Hayatta oldukları sürece, hem merkezi hem de yerel yönetim tarafından borçlarını ödemeleri yönünde sürekli baskı altında tutulan borçlular, tahsilat sürecinde az ya da çok bir ödeme yapmak durumunda kalabilirlerdi. Ancak borçlunun vefatı söz konusu olduğunda, varislerin ödeme yapmaktan kaçınarak tahsilat sürecini sürüncemede bırakmak için zaman zaman yaratıcı yöntemlere başvurdukları görülmektedir. Tahsilat sürecini uzatma girişimleri genellikle borcun inkâr edilmesiyle başlardı. Merkezi yönetimin taraflar arasında sulh ve uzlaşı arayışı, varislerin merkeze çağrılmasını gerektirmişse, bu süreç varisler tarafından son ana kadar kullanılırdı. Borçlu varislerin iddiaları ve karşıt ifadeleri, çoğu kez soruşturmanın yeniden başlatılmasına veya mevcut iddiaların en baştan araştırılmasına yol açardı.

Varislerin zaman içinde geliştirdikleri bu taktikler, yalnızca tahsilat sürecini daha da uzatmakla kalmamış; aynı zamanda sarrafları daha düşük bir ödeme miktarına razı etmeye yönelik bir strateji olarak da kullanılmıştır. Mağduriyet söylemleriyle desteklenen bu girişimler, merkezi yönetimin ilgili komisyonlarına sürekli olarak sunulmuş, böylece sarrafların talep ettikleri ödemelerin gecikmesine neden olmuştur. Mevcut örnekler, borçların faizin eklenmesiyle birlikte zamanla artması nedeniyle, borçluların ödeme için alternatif öneriler geliştirmek zorunda kaldığını göstermektedir. Ancak bu öneriler dahi çoğu zaman süreci uzatmaktan ve sarrafı oyalamaktan öteye gitmemiştir. Bu durum, borç tahsilatının hem idari hem de sosyal zorluklarla karşı karşıya olduğu Osmanlı mali sisteminde sarrafların maruz kaldığı risklerin bir başka boyutunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.) Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümâyûn Kalemi (A.DVN.) 28/40

BOA. Bâb-ı Âsafî Mektubî Kalemi (A.MKT.) 14/68; BOA. A.MKT. 15/75; BOA. A.MKT. 19/47; BOA. A.MKT. 35/74

BOA. Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Kataloğu (A.MKT.DV.) 11/18; BOA. A.MKT.DV. 19/47; BOA. A.MKT.DV. 30/24; BOA. A.MKT.DV. 40/51; BOA. A.MKT.DV. 43/28; BOA. A.MKT.DV. 51/76; BOA. A.MKT.DV. 53/97; BOA. A.MKT.DV. 62/2; BOA. A.MKT.DV. 63/57; BOA. A.MKT.DV. 64/7; BOA. A.MKT.DV. 64/8; BOA. A.MKT.DV. 75/72; BOA. A.MKT.DV. 81/76; BOA. A.MKT.DV. 82/9; BOA. A.MKT.DV. 88/96; BOA. A.MKT.DV. 89/45; BOA. A.MKT.DV. 102/93; BOA. A.MKT.DV. 118/46; BOA. A.MKT.DV. 131/47; BOA. A.MKT.DV. 131/85; BOA. A.MKT.DV. 132/25; BOA. A.MKT.DV. 139/9; BOA. A.MKT.DV. 184/32; BOA. A.MKT.DV. 184/68; BOA. A.MKT.DV. 186/32; BOA. A.MKT.DV. 187/100; BOA. A.MKT.DV. 196/62; BOA. A.MKT.DV. 223/34

BOA. Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.) 14/92; BOA. A.MKT.MHM. 37/36; BOA. A.MKT.MHM. 53/88

BOA. Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devair (A.MKT.NZD.) 43/53; BOA. A.MKT.NZD. 115/59; BOA. A.MKT.NZD. 258/29; BOA. A.MKT.NZD. 258/33; BOA. A.MKT.NZD. 267/39; BOA. A.MKT.NZD. 385/48

BOA. Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A.MKT.UM.) 15/30; BOA. A.MKT.UM. 27/94; BOA. A.MKT.UM. 32/17; BOA. A.MKT.UM. 41/67; BOA. A.MKT.UM. 65/60; BOA. A.MKT.UM. 77/28; BOA. A.MKT.UM. 102/3; BOA. A.MKT.UM. 102/63; BOA. A.MKT.UM. 146/6; BOA. A.MKT.UM. 251/80; BOA. A.MKT.UM. 259/50; BOA. A.MKT.UM. 278/4; BOA. A.MKT.UM. 333/3; BOA. A.MKT.UM. 333/43; BOA. A.MKT.UM. 333/57; BOA. A.MKT.UM. 393/64; BOA. A.MKT.UM. 481/45; BOA. A.MKT.UM. 527/37; BOA. A.MKT.UM. 549/9

BOA. Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi (HR.MKT.) 165/3; BOA. HR.MKT. 228/89

Araştırma ve İncelemeler

Akar, Ş. K. (2011). Tanzimat Döneminde Para Bozdurma Sorunu ve Köşe Sarrafları (139-1879). *Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 3, No 1*, 123-133.

Akiba, J. (2023). Farming Out Judicial Offices in the Ottoman Empire, c. 1750-1839 . *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1-21.

Akyıldız, A. (2009). Sarraflık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 36*, 163-165.

Akyüz, J. (2008). Osmanlı Mutasarrıflarına Bir Örnek; Şerif Paşa. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, Bahar*, 23-37.

Albayrak, G. C. (2019). Agop Köçeoğlu: Bir Ermeni Sarrafın Terekesinden Okunanlar ve Okunamayanlar. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, 41*, 155-222.

Aydın, H. V. (1998). *Osmanlı Maliyesinde Esham Uygulaması (1775-1840), Yayımlanmamış Doktora Tezi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aysan, F. N. (2013). *II. Mahmud Döneminde Dersaadette Bir Ailenin Muhallefatı: Düzoğulları, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Barsoumian, H. L. (1980). *The Armenian Amira Class of Istanbul, Unpublished PhD Thesis.* Columbia: Columbia University.

Bayraktar, U. (2022). Devlet ve Sarraf Arasında Çiftlikler: 19. Yüzyıl Debre'sinde Eşraf Borçluluğu. *Kebikeç, 53* , 31-54.

Bölükbaşı, Ö. F. (2014). İstanbul Sarrafları (1691-1835). *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 30, Bahar*, 19-96.

Cezar, Y. (1980). Osmanlı Mali Tarihinde 'Esham' Uygulamasının İlk Dönemlerine İlişkin Bazı Önemli Örnek ve Belgeler. *Toplum ve Bilim, 12*, 124-143.

Cezar, Y. (2004). 18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar. L. H. Akgül, & F. Aral, *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi* içinde (s. 179-207). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları .

Costache, S. (2017). From Ruscuk to Bessarabia: Manuk Bey and the Career of An Ottoman-Russian Middleman at the Beginning of the 19th Century. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı III/1, Temmuz* , 23-43.

Çelik, B. (2013). *19. Yüzyılda Sivas Eyaleti'nde Sarraflık Faaliyetleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, C. (2009). *Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri, Yayımlanmamış Doktora Tezi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çiçek, K. (2001). Diplomat, Banker ve Tüccar: 18. Yüzyıl Başlarında Larnaka'da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye. *Osmanlı Araştırmaları, XXI*, 269-283.

Emir, C. T. (2015). *An Analysis of Sarrafs Credit Networks in Istanbul (1844-1863), Unpublished Master Thesis.* İstanbul: Şehir University.

Genç, M. (1995). Esham. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 11*, 376-380.

Güneş, M. (2019). Zenginlikten İflasa Mustafa Reşid Paşa'nın Sarrafı Cezayirlioğlu Mıgırdiç-Book Review. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 5/8*, 115-118.

Kaya, S. (2003). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kredi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kazgan, H. (1980). 2. Sultan Mahmut Devrinde Enflasyon ve Darphane Amiri Kazaz Artin. *Toplum ve Bilim, 11 (Güz)*, 115-130.

Koyuncu, A. (2014). Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Sayı 16, Bahar*, 35-87.

Köse, H. (2010). *140 Numaralı Darphane Defterine Göre (h. 1251-1260/m. 1836-1845) Osmanlı Devleti'nde Sarraflar, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Köse, M. Z. (2016). Galata'da Ermeni Sarraflar ve Kredi İlişkileri (1700-1720). *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, 64*, 73-99.

Malhasyan, S., & Yıldız, A. (2017). Bir Rahibin Kaleminden Alemdar Mustafa Paşa'nın Sarrafı Manuk Mirzayan Bey. *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı III/1, Temmuz* , 123-172.

Manav, N. (2019). *Zenginlikten İflasa Mustafa Reşid Paşa'nın Sarrafı Cezayirlioğlu Mıgırdiç.* İstanbul : Libra Kitap.

Şahiner, A. (1995). *The Sarrafs of Istanbul: Financiers of Empire, Unpublished Master Thesis.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şenyurt, A. (2016). *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Poliçe Kullanımı ve Poliçeci Esnafı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.* İstanbul : İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Terzi, A. (. (1998). Hazîne-i Hassa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 17*, 137-141.

Tızlak, F. (1991). *Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850), Doktora Tezi* . Elazığ : Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uluışık, S. (2011). *A Nineteenth Century Sarraf in the Ottoman Empire: Mıgırdıç Cezayirliyan, Unpublished Master Thesis.* Istanbul: Koc University The Graduate School of Social Sciences and Humanities.

Ünlü, E. (2020). *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaycıoğlu, A. (2019). Perdenin Arkasındakiler: Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme. *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları, Festschrift in Honor of Özer Ergenç Part I, Vol. 51 (December)*, 375-396.

TEKTONİK BİR GÖSTERGE OLARAK YAYLALARIN SAKİN NEHİRLERİ MENDERESLER

Calm Rivers of the Plateaus As a Tectonic Indicator; Meanders

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AVŞİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
nurcanavsin@yyu.edu.tr - 0000-0001-5588-0672

ÖZET

Yüksek ve dağlık alanlarda gelişen menderesli akarsu yataklarını konu olan bu çalışma Türkiye'nin bazı yaylalarında (Perşembe Yaylası, Soğuksu Yaylası) gözlenen menderes sistemlerinin oluşum ve gelişim mekanizmasını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda 1/25.000 ölçekli topografya ve jeoloji haritaları temelinde gerçekleştirilen jeomorfolojik analizler ile sahada yürütülen arazi çalışmaları, araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Akarsu sistemleri, tıpkı canlı varlıklar gibi 'gençlik, olgunluk, yaşlılık' evrelerine ve farklı karakteristik özelliklere sahiptirler. Davis'in aşınım dönemi teorisine göre yer kabuğu hareketleri ve iklimsel değişimler başta olmak üzere çevresel faktörler göz ardı edildiğinde nehir vadilerinin sırasıyla bu 3 aşamayı takip ederek gelişimlerini sürdürmeleri beklenir. Ancak bu sistematik gelişim süreci çeşitli unsurların etkisiyle genellikle bozulmakta veya duraksamaya uğramaktadır. Örneğin yüksek dağlık alanların karakteristik vadi yapısı, güçlü akışa sahip genç akarsu vadileri olan V vadi, çentik vadi ya da boğazlar iken bazı koşullarda bu alanlarda düşük eğime sahip ovaların ve yaşlılık evresindeki flüvyal sistemlerin karakteristik akarsuyu olan menderesler görülebilir. Bu durum söz konusu alanlarda olağan dışı bir sürecin gerçekleştiğini göstermektedir. Araştırmaya konu olan sahalarda gözlenen menderesli akarsular da bölgede böyle bir sürecin yansıması olarak tektonik bir çökmeye işaret etmektedir. Bu tektonik sübsidansın tek göstergesi akarsu yatak paterni olmayıp arazi gözlemleri ve jeoloji haritası vasıtasıyla sahanın tektonik karakteri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menderesler, Perşembe yaylası, Soğuksu yaylası, Ordu, Van.

Abstract

This study, which is abou tthe meandering river beds developing in high and mountainous areas, aims to reveal the formation and development mechanism of meandering systems observed in some plateaus of Turkey (Perşembe Plateau, Soğuksu Plateau). In this context, the geomorphological analyses carried out on the basis of 1/25.000 scale topography and geology maps and the field studies carried out in the field constitute the data sources of the research. River systems, just like living things, have 'youth, maturity and old age' stages and different characteristic features. According to Davis' erosional theory, when environmental factors, especially crustal movements and climatic changes, are ignored, river valleys are expected to continue their development by following these 3 stages respectively. However, this systematic

development process is often disrupted or stalled under the influence of various factors. For example, the characteristic valley structure of high mountainous areas is V valley, notch valley or gorges, which are young rive rvalleys with strong flow, but under some conditions, meanders, which are characteristic streams of low-slope plains and old-age fluvial systems, can be seen in these high areas. This situation shows that an extraordinary process is taking place in these areas. The meandering rivers observed in the areas subject to research also indicate a tectonic subsidance of the region as a reflection of such a process.

Keywords: Meanders, Perşembe Plateau, Soğuksu Plateau, Ordu, Van.

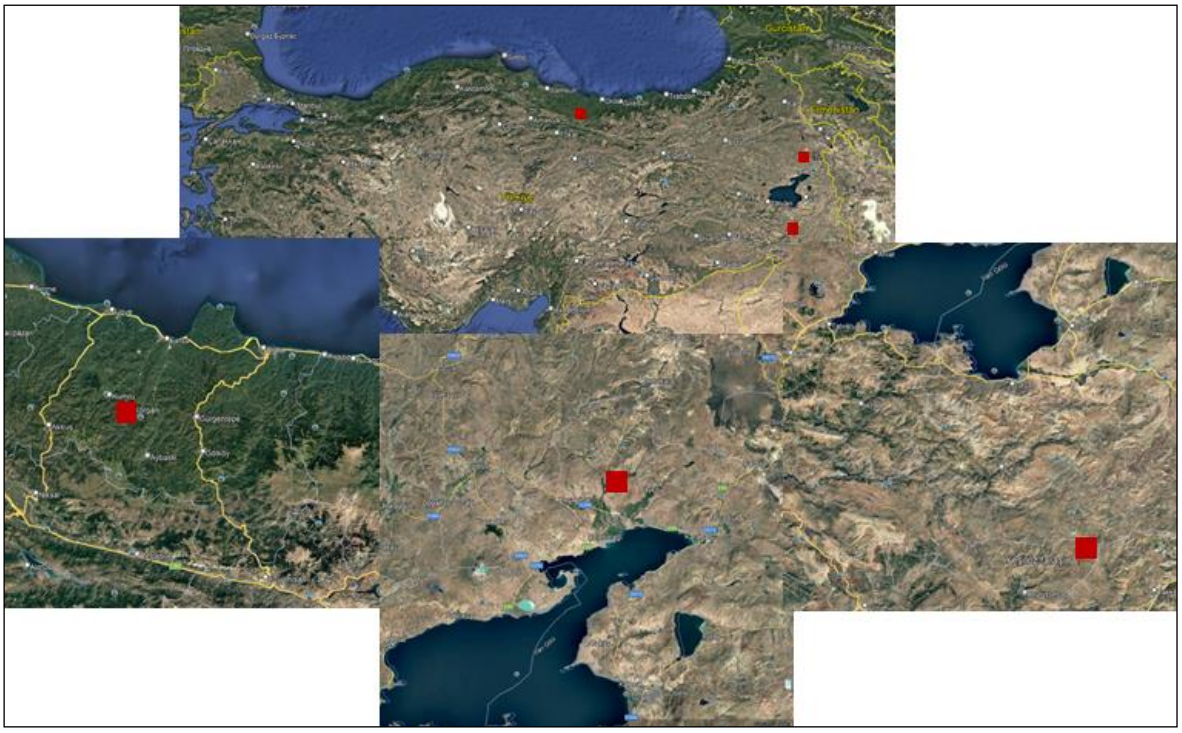
1. GİRİŞ

Akarsu sistemleri yer kabuğu hareketlerinin en önemli morfolojik ve hidrografik göstergelerinin başında gelir. Flüvyal sistem üzerindeki tektonik etki kısa mesafede yatak paterni değişimleri ya da olağan dışı yatak gelişimi gibi durumlarla kendini gösterebilmektedir. Ayrıca tektonizma, nehirlerin yerleştiği sahaların yüzey eğimlerinde değişimler ve deformasyonlar meydana getirmektedir (Schumm vd., 2000; Burbank ve Anderson, 2001; Bridge, 2005). Örneğin yüzey eğiminde gerçekleşen çökme (subsidans), faylanma, kıvrımlanma gibi süreçlere tepki veren nehirler söz konusu yeni koşullara gecikmeli de olsa uyum sağlayabilmektedirler. Tektonik etkinin mevcut olmadığı durumlarda ise topografya, litoloji, taban seviyesi değişimi gibi faktörler vadiyi ve nehir yatağını kontrol etmektedir (Schumm vd., 2000; Larue, 2008). Nehirlerin davranış modelleri ve oluşturdukları yer şekilleri, yerkabuğu hareketlerinin önemli bir göstergesi olup sadece coğrafya (jeomorfoloji) alanında değil sismoloji ve sedimantoloji disiplinlerinde de önem arz etmektedir.
Nehirler tıpkı canlı varlıklar gibi gençlik, olgunluk, yaşlılık evreleri ile farklı karakteristik özelliklere sahiptirler (Davis, 1899). Nehir vadilerinin sırasıyla bu 3 aşamayı takip ederek gelişimlerini sürdürmeleri beklenmektedir, fakat bu sistematik gelişim süreci, tektonizma başta olmak üzere çeşitli unsurların etkisiyle sık sık bozulmakta veya duraksamaya uğramaktadır.

Yapılan bu çalışma, yüksek ve dağlık alanlar olan Türkiye'nin bazı önemli yaylalarında (Perşembe Yaylası, Soğuksu Yaylası, Faraşin Yaylası) gözlenen menderesli akarsu yataklarının (Görsel 1) oluşum ve gelişim mekanizmasını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. BULGULAR

Bu çalışmaya konu olan sahalar Ordu'ya bağlı Perşembe Yaylası, Van-Ağrı sınırında yer alan Soğuksu Depresyonu ve Şırnak'a bağlı Faraşin Yaylası'dır (Görsel 1, 2, 3). Bu sahaların tümünde gözlenen ortak özellikler; üç lokasyonun da yaklaşık 2000 metre üzerinde yükseltiye sahip dağlık ve engebeli araziler oluşu, bu tür arazilerde nadiren görülen depresyonların varlığı ve söz konusu depresyon tabanlarında menderesli akarsu yatak paterninin gelişmiş olmasıdır.

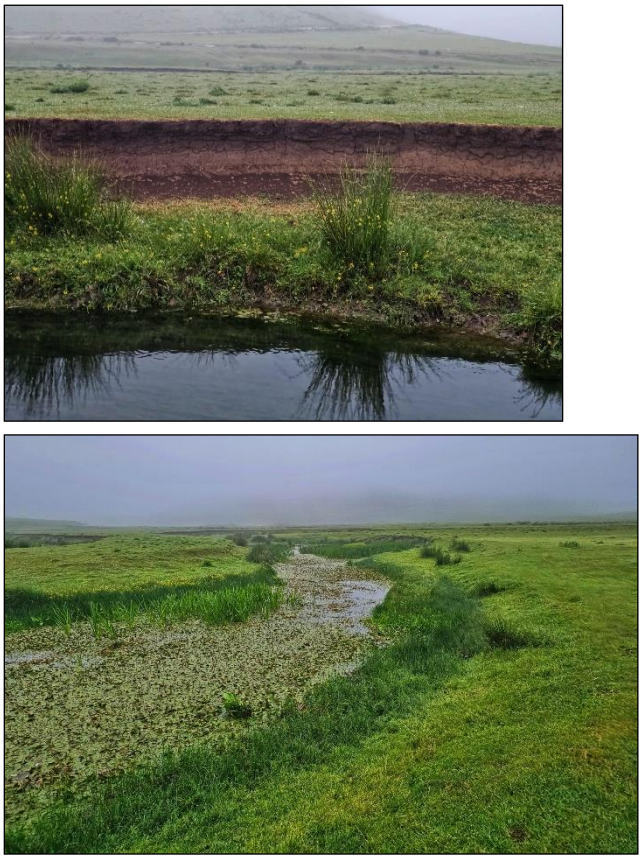

Görsel 1. Araştırma alanlarının konumları (Googleearth, 2024).

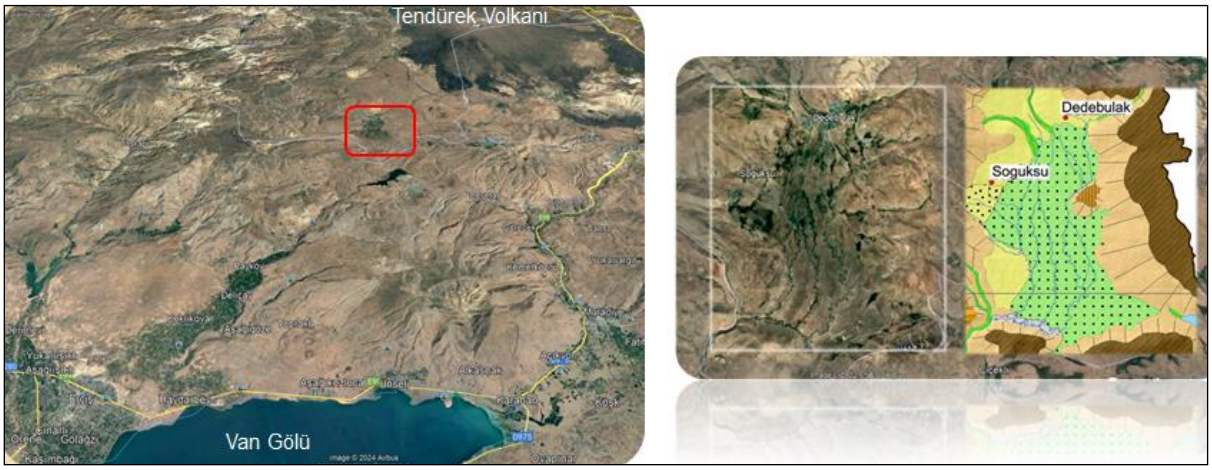
Genel olarak yüksek dağlık alanların karakteristik vadi yapısı, güçlü akışa sahip, aşındırma gücü yüksek genç akarsu vadileri olan V vadiler (çentik vadi) ya da boğazlar iken araştırma alanında menderesli nehirler gözlenmektedir. Oysa menderesli yatak gelişimi, denge profiline ulaşmış, olgunluk-ihtiyarlık geçişinde olan ya da doğrudan ihtiyarlık evresine ulaşmış, biriktirme yapan akarsularda görülmektedir. Bir diğer neden ise akarsuyun güzergâhı üzerinde topografyada meydana gelen olağan dışı bir eğim düşüşü ile nehirlerin güç kaybetmesi ve kıvrılarak akmaya başlamasıdır (Avşin, 2021). Azalan eğimle ortaya çıkan düze yakın topografya, nehirlerin taban seviyelerine ulaşmadan (okyanusa, denize ya da göle dökülmeden) hemen önce oluşturdukları kıyı ovalarına benzer özellik taşımaktadır. Örneğin Perşembe Yaylası'nı drene eden dere yataklarının rakımı ortalama 1500 metre olmasına rağmen bu nehirlerin yatak paterni Karadeniz'e döküldükleri Çarşamba Deltası'ndaki yapıya birebir benzemektedir. Bu bölge aynı zamanda Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun (KAFZ) hemen kuzeyinde yer almaktadır. Şırnak'a bağlı Faraşin yaylası ise 2180 metre üzerinde yükseltisiyle olağan dışı bir akarsu paternine sahiptir (Görsel 2, 3). Yine Van-Ağrı sınırındaki yüksek dağlık sahada yer alan Soğuksu Depresyonu'nda 2500 metrede depresyon tabanını akaçlayan menderesli nehirler Van Gölü'ne döküldükleri kıyı ovasında sergiledikleri kıvrımlanma derecesinden daha fazla sinüsel (kıvrımlı) yapı göstermektedirler (Görsel 4).

Görsel 2. A) Perşembe Yaylası'nda (Ordu) gözlenen menderesli akarsu yatakları (https://www.tripadvisor.com.tr). B) Faraşin Yaylası'nda (Şırnak) gözlenen menderesli akarsu yatakları (https://www.instagram.com/mesopotamiacamp).

Görsel 3. Prşembe Yaylasını drene eden menderesli akarsu yatakları ve alüvyal dolgular.

Görsel 4. Soğuksu Yaylası'nın (Van) konumu ve depresyon tabanını gösterir harita (Googleearth, 2024).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırmaya konu olan Perşembe (Ordu), Soğuksu (Van) ve Faraşin (Şırnak) yaylalarında gözlenen nehir sistemlerinin, düşük eğime sahip kıyı ovaların ve yaşlılık evresindeki flüvyal sistemlerin karakteristik akarsuyu olan menderesli akış yapısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Bu olağan dışı gelişimin en kuvvetli gerekçesi sahada mevcut olan bölgesel tektonik yükselimdir. Lokal yer kabuğu hareketlerinden (faylanma, kıvrımlanma, çarpılma vb.) farklı olarak bu bölgelerde etkili olduğu düşünülen bölgesel tektonik hareketler söz konusu nehir yataklarında sıra dışı bir morfolojik ve hidrolojik gelişime sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

Avşin, N., Nehirlerin Yer Kabuğu Hareketlerine Tektonizmaya) Tepkisi, Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler, Cilt II, Gece Kitaplığı, 2021.

Bridge, J., *Rivers and Floodplains,* Blackwell Publising, 2005.

Burbank, D., Anderson, R.,. *Tectonic Geomorphology,* Wiley-Blackwell Press, 2001.

Davis, W. M., The Geographical Cycle, *The Geographical Journal*, Vol. 14, 481-504, 1899.

Larue, J., Effects of tectonics and lithology on long profiles of 16 rivers of the southern Central Massif border between the Aude and the Orb (France), *Geomorphology*, 93, 343–367, 2008.

Schumm, S., Dumont J., Holbrook J. M., *Active Tectonics and Alluvial Rivers*. Cambridge University.Press, 2000.

https://www.tripadvisor.com.tr

https://www.instagram.com/mesopotamiacamp

YERLEŞİM YERİ SEÇİMİNDE JEOLOJİK VE JEOMORFOLOJİK YAPININ ÖNEMİ: EDREMİT TRAVERTENLERİ ÖRNEĞİ (VAN)

The Importance of Geological and Geomorphological Structure in Settlement Selection: Example of Edremit Travertines (Van)

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AVŞİN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
nurcanavsin@yyu.edu.tr - 0000-0001-5588-0672

ÖZET

Yerleşim yeri seçiminde en önemli etken, bir alanın yerleşime elverişli ve güvenli olmasıdır. Ancak verimlilik, ulaşım rahatlığı, su kaynaklarına yakınlık gibi etkenlerle elverişli koşullara sahip olan bazı alanlar afet riski taşıyabilmektedir. Yoğun nüfusla karakterize olan bu alanlara bir örnek teşkil eden araştırma alanı, Van Gölü'nün doğu kıyısında yer alan Van'a bağlı bir Edremit ilçesidir. Uzun yıllar boyunca Urartu krallığı ve ardından Ermenilere ev sahipliği yapmış olan ilçenin nüfusu 2005 ve 2012 yıllarında yapılan toplu konutlarla birlikte 18.000'den 114.000'e çıkmıştır. Göl kıyısındaki alüvyal sedimentler üzerine kurulan ilçe 2011 Van depremi öncesinde büyük oranda sahil hattı ile sınırlı iken deprem sonrasında travertenlerden oluşan yüksek kayalık kesime doğru büyümüştür. Bu çalışmanın amacı, coğrafi ve jeolojik koşulların yerleşme yeri seçimindeki rolünün bir örneği olarak Edremit ilçesi sahil kesimi ile kayalık bölge arasındaki koşulları karşılaştırmak, fiziki unsurların beşeri hayat üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, bölgenin topografya, jeoloji ve diri fay haritaları incelenmiş, deprem öncesi ve sonrası istatistikler değerlendirilmiş ve gözlem amaçlı saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda, Edremit ilçesinin ovadaki bölümü ile travertenler üzerine kurulmuş yüksek kesimi arasında önemli güvenlik farklılıkların olduğu, bu kesimin halen önemli ölçüde tercih edildiği görülmektedir. Ancak ova kesimindeki nüfus yoğunluğu da oldukça yüksek olup suya yakınlık, ulaşım, peyzaj gibi faktörlerin etkisiyle halen devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Jeolojik yapı, Jeomorfolojik yapı, Edremit, Van.

Abstract

The most important factor in choosing a settlement is that an area is suitable for settlement and safe. However, some areas with favorable conditions due to factors such as efficiency, ease of transportation, and proximity to water resources may be at risk of disaster. The research area, which is an example of these are as characterized by dense population, is Edremit district of

Van, located on the eastern of Lake Van. The population of the settlement which had been home to the Urartian kingdom and then the Armenians for many years, increased from 18,000 to 114,000 with the housing units built in 2005 and 2012. The district, which was founded on alluvial sediments on the lake shore, was largely limited to the coastline before the 2011 Van earthquake, but after the earthquake it grew towards the high, rocky section consisting of travertines. The aim of this study is to compare the conditions between the coastal part of Edremit district and the rocky area, as an example of the role of geographical and geological conditions in choosing a settlement, and to reveal the effect of physical elements on human life. In this context, the topography, geology and active fault maps of the region were examined, pre- and post-earthquake statistics were evaluated and field studies were carried out for observation purposes. As a result, it is seen that there are significant security differences between the plain part of Edremit district and the higher part built on travertines, and this part is still significantly preferred. However, the population density in the plains is quite high and still continues due to factors such as proximity to water, transportation and landscape.

Keywords: Earthquake, geological structure, geomorphological structure, Edremit, Van.

GİRİŞ

İnsanlar dünya üzerindeki yaşam alanlarını tarihsel çağlardan bu yana fiziki, ekonomik ve sosyal gereklilikler doğrultusunda seçmişlerdir. Bunlardan fiziki çevre ve doğal faktörler insan yaşamını önemli ölçüde etkileyen unsurlardır. Topografik koşullar, yeryüzü şekilleri, iklimsel faktörler (sıcaklık, yağış, nem, karasallık-denizellik), bitki örtüsü özellikleri, hidrografik özellikler, tektonik yapı bu unsurların başında gelmektedir. Özellikle su kaynaklarına yakınlık ihtiyacı, akarsu vadileri, deniz ve göl kıyıları gibi alanların öncelikli olarak tercih edilmesine neden olmuş, benzer şekilde verimli alüvyal ovalar da tarımsal faaliyetler bakımından ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan zaman içinde ticari süreçlerin ve üretim faaliyetlerinin devreye girmesi ile yerleşim yeri tercihi hammadde kaynaklarına yakınlık, ulaşım kolaylığı, turizm faaliyetleri, peyzaj tercihleri gibi faktörler doğrultusunda şekillenmiştir. Temel motivasyon ne olursa olsun yerleşim alanlarının seçiminde fiziki ve beşeri güvenlik konusu dikkate alınması gereken oldukça önemli bir etkendir.

Yapılan bu çalışma, coğrafi ve jeolojik koşulların yerleşim yeri seçimindeki rolünün bir örneği olarak Van'ın Edremit ilçesi sahil kesimi ile kayalık kesim (Edremit travertenleri) arasındaki koşulları karşılaştırarak fiziki unsurların beşeri hayat üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda sahanın konumu, topografik yapısı, jeolojik yapısı ve bölgedeki konut alanlarının dağılımı üzerinde durulmuştur.

2. BULGULAR

Bu çalışmada temel veri kaynağı olarak kullanılan 1/25.000 ölçekli topografya ve jeoloji haritaları ile güncel uydu görüntüleri, sahada yapılan arazi çalışmaları neticesinde elde edilen bulgular beraberinde bütünsel bir yaklaşımla ele alınarak değerlendirilmiştir.

Yoğun nüfusla karakterize olan kıyı ovalarına örnek teşkil eden yerleşmelerden biri olan Edremit ilçesi Van Gölü'nün doğu kıyısında, Van iline bağlı önemli bir yerleşmedir (Görsel 1). Van-Edremit ve çevresi çok eskilere dayanan tarihsel bir geçmişe sahiptir. Van'a 18 km mesafede yer alan Edremit'in kesin kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, kuruluşunun M.Ö. 900'lü yıllara dayandığı düşünülmektedir (Turna, 2016; VANTSO, 2019). Güneyinde Gevaş, kuzeydoğusunda Van şehir merkezi, güneydoğusunda Gürpınar ve kuzeybatısında Van Gölü ile çevrelenen ilçe, göl kıyısındaki konumu nedeniyle tipik bir kıyı yerleşmesi olarak her dönem tercih edilen bir bölge olmuştur.

Edremit'te çeşitli kavimlerin (Urartular, Asuriler, Menuas kavimleri, Semiramis sülalelerinin) yaşadığı, daha sonra doğudan gelen Sasanilerin ve Müslüman Arapların M.S. XII. yy. ortalarında Van ve çevresinin hâkimiyetini ele geçirdiği bilinmektedir. Müslümanlarla Bizans Devleti arasında elden ele geçen Van ve çevresinde Ermeni asıllı beyler de kısa süreli hâkimiyet kurmuşlardır. 11. Yüzyıldan itibaren Türkmenlerin yerleşmeye başladığı Van Gölü Havzası, önce Selçuklulara, sonra da İlhanlılara, Cezayirlilere, Karakoyunlulara ve Akkoyunlulara yurt olmuştur. 16. yüzyılda Safeviler'in Doğu Anadolu'dan uzaklaştırılmasından sonra ise Van'da Osmanlı egemenliği başlamıştır (Turna, 2016).

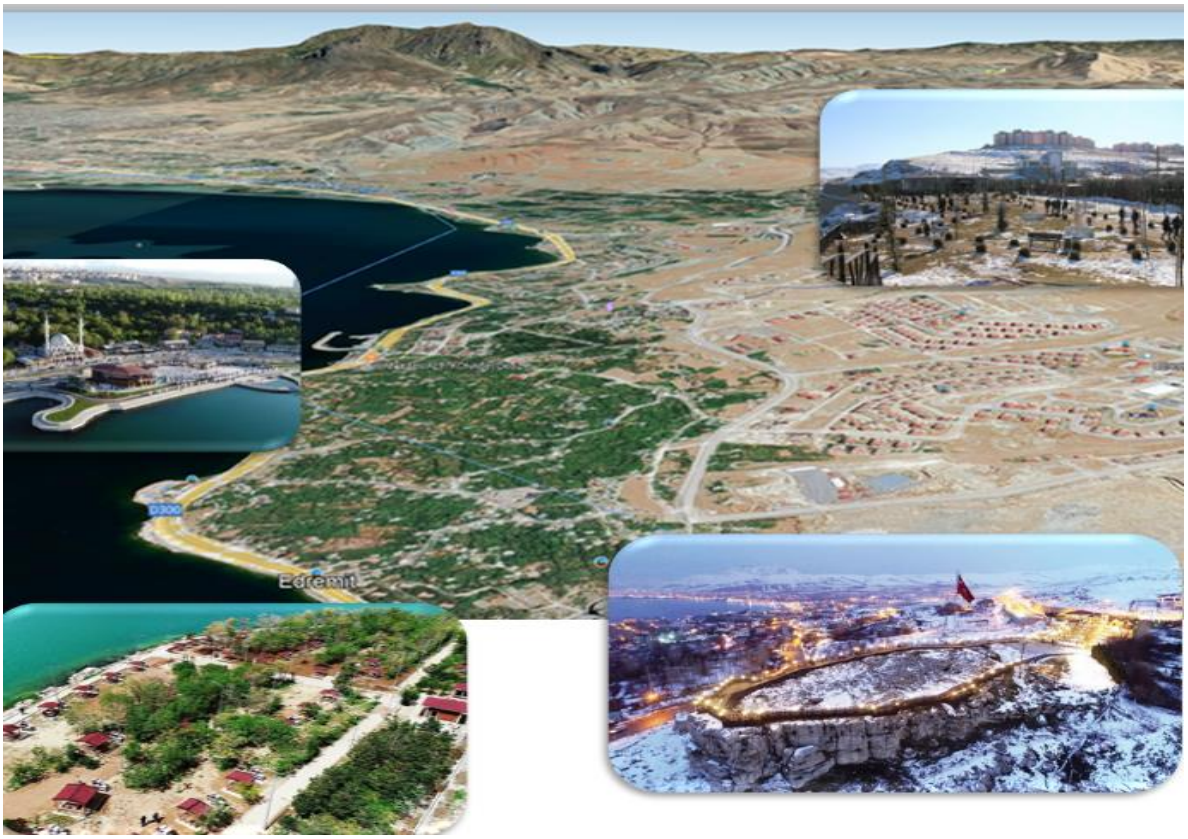

Görsel 1. Araştırma alanının lokasyonu (Googleearth, 2024)

Jeomorfolojik olarak Edremit ilçesinde iki ana birimden söz edilebilir. Bunlardan ilki, ilçenin Van Gölü kıyısında konumlanan sahil kesimi ve yamaç mahalleleridir (Kıyıcak, Elmalık, Kavurma, Dilkaya, Çiçekli, Enginsu vb.). Diğeri ise Edremit travertenleri olarak adlandırılan kayalık yamaçlarda konumlanan (Görsel 2) ve büyük ölçüde toplu konutlar tarafından kullanılan yüksek mahallelerdir (Esentepe, Ayazpınar vb.).

Edremit'in kıyı kesimi alüvyal bir dolgu alanı olup gevşek (çakıl, kum, silt, kil vb.) sedimentlerden oluşmaktadır. Bu tür alanlarda tercih sebebi olan yüksek verimlilik, su

kaynağına yakınlık, turistik faaliyetler, kolay ulaşım imkânı ilçenin nüfusuna büyük oranda etki etmektedir. Diğer taraftan 2011 Van depremi öncesinde büyük oranda sahil hattı ile sınırlı olan yoğunluk deprem sonrasında travertenlerden oluşan yüksek kayalık kesime doğru kaymıştır. İlçenin nüfusu 2005 ve 2012 yıllarında yapılan toplu konutlarla birlikte (Eski ve Yeni Tokiler) 18.000'den 114.000'e çıkmıştır (Çizelge 1).

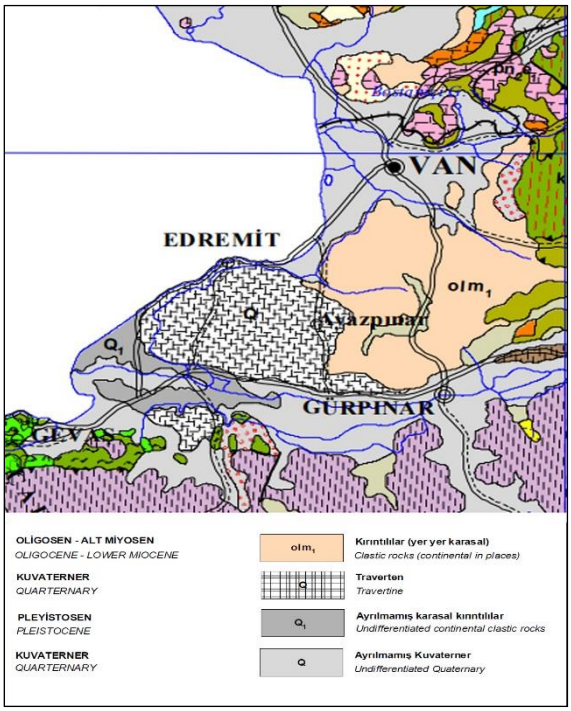
Görsel 2. Edremit ilçesinin sahil şeridi ve yüksek kesimleri (Googleearth, 2024).

Çizelge 1. 2010-2015 yılları arası bölge nüfusu (TÜİK, 2015; Turna, 2016).

	Edremit	Van	TRB2	Türkiye
2010	25.054	1.035.418	2.022.373	73.722.988
2011	24.677	1.022.532	2.046.027	74.724.269
2012	26.218	1.051.975	2.082.470	75.627.384
2013	105.506	1.070.113	2.092.863	76.667.864
2014	113.999	1.085.542	2.111.068	77.695.904
2015	118.786	1.096.397	2.124.349	78.741.053

Edremit ilçesinin alüvyonlardan oluşan kıyı bölümünün aksine yüksek kesimleri Kuvaterner yaşlı travertenlerden oluşmaktadır (Görsel 3). Edremit travertenlerinde yapılan fasiyes analizi sonucunda Edremit travertenlerinin kaynağının, kristalin kabuk fasiyesini oluşturan yer kabuğu

kırıkları olduğu belirlenmiştir. Bu fasiyeslerin üç farklı konumda ve yanalda farklı seviyelerde olduğu tespit edilmiş, buna bağlı olarak Edremit traverteninin üç farklı zamanda oluşumunu tamamladığını belirlenmiştir (Yeşilova vd., 2015). Söz konusu alan, litolojik özelliğinin yanı sıra sağlam bir zemin sunması sebebiyle 2005 yılından bu yana yerleşim alanı olarak tercih edilmekte, 2011 Van depremi sonrasında ise sahadaki nüfus yoğunluğunda büyük bir artış görülmektedir.

Görsel 3. A) Edremit ilçesi ve yakın çevresinin jeoloji haritası (MTA, 2020). B) Edremit travertenlerinden bir görünüm. C) Edremit ilçesinin yüksek kesimlerinde inşa edilen toplu konutlardan bir görünüm.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmaya konu olan Edremit ilçesinin ovadaki bölümü ile travertenler üzerine kurulmuş yüksek kesimi arasında önemli güvenlik farklılıkları bulunmaktadır. Gevşek sedimentlerden oluşan alüvyal ovalarda deprem sırasında sıklıkla görülen "sıvılaşma" süreci yerleşim yerleri için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Sıvılaşma; suya doygun kumlu, siltli zeminlerin deprem tarafından üretilen titreşimlerin etkisiyle, suyla birlikte viskoz bir sıvı gibi yüzeye doğru yükselerek kaygan hale gelmesidir (Durmaz ve Soyaslan, 2023). Edremit ilçesinin kıyı kesimi de bu bakımdan büyük risk taşımasına rağmen tarım, turizm, ulaşım, suya yakınlık, peyzaj gibi faktörlerin etkisiyle bugün halen önemli ölçüde tercih edilmektedir. Bununla birlikte Van depremi sonrasında halkın önemli bir bölümü gerek Van merkez ve çevresinden, gerekse Edremit'in sahil kesiminden bu yüksek kayalık alanlara inşa edilen konutlara yerleşmişlerdir.

KAYNAKÇA

Turna, M., Edremit İlçe Analizi, DAKA Raporu, 2016.

VANTSO (Van sanayi ve Ticaret Odası), Edremit İlçe Raporu, 2019.

Yeşilova, Ç., Yeşilova, P., Açlan, M., Edremit (Van) Travertenlerinin Fasiyes Analizi, 68. Türkiye Jeoloji Kurultayı, 2015.

Durmaz, S., Soyaslan, İ., Zemin Sıvılaşmasını Denetleyen Koşulların ve Sıvılaşma Nedenli Deformasyonların İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 14(2), 401-411, 2023,

ANTAKYA SERVİLİ KÜLLİYESİ

Öğr. Gör. Mehmet PINAR

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

m.piinar9@gmail.com/ORCID ID: 0000-0002-6960-1600

Y.Mimar Yaser ERİM

Mimar

yaser.erim@hotmail.com/ORCID ID: 0000-0002-1107-422X

ÖZET

Anadolu coğrafyası içerisinde önemli yerleşim yerlerinden birisi Antakya'dır. Antakya üzerinde çok sayıda medeniyet kurulmuş ve bu medeniyetler birçok iz bırakmışlardır. Antakya'da iz bırakan medeniyetlerden ve Antakya'yı önemli kılan etkenlerden bir tanesi de şehrin Anadolu da İslam Medeniyetine ve en eski Türk-İslam Kültür mimari dokusuna sahip olmasıdır. Osmanlı Döneminde XVII. yüzyıl sonlarına doğru yapıldığı düşünülen Servili Külliyesi, Meydan Mahallesi 4. mıntıka 707. parselde yer alan Cami, Medrese, Şadırvan ve Namazgâhtan oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında Servili Külliyesi bünyesinde bulunan yapılar, asrın en büyük felaketi olan 6 Şubat 2023 deprem sonrası plan ve mimari özellikleri açısından kapsamlı olarak incelenerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Servili Külliyesi, Cami, Medrese

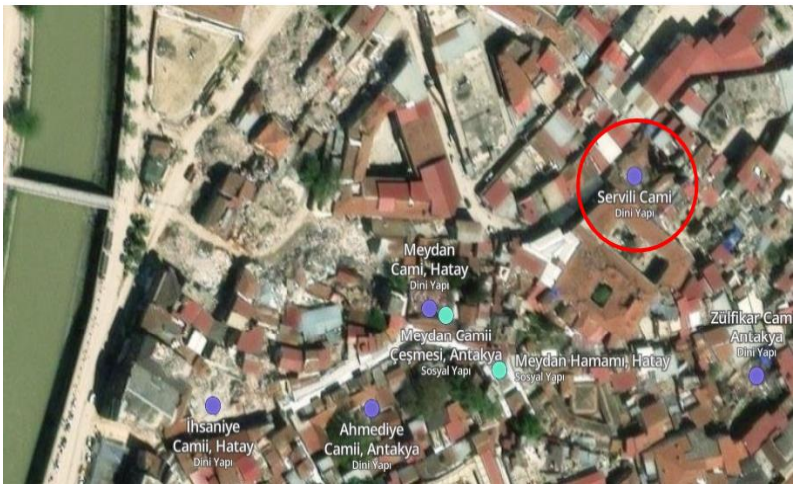
ABSTRACT

ANTAKYA SERVİLİ COMPLEX

One of the important settlements in Anatolian geography is Antakya. Many civilizations were established on Antakya and these civilizations left many traces. One of the civilizations that left their mark on Antakya and one of the factors that make Antakya important is that the city has the Islamic Civilization and the oldest Turkish-Islamic Cultural architectural texture in Anatolia. In the Ottoman Period, XVII. Servili Social Complex, which is thought to have been built towards the end of the century, consists of a Mosque, Madrasah, Fountain and Prayer Place located on the 707th parcel of the 4th district of Meydan District. Within the scope of this study, the structures within the Servili Social Complex were comprehensively examined and evaluated in terms of their plan and architectural features after the February 6, 2023 earthquake, which was the biggest disaster of the century.

Keywords: Antakya, Servili Complex, Mosque, Madrasa

1. SERVİLİ CAMİ

Görsel 1: Yapının Konum Bilgisi (Google Maps, 2023)

Servili Camii Hatay ili Antakya İlçesi Meydan Mahallesi, İnne İplik Caddesi üzerinde 5. mıntıka 707. parselde yer almaktadır. Meydan Mahallesi XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında Antakya mahalleleri içerisinde ismi geçen oldukça eski bir mahalledir (Gündüz,2013, s.205). Servili Camii konum olarak Asi Nehrinin doğusunda, XVI. yüzyıl ve öncesine tarihlenen Meydan Cami ve Hamamı'nın kuzey-doğu köşesinde, XIX. yüzyıla tarihlenen Zülfikar Cami'nin kuzey-batı köşesine konumlanmıştır (Görsel 1).

1.2. Yapının Tarihçesi

Servili Cami Külliyesiyle ilgili Osmanlı Dönemi'deki vakıf ve vakfiye kayıtlarına baktığımızda kayıtlarda vakıf isimlerinin farklı isimlerle anıldığı görülmektedir. Bunlar; Abdulceliloğlu Hacı Mehmet Ağa Medresesi ve Mescidi Vakfı, Servili Cami vakfı ve Bekir Mehmet Ağa bin Abdulcelil binası han-sebil -mescid ve medrese-i munîf vakfı olarak geçmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan vakfiye örneklerine baktığımızda M. 11 Mayıs 1683 tarihli Yeğen Hacı Mehmet Ağa ibn-i Abdulcelil Vakfiyesinde vakfiyenin hayratları olarak Servili Cami ve Medresesi geçmektedir (Bayraktar, 2021, s.74). Vakfiye kayıtlarından hareketle yapının XVII. yüzyıl sonlarına doğru yaptırılmış olabileceğini göstermektedir.

Abdülceliloğlu Hacı Mehmet Ağa Medresesi ve Mescidi Vakfıyla ilgili Osmanlı arşivlerinde düzenlenmiş olan H. 12 Şevval 1181/ M. 2. Mart 1768 tarihli bir beraat belgesi mevcuttur (BOA. C. MF. nr: 163/8130). Bu belge; bu, hayır sahiplerinden Hacı Abdülcelil oğlu Hacı Mehmed Ağa'nın vakıf eylediği mescit ve medresenin nazırlığını görevini üstlenen Ali oğlu Molla Ali'nin kendi rızasıyla görevden ayrılması ve bu görevi liyakat sahibi Hasan oğlu Ali Efendi'ye bırakması hakkında bir berattır.

Antakya'nın Fransız tarafından işgal edildiği yıllarda toplumun sosyal yardım ve dayanışmasını sağlamak ve ihtiyaç sahibi fakir ailelerin yemek ihtiyacını karşılamak amacıyla bizzat Müftüzade Hacı Sakıp Efendi tarafından Servili Mescit'de kazan kurulup yemekler pişirilmiş ve fakir halka yemek dağıtımında bulunulmuştur (Tekin, 1990, s.3). İşgal döneminde Servili Mescitte kazan kurulmasının iki sebebi olabilir. Birincisi Servili Mescit ve Medresesi'nin bulunduğu avlunun o dönemde oldukça geniş ve ağaçlık olması diğeride Servili Mescit'in

bulunduğu alanda günümüze ulaşmayan bir imarethaneden dolayı tercih edilmiş olabilir.

Görsel 2: Servili Cami Avlu Giriş Kapısı Üzerindeki Onarım Kitabesi

Servili Külliyesi yapı topluluğu üzerinde farklı mekânlarda üç adet kitabe yer almaktadır. Birincisi İnne İplik Caddesine açılan basık kemerli avlu giriş kapısı üzerinde Selvili Cami yazılı1955 tarihli olan ve onarım döneminde yazıldığı düşünülen kitabe (Görsel 2), ikincisi ezanlık bölümünün kaide kısmında yer alan H.1290/ M.1873 tarihi yer alan üç satırlık kitabe, üçüncüsü ise harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabedir. Harim giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem sonrasında yapının harim giriş kapısının olduğu duvarın ağır hasar alması nedeniyle kırılarak yok olmuştur. Ezanlığın kaide kısmında yer alan kitabede;

1 Ulake ellezine katelu fi sebilillahi teale. Kad bani hazihi kubbete ve'l- makame

2 Abdullah bin Mustafa mine''ş- şuhedais-sabirin el mücahidin fi sebili

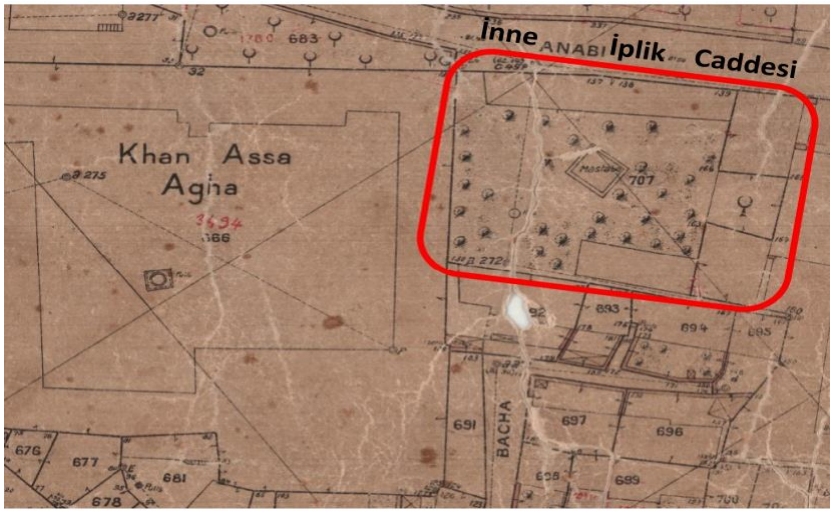
3 Aleyhimu'r –Rahmeti Rabu'l—kerim ve ala rıdvanillahi teala ecmain Sene 1290

(Receb) 15

Anlamı: O kimseler ki Allah yolunda savaşırlar. Bu kubbe ve makamın yapıcısı Ali Abdullah b. Mustafa'dır ki o Allah yolunda mücahede eden şehitliklere sabredendir. Rahim olan Rabbimin rahmeti onun ve kendisinden razı olduğu bütün kullarının üzerine olsun. Sene 1290 (Şancı, 2006, s.144). Antakya Tapu Kütük Defterinde Servili Cami ve Medresesi, Meydan Mahallesinde 707 parselde, 783 m² bir alanda, nev'i olarak vakıf malı olan ve Servili Cami Vakfına ait bahçeli ev olarak geçmektedir[109]. Tapu Kütük Defteri'nde 1930 tarihinin yazılması bir defa yanlış bir tarihtir. 1930 yılında Antakya hâlâ Fransız İşgali altındaydı. Hatay'ın ana vatana katıldıktan bir süre sonra Cami'nin de içinde bulunduğu medrese bölümü işlev dışı olarak, bir dönem akıl sağlığı yerinde olmayan insanlar için 1955 yılına kadar kullanılmıştır[110]. Servili Cami ve Medresesi'nin bulunduğu parselin tapu kayıtlarına o dönem zarfında bahçeli ev olarak geçirilmiş olması muhtemeldir. Tapu Kütüğüne bahçeli ev olarak Fransız Dönemi kayıtlarını baz alarak yazılmış olacak olsa, 1929 tarihli Fransız Kadastral durumda 707 nolu

[109] Antakya Tapu Kütük Defteri, D.no.1, s.707.
[110] Ahmet Şefikoğlu, Mahalle Sakini, 06.02.2024.

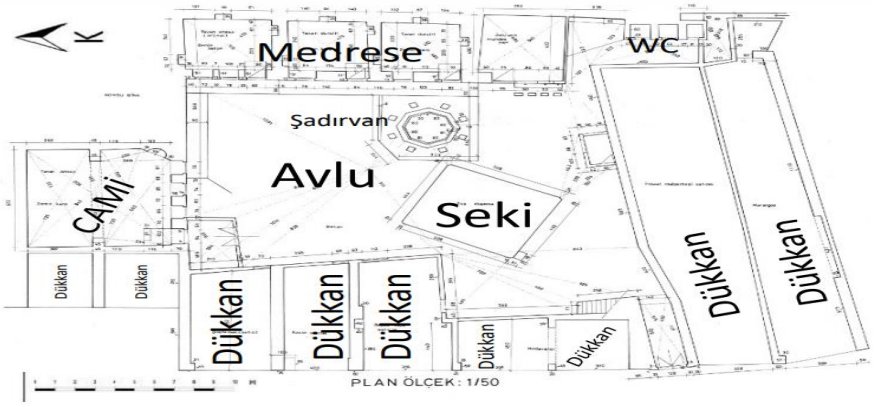
parsel cami olarak işaretlenmiş olduğundan buda mümkün gözükmemektedir (Görsel 3).

Görsel 3: 1929 Tarihli Fransız İşgal Dönemi Kadastral Durumu
(Antakya T.K. **)**

1.3. Yapının Günümüzdeki Plan Özellikleri

Cami mihraba paralel iki sahınlı, kırma çatılı camiler guruba girmektedir. Servili Cami'nin avlu giriş kapısı, 6 Şubat 2023 depreminde ağır hasar görmüş ve günümüzde yıkık vaziyettedir. Yapının deprem öncesi fotoğraflarına baktığımızda avluya İnne İplik Caddesi'nden, kapı açıklığı 1.20 m eninde olan basık kemerli, derzli düzgün kesme taş örgülü bir kapıdan geçiş sağlanmaktadır.

Görsel 4: Servili Külliyesi Rölöve Çizimi (Vakıflar Genel Müdürlüğü, P.Girgin,1993)

Basık kemerin kilit taşının üst hizasında Selvili Cami yazan iki satırlık H.1355 /M.1955 tarihli onarım kitabesine ve onarım kitabesi üzerinde de oyma tekniğinde, taş yüzey üzerinde ay yıldızlı hilale yer verilmiştir. Basık kemerli kapıdan avluya 1.42 m eninde 5.02 m uzunluğunda ince dar bir koridordan ulaşılmaktadır. 1929 yılı kadastral duruma baktığımızda avlu giriş kapısının bugünkü noktadan sağlanmadığı İnne İplik Caddesi üzerinde 666 numaralı parselin bitip, 707 numaralı parselin başladığı noktadan sağlandığı görülmektedir (Görsel 3). 1929 kadastral durumunda görülen avlı giriş kapısının yerinde, İnne İplik Caddesine açılan yan yana

uzunlamasına iki dükkân yer almaktadır. Günümüzde avluya geçişi sağlayan kapı, üzerindeki kitabeden de hareketle 1955 yılı onarımları esnasında yapıldığı düşünülmektedir (Görsel 5).

Görsel 5: Servili Külliyesi Avlu Giriş

Görsel 6: Avluda Yer Alan "Mastabe/Seki"

Avlunun kuzey batı köşesinde cami, doğusunda medrese, batısında medrese hücreleri sonradan değiştirilerek yapılmış İnne İplik Caddesi'ne açılan dükkânlar yer alırken, avlunun ortasında yerden yaklaşık 0.70 m yüksekliğinde taş döşemeli yazlık ibadet sekisi (Namazgâh) ve hemen yanında çokgen gövdeli şadırvan yer almaktadır (Görsel 4). Avluda en dikkat çeken yer Antakya Cami avlularında görmediğimiz ama Antakya sivil mimari öğesi olan avlulu evlerde çokça rastlanılan ve yaz aylarında ibadet amaçlı kullanılan 5.48 x 4.44 m ölçülerine sahip sekidir. 1929 tarihli Servili Camisine ait 707. parseldeki kadastral duruma baktığımızda avluda bugünkü sekinin olduğu noktada kare şeklinde bir yükseltinin olduğunu ve üzerinde "Mastabe" yazıldığı görülmektedir (Görsel 3). Mastabe/ Mastbe Antakya'da yapılan bir saha araştırması esnasında geleneksel mimariyle ilgili bir terim olduğu saptanmış ve bu terimin seki, avlunun bir köşesinde teras, kamelyaması ya da özenli seki anlamında bölgede kullanıldığı ifade edilmektedir (Özbay, 2023, s.416). Avluda yer alan seki, sıcak aylarda namaz vakitlerinde "Namazgâh" diğer zamanlarda da medrese öğrencilerinin toplu ders yapma alanı "yazlık derslik" olarak kullanılmış olması muhtemeldir (Görsel 6). Namazgâh/Mastabe sekisinin kıble yönünün enlemesine diğer yönlerden geniş tutulması ve kıble yönüne göre avlu içerisinde konumlandırılması ve her ne kadar sekide mihrabiye nişi olmasa da bu sekinin namazgâh olarak yapılmış olduğunu göstermektedir.

Avluda seki ile medrese odaları arasında çokgen planlı ve her cephesinde birer musluk bulunan ve üzeri ahşap külahlı bir örtüyle kapatılmış olan mermer şadırvan yer alır (Görsel 7). Avludaki sekinin 1929 kadastral durumda 'mastabe' olarak belirtildiği ancak şadırvanın kadastral planda belirtilmediği, sonraki dönem eki olduğu, orijinal olmadığı ve Cami'nin 1955 yılı onarımları esnasında şadırvanın yapıldığı düşünülmektedir.

Servili Cami avlusunun kuzey batı köşesinde harim yer almaktadır. Avluya bakan harim cephesi ilk bakışta Antakya klasik ev cephelerini andırmaktadır. Harimin girişi, kuzey batı köşede 1.02 m eninde düz lentolu, tek kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Harim giriş kapısı önünde harim güney cephesini bozan ve yakın dönemde yapılan, yanları PVC den yapılma üzeri sac örtü sundurma yer almaktadır (Görsel 8).

Görsel 7: Şadırvan

Görsel 8: Harim Giriş Cephesi

Harim mekânı avlu zeminine göre kot olarak yüksek tutulmuştur. Harim giriş kapısından 1.08x1.15 m ölçülerinde eşik kısmına geçilmekte olup eşiklikte 0.81 m eninde 0.34 m derinliğinde ki tek basamaklı taşla, harim zeminine çıkılmaktadır. Harim iç mekânı 6.12 x 6.72 m ölçülerinde enine dikdörtgen şeklinde yapılmış olup bu mekân 5.32 m eninde, 0.45 m derinliğinde sivri kemerle ikiye bölünerek mihraba paralel iki sahın oluşturulmuştur. Harim mekânın üzeri kremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür (Görsel 9).

Görsel 9: Harim İç Mekanı

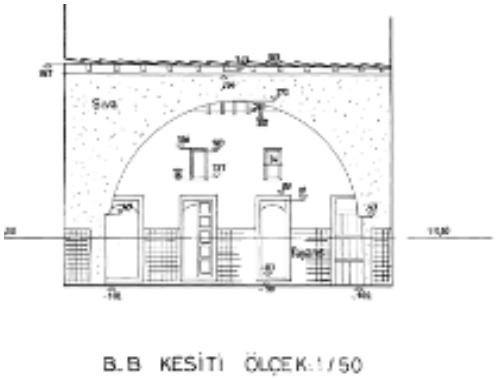
Görsel 10: Harim İç Mekanı ve Mihrabı

Harim mihrabı 1993 yılı rölöve ölçülerine göre güney doğu köşede 0.34 m derinliğinde ve 0.60 m eninde mermer kapamalı sade bir niş olarak düzenlenmiştir. Mihrap nişinin üstünde mermer üzerinde, Bakara Suresinin 149. Ayetinde bir bölümünde geçen فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ "yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir" kelâmı yazmaktadır (Görsel 10).

Servili Cami harim mekân aydınlatması avluya açılan iki sıra pencerelerden sağlanmaktadır. Harimin güney cephesinde açılan alt sıra pencereleri dikdörtgen şeklinde birbirine yakın ölçülerde düzenlenmiştir (Görsel 11). Dikdörtgen pencerelerin hemen üzerinde kuş takaları/ aydınlık pencereleri olarak adlandırılan dört pencere açıklığına yer verilmiştir (Görsel 12). Pencerelerin avluya açılması ve alt sıra pencere sıralarının hemen üzerinde kuş takaları/ aydınlık pencerelere yer verilmesi bakımından Antakya ev mimarisiyle benzerlik göstermektedir.

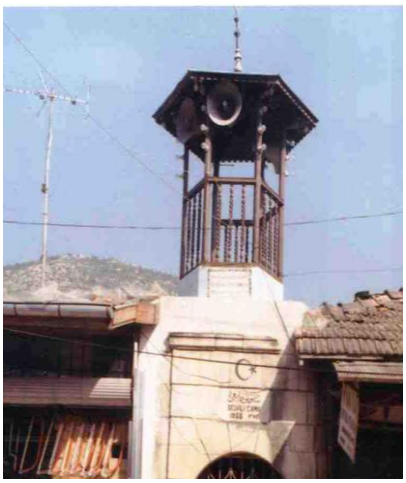

Görsel 11: Harim İç Mekanı

Görsel 12: Harim İç Mekanı Kesit **(**Mimar P.Girgin,1993)

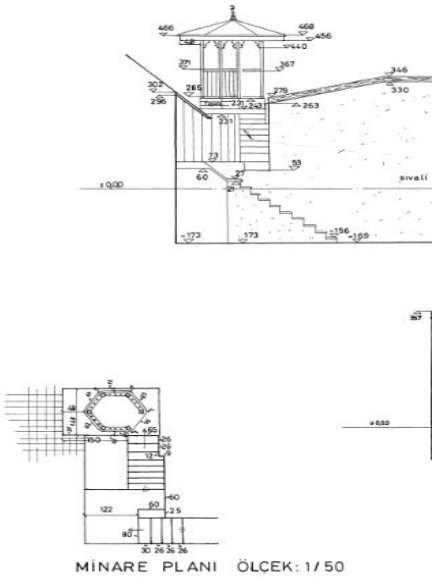
Servili Cami minaresi yapıdan ayrı olarak giriş kapısı üzerinde köşk minare şeklinde inşa edilmiştir (Görsel 13). Minareye çıkış avludan kıvrımlı mozaik çimento karışımlı beton basamaklarla sağlanmaktadır (Görsel 14). Köşk minarenin sekizgen kaidesi yer almakta olup kaidenin İnne İplik Caddesine bakan cephesinde mermer levha üzerinde üç satırlık kitabe yer almaktadır. Ezanlığın sekizgen kaide üzerinde, sekiz ahşap direk üzerine oturan piramidal külahla örtülü şerefe kısmı yer alır (Görsel 15). Şerefe kısmı yivli ahşap parmaklıklı korkuluklarla çevrilidir (Şancı, 2006, s.143).

Görsel 13: Köşk Minare

Görsel 14: Köşk Minare Avludan Çıkış

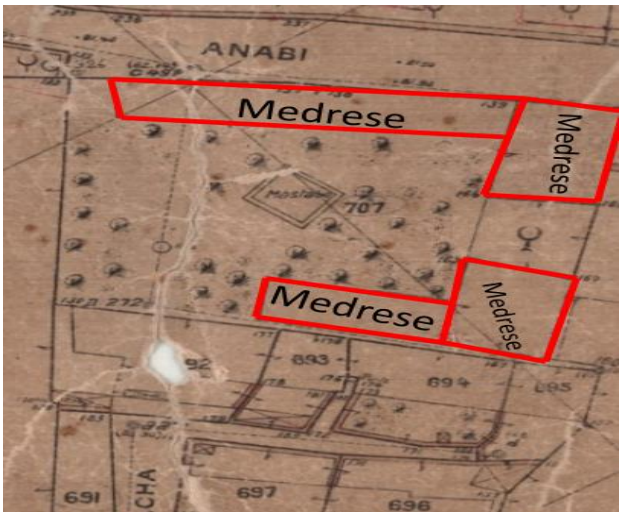

Görsel 15: Köşk Minare Plan ve Restitüsyonu (P.Girgin,1993)

1.4. Yapım Malzemesi

Servili Cami'sinin avluya bakan cephesinde yakın bölgeden temin edilen derzli düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır. Caminin iç mekânında sahnı ortadan ikiye bölen sivri kemerde iki renkli düzgün kesme taş malzemeye yer verilmiştir. Servili Camisinin avluya bakan güney cephesinde giriş kapısının sövelerinde ve harim iç mekânının ortasındaki sivri kemerde iki renkli taş işçiliğine yer verilmesi ve kullanılan taş cinsi bakımından Payas Sokullu Mehmet Paşa Kervansaray taç kapısı ve Hamam taç kapısıyla benzerlik göstermektedir. Yapıda ahşap malzemeye kapı-pencere kasa ve kanatlarıyla harim üst örtüsünde yer verilmiştir. Harim mihrabında ise boydan boya mermer malzeme kullanılmıştır.

2. SERVİLİ MEDRESESİ

Görsel 16: 1929 Tarihli Fransız İşgal Dönemi Kadastral Durumu (Antakya T.K. **)**

Servili Medresesi Meydan Mahallesi, İnne İplik Caddesi üzerinde, 707 parsel üzerinde yer almaktadır (Görsel 16).Hatay Vakıfları üzerine yapılan çalışmada vakıf muhasebe defterlerinde

Servili Cami Vakfı ve Servili Medrese Vakfı olarak iki farklı isimde Servili ismi geçmektedir. Osmanlı Dönemi'nde Antakya Şer'i Mahkemesi tarafından 11 Mayıs 1683 tarihinde Hayri vakıf olarak tescil edilen Yeğen Hacı Mehmet Ağa ibn-i Abdulcelil Vakfiyesi'ninde Servili Cami Vakfı ve Servili Medrese Vakfı'na ait vakfiye olduğu düşünülmektedir (Bayraktar, 2021, s.75). Bahsi geçen bu vakfiyede Servili Cami ve Medresesi vakfiyeye ait hayrat olarak geçmektedir (Bayraktar, 2021, s.473). Yeğen Hacı Mehmet Ağa ibn-i Abdulcelil Vakfiyesi'nde hayrat olarak Servili Medresesi'nden bahsettiği için vakfiye şartlarında geçen "Talebe-i ulum için her hücreye günlük ikişer akçe verilmesi" şartını da muhtemelen hayrat medresesi için ifade edilmektedir. Osmanlı döneminde eğitim faaliyetleri genellikle, Osmanlı toplum yapısı içerisinde önemli bir işleve sahip olan vakıflar tarafından yerine getirilmiştir. Vakıflar tarafından yaptırılan eğitim kurumları, bazen tek bazen de külliyeler içerisinde yer almaktadır (Ertem, 2011, s.35). Servili Medresesi, Servili Cami ile birlikte büyük bir parsel üzerine külliyenin bir parçası olarak yaptırılmıştır. XVII. yüzyıla ait vakfiye kayıtlarında Servili Medresesi'nin isminin geçiyor olmasından hareketle medresenin XVII. yüzyıl ve öncesinde yapılmış olması muhtemeldir.

H.1258- M.1842 yılında Servili Medrese'nin gelir kaynakları olarak menzil ve dükkân kiraları olduğundan bahsedilmiş, bu gelirlerden müderrislere ücret ödemesi ve medresenin tamiri için harcama yapılmıştır. Servili Medrese Vakfı 1842 yılında 1400 kuruş gelir elde ederken 1844 yılında 806 kuruş gelir elde etmiştir (Kara, 2004, s.73). İki yıl gibi kısa bir süre zarfında medrese gelirlerinde yarı yarıya azalmanın olması da oldukça dikkat çekicidir.
H. 1277- 1860/61 tarihli Servili Medrese Vakfı/ Servili Cami Vakfı muhasebe kayıtlarına göre vakfın gelir kaynakları olarak Meydan Han'ın icarı, Meydan Mahallesinde 28 bâb menzil ve yine aynı mahallede 9 bâb dükkân kira gelirinden bahsedilmiştir (Bayraktar, 2021, s.586). 1897-1898 yılında tutulan Halep Vilayeti Evkaf-ı Hümayun muhasebe cetvelinde Mart ayı cami vakfının maaş hariç üç aylık muhasebesi 17 kuruş olarak geçmektedir (Önal, 2022, s.34).
Medreseleri inşa ve ihya etmek için kurulan vakıfların vakfiyelerinde genellikle, medresede eğitim görecek talebelerin sayısı, onlara ödenecek (burs) ücretlerin miktarı ile medresede görev olacak hocaların hangi ilim alanlarında bilgi sahip olacağı ve onlara ödenecek günlük ücretlerin ne kadar olacağı ayrıntılı olarak yer almaktadır. Örneğin Antakya Sancağı'nın bağlı olduğu Halep eyaletinde yer alan H. 1141/ M.1728 yılına tarihlenen Osmaniye Medresesi'nin vakfiye şartnamesine baktığımızda medresenin inşa edilmiş toplam kırk iki hücresinin (Odası) olduğu bunlardan otuzunun öğrencilere tahsis edildiğini diğer odaların ise hocalara ve farklı görevlilere tahsil edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Osmaniye Medresesi'nde otuz adet odaya otuz öğrenci alınacağı, öğrencilerin odalarda kardeşler hariç tek kişi kalacağı, evli olanların ise Salı ile Cuma akşamları evci olarak çıkabilecekleri medresede eğitim görecek olan öğrencilere yönelik vakfiye şartları olarak belirtilmektedir (Kalhussien, 2011, s.42-43). Doğan Gün, eserinde Antakya 9 nolu şeriye sicilinde geçen H.1196/M.1781-1782 tarihlerinde, Yeğen el-Hac Mehmed Ağa ibnü'l-Hac Abdulcelile ait olan vakfiye şartlarında, medresede ilim tahsil eden 10 öğrenciye yevmiye ikişer akçe verilmesinden bahsetmektedir (Gün, 2006, s.140). Vakfiye şartlarında 10 öğrenci diye bahsedilmesinden hareketle XVIII. yüzyılda medresenin kapasitesi hakkında önemli bir bilgi sağlamaktadır. XIX. yüzyılda Antakya Medreseleri içerisinde Servili Medresesi ismi geçmekte ve 46 öğrencisinin olduğu ifade edilmektedir. Fuat Şancı ise eserinde XX. yüzyıl başında medresenin kırk altı öğrencisin olduğunu ifade etmektedir (Şancı, 2006,

s.145).

Medresenin günümüze ulaşan plan şemasına baktığımızda günlük evlerine git gel yapan öğrenciler olduğunu bile düşünsek kırk altı öğrenciye hizmet vermesi mümkün gözükmemektedir. İşgal dönemi olan 1929 yılına ait Fransız Kadastral planını incelediğimizde Servili Cami ve Medresesi'nin günümüze göre çok farklı bir planda olduğu görülmektedir. 1929 planına baktığımızda mescidin avlunun kuzeyinde tam ortada olduğu ve hilalle belirtildiği görülmektedir. Mescidin doğu ve batısında mekânlar yer almaktadır. Günümüzde bu mekânlardan batıdakinin bir kısmı mescide bir kısmı ise dükkânlara dönüştürülmüştür. Mescidin doğusunda ki mekânın ise günümüzde olmadığı ve yan parsel tarafından işgal edildiği anlaşılmaktadır. Avluyu kuzeyden ters "U" şeklinde çevreleyen bu mekânların medrese odalarına ait olduğu ancak bunlardan avlunun doğu cephesinde yer alan mekânların günümüze kadar gelebildiği, bu mekânların ise işlev değişikliğine uğradığı görülmektedir. Bu mekânların günümüzde kuzeyden güneye doğru sırasıyla imam odası, kadınlar için ibadet mekânı ve bebek emzirme odası olarak kullanıldığı görülmektedir.

7 Temmuz 1939 yılında Hatay anavatana katılmış ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yasalarına tabi olmuştur. Yeni kurulan devlet yapısında medreselerin kapatılmasıyla Servili Külliyesi'nde 1955 yılında yapılan restorasyon esnasında, caddeye bakan cephede önceden medreseye ait mekanlar yıkılarak bugünkü dükkânların yapılmış olması muhtemeldir. Bu fikrin oluşmasında;

1929 Kadastral durumda günümüzde ki mevcut dükkanlardan 3-4-5-6-7-8-9 numaralı dükkanlar uzunlamasına düz dikdörtgen bir mekan olarak işlenmişken Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1993 yılında yapılan rölöve çizimlerinde ise 1929 kadastral durumundan farklı olarak uzun mekan yerine dükkanların yer aldığı, ayrıca iç avluya ve caddeye doğru girinti çıkıntı halinde olduğunun görülmesi,

3-4-5-6 numaralı dükkanların pencere açıklıklarının harim avlusuna bakıyor olması

Mevcut dükkanlarda duvar malzemesi olarak blok bims malzemenin kullanılmış olması,

mevcut dükkanların Osmanlı Dönemi'nden olmadığı, 1929 yılı sonrasında 707. nolu parselde yapılan bir takım onarımlar neticesinde eklenmiş olduğunun en önemli kanıtıdır.

SONUÇ

Anadolu coğrafyası içerisinde önemli yerleşim yerlerinden birisi Antakya'dır. Antakya üzerinde çok sayıda medeniyet kurulmuş ve bu medeniyetler birçok iz bırakmışlardır. Antakya'da iz bırakan medeniyetlerden ve Antakya'yı önemli kılan etkenlerden bir tanesi de şehrin Anadolu da İslam Medeniyetine ve en eski Türk-İslam Kültür mimari dokusuna sahip olmasıdır. Antakya tarih serüvenini içerisinde sahip olduğu mimari yapının, kültürel mirasın, hatta şehir belleğinin yok olmasına neden olan etkenlerden bir tanesi de hiç şüphesiz ki şehri etkileyen depremlerdir. Yakın tarihte yaşadığımız asrın en büyük felaketi olan ve şehir nüfusunun yanı sıra şehir mimarisini de etkileyen 6 Şubat 2023 depreminin bir benzeri Osmanlı döneminde 3 Nisan 1872 depreminde yaşanmıştır. Bu deprem şehir mimarisini derinden sarsmış olup şehirdeki Hamam, Cami, Fırın, Han ve Evlerde büyük yıkımlara ve zayiatlara sebebiyet vermiştir (Satılmış, 2016, s.98-99). Antakya'da Meydan Mahallesinde yer alan Servili Cami ve Medresesinde şehri etkileyen ve büyük felaket olarak adlandırılan 1872 yılında ki deprem ve sonrasında ki onarım çalışmalarında yapıların mimarisinde bir takım

değişikliklere yol açmış olması muhtemeldir. Servili yapı topluluğu 707. parselde yer alan Cami, Şadırvan, Namazgah ve Medreseden oluşmaktadır. Servili Camii konum olarak Meydan Mahallesi, İnne İplik Caddesi üzerinde 707 parselde yer almaktadır. XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarına göre mahalle Antakya mahalleleri içerisinde ismi geçen oldukça eski bir mahalledir (Gündüz, 2013, s.205). Mahallede ki yerleşimin oluşmasında önemli etkilerden biriside mahalleye de ismini veren ve bir Memlük Dönemi eseri olan Meydan Cami ve Külliyesinin burada yer almış almasıdır.

Servili yapı topluluğu Osmanlı Döneminde Antakya'da yapılan bir vakıf eseridir. Servili/Selvili Külliyesi kaynaklarda her iki isimle de anılmaktadır. Külliye ismini avlusunda bulunan asırlık servi ağacından almaktadır. Yapının kaynaklarda farklı isimlerle geçmesi ve servi ile selvinin karıştırmasının kökeni selvi ağacının halk tarafından servi veya selvi olarak adlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Türk kültüründe ağaç önemli bir yere sahiptir. Ağaç kültü içinde en dikkat çeken de servi ağacı olmuştur. Servi ağacının İslamiyet öncesi Türkler de yaygın kullanılan hayat ağacına benzetilmesinin yanı sıra İslamiyet ile birlikte tasavvufi bir anlamla da yüklenmiştir. Servinin düz oluşuyla elif harfine benzetilmiş ve bu yönüyle doğruluğu, yapraklarının dört mevsim yeşil kalmasıyla hayat vericiliği simgelemektedir (Bozkurt, 2017, s.78). Servili Külliyesi bünyesinde de eğitim-öğretim vermek amacıyla bir medresenin yapılmış olması ve bu medresenin avlusunda da servi ağacının dikilmiş olması oldukça anlamlıdır.

Servili Külliyesiyle ilgili Osmanlı Dönemi'deki vakıf ve vakfiye kayıtlarına baktığımızda kayıtlarda vakıf isimlerinin farklı isimlerle anıldığı görülmektedir. Bunlar; Abdulceliloğlu Hacı Mehmet Ağa Medresesi ve Mescidi Vakfı, Servili Cami vakfı ve Bekir Mehmet Ağa bin Abdulcelil binası han-sebil -mescid ve medrese-i munîf vakfı olarak geçmektedir. Osmanlı arşiv kayıtlarında yer alan vakfiye örneklerine baktığımızda M. 11 Mayıs 1683 tarihli Yeğen Hacı Mehmet Ağa ibn-i Abdulcelil Vakfiyesinde vakfiyenin hayratları olarak Servili Cami ve Medresesi geçmektedir (Bayraktar, 2021, s.74). Vakfiye kayıtlarından hareketle yapının XVII. yüzyıl sonlarına doğru yaptırılmış olabileceğini göstermektedir.
Medresenin vakfiye şartlarında 10 öğrenci diye bahsedilmesinden hareketle XVIII. yüzyılda medresenin kapasitesi hakkında önemli bir bilgi sağlamaktadır. XIX. yüzyılda Antakya Medreseleri içerisinde Servili Medresesi ismi geçmekte ve 46 öğrencisinin olduğu ifade edilmektedir. Fuat Şancı da eserinde XX. yüzyıl başında medresenin kırk altı öğrencisin olduğunu ifade etmektedir (Şancı, 2006, s.145).
Servili yapı topluluğu hakkında plan olarak en net bilgiyi 1929 Fransız işgal döneminde çizilen kadastral planda görmemiz mümkün. Cami tipolojik olarak mihraba paralel iki sahınlı, kırma çatılı camiler guruba girmektedir. Antakya Cami ve Mescitleri içerisinde tek kemer gözüyle mihraba paralel iki sahın düzenlemesi bakımından XVII. yüzyıla tarihlenen Servili Cami kendinden sonra yapılan ve XIX. yüzyıla tarihlenen Hedbe Mescidi, Hünkar Mescidi, ve Debruz Mescitleriyle benzerlik göstermekte ve onlara örnek teşkil etmektedir.

Antakya mescitlerinde mihrapların kıble duvarına konumlandırılması bakımından farklı uygulamalar görülmektedir. Servili Cami mihrabının harim içerisinde verev olarak yerleştirilmesi bakımından XIX. yüzyıl öncesine tarihlenen Ali Çavuş Mescidi XIX. yüzyıla

tarihlendirilen Hünkar, Hedbe, Debruz ve Zoveroğlu mescitleriyle benzerlik göstermektedir (Şancı, 2006, s.707).

Antakya sivil mimari örneklerinde ve dini yapılarda kırma çatı üst örtüsüne oldukça fazla yer verildiği görülmektedir. Kırma çatı uygulamasının özellikle bu bölgede yoğun olmasının sebebi bölgenin bir deprem kuşağında olması hasebiyle depremde can kaybının az olmasını sağlama ve bölgenin iklimsel olarak sıcak bir iklime sahip olmasından dolayı tercih edilmiş olabilir (Şancı, 2006, s.691). Üst örtüsünde kırma çatının kullanılması bakımından XIX. yüzyıl öncesine tarihlenen Ali Çavuş Mescidi ile XIX. yüzyıla tarihlenen Hünkâr Mescidi ve Zoveroğlu Mescitleriyle benzerlik gösterir (Pınar, 2024, s.175).

Servili Camisinin Avlunun giriş kapısı üzerinde üzerin de mescitten bağımsız köşk minareye (ezanlığa), yer verilmesi bakımından XIX. yüzyıla tarihlenen Hünkar Mescidi ve Şekercik Cami minareleriyle benzerlik göstermektedir. 1929 yılı Fransa Kadastral durumunda giriş kapısının bugünkü yerinden farklı olması ve Servili Cami avlu kapısı üzerinde yer alan 1955 tarihli kitabeden hareketle ezanlığında avlu kapısıyla birlikte 1955 yılında Hünkâr Mescidi ve Şekercik Camilerine benzer şekilde sonradan yapıldığı düşünülmektedir. Minarede kitabeye yer verilmesi bakımından XIV. yüzyıla tarihlenen Sarımiye Cami, M.1729 yılında yapılan Halil Ağa Cami, XVIII yüzyıla tarihlenen Şeyh Muhammed Cami XIX.yüzyıla tarihlen Orhaniye Cami, XX. yüzyıla tarihlenen Affan Cami ve XIX. yüzyıla tarihlenen Ahmediye Cami, Minareleriyle benzerlik göstertmedir (Koçtaş, 2021, s.191-192).

Servili yapı topluluğu bünyesinde ders sekisi/mastabe ve Namazgâh olarak adlandırılan avlu kotundan yüksekte bir mekân yer almaktadır. Antakya ikliminin sıcak olmasından dolayı genellikle cami avlularında yaz aylarında ibadeti gerçekleştirebilmek için özellikle rüzgâr sirkülâsyonunun harim iç mekânlarında gerçekleşmesinin zor olduğu camilerin avlularında yazlık ibadet mekânlarına yer verilmiştir. Avlularda yer alan ibadet mekânlarına baktığımızda belli bir standardın olmadığı, bazısında küçük bir mihrabiye nişiyle alan belirtilirken, Servili Cami avlusunda herhangi bir mihraba yer vermeden avlu kotundan yüksek bir sekinin namazgâh olarak kullanıldığı görülmektedir. Avlusunda bir mihrap nişiyle avlunun bir bölümünün namazgâha dönüştürülmesi bakımından XVII. yüzyıla tarihlenen Ağca Mescit, XIX. yüzyıla tarihlenen Zoveroğlu Mescidi, XIX. yüzyıla tarihlenen Hünkâr Mescidi, XIX. yüzyıla tarihlenen Uçtum Mescitleriyle benzerlik gösterirken, Servili Cami avlusunda olduğu gibi avlu kotundan yüksekte olması bakımından XIX. yüzyıla tarihlenen Hedbe Mescidi avlusundaki namazgâhla benzerlik göstermektedir. Yukarda bahsedilen bütün namazgâhlarda kıble yönünü gösteren bir mihrabiye nişine yer verilmişken bir tek Servili Cami avlusundaki namazgâhta mihrap nişine yer verilmemiştir. Servili cami ve Medrese avlusunda yer alan namazgâhında diğer avlularda yer alan namazgâhlar gibi muhtemelen bir nişinin olduğu ama depremler ve sonraki onarımlar esnasında yok olduğu düşünülmektedir.

Mimarinin şekillenmesinde önemli etkenlerden birisi iklimdir. Hatay bölgesinde inşa edilen medreselere baktığımızda iklimin mimariye etkisini somut olarak görmekteyiz. Hatay ve çevresinde, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde A.Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen medrese plan tiplerinden farklı bir planda inşa edildiği kurgulandığı görülmektedir. Hatay'daki medrese plan tiplerine baktığımızda cami avlularının herhangi bir kanadını oluşturacak şekilde

her biri avluya açılan yan yana dizilmiş hücrelerden meydana geldiği görülmektedir. Servili Medresesi avlunun etrafına dizilmiş hücreleri bakımından M.1903 tarihli Şeyh Ali, XIII. yüzyıla tarihlenen Habib-i Neccar, XVI. yüzyıla tarihlenen Nakıp ile XIX. yüzyıla tarihlenen Meydan ve Kantara Medreseleriyle benzerlik gösterirken avlunun doğu duvarına yerleştirilen medrese bakımından da XX. yüzyıla tarihlenen Reyhanlı'da Mustafa Şevki Paşa Medresesiyle benzerlik göstermektedir (Şancı, 2006, s.693-694).

Akdeniz Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Antakya'nın tarihsel ve kültürel varlıklarından biri olan, depremde ağır hasar alan Servili Cami, Medrese, Avlu, Şadırvan, Namazgah ve ders sekisi/mastabe'nin yok olmasının önüne geçmek, mekanları bir an evvel restorasyonunu gerçekleştirmek ve restorasyon sonrası mekanları işlevlendirerek kullanımını sağlamak ve bu yolla sürdürülebilir korunmaya katkı vererek, gelecek nesillere ulaştırılmasını sağlamak ana hedeflerden biri olmalıdır.

KAYNAKÇA

BAYRAKTAR, H., *Vakfiye ve Muhasebe Defterleri Işığında Hatay Vakıfları*. Gaziantep: İksad Yayınevi, 2021.

BOZKURT, G.,*Divan Şiirinde Servi-Ölüm-Mezar İlgisi (15.-16. Yüzyıllar), I* Uluslar Arası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrn. Semp. , Ordu, 2017.

ERTEM, A., *Osmanlıdan Günümüze Vakıflar*. Vakıflar Dergisi, Ankara, 2011.

GÜNDÜZ, A., Kazanın merkezi Antakya Şehri. İçinde A. Gündüz (Eds.), *Hatay Tarihi*, Hatay, 2013.

İNALCIK, H. "Istanbul: An Islamic City", Journal of Islamic Studies 1, 1990.

KOÇTAŞ, G. E., *Osmanlı Dönemi Hatay Minareleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Konya, 2022.

ÖZBAY, E., Hatay - Aşağı Asi Havzası Kırsal Mimarisinde Yapı Ustaları, Gelenekleri ve Terminolojisi Üzerine Bir Araştırma. *Sanat Tarihi Yıllığı(32)*, 2023.

PINAR M., Antakya Ali Çavuş Mescidi, ***Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Uluslararası Çalışmalar Cilt 2,*** *Serüven Yayınevi,* Ankara, 2024.

SATILMIŞ, S., XIX. Yüzyıl Türkiye Deprem Tarihi Ve Sosyo-Ekonomik Etkileri. TÜBİTAK 1001 Projesi, Aksaray, 2016.

ŞANCI, F., Hatay İlinde Türk Mimarisi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2006.

TEKİN, M., **Hatay Tarihi,** *Hatay Kültür Turizm ve Sanat Vakfı*, Antakya, 1993.

TEKİN, M., Cemiyet-i Hayriye-i İslamiyye İşgal Yıllarında Hatay Cemiyetleri (4). *Güneyde Kültür Aylık Fikir Sanat ve Sanat Dergisi,* Hatay, 1990.

AÇIK SİSTEM SULAMADA OLUMSUZ BİR SAHA ÖRNEĞİ VE DÖNÜŞÜMÜ, UZUNLU SULAMA ALANI (BOĞAZLIYAN)

Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU [1]

[1]Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi aliimamoglu@yandex.com- 0000-0001-9197-1029

Özet

İnsanın en önemli ihtiyacı şüphesiz sudur. Su ihtiyacı hızla kirlenen ve azalan su kaynakları, artan nüfusa bağlı artan su ihtiyacı gibi sebeplerle öngörülemez şekilde artmaktadır. Öngörülemez bu artış su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımını zorunlu kılmaktadır. Su kaynaklarının yanlış kullanımı meselesi büyük oranda tarım sektöründe kendini göstermektedir. Ülkemizde kullanılan toplam suyun %75'inin tarım sektöründe kullanıldığını düşündüğümüzde bu kullanımın ne kadar tehlikeli bir oranda olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle ülkemizde vahşi sulama yöntemlerinin kullanılması, açık sistem sulama kanal ve yapıları gibi sistemler muazzam bir su kaybına sebep olmaktadır. Son yıllarda bu sistemlerden vazgeçilmeye başlanmış, su kaybının daha az olduğu borulu sistemlere dönülmüştür. Uzunlu sulama alanında da benzer bir dönüşüm başlamış fakat henüz tamamen bitirilememiştir. Bu araştırma bu dönüşüm sürecini iki farklı arazi çalışması ile ele almış; değişen durum ve su kullanımındaki mevcut şartlar değerlendirilmiştir. Uzunlu sulama alanında görülen eski su yapıları ve henüz atıl şekilde duran kalıntılar, sulama kanallarının durumu, eski sistemin su kayıpları, yenin istemler yeni sistemin kurulması sırasında meydana gelen ekolojik risk gibi faktörler ele alınmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Boğazlıyan ilçesi sulama birliği bünyesinde gerçekleştirilen sulamanın yetersiz olduğu, yapıların henüz tam olarak dönüştürülemediği görülmüştür. Eski sistem sulama kanallarının beton molozlarının henüz tam olarak temizlenmediği, bazı beton ve molozların halk tarafından köylerde farklı amaçlarla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bazı noktalarda arazi üzerinde sulama boruları beton moloz eski sistem parçaları alınmayı beklemektedir. Eski sisteme ait kalıntıların tamamen temizlenmesi, yeni sistemin ise daha etkili kullanımını sağlanması gerekmektedir. Bol miktarda şeker pancarı üretiminin yapıldığı Boğazlıyan ovasında su sisteminin yetersiz olduğu köylülerle yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Bu durum Boğazlıyan ovasında şeker pancarı gibi çok fazla su isteyen bir ürünün ekimi ile ilgili planlamanın şart olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Açık sitem sulama, Uzunlu, Boğazlıyan

A Negative Field Example and Transformation in Open System Irrigation, Uzunlu Irrigation Area (Boğazlıyan)

Abstract

Water is undoubtedly the most essential human need. The demand for water is rising unpredictably due to factors such as rapid pollution, decreasing water resources, and the growing population. This unpredictable increase in demand calls for the sustainable use of water resources. A significant issue related to the misuse of water resources is most evident in the agricultural sector. Considering that 75% of the total water usage in our country is in agriculture, it becomes clear how critical this problem is. Particularly in our country, the use of inefficient irrigation methods, such as open irrigation canals and structures, results in significant water loss. In recent years, these systems have been gradually replaced with piped systems that cause less water loss. A similar transformation is underway in the Uzunlu irrigation area, although it has not been fully completed yet. This research investigates this transformation process through two different field studies, evaluating the changing conditions and current status of water usage. The study discusses factors such as the remnants of old water structures still standing idle in the Uzunlu irrigation area, the condition of irrigation canals, water losses associated with the old system, and the ecological risks posed by establishing the new system. The results of the research show that the irrigation system in the Boğazlıyan district's irrigation union is inadequate, and the infrastructure has not been fully transformed. It was found that the concrete rubble from the old irrigation canals has not been completely removed, and some of this concrete and rubble is being repurposed by villagers for other uses. In some areas, old irrigation pipes and concrete rubble are still waiting to be cleared from the land. The remains of the old system should be fully cleaned, and the new system should be utilized more effectively. Interviews with villagers revealed that the water system is insufficient in the Boğazlıyan plain, where large-scale sugar beet production takes place. This situation highlights the urgent need for careful planning, especially given the high water demand of sugar beet cultivation in this region.

Key Words: Open system irrigation, Uzunlu, Boğazlıyan

Giriş

İnsanoğlunun su ihtiyacı, başta nüfus artışı olmak üzere çeşitli sebeplere bağlı olarak sürekli artmaktadır. Buna karşın mevcut su kaynaklarının da başta kirlilik olmak üzere çeşitli nedenlerle hızla tüketildiği aşikardır. İklimi değişikliklerinin bir sonucu olarak da önemi artan su kaynaklarının sürdürülebilirliği meselesi dünya çapında önemli bir gündem maddesi olarak ele alınmaktadır (Koçak, 2010).

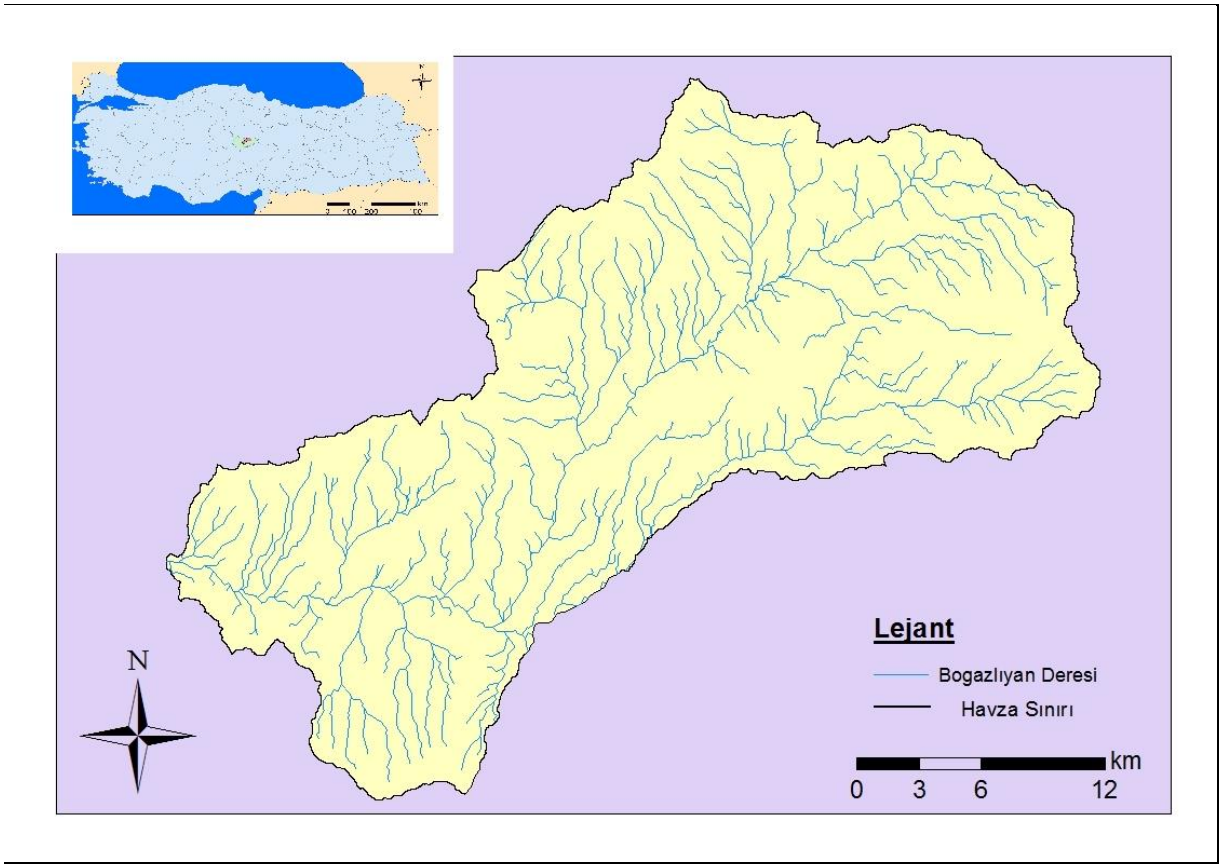
Su ile ilgili en büyük problem şüphesiz israf problemidir. Su israfı deyince akla gelen ise tarımsal sulamadır. DSİ ‘ne göre Ülkemizde kullanılan toplam suyun %75 kadarı tarım sektöründe kullanılmakta ve sulanabilir alanların %80’den fazlası sulamaya açılmıştır (URL 1). Çok çeşitli yöntemler olmakla birlikte, sulamada esas olan kaynaktan alınan suyun en az kayıpla bitki köküne ulaştırılması ve bitkinin en verimli şekilde bu suyu kullanabilmesidir. Sulama sistemleri konusu ülkemiz için önemli olup, yanlış sulama sistemleri sebebiyle geri döndürülemez şekilde zarar gören topraklarımız mevcuttur. Özellikle GAP gibi büyük projelerde bu tür sistem hataları yapılmış ve proje bünyesindeki illerde tuzlanma başta olmak

üzere sulamaya bağlı toprak problemleri meydana gelmiştir. Son yıllarda açık sistem sulama tipinden neredeyse tamamen vazgeçilmiş, bu da ülkemizin hem toprak hem de su kaynakları bakımından sürdürülebilir kullanım sağlamıştır. Su aktarımının açık kanal ve kanaletlerle yapıldığı iletim sistemlerinde su kaybı fazla, öte yandan borulu sistemlerde sürtünme fazla olmasına rağmen kayıp çok azdır (Aras, 2006).

Boğazlıyan Sulama Birliği kurulmuş, sahadaki Boğazlıyan Merkez, Çalapverdi, Güveçli, Başhoroz, Bahariye ve Uzunlu'dan üyelerle birlikte sulama birliği çalışmalarına başlamıştır. Birliğin ekonomik gücü çok fazla olmadığından ve henüz sulama sistemleri yapım aşamaları kısmen devam ettiğinden yörede sulama problemleri ve buna bağlı olumsuzluklar yaşanmaktadır. Sulama alanı performans değerlendirmesine yönelik yapılan bir araştırma, Yozgat ilindeki sulama alanlarının karşılaştırmalı olarak incelemiş ve çeşitli sonuçlara ulaşmıştır (Ayyıldız ve Baran, 2024). Çeşitli araştırmacılar performansın düşük olduğu alanların tespit edilmesi gerekli tedbirlerin alınabilmesi için elem olarak görülmüştür (Çakmak, 2001; Ersöz ve Çamoğlu, 2020).

Araştırma Sahası Yeri ve Sınırları

Araştırma sahası Yozgat ili Boğazlıyan ilçe sınırlarında kalan Uzunlu sulama alanını kapsamaktadır. Bu alan ortalama 12000 ha olup, drenajı Boğazlıyan deresi tarafından gerçekleştirilmektedir. Boğazlıyan deresi havzası ise yaklaşık 690 km^2 alana sahiptir. Akarsu debisi düşük olmakla birlikte üzerinde yapılan Uzunlu barajı bölgenin sulama şebekesinin temelini meydana getirmektedir.

Şekil 1. Araştırma alanı drenaj havzası.

Yöntem

Araştırma sahasına ait sınırlar belirlenerek, altlık haritalar ofis ortamında oluşturulmuştur. Bu aşamada Coğrafi Bilgi Sistemleri ArcGİS 10.2.2 programı kullanılmıştır. Program yardımı ile havzadaki mevsimlik ve daimi akarsular belirlenmiştir. İkinci aşamada arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş, sahada bulunan su yapıları fotoğraflanmış, ve bu yapılara bağlı meydana gelen arazideki bozulmalar, kirlilik gibi problemler gözlemlenmiştir. Arazi çalışmaları iki farklı çalışma şeklinde yapılmış ve arazi gözlemleri iki farklı yılda gerçekleştirilmiştir. İlk arazi çalışmalarında sahada mevcut problemler ile ikinci arazi çalışmasında karşılaşılan durum karşılaştırmalı şekilde değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında sahaya ait çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Boğazlıyan sulama alanı Yozgat ilindeki en geniş sulama birliği alanı olmasına rağmen sulanan alan oldukça azdır ve bu Uzunlu sulama alanındaki yapılaşmanın henüz bitirilememiş olmasından kaynaklanmaktadır (Ayyıldız ve Baran, 2024). Uzunlu sulama alanındaki bütün yapı tamamlanmış olsa bile durum çok parlak görülmemektedir. Baraj tek başına yaklaşık 7700 ha alanı sulamaktadır. Su hacmine bakıldığında çok büyük olmayan baraj rezervuarının alana yeterli olması mümkün değildir. Ayrıca arazi çalışmaları sırasında farklı mevsimlerde baraj

gölü fotoğraflanmış ve su seviyelerinin genel olarak yılın önemli kısmında çok düşük olduğu görülmüştür.

Sulama birliği bünyesinde çok sayıda açık sistem beton borusu bulunmaktadır. Mevcut beton boruların ise yeniden kullanılmayacağı açıktır. Beton su kanallarının yanında bazı yerlerde suyun iş makineleri ile oluşturulan kanallardan doğrudan verildiği yerlere mevcuttur (şekil 3). Kayıp miktarının had safhaya ulaştığı bu sistem sahada suyun ne kadar bilinçsiz kullanıldığına güzel bir örnektir.

Şekil 2. Açık sistem eski sulama yapıları.

Şekil 3. Açık sistem sulamada uygulanan en kötü teknik araziye doğrudan su salınan yöntem.

Sulama sistemleri şekilde görülen plastik borulara dönmekte, yani kapalı sisteme geçilmektedir. Sürtünmenin daha fazla olmasına rağmen buharlaşmanın daha az olması önemli tercih sebeplerinden biri olmakla birlikte mevcut sular yine de yetersizdir. Sahanın bazı yerlerinde ilk arazi çalışmalarında görülen boruların bir sonraki arazi çalışmasında büyük oranda toprak altına döşendiği görülmüştür. Hala devam etmekte olan yerleşim alanları olmakla birlikte su verilen alanlar mevcuttur.

Şekil 4. Kapalı sistem yeni sulama boruları.

Eski sulama sistemine ait beton borular sahada çok çeşitli amaçlarla kullanılmış ve bazıları arazi çalışmaları sırasında fotoğraflanmıştır. Borular yarım boru olması sebebiyle üst üste getirilerek yüksek beton çit görevi görmesi sağlanmıştır. Bu çitler bahçe duvarlarında hatta arazide koyun

ağılının kenar duvarlarında kullanılmıştır. Yine kerpiç bir evin duvarının sağlamlaştırılması amacıyla boruların ortadan kırmak suretiyle kullanıldığı bir ev duvarına rastlanmıştır.

Şekil 5. Eski sisteme ait betonların farklı amaçlarla kullanımlarına örnekler.

Araştırma alanı içerisinde devam eden tarımsal faaliyetler sebebiyle sulama aktif olarak devam etmektedir. Şekil 6'da yıkılmış ve artık kullanılmayan eski sistem sulama yapıları kalıntıları ve yeni sistem üzerinden gelen su ile yapılan sulama bir arada gözlemlenmiştir. Eski sisteme ait sulama yapıları hala tamamen kaldırılmamıştır. Bu durum tarla sahipleri açısında olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca ortada bir moloz problemi de vardır. Bazı beton yapılar çiftçinin tarlasıın ortası denilebilecek yerlerde bulunmakta ve tarladaki tarımı kısıtlamaktadır.

Şekil 6. Eski sulama sisteminin yıkıntılarından görüntüler.

Araştırma alanında suyun yetersizliği arazi çalışmalarında gözlemlenmiş aynı zamanda literatürde de böyle bir problemin varlığı tespit edilmiştir. Mevcut sulama sistemi tam kapasite çalışsa bile sahanın tam anlamıyla tarım arazilerinin sulanması mümkün görünmemektedir. Bu durumun önlenmesi mümkün olmamakla birlikte ihtiyaç duyulan su miktarının değiştirilmesi ile sürdürülebilir kullanım mümkündür. Sahada yaygın tarım ürününün şekerpancarı olması bu anlamda problemin en önemli nedenlerinden birisidir. Fazlaca su ayak izi olan şekerpancarı su kısıtlılığı olan yerlerde tarımı yasaklanmalı ya da kontrollü ekim uygulaması gerçekleştirilmelidir. Yine sahada yem olarak kullanılan yonca tarlaları mevcut olup aşırı sulama gerektiren bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sahası Boğazlıyan ilçesi sınırlarında kalan Uzunlu sulama alanını kapsamaktadır. Sahada Boğazlıyan deresi ve üzerinde yer alan Uzunlu barajı önemli su yapılarıdır. Sahada iki farlı zamanda arazi çalışmaları gerçekleştirilmiş ve buradaki mevcut su yapılarının durumu incelenmiştir. Araştırma alanında yer alan sulama yapıları eski sistem bozuk atıl kullanılmayan açık sistem ve henüz tamamen bitirilememiş borulu kapalı sistem sulama şeklinde görülmektedir. Sahada eski sisteme ait malzemenin çevre kirliliğine sebep olduğu, aynı zamanda yer yer tarımsal faaliyetleri zorlaştırdığı görülmüştür. Aynı zamanda yeni sistemin henüz tam bitmemiş olması mevcut sulamanın yetersizliğini arttırmıştır. Kapalı sistem sulama tamamen bitirilmiş olsa dahi suyun yetersiz olduğu görülmüş bu yüzden sahadaki tarımsal desenin değiştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. İlçede mevcut şekerpancarı fabrikası sebebiyle kimse bu üründen vazgeçmek istemese de çok fazla su ihtiyacı olan şekerpancarının yetiştirilmesi ekonomik ve sürdürülebilir değildir.

KAYNAKÇA

Aras, İ. (2006). Damla Sulama Yöntemi, Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi, 15 (1-2).

Ayyıldız, M. ve Baran, M. (2024). Yozgat İlindeki Sulama Birliklerinin Performans Açısından Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. Eurasian Journal Of Agricultural Economics (EJAE), 4(1), 34-43.

Çakmak, B. (2001). Konya Sulama Birliklerinde Sulama Performansının Değerlendirilmesi. Tarım Bilimleri Dergisi, 7(3), 111-117.

Ersöz, Ö. T. ve Çamoğlu, G. (2020). Bursa ili Sulama Birlikleri'nin performans göstergelerinin karşılaştırmalı değerlendirmesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 34(2), 267-285

Koçak, H. (2010). Ömerli Baraj Gölü Havzasının Hidrografya Özellikleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

URL 1. DSİ, (2024). Tarım-Sulama. https://www.dsi.gov.tr/Sayfa/Detay/720 Son erişim Tarihi: 10.11.2024

KARSTİK MAĞARALARDA YAŞANAN TURİZM KİRLİLİĞİ VE EKOLOJİK RİSK, KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEK İNCELEMESİ (BURSA).

Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU [1]

[1]Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi aliimamoglu@yandex.com- 0000-0001-9197-1029

Özet

Karstlaşma süreçleri, farklı rakımlardaki kayaçlarda çeşitli karstik şekiller oluşturur. Mağaralar, eriyebilen kayaçların bulunduğu yerlerde yeraltı sularının etkisiyle oluşan doğal boşluklardır. Türkiye'de mağaracılık, Cemal Arif Alagöz ve Temuçin Aygen gibi öncülerin katkılarıyla gelişmiştir. 40.000'den fazla mağara olduğu tahmin edilmektedir ve bu alanda yapılması gereken çok iş vardır. Mağara turizmi, 1982'de yapılan protokolle ivme kazanmıştır. Mağaralar, farklı ekosistemleriyle turistik ilgi uyandırır. Ancak, turistlerin bireysel olarak ziyaret etmesi tehlikeli olabilir; bu nedenle genellikle rehberli turlar yapılır. Mağaracılık, görsel amaçlı ve ticari faaliyetlerle gelişmiştir. Mağaraların turistik önemi artmıştır, ancak bazı mağaralar sadece keşif amaçlıdır. Mağaralar, doğal filtreleme işlevi nedeniyle kirlenmeye karşı hassastır. İnsan faaliyetleri, özellikle plastik atıklar, mağara ekosistemlerine zarar verebilir. Örneğin, Oylat mağarasında atıklar ve ışık kirliliği gibi sorunlar yaşanmaktadır. Turizme açık olmayan mağaralarda da tahribat olabilir. Ayvaini mağarası, aktif yapısı nedeniyle turistik faaliyetlere uygun değildir ve yarasa popülasyonu nedeniyle korunmalıdır. Turizme açık olmaması aynı zamanda ziyaretçilerin izlenmemesi anlamına gelmekte bu da zaman zaman insanların doğal ortama zarar vermesine yol açmaktadır. Oylat mağarası turizm açısından popüler olsa da yönetim eksiklikleri ve çevre kirliliği sorunları yaşanmaktadır. Mağaraların sürdürülebilir yönetimi için çeşitli önlemler alınmalıdır: Ziyaretçi sayısının kontrolü, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, çöp yönetimi ve düzenli bakım gibi stratejiler gereklidir. Mağara ekosistemlerinin korunması, bilimsel incelemelerle desteklenmelidir. Karstik mağaralar yüksek turizm potansiyeline sahiptir, ancak ekolojik dengeyi bozmadan bu potansiyel değerlendirilmelidir. Sürdürülebilir yönetim ve koruma stratejileri ile mağara turizmi sağlıklı bir şekilde sürdürülebilir olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Karsitk Mağara, Kirlilik, Bursa

Tourism Pollution and Ecological Risk in Karstic Caves, Comparative Case Study (Bursa).

Abstract

Karst processes create various karstic shapes on rocks at different altitudes. Caves are natural voids formed by the influence of underground waters in areas with soluble rocks. Speleology in Turkey has developed with the contributions of pioneers such as Cemal Arif Alagöz and Temuçin Aygen. It is estimated that there are over 40,000 caves in Turkey, and much work remains to be done in this field. Cave tourism gained momentum with a protocol signed in 1982. Caves, with their diverse ecosystems, attract tourist interest. However, visiting them individually can be dangerous for tourists, which is why guided tours are generally preferred. Speleology has developed through visual and commercial activities. The touristic significance of caves has increased, but some caves are solely for exploration purposes. Caves are sensitive to pollution due to their natural filtration function. Human activities, especially plastic waste, can damage cave ecosystems. For instance, issues like waste and light pollution are experienced in the Oylat Cave. Even caves that are not open to tourism can suffer damage. The Ayvaini Cave, due to its active structure, is not suitable for tourism activities and should be protected due to the bat population. The fact that it is not open to tourism also means that visitors are not monitored, which sometimes leads to people causing harm to the natural environment. Although the Oylat Cave is popular for tourism, it suffers from management deficiencies and environmental pollution issues. Various measures should be taken for the sustainable management of caves: strategies such as controlling visitor numbers, educational and awareness-raising activities, waste management, and regular maintenance are necessary. The preservation of cave ecosystems should be supported by scientific studies. Karstic caves have a high tourism potential, but this potential should be evaluated without disrupting the ecological balance. Cave tourism should be sustainably maintained with proper management and conservation strategies.

Key Words: Karstic Caves, Pollution, Bursa

Giriş

Karstlaşma süreçleri, deniz seviyesinden başlayarak yüksek dağların zirvelerine varana kadar farklı rakımlardaki kayaçlar üzerinde biçim boyut dağılım yoğunluk gelişimleri farklı karstik şekiller meydana getirmektedir (Nazik, 2004). Karstik mağaralar da, eriyebilen kayaçların bulunduğu alanlarda, yeraltı sularının meydana getirdiği doğal boşluklardır. Türkiye'de Karst Olayları Hakkında Bir Araştırma adlı çalışmayla ülkemiz karstına 1944'te giriş yapan Cemal Arif Alagöz olmuştur. Türkiye'de mağara biliminin gelişmesinde önemli adımlar atan Temuçin Aygen Speleoloji çalışmalarının önde gelen isimlerindendir. Araştırmacının 1959 yılında yazılmış "Mağaralar ve Yeraltı Irmakları" eseri önem arz etmektedir. Ülkemizde 40.000 üzerinde mağara olduğu düşünüldüğünde bu alanda yapılması gereken çok fazla iş olduğu aşikardır. Coğrafyacılar tarafından son 20 yılda mağaracılık ve mağara turizmine çokça destek verilmiş, çok sayıda mağara literatüre kazandırılmıştır.

Mağaralar karstik alanların en önemli yer şekillerinden birisi olup, bilimsel, doğal, kültürel bazen de tarihi öneme sahip yapılardır. Mağara turizminin geliştirilmesi ülkemizde 1982 yılında yapılan Turizm Bakanlığı ve MTA protokolü ile birlikte gerçekleşmiş ve böylece Akdeniz ve Ege'de turizm amacıyla mağara araştırmaları başlamıştır (Özdemir, 2005). Turizm değeri olan mağaralar, oluştuğu yere ve içinin turizme uygunluğuna göre önemli turizm noktaları haline gelebilmektedir. Mağara turizmi, doğa turizminin bir alt dalı olarak kabul edilir ve hem yerel ekonomilere katkı sağlar hem de doğal mirasın korunmasına yardımcı olur. Bununla birlikte turizmle gelen olumsuzluklar da doğal alanların bozulmasına neden olmakta mağaraların ekolojik ortamına zarar vermektedir. Mağaralar turizmle birlikte kirlenmeye uğramasının yanında turizme açık olmayan mağaraların da tahribatı söz konusudur. İnsanların mağaraları sahipsiz görmesi mağara içi şekillerin kırılması koparılması mağara duvarlarına yazılar yazması gibi sonuçlar meydana getirebilmektedir.

Bu araştırma Bursa ilinde ziyaretçiler tarafından tercih edilen nispeten farklı özellikler sergileyen iki mağara konu alınmış ve bu mağaralar üzerinden kullanım kirlenme ve sürdürülebilirlik konuları incelenmiştir. Ele alınan iki farklı mağaranın birisi turistik olarak ziyarete açık diğeri ise turizme açılması uygun olmayan bir mağaradır.

Karstik Mağaraların Turizmde Kullanımı

Karstik mağaralar, farklı ekosistemler olması sebebiyle turistik ilgiyi her zaman üzerine çekmeyi başaran alanlardır. Doğa turizmi başlığı altında ele alınan mağara turizmi ilginç bir deneyim olmasıyla birlikte bağımsız bireysel olarak ziyaret edilmesi uygun alanlar olmayabilir. Özellikle turizme kazandırılmamış mağara ortamları ziyaretçiler için oldukça tehlikeli

alanlardır. Bu yüzden bu tür turizm faaliyetleri genellikle rehberli turlar, mağara yürüyüşleri ve speleoloji etkinlikleri gibi faaliyetler şeklinde gerçekleştirilir.

Yozcu (2020), mağaraların binlerce yıl insanlara yaşam alanı olduğu, medeniyetle birlikte önemini yitirdiği ve son yüzyılda bilim insanlarının keşfetme güdüsü ile tekrar önem kazansığını belirtmektedir. Şüphesiz bu önem artık daha çok turistik ve rekreatif faaliyetleri kapsamaktadır. Mağaracılığın gelişimi daha çok görsel mağaracılık şeklinde gerçekleşmiş, bu tip mağaracılık ise ziyaretçilerin herhangi bir beceriye ya da donanıma sahip olmadan gidebileceği, mağaraların da bu kişilere uygun olarak düzenlendiği ticari amaçlı oluşumlar olarak belirtilmiştir (Wilson, 2012).

Mağara Kirlenmesi Sorunları

Mağaralar, insan elinin çok fazla değmediği hassas ekosistemler oldukları için kirlenmeye karşı oldukça risklidir. Özellikle karstik alanlarda, yeraltı sularının doğal filtre sisteminin yerini alması nedeniyle kirlenme sorunları çok ciddi sorunlar doğurabilir (Hadimli ve Bulut, 2008). Mağara kirlenmesinin birçok nedeni olsa da temelde insan faaliyetleri genel bir problem olarak ele alınabilir.

Mağaralar; turistlerin getirdiği atıklar ile tahribata uğrayabilir. Başta plastikler olmak üzere inorganik atıklar, mağara ekosistemlerinde kalıcı hasarlara neden olabilir. Turistler tarafından kullanılan kozmetik ürünleri, su kaynaklarına karışarak mağaraların kimyasal yapısına zarar verebilir. Yoğun ziyaretçi sayısı, mağara duvarlarının aşınmasına ve doğal oluşumların zarar görmesine sebep olabilir.

Mağaraların turizme kazandırılmış olması sonucu turistler kaynaklı olumsuzluklar meydana geleceği aşikardır. Öte yandan turizme kazandırılmamış mağaralarda zaman zaman daha kötü sonuçlar olabilmektedir. Turizme açık olmayan mağaralarda izlenme korkusu olmadığı için insanlar çevreye daha fazla zarar verebilmektedir. Turizme açık mağaralarda meydana gelen kirlenmelerin başında gelen plastik atıklar ve çöpler Oylat mağarasında çok fazlaca görülmektedir. Düzenli temizlenmesine rağmen bu kadar atık ortaya çıkması turist sayısının fazla, turist niteliğinin de çok düşük olması ile ilgilidir. Mağaralardaki önemli problemlerin birisi de mağarayı işletenler ile ilgili bir problemdir. Işık kirliliği mağaraların ekosisteminin bozulmasına sebep olmakta, yanlış ışıklandırma ile doğal ortama ciddi zararlar verilmektedir. Türkiye'nin birçok yerinde karşılaşılan spot ışıklar Oylat mağarasında da görülmekte ve aydınlattığı kısımlarda bozulmalar meydana gelmektedir.

Şekil 1. Oylat mağarasına atılan çöpler.

Şekil 2. Oylat Mağarası, çöp ve ışık sistemleri ile ilgili kirlilik.

Bursa ilinde iki farklı karstik mağara

Ayvaini mağarası Ulubat gölünün güney kesiminde göle yaklaşık 500 m mesafede, yüksek sayılabilecek bir noktada yüzeye çıkmaktadır. İki girişi bulunan mağaranın ortalama uzunluğu 5500 m civarındadır. Sulu zonda bulunan mağara bazı mevsimlerde girişe hiç müsaade etmeyecek kadar suyla kaplı olup bazı dönemlerde ise belirli bir mesafesi rahatlıkla gidebilecek seviyelere düşmektedir. Yine de mağara içerisinde bulunan göl her mevsim dolu olup, bot benzeri bir araç olmadan ilerlemeye izin vermemektedir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde (Çankuyu) tek galeriden oluşan mağaranın dolin girişi bu noktadan sonra -5 m'lik kuyu şeklinde olup, mağara tamamen yatay olarak ilerlemekte, genişliği 3 ile 15 m arasında değişmekte, tavan yüksekliği ise 2 ila 8 m arasındadır. Kendine özgü bir yeraltı nehri bulunan mağarada genişlikleri 0,5 ile 4 m, uzunlukları 2 ile 200 m arasında değişen çok sayıda göl ve sarkıt havuzları bulunmaktadır (Tuncer ve Poyraz, 2017). Mağaranın aktif olmasından dolayı, görsel mağara işletmesine uygun olmadığı yapılacak bir yatırım atıl olabileceği gibi, ziyaretçiler için can güvenliği riski taşıyabileceği, öte yandan da içerisinde yaşayan yarasa popülasyonu sebebiyle koruma altına alınması gerektiği ortaya konmuştur (Yozcu, 2018).

Oylat mağarası, İnegöl'ün 17 kilometre güneydoğusunda, Oylat Kanyonu'nun bitişinde, Hilmiye köyünün 1 kilometre güneyinde yer almaktadır. Oylat Mağarası'nın toplam uzunluğu 665 m, vadi girişi 525 m yükseklikte ve tabandan 5 m yüksekliktedir (Nazik vd., 1997). Mağara ziyaretçilerine her mevsim konforlu bir mağara gezisi sunduğu için, ve mağara içi iklim durumunun her mevsim dışarıya göre daha yumuşak bir iklime sahip olması buradaki turizm değerini önemli ölçüde arttırmaktadır (Aydın, 2014). Oylat mağarası görsel mağaracılık anlamında çok güzel bir örnek olmakla birlikte işletme anlamında yeterince kurumsallaşamamış ve eksik ve hatalı yönetim stratejileri ile turizm işletmeciliği sürdürülmektedir. Çöp atık gibi birçok problem olmakla birlikte 2024 yılı itibariyle mağaranın çıkışındaki vadi seviyesinde bulunan salonun zemini tamamen taş beton döşeme yapılmış olması, ziyaretçilerin güvenliği amacıyla doğal yapıyı yok etmekten başka bir şey değildir. Yine ziyaretçi giriş kısmında yer alan farklı ışıklandırmaların da hangi sebeple burada bulunmakta olduğu soru işaretidir.

Şekil 3. Oylat Mağarası ziyaretçi girişinde bulunan yerleri beton dökülmüş salon.

Koruma ve Yönetim Stratejileri

Mağara turizminin sürdürülebilir yönetimi önemlidir. Aksi durumda, yoğun insan aktivitesi sebebiyle mağaraların ekolojik dengesi bozulabilir ve tür çeşitliliği zarar görebilir. Mağara ekosistemlerinin korunması ve bozulmanın en aza indirgenmesi amacıyla çeşitli önlemler alınmalıdır. Bu önlemler, mağaralar ve yakın çevresinin koruma alanına dönüştürülmesi, mağaralara gelen ziyaretçi sayılarının kontrol edilebilir olması gibi doğrudan koruma yöntemleri olabileceği gibi aynı zamanda eğitim ve bilinçlendirme amacıyla yapılan proje ya da programlar olabilir. Bir diğer önemli konu ise mağaraların bilimsel olarak ele alınarak incelenmesi ve bu alanların SWOT analizinin ortaya konulmasıdır. Böylelikle mağaranın ekolojisi eksiksiz olarak incelenebilir ve sonucunda verilecek kararlar daha etkili olabilir.

Ziyaretçilerin mağaralarda nasıl davranması konusunda eğitilmesi, ziyaretçilerin mağara içi davranışlarının kameralar yardımıyla kontrol edilmesi, ziyaretçilerin mağara içinde izlendiğini bilmesi, kurallara uymayan ziyaretçilerin mağara dışına çıkarılması, Mağaralarda belirli yerlerde çöp kutuları bulunması, mağaraların düzenli olarak bakım temizlik işlerinin yapılması ve ziyaret zamanlarında günlük çöplerin toplanması sürdürülebilir kullanım açısından önemlidir.

Sonuç

Karstik mağaraların turizm potansiyeli çok yüksektir. Fakat bu potansiyel ekonomik olarak daha fazla kazanç sağlamak adına ekolojik olarak daha fazla zarar vererek yapılmamalıdır. Mağaralardaki ekolojik ortamın bozulması geri döndürülemez sonuçlara neden olabileceği için oldukça hassas davranılmalıdır. Mağara turizminde kirlenme ve tahribatların önüne geçmek için sürdürülebilir yönetim ve koruma stratejileri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Bu tür uygun korumacı ve devamlılığı olan projeler geliştirilmesi mağara alanlarının korunması ve turizm potansiyelinin artması açısından hayati önem arz etmektedir. Mağaraların sayım ve onay işlemlerinin tüm Türkiye'de hızla gerçekleştirilmesi ve koruma altına alınarak ziyaretçilerinin tahribatının önlenmesi elzemdir (Hadimli ve Bulut, 2008).

Kaynakça

Alagöz, C, A. (1944). Türkiye'de Karst Olayları Hakkında Bir Araştırma. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, No.1, Ankara.

Aydın, M. (2014). Geomorphotourism Potential of Oylat and Ayvaini Caves in Bursa (Turkey), Academic Journal of Science, CD-ROM. ISSN: 2165-6282 :: 03(02):147–162.

Aygen, T. (1959). Mağaralar ve Yeraltı Irmakları (Speleoloji). Ankara: D.İ. Umum Müdürlüğü Neşriyatı: Sayı: 88.

Hadimli, H. ve Bulut, İ. (2008). Karstik Alanlarda Arazi Kullanımı, Sorunları ve Planlaması. V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 16-17.

Nazik, L., Törk, K., Özel, E., Mengi, H., ve Aksoy, B., (1997), Güney Marmara Bölgesinin(Balıkesir, Bursa ve Bilecik) Doğal Mağaraları. MTA Raporu, Derleme No: 10046, Ankara.

Nazik, L. (2004). The Karst Regions of Turkey (According to the Morphogenesis and Morphometric Properties). Proceeding of Int. Symp. on Earth System Sciences 2004, Istanbul-Turkey, 77-82.

Öcal, T. (2012). Zindan mağarasının doğal mirası ve turizm potansiyeli. EKEV Akademi Dergisi, 52, 279-298.

Tuncer, K. ve Poyraz, M. (2017). Chapter Eıght Tourısm Potentıal Of Natural Caves In Bursa-Turkey. Contemporary Studies in Environment and Tourism, 121.

Wilson, J. (2012). Recreational Caving. (Editor) White,W. and. Culver, D.:Encylcopedia of Caves içinde (ss. 641-648). China: Elsevier.

Yozcu, S. (2018). Mağaraların Rekreasyonel Kullanımı ve Mağaracılık Motivasyoları: Ayvaini Mağarası Örneği.Yayınlanmamış Doktora Tezi,İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yozcu, S. (2020). Türkiye Mağara Turizmine Yönelik Bir Değerlendirme, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 4(2): 1493-1508.

HAT SANATINDA EL ALIŞTIRMALARI

Dr. Öğretim Üyesi Özgür ÇETİNTAŞ
Bitlis Eren Üniversitesi
ocetintas@beu.edu.tr- https://orcid.org/0000-00016055-2892

ÖZET

Hat sanatının en bilinen örnekleri levhalar, Mushaflar, koltuklu kıt'a formunda eserler veya hilye-i şerifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüzyıllara yayılan inkişafıyla hat sanatı nice büyük ustaların yetiştiği İslâm sanatlarının en önemli şubesidir diyebiliriz. Bu büyük hattatların bazıları kendi ekolünü geliştirmiş ve kendinden sonraki hattatlara izlenecek bir yol bırakmıştır. Bir sanatçının bu alanda ekol sahibi olabilmesi, yeteneğin yanı sıra şüphesiz ki özverili bir çalışma sistemi ve sürekli bir araştırma merakına dayanmaktadır. Günümüzde bir eser türü olarak da görülen karalamalar, temelde hattatın el melekesini yitirmemesi veya başka bir deyişle elini sürekli sıcak tutmak amacıyla yaptığı antrenmanlardır. Karalamaların bir diğer amacı da hattatın yazmayı düşündüğü bir eseri yazmadan önce o yazıdaki harf ve bağlantı çeşitlerini inceleyip farklı alternatifleri araştırmaktır. Bu sayede hattat hem daha doğru ve güzel harf anatomisine ulaşacak hem de mümkünse farklı bağlantılar ve istifler oluşturma imkânına kavuşacaktır.

Çalışmamız dâhilinde Türk hat sanatının ekol sahibi olan hattatlarından başta Şeyh Hamdullah olmak üzere Mahmud Celaleddin Efendi ve İsmail Zühdi Efendi'ye ait yurtdışındaki üniversitelerin kütüphanelerinden ulaşılan karalama örnekleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hat sanatı, karalama, meşk, süsleme, levha.

Hand Practises In Islamic Calligraphy

ABSTRACT

The most well-known examples of the art of Islamic calligraphy are plates, Mushafs, and works in the form of stanzas with seats or hilye-i şerifs. Given its lengthy history, it can be argued that calligraphy represents the most significant branch of Islamic arts, having produced numerous eminent masters. Some of these eminent calligraphers established their own school of thought, thereby paving the way for subsequent generations of calligraphers. The establishment of an artist's school in this field is undoubtedly contingent upon a dedicated working methodology, a sustained inclination towards research, and a certain degree of aptitude. In the present era, scribbles, which are also regarded as a form of artistic practice, serve as a fundamental aspect of the calligrapher's training regimen. They are utilized as a means of maintaining and developing the dexterity and agility of the hand, which is essential for the craft. A further purpose of scribbling is to examine the various types of letters and connections in a given writing system, as well as to explore different possibilities before embarking on a more

substantial piece of writing. This process allows the calligrapher to develop a more accurate and aesthetically pleasing understanding of letter anatomy, while also providing the opportunity to experiment with different connections and stacks.

The present study will examine the scribbling samples of prominent Turkish calligraphers, including Sheikh Hamdullah, Mahmud Celaleddin Efendi and İsmail Zühdi Efendi, regarded as the leading figures in the field of Turkish calligraphy. These samples will be sourced from the libraries of universities abroad.

Keywords: Islamic calligraphy, scribbling, meşk, ornamentation, plate.

1. HAT SANATINDA ESTETİK

Hat sanatı temelde nokta ve tek çizgiye dayanan bir sanattır. Genellikle siyah veya tek renk mürekkebin kullanıldığı ve belli geometrik formlar etrafında istiflerin yapıldığı bir yüzey tasarımıyla oluşturulan hüsn-i hat eserlerinde figüratif çalışmalara nadiren rastlanır. Bu durum İslâm'ın tasvir yasağına dayandırılmakla birlikte hat sanatı açısından olumlu bir gelişmeye de sebep olmuştur. Diğer pek çok sanat dalı başka kültürlerden etkilenirken hat sanatının kendine has kaideleri onu bu etkileşimden uzak tutarak özgünlüğünü korumuştur. Bahsedilen etkileşimler bazen aynı inanca sahip farklı kültürler arasında yaşanırken bazen de farklı dinlere ve kültürlere ait sanatların birbirinden etkilendiği olmuştur. Bu duruma örnek olarak Türk minyatürünün İran minyatüründen etkilenmesi ve Osmanlı tezhip sanatında, 18. yüzyılda Avrupa Barok sanat anlayışının yansımaları verilebilir (Duran: 2012, 397).

Hüsn-i hat kendi muhafazakâr yapısı ve usta-çırak temelli eğitim metodu sayesinde bu etkileşimden büyük ölçüde korunmuştur. Geleneksel eğitim metodu sadece sanatçı yetiştirme konusunda değil, yetişen sanatçıların kendilerinden önceki ustaları taklit ve takip etmesi neticesinde bir anda sönüp gitmeyen, etkisi yüzyıllarca süren hüsn-i hat ekollerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu ekollerden başta geleni ve Türk hat sanatı tarihi bakımından şüphesiz en önemlisi Şeyh Hamdullah ekolüdür. Sultan II. Bayezid'in teşvikleri ile hat sanatında yepyeni bir çığır açan ve hat sanatında Türk ekolünü başlatan Şeyh Hamdullah'ın doğum tarihi kesin olarak bilinemese de hicri 837 yılında doğduğu varsayılmaktadır (Alparslan: 2004, 34). Başka kaynaklarda miladî 1429-1520 yılları arasında yaşadığı bilgisi de aktarılan Şeyh Hamdullah'ın hat sanatı alanındaki en büyük etkisi kendinden önceki Arap ekolünü olgunlaştırarak, o ekolün önemli hattatı Yakut-ı Musta'sımi'nin yazılarından daha kıvrak ve estetik görünüme sahip harf bünyelerini geliştirmesidir (Özkafa: 2023, 89).

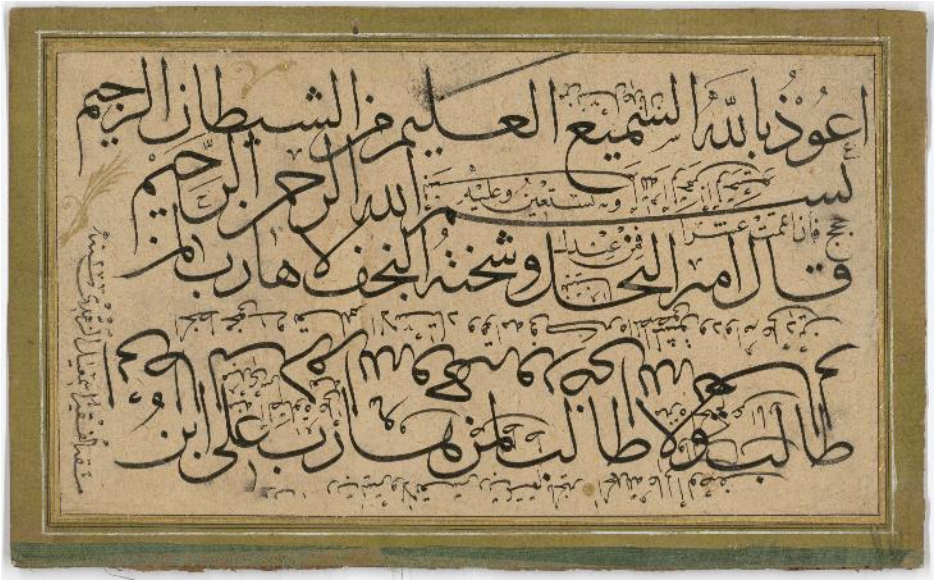
Çalışmamız dâhilinde Şeyh Hamdullah'a ait iki adet el alıştırmasının (karalama) yanı sıra hat sanatı tarihimizde Şeyh ekolünün tamamlayıcısı olarak görülen İsmail Zühdî Efendi'nin de iki adet karalaması incelenecektir. İsmail Zühdî Efendi yazılarının güzelliği bakımından hem Osmanlı dönemi hattatları, hem de günümüz hattatları tarafından çokça övülmüş bir sanatkârdır (Berk: 2003, 33).

2. HAT SANATINDA EL ALIŞTIRMALARI (KARALAMALAR) VE ÖNEMİ

Hüsn-i hat denince akla ilk gelen eserler arasında Mushaf gibi yazma eserler, çeşitli levhalar, cami yazıları veya kitabeler gibi mimarî alanda kullanılan yazı örnekleri yer alır. Bunları genel bir tanımla tamamlanmış eserler olarak adlandırmak mümkündür. Bunların haricinde muhreç (çıkarılmış) sayfalar, karalamalar, yazı kalıpları ve taslaklar gibi tamamlanmamış eserler de hat sanatı için çok önemlidir.

Muhreç sayfalar, bir hattatın Kur'an yazdıktan sonra kontrol ettiğinde estetik açıdan beğenmediği veya kusurlu görerek kitaptan çıkardığı sayfalardır. Bu çıkarılan sayfalar el alıştırması yapılması gayesiyle bir müzehhip veya müzehhip çırağına verilir ve aynı hattat tarafından ilgili sayfa daha güzel şekilde yazılarak eser tamamlanır. Daha çok abidevî yazılarda karşımıza çıkan yazı kalıpları, taşa işlenmek veya içi altınla doldurulmak üzere yazılan iri (celi) yazıları oluşturan harf, hareke ve tezyinî unsurların etrafı iğne ile delinmesiyle hazırlanan eserlerdir. Taslaklar, adından anlaşılacağı üzere hüsn-i hat eserlerini hazırlarken hattatların hazırladığı harf kalıpları, harf bağlantıları veya istif denemeleri olarak tanımlanabilir. Bu süreçte hattat talim ettiği gibi, talebesine de talim ettirir ve bu yolla yine kendisi talim etmiş olur(Edgü: ?, VII).

Hat sanatında "karalama" adı verilen el alıştırmaları, yukarıda sayılan eserlerden farklı bir alanda değerlendirilmelidir. Karalama haricindeki bu eserler bitme aşamasına yakın veya bitmiş diyebileceğimiz eserlerdir. Karalama ise yazıya başlamadan önce hattatın elini ısıtmak, yazı içerisinde kullanacağı harf ve kelimelerin yazılışına elini alıştırmak ve farklı harf bağlantıları veya terkipler denemek üzere yaptığı çalışma kâğıtlarıdır. Bir hattat her gün eser üretmeyebilir, ancak hattatların çoğu el melekesini ve kalem hâkimiyetini kaybetmemek için her gün karalama yapar. Çünkü hat sanatı yalnızca çizgi estetiğine değil, aynı zamanda el, göz ve zihin arasındaki bağlantıyı da sıcak tutmayı gerektiren bir sanattır. Bu anlamda düzenli olarak karalama yapmak harflerin doğru ölçülere ulaşmasında olduğu kadar yazının doğal çizgilere sahip olmasında da önemli bir yere sahiptir.

Görsel 1. İsmail Zühdî Efendi'ye ait bir karalama. (https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_045-19469)

Görsel 1'de sunulan karalamada İsmail Zühdî Efendi'nin sülüs ve nesih yazı karakterleri ile besmele-i şerif, rabbiyessir duası ve bazı cümle kalıplarını denediği görülmektedir. Eserin sol tarafında "meşşekahu el-fakîr İsmail Zühdî" imzası okunabilmektedir. Bu imzada kullanılan ibareden bu yazıyı tamamen "meşk etmek" yani el alıştırması yapmak maksadıyla yazdığı anlaşılmaktadır. Eser sonradan basit motiflerle ve altın kullanılarak tezhiplenmiştir. Eserin murakkaaya gerilerek süslenmesi hattatına verilen kıymetten ötürüdür. Ülkemizde ve yurt dışındaki birçok koleksiyonda bu tip eserlerden oluşan yazı albümlerine rastlanmaktadır. Karalamalar, ait olduğu hattatın sanatındaki gelişim evrelerini anlamak kadar, hat sanatının hangi merhalelerden geçtiğini gözlemleyebilmek açısından da önemli eserlerdir.

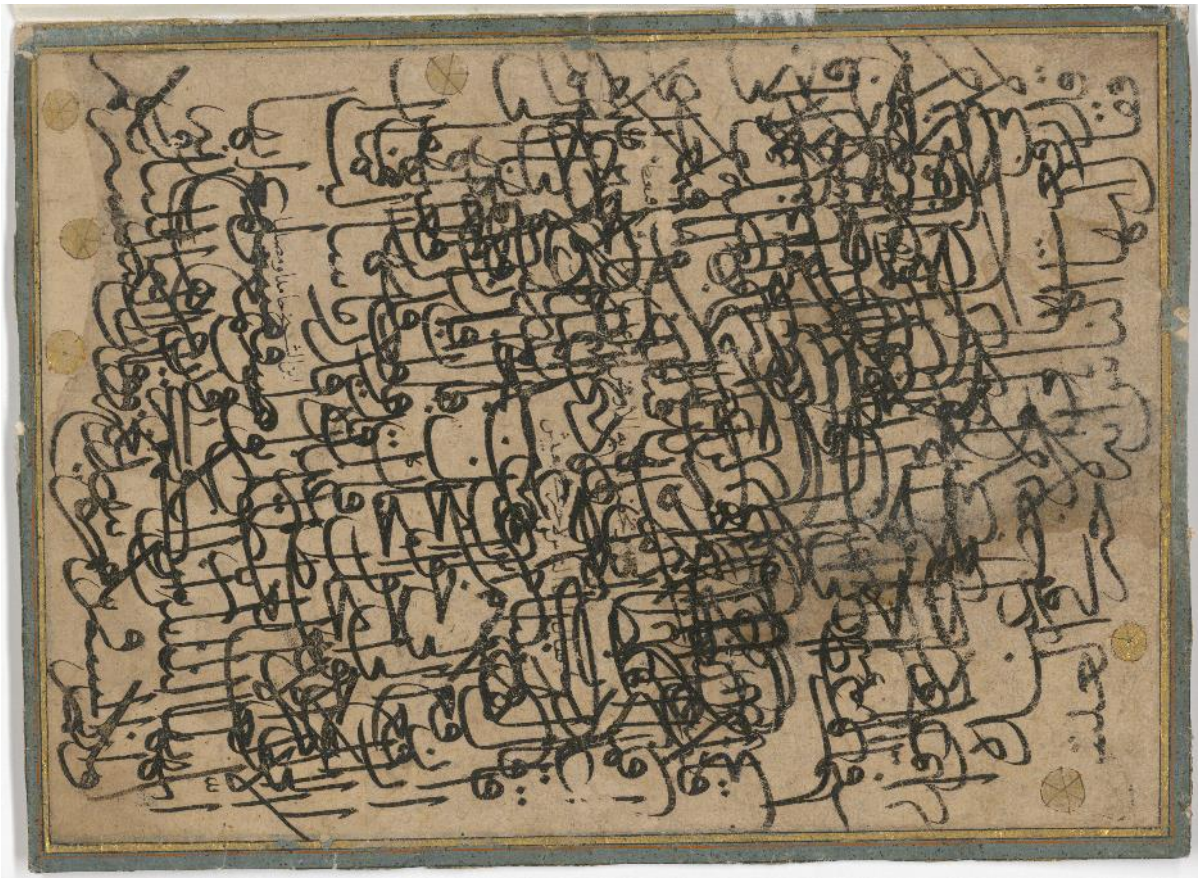
Burada olduğu gibi tek sayfadan oluşan karalamalar kadar, bir veya birden fazla hattata ait ve birden çok sayfadan oluşan karalama albümlerine (murakkaa) rastlamak mümkündür. Murakkaa adı verilen albümler genellikle hüsn-i hat eserlerini bir araya toplamak ve muhafaza etmek için hazırlandığı gibi başka sanat dalları için de kullanıldığı örnekler mevcuttur. Düz murakkaa (kitap şeklinde) ve körüklü murakkaa (körük şeklinde açılıp kapanabilen) olmak üzere iki farklı murakkaa türü vardır.

Görsel 2: İsmail Zühdi Efendi'ye ait murakkaa. (https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_043-19467)

Görsel 2'de yer alan murakkaa yine İsmail Zühdî Efendi'ye aittir ve bu eserde sadece sülüs yazı karakterinde yazı alıştırması mevcuttur. Bir önceki esere nazaran daha yoğun bir süslemeye sahip olan bu karalamada yine besmele alıştırması öne çıkmaktadır. Diğer satırlar vefat etmiş birinin mezar taşına yazılabilecek ibareleri içeren cümleleri barındırmaktadır. Eserin sol üst köşesinde "İsmail Zühdî Efendi'nin hattıdır" ibaresi Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Önceki

eserde görülen yazı ile kıyaslandığında; harf bünyeleri, çizgi estetiği, zülfelerin duruşu gibi detaylara bakıldığında Görsel 2'deki eserin İsmail Zühdî Efendi tarafından daha erken bir dönemde yazıldığı düşünülebilir. Önceki eserde görülen tek motifin yerini bu eserde daha yoğun bir süsleme almıştır. Hem renk hem de kompozisyon bakımından zengin bir görünüme sahip olan bu eserin yazı alanı dışında kalan bordür, cetvel ve kenar suyu detaylarında da süsleme bulunmaktadır.

Görsel 3: Şeyh Hamdullah'a ait karalama. (https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_110-19545/mode/2up)

Görsel 3'te yer alan eser hat sanatımızın mihenk taşı saydığımız Şeyh Hamdullah'a aittir. Fazlasıyla yoğun bir görünüme sahip olan eser her ne kadar sülüs yazı karakterini çalışmak üzere yapılmış gibi dursa da harf aralarından görülen boşluklarda nesih yazı karakterinde karalamalar da bulunmaktadır. Eserin bize göre sol tarafındaki açıklıkta görülen "ibn-i Şeyh" ibaresi Şeyh Hamdullah tarafından kullanılan mahlaslardandır. Yer yer göze çarpan durak motiflerinden başka süsleme unsuru bulunmayan bu karalama eser sade bir cetvel içerisine alınmıştır. Özellikle uzun çizgilerdeki (keşide) doğal akış karalamanın bütününde bir ritm duygusu oluşturmakta Şeyh Hamdullah'ın kalem hâkimiyetini bizlere göstermektedir.

Harflerin birbiri üzerine binmesine rağmen ölçülerdeki kararlılık üstadın bu sanatta ne kadar mahir olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Kâğıt her ne kadar yıpranmış ve bozulmuşsa da çizgiler belirgin bir görünümdedir. Bu karalama eserde bile yatay ve dikey çizgiler arasındaki denge Şeyh Hamdullah'ın hat sanatındaki estetik anlayışının izlerini sunmaktadır.

Görsel 4: Şeyh Hamdullah'a ait karalama. (https://archive.org/details/McGillLibrary-rbsc_isl_arabic-calligraphy_109-19544/mode/2up)

Görsel 4'te yer alan eserin sol kenarında hatt-ı icâze yazı karakteriyle Şeyh Hamdullah'ın ismi ve önceki görselde de yer alan "ibn-i Şeyh" ibaresi görülmektedir. Bu eserde yalnızca sülüs yazı karakteriyle yapılan harf ve kelime karalamaları öncekine kıyasla daha sade ve rastgele bir dağılıma sahiptir. Harf aralarında ve sayfa kenarlarında kalan boşluklar sade motiflerle süslenmiştir. Süsleme altın motiflerin etrafına çekilen siyah tahrirle sınırlandırılmış ve altın cetvellerle tamamlanmıştır. Karalamalarda önceki eserlerde olduğu gibi birden fazla yazı karakterinin denemeleri kadar, bu eserde gördüğümüz üzere tek bir yazı karakterinin denemeleri de yapılmıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi karalama, estetik denemelerin yapıldığı, farklı bağlantı şekillerinin arandığı bir çalışma metodudur. Bu anlamda karalamalar sanatçının kendi üslubunu meydana getirebilmesi açısından da önem taşımaktadır.

3. SONUÇ

Türk hat sanatı tarihinde çok önemli yere sahip olan Şeyh Hamdullah ve İsmail Zühdî Efendi'nin el alıştırmalarından yola çıkarak hazırladığımız bu çalışmada;

Hat sanatında tamamlanmış eserler gibi tamamlanmamış eser gruplarının da olabileceği,

Karalama adı verilen el alıştırmalarının sanatçının el melekesini taze tutmak ve güçlendirmek adına yapıldığı kadar estetik bir arayışın da nişaneleri olduğu,
Hat sanatının gelişim aşamalarını takip edebilmek için el alıştırmalarının incelenebileceği,
Her ne kadar tamamlanmamış eserler kategorisinde değerlendirsek de, el alıştırmalarının tamamlanmış bir eser gibi süslenebileceği ve muhafaza edilebileceği,
Hattatın yaptığı el alıştırmalarında da tıpkı tamamlanmış eserlerinde olduğu gibi doğru ölçüde ve sanatsal değerde harfler ve çizgiler ortaya koyduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Günümüz hattatlarının bazıları el alıştırmalarını bir eser meydana getirmek gayesiyle hazırladığı kadar geçmiş ustaların yaptığı gibi meşk etme maksadıyla da yapmaktadır. Netice itibariyle çalışmamız dâhilinde incelediğimiz el alıştırmalarından da yola çıkarak bir hattatın sanatını geliştirmesinde ve kendi üslubunu oluşturabilmesinde karalamaların önemi vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

Alparslan, Ali. *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları/ İstanbul, 2004.

Berk, Süleyman. *Hattat Mustafa Râkım Efendi,* Kaynak Yayınları/ İstanbul, 2003.

Duran, Gülnur. *Hat ve Tezhip Sanatı* (Özcan, Ali Rıza Ed.) içinde *18. Yüzyıl Tezhip Sanatı,* TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları/ Ankara, 2012.

Edgü, Ferit. *Türk Hat Sanatı (Karalamalar/Meşkler)*, Ada Yayınları/ ?, ?.

Özkafa, Fatih. *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne*, Kapı Yayınları/ İstanbul, 2023.

2024 MAARİF MODELİ HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA BELİRTİLEN ANAHTAR KAVRAMLAR VE 2018 ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ KARŞILIĞININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
vedat.aktepe@hotmail.com
0000-0001-5259-9340

Serpil İlksen DELİSOY
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
serpil.delisoy.1@hotmail.com
0009-0007-8414-7550

ÖZET

Bu çalışmada 2018 ve 2024 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarındaki kavramların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Elde edilen bulgular betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular şu şekildedir: 2024 Maarif Modelinde hayat bilgisi dersi öğretim programının yapısı içinde, tüm sınıf düzeyinde ve her öğrenme alanında "anahtar kavramlar" başlığı altında yer verildiği tespit edilmiştir. 2018 Öğretim Programında ise hayat bilgisi dersi öğretim programının yapısı içinde "kavramlar" başlığı olarak yer verilse de ünitelerde yer verilmemiş, bazı kazanımlarda ifade edildiği belirlenmiştir. İki programda da yer alan kavramlara baktığımızda 2024 Maarif Modelinde bu anahtar kavramların ifade edilmesinde farklılığa gidildiği görülmektedir. 2018 Öğretim Programında yer almayan 2024 Maarif Modelinde yer alan kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramaların "okuryazarlık becerileri, alan becerileri, kavram becerileri, sosyal duygusal öğrenme becerileri, disiplinler arası, kişisel alan, bağ kurma, köprü kurma, ön değerlendirme, eğilim, içerik çerçevesi, süreç bileşenleri, programlar arası bileşenler, anahtar kavramlar, genellemeler, semboller, farklılaştırma, zenginleştirme, yansıtma, öğretme-öğrenme yaşantıları, öğrenme kanıtı" olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 2024 Maarif modelinde "öğrenme çıktısı, sürdürülebilirlik, afet, doğa, kaynak, trafik, çevre, aile, tasarruf, hak, görgü, görev, sanat, bilim, teknoloji, toplum, Atatürk, sorumluluk" gibi bazı kavramların daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. 2024 Maarif Modelinde Hayat Bilgisi Dersine yeni eklenen "Bilim, Teknoloji ve Sanat" öğrenme alanının anahtar kavramları "bilim, teknoloji, sanat" olarak üç sınıf düzeyinde de aynı şekilde verildiği saptanmıştır. 2024 Maarif Modelinde belirlenen anahtar kavramlara öğrenme çıktılarında da yer verilmiş olup öğrenim sürecine harmanlanmıştır. Sonuç olarak 2024 Maarif Modelindeki anahtar kavramların bazıları yeni olmakla beraber, birçok kavrama 2018 Öğretim Programında doğrudan veya dolaylı şekilde yer verildiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hayat Bilgisi, 2024 maarif modeli, 2018 öğretim programı, kavramlar, anahtar kavramlar

Examining the Concepts of the 2018 and 2024 Life Sciences Course Curriculum

ABSTARCT

This study aims to examine the concepts in the 2018 and 2024 Life Sciences Course Curriculums. A case study from qualitative research methods was used in the study. The findings were analyzed through descriptive analysis. The findings obtained within the scope of the study are as follows: It has been determined that in the 2024 Education Model, the structure of the life sciences course curriculum is included under the title of "key concepts" at all grade levels and in every learning area. Although it is included as "concepts" in the structure of the life sciences course curriculum in the 2018 Education Program, it has been determined that it is not included in the units and is expressed in some achievements. When we look at the concepts in both programs, it is seen that there is a difference in the expression of these key concepts in the 2024 Education Model. Concepts included in the 2024 Education Model that are not included in the 2018 Education Program have been identified. It has been determined that these concepts are "literacy skills, field skills, concept skills, social emotional learning skills, interdisciplinary, personal field, connection, bridging, preliminary assessment, tendency, content framework, process components, inter-program components, key concepts, generalizations, symbols, differentiation, enrichment, reflection, teaching-learning experiences, evidence of learning". In addition, it has been determined that some concepts such as "learning outcome, sustainability, disaster, nature, resource, traffic, environment, family, savings, rights, manners, duty, art, science, technology, society, Atatürk, responsibility" are used more in the 2024 Maarif model. It has been determined that the key concepts of the "Science, Technology and Art" learning area, which was newly added to the Life Sciences Course in the 2024 Maarif Model, are given in the same way as "science, technology, art" at all three grade levels. The key concepts determined in the 2024 Maarif Model are also included in the learning outcomes and blended into the learning process. As a result, it can be said that although some of the key concepts in the 2024 Education Model are new, many concepts were directly or indirectly included in the 2018 Curriculum.

Keywords: Life Sciences, 2024 education model, 2018 curriculum, concepts, key concepts

GİRİŞ

Hayat bilgisi, çocuğu ve yakın çevresini merkeze alan dirik ve mihver bir derstir. Bu ders, çocuğun yakın çevresinde olup bitenleri anlamasını, karşılaştığı sosyal sorunları çözmesini ve hayatını kolaylaştıracak pek çok temel yaşam becerileri öğrenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda hayat bilgisi dersi disiplinler arası bir yaklaşımla çocuklara pek çok bilgi, beceri ve temel değerleri bütüncül bir bakış açısıyla öğreten bir derstir. Bu bağlamda hayat bilgisi dersi toplu öğretim anlayışından faydalanmakta, pek çok disiplinden bilgilerini almaktadır. Neticede bu ders, çocuğun hayatta karşılaşacağı pek çok olay, olgu ve süreçlerde iyi bir insan ve iyi bir yurttaş olmasına katkıda bulunmaktadır.

Hayat bilgisi dersi, çocuğun yaşamı anlamlandırmasına yardımcı olan; ilkokuldaki fen bilimleri ve sosyal bilgiler derslerine temel oluşturan; çocuğun birey, toplum ve doğa yaşamında karşılaştığı problemlere çözümler üreten; iyi insan ve iyi yurttaş olması için ilkokulun ilk üç sınıfında okutulan temel bir derstir. Hayat bilgisi dersi, konuları yaşamla ilişkilendirir ve somutlaştırarak öğrencilere sunmaya çalışılır (Aktepe ve Yalçınkaya, 2016). Cumhuriyetin kuruluşundan beri günümüze kadar Hayat Bilgisi dersine önem verilmiş program geliştirme süreçlerinde yer almıştır. Bu süreçte öğretim programları çağın gereklerine göre sürekli yenilenmiş ve temel ders olarak Hayat Bilgisi dersi tüm programlardaki yerini almıştır (Gündoğan, 2020).

Hayat bilgisi dersinde üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisi de kavram öğretimidir. Hayat bilgisi dersinde kavram öğretimi süreci önemlidir. Çünkü öğrenmeyi kolaylaştıran en önemli tekniklerden birisi kavram öğretimidir. Bireyler, doğumdan itibaren yaşamları boyunca kavram öğrenme sürecinin içerisinde bulunurlar. Bu süreç her yerde plansız bir şekilde devam ederken, okulda kavram öğrenme süreci planlı olarak yürütülmektedir (Aktepe vd., 2017). Genel anlamda kavram, insan zihninde anlamlanan, farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi yapısıdır (Ülgen, 2004). Hayat bilgisi dersinde öğrencilere temel hayat becerilerini kazandırmak amaçlanmaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin hayatta kullanacakları birtakım kavramları öğrenmeleri gerekmektedir (Şimşek, 2010). Kavramların çerçevesi genel olarak belli olmakla birlikte her bireyde aynı anlamı ve düşünceyi i çağrıştırmaz. Bireylerin geçmiş yaşantıları, deneyim, çevresi, yetiştiği aile kavramlara yüklediği anlamları etkilemektedir. Bu sebeple kavram öğretiminde bireysel farklılıkların; öğrencilerin geçmiş yaşantı, bilgi, deneyimlerinin ve yetiştiği çevrenin mutlaka dikkate alınması ve buna göre bir eğitim planlanması gerekir (Kubat, 2018; Toth, 2014; Akt. Şara Hürsoy ve Demir, 2023). Araştırma sonuçları göz önüne alındığında kavram, hayatımızı anlamlandıran ve etkileyen sözcükler ve ifadeler olarak tanımlanabilir. Bu anlamda kavram öğretimine gereken önemin verilerek, öğretim programlarda sınıf düzeyleri dikkate alınarak öğrenme alanları ve üniteler de önemle yer alması gerekmektedir.

Öğretim programlarının dünyadaki veya ülkedeki yeni gelişmeler neticesinde güncellenmesi olağan bir durumdur. Güncellenen öğretim programlarının araştırmacılar tarafından önceki programlarla karşılaştırılması ve değerlendirilmesi gelecekte geliştirilecek olan programlara ışık tutacaktır. Bu çalışmada 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersinde yer alan “Anahtar

kavramlar"ın 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki karşılığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Durum çalışması, bir duruma ilişkin bireyler, ortam, olaylar ve süreçlerin bütüncül bir yaklaşımla araştırılması ve ilgili durumdan nasıl etkiledikleri ve etkilendiklerine yoğunlaşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Durum çalışmasında ilgili durum ile sınırlarının açıklanması önemlidir (Creswell, 2019).

Araştırmanın Veri Kaynakları

Araştırmadaki veriler 2018 Hayat Bilgisi Öğretim Programı ve 2024 Hayat Bilgisi Maarif Modeli kaynaklarından elde edilmiştir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

2024 maarif modeli hayat bilgisi dersi öğretim programındaki 1. sınıf anahtar kavramların 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programındaki karşılığı nedir?
2024 maarif modeli hayat bilgisi dersi öğretim programındaki 2. sınıf anahtar kavramların 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programındaki karşılığı nedir?
2024 maarif modeli hayat bilgisi dersi öğretim programındaki 3. sınıf anahtar kavramların 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programındaki karşılığı nedir?

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler doküman analiziyle toplanmıştır. Araştırmanın amaçlarına ulaşmada verileri elde etmek için dokümanların incelenmesiyle gerçekleşmektedir (Çepni, 2012) ve bilimsel bir şekilde yapılır (Kıral, 2020). Doküman incelemesi, çalışmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Birincil veya ikincil kaynak olarak belirtilmiş dokümanlardan elde edilir, gözden geçirilir ve analiz edilir (Özkan, 2019).

Elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Buradaki amaç, toplanan verileri açıklayabilmek için kavramların birbirleriyle ilişkilerine ulaşmaktır (Cin Şeker, 2020) ve veriler önceden belirlenen temalar doğrultusunda yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırma sürecinde kullanılan görüşme, gözlem ya da belge gibi veri toplama araçlarının konu temelinde ya da sorularla analiz edilmesidir (Ekiz, 2015).

BULGULAR

2024 maarif modeli hayat bilgisi dersi öğretim programındaki 1. sınıf anahtar kavramların 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programındaki karşılığı nedir?

Çizelge 1. *2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki 1. Sınıf Anahtar Kavramların 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Karşılığı*

1.Sınıf	
2024	**2018**
Ben ve Okulum: **Tanışma, arkadaş, iletişim, duygu, sınıf ve okul ortamı, kural, uyum, fiziksel özellik**	**Okulumuzda Hayat:** **HB.1.1.1.** Sınıf içi *tanışma* etkinliğine katılır. Kendini tanıtarak öğretmeniyle ve *arkadaşlarıyla* tanışır. **HB.1.1.2.** Öğrencilerin *fiziksel özellikleri* üzerinde durularak özel gereksinimli bireylerin farkına varma, onların kullandığı cihaz ve protezlere dikkat etme gibi unsurlar da vurgulanır. **HB.1.2.3.** *Öğrenme ortamında* krokilerin oyunlaştırılarak kullanımı sağlanabilir. **HB.1.1.12.** Okul *kurallarına* uyar. **HB.1.1.13.** Okulda *iletişim* kurarken nezaket kurallarına uyar. **HB.1.1.15.** Oyun aracılığıyla eğlenmesine, oyunun kurallarına *uyum* sağlamasına rehberlik edilir.
Sağlığım ve Güvenliğim: **Sağlıklı büyüme ve gelişme, kişisel alan, acil durum, trafik kuralları, güvenlik**	**Sağlıklı Hayat / Güvenli Hayat:** **HB.2.3.1.** *Sağlıklı büyüme ve gelişme* ile kişisel bakım, spor, uyku ve beslenme arasındaki ilişkiyi fark eder. **HB.1.4.3.** Okula geliş ve gidişlerde *trafik kurallarına* uyar. **HB.1.4.4.** Çevresindeki kişilerle iletişim kurarken *güvenlik* kurallarını uygular. **HB.1.4.5.** *Acil durumlarda* yardım almak için arayacağı kurumların telefon numaralarını bilir.
Ailem ve Toplum: **Aile, nezaket, görgü, görev, sorumluluk, saygı, sevgi**	**Evimizde Hayat:** **HB.2.2.4.** Evde, üzerine düşen *görev ve sorumluluklarını* fark eder. **HB.1.2.2.** *Aile* hayatının önemini kavrar. Aileyi bir arada tutan değerlerle (*sevgi, saygı,* bağlılık, şefkat, vefa, vb.) aile içi iş birliği ve dayanışmanın aile düzenine katkıları üzerinde durulur. **HB.1.2.4.** Evde aile bireyleri ile iletişim kurarken *nezaket* kurallarına uyar. **HB.1.3.6.** Yemek yerken *görgü* kurallarına uyar.
Yaşadığım Yer ve Ülkem: **Ülke, başkent, İstiklâl Marşı, Türk Bayrağı, millî gün ve bayram, dinî gün ve bayram**	**Ülkemizde Hayat:** **HB.1.5.3.** Ülkemizin genel özelliklerini tanır. *Ülkemizin adı, başkenti, İstiklâl Marşı ve Türk bayrağı* tanıtılır.

	HB.1.5.6. *Millî gün, bayram,* tören ve kutlamalara katılmaya istekli olur. **HB.1.5.7.** *Dinî gün ve bayram* kutlamalarına istekle katılır.
Doğa ve Çevre: **Doğa, gök cisimleri, afet, geri dönüşüm**	**Doğada Hayat:** **HB.2.6.6.** Doğal *afetlere* örnekler verir. **HB.1.6.5.** *Geri dönüşümü* yapılabilecek maddeleri ayırt eder. **HB.1.5.6.** *Güneş, Ay, Dünya* ve yıldızları gözlemler.
Bilim, Teknoloji ve Sanat: **Bilim, teknoloji, sanat**	**HB.1.2.6.** Kazanımı açıklamasında kitle iletişim araçlarına değinilmiştir. **HB.1.3.7.** Kazanımında kitle iletişim araçlarının bilinçli kullanımına değinilmiştir. **HB.1.4.6.** Kazanımında teknolojik aletlerin güvenli kullanılmasına değinilmiştir.

Çizelge 1 incelendiğinde, 2024 Maarif Modelinde 1. sınıf düzeyinde belirtilen anahtar kavramların 2018 Öğretim Programındaki ilişkilendirilmesi sunulmuştur. Buna göre verilen anahtar kavramların büyük bir kısmının 2018 Öğretim Programında da yer aldığı söylenebilir. Örneğin Yaşadığım Yer ve Ülkem Öğrenme Alanında bulunan bütün anahtar kavramlar 2018 Öğretim Programında yer almaktadır. Doğa ve Çevre Öğrenme Alanında bulunan *afet* anahtar kavramı 2018 Öğretim Programında 2.sınıftan itibaren yer almaktadır. 2018 Öğretim Programında yer alan *Güneş, Ay, Dünya* kavramları 2024 Maarif Modelinde *gök cisimleri* anahtar kavramı olarak ele alındığı söylenebilir. 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programına yeni eklenen Bilim, Teknoloji ve Sanat öğrenme alanına ait bilim ve sanat anahtar kavramlarıyla ilgili 2018 Öğretim Programında 1.sınıf kazanımlarında kitle iletişim araçlarının ve teknolojik aletlerin bilinçli ve güvenli kullanılmasına değinilmiştir.

2024 maarif modeli hayat bilgisi dersi öğretim programındaki 2. sınıf anahtar kavramların 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programındaki karşılığı nedir?

Çizelge 2. *2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki 2. Sınıf Anahtar Kavramların 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Karşılığı*

2.Sınıf	
2024	**2018**
Ben ve Okulum: **Arkadaş, duygu, düşünce, davranış, güçlü ve gelişime açık alan, grup çalışması, iletişim, iş birliği, karar alma**	**Okulumuzda Hayat:** **HB.3.1.1.** *Güçlü ve güçlendirilmesi gereken* yönlerini fark eder. **HB.2.1.4.** Sınıfla ilgili konularda *karar alma* süreçlerine katılır. **HB.2.1.7.** Sınıfta ve okulda yapılan etkinliklerde *grupla çalışma* kurallarına uyar. *Grupla çalışmanın* temel kuralları ve *iş birliğinin* gerekliliği vurgulanır.

	HB.2.1.8. Okulda *iletişim* kurarken kendini anlaşılır ve açık bir dille ifade eder. İhtiyaçlarını, isteklerini, olaylar karşısındaki *duygularını, düşüncelerini* ve itirazlarını *nezaket* kuralları çerçevesinde ifade etmenin gerekliliği vurgulanır. **HB.2.1.10.** Okulda *arkadaşlarıyla* oyun oynarken kurallara uyar.
Sağlığım ve Güvenliğim: Alışkanlıklar, kişisel alan, güvenlik, trafik işaret levhaları, acil durum	**Sağlıklı Hayat / Güvenli Hayat:** **HB.2.3.1.** Sağlıklı büyüme ve gelişme ile kişisel bakım, spor, uyku ve beslenme arasındaki ilişkiyi fark eder. **HB.2.4.4.** *Acil durumlarda* yardım alabileceği kurumları ve kişileri bilir. **HB.1.4.3.** *Trafik işaret levhalarının* olduğu ve işaretlerin olmadığı yerlerde ne yapacağını bilme ele alınır.
Ailem ve Toplum: Aile, nezaket ve görgü kuralları, görev ve sorumluluk	**Evimizde Hayat:** **HB.2.1.8. / HB.2.1.10.** Kazanımlarının açıklamalarında duygu düşüncelerini ifade ederken nezaket kuralları çerçevesinde ifade etmesi gerektiği vurgulanmıştır. **HB.2.3.3.** Yemek yerken *görgü kurallarına* uyar. **HB.2.2.4.** Evde, üzerine düşen *görev ve sorumluluklarını* fark eder.
Yaşadığım Yer ve Ülkem: Tarihî mekân, doğal güzellik, yönetim birimi, millî gün ve bayram, dinî gün ve bayram	**Ülkemizde Hayat:** **HB.3.5.3.** Yakın çevresinde yer alan *tarihi,* doğal ve turistik *yerlerin* özelliklerini tanıtır. **HB.2.5.4.** *Millî gün ve bayramların* önemini kavrar. **HB.2.5.6.** *Dinî gün ve bayramların* önemini kavrar.
Doğa ve Çevre: Hava olayları, mevsimler, ana yönler, doğada yön bulma, afet, kaynak, tasarruf	**Doğada Hayat:** **HB.3.6.3.** Güneş, karınca yuvaları ve yosunları gözlemleme gibi doğal *yön bulma* yöntemleri üzerinde durulur. **HB.2.6.5.** *Doğa olaylarını* tanır. **HB.2.6.6.** Doğal *afetlere* örnekler verir. **HB.2.6.8.** Güneş'i gözlemleyerek *yönleri* gösterir. *Ana yönler* üzerinde durulur. **HB.2.6.9.** Gün, ay, yıl ve *mevsimlerin* oluşum süreci basit bir şekilde ele alınır. **HB.2.2.6.** Evdeki *kaynakları tasarruflu* kullanmanın aile bütçesine katkılarını araştırır.
Bilim, Teknoloji ve Sanat: Bilim, teknoloji, sanat	**HB.2.4.5.** Kazanımında teknolojik aletlerin güvenli kullanımına dikkat çekilmiştir.

Çizelge 2 incelendiğinde, 2024 Maarif Modelinde verilen anahtar kavramların birçoğunun 2018 Öğretim Programında da işlenmiş olduğu görülmektedir. 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programına yeni eklenen Bilim, Teknoloji ve Sanat öğrenme alanına ait bilim ve sanat anahtar

kavramlarıyla ilgili 2018 Öğretim Programında 2.sınıfta teknolojik aletlerin güvenli kullanımına değinilmiştir.

2024 maarif modeli hayat bilgisi dersi öğretim programındaki 3. sınıf anahtar kavramların 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programındaki karşılığı nedir?

Çizelge 3. *2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki 3. Sınıf Anahtar Kavramların 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Karşılığı*

3.Sınıf	
2024	**2018**
Ben ve Okulum: **İş birliği, hak, sorumluluk**	**Okulumuzda Hayat:** **HB.3.1.1.** Öğrencilerin ilgi alanları ve becerilerinden (*iş birliği,* planlı ve verimli çalışma, iletişim vb.) hareketle konu açıklanır. **HB.1.4.4.** İnsanlarla iletişimde kişisel *haklarını* ihlal eden herhangi bir davet veya teklifle karşılaştığında etkili reddetme davranışı gösterme üzerinde durulur. **HB.3.2.4.** Evde üzerine düşen görev ve *sorumlulukları* yerine getirir.
Sağlığım ve Güvenliğim: sağlık, güvenlik, trafik kuralları	**Sağlıklı Hayat / Güvenli Hayat:** **HB.1.4.3.** Okula geliş ve gidişlerinde *trafik kurallarına* uyar.
Ailem ve Toplum: **Aile, toplum, yardımlaşma, meslek**	**Evimizde Hayat:** **HB.3.2.2.** Komşuluk ilişkilerinin *ailesi* ve kendisi açısından önemine örnekler verir. **HB.3.1.6.** Okulunun bireysel ve *toplumsal* katkılarının fark eder. **HB.3.1.7.** Okuldaki sosyal *yardımlaşma* ve dayanışmayla ilgili çalışmalara katılmaya istekli olur. **HB.3.1.10.** İlgi duyduğu *meslekleri* ve özelliklerini araştırır.
Yaşadığım Yer ve Ülkem: Tarihî mekân, doğal güzellik, yönetim şekli, kişilik özellikleri, birlik ve beraberlik	**Ülkemizde Hayat:** **HB.3.5.3.** Yakın çevresinde yer alan *tarihi, doğal ve turistik* yerlerin özelliklerini tanıtır. **HB.3.5.2.** Ülkemizin *yönetim şeklini* açıklar. **HB.3.5.8.** Atatürk'ün *kişilik özelliklerini* araştırır. **HB.3.5.6.** Milli *birlik ve beraberliğin* toplum hayatına katkılarını araştırır.
Doğa ve Çevre: **Doğadaki varlıklar, kroki, yön, afet, çevre, sürdürülebilirlik**	**Doğada Hayat:** **HB.3.1.5.** Sınıfının ve okulunun *krokisini* çizer. **HB.3.6.3.** Doğadan yararlanarak *yön*leri bulur.

	HB.3.6.5. Doğa ve *çevreyi* koruma konusunda sorumluluk alır. **HB.3.6.6.** Plastik, kâğıt, pil ve cam gibi maddelerin farklı işlev kazandırmak suretiyle *sürdürülebilirlikte* rol alabilecekleri fark ettirilir.
Bilim, Teknoloji ve Sanat: Bilim, teknoloji, sanat	**HB.3.2.1.** Aile büyüklerinin doğdukları ve büyüdükleri yerler, yapmaktan hoşlandıkları işler, oynadıkları oyunlar ve dönemin *teknolojik imkânları* gibi konular ele alınır.

Çizelge 3 incelendiğinde, 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programına eklenen Bilim, Teknoloji ve Sanat öğrenme alanına ait bilim ve sanat anahtar kavramlarıyla ilgili 2018 Öğretim Programında 3.sınıfta dönemin teknolojik imkânlarına değinilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2024 Maarif Modelinde anahtar kavramlar başlığı altında her sınıf düzeyinde ve her öğrenme alanına ait "anahtar kavramlar" belirlenmiştir. 2018 Öğretim Programın yapısında "kavramlar" verilmiş ancak herhangi bir şekilde ünitelerde yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu kavramlar 2024 Maarif Modelinde "anahtar kavramlar" şeklinde ayrı bir başlık altında yer almıştır. 2018 Öğretim Programında ise programın yapısında belirtilmiş kazanımların içerisinde yer almıştır.

2024 Maarif Modelinde *aile, afet, bilim, teknoloji, sanat, güvenlik, işbirliği, millî gün ve bayram, dinî gün ve bayram, görev, sorumluluk* gibi bazı anahtar kavramların farklı sınıf düzeylerinde aynen yer aldığı saptanmıştır. Örneğin *bilim, teknoloji, sanat, aile, güvenlik* anahtar kavramları üç sınıf düzeyinde aynı şekilde verildiği tespit edilmiştir. Buna göre tespit edilen anahtar kavramlar Maarif Modeli kapsamında dikkat çekilen unsurlar olduğu söylenebilir.

2024 Maarif modelinde yer verilen *altı (6) anahtar kavramın* (*bilim, sanat, yönetim birimi, doğal güzellik, kişisel alan, doğadaki varlıklar)* 2018 Öğretim Programında yer almadığı belirlenmiştir. Anahtar kavramlar doğrudan veya dolaylı şekilde 2018 Öğretim Programı kazanımlarında geçmektedir. Aynı şekilde 2024 Maarif Modeli anahtar kavramları da öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri içerisinde yer almış, öğrenme sürecine harmanlanmıştır.

2024 Maarif Modeli hayat bilgisi dersi programına yeni eklenen Bilim, Teknoloji ve Sanat öğrenme alanına ait bilim ve sanat anahtar kavramlarıyla ilgili 2018 Öğretim Programı 1.sınıf kazanımlarında kitle iletişim araçlarının ve teknolojik aletlerin bilinçli ve güvenli kullanılması. 2.sınıfta teknolojik aletlerin güvenli kullanımı. 3.sınıfta dönemin teknolojik imkânlarını kullanmaya yönelik kazanımlar tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Aktepe, V., Cepheci, E., Irmak, S., Palaz, Ş. (2017). Hayat bilgisi dersinde kavram öğretimi ve

kavram öğretiminde kullanılabilecek teknikler üzerine kuramsal bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 3(1), 33-50.

Aktepe, V. ve Yalçınkaya, E. (2016). Hayat bilgisi dersinde değer eğitimi ve uygulama örnekleri, (Ed. S.Güven ve S.Kaymakçı), Hayat bilgisi öğretimi içinde (s….), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Cin Şeker, Z. (2020). Dinleme ve konuşma becerilerine yönelik lisansüstü tezlerin anahtar kelimeleri üzerine bir inceleme: Betimsel analiz. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (*19*), 128-140. https://doi.org/10.29000/rumelide.752206

Creswell, J. W. (2019). Nitel araştırmacılar için 30 temel beceri, (Çev. H.Özcan), Ankara: Anı Yayıncılık.

Çepni, S. (2012). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş, Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Ekiz, D. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları.

Gündoğan, A. (2020). İlkokul öğrencilerinin gözünden hayat bilgisi dersi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 31-53. https://doi.org/10.18039/ajesi.681910

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dergisi*, 8(15), 170-189.

Özkan, U.B. (2019). Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi. Ankara: Pegem Akademi.

Şara Hürsoy, P. ve Demir, R. (2023). Kavram öğretiminde kullanılan öğretim yöntem ve tekniklerinin ilkokul 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabına yansımaları, *Araştırma ve Deneyim Dergisi (ADEDER),* 8(1), 35-56. https://doi.org/10.47214/adeder.1253381

Şimşek, N. (2010). 2005 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'na Önceki Programlarla Karşılaştırmalı Bir Bakış. Nurdan Baydal (Ed.), *Hayat Bilgisi Öğretimi* içinde (50-66). İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Ülgen, G. (2004). Kavram geliştirme: Kuramlar ve uygulamalar. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

2018 HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİMİ PROGRAMI VE 2024 MAARİF MODELİ HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖZEL AMAÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
vedat.aktepe@hotmail.com
0000-0001-5259-9340

Serpil İlksen DELİSOY
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
serpil.delisoy.1@hotmail.com
0009-0007-8414-7550

ÖZET

Bu çalışmada 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi özel amaçlarının karşılaştırılması, farklı ve benzer yanlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasından yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Çalışmanın sonucunda: 2018 Öğretim Programının Hayat Bilgisi dersi özel amaçlar başlığında fazla paragraf ve açıklamalara yer verilmediği, özel amaçların kazanım ifadeleri şeklinde olduğu belirlenmiştir. 2018 Öğretim Programı özel amaçlarında farklı olarak: Öğrenciler kişisel bakım becerilerini geliştirir, sosyal katılım becerisi kazanır, temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanır, zamanı ve mekânı algılama becerisi edinir, kaynakları verimli kullanma becerisi geliştirir, öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanır, doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur ifadelerine yer verildiği belirlenmiştir. 2024 Maarif Modelinin Hayat Bilgisi dersi özel amaçlar başlığında daha detaylı paragraf ve açıklamalara yer verildiği, özel amaçların amaç ifadeleri şeklinde olduğu tespit edilmiştir. 2024 Maarif Modeli özel amaçlarında farklı olarak: Öğrencilerin okula uyum sağlamaları, sürdürülebilir çevre bilincini yaşamlarına yansıtmaları, trafik kurallarına uygun davranmaları, çocuk olarak haklarını fark etmeleri ve sorumluluklarını yerine getirmeleri, afet bilinci kazanmaları ve afetlerde yaşam becerilerini uygulamaları, temel yaşam becerilerini geliştirmeleri, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanmaları ifadelerine yer verildiği tespit edilmiştir. 14 maddeden oluşan 2018 programı özel amaçlarının 7'si 2024 maarif modeli özel amaçları ile benzeşmektedir. Aynı şekilde 16 maddeden oluşan 2024 modeli özel amaçlarının 9'u 2018 programı özel amaçları ile benzeşmektedir. Sonuç olarak 2018 Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi özel amaçları ile 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi özel amaçlarının yaklaşık yarısının birbirleriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca 2024 Maarif Modeli özel amaçlarının her birinin öğrenme çıktılarında karşılığının yer aldığı, öğrenme etkinliklerinin planlanmasında ve öğretim materyallerinin hazırlanmasında programın özel amaçlarıyla öğrenme çıktıları bir bütünlük içinde değerlendirilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hayat bilgisi dersi, özel amaçlar, 2018 öğretim programı, 2024 maarif modeli.

2018 Life Sciences Course Curriculum and 2024 Education Model Comparison of Life Sciences Course Specific Objectives

ABSTARCT

This study aims to compare the 2018 Life Sciences Course Curriculum and the 2024 Maarif Model Life Sciences Course specific objectives and to identify their different and similar aspects. In the study, case study from qualitative research methods was used. The findings obtained were analyzed through descriptive analysis. As a result of the study: It was determined that the 2018 Curriculum did not include many paragraphs and explanations in the Life Sciences course specific objectives title, and the specific objectives were in the form of achievement statements. It was determined that the 2018 Curriculum specific objectives were different from the following: Students develop personal care skills, gain social participation skills, gain basic scientific process skills, acquire time and space perception skills, develop the skill of using resources efficiently, gain the skill of learning to learn, and become sensitive to nature and the environment. It was determined that the 2024 Maarif Model Life Sciences course specific objectives title included more detailed paragraphs and explanations, and the specific objectives were in the form of goal statements. It has been determined that the 2024 Education Model specific objectives include the following statements: Students should adapt to school, reflect sustainable environmental awareness into their lives, comply with traffic rules, realize their rights as children and fulfill their responsibilities, gain disaster awareness and apply life skills in disasters, develop basic life skills, and use Turkish correctly, effectively and beautifully. 7 of the 2018 program specific objectives consisting of 14 articles are similar to the 2024 education model specific objectives. Similarly, 9 of the 2024 model specific objectives consisting of 16 articles are similar to the 2018 program specific objectives. As a result, it has been determined that approximately half of the 2018 Curriculum Life Sciences Course specific objectives and the 2024 Education Model Life Sciences Course specific objectives are similar to each other. In addition, it has been suggested that each of the 2024 Education Model specific objectives should be included in the learning outcomes, and that the program's specific objectives and learning outcomes should be evaluated in an integrated manner in the planning of learning activities and preparation of teaching materials.

Keywords: Life studies course, special objectives, 2018 curriculum, 2024 education model.

GİRİŞ

Hayat bilgisi dersi, çocuğun çevresiyle iletişim ve etkileşim içinde bulunmasını ve sosyal çevreye uyum sağlamasını kolaylaştıran bir derstir. Bu ders sayesinde araştırma, inceleme, sorgulama ve işbirliği becerilerinin temellerini atılmaktadır. Çocuğun karakter geliştirmesi ve değerleri kazanmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Hayat bilgisi dersi, çocuğun doğal ve sosyal yaşamının gelişimine de destek olmaktadır (Aktepe ve Gündüz, 2020).

Türkiye'de ilköğretim programlarının başlangıcından günümüze kadar hayat bilgisi ders programları devamlı var olmuştur (Şahin, 2009). Bilgi çağında teknolojinin baş döndüren gelişimi beraberinde tüm olguları etkilemektedir. Bu süreçte eğitim-öğretim faaliyetlerinin uygulanmasında bir yol gösterici konumunda bulunan öğretim programlarının değişimi de kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) bu gelişmeleri de göz önüne alarak Nisan 2024 yılı itibari ile Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli adı altında okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim programlarını güncellemiştir (Yurdakal, 2024).

2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programının amacı; temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir (MEB, 2018). Türkiye yüzyılı maarif modelinde ilkokul çağındaki çocukların olgu, olay ve bilgileri bir bütün hâlinde algılayabilmesi için hayat bilgisi dersi, disiplinler arası bir yaklaşım ile oluşturulduğu (MEB, 2024) belirtilmiştir.

Güncellenen öğretim programlarının incelenmesi, değerlendirilmesi, önceki programlarla karşılaştırılması önemlidir. Öğretim programlarının genel veya özel amaçlarının irdelenmesi, ortaya konulması ve farklılıklarının tespit edilmesi, öğrenme alanlarının, kazanımlarının, bilgi, beceri ve değerlerinin yeni gelişmeler ışığında ortaya konulması gelecekte geliştirilecek olan programlara katkıda bulunacaktır. Bu çalışmada 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında ortak bulunan özel amaçların farklılıklarının ve benzerliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma modellerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmasında, her bir durum ayrıntılı ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilerek, bu bağlamda ortaya çıkan farklılıklar ve bunların altında yatan sebepler açıklanmaktadır (Akar, 2016). Durum çalışmalarında araştırmacı bir durumu, olayı, eylemi, süreci veya bir programı, derinlemesine analiz etmektedir (Creswell, 2017).

Araştırmanın Veri Kaynakları

Araştırmada veri kaynağı olarak 2018 Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programından yararlanılmıştır. Araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

2018 Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modelinin özel amaçlarında farklılıklar nelerdir?
2018 Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modelinin özel amaçlarında benzerlikler nelerdir?

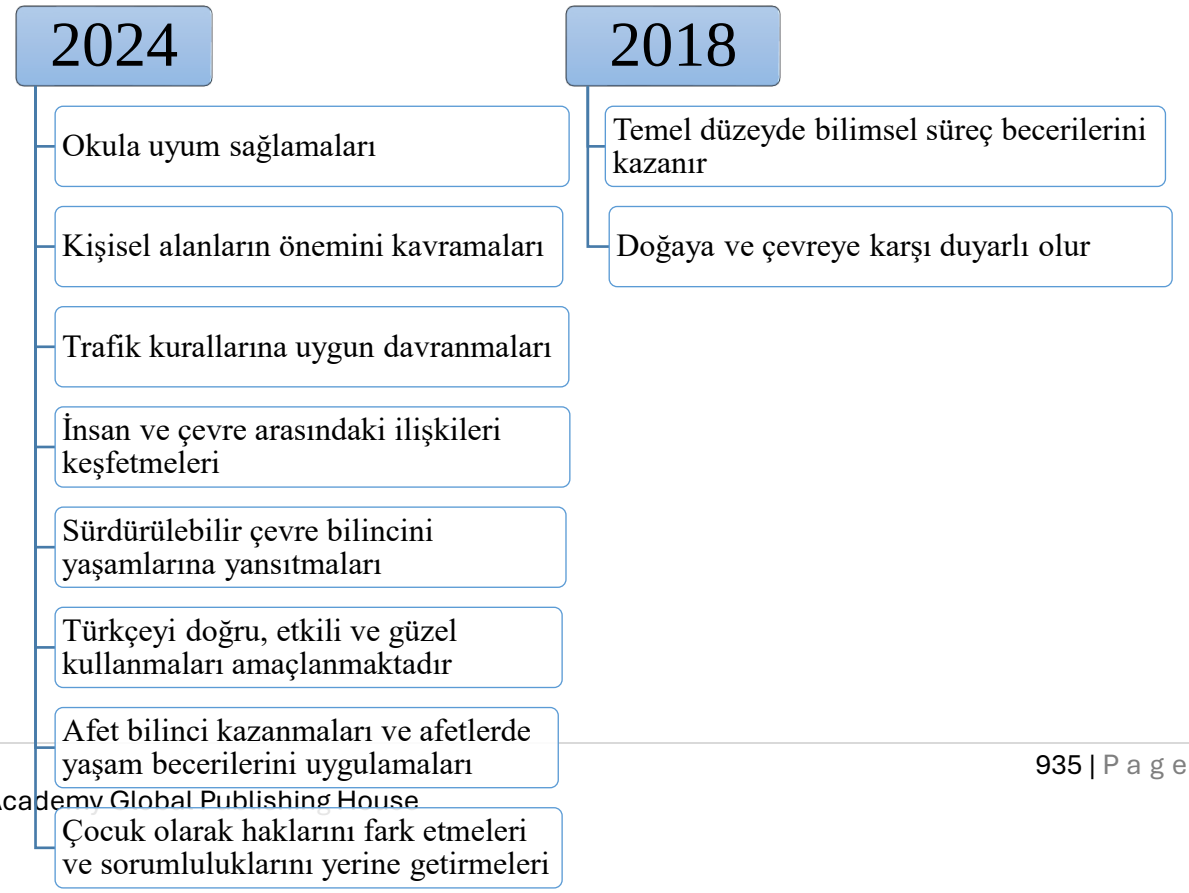
Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmadaki veriler doküman analizi ile toplanmıştır. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Araştırma konusuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgiler içeren yazılı kaynaklar analiz edilerek verilerin toplanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Elde edilen bulgular betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Betim**sel** analiz, araştırılan bir konuyu doğal koşullarda ve belli ölçütlere göre ayrıntılı olarak tarif ve izah etmeyi amaçlamaktadır (Çepni, 2012). Araştırmadan elde edilen veriler en doğal şekliyle resmedilir (Johnson & Christensen, 2014).

BULGULAR

2018 Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modelinin özel amaçlarında farklılıklar nelerdir?

Görsel 1. 2018 Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modeli özel amaçlardaki farklılıklar

Görsel 1 incelendiğinde, 2024 Maarif Modeli ve 2018 Öğretim Programı özel amaçların farklılıkları ortaya konulmuştur. 2024 başlığı altında verilen sekiz (8) özel amaç maddesi 2018 Öğretim Programında yer almayan özel amaçlardır. 2018 başlığı altında verilen iki (2) özel amaç maddesi ise 2024 Maarif Modelinde yer almayan özel amaçlardır. 2024 Maarif Modelinde sıkça vurgulanan hususlar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı özel amaçlarında yerini almıştır. Bu özel amaçlar şunlardır: Kişisel alanların önemini kavramaları, Sürdürülebilir çevre bilincini yaşamlarına yansıtmaları, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanmaları amaçlanmaktadır, Afet bilinci kazanmaları ve afetlerde yaşam becerilerini uygulamaları. 2018 Öğretim Programında yer alan Temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanır, Doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur özel amaçları ise 2024 Maarif Modelinde yer almadığı belirlenmiştir.

2018 Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modelinin özel amaçlarında benzerlikler nelerdir?

Görsel 2. 2018 Öğretim Programı ve 2024 Maarif Modeli özel amaçlardaki benzerlikler

Görsel 2 incelendiğinde, 2024 Maarif Modelinde belirtilen on altı (16) özel amaçlar maddesinin sekiz (8) maddesi 2018 Öğretim Programı özel amaçlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre 2024 Maarif Modelinde belirtilen özel amaçların yarısının 2018 Öğretim Programı özel amaçlarıyla benzeşik olduğu söylenebilir. 2018 Öğretim Programında temel yaşam becerilerinin ayrı ayrı ele alındığı, 2024 Maarif Modelinde ise "temel yaşam becerilerini geliştirmeleri" şeklinde genel bir ifadeyle belirtildiği tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2018 Öğretim Programının Hayat Bilgisi dersi özel amaçlar başlığında fazla paragraf ve açıklamalara yer verilmemiştir. Özel amaçların kazanım ifadeleri şeklinde olduğu tespit edilmiştir. 2018 Öğretim Programı özel amaçlarında farklı olarak: Temel yaşam becerileri ayrı ayrı ele alındığı görülmektedir. Öğrenciler kişisel bakım becerilerini geliştirir, sosyal katılım becerisi kazanır, temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanır, zamanı ve mekânı algılama becerisi edinir, kaynakları verimli kullanma becerisi geliştirir, öğrenmeyi öğrenme becerisi kazanır, doğaya ve çevreye karşı duyarlı olur ifadelerine yer verildiği saptanmıştır.

2024 Maarif Modelinin Hayat Bilgisi dersi özel amaçlar başlığında daha detaylı paragraf ve açıklamalara yer verilmiştir. Özel amaçların amaç ifadeleri şeklinde olduğu tespit edilmiştir. 2024 Maarif Modeli özel amaçlarında farklı olarak: Temel yaşam becerilerinin kavram olarak geçtiği ama neler olduğunun açıklanmadığı görülmektedir. Öğrencilerin okula uyum sağlamaları, sürdürülebilir çevre bilincini yaşamlarına yansıtmaları, trafik kurallarına uygun davranmaları, çocuk olarak haklarını fark etmeleri ve sorumluluklarını yerine getirmeleri, afet bilinci kazanmaları ve afetlerde yaşam becerilerini uygulamaları, temel yaşam becerilerini geliştirmeleri, Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanmaları ifadelerine yer verildiği saptanmıştır.

On dört (14) maddeden oluşan 2018 programı özel amaçlarının yedisi (7) 2024 maarif modeli özel amaçları ile benzeşmektedir. Aynı şekilde on altı (16) maddeden oluşan 2024 modeli özel amaçlarının dokuzu (9) 2018 öğretim programı özel amaçları ile benzeşmektedir. Sonuç olarak 2018 Öğretim Programı Hayat Bilgisi Dersi özel amaçları ile 2024 Maarif Modeli Hayat Bilgisi Dersi özel amaçlarının yarısının birbirleriyle benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. 2024 Maarif Modeli özel amaçlarında kısmen değişikliğe gidildiği söylenebilir. Ayrıca 2024 Maarif Modeli özel amaçlarının her birinin öğrenme çıktılarında karşılığının yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda öğrenme etkinliklerinin planlanmasında ve öğretim materyallerinin hazırlanmasında programın özel amaçlarıyla öğrenme çıktıları bir bütünlük içinde değerlendirilmesi önerilmiştir.

KAYNAKÇA

Akar, H. (2016). Durum Çalışması. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri içinde* (113-149). Ankara: Anı Yayıncılık.

Aktepe, V. ve Gündüz, E. (2020). Hayat bilgisi dersinde değerler eğitimi, (Ed. V.Aktepe ve M.Gündüz), Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi öğretimi içinde (219-246), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Creswell, J. W. (2017). Araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımlar (S.B. Demir, (Ed. ve Çev.). Ankara: Eğiten Kitap.

Çepni, S. (2012). Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Johnson, B. and Christensen, L. (2014). Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar, (Çeviri Ed. Demir, S. B), Ankara: Eğiten Yayıncılık.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Nobel Yayın Dağıtım.

MEB, (2018). Hayat Bilgisi dersi öğretim programı(İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar).

MEB, (2024). Hayat Bilgisi dersi öğretim programı(İlkokul 1, 2 ve 3. sınıflar). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.

Şahin, M. (2009). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye'de hayat bilgisi dersi programlarının gelişimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 2(8), 402-410.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yurdakal, İ. H. (2024). Türkiye yüzyılı maarif modeli: 2024 ilkokul Türkçe dersi öğretim programı'nın (1, 2, 3 ve 4. sınıflar) incelenmesi, *Temel Eğitim Dergisi (Journal of Primary Education), 24*, 76-88.

YEŞİL SINIFLAR: OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE FARKINDALIĞI İÇİN BİYOFİLİK TASARIMLAR

Öğr. Gör. Umay Büşra CELİLOĞLU

Kayseri Üniversitesi Develi Hüseyin Şahin MYO

busraceliloglu@kayseri.edu.tr, ORCID:0000-0001-9257-7584

Dr. Öğr. Üyesi Hatice BEKCİ

Kayseri Üniversitesi Develi Hüseyin Şahin MYO

haticebekci@kayseri.edu.tr, 0000-0003-3268-709X

Özet

Okul öncesi dönemin, erken çocukluk evresinde çocukların bilişsel, fiziksel, motor, dil, sosyal-duygusal gelişimleri, öz bakım becerileri için kilit bir süreç olduğu bilinmektedir. Bu dönemde öğrendiklerini yetişkinlik yaşamına taşıyan çocukların çevreye ilişkin tutum ve davranışları da şekillenmektedir. Okul öncesi eğitim kurumlarında bulunan eğitim ortamlarının, doğa ile ilişkili tasarlanmasının, çocuklarda sürdürülebilir çevre bilinci geliştirilmesinde mühim bir payı bulunmaktadır. Biyofilik tasarımlar, doğal ögeleri iç mekanlara entegre eder, bu sayede insanın doğayla bağını kuvvetlendiren bir yaklaşım ortaya koyar. Bu çalışma, okul öncesi eğitim ortamlarında oluşturulacak biyofilik tasarımların sürdürülebilir çevre farkındalığına katkılarını kuramsal açıdan ele almıştır. Biyofilik tasarımlarda, doğal ışık, bitkiler, su unsurları, ahşap ve taş gibi malzemeler kullanılarak çocuklar için doğa ile bütünleşik bir öğrenme ortamı hazırlanmaktadır. Biyofilik tasarımların bulunduğu öğrenme ortamları, çocukların dikkat süresini artırırken, stres seviyelerini düşürmekte ve yaratıcılıklarını geliştirmektedir. Beraberinde, doğa temelli sınıflar, çocukların çevre ile geliştirdiği bağların güçlenmesini, doğayı koruma bilincinin kazanılmasını desteklemektedir. Literatürde, biyofilik tasarımlarla oluşturulan eğitim ortamlarında çocukların çevre farkındalıkları ve sürdürülebilirlik becerilerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Okul öncesi eğitim ortamlarının biyofilik tasarımlarla düzenlenmesi, çocukların öz disiplin kazanarak çevreyi gözlemleme, öğrenme, koruma süreçlerini etkin bir biçimde deneyimlemelerini sağlayacaktır. Çalışmada biyofilik tasarımların sürdürülebilir çevre farkındalığına olan etkileri ele alınmış olup okul öncesi eğitimde bu yaklaşımın yansımaları ve yaygınlaştırılması için önemine de yer verilmiştir. Çocukların erken dönemde doğayla kurdukları bağ, yaşam boyu doğa dostu ve sürdürülebilir çevre koruyucusu bireyler olmalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Okul öncesi, sürdürülebilirlik, çevre, biyofilik tasarım*

GİRİŞ

Sanayi devrimi sonucu oluşan tüketim toplumu kaynaklarını hızlı bir biçimde tüketmekte ve bu esnada çevresel kirliliğe de neden olunmaktadır. Bilhassa büyük şehirlerin yaşadığı çevresel tahribat günden güne artış göstermektedir. Doğamızın ve kaynaklarının korunabilmesi için sürdürülebilirlik bilinci geliştirilmelidir. Toplumun şekillendirilmesi için görevlendirilmiş, en önemli kurumların başında gelen eğitim kurumlarının sürdürülebilir tasarımlar ile inşa edilmesiyle, erken dönemden itibaren çocuklarda çevresel bilincin oluşturulmasına mühim katkılar sağlanacaktır. Sürdürülebilir tasarımlara yer verilen okullar; sonraki kuşakların çevre duyarlılığı yüksek, davranışlarının neticelerini idrak edebilen, yüksek farkındalığa sahip ve tabiata saygıyla bağlı biçimlenmesini mümkün kılabilmektedir". Sürdürülebilirlik, şu an ve gelecek zamanda daha elverişli bir dünya oluşturulmasını hedefleyen çevreci bir bakıştır. Sürdürülebilirlikte amaç ekosistemin uğratıldığı zararı en düşük düzeyde tutmak, dünyada var olan tüm canlıların müşterek faydasını korumak ve tüketici bilinci oluşturmaktır. Ancak sürdürülebilirliğin henüz çok yeni bir görüş olduğunu söylemek mümkündür. Sürdürülebilirlik kavramı Dünya Doğayı Koruma Birliği (DDKB) tarafından, Birleşmiş Milletler kuruluna sunularak ve 1982 Stockholm Bildirisi ve Dünya Doğa Şartı belgesiyle resmiyet kazandırılmıştır (Tatcı, 2024). Sürdürülebilirlik kavramının sürdürülebilir olması yeni nesillerin hayatına entegre etmekle orantılıdır. Toplumsal değişimin uzun vadede ancak köklü değişimleri için okul öncesi eğitim göz ardı edilmemesi gereken bir zemindir. Okul öncesi dönem öğrenme açısından kritik evre kabul edilmektedir. Bu durum yetişkinlik çağına aktarılacak birçok davranışının temelinin bu dönemde atıldığının ispatıdır. Yaşantı yoluyla öğrenmenin gerçekleştiği bu yaşam diliminde çocukların sürdürülebilir çevre farkındalığı kazanmaları için doğayla iç içe yaşantı, bu doğrultuda da doğayla iç içe eğitim önem teşkil etmektedir. Doğal ögelerin iç mekanlara entegre edildiği, bu sayede insanın doğayla bağını kuvvetlendiren bir yaklaşım olan biyofilik tasarımlar, çocukların öz disiplin kazanarak çevreyi gözlemleme, öğrenme, koruma süreçlerini etkin bir biçimde deneyimlemelerini sağlayacaktır. Bu çalışmada, okul öncesi eğitim ortamlarında oluşturulacak biyofilik tasarımların sürdürülebilir çevre farkındalığına katkılarını kuramsal açıdan ele alınmış, biyofilik tasarımların sürdürülebilir çevre farkındalığına olan etkilerine ve okul öncesi eğitimde bu yaklaşımın yansımaları ve yaygınlaştırılması için önemine yer verilmiştir.

Okul Öncesi Eğitimde Sürdürülebilir Çevre Farkındalığının Önemi

İnsanlığın varlığından günümüze doğanın tükenmeyen bir kaynak görülüp kirletilmesi çevresel sorunların çıkışına neden olmuştur. Hızlı artış gösteren nüfusun ve sona ermekte olan doğal kaynakların durumu insanlara yeni çözümler aratmıştır. Bu arayışlar insanlığı sürdürülebilirlik içeren çevresel düzenlemelere yöneltmiştir. Sürdürülebilir çevre fikirleri, mevcut kaynakların sonraki kuşakların da gereksinimlerini karşılayacak biçimde; dikkatli, programlı ve sistemli kullanılmasını gerektirmektedir. Tabii kaynaklarda sınırlılık olduğunu ve tükenebileceğini fark ederek çevreyi koruma ve faaliyetlerde devamlılığı korumak elzemdir (Çağlar Kabacık ve Deretarla Gül, 2021; Şimşek Bayar, 2016). Sürdürülebilirliğe yönelik çalışmalar 1980'li yıllardan beri birçok yapıt (konutlar, gençlik merkezleri, kültür merkezleri, sergi binaları… vb.) üstünde uygulanmıştır. Bunlardan birisi de eğitim yapıtlarıdır. Zira toplumlarda gelişmişlik düzeyi bilgiye dayalı toplum olabilme özelliği ile ölçülmekte, eğitimin de gittikçe öneminin arttığı görülmektedir. Toplum ilerledikçe fertlerine sağladığı eğitimin süresinde ve kalitesinde

artış görülmekte olup, bu doğrultuda da eğitim binalarına daha çok gereksinim duyulmaktadır. Çevre duyarlılığı mevcut, eğitimin kalitesi ve çocukların sağlığının korunması amaçlanmış eğitim yapılarında; çevreyi, kaynakları ve enerjiyi korunmaya katkı, çocukların başarılarının artırma, tasarımların aracılığıyla toplum değerlerini destekleme, sağlıklı, güvenli tasarımların yapılması ve sürdürülebilirlik kavramının yeni nesillere aktarılabilmesi günümüz ve gelecek adına bilinç sahibi bireyler ve sağlıklı bir gezegen oluşturulması adına önem arz etmektedir. Çağımızda eğitim yapılarındaki sürdürülebilirlik; düşük maliyet, öğrencilerin katılımında, öğretmenlerin performansında, yapının ömründe artış ve çevreye daha az tesir, öğrenci başarısında yükselme, çevreye yönelik pozitif davranışlar sergileme gibi pozitif sonuçlar oluşturmaktadır. Bu sayede edinilen bilgiler, topluma nakledilerek gereken bilinçlenme sağlanmaktadır. Bu bilinçlenmeyi başarmanın için ilk adımı; okul öncesi eğitim kurumlarından başlayıp tüm okulların sürdürülebilirlik anlayışı ile tasarlanması ve çocukların sürdürülebilir eğitim anlayışı geliştirmesini sağlamaktır. Okul öncesi eğitim kurumlarının sürdürülebilir yapılar şeklinde tasarlanmış olması; eğitim kurumlarının büyük ölçekli yapılar olmasından oluşturacağı çevresel etki, çocuklarda davranış değişikliklerinin erken dönemde olması, çeşitli kullanıcılar tarafından kullanılabilme ve sürdürülebilir tasarımla daha etkin okullar oluşturulabilme avantajı açılarından önem teşkil etmektedir (Tonguç ve Özbayraktar, 2017; Tonguç, 2012). Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi için eğitim uluslararası kuruluşların sıklıkla gündeminde yer almakta ancak Türkiye'de bu konuyla ilgili okul öncesi eğitim alanında çalışmalar bulunmamaktadır. Bu durum okul öncesi eğitim kurumlarının yenilikçi bir bakışla değerlendirilmesini önemli hale getirmektedir (Toran, 2016). Okul öncesi dönem çocukların, tüm alanlarda olduğu gibi ebeveynler, eğitimciler ve toplumu çevre ile etkileşim, çevreye yönelik tutum ve davranışlar konusunda da model aldıkları bir evredir. Bu doğrultuda çocuklarda bulunan tabii merak, keşif duygularını, öğrenmeye ilişkin isteklerini değerlendirmek, çocukların yaşam sürdüğü çevreyi algılamaları, çevreye ilişkin pozitif tutum geliştirilmesi, çevresel sorunlara yönelik farkındalığın kazanılması ve çevrenin korunması bilincini edinebilmeleri için okul öncesi dönem önemlidir. Çevresel sorunlar çağın mühim problemlerinden birisi şeklide nitelendirilmektedir. Dolayısıyla, tabii rezervlerin bilinçsizce ve boşa kullanılması, hızlı artış gösteren dünya nüfusu, sanayileşme, kentleşme ve duyarsızlaşma durumlarının ciddi çevresel sorunlara neden olduğu; bu sebeple gereken tedbirlerin alınması ve konuyla ilişkili faaliyetlerin yürütülmesi gereklidir. Çevreyi koruyabilmek için farkındalığın geliştirilmesi ve problemlerle mücadele edilmesi insanlığa düşen bir sorumluluktur. Nitekim "sürdürülebilirlik" kavramını bilmek ve benimsemek ciddi önem arz etmektedir (Uludağ, Karademir ve Cingi, 2017). Çağımızda dikkatle üstünde durulan konular içerisinde, tabiattaki bütün canlılarla uyum ve denge içerisinde yaşayabilme durumu yer almaktadır. Bu istenen beraberliğin imkanlı olması, ciddi bir tabiat ve çevresel bilinç kazanılmasından geçmektedir. Erken çocukluk döneminin bu süreç içerisindeki önemi göz ardı edilmemelidir. Bu dönem içinde çocukların, çevrelerine yönelik yoğun merak ve ilgi sahibi, gelişim dönemleri gereği öğrenmeye çok açık oldukları belirtilmektedir. Erken çocukluk dönemi içinde verilecek eğitim ile, çocukların yaşamlarını sürdürdükleri çevrenin çeşitliliği, kaynakları, sorunları ve çözüm yollarını inceleyebilen ve değerlendirebilen bir perspektif edinebilirler (Bulut ve Polat, 2019).

Okul Öncesi Kurumlarında Biyofilik Tasarım ve Sürdürülebilir Çevre Bilincine Etkisi

Dünya nüfusunda artış ile çevresel kirliliğin de giderek arttığı görülmektedir. Havada, suda, toprakta görülen kirlilik insanoğlunun hayatını zorlaştırmış ve gelecek zamanda tabiatın tehlikeye girmesine neden olmuştur. İnsanlık, doğayla süreğen bir etkileşim içindedir. Bu sebeple bahsi geçen kirliliklerin insan yaşamı için de zamanla daha zararlı hale geleceği öngörülmektedir. Bu durum insanları gezegenin akıbeti hakkında düşündürmektedir (Çakır ve Kanak, 2023; Seatter ve Ceulemans, 2017). Biyofilik tasarım kavramını ilk kez kullanan Wilson, insan türünün canlılar ve diğer türlerle varoluştan gelen bir alakasının olduğunun da altını çizmiştir. Bu açıdan biyofili kavramı insanın tabiata ve tabiattaki canlılara yönelik içgüdüsel bir hissi yakınlık ve bağ şeklinde ele alınabilir. Çevre temelli yaklaşımların zamanla daha fazla geliştiği ve birçoğu tarafından sürdürebilirliğin hedeflendiği ifade edilebilir. Önceki zamanlarda bahçe- kent anlayışının ve günümüzde yeşil tasarımın, ekolojik tasarımın ve biyofilik tasarımın, sürdürebilirliği amaçlayan, insan doğa ilişkisini vurgulayan yaklaşımlar içerisinde yer aldığı söylenebilir. Bahçe- kent anlayışının, yeşil tasarımın ve ekolojik tasarımın, insan- doğa ilişkisine, insan gereksinimleri kapsamında malzemeler ve fiziksel odaklı yaklaştığı bilinmektedir. Biyofilik tasarımın ise insanlar ve tabiat arasında kurulan bağın duygusal tarafına odaklandığı görülmektedir. Biyofilik tasarım 'insan türünün yaşam sürdüğü inşa edilmiş çevreye tabii bileşenler ve unsurların dahil edilmesi ile insan- doğa ilişkisinin devam ettirilmesi' şeklinde tanımlanabilmektedir (Abdollahi ve Oktay, 2020). Bu bağlamda doğayla temasın iyileştirici, onarıcı etkisi görmezden gelinmemelidir. Pencere manzaraları ve hastaların iyi olma süreci ile ilgili yapılan araştırmada, hastaların yarısının, tuğlalardan oluşan duvarı gören bir manzarası varken, diğerlerinin ağaçları gören manzarası vardır. Hastalara ilişkin değişkenler benzer tutulmuş, aynı türde ameliyat geçirenler, genel sağlık durumları benzer olanlar ele alınmıştır. Araştırmacı Ulrich, ağaç manzarası olan hastalarda daha az ağrılar gözlendiğini, daha az ağrı kesici kullandıklarını belirtmiştir. Beraberinde hastanede yatış sürelerinin daha kısa olduğu ve genel anlamda tuğla duvarını gören hastalara kıyasla daha olumlu bir ameliyat sonrası iyileşme geçirdiklerini gözlemlemişlerdir (Ulrich 1984).

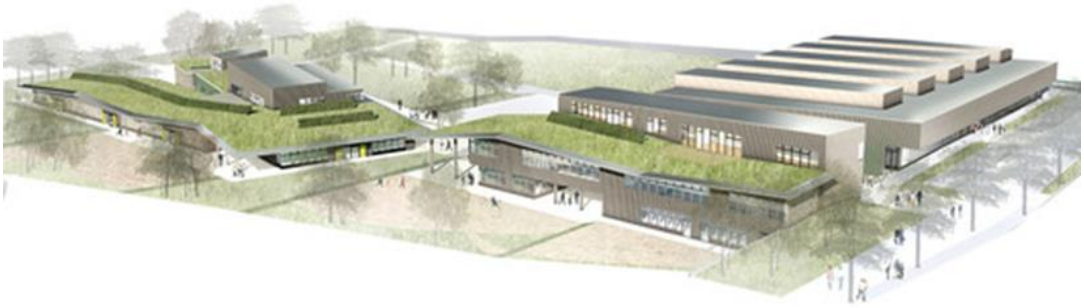

Görsel 1: *Biyofilik tasarımla oluşturulmuş anasınıfı örnekleri (Görseller yazar tarafından yapay zekâ ile oluşturulmuştur.)*

Hızlı kentleşme görülen Çin'de çocuklarda doğa ile temas sonucu oluşan biyofili, biyofobi ve doğayı muhafaza tutumları ölçülmüştür. Araştırma çerçevesince, köy okulu da dahil edilen, çeşitli şehirleşme düzeyleri bulunan okullardaki 9-10 yaşları arasındaki çocuklardan açık hava etkinliklerine katılma sıklıkları öğrenilmiştir. Veri toplama sorusu çocuğun doğa ile kurduğu temasının sıklığını ölçmeyi sağlayan bir indikatör görevi görmüştür. Araştırma sonucunda köy okuluna giden çocuklarda, kentteki okullarda bulunan çocuklara kıyasla daha fazla doğayla temas bulunmuş ve bu temasın çocuklarda hayvanların, yabani hayatın ve biyoçeşitliliğin korunması yönündeki isteklerini biyofilik tutum aracılığı ile artırdığını belirtilmiştir (Abdollahi ve Oktay, 2020; Zhang, Goodale, ve Chen, 2014). Biyofilik tasarım içeren sınıflar ve eğitim kurumlarına ülkemizde sık rastlanmasa da yurt dışında doğa temelli eğitim ortamları oldukça yaygın kullanılmaktadır.

Örnek: Paul Chevallier Okulu

Fransa Lyon'da inşa edilen ahşap anaokulu ve ilkokul kompleksi eğimli bir arazide yer almaktadır. Projenin en önemli özelliklerinden biri mimari ve doğa arasındaki ilişkidir. Bitkilerle kaplı engebeli çatıları ve çocukların keşfedebileceği yürüyüş yolları bulunmaktadır. Ayrıca okulda sebze bahçesi de mevcuttur. Ahşap hacimler, renk dalgalarıyla, geniş, ekili çatılarla ayrılmıştır. İki ve üç katlı binalar V şeklinde planlarla tasarlanmıştır. Anaokulu bir bahçeyi çerçevelerken, ilkokul dar bir avlunun etrafına sarılmıştır. İki okul bağımsız olarak faaliyet göstermektedir ancak bazı tesisleri paylaşmaktadır (Ghaziani, Lemon ve Atmodiwirjo, 2021; Davis, 2013).

Görsel 2: *Paul Chevallier Okulu Projesi*

Ahşap kaplama binanın iç ve dış kısmının çoğunu kaplamakta ancak duvarlara ve tavanlara birkaç sarı boyalı paneller serpiştirilmiştir. Sınıflar arasında geniş koridorlar uzanmakta ve doğal ışığı artırmak için tavandan tabana pencereler bulunmaktadır. İçeriden bakıldığında, doğa sınıfların büyük pencereleriyle çerçevelenmiş ve yakınlığı doğayı çocukların eğitim ihtiyaçlarının bir unsuru haline getirmiştir. Mimaride ahşap, ön planda yer almış, duvarlar, cepheler ve zeminler için her yere ahşap paneller yapılmıştır. İç yüzeyler de açıkta bırakılarak duvarlara ve bölmelere sağlamlık ve derinlik kazandırılmıştır. Dokunsal açık renkli ahşap kaplama, dokunma duyusunu harekete geçirmektedir (Ghaziani, Lemon ve Atmodiwirjo, 2021; Davis, 2013).

Görsel 3: *Paul Chevallier okul binası ve çatısı*

Doğal ışık, su, koku, ses, hayvanlar, bitkiler, çiçekler, bahçeler, avlular, doğayla teması kesmeyen, doğaya açılan sınıflar, doğal malzemelerle yapılan eşyalar, doğadan esinlenerek yapılan tasarımlar, güvenlik tedbiri alınan riskli yürüyüş alanları vb. biyofilik tasarımın kriterlerini oluşturmaktadır (Özden, 2019). Okul öncesi eğitim sınıflarında biyofilik tasarımların kullanılması, çocukların çevre ile temasının sürdürülmesi, çevre eğitimi ve sürdürülebilir çevre farkındalığı için önem teşkil etmektedir. Muşlu Gaygısız, Benzer ve Dilek Eren, (2019), verimli bir çevre eğitimi gerçekleştirmek adına bilhassa okul öncesi dönem itibariyle çocukların belirlenen hedefler kapsamında evrelere katılım sağlamaları gerektiğini belirtmektedir. Doğanın kendisinin başlıca bir model olması da eğitim programları içinde çekirdek oluşturmaktadır. Doğma, büyüme, ölme gibi süreçler çocuklar için merak uyandırıcı, biyolojik konulardandır. Yanı sıra çocukların okul başarısını artıran gözlemleme, sınıflandırma ve iletişimsel beceriler doğayla temas esnasında gelişebilmektedir. Bu durum çevre eğitiminin okul öncesi eğitim programlarındaki yerine ve önemine örnek verilebilir (Gülay Ogelman ve Güngör, 2015). Kalabalık şehirleşmenin gün geçtikçe artışa neden olan stres düzeyi ve psikolojik problemleri getirmesi göz önünde bulundurularak, araştırmacıların ruhsal sağlığa iyi gelecek veya negatif etkileri azaltabilecek çözümler üstünde çalıştıkları bilinmektedir. Uzun yıllardır çalışmalar, yeşil alanlarda insanın ruhsal ve bedensel sağlığına olumlu etkiler sağlayan faktörlere rastlamıştır. Yeşil alanların ruhun sağlığına etkisini inceleyen en önemli yaklaşımlardan biri Dikkat Restorasyonu Teorisi (Attention Restoration Theory)'dir. Teori gün içinde yapılan faaliyetler ve stres içeren ortamların insanları ruhsal ve zihinsel olarak yorduğunu belirtmektedir. "Uzaklaşma", "büyülenme", "uyum/ahenk" ve "uyumluluk" özelliklerini barındıran tabii yeşil ortamların stres ve ruhsal yorgunluk konusunda restoratif (onarıcı) etkisi olduğu ifade edilmektedir (Akpınar ve Lafvermez, 2016; Kaplan S., 1995; Kaplan ve Kaplan, 1989).

SONUÇ

Erken çocukluk dönemi içerisinde yer alan okul öncesi dönem çocukların yetişkinlik hayatının temelini oluşturmaktadır. Yetişkinden beklenilen toplumsal davranışların, temelinin atıldığı bu dönemde çocukların biyofilik tasarımlar aracılığıyla, doğayla temasının kesilmemesi, hem bilişsel, ruhsal gelişimine olumlu etki sağlarken hem de doğanın korunması, sürdürülebilir davranışlar geliştirme gibi sorumluluk içeren kazanımlar edinecektir. Kalıcı izli davranış değişikliğinin en sık rastlandığı bu dönemde çocuklara vatandaşlık bilinci verilerek sürdürülebilir çevre farkındalığı kazandırılmalıdır. Çocuklar doğaya ait, doğanın bir parçası olduklarını, yaptıkları davranışların doğada bir karşılığı olduğunu, gezegenimiz üzerinde etkilerinin bulunduğunu çeşitli etkinliklerle öğrenebilmektedirler. Ancak günümüz çağında doğa yoksunluğu çeken çocuklar için öğrendiklerini yaşama entegre etmek çok kolay olmamaktadır. Bu durumda devreye girecek olan biyofilik tasarımlarla çocuklar, bitki büyümesine şahit olma, hayvan besleme, suyun etkisini izleme, doğadan ilham alınarak yapılan tasarımlarla yaratıcılığını geliştirme gibi pek çok edinimi deneyimleyebilecektir. Ülkemizde doğayla iç içe olmak maalesef lüks haline gelmişken toplumun bakış açısı da aynı doğrultuda olmaktadır. Biyofilik tasarıma eğitim kurumlarında özellikle okul öncesi eğitim kurumlarında maalesef rastlanmamaktadır. Okul öncesi eğitim kurumları ve sınıfları yaygın inanışın aksine uygulamadaki gibi rengarenk, karışık, çok üst üste materyal- oyuncakların yığıldığı, küçük camlar, tüm duvarlara kartonlar-sayılar vb. yapıştırılan bir yer olmamalıdır. Öyle ki çocukları ilkokula ve yaşama hazırlama görevi üstlenen kurum, bol doğal ışık alan, doğada bulunan renkler, malzemelerle dikkat dağınıklığına sebep olmayacak, karmaşadan uzak, sade dizayn edilmelidir. Biyolojik olarak ait olduğumuz, evimiz olan doğadan uzaklaşmak fiziksel ve psikolojik hastalıkları perçinlemektedir. Öğrenme, dikkat, yaratıcılık, problem çözme becerileri gibi birçok alanda etkisi olan doğayı çocukların eğitim ortamlarına dahil etmek öz disiplini artıracak ve çocukların sürdürülebilir çevre farkındalığı kazanarak kendi geleceklerini daha sağlıklı, güvenli inşa etmelerini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA:

Abdollahi, S. & Oktay, H. E. (2020). Çevre estetiğinde kullanılan modellerin değerlendirilmesi ve biyofili bağlamında yeni bir model önerisi. *YEDİ, 23*, 75-86.

Akpınar, A. & Lafvermez, Y. E. (2016). Türk bahçelerinin restoratif etkisinin dikkat restorasyonu teorisi kapsamında değerlendirilmesi. *Türkiye Peyzajları I. Ulusal Konferansı*, At: İstanbul, 244-255.

Bulut, Y., & Polat, Ö. (2019). Erken çocukluk eğitiminde sürdürülebilirlik kavramının incelenmesi. *Firat University International Journal of Economics and Administrative Sciences, 3*(2), 35-58.

Çağlar Kabacık, S., & Deretarla Gül, E. (2021). Okul öncesi eğitim ve permakültür. *OPUS International Journal of Society Researches, 18*(Eğitim Bilimleri Özel Sayısı), 5140-5156.

Çakır, B. & Kanak, M. (2023). Okul öncesi dönem çocuklarına çevre okuryazarlığı becerisi kazandırma: Bir deneme çalışması. *Millî Eğitim, 52*(Özel Sayı), 851-874.

Ghaziani, R., Lemon, M. & Atmodiwirjo, P. (2021). Biophilic design patterns for primary schools. *Sustainability, 13,* 12207.

Gülay Ogelman, H., & Güngör, H. (2015). Türkiye'deki okul öncesi dönem çevre eğitimi çalışmalarının incelenmesi: 2000-2014 yılları arasındaki tezlerin ve makalelerin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12*(32), 180-194.

Muşlu Kaygısız, G., Benzer, E., & Dilek Eren, C. (2019). Aktif öğrenmeye dayalı etkinliklerin okul öncesi öğretmen adaylarının çevre etiği farkındalığı, çevre davranışı ve çevre eğitimine ilişkin özyeterliklerine etkisi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 50*(50), 125-141. https://doi.org/10.15285/maruaebd.542612

Özden, D. A. (2019). Yaşanabilir kentler için yeni bir yaklaşım olarak 'biyofilik tasarım' teoriden uygulamaya bir değerlendirme. *Şehir ve Şehir Yönetimi* (s. 597-616). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Uludağ, G., Karademir, A. H., & Cingi, M. A. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye ilişkin davranış düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(41), 120-136.

Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science, 224*(4647), 420-421.

Tatcı, Ş. (2024). Türkiye ile Avrupa birliği ülkelerindeki okul binalarının sürdürülebilirlik kavramı üzerinden değerlendirilmesi. *Temel Eğitim Dergisi (Journal of Primary Education), 24,* 61-75.

Tonguç, B., & Özbayraktar, M. (2017). Sürdürülebilir okul öncesi eğitim yapılarının sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik açısından incelenmesi. *Mimarlık ve Yaşam, 2*(1), 27-46.

Toran, M. (2016). Sürdürülebilir anaokulları: okul öncesi eğitim kurumlarının değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(3), 1035-1046.

Görseller:

Yapay zekâ ile yazar tarafından oluşturulmuştur.
Complejo Escolar en Rillieux-la-Pape / Tectoniques Architects. Erişim tarihi: 20.12.2024 https://www.archdaily.cl/cl/02-278133/complejo-escolar-en-rillieux-la-pape-tectoniques-architects
Tectoniques architects: paul chevallier school. Erişim tarihi: 20.12.2024 https://www.designboom.com/architecture/tectoniques-architects-paul-chevallier-school/
Tectoniques architects: paul chevallier school. Erişim tarihi: 20.12.2024 https://www.designboom.com/architecture/tectoniques-architects-paul-chevallier-school/

GÖRSEL SANATLARDA ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERDE SANATSAL BECERİ ÖĞRETİMİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Damla ÇOBAN

Trabzon Üniversitesi, damla_coban19@trabzon.edu.tr - 0009-0000-8692-8528

ÖZET

Eğitim sistemimizin tarihsel gelişimine baktığımızda, otistik çocukların eğitimlerinde görsel sanatlar eğitiminin gelişimlerine etkileri konusunda yapılan çalışmalar çok sınırlı sayıda kalmaktadır. Bu çalışma öncelikli olarak otistik bir çocuğun gelişiminde Görsel sanatların çocuğun gelişimine etkilerini gün ışığına çıkarmayı hedeflemiştir.
Otizm belirtisi gösteren çocukların dil gelişimleri, sosyal iletişim, duygusal uyaranlara garip tepkiler, zihinsel gelişimde problemler, kısıtlı konulara duyulan ilgi, rutinin değişmeme arzusu gibi yaşadıkları problemleri görsel sanatlar eğitimi ile problemlerin aşımına desteği konu edilmiştir

Anahtar kelimeler: görsel sanatlar, beceri öğretimi, özel gereksinimli birey, otizm, gelişim

GİRİŞ

Yeryüzünde pek çok yaşam formu vardır ve insan, aklının ve iradesinin desteğiyle canlılar içinde en önemli varlıktır. İnsanlar seçim, analiz, ayrımcılık ve kendileri için karar verme hakkına sahiptir. Diğer canlılarda düşünme ve seçim ya da irade sınırlıdır. Bir bitki kendi yaşam döngüsü kodlarıyla yaşam döngüsünü sürdürür. Bir hayvan sınırlı bir zekâ ve seçme özgürlüğüyle yaşar, ama insan doğası gereği daha büyük ve daha eksiksizdir (Göksoy ve Karayağmurlu, 2021).

Akıl ve irade bolluğunun yanı sıra insan bazen kendi yapısında birtakım engellerle de karşılaşır. Engellerin oluşum nedenleri kendi içinde çeşitlidir; bazı engellilik kalıtsal faktörler gibi doğum öncesi sebeplerden, bazı engeller doğum ve hamilelik sırasında ortaya çıkarken, bazıları ise yaşam kazası gibi özel durumlardan kaynaklanmaktadır(Köksal ve Kabasakal, 2012)

Engelli bireylerde bazen düşünme, zihinsel, bazen bedensel ve fiziksel engeller, bazen kromozom fazlalığı gibi kalıtsal nedenlere bağlı Down sendromu, bazen de nedeni bilinmeyen başka bir engellilik görülmektedir. Engeller bazen bireyin düşünme ve iradesini sınırlasa da bazen farklı ve normal bir bireyin üzerinde düşünmesine olanak sağlayabilmektedir. Örneğin Asperger sendromlu Otizm bir kişinin hafızası normal bir insana göre çok daha iyidir ve

gördüğü her şeyi unutmadan her detayıyla resmedebilir. Kısıtlılık ve zenginlik, özel eğitime ihtiyaç duyan kişilerde üzerinde durulması gereken önemli bir durumdur. Bunun en bariz örneği üstün yetenekli bireylerdir. Yetenekli insanlar, sıradan insanlardan farklı düşünüp ürettikleri için hızlı düşündükleri için daha yaratıcıdırlar. Yetenekli insanların sıradan insanlarla yetiştirilmesi haksızlıktır. Üstün zekâlılar, normal insanlardan daha hızlı öğrendikleri için normal insanlarla birlikte eğitilirlerse, normal insanların süreci onları sıkıcı hale getirecek ve hatta gelişimlerini yavaşlatacaktır. Bu durumda üstün yetenekli bir insanı sıradan bir insanla aynı eğitim süzgecinde ve ortamında yetiştirmek haksızlık olacaktır. Aynı şekilde engel nedeniyle otizmli bir kişiye normal insanlardan farklı yaklaşmak gereklidir. Örneğin Otizm bir çocuk karmaşık cümleleri çözemez. Bu nedenle Otizm bir çocuk için net ve kısa cümleler kurmak gereklidir (Kırcaali, 2018).

Otizmli bir çocuğun görsel zekâsı ve takıntısı yüksektir. Otizmli bir çocuğa görsel zekâsını ve resim takıntılarını kullanarak resim yaptırabilirsiniz. Bireyler kendi içinde özeldir, çünkü ortak noktaları olsa da yüzlerce farklılıkları vardır, her bireye kendine göre davranılmalı ve bu yönde yetiştirilmelidir. Bireyler görsel sanatlar eğitiminden pek çok şekilde faydalanabilmektedir. Yaşam kalitelerini yükselttiğine, kendilerini toplum içinde bir birey gibi hissettirdiğine, başarıdan zevk alıp özgüvenlerini artırdığına, aile ve arkadaşlarla ilişkilerini geliştirdiğine inanılmaktadır. Unutmayalım ki dünya yalnız bize verilmiş değil, aynı zamanda özel eğitim almış, farklılıkları olan bireylere de aittir. Onlar dünyamızın bir parçası, korumamız ve kollamamız gereken bireylerdir (Kızılkaya ve Aksoy,2002).

Toplumun en küçük birimi ailedir. Aile, çocuğun gelişiminde ve eğitiminde önemli rol oynayan bir çevredir. Ebeveynler, çocukların yaşam çevrelerinin ayrılmaz birer üyesi olarak büyük önem taşımaktadır. Çocuklar, gelişimlerinin her alanında ebeveynlerine ihtiyaç duyarlar ve hayata ilk adımlarını onların desteği ve sevgisi ile atarlar. Aile kurduktan belli bir süre sonra çiftler çocuk isterler. Aileye yeni bir bireyin gelmesi, aile içi ilişkilerde ve rutinlerde değişikliklere, ebeveynlerde duygusal karmaşaya sebep olmaktadır. Çocuğun özel ihtiyaçları bir birey olması duygusal karmaşıklığı daha da artırır ve şok, inkâr, hayal kırıklıkları, üzüntü ve depresyona neden olmaktadır. Anne babalar, çocuklarına otizmin özelliklerinden farklı olarak OSB tanısı konduğunda, özel gereksinimli çocukların diğer anne babalarına göre 2 kat daha fazla endişe duymaktadırlar. Çocuklarına nasıl davranacaklarını, ne yapacaklarını ya da bunun çocuğun aile hayatını nasıl etkileyeceğini bilememenin endişesini yaşamaktadırlar. Genel olarak çocuklar aile yaşamına uyum sağlamakta bazı zorluklar yaşarlar. Bütün bu endişelerin sebebi ise ailelerin bilinmezlik korkusudur (Üstüner, 2009).

Bilal ve Dağ (2005) ve Küçüker'e (2001) göre korkunun yanı sıra ailelerin otizm konusundaki bilgisizliği, artan maddi sıkıntılar, eşler arası gerginlikler, özel gereksinimli çocukların okul ortamına katılmaları nedeniyle sosyal etkinliklerin kısıtlanması, toplumun çocuklara yönelik tutumları da ailelerde psikolojik şoklara sebep olmaktadır (Köksal ve Kabasakal, 2012).

OSB, yaşamın ilk üç yılında ortaya çıkan ve beyin işlevlerini etkilemekte olan karmaşık bir nörolojik hastalıktır. Otizm, iletişim, davranış ve sosyal etkileşim dahil olmak üzere birçok gelişim alanında

gecikmelere ve anormalliklere sebep olmaktadır. Bu nedenle, farklı gelişim yörüngelerine sahip bireylerin farklı hastalık prognozları vardır (Bashir ve ark.,2014). Çağımızda dünyada OSB insidansı hızla artmaktadır. Evrensel bir bozukluk olan OSB'nin yaygınlığı ile ilgili Türkiye'de bir araştırma yapılmıştır, ancak dünya çapında otizmin yaygınlığı ile ilgili araştırmalar artmaktadır (Karpat, 2011).
Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi verilerine göre bugün dünya genelinde okul çağındaki her 54 çocuktan biri otizm teşhisi almaktadır. Otizm erkek çocuklarda kız çocuklara oranla 3-4 kat daha fazla görülmektedir. Dünyada son yıllarda şeker, kanser ve AIDS dahil olmak üzere bir çok hastalıktan daha fazla sayıda otizm teşhisi alınmaktadır.

Ülkemizde sağlıklı istatistikler olmaması nedeniyle, Otizm Platformu'nun önceki yıllarda öngördüğü verilere göre, tahmini olarak 550.000 otizmli birey ile 0-14 yaş grubunda 150.000 civarında otizmli çocuk bulunduğu "varsayılmaktadır"

Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2014 yılında yayınladığı verilerine göre, zorunlu eğitim seviyesindeki çocukların 16.837 tanesinde OSB tanısı saptanmıştır. Bir diğer veri olan 2018 Sağlık Net kayıtlarında ise; 82.079 erkek ve 25.755 kadın olmak üzere toplamda 107.834 kişi OSB tanısı almıştır (Sağlık Bakanlığı, 2018).

Ülkemizde de zihinsel engelli ve çocuk sayısının oldukça fazla olduğu biliniyor. Onların eğitilerek yaşam standartlarının yükseltilebileceğini öngörmek mümkündür, bunun yanı sıra insan gelişimini düşünürsek, normal gelişim seyreden bir çocuk, kendini ifade ederken, sanatı ve estetik değerleri kullanıyorsa, bir çocuğun da aynı özellikleri taşıdığı unutulmamalıdır. çocuklarla yapılan resim çalışmalarında, renkli malzemelerin ve çeşitli görsel materyallerin kullanımı ile iletişimin kolaylaştırılarak, hedeflenen gelişimin hızlandırıldığı böylelikle kendilerini rahatça ifade edebilecek konuma gelebilecekleri gösterilmektedir (Taymaz, 2003).

Ülkemizde, Otizm çocukların eğitim programı Milli Eğitim Bakanlığı kapsamında düzenlenen, Otizm Çocukların Eğitimi Projesi (OÇEP) kapsamında düzenlenmiştir. OÇEP gerekçe olarak, ülkemizde özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri (işitme, görme, fiziksel ve zihinsel engelli bireyler) özel eğitim okulları, normal ilköğretim okulu bünyesindeki özel eğitim sınıfları ve kaynaştırma yoluyla eğitim şeklinde sağlanmaktadır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Ülkemizde otizmli bireylerin sanat eğitimi konularında yapılmış olan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma ile özel gereksinimli bireylerin sanatsal becerileri öğretimi üzerinde neden durmalıyız ne gibi destek ve yardımlar verilmeli bunun önemini üzerinde çalışılmış olunacak. Ayrıca resim öğretmenlerinin normal okullarda kaynaştırma öğrencilerinin derse katılımı sırasında neler yapmaları gerektiği, hakkında bilinçli olmaları açıcınsan çalışılmıştır.

ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışma, Otizm bireylerin sanatsal beceri eğitiminin gelişim alanlarına katkısıyla ilgili

alanyazında yer alan ve ulaşılan kaynaklardaki bilgileri derleyerek bir çalışma içerisinde sunmak amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılan bu çalışma "derleme" niteliği taşımaktadır. Yapılan çalışma eğer araştırma problemine değil de konu başlıklarına odaklanıyor ve önceliği konu başlıklarını ele almaya veriyorsa bu durumda yapılan çalışma bir derleme çalışması olarak değerlendirilebilir (Aydoğdu, Karamustafaoğlu ve Bülbül, 2017). Derleme çalışması, var olan çalışmaların fikir ve yaklaşımlarının özetlenmesine veya bunlardan bir sentez oluşturulmasına katkı sunmaktadır (Herdman, 2006). Dolayısıyla bu çalışmada görsel sanatlarda özel gereksinimli bireylerde sanatsal beceri öğretimi ile ilgili farklı kaynaklarda yer alan bilgi, fikir ve yaklaşımlar uygun konu başlıkları şeklinde derlenerek anlamlı bir bütün haline getirilmiştir

2.1. Otizm

Otizm Spektrum Bozukluğu çocukluk çağı nörogelişimsel bozukluklarından biridir. Belirtileri erken çocukluk çağında başlamakta olup sosyal-iletişimsel alanda belirgin yetersizlikler ve sınırlı, tekrarlayıcı davranışlar ve sınırlı ilgi alanları ile karakterizedir. OSB sıklığının giderek artması, süreğen olması ve üç yaşından önce tanı konulduğunda ekonomik, akademik ve sosyal kazanımların olduğu görüldüğünden bulguların gerek aileler gerekse doktorlar tarafından geç fark edilmesi ihtimaliyle erken tanı ve müdahale oldukça önemlidir (Yanardağ ve Huri, 2021).

Otizm sözel ve sözel olmayan iletişim, sosyal ilişki, hayal kurma ve problem çözme becerilerini etkileyen yaygın gelişimsel bozukluk olarak tanımlanıp çocuk üç yaşına gelmeden önce ortaya çıkmakta, eğitim başarısının oldukça fazla etkilenmesine ve çocuğun tekrarlayan hareketler yapmasına ve ilgi alanlarının kısıtlı olmasına neden olmaktadır. Ayrıca duygusal modülasyon, motor planlama yapma ve mantık kurarak sıralama problemleri olup bu zorluklarla ilgili kendine ait sistemleri vardır. Örneğin otizmli bir çocuğun mükemmel görsel ayırt etme etmeyi yeteneği varken kısıtlı işitsel veya dil yeteneği olabilir. Otizmi çocukların çoğunun sıradan duyguları regüle etme becerileri, dokunmak, hareket etmek, ses ve görsel uyaranları düzenleme kapasiteleri kısıtlıdır (Güller ve ark.,2020).

Otizmin sözcüsü ve kendisi de otizmli olan Temple Grandin' in, çocukken bir başkasının ona dokunması ve sarılmasının, kendisini vahşi bir hayvan gibi hissetmesine yol açtığı halde, sarılma ihtiyacını karşılaması için kendisine bir sıkıştırma makinesi tasarladığı, sıradan seslerin Grandin'in kalbinin hızlı atmasına ve kulaklarının ağrımasına sebep olmasından sterotipik şekilde kulaklarını kapattığı bilinmektedir. Temple Grandin, dokunma ve işitme duyularında sıkıntı yaşamasına rağmen görsel olarak çok yetenekli olduğundan, hayvan biliminde profesörlük derecesine ulaşması ve çiftlik hayvanları tesislerinin hümanist tasarımlarıyla ünlenmiştir. Sonuç olarak otizmi olan birçok kişinin, bir derecede DBB (Duyu Bütünleme Bozukluğu)' ye de sahip olacağından, duyusal ve motor problemlerinin çocuğun günlük yaşamını etkilememesi adına uygun bir müdahale programı geliştirilmeli ve anne babalar çocukların tedavi programında yeterli duyu-motor deneyimi ve kişiselleştirilmiş duyu diyetini uygulamaları gerekmektedir (Kranowitz, 2017).

Otizm Epidemiyolojisi

Otizm prevalansının, Birleşik Krallık'ta yapılan ilk epidemiyolojik değerlendirilme sonucunda 10.000 çocukta yaklaşık 4 olduğu bulunmuştur. Bu da zamanında otizmin nadir bir hastalık olduğunu göstermiştir fakat o zamandan bu zamana prevalansı istikrarlı bir şekilde artmaktadır (Lotte, 1966).

Milenyum çağının başlarında yayınlanan çalışmalarda ise, Avrupa ve Kuzey Amerika'da otizm spektrum bozukluğunun mevcut yaygınlığına ilişkin en iyi tahminin yaklaşık 1000'de 6 olduğu sonucuna varılmıştır (Baird, Charman ve Baron-Cohen, 2000; Chakrabarti ve Fombonne, 2001; Fombonne, 2003; Tidmarsh ve Volkmar, 2003).

2016'da ABD'de ebeveynler tarafından bildirilen OSB tanılarının ortalama %2,5 olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuçla oranın biraz daha yükseldiği bildirilmiştir (Kogan, Vladutiu ve Schieve, 2018). Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (CDC), 2018 yılında yapılan çalışmalarda ABD'deki 8 yaşındaki çocukların yaklaşık %1,68'inin OSB tanısı aldığını bildirmektedir (Baio ve ark., 2019).Yayınlanan son bildiride Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), dünya çapında yaklaşık 100 çocuktan 1'inin otizmli olduğu bildirmektedir (Zeidan, 2022).

Türkiye'de ise otizm prevalansı net olarak bilinmemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2014 yılında yayınladığı verilerine göre, zorunlu eğitim seviyesindeki çocukların 16.837 tanesinde OSB tanısı saptanmıştır. Bir diğer veri olan 2018 Sağlık Net kayıtlarında ise; 82.079 erkek ve 25.755 kadın olmak üzere toplamda 107.834 kişi OSB tanısı almıştır (Sağlık Bakanlığı, 2018).

Otizm ve Gelişimsel Yetersizlik İzleme Ağı'nın bildirilerine göre Amerika'da OSB'nin yaygınlığı 2000-2002 ve 2010-2012 arasındaki farkın iki katından daha fazla olduğunu göstermiştir (Baio ve ark., 2018). Bu durumu tanı kriterlerinin değiştirilmesi ve geliştirilmesi etkilemiştir (Palinkas ve ark., 2019).

OSB tüm ırksal, etnik ve sosyoekonomik gruplarda görülürken teşhisi tek tip değildir. Beyaz ırktan çocukların otizmli olma oranlarının, siyahi veya koyu esmer çocuklardan daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Baio ve ark., 2018). Cinsiyetin karşılaştırıldığı çalışmalarda ise erkeklerde kız çocuklarına kıyasla 2:1 ile 6.5:1 arasında değişen oranların olduğu bildirilmiş ve bunun sonucunda OSB'nin erkeklerde daha yaygın olduğu saptanmıştır (Johnson ve Myers, 2007).

Otizm Spektrum Bozukluğuna Sahip Bireylerin Özellikleri

OSB'li bireyler fiziksel özelliklerine bakıldığında tipik gelişim gösteren bireylerden farklı görünmemektedir. Ancak karakteristik, davranışsal ve duyusal özelliklerine bakıldığında farklılıklar gözlemlenmektedir. OSB'li bireylerin özellikleri a) sosyal sorunlar, b) etkileşim/iletişim sorunları ve c) sınırlı/tekrarlanan ilgi ve davranışlar bölümleri altında incelenmektedir. Sosyal sorunlar bölümü içerisinde olan ilgili basamaklar Şekil1, Şekil 2, Şekil 3 ve Şekil 4 üzerinde açıklanmıştır. Sosyal Etkileşim Hiç göz kontağında bulunmamak, kısa bir süre kurmak veya alışılmadık (Selimoğlu ve Özdemir, 2018).

Sosyal Etkileşim:

Hiç göz kontağında bulunmamak, kısa bir süre kurmak veya alışılmadık şekilde uzun süreli biçimde kurmak.
Konuşurken jest ve mimik kullanımında yetersiz kalmak.

Sosyal ortamlarda gerekli mesafeyi ayarlayamamak.
Ses tonunu, hızını ve vurguyu ayarlamakta zorlanmak. (Selimoğlu ve Özdemir, 2018)

Yaşından beklenen akran ilişkileri kuramamak:

Arkadaş sayısının çok az olması veya hiç kimseyle arkadaş olmamak.
Akranlarıyla oynarken veya konuşurken isteksiz olmak.
Sınırlı kişi ile sınırlı ilgi alanları hakkında etkileşime geçmek.
Grup içinde kurallara uymakla ve iş birliği kurmakla zorlanmak.(Özgönenel ve Girli,2016)

Diğerleriyle zevk, başarı veya ilgi paylaşımında sınırlılık:

Diğerlerinin genellikle aile üyeleri veya arkadaşlarıyla yaptıkları aktiviteleri tek başına yapmayı tercih etmek.
Bir olay veya durum karşısında dikkat çekmemek ve ortak dikkati sağlayamamak.
Sözel veya sözel olmayan tebriklere karşılık olarak çok az tepki vermek veya hiç tepki vermemek.
Grup içinde kurallara uymakta ve işbirliği kurmakta zorlanmak.(Töret ve ark.,2014)

Sosyal duygusal davranışlarda sınırlılık:

Diğerleri kendisi ile iletişime geçmek istediğinde uygun tepkiler vermemek, duymazdan gelmek.
Ortama yeni biri geldiğinde veya çıktığında, ortamda ilgi çekici bir olay gerçekleştiğinde olaylar karşısında ilgisiz kalmak.
Karşısındaki kişinin duygularını anlamamak ve uygun tepkiler verememek. (Eliçin ve Avcıoğlu, 2014)

Etkileşim/iletişim sorunları bölümü içerisinde olan ilgili basamaklar şu şekilde açıklanmıştır.

Dil gelişiminde gecikme:

Diğerleri kendisi ile etkileşime geçtiğinde uygun tepkiler vermemek, duymazdan gelmek.
2 yaşından büyük olduğu halde iki kelime söylemek.
3 yaşından büyük olduğu halde tek bir kelimelik ifadeler kullanmamak.
Konuşmaya başladıktan sonra basit ifadeler kullanmak, uzun ve karmaşık ifadeler kurmamak. (Turan ve ark.,2013)

Karşılıklı konuşmada zorluk:

Konuşmayı başlatma, sürdürme ve sonlandırma becerilerinde zorlanmak.
Sohbet konularında seçici davranmak, sınırlı konular hakkında konuşmak istemek.(Bodur ve

Soysal, 2004)

Sıra dışı veya tekrarlayan dil kullanmak:

Karşı tarafın söylediği kelimeleri tekrar etmek.
Önceden duyduğu ifadeleri uygun olmayan zaman ve ortamlarda tekrar etmek.
Kendisinin yarattığı ve anladığı bir dil kullanmak.
Aşırı resmi ve robotik bir konuşma özelliği göstermek.(Tepeli ve Karadeniz, 2013)

Yaşından beklenen düzeye uymayan oyun:

Hayali oyunlar oynamamak.
Sembolik oyunlar oynamamak.
Oyuncakları işlevine uygun kullanmamak.
Sosyal oyunlara karşı ilgisiz kalmak. (Aydın, 2008)

Sınırlı/tekrarlayan ilgi ve davranışlar bölümü içerisinde olan ilgili basamaklar şu şekilde sunulmuştur.

Sınırlı alanda, ısrarlı ve olağan dışı bir şekilde ilgiye sahip olmak:

Spesifik alanlarla ilgili konulara karşı aşırı ilgi duymak, hep o konular hakkında konuşmak, okumak ve ilgilenmek.
İlgilendiği konu ile ilgili tüm detayları ezberlemek.(Çopuroğlu ve Mengi,2014)

Rutinlere aşırı bağlılık:

Belirli aktiviteleri hep aynı sırayla yapmak.
Günlük yaşamındaki rutinlerde meydana gelen değişiklikleri kabul etmemek.
Günlük yaşamındaki değişikliklere aşırı tepki göstermek.
Değişikliklere kolay adapte olmak için değişiklikler hakkında daha önceden bilgi sahibi olmaya ihtiyaç duymak. (Christensen ve ark.,2016).

Tekrarlayan davranışlar:

Alışılmadık beden hareketleri sergilemek (parmak ucunda yürümek, sağa ve sola sallanmak, zıplamak vb.)

Alışılmadık el hareketleri yapmak (ellerini gözlerinin önünde sallamak, parmaklarıyla farklı hareketler yapmak vb.)

Günlük yaşamındaki değişikliklere aşırı tepki göstermek. (Birkan, 2012)

Nesnelerle ilgili alışılmadık ilgiler ve takıntılar:

Nesneleri işlevlerine uygun kullanmamak.(oyuncak arabayı sürmek yerine tekerleklerini çevirmek, arabalarla oynamak yerine yan yana dizmek vb.)

Nesneleri kullanarak duyusal ihtiyaçlarını karşılamak (nesneleri koklamak, yalamak, gözlerinin önünde sallamak vb.)

Sürekli aynı şekilde hareket eden nesneleri izlemek.

Belli nesnelere bağımlılık oluşturmak, yanından ayırmak istememek. (Doenyas ve Mutluer, 2020)

Görsel Eğitimde Sanatsal Beceri Öğretimini OSB Tanılı Çocukların Gelişiminde Rolü

Çocuklar duygu ve düşüncelerini yaptıkları resim çalışmaları ile ifade ederler. Her biri büyürken, anlayış ve algı açısından farklılık gösterir ve çevresini farklı algılar. Bu nedenle de faaliyetlerinde de farklılara rastlanır. "Her insan ana sınıfından liseye kadar olan süreçte mutlaka sanatla tanışmalı, kendi deneyimlerini yaşamalarına olanak sağlanarak, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmesini yardımcı olunmalıdır"(Yavuzer, 2005).

Son yıllarda sanat aktiviteleri çocukların gelişimleri açısından önemli bir yere sahiptir. Özel eğitimde sanat eğitiminin amaçları arasında belki de en önemlisi çocuğun gelişimine katkıda bulunmaktır. "Bireyin motor becerilerine, el-göz koordinasyonu, iletişim kanallarını açık tutmak, kavram eğitimine destek vermek, becerilerini artırmak bu katkılar arasında sayılabilmektedir" (Akkaya, 2005).

Sanat eğitimi zekâ özürlüler için ellerini ve gözlerini kullanmada, bazı gerçekleri görmede ve seçim yapmada yararlı sonuçlar verebilir. "Sınırlı yetenekleri olan zekâ özürlü çocuk için farklı duygularını ifade edebilmek konusunda el sanatları özel bir önem taşır. El sanatları parmak kaslarının kuvvetlenmesine, daha koordineli hareket etmesine ve el göz koordinasyonunun gelişmesine yardım eder"(Kınalı, 2003). Otizminde bir zekâ özrü olduğu kabul edilirse motor becerileri geliştirirken, farklı gelişim alanlarını da etkilediğimizi göz ardı edemeyiz.

Otizm çocukların resme ilgi duydukları bilinir. Bazıları (Savant) üstün yeteneklidir. Çocuklarda bu eğilimleri özellikle kullanılmaktadır. Bu durum sadece resim eğitimi için geçerli değildir. "Sanat tedavisi, sanat yapılarak ve buna uygun araç ve gereçler kullanılarak, birinin veya grubun sanat terapisiyle tedavisidir. Sembolik yetileri gelişmiş olan Otizmlerde sanat eseri oluşturulması anında konuşulur, duygular ve anlayışların paylaşılması beklenir. Sanat terapistiyle Otizmler, süreç içinde birbirleriyle ilişki ve etkileşim içine girerler. Fakat konuşmayan ve konuşması yetersiz olan Otizmlerde yararı beklenemez" (Korkmaz, 2005). Resim-iş dersi Otizm çocukların gelişiminde aşağıdaki alanlarda etkili olmaktadır. Tüm alan gelişimlerinin birbirlerini tetikleyen, özellikte olduğunu da bilmekteyiz.

Normal gelişim gösteren çocuklar ve Otizm çocuklar için hazırlanmış programın amaçlar karşılaştırıldığında ortak özellikler şöyledir:
Bireysel ihtiyaçları dikkate alındığında; çocuğun yaptığı işi sonuçlandırması ile ortaya çıkacak güven duygusunu; farklı insanlarla çalışırken işbirliği yapmasını; iç dünyasındaki duyguları resimlerde aktarması nedeniyle de duygusal tepkilerini ölçmemizi ve geliştirmemizi sağlamayı amaçlar. Böylece

Otizm çocuğun kendisini tanıyarak iletişim becerisini geliştirmeyi, sosyal ve duygusal alanda gelişimine yardımcı almayı amaçlar.
Algısal olarak değerlendirdiğimizde ise; görsel algı sistemini geliştirmeyi amaçlar. Böylece Otizm çocuğun görsel algı sistemi gelişerek yaşamla iletişim düzeyi artacaktır.
Teknik olarak değerlendiğimizde ise; her türlü araç-gerecin kullanılmasını; farklı tekniklerin kullanmayı ve zevk almayı; malzemeyi isteği doğrultusunda seçme yetisini; teknik malzemeyi kullanarak kendini ifade etme becerisini geliştirmeyi amaç edinilmiştir. Otizm çocuk malzemeyi kullanarak boş zamanlarını değerlendirmeyi, kendini ifade etme becerisine yardımcı olmayı hedefler.

Görsel Sanatların Otizmli Çocuğun Dil ve İletişim Becerisine Etkisi

Resim, çocuğu psikolojik anlamda bize tanıtan bir ölçüt olduğu gibi, zekâ, kişilik, yakın çevre özellikleriyle iç dünyasını yansıtmaya yarayan ifade biçimidir. "Çocuğun iç dünyasının yanı sıra çevre ile kurmuş olduğu etkileşimi ve günlük deneyimlerini bir çocuktan diğer bir çocuğa farklı kılan en belirgin öğedir. Çocuğun resim yaparken konuları seçme, yorumlama ve yenileme biçimleri bizi etkileyen ayrı bir faktördür" (Yavuzer, 2001). Olayları algılayış biçimi, anlatımı, bir konu öğretiminde veya geri dönüşünde resim çalışmalarından yararlanılır.

Otizm çocukların genel özelliklerine baktığımızda, sosyal yetersizliğin önemli bir yer teşkil ettiğini görmekteyiz. Farklı algılayış biçimleri nedeniyle ortaya çıkan bu sorun, Otizm çocuğun iletişim becerisini de olumsuz etkilemektedir. Uygun bir iletişimin olmadığı bir ortamda uygun bir eğitimde verilememektedir. Fakat bu durumu çeşitli etkinliklerle geliştirmek mümkündür. Daha önceki bölümlerle PECS tekniğinin Otizm çocuklar için iletişim desteği veren bir program olduğuna hatırlatmak gerekmektedir. Ayrıca diğer alan dersleriyle işbirliği sağlanarak, çocuğun bu alanlarda da gelişimi sağlanmalıdır. Otizm çocuğun gelişiminde iletişimin becerisine etkisini aşağıdaki gibidir.

Bir kavram öğretilirken alan geçişi yöntemiyle işlenen konu, alıcı ve ifadeci dil gelişimi olumlu yönde etkiler. Öğrencinin öğretmeniyle kurmuş olduğu iletişim, tekrarlar ve yeni kavramlar ile değerlendirildiğinde, iletişim kanalları da açık durumda tutulacaktır. Sosyal yaşama adapte süreci hızlanacaktır.

Görsel Sanatların Otizmli Çocuğun Bilişsel Gelişimine Etkisi

"Zihinsel engelli ve Otizm çocuklar, normal çocukların aile ve arkadaş ortamlarında kendi kendilerine edindikleri kavramların çoğunu, sistematik bir öğrenme sürecinden geçmeksizin öğrenemezler (Kırcaali, 1997). Bu nedenledir ki resim iş dersine ait teknik becerileri öğretirken, aynı süre içerisinde diğer derslerde öğrenmiş olduğu kavramlarla eş çalışmalar içerisinde bulunmak kavram öğrenimi ve genelleme yetisinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Günlük yaşam becerileri ile ilgili kavramlar ile resim eğitimi içerisinde geçen kavramlar bütünleştirildiğinde etki artacaktır. "Kavram öğrenme, zıt kavramlar, matematikle ilgili beceriler, problem çözmeye yönelik becerilerin gelişiminin desteklenmesi, estetik ve artistik becerilerin gelişimine yardımcı olur" (Kınalı, 2003).

Görsel Sanatların Otizmli Çocuğun Fiziksel Gelişimine Etkisi

"Resim-iş dersi büyük-küçük kas motor koordinasyonunun gelişimine, el-göz koordinasyonun gelişiminin desteklenmesine yardımcı olur" (Kınalı, 2003). Karşılaştığım Otizm çocukların genel anlamda resim gelişim dönemleri karalama ve şematik öncesi alanı kapsamaktadır. Araştırmam

sonucunda zekâ seviyeleri normalin altında olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle karalama döneminde gelişim gösteren bir Otizm çocuğun, normal gelişen bir çocuk gibi zamanla düzenli çizgilere geçerek, el ve göz koordinasyonunu geliştirerek zamanla hareketlerini kontrol ederek, istediği yönde çizgi çizebilme becerisine sahip olacaktır. (Kehnemuyi, 2001)

Çeşitli materyallerin kullanımı ile küçük motor kas gelişimlerini etkilenecektir. Uygun beceri analizleri sonucunda hangi kas grubunun çalışacağı ortaya çıkarılarak gerekli çalışma gerçekleştirilebilir. Özellikle yoğurma maddeleri ile çalışma yapmaları hem dokunma duyularını etkilemekte hem de kas sistemlerinin yardımcı olmaktadır.

Görsel Sanatların Otizmli Çocuğun Sosyal ve Duygusal Gelişimine Etkisi

Kınalı (2003)'e göre "resim eğitimi, paylaşma, işbirliği kurma, birlikte plan yapma, sözel iletişim kurma, gruba uyum sağlama gibi becerilerin geliştirilmesini ve desteklemektedir. Kendi duygularını fark edip ifade edebilmesine, öz saygısının gelişimine, yeterli olma ve güven duygusunun gelişimine yardımcı olmaktadır"

Otizm çocukların genel hayal gücü problemi; sosyal yaşamdan bağlarını koparma istekleri; yaratıcılıklarını olumsuz etkilemektedir. Resim alanında yetenekli bir Otizm kendi başına yaşamış olduğu olayları, öğrendiği kavramları, izlediği televizyon programlarını açıklayan; ilgi duydukları alanlar doğrultusunda yaşamından da kesitler sunan resim çalışmaları yapmaktadırlar.

Eracar'a (2003) göre, "grup içinde bir Otizmle çalışmak yada Otizmler grubu ile çalışmak, yine bazı yetilerin yerine ve zamanın yaratıcı bir biçimde kullanılması gerektirmektedir. Otizmler grup içinde birbirlerini algılamıyormuş gibi davrandıklarını görmekteyiz. Fakat gözlemler, her birinin diğerinin farkında olduğunu, diğerini çok ciddiye aldığını göstermektedir. Grup içinde çalışmak için, onların birlikte olma biçimini keşfetmeyi gerektirdiğini söyler. Ortak buluşma nesnesi oluşturarak, estetik kaygılardan tamamen uzakta kısa süreli çalışmalar yapılmalıdır. Bilinenden bilinmeyene doğru bir yol izlenerek onların güven duygusu ortaya çıkartılmalıdır. Grup çalışması ile her bir çocuğun bireysel ve sosyal becerilerinin gelişimlerine katkısı sağlanacaktır. Kendilerine güven duymanın, bir işi başarabilmenin tadına varacaklardır."

3. SONUÇ

Otizm çocukların, kavram eğitimlerinde resimli materyaller yararlanıldığı; matematikle ilgili becerilerin gelişiminde, problem çözmeye yönelik konularda ve çocukların estetik ve artistik becerilerin gelişiminde resimli materyallerden yararlanılmadığı, belirlenmiştir.

MEB hazırlamış olduğu Otizm çocuk eğitim programında belirtilen, resim eğitimi amaçları doğrultusunda Otizmli öğrencilerin, yoğurma maddelerine şekil verirken çoğunlukla fiziksel yardıma ile eğitimi oluşturulduğu belirlenmiştir. Otizm çocuklar, her ne kadar kendi başına çalışan öğrenci olsa da, büyük bir çoğunluğu tüm boyama çalışmalarını fiziksel yardımla yapmaktadır. Birçok çocuk kağıt yırtma ve kesme çalışmasını kendi başına yapabilmektedir. Resim eğitiminin genel amaçları doğrultusunda yapılan çalışmalarda Otizmli öğrencilerin

birçok çalışmayı gerçekleştirebilmesi için fiziksel yardıma ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

KAYNAKÇA

Akkaya B., G (2005). Zihinsel Engellilerde Sanat Eğitimi. Sanat ve Bilgi, Plastik Sanatlar Eğitimi Dergisi (5) Web adresinden 19 Kasım 2005 tarihinde edinilmiştir. http://mimoza.marmara.edu.tr/~ugur/sayi5/zihinselengelliler_sayi5.htm.Erişim

Aydın, A. (2008). Sembolik oyun testi'nin Türkçe'ye uyarlanması ve okul öncesi dönemdeki tipik, Otizm ve zihin engelli çocukların sembolik oyun davranışlarının karşılaştırılması (doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Aydoğdu,Ü.R.,Karamustafaoğlu,O.ve..Bülbül,M.Ş.(2017).Akademik..araştırmalarda.. araştırma..yöntemleri..ile..örneklem..ilişkisi:Doğrulayıcı doküman..analizi..örneği, Z.G. Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 556-565.

Baio, J., Wiggins, L., Christensen, D. L., vd. (2018). Prevalence of autism spectrum disorder among children aged 8 years — autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, MMWR Surveill Summ, 67:1-23.

Bashir, A., Bashir, U., Lone, A. & Ahmad, Z. (2014). Challenges faced by families of autistic children. İnternational journal of interdisciplinary research and innovations 2 (1), 64-68

Birkan, Binyamin. "Otizmi Olan Çocuklar ve Eğitimi". Genel Eğitim Okullarında Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim. ed. Gönül Akçamete. 504-508. Ankara: Kök Yayıncılık, 4. Basım, 2012.

Christensen, D. L., Braun, K. V. N., Baio, J., Bilder, D., Charles, J., Constantino, J. N., ... & Yeargin-Allsopp, M. (2018). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years—autism and developmental disabilities monitoring network, 11 sites, United States, 2012. MMWR Surveillance Summaries, 65(13), 1.

Doenyas, C., & Mutluer, T. (2020). Otizm spektrum bozukluğunda bedensel rahatsızlıklar ile otizm davranış bozukluğu kategorileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Turk J ChildAdolescMent Health, 27(3), 163-9.

Eliçin, Ö., & Avcıoğlu, H. (2014). Otizmi olan çocuklara duyguları ayırt etme becerisi kazandırmada replik silikleştirme ile yapılan öğretimin etkililiği. Eğitim ve Bilim, 39(171).

Eracar, N. (2003). Otizmler ve Diğer Gelişimsel Bozukluklarda Sanatın Eğitim ve Sağaltım Amaçlı Kullanımı. A. Kulaksızoğlu (Der), Farklı Gelişen Çocuklar. (80-110). İstanbul: Epsilon

Göksoy, D. Ş. Ç., Karayağmurlu, D. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Alan Erkek Çocuklarda, İnhibin B, AMH, DHEA-S Serum Düzeylerinin ve Parmak Oranının (2D/4D) Sağlıklı Kontroller İle Kıyaslanması. (yayın no: 702740) [Uzmanlık tezi, İstanbul Üniversitesi]

Güller, N., Değerli, S., Sarı, A., Altıntaş, M. ve Adıgüzel, E. (2020). Otizm Spektrum Bozukluğunda Bağırsak-Beyin Aksı ve Diyet Yaklaşımları. (Derleme) Erişim Adresi: http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1092062

Herdman,E.A.(2006)Derleme makale yazımında,konferans ve bildiri sunumu hazırlamada pratikbilgiler (Çev. Z. Dörtbudak), Hemşirelikte Eğitim ve AraştırmaDergisi, 3(1), 2-4.

Johnson, C. R., vd. (2015). Dietary supplementation in children with autism spectrum disorders: common, insufficient, and excessive. J Acad Nutr Diet, 115(8):1237-48

Kınalı, G. (2003). Zihin engellilerde beden-resim-müzik eğitimi. Farklı Gelişen Çocuklar.(Ed: A. Kulaksızoğlu), İstanbul: Epsilon Yayınları, 244.

Kırcaali İ. G., Birkan, B.,Uysal, A.(1997). Zihin Özürlü Çocukların Kavram Öğretimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Enstitüsü.

Kırcaali İ,G.(2018). Otizm spektrum bozukluğuna genel bakış. E. Tekin-İftar (Ed.), Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ve eğitimleri içinde (ss., 1-22). Vize Yayıncılık.

Kızılkaya, M., Aksoy, E. (2022). Otizm spektrum bozukluğunda müzik terapinin etkisi ve hemşirenin rolü. KTO Karatay Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3(2), 7179

Kranowitz, C. S. (2017). Senkronize Olamayan Çocuk. İstanbul: Pepino Yayınları.
Kurşun, Z. (2022). Otizm ve Oyun Terapisi.Journal of Sustainable Educational Studies. 3(1), 36-48.

Korkmaz, B. (2005). Yağmur Çocuklar. İstanbul: 8.Gün

Köksal, G., Kabasakal, Z. (2012). Zihinsel Engelli Çocuklari Olan Ebeveynlerin Yaşamlarinda Algiladiklari Stresi Yordayan Faktörlerin incelenmesi. Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 32, s. 72.

Küçüker, S. (2001). Erken eğitimin gelişimsel geriliği olan çocukların anne- babalarının stres

ve depresyon düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 3(01).

Özgönenel, S. Ö., & Girli, A. (2016). Otizmli kaynaştırma öğrencilerinin sınıflarında akran ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik eğitim programının etkililiğinin incelenmesi. İlköğretim Online, 15(1).

Palinkas, L. A., Mendon, S. J. ve Hamilton, A. B. (2019). Annual review of public health innovations in mixed methods evaluations. Annu Rev Public Heal, 40:423- 42.

Sağlık Bakanlığı. Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) Olan Bireylere Yönelik Sağlıklı Beslenme Önerileri Rehberi.https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/kurumsal/ yayinlarimiz/rehberler/Otizm_Spektrum_BozukluguOBS_Olan_Bireylere_Yoneli k_Saglikli_Beslenme_Onerileri_Rehberi.pdf.Erişim tarihi 20.05.2023

Selimoğlu, Ö. G., & Özdemir, S. (2018). Etkileşim temelli erken çocuklukta müdahale programı'nın (ETEÇOM) otizm spektrum bozukluğu sergileyen çocukların sosyal etkileşim becerileri üzerindeki etkililiği. Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi, 2(3), 514-555.

Taymaz S.,O. (2003). Zihinsel Engellilerde Beceri Öğretimi. A. Kulaksızoğlu (Der),Farklı Gelişen Çocuklar. (230-243). İstanbul: Epsilon

Tepeli, Y., ve Karadeniz, H. K. (2013). Otizmli ve tipik gelişim gösteren çocukların alıcı dil becerilerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 1, 73-89.

Töret, G., Özdemir, S., Özkubat, U. (2015). Ciddi düzeyde otizm spektrum bozukluğu olan çocuklar ile annelerinin ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin ebeveyn ve çocuk davranışları açısından incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 16 (1), 1-22.

Turan, F., ve Ökçün-Akçamuş, M. Ç. (2013). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda taklit becerileri ve taklidin alıcı-ifade edici dil gelişimi ile ilişkilerinin incelenmesi. Türk Psikiyatri Dergisi, 24(2), 111-116.

Üstüner Top, F. (2009). Otizm çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: Niteliksel araştırma. Çocuk dergisi 9 (1), 3442

Yavuzer, H. (2001), Resimleriyle Çocuk. (9. baskı), İstanbul: Remzi.

Yavuzer, H.(2005), Çocuk Psikolojisi. (28. baskı), İstanbul: Remzi.

2024 KİMYA DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN DEĞERLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sude Ergün

Gazi Üniversitesi, sude.ergun@gazi.edu.tr ORCID ID: 0009-0002-1012-5475

Doç. Dr. Ekrem Ziya Duman

Gazi Üniversitesi, ezduman@gazi.edu.tr- OCID ID: 0000-0002-1965-1378

ÖZET

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile birlikte eğitim programları güncellenmiş ve "Köklerden Geleceğe" başlığı altında Öğrenci Profili, Erdem-Değer-Eylem Çevresi, Beceriler Çevresi ile bütüncül bir model oluşturmak hedeflenmiştir. Bu hedefler ışığında Milli ve manevi değerlerine sahip öğrenciler yetiştirmek amaçlanmıştır. Türkiye Yüzyılı için öğrencilerin sahip olmasının hedeflendiği erdem, değer, eylemler ortak metinde ortaya konulmuştur. Yeni programla birlikte değerler önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Öğretim sürecinde büyük bir role sahip olan değerlerin sınıflandırılması ve neler olduğunun ortaya konulması bir ihtiyaçtır. Bu çalışmada kimya dersi öğretim programında her ünite için belirlenmiş değerlerin neler olduğu ve bu değerlerin üniteler içinde dağılımları belirlenmiştir. Ünitelerin hangi değerleri ne ölçüde içerdiğini genel bir bakış açısıyla ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmayla birlikte yeni öğretim programında her ünite için belirlenmiş değerler sınıflandırılmıştır. Bu değerlerin öğretim programıyla uygunluğu incelenmiştir. Çalışma sonunda programda dokuzuncu sınıf düzeyinde 29, onuncu sınıf düzeyinde 21, on birinci sınıf düzeyinde 17, on ikinci sınıf düzeyinde 23 değere yer verildiği ortaya konulmuştur. En çok değere dokuzuncu sınıfta, en az değere on ikinci sınıfta yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maarif Modeli**,** 2024Kimya dersi öğretim programı, değerler.

A Study into the Values in 2024 Chemistry Course Curriculum

With Century of Türkiye Maarif Model, curricula were updated and it was aimed to form an integrative modal with Student Profile, Virtue-Value-Action Setting, Skills Setting under the heading of "From the Roots to the Future". In the light of these goals, it was aimed to train students with national and spiritual values. Virtue, value and actions which are aimed to attain students for the Century of Türkiye were included in the common text. With the new program, values have become one of the significant components. There is a need for classification of the values which are of a big role in teaching process and determine what they are. In the current

study, it was determined what the values given for each unit were in the chemistry course curriculum and how these values were distributed. It was aimed to determine which values and to what extent the units contained which values. With the study, the values determined for each unit in the new curriculum were classified. The suitability of these values with the curriculum was investigated. At the end of the study, it was found that 29 values were given place at the level of 9th grade, 21 values at the level of 10th grade, 17 values at the level of 11th grade and 23 values at the level of 12th grade. The highest number of values were given place at 9th grade while the least was given at 12th grade.

Keywords: Maarif Model, 2024 Chemistry Course Curriculum, Values

GİRİŞ

İnsanoğlu yaşamı boyunca edindiği bilgileri, edindiği tecrübeleri kendisinden sonraki nesillere aktarır. Doğduğumuz günden itibaren yetiştiğimiz çevre ve kültürle davranışlarımız şekillenmeye başlar. Bir toplumda genellikle değerler temel değer haline gelir. Bu değerleri toplum ya şekillendirir ya da özgün bir yapıya ulaştırır. (Korkmaz, 2013). Literatür incelendiğinde tek bir değer kavramı yoktur. Değer kavramı bazı zaman dilimlerinde objektif bazı zaman dilimlerinde subjektif temeller çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Her bilim dalı kendini ilgilendiren kısmıyla tanım yapıp ilgilendirmeyen kısımları tanımlarda göz ardı etmiştir (Ulusoy, Dilmaç, 2018). Bu durum değer kavramının tek bir tanımını yapmakta güçlük yaşanmasına neden olmuştur. Bir toplumun değerlerini incelemek her zaman işlevli bir tercih değildir. Tutumlardan yola çıkarak değerlere ulaşmak yerine değerlerden yola çıkarak tutumları incelemek daha geçerli bir yoldur (Ulusoy, Dilmaç, 2018). Bu bağlamda bir toplumun geleceğe attığı adımlarında kültürel değerlerden beslenmesi ve bu değerlerin eğitim yolu ile topluma kazandırılmasının önemli olduğu söylenebilir. Bir toplumun gelişmesi ve kalınması o toplumu oluşturan bireylerin kültürüne uygun davranışlar sergilemesinden geçmektedir. Bu davranışların oluşumunda da değerler önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde yeni öğretim programlarında işlenen değerler toplumumuz için büyük bir önem arz etmekte ve programları uygulama aşamasında öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bu sebeple öğretim programlarında yer alan değerlerin neler olduğunun belirlenerek temalara dağılımlarının nasıl olduğunun tespitiönemlidir. Her temaya ait değerlerin dağılımınınbelirlenmesi program için genel bir bakış açısı sunmaktadır.

2024 Maarif Modeliyle birlikte öğretim programları yenilenmiş ve Öğrenci Profili, Erdem-Değer-Eylem Çevresi, Beceriler Çevresi ile yeni bir model oluşturulmuştur. Ortak metin incelendiğinde “Köklerden Geleceğe” başlığıyla öğretim programına bütüncül bir bakış açısın kazandırılmak istenmiştir. “Öğretim Programlarının Temel Yaklaşımları”, “Öğrenci Profili: Yetkin ve Erdemli İnsan”, “Erdem-Değer-Eylem Çerçevesi”, “Beceriler Çerçevesi”, “Bütüncül Eğitim Yaklaşımı” bileşenlerinden oluşmaktadır. Erdem-Değer-Eylem çerçevesine baktığımızda bu çerçeve üç ana başlığa ayrılmıştır. İlk olarak “Huzurlu İnsan” başlığında çalışkanlık, mahremiyet, mütevazılık, sabır, sağlıklı yaşam, tasarruf değerleri geçmektedir. Diğer başlık “Huzurlu Aile ve Toplum” olarak karşımıza çıkmakta ve aile bütünlüğü, dostluk

dürüstlük, özgürlük, sevgi, vatanseverlik, yardımseverlik değerlerini içermektedir. "Yaşanabilir Çevre" başlığının altında duyarlılık, estetik, merhamet, temizlik değerleri bulunmaktadır.

Tablo: *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ortak metinde geçen değerler.*

Kodu	Değer	Kodu	Değer
D1	Adalet	D11	Özgürlük
D2	Aile bütünlüğü	D12	Sabır
D3	Çalışkanlık	D13	Sağlıklı yaşam
D4	Dostluk	D14	Saygı
D5	Duyarlılık	D15	Sevgi
D6	Dürüstlük	D16	Sorumluluk
D7	Estetik	D17	Tasarruf
D8	Mahremiyet	D18	Temizlik
D9	Merhamet	D19	Vatanseverlik
D10	Mütevazılık	D20	Yardım severlik

Tablo:*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ortak metinde geçen değerler ve alt değerler.*

D1 ADALET
D1.1. Hak ve özgürlüklerini bilmek ve korumak
D1.2. Hakkaniyetli davranmak
D1.3. Ölçülü ve dengeli olmak
D1.4. Liyakate önem vermek
D2 AİLE BÜTÜNLÜĞÜ
D2.1. Aile birliğine önem vermek
D2.2. Aile içi dayanışma göstermek
D2.3. Aile içi iletişimi güçlendirmek
D2.4. Aile içi sorumlulukları yerine getirmek
D3 ÇALIŞKANLIK
D3.1. Azimli olmak
D3.2. Planlı olmak
D3.3. Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak
D11 ÖZGÜRLÜK
D11.1. Cesaretli ve girişimci olmak
D11.2. Kararlı olmak
D11.2. Kararlı olmak
D12 SABIR
D12.1. Olumlu bakış açısına sahip olmak
D12.2. Düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olmak
D12.3. İstikrarlı olmak
D13 SAĞLIKLI YAŞAM
D13.1. Yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmek
D13.2. Sosyal ve sportif etkinliklere katılmak
D13.3. Bağımlılıktan kaçınmak ve bağımlılıkla mücadele etmek
D13.4. İnsan sağlığını önemsemek

D3.4. Çalışmalarda aktif rol almak
D4 DOSTLUK
D4.1. Arkadaşlarına destek olmak
D4.2. Arkadaşları ile etkili iletişim kurmak
D4.3. Güvene dayalı ilişkiler kurmak
D4.4. Arkadaşlarını ve onlarla vakit geçirmeyi önemsemek
D4.5. Farklı kültürlerle bağ kurmak
D5 DUYARLILIK
D5.1. İnsana ve topluma değer vermek
D5.2. Çevreye ve canlılara değer vermek
D5.3. Afet bilincine sahip olmak
D6 DÜRÜSTLÜK
D6.1. Samimi olmak
D6.2. Doğru ve güvenilir olmak
D7 ESTETİK
D7.1. Duyusal derinliği anlamak
D7.2. Üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemek
D7.3. Sanatsal ve görsel zevkleri hayatın bir parçası hâline getirmek
D8 MAHREMİYET
D8.1. Kişisel özgürlük alanını korumak
D8.2. Kişisel bilgilerin gizliliğini korumak
D8.3. Aile içi ilişkilerde özel alanı dikkate almak
D8.4. Sosyal ilişkilerde kişisel alanları korumak
D9 MERHAMET
D9.1. Vicdanlı olmak
D9.2. Şefkatli olmak
D9.3. İnsanı ve doğayı sevmek
D10 MÜTEVAZILIK
D10.1. Kendini tanımak
D10.2. Gösteriş ve övünmekten kaçınmak
D10.3. İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak
D14 SAYGI
D14.1. Nezaketli olmak
D14.2. Kendisine saygı duymak
D14.3. Çevresine, millî ve manevi değerlerine saygı duymak
D15 SEVGİ
D15.1. Anlayışlı ve barışçıl olmak
D15.2. Vefalı olmak
D15.3. Sadakatli olmak
D15.4. Özverili olmak
D15.5. Misafirperverlik
D16 SORUMLULUK
D16.1. Kendine karşı görevlerini yerine getirmek
D16.2. Topluma karşı görevlerini yerine getirmek
D16.3. Görev bilincine sahip olmak
D17 TASARRUF
D17.1. Bilinçli tüketici olmak
D17.2. İsraftan kaçınmak
D17.3. Sahip olduklarının değerini bilmek
D18 TEMİZLİK
D18.1. Kişisel temizlik ve bakımına önem vermek
D18.2. Yaşadığı ortamın temizliğine dikkat etmek
D18.3. Çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek
D19 VATANSEVERLİK
D19.1. Millî bilinç sahibi olmak
D19.2. Millî kimliğini tanımak
D19.3. Ülke varlıklarına sahip çıkmak
D19.4. Bağımsızlığı korumak
D20 YARDIMSEVERLİK
D20.1. Cömert olmak
D20.2. Dayanışma ve fedakârlık göstermek
D20.3. İyiliksever olmak
D20.4. Gönüllü olmak

2018 yılı öğretim programlarında on kök değer yer alırken Türkiye Yüzyılı Maarif modelinde bu değerler yirmiye çıkarılmıştır. 2018 yılında programlarda yer alan adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri Maarif Modelindeki

yirmi değerin içerisine alınırken 2018 programlarında özdenetim olarak yer alan değer Maarif Modelinde yirmi ana değer başlığında yer almamıştır. Programlar için yeni eklenen değerler ise özgürlük, aile bütünlüğü, sağlıklı yaşam, duyarlılık, estetik, tasarruf, temizlik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık değerleridir.

BULGULAR:

2024 Kimya Dersi Öğretim Programında 9.sınıf değerlerinin temalara dağılımları

TEMALAR	DEĞERLER	*f*	%
1.tema	D3, D5, D10, D12 D13, D14, D15, D16, D18, D19.	10	34,48
2.tema	D3, D4, D6, D7, D8, D11, D14, D16, D19.	9	31,03
3.tema	D3, D5, D8, D9, D10, D13, D14, D16, D18, D19.	10	34,48

9.sınıf 1.temada D3 değerinin araştırmacı ve sorgulayıcı olmak alt değeri geçtiği görülmüştür. Bu temada D3 değeri toplam iki kere işlenmiştir. D5 değerlerinden D5.2 alt değeri olan çevreye ve canlılara değer vermek alt değerine iki kez değinilmiştir. Bu temada D19 değeri en çok geçmekte olup bu değerin üç farklı alt değeri yer almıştır. Bu alt değerler D19.1 milli bilinç sahibi olmak, D19.3 ülke varlıklarına sahip çıkmak, D19.4 bağımsızlığı korumak olarak programda yer edinmiştir. D5 Duyarlılık, D10 Mütevazılık, D12 Sabır, D13 İnsan sağlığını önemsemek, D14 Saygı, D15 Sevgi, D16 Sorumluk, D18 Temizlik değerlerinden birer alt değer programda bulunmaktadır. Bu değerlerin alt değerleri; D5.2 çevreye ve canlılara değer vermek, D10.3 İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak, D12.1 Olumlu bakış açısına sahip olmak, D13.4 İnsan sağlığını önemsemek, D14.1 Nezaketli olmak, D15.2 Vefalı olmak, D16.2 Topluma karşı görevlerini yerine getirmek, D18.3 Çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek olarak belirlenmiştir. 9.sınıf birinci temada D19 Vatanseverlik değeri altışar kere işlenmiş olup D3.3, D5.2, D13.4, D14.1, D19.4 alt değerleri ikişer kere geçmiştir. Bu temada toplamda 10 farklı değere yer almaktadır. Genele bakıldığında ise birinci temada 16 adet değer öğretim programında yer almıştır.

9. Sınıf ikinci temada tabloda belirtildiği gibi 9 farklı değer yer almaktadır. Yer verilen değerler D3 Çalışkanlık, D4 Dostluk, D8 Mahremiyet, D11 Özgürlük, D14 Saygı, D16 Sorumluluk, D19 Vatanseverlik olarak belirlenmiştir. D3 Çalışkanlık değeri üç alt değerle bulunmaktadır. Bu alt değerler D3.2 Planlı olmak, D3.3 Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak, D3.4 Çalışmalarda aktif rol oynamaktır. Bu alt değerlerden D3.3 üç kez geçerken, D3.2 değeri iki kez, D3.4 değeri bir kez programda geçmektedir. D4 Dostluk değeri D4.1 arkadaşlarına destek olmak, D4.2 arkadaşları ile etkili iletişim olmak üzere iki alt değerlere programda kullanılmıştır. Bu iki alt değerde de programda birer kez geçmektedir. D8 Mahremiyet değeri D8.1 kişisel özgürlük alanını korumak

alt değeriyle programda bir kez kullanılmıştır. D11 Özgürlük değeri D11.2 alt değeri olan kararlı olmak ile programda yer almıştır. D14 değeri sekiz kez kullanılmıştır. D14.1 alt değeri Nezaketli olmak programda kullanılmıştır. D16 değeri D16.3 alt değeri ile programın bu temasında bir kez kullanılmıştır. D19 değeri bir önceki temadan farklı olarak sadece bir kere D19.4 bağımsızlığı korumakla programda yerini almıştır.

9.sınıf ikinci temada farklı değere yer verilmiştir. (D14.1) Nezaketli olmak alt değeri toplam sekiz kere programda kazandırılması gereken değer olarak işlenmiştir. D3 değerinin D3.3 (üç kere) D3.2 (iki kere) D3.4 (bir kere) altışar kere ikinci temada yer aldığı görülmüştür. İkinci temada toplam 19 değer işlenmiştir.

9.sınıf üçüncü temada 10 farklı değer olduğu görülmüştür. Bu değerlerden en çok (D18.3) Çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek alt değeri tekrar etmiştir. D3 çalışkanlık değeri D3.2 planlı olma ve D3.4 çalışmalarda aktif rol alma değeri birer kez geçmektedir. D5 Duyarlılık değeri bir alt değerle yer almıştır. D5.2 çevreye ve canlılara değer verme değeri iki kez kullanılmıştır. D8 Mahremiyet değeri D8.2 kişisel bilgileri korumak şeklinde programda işlenmiştir. D9 Merhamet değeri D9.3 insanı ve doğayı sevmek alt değeriyle programda yer almıştır. D9 değeri dokuzuncu sınıf düzeyinde sadece üçüncü temada yer almıştır. D10 değeri bir alt değer olarak programa eklenmiştir. D10.3 insan ilişkilerinde yapıcı olmak alt değeri üçüncü temada bir kez kullanılmıştır. D13 Sağlıklı yaşam değeri bir kez D13.4 insan sağlığını önemsemek şeklinde temada yerini almıştır. D14 saygı değeri iki farklı alt değerle programda bulunmaktadır. Bu değerler D14.1 nezaketli olmak ve D14.3 çevresine ve milli ve manevi değerlerine saygı duymak şeklindedir. İki alt değer de birer kez geçmektedir. D16 Sorumluluk değeri sadece D16.3 görev bilincine sahip olmak alt değeriyle temada kullanılmıştır. Bu alt değer de bir kez geçmektedir. D18 Temizlik değeri D18.3 çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek şeklinde temada üç kez kullanılmıştır. D19 Vatanseverlik değeri D19.4 bağımsızlığı korumak değeri ile temada üç kez işlenmiştir.

9.sınıf düzeyinde toplam 29 değer yer almaktadır. Ortak metinde geçen 20 değerden D1 Adalet, D2 Aile Bütünlüğü, D17 Tasarruf, D20 Yardımseverlik değerlerine hiç yer verilmemiştir. Kimya dersi 9.sınıf öğretim programında D4 D6 D7 D9 D11 D15 değerleri tek temada geçmektedir. D3 D14 D16 D19 değerleri üç temada da bulunmaktadır. Dokuzuncu sınıf düzeyine genel olarak bakıldığında 9.sınıf düzeyinde en çok geçen değer D3 (on kez) ve D14(on kez) değerleridir.

2024 Kimya Dersi Öğretim Programında 10.sınıf değerlerinin temalara dağılımları

TEMALAR	DEĞERLER	*f*	%
1.tema	D1, D3, D4, D6, D11, D14, D16	7	33,3
2.tema	D1, D3, D4, D10, D11, D12, D14	7	33,3
3.tema	D3, D4, D5, D9, D13, D17, D18	7	33,3

10.sınıf birinci temada 7 farklı alt değere yer verilmiştir. Bu değerlerden en çok D3 Çalışkanlık değeri kullanılmıştır. D3.2 planlı olmak alt değeri dört kez, D3.3 araştırmacı ve sorgulayıcı olmak alt değeri altı kez, D3.4 çalışmalarda aktif rol oynamak iki kez geçmiştir. Bu temada D3 değeri toplamda on iki kez kullanılmıştır. D4 Dostluk değeri D4.2 arkadaşları ile etkili iletişim kurmak alt başlığıyla iki kez temada kullanılmıştır. D6 Dürüstlük değeri D6.2 doğru ve güvenilir olmak şeklinde bir kez işlenmiştir. D11 Özgürlük değeri bir kez geçmiştir. D11.2 kararlı olmak değeri kullanılmıştır. D14.1 Nezaketli olmak değeri üç kere temada kullanılmıştır. D16.3 görev bilincine sahip olma değeri de tema da bir kez kullanılmıştır.

10.sınıf ikinci temada D3 değeri beş kez kullanılmıştır. D3.2 planlı olmak iki kere, D3.3 araştırmacı ve sorgulayıcı olmak iki kere, D3.4 çalışmalarda aktif rol almak bir kez geçmiştir. D4 değeri iki farklı alt başlıkla temada yerini almıştır. Bu değerler: D4.1 arkadaşlarına destek olmak, D4.2 arkadaşları ile etkili iletişim kurmaktır. D4.1 bir kez D4.2 iki kez geçmektedir. D10 Mütevazılık değeri üç kez kullanılmıştır. D10.3 insan ilişkilerinde yapıcı olmak alt değeri işlenmiştir. D11 Özgürlük değeri D11.2 kararlı olmak alt değeriyle temada yer almaktadır. Bu alt değer toplamda üç kez kullanılmıştır. D14 Saygı D14.1 Nezaketli olmak bir kere kullanılmıştır. Toplamda 18 değer ikinci temada işleniştir.

10.sınıf ikinci temada 7 farklı değer yer almaktadır. Bu değerlerden en çok D3.3 ve D3.2 değerleri tekrar etmiştir.

10.sınıf üçüncü temada 7 farklı değer ele alınmıştır. D3 Çalışkanlık değeri iki alt değer olarak bulunurken diğer değerler tek alt değerler halinde temada işlenmiştir. D4 Dostluk D4.2 arkadaşları ile etkili iletişim kurmak değeri bir kez kullanılmıştır. D5 Duyarlılık değeri D5.2 ile iki kez temada yerini almıştır. D9 Merhamet değeri D9.3 alt değeriyle bir kez kullanılmıştır. D13 Sağlıklı yaşam değeri D13.4 insan sağlığını önemsemek bir kez geçmektedir. D17 Tasarruf değeri ilk defa 10.sınıfın bu temasında yer almaktadır. D17 değerinin D17.2 israftan kaçınmak değeri temada bir kez kullanılmıştır. D18 Temizlik değeri tek bir alt başlıkla temada yerini almıştır. D18.3 çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek alt değeri üç kez işlenmiştir. Bu temada en çok bu alt değer yer verilmiştir.

2024 Kimya Dersi Öğretim Programında 11.sınıf değerlerinin temalara dağılımları

TEMALAR	DEĞERLER	*f*	%
1.tema	D3, D4, D10, D11, D13, D14.	6	35,29
2.tema	D3, D4, D11, D13, D14.	5	29,42
3.tema	D2, D3, D5, D13, D14, D18.	6	35,29

11.sınıf birinci temada 6 farklı alt başlık yer almaktadır. D3 değeri iki farklı alt başlıkla bulunmaktayken diğer değerler birer alt başlıkla işlenmiştir. D3 Çalışkanlık değeri sekiz kez kullanılmıştır. D3.2 planlı olmak alt değeri üç kere, D3.3 araştırmacı ve sorgulayıcı olmak değeri beş kez kullanılmıştır. D4 Dostluk değeri D4.1 alt değeri ile bir kez işlenmiştir. D10

Mütevazılık değeri D10.3 insan ilişkilerinde yapıcı olmak alt başlığıyla bu temada bir kez kullanılmıştır. D14 Saygı değeri D14.1 nezaketli olmak alt başlığı dört kez birinci temada yer almıştır.

11.sınıf ikinci temada 5 farklı alt değere yer verilmiştir. D3 Çalışkanlık değeri 16 kez kullanılmıştır. D3.2 planlı olmak dört kez, D3.3 araştırmacı sorgulayıcı olmak on kez, D3.4 çalışmalarda aktif olmak iki kez kullanılmıştır. D4 Dostluk değeri iki alt değerle temaya işlenmiştir. D14.1 ve D14.2 alt değerleri birer kez olmak üzere temada yer verilmiştir. D13 Sağlıklı yaşam D13.4 arkadaşlarına destek olmak alt değeriyle temada iki farklı yerde kullanılmıştır. D14 değeri dört kez işlenmiştir. D14.1 Nezaketli olmak alt değeri kullanılmıştır. Bu temada toplam 25 değer işlenmiştir. Bu temada D3 değeri olan çalışkanlığa vurgu yapılmıştır.

11.sınıf düzeyinde üçüncü temada altı farklı değer işlenmiştir. D2 Aile bütünlüğü değeri bir kez kullanılmıştır. Daha önceden değinilmemiş D2.2 aile içi dayanışma göstermek alt değeri kullanılmıştır. D3 değeri bu temada iki kere kullanılmıştır. D3.3 araştırmacı ve sorgulayıcı olmak alt değeri işlenmiştir. D5 Duyarlılık D5.2 çevreye ve canlılara değer vermek alt başlığıyla üç kere temada kullanılmıştır. D13 Sağlıklı yaşam değeri D13.4 insan sağlığını önemsemek alt başlığıyla iki kere kullanılmıştır. D18. Temizlik D18.3 çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek alt değeri iki kere kullanılmıştır. Bu temada toplam on bir değer kullanılmıştır.

2024 Kimya Dersi Öğretim Programında 12.sınıf değerlerinin temalara dağılımları

TEMALAR	DEĞERLER	*f*	%
1.tema	D3, D4, D5, D6, D10, D11, D14, D18, D19, D20.	10	43,48
2.tema	D3, D4, D5, D10, D13, D18.	6	26,09
3.tema	D3, D4, D5, D9, D14, D17, D18.	7	30.43

12.sınıf düzeyinde birinci temada toplam on farklı değer işlenmiştir. D3 Çalışkanlık değeri üç alt değeri içermektedir. D3.2 değeri iki, D3.3değeri yedi, D3.4 değeri iki kez işlenmiştir. Toplamda D3 Çalışkanlık değeri on kez işlenmiştir. D4 Dostluk değeri iki farklı alt başlıkla temada yer almaktadır. D4 değerine toplamda dört kez değinilmiştir. D5 Duyarlılık değeri iki kez işlenmiştir. D5.2 Çevreye ve canlılara değer vermek alt değeri kullanılmıştır. D.10 Mütevazilik değeri toplamda dört kez kullanılmıştır. D10.3 insan ilişkilerinde yapıcı olmak alt değeri işlenmiştir. D11 Özgürlük değerine temada bir kez bahsedilmiştir. D14 Saygı değeri D14.1 alt değeriyle dört kez işlenmiştir. D19 Vatanseverlik değeri temada D19.4 bağımsızlığı korumak alt değeriyle işlenmiştir. D20 Yardımsever olmak değeri ilk defa 12.sınıf düzeyinde kullanılmıştır. D20.3 İyiliksever olmak alt değeri bir kez yer almıştır.

12.sınıf ikinci temada altı farklı değer vardır. Bu değerler D3 Çalışkanlık, D4 Dostluk, D5 Duyarlılık, D10 mütevazılık, D13 Sağlıklı yaşam, D18 Temizlik değerleridir. D3 değeri üç alt

değer ile temada bulunmaktadır. D3 Çalışkanlık değeri dokuz kez kullanılmıştır. D3.2 planlı olmak bir kere, D3.3 araştırmacı sorgulayıcı yedi kere, D3.4 çalışmalarda aktif rol oynamak bir kere geçmiştir. D4 Dostluk D4.1 arkadaşlarına değer vermek bir kere kullanılmıştır. D5 Duyarlılık D5.2 alt değeriyle bir kere, D10 Mütevazılık D10.3 insan ilişkilerinde yapıcı olmak alt değeriyle üç kere, D13 Sağlıklı yaşam D13.4 insan sağlığını önemsemek bir kere, D18 Temizlik D18.3 çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek alt değeri bir kere olacak şekilde temaya işlenmiştir.

12.sınıf üçüncü temada toplam yedi değere yer verilmiştir. D3 değeri programın değerler kısmında belirtilmesine rağmen programın içeriğinde D3 değerine yer verilmemiştir. D4 Dostluk değeri D4.2 arkadaşları ile etkili iletişim kurmak alt başlığı bir kez kullanılmıştır. D5 duyarlılık değeri bir alt başlıkla bulunmaktadır. D5.2 çevreye ve canlılara değer vermek alt başlığı dört kere işlenmiştir. D9 Merhamet D9.3 insanı ve doğayı sevmek ile bir kere bahsedilmiştir. D17 Tasarruf değeri üç kere kullanılmıştır. D17.2 israftan kaçınmak alt başlığına yer verilmiştir. D18 Temizlik değeri D18.3 çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek alt değeri dört kere kullanılmıştır.

Tablo:*2024 Kimya Dersi Öğretim Programında sınıf düzeylerine göre değerlerin dağılımları*

9.sınıf	10.sınıf	11.sınıf	12.sınıf
D3, D4, D5, D6, D7, D8, D9, D10, D11, D12 D13, D14, D15, D16, D18, D19.	D1, D3, D4, D5, D6, D9, D10, D11, D12, D13, D14, D16, D17, D18	D2, D3, D4, D5, D10, D11, D13, D14, D18	D3, D4, D5, D6, D9, D10, D11, D12, D13, D14, D17, D18, D19, D20.

Tablo incelendiğinde 2024 Kimya Dersi Öğretim Programında en çok değerin dokuzuncu sınıf düzeyinde yer aldığı en az değerin ise on birinci sınıf düzeyinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Değerlerin yıllara göre dağılımında bakıldığında bazı değerlerin (örneğin D3, D4) her sınıf düzeyinde yer aldığı dikkati çekmektdir. Bazı değerler ise farklı sınıf düzeylerinde ele alınmıştır. Bu durumun konu içeriklerinin farklılığından kaynaklandığını düşünmek uygun olabilir.

SONUÇ:

Yapılan incelemede ortak programda bahsedilen 20 temel değerin hepsi en az bir kere kullanılmıştır. D16 değeri sadece 9.ve 10. sınıf düzeylerinde geçmektedir. En çok kullanılan değer D3 değeri olarak belirlenmiştir. D3 Çalışkanlık değeri dört sınıf düzeyinin tüm temalarında yer almıştır. En çok kullanılan alt değer D3.3 araştırmacı ve sorgulayıcı olmaktır. Bu bağlamda bakıldığında kimya dersinin doğası ve yapısı gereği D3.3 alt değerinin geçmesi oldukça normaldir. D4, D5, D10, D11, D13, D14, D18 değerleri D3 değeri gibi tüm sınıf düzeylerinde yer almıştır. D6 değeri 11.sınıf temalarında yer almazken diğer sınıf düzeylerinde

yer almaktadır. D7 Estetik değeri yalnızca 9.sınıfta yer almaktadır. D8 Mahremiyet değeri de sadece 9.sınıf düzeyinde yer alır. D9 Merhamet değeri ve D12 Sabır 9, 10, 12.sınıf düzeyinde yer almaktadır.D15 Sevgi değeri sadece 9.sınıf temasında yer almaktadır. D16 Sorumluluk değeri 9 ve 10.sınıf düzeylerinde yer almaktadır. D17 Tasarruf değeri 10 ve 12.sınıf temalarında birer kez işlenmiştir. D18 Temizlik değeri tüm sınıf düzeylerinde yer almıştır. D19 Vatanseverlik değeri 9 ve 12.sınıf düzeylerinde yer almıştır. D20Yardımseverlik değeri sadece 12.sınıfta bir kez kullanılmıştır. Yeni programda olduğu gibi önceki programlarda da laboratuvar temelli bir kimya eğitimi söz konusu olduğu için yoğunlukta bulunan değerlerin bu bağlamda kullanılması söz konusudur. D20 yardımseverlik değeri sadece 12.sınf düzeyinde geçmektedir. D17 Tasarruf değeri yine sadece 12.sınıf düzeyinde geçmektedir. D1 değeri sadece 10.sınıf düzeyinde geçmektedir. Bu bilgiler ışığında bakıldığında programda yer alan 20 değer eşit şekilde dağılmamıştır.

Bu çalışma yeni programda bahsedilen değerlerin hangi düzeyde ne sıklıkta kullanılmış olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmış olup bu değerlerin eşit şekilde temalara dağılmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanında programda yer alan değerlerin temalara uygun seçildiği saptanmıştır. Bu çalışmadan sonra yer alan değerlerin programda kullanılan yerlerin detaylı analizi yapılabilir. Değerler öğretiminde ne kadar etkili olacağı ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça:

Biçer, B. (2017). Etik ve estetik değer kazanımlarının felsefe dersi öğretim materyalleri ve öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi. DPÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi (EBDER), 1(1), 86-95.

Duman, E. Z., & Arslan, A. (2022) Ortaöğretim mantık ders kitabında değerlerin analizi. E. Z. Duman (Ed.), Felsefe grubu eğitimi alanında çalışmalar içinde (s. 151-170). Nobel.

Korkmaz, A. (2013) Değerler Sosyolojisi, toplum Bilimleri Dergisi, 7(14), ss. 51-78.

MEB. (2018) Türkiye yüzyılı Kimya dersi öğretim programı. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2024) Türkiye yüzyılı Kimya dersi öğretim programı. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2024) Türkiye yüzyılı maarif modeli. Millî Eğitim Bakanlığı.

Meydan, H., (2014), Okulda Değerler Eğitimin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (1), ss. 93-108.

Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2023). 21. yüzyıl becerilerine ve değerlere yönelik araştırma raporu. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Uysal, E. (2003). Değerler üzerine bazı düşünceler ve bir erdem tasnifi denemesi: İnsanî erdemler- İslâmî erdemler. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12(1), 51- 69

Ulusoy, K. ve Dilmaç, B.(2018). Değerler Eğitimi, Ankara: Pegem.

2024 YILI İNSAN HAKLARI, DEMOKRASİ VE VATANDAŞLIK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDAKİ DEĞERLERİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Diyar Aydın

Gazi Üniversitesi, 24810906005@gazi.edu.tr - ORCID ID: 0009-0002-0504-8890

Doç. Dr., Ekrem Ziya DUMAN
Gazi Üniversitesi, ezduman@gazi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1965-1378

ÖZET

Çalışmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin, İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi içerisinde kazandırmayı amaçladığı değerlerin programa ne oranda dahil edildiği incelenmiştir. Maarif Modeli, bütüncül ve beceri temelli bir yaklaşımla geliştirilmiş olup öğrencilere belirli değerleri kazandırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, çalışmada Maarif Modeli çerçevesinde belirlenen değerlerin İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi programında ne ölçüde yer aldığı, dağılımı ve kullanım sıklığı analiz edilmiştir. Çalışma sonunda en çok D1 (Adalet) ve D19 (Vatanseverlik) eğerlerinin, en az D7 (Estetik), D6 (Dürüstlük), D12 (Sabır), D17 (Tasarruf), D9 (Merhamet), D18 (Temizlik), D3 (Çalışkanlık), D4 (Dostluk), D10 (Mütevazılık), D15 (Sevgi) değerlerinin programda yer aldığı anlaşılmıştır.Programda hiç geçmeyen herhangi bir değere ise rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler
Maarif Modeli, insan hakları, demokrasi, vatandaşlık, öğretim programı, değerler.

An Investigation into the Values in 2024 Curriculum for the Course of Human Rights, Democracy and Citizenship

In the current study, to what extent the values the Century of Türkiye Maarif Model aimed to attain students in the course of Human Rights, Democracy and Citizenship were included in the curriculum was investigated. Maarif Model was developed by means of a holistic and skill-based approach and aims at making students attain certain values. In this sense, to what extent the values determined within the framework of the Maarif Model were given places in the course of Human Rights, Democracy and Citizenship, their distribution and frequency were analysed. At the end of the study, it was found that the values given most were V1 (Justice), V19 (Patriotism) while the ones given least were V7 (Aesthetics), V6 (Honesty), V12 (Patience), V17 (Saving), V9 (Mercy), V18 (Hygiene), V3 (Diligence), V4 (Friendship), V10 (Modesty), V15 (Affection). There was no value which was never mentioned.

Keywords: Maarif Model, human rights, democracy, citizenship, curriculum, values

GİRİŞ

Toplumların oluşum sürecinde bireylerin en önemli özelliklerinden biri, sosyal bir varlık olarak kendilerini ifade etmeye başlamalarıdır. Bu bağlamda, bireylerin oluşturduğu toplulukların kalıcılığı, değer kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Değer kavramı, bireylerin toplumsal normlara uygun davranışlar geliştirmesi ve etik temeller üzerine bir yaşam kurması açısından önemli bir unsurdur. Değerlerin oluşumu ve aktarımı, toplumların sürekliliğini sağlayan önemli bir mekanizmadır. Toplumlar oluşturulurken, bireylerin davranış kalıpları, tutumları ve düşünceleri belirli normlar çerçevesinde şekillenir ve bu süreç, değerlerin oluşmasında ve aktarılmasında önemli bir rol oynar (Kuçuradi, 2018).

Değerlerin oluşumunda, bireylerin bir arada yaşama isteği kadar, bu birliği koruma ve geliştirme ihtiyacı da etkili olmuştur. Eğitim, bu sürecin en önemli aracıdır. Eğitim yoluyla bireylere değer kazandırmak, onların topluma uyum sağlamasını ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesini sağlar. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, bu noktada bireylerin ahlaki, sosyal ve kültürel açıdan gelişimini hedefleyen kapsamlı bir model sunmaktadır. Model, yalnızca bilgi aktarmayı değil, aynı zamanda bireylerin insan haklarına saygılı, demokratik değerlere bağlı ve topluma faydalı bireyler olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin değer eğitimi bağlamında önemli bir bileşenidir. Bu dersin temel amacı, bireylerde insan hakları bilincini geliştirmek, demokratik değerleri pekiştirmek ve vatandaşlık bilinci oluşturmaktır. Dersin içeriğinde yer alan kazanımlar, eşitlik, adalet, özgürlük, sorumluluk ve dayanışma gibi temel değerlerin öğrenciler tarafından içselleştirilmesini hedefler. Bu kazanımlar, bireylerin bireysel haklarını anlamalarını ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmıştır.

Değerlerin aktarımında eğitim, yalnızca formal yapıları değil, aynı zamanda informal süreçleri de içerir. Eğitim sistemleri, bireylerin davranışlarını şekillendiren toplumsal bir araç olarak, değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlar. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından geliştirilen 2024 yılı İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık Dersi Öğretim Programı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde değer eğitimi sürecine özel bir önem atfetmektedir.

Bu kapsamda, Milli Eğitim Bakanlığının 2024 yılında Türkye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni ismiyle yayımladığı programda, değerler; adalet, sevgi, dürüstlük, sorumluluk, vatanseverlik, dostluk gibi kök değerlerin yanı sıra bu değerlere bağlı alt değerler çerçevesinde ele alınmıştır (Türkiye Yüzyılı Ortak Metni, 2024, s. 75-91). Raporda belirtilen başlıca kök değerler alt değerleri ile birlikte şu şekilde sıralanmıştır :

Adalet (D1)

D1.1: Hak ve özgürlüklerini bilmek ve korumak
D1.2: Hakkaniyetli davranmak
D1.3: Ölçülü ve dengeli olmak
D1.4: Liyakate önem vermek

Aile Bütünlüğü (D2)

D2.1: Aile birliğine önem vermek
D2.2: Aile içi dayanışma göstermek
D2.3: Aile içi iletişimi güçlendirmek
D2.4: Aile içi sorumlulukları yerine getirmek

Çalışkanlık (D3)

D3.1: Azimli olmak
D3.2: Planlı olmak
D3.3: Araştırmacı ve sorgulayıcı olmak
D3.4: Çalışmalarda aktif rol almak

Dostluk (D4)

D4.1: Arkadaşlarına destek olmak
D4.2: Arkadaşları ile etkili iletişim kurmak
D4.3: Güvene dayalı ilişkiler kurmak
D4.4: Arkadaşlarını ve onlarla vakit geçirmeyi önemsemek
D4.5: Farklı kültürlerle bağ kurmak

Duyarlılık (D5)

D5.1: İnsana ve topluma değer vermek
D5.2: Çevreye ve canlılara değer vermek
D5.3: Afet bilincine sahip olmak

Dürüstlük (D6)

D6.1: Samimi olmak
D6.2: Doğru ve güvenilir olmak

Estetik (D7)

D7.1: Duyusal derinliği anlamak
D7.2: Üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemek
D7.3: Sanatsal ve görsel zevkleri hayatın bir parçası hâline getirmek

Mahremiyet (D8)

D8.1: Kişisel özgürlük alanını korumak
D8.2: Kişisel bilgilerin gizliliğini korumak
D8.3: Aile içi ilişkilerde özel alanı dikkate almak

Özgürlük (D11)

D11.1: Cesaretli ve girişimci olmak
D11.2: Kararlı olmak
D11.3: Kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermek

Sabır (D12)

D12.1: Olumlu bakış açısına sahip olmak
D12.2: Düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olmak
D12.3: İstikrarlı olmak

Sağlıklı Yaşam (D13)

D13.1: Yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmek
D13.2: Sosyal ve sportif etkinliklere katılmak
D13.3: Bağımlılıktan kaçınmak ve bağımlılıkla mücadele etmek
D13.4: İnsan sağlığını önemsemek

Saygı (D14)

D14.1: Nezaketli olmak
D14.2: Kendisine saygı duymak
D14.3: Çevresine, millî ve manevi değerlere saygı duymak

Sevgi (D15)

D15.1: Anlayışlı ve barışçıl olmak
D15.2: Vefalı olmak
D15.3: Sadakatli olmak
D15.4: Özverili olmak
D15.5: Misafirperverlik

Sorumluluk (D16)

D16.1: Kendine karşı görevlerini yerine getirmek
D16.2: Topluma karşı görevlerini yerine getirmek
D16.3: Görev bilincine sahip olmak

Tasarruf (D17)

D17.1: Bilinçli tüketici olmak
D17.2: İsraftan kaçınmak
D17.3: Sahip olduklarının değerini bilmek

Temizlik (D18)

D18.1: Kişisel temizlik ve bakımına önem vermek
D18.2: Yaşadığı ortamın temizliğine dikkat etmek

D8.4: Sosyal ilişkilerde kişisel alanları korumak

Merhamet (D9)

D9.1: Vicdanlı olmak
D9.2: Şefkatli olmak
D9.3: İnsanı ve doğayı sevmek

Mütevazılık (D10)

D10.1: Kendini tanımak
D10.2: Gösteriş ve övünmekten kaçınmak
D10.3: İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak

D18.3: Çevresel temizliğe ve sürdürülebilirliğe önem vermek

Vatanseverlik (D19)

D19.1: Millî bilinç sahibi olmak
D19.2: Millî kimliğini tanımak
D19.3: Ülke varlıklarına sahip çıkmak
D19.4: Bağımsızlığı korumak

Yardımseverlik (D20)

D20.1: Cömert olmak
D20.2: Dayanışma ve fedakârlık göstermek
D20.3: İyiliksever olmak
D20.4: Gönüllü olmak

2018 yılı öğretim programlarında on kök değer yer alırken Türkiye Yüzyılı Maarif modelinde bu değerler yirmiye çıkarılmıştır. 2018 yılında programlarda yer alan adalet, dostluk, dürüstlük, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri Maarif Modelindeki yirmi değerin içerisine alınırken 2018 programlarında öz denetim olarak yer alan değer Maarif Modelinde yirmi ana değer başlığında yer almamıştır. Programlar için yeni eklenen değerler ise özgürlük, aile bütünlüğü, sağlıklı yaşam, duyarlılık, estetik, tasarruf, temizlik, mahremiyet, merhamet, mütevazılık değerleridir.

Milli Eğitim Bakanlığı, 2024 yılı öğretim programında belirtilen değerlerin bireylere kazandırılmasında eğitimin bütüncül bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Eğitim programları, bireylerin topluma uyum sağlamasına, demokratik süreçlere katkıda bulunmasına ve toplumsal iletişimi geliştirmesine yönelik bir araç olarak kullanılmaktadır (Dombaycı, 2008).

Bu çalışmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi öğretim programında yer alan değerlerin kapsamı ele alınmıştır. Ayrıca, bu değerlerin öğretim programındaki yeri ders içeriği bağlamında değerlendirilmiştir. Araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin değerler eğitimine yaptığı katkıları anlamak ve bu modelin pedagojik etkilerini incelemek açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi öğretim programında yer alan değerlerin analizine odaklanmıştır. Çalışma, nitel bir araştırma tasarımı olarak yapılandırılmış ve doküman analizi yöntemiyle

gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi, mevcut belgelerin sistematik bir şekilde incelenmesi ve yorumlanmasını sağlayan etkili bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu yöntem, özellikle yazılı metinler aracılığıyla olguların daha derinlemesine incelenmesini mümkün kılar.Bu analiz sürecinde,Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımlanan ders öğretim programı, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ortak metini ve bu metindeki değerler tablosu incelenmiştir.

Araştırma kapsamına dahil edilen dokümanlar, araştırma sorularını yanıtlamaya uygun kriterlere göre seçilmiştir.İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersinde geçen değerler ve alt değerler, burada tematik başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bu yöntem, belirli metin parçalarındaki temaları ortaya çıkarmak ve ilgili verileri organize etmek için uygun bir araçtır. Bowen (2009), doküman analizinin, hem geçmiş çalışmalardan hem de mevcut bağlamdan anlamlı sonuçlar çıkarmak için etkili olduğunu vurgulamıştır.. Kodlama süreci, değerlerin kullanım sıklıklarını ve programdaki dağılımlarını değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.Toplanan veriler, Maarif Modeli'nin temel felsefesine uygunluk açısından incelenmiş ve ders programında hangi değerlerin öne çıktığı belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında da, tematik analiz sürecinde şu başlıklara odaklanılmıştır:

Değerlerin öğrenme alanlarına dağılımı
Alt değerlerin kullanım sıklıkları
Maarif Modeli ile programın uyumu

BULGULAR

Çalışmanın bulguları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Tablo, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nde yer alan değerlerin 2024 Yılı İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi öğretim programındaki dağılımını göstermektedir:

Öğrenme Alanı	Değer/Alt Değer	Kullanım Sıklığı
Çocuk Olarak Haklarımla Varım	D7.2. Üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemek	1
	D19.3. Ülke varlıklarına sahip çıkmak	1
	D14.1. Nezaketli olmak	1
	D11.3. Özgürlük	1

Hayatımda Eşitlik ve Adalet	D6.2. Samimi olmak	1
	D12.2. Düşünce,duygu ve davranışlarında kontrollü olmak	1
	D14.1. Nezaketli olmak	1
	D1.2. Hakkaniyetli Olmak	2
	D1.3. Ölçülü ve dengeli olmak	1
	D5.1. İnsana ve topluma değer vermek	1
	D1.1. Hak ve özgürlüklerini bilmek ve korumak	1
Etkin Bir Vatandaşım	D11.3. Kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermek	1
	D17.2. İsraftan kaçınmak	1
	D5.2. Çevreye ve canlılara değer vermek	1
	D9.3. Sorumluluk almak	1
	D18.2. Yaşadığı ortamın temizliğine dikkat etmek	1
	D3.4. Çalışmalarda aktif rol almak	1
	D16.2. Topluma karşı görevlerini yerine getirmek	2
	D19.1. Millî bilinç sahibi olmak	2
	D2.1. Aile birliğine önem vermek	1
	D8.4. Sosyal ilişkilerde kişisel alanları korumak	1
	D8.2. Kişisel bilgilerin gizliliğini korumak	1
	D20.2. Dayanışma ve fedakârlık göstermek	1
	D20.4. Gönüllü olmak	2
Hayatımda Demokrasi	D4.2. Arkadaşları ile etkili iletişim kurmak	1
	D16.3. Görev bilincine sahip olmak	1

	D10.3. İnsan ilişkilerinde yapıcı olmak	1
	D14.3. Çevresine, milli ve manevi değerlere saygı duymak	1
	D15.1. Anlayışlı ve barışçıl olmak	1
	D2.3. Aile içi iletişimi güçlendirmek	1
	D19.2. Millî kimliğini tanımak	1

Tablo incelendiğinde en çok D1 (Adalet) ve D19 (Vatanseverlik) eğerlerinin, en az D7 (Estetik), D6 (Dürüstlük), D12 (Sabır), D17 (Tasarruf), D9 (Merhamet), D18 (Temizlik), D3 (Çalışkanlık), D4 (Dostluk), D10 (Mütevazılık), D15 (Sevgi) değerlerinin programda yer aldığı anlaşılmıştır. Programda hiç geçmeyen herhangi bir değere ise rastlanmamıştır.

Tabloda yer alan değerler yatay olarak incelendiğinde, her bir öznenin alt kümesinde bulunan değerlerin bireylerin hem toplumsal hem de bireysel gelişimlerini destekleyici nitelikte olduğunu göstermektedir. Örneğin, "Çocuk Olarak Haklarımla Varım" kategorisi altında yer alan "Ülke varlıklarına sahip çıkmak" ve "Nezaketli olmak" gibi alt değerler, bireylerin toplumsal sorumluluklarını ve etik davranışlarını teşvik etmektedir. Bu durum, bireylerin toplumla olan etkileşimlerinde olumlu tutumlar sergilemelerini ve toplumsal faydaya yönelik davranışlar geliştirmelerini desteklemektedir. Benzer şekilde, "Hayatımda Eşitlik ve Adalet" başlığı altında bulunan "Samimi olmak" ve "Düşünce, duygu ve davranışlarında kontrollü olmak" gibi değerler, bireylerin öz disiplin ve etik gelişimlerine önemli katkılar sunmaktadır. Bu bulgular, programın bireysel ve toplumsal değerler arasında bir denge kurmayı hedefleyen kapsayıcı bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin hem kendi iç dünyalarıyla uyumlu bir gelişim göstermelerini hem de toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemelerini desteklemeyi amaçlamaktadır.

Tablo dikey olarak incelendiğinde ise, bazı ana kategorilerde belirli alt değerlerin daha sık tekrarlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, programın belirli değerlere daha fazla önem verdiğini ve bu değerlerin bireylerin gelişiminde kritik roller oynadığını düşündüğünü göstermektedir. Örneğin, "Etkili Bir Vatandaşım" kategorisi altında yer alan "Kişisel ve toplumsal haklara saygı göstermek" ve "Milli kimliğini tanımak" gibi değerler, bireylerin vatandaşlık bilinci ve ulusal kimlik algısının güçlendirilmesine yönelik bir odaklanmayı işaret

etmektedir. Bu değerler, bireylerin toplum içindeki rollerini anlamalarına ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Benzer şekilde, "Hayatımda Demokrasi" kategorisinde yer alan "Görev bilincine sahip olmak" ve "Arkadaşları ile etkili iletişim kurmak" alt değerleri, demokratik bir toplumda bireylerin sosyal sorumluluk bilinci geliştirmesine yönelik önemli bir vurgu yapmaktadır. Bu değerler, bireylerin demokratik süreçlere aktif katılımını ve toplumsal etkileşimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Ancak, "Tasarruf" ve "Merhamet" gibi bazı değerlerin daha az yer almasının sebebi konu içeriğinden kaynaklanıyor olabilir.

Yapılan değer dağılımı incelemesinde, programın "Adalet" ve "Vatanseverlik" gibi temel toplumsal değerlere öncelik verdiğini ortaya koymaktadır. Buna mukabil, "Estetik," "Sabır" ve "Dürüstlük" gibi bireysel ve duygusal gelişimi destekleyen değerlerin programda daha az yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu bulgu, programın öncelikli olarak dersin adı ve temel amacı gereği toplumsal sorumluluk ve vatandaşlık bilinci inşasına odaklandığını ve bu çerçevede amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte tüm değerlere programda yer verilmiş olması, müfredatın kapsayıcı bir yaklaşım benimseme çabasını yansıtmaktadır.

SONUÇ

Çalışmada, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde, İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi öğretim programındaki değerler incelenmiş ve programda değerlerin ünitelere göre dağılımları analiz edilmiştir. Maarif Modeli'nin bütüncül bir yaklaşımla oluşturduğu değerlerin dağılımlarının programın ünitelerine göre farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Bazı değerlerin programda daha baskın bir şekilde yer aldığı, bazılarının ise daha az yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle, programda değerlerin öğrenme alanları ve ders içerikleri arasında daha dengeli bir dağılım sağlaması, böylece tüm değerlerin öğrencilere etkili bir şekilde kazandırılması önerilebilir. Ayrıca, değerlerin aktarılmasında uygulamalı etkinlikler, projeler ve tartışmalar değerlerin somutlaştırılmasında, öğrenme sürecinin zenginleştirilmesinde ve değerlerin kalıcılığının artırılmasında etkili olabilir.

Bu çalışma, İnsan Hakları, Demokrasi ve Vatandaşlık dersi özelinde sınırlı bir analiz sunmaktadır. Gelecekteki çalışmalar, diğer derslerdeki değerleri kapsayan daha geniş kapsamlı çalışmalarla, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'nin eğitim sistemine etkisini daha derinlemesine değerlendirebilir. Ayrıca, öğrenciler üzerindeki somut etkileri nicel yöntemlerle ölçmek, bu değerlerin ne ölçüde içselleştirildiğini ve günlük hayatta uygulanabilir hale geldiğini belirlemek açısından faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

Bowen, G. A.Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40.London,2009.

Dombaycı, M. A. Türkiye'de ortaöğretimde felsefe programının değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara,2008.

Kuçuradi, İ. *İnsan ve Değerleri.* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2024). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.*Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.Ankara,2018
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB).*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli İnsan Hakları,Vatandaşlık ve Demokrasi Dersi Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara,2024
Poyraz, H. Değerler nasıl oluşur? Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 1(1), 61-71.İstanbul,2011

TÜRKİYE VE YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELERİN HİSSE SENEDİ PİYASALARI ARASINDAKİ OYNAKLIK YAYILIMININ ANALİZİ: OPTİMAL KORUMA ORANI YAKLAŞIMI

Dr. Öğretim Üyesi SİNEM ATICI USTALAR
Atatürk Üniversitesi, İktisat Bölümü
sinem.ustalar@atauni.edu.tr - 0000-0001-8475-2581

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye ile yeni sanayileşen ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı incelenmektedir. Ayrıca araştırmada optimal koruma oranları hesaplanarak, Türkiye'nin hisse senedi piyasasında ortaya çıkan bir riske karşı koruma sağlayabilecek piyasalar da araştırılmaktadır. Bu bağlamda analiz Diyagonal VECH modeli ile gerçekleştirilmiştir. Model yeni sanayileşen ülkeler olarak sınıflandırılan Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Türkiye, Güney Afrika, Filipinler, Endonezya, Tayland ve Malezya'nın 4 Ocak 2021- 30 Kasım 2024 tarihleri arasındaki borsa endeks getirileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Model tahmininden elde edilen katsayılar ile minimum-varyans koruma oranı hesaplanmıştır. Tahmin sonuçları Türkiye ile yeni sanayileşen ülkelerin hisse senedi piyasaları arasında pozitif bir oynaklık yayılımının olduğuna dair bulgu sunmaktadır. Hesaplanan koruma oranları ise, Türkiye'nin hisse senedi piyasasındaki bir risk artışına karşı her bir piyasanın farklı oranlarda koruma sağladığını göstermektedir. BIST100'deki risk artışına karşın en yüksek korumayı %79,4 ile Brezilya sağlarken, en düşük korumayı sağlayan piyasa ise %52,6 ile Tayland'dır. Yeni sanayileşen ülkeler, hızla sanayileşme ve büyüme sürecine giren ülkeler olduğundan iş çevrimleri benzer olabilir. Ancak, ekonomik yapı, dış ticaret bağımlılığı ve iç politika faktörleri nedeniyle bireysel farklılıklar da oldukça belirgin olabilmektedir. Bu nedenle elde edilen bulguların, yatırımcılara uluslararası portföy çeşitlendirmesi sürecinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni sanayileşen ülkeler, portföy çeşitlendirmesi, oynaklık yayılımı

1. GİRİŞ

Uluslararası Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli, yatırımcının uluslararası çeşitlendirme ile portföyünün riskini azaltabileceğini ortaya koymaktadır (Solnik, 1974). Fakat modelde uluslararası çeşitlendirmenin ancak farklı iş çevrimlerine sahip ülkelerin finansal varlıkları ile yapıldığı sürece yatırımcıya fayda sağlayacağı ifade edilmektedir. Bir piyasanın riski yükselirken, diğerinin riskinin azalıyor olması (finansal piyasaların ilişkisiz olması) portföyün riskini azaltmaktadır. Gerçekte finansal entegrasyonun da bir sonucu olarak, ülkelerin finans piyasaları birbirinden etkilenmektedir. Böylece yatırımcılar için kesin olarak farklı iş çevrimlerine sahip olan ülkeleri tespit etmek oldukça güçtür.

Yeni sanayileşen ülkeler, gelişmekte olan ekonomiler arasında yer alan fakat sanayileşme oranı diğer ülkelere göre daha hızlı olan ülkeler grubunu temsil etmektedir (OECD, 2024). Bu ülke grubunda Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Türkiye, Güney Afrika, Filipinler, Endonezya, Tayland ve Malezya bulunmaktadır. Bu ülkeler iktisadi büyüme ve kalkınma, artan dış ticaret, altyapı ve kentleşmenin gelişimi ve sanayi sektörünün güçlendirilmesi gibi ortak hedeflere sahiptir (Haggard, 1986). Bu ortak hedefler yeni sanayileşen ülkelerin benzer iş çevrimlerine sahip olmalarına neden olabilir. Böylece örneğin hisse senetlerinden oluşan bir portföyün riskini, bu ülkelerin hisse senetleriyle çeşitlendirmek avantajlı olmayacaktır.

Yeni sanayileşen ülkelerin her birinin farklı iktisadi üstünlüğü bulunmaktadır. Örneğin üretim açısından Çin ve Hindistan büyük sanayi üretim merkezleriyken, Brezilya ve Endonezya tarıma dayalı ekonomilerde daha güçlüdür. Doğal kaynaklar açısından ele alındığında Brezilya, madenler ve tarım ürünleri (özellikle kahve, soya fasulyesi) ile tanınır. Çin, madenler ve nadir toprak elementleri gibi kaynakları dünya pazarlarında önemli bir yere sahiptir. Endonezya, palm yağı ve kömür gibi doğal kaynaklarla ekonomisine katkı sağlamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından Çin, dünyanın en büyük doğrudan yabancı yatırım alan ülkelerinden biridir. Hindistan, özellikle teknoloji ve otomotiv sektörlerinde son yıllarda büyük yabancı yatırımlar çekmeye başlamıştır. Türkiye, stratejik coğrafi konumu ve genç nüfusu ile yabancı yatırımcılar için cazip bir pazar haline gelmiştir. Çin, gelişen finansal piyasalarıyla küresel finans sistemine entegre olmuştur. Brezilya, Latin Amerika'nın en büyük finansal piyasa ekonomilerinden biridir (OECD, 2024). Dolayısıyla yeni sanayileşmiş ülkeler arasındaki bu farklılıklar, farklı iş çevrimlerine sahip olabileceklerini göstermektedir.

Çalışmanın amacı Türkiye ile yeni sanayileşen ülkeler arasındaki oynaklık yayılımını incelemek ve optimal koruma oranlarının belirlenmesidir. Bu amaçla ilk olarak Diyagonal VECH modeli 4 Ocak 2021- 30 Kasım 2024 tarihleri için tahmin edilmiştir. Ardından Türkiye ile yeni sanayileşen ülkelerin borsa endeksleri arasındaki optimal koruma oranları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular Türkiye ve yeni sanayileşen ülkeler arasında pozitif ve anlamlı bir oynaklık yayılımının varlığını desteklemektedir. Optimal koruma oranları hesaplandığında, BIST100'de ortaya çıkan bir şoka karşın BSE SENSEX %74.5, BOVESPA %79.4, CSI100 %79.2, BMWI %66, JTOPI %56, FTWIPHLL %61, JKSE %54, SET %53 ve son olarak BMYS %63 koruma sağladığı görülmektedir. Türkiye'nin borsa endeksindeki bir risk artışına karşın en yüksek korumayı Çin, Hindistan ve Brezilya sağlamaktadır. Bu durum Türkiye'nin iş çevrimlerinin Çin, Hindistan ve Brezilya, diğer ülkelere kıyasla, daha az benzer olduğu görülmektedir. Genel olarak Türkiye'nin yeni sanayileşen ülkeler ile iş çevrimleri benzerdir. Dolayısıyla uluslararası bir portföye sahip olan yatırımcının portföy

çeşitlendirmesinde Meksika, Güney Afrika, Filipinler, Endonezya, Tayland ve Malezya'nın hisse senetlerini tercih etmesi, portföyün riskini artırabilecektir. Bu çalışmada yalnızca Türkiye'nin yeni sanayileşen ülkeler ile oynaklık ilişkisi dikkate alınmıştır. Analiz yeni sanayileşen ülkeler arasındaki oynaklık yayılımını ortaya koyacak şekilde genişletebilecektir. Çalışmanın bu bulgularının, özellikle Türk yatırımcıların uluslararası etkin portföy yatırımı stratejilerini destekleyeceği düşünülmektedir.

Çalışmanın izleyen bölümünde finansal piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı ve optimal koruma oranına ilişkin literatür sunulmaktadır. Ardından Diyagonal VECH modeline i ve optimal koruma oranına ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Son olarak tahmin sonuçları tartışılmakta ve sonuç bölümü yer almaktadır.

2. LİTERATÜR

Oynaklık yayılımı, iki finansal piyasa ya da sektördeki finansal varlıkların fiyatlarındaki değişimlerin birbirine ne kadar bağlı olduğunu göstermektedir. Makro açıdan ele alındığında ise oynaklık yayılımını bir ülkenin finans piyasalarında ortaya çıkan bir şoka karşın, diğer ülkelerin finansa piyasalarında ortaya çıkan etki olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca oynaklık yayılımının ardında, finansal piyasalar ve varlıklar arasında optimal koruma oranını hesaplamak ve etkin portföy tercihine katkı sağlamak da mümkündür. Finansal piyasalar arasındaki bu karşılıklı bağımlılık, literatürün ülkeler, finansal piyasalar, sektörler ve finansal varlıklar arasındaki oynaklık yayılımını araştırmaya yöneltmiştir. Burada literatürüm bir kısmı koruma oranlarının performanslarına yönelirken, bir kısmı ise portföy tercihi üzerinde oynaklık yayılımının etkisine odaklanmıştır.

Optimal koruma oranlarının performansına yönelik çalışmalardan biri Sener (1998)'e aittir. Japonya ve ABD'nin hisse senedi ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi dikkate alarak, minimum-toplam getiri varyansı koruma oranı ve minimum- getiri farkı varyans koruma oranının performanslarını karşılaştırmıştır. Çalışmada Ocak 1988- Aralık 1996 tarihleri arasındaki aylık veriler kullanılmıştır. Analiz bulguları minimum-toplam getiri varyansı koruma oranının en iyi risk/ getiri değişimini sağladığını göstermektedir. Ayrıca elde edilen koruma oranları, Japon ve ABD'li yatırımcıların küresel çeşitlendirmeden ve döviz kuru korumasından fayda sağlayabileceklerini, fakat bu durumun Japon yatırımcılara daha fazla fayda sağlayacağını göstermektedir. Bir diğer çalışmada ise Choudry (2003) Avusturalya, Almanya, Hong Kong, Japonya, Güney Afrika ve İngiltere'nin spot ve vadeli piyasaları arasındaki koruma oranını hesaplamıştır. Analizde Ocak 1990- Aralık 1999 tarihleri için korumasız oran, geleneksel koruma oranı, minimum varyans koruma oranı, GARCH koruma oranı ve tek değişkenli GARCH-X koruma oranı olmak üzere beş farklı koruma oranı hesaplanmıştır. Bu oranlardan ilk üçü koruma oranın statik olduğunu, son ikisi ise dinamik olduğunu varsayan oranlardır. Çalışmanın bulguları GARCH koruma oranın diğer statik koruma oranlarına göre, portföy riskini minimize etmede performansının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Choudry vd. (2019) ise Avrupa ülkelerinin vadeli hisse senetlerini dikkate alarak, altı farklı GARCH modelinden elde edilen koruma oranlarını karşılaştırmışlardır. Kullanılan bu modeller GARCH, GARCH-X, GARCH-JUMP, GARCH-GJR, GARCH-ECM, BEKK GARCH ve GARCH-DCC modelleridir. Bu modeller Yunanistan, Macaristan, Polonya ve İngiltere'nin Ocak 2000-Haziran 2014 tarihlerindeki günlük hisse senedi fiyatları kullanılarak tahmin edilmiştir. Tahmin

sonuçları GARCH-ECM, GARCH-X ve GARCH-GJR modellerinden elde edilen koruma oranlarının performansının daha iyi olduğunu göstermektedir. Fakat portföy getirileri arasındaki yüksek farklılık durumunda, GARCH-BEKK ve GARCH- GJR'nin performansı daha yüksektir.

Literatürdeki ikinci akım ise oynaklık yayılımının uluslararası portföy çeşitlendirmesi üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Syriopoulos vd. (2015) ABD ve BRICS ülkeleri arasındaki oynaklık yayılımını ve portföy korumasını incelemiştir. VAR- GARCH yaklaşımının kullanıldığı analiz 3 Ocak 2005- 31 Aralık 2013 tarihlerini kapsamaktadır. Analizde hem reel sektör hisseleri hem de finansa sektör hisseleri dikkate alınmıştır. Çalışmanın bulguları ABD ve BRICS ülkelerinin reel ve finansal sektörlerin endeks getirileri ve oynaklıkları arasında yayılım ilişkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle ABD'nin reel sektöründe yaşanan geçmiş dönem oynaklığı, Çin hariç, diğer ülkelerin oynaklığını etkilemektedir. Oynaklık yayılımı finansal sektör için incelendiğinde, ABD'nin finansal sektöründe yaşanan geçmiş dönem oynaklığı, en fazla Brezilya ve Hindistan'ı etkilemektedir. Çalışmada model sonrasında hem reel hem de finansal sektörlerin endeksleri için optimal koruma oranları hesaplanmıştır. Ampirik bulgular, ABD reel ve finansal hisse senetlerini içeren bir portföyün, BRICS reel ve finansal hisse senetlerine varlık tahsislerini de içerecek şekilde çeşitlendirilmesiyle portföy riskinin azaltılabileceğini göstermektedir. Mensi vd. (2017) ise gelişmiş ülkeler ile BRICS ülkeleri arasındaki risk yayılımını ve portföy stratejisini 1998-2016 yılları için DECO-FIEGARCH modeli ile araştırmıştır. Analiz sonuçları gelişmiş ve BRICS ülkelerinin hisse senedi piyasalarında anlamlı ve asimetrik uzun hafıza olduğunu göstermektedir. Optimal portföy ağırlıkları incelendiğinde, uluslararası bir portföy içerinde gelişmiş ülkelerin hisse senedi ağırlıklarının, BRICS'e göre, daha yüksek olmasının portföyün riskini azaltacağı ortaya konulmaktadır. Ayrıca BRICS hisse senetlerinden oluşan bir portföyde de bu durumun geçerli olacağı bulgusuna ulaşılmıştır. Tetik ve Özen (2022) Brzilya, Rusya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye'nin hisse senedi piyasaları arasında optimal koruma oranlarını Ocak 2009- Ekim 2021 tarihleri için FLS tahmincisi ile araştırmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, tüm ülkeler için koruma oranı yüksektir. Ancak, 2021 yılı koruma oranı dikkate alındığında, Türkiye en düşük koruma oranına sahiptir. Çalışmada model tahmininden elde edilen koruma oranları arasındaki korelasyon da sunulmaktadır. Buna göre, Brezilya'nın koruma oranı Hindistan ve Güney Afrika ile pozitif korelasyonlu ancak Türkiye ve Rusya ile negatif korelasyonludur. Rusya'nın koruma oranı Güney Afrika ve Türkiye ile negatif korelasyonludur. Ayrıca, Hindistan'ın koruma oranı ise Güney Afrika ile pozitif korelasyonludur ve Türkiye ile negatif korelasyonludur. Bu durum analize konu olan ülkelerin benzer gelişmekte olan finans piyasalarına sahip olsalar da riskten korunma açısından farklılaştıklarını göstermektedir.

3. AMPİRİK MODEL

Bollerslev vd. (1988) tarafından geliştirilen Diagonal VECH (Variance Equation Conditional Heteroskedasticity) modeli, çok değişkenli GARCH ailesine aittir ve çok değişkenli finansal zaman serilerinin koşullu varyansını ve kovaryansını modellenmesinde kullanılan bir modeldir. Çok değişkenli bir GARCH modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$y_t = \mu_t(\theta) + \epsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik 1'de y_t bağımlı değişkenlerin $mx1$ vektörünü ve $\mu_t(\theta)$ ise koşullu ortalama vektörünü temsil etmektedir.

$$\epsilon_t = H_t^{1/2}(\theta) z_t \quad (2)$$

Eşitlik 2'de H_t bağımlı değişken vektörüne ait koşullu kovaryans matrisidir. $H_t^{1/2}$ ise pozitif tanımlı H_t'nin Cholesky faktörüdür. z_t ise I.I.D. hata terimidir.
Eşitlik 1 ve 2'den hareketle, genel VECH modelinde, kovaryans matrisi kendi gecikmeli değerlerinin ve geçmiş dönem şoklarının doğrusal bir fonksiyonudur. Model aşağıdaki şekilde tanımlanabilmektedir.

$$h_t = c + A\eta_{t-1} + G h_{t-1} \quad (3)$$

Eşitlik 3'te $h_t = vech(H_t)$ ve $\eta_t = vech(\epsilon_t \epsilon_t')$'ye eşittir. $vech(.)$ operatörü NxN matrisinin alt üçgen kısmını $N(N+1)/2x1$ vektörüne dönüştürür. A ve G ise kısmını $N(N+1)/2$ dereceden parametre matrisleridir. VECH modelinde toplam $N(N+1)(N(N+1)+1)/2$ adet parametre hesaplanır. Bu durum ampirik olarak genel VECH modelinin en fazla iki değişken için kullanılabileceği anlamına gelmektedir.
Aşırı parametre sorunun çözümü için Bollerslev vd. (1988) A ve G matrislerinin diyagonal olduğu kısıtını getirmişlerdir. Bu kısıt altında, h_t'nin her bir değeri yalnızca kendi geçmiş değerlerine ve $\epsilon_t \epsilon_t'$ teriminin geçmiş değerlerine bağlı olacaktır. A ve G matrislerine getirilen bu kısıtlama nedeniyle bu model Diyagonal VECH (DVECH) modeli olarak da tanımlanır. DVECH modelinde hesaplanan toplam parametre sayısı $N(N+5)/2$ adettir. Fakat bu kısıt altında bile aşırı parametre sorunu model tahmini zorlaştırmaktadır (Bauwens vd., 2006: 82).
H_t'nin pozitiflik koşulunun sağlanması için VECH modeli Hadamard çarpımı ile şu şekilde ifade edilebilir:

$$H_t = C + \sum_{i=1}^{p} A_i \odot \epsilon_{t-1} \epsilon_{t-1}' + \sum_{j=1}^{q} G_j \odot H_{t-1} \quad (4)$$

Burada C, A_i ve G_j matrisleri mxm boyutlarındaki parametre matrisleridir. $\odot$ ise Hadamard çarpımını temsil etmektedir. Attanasio (1991)'de belirtildiği üzere, Hadamard çarpımı ile ifade edilen VECH modeli, H_t'deki her bir elemanın değerinin kendi gecikmeli değerlerine ve ilgili ARCH terimlerinin geçmiş değerleri tarafından belirlendiğini gösterir.
Diyagonal VECH modelinde, sistemin kovaryans durağan olabilmesi için $A_i + G_j$ toplamının birden küçük olması gerekmektedir. Bu koşul DVECH modelinin geçerlilik koşuludur. DVECH modeli hem değişkenler arasındaki koşullu korelasyonların hesaplanmasına izin verdiğinden hem de diğer MGARCH modellerine kıyasla daha tutarlı sonuçlar verdiği için tercih edilmektedir. Ayrıca diğer MGARCH modellerine göre daha az sayıda parametre ile tahmin yaptığı için, model sonuçlarının yorumlanması daha kolaydır (Ural ve Öztekin, 2011:13).

3.1. Optimal Koruma Oranının Hesaplanması

Optimal koruma oranı, belirli bir risk seviyesinde portföyün değerini korumak için gereken koruma miktarını belirleyen bir orandır[111]. Optimum koruma oranının belirlenmesi, optimize edilecek belirli hedef fonksiyonuna bağlıdır (Lee vd. 2024). Mevcut literatürde birçok farklı hedef fonksiyonu kullanılmaktadır. Ederington (1979) ve Myers ve Thompson (1989)'un ortaya koyduğu minimum-varyans (MV) koruma oranı; Hsin vd. (1994)'un önerdiği optimal ortalama-varyans koruma oranı, Howard ve D'Antonio (1984)'un Sharpe koruma oranı, Cecchetti vd. (1998)'in türettiği maksimum beklenen fayda koruma oranı, Shalit (1995), ve Lien ve Shaffer (1999)'in benimsediği minimum ortalama genişletilmiş gini katsayısı koruma oranı, Kolb ve Okunev (1993)'in fayda fonksiyonundan türettiği optimum ortalama- MEG koruma oranı, De Jong vd. (1997) ve Lien ve Tse (2000) tarafından benimsenen minimum genelleştirilmiş yarı-varyans koruma oranı, Chen vd. (2001) tarafından genişletilen optimum ortalama-genelleştirilmiş yarı-varyans koruma oranı ve son olarak Hung vd. (2006) tarafından önerilen minimum VaR koruma oranı, farklı hedef fonksiyonları kullanılarak oluşturulan koruma oranlarıdır. Bu oranlar, koruma oranının optimum seviyede sabitlendiği ve koruma süresi boyunca revize edilmediği durumlarda (statik durumlarda) kullanılmaktadır. Dinamik durumda ise koruma oranı, kovaryans ve varyans üzerindeki mevcut veya koşullu bilgilere dayanarak çok değişkenli GARCH ailesi modelleri yardımıyla hesaplanmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen koruma oranlarından en yaygın kullanılanı koruma sağlayan portföyün varyansının en aza indirilmesine dayanan (Myers ve Thompson, 1989), minimum-varyans (MV) koruma oranıdır. Bu minimum varyanslı koruma oranının anlaşılması ve tahmin edilmesi kolaydır. Bu nedenle analizde MV koruma oranının dinamik durumdaki versiyonu kullanılmıştır. Bu durumda, MV koruma oranı şöyledir (Lee vd., 2024: 1001):

$$h_1|\Omega_{t-1} = -\frac{\sigma_{sf}|\Omega_{t-1}}{\sigma_f^2|\Omega_{t-1}} \qquad (5)$$

Eşitlik (5)'de σ_{sf} koşullu kovaryans ve σ_f^2 ise koşullu varyansı temsil etmektedir. Koruma oranın bu hesaplaması koşulsuz bilgilen ziyade, $\sigma_{sf}|\Omega_{t-1}$ ve $\sigma_f^2|\Omega_{t-1}$ gibi koşullu bilgiye dayanmaktadır.

Bailllie ve Myers (1991) VECH modelinin ardından optimal koruma oranını şöyle hesaplamıştır:

$$\begin{bmatrix}\Delta M_{1t}\\ \Delta M_{2t}\end{bmatrix} = \begin{bmatrix}\mu_1\\ \mu_2\end{bmatrix} + \begin{bmatrix}e_{1t}\\ e_{2t}\end{bmatrix} \leftrightarrow \Delta Y_t = \mu + e_t$$

$$e_t|\Omega_{t-1} \sim N(0, H_t), \quad H_t = \begin{bmatrix}H_{11,t} & H_{12,t}\\ H_{12,t} & H_{22,t}\end{bmatrix}$$

[111] Bakınız: https://corporatefinanceinstitute.com/resources/derivatives/hedge-ratio/#:~:text=An%20optimal%20hedge%20ratio%20is,the%20practice%20of%20cross%2Dhedging.

$$vech(H_t) = C + A\ vech(e_{t-1}e'_{t-1}) + B\ vech(H_{t-1})$$
(6)

Eşitlik (6)'da t dönemindeki koşullu MV koruma oranı $h_{t-1} = H_{12,t}/H_{22,t}$ ile ölçülmektedir. Bu model koruma oranının zamanla değişmesine izin vermekte ve yatırım ufku içinde bir dizi koruma oranın hesaplanmasına olanak tanımaktadır. Koruma oranın yükselmesi, koruma aracı olarak seçilen finansal varlığın iyi bir koruma sağladığını göstermektedir.

4. BULGULAR

Türkiye ile yeni sanayileşen ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı ve optimal korumanın olup olmadığı Diyagonal VECH modeli ile araştırılmıştır. Modelin tahmininde Çizelge 1'de sunulan, yeni sanayileşen ülkelerin borsa endekslerinin 4 Ocak 2021-30 Kasım 2024 tarihleri arasındaki günlük getirileri kullanılarak tahmin edilmiştir. Bu bölümde modelden elde edilen bulgular sunulmakta ve tartışılmaktadır.

Çizelge 1. Yeni Sanayileşen Ülkeler ve Borsaları

Ülke Adı	**Borsa**
Çin	CSI100
Hindistan	BSE SENSEX
Brezilya	BOVESPA
Meksika	BMWI
Türkiye	BİST 100
Güney Afrika	JTOPI
Filipinler	FTWIPHLL
Endonezya	JKSE
Tayland	SET
Malezya	BMYS

Analizde kullanılan borsa endekslerinin getirilerine ilişkin tanımlayıcı test ve istatistikler Çizelge 2'de yer almaktadır. Tanımlayıcı istatistikler analiz dönemi içinde yatırımcısına en yüksek ortalama getiriyi JTOPI endeksinin ve en düşük ortalama getiriyi ise BMWI endeksinin sağladığını göstermektedir. Standart hata değerleri ilgili dönemde en yüksek riske BIST100 sahip iken, en düşük riske ise BMWI'dır. Çarpılık değerleri tüm getiri serilerinin sağa çarpık olduğunu ve pozitif haberlerden etkilendiğine dair bilgi sunmaktadır. Basıklık değerleri ise getiri serilerinin leptokurtik olmadığını, kuyruk riski taşımadıklarını göstermektedir. Son olarak Jargue-Bera test istatistiğine göre tüm getiri serileri normal dağılmamaktadır. Değişkenlerin birim kök sınamaları ADF ve PP, durağanlık sınamaları KPSS ve kırılmalı birim kök sınamaları ise Ziwot-Andrews (Za) testleri ile yapılmıştır. Test sonuçları getiri serilende birim kökün ve kırılmalı birim kökün olmadığını, serilerin düzeyde durağan olduklarını göstermektedir. Otokorelasyon ve değişen varyans testi sonuçları ise getiri serilerinin hata terimlerinde otokorelasyonun olduğunu ve varyanslarının zamana göre değiştiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 2. Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı Test ve İstatistikler

	BIST100	BSE SENSEX	BOVESPA	BMWI	CSI100	JTOPI	FTWIPHLL	JKSE	SET	BMYS
Ortalama	0.0025	0.0027	0.0058	0.0003	0.0011	0.0203	0.0012	0.0052	0.0039	0.0023
Std. Hata	3.6471	2.2226	2.1135	1.8129	2.3174	2.9902	2.9902	2.5417	2.8138	1.9542
Çarpıklık	1.4737	1.2417	1.6001	1.4278	1.652	1.5492	1.5492	1.1831	1.5896	0.9057
Basıklık	1.536	2.3577	2.875	2.6021	2.0316	1.9192	1.9192	2.8027	2.3998	2.1984
Jarque-Bera	2.9361 (0.000)	5.8826 (0.000)	31.4304 (0.000)	14.7180 (0.000)	28.2722 (0.000)	9.2435 (0.000)	5.5937 (0.000)	20.2532 (0.000)	12.9875 (0.000)	10.7742 (0.000)
Birim Kök Testinin Sonuçları										
ADF Testi	-20.52[a] (0.000)	-22.82[a] (0.000)	-22.74[b] (0.000)	-22.32[b] (0.000)	-21.16[c] (0.000)	-18.19[c] (0.000)	-22.42[c] (0.000)	-18.36[a] (0.000)	-20.68[a] (0.000)	-22.12[c] (0.000)
PP Testi	-18.18[c] (0.000)	-22.94[c] (0.000)	-22.71[a] (0.000)	-21.65[b] (0.000)	-21.16[c] (0.000)	-18.27[c] (0.000)	-22.48[c] (0.000)	-18.39[a] (0.000)	-20.65[a] (0.000)	-22.08[b] (0.000)
KPSS Testi	0.71[a] (0.000)	0.67[b] (0.000)	0.94[a] (0.000)	0.95[a] (0.000)	0.87[b] (0.000)	0.81[a] (0.000)	0.85[a] (0.000)	0.82[a] (0.000)	0.74[b] (0.000)	0.81[a] (0.000)
ZA Testi	-18.53[a] (0.000)	-21.52[b] (0.000)	-22.04[b] (0.000)	-22.09[a] (0.000)	-21.83[b] (0.000)	-20.91[b] (0.000)	-22.18[b] (0.000)	-20.27[b] (0.000)	-16.88[b] (0.000)	-17.41[a] (0.000)
Otokorelasyon ve Değişen Varyans Testinin Sonuçları										
LM Testi	6.2221 (0.000)	6.1214 (0.000)	5.8844 (0.000)	7.5910 (0.000)	2.4710 (0.000)	5.0870 (0.000)	6.9575 (0.000)	5.3457 (0.000)	6.5246 (0.000)	6.6037 (0.000)
ARCH Testi	23.9523 (0.000)	5.9624 (0.000)	8.7111 (0.000)	7.6114 (0.000)	7.8185 (0.000)	21.131 (0.000)	7.9859 (0.000)	16.1412 (0.000)	21.5581 (0.000)	8.3043 (0.000)
Gözlem Sayısı	978	978	978	978	978	978	978	978	978	978

Not: a, b ve c sırasıyla yalnızca ortalamayı, eğilimli ortalamayı, eğilimsiz ortalamayı ve eğilimsiz test sonuçlarını göstermektedir. MacKinnon'ın ADF ve PP testleri için kritik değerleri %1'de -2,5820 (ortalama ve eğilim olmadan) ve -4,0269'dur (ortalama ve eğilim ile). KPSS testi için kritik değerler 0,7390'dır (ortalama olmadan). Zivot-Andrews testi için kritik değer %1'de -5,3400'dır. LM ve ARCH testleri için optimum gecikme uzunluğu Schwert (1989) formülü $(\frac{12S}{100})^{0.25}$ kullanılarak hesaplanmaktadır. Buna göre optimum gecikme uzunluğu $(\frac{12*978}{100})^{0.25} \cong 3.29$' a göre 3 olarak belirlenmiştir. Parantez içindeki değerler ilgili test istatistiğinin olasılık değerleridir.

Çok değişkenli GARCH modelleri öncesinde ön bilgi sağlaması açısından, BIST100 ile diğer ülkelerin borsa endeks getirileri arasındaki varyans nedenselliği araştırılmıştır. Bunun için Hong (2001)'in varyans nedensellik testi kullanılmıştır. Bu test geleneksel Granger nedensellik testinin genelleştirilmiş bir versiyonudur ve özellikle serilerin varyans bağımlılığı veya koşullu heteroskedastiklik (örneğin, finansal zaman serilerinde sıkça karşılaşılan ARCH/GARCH etkileri) durumunda nedensellik ilişkilerini test etmek için tasarlanmıştır. Ayrıca test Granger nedensellik testinin aksine, serilerin ikinci momentine odaklanmaktadır. Özellikle test finansal zaman serileri gibi genellikle değişen varyanslı olan serilerde daha iyi performans göstermektedir. Varyans nedensellik testinin sonuçları Çizelge 3'de sunulmaktadır. Elde edilen istatistiklerin olasılık değerleri bir borsa endeksinin, diğer borsa endeksinin koşullu varyansını tahmin etmede anlamlı bir bilgi sağlamadığını sınayan sıfır hipotezinin ret edildiğini göstermektedir. Türkiye ile yeni sanayileşen ülkelerin borsa endeksleri karşılıklı olarak birbirlerinin koşullu varyanslarını etkilemektedir. Bu ülkelerin gelişen finans piyasaları ve küresel finansal entegrasyon süreci düşünüldüğünde, bu bulgu şaşırtıcı değildir.

Çizelge 3. Varyans Nedensellik Testi Sonuçları

	F İstatistiği	Olasılık Değeri
BIST100-BSE SENSEX	5.9600	0.000

BSE SENSEX- BIST100	5.8117	0.000
BIST100-BOVESPA *BOVESPA- BIST100*	6.1257 6.4588	0.000 0.000
BIST100-CSI100 *CSI100- BIST100*	5.1247 5.3624	0.000 0.000
BIST100-BMWI *BMWI- BIST100*	5.1459 5.4210	0.000 0.000
BIST100-JTOPI *JTOPI- BIST100*	6.0214 6.5208	0.000 0.000
BIST100-FTWIPHLL *FTWIPHLL- BIST100*	4.1584 4.7701	0.000 0.000
BIST100-JKSE *JKSE- BIST100*	6.1233 6.8052	0.000 0.000
BIST100-SET *SET- BIST100*	5.8930 5.8741	0.000 0.000
BIST100-BMYS *BMYS- BIST100*	6.4128 6.7754	0.000 0.000

Not: Test uygun gecikme sayısı olan 3 gecikmede yapılmıştır.

Diyagonal VECH modelinin sonuçları Çizelge 4'te sunulmaktadır. Model getiri serileri normal dağılıma sahip olmadığı için GED dağılımı ile tahmin edilmiştir. Diyagonal VECH modelinde koşullu kovaryans matrisinin pozitif olması için $w_{ii} > 0$ ve $\alpha_{ii} + \beta_{ii} > 0$ olma koşulları bulunmaktadır. Çizelgede yer alan tüm modellerde bu koşulun sağlandığı görülmektedir. Çalışmanın hipotezinin test edilmesinde, Diyagonal VECH modeli uygun bir modeldir.

Çizelge 4'te modellere ait α_{11} ve α_{22}, sırasıyla, BIST100 ve yeni sanayileşen ülkelerin borsa endekslerine ait ARCH parametreleridir. Bu parametreler endekslerin kendi geçmiş dönemlerinde ortaya çıkmış olan şoklarının, cari dönemdeki oynaklıkları üzerindeki etkisini ölçmektedir. Bu endeksler arasında, kendi geçmiş dönem şoklarından en fazla etkilenen endeks ($\alpha_{22} = 0.1762$) BOVESPA'dır. Modelde β_{11} ve β_{22} ise BIST100 ve yeni sanayileşen ülkelerin borsa endekslerine ait GARCH parametrelerini temsil etmektedir. Parametreler geçmiş dönemde meydana gelen bir şokun oynaklık üzerindeki kalıcılığını ölçmektedir. Tahmin sonuçları oynaklık kalıcılığının BIST100 endeksinde oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Şokların kalıcılığı BOVESPA'da en düşüktür.

Çizelge 4'te α_{21} yeni sanayileşen ülkelerin borsa endekslerinin getirilerinde meydana gelen bir şokun, BIST100 endeksinin oynaklığı üzerindeki etkisini ölçen ARCH parametresidir. Elde edilen katsayı tahminlerine göre, BIST100'ün oynaklığı en fazla FTWIPHLL'nin geçmiş dönem şoklarından etkilenmektedir. Buna karşın en düşük etki ise BMWI endeksindedir.

Tahmin sonuçlarında β_{21} ise piyasalar arasındaki GARCH parametresidir. Bu parametre yeni sanayileşen ülkelerin endeks getirilerindeki bir şokun BIST100 endeksinin oynaklığı üzerindekini kalıcılığını göstermektedir. Şokun kalıcılığı en yüksek CSI100, en düşük ise JKSE'dir. Bu durum Türkiye'nin hisse senedi piyasasının oynaklığının en fazla Çin ve en az Meksika'dan etkilendiğini göstermektedir.

Çizelge 4'te borsa endeksleri arasındaki oynaklık yayılımı (ortak varyansı) $\alpha_{21} + \beta_{21}$ toplamı ile ifade edilmektedir. Bu değişken BİST100 ile yeni sanayileşen ülkelerin borsa endeks getirileri arasındaki koşullu korelasyonu göstermektedir. Bu toplamların 1'den küçük olması ise endeksler arasındaki oynaklık yayılımının varlığını göstermektedir. Tahmin sonuçlarından elde dilen $\alpha_{21} + \beta_{21}$ katsayıları incelendiğinde, tüm katsayılar pozitif, anlamlı ve 1'den küçüktür. Böylece BİST100 ile yeni sanayileşen ülkelerin borsa endeks getirileri arasında

pozitif bir oynaklık yayılımı bulunmaktadır. Türkiye'nin hisse senedi piyasasıyla en yüksek koşullu korelasyona sahip ülke Çin, en düşük değere sahip olan ülke ise Tayland'dır. Bu durum Çin'in yeni sanayileşen ülkeler arasında mal üretiminde güçlü ülkelerden biri olmasından ve Türkiye ile olan ticari ilişkilerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Çizelge 4. Diyagonal VECH Modelinin Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
	BIST100-BSE SENSEX	**BIST100-BOVESPA**	**BIST100-CSI100**	**BIST100-BMWI**	**BIST100-JTOPI**	**BIST100-FTWIPHLL**	**BIST100-JKSE**	**BIST100-SET**	**BIST100-BMYS**
w_{11}	0.0001* (0.000)	0.0020* (0.000)	0.0070* (0.000)	0.0082* (0.000)	0.0041* (0.000)	0.0009* (0.000)	0.0007* (0.000)	0.0005* (0.000)	0.0004* (0.000)
w_{22}	0.0003* (0.000)	0.0001* (0.000)	0.0071* (0.000)	0.0045* (0.000)	0.0005* (0.000)	0.0047* (0.000)	0.0006* (0.000)	0.0061* (0.000)	0.0059* (0.000)
α_{11}	0.0072* (0.000)	0.0080* (0.000)	0.0069* (0.000)	0.0036* (0.000)	0.0056* (0.000)	0.0085* (0.000)	0.0084* (0.000)	0.0057* (0.000)	0.0078* (0.000)
α_{21}	0.0052* (0.000)	0.0020* (0.000)	0.0066* (0.000)	0.0012* (0.000)	0.0045* (0.000)	0.0104* (0.000)	0.0029* (0.000)	0.0054* (0.000)	0.0067* (0.000)
α_{22}	0.1411* (0.000)	0.1762* (0.000)	0.1223* (0.000)	0.1041* (0.000)	0.1018* (0.000)	0.1316* (0.000)	0.1713* (0.000)	0.1008* (0.000)	0.1004* (0.000)
β_{11}	0.8202* (0.000)	0.8443* (0.000)	0.8751* (0.000)	0.9121* (0.000)	0.9547* (0.000)	0.9452* (0.000)	0.9713* (0.000)	0.9674* (0.000)	0.9701* (0.000)
β_{21}	0.6115* (0.000)	0.6754* (0.000)	0.6920* (0.000)	0.6001* (0.000)	0.5301* (0.000)	0.5712* (0.000)	0.5245* (0.000)	0.5069* (0.000)	0.6123* (0.000)
β_{22}	0.8141* (0.000)	0.7856* (0.000)	0.7995* (0.000)	0.8456* (0.000)	0.8744* (0.000)	0.8510* (0.000)	0.8145* (0.000)	0.8903* (0.000)	0.8946* (0.000)
$\alpha_{21}+\beta_{21}$	0.6187* (0.000)	0.6774* (0.000)	0.6986* (0.000)	0.6013* (0.001)	0.5346* (0.000)	0.5816* (0.002)	0.5274* (0.001)	0.5123* (0.000)	0.6190* (0.003)
$\alpha_{11}+\beta_{11}$	0.8274* (0.000)	0.8523* (0.001)	0.8820* (0.000)	0.9157* (0.001)	0.9603* (0.000)	0.9537* (0.000)	0.9797* (0.000)	0.9731* (0.000)	0.9779* (0.000)
$\alpha_{22}+\beta_{22}$	0.9552* (0.000)	0.9618* (0.000)	0.9218* (0.000)	0.9497* (0.000)	0.9762* (0.000)	0.9826* (0.004)	0.9858* (0.001)	0.9911* (0.001)	0.9950* (0.003)
Koruma Oranı (%)	***74.5***	***79.4***	***79.2***	***66***	***56***	***61***	***54***	***53***	***63***
GED (DF)	0.8015* (0.000)	0.7648* (0.000)	0.8742* (0.000)	0.7952* (0.000)	0.8112* (0.000)	0.9778* (0.000)	0.9168* (0.000)	0.8812* (0.000)	0.7805* (0.000)
Q Testi	5.8742 (0.302)	6.1245 (0.745)	7.7512 (0.203)	4.5562 (0.463)	4.7854 (0.339)	7.4852 (0.854)	6.7885 (0.857)	7.8752 (0.295)	6.4582 (0.698)
ARCH Testi	0.7451 (0.102)	0.5987 (0.801)	0.8564 (0.230)	0.7451 (0.122)	0.4412 (0.117)	0.6652 (0.325)	0.5974 (0.452)	0.4522 (0.569)	0.7544 (0.502)
Gözlem Sayısı	978	978	978	978	978	978	978	978	978

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini temsil eder. Modeli 3 gecikmede çalıştırdıktan sonra gerçekleştirilen testler optimum gecikme uzunluğudur. Test istatistikleri için olasılık değerleri parantez içindedir. ARCH ve GARCH parametrelerinin toplamının 1'e eşitliği Wald testi ile sınanmıştır. Toplam parametrelerinin altındaki parantez içindeki değerler, F istatistiğinin olasılık değerleridir.

Çizelge 4'te model sonrasında hesaplanan optimal koruma oranları sunulmuştur. Optimal koruma oranı, BIST100'deki risk artışına karşın, hangi ülkenin borsa endeksinin ne kadarlık bir koruma sağlayacağını sayısallaştırmaktadır. Çizelgede koruma oranı h_{21}/h_1 formülüyle hesaplanmıştır. Burada $h_{21} = \alpha_{21} + \beta_{21}$ ve $h_1 = \alpha_{11}+\beta_{11}$ 'e eşittir. Hesaplanan koruma oranlarına göre, BIST100'de ortaya çıkan bir şoka karşın BSE SENSEX %74.5, BOVESPA %79.4, CSI100 %79.2, BMWI %66, JTOPI %56, FTWIPHLL %61, JKSE %54, SET %53 ve son olarak BMYS %63 koruma sağlamaktadır. Türkiye'nin borsa endeksindeki bir risk artışına karşın en yüksek korumayı Çin, Hindistan ve Brezilya sağlamaktadır. Bu piyasalar Türk yatırımcılar için uluslararası portföy çeşitlendirmesinde avantajlı piyasalardır. Türkiye'nin bu piyasalar ile iş çevrimlerinin benzerliğinin düşük olduğu söylenebilir.

Çizelge 4'te model tahmininden sonra yer alan istatistiklere göre, tüm modellerde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu ortadan kalkmaktadır.

5. SONUÇ

Finans piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı etkin bir portföy stratejisinin tercihi için önemlidir. Hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı, yatırımcıların riskleri daha iyi anlamasına, çeşitlendirme stratejilerini geliştirmesine, piyasa hareketlerini öngörmesine ve genel olarak daha sağlıklı kararlar almasına yardımcı olmaktadır. Bu amaçla bu çalışmada Türkiye'nin hisse senedi piyasası ile yeni sanayileşen ülkelerin hisse senedi piyasaları arasındaki oynaklık yayılımı ele alınmış ve optimal koruma oranı hesaplanmıştır.

Analiz bulguları Türkiye ve yeni sanayileşen ülkelerin hisse senedi piyasaları arasında pozitif ve anlamlı bir oynaklık yayılımının olduğunu göstermektedir. Fakat optimal koruma oranları hesaplandığında, BIST100'de ortaya çıkan bir riske karşın en yüksek korumayı Çin, Hindistan ve Brezilya'nın borsa endekslerinin sağladığı görülmüştür. Diğer endekslerin ise koruma oranı daha düşüktür.

Türkiye yeni sanayileşen ülkelerden Çin, Hindistan ve Brezilya ile bazı ortak özellikler taşısa da tam olarak benzer iş çevrimlerine sahip değildir. Küresel ekonomiye entegrasyon düzeyi, iç politikası, sektörel yapısı ve dışsal şoklara verdiği tepkiler gibi faktörler, Türkiye'nin ekonomik döngülerinin bu ülkelerden farklılaşmasına yol açabilmektedir. Türkiye yeni sanayileşen ülkelerden Meksika, Güney Afrika, Filipinler, Endonezya, Tayland ve Malezya ile daha benzer iş çevrimlerine sahip olabilir. Bu durum da optimal koruma oranlarının düşük olmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Attanasio, O. (1991). Risk, time-varying second moments and market efficiency. *Review of Economic Studies*, *58*(3), 479-494. https://doi.org/10.2307/2297980

Baillie, R. T., & Myers, R. J. (1991). Bivariate GARCH estimation of the optimal commodity futures hedge. *Journal of Applied Econometrics*, *6*(2), 109–124.

Bauwens, L., Laurent, S., & Rombouts, J. V. K. (2006). Multivariate GARCH models: A survey. *Journal of Applied Econometrics, 21*(1), 79-109. https://doi.org/10.1002/jae.876

Bollerslev, T., Engle, R. F., & Wooldridge, J. M. (1988). A capital asset pricing model with time-varying covariances. *Journal of Political Economy*, *96*(1), 116-131. https://doi.org/10.1086/261534

Cecchetti, S. G., Cumby, R. E., & Figlewski, S. (1988). Estimation of the optimal futures hedge. *Review of Economics and Statistics*, *70*(4), 623–630.

Chen, S. S., Lee, C. F., & Shrestha, K. (2001). On a mean-generalized semivariance approach to determining the hedge ratio. *Journal of Futures Markets*, *21*(6), 581–598.

Choudhry, T. (2003). Short-run deviations and optimal hedge ratio: Evidence from stock futures. *Journal of Multinational Financial Management*, *13*(3), 171-192. https://doi.org/10.1016/S1042-444X(03)00003-1

Choudhry, T., Hasan, M. S., & Zhang, Y. (2019). Forecasting the daily dynamic hedge ratios in emerging European stock futures markets: Evidence from GARCH models. *International*

Journal of Banking Accounting and Finance, 10(1), 67-100. https://doi.org/10.1504/IJBAAF.2019.10021345

De Jong, A., De Roon, F., & Veld, C. (1997). Out-of-sample hedging effectiveness of currency futures for alternative models and hedging strategies. *Journal of Futures Markets, 17*(7), 817–837.

Ederington, L. H. (1979). The hedging performance of the new futures markets. *Journal of Finance, 34*(1), 157–170.

Haggard, S. (1986). The newly industrializing countries in the world economy. *World Politics, 38*(2), 343-370. https://doi.org/10.2307/2010355

Howard, C. T., & D'Antonio, L. J. (1984). A risk-return measure of hedging effectiveness. *Journal of Financial and Quantitative Analysis, 19*(1), 101–112.

Hung, J. C., Chiu, C. L., & Lee, M. C. (2006). Hedging with zero-value at risk hedge ratio. *Applied Financial Economics, 16*(4), 259–269.

Hsin, C. W., Kuo, J., & Lee, C. F. (1994). A new measure to compare the hedging effectiveness of foreign currency futures versus options. *Journal of Futures Markets, 14*(6), 685–707.

Kolb, R. W., & Okunev, J. (1993). Utility maximizing hedge ratios in the extended mean-Gini framework. *Journal of Futures Markets, 13*(6), 597–609.

Lee, C. F., Lee, J., Chang, J. R., & Tai, T. (2016). Hedge ratios: Theory and applications. In *Essentials of Excel, Excel VBA, SAS and Minitab for Statistical and Financial Analyses* (pp. 615-630). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-38867-0_32

Lien, D., & Shaffer, D. R. (1999). Note on estimating the minimum extended Gini hedge ratio. *Journal of Futures Markets, 19*(1), 101–113.

Lien, D., & Tse, Y. K. (2000). Hedging downside risk with futures contracts. *Applied Financial Economics, 10*(2), 163–170.

Mensi, W., Hammoudeh, S., & Kang, S. H. (2017). Risk spillovers and portfolio management between developed and BRICS stock markets. *North American Journal of Economics and Finance, 41*, 133-155. https://doi.org/10.1016/j.najef.2017.01.005

Myers, R. J., & Thompson, S. R. (1989). Generalized optimal hedge ratio estimation. *American Journal of Agricultural Economics, 71*(4), 858–868.

Sener, T. (1998). Objectives of hedging and optimal hedge ratios: US vs Japanese investors. *Journal of Multinational Financial Management, 8*(2), 137-153. https://doi.org/10.1016/S1042-444X(98)00004-6

Shalit, H. (1995). Mean-Gini hedging in futures markets. *Journal of Futures Markets, 15*(6), 617–635.

Solnik, B. (1974). An equilibrium model of the international capital market. *Journal of Economic Theory*, 8:500-524.

Syriopoulos, T., Makram, B., & Boubaker, A. (2015). Stock market volatility spillovers and portfolio hedging: BRICS and the financial crisis. *International Review of Financial Analysis, 39*, 7-18. https://doi.org/10.1016/j.irfa.2015.03.005

OECD (2024), *OECD Economic Outlook, Volume 2024 Issue 2: Preliminary version*, No. 116, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/d8814e8b-en.

Tetik, M., & Özen, E. (2022). Time-varying structure of the optimal hedge ratio for emerging markets. *Scientific Annals of Economics and Business, 69*(4), 521-537. https://doi.org/10.47743/saeb-2022-0030

Ural, M., & Öztekin, D. (2011). Küresel kriz ve döviz kurlarında oynaklık geçişi. *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar, 48*(551), 9-18.

ANALYSIS OF THE RISK PROFILE OF GREEN STOCKS IN TÜRKİYE IN THE PROCESS OF NEW INDUSTRIALIZATION STRATEGIES

Asisstant Prof. SİNEM ATICI USTALAR
Ataturk University, Department of Economics
sinem.ustalar@atauni.edu.tr - 0000-0001-8475-2581

CEVDET YOLCU
Ataturk University, Department of Econometrics
cevdetyolcu9@gmail.com - 0009-0002-0722-4616

ABSTRACT
The incentives and mechanisms implemented by Turkey regarding renewable energy sources have increased the number of companies operating in this sector, and the stocks of these companies have been traded on Borsa Istanbul since 2010. Turkey's emphasis on green transformation in its new industrialization strategy provides investors with information that the development of green stocks in the financial market will continue in the coming years. The aim of the study is to reveal the risk profile of green stocks traded on Borsa Istanbul during the new industrialization strategy process. The Capital Asset Pricing Model (CAPM) was used to determine the risk profiles of green stocks. In the study, the returns of the stocks of companies included in the BIST100 index between November 17, 2022 and September 19, 2024 were used to calculate how much systematic and unsystematic risk an investor investing in these stocks would be exposed to. The coefficients of the model show that a portfolio consisting of green stocks has a specific risk profile. In addition, when the stocks are considered individually, it is seen that their specific risks are higher than their systematic risks. This situation shows that the risk-return returns of green stocks are quite sensitive to the risks originating from companies operating in the renewable energy sector. The CAPM model was also calculated for the period May 24, 2024- September 19, 2024, when the new industrialization strategy was announced to the market. It is seen that the return of the portfolio is more affected by specific risks in this process. However, it was found that the specific risks of green stocks decreased in this process. This situation is related to the news effect of the new industrialization strategy on green stocks and the important role of state support in renewable energy sector investments.

Keywords: Green Finance, Risk Separation, Capital Asset Pricing Model

INTRODUCTION
Renewable energy sources are more costly to develop than traditional carbon-based fuels. Therefore, the transition to a low-carbon economy is only possible by providing significant financial capital to environmentally friendly sectors (Pham, 2021). The Climate Finance Leadership Initiative (2019) estimates that clean energy investments will need to increase six-

fold by 2050 compared to 2015 to keep global warming to 1.5°C. Green finance[112] is seen as a channel to close this financing gap (Debrah et al., 2022). Indeed, Bloomberg New Energy Finance (2019) states that annual new investments in renewable energy have increased from USD 45.28 billion in 2004 to USD 288.48 billion in 2018, revealing that the market has been growing since 2004.

Green equity refers to stocks of firms based on the principles of environmental sustainability and social responsibility (Kazlauskiene and Draksaite, 2020). Such stocks are typically owned by firms that focus on environmentally friendly practices, renewable energy projects, sustainable agricultural methods, or other environmentally beneficial activities. Many green stocks are offered to the market by firms that develop projects related to renewable energy sources such as solar, wind, and hydroelectricity. Green stocks include companies that invest not only in environmental but also in social responsibility projects (Ho et al., 2019).

According to the data of the Republic of Turkey Ministry of Energy and Natural Resources (2024), in 2023, the share of renewable energy sources such as hydraulic energy in total electricity generation is 19.56%, the share of wind energy is 10.43%, the share of solar energy is 5.74%, the share of geothermal energy is 3.37% and the share of biomass energy is 3.37%. According to these statistics, as of 2023, 42.15% of Turkey's total electricity generation will come from renewable energy sources. In the Strategic Plan 2024-2028 prepared by the Turkish Ministry of Industry and Technology for the years 2024-2028, Turkey has defined a new industrialization strategy for Turkey. One of these strategies is the green transformation strategy, which envisages a transition to an environment-based, green industrial production structure. With the green transformation, an industrialization strategy that envisages increased environmental sensitivity in all sectors of Turkey is preferred. In addition, a number of incentives and mechanisms are implemented by the Ministry of Energy and Natural Resources to increase the share of renewable energy sources in Turkey's total electricity generation and diversity of sources. These are incentives and mechanisms such as the energy support mechanism (YEKDEM), support for domestically manufactured components used in plants generating electricity from renewable energy sources, and renewable energy resource areas (YEKA) competitions[113]. Through these incentives and practices, it is aimed to increase the share of renewable energy resources in electricity generation from 42.15% to 54.8% and the share of renewable energy resources in installed capacity from 55.53% to 64.7% from 2023 to 2035 (Ministry of Energy and Natural Resources, 2024).

Turkey's incentives and mechanisms for renewable energy resources have increased the number of firms operating in this sector and their shares have been traded on Borsa Istanbul since 2010. Turkey's emphasis on green transformation in its new industrialization strategy provides investors with information that the development of green stocks in the financial market will continue in the coming years. The aim of this study is to reveal the risk profile of green stocks traded on Borsa Istanbul during the new industrialization strategy process. Capital Asset Pricing

[112] Unlike traditional finance, green finance aims to protect the environment, natural resources and the interests of society, and aims to shift capital to green projects to realize the sustainability of the economy and the environment (Lee et al., 2023).

[113] Detailed information on these incentives and mechanisms can be found at https://ticaret.gov.tr/data/65dc9d3113b8762768385d66/ETKB%20SKDM%20Sunum-Yenilenebilir%20Enerji_23022024.pdf.

Model (CAPM) is used to determine the risk profile of green stocks. CAPM reveals the relationship between risk and return in portfolio choice by allowing for the separation of total risk into systematic and unsystematic risk. In the study, the returns of the stocks of the companies included in the BIST100 index between November 17, 2022 and September 19, 2024 are used to calculate how much systematic and unsystematic risk an investor investing in these stocks will be exposed to. According to these calculated values, the risk profile of the stocks and the index is decided.

The systematic and specific risk coefficients obtained from the CAPM model indicate that a portfolio of green stocks has a specific risk profile. Moreover, when the individual stocks are considered individually, it is observed that their specific risks are higher than their systematic risks. This suggests that the risk-adjusted returns of green stocks are highly sensitive to the risks associated with firms operating in the renewable energy sector. The CAPM model is also calculated for the period between May 24, 2024 and September 19, 2024, when the new industrialization strategy was announced to the market. In this period, the portfolio return is more affected by specific risks. However, it was found that the specific risks of green stocks decreased during this period. This is related to the news effect of the new industrialization strategy on green stocks and the important role of government support in renewable energy sector investments.

The next section of the paper presents the related literature. The third section presents the Capital Asset Pricing Model and the fourth section discusses the model findings. The last section of the paper concludes with a discussion and policy recommendations.

LITERATURE REVIEW

Risk segregation in portfolio investments helps investors manage risks more effectively, increase return potential and become more resilient to market fluctuations. Therefore, it is one of the key elements of a successful investment strategy. Risk segregation helps investors understand the risk profiles of different asset classes in their portfolios. In this way, if a particular asset class performs negatively, other assets can offset these losses. Diversifying risk by investing in different asset classes (stocks, bonds, real estate, etc.) reduces the overall risk of the portfolio. Diversification minimizes the impact of fluctuations in a particular sector or asset class on the portfolio. Combining assets with different risk profiles allows investors to achieve higher return potential. High-risk assets offer the potential for high returns, while low-risk assets can provide stable income. As market conditions change, so does the performance of different asset classes. Risk segregation allows investors to rebalance their portfolios according to market conditions and develop appropriate strategies. Investors can make emotional decisions during market fluctuations. Risk segregation helps investors adopt a more disciplined approach and can prevent panic selling. Investors need to manage their risks to achieve their long-term financial goals. Risk segregation makes it easier for investors to achieve their goals and provides financial security. In this context, there are many studies in the local literature that focus on the risk components of securities.

Gürsakal (2007) examined the risk of foreign exchange and equity portfolios for the period between January 3, 2000 and December 25, 2006 using VaR analysis. In the analysis, VaR is calculated by Variance-Covariance and Historical Simulation methods. The results of the

analysis show that the exchange rate portfolio is less risky than the equity portfolio in the relevant date range. Uçkun and Kandemir (2008) compared the risks of two different portfolios formed with five stocks each in the IT and Banks Indices traded in Borsa Istanbul with the help of Value-at-Risk (VaR) analysis. The results of VaR analysis indicate that the risk characteristics of the two portfolios are different.

Ural and Adakale (2009) analyzed the risk analysis of private pension funds using VAR method. In the analysis, the loss probabilities of 11 companies and 98 funds belonging to these companies were calculated for 2007. The results of VAR analysis show that the highest contribution to the total risk of the portfolio is provided by equity funds and, on the contrary, the lowest contribution is provided by public debt instrument funds. Akın and Akduğan (2012) examined the risk of private pension mutual funds with VaR analysis for the years 2008, 2009 and 2010 when global uncertainty was high. In the study, the investor is assumed to hold three different hypothetical portfolios consisting of income-oriented public debt instruments pension mutual funds in 2008, 2009 and 2010. The findings of the analysis show that a portfolio of pension mutual funds is a low-risk portfolio during periods of high global uncertainty.

Ural et al. (2019) investigated the risk profile of the BIST30 index for the years 2015, 2016, 2017 and 2018 using marginal VaR analysis. The results of the analysis show that 23, 25, 20 and 19 stocks in the index made a systematic risk-weighted contribution to the total risk of the portfolio in 2015, 2016, 2017 and 2018, respectively. However, while the number of systematic risk-weighted stocks in the index decreases over the years, the number of non-systematic risk-weighted stocks increases. Işıldak (2021) examined the risk of a portfolio consisting of gold, BIST100 index and dollar with the help of VaR analysis for the period between January 5, 2010 and June 10, 2021. The findings of the analysis show that the risk of the portfolio increases as the investors' holding period of this portfolio consisting of gold, BIST100 index and dollar increases.

Gülay et al. (2022) examined the risk profile of private pension portfolios in Turkey for December 2019. The analysis aims to determine the total risk exposure of private pension investors in their private pension portfolios, investment efficiency and potential losses. The findings of the analysis show that investors are mostly exposed to unsystematic risk in their private pension portfolios. The Sharpe Ratio calculated for the efficiency of portfolio investment reveals that the portfolios preferred by investors are inefficient. Inefficient portfolio preferences of investors increase the potential losses of private pension fund investments.

Köse and Aktan (2023) analyzed the equity risks of Turkish Airline companies for the years 2019-2021. In the analysis, the stocks of Turkish Airlines Joint Stock Company (THYAO) and Pegasus Hava Taşımacılığı Anonim Şirketi (PEGSUS), which are traded on Borsa Istanbul, were used as Turkish Airline companies. In the study, beta values of the related stocks are calculated. Calculated beta values show that the risk of THYAO and PEGSUS stocks is higher than the market risk. This implies that THYAO and PEGSUS stocks earned higher returns to their investors than the market portfolio, BIST100, in the period analyzed.

METHODOLOGY

To analyze the risk profile of green stocks, the Capital Asset Pricing Model (CAPM) is used to calculate the total risk of the portfolio and its components, namely systematic and specific risk.

The CAPM is a basic model that presents the relationship between risk and the expected return on a financial asset or portfolio (Mossin, 1966). In the model, the beta coefficient measures how much the risk of the portfolio moves with the market risk, in other words, the sensitivity of the portfolio risk to the market risk. In this context, when the beta is 1, the risk of the portfolio is equal to the market risk, while when the beta is greater than one, the risk of the portfolio moves above the market risk and conversely, when the beta is less than one, the risk of the portfolio moves below the market risk (Sharpe, 1964). In this context, the CAPM equation is expressed in the form of Equation (1):

$$R_i - R_f = \beta_i(R_M - R_f) \quad (1)$$

In Equation (1), R_f represents the risk-free interest rate. In the analysis, the annual rate of return on government bonds is used as the risk-free interest rate. R_M represents the return of the market portfolio. The return of the XU100 index is used as the market portfolio return. β_i is the beta coefficient. The beta coefficient in the model is calculated as follows:

$$\beta_i = \frac{Cov(R_i,R_M)}{Var(R_M)} \quad (2)$$

In Equation (2), $Cov(R_i,R_M)$ is the covariance between the return of stock *i* and the return of the market portfolio, and $Var(R_M)$ is the variance of the market portfolio return. In CAMP, the total risk of the portfolio is the sum of systematic and specific risks. Systematic risk is the risk arising from macroeconomic conditions such as inflation risk and interest rate risk. These risks cannot be eliminated by portfolio diversification. Specific risks, on the other hand, are risks arising from the firm itself and can be eliminated through diversification. Accordingly, for the estimation of betas, firstly, risk-return series are calculated and then β_i coefficients for stocks are calculated.

RESULTS

The risk of green stocks is calculated both for the entire sample period between 17 November 2022 and 19 September 2024 and for the period between 24 May 2024 and 19 September 2024, when the new industrialization strategy was announced. Thus, the impact of the announcement of the new industrialization strategy on the stocks of the sector can be seen. Table 1 presents the stocks included in the green stocks of the renewable energy sector and their IPO dates.

Table 1. Green stocks and IPO dates

Share Code	Company Name	IPO Date
AKENR	Akenerji Electricity Production Inc.	28 June 2000
AKSEN	Aksa Energy Production Inc.	14 May 2010
AKSUE	Aksu Energy and Trade Inc.	23-24 December 2024
ALFAS	Alfa Solar Energy Industry and Trade Inc.	9-11 November 2021
AYDEM	Aydem Renewable Energy Inc.	19-22 April 2021
AYEN	Ayen Energy Inc.	28 June 2000
BIOEN	Biotrend Environment and Energy Investments Inc.	19-21 April 2021

CONSE	Consus Energy Operation and Services Inc.	14-15 April 2022
ENJSA	Energy Inc.	2 February 2018
ESEN	Esenboğa Electricity Production Inc.	1-2 November 2021
GWIND	Galata Wind Energy Inc.	15-16 April 2021
HUNER	Hun Renewable Energy Production Inc.	15-16 February 2022
KARYE	Kartal Renewable Energy Production Inc.	12 July 2021
KONTR	Kontrolmatik Technology Energy and Engineering	12-13 November 2024
MAGEN	Margün Energy Production Industry and Trade Inc.	28-29 February – 1 March 2024
NATEN	Naturel Renewable Energy Trade Inc.	1-2 Agust 2019
PAMEL	Pamel Renewable Electricity Production	9 June 2014
SMRTG	Smart Solar Technologies	16-18 March 2022
ZEDUR	Zedur Energy Electricity Production Inc.	11-14 February 2021
ZOREN	Zorlu Energy	17 May 2000

Source: Public Disclosure Platform (KAP)

Table 2 presents the mean and standard deviation values calculated using the returns of green stocks. Index and stock returns are calculated using Equation (3).

$$R_{i,t} = \ln\left(\frac{P_{i,t}}{P_{i,t-1}}\right) \quad (3)$$

Table 2 assumes that an investor has determined a position amount of 10,000 TL in each stock in the portfolio and the total amount of the portfolio is 200,000 TL, and the portfolio beta equivalents are calculated. The portfolio beta equivalent shows what the risk return for this portfolio of 200,000 TL would be. According to Table 2, the risk return for the portfolio is 61766.18 TL. According to beta coefficients, the stocks with the highest beta coefficients are MAGEN and ZOREN. The stock with the lowest beta coefficient is BIOEN. In this case, the stocks that are most sensitive to market risk are MAGEN and ZOREN, while BIOEN is the stock with the least sensitivity to market movements.

Table 2. Beta values and portfolio beta equivalent for green stocks

Share Code	Beta	Position Amount (TL)	Portfolio Beta Equivalent (TL)
AKENR	0.2688	10.000	2687.93
AKSEN	0.2663	10.000	2663.10
AKSUE	0.2663	10.000	2663.10
ALFAS	0.2318	10.000	2317.86
AYDEM	0.2977	10.000	2976.64
AYEN	0.3108	10.000	3108.33
BIOEN	***0.1996***	10.000	1995.67
CONSE	0.3037	10.000	3036.87
ENJSA	0.3103	10.000	3102.90
ESEN	0.3170	10.000	3169.51
GWIND	0.3114	10.000	3114.13
HUNER	0.3800	10.000	3800.11
KARYE	0.3472	10.000	3471.62
KONTR	0.3786	10.000	3785.77
MAGEN	***0.4511***	10.000	4511.17
NATEN	0.2960	10.000	2960.23
PAMEL	0.2283	10.000	2282.85
SMRTG	0.3398	10.000	3398.30

ZEDUR	0.2663	10.000	2662.69
ZOREN	***0.4057***	10.000	4057.37
TOPLAM	**-**	***200.000***	***61766.18***

Source: Calculated by the authors.

In the following stage, to calculate the total risk amount of the portfolio, Calvet et al. (2007) was followed and the position amount of each stock was multiplied by its standard deviation. Accordingly, the total risk amount of the portfolio was calculated as 7355.74 TL. From here, the portfolio beta equivalent (61766.18 TL) was multiplied by the standard deviation of BIST100 (0.0202) to determine the systematic risk amount of the portfolio. The systematic risk amount in such a portfolio was calculated as 1248.47 TL. Finally, the systematic risk amount was subtracted from the total risk amount to reach the specific risk amount. The calculated specific risk amount was 6107.27 TL. Based on this, the total risk amount that an investor holding such a stock portfolio would be exposed to in this portfolio is 7355.74 TL. In addition, 1248.47 TL of the total risk amount of this investment is due to systematic risk and 6107.27 TL is due to specific risk.

After the total risk amount of the portfolio was calculated and separated, the total risk amounts of each stock in the portfolio were also calculated and separated. However, before calculating the risk amounts, the specific risk level of each stock was calculated and then the total risk and systematic risk levels were determined. The non-systematic risk levels of each stock were calculated with the help of Equation (4) (Ural and Demireli, 2018):

$$\varepsilon_i = \sigma_i - \beta_i . \sigma_M \quad (4)$$

In Equation (4), ε_i represents the unsystematic risk of stock *i*, σ_i represents the total risk level of stock i, and σ_M represents the total risk level of the market portfolio β_i is the beta coefficient of stock *i*. The specific risk levels calculated with the help of Equation (4) are subtracted from the total risk level, and the systematic risk level of each stock is calculated. These calculations are presented in the first column of Table 3. Based on this, each risk level is multiplied by the position amounts (10,000 TL), and the total risk amount, unsystematic risk amount, and systematic risk amounts for each stock are determined. The risk amounts are presented in the second column of Table 4. According to the calculated risk levels and amounts for the stocks, the risk profiles of the stocks are defined. The defined risk profiles are presented in the last column of Table 4.

According to Table 3, when investors invest in green stocks, they are exposed to specific risk in all stocks. This situation shows that the risk of a portfolio consisting of green stocks can be reduced with diversification strategies. It is seen that the specific risk of stocks with the earliest IPO date among green stocks is lower. When the risk amounts presented in Table 3 are compared, ALFAS and AKSUE are the stocks with the highest and lowest total risk amounts, respectively, during the analysis period. While ZEDUR stock has the highest specific risk amount during the analysis period, AKSUE stock has the lowest specific risk amount. MAGEN and BIOEN are the stocks with the highest and lowest systematic risk amounts, respectively. When the values in the table are examined, the total risk amount of an investor holding a portfolio consisting of green stocks between November 17, 2022 and September 19, 2024 is

7355.74 TL. Of this total risk, TL 6107.27 is due to specific risks and TL 1248.47 is due to systematic risk. In this context, the specific risk amount of TL 6107.27 of the portfolio can be eliminated through diversification.

Table 3. Risk levels and risk profiles for green stocks

	(1)			(2)				(3)
	RISK LEVEL (%)			RISK AMOUNT (TL)				
Share Code	**Total Risk**	**Specific Risk**	**Systematic Risk**	**Position Amount (TL)**	**Total Risk Amount**	**Specific Risk Amount**	**Systematic Risk Amount**	**Risk Profile**
AKENR	***4.26***	3.72	0.54	10.000	426.37	372.06	54.31	Specific Risk
AKSEN	2.88	2.34	0.54	10.000	288.44	234.13	54.31	Specific Risk
AKSUE	2.71	2.17	0.54	10.000	270.81	217.00	53.81	Specific Risk
ALFAS	***4.87***	***4.40***	0.47	10.000	487.17	440.34	46.83	Specific Risk
AYDEM	3.46	2.85	0.60	10.000	345.58	285.43	60.14	Specific Risk
AYEN	3.37	2.74	0.63	10.000	337.28	274.47	62.80	Specific Risk
BIOEN	3.36	2.96	0.40	10.000	335.92	295.59	40.32	Specific Risk
CONSE	3.39	2.78	0.61	10.000	338.89	277.53	61.36	Specific Risk
ENJSA	2.91	2.28	0.63	10.000	290.95	228.26	62.69	Specific Risk
ESEN	3.46	2.82	0.64	10.000	345.73	281.69	64.04	Specific Risk
GWIND	3.07	2.44	0.63	10.000	307.00	244.08	62.92	Specific Risk
HUNER	3.57	2.80	0.77	10.000	356.81	280.03	76.78	Specific Risk
KARYE	4.10	3.40	0.70	10.000	410.37	340.22	70.14	Specific Risk
KONTR	4.18	3.41	0.76	10.000	417.66	341.17	76.49	Specific Risk
MAGEN	3.97	3.05	***0.91***	10.000	396.53	305.38	91.15	Specific Risk
NATEN	4.22	3.62	0.60	10.000	422.28	362.47	59.81	Specific Risk
PAMEL	3.77	3.31	0.46	10.000	377.30	331.17	46.12	Specific Risk
SMRTG	4.05	3.37	0.69	10.000	405.18	336.52	68.66	Specific Risk
ZEDUR	***4.47***	3.93	0.54	10.000	447.16	393.37	53.80	Specific Risk
ZOREN	3.48	2.66	***0.82***	10.000	348.32	266.35	81.98	Specific Risk
				Total	7355.74	6107.27	1248.47	Specific Risk

Source: Calculated by the authors.

In Table 4, similar to Table 2, portfolio beta equivalents were calculated assuming that an investor determined a position amount of 10,000 TL in each stock in the portfolio and the total amount of the portfolio was 200,000 TL. According to Table 4, in the process after the announcement of the new industrialization strategy to the market, the beta equivalent of the same portfolio was calculated as 13333.66 TL. In this process, the highest beta was calculated for PAMEL stock, and the lowest beta was calculated for AKSEN stock. This situation shows that the announcement of the new industrialization strategy affected the movement of firms together with the market.

Table 4. Beta values and portfolio beta equivalents for green stocks during the new industrialization strategy process

Share Code	Beta	Position Amount (TL)	Portfolio Beta Equivalent (TL)
AKENR	0.0624	10.000	624.16
AKSEN	***0.0028***	10.000	27.67
AKSUE	0.1435	10.000	1435.22
ALFAS	0.0599	10.000	598.56
AYDEM	0.0055	10.000	55.14
AYEN	0.0321	10.000	320.62
BIOEN	0.1113	10.000	1112.60
CONSE	0.0033	10.000	32.51
ENJSA	0.0249	10.000	248.94
ESEN	0.1440	10.000	1440.15
GWIND	0.0732	10.000	732.02
HUNER	0.0522	10.000	521.67
KARYE	0.0104	10.000	104.30
KONTR	0.0107	10.000	106.63
MAGEN	0.0200	10.000	199.69
NATEN	0.1068	10.000	1067.69
PAMEL	***0.2004***	10.000	2004.15
SMRTG	0.0848	10.000	847.79
ZEDUR	0.0568	10.000	568.07
ZOREN	0.1286	10.000	1286.08
TOPLAM	**-**	***200.000***	***13333.66***

Source: Calculated by the authors.

Green transformation can affect the risk of green stocks through several channels. The green transformation process can increase the demand for renewable energy, sustainable agriculture and environmentally friendly technologies. This can increase the value of green stocks and positively affect the risk profile. Governments' environmentally friendly policies and regulations can affect the performance of green stocks. While positive regulations can reduce the risk of these stocks, negative regulations can increase the risks. Finally, as investors' interest in environmental, social and governance criteria increases, the investment flow to green stocks can also increase. This can reduce the risk of stocks. For this purpose, the new industrialization strategy process, one of the objectives of which is green transformation, has been taken into consideration in Turkey, and the risk profiles of green stocks in this process have also been evaluated. This process covers the dates between May 24, 2024, when the new industrialization strategy was announced to the market, and September 19, 2024. Table 4 presents the betas and portfolio equivalents of stocks in a portfolio consisting of green stocks during this process.

Table 5. Risk levels and risk profiles related to green stocks in the new industrialization strategy process

	(1)			(2)				(3)
	RISK LEVEL (%)			RISK AMOUNT (TL)				
Share Code	**Total Risk**	**Specific Risk**	**Systematic Risk**	**Share Code**	**Total Risk**	**Specific Risk**	**Systematic Risk**	**Risk Profile Share Code**
AKENR	***4.12***	***4.03***	0.09	10.000	***412.39***	***403.18***	9.21	Specific Risk

AKSEN	2.45	2.45	0.004	10.000	245.22	244.81	***0.41***	Specific Risk
AKSUE	2.64	2.43	***0.21***	10.000	263.82	242.64	21.18	Specific Risk
ALFAS	2.63	2.54	0.09	10.000	262.50	253.67	8.83	Specific Risk
AYDEM	2.78	2.77	0.01	10.000	278.05	277.24	0.81	Specific Risk
AYEN	2.66	2.61	0.05	10.000	265.85	261.12	4.73	Specific Risk
BIOEN	2.87	2.70	0.16	10.000	286.54	270.12	16.42	Specific Risk
CONSE	2.48	2.47	0.00	10.000	247.83	247.35	0.48	Specific Risk
ENJSA	***2.14***	2.10	0.04	10.000	***213.66***	***209.99***	3.67	Specific Risk
ESEN	2.54	2.33	***0.21***	10.000	253.85	232.60	21.26	Specific Risk
GWIND	2.44	2.33	0.11	10.000	243.74	232.94	10.80	Specific Risk
HUNER	2.92	2.84	0.08	10.000	292.06	284.36	7.70	Specific Risk
KARYE	3.30	3.29	0.02	10.000	330.37	328.83	1.54	Specific Risk
KONTR	***3.55***	***3.57***	0.02	10.000	355.28	356.86	1.57	Specific Risk
MAGEN	3.26	3.23	0.03	10.000	325.98	323.04	2.95	Specific Risk
NATEN	2.54	2.38	0.16	10.000	254.08	238.33	15.76	Specific Risk
PAMEL	2.51	2.22	***0.30***	10.000	251.35	221.77	***29.58***	Specific Risk
SMRTG	2.58	2.45	0.13	10.000	257.76	245.25	12.51	Specific Risk
ZEDUR	3.73	***3.65***	0.08	10.000	373.31	364.92	8.38	Specific Risk
ZOREN	2.31	2.12	0.19	10.000	230.89	211.91	18.98	Specific Risk
				Toplam	5644.54	5450.90	196.79	Specific Risk

Source: Calculated by the authors.

Table 5 shows the risk levels and risk amounts of green stocks in the new industrialization strategy process. The risk levels and amounts calculated in the table show that the announcement of the new industrialization strategy did not change the risk profile of green stocks. However, the risk levels and amounts have changed. According to the table, the stock with the highest total risk amount in this process is AKENR, while the lowest total risk is calculated for ENJSA stock. Again, these stocks are the stocks with the highest and lowest specific risks. When the systematic risk amounts are examined, PAMEL is the stock with the highest and AKSEN is the stock with the lowest systematic risk amount. According to the values in the table, the total risk amount of an investor holding a portfolio consisting of green stocks between May 24, 2024 and September 19, 2024 is TL 5644.54. Of this total risk, TL 5450.90 is due to specific risks and TL 196.79 is due to systematic risk. When the obtained amounts are compared with Table 3, it is seen that the announcement of the new industrialization strategy causes a decrease in the total risk amount of this portfolio.

CONCLUSION

This study investigates the risk profiles of green stocks traded on Borsa Istanbul during the new industrialization strategies process. For this purpose, a portfolio consisting of green stocks was considered and evaluated with the help of the Capital Asset Pricing Model. The study findings show that the stocks of companies operating in the renewable energy sector in Turkey carry more specific risk. However, the specific risk of the portfolio decreases in the process after the announcement of the transition to the new industrialization strategy to the markets. This situation shows that the support of green transformation with public policies affects the risk of green stocks. Because, in particular, the incentives and regulations provided by governments to

green energy projects increase the growth potential of companies in this field. This creates a positive news effect for the financial markets.

The findings show that green stocks in Turkey have a specific risk profile. This means that investors can reduce the risk of the portfolio by preferring assets in different asset classes, sectors and geographical regions. The findings of the study first include an analysis of the risk profile of green stocks before investors make an investment decision and provide information to investors in this regard. In addition, with the method used, investors can regularly review their portfolios and thus identify assets with poor performance and re-adjust the portfolio when necessary. In this context, the findings of the study are important in terms of risk management.

REFERENCES

Bloomberg New Energy Finance. (2019). *Global trends in clean energy investment*. Retrieved December 1, 2020, from https://about.bnef.com/cleanenergy-investment/

Calvet, L. E., Campbell, J. Y., & Sodini, P. (2007). Down or out: Assessing the welfare costs of household investment mistakes. *Journal of Political Economy, 115*(5), 707–747. https://doi.org/10.1086/523246

Climate Finance Leadership Initiative. (2019). *Financing the low-carbon future: A private sector view on mobilizing climate finance*. Retrieved December 1, 2020, from https://data.bloomberglp.com/company/sites/55/2019/09/Financing-the-Low-Carbon-Future_CFLI-Full-Report_September-2019.pdf

Debrah, C., Darko, A., & Chan, A. P. C. (2022). A bibliometric-qualitative literature review of green finance gap and future research directions. *Climate and Development,* 1–24. https://doi.org/10.1080/17565529.2022.2095331

Gülay, G., Korkmaz, E., & Ersan, Y. (2022). Empirical analysis of risk-taking, investment efficiency and diversification in Turkish defined contribution pension plans. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(4), 1313–1330.

Gürsakal, S. (2007). Hisse senedi ve döviz piyasası risklerinin riske maruz değer yöntemi ile karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26*(2), 61–76.

Ho, T. N., Wu, W. Y., Nguyen, P. T., & Che, H. C. (2019). The moderating effects for the relationships between green customer value, green brand equity, and behavioral intention. *Academy of Strategic Management Journal, 18*(4), 1-22.

Kazlauskiene, V., & Draksaite, A. (2020). Green investment financing instruments. In CSR and socially responsible investing strategies in transitioning and emerging economies (pp. 189–213). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-7998-2913-3.ch010

Köse, Y., & Aktan, C. (2023). BIST-100 Endeksi'nde yer alan Türk havayolu şirketlerinin sistematik risklerinin tahmin edilmesi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 9*(1), 37–50.

Lee, C.-C., Wang, F., Lou, R., & Wang, K. (2023). How does green finance drive the decarbonization of the economy? Empirical evidence from China. *Renewable Energy, 204,* 671–684. https://doi.org/10.1016/j.renene.2023.01.058

Mossin, J. (1966). Equilibrium in a capital asset market. *Econometrica, 34*(4), 768–783. https://doi.org/10.2307/1910098

Pham, L. (2021). How integrated are regional green equity markets? Evidence from a cross-quantilogram approach. *Journal of Risk and Financial Management, 14*(1), 39. https://doi.org/10.3390/jrfm14010039

Sharpe, W. (1964). Capital asset prices: A theory of market equilibrium under conditions of risk. *Journal of Finance, 19*(3), 425–442. https://doi.org/10.2307/2977928

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji ve Yeni Teknolojiler Dairesi Başkanlığı. (2024, Şubat 23). Yenilenebilir enerji yatırımları ve destekleme mekanizmaları. https://ticaret.gov.tr/data/65dc9d3113b8762768385d66/ETKB%20SKDM%20Sunum-Yenilenebilir%20Enerji_23022024.pdf 7

Ural, M., & Adakale, T. (2009). Bireysel emeklilik fonlarında risk yönetimi ve riske maruz değer analizi. *Ege Akademik Bakış, 9*(4), 1463–1483.

Ural, M., & Demireli, E. (2018). BİST30 borsa endeksinde risk profili analizi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 4*(1), 39–48.

Ural, M., Bayram, O., & Kisava, Z. S. (2019). BİST30 endeksinin risk profili ve optimal portföy analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar, 650,* 9–28.

FİNANS KAPİTAL VE FİNANSAL KÜRESELLEŞME: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Öğr. Gör. Yelda ALTUNAL GÜRGEN
Haliç Üniversitesi
yeldaaltunalgurgen@halic.edu.tr, 0000-0002-0925-2664

ÖZET

1970 sonrası dünya ekonomisini incelediğimizde, sermaye birikimi ve değerlenmenin belirgin biçimde sermayenin özellikle bir türüne yoğunlaştığı görülmektedir. Bu tür, Marx'ın *Kapital*'de detaylandırdığı sermaye formlarının ötesine geçen, geç kapitalizme özgü yeni birikim biçimini ve banka ile sanayi sermayesinin bileşimini içeren bir formu, yani finans kapitali gerektirmektedir. Bu sermaye birikim rejimindeki dönüşümle birlikte kapitalizm, giderek finansal alan üzerinden varlığını sürdürmeye başlamıştır.

Bu makalede, finansal küreselleşmenin ve bunun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle finans kapitalin teorik temelleri oluşturulacak, ardından finansal entegrasyon politikaları ve araçları ele alınacaktır. IMF'nin bu süreçteki rolüne odaklanılacak ve son olarak Türkiye ekonomisinin IMF ile iş birliği çerçevesinde geçirdiği yapısal dönüşüm irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: finansal küreselleşme, finans kapital, küresel ekonomik entegrasyon

Jel Kodları: B14, B24, F65, F15, F02, G20, G28, O19

GİRİŞ

Kapitalizm, üretim araçlarının özel mülkiyete tabi olduğu, bu araçlardan yoksun kişilerin ise bu araçların sahiplerine emek güçlerini ücret karşılığı satarak yaşamlarını idame ettirebildikleri, maddi ve mali genişlemelerin birbirinin yerini alarak ilerlediği halihazırda mevcut toplumsal ilişkiler toplamı, mevcut ekonomik sistemdir. Göreli ve mutlak sömürü ile maddi genişleme yaratan sermaye sınıfı, maddi genişlemeyi risk olarak gördüğü durumlarda mali genişlemeye gider. İşte bu makalenin konusu 1980'ler sonrası mali genişleme, yani finansallaşma ve finansal küreselleşmenin Türkiye üzerine etkileridir.

Küreselleşme, yani sermaye hareketlerinin küresel çapta serbest hareketi, bugüne özgü bir olgu değildir. 1870'li yılların döviz kuru istikrarının olduğu altın standardı döneminden, I. Dünya Savaşı'na değin küresel çapta yoğun finansal hareketlilik yaşanmış; yine 1945'ten 1970'lerin başına kadar sabit kurlu Bretton Woods sisteminde sermayenin lehine finansal araç çeşitliliğiyle birlikte benzer bir hareketlilik söz konusu olmuştur.[114] Fakat Bretton Woods sisteminin de yıkılışıyla, sabit kur döneminden, kurlar dalgalanmaya bırakılarak farklı kur rejimlerinin uygulandığı bir döneme; ülkelerin zaman içinde uluslararası finans hareketlerinin önünde engel oluşturan sınırlamaları kaldırdıkları bir "kuralsızlaştırma" dönemine geçiş başlamıştır. Bu dönem makalenin de konusu olan finansal küreselleşme dönemidir.

Finansal küreselleşme, makale boyunca, finans kapitalin öne çıktığı bir süreç, kapitalizmin yeni bir aşaması olarak ele alınacaktır. "Geç kapitalizm" ya da "kapitalizmin son aşaması" olarak inceleyeceğimiz bu süreci, önceki finansal genişleme dönemlerinden ayıran, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ'lar) artan gücü, devletlerin sermaye ile piyasa düzenleyici işlevler üstlenmesi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle finansal araçların sayısının artması, finansal işlemlerin alanının genişlemesidir. Sistem çekirdek itibariyle aynı kalmanın ötesinde, yeni birtakım gelişmelerin tarifi için yeni kavramlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Makalenin teorik alt yapısının kurulması adına ilk başlıkta finans kapitale odaklanılacaktır. Fakat bunun için öncelikle sermaye türleri ve sermaye birikiminin temel dinamikleri hakkında fikir sahibi olmak gereklidir. Bu yüzden bu başlıkta, sermaye türlerinden başlanarak, sırasıyla sermaye birikiminin temel dinamikleri ve buradan da finans kapital teorisi irdelenecektir. Bunu yaparken, Klasik Marksist teorisyenlerin perspektifleri dikkate alınacaktır.

Bir sonraki başlıkta ise finansal entegrasyon politikalarına ve araçlarına yer verilecektir. Bu anlamda öncelikle 70'li yılların, finans piyasaları önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik politikalar, 1980 sonrası Washington Consensus kararları ve etkileri yer bulacak; buradan da bu politikaların teknik anlamda gerçekleşmesini sağlayan finansal araçlar üzerinde durulacaktır. Bretton Woods sonrası dalgalanmaya bırakılar kurların yarattığı volatiliteye karşı geliştirilen, finans kapitalin riskten kaçınmasını sağlayan bu finansal araçların olumlu ve

[114] Eroğlu, Nadir, "Finansal Küreselleşme ve Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri", **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, (ed.) Alkan Soyak, İstanbul: Om Yayınevi, 1. Basım, 2002, s.14-15

olumsuz yönlerine değinilecektir.

Son başlıkta ise uluslararası kurumların finansal küreselleşme sürecindeki rolü ve finansal küreselleşmenin Türkiye üzerine etkisi üzerinde durulacaktır. İlk olarak 24 Ocak 1980 kararlarından söz edilecek, sonrasında 1990 sonrası IMF (Uluslararası Para Fonu) ve devlet iş birliği ile gerçekleştirilen banka reformu yer bulacaktır. Bu noktada "iş birliği" kavramının kullanımı önemlidir, zira makalede konuyu devlet- piyasa ikilemi üzerinden ele alan ulusalcı/ kalkınmacı yaklaşımın aksine; ulus devletlerin bu dönemde rolünün azaldığı, önemsizleştiğini kabul edilmemektedir. Ulus üstü kurumların (IMF örneği ele alınmıştır), ulus devletlerin iktisat politikalarını doğrudan belirlediklerine, ulus devletleri yönlendirdiklerine ve ulus devletlerin "pasif" alıcılar olarak bu yaptırımları kabul ettiklerine karşı bir söylem desteklenmektedir.

1. DÜŞÜNSEL ZEMİNİN İNŞASI: FİNANSAL KÜRESELLEŞMENİN TEORİK ALT YAPISI

Finans kapitali incelemeden önce, bir bütün olarak sermayenin türlerinden ve sermaye birikiminin temel dinamiklerinden bahsetmemiz gerekir. Sermayenin formlarını ve birikiminin temel dinamiklerini anlamak, bir sistem olarak kapitalizmi ve konumuz bağlamında finans kapitali kavramak açısından son derece önemlidir. Fakat tüm bu dinamikleri birbirinden ayırmadan, iç içe, etkileşim halinde ve bütünsel bir biçimde görebilmek bunun esas koşuludur.

1.1.Sermaye Türleri ve Sermaye Birikiminin Temel Dinamikleri

Sermaye karşımıza çeşitli türlerde çıkmaktadır ve sermayenin her bir türü, onun sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Kapitalizm tarihinin çeşitli dönemlerinde, sistem olarak ilerleyişinde, bu türlerin gereksinimlerine göre, birinden diğerine geçişi söz konusu olmuştur. Esasında bu geçişler, doğrudan sermaye birikim sürecinin bütününü ifade etmektedir. Sözünü ettiğimiz bu sermaye formları, üretken sermaye, meta sermaye ve para sermayedir.

> "Kendi dolaşım aşamaları içinde sermaye değerinin büründüğü iki biçim, para- sermaye, meta- sermaye biçimleridir; üretim aşamasında aldığı biçim üretken- sermaye biçimidir. Kendi toplam devresinde bu biçimleri alan ve yeniden bırakan ve her birinde ona uygun düşen işlevi yerine getiren sermaye sanayi sermayesidir- burada sanayi sözcüğü, kapitalistçe işletilen tüm üretim dallarının kapsandığını anlatmaktadır. Dolayısıyla burada para-sermaye, meta- sermaye ve üretken sermaye işlevleri, bağımsız ve birbirlerinden ayrı iş dallarının içeriğini oluşturan, bağımsız sermaye türlerine işaret etmemektedir.[115]"

Üretken sermaye, üretim araçları ve emek gücünün satın alınmasına olanak tanıyan sermayedir. Yani üretimin başlaması için ilk olarak gerekli olan, üretim alanında artı değerin yaratılması sürecini içeren, diğer sermaye türlerinin öncülü olan sermayedir. Meta sermaye ise üretken sermayenin işe koşulması sonucu ortaya çıkan, emek gücünün ürünü olan metaların, dolaşım alanındaki realizasyonuyla ilgilidir. Zira kapitalizmde tüm metalar, para formuna dönüşmek adına üretilir. Buradan para sermayeyi de finansal bir kaynak olarak emek gücü ve

[115] Marx, Karl, **Kapital II. Cilt**: Sermayenin Dolaşım Süreci, (Çev) Nail Satlıgan - Mehmet Selik, 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 3. Basım, 2015, s.57

üretim araçlarını satın alarak üretim sürecini başlatan ve metaların dolaşım sürecindeki realizasyonuyla birlikte dönüştüğü sermaye formu olarak tanımlayabiliriz. Bahsettiğimiz bu üç sermaye türünü de ilerleyen paragraflarda, sermaye birikiminin temel dinamiklerini anlamaya çalışırken yeniden hatırlamış olacağız.

Sermaye birikim zorunluluğu kapitalizmin mevcudiyeti için gerekli başlıca unsurlardandır. Meta- meta, meta- para- meta aşamalarındaki kullanım değeri; para- meta- para' evresinde değişim değerine dönüştüğü vakit tanıştığımız sermaye, genel anlamda P-M-M'-P' olarak ifade edilen şekliyle sermaye birikiminin başlamasını sağlayacaktır. Zira öncesinde, M-P-M ilişkisinde para, ilk metayı diğeriyle değiştirmeyi sağlayacak olan aracı iken; P-M-P' ilişkisinde para artık sermaye formundadır.[116]

Elde ilk olarak girişimi başlatmak adına belirli bir paranın olması gereklidir. Zira bu para, üretim için gerekli emek gücü, ham madde ve makinelere(M), yani kullanım değerlerine yatırılır. Sonrasında artı değeri yaratan emek gücü, bu kullanım değerlerine ek bir değer (karşılığı ödenmemiş emek zaman) ekleyerek, artık M biçiminden farklı bir M' meydana getirir ki buna "üretim" demekteyiz. Değişim değeri için üretilen bu yeni meta, dolaşımda, başlangıçtaki P değerinden daha yüksek bir değer olan P' değerine realize olur (metadaki artı değerin parasallaşması) ve bu değer "sermaye"yi oluşturur.[117] Artı değerin sürekli üretken sermayeye dönüştürülmesi ve revolarize edilmesi (maddi genişleme) veyahut da para sermaye olarak yığılması (mali genişleme) sermaye birikimini meydana getirir.

Sermaye birikimi her zaman üretime ve *sermayenin yoğunlaşması*na sebebiyet vermektedir. Zira P'-P arasındaki farkı üretken sermayeye yatıran kapitalist, ilerleyen aşamalarda üretimi küçük fabrikalardan büyük fabrikalara taşımak durumunda kalacaktır. Alınan makineler (CC) (sermayenin yoğunlaşması teknik ilerlemeyle el ele gitmektedir), iş bölümü ve uzmanlaşmanın da gelişmesiyle ancak daha büyük ölçekte (ölçek ekonomileri) üretimle karı artırabilecektir. Üretim alanında etkin olan bu dinamik, emeğin verimliliğin arttığına (göreli artı değer) işaret etmektedir. Ölçek ekonomilerinin olduğu dönemler, mekânsal yoğunlaşmanın da etkisiyle, işçilerin yüz yüze bir aradalığını sağlayan yapılar olduklarından, sendikalaşma, militanlaşma gibi işçi hareketlerinin yoğun olduğu dönemlerdir. Hali hazırda bu dinamiklerle üretken sermayeler arasındaki rekabet, tekelleşmeye neden olmaktadır. *Sermayenin merkezileşmesi* dediğimiz bu evrede eğilim, bölüşüm alanında, büyük balığın küçük balığı yutması, daha önceden yaratılan sermaye ya da servetin el değiştirmesidir. Finans kapitali analiz edeceğimiz ileriki başlıklarda, işte *"sermayenin bu merkezileşme ve yoğunlaşma eğilimlerinin bir sonucu olarak meta sermaye ve para sermayenin iç içe geçmesini*"

[116] Marx, Karl, **Kapital I. Cilt**: Sermayenin Üretim Süreci, (Çev) Nail Satlıgan - Mehmet Selik, 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 3. Basım, 2015, s.152

[117] A.g.e., s.155

inceleyeceğiz.[118]

John Eaton'a göre *yoğunlaşma ve merkezileşme* eğilimleri ekonomik bunalımlarla hız kazanmaktadır.[119] Zira bu zamanlarda güçsüz ve geri kalmış şirketler ya yok olmakta ya da büyük balıklara yem olmaktadırlar. Fakat en nihayetinde bu bunalımlar ayakta kalan şirketler için daha çok kaynak toplamak için bir uyarı niteliği taşıdığı gibi, büyük şirketlerdeki sermaye yoğunluğu arttıkça, karların daha büyük bir kısmı birikecek ve yoğunlaşma hızı artmış olacaktır.

CC zaman içinde arttıkça yoğunlaşma artmakta ve merkezileşme eğilimiyle birlikte balık büyümekte ve bu şişman balık sermayenin döngüsünü(P-M-M'-P') eskisinden daha yavaş tamamlamaktadır. Bu ise sermayenin verimliliğini azaltmakta ve kar oranlarını düşürmektedir (π=SV(artı değer)) /CC(sabit sermaye)+VC(değişir sermaye), yani CC arttıkça VC'nin bunu karşılayamadığı ölçüde SV düşecek, dolayısıyla π de azalacaktır). Öyleyse bu balık, hızlı yüzebilmek adına (sermayenin döngüsünün hızlanması için) ağırlıklarından kurtulmalıdır. İşte sermayenin döngüsünü hızlandırmak adına, sermayenin çeşitli yerlere dağılmasına (alan ekonomisi) *sermayenin saçılması* denmektedir. Yani 150 adet girdisi olan bir telefonun üretim sürecinin, artık büyük fabrikalardan mekânsal yayılma yoluyla, her bir girdi için yeni girişimcilerin ortaya çıktığı küçük atölyelere saçılmasıdır. Artık yatay düzeyde, farklı ritimlerde, dikey ve eşitsiz sermaye ilişkilerine tanıklık etmekteyiz. Esnek çalışmayla birlikte giden bu sermayenin sosyalizasyonu süreci; kadın emeği, çocuk emeği ve dolayısıyla da yoğun miktarda mutlak sömürü içermektedir. Diğer yandan sermayenin saçılması, kapitalizmin ulus devlet kodlamasını değiştirmek zorundadır. Zira bu yoğun sömürü için, toplumun ötekileştirilen kesimleriyle de barışılmaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla azınlıklarla ilgili çeşitli açılımların yapılması zorunludur.

Sermaye birikiminin diğer bir dinamiği olan *kriz* ise, tamamen sisteme içkin ve P'-P değerinin sisteme nasıl entegre olacağı ile ilgilidir. P-M-M'-P' sermayenin genel formülünde, artı değer eklenmiş M' metasının ölüm perendesini (*salto mortale*[120]) atamayışı, yani metadaki artı değerin nicelleşememesi krize sebebiyet verir.

Son olarak *sermayenin fark yaratarak genişleme eğilimi* (üretimin ve paranın uluslararasılaşması) dediğimiz süreç, krizle bağlantılı şekilde, ondan kurtulmaya yönelik geliştirilen mekânsal boyutu olan bir eğilimdir. 1970'lerden beridir aşırı birikim krizine sahne olan erken kapitalistleşmiş sermayelerin, sermayelerinin değersizleşmemesi adına çeşitli mekanizmalar geliştirmeleri buradan okunabilir. Sermayenin genişleme eğilimi dinamikleri, ürün üretimi için gerekli organizasyonel yapının hızlı bir değişime uğramasını, üretimin farklı

[118] Calinicos, Alex. "Periodizing Capitalism and Analyzing Imperialism: Classical Marxism and Capitalist Evolution". Robert Albritton, Makoto Itoh, Richard Westra, Alan Zuege (Ed.). **Phases of Capitalist Development – Booms Crises and Globalizations** içinde. New York: Palgrave, 2001, s.231.

[119] Eaton, J., **Ekonomi Politik**, (çev.) Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2. Basım,1990

[120] Marx, Kapital I. Cilt: Sermayenin Üretim Süreci, s.106

kısımlarının dünyanın çeşitli yerlerindeki üretim olanaklarını tüketmesini içermektedir. Böylece yeni mekânlar sürece eklemlenirken, diğer yandan konumuzla bağlantılı olarak, geç kapitalistleşen ülkelerin sermayeleri bu dinamikleri öncesinde içselleştirerek ve daha sonra dünyayla aktif bir bağlantı içine girip uluslararasılaşarak küresel ölçekte sermaye birikim sürecinde üzerlerine düşen rolü yerine getirmişlerdir.

Sermaye türleri olan üretken sermaye, meta sermaye ve para sermaye formlarını gördükten ve sermayenin temel dinamiklerini açıkladıktan sonra artık finans kapitalin teorisine geçiş koşulları oluşmuş bulunmaktadır. Bu noktada elbette ki Karl Marx ve Marxist ekonomi kurumuna büyük katkısı ve doğrudan "Finans Kapital" kitabıyla Rudolf Hilferding; finans kapital konusunda öne çıkan diğer Marxist teorisyenlerden, "Dünya Ekonomisi Analizi" ile Nikolay Buharin ve "Emperyalizm Teorisi" ile V.I. Lenin anlatımımızda yer bulacaktır. Bu üç teorisyen de finans kapitali emperyalizm üzerinden ele almış; para sermayenin, üretken ve meta sermayelerini hakimiyeti altına alması olarak okumuşlardır. Bu noktada finans kapitalin özü, banka sermayesinin, sanayi sermayesi üzerindeki kontrolüdür. Bu kontrol, hisselere ayrılmış bulunan anonim şirket yapısıyla, sanayi ve banka sermayelerinin yönetim süreçlerinde birlikte olmaya başlamalarıyla (iç içe geçmeleriyle) ve bankaların bilgi teknolojileri vesilesiyle, kendileriyle ilişki içinde oldukları sanayi sermayeleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmaya başlamasıyla mümkün olabilmiştir.[121]

1.2.Hilferding, Lenin ve Buharin: Finans Kapital

Marx ve Hilferding'de kapitalizmin yörüngesi, yani üretken ve meta sermayenin dolaşım süreci, bütünsel bir süreç olarak para sermayenin öncülüğünde ilerler. Çünkü para sermaye, diğer iki sermaye türünden farklı olarak özel, tarihsel bir fonksiyona sahiptir. Tarihsel süreçte öne çıkan bu sermaye türünün izinden gitmek, kapitalizmin tarihsel anlamda ilerleme yönünün tayin edilmesine olanak tanır. Hilferding, Marx'ın yöntemini sürdürerek, giderek soyutlaşan üretim ilişkilerinin maddi biçimleri üzerine yoğunlaşır. Üretim ilişkilerinin kökenindeki maddesel çekirdeği "banka sermayesi" olarak tanımlar, sermayelerin birbirlerine dönüşme süreçleri üzerinden, banka sermayesinin sanayi sermayesiyle iç içe geçmesiyle "finans kapital" e ulaşır. Bu aşamada artık köklerinden koparılmış bulunan ve siyasal- ekonomik moment olan kar; kredi faizi, temettü, kurucu hissesi biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır.[122]

> "Kapitalist mülkiyet, borsada bir istihkak, bir getiri üzerinde tasarruf hakkı olarak, yani kendi katıksız biçimiyle nasılsa öyle gözüküyor. Ve sömürü ilişkisi, yani mülkiyetin dayandığı artı- değeri sahiplenme durumu kavram olarak yok olup gidiyor. Mülkiyet, herhangi bir üretim ilişkisini ifade ediyor olmaktan çıkıyor…Mülkiyetin değeri, bu durumda getirinin değeri tarafından belirlenmiş, yani katıksız bir nicel ilişki olarak görünüyor. Sayı her şey demek oluyor, nesne hiçbir şey. Sayı tek başına gerçekliğin yerine geçiyor, ama gerçeklik sayı demek olmadığından aradaki bağlam Pitagor inancından daha da mistik bir havaya bürünüyor.[123]"

[121] Marxist Düsünce Sözlügü'nden aktaran Tolga Karataş, **Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009 Dünya Ekonomik Krizi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011, s.24
[122] A.g.e., 13
[123] Hilferding, Rudolf, **Finans Kapital**, İstanbul: Belge Yayınları, 1. Basım, 1995, s.237

Hilferding bu pasajla, mülkiyetle emek arasındaki ilişkinin gözden kaybolduğunu ileri sürmektedir. Emek- sermaye arasındaki doğrudan ilişki, herhangi bir sermayenin faiz getiren sermayeye dönüşümüyle, kar oranında ve faizde görünmez hale gelmektedir. Faiz buradan, sermaye mülkiyetinin, yalnızca bir mülkiyet olmasının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.[124] Hilferding'de finans kapital olabilecek en geniş ekonomik alanı yaratmaya çalışırken, bu alanları gümrük vergileri ile korumaya alır ve ulusal tekellerce sömürülmesine olanak tanır.[125] Bu yönüyle tekellerin karını artırmaya yönelik olan finans kapital politikası, emperyalizmden beslenecektir.

Diğer yandan finans kapital biçimi, sermayenin belirli tarihsel özelliklerinin bir formu olduğu için, yine onun tüm toplumsal ilişki biçimlerini, sınıf ilişkilerini de içerecektir. Hilferding, analizinde, rantiye sınıfın artan egemenliğini, para sermayenin, meta sermayesini kontrol etmeye başlamasını şöyle işaret etmektedir:

> "Gelişmiş bir kapitalist sistemde, kar oranı değişirken faiz oranı oldukça sabit kalır. Böyle olunca, faizin toplam kar içindeki payı girişimcinin karı pahasına artmış olmaktadır. Başka bir deyişle, rantiye kesiminin payı üretken kapitalistlerin hesap ve zararına büyür.[126]"

Banka sermayesinin bu egemenliği, üretken sermayenin geriletilmesi pahasına oluşmaktadır. Sermayenin finans kapitale dönüşümü, faiz oranlarının düştüğü yolundaki dogmaya ters düşerek, faizin toplam kar içindeki payının banka sermayesinin lehine artması üzerinden böylece olanaklı hale gelmektedir.

Lenin'de finans kapital, Hilferding'le benzer olmakla birlikte, şu noktada ondan ayrılmaktadır: Finans kapital uluslar üstü bir yapıdadır ve bir bütün olarak tekelci kapitalizm-emperyalizm aşamasını temsil eder. Lenin'in emperyalizm üzerinden biçimlenen finans kapital analizi (kapitalizmin son aşaması) şu nitelikleriyle, önceki sermaye türlerinden ayrılmaktadır[127]:

i. Üretim ve sermaye yoğunlaşmasının, ekonomik hayatta belirleyici bir rol oynayan tekelleri yaratacak derecede yüksek bir gelişme düzeyine ulaşması
ii. Banka sermayesiyle sanayi sermayesinin iç içe geçip kaynaşması ve bu "mali sermaye" temelinde bir mali oligarşinin oluşması
iii. Meta ihracından farklı olarak sermaye ihracının özellikle büyük bir anlam kazanmış olması
iv. Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekelci kapitalist birliklerin oluşması
v. Yeryüzü topraklarının kapitalist büyük güçler arasında paylaşılmasının tamamlanması (Bu durum kapitalistlerin kötü ruhlu olmalarından ziyade, sermayenin yoğunlaşma aşamasının onları kar elde etmeye devam etmek için bu yolda ilerlemeye zorlamasındandır.[128])

Lenin, emperyalizmin ayırt edici özelliğinin sanayi sermayesinden ziyade mali sermaye

[124] A.g.e., s.238
[125] Hilferding'den aktaran Buharin, s.124
[126] A.g.e., .166-167
[127] Lenin, V.I, **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm**, (çev.) Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 5. Basım, 2008, s.119
[128] A.g.e. s.103

(bankaların denetiminde olan ve sanayicilerin kullanımına açık olan)[129]olduğunu vurgulamaktadır.[130] Mali sermaye tekeller dönemini getirmiş, tekeller beraberinde tekelci ilişkileri getirmiştir. Bu ilişkiler, rekabetin yerine, serbest piyasada karlı işlerden yararlanırken sürdürülmektedir. Lenin bu durumu şöyle açıklamaktadır: *"En olağan olgu, bir borç verildiğinde, borcun bir bölümünün, krediyi sağlayan ülkeden, özellikle silah, gemi gibi ürünlerin alımında kullanılması şartının koşulmasıdır."* Yani böylece mali sermaye ihracı, meta ihracını da geliştirmektedir.

Lenin de bankaların işlevi özellikle vurgulanmaktadır. Zira öncesinde ödeme işlemlerinin bir aracı olan bankalar, sonrasında iştirakler, birleşmeler ve satın almalarla mali merkezler haline gelmişlerdir. Bu noktada artık bankalar ve finans alanının, kapitalizmin lokomotif gücü olduğunu, emperyalizm çağının beraberinde bu tekel haline gelen güçleri getirdiğini söyleyebilmekteyiz.

Buharin de analizinde, yukarıda bahsettiğimiz diğer Marxist teorisyenler gibi, banka sermayesi ve sanayi sermayesini iç içe geçmiş olarak ve para sermayenin ötesinde bir tür olarak kabul etmektedir. Ticari kapitalizm, sanayi kapitalizmi ve sonrasında finans kapitalizmi aşamalarını benimsemektedir.

> "Devlet gücü mali oligarşinin hakimiyeti altına girmiştir. Mali oligarşi, üretimi bankalar yoluyla tek bir merkeze bağlayarak düzenlemektedir. Bu üretim, organizasyon süreci alttan başlayarak gelişmiş ve finans kapitalin çıkarlarının tam bir ifadesi halini alan modern devletlerin sınırları içinde kendini güçlendirmiştir. Kapitalist olarak gelişmiş her 'ulusal ekonomi' bir çeşit 'ulusal' tröste dönüşmüştür.[131]"

Buradan finans kapital ile ilgili olarak, devletin rolünde değişikliğe neden olduğu söylenebilmektedir. Buharin emperyalizm teorisinde, finans kapitalin çıkarı "ideolojik olarak muazzam bir formülasyona" sahiptir demektedir.[132]Finans kapitalin çıkarları, ulusal boyutun ötesindedir. Finans kapital, dünya ekonomisini ve ekonomik ilişkilerin geliştiği ve yayıldığı uluslararası bir alanı ifade etmektedir. Diğer yandan Buharin, rekabetçi mücadele üstün gelen büyük ölçekli üretimin, büyük işletmelerin gelişmesiyle bağlantılı aşırı üretim, kartellerin ihracat politikaları, erken kapitalistleşen sanayi ülkeleri ve geç kapitalistleşen tarım ülkeleri arasındaki büyüyen eşitsizlikler, sermayenin ihraç edilmesinin vardığı boyutlar nedeniyle sermayenin 'ulusal' grupları arasındaki olası çatışmasından söz etmektedir.[133]

> "Askeri bakımdan güçlü bir devlet, devletlerin ellerinde bulundurdukları son çaredir. Dünya pazarındaki mücadele gücü böylelikle 'ulusun' güç ve birliğine, mali ve askeri kaynaklarına bağlıdır. Kendi kendine yeten ve sınırsız ekonomisinin gücünü, dünya krallığı kuruncaya kadar artıran -dünya imparatorluğu- devlet. Bu finans kapitalin idealidir.[134]"

---

[129] A.g.e., s.73
[130] A.g.e., s.121
[131] Buharin, Nikolai İvanoviç, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, (Çev.) Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 1. Basım, 2009, s.126
[132] A.g.e., s.127
[133] A.g.e., s.126
[134] A.g.e., s.126

Tüm bunlar düşünüldüğünde, bu üç teorisyenin katkısıyla şu sonuca varmış bulunuyoruz: Finans kapitalde, banka ve sanayi sermayesi birbirine eklemlenir ve bütünleşik bir hal alır. Bu şekilde tariflenen birleştirilmis bir analiz, konumuz bağlamında, 1980 sonrası dünya ekonomisinin açıklayıcıları olan neoliberalizm, küresellesme ve finansallaşma olgularının anlaşılmasına da zemin oluşturmaktadır.

1.3.Arrighi'nin Katkısı

Kapitalizmin rekabetçi seyriyle gelinen, sermayenin belli ellerde toplanması; devletler üzerinden, egemen iktisadi paradigmanın maksatlı olarak az gelişmiş ve gelişmiş olarak nitelendirdiği (böylece az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler gibi olabilmek için çabalaması gerekecektir) ülkeleri yukarıda bahsedildiği gibi, emperyalizm çerçevesinden okumayı beraberinde getirir. Fakat Arrighi devletlerarası sistemi emperyalizm çerçevesinden değil, Gramsci'ci hegemonyanın devletlerarası sisteme uygulanması üzerinden yürütmektedir.[135] Yazının girişinde bahsettiğimiz, mali ve maddi genişleme evreleri ise hegemonik sistem anlatısında geçişleri sağlayan unsurlardır.

Belirli bir zamanda, üretici güçler maddi genişlemenin sınırlarına vardıklarında, mali genişleme söz konusu olmaktadır. Bunun nedeni rekabetin yoğunlaşması sebebiyle maddi ekonomi yatırımlarının riskli hale geldiği ve bundan ötürü sermaye biriktirenlerin likidite tercihlerinin önce çıkıp, mali genişleme yaratmalarından ileri gelmektedir. Arrighi'nin Braudel'den aldığı ama kendisinin teorik olarak derinlik kattığı, "hegemonik sistemin mali genişleme aşamasında hazan mevsimini haber verdiği ve bunun da yeni bir hegemonik güce geçişin işareti olduğu" görüşü esasında şunu anlatmaktadır: Mali genişleme aşamasından, yeni bir toplumsal blokun desteğiyle tekrardan maddi genişleme evresine geçişin yolu çizilecek, dünya düzenini yeniden tesis edecek, yeni bir hegemonik güç ortaya çıkacaktır. Cenova, Hollanda, Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri, bu anlamda sırasıyla birbirlerinin yerini alan hegemonik güçlerdir. Yani buradan da anlaşılacağı üzere, tarihsel kapitalizm içerisinde finansallaşma yinelenen bir olgudur ve kapitalizmin tarihsel gelişiminde mali sermayenin rolünü verir.[136]

2. FİNANSAL ENTEGRASYON POLİTİKALARI ve ARAÇLARI

Jacques Adda, *"kapitalizmin zaman ve mekânın getirdiği baskı ve ağırlıklardan tamamen kurtulabildiği bir alan varsa, bu alan besbelli finans alanıdır"* der.[137] Teorik bölümde bahsettiğimiz sermaye türlerinden her biri, kapitalizmin tarihsel sürecinde, sermaye birikimi ihtiyaçları uyarınca belirli zamanlarda öne çıkmıştır. Konumuz bağlamında ise 1980 sonrası bankacılık ve sanayi sermayesinin bileşimi olan finans kapitalin öncelikli hale geldiğini söylenebilir. Yani bu aşamada artık, kapitalizmin üretim alanı, üretken sermaye ve emek

[135] Arrighi, G., **Sermayenin Dolambaçlı Yolları-D.Harvey'le Söyleşi**, (çev.) Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 1.Basım, 2009, s.19
[136] A.g.e., s.25
[137] Adda, Jacques**, Ekonominin Küreselleşmesi**, (Çev.) Sevgi İneci, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Basım, 2013, s.101

ilişkileri gözden düşerek, sadece P- P' üzerinden, para finans kapitali artırma yoluna gidilmiştir. Adda'nın bahsettiği "zaman ve mekânın getirdiği engeller" in ise bu yönelimde belirleyici olduğunu söyleyebiliriz.

Finansal küreselleşmeye adaptasyonu sağlayan serbestleştirme (kuralsızlaştırma) ve yeniden düzenleme uygulamalarıyla, döviz kurları, faiz oranları ve ücretler üzerindeki devlet denetiminin kaldırılması gerekmiştir.[138]Finansal küreselleşme, meta sermaye ve banka sermayesi üzerindeki kısıtlamaları ortadan kaldırılmayı hedeflemektedir.[139] İstikrar ve yapısal uyum politikaları bu bağlamda değerlendirilmektedir. İlk olarak 1970'li yılların başında ABD'de, İngiltere'de ve Japonya'da ortaya çıkan, buralarda finans piyasaları önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik bu türlü politikalar, sonraları gelişmekte olan ülkelere de önerilmiştir ve 1980 sonrası bu doğrultuda biçimlenen *kuralsızlaştırma, özelleştirme* ve *minimal devlet* gibi söylemler baskın hale gelmiştir.[140] Bu yıllarda reel sektör ve finans sektörü için liberal politikalar uygulanırken, arz yanlı politikalarla kamu iktisadi işletmelerinin özelleştirilmesi, devletin kamusal alandaki rolünün, sosyal devlet uygulamalarının rafa kalkması söz konusu olmuştur. Bu politikalar İngiltere'de Thatcherizm'e, ABD'de Reagenizm'e ve Türkiye'de ise Özal iktidarına denk düşmektedir.

Bu noktada sözü edilmesi gerekli, dönemin politikalarına büyük oranda eti etmiş olan Washington Consensus ise finansal serbestleşme önerileri ile IMF istikrar paketlerinin içeriğini de oluşturmaktadır. Consensus'un içeriği özetle; mali disiplin, kamu harcamalarının azaltılması, vergi reformu, piyasa tarafından belirlenen faiz oranları, doğrudan yabancı yatırımlara getirilen engellerin kaldırılması, deregülasyon, özelleştirmeler ve mülkiyet haklarının korunması gibi kurallardır.[141] Neoklasik iktisat yaklaşımını yansıtan bu kurallar, IMF istikrar paketleri aracılığıyla uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermayenin reel yatırımlardan ziyade, spekülatif alanlarda kullanılması sebebiyle ortaya çıkan bir dizi sorundan ötürü 90'ların mali krizlerine sebebiyet vermiştir.

Diğer yandan tüm politikaların teknik olarak gerçekleşmesini sağlayan ise finansal küreselleşmenin alt yapısını oluşturan, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerdir. Böylece piyasaların derinleşmesi sağlanabilmiştir. Çok kabaca, örneğin; 1976'da ABD'de 500 bin bilgisayar bulunurken, bu sayı 1988'de birkaç milyona, 1990'larda on milyonlara yükseldi. 1980'lerde borsada işlem hacmi 100 milyar dolarken; 1986'da 800 milyar dolara ve 1990'da 1 trilyon 600 milyar dolara yükselmiştir.[142] Bunun dışında finansal araçların sayısındaki artış, riskleri yönetebilme, riskten kaçınmayı sağlayan araçlar ortaya çıkmış ve bilgi işlem

[138] Toporowski, Jan, **The Economics of Financial Markets and the 1987 Crash**, Edward Elgar, Cambridge, 1993, s.49
[139] Wallerstein, I, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, (Çev) Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000, s.111
[140] Eroğlu, 2002, s.19
[141] Williamson, John, **What Washington Means by Policy Reform?**, Peterson Institute for International Economics, 1990, Erişim Tarihi: 02.04.2010, http://www.papelesdesociedad.info/IMG/pdf/john_williamson_what_washington_means_by_policy_reform-2.pdf
[142] Şişman, Mehmet, **Mali Sermayenin Küreselleşmesi: Tarihselliği ve Problemleri Üzerine Değerlendirmeler**, İstanbul: Set Yayınları, 1. Basım, 2003, s.86

maliyetlerindeki azalma vesilesiyle piyasalardaki işlem hacmi ABD örneğinden de anlaşılabileceği üzere çok yüksek miktarlara ulaşmıştır.

Finansın dünya ölçeğinde bu kadar hızlı yayılmasının en önemli nedenlerinden biri olan finansal araçların çeşitlenmesi, kişisel bilgisayarlar üzerinden finansal işlemlerin yapılabilir hale gelmesi, ATM'lerin yaygınlaşması, EFT(elektronik fon transferi) gibi işlemlerin anlık, çok düşük işlem maliyetleriyle gerçekleştirilebiliyor oluşunun yanı sıra; ileriki dönemlerde oluşabilecek belirsizliklere karşı sigorta işlevi gören forward ve futures işlemler, swap işlemleri gibi türev araçların ortaya çıkışını içermektedir. Bunun nedeni, daha öncesinde de sözü edilen Bretton Woods sonrası döviz kurlarının dalgalanmaya bırakılmasıyla ortaya çıkan volatilite ve şirketlerin bir anda karşı karşıya kaldıkları risklerdir. Türev araçların ortaya çıkışı, karşılaşılan bu risklerle mücadele üzerinden değerlendirilmelidir. Buna ek, tüm bu araçların paradan para elde etmek üzerinden geliştirildiği, bilanço dışı işlem gördüğü, böylece vergilendirilme ve denetlenmeye tabi olmadıkları; fakat finansal sistemi derinleşmemiş, gerekli düzenlemelerden yoksun ülkeler için ciddi riskler barındırdığının da altı çizilmelidir.[143]

3. FİNANSAL KÜRESELLEŞME'NİN TÜRKİYE ÜZERİNE ETKİLERİ

Tekilleşip yoğunlaşan sermayelerin uluslararası sermaye hareketleriyle, uluslararası ölçekte faaliyet göstermeleri sonucunda, ulusal devletin ekonomideki özel mülkiyeti koruyucu yasalarına benzer olarak, uluslararası ölçekte de kural koyucu ve denetleyici mekanizmalara olan ihtiyaç belirginleşmiştir. Bu başlıkta inceleyeceğimiz IMF'de uluslararası ölçekte kural koyucu ve denetleyici olan bu kurumlardan biridir.

IMF ve WB (Dünya Bankası) ile birlikte 2. Dünya Savaşı ertesi kurulan uluslararası iki kredi kurumudur. Görevleri bu anlamda yalnızca kredi vermek olan bu iki kurum, Bretton Woods sonrası dalgalı kur rejimi ile borçlarını ödeyemez hale gelen geç kapitalistleşen ülkelerin durumu üzerine ek bir işlev yüklenerek, Washington Consensus kararlarını da içeren istikrar paketlerini, stand- by anlaşmalarını bu ülkelere "sunma" yoluna gitmiştir. Elbette ki Türkiye'de, kendisine bu önerilerin sunulduğu, kredi alabilmek adına sözleşmedeki ilgili maddeler üzerinden taahhüt verme yoluna giden ülkelerden biridir. [144]

IMF'nin finansal küreselleşmedeki rolü incelenirken, 24 Ocak 1980 istikrar politikaları önemli bir duraktır. Bildiğimiz gibi bu kararlar(yaptırımlar) yabancı sermayeye kapıların açılması, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel kesimi önceleyerek kamunun ekonomi içindeki payının azaltılmasını, faizlerin piyasa tarafından belirlenmesi ve sermaye piyasalarının oluşması için gerekli düzenlemelerin yapılması gibi yenilikleri içermektedir. Bu politikalarla, ekonomiyi daraltarak, daha düşük bir gelir düzeyinde, kısa dönem dengesinin sağlanmasının amaçlanmıştır.[145]İstikrarsızlığın nedeni parasal değişkenlerde aranmış, dolayısıyla çözüm de

[143] Eroğlu, 2002, s.23
[144] A.g.e., 28
[145] Berksoy, Taner, *"Türkiye'de İstikrar Arayışları ve Türkiye"*, **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, (ed) Cevdet Erdost, Ankara: Savaş Yayınevi, 1. Basım, 1982, s.169

buradan sunulmuştur. Bu anlamda politika araçları ise döviz kuru, para arzı, ücretler ve kamu harcamaları olmuştur. Kararların bir diğer önemli amacı, ekonominin küresel piyasayla bütünleşmesinin sağlanmasıdır. Diğer yandan, dış dünyadan ve IMF'den önemli ölçüde destek sağlanması (dış fonlar); borç ertelemeleri ve sıcak para akışları daha mümkün hale gelebilmiştir. Bu elbette ki kararların ideolojik boyutuyla birebir ilişkilidir.[146]

IMF önerilerinin dayandığı kuramsal temelin, Klasikler'in, fiyat değişmeleri yoluyla ödemeler bilançosunun denkleşeceği görüşünden kaynaklandığını söyleyebiliriz.[147]Dolayısıyla bu önlemlerin döviz kurunun ayarlanması, genel fiyatlar düzeyini azaltıcı, daraltıcı politikalar/ önlemler olması beklenir. Diğer yandan buna gelir dağılımı, kamu maliyesi, kamu teşebbüslerine ait düzenlemeler (kamu harcamalarının kısılması) ve IMF'den fon talebinde bulunan ülkelerin, ülkeye yabancı malların akışının sağlanması için gümrük kısıtlamalarını kaldırmalarının talep edilmesi de eklenmelidir.[148] Bu uygulamaların sonucu Türkiye'de olan, Şili ve Arjantin'de olana benzer şekilde ekonominin daralması olmuştur

Finansal küreselleşmenin teorik alt yapısını kurmaya çalışırken, banka ve sanayi sermayelerinin yoğunlaşma ve merkezileşme eğilimlerinden bahsetmiştik. Türkiye'de ise bu durum 1990 sonrası, bankacılık sektörünün yeniden yapılanmaya başlamasıyla yaşanmıştır. Ulusal ölçekte, yabancı bankaların da genişleyen katılımı ile pek çok bankanın satışı ve birleşmesi söz konusu olmuştur. Uluslararası ölçekte ise küresel bankacılık standartlarına uyum sağlanabilmesi için standardizasyona gidilmiştir. Bu dönemde, banka sermayesi ve sanayi sermayesi arasındaki ilişkiler radikal yasa ve kurumsal düzenlemelerle yeniden ele alınmıştır. Bu aşamadan sonra bankacılık sermayesi, yalnızca kendi holding şirketine ya da devlete değil, bir bütün olarak sanayi kesimine finans desteği verecektir.

1990 sonrası Türkiye'de gerçekleştirilen bankacılık reformu ise devlet ve IMF'nin iş birliği çerçevesinde, küresel bir finans sektörü oluşturmaya yönelik olarak yürütülmüştür. Bu başlıkta açıklanacak olan, yalnızca bankacılık sermayesi üzerinden yapılan reformlardan ziyade, holdingleri de içerecek şekilde bir yeniden yapılandırmadır. Yani bankacılık sermayesi ve sanayi sermayesinin, finans kapitalin, Türkiye'nin sermaye birikiminde egemen hale gelmeye başlamasının hikayesidir. Fakat burada sürdüreceğimiz yaklaşım, özetle piyasanın işlemesi önündeki engellerin kaldırılması olan neoliberal yaklaşım ya da ulus devletlerin küreselleşme karşısında güç kaybettiklerini, IMF gibi kurumların maşası olduklarından hareket eden ulusalcı/ kalkınmacı yaklaşımdan farklı olacaktır. Karakaş bu noktada "içsel sınıf dinamiklerini göz ardı ettiği" gerekçesiyle mesafeli durduğu bu yaklaşımların yerine; devletin sermayenin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretiminin bileşeni olarak ele alındığı bir yaklaşımı önermektedir.[149] Böylece, sermaye birikim süreci boyunca küresel bütünleşme aşamasında, devlet-IMF iş birliği ile sermayenin farklı kesimleri arasındaki ilişkiler geliştirilebilmiştir. Bu

[146] A.g.e., s.171
[147] Erdost, Cevdet, *"IMF'nin İstikrar Politikaları"*, **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, (ed) Cevdet Erdost, Ankara: Savaş Yayınevi, 5. Basım, 1982, s.104
[148] A.g.e., s.104-107
[149] Karakaş, Derya, G., *"Sermayenin Uluslararasılaşması Sürecinde Türkiye Banka Reformu ve Finans Kapital-içi Yeniden Yapılanma"*, **Praksis 19**, Sayfa: 95-131, 2009, s.97

yaklaşım üzerinden, Türkiye'de bankacılık reformunda yaşanan, devletin aktif bir düzenleyici olarak koruduğu banka sektörünün, finansal küreselleşmeyle bütünleşmesidir.

Finansal küreselleşme ve Türkiye bağlamında IMF'nin etkisine bakacak olursak, bu noktada bu kurumun bir katalizör görevi üstlendiği görülmektedir.[150] Zira, sermayenin sürdürülebilirliği için gerekli olan ve devletin hali hazırda yapması gerekenleri, yeniden yapılanma çerçevesinde IMF gözetiminde yapılması; kararlardan memnun olmayan sermayenin bazı kesimlerinin tepkilerinin IMF'ye çekilmesine neden olmuştur. Yani IMF'nin kurumsal varlığı, siyasi açıdan verilmesi güç olan bazı kararların devlet tarafından verilebilmesine, negatif etkilenen kesimlerin sorumluluğunun da IMF'ye bırakılmasına olanak tanımıştır.

Buradan bakıldığında, 1980 sonrası dünyada, siyasette söylem olarak neoliberal politikaların, iktisatta neoklasik iktisat yaklaşımının etkili olduğu yeniden yapılanma döneminin Türkiye'deki yansıması, uluslararası kurumların doğrudan bir "dayatma"sı olarak görülemeyecektir. Yaşanan iş birliği ile yürütülen ve tarafların karşılıklı fayda sağladığı bir süreçtir. Devlet, ekonomik kararlar üzerinde hakimiyetini kaybetmemiş, bizzat aktif bir düzenleyici olarak süreçte bulunmuştur. IMF ile iş birliği içinde, sermayenin belirli kesimleri için kazanç, belirli kesimleri için kayıp olan değişiklikleri yapacak ekonomik ve politik gücü kendinde bulmuştur.

SONUÇ

Finansal küreselleşme, 1970'lerde Bretton Woods sisteminin çöküşü ve yaşanan dalgalı kur rejiminin getirdiği volatilite; sonrasında uluslararası fon transferi önündeki engellerin kaldırılması ve finansal liberalizasyon süreçleri; gelişen teknolojik imkanlarla sermayenin karşı karşıya kaldığı risklerin bertaraf edilmesi ve ulus devletlerin piyasayı düzenleyici rolleri üzerinden makale boyunca bütünselliği korunarak aktarılmaya çalışılmıştır. Öncesinde kurulmaya çalışılan teorik alt yapıyla ise tüm bu süreçlerin üzerine inşa edildiği; bankacılık ve sanayi sermayelerinin iç içe geçmesiyle ulaşılan finans kapital biçimi, para sermayenin meta sermayeyi kontrolü, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesiyle güçlü tekellerin oluşması, sermaye ihracının ve sermayenin uluslararası hareketini içeren düşünsel zemin inşa edilmiştir.

Dünya ekonomisi, iletişim teknolojilerinin geldiği şu aşamada, daha önce hiç olmadığı kadar birbirine entegre haldedir. 1970'ler öncesi uluslararası sermaye hareketlerinden farklı olarak, risklerin finansal araçlarla azaltıldığı ve sermayenin önündeki engellerin büyük oranda kaldırıldığı finansal küreselleşme aşamasında, ulusal ekonomilerin durumu ve ulus devletlerin konumu da elbette ki değişmiştir. Makalede Türkiye örneği üzerinden, devletlerin sermaye önündeki engellerin kaldırılması konusunda uyguladıkları politikalarla, bu süreçte uluslararası finans kurumlarıyla iş birliği içinde çalıştıkları aktarılmıştır. Devletler bankacılık ve sanayi sermayelerinin bütünleşmesi ve bankaların fonlarının tüm sermayeye akışı ve uluslararası

[150] Karakaş, Derya, G., **Hem Hasımız Hem Hısımız: Türkiye'de Finans Kapitalin Dönüşümü ve Banka Reformu**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2009, s.166-167

entegrasyonun sağlanması konusunda radikal adımlar atmışlardır. Bu süreç finansal küreselleşmenin kazananlarını ve kaybedenlerini yaratmıştır.

Sonuç olarak makale ile finansal küreselleşmenin kapitalizmin yeni bir aşaması olduğu, finans kapital üzerinden açıklanabileceği ve bu küresel entegrasyonun sağlanması için uygulanan politikaların da ulus devletlerin aktif katılımıyla gerçekleştirildiği savunulmuştur. Bununla finansal küreselleşmenin, uluslararası kurumların yönlendirdiği, pasif ulus devletleri getirdiği tezi eleştirilmiş olup; devletlerin küresel finans piyasasına entegre olacak ulusal finans sistemlerini inşa etmedeki düzenleyici rolü ve ulusal sermaye içindeki farklı dinamiklerin sürece etkisine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Adda, Jacques, **Ekonominin Küreselleşmesi**, (Çev.) Sevgi İneci, İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2013

Arrighi, G., **Sermayenin Dolambaçlı Yolları-D. Harvey'le Söyleşi**, (çev.) Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, 1.Basım, Eylül 2009

Berksoy, Taner, *"Türkiye'de İstikrar Arayışları ve Türkiye*", **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, (ed) Cevdet Erdost, Ankara: Savaş Yayınevi, 1. Basım, 1982

Buharin, Nikolai İvanoviç, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi,** (Çev.) Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 1. Basım, 2009

Calinicos, Alex. "Periodizing Capitalism and Analyzing Imperialism: Classical Marxism and Capitalist Evolution". Robert Albritton, Makoto Itoh, Richard Westra, Alan Zuege (Ed.). **Phases of Capitalist Development – Booms Crises and Globalizations** içinde. New York: Palgrave, 2001

Eaton, J., **Ekonomi Politik**, (çev.) Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 2. Basım,1990

Erdost, Cevdet, *"IMF'nin İstikrar Politikaları",* **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, (ed) Cevdet Erdost, Ankara: Savaş Yayınevi, 1. Basım, 1982

Eroğlu, Nadir, "Finansal Küreselleşme ve Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri", **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar**, (ed.) Alkan Soyak, İstanbul: Om Yayınevi, 1. Basım, 2002

Hilferding, Rudolf, **Finans Kapital**, İstanbul: Belge Yayınları, 1. Basım, 1995

Karakaş, Derya, G., *"Sermayenin Uluslararasılaşması Sürecinde Türkiye Banka Reformu ve Finans Kapital-içi Yeniden Yapılanma"*, **Praksis 19,** 2009

Karakaş, Derya, G., **Hem Hasımız Hem Hısımız: Türkiye'de Finans Kapitalin Dönüşümü ve Banka Reformu**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2009

Lenin, V.I, **Kapitalizmin En Yüksek Aşaması: Emperyalizm**, (çev.) Olcay Geridönmez, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 5. Basım, 2008

Marx, Karl, **Kapital I. Cilt**: Sermayenin Üretim Süreci, (Çev) Nail Satlıgan - Mehmet Selik, 2. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 3. Basım, 2015

Marx, Karl, **Kapital II. Cilt**: Sermayenin Dolaşım Süreci, (Çev) Nail Satlıgan - Mehmet Selik, 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 3. Basım, 2015

Karataş, Togan, **Küreselleşme Sürecinde Finans Kapitalin Yükselişi ve 2007-2009 Dünya Ekonomik Krizi**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011

Şişman, Mehmet, **Mali Sermayenin Küreselleşmesi: Tarihselliği ve Problemleri Üzerine Değerlendirmeler**, İstanbul: Set Yayınları, 1. Basım, 2003

Toporowski, Jan, **The Economics of Financial Markets and the 1987 Crash**, Edward Elgar, Cambridge, 1993

Wallerstein, I, **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, (Çev) Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000

Williamson, John, What Washington Means by Policy Reform?, Peterson Institute for International Economics, 1990, Erişim Tarihi: 02.04.2010, http://www.papelesdesociedad.info/IMG/pdf/john_williamson_what_washington_means_by_policy_reform-2.pdf

DÖNGÜSEL EKONOMİDE YAPAY ZEKA ETKİSİ: SOSYAL AĞ ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Burcu KOCARIK GACAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi / İİBF,

burcu.kocarik@cbu.edu.tr - 0000-0001-5944-4456

Doç. Dr. Anıl GACAR

Manisa Celal Bayar Üniversitesi / İİBF,

anil.gacar@cbu.edu.tr - 0000-0002-4571-3886

ÖZET

Kaynakların yetersizliği ve israf, önemli ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri olan küresel bir sorundur. Geri dönüşüme odaklanan döngüsel ekonomi bu konu ile yakından ilgilenir. Döngüsel ekonomiyi geliştirme ve israf ile mücadele etme konusunda yapay zeka teknolojilerine başvurulabilir. Veri odaklı yapay zeka teknolojileri ve yeni uygulamaları sayesinde verimli bir şekilde atık yönetimi yapılarak doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiş sağlanabilmektedir. Literatürde döngüsel ekonomi üzerine akademik araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışma, döngüsel ekonomi ve yapay zeka arasındaki sinerjinin en son durumunu araştırmayı ve gelecekteki araştırma fırsatları için sistematik bir literatür incelemesi sunmayı amaçlamaktadır. Böylece döngüsel ekonominin hangi alanlarında yapay zekaya başvurulduğu yayımlanan araştırmalar neticesinde ortaya konulmaktadır. Yapılan araştırmada bu konuda yapılan çalışmaların özellikle son 5 yılda artış gösterdiği görülmüştür. Bu sebeple analiz 2020-2024 dönemi ile kısıtlanmıştır. Bu amaçla Web of Science veri tabanında son 5 yılda bu konuda yayımlanan toplam 336 araştırma ve inceleme makalesi veri olarak filtrelenmiş ve sosyal ağ analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen ağ yapıları, özellikle anahtar kelimeler arası ağ yapısı ile konuya geniş bir perspektiften bakma fırsatı sağlanmıştır. Elde edilen bulgulara göre yapay zeka tedarik zincirlerini izlemek ve optimize etmek amacı ile kullanılabilir. Böylece kaynak verimliliği üst düzeylere çıkarılırken çevresel etkiler en aza indirilebilir. Böylece kaynakları yenileme ve çevre kirliliğini azaltma potansiyeli teknoloji ile destek kazanabilir. Sonuç olarak sürdürülebilir çevresel sistemler oluşturularak sürdürülebilir atık yönetimi geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Döngüsel Ekonomi, Yapay Zeka, Yenilenebilir Kaynaklar, Sürdürülebilirlik, Sosyal Ağ Analizi.

1. GİRİŞ

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi finansal ve ekonomik alanda da yapay zeka başarı ile uygulanmaktadır. Bu amaçla yapılan araştırma sonucunda döngüsel ekonomi ve yapay zeka konusunda yapılan yayınların özellikle son 5 yılda arttığı görülmüştür. Bu sebeple bu çalışma 2020-2024 dönemi olarak son 5 yıl ile kısıtlanmıştır. Bu çalışmada Web of Science veri tabanında bu konuda yayımlanan 336 araştırma ve inceleme makale çalışması veri olarak filtrelenmiş ve sosyal ağ analizi uygulanmıştır.

2. YAPAY ZEKA İLE DÖNGÜSEL EKONOMİ

Üretim sisteminde oluşan her atığın tekrar değerlendirilmesi ile ilgilenilebilir. Böylece hem kaynak verimliliğinin artırılması hem de hammadde maliyetinin azaltılması sağlanabilir. Elde edilen sürdürülebilir modeller atık problemi konusunda da ekonomik çözümler sunabilir. Böyle bir sistemde döngüsel ekonomi kavramı ile karşılaşılmaktadır (Görsel 1).

Görsel 1. Döngüsel Ekonomi Modeli

Oluşması kaçınılmaz olan atıkların ve kalıntıların geri kazanılması amacı ile geri dönüştürülmesi hedeflenir. Bu sayede endüstriyel süreçlerde kaynaklar ve materyaller sürekli olarak kullanımda kalır. Bu sistemlerin tasarlanması ile atık miktarları azaltılır. Bu noktada ‘‘Kullan – At’’ şeklinde benimsenen doğrusal ekonomi modelinin (nitekim kaynaklar sınırsız değildir) tam tersini uygulayan ‘‘Kullan - Geri Dönüştür’’ şeklindeki döngüsel ekonomi modeli benimsenmektedir. Bir üretim süreci, kaynakların süreç sonunda atığa dönüştüğü tek taraflı bir işleyişten kaynakların ve atıkların daima verimli kullanıldığı çift taraflı bir işleyişe çevrilmektedir (Steffen vd., 2015; Commission, 2015; Murray, 2017; Veral, 2021). Burada bahsedilen döngüsellik kendi içinde kaynaktan atığa, atıktan kaynağa olan bir geri dönüşümdür. Böylece tüm kaynaklar ve enerji için verimli kullanım ve atıkların azaltılması söz konusu olmaktadır. Döngüsel sistemin ekonomik faydaları Görsel 2 ile sunulmuştur.

Görsel 2. Döngüsel Ekonominin Faydaları

Kaynak: https://yesilbuyume.org/dongusel-ekonomi-ve-sorumlu-yatirimcilik/

İnsana özgü davranış biçimleri ve akıllı davranış şekillerinin yapay olarak bir bilgisayarın ya da bilgisayar destekli bir makinenin üretmesi yapay zeka olarak adlandırılmaktadır. Bu noktada bilim dünyasında yapay zeka, anlama ve geçmişteki deneyimlerinden öğrenme ve çözüm yolu bulma gibi yüksek mantık süreçlere ilişkin görevleri yerine getirme yeteneği olarak tanımlanmıştır (Nabiyev, 2012; Öztürk ve Şahin, 2018).

Yapay zekâ teknolojileri uzman sistemler, yapay sinir ağları, bulanık mantık, makine öğrenmesi ve genetik algoritmalardan oluşmaktadır. Bu sayede insan davranışlarını taklit eden akıllı modeller geliştirilir. Böylece kendisine öğretilen modeli veya davranışı uygulayan bir sistem ile karşılaşılmaktadır. Yapay zeka modeli, geçmiş dönem kayıtları ile anlık veya gelecek dönem davranış tahmininde bulunabilmektedir.

Günümüzde birçok alanda olduğu gibi finansal ve ekonomik alanda da yapay zeka başarı ile uygulanmaktadır. Bu noktada gerek iklimi gerek çevreyi koruma hedefleriyle bir üretim sürecinde döngüsel ekonomi sağlamak üzere başvurulan yapay zeka uygulamaları da bulunmaktadır. Bu noktada ekonomide dijitalleşme ile yeşil ekonomi birleşmektedir (Görsel 3).

Görsel 3. Yapay Zeka ve Çevre

Kaynak: İSO, (2024)

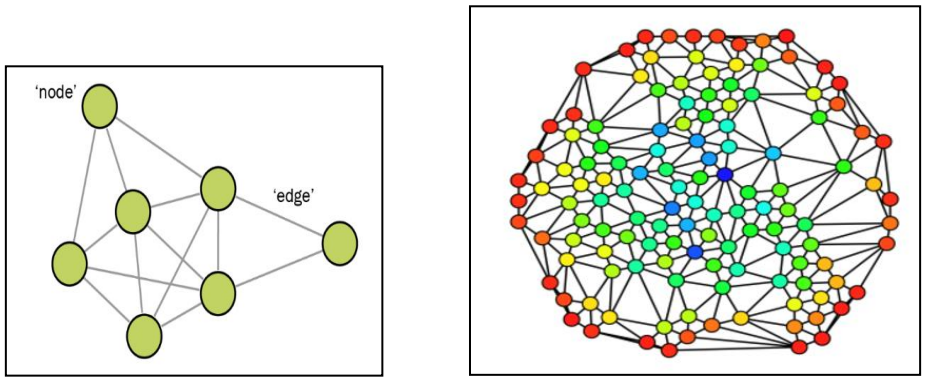
3. SOSYAL AĞ ANALİZİ

Ağların yapılarını analiz edebilmek için geliştirilen teknikler ile multidisipliner alanda bu yaklaşım oldukça ilgi çekmiştir. Ağ, bir sistemi oluşturan parçaların birbiri ile etkileşimi sonucu ortaya çıkan karmaşık sistemleri göstermektedir. Ağ analizi, bilimsel yöntemler ve araştırmalar sonucu elde edilen ağlara ilişkin davranış ilkelerini araştırarak bilgi elde etme olarak tanımlanabilir (Bott, 1957; Toroczkai, 2005; Gürsakal, 2009). İnsanlar arasındaki iş ortaklığı ve arkadaşlık gibi sosyal bağlar da birer ağ oluşturur (Görsel 4). Bu ağları niteleyen ve ilişki biçimlerindeki karmaşıklığı görselleştiren sosyal ağ analizidir. Bir ağın istatistiki özellikleri hesaplanabilir ve bu sayede diğer ağlarla karşılaştırmalar yapılabilir. O halde ağlar ilişkileri görselleştirmeyi sağmaktadır (Freeman, 2004; Çağlayan Akay vd., 2022).

Görsel 4. Sosyal Ağ Yapısı Örneği

Bir ağ sisteminde Görsel 5'te görülebileceği gibi aktörler yani ‘‘node’’ adı verilen düğümler yuvarlakları; ‘‘edge’’ adı verilen kenar çizgileri ise düğümler arasındaki ağ bağlantılarını göstermektedir.

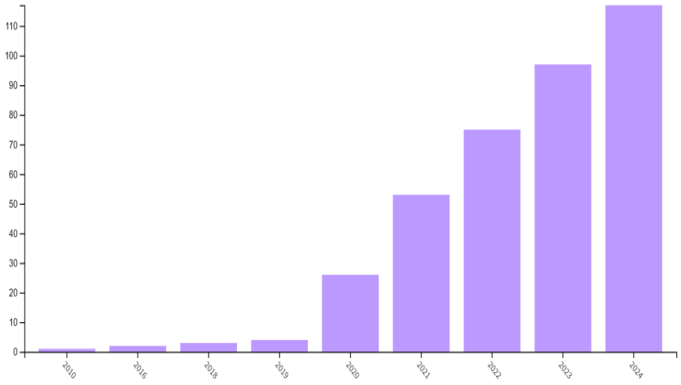

Görsel 5. Basit ve Karmaşık Ağ Yapıları

Kaynak: https://g-stat.com/social-network-analysis-sna-for-a-connected-world/

4. ANALİZ VE BULGULAR

Yapay zeka; ‘‘artificial intelligence’’ ve döngüsel ekonomi; ‘‘circular economy’’ anahtar kelimeleri kullanılarak Web of Science veri tabanında filtreleme gerçekleştirilmiştir Yayınlanan çalışmaların konuları (topic) itibarı ile tarama uygulanmıştır. Bu konuda yayınlanmış 375 çalışma incelenmiştir. Çalışmaların 229 tanesi araştırma makalesi, 111 tanesi derleme makale, 29 tanesi kongre bildirisi, 28 tanesi erken erişim yayınlarından oluşmaktadır. En çok son 5 yılda bu konu üzerinde çalışıldığı Görsel 6’da görülmektedir. Bu sebeple çalışmalar yalnızca son 5 yılda yayınlanan makaleler olarak kısıtlanmış ve sonuç olarak 336 makale VOSviewer yardımı ile analiz edilmiştir.

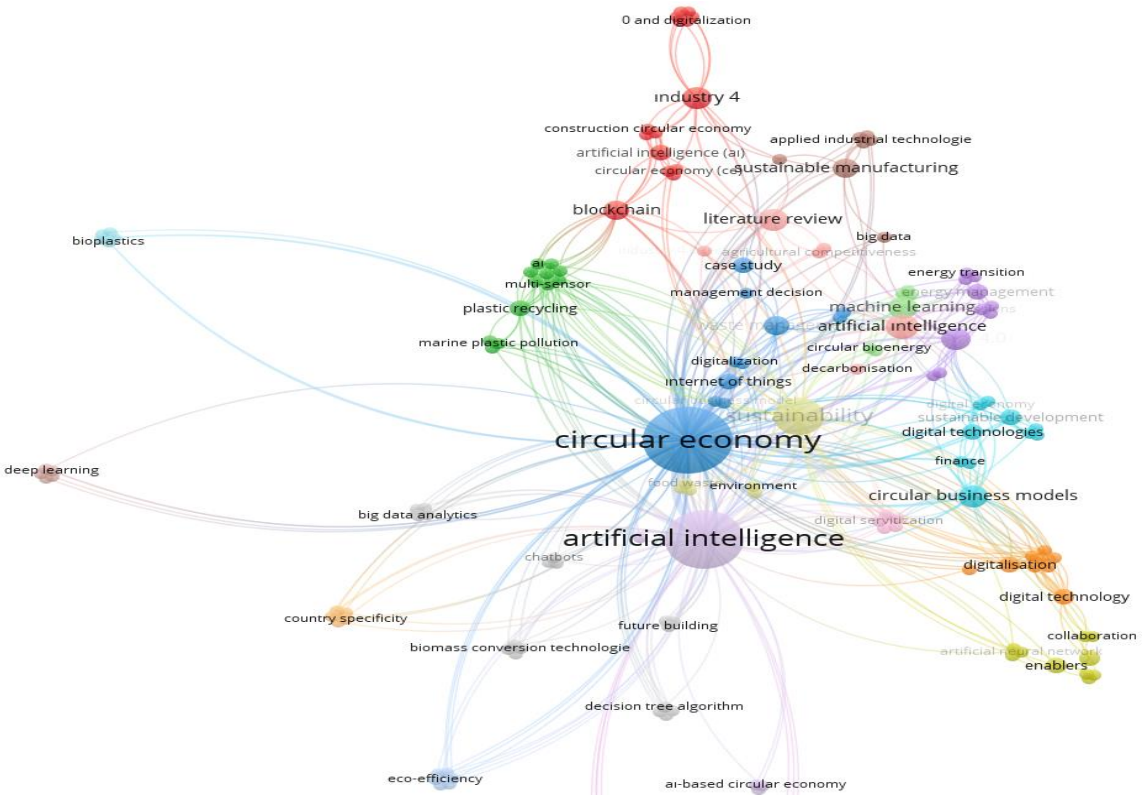
Görsel 6. Yıllara Göre Çalışma Sayılarının Dağılımı

Çalışmaların araştırma alanları; çevre bilimleri (environmental sciences), yeşil sürdürülebilir bilim teknolojileri (green sustainable science technology), çevresel çalışmalar (environmental studies), çevre mühendisliği (engineering environmental), işletme yönetimi (management), işletme (business) ve diğer çeşitli mühendislik alanlarından (engineering chemical (kimya mühendisliği), engineering industrial (endüstri mühendisliği vd.) oluşmaktadır. Bu noktada döngüsel ekonomi konusunun yapay zeka ile ilişkilendirildiği noktada çevresel etkilerin ön plana çıkmakta olduğu söylenebilir.

Çizelge 1’de görülen istatistikler sonucunda anahtar kelimeler için birlikte-oluşum (co-occurence) ağ yapısı Görsel 7 ile elde edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre döngüsel ekonomi (circular economy) ve yapay zeka (artificial intelligence) anahtar kelimeleri ile sürdürülebilirlik (sustainability), makine öğrenmesi (machine learning), atık yönetimi (waste management), endüstri 4.0 (industry 4.0), döngüsel iş modelleri (circular business models), geri dönüşüm (recycling), sürdürülebilir üretim (sustainable manufacturing), dijital teknolojiler ve dijitalleştirme (digital technologies), enerji yönetimi (energy management), nesnelerin interneti (internet of things) anahtar kelimeleri yakından ilişkilendirilmiştir.

Çizelge 1. 2020-2024 Dönemi Anahtar Kelime İstatistikleri

Anahtar Kelime	Oluşum Sayısı	Bağlantı Sayısı	Anahtar Kelime	Oluşum Sayısı	Bağlantı Sayısı
circular economy	35	180	blockchain	3	23
artificial intelligence	27	135	case study	2	8
sustainability	11	65	internet of things	2	10
artificial ıntelligence	5	25	digital technologies	2	12
literature review	4	18	digitalization	2	13
machine learning	4	18	enablers	2	2
industry 4	4	21	energy management	2	11
industry 4.0	4	21	sustainable manufacturing	2	12
circular business models	4	30	simulation	2	6
waste management	3	14	ai	1	12
recycling	3	10	sustainable development	2	7
sustainable manufacturing	3	8	internet of things	2	7

Görsel 7. 2020-2024 Dönemi Anahtar Kelimeler Arası Sosyal Ağ

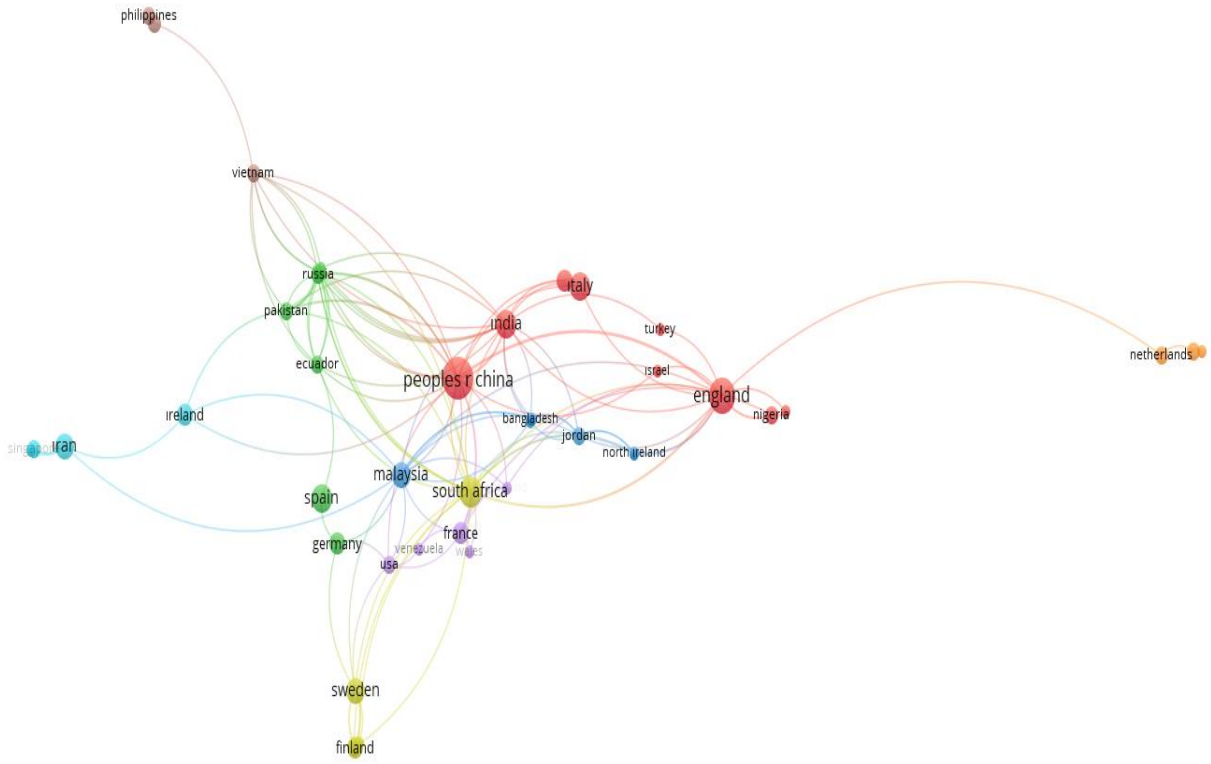
Çizelge 2'de görülen istatistikler sonucunda elde edilen ülkeler için ortak yazarlık (co-authorship) ve bibliyografik eşleşme (bibliographic coupling) ağ yapıları Görsel 8'de sunulmuştur. Buna göre bu konuda en çok yayın yapılan ülkeler Çin, İngiltere, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, İspanya şeklinde ilerlemektedir. En çok atıf alan çalışmalar ise Güney Afrika, Fransa, Finlandiya, İsveç, Norveç, İspanya ve Çin ülkelerindedir. Bu sebeple Görsel 8'de ağ modellerinde merkez düğümler Güney Afrika ve Çin'den oluşmaktadır.

Çizelge 2. 2020-2024 Dönemi Ülke/Bölge İstatistikleri

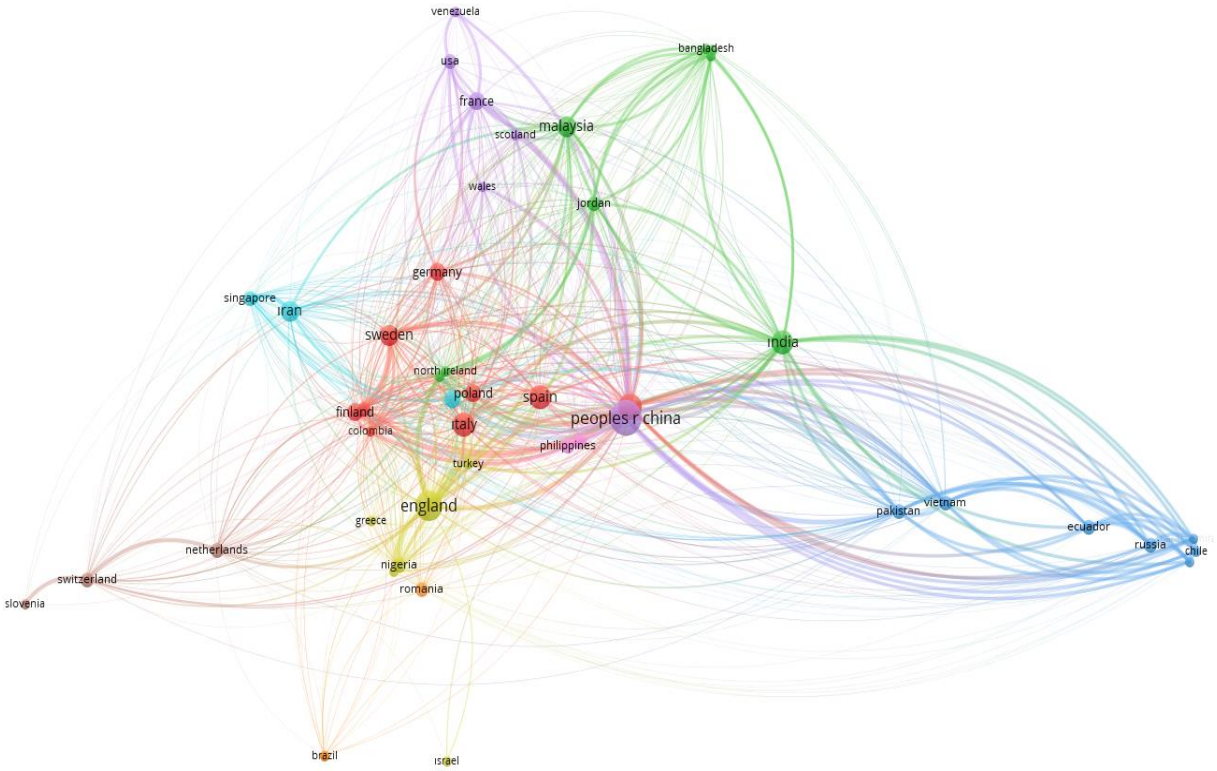
Ülke/Bölge	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Sayısı	Ülke/Bölge	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Bağlantı Sayısı
Peoples R China (Çin)	11	190	24	Germany (Almanya)	3	169	4
England (İngiltere)	8	128	19	Iran (İran)	3	22	2
South Africa (Güney Afrika)	6	923	21	Ireland (İrlanda)	3	11	4
India (Hindistan)	5	72	19	Finland (Finlandiya)	3	350	6

Italy (İtalya)	5	99	3	Poland (Polonya)	3	5	3
Spain (İspanya)	5	193	2	Norway (Norveç)	2	271	6
Sweden (İsveç)	4	289	9	USA (Amerika)	2	12	6
Malaysia (Malezya)	4	8	14	Vietnam (Vietnam)	2	89	10
France (Fransa)	4	380	9	Netherlands (Hollanda)	2	122	2

Çizelge 3'te görülen istatistikler sonucunda elde edilen yazarlar arasındaki ağ bağlantıları Şekil 9'da sunulmuştur. Buna göre bu konuda en fazla dokümana sahip olan yazarlar 2'şer yayın ile tabloda yer alan yazarlardır. En çok atıf alan yazar ise kendine en yakın olan Yogesh K. Dwivedi, Shivam Gupta ve Jan Ham Christiaan Pretorius'ın (365) yaklaşık olarak iki katı kadar (606) atıf alan Surajit Bag olmuştur.

2020-2024 Dönemi Ortak Yazarlık (Co-Authorship) Ağı

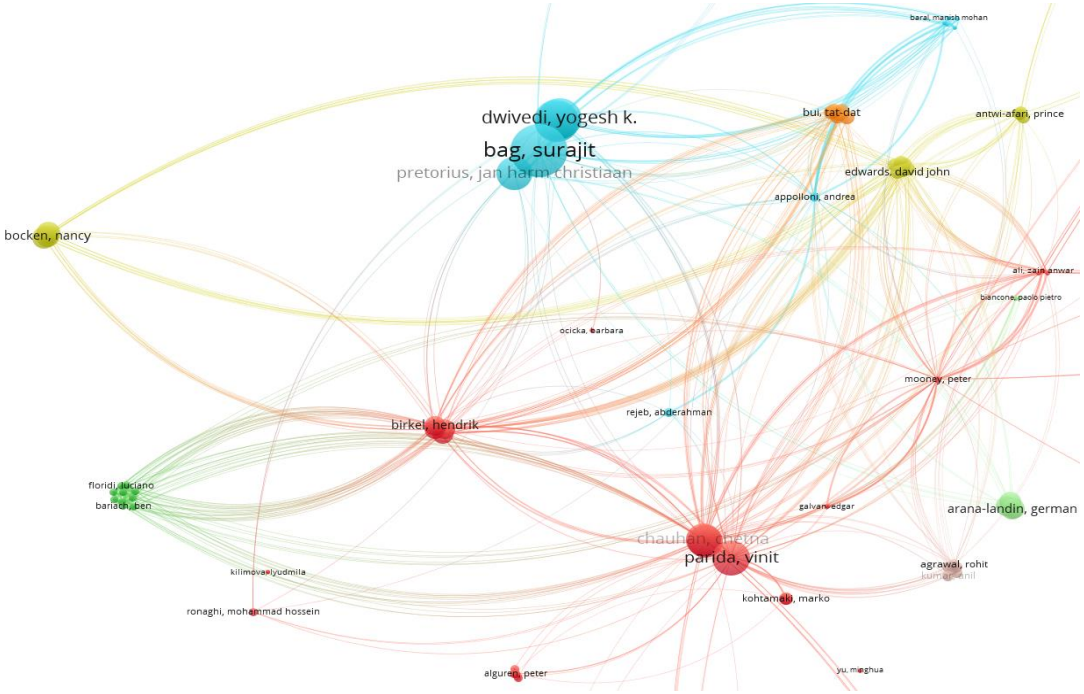

2020-2024 Dönemi Bibliyografik Eşleşme (Bibliographic Coupling) Ağı

Görsel 8. 2020-2024 Dönemi Ülkeler Arası Sosyal Ağ

Çizelge 3. 2020-2024 Dönemi Yazar İstatistikleri

Yazar	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı	Yazar	Doküman Sayısı	Atıf Sayısı
Bag, Surajit	2	606	Dhir, Amandeep	1	236
Dwivedi, Yogesh K.	1	365	Bocken, Nancy	1	110
Gupta, Shivam	1	365	Cetin, Sultan	1	110
Pretorius, Jan Ham Christiaan	1	365	De Wolf, Catherine	1	110
Parida, Vinit	2	271	Arana-Landin, German	2	96
Chauhan, Chetna	1	236	Landeta-Manzano, Benat	2	96

Görsel 9. 2020-2024 Dönemi Yazarlar Arası Sosyal Ağ

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, döngüsel ekonomi ve yapay zeka konusunda üretilen yayınlar incelenmiştir. Web of Science verileri ile VOSviewer ağ analizi uygulanmıştır. Son 5 yılda (2020-2024 dönemi) indeksli 336 çalışmanın sosyal ağ analizi sonuçlarına göre Surajit Bag eserleri ile en çok atıf alan yazardır. En çok yayın yapılan ülkelerin Çin, İngiltere ve Güney Afrika olduğu görülmüştür. En çok atıf alan çalışmaların ise Güney Afrika, Fransa, Finlandiya, İsveç, Norveç ülkelerinde olduğu bulgulanmıştır. Sürdürülebilirlik, makine öğrenmesi, atık yönetimi, endüstri 4.0, döngüsel iş modelleri, geri dönüşüm, dijitalleştirme, dijital enerji yönetimi gibi anahtar kelimelerin bu konu ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Analiz sonucunda elde edilen anahtar kelimeler arası ağ yapısı ile konuya geniş bir çerçeveden bakma olanağı sağlanmıştır. Çalışmalara göre yapay zeka tedarik zincirlerini izlemek ve optimize etmek amacı ile kullanılabilir. Böylece kaynak verimliliği üst düzeylere çıkarılırken çevresel etkiler en aza indirilebilir. Böylece kaynakları yenileme ve çevre kirliliğini azaltma potansiyeli teknoloji ile destek kazanabilir. Sonuç olarak yapay zeka yardımı ile sürdürülebilir çevresel sistemler oluşturularak sürdürülebilir atık yönetimi geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

Albert-Laszio Barabasi, (2010). *İş Hayatında ve Günlük Yaşamda Bağlantılar*, Çev: Nurettin Elhüseyni, Optimist Yayınları, İstanbul, 2010.

Beal, V., (2021). Social Network. https://www.webopedia.com. Erişim Tarihi: 11.11.2024

Bott, E., (1957). Family and Social Networks, Londan:Tavistock, 1957, s.60.

Comission, European. (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions—Closing the Loop—an EU Action Plan for the Circular Economy

Çağlayan Akay, E. Yılmaz Soydan, N.T. ve Kocarık Gacar, B. (2022). Bibliometric Analysis of the Published Literature on Machine Learning in Economics and Econometrics. *Social Network Analysis and Mining*, 12:1 s.109.

Gürsakal, N., (2009). *Sosyal Ağ Analizi*, 1.Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık, 2009, s.57.

Freeman, L.C., (2004). The Development of Social Network Analysis: A Study in the Sociology of Science, Vancouver, BC: Empirical Press, 2004, s.14.

Everett, M. ve Borgatti, S., (1999). The Centrality of Groups and Classes, Journal of Mathematical Sociology. 23(3): 181-201, 1999, s.190.

Murray, A., Skene K. and Haynes. K., (2017). The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Its Application in a Global Context. *Journal of Business Ethics*, 140 (3), 369-380.

Nabiyev, V. V., (2012). *Yapay Zekâ: İnsan-Bilgisayar Etkileşimi*. Baski Yeri: Seçkin Yayıncılık.

Nunes L.A. Amaral vd., (2000). Classes of Small-World Networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences,* 97(21):11149-52, 2000, s.50.

Öztürk, K., ve Şahin, M. E., (2018). Yapay Sinir Ağları ve Yapay Zekâ'ya Genel Bir Bakış. *Takvim-İ Vekayi*, *6*(2), 25-36.

Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M. ve Folke, C. (2015). Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet. Science, 347(6223), 1259855UN.

Veral, E. S., (2021). Döngüsel Ekonomi: Engeller, Stratejiler ve İş Modelleri. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, *8*(1), 7-18.

Toroczkai, Z., (2005). Complex Networks The Challenge of Interaction Topology, *Los Alamos Science*, Number 29, 2005, s.40.

https://yesilbuyume.org/dongusel-ekonomi-ve-sorumlu-yatirimcilik/ (Erişim Tarihi 20.12.2024)

TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİ İLE DÖVİZ KURU VE TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ

Karabük Üniversitesi, aliraufkaratas@karabuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

Doktora Öğrencisi Ömer Faruk AYYILDIZ

Karabük Üniversitesi, omer.ayyildiz34@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4933-9403

ÖZET

Tüketici güveni özellikle beklentiler kanalıyla konjonktürel dalgalanmaların yapısında ve uygulanacak iktisat politikalarının etkinliğinde belirleyici olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde tüketici güven endeksi ile döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi ilişkisinin incelenmesidir. Bu amaca yönelik olarak çalışmada 2005:01 ile 2023:12 dönemine ait aylık frekanstaki veriler kullanılmıştır. Söz konusu veriler kullanılarak kurulan modelde döviz kuru ve tüketici fiyat endeksinin tüketici güveni üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi uygulamaları yapılmıştır. Ampirik analiz neticesinde Johansen Eşbütünleşme Testinden elde edilen bulgulara göre uzun dönemde hem döviz kuru hem de tüketici fiyat endeksi ile tüketici güveni arasında istatistiki olarak anlamlı ve ters yönlü bir eşbütünleşme ilişki tespit edilmiştir. Granger Nedensellik Testi sonuçları da eşbütünleşme sonuçları ile örtüşmüş; döviz kuru ve tüketici fiyat endeksinden tüketici güven endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, fiyat istikrarının Türkiye ekonomisi için iktisadi karar birimleri nezdinde önemli bir güven unsuru olduğunu göstermiştir. Çünkü özellikle döviz kurunda yaşanan şoklar uzun dönemde tüketici güveni üzerinde negatif ve kalıcı etkiler göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Güven Endeksi, Döviz Kuru, Tüketici Fiyat Endeksi, Johansen Eşbütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi.

THE RELATIONSHIP BETWEEN CONSUMER CONFIDENCE INDEX AND EXCHANGE RATE AND CONSUMER PRICE INDEX IN TÜRKİYE

ABSTRACT

Consumer confidence plays a pivotal role in shaping cyclical economic fluctuations and determining the efficacy of economic policies, particularly through the influence of expectations. Within this framework, the present study aims to examine the relationship between the consumer confidence index, exchange rates, and the consumer price index in the context of the Turkish economy. Monthly data spanning the period from January 2005 to December 2023 were utilized for this analysis. The Johansen Cointegration Test and Granger

Causality Test were employed to evaluate the impact of exchange rates and the consumer price index on consumer confidence within the specified model. The results of the Johansen Cointegration Test indicate a statistically significant and inverse long-term cointegration relationship between both exchange rates and the consumer price index and consumer confidence. Furthermore, the findings from the Granger Causality Test align with the cointegration results, demonstrating a unidirectional causality from exchange rates and the consumer price index to the consumer confidence index. These empirical results underscore the critical importance of price stability as a determinant of consumer confidence for economic agents in Türkiye. Specifically, the findings highlight that exchange rate shocks exert negative and persistent effects on consumer confidence in the long term, reinforcing the need for policies that promote stability in macroeconomic indicators.

Keywords: Consumer Confidence Index, Exchange Rate, Consumer Price Index, Johansen Cointegration Test, Granger Causality Test.

1. GİRİŞ

İktisadi ya da sosyal boyut bağlamında hemen hemen her yönden sorunların genellikle güven bunalımına bağlı olarak ortaya çıktığı görülmekte ve ilgili uzmanlarca ifade edilmektedir. Bu nedenle sıkça güven eksikliğine bir vurgu yapılmaktadır. Dünyada ve özellikle de Türkiye'de yaşanan ekonomik buhranların birçoğunun güven eksikliğinden dolayı meydana geldiği görülmektedir. Bu çerçevede hem ekonomik buhranlardan kurtulmak hem de çeşitli makroekonomik faktörlerde (döviz kuru ve enflasyon gibi) başarıya ulaşılmasında güven faktörü önemli bir konumda bulunmaktadır.

Güven, bireyler ve kurumlarında arasındaki veya birbirleri içerisinde kurduğu ilişkilerde hayati öneme sahip bir olgudur; verilen taahhütlerin yerine getirilmesi, içtenlik, gerçeklik, dürüstlük ve erdem gibi insani değerleri barındıran "bilinç, tutarlılık" şeklinde ifade edilmektedir (Gökalp, 2003, s. 163). İktisadi anlamda güven ise piyasada karar alıcı rolü üstlenen her tüketicinin birbirleriyle olan ilişkilerinde zarara uğramama ve birbirlerinden emin şekilde hareket etmeleridir. Tüketici güveni, iktisadi literatüre bakıldığında psikolojik ekonomi ve davranışsal ekonominin bir konusu olarak kabul görmüştür (Kaya, 2020, s. 599).

Tüketici davranışlarını etkileyen pek çok unsur vardır. Bu unsurların en başında güven ve geleceğe yönelik beklentiler yer almaktadır. Ekonomiye olan güven ile beklentilerin olumlu ya da olumsuzluk hali arasında kuvvetli bir bağ bulunur (Şeker & Karanfil, 2024, s. 156). Beklentiler, mevcut bilgilerle geleceğe dönük yapılan tahminlerdir (Kaya, 2020, s. 599). Tüketicilerin yaşadıkları ülkenin ekonomisine dair beklentileri onların tüketim davranışlarını ve finansal yatırımlarını, bunlara bağlı olarak da ülke ekonomisinin genelini etkileyebilmektedir. Daha geniş bir ifadeyle, tüketicilerin bulundukları ülkenin ekonomisine ilişkin olumsuz bir beklenti içine girdiklerinde bu durum harcamalarını kısmasına ve ekonomik büyüme birincil etkilenen olmak üzere birçok ekonomik göstergeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Finansal piyasalar, döviz kuru, enflasyon oranı, faiz oranları vb. tüketicilerin beklentilerini şekillendiren makroekonomik faktörlerin başında gelmektedir (Özakarlı & Küçüksille, 2020, s. 47). Nitekim Starr (2008, s. 16), yaptığı çalışmada ekonomideki haberlerinin durumuna bağlı olarak tüketici güvenin ne denli değişim gösterdiğini incelediği

çalışmasında tüketici güven endeksi, makroekonomik unsurlar ve finansal değişkenlerin birbirini eşanlı olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Starr, haber şokları aracılığıyla tüketime gelen şokların tüketicilerin harcamalarının önemli ölçüde etkilediğini vurgulamıştır. Bu finansal değişkenler arasında tüketici harcamalarının en hızlı tepki verdiği makroekonomik unsur döviz kurudur. Döviz kurundaki oynaklığın tüketici harcamalarına olan etkisi ve dolayısıyla da tüketici güvenindeki reaksiyon yüksek düzeyde olmaktadır.

Beklentiler ve güven arasındaki bağ tüketicilerin davranışlarına yansımasıyla tüketici güveni diğer bir ifadeyle tüketicinin piyasaya (ekonomiye) olan güveni ortaya çıkmaktadır. Tüketici güveni bu düzlemde yatırımcı duyarlılığı şeklinde de ifade edilmektedir. Tüketiciler hem tüketim yaparken hem de tüketimden (harcamadan) geriye kalan gelirlerini tasarrufa aktararak yatırıcım rolüyle de ekonomik aktör konumundadır (Baştürk, 2019, s. 146). Piyasa ortamında hem tüketiciler hem de üreticiler beklenti ve güvenleri doğrultusunda kendi oluşturdukları tahminler ile hareket etmektedirler.

2. TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİ ve DÖVİZ KURU İLİŞKİSİNİN TEORİK İNCELEMESİ

Tüketici güveni bireylerin psikolojisine ve davranışsal hareketlerine bağlı olduğundan sayısallaştırmak mümkün değildir (Aksoy, 2021, s. 21). Bu doğrultuda içerisinde çeşitli soruları barındıran bazı anketler yapılarak Türkiye ekonomisinde tüketicilerin beklenti ve güvenleri doğrultusunda eğilimlerini gösteren çeşitli endeksler oluşturulmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan tüketici güven endeksi, reel kesim güven endeksi ve ekonomi güven endeksi bu endeksler arasında yer almaktadır.

Çalışmamıza konu olan aylık tüketici eğilimi anketiyle oluşturulan tüketici güven endeksi, tüketicilerin kendi maddi durumlarını ve ülkenin genel ekonomik durumunu göz önüne alarak geleceğe dönük beklenti, harcama ve tasarruflarının eğilimleri ölçülerek hesaplanmaktadır. Ankete dayalı yapılan bu hesaplamada tüketici güven endeksi için 0-200 arasında bir değer oluşturulmaktadır. Bu değer eğer 100'den küçükse tüketici güveninde kötümser bir havanın var olduğunu, 100'den büyük olması durumunda ise iyimser bir havanın var olduğunu ifade etmektedir (TÜİK, 2023).

Tüketici güven endeksi bireylerin çeşitli makroekonomik faktörlerin güven ve beklentilerini etkilemesiyle şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle, tüketici güven endeksi makroekonomik değişkenleri etkilediği gibi kendisi de makroekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. Bu değişkenlerden en göze çarpanı ve önemlilerinden birisi de döviz kurlarıdır. Diğer koşullar sabitken, normal koşullar altında döviz kurunda meydana gelen artışın tüketici güven endeksini azaltacağı beklentisi hakimdir. Diğer bir çerçeveden bakıldığında ise, tüketici güvenindeki azalışın risk oluşturacağı beklentisiyle döviz kurunun yükselmesine neden olacağı düşünülmektedir (Aksoy, 2021, s. 21). Döviz kuru özellikle de Türkiye gibi dış ticarette ithalatın ihracattan yüksek olduğu ve ithal tüketim mallarının oranın fazla olduğu ülkelerde tüketiciler açısından son derece önemli bir faktör (tüketim yaparken) olarak görülmekte ve hızlı bir şekilde değişim gösterebilmektedir. Bunun sebebi ise, tüketicilerin Türkiye'de medya ve iletişim sektörünün (ve ağlarının) gelişmesiyle ekonomik verilere kolay, anında ve güncel bir şekilde ulaşabiliyor olması olarak görülmektedir (Saraç, 2018, s. 138). Küresel para

politikalarında normalleşmeye geçilmesinin aksine bir ülkenin risk iştahının yüksek olması sermaye hareketlerinin ülke aleyhine hareket etmesine buna bağlı olarak döviz kurunun yükselmesine neden olmaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen bu ani yükselişlerin kur şoklarına yol açtığı görülmektedir. Kur şokları, tüketicilerin ekonomik beklentilerini olumsuz yönde etkilemekle birlikte kur şokuna yönelik faiz arttırımı yapılarak uygulanacak yanlış para politikası ekonomik bir resesyonla karşılaşılması riskini de barındırmaktadır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda sermaye akımları ve döviz kuru ilişkisi bağlamında yüksek döviz kurunun (ani kur şoklarının) tüketici güven endeksini düşürücü etki yaptığı anlaşılmaktadır. Tüketici güven endeksindeki bu düşüşün aynı zamanda küresel ekonomi politikalarını ve finansal koşulların durumunu da yansıttığı söylenebilir (Arabacı & Özdemir, 2020, s. 239).

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Görmüş ve Güneş (2010), çalışmalarında Türkiye'de 2002:1-2008:12 dönemine ilişkin tüketici güven endeksi, hisse senedi ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanarak yaptıkları analiz sonuçlarına göre Tüketici güven endeksinde meydana gelen değişmelerin nedeni döviz kuru ve hisse senedi fiyatlarıdır.

İbicioğlu vd. (2013), çalışmalarında Türkiye özelinde tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 2003:12-2013:12 dönemini içeren veriler ile VAR analizi yöntemi kullanarak değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasında hem kısa dönemli hem de uzun dönemli bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca test bulgularına göre, döviz kurunun tüketici güvenine yönelik beklentileri şekillendiği sonucuna varmışlardır.

Beşel ve Yardımcıoğlu (2016), çalışmalarında 2005:1-2014-10 önemine ait veriler ile Türkiye odağında tüketici güven endeksi, petrol fiyatları ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Gregory Hansen eş bütünleşme testi sonuçlarına göre değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Yaptıkları Toda Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre döviz kurundan tüketici güven endeksine tek yönlü bir nedensellik ilişkinin var olduğu sonucuna varmışlardır.

Beşiktaşlı ve Cihangir (2020), çalışmalarında 2005:1-2019:4 dönemine ait veriler ile Türkiye'de tüketici güven endeksi ile finansal piyasalar ve genel ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiyi bu ilişkinin yönünü tespit etmek amacıyla Johansen eş bütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanmışlardır. Test sonuçlarına göre, tüketici güven endeksi ile para piyasası değişkenleri arasında uzun dönemli ilişki olduğunu ve dolar kuru değişkeninin tüketici güven endeksinin bir nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Kaya (2020), çalışmasında 2004: 01 ile 2020: 05 dönemine ait aylık verileri kullanılmıştır. Döviz kuru ve tüketici güven endeksi değişkenleri arasındaki ilişki Fourier ADL eşbütünleşme testi ile araştırılmış ve tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Uzun dönem katsayılarının tahmini için FMOLS, CCR ve DOLS yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre tüketici güven endeksi ile döviz kuru arasında negatif bir ilişki bulunmuştur.

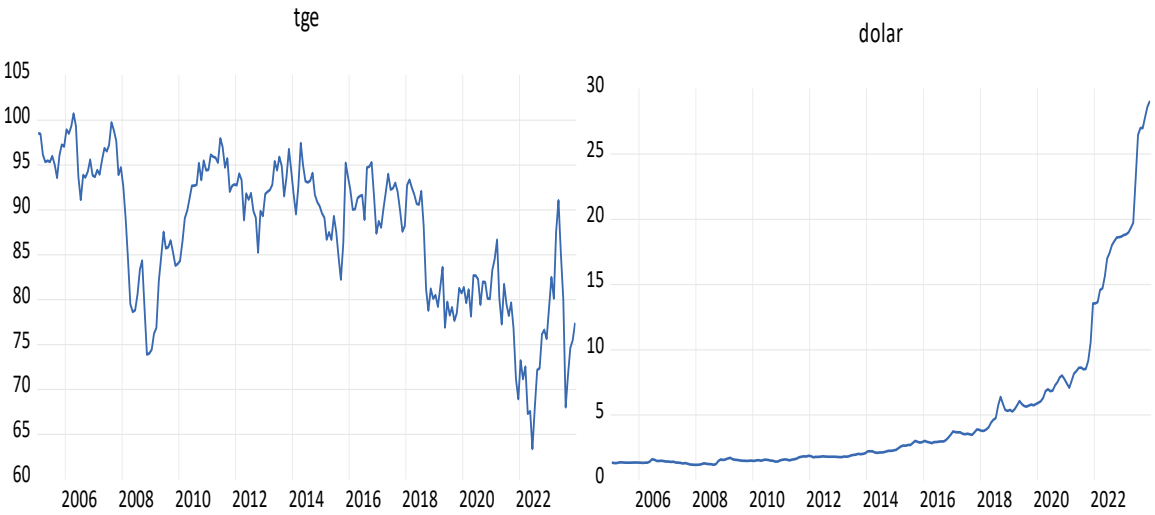
Zanbak vd. (2022), çalışmalarında 2007:1-2020:12 dönemine ait veriler ile tüketici güven endeksi ile enflasyon, döviz kuru, işsizlik oranı, genç işsizlik oranı ve tüketici kredisi faizi arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri Türkiye örneğinde test etmişleridir. Test sonuçlarına göre, tüketici güven endeksi ile diğer değişkenler arasında Johansen eş bütünleşme ilişkisinin var olduğunu ve diğer değişkenlerin tüketici güven endeksinin bir Granger nedeni olduğu sonucunu tespit etmişlerdir.

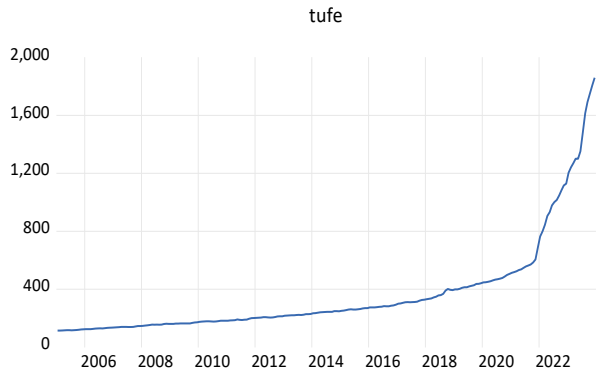
Şeker ve Karanfil (2024), çalışmalarında reel döviz kuru ile tüketici güven endeksi, reel kesim güven endeksi, kredi temerrüt takası (CDS primi) ve kontrol değişkeni olarak da sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiler 2011-2023 dönemi için aylık verilerle Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (ARDL) kullanılarak incelemiştir. Bulgular uzun dönemde reel döviz kuru ile tüketici güven endeksi arasında negatif ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin varlığını göstermiştir.

4. VERİ SETİ, EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Bu çalışmada 2005:01 ile 2023:12 dönemine ait aylık tüketici güven endeksi (LOGTGE), tüketici fiyat endeksi (LOGTÜFE) ve döviz kuru (LOGKUR) olarak da Amerikan doları satış fiyatı verileri kullanılmıştır. Amerikan doları satış verileri Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası resmi internet sitesinden (EVDS) elde edilmiştir. Tüketici fiyat endeksi verileri ise TÜİK'ten elde edilmiştir. Ölçüm farklılıklarının giderilmesi için verilerin logaritması alınmıştır. Makroekonomik faktörlerden tüketici fiyat endeksi, döviz kuru ve tüketici güven endeksinin logaritmaları alınarak oluşturulan 4 seri arasındaki ilişkiyi belirlemek için çalışmada E-Views 12.0 Paket Programı kullanılarak tanımlayıcı istatistikler, birim kök testleri, eş bütünleşme testleri ve Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Çalışmada kullanılan tüketici güven endeksi, döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi serilerinin zaman içinde nasıl bir dağılım izlediği Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Görsel 1'de zaman serisi grafikleri verilen değişkenleri açıklayıcı istatistikleri ise Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Değişkenlerin Açıklayıcı İstatistikleri

	TGE	TUFE	DOLAR
Mean	87.62902	361.4499	4.848087
Median	89.92049	242.6200	2.212152
Maximum	100.7189	1859.380	29.07486
Minimum	63.36000	114.4900	1.176086
Std. Dev.	7.911761	336.9909	5.887338
Skewness	-0.688514	2.492826	2.385492
Kurtosis	2.660154	9.173330	8.285687
Jarque-Bera	19.11119	598.1838	481.6573
Probability	0.000071	0.000000	0.000000
Sum	19979.42	82410.58	1105.364
Sum Sq. Dev.	14209.28	25778765	7867.991
Observations	228	228	228

Çizelge 1'de görüldüğü üzere her bir değişken için 228 gözlem değeri vardır. Her bir seri yüzde 10 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı dağılmıştır. TGE serisi negatif çarpıklığa sahipken (sola çarpık), TUFE ve DOLAR serileri pozitif çarpıklığa sahiptir (sağa çarpık).

Seriler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığının belirlenmeye çalışıldığı Eşbütünleşme testlerinin yapılabilmesi için serilerin durağan olması ya da farkları alınarak durağanlaştırılması gerekmektedir. Çalışmamızda zaman serilerinin durağanlığının sınandığı ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır. Her iki birim kök testi sonucunda da düzey değerlerinde durağan olmadığı ve belirlenen serilerin birinci farkları alındığında serilerin durağanlaştığı tespit edilmiştir. Sonuçlar Çizelge 2 ve 3'te sunulmuştur.

Çizelge 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Model	**Sabit Terimli**		**Sabit Terimli ve Trendli**	
Değişkenler	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
		Düzey		
Tüketici Güven Endeksi	-2.620964	0.0902	-3.373026	0.0576
Tüketici Fiyat Endeksi	4.457622	1.0000	3.677031	1.0000
Döviz Kuru	3.255800	1.0000	0.069169	0.9968
		1.Fark		
Tüketici Güven Endeksi	-14.15200	0.0000*	-14.12008	0.0000*
Tüketici Fiyat Endeksi	-4.519230	0.0002*	-5.529559	0.0000*
Döviz Kuru	-10.60529	0.0000*	-11.42340	0.0000*

*Seriler %5 anlamlılık düzeyinde normal dağılım göstermektedir.

Çizelge 2'de yer alan ADF Birim Kök Testi sonuçlara göre yüzde 5 anlamlılık düzeyi kıstasında analize dahil edilen tüm seriler birinci fark değerinde durağan olmaktadır.

Çizelge 3. PP Birim Kök Testi Sonuçları

Model	Sabit Terimli		Sabit Terimli ve Trendli	
Değişkenler	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
		Düzey		
Tüketici Güven Endeksi	-2.529766	0.1098	-3.383244	0.0562
Tüketici Fiyat Endeksi	6.318612	1.0000	4.694251	1.0000
Döviz Kuru	3.641922	1.0000	0.033910	0.9965
		1.Fark		
Tüketici Güven Endeksi	-15.15542	0.0000*	-15.10513	0.0000*
Tüketici Fiyat Endeksi	-7.021236	0.0000*	-8.133917	0.0000*
Döviz Kuru	-9.667284	0.0000*	-9.854968	0.0000*

*Seriler %5 anlamlılık düzeyinde normal dağılım göstermektedir.

Çizelge 3'te yer alan PP Birim Kök Testi sonuçlarına göre de yüzde 5 anlamlılık düzeyi kıstasında analize dahil edilen tüm seriler birinci fark değerinde durağan olmaktadır.

Yapılan birim kök testleri sonucunda serilerin aynı düzeyde durağan olma şartı sağlandıktan sonra Johansen Eşbütünleşme Testi ile aralarındaki uzun dönemli ilişki analiz edilmiştir. Yapılan bu analizde yer alan yöntemler Johansen'in geliştirmiş olduğu VAR modeline dayanmaktadır (Johansen, 1991).

Çizelge 4. VAR Gecikme Uzunluğu Tablosu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	1406.110	NA	4.31e-10	-13.05218	-13.00515	-13.03318
1	1503.375	190.9106	1.89e-10	-13.87325	-13.68512*	-13.79724
2	1516.709	25.79967	1.82e-10	-13.91357	-13.58434	-13.78055
3	1534.991	34.86445	1.67e-10	-13.99992	-13.52960	-13.80989*
4	1547.633	23.75562	1.61e-10*	-14.03380*	-13.42238	-13.78676
5	1554.469	12.65303	1.65e-10	-14.01366	-13.26115	-13.70961
6	1560.900	11.72606	1.69e-10	-13.98977	-13.09616	-13.62871
7	1572.415	20.67424*	1.65e-10	-14.01317	-12.97846	-13.59510
8	1574.838	4.281718	1.76e-10	-13.95198	-12.77618	-13.47690
9	1581.881	12.25213	1.79e-10	-13.93378	-12.61688	-13.40169
10	1585.525	6.236149	1.89e-10	-13.88395	-12.42595	-13.29485
11	1589.969	7.482588	1.97e-10	-13.84157	-12.24248	-13.19546
12	1599.689	16.09499	1.96e-10	-13.84827	-12.10808	-13.14515

* İşareti, ilgili kritere göre uygun olan gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. LR; ardışık değiştirilmiş LR test istatistiğini, FPE; son tahmin hatasını, AIC; Akaike bilgi kriterini, SC; Schwarz bilgi kriterini, HQ ise Hannan-Quinn bilgi kriterini temsil etmektedir.

Eşbütünleşme analizi öncesinde optimal gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Bu nedenle uygun VAR Modeli kurularak optimal gecikme uzunluğu elde edilmiştir. Çizelge 4'ten de görüldüğü

üzere optimal gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlenmiştir (lag=4). Optimal gecikme uzunluğu belirlendikten sonra eşbütünleşme analizine geçilir. Buna göre Çizelge 5'te Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 5. Johansen Eşbütünleşme Testi İz ve Maksimum Özdeğer İstatistikleri

İz İstatistiği				
Hipotez	**Özdeğer**	**İz İstatistiği**	**%5 Kritik Değer**	**Olasılık**
Reel kök yok*	0.216356	104.1601	24.27596	0.0000
En fazla bir kök var**	0.189612	50.03638	12.32090	0.0000
En fazla iki kök var***	0.015033	3.362554	4.129906	0.0791
Maksimum Özdeğer İstatistiği				
Hipotez	**Özdeğer**	**Maksimum Özdeğer İstatistiği**	**%5 Kritik Değer**	**Olasılık**
Reel kök yok*	0.216356	54.12368	17.79730	0.0000
En fazla bir kök var**	0.189612	46.67383	11.22480	0.0000
En fazla iki kök var***	0.015033	3.362554	4.129906	0.0791

* İşareti, birinci hipotezi, ** işareti, ikinci hipotezi, *** işareti, üçüncü hipotezi temsil etmektedir.

Çizelge 5'te yer alan Johansen eşbütünleşme sonuçlarına göre, birinci hipotez için (reel kök yoktur) iz istatistik değeri %5 kritik değerden büyüktür bunun sonucunda iz istatistiğine göre, değişkenler arasında üç eşbütünleşme vektörü bulunmaktadır. Maksimum Özdeğer istatistiğine göre ise; birinci hipotez için (reel kök yoktur) maksimum özdeğer test istatistik değeri %5 kritik değerden büyüktür. Bu durumda maksimum öz değer istatistiği için değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün bulunduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle de İz istatistiğine gröre, $H_0 =$ reel kök yoktur hipotezi ele alındığında olasılık değeri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir. Yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Maksimum özdeğer istatistiğine göre bakıldığında $H_0 =$ reel kök yoktur hipotezi ele alındığında olasılık değeri %5 önem seviyesinden küçük olduğundan H_0 hipotezi reddedilir ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki vardır.

Çalışmada kurulan model için elde edilen normalize edilmiş uzun dönem katsayıları ise Denklem 1'deki gibidir.

$$LOGTGE = \underset{(0.05)}{[-0.041\ LOGTUFE]} + \underset{(0.018)}{[-0.143\ LOGKUR]} \quad (1)$$

Granger nedensellik testinin yapılması için VAR modeli kurulmuştur. En son olarak oluşturulan iki modelde değişkenlerin birbiriyle olan nedensellik ilişkisini ortaya koymak amacıyla Granger nedensellik testleri yapılmıştır (Granger, 1969).

Kurulan modellerin Granger nedensellik testine ilişkin hipotezler şu şekildedir;

[151] Parantez içindeki değerler standart hatayı temsil etmektedir.

$H_0 = Garanger\ nedeni\ değildir.$

$H_1 = Garanger\ nedenidir.$

Çizelge 6. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

H_0 Hipotezi	Ki-Kare İstatistiği	P (Olasılık) Değeri	Lag (Gecikme Uzunluğu)	Karar
Dolar Kuru TGE'nin Granger nedeni değildir.	37.93942	0.0000	4	RED
TÜFE TGE'nin nedeni değildir.	17.10315	0.0018	4	RED
TGE Dolar Kurunun nedenidir.	4.942612	0.2932	4	KABUL
TÜFE Dolar Kurunun nedeni değildir.	16.76242	0.0021	4	RED
TGE TÜFE'nin nedenidir.	4.684468	0.3212	4	KABUL
Dolar Kuru TÜFE'nin nedeni değildir.	36.40090	0.0000	4	RED

*Gecikme sayısı olarak regresyondaki en küçük bilgi kriterine (Akaike ve Schwarz) sahip olan modelin gecikme sayısı belirlenmiştir.

Çizelge 6'da yer alan sonuçlara göre söz konusu dönemde Dolar Kuru ve Tüketici Fiyat Endeksi, Tüketici Güven Endeksinin Granger nedeni olarak tespit edilmiştir. Dolar Kuru ve TÜFE arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Elde edilen bu bulgular Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçları ile de uyumludur.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde tüketici güven endeksi ile döviz kuru ve enflasyon oranı arasındaki ampirik ilişkinin analizi gerçekleştirilmiştir. 2005:01 ile 2023:12 dönemine ait aylık verilerin kullanıldığı analizde Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçlarına göre söz konusu dönemde Türkiye'de nominal Dolar kurunda meydana gelen %1'lik artış, tüketici güvenini %0,143 azaltırken tüketici fiyat endeksinde meydana gelen %1'lik artış ise tüketici güvenini %0,041 nispetinde azaltmaktadır. Bu bağlamda uzun dönemde fiyat istikrarı ile tüketici güveni arasında güçlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki söz konusudur. Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre de hem döviz kurundan hem de enflasyon oranından tüketici güvenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı görülmüştür. Ayrıca döviz kuru ile tüketici fiyat endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye ekonomisinde kur-enflasyon geçişkenliğine dair yaygın kanıyı destekler niteliktedir. Elde edilen ampirik bulgular, Türkiye ekonomisinde parasal şokların tüketici güveni ve beklentiler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiş, bu bağlamda ekonomik istikrarın sağlanmasında finansal istikrar ve fiyat istikrarına özel bir vurgu yapmıştır.

KAYNAKÇA

Aksoy, E. E. (2021). Yapısal Kırılma Durumunda Tüketici Güveniyle Döviz Kuru Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Ugyulaması. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 18-37.

Arabacı, Ö., & Özdemir, M. (2020). Türkiye'de Tüketici Güveni ve Döviz Kuru İlişkisi. *TESAM Akademi Dergisi, 7*(1), 231-248.

Baştürk, M. F. (2019). Tüketici Güven Endeksi ile Hisse Senedi Piyasası Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi, 177*, 145 – 159.

Beşel, F., & Yardımcıoğlu, F. (2016). Tüketici Güven Endeksi ile Makro Değişkenler Arasındaki İlişki. *ICPESS*, 475 – 487.
Gökalp, N. (2003). Ekonomide Güven Faktörü. *Yönetim ve Ekonomi, 10*(2), 163-174.
Görmüş, Ş., & Güneş, S. (2010). Consumer Confidence, Stock Prices and Exchange Rates: The Case of Turkey. *Applied Econometrics and International Development, 10*(1), 103-114.
Granger, W. C. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 424-438.
İbicioğlu, M., Kapusuzoğlu, A., & Karan, M. B. (2013). Türkiye'deki Tüketici Güven Endeksi ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 5*(1), 5-16.
Johansen, S. (1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1551-1580.
Kaya, L. (2020). Türkiye'de Tüketici Güven Endeks ile Döviz Kuru Arasındaki İlişki; Fourier Fonksyonları Yaklaşımı. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(4), 598-608.
Özakarlı, H., & Küçüksille, E. (2020). Çeşitli Finansal Değişkenler ile Tüketici Güven Endeksi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi, 3*(1), 46-54.
Saraç, T. B. (2018). Tüketici Güven Endeksi ile Dolar Kuru İlişkisi: Türkiye Örneği. A. R. Gökbunar, C. Ercan, & Y. T. Yıldırım içinde, *Yerelden Globele Stratejik Araştırmalar 4* (s. 138-143). Londra: IJOPEC Publication.
Starr, M. (2008). Consumtion, sentiment and economic news. *Department of Economics Working Paper Series* , 1-29.
Şeker, H., & Karanfil, N. (2024). The Relationship of Exchange Rate and Economic Confidence: The Case of Türkiye. *Journal of Economics and Administrative Sciences, 25*(1), 155-165.
TÜİK. (2023). *Türkiye İstatistik Kurumu*. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Guven-Endeksi-Haziran-2023-49445 adresinden alındı
Tüketici Güven Endeksinin Finansal Piyasalara ve Makroekonomik Yapıya Etkisi. (2020). *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5*(1), 54-67.
Zanbak, M., Özgür, R. Ö., & Çiçeker, E. (2022). Tüketici Güven Endeksi ile Seçilmiş Makro Değişkenler Arasındaki İlişkinin Johansen Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi: Türkiye Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(1), 108-126.

GENÇ İŞSİZLİĞİNDE HİSTERİ HİPOTEZİNİN FOURIER BİRİM KÖK TESTLERİ İLE SINANMASI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ

Karabük Üniversitesi, aliraufkaratas@karabuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

ÖZET

20. yüzyılda yaşanan ekonomik gelişmeler ve krizler, işsizlik olgusunu küresel bir ekonomik sorun olarak ortaya çıkarmış ve işsizlikle mücadelenin makro iktisadın temel araştırma konularından biri olagelmesine sebep olmuştur. 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında ise genel işsizliğe ek olarak özellikle Kıta Avrupa'sında olmak üzere genç işsizliği problemi de ortaya çıkmıştır. Bu çalışma yapısal bir iktisadi şok sonrası yükselen işsizlik oranlarının tekrar kriz öncesi döneme gerilememesi fikri üzerine kurulan işsizlik histerisi hipotezinin Türkiye genç işsizliğinde sınanması amacıyla yapılmıştır. Bu amaca yönelik olarak 2005Q1-2024Q3 dönemi genç işsizliği, genç erkek işsizliği ve genç kadın işsizliği verileri kullanılarak Fourier fonksiyonlu birim kök testleri ile söz konusu serilerde histeri hipotezi sınanmıştır. Buna göre Fourier ADF, Kesirli Frekanslı Fourier ADF, Fourier GLS, Fourier LM ve Fourier KPSS birim kök testi sonuçlarına göre Türkiye ekonomisinde genç işsizliği, genç erkek işsizliği ve genç kadın işsizliğinde histeri hipotezinin geçerli olduğuna sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlar Türkiye ekonomisinde yaşanan şoklar neticesinde yükselen genç işsizliğinde yaşanan doğal orandan sapmaların kalıcı hale geldiğini göstermektedir. Bu sebeple her kriz sonrası daha yüksek bir denge genç işsizliği oranı oluşmakta ve işsizlik ülke ekonomisi için yapısal bir sorun olma hüviyetini sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Genç İşsizliği, İşsizlik Histerisi Hipotezi, Fourier Fonksiyonlu Birim Kök Testleri.

TESTING THE HYSTERESIS HYPOTHESIS IN YOUTH UNEMPLOYMENT WITH FOURIER UNIT ROOT TESTS: AN ANALYSIS ON TÜRKİYE

ABSTRACT

In the 20th century, economic developments and crises have rendered unemployment a pervasive global economic issue, positioning the fight against unemployment as a central focus in macroeconomic research. Following the 2008 Global Financial Crisis, the issue of youth unemployment, in particular, has gained prominence, especially across continental Europe. This study seeks to examine the validity of the unemployment hysteresis hypothesis in the context of youth unemployment in Türkiye. The hypothesis posits that unemployment rates, once elevated due to structural economic shocks, do not revert to their pre-crisis levels. To this end, the study analyzes data on youth unemployment, disaggregated by gender (youth male and youth female unemployment), for the period spanning from the first quarter of 2005 to the third

quarter of 2024. Utilizing Fourier function-based unit root tests—including Fourier ADF, Fractional Frequency Fourier ADF, Fourier LM, Fourier GLS, and Fourier KPSS—the study evaluates the persistence of shocks in youth unemployment trends. The results consistently indicate the validity of the unemployment hysteresis hypothesis across all categories of youth unemployment in the Turkish economy. These findings suggest that deviations from the natural rate of youth unemployment, induced by economic shocks, have become entrenched. Consequently, the equilibrium rate of youth unemployment rises after each economic crisis, cementing unemployment as a persistent structural challenge for the national economy.

Keywords: Unemployment, Youth Unemployment, Unemployment Hysterisis Hypothesis, Fourier Function Unit Root Tests.

1. GİRİŞ

Sanayi devriminden sonra insanlık tarihinde ilk kez nüfus ve refah artışı eş anlı yaşanmış ve iktisadi faaliyetlerin hacmi genişlemiştir. Nüfusun ve ortalama yaşam süresinin hızlı yükselişi emek talebini canlı tutmuş ve ekonomilerin iş yaratma kapasitesinin artırılmasını, makroekonominin önemli meselelerinden biri haline getirmiştir. İşsizlik de bu bağlamda, özellikle 1929 Büyük Buhranından sonra olmak üzere insan sefaletinin ana kaynaklarından biri olarak görülmüştür (Layard 2005).

İşsizlik olgusunun makroekonominin merkezinde yer edindiği yıllardan bu yana işsizliği açıklamak iktisadi ekollerin önemli bir çalışma alanı olagelmiştir. İşsizliği açıklayan teorilerin iki sac ayağı üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Buna göre doğal oran hipotezi, durgunluk dönemlerinde işsizlik oranında yaşanan sapmaların geçici olduğunu ve durgunluk sonrası işsizlik oranlarının doğal oranına dönme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir (Friedman 1968). Öte yandan histeri hipotezi ise Neoklasik Okulun da iktisadi görüşlerini yansıtan bu önermeyi desteklemez. Histeri hipotezine göre reel iktisadi şoklar işsizlik oranları üzerine kalıcı etkilere sahiptir. Buna göre durgunluk dönemlerinde yükselen işsizlik oranları krizin etkileri sona erdikten sonra dahil kriz öncesindeki doğal oranına dönmemekte ve eskisinden daha yüksek bir denge ve fiili işsizlik oranı oluşmaktadır (Blanchard ve Summers 1986). İşsizlik histerisi hipotezinin akademik yazına dahil olmasından ve doğal oran hipotezine bir alternatif olarak meydan okumasından bu yana da işsizlik dinamikleri bağlamındaki teorik tartışma süregelmektedir. Ancak söz konusu teorik tartışmalara rağmen hangi teorinin işsizlik dinamiklerine en uygun açıklamayı getirdiği konusunda bir fikir birliğinin varlığından söz etmek zordur (Furuoka 2017:1254).

Teorik tartışmalar devam ederken genel işsizlik sorununa ek olarak 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında başta Kıta Avrupa'sında olmak üzere yükselen genç işsizlik oranları, küresel koronavirüs salgınının yanı sıra iklim krizi, dijitalleşme ve sürdürülemez nüfus artışı gibi sebeplerle yapısal bir sorun hüviyetine sahip olmuş ve işgücü piyasası aksaklıklarına yol açmıştır (Nnyanzi, Kilimani, ve Oryema 2024:92). Bu durum işgücü piyasasında yeni eğitilmiş gençler için işsizlik riski düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüksek işsizlik dönemlerinde işgücü piyasasına yeni dahil olan genç emek talebinin istihdama entegre olmasının önünde yapısal engellerin olduğu da bilinmektedir (Holm, Groes, ve Honoré Olsen 2001).

Bu çalışma yukarıda özet olarak ifade edilen teorik yaklaşımlardan hareketle Türkiye genç işsizliğinde hangi hipotezin geçerli olduğunun sınanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaca yönelik olarak

çalışmanın bu kısmında Türkiye'de genç işsizliğinde histeri hipotezini sınayan çalışmalara dair literatür özeti sunulmuştur.

Yavuzaslan vd. (2017) yaptıkları çalışmada, 2005M1-2017M2 dönemi aylık verilerini kullanarak Türkiye'de genç işsizliğinde histeri hipotezini Genişletilmiş Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve Kapetanios Çoklu Kırılmalı birim kök testleri ile sınamışlardır. Çalışma neticesinde elde edilen ampirik bulgulara göre Türkiye'de genç işsizliğinde histeri hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akcan (2019) çalışmasında, 2005 Ocak-2017 Haziran dönemi aylık verilerini kullanarak histeri hipotezini Türkiye ekonomisi işgücü piyasası için sınamıştır. Genişletilmiş Dickey-Fuller ve yapısal kırılmayı dikkate alan Phillips-Perron birim kök testlerinin analiz aracı olarak kullanıldığı çalışmada hem genel hem de genç işlik oranlarında histeri hipotezinin geçerli olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmada ayrıca genç işsizliğindeki histeri etkisinin genel işsizlik oranlarından daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir.

Öztürk (2020) yaptığı çalışmada 2005 Ocak ile 2019 Ağustos arası dönemi kapsayan aylık verileri, Augmented Dickey-Fuller, Phillips-Perron ve yapısal kırılmalı birim kök testi olan Lee-Strazicich testleriyle iki aşamalı olarak analiz etmiştir. Çalışmada elde edilen ampirik bulgulara göre işsizlik histerisi hipotezi, işgücüne katılım, istihdam ve genç işsizlik serileri için geçerlidir tespiti yapılmıştır.

Üçler (2022) çalışmasında ; Ocak 2005-Ocak 2022 yılları arasındaki dönemde Türkiye'nin işgücü piyasasında olan genç işsizlik ve genel işsizlik oranları incelenmiştir. Çalışmada yapısal kırılmayı dikkate almayan Genişletilmiş Dickey Fuller birim kök testi ile yapısal kırılmaya göre hareket eden Phillips Perron birim kök testi yardımıyla Türkiye'nin işgücü piyasasında işsizlik histerisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara göre her iki işsizlik tanımının da histeri etkisinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca histeri etkisinin genel işsizlik oranlarında daha güçlü görüldüğü de tespit edilmiştir.

Üçler vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada Ocak 2014-Ocak 2022 dönemi arasındaki aylık veriler kullanılarak; Türkiye'deki genç erkek işsizlik ve genç kadın işsizlik oranlarının histeri etkisine bakılmıştır. Yapısal kırılmalı Phillips-Perron birim kök testi uygulanarak elde edilen sonuçlar her iki cinsiyet grubunda da histeri hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir. Ayrıca genç kadın işsizliğinde histeri etkisinin genç erkek işsizliğine göre daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir.

İlgili literatür özetinde görüldüğü üzere Türkiye ekonomisinde genç işsizlik oranları üzerine yapılan çalışmalarda histeri hipotezinin geçerli olduğuna dair güçlü kanıtlar bulunmuştur. Fakat ilgili literatürde histeri hipotezini sınamak amacıyla kullanılan birim kök testlerinin çoğunlukla geleneksel testlerden oluştuğu görülmektedir. Bu çalışma literatürdeki ilgili boşluğu doldurma gayesi ile oluşturularak en güncel birim kök testlerini kullanarak ampirik bulgulara ulaşmıştır. Buna göre çalışmanın bu aşamasında sırasıyla veriler, ekonometrik yöntem ve ampirik bulgular aktarılmış devamında da sonuç kısmına yer verilmiştir.

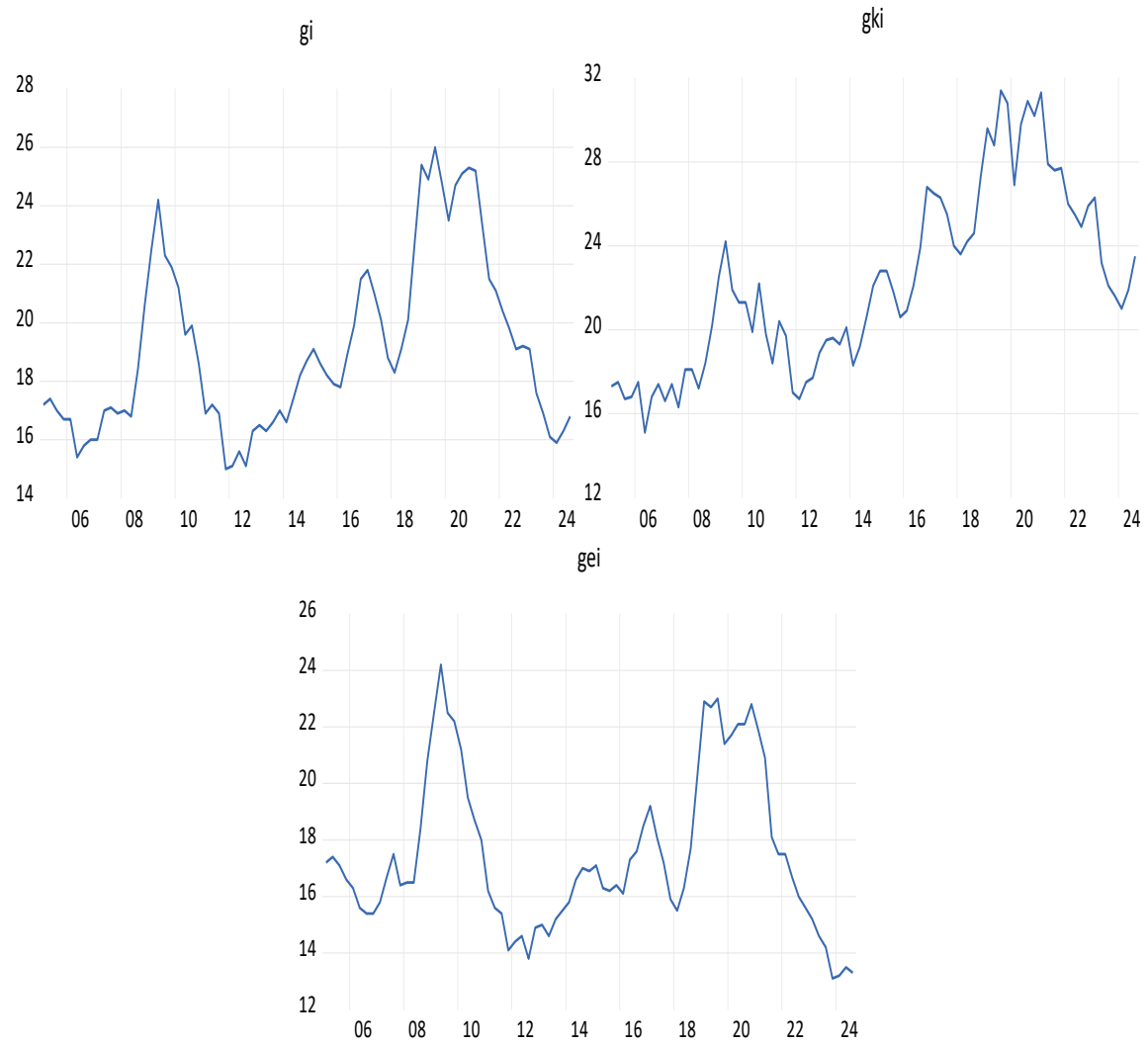
2. VERİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada Türkiye ekonomisinde genç işsizlik, genç kadın işsizliği ve genç erkek işsizliğinde histeri hipotezinin geçerliliğinin sınaması amacıyla 2005Q1-2024Q3 döneminde çeyreklik olarak kullanılan verilere dair öz bilgiler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenlere Dair Temel Bilgiler

Değişken	Denklemlerdeki Karşılığı	Veri Kaynağı
Genç İşsizlik	Gİ	TÜİK
Genç Kadın İşsizliği	GKİ	TÜİK
Genç Erkek İşsizliği	GEİ	TÜİK

Çizelge 1'de temel bilgileri verilen değişkenlerin zaman serisi grafikleri ise Görsel 1'de yer almaktadır.

Görsel 1. Değişkenlerin Zaman Serisi Grafikleri

Görsel 1'de zaman serisi grafikleri verilen ve bu çalışmada analize dahil edilen değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri ise Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	GI	GKI	GEI
Mean	19.10759	22.20253	17.46456
Median	18.40000	21.80000	16.70000
Maximum	26.00000	31.40000	24.20000

Minimum	15.00000	15.10000	13.10000
Std. Dev.	2.981729	4.291703	2.791794
Skewness	0.770728	0.466838	0.723274
Kurtosis	2.537287	2.239953	2.543393
Jarque-Bera	8.526044	4.771014	7.574099
Probability	0.014080	0.092042	0.022662
Sum	1509.500	1754.000	1379.700
Sum Sq. Dev.	693.4754	1436.659	607.9408
Observations	79	79	79

Çizelge 2'de yer alan sonuçlar incelendiğinde analize dahil edilen serilerin 79 gözlem değerine sahip olduğu, tüm serilerin yüzde 10 güven düzeyinde istatistiki olarak anlamlı dağıldığı ve yine tüm serilerin sağa çarpık olduğu/pozitif çarpıklığa sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca ortalama, ortanca, maksimum ve standart hata göstergelerinde en yüksek değerlere GKI serisinin sahip olduğu da görülmektedir.

Histeri hipotezinin varlığının ya da reddinin sınanması birim kök testleri aracılığıyla yapılmaktadır. Buna göre ilgili işsizlik serisinde birim kökün varlığı histeri hipotezini desteklerken durağanlık durumu ise doğal oran hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. (Cheng vd. 2012). Çalışmada kullanılan birim kök testlerine dair bilgiler Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. Çalışmada Kullanılan Birim Kök Testleri

Test Adı	**Kaynağı**
Fourier ADF	Enders ve Lee (2012b)
Fourier LM	Enders ve Lee(2012a)
Fourier GLS	Rodrigues ve Taylor (2012)
Fourier KPSS	Becker, Enders ve Lee (2006)
Kesirli Frekanslı Fourier ADF	Bozoklu, Yilanci ve Gorus (2020)

Çizelge 3'te temel bilgileri verilen birim kök testlerinin tamamının Fourier fonksiyonlu olduğu görülmektedir. Birim kök testlerine Fourier fonksiyonlarının eklenmesi sayesinde hem yapısal değişmelere hem de göreli esnek geçişlere olanak verilmekte ve sahte birim köklerin varlığı önlenmektedir (Çevikalp ve Özdemir 2021). İlgili testler neticesinde elde edilen ampirik bulgular ise Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Birim Kök Testi Sonuçları

Birim Kök Testi	**Değişken (Fourier frekansı)**	**t istatistik değeri**	
		Sabit Model	**Sabit ve Trend Model**
Fourier ADF	Gİ (1-1)	-2.6649	-2.6000
	GKİ (1-1)	-3.0400	-2.3210
	GEİ (1-1)	-2.3138	-2.6439
Fourier LM	Gİ (1-1)		-2.7359
	GKİ (1-1)	-	-2.4297
	GEİ (1-1)		-2.7859
Fourier GLS	Gİ (1-1)	-2.3837	-2.5095
	GKİ (1-1)	-1.8027	-2.2955
	GEİ (1-1)	-2.3669	-2.6173
Fourier KPSS	Gİ (1-1)	0.2987	0.2901
	GKİ (1-1)	0.5540	0.2805

	GEİ (1-1)	0.4271	0.2813
Kesirli Frekanslı Fourier ADF	Gİ (3,6-3,6) GKİ (0,9-1,9) GEİ (3,5-3,6)	-1,5438 -4,440093** -1,543798	-1,311488 -3,77441*** -0,92839

Not: "***" ve "**" ifadeleri sırayla %10 ve %5 güven düzeyindeki istatistiki anlamlılığını göstermektedir.

Çizelge 4'te yer alan sonuçlara göre Kesirli Frekanslı Fourier ADF birim kök testinde genç kadın işsizliği dışındaki tüm sonuçlar, serilerin düzey değerinde durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum analize dahil edilen serilerin tamamında histeri hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

İşsizlik uzun yıllardır Türkiye ekonomisi için yapısal bir sorun olarak görülmektedir. Bu nedenle Türkiye ekonomisinde işsizliğin dinamiklerini anlamaya yönelik çalışmalar akademik literatürde yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışma da Türkiye'de genç işsizliğinde, genç kadın işsizliğinde ve genç erkek işliğinde histeri hipotezinin geçerli olup olmadığının sınanması amacıyla yapılmıştır. Histeri hipotezi arz ve/veya talep yönlü iktisadi şokların işsizlik oranları üzerinde kalıcı etkileri olabileceği fikrine dayanmaktadır. Hipotez, kriz dönemlerinde yükselen işsizlik oranlarının her zaman doğal oranına tekrar yakınsamayabileceği varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Çalışmada histeri hipotezi sınanırken Fourier fonksiyona sahip beş ayrı birim kök testi (Fourier ADF, Fourier LM, Fourier GLS, Fourier KPSS ve Kesirli Frekanslı Fourier ADF Birim Kök Testi), 2005Q1-2024Q3 dönemi çeyreklik verilerine uygulanmıştır. Ampirik analiz neticesinde elde edilen bulgular Türkiye ekonomisinde genç işsizliği bağlamında kullanılan üç işsizlik oranı göstergesinde de histeri hipotezinin geçerli olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmuştur. Ek olarak histeri etkisine cinsiyet bağlamında bakıldığında, genç erkek işsizliğinde histerinin daha güçlü olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlar Türkiye ekonomisinde yaşanan reel iktisadi şokların genç işsizliği üzerinde kalıcı ve negatif etkilere de neden olduğunu göstermiştir. Bu durum her kriz dönemi sonrasında yeni bir denge ve fiili işsizlik oranının oluştuğunu da ifade etmektedir. Analize dahil edilen tüm serilerde histeri etkisinin görülmesi genç işsizliğine sebep olan mikro iktisadi faktörlerin tespitini önemli hale getirmektedir. Türkiye taşıdığı özellikler nedeniyle her bir sektör ve bölge için farklı beceri setlerini taşıyan işgücü talebine ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle çok sektörlü istihdam stratejilerinin geliştirilmesi, mikro ölçekli belirlenmiş istihdam teşvikleri ve vergi indirimlerinin uygulanması, dijitalleşme ve uzaktan çalışma olanaklarının geliştirilmesi istihdamın tabana yayılmasında faydalı olabilecektir. Genç kadın istihdamında ise özellikle hizmet sektöründeki emek talebini canlandırmak için esnek çalışma düzeninin içselleştirilmesi önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

Akcan, Ahmet Tayfur. 2019. "Türkiye'de gençlerin işsizlik histerisi". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21(1):31-47.

Becker, Ralf, Walter Enders, ve Junsoo Lee. 2006. "A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks". *Journal of Time Series Analysis* 27(3):381-409. doi: 10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x.

Blanchard, Olivier J., ve Lawrence H. Summers. 1986. *Hysteresis in Unemployment*. 2035. Dordrecht: Springer Netherlands. doi: 10.1007/978-94-011-2378-5_11.

Bozoklu, Seref, Veli Yilanci, ve Muhammed Sehid Gorus. 2020. "Persistence in per Capita Energy Consumption: A Fractional Integration Approach with a Fourier Function". *Energy Economics* 91:104926. doi: 10.1016/j.eneco.2020.104926.

Cheng, Ka Ming, Nazif Durmaz, Hyeongwoo Kim, ve Michael L. Stern. 2012. "Hysteresis vs. natural rate of US unemployment". *Economic Modelling* 29(2):428-34.

Çevikalp, Sedef, ve Onur Özdemir. 2021. "FourierBirim Kök Testleri Temelinde Ekolojik Açık, Ekonomik Büyüme ve Özel Sektör Kredilerinin Analizi: Türkiye Örneği". *Turk Turizm Arastirmalari Dergisi* 4(9):815-32. doi: 10.26677/TR1010.2021.800.

Enders, Walter, ve Junsoo Lee. 2012a. "A Unit Root Test Using a Fourier Series to Approximate Smooth Breaks*". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 74(4):574-99. doi: 10.1111/j.1468-0084.2011.00662.x.

Enders, Walter, ve Junsoo Lee. 2012b. "The Flexible Fourier Form and Dickey–Fuller Type Unit Root Tests". *Economics Letters* 117(1):196-99. doi: 10.1016/j.econlet.2012.04.081.

Friedman, Milton. 1968. "The Role of Monetary Policy". 58(1-17).

Furuoka, Fumitaka. 2017. "A New Approach to Testing Unemployment Hysteresis". *Empirical Economics* 53(3):1253-80. doi: 10.1007/s00181-016-1164-7.

Holm, Anders, Nils Groes, ve Tina Honoré Olsen. 2001. "Youth Unemployment and Opportunities in the Labour Market – The Myth of Lifelong Hysteresis". *LABOUR* 15(4):531-54. doi: 10.1111/1467-9914.00176.

Layard, Richard. 2005. "Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market".

Nnyanzi, John Bosco, Nicholas Kilimani, ve John Bosco Oryema. 2024. "Hysteresis in Youth Unemployment in Sub-Saharan Africa: Focus on Gender, Income, and Region". *The Journal of Developing Areas* 58(2):91-126.

Ozturk, Musa. 2020. "Türkiye'de İşsizlik Histerisi Hipotezinin Geçerliliği: Çok Boyutlu ve Asimetrik Yaklaşım". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 1-1. doi: 10.26466/opus.725553.

Rodrigues, Paulo M. M., ve A. M. Robert Taylor. 2012. "The Flexible Fourier Form and Local Generalised Least Squares De-trended Unit Root Tests *". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 74(5):736-59. doi: 10.1111/j.1468-0084.2011.00665.x.

Üçler, Yasemin Telli. 2022. "Türkiye'de işsizlik histerisi üzerine bir araştırma (2005-2022)". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* 25(1):216-25.

Üçler, Yasemin Telli, Metin Yıldırım, Ahmet Tayfur Akcan, ve Özlem Karadağ Ak. 2023. "Türkiye'de genç kadın ve genç erkeklerin işsizlik histerisi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10(2):1071-82.

Yavuzaslan, Kiymet, Özgür Damar, Büşra Sönmez, Burcu Özdaş, Nazli Uyar, ve Eda Akılotu. 2017. "Türkiye'de genç işsizliğinin, işsizlik histerisi hipotezi çerçevesinde yapısal kırılmalar testi ile analizi". *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi* 2(2):21-32.

EĞİTİM VE İSTİHDAM DIŞINDA KALAN GENÇLER: TÜRKİYE'DE NEET OLGUSU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Meryem TEKİN EPİK
Süleyman Demirel Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
meryemtekin@sdu.edu.tr - 0000-0002-1777-3427

ÖZET

Bu çalışma, NEET (Not in Education, Employment or Training) olgusunun Türkiye'deki gençler arasında yaygınlaşmasını ele almaktadır. NEET, eğitim ve istihdam dışında kalan, yani ne okulda öğrenim gören ne de bir işte çalışan gençleri tanımlar. Türkiye'deki NEET oranı, dünya genelinde olduğu gibi genç nüfus için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Özellikle ekonomik ve sosyal faktörler, gençlerin eğitim yaşamını tamamlamadan iş gücüne katılmalarını engellemektedir. Bu olgunun yaygınlaşmasının başlıca sebepleri arasında ekonomik krizler, işsizlik, eğitimdeki eşitsizlikler ve gençlerin yetersiz mesleki beceriye sahip olmaları sayılabilir. NEET gençlerin toplumda daha geniş sorunlar yaratması, eğitim sisteminin ve iş gücü piyasasının verimsizliğini artırması, sosyo-ekonomik dengesizlikleri derinleştirmesi gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu sorunun çözülmesi için eğitim sisteminde reformlar yapılmalı, gençlere yönelik mesleki eğitim fırsatları sunulmalı ve iş gücü piyasasına entegrasyonları için daha fazla teşvik sağlanmalıdır. Çözüm önerileri arasında, kadınların işgücüne katılımını artırmak için esnek çalışma modelleri ve kreş hizmetleri yaygınlaştırılmalı; NEET gençlere psikolojik danışmanlık ve sosyal projeler sunulmalı; genç istihdamını teşvik etmek için vergi indirimleri sağlanmalı; kamu-özel sektör işbirlikleriyle istihdam projeleri ve mentorluk programları oluşturulmalı; dezavantajlı bölgelere kaynak sağlanmalı ve yerel yönetimler NEET gençlerle ilgili projeler geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: NEET, Genç İşsizlik, İstihdam, Eğitim, Türkiye

YOUTH EXCLUDED FROM EDUCATION AND EMPLOYMENT: THE NEET PHENOMENON IN TURKEY AND SOLUTION PROPOSALS

ABSTRACT

This study addresses the increasing prevalence of the NEET (Not in Education, Employment, or Training) phenomenon among young people in Turkey. NEET refers to young people who are neither in education nor employed, meaning they are not attending school or working. The NEET rate in Turkey, as in the rest of the world, poses a serious problem for the youth population. Particularly, economic and social factors prevent young people from joining the workforce before completing their education. The main reasons for the widespread nature of this phenomenon include economic crises, unemployment, inequalities in education, and the lack of adequate vocational skills among young people. The NEET phenomenon has negative

effects, such as creating broader social problems, increasing the inefficiency of the education system and labor market, and deepening socio-economic imbalances.To solve this problem, reforms should be made in the education system, vocational training opportunities should be provided to young people, and more incentives should be offered for their integration into the labor market. The proposed solutions include the promotion of flexible working models and the expansion of daycare services to increase women's participation in the workforce; providing psychological counseling and social projects for NEET youth; offering tax incentives to encourage youth employment; creating employment projects and mentorship programs through public-private sector cooperation; allocating resources to disadvantaged areas; and local authorities should develop projects for NEET youth.

Keywords: NEET, Youth Unemployment, Employment, Education, Turkey

1. GİRİŞ

Geçmişte gençlerin işgücü piyasasına entegrasyonu genellikle okuldan işe geçiş olarak adlandırılan doğrusal bir süreçle tanımlanıyordu. Eğitim yaşamı tamamlandıktan sonra doğrudan iş yaşamına atılmak yaygın bir uygulamaydı ve gençler için bu süreç, topluma entegrasyonun temel yollarından biri olarak görülüyordu. Ancak ekonomik zorluklar ve toplumsal değişimlerle birlikte bu doğrusal geçişler yerini daha karmaşık ve bireyselleşmiş süreçlere bırakmıştır (Eurofound, 2012). Bu değişim, NEET olarak adlandırılan, eğitim ve istihdam dışında kalan gençler kavramının önemini arttırmıştır. NEET istihdamda, eğitimde veya mesleki eğitim programlarında yer almayan gençleri kapsayan bir göstergedir (Bacher vd., 2024). NEET gençler, yalnızca işgücü piyasasına dâhil olmamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal dışlanma ve eşitsizlik riskleriyle de karşı karşıya kalırlar. Eğitim ve istihdam dışındaki gençlerin sayısındaki artış toplumsal kalkınma ve sürdürülebilirlik açısından kritik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

2023 yılı sonu itibariyle Türkiye'nin toplam nüfusu 85 milyon 372 bin 377 kişi iken, 15-24 yaş grubundaki genç nüfus 12 milyon 872 bin 39 kişiye ulaşmıştır. Buda genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %15,1 olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı, 2023 yılı itibariyle %22,5'tir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2023). Türkiye'de genç nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %15,1 gibi dikkat çekici bir seviyede olması ve bu gençlerin %22,5'nin NEET kapsamına girmesi, toplumsal ve ekonomik açıdan çözüm gerektiren bir mesele haline gelmektedir. NEET oranının artması, Türkiye gibi genç nüfusun yüksek olduğu bir ülkede sosyal ve ekonomik açıdan önemli etkiler yaratabilir. Sosyal alanda, eğitim ve işgücü dışı kalan gençler, toplumsal dışlanma, yalnızlık, umutsuzluk ve aidiyet duygusu eksikliği gibi psikolojik sorunlar yaşayabilir. Bu durum, suç oranlarının artmasına ve aile içindeki gerilimlerin yükselmesine yol açabilir. Ayrıca, toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık da derinleşebilir. Ekonomik açıdan ise, NEET gençlerin iş gücüne katılmaması, potansiyel iş gücü kaybına, beceri ve yetenek eksikliklerine, vergi gelirlerinde azalmaya ve sosyal yardım harcamalarının artmasına neden olabilir. Bu durum, uzun vadede ülke ekonomisinin büyüme potansiyelini sınırlayabilir ve girişimcilik ile yenilikçi yatırımların azalmasına yol açabilir. Sonuç olarak, NEET oranındaki artış, toplumsal kalkınmayı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi tehdit eden önemli bir sorun haline gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki NEET olgusunun sosyal ve ekonomik boyutlarını incelemektir. Çalışmada, NEET oranının artışının toplumsal dışlanma, iş gücü kaybı ve eşitsizlik üzerindeki etkileri ele alınmakta, bu sorunun çözümüne yönelik öneriler sunulmaktadır. NEET gençlerin eğitim ve iş gücü piyasasına entegrasyonunu sağlamak için geliştirilecek yapısal değişiklikler tartışılmakta ve gençlerin iş gücü ile eğitim sistemlerine daha güçlü bir şekilde katılımlarını destekleyecek öneriler hedeflenmektedir.

2. NEET OLGUSU: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. NEET Kavramı

NEET terimi ilk kez 1990'larda, Birleşik Krallık'ta, 16-18 yaş arasındaki gençlerin eğitimden ayrıldıktan sonra işgücü piyasasına katılmamaları üzerine yapılan politika tartışmalarında ortaya çıkmıştır. Ardından bu kavram, Avrupa 2020'nin "Hareket Halindeki Gençlik" (Youth on the move) öncelikli girişiminde ele alınarak Avrupa düzeyindeki politika tartışmalarına dâhil edilmiştir. Başlangıçta 15-25 yaş grubunu kapsayacak şekilde genişletilen NEET terimi, zamanla 15-29 yaş aralığını da içerecek şekilde uyarlanmıştır. Kavram Avrupa'da hızla yayıldıktan sonra Japonya, Yeni Zelanda, Tayvan ve Hong Kong gibi diğer ülkeler de kendi NEET tanımlarını geliştirmiştir. NEET, Avrupa'nın çoğu ülkesinde 15-24 yaş arasındaki ne eğitimde ne de istihdamda bulunan gençleri tanımlamak için kullanılırken, Birleşik Krallık ve Yeni Zelanda'da genellikle yalnızca ergenleri kapsayacak şekilde sınırlıdır. Japonya ve Kore'de ise NEET, yalnızca işgücü piyasasını değil, aynı zamanda gençlerin topluma entegrasyonunu etkileyen bir sosyal olgu olarak ele alınmaktadır. Japonya'daki NEET tanımı Avrupa'dakinden farklıdır ve 15-34 yaş arasındaki, işgücü piyasasında yer almayan, okula gitmeyen ve ev işlerini yapmayan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Kore'de ise NEET, okuldan ayrılmış, bir işe girmeye hazırlanmayan, işi olmayan, aile sorumluluğu veya çocuğu bulunmayan ve evlenmemiş 15-34 yaş arasındaki bireyler olarak tanımlanır (Eurofound, 2012).

NEET gençler, sosyal ve ekonomik sermaye birikimlerinin engellenmesi nedeniyle sosyal dışlanma riski taşıyan bir grup olarak öne çıkmaktadır. Eurofound (2016) bu grubun sosyal dışlanma açısından alt kategorilere ayrılabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda üç ana NEET kategorisi tanımlanmıştır: Geleneksel işsizler, ulaşılabilir olmayanlar ve bağlantıdan kopmuşlar. Geleneksel işsizler, uzun süreli ve kısa süreli işsizler olarak iki grupta incelenirken; ulaşılabilir olmayanlar, genç bakıcılar, aile sorumluluğu olanlar veya hastalık ya da engeli nedeniyle çalışamayan bireyleri içermektedir. Bağlantıdan kopmuşlar ise iş veya eğitim aramayan ve herhangi bir engel ya da yükümlülüğü bulunmayan gençlerden oluşmaktadır. Bu grup, cesaretini kaybetmiş ve asosyal yaşam tarzı benimseyen bireyleri de kapsamaktadır. NEET gençler, toplumsal yaşama katılımda zorluk çeker ve bu nedenle sosyal dışlanma riski yüksek gruplardan biridir (Eurofound, 2016).

3. TÜRKİYE'DE NEET GENÇLİĞİ: MEVCUT DURUM

NEET oranları, bir ülkenin genç nüfusunun ekonomik ve sosyal durumunu anlamak açısından önemli bir göstergedir. Çizelge 1 Türkiye'de farklı yaş gruplarına göre NEET olan genç nüfusun oranlarını göstermektedir.

Çizelge 1: Yaş Grubuna Göre NEET Olan Genç Nüfus (%)

Yaş Grubu	Cinsiyet	2020	2021	2022	2023

15-24 Yaş	Toplam	28,4	24,7	24,2	22,5
	Erkek	21,3	17,5	16,4	15,6
	Kadın	35,8	32,4	32,3	29,8
15-29 Yaş	Toplam	32,1	28,4	27,2	25,8
	Erkek	21,5	17,7	16,5	15,5
	Kadın	42,8	39,4	38,2	36,4
15-34 Yaş	Toplam	33,7	30,1	28,4	27,2
	Erkek	20,5	16,7	15,4	14,6
	Kadın	47,1	43,8	41,7	40,3

Kaynak: TÜİK, 2024.

Çizelge 1'de yer alan veriler doğrultusunda 15-24 yaş grubunda NEET oranı 2020'de %28,4 iken, 2023'te %22,5'e düşmüştür. 15-29 yaş grubunda 2020'de %32,1 olan NEET oranı, 2023'te %25,8'e gerilemiştir. En geniş yaş grubu olan 15-34 yaş grubunda ise NEET oranı 2020'de %38,7 iken, 2023'te %27,2'ye düşmüştür. 2020'den 2023'e kadar NEET oranlarında belirgin bir azalma gözlemlenmiştir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus kadınların NEET oranlarının tüm yaş gruplarında erkeklerden daha yüksek olmasıdır.

Çizelge 2, 2014-2023 yılları arasında Türkiye'de 15-24 yaş grubundaki NEET olan gençlerin, cinsiyet ve eğitim durumuna göre dağılımını göstermektedir. Çizelge 2'ye göre okur -yazar olmayan grupta NEET oranı, hem kadınlarda hem erkeklerde çok yüksektir. Örneğin 2023 yılında kadınlarda bu oran %90,6, erkeklerde ise %74,8'dir. Lise altı eğitimlilerde NEET oranı, okur-yazar olmayanlara göre düşük olmakla birlikte bu grupta da kadınların oranı belirgin şekilde yüksektir. Mesleki ve teknik lise mezunlarının NEET oranları, genelde lise mezunlarına göre daha yüksektir. Bu meslek liselerinin istihdama etkisini sorgulatabilir. Yükseköğretim mezunlarında NEET oranı diğer eğitim seviyelerine göre düşüktür. Ancak kadınlarda bu oran erkeklerden daha yüksektir, bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ilişkilendirilebilir. Çizelge 2'de dikkat çeken diğer bir husus 2020 (Pandemi döneminde) tüm kategorilerde NEET oranında belirgin bir artış yaşanmasıdır. Bu durum COVID-19'un genç işsizliği ve eğitime erişimdeki etkisini yansıtmaktadır.

Çizelge 2: Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre NEET Olan 15-24 Yaş Grubundaki Genç Nüfus, 2014-2023

Yıllar	Cinsiyet	Okur-yazar olmayanlar	Lise altı eğitimliler	Lise	Mesleki veya teknik lise	Yükseköğretim
2014	Toplam	77,6	23,8	19,7	22,6	27,8
	Erkek	70,5	13,0	12,8	15,8	21,7
	Kadın	79,6	35,1	26,4	30,9	32,8
2015	Toplam	76,8	22,6	19,4	22,1	30,3
	Erkek	71,1	12,5	13,7	13,9	21,0
	Kadın	79,3	33,4	25,2	30,8	37,1
2016	Toplam	81,1	22,1	19,9	23,4	30,8
	Erkek	76,5	12,0	14,1	16,1	22,5
	Kadın	83,5	32,8	26,0	31,1	36,9
2017	Toplam	78,3	21,6	20,7	24,6	34,4
	Erkek	70,3	11,5	13,6	17,0	25,2
	Kadın	83,7	32,3	27,9	33,7	40,9
2018	Toplam	78,9	21,6	21,6	26,5	32,2
	Erkek	69,8	12,0	14,9	19,0	26,5
	Kadın	85,2	32,0	28,1	35,4	36,4
2019	Toplam	80,7	22,2	22,5	30,9	36,2

	Erkek	71,4	14,0	18,1	23,7	29,5
	Kadın	87,6	31,3	26,9	38,8	41,0
2020	Toplam	81,4	23,1	26,7	34,2	41,7
	Erkek	75,7	16,3	21,6	26,3	35,8
	Kadın	85,3	30,8	31,8	43,1	45,7
2021	Toplam	82,9	19,9	23,3	29,1	36,7
	Erkek	74,3	12,3	18,9	22,5	29,5
	Kadın	89,4	28,5	27,8	37,1	41,3
2022	Toplam	79,5	18,6	26,4	27,8	33,0
	Erkek	68,9	10,8	19,2	20,4	27,2
	Kadın	88,2	27,2	33,7	37,3	36,6
2023	Toplam	83,0	17,5	24,6	25,5	29,2
	Erkek	74,6	11,3	18,1	17,3	22,9
	Kadın	90,6	24,4	31,4	36,2	33,3

Kaynak TÜİK, 2024.

4. NEET OLGUSUNUN SEBEPLERİ VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

NEET gençlerin işgücüne katılımını engelleyen küresel bir sorun olup çeşitli sosyo-ekonomik faktörlerden etkilendiği görülmektedir. Bu faktörlerden ilki eğitim seviyesidir. Araştırmalar, düşük eğitim seviyesine sahip bireylerin NEET olma riskinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Genda, 2007; Kovrova ve Lyon, 2012). Buna karşın eğitim seviyesi arttıkça NEET olma olasılığı azalmaktadır. Ancak bu ilişkinin gücü, yapılan çalışmalara göre farklılık gösterebilmektedir. Bazı araştırmalar bu etkinin güçlü olduğunu bulurken, diğerlerinde etkisi daha az belirgin kalmıştır (Ranzani ve Rosati, 2013; Kelly ve McGuinness, 2013; Lallukka vd., 2019; Vancea ve Utzet, 2018)

Gençlerin daha önceki işsizlik deneyimi de NEET olma durumu üzerinde önemli bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. Araştırmalar daha önce işsiz kalan gençlerin NEET olma olasılığının arttığını göstermektedir (Genda, 2007; Lallukka vd., 2019; Vancea ve Utzet, 2018).

Cinsiyet de NEET olma riskini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Birçok çalışma, kadınların NEET olma olasılığının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Genda, 2007; Kelly ve McGuinness, 2013; Kovrova ve Lyon, 2012). Özellikle çocuk bakımı gibi sosyal sorumluluklar, kadınların işgücüne katılımını sınırlayabilmektedir (Ranzani ve Rosati, 2013; Vancea ve Utzet, 2018; Pattinasarany, 2019).

Yaş faktörü de NEET olma riskini etkilemektedir. Özellikle 20-24 yaş grubu 15-19 yaş grubuna kıyasla daha yüksek risk altındadır (Kelly ve McGuinness, 2013; Pattinasarany, 2019). Ancak, bu risk cinsiyete bağlı olarak değişiklik göstermektedir; kadınlarda yaş ilerledikçe NEET riski artarken, erkeklerde azalma eğilimi gözlenmektedir (Kovrova ve Lyon, 2012). Ayrıca evlilik durumu NEET olma riskini cinsiyete bağlı olarak farklı şekillerde etkileyebilir. Evli kadınlar için NEET olma olasılığı daha yüksekken, erkeklerde evlilik bu riski azaltıcı bir etkiye sahiptir (Kovrova ve Lyon, 2012; Pattinasarany, 2019).

Etnik köken NEET olgusu üzerinde etkili faktörlerden biridir. Yapılan bir çalışmada etnik kökenin erkekler için NEET olma olasılığını anlamlı şekilde arttırdığı ancak kadınlar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı bulunmuştur (Bania vd., 2019).

NEET olma durumu bireyin yaşadığı coğrafi bölgeye bağlı olarak da değişiklik göstermektedir. Şehirde yaşayan bireylerin genellikle daha yüksek NEET riski taşıdığı belirtilirken, kırsal

alanlarda bu risk daha düşük görülmektedir (Kovrova ve Lyon, 2012; Ranzani ve Rosati, 2013). Ancak bazı bölgelerde kırsal kesimde yaşayan bireyler için NEET olma riski daha yüksek olabilmektedir (Kovrova ve Lyon, 2013).

Aile yapısı ve hanehalkı büyüklüğü de bu riski belirleyen önemli faktörler arasındadır. Çocuk sahibi olmak özellikle kadınlarda NEET olma olasılığını arttırmaktadır (Ranzani ve Rosatti, 2013). Benzer şekilde hanehalkı büyüklüğünün artması da bu riski etkileyebilir (Kovrova ve Lyon, 2012; Ranzani ve Rosati, 2013).

Ailenin gelir durumu, NEET olma durumu üzerinde önemli bir belirleyicidir. Düşük gelirli ailelerde yaşayan bireylerin NEET olma olasılığı daha yüksekken, yüksek gelir seviyesine sahip ailelerde bu oran azalmaktadır (Ranzani ve Rosati, 2013; Lallukka vd., 2019; Schoon, 2014; Vancea ve Utzet, 2018).

Bununla birlikte, ebeveynlerin eğitim düzeyi de NEET olma olasılığını etkileyen bir faktördür. Düşük eğitimli ebeveynlere sahip gençlerin NEET olma riski daha yüksektir (Bania vd., 2019; Karyda ve Jenkins, 2018; Rodwell vd., 2018; Schoon, 2014; Su vd., 2022). Ebeveynlerin eğitim seviyesi, gençlerin eğitimle ilgili beklentilerini, kaynaklara erişimini ve kariyer fırsatlarını etkileyerek, eğitim sonrası yaşamlarını şekillendirmektedir.

Ebeveynlerin işsiz olması, NEET durumu üzerinde önemli bir belirleyicidir (Cabral, 2018; Duckworth ve Schoon, 2012; Schoon, 2014). Buna ek olarak tek ebeveynle yaşamanın NEET olma üzerinde etkili olduğu gösterilmiştir. Tek ebeveynle yaşamak NEET olma riskini arttırabilir; ancak bu etkinin bölgeye veya sosyal duruma bağlı olarak değişebileceği vurgulanmaktadır (Cabral, 2018; Duckworth ve Schoon, 2012; Karyda ve Jenkins, 2018; Rodwell vd., 2018; Schoon, 2014)

NEET gençlerin çalışmama durumlarını etkileyen faktörler, kişisel nedenlerden toplumsal önyargılara kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. *Kişisel ve ailevi sebepler* arasında bakım yükümlülükleri, psikolojik veya fiziksel sağlık sorunları ve beceri eksiklikleri öne çıkmaktadır. Bu gençlerin büyük bir kısmı pasif NEET grubunda yer almakta ve iş bulamama durumunu kabullenmektedir. *Kadınlar açısından*, toplumsal cinsiyet rolleri ve aile baskıları önemli engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocuk ve ev bakımı gibi sorumluluklar kadınların çalışma yaşamından uzak kalmasına neden olmaktadır. Buna ek olarak, çalışmaya yönelik ilgi eksikliği veya maddi ihtiyaçların olmaması da bazı gençlerin iş yaşamından uzak durmasına yol açmaktadır. *Toplumsal faktörler* ise gençlerin işe katılımını daha da zorlaştırmaktadır. Ayrımcılık, sosyal hakların yetersizliği ve iş koşullarının zorluğu bu sorunlar arasında öne çıkmaktadır. Özellikle kadınlar, dini tercihler, etnik kimlik veya cinsel yönelim gibi nedenlerle ayrımcılığa uğrayanlar bu durumdan ciddi şekilde etkilenmektedir. Tüm bu etmenler, NEET grubundaki gençlerin iş yaşamına entegrasyonunu güçleştirirken, psikolojik ve mesleki destek ile sosyal hakların güçlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır (YADA Vakfı, 2021).

NEET olma olasılığını arttıran eğitimle ilgili risk faktörleri arasında okul başarısızlığı, devamsızlık ve okuldan atılma gibi durumlar yer almaktadır (Public Health England, 2014). Bu risk faktörlerinin etkisiyle gençler eğitimden ve mesleki eğitimden uzaklaşmakta, bu da onların gelecekteki iş fırsatlarına erişimlerini kısıtlamaktadır. Eğitimden uzaklaşmalarına yol açan bir diğer önemli faktör ise ekonomik zorluklar, eğitime ilgisizlik, sağlık sorunları ve aile baskısı

gibi sebeplerdir (YADA Vakfı, 2021). Tüm bu etmenler, gençlerin kariyer fırsatlarına ulaşmalarını zorlaştırmaktadır.

Genç işsizlik, NEET oranlarının artmasında kritik bir rol oynamaktadır. Ekonomik büyüme, eğitim sistemi, demografik yapı ve vasıf uyuşmazlığı gibi faktörler genç işsizliği doğrudan etkilemektedir. Ekonomik büyümenin yavaşlaması veya durması işsizlik oranlarını arttırırken, gençler deneyim eksikliği nedeniyle işgücü piyasasında daha kırılgan bir grup olarak öne çıkar (Adıgüzel, 2021). Pandemi gibi ani ekonomik ve sosyal şoklar, gençler için işgücü piyasasında olumsuz koşullar yaratmakta ve bu tür kriz dönemlerinde işten çıkarmalar öncelikli olarak genç çalışanları etkilemektedir.

Demografik yapı, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde, genç işsizliğinin önemli nedenlerinden biridir. Yüksek doğum oranları ve geniş genç nüfus, genç işgücü arzını arttırılırken, işsizlik oranlarını da yükseltmektedir (Murat, 1995). Ayrıca yaş faktörü de önemli bir etkendir; gençlerin işverenlerin aradığı deneyim ve niteliklere sahip olmaması, iş bulma süreçlerini zorlaştırmaktadır. Yükseköğrenim gören gençler, niteliklerine uygun işlerde çalışmayı tercih ettikleri için uyumsuz işlere yönelmektense işsiz kalmayı seçebilirler (Adıgüzel, 2021).

Eğitim sistemi, gençlerin iş bulma olanaklarında belirleyici bir rol oynar. Kaliteli bir eğitim, bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirerek hem işgücünün performansını hem de ülkenin gelişmişlik düzeyine katkı sağlar. Ancak, eğitim sürecinde gençlerin kazandığı teorik bilgilerin işverenlerin ihtiyaç duyduğu uygulamalı becerilerle örtüşmemesi, iş bulma sürecinde önemli zorluklara yol açmaktadır (Murat ve Şahin, 2011). Diğer bir ifadeyle gençlerin sahip oldukları eğitim ve beceriler iş piyasasının talepleriyle uyumlu olmayabilir. Özellikle mesleki eğitimin yetersizliği ve iş piyasasında aranan becerilerin gençlere kazandırılmaması, bu sorunu daha da derinleştirmektedir.

İşgücü piyasasında geçici, part time veya düşük ücretli işlerin yaygınlaşması, gençlerin kalıcı ve sürdürülebilir istihdam imkânlarına erişimini kısıtlamaktadır. Bu durum gençlerin işgücü piyasasından dışlamasına yol açmaktadır (Ulukan, 2020). Öte yandan kayıt dışı çalışma, gençleri güvencesiz koşullarda çalışmaya zorlayarak uzun vadeli iş fırsatlarından mahrum bırakmaktadır. Diğer taraftan liyakat eksikliği de gençlerin iş bulmalarını zorlaştıran önemli bir faktördür (Rüzgar ve Cura, 2023). İşe alım süreçlerinde liyakat yerine referans, tanıdık ilişkiler veya ayrımcı uygulamalar ön plana çıktığında, gençlerin iş bulma motivasyonunu düşürmekte ve NEET oranları artmaktadır. Ayrımcılık, nepotizm ve diğer etik sorunlar, işgücü piyasasının gençler için daha kapsayıcı olmasını engellemektedir; bu da NEET oranlarının yükselmesine yol açmaktadır.

5. SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

NEET gençler, işsizlik sorununun en kırılgan gruplarından biri olarak öne çıkmaktadır. Eğitim, öğrenim veya çalışma imkânlarından yoksun olmaları, onları ekonomik bağımsızlıklarını kazanamayan ve sosyal haklardan yararlanamayan bir konuma sürüklemektedir. İşgücü piyasasındaki ani değişimler ve sosyo-ekonomik politikalar, NEET gençleri güvencesiz ve belirsiz yaşam koşullarına itmekte, bu da onların toplumsal yaşamdan kopmalarına neden olmaktadır. Kısa veya uzun süreli işsizlik durumları, bu gençlerin ekonomik, sosyal ve

psikolojik problemler yaşamasına yol açarken, uzun vadede marjinalleşmelerine ve toplumsal uyumdan uzaklaşmalarına sebep olmaktadır (Günay ve Yaylagülü, 2022).

Türkiye'de yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, NEET gençlerin işsizlik sorunu, mezuniyet sonrası mesleki alanlarında iş bulamama, motivasyon eksikliği ve geçici işlerde çalışma zorunluluğu gibi nedenlerle derinleşmektedir. Gençlerin işten ayrılma nedenleri arasında verimsiz çalışma koşulları, kötü muamele, mobbing ve görev tanımı belirsizlikleri öne çıkarken, pandemi dönemi bu süreci ekonomik, sosyal ve psikolojik açıdan daha da zorlaştırmıştır. İşsizlik, gençlerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanamamalarına, kişisel ihtiyaçlarını karşılayamamalarına ve aileye bağımlılıklarının artmasına yol açmaktadır. Toplumun işsiz gençlere yönelik olumsuz algıları ve işe alımlardaki etik sorunlar, gençler üzerinde psikolojik baskı yaratmakta ve iş arama süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, iş çeşitliliğinin sınırlı olması ve liyakat eksikliği, gençlerin istihdamda yer almasını zorlaştırırken, eğitime devam etme motivasyonlarının düşmesi, işsizlik problemini daha da karmaşık hale getirmektedir (Günay ve Yaylagülü, 2022).

NEET ve yoksulluk arasında karşılıklı bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Yoksulluk bireylerin eğitim ve istihdam fırsatlarına erişimini kısıtlayarak NEET olma olasılığını arttırırken, NEET olmak da bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını engelleyerek yoksulluk döngüsünü derinleştirmektedir. Genç işsizliği ve NEET oranlarının kötüleşmesi, gençlerin yaşadığı yoksullukla ilgili kaygıları arttırmaktadır. Ayrıca gençlerin uzun süre işsiz veya NEET olarak kalması, ekonomik bağımlılık ve psikolojik zorluklarla birlikte gelecekteki iş yaşamlarında kalıcı olumsuz etkiler (yara izi etkisi) bırakabilmektedir. Türkiye'deki araştırmalar, genç işsizliği ve yoksulluk arasında güçlü bir bağ olduğunu gösterirken, bu döngüyü kırmak için kapsamlı sosyal ve ekonomik politikalara ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır (Tolgay ve Çakır, 2022).

NEET gençler, kendilerini geçindirememe ve başkalarına yük olma gibi maddi kaygıların yanında, gelecek belirsizliği, huzursuzluk, özsaygıda azalma, sosyal çekilme, izolasyon, depresyon ve duygusal boşluk gibi psiko-sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Şahin ve Boduroğlu, 2024). Eğitim ve işgücüne katılım eksikliği, bireylerin sosyal ilişkilerini zayıflatabilir, yalnızlık hissini artırabilir ve sosyal dışlanma riskini yükseltebilir. Bunun yanında, ekonomik sıkıntıların ve sosyal dışlanmanın bir sonucu olarak NEET gençlerin suça yönelme olasılığı artabilir. Eğitim ve iş imkânlarının eksikliği, yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde ele alınması gereken çok boyutlu bir soruna işaret etmektedir.

NEET olgusu, toplumsal düzeyde ciddi ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmaktadır. Yüksek NEET oranları, işgücü piyasasından yeterince faydalanılmamasına neden olarak üretkenlik kaybına ve ekonomik büyümede yavaşlamaya yol açarken, aynı zamanda sosyal güvenlik sistemine olan bağımlılığı arttırarak devlet üzerinde mali bir yük oluşturur. Sosyal açıdan, NEET gençlerin uzun süre eğitimden ve istihdamdan uzak kalmaları, sosyal dışlanmayı ve gelir eşitsizliğini derinleştirerek sosyal adaletsizlik algısını güçlendirmektedir. Ayrıca işgücü kaybı toplumun toplam üretim potansiyelini zayıflatarak refah seviyesini düşürmekte, genç nüfusun yeteneklerinin ve enerjisinin değerlendirilmemesi ise hem sosyal uyumsuzluk hem de toplumsal dayanışmanın zayıflaması gibi sonuçlara yol açmaktadır. NEET oranlarının azaltılmasına yönelik politikalar, yalnızca bireysel refahı arttırmakla kalmayıp, sosyal adaletin

güçlendirilmesi ve işgücü potansiyelinin verimli kullanılmasına katkı sağlayarak toplumsal refahı da arttıracaktır.

Türkiye'de TÜİK verilerinden yola çıkarak NEET gençliği ile şu çıkarımlarda bulunabilir; 2020 ile 2023 yılları arasında NEET oranlarında genel bir azalma gözlemlenmiştir. Özellikle 15-24 yaş grubunda NEET oranı %28,4'ten %22,5'e, 15-29 yaş grubunda ise %32,1'den %25,8'e düşmüştür. Bu da, gençlerin işgücü piyasasına katılımının arttığını ve NEET olma durumunun zaman içinde azaldığını göstermektedir. Ancak, NEET oranının en yüksek olduğu yaş grubunun 15-34 yaş arası olduğu ve bu yaş grubunda bile belirli bir düşüş yaşandığı göz önüne alındığında, gençlerin iş gücüne katılımının hala yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir. Bu durum, özellikle uzun vadeli istihdam politikalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan kadınların NEET oranının erkeklere göre sürekli yüksek olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin işgücüne katılımda önemli bir bariyer oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle okur-yazar olmayan bireylerdeki yüksek oranlar, eğitimin istihdamdaki kritik rolünü ortaya koyarken, yükseköğretim mezunları arasında dahi kadınların NEET oranlarının yüksek kalması, kadınların iş gücüne katılımını artırmaya yönelik daha etkili politikaların gerekliliğine işaret etmektedir. Bu kapsamda NEET oranlarının azaltılması ve NEET gençlerin yaşadıkları sorunların minimize edilmesi için çözüm önerileri;

- Eğitim ve mesleki yeterlilik programları kapsamında, okur-yazarlığı artırmaya yönelik yaygın eğitim programlarının geliştirilmesi, meslek liselerinin sektörel ihtiyaçlarla uyumlu hale getirilmesi ve üniversite mezunlarının iş bulma süreçlerini desteklemek için staj, çıraklık ve girişimcilik programlarının nicelik ve nitelik bakımından artırılması gerekmektedir. Örneğin, istihdam garantili eğitim programlarının uygulanması, mezunların meslek hayatına kaygı yaşamadan atılmalarını kolaylaştırabilir. Bu model, eğitim sırasında belirli bir meslek dalında yetkinlik kazandırırken, eğitim sürecinin sonunda iş güvencesi sunmayı hedefler. Bu tür programların başarılı olabilmesi için eğitim sağlayıcıları ile iş dünyası arasında güçlü bir iş birliği gereklidir. Eğitim programları, iş piyasasında talep gören becerilere odaklanmalı ve iş güvencesi sağlayan şirketlerle anlaşmalar yapılmalıdır. Örneğin, meslek liseleri, üniversiteler veya özel eğitim kurumları, büyük işletmelerle ya da sektör temsilcileriyle ortaklıklar kurarak mezunlarının istihdamını garanti altına alabilir.
- Kadınların işgücüne katılımını teşvik etmek için esnek çalışma modelleri geliştirilmeli ancak bu modellerin güvenceli ve sürdürülebilir olmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Kreş ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ile maliyetlerinin düşürülmesi ve kadınların mesleki gelişimini destekleyecek eğitim programlarının oluşturulması gerekmektedir.
- NEET gençlere yönelik psikolojik danışmanlık hizmetlerinin sunulması ve sosyal dışlanmayı önleyecek gençlik merkezleri ile sosyal projelerin artırılması gerekmektedir.
- Genç istihdamını teşvik etmek için işverenlere yönelik vergi indirimleri ve teşvikler sağlanmalı, kamu ve özel sektör işbirlikleriyle genç istihdam projeleri oluşturulmalı ve işgücü piyasasına geçişte mentorluk programları uygulanmalıdır.

- Dezavantajlı bölgelerdeki gençlere yönelik daha fazla kaynak ve fırsat sağlanmalı, yerel yönetimler ise NEET gençlerle ilgili projeler geliştirip uygulamalıdır.

KAYNAKLAR

1) Adıgüzel, M. Türkiye'de Genç İşsizliğini Etkileyen Faktörler. Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi. 5, 8, 2021.

2) Bacher, J., Tamesberger, D., Leitgöb, H., ve Lankmayer, T. (2014). *Not in Education, Employment or Training: Causes, Characteristics of NEET-Affected Youth and Exit Strategies in Austria*, Working paper, ISW – IBE – JKU. A study for the Federal Ministry of Labour, Social Affairs and Consumer Protection (BMASK)

3) Bania, E. V., Eckhoff, C. ve Kvernmo, S. (2019). Not Engaged in Education, Employment or Training (NEE) in an Arctic Sociocultural Context: he NAAHS Cohort Study, BMJ Open, *9*(3). e023705. https://doi.org/10.1136/bmjopen- 2018-023705 (Erişim Tarihi: 02.12.2024).

4) Cabral, F. J. (2018). Key Drivers of NEET Phenomenon Among Youth People in Senegal Economics Bulletin, 38(1). https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-85042043242&partnerID=40&md5= 98b69368e077c9891978b3d73f22c175 (Erişim Tarihi: 04.12.2024).

5) Duckworth, K., ve Schoon, I. (2012). Beating the Odds: Exploring the Impact of Social Risk on Young People's School-towork Transitions During Recession in the UK, National Institute Economic Review, 222(1), https://doi. org/10.1177/002795011222200104 (Erişim Tarih: 04.12.2024).

6) Eurofound. Exploring the Diversity of NEETs, 2016, https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2016/exploring-diversity-neets (Erişim Tarihi:05.12.2024)

7) Eurofound. NEETs: Young People Not in Employment, Education or Training: Characteristics, Costs and Policy Responses in Europe, 2012, https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2012/54/en/1/EF1254EN.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2024)

8) Genda, Y. (2007). Jobless Youths and the NEET Problem in Japan, Social Science Japan Journal, 10(1) DOI: 10.1093/ssjj/jym029 (Erişim Tarihi: 02.12.2024)

9) Günay, B. ve Yaylagülü, Ş. NEET Gençler Araştırması: NEET Gençlerin İnsan Onuruna Yaraşır Yaşam Sürme Hakkına Erişimi, 2022. https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-10/neet-gencler-arastirmasi.pdf (Erişim Tarihi:05.12.2024).

10) https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=ne%20e%C4%9Fitimde%20ne%20istihdamda%20olan (Erişim Tarihi:03.12.2024)

11) Karyda, M., ve Jenkins, A. (2018). Disadvantaged Neighbourhoods and Young People Not in Education, Employment or Training at the Ages of 18 to 19 in England, Journal of Education & Work, 31(3). https://doi.org/10.1080/13639080.2018.1475725 (Erişim Tarihi: 04.12.2024)

12) Kelly, E., ve McGuinness, S. (2013). *The impact of the recession on the structure and labour market success of young NEET individuals in Ireland*, ESRI Working Paper No 465, 1-17. https://www.econstor.eu/bitstream/10419/100256/1/768215021.pdf (Erişim Tarihi: 02.12.2024).

13) Kovrova, I. ve Lyon, S. (2012). NEET Youth Dynamics in Indonesia and Brazil: A Cohort Analysis, Understanding Children's Work (UCW) Project- UNICEF Rome, Italy. https://thedocs.worldbank.org/en/doc/81b760637f22dc1f26465c9397efdac2-0050022022/ (Erişim Tarihi: 03.12.2024).

14) Lallukka, T., Kerkelä, M., Ristikari, T., Merikukka, M., Hiilamo, H., Virtanen, M., Øverland, S., Gissler, M., ve Halonen, J. I. (2019). Determinants of Long-Term Unemployment in Early Adulthood: A Finnish Birth Cohort Study, SSM Population Health, 8. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100410 (Erişim Tarihi: 02.12.2024).

15) Murat, S. (1995). Gençlerin İşsizliğine Genel Bir Bakış. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 40. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/918/10369 (Erişim Tarihi: 05.12.2024)

16) Murat, S. ve Şahin, L. (2011). Nedenleri ve Sonuçları Bakımından Gençler Arasında Yaygınlaşan İşsizlik. İstanbul Sosyoloji Konferans Dergisi, 44. https://dergipark.org.tr/en/pub/iusoskon/issue/9548/119251 (Erişim Tarihi: 05.12.2024).

17) Pattinasarany, I. R. I. (2019). Not in Employment, Education or Training (NEET) Among the Youth in Indonesia: The Effects of Social Activities, Access to Information, and Language Skills on NEET Youth. MASYARAKAT: Jurnal Sosiologi, 24(1). DOI: https://doi/org/10.7454/ mjs.v24i1.10308 (Erişim Tarihi: 0212.2024).

18) Public Health England. Local Action on Health Inequalities: Reducing the Number of Young People not in Employment, Education or Training (NEET), 2014, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a7dd2a040f0b65d88634a03/Review3_NEETs_health_inequalities.pdf (Erişim Tarihi: 02.12.2024)

19) Ranzani, M., ve Rosati, F. C. (2013). *The NEET Trap: A Dynamic Analysis for Mexico*. Understanding Children's Work Programme Working Paper Series, 1-30, March 2013. http://www.ucwproject.org/attachment/Youth_Empl_NEET_TRAP_MEXICO20130328_160056.pdf (Erişim Tarihi: 02.12.2024).

20) Rodwell, L., Romaniuk, H., Nilsen, W., Carlin, J. B., Lee, K. J., ve Patton, G. C. (2018). Adolescent Mental Health and Behavioural Predictors of Being NEE: A Prospective Study of Young Adults Not in Employment, Education, or Training, Psychological Medicine, 48(5), https://doi.org/10.1017/S0033291717002434 (Erişim Tarihi: 04.12.2024).

21) Rüzgar, M. T. ve Cura, S. (2023). Türkiye'de Gençlerin İşsizliğe Bakış Açısı ve Çözüm Önerileri. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4). https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/81775/1292808 (Erişim Tarihi: 05.12.2024).

22) Schoon, I. (2014). Parental Worklessness and the Experience of NEE Among Their Offspring. Evidence from the Longitudinal Study of Young People in England (LSYPE),

Longitudinal and Life Course Studies, *5*(2). https:// doi.org/10.14301/llcs.v5i2.279 (Erişim Tarihi:03.12.2024)

23) Su, X., Wong, V. ve To, S. (2022). Characteristics of Longer-Term Versus Transitional NEETs in Hong Kong: Implications for Career Support Services, British Journal of Guidance & Counselling, 50(6). https://doi.org/10.1080/ 03069885.2021.2023730 (Erişim Tarihi: 04.12.2024).

24) Şahin, M. ve Boduroğlu, G. (2024). NEET Gençlerin Yaşam Deneyimleri: Zorluklar, Gereksinimler ve Beklentiler, Gençlik Araştırmaları Dergisi. https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1485497 (Erişim Tarihi: 05.12.2024).

25) Tolgay, C. ve Çakır, Ö. Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin Genç İşsizliğine Yönelik Algıları Üzerine Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24,4, 2022.

26) Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). İstatistiklerle Gençlik, 2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2023-53677 (Erişim Tarihi: 29.11.2024)

27) Ulukan, U. Esnek İstihdam ve Genç İşsizliği: İşsizlik Göstergeleri Üzerinden Bir Tartışma. Politik Ekonomik Kuram. 4,1, 2020.

28) Vancea, M., ve Utzet, M. (2018). School-to-Work Transition: He Case of Spanish NEETs, Journal of Youth Studies, 21 (7). https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1421313 (Erişim Tarihi: 02.12.2024).

29) YADA Vakfı. Türkiye'de Ne Eğitimde Ne İstihdamda Gençlerin İhtiyaçları, Problemleri, Gelecekten Beklentileri, 2021, https://www.yada.org.tr/s/2626/i/turkiyede-ne-egitimde-ne-istihdamda-neet-genclerinihtiyaclari-problemleri-gelecekten-beklentileri.pdf (Erişim Tarihi: 02.12.2024)

EVDEN ÇALIŞMADA ERGONOMİK RİSKLERE GENEL BAKIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Meryem TEKİN EPİK
Süleyman Demirel Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
meryemtekin@sdu.edu.tr - 0000-0002-1777-3427

ÖZET

Günümüzde dijitalleşme ve teknolojinin ilerlemesiyle evden çalışma birçok sektör için standart bir iş modeli haline gelmiştir. Ancak, bu modelin sağladığı esneklik ve zaman kazancı gibi avantajlara rağmen, ergonomik açıdan çeşitli sorunları beraberinde getirdiği görülmektedir. Evde çalışma koşulları incelendiğinde, en sık karşılaşılan ergonomik sorunlar arasında uygun olmayan masa ve sandalye kullanımı, uzun süreli statik duruşlar ve yetersiz aydınlatma yer almaktadır. Bu tür sorunlar, kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları, boyun ve sırt ağrıları, karpal tünel sendromu ve göz yorgunluğu gibi sağlık problemlerine yol açabilir. Ayrıca, ergonomik olmayan bir çalışma ortamı çalışanların verimliliğini ve motivasyonunu olumsuz etkileyebilir. Bu bağlamda, ergonomik risklerin önlenmesi için çalışanların evde uygun bir çalışma alanı oluşturması kritik öneme sahiptir. Doğru oturma pozisyonlarının benimsenmesi, ergonomik mobilyaların tercih edilmesi, ekran yüksekliğinin ve mesafesinin uygun şekilde ayarlanması gibi önlemler alınabilir. Ayrıca, düzenli molalar verilmesi, esneme hareketleri yapılması ve iş-yaşam dengesinin korunması, bu risklerin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Sonuç olarak, evden çalışma modelinin yaygınlaşmasıyla birlikte ergonomik farkındalığın artırılması ve uygun önlemlerin alınması, çalışanların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, evden çalışma modelinin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan ergonomik riskleri incelemek ve bu risklerin önlenmesine yönelik çözüm önerilerini değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Çalışma, Evden Çalışma, Ergonomik Riskler

OVERVIEW OF ERGONOMIC RISKS IN WORKING FORM HOME

ABSTRACT

Today, with the advancement of digitalization and technology, remote work has become a standard business model for many sectors. However, despite the advantages of flexibility and time savings offered by this model, it is observed that it brings various ergonomic challenges. When examining home working conditions, the most common ergonomic issues include the use of inappropriate desks and chairs, prolonged static postures, and insufficient lighting. Such issues can lead to health problems such as musculoskeletal disorders, neck and back pain, carpal tunnel syndrome, and eye strain. Additionally, a non-ergonomic work environment can negatively impact employees' productivity and motivation. In this context, it is crucial for employees to create a suitable workspace at home to prevent ergonomic risks. Measures such as adopting correct sitting postures, choosing ergonomic furniture, and properly adjusting screen height and distance can be implemented. Additionally, taking regular breaks, performing

stretching exercises, and maintaining a work-life balance can help reduce these risks. In conclusion, with the widespread adoption of the remote work model, raising ergonomic awareness and taking appropriate measures are crucial for protecting employees' physical and mental health. The aim of this study is to examine the ergonomic risks emerging with the widespread adoption of the remote work model and to evaluate solution proposals for preventing these risks.

Keywords: Remote Work, Working from Home, Ergonomic Risks

1. GİRİŞ

Uzaktan çalışma, çalışanların ofise gitmek yerine bilgisayar ve iletişim teknolojilerini kullanarak evlerine yakın yerlerde çalışmalarına olanak tanır. Evden çalışma uzaktan çalışmanın bir türüdür ancak uzaktan çalışma dijital teknolojiler kullanılarak ofis dışındaki farklı mekânlarda yapılan işleri kapsayan daha geniş bir kavramdır. Evden çalışma, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO)'nün 1996 tarihli 177 Nol'lu Evde Çalışma Sözleşmesi'ne göre, kişinin kendi evinde veya işyerinin dışında kendi seçtiği başka bir yerde, işveren tarafından belirlenen bir ürün ya da hizmet üretmek amacıyla yaptığı ve karşılığında ücret aldığı bir çalışma türüdür (Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], 2021).

Evden çalışma yeni bir olgu olmamakla birlikte, Covid-19 Pandemisi sürecinde hızlı bir şekilde benimsenmiştir. Salgının yayılmacı ve yıkıcı etkisini azaltmak amacıyla, evden çalışma pek çok işyerinde zorunlu bir uygulamaya dönüşmüştür (Valentina ve Domadenik Muren, 2023). Sosyal mesafe tedbirleri nedeniyle birçok şirket, daha önce esnek veya uzaktan çalışma uygulamalarına sahip değilken, salgın süreciyle bu modellere geçiş yapmıştır. Covid-19 dışında teknolojik dönüşümler de uzaktan çalışmanın, dolayısıyla evden çalışmanın yaygınlaşmasında etkili bir faktördür. 1990'larda hızlanan bilgi teknolojisi gelişmeleri, iş süreçlerini küresel düzeyde benzer hale getirerek esnek çalışma modellerini mümkün kılmıştır. Özellikle iletişim ve bilişim teknolojilerinin gelişimi işgücünün verimliliğini arttırarak iş süreçlerini değiştirmiştir. Ayrıca internetin ve otomasyonun artışıyla birlikte teknoloji eğitimde kullanılarak yeni meslekler yaratılmış ve farklı ülkelerdeki bireylerin bilgi birikimi birbirine daha yakın hale gelmiştir (Aksoy, 2012). Bu değişiklikler esnek çalışma ve evden çalışma gibi yeni çalışma modellerini daha uygulanabilir hale getirmiştir.

Yeni nesil çalışma modellerinin yaygınlaşmasında etkili faktörlerden bir diğeri işgücü piyasasının verimlilik ve istihdam artışı ihtiyaçları, sürdürülebilir ekonomik kalkınma hedefleri ve özel sektörün rekabet gücünün arttırılmasıdır. Küresel rekabet ve verimlilik odaklı ekonomik dönüşüm, işgücü piyasasında esneklik ihtiyacını arttırmıştır. Küresel ticaretin artması ve hizmet sektörünün büyümesi esnek çalışmayı öncelikli hale getirmiştir. Bunların dışında demografik dönüşümler de esnek çalışma modellerinin ortaya çıkmasında etkilidir. Y ve Z Kuşağı'nın iş yaşamına yönelik beklentilerindeki değişim, iş güvencesi ve gelir istikrarından çok, kişisel gelişim, öğrenme fırsatları ve iş-yaşam dengesi gibi unsurları ön plana çıkarmıştır. Bu kuşakların tercihlerindeki dönüşüm, çalışma yaşamının normlarını da değiştirmiştir. Ayrıca, çevresel dönüşümler de etkili olmuştur; dijitalleşme ile birlikte matbu işler azalırken, ofis dışı çalışma zorunluluğu ortadan kalkmış ve şirketler daha sürdürülebilir iş modellerine yönelmiştir,

bu da ofis alanı taleplerini düşürmüştür. (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu [TİSK], 2022).

Ergonomi, çalışma ortamının, yapılan işin insan özelliklerine uygun hale getirilmesiyle ilgilenen çok disiplinli bir bilim dalıdır. Çalışanların biyolojik, psikolojik ve fiziksel özelliklerini göz önünde bulundurarak, insan-makine-çevre uyumunu sağlamak amacıyla tasarım yapılır. Ergonomi, işyeri koşullarını sağlık sorunlarını önleyecek şekilde düzenler ve çalışanı işe uyum sağlamaya zorlamak yerine, işi çalışana uygun hale getirir. Bu çalışma alanı, ekipman tasarımı ve dinlenme süreleri gibi çeşitli faktörleri içerir. Ergonomik ilkeler uygulanmadığında çalışanlar kötü çalışma koşullarına uyum sağlamak zorunda kalırlar (Çağlayan ve Karaca, 2015). Ergonomi çalışanların sağlık, verimlilik ve konforunu arttırır. Doğru ergonomik tasarımlar, fiziksel rahatsızlıkları önleyerek verimlilik artışını ve çalışan memnuniyetini yükseltir. Bu da uzun süreli işgücü sürdürülebilirliğini sağlar ve daha sağlıklı bir çalışma ortamı oluşur. Bu çalışmanın amacı günümüzde giderek yaygınlaşan evden çalışma modelinin ortaya çıkardığı ergonomik riskleri incelemek ve bu riskleri önlemek için mevcut çözüm önerileri sunmaktır.

2. EVDEN ÇALIŞMA: TANIMI, TÜRLERİ VE FAYDALARI

Evden çalışma, çalışanların bilgi teknolojilerini kullanarak işyerine gitmeden işlerini yapabilmelerini sağlayan esnek bir çalışma düzenidir. ILO evden çalışmanın üç farklı türü olduğunu belirtmektedir. Bunlar “endüstriyel evden çalışma”, “tele çalışma” ve “ev tabanlı dijital platform çalışması”dır. Endüstriyel evde çalışma, evde yapılan üretim işlerini ifade etmektedir, bu işler fabrikada yapılan üretimin bir parçası olabilir veya ona alternatif olabilir. Ayrıca el sanatları gibi zanaat üretimini de kapsar. Tele çalışma; çalışanların bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak evden veya seçtikleri başka bir yerden düzenli veya sürekli olarak çalışma biçimidir. Ev tabanlı dijital platform çalışması ise çalışanların işveren veya aracının belirlediği şartlara göre hizmet sektörü görevlerini yerine getirdiği bir çalışmadır. Bu tür çalışmalarda, çalışanlar bağımsız işçiler gibi otonomiye ve ekonomik bağımsızlığa sahip değillerdir (ILO, 2021).

Evden çalışma hem çalışanlar, hem işverenler hem de toplum için önemli faydalar sağlar. Uzaktan çalışmanın en büyük avantajlarından biri çalışma yeri esnekliğidir (konum bağımsızlığı); çalışanlar rahat bir ortamda, istedikleri herhangi bir yerde verimli bir şekilde çalışabilirler. Evden çalışma işe gidip gelme masraflarını ve zamanını, iş kıyafetleri alışverişini, çalışan ebeveynler için çocuk bakım masraflarını ve iş arkadaşlarıyla sosyal etkileşim için harcanan zamanı azalttığı için çalışanların finansal ve zaman açısından tasarruf etmelerini sağlar (Mishra ve Sharma, 2022). Ayrıca evden çalışma çalışanların verimliliği üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Geleneksel ofis düzenlerinde sıklıkla karşılaşılan sürekli kesintiler ve sosyal etkileşimlerin azalması çalışanların üretkenliğini arttırabilir (Golden ve Veiga, 2008). Evden çalışma, çalışanlara aileleriyle daha fazla zaman geçirme ve dinlenme için fırsatlar sunarak (Johnson vd., 2007), iş-yaşam dengesi sağlamalarına yardımcı olabilir (Esen ve Bircan, 2022). Ayrıca evden çalışma çalışanlara çalışma alanlarını kendi zevklerine göre düzenleme özgürlüğü tanıyarak, pozitif ve motive edici bir atmosfer yaratabilir (Mishra ve Sharma, 2022).

Evden çalışma işverenleri için de birçok avantaj sunmaktadır. Öncelikle geleneksel çalışma yöntemlerine göre daha yüksek verimlilik sağladığı belirtilmektedir (Golden ve Veiga, 2008; Ayrıca işten ayrılma oranlarını düşürerek, işgücü devamlılığını arttırmakta ve organizasyonel maliyetlerde azalma sağlayarak işletmelerin giderlerini hafifletmektedir (Blomm vd., 2014). Öte yandan evde çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır; kadınların evden çalışma oranı (%56) erkeklere göre daha yüksektir. Bu durum evden çalışma modelinin, kadınların bakım sorumluluklarını gelir elde etme fırsatlarıyla birleştirebileceği bir seçenek sunmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum genellikle kadınların çalışma saatlerinin uzamasına yol açmaktadır. Evden çalışma esneklik arayan kadınlar ve özel gereksinimleri olan bireyler için işgücüne katılma fırsatı sunarak (ILO, 2021), toplumu daha kapsayıcı hale getirmektedir. Ayrıca evden çalışmanın hava kirliliğinin azaltılması (Handy ve Mokhtarian, 1996) ve daha az trafik sıkışıklığı gibi toplumsal açıdan faydaları da söz konusudur.

3. EVDEN ÇALIŞMADA KARŞILAŞILAN ERGONOMİK RİSKLER

Ergonomik riskler, bir kişinin işi yaparken bedensel duruşu, hareketleri veya çevresel faktörler nedeniyle kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları gibi sağlık sorunları yaşama olasılığını arttıran faktörlerdir. Ergonomik tehlikeler fiziksel, çevresel, kişisel ve psikososyal alanları kapsar (Çağlayan ve Karaca, 2015). Fiziksel ergonomi, insanın fiziksel aktiviteleriyle ilişkili olarak anatomik, antropometrik, fizyolojik ve biyomekanik özellikleriyle ilgilenir. Uygunsuz duruş, ergonomik olmayan ekipmanların veya keskin kenarlı ekipmanların kullanılması, tekrarlayan hareketler, çalışma ortamının kötü düzenlenmesi, statik duruş, ağır yüklerin kaldırılması, itilmesi ya da çekilmesi, uzun süre ayakta kalma ya da otururak çalışma fiziksel ergonominin alanına girmektedir (Aksüt vd., 2020).

Bilişsel ergonomi çalışanların algı, hafıza, bilgi süreçleri, düşünme ve tepkiler gibi zihinsel süreçleriyle ilgili olup, insan ve diğer sistem unsurlarıyla olan etkileşimini ifade etmektedir. Zihinsel iş yükü, zaman baskısı altında karar verme, insan-bilgisayar etkileşimi, iş stresi, insan sistemi tasarımlarıyla ilgili olabilecek eğitimler bilişsel ergonominin kapsamındadır. Örgütsel ergonomi ise örgütsel yapıları süreçleri ve politikaları kapsamakta ve sosyo-teknik sistemleri optimize etmeyi amaçlamaktadır. İletişim, ekip kaynak yönetimi, iş ve çalışma süreleri tasarımı, takım çalışması, katılımcı tasarım iş birliği içesinde uyumlu çalışma, topluluk ergonomisi, yeni iş paradigmaları, sanal organizasyonlar, tele çalışma ve kalite yönetimi gibi konuları kapsamaktadır (IEA, 2000). Çevresel ergonomi çalışma ortamının fiziksel koşullarının özellikle de gürültü, aydınlatma, ısı, nem, hava kalitesi, titreşim radyosyon gibi faktörlerin çalışanların verimliliği ve konforu üzerindeki etkilerini inceler. Öte yandan çalışanın fiziksel yapısı, yaş, cinsiyet, sağlık durumu gibi bireysel özellikleri ergonomi açısından risk seviyesini arttırmaktadır (Aksüt vd., 2020). Psikososyal ergonomi çalışma ortamındaki sosyal ve psikolojik faktörlerin çalışan sağlığı, güvenliği ve performansı üzerindeki etkilerini inceleyen bir ergonomi dalıdır. İş yükü dengesizliği, hızlı çalışma, temposu, zaman baskısı, yetersiz sosyal destek, iş doyumsuzluğu, iş- aile yaşamı dengesizliği, mobbing, kötü yönetim gibi faktörler bu kapsamda değerlendirilebilir.

Evden çalışma çalışanların sağlık ve güvenliğini tehdit edebilecek çeşitli ergonomik riskleri beraberinde getirmektedir. Bu riskler genellikle ev ortamına uygun olmayan aletler, ekipmanlar

veya ürünlerin kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Evden çalışmada karşılaşılabilecek ergonomik riskler şunlardır:

3.1. Fiziksel Ergonomik Riskler

3.1.1. Rahatsız Edici Duruş ve Statik Pozisyonlar

Duruş vücudumuzun farklı bölümlerinin pozisyonudur. Rahatsız edici duruş, vücudun eklemlerinin aşırı bükülmesi veya dönmesi sonucu kaslar, tendonlar ve bağların gereğinden fazla çalışmasıdır. Bu duruşlar, yana eğilmek, alçak seviyede çalışmak, baş üstü uzanmak, dirsekleri yana açmak, bileği bükmek, boynu eğmek veya döndürmek gibi hareketlerle ortaya çıkabilir. Örneğin alçak bir çekmeceye uzanmak sırtı, kötü aydınlatmada çalışmak boynu, belgeleri görmek için uzun süre boyun çevirmek ise hem boynu hem de omuzları zorlayabilir (Jaffar vd., 2011).

Bir pozisyonun uzun süre korunmasına statik duruş adı verilir. Statik duruş sırasında kaslar uzun süre kasılı kaldığında, kan akışında sorunlar oluşur, bu da kaslarda enerji azalmasına ve metabolik atıkların birikmesine yol açar. Bunun sonucunda kaslar hızla yorulur, ağrı oluşur ve kasılma gücü azalır. Bu durum iş performansını olumsuz etkiler ve kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarına (MSD) neden olabilir (Mulyati vd., 2019). Evden çalışırken, duruş sorunları yanlış çalışma yöntemleri veya evdeki çalışma alanının düzeninden kaynaklanabilir.

Evden çalışırken rahatsız edici duruşlar ve statik pozisyonlardan kaçınmak için çeşitli ergonomik düzenlemeler yapılabilir. İlk olarak çalışma alanı doğru bir şekilde düzenlenmelidir; masa yüksekliği, sandalye ve ekranın yerleşimi göz hizasında olacak şekilde ayarlanmalıdır. Ekran başın fazla eğilmesine gerek kalmayacak şekilde konumlandırılmalıdır. Ayrıca vücut duruşu düzgün olmalı, sırt ve boyun dik tutulmalı, ayaklar yere tam basmalı ve dizler 90 derece açıyla bükülmelidir. Otururken omuzlar rahat olmalı ve el bilekleri doğal bir pozisyonda tutulmalıdır. Uzun süre aynı pozisyonda kalmak kas ve eklem zorlamalarına neden olabileceği için her 30-60 dakikada bir kısa aralar verilmeli ve bu aralarda basit germe hareketleri yapılmalıdır. Çalışırken statik pozisyonlardan kaçınıp duruş değiştirmek faydalı olacaktır. Ergonomik sandalye kullanımı da büyük önem taşır; sandalye sırt desteği, belin doğal kıvrımına uygun olmalı ve yükseklik ayarları kişiye göre yapılmalıdır. Ayrıca düzenli olarak fiziksel egzersizler yapmak, kasların rahatlamasına yardımcı olabilir. İş yükünü çeşitlendirmek ve görevleri sırasıyla yapmak da tekrarlayan hareketleri ve statik pozisyonları azaltacaktır (Barnard vd., 2021; Orthopedic Physician Associates [OPAORTHO], 2024).

3.1.2. Ekran Kullanımı ve Göz Yorgunluğu

Evden çalışma düzeninde, uzun süreli ekran kullanımı, göz yorgunluğu ve çeşitli göz sağlığı sorunlarına yol açabilmektedir. Bu durum, özellikle bilgisayar, tablet ve telefon gibi dijital cihazların kullanımının arttığı günümüzde, oldukça yaygın bir ergonomik risk faktörü haline gelmiştir.

Uzun süreli ekran kullanımı, gözlerin yeterli nemlenmesini engeller. Normalde, her blink'te gözler nemlenir, ancak ekran karşısında kalmak, blink sıklığını azaltır ve göz kuruluğu ile tahrişe yol açar. Bu durum, "Dijital Göz Yorgunluğu"na neden olabilir (Bostancı, 2016). Buna ek olarak ekranlardan yayılan mavi ışık, gözleri yorabilir ve gece uyku düzenini bozabilir. Uzun

süreli maruz kalma, baş ağrılarına ve göz yorgunluğuna yol açabilir (Harvard Health Publishing, 2024). Ekran parlaklığı ile çevresel ışık seviyeleri arasındaki uyumsuzluk göz yorgunluğu ve rahatsızlığına neden olabilir. Ekranın aşırı parlak olması, göz kaslarının aşırı çalışmasına neden olarak göz yorgunluğunu arttırabilir. Ayrıca ekranın yanlış konumlandırılması sonucu oluşan yansımalar da gözdeki stresi arttırabilir (Tian vd., 2019).

Uzun süreli ekran kullanımı sırasında göz sağlığını korumak için bazı yöntemler mevcuttur. 20-20-20 kuralı bu yöntemlerden birisidir. 20-20-20 kuralı, her 20 dakikada bir, 20 saniye boyunca 20 feet (yaklaşık 6 metre) uzaklığındaki bir nesneye odaklanarak göz kaslarının gevşemesine ve göz yorgunluğunun azalmasına yardımcı olabilir (Datta vd., 2023). Ayrıca ekran parlaklığının çevredeki ışık seviyeleriyle uyumlu olması ve ekranın göz hizasında tutulması, gözlerin daha az yorulmasını sağlar. Yansımalardan kaçınmak ve aşırı parlak ışıklardan uzak durmak da göz sağlığını korumda önemli bir adımdır. Mavi ışık filtreleri kullanmak, özellikle bilgisayarlar ve telefonlar için, gözleri koruyarak dijital göz yorgunluğunun önlenmesine yardımcı olabilir. Son olarak göz egzersizleri ve düzenli dinlenme göz kaslarının aşırı yüklenmesini engelleyerek rahatlama sağlar (Boyd, 2024).

3.1.3. Tekrarlayan Hareketler

Tekrar oranı, bir eklem veya vücut parçası tarafından yapılan hareket veya zorlanma sayısının birim zamanda ölçülmesidir. Aynı hareketin veya hareket grubunun tekrar edilmesi, kasları aşırı kullanma ve dinlenme fırsatı olmadan çalıştırma anlamına gelir. Bu durum, özellikle yanlış duruş veya ağır kuvvet gibi diğer risk faktörlerinin de mevcut olduğu durumlarda çalışanları yaralanma riskiyle karşı karşıya bırakır. Tekrarlayan hareketler, kas gruplarının aşırı uzanmasına ve kullanımına yol açarak kas yorgunluğuna neden olabilir. Ayrıca, hareketi gerçekleştiren kaslar yerine, uzvu stabilize eden kas gruplarında da semptomlar görülebilir. Tekrar sayısı arttıkça yaralanma riski de artar, ancak bu ilişki kuvvet, duruş, süre ve iyileşme gibi diğer faktörlere bağlı olarak değişir (Jaffar vd., 2011).

Evden çalışırken tekrarlayan hareketler genellikle klavye ve fare kullanımı, telefonla yazı yazma, uzun süreli masa başı duruşlar, dokümanlar üzerinde çalışma, yazma veya düzenleme işlemleri gibi aktivitelerde ortaya çıkar. Klavye ve fare kullanımı, ellerin, parmakların ve bileklerin sürekli aynı hareketleri yapmasına neden olarak aşırı kullanım riskini artırır. Ayrıca, masa başında uzun süre oturmak, bel, sırt ve boyun kaslarında tekrarlayan stres yaratabilir. Ekran başında uzun süre çalışmak da göz kaslarını aynı şekilde zorlayarak göz yorgunluğuna yol açabilir. Bu tekrarlayan hareketler kas iskelet sistemi problemleri ve diğer sağlık sorunlarına neden olabilir.

Evden çalışırken tekrarlayan hareketlerden kaynaklanan sağlık problemlerini önlemek için çeşitli ergonomik önlemler alınabilir. Öncelikle düzenli aralar vererek kasları dinlendirmek, her 30 dakikada bir kısa bir ara vermek faydalıdır. Ergonomik bir çalışma alanı oluşturmak, ekranı göz hizasında tutmak, doğru masa ve sandalye kullanımı gibi önlemler de önemlidir. Ayrıca doğru duruşu benimsemek ve bilgisayar başında uzun süre oturmamak gerekir. Klavye ve fare kullanımını sınırlayarak, ergonomik cihazlar tercih etmek, tekrarlayan hareketlerin etkisini azaltabilir. Gün içinde fiziksel egzersizler yapmak ve kasları rahatlatmak da sağlıklı bir çalışma alışkanlığı oluşturur. Sesli komutlar veya dikte yazılımı kullanarak ellerin aşırı zorlanmasını

engellemek de mümkün olabilir (Robertson vd., 2013). Bu tür ergonomik önlemler hem fiziksel sağlık hem de verimlilik açısından faydalıdır.

3.1.4. Yetersiz Aydınlatma

Yetersiz aydınlatma hem fiziksel hem de psikososyal etkileri olan önemli bir ergonomik risk faktörüdür. Evden çalışma sırasında yetersiz aydınlatma göz yorgunluğu, baş ağrıları ve dikkat dağınıklığı gibi sorunlara neden olabilirken, çalışma verimliliği ve motivasyonu da olumsuz etkileyebilir (Gürel, 2001). Uygun aydınlatma düzenlemeleri bu riskleri azaltabilir. Doğal ışık, çalışma ortamlarında önemli bir avantaj sağlar; pencere kenarında çalışmak ruh halini iyileştirir ve enerji seviyesini arttırır. Ancak doğrudan güneş ışığı yansımalarını önlemek için perde veya jaluziler kullanılmalıdır. Doğal ışıklandırmanın yetersiz olduğu durumlarda, çalışma alanında yapay aydınlatma kullanılması gerekebilir. Özellikle planlama, yazı yazma veya detaylı işler gibi odaklanmayı gerektiren görevlerde lokal aydınlatma büyük önem taşır. Masa lambaları vb. taşınabilir ışık kaynakları, belirli bir çalışma alanını doğrudan aydınlatır (Özsungur ve Öztop, 2018) ve genel aydınlatmaya ek olarak, gözlerin rahatça çalışmasına yardımcı olur. Bu tür aydınlatma, göz yorgunluğunu azaltırken, çalışmaya daha iyi odaklanmaya imkan verir. Özellikle gece saatlerinde ya da düşük doğal ışık koşullarında, evdeki çalışma ortamını daha verimli hale getirebilir. Diğer taraftan aşırı aydınlatma, net görüntü elde etmek için zararlı olabilir, bu yüzden ortam aydınlatmasında optimal ışık şiddeti ve uygun aydınlatma düzeyinin belirlenmesi önemlidir. Aydınlatma ihtiyacı, yapılan işin türüne, göz fonksiyonlarına ve işin detaylarına bağlıdır. Örneğin, el işleri ve okuma yazma gibi görevlerde minimum aydınlatma gereksinimi 10 lüksken, ince işler için 300 lüks seviyesinde aydınlatma gereklidir (Ersoy ve Ersoy, 2016).

3.2. Bilişsel Ergonomik Riskler

3.2.1. Gürültü ve Dikkat Dağıtıcı Unsurlar

Gürültü çoğunlukla yapay kaynaklardan, yani insan faaliyetlerinden veya teknolojik cihazlardan üretilen, bireylere rahatsızlık veren ve genellikle hoş karşılanmayan seslerdir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB], 2013). Ev çalışma sürecinde dikkat dağıtıcı unsurlar önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Evdeki dış etkenler, örneğin komşulardan gelen gürültü, evdeki diğer bireylerin faaliyetleri ya da dışarıdan gelen sesler çalışanların odaklanmasını güçleştirebilir. Gürültü, zihinsel iş yükünü arttırarak stresi tetikleyebilir ve karar verme sürecini olumsuz etkiler. Evdeki sorumluluklar, işin önünde engel teşkil edebilir ve ev işleri gibi görevler kolayca dikkati dağıtabilir. Çocuk bakımı, özellikle zorlayıcı ve yaygın dikkat dağıtıcı faktörlerden biridir. Ebeveynler çocuklarının okul ödevlerini takip etmek ya da onların duygusal ihtiyaçlarına cevap vermek zorunda kaldıklarında profesyonel işlerini yerine getirmekte güçlük yaşayabilirler. Ayrıca sürekli evde çalışma zaman algısını bulanıklaştırarak, iş ve özel yaşam arasındaki sınırları zayıflatır ve bu da dikkat dağınıklığına yol açar. Bu durum verimlilik kaybına ve konsantrasyon sorunlarına neden olabilir (Rudnicka vd., 2020). Ayrıca dikkat dağıtıcı faktörler nedeniyle çalışanlar işlerini erteleme eğiliminde olabilirler. Bu, odaklarını yeniden kazanıp dikkatlerini topladıklarında ancak işe başlayabilmelerine yol açar (Güler ve Nalbant, 2022).

Evden çalışırken gürültü ve dikkat dağınıklığını azaltmak için çeşitli stratejiler uygulanabilir. Birinci çözüm çalışma alanının izole edilmesi ve gürültüyü engelleyen kulaklıkların kullanılmasıdır. Bu dışarıdan gelen rahatsız edici seslerin engellenmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, çalışma alanının belirli bir odada veya sessiz bir köşede düzenlenmesi, dikkat dağınıklığını azaltabilir (CleverControl, 2017). Bir diğer çözüm ise çalışma zamanı yönetimidir. Belirli zaman dilimlerinde derin çalışma için odaklanmaya yönelik stratejiler geliştirmek önemlidir. Çalışma zamanlarını planlarken, kısa molalar vererek zihinsel yorgunluk ve dikkat kaybının önüne geçilebilir. Takvim ve yapılacaklar listesi gibi araçlar kullanarak görevleri organize etmek, çalışanların verimliliğini arttırabilir (Leitz, 2022). Ayrıca evdeki sorumluluklar ve dikkat dağıtıcı faktörlerle başa çıkabilmek için aile üyeleriyle açık iletişim kurmak da önemlidir. Aile üyeleri, özellikle çocukların bakımında ve ev işlerinde destek sağlayarak, çalışanın kesintisiz bir şekilde odaklanmasına yardımcı olabilir. Böylece iş ve özel yaşam arasındaki sınırlar daha net çizilebilir, bu da çalışanların daha verimli olmasına katkı sağlar.

3.2.2. Dijital Ekran Bağımlılığı

Evden çalışmanın artan yaygınlığıyla birlikte dijital bağımlılık, önemli bir bilişsel ergonomik risk haline gelmiştir. Dijital bağımlılık, bireylerin dijital teknolojilere olan aşırı ve zorlayıcı bağlılıklarını ifade eder. Dijital bağımlılığın çeşitli unsurları bireylerin teknolojiye olan aşırı bağlılıklarını gösteren davranışlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar arasında gündelik işlerin çoğunu internet üzerinden yapmaya çalışma, hobilerden uzaklaşma, cep telefonunu sürekli elden düşürmeme, yedek şarj taşıma, sabah ilk iş olarak telefona bakma gibi alışkanlıklar yer almaktadır. Ayrıca dijital bağımlılığın belirtileri arasında habersiz kalma korkusunun artması, iş veya ev sorumluluklarını ihmal etme, sosyal medyada fazla vakit geçirerek uykusuz kalma ve arkadaşlardan uzaklaşma gibi durumlar da sıklıkla görülmektedir (Yengin, 2019).

Dijital bağımlılığın fiziksel ve ruhsal sağlık üzerindeki etkileri oldukça geniştir. Fiziksel sağlık açısından dijital cihazların uzun süreli kullanımı göz yorgunluğu, bulanık görme ve baş ağrıları gibi sorunlara yol açabilir. Ayrıca dijital cihazlardan yayılan mavi ışık, gözlerin makula adı verilen önemli kısmında dejenerasyona neden olabilir, bu da kalıcı görme kayıplarına yol açabilir. Rahatsız edici duruş ve ergonomik olmayan çalışma koşulları, sırt, boyun ve omuz ağrıları gibi kas-iskelet sistemi problemlerine yol açabilir. Cep telefonları ve bilgisayarların yanlış kullanımı, el ve bileklerde ağrılar ve diğer fonksiyonel kısıtlamalar oluşturabilir (Gonçalves vd., 2019). Sedanter yaşam tarzını teşvik eden aşırı dijital cihaz kullanımı, obezite ve kardiyovasküler hastalıklar gibi sağlık sorunlarını tetikleyebilir. Öte yandan dijital bağımlılığın dikkat eksikliği, obsesif-kompulsif bozukluk, anksiyete ve depresyon gibi psikiyatrik bozukluklarla güçlü bir ilişkisi olduğu ortaya konmuştur (Andersan vd., 2016). Dijital bağımlılığı olan bireyler, interneti aşırı kullanma konusunda kontrol kaybı yaşayarak, prefrontal korteksin işlevsel değişikliklerine yol açabilir ve bu durum, dijital cihazlardan vazgeçememelerine, bağımlılık geliştirmelerine neden olabilir (Brand vd., 2014). Ayrıca, sosyal medyada sürekli aktif olmak, duygusal tükenmişliğe ve yalnızlık hissine yol açabilir. Bu durumun önüne geçebilmek için, çalışanlara zaman yönetimi becerileri kazandırmak, dijital detoks uygulamaları ile ara vermek ve ergonomik çalışma alanları oluşturmak gibi stratejiler

önerilmektedir. Çalışanların iş ve özel yaşamlarını birbirinden net bir şekilde ayırmaları, dijital bağımlılığın olumsuz etkilerini azaltabilir.

3.3. Örgütsel Ergonomik Riskler

3.3.1. Ekipman Yetersizliği

Evden çalışma ortamında örgütsel ergonomik bir risk olarak ekipman yetersizliği çalışanların işlerini verimli ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan uygun araç ve gereçlere erişememesi durumunu ifade etmektedir. Evden çalışmada çalışanların ihtiyaç duyduğu ekipmanların eksikliği, işlerin zamanında yapılmasını engellemektedir (Güler ve Nalbant, 2022). Ofis ekipmanlarına erişim eksikliği, ağrı ve rahatsızlık gibi fiziksel sorunlara da yol açabilir. Ergonomik olmayan çalışma alanları ve hareketsiz davranışlar ise uzun vadede ciddi sağlık sorunlarına neden olabilir. Evden çalışma düzeninin ergonomik açıdan desteklenmesi için çalışanların temel ekipmanlara (sandalye, monitör, klavye gibi) erişiminin sağlanması büyük önem taşır. Hibrit çalışma düzenlerinde de hem evde hem de ofiste ergonomik düzenlemelerin yapılması, sağlık ve güvenlik yönetmeliklerine uyum açısından gereklidir. Bu bağlamda hem işverenlerin hem de kamu politikalarının desteği, çalışan sağlığını korumak ve iş verimliliğini arttırmak için kritik bir role sahiptir (Rudnicka vd., 2020).

3.3.2. Çalışma Alanı Düzeni

Evden çalışmada çalışma alanı düzeni önemli bir ergonomik risk olarak ortaya çıkmaktadır. Gerekli ekipmanlara, örneğin sandalyeler ve masalara, erişimde yaşanan zorluklar ve işveren desteğinin yetersizliği, ergonomik olmayan çalışma ortamlarına yol açabilmektedir. Ayrıca ekipman tedarikindeki sorunlar ve finansal kısıtlamalar, çalışanlar arasında eşitsizliklere yol açarak, teknolojik altyapı ve gerekli ekipmanların kendi imkanlarıyla sağlanması durumunda ek maliyetler oluşturabilir ve bu da finansal bir yük yaratır (Rudnicka, 2020; Güler ve Nalbant, 2022).

Çalışma alanı düzeni, doğru ekipman kullanımı ve yerleşimle doğrudan ilişkilidir. Ekipmanlar olsa bile, bu ekipmanların ergonomik olarak uygun bir şekilde yerleştirilmemesi veya uygun çalışma alanı oluşturulmaması, çalışanların fiziksel sağlıklarını riske atabilir. Çalışma alanı düzenini iyileştirmek için işverenler, çalışanlarına ergonomik eğitimler vererek doğru postür ve ekipman yerleşimi hakkında bilinçlendirme yapmalıdır. Ayrıca çalışanların bireysel ihtiyaçları doğrultusunda, çalışma alanı düzenlemeleri yapılmalıdır. Örneğin bazı çalışanlar için ayakta çalışma masası, bazıları için bel desteği sunulabilir. Uzaktan çalışanlar için dijital araçlar ve rehberler aracılığıyla çalışma alanı düzenlemeleri konusunda rehberlik sağlanabilir. Bu sayede, çalışanlar daha verimli ve sağlıklı bir çalışma ortamı oluşturabilir, aynı zamanda işverenler, çevrimiçi kaynaklar sunarak bu düzenlemeleri kendi başlarına yapmalarını kolaylaştırabilir.

3.3.3. Performans Yönetimi ve Verimlilik Ölçümü Zorlukları

Evden çalışma düzeninde verimlilik ölçümü ve performans yönetimi çalışanların doğrudan gözlemlenememesi nedeniyle güçleşir. Yöneticiler çalışanların performansını değerlendirme ve yapıcı geri bildirim vermek konusunda zorluk yaşayabilirler (Kurland ve Bailey, 1999). Bu durum iş süreçlerinin aksamasına ve hedeflerin daha zor yönetilmesine neden olabilir. Evden çalışma ortamlarında performans yönetimi ve verimlilik ölçümü, doğrudan fiziksel ergonomik

risklerle ilgili olmasa da psikososyal risklere yol açabilir. Çalışanlar performanslarının sürekli izlenmesi veya belirsiz bir şekilde ölçülmesi nedeniyle stres yaşayabilirler. Bu durum iş ve özel yaşam arasındaki dengeyi olumsuz etkileyebilir ve motivasyon kaybına neden olabilir. Ayrıca yeterli geri bildirim almama veya aşırı denetim gibi faktörler çalışanların iş tatminini azaltabilir. Bu nedenle organizasyonel açıdan etkili bir performans yönetimi yaklaşımı, çalışanların psikososyal sağlığını desteklemek adına önemlidir.

Yöneticiler çıktı odaklı yaklaşım yerine, çalışanların performansını sık iletişim, geri bildirim ve çevrim içi toplantılarla izlemeyi tercih edebilirler. Ayrıca performans izleme, çalışma saatleri yerine işin kalitesi ve zamanına göre yapılmalıdır. Çalışanlar çıktıklarını yazılı raporlar, telefon veya periyodik toplantılarla iletebilirler (Güler ve Nalbant, 2022).

3.3.4. Takım Sinerjisinin ve Örgüt Kültürünün Zayıflaması

Evden çalışmanın işveren açısından dezavantajı, yüz yüze toplantıların eksikliği nedeniyle güven, sinerji, yenilik ve problem çözme gibi önemli unsurların olumsuz etkilenmesidir. Bir araştırmaya göre, yüz yüze etkileşimler, yeni fikirlerin geliştirilmesi ve çalışanların motive ve odaklı kalması için kritik öneme sahiptir (Bloom vd., 2013). Evden çalışma bu tür etkileşimlerin azalmasına yol açarak, işyerindeki yaratıcı süreçleri ve takım dinamiklerini olumsuz etkileyebilir. Yöneticiler takım sinerjisi yaratmada ve örgüt kültürünü uzak çalışanlara aktarmada zorluk yaşayabilirler. Ayrıca çalışanlar ofis dışındaki gayri resmi öğrenme fırsatlarını (örneğin çay molaları, öğle yemekleri, koridor sohbetleri) kaçırabilir. Bu etkileşimler, öğrenme potansiyelini artırır ve problemlere hızlı çözümler sağlar, ancak evden çalışma bu fırsatları engelleyebilir (Kurland ve Bailey, 1999)

Evden çalışma sırasında iletişimdeki aksaklıklar ve takım çalışması sorunlarını aşmak için öncelikle çalışanların sanal ortamda etkili iletişim kurabilmeleri için eğitim programları düzenlenmeli, iletişim becerilerinin arttırılması sağlanmalıdır (Kurland ve Bailey, 1999). Takım sinerjisinin kaybolmaması için sanal etkinlikler düzenlenmeli, gayri resmi etkileşimler arttırılmalıdır. Ayrıca çalışanların kaygılarını azaltmak için psikolojik destek ve danışmanlık programları başlatılabilir. Yöneticilere, uzaktan çalışmayı etkili bir şekilde yönetebilme becerisi kazandırmak için eğitim verilmeli ve işyeri kültürünün evden çalışma koşullarına adaptasyonu sağlanmalıdır (Güler ve Nalbant, 2022).

3.4. Psikososyal Ergonomik Riskler

3.4.1. Sosyal ve Mesleki İzolasyon

İnsan sosyal bir varlıktır ve kendini geliştirebilmek için sosyal bağlantılara ihtiyaç duyar. Yalnızlık evden çalışmada karşılaşılan en önemli zorluklarından biridir ve işyerinde bağlılık, aidiyet davranışları ve performansla güçlü olumsuz ilişkiler gösterir (Mishra ve Sharma, 2022; Ozcelik ve Barsade, 2018). Başka bir ifadeyle çalışanlar yalnızlık yaşadıklarında işlerine olan bağlılıkları azalabilir, iş arkadaşlarıyla daha az etkileşimde bulunabilirler (aidiyet davranışları) ve bu durum genel iş performansını olumsuz etkileyebilir. Öte yandan sanal iletişimler bedensel ipuçlarının eksikliğinden dolayı yanlış anlamaları arttırarak yalnızlık duygusunu pekiştirebilir

(Cacioppo vd., 2006). Çalışanlar, ofisteki sosyal etkileşimleri evden çalışırken özler ve bilgisayarlarına odaklanarak sosyal bağ kurma fırsatını kaçırırlar.

Sosyal izolasyon, çalışanların işyerindeki sosyal etkileşimlerden yoksun kalmalarına neden olurken, bu durum mesleki izolasyonu da beraberinde getirebilir. Sosyal etkileşimlerin eksikliği, iş arkadaşlarıyla olan bağları zayıflatır ve bu da çalışanların kariyer gelişimi için gerekli fırsatları kaçırmalarına yol açabilir. Bu durum yalnızca bir ergonomik risk değil, aynı zamanda işyerinde performans ve kariyer gelişimi açısından ciddi bir dezavantaj yaratır. Uzaktan çalışma, çalışanların ofisteki görünürlüklerini kaybetmelerine neden olur ve bu da terfi gibi fırsatların azalmasına yol açar. Araştırmalar, yöneticilerin uzaktan çalışanları gözden uzak oldukları için terfi ve ödüller konusunda daha az dikkate alabileceğini göstermektedir. Ayrıca günlük etkileşim eksikliği, teknik uzmanlık gelişimini engelleyebilir, bu da kariyer gelişimini zorlaştırabilir (Güler ve Nalbant, 2022).

Sosyal ve mesleki izolasyon gibi zorlukların üstesinden gelmek için, çalışanların bağlarını güçlendirecek ve kariyer gelişimlerini destekleyecek bazı çözüm önerileri uygulanabilir. Çalışanlar arasında etkileşimi arttırmak için sanal toplantılar, çevrimiçi eğitimler ve sosyal etkinlikler düzenlenebilir. Bu tarz aktiviteler çalışanların birbirleriyle bağlantı kurmalarını ve aidiyet duygusunu güçlendirmelerini sağlar (TÜKAV Akademik, 2020). Verimli iletişim ve işbirliği için Slack, Microsoft Teams gibi platformlar kullanılabilir. Bu araçlar, ekip üyelerinin hızlı ve etkili bir şekilde iletişim kurmalarına olanak sağlar (ZEO, 2020). Ayrıca çalışanların sosyal izolasyonunu azaltmak için sanal kahve molaları, çevrimiçi oyunlar veya hobi grupları gibi etkinlikler düzenlenebilir. Bunların dışında çalışanların performansları hakkında düzenli geri bildirim alması ve ihtiyaç duyduklarında destek sağlanması, motivasyonlarını arttırır ve mesleki izolasyonu azaltır.

3.4.2. İş ve Özel Yaşam Arasındaki Sınırların Bulanıklaşması

Evden çalışmada iş ve özel yaşam arasındaki sınırların bulanıklaşması, çalışanlar için önemli bir zorluk oluşturmaktadır. Çalışanlar genellikle belirli bir mesai başlangıç ve bitiş saati belirlemekte zorlanır, bu da uzun ve belirsiz çalışma saatlerine yol açabilir. Evden çalışmada işin sürekli erişilebilir olması nedeniyle çalışanların iş-yaşam dengesi bozulabilir. Bu sorun, özellikle psikososyal ergonomik risklerin bir parçası olarak çalışanların tükenmişlik yaşamasına neden olabilir. Evden çalışan birçok çalışan, işverenlerinin uzun saatler çalışmasını istemesinden memnuniyetsizdir; bu durum gece toplantıları ve telefon görüşmeleri gibi sorunlara yol açar ve çalışan ailesiyle yeterince vakit geçirememekten dolayı rahatsızlık ve suçluluk hissi yaşar (Ozcelik ve Barsade, 2018). Bu nedenle, iş yerleri uzaktan çalışanların iş-yaşam dengesini sağlamalarına yardımcı olmak için sınırları belirlemelerine yönelik rehberlik sağlamalıdır.

4. SONUÇ

Evden çalışma, modern iş dünyasında esneklik ve erişilebilirlik sağlamakla birlikte, doğru şekilde yönetilmediğinde çalışanlar için önemli ergonomik riskler barındırmaktadır. Bu çalışmada incelenen fiziksel, bilişsel, örgütsel ve psikososyal ergonomik riskler, evden çalışmanın çok boyutlu bir değerlendirme gerektiğini göstermektedir. Özellikle rahatsız edici duruşlar, statik pozisyonlar, ekran kullanımı ve göz yorgunluğu gibi fiziksel risklerin yanı sıra,

sosyal izolasyon ve iş özel yaşam dengesinin bozulması gibi psiko-sosyal riskler de göz ardı edilmemelidir.

Yetersiz ekipman ve uygun olmayan çalışma alanları gibi faktörler, evden çalışmayı fiziksel sağlık açısından problemli hale getirirken; dijital ekran bağımlılığı ve dikkat dağıtıcı unsurlar bilişsel verimliliği olumsuz etkileyebilir. Bunun yanı sıra, bireylerin örgütsel yapılarla etkileşimlerindeki kopukluk, yalnızlık hissini arttırarak iş motivasyonunu ve bağlılığını düşürebilir. Takım sinerjisinin kaybolması ve örgüt kültürünün zayıflaması gibi örgütsel ergonomik riskler çalışanlar arasındaki iletişimi ve işbirliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Performans yönetimi ve verimlilik ölçümü zorlukları, yöneticilerin evden çalışan ekipleri etkin bir şekilde yönetmelerini güçleştirir.

Tüm bu bulgular, evden çalışmanın başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için ergonomik ilkelerin daha dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. İşverenler ve çalışanlar, fiziksel sağlık, zihinsel esneklik ve iş-özel yaşam dengesi gibi konulara öncelik vererek ergonomik risklerin azaltılmasına yönelik çözümler geliştirmelidir. Örneğin ergonomik ekipmanların temin edilmesi, düzenli molaların teşvik edilmesi, çalışma alanlarının düzenlenmesi ve bireyler arası sosyal bağların korunması bu süreçte etkili stratejiler olabilir.

Sonuç olarak evden çalışmanın ergonomik risklerini minimize etmek, bireylerin hem iş performansını hem de genel yaşam kalitesini arttırmak için temel bir gerekliliktir. Bu çerçevede, bireylerin farkındalık düzeyinin yükseltilmesi ve işverenlerin destekleyici politikalar geliştirmesi önemlidir.

KAYNAKLAR

1) Aksoy, B. Bilgi Teknolojileri ve Yeni Çalışma İlişkileri, Ege Akademik Bakış, 12,3, 2012.
2) Aksüt, G., Eren, T., ve Tüfekçi, M. Ergonomik Risk Faktörlerinin Sınıflandırılması: Bir Literatür Taraması, Ergonomi, 3,3, 2020.
3) Andreassen, C.S., Billieux, J., Griffiths, M.D., Kuss, D.J., Demetrovics, Z., Mazzoni, E., ve Pallesen, S. (2016). The Relationship Between Addictive Use of Social Media and Video Games and Symptoms of Psychiatric Disorders: A Large-Scale Cross-Sectional Study. Psychology of Addictive Behaviors, *30(2). doi: 10.1037/adb0000160 (Erişim Tarihi: 14.12.2024)*

4) Barnard, E., Sheaffer, K., Hampton, S., Measel, M. L., Farag, A., ve Shaw, C. (2021). Ergonomics and Work-Related Musculoskeletal Disorders: Characteristics Among Female Interventionists, Cureus 13(9). e18226. DOI 10.7759/cureus.18226 (Erişim Tarihi:12.12. 2024)

5) Bloom, N., Liang, J., Roberts, J., Ying, Z. J. Does Working from Home Work? Evidence from a Chinese Experiment, 2013, https://www.nber.org/papers/w18871 (Erişim Tarihi: 09.12.2024)
6) Bostancı, B. (2016). Dijital Göz Yorgunluğu Sendromu ve Kuru Göz, MN Oftalmoloji, 23, https://www.medicalnetwork.com.tr/2008_dosya/Kuru%20G%C3%B6z%20%C3%96zel%20Say%C4%B1s%C4%B1%2015%202016.pdf (Erişim Tarihi:12.12.2024)

7) Boyd, K. Computers, Digital Devices, and Eye Strain, 2024, https://www.aao.org/eye-health/tips-prevention/computer-usage (Erişim Tarihi: 13.12. 2024)

Brand, M., Young, K.S., ve Laier, C. (2014). Prefrontal Control and Internet Addiction: A Theoretical Model and Review of Neuropsychological and Neuro-Imaging Fundings, Frontiers Human Neuroscience, 8. doi: 10.3389/fnhum.2014.00375 (Erişim Tarihi: 14.12.2024)

8) Cacioppo, J. T., Hawkley, L. C., Ernst, J. M., Burleson, M., Berntson, G. G., Nouriani, B., ve Spiegel, D. (2006). Loneliness within a Nomological Net: An Evolutionary Perspective. Journal of Research in Personality, 40. http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2005.11.007 (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

9) **CleverControl.** *Office Workers vs. Remote Ones: How the COVID-19 Pandemic Changed the Workplace, 2017*, https://clevercontrol.com/tr/office-workers-vs-remote-ones/?utm_source (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

10) Çağlayan, Ç. ve Karaca, E. Ergonomi ve Kadın İşçiler, TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 15,57, 2015.

11) Datta, S., Sehgal, S., Bhattacharya, B., Satgunam, P. The 20/20/20 Rule: Practicing Pattern and Associations with Asthenopic Aymptoms, Indian Journal of Ophthalmol, 71, 2023.

12) Esen, D. ve Bircan, Ö. Ar-Ge Çalışanlarının Bakış Açısıyla Evden Çalışma, Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2,1, 2022.

13) Golden, T. D. ve Veiga, J. F. The Impact of Superior-Subordinate Relationships on the Commitment, Job Satisfaction, and Performance of Virtual Workers, The Leadership Quarterly, 19,1, 2008.

14) Gonçalves L. L., Nardi A. E., ve King A. L. S. (2020). Home Office in the COVID – 19 Pandemic: Impacts on Human Behavior, Forensic Science & Addiction Research, 5. https://crimsonpublishers.com/fsar/pdf/FSAR.000617.pdf (Erişim Tarihi: 14.12.2024)

15) Güler, M. ve Nalbant, F. (2022). "Evden Çalışma" Uygulamasının Çalışanlar Üzerinde Yaratabileceği Sorunlar ve Çözüm Önerileri, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11(1). https://dergipark.org.tr/tr/pub/itobiad/article/972737 (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

16) Gürel, E. (2001). Çalışma Yaşamında Işık ve aydınlatmanın Önemi, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 5. https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23531/250716 (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

17) Handy, S. L. ve Mokhtarian, P. L. The Future of Telecommuting, Science Direct, 28,3, 1996.

18) Harvard Health Publishing, Blue light has a dark side, 2024. https://www.health.harvard.edu/staying-healthy/blue-light-has-a-dark-side (Erişim Tarihi. 13.12.2024)

19) International Ergonomics & Human Factors Association (IEA). What is Ergonomics (HFE)?, 2000, https://iea.cc/about/what-is-ergonomics/ (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

20) Jaffar, N., Abdul-Tharim, A. H., Mohd-Kamar, I. F., Lop, N. S. A Literature Review of Ergonomics Risk Factors in Construction Industry, SciVerse ScienceDirect, 20, 2011.

21) Johnson, L.C., Audrey, J., ve Shaw, S. M. (2007), Mr. Dithers Comes to Dinner: Telework and the Merging of Women's Work and Home Domains in Canada, Gender, Place, and Culture a Journal of Feminist Geography, 14,2, 2007.

22) Kurland, N. B. ve Bailey, D. E. Telework: The Advantages and Challenges of Working Here, There, Anywhere, and Anytime. Organizational Dynamics, 28,2,1999.

23) Leitz. *Evden Çalışırken Dikkat Dağınıklığı Nasıl Önlenir?, 2022*, https://www.leitz.com/tr-tr/blog/leitz/workleitzbalance/evden-calisirken-dikkat-daginikligi-nasil-onlenir/?utm_source= (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

23) Mishra, A. ve Sharma, M. Work From Home: Benefits and Challenges, Management Dynamics, 22,2, 2022.

24) Orthopedic Physician Associates (OPAORTHO). Ergonomic Tips for Desk Workers, 2024. https://www.opaortho.com/ergonomic-tips-for-desk-workers/ (Erişim Tarihi: 13.12. 2024)

25) Ozcelik, H. ve Barsade, S. (2018). No Employee an Island: Workplace loneliness and Employee Performance, Academy of Management Journal, 61, http://dx.doi.org/10.5465/amj.2015.1066 (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

26) Özsungur, F., ve Öztop, H. (2019). Kurumlarda Faaliyet Alanlarının Aydınlatılması ve Çalışanlar Üzerindeki Etkisi, Verimlilik Dergisi, 2. https://dergipark.org.tr/tr/pub/verimlilik/issue/44167/363951 (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

27) Robertson, M. M., Ciriello, V. M., ve Garabet, A. M. (2013). Office Ergonomics Training and a Sit-stand Workstation: Effects on Musculoskeletal and Visual Symptoms and Performance of Office Workers. *Applied Ergonomics*, 44(1). https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22727324/ (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

28) Rudnicka, A., Newbold, J. W., Cook, D., Cecchinato, M., Gould, S., ve Cox. A.L. (2020). Eworklife: Developing Effective Strategies for Remote Working During the Covid-19 Pandemic. https://www.microsoft.com/en-us/research/publication/eworklife-developing-effective-strategies-for-remote-working-during-the-covid-19-pandemic/ (Erişim Tarihi:14.12.2024)

29) T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı [AÇSHB], *Çalışma Yaşamında Gürültü ile Mücadele Rehberi*, AÇSHB Yayınları, Ankara, 2013.

30) Tian, Q., Ran, L., Zhao, C., Zhou, Z., ve Wu, H. Effects of Screen Brigthness on Visual Performance Under Different Environments. In F. Rebelo & M.M. Soares (Eds.), *Advances in Ergonomics in Desing- Proceedings of the AHFE 2019 International Conference on Ergonomics in Design*, (pp. 155-163). Washington D.C. , July 24-28, 2019.

31) **TÜKAV Akademik.** Uzaktan Çalışma Sorunlar ve Çözüm Önerileri, 2020. https://www.tuvakademi.org/uploads/uzaktan_calisma_cep_kitabi.pdf (Erişim Tarihi: 14.12.2024)

32) Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK). Yeni Nesil Çalışma Modelleri, 2022, https://www.tisk.org.tr/dokuman/yeni-nesil-calisma-modelleri-raporu-.pdf, (Erişim Tarihi: 09.12.2024)

33) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO). Working From Home Form Invisibility to Decent Work, 2021, https://www.ilo.org/publications/major-publications/working-home-invisibility-decent-work (Erişim Tarihi: 09.12.2024)

34) Valentina, F. ve Domanik Muren, P. Working From Home During the Covid-19 Pandemic: Lessons on Well-Being, Work Life Balance, and Health, Journal of Social Policy Conferences, 84, 2023.

35) **Yengin, D. (2019). Teknoloji Bağımlılığı Olarak Dijital Bağımlılık, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 9(2),**

https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/44330/547789130-144 (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

36) ZEO. Uzaktan Çalışma (Remote Working) Rehberi ve Araçları, 2020, https://zeo.org/tr/kaynaklar/blog/uzaktan-calisma-rehberi-ve-araclari (Erişim Tarihi: 14.12.2024)

İBN HAZM ÖZELİNDE ZÂHİRİYYE MEZHEBİNİN EHL-İ SÜNNET YAKLAŞIMI

Dr. Öğretim Üyesi, Abdullah YEKTA
Kahramanmaraş İstiklal Ünv.
İslamî İlimler Fak. Kelam ve İtikadi İslam mezhepleri ABD.
abdullah.yekta@istiklal.edu.tr ; abdullah.abyekta@gmail.com
Orcid: 0000-0002-6477-7623

Özet

Hz. Muhammed'in (sav.) sünnetine nispetle onun sünnetini takip edip yaşayanlara "Ehl-i sünnet" denmiştir. Bu ifadeyi kullanan her kesim, kendilerinin Hz. Peygamberin yolunda olduğunu, onun sünnetini takip ettiğini çevresine iş'ar etmiştir. Sünnet veya sünneti Resul ifadeleri Hz. Peygamber döneminde kullanılmış olsa da Ehl-i sünnet tabirinin Tabiîn döneminde kullanıldığı varsayılmıştır. Tabiîn döneminde bu ifadenin kullanımı herhangi bir mezhep veya fırkayı çağrıştırmıyordu, sadece Hz. Peygamberin sünnetine bağlı olan, ihlasla Peygamber ve ona uyan sahabenin yolunu takip edenler anlamında kullanılmıştır. Fıkhî veya itikâdî anlamında bu ifade hicrî üçüncü asırdan itibaren kullanılmıştır. Haris el-Muhasibi (ö.243/857), Abdullah b. Said b. Küllab (ö.240/854) ve Ebu'l-Abbas el-Kalanîsî gibi Ehl-i sünnetin ilk öncü kelamcılarıyla birlikte başlayan süreçte kullanılmış Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/ 935-36) ve Ebu Mansur el-Mâtürîdî (ö. 333/944) dönemlerinde bu ifade itikâdî mezhep anlamında literatürde yerini almıştır. İbn Hazm (456/1064), mezheplerin tasnifinde bu ifadeyi kullanmıştır fakat tanımlanmış bir mezhep anlamında değil de bir kesimi ifade etmek için kullandığı görülmüştür. Bu çalışmada Zahiriye mezhebinin önemli ismi olan İbn Hazm'ın Ehl-i sünnet yaklaşımı irdelenmiş ve onun bu kavrama yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İtikadi Mezhepler, Ehl-i sünnet, Sünneti Resul, Zahiriyye Mezhebi, İbn Hazm.

Summary

The Sunni Approach of the Zahiriyya School, Specific to Ibn Hazm

Those who follow and live by the Sunnah of the Prophet Muhammad (pbuh) are called "Ahl al-Sunnah" in reference to his Sunnah. Every segment of society that uses this expression has shown to those around them that they are on the path of the Prophet Muhammad and follow his Sunnah. Although the terms Sunnah or Sunnah of the Messenger were used during the time of the Prophet, it is assumed that the term Ahl al-Sunnah was used during the time of the Tabi'un. During the time of the Tabi'un, the use of this expression did not evoke any particular sect or sect; it was used only to mean those who were devoted to the Sunnah of the Prophet Muhammad and who sincerely followed the path of the Prophet and his companions. In the sense of jurisprudence or belief, this expression has been used since the third century AH. Haris al-Muhasibi (d. 243/857), Abdullah b. Said b. It was used in the process that started with the first pioneer theologians of Ahl al-Sunnah such as Kullab (d. 240/854) and Abu'l-Abbas al-Qalanisi.

In the periods of Abu'l-Hasan al-Ash'ari (d. 324/935-36) and Abu Mansur al-Maturidi (d. 333/944), this expression was used in the sense of a religious sect. Ibn Hazm (456/1064) used this expression in the classification of sects, but it was seen that he used it to express a segment, not a defined sect. In this study, the Ahl al-Sunnah approach of Ibn Hazm, an important name of the Zahiriyya sect, was examined and his approach to this concept was tried to be determined.

Key Words: Sects of Faith, Ahl al-Sunnah, Sunnah of the Messenger, Zahiriyya Sect, Ibn Hazm.

Giriş

İlk dönemlerden itibaren her mezhep kendi doğruluklarının ispatı için Ehl-i sünnet olduklarını ve bu aidiyetle kendi dışındaki anlayışları dışlamıştır. Her itikâdî yapılanma kendini Sünnet'e nispet etmiş diğer itikâdî yapılanmaları da dinin genel ilkeleriyle ile ilgili bakışlarının problemli olduğu iddiasıyla Ehl-i sünnet dışı, bid'at ehli sayarak cemaatten yani sünnet'e tabi olan Müslüman çoğunluktan saymamışlardır.

İbn Hazm, Davud ez-Zahirî'den (ö. 270/884) sonra Zahirîye mezhebinin en önemli teorisyeni ve temsilcisi olarak mensup olduğu mezhebin kitap ve sünnete en uygun anlayış olduğunu temellendirmek istemiş ve buna binaen hem kendi döneminde gelişen kelam ilmini hedef almış hem de kelam mezheplerinin Ehl-i sünnet dışı bir anlayışta olduğunu iddia etmiştir. O aynı zamanda Mu'tezile kelamına alternatif olarak gelişen Eş'arî kelamını de Ehl-i sünnet dışı nitelendirmiştir fakat ne gariptir ki Sünni mezhepler de Zahirîye mezhebini Ehl-i sünnet dışı saymışlardır.

İbn Hazm bu anlayışla fıkıh mezheplerine alternatif olarak zahiri fıkhını el-Muhallâ eseriyle ortaya koymuş, akaid- kelam alanında ise yazmış olduğu el-Fasl fi'l-mileli ve'l ehvâi ve'n-nihel isimli kitabıyla kendi anlayışına göre Ehl-i sünnet kelamını yazmıştır.

Bu çalışmada genel olarak Ehl-i sünnet kavramı ve bu kavrama dair geliştirilen tanımlar ila İbn Hazm'ın Ehl-i sünnet tanımı ve onun bu konudaki anlayışı gündeme getirilmeye çalışılacaktır.

Ehl-i Sünnet Kavramının Zuhuru

İbn Hazm'ın usul ve anlayışına göre ″delil″, sadece Kur'an nassı ve Hz. Peygamber'e ulaşan haberdir. Çünkü ayetlerle de ifade edildiği üzere Hz. Peygamber tebliğle görevlidir.[152] Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanlara kitabı ve hikmeti öğrettiği yer almaktadır. Kitap'tan kasıt Kur'an, hikmetten kasıt ise sünnettir. İmam Şafiî (ö. 204/819)) de ilgili ayetlerde geçen hikmet kelimesini sünnet olarak algılamış, Hz. Peygamberin sünnetinin öğretilen bir nevi vahiy olduğunu söylemiştir.[153] Bu bağlamda o, peygambere itaatin onun sünnetine bağlılık olduğunu söyler. Davud b. Ali ez-Zahirî İmam Şafiî'nin ikinci dereceden öğrencisidir. İbn Hazm'ın bu anlamda nassa ve nassın zahirine çokça vurguda bulunması İmam Şafiî anlayışının bir devamı sayılabilir. Bu bağlamda İbn Hazm, her yönüyle Kur'an'ın sünnet vasıtasıyla açıklandığını söyler.

[152] en-Nahl, 16/44; el-Maide 5/67; en-Necm, 53/3-4; el-Cuma, 62/2.
[153] İmam Şafiî, *er-Risale*, thk. A. Muhammed Şakir, çev. Ubeydullah Dalar (Ankara: Nur Yayınları, ts.), 66-71 Geniş bilgi için bk.

Ehl-i sünnet kavramının ortaya çıkışı hicretin birinci yılında olduğu tespit edilmiştir ve ilk kullananın da Hasan el-Basri (ö.110/728)) olduğu bilinmektedir.[154] Buna rağmen kavramın zuhuru ehl-i hadisin sünnette olan bağlılıklarını tavizsiz bir şekilde sürdürmeleriyle oluşmuştur. Ehl-i hadis imajı da zamanla Ehl-i sünnet mezhebi anlayışını doğurmuştur. İlk kelamcılar Abdullah b. Küllâb (ö. 240 H.), Haris el-Muhasibî (ö.243 H.) ve Ebu'l-Abbas el-Kalanisi'nin Ehl-i sünnete dair bir kelam oluşturma çalışmaları ve daha sonra Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Ebu'l-Mansur el-Mâtürîdî'nin bu alandaki çalışmaları Ehl-i sünnet mezhebini teşekkül etmiştir.

İbn Hazm'ın Ehl-i sünnet Anlayışı

İbn Hazm, Ehl-i sünnet algısını temellendirirken başvurduğu en önemli mesnetlerden birisi sahabe icmasıdır. Ona göre "İcma, sahabenin Hz. Peygamber'den din olarak aldığı ve üzerinde ittifak ettiği şeydir. İcma ve başka bir delil olmadan ayetin zahirinden uzaklaştırılması helal değildir. Kur'an Arapçadır ve kelimeler tahrif edilemez."[155] Bu ifadelerle sahabeden sonra gelen tabiîn ve tabeu't-tabiîn alimlerinin de aynı zamanda sahabenin usul ve metoduna tabi olduklarını, sahabenin de sünnete en çok tabi' olan kesim olduğu olgusuyla İbn Hazm, Ehl-i sünnet kavramını temellendirmeye çalışmıştır.

Ona göre asıl olan naslarda var olan şeyleri olduğu gibi kabul etmektir.[156] Rey ile fetva veren ilimsiz fetva vermiş olur. Dinde, Kur'an ve hadis dışında ilim yoktur.[157] Yine dinde rey ile hüküm konulamayacağını ve bunun kimse için helal olmadığını dile getiren İbn Hazm, Kitap'ta hiçbir şeyin eksik bırakılmadığını[158] ve münazaa durumlarında konunun halli için Allah'a ve Resulüne başvurulması gerektiğini ifade eden ayeti,[159] reyle hüküm vermeyi reddeden hadisleri, sahabenin rey aleyhindeki tavırlarını hatırlatarak asıl olanın sünnete bağlılık olduğunu belirtir.[160]

Bu bağlamda İbn Hazm, fıkhını oluştururken asıl olanın sünnet olduğunu, bunun dışında rey ve kıyas gibi sünnete uymayan metotlarla hüküm vermenin helal olamayacağını söyleyerek kendine ait bir Ehl-i sünnet anlayışını oluşturmanın adımlarını atmıştır.[161]

Ehl-i sünnet tanımı:

Ehl-i sünnet, kavramına cemaat ifadesi de eklenerek Ehl-i "sünnet ve'l-cemaat" şeklinde kullanılmıştır. Burada sünnetten maksat dini tebliğ ve öğretmekle görevli olan Hz. Peygamberin İslam'ın temel konularını anlama ve benimseme tarzıdır.[162] Başka bir ifadeyle Ehl-i sünnet,

---

[154] Mehmet Kubat, *Hasan el-Basrî Hayatı, İlmi Kişiliğive Kelam İlmindeki Yeri* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2008), 119; W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010), 97;358.

[155] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/287.

[156] Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülüsî İbn Hazm, *el-İhkam fî usuli ahkam* (Beyrut: Daru'l-Ufuk el-Cedid, 1983), 78.

[157] İbn Hazm, Mulahhas, 56

[158] Enam, 6/38.

[159] Nisa, 4/59.

[160] Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ,* nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (Şam-Beyrut: Darü ibn Kesir, 1422/2001), "el-İ'tisam bi'l-kitabi ve's-sünne",7; İbn Hazm, *El-İhkam*, 65-66.

[161] İbn Hazm, *El-İhkam*, 65-66.

[162] Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yayınları Başvuru Eserleri Dizisi 646 (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), "Ehl-i sünnet", 79.

"Hz. Peygamber ile sahabesinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler." diye tarif etmek de mümkündür.[163]

Darimi'de yer alan bir rivayete göre Ehl-i sünnet ifadesini ilk kullananın Hasan-ı Basrî olduğu belirtilir.[164] Yine bu tabir, Ahmed b. Hanbel'e atfedilen *er-Red ʿale'z-zenâdıḳa ve'l-Cehmiyye*' isimli eserde[165] ve erken dönem âlimleri tarafından kullanılmaya başlanmış, daha sonra hem itikâdî hem de fıkhî alanlarda temel bir kimlik haline gelmiştir. Bu bilgiler, Ehl-i sünnet'in hicrî 3. yüzyılda itikâdî bir mezhep olarak teşekkül ettiğini, başka bir deyişle ehl-i bid'atın zuhurundan sonra muhafazakâr çoğunluğun bu isimle anılmaya başlandığını kanıtlar.[166]

İbn Hazm, Ehl-i Sünnet'i 'ehlu'l-hak', Ehl-i Sünnet dışındakileri ise ehlu'l-bid'a diye nitelemektedir. İbn Hazm, Ehl-i Sünnet'in kimler olduğuna da açıklık getirmektedir. Ona göre Ehl-i sünnet, "Sahabe ve sahabenin yolunu tercih eden tâbiûnun ileri gelenleri, Ehl-i Hadis ile asırlar boyu ve günümüze kadar Ehl-i Hadis'e uyan fakihler ayrıca dünyanın her tarafında onlara uyan halklardır." [167]

İbn Hazm, bir tanım yapmaktan daha ziyade Ehl-i sünnet anlayışını dile getirdikten sonra kimin bu anlayışta olup olmadığı tasnifinde bulunur. Ona göre kendi zamanına kadar oluşan fırkalar Ehl-i Sünnet'ten ayrı olarak Mu'tezile, Mürcie, Şia ve Haricîlerdir. Bu fırkaların İslam milletini teşkil ettiğini dile getirir.[168]

İbn Hazm, Harici fırkalarından Ehl-i sünnet'e en yakın olanın Abdullah bin Yezid el-İbadî el-Ġezarî el-Kûfî ve arkadaşları olduğunu, Ehl-i sünnet'e en uzak olan grubun ise Ezârika fırkası olduğunu söyler.[169]

İbn Hazm, Şia mezhebinde Ehl-i sünnet'e en yakın olanların fakîh Hasan bin Salih bin Hay el-Hamadânî ve arkadaşlarına uyanlar olduğunu söyler. Bunlar imametin Hz. Ali'nin çocuklarında olduğunu, imamet silsilesinin en son Hasan bin Salih'e kadar devam ettiğini söylerler. Hasan bin Salih, imametin Kureyş'in hakkı olduğunu, sahabenin hepsinin imamete layık olduğunu fakat Hz. Ali'nin bunlar içinde, bu işe en çok layık olan birisi olduğunu söyler. "Şia mezhebi içinde Ehl-i sünnet'e en uzak olanı ise İmamiyye mezhebidir, der."[170]

Mu'tezile fırkalarından Ehl-i sünnet'e en yakın olanın Hüseyin bin Muhammed b. Neccar ve Bişr b. Giyas el-Merisî'nin arkadaşları olduğunu söyler. Bunlardan sonra Dırar bin Amr'ın (ö. 200 /815) arkadaşlarının geldiğini, Mu'tezile'den Ehl-i sünnet'e en uzak olanların ise Ebu'l-Hüzeyl el-Allaf (225/841) ve arkadaşları olduğunu söyler.[171]

---

[163] Topaloğlu - Çelebi, "Ehl-i sünnet", 79.
[164] Bkz. Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Müsned* (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000), "Mukaddime" 23; Kubat, *Hasan el-Basrî*, 118-119.
[165] Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, 359,360.
[166] Yusuf Şevki Yavuz, "Ehl-i Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı, 1994).
[167] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2:271; Abdullah Yekta, *İbn Hazm'ın İtikâdî Mezhepleri Tasnif ve Tenkit Metodu* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 142.
[168] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/268-271.
[169] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/266.
[170] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/266. İbn Hazm, kendi dönemindeki İmamiyye'yi göz önünde bulundurarak onun Ehl-i sünnet'e en uzak olan bir fırka olduğunu söylemiştir.
[171] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/266.

Mürcie fırkalarında Ehl-i sünnet'e en yakın olanlar Ebu Hanife Numan bin Sabit'in mezhebinde olanlardır.[172] Mürcie fırkasında Ehl-i sünnet'e en uzak olanlar Cehm bin Sefvan (ö. 128/746), Ebu'l Hasan el-Eş'arî ve Muhammed bin Kerrâm (ö. 255/869) es-Sicistânî'dir.[173]

Bu tasnifte, özellikle Ebû Hanife ve arkadaşları ile Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve ona tabi olanları Mürcie'den saymasının sebebi onların iman tanımlarıdır. Ebû Hanife ve Eş'arî imanı "kalbin tasdiki ve dilin ikrarı" şeklinde tanımlarlar. Amelleri iman olarak değil, imanın rükün ve farzları olarak kabul ettiklerinden dolayı onları da Mürcie'den saymıştır.

İbn Hazm, imanı, 'kalbin akdi, dilin söylemesi ve organların ameli ile gerçekleşir, itaatle artar, günahlarla azalır diye tanımlamış[174] ve bu tanımın esasen Ehl-i Sünnet'in iman tanımı olduğunu ileri sürmüştür.[175] Bu sebepten ötürü Ebû Hanife ve arkadaşları ile Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve ona tabi olanları Mürcie'den saymıştır.

Buna göre İbn Hazm, öncelikle ehl-i sünnet tabiri ile tabiînin ilk dönemlerde her türlü aklî spekülasyondan arınmış şekilde doğrudan naslara hatta hadislere atıf yapan ve itikâdî/amelî tavırlarını belirleyen kimseleri nitelemek için kullanıldığı zamanlara işaret etmektedir. Ancak kabul etmek gerekir ki bu tabir ilk dönemlerde sadece bir tanımlamadır. Sonraki zamanlarda ise ehl-i sünnet tabiri hem tanımlama hem de ilave bir dinî otoriteyi, bir mezhebi ifade etmektedir.[176]

İbn Hazm'ın iman tanımı göz önüne alındığında ve bu tanım Ehl-i Sünnet'in iman tanımı olarak değerlendirildiğinde Eş'arî'ye isnat edilen iman tanımı[177] Ehl-i Sünnet'in ölçülerinin uzağına düşmektedir. İbn Hazm, yazılarında Ehl-i Sünnet vurgusunu özellikle güçlendirmektedir. Eş'arîleri de bilinçli olarak Ehl-i Sünnet'in dışına ittiği görülmektedir.[178]

Sonuç

İbn Hazm, Ehl-i sünnet kavramını tanımlarken sadece Mu'tezile ve Eş'arîleri hedef almamıştır, bilakis zahiri düşüncenin dışında kalan herkesi eleştirmiştir. Allah'ın sıfatları konusunda olduğu gibi başta Eş'arîler ve Mu'tezile Ehl-i sünnet mefhumu dışına atılmıştır. İbn Hazm'ın bu sert tutumu yüzünden sünnî akaid ve fıkıh mezhepleri tarafından tasvip edilmemiş Ehl-i sünnet dışı görülmüştür. İbn Hazm, ameli ve itikadi açıdan görüşlerini sağlama almak için Ehl-i sünnet mefhumunun sınırlarını çizmek istemiştir, fakat İbn Hazm'ın yaptığı bir tanım değil, sadece kimlerin bu kavram içerisine girdiğini belirlemektir.

İbn Hazm, Mâtürîdî mezhebinden hiç bahsetmez, fakat Ebu Hanife ve Eş'arîleri Ehl-i sünnetin dışında; Mürcie mezhebinden saymıştır. İbn Hazm'ın bu konudaki temel kriteri ilk üç neslin dini yaşama tecrübesi ve bu ilk üç nesil içindeki alimlerin imanı tanımları olmuştur. Ehl-i hadisin imana yaklaşım biçimi esas alınmış bunun dışındaki anlayışlar ise Ehl-i sünnet dışı

---

[172] Ebu Hanife'yi "mürcî" olarak isimlendirme, kelâmcıların ıstılahındaki "Mürcie" anlamında değil, lügat anlamı itibarıyla yapılan bir isimlendirmedir. Bu ifadeyi Ebu Hanife için ilk kullananlar muhaddislerdir. Onlar, Ebu Hanife'nin iman tarifinde "el-amelu bil-cevarihi" (amel etmek) ifadesi imana dâhil etmediğinden, kendisi için bu ismi kullanılmışlardır.

[173] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/260 vd.; Yekta, *İbn Hazm'ın İtikâdî Mezhepleri Tasnif ve Tenkit Metodu*, 137-142 bk.

[174] İbn Hazm, el-Fisâl fi'l-Milel ve'l-Ahvâ ve'n-Nihal, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1996/1416, I, 368 vd.; İbn Hazm, Usûlu'd-Din, 83. İbn Hazm, el-Fisâl, I, 368-369.

[175] İbn Hazm, el-Fisâl, I, 368-369.

[176] Galip Türcan, "İbn Hazm'a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği", *Milel ve Nihal* 6/3 (2009), 87.

[177] Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, *İslam İnanç Esasları (el-İbane an usûli'd-diyâne)*, çev. Mehmet Kubat (İstanbul: İşrak Yayınları, 2008), 14-15.

[178] İbn Hazm, *el-Fasl*, 2/270 vd.

olarak nitelenmiştir. Esasen İbn Hazm'ın bu anlayışı günümüz Neo selefi görüşüyle örtüşmektedir. Naslara yaklaşım biçimi ile iman konusuna getirdikleri tanımlar her iki grup için benzerlikler taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed bin İsmail el-. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ,*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 1 Cilt. Şam-Beyrut: Darü ibn Kesir, 1422/2001.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman ed-. *Müsned*. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.

Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-. *İslam İnanç Esasları (el-İbane an usûli'd-diyâne)*. çev. Mehmet Kubat. İstanbul: İşrak Yayınları, 2008.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *el-Fasl fi'l-mileli ve'l-ehvâi ve'n-nihal*. thk. Aburrhman Umeyra Muhammed İbrahim Nasr. 1-5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1996.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endülüsî. *el-İhkam fî usuli ahkam*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ufuk el-Cedid, 2. Basım, 1983.

İmam Şafiî. *er-Risale*. çev. Ubeydullah Dalar. thk. A. Muhammed Şakir. Ankara: Nur Yayınları, ts.

Kubat, Mehmet. *Hasan el-Basrî Hayatı, İlmi Kişiliğive Kelam İlmindeki Yeri*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2008.

Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İsam Yayınları Başvuru Eserleri Dizisi 646. İstanbul: İsam Yayınları, Genişletilmiş ve Gözden geçirilmiş dördüncü basım., 2015.

Türcan, Galip. "İbn Hazm'a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği". *Milel ve Nihal* 6/3 (2009), 81-95.

Watt, W. Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Sarkaç Yayınları, 2010.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/525-530. Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

Yekta, Abdullah. *İbn Hazm'ın İtikâdî Mezhepleri Tasnif ve Tenkit Metodu*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.

KUR'AN MESAJI VE KUR'AN YOLU TEFSİRLERİNDE YAHUDİLİĞİN PEYGAMBER İNANCI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa SAKARYA
Süleyman Demirel Üniversitesi, mustafasakarya18@hotmail.com – 0000-0003-3766-1710

ÖZET

Monoteist yapılı kadim bir din olan Yahudiliğin iman esasları arasında peygamber inancı bulunmaktadır. Tanah külliyatı içerisinde bulunan Peygamberler (Neviim) bölümünde İbrani elçilerden bahsedilmektedir. Yahudi inancına göre Tanrı insanlar arasından dilediği kişileri peygamber olarak seçerek yetkilendirmektedir. Peygamberlerin vazifesi ise ilahi vahye muhatap olduktan sonra bu mesajı insanlara tebliğ etmektir. Peygamberlik sahte ve gerçek olarak ikiye ayrılmaktadır. Tevrat'a göre gerçek peygamberin özellikleri arasında mucize göstermesi, gelecekle ilgili verdiği haberlerin gerçekleşmesi ve sözlerinin Tanrı'nın şeriatına uygun olması zikredilmektedir. Bu şartları taşımayanlar ise sahte peygamber olarak nitelendirilmektedir. Peygamberler sadece erkeklerden değil kadınlar arasından da olabilmektedir. Hz. Musa ile zirveye ulaşan peygamberlik silsilesi Hz. İbrahim ile başlamaktadır. Son peygamber ise Malaki olarak kabul edilmektedir. Kur'an'da ise Yahudiliğin peygamber inancı ve İsrailoğullarının onlara karşı tutumları hakkında bilgiler yer almaktadır. Özellikle Yahudiliğin mihenk taşı diyebileceğimiz Hz. Musa, Kur'an'da en fazla ismi geçen peygamber olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudilerin peygamberleri inkar ederek öldürmeleri ve peygamberlere karşı ayrımcılık yaparak iftirada bulunmaları Kur'an'da anlatılmaktadır. Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de Yahudilerin peygamber inancı konusunda yer alan bilgileri, yakın dönemde yazılmış olan Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı Meal-Tefsiri ve Hayreddin Karaman öncülüğünde dört akademisyenden oluşan bir heyetin kaleme aldığı Kur'an Yolu Tefsiri bağlamında inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Peygamberlik, Kur'an-ı Kerim, Kur'an Mesajı, Kur'an Yolu.

1. GİRİŞ

Kadîm bir geçmişi olan Yahudilik monoteist dinler grubunda yer almaktadır. Tevrat'ta Tanrı'nın sırasıyla gece, gündüz, kara, deniz ve ikisi arasındaki tüm canlı ve cansız varlıkları yarattığı anlatılmaktadır.[179] İnsanlık tarihi Tanrı'nın Hz. Adem'i yaratması ve ona yaşam soluğunu üflemesiyle başlarken, Yahudi tarihinin başlangıcı ise Hz. İbrahim olarak kabul edilmektedir.[180] Hz. İbrahim hakkında Kitâb-ı Mukaddes'te ilk nebi[181], İbranilerin atası[182], Allah'ın dostu[183] ve Terah'ın oğlu[184] ifadeleri kullanılmaktadır. Tanah'ta Hz. İbrahim'in İbrani olduğu vurgulanırken Kur'an'da O'nun Yahudi veya Hıristiyan değil, hanîf olduğu belirtilmektedir.[185] Yahudiler köklerini İbrani atalar olarak isimlendirdikleri Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Yakub'a dayandırmasına rağmen Mısır'dan İsrailoğullarını kurtaran Hz. Musa, Tanrı ile yeni bir ahit yapmış ve ilahi emre muhatap olmuştur.[186] Bu yönüyle çok müstesna bir konuma sahip olan ve Yahudiliğin kurucusu sayılan Hz. Musa isminin kelime anlamı ise *"sudan çıkarılmış"* demektir.[187]

Yahudiliğin iman esasları kapsamlı bir biçimde İbn Meymun tarafından belirlenmiştir. Tanrı, kutsal kitap, ahiret ve mesih gibi on üç prensibin yer aldığı bu amentünün altıncı esası peygamberliğe imandır.[188] Kur'an'da ise Yahudilerin peygamber inancı ve peygamberlere karşı tutumları anlatılmaktadır. Bu çalışmamızda Kur'an'da belirtilen Yahudiliğin peygamber inancı hakkındaki bilgileri son dönemde yazılmış olan Kur'an Mesajı ve Kur'an Yolu tefsirleri bağlamında inceleyeceğiz.

2. YAHUDİLİKTE PEYGAMBERLİK MÜESSESESİ

Peygamber kavramı Farsça kökenli olup "haber getiren" manasına gelmektedir.[189] Yahudiliğin iman esasları arasında Tanrı'dan aldığı ilahi mesajları insanlara ulaştırarak aracılık eden peygamberlik makamı bulunmaktadır. Tanah külliyatı içerisinde bulunan Neviim bölümünde peygamberlerin iş ve eylemleri anlatılmaktadır.[190] Peygamberlerin temel özellikleri Tanrı'nın emirlerine muhatap olmakla

[179] Yaratılış 1/1-31.
[180] Yaratılış 2/7; Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, İstanbul, MilelNihal Yayınları, 2021, s. 14.
[181] Yaratılış 20/7.
[182] Galatyalılar'a Mektup 3/7-9.
[183] Yakub'un Mektubu 2/23.
[184] Yaratılış 11/26.
[185] Yaratılış 14/13, Âl-i İmran 3/67.
[186] Mahmut Aydın, *Ana Hatlarıyla Dinler Taihi*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2022, s. 285-286.
[187] Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta, Fakülte Kitabevi, 2011, s. 212.
[188] Salime Leyla Gürkan, *Anahatlarıyla Yahudilik*, Ankara, İSAM Yayınları, 2021, s. 88.
[189] Yusuf Şevki Yavuz, *"Peygamber",* Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, c. 34. s. 257.
[190] Ömer Faruk Harman, *Kur'an'da Yahudiler*, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2019, s. 298.

birlikte ilahi mesaja aracılık ederek topluma tebliğ etmektir.[191] Yahudiliğe göre peygamberlik insanın çalışıp kendi arzusuyla elde edebileceği bir makam değildir ve bilakis Tanrı'nın dileyip seçmesiyle olmaktadır. Toplam elli beş peygamberden oluşan nübüvvet silsilesinin kırk sekizi erkek, yedi tanesi de kadınlardan oluşmaktadır.[192] Peygamberleri ifade etmek için kullanılan kavramlardan *navi/nevi* Hz. İbrahim ve Hz. Musa gibi Tanrı ile vasıtasız muhatap olarak vahiy almış kişiler için kullanılmaktadır.[193] Diğer kavramlar ise kadın peygamberler için *nevia*, gören anlamında *roe*, geleceği haber veren anlamında *hoze* terimleridir ve özelde Hz. Musa için kullanılan *iş ha-Elohim* Tanrı adamı anlamına gelmektedir.[194]

Yahudilikte Tanrı tarafından Tevrat'ın kendisine verildiği Hz. Musa özel bir konumda bulunmaktadır. Hz. Musa sonrasında da peygamberler geldiği kabul edilerek Musa öncesi ve sonrası olarak iki grupta ele alınmaktadır.[195] İlk peygamber Hz. İbrahim, son peygamber ise Malaki'dir. Hz. Musa ise nübüvvetin zirve şahsiyeti olarak Tanrı'yla istediği zaman görüşerek aracısız vahye muhatap olmuştur. Kur'an'da nebi olduğu belirtilen Süleyman ve Davud ise Yahudilikte kral olarak kabul edilmektedir.[196] Peygamberlik hakiki/gerçek ve sahte olarak ikiye ayrılmaktadır. Gerçek peygamberlerin özellikleri arasında tebliğinin doğruluğu ve Tanrı şeriatına uygunluğu, mucizeler göstermesi ve gelecekle ilgili verdiği haberlerin gerçekleşmesi zikredilmektedir.[197] Sahte peygamberlerin özellikleri ise gelecekle ilgili bildirdiği şeylerin gerçekleşmemesi ve başka ilahlara inanmaya davet etmeleridir.[198] İslâm'dan farklı olarak Yahudiliğe göre peygamberler masum değildir ve günah işleyebilmektedirler.[199]

3. KUR'AN MESAJI MEAL-TEFSİR

Muhammed Esed (Müslüman olmadan önceki ismi Leopold Weiss'dir) 2 Temmuz 1900 tarihinde Avusturya'nın doğusunda kalan Lvov şehrinde üç çocuklu Yahudi bir ailede dünyaya gelmiştir.[200] Dedesi Haham olan Esed, çocukluk yıllarından itibaren dini eğitim noktasında Tevrat'ı ve Talmud'u orijinal aslından okuyacak seviyede yetişmiştir.[201] İlmî, siyasî ve gazeteci kimliğiyle tanınmakla birlikte çok sayıda ülkeye seyahatler gerçekleştirerek oralarda çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

[191] Harman, *Kur'an'da Yahudiler*, s. 299.
[192] Şinasi Gündüz (ed.), *Dünya Dinleri*, İstanbul, MilelNihal Yayınları, 2023, s. 87.
[193] Ali Osman Kurt - Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi*, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2022, s. 191.
[194] Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, s. 102.
[195] Abdurrahman Küçük vd., *Dinler Tarihi*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2015, s. 316.
[196] Kurt - Aykıt, *Dinler Tarihi*, s. 192.
[197] Ömer Faruk Harman, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İslam Tetkikleri Dergisi 127-161*, IX, 1995, s. 144.; Yasa'nın Tekrarı 13/1-5, 18/21-22, Mısır'dan Çıkış 4/8.
[198] Gündüz, *Dünya Dinleri*, s. 88.
[199] Eldar Hasanov, *"Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler"*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 2014, c. 3. s. 4, s. 691.
[200] İsmail Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası,* İstanbul, İnsan Yayınları, 2009, s. 15.
[201] Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, s. 16.

Ömrünün neredeyse tamamı yollarda geçmiştir.[202] Esed'in hayatında dönüm noktası olarak niteleyebileceğimiz ve ihtida etmesine vesile olan olay ise 1926 yılında Berlin metrosunda yaşanmıştır. Esed, metroda kendisini fazlaca etkileyen mutsuz insan yüzlerini anlamlandırmaya çalışarak derin bir tefekküre dalmıştır. Yolculuk sonunda evine döndüğünde masasının üzerinde açık duran ve üzerinde uzun zamandır araştırmalar yaptığı Kur'an'da Tekasür suresini okumaya başlamıştır. Bu surenin ifade ettiği mana ile karşılaştığı insan manzaraları arasında ilişki kurmaya başlayan Esed bir süre sonra müslüman olmuştur.[203]

Muhammed Esed, Kur'an Mesajı adlı eserini ömrü boyunca yaptığı çalışmaların bir sonucu ve Arabistan hayatının mahsulü olarak takdim etmektedir.[204] Tarihte hiçbir kitabın Kur'an gibi dikkatle okunmadığını ve Allah'ın Kur'an ile insanlara rahmetini en mükemmel tarzda gösterdiğini ifade etmektedir.[205] Orijinal dili İngilizce olan eserin yazılış gayesi İslam'a ve Kur'an'a karşı düşmanca ve önyargılı bir bakış sergileyen Batı'ya, en yalın haliyle Kur'an'ın mesajını ulaştırabilmektir.[206] Türkçe'ye çevirisi Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk tarafından yapılan eserin ilk baskısı 1996 yılında İşaret Yayınları tarafından yapılmıştır. Telif süreci 17 yıl süren bu eserin başlıca özellikleri arasında daha önce sık rastlamadığımız bir tarzda Esed'in ayetlere yaptığı yorumlarını dipnotlarda göstermesi ve Kur'an kavramlarını tercüme etmesi olarak gösterilmektedir. Mesela zekât kelimesini "arındırıcı mali yükümlülük", takvayı "sorumluluk bilinci", cihadı "Allah yolunda üstün çaba gösterme", Ehl-i Kitâb'ı "geçmiş vahyin izleyicileri" şeklinde çevirmektedir.[207] Eserin bir başka özelliği ise ayetlerin evrensel mesajlarına dikkat çekmesidir. Bu konuda Esed'e göre Kur'an'a bakış temelde saf ve tarihsel bir tarzda olmamalı ve ayetlerin sadece nüzul sebebine takılı kalmadan bütünsel bir üslupla değerlendirilmelidir.[208] Kur'an Mesajı'nın diğer bir özelliği ise ayetleri birbiriyle irtibatlandırıp bütünsel bir bakış açısıyla ele alması ve Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesi metodunu benimsemesidir.[209] Esed'in Kur'an Mesajı'nı telif ederken istifade ettiği başlıca kaynaklar arasında Muhammed Reşîd Rızâ'nın Menâr Tefsiri, Fahruddîn er-Râzî'nin Tefsîru'l Kebîr'i, Taberî'nin Câmi'ul-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân'ı, Zemahşerî'nin Keşşâf'ı ve İbn Kesîr'in Tefsîru'l Kur'ân'ını zikredebiliriz.[210]

---

[202] Çalışkan, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası*, s. 33.
[203] Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, İstanbul, İnsan Yayınları, 2010, s. 401-403.
[204] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İstanbul, İşaret Yayınları, 2021, s. 32.
[205] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 28.
[206] Meryem Demiray, *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı isimli Tefsirindeki Metodu*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 44.
[207] Erdoğan Baş, "Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi - Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dokuz Eylül Ünviersitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an Mealleri Sempozyumu 1" (Ankara, 2007), s. 412-414.
[208] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 36.
[209] Demiray, *Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı isimli Tefsirindeki Metodu*, s. 61.
[210] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 39-41.

4. KUR'AN YOLU TÜRKÇE MEAL VE TEFSİR

Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasından çıkan Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'i Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, ve Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı'nın yer aldığı bir heyet tarafından kaleme alınmıştır.[211] Akla ve içtihada dayalı olan anlamında dirayet tefsirlerine benzerliğiyle dikkat çeken bu eserin yazılış gayesi Kur'an'ı anlamak isteyen ve hayatını Kur'an ekseninde yaşamak isteyenler içindir.[212] Kur'an Yolu Tefsiri'nin başlıca özellikleri arasında tefsirlerin özünü içermesi, ayetlerin indiği dönemdeki mana ve günümüze bakan yönleriyle yorumlanması, bazı bölümlerde Kitâb-ı Mukaddes'e atıf yapılması ve dinler tarihi ilminden faydalanılması olarak zikredebiliriz.[213] 5 ciltten oluşan bu eser Fatiha'dan Nâs suresine kadar tüm surelerin tefsirini içermektedir. Tefsirde sıkça atıf yapılan kaynaklar arasında Taberî, Râzî, Zemahşerî, İbnü'l-Arabî, İbn Kesîr ve Âlûsî gibi alimlerin eserlerinden istifade edilmiştir.[214]

5. KUR'AN MESAJI VE KUR'AN YOLU TEFSİRLERİNDE YAHUDİLİĞİN PEYGAMBER İNANCI

Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı'nda Yahudilerle ilgili bölümlerde eleştirel ve objektif yorumlar yaptığını görmekteyiz. İsrailoğulları'nın tarihsel süreçte peygamberlere karşı tavırlarını eleştiren Esed, bazı bölümlerde Kitab-ı Mukaddes'e de atıf yaparak peygamberlerin bir kısmını öldürmelerini tarih boyunca sürekli tekrarladıkları bir davranış olarak yorumlamaktadır.[215]

Kur'an Yolu Tefsiri'nde de İsrailoğulları'nın peygamberlere karşı tavırları hakkında fazlaca yorum bulunmaktadır. Bununla birlikte İsrailoğulları'nın dini suiistimal etmeleri ve bazı kuralları/yasaları bilerek gizlemeleri gibi konular üzerinde de yorumlar yapılmaktadır.[216]

5.1. Hz. Musa'ya Karşı Tavırları

Kur'an'da Yahudilerin Hz. Musa'ya eziyet ederek sıkıntı vermeleriyle alakalı bilgiler bulunmaktadır. İlgili ayetlerden birinde müminlere hitaben Hz. Musa'ya eziyet eden İsrailoğulları gibi olmayın uyarısı yapılmaktadır.[217] Diğer ayetlerde ise İsrailoğullarının Allah'ı gözle görmeden inanmayacaklarını söylemeleri ve Hz. Musa önderliğinde Allah'ın vatan olarak vaad ettiği Filistin topraklarına geldiklerinde kuvvetli ve zorba bir kavmin orada yaşadığını

[211] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara, DİB Yayınları, 2020, c. 1. s. 10.
[212] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* c. 1. s. 48.
[213] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* c. 1. s. 49-50.
[214] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir,* c.1. s. 51.
[215] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 72.
[216] Hülya Taner, *Kur'an Yolu Tefsiri'nde Yahudilik İle İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Fırat Ünivesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018, s. 101.
[217] Ahzab 33/69.

gördüklerinde bölgeye adım atmaya çekinerek Hz. Musa'ya hitapla *"sen ve Rabbin birlikte düşmana karşı savaşın"* diyerek savaşmayı reddettikleri anlatılmaktadır.[218] İsrailoğulları'nın Hz. Musa'ya karşı tavırları bunlarla sınırlı değildir. Hz. Musa'nın Tûr dağına çıkmasının ardından tevhid inancını bırakarak altından yapılmış olan buzağı heykeline tapmaları ve Mısır esaretinden kurtulduktan sonra Beytülmakdis'e yapılan yolculuk esnasında puta tapan bir kavim görerek Hz. Musa'dan kendilerine put yapmasını istedikleri anlatılmaktadır.[219] Kur'an Mesajı'nda altından yapılan buzağıya tapmaları hakkında İsrailoğulları'nın yıllarca süren Mısır esaretinin etkisi altında kalarak böyle bir tavır gösterdiği ifade belirtilmektedir.[220] Esed, İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışı, Kızıldeniz'i geçmeleri, Firavun'un boğulması gibi olayların Kitab-ı Mukaddes'te kesintisiz ve ayrıntılı biçimde anlatıldığını, Kur'an'ın ise bu olaylar silsilesini kesintisiz tarihsel bir bilgi verme üslubu dışında ahlaki öğreti amaçlı anlattığını nakletmektedir.[221] Kur'an Yolu Tefsiri'nde İsrailoğulları'nın altın buzağıya tapmaları nefislerine zulmetmesi olarak nitelendirilirken bu günahı Allah'ın affetmesi ve ardından Allah'ı açıkça görmeden Hz. Musa'ya tabi olmayacaklarını söylemeleri sonucunda yıldırım/şimşekle cezalandırıldıkları anlatılmaktadır.[222]

5.2. Peygamberlerden Ölçüsüz İsteklerde Bulunmaları ve Peygamber Öldürmeleri

Kur'an'da Allah'ın Yahudilere vermiş olduğu çeşitli nimetler zikredilmektedir. Bu nimetlerden bazıları İsrailoğulları'nın tüm topluluklara üstün kılınması ve Firavun'un zulmünden kurtarılmalarıdır.[223] Hz. Musa kavmine, Allah'ın aralarından peygamber çıkarması, onları kölelikten kurtararak kendi kendilerine efendi yapması gibi nimetleri devamlı hatırlamaları gerektiğini nasihat etmektedir.[224] Esed'e göre kendi kendilerine efendi kılınması İsrailoğulları'nın Mısır esaretinden sonra özgürleşmesi anlamında bir mecazdır.[225] İsrailoğulları peygamberlerden ölçüsüz ve farklı isteklerde bulunmuşlardır. Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber'den yakılarak sunulan bir kurban getirmedikçe kendisine inanmayacaklarını söylemeleri bu konuda bir örnektir.[226] Kur'an Mesajı'na göre Yahudiler Hz. Musa dönemi ayinlerinin özelliklerinden olan ateşin bitirdiği kurban ritüelini Hz. Peygamber'den de

[218] Bakara 2/55; Maide 5/24.
[219] Araf 7/138, 148.
[220] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 374.
[221] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 371.
[222] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 125.
[223] Bakara 2/47-50.
[224] Maide 5/20.
[225] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 257.
[226] Ali İmran 3/183.

istemişlerdir.[227] Başka bir ayette ise İsrailoğulları'nın Hz. Musa'dan Rabbine dua etmesini ve kendilerine sebze, sarımsak, mercimek gibi ürünleri topraktan çıkarması tarzında isteklerde bulundukları anlatılmaktadır.[228] Kur'an Yolu Tefsiri'nde İsrailoğulları'nın Hz. Musa'ya tam bir teslimiyetle bağlanıp gayeleri uğrunda bazı sıkıntılara katlanmaları gerektiği belirtilmektedir. Onlar çölde farklı ve çeşitli besinlere sahip olamasalar da Allah'ın kendilerine özel olarak verdiği bıldırcın, kudret helvası ve su pınarları gibi nimetlerden faydalanmışlardır.[229] Kur'an'a göre İsrailoğulları'nın peygamberlere karşı tavırları onları öldürme noktasına kadar gitmektedir.[230] Esed'e göre Yahudilerin bazı peygamberleri öldürmeleri İncil'de de anlatılmakta ve Hz. İsa'nın bir bölümde *"peygamberleri öldüren, onları taşlayan Kudüs!"* dediği nakledilmektedir.[231] Peygamberleri katletme meselesi hem Hz. Peygamber döneminde yaşayan Yahudilere hem de günümüz müslümanlarına anımsatılarak Kur'an'ın buyruklarına karşı gelmekten sakınmaları emredilmektedir.[232]

5.3. Peygamberleri İnkar Etmeleri

Allah her topluma mutlaka bir peygamber gönderdiğini ve elçi göndermeden hiçbir topluluğa azap etmeyeceğini ve iman esasları içerisinde peygamberleri inkar etmenin şiddetli bir sapıklık olduğunu Kur'an'da beyan etmektedir.[233] Esed'e göre Allah insanları, peygamberlerin getirmiş olduğu ahlaki kurallara şuurlu bir şekilde ters davranmadıkları müddetçe kusurlarından dolayı sorumlu tutmayacağını bildirmektedir.[234] Ancak başka bir ayette Allah'a ve elçilerine iman etmek arasında ayrım yaparak birine inanıp diğerine inanmayız diyenler eleştirilmiştir.[235] Esed'e göre Peygamberlerden birisi, tamamı veya birkaçının reddedilmesi Allah'ı inkar etmek kadar ağır bir günah olarak kabul edilmektedir.[236] Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre ayetin genel manasına bakıldığında dört inanç grubu tanımlanırken bazı elçilere inanıp bazılarına inanmayan Yahudilerin Hz. İsa ve Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul etmedikleri ifade edilmektedir.[237] Yahudiler Hz. Peygamber'in geleceğini çok iyi bilmektedirler. Tevrat'ta Tanrı'nın emirlerini insanlara ulaştıracak bir peygamber geleceğini ve ona uymayanların cezalandırılacağı anlatılmaktadır.[238] Esed'e göre Hz. Peygamber'in

[227] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 186.
[228] Bakara 2/61.
[229] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 129.
[230] Bakara 2/61,87,91; Al-i İmran 3/21, 112, 181; Nisa 4/155.
[231] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 64.; Matta 23/37.
[232] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 130.
[233] Nahl 16/36; İsra 17/15; Nisa 4/153.
[234] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 326.; Enam 6/131,132.
[235] Nisa 4/150.
[236] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 239.
[237] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 2. s. 172.
[238] Yasa'nın Tekrarı 18/18-19.

nübüvveti sadece Tevrat'ta değil Barnabas İncili'nde de haber verilmektedir.[239] Ayette kendilerine vahiy ulaşmış olanların Hz. Peygamber'i kendi evlatları gibi tanıdığı ifade edilmektedir.[240] Kur'an Yolu Tefsiri'ne göre Yahudilerin uzun süredir bir peygamber beklediği ancak ırkçı ve mutaassıp karakterleri gereği içlerinden çıkmayan bir elçiye inanmayıp inkar ederek kendi kutsal kitaplarında bildirilen bir hakikatin üstünü örtmeleri ifade edilmektedir.[241]

5.4. Peygamberler Arasında Ayrımcılık Yapmaları

Yahudi inancına göre nübüvvet Hz. İbrahim ile başlayıp Malaki ile bitmektedir.[242] Peygamberler içinde Hz. Musa, Tanrı ile aracısız görüştüğü için en üstün konumda bulunmaktadır.[243] Hz. Musa için Tevrat'ta kullanılan *iş ha-elohim* ifadesi Tanrı adamı anlamına gelmektedir.[244] Peygamberlerin günahsız olması anlamına gelen ismet vasfı Yahudilikte kabul edilmez ve nebilerin en üstünü olan Hz. Musa'nın kavmine hitapla Mısır halkını soyabileceklerini söylemesi gibi davranışları normal olarak kabul edilmektedir.[245] Peygamberliğin Hz. İbrahim ile başladığına inanan Yahudi itikadından farklı olarak Kur'an'da Hz. İbrahim öncesi dönemde de Allah'ın peygamberler gönderdiği buyrulmaktadır.[246] Yahudi inancında Hz. Adem ve Hz. Nuh peygamber olarak kabul edilmezken, Hz. Davud ile Hz. Süleyman ise kral olarak kabul görmektedir.[247] Kur'an Mesajı'nda Yahudilere Hz. Musa'nın ardından devamlı surette nebiler gönderildiği belirtilmektedir.[248] Bu yorumu destekler mahiyette Kur'an Yolu Tefsiri'nde ise Allah'ın Musa şeriatını devam ettiren peygamberler gönderdiği ancak İsrailoğulları'nın bu duruma şükretmesi gerekirken bilakis yalanlayıp karşı çıktıkları belirtilmektedir.[249]

5.5. Peygamberlere Karşı İftirada Bulunmaları

Tevrat'ta peygamberlere atılan iftiralar anlatılmaktadır. Hz. Lût'un kızlarıyla cinsi münasebet kurması, Hz. Davud'un yabancı bir kadınla zina yapması ve hamile kalması, Hz. İbrahim'in karısını Firavun'a takdim etmesi, Hz. Harun'un put yapıcısı olduğu gibi ithamlar bunlardan bazılarıdır.[250]

---

[239] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 1324.
[240] Bakara 2/146.
[241] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 233.
[242] Yaratılış 20/7.
[243] Yasa'nın Tekrarı 34/10-12.
[244] Yasa'nın Tekrarı 33/1.
[245] Fuat Aydın, *Yahudilik*, İstanbul, Mahya Yayıncılık, 2023, s. 86.
[246] Nisa 4/163.
[247] Coşkun Özdemir, *Kur'an'ın Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa Yönelik Eleştirileri*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 24.
[248] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 72.
[249] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c.1. s. 154-155.
[250] 2. Samuel 11/4-5; Yaratılış 12/17-20; 19/30-36; Mısır'dan Çıkış 32/1-4.

Kur'an'da Hz. Harun'un put yapıcısı olmadığı ve Sâmiri adında birisinin put yaptığı anlatılmaktadır.[251] Kur'an Mesajı'na göre Sâmiri, Hz. Musa ve kavminin Mısır'dan çıkışı esnasında onlara katılan bir Mısırlı'dır.[252] Sâmiri Hz. Musa'nın Sina'ya çıkmasının ardından atından bir buzağı yapmıştır. Görünmeyen bir Tanrı inancına muhalif olan Sâmiri, somut ve elle dokunulabilen bir ilah yaparak halkın bu şekilde iman etmesini istemiştir.[253] Yahudilikte peygamber olarak değil kral olarak kabul edilen Hz. Süleyman için Kitâb-ı Mukaddes'te geçen pasaja göre puta taptığı ifade edilmiştir.[254] Kur'an'a göre Hz. Süleyman'ın ve bütün peygamberlerin masum olduğu kabul edilerek bu tarz iddialar reddedilmektedir.[255] Hz. Peygamber döneminde yaşamış olan Yahudiler ise Hz. Süleyman'ın sihir yaparak işlerini devam ettiren bir asi olduğunu iddia etmişlerdir.[256] Kur'an'da sihirin şeytan işi olduğunu, Hz. Süleyman'ın sihirle asla uğraşmadığı ve aslında Hârut ve Mârut isminde iki kişinin insanlara sihir öğrettiği ifade edilmektedir.[257]

6. SONUÇ

Yahudilikte Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Peygamber ve Hz. İsa gibi nebiler peygamber olarak kabul edilmemektedir. Kur'an'da özellikle Medine Yahudilerinin Hz. Peygamber'e karşı tavırlarından sıkça bahsedilmektedir. Hz. İbrahim'le başlayan nübüvvet zincirinde Yahudiliğin kurucusu olarak kabul gören Hz. Musa'nın müstesna bir yeri bulunmaktadır. Peygamberlerin gerçek ve sahte olarak ikiye ayrıldığı nübüvvet makamında erkek ve kadınlardan peygamber gelmektedir. Peygamberlik çaba ve kazanımla değil Tanrı'nın iradesiyle olmaktadır. Bu yönüyle seçilmişlik ilkesiyle direkt olarak ilişkilendirilen nübüvvet makamında Tanrı nebileri sadece İsrailoğulları içinden değil başka milletler arasından da seçmiştir. Kur'an-ı Kerîm, İsrailoğulları'nın bazı peygamberleri öldürmeleri, inkar etmeleri, aralarında ayrım yapmaları ve iftira atmalarını haber vererek eleştirmektedir. Bu bilgilerin yorumunda yer yer birbirlerine benzer olmakla birlikte iki tefsirde de muhtelif yorumlar bulunmaktadır. Ayrıca Kur'an Yolu Tefsiri'nde yer alan bazı ayetlerin yorumunda Kur'an Mesajı'na atıf yapıldığını görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Aydın, Fuat, *Yahudilik*, Mahya Yayıncılık, İstanbul, 2023.

[251] Taha 20/85-95.
[252] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 772.
[253] Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 774.
[254] 1. Krallar 11/4.
[255] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 167.
[256] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 172.
[257] Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, c. 1. s. 173.

Aydın, Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Taihi*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2022.

Baş, Erdoğan, *"Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı Adlı Eserinin Meâl Açısından Değerlendirilmesi",* Diyanet İşleri Başkanlığı ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1. Kur'an Mealleri Sempozyumu, Ankara, 2007.

Çalışkan, İsmail, *Muhammed Esed ve Düşünce Dünyası,* İnsan Yayınları, İstanbul, 2009.

Demiray, Meryem, "*Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı isimli Tefsirindeki Metodu"*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2021.

Esed, Muhammed, *Mekke'ye Giden Yol*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.

Gündüz, Şinasi (ed.), *Dünya Dinleri*, MilelNihal Yayınları, İstanbul, 2023.

Gürkan, Salime Leyla, *Anahatlarıyla Yahudilik*, İSAM Yayınları, Ankara, 2021.

Harman, Ömer Faruk, *"Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler"*, İslam Tetkikleri Dergisi s. 127-161, S. 9. 1995.

Harman, Ömer Faruk, *Kur'an'da Yahudiler*, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2019.

Hasanov, Eldar, *"Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler"*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 677-694, c. 3. S. 4. 2014.

Karaman, Hayrettin, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020.

Kur'an-ı Kerim Kur'an Yolu Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015.
Kurt, Ali Osman - Aykıt, Dursun Ali, *Dinler Tarihi*, Bilimsel Araştırma Yayınları, Ankara, 2022.

Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları, Kore, 2014.
Küçük, Abdurrahman, vd., *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.

Meral, Yasin, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, MilelNihal Yayınları, İstanbul, 2021.

Özdemir, Coşkun, *Kur'an'ın Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa Yönelik Eleştirileri,* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2019.

Sarıkçıoğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011.

Taner, Hülya, *Kur'an Yolu Tefsiri'nde Yahudilik İle İlgili Bilgilerin Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Fırat Ünivesitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2018.

Yavuz, Yusuf Şevki, *"Peygamber",* Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

KÜRESEL ARENADA EKO-POLİTİK: ÇİN'İN ORTADOĞU POLİTİKALARI

Dr. Öğr. Ü. Şaban ÖZTÜRK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2095-195X
sozturk78@gmail.com

Özet

Çin dış politikasının ele alındığı çalışmalarda, Çin için ideolojik söylemlerin ve bu söylemlere bağlı olarak yürütülen politikaların vurgulanması dikkat çekicidir. Uluslararası ilişkilerde Çin, ülkenin sosyalist ideolojisine uygun olarak uzun bir süre antiemperyalist ve anti Batıcı tutumunu sürdürmüştür. Aynı durumun Ortadoğu politikaları bakımından da geçerli olduğu, Çin'in bölge ülkeleri ile yürütmüş olduğu ilişkilerde Batı karşıtı tutumunun ön plana çıktığı görülmektedir. Daha açık bir şekilde belirtmek gerekirse Çin, çok uzun bir süreden beridir Batı hegemonyası altında bulunan Ortadoğu ülkelerini destekleyici dış politika yürütmüştür. Bu durum Arap-İsrail Savaşlarında (1967), Yom Kippur Savaşı'nda (1973), OPEC tarafından uygulanan petrol ambargosunda, Afganistan ve Irak'ın işgallerinde veya İran İslam Devriminin gerçekleşmesinden (1979) sonraki süreçte açıkça gözlenmiştir. Dolayısıyla Çin, siyasi ve ideolojik çizgisine uygun olarak Ortadoğu'da Batı karşıtı politikalarını sürdürmüştür. Son dönemde ise bu politikalarda bir değişimin gerçekleştiği, uluslararası politikada olduğu gibi Çin dış politikasında da ekonomik çıkarların önem kazandığı, böylece kuruluş ideolojisi ve siyasi çizgisinin aksine ulusal çıkar odaklı bir politikanın izlendiği iddia edilmiştir. Bu çalışmada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'ya dönük dış politikasında ekonominin etkileri üzerinde durulmuştur. Neo-liberal küresel dönemde ağırlık kazanan ekonomik amaçların uluslararası politikadaki rolüne paralel olarak Çin'in Ortadoğu'da yürüttüğü dış politikanın ipuçları yakalanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Ekonomi-Politik, Çin, Ortadoğu.

Giriş

Modern dönemde uluslar arası politikaya bağlı olarak oluşturulan uluslararası sistemin temellerinin Westphalia Anlaşması'na (1648) kadar götürülebileceği, sistemin Batı dünyasında meydana gelen devrimlerle geliştiği ve Viyana Anlaşması ile eşit egemen devlet statüsünün oluşturulması neticesinde yeni sürece girdiği söylenebilir. Bununla birlikte son derece yıkıcı olan ve milyonlarca insanın ölümüne yol açan iki dünya savaşına engel olamayan uluslararası sistem sıklıkla hem tartışılmış hem de değişime uğramıştır.

Uluslararası sistemde değişimin, diğer sebepler ile birlikte en fazla ekonomik unsurlara bağlı olduğu kabul edilmektedir. Daha doğrusu uzun bir süredir ekonomi ve siyasetin iç içe olduğu ve dünya ölçeğinde de ekonominin siyasetle ilişkisi bilinen bir gerçektir. Yapılan bilimsel çalışmalarda da genellikle uluslararası iktisat ile siyasetin birlikte ele alınması bunun kanıtıdır. Bu kapsamda uluslararası ilişkilerin ve siyasal sistemin işleyişinde büyük oranda ekonomik unsurların etkili olduğu söylenebilir.

Uluslararası Politikada Değişim ve Dönüşümün Temel Parametreleri

Modern döneme girilirken uzun bir süredir merkantilist anlayış ile yürütülen uluslararası ilişkiler, liberal anlayışın giderek yaygınlaşmasıyla değişime uğramıştır. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, kapitalizmin taşıyıcısı olarak görülen liberal düşüncenin sorgulanmasına yol açmıştır. 1970'lerde meydana gelen krizler ise İkinci Dünya Savaşı henüz bitmeden oluşturulan Bretton Woods Sistemi ve Keynesyen anlayışın sonu olmuştur. Yeni dönemin neo-liberal anlayışı, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla, ülkelerin küresel sisteme entegrasyonunu ön görmektedir.

Heywood, 1980'lerden beri ekonomik kalkınmanın dünyanın farklı bölgelerinde öyle ya da böyle neo-liberal bir görünüm aldığını belirtmiştir. Buna göre piyasa köktenciliğinin bir biçimine inanan neo-liberalizm, girişimci kapitalizm olarak diğer rakip kapitalizm biçimleri karşısındaki yükselişini yansıtmaktadır. Mevcut ekonomik sıkıntılara neo-liberal çözüm, kısaca devletin faaliyetlerinin daraltılması ve kontrolün piyasa güçlerine verilmesine dayanmaktadır. Heywood'a göre neo-liberalizmin kapsamlı ve görünüşe göre karşı konulamaz ilerleyişi, küresel ekonomik yönetişim kurumlarının etkisi ve küreselleşmenin artan etkisiyle olmuştur. 1990'larda ise Dünya Bankası, IMF ve sonradan "Washington Uzlaşısı" olarak kabul edilen, Reagan ve Thatcher tarafından benimsenen, esnek döviz kuru, dengeli bütçe, piyasaların

liberalizasyonu ve serbest ticarete dayanan politikaların yaygınlaşması[258] devam etmiştir. Ayrıca Doğu Avrupa'daki (1989-1991) değişim, merkezi planlamadan serbest piyasaya geçişin habercisi olmuştur. Bu dönem ekonomik küreselleşme, neo-liberalizmin ilerleyişini pek çok bakımdan desteklemiştir. Uluslararası rekabetin yoğunlaşması, ekonomik düzenlemeler ve vergi politikalarıyla ilgili hükümetlerin yeni düzenlemeler yapmaları zorunlu hale gelmiştir. 1990'ların sonuna gelindiğinde ise neo-liberalizmin "Yeni " dünya ekonomisinin rakipsiz ve hakim ideolojisi olduğu ve yalnızca Çin gibi birkaç ülkenin döviz kurlarını düşük tutarak karşı karşıya oldukları rekabeti kısıtlama yoluyla neo-liberal küreselleşmeyi kendi kendilerine yönetmeye çalışmaktaydılar (Heywood, 2022:138-139). Bu gelişmeler, dünyada uluslararası ilişkilerin yeni bir döneme girdiğini ve küreselleşme sürecinde bu ilişkilerin artan rekabete bağlı olarak ekonomi temelinde yeniden şekilleneceğinin ipuçları olarak değerlendirilebilir.

Bu dönem küresel sistemde meydana gelen değişim ve dönüşüm Duman (2002: 3) tarafından da ele alınmıştır. Duman'ın aktardığına göre özetle; 1970'ler sonrasında Doğu ve Batı Blokları arasında güvenlik konularında anlaşma emarelerinin ortaya çıkması askeri tansiyonu düşürmüş, bununla eşzamanlı olarak iktisadi kurallar üzerinde önceden sağlanmış olan konsensüs çökmüştür. Buna neden olan gelişmeler; Batı'da Bretton-Woods sisteminin çökmesi, Avrupa'da oluşturulan entegrasyonun (AB) bir iktisadi güç olarak yükselmesi, Japonya'nın olağanüstü iktisadi ve ticari performansı, yeni uluslararası üretim modellerinin geleneksel iktisadi ve siyasi düzene çok yönlü meydan okumaları ve bu sayede ABD uyruklu şirketlerin kendilerini ABD'ye yatırım yapma konusunda mecbur hissetmemeleri; Doğu'da SSCB'nin iktisadi ve siyasi olarak dağılması, Çin'in iktisadi rejimini yumuşatarak ülke ekonomisini Batılı yatırımcılara açması, Uzak Doğu ülkelerinin gelişme ve sanayileşmede kat ettikleri önemli mesafeler sayesinde Batı'nın hassas sanayilerine rakip olarak sahneye çıkmaları v.d. şeklinde sıralanabilir. Bu önemli gelişmeler sonucunda uluslararası ilişkilerde iktisadi faktörlerin önemi artmış ve uluslararası siyasal iktisatçılar, uluslararası sistemde siyaset ve iktisat arasındaki ortak yönleri açıklama, siyaset ve ekonomi arasında köprü kurma gereğini hissetmişlerdir.

Bu gelişmelere ilaveten, küreselleşme ile beraber ekonomi ve siyaset ilişkisinin giderek arttığı söylenebilir. Bunun en büyük sebebinin ülkeler arasındaki mekânsal ve zamana dair engellerin oldukça azalmasıdır. Önceki dönemlere kıyasla sınırların çok fazla önem arz

[258] Dünyada neo-liberal politikalar 1980'lerden itibaren, önce ABD ve İngiltere'de, daha sonra Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da uygulanmaya başlamış ve hızla yaygınlaşmıştır.

etmediği, iletişim ve ulaşımın hızlandığı bu süreçte ekonomik ilişkilerin seyri oldukça değişmiştir. Değişen ilişkiler, ülkeler arasında karşılıklı ekonomik bağımlılıkları artırmıştır. Bu durum bir taraftan bölgesel birlik ve ittifaklara yönelimi cazip hale getirmiş, diğer taraftan da ülkelerin yeni alanlarda ekonomik çıkarlarına dönük faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına neden olmuştur. Yeni dönemde özellikle küresel güçler için Ortadoğu önemli çekim merkezlerinden biri sayılmaktadır. Bu durum Ortadoğu üzerinde yapılan farklı çalışmalarda açıklanmaktadır. Murden (2005: 445) tarafından belirtildiğine göre; 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Avrupalılar, Müslüman dünyanın içine girmekten kaçınmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde, Avrupa'nın kapısındaki yabancı bir süper güçtür. Ancak giderek bu gücün zayıfladığı görülmektedir. Rafeq (2005: 287)'e göre de 19. yüzyıl, Avrupa'nın, Ortadoğu ile ilişkilerinde ciddi biçimde değişimlerin yaşandığı dönemdir. Bu dönemden itibaren merkantilist Avrupa ile Ortadoğu ekonomileri ve toplumları arasındaki iş ilişkileri ve bir arada yaşama, yerini kapitalist Avrupa'nın, Ortadoğu'ya askeri müdahalede bulunup işgal etmesine ve ekonomik açıdan sömürgeleştirmesine bıraktı. Ortadoğu halklarının yeni koşullara uyum çabası, yerel ekonomilerle toplumların yapılarında köklü değişiklikleri beraberinde getirdi.

Cleveland (2015: 567) ise, Osmanlı sonrası dönemin, 1920'lerde İngiltere ve Fransa'nın Arap Ortadoğu'sunu kendi çıkarlarına göre şekillendirme girişimleriyle açıldığı gibi, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin aynı şeyi yapmak istemesiyle başladığını belirtmiştir. Cleveland'a göre 1950'lerden bu yana ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik Soğuk Savaş politikasının üç direği vardır. Bunlar; İsrail'in güvenlik ve refahının sağlanması, Sovyet emellerinin sınırlanması ve petrol üreten ülkelerin petrol kaynaklarına ulaşmayı sağlama almaktır. Ortadoğu'da hâkimiyet alanı oldukça geniş olan ve sahip olduğu süper gücü ile adeta rakipsiz davranan ABD'nin, belirtilen bu üç amacına büyük ölçüde ulaştığı söylenebilir.

Uluslararası politikada değişimin yaşandığı dönemlerden biri de Soğuk Savaş sonrasıdır. Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı bloklarının belki de en fazla rekabet ettikleri coğrafya Ortadoğu'dur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bu rekabet farklı bir boyuta evirilmiştir. Oluşturulan "Yeni Dünya Düzeni", aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin liderliğinde ve gelişmiş Batılı ülkeler ile birlikte bölgenin kaynaklarının denetim altında tutulması asıl amaç olmak üzere, siyasi olarak Ortadoğu'nun dönüşümünü içermekteydi. Arı (2001: 461-462), 1990 Ağustos'unda Kuveyt'in işgali ile Ortadoğu'da yeni anlayışın başladığını kaydetmiştir. Buna göre; BM çatısı altında yürütülen politikalarla, Güvenlik Konseyi'nin Irak'ın önce barışçı yolarla ve diplomatik kanlar kullanılarak Kuveyt'ten

çıkarılmaya çalıştığı ancak bunlar sonuç vermeyince de güç kullanımına yöneldiğine dikkat çekilmiştir. Böylece bölgede ortaya çıkan sorunların ve ilk etapta yeni uluslararası sistemin daha barışçı ve uzlaşmacı olacağı, sorunların ise uluslar arası hukuk ve örgütler çerçevesinde çözüleceğine yönelik beklentilerin oluşmaya başladığını belirtmiştir. Arı , daha sonra bölgede yaşanan gelişmelerin bu olasılığın gerçekleşmeyeceğini tüm dünyaya gösterdiğini kaydetmiştir. Aslında yeni dönemde Ortadoğu'da, Fransa, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkeler bile ABD'nin yürütmüş olduğu politikalara destek vermek dışında farklı seçeneklere başvurmamıştır. ABD tarafından Afganistan'dan Irak'ın işgaline, İsrail'e kesintisiz destek sunmaktan bölgenin neredeyse her noktasında askeri üsler kurmaya kadar yürütülen politikalara destek olmakla birlikte Batılı ülkeler, ekonomik çıkarlarını maksimum düzeye çıkarmanın telaşına düşmüşlerdir.

Çin ise Ortadoğu'da daha çok ABD ve diğer Batılı ülkelerin yürütmüş olduğu politikalara göre vaziyet almıştır. İki binli yıllarda küresel güçlerin bölgede yeniden dizayn çabaları dikkat çekerken, Çin de stratejik adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlar genellikle dönemin Çin dış politikasının bölgedeki bir yansıması olarak görülse de gerek küresel hedeflerine ulaşmada bölgenin önemini kavraması yönüyle gerekse de gelişen ve büyüyen ekonomisini bölgenin enerji kaynakları ile destekleyerek kalkınma hamlelerini gerçekleştirme amaçları açıkça müşahede edilmektedir. Çin gibi bir ülkenin bölgesel ve küresel hedeflerine ulaşmada Ortadoğu'nun önemini fark etmesi yadsınamaz. Bu nedenle önceki dönemlerden farklı olarak Çin dış politikasının ideolojik çerçeveden ziyade başta artan enerji ihtiyacını karşılama düşüncesi olmak üzere ekonomik temelli değişimi dikkat çekmiştir.

Çin Dış Politikasının Genel Özellikleri ve 2000 Sonrası Değişim

Çin ile ilgili araştırmalara bakıldığında, birçok yönüyle dikkat çeken bir ülke olduğu, son yüzyılda uluslararası ilişkilerde adından sıkça söz edildiği görülmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birinin sadece bulunduğu bölgede değil farklı coğrafyalarda etkisinin hissedildiği şeklinde izah edilmektedir. Son dönemlerde Çin'in küresel güçler arasında sayılmasının temel sebebinin, ekonomik açıdan güçlenmesi kadar aktif dış politikası olduğu da söylenebilir. Aslında ekonomik alanda elde ettiği başarı ile Çin, sadece belli dönemde değil gelecekte de güçlü ülkeler arasında yer alabilme kapasitesine sahip olduğu izlenimini uyandırmıştır (Çelik, 2020: 32).

Çin dış politikasının 1990'lı yıllarda değişime uğradığı, neo-liberal sisteme göre "Yenidünya düzeni"ne ayak uydurmaya çalıştığı söylenebilir. Bunun birinci sebebinin kendi ekonomik büyümesini devam ettirebilmek ve kalkınmasını sürdürülebilir hale getirmektir. İkincisi ise küresel siyasette ekonominin ağırlığının artması olarak açıklanabilir. Bu çerçevede dünya enerji rezervinin önemli bir kısmını bünyesinde bulunduran Ortadoğu ile ilişkiler gözden geçirilmiştir. Bu çerçevede bölgedeki gelişmelere Çin'in kayıtsız kalmadığı görülmüştür. Bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreci aktif olarak takip eden Çin, Kuveyt'in işgaline karşı çıktığı gibi, Batılı ülkelerin bölgedeki askeri operasyonlarını da sert bir şekilde eleştirmiştir. Batılı ülkeler ile ilişkilerinde 1989 Tiananmen Olayları nedeniyle kriz yaşayan Çin, bölgede ve Birleşmiş Milletler'de oynadığı aktif rol ile uluslararası arenada yeniden boy göstermeye çalışmıştır (Erkan ve Yüce, 2020: 22).

Ancak Çin dış politikasının, büyük oranda hala askeri-stratejik ağırlıklı olduğu kabul edilebilir. Dış politikada birçok bölgede boy gösteren Çin, Ortadoğu'da son derece ihtiyatlı davranmakta adeta ecele etmemeye dikkat etmektedir. Bunun temel sebebinin ise er ya da geç karşı karşıya kalabileceği ABD ile mücadelesinde, erken davranmanın telafi edilemez zararları ile karşılaşmamak olduğu iddia edilebilir. Şimdi yükselen küresel bir güç olarak Çin'in ekonomi eksenli dış politikalarına ve bu politikaların Ortadoğu'daki izdüşümüne kısaca değinmek faydalı olabilir.

Çin Dış Politikasında Ekonominin Artan Önemi ve Ortadoğu

Yukarıda da değinildiği üzere; yeni bin yılda uluslararası politika ve sistemdeki değişimde ekonominin başat faktör olduğu kabul edilmektedir. Ülkeler arasındaki ilişkilerde olumlu ya da olumsuz gelişmelerin altında yatan sebeplerin başında ekonomik unsurların geldiği bilinmektedir. Önceki dönemlerle kıyaslandığında, Çin dış politikasının daha aktif olmakla birlikte ekonomiyi önceledeği kaydedilmiştir. Dünyada petrol üretimi konusunda ilk sıralarda yer almasına rağmen Çin'de üretilen petrol miktarının iç talebin yaklaşık yarısını karşılayabileceği belirtilmektedir. Böylece Çin'in, gelişen ve büyüyen ekonomisi için yeterli enerji kaynağına ulaşabilme çabaları yoğunlaşmıştır. Enerji bakımından zengin kaynaklara sahip olan Ortadoğu ile ilişkilerin geliştirilmesi, bölge ülkeleri ile yeni bir sayfanın açılması, yoğun diplomasi çalışmaları ve yapılan anlaşmalar Çin'in dış politikasının seyri hakkında ipuçları vermektedir.

Ayhan (2006: 397) tarafından belirtildiğine göre; Kuveyt Savaşı sonrasında Rusya ve Fransa ile birlikte Çin, Irak'a uygulanan ambargoya destek vermesine rağmen, petrol şirketleri aracılığıyla Saddam yönetimiyle imzalanan kontratlar ile petrol sahalarında varlığını hissettirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Saddam yönetimindeki Irak'ın petrol arama ve üretme imtiyazı tanıdığı ülkeler arasında Çin'in de yer alması, bu ülkenin Ortadoğu'ya dönük faaliyetlerinin artmasını sağlamıştır.

Bu kapsamda Çin yönetiminin, 2004 yılında Arap Körfez İşbirliği Konseyi ile serbest ticaret bölgesinin kurulması amacıyla müzakerelere başlaması (Çelik, 2020: 39) dış politikada ekonomik beklentilerin önemli rol oynadığı algısını oluşturmaktadır.

Ortadoğu'da Çin-ABD Çekişmesinin Ekonomik Boyutları

Yirminci yüzyılda uluslararası petrol ve Ortadoğu'nun kaçınılmaz biçimde birbirinin parçası haline geldiği kabul edilmektedir. Giderek önemli bir petrol üreticisi ve ihracatçısı olan bölgenin, uluslararası petrol endüstrisindeki gelişmeleri etkilediği ve halen de etkilemeye devam ettiği bilinmektedir. Bu nedenle ilk petrol ihracatından beri gelirler ve petrol operasyonlarının gerek Arap ülkelerinde gerekse daha geniş çaplı bir bölgede ekonomik, sosyal ve siyasi durum üzerinde muazzam bir etkisinin olduğu belirtilmiştir (Stevens, 2005: 485). ABD ve Çin arasında Ortadoğu'da yaşanan çekişmenin arka planında her iki ülkenin küresel çapta yürütmüş olduğu politikaların etkisi söz konusudur. Bu ilişkilere kısaca değinmek konuyu kavramak bakımından faydalı olabilecektir.

Uluslararası ilişkiler bakımından ele alındığında, 1 Ekim 1949 tarihi sadece Çin'de rejimin değişmesi değil bununla birlikte ABD-Çin rekabetinin de farklı bölgelerde ve alanlarda kendini gösterdiği bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu rekabet Soğuk Savaş döneminde Kore, Tayvan, Vietnam gibi bölgelerde daha ağır bir şekilde seyretmiştir. Ancak ABD'de Jimmy Carter dönemiyle birlikte Çin ile ilişkilerin yumuşadığı, Nixon ve Carter döneminde yapılan anlaşmaların Reagan döneminde uygulanmaya başlanmasıyla ekonomik, kültürel ve stratejik alanlarda işbirliğinin geliştirildiği dikkatleri çekmiştir. Ancak ABD-Çin ilişkilerinde 1990'ların yeni bir dönüm noktası olduğu kabul edilmektedir. Çin'deki insan hakları ihlallerinin (Tianenmen Meydanı gibi) ülke dışına taşması ABD-Çin ilişkilerinin gerginleşmesinin ilk

işaretleri olmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde her ne kadar ABD'nin süper gücü karşısında diğer devletlerin gücünün zayıf kaldığı ve tek kutuplu bir dünyanın varlığından bahsedilse de Çin'in bölgesel güç olmaktan çıktığı ve küresel bir güç olma yolunda ilerlediği söylenebilir. Çünkü bu dönemden itibaren ticaret savaşları, ekonomik krizler ve salgın hastalıkların sebep olduğu küresel problemlere ABD kadar Çin'in de dâhil olduğu görülmektedir (Dedekoca, 2017: 147-149; Güneş, 2009:176-177).

Öte yandan ABD-Çin rekabetinde Ortadoğu bölgesi son derece önem arz etmektedir. Bölgenin ekonomik ve stratejik önemi her iki gücün de bu coğrafyadaki ülkeler üzerine yoğunlaşmasına yol açmıştır. Çin'in İran ile başlayan ticari ilişkileri diğer bölge ülkeleriyle devam etmiştir. ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrasında Ortadoğu üzerinde korkuyla birlikte yayılan hegemonyası karşısında zayıf kalan Rusya'nın yanında artık Çin'de hesap edilmesi gereken bir güç olarak görülmekteydi. ABD'nin Asya-Pasifik bölgesine ağırlık vermesi Ortadoğu üzerindeki rekabeti de artırmıştır. Son dönemlerde ise zaman zaman gerginleşen ABD-Çin ilişkilerinin, her iki küresel gücün ekonomik çıkarlarını önceleyen politikalarının ve neo-liberal küresel sistemin zorlamasıyla ticaret savaşları şeklinde inişli çıkışlı bir seyir izlediği kaydedilmiştir.

Sonuç

Dünyada 1970'lerin sonlarına gelindiğinde küresel sistemde önemli değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerin en önemlisinin neo-liberal politikaların yaygınlaşması olduğu söylenebilir. Ekonomide serbestleşme ve dışa açılmanın başlamasıyla ülkeler arasında öteden beri düşünülen ekonomik entegrasyon için önemli fırsat doğmuştur. Başlangıçta direnç gösterse de Çin'de bu değişimden etkilenmiş, iki binli yıllarda (2002 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasıyla) bu süreç hızlanmıştır. Bu durum aynı zamanda Soğuk Savaş sonrasında ABD eksenli ve tek kutuplu hale gelen küresel sistemde Çin'in, ABD'nin rakibi olabileceği güçlü bir ihtimali doğurmuştur. Çin'in ABD'ye rakip olarak gösterilmesinde diğer bölgeler kadar Ortadoğu'da yürütmüş olduğu politikalar etkili olmuştur.

Ortadoğu coğrafyasının özellikle son iki yüz yıldır mücadele ve savaş merkezi haline dönüşmesinde jeostratejik konumunun yanı sıra sahip olduğu petrol ve diğer enerji kaynaklarının önemli rol oynadığı belirtilmiştir. Dolayısıyla sadece batılı ülkeler değil Rusya ve Çin gibi küresel güçlerin de öteden beri ekonomik çıkarları için bölgede boy gösterdikleri bir vakıadır. Çin gibi iki binli yıllarda kabuğunun dışına çıkmaya başlayan ve kısa sürede birçok

bölgede etkili olan bir devletin, süper güç olarak hegemonyasını sürdüren ABD'nin karşısına çıkması beklenen bir durumdu. Çin'in Ortadoğu'ya girişi İran ile başlamış diğer ülkelerle ticari anlaşmalar yapmak suretiyle devam etmiştir. Günümüzde Ortadoğu'nun birçok bölgesinde Çin'in hegemonyasından bahsetmek mümkündür. Ancak Çin, ABD ile zamansız bir karşılaşma ve çıkarlarının zedelenmesi riskine karşılık bölgede son derece temkinli hareket etmeye devam etmektedir.

Kaynakça

Arı, T. (2001),Uluslar arası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ayhan, V. (2006), İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Cleveland, W. L. (2015), Modern Ortadoğu Tarihi, Çev. M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Çelik, H. (2020), "Çin'in Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", Liberal Düşünce Dergisi, 25(97), ss. 31-46. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1143731, Erişim Tarihi: 05.04.2023.

Dedekoca, E. (2017), "ABD-Çin İlişkilerinde Kriz Yönetimi", ANKASAM | Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(3), Sh.: 141-169. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391848, Erişim Tarihi:08.07.2023.

Duman, M. (2002), "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (4) 2002/2: 1-16.

Erkan, S. &Yüce, M. (2020), "Çin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Değişen Konumu: Arap Baharı Sonrası Bölgesel Gelişmeler Üzerinden Bir Analiz", Bölgesel araştırmalar Dergisi, 4(1), ss.11-44. https://dergipark.org.tr/en/pub/bader/issue/54458/741207, Erişim Tarihi: 02.02.2023.

Güneş, E.(2009), "Yeni Yüzyıldaki Çin-Amerika Rekabeti", Toplum ve Demokrasi, 3 (6-7), Mayıs-Aralık, Sh.: 175-188. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/210914, erişim Tarihi: 10.07.2023.

Heywood, A. (2022), Küresel Siyaset, Çev. N. Uslu, H. Özdemir, Felix Kitap, Ankara.

Murden, S. (2005), Politik Ekonomi Modernleşmeden Küreselleşmeye, Ortadoğu Tarihi Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften… Haz. Y. M. Choueiri, Çev.: F. Aytuna içinde, Sh. 443-463. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Rafeq, A.K. (2005), Farklı Bir Güç Dengesi 18. ve 19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu, Ortadoğu Tarihi Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften… Haz. Y. M. Choueiri, Çev.: F. Aytuna içinde, Sh. 273-294. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Stevens, P. (2005), Petrol ve Kalkınma, Ortadoğu Tarihi Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften… Haz. Y. M. Choueiri, Çev.: F. Aytuna içinde, Sh. 485-504. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

DIŞ POLİTİKADA DİPLOMASİNİN ROLÜ: KÜRESELLEŞME DÖNEMİ ÜZERİNE BİR DENEME

Dr. Öğr. Ü. Şaban ÖZTÜRK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2095-195X
sozturk78@gmail.com

Özet

Genellikle birbirinin yerine de kullanılan dış politika ve diplomasi kavramları, birbirinden farklı anlamlara ve rollere sahiptir. Ayrıca her ikisinin ortaya çıkış zamanı ve çeşitleri ile ilgili farklılıklar siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe belirtilmiştir. Devletlerin birbirleriyle ilişkileri ya da bir devletin diğer devletler veya aktörlerle ilişkileri dış politika olarak adlandırılırken, diplomasi ise; dış politik hedeflere ulaşabilmek adına uygulanan stratejilerden, süreçlerden ve eylemlerden oluşmaktadır. Dış politikanın başarısı, diplomasinin kullandığı diyalog, ikna ve uzlaşma gibi yöntemlerle yakından ilişkilidir. Özellikle küreselleşme döneminde, dış politikanın oluşturulmasında diplomasinin hem önemi artmış hem de yeni alanları ortaya çıkmıştır. Güvenliğe ilaveten uluslararası ticaret, insan hakları, sürdürülebilir kalkınma ve çevre koruma bu alanlardan öne çıkanlardır.

Küreselleşme, birçok konuda olduğu gibi, devletlerarası ilişkilerde de yenilikler meydana getirmiştir. Bu yeniliklerin uygulanmasında ise kuşkusuz diplomatik kanalların kullanılması gerekmektedir. Bu dönemde baskı grupları ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere farklı aktörlerin de kullanılabildiği kamu diplomasisi dış politikada etkili olmuştur. Kamu diplomasisinde, eğitimden insani yardımlara, kültürel faaliyetlerden ekonomik ilişkilere ve medyadan yeni teknolojik gelişmelere değin farklı çalışma sahaları dikkati çekmektedir. Sayı ve nitelik bakımından dış politik aktörlerin küresel dönemdeki artışı, diplomatik alanda da önemli değişimlere yol açmıştır. Geleneksel diplomaside tek elde yani devlet bünyesinde toplanan güç olgusunun küresel diplomaside birçok aktör arasında dağıldığı kabul edilmektedir.

Bu çalışmada dış politika ile diplomasi ilişkisi ele alınmaktadır. Küreselleşme döneminde değişen ve dönüşen diplomasinin dış politikaya etkileri devletlerarası ilişkiler üzerinden örneklerle açıklanmaktadır. Nitel araştırma çerçevesinde konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve hem dönemsel hem de ülkelerarası bazı karşılaştırmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Dış Politika, Küreselleşme, Diplomasi.

Giriş

Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer alan "diplomasi" kavramının tanımları içinde ikisi şu şekilde ifade edilmiştir[259]: *"Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü"; "yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı; diplomatlık"*. Oxford Sözlüğü ise diplomasiyi; "farklı ülkeler arasındaki ilişkileri yönetme faaliyeti; bunu yapma becerisi"[260] şeklinde tanımlamıştır. Bununla birlikte diplomasinin tanımına ilişkin birçok farklı açıklamalara rastlamak da mümkündür. Ancak bu tanım ve açıklamalar ne kadar fazla olsa da genellikle vurgulanan husus; diplomasinin, devletler veya hükümetler arası ilişkilerin yürütülmesi yani müzakere sanatı olduğu gerçeğidir. Kürkçüoğlu (1980: 311) ise diplomasiyi, *"dış ilişkilerin, dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kaidelerin tümü"* şeklinde tanımlamıştır.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde modern diplomasinin tarihi on beşinci yüzyıl sonlarına kadar götürüldüğü görülmektedir. Hem dış politikanın bir aracı, hem de uluslar arası ilişkilerin hangi ilkeler üzerinden yürütülmesi gerektiğine dair teorilere yer veren bir alan olarak diplomasi, o tarihten bu yana devlet adamları, diplomatlar ve bilim adamlarının ilgi odağı olmuştur.

Diplomasinin ülkelerin dış politikalarına etkisine bakılarak o ülkenin gücüne giderek daha fazla katkı sağladığı, yöneticilerine itibar kazandıran bir alan olduğu ve sadece siyasi bakımdan değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan da öneminin vurgulandığı görülmektedir. Bu nedenle kapsamının genişlediği gözlemlenen diplomasinin, birçok konuyla ilişkilendirilerek ele alındığı dikkati çekmiştir. Dış politikaya etkisinin yanı sıra, diplomaside uygulanacak ilke ve kurallar, diplomasi ve ahlak ilişkisi, ulusal çıkarların dışında işlevleri, farklı diplomasi uygulamaları ve bir meslek olarak diplomasi gibi konular da diplomasinin kapsamı içinde ele alınmaktadır.

Dış Politika-Diplomasi İlişkisi

Diplomasideki değişimi daha iyi anlayabilmek için dış politikada yaşanan gelişmeleri, dolayısıyla uluslararası sistemde meydana gelen değişimleri nasıl açıkladığımız önemlidir. Dış politikanın bir aracı olan diplomasinin, uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere göre yöntem, içerik, süreç ve aktör boyutlarıyla güncellenmesi gerektiği ifade edilebilir. Dünyada meydana gelen gelişmelere paralel bir şekilde uluslararası sistemde yaşanan değişimler ise bazen uzun ömürlü olabileceği gibi bazen de kısa süreli olabilmektedir. Kissinger, uluslararası sistemlerin tehdit altında olduklarını, her 'dünya düzeni'nin, devamlı olmak ümidi taşıdığını ancak bunun içerdiği elemanların devamlı bir hareket içinde olması nedeniyle mümkün olmadığına dikkati çekmiştir. Her yüzyılla beraber uluslararası sistemin ömrünün gittikçe azaldığını belirten Kissinger, şunları ifade etmiştir: *Vestfalya Barışı'ndan doğan düzen 150 yıl yaşadı; Viyana Kongresi'nin yarattığı uluslararası sistem ancak yüzyıl kendisini koruyabildi; Soğuk Savaş'la*

[259] https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi:10.10.2024.
[260] https://www.oxfordlearnersdictionaries.com, Erişim Tarihi: 10.10.2024.

belirlenen düzen kırk yıl sonra bitti. (Versay uzlaşması, büyük devletler tarafından uygulanan bir sistem olarak hiçbir zaman çalışmadı ve iki savaş arasında bir ateşkes anlaşmasından başka bir şey değildi.) Dünya düzeninin etkileşim kapasitesi ve amaçları, hiçbir zaman bu kadar çabuk, bu kadar derinden veya bu kadar küresel olarak değişmemiştir (Kissinger, 200: 900). Burada kastedilen sürecin Soğuk Savaş sonrası dönem olduğu ve bu dönemde küresel çapta önemli değişimlerin yaşandığı bilinmektedir.

Yirminci yüzyılın başlarından şimdiye kadar dünyada meydana gelen siyasi olaylar üzerinden değerlendirildiğinde, uluslararası ilişkilere veya devletlerin dış politikasına realist anlayışın hâkim olduğu söylenebilir. Bu durumda bile ülkelerin iyi bir diplomasiye, diplomatik kanalları en iyi şekilde yürütebilecek kadrolara ihtiyaç duyduğu kabul edilmektedir. Dış politika aktörleri, kendilerini destekleyecek diplomatların son derece tecrübeli ve donanımlı olmalarını beklemeleri normal karşılanmaktadır. Böylece ulusal çıkarları elde etme veya bu çıkarları savunma durumunda diplomasiye duyulan ihtiyacın da önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde ulus-devlet için tehdit oluşturan unsurlara da dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla dış politika ve diplomasi alanında belirtilen tehditlere dönük faaliyetlere ağırlık verilmektedir. Tuncer (2006: 48) tarafından da aktarıldığı gibi, özellikle ulus-ötesi akımlar ve örgütler ile hükümet dışı kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlar, diplomasinin yeni uğraş alanları olmuştur.

Küreselleşme Dönemi ve Değişen Diplomasi

Watson (2005: 1), devletlerin var oldukları dünyanın doğası gereği diplomasiye bağlı olduklarını belirtmiştir. Birden fazla devletin olduğu ve birbirlerini etkilemelerinin kaçınılmaz olduğu bir durumda hiçbir toplum sadece kendi iç işleri ile meşgul olamayacağı gibi en azından komşularının veya çıkarlarını etkileyebilecek düğer ülkelerin politikalarını hesaba katmak zorundadır. Watson'a göre, devletlerin bir arada yaşadığı sistem, diğer devletlerin yaptığı ve yapabileceği şeyler üzerinden kendi politikalarının sınırlandığı ve kısmen de belirlendiği gerçeğini göz önünde bulundurmalıdır. Nihayetinde bu sistem içerisinde devlet kendi dışına bakmaya zorlanmakta ve her şey ile ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Bugün küresel sistemimizdeki her devlet yalnızca kendisine değil, aynı zamanda tüm dünya çapındaki çevresine bağlıdır.

Tuncer (2009: 145-146) uluslararası ilişkilerin yürütülüş biçiminin yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük değişim geçirdiğini belirtmektedir. Tuncer, değişimi şu şekilde ifade etmiştir: *"Hava ulaşımının kolaylaşması nedeniyle, devlet ve hükümet başkanları ile bakanlar, artık kendilerini temsil etmek üzere büyükelçilere bağımlı olmaktan büyük ölçüde kurtulmuştur. Uluslar arası doruk toplantıları, konferanslar ve ikili ziyaretler yoluyla, devlet ve hükümet başkanları ile bakanlar, karşıtlarını diplomatlardan çok daha iyi tanımak olanağına sahiptir.*

Modern iletişim araçları, hükümetlere, büyükelçiliklere bağımlı olmaksızın, doğrudan bilgiye ulaşma olanağı sağlamıştır. Büyükelçilikler, hükümetlerini bilgilendirme sürecinde "elektronik posta"nın hızını çoğu kez yakalayamamaktadır. "İnternet"in ötesinde, diğer teknolojik gelişmeler de, hükümetlere ve diplomatlara kısa bir sürede uzaktaki olayları

öğrenmede yeni ve karmaşık teknikler sunacaktır." Tuncer ayrıca dünyada ortak sorunlar konusunda da farklı ülkelerden hükümet dışı kuruluşların birbirleriyle doğrudan ilişki kurarak ortak etkinlik düzenlemelerinin geleneksel diplomasinin uğraşı alanının dışında olmasına rağmen uluslar arası ilişkilerin önemli bir olgusunu oluşturduğuna değinmektedir.

Aynı şekilde Kissinger (2002: 16), küreselleşmenin, ekonomik ve teknolojik gücün dünya çapında yayılmasını sağladığını belirtmektedir. Kissinger'e göre, anlık iletişimler, bir bölgede alınan kararlar, kürenin diğer kısımlarındakilerin tutsak olmasını sağlamıştır. Küreselleşmenin eşit olmasa da, benzeri görülmemiş bir refah getirdiğini belirten Kissinger, tehditleri de içinde barındırdığını ifade etmiştir. Bu tehditlerden biri de yerel politik denetimdeki zayıflamaya sebebiyet vermesi ve bir iktidarsızlık duygusunu oluşturması şeklinde açıklanmaktadır.

Küreselleşme döneminde dış politikaya yansıyan diğer önemli bir husus da ekonomik alanda yaşanan gelişmelerdir. Uluslararası ilişkilerde ekonomik araçların ön plana çıkmasıyla bir dönem için bile olsa siyasi-askeri araçların en azından görünürlüğünün azalması eğiliminin ortaya çıktığı (İskit, 2019) şeklinde yorumlanmıştır. Böylece ülkeler sahip oldukları ekonomik kaynaklar ile baskı oluşturarak bir başka ülkenin siyasi tutumunu etkilemeye çalışmaktadır. Bu durum sorunların çözümü bakımından siyasi - askeri yöntemlere göre daha olumlu karşılanabilir.

Küreselleşme sürecinde ekonomik alanda yaşanan gelişmelerin, devletlerin dış egemenlikleri ile ilgili alanların yanı sıra iç egemenlikleri ve içyapılarındaki değişimlere de dikkat çekilmektedir. Bu süreçte küresel ekonomi, daha önce yerel alanda olduğu kabul edilen alanların düzenlenmesi yani devlet yapılarının yerel ve uluslararası işleyişinin yeniden ele alınması gündeme gelmiştir. Küreselleşme, büyüyen, karmaşık küresel finans piyasaları, menkul kıymet düzenlemeleri örneklerinde olduğu gibi devletin içyapısında değişimlere yol açabilmektedir. Dolayısıyla bir uyum sürecinin gerekliliği ve bu sürecin yerel ve uluslararası kuruluş ağları arasında oluşturulan işbirliği yapılarıyla sağlanabileceği görülmektedir. Bu durum, bazı yerel ve uluslararası kuruluş ve grupların, geleneksel merkezi otoriteden nispeten bağımsız hareket etmelerini gerektirdiğinden, uluslararası ilişkiler ve diplomasi alanında "Vestfalya" çerçevesinin dışına çıkıldığı, bir anlamda devletin merkezsizleştirilmesi şeklinde anlaşılmıştır. Bu yeni merkezsizleştirilmiş düzenleyici devlette meydana gelen değişimin dört temel özelliği ise şu şekilde açıklanmıştır (Jayasuriya, 2005: 39-40):

-Kamunun gücünün nispeten yalıtılmış hükümet kuruluşlarına ve kurumlarına parçalanması ve dağıtılması.

-Sivil toplumdaki çeşitli örgütler ve yapılara gücün yayılması.

-Kamu ve özel kuruluşlar arasında yeni karma ağ biçimlerinin yaratılması, uluslararası ve yerel arasındaki geleneksel ayrım çizgilerinin aşılması.

-Mevcut yeni biçimler ve yeni yerel güç yapılarının büyümesiyle belirginleşen ulusal ekonomik alanın parçalanması.

Buna ilaveten yeni süreç ve dış politika anlayışıyla birlikte diplomasinin farklı uygulamalarının ortaya çıktığı söylenebilir. Bu uygulamalardan biri de ekonomik diplomasi olarak kabul edilmektedir. Ekonomik diplomasinin farkı ise birkaç noktada ortaya çıkmaktadır. Öncelikle ekonomik diplomasinin, tek tarafın çıkarına odaklanmadığı, "karşılıklılık" ilkesi gereği her iki tarafın ya da birden çok tarafın çıkarlarının göz önünde bulundurulduğu belirtilmiştir. İkinci olarak; ekonomik diplomasinin amacının yalnızca iki taraf arasında ekonomik ve ticari ilişki yaratmak ve sürdürmek olmadığı, aynı zamanda bir ülkenin altyapıları da dâhil olmak üzere ekonomik ve ticari temellerini güçlendirmek amacıyla "kapasite oluşturma" ya odaklanılmaktadır. Üçüncü olarak; ülkelere olan "ekonomik bağımlılığın" en aza indirilmesi amaçlanabilir ve böylece nihayetinde gelişmekte olan ülkenin rekabetçi bir statüye kavuşması sağlanabilmektedir. Dolayısıyla başlangıçta neredeyse tek tarafın çıkarları söz konusuyken, ekonomik diplomasiyle birlikte giderek ortak çıkarların ön plana çıktığı kabul edilmektedir (Chatterjee, 2020: 3-4).

Öte yandan küreselleşme döneminde dış politikaya kamuoyunun ilgisinin artması diplomasinin de belli alanlarda yoğunlaşmasını ve yeni tarzların uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Gökırmak (2011: 197), yeni dönemde uluslararası ilişkilere kamuoylarının ilgisinin arttığını ve sadece devletlerarası ilişkilerin geçerli olduğu dönemin sona erdiğini bildirmektedir. Gündemleri de önemli ölçüde belirleyen kamuoyunun diplomaside de önemli ölçüde dikkate alındığı görülmektedir. Kamu diplomasisi (Public Diplomacy) olarak da adlandırılan yeni yöntemle, devletlerden kamuoyuna veya sivil toplumlardan devletlere dönük yapılan, kapalı değil açık ve toplumun her kesiminin katıldığı bir diplomasi tarzıdır. Kamu diplomasisinin aynı zamanda sivil diplomasi veya gönüllü diplomasi şeklinde de ifade edilmesi bu diplomasinin yöntemi ve içeriği hakkında ipuçları vermektedir.

Bu duruma örnek olarak Sovyetlerin yıkılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya cumhuriyetlerinin Türkiye'ye dönük algıları verilmektedir. Uluslararası koşullara bağlı olarak Türkiye ile ilişkilerinde bu ülkelerin üç dönüm noktası yaşadıkları kabul edilmiştir. Bu dönüm noktalarından birincisi, 1990'larda Sovyetlerin dağılması, ikincisi; 1993-1994 yılları ile birlikte Rusya'nın bölgeye geri dönüşü ve 11Eylül 2001 sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle başlayan süreçtir (Gökırmak, 2011: 24). Bu dönemlerin her birinde Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki dış politik uygulamalarda kamuoyunun da etkisiyle diplomaside farklı yaklaşımlar dikkatleri çekmiştir.

Sonuç

Dış politikanın bir aracı olarak diplomasi modern dönemde sürekli değişim ve gelişim göstermiştir. Küreselleşme döneminde uygulanan diplomasinin kullanılan araçlar, yöntem ve şekil bakımından değişim/dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu dönemde kamu diplomasisi ön plana çıkarken, ekonomik kaynaklar, medya ve sivil toplumun etkin olarak kullanılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu konuda sadece gelişmiş ülkeler değil gelişmekte olan ülkelerin de değişime ayak uydurmaya çalıştığı gözlenmiştir. Küreselleşen dünyada ekonominin önem kazanması ve diplomasiye duyulan ihtiyacın artmasına bağlı olarak yeni yöntem ve uygulamaların da ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Chatterjee, C. (2020), Economic Diplomacy and Foreign Policy-Making, Palgrave Macmillan Springer Nature Switzerland.

Gökırmak, M. A. M.(2011), "*Küreselleşen Dünyada Diplomasi: Kamu Diplomasisi*", Küreselleşen Dünyada Değişimin Farklı Yüzleri , Sam, N. & Sam, R. (Ed.) içinde, Sh.:197-219, Ezgi Kitapevi, Bursa:

İskit, T. (2019), Dış Politika ve Dış Ekonomik İlişkilerin Yönetimi. T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/dis-politika-ve-dis-ekonomik-iliskilerin-yonetimi.tr.mfa, Erişim Tarihi:03.11.2024.

Jayasuriya, K. (2005), *"Breaking the 'Westphalian' Frame Regulatory State, Fragmentation And Diplomacy",* Diplomacy And Developing Nations Post-Cold War Foreign Policy-Making Structures And Processes, Justin,R. & East M. A. (Ed.) içinde, Sh.:40-54. Rutledge, Taylor&Francis Group , Londan and New York.

Kissinger, H. (2000), Diplomasi, İ.H. Kurt (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kissinger, H. (2002), Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var Mı? T. Evyapan (Çev.), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, METU Press, Ankara.

Kürkçüoğlu, Ö. (1980), "Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 35(01). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001394

Tuncer, H. (2006), Küresel Diplomasi, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Tuncer, H. (2009), Diplomasinin Evrimi, Gizli Diplomasiden Küresel Diplomasiye…, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Watson, A. (2005), Diplomacy The Dıalogue Between States, Taylor & Francis e-Library, Rotledge.

Oxford Learner's Dictionaries, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com, Erişim Tarihi: 10.10.2024.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, https://sozluk.gov.tr/, Erişim Tarihi:10.10.2024.

EĞİTİM DİPLOMASİSİ: ABD'NİN KAMU DİPLOMASİSİ POLİTİKASI

Ali ÇİÇEK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

alicicek@mail.com - ORCID ID: 0000-0001-9875-2400

ÖZET

Bu çalışma, kamu diplomasisinin kritik bir yönü olarak eğitim diplomasisini, özellikle ABD'nin politika ve uygulamalarına odaklanarak incelemektedir. Uluslararası öğrencileri çekmenin ve eğitmenin stratejik önemini araştırmakta, eğitim diplomasisinin ABD'nin yumuşak gücünü artırmadaki ve küresel ilişkileri geliştirmedeki rolünü vurgulamaktadır. Yıllık uluslararası öğrenci akınına ve bu öğrencilerin kariyerlerine ilişkin verileri analiz eden çalışma, bu tür politikaların sosyo-politik ve ekonomik faydalarını vurgulamaktadır. Ayrıca, jeopolitik gerilimler, vize kısıtlamaları ve mali engellerle ilişkili zorluklar ele alınarak eğitim diplomasisinin etkinliğini artırmak için uygulanabilir öneriler sunulmuştur. Bunlar arasında burs olanaklarının artırılması, eğitim programlarının çeşitlendirilmesi ve mezun ağlarının güçlendirilmesi yer almaktadır. Bulgular, eğitim diplomasisinin yalnızca bir kültürel değişim aracı olarak değil, aynı zamanda küresel liderlik ve işbirliği inşa etmek için stratejik bir araç olarak da hizmet ettiğinin altını çizmektedir. Çalışma uzun vadeli diplomatik hedeflere ulaşmak için eğitimden nasıl yararlanılabileceğini göstererek daha geniş bir kamu diplomasisi anlayışına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Diplomasisi, Kamu Diplomasisi, Yumuşak Güç, Uluslararası Öğrenciler, ABD Dış Politikası

EDUCATION DIPLOMACY: THE USA'S PUBLIC DIPLOMACY POLICY

ABSTRACT

This essay examines education diplomacy as a critical aspect of public diplomacy, with a particular focus on the United States' policies and practices. It explores the strategic importance of attracting and educating international students, emphasizing the role of education diplomacy in enhancing the U.S.'s soft power and fostering global relationships. By analyzing data on the

annual influx of international students and their subsequent career trajectories, the essay highlights the socio-political and economic benefits of such policies. Additionally, the challenges associated with geopolitical tensions, visa restrictions, and financial barriers are addressed, offering actionable recommendations to improve the effectiveness of education diplomacy. These include increasing scholarship opportunities, diversifying educational programs, and strengthening alumni networks. The findings underscore that education diplomacy serves not only as a means of cultural exchange but also as a strategic tool for building global leadership and cooperation. This essay contributes to the broader understanding of public diplomacy by showcasing how education can be leveraged to achieve long-term diplomatic objectives.

Keywords: Education Diplomacy, Public Diplomacy, Soft Power, International Students, U.S. Foreign Policy

1. GİRİŞ

Giderek daha fazla birbirine bağlanan bir dünyada günümüz diplomasi anlayışı, *devletten devlete* şeklinde olan geleneksel etkileşimlerin çok ötesine uzanmaktadır (Çiçek, 2022, s. 104). Ulusların kullanabileceği birçok araç arasında eğitim diplomasisi, karşılıklı anlayışı ve uzun vadeli uluslararası işbirliğini teşvik eden kamu diplomasisinin önemli bir bileşeni olarak ortaya çıkmıştır. Eğitim diplomasisi, sınır ötesi ilişkiler kurmak, iyi niyet geliştirmek ve bir ulusun küresel etkisini artırmak için eğitim değişimlerinin, politikalarının ve girişimlerinin kullanılması anlamına gelmektedir (Çiçek & Eser, 2025, s. 19). Eğitim diplomasisi, entelektüel ve kültürel değişimleri besleyerek, farklılıklar arasında köprü kurmak, güven inşa etmek ve ortak değerleri teşvik etmek için bir platform görevi görmekte ve nihayetinde bir ülkenin yumuşak gücüne katkıda bulunmaktadır.

Eğitim diplomasisinde küresel bir lider olan ABD, dünyaca ünlü akademik kurumlarından, yenilikçi programlarından ve geniş mezun ağından yararlanarak etkisini tüm dünyaya yaymaktadır. ABD onlarca yıldır uluslararası öğrencilerin tercih ettiği bir destinasyon olmuş, farklı kültürel ve sosyo-ekonomik geçmişlerden gelen milyonlarca akademisyene ev sahipliği yapmıştır (Ekşi, 2023, s. 363). Bu öne çıkışın temelinde, yükseköğretim sisteminin kalitesi, dünya sıralamasında yer alan üniversitelerin varlığı ve ülkenin açık ve kapsayıcı bir akademik ortamı teşvik etme konusundaki kararlılığı gibi çeşitli faktörler yatmaktadır. Dünyanın her

köşesinden gelen öğrencilere kucak açan Amerika Birleşik Devletleri, genellikle siyasi, ekonomik ve kültürel faydalara dönüşen kalıcı ortaklıklar için bir temel oluşturmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı şekliyle eğitim diplomasisi, daha geniş kapsamlı kamu diplomasisi hedefleriyle içsel olarak bağlantılıdır. Kamu diplomasisi yabancı kamuoylarını etkilemeyi ve bir ülkenin politikaları, değerleri ve kültürü hakkında olumlu algılar oluşturmayı amaçlar (Çiçek, 2023, s. 57; Sevin, 2017, s. 21). Eğitim, bireyler ve kurumlar arasında anlamlı etkileşimler için fırsatlar yaratarak bu çabada merkezi bir rol oynamaktadır. Bu etkileşimler sadece karşılıklı anlayışı geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda ABD'yi bir fırsat, yenilik ve demokratik değerler feneri olarak konumlandırır. ABD, eğitim değişimlerine yatırım yaparak ve bilgi ağlarını geliştirerek uluslararası ilişkilerini etkin bir şekilde güçlendirmekte ve küresel lider rolünü pekiştirmektedir. ABD eğitim diplomasisinin başarısı, hem ev sahibi ülkeye hem de hizmet ettiği bireylere fayda sağlayan somut ve soyut sonuçlar üretebilmesinde yatmaktadır. Somut sonuçlar arasında, genellikle ABD kurumlarına ve yerel topluluklara önemli mali kaynaklar getiren uluslararası öğrencilerin ekonomik katkıları yer alır. Ancak maddi olmayan sonuçlar daha da derindir. Bunlar arasında, genellikle ABD ile mezunların kendi ülkeleri arasında etkili bir köprü haline gelen küresel bir mezunlar ağının oluşturulması da yer almaktadır. Bu mezunların birçoğu kendi ülkelerinde önemli pozisyonlara yükselerek ABD'nin çıkarları ve değerleriyle uyumlu politikaları ve ortaklıkları teşvik etmektedir (Sevin vd., 2019).

ABD'nin eğitim diplomasisindeki lider konumu, rekabetçi küresel ortamda stratejik bir öneme de sahiptir. Çin ve Birleşik Krallık gibi diğer ülkeler eğitim diplomasisi girişimlerini genişlettikçe, ABD üstünlüğünü korumak için sürekli yenilik yapmalıdır. Akademik kurumları ve programları son derece cazip olmaya devam ederken, artan öğrenim maliyetleri, kısıtlayıcı vize politikaları ve artan rekabet gibi zorluklar proaktif bir yaklaşım gerektirmektedir. ABD, eğitim diplomasisi stratejilerinin başarılarını ve sınırlılıklarını anlayarak değişen küresel dinamiklere uyum sağlayabilir ve bu hayati alandaki liderliğini koruyabilmektedir. Bu çalışma, ABD'nin eğitim diplomasisi politikasının bir analizini sunmayı, stratejileri, verileri ve girişimlerinin etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Eğitim diplomasisinin kamu diplomasisinin daha geniş hedeflerine nasıl katkıda bulunduğunu araştıracak ve ABD akademik kurumlarının, devlet kurumlarının ve özel kuruluşların bu çabaları ilerletmedeki rolünü vurgulayacaktır. Çalışma ayrıca, uluslararası öğrenci hareketliliğinin önemini ve küresel manzara üzerindeki geniş kapsamlı etkilerini inceleyecektir. Bu analiz, ilgili verileri ve vaka çalışmalarını sunarak,

ABD eğitim diplomasisinin küresel ortaklıkları teşvik etme ve yumuşak güç hedeflerini ilerletme konusundaki etkinliğine dair değerli bilgiler sunacaktır.

Bunu başarmak için çalışma üç temel hedefi ele alacaktır. İlk olarak, Fulbright Programı gibi devlet destekli programlar ve akademik kurumlar tarafından yürütülen girişimler de dâhil olmak üzere, ABD'nin eğitim diplomasisi stratejisinin yapısal çerçevesi ve temel bileşenleri incelenecektir. İkinci olarak, ABD'nin ev sahipliği yaptığı uluslararası öğrencilere ilişkin istatistiki veriler sunulacak, eğilimler, demografik özellikler ve ekonomik katkılar vurgulanacaktır. Son olarak, çalışma ABD'de eğitim görmüş yabancı mezunların başarı öykülerini sergileyerek eğitim diplomasisinin kariyerleri üzerindeki dönüştürücü etkisini ve bu değişimlerden elde edilen karşılıklı faydaları gösterecektir. Bu hedefleri ele alırken çalışma, kamu diplomasisinin kritik bir aracı olarak eğitim diplomasisinin uygunluğunun altını çizmektedir. Küresel yetenekleri cezbetme ve yetiştirme becerisi, ABD'nin bir yenilik ve mükemmellik merkezi olarak itibarını pekiştirmekle kalmaz, aynı zamanda siyasi ve kültürel sınırları aşan kalıcı ortaklıklar geliştirir. Dünya küreselleşme, iklim değişikliği ve jeopolitik gerilimler gibi karmaşık sorunlarla boğuşurken, eğitim diplomasisi işbirliği ve karşılıklı anlayışı teşvik etmek için bir yol sunmaktadır. Ayrıca çalışma, ABD'nin eğitim diplomasisi çabalarını daha geniş bir küresel rekabet bağlamına oturtacaktır. Çalışmada ayrıca ABD'nin girişimlerini diğer önde gelen ülkelerin girişimleriyle karşılaştırarak, ABD'nin başarısına katkıda bulunan faktörlerin ve zorluklarla karşılaştığı alanların incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu karşılaştırmalı bakış açısı, ABD'nin yaklaşımının benzersiz özelliklerini vurgularken diğer ülkelerin deneyimlerinden çıkarılabilecek potansiyel dersleri de belirleyecektir.

2. ABD'NİN EĞİTİM DİPLOMASİSİ POLİTİKASI VE ÇERÇEVESİ

Amerika Birleşik Devletleri'nin eğitim diplomasisi politikası, uluslararası iyi niyet ve uzun vadeli ortaklıklar geliştirmek için geniş ve yüksek kaliteli eğitim sisteminden yararlanarak kamu diplomasisi stratejisinin temel taşlarından birini temsil etmektedir (Dehshiri & Taheri, 2016). On yıllar boyunca ABD, eğitim diplomasisine yaklaşımını toplu olarak tanımlayan bir dizi program, girişim ve kurumsal çerçeve uygulamıştır. Bu bölümde bu çabaların tarihsel ve güncel boyutları ele alınmakta, temel girişimler, politikalar ve işbirliği mekanizmaları vurgulanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin eğitim diplomasisinin kökenleri, küresel gerginliklerin arttığı ve uluslararası ittifakların geliştirilmesine ihtiyaç duyulan bir dönem olan 20. yüzyılın

ortalarına kadar uzanmaktadır. 1946'da kurulan Fulbright Programı gibi programlar, ABD ile diğer uluslararasında kültürel alışverişi ve karşılıklı anlayışı teşvik ederek bu vizyonun bir örneğini oluşturmaktadır. Adını Senatör J. William Fulbright'tan alan program, akademisyenlerin, araştırmacıların ve öğrencilerin değişimini kolaylaştırarak, ev sahibi ülkelerin kültürel zenginliklerini deneyimlerken akademik çalışmalarda bulunmalarını sağlamıştır. En kalıcı ve başarılı eğitim diplomasisi programlarından biri olan Fulbright, birçoğu kendi ülkelerinde etkili pozisyonlara gelen milyonlarca kişiyi etkilemiştir (Bettie, 2020).

ABD'nin eğitim diplomasisinin bir diğer kritik ayağı da EducationUSA ağıdır. Bu girişim, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından desteklenen küresel bir danışmanlık platformu olarak faaliyet göstermekte ve uluslararası öğrenci adaylarına ABD'de eğitim hakkında kapsamlı bilgi sağlamaktadır. 175'ten fazla ülkede 430'dan fazla danışmanlık merkezi bulunan EducationUSA, başvuru sürecinin gizemini ortadan kaldırmada, ABD kurumlarının çeşitliliğini teşvik etmede ve öğrencilerin akademik ve kariyer hedeflerine uygun programları bulmalarına yardımcı olmada çok önemli bir rol oynamaktadır. Ağ, erişimin önündeki engelleri azaltarak ABD'nin küresel ölçekte eğitimde kapsayıcılığı ve erişilebilirliği teşvik etme taahhüdünün altını çizmektedir (*EducationUSA*, 2024).

Yükseköğretim kurumlarının kendileri de ABD'nin eğitim diplomasisi çerçevesinin merkezinde yer almaktadır. Ülkenin dört bir yanındaki üniversiteler ve yüksekokullar, uluslararası öğrencileri işe alma, yabancı kurumlarla ortaklıklar kurma ve küresel akademik ağlara katılma konusunda aktif olarak çalışmaktadır. Harvard Üniversitesi, Stanford Üniversitesi ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) gibi kurumlar, dünyanın dört bir yanından en iyi yetenekleri çekerek akademik mükemmelliğin küresel sembolleri haline gelmiştir. Bu kurumlar genellikle uluslararası öğrenciler için burs fırsatlarından kültürel oryantasyon oturumlarına kadar özel programlar geliştirerek ABD'deki deneyimlerinin zenginleştirici ve dönüştürücü olmasını sağlamaktadır. Kamu-özel sektör ortaklıkları ABD eğitim diplomasisinin etkinliğini daha da güçlendirmektedir. Devlet kurumları, özel kuruluşlar ve eğitim kurumları arasındaki işbirliği çabaları, uluslararası öğrencileri çekmeyi amaçlayan girişimlerin erişimini ve etkisini artırmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilen Uluslararası Eğitim Enstitüsü'nün (IIE) Open Doors girişimi gibi programlar, küresel öğrenci hareketliliği eğilimleri hakkında kritik veriler ve içgörüler sağlamaktadır (Baer vd., 2018). Bu ortaklıklar sadece veriye dayalı politika oluşturmayı kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda eğitimde sosyal yardım ve program geliştirmede yenilikçiliği de teşvik eder.

Uluslararası öğrenci hareketliliğini kolaylaştırmaya yönelik politikalar, ABD'nin eğitim diplomasisi stratejisinin bir diğer temel taşıdır. Örneğin vize politikaları, ABD eğitiminin yabancı öğrenciler için erişilebilirliğinin belirlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. F-1 öğrenci vizesi, J-1 değişim ziyaretçisi vizesi ve M-1 mesleki öğrenci vizesi, öğrencilerin ABD'de akademik, araştırma ve mesleki eğitim fırsatlarını takip etmelerini sağlayan çeşitli eğitim yollarını barındıracak şekilde tasarlanmıştır (Kim, 2016, s. 141). Bu politikalar uluslararası yetenekleri çekmede etkili olsa da, kısıtlayıcı göçmenlik önlemlerinin getirdiği gibi periyodik revizyonlar ve zorluklar, dengeli ve kapsayıcı bir yaklaşıma duyulan ihtiyacın altını çizmektedir.

Fulbright Programı, kültür elçileri ve uluslar arasında köprüler olarak hizmet veren küresel bir mezun ağını teşvik ederek eğitim diplomasisinin dönüştürücü gücünü örneklemektedir. Önemli mezunlar arasında eski BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Hintli gazeteci ve yazar Gita Mehta ve Şili Devlet Başkanı Michelle Bachelet yer almaktadır. Bu kişilerin başarıları, eğitim değişimlerinin uzun vadeli etkisinin altını çizmekte ve ABD'de eğitim görmüş liderlerin küresel kalkınma ve diplomasiye nasıl katkıda bulunduğunu göstermektedir. EducationUSA ağının küresel varlığı, ABD'nin yeterince temsil edilmeyen ve yetersiz hizmet alan topluluklardan gelenler de dâhil olmak üzere çok çeşitli öğrenciler için erişilebilir kalmasını sağlamaktadır (*EducationUSA*, 2024). Web seminerleri, üniversite fuarları ve sanal danışmanlık oturumlarına ev sahipliği yapan ağ, özellikle COVID-19 salgını gibi küresel aksaklıkların ardından öğrencilerin değişen ihtiyaçlarına uyum sağlıyor. Bu uyarlanabilirlik, ABD'nin eğitim diplomasisi çabalarının esnekliğini ve ileri görüşlü doğasını vurgulamaktadır.

ABD yükseköğretim kurumları, araştırma işbirlikleri ve bilgi paylaşımı girişimleri yoluyla küresel zorlukların ele alınmasında da proaktif bir rol oynamaktadır. ABD üniversiteleri ile yabancı kurumlar arasındaki ortaklıklar genellikle iklim değişikliği, kamu sağlığı ve teknolojik yenilik gibi alanlara odaklanmakta ve küresel akademik topluluğun ortak önceliklerini yansıtmaktadır. Bu işbirlikleri sadece bilimsel ve teknolojik sınırları ilerletmekle kalmıyor, aynı zamanda ABD'nin acil küresel sorunların ele alınmasında bir lider olarak itibarını da güçlendiriyor. Kamu-özel sektör ortaklıkları ABD'nin uluslararası öğrencilerin ilgisini çekmek için yenilikçi platformlar ve araçlar geliştirmesini sağlamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Uluslararası Ziyaretçi Liderlik Programı (IVLP) gibi girişimler akademik, mesleki ve kültürel boyutları entegre ederek katılımcılara Amerikan toplumu ve değerleri hakkında bütünsel bir anlayış sunmaktadır. Bu tür programlar eğitim diplomasisinin daha geniş kamu diplomasisi

hedefleriyle olan bağını güçlendirmektedir (*International Visitor Leadership Program (IVLP)*, 2024; Rugh, 2014).

ABD'nin eğitim diplomasisini şekillendirmede politikanın rolü göz ardı edilemez. Vize süreçlerini kolaylaştıran, değişim programları için fon sağlayan ve kurumsal işbirliğini teşvik eden politikalar uluslararası eğitim için elverişli bir ortam yaratmaktadır. Bununla birlikte, artan eğitim maliyeti ve jeopolitik gerilimler gibi zorluklar, ABD'nin rekabet avantajını sürdürmek için sürekli politika yeniliği gerektirmektedir. Özetle, Amerika Birleşik Devletleri'nin eğitim diplomasisi politikası ve çerçevesi, küresel katılımı teşvik etmek için kapsamlı ve çok yönlü bir yaklaşımı örneklemektedir. Fulbright gibi tarihi programlardan, EducationUSA gibi çağdaş girişimlerden ve yükseköğretim kurumları ile kamu-özel sektör ortaklıklarının ortak çabalarından yararlanan ABD, kendisini bu alanda bir lider olarak kabul ettirmiştir. Uluslararası öğrenci hareketliliğini ve işbirliğini kolaylaştıran politikalar, ABD'nin çıkarlarını ilerletmek ve küresel iyi niyeti teşvik etmek için bir araç olarak eğitim diplomasisinin stratejik önemini daha da vurgulamaktadır. Bir sonraki bölümde bu çabaların ölçeğini ve etkisini gösteren veriler ve eğilimler incelenecek ve küresel bağlamdaki önemlerinin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

3. EĞİTİM DİPLOMASİSİNİN ETKİSİ: VERİLER VE MEZUNLARIN BAŞARI ÖYKÜLERİ

3.1. ABD'deki Uluslararası Öğrencilerin İstatistiksel Analizi

Amerika Birleşik Devletleri, onlarca yıllık çabayla sağlamlaştırdığı eğitim diplomasisi stratejisiyle, uluslararası öğrencilere ev sahipliği yapma konusunda sürekli olarak dünyaya liderlik etmiştir. Uluslararası Eğitim Enstitüsü (IIE) tarafından hazırlanan 2023 Open Doors Raporu'na göre ABD, COVID-19 salgınının neden olduğu son aksaklıklara kadar yılda bir milyondan fazla uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapıyordu. 2022-2023 akademik yılına gelindiğinde sayılar yeniden yükselişe geçerek yaklaşık 948.000 öğrenciye ulaştı. Bu sayı 2024 yılında yayımlanan son istatistiklere göre 1.126.690'dır. Bu öğrenciler 200'den fazla ülkeyi temsil ederken, Çin, Hindistan ve Güney Kore toplam uluslararası öğrenci nüfusunun yaklaşık %50'sinden fazlasını oluşturarak en büyük katkıyı sağlayan ülkeler olmuştur (*IIE Open Doors 2024 Annual Data Release, 2024*). Uluslararası öğrencilerin disiplinler arasındaki dağılımı, ABD'nin STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) alanlarındaki cazibesini vurgulamaktadır. Uluslararası öğrencilerin yaklaşık %53'ü 2023 yılında STEM programlarına kaydolmuştur ve özellikle bilgisayar bilimleri ve mühendisliği popülerdir (*Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Education*, 2024). İşletme ve yönetim,

sosyal bilimler ve güzel sanatlar gibi diğer disiplinler de önemli sayıda öğrenci çekerek ABD eğitiminin çeşitliliğini ve disiplinler arası yapısını ortaya koymuştur.

3.2. Uluslararası Öğrencilerin Ekonomik ve Kültürel Etkisi

Uluslararası öğrenciler ABD ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. 2022-2023 akademik yılında, öğrenim ücretleri, yaşam giderleri ve ilgili harcamalar yoluyla ABD ekonomisine yaklaşık 40 milyar dolar katkıda bulunmuşlardır. En fazla sayıda uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan Kaliforniya, New York ve Teksas gibi eyaletler, bu ekonomik akından en çok yararlananlar arasında yer almaktadır (*forbes.com*, 2024). Başta kamu kurumları olmak üzere birçok üniversite için uluslararası öğrenciler, araştırma girişimlerini, altyapı gelişimini ve yerli öğrenciler için bursları destekleyen kritik bir gelir akışı sağlamaktadır. Kültürel açıdan, uluslararası öğrenciler ABD kampüslerinin küresel görünümünü geliştirmektedir. Farklı bakış açıları getirerek sınıf tartışmalarını zenginleştirir, kültürler arası dostlukları teşvik eder ve yerli öğrenciler arasında küresel meselelerin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlarlar. Üniversiteler bu çeşitliliği genellikle uluslararası festivaller, kültürel değişim programları ve dile daldırma fırsatları aracılığıyla kutlayarak çok kültürlülük ve kapsayıcılık değerlerini akademik topluluklara daha da yerleştirir.

3.3. Menşei Ülkeler Üzerindeki Etki

Uluslararası öğrencilerin etkisi ABD'nin ötesine geçerek menşei/kendi ülkelerini de derinden etkilemektedir. Ülkelerine dönen mezunlar genellikle ileri düzeyde bilgi, teknik beceri ve yenilikçi fikirler getirerek ekonomik kalkınma ve modernleşmeyi katalize etmektedir. Örneğin, ABD kurumlarının Hintli ve Çinli mezunları bilişim ve teknoloji sektörlerinde önemli roller oynamış, girişimciliği ve küresel işbirliğini teşvik etmişlerdir. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelerdeki ABD eğitimli profesyoneller sıklıkla hükümet, akademi ve sivil toplum kuruluşlarında liderlik rolleri üstlenerek eğitim diplomasisinin dönüştürücü etkilerini artırmaktadır. Uluslararası mezunların başarı öyküleri, ABD eğitim diplomasisinin uzun vadeli etkisini örneklemektedir. Dünya Ticaret Örgütü Genel Direktörü Dr. Ngozi Okonjo-Iweala, doktorasını Massachusetts Institute of Technology'den (MIT) almıştır (*Ngozi Okonjo-Iweala Named MIT's 2022 Commencement Speaker DUSP*, 2024). Çeşitli küresel görevlerde bulunmuş olması, ABD eğitimi ile uluslararası liderliğin kesiştiği noktaların altını çizmektedir. Bir diğer kayda değer mezun ise Microsoft'un CEO'su Satya Nadella'dır. Wisconsin-Milwaukee Üniversitesi'nin Hindistan doğumlu bir mezunu olan Nadella'nın kariyer çizgisi, ABD eğitiminin küresel inovasyonu ve kurumsal liderliği nasıl teşvik ettiğini vurgulamaktadır.

Benzer şekilde, Nobel ödüllü ve kız çocuklarının eğitimini savunan Malala Yousafzai de lisans eğitimini Stanford Üniversitesi'nde tamamlamış ve platformunu küresel insan hakları ve eğitim eşitliğini savunmak için kullanmıştır. Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Ban Ki-moon ve Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül gibi siyasi figürler de diplomatik ve liderlik becerilerini ABD eğitim kurumlarındaki deneyimlerine borçludur. Bu kişilerin kariyerleri, eğitim diplomasisinin sınır ötesi diyalog ve barış inşasını teşvik etmedeki rolünü ortaya koymaktadır.

3.4. Yenilikçi Yollar ve Girişimcilik Başarıları

Birçok uluslararası mezun girişimcilik ve yenilikçilik alanlarında öncü olmuştur. Pennsylvania Üniversitesi'nde eğitim görmüş olan Güney Afrika doğumlu girişimci Elon Musk bu eğilimi örneklemektedir. Musk'un katkılarıyla geliştirilen elektrikli araçlar (Tesla), uzay araştırmaları (SpaceX) ve yenilenebilir enerji alanlarındaki girişimleri küresel endüstrileri dönüştürmüş ve sürdürülebilir kalkınma için ölçütler belirlemiştir. Bu tür başarılar ABD'nin girişimci yeteneklerin beşiği olma ününü pekiştirmektedir. Akademide, ABD'de eğitim görmüş akademisyenler çeşitli alanlarda bilgiyi önemli ölçüde ilerletmiştir. Hintli ekonomist ve Nobel ödüllü Amartya Sen, çalışmalarını Harvard Üniversitesi'nde sürdürmüştür. Refah ekonomisi ve sosyal adalet konularındaki çığır açan çalışmaları, ABD eğitiminin entelektüel mirasını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Stanford Üniversitesi'nde önde gelen bir yapay zeka araştırmacısı olan Fei-Fei Li gibi STEM disiplinlerindeki uluslararası araştırmacılar, ABD'de eğitim almış akademisyenlerin küresel etkisinin altını çizmektedir.

3.5. Eğitim Diplomasisinin Dalgalanma Etkileri

Uluslararası mezunların etkisi bireysel başarıların ötesine uzanmaktadır. Örneğin, ABD'de eğitim görmüş profesyoneller tarafından yönetilen ABD-Hindistan Stratejik Ortaklık Forumu, iki ülke arasındaki ekonomik ve teknolojik bağları güçlendirmektedir (Burgess, 2015). Bu ağlar genellikle ikili ticaret, kültürel değişim ve politika diyaloğu için kanal görevi görerek eğitim diplomasisinin çarpan etkisini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası mezunlar ayrıca kaynaklarını ve uzmanlıklarını küresel zorlukların üstesinden gelmek için kullanarak hayırsever girişimlere katkıda bulunmaktadır. Hindistan'da eğitim reformu alanında önde gelen bir STK olan Pratham gibi kuruluşlar, kalıcı sorunlara yenilikçi çözümler getiren ABD eğitimli profesyonellerin katılımından yararlanmıştır. Bu çabalar, eğitim diplomasisinin küresel vatandaşlık ve kolektif sorumluluk ruhunu nasıl teşvik ettiğinin bir örneğidir.

3.6. Zorluklar ve Fırsatlar

ABD eğitim diplomasisinin başarıları ortada olsa da zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Artan eğitim maliyetleri, vize kısıtlamaları ve jeopolitik gerilimler, potansiyel öğrencileri caydırarak ABD'nin küresel bir eğitim merkezi olma konumunu tehdit edebilmektedir. Ayrıca Kanada, Avustralya ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin rekabeti, eğitim diplomasisi politikalarında sürekli yenilik yapılmasını gerektirmektedir. ABD, liderliğini sürdürebilmek için burslar yoluyla erişilebilirliği artırarak, vize süreçlerini kolaylaştırarak ve eğitim alanındaki güçlü yönlerini vurgulayan pazarlama kampanyalarına yatırım yaparak bu zorlukların üstesinden gelmelidir. Gelişmekte olan ekonomiler ve yeterince temsil edilmeyen bölgelerle ortaklıkların genişletilmesi de uluslararası öğrenci tabanını çeşitlendirerek ABD eğitiminin küresel bir ölçüt olarak kalmasını sağlayabilecektir.

İstatistiki veriler ve mezunların başarı öyküleriyle kanıtlandığı üzere eğitim diplomasisinin etkisi, küresel katılımı teşvik etmedeki stratejik öneminin altını çizmektedir. Uluslararası öğrenciler sadece ABD ekonomisine ve kültürel canlılığa katkıda bulunmakla kalmamakta, aynı zamanda kendi ülkelerinde etkili liderler ve yenilikçiler haline gelmektedir. ABD, eğitim diplomasisine yatırım yapmaya devam ederek yumuşak gücünü güçlendirebilecek, kalıcı küresel ortaklıklar kurabilir ve birbirine daha bağlı ve işbirlikçi bir dünyaya katkıda bulunabilecektir.

4. ZORLUKLAR VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Amerika Birleşik Devletleri eğitim diplomasisindeki liderliğini sürdürme konusunda çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. En acil sorunlardan biri yüksek eğitimin artan maliyetidir. Başta özel kurumlar olmak üzere Amerikan üniversitelerindeki öğrenim ücretleri son on yılda çok yükselmiş ve kaliteli eğitime erişimi birçok uluslararası öğrenci için giderek karşılanamaz hale getirmiştir (Black & Sokoloff, 2006). Burslar ve mali yardım programları olsa bile, mali engeller özellikle gelişmekte olan ülkelerden gelen öğrenciler için önemli bir caydırıcı unsur olmaya devam etmektedir. Bir diğer kritik zorluk da vize kısıtlamaları ve gelişen jeopolitik dinamiklerdir. Daha katı göçmenlik politikaları ve vize işlemlerinde yaşanan gecikmeler, uluslararası öğrencilerin ABD'de eğitim görmesini zorlaştırmaktadır. Genellikle daha geniş siyasi gerilimlerden etkilenen bu engeller, birçok aday öğrencinin vize süreçlerinin daha öğrenci dostu olarak algılandığı Kanada, Avustralya ve Birleşik Krallık gibi alternatif destinasyonları düşünmesine yol açmıştır.

ABD'nin değişen küresel algısı da bir zorluk teşkil etmektedir. Güvenlik, kapsayıcılık ve siyasi istikrarla ilgili artan endişeler, bazı uluslararası öğrencilerin ABD'nin yüksek öğrenim için ideal

bir destinasyon olup olmadığını sorgulamasına yol açmıştır. Çeşitli savunuculuk grupları tarafından bildirilen yabancı düşmanlığı ve ırkçılık vakaları bu algıyı daha da güçlendirmiş ve tüm öğrenciler için sıcak ve destekleyici bir ortam sağlamaya yönelik güçlü çabalar gerektirmiştir. Yaşadığı zorluklara rağmen ABD, eğitim diplomasisinin birçok alanında diğer ülkelerden daha iyi performans göstermeye devam etmektedir. Ancak Çin ve Birleşik Krallık gibi ülkelerin artan rekabet gücü, ABD'nin hâkimiyetine ciddi bir meydan okuma teşkil etmektedir. Örneğin Çin, yükseköğretime yaptığı yatırımı önemli ölçüde artırarak kendisini uluslararası öğrenciler için yükselen bir merkez olarak konumlandırmıştır (Bislev, 2017). Kuşak ve Yol Bursu gibi girişimler ve küresel kurumlarla ortak akademik programların oluşturulması yoluyla Çin, Afrika ve Güneydoğu Asya gibi bölgelerdeki etkisini artırmıştır. Zengin akademik mirası ve Oxford ve Cambridge gibi dünya çapında tanınan kurumlarıyla Birleşik Krallık, kaliteli eğitim arayan öğrenciler için tercih edilen bir diğer ülke olmaya devam etmektedir. Uluslararası öğrencilerin mezun olduktan sonra iki yıla kadar Birleşik Krallık'ta kalmalarına ve çalışmalarına olanak tanıyan Graduate Route vizesinin uygulamaya konması, Birleşik Krallık'ın cazibesini artırmıştır. Buna karşılık, ABD'nin İsteğe Bağlı Pratik Eğitim (OPT) ve H-1B vizelerine ilişkin politikaları aşırı kısıtlayıcı ve belirsiz olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Almanya ve Kanada gibi ülkeler de uygun fiyatlı veya ücretsiz yükseköğretim programları sunarak ve kapsayıcı ortamlar yaratarak güçlü rakipler olarak ortaya çıkmıştır. Almanya'nın uluslararası öğrencilere harçsız eğitim sağlama politikası, özellikle mali yükü olmayan yüksek kaliteli eğitim arayanlar için Almanya'yı uygun bir alternatif olarak konumlandırmıştır. Benzer şekilde, Kanada'nın çok kültürlülüğe verdiği önem ve daimi ikamete giden yollar, ülkeyi özellikle Asya ve Orta Doğu'dan gelen uluslararası öğrenciler için giderek daha cazip hale getirmiştir.

ABD, liderliğini sürdürebilmek için güçlü yanlarından yararlanırken mevcut zorluklarını ele alan stratejiler benimsemelidir. Bu stratejilerden biri, özellikle yeterince temsil edilmeyen bölgelerden gelenler olmak üzere, uluslararası öğrenciler için burs ve mali yardım olanaklarının artırılmasıdır. Bu sadece erişilebilirliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda öğrenci nüfusunu çeşitlendirerek daha kapsayıcı bir akademik ortamı teşvik edecektir. Vize süreçlerinin kolaylaştırılması ve göçmenlik politikalarının şeffaflığının artırılması da aynı derecede önemlidir. Basitleştirilmiş ve öğrenci dostu vize prosedürleri, mezuniyet sonrası fırsatlara ilişkin güvencelerle birleştiğinde ABD eğitiminin cazibesini önemli ölçüde artırabilir. Bu reformların gerçekleştirilmesi için üniversiteler ve devlet kurumları arasında işbirliğine dayalı çabalar şarttır.

ABD yükseköğretiminin benzersiz güçlü yönlerini vurgulamak için pazarlama ve sosyal yardım kampanyalarına yatırım yapmak bir başka etkili yaklaşımdır. Bu kampanyalarda ABD diplomalarının küresel tanınırlığı, akademik programların çeşitliliği ve ülkenin eşsiz araştırma fırsatları vurgulanmalıdır. Sosyal medya platformları, mezun ağları ve uluslararası eğitim fuarları, aday öğrencilere ulaşmada değerli araçlar olarak hizmet edebilir. Ayrıca, gelişmekte olan ekonomiler ve yeterince temsil edilmeyen bölgelerle ortaklıklar geliştirmek, ABD'nin küresel etkisini sürdürmesine yardımcı olabilecektir. Ortak akademik programların, araştırma işbirliklerinin ve değişim girişimlerinin oluşturulması, ABD eğitim diplomasisinin erişim alanını genişletirken bu bölgelerle bağları güçlendirme potansiyeli taşımaktadır. Fulbright ve EducationUSA gibi programlar daha geniş bir kitleyi hedefleyecek ve daha kapsamlı destek sunacak şekilde yaygınlaştırılmalıdır Son olarak, güvenlik, kapsayıcılık ve uluslararası öğrencilere destek konularındaki endişelerin giderilmesi hayati önem taşımaktadır. Üniversiteler, ayrımcılık karşıtı politikalar uygulayarak, ruh sağlığı kaynaklarını geliştirerek ve kültürler arası etkileşimi teşvik ederek sıcak ortamlar yaratmaya öncelik vermelidir. Bu çabalar, daha geniş kapsamlı ulusal girişimlerle birleştiğinde, ABD'nin uluslararası öğrenciler için en iyi destinasyon olduğunu yeniden teyit edebilir.

5. SONUÇ

Sonuç olarak, eğitim diplomasisi kamu diplomasisi stratejilerinin hayati bir bileşenidir ve ABD'nin uluslararası öğrencileri çekmeye ve eğitmeye yönelik kapsamlı politikalarıyla örneklendirilebilir. Bu strateji sadece ABD'nin yumuşak gücünü arttırmakla kalmaz, aynı zamanda Amerikan değerleri, kültürü ve siyasetine ilişkin küresel perspektifleri etkileyen uzun vadeli ilişkileri de teşvik etmektedir. Bulgular, her yıl çok sayıda uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmanın ve mezun etmenin önemli sosyo-politik ve ekonomik etkileri olduğunu ve birçok mezunun kendi ülkelerinde etkili pozisyonlara ulaştığını göstermektedir. Bu tür sonuçlar, uluslararası iyi niyet oluşturma ve karşılıklı anlayışı teşvik etme aracı olarak eğitim diplomasisinin etkinliğinin altını çizmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin eğitim diplomasisindeki liderliği, kurumsal mükemmelliği stratejik politika oluşturma ile birleştirme becerisinden kaynaklanmaktadır. Fulbright Bursu ve EducationUSA gibi amiral gemisi programların yanı sıra dünya çapındaki üniversitelerin aktif katılımı, dünyanın her köşesinden yetenekleri çeken bir ekosistem yaratmıştır. Ancak artan harç ücretleri, vize karmaşası ve jeopolitik gerilimler gibi zorluklar bu liderliği aşındırma tehdidinde bulunmaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için sadece politika düzenlemelerine değil, aynı zamanda eğitimde kapsayıcılık ve erişilebilirlik konusunda yenilenmiş bir taahhüde de ihtiyaç vardır.

Özellikle yeterince temsil edilmeyen ve gelişmekte olan bölgelerden gelen öğrenciler için burs olanaklarının artırılması kritik bir öneridir. ABD, mali engelleri azaltarak öğrenci sayısını çeşitlendirebilir ve eğitim kaynaklarına eşit erişim sağlayabilir. Buna paralel olarak, eğitim kurumları, uygunluklarını ve küresel çekiciliklerini korumak için iklim değişikliği, halk sağlığı ve teknolojik yenilik gibi acil küresel sorunları ele alan özel programlar tasarlamalıdır. Güçlü mezun ağlarının kurulması ve beslenmesi de aynı derecede önemlidir. ABD'de eğitim almış mezunlar genellikle kendi ülkelerinde kültür elçileri ve köprü kurucular olarak hizmet vermektedir. ABD, sürekli etkileşimi kolaylaştıran platformlar yaratarak eğitim diplomasisinin uzun vadeli faydalarını artırabilir. Küresel mentorluk programları, bölgesel mezun bölümleri ve profesyonel gelişim atölyeleri gibi girişimler, mezunlar ile ABD'deki mezun oldukları okullar arasındaki bağları derinleştirebilir.

Bir başka iyileştirme alanı da vize politikalarıyla ilgili bürokratik engellerin aşılmasıdır. Jeopolitik dinamikler genellikle uluslararası öğrenci hareketliliğini zorlaştırmaktadır ve vize süreçlerinin kolaylaştırılması ABD'deki eğitim fırsatlarının cazibesini önemli ölçüde artırabilir. Bu politika zorluklarını etkili bir şekilde ele almak için devlet kurumları ve akademik kurumlar arasında işbirliği çabaları şarttır. ABD ayrıca rakip ülkelerin eğitim diplomasisi stratejilerini izlemeli ve bunlardan ders çıkarmalıdır. Örneğin, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi temel bir bileşen olarak eğitim değişimlerini içerirken, Birleşik Krallık kolaylaştırılmış göçmenlik politikaları ve kapsamlı burs programları aracılığıyla kurumlarını aktif olarak teşvik etmektedir. ABD bu yaklaşımları inceleyerek kendi eğitim diplomasisi çerçevesini geliştirmek için eksiklikleri ve fırsatları tespit edebilir.

Son olarak, teknoloji ve dijital platformlardan yararlanmak ABD eğitim diplomasisinin erişim alanını genişletebilir. Çevrimiçi kurslar, sanal değişim programları ve dijital mezun katılımı coğrafi engelleri ortadan kaldırarak ABD'nin eğitim olanaklarını küresel bir kitle için daha erişilebilir hale getirebilir. Bu teknolojik yenilikler sadece eğitim diplomasisinin etkisini genişletmekle kalmıyor, aynı zamanda gelişen küresel eğilimlere uyum sağlama kabiliyetini de göstermektedir. Özetle, eğitim diplomasisi sadece akademik bir değişim değil, küresel liderliği ve uluslararası işbirliğini geliştirmeye yönelik stratejik bir yatırımdır. ABD, politikalarını geliştirerek ve ortaya çıkan zorlukları ele alarak eğitim diplomasisi girişimlerinin başarısının ve sürdürülebilirliğinin devamını sağlayabilir. Eğitim diplomasisinde kültürel değişim ve stratejik niyet arasındaki etkileşim, modern kamu diplomasisinin bir köşe taşı olma potansiyelini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Baer, J., Bhandari, R., Andrejko, N., & Mason, L. (2018). Open Doors 2018: Report on International Educational Exchange. *Institute of International Education*. https://eric.ed.gov/?id=ED661418

Bettie, M. (2020). Exchange diplomacy: Theory, policy and practice in the Fulbright program. *Place Branding and Public Diplomacy*, *16*(3), 212-223. https://doi.org/10.1057/s41254-019-00147-1

Bislev, A. (2017). Student-to-Student Diplomacy: Chinese International Students as a Soft-Power Tool. *Journal of Current Chinese Affairs*, *46*(2), 81-109. https://doi.org/10.1177/186810261704600204

Black, S. E., & Sokoloff, K. L. (2006). Long-term trends in schooling: The rise and decline (?) of public education in the United States. *Handbook of the Economics of Education*, *1*, 69-105.

Burgess, S. (2015). The U.S. Pivot to Asia and Renewal of the U.S.–India Strategic Partnership. *Comparative Strategy*, *34*(4), 367-379. https://doi.org/10.1080/01495933.2015.1069517

Çiçek, A. (2022). Soft power, public diplomacy and public diplomacy techniques: A conceptual evaluation. *Turkish Business Journal*, *3*(6), 103-119.

Çiçek, A. (2023). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'nin Uluslararası Öğrenci Politikası ve Türk Kamu Diplomasisine Katkıları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *24*(1), Article 1. https://doi.org/10.17494/ogusbd.1206301

Çiçek, A., & Eser, H. B. (2025). Afgan Öğrencilerin Algıladıkları Sosyal Dışlanma, Ayrımcılık ve Irkçılığın Türk Kamu Diplomasisine Etkileri: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi Örnekleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *20*(1), Article 1.

Dehshiri, M. R., & Taheri, M. (2016). The role of higher educatio in US cultural diplomacy: Emphasis on performance in Iran. *Political Science Quarterly*, *12*(36), 61-98.

EducationUSA. (2024, Kasım 10). [EducationUSA]. https://educationusa.state.gov/

Ekşi, M. (2023). *Klasik Diplomasiden Kamu Diplomasisine Yeni Yöntem ve Araçlar*. Nobel Yayıncılık.

Forbes.com. (2024). forbes.com. https://www.forbes.com/sites/annaesakismith/2023/11/13/one-million-international-students-contributed-40-billion-to-us-economy/

IIE Open Doors 2024 Annual Data Release. (t.y.). IIE Open Doors 2024 Annual Data Release. Geliş tarihi 18 Aralık 2024, gönderen https://opendoorsdata.org/open-doors-2024-annual-data-release/

International Visitor Leadership Program (IVLP) | Exchange Programs. (2024). International Visitor Leadership Program (IVLP). https://exchanges.state.gov/non-us/program/international-visitor-leadership-program-ivlp

Kim, J. (2016). Public relations and public diplomacy in cultural and educational exchange programs: A coorientational approach to the Humphrey Program. *Public Relations Review, 42*(1), 135-145. https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2015.09.008

Ngozi Okonjo-Iweala Named MIT's 2022 Commencement Speaker DUSP. (2024). dusp.mit.edu. https://dusp.mit.edu/news/ngozi-okonjo-iweala-named-mits-2022-commencement-speaker

Rugh, W. A. (2014). Educational Exchanges. Içinde W. A. Rugh, *Front Line Public Diplomacy* (ss. 161-178). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9781137444158_11

Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) education. (2024). Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) Education; National Center for Education Statistics. https://nces.ed.gov/fastfacts/display.asp?id=899

Sevin, E. (2017). Public Diplomacy: The New Foreign Policy "Tool". Içinde *Public Diplomacy and the Implementation of Foreign Policy in the US, Sweden and Turkey* (ss. 19-49). Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-49334-3_2

Sevin, E., Metzgar, E. T., & Hayden, C. (2019). The scholarship of public diplomacy: Analysis of a growing field. *International Journal of Communication, 22*, 4814-4837.

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM PROGRAMI OKURYAZARLIK DÜZEYLERİ

Doç.Dr.Osman AKTAN
Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi,
osmanaktan@duzce.edu.tr-ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6583-3765

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, farklı kurum ve eğitim kademelerinde görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin çeşitli değişkenler bağlamında incelenmesidir. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmanın katılımcılarını 142 özel eğitim öğretmeni oluşturmuştur. Veriler Öğretim Programı Okuryazarlığı Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin normallik varsayımını doğrulamaması analizlerde parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır. Araştırmanın bulguları incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlığı puanları arasında cinsiyet, kurum türü, eğitim kademesi, mesleki kıdem değişkenleri bağlamında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Eğitim durumu açısından ise özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlığı puanları arasında, programın hedefleri ve programın içeriği alt boyutlarında anlamlı farklılık olmadığı, öğrenme-öğretme süreci düzeyi ile ölçme ve değerlendirme boyutlarında lisansüstü eğitim mezunu öğretmenler lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Öğretmenlerin öğretim programları alanında hizmetiçi eğitime (HİE) alma durumlarına göre ise, HİE faaliyetlerine katılan öğretmenler lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir. Araştırma bulgularından hareketle özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik hizmetiçi eğitim programları düzenlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim programı, öğretim programı okuryazarlığı, özel eğitim, özel eğitim öğretmeni.

CURRICULUM LITERACY LEVELS OF SPECIAL EDUCATION TEACHERS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the curriculum literacy levels of special education teachers working in different institutions and educational levels in the context of various variables. The

participants of the study, in which the survey model was used, consisted of 142 special education teachers. Curriculum Literacy Scale was used as a data collection tool in the study. Nonparametric tests were used in the analyses since the research data did not confirm the normality assumption. When the findings of the study were examined, it was determined that there was no significant difference between the curriculum literacy scores of special education teachers in terms of gender, type of organization, level of education, and professional seniority variables. In terms of educational background, it was determined that there was no significant difference between the curriculum literacy scores of special education teachers in the sub-dimensions of curriculum objectives and curriculum content, while there was a significant difference in the sub-dimensions of learning-teaching process level and measurement and evaluation in favor of teachers with postgraduate education according to educational background. According to the status of teachers' receiving in-service training (IST) in the field of curriculum, a significant difference was found in the overall scale and sub-dimensions in favor of teachers who participated in IST activities. Based on the research findings, it is recommended that in-service training programs should be organized to improve the curriculum literacy skills of special education teachers.

Key words; Curriculum, curriculum literacy, special education, special education teacher

1. GİRİŞ

Günümüzde teknoloji ve bilim dünyasında meydan gelen gelişmeler, toplumun birçok alanını derinden etkilemekle birlikte gelişmelerin eğitim alanına da farklı yansımaları olmaktadır. Bu gelişme ve değişmeler doğrultusunda eğitimin içeriğinin zenginleşmesi ve çeşitlenmesi, toplumda istihdam profillerinin değişmesi, üretime dayalı iş gücü alanlarının artması gibi gereksinimler ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinimlere cevap vermek amacıyla farklı ülkelerin eğitim sistemlerinde bazı düzenlemeler yaptıkları, eğitim ve okulun işlevinin de zaman zaman gözden geçirdikleri söylenebilir. Çünkü eğitim, değişme ve gelişmelerin topluma aktarılmasında en etkili kitlesel değişim ve dönüşüm mekanizmaları arasında yer almaktadır.

Toplumsal gelişme ve gereksinimler doğrultusunda şekillenen eğitim sisteminin amaçları, okullar ve dolayısıyla öğretim programları aracılığıyla bireylere aktarılmaktadır. Öğretim programları, belli disiplin alanlarında bireysel, toplumsal, evrensel ve konu alanı eğilimleri doğrultusunda öğrencilere kazandırılması amaçlanan öğretim hedefleri, öğretim içeriği, öğrenme süreci ile öğrenme çıktılarının değerlendirilmesi gibi araçları içeren programlardır (Stabback, 2016; VanTassel-Baska & Little, 2021). Öğretim programı ne kadar başarılı olursa olsun, programın başarısı programı uygulayacak öğretmenlerin yeterliliği ile doğrudan

ilişkilidir. Bu bağlamda "*en başarılı öğretim programı, öğretmenler tarafından amacına uygun olarak uygulanabilen öğretim programı"* olarak ifade edilebilir (Gouëdard vd., 2020; Handler, 2010). Öğretim programının amacına uygun bir şekilde sahada karşılık bulması için de, öğretmenlerin programının içeriğini bilme, öğrenci gereksinimlerine göre uyarlamalar yapma ve programı etkili olarak uygulama gibi mesleki yeterliliklere, kısacası program okuryazarlık becerilerine sahip olmaları gerekmektedir.

Program okuryazarlığı öğretmenlerin mevcut programı bilme ve farklı durumlara uyarlamaya ilişkin bilgi ve becerilere sahip olmaları şeklinde ifade edilebilir (Erdem & Eğmir, 2018; Troyer, 2019). Program okuryazarlığının bilgi boyutu programın yapısı ve ögelerine ilişkin bilgilere sahip olma; beceri boyutu ise öğretim programı ögelerine ilişkin tasarım, uygulama ve değerlendirme süreçlerine ilişkin becerileri kapsamaktadır (Akyıldız, 2020). Özel eğitim öğretmenleri de çalıştıkları öğrenci grubunun özellikleri nedeniyle öğretim programı okuryazarlığı becerilerine sahip olmaları gereken önemli öğretmenlik meslek alanlarından biridir. Özel eğitim öğretmenleri, özel gereksinimli öğrencinin gereksinimlerinin belirlenmesi, gereksinimlerine uygun öğretim hedeflerinin seçilmesi, seçilen hedeflere yönelik etkili öğretim sürecinin tasarlanması ve uygulanması ile öğretim süreci sonunda öğretim çıktılarının değerlendirilmesine yönelik mesleki beceri ve yeterliliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda özel eğitim öğretmenin program okuryazarlığı becerilerine sahip olmaları, onların etkili öğretim gerçekleştirme becerilerini de doğrudan etkileyebilmektedir.

Özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimleri doğrultusunda öğrenim gördükleri eğitim kademesindeki öğretim programı esas alınarak, öğrencilere yönelik bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlanmaktadır (Aktan, 2023). Özel eğitim öğretmenleri, özel gereksinimli öğrencilere yönelik bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme çalışmalarının ana aktörleri arasında yer almaktadır. Öğretmenin öğrenciyi tanıması, öğrenci için öncelikli ve işlevsel öğretim amaçlarının seçilmesi sürecinde rehberlik rolü, öğretim hedeflerine yönelik etkili öğretimin gerçekleştirilmesine ilişkin ise uygulayıcı rolü oldukça önemlidir (Aktan, 2020; Aktan & Budak, 2021). Özel eğitim öğretmenlerinin etkili plan geliştirme ve uygulama becerilerine sahip olmaları, öğretim programını çok iyi bilme ve uygulama yeterliliklerine de sahip olmaları ile doğrudan ilişkilidir. Özel eğitim öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlığı becerilerine sahip olmaları onların daha etkili öğretimler tasarlama ve uygulamalarına katkı sağlayabilir. Ayrıca öğretim programı okuryazarlığı becerilerinin gelişimi, öğretmenlerin öğrenci ihtiyaçlarına uygun ve uygulanabilir bireyselleştirilmiş eğitim programı geliştirme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayabilir. Bu araştırmada özel eğitim

öğretmenlerinin program okuryazarlık düzeylerinin değişkenler bağlamında değerlendirilmesi sonucu elde edilen bulguların özel eğitimde program okuryazarlığı çalışmalarına önemli katkılar sağlaması düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, özel eğitim öğretmenlerinin eğitim programı okuryazarlıklarının cinsiyet, eğitim durumu, kurum türü, öğretim programları alanında hizmetiçi eğitime alma, mesleki kıdem ve görev yapılan eğim kademesine göre incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modeli, mevcut duruma her hangi bir müdahale olmaksızın, mevcut durum, olay veya olgunun olduğu gibi betimlendiği araştırma desenidir (Karasar, 2016).

2.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını Düzce ilinde özel eğitim rehabilitasyon merkezleri ile farklı eğitim kademelerinde çalışan özel eğitim öğretmenleri oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemde daha az çaba ve daha düşük maliyet ile araştırma verilerine kolaylıkla ulaşılabilmektedir (Gürbüz & Şahin, 2014). Bu bağlamda katılımcılar, 142 özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla, Öğretim Programı Okuryazarlığı Ölçeği (Akyıldız, 2020) kullanılmıştır. Ölçek, dört alt boyut ve 36 maddeden oluşmakta olup, beşli likert tipindedir. Ölçek alt boyutları programın hedefleri (6 madde), programın içeriği (9 madde), öğrenme-öğretme süreci (12 madde) ile ölçme ve değerlendirme (9 madde) boyutlarından oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, yüksek düzeyde öğretim programı okuryazarlığını ifade etmektedir. Ölçeğe ve alt boyutlara ilişkin Cronbach Alfa güvenirlik değerleri programın hedefleri boyutu. 85, programın içeriği boyutu .92, öğrenme-öğretme süreci boyutu .93, ölçme ve değerlendirme boyutu .94 ve ölçek geneli ise .97 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Veri Analizi

Araştırma verilerinin analizinde istatistik paket programından yararlanılmıştır. Veri toplama araçlarına ait basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri (-.195 ve .-569 arası) ile *Kolmogorov*–Smirnov (KS) testi sonucuna göre ($p<.05$) verilerin normal dağılım göstermediği

tespit edilmiştir (George & Mallery, 2010; McKillup, 2012). Bu nedenler analizlerde parametrik olmayan testlerden yararlanılmıştır.

3.BULGULAR

3.1.Öğretim Programı Okuryazarlığı ve Cinsiyet

Özel eğitim öğretmenlerinin cinsiyetine göre ÖPOÖ puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla Mann Whitney U Test'ten yararlanılmış olup, sonuçlar Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Cinsiyete Göre Özel Eğitim Öğretmenlerin ÖPOÖ Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Ölçek/boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U Değeri	P
Programın hedefleri	Kadın	74	73,05	5406,00	2401.00	.637
	Erkek	68	69,81	4747,00		
Programın İçeriği	Kadın	74	75,17	5562,50	2244.500	.266
	Erkek	68	67,51	4590,50		
Öğrenme-öğretme süreci	Kadın	74	74,18	5489,50	2317.500	.416
	Erkek	68	68,58	4663,50		
Ölçme ve değerlendirme	Kadın	74	68,58	4663,50	2335.500	.458
	Erkek	68	73,94	5471,50		
ÖPOÖ Genel	Kadın	74	73,86	5465,50	2341.500	.476
	Erkek	68	68,93	4687,50		

*P<0,05

Çizelge 1 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ ve alt boyut puanları arasında özel eğitim öğretmenlerinin cinsiyetine göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Buna göre kadın ve erkek öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin benzer olduğu, cinsiyetin öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir.

3.2.ÖPOÖ ve Eğitim Durumu

Özel eğitim öğretmenlerinin eğitim durumuna göre ÖPOÖ puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla Mann Whitney U Test'ten yararlanılmış olup, sonuçlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Eğitim Durumuna Göre Özel Eğitim Öğretmenlerin ÖPOÖ Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Ölçek/boyutlar	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U Değeri	P
Programın hedefleri	Lisans	99	71,56	7084,00	21231.00	.980
	Lisansüstü	43	71,37	3069,00		
Programın İçeriği	Lisans	99	71,79	7107,00	2100.00	.899
	Lisansüstü	43	70,84	3046,00		
Öğrenme-öğretme süreci	Lisans	99	70,74	7003,00	2053.00	.037*
	Lisansüstü	43	75,26	3150,00		
Ölçme ve değerlendirme	Lisans	99	70,25	6954,50	2004.500	.019*
	Lisansüstü	43	74,38	3198,50		
ÖPOÖ Genel	Lisans	99	71,07	7035,50	2085.500	.849
	Lisansüstü	43	72,50	3117,50		

*P<0,05

Çizelge 2 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ geneli, program hedefleri ile program içeriği boyutları arasında eğitim durumuna göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Öğrenme-öğretme süreci düzeyi ile ölçme ve değerlendirme alt boyutlarında ise eğitim durumunun anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir. Buna göre lisansüstü eğitim mezunu öğretmenlerin öğrenme-öğretme süreci ile ölçme ve değerlendirme program okuryazarlıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

3.3.ÖPOÖ ve Okul Türü

Özel eğitim öğretmenlerinin kurum türüne göre ÖPOÖ puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla Mann Whitney U Test'ten yararlanılmış olup, sonuçlar Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Kurum Türüne Göre Özel Eğitim Öğretmenlerin ÖPOÖ Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Ölçek/boyutlar	Kurum türü	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U Değeri	P
Programın hedefleri	Kamu	88	70,78	6229,00	2313.00	.790
	Özel	54	72,67	3924,00		
Programın İçeriği	Kamu	88	74,57	6562,00	2106.00	.255
	Özel	54	66,50	3591,00		
Öğrenme-öğretme süreci	Kamu	88	73,45	6464,00	2204.00	.469
	Özel	54	68,31	3689,00		
Ölçme ve değerlendirme	Kamu	88	73,56	6473,00	2195.00	.444
	Özel	54	68,15	3680,00		
ÖPOÖ Genel	Kamu	88	73,68	6483,50	2184.50	.421
	Özel	54	67,95	3669,50		

*P<0,05

Çizelge 3 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ puanları arasında ölçek geneli ve alt boyutlarda kurum türüne göre anlamlı farklılık olmadığı (p>.05) görülmektedir. Bu sonuç açısından bakıldığında kamu ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan özel eğitim öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin benzer olduğu, okul türünün öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir.

3.4. ÖPOÖ ve Hizmetiçi Eğitim (HİE) Katılma Durumu

Özel eğitim öğretmenlerinin hizmetiçi eğitim faaliyetlerine katılma durumlarına göre ÖPOÖ puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla Mann Whitney U Test'ten yararlanılmış olup, sonuçlar Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. HİE Katılma Durumuna Göre Özel Eğitim Öğretmenlerin ÖPOÖ Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Ölçek/boyutlar	HİE Katılma Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U Değeri	P
Programın hedefleri	Evet	31	90,47	2804,50	1132.500	.004*
	Hayır	111	66,20	7348,50		

Programın İçeriği	Evet	31	96,31	2985,50	951.500	.000*
	Hayır	111	64,57	7167,50		
Öğrenme-öğretme süreci	Evet	31	93,77	2907,00	1030.000	.001*
	Hayır	111	65,28	7246,00		
Ölçme ve değerlendirme	Evet	31	88,32	2738,00	1199.000	.010*
	Hayır	111	66,80	7415,00		
ÖPOÖ Genel	Evet	31	95,18	2950,50	986.000	.000*
	Hayır	111	64,89	7202,50		

*P<0,05

Çizelge 4'te de görüldüğü üzere, özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ puanları arasında HİE katılan öğretmenler lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Buna göre öğretim programları alanında HİE faaliyetlerine katılan özel eğitim öğretmenlerinin program okuryazarlıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir.

3.5.ÖPOÖ ve Mesleki Kıdem

Özel eğitim öğretmenlerinin mesleki kıdemlerine göre ÖPOÖ puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi'nden yararlanılmış ve test sonuçları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Mesleki Kıdeme Göre Özel Eğitim Öğretmenlerin ÖPOÖ Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Ölçek/boyutlar	Mesleki Kıdem	N	Sıralar Ortalaması	X^2	sd	p
Programın hedefleri	0-5 Yıl	15	80,07	4.885	5	,430
	6-10 Yıl	22	68,39			
	11-15 Yıl	38	60,46			
	16-20 Yıl	23	73,83			
	21-25 Yıl	23	78,74			
Programın İçeriği	0-5 Yıl	15	63,87	4.751	5	,447
	6-10 Yıl	22	64,50			
	11-15 Yıl	38	65,99			
	16-20 Yıl	23	72,24			
	21-25 Yıl	23	81,02			
Öğrenme-öğretme süreci	0-5 Yıl	15	60,63	4.333	5	,503
	6-10 Yıl	22	67,91			
	11-15 Yıl	38	67,29			
	16-20 Yıl	23	72,52			
	21-25 Yıl	23	74,93			
Ölçme ve değerlendirme	0-5 Yıl	15	52,07	5.487	5	,359
	6-10 Yıl	22	71,93			
	11-15 Yıl	38	68,54			
	16-20 Yıl	23	72,59			
	21-25 Yıl	23	80,89			
ÖPOÖ Genel	0-5 Yıl	15	61,33	4.491	5	,481
	6-10 Yıl	22	67,86			
	11-15 Yıl	38	65,97			
	16-20 Yıl	23	71,63			
	21-25 Yıl	23	79,43			

*P<0,05

Çizelge 5 'te görüldüğü üzere özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ ve alt boyut puanları üzerinde mesleki kıdemin anlamlı farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Buna göre mesleki kıdemin özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili olmadığı belirlenmiştir.

3.6.ÖPOÖ ve Eğitim Kademesi

Özel eğitim öğretmenlerinin görev yaptıkları eğitim kademesine göre ÖPOÖ puanları arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi'nden yararlanılmış ve test sonuçları Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Eğitim Kademesine Göre Öğretmenlerin ÖPOÖ Puanlarına İlişkin Sonuçlar

Ölçek/boyutlar	Eğitim Kademesi	N	Sıralar Ortalaması	X^2	sd	p
Programın hedefleri	İlkokul	32	75,03	1.031	3	,794
	Ortaokul	30	75,50			
	Lise	26	70,71			
	Diğer (Rehb.)	54	67,56			
Programın İçeriği	İlkokul	32	76,17	5.648	3	,130
	Ortaokul	30	84,10			
	Lise	26	68,73			
	Diğer (Rehb.)	54	63,06			
Öğrenme-öğretme süreci	İlkokul	32	72,70	4.424	3	,219
	Ortaokul	30	83,13			
	Lise	26	72,83			
	Diğer (Rehb.)	54	63,69			
Ölçme ve değerlendirme	İlkokul	32	70,08	2.311	3	,510
	Ortaokul	30	77,47			
	Lise	26	77,90			
	Diğer (Rehb.)	54	65,94			
ÖPOÖ Genel	İlkokul	32	74,36	3.881	3	,275
	Ortaokul	30	81,75			
	Lise	26	72,00			
	Diğer (Rehb.)	54	63,87			

*P<0,05

Çizelge 6 incelendiğinde özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ ve alt boyut puanları arasında görev yaptıkları eğitim kademesine göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Buna göre görev yapılan eğitim kademesinin özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı belirlenmiştir.

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırmada ÖPOÖ ve alt boyut puanları arasında özel eğitim öğretmenlerin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgu doğrultusunda kadın ve erkek öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin benzer olduğu, cinsiyetin öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir. Öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin incelendiği benzer araştırmalarda da cinsiyetin program okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı belirlenmiştir (Aslan

& Gürlen, 2019; Demir & Toraman, 2021; Göl & Ergün, 2024; Güneş-Şınego & Çakmak, 2021).

Araştırma sonuçlarına özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ geneli, program hedefleri ile program içeriği alt boyut puanları arasında eğitim durumuna göre anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. Öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme alt boyutlarında ise eğitim durumuna göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya dayalı olarak lisansüstü eğitim mezunu öğretmenlerin öğrenme-öğretme süreci ile ölçme ve değerlendirme program okuryazarlıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Alanyazında ise bazı araştırmalarda eğitim durumu değişkeni açısından anlamlı fark bulunmazken (Göl & Ergün, 2024), bazı araştırmalarda ise lisansüstü eğitim mezunu öğretmenler lehine anlamlı farklılık belirlenmiştir (Demir & Toraman, 2021; Gömleksiz & Erdem, 2018; Güneş-Şınego & Çakmak, 2021).

Araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin ÖPOÖ puanları arasında okul türünün (kamu ve rehabilitasyon merkezi) göre anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma elde edilen bu bulguya dayalı olarak, kamu ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan özel eğitim öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerinin benzer olduğu, okul türünün öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir.

Araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin ÖPOÖ puanları arasında, öğretim programları alanında HİE faaliyetlerine katılan öğretmenler lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç açısından bakıldığında öğretim programları alanında HİE faaliyetlerine katılan özel eğitim öğretmenlerinin program okuryazarlıklarının daha yüksek olduğu söylenebilir. Alanyazınında yapılan bazı araştırmalarda da (Erdamar, 2020; Keskin, 2020) benzer şekilde HİE katılan öğretmenlerin program okuryazarlık düzeylerinin daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ puanları arasında mesleki kıdemlerine göre anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma elde edilen bu bulguya dayalı olarak mesleki kıdemin özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir. Alanyazında ise bazı araştırmalarda mesleki değişkeni açısından anlamlı fark bulunmazken (Demir & Toraman, 2021; Erdamar, 2020; Göl & Ergün, 2024), bazı araştırmalarda ise mesleki kıdem bakımından anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (Boncuk, 2021).

Araştırmada özel eğitim öğretmenlerin ÖPOÖ puanları arasında görev yaptıkları eğitim kademesine göre anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Araştırma elde edilen bu bulguya

dayalı olarak, görev yapılan eğitim kademesinin özel eğitim öğretmenlerinin öğretim programı okuryazarlığı üzerinde etkili bir değişken olmadığı söylenebilir. Demir ve Toraman (2021) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde öğretmenlerin görev yaptıkları eğitim kademesinin program okuryazarlık düzeyleri üzerinde etkili bir değişken olmadığı belirlenmiştir.

5. ÖNERİLER

Öğretim programı okuryazarlığı becerileri özel eğitim öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencilere yönelik hedeflerin seçilmesi ve hedeflere yönelik öğrenmelerin tasarlanması, öğrenme sonuçlarının değerlendirilmesi açısından her özel eğitim öğretmeninin sahip olması gereken mesleki beceriler arasında yer almaktadır. Araştırma sonuçlarına göre lisansüstü eğitim mezunu öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlıklarının lisans mezunu öğretmenlere kıyasla daha olumlu olduğu görülmektedir. Bu sonuca dayalı olarak özel eğitim öğretmenlerinin lisansüstü eğitim yapmaları teşvik edilebilir. Araştırmada HİE faaliyetlerinin öğretim programı okuryazarlığı becerileri üzerinde etkili bir değişken olduğu görülmektedir. Öğretmenlere yönelik olarak, öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlığı becerilerini geliştirecek içerikte HİE yaygınlaştırılabilir.

6.KAYNAKÇA

Aktan, O. (2020). Determination of Educational Needs of Teachers Regarding the Education of Inclusive Students with Learning Disability. *International Journal of Contemporary Educational Research, 7*(1), 149-164.

Aktan, O., & Budak, Y. (2021). Kaynaştırma eğitimi uygulamalarında matematik dersinde takım destekli bireyselleştirme tekniğinin kullanılmasına yönelik öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 53*(53), 69-96.

Aktan, O. (2023). Kapsayıcı eğitim. S. Büyükalan Filiz (Ed.), *Öğrenme ve öğretme yaklaşımları* içinde (s.221-265). Pegem Akademi.

Akyıldız, S. (2020). Eğitim Programı Okuryazarlığı Kavramının Kavramsal Yönden Analizi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(73), 315-332.

Aslan, S., & Gürlen, E. (2019). Ortaokul Öğretmenlerinin Program Okuryazarlık Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(1), 171-186. https://doi.org/10.29299/kefad.2018.20.01.006

Boncuk, A. (2021). Öğretmenlerin program okuryazarlıkları ile öğretim programına bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 3*(1), 88-108.

Demir, E. & Toraman, Ç. (2021). Öğretmenlerin Eğitim Programı Okuryazarlık Düzeyleri. *Trakya Eğitim Dergisi, 11*(3), 1516-1528

Erdamar, F. S. (2020). *Sınıf öğretmenlerinin program okuryazarlık algıları ve ilkokul yöneticilerinin öğretmenlerin program okuryazarlık becerisine yönelik algılarının ilerlemeci felsefe bağlamında analizi*. Unpublished doctoral dissertation). Fırat Üniversitesi, Elazığ, Türkiye.

Erdem, C., & Eğmir, E. (2018). Öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığı düzeyleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(2), 123-138.

George, D. & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference 17.0 Update*, 10th Edition. Pearson

Gouëdard, P., Pont, B., Hyttinen, S., & Huang, P. (2020). *Curriculum reform: A literature review to support effective implementation*. OECD EducationWorking Papers, No. 239, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/efe8a48c-en

Göl, H., & Ergün, N. (2024). Özel eğitim öğretmenlerinin program okuryazarlık durumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, Erken Görünüm*. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.1397760

Gömleksiz, M. N., & Erdem, Ş. (2018). Eğitim fakültesi ve pedagojik formasyon eğitimi programına kayıtlı öğretmen adaylarının eğitim programı okuryazarlığına ilişkin görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies, 73*, 509-529. https://doi.org/10.9761/JASSS7964

Güneş-Şınego, S., & Çakmak, M. (2021). Öğretmenlerin eğitim programı okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi, 7*(27), 233-256. https://dergipark.org.tr/en/pub/kesitakademi/issue/63113/959325

Gürbüz, S. & Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, felsefe-yöntem analiz*. Seçkin Yayıncılık.

Handler, B. (2010). Teacher as curriculum leader: A consideration of the appropriateness of that role assignment to classroom-based practitioners. *International Journal of Teacher Leadership, 3*(3), 32-42.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.

Keskin, A. (2020). *Öğretmenlerin öğretim programı okuryazarlık düzeylerine yönelik algılarının belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi) Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi

McKillup, S. (2012). *Statistics explained: An introductory guide for life scientists* (2. bs.). Cambridge University Press.

Stabback, P. (2016). What Makes a Quality Curriculum? In-Progress Reflection No. 2 on" *Current and Critical Issues in Curriculum and Learning*". UNESCO International Bureau of Education.

Troyer, M. (2019). Teachers' adaptations to and orientations towards an adolescent literacy curriculum. *Journal of Curriculum Studies*, *51*(2), 202-228.

VanTassel-Baska, J., & Little, C. A. (Eds.). (2021). *Content-based curriculum for high-ability learners*. Routledge.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİN STATÜSÜNE YÖNELİK ALGILARI

Öğr. Gör. Dr. Zehra YILMAZER
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli MYO,
zyilmazer@cumhuriyet.edu.tr - https://orcid.org/0009-0005-4967-2689

Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-0184-6070

ÖZET

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algılarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırma nicel tarama desenindedir. Araştırmada veri toplamak amacıyla Meirkulova & Gelişli (2021) tarafından geliştirilen Öğretmenlik Mesleğinin Statüsüne Yönelik Algı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek üç faktör (Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleğinin Değeri, Öğretmenlik Mesleğine Verilen Önem, Öğretmenlik Mesleğini Etkileyen Hususlar) ve 25 maddeden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu sınıf öğretmenliği, matematik öğretmenliği, fen bilgisi öğretmenliği ve Türkçe öğretmenliği programlarında eğitime devam eden 170 öğretmen adayından oluşmaktadır. Verilerin analizinde SPSS kullanılarak betimsel analiz, İlişkisiz Örneklemler T-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre cinsiyet ve bölüm değişkenleri açısından ölçek toplamında anlamlı farklılık görülmemiştir. Öğretmenlik mesleğini isteyerek seçme değişkeni açısından ise isteyerek seçenlerin lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu bağlamda öğretmenlik mesleğine yönelik algının iyileştirilmesi adına çalışmalar yapılması ve öğretmenlerin mesleki tutkularının güçlendirilmesi için hizmet öncesi dönemde önlemlerin alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki algı, öğretmen adayı, öğretmenlik mesleğinin statüsü.

GİRİŞ

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren birçok önemli yaşantıya sahiptir ve her yaşantının ilerleyen yıllarda hatırlanması da mümkün değildir. Bunlardan sadece birey için en etkili en özel ve önemli olanlar hatırda kalacaktır. Bunlar içinde şüphesiz büyük çoğunluğun aklında kalan öğretmenlerinin adı olacaktır. Hatta birçok insan şifre güvenlik sorusuna ilkokul

öğretmeninin adı yanıtını vermiştir. Bu özel durumlar da düşünüldüğünde öğretmenlerin ve tabiki öğretmenlik mesleğinin bireylerin hayatlarında ne denli önemli olduğu gerçeğiyle birkez daha yüzyüze gelinmiş olacaktır. Ayrıca ülkelerin eğitim sistemleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır ve okul temelli faktörler göz önünde bulundurulduğunda öğrenci başarısını en çok etkileyen faktörün öğretmenler olduğu görülmüştür (UNESCO, 2015). Öğretmenlik mesleği var olan bütün toplumlarda saygı görmüş ve yüksek statüde kabul edilen kutsal bir noktada olmuştur (Obuz, 2009). Mesleki açıdan bakıldığında da günümüzde eğitim temelindeki sosyal ve kültürel olaylar, ekonomik,bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile oldukça kapsamlı uzmanlık bilgi ve becerisi gerektiren alan haline gelmiştir (Şişman & Acat, 2003).

Öğretmenlerin her meslek grubunun oluşumunda etkisi olduğu düşünüldüğünde, ülkelerin kalkınmasında, bireysel ve toplumsal huzur ve kalitenin sağlanmasında, geçmişten geleceğe aktarılacak olan kültür ve değerlerinin korunmasında ve kalkınma için gerekli olan nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde en önemli etkenlerden olduğunu söylemek mümkündür (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Ancak her alanda yaşanan yozlaşma kavramların değersizleştirilmesine yol açmıştır ve bu durum ne yazık ki öğretmenlik mesleğine verilen önem ve algı için de geçerli olmuştur. Öğretmenliğin toplumlarda eski konumunda algılanmadığıyla ilgili durumlar birçok eğitimci tarafından da paylaşılmıştır (Bursaboğlu, 1982).

Bireylerin seçtikleri meslekler hayatta başarıdan öte mutlu olmalarını da sağlayan temel faktörler arasındadır. Meslekler hayatı devam ettirmek için gerekli maddi kazancın yanında duyuşsal olarak bireylerin ihtiyaç duyduğu toplumsal statü ihtiyacına da cevap verecektir. Bu yüzden bireylerin seçtikleri mesleğin statüsüne duydukları algı eğitim hayatları sürecinde oluşmaya başlayacak ve ilerleyen yıllarda mesleğe başladıklarında da birçok açıdan etkileyici unsur olacaktır. Toplumsal hayatta en önemli mesleklerden kabul edilen öğretmenlik mesleğini seçen öğretmen adaylarının bu mesleğin statüsüne yönelik algılarının çok önemli olduğu düşünüldüğünden bu çalışma öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algılarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yürütülmüştür.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde sınıf öğretmenliği, matematik öğretmenliği, fen bilgisi öğretmenliği ve Türkçe öğretmenliği programlarında eğitime devam eden 170 öğretmen adayından oluşmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubuna ilişkin Demografik Bilgiler

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	124	72,9
	Erkek	46	27,1
Branş	Sınıf Öğretmenliği	30	17,6
	Fen Bilgisi Öğretmenliği	38	22,4

	Matematik Öğretmenliği	35	20,6
	Türkçe Öğretmenliği	31	18,2
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	36	21,2
Devam Ettiği Programa İsteyerek Gelme	İsteyerek	116	68,2
	İstemeyerek	54	31,8
Toplam		170	100

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubunda olan kadın öğretmenlerin oranının (%72,9) erkek öğretmenlere (%72.9) göre oldukça yüksektir. Katılımcılar farklı branşlardan gelmekle birlikte, belirgin bir ağırlık sınıf öğretmenliğinde görülmektedir. Diğer branşlar arasında ise fen bilgisi, matematik, Türkçe ve sosyal bilgiler öğretmenlikleri yaklaşık olarak eşit oranlarda temsil edilmektedir. Çalışma grubunun büyük bir kısmı (%68,2) programa isteyerek katıldığını belirtmiştir. Öğretmenlerin bir kısmı (%31,8) ise programa istemeyerek katıldığını belirtmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS kullanılarak betimsel analiz, İlişkisiz Örneklemler T-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin uygulanması sonucu elde edilen verilerin normallik ve güvenirlik analizi sonuçları Tablo 2 de sunulmaktadır.

Tablo 2. Ölçeğin uygulamasından elde edilen normallik ve güvenirlik analizi değerleri

Boyut	Madde Sayısı	x	Min.	Max.	Çarpıklık	Basıklık
1. Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleğinin Değeri	11	4,1818	2.64	5.00	-.441	-.500
2. Öğretmenlik Mesleğine Verilen Önem	8	2,8669	1.00	5.00	. 231	-.229
3. Öğretmenlik Mesleğini Etkileyen Hususlar	6	4,2157	2.33	5.00	-.751	. 441
Toplam	25	3,7548	2.45	5.00	.105	. 201

Tablo 2 incelendiğinde; katılımcıların, genel olarak öğretmenlik mesleği ve değerine ilişkin olumlu görüşlere sahip oldukları ve çarpıklık ve basıklık değerlerinin genel olarak sıfıra yakın değerler aldığı dolayısıyla verilerin normal dağılıma yakın olduğu görülmektedir.

BULGULAR ve YORUM

Cinsiyet değişkeni açısından öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algılara ilişkin bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni Açısından Öğretmenlik Mesleğinin Statüsüne Yönelik Algılara ilişkin Bulgular

Cinsiyet		N	x	ss	t	p
1. Boyut	Kadın	124	4,2280	,54342	1,773	,078
	Erkek	46	4,0573	,59485		
2. Boyut	Kadın	124	2,9597	,92922	2,228	,027*
	Erkek	46	2,6168	,77880		
3. Boyut	Kadın	124	4,3548	,46269	5,335	,000*
	Erkek	46	3,8406	,76089		
Toplam	Kadın	124	3,8475	,47366	4,150	,000*
	Erkek	46	3,5049	,49045		

*p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, kadın ve erkek öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinin statüsü hakkındaki genel görüşleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Özellikle 3. boyut ve toplam puanlar incelendiğinde, kadın öğretmenlerin mesleğin statüsü hakkında daha olumlu görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun kadınların öğretmenlik mesleğini daha geleneksel bir kadın işi olarak görmelerinden ya da öğretmenliği uzun vadeli bir kariyer olarak düşünmelerinden dolayı mesleğe daha fazla değer vermelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Branş değişkeni açısından öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algılara ilişkin bulgular Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Branş Değişkeni Açısından Öğretmenlik Mesleğinin Statüsüne Yönelik Algılara ilişkin Bulgular

Branş		N	x	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık
1. Boyut	Sınıf Öğretmenliği[a]	30	4,1455	,48435							
	Fen Bilgisi Öğretmenliği[b]	38	4,0861	,58724	Gruplar Arası	1,006	4;165	,251			
	Matematik Öğretmenliği[c]	35	4,1818	,58127					,794	,530	-
	Türkçe Öğretmenliği[d]	31	4,3226	,63282	Gruplar İçi	52,218		,316			
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği[e]	36	4,1919	,51139	Toplam	53,223					
2. Boyut	Sınıf Öğretmenliği[a]	30	2,8417	1,06164							
	Fen Bilgisi Öğretmenliği[b]	38	2,8980	,86057	Gruplar Arası	,530	4;165	,133			
	Matematik Öğretmenliği[c]	35	2,7821	,74960					,160	,958	-
	Türkçe Öğretmenliği[d]	31	2,9516	,98302	Gruplar İçi	136,912		,830			
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği[e]	36	2,8646	,90602	Toplam	137,442					
3. Boyut	Sınıf Öğretmenliği[a]	30	4,2944	,51171							
	Fen Bilgisi Öğretmenliği[b]	38	3,8421	,69743	Gruplar Arası	7,053	4;165	1,763			
	Matematik Öğretmenliği[c]	35	4,3905	,56149					5,367	,000*	a,c,d,e>b
	Türkçe Öğretmenliği[d]	31	4,2903	,55104	Gruplar İçi	54,205		,329			
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği[e]	36	4,3102	,50104	Toplam	61,258					
Ölçek	Sınıf Öğretmenliği[a]	30	3,7605	,50475							
	Fen Bilgisi Öğretmenliği[b]	38	3,6088	,53685	Gruplar Arası	1,195	4;165	,299			
	Matematik Öğretmenliği[c]	35	3,7848	,44013					1,198	,314	-
	Türkçe Öğretmenliği[d]	31	3,8548	,56536	Gruplar İçi	41,163		,249			
	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği[e]	36	3,7889	,44515	Toplam	42,358					

*p<.05

Bu tablo, öğretmenlik branşlarının öğretmenlik mesleğinin statüsüne ilişkin algılar üzerindeki etkisini üç farklı boyutta ve genel olarak incelemektedir. Tablo 4 incelendiğinde 1. ve 2. boyutlar ile ölçeğin genelinde öğretmenlerin branşlarına göre algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Bu, öğretmenlerin genel olarak mesleğin değerine ve önemine ilişkin benzer algılara sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin 3. boyutunda a ise anlamlı fark olduğu görülmektedir. Bu duruma göre fen bilgisi, matematik ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin mesleği etkileyen hususlar konusundaki algılarının diğer branşlarla farklılık göstermektedir. Devam ettiği programa isteyerek gelme değişkeni açısından öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algılara ilişkin bulgular Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Devam Ettiği Programa İsteyerek Gelme Değişkeni Açısından Öğretmenlik Mesleğinin Statüsüne Yönelik Algılara ilişkin Bulgular

Devam Ettiği Programa İsteyerek Gelme		N	x	ss	t	p
1. Boyut	İstemeyerek	54	4,0017	,60727	-2,918	,004*
	İsteyerek	116	4,2657	,52012		
2. Boyut	İstemeyerek	54	2,5370	,78856	-3,351	,001*
	İsteyerek	116	3,0205	,91306		
3. Boyut	İstemeyerek	54	3,8333	,70040	-6,254	,000*
	İsteyerek	116	4,3937	,45386		
Toplam	İstemeyerek	54	3,4574	,44648	-5,768	,000*
	İsteyerek	116	3,8933	,46430		

*p<.05

Bu tablo, öğretmen adaylarının devam ettikleri programa isteyerek veya istemeyerek gelme durumlarının, öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algıları üzerindeki etkisini incelemektedir. Sonuçlar her boyut ve genel ölçek için t-testine dayanmaktadır. Tablo 5 incelendiğinde devam ettiği programa isteyerek gelenlerin algıları, istemeyerek gelenlere göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Tüm boyutlar ve genel ölçek düzeyinde isteyerek gelme durumunun öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algıları olumlu etkilediği görülmektedir. Özellikle 3. boyut (mesleği etkileyen hususlar), diğer boyutlara göre daha belirgin bir fark göstermektedir. Bu durum istekliliğin bu boyutta algıyı etkilediğini göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algılarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılan araştırma bulguları incelendiğinde, çalışma grubunda olan kadın öğretmenlerin oranının %72,9, erkek öğretmenlerin ise %72,9 olduğu görülmektedir. Katılımcılar farklı branşlardan gelmekle birlikte, belirgin bir ağırlık sınıf öğretmenliğindedir. Diğer branşlar arasında ise fen bilgisi, matematik, Türkçe ve sosyal bilgiler öğretmenlikleri yaklaşık olarak eşit oranlarda temsil edilmektedir. Çalışma grubunun büyük bir kısmı (%68,2) programa isteyerek katıldığını belirtmiştir. Öğretmenlerin bir kısmı (%31,8) ise programa istemeyerek katıldığını belirtmiştir. Katılımcılar, genel olarak öğretmenlik mesleği ve değerine ilişkin olumlu görüşlere sahiptir. Bu araştırmanın sonuçları, öğretmenlik

mesleğinin statüsü hakkındaki algıların cinsiyete göre farklılık gösterebileceğini ortaya koymuştur. 1. ve 2. boyutlar ile ölçeğin genelinde öğretmenlerin branşlarına göre algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Ölçeğin 3. boyutunda a ise anlamlı fark olduğu görülmektedir. Devam ettiği programa isteyerek gelenlerin algıları, istemeyerek gelenlere göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur. Tüm boyutlar ve genel ölçek düzeyinde isteyerek gelme durumunun öğretmenlik mesleğinin statüsüne yönelik algıları olumlu etkilediği görülmektedir. Özellikle 3. boyut (mesleği etkileyen hususlar), diğer boyutlara göre daha belirgin bir fark göstermektedir. Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda mesleği etkileyen hususlar boyutundaki farkların nedenlerinin daha detaylı araştırılması, istemeyerek gelen öğrencilere yönelik motivasyon artırıcı ve mesleğin önemini vurgulayıcı içerikler geliştirilebileceği ve eğitim programlarının, isteklilik faktörünü dikkate alarak şekillendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Bursaboğlu, Z. (1982). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. Altıncı Baskı. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları, No:107

Çelikten, M., Şanal, M., ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 207-237.

Meirkulova, A. ve Gelişli, Y. (2021). Öğretmenlik Mesleğinin Statüsüne Yönelik Algı Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41*(2), 1145-1172.

Obuz, P. (2009). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğiyle İlgili Etik Olmayan Davranışlara İlişkin Görüşleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adana.

Şişman, M. ve Acat, M. B. (2003). Öğretmenlik Uygulaması Çalışmalarının Öğretmenlik Mesleğinin Algılanmasındaki Etkisi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 235–250.

UNESCO (2015). Teacher policy development guide: Summary. Paris: UNESCO.

ÖĞRETMENLERİN ÖĞRETİM PROGRAMINI UYARLAMA ÖRÜNTÜLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Didem KAYAHAN YÜKSEL
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Eğitim Fakültesi.
didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-0184-6070

Öğr. Gör. Dr. Zehra YILMAZER
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Yıldızeli MYO.
zyilmazer@cumhuriyet.edu.tr - https://orcid.org/0009-0005-4967-2689

ÖZET

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Nicel tarama modelinde tasarlanan araştırmada veri toplamak amacıyla Yazıcılar- Nalbantoğlu, Bümen & Uslu (2021) tarafından geliştirilen Öğretim Programını Uyarlama Örüntüleri Ölçeği kullanılmıştır. Genişletmelere, atlamalara ve yeniden düzenlemeye yönelik uyarlamalar şeklinde üç alt boyuttan oluşan ölçekte 20 madde bulunmaktadır. Ölçek 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde İç Anadolu Bölgesinde bir ilde uygulanmıştır. Araştırmaya 46'sı kadın ve 39'u erkek olmak üzere 85 öğretmen katılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz, İlişkisiz Örneklemler T-testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırma bulgularına göre kadın öğretmenlerle erkek öğretmenler arasında kadın öğretmenlerin lehine ve ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerle ortaöğretim kademesinde görev yapan öğretmenler arasında ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmenler lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Ayrıca yaş ve kıdem değişkenleri açısından da anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Lisansüstü eğitim yapma durumuna göre anlamlı farklılık bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen. Öğretim Programı. Program Uyarlama Örüntüleri.

GİRİŞ

Eğitim programları, hem eğitimle ilgili yenilikler oluşturma sürecinin başı hemde bunun için en işlevsel yol olarak görülür (Drayton, Bernstein, Schunn ve McKenney, 2020). Eğitim sistemlerinde öğrencilere aktarılacak bilgilerde belirli standartların sağlanabilmesi, öğretmenlere bu konuda rehber olması adına öğretim programları oluşturulmaktadır ve bu programlar öğrenme hedeflerinin gerçekleştirilmesi adına çok önemlidir. Ancak, öğretmenin karşılaşacağı her öğrenci grubu aynı bilişsel özelliklere sahip olmayacağından öğretmenler

sınıfta programı uygularken bazı uyarlamalar yapmak zorunda kalmaktadırlar. Öğretim programları oldukça kapsamlı kurullarca oluşturulsa da uygulama sürecinde öğretmenler programın uygulanabilirliğinden kaynaklanan sorunlar yaşayabilmektedirler (Duru ve Korkmaz, 2010). Tomlinson (2001) çalışmasında öğretim programlarının standart bir şekilde uygulanmasının sınırlı başarı sağlayabileceği durumlarda, öğretmenlerin programları öğrenci ihtiyaçlarına, sınıf dinamiklerine ve çevresel koşullara göre uyarlamaları gerektiği vurgulanmaktadır. Şüphesiz gereken uyarlamayı başarılı bir şekilde yapabilmek öğretmenin mesleki yeterliliklerinin başarısına bağlıdır. Öğretim sürecinin anlaşılması ve desteklenebilmesi için, uygulamada öğretmenlerin programları nasıl kullandıkları ve yorumladıkları anlaşılmalıdır (Bümen ve Yazıcılar, 2020). Yazıcılar-Nalbantoğlu, Bümen ve Uslu (2021) tarafından geliştirilen Öğretim Programını Uyarlama Örüntüleri Ölçeği, öğretmenlerin bu alandaki davranışlarını üç alt boyutta incelemektedir: genişletmelere, atlamalara ve yeniden düzenlemeye yönelik uyarlamalar. Bu bağlamda yapılan uyarlamalar, öğretmenlerin öğretim sürecindeki esnekliklerini ve yaratıcılıklarını ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma kapsamında, öğretmenlerin program uyarlama davranışları; cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, görev yapılan kademe, eğitim düzeyi gibi değişkenler çerçevesinde ele alınmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma tarama deseninde nicel bir araştırmadır. Tarama deseni olay veya olguların herhangi bir müdahale olmaksızın tespit edilmesine dayalı bir araştırma desenidir (Büyüköztürk vd., 2014). Araştırma kapsamında öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntüleri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu 2023-2024 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde İç Anadolu Bölgesinde bir ilde görev yapmakta olan 85 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1. Çalışma Grubuna ilişkin Demografik Bilgiler

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	46	54.1
	Erkek	39	45.9
Yaş	20-35	39	45.9
	36-50	21	24.7
	51 ve üstü	25	29.4
Görev Yapılan Kademe	İlköğretim	35	41.2
	Ortaöğretim	50	58.8
Mesleki Kıdem	0-10 yıl	38	44.7
	11-20 yıl	20	23.5
	21 ve üstü	27	31.8
Okul Türü	Devlet okulu	59	69.4

	Özel okul	26	30.6
Eğitim Düzeyi	Lisans	57	67.1
	Lisansüstü	28	32.9
Toplam		85	100

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak Yazıcılar- Nalbantoğlu, Bümen & Uslu (2021) tarafından geliştirilen Öğretim Programını Uyarlama Örüntüleri Ölçeği kullanılmıştır. Genişletmelere, atlamalara ve yeniden düzenlemeye yönelik uyarlamalar şeklinde üç alt boyuttan oluşan ölçekte 20 madde bulunmaktadır. Toplam varyansın %52'sini açıklayan ölçeğin alt boyutları için iç güvenirlik katsayıları sırasıyla .87, .72 ve .85 şeklindedir.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Ölçeğin uygulamasından elde edilen normallik analizi değerleri Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. Ölçeğin uygulamasından elde edilen normallik analizi değerleri

Boyut	Madde Sayısı	x	Min.	Max.	Çarpıklık	Basıklık
1. Genişletme	7	3.6773	2.00	5.00	-.521	-.528
2. Atlama	7	1.8269	1.00	4.00	1.306	1.664
3. Yeniden Düzenleme	6	2.4765	1.00	4.17	.322	-.243
Toplam	20	2.6602	1.49	4.33	.276	.113

Tabloda görüldüğü üzere normallik değerlerini sağlayan ölçek uygulamasından elde edilen verilerin analizinde ilişkisiz örneklemler için T-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi uygulanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada, cinsiyet değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerine ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni Açısından Öğretmenlerin Öğretim Programı Uyarlama Örüntülerine İlişkin Bulgular

Cinsiyet		N	x	ss	t	p
1. Boyut Genişletme	Kadın	46	3.8851	.71245	2.494	.015*
	Erkek	39	3.4322	.95859		
2. Boyut Atlama	Kadın	46	1.8944	.74166	.999	.321
	Erkek	39	1.7473	.59035		
3. Boyut Yeniden Düzenleme	Kadın	46	2.5833	.75584	1.472	.145
	Erkek	39	2.3504	.69121		
Toplam	Kadın	46	2.7876	.59968	2.187	.032*
	Erkek	39	2.5100	.56294		

*p<.05

Tablo 3 incelendiğinde, genişletme boyutunda kadın öğretmenler, erkek öğretmenlere göre öğretim programını daha fazla genişletme eğilimindedirler (p <0.05). Bu bulgu, kadın öğretmenlerin öğrencilerin bireysel farklılıklarını daha fazla dikkate alarak öğretim programlarını zenginleştirdiklerini düşündürmektedir. Atlama Boyutunda kadın ve erkek öğretmenler arasında öğretim programının belirli kısımlarını atlama konusunda anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p> 0.05). Yeniden Düzenleme Boyutunda kadın öğretmenler, erkek öğretmenlere göre öğretim programını daha fazla yeniden düzenleme eğilimindedirler (p <0.05). Bu bulgu, kadın öğretmenlerin öğretim süreçlerini öğrencilerin ihtiyaçlarına göre daha esnek bir şekilde yapılandırdıklarını göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, kadın öğretmenlerin öğretim programı uyarlama davranışlarının erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (p <0.05). Tablo 4'te yaş değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 4. Yaş Değişkeni Açısından Öğretmenlerin Öğretim Programı Uyarlama Örüntülerine ilişkin Bulgular

Yaş		N	x	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık
1. Boyut Genişletme	20-35[a]	39	3.9817	.67896	Gruplar Arası	6.996	2;82	3.498			
	36-50[b]	21	3.5102	1.05808	Gruplar İçi	55.092		.672	5.207	.007*	a>c
	51 ve üstü[c]	25	3.3429	.79539	Toplam	62.088					
2. Boyut Atlama	20-35[a]	39	1.9853	.84693	Gruplar Arası	1.995	2;82	.998			
	36-50[b]	21	1.7619	.45476	Gruplar İçi	36.457		.445	2.244	.113	-
	51 ve üstü[c]	25	1.6343	.45937	Toplam	38.453					
3. Boyut Yeniden Düzenleme	20-35[a]	39	2.5513	.81305	Gruplar Arası	1.472	2;82	.736			
	36-50[b]	21	2.5794	.72575	Gruplar İçi	43.536		.531	1.386	.256	-
	51 ve üstü[c]	25	2.2733	.57308	Toplam	45.008					
Ölçek	20-35[a]	39	2.8394	.60877	Gruplar Arası	2.773	2;82	1.386			
	36-50[b]	21	2.6172	.60198	Gruplar İçi	27.079		.330	4.198	.018*	a>c
	51 ve üstü[c]	25	2.4168	.48942	Toplam	29.852					

*p<.05

Tablo 5 incelendiğinde genişletme boyutunda yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (p < 0.05). Yeniden Düzenleme Boyutunda yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (p > 0.05). Atlama Boyutunda yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır (p > 0.05). Genel olarak değerlendirildiğinde, yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur (p < 0.05). Anlamlı farklılığın yönü incelendiğinde 20-35 yaş arası öğretmenler ile 51 yaş ve üstü öğretmenler arasında 20-35 yaş öğretmenlerin lehinedir. Tablo 5'te kademe değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 5. Kademe Değişkeni Açısından Öğretmenlerin Öğretim Programı Uyarlama Örüntülerine ilişkin Bulgular

Kademe		N	x	ss	t	p
1. Boyut Genişletme	İlköğretim	35	4.0327	.66744	3.380	.001*
	Ortaöğretim	50	3.4286	.89703		
2. Boyut Atlama	İlköğretim	35	1.9918	.79987	1.910	.060
	Ortaöğretim	50	1.7114	.55478		
3. Boyut Yeniden Düzenleme	İlköğretim	35	2.7143	.79064	2.590	.011*
	Ortaöğretim	50	2.3100	.64507		
Toplam	İlköğretim	35	2.9129	.59454	3.479	.001*
	Ortaöğretim	50	2.4833	.53517		

*p<.05

Tablo 5'te görüldüğü üzere Genişletme Boyutunda ilköğretim öğretmenleri, ortaöğretim öğretmenlerine göre öğretim programını daha fazla genişletme eğilimindedirler (p <0.05). Bu bulgu, ilköğretim öğretmenlerinin öğrencilerin bireysel farklılıklarını daha fazla dikkate alarak öğretim programlarını zenginleştirdiklerini düşündürmektedir. Atlama Boyutunda ilköğretim ve ortaöğretim öğretmenleri arasında öğretim programının belirli kısımlarını atlama konusunda anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p> 0.05). Yeniden Düzenleme Boyutunda ilköğretim öğretmenleri, ortaöğretim öğretmenlerine göre öğretim programını daha fazla yeniden düzenleme eğilimindedirler (p <0.05). Bu bulgu, ilköğretim öğretmenlerinin öğretim süreçlerini öğrencilerin ihtiyaçlarına göre daha esnek bir şekilde yapılandırdıklarını göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, ilköğretim öğretmenlerinin öğretim programı uyarlama davranışlarının ortaöğretim öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir (p <0.05). Tablo 6'da branş değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 6. Kıdem Değişkeni Açısından Öğretmenlerin Öğretim Programı Uyarlama Örüntülerine ilişkin Bulgular

Kıdem		N	x	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Farklılık
1. Boyut Genişletme	0-10 yıl[a]	38	3.9925	.69029	Gruplar Arası	8.107	2;82	4.054	6.158	.003*	a>c
	11-20 yıl[b]	20	3.6143	.93172	Gruplar İçi	53.981		.658			
	21 ve üstü[c]	27	3.2804	.87390	Toplam	62.088					
2. Boyut Atlama	0-10 yıl[a]	38	1.9699	.85789	Gruplar Arası	1.416	2;82	.708	1.568	.215	-
	11-20 yıl[b]	20	1.7286	.48145	Gruplar İçi	37.036		.452			
	21 ve üstü[c]	27	1.6984	.45579	Toplam	38.453					
3. Boyut Yeniden Düzenleme	0-10 yıl[a]	38	2.5482	.82556	Gruplar Arası	.635	2;82	.318	.587	.558	-
	11-20 yıl[b]	20	2.5083	.71015	Gruplar İçi	44.373		.541			
	21 ve üstü[c]	27	2.3519	.60682	Toplam	45.008					
Ölçek	0-10 yıl[a]	38	2.8369	.61340	Gruplar Arası	2.491	2;82	1.245	3.732	.028*	a>c

	11-20 yıl[b]	20	2.6171	.58329	Gruplar İçi	27.361	.334
	21 ve üstü[c]	27	2.4436	.51797	Toplam	29.852	

*p<.05

Tablo 6' da görüldüğü üzere Genişletme Boyutunda en anlamlı farklılık bulunmuştur. 21 yıl ve üzeri kıdemdeki öğretmenlerin öğretim programını genişletme düzeyi, diğer iki gruba göre anlamlı derecede daha düşüktür. Bu, deneyimli öğretmenlerin programı daha az genişlettiğini, belki de daha odaklı bir yaklaşım benimsediğini gösteriyor olabilir. Atlama boyutunda kıdem düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu, öğretmenlerin kıdemine bakılmaksızın programın bazı kısımlarını atlama eğiliminde olduklarını gösteriyor olabilir. Yeniden düzenleme boyutunda da anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu, öğretmenlerin programı yeniden düzenleme konusunda benzer yaklaşımlar sergilediklerini gösteriyor olabilir. Ölçeğin geneline bakıldığında da 21 yıl ve üzeri kıdemdeki öğretmenlerin diğer gruplara göre daha düşük bir skor elde ettiği görülmektedir. Bu, deneyimli öğretmenlerin programın kapsamını daha dar tuttuğunu düşündürebilir. Tablo 7'de okul türü değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 7. Okul Türü Değişkeni Açısından Öğretmenlerin Öğretim Programı Uyarlama Örüntülerine ilişkin Bulgular

Okul Türü		N	x	ss	t	p
1. Boyut Genişletme	Devlet Okulu	59	3.6610	.84428	-.262	.794
	Özel Okul	26	3.7143	.90981		
2. Boyut Atlama	Devlet Okulu	59	1.8959	.74365	1.425	.158
	Özel Okul	26	1.6703	.46733		
3. Boyut Yeniden Düzenleme	Devlet Okulu	59	2.5932	.78800	2.269	.026*
	Özel Okul	26	2.2115	.50455		
Toplam	Devlet Okulu	59	2.7167	.65451	1.322	.190
	Özel Okul	26	2.5321	.41906		

*p<.05

Tablo 7'de görüldüğü üzere Genişletme Boyutunda iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p> 0.05). Bu durum hem devlet hem de özel okul öğretmenlerinin öğretim programlarına ekleme yapma eğiliminde olduklarını gösterir. Atlama Boyutunda devlet okulu öğretmenleri, özel okul öğretmenlerine göre öğretim programında daha fazla konuyu atlama eğilimindedirler (p <0.05). Bu bulgu, devlet okullarında öğretmenlerin daha yoğun müfredat yükü altında çalıştıklarını veya farklı nedenlerle bazı konuları atlamak zorunda kaldıklarını düşündürebilir. Yeniden Düzenleme Boyutunda iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır (p> 0.05). Hem devlet hem de özel okul öğretmenleri, öğretim programındaki konuların sırasını veya içeriğini değiştirme konusunda benzer davranışlar sergilemektedirler. Genel olarak bakıldığında, devlet okulu öğretmenleri, özel okul öğretmenlerine göre öğretim programını daha fazla atlama eğilimindedirler. Ancak genişletme ve yeniden düzenleme boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Tablo 8'de eğitim durumu değişkeni açısından öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Tablo 8. Eğitim Durumu Değişkeni Açısından Öğretmenlerin Öğretim Programı Uyarlama Örüntülerine ilişkin Bulgular

Eğitim Durumu		N	x	ss	t	p
1. Boyut Genişletme	Lisans	57	3.6291	.82810	-.736	.464
	Lisansüstü	28	3.7755	.92862		
2. Boyut Atlama	Lisans	57	1.8672	.71778	.781	.437
	Lisansüstü	28	1.7449	.58755		
3. Boyut Yeniden Düzenleme	Lisans	57	2.4123	.72450	-1.156	.251
	Lisansüstü	28	2.6071	.74289		
Toplam	Lisans	57	2.6362	.60648	-.528	.599
	Lisansüstü	28	2.7092	.58227		

*p<.05

Tablo 8'de görüldüğü üzere Genişletme Boyutunda lisansüstü mezunu öğretmenler, lisans mezunu öğretmenlere göre öğretim programını daha fazla genişletme eğilimindedirler. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (p> 0.05). Atlama Boyutunda lisans mezunu öğretmenler, lisansüstü mezunu öğretmenlere göre öğretim programında daha fazla konuyu atlama eğilimindedirler. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (p> 0.05). Yeniden Düzenleme Boyutunda lisansüstü mezunu öğretmenler, lisans mezunu öğretmenlere göre öğretim programını daha fazla yeniden düzenleme eğilimindedirler. Ancak bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir (p> 0.05). Genel olarak bakıldığında, lisans ve lisansüstü mezunu öğretmenler arasında öğretim programı uyarlama davranışları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin öğretim programı uyarlama örüntülerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amacıyla yapılan çalışma sonuçlarına bakıldığında, kadın öğretmenlerin öğretim programı uyarlama davranışlarının erkek öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Anlamlı farklılığın yönü incelendiğinde 20-35 yaş arası öğretmenler ile 51 yaş ve üstü öğretmenler arasında 20-35 yaş öğretmenlerin lehine olduğu görülmüştür. İlköğretim öğretmenlerinin öğretim programı uyarlama davranışlarının ortaöğretim öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Ölçek boyutunda da 21 yıl ve üzeri kıdemdeki öğretmenlerin diğer gruplara göre daha düşük bir skor elde ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca devlet okulu öğretmenlerinin, özel okul öğretmenlerine göre öğretim programını daha fazla atlama eğiliminde oldukları ancak genişletme ve yeniden düzenleme boyutlarında devlet okulu öğretmenleri ile özel okul öğretmenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Genel olarak bakıldığında, lisans ve lisansüstü mezunu öğretmenler arasında öğretim programı uyarlama davranışları açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı çalışmanın bir diğer sonucudur. Bu sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin öğretim programını uyarlama konusunda daha fazla yeterlik kazanmaları adına onlara yol gösterecek gelişim programları düzenlenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Bümen, N. ve Yazıcılar, Ü. (2020). Öğretmenlerin öğretim programı uyarlamaları üzerine bir durum çalışması: Devlet ve özel lise farklılıkları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *40*(1), 183-224.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bi- limsel araştırma yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.

Drayton, B., Bernstein, D., Schunn, C. ve McKenney, S. (2020). Consequences of curricular adaptation strategies for implementation at scale. Science Education, 104, 983–1007.

Duru, A. ve Korkmaz, H. (2010). Öğretmenlerin yeni matematik programı hakkındaki görüşleri ve program değişim sürecinde karşılaşılan zorluklar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *38*(38), 67-91.

Tomlinson, C. A. (2001). *How to differentiate instruction in mixed-ability classrooms* (2nd ed.). Alexandria, VA: ASCD.

Yazıcılar Nalbantoğlu, B., Bümen, N. T. ve Uslu, O. (2021). Öğretim Programını Uyarlama Örüntüleri Ölçeği'nin geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 27(1), 23-52.

EĞİTİMİN ONTOLOJİSİ VE ÖĞRETMEN

ONTOLOGY OF EDUCATION AND THE TEACHER

Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

hcicek@yyu.edu.tr Orcid: 0000-0001-5914-8323

Özet

Eğitimin birçok boyutu yanında ontolojik boyutundan da söz edilebilir. Eğitimi mümkün kılan unsurlar olan eğiten, eğitilen ve ikisi arasındaki eğitim eyleminin mahiyetini irdeleyen alan olarak eğitim ontolojisi, eğitim felsefesinin bir alt alanı olarak da görülebilir. Eğitim ontolojisinin asıl unsurlarından birisi eğiten, başka bir ifade ile öğretmendir. Geçmişten günümüze; öğretmenliğin var olduğu ama bir meslek olarak görülmediği kadim zamanlardan, meslek olarak kabul edildiği modern zamanlara kadar bütün eğitim sistemlerinde öğretmen asli unsur olarak belirmektedir. Eğitim ontolojisi, öğretmenin kim olduğunu ve öğretmen olmanın ne anlama geldiğini sorgular. Öğretmen bazı eğitim felsefecileri için "alanının ya da konunun uzmanı"; bazıları için de "öğretim yöntemleri konusunda uzman" olan kişidir. Birinci tez, bilgi ve birikim sahibi olan öğretmenin bilgilerini öğrencilere aktarmasını ve karşılığında hak ettiği ücreti almasını öğretmenlik olarak görmektedir. İkinci tezi savunanlar içinse öğretmen, öğrencileriyle birlikte öğrenen ya da onlara rehberlik ederek öğrenmeyi kolaylaştırandır. Günümüzde öğretmenden beklenen daha çok özelliklere sahip olmasıdır. Öğretmenlerin öğrencisiyle iletişim kuran, onun yüreğine dokunan, onu yönlendiren, eleştirel düşünme becerisi kazandıran niteliklere sahip olmaları beklenir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitimin Ontolojisi, Öğretmen, Öğretmen yeterlikleri.

Abstract

In addition to its many dimensions, education also has an ontological dimension. The ontology of education can also be seen as a subfield of the philosophy of education, as the field that examines the nature of the educator, the educated and the act of education between the two, which are the elements that make education possible. One of the main elements of the ontology

of education is the educator, in other words, the teacher. From the past to the present; from ancient times when teaching existed but was not considered a profession to modern times when it is recognized as a profession, the teacher appears as the main element in all education systems. The ontology of education questions who the teacher is and what it means to be a teacher. For some philosophers of education, a teacher is an "expert in the field or subject matter"; for others, a teacher is an "expert in teaching methods". The first thesis considers it to be a teacher when a teacher who has knowledge and experience transfers his/her knowledge to students and receives the price he/she deserves in return. For proponents of the second thesis, a teacher is someone who learns with his/her students or facilitates learning by guiding them. Today, teachers are expected to have more qualities. Teachers are expected to have qualities that communicate with their students, touch their hearts, guide them, and give them critical thinking skills.

Keywords: Education, Ontology of Education, Teacher, Teacher competencies.

Giriş

Eğitimin etik, politik, epistemolojik boyutu yanında ontolojik boyutundan da söz edilebilir. Eğitim ontolojisinin eğitimin gerçekleşmesini sağlayan ya da onu mümkün kılan birçok fenomeni, faktörü ve varlık vardır. Eğitimin gerçekleşmesi için eğitimci, eğitilen ve eğitim eyleminin olması gerekir (Cevizci, 2012: 241). "Eğitimin ontolojisi, eğitim alanını oluşturan varlık ve unsurları, sözgelimi eğiten ve eğitileni ve bu ikisi arasında kurulan eğitim ilişkisinin mahiyetini konu alır" (Cevizci, 2012: 240). Eğiten olarak öğretmen eğitim ontolojinin asli unsuru olarak karşımıza çıkıyor. Eğitimin ontolojik birçok unsuru yanında asıl olan öğretmen ve öğrencidir. Bu nedenle eğitimin ontolojik boyutu dendiğinde akla önce bu iki unsur gelir. Bunların içinde de şüphesiz öğretmenin yeri tartışılmazdır. Bu nedenle 1898- 1899 Maarif Salnamesinde "eğitim hizmetlerinde asıl olan öğretmenliktir" (Şimşek, 2012: 255) açıklamasıyla konunun önemine dikkat çekilir. Bütün eğitim sistemlerinin asli unsurlarından biri şüphesiz öğretmendir. Bu çalışmada öğretmenin eğitim ontolojisindeki yeri irdelenecektir.

Öğretmen

Kadim zamanlardan bu yana öğretmenin niteliği tartışılır. Eğitim ontolojisinin temel unsuru olarak öğretmen eğitim sisteminin başarısının da anahtarıdır. Eğitim felsefesi öğretmenle ilgili olarak şu soruları sorma gereği duyar: Öğretmen olmanın anlamı nedir?

Öğretmen kimdir? Eğitim felsefecilerinin bazıları, öğretmeni "alanında uzman olan" bazıları da "öğretim yöntemleri konusunda uzman olan" kişi olarak ifade ederler. Birinci tezin kapsamında olanlar daha çok bilgi aktaran öğretmenlerdir (Cevizci, 2012: 250). İkinci tezin kapsamında olanlar ya öğrenciyle birlikte öğrenir (Öğretişim) ya da öğrenmeyi kolaylaştırarak öğrenciye rehberlik eder.

Birinci tezin kapsamındaki eğitim anlayışını ya da öğretmen tarzını Paolu Freire (1921-1997), "bankacı terbiye görüşü" (Freire, 2006: 49) olarak ifade eder. Bu nitelikteki öğretmen bilgi deposudur ve sadece bu bilgiyi aktarmakla yetinir. Bilgi deposu (para deposu gibi) olan öğretmen de bir bankacı değildir. Onun öğrencisiyle ilişkisi bir bankacıyla müşterisi arasındaki ilişkiye benzemez. Bankaya gideriz, paramızı yatırırız, hesaba aktarılır ve sonra bankamatikle veya başka bir yolla çekeriz. Bankadaki banka çalışanıyla bütün ilişkimiz bunun üzerine kurulmuş bir teknikten ibaret. Ama öğretmenin öğrencisiyle ilişkisi böyle olabilir mi?

Öğretmenin öğrencisi ile ilişkisi daha özel ve özenli bir ilişkidir. Bu nedenle öğretmenliğin hiçbir işlevini göz ardı etmeksizin, eğitimcinin alan bilgisi, meslek bilgisi ve genel kültür gibi birikimlerini de kapsayacak biçimde bütün görevlerini ve yapılması gerekenleri ya da yeterliliklerini alanın uzmanı ya da yöntem ve tekniklerin uzmanı olarak ifade ederler. Öğretmen alanının uzmanı başka bir ifade ile bilgi birikimiyle öne çıkan kişidir ama aynı zamanda öğrencileriyle iletişim kuran ve onların yüreklerine dokunan kişi olmalıdır. Öğretmen hem öğretecek hem de yüreklere dokunacak. Öğretme konusunda (uzmanlık alanında) çoğunlukla sorun yaşanmaz; sorun daha çok eğitimin bir sanat duyarlılığı ile ele alınmayışında ortaya çıkıyor.

Alanında uzman olan bilgi aktarır; bilgi deposudur. Sadece konuyu aktarır; öğretmekle yetinir ve bunun karşılığında ücretini alır. Sofistler bunun örneğidir. Ama diğeri, eğitimi bir sanat duyarlılığıyla gerçekleştirir ve öğrencisinin yüreğine dokunur. Öğrencisiyle birlikte öğrenir ve ona rehberlik eder. Bunun örneği de Sokrates'tir. Eğitimin bu adımda sanata dönüştüğünü söyleyebiliriz. Sokrates Platon eğitiminde ve Sokrates'in diğer eğitsel ilişkilerinde bunu görürüz.

Tarihin en meşhur öğretmen öğrenci ikilisi olan Sokrates (M. Ö. 469- 399) ve Platon'un (M. Ö. 437- 347) ilk kez karşılaşmaları üzerine farklı bilgiler vardır. Antik Yunan Felsefe tarihçisi Diogenes Laertius (M. S. 3. Yüzyıl), Karşılaşmayı Sokrates'in gördüğü bir rüya ile ilişkilendirir. "Sokrates rüyasında kucağında bir kuğu yavrusu tuttuğunu görür. Küçük kuğu tatlı bir ses çıkarır ve aniden kanatları büyümeye başlar, sonra da uçarak uzaklaşır. Sokrates

ertesi gün yanına getirilen Platon'un rüyasında gördüğü kuğu olduğunu söyler" (Platon, 2024: 6). Öğrenci kuğu gibi, sempatik ve yetiştirilen, yol gösterilen, büyütülen ve korunandır. Burada öğrencinin sadece yetiştirilmesi değil; öğrenciye gösterilen sevgi, ilgi, şefkat, merhamet, yani öğrencinin yüreğine dokunmak söz konusudur.

Öğretmen Sokrates'in öğrencisi Platon, "eğitimi Atina'nın genç insanlarında bir kendini tanıma arzusu uyandırabilmek için vasıta olarak görüyordu" (Brumbaugh- Lawrence, 1991: 12). Platon'a göre insanın eğitimi, bütün bilimler ve felsefenin esas amacını teşkil eder. İnsanın en yüksek değerlere göre biçimlendirilmesi ve en yüksek değerler doğrultusunda topluma hizmet etmesi Platon'da felsefenin esasını tekil eder (Aytaç, 2018: 39). Böylece Platon için bütün bilimlerin ve felsefenin esas amacı insanın en yüksek değerlere göre biçimlendirilmesidir (Aytaç, 2018: 38). Filozofa göre eğitilenler, adalet ve erdemin ne olduğunu bilmiyorsa iyi bir eğitimden ve eğitimciden söz edilemez (Cevizci, 2012: 250). Kant (1724- 1804) da, eğitimin hedefinin öncelikle insanı fazilet ve vazife bilinciyle donatmak olduğunu titizlikle hatırlatmıştır (Brumbaugh- Lawrence, 1991: 99). Buna göre eğitimcinin hedefi profesör olmak değil, erdemli şefkatli ve merhametli bir insan olmaktır.

Aristoteles için "eğitimin amacı insan tabiatının mükemmelleştirilmesidir." Çünkü ona göre insanın mutluluğu mükemmelleşme faaliyetinden ibarettir (Brumbaugh- Lawrence, 1991: 63). Aristoteles (M. Ö. 384- 322) şöyle der: "Biri düşünce erdemi, diğeri ise karakter erdemi olmak üzere iki tür erdem vardır. Düşünce erdemi, daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle deneyim ve zaman gerektirir; karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir" (Aristoteles, 1988: 23).

Mevlana (1207-1273) eğitim ontolojisinin iki unsuru arasındaki ilişkiyi beyitlerle dile getiriyor. Eğitilen olan unsuru şöyle meteforlaştırıyor. "Ekinlere benziyoruz cancağızım; şu meydanda bitmişiz, dudaklarımız kupkuru, canla gönülle yağmur bulutunu arayıp beklemedeyiz" (Mevlana, 1992/II: 7). Burada ekin öğrencidir. Ama hep öğrenciyiz, yaşam boyu eğitim devam eder. Bu ekini canla gönülle sulayacak yetiştirecek olan bir İsa gerek. Çünkü İsa ekinleri olması gerektiği gibi yetiştirecek olan eğitimcidir. Bu yüzden Mevlana öğretmenin şekillendirmesinden söz eder ve eğitimci için İsa metaforunu kullanır: "İsa bakırını altın eder, altının varsa mücevher yapar, mücevherin varsa onu daha da güzelleştirir, aydan da güneşten de daha güzel bir hale sokar" (Mevlana, 1992/I: 192). Eğitimci, işini canla başla yapar, önemser; ona en iyi şekli vermeyi hedefler. Görevinin/mesleğinin varlık sebebinin, öğrenci olduğunun bilincindedir; adeta bir *"varoluş"* bilincine sahiptir. Mevlana öğretmenin sadece şekil veren

değil, onun daha kutsal bir yönüne vurguda bulunur: "Öğretmen, Tanrı'nın vekilidir" (Mevlana, 1991/VI: 122). Bu yüzden sorumluluğu düşünülenden daha fazladır.

Rönesans döneminin ünlü filozofu Desiderius Erasmus von Rotterdam (1466- 1536), insanlığın daha yüksek seviyede bir şekil kazanması için gerekli şartlardan en önemlisinin "iyi öğretmenler" olduğunu savunur; diğer şartlar da "değerli ders muhtevaları ve "iyi pedagojik metotlar"dır (Akt: Aytaç, 2018: 116). Nurettin Topçu (1909-1975) demiş ki: "Öğretmen, ruhlar sanatkârıdır." Burada Sokrates'i hatırlayabiliriz: "Fiziğimizi değiştiremeyiz ama ruhumuzu ve karakterimizi değiştirebiliriz. Hepimiz biliyoruz ki, okulun başarısı öğretmenin başarısı ile ilişkilidir.

Öğretmenin bütün özellikleri onu diğer alanlardaki işlerden farklılaştırır. Dersine zamanında girip çıkmasından teneffüste nöbetini tutmasına, liderliğinden uzmanlığına ve yetkinliğine kadar bütün özellikleri onu farklılaştırır. Söz sanatını en iyi bilen öğretmendir. Çünkü o konuşur ve mesleğini bununla icra eder. Öğretmenliğin tiyatral bir tarafı vardır: Rol yapar; bir sıkıntısı olursa bile öğrenciye yansıtmaz. Etkili konuşma kadar etkili dinler de, yani dinleme sanatını da icra eder. Öğretmen anlar. O, hep öğrenir ve öğretir. Ve öğretmen liderdir. Bütün bunların bir sanat duyarlılığıyla gerçekleştirilmesine öğretmenlik deniyor. Öğretmen hayatı anlamlandırmada yardımcı olur. Tolstoy der ki: "İnsan acı duyabiliyorsa canlıdır; başkasının acısını duyabiliyorsa insandır." Öğretmen bu konularda duyarlı davranarak ve rol model olarak hayatı anlamlı hale getirecektir. Bunun için M. Akif Ersoy (1873- 1936) öğretmenin niteliğine vurgu yapar: "Muallimim diyen olmak gerektir inançlı; Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı." Öğretmen liyakat, vicdan ve erdem sahibidir.

Russel'a göre, "eğiticinin gereksinim duyduğu ve öğrencilerin edinmesi gereken şey sevgi ile işlenmiş bilgidir" (Russel, 1993: 223). "Küçük çocukların eğitimini geliştirmek için yapılmış olan her şey onları sevenlerce yapılmıştır" (Russel, 1993: 166). 20. yüzyılın etkili Amerikalı psikoloğu Cari Rogers (1902- 19877) "öğrenci merkezli eğitimi ileri sürdüğü zaman iyi bir öğretmenin doğal, samimi olması, güven telkin etmesi ve kendini öğrencilerinin yerine koyabilme yeteneğine sahip olması gerektiğini belirtmiştir" (Kızıltepe, 2002: 12). Öğretmen empati kurabilen biridir.

Nietzsche der ki: "Ben bir filozofa, örnek oluşturduğu ölçüde değer veririm" (Arendt, 2004: 298). Bu sözü öğretmene uyarlayabiliriz: "Ben bir öğretmene örnek oluşturduğu ölçüde değer veririm" yani öğretmen örnek oluşturacak, rol model olacak ve bunun ne anlama

geldiğinin bilincinde olacak. Her şeyden önce karşımızda bir insan var ve bu insana öğretmen yol gösterecek ve öğrenmeyi kolaylaştıracak.

Yüreklere dokunmak olmadığında öğretmenlik asıl işlevini yitirir ve Sofist bir karakter kazanır: Parayla bilgi satmak. Bugün asıl işlevi bu olan öğretmen sadece alanının uzmanı ve akademik başarısı olan bir birey olur. Aldous Huxley (1894- 1963), *Cesur Yeni Dünya* adlı distopyada öğretmenin olumsuz olan başka bir rolüne dikkat çeker: Huxley, romanının 1946 baskısına yazdığı 'önsöz'de "totaliter devletlerin insanı köleleştirdiğini ve devletin bunu yani köle olarak yaşamayı sevmeyi basın ve öğretmenlere yaptırdığını anlatır (Huxley, 2013: 25). Burada yapılması gereken hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine sahip olmasıdır. Öğretmenler kendi öğrencilerine eleştirel düşünme konusunda rol model olurlarsa yüzyılın gerektirdiği bir beceriyi kazandırmış olurlar.

Sonuç

Eğitim gibi dönüştürücü değiştirici bir olguda başarının anahtarı eğitimcidedir. Eğitimin ontolojik unsuru öğretmen/eğitimci, birey olarak insana ve bireylerden oluşan topluma yol gösterir, yön verir. Bu nedenle öğretmen toplumun ve dünyanın değiştirici geliştirici dinamik unsurudur. Öğretmenler sadece bilgi sahibi olmakla yetinmeyen, sahip olduğu bilgiyi gerekli yöntem ve tekniklerle öğrencisine aktarandır. Ama rolü bununla sınırlı değildir. Öğretmen aynı zamanda öğrencisine rol model olarak öncülük eden, onunla öğrenen, onun eleştirel düşünme becerisi kazanmasını sağlayan kişidir. Öğretmenin öğrencilerine rehberlik etmesi, çocuğun/gencin geleceğini inşa sürecinde önemli bir katkı olacaktır. Birçok çocuk, çocukluğunda yeterli ilgiyi, sevgiyi, şefkati ve merhameti göremeyebiliyor. Bazı çocukların sosyal iletişim ihtiyacının giderilmesi eksik olabiliyor. Bu ihtiyacı en iyi anlayan alanla ilgili konuda ve yöntem teknikler konusunda uzman olan öğretmen olacaktır. Öğretmenler sadece öğreten değil aynı zamanda öğrencilerine liderlik yaparak, problem çözme becerisi geliştirerek, toplumun geleceğini inşa ederler

Kaynakça

Arendt, H. (2004). *Geçmişle Gelecek Arasında,* çev. B. S. Şenel, 2.Baskı, İstanbul: İletişim Y.

Aristoteles (1998). *Nikomakhos'a Etik*, çev. S. Babür, Ankara: Ayraç Y.

Aytaç, K. (2018). *Avrupa Eğitim Tarihi,* 7. Baskı, Ankara, Doğu Batı Y.

Brumbaugh, R. S.- Lawrence, N. M. (1991). *Eğitime Dair Felsefeler Batı Düşüncesinin Temelleri Üzerine.* çev. N. Tozlu, Van:

Cevizci, A. (2012). *Eğitim Felsefesi,* Ankara: Say Y.

Freire, P. (2006). *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev.D. Hatatoğlu- E. Özbek, İstanbul: Ayrıntı Y.

Huxley, A. (2013). *Cesur Yeni Dünya,* çev.Ü. Tosun, İstanbul: İthaki Y.
Kızıltepe, Z. (2002). "İyi ve Etkili Öğretmen", Eğitim ve Bilim. Cilt 27, Sayı 126 (10-14), (http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/viewFile/5137/1219. E. T. 30. 10. 2021).

Mevlana, (1991). *Mesnevi C VI*, çev. V. İzbudak, İstanbul: MEB Y.

Mevlana (1992). *Divan-ı Kebir C. I*, Haz. A. Gölpınarlı, Ankara: MEB Y.
Mevlana (1992). *Divan-ı Kebir C. II*, Haz. A. Gölpınarlı, Ankara: MEB Y.
Platon (2024). *Sokrates'in Savunması,* çev. A. Çokona, İstanbul: T. İş B. Y.

Russell, Bertrand (1993). *Eğitim Üzerine,* çev.N. Bezel, İstanbul: Say Y.

Şimşek, H. (2022). "Öğretmenlik Mesleği Ve Öğretmen Yetiştirmede Güncel Gelişmeler", s.249- 275. *Eğitime Giriş* içinde Editörler: H. B. Memduhoğlu- K. Yılmaz. Ankara: Pegem Y.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİ DERSİNDEKİ "ÖĞRETİM TEKNİKLERİ" KAVRAMINA YÖNELİK ALGILARI: K-W-L TEKNİĞİ ÖRNEĞİ

PERCEPTIONS OF TEACHER CANDIDATES TOWARDS THE CONCEPT OF "TEACHING TECHNIQUES" IN THE TEACHING PRINCIPLES AND METHODS COURSE: THE EXAMPLE OF K-W-L TECHNIQUE

Doç.Dr. Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimler Bölümü

sevdakc@gmail.com - ORCID: https://orcid.org/https://0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının K-W-L tekniği ile öğretim ilke ve yöntemleri dersindeki "öğretim teknikleri" kavramına yönelik algılarının belirlenmesidir. Durum desenin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmadaki veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ve doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların teknik, yöntem, strateji boyutlarında ve karşılaştırmalarda kavram yanılgılarına sahip olduğu görülmüştür. Diğer bir sonuç ise katılımcıların K-W-L tekniğiyle "öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin görüşleridir. Burada katılımcılar öğretim tekniklerinin ölçme ve değerlendirme ve sınıf içi uygulamalarda kullanıldığını ifade etmişlerdir. Son olarak araştırmada K-W-L tekniğiyle katılımcıların öğretim tekniklerini yaparak-yaşayarak öğrenmede kullandıkları ve geleneksel eğitimde kalabalık sınıflarda kullanılan tekniklerin olduğu bilgisine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretim İlke ve Yöntemleri Dersi, Teknik, K-W-L tekniği.

ABSTRACT

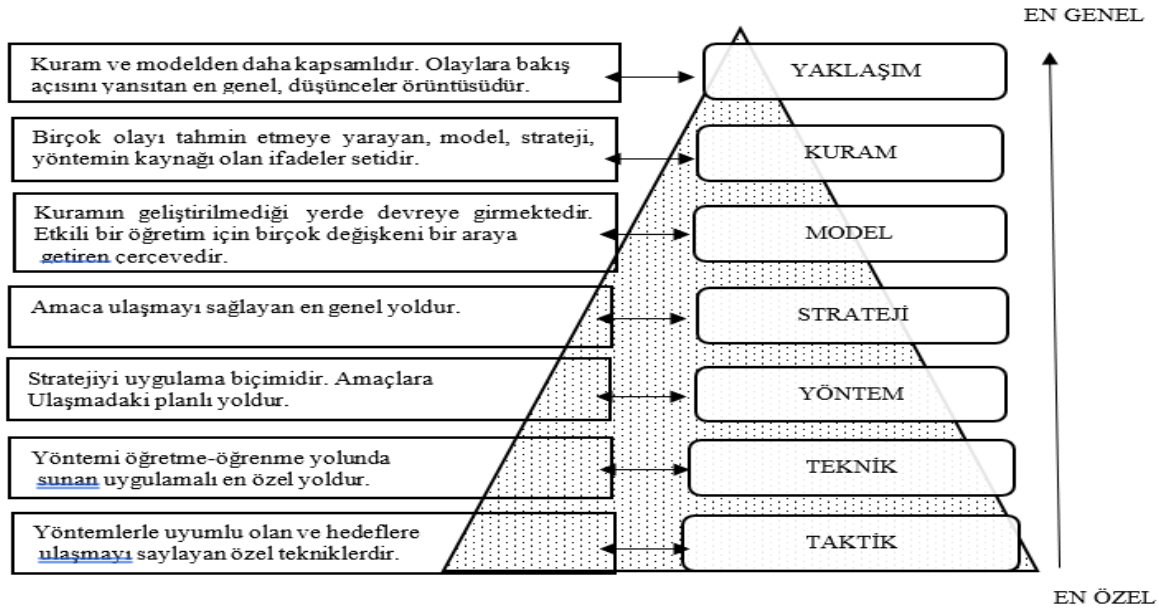
The main purpose of this research is to determine the perceptions of teacher candidates towards the concept of "teaching techniques" in the course of teaching principles and methods with the K-W-L technique. The study group of the research in which the case design was used consists of teacher candidates studying at the Faculty of Education at Siirt University. The data in the

research were collected through a semi-structured interview form developed by the researcher and document analysis. The collected data were subjected to content analysis. As a result of the research, it was seen that the participants had misconceptions in the dimensions of technique, method, strategy and comparisons. Another result is the participants' views on the areas of use of "teaching techniques" with the K-W-L technique. Here, the participants stated that teaching techniques were used in measurement and evaluation and in-class applications. Finally, it was concluded that the participants in the study used the K-W-L technique in learning by doing the teaching techniques and that they had knowledge of the techniques used in crowded classes in traditional education.

Keywords: Teaching Principles and Methods Course, Technique, K-W-L technique.

1. GİRİŞ

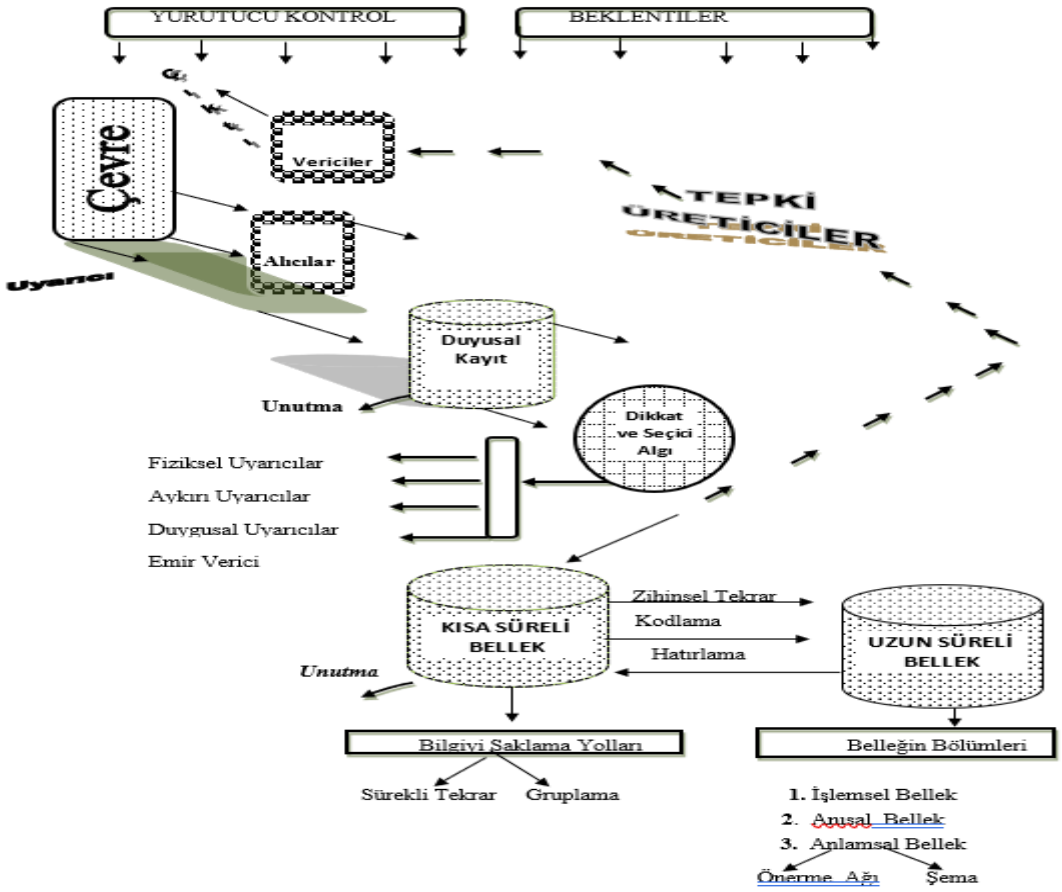
Bütün canlılar arasında en karmaşık özelliğe sahip olan insan, düşünme özelliğiyle diğer canlılardan ayrılmaktadır. İnformal eğitimle şekillenen düşünme özelliği, formal eğitimdeki öğretim faaliyetleriyle bütünleşmektedir. Çünkü öğretim, kılavuzlama işidir. Öğrenmeyle başlayan planlama, uygulama ve değerlendirmelerdir (Güven, 2013; Yurtal, 2017). Eğitimin formal boyutunu oluşturan *öğretimle*, bireyde istendik davranışlar oluşturulmaktadır. Oluşturulan istendik davranışlar belirli bir yaklaşım, kuram, model, strateji, yöntem, teknikle anlamlı hale gelmektedir (Bakınız: Görsel 1).

Görsel 1. Yaklaşım, Kuram, Model, Strateji, Yöntem, Teknik ve Taktik Karşılaştırılması (Koç-Akran, 2018:47).

Basit öğrenmeler uyarıcı-tepki ilişkisiyle gerçekleşmektedir. İnsan beyni bu uyarıcılar arasında kurulan bağla öğrenmeye açık olmaktadır (Gordon ve Cross, 1974). Bilişsel öğrenme

kuramında da belirtildiği gibi, bilgi ve beceriler süreçle gerçekleşmekte, öğretmen-öğrenci arasında bağ güçlenmektedir. Bu bağın oluşmasında insan zihni yaşadığı çevreye bağlı olarak farklı uyarıcılara maruz kalmaktadır. Beynin öğrenmesi üzerinde etkili olan bu uyarıcıların bir bölümü kısa süreli bellekte bir kısmı da uzun süreli bellekte kalmaktadır (Bakınız: Görsel 2).

Görsel 2. Bilgi İşleme Modeli Şeması (Koç, 2009:27).

Görsel 2'de görüldüğü üzere bilgi insan zihninde belirli aşamalarla gerçekleşmektedir. Mesela birey strateji, yöntem, teknik ilişkisini ele alırken kavramlar arasında bazen yanlış tanımlamalar ve açıklamalar yapabilmektedir. Yani stratejiyi bilgi ve becerileri zihinsel yollarla açıklayan en genel yol olarak tanımlarken (Erciyeş, 2013) yöntemi, stratejinin uygulama biçimi olarak ifade edilmektedir (Engin, 2018). Tekniği ise sınıf içi-dışı uygulamalarla öğrencilerin öğrenmesini somutlaştıran ve öğrenme yolundaki bilgileri eğlenceli hale getiren en özel yol olarak ifade etmektedir. Yapılan doğru tanımlamalara karşın öğrencilerin kavramlar arasında bağ kurma ve örnekler verme konusunda yanlış bilgilere sahip olduğu belirtilmektedir. Oysaki bütün bu kavramların temelleri Eğitim Fakültelerinde öğretim ilke ve yöntemleri dersinde verilmektedir. Bu dersle, öğrenciler mesleğe hazırlanmakta, sınıf yönetim becerisine sahip olmakta, uygulama ve etkinlikler çerçevesinde deneyim kazanmaktadır. Verilen eğitimlerle öğretmen adaylarının kavram yanılgılarının giderilmesi ve kavramlar arasındaki ilişkilerin kurulması beklenmektedir.

Öğretmen adaylarının öğretim ilke ve yöntemleri dersinde en çok yaptıkları hatalar arasında **öğretim teknikleri** kavramı bulunmaktadır. Çünkü anlatım, soru-cevap, örnek olay, gösterip yaptırma, tartışma, problem çözme şeklinde altı yöntem bulunmaktadır. Buna karşın alan yazında birçok öğretim tekniği yer almaktadır. Bu tekniklerin bir kısmı öğretmen bir kısmı ise öğrenci merkezli eğitim anlayışında kullanmaktadır. Öğretmen adayları, hangi tekniğin ne zaman kullanılacağı, nerede kullanılacağı ve nasıl uygulanacağı konusunda yeterli ön bilgiye sahip olmamaktadır. Eğitimde; öğrenci ön bilgilerinin belirlenmesinde birtakım yollar, uygulamalar ve teknikler kullanılmaktadır. Bunlardan biri **K-W-L** tekniğidir.

K-W-L tekniği, öğrencilerin mevcut bilgilerinin belirlenmesinde, ön bilgilerinin neler olduğu konusunda öğretmen ve öğrenciye dönüt vermesinde, yeni bilgilerin oluşturulmasında kullanılmaktadır. Teknik üç harf (K, L, W) ve üç sütun halinde tasarlanmıştır. K= What I **K**now; W=What I **W**ant to Learn; L=What I **L**earned şeklinde açıklanmaktadır. Know ifadesinde "Ne Biliyorum?" sorusu sorulmaktadır. Burada öğrenciler herhangi bir konu hakkında ne bildiklerinden hareketle anahtar kelimelere ulaşmaktadır. Bunun için bu aşamada geniş bilgiler bulunmaktadır. Want to Learn ifadesinde birey kendisine "Ne Öğrenmek İstiyorum?" sorusunu sormakta ve araştırmalarla bilgilere ulaşmaya çalışmaktadır. Sorularla öğretmen öğrencinin ilgilerini, meraklarını bu aşamada ortaya koymaya çalışmaktadır. Learned ifadesinde ise öğrenci "Ne Öğrendim?" sorusuyla ilk iki aşamadaki öğrenmelerini ilişkilendirmektedir. Önceki bilgilerinden farklı olarak yeni öğrenmeler gerçekleşmektedir (Öztürk ve Çelikkaya, 2021). Kısaca K-W-L, Sentez düzeyinde davranışlar kazandırması yönüyle her dersteki kavramların ve bilgilerin öğretiminde kullanılabilecek etkili bir tekniktir. Bu sebeple öğretmenler bütün eğitim kademelerinde K-W-L gibi teknikleri kullanmalı ve öğrencilerin ön bilgileri ile çıktıları arasındaki farkı ortaya koymalıdır. Aradaki bu fark öğretmenin ve öğrencinin öğretim süreçleri hakkındaki düşüncelerini belirlemektedir. Yani öğretmen sınıf içinde gerçekleştirmiş olduğu öğretim hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Öğrencide kendi performansını öz değerlendirme yaparak analiz etmektedir. Öğretim ortamlarında etkili olduğu düşünülen K-W-L tekniğinin öğretmenlere iyi tanıtılması ve yapılan bilimsel çalışmalarla öneminin açıklanması gerekmektedir. Buradan hareketle araştırmanın temel amacı, öğretmen adaylarının K-W-L tekniği ile öğretim ilke ve yöntemleri dersindeki "öğretim teknikleri" kavramına yönelik algıları belirlenmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

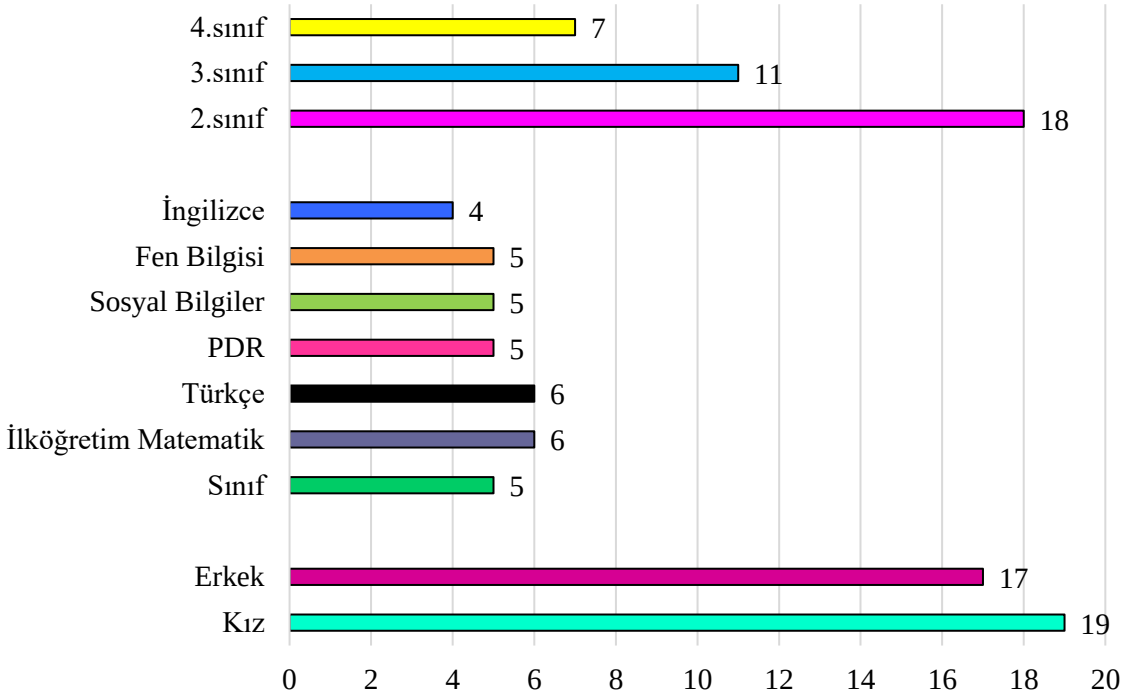
- Katılımcıların ÖYT dersindeki "öğretim ilkeleri" kavramına ilişkin kavram yanılgıları nelerdir?

- K-W-L tekniğiyle "öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin katılımcı görüşleri nelerdir?
- Katılımcıların Öğretim İlke ve Yöntemleri dersinde "öğretim teknikleri" ile öğrendikleri bilgilerin neler olduğuna ilişkin görüşleri nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırmada bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Bütüncül tek durum deseninde tek bir analiz birimi mevcuttur. Bu bazen bir birey, bazen bir kurum bazen bir okul, bazen de bir program olabilmektedir (Yeşilbaş Özenç, 2022). Araştırmada mevcut durum "öğretim ilkeleri" birim ise K-W-L tekniği olarak belirlenmiştir. Tekniğin uygulaması ve öğretim teknikleri konusunda katılımcı görüşleri ele alınarak araştırma problemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmada 36 katılımcıya ait demografik bilgiler Görsel 3'de yer almaktadır.

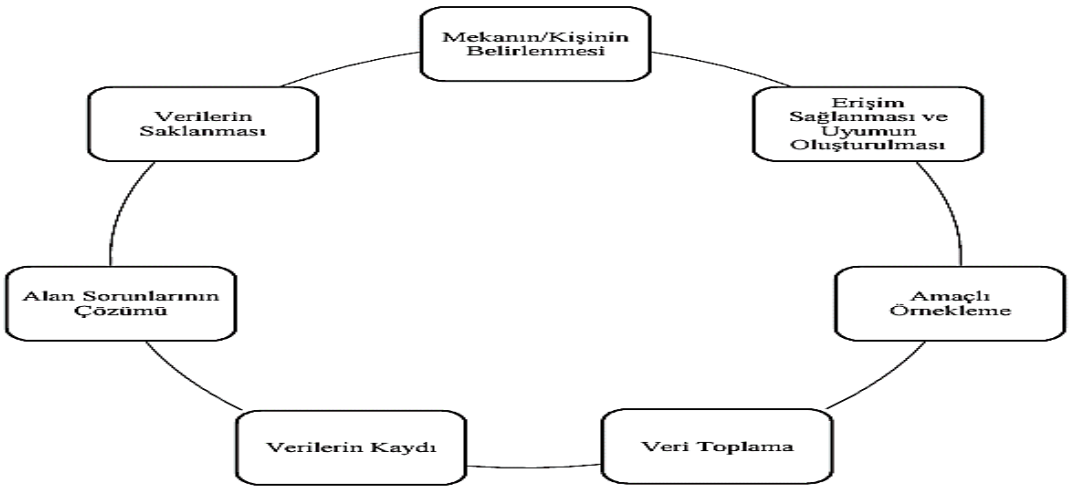

Görsel 3. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Görsel 3'de görüldüğü üzere katılımcıların 19'u kız, 17'si erkektir. Katılımcılardan 4'ü İngilizce, 5'i Sınıf, PDR, Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi, 6'sı Türkçe ve İlköğretim Matematik Öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedir. 18 katılımcı 2.sınıf, 11'i 3.sınıf, 7'si 4.sınıfta okumaktadır.

Veri toplama araçları olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ve doküman analizi kullanılmıştır. Görüşme; sosyal bilimlerle özdeşleşen bir veri

toplama aracıdır ve nitel çalışmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Akman Dömbekci ve Erişen, 2022). Nitel araştırmalarda veri toplama faaliyetleri belirli süreçlerle gerçekleşmektedir (Bakınız: Görsel 4) (Karahan, Uca ve Güdük, 2022).

Görsel 4. Veri Toplama Faaliyetleri (Karahan, Uca ve Güdük, 2022:83).

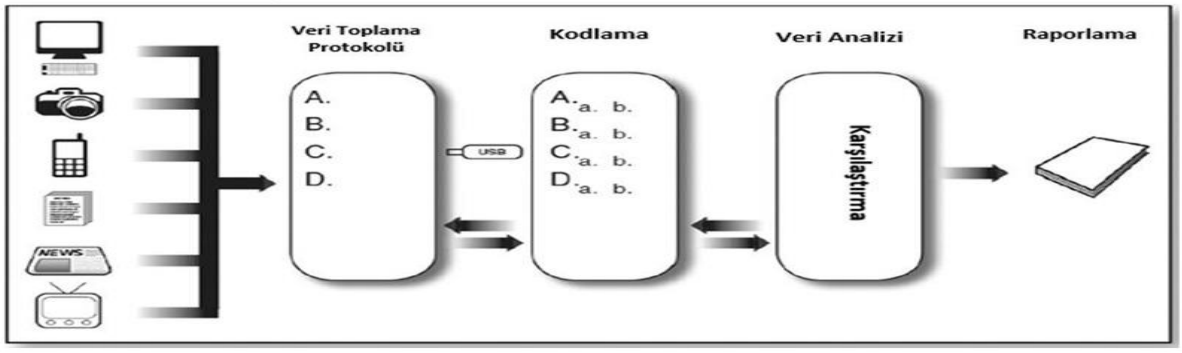
Nitel araştırmalarda çalışma yapılacak ortamların belirlenmesi, kişilerin seçilmesi önemli görülmektedir. Çünkü ortam ve katılımcı araştırmanın probleminin belirlenmesinde ve araştırma kapsamının oluşturulmasında etkilidir. Buna bağlı olarak araştırmada verilerin toplanması, analizleri katılımcı gruba bağlı olarak şekillenmektedir. Nitel araştırmalarda verilerin toplanmasında sıklıkla kullanılan üç teknik bulunmaktadır. Bunlar; görüşme, gözlem ve doküman incelemedir (görsel ve yazılı materyaller). Bu tekniklerden hangisinin kullanılacağı araştırmanın amacına, katılımcı grubunun özelliğine bağlı olarak değişmektedir (Karahan, Uca ve Güdük, 2022). Örneğin görüşme tekniği kullanılacaksa araştırmacı bu tekniği niçin kullandığını ve hangi türünü araştırmada tercih ettiğini açıklamalıdır (Bakınız: Görsel 5).

Görsel 5. Veri Toplama Aracına Göre Görüşme Türleri (Karahan, Uca ve Güdük, 2022:88).

Üç türü bulunan görüşme tekniğinden nitel çalışmalarda en fazla kullanılan yarı yapılandırılmış yani açık uçlu görüşmelerdir. Bu araştırmada da esnek olması, soruların alt problemlere bağlı olarak değişmesinden dolayı yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Görüşme formunda araştırmacı üç soru hazırlamıştır. Üç sorunun geçerliği ve güvenirliği için bir uzman görüşüne

başvurulmuştur. Uzmanın sorular hakkında "uygun", düzeltilmeli" ve "uygun değil" görüşleri dikkate alınarak sorular gözden geçirilmiştir. Soruların katılımcı grubuna ve araştırma kapsamına uygunluğuna bakılmış ve üç soru nihai forma alınmıştır. Görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Araştırmada aynı zamanda doküman analizi yoluyla katılımcı etkinliklerinden alıntılar yapılmıştır. Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, kayıt ve belgeler araştırmacılar tarafından titizlikle incelenmektedir. Başka bir deyişle belirli bir amaç doğrultusunda, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyaller sistematik olarak analiz edilmektedir. Analizlerde bazen yazı, belge, bazen de yapım veya kalıntılar kullanılarak araştırma verileri belirli aşamalarla elde edilmekte ve yorumlanmaktadır (Bakınız: Görsel 6).

Görsel 6. Doküman Analizinin Aşamaları (Sak, Şahin Sak, Öneren Şendil ve Nas, 2021:234).

Araştırmada katılımcıların "öğretim teknikleri" kavramı konusundaki görüşleri K-W-L tekniğinin üç aşaması dikkate alınarak açıklanmıştır (Bakınız: Görsel 7).

K	W	L
What I Know *Ne biliyorum* • Okumadan önce bildiklerinizi gözden geçirip buraya yazınız.	What I Want to Learn *Ne öğrenmek istiyorum* • Okumanız için bir amaç belirleyin. • Metinden ne öğrenmek istediklerinizi buraya madde hâlinde yazınız.	What I Learned *Ne öğrendim* • Okuduktan sonra öğrendiklerinizi düşünün, buraya maddeler hâlinde yazınız.

Görsel 7. Ters Yüz Öğrenme Modelinde K-W-L Tekniği (Öztürk ve Çelikkaya, 2021:510).

Araştırmada katılımcıların "öğretim teknikleri" kavramına yönelik görüşleri K-W-L tekniğiyle belirlenmeye çalışılmış ve katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde ve katılımcı etkinliklerinde K1, K2……K36 kodu kullanılmıştır.

Araştırmada verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Başta sosyal bilimler olmak üzere birçok alanda kullanılan içerik analizi (Taylan, 2011), yazılı ve görsel materyallerle toplanan verilerden sonuçlar çıkaran, fark edilmeyen üstü kapalı düşünceleri

ortaya çıkaran ve nitel çalışmalarda araştırmacıların sıklıkla başvurduğu bir teknik olarak karşımıza çıkmaktadır (Gökçe, 2006). Bu teknik, araştırmalarda belirli aşamalar dikkate alınarak kullanılmaktadır. Araştırmada da ilk olarak araştırma problemi belirlenmiştir. Problem doğrultusunda çalışma grubuna karar verilmiş ve katılımcılarla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler araştırmacı tarafından bilgisayar ortamına aktarılmış ve kodlar belirlenmiştir. Kodların güvenirliği için uzman görüşüne başvurulmuştur. Miles ve Huberman 'ın (1994) formülü kullanılarak güvenirlik hesaplanmıştır. İki uzmanın görüşü arasında güvenirlik .95 bulunmuştur. Kodların belirlenmesinden sonra temaların oluşturulması aşamasına geçilmiştir. Temalar kodlardan hareketle oluşturulmuş ve bütün veriler bulgular bölümünde tablolar halinde gösterilmiştir.

3. BULGULAR

Katılımcıların ÖYT dersindeki "öğretim ilkeleri" kavramına ilişkin kavram yanılgıları

Katılımcıların ÖYT dersindeki "öğretim ilkeleri" kavramına ilişkin kavram yanılgıları Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların ÖYT Dersindeki "Öğretim İlkeleri" Kavramına İlişkin Kavram Yanılgıları

Soru	Tema	Kodlar	Kodlama Yoğunluğu f
ÖYT dersindeki öğretim ilkeleri kavramına ilişkin kavram yanılgılarınız nelerdir?	Yöntem ve Teknik Kavramının Karıştırılması	Teknik uzun vadelidir (K22), (K28) En genel yol yöntem (K25), (K29) Bütün yöntemler öğrenci merkezli (K26), (K27) Drama yöntemi (K5), (K30), (K31), (K32), (K33), (K34) Anlatım tekniği (K4), (K5), (K6), (K7), (K8) Gösterip yaptırma tekniği (K12), (K13), (K14) Tekniklerde uygulama olmaması (K36) Yöntemlerde sadece uygulama olması (K1), (K2) Birden fazla teknik kullanımı (K17), (K18), (K19), (K20) Teknikleri öğretmenin yönetmesi (K9) Bütün teknikler zaman alması (K20) Tekniklerin bilişsel beceri kazandırması (K30), (K31) Tekniklerin sınıf içinde uygulanması (K3), (K9), (K10)	34
	Strateji ve Öğretim tekniklerini İlişkilendirmeme	Drama tekniği-Sunuş (K11), (K15), (K16) Rol oynama tekniği-Sunuş (K21) Altı ayakkabı tekniği- Araştırma İnceleme (K23) (K24) Soru-cevap tekniği-Buluş (K8), (K19)	8
		TOPLAM	42

Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların ÖYT dersindeki "öğretim ilkeleri" kavramına ilişkin kavram yanılgılarından hareketle "Yöntem ve Teknik Kavramının Karıştırılması", "Strateji ve Öğretim tekniklerini İlişkilendirmeme" şeklinde iki temaya ulaşılmıştır. Yöntem ve Teknik Kavramının Karıştırılması temasında en çok vurgulanan drama yöntemi, Strateji ve Öğretim tekniklerini İlişkilendirmeme temasında drama tekniği-Sunuş yoluyla öğretim

stratejisidir. Katılımcı görüşlerinde en çok vurgulanan kodlardan bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K30: Drama dersinde drama tekniğini yöntem olarak biliyordum sonra yanlış öğrendiğimi anladım.

K31:..daha önce drama yöntemi olarak öğrenmiştim.

K32:…yöntem ve tekniği hep karıştırıyorum. Drama yöntemi ve tekniği gibi..

K33:..yönteme dediğim gibi teknik, teknik dediğim yöntem çıktı…drama yönteminde olduğu gibi..

K11:..Drama tekniğinin stratejisini sunuş olduğunu sanıyordum.

K15:…drama sunuşta kullanılır…

K16:…Drama tekniği geleneksel eğitimin stratejisi sunuştur.

K-W-L tekniğiyle "öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin katılımcı görüşleri

K-W-L tekniğiyle "öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin katılımcı görüşleri Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Katılımcıların K-W-L Tekniğiyle "Öğretim Tekniklerinin" Kullanım Alanlarına İlişkin Görüşleri

Soru	Tema	Kodlar	Kodlama Yoğunluğu
			f
K-W-L tekniğiyle " öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin	Ölçme ve Değerlendirme	Akademiler (K6), (K7), (K8), (K9), (K10) Final sınavı (K19), (K20), (K21), (K22), (K23), (K24), (K32) Geribildirim (K5), (K12), (K16) Soru cevap (K18), (K29), (K33) KPSS (K15), (K31)	20
	Sınıf İçi Uygulamalar	Anlamlı öğrenme (K11), (K25), (K26), (K30), (K36) Drama etkinliklerinde (K1), (K17), (K34) Matematik uygulamalarında (K3), (K4) Konuyu somutlaştırma (K2), (K27) İş birliği etkinlikleri (K13), (K14) Bireysel çalışmalarda (K28), (K35)	16
		TOPLAM	36

Çizelge 2'de görüldüğü üzere K-W-L tekniğiyle "öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin katılımcı görüşlerinden hareketle "Ölçme ve Değerlendirme" ve "Sınıf İçi Uygulamalar" şeklinde iki temaya ulaşılmıştır. Ölçme ve Değerlendirme temasında en çok vurgulanan final sınavı, Sınıf İçi Uygulamalar temasında ise anlamlı öğrenmedir. Katılımcı görüşlerinde en çok vurgulanan kodlardan bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K19:..final sınavından dolayı çok iyi çalışıyorum…

K20:…ölçme ve değerlendirmelerde…özellikle finalde…

K21:…sınavlarda…daha çok final konuları olduğu için…

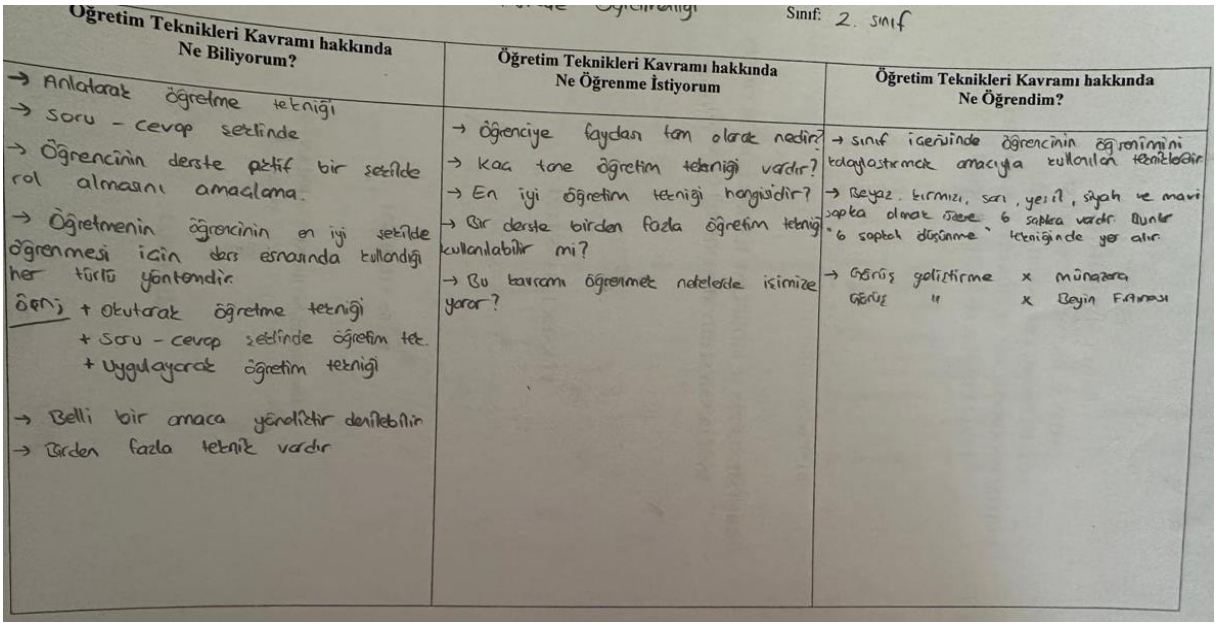
K22:….son konularımız teknikler olduğu için benim kullanım alanım ölçme ve değerlendirme..

K25:…tekniklerle konular daha iyi somutlaşıyor.

K30:…drama dersinde kullanılan tekniklerle konu daha anlamlı oluyor…

K36:…soyut düşünceleri somutlaşıyor…

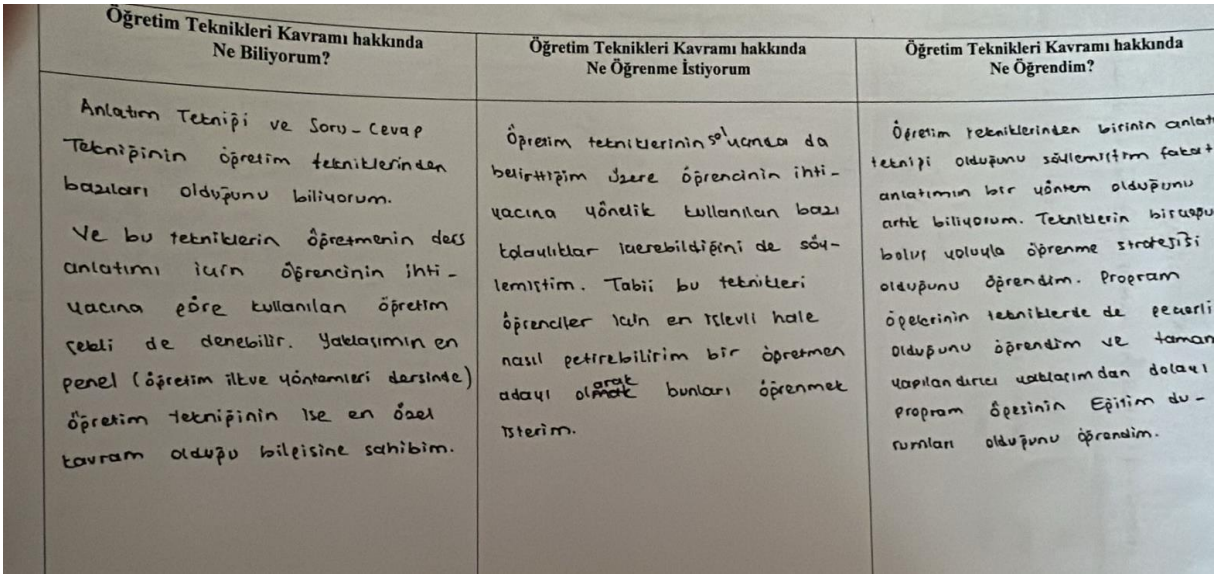
K-W-L tekniğiyle katılımcı etkinliklerden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

Sınıf: 2. sınıf

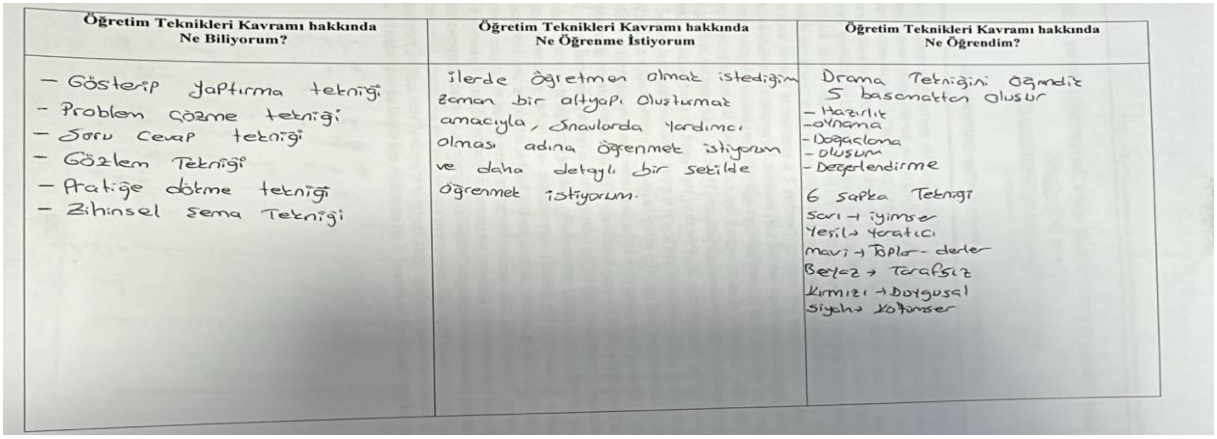
Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Biliyorum?	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrenme İstiyorum	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrendim?
→ Anlatarak öğretme tekniği → Soru - cevap şeklinde → Öğrencinin derste pasif bir şekilde rol almasını amaçlama. → Öğretmenin öğrencinin en iyi şekilde öğrenmesi için ders esnasında kullandığı her türlü yöntemdir. Örn; + Okutarak öğretme tekniği + Soru - cevap şeklinde öğretim tek. + Uygulayarak öğretim tekniği → Belli bir amaca yönelitir denilebilir → Birden fazla teknik vardır	→ Öğrenciye faydası tam olarak nedir? → Kaç tane öğretim tekniği vardır? → En iyi öğretim tekniği hangisidir? → Bir derste birden fazla öğretim tekniği kullanılabilir mi? → Bu kavramı öğrenmek hatalarda işimize yarar?	→ sınıf içerisinde öğrencinin öğrenimini kolaylaştırmak amacıyla kullanılan tekniklerdir. → Beyaz, kırmızı, sarı, yeşil, siyah ve mavi şapka olmak üzere 6 şapka vardır. Bunlar "6 şapkalı düşünme" tekniğinde yer alır. → Görüş geliştirme x münazara Görüş " x Beyin Fırtınası

Görsel 8. K4 Katılımcının K-W-L Tekniği Etkinliği

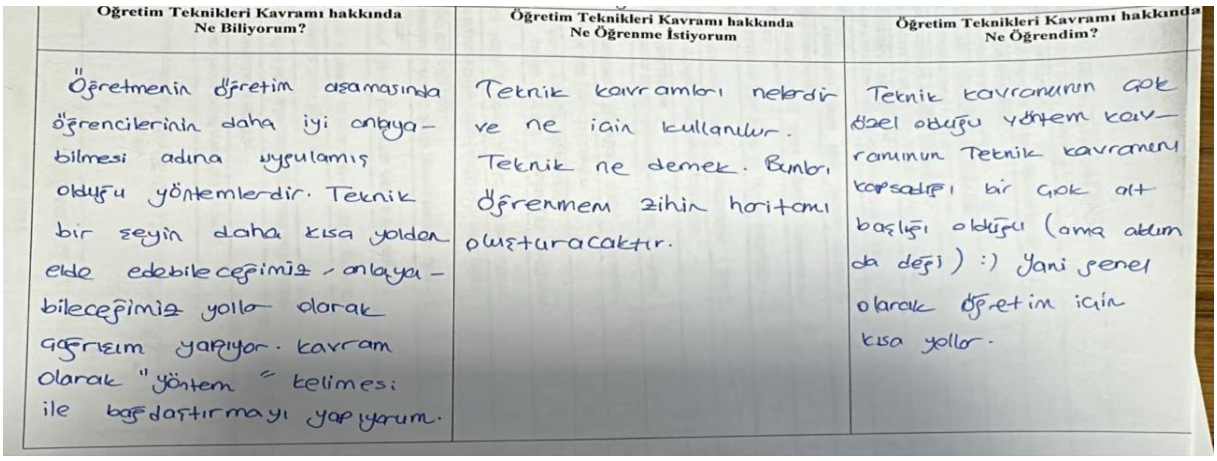
Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Biliyorum?	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrenme İstiyorum	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrendim?
Anlatım Tekniği ve Soru-Cevap Tekniğinin öğretim tekniklerinden bazıları olduğunu biliyorum. Ve bu tekniklerin öğretmenin ders anlatımı için öğrencinin ihtiyacına göre kullanılan öğretim şekli de denebilir. Yaklaşımın en genel (öğretim ilke ve yöntemleri dersinde) öğretim tekniğinin ise en özel kavram olduğu bilgisine sahibim.	Öğretim tekniklerinin sonucunda da belirttiğim üzere öğrencinin ihtiyacına yönelik kullanılan bazı kalıplıklar kazandırabildiğini de söylemiştim. Tabii bu teknikleri öğrenciler için en işlevli hale nasıl getirebilirim bir öğretmen adayı olarak bunları öğrenmek isterim.	Öğretim tekniklerinden birinin anlatım tekniği olduğunu söylemiştim fakat anlatımın bir yöntem olduğunu artık biliyorum. Tekniklerin birçoğu bolut yoluyla öğrenme stratejisi olduğunu öğrendim. Program öğelerinin tekniklerde de gerekli olduğunu öğrendim ve zaman yapılandırıcı uygulamalarından dolayı program öğesinin Eğitim durumları olduğunu öğrendim.

Görsel 9. K7 Katılımcının K-W-L Tekniği Etkinliği

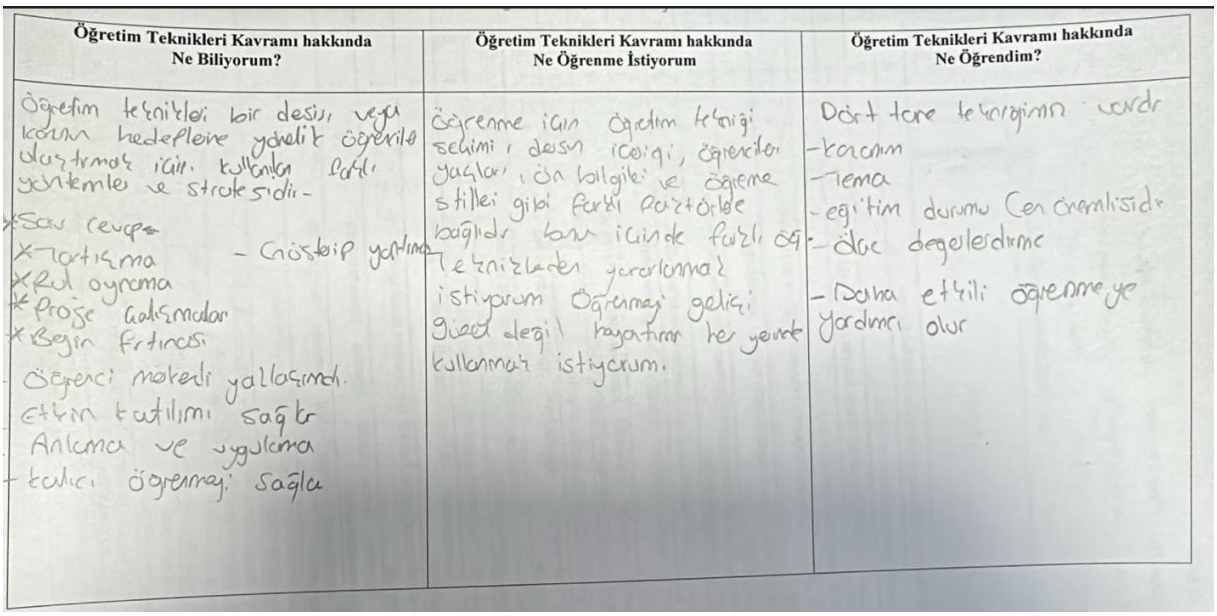
Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Biliyorum?	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrenme İstiyorum	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrendim?
– Gösterip yaptırma tekniği – Problem çözme tekniği – Soru Cevap tekniği – Gözlem Tekniği – Pratiğe dökme tekniği – Zihinsel şema Tekniği	İlerde öğretmen olmak istediğim zaman bir altyapı oluşturmak amacıyla, sınavlarda yardımcı olması adına öğrenmek istiyorum ve daha detaylı bir şekilde öğrenmek istiyorum.	Drama Tekniğini öğrendik 5 basamaktan oluşur – Hazırlık – Isınma – Dağıtma – Oluşum – Değerlendirme 6 şapka Tekniği Sarı → iyimser Yeşil → Yaratıcı Mavi → Tepki – dereler Beyaz → Tarafsız Kırmızı → Duygusal Siyah → Kötümser

Görsel 10. K12 Katılımcının K-W-L Tekniği Etkinliği

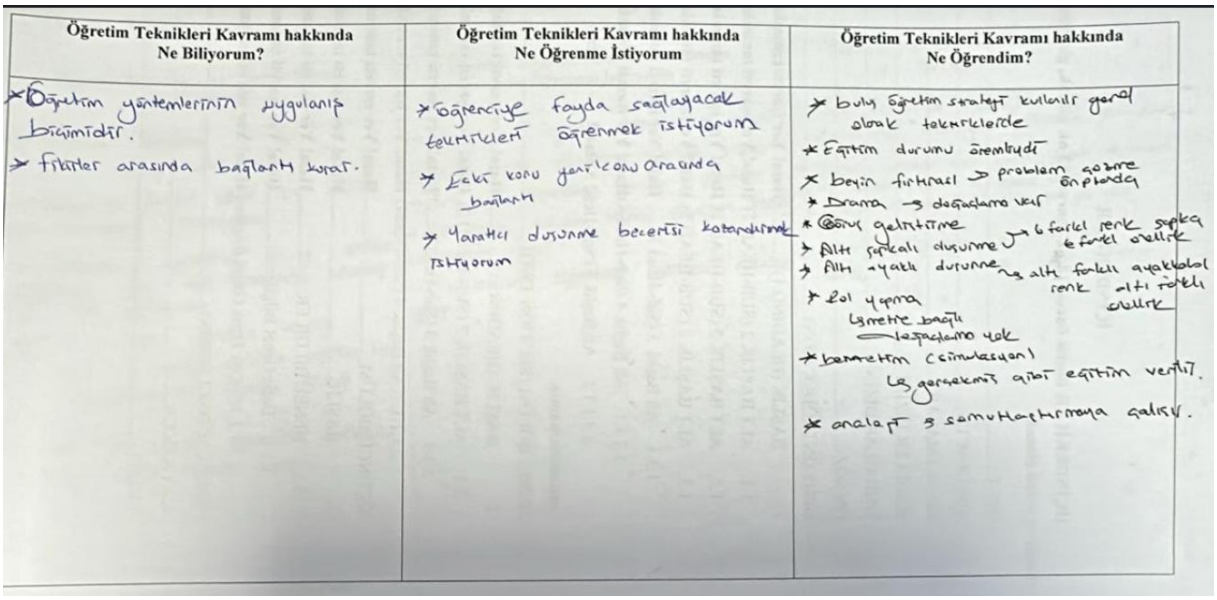
Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Biliyorum?	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrenme İstiyorum	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrendim?
"Öğretmenin öğretim aşamasında öğrencilerinin daha iyi anlayabilmesi adına uygulamış olduğu yöntemlerdir. Teknik bir şeyin daha kısa yoldan elde edebileceğimiz - anlayabileceğimiz yollar olarak açıklama yapıyor. kavram olarak "yöntem" kelimesi ile bağdaştırmayı yapıyorum.	Teknik kavramları nelerdir ve ne için kullanılır. Teknik ne demek. Bunları öğrenmem zihin haritamı oluşturacaktır.	Teknik kavramının çok özel olduğu yöntem kavramının Teknik kavramını kapsadığı bir çok alt başlığı olduğu (ama aklım da değil) :) yani genel olarak öğretim için kısa yollar.

Görsel 11. K29 Katılımcının K-W-L Tekniği Etkinliği

Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Biliyorum?	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrenme İstiyorum	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrendim?
Öğretim teknikleri bir dersi, veya konuyu hedeflere yönelik öğrenile durumlar için kullanılan farklı yöntemler e stratejidir. * Soru cevap * Tartışma - Gösterip yaptırma * Rol oyunu * Proje çalışmaları * Beyin fırtınası Öğrenci merkezli yaklaşımdır. Etkin katılımı sağlar Anlama ve uygulama + kalıcı öğrenmeyi sağlar	Öğrenme için öğretim tekniği seçimi, dersin içeriği, öğrencilerin yaşları, ön bilgileri ve öğrenme stilleri gibi farklı faktörlere bağlıdır. Bu içinde farklı öğretim tekniklerden yararlanmak istiyorum. Öğrenmeyi geliçi güzel değil hayatımın her yerinde kullanmak istiyorum.	Dört tane terimin vardır - kavram - tema - eğitim durumu (en önemlisidir) - ölçme değerlendirme - Daha etkili öğrenmeye yardımcı olur

Görsel 12. K17 Katılımcının K-W-L Tekniği Etkinliği

Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Biliyorum?	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrenme İstiyorum	Öğretim Teknikleri Kavramı hakkında Ne Öğrendim?
* Öğretim yöntemlerinin uygulanış biçimidir. * fikirler arasında bağlantı kurar.	* öğrenciye fayda sağlayacak teknikleri öğrenmek istiyorum * Eski konu yeni konu arasında bağlantı * Yaratıcı düşünme becerisi kazandırmak istiyorum	* bütün öğretim stratejileri kullanılır genel olarak tekniklerdir * Eğitim durumu önemlidir * beyin fırtınası → problem çözme önplandadır * Drama → değerlendirme var * Görüş geliştirme → 6 farklı renk şapka * Alt şapkalı düşünme → 6 farklı renk şapka * Alt yapılı düşünme → 6 alt farklı yapılı renk alt türlü * Rol yapma öğretime bağlı değerlendirme yok * kavramlar (cisimleşen) kavramlar gibi eğitim verilir. * analaf + sanatlaştırmaya çalışır.

Görsel 13. K30 Katılımcının K-W-L Tekniği Etkinliği

Katılımcıların Öğretim İlke ve Yöntemleri dersinde "öğretim teknikleri" ile öğrendikleri bilgilerin neler olduğuna ilişkin görüşleri

Öğretim İlke ve Yöntemleri dersinde katılımcıların "öğretim teknikleri" ile öğrendikleri bilgilerin neler olduğuna ilişkin görüşleri Çizelge 3'de yer almaktadır.

Çizelge 3. Katılımcıların Öğretim İlke ve Yöntemleri Dersinde "Öğretim Teknikleri" İle Öğrendikleri Bilgilerin Neler Olduğuna İlişkin Görüşleri

Soru	Tema	Kodlar	Kodlama Yoğunluğu f
Öğretim İlke ve Yöntemleri dersinde “öğretim teknikleri” ile öğrendikleri bilgiler nelerdir?	Öğrenci Merkezli Teknikler	Maliyetli teknikler (K4), (K31) Zaman konusunda dezavantaj teknikler (K2), (K17) En az uygulama düzeyi (K2), (K16), (K30) Yaparak-yaşayarak öğrenme (K6), (K7), (K8), (K18), (K19), (K20), (K21), (K22) Sosyalleşme fazla (K23), (K24) Dil ve iletişim becerisi (K3), (K5) Problem çözme (K35), (K36) Değerler (K1), (K26)	23
	Öğretmen Merkezli Teknikler	Maliyet yönünden ekonomik (K3), (K10), (K11) Zaman konusunda avantajlı teknikler (K9) Bilgi ve kavrama düzeyi (K25), (K33) Psikomotor becerilerde yetersiz (K15), (K34) Kalabalık sınıf (K12), (K13), (K14), (K27), (K28), (K29), (K32)	15
		TOPLAM	38

Çizelge 3’de görüldüğü üzere katılımcıların Öğretim İlke ve Yöntemleri dersinde “öğretim teknikleri” ile öğrendikleri bilgilerin neler olduğuna ilişkin görüşlerinden hareketle “Öğrenci Merkezli Teknikler” ve “Öğretmen Merkezli Teknikler” şeklinde iki temaya ulaşılmıştır. Öğrenci Merkezli Teknikler temasında en çok vurgulanan yaparak-yaşayarak öğrenme, Öğretmen Merkezli Teknikler temasında kalabalık sınıflardır. Katılımcı görüşlerinde en çok vurgulanan kodlardan bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

K6:..tekniklerle uygulamalı çalışmalar yapabiliyoruz.. mesela drama tekniği, altı şapka…

K7:…uygulamalı dersimizde teknikleri kullandım….hocamızın çok hoşuna gitti..

K8:…insan teorik derslerde kullandığında bilgi daha anlamlı oluyor. İnsan daha iyi öğreniyor.

K12:..bazı teknikler öğretmen merkezli ve kalabalık sınıflarda daha etkili kullanılıyor.

K13:…sınıflarımız bazen kalabalık olabiliyor…öğretmen daha fazla bu tekniklerden yararlanıyor….

K27:…yarın öğretmen olduğumuzda sınıflarımız kalabalık olacaktır. O yüzden öğretmen merkezli teknikler etkili….

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Katılımcıların ÖYT dersindeki “öğretim ilkeleri” kavramına ilişkin kavram yanılgılarına bakıldığında çoğunlukla yöntem ve teknik kavramlarını karıştırdıkları görülmüştür. Örneğin katılımcılar, ders öncesinde drama yöntemi olarak bildikleri

kavramı K-W-L tekniği sonrasında drama tekniği olarak öğrendiler. K-W-L tekniğine bakıldığında öğrencilerin ilk başlarda ne bildikleri üzerinde durmaktadır. Yani öğrencilerin ön bilgilerini ortaya koyan bir tekniktir. Öğrencilerin ikinci olarak yaşadıkları kavram yanılgısı strateji ve teknik ilişkisinin doğru kurulmamasıdır. Bilindiği üzere sunuş yoluyla öğretim stratejisi öğretmen merkezlidir ve geleneksel eğitimde çok kullanılmaktadır. Bu stratejide anlatım yöntemi ve buna bağlı teknikler kullanılmaktadır. Katılımcılar drama tekniğinin sunuş yoluyla öğretim stratejisinde kullanıldığı bilgisine sahip olduğu belirlenmiştir. Oydaki drama tekniğine en uygun öğretim stratejisi buluş yoluyla öğretim stratejisidir.

- Araştırmada katılımcıların K-W-L tekniğiyle "öğretim tekniklerinin" kullanım alanlarına ilişkin görüşlerinde ölçme ve değerlendirme ve sınıf içi uygulamalara dikkat çekildiği görülmüştür. Katılımcılara göre öğretim teknikleri çoğunlukla ölçme ve değerlendirme boyutunda kullanılmakta, farklı derslerde anlamlı bilginin oluşmasına katkı sağlamaktadır. K-W-L tekniğinde de benzer vurgular yapılmaktadır. Bu teknikte bireyin bildikleri, bilmek istedikleri ve ne öğrendikleri konuları üzerinde durulmaktadır. Katılımcılar öğretim teknikleri konusunu ölçme ve değerlendirme çerçevesinde ele alarak açıklamış ve kullanım alanı olarak bu boyuta vurgu yapmışlardır.
- Öğretim İlke ve Yöntemleri dersinde katılımcıların "öğretim teknikleri" ile öğrendikleri bilgilerin öğrenci ve öğretmen merkezli eğitim anlayışıyla açıkladıkları görülmüştür. Katılımcılara göre teknikler öğrenci ve öğretmen merkezli eğitimin temel özellikleri dikkate alınarak uygulanmaktadır. Beyin fırtınası, altı ayakkabı, altı şapka, münazara, çember vs. birçok teknik öğrencinin öğretim sürecinde yaparak-yaşayarak öğrenmesini sağlamaktadır. Gösteri, soru-cevap gibi teknikler ise kalabalık sınıflarda uygulanması daha ekonomiktir. Çünkü geleneksel eğitimlerde çok fazla araç-gerecin kullanılmaması, sınıf mevcutlarının fazla olması, kısa sürede çok fazla bilginin aktarılmasından dolayı öğretmenler tarafından çok fazla tercih edilmektedir. Böyle bir anlayış öğrencinin pasif kalması ve bilgilerin ezberlenmesi anlamına gelmektedir. Oysaki öğrenci merkezli eğitim anlayışında öğrencinin öğretmen rehberliğinde bilgiyi yapılandırması beklenmektedir. Öğrenci süreçte bilgiyi inşa eden ve öğretim sürecinde yaparak - yaşayarak öğrenmesini gerçekleştiren bir kişidir. Onun için ön bilgi-merak-ürün K-W-L tekniğiyle öğrencinin kavramsal olarak öğrenmesi hakkında öğretmene bilgi sunmaktadır.

Öneriler

* Farklı eğitim kademelerinde öğrencilerin derslerdeki kavram yanılgıları belirlenebilir.
* K-W-L tekniğinin öğrencilerin üst düzey becerilerine etkisi araştırılabilir.
* K-W-L tekniğinin öğrenci başarısına katkısına ilişkin karma çalışmalar yapılabilir.
* Bireysel ve grup değerlendirmelerinde K-W-L tekniğinin katkısı araştırılabilir.
* K-W-L tekniğinin bireyin öze dönük zekasına katkısı araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Akman Dömbekci, H. & Erişen, M.A. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 141-160.

Engin, A.O. (2018). Öğretim yöntemleri. (Eds:M.N.Gömeleksiz).*Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Asos Yayınları.

Erciyeş, G. (2013). Öğretim yöntem ve teknikleri. (Editör. Şeref Tan). *Öğretim ilke ve yöntemleriyle ilgili temel kavramlar.* Ankara: Pegem Akademi.

Gordon, R. ve Cross, M.A (1974). *The psychology of learning*. New York: Pergamon Pres Oxford.

Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi kuramsal ve pratik bilgiler*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güven, B. (2013). Öğretim ilke ve yöntemleri. (Editör. Şeref Tan). *Öğretim İlke ve Yöntemleriyle ilgili Temel Kavramlar*. Ankara: Pegem Akademi.

Karahan, S., Uca, S., & Güdük, T. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Türleri ve Görüşme Tekniklerinin Uygulanma Süreci/ *Interviews and Interviewing Techniques in Qualitative Research. Nitel Sosyal Bilimler, 4*(1), 78-101. https://doi.org/10.47105/nsb.1118399.

Koç, S. (2009). *İlköğretim 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin öğrenme stillerinin belirlenmesi ve akademik başarı ile ilişkisi (Malatya ve Elâzığ İlleri Örneği).* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Elazığ.

Koç-Akran, S. (2018). Öğretim modelleri ve stratejileri (Eds:M.N.Gömeleksiz).*Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Asos Yaınları.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. California: Sage Publication Inc.

Öztürk, D. & Çelikkaya, T. (2021). Alternatif eğitim modeli ve yaklaşımlarında kullanılabilecek strateji, yöntem ve teknikler (Eds. T. Çelikkaya). *Etkinlik örnekleriyle sosyal*

bilgiler öğretiminde alternatif eğitim modelleri ve yaklaşımları (ss.510-511). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227-250. http://doi.org/10.33400/kuje.843306.

Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırılması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(2), 63-76.

Yeşilbaş Özenç, Y. (2022). Eğitim araştırmalarında durum çalışması deseni nasıl kullanılır? *Uluslararası Eğitimde Nitel Araştırmalarda Mükemmellik Arayışı Dergisi (UEMAD), 1*(2), 57-67.

Yurtal, F. D. (2017). Eğitim Psikolojisinin Kapsamı, Ünitenin Ana hatları. (6.Baskı). (Editör.İbrahim Yıldırım). *Eğitim psikolojisi.* (s.4). Ankara: Anı Yayıncılık.

ÖĞRETMENLERİN DİSKALKULİYE YÖNELİK BİLGİLERİNİN VE FARKINDALIKLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Zeynep Çiğdem ÖZCAN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi,

zeynepcigdemozcan@gmail.com - ORCID 0000-0002-1132-5455

Dr. Öğr. Üyesi Nihan ŞAHİNKAYA

İstanbul Medeniyet Üniversitesi,

nihansahinkaya@gmail.com- ORCID 0000-0002-7399-8794

ÖZET

Bireylerin matematik başarısını etkileyen özel bir öğrenme güçlüğü olan diskalkuli hakkında öğretmenlerin bilgilerinin ortaya konması ve farkındalığın artırılması önemlidir. Özellikle öğrencilerin matematiksel öğrenme süreçlerini etkileyen bu durumu fark etmede ve müdahalede bulunmada birinci derecede sorumlu kişiler olduğu düşünülen sınıf öğretmeni, matematik öğretmeni ve rehber öğretmenlerin konu hakkındaki bilgilerinin alınması anahtar bir role sahiptir. İnsanların yaşamları üzerinde, derin bir etkisi olan diskalkulide, bireylerin matematiksel potansiyellerine tam olarak ulaşmalarına yardımcı olmak için erken müdahale gereklidir. Ancak, yanlış anlamalar (mitler) zamanında tanı konulmasının önünde bir engel teşkil edebilir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin diskalkuli hakkındaki bilgilerini, yanlış anlamalarını ortaya çıkarmak ve bu konu hakkındaki farkındalıklarını değerlendirmektir. Yanlış anlamaları tespit etmek için literatürde ortak olarak belirlenen mitler ele alınmıştır. Nicel ve nitel verilerin toplandığı bu tarama çalışmasında sınıf, rehber (psikolojik danışman) ve ortaokul matematik öğretmenleri ile çalışılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve iki bölümden oluşan form kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde demografik bilgiler ve diskalkuli ile ilgili açık uçlu genel sorular yer almaktadır. İkinci bölümde “evet, hayır ve fikrim yok” şeklinde işaretlenmesi istenen 12 adet mit yer almaktadır. Elde edilen form, Google formlar aracılığıyla oluşturularak anket linki öğretmenlerle paylaşılmıştır. Nicel veriler frekans tablolarıyla, nitel veriler ise içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre, genel olarak katılımcıların diskalkuli hakkında bilgi sahibi olmadığı, bilgi sahibi olanların ise tam olarak tanımını yapamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin büyük bir kısmı diskakuliyi matematik disleksisi olarak görmekte ve diskalkulisi olan bireylerin sayı hissinin olduğuna dair yanlış bir inanışa sahiptir.

Anahtar kelimeler: diskalkuli, öğretmen, mitler

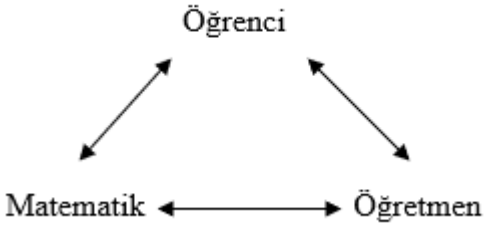
1. GİRİŞ

Diskalkuli, bir kişinin matematik öğrenmesini olumsuz yönde etkileyen özel bir öğrenme güçlüğüdür. Disleksi ve dispraksi gibi diğer öğrenme güçlüklerinin aksine, diskalkuli hakkında bilgi sınırlıdır. Yirminci yüzyılın ortalarında ortaya atılan diskalkuli kelimesinin hem Yunanca hem de Latince kökenleri vardır: Yunancada 'dys' ön eki 'kötü' anlamına gelirken, Latincede 'calculare'den gelen 'calculia' saymak anlamına gelir. Kelimenin tam anlamıyla, diskalkuli “kötü saymak” anlamına gelir; gerçekte diskalkulinin tanımı ise çok daha karmaşıktır

(Hornigold, 2015). Literatürde diskalkuli ile ilgili çalışmalarda öncü olarak bilinen Kosc (1974,1986) diskalkuliyi "genetik veya doğuştan gelen, eşlik eden genel bir zihin bozukluğu olmaksızın beyin anormalliklerini içeren, yapısal bir matematik yetersizliği" olarak tanımlamıştır (aktaran Chinn ve Ashcroft, 2007). Diskalkulinin, kalıtsal olduğu kadar kalıcı ve istikrarlı bir bozukluk olduğu da bilinmektedir (Butterworth, 2003).

Diskalkulinin birçok farklı tanımı olmasına rağmen, bu tanımlar ortak temalarda buluşmaktadır. Örneğin bu tanımlar, diskalkulinin beyin fonksiyonlarındaki bir farklılıktan kaynaklandığı konusunda hemfikirdir. Bu öğrenciler matematik dersinde aşırı zorluk gösterirler, matematik dışında diğer alanlarda genel olarak başarılıdırlar ve normal bir zeka düzeyine sahiptirler (Hornigold, 2015). Diskalkulinin yaygınlığı, tanımlama şekline göre değişir. Okul çağındaki çocukların %3-8'inde matematik öğrenme güçlüğü olduğu belirtilse de (Geary, 2004), bu oran diskalkuliyi tam olarak yansıtmayabilir. Diskalkulili bireyler, genellikle matematik dışındaki alanlarda başarılı olup, sayılarla ilgili zorluk yaşarlar. Ayrıca, belirtilen oran içindeki çocukların bir kısmı okuma güçlükleri veya dikkat eksikliği gibi nedenlerden dolayı matematikte başarısızdır (Shalev vd., 1993).

Diskalkuli için zaman zaman "sayılarla ilgili zorluk", "matematikte kötü olmak", "sayı körlüğü" veya "matematik disleksisi" gibi tanımlar yapılsa da bu tanımlar yanıltıcıdır ve bu durumun gerçek bir yansıması değildir (Hornigold, 2015). Bu yaygın yanlış algılar, öğrenme sürecinde kritik bir rol oynayan öğretmenler arasında da mevcuttur (Van Herwegen vd., 2024).

Görsel 1. Öğrenci, matematik ve öğretmen üçlüsü

En temel gösterimiyle öğrenci, matematik ve öğretmen arasında üçlü ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Görsel1). Bu üç unsur her zaman birbiriyle bağlantılıdır; birinde meydana gelen herhangi bir değişim diğer ikisini de etkiler ve biri hakkındaki bilgi eksikliği, diğer ikisi hakkındaki bilgileri de zayıflatır. Örneğin, öğretmenin hem öğrettiği matematiği hem de öğretimi gerçekleştirdiği farklı gelişimsel özellikler gösteren çocukları çok iyi bilmesi ve anlaması gerekir (Chin, 2015).

Bu bağlamda diskalkuli ile ilgili öğretmen farkındalığı kritik bir öneme sahiptir. Ancak gerek yurt içi ve gerekse yurt dışında yapılan araştırmalar öğretmenlerin bu kavramı tam olarak bilmediklerine işaret etmektedir. Dias ve diğerlerinin (2013) çalışması 63 sınıf öğretmeninden %45,2'sinin diskalkulinin ne olduğunu bilmediğini, yalnızca %12,9'unun diskalkuli belirtilerini tanımlayabildiğini ve öğretmenlerin diskalkuli hakkında yeterli bilgileri olmadığını ortaya koymaktadır. Fu ve Chin (2017) tarafından öğretmenler ile yapılan çalışmada ise öğretmenlerin %57,5'inin diskalkulinin ne olduğunu bilmediği, öğretmenlerin %72,5'in lisans eğitimi sırasında bu konu ile hiç karşılaşmadıkları, %78,8'i ise hizmet içi eğitimde bu konunun

tartışılmadığını belirtmiştir. Öğretmenlerim %62,5'i diskalkuliyi matematik kaygısı ile eşanlamlı olarak düşünmektedir. Kıdemleri ortalama olarak 12 yıl olan ortaokul matematik öğretmenleri ile yapılan başka bir çalışmada, öğretmenler diskalkulinin okul devamsızlığı nedeniyle oluşmuş öğrenme kayıpları sebebiyle oluştuğunu ve öğrencilerin özellikle algoritma ile ilgili hatalarının onlara yeterli zaman tanınarak çözülebileceğini düşündükleri belirtmişlerdir (Chideridou–Mandari vd., 2016).

Yurtiçinde yapılan çalışmalar da bu bulguları desteklemektedir. Hacısalihoğlu Karadeniz (2013) sınıf öğretmenlerinin diskalkuli ile ilgili bilgilerinin yetersiz olduğunu ifade ederek bu kavramı öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite ve tembellik kavramları ile açıkladıklarını ifade etmiştir. Alkan Nurkan ve Yazıcı (2020) yaptıkları çalışmada ortaokul matematik öğretmenlerinin diskalkuliyi tam olarak bilmediklerini, ancak bu tanıya sahip öğrencilerin özellikleri hakkında kısmi bir bilgilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kizilelma ve diğerleri (2023) sınıf öğretmenlerinin matematik öğrenme güçlüğü kavramı hakkındaki yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, bu konuda lisans eğitimi ve sonrasında eğitim almadıklarını, bilgilerinin öğretmenlerin kıdemlerine göre değiştiğini, öğrencileri gerekli yerlere yönlendirme hususunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bu öğrencilerin eğitiminde kendilerini yeterli hissetmediklerini belirlenmişlerdir. Alkan Nurkan ve Yazıcı (2020) ortaokul matematik öğretmenlerinin diskalkuliyi tam olarak bilmediklerini, ancak bu tanıya sahip öğrencilerin özellikleri hakkında kısmi bir bilgilerinin olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Mutlu ve diğerleri (2022), sadece sınıf ve matematik öğretmenleri ile değil psikolog ve özel eğitimciler ile de yaptıkları çalışmada, diskalkulinin ne olduğu konusunda yeterli bilgiye sahip olunmadığını, eksik ve yanlış tanımlamalar yapıldığını ve diskalkulinin disleksi ile karıştırıldığını belirleyerek, dikalkulinin nedenleri, müdahale yöntemleri ve müdahalenin önemi ile ilgili de yeterli düzeyde bilgiye sahip olunmadığını ortaya koymuşlardır. Diskalkuli derneğinin Türkiye'de 2017 yılında kurulmasıyla birlikte daha fazla öğretmenin diskalkuli hakkında farkındalığının olması beklenmektedir. Çok yakın tarihli bir araştırmanın bulguları, farklı branşlardaki öğretmenlerin büyük bir kısmının (%58,2) diskalkuli hakkında bilgi sahibi olduğunu, ancak %74,5'inin mesleki eğitimlerinde bu konuda bilgilendirilmediklerini ortaya koymuştur. Yine bu araştırmanın sonuçlarından biri olan eğitim düzeyi ve deneyim süresi arttıkça diskalkuli bilgisinin artmakta olduğu bulgusu yüksek lisans veya doktora programlarında diskalkuliye ilişkin bilgilerin verilmeye başlandığını göstermektedir (Tansel Günal ve Erhan, 2024). Ancak yine de eş zamanlı yapılan bir başka çalışma sorunların devam ettiğini göstermektedir. Yulet Yılmaz ve diğerleri (2024) 10 sınıf öğretmeni ile yaptıkları çalışmada, öğretmenlerin diskalkuliye ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğu, tanımına ilişkin detaylı bir açıklama yapamadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu durumu matematikte akranlarından geride kalma, matematikte beceri eksikliği ve zorluk yaşama gibi durumlarla açıklamaya çalıştıkları belirlenmiştir. Erhan (2024) sınıf ve matematik öğretmenlerinin diskalkuli terimi özelinde bilgilerinin daha düşük kaldığı ancak öğrenme güçlüğüne ilişkin bilgi sahibi olduklarını belirtmiştir. Diskalkuli tanımlarında ise öğretmenlerin matematiğin soyut olmasına ve temel düzeydeki öğrenme eksiklerinin ilerideki öğrenmeleri de etkileyeceğine vurgu yapmışlardır.

İnsanların yaşamları üzerinde, derin bir etkisi olan diskalkulide, bireylerin matematiksel potansiyellerine tam olarak ulaşmalarına yardımcı olmak için erken müdahale gereklidir. Ancak, yanlış anlamalar (mitler) zamanında tanı konulmasının önünde bir engel teşkil edebilir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin diskalkuli hakkındaki bilgilerini, yanlış anlamalarını ortaya çıkarmak ve bu konu hakkındaki farkındalıklarını değerlendirmektir. Bu amaçla bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Öğretmenler diskalkuliyi nasıl tanımlamaktadır?
2. Öğretmenlerin diskalkuliye ilişkin yanlış anlamaları nelerdir?

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma grubu:

Araştırmada uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan ölçme aracı elektronik bir forma dönüştürülmüş, Google form üzerinden çeşitli platformlardan öğretmenlere gönderilmiştir. Araştırmada 159 adet geçerli form elde edilmiştir. Çalışma grubu 69 (%43) sınıf öğretmeni, 47 (%30) ortaokul matematik öğretmeni ve 43 (%27) rehber öğretmen olmak üzere 159 öğretmenden oluşmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin ayrıntılı bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge1. Çalışma grubuna ilişkin bilgiler

		f	%
Cinsiyet	**Kadın**	124	78
	Erkek	35	22
Eğitim durumu	**Lisans**	107	67
	Yüksek Lisans	49	31
	Doktora	3	2
Branş	**Sınıf Öğretmeni**	69	43
	Matematik Öğretmeni	47	30
	Rehber Öğretmen	43	27
Kıdem (yıl)	**1-10**	87	54
	11-20	50	32
	21-30	19	12
	31-35	3	2
Lisans eğitimi sırasında diskalkuli ile ilgili ders alma durumu	**Evet**	71	45
	Hayır	88	55
Hizmet içi eğitim sırasında diskalkuli ile ilgili ders alma durumu	**Evet**	10	6
	Hayır	149	94

Çizelge 1'e göre çalışma grubu 124'ü kadın (%78) ve 35'i erkek (%22) olmak üzere toplam 159 öğretmenden oluşmaktadır. Eğitim durumlarına bakıldığında, katılımcıların %67'sinin lisans mezunu, %31'inin yüksek lisans mezunu, %2'sinin ise doktora mezunu olduğu görülmektedir. Kıdem açısından, katılımcıların %54'ü 1-10 yıl, %32'si 11-20 yıl, %12'si 21-30 yıl, %2'si ise 31-35 yıl deneyime sahiptir. Diskalkuli ile ilgili eğitim alma durumlarına

bakıldığında, lisans eğitimi sırasında bu konuda ders alanların oranı %45 iken, hizmet içi eğitim sırasında ders alanların oranı yalnızca %6'dır.

2.2. Veri toplama aracı: Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilmiş ve iki bölümden oluşan bir form kullanılmıştır. Formun ilk bölümünde demografik bilgiler ve diskalkuli ile ilgili açık uçlu soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise "evet, hayır ve fikrim yok" şeklinde işaretlenmesi istenen diskalkuli ile ilgili 12 adet ifade yer almaktadır. Bu ifadeler, literatür taraması sonucunda (Van Herwegen vd., 2024; https://www.stevechinn.co.uk/dyscalculia/myth-buster-the-biggest-misconceptions-about-dyscalculia) diskalkuli ile ilgili belirlenen yanlış algılamalardan (mitler) oluşmaktadır. Hazırlanan mitlerin kapsam geçerliği için uzman görüşü alınmıştır. Güvenirlik için Cronbach Alpha değeri 0,84 olarak hesaplanmıştır.

2.3. Verilerin toplanması ve veri analizi: Elde edilen form, Google formlar aracılığıyla oluşturularak anket linki öğretmenlerle paylaşılmıştır. Nicel veriler frekans tablolarıyla, nitel veriler ise içerik analizi ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR VE SONUÇ

Araştırmanın ilk sorusu olan "Öğretmenler diskalkuliyi nasıl tanımlamaktadır?" sorusunu yanıtlamak amacıyla, öğretmenlerin "Diskalkuli nedir?" sorusuna verdikleri yanıtlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen kodlar ve kategoriler çizelge 2'de verilmiştir. Tabloda kodların tekrarlanma sıklığı f ile belirtilmiştir.

Katılımcıların %31'i dikalkuliyi bilmedikleri için tanımlayamayacaklarını belirtmiştir. %33'ü diskalkuliyi yalnızca "matematik öğrenme güçlüğü" olarak tanımlarken, %5'i ise "matematik öğrenme bozukluğu" olarak ifade etmiştir. Diğer katılımcılar, diskalkuliye ilişkin yaşanan zorluklar ve özelliklere dayalı olarak kendi tanımlarını yapmaya çalışmıştır.

Çizelge 2. "Diskalkuli nedir?" sorusuna verilen cevapların analizi

Tema	Kategori	Kod	f
Zorlanma	**Matematiksel becerilerle ilgili**	Dört işlem becerisinde	46
		Matematiksel problemleri çözmede	14
		Zihinden işlem yapmada	2
	Zihinsel süreçlerle ilgili	Matematiksel kavramları anlayamama	25
		Sayıları ve sembolleri anlamada	21
		Sayı algısı bozukluğu/Sayı hissi olmaması	18
		Hatırlayamama	1
		Yavaş ve geç anlama	1
Özelliklere vurgu	**Doğru bilinen özellikler**	Zihinsel yetersizlik olmamasına rağmen matematikte başarısız olma	15
		Akranlarına göre beklentinin altında performans	14

	Beyin yapısının farklı olması	2
	Diğer öğrenme güçlüklerinin eşlik etmesi	1
Yanlış bilinen özellikler	Çevresel faktör (yetersiz öğt) sonucu matematiği öğrenememe	1
	Matematik disleksisi	5
	Öğrenme stilleri farkından dolayı matematiği anlayamama	1

Katılımcılar çoğunlukla öğrencilerin matematik dersinde yaşadıkları zorlukları belirleyerek diskalkuliyi tanımlamaya çalışmışlardır. Bu sebeple içerik analizi sonucunda "zorlanma" diye bir tema belirlenmiştir. Bu zorlukların altında matematiksel beceriler ile ilgili zorlanma ve zihinsel süreçler ile ilgili zorlanma olmak üzere iki alt tema bulunmaktadır. Matematiksel becerilerle ilgili zorluklar arasında sırasıyla dört işlem becerilerinde yaşanan sorunlar (46), matematiksel problemlerin çözülmesinde (14) ve zihinden işlem yapmada (2) yaşanan zorluklar belirtilmiştir.

Zihinsel süreçlerle ilgili zorluklar kapsamında, matematiksel kavramları anlayamama (25), sayı algısı bozukluğu veya sayı hissi eksikliği (18) ve sayı ve sembolleri anlamada güçlükler (21) en fazla dile getirilen sorunlardır. Bunun yanında, hatırlama (1) ve yavaş anlama (1) gibi sorunlar öğretmenlerin çok az dile getirdikleri arasındadır.

Öğretmenler diskalkuliyi ayrıca diskalkulisi olan öğrencilerin özelliklerini belirleyerek de tanımlamışlardır. Ancak bu özelliklerin bazıları doğru olsa da bazıları yanlış bilinmektedir. Doğru bilinen özellikler arasında zihinsel yetersizlik olmaksızın matematikte başarısızlık (15), akranlarına göre beklenenin altında performans gösterme (14), beyin yapısının farklılığı (2), ve diğer öğrenme güçlüklerinin eşlik etmesi (1) yer almıştır. Yanlış bilinen özellikler ise çevresel faktörlere bağlı öğrenme güçlüğü (1), diskalkulinin matematik disleksisi olarak görülmesi (5) ve öğrenme stillerine bağlı olarak matematiği anlamama (1) şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırmanın ikinci sorusu olan öğretmenlerin diskalkuli ile ilgili yanlış anlamalara ilişkin durumları çizelge 3.'te verilmiştir. Soruların doğru cevapları koyu renk ile işaretlenmiştir.

Çizelge 3. Diskalkuli mitleri ile ilgili durumun değerlendirilmesi

	Evet	**Hayır**	**Fikrim Yok**
Diskalkuli, disleksi kadar yaygın değildir.	58 (%36,5)	**39 (% 24,5)**	62 (%39)
Diskalkuli, matematik disklesisidir.	106 (%66,7)	**22 (% 13,8)**	31 (**%**19,5)
Diskalkulisi olan öğrenciler "sadece tembeldir".	2 (% 1,3)	**138 (%86,8)**	19 (%11,9)
Diskalkulisi olan öğrenciler matematiği öğrenemezler.	5 (%3,1)	**122 (%76,7)**	32 (%20,1)

Diskalkulisi olan tüm öğrenciler matematikte aynı zorluklara sahiptir.	6 (%3,8)	**122 (%76,7)**	31 (%19,5)
Diskalkuli matematik kaygısının başka bir adıdır.	23 (% 14,5)	**89 (%56)**	47 (%29,6)
Eğer bir öğrenci matematikle sürekli zorluk yaşıyorsa, kesinlikle diskalkulisi vardır.	5 (%3,1)	**121 (%76,1)**	33 (%20,8)
Diskalkulisi olan öğrencilerin zeka düzeyi (IQ) normalin altındadır.	4 (% 2,5)	**117 (%73,6)**	38 (%23,9)
Diskalkulisi olan öğrencilerin başka öğrenme güçlükleri yaşaması çok olasıdır.	**60 (% 37,7)**	36 (%22,6)	63 (%39,6)
Diskalkulisi olan öğrencilere en iyi öğretim, sayı ile ilgili bilgilerin ezberletilmesidir.	6 (% 3,8)	**94 (%59,1)**	59 (%37,1)
Diskalkulisi olan beynin yapısı farklıdır, bu da matematikle ilgili sorunlara yol açar.	**65 (%40,9)**	26 (%16,4)	68 (%42,8)
Diskalkulisi olan öğrencilerde sayı hissi yoktur.	**30 (%18,9)**	63 (%39,6)	66 (%41,5)

Katılımcıların %36,5'i diskalkulinin disleksi kadar yaygın olmadığını düşünürken. %39'u fikri olmadığını belirtmiştir. Bu yüksek oranlar, katılımcıların çoğunun diskalkulinin yaygınlığı hakkında bilgi sahibi olmadığını göstermektedir. Büyük bir çoğunluk (%66,7) diskalkuliyi matematik disleksisi olarak görmektedir. Diskalkulinin disleksi ile birlikte görülme durumu çok yaygın olsa da diskalkuli matematik öğrenme güçlüğüyle ilgili olup, disleksiden bağımsız bir öğrenme bozukluğu olarak ele alınmalıdır.

Çok az sayıda katılımcının (%1,3) diskalkulisi olan öğrencilerin "sadece tembeldir" önyargısına katılması diskalkulinin tembellikle açıklanamayacak bir durum olduğu konusunda öğretmenlerin farkındalığını göstermektedir. Çoğunluk (%76,7) diskalkulisi olan öğrencilerin matematiği öğrenebileceğini düşünmektedir. Bu durum, öğretim yöntemlerinin önemine dikkat çekmektedir.

Katılımcıların çoğu (%76,7), diskalkuli yaşayan öğrencilerin matematiği öğrenebileceğini düşünmektedir veya diskalkulinin farklı bireylerde farklı şekillerde ortaya çıkabileceğini düşünmektedir. Ancak katılımcıların azımsanmayacak bir kısmının (yaklaşık %20) her iki durum hakkında da fikri yoktur. Katılımcıların çoğu (%56) diskalkulinin matematik kaygısından farklı bir durum olduğunun farkındadır. Ancak %29,6'sının fikrinin olmaması bu konuda bilgi eksikliğinin olduğuna işaret etmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı (%76,1) matematikte yaşanan zorlukların diskalkuli dışında da birçok sebebi olduğunun farkındadır.

Yine bu konuda fikri olmayan öğretmenlerin olması dikkat çekicidir (%20,8). Diskalkuli ile zeka seviyesi arasında doğrudan bir ilişki olmadığını doğru bir şekilde ifade eden katılımcı sayısı oldukça yüksektir (%73,6). Ancak yine fikrim yok diyen katılımcı sayısı azımsanmayacak kadar çoktur (%23,9).

Diskalkulisi olan öğrencilere başka öğrenme güçlükleri genellikle eşlik etmesine rağmen katılımcıların bir kısmı buna katılmadığını (%22,6) veya fikri olmadığını (%39,6) ifade etmiştir. Bu konuda katılımcıların yarısından azı doğru bilgiye sahiptir (%37,7). Diskalkulisi olan öğrencilere en iyi öğretim, sayı ile ilgili bilgilerin ezberletilmesidir yanlış ifadesine katılıyorum cevabını işaretleyen öğretmen sayısı oldukça az olmasına (%3,8) rağmen fikri olmayan öğretmen sayısının fazla olması (%37,1) katılımcıların diskalkulisi olan öğrencilerin öğretiminde hangi yöntemlerin en etkili olduğu konusunda net bir bilgiye sahip olmadığını ya da eğitim desteğine ihtiyaç duyduklarını düşündürmektedir.

Diskalkulisi olan beynin yapısının farklı olduğu ve bunun da matematikle ilgili sorunlara yol açtığı ifadesine katılanların sayısı %40,9'dur. Bu konu hakkında fikri olmadığını ifade edenler ise grubun daha büyük kısmını oluşturmaktadır (%42,8). Diskalkulinin beynin yapısında farklılaşmaya neden olmadığını düşünenler ve konu ile ilgili bilgisi olmayanlar birlikte düşünüldüğünde genel olarak bu konuda yeterince bilgi sahibi olunmadığını göstermektedir. Araştırmalar, diskalkulisi olan bireylerin sayı hissi geliştirmekte zorlandığına işaret etse de buna katılan öğretmen sayısı çok azdır (%18,9) ve fikrim yok diyenlerin sayısı da yüksektir (%41,5).

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bulguları ışığında öğretmenlerin diskalkulisi olan öğrencilerin matematik dersinde yaşadıkları zorluklara ilişkin bilgi sahibi olduğu ve genel olarak bu öğrencilerin özelliklerini literatürdeki yakın tarihli çalışmaya paralel olacak şekilde (Tansel Günal ve Erhan, 2024) doğru olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılabilir. Ancak literatürde de sıklıkla belirtilen bu öğrencilerin bellekleri ile ilgili sorunlar yaşadığına sadece bir öğretmen tarafından dikkat çekilmesi bu konuda hala çalışma yapılmasının gerekliliğine işaret eden bir bulgudur. Öğretmenlerin diskalkuli tanımı içinde genetik ya da doğuştan gelen beyin anormalliklerini içeren, yapısal bir matematik bozukluğu olduğuna sadece iki öğretmenin değinmiş olması, bu konuda yeterince farkındalık olmadığını göstermektedir. Öte yandan, diskalkulinin tanımında yer alan "genel bir zihin bozukluğu olmaksızın" ifadesine uygun şekilde, öğretmenler diskalkulisi olan bireylerin yaşadıkları zorlukları ve özellikleri çoğunlukla doğru ifade etmişlerdir. Bu bulgu, sınıf öğretmenlerinin diskalkuliye ilişkin bilgilerinin sınırlı olduğu ve tanımına ilişkin detaylı bir açıklama yapamadıklarını ifade eden çalışmaların (Dias vd.,2013; Fu ve Chin, 2017; Yulet Yılmaz vd., 2024) ve ortaokul matematik öğretmenlerinin diskalkuliyi tam olarak bilmediklerini, bu tanıya sahip öğrencilerin özellikleri hakkında kısmi bir bilgilerinin olduğu sonucuna ulaşan (Alkan Nurkan ve Yazıcı, 2020; Chideridou–Mandari vd.,2016;) çalışmaların bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Öğretmenlerin diskalkuli ile ilgili doğru bilgiye sahip olduğu alanlar da göze çarpmaktadır. Diskalkulisi olan öğrencilerin "sadece tembel" olmadığını (%86,8), matematiği öğrenemezler şeklindeki yanlış algının doğru olmadığını (%76,7) ve diskalkulisi olan tüm öğrencilerin

matematikte aynı zorluklara sahip olmadığı bilgisini (%76,7) büyük ölçüde kabul etmeleri sevindiricidir. Oysa ki nispeten eski bir tarihli çalışmada Hacısalihoğlu Karadeniz (2013) sınıf öğretmenlerinin diskalkuli ile ilgili bilgilerinin yetersiz olduğunu ifade ederek bu kavramı öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite ve tembellik kavramları ile açıkladıklarını ifade etmiştir. Bu durumdaki iyileşme son on yıl içinde yapılan çalışmaların artması ile birlikte öğretmenlerin bu konudaki farkındalıklarının arttığını göstermektedir. Ancak, diskalkuli tanımıyla ilgili bazı kritik özellikler, örneğin "sayı hissinin eksikliği" konusunda %41,5'lik "fikrim yok" oranı, bu temel özelliğin birçok öğretmen tarafından tam olarak bilinmediğini göstermektedir.

Öğretmenlerin diskalkuliye dair bilgi ve algı düzeylerini ortaya koyarken, özellikle "fikrim yok" seçeneğinin yüksek oranlarda seçildiği durumlar dikkat çekicidir. Örneğin, diskalkulinin disleksi kadar yaygın olup olmadığı konusunda "fikrim yok" diyenlerin oranı %39 gibi oldukça yüksek bir orandır. Diskalkulinin yaygınlığıyla ilgili öğretmenler arasında bilgi eksikliğini gösteren bu bulgu Mutlu ve diğerlerinin (2022) çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir. "Diskalkuli matematik kaygısının başka bir adıdır" ifadesine öğretmenlerin %56'sının hayır cevabını vermiş olması sevindiricidir. Fu ve Chin (2017) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin %62,5'i diskalkuliyi matematik kaygısı ile açıklamıştır. Bu çalışmayla kıyaslandığında bu durum öğretmenlerin diskalkuliye ilişkin farkındalıklarının arttığını gösterse de hala %29,6 sının bu konuda fikrinin olmaması dikkat çekicidir.

"Diskalkulisi olan öğrencilerin beyin yapısı farklıdır" ifadesine %42,8 oranında "fikrim yok" cevabı verilmesi, bu kavramların yeterince anlaşılmadığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, "fikrim yok" oranlarının yüksekliği, öğretmenlerin diskalkuliye dair yeterli bilgiye sahip olmadığını ve bu konuda farkındalığın artırılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Öğretmen yetiştiren lisans programlarının özellikle sınıf öğretmenliği, matematik öğretmenliği, özel eğitim öğretmenliği programları ile rehberlik ve psikolojik danışmanlık programlarında diskalkuliye ilişkin nörolojik, bilişsel ve pedagojik yönlerin daha detaylı işlenmesi, geleceğin öğretmenlerinin bu konudaki bilgi eksikliğini gidermede kritik bir adım olacaktır. Hizmet içi eğitimlerde özellikle diskalkuli ile ilgili eğitimlerin verilmesi de diskalkuliye yönelik farkındalığın artmasına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

1. Alkan Nurkan, M., & Yazıcı, E. (2020). Matematik öğretmenlerinin matematik öğrenme güçlüğü (diskalkuli) farkındalıklarının belirlenmesine ilişkin bir durum çalışması. Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi, 7(1), 95-109.
2. Butterworth, B., & Laurillard, D. (2010). Low numeracy and dyscalculia: Identification and intervention. ZDM, 42(6), 527-539.
3. Chideridou–Mandari, A., Padeliadu, S., Karamatsouki, A., Sandravelis, A., & Karagiannidis, C. (2016). Secondary mathematics teachers: What they know and don't know about dyscalculia. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 15(9), 84-98.

4. Chinn, S. (2014). The Routledge international handbook of dyscalculia and mathematical learning difficulties: An overview. In S. Chinn (Ed.), The Routledge International Handbook of Dyscalculia and Mathematical Learning Difficulties (pp. 1-17). Routledge.
5. Chinn, S., & Ashcroft, R. (2007). Mathematics for dyslexics: Including dyscalculia. West Sussex: John Wiley & Sons.
6. Dias, M. D. A. H., Pereira, M. M. D. B., & Van Borsel, J. (2013). Assessment of the awareness of dyscalculia among educators. Audiology-Communication Research, 18(2), 93-100.
7. Erhan, G. (2024). Sınıf ve matematik öğretmenlerinin diskalkulisi olduğu düşünülen öğrencilere yönelik bilgi ve farkındalıklarının incelenmesi. 2. Uluslararası Matematik Öğrenme Güçlüğü Kongresi.
8. Fu, S. H., & Chin, K. E. (2017). An online survey research regarding awareness of dyscalculia among educators in Sandakan district, Sabah. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development, 6(2), 1-10.
9. Geary, D. C. (2004). Mathematics and learning disabilities. Journal of Learning Disabilities, 37(1), 4-15.
10. Hacısalihoğlu Karadeniz, M. (2013). Diskalkuli yaşayan öğrencilere ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi. Education Sciences, 8(2), 193-208. https://doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.2.1C0581
11. Hornigold, J. (2015). Dyscalculia pocketbook. Pocketbooks.
12. Kizilelma, T., Bağdat, O., & Taştepe, M. (2023). Classroom teachers' awareness, difficulties and suggestions about students with learning disabilities in mathematics. Shanlax International Journal of Education, 11(S1), 107–118. https://doi.org/10.34293/education.v11iS1-Oct.6661
13. Mutlu, Y., Çalışkan, E. F., & Yasul, A. F. (2022). We asked teachers: Do you know what dyscalculia is? International Online Journal of Primary Education (IOJPE), 11(2), 361-378. https://doi.org/10.55020/iojpe.1067560
14. Shalev, R. S., Manor, O., & Gross-Tsur, V. (1993). The acquisition of arithmetic in normal children: Assessment by a cognitive model of dyscalculia. Developmental Medicine and Child Neurology, 35(7), 593-601.
15. Tansel Günal, P., & Erhan, G. (2024). Farklı branş öğretmenlerinin diskalkuliye yönelik farkındalıkları üzerine bir çalışma. 2. Uluslararası Matematik Öğrenme Güçlüğü Kongresi.
16. Van Herwegen, J., Outhwaite, L. A., & Herbert, E. (2024). Neuromyths about dyscalculia and dyslexia among educators in the UK. British Journal of Special Education.
17. Yılmaz, T. Y., Ulubaş, S. C., & Gök, M. (2024). Sınıf öğretmenlerinin bakış açısıyla matematik öğrenme güçlüğü (diskalkuli). Sinop Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1), 59-83.

AFET SONRASI EĞİTİMDE ÖĞRETMEN MOTİVASYONUNUN ROLÜ

Doç. Dr. Okan SARIGÖZ
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
okan.sarigoz@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-1616-9789

ÖZET

Doğal afetler, deprem, sel, çığ, heyelan, yangın gibi hem ekonomik hem de psikolojik olarak toplumları etkileyen doğa olaylarıdır. Doğal afetlerde özellikle de sellerde ve depremlerde yerleşim yerlerindeki alt yapılar başta olmak üzere birçok ev ve apartman hatta birçok eğitim kurumu fiziksel olarak zarar görmektedir. Eğitim kurumlarının bu doğal afetlerden zarar görmesi öğrencileri, yöneticileri ve öğretmenleri derinden etkilemekte hatta eğitim öğretimin aksamasına sebep olmaktadır. Yaşanan doğal afetlerden kaynaklı olarak öğretmenlerin ve öğrencilerin motivasyonları bozulmakta dolayısıyla okullarda önceden olduğu gibi verimli dersler işlenememektedir. Derslerin işlenememesi öğrenci ve öğretmenlerin motivasyonunu önemli ölçüde düşürürken aynı zamanda doğal afetler öğrencilerin akademik başarısının ciddi anlamda düşmesine de sebep olmaktadır. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin yaşanan depremden sonraki motivasyonlarını incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 öğretim yılı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Bilimleri bölümünde yüksek lisans yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada öğretmenlerin depremlere veya doğal afetlere yönelik motivasyonlarını belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından 3 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu veri toplama aracı olarak geliştirilmiş ve araştırmada kullanılmıştır. Nitel olarak yürütülen araştırmada yöntem olarak olgubilim modeli kullanılmıştır. Araştırma sonunda, depremlerden dolayı öğretmenlerin depresyon, stres, kaygı, korku, endişe, ilgisizlik, verimsizlik ve isteksizlik gibi psikolojik sorunlara maruz kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada öğretmenlerin ek derslerle, psikolojik desteklerle çeşitli eğitimsel etkinliklerle, ekonomik desteklerle ve okul aile işbirliği ile maruz kaldıkları sorunları çözmeye çalıştıkları gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, doğa olayları, doğal afetler, motivasyon

THE ROLE OF TEACHER MOTIVATION IN POST-DISASTER EDUCATION

Abstract

Natural disasters are natural events such as earthquakes, floods, avalanches, landslides, and fires that affect societies both economically and psychologically. In natural disasters, especially floods and earthquakes, many houses and apartments, and even many educational institutions are physically damaged, especially the infrastructure in residential areas. The damage to educational institutions from these natural disasters deeply affects students, administrators, and teachers, and even causes disruptions in education. Due to the natural disasters experienced, the

motivation of teachers and students is disrupted, and therefore, efficient lessons cannot be taught in schools as before. While the failure to teach lessons significantly reduces the motivation of students and teachers, natural disasters also cause students' academic success to decrease significantly. The aim of this research is to examine the motivation of teachers after the earthquake. The study group consists of teachers who are doing their master's degree in the Department of Educational Sciences at Hatay Mustafa Kemal University in the 2024-2025 academic year. In order to determine the motivations of teachers towards earthquakes or natural disasters, a semi-structured interview form consisting of 3 questions was developed by the researcher as a data collection tool and used in the research. The phenomenological model was used as a method in the qualitative research. At the end of the research, it was concluded that teachers were exposed to psychological problems such as depression, stress, anxiety, fear, worry, indifference, inefficiency and reluctance due to earthquakes. In addition, it was concluded that teachers tried to solve the problems they were exposed to with additional lessons, psychological support, various educational activities, economic support and school-family cooperation.

Key words: Earthquake, natural events, natural disasters, motivation

1. GİRİŞ

Doğal afetler, toplumların sosyal, ekonomik ve psikolojik yapılarında derin izler bırakarak bireylerin yaşamlarını çeşitli açılardan olumsuz etkileyen olaylar olarak tanımlanmaktadır (UNDHA, 1992; Wang vd., 2017). Depremler, kasırgalar, sel felaketleri gibi doğal afetler, yalnızca fiziksel yıkıma yol açmakla kalmamakta; aynı zamanda mağdurların ruh sağlığını ve sosyal dinamiklerini de derinden etkilemektedir (Sönmez, 2022; Khan vd., 2023; Prayag vd., 2021). Bu bağlamda eğitim sistemleri de bu tür travmatik olaylardan ciddi biçimde zarar görmekte (Digby, 2013; Basnet, 2020; Çoban & Göktaş, 2022), öğretmenlerin mesleki motivasyonları üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır (Parrott vd., 2024; Sarıgöz, 2023; Sarigoz, 2024).

Afetlerin ardından öğretmenlerin karşılaştığı başlıca zorluklar arasında, fiziksel altyapının zarar görmesi, öğrencilerin devamsızlığı ve artan iş yükü gibi unsurlar yer almaktadır (Hebebci, 2023; Arıcı vd., 2023). Bu unsurlar, öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyerek eğitim süreçlerinin aksamasına neden olmaktadır (Kuntz vd., 2013; Kuntz, 2015 Seyle vd., 2013; Mutch, 2015). Özmen (2024), öğretmenlerin mesleki motivasyonunun afet sonrası süreçte hem içsel hem de dışsal faktörlerden etkilendiğini ifade etmektedir. İçsel faktörler arasında öğretmenlerin mesleki bağlılıkları, öz yeterlilik algıları ve öz değerlendirme süreçleri yer alırken, dışsal faktörler arasında kurumsal destek, toplumsal dayanışma ve mesleki gelişim olanakları öne çıkmaktadır. Motivasyonu yüksek olan öğretmenler, öğrencilerinin öğrenme süreçlerini daha etkili bir şekilde destekleyebilirken motivasyon eksikliği bu süreci güçleştirmekte ve eğitim kalitesinin düşmesine yol açmaktadır (Evans, 1998; Özmen, 2024; Salemi & Vaccarelli, 2019)). Dolayısıyla afetler sonrasında öğretmenlerin motivasyonlarını koruyabilmeleri ve görevlerini etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için maddi ve manevi

destek mekanizmalarının güçlendirilmesi hayati bir rol oynamaktadır (Argon & Cicioğlu, 2017).

Bu çalışma, öğretmenlerin afet sonrası motivasyon durumlarını inceleyerek eğitim süreçlerindeki zorlukları ve bu zorlukların çözüm yollarını ortaya koymayı hedeflemektedir. İlgili çalışma, öğretmen motivasyonu üzerine yapılan sınırlı sayıdaki afet temalı araştırmalara katkı sunarak bu alandaki literatür boşluğunu doldurmayı ve afet sonrası eğitim süreçlerinin sürdürülebilirliğini artırmaya yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece hem öğretmenler hem de öğrenciler için daha dayanıklı bir eğitim sisteminin inşasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmada verilerin nasıl elde edileceğine, nasıl toplandığına, nasıl analiz edildiğine ve kimlerle çalışıldığına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, öğretmenlerin büyük afetlerden sayılan yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremden sonraki motivasyonlarını belirleyebilmek amacıyla yapılmış nitel bir araştırmadır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016)'e göre nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 öğretim yılında Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Bilimleri bölümünde yüksek lisans yapmakta olan öğretmenler toplam 13 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu, yüksek lisans yapmakta olan öğretmenlerden araştırmaya katılmak isteyenlerden gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Etik açıdan araştırmaya katılan öğretmenlerin kimlik bilgileri gizli tutulmuş öğretmenlerin kişisel bilgilerine yer vermemek adına öğretmenlerin isimleri *b1, b2, b3,... b13* olarak kodlanmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Araştırma için gerekli olan verileri toplayabilmek amacıyla öncelikle araştırmacı tarafından literatür analizi yapılmış ve özellikle depremler konusunda yazılan makaleler taranmış sonra Hatay İl Milli Eğitim Müdürlüğünde görev yapan öğretmenler ile görüşmeler yapılmış ve sonrasında da araştırmacı tarafından 3 sorudan oluşan bir yarı yapılandırılmış görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme formundaki sorular daha öncesinden görüşülmeyen öğretmenlere sorulmuş ve sorulara alınan cevaplar net olmadığında sorunun daha anlaşılır olması adına açıklamalar yapılarak öğretmenlerin net düşünceleri alınmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerden alınan cevaplar kodlanmış ve analiz edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Öğretmenlerden toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi, önceden belli olmayan temalar, kategoriler ve kodlar ortaya çıkarılarak, elde edilen verileri

temalar ve kodlar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayabileceği şekilde sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, öğretmenlerin araştırma sorularına vermiş oldukları cevaplardan elde edilen verilere veya bulgulara yer verilmiştir. Öğretmen görüşlerinden elde edilen veriler kodlanarak tablolar haline getirilmiştir.

Çizelge 1'de öğretmenlerin doğal afetlerden Kahramanmaraş merkezli deprem sonrasında yaşadıkları zorluklara yönelik görüşlere yer verilmiştir.

Çizelge 1. *Öğretmenlerin deprem sonrası yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri nelerdir?*

Tema	Kod	Katılımcı	F
Deprem sonrası yaşanan zorluklar	Stres, kaygı, endişe, korku	b1,b2,b3,b4,b5,b6,b7,b8,b9,b10,b11,b12,b13	13
	Depresyon, psikoloji	b1,b2,b3,b4,b6,b7,b8,b9,b11,b12,b13	11
	Mahrumiyet, ulaşamama	b1,b2,b3,b4,b5,b6,b8,b9,b11,b13	10
	Eğitim, öğretim, materyal	b2,b3,b5,b6,b7,b8,b9,b10,b11,b12	10
	Başarı, motivasyon	b1,b4,b5,b6,b7,b8,b9,b10,b12	9
	Elektrik, doğal gaz	b1,b2,b4,b6,b8,b9,b10,b11,b13	9
	Sağlık, gıda, beslenme,	b1,b2,b5,b7,b8,b9,b12,b13	8
	Teknoloji, internet, iletişim	b3,b4,b7,b10,b11,b12,b13	7
	Temizlik, hijyen	b1,b5,b6,b7,b8,b9,b10	7
	Barınma, ısınma	b3,b6,b7,b8,b10,b12	6
	Göçler, ulaşım, altyapı	b4,b7,b9,b10,b13	5
	Hava, su ve çevre kirliliği	b5,b8,b11,b12	4
	Can güvenliği, yaralanmalar	b1,b8	2

Yukarıdaki çizelge 1'deki veriler incelendiğinde, öğretmenlerin depremden sonra yaşadıkları zorluklarla ilgili olarak stres, kaygı, endişe, motivasyon, depresyon, psikoloji, mahrum kalma, istediklerine ulaşamama, eğitim-öğretim faaliyetleri, ders materyalleri, akademik başarı, motivasyon, elektrik, doğal gaz, sağlıksal problemler, gıda tedariki, sağlıklı beslenme, teknolojik imkanlar, internet, telefon, bilgisayar, temizlik malzemeleri, hijyen, barınma imkanları, ısınma problemleri, ulaşım, altyapı sorunları, çeşitli göçler, çevresel-hava-su kirlilikleri, can güvenliği korkusu ve yaralanmalar ve tedavileri konusunda zorluk çektikleri belirlenmiştir. Öğretmenlerin yaşadıkları zorluklarla ilgili görüşlerinden bazıları;

"Deprem beni birçok konuda yaraladı. Deprem anından sonra üzerimde bir stres ve depresyon hali oluştu. Depremden sonra birçok işyeri yıkıldığı için aradığım birçok eşyaya okul materyaline ulaşamıyorum. Sonra elektrik ve doğalgaz kesintileri yüzünden ısınma ve aydınlanma problemi çekiyoruz. Tabi bunlara ek olarak marketlerde satışlara ara verdiklerinden beslenme konusunda veya gıda konusunda sıkıntılar çektim." (b2).

"Depremi evimde yaşadım. Deprem bende psikolojik olarak bir korku ve kaygı oluşturdu. Bunun üstesinden nasıl geleceğimi düşünürken daha sonra depremin sağlık, temizlik ve barınma konusunda çıkaracağı sorunları ancak yaşamaya başlayınca anladım. Arkadaşlarımdan bazılarının tayin alıp gittiğini öğrendim. Ama ben gitmek istemiyorum. Bu günlerdeki en büyük sorunum ise okuldaki eğitimin öğrencilerin başarısının düşmesi, elektrik ve internet kesintileridir. Ama yine de hayat devam ediyor ve biz bu sorunları aşarız." (b7).

Çizelge 2'de öğretmenlerin okula başladıklarında motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen durumlara ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Çizelge 2. *Öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen durumlar nelerdir?*

Tema	Kod	Katılımcı	F
Motivasyonu olumsuz etkileyen durumlar	Odaklanama, adaptasyon	b1,b2,b3,b4,b5,b6,b7,b8,b9,b10,b11,b12,b13	13
	Boş vermişlik, umursamazlık	b1,b2,b3,b4,b6,b7,b8,b9,b10,b11,b12,b13	12
	Verimsizlik, isteksizlik	b1,b2,b3,b4,b5,b6,b7,b9,b10,b11,b12,b13	12
	Kaçma, sıkılma	b1,b2,b3,b4,b5,b7,b8,b9,b11,b12,b13	11
	İletişim, etkileşim	b1,b2,b3,b4,b5,b6,b7,b8,b9,b10	10
	Teknoloji, internet	b1,b3,b4,b5,b7,b8,b10,b11	8
	Yorgunluk, uykusuzluk	b1,b2,b8,b9,b10,b11,b12,b13	8
	Ekonomi, yokluk	b4,b6,b7,b8,b10,b12,b13	7
	Tayinler, göçler	b1,b5,b7,b11,b13	5
	Psikoloji, sosyallik	b2,b8,10b12	4
	Zaman, yetişememe	b3,b6,b8,b13	4
	Etkinlik, sinema, tiyatro	b7,b10,b12	3

Çizelge 2'deki veriler incelendiğinde, öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen durumları; derslere odaklanamama, adaptasyon, kısmen de olsa boş vermişlik, umursamazlık, düşük verim, isteksizlik, sorumluluklardan kaçma, çabuk sıkılma, iletişim ve etkileşim problemleri, kendini yorgun hissetme, uykusuzluk, maddi manevi sorunlar, aradığını bulamama, arkadaş tayinleri, göçler, psikolojik sorunlar, sosyalleşememe, işlerin yoğunluğu ve sinema, tiyatro vb. yeterli etkinliklerin yapılamaması olarak belirtmişlerdir. Konu ile ilgili olarak bazı öğretmen adaylarının görüşleri;

"Dersler başladığından beri derslere istediğim ölçüde odaklanamıyorum ve kendimi bazen verimsiz hissediyorum bunda bazen deprem olacakmış gibi hissetmemin etkisi çoktur. Bazen deprem gerçeğini boş versem de teknoloji ile ilgili sorun yaşadığımda, psikolojim bozuluyor, iletişim sorunları yaşadığımda kendimi yorgun ve yorulmuş hissediyorum. Umarım bu sorunları daha hızlı atlatabilmek için sosyal içerikli etkinlikler düzenlenir." (b10).

"Depremden sonra tekrar çalıştığım okuluma gelip derslere adapte olmam zaman aldı. Önceleri isteksiz olsam ve çevremden sıkılsam da zamanla buna alıştım ve bu duyguları umursamadım. Ancak okulu, öğrencileri ve olanları düşündüğümde psikolojik olarak bazı geceler uykum gelmedi. Samimi birkaç arkadaşımın tayininin çıkması ise burada geçireceğim zamanı daha da içinden çıkılmaz hale getirdi." (b13).

Çizelge 3'de Öğretmenlerin büyük doğal afetlerden sayılan deprem sonrasında karşılaştıkları zorlukların üstesinden nasıl geldiklerine dair görüşlere yer verilmiştir.

Çizelge 3. *Öğretmenlerin deprem sonrasında karşılaştıkları zorlukların üstesinden nasıl geldiklerine ilişkin görüşler nelerdir?*

Tema	Kod	Katılımcı	F
Sosyalleşme	Psikolojik destek	b1,b2,b3,b4,b6,b7,b8,b10,b11,b12,b13	11
	Kurumsal destek	b3,b4,b5,b7,b8,b9,b10,b11,b12	9
	Etkili iletişim	b1,b5,b6,b7,b8,b9,b10,b13	8
	Ekonomik destek	b3,b6,b7,b8,b10,b11	6
	Gönüllü çalışanlar	b4,b5,b7,b9,b10	5
Eğitim-öğretim	Ek dersler	b1,b2,b3,b4,b5,b6,b7,b8,b9,b10,b11,b12,b13	13
	Etkinlik, oyun	b1,b3,b4,b5,b6,b7,b9,b10,b11,b12,b13	11
	Öğretim programı	b3,b4,b6,b7,b8,b9,b11,b12	8
	Okul aile birliği	b5,b7,b8,b9,b10	5
	Mevcut azaltma	b4,b6,b11	3

Çizelge 3'deki veriler incelendiğinde, öğretmenlerin büyük doğal afetlerden sayılan deprem sonrasında karşılaştıkları zorlukların üstesinden nasıl geldiklerine dair görüşleri iki temada belirlenmiştir. Bu temalardan sosyalleşme teması; psikolojik desteklerle, kurumsal desteklerle, etkili-olumlu veya pozitif iletişimler kurarak, çeşitli kurumlardan veya aile bireylerinden maddi destek sağlayarak ve gönüllü çalışmaya gelen bireylerle dayanışma içerisinde zorlukların üzerinden geldiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmenler ikinci tema olarak eğitim-öğretim ile ilgili olarak ek derslerle, çeşitli eğitimsel etkinliklerle, eğitimsel oyunlarla, öğretim programlarındaki esnekliklerden yararlanarak, okul ile aile işbirliğiyle ve kalabalık sınıf mevcudu olan sınıfların mevcudunu azaltarak zorlukların üzerinden geldiklerini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili öğretmen görüşlerinden bazıları;

"Depremden sonra yaşadıklarım ağır geldi ve psikolojik destek aldım. Bu destekler esnasında pozitif konuşan arkadaşlarımla konuştum. Özellikle bu iki durum hızla beni kendime getirdi. Tekrar okulda çalışmaya başladığımda ise öğrencilerimin geride kaldığını fark ettim ve ek derslerle konuları yetiştirmeye ve eksik konuları kapatmaya çalıştım. Ancak tüm bunları yaparken öğrencilerimle eğitici oyunlar oynadım ve eğitsel etkinlikler tasarlamaya çalıştım. Elimden ne kadar geldiyse artık." (b1).

"Depremden sonra arkadaşlarımın beni araması ve benimle ilgilenmesi çok güzeldi. Sonra özellikle kurumumuzdaki yöneticilerin beni araması ve destek olması hatta okulumuzda çalışan hizmetliler bile beni arayarak halimi hatırımı ve problemlerimi sordular. Öğrencilerinden bazılarının aileleri de o dönemde beni arayarak yardım edebilecekleri bir sorunum olup olmadığını sordular. Bu iletişimler veya durumlar beni duygusal açıdan çok etkiledi. Ben de vefa borcu olarak depremden hemen sonra açılır açılmaz okuluma geldim ve öğretim programına göre geride kalan öğrencilerimle dersleri yetiştirmeye ve depremin etkisini atmak olumsuz havasını üzerimizden atabilmek için öğrencilerimle oyunlar oynamaya başladım. Tüm

bunları yaparken okul aile birliğindeki ailelerden bazıları da bana bu aşamada yardım ettiler. Okulda çalışan tün öğretmenlerin her konuda işbirliği yaptığını da söyleyebilirim." (b9).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

Bu araştırmada, öğretmenlerin Kahramanmaraş merkezli depremlerden sonra yaşadıkları zorluklar, motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen etkenler ve deprem sonrasında karşılaştıkları zorlukların üstesinden nasıl geldiklerine dair görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Öğretmenlerin depremden sonra yaşadıkları zorluklarla ilgili olarak stres, kaygı, endişe, motivasyon, depresyon, psikoloji, mahrum kalma, istediklerine ulaşamama, eğitim-öğretim faaliyetleri, ders materyalleri, akademik başarı, motivasyon, elektrik, doğal gaz, sağlıksal problemler, gıda tedariki, sağlıklı beslenme, teknolojik imkanlar, internet, telefon, bilgisayar, temizlik malzemeleri, hijyen, barınma imkanları, ısınma problemleri, ulaşım, altyapı sorunları, çeşitli göçler, çevresel-hava-su kirlilikleri, can güvenliği korkusu ve yaralanmalar ve tedavileri konusunda zorluk çektikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ancak deprem bölgesine yapılan yardımlardan sonra öğretmenlerin pozitif bir görüşe sahip oldukları ve ellerindeki imkanları kullanarak zorluklarla baş etmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyen durumları; derslere odaklanamama, adaptasyon, kısmen de olsa boş vermişlik, umursamazlık, düşük verim, isteksizlik, sorumluluklardan kaçma, çabuk sıkılma, iletişim ve etkileşim problemleri, kendini yorgun hissetme, uykusuzluk, maddi manevi sorunlar, aradığını bulamama, arkadaş tayinleri, göçler, psikolojik sorunlar, sosyalleşememe, işlerin yoğunluğu ve sinema, tiyatro vb. yeterli etkinliklerin yapılamaması olarak belirtmişlerdir. Bu görüşlerden öğretmenlerin umursamaz bir tavır takınmış oldukları sonucuna ulaşılmış olsa da öğretmenlerle yapılan görüşmelerden çok çabuk olarak yaşadıkları olumsuz tavırlardan kurtuldukları ve eğitim öğretime sıkı sıkıya başladıkları sonucuna da ulaşılmıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin büyük doğal afetlerden sayılan deprem sonrasında sosyalleşme ile ilgili olarak psikolojik desteklerle, kurumsal desteklerle, etkili-olumlu veya pozitif iletişimler kurarak, çeşitli kurumlardan veya aile bireylerinden maddi destek sağlayarak ve gönüllü çalışmaya gelen bireylerle dayanışma içerisinde zorlukların üzerinden geldikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada, eğitim-öğretim ile ilgili olarak öğretmenlerin ek derslerle, çeşitli eğitimsel etkinliklerle, eğitimsel oyunlarla, öğretim programlarındaki esnekliklerden yararlanarak, okul ile aile işbirliğiyle ve kalabalık sınıf mevcudu olan sınıfların mevcudunu azaltarak zorlukların üzerinden geldikleri sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

İhtiyaç duyan öğretmenlere gerekli durumlarda etkili olarak psikolojik destek sağlanmalıdır.

Öğretmenlere gerek Milli Eğitim Müdürlükleri gerekse de diğer kurum veya kuruluşlar tarafından kendilerini sosyal hissetmeleri için sinema, tiyatro vb. etkinlikler düzenlenmelidir.

Öğretmenlere ek maddi-ekonomik imkanlar sağlanmalıdır.

Öğretmenlerin ihtiyaç duyduğu okul materyalleri tedarik edilmelidir.

Öğretmenlerle görüşmeler yapılmalı ve eksik ya da ihtiyaç duyulan ya da bir sorunları varsa giderilmelidir.

KAYNAKÇA

Argon, T. & Cicioğlu, M. (2017). Meslek lisesi öğretmenlerinin eğitime inanma düzeyleri ile öğretme motivasyonları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 57, 1-23. http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7108

Arıcı, F., Bozkaya, H., Cengiz, E., & Kuzey, M. (2023). Education in disaster situations: The impact of the Kahramanmaraş earthquake on teachers' experiences. *Sakarya University Journal of Education, 13*(4 - Special Issue - Disaster Education and Education in Disaster Regions), 650-684. https://doi.org/10.19126/suje.1375691

Basnet, B.K. (2020). Earthquake and its impacts on education: Aftermath Nepal quake 2015. *The European Educational Researcher, 3*(3), 101-118. https://doi.org/10.31757/euer.332

Çoban, M., & Göktaş, Y. (2022). Which training method is more effective in earthquake training: Digital game, drill, or traditional training?. *Smart Learning Environments, 9*(1), 23. https://doi.org/10.1186/s40561-022-00202-0

Digby, S.J. (2013). Education and natural disasters. *Compare: A Journal of Comparative and International Education, 45*(2), 334–336. https://doi.org/10.1080/03057925.2013.823063

Evans, L. (1998). *Öğretmen morali, iş tatmini ve motivasyonu*. Paul Chapman.

Hebebci, M.T. (2023). The impact of natural disasters on education. *3rd International Conference on Social Science Studies 2023*, 86.

Özmen, E. (2024). Zor zamanlarda öğretmek: öğretmenlerin afet sonrası öğretme motivasyonlarının incelenmesi. *Fırat University Journal of Social Sciences, 34*(3), 1259-1271. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1503284

Khan, Y.S., Khan, A.W., & Alabdulla, M. (2023). The psychological impact of the Turkey-Syria earthquake on children: Addressing the need for on going mental health support and global humanitarian response. *European Journal of Psychotraumatology, 14*(2). https://doi.org/10.1080/20008066.2023.2249788

Kuntz, J.R.C., Näswall, K., & Bockett, A. (2013). Keep calm and carry on? An investigation of teacher burnout in a post-disaster context. *New Zealand Journal of Psychology, 42*(2), 57–68.

Kuntz, J.R.C. (2015). Protracted effect: Surveying teachers' experiences in the aftermath of the Christchurch earthquakes. *Natural Hazards Review*, *16*(1), 04014014. https://doi.org/10.1061/(ASCE)NH.1527-6996.0000147

Mutch, C. (2015). Quiet heroes: Teachers and the Canterbury, New Zealand, earthquakes. *Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies*, *19*(2), 77-86.

Parrott, E., Lomeli-Rodriguez, M., Burgess, R. *et al.* (2024). The role of teachers in fostering resilience after a disaster in Indonesia. *School Mental Health*. https://doi.org/10.1007/s12310-024-09709-y

Prayag, G., Ozanne, L.K., & Spector, S. (2021). A psychological wellbeing perspective of long-term disaster recovery following the Canterbury earthquakes. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, *63*, 102438. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102438

Salerni, A., & Vaccarelli, A. (2019). Supporting school resilience: A study on a sample 83 of teachers after the 2016/2017 seismic events in central Italy. Sostenere la resilienza a scuola: Una ricerca su un campione di insegnanti dopo gli eventi sismici 2016/2017 in Centro Italia. *Journal of Educational, Cultural and Psychological Studies*, *19*, 83-103.

Sarıgöz, O. (2023). Büyük afetlerden depremlerin eğitim-öğretime olan etkilerinin incelenmesi. International Eurasia Congress on Scientific Research and Recent Trends XII, Proceedings Book, 29-30 November, Ankara.

Sarıgöz, O. (2024). International academic studies in educational sciences. Ed. O. Sarıgöz, In *The impacts of earthquakes on education training* (25-40), Serüven Yayınevi.

Seyle, D.C., Widyatmoko, C.S., & Silver, R.C. (2013). Coping with natural disasters in Yogyakarta, Indonesia: A study of elementary school teachers. *School Psychology International*, *34*(4), 387-404. https://doi.org/10.1177/0143034312446889

Sönmez, M.B. (2022). Depremin psikolojik etkileri, psikolojik destek ve korkuyla baş etme. *TOTBİD Dergisi*, *21*(3), 337-343. https://doi.org/10.5578/totbid.dergisi.2022.46

UNDHA. (1992). Internationally agreed glossary of basic terms related to disaster management. Geneva: United Nations Department of Humanitarian Affairs.

Wang, J., Yang, J., & Li, B. (2017). Pain of disasters: The educational cost of exogenous shocks evidence from Tangshan Earthquake in 1976. *China Economic Review*, 46, 27-49. https://doi.org/10.1016/j.chieco.2017.07.013

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

EĞİTİMDE SÜREKLİLİK & KALİTE: ÖĞRETMENLERİN KARİYER GELİŞİM SÜRECİ

Doç. Dr. Okan SARIGÖZ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

okan.sarigoz@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-1616-9789

ÖZET

Öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri, okullardaki birçok eğitimsel sistemi derinden etkilemektedir. Bunlardan belki de en önemlisi kuşkusuz öğrencilerin akademik başarılarıdır. Dolayısıyla okulun ve öğrencilerin başarısını artırabilmek için öğretmenlerin hem alan bilgileri hem de pedagojik formasyon bilgileri sürekli çeşitli kurumsal hizmet içi eğitimlerle desteklenmelidir. Öğretmenlerin kariyer gelişimi için her türlü bilimsel ihtiyaçları ve mesleki gelişimleri de desteklenmeli ayrıca motivasyonlarını yüksek tutabilmek için devamlı psikolojik destek sağlanmalıdır. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin eğitimde kalite, süreklilik ve kariyer süreçleri ile ilgili görüşlerini belirleyebilmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 öğretim yılı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri bölümünde tezsiz yüksek lisans yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada öğretmenlerin eğitimde kalite, süreklilik ve kariyer süreçleri ile ilgili görüşlerini belirleyebilmek amacıyla araştırmacı tarafından 3 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme formu veri toplama aracı olarak geliştirilmiş ve araştırmada kullanılmıştır. Nitel olarak yürütülen araştırmada yöntem olarak olgubilim modeli kullanılmıştır. Araştırma sonunda, öğretmenlere göre eğitim öğretimde kaliteye ve başarıya her zaman önem verilmesi gerektiği, kariyer ve başarının mutlaka sürekli ve sürdürülebilir olması gerektiği ve öğrenci başarısının aynı zamanda öğretmenlerin dolayısıyla okulun da başarısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada, öğretmenlerin kariyerlerini geliştirebilmek ve kendilerini devamlı yenileyebilmek için kongrelere, seminerlere, konferanslara, eğitimsel toplantılara ve hizmet içi eğitimlere ihtiyaçlarının olduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde kalite, eğitimde süreklilik, kariyer geliştirme, öğretmen kariyeri

CONTINUITY AND QUALITY IN EDUCATION: THE CAREER DEVELOPMENT PROCESS OF TEACHERS

ABSTRACT

Teachers' professional competencies deeply affect many educational systems in schools. Perhaps the most important of these is undoubtedly the academic success of students. Therefore, in order to increase the success of the school and students, both the field knowledge and pedagogical formation knowledge of teachers should be continuously supported with various institutional in-service trainings. All kinds of scientific needs and professional development of

teachers should be supported for their career development, and continuous psychological support should be provided to keep their motivation high. The aim of this research is to determine the opinions of teachers on quality, continuity and career processes in education. For this purpose, the study group of the research consists of teachers who are doing a non-thesis master's degree in the Department of Educational Sciences of Hatay Mustafa Kemal University, Institute of Social Sciences in the 2024-2025 academic year. In the research, a semi-structured interview form consisting of 3 questions was developed by the researcher as a data collection tool and used in the research. The phenomenological model was used as the method in the qualitative research. At the end of the research, it was concluded that according to the teachers, quality and success in education should always be given importance, career and success should definitely be continuous and sustainable, and student success is also the success of the teachers and therefore the school. In addition, the research also concluded that teachers need congresses, seminars, conferences, educational meetings and in-service training in order to develop their careers and to constantly renew themselves.

Key words: Quality in education, continuity in education, career development, teacher career

1. GİRİŞ

Eğitim bireylerin bilgi ve becerilerini geliştiren, toplumların sosyal ve ekonomik kalkınmasını sağlayan temel bir araçtır (Facer, 2011; Porteous & Peters, 1967). Bu sürecin kilit aktörleri olan öğretmenler (Aktan, 2020; Darling-Hammond vd., 2020; Kavcar, 2002), eğitim sistemlerinin başarısında merkezi bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin mesleki yeterlilikleri, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini ve akademik başarılarını doğrudan etkilemektedir (Hattie, 2009). Bu bağlamda öğretmenlerin kariyer gelişim süreçlerinin desteklenmesi, yalnızca bireysel mesleki tatminlerini artırmakla kalmayıp aynı zamanda eğitimde kaliteyi artıran bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Day & Gu, 2010).

Kariyer gelişimi, öğretmenlerin yalnızca pedagojik bilgi ve becerilerini güncellemelerinden ziyade mesleki bağlılıklarını güçlendirmelerini ve eğitim sistemindeki yeniliklere uyum sağlamalarını mümkün kılar (Bacharach vd., 1986; Day & Gu, 2010). Bu bağlamda öğretmenlerin kariyer basamakları ve mesleki gelişim programları aracılığıyla desteklenmesi hem bireysel motivasyonları hem de öğrenci başarısını artırmada önemli bir rol oynamaktadır (Celik, 2017; Günel vd., 2016; Ritonga, 2022). Ancak gerek Türkiye'de gerekse uluslararası düzeyde öğretmenlerin kariyer gelişimi çeşitli engellerle karşı karşıya kalmaktadır (Bellibas & Gumus, 2016; Seferoğlu, 2001). Hizmet içi eğitim programlarının sınırlı kapsamı, ekonomik koşulların öğretmenlerin mesleki gelişimlerini kısıtlaması ve bireysel motivasyon eksikliği ve öğretmenlerin lisansüstü eğitim sürecinde karşılaştığı ekonomik ve zamansal engeller, bu sürecin etkin bir şekilde yürütülmesini olumsuz yönde etkilemektedir (Köstek, 2007; OECD, 2019; Özan vd., 2014; Sudarmi vd., 2019). Bilhassa Türkiye'de 2005 yılında uygulamaya konulan öğretmen kariyer basamakları sistemi, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini teşvik etmeyi amaçlamış ancak uygulama sürecinde çeşitli sorunlar ve eleştirilerle karşılaşılmıştır (Kaplan & Gülcan, 2020). Öğretmenlerin kariyer gelişimi yalnızca bireysel çabalarına

bırakılmış, sistematik ve sürdürülebilir bir yapı oluşturulamamıştır (Aydın, 2007; Bakioğlu & Banoğlu, 2013; Gümüşeli, 2005).

Bu bilgilerden hareketle öğretmenlerin kariyer gelişim süreçlerine yönelik yaklaşımlarının güçlendirilmesi ve bu süreçlerin sistematik bir yapı içerisinde desteklenmesinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğu açıktır (Hattie, 2009). Bu nedenle öğretmenlerin kariyer gelişiminin yalnızca bireysel çabalara bırakılmaması, bu sürecin sistematik ve sürdürülebilir bir yapıya oturtulması kritik bir önem teşkil etmektedir (Darling-Hammond vd., 2017).

Nitekim öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik algılarının ve bu süreçlerin mesleki yaşamlarına olan etkilerinin incelenmesi, hem öğretmenlerin bireysel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlama hem de eğitim sistemlerinin kalitesini artırma açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik algılarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik politika ve uygulamaların iyileştirilmesine rehberlik etmesi beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma ile ilgili verilerin nasıl toplandığına, nasıl analiz edildiğine, çalışma grubunun özelliklerine ve yorumların tablolaştırılmasına yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, öğretmenlerin eğitimde kalite, süreklilik ve kariyer süreçleri ile ilgili görüşlerini belirleyebilmek için yapılmış nitel bir araştırmadır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemiyle yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2016)'e göre nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2024-2025 öğretim yılı Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri bölümünde tezsiz yüksek lisans yapmakta olan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin isimleri gizlilik ilkesine uygun olarak *jgj1, jgj2, jgj3,... jgj12* şeklinde kodlanmıştır.

2.3. Araştırmanın Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çalışmada verileri elde edebilmek için araştırmacı tarafından önce literatür çalışması yapılmış sonra alan öğretmenleri ile görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonunda 3 sorudan oluşan bir yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Görüşme formundaki 3 soru daha önce görüşülmeyen farklı öğretmenlere uygulanmış öğretmenlerden alınan cevaplar kodlanarak analiz edilmiştir. Öğretmenlerle araştırmaya ilişkin görüşmeler için daha öncesinden öğretmenler ile görüşülüp randevu alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma için toplanan veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi önceden belli olmayan temalar, kategoriler ve kodlar ortaya çıkarılarak, elde edilen verileri temalar ve

kodlar çerçevesinde bir araya getirerek okuyucunun anlayabileceği şekilde sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

3. BULGULAR

Bu bölümde, veri toplama aracıyla toplanmış olan öğretmenlerin eğitimde kalite, süreklilik ve kariyer süreçleri ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmen görüşlerinden hareketle elde edilen veriler kodlanmış, görüşlerden bazı örnekler ise doğrudan verilmiştir.

Çizelge 1'de öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinde kariyer gelişimine yönelik görüşlerine yer verilmiştir.

Çizelge 1. *Öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik görüşleri nelerdir?*

Tema	Kod	Katılımcı	F
Kariyer gelişimi	Lisansüstü eğitim	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	12
	Süreli yayın takibi	jgj1,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	11
	Kaynak kitaplar	jgj1,jgj2,jgj4,jgj5,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11	9
	Hizmet içi eğitim	jgj2,jgj3,jgj5,jgj6,jgj8,jgj9,jgj11,jgj12	8
	Kongre, konferans	jgj1,jgj3,jgj5,jgj6,jgj7,jgj9,jgj10,jgj12	8
	Zümre toplantıları	jgj2,jgj4,jgj5,jgj7,jgj8,jgj9,jgj12	7
	Proje, etkinlik	jgj3,jgj5,jgj7,jgj8,jgj9,jgj11	6
	Psikolojik destek	jgj1,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9	6
	Yarışma, oyun	jgj1,jgj5,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10	6
	İşbirliği, iletişim	jgj5,jgj7,jgj10,jgj11,jgj12	5
	Ailevi destek	jgj1,jgj6,jgj9,jgj12	4
	Ödüller, mükâfat	jgj1,jgj5,jgj9	3
	Okulun şartları	jgj4,jgj7,jgj10	3
	Çevresel faktörler	jgj6,jgj11	2

Çizelge 1 incelendiğinde, öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik görüşlerinden; lisansüstü eğitimin, süreli yayınların takibi, kaynak kitaplar, hizmet içi eğitimler, kongreler, konferanslar, zümre toplantıları, projeler, psikolojik destekler, eğitimsel yarışmalar, eğitimsel oyunlar, işbirliği yapma, etkili iletişimler kurma, ailevi destekler, ödüller, okulun şartlar ve çevresel faktörlerin öğretmenlerin kariyer gelişimlerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının bazıları bu konuda;

"Bütün dünya artık öğretmenlikte lisans eğitiminden yüksek lisans hatta doktora eğitimine doğru gidiyor. Dolayısıyla ülke olarak bizim de öğretmenlerimize lisansüstü eğitim yaptırmamız gereklidir. Bunun içinde lisansüstü eğitimin önü açılmalıdır. Öğretmenlere süreli yayınlar, konferanslar, kongreler ücretsiz olmalıdır. Öğretmenlerin Avrupa Birliği ve TÜBİTAK projeleri yapmaları için hizmet içi eğitim verilmeli ve proje yayan veya yapacak olan öğretmenlere Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından ek eğitimler verilmeli veya yardım edilmelidir. (jgj3).

"Bence öğretmenler teşvik edildiğinde birçok öğretmen lisansüstü eğitim yapmak ister. Ancak bir üniversiteye yerleşmek veya sınavlara hazırlanmak sınavlar için kitap tedarik etmek

öğretmenler için biraz sıkıntılı durumlardır. Katıldığım zümre öğretmenler toplantısında yüksek lisans yapmış arkadaşlar var. Onları görünce bende yüksek lisans yapmak istiyorum. Ama okul şartları ve üzerimdeki yük buna engel oluyor." (jgj4).

Çizelge 2'de öğretmenlerin mesleki olarak gelişimlerinde karşılaştıkları engellere ilişkin görüşlerine yer verilmiştir.

Çizelge 2. *Öğretmenlik mesleğini geliştirmede karşılaşılan engeller nelerdir?*

Tema	Kod	Katılımcı	F
Mesleki gelişimdeki engeller	Ders yükü, yoğunluk	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	12
	Motivasyon, moral	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	12
	İşbirliği, iletişim	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj12	11
	Tükenmişlik	jgj1,jgj2,jgj3,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj11,jgj12	10
	Asosyallik	jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10	9
	Sınavlar	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj6,jgj7,jgj8,jgj11,jgj12	9
	Ekonomi	jgj1,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj8,jgj10,jgj12	8
	Belirsizlik, stres	jgj2,jgj4,jgj5,jgj7,jgj9,jgj10,jgj12	7
	Yorgunluk, bıkkınlık	jgj1,jgj2,jgj3jgj6,jgj8,jgj10,jgj11	7
	Hizmet içi eğitim	jgj1,jgj2,jgj3,jgj6,jgj8,jgj10	6
	Psikolojik sorunlar	jgj1,jgj2,jgj3,jgj5,jgj6,jgj8,	6
	Sağlık sorunları	jgj3,jgj4,jgj8,jgj10,	4
	Engel yok	jgj3,jgj7,jgj2	3

Çizelge 2 incelendiğinde, öğretmenlerin mesleki olarak gelişimlerinde karşılaştıkları engellerin; ders yükü fazlalığından, düşük motivasyondan, düşük moralden, işbirliği yapamamandan, iletişimsizlikten, tükenmişlikten, asosyallikten, ekonomik problemlerden, çeşitli belirsizliklerden, stresten, yorgunluktan, kaygıdan, bıkkınlıktan, psikolojik sorunlardan ve sağlık sorunlarından kaynaklı olduğu belirlenmiştir. Konu ile ilgili olarak bazı öğretmen adaylarının görüşleri;

"Mesleğimi çok seviyorum. Kendimi daima geliştirmek istiyorum. Ancak yoğun bir ders yüküm var. Ayrıca okulda düzenlenen resmi etkinlikler ve bu etkinliklerde görev almak bazen bir haftamı bazen iki haftamı meşgul edebiliyor. Bu etkinlikler ve yoğun dersler enerjimi çok fazla bitiriyor. Bazen kendimi tükenmiş enerjisi bitmiş, bitkin, halsiz hissediyorum bazen de motivasyonum düşüyor bu dönemlerde sadece dinlenmek istiyorum ve kimseyle görüşmek istemiyorum. Bazen her şeyi stres yapıyorum, stres haline getiriyorum ve dolayısıyla sorun yaşamamak için çevremden uzaklaşıyorum. Bulunduğum yerde internet her zaman çekmiyor bu da araştırma yaparken bazen beni çok sinirlendiriyor." (jgj9).

"Kendimi geliştirmek için yüksek lisans yapmak istemiştim. Ancak kazandığım üniversitenin yaşadığım yere uzak olması beni bu isteğimden vaz geçirdi. Üniversiteye gitmek istediğimde hem zaman hem de ekonomim buna izin vermedi. Ders yüküm fazla olduğu için derslerimi diğer arkadaşlara dağıtamadım. Bu durum da benim psikolojimi bozdu. Tekrar sınavlara

hazırlanacak enerjiyi de kendimde hissedemedim. Dolayısıyla lisansüstü eğitim yapmak şimdilik benim için hayal oldu." (jgj7).

Çizelge 3'de Öğretmenlerin eğitimde kalite ve süreklilik için öğretmende bulunması gereken özellikler hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Çizelge 3. *Öğretmenlerin eğitimde kalite ve süreklilik için öğretmende bulunması gereken özelliklere ilişkin görüşleri nelerdir?*

Tema	Kod	Katılımcı	F
Kalite ve süreklilik için öğretmende bulunması gereken özellikler	İdealist, fedakârlık	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	12
	Araştırmacı, meraklı	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	11
	Çalışkan, dürüst	jgj1,jgj2,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj10,jgj11,jgj12	10
	Otoriter, disiplin	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj10,jgj11	10
	Teknoloji, ilerlemeci	jgj2,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10	9
	Sosyal, aktif, faal	jgj1,jgj3,jgj4,jgj5,jgj6,jgj7,jgj8,jgj11,jgj12	9
	Sevgi, hoşgörü	jgj1,jgj2,jgj3,jgj4,jgj6,jgj8,jgj9,jgj12	8
	Yenilikçi, modern	jgj3,jgj5,jgj6,jgj8,jgj9,jgj11,jgj12	7
	Azim, karar, sabır	jgj1,jgj4,jgj5,jgj7,jgj8,jgj10	6
	Planlı, programlı	jgj2,jgj6,jgj9,jgj10,jgj11,jgj12	6
	Anlayışlı, sakin	jgj1,jgj7,jgj8,jgj9,jgj10	5
	Güven, özgüven	jgj3,jgj4,jgj6,jgj8,	4

Çizelge 3 incelendiğinde öğretmenlerin, eğitimde kalite ve süreklilik için öğretmende bulunması gereken özelliklerin; idealist olma, fedakâr olma, araştırmacı, meraklı, çalışkan, dürüst, otoriter, disiplinli, modern, çağdaş, ilerlemeci, sosyal, aktif, faal, hoşgörülü, yenilikçi, teknolojiyi kullanan, azimli, kararlı, sabırlı, planlı, programlı, anlayışlı, sakin ve özgüvenli olma şeklinde tanımladıkları belirlenmiştir. Konu ile ilgili öğretmen adaylarından bazılarının görüşleri;

"Bir öğretmen öncelikle idealist olmalıdır. Öğretmenlik bir gönül mesleğidir. Bu nedenle bir öğretmen hoşgörülü, sabırlı ve özgüveni yüksek bir kişiliğe sahip olmalıdır. Eğitimde devamlı başarıyı arayan bir öğretmen araştırmacı, çalışkan, teknoloji okuryazarı disiplinli ve sosyal bir yapıya sahip olmalıdır. Ama en önemlisi bir öğretmen mesleğine gönül vermelidir." (jgj4).

"Bana göre bir öğretmen eğitimde başarıyı yakalamak istiyorsa ve bu başarıyı devam ettirmek istiyorsa fedakâr ve idealist bir kimliğe sahip olmalıdır. Ayrıca devamlı bir şeyler öğrenmek isteyen çalışkan ve meraklı olmalıdır. Okulumuzda böyle öğretmenler mevcuttur. Onları bazen kendime rol model alıyorum. Devamlı kendilerini yeniliyorlar, öğrenciye sevgi ile yaklaşıp çevreye karşı hoşgörülü ve kendisiyle barışık kişiler. Bu nedenle ben de böyle öğretmenlerle iletişim kurup eğitimde başarıyı ve kaliteyi yakalamaya çalışıyorum." (jgj12).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar

Bu araştırmada öğretmenlerin eğitimde kalite, süreklilik ve kariyer gelişimi ile ilgili görüşlerini belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik görüşleri, öğretmenlik mesleğini geliştirmede karşılaştıkları sorunlar ve eğitimde kalite ve süreklilik için öğretmende bulunması gereken özelliklere ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin kariyer gelişimine yönelik görüşlerinin lisansüstü eğitimin, süreli yayınların takibi, kaynak kitaplar, hizmet içi eğitimler, kongreler, konferanslar, zümre toplantıları, projeler, psikolojik destekler, eğitimsel yarışmalar, eğitimsel oyunlar, işbirliği yapma, etkili iletişimler kurma, ailevi destekler, ödüller, okulun şartlar ve çevresel faktörlerin öğretmenlerin kariyer gelişimlerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin mesleki olarak gelişimlerinde karşılaştıkları engellerin; ders yükü fazlalığından, düşük motivasyondan, düşük moralden, işbirliği yapamamandan, iletişimsizlikten, tükenmişlikten, asosyallikten, ekonomik problemlerden, çeşitli belirsizliklerden, stresten, yorgunluktan, kaygıdan, bıkkınlıktan, psikolojik sorunlardan ve sağlık sorunlarından kaynaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada, öğretmenlerin, eğitimde kalite ve süreklilik için öğretmende bulunması gereken özelliklerin; idealist olma, fedakâr olma, araştırmacı, meraklı, çalışkan, dürüst, otoriter, disiplinli, modern, çağdaş, ilerlemeci, sosyal, aktif, faal, hoşgörülü, yenilikçi, teknolojiyi kullanan, azimli, kararlı, sabırlı, planlı, programlı, anlayışlı, sakin ve özgüvenli olma şeklinde tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır.

4.2. Öneriler

Öğretmenlerine gerek alanlarında gerekse de pedagojik formasyon ya da kendilerini eksik hissettikleri konularda hizmet içi eğitimler verilmelidir.

Öğretmenler kongre, seminer, sempozyum ya da kurumların yapacağı etkinliklere katılabilmeleri için fırsatlar verilmelidir.

Milli Eğitim ile Üniversite işbirliği daha etkili hale getirilmelidir.

Lisansüstü eğitim yapan öğretmenlere daha fazla imkan ve fırsat verilmelidir.

Öğretmenlerin lisansüstü eğitim yapmalarının önü açılmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktan O. (2020). Öğretmenlerin kariyer gelişimi açısından lisansüstü eğitimin değerlendirilmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 10*(3), 596-607. https://doi.org/10.5961/jhes.2020.419

Aydın, B. (2007). Öğretmenlik mesleğindeki kariyer basamaklarına ilişkin öğretmen görüşleri ve bu görüşlerin bireysel değişkenlere göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Bacharach, S.B., Conley, S., & Shedd, J. (1986). Beyond career ladders: Structuring teacher career development systems. *Teachers College Record, 87*(4), 563-574. https://doi.org/10.1177/016146818608700401

Bakioğlu, A., & Banoğlu, K. (2013). Öğretmenlikte kariyer basamakları uygulamasına ilişkin öğretmen görüşlerinin metaforlar ve sosyal ağ analizi yöntemiyle incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 37*(37), 28-55.

Bellibas, M.S., & Gumus, E. (2016). Teachers' perceptions of the quantity and quality of professional development activities in Turkey. *Cogent Education*, *3*(1). https://doi.org/10.1080/2331186X.2016.1172950

Celik, B. (2017). Career development of teachers: Importance and benefits. *International Journal of Social Sciences & Educational Studies*, *4*(1), 131-135. https://doi.org/10.23918/ijsses.v4i1p131

Darling-Hammond, L., Hyler, M.E., & Gardner, M. (2017). *Effective teacher professional development.* Palo, Alto, CA: Learning Policy Institute. https://doi.org/10.54300/122.311

Day, C., & Gu, Q. (2010). *The new lives of teachers*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203847909

Facer, K. (2011). *Learning futures. Education, technology and socio-technical change.* London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203817308

Gümüşeli, A. İ. (2005). Öğretmenlikte kariyer sistemine yapılan eleştiriler. *Artı Eğitim Dergisi*, *9*, 14.

Günel, M., Özer-Keskin, M., & Keskin-Samancı, N. (2016). A paradigm shift for teachers' professional development structure in Turkey: Moving from instruction to learning. In *leadership and personnel management: Concepts, methodologies, tools, and applications* (pp. 1017-1036). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-4666-9624-2.ch046

Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.

Kaplan, İ., & Gülcan, M. G. (2020). Öğretmen kariyer basamaklarının oluşturulmasına ilişkin görüşlerin incelenmesi: Karma yöntem araştırması. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(3), 380-406. https://dx.doi.org/110.30855/gjes.2020.06.03.007

Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet Döneminde Dal Öğretmeni Yetiştirme, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35*(1-2), 1-13. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000058

Köstek, H. (2007). Resmi ilköğretim okullarında çalışan yönetici ve öğretmen görüşlerine göre, kadın öğretmenlerin kariyer engelleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi.

OECD. (2022). *Education at a glance 2022: OECD indicators*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/3197152b-en

Özan, M.B., & Polat, G.Ş.H. (2014). Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişim eğitimlerine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(4), 167-180. https://doi.org/10.12780/UUSBD401

Porteous, A.J.D., & Peters, R.S. (1967). The concept of education. *British Journal of Educational Studies, 15*(3), 323. https://doi.org/10.2307/3119467

Ritonga, A.K. (2022). Pengembangan dan pembinaan karir guru di bidang pendidikan kejuruan. *JISIP (Jurnal Ilmu Sosial dan Pendidikan)*, *6*(2). https://doi.org/10.58258/jisip.v6i2.3042

Seferoğlu, S.S. (2001). Elementary school teachers perceptions of professional development. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(20).

Sudarmi, S., Sunusi, S., & Syam, A. (2019). Development of human resources In the perspective of the career development of teachers at the State Vocational School in Makassar City. *Jurnal Ad'ministrare*, *6*(1), 45-50. https://doi.org/10.26858/ja.v6i1.9692

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

ERGENLERDE MANEVİYAT İHTİYACI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

SPIRITUALITY NEED SCALE IN ADOLESCENTS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Firdevs KARATAŞ TEMİZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, karatasfirdevs@gmail.com, ORCID: 0009-0004-2526-7198

Cep Tel: 05061651134

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Ergenlerde Maneviyat İhtiyacını" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, ebeveyn tutumu, akademik başarısı ve ekonomik gelire sahip 218 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 15 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 26 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %32 ve iç tutarlık katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda geliştirilen Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı Ölçeğinin Türkiye'de yaşayan ergenlerin maneviyat ihtiyacı düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Maneviyat İhtiyacı, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The purpose of this study; To develop a valid and reliable measurement tool to determine the "Need for Spirituality in Adolescents". The sample of the research consists of 218 people living in Turkey with different ages, genders, marital status and economic income. As a data collection tool, an item pool of 15 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. Data were analyzed through SPSS 26 program. Cronbach Alpha internal consistency reliability coefficient was used to evaluate reliability. Exploratory factor analysis was conducted for the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale is 32% and the internal consistency reliability coefficient is .84. As a result of the research, it was determined that the Adolescent Spirituality Need Scale was a valid and reliable measurement tool in determining the spirituality need levels of adolescents living in Turkey.

Key Words: Need for Spirituality, Validity, Reliability.

GİRİŞ

İnsan, dünyadaki var olan her şeye anlam yükleyebilen, anlam üretebilen bir varlıktır. Bu nedenle insan kainattaki nesnelerdeki veya olaylardaki anlamı bulup çıkarmaz, aksine üretir ve onlara anlam yükler. Bu bağlamda maneviyat kavramına da farklı anlamlar yüklenmektedir. Genel itibariyle maneviyat, bireysel inanç ve uygulamalar, kutsal olanla ve evrenle bağlı olma hissi ve hayattan mutmainlik gibi konular çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu nedenle her birey, ergenlik dönemi ile birlikte -hakikati bulma- isteğini karşılama noktasında, manevi hayatını zenginleştirme yoluna yönelmektedir.

Buradan yola çıkarak ergenlik döneminde bulunan bireylerin barındırdığı maneviyat ihtiyacını ortaya koymak ve bu çizgideki yönelimlerinin var olması açısından bakabilmek önemlidir. Çünkü bireyin hayatında, manevi hayatın önemli bir yeri ve etkisi vardır. Aynı zamanda yaşamını destekleyen bir yönü de bulunmaktadır. Kısaca maneviyatı yaşamın temel bütünleyicisi olması açısında önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı Ölçeğini geliştirmek, bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

  Araştırma 13-17 yaş arasında olan 150'si kız, 68'i erkek 218 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 124 kişinin 13-15 yaş, 94 kişinin de 16-17 yaş olduğu görülmektedir. Katılımcıların 43'ü otoriter, 120'si koruyucu, 38'i demokratik, 17'si ise ilgisiz anne baba tutumuna sahip olduğunu; 53'ü yüksek, 145'sı orta, 20'si düşük akademik başarılı olduğunu; 10'u yüksek, 190'ı orta ve 18'i ise düşük ekonomik gelire sahip olduğunu belirtmiştir.

- **Maddeler**

  Ergenlerde maneviyat ihtiyacını ölçmek üzere 15 madde hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, ergenlerde maneviyat ihtiyacı, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 15 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

  Ergenlere Maneviyat İhtiyacı Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı'nın da yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

  Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 26 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .35 ile .57 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
M1	50,5138	72,048	,359	,834
M2	50,4312	67,721	,550	,823
M3	50,6330	65,644	,525	,824
M4	50,9954	70,115	,350	,836
M5	51,0642	66,346	,535	,824
M6	50,8899	71,638	,352	,835
M7	49,7477	73,019	,383	,833
M8	50,4404	70,340	,380	,833
M9	50,6881	69,755	,423	,831
M10	50,6560	66,706	,549	,823
M11	50,0229	69,258	,565	,824
M12	50,9358	68,788	,488	,827
M13	50,3624	68,675	,563	,823
M14	50,1514	68,028	,445	,830
M15	50,1376	69,668	,507	,826

- **Yapı Geçerliği**

  Ergenlerde Maneviyat Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %32'sini açıklayan, öz-değeri 4,741 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .41 ile .68 arasında sıralanan ve 15 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ergenlerde Maneviyat Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
Soru1	,423
Soru2	,662
Soru3	,606
Soru4	,415
Soru5	,594
Soru6	,411
Soru7	,499
Soru8	,463
Soru9	,517
Soru10	,630
Soru11	,683
Soru12	,581
Soru13	,657
Soru14	,551
Soru15	,627

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .35 ile .57 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .84 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Ergenlerde Maneviyat İhtiyacı Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji, ilahiyat vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

ÇOCUKLARDA DİJİTAL BAĞIMLILIĞI ÖNLEMEDE YERİNE KOYMA METODU

Doç. Dr. Sait YILDIRIM
Iğdır Üniversitesi, saityildirim.erz@gmail.com, 0000-0002-6044-2447

ÖZET

Dijital bağımlılık, her yaştan bireyin ve özellikle çocukların boş zaman etkinliklerinin başında gelmektedir. Çocukların dijital araç kullanımı değişen toplum yapısı içerisinde giderek artmaktadır. Bu duruma yol açan birçok sebep bulunmaktadır. Bireyselleşme ve çekirdek aile yapısı, çalışma yaşamında her iki cinsin de bulunması, kentleşme ve güvensiz toplum olgusu gibi birçok etken çocukların boş zaman etkinliklerinin dönüşmesine yol açmıştır. Çocukların sosyalleşme biçimi genellikle dijital araçlarla gerçekleşmektedir. Ebeveynler de çocukların güvensiz alanlarda yer almasındansa evde zaman geçirmesini tercih etmektedir. Ancak bu durumun sürekliliği dijital bağımlılığı ortaya çıkarmaktadır. Süreç itibariyle ebeveynler dijital bağımlılıkla mücadele etmesi gerektiğini fark etmektedir. Bu süreçte ebeveynlerin yöntemleri ödül ve ceza yöntemini kullanarak kontrol mekanizması oluşturduğunu göstermektedir. Bu çalışmada alternatif çözüm olarak yerine koyma metodunu işlevsel bir öneri olarak gerekçeleri ile anlatmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın yönteminde çocuklarda dijital bağımlılığa yol açan faktörleri inceleyen literatürün değerlendirilmesinden faydalanılacaktır. Yerine koyma yöntemi çocuğun dijital araçlardan uzaklaşması için ebeveyn-çocuk iletişimi güçlendirme, çocuğun oyun alanına dahil olmak ile mümkündür. Çocuk için ebeveyn, genel olarak kural koyucu, koruyucu ve yönlendirici bir role sahiptir. Bu yöntem ile çocuk ile iletişimi eşit şartlarda ve yargılamadan sohbet odaklı geliştirmeyi amaçlayan; bu vesile ile çocuğun duygu ve düşünce dünyasına girebilen bir ebeveyn modeli ortaya konmaktadır. Sağlıklı iletişim kurulması ile birlikte çocuk, ebeveynle oyun oynamayı yalnız oynamaya tercih edecektir. Bir zaman sonra ebeveynle zaman geçirmeyi diğer şeylere tercih edecektir. Sağlıklı iletişim, çocuğun ebeveynleri ile hatalarını ve mutluluğunu paylaşabilmesine yol açacağı için; ebeveyn kontrolünde gelişim süreçlerini tamamlamasına yol açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital bağımlılık, yerine koyma, sağlıklı iletişim.

1. Giriş

Dijital bağımlılık, teknolojinin gelişmesi ile birlikte toplum yaşamı içerisinde önemli bir konuma gelmiştir. Küçükten büyüğe tüm bireylerin iş, eğitim, sosyal yaşam ve diğer alanlarda dijital imkânlardan beslendiği görülmüştür. Dijitalleşmenin getirmiş olduğu imkânlar kadar ortaya çıkardığı riskler de mevcuttur. Bireylere, sosyalleşme anlamında sunmuş olduğu fırsatların yanında, sürekli zaman geçirme, tüm ihtiyaçlarını karşılayabilme, yönlendirme gibi birçok etkisi olmuştur (Sağlam, 2024). Özellikle medya ve sosyal medya bağlamında ele alınan bu çalışmada kontrolsüz bir şekilde kullanılan dijital araç ve gereçlerin ortaya çıkardığı bağımlılık, temel problem alanını oluşturmaktadır. Dijital araçlarla geçirilen sürenin giderek artması, bireylerin gerçek yaşamda deneyimleyeceği birçok şeyi sanal alanda yaşama veya tatmin olma durumuna yol açtığı söylenebilir (Acar, 2024). Dijital bağımlılık, hemen herkeste görülebilir. Başlangıçta kontrol edilebilir gibi görünse de belirli bir süre sonunda rutine dönüştürülen kullanımlar bağımlılığı kaçınılmaz kılmaktadır. Bu çalışmada çocuklarda dijital bağımlılığın sebepleri incelenerek; bağımlılık ile mücadele noktasında yerine koyma metodu ile çocukların dijital araçlardan uzaklaştırılmasının ne derece mümkün olduğu değerlendirilecektir.

2. Çocuklarda Dijital Bağımlılığın Nedenleri

Dijital bağımlılık, modern yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bireylerin sağlıklı sosyal gelişimini tehdit eden bir sorundur. Bu bağımlılığın nedenleri bireyselleşme, kentleşme ve ebeveyn yaşam şartları ve tutumları gibi faktörlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Dijitalleşmenin artması ile bireylerin yaşam tarzı da değişim ve dönüşümlere açık hâle gelmiştir. Toplumsal dönüşüm bağlamında incelendiği zaman; geleneksel yapılarda çocukların sosyal yaşam alanlarında daha çok zaman geçirdiği; bu alanların da zaman geçirmeye müsait olduğu bilinmekteydi. Ancak kentsel yaşamda, sınırlı imkânların çocuklar için oyun ve eğlence açısından daha sınırlı olduğu görülmektedir (Özgür, vd., 2024). Bireyselleşmenin bir neticesi olarak birbirini tanımayan insanların komşuluk ilişkisi, kentsel yaşamda var olan suç ve suçluluğun yaygınlaşması ebeveynlerin çocuklar üzerinde daha otoriter bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Benzer şekilde kırsal yaşamda gözlenen kök ailenin ve diğer akrabaların birbirlerine yakın yerlerde yaşaması ebeveynler için çocuklar adına koruyucu bir nitelik taşımaktadır. Kentsel yaşamda birbirini tanımayan insanların oluşturduğu güvensiz toplum algısı ile birlikte ebeveynler çocuklarını kendi başlarına veya kendi kontrolleri dışında dışarıya göndermekte çekimser davranmaktadır. Bu durumda sosyalleşme ihtiyacını ev içerisinde gerçekleştirmek durumunda olan çocuklar için dijitalleşmeye eğilim oldukça fazladır.

Çocukların dijital araç ve gereçler aracılığıyla bağımlılığa maruz kalmasının önemli sebeplerinden birisi de internet teknolojisinin geliştirdiği sanal bağlardır. Çocuklar arkadaşlık ilişkilerini sanal alanda kurabilir ve sürdürebilir hâle gelmiştir. Aynı zamanda gerçek yaşamdaki arkadaşları ile oyun, eğlence ve sosyalleşmeyi sanal alanda deneyimleme fırsatı elde etmiştir. Ebeveynleri ile kuramadığı ilişki ve iletişimi çocuk, sanal alanda oyun üzerinden kurduğu bağlarla inşa etmiştir. Maalesef bu süreçte ortaya çıkan birçok mağduriyet ve istismar vakası meydana gelmiştir (Balcı, Tezer, 2024). Oyun ve eğlence üzerinden kurulan bağlar, suça

bulaşmış bireyler tarafından çocukların kullanılmasını mümkün kılmıştır. Bu noktada çocuk ev içerisinde olsa bile birçok olumsuzluğa maruz kalabilmektedir.

Dijitalleşme süreci, başlangıçta televizyonlarda çocuklar için gerçekleştirilen programlar ile çocukların evde zaman geçirmesine yol açan içeriklerden meydana gelmiştir. Devamında ise dijital oyunlar aracılığıyla çocukların istedikleri zaman oyun ve eğlenceyi inşa etmesi mümkün olmuştur. Teknolojik gelişmelerin artması ile birlikte çocukların oyun ve eğlence için daha fazla zaman kazanmasına yol açmıştır (Üstündağ, 2022). Özellikle tablet ve telefon ile birlikte oynanan dijital oyunlar, çocuklarda kontrolsüz bir şekilde oyun bağımlılığına sebep olmuştur.

Modern toplumda kadın ve erkeğin birlikte çalışma yaşamında var olmasından kaynaklı olarak çocukların ebeveynleriyle daha az zaman geçirmesi; çocukları alternatif kaynaklara yönlendirmiştir (Çorapsız, Çalapkulu, 2022). Bu kaynakların başında dijital araçlar ve gereçler yer almaktadır. Okul sürecine kadar bakıcı veya bir yakın tarafından bakılan çocukların boş zaman geçirme biçimi dijital araç ve gereçlerle olmaktadır. Bu süreçte ebeveynlerinden yeterli ilgiyi göremeyen çocuklar, başka bir bakıcı veya akrabanın kontrolü ve otoritesini yeterince benimsemedikleri için bu dijital araç ve gereçler adeta bir sakinleştirici görevi üstlenmiştir (Bilge, 2012). Küçük yaşlarda dijital araç ve gereçlerle tanışmak zorunda olan çocuklar; bu durumu normalleştirmekte ve hayatının merkezine koymaktadır. Hal böyle olunca ebeveynlerle geçirdiği zamanda yeterince tatmin olmadığı için oyun ve eğlence alanları, aynı zamanda bilgi edinme ve sosyalleşme alanı olarak çocuğun dünyasında yer edinmektedir.

Küçük yaşlardan itibaren, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki kontrolünün azalması, dijital araç ve gereçlerin yoğun kullanımından kaynaklanmaktadır. Okul öncesi dönemi itibarıyla ortaya çıkan bu bağımlılık, kontrolü güç bir direnç olarak ebeveynleri zorlamaktadır (Freud, 2012). Çocukların günlük pratikleri, yeme içme alışkanlıkları ve tüketim biçimleri dijital araçlar aracılığı ile şekillenmektedir (Türkoğlu, Özkan, 2024).

Ebeveynler ise bu süreçte çocukların dijital bağımlılıktan kurtulmaları noktasında için çaresiz kalmaktadır. Zaman zaman ödül ve ceza yöntemi ile dijital araçların yasaklanması veya bir ödül olarak sunulması yaygın ancak yanlış bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Bu durumun sebebi, çocukların sosyalleşme ve eğlence alanı olarak gördükleri dijital araç-gereçlerin yerine çocuğun sevmediği, istemediği veya maruz kaldığı diğer etkinliklerin zorla konulmasıdır. Bu durum odaklanma, uyum ve başarı konusunda çocukları olumsuz etkilemektedir. Bu süreçte önemli olan faktör, çocuğun belli bir süre dâhilinde biriktirip sahiplendiği ve dünyasını oluşturmuş olduğu bağımlılığı içeren oyun, eğlence ve içeriklerin kontrol mekanizmasına dâhil edilmesidir.

3. Dijital Bağımlılığa Karşı Yerine Koyma Metodu

Bu süreçte dikkate alınması gereken şey, yerine koyma metodundaki önemli alternatiftir. Ebeveynin çocuğun oyun, eğlence ve sosyalleşme alanı olarak gördüğü dijital ortamın bir parçası olması, bu süreci tehdit eden bir yaklaşımda bulunmaması ve çocuğun duygularını paylaşacağını hissettirmesi oldukça önemlidir. Çocuğun oyun ve eğlence anında beraber olmak,

oyuna ve eğlenceye çocuğun müsaade ettiği sınırlar dâhilinde ortak olmak bir başlangıçtır. Devamında çocuğun zihninde var olan tehdit unsuru ortadan kalkacaktır. Çocuk mevcut olarak mutlu olduğu oyun ve eğlence alanında ebeveynlerinin de varlığı ile birlikte daha keyifle güvenli bir zaman geçirecektir (Çamalan, Demirbaş, 2024). İlerleyen aşamalarda çocuk, oyun oynamaktan ziyade ebeveyni ile oyun oynamaktan daha çok keyif aldığını fark edecektir. Bu durum, çocuğun oyun oynarken daha çok ebeveyni ile geçirdiği zamandan keyif almasına yol açacaktır. Profesyonel bir şekilde ebeveynin oyuna dâhil olması, oyunla ilgili konuşmalar gerçekleştirmesi, oyun sürecinde başka konulardan da konuşulması; bu konuşmalarda oyun süreci ile alakalı tehdit unsuru oluşturacak bir durumun ortaya çıkmamasına ve çocuğun pozitif bir biçimde yönlendirilmemesine yol açar (Saygılı, 2012). Belirli bir süre bu iletişim devam ettiği zaman çocuğun oyundan daha çok ebeveyni ile zaman geçirme isteği ve arzusu oluşacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ebeveynin çocukla kurduğu sağlıklı iletişimdir.

Bilindiği üzere ebeveyn ve çocuk arasında kurulan iletişim hiyerarşik bir anlam taşımaktadır. Çocuklarla da genel olarak yönlendirici, akıl verici ve sınırlandırıcı bir rol üstlenen ebeveynlerin belirli bir zaman sonra çocuklarla olan iletişimlerinde kopuşlar yaşadığı bilinmektedir. Bu kopuş zamanla ebeveynlerin çocukları ödül-ceza yöntemi ile kontrol altında tutma tercihine yönlendirmektedir (Ulusoy, Bostancı, 2014). Ancak baskı mekanizması ile yetişen çocuklar ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde gelişim süreçlerine paralel olarak önemli sorunlara maruz kalmaktadır. Bu sebeple henüz kurulamamış veya çarpık bir şekilde inşa edilmiş iletişim modellerinin yerine koyma metodu ile tehdit unsuru oluşturmadan; çocukların ebeveynleriyle rahat ve anlaşılabilir bir iletişim kurmalarına fırsat tanımaları gerekmektedir. Bu süreçte çocuğun anlaşılmasını ve anlaşıldığını hissetmesi önemlidir. Anlaşıldığını bilen bir çocuk, beklentilerini ifade edebileceği için ebeveynleri ile daha kolay bağ kurabilecektir.

Yerine koyma sürecinde dijital araçlarla geçirilen zamanın yerine ortak aktiviteler, tüm aile bireylerinin etkin olduğu faaliyetler gerçekleştirilerek çocukların duygu dünyası uyarılmaya müsait hâle getirilmelidir. Çocukların oyun ve eğlence saatinde gerçekleştirilecek olan bu ortak faaliyetler yine eğlence alanında olduğu için yerine konulan alternatifin faydası görülecektir. Aynı zamanda geçirilen ortak zamanlar, ebeveynlerin bireysel veya her ikisinin çocukla kurmuş olduğu güven temelli ilişkiler psikososyal açıdan çocuğu etkisi altına alacaktır. Ve nihayetinde çocuklar dijital araçlarla zaman geçirmenin yerine ebeveynleriyle daha değerli hissettiği zamanları tercih edecektir.

Dijital bağımlılığı önleme konusunda çocuklar için alınan tedbirlerin aynı zamanda ebeveynler için de uygulanabilir olması gerekmektedir. Örneğin yerine koyma metodu ile belirli bir zaman inşa edilmeye çalışan iletişim neticesinde tüm aile bireylerine dijital araç-gereç kullanımına sınır getirilebilir. Bu da tüm bireyler dijital araçlardan uzak kalacağı için oluşacak olan boş zamanda ortak faaliyetler gerçekleştirilmesini mümkün kılacaktır. Yine medya okuryazarlığı noktasında çocukların ve ebeveynlerin farkındalık sahibi olması; medya ve sosyal medya içeriklerinin yanıltıcı, yozlaştırıcı ve bağımlılık oluşturucu etkilerinden korunması açısından

oldukça önemlidir. Bu süreçte çocukların yönetilmesi ve yönlendirilmesinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için destek almaları veya okumalar yapmaları faydalı olacaktır.

Sonuç

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle birlikte dijitalleşmenin toplum yaşamında önemli bir yer edinmesi; iş eğitim ve diğer alanların dışında oyun ve eğlence içerikli bir kullanım alanına dönüşmesi; dijital bağımlılığın oluşmasına yol açmıştır. Özellikle çocuklarda dijital bağımlılığın yaygınlığı; modern toplumda güvensiz kent yaşamı, ebeveynlerin çalışma yaşamında eşit biçimde var olması ve bireyselleşmenin etkisiyle meydana gelmiştir. Çocuklar üzerinde ödül ve ceza yönetimi ile dijital bağımlılığın önüne geçilmesinin mümkün olmadığı dikkat çekmiştir. Bu duruma alternatif olarak yerine koyma metodu ile ebeveynin çocuğun duygu dünyasına girerek oyun ve eğlence alanlarını paylaşması; bu süreçteki mutluluğu çocuğun hissetmesi ile çocuğun eğlence alanına ebeveynlerini dahil etmesi mümkün olmuştur. Yine bu süreçte oyun ve eğlence ile geçirilen zamandansa ebeveyn ile geçirilen zamanın daha eğlenceli olduğu çocuk tarafından fark edilmektedir. Bu duruma ek olarak ortak faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ve aile bireylerinin her birisinin dijital araçlarla mesafe koymasının yapıcı bir nitelikte olacağı görülmektedir. Bu yöntem ile çocuklarda dijital bağımlılığın kontrollü bir şekilde azalacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, N. (2024). Sosyal Medya Bağımlılığı: Kökenleri, Tanı Kriterleri ve Tedavi Teknikleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 14(4), 1099-1114.

Balcı, Ş. ve Tezer, D. (2024). Can Sıkıntısı ile Dijital Oyun Bağımlılığı İlişkisinde Kullanım Süresinin Aracılık Rolü: Lise Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 13(2), 629-645.

Bilge, F. (2012). Bir Grup İlköğretim Öğrencisinde Bilgisayara Yönelik Bağımlılık Eğilimi Değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 96-105

Çamalan, V. F. ve Demirbaş, E. (2024). Çocuklarda Teknolojinin Getirdiği Risklerden Kaçınma ve Bilinçli İnternet Kullanımını Destekleyen Çalışmalar. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi.* (13), 31-58.

Çorapsız, K. ve Çalapkulu, Ç. (2022). Yeni Medya ve Çocuk: Çocukların Sosyal Medyadaki Davranışlarının İncelenmesi. ICOMS 2022- Uluslararası İletişim Bilimleri Sempozyumu. 28-29 Kasım 2022, 183-190.

Freud, A. (2000). Çocuklukta Normallik ve Patoloji Gelişimin Değerlendirilmesi. (Çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.

Özgür, U. E., Kulemen, E., Boyuneğmez, İ., Abdurahman, M., vd. (2024). Çocuklarda Ekran Kullanımına Bağlı Gelişen Davranış Bozuklukları ve İşitsel Dikkat Bozukluğu. *Aydın Sağlık Dergisi,* 10(2), 169-188.

Sağlam, T. (2024). Çocuklarda Teknoloji Kullanımı ve Dijital Ebeveynlik. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(1), 123-129.

Saygılı, S. (2012). Çocuk Psikolojisi. İstanbul: Nesil Yayıncılık.

Türkoğlu, N. ve Özkan, M. N. (2024). Çocuklarda Dijital Oyun Bağımlılığının Beslenme Tutum ve Davranışlarını Yordayıcı Rolü. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 12(34), 16-30.

Ulusoy, A. ve Bostancı, M. (2014). Çocuklarda Sosyal Medya Kullanımı ve Ebeveyn Rolü. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. 28, 559-572.

Üstündağ A. (2022). Çocukların Sosyal Medya, Akıllı Telefon ve Oyun Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*. 23(3), 316-326.

AİLE İÇİ SORUNLARA YÖNELİK, AİLE DANIŞMANLIĞINDA RUTİN OLUŞTURMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİR İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Sait YILDIRIM
Iğdır Üniversitesi, saityildirim.erz@gmail.com, 0000-0002-6044-2447

ÖZET

Aile içi sorunlar; bireysel, çevresel, ekonomik ve kültürel olmak üzere birçok kaynaktan beslenmektedir. Aile danışmanlığı sürecinde bireylerin sorunlarını belirleme, bireyleri tanıma ve problem alanlarını sınırlandırma hedeflenmektedir. Süreç itibariyle ilk aşamada genel problemler dinlenerek işe başlanır. Devamında bireylerin bireysel yaşamları, öykü alma başlığı ile dikkate alınır. Nihayetinde çiftlerin birbirini tanıma süreci ve evliliğe dair tutumları belirlenir. Evlenme öncesi süreç, evlilik aşaması ve evlilik sonrası aşama ayrı ayrı ele alınır. Son olarak her iki çift ayrı ayrı sosyal otopsiye alınarak bireysel ve sosyal anlamda tanımlanır. Problemler belirlendikten sonra iletişim modeli oluşturulur. Bu çalışmada aile içi sorunlarda çiftler arasında rutin oluşturma yöntemi ile iyileşmenin sağlanması sürecine katkısının sağlanması amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması yapılacaktır. Aile yapısı araştırmaları teorik ve uygulamalı bir biçimde değerlendirilecektir. Rutin oluşturma, yukarıda bahsedilen süreçler tamamlandıktan sonra aile içi birliği sağlamaya yönelik ortak zaman oluşturma çabasını ifade etmektedir. Rutin oluşturma, hemen her aile yapısı içerisinde uygulanabilir temeller sağlamaktadır. Örnek olarak sabah kahvaltısı, akşam yemeği, ortak film gecesi vb. tüm aile bireylerinin birlikte zaman geçirme gayretleri, sorunların bireylerden bağımsız bir şekilde çözülmesine yol açacaktır. Ayrıca birlikte zaman geçirme etkinlikleri; bireylerin sorun çözme gayretlerine katkı sunacaktır. Bireylerin yaşadığı sorunları fark ettikleri hatta nasıl çözüm geliştireceğini bildikleri de bilinmektedir. Ancak çiftlerde bu süreci gerçekleştirecek çaba ve eğilimin olmadığı görülmektedir. Sorunlara yönelik gayretin gelişmesi ve iletişimin iyileşme temelinde kolaylaşması için rutin oluşturma, uygulanabilir bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile danışmanlığı, aile içi sorunlar, rutin oluşturma.

1. Giriş

Aile, bireylerin biyolojik, psikolojik, sosyal, eğitsel ve kültürel anlamda gelişimine katkı sunan önemli bir kurumdur. Aynı zamanda toplumun temel yapısı olan aile, kuşaklar arasında değerlerin ve temel dinamiklerin aktarıldığı bir yapı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Toplumların değişim ve dönüşüm süreçlerinde özellikle küreselleşmenin etkisiyle birlikte aile yapısının etki ve etkinliğinin azaldığı dikkat çekmektedir. Çünkü modern toplum insanları bireyselleşme, rekabet ve evrensel kültür formları ile beslemektedir. Rasyonelleşen insan tipolojisi, problem çözme becerilerinde ve uyum sürecinde sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar temelde ailede, günlük pratiklerde ve sosyal yaşamda etkilerini göstermektedir. Ailenin etkinliğinin azalması öncelikli olarak partnerlerde problemlere yol açmaktadır. Aile içerisinde yaşanan sorunlara bakıldığında özellikle bahsedilen toplumsal değişimin etkisi dikkat çekmektedir. Daha önceki dönemlerde kök ailelerin müdahale ettiği ve çözüm ürettiği aile içi sorunlarda; günümüzde kök ailenin problem kaynağı olarak var olduğu görülmektedir. Bu sebeple ailelerin yaşamış olduğu problemlerin modern toplumda karşılık bulduğu alan aile danışmanlığı olmaktadır. Aile içerisinde görülen iletişim problemleri, empati yoksunluğu, çocukluk travmaları ve problem çözme becerisindeki yetersizlik; partnerlerin kendi başına problem çözmesini engellemektedir. Ayrıca problem alanlarının evlenme sürecinden ve hatta çocukluk döneminden başlaması, çok yönlü bir müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Çiftlere profesyonel destek sunan aile danışmanı, bireylerin sorunlarını fark etmesi ve çözüm geliştirmesi açısından oldukça önemlidir. 20 yüzyılın ikinci yarısından itibaren aile danışmanlığı ile ilgili teorik ve uygulamalı birçok çalışma yapılmıştır (Bowlby, 2012). Günümüzde mevcut çalışmalar ve uygulamalarla birlikte aile danışmanlığı kendini yenilemekte ve güncel sorunlara karşı müdahale ve mücadele alanı oluşturmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada çiftler arasındaki problemlerin belirlenip değerlendirilmesi sonucunda aile danışmanlığı kapsamında uygulanan yöntemlere de değinilerek aile içi ilişkileri düzenleyici fonksiyonu olan rutin oluşturmanın etkisi üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı rutin oluşturmanın aile içi sorunlara yönelik uzlaştırıcı ve yapıcı etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda aile danışmanlığında uygulanan yöntemlerden faydalanılacaktır.

2. Aile Danışmanlığında Teorik Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Psikoanalitik Yaklaşım, Murray Bowen'in geliştirdiği modeldir. Bu model, bireylerin iç dünyasında yaşamış olduğu anlam arayışları çeşitli takıntılar ve kaygılar, çatışmalar ve korkulardan ortaya çıkmış olan problemlere odaklanır. Problem çözme biçimi olarak aile içi üyelerle birliktelik duygusu ve geçmişe yönelik çözümleme ile bireylerin değişim ve dönüşüm yaşamasını mümkün kılmaktadır. Bu süreci gerçekleştirmek için bireylerin yaşadıkları olayları anlamlandırma biçimleri üzerinde durulur (Atsız, 2004). Salvador Minuchin'in geliştirdiği Yapısal Teoride aile içerisinde anormal davranışlar ve uyumsuzluklar; bunların sürekliliği ve aile içerisindeki uyumsuz birlikteliklerden kaynaklanan problemlere odaklanır. Bu modelde temel amaç, zayıflık duygusu ve işlevsel olmayan tutum ve davranışların değiştirilmesi amaçlanır. Ailede yaşanan krizleri işbirliği içerisinde çözmek için yöntemler bu model kapsamında sunulur (Üstündağ, 2014). Jay Haley'in geliştirdiği Stratejik Modelde aile

içerisinde var olan sağlıksız iletişim kalıpları ve baskıcı hiyerarşik yapılardan kaynaklı problemlere odaklanılır. Bu modelde strateji, danışmanın daha aktif ve etkin olarak aile sistemine odaklandığı ve aile bireylerinin problem çözme mekanizmalarını geliştirme yönünde çalıştığı bir süreci ifade eder (Taştan, 2018). Milano grubunun Sistemik Aile Terapisinde, bireylerin gelişim dönemlerinde yaşamış olduğu ebeveynlik rolleri, bağımlılıklar, cinsel sorunlar, boşanma ve ayrılık gibi travmatik süreçlerde yaşanan problemlere yoğunlaşılmaktadır. Bu modelde aileye dair mitolojik olan sistemi değiştirmek, aile bireylerinin mevcut potansiyellerini geliştirmek ve doğal olarak aile sistemine müdahale etmek hedeflenir (Nazlı, 2022). Virginia Satir' in Yaşantısal Modelinde geçmişe odaklanma, sorunlara takılıp kalma, aile bireylerinin duygularını bastırma gibi temel işlevsizliklere odaklanılır. Bu modelde aile bireylerinin sorun çözme kabiliyetlerini geliştirmek, sorunlu geçmişten kopmak ve aile bireylerinin duygularının farkına varmak amaçlanır. Bu sebeple geçmiş yerine mevcut anla ilgilenilir, aile bireylerinin problem oluşturucu öngörüleri yerine problem çözücü iletişim kalıplarının katkısına yer verilir (Civan-Gökkaya, Nazlı, 2019). A. Ellis ve arkadaşlarının geliştirdiği Bilişsel Davranışçı Terapide aileye dair öğrenilmiş yanlış kalıplarla, irrasyonel beklentilerle ve genel olarak aileye dair mitlerin oluşturduğu sorunlarla çalışılır. Çözüm olarak aile içinde bireylerin şimdiye odaklanmalarına, olumlu davranışları benimsemelerine, bireylerin kendilerini ve diğer aile bireylerini suçlamalarını azaltmaya dair uygulamalara yer verilir (Tutku-Tabur, Türkçapar, 2023). Harwille Hendrix ve Helen Hendrix'in geliştirdiği İmago Terapide, bireylerin aile içi ilişkilerde maruz kaldığı kök aile etkisine ve bu etkinin oluşturduğu problemlere odaklanılır. Partnerlerin, ilişki sürecinde problem çözme kabiliyetlerinde yetersiz olmasının, rekabet anlayışının varlığından kaynaklandığına inanılır. Bu modelde bireylere farklılıklarının kabulü ve tanınması temelinde yeniden bir iletişim sisteminin geliştirilmesi hedeflenir (Güven, İskender, 2023). Son olarak Micheal White ve David Epson'un geliştirdiği Öyküsel Modelde bireylerin aile dışındaki faktörlerden kaynaklanan sorunları üstlenmesi ve kendisini problemin bir parçası haline getirmesi sorununa odaklanır. Burada danışmanın etkin katılımı ile problem kaynaklarının yeniden belirlenmesi ve bireylerin, problemleri kendilerinde bağımsız bir şekilde ele almalarını kolaylaştırır (Demirbilek, 2016).

3. Aile Danışmanlığında Süreç ve Sorun Tespiti

Aile danışmanlığı sürecinde ilk aşamada bireylerin genel olarak sorun gördüğü ve danışmanlık taleplerinin gerekçeleri dinlenir. Bu süreçte danışman bireylerin genel anlamda sorun olarak vurguladıkları konular belirlenir. Sonraki aşamada partnerlerin ayrı ayrı yaşam öyküleri ve ilişki geçmişleri dinlenir. Bu süreç öykü alma olarak tanımlanabilir. Ayrı ayrı görüşülen çiftlerde çocukluktan yetişkinliğe, mevcut ilişkinin başlangıcından bugüne kadar geçirdiği evreler detaylı olarak dinlenir. Danışman bu süreçte ilişkinin mevcut halindeki sorunların kaynağını bulmak amacıyla çalışmalarını sürdürür (Duyan, 2003). Bireylerin yaşamış olduğu sorunların genellikle çocukluk döneminde yaşanan travmalardan kaynaklı olduğu bilinmektedir. Bu sebeple bireylerin çocukluk dönemi yaşam biçimlerine ve gelişim dönemi özelliklerine detaylı bir şekilde yer verilir. Bu süreçte danışman, bireylerin anne-baba ilişkileri ve sosyal yaşam pratiklerine odaklanır. Sonraki aşamada partnerlerin birbirini tanıma süreci, evlilik biçimleri ve ilişkinin evliliğe varan süreci konuşulur. Aile içi sorunlarda çocukluk

travmalarının etkisinden sonra gözlenen ikinci önemli husus evlenme sürecinde yaşanan problemlerdir. Bu süreçte beklentiler ve kök aile müdahaleleri, oluşan sorunların temel kaynağını yansıtır. Eğer çiftler arasında kök aileden kaynaklı problemler varsa bu problemler evlenme sürecine kendini gösterir. Daha sonrasında evliliğin gerçekleşmesi ile birlikte bu problemler birikerek kronikleşir. Sorunların sürekliliği, partnerler arasında iletişim problemlerini artırır. İletişimsizlik temelinde oluşan sorunlar, partnerlerin problem çözme becerilerini zayıflatır. İlişkinin bu aşamasında partnerler, tartışma sürecinde genellikle genelleme yapar ve geçmişe yönelik konuşmalara ağırlık verir (Alpaydın, 2011). Bu durum problemleri çözülmez bir hale getirir. Öykü alma süreci, psikososyal otopsi olarak da tanımlanabilir. Belirlenen bu sorunlara ek olarak çiftlerden biri veya her ikisinde de gözlenen bağımlılıkların aile içi ilişkileri yıkıcı etkisi olduğu dikkat çekmektedir (Gladding, 2011). Aynı zamanda aldatma vakaları da ilişkilerde yaşanan önemli problem alanlarından biridir. Ayrıca birçok çiftte görülen cinsel sorunlar da aile içi problemlerin artmasında önemli bir etkendir.

Aile Danışmanı, yukarıda bahsedilen konular üzerine kadın ve erkeği ayrı ayrı dinler ve gerekli notlarını alır. Bireylerin çocukluk döneminden gelişim dönemlerine, partneriyle tanışma sürecinden mevcut ana kadar yaşamış olduğu deneyimlerin paylaşılması ile farkındalık oluşmaya başlar. Danışman bu görüşmeler neticesinde problem alanlarını çerçevesini çizerek sınırlandırır. Daha sonra danışman belirlenen sorunlara odaklanarak problemin kaynağına varmaya çalışır. Çözüm sürecine başlamadan önce partnerlerin farklılıkları, olayları algılama ve anlamlandırma biçimleri profesyonel biçimde partnerlere aktarılır. Sonraki aşamada bireylerin kimlik ve kişilik yapıları, deneyimleri, aile yapıları ve problem kaynakları dikkate alınır. Sonrasında iletişim modeli oluşturulur ve uygulamalar aracılığıyla çözüme varılmaya; partnerlerin çözümde taraf olmalarına olanak sağlanır (Tönbül, 2019). Bu süreçte problemin kaynağına göre yukarıda belirtilen yöntemlerden faydalanılır.

4. Rutin Oluşturmanın Aile İçi İlişkilerde Önemi

Aile içi problemlerin belirlenip sınırlandırılmasının ardından oluşturulacak olan iletişim modelinde rutin oluşturma kritik bir öneme sahiptir. Rutinler aile içerisinde bireylerde duygusal ve sosyal bağların güçlenmesine fayda sağlar. Sorunlar bir anda oluşmadığı gibi çözüm önerileri de kısa sürede gerçekleşmez. Ancak bireylerin problem çözmek gayretlerinin artması için rutinler, bir temel oluşturabilir (Nazlı, 2014).

Öncelikli olarak rutinler, iletişim ortam alanını genişletir. Örnek olarak aile bireyleri arasında düzenli olarak gerçekleştirilen aktiviteler; kahvaltı, yemek, egzersiz, piknik, film ve oyun geceleri, düzenli sohbet saatleri ve diğer paylaşımlar iletişimi güçlendirici fonksiyona sahiptir. Aile içinde yaşanan birçok sorunda iletişim engelinin yetersizliği dikkat çekmektedir. Rutinler bu süreçte iletişim engelini ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerle aile bireylerini bir araya getiren bir gücü çözüme dahil eder (Bowlby, 2012).

Rutinler, ayrıca çocuklu ailelerde, çocukların da problem çözme sürecine katkı sağlamasına yol açar. Bu durumda birlikteliğin ve birlikte gerçekleştirilen eylemlerin bireylerde oluşturduğu haz duygusu, rutinlerin sürekliliğine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarır. Ebeveynler, aile içi sorunlarda çocukların yaşamış olduğu problemlerden de etkilenmektedir. Bu sorundan kaynaklı olarak

çocukların rutinler aracılığıyla gelişimlerinin fark edilmesi rutinlerin yapıcı yönünü ebeveynlere gösterir.

Rutinler, bireylerin duygusal dayanıklılıklarını arttırmaktadır. Düzenli aktivitelerin olması, bireylerin bu aktivitelere göre hazırlık yapması ve pozitif yönlü iyi oluşlarının güçlenmesini mümkün kılmaktadır. Nihai olarak rutinler aracılığıyla bireylerde problem çözme becerisi, stresle mücadele ve aile dinamiklerinin korunmasını kolaylaştırır. Danışmanlık sürecinde bireylerin problem çözme süreçlerine dair istikrarlı tutumları oldukça önemlidir. Rutinlerin belli periyotlarda gerçekleştirilmiş olması bu istikrarı sağlayıcı niteliktedir. Bu sebeple rutinler önleyici iyileştirici ve sürdürülebilir işlevsel bir aracılık üstlenir (Koçak-Can, 2020).

Sonuç

Aile yapısına dair sorunlar geçmişten günümüze birçok farklı sebep ile açıklanmıştır. Değişen toplumsal yapı içerisinde aile danışmanlığı kurumu, aileye dair problemlere çözüm önerisi sunma ve çiftleri problem çözme sürecinde etkin ve aktif kılma yönü ile ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada aile yapısı içerisindeki sorunlara değinilerek bu sorunlara dair kuramsal temellendirmelerin problem kaynağına göre nasıl biçimlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca aile danışmanlığı süresinde sorun belirleme ve problem çözme aşamalarına kadar ortaya konulan danışmanlık süreci genelleştirilen nitelikleri ile ortaya konulmuştur. Nihai olarak problemlere yönelik çözümler kapsamında rutinlerin, bireylerin hem birbirleriyle hem de diğer aile bireyleriyle kuracakları sağlıklı ilişkinin temellerini atmadaki etkisine değinilmiştir. Rutinler, bireylerin problem çözme becerisini geliştirdiği ve aile dinamiklerini koruduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Alpaydın, Y. (2011). Evlilik Öncesi Eğitici Eğitimi Kitabı. Ankara: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları.

Atsız, Hasan. “Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişim Süreci”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi.* 4(2), 95-120.

Bowlby, J. (20123). Bağlanma. (Çev.: T.V. Soylu). İstanbul: Pinhani Yayıncılık.

Demirbilek M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *TJFMPC*. 10(2):109-120.

Civan Gökkaya, S., & Nazlı, S. (2019). Gelişimsel Odaklı Aile Danışmanlığı Süreci: Olgu Sunumu. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 29-52.

Duyan, V. (2003). Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 41-61.

Gladding, S.T. (2012). Aile Terapisi. (Çev.: İ. Keklik, İ. Yıldırım). Ankara: PDR Yayınları.

Güven, N., & İskender, M. (2023). An Application Of The İmago Relationship Approach And Group Counselling For Developing The Marriage Relationship. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18(39), 1047-1069.

Koçak-Can, F. (2020). Bilinçaltımızdan Gelen Ebeveyn. İstanbul: Cezve Kitap.

Nazlı, S. (2014). Aile Danışmanlığı. Ankara: Anı Yayıncılık.

Nazlı, S. (2022). Çok Kültürlü Aile Psikolojik Danışması Bağlamında Sistemik Kuramların Değerlendirilmesi: Vavien Filmi Analizi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 5(2), 1-34.

Tabur, S. T., & Türkçapar, M. H. (2023). Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi Gelişim ve Güncel Durum. *KAİDE Dergisi*, 1(1), 1-13.

Taştan, K. (2018). Stratejik Aile Danışmanlığı: Bir Vaka İncelemesi. *Konuralp Medical Journal,* 10(2), 256-259.

Tönbül, Ö. (2019). Aile Danışmanlığı Sürecinde ve Kuramlarında Amaç Oluşturma. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(1), 76-95.

Üstündağ A. (2014). Yapısal Aile Danışmanlığı ve Bir Olgu Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi.* (33). 113-126.

EVLİLİKTE ÖZBAKIM ÖLÇEĞİ: GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI

SCALE OF SELF-CARE İN MARRİAGE: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr.Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

MERVE ALİCİK

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, merve84alicik@gmail.com

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Evlilikte Özbakımı" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, medeni hal ve ekonomik gelire sahip 219 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 20 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %47.8 ve iç tutarlık katsayısı 0.93'tür. Araştırma sonucunda geliştirilen Evlilikte Öz bakım Ölçeği'nin Türkiye'de yaşayan insanların evlilikte öz bakım düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilikte Özbakım, Geçerlik, Güvenirlik.

Abstract

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine "Self-care in Marriage." The sample of the study consists of 219 individuals from various age groups, genders, marital statuses, and income levels living in Turkey. A 20-item pool was created based on the literature, and the scale's validity and reliability were tested. The data were analyzed using the SPSS 25 program. Cronbach's Alpha internal consistency reliability coefficient was used to evaluate reliability. Exploratory factor analysis was conducted to assess the construct validity of the scale. As a result of the analysis, a 20-item The total variance explained by the scale is 47.8%, and the internal consistency coefficient is 0.93The research concluded that the developed scale is a valid and reliable tool for determining the level of self-care in marriage among individuals living in Turkey.

Keywords: Self-care in Marriage, Validity, Reliability.

GİRİŞ

Öz bakım, bir kişinin fiziksel, duygusal ve zihinsel sağlığını korumak ve geliştirmek amacıyla yaptığı bireysel faaliyetlerdir. Bu faaliyetler; vücud temizliği, bakımı ve dış görüntümüze

gösterdiğimiz özeni kapsar. Diş fırçalamak, traş olmak, el ve ayak bakımı yapmak, temiz giysiler giymek öz bakıma örnek verilebilir. Bu, temel hijyen ve bakım işlemlerinin ötesinde, kişinin kendine değer verme, stresle başa çıkma, duygusal dengeyi sağlama ve genel refahını iyileştirme çabalarını içerir. Öz bakım, kişinin kendini iyi hissetmesi, sağlıklı kararlar alması ve yaşam kalitesini artırması için önemli bir kavramdır. Evlilikte Özbakım ise kişinin sadece kendisini ilgilendiren bir durum olmaktan çıkarak, eşine duyduğu saygının da bir göstergesidir. Evlenmeden önce öz bakımlarına dikkat eden bireylerin , partnerlerine hoş ve bakımlı gözükme çabası, evlilik sonrasında devam etmediği takdirde eşler arası soruna dönüşebilmektedir.

Birbirlerine karşı hoş ve bakımlı gözükmek için çaba sarfetmeyen çiftlerde, zamanla uzaklaşma, ilgisizleşme hatta sadakatsizliğe varan neticeler gözükmektedir. Geliştirdiğimiz Evlilikte Özbakım ölçeğiyle eşlerin öz bakımlarını değerlendirerek evliliklerde çıkabilecek olası sorunların önüne geçmek istenmiştir. Bu araştırmanın amacı , Evlilikte Özbakım Ölçeğini geliştirmek, bunun yanında ise geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 18 yaş ve üzerinde olan 179'u kadın 40'ı erkek 219 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde 15 kişi 18-30 yaş aralığında, 104 kişi 31-40 yaş aralığında, 79 kişi 41-50 yaş aralığında ve 13 kişinin 50 yaşından büyük olduğu görülmektedir. Katılımcıların %17,8'i 39 yaşındadır. Katılımcıların 6'sı ilköğretim, 25'i lise, 139'u lisans, 49'u lisansüstü eğitim durumuna sahip olduğunu, 214'ün evli 5'i ise bekâr olduğunu, 3'ü düşük, 193'ü orta ve 23'ü ise yüksek ekonomik gelire sahip olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 22'si 0-5 yıllık , 32'si 6-10 yıllık, 69'u 11-15 yıl, 96'sı 16 yıl ve üzeri evlilik süresi belirtmiştir. Katılımcıların 47'sinin 1 çocuğu, 116'sının 2 çocuğu, 36'sının 3 ve üzeri çocuğu olduğunu belirtmiştir. 20 katılımcının çocuğu yoktur.

- **Madde Havuzu**

Evlilikte Öz bakım ölçmek üzere 20 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, öz bakım davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 20 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Evlilikte Özbakım Ölçeği 1 "kesinlikle katılmıyorum" ve 5 "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, Evlilikte Öz bakımın da yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Evlilikte Öz bakım Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Evlilikte Öz bakım Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

Tablo 1: Evlilikte Özbakım Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	76,6590	169,429	,539	,922
m2	76,4793	168,667	,656	,921
m3	76,5622	167,729	,634	,921
m4	78,5392	159,166	,570	,922
m5	77,8802	159,726	,497	,925
m6	76,7880	165,140	,644	,920
m7	77,0276	164,953	,517	,923
m8	77,3687	160,160	,601	,921
m9	76,6820	165,616	,716	,920
m10	77,8664	159,107	,682	,919
m11	77,4147	163,151	,513	,923
m12	77,2258	160,926	,642	,920
m13	76,7604	164,915	,727	,919
m14	77,5069	161,270	,436	,928
m15	77,6129	164,674	,506	,923
m16	76,4793	167,316	,686	,920
m17	76,4101	168,225	,702	,921
m18	76,5115	164,492	,780	,919
m19	76,7604	162,007	,783	,918
m20	76,8295	160,262	,804	,917

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .44 ile .80 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

- **Yapı Geçerliği**

Evlilikte Özbakım Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %47.8'sını açıklayan, öz-değeri 9,56 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .49 ile .87 arasında sıralanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .91 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Evlilikte Özbakım Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,617
m2	,748
m3	,725
m4	,550
m5	,487
m6	,695
m7	,579
m8	,599
m9	,794
m10	,698
m11	,512
m12	,631
m13	,794
m14	,466

m15	,552
m16	,767
m17	,806
m18	,867
m19	,841
m20	,867

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .44 ile .80 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu söylemiştir. Buna göre, ölçeğe ilişkin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .93 ile yeterli olduğu görülmektedir. Bu bulgulara dayanarak Evlilikte Öz bakım Ölçeği'nin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji vb. disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Türk Psikologlar Derneği.

EŞLER ARASI BENMERKEZCİLİK ALGISI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

THE PERCEPTION OF EGOCENTRISM AMONG SPOUSES SCALE: A STUDY ON VALIDITY AND RELIABILITY

Prof. Dr. Ahmet AKIN
Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Fatma Şükran YILDIRIM
Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, fatmasuy@gmail.com, ORCID: 0009-0007-2736-6458

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, eşler arası benmerkezcilik algısını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini, Türkiye'de yaşayan, farklı yaş, cinsiyet, medeni durum ve ekonomik gelir seviyelerine sahip 320 birey oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak mevcut literatür göz önünde bulundurularak toplamda 21 maddelik hazırlanmış ve ölçeğin geçerlik ile güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Veriler, SPSS 25 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçeğin güvenirliği, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ile değerlendirilmiştir. Yapı geçerliğini incelemek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %54 ve iç tutarlık katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Çalışmanın sonucunda, geliştirilen "Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği"nin, Türkiye'de yaşayan bireylerin eşlerini benmerkezci olarak algılama düzeylerini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı, Geçerlik, Güvenirlik.

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine the perception of egocentrism among spouses. The sample of the study consists of 320 individuals living in Turkey with diverse age, gender, marital status, and economic income levels. A total of 21 items were created as the data collection tool based on the existing literature, and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using the SPSS 25 program. Cronbach's Alpha internal consistency reliability coefficient was used to assess reliability. Exploratory factor analysis was performed to evaluate the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale was found to be 54%, and the internal consistency coefficient was .96. The results of the study indicate that the developed "Perception of Egocentrism Among Spouses Scale" is a valid and reliable measurement tool for determining the levels at which individuals living in Turkey perceive their spouses as egocentric.

Keywords: Perception of Egocentrism, Spouses, Validity, Reliability.

GİRİŞ

Benmerkezcilik, bireyin kendisini çevresindeki olayların, düşüncelerin ve duyguların merkezine koyarak, diğer bireylerin bakış açılarını veya ihtiyaçlarını yeterince dikkate almamasıdır. Eşler arası benmerkezcilik, çiftlerin birbirine yönelik algılarında ve etkileşimlerinde benmerkezci tutumlar sergilemesi anlamına gelir. Bu durum, eşlerden birinin sürekli kendi ihtiyaçlarını ön planda tutması, diğerinin beklentilerini ya da duygusal durumunu göz ardı etmesi şeklinde kendini gösterebilir. Bu durum, çiftler arasındaki iletişim eksiklikleri, duygusal uzaklık ve ilişkisel doyumsuzluk gibi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle eşler arası benmerkezcilik algısının ölçülmesi son derece önemlidir. Bu araştırmanın amacı eşler arası benmerkezcilik algısı ölçeğini geliştirmek ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizlerini yapmaktır.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**
  Araştırma, 23-61 yaş aralığında, 294'i kadın ve 22'si erkek olmak üzere toplam 316 katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunun yaş aralıkları incelendiğinde, 142 katılımcının 23-40 yaş aralığında, 145 katılımcının 41-50 yaş aralığında ve 33 katılımcının ise 51-61 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumları değerlendirildiğinde, 68'sinin lise veya daha düşük seviyede eğitim aldığı, 192'sinin lisans mezunu olduğu ve 56'sının lisansüstü eğitim seviyesine sahip olduğu belirlenmiştir. Ekonomik gelir düzeyi açısından, 24 katılımcı düşük gelirli, 278

katılımcı orta gelirli ve 14 katılımcı yüksek gelirli olduğunu ifade etmiştir. Evlilik sürelerine ilişkin veriler incelendiğinde, 77 katılımcının 10 yıldan daha kısa süredir evli olduğu, 63 katılımcının 11-15 yıldır evli olduğu ve 176 katılımcının evlilik süresinin 16 yıldan fazla olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların çocuk sayıları açısından incelenmesi sonucunda, 120 katılımcının 2'den fazla çocuğu olduğu, 125 katılımcının 2 çocuğu olduğu, 43 katılımcının ise tek çocuğu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, 28 katılımcının çocuk sahibi olmadığı belirtilmiştir.

- **Maddeler**
  Eşler arası benmerkezcilik algısını ölçmek üzere 21 maddelik hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik, eşler arası benmerkezcilik algısının davranış, tutum ve duygular üzerindeki etkisini ölçmesi açılarından incelenip 21 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**
  Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği 1 "hiç katılmıyorum" ve 5 "tamamen katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, eşler arasında benmerkezcilik algısının yüksek olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**
  Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği'nin madde analizi için düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .52 ile .78 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .96 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	57,1420	417,008	,517	,957
m2	56,8391	407,142	,644	,955
m3	56,6562	403,074	,712	,955
m4	56,3628	404,017	,693	,955
m5	55,7886	414,629	,538	,957
m6	56,7823	406,563	,700	,955
m7	57,0978	407,234	,741	,954

m8	56,7792	401,249	,777	,954
m9	56,2366	402,947	,727	,954
m10	57,0252	406,246	,705	,955
m11	56,1640	401,353	,737	,954
m12	56,0473	405,716	,663	,955
m13	56,3659	403,568	,745	,954
m15	57,0599	406,854	,668	,955
m16	56,9022	403,911	,734	,954
m17	56,7539	399,749	,772	,954
m18	56,6278	405,007	,646	,955
m19	56,7634	402,504	,741	,954
m20	57,1167	403,344	,760	,954
m21	56,3912	402,568	,715	,955
m22	56,9401	401,379	,778	,954

- **Yapı Geçerliği**
  Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın %54'ünü açıklayan, öz-değeri 11,359 olan, tek boyutlu, faktör yükleri .55 ile .81 arasında sıralanan ve 21 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .96 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,553
m2	,678
m3	,744
m4	,726
m5	,570
m6	,735
m7	,775
m8	,806
m9	,757
m10	,737
m11	,766
m12	,693

m13	,776
m15	,703
m16	,766
m17	,802
m18	,681
m19	,773
m20	,789
m21	,745
m22	,806

Extraction Method: Principal Component Analysis.
a. 1 components extracted.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgular, ölçeğin yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında, .30 ve üzerindeki değerlerin maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi düzeyde ayırt edebildiğini ifade ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının .52 ile .78 arasında değişmesi, bu katsayıların yeterli düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Tezbaşaran (1996), araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için öngörülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .96 olması, ölçeğin güvenirlik düzeyinin oldukça yeterli olduğunu göstermektedir. Bu bulgular ışığında, Eşler Arası Benmerkezcilik Algısı Ölçeği'nin psikoloji ve aile danışmanlığı gibi disiplinlerde kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılabilir.

KAYNAKÇA

1. Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
2. Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

EBEVEYN İLİŞKİSİNİN ERGENLERE YANSIMASI ÖLÇEĞİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

THE SCALE OF REFLECTION OF PARENTAL RELATIONSHIP ON ADOLESCENTS: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Prof. Dr. Ahmet AKIN

Prof. Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, ahmet.akin@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5194-5202

Tuğba AKAR GENÇER

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Programı, tugbaakargencer@gmail.com, ORCID: 0009-0001-2139-0461

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; "Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması'nı" belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'de yaşayan farklı yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve ekonomik gelire sahip 213 kişi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak literatür doğrultusunda 17 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuş ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler SPSS 25 programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Güvenirliği değerlendirmek için Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı kullanılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans oranı %45 ve iç tutarlık katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda geliştirilen Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeği'nin, Türkiye'de yaşayan ebeveynlerin ilişkilerinin ergenler üzerinde olumlu etkisini belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması*, Geçerlik, Güvenirlik.*

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable measurement tool to determine the "Reflection of Parental Relationship on Adolescents". The sample of the study consisted of 213 individuals of different age, gender, educational level and economic income living in Turkey. As a data collection tool, an item pool of 17 items was created in line with the literature and validity and reliability studies of the scale were conducted. The data were analyzed using SPSS 25 software. Cronbach Alpha internal consistency reliability coefficient was used to assess reliability. Exploratory factor analysis was conducted for the construct validity of the scale. The total variance explained by the scale was %45 and the internal consistency coefficient was .92 As a result of the study, it was determined that the Reflection of Parental Relationship on Adolescents Scale is a valid and reliable measurement tool for determining the positive effects of parental relationships on adolescents living in Turkey.

KeyWords:*,Reflection of Parental Relationship on Adolescents, Validity, Realibility*

GİRİŞ

Sağlıklı ve başarılı yetişkin bir birey olabilmek için insan hayatındaki önemli süreçlerden biri ergenlik dönemidir. Bu dönemde ergenlerin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren en önemli etkenlerden biri ebeveynleri arasındaki ilişkidir. Ergenler için ebeveyn arasındaki ilişki, sosyal ve duygusal etkileşimlerinde sağlıklı ilişki modelini gözlemleyerek öğrendikleri bir unsurdur. Bu noktadan hareketle ergenlerin ebeveyn ilişkilerini gözlemleyerek problem çözme becerileri, romantik ilişkilerde karşı cins ile sağlıklı iletişim kurabilme, hayal ve hedefleri doğrultusunda gelecek planları kurma gibi becerileri kazandığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmanın amacı "Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıma Ölçeği"ni geliştirmek ve bunun geçerliğini ve güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

- **Çalışma Grubu**

Araştırma 13-19 yaş arasındaki bireylerden oluşan toplam 213 katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubu incelendiğinde; 119'sı kadın 94'ü erkek olmak üzere 213 katılımcı üzerinde yürütülmüştür.

Katılımcıların akademik başarı oranları incelendiğinde; 10 kişinin düşük, 82 kişinin yüksek, 121 kişinin de orta derecede akademik başarıya sahip olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların ailelerinin gelir durumları incelendiğinde; 9 kişinin düşük, 18 kişinin yüksek, 186 kişinin orta gelir düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların anne baba tutumları incelendiğinde; 8 kişinin otoriter, 29 kişinin demokratik, 79 kişinin koruyucu, 97 kişinin ilgisiz anne baba tutumlarına sahip olduğu belirlenmiştir.

- **Madde Havuzu**

Ebeveyn ilişkisinin ergenlere yansımasını ölçmek üzere 17 maddelik bir madde havuzu hazırlanmıştır. Bu maddeler gramer, anlaşılabilirlik ve ebeveyn ilişkisinin ergenler üzerindeki olumlu etkisinin yansımasını ölçmesi açısından incelenip 17 maddelik uygulama formu elde edilmiştir.

- **Ölçme Aracı**

Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması ölçeği 1 "Hiç katılmıyorum" ve 5 "Tamamen katılıyorum" şeklinde 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Yüksek puanlar, ebeveyn ilişkisinin ergenler üzerinde olumlu yansımaları olduğunu ifade etmektedir.

- **İşlem**

Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeği'nin madde analizi için, düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği açımlayıcı faktör analizi, güvenirliği ise Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri SPSS 25 paket programı ile yapılmıştır.

BULGULAR

- **Madde Analizi ve Güvenirlik**

Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde-toplam korelasyonlarının .54 ile .73 arasında sıralandığı bulunmuştur. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeği Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyon Katsayıları

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
m1	64,5122	108,604	,552	,920
m2	64,5415	108,014	,648	,918
m3	64,6927	108,077	,557	,920
m4	64,8390	101,822	,708	,916
m5	64,7073	106,551	,599	,919
m6	64,9366	105,256	,635	,918
m7	64,7512	107,913	,537	,920
m8	64,8537	105,449	,646	,918
m9	64,6488	104,562	,730	,915
m10	65,1415	103,308	,615	,919
m11	64,5366	107,858	,538	,920
m12	64,8098	104,439	,713	,916
m13	64,6146	107,356	,634	,918
m14	64,9366	106,040	,576	,920
m15	64,6439	107,838	,541	,920
m16	64,7220	106,584	,588	,919
m17	64,6780	105,612	,700	,916

- **Yapı Geçerliği**

Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeği'nin yapı geçerliği için uygulanan açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam varyansın % 45'ini açıklayan, öz-değeri 7.714

olan, tek boyutlu, faktör yükleri .60 ile .78 arasında sıralanan ve 17 maddeden oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Ölçeğin KMO örneklem uygunluk katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeği Faktör Yükleri

Component Matrix[a]

	Component 1
m1	,613
m2	,702
m3	,614
m4	,760
m5	,650
m6	,686
m7	,596
m8	,698
m9	,777
m10	,666
m11	,595
m12	,755
m13	,685
m14	,627
m15	,596
m16	,641
m17	,746

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeği yeterli düzeyde geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonunun yorumlanmasında .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri ölçülen özellik bakımından iyi derecede ayırt ettiği (Büyüköztürk, 2004) dikkate alındığında, ölçeğin madde toplam korelasyon katsayılarının .54 ile .73 arasında sıralanması madde toplam korelasyon katsayılarının yeterli olduğunu göstermektedir. Tezbaşaran (1996),

araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için ön görülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısının .92 olması, ölçeğin yüksek bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bulgulara dayanarak Ebeveyn İlişkisinin Ergenlere Yansıması Ölçeğinin psikoloji, aile danışmanlığı, sosyoloji ve benzeri disiplinlerde, ebeveyn-ergen ilişkileri, aile içi destek programları ve benzeri alanlarda kullanılabilecek, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tezbaşaran, A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

FİZİKSEL AKTİVİTENİN LİDERLİK DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet BAYSAL[1]
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
baysalmehmet55@gmail.com, 0009-0003-6589-3751
Doç. Dr. Yener AKSOY[2]
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
yener.aksoy@omu.edu.tr, 0000-0002-1899-4096

Özet

Bu çalışmanın amacı fiziksel aktivitenin liderlik düzeylerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın evrenini spor yapan ve spor yapmayan üniversite öğrencileri oluşturacaktır. Örneklem ise, bu evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilecek yaklaşık 172 üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Örneklem hacmi için literatürde çeşitli pratik kurallar vardır. Bunlardan biri ölçek çalışmalarında örneklem hacmi her ölçek maddesinin minimum 5 katı olmalıdır (Tavşancıl, 2014) önerisi dikkate alınmıştır.

1988 yılında geliştirilmiş olmakla birlikte, Kouzes ve Posner tarafından 2003 yılında g özden geçirilerek en son halini almıştır. Posner tarafından geliştirilen Liderlik Uygulamaları Ö z Değerlendirme Envanteri'nin Cronbach Alpha kat sayısının .75 ile .87 arasında değiştiği sap tanmıştır. Orjinalinde ölçek boyutlarının güvenirlik kat sayıları; süreci sorgulamak için .80, ort ak bir vizyon oluşturmak için .87, personeli gelişimi konusunda cesaretlendirmek için .75, yol göstermek için .77 ve izleyenlerinin başarılarını kutlayarak cesaretlendirmek için .87 dir. (Kou zes ve Posner 2003)

Liderlik düzeyin de fiziksel aktivitenin etkisine baktığımız da;Yol göstermek alt boyutun da fiziksel aktiviteye katılmayanların katılanlara göre daha düşük, olduğu, Süreci sorgulamak alt boyutunda 1 saat ile 3 saat fiziksel aktiviteye katılanlar arasında 1 saat katılanlar daha yük sek iken 3 saat yapanlar en düşüktür. Personeli gelişimi konusunda cesaretlendirmek alt boyut un da 1 saat yapanlar daha yüksek iken 3 saat katılanlar ile katılmayanlar daha düşük. İzleyenl

erinin başarılarını kutlayarak cesaretlendirmek alt boyutunda 3 yıl spor yapanlar daha yüksek i ken yapmayanlar daha düşük olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak fiziksel aktivitenin birçok olumlu davranışa olumlu etki ettiği gibi liderli k düzeylerine etki ettiği görülmektedir.

Anahtar sözcük: Fiziksel Aktivite, liderlik, spor

Fiziksel aktivite:

Fiziksel aktivite ve egzersiz; koruyucu sağlık yaklaşımının bir aracı olarak bireyin sağl ığını geliştiren, gelişmiş durumunu devam ettiren, yorgunluğa ve hastalıklara karşı direncini ar ttıran hareketlerin toplamıdır. Egzersizin yokluğu ve düşük fiziksel uygunluk seviyesi hastalık ve erken ölümler için çok önemli bir risk faktörüdür. Düzenli fiziksel aktivitenin, hipokinetik h astalıkları, bu hastalıklara bağlı erken ölümleri önlediği ve sağlık yönünden kalitesi yüksek bir hayat sağladığı ortaya çıkmıştır.

Fiziksel Aktivitenin Faydaları:

*Kalp-damar fonksiyonlarının ve solunumun geliştirilmesi,

*Koroner damar hastalığı risk faktörlerinin önlenmesi,

*Diabetin önlenmesi,

*Kilo kontrolü,

*Sağlıklı kemik, kas ve eklem yapısının oluşturulması ve devam ettirilmesi,

*Anksiyete ve depresyonun azaltılması,

*Kendini iyi hissetme, iyi olma halinin arttırılması,

*Spor, rekreasyonel ve iş aktivitelerindeki performansın kazandırılması ve arttırılması.

Liderlik nedir:

Liderlik, geçmişten bugüne kadar bir arada yaşayan insanlar var oldukça tartışılan ve araştırılan bir konu olmuştur. Bennis “ Bir Lider Olabilmek” (1989) kitabında liderliği güzelliğe

benzer, tanımlanması güçtür ama gördüğünüzde tanırsınız şeklinde tanımlamıştır (Aslan, 2009, s. 107-108)

Liderlik özellikler:

Kişilerin sahip oldukları özellikler yönetim görevlerinde veya liderlik pozisyonunda başarılı olmaları için yeterli şartları sağlamamaktadır. Bu özelliklerin belirli durumlara bağlı kalmayıp farklı durum ve koşullara uyum sağlıyor olmaları gerekmektedir (Keçecioğlu, 1998, s. 26). Liderin en belirleyici ölçüsü, ekibinin diğer ekiplerden daha başarılı neticeler alması ve bunları sürdürebilmesidir. Liderin başlıca özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Baltaş, 2010, s. 124-125): • Güvenilirdir. • Davranışların ile söyledikleri arasında tutarlılık ve süreklilik vardır. • İç uyumu, özgüveni ve özsaygısı yüksektir. • Ekip üyelerine karşı sorumluluğu yüksektir. • Öğrenmeye ve gelişime açıktır. • Vizyon sahibidir. Liderin takipçileri ile birlikte yarattığı ortak değer sistemi, sonucu değiştirmesini sağlayan en temel etkendir. İyi liderlerin yönettiği insanların daha mutlu ve verimli olduğu, kötü liderlerin ise yönetimindeki insanlarda umutsuzluk ve yabancılaşmaya neden oldukları görülmüştür (Baltaş, 2010, s.124-125).

Araştırmanın evrenini spor bilimlerinde okuyan öğrencilerine oluşturacaktır. Örneklem ise, bu evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilecek 172 gönüllü spor bilimlerinde okuyan öğrenci katılmıştır.

Örneklem hacmi için literatürde çeşitli pratik kurallar vardır. Bunlardan biri ölçek çalışmalarında örneklem hacmi her ölçek maddesinin minimum 5 katı olmalıdır (30 madde sayısı*5=150)birey (Tavşancıl, 2014) önerisi dikkate alınmıştır. Bu nedenle araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde, Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği 20 maddeden, Sözel veya Görsel Baskın Öğrenme Stilini Belirleme Ölçeği 16 maddeden oluşması nedeni ile ölçeklerdeki toplam madde sayısının (36*5) beş katı kadar katılımcı oluşturduğu için minimum 180 katılımcı, olası problemleri ortadan kaldırmak için 350-400 bireye ulaşılması düşünülmektedir.

Tablo; 1 Günde kaç saat fiziksel aktiviteye katılıyorsunuz.

Liderlik Uygulamaları Envanteri Alt Boyutları	Haftalık Spor	N	Ort	S.S	P
Yol göstermek	1 Saat	63	17,06a	3,68	
	2 Saat	19	17,58a	3,88	
	3 Saat	16	18,91a	3,30	P<0.005
	Yapmıyorum	74	15,47b	3,35	
	Total	172	16,50	3,71	
Ortak bir vizyon oluşturmak	1 Saat	63	16,19	3,86	
	2 Saat	19	16,84	4,03	
	3 Saat	16	16,27	4,41	P>0.005
	Yapmıyorum	74	16,18	3,49	
	Total	172	16,23	3,79	
Süreci sorgulamak	1 Saat	63	17,35a	3,71	
	2 Saat	19	16,89ab	3,43	
	3 Saat	16	15,36b	3,44	P<0.005
	Yapmıyorum	74	16,55ab	3,06	
	Total	172	16,74	3,48	
Personeli gelişimi konusunda cesaretlendirmek	1 Saat	63	17,22a	3,94	
	2 Saat	19	16,42ab	4,78	
	3 Saat	16	15,82b	3,71	P<0.005
	Yapmıyorum	74	15,80b	6,02	
	Total	172	16,53	3,69	
İzleyenlerinin başarılarını kutlayarak cesaretlendirmek	1 Yıl yapıyorum	63	16,92b	4,06	
	2 Yıl yapıyorum	19	17,74ab	3,81	
	3 Yıl yapıyorum	16	18,09a	3,94	P<0.005
	Yapmıyorum	74	16,51b	3,60	
	Total	172	16,87	3,88	

Yapılan analiz sonucunda (Tablo 1.), liderlik düzeyleri ölçeğinin fiziksel aktiviteye katılım düzeylerine Yol göstermek, Süreci sorgulamak, Personeli gelişimi konusunda cesaretlendirmek, İzleyenlerinin başarılarını kutlayarak cesaretlendirmek alt ölçeklerinde anlamlı farklılık oluğu görülmüştür.($p<0,05$).

Diğer alt boyut Ortak bir vizyon oluşturmak alt ölçeğinde anlamlı farklılık görülmemiştir ($p>0,05$).

Liderlik, birçok farklı bakış açısıyla incelenebilen bir kavramdır ve bu nedenle liderlikle ilgili çok sayıda farklı tanımın varlığı söz konusudur. “Liderlik kelime anlamıyla; yol gösteren, aydınlatan, ileriyi gösteren, öğreten, birlikte çalıştığı kişilerin istek ve ihtiyaçlarını zamanında sezen yaratıcı kimsedir” (Tunçer, 2012).

Tablo 1. Lider ve Yönetici Farkları

Yönetici Özellikleri	**Lider Özellikleri**
Yöneticidir	Yenilikçidir
Düzeni sürdürür	Farklılık yaratır
Koruyucudur	Geliştiricidir
Sistem ve yapı merkezlidir	Birey merkezlidir
Kontrol eğilimlidir	Güven özendiricidir
Kısa bakış açısına sahiptir	Uzun bakış açısına sahiptir
Nasıl ve ne zaman sorularına önem verir	Ne ve ne için sorularına önem verir
Alt yönetsel kademelere bakış	Çevreye bakış
Mevcut durumu kabul etme eğilimi	Mevcut durumu sorgulama eğilimi
Yerleşik normlara uygun iş gören	Kendisini elemanları
İşi doğru yapan	Doğru işi yapan

Kaynak: Alkın, 2006

TARTIŞMA

Spor seviyesi

Yapmış olduğumuz araştırmada; Liderlik düzeyin de fiziksel aktivitenin etkisine baktığ ımız da;Yol göstermek alt boyutun da fiziksel aktiviteye katılmayanların katılanlara göre daha düşük, olduğu, Süreci sorgulamak alt boyutunda 1 saat ile 3 saat fiziksel aktiviteye katılanlar arasında 1 saat katılanlar daha yüksek iken 3 saat yapanlar en düşüktür. Personeli gelişimi kon usunda cesaretlendirmek alt boyutun da 1 saat yapanlar daha yüksek iken 3 saat katılanlar ile k atılmayanlar daha düşük. İzleyenlerinin başarılarını kutlayarak cesaretlendirmek alt boyutunda 3 yıl spor yapanlar daha yüksek iken yapmayanlar daha düşük olduğu görülmektedir.

Efekan (2007) Kara Harp Okulu öğrencilerinin liderlik özelliklerinin yapmış/yapmakta oldukları spor branşı değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermediğini saptamıştır. Bireysel sporlar, yapıları gereğince bireyin kendi kararlarını kendilerinin aldıkları ve uyguladıkları spor branşları olarak bilinmektedirler. Bizim yaptığımız çalışma ile paralellik göstermektedir.

Alkın, M. Cengiz. Liderlik Özellik ve Davranışlarının Belirlenmesi ve Konuyla İlgili Olarak Yapılan Bir Araştırma", *Yüksek Lisans Tezi,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Edirne.

Efekan, H. (2007). Kara Harp Okulu olimpik spor branşlarında yapılan bireysel sporlar ile takım sporlarının Harbiyelilerin liderlik özelliklerine sağladığı etkilerin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kouzes MJ, Posner BZ. The leadership challenge. (3.bs.). SanFrancisco: Jossey- Bass A Wiley Impirit; 2003.

Tunçer, Polat. *Yönetim ve Organizasyon,* Beta Yayınevi, İstanbul, 2012.

Karasar, N. (1999). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar. İlkeler, Teknikler, Ankara: Nobel Yayınevi.

Tavşancıl E. Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi. 5. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık; 2014.

Özer, D., Baltacı, G., & Tedavi, F. (2008). İş yerinde fiziksel aktivite. Klasmat Matbaacılık, Ankara, 19, 21.

Başaran, S. (2020). Okul müdürlerinin algılanan dönüşümcü liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel sinizm düzeyine etkisi (Master's thesis, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).

ROMA DÜNYASI VE AZTEKLERDE KANLI SPOR OLAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ YORUMLAMALARI

Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet BAYSAL[1]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

baysalmehmet55@gmail.com, 0009-0003-6589-3751

Doç. Dr. Yener AKSOY[2]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

yener.aksoy@omu.edu.tr, 0000-0002-1899-4096

Özet

Bu çalışmanın amacı Roma dünyası ve Azteklerde Kanlı Spor Olaylarının Günümüzdeki yansımalarının incelenmesidir. Literatür taraması yapılmıştır. Gladyaör döğüşleri antik dönem Roma imparatorluğunun kanlı spor döğüşleri olarak tanımlanır. Bu kanlı spor olaylarının Roma dışındaki toplumlarda da var olduğu görülmüştür. Örneğin Orta Amerikan yerlileri Aztekler ve mayalarda bu tür uygulamalardan bahsedilir. Kanlı spor olayları oldukları için genellikle tutsaklar ve köleler tarafından yapılmışlardır. Elit insanlar ise genel olarak izleyici rolündedirler.

Sonuç: Roma dünyası ve Azteklerdeki kanlı spor olaylarından gladyatör döğüşleri o zamanki kültürün bir gereği olarak günümüzdeki anlayıştan uzak olarak yapılmıştır. Roma'daki arena oyunları ve gladyatör döğüşleri Roma antik çağına bağlı olmadığını, tüm antik ve modern öncesi toplumlarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Anahtar kelimeler: Roma, Aztek, Spor, Gladyatör döğüşleri, Kurban ritüeli

Today's Interpretations of Bloody Sports Events in the Roman World and the Aztecs

Abstract

The aim of this study is to examine the contemporary reflections of Bloody Sports Events in the Roman World and the Aztecs. A literature review was conducted. Gladiator fights are defined as bloody sports fights of the ancient Roman Empire. It has been observed that these bloody sports events also existed in societies outside Rome. For example, such practices are mentioned in Central American Indians, Aztecs and Mayans. Because they were bloody sporting events, they were usually performed by captives and slaves. Elite people generally play the role of spectators.

Conclusion: Gladiator fights, one of the bloody sports events in the Roman world and the Aztecs, were held as a requirement of the culture of that time, far from today's understanding. We can say that arena games and gladiator fights in Rome are not tied to Roman antiquity, but are found in all ancient and pre-modern societies.

Key words: Roman, Aztec, Sports, Gladiator fights, Sacrifice ritual

Giriş

Gladyatör dövüşü, antik Roma toplumunun ve eğlencesinin merkezi bir özelliğiydi. Bu dövüşlerde, toplumun dışlanmış kesimlerinden (genellikle köleler veya suçlular gibi) seçilen gladyatör adı verilen savaşçılar, arenalarda birbirleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Gladyatör dövüşleri, Roma toplumunun en önemli faaliyetlerinden biri olarak yaklaşık 600 yıl boyunca devam etmiştir. Gladyatör olarak çarpışanlar halkın ilgisini çeken savaşçılar olarak görülüyordu. Bu döğüşler toplumun her kesiminden insanlar tarafından izleniyorlardı. Ancak, gladyatör dövüşleri sadece bir eğlence aracı değildi. Bu etkinlikler, Roma İmparatorluğu'nun toplumsal ve politik yapısını yansıtıyordu (Akınci,2023; Fagan,2013).

Modern medyada genellikle kana susamış kalabalıkların keyif aldığı vahşi gösteriler olarak tasvir edilen gladyatör oyunları, daha ziyade Roma'nın ölüm karşısında cesaret idealine odaklanan kurallara bağlı bir spordu. Son derece eğlenceli olan oyunlar, Roma halkının popüler bir mekânıydı ve cumhuriyetçi ve imparatorluk Roma'nın siyasi yapısı içinde önemli bir rol oynadı (Oesterdiekhoff,2009). Oyunların uzun ömrü boyunca sürekli gelişen sosyal ve politik iklim nedeniyle, gladyatör oyunlarının Romalılar için ne anlama geldiğini kapsamlı ve doğru bir şekilde anlatmak zordur. İlk oyunlar M.Ö. 264 yılında Roma'da oynanmış, ancak geç Cumhuriyet Dönemi'ne kadar büyük bir popülerlik kazanamamıştır.1 Bu makalede kullanılan ikincil kaynakların çoğunun kaynağı olan İmparatorluk Dönemi boyunca çekiciliği büyük ölçüde artmıştır (Low-Chappell,2016). Antik Yunanda ve Roma'da sporun mitolojik ağırlıklı olması ile sportif mücadelelerin destansı özellik kazandığı görülmüştür (Güney ve İmamoğlu,2024).

Gelişme ve sonuç:

Roma İmparatorluk döneminde gösteri çok çeşitli olayları kapsamaktaydı; terim genellikle "halk tarafından görülen olaylara" atıfta bulunuyordu. Devlet tarafından desteklenen gösteriler genellikle kamusal bir alanda bireyler veya büyük gruplar arasında saldırgan, şiddetli ve tehlikeli karşılaşmalardı. Ve bir tarafın ölümü sonuçta bekleniyordu ve hatta sıklıkla garanti altına alınıyordu. Aztek dünyasının sahte savaşları ve Romalıların arena oyunları hem önemli toplumsal rollere hizmet etti hem de emperyal gücün görsel gösterileri ve hiyerarşik değerleri toplumsal olarak güçlendirmenin bir aracı olarak işlev gördüler. Şehrin sınırları içinde gerçekleştirilen halka açık sahte savaşların imparatorluk stratejisinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu, her imparatorluğun fethedilen halklar ve topraklar üzerinde uyguladığı ve sürdürdüğü otoriteyi kamuya gösterme fırsatı olarak hizmet ettiği bir gerçektir (Mitrovici,2010)

Aztek törenlerinde dört büyük mevsimsel festival vardı: Bu festivallerin en önemlilerinden ikisi Tlacaxipehualiztli bayramı ve Panquetzaliztli şöleni. Birincisi bireyler arasında törensel göğüs göğüse çatışmaları içerirken, ikincisi gruplar arasında geniş çaplı sokak çatışmalarını içeriyor. Her iki savaş türünde de köle olarak satın alınan tutsaklar veya savaş sırasında esir olarak alınan savaşçılar da dahil olmak üzere, kilit katılımcılar bazen farklılık gösteriyordu. Bir esir alma eyleminin bir savaşçının hayatında çok önemli bir olay olduğu ve sosyal hiyerarşi içindeki konumunu dramatik bir şekilde yükselttiği dikkate alınmalıdır. Bir ritüel törenin parçası olarak sahte dövüşün böyle bir örneği, Tlacaxipehualiztli bayramı. Festivalin ikinci günü, tutsaklar ve onları kaçıranlar arasında ilginç bir alışverişe sahne olduğundan bu tartışmayla en alakalı olanıdır. David Carrasco şöyle açıklıyor: "Ritüel ölümlerinden önceki gün, tutsaklar dans ederek, bütün gece nöbet tutarak ve saçlarını keserek derileri yüzülenlere veya "Totec onuruna ölülere" dönüştürüldüler. Sokaklara çıkan bu dönüştürülmüş tutsaklar, şehirdeki çeşitli sakinlerin evlerini ziyaret ederek onları esir alanlar için yiyecek topluyorlardı. Bu sokak gösterilerinin hiçbir şekilde barışçıl etkinlikler olarak tasarlanmadığını, daha ziyade kışkırtıcı gösteriler olarak tasarlandığını, çoğu zaman çevredekileri bile çatışmaya katılmaya teşvik edecek şekilde tasarlandığını vurgulamak önemlidir (Mitrovici,2010; Carrasco,1999).

Sahagún tapınağında faaliyetler: Tutsağın kurban edilmesi olaylarının ardından Yopitli tapınağının tepesine çıkan ve sonra tekrar aşağıya inen gürültülü ve asi bir geçit töreniyle devam etti. Esirin törendeki rolünün hayati önem taşıdığını vurgulamak gerekir. Zira kendisinden sadece kendisini esir alan kişiyle savaşması ve dövüşmesi değil, aynı zamanda cesur bir tavırla davranması da bekleniyordu. Ancak Sahagún tapınağa kurbanlık esirler getirildiklerinde genellikle iki yoldan biriyle davrandıklarını kaydetti. Bir esir ya bayıldı ya da dizi zayıfladı (bu durumda zorla tapınağın tepesine sürüklendi) ya da "kendini güçlü gösterdi, bir kadın gibi davranmadı, bir erkeğin metanetiyle gitti; bir erkek gibi katlanıyordu; kendini zorlamaya gitti; güçlü bir yürekle seslendi ve bağırdı…" Ancak ideal olarak, tutsak bir savaşçıya yakışır şekilde davranacak, kozmik düzeni sürdürmek adına değerli bir fedakarlık rolünü yerine getirecektir (Mitrovici,2010).

Munus: Musun Roma imparatorluğunda Gladyatör oyunlarına verilen isimdir. Aztekler arasında törensel uygulamaların net bir evriminin izini sürmek kolay değildir. Çünkü bu olayların belgelenmesi esasen İspanyolların fethinden kaynaklanmaktadır ve tarihteki yalnızca bir anı yansıtmaktadır. Ancak böyle bir evrimin izleri Roma gözlüklerinde de izlenebilmektedir. Daha sonra "oyunlar"la ilişkilendirilen munus başlangıçta yüksek rütbeli yetkililerin cenazelerinde özel olarak sunuldu ve başlangıçta bir Cumhuriyetçi kurum olarak temelde yer aldı. Yaşamdan ölüme bu geçişi hediyelerle ve/veya ritüelleştirilmiş dövüş performanslarıyla kolaylaştırmak merhumun aile munu'su veya göreviydi. Bu tören, Roma devleti tarafından, özellikle de Augustus yönetimindeki Julio-Claudian'lar tarafından kurumsallaştırıldı ve halka duyuruldu ve sonunda Roma'nın devam eden refahının bir kutlaması ve sembolü olarak varlığını sürdürdü ve amfitiyatro alanına gönderildi. Çeşitli "oyunlarda" kullanılan Romalı tutsaklar, yalnızca olmasa da çoğu zaman kölelikten veya idamdan kaçan düşmanları mağlup ediyordu. Dacia'nın fethinden sonra Roma'da savaşmak üzere getirilen 10.000 esiri hatırlamak

yeterli. Buna ek olarak, Romalı savaşçı veya gladyatör her zaman olmasa da çoğu zaman arenaya girmeden önce bir tür resmi eğitim alırdı. Genel olarak bu erkekler (ve hatta kadınlar) köle durumuna düşürüldü ve kesinlikle Roma toplumundan dışlandı. Arenaya giren özgür adamlar bu şekilde ayrıcalıklarını kaybediyor ve savaş esirleri ve gladyatörleri oluşturan suçlularla aynı kategorideki bireylerden sayılıyorlardı. Her ne kadar soylu bireylerin gönüllü olarak kariyer yollarını değiştirip gladyatör olduklarına dair kayıtlar mevcut olsa da, bu tür uygulamalar nadirdi. Romalı seçkinler, gladyatörde cesaretin somutlaştığını görmeyi beklemiş olabilirler, ancak kesinlikle gladyatörün yaşam tarzını idealleştirmediler. Benzer şekilde Aztek diyarında, her ne kadar kurbanlık kurbanlara görkemli bir ölümden sonraki yaşam vaadi verilmiş olsa da, bu kesinlikle gönüllülüğe ilham vermemişti; o kadar ki, savaşçının kurban taşındaki kaderine Aztek büyükleri bile üzülüyordu. Mağdurun istekli bir katılımcıya dönüştüğü bu dövüşlerin sahnelenmesi, elit sınıfın mensupları, "fethedilenler" ve şehrin sakinleri arasında sosyal alışveriş için eşsiz bir fırsat olarak yorumlanabilir (Mitrovici,2010).

Roma ve Aztek kültürü benzerliği: Florentine Codex'teki böyle bir örnek, Aztek diyarındaki gösterilerin bu alternatif yönünü görmemizi sağlıyor. Burada Panquetzaliztli bayramında iki savaşçı karşı karşıya gelir. Metinde şöyle yazıyor: "… Teotlachtli adını verdikleri avluda bulunan top sahasında bu kölelerden dördünü öldürdü. Oradan ayrıldı ve koşarak tüm şehri dolaştı ve belirli yerlerde her birinde bir köleyi öldürdü. Ve o andan itibaren iki grup sahte bir savaşa başladı. Bazıları çatışmada öldü." Şiddetli ve güçlü olan birincil etkileşim, savaşçılar ve tutsaklar arasında gerçekleşir; ancak savaşçının ritüeli nasıl yaptığına dikkat edin. Bu alıntıya eşlik eden görselde alışverişin ve etkileşimin önemi yinelenmiştir. Sahne, aynı iki dövüşçünün iki kez gösterildiği iki bölüme ayrılmıştır ve "öncesi" ve "sonrası" sekansında okunması amaçlanmaktadır. Her iki adam da sopa taşıyor ve savaşta onları sallıyor olsa da, diğer açılardan farklı değiller ve benzer kıyafet ve mantolar giyiyorlar. Karşılaşmanın sonucu aynı panelin alt kısmında bir savaşçının diğeri tarafından öldürüldüğü şekilde tasvir edilmiştir. Metni resimleyen yazarın, her savaşçının ağzından çıkan konuşmaları resmettiğini fark ediyoruz. Muhtemelen iki adam birbirlerine hakaretler yağdırıyor ve muhtemelen orada bulunan seyircilerin eğlenmesi için birbirlerini kışkırtıyorlar. Savaşçı şehrin her yerinde hareket ederken, tutsakları katlederek yolu üzerindeki çeşitli noktaları işaretlerken etkileşimli alan ritüelin merkezi haline gelir. Savaşçı, kendisini çevreleyen alanla etkileşime girer ve şehrin topografyasıyla esasen bir "diyalog"a girer. Tutsak savaşçıların ölümü, Aztek varoluşu ve Aztek kozmik düzeninin istikrarı için temel olarak gerekli olduğundan, kurbanlar savaş tanrısı Huitzilopochtli için besin görevi görüyordu ve eğer bu tür sunular yapılmazsa, "o zaman Meksikalılar, aslında tüm evren yok olacaktı". Huitzilopochtli savaş, güneş ve fırtına tanrısı idi ve bu tanrı güçlü bir sinek tarafından temsil edilmekteydi. Her ne kadar Romalılar için kamusal ritüellerin dinsel sonuçları hiçbir zaman Azteklerinkiyle eşit olmasa da, bu bağlamda bu kültürler arasında değişim ve mekân açısından bazı benzerlikleri araştırmaya değer (Mitrovici,2010).

Gladyatör döğüşleri Roma'ya özel değildi: Azteklerde gladyatör kurbanı vardı. Yakalanan savaşçının bir bacağı bir direğe bağlanır ve bıçaksız tahta bir kılıçla silahlandırılırdı. Daha sonra bir dizi savaşçıyla bir düelloda dövüşürlerdi, sonunda yenik düşene kadar aynı anda birden fazla savaşçıyla mücadele ederdi. Elbette mızrak dövüşü var ve her zaman sopa dövüşü,

eskrim, boks ve güreş ve her türlü dövüş sanatı vardı. Avrasya'daki düellolar genellikle halka açık ve seyircili olmuştur. Çoğu zaman eğitimli veya deneyimli bir dövüşçü, benzer becerilere sahip birini arar ve onu halka açık bir ölümüne düelloya davet ederdi. Bu diğer dövüşler hiçbir zaman Romalı gladyatörlerle aynı izleyici kitlesine sahip olmadı, ancak yine de Romalı gladyatörler her zaman ölümüne dövüşmüyordu; genellikle bir adam yaralanana veya pes edene kadar dövüş sanatları veya eskrim maçı gibi mücadele yapıyorlardı (Prus,2019). Pek çok kültürde, katılımcılardan birini öldürebilecek dövüş sporları veya dövüş sanatları vardı, ancak ölümcül sonucun kesin olduğu çok az kültür var. Örneğin Yunan Olimpiyatları pankreas sporuna sahipti, katılımcıları oldukça sık öldüren bir karma dövüş sanatları dövüşü - aslında Olimpiyat jürisi, daha fazla kan dökülmesini engellemek için sonunda ringde ölen bir pankreas sporcusunun otomatik olarak galip ilan edileceğine karar verdi. Bununla birlikte pankreas (gerçek dövüşün diğer birçok spor varyasyonu gibi), mağlup bir dövüşçü için Roma'nın 'beğenme / beğenmeme' gibi bir şeyi içermiyordu. Ayrıca, bir tür ritüel amaç doğrultusunda sahnelenen dövüşlerin ölümle sonuçlanabileceği çok sayıda kültür örneği de vardır. Romalılar, gladyatör oyunlarının kökeninin uzun süredir unutulmuş cenaze kurbanlarından kaynaklandığını tahmin ediyorlardı. Ancak Roma versiyonu, onu doğuran her türlü ritüel veya teolojik gerekçeden uzun süre daha uzun süre dayanması açısından benzersizdir: Tarihsel zamanların Roma arenası, zaten karmaşık lojistik ve gelişmiş bir finansal altyapıya sahip büyük, karmaşık bir ticari kuruluştu. Kartacalıların, ele geçirilen Romalı mahkumlar arasında ölümüne dövüşler düzenledikleri ve onları vahşi hayvanlarla karşı karşıya getirdikleri biliniyor (buna gelenekte Romalı mahkumun tek başına mağlup ettiği söylenen bir file karşı tek başına dövüş de dahil). Bu muhtemelen Kartaca'nın kendi ülkesindeki uygulamasını yansıtıyor; en azından Kartaca'da hayvan dövüşlerinin bir tür adli ceza olduğuna dair bazı kanıtlar var. Ancak elimizde Kartaca'nın Roma arenasındaki rutin ticari sergilerle açık bir benzeştirmesini sağlayacak kanıt yok; sportif unsurun ortadan kaldırıldığı ayrıntılı infaz biçimleriyle daha yakından bağlantılı görünüyor (Hannibal, kazanırsa özgürlüğüne dair söz verilmiş olmasına rağmen fili mağlup eden Romalıyı öldürttü: hemen hemen "sportmenlik dışı" tanımı). Zorla dövüşün rutin kullanımına ilişkin en yakın benzetme Orta Amerika kültürlerindedir; Mayalar ve Azteklerin her ikisi de, kaybedenlerin ölümüyle sonuçlanan kan sporlarına sahipti; ancak kanıtlarımız eğlencenin ve kârın oyunlarda ne kadar rol oynadığını bilmemize gerçekten izin vermiyor. Dini veya kültürel açıklamalara başvuruyoruz çünkü (yetersiz) kaynaklarımız konuyu bu şekilde ele alıyor.

Ollamalitztli top oyununun Maya formu (Maya dilinde pitz) insan kurban edilmesiyle sona erdi: Oyun, oyun bittikten sonra kurban edilmiş gibi görünen tutsaklar tarafından sıklıkla 'oynanıyordu': Maya destanı Popol Vuh'un olması muhtemelen anlamlıdır. Önemli kozmolojik olaylar olarak kurbanlık bir top oyunu ve kafa kesme olayını içeriyor; ancak bunun hayatta kalan sanat eserlerinde tasvir edilen uygulamayı nasıl yansıttığından emin olmak zordur. Bu hikayenin bizim versiyonumuz klasik maya uygarlığının çöküşünün yedi ya da sekiz yüzyıl sonra derlendi.

Top sahalarını inşa eden uygarlık: Orijinal oyunun anlamının belirsizleşmesi için yüzyıllar geçmesi gerekiyor. Maya top sahalarında seyirci oturma yerleri de vardı; bunlar din görevlilerine mi ayrılmıştı? Yoksa biletleri aksiyonu görmek isteyen hayranlara mı satıldı? Olamaliztli'in Aztek versiyonu kesinlikle profesyonel bir sporun yönleri vardı. Seyirciler

sonuç üzerine kumar oynadı ve oyuncuların çoğu yüksek eğitimli profesyonellerdi. Bununla birlikte, Aztek türünün herhangi bir kasıtlı ölüme yol açıp açmadığı açık değildir (ağır plastik top ölümcül olabilir; ancak Maya vakasının aksine, ōllamaliztli'de insan kurban edildiğine dair kanıtlar belirsizdir). Oyunun gerçekten ölümcül riskleri olsaydı, bu Roma arenasına en yakın benzetme olurdu, çünkü Maya versiyonunun bir parçası olduğundan emin olamadığımız ama kesin olarak bilemediğimiz ticari bir unsur içeriyordu.

Aztek ritüel savaşları sıklıkla Orta Çağ'da gerçekleşti: Ritüelin şehirdeki vatandaşların evlerine yayılmasıyla birlikte özel ve kamusal akışkan bir alan yaratmak için birleşti. Aztekler, sahte savaşların halka açık olarak yapılmasına izin vererek, şehrin sınırlarına bir tür ritüelleştirilmiş savaş getirdi. Aztek tahakkümünün gücü ve insani çatışmaların en değişkeninin (savaşın) sonucunu kontrol etme yeteneği, bu olayları şehir içinde, şehrin mahallelerinde gerçekleştirirken kamuoyuna açıklandı. David Carrasco bu noktayı daha da açıklıyor: "Aztekler, Aztek savaşının yoğunlaştırılmış hali içinde izleyicilerin savaşçılarının mükemmel gücünü algılayabilecekleri dramatik biçimde kontrollü bir ortam inşa etmişlerdi." Bu önem ilk kez İspanyol tarihçi Diego Durán tarafından şu eserinde fark edildi: Bu Aztek kurbanlarına davet edilen birçok yabancı düşman hükümdarın, uzak bölgelerdeki en zorlu savaşçılardan bazılarının ölümlerine tanık olmaları ve sahneyi her zaman "dehşet ve korku"ya kapılmış halde bırakmaları anlatılmaktadır (Mitrovici,2010).

Yüzeysel bir değerlendirme: Roma'nın gösteriyi amfitiyatro mekanına yerelleştirmesinin, sosyal alanlar arasında bir ayrım işlevi gördüğünü, gösteri alanını ve izleyicinin alanını kentsel mekandan ayrı olarak görülen belirli bir alana havale ettiğini öne sürüyor. Aslında gösteri Roma yaşamının büyük bir parçasıydı ama bu fikir yeni değil. Barbara Kellum şunu belirtiyor: "Amfitiyatrodaki gladyatör dövüşleri, sirk oyunları ve tiyatro gösterileri, sokakların gündelik dünyasından ayrı ve ona karşıt olarak var olan gösteriler değildi; daha ziyade Roma yaşamı sokakların tüm yönlerine yayılan gösteri kültürünün ritüelleştirilmiş uzantılarıydı. Aztek ve Roma festivalleri ve savaş gösterilerini çevreleyen ritüeller, tüm toplumu kapsayan kolektif deneyimlerdi, dolayısıyla kurban sunma süreci yalnızca bir rahiplik yükümlülüğü eylemi değildi. Örneğin Aztek halkı, festivallere giden olaylara katılıyordu ve esir savaşçıların bakımından tamamen sorumluydu. “Hepsi hayattayken mağdurların bakımına, ölümlerinde ise parçalanıp işlenmesine katıldı. Büyük törenlerde ölecek olan savaşçı tutsaklar yerel tapınakların yakınında tutulurdu... ve onların bakımı yerel halk için bir yüktü." Her ne kadar Romalı sakinlerin savaşçılarla bu tür doğrudan temasları olmasa da, sırayla alay ederek ve alay ederek katılıyorlardı. Sadece savaşçıları değil aynı zamanda imparatorları da tezahürat ediyordu. Savaşçıların davranışlarını ve savaşların sonuçlarını kontrol etmek basit bir iş değildi. Aztek toplumu için, kamusal alanda serbest bırakılan tutsakların işbirliğinin sağlanması ve bu adamların itaatkar katılımını emredebilme yeteneği, bu olayların sıkı kontrol gerektirdiğini ortaya koyuyor. Azteklere göre, esir üzerinde uygulanan bu kontrol, olaydan günler önce başlıyor ve olaydan önce sarhoş edici bir içecek olan pulche'nin içilmesiyle sona eriyor ve savaşa yatkınlık sağlıyor. Arenaya girmeye zorlanan Romalı esirler kendilerini bir tehlikenin içinde buldular. Benzer şekilde kontrollü bir ortam vardı ve savaşçının kaderine dair bilgi o kadar baskıcıydı ki, bazı durumlarda intihar, arenada ölmekten daha uygun bir seçenek olarak aranıyordu. Seneca buna benzer üç örnekten söz ediyor: Biri tuvalet süngeriyle kendini

boğduktan sonra intihar eden bir adamla ilgili, diğeri tekerleğin parmaklıkları üzerinde kendini öldüren ve üçüncüsü, sahte bir deniz savaşı sırasında kullanması için kendisine verilen mızrağı kendisine çeviren bir adamla ilgili (Mitrovici,2010).

Roma imparatorluk oyunları, Aztek gösterilerinden "daha hafif" olmasa da farklı bir dini önem taşıyordu: Roma imparatorluk oyunları da yıllık bayramlar ve festivallerle bağlantılıydı. Tanrıları sürekli beslenmeye ihtiyaç duyan Azteklerde olduğu gibi, evrensel kurtuluş için savaşçının ölümü açıkça gerekli değildi. Aksine, Roma'nın gücünü daha dünyevi anlamda doğrulamaya hizmet ettiler. Azteklerin kurban kurbanlarından farklı olarak, Romalı savaşçılara ara sıra hayatlarını geri kazanma şansı veriliyordu. Toplumsal alışverişin bu yönünü vurgulayan bir yasada, arenadaki katılımcılara bazen imparator tarafından liyakat ve performansa dayalı olarak merhamet veriliyordu. Böyle erken bir örnek, MÖ 1. yüzyıldan kalma parçalanmış bir kabartmada bulunur. Florentine Codex'teki örneğe benzeyen görüntü, savaşın ortasında iki savaşçıyı gösteriyor. Üstünlüğü ele geçiren savaşçı ile mağlup olmuş gibi görünen savaşçı, alçak kabartmada üst üste bindirilmiştir. İzleyicinin dikkati, rakibine endişeyle bakan mağlup adamın başına inmek üzere olan kılıca çekilir. Ancak iki adamın da bakışları aslında sahnenin soluna yönelmiş durumda. Burada iki figür bariz bir şekilde trompetlerle müjde verirken, üçüncü bir figür (oyunun yetkilisi), sol eliyle bir erteleme hareketiyle düşmüş savaşçının hayatını kurtardığını işaret ediyor. Birçok yönden Florentine Codex'teki sahneye benzeyen bu sahne, hem halka açık hem de son derece etkileşimli olarak okunabilir. Burada trompetler ve asılı kılıç, etkinliğin teatral doğasını güçlendiriyor, ancak sahne aynı zamanda seçkinler ile seçkin olmayanlar arasındaki bu özel iletişim biçiminin önemini de yakalamaya hizmet ediyor. Figürler, statüleri ne olursa olsun aynı fiziksel mekanda yaşarken gösterilmiyor, aynı zamanda sadece pasif izleyiciler olarak da gösterilmiyor. Böylece arena, yalnızca (duruma göre alay eden veya alkışlayan) seyirci değişimi için fırsatlar olarak değil, aynı zamanda gücünü ve cömertliğini halka sergileyen oyunun sponsoru - ve daha sonra imparator - için de hizmet vermeye devam etti. merhamet. Özetle, her iki toplum da mücadelelerin toplumsal düzeni istikrara kavuşturmak ve kendi sosyal grupları içindeki siyasi gücü ve kozmik düzeni yeniden teyit etmek için çalışan kamusal ve kolektif faaliyetler olmasını gerektiriyordu(Mitrovici,2010).

Romalı savaşçılara da silahlar verildi ve zırhlarına göre eşleştirildiler: Böylece her biri diğerine göre belirli avantajlar sunabilir ve böylece daha ilginç bir dövüş ortaya çıkabilir. Bunun güzel bir örneğini Villa Borghese'de bulunan 4. yüzyıl Roma mozaiklerinde görmek mümkündür. Son olarak, sahte bir savaşın silah kullanılmadan bu şekilde, yani bir savaş olarak tezahür edemeyeceğini söylemeye neredeyse gerek yok. Ancak zaten mağlup olmuş esirlerin silahlandırılması, olaya tanık olanlar için daha da derin bir anlam taşıyordu. Esir bir kez daha silahlandırıldığında, izleyicileri için potansiyel bir kamusal tehdide, yenilmesi gereken sembolik bir düşmana ve dolayısıyla toplumsal istikrara yönelik bir tehdit olarak değerlendirilen bir şeye dönüştürülür. Ancak bu tehdit farklı türdendir, çünkü devlet tarafından meşrulaştırılmış ve daha sonra derhal ve kamuoyu önünde etkisiz hale getirilmiştir. Bu senaryoda, silahlı savaşçının oluşturduğu tehdit sonuçta bir tertiptir; sahte bir tehdit haline gelmiştir. Esirlere silah verme eylemi hem gerekli hem de sembolik bir eylem haline gelir, böylece boyun eğdirilen bireyin kontrollü yeniden silahlanması, askeri cesaretin iç sivil istikrar ve kontrolü korumada anahtar faktör olduğu her iki toplum için de çevre topraklar üzerinde merkezi bir nokta olarak okunabilir. Modern gözümüze göre bu gösteriler vahşi ve spontane

sergilere benzeyebilir. Aslında bunlar büyük ölçüde orkestrasyona dayalı ve teatral etkinliklerdi. Antik dünyada sahte savaşların sahnelenmesi, yalnızca ilgili elit güç grupları tarafından onaylanmakla kalmayıp, ideolojik tanıtım ve güç gösterisi için bir araç olarak hizmet etti. İmparatorluğun geniş erişimini, sürekli genişleyen topraklar üzerindeki hakimiyetini ve savaşın sonuçlarını kontrol etme yeteneğini göstermenin somut bir aracı olarak hizmet ettiler. Bu etkinliklerin düzenlendiği mekan, katılmaya zorlanan katılımcılar ve buna tanık olan izleyiciler, bir imparatorluğun gücünü ve etkisini gösterme işlevi görüyordu (Mitrovici,2010).

Azteklerin ayrıca çiçek savaşları olarak bilinen bir uygulamaları vardı: Esirlerin kurban edilmesiyle sonuçlanan, sınırlı bir savaşın ritüelleştirilmiş bir biçimiydi. Pitz'de olduğu gibi, söz konusu olan güç dengesinin gerçekte ne olduğu tamamen açık değildir. Çiçek savaşları, topyekûn çatışmalardan kaçınmanın, anlaşmazlıkları ritüel savaşlarla çözmenin bir yöntemi olabilir. Aztek tanrıları için esir toplamak amacıyla tasarlanmış dini bir ritüel; veya seyircili spora benzer bir şeydir. Yine, motiflerin karışımını çözmek zordur. Orta Amerika'da muğlak benzetmeler var ama bu insanlık dışı davranıştan dolayı ödülü Romalılar alıyor (Megas,2021).

Sonuç: Roma dünyası ve Azteklerdeki kanlı spor olaylarından gladyatör döğüşleri o zamanki kültürün bir gereği olarak günümüzdeki anlayıştan uzak olarak yapılmıştır. Roma'daki arena oyunları ve gladyatör döğüşleri Roma antik çağına bağlı olmadığını, tüm antik ve modern öncesi toplumlarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

Akıncı K. (2023). Antik Roma İmparatorluğu'nda gladyatör dövüşleri Gladiator fights in the Ancient Roman Empire, Kelt Kültürü ve Arkeolojisi - Kelt kültürü, https://www.researchgate.net/publication/369801295

Carrasco D. (1999). City of Sacrifice: The Aztec Empire and the Role of Violence in Empire. (Boston: Beacon Press), 143.

Fagan G. G. (2013). Gladiatorial Combat as Alluring Spectacle. A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity, 463-477.

Güney G. & İmamoğlu, O. (2024). "Sports Investıgatıon of the Fights of Kings With Lions in the Ancient Period", *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2):283-297. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10 897974

Low-Chappell S. (2016). Bravery in the Face of Death: Gladiatorial Games and Those Who Watched Them, https://www.mcgill.ca/classics/files/classics/2014-15-03.pdf

Megas A. (2021). "Between Greeks and Romans, who would win a cultural competiton? Who instead a sports competition?" https://www.quora.com/Between-Greeks-and-Romans-who-would-win-a-cultural-competiton-Who-instead-a-sports-competition

Mitrovici A. (2010). Games of Power: Spectacle in the Aztec and Roman Worlds, Selected Proceedings of the 2010 Ancient Borderlands International Graduate Student Conference, pp.1-7,https://escholarship.org/content/qt1097w1hf/qt1097w1hf_noSplash_7d77c76eebcb98b77e832af38c8a6c5e.pdf?t=mutmnv, https://escholarship.org/uc/ancient_borderlands_rfg_2010

Oesterdiekhoff G. W.(2009). The Arena Games in The Roman Empire: A Contribution to the Explanation of The Hıstory of Morals and Humanity, Nar. umjet. 46/1, pp. 177-202

Prus M. D. (2019). "Were gladiators unique to ancient Rome and the Roman Empire or did other cultures have similar combat sports?", https://www.quora.com/Did-anyone-apart-from-the-Greeks-and-Romans-have-competitive-sports-as-a-major-feature-in-their-culture

MÜCADELE SPORCULARINDA KİLO DÜŞMENİN ESNEKLİK VE BAZI GÜÇ DEĞERLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Emir ATEŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
emirates95@yandex.com - 0000-0002-6118-5382

Doç.Dr. Egemen ERMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
egemen.ermis@omu.edu.tr – 0000-0003-2285-7980

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
osmani55@hotmail.com - 0000-0001-6671-6042

ÖZET
Bu çalışmanın amacı mücadele sporcularında kilo düşmenin esneklik ve bazı güç değerleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Çalışmaya judo, güreş ve boks spor dallarından toplam 218 kadın ve 265 erkek sporcuları dahil edilmiştir. İstatistiksel işlemlerde Tel yönlü Anova ve t-testi kullanılmıştır.
Araştırmada hem kadın hem de erkek mücadele sporcularında spor dalları arasında yaş, boy, vücut ağırlığı ve spora başlama yaşları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$).
Hem kadın judo, güreş ve boks hem de erkek judo, güreş ve boks sporcularında kilo düşme aşamasındaki esneklik değeri kilo düşülmeyen zamanlardaki esneklik değerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Judo, Güreş ve boks sporcularında kilo düşme esnasındaki aerobik ve anaerobik güç değerleri kilo düşülmediği zamanlardaki değerlere göre anlamlı derecede daha kötü olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).
Sonuç: Mücadele sporcularında kilo düşmenin esneklik değerlerinde önemli bir değişim sağlamadığı, sporcuların aerobik ve anaerobik güçlerini ise düşürdüğü sonucuna varılmıştır. Mücadele sporlarında sporcuların kilo düşmekten kaçınmaları önerilebilir.
Anahtar kelimeler: Kilo düşme, Güreş, Judo, boks, Esneklik, Aerobik ve Anaerobik güç

THE EFFECT OF WEIGHT LOSS ON FLEXIBILITY AND SOME STRENGTH VALUES IN COMBAT ATHLETES

ABSTRACT
The purpose of this study is to examine the effect of weight loss on flexibility and some strength values in combat athletes. A total of 218 female and 265 male athletes from judo, wrestling and boxing sports were included in the study. Wire-way Anova and t-test were used in statistical procedures.

In the study, no significant difference was found between age, height, body weight and age of starting sports in both female and male combat athletes ($p>0.05$).
In both female judo, wrestling and boxing and male judo, wrestling and boxing athletes, no significant difference was found in the flexibility value during the weight loss phase compared to the flexibility value during the time when weight was not lost ($p>0.05$). It was determined that the aerobic and anaerobic power values during weight loss in judo, wrestling and boxing athletes were significantly worse than the values during the time when weight was not lost ($p<0.05$).
Conclusion: It was concluded that weight loss did not provide a significant change in the flexibility values of combat athletes, but it decreased the aerobic and anaerobic power of the athletes. In combat sports, it may be recommended that athletes avoid losing weight.
Keywords: Weight loss, Wrestling, Judo, boxing, Flexibility, Aerobic and Anaerobic power

GİRİŞ VE AMAÇ

Mücadele sporlarındaki sporların müsabakaları uluslararası spor federasyonlarının belirlediği sıkletlere veya ağırlık kategorilerine göre göre yapılır. Sporcuların genel olarak kilo düşerek bir alt sıklette müsabakalara katılmak eğiliminde olduğu bilinen bir gerçektir. Kilo düşerek kendilerine avantaj sağlamak isterler. Bu durum sporcuları kilolarını kontrol etmeye buna bağlı olarak da genelde kilo vermelerine ya da mevcut kilolarını korumaya sevk eder (Zengin ve ark.,2011; Yamak,2019). Sporcuların bir alt kategoride yarışarak daha zayıf ve güçsüz rakiplerle karşılaşmak için kilo verdikleri görülür (Artioli ve ark., 2010). Mücadele sporları (güreş, boks, judo, tekvando, karate vs) vücut ağırlıklarının kategorilere ayrıldığı spor branşlarıdır (Koca ve ark.,2018).

Sporcular tarafından kilo kaybetme işlemi gerçekleştirilirken sporcuların bazıları yarışma tartısına yakın, kısa süre içerisinde kilo kaybetmekte, bazıları ise uzun vadede bu işlemi gerçekleştirmektedir (Yarar ve ark.,2016). Bilinçsiz kilo düşmenin olası olumsuz etkileri vardır. Bu etkiler arasında elektrolitlerin kısa sürede tükenmesi, glikojen depoları azalması, hormonal durumların değişmesi, psikolojik olumsuzluklar, Bedensel kapasite düşmesi, damar tıkanmaları, pankreasın iltihaplanması ve genel olarakta bağışıklık sistemi zayıflar. Özellikle aşırı kilo düşmek veya yanlış kilo düşmek müsabakalarda bedensel ve ruhsal yeteneğin düşmesine neden olur (Satıcı ve ark,2017). Brownell ve arkadaşlarının çalışmalarında vücut ağırlığının %2'si kadar sıvı kaybının performansı düşürdüğü ve vücut ısı düzeni için tehlikeli olduğu ileri sürülmüştür (Ağaoğlu ve ark,1997).

Çeşitli çalışmalar güreşçilerde ağırlık kaybı gerçekleştirme sıklığının yüksek oranda olduğunu rapor etmişlerdir (Alpay ve ark.,2015; Alderman ve diğerleri, 2004). Üst düzeyde bir performans için bedensel, ruhsal, teknik, taktik gibi birçok faktörün belirleyici rol oynadığı belirtilmiştir (İmamoğlu ve ark.,1999). Kısa sürede ve hızlı kilo kaybı aşırı su kaybına yol açar ve aşırı vücut su kaybı, performansı bozan ve aynı zamanda sağlığa zararlı olabilecek olumsuz fizyolojik sonuçlara (Cheuvront ve ark.,2003). Sporcular kısa sürede hedeflenen kiloya ulaşmak için; besin ve sıvı tüketimini azaltmak, tüketilen besinleri kusmak, müshil hapları (ishal edici ilaç), diyet hapları, idrar söktürücü haplar kullanmak, yoğun egzersiz yapmak ve uzun süre saunada kalmak gibi çeşitli yöntemlere başvurmaktadırlar (Barley ve ark.,2017).

Özellikle optimal bir aerobik ve anaerobik kapasite judocuların başarılı olmasında temel unsurlardandır. Judo gibi mücadele sporlarında enerjinin kullanım oranı %90 ATP-CP ve %10 aerobik olduğu kabul edilir (İmamoğlu ve ark.,2010). Sporcuların müsabakalardan sonra ve müsabakalar arasında hızlı toparlanmanın sağlanması içinde aerobik dayanıklılık gereklidir (İmamoğlu ve ark.,1999). Güreşçiler üzerinde yapılmış bir çalışmada kısa süreli kilo kaybının esneklik üzerine etkisi olmadığı g tespit edilmiştir (Şahin ve Süel,2006). Kurt,Kurt ve Çatıkkaş'a (2006) göre sıklet sporlarında sağlıksız kilo verme yöntemleri sporcular üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Guilherme (2007) ve arkadaşları judo sporcuları üzerinde hızlı kilo vermenin toparlanma ve performans açısından etkileşimine yönelik çalışmasında kilo veren grubun performanslarının çeşitli parametreler çerçevesinde kontrol grubuna oranla daha olumsuz olduklarını belirtmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı Mücadele Sporcularında Kilo düşmenin Esneklik ve Güç Değerleri Üzerindeki Etkisinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırmaya mücadele sporu yapan ve yarışmalara katılan 218 kadın ve 265 erkek sporcu dahil edilmiştir. Sporculardan kilo düşmedikleri esnada ve müsabakalar yakın kilo düştükleri aşamada iki farklı zamanda ölçüm alındı. Ölçümler esneklik, dikey sıçrama ve 12 dakikalık koşu testidir.

Ölçümler:

Vücut Ağırlığı: Sporcular şort ve fanilalı olarak 100 gr hassaslıktaki elektronik baskülde ölçülmüştür.

Boy Ölçümü: Anatomik duruşta baş frankfort düzleminde ayak çıplak iken yapıldı.

Esneklik: Esneklik ölçümü sehpası (otur-eriş) kullanılarak ölçüldü.

Dikey sıçrama: Vertical Jump metre ile ölçülmüştür.

Rel. Max VO_2: 12 dakikalık koşu testine göre hesaplanan förmül: Rel.max VO_2 (ml/kg/dak) = 33.3 + (X-150) x 0.178 ml/kg.dk.

Anaerobik güç: Anaerobik güç (kg.m/sn) = √ 4.9 x vücut ağırlığı x √ D

(D : Dikey olarak sıçrama mesafesi (m) (Levis nomogrami).

İstatistiksel işlemler:

İstatistiksel işlemlerde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Antropometrik ölçümler için Tek yönlü Anova yapılmıştır. Ön ve son test farklılıkları için Student t- test yapılmıştır. Anlamlılık olarak $p<0,05$ seviyesinde bakılmıştır.

BULGULAR

Tablo-1: Mücadele sporcularının Branşlara Göre Antropometrik Özellikleri

Parametre		Kadın				Erkek			
	Branş	N	Ortalama	St. hata	F	N	Ortalama	St. hata	F
Yaş (Yıl)	Judo	70	20,54	0,42	2,26	88	21,36	0,40	2,66

	Güreş	76	21,31	0,41		92	21,50	0,43	
	Boks	72	21,04	0,42		85	21,51	0,42	
Boy uzunluğu (cm)	Judo	70	162,93	1,13	3.15	88	171,11	1,32	2,78
	Güreş	76	163,06	0,9		92	170,25	0,87	
	Boks	72	162,87	0,91		85	169,81	0,86	
Vücut ağırlığı (kg)	Judo	70	60,49	1,48	2,63	88	73,14	1,42	3,11
	Güreş	76	60,62	1,11		92	73,21	1,23	
	Boks	72	60,56	1,12		85	73,06	41,43	
Spora başlama yaşı(yıl)	Judo	70	12,48	0,67	2,46	88	12,34	0,69	2,48
	Güreş	76	12,63	0,5		92	13,01	0,57	
	Boks	72	12,60	0,6		85	12,48	0,58	

Hem kadın hem de erkek sporcuların kendi aralarında spor dalına göre antropometrik özelliklerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. $p>0,05$

Tablo 2: Mücadele sporcularının esneklik, anaerobik ve aerobik performansları karşılaştırılması

Parametreler	Test	Kadın			Erkek		
		Ortalama	St. sapma	t-test	Ortalama	St. sapma	t-test
Esneklik (cm)	Ön test	18,76	2,01	1,07	18,20	2,07	1,10
	Son test	18,48	2,00		17,70	2,06	
Anaerobik Güç (Kg-m/sn)	Ön test	93,31	12,10	2,51*	134,77	18,20	2,91*
	Son test	91,80	11,30		132,18	17,18	
Aerobik Güç (ml/kg/dk)	Ön test	45,34	4,07	2,01*	52,53	7,43	2,58*
	Son test	43,90	4,89		50,16	6,98	

*$p<0,05$

Mücadele sporcularının esneklik değerlerinde ön ve son testte anlamlı bir farklılık bulunmaz iken ($p>0,05$), anaerobik ve aerobik performansları ön teste göre son testte anlamlı şekilde düşmüştür ($p<0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ağaoğlu ve ark (2001) çalışmalarında erkek milli judocularda esneklik değerini 17,20 cm olarak bulmuşlardır. İmamoğlu ve ark., (1996) kadın judocular üzerinde yaptıkları bir çalışmada ağırlık kategorisinin artışıyla düşme gösteren esneklik değerini 19,09 cm olarak bulmuşlardır. Şahin ve Süel (2006) güreşçilerde esneklik değerlerini birinci grupta ön test 32,37 cm son test 29,12 cm bulurken ikinci grupta sporcularının esneklik testleri ortalamaları ön test 30,12 cm ve son test 28,25 cm bulmuştur. Bu çalışmada esneklik değeri erkeklerde ön testte 18,20 cm ve son testte 17,70 cm bulunurken kadınlarda ön testte 18,76 cm ve son testte 18,48 cm olarak bulunmuştur. Araştırma sonuçları literatürle uyumludur. Şahin ve Süel (2006) güreşçiler üzerinde yaptıkları bir çalışmada kilo düşen ve düşmeyenler arasında esneklik değerlerinde

anlamlı farklar olmadığını belirtmiştir. Yamak (2019) çalışmasında kadın judo ve güreşçilerde hemde erkek judo ve güreşçilerde kilo düşme aşamasındaki esneklik değeri kilo düşülmeyen zamanlardaki esneklik değerinden az da olsa kötüdür. Bu çalışmada Mücadele sporcularının esneklik değerlerinde ön ve son testte anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Kilo düşmede esneklik değerindeki değişim önemsiz olduğu tespit edilmiştir.

Ağaoğlu ve ark., (2001) yaptıkları bir çalışmada judocuların uluslararası alanda daha başarılı olması için anaerobik ve aerobik gücü yetersiz olduğu görmüşlerdir. Ağaoğlu ve ark., (2001) yaptıkları bir çalışmada erkek milli judocularda aerobik güç ve anaerobik gücü aerobik güce kıyasla özellikle anaerobik gücü artırıcı antrenmanlara daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Yamak (2019) çalışmasında judo ve güreşçilerde kilo düşme ile anaerobik ve aerobik performansta anlamlı bir düşme bulmuştur. Bu çalışmada Anaerobik güç değeri erkeklerde ön testte 134,77 Kg-m/sn ve son testte 132,18 Kg-m/sn bulunmuştur. Aerobik kapasite ise ön testte 52,53 ml/kg/dk ve son testte 50,16 ml/kg/dk olarak tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu çalışmada erkek mücadele sporcularında kilo düşme esnasındaki aerobik ve anaerobik güç değerleri kilo düşülmediği zamanlardaki aerobik ve anaerobik güç değerlerine göre anlamlı derecede daha kötü olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). İmamoğlu ve ark, (1996) kadın judocular üzerinde yaptıkları bir çalışmada aerobik kapasite 43,5 ml/kg.dk ve anaerobik gücü 93,56 kg-m/sn olarak bulmuşlardır. Yine Kadın judocular üzerine başka bir çalışmada aerobik güç ortalama 44,33 ml/kg/dk iken anaerobik güç 88,59 kg.m/sn bulunmuştur (İmamoğlu ve ark.,1999). Yamak (2019) çalışmasında anaerobik güç ve anaerobik güç değerlerini ön teste göre son testte daha düşük bulmuştur. Bu çalışmada kadınlarda ön testte anaerobik güç 93,31 Kg-m/sn ve son testte 91,80 Kg-m/sn bulunmuştur. Aerobik kapasite ise ön testte 45,34 ml/kg/dk ve son testte 43,90 ml/kg/dk bulunmuştur (Tablo 2). Bu çalışmada kadın mücadele sporcularında kilo düşme esnasındaki aerobik ve anaerobik güç değerleri kilo düşülmediği zamanlardaki aerobik ve anaerobik güç değerlerine göre anlamlı derecede daha kötü olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Koca ve ark., (2018) yaptıkları bir çalışmada öğrencilerin sıvı kaybından olumsuz etkilendikleri belirtilmiştir. Bu çalışmaya göre müsabakalar öncesinde kilo düşmenin hem erkek hem de kadın mücadele sporcularında başarılı olma şansını düşürdüğü söylenebilir.

Sonuç: Mücadele sporcularında kilo düşmenin esneklik değerlerinde önemli bir değişim sağlamadığı, sporcuların aerobik ve anaerobik güçlerini ise düşürdüğü sonucuna varılmıştır. Mücadele sporlarında sporcuların kilo düşmekten kaçınmaları önerilebilir.

KAYNAKLAR

Ağaoğlu S.A, Kalkavan A.,Taşmektepligil Y.M.(1997). Güreşçilerde Kilo Problemleri ve Çözüm Yolları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi; Cilt 10: 384-389

Ağaoğlu S.A, İmamoğlu O., Kishalı N. F., Çebi M., (2001). Türk Erkek Milli Judo Takım Sporcularının Belirli Fizyolojik Ve Antropometrik Özelliklerinin İncelenmesi, Bede Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Cilt 1, Sayı 2-3-4:.59-66.

Alderman, B. L., Landers, D. M., Carlson, J., & Scott, J. R., (2004). Factors related to rapid weight loss practices among international-style wrestlers. Medicine & Science in Sports & Exercise, (36), 249-52.

Alpay B.,Ersöz Y.,Karagöz Ş.,Oskouei M.M., (2015). Elit Güreşçilerde Müsabaka Öncesi Ağırlık Kaybı, Vücut Kompozisyonu Ve Bazı Mineral Seviyelerinin Karşılaştırılması, International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), Special Issue 4:.337-347.

Barley O. R. , Chapman D. W. , Abbiss C. R. (2017): Weight Loss Strategies in Combat Sports and Concerning Habits in Mixed Martial Arts, https://doi.org/10.1123/ijspp.0715

Cheuvront, SN, Carter, R, and Sawka, MN.(2003):Fluid balance and endurance exercise performance. Curr Sports Med Rep 2: 202–208.

Guilherme G.A.,Daniel B.K.,Marina G. F.,Marina Y.S.,Mariane T.,Antonio H. L.J., (2007).Recovery Tıme After Weıgh-In Durıng Regıonal Level Judo Champıonshıp,Annals of the 5th International Judo Federation World Research Symposium,September, 12th, Rio de Janeiro, Brazil

İmamoğlu O, Çebi M., Kishali N. F., İmamoğlu H., (1999). Türk Judo Erkek Milli Takımında Vücut Kompozisyonu Parametrelerinin incelenmesi, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt 1,sayı 1:. 12-18

İmamoğlu O, Çebi M., Kishali N. F., Tunç T., (1999). Bayan Judo milli Takım Sporcularında Bazı Antropometrik ve Fizyolojik Parametrelerinin incelenmesi, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,Cilt 1,sayı 1: 34-40

Imamoğlu O., Soyguden A., Türkmen M., (2017). Comparison of Female Wrestler and Female Judokas Weight loss Situationns, International Scientific and Professional Conference on Wrestling “ Applicable Research in Wrestling, Proceedings Book, Zagrep/Novi Sad, pp.181-187

İmamoğlu, O,Özer K.,Muratli S.,Hergüner G., (1996). Bayan Judo Milli Takım Sporcularında Antropometrik ve Bazı Fizyolojik Parametrelerin İncelenmesi. Spor Hekimliği Dergisi,Volum 31,Nr.4:177-188,Aralık 1996, İZMİR

İmamoğlu O., Ağaoğlu S.A, Kishali N. F, Çebi M., (2001). Erkek Milli Judocularda Aerobik, Anaerobik Güç, Vücut Yağ Oranı, El Kavrama Kuvveti Ve Vital Kapasite Aralarındaki İlişki, Bede Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Cilt 1, Sayı 2-3-4:.96-101

Koca F., İmamoğlu O., Türkmen M. (2018). The Effects of Weight Loss Methods in Combat Athletes,16th International Sport Sciences Congress Book of Full Text, Page:10-17

Kurt C., Kurt İ., Çatıkkaş F., (2006). Sıklet Sporcularında Sağlıksız Kilo Verme Yöntemlerinin Kullanım Sıklığı ve Bu Yöntemlere Bağlı Olduğu Düşünülen Yarışma Sırası Ve Sonrası Olumsuzluklar.9. Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri 3-5 Kasım,Muğla Üniversitesi

Roemmich J. N. ,Sinning W. E. (1997) Weight Loss And Wrestling Training: Effects On Growth-Related Hormones.J Appl Physiol, June 1, 82 (6): 1760-1764.

Şahin, İ. ; Süel, E., (2006). Güreşçilerde Kısa Süreli Kilo Kaybının Esneklik Üzerine Etkisi 9. Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri, 3-5 Kasım, Muğla Üniversitesi

Zengin B.,Yılmaz S., Gülmez İ., Ramazanoğlu N., (2011). The Analysis Rapid Weight Loss Effects On General Strength For Young Elite Female Judo Athletes Before Competition, İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, https://www.researchgate.net/publication/281377965_The_Analysis_Rapid_Weight_Loss_Effects_On_General_Strength_For_Young_Elite_Female_Judo_Athletes_Before_Competition

Yamak B. (2019). Elit Güreş Ve Judocularda Kilo Düşme İle Esneklik, Aerobik Ve Anaerobik Güç Değerleri Değişimi, Spor Eğitim Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 10-16. http://dergipark.gov.tr/seder

ÇOCUK YÜZÜCÜLERDE TEKRARLI 25 VE 100 METRE KOŞULARININ YAŞ VE CİNSİYETE GÖRE DEĞİŞİMİNİN ARAŞTIRILMASI

Emir ATEŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
emirates95@yandex.com - 0000-0002-6118-5382

Doç.Dr. Egemen ERMİŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
egemen.ermis@omu.edu.tr – 0000-0003-2285-7980

Prof.Dr. Osman İMAMOĞLU
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
osmani55@hotmail.com - 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmanın amacı çocuk yüzücülerde tekrarlı 25 ve 100 metre koşularının yaş ve cinsiyete göre değişiminin araştırılmasıdır. İstatistiksel işlemlerde t- testi kullanılmıştır. A kategorisindeki yüzücülerin 25 metre yüzme ve 100 metre koşu değerleri B kategorisindeki yüzücülerin değerlerinden anlamlı şekilde daha iyidir ($p<0,05$ ve $p<0,001$). 25 metre ve 100 metre koşu zamanlarında erkeklerin değerleri kadınlardan anlamlı şekilde daha iyi olduğu bulunmuştur ($p<0,001$). 12 yaş çocukların 25 metre ve 100 metre koşu değerleri 13 yaşındaki çocuklardan anlamlı derecede kötü olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$ ve $p<0,001$). 12-13 yaş çocukların yüzme ve koşma zamanları arasında pozitif yönde yüksek korelasyon bulunmuştur. Sonuç: Bu çalışmada 2 yaş yüzücülerin 13 yaş yüzücülerine göre daha yavaş oldukları tespit edilmiştir. Yine erkek çocuklar kadın çocuklardan daha hızlıdırlar. Yüzme ve koşma zamanları arasında pozitif yönde yüksek korelasyon bulunduğundan ç yüzücü çocuklara kara antrenmanları olarak sürat koşuları yapmaları önerilebilir kelime olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yüzme, Çocuk, Koşu, Sprint

INVESTIGATION OF THE CHANGES IN REPEATED 25 AND 100 METER RUNS IN CHILD SWIMMERS ACCORDING TO AGE AND GENDER

Abstract

The aim of this study is to investigate the changes in repeated 25 and 100 meter runs in child swimmers according to age and gender. T-test was used in statistical procedures. The 25-meter swimming and 100-meter running values of swimmers in category A are significantly better than the values of swimmers in category B ($p<0.05$ and $p<0.001$). It was found that men's values were significantly better than women's in the 25-meter and 100-meter running times ($p<0.001$). It was determined that the 25-meter and 100-meter running values of 12-year-old children were significantly worse than 13-year-old children ($p<0.05$ and $p<0.001$). A high positive correlation was found between the swimming and running times of 12-13 years old children.

Conclusion: In this study, it was determined that 2 years old swimmers were slower than 13 years old swimmers. Again, boys are faster than female children. Since there is a high positive correlation between swimming and running times, it may be recommended for children who are swimmers to do sprints as land training.

Key words: Swimming, Children, Running, Sprinting

GİRİŞ VE AMAÇ

Yüzme branşında üst ekstremite bölümünde bulunan kasların taşıdığı aerobik yük nedeniyle bütün yarış yüzücüleri üst ekstremite bölümleriyle ortalama yüzde 60 dayanıklılık içeren kaslar liflerini geliştirmişlerdir (Bozdoğan, 2003). Yüzme sporunda gerek antrenmanların yoğunluğu ve gerekse çalışmaların su içinde yani bir dirence karşı yapılıyor olması esneklikte önemli bir artışa neden olmaktadır. Bu durumun atletik performansa olumlu yönde katkısı olduğu bilinmektedir (Costil ve ark., 1995).

Hız erkekler için, ilk hız antrenmanı bölümü 7-9 yaş arasında, ikinci aşaması ise 13 ila 16 yaş arasında gerçekleşir. En uygun beceri eğitimi aşaması ise erkekler için 9 yaşında, kızlar için 8 yaşındadır. Esneklik ise hem erkek hem de kız çocuklarında esneklik için en uygun eğitilebilirlik aşaması 6- 10 yaşları arasındadır (Güneş ve ark.,2019; Koca ve ark.,2019). Büyüme dönemlerinde kızlar ve erkekler cinsiyet yapılarına hatta bundan daha önemlisi, anlama ve algılama kabiliyetlerine göre hareketleri daha iyi ya da kötü yaparlar. Gelişme hızı her çocukta aynı şekilde görülmez (Mengütay 1999). Yüzmede kara antrenmanı, genel, özel ve çabuk kuvvet, direncin gelişmesi ve kas dayanıklılığını kapsayan çalışmalardır (Günay 2007). Yüzme branşında kulaç temposu, kulaç sayısı ve bir kulaçta alınan mesafeyi etkileyeceği düşünülen kara antrenmanları; çalışmaların ayrılmaz bir parçasıdır. Kara çalışmalarının ne olacağı, dozu ve ne şekilde uygulanacağı yüzücülerin yaşı ve gelişimine bağlıdır (Tokman, 2010). Çocuk ve genç yüzücülerde öncelikle sakatlıkları önlemek, yüzme tekniğini düzeltmek ve aerobik dayanıklılığı güçlendirmek amacıyla yapılır (Salo, 2012). Yüzme performansı birden fazla etkene bağlıdır; sadece hızlı yüzüyor olmak yüksek performans düzeyine ulaşmak için tek başına yeterli değildir. Optimal performansı oluşturan bileşenler çıkış, yüzme ve dönüşler olmak üzere üç teknik alana ayrılmaktadır (Hay, 1986). Çocukların lokomotor ve denge hareketlerinin gelişmesini beden eğitiminde verilen hareket eğitimi ile sağlanır. Bununla birlikte çocuğun sadece lokomotor ve denge hareketlerinin gelişmesini değil aynı zamanda fiziksel, algısal, sosyal ve duygusal gelişimi ile birlikte serbest zamanı kullanabilme alışkanlığı da kazandırılmış olur (Çamlıyer & Çamlıyer, 1999).

Yüzme antrenmanlarında iskelet kasları yüksek düzeyde çalıştığı için düzenli olarak yapılan yüzme antrenmanlarının kassal kuvvet gelişimine de destek olduğu belirtilmektedir (Karakuş ve ark., 2018). Hem karada hem de suda uygulanan farklı antrenman modellerinin yüzücülerde

performans gelişimini desteklediğini göstermektedir (Amaro veark., 2019; Arsoniadis ve ark., 2022; Fone ve Van den Tillaar,2022).
Bu çalışmanın amacı Çocuk Yüzücülerde Tekrarlı 25 ve 100 metre koşularının yaş ve cinsiyete göre değişiminin araştırılması

YÖNTEM

Araştırmanın evreni Samsun gençlik spor yüzme havuzunda lisanslı olarak yüzen 12-13 yaş arası 86 sağlıklı çocuk oluşmaktadır. Evreni oluşturan öğrencilerin her birine çalışmaya katılmadan önce gerekli ön bilgi verilmiştir. Çocukların velilerine ve kendilerine şartlara ve kriterlere uygun çalışma hakkında detaylı bilgi verilmiş ve velilerinden onay alınmıştır. Çalışmaya katılım gönüllü olarak yapılmıştır.

Yöntem

Antropometrik Ölçümler

Yaş: Nüfus cüzdanlarına bakılarak belirlenmiştir.
Boy Uzunluğu Ölçümü: Boy Uzunluğu 0.01 m. hassasiyetinde olan boy ölçeğinde, ayak topukları bitişik, baş dik ve gözler karşıya bakar durumda cm cinsinden ölçüm alındı.
Ağırlık Ölçümü: Birey ayakkabısız olarak ve yarış kıyafeti ve spor çorabı olduğu sırada 100 grama duyarlı dijital basküle ölçüldü. Tartıya çıkan kişinin hareket etmemesine ve herhangi bir yerden destek almaksızın dik durmasına özen gösterildi.
Sürat ölçümleri: Çocukların 25 metre serbest stil yüzme dereceleri sonuçları kronometre ile alınmıştır. 100 metre sprint koşusu dereceleri Tümer elektronik fotosel ile alınmıştır

Araştırma Yöntemi

Öğrencilerin havuzdaki ölçümü yüzme havuzunda ve 100 metre sprint dereceleri ise koşu pistinde alınmıştır. Denekler uygulamadan yarım saat önce ısındırılarak yapılacak aktiviteye anatomik uyum sağlamları kolaylaştırılmıştır. Öğrenciler her yüzme ve koşu arasında 1,5-2 dakika arası dinlenmişlerdir.

Verilerin Analizi

Araştırma sonrasında elde edilen frekans değerleri, bütün veriler ve arasındaki ilişkiler, SPSS 25,00 istatistik programında değerlendirilmiştir. İstatistiksel işlemlerde student t- testi, kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Kategoriye göre 25 metre yüzme ve 100 metre koşu değerlerinin karşılaştırılması

	Kategori	N	Ortalama	St sapma	t-test
25 metre-1	A kategorisi	42	15,11	0,83	-6,32**
	B kategorisi	42	16,77	0,94	
25 metre-2	A kategorisi	42	15,33	0,69	-7,80**
	B kategorisi	42	17,14	0,85	
25 metre-3	A kategorisi	42	15,47	0,76	-7,08**
	B kategorisi	42	17,33	0,97	
25 metre-4	A kategorisi	42	15,62	0,77	-7,13**
	B kategorisi	42	17,51	0,93	
25 metre-5	A kategorisi	42	15,77	0,77	-7,27*

	B kategorisi	42	17,73	1,01	
100 metre-1	A kategorisi	42	15,85	1,07	-4,09**
	B kategorisi	42	17,04	0,89	
100 metre-2	A kategorisi	42	16,28	1,02	-4,72**
	B kategorisi	42	17,32	0,87	
100 metre-3	A kategorisi	42	16,67	0,93	-4,53**
	B kategorisi	42	17,65	0,97	
100 metre-4	A kategorisi	42	16,95	0,98	-4,62**
	B kategorisi	42	17,98	0,96	
100 metre-5	A kategorisi	42	17,33	0,86	-4,88**
	B kategorisi	42	18,33	0,91	

*p<0,05 ve **p<0,001

Tablo 2. Cinsiyete göre 25 metre yüzme ve 100 metre koşu değerlerinin karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Ortalama	St sapma	t-test
25 metre-1	Erkek	38	15,29	1,21	-3,59*
	Kadın	46	16,43	1,02	
25 metre-2	Erkek	38	15,70	1,23	-2,73*
	Kadın	46	16,63	1,07	
25 metre-3	Erkek	38	15,79	1,23	-3,04*
	Kadın	46	16,88	1,16	
25 metre-4	Erkek	38	15,95	1,27	-3,08*
	Kadın	46	17,04	1,14	
25 metre-5	Erkek	38	16,14	1,37	-2,86*
	Kadın	46	17,21	1,18	
100 metre-1	Erkek	38	15,56	0,74	-6,18**
	Kadın	46	17,11	0,90	
100 metre-2	Erkek	38	15,86	0,76	-8,36**
	Kadın	46	17,50	0,59	
100 metre-3	Erkek	38	16,24	0,69	-8,38**
	Kadın	46	17,86	0,65	
100 metre-4	Erkek	38	16,50	0,74	-8,46**
	Kadın	46	18,19	0,63	
100 metre-5	Erkek	38	17,07	0,95	-5,94**
	Kadın	46	18,40	0,59	

*p<0,05 ve **p<0,001

Tablo 3. Çocukların Yaş seviyesinde göre 25 ve 100 metre değerlerinin karşılaştırılması

	Yaş	N	Ortalama	St sapma	t-test

25 metre-1	12	18	16,46	0,86	4,10**
	13	24	15,27	1,11	
25 metre-2	12	18	16,60	0,89	2,82*
	13	24	15,67	1,17	
25 metre-3	12	18	16,83	0,95	2,89*
	13	24	15,81	1,23	
25 metre-4	12	18	16,94	0,95	2,62*
	13	24	16,01	1,26	
25 metre-5	12	18	17,11	1,00	2,49*
	13	24	16,19	1,33	
100 metre-1	12	18	16,97	0,65	4,21**
	13	24	15,77	1,07	
100 metre-2	12	18	17,23	0,52	3,99**
	13	24	16,18	1,07	
100 metre-3	12	18	17,57	0,62	3,92**
	13	24	16,55	1,02	
100 metre-4	12	18	17,89	0,67	3,86**
	13	24	16,84	1,04	
100 metre-5	12	18	18,14	0,60	2,98*
	13	24	17,30	1,04	

*p<0,05 ve **p<0,001

Tablo 3 Korelasyon durumu

	Y2	Y3	Y4	Y5	k1	k2	k3	k4	k5
Y1	,989**	,993**	,989**	,981**	,854**	,849**	,841**	,840**	,822**
Y2		,997**	,996**	,992**	,821**	,809**	,802**	,798**	,796**
Y3			,998**	,993**	,837**	,825**	,821**	,818**	,806**
Y4				,997**	,838**	,832**	,826**	,825**	,818**
Y5					,823**	,818**	,815**	,814**	,821**
K1						,954**	,963**	,957**	,915**
K2							,993**	,995**	,955**

K3								,998**	,961**
K4									,966**

(Y: Yüzme ve K: Koşma).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sprint performansı, hızlanma kapasitesi ve ulaşılan maksimum hızı koruma yeteneği ile belirlenen, adımların hızlı tekrarından oluşan döngüsel bir motor aktivite olarak tanımlanır. Nitekim teknik açıdan bakıldığında, yolun ikinci yarısında hız düşerken, yüksek ortalama frekanslı adımlar) performansı olumlu yönde etkiler (Giulia ve ark.,2017). Bir çalışmada yüzme antrenmanı yapan çocuklarla yüzme antrenmanına ek olarak karada kuvvet antrenmanı yapan çocukların yüzme performanslarındaki gelişim düzeylerinin benzer olduğu belirlenmiştir. Şimdiki çalışmaya katılanların yaşları 7 ile 10 yaş arasında olduğundan ve bu yaş grubu çocukların sinirsel gelişiminin yetişkin düzeylerine yakın olmasından dolayı özellikle sportif aktivitelerde sergilenen temel hareketlerle ilgili tekniğin öğrenilmesi evresinde yüksek bir beceri öğrenimi potansiyeli nedeniyle hızlı öğrenme meydana gelmektedir (İlhan ve ark.,2024).

Bu çalışmada kategoriye göre 25 metre yüzme ve 100 metre koşu değerlerinin karşılaştırılmasında A kategorisindeki yüzücülerin 25 metre yüzme ve 100 metre koşu değerleri B kategorisindeki yüzücülerin değerlerinden anlamlı şekilde daha iyidir ($p<0,05$ ve $p<0,001$). Çalışmalar erkeklerin en küçük akranlarından daha hızlı olduğunu, en hızlı kadınların ise daha yavaş olduğunu göstermiştir (Giulia ve ark.,2017; İmamoğlu ve Çoknaz,2002). Bu çalışmada cinsiyete göre 25 metre yüzme ve 100 metre koşu değerlerinin karşılaştırılmasında kadın ve erkekler arasında 25 metre yüzme zamanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Yine 100 metre koşu zamanlarında erkeklerin değerlerin kadınlardan anlamlı şekilde daha iyi olduğu bulunmuştur ($p<0,001$).

Bir çalışmada 9-11 yaş çocuklarda yüzme antrenmanının motorsal performans gelişimine katkı sağladığı ve 25 m, 50 m, 100 m ve 200 m yüzme performanslarında istatistiksel olarak anlamlı artış meydana geldiği tespit edilmiştir (Çağıl,2022). Bu çalışmada 12 yaş çocukların 25 metre ve 100 metre koşu değerleri 13 yaşındaki çocuklardan anlamlı derecede kötü olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$ ve $p<0,001$).

Bazı çalışmalarda 8-10 yaş grubundan yüzme antrenmanına ek olarak kuvvet içeren kara antrenman programına katılan çocukların yüzme performansının sadece yüzme antrenmanı yapan çocuklardan daha fazla gelişim gösterdiği belirlenmiştir (Şeran,2020; Uçak,2019). Bu çalışmada çocukların yüzme ve koşma zamanları arasında pozitif yönde yüksek korelasyon (ilişki) bulunmuştur. 100 metre koşu zamanı iyi olanların 25 metre yüzme zamanı da iyi olduğu söylenebilir.

Sonuç: Bu çalışmada 2 yaş yüzücülerin 13 yaş yüzücülerine göre daha yavaş oldukları tespit edilmiştir. Yine erkek çocuklar kadın çocuklardan daha hızlıdırlar. Yüzme ve koşma zamanları arasında pozitif yönde yüksek korelasyon bulunduğundan yüzücü çocuklara kara antrenmanları olarak sürat koşuları yapmaları önerilebilir.

KAYNAKLAR

Amaro, S., Barbosa, T. M., Negra, Y., Hammami, R., Khalifa, R. & Chortane, S. G. (2021). The Effect of Concurrent Resistance Training on Upper Body Strength, Sprint Swimming Performance and Kinematics In Competitive Adolescent Swimmers. A Randomized Controlled Trial. Int J Environ Res Public Health, 18(19), 1-13

Arsoniadis, G., Botonis, P., Bogdanis, G. C., Terzis, G. & Toubekis, A. (2022). Acute and Long-Term Effects Of Concurrent Resistance And Swimming Training On Swimming Performance. Sports, 10(3), 1-15

Bozdoğan, A. (2003). Yüzme fizyoloji, mekanik, metot. İlpress Basım & Yayın, İstanbul.

Costill, D. L., Maglischo, E. W. and Richardson, A. B. (1995). Swimming. Human Kinetics Publishers, USA.

Çağıl, T. (2022). 9-11 Yaş Grubu Kız ve Erkek Yüzücülere Uygulanan Serbest Branş Antrenmanlarının Yüzme Performansı Üzerine Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Çamlıyer, H., & Çamlıyer, H. (1999). Eğitim bütünlüğü içinde çocuk hareket eğitimi ve oyun. Bornova: Bornova Kitapçısı.

Fone, L. & Van den Tillaar, R. (2022). Effect of Different Types of Strength Training on Swimming Performance In Competitive Swimmers: A Systematic Review. Sports Med Open, 8(1), 1-26

Günay, E. (2007). Düzenli yapılan yüzme antrenmanlarının çocukların fiziksel ve fizyolojik parametreleri üzerine etkisi. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Hay, J. G. (1986). Swimming biomechanics. A brief review. Swimming Techinque, 23, 15-21.

Giulia B, Nicola L., Antonio L.T, Federica A. (2017).Anthropometric characteristic and running parameters: speed performance of children, Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), 17(4), Art 299, pp. 2618 - 2621, 2017

Güneş S., Koca F., İmamoğlu O. (2019).The Effect of 8 Weekly Alpient Discipline Basic Ski Training on Balance, Flexibility, Quickness and Durability in Children 8-10 Age Groups, Turkish Studies, Volume 14 Issue 1: 381-393

İlhan, G., Tutar, M. & Kale, M. (2024). 7-10 Yaş Grubu Çocuklarda Yüzme Antrenmanlarına Ek Olarak Yapılan Kara Antrenmanlarının Serbest ve Sırtüstü Stil Yüzme Performansına Etkileri. GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences (ATRSS), 7 (1): 226-23

İmamoğlu, O., Çoknaz, H.,(2002). Research of The Physical Education Courses and Students' Physical Developments in The Elementary School and Middle School Education Program,

Journal of Physical Education and Sport Sciences, Atatürk University, Volume 4, Issue 2, pp. 5-11.

Karakuş, M., Çelenk, Ç., Kaya, M., Sucan, S. & Turna, B. (2018). Çocuklarda 12 Haftalık Yüzme Egzersizinin Bazı Fiziksel Fizyolojik Parametrelere Etkisi. Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 1(1), 50-57.

Koca F., Güneş S., İmamoğlu O. (2019). Investigation of The Effect of 8 Weekly Alp Discipline Basic Skiing Training on Force and Advanced Spring in Children 8-10 Age Group, Turkish Studies Social Sciences, Volume 14 Issue 3: 755-768

Mengütay, S. (1999). Okul öncesi ve ilkokullarda hareket gelişimi ve spor, Geliştirilmiş 2. Baskı, Tutibay Yayınları, Ankara.

Salo, D. & Riewald, S. A. (2008). Complete conditioning for swimming. Canada: Human Kinetics.

Şeran, B. (2020). 12 Haftalık Kara Antrenmanlarının 8–10 Yaş Yüzücülerde Serbest ve Sırtüstü Stil Dereceleri İle Bazı Antropometrik Ve Motorik Özelliklerinin Gelişimine Etkisi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Tokman, S. (2010). Yüzme sporu el kitabı. İstanbul: Ofset Yapımevi

Uçak, B. (2019). Kara ve Su Egzersizlerinden Oluşan Düzenli Yüzme Antrenmanlarının Çocuklarda Vücut Kompozisyonu, Farklı Motorik Özellikler ve Yüzme Performansına Etkisinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

UEFA EURO 2024 AVRUPA FUTBOL ŞAMPİYONASI'NDA TAKIMLARIN TOPLA OYNAMA YÜZDELERİNE GÖRE FİZİKSEL KAPASİTELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Alpay AYDOĞDU

Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

alpayaydogdu9752@gmail.com – 0009-0007-5214-7505

Doç. Dr. Erdal ARI

Ordu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,

erdalari@odu.edu.tr – 0000-0003-1348-7930

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, UEFA EURO 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda takımların topla oynama yüzdelerine göre fiziksel kapasitelerinin değerlendirilmesidir. Turnuvaya katılan 24 takımın oynadığı tüm müsabakalardaki ortalama topla oynama yüzdesi ve kat edilen mesafe değerleri UEFA'nın resmi internet sayfasından elde edilmiştir. Topla oynama yüzdesi % 32-49 arasında olan takımlar düşük, % 50-66 arasında olan takımlar yüksek topla oynama oranına sahip takımlar olarak kategorize edilmiştir. Düşük ve yüksek topla oynama oranına sahip takımların kat ettikleri mesafe değerleri arasındaki farklılık, bağımsız örneklem T-testi ile incelenmiştir. Bulgular, yüksek ve düşük topla oynama oranına sahip takımlar arasında kat edilen mesafe değerleri bakımından anlamlı farklılık olmadığını ortaya koymuştur ($\bar{x}_{yüksek}$=116.707,69±5.444,95 m., $\bar{x}_{düşük}$=115.800,00±4.703,62 m.; $p>0.05$). Topla oynama yüzdesi düşük olan takımlar, topla oynama yüzdesi yüksek olan takımlara yakın düzeyde mesafe kat etmelerine rağmen, top kazanma sayıları ve kazanılan topları olumlu kullanma yüzdeleri düşük olabilir. Bu durum, topla oynama yüzdesinin düşmesine ve oyunun kontrolünün rakibe geçmesine neden olmuş olabilir. Bu nedenle, futbolda fiziksel kapasitenin teknik ve taktik aksiyonlar ile uyumlu kullanılmasının üst düzey performans için bir gereklilik olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, futbolda fiziksel kapasitenin uygun teknik ve taktik yapı içerisinde geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, UEFA EURO 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası müsabakalarında topla oynama yüzdesi düşük ve yüksek olan takımların fiziksel kapasite bakımından benzer bir performans sergiledikleri ifade edilebilir. Futbolda fiziksel kapasitenin uygun teknik ve taktik yapı içerisinde geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: UEFA EURO 2024, Topla Oynama Yüzdesi, Kat Edilen Mesafe.

GİRİŞ

Futbolda performans analizi, takımların müsabakadaki fiziksel ve teknik kapasitelerini değerlendirme bakımından kritik bir öneme sahiptir. Takımların fiziksel performansı ve oyun stratejileri arasındaki ilişki, gerekli fiziksel ve taktiksel hazırlıkların yapılması bakımından takımlara avantaj sağlayacaktır. Bir takımın başarısı için kat edilen mesafe değeri gibi fiziksel özellikler, önemli bir veri kaynağı işlevi görebilmektedir (Yıldız vd., 2021). Topla oynama yüzdesi ise bir takımın, taktiksel stratejilerini belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Topla oynama yüzdesi, müsabakanın sonucu üzerinde tek başına etkili olan bir parametre olmamasına rağmen, taktiksel hazırlık bağlamında rakip takımların oyun stratejilerinin analizinde kullanılabilmektedir. Topla oynama yüzdesinin fiziksel kapasite göstergeleri ile değerlendirilmesi, müsabakaların ve takımların analizi bağlamında yararlı veriler sunabilecektir. Bu bağlamda, topla oynama yüzdesi ve kat edilen mesafe değerleri gibi parametreler, müsabakanın taktiksel analizinde önemli bir yer tutmaktadır.

Topla oynama yüzdesi, bir takımın oyunun kontrolünü sağlama ve topa hâkim olma durumunu gösteren önemli bir analiz parametresi olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, takımların müsabakada topa sahip olma ve pas isabet oranları, ceza sahasına yapılan paslar, şut sayıları gibi analiz parametreleri, performansı değerlendiren önemli parametreler olmasına rağmen, bu veriler bir takımın rakibine skor üstünlüğü kurmasını ve müsabakayı kazanmasını garanti etmemektedir (İmamoğlu vd., 2015). Topa sahip olma oranının yüksek olduğu durumlarda oyun daha kontrollü ve pas odaklı olarak oynanırken, düşük topa sahip olma oranına sahip takımların ise topu kazanmak için daha fazla efor harcadıkları ileri sürülmektedir. Ancak, topla oynama oranının oyuncuların fiziksel performansının bir göstergesi olan kat edilen mesafe değeri ile ilişkisi ile ilgili literatürde herhangi bir bulgu mevcut değildir.

Takımların oyun stratejilerinin ve oyuncuların müsabakadaki görevlerinin değişim göstermesi, oyunculardan beklenen fiziksel performans görevlerini farklılaştırmakta ve bu durum kat edilen mesafe değerlerinde değişim oluşturmaktadır (Güler, 2019). Takımların kat edilen mesafe değerlerinin, taktiksel bir analiz parametresi olan topla oynama yüzdelerine göre incelenmesi, müsabaka analizine ilişkin özgün bulguların elde edilmesini sağlayabilecektir. Bu çalışmada UEFA EURO 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'na katılan ve topla oynama yüzdesi düşük (32-49%) ve yüksek (50-66%) olarak kategorize edilen takımların kat edilen mesafe değerleri arasındaki farklılığın analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Analiz bulguları sonucunda, topla oynama yüzdesine göre takımların fiziksel kapasiteleri değerlendirilmiştir.

MATERYAL VE METOT

Bu çalışma, UEFA EURO 2024 Avrupa Futbol Şampiyonası'na katılan takımların topla oynama yüzdelerine göre fiziksel kapasitelerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma, betimsel ve kesitsel nitelikli bir tarama araştırmasıdır. Turnuvaya katılan yirmi dört takımın (Almanya, İskoçya, Macaristan, İsviçre, İspanya, Hırvatistan, İtalya, Arnavutluk, Slovenya, Danimarka, Sırbistan, İngiltere, Hollanda, Fransa, Polonya, Avusturya, Belçika, Slovakya, Romanya, Ukrayna, Portekiz, Çekya, Gürcistan ve Türkiye) oynadıkları tüm

müsabakalardaki topla oynama yüzdesi ve kat ettikleri mesafelerin ortalama değerleri UEFA'nın resmi internet sayfasından elde edilmiştir. Turnuvada oynanan toplam elli bir müsabakaya ait veriler değerlendirmeye alınmıştır. Takımlar topla oynama yüzdesine göre, iki kategoriye ayrılmıştır. Şampiyonadaki en düşük ve en yüksek topla oynama yüzdeleri dikkate alınarak, yüzde 32-49 aralığında topla oynama oranına sahip takımlar düşük; yüzde 50-66 aralığında topla oynama oranına sahip olan takımlar ise yüksek topla oynama düzeyi grubuna dahil edilmiştir. Veri dağılımının normalliği, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları ile incelenmiştir. Düşük ve yüksek topla oynama düzeyi gruplarındaki takımların kat ettikleri mesafe değerleri arasındaki farklılık, bağımsız örneklem T-testi ile analiz edilmiştir. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Düşük ve Yüksek Topla Oynama Düzeyi Gruplarındaki Takımların Topla Oynama Yüzdeleri

Topla Oynama Düzeyi	Topla Oynama Oranı (%)	
	$\bar{x}$	SS
Düşük (n=11)	40,63	1,67
Yüksek (n=13)	55,15	1,25

Tablo 2. Düşük ve Yüksek Topla Oynama Düzeyi Gruplarındaki Takımların Kat Edilen Mesafe Değerlerinin Farklılığına İlişkin Analiz Sonuçları

Topla Oynama Düzeyi	Kat Edilen Mesafe (m)		t	p
	$\bar{x}$	SS		
Düşük (n=11)	115.800,00	4703.52	-0,433	0,669*
Yüksek (n=13)	116.707,69	5444.95		

*p>0.05

Yüksek ve düşük topla oynama seviyesi grupları arasında, müsabakalarda kat edilen mesafe ortalama değerleri bakımından anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Analiz sonuçlarına göre, topa sahip olma yüzdesi düşük ve yüksek olan takımların kat edilen mesafe ortalama değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark belirlenmemiştir ($p>0,05$). Bu bulgu, her iki gruptaki oyuncuların fiziksel kapasitelerinin benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, kat edilen mesafe değerlerinin topa sahip olma yüzdesinden bağımsız bir değişken olduğu ifade edilebilir. 2014 yılında düzenlenen Dünya Kupası'nda, müsabakaları kazanan ve kaybeden takımların kat ettiği mesafe değerleri

arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, müsabakayı kazanma durumuna göre kat edilen mesafe değerlerinin farklılaşmadığı belirlenmiştir (Rumpf vd., 2017). 2012-2013 sezonunda Almanya Bundesliga'da oynanan 306 müsabakayı kapsayan bir diğer araştırmada, koşu performansının müsabakaların kazanılması bakımından tek başına yeterli bir faktör olmadığı ifade edilmiştir (Hoppe vd., 2015). Bu çalışmalar, fiziksel performans göstergesi olan kat edilen mesafe değeri gibi parametrelerin, modern futbolun karmaşık teknik ve taktiksel yapısını değerlendirmede kısıtlılığa sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Topa sahip olma yüzdesi yüksek olan takımların oyunu daha fazla kontrol ettiği, düşük topa sahip olma yüzdesine sahip takımların ise rakiplerinden topu kazanmak için daha fazla efor sarf ettikleri ifade edilebilir. Bu durum, düşük topla oynama yüzdesine sahip takımların daha fazla mesafe kat etmesine yol açabilir. Bu çalışmada yüksek topla oynama yüzdesine sahip takımların kat ettikleri mesafe değerlerinin daha yüksek olduğu, ancak bu farklılığın istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, fiziksel performansı etkileyen faktörlerin taktiksel yapı, oyuncu mevkileri ve görevleri gibi değişkenlerle de ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, fiziksel performans faktörlerinin yanı sıra, psikolojik ve çevresel faktörlerin de oyun dinamikleri üzerinde etkili olabileceği söylenebilir. Bulgular, modern futbolun sadece fiziksel performans parametreleri ile değil, teknik, taktiksel faktörleri de içeren kapsamlı bir değerlendirme ile analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Takımların fiziksel performans parametrelerinin müsabaka sonucunu etkileyen önemli bir faktör olmasına karşın, üst düzey bir müsabaka performansı için teknik, taktiksel özelliklerle uyumlu bir şekilde geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Bu çalışmanın sonuçları fiziksel performansın sadece bir boyutunu yansıtmakta olup, futbol oyununun dinamiklerini tam olarak analiz edebilmek için, fiziksel, teknik, taktiksel parametrelerin birlikte değerlendirildiği daha kapsamlı bir incelemenin yapılmasının yararlı olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

1. Hoppe, M. W., Slomka, M., Baumgart, C., Weber, H., & Freiwald, J. (2015). Match running performance and success across a season in German Bundesliga soccer teams. International journal of sports medicine, 36(07), 563-566.
2. Rumpf, M. C., Silva, J. R., Hertzog, M., Farooq, A., & Nassis, G. (2017). Technical and physical analysis of the 2014 FIFA World Cup Brazil: winners vs. losers. J Sports Med Phys Fitness, 57(10), 1338-1343.
3. Güler, A. H. (2019). *Futbol müsabakasında farklı hızlarda gerçekleştirilen koşu mesafelerinin müsabaka sonucuyla ilişkisinin incelenmesi* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey)).
4. İmamoğlu, R., Bostancı, Ö., Kabadayı, M., & İmamoğlu, M. (2015). 2012-2013 sezonu türkiye spor toto süper liginde mücadele eden takımların yaptıkları maç sonuçlarının farklı parametrelere göre incelenmesi. *International Journal of Sport Culture and Science*, *3*(Special Issue 4), 159-166.
5. Yıldız, M., Demirarar, O., Canüzmez, A., & Özcaldıran, B. (2021). UEFA 2016 Avrupa Futbol Şampiyonasındaki şutların pasların ve oyun geçişlerinin analizi. *International Journal of Sport Exercise and Training Sciences-IJSETS*, *7*(3), 92-99.

UEFA ORGANİZASYONLARINA KATILAN TÜRK FUTBOL KULÜPLERİNİN 2024-2025 SEZONU TRANSFER POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

Alpay AYDOĞDU

Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

alpayaydogdu9752@gmail.com – 0009-0007-5214-7505

Doç. Dr. Erdal ARI

Ordu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,

erdalari@odu.edu.tr – 0000-0003-1348-7930

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 2024-2025 sezonunda UEFA organizasyonlarına (Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi, Konferans Ligi) katılan Türk futbol kulüplerinin sezon öncesi transfer politikalarının incelenmesidir. Bu kapsamda, 2024-2025 sezonu öncesinde Türk futbol kulüpleri tarafından transfer edilen yerli, yabancı ve toplam oyuncu sayısı, önceki sezonda (2023-2024 sezonunda) da kadroda bulunan yerli, yabancı ve toplam oyuncu sayısı, alt yapıdan yetiştirilip kadroda yer alan toplam oyuncu sayısı, sezon öncesi alt yapıdan yetiştirilip profesyonel kadroya dahil edilen oyuncu sayısı, bonservis ücreti kazanılarak diğer kulüplere transfer olan yerli ve yabancı oyuncu sayısı, bonservis ücreti ödenerek transfer edilen yerli ve yabancı oyuncu sayısı belirlenmiştir. Veriler tanımlayıcı değerler şeklinde sunulmuştur. Elde edilen veriler, 2024-2025 sezonu öncesinde en az yerli oyuncu transfer eden kulübün Galatasaray, en fazla yabancı oyuncu transfer eden kulübün ise Fenerbahçe olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber, alt yapıdan yetiştirilen oyunculara kadrosunda en fazla sayıda yer veren kulübün de Beşiktaş olduğu belirlenmiştir. UEFA organizasyonlarına katılan Türk futbol kulüpleri 25 oyuncuyu bonservis bedeli ödeyerek transfer ederken, 14 oyuncuyu da bonservis geliri elde ederek diğer kulüplere göndermiştir. Bu durum, kulüplerin transferde gelir-gider dengesi bakımından zararda olduklarını ve ekonomik verimliliği sağlayamadıklarını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Türk futbol kulüplerinin alt yapıdan genç oyuncu yetiştirilmesini ve kulübe gelir kazandıracak düşük maliyetli genç oyuncu transferini ön plana alan ve oyuncu izleme (scouting) sisteminin etkin olarak kullanıldığı bir transfer politikası izlemesi gerektiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: **:** UEFA Organizasyonları, 2024-2025 Sezonu, Türk Futbol Kulüpleri.

GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Futbol birçok olguyu içeren dinamik bir spor dalıdır. Futbol, saha içi faktörlerin yanında yönetim ve planlama açısından birçok faktörden etkilenmektedir. Türk futbol kulüplerinin kısa vadeli başarıları öncelleyen ve uzun vadeli planlamayı geri plana atan bir yönetim anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Bununla beraber, futbolda başarının, orta ve uzun vadeli stratejik planlarla gerçekleşme olasılığı daha yüksektir. Türk futbol kulüplerinin Avrupa kulüplerine oranla rasyonel kadro planlaması yapma, öz kaynaktan oyuncu yetiştirme ve oyuncu transferinden gelir elde etme açısından istenilen seviyede olmadıkları görülmektedir.

Türk futbol kulüplerinin Avrupa kulüplerine kıyasla sportif başarı ve ekonomik verimlilik açısından geri planda kalması, büyük oranda yönetimsel faktörlerden kaynaklanmaktadır. Yönetimsel faktörlerden kaynaklanan eksiklikler sonucunda futbol takımlarının kadro planlamalarının rasyonel bir biçimde oluşturulmadığı görülmektedir. UEFA organizasyonlarında başarılı olabilmek için, kulüp yönetimi açısından çok boyutlu bir stratejik yaklaşım sergilenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Türk kulüplerinin altyapılarından yetiştirdikleri oyunculara verdikleri fırsatların yeterli olmaması ve genç oyuncu gelişimine gereken önemi vermemeleri, Avrupa kulüpleri ile yeterli düzeyde rekabet etmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca, yabancı oyuncu transferine öncelik verilmesi, genç yerli oyuncuların gelişimini kısıtlarken, plansız, programsız ve gereksiz şekilde yapılan transferler de kulüplerin ekonomik yapısını olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, genç oyuncu gelişimine yeterli önemin verilmemesinin bir sonucu olarak, gereksiz ve yüksek miktardaki transfer harcamaları takımların ekonomik açıdan yok olmasınza zemin hazırlamaktadır. Uzun süreli sözleşmelerle döviz üzerinden yapılan yabancı oyuncu transferleri, kulüplerin ekonomik yükümlülüklerini karşılayamamasına ve ekonomik açıdan yok olarak faaliyetlerini durdurmasına neden olmaktadır. Son yıllarda Orduspor, Mersin İdman Yurdu, Bursaspor, Kocaelispor, Akhisarspor gibi köklü birçok Türk futbol kulübü, yanlış yönetim politikalarıyla büyük ve gereksiz transfer harcamaları sonucunda zor durumlara düşmüş ve birçoğu da sportif faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır.

AMAÇ

Bu çalışma 2024-2025 sezonunda UEFA organizasyonlarına (Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi, Konferans Ligi) katılan Türk futbol kulüplerinin transfer politikalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, Türk futbol kulüplerinin transfer ettikleri ve bu kulüplerden diğer kulüplere transfer olan yerli ve yabancı oyuncu sayıları incelenmiştir. Ayrıca, transferlerin rasyonel olmayan bir şekilde yapılması sonucunda oluşan durumlar analiz edilerek, Türk kulüplerinin uluslararası arenada daha rekabetçi bir yapıya kavuşması için çözüm önerilerinin sunulması amaçlanmıştır.

KAPSAM

Bu çalışma, 2024-2025 sezonunda UEFA organizasyonlarına (Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi ve Konferans Ligi) katılan Türk futbol kulüplerinin transfer politikalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, kulüplerin kadro yapılanmaları, alt yapıdan yetişen genç oyunculara yönelik tutumları, yerli ve yabancı oyuncu transfer politikaları analiz edilmiştir.

Türk futbol kulüplerinin transfer stratejilerinin ve bu stratejilerin kulüplerin mali ve ekonomik yapılarına muhtemel etkileri indelenmiştir. Türk futbol kulüplerinin UEFA organizasyonlarındaki başarılarının ve rekabet düzeylerinin arttırılması, transfer stratejilerinin doğru belirlenmesi ve transfer politikalarıyla ilişkili olarak ekonomik verimliliğin sağlanması ile mümkün olabilecektir. Bu bağlamda, transfer stratejilerinin kulüplerin ekonomik verimliliği, genç oyuncu gelişimi politikaları ve sportif başarısı üzerindeki muhtemel etkileri değerlendirilmiştir. Araştırmada, UEFA Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi ve Konferans Ligi'ne

katılan Türk futbol takımlarının 2024-2025 sezonu öncesindeki kadro yapıları ve transfer stratejileri incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama araştırmaları, herhangi bir müdahalede bulunmaksızın, belirli bir olayın ya da durumun (geçmişteki veya mevcut zamandaki) mevcut haliyle incelenmesini amaçlayan bir araştırma türüdür (Karasar, 2012).

Verilerin Toplanması

Bu araştırmanın verilerini 2024-2025 sezonunda UEFA organizasyonlarına (Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi ve Konferans Ligi) katılan beş Türk futbol kulübünün TFF (Türkiye Futbol Federasyonu) resmi internet sitesinde ile transfermarkt.com.tr adlı internet sitesinde yer alan kadro ve transfer bilgileri oluşturmuştur. Araştırma kapsamında, 2024-2025 sezonu öncesinde Türk futbol kulüpleri tarafından transfer edilen yerli, yabancı ve toplam oyuncu sayısı, önceki sezonda (2023-2024 sezonunda) da kadroda bulunan yerli, yabancı ve toplam oyuncu sayısı, alt yapıdan yetiştirilip kadroda yer alan toplam oyuncu sayısı, sezon öncesi alt yapıdan yetiştirilip profesyonel kadroya dahil edilen oyuncu sayısı, bonservis ücreti kazanılarak diğer kulüplere transfer olan yerli ve yabancı oyuncu sayısı, bonservis ücreti ödenerek transfer edilen yerli ve yabancı oyuncu sayısı parametreleri belirlenmiştir.

BULGULAR

2024-2025 sezonunda UEFA organizasyonlarına (Şampiyonlar Ligi, Avrupa Ligi ve Konferans Ligi) katılan Türk futbol kulüplerinin transfer politikası ve kadro yapılanması bakımından farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

- En fazla transfer yapan kulüplerin Fenerbahçe ve Trabzonspor (13 oyuncu), en az transfer yapan kulübün ise Başakşehir FK (6 oyuncu) olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).
- Yabancı oyuncu transferinde Trabzonspor (9 oyuncu) öne çıkarken, yerli oyuncu transferlerinde ise Fenerbahçe (7 oyuncu) ilk sırada yer almıştır. Galatasaray Kulübü ise yalnızca 1 yerli oyuncu transferi yaparak en az yerli oyuncu transferi yapan kulüp olmuştur (Tablo 2 ve Tablo 3).
- Önceki sezondan devam eden oyuncular açısından, takımların kadrolarında büyük ölçüde istikrar sağladığı görülmektedir. Özellikle, Beşiktaş (22 oyuncu) en fazla oyuncuyu korumuş, Trabzonspor ise bu konuda en düşük sayıya sahiptir (16 oyuncu) (Tablo 4).
- Tabzonspor Kulübü'nün 5 yabancı oyuncu ile önceki sezonda kadroda yer alan yabancı oyunculara 2024-2025 sezonu kadrosunda en az sayıda yer veren kulüp olduğu, buna karşın diğer kulüplerin önceki sezonda da kadroda bulunan 8-9 yabancı oyuncuya yeni sezon kadrosunda yer verdiği görülmektedir. Kulüplerin 2023-2024 sezonunda da kadroda yer alan 11-13 yerli oyuncuya 2024-2025 sezonu kadrosunda yer verdiği görülmektedir (Tablo 5 ve Tablo 6). Önceki sezonda da kadroda yer alan yerli oyuncuları2024-2025 sezonu kadrosunda bulundurma bakımından kulüplerin benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.

- Alt yapıdan yetiştirilen oyunculara 2024-2025 sezonu kadrosunda bulundurma bakımından, Beşiktaş (10 oyuncu) ve Trabzonspor (9 oyuncu) kulüpleri öne çıkmaktadır. Buna karşın, tüm kulüplerin 2024-2025 sezonu öncesinde alt yapıdan yetiştirerek profesyonel takıma dahil ettiği oyuncu sayısının çok az (0-2 oyuncu) olduğu görülmektedir (Tablo 7 ve Tablo 8).

- Galatasaray Kulübü kadrosunda bulunan dört yabancı oyuncunun 2024-2025 sezonu öncesinde kulübe bonservis ücreti kazandırarak başka kulüplere transfer olduğu belirlenmiştir. Trabzonspor Kulübü'nde ise önceki sezonda kadroda bulunan dört yerli oyuncunun bonservis ücreti kazandırarak başka kulüplere transfer olduğu görülmektedir. Trabzonspor Kulübü'nün bonservis ücreti kazanılan yerli oyuncu sayısı bakımından ilk sırada yer aldığı, Beşiktaş ve Başakşehir Kulüplerinin ise bonservis ücreti karşılığında başka kulüplere transfer olan yerli oyuncusunun olmadığı saptanmıştır (Tablo 9 ve Tablo 10).
- Bonservis ücreti ödeyerek en fazla sayıda yerli oyuncu transfer eden kulübün Fenerbahçe (5 oyuncu); en fazla sayıda yabancı oyuncu transfer eden kulübün ise Trabzonspor (4 oyuncu) olduğu görülmektedir (Tablo 11 ve Tablo 12).

SONUÇ

Kulüplerin transfer politikalarında stratejik farklılıkların olduğu, bazı kulüplerin kısa vadeli başarıyı hedefleyen, bazılarının ise genç oyuncu gelişimine odaklanan özkaynaklara dayalı bir transfer politikasını tercih ettiği görülmektedir. Avrupa futbolunda söz sahibi olan kulüpler, kadro planlamasında genç oyunculara yatırım yapmayı ve yerli oyuncuları geliştirerek transferlerinden gelir elde etmeyi uzun vadeli başarılar için bir gereklilik olarak görmektedir. Bu bağlamda Türk futbol kulüplerinin rekabet gücünü artırması için, sadece saha performansına değil, aynı zamanda profesyonel bir yönetim stratejisine ve finansal verimlilik sağlayacak transfer politikalarına odaklanmaları gerekmektedir. Araştırma sonuçları, yabancı oyunculara olan bağımlılığın yüksek seviyede olduğunu ve kulüplerin genç oyuncu gelişimine ve öz kaynaklara yeterli önemi vermediğini ortaya koymaktadır. Bu durumun, yerli oyuncu gelişimini engelleyen ve kulüplerin finansal yapısını bozan yüksek transfer harcamalarına neden olan en önemli faktör olduğu ifade edilebilir. Bununla beraber, öz kaynaklara, genç oyuncu gelişimine önem veren ve oyuncu transferlerinden yüksek gelir elde eden kulüplerin finansal verimlilik bakımından sağladıkları avantajların uzun vadede saha performansını da olumlu etkilediği görülmektedir. Türk futbol kulüplerinin uluslararası organizasyonlarda daha rekabetçi ve başarılı olması için, alt yapıya ve genç oyuncu gelişimine odaklanan, oyuncu izleme (scouting) sistemini aktif kullanarak hedefe yönelik transfer yapan bir yönetim stratejisiyle idare edilmeleri gerekmektedir. Türk futbol kulüplerinin güçlü ve profesyonel bir kulüp yapısına sahip olmak için, kadro planlamalarını sportif başarının yanı sıra finansal verimlilik ve istikrar prensiplerini de dikkate alarak yapmaları gerekmektedir.

Türk futbol kulüplerinin transfer politikalarını finansal verimlilik prensibini dikkate alarak biçimlendirmelerinin ve alt yapıdan genç oyuncu yetiştirmeye odaklanmalarının sportif başarı bakımından önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu kapsamda, transferde yüksek verimlilik sağlayan, sportif başarı düzeyi yüksek Avrupa futbol kulüplerinin transfer politikalarının ve

yönetim stratejilerinin Türk futbol kulüpleri tarafından referans kabul edilerek, sistematik ve profesyonel bir yönetim yapısının kurulması sağlanabilir.

TABLOLAR

Tablo 1. 2024-2025 Sezonu Öncesinde Türk Futbol Kulüpleri Tarafından Transfer Edilen Oyuncu Sayıları

	Transfer Edilen Toplam Oyuncu Sayısı
Galatasaray	8
Fenerbahçe	13
Beşiktaş	9
Trabzonspor	13
Başakşehir FK	6

Tablo 2. 2024-2025 Sezonu Öncesinde Türk Futbol Kulüpleri Tarafından Transfer Edilen Yabancı Oyuncu Sayıları

	Transfer Edilen Toplam Yabancı Oyuncu Sayısı
Galatasaray	7
Fenerbahçe	16
Beşiktaş	7
Trabzonspor	9
Başakşehir FK	4

Tablo 3. 2024-2025 Sezonu Öncesinde Türk Futbol Kulüpleri Tarafından Transfer Edilen Yerli Oyuncu Sayıları

	Transfer Edilen Toplam Yerli Oyuncu Sayısı
Galatasaray	1
Fenerbahçe	7
Beşiktaş	2
Trabzonspor	4
Başakşehir FK	2

Tablo 4. Önceki Sezondan İtibaren Türk Futbol Kulüplerinin Kadrosunda Yer Alan Oyuncu Sayısı

	Önceki Sezondan İtibaren Kadroda Yer Alan Toplam Oyuncu Sayısı
Galatasaray	20
Fenerbahçe	21
Beşiktaş	22
Trabzonspor	16
Başakşehir FK	21

Tablo 5. Önceki Sezondan İtibaren Türk Futbol Kulüplerinin Kadrosunda Yer Alan Yabancı Oyuncu Sayısı

	Önceki Sezondan İtibaren Kadroda Yer Alan Yabancı Oyuncu Sayısı
Galatasaray	8
Fenerbahçe	9
Beşiktaş	9
Trabzonspor	5
Başakşehir FK	9

Tablo 6. Önceki Sezondan İtibaren Türk Futbol Kulüplerinin Kadrosunda Yer Alan Yerli Oyuncu Sayısı

	Önceki Sezondan İtibaren Kadroda Yer Alan Yerli Oyuncu Sayısı
Galatasaray	12
Fenerbahçe	12
Beşiktaş	13
Trabzonspor	11
Başakşehir FK	12

Tablo 7. Türk Futbol Kulüplerinin Alt Yapısından Yetişip 2024-2025 Sezonu Kadrosunda Yer Alan Oyuncu Sayısı

	Alt Yapıdan Yetişip Kadroda Yer Alan Oyuncu Sayısı
Galatasaray	7
Fenerbahçe	4
Beşiktaş	10
Trabzonspor	9
Başakşehir FK	7

Tablo 8. Türk Futbol Kulüplerinin Alt Yapısından Yetişip 2024-2025 Sezonu Öncesinde Kadroya Dahil Edilen Oyuncu Sayısı

Alt Yapıdan Yetişip 2024-2025 Sezonu Öncesinde Kadroya Dahil Edilen Oyuncu Sayısı	
Galatasaray	0
Fenerbahçe	0
Beşiktaş	1
Trabzonspor	1
Başakşehir FK	2

Tablo 9. Bonservis Ücreti Kazanılarak Başka Takımlara Transfer Olan Oyuncu Sayısı

	Bonservis Ücreti Kazanılarak Başka Takımlara Transfer Olan Oyuncu Sayısı
Galatasaray	4
Fenerbahçe	0
Beşiktaş	1
Trabzonspor	0
Başakşehir FK	0

Tablo 10. Bonservis Ücreti Kazanılarak Başka Takımlara Transfer Olan Yerli Oyuncu Sayısı

	Bonservis Ücreti Kazanılarak Başka Takımlara Transfer Olan Yerli Oyuncu Sayısı
Galatasaray	2
Fenerbahçe	3
Beşiktaş	0
Trabzonspor	4
Başakşehir FK	0

Tablo 11. Bonservis Ücreti Ödenerek Transfer Edilen Yabancı Oyuncu Sayısı

	Bonservis Ücreti Ödenerek Transfer Edilen Yabancı Oyuncu Sayısı
Galatasaray	3
Fenerbahçe	2
Beşiktaş	2
Trabzonspor	4
Başakşehir FK	2

Tablo 12. Bonservis Ücreti Ödenerek Transfer Edilen Yerli Oyuncu Sayısı

	Bonservis Ücreti Ödenerek Transfer Edilen Yerli Oyuncu Sayısı
Galatasaray	1
Fenerbahçe	5
Beşiktaş	2
Trabzonspor	4
Başakşehir FK	0

KAYNAKLAR

1. https://www.tff.org/Default.aspx?pageID=119 (E.T. 10.12.2024)

2. https://www.transfermarkt.com.tr/super-lig/startseite/wettbewerb/TR1 (E.T. 10.12.2024)

3. Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi (24. basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ PROPAGANDASI

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

Çin İç Savaşı'nda Mao Zedong liderliğindeki Çin Komünist Partisi (ÇKP), Çan Kay Şek liderliğindeki Çin Milliyetçi Partisi'ni (ÇMP) yenilgiye uğratmış ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) kurmuştur. İç savaştan ÇKP'nin zaferle çıkmasıyla Çin'de Komünizm ideolojisi etkili olmuş ve ÇKP, ülke yönetiminde merkezi konuma gelmiştir. Çin'in yönetiminin ÇKP'ye geçmesiyle Çin'de ÇKP'yi öven çeşitli propaganda faaliyetlerine girişilmiştir. ÇHC tarihi içerisinde çeşitli propaganda posterleri hazırlanarak ÇKP'ye yönelik olumlu söylemler ön plana çıkarılmıştır. Bu kapsamda ÇHC'de ÇKP'ye yönelik hazırlanan propaganda posterlerinin incelenmesi, ÇHC'de ÇKP'ye ilişkin propagandaya ışık tutulması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada ÇHC'de ÇKP'ye yönelik hazırlanan propaganda posterlerinde ÇKP'ye ilişkin ne tür mesajların verildiğinin ve ÇKP üzerinden Çin kamuoyunda Komünizm propagandasının ne şekilde gerçekleştirildiğinin tespit edilmesine çalışılmıştır. Bu amaçla ÇHC'deki ÇKP'ye yönelik hazırlanan propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada propaganda posterleri üzerinden ÇKP'nin ülkede birlik ve bütünlüğü sağladığına yönelik mesajın verildiği ve Çin halkının Komünizm ideolojisinden memnun olduğunun yansıtıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu şekilde çalışmada propaganda posterleri üzerinden ÇHC'de ÇKP yönetiminin meşrulaştırılmasına çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Çin Halk Cumhuriyeti, Çin Komünist Partisi, Çin Propagandası, Komünizm

THE CHINESE COMMUNIST PARTY PROPAGANDA IN THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

ABSTRACT

In the Chinese Civil War, the Chinese Communist Party (CCP) led by Mao Zedong defeated the Chinese Nationalist Party (CNP) led by Chiang Kai Shek and established the People's Republic of China (PRC). With the victory of the CCP in the civil war, the ideology of Communism became effective in China and the CCP became central to the country's administration. After the administration of China passed to the CCP, various propaganda activities praising the CCP were initiated in China. Throughout the history of the PRC, various propaganda posters were prepared and positive discourses towards the CCP were brought to the fore. In this context, examining the propaganda posters prepared for the CCP in the PRC is important in shedding light on the propaganda regarding the CCP in the PRC. In the study, it was sought to determine what kind of messages about the CCP were given and how the propaganda of Communism was carried out in the Chinese public opinion through the CCP in the propaganda posters prepared for the CCP in the PRC. For this purpose, propaganda posters prepared for the CCP in the PRC were analyzed using the semiotics method. The study revealed that the propaganda posters conveyed the message that the CCP ensured unity and integrity in

the country, and that the Chinese people were satisfied with the ideology of Communism. In this way, it was concluded that the study attempted to legitimize the CCP administration in the PRC through propaganda posters.

Keywords: Propaganda, People's Republic of China, Communist Party of China, Chinese Propaganda, Communism

1. GİRİŞ

Çin Komünist Partisi (ÇKP), günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) yönetiminde bulunan ve ülkedeki komünist rejimin temelini oluşturan bir siyasi partidir. ÇKP, bir asrı aşan geçmişe sahip olmasının yanında 75 yılı aşkın bir süredir de ÇHC'nin yönetiminde bulunmaktadır. Bu kadar uzun bir geçmişe sahip siyasi bir partinin Çin'de varlığını sürdürmesinde güçlü bir propaganda faaliyeti etkili olmuştur. Nitekim ÇHC'nin kuruluşundan itibaren ÇKP'nin Çin kamuoyunda meşruluğunun sağlanmasına yönelik çeşitli propaganda faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Geçmişten günümüze ÇHC'de ÇKP'ye yönelik propaganda faaliyetlerinde pek çok propaganda posteri hazırlanmış, bu propaganda posterlerinde de ÇKP'ye yönelik övgülere yer verilmiştir. Bu açıdan ÇHC'de ÇKP'ye yönelik hazırlanan propaganda posterlerinin incelenmesi, ÇHC'de ÇKP propagandasına ışık tutulması bakımından önem taşımaktadır.

ÇKP'ye ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içinde: Rosen (1990), ÇKP ve Çin toplumunu; Garver (1993), ÇKP ve Sovyet komünizminin çöküşünü; Chongyi (2008), ÇKP içindeki demokratları; Kennedy (2009), ÇKP'ye halk desteğinin sürdürülmesini; Pieke (2012), ÇKP ve Çin'de sosyal yönetimi ve Dickson (2016), ÇKP'nin hayatta kalma stratejisini incelemiştir.

Çalışmada ÇHC'nin ÇKP konulu propaganda posterlerinde ÇKP'nin ne şekilde sunulduğunun ve ideolojik olarak hangi mesaj ya da mesajların verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk olarak ÇKP hakkında bilgi verilmiş ve ardından ÇHC'nin ÇKP konulu propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu şekilde çalışmada ÇHC'nin ÇKP propagandasına ışık tutulması hedeflenmiştir. Çalışmanın ÇHC'nin propagandasına ilişkin çalışan iletişim ve tarih alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir eser olması amaçlanmıştır.

2. ÇİN KOMÜNİST PARTİSİ

Çin Komünist Partisi (ÇKP), 1 Temmuz 1921 tarihinde Şangay'da kurulmuştur. Mao Zedong liderliğinde parti Çin İç Savaşı'nda Çan Kay Şek liderliğindeki Çin Milliyetçi Partisi'ne (ÇMP) karşı mücadele etmiştir. Japonya'nın Çin'i işgali sürecinde ÇKP ve ÇMP arasında geçici bir ateşkes meydana gelmiş ve bu dönemde ÇKP, Çin'deki Japon işgal güçlerine karşı savaşmıştır. Japonya'nın Müttefik Devletleri tarafından yenilgiye uğratılması ve Çin'den çekilmesiyle birlikte ÇKP ve ÇMP arasındaki mücadele devam etmiştir. ÇKP, iç savaşta ÇMP'ye karşı üstün gelmeyi başarmış ve Çan Kay Şek, Tayvan Adası'na geçerek bu adada yönetiminin devam ettiğini ilan etmiştir. ÇKP, Çin'de Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) kurmuş ve ülkede Komünizm ideolojisini resmi ideoloji haline getirmiştir. ÇHC'nin doğrudan yönetiminde olan ÇKP, ülkede Komünizm ideolojisinin etkin bir şekilde propagandasını gerçekleştirirken aynı zamanda ÇHC'nin kurucusu Mao'nun kişi kültünü de inşa etmiştir. 1966-1976 yılları arasında meydana gelen Çin Kültür Devrimi'nde parti içerisinde çeşitli tavsiyelere gidilerek Sovyet Revizyonizmi olarak adlandırılan Joseph Stalin sonrası Sovyetler Birliği'nin değişim

politikasından etkilenilmemeye çalışılmıştır. ÇHC'de kült lider haline gelen Mao'nun 1976 yılında ölümünden sonra da ÇKP, ülkedeki etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir.

3. YÖNTEM

Çalışmada ÇHC'nin ÇKP propagandasını konu alan posterlere Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nden ulaşılmıştır. ÇKP konulu toplam 52 poster içerisinden (Chineseposters, 2024) amaçlı örneklem metodu kullanılarak 5 propaganda posteri çalışmanın örneklemi olarak belirlenmiştir. Propaganda posterlerindeki göstergelerin kullanımının kapsamlı şekilde ortaya konulabilmesi için propaganda posterleri, Louis Hjelmslev'in Gösterge Modeli üzerinden incelenmiştir. Model, anlatımın tözü (göstergeler), anlatımın biçimi (göstergelerin anlamları), içeriğin tözü (göstergelerin kullanımı) ve içeriğin biçimi (göstergeler üzerinden verilen mesajlar) olmak üzere dört kısımdan meydana gelmektedir. ÇHC'nin ÇKP propagandasını konu alan posterler, sırasıyla bu dört kısım üzerinden incelenmiş ve elde edilen bulgular üzerinden de şu iki soru yanıtlanmıştır:

- ÇHC'nin ÇKP propagandasını konu alan propaganda posterlerinde Komünizm ideolojisi ne şekilde yansıtılmıştır?

- ÇHC'nin ÇKP propagandasını konu alan propaganda posterlerinde Çin halkına hangi propaganda mesajı ya da mesajları verilmiştir?

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın analiz ve bulgular kısmında ÇHC'nin ÇKP konulu 5 propaganda posteri, göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

4. 1. ÇKP Birinci Poster

Çalışmada incelenen 1952 tarihli ÇKP birinci poster, Deng Shu ve Hou Yimin tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *庆祝中国共产党成立三十周年* (Çin Komünist Partisi'nin kuruluşunun 30. yıldönümü kutlanıyor) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. ÇKP Birinci Poster (Kaynak: IISG, 1952)

Anlatımın tözünde posterde Mao, Marx, Engels, Lenin, Stalin ve kızıl bayraklar ön plana çıkarılmaktadır. Anlatımın biçiminde posterde Mao'nun kişi kültü ve Komünizm ideolojisi anlatılmaktadır. İçeriğin tözünde posterde yüksek bir alanda Mao ve Mao'nun çevresinde coşkulu insanlar resmedilmektedir. Posterin arka planında Mao ve Mao ile birlikte Karl Marx, Frederick Engels, Vladimir Lenin ve Joseph Stalin'in görselleri bulunmaktadır. Bununla

birlikte etrafta kızıl bayraklar yer almaktadır. İçeriğin biçiminde posterde Mao ve Stalin görselleri sırasıyla Çin'deki ve Sovyetler Birliği'ndeki komünist liderler, Marx, Engels ve Lenin ise Komünizm ideolojisinin teorisyenleri olarak bulunmaktadır. Kızıl bayraklar ise Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Posterdeki yazılardan ÇKP'nin kuruluş yıl dönümü kutlanırken kızıl bayraklar etrafında insanların coşkulu bir şekilde bulunmasıyla Çin halkının komünist rejiminden memnun olduğu mesajı verilmektedir.

4. 2. ÇKP İkinci Poster

Çalışmada ele alınan 1971 tarihli ÇKP ikinci posterinin kim ya da kimler tarafından hazırlandığına ilişkin bilgiye ulaşılmıştır. Propaganda posterinde ***用新的***胜利庆祝中国共产党诞生五十周年 (Çin Komünist Partisi'nin 50. kuruluş yıldönümünü yeni zaferlerle kutlayın) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 2. ÇKP İkinci Poster (Kaynak: IISG, 1971)

Anlatımın tözünde posterde asker, işçi, köylü, kızıl bayraklar ve Küçük Kırmızı Kitap ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçiminde posterde Mao kişi kültü ve Komünizm ideolojisi vurgulanmaktadır. İçeriğin tözünde posterde asker, işçi ve köylü kıyafetleri içerisinde yüzleri gülen üç kişi resmedilmektedir. Posterdeki askerin ve köylünün elinde Küçük Kırmızı Kitap yer alırken, işçinin elinde ise üstünde kurdele olan bir nesne bulunmaktadır. Posterin arka planında ise kızıl bayraklarla birlikte insanlar yer almaktadır. İçeriğin biçiminde posterde asker, işçi ve köylü, ÇHC'deki askerleri, işçileri ve köylüleri temsil etmektedir. Posterde her üçünün de gülmesi ve arka planda kızıl bayrakların olmasıyla Çin halkının Komünizm ideolojisinden memnun olduğu anlatılmaktadır. Diğer yandan posterdeki asker ve köylünün Küçük Kırmızı Kitap'ı tutmasıyla da doğrudan Mao'nun kişi kültü propagandası gerçekleştirilmektedir.

4. 3. ÇKP Üçüncü Poster

Çalışmada incelenen 1991 tarihli ÇKP üçüncü poster, Liu Bingli tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *伟大的中国共产党万岁！* (Yaşasın büyük Çin Komünist Partisi!) yazısı bulunmaktadır.

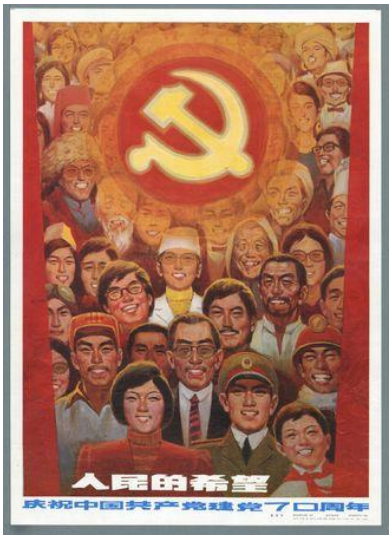

Görsel 3. ÇKP Üçüncü Poster (Kaynak: IISG, 1991a)

Anlatımın tözünde posterde genç kız, genç erkek, tren, jet, uydu, kızıl bayrak, orak ve çekiç ön plana çıkarılmaktadır. Anlatımın biçiminde posterde teknoloji ve Komünizm ideolojisi vurgusu yapılmaktadır. İçeriğin tözünde posterin ön planında gülümseyen genç bir kız ve genç bir erkek resmedilmektedir. Posterdeki gençlerin arkasında ise üstünde orak ve çekiç ve 1921, 1991 tarihleri olan kızıl bir bayrak yer almaktadır. Kızıl bayrağın üstünde ayrıca asker, tren, jet ve uydu siluetleri bulunmaktadır. İçeriğin biçiminde posterde kızıl bayrak, orak ve çekiç, Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Posterdeki gülen gençler de komünist rejim altındaki Çin'in gelecek nesillerini temsil etmektedir. Posterdeki 1921 tarihi, ÇKP'nin kuruluşunu, 1991 tarihi ise ÇKP'nin 70. kuruluş yıldönümünü ifade etmektedir. Posterde tren, jet ve uydu siluetleri de Çin'deki komünist rejimdeki teknolojik gelişmelerin metonimileri olarak kullanılmaktadır. Böylece propaganda posterinde Çin halkının komünist rejimden memnun olduğu ve komünist rejimle birlikte teknolojik gelişmenin sağlandığı mesajı verilmektedir.

4. 4. ÇKP Dördüncü Poster

Çalışmada ele alınan 1991 tarihli ÇKP dördüncü poster, Tang Ying tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *庆祝中国共产党建党70周年-人民的希望* (Halkın umudu Çin Komünist Partisi'nin kuruluşunun 70. yıldönümünü kutluyoruz) yazısı bulunmaktadır.

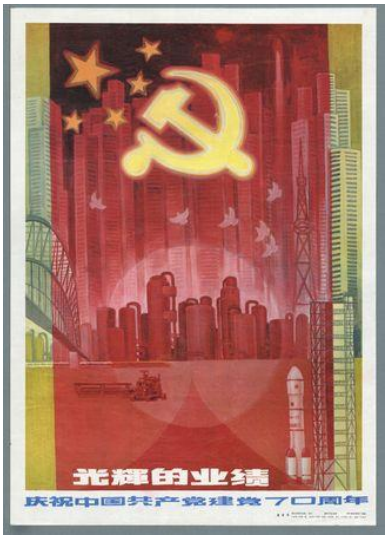

Görsel 4. ÇKP Dördüncü Poster (Kaynak: IISG, 1991b)

Anlatımın tözünde posterde Çin vatandaşları, orak ve çekiç ön plana çıkarılmaktadır. Anlatımın biçiminde posterde Komünizm ideolojisi vurgulanmaktadır. İçeriğin tözünde posterde orak ve çekiç simgesiyle birlikte gülümseyen Çin'de farklı yaş, cinsiyet, etnik grup ve meslekten insanlar bir arada resmedilmektedir. İçeriğin biçiminde posterdeki insanlar, Çin'de farklı yaş, cinsiyet, etnik grup ve meslekten insanları temsil etmekte, orak ve çekiç ise doğrudan Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Propaganda posterinde orak ve çekiç simgesinin bulunması ve insanların gülümsemesiyle Çin halkının komünist rejimden memnun olduğu mesajı verilmektedir.

4. 5. ÇKP Beşinci Poster

Çalışmada incelenen 1991 tarihli ÇKP beşinci poster, Tang Ying tarafından hazırlanmıştır. Propaganda posterinde *庆祝中国共产党建党70周年-- 光辉的业绩* (Çin Komünist Partisi'nin kuruluşunun 70. yıldönümü kutlanıyor - muhteşem başarılar) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. ÇKP Beşinci Poster (Kaynak: IISG, 1991c)

Anlatımın tözünde posterde gökdelenler, uydu füzesi, orak ve çekiç ön plana çıkmaktadır. Anlatımın biçiminde posterde gelişim, teknoloji ve Komünizm ideolojisi vurgulanmaktadır. İçeriğin tözünde posterde üstünde orak ve çekiç simgesinin olduğu gökdelenler, köprü ve uydu füzesi resmedilmektedir. İçeriğin biçiminde posterde gökdelenler, Çin'deki gelişimin ve uydu füzesi, Çin'deki teknolojinin metonimi olarak kullanılırken, orak ve çekiç ise Çin'deki Komünizm ideolojisini simgelemektedir. Propaganda posterinde Çin'de Komünizm ideolojisinin hâkim olmasıyla Çin'in geliştiği ve teknoloji konusunda ilerlediği mesajı verilmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada ÇHC'nin ÇKP propagandası konulu propaganda posterlerinde Komünizm ideolojisi kızıl bayrak, orak ve çekiç üzerinden temsil edilmiştir. Diğer yandan propaganda posterlerinin birinde Mao, Lenin, Stalin, Marx ve Engels görselleri üzerinden de Komünizm ideolojisine vurgu yapılmış ve komünist yöneticiler ve teorisyenler Çin kamuoyunda ön plana çıkarılmıştır. Propaganda posterlerinde Komünizm ideolojisinin Çin'de ekonomik refahın artmasında ve teknolojik gelişmenin sağlamasında rol oynadığına yönelik mesaj verilmiştir. Bunun yanında

Komünizm ideolojisinin Çin'deki farklı etnik yapıda ve sosyal gruptaki insanları bir araya getirdiği anlatılmıştır. Ayrıca çalışmada Mao döneminde hazırlanan ÇKP'nin propaganda posterlerinde de Mao'nun kişi kültü propagandasının etkili bir şekilde gerçekleştirildiği de tespit edilmiştir. Propaganda posterlerinde Çin'deki insanlar mutlu bir şekilde resmedilerek Çin halkının Komünizm ideolojisinden ve Çin'deki komünist rejimden memnun olduğuna yönelik propaganda yapılmıştır. Bu şekilde propaganda posterleri üzerinden Çin halkına ÇKP'nin Çin kamuoyunda önemli bir desteğe sahip olduğuna yönelik mesaj verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ÇHC'nin ÇKP konulu propaganda posterlerinde ÇKP'nin Çin kamuoyunda meşrulaştırılmasına çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Chineseposters (2024). *Çin Komünist Partisi Posterleri*, https://chineseposters.net/themes/founding-chinese-communist-party?page=0, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Chongyi, F. (2008). Democrats within the Chinese communist party since 1989. *Journal of Contemporary China*, 17(57), 673-688.

Dickson, B. J. (2016). The survival strategy of the Chinese Communist Party. *The Washington Quarterly*, 39(4), 27-44.

Garver, J. W. (1993). The Chinese Communist Party and the collapse of Soviet communism. *The China Quarterly*, 133, 1-26.

IISG (1952). *Çin Komünist Partisi Birinci Poster*, https://search.iisg.amsterdam/Record/1234336, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

IISG (1971). *Çin Komünist Partisi İkinci Poster*, https://search.iisg.amsterdam/Record/1057301, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

IISG (1991a). *Çin Komünist Partisi Üçüncü Poster*, https://search.iisg.amsterdam/Record/1489935, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

IISG (1991b). *Çin Komünist Partisi Dördüncü Poster*, https://search.iisg.amsterdam/Record/898240, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

IISG (1991c). *Çin Komünist Partisi Beşinci Poster*, https://search.iisg.amsterdam/Record/898244, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

Kennedy, J. J. (2009). Maintaining popular support for the Chinese Communist Party: The influence of education and the state-controlled media. *Political Studies*, 57(3), 517-536.

Pieke, F. N. (2012). The Communist Party and social management in China. *China Information*, 26(2), 149-165.

Rosen, S. (1990). The Chinese Communist Party and Chinese Society: Popular attitudes toward party membership and the party's image. *The Australian Journal of Chinese Affairs*, (24), 51-92.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA ABD PROPAGANDASINDA KAISER WILHELM

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Ozan GÜLADA

Malatya Turgut Özal Üniversitesi

mehmet.gulada@ozal.edu.tr - 0000-0001-8233-2321

ÖZET

ABD, 1917 yılında Alman İmparatorluğu'na karşı savaş ilan ederek Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletleri'nin yanında katılmıştır. Savaş sırasında ABD halkının savaş çabalarına doğrudan destek vermesini sağlamak için ABD'de etkin bir propaganda faaliyetine girilmiştir. Bu propaganda kapsamında zaman zaman Alman İmparatorluğu hedef alınarak ABD kamuoyunda Alman İmparatorluğu'na yönelik olumsuz bir algının oluşmasına çalışılmıştır. ABD'nin Alman İmparatorluğu karşıtı propagandasında da Alman İmparatoru II. Wilhelm çeşitli propaganda posterlerinde kullanılmıştır. II. Wilhelm'e yönelik hazırlanan propaganda posterleri, Alman İmparatorluğu'na yönelik olumsuz algının oluşturulmasının dışında ABD kamuoyunda çeşitli propaganda amaçlarına da hizmet etmiştir. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin II. Wilhelm karşıtı propaganda posterlerinin incelenmesi, Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin propagandasına ışık tutulması bakımından önem taşımaktadır. Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin II. Wilhelm karşıtı propaganda posterlerinde II. Wilhelm'i ne şekilde yansıttığının ve II. Wilhelm üzerinden hangi propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ABD'nin II. Wilhelm karşıtı propaganda posterleri, göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada ABD'nin propaganda posterlerindeki II. Wilhelm temsilleri üzerinden savaş sırasında ABD halkının ne yapıp ne yapmaması gerektiğine ilişkin etki edilmeye çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Birinci Dünya Savaşı, ABD, ABD Propagandası, Almanya

KAISER WILHELM IN US PROPAGANDA DURING THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

The USA declared war against the German Empire in 1917 and participated in the First World War on the side of the Allied Powers. During the war, an effective propaganda activity was undertaken in the USA to ensure that the US public directly supported the war effort. Within the scope of this propaganda, the German Empire was targeted from time to time and an attempt was made to form a negative perception of the German Empire in the US public opinion. In the USA's anti-German Empire propaganda, German Emperor Wilhelm II was used in various propaganda posters. Propaganda posters prepared for Wilhelm II not only formed a negative perception of the German Empire, but also served various propaganda purposes among the US public opinion. In this respect, examining the USA's anti-Wilhelm II propaganda posters in the First World War is important in shedding light on the USA's propaganda in the First World War. The study aimed to determine how the USA reflected Wilhelm II and what propaganda messages were given through Wilhelm II in anti-Wilhelm II propaganda posters during the First World War. For this purpose, the USA's anti-Wilhelm II propaganda posters were examined using the semiotic method. The study concluded that an attempt was made to influence the US people on what they should and should not do during the war through the representations of Wilhelm II in US propaganda posters.

Keywords: Propaganda, First World War, USA, US Propaganda, Germany

1. GİRİŞ

ABD'nin herhangi bir savaşa dâhil olmasında ABD kamuoyu oldukça belirleyici bir rol üstlenmektedir. Nitekim ABD, Birinci Dünya Savaşı'nda da İkinci Dünya Savaşı'nda da başlangıçta tarafsız kalmayı tercih etmiş, buna karşılık savaş yanlısı kamuoyunun güçlenmesi ve/veya savaşın zorunlu hale gelmesi gibi nedenlerle her iki savaşta da yer almıştır. ABD, savaşlarda yer aldığı zaman da bu sefer kamuoyunu istediği yönde şekillendirmek için çeşitli propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Bu propaganda faaliyetleri kapsamında hazırlanan propaganda posterlerinde verilen çeşitli mesajlar üzerinden ABD halkının savaş çabalarına doğrudan katılması sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda da ABD, Alman İmparatorluğu'na karşı kamuoyunu şekillendirebilmek için dönemin Alman İmparatoru II. Wilhelm'i konu alan çeşitli propaganda posterleri hazırlamıştır. Bu açıdan Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Kaiser II. Wilhelm konulu propaganda posterlerinin incelenmesi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ABD'nin Alman İmparatorluğu karşıtı propagandasının ortaya konulması bakımından önemlidir.

II. Wilhelm üzerine çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda: Mommsen (1990), II. Wilhelm'i ve Alman siyasetini; Kohut (1991), II. Wilhelm ve Almanları; Afflerbach (1998), Birinci Dünya Savaşı'nda savaş beyi olarak II. Wilhelm'i; McLean (2001), II. Wilhelm ve İngiliz kraliyet ailesini ve Reinermann (2008), II. Wilhelm ve İngiliz kamuoyunu incelemiştir.

Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin II. Wilhelm konulu propaganda posterlerinde II. Wilhelm'in ne şekilde sunulduğunun ve II. Wilhelm'e yönelik hangi propaganda mesajlarının verildiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmada ilk olarak Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda unsuru olarak Kaiser II. Wilhelm ele alınmış, ardından Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin II. Wilhelm konulu propaganda posterleri göstergebilim yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bu şekilde Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Alman İmparatorluğu karşıtı propagandasının ortaya konulmasına çalışılmıştır. Çalışmanın Birinci Dünya Savaşı propagandası üzerine çalışan iletişim ve tarih alanındaki araştırmacıların yararlanabileceği bir eser olması hedeflenmiştir.

2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA PROPAGANDA UNSURU OLARAK KAİSER II. WİLHELM

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'nin lokomotifi durumundaki Alman İmparatorluğu'nun lideri II. Wilhelm, savaş sırasında gerek Alman İmparatorluğu'nda gerekse İtilaf Devletleri'nde önemli bir propaganda unsuru haline gelmiştir. Alman İmparatorluğu'nun propaganda faaliyetlerinde övgüyle söz edilen II. Wilhelm, İtilaf Devletleri'nin propaganda faaliyetlerinde ise sert eleştirilere maruz kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık ve Fransa'nın Alman İmparatorluğu'yla savaşa girmesinden sonra basılı medyada II. Wilhelm'i itibarsızlaştırmaya yönelik pek çok görsel ve söylem ortaya çıkmıştır. Bu görsellerde mizahi unsurlar kullanılarak II. Wilhelm, gülünç duruma düşürülmeye çalışılırken, diğer yandan çeşitli katliam görselleri üzerinden de II. Wilhelm'in insanlık suçu işlediğine yönelik de algı oluşturulmaya çalışılmıştır. ABD'nin 1917 yılında Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte II. Wilhelm temsilleri, ABD'nin de Alman İmparatorluğu karşıtı propagandasında boy göstermeye başlamıştır. İtilaf Devletleri'nin Alman İmparatorluğu karşıtı propagandasında önde gelen bir metonimi olarak rol oynayan II. Wilhelm temsilleri, İtilaf Devletleri halklarının zihinlerinde Alman İmparatorluğu'na yönelik olumsuz algıların inşasında önemli bir propaganda aracı hizmeti görmüştür. II. Wilhelm karşıtı görsel ve yazılar üzerinden Alman İmparatorluğu'nun yenilgiye uğratılması gerektiği düşüncesinin kuvvetlendirilmesi

hedeflenmiş, böylece İtilaf Devletleri halklarının savaş çabalarına etkin bir şekilde katılmasına çalışmıştır.

3. YÖNTEM

Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Kaiser II. Wilhelm konulu propaganda posterlerine ABD'deki Kongre Kütüphanesi'nden ulaşılmıştır (LOC, 2024). Kongre Kütüphanesi'ndeki ABD'nin Birinci Dünya Savaşı konulu 776 propaganda posteri içerisinden amaçlı örneklem metodu kullanılarak Kaiser II. Wilhelm'i konu alan 6 propaganda posteri çalışmanın örneklemi olarak seçilmiştir. Çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Kaiser II. Wilhelm konulu propaganda posterlerindeki açık ve gizli mesajların ortaya konulabilmesi için propaganda posterleri, Charles Sanders Peirce'in göstergebilim kavramları üzerinden incelenmiştir. Peirce'in göstergebilim anlayışında görüntüsel gösterge (göstergelerin temsil ettiği kavramlara benzemesi), belirtisel gösterge (bir kavramın varlığının başka bir kavram üzerinden anlatılması) ve simge (göstergelerin temsil ettiği kavramlara benzememesi) ön plana çıkmaktadır. Propaganda posterleri de bu üç kavram üzerinden incelenmiş ve ulaşılan bulgularla şu iki soru yanıtlanmaya çalışılmıştır:

- Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Kaiser II. Wilhelm konulu propaganda posterlerinde II. Wilhelm ne şekilde sunulmuştur?

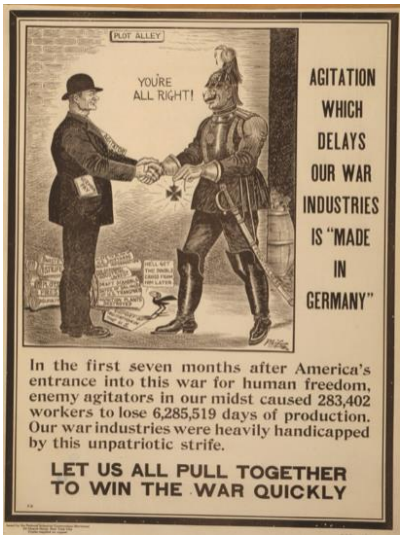
- Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Kaiser II. Wilhelm konulu propaganda posterlerinde II. Wilhelm üzerinden ABD halkına yönelik hangi propaganda mesajları verilmiştir?

4. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmanın analiz ve bulgular kısmında Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Kaiser II. Wilhelm konulu 6 propaganda posteri, göstergebilimsel açıdan analiz edilmiştir.

4. 1. Kaiser Konulu Birinci Poster

Çalışmada incelenen Kaiser konulu birinci poster, 1917 tarihlidir. Propaganda posterinde *Agitation which delays our war industries is "made in Germany" Let us all pull together to win the war quickly* (Savaş sanayimizi geciktiren ajitasyon "Almanya yapımıdır" Savaşı hızla kazanmak için hep birlikte el ele verelim) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 1. Kaiser Konulu Birinci Poster (Kaynak: LOC, 1917a)

Görüntüsel göstergede posterde II. Wilhelm, bir eliyle bir kişinin elini sıkmakta, diğer eliyle de bir Alman madalyası tutmaktadır. Propaganda posterinde II. Wilhelm'in elini tuttuğu kişinin üzerinde *agitator* (kışkırtıcı) yazmakta ve üstünde *German pay* (Alman ödemesi) yazılı bir kâğıt taşımaktadır. Belirtisel göstergede posterde II. Wilhelm, Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılırken, II. Wilhelm'in elini tuttuğu kişi ise ABD'de üretimi yavaşlatan kişileri temsil etmektedir. II. Wilhelm'in diğer elinde tuttuğu Alman madalyası ise Alman İmparatorluğu'nun ABD'de iş yavaşlatanları desteklediğini ifade eden bir simgedir. Bu açıdan propaganda posterinde düşman vurgusu üzerinden ön plana çıkarılan II. Wilhelm'in, kışkırtıcı olarak ifade edilen kişiye madalya vermesiyle ABD'deki iş yavaşlatanların Alman İmparatorluğu'na hizmet ettiği mesajı verilmektedir.

4. 2. Kaiser Konulu İkinci Poster

Çalışmada ele alınan Kaiser konulu ikinci poster, 1917 tarihlidir. Propaganda posterinde *The $3,000,000,000 punch* (3.000.000.000 dolarlık yumruk) yazısı bulunmaktadır.

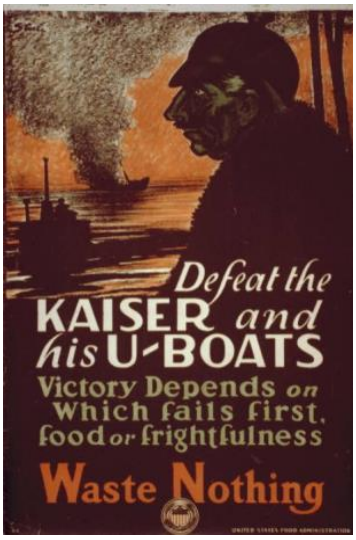

Görsel 2. Kaiser Konulu İkinci Poster (Kaynak: LOC, 1917b)

Görüntüsel göstergede posterde üstünde *Liberty Bond* (Özgürlük Tahvili) yazılı ABD'nin kişileştirmesi, sağ eliyle II. Wilhelm'in karnına yumruk atmakta ve II. Wilhelm'in miğferi havaya uçmaktadır. Belirtisel göstergede posterde Sam Amca, ABD halkını temsil ederken, II. Wilhelm de Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. Propaganda posterindeki yazıdan Sam Amca'nın II. Wilhelm'e yumruk atmasıyla ABD halkının maddi desteğiyle Alman İmparatorluğu'nun mağlup edilebileceği mesajı verilmektedir. Bu açıdan yumruk, ABD'nin Alman İmparatorluğu'na karşı mali gücünü simgelemektedir.

4. 3. Kaiser Konulu Üçüncü Poster

Çalışmada incelenen Kaiser konulu üçüncü poster, 1917 tarihlidir. Propaganda posterinde *Defeat the Kaiser and his U-boats--Victory depends on which fails first, food or frightfulness--Waste nothing* (Kaiser'i ve denizaltılarını mağlup edin. Zafer hangisinin önce başarısız olacağına bağlıdır; yiyecek mi yoksa korkunçluk mu? - Hiçbir şeyi israf etmeyin) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 3. Kaiser Konulu Üçüncü Poster (Kaynak: LOC, 1917c)

Görüntüsel göstergede posterde II. Wilhelm, arka planda ise batmakta olan bir gemi ve bir denizaltı resmedilmektedir. Belirtisel göstergede posterde II. Wilhelm, Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. Arka plandaki görselde ise Birinci Dünya Savaşı'nda Alman denizaltısı tarafından batırılan bir gemi anlatılmaktadır. Propaganda posterinde II. Wilhelm üzerinden doğrudan Alman İmparatorluğu hedef gösterilmekte ve Alman İmparatorluğu'na karşı savaşın kazanılabilmesi için de yiyeceğin israf edilmemesi gerektiği mesajı verilmektedir. Bu kapsamda denizaltılar tehdit simgesi olarak posterde yer almaktadır.

4. 4. Kaiser Konulu Dördüncü Poster

Çalışmada ele alınan Kaiser konulu dördüncü poster, 1917 tarihlidir. Propaganda posterinde *Keep 'em going! Every bad order Locomotive is a Prussian soldier. Every live Locomotive is an American soldier. Let us get on top of the Prussian Locomotives and make American soldiers out of them* (Devam edin! Her kötü düzen Lokomotifi bir Prusya askeridir. Her canlı Lokomotif bir Amerikan askeridir. Prusya Lokomotiflerinin üstüne çıkalım ve onlardan Amerikan askerlerini çıkaralım) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 4. Kaiser Konulu Dördüncü Poster (Kaynak: LOC, 1917d)

Görüntüsel göstergede posterde üstünde *US* (Birleşik Devletler) yazılı bir lokomotif ve lokomotifin önünde ise II. Wilhelm resmedilmektedir. Belirtisel göstergede posterde II. Wilhelm, Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmakta, üstünde Birleşik Devletler yazılı lokomotif ise ABD'yi simgelemektedir. Bu açıdan lokomotifin II. Wilhelm'i hedef aldığına yönelik algıyla ABD'nin Alman İmparatorluğu'nu hedef aldığı mesajı verilmektedir.

4. 5. Kaiser Konulu Beşinci Poster

Çalışmada incelenen Kaiser konulu beşinci poster, 1918 tarihlidir. Propaganda posterinde *Don't talk, the web is spun for you with invisible threads, keep out of it, help to destroy it--spies are listening* (Konuşmayın, ağ sizin için görünmez ipliklerle örüldü, ondan uzak durun, yok edilmesine yardım edin, casuslar dinliyor) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 5. Kaiser Konulu Beşinci Poster (Kaynak: LOC, 1918a)

Görüntüsel göstergede posterde örümcek ağının üstünde başı II. Wilhelm'in başı olan bir örümcek resmedilmektedir. Belirtisel göstergede posterde II. Wilhelm, Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. II. Wilhelm'in örümceği benzetilmesiyle metalepsis bir anlatımdan yararlanılarak Alman İmparatorluğu'nun tehlikeli olduğu mesajı verilmektedir. Propaganda posterindeki yazılardan ABD'de Alman casuslarının olabileceği anlatılırken örümcek metaforu kullanılmakta ve ABD halkının casus tehlikesine karşı bilgi gizlemesi istenmektedir. Bu kapsamda ağlar üstünde bulunan II. Wilhelm başlı örümcek, Alman İmparatorluğu'nun casusluk faaliyetlerini simgelemektedir.

4. 6. Kaiser Konulu Altıncı Poster

Çalışmada ele alınan Kaiser konulu altıncı poster, 1917 tarihlidir. Propaganda posterinde *"We closed the road to Paris - we're on our way to Berlin" Every bond you buy of the 4th Liberty Loan is a bayonet thrust at the Kaiser* ("Paris yolunu kapattık, Berlin yolundayız" 4. Özgürlük Kredisi'nden alacağınız her tahvil Kaiser'e bir süngü darbesidir) yazısı bulunmaktadır.

Görsel 6. Kaiser Konulu Altıncı Poster (Kaynak: LOC, 1918b)

Görüntüsel göstergede posterde çıplak ayaklarıyla ABD askerlerinin süngüleri üstünde yürüyen ve başından terler akan II. Wilhelm resmedilmektedir. Propaganda posterinde ABD askerleri, Paris yazan yerden Berlin yazan yere doğru ilerlemektedir. Belirtisel göstergede posterdeki ABD askerleri, Birinci Dünya Savaşı'ndaki ABD ordusunu temsil ederken, II. Wilhelm ise Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılmaktadır. Propaganda posterindeki yazılardan ABD halkının alacağı tahvillerin ABD'nin Alman İmparatorluğu'na karşı savaşın kazanılmasında önemli bir rol üstleneceği anlatılmaktadır. Bu açıdan posterde tahviller, II. Wilhelm'e yöneltilen süngüleri simgelemektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada incelenen Birinci Dünya Savaşı'ndaki ABD'nin II. Wilhelm konulu propaganda posterlerinde Alman İmparatorluğu'nun metonimi olarak kullanılan II. Wilhelm'in doğrudan ABD kamuoyunda hedef gösterildiği sonucuna ulaşılmıştır. Propaganda posterlerinde genel olarak II. Wilhelm mizahi unsurlarla gülünç duruma düşürülerek itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda incelenen posterlerde II. Wilhem'in Birleşik Krallık ve Fransa'daki propaganda görsellerinin aksine katliam yapan bir savaş suçlusu olarak sunulmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında propaganda posterlerinin birinde II. Wilhelm örümceğe benzetilerek Alman İmparatorluğu'nun tehlikeli olabileceği anlatılmıştır. Ayrıca propaganda posterlerinin birinde II. Wilhelm'in ABD'de iş yavaşlatan birine madalya vermesiyle de II. Wilhelm üzerinden Alman İmparatorluğu'nun düşman ülke olduğu vurgusu yapılmıştır. Çalışmada analiz edilen propaganda posterlerinde yalnızca II. Wilhelm'in itibarsızlaştırılmasına çalışılmadığı, bunun yanında II. Wilhelm temsilleri üzerinden ABD halkının iş yavaşlatmaması, tahvil satın alması, yiyecek israf etmemesi ve bilgi gizlemesi gibi hangi davranışlarda bulunup bulunmaması gerektiğinin de telkin edildiği ortaya çıkarılmıştır. Bu açıdan çalışmada propaganda posterlerindeki II. Wilhelm temsillerinin ABD kamuoyunun istenilen yönde şekillenmesinde bir propaganda aracı rolü üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

Afflerbach, H. (1998). Wilhelm II as supreme warlord in the First World War. *War in History*, 5(4), 427-449.

Kohut, T. A. (1991). *Wilhelm II and the Germans: A study in leadership*. The United States of America: Oxford University Press.

LOC (1917a). *Kaiser Konulu Birinci Poster*, https://www.loc.gov/item/00653070/, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

LOC (1917b). *Kaiser Konulu İkinci Poster*, https://www.loc.gov/item/2001699908/, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

LOC (1917c). *Kaiser Konulu Üçüncü Poster*, https://www.loc.gov/item/2002712083/, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

LOC (1917d). *Kaiser Konulu Dördüncü Poster*, https://www.loc.gov/item/2002699397/, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

LOC (1918a). *Kaiser Konulu Beşinci Poster*, https://www.loc.gov/item/93515950/, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

LOC (1918b). *Kaiser Konulu Altıncı Poster*, https://www.loc.gov/item/00652367/, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

LOC (2024). *Birinci Dünya Savaşı ABD Posterleri*, https://www.loc.gov/collections/world-war-i-posters/?fa=location:united+states&sp=1, Erişim Tarihi: 13.12.2024.

McLean, R. R. (2001). Kaiser Wilhelm II and the British Royal Family: Anglo-German Dynastic Relations in Political Context, 1890–1914. *History*, 86(284), 478-502.

Mommsen, W. J. (1990). Kaiser Wilhelm II and German politics. *Journal of Contemporary History*, 25(2), 289-316.

Reinermann, L. (2008). Fleet Street and the Kaiser: British public opinion and Wilhelm II. *German History*, 26(4), 469-485.

İHRACATTA DİJİTALLEŞMENİN YÜKSELEN GÜCÜ: SOSYAL MEDYA

Arş. Gör. Müsemma ÇÖKERDENOĞLU
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/Ömer Seyfettin Uygulamalı Bilimler Fakültesi
mcokerdenoglu@bandirma.edu.tr- 0000-0003-2905-2974

Arş. Gör. Azimenur AYAZ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi/İletişim Fakültesi
aayaz@bandirma.edu.tr- 0009-0002-9874-5942

ÖZET

İhracat süreçlerini optimize eden, maliyetleri düşüren ve pazara erişimi genişleten dijitalleşme, ihracatın temel dinamiklerini yeniden şekillendirerek, uluslararası pazarlarda etkin bir biçimde yer almayı ve rekabet gücünü arttırmayı hedefleyen ihracatçılar için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Dijitalleşmeyle birlikte yaygınlaşan sosyal medya platformları, pazar araştırmaları ve müşteri ilişkileri yönetimini, işletmelerin hedef pazarlarını rahatlıkla belirleyip bu pazarlara uygun stratejiler gelişmelerini sağlamaktadır. Bu çerçevede sosyal medya platformları, ihracatçılar için yeni bir iletişim, pazarlama, tüketici ve satış kanalı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece sınırların ötesindeki ekonomik iş birlikteliklerini ve rekabeti artırarak yeni iş modellerinin ve pazar stratejilerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bu çerçevede, 2022 yılına ait 38 OECD ülkesine ilişkin sosyal medya kullanıcı sayıları ile mal ve hizmet ihracat verileri kullanılarak, sosyal medya kullanıcı sayısının mal ve hizmet ihracat hacmi üzerinde açıklayıcı bir faktör olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan Basit Doğrusal Regresyon analizi sonucunda, testin %1 düzeyinde anlamlı ve pozitif olduğu ve ülkelerin sosyal medya kullanıcı sayılarının, mal ve hizmet ihracat hacmini %56 oranında açıkladığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, 2022 yılında sosyal medya kullanıcı sayısının, mal ve hizmet ihracat hacmini etkilediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, sosyal medya platformlarının ihracat gibi önemli bir ekonomik faaliyet üzerindeki etkisinin yalnızca teorik bir varsayım olmadığını, ölçülebilir bir gerçeklik olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mal ve Hizmet İhracatı, Sosyal Medya, Dijitalleşme

1. GİRİŞ

Bilginin sayısallaşması anlamına gelen dijitalleşmeyle iletişim araçları gelişmiş ve çeşitlenmiş Web 2.0 teknolojisinin de gelişmesiyle sosyal medya platformları etkili birer iletişim aracı olarak hayatımızın merkezinde yerini almıştır. Günümüzde sosyal medya zaman ve mekândan bağımsız, sosyalleşme, alışveriş ve pazarlama gibi birçok alanda önemli bir etkiye sahip olarak hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Son yıllarda ihracatın yoğun rekabet koşullarında sürdürülebilir bir avantaj sunabilmesi için firmaların dijital dönüşümü benimsemeleri kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Dijitalleşmenin ihracata katkısı, küresel ticaret yapılarında ve iş modellerinde dönüştürücü bir rol oynamış, sosyal medya küresel ticaretin temel dinamiklerinden biri olmuştur. Sosyal medya platformlarının, ticaretin her aşamasında önemli bir araç olarak kullanılmaya başlanması, işletmelerin küresel pazarlara erişimini ve rekabet gücünü artırmaktadır. İhracat yapan firmalar için sosyal medya, sadece bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, marka bilinirliği ve erişim, hedef pazarlara özelleştirilmiş içerik, müşteri ilişkileri ve etkileşim, dijital reklamcılık ve pazarlama kampanyaları, pazar araştırması ve trend analizi yapma gibi imkanlar sunarak pazarlama, müşteri ilişkileri ve marka yönetimi gibi önemli işlevleri yerine getirmektedir. Sosyal medya, özellikle tüketici davranışlarını şekillendiren ve pazar taleplerini etkileyen önemli bir platform olarak, ihracat stratejilerinin merkezine yerleşmiştir. Globalleşen dünyada, tüketicilerin bilgiye erişim hızının artması, işletmelerin hedef pazarlarında etkin bir şekilde konumlanmalarını zorunlu hale getirmiştir. Sosyal medya, bu noktada firmalara, yalnızca yerel pazarlarda değil, aynı zamanda uluslararası alanda da rekabet avantajı sağlamada önemli bir platform sunmaktadır. Ayrıca, sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirilen etkileşimler, firmaların marka bilinirliğini artırmalarına ve müşteri sadakatini sağlamalarına olanak tanımaktadır. Birçok araştırmacı, şirketlerin yabancı pazarlardaki başarısının büyük ölçüde bilişim teknolojilerine ve internetle ilgili yeteneklere uyum sağlama kapasitesine bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Loane, 2006; Sinkovics vd., 2013). Bu bağlamda, dijitalleşme ve sosyal medyanın ihracat yapan firmalar için yeni fırsatlar yarattığı söylenebilir.

Son zamanlarda yasaklanan sosyal medya platformlarının ekonomi üzerindeki etkisi, küresel ticaretin evrimi ve dijitalleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri hakkında önemli soruları gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, sosyal medya kullanıcı sayısının, ekonomik büyümenin bir birleşeni olarak mal ve hizmet ihracatının yüzde kaçını açıkladığını incelemek, sosyal medyanın ihracat üzerindeki etkilerini anlamak açısından kritik bir adım olacaktır. Araştırma, sosyal medya kullanıcı sayısının artmasının, ihracat faaliyetlerini önemli ölçüde etkilediğini ve bu etkileşimin, global pazarda yer edinme süreçlerinde işletmelere stratejik avantajlar sunduğunu varsaymaktadır. Bu varsayım, dijitalleşme ve sosyal medya kullanımının, ihracat alanında önemli bir değişim yaratabileceği ve ekonomik büyümenin hızlanmasına katkıda bulunabileceği üzerine kurulmuştur.

Bu çalışma dijitalleşme, sosyal medya ve ihracat kavramlarını tanımlayacak, ihracat ve dijitalleşme, ihracat ve sosyal medya kavramları arasındaki ilişkiler üzerinde duracaktır. Ayrıca, sosyal medya kullanıcı sayısının mal ve hizmet ihracatı üzerindeki etkisini incelemeyi

amaçlayan bu araştırma, dijitalleşmenin ihracat alanındaki gücünü ve sosyal medyanın bu süreçte önemli bir faktör olduğunu tartışacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dijitalleşme

Latince "parmak" anlamına gelen digitus sözcüğü, Romalıların sayıları ifade etmek için parmaklarını kullanmaları sonucu, Avrupa dillerine "digit" olarak geçmiştir ve bu terim sayı ile sayının bulunduğu hane anlamında kullanılmaktadır (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 52). Dijitalleşme, bilginin sayısallaştırılması sürecini ifade eder (Ersöz ve Özmen, 2020: 172) ve analog mesajların elektronik olarak depolanıp işlenebilen sinyallere dönüştürülmesiyle, ses, görüntü ve metinlerin bir araya getirilmesini sağlayarak bilginin entegrasyonunu mümkün kılan önemli bir teknolojik ilerleme olarak öne çıkar (Ormanlı, 2012: 32). Yeni medya çağının temel teknolojilerinden biri olan dijitalleşme, farklı formatlardaki verilerin iletişim araçlarında dolaşımını ve dönüşümünü sağlamaktadır (Değirmencioğlu, 2016: 592-593).

Dünya genelinde nüfusun yarısından fazlası internet kullanmakta, yaklaşık üçte biri ise mobil internet erişimine sahip bulunmaktadır; bu da günlük bilgi akışının büyük oranda dijital platformlarda gerçekleşmesini beraberinde getirmektedir (Yengin, 2019: 137). Teknolojinin hayatın her alanına yayılmasıyla etkisini hissettiren dijitalleşme, birçok alanda hızlı ve köklü değişimlere zemin hazırlamaktadır (Atatanır, 2022: 78). Özellikle taşınabilir cihazlar, teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak, zaman ve mekân sınırlaması olmadan dijital medyanın sınırsız kullanımına olanak sağlamaktadır (Ding ve Lii, 2023: 1). Dijitalleşme, işlemlere hız ve çeşitlilik kazandırırken gereksiz iş yükünü azaltarak daha verimli alanlara yönelme fırsatı sunmaktadır (Yücel ve Adiloğlu, 2019: 47). Aynı zamanda, küresel iletişimi güçlendiren bir etki yaratmaktadır. Teknolojik ilerlemeler, küresel iletişim ağlarının oluşumunu kolaylaştırmış, dijital dilin yaygınlığı ve basit yapısı yatay ve küresel iletişimin temellerini atmıştır (Thompson, 2008: 245; Castells, 2005: 58). Dijitalleşmenin etkisiyle geçmişten günümüze iletişim, gelişen dünya, artan talepler ve değişen gereksinimler doğrultusunda farklılaşmış ve iletişim araçlarının çeşitliliği ile önemini arttırmıştır (Beyaz Özbey, 2022: 147). Tam bu noktada sosyal medya hayatımızın merkezinde yerini alarak her alanda gücünü ve etkisini göstermiştir.

2.2. Sosyal Medya

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, sosyal ve ekonomik yaşamın birçok alanında köklü değişimlere yol açmış, bireysel yaşamdan kurumsal ilişkilere kadar birçok alanı dönüştürmüştür (Akyol ve ark., 2023: 102). İnternetin ilk yıllarında tek yönlü ve analog bir bilgi akışı hâkimken, Web 2.0 teknolojilerinin devreye girmesiyle bu yapı etkileşimli bir hâle gelmiş, bloglar ve sosyal medya platformları etkili birer araç olarak kullanılmaya başlamıştır (Değirmencioğlu, 2016: 592).

Medya, dünyanın her yerinden insanlara bilgi ulaştırarak dünyayı tanıma ve bilgilenme imkânı sunmaktadır (Akyıldız, 2019: 11). Latince "medium" kelimesinden türeyen "medya," iletişim literatüründe kitle iletişim araçlarıyla bilgi, duygu ve düşünce aktarım ortamlarını ifade etmektedir (Kılıç, 2019: 230). Sosyal medya ise, Safko'nun tanımında olduğu gibi, insanların

iletişim kurmak için düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşabileceği bir yer olarak 'sosyal' ve iletişim kurma yöntemleri ve araçları olarak ifade edilen 'medya' kelimelerinin anlamlarına odaklanarak açıklanabilir (Safko, 2010: 3, 4).

Sosyal medya, kullanıcılarına özgürce düşüncelerini ifade etme ve içerik üretme imkânı sunarken aynı zamanda hızlı bilgi akışı ve etkileşimli bir deneyim sağlamaktadır (Safko ve Brake, 2009: 6). Kullanıcılar, sosyal medya sayesinde ilgi alanlarına yönelik içeriklere hızla ulaşabilirken, geleneksel medyadan farklı olarak içerik üreticisi rolünü de üstlenebilmektedir (Keskin ve Baş, 2015: 52; Mutlu, 2021: 2). Sosyal medya, tek yönlü iletişimi çift taraflı bir yapıya dönüştürmüş; metin, ses, görsel ve video gibi öğeleri bir araya getirerek kullanıcıların iletişim ihtiyaçlarına yeni bir boyut getirmiştir (Yalınız, 2020: 17; Akkök, 2022: 40). Günümüzde sosyal medya, anlık bilgi paylaşımı, sosyalleşme, alışveriş ve pazarlama gibi birçok alanda vazgeçilmez bir araç hâline gelmiştir (Ayaz ve Barış, 2024: 1009).

Sosyal medya platformlarının temelleri, 1991 yılında "World Wide Web" (www) kullanıcıların erişimine sunulmasıyla daha da güçlenmiştir (İli, 2013: 5). 1997 yılında faaliyete geçen ve 2001'de benzer sitelerin artması nedeniyle kapanan SixDegrees, sosyal medyanın ilk örneği olarak kabul edilmiştir (Boyd ve Ellison, 2007: 214; İli, 2013: 5). Youtube, 2005 yılında, Twitter ise 2006 yılında kurulmuştur (Hazar, 2011: 155, 156). Harvard Üniversitesi iletişim ağı olarak kurulan Facebook ise 2006 yılında herkesin erişimine açılarak dünya çapında en çok kullanılan sitelerden biri olmuştur (Irak ve Yazıcıoğlu, 2012: 16).

Çizelge 1. Sosyal Medya Platformların Kuruluş Yılları ve Özellikleri

1997	SixDegrees.com (İlk sosyal ağ sitesi).
1999	Live Journal, Asian Avenue, Black Planet.
2001	StumpleUpon (Kullanıcılar tarafından yapılan oylamalar ile yeni web sayfalarının keşfedilmesine olanak sağlamaktadır).
2003	LinkedIn (İş grupları platformu), MySpace (Sosyal iletişim), Last Fm (Radyo).
2004	Flickr (Fotoğraf paylaşım sitesi), Facebook (Hardvard Üniversitesi'nin iletişim ağı), MySpace, Digg (Haber sitesi).
2005	YouTube, Facebook (Liseler dahil edildi), Reddit (İçerik ve haber sitesi).
2006	Windows Live, Twitter, Facebook (Herkese açıldı).
2007	FriendFeed (Tüm sosyal medya uygulamalarını görüntüleyerek kişilerin bildirilerini yayınlayabilir).
2010	İnstagram, Pinterest, Google Buzz
2011	Google Plus, Snapchat (Süre limitli resim ve video paylaşımı gerçekleştirmektedir).
2012	Vine (Video paylaşım sitesi), Pheed, Sulia (Belirli konulara erişim sağlamaktadır), Thumb (Grup kaynaklı fikir paylaşımı sağlamaktadır)
2013	Medium (Blogger platformu), Kleek (Facebook kaynaklı yakın arkadaşların özel ağ oluşturmasını sağlamaktadır), Viddy (Video ve içerik paylaşımı yapmaktadır).
2014	Atmospheir (Yapılan paylaşımlar için farklı kimlikler üretmektedir), Learnist (Video, makale ve imaj gibi görsellerin paylaşılmasını sağlamaktadır).

2015	Periscope (Sosyal medya kullanıcılarının canlı yayın yapabilmesini sağlamaktadır), Scorp (Video paylaşım odaklı sözlük programıdır).

Kaynak: (Şahin ve İçil, 2019: 189)

Sosyal medya platformları, çevrimiçi ve taşınabilir teknolojilerle iletişimi etkileşimli bir diyaloga dönüştürmekte; tek bir merkezden geniş bir kitleye hitap etmenin ötesinde, çok noktadan çok kitleye erişim sağlamaktadır (Baruah, 2012: 2; Poytner, 2012: 208). Ayrıca bu platformlar, bireylerin iletişim kurmasına, içerik paylaşmasına, öğrenmesine, sosyalleşmesine ve ticari faaliyetlerde bulunmasına olanak tanıyarak, günümüzün yeni kamusal alanları olarak görülmektedir (Süar, 2017: 29; Kırcova ve Enginkaya, 2015: 4-5). Son yıllarda sosyal medya kullanımı gözle görülür biçimde artmakta X, Facebook, Linked-in ya da YouTube gibi sosyal medya platformlarında faaliyet gösteren birçok şirket de yepyeni hizmet ve iş fikirleri üreterek bu alana katkı sağlamaktadır (Kara, 2012 :102).

Çizelge 2. Dünya Genelinde Sosyal Medya Kullanım Oranı

Sosyal Medya Kullanımının Nüfusa Oranı	59.4 %
Sosyal Medya Kullanıcı Sayısı	4.76 Milyar
Toplam Nüfus	8.01 Milyar

Kaynak: www.wearesocial.com 2023 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Çizelge 2 incelendiğinde Dünya nüfusunun toplam %59.4'sinin sosyal medyayı kullandığı görülmektedir. Bu oranlar doğrultusunda hem Dünya da hem de Türkiye'de sosyal medyanın çok etkin bir iletişim ağı olduğu söylenebilir. Sosyal medya kullanım oranlarının dünya nüfusunun yarısından fazlasını kapsaması sosyal medyanın bireyin sosyal çevresi, aile ve din gibi geleneksel kontrol mekanizmalarının yerini büyük ölçüde aldığını göstermektedir (Çalışkan ve Mencik, 2015: 255).

2.3. Sosyal Medya ve Tüketim

Sosyal Medya platformları, yüz yüze iletişim yerine dijital etkileşimin tercih edildiği bir ortam sunarak, aynı zamanda satış ve pazarlama alanında tüketiciye ulaşmak ve onları etkilemek için etkili bir araç haline gelmiştir (Kırcova ve Enginkaya, 2015: 140). Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişimle birlikte internet, günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş, iş dünyası bu dönüşüme ayak uydurarak yeni kurallarla tanışmış ve teknoloji, sadece bilgi ve eğlenceyle sınırlı kalmayıp ev ve iş yaşamını da derinden etkilemiştir (Irmak, 2023: 182). İnternette ticaretin mümkün hale gelmesi, dünyayı daha küresel bir yapıya dönüştürerek ticaret fırsatlarını hızlandırmıştır (Irmak, 2023: 181). Bu süreçte sosyal medya, coğrafi ve zamansal sınırlamaları aşarak, tüketimin sınırsız bir şekilde gerçekleştiği bir tüketim toplumu yaratmıştır (Ahmadov, 2019: 33). Ayrıca, kullanıcıların ihtiyaçlarını çevrimiçi platformlar aracılığıyla karşılamalarını sağlayarak, evlerinden çıkmadan istedikleri ürünlere kolayca sahip olma olanağı sunmaktadır (Ceyhan, 2017: 221). Böylece kullanıcılar, sahip oldukları ya da satın aldıkları ürünleri paylaşarak kimliklerini oluşturmakta ve bu seçimlerle bir

topluluğun parçası olarak kendilerini ait hissetmektedir (Liu, 2007: 255; Demir, 2016: 28). Bu bağlamda sosyal medya, tüketim toplumuna hizmet ederek, tüketim kültürünü ve ürünleri dijital platformlar aracılığıyla dünya çapında yaymaktadır (Kırık, 2013: 94; Gezgin, 2018: 23).

2.4. İhracatta Dijitalleşme

İhracat, bir ülkenin sınırları içinde üretilen ürün ve hizmetlerin başka ülkelere satılmasını ifade eder. Ekonomik büyümenin temel bileşenlerinden biri olan ihracat, ülkeye döviz girdisi sağlayarak ekonomik istikrarı destekler ve yerel firmaların uluslararası piyasalara erişimini mümkün kılar. Bunun yanı sıra, ihracat istihdam yaratır, dış ticaret açığını azaltır ve ölçek ekonomisi avantajlarıyla üretim maliyetlerini düşürerek firmaların rekabet gücünü artırır. Ayrıca, bir ülkenin küresel pazarda daha aktif bir oyuncu haline gelmesini ve bölgelerdeki üretim ve altyapı gelişimiyle bölgesel dengesizliklerin azalmasını sağlar. Günümüzde, ihracatın yoğun rekabet koşullarında sürdürülebilir bir avantaj sunabilmesi için firmaların dijital dönüşümü benimsemeleri kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Hızlanan teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme, ticarette bir dönüşüme neden olmuştur. Dış ticaret hem süreçlerini hızlandırıp basitleştirerek verimliliklerini artırmakta hem de geleneksel biçimleri ve modelleri dönüştürmektedir. Aynı zamanda dış ticaret tarafları arasında iletişim sistemini temelden yeniden şekillendirmektedir (Nikulina, 2019: 795). Dijital teknolojiler, ticaret maliyetlerini düşürmekte ve dış ticaret operasyonlarında ve yapısında önemli değişiklikleri beraberinde getirmektedir (Shuyskiy, 2019:4).

Dijitalleşmenin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri çift yönlüdür. Bir yandan, ticaret katılımcıları arasındaki iletişim ve ilişkilerde dönüşümcü değişiklikler yaratmaktadır; diğer yandan ise, yapay zekâ ve diğer yenilikçi teknolojilerin entegrasyonu sayesinde geliştirilen yeni ürün ve hizmetlere yönelik tüketici talebinin artmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Cora ve Yolcu, 2022: 2597). Dijitalleşme, iletişim araçlarının genişlemesi ve iyileştirilmesiyle, ticaret katılımcılarının birbirleriyle olan etkileşimlerini daha verimli ve hızlı hale getirmiş, zaman ve maliyet tasarrufu da sağlamıştır. Özellikle ticari iş birliklerinin derinleştirilmesi ve operasyonel süreçlerin optimizasyonu açısından büyük önem taşımaktadır. Yapay zekâ, büyük veri analitikleri, IoT, Blockchain, Bulut Bilişim Sistemleri, dikey ve yatay entegrasyon ve otomasyon teknolojileri gibi yenilikçi araçların kullanımı, pazarın dinamiklerini ve tüketici ihtiyaçlarını daha iyi anlama kapasitesini artırmış, bu da ürün ve hizmetlerin kişiselleştirilmesi ve süreçlerin yeniden şekillendirilmesine olanak tanımıştır. Örneğin, dijitalleşmeyle birlikte uluslararası ticaretin düzenlenmesi ve kontrol edilmesi açısından önemli olan gümrük işlemlerini de etkilemiş, süreçleri kolaylaştıracak sistemler operasyonlara dahil edilmiştir. Gümrük işlemlerinde Dünya Gümrük Örgütü'nün adını verdiği "Dijital Gümrük" uygulamaları dijitalleşmenin kullanılmasını teşvik etmektedir. Sınır ötesi ticarette dijital sistemlerin kullanılmasıyla gümrük vergilerini tahsil etme, mal, insan ve ülke sınırlarını koruma, para akışını denetleme ve küresel terörizmin önüne geçme amacı taşımaktadır (WCO, 2015). Rusya Federasyonu'nda Gümrük İdareleri'nin (FCA), Birleşmiş Milletler Yönetim, Ticaret ve Taşımacılık için Elektronik Veri Değişimi Dizinleri (CUSDEC), Güney Kore'de KCS (Korea Customs Service), Tek Pencere Uygulaması, WCO Veri Modeli, SAFE Çerçeve Anlaşması, Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü ve Koordine Sınır Yönetim Sistemi dünyada kullanılan

dijital gümrük uygulamalarıdır (Erdoğan, 2024: 118). Dijitalleşme ve finans teknolojilerindeki yenilikler, uluslararası ticaretin finansmanı ve ödeme sistemlerinin dönüşümüne öncülük etmiştir (Laudon, K., & Traver, G.,2021: 120). Blockchain teknolojisi, uluslararası ticaret işlemlerinde belge yönetimini dijitalleştirerek fiziksel kontrole olan ihtiyacı ortadan kaldırır ve bu belgelerin dijital ortamda depolanmasını ve ilgili taraflar tarafından izlenebilir olmasını sağlaması dijitalleşmenin dış ticaret süreçlerindeki değişime ve dönüşüme neden olduğu yine dijitalleşme ve dış ticaret entegrasyonunun başka bir örneğidir (Özyüksel ve Ekinci, 2020: 84). Dijital teknolojilerin sürekli yükselişi, uluslararası ticaretin bu dijital dönüşümden önemli ölçüde etkileneceğini göstermektedir (World Trade Report, 2018). Dijital teknolojilerin sürekli gelişimi, uluslararası ticaretin yapısını stratejik anlamda yeniden şekillendirmektedir. Bu yeniden şekillenme, özellikle maliyet düşürme ve işlem süreçlerinin hızlandırılması açısından uluslararası arenada rekabet gücünü artırıcı etkisi olduğundan stratejik bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.5. İhracat ve Sosyal Medya İlişkisi

Uluslararası ticaret ve sosyal medya arasındaki etkileşim, dijitalleşme sürecinin uluslararası ticaret dinamiklerini dönüştürmesi bağlamında önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Son yıllarda, teknolojik gelişmelerdeki ivme ve sosyal paylaşım sitelerinin kullanımına yönelik artan ilgi, dijital ortamı köklü bir şekilde dönüştürmüş ve kuruluşların tüketicileriyle etkileşim kurma yönteminde önemli değişikliklere yol açmıştır (Hofacker ve Belanche, 2016: 79). Sosyal medya, dış ticaret faaliyetlerini destekleyen stratejik bir araç olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm, ihracat girişimlerinin varlığını, firmaların müşterileriyle hem işlemsel açıdan hem de ilişkisel bağlar kurma ve yönetme konusunda modern yöntemlere ulaşırken uyum sağlamadığı takdirde tehdit altında bırakacak bir düzeye ulaştırmıştır (Tsai ve Men, 2017: 14). Sosyal medya platformları, şirketlerin müşterilere ulaşmak ve etkileşimli marka toplulukları oluşturmak amacıyla pazarlama iletişimlerine entegre edilen önemli bir yapı haline gelmiştir (Johnston vd., 2018: 47). Birçok firma etkinliğini sağlamak ve etkileşimi yüksek marka toplulukları oluşturmak amacıyla Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal medya platformlarını pazarlama süreçlerine dahil etmektedir (Johnston vd.,2018: 52).

Sosyal medyanın ihracata etkisi, günümüzde işletmelerin küresel pazarlarda varlıklarını sürdürmeleri ve genişletmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Sosyal medyanın özellikle şirketlerin profesyonel ve bireysel, kişisel düzeyde ilişkilerinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Carmichael vd. (2011) ve Trainor vd. (2014), sosyal medyanın ihracat yapan şirketlerde rekabet avantajı yaratma, bilgi yönetimini geliştirme ve şirket performansını artırdığını ifade etmektedir. Benzer ifadeyle Reuber ve Fischer (2011), ve Mathews vd. (2012)'de sosyal medyanın firmaları uluslararası fırsatları daha hızlı ve etkin bir şekilde yakalamasına olanak tanıdığını, bu teknolojilerin kullanımının ihracatçı firmaların performansını olumlu yönde etkileyerek benzersiz etkiler yarattığını belirtmiştir. Bu bağlamda sosyal medyanın ihracat yapan firmalara uluslararası pazarlama stratejilerini iyileştirmek ve rekabet avantajı sağlamak adına etkili bir araçtır. Sosyal medya teknolojileri, firmaların müşteri bilgilerine erişimini ve etkileşimini artırarak doğrudan veya dolaylı yollarla müşteri bilgilerine daha fazla erişim sağlama potansiyeline sahiptir. Satış temsilcileri sosyal medyayı mevcut satış

teknolojisi araç setinde tamamlayıcı bir teknolojik araç olarak görmekte ve satış süreçlerinde sosyal medya kullanımının gelir üretimini artırabileceğini belirtmektedir (Quinton ve Wilson, 2016: 19, Trainor vd., 2014: 1206). Ayrıca, satışlarda sosyal medya kullanımının müşteri memnuniyetinde (Agnihotri vd., 2016), şirket satış performansında (Agnihotri ve John-Mariadoss, 2022; Schultz vd., 2012) ve ilişki performansında (Ogilvie vd., 2018) iyileşmeye yol açtığını tespit etmişlerdir. Sosyal medya işletmelerin, müşteri iletişimi, sürekli etkileşim, potansiyel tüketici tabanına erişim yeteneklerini geliştirme, yabancı pazarlarda fiziksel varlık gereksinimlerini azaltma, detaylı pazar araştırmaları yürütme, dünya çapında geniş ve çeşitlilik gösteren kitlelere ulaşma, etkileyici ve etkileşimli içeriklerle marka imajını güçlendirme, tercihler ve trendler hakkında bilgi edinme, Instagram ve Facebook gibi platformlardaki entegre e-ticaret imkanı sunma, gibi özellikleri ile modern ihracat stratejilerinde kritik bir rol oynamaktadır. Alarcón-del-Amo, Rialp ve Rialp (2016), yöneticilerin yabancı müşterilerle etkili bir şekilde başa çıkabilmeleri için sosyal medya yeteneklerine olan önemi vurgulayarak, sosyal medyayı iş süreçlerinde kullanma konusundaki yönetsel tutumları ve sosyal medyayı kullanma niyetini doğrudan etkilediğini belirtmişlerdir. Sosyal medya platformlarını kullanma niyeti, ihracat yapan firmalar tarafından nihai kullanımlarını arttırdığını ifade etmişlerdir. Yerel pazarlarda kabul gören sosyal ağların ilişkisel potansiyeli, uluslararası pazarlarda da etkili olabilir. Bu, Barnes ve diğerleri (2012), Stockdale, Ahmed ve Scheepers (2012) ile Durkin, McGowan ve McKeown (2013) tarafından yapılan çalışmalarla desteklenen bir bulgudur. Bu yazarlar, sosyal ağların yerel pazarlardaki ilişkisel potansiyelinin uluslararası ölçekte de şirketlerin daha geniş kitlelere ulaşmasına, iş birliklerine ve müşteri ilişkilerine katkıda bulunabileceğini göstermişlerdir. Firmaların yeteneklerini ve kendilerini gösterme fırsatı bulduğu platformlar ile yeni iş fırsatları yaratmasına ve uluslararası ilişkileri güçlendirmesine yardımcı olmaktadır (Arnone ve Deprince, 2016: 57). Aynı zamanda, Arnone ve Deprince (2016), sosyal medyanın müşteriler, distribütörler veya ithalatçılar gibi uluslararası ortaklar arasındaki ilişkilerin yaratılmasını ve geliştirilmesini kolaylaştırdığını da ifade etmektedir. Sosyal medya işletmelerin, uluslararası pazar büyümesi, kolektif bilgi alışverişi ve sosyal sermaye biriktirme gibi fırsatlardan yaralanma imkânı sağlamıştır. (Berthon vd., 2012; Okazaki ve Taylor, 2013).

Günümüzde sıklıkla kullanılan bir iletişim aracı olarak sosyal medya, satış birimlerine satış süreçleri esnasında sunumlar ve etkileşimler yapmak için alternatif medya yeteneklerinin bir kombinasyonunu sunmaktadır (Vernuccio, 2014: 220, WYC Wang vd., 2016: 9). Lacoste (2016), sosyal medya uygulamalarının ürün bilgilerini dağıtmak, olası alıcıları belirlemek ve mevcut müşterilerle iletişimde kalmak için kanal sağladığını belirtmektedir. Sosyal medya ihracatçılar ve ithalatçılar arasından gün içerisinde etkileşimleri mümkün kılarak uluslararası ticarette kullanılan zaman ve mesafe engellerini ortadan kaldırmaktadır (Berthon vd., 2012: 265). Pezderka vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada, şirketlerin ihracat performansını artırma konusunda çeşitli stratejiler üzerinde durularak müşterilerle etkili iletişim kurabilen, ilişkileri güçlendirebilen, potansiyel müşterilere ulaşabilen, yabancı pazarlarda fiziksel varlık gerektirmeden faaliyet gösteren, pazar araştırmaları yapabilen ve gelişmiş ihracat yönetimi teknolojilerini kullanarak maliyetleri düşürebilen şirketler, gelişmiş ihracat performansı sergilemektedirler. López Rodríguez ve García Rodríguez'e (2005) göre, uluslararası pazarlar

daha büyük bir rekabet baskısı ile karakterize edilmektedir. Bu nedenle çabalarının bir kısmını yurt dışındaki pazarlara adayan firmalar, bu pazarlarda rekabete göğüs gerebilmek ve hayatta kalabilmek için rekabet avantajı arayışlarını yoğunlaştırmışlardır (Hitt, Hoskisson ve Kim, 1997: 780). Sosyal medya çağı, hem tüketicilerin erişebildiği ürün, hizmet ve ticari satış noktaları hakkındaki bilgileri artırırken hem de pazarlama bilgilerinin yayılma biçimlerini etkiler (Pang, & Kim, 2015).

Bu kapsamda, sosyal medya stratejileri ihracatçı açısından mal ve hizmetleri pazarlama, hedef pazara ulaşma ve tanıma, coğrafi ve kültürel engelleri aşma, müşteri tabanlarını genişletme konusunda önemli avantajlar sağlar. Bu entegrasyon şirketlerin küresel büyüme fırsatı sunar pazar ve müşteri verilerini optimize etmelerine yardımcı olur.

3. YÖNTEM VE ANALİZ

Teorik açıdan ihracat ve sosyal medya ilişkisi 'Kavramsal Çerçeve' başlığında ele alınmış, iki faktörün birbirleriyle ilişkisi literatürdeki çalışmalarıyla desteklenmiştir. Çalışmada sosyal medya kullanıcı sayısının, mal ve hizmet ihracatı üzerinde açıklayıcı bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Çalışmanın analizinde, 38 OECD ülkesine ilişkin veriler kullanılırken, 2023 yılına ait bazı ülkelerin mal ve hizmet ihracat verileri olmadığı için 2022 yılına ait veriler baz alınmıştır. Bu iki değişkenin seçilmesindeki temel neden, dijitalleşme sonucunda artan sosyal medya kullanımının, ihracat üzerindeki rolünü incelemektir. Çalışmada bağımsız değişken (açıklayıcı değişken) olarak sosyal medya kullanıcı sayısı, bağımlı değişken olarak ise mal ve hizmet ihracatı belirlenmiştir. İki değişkenli bu yapı, analitik açıdan Basit Doğrusal Regresyon analizine uygundur. Regresyon analizi bağımlı değişken ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik istatistiksel bir yöntemdir. Analizin amacı, iki değişkeni birbirine bağlayan genel bir örüntü olup olmadığını test etmek ve bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi göstererek belirlenen bağımsız değişken için bağımlı değişkeni tahmin etmektedir (Zapf vd., 2024:130). Basit doğrusal regresyon analizi, regresyon analizlerinden biri olup, bir bağımlı değişkenin diğer bir bağımsız değişken ile ilişkilendirilmesi, aralarında bağlantı kurularak bu bağlantıların analiz edilmesidir. Basit doğrusal regresyon, birbirleriyle doğrusal olarak ilişkili iki değişkeni, tek bağımlı değişken (Y) ve tek bir bağımsız değişkeni (X) içeren regresyonun en basit uygulamasıdır ve bunlar doğrusal olarak birbirleriyle ilişkilidir (Kasza vd., 2014:15).

Basit doğrusal regresyon denklemi: $\mathbf{Y= \beta0 + \beta1X + \varepsilon}$
Çalışma kapsamında kurulan denklem: $\mathbf{Lnexport = \beta0 + \beta1Lnsocial + \varepsilon}$

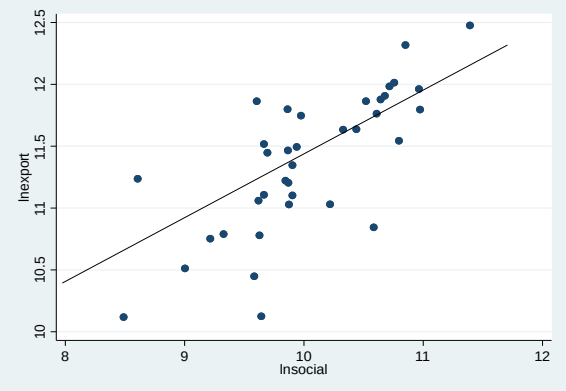
Yukarıdaki denklemde değişkenlerin önünde yer alan ln değişkenlerin logaritmasının alındığını, β0 sabit terimi, β1 tahmin edilecek katsayıları, ε ise hata terimini ifade etmektedir. Çalışmanın veri seti Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Çalışmanın Veri Seti

Değişkenler	Veri Adı	Veri Kaynağı
Lnsocial	Sosyal Medya Kullanıcı Sayısı	We are Social Raporu 2022
Lnexport	Mal ve Hizmet İhracatı (milyar $)	Word Bank

Sosyal medya kullanıcı sayısına ilişkin veriler We Are Social raporundan, mal ve hizmet ihracatı verileri ise Dünya Bankası kaynaklarından temin edilmiştir. Analiz kapsamında ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İşveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye, Yunanistan, Japonya, Finlandiya, Avusturalya, Yeni Zelanda, Meksika, Çekya, Macaristan, Polonya, Güney Kore, Slovakya, Şili, Estonya, Slovenya, İsrail, Letonya, Litvanya, Kolombiya ve Kosta Rika şeklinde 38 OECD ülkeleri ele alınmıştır. Analiz Stata 16.0 paket programı ile yapılmıştır.

Regresyon analizinde, modelin güvenilirliği ve kullanılabilirliği, modelin bazı temel varsayımları karşılayıp karşılamadığına bağlıdır. Bu varsayımlar arasında doğrusallık, normallik ve homoskedastisite yer almaktadır. Doğrusallık varsayımı, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu; normallik varsayımı, hataların normal dağılım gösterdiğini; homoskedastisite ise, hataların sabit varyansa sahip olduğunu ifade eder (Gujarati, D. N., & Porter, D. C., 2009).

Görsel 1. Doğrusallık Testi

Görsel 1'de doğrusallık testi grafiği verilmiştir. Regresyon çizgisinin düz bir doğru şeklinde olması, analiz edilen veri seti arasında doğrusal ve pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Normal dağılıp dağılmadığını test etmek için Jarque-Bera (1980), testi kullanılmıştır. Analiz sonucunda hesaplanan X^2 = .3914 bulunmuştur. Khi-kare tablo değeri X^2tab (2) = 1.876'dır. $X^2 < X_2$ tab (2) olduğundan hata terimlerinin normal dağıldığı kabul edilir. Son olarak homoskedastisite varsayımı test edilmiştir. Bu varsayım regresyon analizi sonuçlarının tutarlı olması açsısından önemlidir. Bunun için Breusch-Pagan (1979), testi kullanılmıştır. P değerinin 0.7885 olduğu görülmektedir. Eğer P değeri 0.05'ten büyükse, verinin homoskedastisite olduğunu, artık değerlerin varyansı, bağımsız değişkenin küçük ya da büyük olmasına göre farklılık göstermediği anlamına gelmektedir. Bu test sonuçları basit doğrusal regresyon testinin yapılabilirliğini göstermektedir.

Çizelge 4. Modelin Geneline İlişkin Bilgiler

Prob>F	R-squared	Adj R-squared
0.000	0.559	0.546

Çizelge 4'te modelin geneline ilişkin bilgiler yer almaktadır. Prob> F değeri, modeldeki tüm katsayıların sıfıra eşit olduğu boş hipotezi test etmek için kullanılmaktadır. F istatistiğine ilişkin olasılık değeri 0.000 bulunmuştur. Bu olasılık değerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda modeldeki tüm katsayıların sıfıra eşit olduğu H_0 hipotezi reddedilmektedir. R^2 (R-squared) ve Düzeltilmiş R^2 (Adj R-squared) ise modelin açıklama gücünü göstermektedir (Gemicioğlu, 2019: 7). R^2, değerinin 0.559 olduğu, bu bağımlı değişken olan mal ve hizmet ihracatındaki değişimin %56'lık kısmının bağımsız değişken sosyal medya kullanıcı sayısı tarafından açıklandığı anlamına gelmektedir.

Çizelge 5. Parametre Tahminlerine İlişkin Bilgiler

Lnexport	Coef.	Std. Err.	T	P-value
Lnsocial	.6435	.0965	6.66	0.000
cons	4.9164	.9710545	5.06	0.000

Çizelge 5'te parametre tahminlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Açıklayıcı değişkenin katsayıları (Coef.), katsayılara ilişkin standart hatalar (Std. Err.), T istatistiği ise herhangi bir katsayının sıfırdan farklı olup olmadığını, P-value değeri ise katsayının sıfıra eşit olduğu boş hipotezi test etmek için kullanılmaktadır (Gemicioğlu, 2019: 7). Çalışmada kurulan modelde başka bir açıklayıcı değişken kullanılmadığı için yalnızca P-value değeri yorumlanacaktır. Kurulan modelde P-value değerinin 0.05'ten küçük olduğu ve sosyal medya kullanıcı sayısının mal ve hizmet ihracatını açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı katkısının olduğu tespit edilmiştir.

Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu, sosyal medya kullanıcı sayısının mal ve hizmet ihracatını %56 oranında açıklayan bir değişken olduğu sonucuna varılmıştır. İhracat hacmini etkileyen faktörler arasında işgücü, yatırımlar, üretim kapasitesi ve teknolojik gelişmeler gibi çeşitli bileşenler yer almaktadır. Bu bağlamda, %56'lık bir açıklama oranının elde edilmiş olması, ihracat üzerindeki bu değişkenin önemli bir açıklayıcı güce sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Son zamanlarda yasaklanan sosyal medya platformlarının ekonomi üzerindeki etkileri çeşitli haber başlıklarıyla gündem olmuştur. Bu motivasyonla sosyal medyanın ihracat gibi önemli bir ekonomik faktör üzerindeki etkisi çalışmamızın motivasyonunu oluşturmuştur. Çalışma sonunda dijitalleşmenin etkisiyle artan sosyal medya ağlarının, firmaların uluslararası pazarları anlamaları ve uluslararası fırsatları değerlendirmeleri açısından kritik bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu uygulamalar, uluslararası pazarlarda fırsatları takip etme ve değerlendirme konusunda firmalara önemli avantajlar sağladığı ve ihracat yapan firmaların hedef pazarı belirleyebilmesi müşterilerinin birinci elden bilgilerini edinebildiği görülmektedir. Ayrıca

müşteri ihtiyaç ve tercihlerine daha hızlı ve doğru bir şekilde uyum sağlamaları ve en uygun ihracat pazarlama stratejilerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda sosyal medya kullanıcı sayısının ekonomik büyümenin en önemli kalemlerinden biri olan mal ve hizmet ihracat hacmini %56 oranında açıkladığını ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus analizin yalnızca 2022 yılını baz alınarak yapılmasıdır. Bu bağlamda ihracat hacminin birçok açıklayıcı değişkeni olmasına rağmen bu oran oldukça yüksektir. İhracat üzerinde açıklayıcı bir değişken olan sosyal medyanın, ihracat yapan firmalar tarafından daha fazla önem vermeleri gerekmektedir. Farklı kültürlerin sosyal medya kullanım yeteneklerini ve tercihlerini anlamalı, iletişim ve içerik hitap edilen müşterilere uygun seçilmelidir. Singh vd (2015), eğitim satış personelinin yeteneklerini geliştirmek için önemli bir araç ve sosyal medya kullanımı, modern satış işlemlerinin ürünlerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle, çalışanların sürekli eğitim ve gelişim programlarına katılmaları, bölgedeki küresel pazarlarda rekabetini artırabilir ve marka bilinirliğini güçlendirebilir.

KAYNAKÇA

Agnihotri, R., Dingus, R., Hu, M. Y., & Krush, M. T. (2016). Sosyal medya: B2B satışlarında müşteri memnuniyetini etkileme. *Endüstriyel Pazarlama Yönetimi, 53*, 172–180.

Agnihotri, R., & John-Mariadoss, B. (2022). Sosyal medya ve B2B satışları: Bütünleşik bir çerçeve ve gelecekteki yönler. *Endüstriyel Pazarlama Yönetimi, 102*, 377–380.

Ahmadov, S. (2019). Kültürel küreselleşme aracı olarak sosyal medyanın tüketim toplumuna etkisi. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 28-39.

Akkök, İ. C. (2022). Sosyal medya bağımlılığı ile sosyal medya haberlerine güven arasındaki ilişki: Cinsiyetin düzenleyici rolü (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi). Erzurum, Türkiye.

Akyıldız, M. (2019). Medyanın gücü ve toplumsal dönüşüm: Sosyal medyanın toplumdaki yeri ve etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(1), 1-18.

Akyol, H., Akar, T., & Akar, G. (2023). Dijitalleşme ve ekonomik büyüme: AB ülkelerinden yeni kanıtlar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26*(49), 99-114.

Arnone, L., & Deprince, E. (2016). Small firms internationalization: Reducing the psychic distance using social networks. *Global Journal of Business Research, 10*(1), 55-63.

Atatanır, H. (2022). Dijitalleşme: İş yaşamında ve sosyal güvenlikte. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12*(Dijitalleşme), 77-92.

Ayaz, A., & Barış, A. B. (2024). Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 8*(4), 1006-1025.

Barnes, D., Clear, F., Dyerson, R., Harindranath, G., Harris, L., & Rae, H. (2012). Web 2.0 and micro businesses: An exploratory investigation. *Journal of Small Business and Enterprise Development, 19*(4), 687-711.

Baruah, T. D. (2012). Effectiveness of social media as a tool of communication and its potential for technology-enabled connections: A micro-level study. *International Journal of Scientific and Research Publications, 2*(5), 1-10.

Berthon, P. R., Pitt, L. F., Plangger, K., & Shapiro, D. (2012). Marketing meets Web 2.0, social media, and creative consumers: Implications for international marketing strategy. *Business Horizons, 55*(3), 261-271.

Boyd, D. M., & Ellison, N. B. (2007). Sosyal ağ siteleri: Tanım, tarih ve araştırmalar. *Journal of Computer-Mediated Communication, 13*(1), 210-230.

Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1979). A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation. *Econometrica, 47*(5), 1287-1294.

Carmichael, F., Palacios-Marques, D., & Gil-Pechuan, I. (2011). Web 2.0 aracılığıyla bilgi yönetimi yetenekleri nasıl oluşturulur. *Hizmet Endüstrileri Dergisi, 31*(10), 1613-1625.

Castells, M. (2005). Enformasyon çağı: Ekonomi, toplum ve kültür, ağ toplumunun yükselişi (Çev. Ebru Kılıç, 1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ceyhan, A. (2017). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerindeki etkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research, 5*(8), 217-225.

Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanın yeni yüzü: Sosyal medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (50)*, 254-277.

Çağla, R. C., & UNCUOĞLU, Y. İ. Dijitalleşmenin Dış Ticaret Üzerine Etkisi ve Kağıtsız Dış Ticaret*., Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergi Cilt:8, Sayı:47 sayfa: 2597-2610*

Değirmencioğlu, Z. (2016). Dijital medyanın iletişimdeki rolü ve Web 2.0 uygulamalarının etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 42*(2), 590-600.

Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi: Çanakkale'de lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim, 9*(2), 27-50.

Ding, X., & Lii, W. (2023). The impact of portable devices on digital media usage and communication. *Journal of Communication Technology, 15*(1), 1-12.

Durkin, M., McGowan, P., & McKeown, N. (2013). Exploring social media adoption in small to medium-sized enterprises in Ireland. *Journal of Small Business and Enterprise Development, 20*(4), 716-734.

Ersöz, B., & Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology, 11*(42), 170-179.

Erdoğan, U. (2024). Uluslararası Ticarette Dijital Gümrük Uygulamaları. Erdoğan, U. (ed.), *Güncel Uluslararası Ticaret Uygulamaları.* Özgür Yayınları.

Gemicioğlu, S. (2019). *Stata ile Regresyon Analizi*. https://sgemicioglu.netlify.app/pdf/OLS.pdf

Gezgin, S. (2018). Sosyal medya ve tüketim kültürü. *İletişim Araştırmaları Dergisi, 12*(2), 23-45.

Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics*. McGraw-Hill/Irwin.

Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı-bir alan çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 7*(2), 237. http://www.huffingtonpost.com/

Hitt, M. A., Hoskisson, R. E., & Kim, H. (1997). International diversification: Effects on innovation and firm performance in product-diversified firms. *Academy of Management Journal, 40*(4), 767-798.

Hofacker, C. F., & Belanche, D. (2016). Eight social media challenges for marketing managers. *Spanish Journal of Marketing-ESIC, 20*(2), 73-80.

Irak, D., & Yazıcıoğlu, O. (2012). *Türkiye ve sosyal medya*. İstanbul: Okyanus Yayınları.

Irmak, E. (2023). Uluslararası ticarette dijitalleşme: E-ticaret kapsamında e-ihracat. *The Journal of Social Science, 7*(14), 180-200.

López Rodríguez, J., & García Rodríguez, R. M. (2005). Technology and export behaviour: A resource-based view approach. *International Business Review, 14*(5), 539-557.

Jarque, C. M., & Bera, A. K. (1987). A test for normality of observations and regression residuals. *International Statistical Review, 55*(2), 163-172.

Johnston, W. J., Khalil, S., Nhat Hanh Le, A., & Cheng, J. M. S. (2018). Behavioral implications of international social media advertising: An investigation of intervening and contingency factors. *Journal of International Marketing, 26*(2), 43-61.

Kara, T. (2012). Sosyal medya üzerinde yeni nesil pazarlama ve Türkiye bilgi & iletişim hizmetleri endüstrisinde sosyal ağların kullanımına yönelik bir araştırma. *Global Media Journal: Turkish Edition, 2*(4).

Keskin, B. A., & Baş, M. (2015). Sosyal medyanın tüketici davranışları üzerine etkisinin belirlenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(3), 51-69.

Kılıç, İ. (2019). Baudrillard açısından tüketim toplumunda özgürlük sorunsalı. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 4*(2), 39-52.

Kırcova, İ., & Enginkaya, E. (2015). *Sosyal medya pazarlama*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kırık, A. M. (2013). Gelişen web teknolojileri ve sosyal medya bağımlılığı. In A. Büyükaslan & A. M. Kırık (Eds.), *Sosyal medya araştırmaları-1* (pp. 69-102). Konya: Çizgi Kitabevi.

Liu, H. (2007). Social network profiles as taste performances. *Journal of Computer-Mediated Communication, 13*(1), 252-275.

Mutlu, T. (2021). Sosyal medya bağımlılığı ve kişilik ilişkisi: Sosyal medya üzerinden bir uygulama (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi). Sakarya, Türkiye.

Pezderka, N., Sinkovics, R. R., & Jean, R. J. B. (2012). Do born global SMEs reap more benefits from ICT use than other internationalizing small firms? In M. Gabrielsson & V. H. Manek Kirpalani (Eds.), *Handbook of research on born globals* (pp. 185-213). Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Ogilvie, J., Agnihotri, R., Rapp, A., & Trainor, K. (2018). Social media technology use and salesperson performance: A two-study examination of the role of salesperson behaviors, characteristics, and training. *Industrial Marketing Management, 75*, 55-65.

Ormanlı, H. (2012). Dijitalleşme ve iletişim teknolojilerinin rolü. *Elektronik ve İletişim Teknolojileri Dergisi, 5*(2), 30-35.

Özyüksel, S., & Ekinci, M. (2020). Blockchain Teknolojisinin Dış Ticarete Etkisinin Örnek Projeler Çerçevesinde İncelenmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 82-101.

Berthon, P. R., Pitt, L. F., Plangger, K., & Shapiro, D. (2012). Marketing meets Web 2.0, social media and creative consumers: Implications for international marketing strategy. *Business Horizons*, *55*(3), 261-271.

Poytner, R. (2012). *İnternet ve sosyal medya araştırmaları el kitabı: Pazar araştırmaları için araçlar ve teknikler*. İstanbul: Optimist Yayınları.

Quinton, S., & Wilson, D. (2016). Tensions and ties in social media networks: Towards a model of understanding business relationship development and business performance enhancement through the use of LinkedIn. *Industrial Marketing Management, 54*, 15-24.

Reuber, A. R., & Fischer, E. (2011). İnternet destekli pazarlarda uluslararası girişimcilik. *İşletme Girişimciliği Dergisi, 26*(6), 660-679.

Rialp-Criado, A., & Rialp-Criado, J. (2018). Sosyal medya ile yönetimsel katılımın ihracat yapan firma performansına olan etkisinin incelenmesi. *Uluslararası İşletme İncelemesi, 27*(2), 355-366.

Okazaki, S., & Taylor, C. R. (2013). Social media and international advertising: Theoretical challenges and future directions. *International Marketing Review, 30*(1), 56-71.

Laudon, K. ve Traver, G. (2021). Dijital pazarlamanın çözümü üzerine bir inceleme. *Uluslararası E-Ticaret Dergisi* , 15(2), 112-130.

Mathews, S. W., & Healy, M. J. (2007). The Internet and information capability reduces perceived risk of internationalisation: An Australian SME perspective. *International Journal of Organisational Behaviour, 12*(1), 71-87.

Nikulina , O(2020). Relalization of the Concept of the Belt and Road Inıtiative Based on the Development of Digitalization Provessess in the Field of Internatıonal Trade. In “New Silk Road: Business Cooperation and prospective of Economic Develepment” 795-802. Antantis Press.

Safko, L. (2010). *The social media bible: Tactics, tools, and strategies for business success*. John Wiley & Sons.

Safko, L., & Brake, D. K. (2009). *The social media bible: Tactics, tools, and strategies for business success*. John Wiley & Sons, Inc.

Schultz, R. J., Schwepker, C. H. Jr, & Good, D. J. (2012). Social media usage: An investigation of B2B salespeople. *American Journal of Business, 27*(2), 174–194.

Stockdale, R., Ahmed, A., & Scheepers, H. (2012). Identifying business value from the use of social media: An SME perspective. *Paper presented at the Pacific Asia Conference on Information Systems, Ho Chi Min (Vietnam), July 13.*

Süar, A. (2017). Sosyal medyanın geleneksel reklam araçlarına göre hedef kitle belirlemedeki avantajları. *Academic Journal of Information Technology, 8*(28), 21-44.

Shuyskiy, Başkan Yardımcısı (2019). Uluslararası ticaret ve dünya ekonomisinin dijitalleşmesi. Rus DışişleriEkonomi Dergisi, (7), 7-20.

Singh, A., Gupta, B. ve Chen, H. (2015). Sosyal medya platformları üzerinden ihracat hizmetleri: Pazar dinamiklerine uyum sağlamak. *Uluslararası Ticaret Dergisi, 27* (3), 234-250.

Thompson, J. B. (2008). *Medya ve modernite* (Çev. Serdar Öztürk). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Trainor, K. J., Andzulis, J. M., Rapp, A., & Agnihotri, R. (2014). Sosyal medya teknolojisi kullanımı ve müşteri ilişkileri performansı: Sosyal CRM'nin yeteneklere dayalı bir incelemesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 67*(6), 1201-1208.

Tsai, W. H. S., & Men, L. R. (2017). Consumer engagement with brands on social network sites: A cross-cultural comparison of China and the USA. *Journal of Marketing Communications, 23*(1), 2-21.

Vernuccio, M. (2014). Communicating corporate brands through social media: An exploratory study. *International Journal of Business Communication, 51*(3), 211–233.

Wang, W. Y. C., Pauleen, D. J., & Zhang, T. (2016). How social media applications affect B2B communication and improve business performance in SMEs. *Industrial Marketing Management, 54*, 4–14.

Yalınız, M. O. (2020). Instagram’daki sponsorlu reklamların tüketim davranışları üzerindeki etkisi: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma (Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi). Bolu, Türkiye.

Yengin, D. (2019). Teknoloji bağımlılığı olarak dijital bağımlılık. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 9*(2), 130-144.

Yücel, G., & Adiloğlu, B. (2019). Dijitalleşme-yapay zekâ ve muhasebe beklentiler. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (17)*, 47-60.

WCO (2015). World Customs Organization declares 2016 to be the year of Digital Customs. https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2015/ november/world-customs-organization-declares-2016-to-be-the-year-of-digital customs.aspx#:~:text=The%20Secretary%20General%20of%20the,use%20of%20Information%20and%20Communication

KUŞAKLAR ARASI ÇEŞİTLİLİK VE ÇATIŞMA YÖNETİMİ: İŞ YERİNDE UYUM VE VERİMLİLİK İÇİN STRATEJİLER

Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN

Kırklareli Üniversitesi, serife.erdun@klu.edu.tr, 0000-0002-6145-6349

ÖZET

Günümüz iş dünyasında, farklı kuşaklardan çalışanların aynı iş ortamında bir araya gelmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu durum, iş yerlerinde inovasyon ve dinamizm yaratma potansiyeli taşırken, aynı zamanda kuşaklar arası çatışmaların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır. Kuşaklar arası farklılıklar, bireylerin doğduğu dönemin sosyo-ekonomik, kültürel ve teknolojik koşullarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir Kuşaklar arası çatışmalar, farklı değer yargıları, çalışma alışkanlıkları ve iletişim tarzlarından kaynaklanmakta ve bu çatışmalar iş verimliliğini, çalışan bağlılığını ve ekip uyumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Bu çalışmada, Baby Boomers, X Kuşağı, Y Kuşağı ve Z Kuşağı'nın iş hayatındaki özellikleri ve farklılıkları ele alınarak, kuşaklar arası çatışmaların nedenleri ve bu çatışmaların iş yerlerine yansımaları analiz edilmektedir. Araştırma kapsamında, öncelikle literatür taraması ile kuşaklar arasındaki temel farklılıklar ortaya konulmuş, ardından iş dünyasından seçilen örnek olaylar üzerinden uygulamalı bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmanın teorik ve uygulamalı boyutları bir arada ele alınarak, yöneticilerin ve insan kaynakları profesyonellerinin karşılaştıkları kuşaklar arası sorunlara çözüm geliştirmelerine yardımcı olunması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonunda, iş yerinde kuşaklar arası çatışmaları önlemeye ve yönetmeye yönelik öneriler sunulmaktadır. Özellikle, açık iletişim, esnek çalışma modelleri, kuşaklara özel motivasyon teknikleri ve kapsayıcı liderlik yaklaşımlarının bu çatışmaları azaltmada etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışma, kuşaklar arası uyumu artırarak iş yerinde verimliliği desteklemek ve liderlere yol göstermek amacıyla pratik stratejiler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklar arası Çatışma, İş Yerinde Uyum, Çeşitlilik Yönetimi, Liderlik, İnsan Kaynakları Stratejileri

1.GİRİŞ

Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve değişen toplumsal dinamikler, örgütlerde çok kuşaklı bir yapıyı zorunlu hale getirmiştir. Bu yapılarda yer alan bireyler arasında çeşitli fikir ayrılıkları ve anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Bu örgütsel yapılardan biri de işletmelerin yapılarıdır. Günümüzde iş yerlerinde Bebek Patlaması (Baby Boomers) Kuşağı, X Kuşağı, Y ve Z Kuşağı olmak üzere dört farklı kuşaktan çalışanlar bir arada görev yapmaktadır. Farklı yaş gruplarından bireylerin bir arada çalıştığı iş yerleri, çeşitlilik açısından fırsatlar sunarken aynı zamanda önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Farklı kuşaklardan gelen çalışanların aynı ortamda bulunması, doğal olarak çatışma potansiyelini artırmaktadır. Çatışma, bireylerin

duyguları, düşünceleri, değerleri ve hayata bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Folger vd., 1997). Çatışmaların ortaya çıkmasında pek çok faktör rol oynayabilmektedir. Kuşaklar arası çatışmaların temelinde, bireylerin yaşadıkları toplumsal, kültürel ve teknolojik dönemlerin getirdiği farklı algılar ve çalışma alışkanlıkları yatmaktadır (Urick vd., 2017). Ayrıca iletişim problemleri, örgütsel yapıdan kaynaklanan sorunlar, bireyler arasındaki farklılıklar, çıkar ve değer sistemlerinin uyuşmaması, görev ve sorumlulukların yeterince net tanımlanmaması, örgüt içindeki iklim ve kaynakların paylaşımı gibi pek çok neden çatışmalara zemin hazırlamaktadır (Kılınç, 1985). Baby Boomers, X, Y ve Z kuşaklarının iş yerindeki farklı beklentileri, liderlik algıları, teknolojiye yaklaşımları ve iletişim tarzları, iş yerindeki uyum ve performansı doğrudan etkileyen unsurlar arasındadır. Bu nedenle, çatışma yönetimi stratejileri, kuşaklar arası çeşitliliği avantaja çevirmek için kritik bir rol oynamaktadır. Kuşaklar arası çeşitlilik, çalışanların farklı değerler, beklentiler ve çalışma biçimlerine sahip olması anlamına gelmektedir. Bu çeşitlilik, örgütler için yenilikçilik ve öğrenme fırsatları yaratırken, doğru yönetilmediğinde çatışmalara ve verimlilik kaybına yol açabilir (De Meulenaere vd., 2016).

Bu çalışmanın amacı, kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi kavramlarını ele alarak, iş yerinde uyum ve verimliliği artırmaya yönelik stratejiler önermektir. Çalışmada öncelikle kuşaklar arası çeşitliliğin ve çatışma yönetiminin kavramsal çerçevesi çizilecek, ardından bu iki olgunun ilişkisi teorik ve ampirik araştırmalar ışığında değerlendirilecektir. Son bölümde ise uygulamaya dönük öneriler sunularak, örgütlerin bu zorlukları aşarken aynı zamanda bu çeşitlilikten nasıl faydalanabileceği tartışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi, günümüz iş dünyasında öne çıkan önemli konulardır. Her iki kavram, iş yerinde farklı kuşaklardan bireylerin bir arada çalışması sonucu ortaya çıkan fırsat ve zorlukları ele almaktadır. Bu bölümde, kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi kavramları detaylı şekilde ele alınmaktadır.

2.1. Kuşaklar Arası Çeşitlilik

Kuşaklar, genellikle belirli bir dönemde doğmuş, o dönemin toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerinden etkilenmiş bireylerin oluşturduğu gruplar olarak tanımlanmaktadır (Reisenwitz ve Iyer, 2009: 91). Bu grupların, iş dünyasında farklı tutumlar, değerler ve beklentiler sergilediği bilinmektedir (Urick vd., 2017). Nitekim Chen'in (2010) çalışmasına göre, her kuşağın kendine özgü karakteristik özellikleri ve değer yargıları bulunmaktadır. Bu durum, bireylerin ait oldukları kuşak topluluğunun davranışlarına benzerlikler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kuşaklar arası çeşitlilik, aynı iş yerinde farklı yaş gruplarından bireylerin bir arada çalışmasını ifade etmektedir. Aynı kuşakta yer alanların aynı sosyokültürel ya da sosyoekonomik olayları benzer şekilde deneyimlediği varsayımı doğru olmadığı gibi, bireylerin sosyal sınıfı, cinsiyeti, etnik kökeni gibi unsurlar da birbirinden bağımsız değerlendirilemez. Bu nedenle, kuşakları ayıran net bir zaman diliminin belirlenmesi güçlük yaratmaktadır (Macky vd. 2008: 859). Günümüzde iş yerlerinde sıkça karşılaşılan dört kuşak şunlardır (Costanza vd., 2012; Smola ve Sutton, 2002).

- **Bebek Patlaması (Baby Boomers) Kuşağı (1945-1964):** Sadakat, sabır ve ekip çalışmasına önem veren, geleneksel liderlik modellerine uyum sağlayan kuşak olarak ifade

edilmektedir (Zemke, 1999: 67). Teknolojiye adaptasyon konusunda daha muhafazakâr olabilirler. Bu nesil, yaşamları boyunca benzersiz bir ekonomik büyüme ve refah seviyesi deneyimlemiştir. Zor bir dönemde dünyaya gelmelerine rağmen, eğitim olanakları, devlet destekleri ve teknolojik ilerlemeler nedeniyle başarılı ve varlıklı bir kuşak haline gelmişlerdir (Kapil ve Roy, 2014: 11).

- **X Kuşağı (1965-1979):** Bağımsızlık, iş-yaşam dengesi ve pragmatik yaklaşım ile ön plana çıkan bu kuşak, teknolojiye orta düzeyde uyum sağlamış, eleştirel düşünceyi benimsemiştir (Zemke, 1999: 98). X Kuşağı, bağımsızlıkları, aile yapısındaki değişimlerle birlikte çift kariyerli ve tek ebeveynli ailelerde büyümeleri, "kilit çocuk" olarak adlandırılmaları, otoriteye karşı mesafeli duruşları ve bilgisayar kullanımında öncü olmalarıyla tanımlanabilir. Ancak diğer kuşaklar tarafından tembel, ciddi olmayan, soğuk ve kaba olarak da değerlendirebilmektedirler (Wilson, 2009: 48).

- **Y Kuşağı (1980-2000):** Yenilikçi, teknolojiye yatkın ve esnek çalışma modellerine değer veren bu kuşak (Van Rossem, 2019), iş yerinde anlam ve sosyal etki arayışındadır (Hurst ve Good, 2009: 573). Bu nesil, çok kültürlülüğe ve çeşitliliğe açık ve hoşgörülü olmaları, güvenlik ve korunmaya değer vermeleri, "benlik saygısı" hareketinin merkezinde yer almaları, aile kararlarına katılmaları, çoklu görevleri aynı anda yürütebilme gibi özellikleriyle öne çıkmaktadır. Ancak diğer kuşaklar, onları bağımlı, aşırı talepkâr, bencil, hak sahibi gibi davranan olarak da değerlendirebilmektedir (Wilson, 2009: 48).

- **Z Kuşağı (2000 ve sonrası):** Dijital dünyada büyüyen, teknolojiye son derece hakim olan, hızlı öğrenme ve kısa süreli hedeflerle motive olan bir kuşaktır. Z Kuşağı, teknoloji kullanımını gerektirmeyen durumlarda bile iletişimde teknolojiyi tercih etme eğilimindedir. Bu durum, yüz yüze iletişimin etkin ve önemli görüldüğü ofis ortamlarında dijital Z Kuşak için birtakım zorluklara yol açabilmektedir (Tolbize, 2008: 3; Schroth, 2019: 13).

Kuşaklar arası çeşitlilik, örgütlere yenilikçilik, farklı bakış açıları ve yaratıcı çözümler gibi avantajlar sunmaktadır. Ancak, bu avantajların hayata geçirilmesi, örgütün çeşitliliği yönetebilme kabiliyetine bağlıdır. Farklı kuşakların birlikte çalıştığı ortamlarda liderlik, iletişim ve esneklik, çeşitliliğin etkin yönetimi için kritik unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

2.3. Çatışma Yönetimi

Rahim'e (1985) göre çatışma, bireyler ya da gruplar arasında veya kendi içlerinde ortaya çıkan, uyumsuzluk ya da anlaşmazlık şeklinde kendini gösteren bir etkileşim durumudur. Çatışma yönetimi, örgüt içinde farklı değer, tutum ve beklentilere sahip bireyler ya da gruplar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların etkin bir şekilde ele alınmasını ve çözümlenmesini ifade etmektedir (Karip, 2003: 43). Çatışma yönetimi, çatışmayı yalnızca bir engel olarak görmenin ötesine geçerek, çatışmanın yaratıcı ve faydalı yönlerini keşfetmeyi hedeflemektedir (Kahn ve Boulding, 1964: 76). İş yerinde çatışma, bireysel ya da grup seviyesinde ortaya çıkabilir ve olumlu ya da olumsuz etkiler yaratabilir. Olumlu bir şekilde yönetilen çatışmalar, yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasına, problem çözme yeteneklerinin gelişmesine ve örgütsel performansın artmasına katkı sağlayabilir (Vijay, 1998: 2). Ancak, çatışmanın kötü yönetilmesi durumunda iş yerinde stres, motivasyon kaybı ve performans düşüşü gibi olumsuz etkiler görülebilir. Literatür incelendiğinde, çalışmaların farklı stratejilere odaklandığı görülmektedir.

Ancak çatışma yönetimi stratejileriyle ilgili en yaygın kullanılan sınıflandırma, Blake ve Mouton'un temelini attığı ve Thomas ile Rahim gibi birçok araştırmacının benimsediği beşli sınıflandırmadır. Rahim (1983; 2001) çatışma yönetiminde beş farklı stratejiye işaret etmektedir:

- Kaçınma: Çatışmayı görmezden gelerek geçici bir çözüm elde etme.
- Uzlaşma: Tarafların ortak bir noktada buluşması.
- Rekabet: Taraflardan birinin üstünlük sağlaması.
- Uyum: Taraflardan birinin diğerine boyun eğmesi.
- İş birliği: Tarafların bir araya gelerek yaratıcı bir çözüm üretmesi.

İş yerinde çatışmaların büyük bir bölümü, kuşaklar arası farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Özellikle liderlik tarzı, iletişim biçimi ve teknolojiyi kullanma şekli gibi konular, çatışmalara zemin hazırlayabilir. Bu nedenle, çatışma yönetimi stratejileri geliştirilirken kuşakların farklı ihtiyaç ve beklentileri göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuç olarak, hem kuşaklar arası çeşitliliğin hem de çatışma yönetiminin etkin bir şekilde ele alınması, iş yerinde uyumun sağlanması ve örgütsel hedeflere ulaşılabilmesi için hayati öneme sahiptir.

3. KUŞAKLAR ARASI ÇEŞİTLİLİK VE ÇATIŞMA YÖNETİMİ İLİŞKİSİ

3.1. Teorik Araştırmalar

Kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi arasındaki ilişki, örgütsel davranış ve yönetim literatüründe önemli bir araştırma konusu olarak dikkat çekmektedir. Teorik çalışmalar, bu iki kavramın birbirini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebileceğini ortaya koymaktadır.

Kuşaklar arası çeşitlilik, iş yerinde inovasyonu ve yaratıcı düşünceyi teşvik edebilecek bir zenginlik sağlarken, aynı zamanda kuşaklar arasındaki değer, beklenti ve iletişim farkları çatışma potansiyelini artırabilir. Çeşitliliğin etkili bir şekilde yönetilememesi durumunda, çatışmalar, örgütsel verimliliği düşüren bir unsur haline gelebilir (Jayathilake vd., 2021). Bu bağlamda, çatışma yönetimi teorileri, çeşitlilik yönetimi çabalarını desteklemek ve kuşaklar arası uyumu sağlamak için kritik bir rol oynamaktadır.

3.1.1. Sosyal Kimlik Teorisi

Sosyal kimlik teorisi (Van Rossem, 2019), bireylerin kendilerini belirli gruplarla özdeşleştirerek diğer gruplardan ayrıştırma eğiliminde olduklarını öne sürmektedir. İş yerinde bu durum, kuşaklar arasında "biz" ve "onlar" ayrımı yaratabilir. Örneğin, Z kuşağı teknolojiyi daha iyi kullanma yetenekleriyle övünürken, Baby Boomers kuşağı deneyim ve bilgelik gibi değerlerini vurgulayabilir (Tolbize, 2008). Bu durum, iletişim kopukluklarına ve çatışmalara neden olabilir. Ancak, iyi bir liderlik ve etkili çatışma yönetimi sayesinde bu farklılıklar bir zenginlik kaynağına dönüştürülebilir.

3.1.2. Çatışma Teorisi

Çatışma teorisi, örgüt içindeki güç dengeleri ve kaynakların paylaşımı konusundaki anlaşmazlıkların çatışmaya yol açabileceğini belirtmektedir (Edwards, 2018). Kuşaklar arası çatışmalar genellikle teknoloji kullanımı, liderlik beklentileri, iş-yaşam dengesi ve kariyer gelişimi gibi konularda ortaya çıkmaktadır (Tolbize, 2008). Örneğin, Y kuşağının esnek çalışma talepleri, X kuşağının geleneksel iş disiplinine ters düşebilir. Bu tür çatışmalar, etkili yönetim stratejileriyle iş birliğine dönüştürülebilir.

3.1.3. Beklenti Teorisi

Beklenti teorisi, bireylerin davranışlarının, belirli bir sonucun elde edilmesine yönelik beklentilerine dayandığını ifade etmektedir (Surti vd., 2020). Kuşaklar arası çeşitlilik bağlamında, her kuşağın örgütten farklı beklentileri olabilir. Baby Boomers kuşağı iş güvencesine ve uzun vadeli bağlılığa önem verirken, Y ve Z kuşakları kısa vadede anlam ve değer arayışındadır (Tolbize, 2008). Bu teorik çerçeve, çatışma yönetimi stratejilerinin, kuşakların farklı motivasyonel ihtiyaçlarını dikkate alarak tasarlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

3.1.4. Çeşitlilik Yönetimi Teorileri

Çeşitlilik yönetimi teorileri, iş yerinde bireysel farklılıkların kabul edilmesi ve bu farklılıkların örgütsel hedeflere ulaşmada nasıl bir avantaja dönüştürülebileceği üzerine odaklanmaktadır. Kuşaklar arası çeşitlilik, yenilikçi fikirlerin ortaya çıkmasını destekleyebilir, ancak bu potansiyelin gerçekleşmesi için liderlerin etkili çatışma yönetimi stratejileri geliştirmesi gerekmektedir (Jayathilake vd., 2021). Örneğin, bir kuşağın teknolojiye yatkınlığı, diğer kuşağın deneyimiyle birleştirilerek sinerji yaratılabilir.

Sonuç olarak, teorik araştırmalar, kuşaklar arası çeşitliliğin ve çatışma yönetiminin birbirini karşılıklı olarak etkileyen dinamik bir ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu ilişki, örgütsel başarıyı artırmak için bir fırsat olarak ele alınmalı ve liderler, hem çatışmaları yönetmek hem de bu çeşitlilikten faydalanmak için stratejik bir yaklaşım benimsemelidir.

3.2. Ampirik Araştırmalar

Kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi arasındaki ilişkiye dair ampirik araştırmalar, bu konunun uygulamadaki etkilerini ve sonuçlarını anlamaya yönelik somut bulgular sunmaktadır. Farklı sektörlerde ve kültürlerde gerçekleştirilen çalışmalar, kuşaklar arası farklılıkların iş yeri dinamikleri üzerindeki etkilerini ve çatışma yönetimi stratejilerinin bu farklılıkları nasıl yönlendirdiğini ortaya koymaktadır.

3.2.1. Kuşaklar arası Çeşitliliğin İş Yeri Dinamikleri Üzerindeki Etkileri

Ampirik bulgular, kuşaklar arası çeşitliliğin örgütlerde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Örneğin, **Twenge ve Campbell (2008),** kuşaklar arasındaki değer ve iş etiği farklarının örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamıştır. Baby Boomers kuşağı genellikle daha yüksek iş bağlılığı gösterirken, Y ve Z kuşaklarının daha esnek ve bireysel odaklı çalışma modellerini tercih ettiği gözlemlenmiştir.

Diğer bir çalışmada, **Joshi vd. (2011),** kuşaklar arası çeşitliliğin, iş yerinde inovasyon ve yaratıcılık açısından zengin bir ortam sağladığını ancak aynı zamanda iletişim kopukluklarına ve yanlış anlamalara yol açabileceğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, liderlerin bu farklılıkları anlayarak uyumlu bir iş ortamı yaratmasının önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Evlek'in (2019) araştırmasında, Z kuşağının farklı iletişim tarzları ve yeni iletişim araçlarını kullanma biçiminin, diğer kuşaklarla çatışmalara yol açabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma her ne kadar Z kuşağını doğrudan incelemese de, iletişimdeki bu farklılıkların diğer kuşaklarda da var olduğu gözlemlenmiştir. Geleneksel toplumlarda ilişkiler genellikle yüz yüze iletişim temelliyken, modernleşmeyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı artmış ve iletişimde çeşitlilik sağlanmıştır (Okur ve Özkul, 2015).

3.2.2. Çatışma Yönetimi Stratejilerinin Etkililiği

Çatışma yönetimi stratejilerinin kuşaklar arası çatışmaları nasıl etkilediğine dair ampirik araştırmalar, farklı stratejilerin etkilerini karşılaştırmıştır. Örneğin, **Rahim (2001)** tarafından yapılan bir çalışma, iş birliğine dayalı çatışma yönetimi stratejilerinin, özellikle kuşaklar arası farklılıklardan kaynaklanan çatışmaların çözümünde daha etkili olduğunu göstermiştir. Kaçınma veya rekabet stratejilerinin ise çatışmaları daha da derinleştirdiği bulunmuştur.

Gürsoy vd. (2008) tarafından gerçekleştirilen bir araştırma, liderlerin kuşaklara özgü farklı beklenti ve motivasyonları anlamalarının, çatışmaları önlemede ve çözmede kritik bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Özellikle Y kuşağının esnek çalışma taleplerinin karşılanmasının, örgütsel bağlılık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu belirtilmiştir.

3.2.3. Sektörel ve Kültürel Farklılıklar

Kuşaklar arası çatışmaların yoğunluğu ve yönetiminde sektörel ve kültürel farklılıklar da önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, **Chaudhuri ve Ghosh (2012),** hizmet sektöründe çalışanların kuşak farklılıklarından kaynaklanan çatışmaları üretim sektörüne göre daha sık yaşadığını, çünkü hizmet sektörünün daha yoğun bir iletişim ve iş birliği gerektirdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, farklı kültürel bağlamlarda yapılan araştırmalar, Asya ülkelerinde çatışma yönetiminde daha uzlaşmacı ve uyumlu yaklaşımlar benimsenirken, batı ülkelerinde daha bireysel ve rekabetçi stratejilerin öne çıktığını göstermiştir.

3.2.4. Güncel Araştırmaların Bulguları

Son yıllarda yapılan araştırmalar, COVID-19 pandemisi sonrası dönemde hibrit ve uzaktan çalışma modellerinin yaygınlaşmasıyla birlikte kuşaklar arası farklılıkların ve çatışma yönetimi stratejilerinin yeniden şekillendiğini göstermektedir (Seland ve Hyggen, 2021). Bu bağlamda, hibrit çalışma modellerinin farklı kuşaklar üzerindeki etkileri sıklıkla incelenmektedir. Özellikle Y ve Z kuşaklarının dijital teknolojilere yatkınlıkları nedeniyle uzaktan çalışma süreçlerine daha hızlı adapte oldukları, ancak Baby Boomers ve X kuşaklarının bu dönüşüme ayak uydurmakta daha fazla zorluk yaşadığı belirtilmektedir (Notter, 2005: 6). Bu durum, iş yerlerinde çatışma dinamiklerini değiştirmiş ve liderlerin farklı kuşakların ihtiyaçlarına uygun yönetim stratejileri geliştirme gerekliliğini artırmıştır.

Jayathilake vd. (2021) çalışmalarında özellikle COVID-19 sonrası işyerlerinde Z kuşağı çalışanlarının gelişimi ve tutulması için bazı öneriler sunmaktadırlar. Bu bağlamda, örgütlerin

Z kuşağı çalışanlarının diğer kuşaklardan farklı olan benzersiz ihtiyaçlarını karşılamak için insan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamalarını uyarlamaları gerektiğini vurgulamaktadırlar. Çalışmada çalışan gelişimi için üç ana strateji öne çıkarılmaktadır; öğrenmenin demokratikleştirilmesi, tersine mentorluğun ve iç girişimciliğin (intraprenörlük) teşvik edilmesi. Bu yaklaşımlar, Z kuşağı çalışanlarının becerilerini ve kariyer gelişimlerini artırmayı ve bunun bir sonucu olarak da örgütsel performansı iyileştirmeyi ve çalışan bağlılığını artırmayı amaçlamaktadır. Z kuşağı çalışanlarının dijital yerli olmaları nedeniyle kişiselleştirilmiş ve esnek öğrenme ortamlarına daha fazla ilgi gösterdikleri, aynı zamanda yenilikçilik ve kariyer gelişimi fırsatlarını değerli buldukları belirtilmektedir. Sonuç olarak çalışma, bu uygulamaları benimseyen örgütlerin çalışan bağlılığını artıracaklarını ve rekabet avantajlarını koruyacaklarını savunmaktadır. Ayrıca, örgütsel performansın, çalışan gelişimi ile çalışan tutma arasındaki ilişkiyi aracı olarak etkileyerek bu İKY uygulamalarının önemini pekiştirdiği ifade edilmektedir.

Çeşitli araştırmalar, bu yeni çalışma modellerinin, iletişim ve iş birliği eksikliği gibi çatışma unsurlarını artırabileceğini ancak teknolojik adaptasyonu teşvik eden eğitimler ve esnek çalışma modelleriyle bu sorunların büyük ölçüde giderilebileceğini ortaya koymaktadır.

3.3. İşletmelerden Örnek Uygulamalar:

Kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi, günümüzde birçok işletme için hem bir fırsat hem de bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İş yerinde farklı kuşaklardan çalışanların bir arada uyum içinde çalışmasını sağlamak, yenilikçiliği artırabilir ve örgütsel verimliliğe katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, hem yerel hem de uluslararası birçok işletme, kuşaklar arası iletişim ve iş birliğini geliştirmek için çeşitli stratejiler ve uygulamalar hayata geçirmiştir (Basım vd., 2009: 32). Aşağıda, farklı sektörlerden ve kültürlerden başarılı örnekler sunularak bu alanda kullanılan uygulamalar açıklanmaktadır. Tablo oluşturulurken işletmelerin web sayfalarında yer alan bilgilerden faydalanılmıştır.

Tablo 1. Kuşaklar Arası Çeşitlilik ve Çatışma Yönetiminde Güncel Örnekler

Koç Holding **(Türkiye)**	Çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik eden Koç Holding, kuşaklar arası iletişimi artırmak için tersine mentorluk programları yürütmektedir. Bu programlarda genç çalışanlar, deneyimli çalışanlara teknoloji ve dijitalleşme konularında bilgi aktarırken, deneyimli çalışanlar gençlere kariyer rehberliği yapmaktadır. Ayrıca, farklı kuşakların iş-yaşam dengesini desteklemek amacıyla esnek çalışma modelleri sunulmaktadır.
Arçelik **(Türkiye)**	Çeşitliliği bir inovasyon kaynağı olarak gören Arçelik, çok kuşaklı ekiplerin daha etkili çalışması için çapraz fonksiyonel projeler yürütmektedir. Genç kuşakların teknoloji becerilerini deneyimli çalışanların operasyonel tecrübeleriyle birleştirerek, ürün ve süreç geliştirme faaliyetlerinde sinerji yaratmaktadır. Ayrıca çalışanların kuşaklara özgü ihtiyaçlarına uygun kariyer planlama programları sunmaktadır.
Turkcell **(Türkiye)**	Kuşaklar arası çatışmaları minimize etmek için düzenli eğitim programları ve atölye çalışmaları organize eden Turkcell, farklı kuşakların iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir. "Çeşitlilik ve Dahil Etme" politikaları kapsamında, genç kuşakların liderlik becerilerini geliştirmek için hızlandırılmış kariyer gelişim programları

	sunulurken, deneyimli çalışanlar bilgi birikimlerini paylaşmak üzere mentorluk görevleri üstlenmektedir.
Google (ABD)	Çalışanlarının bireysel ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş çalışma düzenleri sunan Google, farklı kuşakların birlikte çalışabileceği esnek çalışma ortamları sağlamaktadır. Ofis içi spor alanları, açık iletişim kültürü ve sürekli öğrenme fırsatlarıyla, kuşaklar arası çatışmaları azaltarak inovasyonu teşvik etmektedir. "20% Project" gibi inisiyatiflerle çalışanların projelerde esneklik ve bağımsızlık kazanması sağlanmaktadır.
IBM (ABD)	IBM, kuşaklar arası çeşitliliği yönetmek için kapsamlı bir "Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Stratejisi" uygulamaktadır. Farklı yaş gruplarındaki çalışanlar arasında sinerji yaratmayı hedefleyen IBM, tersine mentorluk, dijital dönüşüm eğitimleri ve farklı kuşaklara özgü kariyer gelişim fırsatları sunmaktadır. Hibrit çalışma modelleriyle çalışanların ihtiyaçlarına uyum sağlamaktadır.
Deloitte (ABD)	Deloitte, kuşaklar arası çatışmaları önlemek ve uyumu artırmak için "Bağlantılı Liderlik" (Connected Leadership) stratejisini uygulamaktadır. İşletme, dijital platformlar aracılığıyla farklı kuşaklar arasında iş birliğini teşvik ederken, liderlik pozisyonlarında kuşaklar arası denge sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, her kuşağın farklı motivasyon kaynaklarını anlamak için düzenli anketler düzenlemektedir.
Microsoft (ABD)	Microsoft, dijital dönüşüm süreçlerinde kuşaklar arası iş birliğini artırmak için teknolojik çözümler geliştirmekte ve bunları iş yerinde kullanıma sunmaktadır. "Teams" ve "Viva" gibi dijital platformlarla farklı kuşaklardan çalışanlar arasında sürekli iletişim ve iş birliği sağlanmaktadır. Ayrıca tersine mentorluk ve kuşaklar arası eğitimlerle bilgi paylaşımı teşvik edilmektedir.
Ford Motor Company (ABD)	Ford, farklı kuşakların bilgi ve deneyimlerini birleştirmek için "Çeşitlilikte Güç" (Strength in Diversity) programını hayata geçirmiştir. İşletme, çapraz kuşak ekip çalışmalarıyla inovasyonu teşvik ederken, çalışan bağlılığını artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, iş-yaşam dengesini desteklemek için hibrit çalışma modelleri sunmaktadır.
Siemens (Almanya)	Siemens, çalışanların kuşaklar arası farklılıklarını bir öğrenme kaynağı olarak görmektedir. Şirket, tersine mentorluk programlarıyla genç çalışanların teknolojik bilgi ve becerilerini, deneyimli çalışanların stratejik bakış açılarıyla birleştirerek örgütsel öğrenmeyi artırmaktadır. Ayrıca kuşaklar arası iletişim ve iş birliğini teşvik eden liderlik eğitimleri sunmaktadır.
Samsung (Güney Kore)	Samsung, kuşaklar arası uyumu sağlamak için teknolojiye dayalı liderlik eğitim programları düzenlemekte ve çalışanlarının bireysel ihtiyaçlarına uygun esnek yan haklar sunmaktadır. İşletme, inovasyonu teşvik etmek için kuşaklar arası ekipler oluşturarak stratejik projelerde iş birliğini artırmaktadır. Ayrıca, Asya kültürüne uygun uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemektedir.
Unilever (Hollanda/İngiltere)	Unilever, çalışanların farklı ihtiyaçlarını anlamak ve karşılamak için düzenli olarak anketler ve geri bildirim toplantıları düzenlemektedir. Esnek çalışma saatleri, hibrit modeller ve farklı kuşakların değerlerine uygun yan haklar sunarak iş tatmini sağlamaktadır. Çeşitliliği örgütsel performansa dönüştürmek için kuşaklar arası takımlar oluşturarak problem çözme projeleri yürütmektedir.
Vodafone (İngiltere)	Vodafone, genç kuşakların dijital becerilerini desteklemek için "Digital Ninjas" programını uygulamakta ve deneyimli çalışanlara teknoloji odaklı eğitimler sağlamaktadır. Bunun yanında, kuşaklar arası bilgi paylaşımını artırmak amacıyla tersine mentorluk programları

	yürütmektedir. Çeşitlilik ve dahil etme politikaları kapsamında tüm kuşakların katılımını destekleyen etkinlikler düzenlemektedir.
IKEA (İsveç)	IKEA, iş yerinde kuşaklar arası uyumu desteklemek amacıyla "Birlikte Daha Güçlüyüz" (Stronger Together) kampanyasını başlatmıştır. Bu program, farklı kuşaklardan çalışanların bir arada uyumlu çalışmasını teşvik etmekte ve tüm çalışanların katılımını artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, esnek çalışma saatleri ve kariyer gelişim fırsatları sunarak kuşaklar arası bağlılığı güçlendirmektedir.
Nestlé (İsviçre)	Nestlé, kuşaklar arası çeşitliliği artırmak için "Inclusive Workplace" girişimlerini hayata geçirmiştir. Çalışanların farklı ihtiyaçlarını karşılamak üzere esnek çalışma saatleri ve uzaktan çalışma imkânları sunmakta, aynı zamanda farklı kuşakların katılımını artırmak için şirket içi inovasyon yarışmaları düzenlemektedir. Ayrıca, liderlik programları ile genç çalışanların potansiyellerini geliştirmeye odaklanmaktadır.
Toyota (Japonya)	Toyota, "Kaizen" felsefesini benimseyerek kuşaklar arası farklılıkları sürekli iyileştirme sürecinin bir parçası olarak görmektedir. Çalışanların farklı bilgi ve becerilerini paylaşabileceği çapraz fonksiyonel ekipler oluşturmakta, aynı zamanda liderlik pozisyonlarında kuşaklar arası dengeye dikkat etmektedir. Genç kuşak çalışanlara yönelik kariyer rehberliği programları uygulanmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Farklı yetişme tarzlarına, tarihsel deneyimlere, kişilik özelliklerine ve değerlere sahip kuşakların bir arada çalışması, kurumlar üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratabilir. Kuşak çeşitliliğini bir avantaj haline dönüştürebilmek, çalışanların etkili bir şekilde yönetilmesine ve kurum içindeki iletişim ile ilişkilerin güçlendirilmesine bağlıdır. Kuşaklar arası çeşitlilik ve çatışma yönetimi, iş dünyasının giderek karmaşıklaşan dinamiklerinde hem fırsat hem de zorlukları beraberinde getiren önemli konular arasında yer almaktadır. Teorik ve ampirik araştırmaların yanı sıra, işletmelerden örneklerle desteklenen bu çalışmada, kuşaklar arası çeşitliliğin etkin yönetiminin örgütsel başarı üzerindeki etkileri çok boyutlu olarak ele alınmıştır.

Teorik olarak, sosyal kimlik teorisi, çatışma teorisi ve beklenti teorisi gibi yaklaşımlar, kuşaklar arası farklılıkların bireyler ve gruplar arasındaki algıları ve etkileşimleri nasıl şekillendirdiğini açıklamaktadır. Bu teoriler, çatışmaların kaçınılmaz olduğunu ancak iyi yönetildiğinde bu farklılıkların örgütsel sinerji yaratabileceğini göstermektedir. Ampirik bulgular, kuşak farklılıklarının liderlik, çalışma biçimi, teknoloji kullanımı ve iş-yaşam dengesi gibi alanlarda yoğunlaştığını ve çatışma potansiyelinin bu farklılıklardan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Ayrıca, bu çatışmaların etkili bir şekilde yönetilmesi durumunda çeşitliliğin inovasyonu artırdığı ve örgütsel bağlılığı güçlendirdiği de vurgulanmıştır.

İş dünyasında uygulanan stratejiler, bu teorik ve ampirik bulguları somut çözümlere dönüştürmektedir. Örneğin, Koç Holding'in tersine mentorluk programları, genç çalışanların teknoloji bilgisi ile deneyimli çalışanların stratejik düşünce becerilerinin birleşimini sağlamaktadır. Bu tür programlar, bilgi paylaşımını artırmanın yanı sıra, kuşaklar arası bağları da güçlendirmektedir. Arçelik'in çapraz fonksiyonel ekip çalışmaları, farklı kuşakların bir arada çalışarak inovasyon yaratmasını desteklerken, Google'ın açık iletişim kültürü, çatışma

potansiyelini azaltarak iş birliğini artırmaktadır. Benzer şekilde, Microsoft'un liderlik eğitimleri, çalışanların kuşaklara özgü beklentilerini anlamaya yönelik kapsayıcı ve empatili bir yönetim anlayışını teşvik etmektedir. Toyota ve Unilever gibi şirketlerin çapraz fonksiyonel projelerle kuşaklar arası çeşitliliği yenilikçilik için avantaja dönüştürmesi, işletmeler için önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, örgütlerin kuşaklar arası çeşitliliği etkin bir şekilde yönetmesi için bir dizi öneri sunulmaktadır. İlk olarak, açık ve kapsayıcı iletişim kanallarının oluşturulması, kuşaklar arasında algı farklılıklarını azaltabilir. Özellikle dijital iletişim araçları, kuşaklar arası iş birliğini güçlendirebilir. Bunun yanı sıra, esnek ve hibrit çalışma modellerinin benimsenmesi, Y ve Z kuşaklarının iş tatminini artırırken, diğer kuşakların da uyum sağlamasına yardımcı olabilir. Tersine mentorluk programları ve liderlik eğitimleri, farklı kuşakların bilgi ve deneyimlerini birleştiren stratejiler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, çalışanların kuşaklar arası farklılıkları anlamasını sağlamak ve önyargıları azaltmak amacıyla düzenli eğitimler düzenlenmesi, örgütsel uyumu artırabilir.

Sonuç olarak, bu çalışmada sunulan teorik, ampirik ve uygulamalı bulgular, kuşaklar arası çeşitliliğin etkin yönetiminin örgütler için bir fırsat sunduğunu göstermektedir. Bu çeşitliliği yönetmede başarılı olan örgütler, sadece mevcut iş süreçlerinde değil, geleceğin çalışma dünyasında da sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edebilecektir. Örgütler, kuşak farklılıklarını bir yük olarak görmek yerine, inovasyon ve verimlilik için bir kaynak olarak değerlendirmelidir. Çeşitliliğin etkin yönetimi, liderler ve insan kaynakları profesyonelleri için hem iş yerinde uyum hem de uzun vadeli başarı açısından kritik bir yol haritası sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Basım, H.N., Şeşen, H., Çetin, F., (2009). Değişim ve Örgütler, Varoğlu K. ve Basım H.N. (Ed.), Örgütlerde Değişim ve Öğrenme, Ankara, Siyasal Kitapevi.

Chaudhuri, S., & Ghosh, R. (2012). Reverse mentoring: A social exchange tool for keeping the boomers engaged and millennials committed. *Human resource development review*, *11*(1), 55-76.

Chen, H. (2010). Advertising and Generational idenitty: A theoretical model, American Academy of Advertising, 132-140.

Costanza, D. P., Badger, J. M., Fraser, R. L., Severt, J. B., & Gade, P. A. (2012). Generational differences in work-related attitudes: A metaanalysis. Journal of Business Psychology, 27, 375-394.

De Meulenaere, K., Boone, C. & Buyl, T. (2016). Unraveling the impact of workforce age diversity on labor productivity: The moderating role of firm size and job security. Journal of Organizational Behavior, 37, 193-212.

Edwards, P. K. (2018). *Conflict in the workplace: The concept of structured antagonism reconsidered* (No. 110). Warwick Papers in Industrial Relations.

Evlek, E. (2019). Çalışma hayatında kuşaklararası çatışma: Almanya ve Türkiye'de Z kuşağı üzerine bir inceleme (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Folger, J. P., Poole, M. S., & Stutman, R. K. (1997). Working through Conflict: Strategies for Relationships, Groups, and Organizations. New York, NY: Longman.

Gürsoy, D., Maier, T. A., & Chi, C. G. (2008). Generational differences: An examination of work values and generational gaps in the hospitality workforce. *International journal of hospitality management*, *27*(3), 448-458.

Hurst, J.,L., ve Good, L. K. (2009). Generation Y and career choice: The impact of retail career perceptions, expectations and entitlement perceptions. Career Development International, 14(6), 570-593.

Jayathilake, H. D., Daud, D., Eaw, H. C., & Annuar, N. (2021). Employee development and retention of Generation-Z employees in the post-COVID-19 workplace: a conceptual framework. *Benchmarking: An International Journal*, *28*(7), 2343-2364.

Joshi, A., Dencker, J. C., & Franz, G. (2011). Generations in organizations. *Research in organizational behavior*, *31*, 177-205.

Kahn, R. L., & Boulding, E. (Eds.). (1964). *Power and conflict in organizations*. New York: Basic Books.

Kapil, Y., ve Roy, A. (2014). A Critical Evaluation of Generation Z at Workplaces. International Journal of Social Relevance & Concern, 2(1), 10-14.

Karip, E. (2003). Çatışma Yönetimi. Ankara: Pegem A Yayınları.

Kılınç, T. (1985). Örgütlerde çatısma: mahiyeti ve nedenleri. İstanbul Üniversitesi İsletme Fakültesi Dergisi, 14(1), 103-124

Macky, K., Gardner, D., ve Forsyth, S. (2008). Generational differences at work: Introduction and overview. Journal of Managerial Psychology, 23(8), 857–861.

Notter, J. (2005). Why generations matter, and why they don't: The business realities of diversity in the workplace. Financial Management Symposium.

Okur, H. D., & Özkul, M. (2015). Modern iletişimin arayüzü: sanal iletişim sosyal paylaşım sitelerinin toplumsal ilişki kurma biçimlerine etkisi (Facebook örneği). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21, 213-246.

Rahim, M. A. (1985). A strategy for managing conflict in complex organizations. *Human Relations*, *38*(1), 81-89.

Rahim, M. A. (2001). Managing conflict in organization. third edition. Westport: Quorum Books.

Rahim, M.A. (1983). A measure of styles of handling ınterpersonel conflict. The Academy of Management Journal, 26(2), 368-376.

Reisenwitz, T.H. and Iyer, R. (2009). Differences in Gener ation X and Generation Y: Implications for the Organization and Marketers, The Marketing Management Journal, 19 (2), 91-103.

Schroth, H. (2019). Are you ready for gen Z in the workplace? California Management Review, 61(3), 5-18.

Seland, I., & Hyggen, C. (2021). The digital generation. *Generational tensions and solidarity within advanced welfare states*, 133.

Smola, K. W., & Sutton, C. D. (2002). Generational differences: Revisiting generational work values for the new millennium. Journal of Organizational Behavior, 23, 363-382.

Surti, C., Celani, A., & Gajpal, Y. (2020). The newsvendor problem: The role of prospect theory and feedback. *European Journal of Operational Research*, *287*(1), 251-261.

Tolbize, A. (2008). Generational differences in the workplace. *Research and training center on community living*, *5*(2), 1-21.

Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2008). Increases in positive self-views among high school students: Birth-cohort changes in anticipated performance, self-satisfaction, self-liking, and self-competence. *Psychological science*, *19*(11), 1082-1086.

Urick, M. J., Hollensbe, E. C., Masterson, S. S., & Lyons, S. T. (2017). Understanding and managing intergenerational conflict: An examination of influences and strategies. *Work, Aging and Retirement*, *3*(2), 166-185.

Van Rossem, A.H.D. (2019) Generations as social categories: an exploratory cognitive study of generational identity and generational stereotypes in a multigenerational workforce. Journal of Organizational Behavior, 40(4), 434-455.

Vijay, K. V. (1998). Conflict management, Project Management Handbook.

Wilson, L. (2009). Generations at Work: The Problems, Power, and Promise Explored. American Water Works Association, 101(5), 46-54.

Zemke, R., Raines, C., ve Filipczak, B. (1999). Generations at work: Managing the clash of Veterans, Boomers, Xers, and Nexters in your workplace. Amacom, New York.

SAĞLIK ÇALIŞANLARININ POLİTİK ETKİNLİK VE YETERLİLİKLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Araştırmacı, TOLGA BİRCAN
Nişantaşı Üniversitesi, tolgabircan1994@gmail.com - 0009-0005-4539-6648

Dr. Öğr. Üyesi, DİLEK ÖZSOY
Nişantaşı Üniversitesi, dilek.ozsoy@nisantasi.edu.tr, 0000 0002 7527 2196

ÖZET

Türkiye'deki sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerinin demografik özelliklerine göre incelendiği araştırmanın temel amacı, sağlık politikalarının geliştirilmesi ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması için sağlık çalışanlarının politik süreçlere katılım ve yeterlilik düzeylerinin daha iyi anlaşılmasıdır. Bu doğrultuda araştırma betimleyici ve ilişkisel tarama modeline dayandırılmış, 232 sağlık çalışanı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; cinsiyet, eğitim durumu ve meslek gibi değişkenlerin politik katılım üzerinde anlamlı etkileri olduğu, ancak yaş ve çalışma süresi gibi faktörlerin bu algılar üzerinde belirgin bir farklılık yaratmadığı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda ise sağlık çalışanlarının genel olarak orta-yüksek seviyede politik etkinlik ve yeterlilik algısına sahip olduğunu, ancak katılımın artırılması için politika önerilerine ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Politika, Politik Etkinlik, Politik Yeterlilik, Sağlık Çalışanları.

Giriş

Sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeyleri, sadece mesleki uygulamaların ve sağlık politikalarının değil, daha geniş bir toplumsal bağlamın da parçası olarak ele alınmalıdır. Bu durum, demokratik katılımın güçlendirilmesi ve toplum sağlığının geliştirilmesi açısından

önemli görülmesine karşın, literatürde sınırlı bir şekilde ele alınmaktadır. Rome ve Hoechstetter (2010), Gray vd. (2002) ve Newman vd. (2014) gibi araştırmacılar, sağlık çalışanlarının politik süreçlere katılımının, sağlık hizmetlerinin kalitesi ve toplumsal adaletin sağlanması açısından önemli olduğunu belirtmektedirler. Politik katılım, seçimlerde oy kullanma, siyasi partilere üyelik, kampanyalarda yer alma ve toplumsal hareketlere katılma gibi faaliyetlerle değerlendirilebilirken, bu süreçlerde yer alan sağlık çalışanlarının toplumsal sorunlara daha duyarlı olduğu ve çözüm üretmede etkin rol alabileceği belirtilmektedir (Galston, 2001; Brady vd., 1995). Özellikle sağlık sektöründeki çalışanların, insan sağlığına dair çalışmalar yapmaları nedeniyle politik süreçlere katılımlarının daha fazla önem taşıdığı ifade edilmektedir.

Politik bilgi düzeyi, bireylerin politik etkinliğini doğrudan etkileyen bir faktör olarak literatürde ele alınmıştır. Delli Carpini ve Keeter (2016), politik bilgi arttıkça bireylerin demokratik süreçlere daha aktif katıldığını ve bu katılımın toplumsal sorunların çözümüne katkı sağladığını belirtmiştir. Sağlık çalışanlarının politik etkinliklerini artırmak için politik eğitim ve bilinçlendirme programlarının önemi, Gray vd. (2002) tarafından vurgulanmış, bu programların çalışanların politik sistemler hakkında bilgi sahibi olmalarını sağladığı ve politik katılımlarını teşvik ettiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, mesleki örgütler ve sendikalar da çalışanların politik etkinliklerini artırmada önemli bir role sahiptir (Newman vd., 2014). Zukin vd. (2006) politik yeterliliğin, bireylerin politik sistemler hakkındaki bilgi düzeyleriyle doğrudan ilişkili olduğunu ifade ederken, Vandenberghe ve Bentein (2017) politik süreçlere aktif katılan sağlık çalışanlarının daha yüksek mesleki tatmin ve iş motivasyonuna sahip olduklarını belirtmiştir.

Bu bulgular ışığında bu araştırmanın amacı, sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerinin demografik özellikler doğrultusunda nasıl farklılık gösterdiğini incelemektir. Mevcut literatür, sağlık çalışanlarının politik süreçlere katılımının sınırlı kaldığını ve politik etkinlik düzeylerinin genellikle düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eksiklik, sağlık çalışanlarının politik süreçlere daha etkin katılım sağlaması için gerekli faktörlerin belirlenmesini önemli kılmaktadır. Araştırma, sağlık çalışanlarının cinsiyet, yaş, meslek, eğitim durumu, çalışma süresi gibi demografik özelliklere göre politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerindeki farklılıkları ortaya koyarak, sağlık politikalarının daha katılımcı ve etkili bir şekilde geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Literatür Özeti

Literatürde sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerine dair araştırmaların sınırlı olduğu ve bu konunun daha fazla inceleme gerektirdiği görülmektedir. Hemşireler ve diğer sağlık çalışanları, sağlık politikalarının şekillendirilmesi ve toplumsal adaletin sağlanmasında önemli roller üstlenmesine rağmen, genellikle politik süreçlerdeki etkinlik düzeylerinin düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, politik katılımın artırılması için hem bireysel hem de mesleki düzeyde politik yeterliliğin geliştirilmesine yönelik araştırmaların ve eğitimlerin önemini ortaya koymaktadır. Literatürde Warner (2003), Barrett-Sheridan (2009), Avolio (2014), Buck-McFadyen ve MacDonnell (2017), Wilson vd. (2020), Lee (2020), Han ve Kim (2020), Longshore (2022) ve Park ve Jeung (2023) gibi çalışmalar, sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve politik yeterlilik algılarını inceleyerek bu konudaki mevcut duruma ışık tutmuştur.

Warner (2003) tarafından yapılan araştırma, hemşirelerin politik etkinlik için gerekli olan beceri ve değerlerin geliştirilmesinin önemini vurgulamış ve bu yeterliliğin, hem mesleki ilerleme hem de sağlık politikalarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini belirtmiştir. Barrett-Sheridan (2009), politik davranış ve makro-sosyal hasta savunuculuğu arasındaki ilişkiyi değerlendirerek, hemşirelerin sosyal adaleti savunma eğilimlerinin politik katılım düzeyleri ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Avolio (2014) ve Wilson vd. (2020) ise hemşirelerin politik aktivizme olan ilgisini ortaya koyarken, bu ilginin artırılması için eğitimsel hazırlıkların ve politik katılımın teşvik edilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu bulgular, hemşirelerin politik olarak daha etkin rol almaları için kişisel ve mesleki düzeyde çeşitli destek ve eğitim ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini göstermektedir.

Buck-McFadyen ve MacDonnell (2017), hemşirelikte politik eylemin nasıl teşvik edilebileceğini ve mesleki eğitim sürecinde politik bilincin nasıl geliştirilebileceğini tartışmış, neoliberal dinamiklerin hemşirelerin politik etkinliğini sınırlayan etkilerini ortaya koymuştur. Lee (2020) çalışmasında politik etkinlik, ilgi ve küresel vatandaşlık gibi faktörlerin politik katılım üzerindeki etkisini değerlendirerek, politik eğitimin ve ilginin katılımı artırmak için önemli olduğunu belirtmiştir. Han ve Kim (2020), politik yeterliliği dört boyutlu bir kavramsal çerçeve içinde incelemiş ve bu boyutların geliştirilmesinin, sağlık çalışanlarının politik süreçlere daha etkin katılımını sağlayabileceğini ifade etmiştir. Longshore (2022) ise Amerika Birleşik Devletleri genelinde yapılan çalışmasında, politik bilgi ve yeterlilik düzeylerinin

genellikle düşük olduğunu ve bu durumun sağlık politikalarına etkili katılımı sınırladığını ortaya koymuştur. Park ve Jeung (2023), diş hekimliği öğrencilerinin politik katılım davranışlarını analiz ederek mesleki eğitim süreçlerinin bu alanda önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Bu literatür bilgileri doğrultusunda sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerinin demografik özellikler açısından nasıl farklılık gösterdiğinin incelenmesi ve Türkiye literatürüne bu noktada katkı sağlanması hedeflenmiştir. Literatürdeki çalışmalar, hemşirelerin ve diğer sağlık çalışanlarının politik süreçlerdeki rollerinin sınırlı kaldığını ve genellikle düşük düzeyde politik katılım sergilediklerini ortaya koymaktadır. Cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, çalışma süresi gibi demografik değişkenlerin sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik algıları üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, daha katılımcı ve etkili sağlık politikalarının oluşturulmasına katkı sağlamayı amaçlayacağından, araştırmanın temellendirilmesinde bu durum öne çıkartılmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, betimleyici ve ilişkisel tarama modeline dayanmaktadır. Betimleyici model, sağlık çalışanlarının demografik özellikleri ve politik etkinlik ile yeterlilik düzeylerini betimlemek için kullanılmış; ilişkisel model ise bu değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla tercih edilmiştir. Türkiye genelindeki çeşitli sağlık kurumlarında görev yapan ve kolayda örnekleme yöntemiyle seçilen 232 sağlık çalışanı, örneklem grubunu oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, katılımcıların demografik bilgileri ile politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerini ölçen anket formu kullanılmıştır. Bu kapsamda, içsel ve dışsal olmak üzere iki alt boyut ve toplam 26 madde içeren “Genel Politik Etkinlik Ölçeği” ve toplam 8 maddeden oluşan ve içsel, dışsal alt boyut içeren “Politik Yeterlik Ölçeği” uygulanmıştır. Bu ölçekler, katılımcıların politik bilgi ve yeterlik düzeylerini beşli Likert ölçeği ile değerlendirmelerini sağlamıştır. Elde edilen veriler, SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Güvenirlik analizi kapsamında politik etkinlik ve yeterlilik ölçeklerinin Cronbach's Alpha değerleri hesaplanmıştır. İçsel politik etkinlik için 0.89, dışsal politik etkinlik için 0.87, içsel politik yeterlik için 0.85 ve dışsal politik yeterlik için 0.81 değerleri elde edilmiştir. Bu sonuçlar, ölçeklerin yüksek içsel tutarlılık gösterdiğini ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Normallik testleri sonucunda ise verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiş ve bu

nedenle hipotez testlerinde non-parametrik yöntemler tercih edilmiştir. Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis testleri ile demografik değişkenler açısından farklılıklar analiz edilmiş; korelasyon ve regresyon analizleriyle değişkenler arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Bulgular

Analiz sonuçları, sağlık çalışanlarının demografik özelliklerinin politik etkinlik ve yeterlilik algıları üzerinde anlamlı etkiler gösterdiğini ortaya koymuştur. Öncelikle tanımlayıcı istatistikler sonucunda, içsel politik etkinlik ortalama 4.12, dışsal politik etkinlik 3.94, içsel politik yeterlik 4.03 ve dışsal politik yeterlik 3.74 olarak tespit edilmiştir. Standart sapma değerleri sırasıyla 0.65, 0.58, 0.71 ve 0.62 olup, minimum ve maksimum değerler içsel politik etkinlikte 2.11-5.00, dışsal politik etkinlikte 2.00-5.00, içsel politik yeterlikte 2.25-5.00 ve dışsal politik yeterlikte 1.75-5.00 aralığındadır. Buna göre katılımcıların genel olarak orta-yüksek seviyelerde politik etkinlik ve yeterlilik algısına sahip olduğu görülmüştür. Shapiro-Wilk normallik testi sonuçlarına göre, tüm ölçeklerin p-değerleri 0.05'ten küçük bulunmuş (içsel politik etkinlik: $p = 0.001$, dışsal politik etkinlik: $p = 0.002$, içsel politik yeterlik: $p = 0.001$, dışsal politik yeterlik: $p = 0.003$), dolayısıyla normallik varsayımı reddedilmiştir. Bu nedenle hipotez testleri için non-parametrik yöntemler kullanılmıştır. Gerçekleştirilen non-parametrik testlerde cinsiyet, yaş ve çalışma süresine göre politik etkinlik ve yeterlilik algılarında anlamlı fark bulunmamıştır. Meslek açısından dışsal politik etkinlik ($p = 0.048$) ve dışsal politik yeterlik ($p = 0.024$) anlamlı farklılık göstermiştir. Eğitim durumu için ise içsel politik etkinlik ($p = 0.043$) ve dışsal politik etkinlik ($p = 0.046$) anlamlı bulunurken, dışsal politik yeterlikte ($p = 0.025$) farklılık görülmüştür.

Korelasyon analizleri sonucunda ise içsel ve dışsal politik etkinlik arasında orta düzeyde pozitif ilişki ($r = 0.45$), içsel ve dışsal politik yeterlik arasında ise anlamlı pozitif ilişki ($r = 0.51$) bulunmuştur. Özellikle içsel politik etkinlik ve yeterlik arasında güçlü bir korelasyon ($r = 0.63$) tespit edilmiştir.

Regresyon analizine göre ise cinsiyet ($B = 0.15$, $p = 0.032$) ve eğitim durumu ($B = 0.22$, $p = 0.041$) içsel politik etkinlik üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Dışsal politik etkinlik için de cinsiyet ($B = 0.14$, $p = 0.037$) ve eğitim durumu ($B = 0.19$, $p = 0.044$) anlamlı faktörlerdir. İçsel politik yeterlikte meslek ($B = 0.17$, $p = 0.049$) ve yaş ($B = 0.13$, $p = 0.031$) önemli etkiler

sergilerken, dışsal politik yeterlik üzerinde meslek (B = 0.21, p = 0.038) ve eğitim durumu (B = 0.18, p = 0.047) etkili olmuştur.

Tartışma

Gerçekleştirilen çalışmada elde edilen bulgular, sağlık çalışanlarının demografik özelliklerinin politik etkinlik ve yeterlilik algılarını nasıl etkilediğini ortaya koymuş ve özellikle de cinsiyet ve eğitim seviyesinin, sağlık çalışanlarının politik süreçlere katılımını ve bu süreçlerdeki yeterlilik algılarını artırdığı gözlemlenmiştir. Warner (2003) ve Barrett-Sheridan (2009) gibi araştırmalar, politik yeterliliğin ve katılımın hem bireysel hem de mesleki düzeyde artmasının önemine vurgu yapmış, ancak hemşireler gibi sağlık çalışanlarının politik etkinlik düzeylerinin düşük olduğunu belirtmiştir. Bulgularımızda ise genel olarak politik etkinlik ve yeterlilik seviyelerinin orta-yüksek olduğu görülmekte, bu da literatürdeki eksikliklere rağmen sağlık çalışanlarının politika ile ilgilenmeye ve katılım göstermeye yönelik bir eğilim içinde olduğunu göstermektedir. Cinsiyet ve eğitim durumunun politik etkinlik üzerinde anlamlı etkiler göstermesi, Avolio (2014) ve Lee (2020)'nin bulgularıyla paralellik arz etmektedir. Bu çalışmalar, daha yüksek eğitim düzeyine sahip olanların ve kadınların politik süreçlere daha aktif katıldığını ortaya koyarken, bulgularımızda da benzer şekilde kadınlar ve daha eğitimli bireylerin daha yüksek politik etkinlik algılarına sahip olduğu görülmüştür. Bu durum, eğitim düzeyi ve toplumsal cinsiyet rollerinin politik katılımda etkili faktörler olduğuna işaret etmektedir. Meslek ve yaşın politik yeterlik üzerinde anlamlı etkileri bulunması, Longshore (2022) ve Han ve Kim (2020)'in politik yeterliliğin mesleki deneyim ve politik bilgi ile arttığına dair bulgularını destekler niteliktedir. Daha deneyimli ve yaşça büyük sağlık çalışanlarının politik yeterliliklerinin daha yüksek olması, deneyim kazanmanın politik bilgi ve yeterlilik üzerindeki etkisini doğrulamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerinin, özellikle cinsiyet, eğitim durumu ve meslek gibi demografik faktörlere göre farklılıklar gösterdiği ortaya konulmuştur. Politik katılımın önemine binaen literatür bulgularıyla uyumlu olarak, sağlık çalışanlarının genel olarak orta-yüksek seviyelerde politik etkinlik ve yeterlilik algısına sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak bu katılımın artırılması ve politik süreçlere daha etkin bir şekilde dahil olunması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda özellikle cinsiyet ve eğitim düzeyinin, içsel ve

dışsal politik etkinlik üzerinde anlamlı etkilerinin olması, kadın sağlık çalışanlarının ve daha yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerin politik katılımda daha aktif olduğunu göstermektedir. Bu durum, politik süreçlere katılımın toplumsal cinsiyet rolleri ve eğitim düzeyine göre değişkenlik gösterdiğine işaret etmektedir. Eğitim düzeyi arttıkça, bireylerin politik süreçlerde daha fazla yer aldığı ve politik bilgi düzeylerinin arttığı, literatürde de desteklenen bir bulgudur. Bu bilgiler doğrultusunda sağlık çalışanlarının politik etkinlik ve yeterlilik düzeylerinin artırılması, sağlık politikalarının daha katılımcı bir yaklaşımla geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Gelecekte yapılması planlanacak olan araştırmalar ise farklı sağlık kurumlarında daha geniş örneklemler ile gerçekleştirilmeli ve politik katılımın farklı ve çeşitli yönleri daha ayrıntılı olarak incelenmelidir.

Kaynaklar

Avolio, C. D. (2014). *Political advocacy: Beliefs and practices of registered nurses* (Master's thesis, University of Windsor).

Barrett-Sheridan, S. E. (2009). *A quantitative correlational study of political behavior and attitudes of nurses toward macro-social patient advocacy* (Doctoral dissertation, University of Phoenix).

Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, L. (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. *The American Political Science Review,* 89(2), 271–294.

Buck-McFadyen, E., & MacDonnell, J. (2017). Contested practice: Political activism in nursing and implications for nursing education. *International Journal of Nursing Education Scholarship,* 14(1), 20160026.

Carpini, M. X. D., & Keeter, S. (2016). Gender and political knowledge. In *Gender and American Politics* (pp. 21-47). Routledge.

Galston, W. A. (2001). Political knowledge, political engagement, and civic education. *Annual Review of Political Science*, 4(1), 217-234.

Gray, M., Collett van Rooyen, C., Rennie, G., & Gaha, J. (2002). The political participation of social workers: A comparative study. *International Journal of Social Welfare*, 11(2), 99-110.

Han, N. K., & Kim, G. S. (2020). Concept development of political competence for nurses. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 50(1), 81-100.

Lee, J. (2020). A convergence study on political efficacy, political interest, and global citizenship as influencing on political participation of nursing students. *Journal of the Korea Convergence Society*, 11(12), 391-400.

Longshore, M. W. (2022). *Factors Influencing Political Self-Efficacy and Political Astuteness in Undergraduate Nurse Educators* (Doctoral dissertation, University of Northern Colorado).

Newman, B. J., Johnson, J., & Lown, P. L. (2014). The "daily grind": Work, commuting, and their impact on political participation. *American Politics Research*, 42(1), 141-170.

Park, S. K., & Jeung, D. Y. (2023). Political Participation Based on the Learning Efficacy of Dental Hygiene Policy in Dental Hygiene Students. *Journal of Dental Hygiene Science*, 23(2), 93-102.

Rome, S., & Hoechstetter, S. (2010). Social work and political participation: A comparison of social workers in two different fields. *Journal of Social Work Education*, 46(1), 45-60.

Vandenberghe, C., Bentein, K., & Panaccio, A. (2017). Affective commitment to organizations and supervisors and turnover: A role theory perspective. *Journal of Management*, 43(7), 2090-2117.

Warner, J. R. (2003). A phenomenological approach to political competence: Stories of nurse activists. *Policy, Politics, & Nursing Practice*, 4(2), 135-143.

Wilson, D. M., Anafi, F., Kusi-Appiah, E., Darko, E. M., Deck, K., & Errasti-Ibarrondo, B. (2020). Determining if nurses are involved in political action or politics: A scoping literature review. *Applied Nursing Research*, 54, 151279.

Zukin, C., Keeter, S., Andolina, M., Jenkins, K., & Carpini, M. X. D. (2006). *A new engagement? Political participation, civic life, and the changing American citizen.* Oxford University Press.

ÖRGÜTLERDE DEĞİŞİME KARŞI DİRENÇ: SİSTEMATİK BİR BAKIŞ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Prof. Dr. Nesrin Ada

nesrin.ada@usak.edu.tr

Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi

Yönetim Organizasyon ORCID; 0000-0003-2332-7359

Finans ve Bankacılık Bölümü

Öz

Sistematik bir bakış açısı yöntemiyle işletmelerde "değişime direnç" incelenecektir. Bu makale değişime direnç konusunda bir literatür taraması sunmaktadır. Tanımlar karşılaştırılır. Değişime direncin tezahürlerinin, nedenlerinin ve sonuçlarının bir analizi gerçekleştirilir. Değişime direnç kavramının eleştirel bir incelemesinin yanı sıra bazı araştırma yolları da sunulmaktadır. Örgütsel değişim gereklidir ve bu çoğu zaman çok büyük zorluklarla sonuçlanır. Örgütsel değişim niteliksel yönleriyle yüzleşme biçimi, daha genel olarak K. Lewin'in kategorilerini benimser. Değişim yönetiminin problem çözme tipi yaklaşımına verilen önceliğe dayandığını ve dinamikler yaratmayı fikir birliği oluşturmayı amaçlayan yaklaşımlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum genel olarak, süreçsel bir bakış açısının bir parçasıdır. Şöyle oluşur "yapılar – prosedürler – tutumlar" üçlemesi önerisi değişim yönetiminde zoru kolaylaştırma biçimidir (Lewin, K., Lippitt, R. & R.K. White, R.K. (1939-1951) p,271-299). Başarılı değişim yönetimi işletmelerde bir "değişim zihniyeti" yaratır. Öte yandan yaklaşan değişiklikler sıklıkla direnişe ve meşru korkulara yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değişime direnç, örgütsel değişim, İşletme.

RESISTANCE TO CHANGE IN ORGANIZATIONS: AN ANALYSIS THROUGH A SYSTEMATIC APPROACH

ABSTRACT

This study provides a comprehensive examination of "resistance to change" within organizational contexts from a systematic perspective. It offers an extensive literature review that evaluates various definitions of resistance to change. The analysis delves into the manifestations, root causes, and various consequences of this resistance. Additionally, the concept is critically assessed, with proposed pathways for future research. Organizational change is essential for sustainable development; however, it often presents significant

challenges and obstacles. Approaches to addressing the qualitative aspects of organizational change generally align with the foundational categories established by Kurt Lewin. His framework advocates for a problem-solving methodology in change management, aimed at cultivating dynamics that foster consensus-building. This is typically framed within a process-oriented perspective centered around the triad of "structures – procedures – attitudes," which facilitates effective change management (Lewin,K, Lippitt,R, & R.K. White, 1939-1951, pp. 271-299). Effective change management promotes a resilient "change mindset" within organizations. However, impending changes can frequently trigger resistance and generate valid concerns among stakeholders.

Keywords: Resistance to change, organizational change, business.

"Il n'y a rien dont l'exécution est plus difficile ou la réussite plus douteuse ou le maniement plus dangereux que l'instauration d'un nouvel ordre des choses."* N. *Machiavel.

Yeni bir düzenin kurulmasından daha zor, başarısı daha şüpheli, yönetimi daha tehlikeli olan hiçbir şey yoktur. N. Machiavel.

Giriş, Modern iş dünyasında örgütsel değişim kaçınılmazdır. Ancak, değişim süreçleri genellikle çalışanlar ve yöneticiler tarafından dirençle karşılanmakta ve bu direnç, örgütsel başarıyı ve değişim girişimlerinin etkinliğini olumsuz etkilemektedir. Bu makale, örgütlerde değişime direnç konusunu sistematik bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır. Değişime direnç örgütsel başarı ve sürdürülebilirlik açısından kritik bir konudur. İşletmeler sürekli değişim ve dönüşüm süreçleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Ancak, çalışanlar ve yöneticiler genellikle bu değişimlere karşı direnç gösterir, bu durum, değişim girişimlerinin başarısını tehdit edebilir. Değişime direnç, çalışanların iş tatmini, motivasyonu ve genel performansı üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Ayrıca, örgütlerin adaptasyon yeteneğini zayıflatabilir ve rekabetçiliklerini azaltabilir.Bu nedenle değişime direnç konusunun anlaşılması yönetilmesi, örgütlerin değişim süreçlerini daha etkili bir şekilde yürütmeleri için hayati önem taşır.

Çalışmada, öncelikle örgütlerde/daha çok işletmelerde değişime karşı direniş kavramı ele alınacak olup, farklı teorisyenlerin ve bilimsel çalışmaların konuya katkıları tarihsel bir perspektifle incelenecektir. Değişime direnç kavramının temel olarak bilimin bakış açısıyla geliştirildiğini belirtmek bizim için önemli görünüyor. Bu olguyu ele alan yazarlar genellikle bu soruna aynı şekilde yaklaşmaktadırlar (Collerette, Delisle et Perron, 1997, Hultman, 1995, Kotter et Schlesinger, 1979, Pemartin 1987, Recardo, 1995,etc.) Örgütler giderek daha fazla değişimle yüzleşmek zorunda kalmaları nedeniyle ve genellikle tepkileri değişime direnç olarak yorumlanan işletme personeli için endişeye neden olmaya devam ediyor. Bu bakış açısıyla, literatürde yer alan temel teoriler ve modeller incelenecektir. Bu bağlamda, Kurt Lewin'in Değişim Modeli, John Kotter'in 8 Adımlı Değişim Modeli ve ADKAR Modeli gibi yaklaşımlar detaylandırılacaktır. Ayrıca, örgütsel iletişim ve katılımcı yönetim gibi stratejilerin değişime dirençle başa çıkmadaki rolü tartışılacaktır. Son olarak, bu makale, örgütlerde değişime dirençle başa çıkmak için önerilen stratejilerin etkinliğini değerlendirecek ve gelecekteki araştırmalar için önerilerde bulunacaktır. Bu bağlamda, makale, değişim yönetimi / değişime direnç yönetimine yaklaşımına çözüm önerisi ile akademik yazına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

ÖRGÜTLERDE DEĞİŞİME DİRENÇ; Klasik Yaklaşım,

Teorik Çerçeve

Değişime direnç konusunda literatürde birçok teori ve model bulunmaktadır. Kurt Lewin'in "Kuvvet Alanları" teorisi, değişime karşı direnci, yeni bir davranış benimsemeye iten güçlere karşı bir denge unsuru olarak sunar. Ayrıca, J. Kotter' ve Schlesinger 8 Adımlı Değişim Modeli ve ADKAR Modeli gibi yaklaşımlar da bu konuda önemli katkılar sağlamaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenmektedir.

Örgütsel Değişim,

Değişim, farklı yazarlar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu alandaki literatürde, konumuzla ilgili iki önemli tanıma odaklanılacaktır. Daha sonra ise, örgütsel değişim tanımına ilişkin sistematik bir sıralama yapılacaktır. Değişime direnç, bireylerin ve grupların mevcut durumu koruma eğiliminde olmaları ve değişim girişimlerine karşı gösterdikleri tepkiler olarak tanımlanabilir. Coch ve French (1948), değişime karşı direnci, "bireysel hayal kırıklığı tepkileri ve grup tarafından tetiklenen kolektif tepkilerin bir kombinasyonu" olarak sunar. Değişim, her ne kadar her yıl kendisine ayrılan yüzlerce yayının da gösterdiği gibi, 50 yılı aşkın bir süredir popüler ve bilimsel dilde genel olarak tanınan ve kabul edilen bir kavram haline gelmiş olsa da, gerçek şu ki, dönem belli sayıda suiistimallere maruz kalmıştır. Bunlardan örgütsel değişime verilen tepkilere yönelik klasik yaklaşım, neredeyse tamamen merkezi ve kaçınılmaz hale gelen değişime karşı direnmeye dayanmaktadır (Visinand, 2003, s.7).Değişim fikirlerini ileten herkesin kara kutusudur. Collerette, Delisle ve Perron (1997) tarafından tasvir edildiği gibi, örtülü olarak güvensizlik, korku, endişe, düşmanlık, entrika, kutuplaşma, çatışmalar veya sabırsızlık tepkilerini yansıtan değişim, kayıtsızlık ve alaycılık (Abrahamson, 2004; Stanley, Meyer ve Topolnytsky, 2005) bazen bu kasvetli tabloyu tamamlıyor. Grouard ve Meston (1998 s.98), örgütsel değişimi, "yapıların ve becerilerin radikal ya da marjinal dönüşüm süreci olarak tanımlar ve bu süreci organizasyonların evrimsel bir aşaması olarak sunar". Bu tanım, örgütsel değişimin organizasyonlar için kaçınılmaz bir evrim süreci olduğuna vurgu yapar. Collerette ve diğerleri (1997 s.20) ise örgütsel değişimi, "örgütün bir alt sisteminde, bu değişikliğin üyeleri veya bu sistemle ilişkili kişiler tarafından gözlemlenebilmesi koşuluyla, sistemi nispeten kalıcı olan herhangi bir değişiklik" olarak tanımlar. Bu tanım, değişikliğin sadece gözlemlenebilir ve kalıcı olmasını değil, aynı zamanda sistemin dinamiklerini de kapsadığını belirtir.

Bu iki tanımda ortaya çıkan iki önemli unsur şunlardır: İlk olarak, her iki grup da örgütsel değişimi, çevrede deneyimleyenler tarafından algılanabilir bir olgu olarak ele almaktadır. Yani, değişimin doğası, onu deneyimleyen bireylerin algısı ve yargılarıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu durum, örgütsel değişimin yalnızca yapısal değil, aynı zamanda ikinci olarak da bireysel ve kültürel bir boyutunun da olduğunu ortaya koyar. Tanımlanan yaklaşımlar, genellikle yöneticinin, organizasyonun daha alt hiyerarşik seviyesinde yer alan meslektaşlarının değişime karşı direncini aşması gerektiğini varsayarak, değişime karşı yönetimsel bir direnç anlayışına sahipti. İlk tanım 1948 yılında**,**

1- Coch ve French (1948), tarafından, değişime karşı direnci, bireysel hayal kırıklığı tepkileri ve grup tarafından tetiklenen kolektif tepkilerin bir kombinasyonu olarak değerlendirilir. Değişim sürecine katılımın, değişimi kabul etmeyi arttırdığını belirtmişlerdir. Değişime karşı direnç, motivasyonla ilgili bir sorun olarak görülmektedir. Grup normlarının neden olduğu

direncin üstesinden gelmek için yöneticileri grup katılım yöntemlerini kullanmaya teşvik ederler.

2- Kurt Lewin (1951), de, değişime karşı direncin bireylerin grup normlarına bağlılığından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu nedenle, kolektif değişiklikler elde etmek için bu normlara müdahale edilmesi gerektiğini savunur. Lewin'in 'kuvvet alanları' teorisi, değişime karşı direnci, yeni bir davranış benimsemeye iten güçlere karşı bir denge unsuru olarak sunar.

3- Crozier ve Friedberg (1977/2014), yazarlar farklı bir bakış açısı sergileyerek; değişime karşı direnişin aynı zamanda kişinin bir organizasyonda özgürlüğünü kullanma arzusu olduğu konusunda ısrar ettiler. Değişime, reforma karşı direniş, "katılımcıların örgütte oynadıkları oyunlarda sahip oldukları özgürlük marjını bilinçsiz de olsa kullanmalarının yalnızca kaçınılmaz değil, aynı zamanda meşru sonucudur.

4- **Kotter ve Schlesinger (1979)**, karşılaşılan direncin derecesine bağlı olarak altı stratejiden oluşan bir dizi önererek yöneticilerin direncin üstesinden gelmesi gerektiği fikrini güçlendirmektedir: Bunlar sırasıyla şöyledir; Kotter ve Schlesinger'in (1979 P.106-114) örgütsel değişime dirençle başa çıkmak için önerdiği altı strateji şunlardır:

1. Eğitim ve İletişim:

Değişime direnç, genellikle bilgi eksikliği veya yanlış anlaşılmalardan kaynaklanır. Çalışanlara değişimin nedenlerini, süreçlerini ve faydalarını açıklamak, direnci azaltabilir.

2. Katılım ve Dahil Etme:

Değişim sürecine çalışanları dahil etmek, onların sahiplenme duygusunu artırır ve direnç düzeyini düşürür. Katılımcılar sürecin bir parçası olduklarında, genellikle daha az karşı çıkma eğilimindedirler.

3. Destek ve Yardım:

Direnişin duygusal veya psikolojik nedenlerden kaynaklandığı durumlarda, eğitim, danışmanlık veya maddi destek sağlayarak çalışanlara yardımcı olunabilir.

4. Müzakere ve Uzlaşma:

Çalışanların değişime olan direncini azaltmak için ödüller veya teşvikler sunulabilir. Özellikle güç sahibi bireyler veya gruplarla anlaşma sağlamak etkili olabilir.

5. Manipülasyon ve Dolaylı İkna:

Direnci azaltmak için bilgiyi stratejik bir şekilde sunmak, etkili kişilerle iş birliği yapmak veya sembolik jestler yapmak gibi yöntemler kullanılabilir. Ancak bu yöntem dikkatli kullanılmalıdır, çünkü etik dışı bulunabilir.

6. Zorlayıcı Yöntemler:

Eğer başka hiçbir yöntem işe yaramıyorsa, tehditler, zorlayıcı kurallar veya doğrudan güç kullanımı gibi yöntemlere başvurulabilir. Bu yöntem, genellikle son çare olarak düşünülmelidir. Ayrıca, bu stratejiler, değişime dirençle etkili bir şekilde başa çıkmak için duruma uygun olarak seçilip uyarlanabilir. Bir bireyin direniş tutumunu açıklayan 4 neden önererek değişime karşı direncin bireysel kökenlerini detaylandırmışlardır: Bunlar,
1-**Dar görüşlülük (Parochialism)**: t: Birey, tüm örgütün çıkarlarına değil, kendi çıkarlarına odaklanır. 2- **Güven eksikliği (Lack of confidence)** ve değişimin niyetinin bilinmemesi.
3- **Yeni beceri ve davranışlar (Fear of not being able to develop**) geliştirememe korkusu.
4- **Değişim sürecinin değerlendirilmesi (Evaluation of the change process different)** yöneticilerinkinden farklıdır. Alan yazındaki diğer yazarlar şunları vurgulamaktadır: - Bilinmeyenden korkmak **(Fear of the unknown).** - Sahip olduklarını kaybetme korkusu **(Fear of losing what one has**). - Soru sorma becerileri **(Questioning of skills)**. - Kararlılık tercihi **(Preference for stability)**.

5- Carton (1997)'a göre insanlar 4 ana direniş biçimini sunar:

1- **Atalet (Inertia),** İnsanlar değişikliği kabul ettiklerini söylerler ancak ihtiyatlı davranma, nesnel görüş sorma zorunluluğu vb. gerekçelerle değişikliğin uygulanmasını ertelemeye çalışırlar.

2- **Tartışma (Argumentation),** Bu direnişin en üretken ve yararlı biçimidir; değişimin özü ve biçimi üzerine yapılan bir müzakeredir.

3- **İsyan**; Bir bireyin kendi gerçekliğini önerilen değişime uyarlaması mümkün olmadığında isyan meydana gelir (örneğin: sendika eylemi, transfer talebi, hiyerarşiye başvurma, grev vb.). Tartışmada isyandan önce her zaman taktiksel bir tehdit gelir. Değişimin temel prensibi bir gelişme sağlamak olduğundan, tehdidin amacı değişimin durumu iyileştirme değil, kötüleştirme riski taşıdığını göstermektir.

4- **Sabotaj (Sabotage),** isyandan daha zararlı ve manipülatiftir. Çoğunlukla amacı değişikliğin aptallığını göstermek ve projeyi yürüten kişiyi utandırmak olan aşırı heveslilik biçimini alır.

6 - Collerette, Delisle ve Perron (1997) insanların örgütsel değişime karşı direncini "değişimin niyetine karşı savunmacı tepkilerin örtülü veya açık ifadesi **(the implicit or explicit expression of defensive reactions to the intention of change)** olarak tanımlamaktadır.

7- Bareil ve Savoie (1999) değişime karşı dirençten söz etmiyor. Ancak değişimlerin başarısızlığında temel faktör olarak bireylerin zihinsel durumları ile ilgilenirler. Bilişsel ve duygusal bir yaklaşım sunarlar. İnsanlar duyurulan bir değişiklikten endişe duyuyor. Dirençlerin aynı olmadığı farklı aşamalara göre tepki verirler:

1 **Aşama**: "Beni ilgilendirmiyor!" » Değişimin reddi var. Oyuncu hiçbir şey olmamış gibi çalışmalarına devam ediyor.

2. **Aşama** : "bana ne olacak?" » Oyuncu endişeli, değişimin rolüne, sorumluluklarına, statüsüne ve karar alma gücüne ilişkin sonuçlarını sorguluyor.

3. **Aşama**: "Buradaki değişiklik kalıcı mı?" » Aktör, organizasyonun gerçekten değişim yaratma kapasitesini sorguluyor. Çünkü eğer bu sadece takip edilmeyen bir niyetse, neden bu konuda gerçekten endişelenelim ki?

4 .Aşama: "tam olarak nedir?" » Oyuncu sorularına yanıt istiyor. Kendisindeki değişimle ilgilenmeye başlar ve onun doğasını sorgular. Dikkatli ve proaktif olur, ayrıntıları elde etmek ister.

5. Aşama: "Yapabilecek miyim?" » Oyuncu, değişimi uygulama yeteneğinden şüphe ediyor. Uyum sağlaması için ona zaman verip vermeyeceğimizi ve ona yardım edip edemeyeceğimizi merak ediyor.

6. Aşama: “Bir araya gelmeye değer. »" Aktör başkalarıyla işbirliği yapmaya ilgi gösteriyor. Değişimin uygulanmasına dahil olmak istiyor. Herkesin deneyimlerini başkalarıyla paylaşabilmeyi takdir ediyor.

7. Aşama: “hadi şunu deneyelim, “eğer şunu yaparsak”. Oyuncu değişimde yeni zorluklar bulur ve hali hazırda var olanı mükemmelleştirmeye veya onu sorgulamaya çalışır. Sürekli iyileştirme hedefini takip eder.

8- Kanter'e (1985) göre değişimi "kabul eden" bireyler, aşağıdaki gibi makul ve öngörülebilir nedenlerle değişime direnirler:

- İnsanlara karşı çok fazla şey yapıldığını, onlar tarafından ise çok az şey yapıldığını vurgulayan kontrol kaybı **(The loss of control)**.

- Sonraki adımlara ve gelecekteki eylemlere ilişkin bilgi eksikliği nedeniyle çok fazla belirsizlik **Loss of control.**

- Kararlar hazırlık yapılmadan sunulduğunda bilgi eksikliği **(information about)**.

- Aynı anda çok fazla şeyin değişmesi veya rutinlerin kesintiye uğraması **(Lack of information)** kafa karışıklığına neden olur.

- Değişme ihtiyacı duyulduğunda itibarını kaybetme hissi **(feel of loss/stupid)**, insanların özellikle akranlarına karşı geçmiş eylemleri nedeniyle kendilerini aptal hissetmelerine neden **9- Céline Bareil (2004)** değişime karşı direnişi iki türe ayırıyor: “aktif formunda retleri, eleştirileri, şikayetleri ve sabotajları buluruz; pasif formunda ise statükoyu, yavaşlığı, söylentileri ve yavaşlamayı fark ederiz. Tek bir kişi direnebilir ya da grup hareketi olabilir.”olur.

Değişim, sürekli ve öngörülemez bir şekilde meydana gelir. "Değişime direnç" terminolojisinin kökeni, 1947'de Human Relations dergisinde konuyla ilgili bir klasik haline gelen bir makale yayınlayan yazarlar Coch ve French'e kadar uzanır. Buna “Değişime karşı direncin üstesinden gelmek” adı verildi. İki soru yöneltildi: İnsanlar neden değişime bu kadar dirençli ve bunun üstesinden gelmek için neler yapılabilir? Değişime direnç olgusunun önemi, bu olguya adanmış etkileyici sayıdaki eser, araştırma, çalışma ve yayında yansıtılmaktadır. Collerette, Delisle ve Perron (1997) insanların örgütsel değişime karşı direncini “değişimin amacına karşı savunmacı tepkilerin örtülü veya açık ifadesi” olarak tanımlamaktadır. Yönetimleri yeni bir davranış benimsemeye iten güçler bağlamda, direnç açıkça yöneticiler tarafından aşılması gereken bir olgu olarak sunulmaktadır.

Değişime yaklaşım hipotezleri , Kurt Lewin’in değişim modeli (1958), organizasyonel ve bireysel değişim süreçlerini anlamak için klasik bir çerçeve sunar. Bu model, özellikle bireylerin tutum, davranış ve algılarındaki değişikliklere odaklanır ve değişim sürecini üç aşamaya ayırır:

1. Dekristalizasyon (Unfreezing):

Bu aşama, mevcut davranışların, tutumların veya algıların sorgulandığı ve değişim için zemin hazırlandığı süreci ifade eder. Lewin’e göre, insanlar mevcut durumlarını bırakmaya ve değişime hazır olmaya teşvik edilmelidir. Bu aşamada bireyler, mevcut durumlarının uygunsuzluğunu ve başka bir durumun daha uygun olabileceğini fark eder. Ancak, henüz eski

davranışların tamamen terk edilmesi veya yeni davranışların benimsenmesi gerçekleşmemiştir (Bélanger, 1994).

2. Geçiş/Değişim (Change):

Bu aşama, yeni davranışların, tutumların ve işlev tarzlarının öğrenilmesi ve benimsenmesiyle ilgilidir. Bireyler bu süreçte, eski davranışlardan sıyrılarak yeni alışkanlıklar geliştirmeye odaklanır. Bu noktada bireylerin enerji ve çabalarının büyük bir kısmı, yeni davranışları anlamaya ve bunları günlük yaşamlarına entegre etmeye yöneltilir. Değişim sürecindeki bu aşama, bireylerin aktif katılımını ve öğrenme süreçlerini içerir.

3. Yeniden Kristalleştirme (Refreezing):

Bu aşama, değişimin tamamlandığı ve yeni davranışların veya tutumların kalıcı hale getirildiği süreci ifade eder. Yeniden kristalleştirme, bireylerin veya organizasyonların, yeni durumlarını sağlamlaştırdığı ve bu durumun bir norm haline geldiği aşamadır. Bu, değişimin sürdürülebilir olması için kritik bir adımdır.

Modelin Önemi; Lewin'in modeli, değişim yönetimi alanında etkili bir temel oluşturmuş ve birçok organizasyonel yapıda uygulanabilir bir yaklaşım olarak kabul edilmiştir. Bu model, değişimi dinamik bir süreç olarak ele alması ve bireylerin psikolojik ihtiyaçlarına odaklanması açısından oldukça değerlidir.

- **Collerette ve Arkadaşlarının Değişim Modeli (1997):**

1. Algılama (Awareness):
- Değişimin gerekliliğinin fark edilmesi.
- Organizasyon veya birey, mevcut durumdaki sorunları ve değişim ihtiyacını anlar.

2. Hazırlık (Preparation):
- Değişim için gerekli olan koşulların sağlanması.
- Kaynakların, stratejilerin ve değişim liderliğinin belirlenmesi.

3. Planlama (Planning):
- Değişim için detaylı bir eylem planı oluşturulması.
- Bu aşama, değişim hedeflerinin ve bu hedeflere ulaşmak için gereken adımların tanımlanmasını içerir.

4. Uygulama (Implementation):
- Değişim sürecinin pratikte başlatılması.
- Yeni yöntemlerin, araçların veya davranışların hayata geçirilmesi.

5. Değerlendirme ve Stabilizasyon (Evaluation and Stabilization):
- Değişimin etkilerinin ve sonuçlarının değerlendirilmesi.
- Yeni davranışların veya sistemlerin organizasyonun bir parçası haline getirilmesi.

6. Konsolidasyon (Consolidation):
- Değişim süreçlerinin kalıcı hale getirilmesi ve örgütsel kültüre entegre edilmesi.
- Bu aşama, değişimin uzun vadeli başarısını sağlamaya yöneliktir.

Modelin Önemi:

Collerette ve arkadaşlarının değişim modeli, hem bireyler hem de organizasyonlar için uygulanabilir bir yaklaşım sunar. Model, özellikle değişim sürecinin başlangıcından sonuçlandırılmasına kadar her adımda rehberlik etmesiyle dikkat çeker. Ayrıca, değişimin sürdürülebilirliği üzerinde durarak uzun vadeli başarıya katkıda bulunur.

Değişimin Boyutu; Grouard ve Meston'a (1998) göre değişim türlerini üç ana boyut karakterize etmektedir: 1) Değişimin derinliği, 2) Değişimin hızı ve 3) Değişimin dayatma biçimi. Değişimin derinliği kurumsal gerçekliği etkileme şekliyle ilişkilidir. Değişimin derinliğinden bahsederken aynı zamanda yüzeysel ve derinlemesine değişim olmak üzere iki kutuptan da bahsediyoruz.

Grouard ve Meston'a (1998) göre yüzeysel değişiklikler küçük, sürekli ve önemli bir role sahip değişikliklerdir. Hiçbir durumda alt değişiklikler veya ikinci dereceden değişiklikler

olarak değerlendirilmemelidirler. Kullanımı kolaydır, arıza durumunda sonuçları daha az ciddidir ve maliyetleri sınırlıdır. Derinlemesine değişiklikler, örgütsel gerçeklikte dönüşümlere yol açan değişikliklerdir. Yüzeysel değişikliklerin aksine bunlar maliyetlidir ve stratejide, yapılarda, sistemlerde, kaynaklarda dönüşümler gibi büyük değişimlere neden olur. İnsani, kültürel vb.

ADKAR Modeli, bir değişim sürecinde bireylerin kişisel değişimini anlamak ve yönetmek için tasarlanmış bir modeldir. ADKAR, beş temel bileşenden oluşur. Bu model, bireylerin değişimi nasıl algıladığını, kabul ettiğini, anladığını, uyguladığını ve sürdürdüğünü açıklamaktadır.

Farkındalık – (A)wareness

Değişimin etkileyeceği en önemli unsurlar, şüphesiz ondan etkilenecek olan çalışanlardır. Gündelik rutinleri, şirket içerisinde kullanılacak olan sistemlerle olan etkileşimleri, motivasyonları çalışanın şirkette varoluşunu etkileyen en önemli dinamiklerdir

İstek – (D)esire

Değişimin gerekçelerini anlamaları ve buna karşı fikir sahibi olmaları elbette çalışanların değişme istekli olabileceğini her zaman göstermez. Gerçekten bu değişimi desteklemiyorsa, değişime karşı bir istek de oluşmayacaktır. Yine de değişim liderleri yokken tekrar eski, mevcut yöntemlerini kullanmaya meyilli olabilirler.

Değişimin benimsenmesinde şirket içerisinde güvenilen, saygın ve kıdemli çalışan desteği görünür kılınmalı. İletişim kanalları açık bir şekilde değişimin o çalışan için neden gerekli olduğu ve onu neyin beklediği açıkça konuşulmalı.

Bilgi – (K)nowledge

Değişimden etkilenecek olan çalışanlar, bu süreçte doğru bilgiye ve stratejiyi bilmiyorlarsa değişim hiçbir zaman istenen sonucu vermeyecektir. Doğru bilgi ve gerekli olan eğitimin verilmesi, çalışanların kendilerini bu konuda yetkin hissetmeleri, değişimin avantajlarını görmelerine de olanak sağlayacaktır.

Beceri – (A)bility

Yeterli bilgiye sahip olunması, onun düzgün bir şekilde yapılacak olduğunu anlamına gelmez. Bilgiyi beceriye dönüştürmek, pratik olarak sahada sergilemek her zaman daha zordur. Süreç içerisinde, değişim stratejisinde de gerekli düzenlemelerin yapılabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Pekiştirme – (R)einforcement

Değişim süreci tamamlandıktan sonra takibinin yapılması, değişimin beklenen başarıyı getirmesi açısında önemli bir noktadır. Çalışanların değişimin çıktılarını benimsemesi, eski metodolojilere dönmemesi belli bir zaman alabilir.

İşletmelerin içindeki değişim, organizasyonlarının rekabetçi canlılığını korumaktan sorumlu liderler ve orta düzey yöneticiler için çok önemli bir eylem alanı ve gerçek bir yönetimsel zorluktur (Vandangeon-Derumez, 1998).

Aşağıdaki tablo, örgütsel değişime yönelik akademik yaklaşımların tarihsel gelişimini özetlemektedir. Her dönemde farklı teorisyenler ve modeller, değişim yönetimi konusuna katkıda bulunmuştur. Bu grafik, değişim yönetimi alanındaki önemli teorik katkıları ve yaklaşımları sistematik bir şekilde göstermektedir.

Yıl	Akademik Yaklaşım ve Teorisyenleri
1940'lar	Kurt Lewin - Kuvvet Alanları Teorisi
1950'ler	Coch ve French - Değişime Karşı Direnç
1960'lar	Lawrence ve Lorsch - Farklılaştırma ve Entegrasyon
1970'ler	Kotter ve Schlesinger - Değişim Stratejileri

| 1980'ler| Pettigrew - Stratejik Değişim ve Süreç Yaklaşımı
| 1990'lar| Senge - Öğrenen Organizasyonlar
| 2000'ler| Kotter - 8 Adımlı Değişim Modeli
| 2010'lar| Prosci - ADKAR Modeli
| 2020'ler| Dijital Dönüşüm ve Agile Değişim Yönetimi PİRİ, Aİ 01/12/2024

DEĞİŞİME DİRENÇ BİÇİMLERİ ve FAKTÖRLERİ

Değişim süreçlerinin bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için iki önemli faktör üzerinde durulması gerekmektedir. İlk olarak, değişimlerin yarattığı psikolojik direnç ele alınmalıdır. Jaques (1972) bu durumu, "organizasyonlarda yalnızca dağınık bir durumda var olan endişelerin değişim zamanlarında uyanması veya kristalleşmesi" olarak tanımlamaktadır. Özellikle değişim, bireylerin psikolojik dengesizliklerini artıran önemli bir stres faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır (Ouimet & Dufour, 1997). Bu bağlamda, bireyler, güven verici bir psikolojik istikrar sağlayan geleneksel yapıları sorgulamaya başlarlar. Trader-Leigh (2002), bu durumun örgütteki iş güvenliği, beceri ve sosyal statü ile ilgili kaygıları da tetiklediğini ifade etmektedir. Kaygı durumlarındaki bireyler, savunma mekanizmalarının bir parçası olarak çeşitli rasyonelleştirmelere başvururlar. Bu süreçte, işten çıkarılma, sosyal yardımların sona ermesi gibi genellikle gerçek dışı senaryoları detaylandırarak, zayıflayan psikolojik dengeyi yeniden tesis etmeye çalışırlar. İkinci olarak, bireyin örgütle olan ilişkisini ifade eden kimlik direnci faktörü önemlidir. Örgüt, bireyin kimliğini inşa etme sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Birey, iş aracılığıyla sosyal bir varlık olarak dünyaya bağlanırken, bu ilişkinin değişimi kişi üzerinde derin bir sorgulama yaratır. Psikolojik sözleşmenin ihlali bu noktada önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Herrbach (1999), psikolojik sözleşmenin ihlalinin dört temel tepki üretebileceğini göstermektedir: **konuşma/iletişim** (Ada.2021 p;6) **sessizlik, geri çekilme** ve **iltica** eylemi. Konuşma, sözleşmenin müzakerelerle sürdürülmesi anlamına gelirken; sessizlik, değişim koşullarının müzakere edilemez olduğu durumlarda tercih edilen bir stratejidir. Geri çekilme, çalışanın katkısının, işverenin sağladığı katkıdaki azalma ile yeniden ayarlanmasını içerirken; iltica, daha aşırı bir tepki olarak organizasyondan ayrılmayı ifade etmektedir.

Üçüncü faktör, güç oyunları bağlamında politik direniş olarak adlandırılır (Crozier ve Friedberg, 1977). Yazarlar, bireylerin değişim süreçlerinde manipüle edilebilecek nesneler olmadığını, aksine kendi özgürlük marjlarını kullanarak stratejik etkileşimlerde bulunduklarını savunurlar. Bu nedenle, bireyler alışkanlıklarını kırmaya otomatik olarak düşman değillerdir; karlı olduğu sürece reformu destekleyebilirler. Ancak, belirsizlik alanlarını kontrol ettiklerinde direniş algısı doğar.

Dördüncü faktör, kolektif direnişin etkisidir. Bir aktörün değişime tepkisi, ait olduğu sosyal sistemle ilişkilidir (Mayo, 1933). Gruplar, içselleştirilmiş kurallara dayanarak çalışır ve bu kurallar, bireylerin neyin doğru neyin yanlış olduğuna dair algısını şekillendirir. Lewin (1951), bir bireyi değiştirmek için grup normlarına uyulması gerektiğini vurgulamıştır.

Beşinci faktör, kültürel dirençtir. Her organizasyonun kendine özgü bir kültürü vardır ve bu kültür, üyelerin değerleri paylaşmasını sağlar (Thévenet, 1986). Değişim, bazen bu değerlerle çelişebilir ve bireyler inandıkları şeylere karşı çıkan değişimle savaşabilirler.

Altıncı faktör, bilişsel dirençtir. Değişim, yeni beceri ve tekniklerin öğrenilmesini gerektirir. Crozier ve Friedberg (1977), değişim süreçlerinin yeni ilişkisel modellerin ve akıl yürütme

biçimlerinin keşfedilmesi gerektiğini belirtir. Ancak, bazı bireyler gerekli nitelik ve becerilere sahip olmayabilir; bu durum, çalışanların yeni görevlerde zorlanmasına ve dolayısıyla devamsızlık gibi sonuçlara yol açabilir (Coch ve French, 1948).

Direncin ötesinde: Davranışsal tepkilerin çeşitliliği,

Değişime direnç, tarihsel olarak bireylerin değişim süreçlerine karşı doğal bir hoşnutsuzluk duyduğu inancına dayanıyordu. Ancak günümüzdeki araştırmalar (Vas, 2005; Piderit, 2000; Oreg, 2003; 2006) bu geleneksel anlayışı sorgulayarak, direnişin çok daha karmaşık bir yapı içerdiğini gözler önüne sermektedir. Oreg gibi araştırmacılar, direnişin duygusal, bilişsel ve davranışsal bileşenlerden oluşan üç boyutlu bir yapı ile ölçülmesi gerektiğini savunmaktadır. Herscovitch ve Meyer (2002), bireylerin değişime karşı tepkilerinin bir süreklilik gösterdiğini ve bu tepkilerin aktif dirençten (açık muhalefet) pasif direnişe, ardından da değişimi desteklemeye doğru evrildiğini belirtmektedir. Değişim, bireyin algı alanına giren sistemlerin veya davranışların dönüşümünü tanımlayan bir eylem olarak kabul edilmektedir.

DEĞİŞİME DİRENÇ; BAŞETME YÖNTEMLERİ,

Dilbilimsel ve belgesel analizler, "direniş" sözcüğünün çeşitli kökenlerini ortaya koymaktadır. Latince "resistere" kelimesinin kökeni "sistere" olup, durmak anlamına gelir. Direnç sözcüğünün asıl anlamı öncelikle nesnelere atfedilir ve fizik bilimlerinden gelir; bir eyleme veya harekete karşı çıkan fiziksel olgu anlamına gelir. Direnmek, bir kuvvete karşı koymak ve bir eylemin sonuçlarına katlanmamaktır. Dolayısıyla, bir malzemenin direnci, onun sertliği, sağlamlığı ve dayanıklılığı anlamına gelir. Elektrikte, elektriksel direnç, bir devrede ısı veya radyasyon olarak kaybedilen gücün oranıdır. Direnç, belirli bir termal gücü serbest bırakmak için tasarlanmış bir iletkendir. Botanikte, bir bitkinin dayanıklılığı, kötü hava koşullarına dayanma yeteneğidir (Bareil, 2004, s. 3). İnsan perspektifinden bakıldığında, direnç, yorgunluğu veya yoksunluğu kolayca tolere etmemizi sağlayan ve yoğun veya uzun süreli çabayı sürdürmeyi mümkün kılan fiziksel bir kalite anlamına gelir. Örneğin, bahçede çalışan biri yorgunluğa karşı dirençli olabilir; bu, dayanıklılıkla eş anlamlıdır. Örgütsel bağlamda direniş, aynı zamanda engelleme, fren, engel ve muhalefetle de eş anlamlıdır. Direnç, "davranışın yeniden düzenlenmesine karşı çıkan güçler ve yeni becerilerin kazanılması veya başka bir deyişle kısıtlayıcı güçlerin üstesinden gelinmesi" olarak da tanımlanmaktadır. Montréal CÉTO, HEC Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada, direniş beş faktörlü bir direniş noktası olarak belirlenmiştir (Bareil, 2004, s. 3). Bu faktörler, sendikalı çalışanların yanı sıra, değişim kararlarının geçerliliği konusunda her zaman ikna olmayan yöneticiler, **memurlar, müdürler ve hatta liderler ve karar vericiler** tarafından da ortaya çıkmaktadır. Üst düzey yönetimin tüm üyeleri hiç bir şekilde araya gelmemiş veya değişimin gerekliliği konusunda hiç ikna olmamışlardır. "Dirençli" olarak tanımlanan davranışlar sergileyebilme potansiyelleri devam etmektedir. Lewis'e (1999) göre, tüm işçi grupları, çalışanlar yöneticiler ve yönetim hatta CEO'lar değişime direnmektedir: "Örgütsel değişim" araştırmalarda kullanılan terim, değişime dirençtir. Popüler dilde yaygın olarak kullanılan, çekingen ve tereddütlü bir tutumu yansıtan ancak bilimsel literatürde pek tanınmayan "isteksizlik" terimi yerine tercih edilmektedir. İnsanların örgütsel değişime karşı direnci, Collerette, Delisle ve Perron'a (1997, s. 94) göre, daha spesifik olarak "değişim niyetine yönelik savunma tepkilerinin örtülü veya açık ifadesi" olarak tanımlanmaktadır. Dolan, Lamoureux ve Gosselin'e (1996, s. 486) göre, değişime direnç, "bir dönüşüm fikrinden söz edildiğinde kendini gösteren, bilinçli veya bilinçsiz, bireysel veya kolektif tutum olarak kendini gösterir". Değişiklikler, normal çalışma

döngüsüne getirildiğinde, çalışanlar tarafından benimsenen olumsuz bir tutumu temsil etmektedir. İşletmelerin faaliyet gösterdiği ortamdaki sürekli değişiklikler (rekabetin yoğunlaşması, teknolojik ilerlemeler, ekonominin uluslararasılaşması, ürün yaşam döngüsünün hızlanması vb.), değişim yönetimini hayatta kalmanın temel konusu haline getirmektedir. Bununla birlikte, organizasyonel değişikliklerin uygulanmasındaki başarı oranı ancak %30'a ulaşırken (Beer ve Nohria, 2000), bu sürecin yönetimsel bir zorluk oluşturmaya devam ettiği görülmektedir. Özellikle Combes ve Lethielleux (2009), düşük oranın insan faktörünün ihmal edilmesi ve örgütsel olgunun derin bir şekilde yanlış anlaşılmasıyla yakından bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda, çeşitli yazarlar (Balogun ve Johnson, 2005; Rouleau ve Balogun, 2011), dikkatimizi değişim sürecindeki uygulayıcıların eylemlerine ve etkileşimlerine odaklayarak, çalışmayı insan boyutuna yeniden odaklama ihtiyacını vurgulamaktadır. Örgütlerde değişimi etkin bir şekilde yönetmenin yolu, iletişim becerileriyle güven oluşturmaktan geçer. Güven oluşturmak ve davranışları olumlu yönde etkilemek, değişim sürecinin temel unsurlarıdır. Bu süreç, geleceğe yönelik belirsizlikleri ve yanlış anlamaları içerir. Geçici uyumdan sürdürülebilir katılım ve desteğe geçişi sağlamak için hem değişim hem de iletişim ilkelerine yer verilmelidir.

Değişim iletişiminin ilkeleri şunlardır:

1. Diyaloğu geliştirmek
2. Anlam yaratarak iletişim kurmak
3. Özgün davranarak ve örnek olarak liderlik etmek
4. Habercileri akıllıca seçmek
5. Tartışma türünü bilinçli olarak seçmek
6. İletişim için doğru zamanı seçmek
7. Hedef kitleyi tanımak ve anlamak
8. En iyi iletişim araçları kombinasyonunu tercih etmek
9. İletişimleri optimize etmek için işbirliği yapmak (La communication efficace 2021 p.1).

1980'lerin sonundan bu yana birçok yazar, orta düzey yöneticilerin değişim süreçlerinde oynadığı rolü vurgulamıştır. Floyd ve Wooldridge'e (2000) göre, orta düzey yöneticiler, üst yönetim ile toplumun geri kalanı arasında aracılık görevi üstlendikleri göz önüne alındığında, örgütsel topluluğun kilit üyeleri olarak görülebilirler. Orta düzey yöneticilerin organizasyonun gerçekliğiyle doğrudan ve günlük temasları, onların karşılaşılan duruma daha uygun kararlar almalarına olanak tanır. Bu bağlamda Dutton ve ark. (1997), örgütlerinin nabzını tutanların genellikle üst düzey yöneticilerden ziyade orta düzey yöneticiler olduğunu belirtmektedir. Bu argüman, Bareil (2009) tarafından orta düzey yöneticilerin ayırt edici özelliğinin, değişimin benimsenmesini teşvik etme amacıyla alıcıların kaygılarını çözme yeteneklerinde yattığını vurgulayarak ele alınmıştır. Orta düzey yöneticiler, değişim uygulama sürecine dahil olurlarsa, değişimin uygulanması sırasında bunu daha iyi yorumlayabileceklerdir (Wooldridge ve diğerleri, 2008). Bu perspektifteki tartışmalar, orta düzey yöneticilerin görev yetkilerinin karışıklığı nedeniyle, anlamlandırma sürecini hem aktörler hem yöneticiler için hayati bir karar alma ve ikna etme de yolunda; zor hale getirmektedir (Desmarais ve Abord de Chatillon, 2010). Orta düzey yöneticiler, kendileri ve başkaları için faaliyet gösterdikleri bağlamı yorumlamaya ve anlamlandırmaya çalışırken (Rouleau ve Balogun, 2011), paradoksal yaklaşım, orta düzey yöneticilerin karşılaştıkları gerilimleri kabul etmelerine olanak tanıyan yeni bir mercek sunar (Lüscher ve Lewis, 2008). Dolayısıyla, orta düzey yöneticilerin refleksif * bilen temsilciler olduğu ve uygulanacak değişikliği algılama biçimlerinin ve bunun yarattığı ek gerilimlerin

projenin başarısını etkileyebileceği fikri konuya yaklaşımı itibariyle önemli bir bakış açısı sunmakta ve gelecek tartışmaları takip etmek için bir alan açmaktadır.

Sonuç ve Öneriler,

Bu makale, örgütlerde değişime direnç konusunu sistematik bir çerçevede ele alarak, bu direncin önemi ve örgütsel başarı ile sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. İşletmeler, rekabetçi piyasa koşulları, teknolojik gelişmeler ve değişen müşteri beklentileri gibi dinamik faktörler nedeniyle sürekli bir değişim ve dönüşüm süreci içerisindedir. Ancak, çalışanlar ve yöneticilerin bu değişimlere gösterdiği direnç, değişim girişimlerinin başarısını tehdit eden kritik bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Değişime direnç, genellikle belirsizlik, kaygı ve değişimle ilgili olumsuz algılar gibi bireysel ve grup düzeyindeki psikolojik faktörlerden kaynaklanmakta olup, bu durum çalışanların motivasyonunu ve bağlılığını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, örgütlerin değişim süreçlerini etkin bir şekilde yönetebilmeleri için direncin kökenlerini anlamaları ve bu direnci aşmaya yönelik etkili stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir.

Değişime direnç yalnızca olumsuz bir durum olarak değil, aynı zamanda değişim süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına ve yönetilmesine yönelik bir fırsat olarak da değerlendirilmelidir. Örgütler, bu direnci aşarak daha esnek ve adaptif bir yapı kazanma fırsatına sahip olacak ve dolayısıyla uzun vadeli başarılarını sürdürebileceklerdir. Sonuç olarak, değişim yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması, işletmelerin mevcut zorlukları aşmalarına yardımcı olmanın yanı sıra, gelecekteki fırsatları daha etkin bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanımaktadır. Örgütlerin değişim süreçlerini etkili bir biçimde yönetmeleri, hem iç dinamiklerini güçlendirecek hem de dış çevreye uyum sağlama yeteneklerini artıracaktır. Bu nedenle, değişime direnç konusunun akademik ve pratik açıdan ele alınması, örgütlerin sürdürülebilir başarıları için kritik bir öneme sahiptir. Bu çalışmada, yöneticilerin rollerinin sorgulanmasının, örgütlerin dış dünyaya açıklık kazandığı bağlamda önemli olduğu belirtilmiştir.

*Refleksif ve reflektif tanımlamaları arasındaki fark şöyledir; Bu tanımlardan biri bir şeyin kendi kendine dönmesidir. Aynı zamanda bir bağlamın neden ve sonuç ilişkisinin birbirini etkilemesi haline de refleksif denmektedir. Refleksivite ise, bahsedilen neden ve sonuç arasındaki bu ilişkinin kendisine geri dönen olguların niteliğini ifade etmektedir.

KAYNAKÇA,

Abrahamson, E. (2004). *Change without pain: How managers can overcome initiative overload, organizational chaos, and employee burnout*. Boston: Harvard Business School Press.

Ada Nesrin “Örgütsel İletişim (La Communication organisationnelle) 2021p;21 ISBN, 978-625-7358-30-0 Gazi Kitapevi; Amazon com

Alain, M. (1996). *Prendre en main le changement – Stratégies personnelles et organisationnelles*. Montréal: Éditions Nouvelles.

Balogun, J., & Johnson, G. (2005). From intended strategies to unintended outcomes: The impact of change recipient sensemaking. *Organization Studies, 26*(11), 1573-1601.

Bareil, C. (2004). *Gérer le volet humain du changement*. Montréal: Les éditions transcontinentales.

Bareil, C. (2009). Décoder les préoccupations et les résistances à l’égard des changements. *Gestion, 34*(90).

Bareil, C. (2004). *La résistance au changement: Synthèse et critique des écrits*. HEC Montréal. Cahier no 04-10 – Août 2004.

Beer, M., & Nohria, N. (2000). Cracking the code of change. *Harvard Business Review*, May-June, 133-141.

Brassard, A. (1996). Une autre façon de regarder le phénomène de la résistance au changement dans les organisations. In *Tome 1: Changements organisationnels, collection Gestion des paradoxes dans les organisations* (pp. 3-15). Canada: Presses InterUniversitaires.

Brassard, A., & Brunet, J. P. (1994). La promotion d'un changement comme pratique du discours et le phénomène des résistances. In J. Moisset & J. P. Brunet (Eds.), *Culture organisationnelle, changement et gestion de l'éducation, Les cahiers du LABRAPS, 15* (pp. 31-56). Sainte-Foy, Québec: Université Laval.

Bruner, J., & Barth, B. M. (1985). Jérôme Bruner et l'innovation pédagogique. *Communication & Langages, 7*(66), 46-58.

Clegg, S. R., Cunha, J. V., & Cunha, M. P. (2002). Management paradoxes: A relational view. *Human Relations, 55*(5), 483-503.

Collerette, P., Delisle, G., & Perron, R. (1997). *Le changement organisationnel: Théorie et pratique*. Sainte-Foy: Presses de l'Université du Québec.

Combes, M., & Lethielleux, L. (2009). Comment prédire et expliquer l'échec des changements organisationnels. *Revue française de gestion, 35*(188-189), 325-339.

Courpasson, D., & Thoenig, J. C. (2008). When managers rebel. *Organization Studies, 29*(9), 1133-1154.

Denison, D., Hooijberg, R., & Quinn, R. (1995). Paradox and performance: Toward a theory of behavioral complexity and managerial leadership. *Organization Science, 6*(5), 524-540.

Desmarais, C., & Abord de Chatillon, E. (2010). Le rôle de traduction du manager: Entre allégeance et résistance. *Revue française de gestion, 36*(205), 71-88.

Dolan, S. L., Lamoureux, G., & Gosselin, É. (1996). *Psychologie du travail et des organisations*. Montréal: Gaëtan Morin.

Dutton, J. E., Ashford, S. J., O'Neill, R. M., Hayes, E., & Wierba, E. E. (1997). Reading the wind: How middle managers assess the context for selling issues to top managers. *Strategic Management Journal, 18*(5), 407-423.

Falcoz, C., Laroche, H., Cadin, L., & Frery, F. (2006). Le métier de cadre: entre activité et carrière. In Y. F. Livian (Ed.), *Être cadre, quel travail* (pp. 36-55). Lyon: Éditions de l'ANACT.

Floyd, S. W., & Wooldridge, B. (2000). *Building strategy from the middle*. London: Sage.

Francesco, A. M., & Gold, B. A. (1998). *International organizational behavior: Text, readings, cases, and skills*. Prentice-Hall.

Guedri, Z., Hussler, C., & Loubaresse, E. (2014). Contradictions, paradoxes et tensions en contexte(s). *Revue française de gestion, 40*(240), 13-28.

Hafsi, T., & Demers, C. (1997). *Comprendre et mesurer la capacité de changement des organisations*. Montréal: Éditions Transcontinental.

Hofstede, G. (2001). *Cultures consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Hultman, K. (1998). *Making change irresistible: Overcoming resistance to change in your organization*. Davies-Black Publishing.

Kotter, J. P., & Schlesinger, L. A. (1979). Choosing strategies for change. *Harvard Business Review*, 106-114.

Lawrence, P. R. (1969). How to deal with resistance to change. *Harvard Business Review, 47*(1), 4-12.

Lewin, K. (1958). Group decision and social change. In Maccoby, Newcomb, & Hartley (Eds.), *Reading in social psychology* (pp. 197-211).

Maurer, R. (1997). Transforming resistance. *HR Focus, 74*(10), 9-10.

Rondeau, A. (2002). Transformer l'organisation. Vers un modèle de mise en œuvre. In R. Jacob, A. Rondeau, & D. Luc (Eds.), *Transformer l'organisation, collection Racines du savoir* (pp. 91-112). Montréal: HEC.

Rouleau, L. (2005). Micro-practices of strategic sensemaking and sensegiving: How middle managers interpret and sell change every day. *Journal of Management Studies, 42*(7), 1413-1441.

Scott, C. D., & Jaffe, D. T. (1992). *Maîtriser les changements dans l'entreprise*. Laval: Agence d'Arc.

Visinand, M. (2003). Le rôle attendu des professionnels RH lors d'un changement organisationnel. Mémoire de maîtrise, Montréal: HEC Montréal.

Balogun J. et Johnson G. (2005). "From intended strategies to unintended outcomes : the impact of change recipient sensemaking", *Organization Studies*, vol. 26, nº 11, p. 1573-1601.

Bareil C. (2009). « Décoder les préoccupations et les résistances à l'égard des changements », *Gestion*, vol. 34, nº 90.

Bareil, C. (2004). *Gérer le volet humain duchangement*, Montréal : Les éditions transcontinentales.
Bareil C. LA RÉSISTANCE AU CHANGEMENT : SYNTHÈSE ET CRITIQUE DES ÉCRITS, HEC Montréal. Cahier no 04-10 – Août 2004
Clegg S.R., Cunha J.V. et Cunha M.P. (2002). "Management paradoxes : A relational view", *Human Relations*, vol. 55, nº 5, p. 483-503.

Beer M. et Nohria N. (2000). "Cracking the code of change", *Harvard Business Review*, May-June, p. 133-141.

Courpasson, D., & Thoenig, J. C. (2008). When managers rebel. *Organization Studies*, 29(9), 1133-1154.
Jérôme Bruner et l'innovation pédagogique, Britt-Mari Barth

Communication & Langages Année;1985 7 66 pp. 46-58.

Collerette, Pierre, Gilles Delisle et Richard ***Perron***. 1997. Le changement organisationnel: Théorie et pratique. Presse de l'Université du Québec, p. 173.

Desmarais C. et Abord de Chatillon E. (2010). « Le rôle de traduction du manager : Entre allégeance et résistance », *Revue française de gestion*, vol. 36, nº 205, p. 71-88.

Dutton J.E., Ashford S.J. et O'Neill R.M., Hayes E., Wierba E.E. (1997). "Reading the wind : How middle managers assess the context for selling issues to top managers", *Strategic Management Journal*, vol. 18, nº 5, p. 407-423.

Collerette P., Delisle G. et Perron R. (1997). *Le changement organisationnel : théorie et pratique*, Presses de l'Université du Québec, Sainte-Foy.

Combes M. et Lethielleux L. (2009). « Comment prédire et expliquer l'échec des changements organisationnels », *Revue française de gestion*, vol. 35, nº 188-189, p. 325-339.

Denison D., Hooijberg R. et Quinn R. (1995). "Paradox and Performance : Toward a theory of behavioral complexity and managerial leadership", *Organization Science*, vol. 6, nº 5, p. 524-540.

Falcoz C., Laroche H., Cadin L. et Frery F. (2006). « Le métier de cadre : entre activité et carrière », dans *Être cadre, quel travail*, Y-F Livian (dir), éditions de l'ANACT, Lyon, p. 36-55.

Floyd S.W et Wooldridge B. (2000). *Building strategy from the middle*, Sage, London.Guedri Z., Hussler C. et Loubaresse E. (2014). « Contradictions, paradoxes et tensions en contexte(s) », *Revue française de gestion*, vol. 40, nº 240, p. 13-28.

Lewin, Kurt. 1958. «Group Decision And Social Change». In Reading ln Social Psychology, sous Dir. Maccoby, Newcomb and Hartley, p. 197-211

Lewin, Kurt. 1958. «Group decision and social change». In Reading ln Social Psychology, Sous la dir de Maccoby, Newcomb et Hartley, p. 197-211

P. Collerette, G. Delisle et R. Perron (1997), Le changement organisationnel: théorie et pratique, Sainte-Foy, Presses de l'Université du Québec, 173p.

J. P. Kotter et L. A. Schlesinger(1979), Choosing strategies for change, Harvard Business Review, p.106-114.

La Résistance au changement:Synthése et critique des écrits, Cahier produit par Céline BAREIL, , HEC Montréal. Cahier no 04-10 – Août 2004

ABRAHAMSON, E. Change without Pain: How managers can overcome initiative overload, organizational chaos, and employee burnout, Boston, Harvard Business School Press, 2004, 218 p.

ALAIN, M. Prendre en main le changement – Stratégies personnelles et organisationnelles. Montréal : Éditions Nouvelles, 1996.

BAREIL, C. Gérer le volet humain du changement, Montréal : Éditions Transcontinental, 213 p., 2004. BAREIL, C. et C. BOFFO. « Qui dit changement, dit préoccupation et non plus résistance », dans G. Karnas, C. Vandenberghe, et N. Delobbe (Dir.), Bien-être au travail et transformation des organisations: Actes du 12e congrès de psychologie du travail et des organisations, tome 3, Belgique, Presses universitaires de Louvain, 2003, p. 541-551.

BAREIL, C. et A. SAVOIE. « Comprendre et mieux gérer les individus en situation de changement organisationnel », dans R. Jacob, A. Rondeau et D. Luc, Transformer l'organisation, collection Racines du savoir, Montréal, HEC, 2002, p. 150-167 (aussi dans Gestion 2000, sept. à déc. 2000, p. 145-162 et dans Gestion, revue internationale de gestion, 24 (3), 1999, p. 86-94).

BRASSARD, A. «Une autre façon de regarder le phénomène de la résistance au changement dans les organisations » dans Tome 1 : Changements organisationnels, collection Gestion des paradoxes dans les organisations, Canada : Presses InterUniversitaires et Maroc : Éditions 2 Continents et Suisse : Lena, 1996, p. 3-15.

BRASSARD, A. et J.P. BRUNET. La promotion d'un changement comme pratique du discours et le phénomène des résistances. Dans : J. Moisset et J.P. Brunet (Eds), Culture organisationnelle, changement et gestion de l'éducation, Les cahiers du LABRAPS, vol. 15, Sainte-Foy, Québec : Université Laval, p. 31-56, 1994.

BRUNET, L. et A. SAVOIE. Le climat de travail, Outremont, Éditions Logiques, 1999, 236 p. COCH, L. et J. R. P. Jr. FRENCH. "Overcoming Resistance to Change ", Human Relations, 1, 1947-1948, p. 512-532. COLLERETTE, P., G. DELISLE et R. PERRON. Le changement organisationnel : théorie et pratique, Sainte-Foy, Presses de l'Université du Québec, 1997, 173 p.

LA COMMUNICATION EFFICACE Décembre 2021 services Publics et Approvisionnement /Canada.

COLLERETTE, P. et R. SCHNEIDER. Le pilotage du changement, une approche stratégique et pratique, Sainte-Foy, Presses de l'Université du Québec, 1996, 365 p.

DENIS, J.-L. et CHAMPAGNE, F., « Pour comprendre le changement dans Revue Gestion, 15, 1, février 1990, p. 44-55.

DENT, E. B. et S. G. GOLDBERG. "Challenging resistance to change ", The Journal of Applied Behavioral Science, 35 (1), 1999a, p. 25-42.

DENT, E. B. et S. G. GOLDBERG. "Resistance to change: a limiting perspective", The Journal of Applied Behavioral Science, 35 (1), 1999b, p. 45-47.

DOLAN, S.L., G. LAMOUREUX, G. et É. GOSSELIN. Psychologie du travail et des organisations, Montréal, Gaëtan Morin, 1996, 500 p.

Dutton, J. E., Ashford, S. J., O'Neill, R. M., Hayes, E., & Wierba, E. E. (1997). Reading the wind: How middle managers assess the context for selling issues to top managers. *Strategic Management Journal*, 18(5), 407-423.
FRANCESCO, A.M. et B.A. GOLD. International Organizational Behavior: Text, Readings, Cases, and Skills, Prentice-Hall, 1998.

HAFSI, T. et C. DEMERS. Comprendre et mesurer la capacité de changement des organisations, Montréal, Éditions Transcontinental, 1997, 322 p.

HOFSTEDE, G. Cultures consequences: comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations, 2nd Ed., Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2001, 596 p.

HULTMAN, K. Making change irresistible: overcoming resistance to change in your organization, Davies-black Publishing, 1998, 196 p.

KRANTZ, J. «Comment on "challenging resistance to change"», The Journal of applied Behavioral Science, 35, 1, 1999, p. 42-44.

LAWRENCE, P.R. How to deal with resistance to change, Harvard Business Review, 47, 1, 1969, p. 4-12.

LEWIS, B. Change can be painful, so it's natural for people all over the company to resist, InfoWorld, Framingham, vol. 21 (24), 1999, p. 83-84.

LEWIN, K. Psychologie dynamique. Les relations humaines, Paris, PU F, 1975. LlOYD, K. Win with respect and trust. Executive Excellence, 20, 1, 2003, p. 20.

MAURER, R. Transforming resistance, HR Focus. Vol. 74, (10), 1997, p. 9-10.

MORIN, E. M. Psychologies au travail, Montréal, Gaëtan Morin, 1996, 535 p.

PUCCINELLI, B. Overcoming resistance to change. Inform, vol 12 (8), 1998, p. 40-41.

UMIKER, W. How to prevent and cope with resistance to change. The Health Care Supervisor, Gaithersburg, vol. 15 (4), 1997, p. 35-41

RONDEAU, A. « Transformer l'organisation. Vers un modèle de mise en œuvre », dans R. Jacob, A. Rondeau et D. Luc, Transformer l'organisation, collection Racines du savoir, Montréal, HEC, 2002, p. 91-112.

Rouleau, L. (2005). Micro-practices of strategic sensemaking and sensegiving: How middle managers interpret and sell change every day. *Journal of Management Studies*, 42(7), 1413-1441.
SCOTT, C. D. et D. T. JAFFE. Maîtriser les changements dans l'entreprise, Laval, Agence d'Arc, 1992, 71 p.

VISINAND, M. Le rôle attendu des professionnels RH lors d'un changement organisationnel, Mémoire de maîtrise, Montréal : HEC Montréal, 2003, 147 p.

TRENDS AND PATTERNS IN WORKAHOLISM: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS

İŞKOLİKLİKTEKİ EĞİLİMLER VE MODELLER: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ

Assoc. Prof. Halime GÖKTAŞ KULUALP
Karabuk University, Safranbolu Faculty of Tourism,
halimegoktas@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1485-3026.
Instructor Ahmet TOPBAŞ
Karabuk University, School of Foreign Languages,
ahmettopbas@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1196-4126.

ABSTRACT

The urge to labour excessively and devote excessive amounts of time to one's work is known as workaholism. Despite its apparent benefits for the workplace, workaholism has detrimental repercussions on both people and organizations. Notably, people are working whenever and wherever they choose thanks to the remote working model that arose during the pandemic. These factors have contributed to the recent surge in scholarly interest in workaholism study. Finding research trends in workaholism can be accomplished with the help of bibliometric analysis. In this context, this study presents an outreaching bibliometric analysis on workaholism, using Web of Science database. Workaholism research has recently received more attention in academic research. Hence, bibliometric analysis is useful to see the research trends. VosViewer was utilized to see the key research trends. By analysing 999 academic publications, the study strives to outline the development of workaholism research, identifying major themes, outstanding authors, and leading countries and institutions. The findings suggest the workaholism research is most common in psychology field and in countries that value individualism. Additionally, the trending study topics related to workaholism are anxiety, remote working, technostress, studyholism and work passion. This bibliometric analysis on workaholism offers a resource for researchers, interested in understanding workaholism in work settings.

Keywords: Workaholism, Bibliometric Analysis, Web of Science, VosViewer

ÖZET

İşkoliklik, bireylerin işine kendini fazlasıyla vererek, aşırı çalışma dürtüsüdür. İş açısından olumlu bir davranış gibi görünse de işkolikliğin hem birey hem de işyeri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Özellikle, pandemi dönemiyle birlikte başlayan evden çalışma biçimi ile birlikte bireyler yer, zaman kavramı farketmeksizin işlerini yürütme gibi bir eyleme sahip olmuştur. Bu sebeplerle, işkoliklik araştırmaları akademik araştırmalarda son dönemlerde daha çok ilgi görmektedir. Bibliyometrik analiz, işkoliklik araştırma eğilimlerini görmek için faydalıdır. Bu kapsamda bu çalışma, Web of Science veri tabanını kullanarak işkoliklik üzerine kapsamlı bir bibliyometrik analiz sunmaktadır. Temel araştırma eğilimlerini görmek için VosViewer kullanılmıştır. Çalışma da 999 akademik yayın analiz edilmiştir. Dolayısıyla, çalışma, işkoliklik araştırmalarının gelişimini ana hatlarıyla belirtmeyi, ana temaları, seçkin yazarları ve önde gelen ülkeleri ve kurumları belirlemeyi amaçlamaktadır. Bulgular, işkoliklik araştırmalarının psikoloji alanında ve bireyciliğe değer veren ülkelerde daha yaygın olduğunu göstermektedir. Ek olarak, işkoliklikle ilgili trend olan çalışma konuları kaygı, uzaktan çalışma, teknostres, çalışmakoliklik ve iş tutkusudur. İşkoliklik üzerine bu bibliyometrik analiz, iş ortamlarında işkoliklik anlayışıyla ilgilenen araştırmacılar için bir kaynak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşkoliklik, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, VosViewer

1. Introduction

Workaholism, defined as excessive job activity and an compulsive need to work (W. B. Schaufeli, Taris, & Bakker, 2008), has sparked widespread interest in academic circles due to its influence on both individuals and organisations. The impacts of workaholism on physical and mental health, productivity, and overall happiness (Robinson, 1989) have prompted academics to do further study on the topic. Understanding the trends, patterns, and future directions of workaholism research is crucial for organisations and potential researchers.

This article provides a detailed bibliometric study of workaholism research, with the aim at gaining significant insights into the field's progress over the years. Using bibliometric approaches on Web of Science data, this research examines several features of workaholism literature, such as publishing trends, authorship patterns, citation networks, and emerging topic clusters.

The findings indicate an increasing interest in workaholism research, notably in the fields of psychology and new working conditions after COVID-19 pandemic. By expanding the scope of the workaholism, this paper hopes to guide future researchers.

2. Workaholism

The word workaholism was initially described by Oates (1971) as working hard because of addictive inner drive. Machlowitz (1980) described it as those who tend to allocate excessive time and attention to their employment. When the term first emerged, some other authors offered negative connotations, suggesting an addiction that might harm one's health similar to alcoholism (Doerfler & Kammer, 1986). The general qualities of workaholics contain working harder than the job, the employer or colleagues require. Consequently, they neglect their personal life. They may be urged by an inner drive or motivation not due to external reasons like financial incentives, job prospects, workplace norms or poor personal relations at home. (W. B. Schaufeli, Taris, & Van Rhenen, 2008).

On the contrary, some others viewed it to be positive. Machlowitz (1980) believed it may occasionally be an attribute one would like to possess and added those working to live cannot sympathize with the ones living to work. Korn et al (1987) defined it as hyper-performance that makes people productive, happy, and healthy, prioritizing work as their primary activity, attaining high levels of achievement by skilfully coping with stress and creatively following their goals. Workaholics are considered to be potential workforce high performer, productive, valuable individuals who are needed by most firms, or the majority of the workforce.

The main difference between negative (or addictive) work and positive (or constructive) work is the degree to which over work disrupts physical health, personal happiness or social life. Positive workaholics have a work life balance giving enough time to both. They like to work, are effective workers. They think now. They are not focusing on their work when they are not at work. On the contrary, negative ones are unable to resist their obsessive work habits. Addicted workers cannot help thinking about the work all the time (Robinson, 1989). Moreover, it can have good or bad features, and that contextual and individual variances will affect the dependent variables related with workaholism (Baruch, 2011).

2.1. The Categorization and Dimensions of Workaholism

There has been different categorization of workaholics. Different types of workers include the compulsive, binge, closet, and work anorexic, each demonstrating unique patterns of behaviour regarding their approach to work (Fassel, 1993) For Scottl et al, (1997) workaholism has several forms, including the compulsive-dependent kind, which is characterised by obsessive-compulsive tendencies; perfectionist workaholics, who prioritise work above leisure and display strict behaviour; and achievement-oriented workaholics, who are positively motivated by accomplishment and long-term objectives Robinson (2023) categorizes four workaholic types as (1) the relentless rarely taking breaks or engaging in leisure activities, prioritising work over relationships; (2) the bulimic workaholic who sways between intense bursts of production and long periods of inactivity, motivated by a fear of failure and procrastinating until the last minute to accomplish chores; (3) the attention- deficit workaholic who needs excitement, and hurries through assignments without critical consideration and (4) the savouring workaholic who is careful, perfectionistic, and cautious, frequently hesitating to recognise when a work is genuinely completed owing to a fear of imperfection.

Workaholism has affective, cognitive and behavioural dimensions. The affective one means workaholics enjoy dedicating time and energy. Moreover, when they are not working, they tend to have unpleasant feelings like guilt and anxiety. (Spence & Robbins, 1992; Ng et al., 2007; Baruch, 2011). The second dimension is about cognitive one which is an obsession to work. Workaholics frequently think about their occupational tasks and experience a significant strain toward their work, which they cannot avoid (Ng et al., 2007; Rakhshanimehr & Jenaabadi, 2015). The behavioural dimension is related with working long hours and excessive interference of work into personal life (Ng et al., 2007).

2.2. Causes and Effects of Workaholism

Workaholics are seen to be urged by the compliments they receive for their job, frequently leading them to take their work habits to extremes (Killinger, 1991). Organisation members demonstrate workaholic tendencies when they commit a significant amount of time to work, skipping social or leisure activities, continually thinking about work even outside of work hours, and exceeding projected work expectations for either job-related demands or financial needs (Scottl et al., 1997). Moreover, it is considered to harm one's health, happiness, relationships, and social functioning as other life aspects are neglected (Salmela-Aro & Nurmi,

2004; Bakker et al., 2008). High workaholism is associated with unstable family dynamics, such as difficulties with communication, ambiguous roles, and decreased emotional reactions, as well as overall family health (Robinson, 2001).

Individuals may have different incentives for working widely and intensively. The desire to work excessively can be driven by both internal causes, such as a strong internal motivation, and outside forces, including as financial concerns or workplace culture, underlining the complexities of workaholism that extend beyond simply hours spent (Taris et al., 2005; Van Beek et al., 2012). A complex combination of biological genetic traits, psychological variables, and social environment impact addictions examples of which include financial, social and psychological benefits (Griffiths, 2011). The lack of social support from the colleagues and managers may also lead to workaholic behaviour (W. B. Schaufeli, Taris, & Van Rhenen, 2008). Leaders' communication in an organization influences employee behaviour, with workaholic behaviour promoted or discouraged depending on how it is rewarded or reacted to by management, emphasizing the necessity of smart incentive systems in organizations (Andreassen, 2014).

As a result of workaholic behaviour, an employee may experience burnout, poor relationships with the others and poorer satisfaction. As burnout is a poor mental state, it is likely to have a negative association with family life and personal life causing marital dissatisfaction. As workaholism is related with burnout, they may have similar effects on health and work (W. B. Schaufeli, Taris, & Van Rhenen, 2008). These could include distress, a lower functionality, exhaustion (W. Schaufeli & Buunk, 2003).

Moreover, current studies have differentiated the qualities of workaholism, noting that the traits and circumstances could depend on the individual and their level of work characteristics like work involvement, motivation and enjoyment (Schaufeli et al., 2006). Addiction to work and its correlated constructs are also classified in terms like workaholism, burnout, and work engagement. For Schaufeli et al (2008), workaholics outperform job expectations, prioritise work over personal life, and are largely motivated by internal rather than external forces. In comparison, engaged workers participate in non-work activities, do not feel guilty about not working, and like their jobs rather than being pushed by an inner urge. Additionally, burnout is about feeling mentally tired due to workaholism.

2.3. The Measurement of Workaholism

There are only a few experimentally verified measures of workaholism. The most well-know one is Spence and Robbins's Workaholism Battery (WorkBAT) from 1992. They classified a typical workaholic as someone who is completely committed to their profession, motivated by an inner drive, and finds little delight in what they do. The WorkBAT comprises three self-report measures based on these ideas. Initially, questions were tested on psychology students at the University of Texas. Then they were modified for psychometric quality, and then applied to 800 social workers, generating 291 valid responses. The final 25-item measure employs a five-point Likert scale to assess three subscales: job participation, drive, and pleasure of work. Cluster analysis found that workaholics scored high on job participation and motivation but low on enjoyment (Spence & Robbins, 1992; Andreassen et al., 2014).

Robinson (1989), devised the first measure of the workaholism called Work Addiction Test (WART). In the test he figured twenty physical and behavioural symptoms such as headaches, fatigue, shortness of breath, temper, restlessness, insomnia, forgetfulness, boredom, hyperactivity and impatience. Then, he offered a Likert scale from one to four with statements determined the workaholism level as not, mildly and highly work addict.

3. Methodology

The study uses a bibliometric analysis instead of a classical literature review to review the existing literature. Literature review is a vital part of any scientific work for mapping or relevant border of the issue. However, the researcher could be biased or lacking critical assessment to appraise the quality of the studies resulting the omission of the relevant works (Tranfield et al., 2003). Furthermore, due to the number of studies, traditional literature review has been more complex for researchers to trace the current status, needs, and categorise data (Öztürk et al., 2024). One way to deal with this issue is to use bibliometrics. In this way, the researcher has the chance to deepen the published studies (Broadus, 1987).

Bibliometric analysis, an efficient way to track the studies in science within the targeted domains. When they are executed correctly, they provide a general perspective and direction of the studies, reveal knowledge gaps, evaluate specific lines of research, offer new research ideas and finally provide quantitative proof for the scientific studies (Cobo et al., 2015; De Bakker et al., 2006; Donthu et al., 2021; Linnenluecke et al., 2020; Zupic & Čater, 2015). In the academic

literature, it is possible to acquire bibliometric research in a series of subjects such as workplace incivility (Zaaba et al., 2022), human resource management (Pelit & Katircioglu, 2022) , work-family conflict (Mumu et al., 2021), psychological well-being in business (Ambhore & Ofori, 2023), nepotism (Kaushal et al., 2021) emotional labour (Hsieh et al., 2019) and many more.

In this study, a bibliometric study of only Web of Science (WOS) was used only. When numerous databases are used, it raises concerns regarding the overlap and consistency of the data obtained from each source (De Bakker et al., 2006). Scholars recognise Web of Science (WOS) as a key academic database because of its enormous coverage of scientific studies with the assumption that high-quality standards will be maintained (Merigó et al., 2015).

Table 1 shows the study design. The study includes Web of Science data from April and May 2024. Results provide a snapshot of the current studies, but may evolve over time, particularly for newer publications with significant growth potential. For this purpose, a two-steps data collection was applied for the bibliometric analysis. First, a topic-based search covering terms that accurately describe workaholism was applied on Web of Science. The appropriate source material was obtained using the "all fields" option with the term "workaholism." The search included papers, conferences, book chapters and editorial pieces from a variety of subject fields. The search results were analysed using web of science analyse results option according to final publication year, document type, countries, affiliation and Web of Science Categories. Consequently, an overall of 999 research studies, published between 1980 and 2024, which includes full-length articles and research notes, were discovered as a sample of this study.

Secondly, a CVS file in the tab delimited file format was exported including full record and cited references and the dataset was thoroughly examined using citation, country, institution, and keyword analysis. The software that was utilized to examine bibliometric data for this study is VOSviewer which can be used to construct visualised maps of authors, journals and keywords in full detail (Van Eck & Waltman, 2010). The study uses tables and graphs to visualise scientific production, influence, and communication networks among various players (authors, institutions, and countries). Bibliometric approaches, including co-authorship, shared keywords, and co-citations, were utilised. These assessments offer a complete overview of key research trends of workaholism studies.

Table 1. Study Methodology

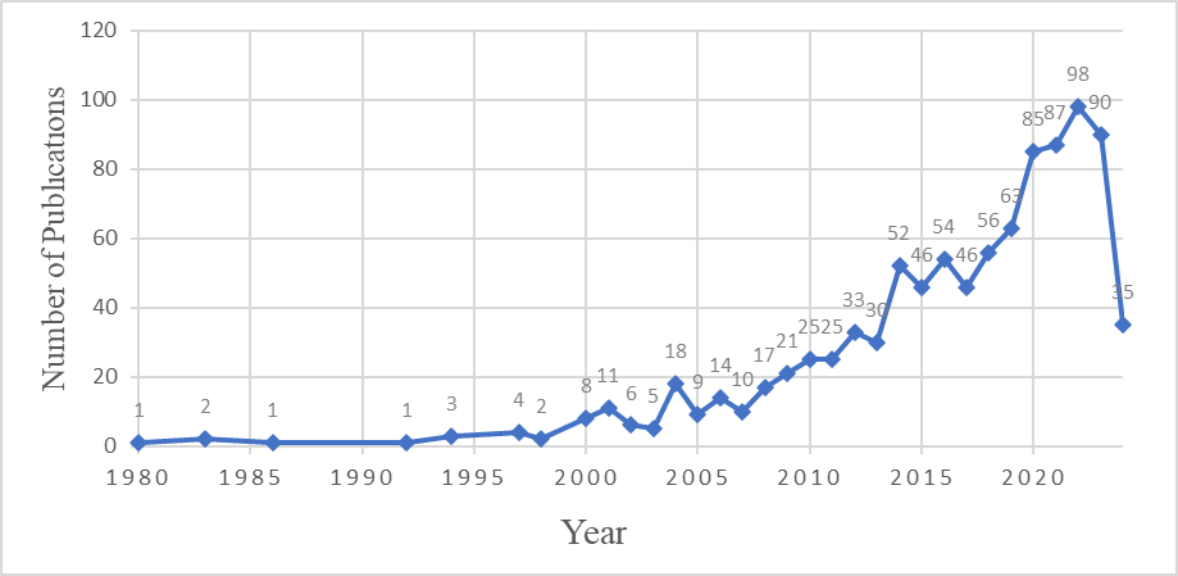
Parameters	Selection
Study Approach	Bibliometric Analysis
Database Utilized	Web of Science
Tools Used for the Analysis	VosViewer
Search Type (all fields)	Workaholism
Languages	All
Total Number of Documents	999
Time Period	1980-2024

This study focuses on the following research questions: 1) Has research on workaholism increased much in recent years? 2) Is workaholism study primarily focused on subjects such as psychology, management, and occupational health? 3) Who are the most prominent authors in the workaholism literature? 4) Are there clear citation networks and authorship trends in the field?

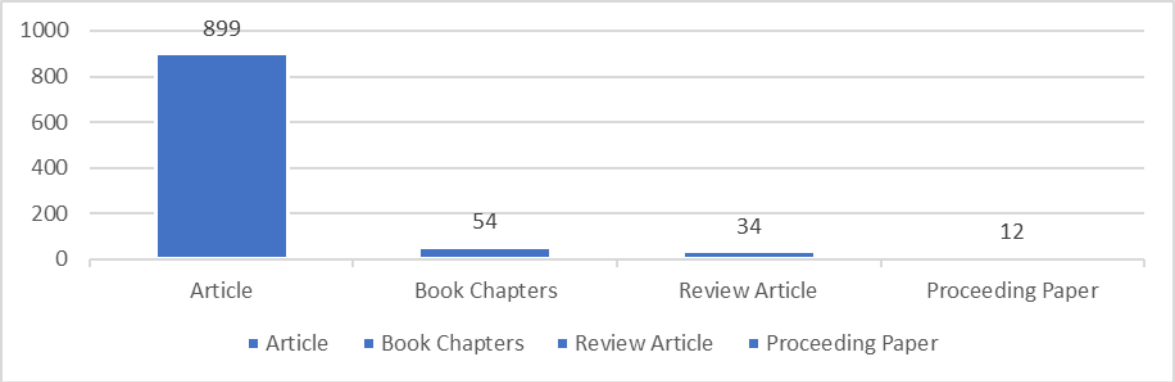
4. Findings

Visual 1 shows the frequency of workaholism publications on Web of Science. Starting from 1980 up until 2024, 999 documents were published. The number of publications was 37 until 2000. After this period, there was a steady increase reaching a peak at 98 in 2022. Since then, there has been a steady decrease in the number of publications. Visual 2 shows the type of the documents. Of the 999 documents, 899 of them were articles, followed by book chapters with a number of 54 publications.

Visual 1. The Number of Publications by Years on WOS

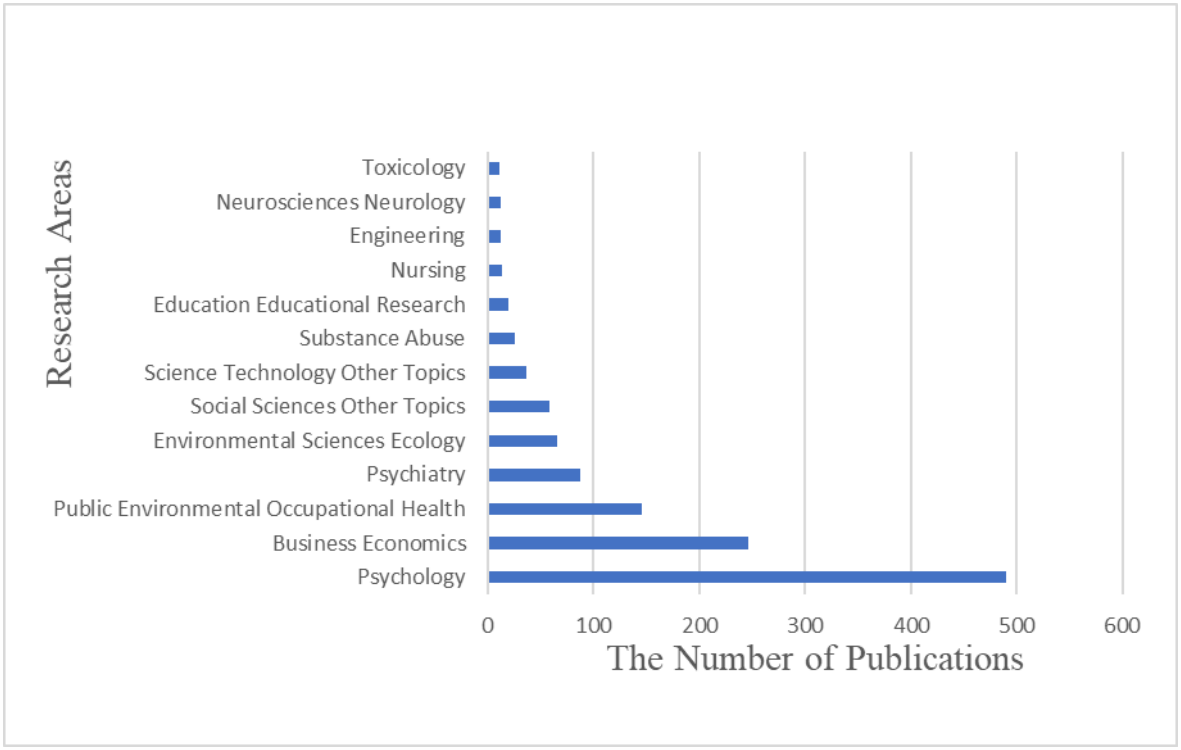

Visual 2. Publication Types by Number

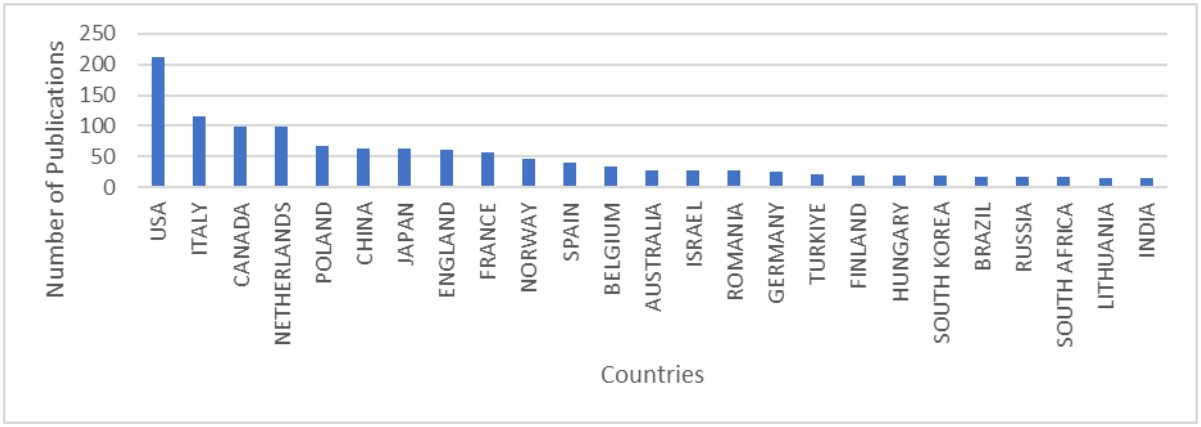
Visual 3 depicts the distribution of research across the major publishing categories. Psychology had the most research published (490 in total). This is followed by business economics (246 studies), public environmental occupational health (146), psychiatry (87 studies), and environmental sciences and ecology (65 studies).

Visual 3. The Number of Publications by Research Areas

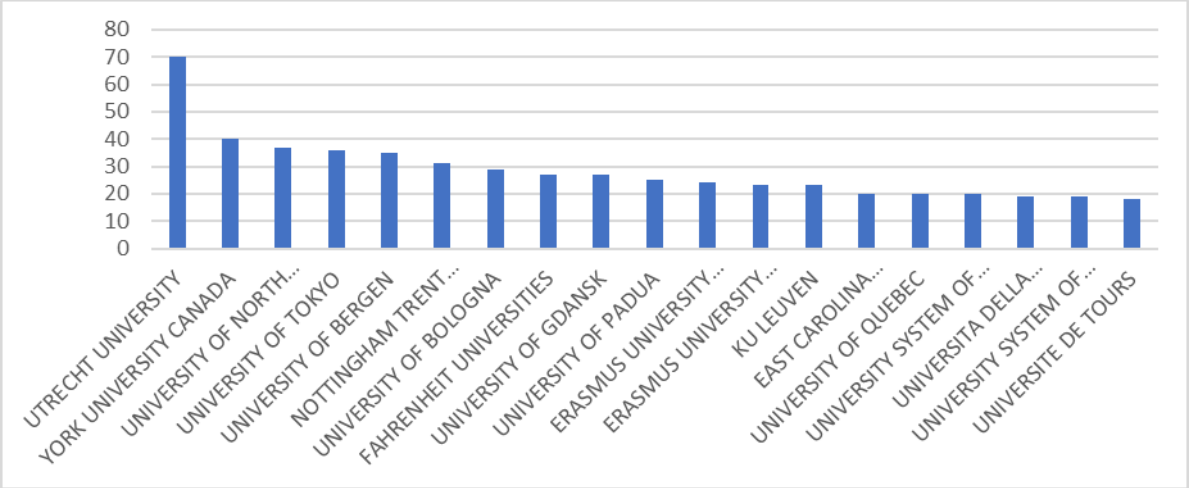

As it is shown in visual 4, the number of publications ranges by nation, with the United States leading with 212 and Italy following with 115. Canada and the Netherlands each have 98 publications. Other important contributions include China, Japan, and England. As for the top twenty affiliations of the studies. Utrecht University tops the list with 70 affiliations, followed by York University Canada with 40. The University of North Carolina and the University of Tokyo are also connected, with 37 and 36 affiliations, respectively.

Visual 4. The Number of Publications by Countries

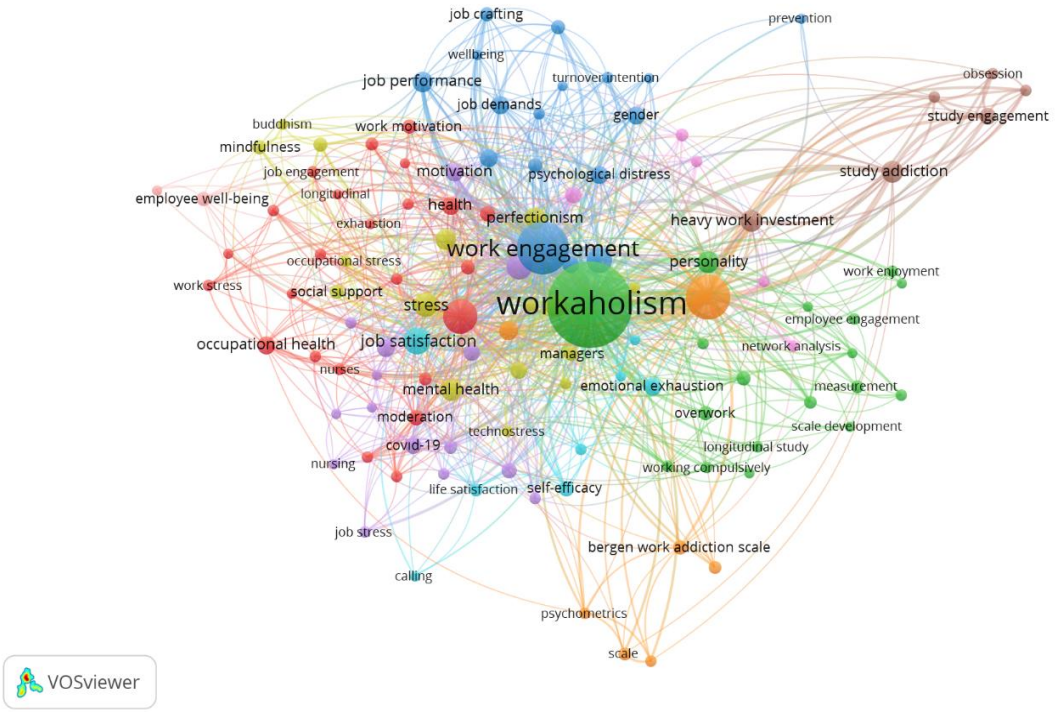

Visual 5. Top 20 Affiliations

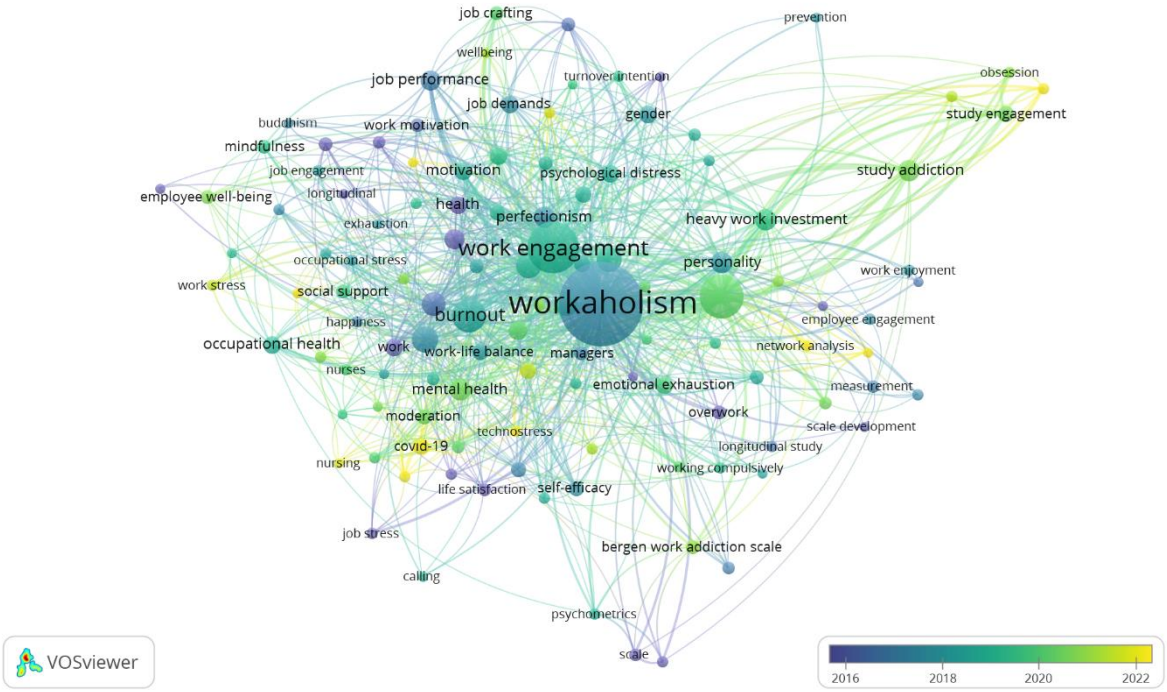
Visual 6 depicts the co-occurrence of author keywords. The keywords are presented by their label and circle the weight of which is determined by their size using VOSviewer software. The colours describe the clusters. Also, the lines reflect the connections between the keywords. The smaller the line, the stronger the relation (Van Eck & Waltman, 2010). Cluster size indicates the number of keywords inside each cluster, with bigger clusters carrying more keywords. Cluster closeness shows citation-relatedness, with closer clusters being more strongly related. Curved lines connecting clusters indicate their relatedness as well, with thicker lines suggesting stronger citation relationships. The horizontal and vertical axes are not very significant (Van Eck & Waltman, 2017) A minimum of five co-occurrences among keywords was selected leading to 118 terms included. The association among the keywords reveal that workaholism, work engagement, work addiction, burnout, study addiction, job satisfaction, heavy work investment, work-family conflict, well-being have the most occurrences respectively. As for the clusters, burn out relates to 24 items like exhaustion, health, work motivation job engagement, satisfaction and sleep. The second cluster, work engagement being in the centre, consists of keywords like work family conflict, jobs performance, job demands, work family balance and turn over intention. Another cluster is about the keywords such as, depression, stress, anxiety, addiction, mental health, occupational stress.

Visual 6. Author keyword Analysis

Visual 7 shows the keyword co-occurrence by recent emerging trends from 2016 to 2022. At the beginning of this period, workaholism research was correlated with job performance, job resources, work related stress, job satisfaction, health and addiction. Whereas the emerging topics related to this research area are anxiety, covid 19, remote working, technostress, studyholism and work passion.

Visual 7. Author keyword Analysis by Emerging Trends

VOSviewer software was used once more time for the co-authorship study, which intended to identify outstanding scientists in workaholism research. Based on Web of Science data, a citation criterion of at least one document was set for each author. There were no criteria for the citation limit. As a result, 2191 authors and co-authors met the threshold. Out of this number 530 number of authors have the largest set of connections which is visualised through circles and links. The total link strength shows the total strength of the co-authorship links of a researcher with other researchers (Van Eck & Waltman, 2017). Schaufeli, Wilmar B. tops in terms of number of studies (48), citations (6112), and total link strength (137). Shimazu, Akihito comes in second with 29 studies, 2058 citations, and a total link strength of 188. The following author is Griffiths, Mark D. who comes in third with 29 studies and 1337 citations. (Table 2) As for the clusters of the authors, about 30 clusters of authors are connected (Visual 8).

Table 2. Top 10 Influential Authors

Rank	Author	Number of Studies	Number of Citations	Total Link Strength
1	Schaufeli, Wilmar B.	48	6112	137

2	Shimazu, Akihito	29	2058	118
3	Griffiths, Mark D.	29	1477	110
4	Pallesen, Stale	24	1337	89
5	Falco, Alessandra	18	368	81
6	Gillet, Nicolas	18	258	77
7	Kawakami, Norito	17	762	77
8	Andreassen, Cecilie Schou	26	1575	74
9	Girardi, Damiano	14	270	64
10	Balducci, Cristian	17	379	60

Visual 8. The Most Influential Authors

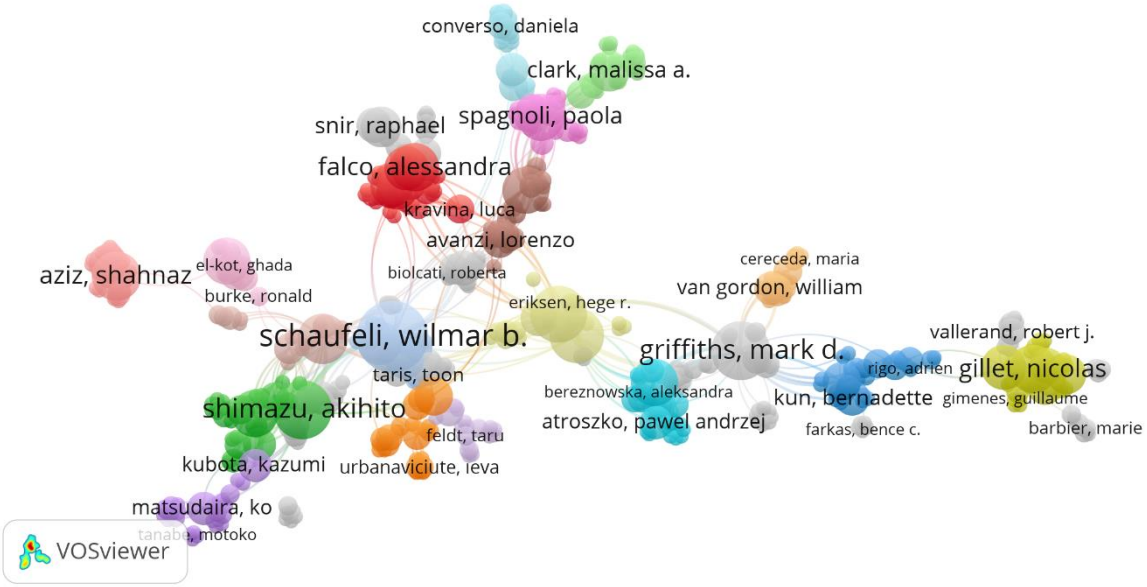

Table 3 shows the most cited 10 studies. The article by Bakker, Arnold B., et al. titled as “Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology” is the most cited study with 1209 citations. It is the study that differentiates between engaged workers and workaholics (Bakker et al., 2008). It is followed by the article, “Workaholism, Burnout, and Work Engagement: Three of a Kind or Three Different Kinds of Employee Well-being? by Schaufeli, W. B., Taris, T., et al with 797 citations.

Table 3. Top 10 cited Documents

Authors	Document	The Number of Citations
Bakker, Arnold B., et al. (2008)	Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology	1209
Schaufeli, W. B., Taris, T., et al (2008)	Workaholism, Burnout, and Work Engagement: Three of a Kind or Three Different Kinds of Employee Well-being?	797
Spurk, Daniel, et al. (2020)	Latent profile analysis: A review and "how to" guide of its application within vocational behavior research	540
Schaufeli, W. B., and Arnold B. Bakker. (2010)	Defining and measuring work engagement: Bringing clarity to the concept.	534
Spence, Janet T., and Ann S. Robbins. (1992)	Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results	527
Schaufeli, W. B., et al (2019)	An Ultra-Short Measure for Work Engagement The UWES-3 Validation Across Five Countries	385
Ng, T.W., Sorensen, K.L. and Feldman, D.C., 2007	Dimensions, antecedents, and consequences of workaholism: A conceptual integration and extension	347

Andreassen, Cecilie Schou, et al.(2013)	The relationships between behavioral addictions and the five-factor model of personality	322
Schaufeli, Wilmar B., Akihito Shimazu, and Toon W. Taris (2009a)	Being Driven to Work Excessively Hard The Evaluation of a Two-Factor Measure of Workaholism in The Netherlands and Japan	314
Scott, K. S., Moore, K. S., & Miceli, M. P. (1997)	An exploration of the meaning and consequences of workaholism	308

Discussion

This study conducted a bibliometric analysis of workaholism study on Web of Science (WOS). The results on the WOS were analysed carefully and the data on WOS analysed with VOSviewer. The results suggest that the workaholism study started in 1980 and were limited until 2000s. After then, there was a steady increase until 2022. The increase in the number of documents in workaholism studies in 2022 results from the COVID-19 pandemics when it blurred the line between work and life boundaries. As Krumov et al (2022) suggests the COVID-19 pandemic affected workers deeply causing stress, anxiety, and fear. Moreover, As Cooper (1998) projects, with the increase in the use of technology, more and more businesses have shifted from working in traditional offices. Such changes are likely to lead to increased workaholism, particularly among management personnel who have more incentives and chances to focus on work (Ng et al., 2007). The disappearance of the COVID-19 danger will be followed by the restoration of a positive perception toward work (Krumov et al., 2022), which resulted in the decrease in the number of workaholic studies.

The results highlight that the workaholism is most common in psychology field as workaholism is generally connotated with an addiction like alcohol, food or drugs by public and academic areas (Robinson, 1989). Therefore, it is recognised as behavioural disorder that must be treated. Otherwise, it can result in work-life balance issues, and mental problems like dissatisfaction at

work , anxiety, burnout, work–family conflict and inefficiency (Van Gordon et al., 2017). The second most studied field is business economics as it is related to employee well-being (W. B. Schaufeli, Taris, & Van Rhenen, 2008)

Most of the workaholism publications, and prominent authors are affiliated with the Western countries due to cultural perception of work. Baruch (2011) suggests that workaholism is viewed positively in societies that value individualism and negatively in civilizations that value collectivism. This is mostly because of the fact that collectivism promotes equality and interdependence among its members. In a culture of individualism, an individual's effort determines his or her own future. Moreover it is also associated with cultural codes of work and the level of the development of a country (Ishiyama & Kitayama, 1994).

The keyword analysis of the bibliometric study indicates that workaholism is most closely connected with depression, anxiety, work-family conflict, burn out, managers, personality traits, well-being, satisfaction. These key words reveal the negative nature of workaholism literature ascribing it a disorder that must be dealt. As for the recent emerging topics of the literature, they are mostly related with the studies after the pandemics when there was an increase in the notions like remote working, covid-19 and online studies.

The analysis of the most influential authors and their studies reveal that their studies are related to see the difference between work engagement and workaholism and measure them. The studies that focus on the definition, consequences or results of workaholism are also of common interest. This study is expected to contribute both theoretically and practically. In terms of working life, it is suggested that especially human resources departments of enterprises should pay attention to this issue. Human resources departments can organize regular trainings to inform their employees about the negative aspects of workaholism, protecting health while working and adopting rational working styles while achieving organizational goals. Theoretically, considering most studies that emphasize the negative consequences of workaholism, it is suggested that future studies should analyse the effect of workaholism on work-life balance in comparison with different sectors. Likewise, it is also suggested to analyse the relationship between workaholism and leadership types by comparing the public and private sectors.

References

Ambhore, S., & Ofori, E. K. (2023). Exploring psychological well-being in business and economics arena: A bibliometric analysis. *Health Science Reports*, *6*(1), e1044. https://doi.org/10.1002/hsr2.1044

Andreassen, C. S. (2014). Workaholism: An overview and current status of the research. *Journal of Behavioral Addictions*, *3*(1), 1-11. https://doi.org/10.1556/JBA.2.2013.017

Andreassen, C. S., Hetland, J., & Pallesen, S. (2014). Psychometric assessment of workaholism measures. *Journal of Managerial Psychology*, *29*(1), 7-24.

Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P., & Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work & Stress*, *22*(3), 187-200.

Baruch, Y. (2011). The positive wellbeing aspects of workaholism in cross cultural perspective: The chocoholism metaphor. *Career Development International*, *16*(6), 572-591. https://doi.org/10.1108/13620431111178335

Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of "bibliometrics." *Scientometrics*, *12*, 373-379.

Cobo, M. J., Martínez, M. A., Gutiérrez-Salcedo, M., Fujita, H., & Herrera-Viedma, E. (2015). 25 years at knowledge-based systems: A bibliometric analysis. *Knowledge-Based Systems*, *80*, 3-13.

Cooper, C. L. (1998). The changing nature of work. *Community, Work & Family*, *1*(3), 313-317. https://doi.org/10.1080/13668809808414238

De Bakker, F. G. A., Groenewegen, P., & Den Hond, F. (2006). A Research Note on the Use of Bibliometrics to Review the Corporate Social Responsibility and Corporate Social Performance Literature. *Business & Society*, *45*(1), 7-19. https://doi.org/10.1177/0007650305283092

Doerfler, M. C., & Kammer, P. P. (1986). Workaholism, sex, and sex role stereotyping among female professionals. *Sex Roles*, *14*, 551-560.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, *133*, 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Fassel, D. (1993). *Working ourselves to death: And the rewards of recovery*. HarperCollins.

Griffiths, M. (2011). Workaholism-A 21st-century addiction. *The Psychologist*.

Hsieh, C.-W., Guy, M. E., & Wang, D. (2019). Bibliometric mapping of emotional labor studies in public administration. *Journal of Public and Nonprofit Affairs*, *5*(3), 240-260.

Ishiyama, F. I., & Kitayama, A. (1994). Overwork and career-centered self-validation among the Japanese: Psychosocial issues and counselling implications. *International Journal for the Advancement of Counselling*, *17*(3), 167-182. https://doi.org/10.1007/BF01407732

Kaushal, N., Ghalawat, S., & Kaurav, R. P. S. (2021). Nepotism concept evaluation: A systematic review and bibliometric analysis. *Library Philosophy and Practice*, 1A - 27.

Killinger, B. (1991). *Workaholics: The respectable addicts*. Fireside.

Korn, E. R., Pratt, G. J., & Lambrou, P. T. (1987). *Hyper-performance: The AIM strategy for releasing your business potential*. Wiley.

Krumov, K. D., Larsen, K. S., Liu, J., Schneider, J. F., Kemmelmeier, M., Krumova, A. K., Widodo, E., Gungov, A. L., Juhasz, M., Garvanova, M. Z., Kumar, S., Repaczki, R., & Paul, M. (2022). Workaholism across European and Asian cultures during the COVID-19 pandemic. *PsyCh Journal*, *11*(1), 85-96. https://doi.org/10.1002/pchj.501

Linnenluecke, M. K., Marrone, M., & Singh, A. K. (2020). Conducting systematic literature reviews and bibliometric analyses. *Australian Journal of Management*, *45*(2), 175-194.

Machlowitz, M. (1980). *Workaholics, living with them, working with them*. Addison-Wesley Publishing Company.

Merigó, J. M., Mas-Tur, A., Roig-Tierno, N., & Ribeiro-Soriano, D. (2015). A bibliometric overview of the Journal of Business Research between 1973 and 2014. *Journal of Business Research*, *68*(12), 2645-2653. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.04.006

Mumu, J. R., Tahmid, T., & Azad, M. A. K. (2021). Job satisfaction and intention to quit: A bibliometric review of work-family conflict and research agenda. *Applied Nursing Research*, *59*, 151334.

Ng, T. W., Sorensen, K. L., & Feldman, D. C. (2007). Dimensions, antecedents, and consequences of workaholism: A conceptual integration and extension. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, *28*(1), 111-136.

Oates, W. E. (1971). *Confessions of a workaholic: The facts about work addiction*. Abingdon Press.

Öztürk, O., Kocaman, R., & Kanbach, D. K. (2024). How to design bibliometric research: An overview and a framework proposal. *Review of Managerial Science*. https://doi.org/10.1007/s11846-024-00738-0

Pelit, E., & Katircioglu, E. (2022). Human resource management studies in hospitality and tourism domain: A bibliometric analysis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *34*(3), 1106-1134.

Rakhshanimehr, F., & Jenaabadi, H. (2015). Relationship of workaholism with teachers' organizational commitment and organizational citizenship behavior. *Psychology*, *06*(12), 1469-1477. https://doi.org/10.4236/psych.2015.612144

Robinson, B. E. (1989). *Work addiction: Hidden legacies of adult children*. Health Communications.

Robinson, B. E. (2001). Workaholism and family functioning: A profile of familial relationships, psychological outcomes, and research considerations. *Contemporary Family Therapy*, *23*, 123-135.

Robinson, B. E. (2023). Chained to the Desk in a Hybrid World: A Guide to Work-Life Balance. In *Chained to the Desk in a Hybrid World*. New York University Press.

Salmela-Aro, K., & Nurmi, J.-E. (2004). Employees' motivational orientation and well-being at work: A person-oriented approach. *Journal of Organizational Change Management*, *17*(5), 471-489.

Schaufeli, Toon, W. T., & Bakker, A. B. (2006). Dr Jekyll or Mr Hyde? On the differences between work engagement and workaholism. In R. J. Burke (Ed.), *Research companion to working time and work addiction*. Edward Elgar Publishing.

Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Bakker, A. B. (2008). It takes two to tango: Workaholism is working excessively and working compulsively. In R. J. Burke & C. L. Cooper (Eds.), *The long work hours culture: Causes, consequences and choices* (pp. 203-226).

Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Van Rhenen, W. (2008). Workaholism, burnout, and work engagement: Three of a kind or three different kinds of employee well-being? *Applied Psychology*, *57*(2), 173-203.

Schaufeli, W., & Buunk, B. P. (2003). Burnout: An overview of 25 years of research and theorizing. In M. J. Schabracq, J. A. M. Winnubst, & C. L. Cooper (Eds.), *The handbook of work & health psychology* (2nd ed.). Wiley: West Sussex, UK.

Scottl, K. S., Moore, K. S., & Miceli, M. P. (1997). An Exploration of the Meaning and Consequences of Workaholism. *Human Relations*, *50*(3), 287-314. https://doi.org/10.1177/001872679705000304

Spence, J. T., & Robbins, A. S. (1992). Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results. *Journal of Personality Assessment*, *58*(1), 160-178.

Taris, T. W., Schaufeli, W. B., & Verhoeven, L. C. (2005). Workaholism in the Netherlands: Measurement and implications for job strain and work–nonwork conflict. *Applied Psychology*, *54*(1), 37-60.

Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management*, *14*(3), 207-222.

Van Beek, I., Hu, Q., Schaufeli, W. B., Taris, T. W., & Schreurs, B. H. (2012). For fun, love, or money: What drives workaholic, engaged, and burned-out employees at work? *Applied Psychology*, *61*(1), 30-55.

Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, *84*(2), 523-538. https://doi.org/DOI 10.1007/s11192-009-0146-3

Van Eck, & Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*, *111*, 1053-1070.

Van Gordon, W., Shonin, E., Dunn, T. J., Garcia-Campayo, J., Demarzo, M. M., & Griffiths, M. D. (2017). Meditation awareness training for the treatment of workaholism: A controlled trial. *Journal of Behavioral Addictions*, *6*(2), 212-220.

Zaaba, A. Y., Musairah, S. K., & Sabri, S. M. (2022). Visualising and mapping literature on workplace incivility: A bibliometric analysis from 1999 to 2022. *International Journal of Accounting, Finance and Business (IJAFB)*, *7*(44), 46-64. https://doi.org/10.55573/IJAFB.074404

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, *18*(3), 429-472. https://doi.org/10.1177/1094428114562629

KUANTUM YÖNETİMİ ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

Doç. Dr. Canan YILDIRAN
Karabük Üniversite/İşletme Fakültesi
cananyildiran@karabuk.edu.tr - 0000-0001-8245-197x

ÖZET

Kuantum teorisinin ve yönetim biliminin birleşimi olarak ortaya çıkan kuantum yönetimi bir metafor olarak kabul edilmektedir. Literatürde kuantum çalışmalarının liderlik, organizasyon ve yönetim olarak ele alındığı ve sınırlı sayıda nicel çalışmaya sahip olduğu görülmektedir. 21. yüzyılda Newton fiziğine dayalı yönetim bilimine yönelik eleştirilerin olması veya hız kültüründen kaynaklanan yenilik arayışları nedeni ile kuantum teorisi ve yönetim bilimi ilişkilendirilmektedir. Bu araştırmanın amacı literatürde kuantum yönetimi üzerine yapılan çalışmaları incelemek ve kuantum yönetiminin önemini vurgulamaktır. Kuantum yönetimi araştırmalarına yön vermesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
Anahtar Kelimeler: Kuantum teorisi, yönetim, kuantum yönetimi.

A CONCEPTUAL REVIEW ON QUANTUM MANAGEMENT

ABSTRACT

Quantum management, which emerged as a combination of quantum theory and management science, is accepted as a metaphor. It is seen that in the literature, quantum studies are addressed as leadership, organization and management and have a limited number of quantitative studies. In the 21st century, quantum theory and management science are associated due to criticisms of management science based on Newtonian physics and the search for innovation resulting from the culture of speed. The aim of this research is to examine the studies on quantum management in the literature and to emphasize the importance of quantum management. It is thought that it will contribute to the literature in terms of directing quantum management research.
Keywords: Quantum theory, management, quantum management.

1. GİRİŞ

Doğaya ilişkin yeni anlayışlardan biri olan kuantum teorisi, örgütlerin tasarımı ve yönetimi konusunda önemli bilgiler sağlayabilir (Mcdaniel & Walls, 1997: 366). Yaşanan krizlerin geleneksel yaklaşımlar veya yöntemlerle çözülemeyeceği, yeni çözüm ve süreçler için öncelikle yeni düşünce yapıları ve modellerin oluşturulması gerektiği belirtilmektedir (Bayramoğlu, 2016: 59).

Teknolojiyle değişimin hız kazanması örgütlerin gündemlerinde de belirsizlik, yenilikçilik gibi kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örgütlerin değişen yeni tempoya uyum sağlayabilmeleri için de geleneksel olarak kabul edilen yönetimlerini güncellemelerinin gerekliliği ve önemi fark edilmiş olup bu noktada yeni yönetim tarzlarının ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Bu yeni yönetim tarzlarından biri de kuantum yönetim olarak kabul edilmektedir. Kuantum yönetimi, ortak hedeflere sahip aktörler arasında daha fazla katılım ve iş birliği gerektirmektedir (Overman, 1996a: 87).

Yirmi birinci yüzyılın başlangıcı, teknolojik açıdan kuantum çağı olarak adlandırılabilecek bir dönemi kapsar. Bilgisayarlar, internet, barkod okuyucular ve lazer cerrahisi, kuantum mekaniği adı verilen yirminci yüzyıl fizik teorisinin yeni ve yenilikçi sonuçlarından sadece birkaçıdır (Shelton & Darling, 2001: 264). 21. yüzyılın sorunlarının sınırsız, karmaşık ve dinamik olduğu, sayısız unsur ve bunların arasında sayısız bağlantıların bulunduğu belirtiliyor (Mert & Gündoğmuş, 2019: 1735). Bu çalışmada kuantum yönetimi için kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Modern fiziğin önemli kavramlarından biri olan kuantum, ilk olarak Planck (1900) tarafından kara cisim ışımasındaki deneysel olayları açıklamak üzere ortaya atılmış, kuantum kavramı Einstein (1905) tarafından daha da geliştirilerek ışık kuantum hipotezi ortaya atılmıştır. Bohr (1913) kuantum kavramını hidrojen atom sistemine başarıyla uygulamış, Broglie (1924) madde dalgasını öne sürerek maddenin dalga-parçacık ikiliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Böylece fiziğin mikroskobik dünyasını tanımlayan kuantum mekaniği 1925-26 yıllarında doğmuştur. O tarihten bu yana kuantum, mikroskobik madde dünyasının temel yasalarını açıklamak için kullanılmış ve tıp, kimya, biyoloji ve daha birçok alanda uygulanmıştır (Yin, 2019: 2221). Yani kuantum teorisinin temellerinin Planck, Einstein, Bohr, Broglie, Heisenberg, Schrödinger, Born, Dirac ve diğerleri tarafından atıldığı belirtilmektedir (Englert, 2013: 15). Overman (1996a: 83) kuantum teorisyenleri (Einstein hariç) kesinlik dünyasını değil, temel belirsizlik dünyasını tanımladıklarını; bu dünyada bilinebilecek tek şeyin gözlemlerimizin sonuçları olduğunu, yani temel bir gerçek veya düzenin olmadığını savunurlar.

Kuantum fiziği yoluyla atom altı dünyanın araştırılmasına olan ilgiyle birlikte klasik fizik yaklaşımı terk edilmeye başlanmıştır ve atom altı dünyadaki parçacık hareketlerinin kesin olarak tahmin edilemeyeceği ifade edilmiştir (Holden, 2005: 652). Yeni bilim olarak adlandırılan kuantum fiziğine göre dünya karmaşık, kaotik, çalkantılı ve gizemlidir (Keskinkılıç Kara, 2013: 3). Kuantum fiziğinde, bir şeyin varlığının tüm çevresine bağlı olması olgusuna "bağlamsallık" denir ve hem tüm gerçeklik kavramı hem de o gerçeklik içerisinde onun ortağı olarak görülme anlamında etkileri oldukça geniştir (Zohar, 2019: 43). Kuantum mekaniği "her şeyin birbiri ile ilişki halinde olduğunu ve bu ilişkilerin sürekli değiştiğini, bu değişimin belirsizliğe yol açtığını" ve bundan dolayı doğayı

anlayabilmek ve açıklayabilmek için de radikal derecede farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Yücebalkan, 2020).

Bilindiği üzere kuantum teorisinde maddeyi oluşturan parçacıkların hareketleri düzensiz, ölçülemez ve tahmin edilemezdir ve bu özelliklere sahip parçacıklar arasında bir bağlantı vardır. Yönetim biliminde de bu sürecin geçerli olduğu ileri sürülebilir. Yin (2019: 2224) kuantum değişimlerinin yarattığı sinirsel şokla seri ve ilişkisel düşüncenin bütünleştirilmesi anlamına gelen kuantum yönetim düşüncesinin, yeni kavramlar ve modeller önermek, eski kalıpları ve zihinsel modelleri sorgulamak yerine yaratıcı, içgörülü, içe dönük düşünmeye, aynı zamanda hızlı değişime ve yeni ortamlara uyum sağlamaya yardımcı olabileceğini belirtmektedir. Horgan (1992) ise kuantum felsefesinden bahsederek, bilincin ve katılımın çevremizdeki dünyanın gerçekliği üzerindeki etkilerini vurgulamıştır.

Kosa (2020: 917) yönetimin kuantum bakış açısını, bir organizasyonu ve üyelerini, iş birliği ve etkileşim ile güçlendirilmiş, birbirine bağlı enerji varlıkları olarak açıklamakta olup, bu bağlantıların doğrusal ve hiyerarşik olmadığını belirtmektedir. Zohar (2018: 140-141) kuantum yönetiminin vurguladığı noktaları şu şekilde sıralamaktadır; belirsizlik, öngörülemez hızlı değişim, hiyerarşiden yoksun, çok işlevli holistik (bütünleşik), gücün etkileşimli çoklu merkezleri, çalışanlar eş yaratıcı ortaklar, birçok bakış açısı A'dan B'ye birçok yol, iş birliği, hassas ve esnek, müdahalecilikten uzak, ilişki anlam ve hizmet, değer güdümlü ve aşağıdan yukarıya (deneysel).

Kuantum örgütlerinin çalışanları arasında saygı, hesap verebilirlik, dürüstlük, azim ve disiplin gibi temel sıçrama değerleri konusunda fark yaratılması gerektiği belirtilmektedir (Taşdelen & Polat, 2015: 574). Zohar (2018: 185-192) bir kuantum organizasyonunun sekiz niteliğini belirtmektedir. Bunlar; kuantum organizasyonu holistiktir, kuantum organizasyonu uçlarda, esnek ve hassas olmalıdır, kuantum organizasyonu alt kademeden tepeye uzanan, kendi kendini düzenleyen ve gelişen bir organizasyon olmak zorundadır, kuantum organizasyonu çeşitlilikle gelişip zenginleşir, bir kuantum organizasyonu bir doğaçlama caz seansına benzetilebilir, bir kuantum organizasyonu oyunbaz olabilir, bir kuantum organizasyonu derin yeşil olabilir, bir kuantum organizasyonu vizyon merkezli ve değer güdümlüdür.

20. yüzyıla kadar bilimsel düşünceye hâkim olan bir fizik teorisi inşa etmiş olan Newton'un (Newtoncu görüşe) görüşüne göre, temel parçacıklar, aralarındaki kuvvetler ve temel hareket yasaları bulunmakta ve evren, değişmez yasalarla yönetilen bir makine gibi işlemekte ve dünya, gözlemciye atıfta bulunulmadan nesnel olarak tanımlanabilen mekanik bir sistem olarak açıklanmaktaydı. Geleneksel yönetim paradigmaları, Newton'un düzenli ve öngörülebilir bir dünya vizyonuna dayanmış olup örgütler deterministik ve öngörülebilir şekillerde çalışmalı, örgütlerdeki değişim düzenli olmalı, eğer istisnalar söz konusu olursa da örgütün yönetimindeki kusurlardan kaynaklandığı belirtilmekteydi (McDaniel & Walls, 1997: 365). Fakat planlama, organize etme, yönetme ve kontrol etme gibi geleneksel yönetim becerilerinin, yirmi birinci yüzyıl organizasyonlarının hızlı tempolu, sürekli değişen, oldukça karmaşık dünyasında yetersiz olduğu bilinmektedir (Shelton & Darling, 2001). Kuantum teorisi ve diğer yeni bilimler şüphesiz idari bilimler üzerinde bir etkiye sahip olacaktır. Tıpkı Newton fiziğinin yaklaşık bir asır önce bilimsel yönetimin ve bürokratik teori ve pratiğin büyümesini derinden etkilemesi gibi, Newton sonrası bilimler de yeni idari bilimin büyümesini etkileyecektir (Overman, 1996b: 491). Newton fiziğindeki yasalar sayesinde sanayi döneminde ekonomik denge modellerinin oluşturulması gibi sanayi dönemi sonrasında da özellikle kuantum mekaniği ile kaos teorisi sayesinde örgüt modelleri ve yönetim yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Babacan

& Eriş, 2006: 90). Kuantumla, klasik yönetim anlayışında yer alan objektif gerçekliklerin, kesin ve basit sorunların yerini çeşitli öznellikler, belirsiz ve mekâna bağlı olmayan sorunlar almaktadır (Saydam & Kalağan, 2020: 666).

Overman (1996a: 87) kuantum teorisinin, geleneksel bilimsel anlayışa yönelik kabul edilebilir paradokslar ve eleştiriler sunarken, McDaniel ve Walls (1997: 369) kuantum teorisinin dünyanın öngörülemez olduğunu ve sadece neler olup bittiğini anlamak için yeterli bilgiye sahip olunmadığını değil, aynı zamanda dünyanın temelde bilinemez olduğunu söylediği için dünya hakkındaki geleneksel inançlardan çok uzak olması sebebiyle kavranması ve anlaşılması zor bir içgörü olduğunu belirtmektedir. Sarvan vd. (2003: 104-105) tarafından yapılan çalışmada örgütsel değişimin kuantum olarak tanımlandığı ve dolayısıyla oluşumun özünün birçok unsurun eş zamanlı değişimiyle oluştuğu, değişimlerin örgütleri yeni bir duruma taşıyarak (sıçrama) bu yeni duruma yönelik strateji, yapı ve kültür arasında bütünleşik yeni bir oluşum yarattığı belirtilmektedir. Dyck ve Greidanus (2017) tarafından yapılan çalışmada kuantum sürdürülebilir organizasyon teorisini, kuantum fiziğinin dolanıklık ve belirsizlik fikirlerinden yararlanarak açıklamaktadır. Ayrıca bu kuantum fikirlerinin, bir firma ile onun doğal ve sosyal çevresi arasındaki sınırları, kişisel çıkarcı bireycilik ve performansın finansal ölçümleri (sosyo-maddi), rekabete vurgu ve rasyonel teori ve pratiğin ayırt edici özellikleri hakkında oluşmuş genel tutumların geleneksel organizasyon teorileştirmesinin varsayımlarına meydan okuyacağını vurgulamaktadırlar. Mert ve Gündoğmuş (2019: 1754) tarafından yapılan çalışmada, örgütlerin yeni yönetim ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik bir araç olarak Kuantum Örgüt Algısı Ölçeği hazırlanmış ve çalışma sonucunda örgütlerde kuantum örgüt yapısı ve yönetimine yüksek düzeyde ihtiyaç olduğu belirlenmiştir. Üzüm ve Uçkun (2019) tarafından yapılan çalışmada, kuantumun işletme yönetimi üzerindeki etkileri incelenmiş ve güç mesafesinin yoğun olarak hissedildiği örgüt ve toplumlarda, kuantum becerilerinin yönetsel açıdan ortaya çıkarılmasının kolay olmayacağı ifade edilmiştir. Saydam ve Kalağan (2020: 672) tarafından yapılan çalışmada, gerçekliğin inşasında teknolojik devrimin etkisiyle yönetim üzerine düşünmenin gerekliliği ve yeni yönetsel simülasyonlar üreterek yeni yönetim yaklaşımlarının ortaya çıkarılmasının önemi belirtilmektedir.

3. SONUÇ

Evrenin bir makine olduğu imgelenmesi yerini, çok temel yollarla birbiri ile ilişkili, bölünmez ve dinamik bir bütün olduğu görüşüne bırakmıştır. Yani, tüm olaylar birbiri ile bağlantılıdır. Kuantum perspektifinden, şeyler arasındaki bağlantılar ve ilişkiler yalnızca kendi yerel anlamlarından değil, aynı zamanda diğer şeylerle olan ilişkilerinden dolayı da anlam kazanmaktadır. Bu nedenle hiçbir şey çevreyle olan ilişkilerinden bağımsız olarak var olamaz ve düşünülemez (McDaniel & Walls, 1997: 367). Çevrede bu kadar çok dönüşüm yaşanırken ve bu dönüşümler işleri ve iş süreçlerini dönüştürürken, kurumlardaki yönetim yaklaşımlarının da dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Geleneksel sosyal bilim yöntemlerinin modasının geçtiği söylenemez; ancak örgütsel gerçekliklerle uyum içinde kalabilmek için yöntemlerin kapsamını ve gücünü sürekli olarak genişletebilmek önemlidir (Overman, 1996a: 88). Her şeyin birbiri ile ilişkili olduğu, küçük hareketlerin büyük hareketleri yarattığı, öngörülemez bir örüntünün olduğu karmaşık bir dünyada, örgütlerin kuantum prensiplerine uygun şekilde yapılandırılması önem taşımaktadır (Mert & Gündoğmuş, 2019: 1738).

Overman (1996b: 491) yönetimin ve bilimin doğasının ve anlamının gelecek yüzyılda önemli ölçüde değişeceğini belirtmektedir. Üzüm ve Uçkun (2019: 81) postmodernizmin temelinin pozitif bilimler olduğunu belirterek, sosyal bilimlerin bir uzantısı olan işletme yönetimindeki sistem teorisi ve örgütsel ekoloji teorisinin fen bilimlerine dayandığını örnek olarak sunmuşlardır. Ayrıca 21. yüzyılın getirdiği bilimsel yeniliklerin tüm bilimleri ve sistemleri etkilediğini, açık sistem yapısına sahip örgütlerin de sürdürülebilir olabilmek için bu etkiden/etkileşimden paylarını almaları gerektiğini belirtmektedirler. Zohar (2018: 194) kusursuz bir kuantum organizasyonunun henüz olmadığını ancak kuantum anlayışını yönetim ve liderliğine dahil eden bazı organizasyonların bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar arasında Marks & Spencer, Volvo, Visa ve Haier bulunmaktadır.

Kuantum yönetimi konusunda geniş bir araştırma alanı olduğu söylenebilir. Kuantum yönetim modelleri oluşturulabilir, vaka çalışmaları yapılabilir ve geçiş süreçleri teorik ve ampirik olarak incelenebilir. Bazı güncel kavramlar (çeviklik, büyük veri gibi) kuantum yönetimi açısından ele alınabilir. 21. yüzyılın bütünü çerçevesinde ortaya çıkan yeni anlayışları ele alacak araştırmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Babacan, M., & Eriş, E. D. (2006). Pazarlamada vekalet teorisi ve kavramsal bir model geliştirme. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 89-110.

Bayramoğlu, G. (2016). Karmaşıklık paradigması ışığında örgüt teorilerinin yeniden değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 49-63.

Dyck, B., & Greidanus, N. S. (2017). Quantum sustainable organizing theory: A study of organization theory as if matter mattered. Journal of Management Inquiry, 26(1), 32-46.

Englert, B. G. (2013). On quantum theory. The European Physical Journal, 67, 1-16.

Holden, L. M. (2005). Complex adaptive systems: concept analysis. Journal of Advanced Nursing, 52(6), 651-657.

Horgan, J. (1992). Quantum philosophy. Scientific American, 267(1), 94-105.

Keskinkılıç Kara, S. B. (2013). Yeni bilim ve liderlik. Akademik Bakış Dergisi, 34, 1-13.

Kosa, G. (2020). Yöneticilerin kuantum liderlik algılarının incelenmesi üzerine nitel bir araştırma. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(2), 916-926.

McDaniel, Jr. R. R., & Walls, M. E. (1997). Diversity as a management strategy for organizations: A view through the lenses of chaos and quantum theories. Journal of Management Inquiry, 6(4), 363-375.

Mert, G., & Gündoğmuş, B. (2019). öÖrgüt çalışanlarında kuantum organizasyon algısının araştırılması. International Journal of Social and Humanities Sciences Research, 6(39), 1734-1757.

Overman, E. S. (1996a). The new science of management: Chaos and quantum theory and method. Journal of Public Administration Research and Theory, 6(1), 75-89.

Overman, E. S. (1996b). The new sciences of administration: Chaos and quantum theory. Public Administration Review, 56(5), 487-491.

Sarvan, F., Arıcı, E. D., Özen, J., Özdemir, B., & İçigen, E. T. (2003). On stratejik yönetim okulu: Biçimleşme okulunun bütünleştirici çerçevesi. Akdeniz İİBF Dergisi, 6, 73-122.

Saydam, S., & Kalağan, G. (2020). Kamu yönetiminin son paradigması: Kaos teorisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 16(3), 657-674.

Shelton, C. K., & Darling, J. R. (2001). The quantum skills model in management: a new paradigm to enhance effective leadership. Leadership & Organization Development Journal, 22(6), 264-273.

Taşdelen, M., & Polat, T. Y. (2015). Organizational development and quantum organizations. International Journal of Social Sciences and Education, 5(4), 570-579.

Üzüm, B., & Uçkun, S. (2019). Post modern bir metafor: Kuantum organizasyonlar ve kuantum liderlik. The Journal of Social Science, 3(5), 80-90.

Yin, X. (2019). Review and prospect of quantum management. American Journal of Industrial and Business Management, 9(12), 2220-2230.

Yücebalkan, B. (2020). Kuantum liderlik ile kuantum paradigmasının ilişkisi. Social Mentality And Researcher Thinkers Journal, 6(34), 1357-1366.

Zohar, D. (2018). 21. Yüzyılda liderlik. (İ. Haydaroğlu, Çev.). İstanbul: The Kitap Yayınları.

Zohar, D. (2019). Kuantum benlik. (S. Kervanoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

SAĞLIK YÖNETİMİNDE KADIN

Dr. Öğr. Üyesi Sema DALKILIÇ
Yozgat Bozok Üniversitesi
sema.karatas@yobu.edu.tr - 0000-0002-0620-6195

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Yozgat İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı Yozgat merkez ve ilçelerinde yer alan toplam 16 hastanede yönetim kademelerinde görev yapan kadın yöneticilerin sayısını belirlemektir. Toplumda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların erkeklerle eşit işlerde yer alması, sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile aslında yönetimde kadın temsilinin azlığına dikkat çekilmek ve farkındalık oluşturmak istenmiştir.

Sağlık yönetiminde kadınların temsili hem toplumsal cinsiyet algısının iyileştirilmesi hem de eşitsizliklerin azaltılması açısından dikkate değerdir. Bu çalışmada, hastanelerin web sayfaları üzerinden yönetim kadrolarındaki cinsiyet dağılımları analiz edilerek, mevcut durum ortaya konulacaktır. Elde edilen verilerin, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların karar alma süreçlerine katılımı konusundaki farkındalığı artırması beklenmektedir.

Çalışmaya Yozgat ilinde bulunan 15 ilçe hastanesi ve Yozgat Şehir Hastanesi dahil edilmiştir. Hastanelerin web sayfalarından idari kadro ulaşılmış ve cinsiyetlere göre sayılar alınmıştır. Toplam 61 yöneticinin bulunduğu hastanelerde kadınların sayısı sadece 9 dur. Yani çalışanların%15 i kadındır. Bu da ülkemizde hala toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olduğunu, yöneticilik gibi karar verme ve daha yüksek ücretlerde çalışanların içerisinde kadınların azlığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Kadın sağlık yöneticileri, toplumsal cinsiyet, eşitsizliklerin azaltılması

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitliği son zamanlarda çok tartışılan bir konu olmakla birlikte Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden bir tanesini de kapsamaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesine yönelik çeşitli alt hedeflerden oluşmaktadır.

Kadın ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddetin, ayrımcılığın, erken yaşta evlilik gibi zararlı uygulamaların sona erdirilmesi, sosyal politikaların geliştirilmesi, siyasi, ekonomik ve sosyal hayatın karar verme mekanizmalarına dahil edilmesi, her düzeyde lider olabilmeleri için eşit fırsatlar sunulması, cinsel sağlık ve üreme hakkında bilinçlendirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım becerilerinin geliştirilmesi ve her düzeyde güçlenerek toplumsal eşitliğin sağlanması bu hedeflerin bir parçasıdır. Bu çalışma kadınların sağlık yönetimi alanında her düzeyde lider olabilmeleri için eşit fırsatlara sahip olup olmadıklarına dikkat çekmek üzere hazırlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet bir toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konumlar, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlar olarak tanımlanmıştır (Ecevit, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erkek ve kadına sosyal hayatta tanımlanan roller sebebiyle fırsat, hak ve kaynak kullanımda cinsiyetler arası ayrıcalık olduğu anlamındadır. Bu tür ayrımcılık ve hak mahrumiyetleri, kadınların, ekonomik, politik, kültürel ve sosyal alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını ve bunlardan faydalanmaya engel olmakta ya da tamamen ortadan kaldırmaktadır (Bardakçı ve Oğlak, 2022).

Dünya sağlık örgütünün 2024 raporuna göre; Kadınlar, sağlık ve bakım iş gücünün yüzde 78'ini oluşturmakta ancak üst düzey kademelerde bu oran sadece % 25 dir (SKD,Türkiye). Devletlerin temel görevlerinden bir tanesi, kadınların siyasete, çalışma hayatına ve bilgi üretim süreçlerine dahil olmasını sağlamaktır. Maalesef günümüzde kamu ve ya özel sektörde kadınların genellikle alt seviyelerde yer alan, erkeklere göre daha az ücrete sahip ve "kadınlarla özdeşleşmiş" sektörlerde ya da meslek pozisyonlarında iş verildiği, çok ücretin verildiği ve karar sürecine daha fazla dahil edilen pozisyonlarda ise erkeklerin yoğun olduğu görülmektedir (Ciceroğlu Öztepe, 2023).

Kadın yöneticiler ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında; milli eğitim bakanlığı merkez teşkilatı 164 üst yönetim kadrosunun %11'i (Taşar,2022), üniversitelerin eğitim fakültesi kadın dekan oranı %16, dekan yardımcısı %28 (Terzi ve Deniz, 2022), bütün üniversiteleri kapsayan bir çalışmada rektörler arasında kadın rektör oranı %20, kadın dekan oranı %23 olarak belirtilmiştir (Kısa vd.2023). Büyükşehir belediyelerinde üst yönetimde çalışan kadınlar üzerine hazırlanmış bir çalışmada da kadın oranı %13 olarak bulunmuştur (Alıcı ve Kandeğer, 2017).

Kadınların yöneticilik pozisyonunda olmamalarının sebeplerini Tamer (2020) şu şekilde ifade etmiştir.

- Kadının kendisine güveninin tam olmaması ve yöneticilik yapamayacağına inanması
- Sosyal baskıyla karşılaşacakları, kadınsılıktan uzaklaşacaklarını düşünmeleri
- Evlilik ve çocuk gibi nedenlerle işlerini bırakmak zorunda kalacaklarını düşünmeleri
- Aile içinde yetişirken erkek çocuklarına göre kız çocuklarının daha dışa kapalı yetiştirilmesi
- Kadın çalışsa da evdeki işleri de yapıyor olması ve bunun kolay olmaması
- Çocuk sahibi olma ihtimaline karşı işverenlerin önyargılı davranması
- Kadının ücret, terfi, statü gibi pek çok durumda erkeklerden farklı muamele görmesi ve buna bağlı doyumsuzluk hissedilmesi
- İş dışı sosyal aktivitelere katılamamaları

Bunlara ek olarak iş yerinde uygulanan mobbinge kadınların dayanamaması ama erkeklerin daha mücadeleci davranmaları da eklenebilir.

Bütün bunların karşılığında Tolay (2020), literatürde çalışanların genellikle kadın yöneticilerle çalışmayı tercih etmedikleri, sebep olarak ise toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin stereotipler ve Kraliçe Arı Sendromu gibi olguları belirttiklerini ifade ederek 20 farklı sektörden kadın çalışanlarla yaptığı araştırma sonucunda kadın çalışanların %38'inin erkek yöneticiyle çalışmayı tercih ettiğini, sadece %18 inin kadın yönetici ile çalışmayı tercih ettiğini bildirmiştir. Hastanelerde kadın ve erkek yöneticilerin birbirileri hakkındaki görüşlerini inceleyen çalışmada (Kavak vd. 2019) erkek yöneticilerin kadın yöneticiler hakkındaki en çok tekrar edilen ilk 3 cevap; yönetimde çatışmacı olmaları, kararlarında duygularını kullanmaları ve rekabetçi olmaları görüşleri yer almıştır. Kadın yöneticilerin erkek yöneticiler hakkındaki görüşlerinde ise en çok tekrarlanan 3 cevap; anlayışlı ve uzlaştırıcı olmaları, kararlarında objektif ve mantıklarıyla hareket etmeleri ve kadınların fikirlerini kabul etmemeleri olmuştur. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, erkek ve kadın yöneticilerin aslında birbirlerini tamamladıkları ve birbirleri ile ekip anlayışı içinde koordineli çalıştıkları zaman başarılı sonuçlar alabilecekleri görülmüştür.

Sağlık sektöründe kadın temsilini ortaya çıkaran bir başka çalışmada, Bursa ilindeki hastaneler incelenmiş toplam 326 yöneticinin içindeki kadın oranı %40 bulunmuştur (Aydınoğlu ve Vural, 2023).

Türkiye BİST 50'de yer alan işletmelerin kadın çalışan veya yönetim kurulunda yer alan kadın oranları ile işletme performanslarına etkisinin olup olmadığı araştırılan bir çalışmaya göre kadın çalışanların oranının işletme performansına etkisine dair olumlu olduğu sonucuna varılmıştır (Doğanalp ve Ortakarpuz, 2021).

Türkiye'nin 2023 Küresel Cinsiyet Farkı Endeksi Durumu (Dünya Ekonomik Forumu, 2023) 146 ülke içerisinde Türkiye'nin 129. Sırada olduğunu belirtmiştir. Bazı başlıklar aşağıda verilmiştir.

1. Eğitim (99. sırada):

Kadınlar okuryazarlık ve eğitimde erkeklere oldukça yakındır.

(Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) mezun oranı: Kadın: %34.69.

Sağlık ve Refah alanında mezun oranı: Kadın: %66.97.

2. Ekonomik Katılım ve Fırsatlar (133. sırada):

Kadınların iş gücüne katılım oranı:%32.82

Tahmini kazanılan gelir: Kadınlar: 19.36 bin $, Erkekler: 43.53 bin $

Yönetici pozisyonlarında kadın oranı: %19.65.

3. Politik Güçlendirme (118. sırada):

Parlamentodaki kadın oranı: %17.4.

Bakan pozisyonlarında kadın oranı:%5.8

Yerel yönetimlerde kadın oranı:%10.

Kadın milletvekillerinin oranı: %5.88.

4. Sağlık ve Hayatta Kalma (100. sırada):

Kadınlar, sağlıklı yaşam beklentisinde erkeklerden daha iyi durumda.

5. Kadına Yönelik Şiddet:

Kadına yönelik yaşam boyu şiddet oranı: %38.

Bu istatistikler de Türkiye'de eğitim ve sağlık gibi alanlarda kadınlara tanınan hakların yönetim sürecine, politik süreçlere dahilinde yeterince sağlanamadığını göstermektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, Yozgat İl Sağlık Müdürlüğü'ne bağlı Yozgat merkez ve ilçelerindeki toplam 15 hastanenin idari kadrolarında görev yapan kadın yöneticilerin sayısı ve dağılımı incelenecektir. Araştırmanın veri toplama sürecinde aşağıdaki adımlar izlenecektir:

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evrenini Yozgat ilinde yer alan 16 devlet hastanesi oluşturmaktadır. Tüm hastaneler kapsam dahilinde olup örneklem seçilmeden tam sayım yöntemi kullanılacaktır.

Veri Toplama Yöntemi: Hastanelerin resmî web sayfaları ziyaret edilerek, idari kadro ve yönetim kademelerinde (başhekim, başhekim yardımcısı, hastane müdürü, müdür yardımcısı vb.) görevli yöneticilerin cinsiyeti belirlenecektir. Veriler, her hastane için ayrı ayrı kaydedilecek ve karşılaştırmalı analiz yapılacaktır.

Veri Analizi: Toplanan veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilecektir. Kadın ve erkek yöneticilerin sayısal dağılımı frekans ve yüzde oranlarıyla ifade edilecektir. Ayrıca, kadın yöneticilerin pozisyonlarına göre dağılımı da analiz edilecektir.

3. BULGULAR

Görsel 1 Hastaneleri ve idari kadrolarda çalışanların cinsiyetlerini göstermektedir. 15 devlet hastanesinin web sayfalarından elde edilen bilgilere göre idari birimlerde toplam 61 kişi çalışmaktadır. Bunların sadece 9 tanesi kadındır. 15 hastanede 1 tane kadın başhekim bulunmaktadır. Sadece 2 ilçe de hastane müdürlüleri kadındır. Müdür yardımcıları içinde sadece 1 kadın vardır. Kaliteden sorumlu 4 direktör bir tane de sağlık hizmet bakım sorumlusu kadın bulunmaktadır.

Görsel 2'de görüldüğü üzere Yozgat ilinde bulunan hastanelerde çalışan idari kadronun sadece %15'i kadındır.

Görsel 1: Hastaneler ve çalışan sayıları

No	Hastaneler	Başhekim	Başhekim yardımcısı	Hastane müdürü	Müdür yardımcısı	Kalite Yönetim Direktörü	Sağlık bakım hizmetleri müdürü	Müdür Yardımcısı	Toplam
1	Sorgun Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	E		E					2 Erkek
2	Yozgat Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	E		E		K			2 Erkek 1 Kadın
3	Yerköy Şehit Korgeneral Osman Erbaş Devlet Hastanesi	E	E	E	E		E		5 Erkek
4	Yenifakılı İlçe Devlet Hastanesi	E		E		K			2 Erkek 1 Kadın

5	Şefaatli Şehit Osman Belkaya Devlet Hastanesi	E		E	E	K			3 Erkek 1 Kadın
6	Sorgun Devlet Hastanesi	E	2E	E	E		E	E	6 Erkek 1 Kadın
7	Sarıkaya Devlet Hastanesi	K	E	E	E		E		4 Erkek 1 Kadın
8	Saraykent Şehit Beytullah Yeşilay İlçe Devlet Hastanesi			E					1 Erkek
9	Çekerek Şehit Harun Koçak Devlet Hastanesi	E		E	E				3 Erkek
10	Çayıralan İlçe Devlet Hastanesi	E		E		K			2 Erkek 1 Kadın
11	Çandır İlçe Devlet Hastanesi	E		E		E			3 Erkek
12	Boğazlıyan Devlet Hastanesi	E		E	E		E		4 Erkek
13	Aydıncık İlçe Devlet Hastanesi	E		K					1 E1 K
14	Akdağmadeni Şehit Sinan Babacan Devlet Hastanesi	E		K			E		2 Erkek 1 Kadın
15	Yozgat Şehir Hastanesi	E	4 E	E	4E1 K	E	K		11 Erkek 2 Kadın
	Toplam								51 erkek 9 kadın

Görsel 2: Toplam çalışanların cinsiyet dağılımı

No	Hastaneler	Başhekim	Başhekim yardımcısı	Hastane müdürü	Müdür yardımcısı	Kalite Yönetim Direktörü	Sağlık bakım hizmetleri müdürü	Müdür Yardımcısı	Toplam	Yüzde
	Kadın	1		2	1	4	1		9	15
	Erkek	15	8	13	10	2	5	1	51	85
	Toplam	16	8	15	11	6	6	1	60	100

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yozgat'taki hastanelerde idari kadroların sadece %15'inin kadın olması, bu cinsiyet eşitsizliğinin somut bir göstergesidir. Bunun sonucunda, kadınların sağlık hizmetlerinin

yönetim süreçlerinde yer alma ve karar mekanizmalarına katılma oranı düşmektedir. Bu durum, sağlık sektöründe kadınların liderlik pozisyonlarına erişimindeki yapısal engelleri ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Kadınların üst düzey pozisyonlarda daha fazla temsil edilmesi, yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerinin çeşitliliğini ve kalitesini artırmak için de önemlidir. Sağlık sektöründe çalışan kadınlara yönetim kademesinde çok az görev verildiğini belirten Kara (2019) kadınların kariyer gelişimi iş tatmini ilişkisinde cinsiyetin anlamlı pozitif bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada da cinsiyetin sağlık yönetiminde kadın temsilinin az olmasında önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim Aydınoğlu ve Vural (2023) tarafından yapılan çalışmada da kadınların yönetsel temsilinin yetersiz olduğu (%40) ortaya çıkmıştır.

Kurumların özellikle sektörde kadın oranının fazla olduğu sağlık kurumlarının cinsiyet eşitliğini destekleyen politikalar geliştirmesi ve kadınların liderlik becerilerini artırmaya yönelik eğitim programları oluşturması gerekmektedir. Ayrıca, cam tavan sendromu gibi kadınların kariyerleri önündeki engellerin kaldırılması için örgütsel kültürün eşitlikçi bir şekilde yeniden yapılandırılması önerilmektedir. Öncelikle bireylerden başlayarak toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı oluşturmak zamanla kurumlara da yansıyacak ve kadınların önündeki engeller de ortadan kalkmış olacaktır. Eşit ücret eşit hak ve sorumlulukla her yerde olacağına inanan kadınlar kalitenin, iş tatminin, memnuniyetin artmasına da katkı sağlayacaklardır.

KAYNAKÇA

Alici, O. V., & Kandeger, B. (2024). Belediyelerin yönetiminde kadın yöneticiler. *The Journal of Academic Social Science, 56*(56), 397–410.

Aydınoğlu, N., & Vural, S. (2023). Sağlık sektörü yönetiminde kadın temsili. *Erciyes Akademi, 37*(1), 370–383. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1245200

Bardakçı, Ş., & Oğlak, S. (2022). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi ve Türkiye. *Toplumsal Politika Dergisi, 3*(1), 71–90.

Ciğeroğlu Öztepe, M. (2023). Kamu yönetiminde kadın: Toplumsal cinsiyet temelli bir değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24*(1), 203–223. https://doi.org/10.53443/anadoluibfd.1137104

Doğanalp, B., & Ortakarpuz, M. (2021). Kadın çalışanların ve yönetim kurulunda kadın temsilinin işletme performansına etkisi: BİST 50'de yer alan işletmeler üzerine bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11*(3), 1243–1259. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.989303

Dünya Ekonomik Forumu,2023. https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf

Ecevit, Y. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel kavramları. Ankara: CEİD Yayınları.

Kara, E. (2019). The effect of gender ın the relatıonshıp of career development and job satısfactıon for female employees. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi(24), 59-72. https://doi.org/10.18092/ulikidince.579568

Kavak, A., Gemlik, H., & Arslanoğlu, A. (2019). Hastanelerde çalışan kadın ve erkek yöneticilerin birbirlerine bakış açısı üzerine nitel bir araştırma. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 3*(5).

Kısa, H., Akca, M., & Yıldırım, C. (2023). Kadınların üst yönetimdeki görünürlüğü: Yükseköğretim kurumlarında bir araştırma. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 6*(3), 835–851. https://doi.org/10.33712/mana.1333446

SKD Türkiye. (2024). 2024'ün öne çıkan toplumsal eşitsizlik istatistikleri. https://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/2024un-one-cikan-toplumsal-esitsizlik-istatistikleri#:~:text=2024%20y%C4%B1l%C4%B1%20itibar%C4%B1yla%20k%C3%BCresel%20cinsiyet,en%20%C3%A7ok%20kapatan%20b%C3%B6lge%20oldu (Erişim tarihi: 18.12.2024).

Taşar, H. H. (2022). Millî Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatı üst yönetiminde kadın temsili. *Mülkiye Dergisi, 46*(3), 794–815.

Tamer, G. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de yönetimde kadının rolü. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal), 6*(58), 1050–1061.

Terzi, G., & Deniz, L. (2022). Eğitim fakülteleri yönetiminde kadın temsilinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi, 23*(2), 116–132.

Tolay, E. (2020). Kadın astların perspektifinden kadın yöneticiler: Hiyerarşik ilişkiler bağlamında nitel bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 2276–2296.

İLK DİL EDİNİMİ AŞAMALARINDA JESTLERİN GELİŞİMİ

Doç.Dr. Mehmet Akif Duman
Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi. Dilbilim Bölümü
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-5633-8268

Öz

İlk dil ediniminin katmanları ele alınacak olursa karşımıza öncelikle ses geliştirme çıkacaktır. Ses geliştirme ekseninde ilk ses üretimi olarak ağlama, temel sesler, sessel genişleme, babıldama ve çağıldama (heceleme) görülür. Bunu kelime dağarcığının gelişimi, söz dizimi edinimi ve pragmatik becerilerin geliştirilmesi takip eder. Dilsel olmayan seslerle başlayan bebek (0-3 ay) ancak 12. aya doğru ilk sözcük üretimine ulaşır. Tüm bu süreç alışılageldiği üzere ses-hece-sözcük düzleminde okunur. Fakat yeni doğanın dünyayı algılamasında sesler kadar işaretler de önemlidir. İşaretler kapsamında da en anlamlı ve sürdürülebilir olanları ise jestler ve mimiklerdir. Yenidoğanlarda bile gözlemlenebilen koordineli el hareketleri, bu sürecin doğal bir parçasıdır. Örneğin, 6 haftalık bebeklerin anneleriyle etkileşim sırasında, yalnızca konuşmaya benzer dudak ve dil hareketleri yapmadıkları, aynı zamanda proto-konuşmalar olarak adlandırılan jest benzeri hareketlerde bulundukları görülmüştür. Bu hareketler, genellikle bebeğin dengeli ve dikkatli bir duygusal durumda olduğu anlarda, kasıtlı olmaksızın gerçekleşir. Bebekler, yaşamın ilk yılında işaret etme davranışını çeşitli amaçlarla kullanmaya başlar. Bu davranışlar, başkalarına yardım etme, bilgi paylaşma veya çevrelerindeki olaylara katılma motivasyonuyla şekillenir ve çocuğun iletişimsel niyetleri kavradığının erken göstergelerindendir. Tomasello'ya göre, işaret eden jestler, konuşma dilinin öncüsü olarak kabul edilir. Jestlerin ve jest-kelime kombinasyonlarının erken kullanımının, ilerleyen dil edinimiyle pozitif bir ilişki gösterdiği bilinmektedir. Darwin, yalnızca yüz ifadelerinin değil, bu ifadeler yoluyla duyguların tanınmasının da doğuştan geldiğini savunmuştur. Ona göre, bebekler yüz ifadelerini ayırt edebilir, bu ifadelerin anlamını içgüdüsel olarak kavrayabilir ve buna duygusal tepkiler verebilir. Ancak, bu varsayımı metodolojik olarak doğrulamak zordur. Her halükarda dil edinimini jest ve mimikler olmadan sadece ses-hece-sözcük düzleminde okumak eksik olacaktır.

Her ne kadar dil edinimi bağlamında jest ve mimikler bir bütün olsa da korpus genişliği sebebiyle kapsam jestlerle sınırlı tutulacaktır.

Anahtar Sözcükler: dil edinimi, dilbilim, jest.

THE DEVELOPMENT OF GESTURES IN THE STAGES OF FIRST LANGUAGE ACQUISITION

Abstract

When examining the layers of early language acquisition, sound development emerges as the foundational stage. Initial vocalizations include crying, basic sounds, vocal expansion, babbling, and cooing (syllable production). These stages are followed by the expansion of vocabulary, the acquisition of syntax, and the development of pragmatic skills. Infants, who begin their communication journey with non-linguistic sounds (0–3 months), typically produce their first words around 12 months of age. This process is traditionally interpreted within the framework of sound-syllable-word progression. However, alongside sounds, signs also play a significant role in how newborns perceive the world. Among these signs, gestures and facial expressions are particularly meaningful and sustainable forms of communication. Even in infant, coordinated hand movements can be observed as a natural part of this developmental process. For instance, studies on six-week-old infants have shown that, during interactions with their mothers, these infants not only produce lip and tongue movements resembling speech but also engage in gesture-like movements, referred to as "proto-conversations." These actions, which occur without intentionality, are typically observed when infants are in a balanced and attentive emotional state. From the first year of life, infants begin using gestures for various purposes, such as assisting others, sharing information, or engaging with events around them. These actions are considered early indicators of the child's ability to understand communicative intentions. Tomasello interprets pointing gestures as precursors to spoken language. Moreover, the early use of gestures and gesture-word combinations is positively correlated with later language acquisition. Darwin proposed that not only facial expressions but also the recognition of emotions through these expressions are innate. According to Darwin, infants can differentiate between facial expressions, instinctively grasp their meaning, and respond to them emotionally. However, methodological challenges make it difficult to validate this claim empirically. Nonetheless, interpreting language acquisition solely through the lens of sound-syllable-word progression, while disregarding gestures and facial expressions, presents an incomplete perspective.

Although gestures and facial expressions are integral within the context of language acquisition, the scope will be limited to gestures due to the breadth of the corpus.

Keywords: language acquisition, linguistics, gesture.

Giriş

Çocukların üretimleri, yetişkin dilinin geçici taslakları gibidir ve yalnızca paylaşılan bilgi, eylemler, el hareketleri, yüz ifadeleri, vücut duruşu, baş hareketleri, her türlü ses üretimi ve çocukların kullandığı tanınabilir kelimeler dikkate alınarak etkileşimsel bağlamlarında analiz edilebilir. Dil edinimi bağlamında bilim insanlarının jestlere, görünür bedensel eylemlere veya nesne eylemlerine olan ilgisinin başlangıç noktası da Laguna'nın "bebeğin ne söylediğini anlamak için bebeğin ne yaptığını görmelisiniz" (1927, 91) iddiasında özetlenebilir.

1.Mimetik Başlangıç

Çocukların dil gelişimi, yetişkinlerin jestler ve diyaloglar aracılığıyla sunduğu girdilerden etkilenir. Bu süreç, aşamalı bir gelişimden daha tutarlı iletişim süreçlerine doğru ilerler.

Çocuklar, ilk olarak jestler ve sesli unsurlar içeren çok modlu başlangıç aşamalarından geçer. Daha sonra, yaratıcı ancak standart dışı formlar da dahil olmak üzere daha yüksek karmaşıklık düzeylerini geliştirir ve nihayetinde karmaşık ve çok modlu üretimlere ulaşırlar (Fäcke, 2014, s.6). Taklit bu bağlamda bebeğin sosyalleşmesinin de anahtarı gibidir. Bebekler artık bazı temel taklitleri gerçekleştirebildiği ve ikili ve üçlü etkileşime girebildiği için, iletişimlerinde çok daha aktif hale gelirler. Niyetlerini işaret ederek, jestlerle ve seslendirmelerle, dikkat çekmek için bağırarak veya öksürerek, reddederek veya çeşitli iletişimsel oyunlara katılarak ifade ederler. Yeni sesleri ve eylemleri taklit etmeye, istenmeyen nesneleri iterek protesto etmeye ve başkalarının duygusal tepkilerine yanıt olarak davranışlarını değiştirmeye başlarlar (Ibbotson, 2022, s.43).

Zlatev (1997), duyusal-motor şemalarının deneyim yoluyla dilin temelini oluşturduğunu ve bunun da çocukların sembolik işlevi kazanmasına zemin hazırladığını öne sürmektedir. Bebeklerin taklit davranışları ve jest üretimleri, dil öncesi kavramların oluşumunda bir ön koşul olarak, dilin sembolik işlevine giden bir yol veya dil ile bedensel deneyim arasında bir köprü olarak değerlendirilmiştir. Jestler, taklit yoluyla oluşturulan, görünür şekilde gerçekleştirilen ve başkalarıyla paylaşılabilen temsili yapılar olarak tanımlanmaktadır. Taklit edilebilir eylemlere ilişkin taklit şemaları ve manipüle edilebilen nesnelere dair paylaşılan temsiller, çocukların ilk jestlerini ve ilk sözcüklerini ya da işaretlerini edinmelerine temel oluşturur.

Çocukların dil edinim süreci, aldıkları dilsel girdilerle şekillenir ve büyük ölçüde, konuşma partnerlerini taklit etme arzularıyla harekete geçer (Gopnik vd. 1999). İlk dilsel ifadeleri, yetişkinlerin kullandığı yapıları taklit edip tekrar etmeleriyle biçimlenir. Çocukların dilsel yapıları etkili bir şekilde öğrenebilmeleri için bu yapıları (ister ses örüntüleri, jestler, kelimeler ya da çok modlu yapılar olsun) tekrar etmeleri, değiştirerek kullanmaları ve deneyerek keşfetmeleri gerekir. Bu süreç genellikle, kendi kendilerine gerçekleştirdikleri monolog benzeri mırıldanma ve agulama dönemleriyle başlar. Bu dönem, çeşitli sesler, prosodik desenler ve jestsel hareketleri denemeleri için adeta bir laboratuvar işlevi görür.

Taklit süreci, örneğin, ebeveyn-çocuk arasındaki taklidin kimden kaynaklandığının belirsiz olduğu bez değiştirme sırasında gerçekleşen diyalojik agulamalar veya konuşma benzeri vokalizasyonlarla başlar (Trevarthen, 1977). Daha sonra, rutinler (Bruner, 1983) ve 10-11 aylıkken çocukların repertuarına giren günlük oyun senaryoları veya şarkılar ve tekerlemelerle gelen geleneksel jestlerle devam eder. Bu jestlerin hepsi, çocukların yetiştirildikleri kültürden türetilir ve güçlü sosyal ve sembolik değerlere sahiptir.

Araştırmalar, taklit etme becerisinin bireyler arasında farklılık gösterdiğini ve bu becerinin dil gelişimi üzerinde etkili olduğunu göstermeye başlamıştır. Bu konu, Birleşik Krallık'ta yürütülen *Twins Early Development Study* (İkizlerin Erken Gelişim Çalışması) kapsamında ele alınmıştır. McEwen ve ekibi (2007), jestler ve yüz hareketleri gibi sözsüz davranışları taklit etme becerisini değerlendirmek üzere 5.000'den fazla ikizi incelemiştir. Çalışma, sözsüz taklit becerisi güçlü olan bireylerin daha yüksek kelime dağarcığı puanlarına sahip olduğunu ortaya koyar. Bu bulgu önemlidir, çünkü sözsüz taklit ile dil gelişimi arasındaki bağlantıya işaret etmektedir.

2.Bir Yaşına Kadar Yeni Doğanda Jestler

Çocuk gelişimi ve dil çalışmasının kurucuları jestlerin önemi ve dil ile ilişkileri konusunda büyük sezgilere sahiptir. Darwin (1877), oğlunun gelişimine ilişkin notlarında, kontrolsüz vücut

hareketlerinden kasıtlı jestlere geçişi gözlemlemenin önemini vurgular. Romanes (1889) insan ve hayvan jestlerini karşılaştırır. Niteliksel farklılıklar hakkında yeni gözlemler yapar ve sembolik jestlerin evrenselliğinin bir işareti olarak "sağır insanların jest dilinden" bahseder. Darwin'e göre sadece yüz ifadesi değil, yüz ifadelerinden duyguların tanınması da doğuştandır. Bebeğin bir yüz ifadesini diğerinden ayırt edebildiğini, bir ifadenin anlamını içgüdüsel olarak kavradığını ve bunun bebekte duygusal bir tepki uyandırdığını ileri sürmüştür (Harris, 1992, s.13).

Kelimeler, anlamı iletmemize yardımcı olan tüm jestlerle birlikte temel iletişimi mümkün kılar (Jonders, 2012, s.36; Hatch, 1983, s.74). Bu bütünleyici özelliği yanında jestler kimi durumlarda ana dil görevi üstlenir. Mesela işaret diliyle tanışmayan ve bir konuşma dilini kendiliğinden öğrenemeyen derin işitme engelli çocukların bile iletişim kurmak için *ev işareti* (home sign veya kitchen sign) adı verilen jestler geliştirdiği unutulmamalıdır. Her çocuğa özgü olan bu ev işaretlerinin, bireysel farklılıklar göstermeksizin sistematik bir dil yapısı sergilediği ve kültürler arası tutarlılık gösterdiği kanıtlanmıştır (Emmorey, 2002).

Çocukların nörolojik olgunlaşması, bedensel hareketlerini kontrol etmelerini ve giderek daha ince motor becerileri sayesinde bunları jestlere dönüştürmelerini sağlar. Bu jestlerden bazılarına muhatapları tarafından anlam verilir. Yeni doğanlarda bile koordineli el hareketleri gözlemlenebilir. 6 haftalık bebeklerin "guguk sesleri" çıkardığı, dudak ve dil hareketleri yaptığı, ayrıca proto-konuşmalarda el hareketlerini kullandığı görülmüştür. Bu hareketler, *ifade edici jestler* (Trevarthen ve Marwick, 1986, s.289) olarak adlandırılmış ve genellikle sağ el tercih edilmiştir. Bu işaret etme hareketinin sıklığı 2. ve 10. aylar arasındaki gelişim döneminde sabit kalır. 4. ayda uzanma ve kavrama hareketlerinde artış gözlenmiştir. Başlangıçta işaret hareketleri çocuğun dikkatiyle veya kolun uzatılmasıyla tam olarak koordine edilmez (Fogel, 1981). Çocuklar 10 aylık olmadan önce, işaret etme hareketine yetişkinin parmağına bakarak yanıt verirler. 10. Aydan itibaren işaret eden bir yetişkinin hareketini takip etmeye başlar, ancak henüz belirli referansları tam olarak tanımlayamazlar. Ortak dikkat, bu dönemde yavaş yavaş gelişir (Klann-Delius, 2016, s.29-34). İlk yıl boyunca çocuklar, temel duyguları yansıtan yüz ifadeleri üretebilir ve farklı yüz desenlerini ayırt edebilir. Jestler ve yüz ifadeleri, dil edinim sürecinde önemli bir rol oynar ve kültürel faktörler bu süreci etkiler.

Bir yaş jest ve mimik kullanımı için dönüm noktası gibidir. İlk doğum gününden hemen önceki ilk jestler genellikle göstergeseldir: bir nesneyi işaret etmek veya ebeveyne göstermek ve ortak dikkat çekmek için bir nesneyi sallamak. Özellikle işaret etme jestleri, motor ve bilişsel önkoşulları sembolleştirme ve yetişkinlerin diyalogda kullandığı biçimleri alma kapasitesiyle birleştirir. Yaklaşık bir yaşında, çocuklar örneğin bir hayvanı taklit etmek için tüm bedenlerini kullanarak temsili jestler üretirler. Çocuklar ayrıca aynı dönemde girdilerindekileri yansıtan jestler kullanmaya başlarlar (Estigarribia ve Clark, 2007).

3.Bir Yaş ve Sonrasında Jestlerin Kullanımı

Jestsel iletişim, vokal üretimlerin ortaya çıkmasıyla tamamen ortadan kalkmaz. Dahası, yetişkinler tarafından hala büyük ölçüde vokal üretimlerle birlikte kullanılır. İşaret etme yalnızca işlevsel olmakla kalmaz, aynı zamanda çocuklar yetenekli çok modlu sohbetçiler haline geldikçe biçim ve işlev olarak çeşitlenir. 9 aylıktan bir yaşına kadar, işaret etme ve jestler de dahil olmak üzere, çocuk tarafından başlatılan iletişimsel eylemlerin sıklığı artar (Ibbotson, 2022, s.72-73).

Bebekler, ilk yıldan itibaren işaret etme hareketlerini başkalarını bilgilendirmek veya sosyal etkileşime katılmak amacıyla kullanır. İşaret etme, çocukların iletişimsel niyetlerini anlamaya başladıklarını gösterir ve konuşma dilinin öncüsü olarak kabul edilir. Jest kullanımı, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve jestlerle destekleme düzeyine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Genel olarak, yüksek sosyoekonomik statüye sahip ebeveynlerin nispeten daha konuşkan olma eğiliminde olduğunu gözlemlenmiştir. Bunun yanında, daha fazla jest kullandıkları ve bunun da çocukların ilerleyen dönemdeki kelime öğrenimleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Schmidt, 1996). Ancak, neden varlıklı ve iyi eğitimli insanların bu kadar çok konuşup jest yaptığı sorusu hâlâ net bir yanıt bulmuş değildir. Jestler ve jest-kelime kombinasyonları, daha sonraki dil gelişimiyle olumlu ilişkilidir. 14. ay itibarıyla çocuklar, ortak dikkat bağlamında işaret etme hareketlerini anlayabilir ve sosyal etkileşimlerde ortak niyetliliğe uyum sağlayabilir (Moll ve Tomasello, 2007).

İkinci yılda çocuklar, nesnelerin veya eylemlerin özelliklerini temsil etmek için jestler kullanmaya başlar. Örneğin, bir çiçeği burnuna götürerek koklama hareketi yaparlar. Bu jestler başlangıçta beden hareketleriyle sınırlıdır; el hareketleri yaklaşık 18. aydan sonra gelişir. 2.yılda en yaygın jest işaret etme hareketidir, ancak bu dönemde jestler konuşmayla daha fazla ilişkilendirilir. İlerleyen yıllarda (4-5 yaş), ikonik ve metaforik jestler gibi daha karmaşık jestler öğrenilir. Özetle Tomasello'nun da vurguladığı gibi (2008) işaret eden jestler konuşma dilinin öncüsü olarak yorumlanmalıdır.

Farklı bir iletişim türü, geleneksel ve ikonik jestlerin kullanımıdır. İkonik jestlerde, iletişimci alıcının eylemi pantomimleyerek *bunun gibi* bir şeyi hayal etmesini ister. Ancak, birçok jest basitçe gelenekseldir, örneğin, "Tamam", "güle güle" ve çeşitli müstehcen mesajlar için jestler, herhangi bir belirgin ikonik şekilde atıfta bulundukları şeyle ilişkili değildir. İlginç bir şekilde, bebekler gelenekselleştirilmiş jestleri dilsel geleneklerle yaklaşık aynı yaşta edinirler, bu da bu iki kapasitenin aynı temel psikolojik mekanizmanın bir kısmını, yani sosyal gelenekleri kullanma ve anlama yeteneğini paylaştığını gösterir (Ibbotson 2022, 45). Tomasello'nun (2008) çalışmalarından iki ikonik jest örneği şunlardır:

Örnek 1: 14 aylıkken, A başını yana eğer ve annesine kovayı başından nasıl devirmesi gerektiğini göstermek için bir jest yapar. Yorum: Hareketime dikkat et; bunu yap!

Örnek 2: 17 aylıkken, A kâğıttan bir topu buruşturuyormuş gibi yaparak bu hareketin yapılmasını ister. Yorum: Hareketime dikkat et; bunu yap! (Tomasello 2008, 148).

Jest edinimi açısından ikinci yaş kritiktir. Yaşamın ikinci yılında, konvansiyonel ve ikonik jestlerin kullanımı, işaret etme sıklığına kıyasla azalır. İlginç bir şekilde, bu aynı dönem, çocukların dili oldukça yoğun bir şekilde öğrendiği bir zamandır ve dilsel geleneklerin, bu süre zarfında geleneksel jestlere üstün geldiği düşünülmektedir.

Diğer bir dönüm noktası da 8 yaştır. 8 yaşına gelindiğinde, çocuklar daha karmaşık ve soyut benzetmeleri anlarlar, örneğin, zihinsel bir metafor - birinin ne kadar duygusuz olduğunu belirtmek için ondan "buz kadar soğuk" olarak bahsetmek - veya bir hareket metaforu – "fikirlerin zihinde dolaşması". Bu yaşlarda, çocuklar ayrıca soyut kavram için uygun alanlarda metaforik haritalama hakkında bilgi ileten *metaforik el hareketleri* yaparlar (örneğin, fikirlerin aktığını iletmek için parmakları hızla başın etrafında dolaştırmak). Son çalışmalar, çocukların konuşmada aynı dönüm noktalarına ulaşmadan önce jestlerde metafor gelişimi dönüm noktalarına ulaştığını öne sürmektedir (Özçalışkan, 2014).

Sonuç

Dil gelişimi, bebeklik döneminde başlayan çok yönlü bir süreçtir ve jestler bu sürecin merkezinde yer alır. Jestler, çocukların dilsel ifadeler öncesinde iletişim kurmalarını sağlayan bir köprü görevi görür ve erken dönem sosyal etkileşimlerde hayati bir rol oynar. İlk yıl boyunca çocuklar, işaret etme ve basit jestlerle iletişim kurarken, taklit yoluyla çevrelerindeki yetişkinlerden öğrenirler. Bu jestler, dil öncesi dönemde çocukların hem bilişsel hem de motor becerilerini geliştirmelerine olanak tanır. Taklit, yalnızca çocukların dil girdilerini almasını sağlamaz, aynı zamanda yaratıcı ve özgün dilsel yapıların temelini oluşturur. Jestlerin öğrenilmesi, yalnızca bireysel gelişime bağlı kalmaz; ebeveynlerin jest kullanımı ve sosyoekonomik durumu da bu süreci etkiler. Özellikle yüksek sosyoekonomik statüye sahip ebeveynlerin jestleri ve kelimeleri daha fazla kullanmasının, çocukların kelime dağarcığına olumlu yansıdığı görülmüştür.

İkinci yaşla birlikte, jestlerin işlevleri çeşitlenir ve çocuklar daha karmaşık ikonlaştırıcı ve temsilci jestler geliştirmeye başlar. Ancak bu dönemde, jestler yavaş yavaş konuşma dili ile birleşerek daha çok dilsel geleneklerin bir parçası haline gelir. Çocuklar artık jestleri, konuşma dilini tamamlayan bir araç olarak kullanmaya başlar ve bu süreç ilerleyen yıllarda karmaşık metaforlar ve soyut jestlerle zenginleşir.

Araştırmalar, jestlerin yalnızca dil edinimi için bir araç olmadığını, aynı zamanda çocukların sosyal bağlarını güçlendiren ve kültürel birikimlere erişimlerini kolaylaştıran temel bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Bebeklik dönemindeki jestlerin, daha sonraki dilsel ve bilişsel gelişim için bir zemin hazırladığı; işaret etme, taklit ve jest-kelime kombinasyonlarının ilerleyen dönemlerdeki dil yeterliliğini doğrudan etkilediği gösterilmiştir.

Özetle, jestler ve dil gelişimi arasındaki bu simbiyotik ilişki, çocukların bireysel ve sosyal gelişiminin temel yapı taşlarından biridir. Erken dönemde jestler yoluyla kurulan iletişim, yalnızca bireyin dil becerilerini değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bağlamları anlamasını ve bunlara uyum sağlamasını da kolaylaştırır. Çocukların jestlerden dilsel ve sembolik düzeyde bir iletişime geçişi, insan iletişim sisteminin hem biyolojik hem de kültürel temellerini yansıtır.

Kaynakça

Bruner, J. (1983), *Child's talk: Learning to Use Language*, New York: Norton.

Darwin, C. (1877), A Biographical Sketch of an Infant, *Mind* 2, 285-294.

De Laguna, G. M. A. (1927), *Speech: Its Function and Development*, New Haven: Yale University Press.

Emmorey, K. (2002) The Critical Period Hypothesis and the effects of late language acquisition. K. Emmorey (ed.) *Language, Cognition and the Brain* içinde. Mahwah, NJ: Laurence Erlbaum Associates.

Estigarribia, B. ve Clark, E. V. (2007), Getting and maintaining attention in talk to young children, *Journal of Child Language* 34, 799-814.

Fäcke, C. (2014). *Manual of Language Acquisition*. Berlin/ Boston: de Gruyter.

Fogel, A. (1981). The ontogeny of gestural communication: The first six months. R. Stark (Ed.): *Language Behavior in Infancy and Early Childhood* içinde. (s.17-44). New York.

Gopnik, A; Meltzoff, A. N. ve Kuhl, P. K. (1999). *The Scientist in the Crib: Minds, Brains, And How Children Learn*, New York: Collins.

Harris, Paul L. (1992). *Das Kind und die Gefühle. Wie sich das Verständnis für die anderen Menschen entwickelt.* Göttingen: Huber Hans.

Hatch, E. M. 1983. *Psycholinguistics. A second language perspective.* Rowley, Mass.: Newbury House.

Ibbotson, P. (2022). *Language Acquisition*. London and New York: Routledge.

Jonders, P. (2012). *Studies on Language Acquisition*. Berlin: de Gruyter.

Klann-Delius, G. (2016). *Spracherwerb*. Stuttgart: J.B.Metzler.

McEwen, F., Happé, F., Bolton, P., Rijsdijk, F., Ronald, A., Dworzynski, K. ve Plomin, R. (2007). Origins of Individual Differences in Imitation: Links With Language, Pretend Play, and Socially Insightful Behavior in Two-Year-Old Twins. *Child Development*, 78(2), 474–492.

Moll, H. ve Tomasello, M. (2007). Cooperation and human Cognition: The Vygotskian intelligence hypothesis. *Philosophical Uansactions of the Royal Society*, s.639-648.

Özçalışkan, Ş. (2014). Development of Metaphor. P. Brooks, V. Kempe, & G. J. Golson (Editörler), *Encyclopedia of language development* içinde (s. 374-375). New York: Sage.

Schmidt, C. L. (1996). Scrutinizing reference: How gesture and speech are coordinated in mother–child interaction. *Journal of Child Language*, 23(2), 279–305.

Tomasello, M. (2008). *Origins of human communication*. Cambridge, MA: MIT Press.

Trevarthen, C. (1977), Descriptive analyses of infant communication behaviour, H. Rudolph Schaffer (ed.), *Studies in Mother-infant Interaction* içinde, (s.227-270). London: Academic Press.

Trevarthen, C. ve Marwick, H. (1986.) Signs of Motivation for Speech in Infants, and the Nature of a Mother's Support for Development of Language. B. Lindblom, R. Zetterström (Editörler.), *Precursors of Early Speech* içinde. (s.279-308). Basingstoke, Hampshire: Macmillan.

Zlatev, J. (1997), *Situated Embodiment, Studies in the Emergence of Spatial Meaning, Stockholm*, Gotab Press.

JEAN PİAGET'NİN BİLİŞSEL GELİŞİM KURAMI ÇERÇEVESİNDE DİLBİLGİSİ EDİNİMİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Doç.Dr. Mehmet Akif Duman
Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi. Dilbilim Bölümü
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-5633-8268

Öz

Çocuk; görmeyi ve duymayı nasıl öğreniyorsa düşünmeyi de aynı şekilde öğrenir, yetişkinler için iletişim aracı olan sözcüklere aşina olmadan önce sözcükleri ifade etmeye başlar. Hatta ilk sözcüklerini öğrenmeden ve başarılı bir iletişim kurma çabasına girişmeden önce bile, çocuklar fikirlerini mantıksal bir şekilde birbirine bağlar ve kavramlar oluşturur. Bu sürecin temelinde bilişsel gelişim yatar. Biyolog ve gelişim psikoloğu Jean Piaget, çocuğun bilişsel gelişimini açıklayan bir teori geliştirmiştir. Bu teori, düşünme ve dil arasındaki ilişkiyi, gelişimin başlangıç aşamalarını, gelişim mekanizmalarını ve aşamalarını anlamaya yönelik bir çerçeve sunar. Çocukların dil ediniminin öncelikli olarak bilişsel gelişimleriyle bağlantılı olduğunu savunan bu yaklaşım, *bilişsel yaklaşım* olarak adlandırılır. Piaget'nin bilişsel gelişimle ilgili teorileri, dil edinimi ve gelişim psikolojisi çalışmalarında önemli bir etkiye sahiptir ve etkilerini günümüzde de sürdürmektedir. Piaget, düşünme, biliş ve zekayı, eylem kavramıyla ilişkilendirir. Ona göre düşünme, eylemden kaynaklanır ve aslında eylemin özel bir formudur. En gelişmiş şekillerinde bile zeka, hala eylemleri koordine etme ve gerçekleştirme yeteneği olarak tanımlanabilir; ancak bu süreç içselleştirilmiş ve düşünsel bir hale gelmiştir. Bununla birlikte, Piaget'nin çocukların dil gelişimine dair ampirik araştırmaları, genel zeka gelişimine odaklandığı çalışmaları kadar kapsamlı değildir. Bu çalışma, dilbilgisi edinimindeki farklılıkları ele almakta ve Piaget'nin kuramını bu bağlamda eleştirel bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Jean Piaget, dil edinimi, dilbilim, dil bilgisi.

A CRİTİCAL PERSPECTİVE ON GRAMMAR ACQUİSİTİON WİTHİN THE FRAMEWORK OF JEAN PİAGET'S THEORY OF COGNİTİVE DEVELOPMENT

Abstract

The child learns to think in the same way that he learns to see and hear, and begins to express words before he becomes familiar with the words that are the means of communication for adults. Long before learning their first words or making a successful attempt at communication, children link ideas logically and form concepts. This process is fundamentally cognitive. Biologist and developmental psychologist Jean Piaget developed a theory explaining children's cognitive development. His theory provides a framework for understanding the relationship between thought and language, the initial stages of development, developmental mechanisms, and stages. This perspective, which emphasizes that language acquisition is primarily connected

to a child's cognitive development, is referred to as the *cognitive approach*. Piaget's theories on cognitive development have had a significant and lasting impact on studies of language acquisition and developmental psychology, and their influence continues today. Piaget associates thinking, cognition, and intelligence with the concept of action. According to him, thinking arises from action and is, in essence, a specific form of it. Even at its highest manifestations, intelligence can still be defined as the ability to perform and coordinate actions; however, in such cases, these actions are internalized and conceptualized. Nonetheless, Piaget's empirical research on children's linguistic development is not as extensive as his studies on general cognitive development. This study examines variations in grammar acquisition and aims to critically evaluate Piaget's theory in this context.

Keywords: Jean Piaget, language acquisition, linguistics, grammar.

Giriş

Sözdizimi edinimi üzerine yapılan ilk incelemeler, duyu-motor becerilerdeki başarıların bu süreçte temel bir rol oynadığını vurgulamış ve bu konuyu incelemelerinin merkezine yerleştirmiştir. Araştırmacılar, ya duyu-motor başarılar ile sözdizimsel kazanımlar arasında bir analoji kurmuş ya da duyu-motor becerilerle elde edilen anlam kategorilerini, ilk sözdizimsel kombinasyonların gelişimi için bir ön koşul ve temel olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, dil ediniminin sadece bilişsel süreçlerle değil, aynı zamanda fiziksel dünyadaki deneyimlerle de sıkı bir ilişki içinde olduğunu öne sürmektedir. Örneğin, bir çocuğun nesnelerle etkileşim kurarken geliştirdiği kategorik düşünme becerilerinin, daha sonra dilbilgisel yapıların anlaşılmasında ve üretilmesinde bir dayanak oluşturabileceği fikri, bu çalışmalarda sıklıkla tartışılmıştır. Bu durum, erken dönem dil ediniminin çok boyutlu bir süreç olduğuna ve bireyin çevresiyle olan etkileşimlerinin bu süreçte kritik bir rol oynadığına işaret etmektedir.

1.Kombinasyonel Analoji

Sinclair, Piaget'nin bilişsel gelişim kuramını, özellikle sözdizimsel yapıların edinimi bağlamında ele alarak farklı bir perspektif sunmaya çalışmıştır. Bu çaba, Chomsky'nin dönüşümsel dilbilgisinde tanımlanan sözdizimsel yapılar ile Piaget'nin teorisinde açıklanan mantıksal ve bilişsel yapılar arasında bir izomorfizm öne sürülmesine dayanır. Sinclair, özellikle duyu-motor bilişsel yapıların, dilin sözdizimsel düzenlemeleriyle paralel olduğunu savunmuştur. Sinclair'e göre, duyu-motor aşamasının sonunda kazanılan uzay ve zamanda nesneleri düzenleme becerisi, dilin sözdizimsel kombinasyonlarını oluşturmak için gerekli olan dilsel öğeleri doğrusal olarak sıralama becerisiyle analojik bir ilişki içindedir. Bu noktada, duyu-motor aşamasında geliştirilen pratik sınıflandırma yeteneklerinin, dilin isim ve fiil tamlamaları şeklindeki yapılarına temel oluşturduğu görülür. Örneğin, bir nesne sınıfını belirli bir eylem şemasıyla ilişkilendirme veya farklı eylem şemalarını aynı nesneyle bağdaştırma becerisi, dil düzeyinde nesneler ve eylemler arasındaki gramer ilişkilerine karşılık gelir. Daha somut olarak, duyu-motor araçlarla eylemleri birbirine yerleştirme becerisi, dildeki yinelemeli yapıların oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Duyu-motor aşamasında gelişen özne, eylem ve nesne arasındaki ayrım ise, tek kelimeden iki kelimelik ifadelere ve nihayetinde çok kelimeli yapıların kullanımına geçişte kendini gösterir. Sinclair'e göre, bu süreç, öznenin (benlik),

eylemin ve eylemin nesnesinin dilsel ifadelerde ayrıştırılmasına yönelik bilişsel bir farklılaşmayı içerir (Sinclair, 1971; 1975).

Sinclair, bir dizi deneyle, dil ediniminin yalnızca gerekli bilişsel yapıların mevcut olması durumunda mümkün olduğunu savunmuştur. Buna göre, ilişkisel ifadelerin ve pasif yapıların edinimi, bireyin bu yapıları destekleyecek bilişsel işlevselliğe erişimine bağlıdır. Ancak, Sinclair'in sözdizimi edinimi ile zeka gelişimi arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik bu erken girişimler, bazı eleştirilerle karşılaşmıştır. Özellikle, duyu-motor gelişim ile dilsel yapıların paralelliği arasında kurulan ilişkilerin nedensel bir temele dayandırılamaması, bu teorik modelin savunulabilirliğini sınırlamıştır. Sinclair'in yaklaşımı, bilişsel gelişim ile dil edinimi arasındaki bağın anlaşılmasında önemli bir adım olarak kabul edilse de, bu bağlantının açıklanmasında daha karmaşık bir nedensel çerçevenin gerekli olduğu düşünülmektedir (Karmiloff-Smith, 1979). Özetle, Sinclair'in çalışmaları, Piaget'nin teorisinin dil edinimi bağlamında genişletilmesine yönelik önemli bir çaba olarak öne çıkmakla birlikte, metodolojik ve teorik eksiklikleri nedeniyle tartışmalı kalmıştır.

2.Semantik Temeller

Piaget'nin genel bilişsel gelişim teorisinin daha spesifik bir açılımı, erken dil ediniminin temelinde bir *anlamsal ilke* yattığını varsayar. Bu yaklaşım, duyu-motor gelişim sürecinde edinilen kavramların ve bu kavramlar arasındaki ilişkilerin, dilin anlamsal kategorilerinin ve ilişkilerinin oluşumu için gerekli bir temel sunduğunu öne sürer. Daha da önemlisi, bu temel, dilin sözdizimsel yapılarının edinimini mümkün kılar. Çocukların erken dönem dilsel ifadelerine yönelik ampirik analizler, ifade edilen anlam kategorilerinin, duyu-motor biliş sırasında geliştirilen "bilgi" ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Brown, 1974). Bu ilişki, duyu-motor anlamlarla dilsel anlamlar arasındaki örtüşmeyi göstermektedir. Bu örtüşme yalnızca duyu-motor işlevlerin ve ilk dilsel anlamların sürekliliğine işaret etmekle kalmaz; aynı zamanda, dilin sözdizimsel yapılarının inşasına temel sağlayan anlamsal bir bağlantıya da işaret eder. Dolayısıyla, sözdizimin edinimi yalnızca dilin yapısal öğelerine değil, aynı zamanda kavramların ve sözcük anlamlarının edinimini kapsayan anlambilimsel süreçlere dayanır.

Çocuk, çevresindeki nesneleri, onların işlevlerini ve deneyimlediği ilişkileri temel alarak kategorize eder ve bu şekilde kavramları edinir. Başlangıçta, bir nesneyi belirli bir işlevle ilişkilendirerek sınıflandıran çocuk, bu işlevi diğer benzer nesnelere de genelleştirir. Bu süreçte, nesnenin işlevleri kavramın merkezinde yer alır ve kavramın diğer ilişkisel bağlamlarından ayrıştırılabilir. Kavramın işlevsel özü, çocuk tarafından dilsel olarak adlandırıldığında, bu dilsel isimlendirme süreci, kavramların ilişkisel bağlamlardan bağımsız bir şekilde ifade edilmesini sağlar. Bir kavramın dilde bağımsız olarak adlandırılabilmesi, çocuğun onu daha geniş bağlamlarda tanıyıp ifade edebilmesine olanak tanır. Örneğin, çocuk bir nesneyi sadece işlevine göre değil, resimde ya da alışılmadık bir çevrede gösterildiğinde de tanıyabilir ve isimlendirebilir. Bu süreç, çocuğun kavramları ve bunlarla ilişkili anlam kategorilerini giderek daha karmaşık ve bağımsız bir şekilde ifade etmesine olanak tanır. Dilsel ifadelerin gelişiminde kritik bir eşik, işlevsel çekirdeğin diğer ilişkisel özelliklerden ayrıştırılmasıdır. Çocuk, bir nesneyi yalnızca belirli bir ilişki bağlamında anlamlandırmaktan çıkararak, bu nesneye ve kavrama bağımsız bir statü kazandırır. Bu ayrım, çocuğun iki ya da daha fazla kelimeyi bir araya getirerek *ilişkisel ifadeler* oluşturmasını mümkün kılar. İki kelimelik ya da daha uzun ifadeler, çocuğun kavramlar arasındaki ilişkileri dilsel olarak ifade edebilmesini sağlar. Örneğin, "top yuvarlanıyor" ifadesi, hem bir nesne (top) hem de onun bir işlevi (yuvarlanmak)

arasındaki ilişkiyi içerir. Bu süreç, çocuğun zihinsel temsil yeteneklerinin genişlemesiyle paralel ilerler. İlk olarak işlevsellik temelinde şekillenen kavramlar, zamanla dilin sözdizimsel yapılarında daha karmaşık ilişkileri ifade edebilecek şekilde dönüşür. Böylece, sözdizimsel birleşimler, kavramların ve ilişkilerin bilişsel düzeyde farklılaşması üzerine inşa edilir (Nelson, 1974, s.267-284). Piaget'nin teorisine dayanan bu model, dil ediniminin yalnızca dilsel girdiye değil, çocukların bilişsel gelişimi sırasında edindikleri kavramlara ve bu kavramların ilişkisel düzenlenmesine dayandığını savunur. Erken dilsel ifadelerin anlamsal temeli, duyu-motor aşamadaki bilişsel kazanımlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu ilişki, dilin sözdizimsel yapılarının, anlamsal kategoriler ve ilişkiler aracılığıyla kavramsal düzeyde inşa edildiğini göstermektedir. Bu durum, hem dilbilim hem de gelişim psikolojisi açısından erken dönem dil edinimine dair önemli bir açıklama sunar.

3.Dilin Kendine Özgülüğü

Karmiloff-Smith, Piaget'nin bilişsel gelişim teorisine yönelik eleştirisinde, teorinin *dilin özel doğası*nı tanıyamadığını vurgular. Piaget'nin yaklaşımında dil, genel bilişsel süreçlerin bir alt kümesi olarak ele alınır; bu da, dilin çocuk gelişiminde üstlendiği kendine özgü rolün göz ardı edilmesine yol açar. Karmiloff-Smith'e göre ise dil, diğer bilişsel alanlardan ayrışan, kendine özgü mekanizmalar gerektiren ve bağımsız bir bilişsel sistem olarak ele alınması gereken bir konudur. Bu nedenle, dilin gelişimini anlamak için, dilin bu özgün yapısına ve ona özgü bilişsel sorunlara odaklanmak gerekir. Karmiloff-Smith, Piaget'nin teorisini bu eksiklikleri giderecek şekilde değiştirerek, bilişsel gelişimin tekdüze bir ilerleme çizgisi izleyen aşamalı bir süreç olmadığını savunur. Ona göre, gelişim süreci, hem *alan içi* (bir bilişsel alanın kendi içinde) hem de *alanlar arası* (farklı bilişsel alanlar arasında) farklılaşmalarla karakterize edilir. Bu yaklaşımda, bir çocuk, bir bilişsel alanda ileri bir gelişim aşamasındayken, başka bir alanda daha erken bir aşamada olabilir. Bu durum, bilişsel gelişimin çok yönlü ve dinamik bir yapı sergilediğini gösterir. Karmiloff-Smith'in geliştirdiği modelde, bilişsel gelişim, yeni yapıların basit bir şekilde eklenmesi veya inşa edilmesinden ziyade, *alt sistemlerin yeniden düzenlenmesi* süreci olarak tanımlanır. Bu yeniden düzenleme süreci, başlangıçta edinilen becerilerin veya bilgilerin, daha karmaşık bir düzeyde yeniden yapılandırılmasını içerir. Bu modelde, gelişim sıklıkla *U şeklinde bir ilerleme* sergiler: Çocuk, başlangıçta bir beceriyi sergileyebilir, ancak bu beceri bir süreliğine kaybolur veya basitleşir. Daha sonra, yeniden yapılandırılmış ve daha gelişmiş bir formda geri döner. Örneğin, bir çocuk erken dönemde düzgün bir şekilde kullanmaya başladığı dilbilgisel bir kuralı, geçici olarak yanlış kullanabilir, ancak zamanla bu kuralı daha sağlam bir şekilde kavrayabilir. Bu U şeklindeki ilerleme, insana özgü bir bilişsel adaptasyon mekanizmasıdır. Bu süreç, insan beyninin bilgi işleme ve yeniden yapılandırma kapasitesinin bir sonucudur. Özellikle dil gibi karmaşık bilişsel sistemlerde, bu tür yeniden düzenlemeler, dilin kendine özgü kuralları ve yapılarıyla etkili bir şekilde bütünleşmesini sağlar (Karmiloff-Smith, 1986; 1995).

Karmiloff-Smith'in teorisi, bilişsel gelişimin, yalnızca aşamalı bir ilerleme süreci değil, aynı zamanda *dinamik bir yeniden yapılandırma* süreci olduğunu vurgular. Dilin gelişiminde, bu yeniden yapılandırma süreçleri, çocukların dilsel kuralları keşfetmesini, yanlış anlamalarını düzeltmesini ve sonunda dilin karmaşık yapısını etkin bir şekilde kullanabilmesini mümkün kılar. Bu teori, Piaget'nin bilişsel gelişim modeli ile modern bilişsel bilim yaklaşımları arasında bir köprü kurar ve dil edinimi gibi alanlara daha kapsamlı bir açıklama sunar. Sonuç olarak, Karmiloff-Smith, Piaget'nin bilişsel gelişim anlayışını, dilin ve diğer bilişsel sistemlerin

gelişiminde daha geniş bir perspektif sağlayacak şekilde genişletmiş ve yeniden çerçevelendirmiştir. Bu yaklaşım, hem dilbilim hem de bilişsel psikoloji alanlarında önemli bir katkı olarak kabul edilir.

Sonuç

Piaget'nin bilişsel gelişim teorisi, hem Sinclair hem de Karmiloff-Smith tarafından dil edinimi bağlamında farklı perspektiflerden ele alınmış ve genişletilmeye çalışılmıştır. Sinclair, dilin sözdizimsel yapılarının, duyu-motor dönemde geliştirilen bilişsel yapıların bir yansıması olarak ortaya çıktığını savunurken, bu yaklaşımın nedensel temellendirme konusundaki eksiklikleri dikkat çekmiştir. Öte yandan, Karmiloff-Smith, dilin kendine özgü bir bilişsel sistem olarak ele alınması gerektiğini belirterek, gelişimin dinamik ve çok yönlü bir yeniden düzenleme süreci olduğunu vurgulamıştır.

Her iki yaklaşım da, dil ediniminin yalnızca dilsel girdilere değil, bilişsel yapıların ve süreçlerin etkileşimine dayandığını göstermekte; dilin gelişimini, hem anlamsal hem de yapısal düzeyde açıklayan kapsamlı çerçeveler sunmaktadır. Bu modeller, bilişsel gelişim ve dil edinimi arasındaki karmaşık ilişkilere dair önemli içgörüler sağlamış, ancak daha geniş bir nedensel çerçeve geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Kaynakça

Brown, R. (1973). *A First Language: The Early Stages*. Cambridge, Harvard University Press.

Karmiloff-Smith, A. (1979). *A Functional Approach to Child Language. A Study of Determiners and Reference*. Cambridge: Cambridge University Press.

Karmiloff-Smith, A. (1986). Stage/structure versus phase/process in modelling linguistic and cognitive development. Iris Levin (Ed.): *Stage and Structure: Reopening the Debate (Human Development)* İçinde. (s.164-190). Norwood: Praeger.

Karmiloff-Smith, A. (1995). *Beyond Modularity. A Developmental Perspective on Cognitive Science.* Cambridge: MIT Press.

Nelson, K. (1974). Concept, Word and sentence: Interrelations in acquisition and development. *Psychological Review* 81, s. 267-284.

Sinclair-de Zwart, H. (1971). Sensorimotor action patterns as a condition for the acquisition of syntax. E. Ingram, R. Huxley (Editörler): *Language Acquisition: Models and Methods* İçinde. (s.121-136). New York: Academic Press.

Sinclair-de Zwart, H. (1975). The role of cognitive structures in language acquisition. E. H. Lenneberg, E. Lenneberg (Editörler). *Foundations of Language Development* İçinde. (s.223-238). New York: Academic Press.

TÜRKÇE'NİN İFADE ZENGİNLİĞİ OLARAK KILINIŞ, GÖRÜNÜŞ VE KİPLİK EKLERİ

Öğr. Gör. MURAT GÖKMEN[261]

Düzce Üniversitesi, muratgokmen@duzce.edu.tr –
Orchid: 0000-0002-0797-8226

ÖZET

Diller, ifade edici özellikleri sayesinde toplumların önemli bir iletişim aracıdır. Ancak her dilin iletişim aracı olarak kullanıldığı toplumda aynı ifade gücüne ve etkiye sahip olduğunu söylemek zordur. Öte yandan her dil doğal olarak iletişim aracı olarak ortaya çıktığı halkın ihtiyaçlarını, geleneklerini, göreneklerini ve yaşam tarzlarını yansıtmasının yanında onların sebut[262] içinde bu kültürel havuzundan da etkilenmektedir. Böylelikle diller sosyal yaşamın önemli unsurlardan biri olmanın yanı sıra kullanıldıkları dönemin kültürel ve sosyal mesajlarını içermekte ve bu kültürel kodları ve mesajları da gelecek nesillere miras olarak bırakmaktadırlar. Sondan eklemeli bir dil olarak Türkçe, kelimelerin sonlarına yapım ve çekim eki alarak dilin anlam kapasitesini ve kelime çeşitliliğini oluşturabilen açık kaynaklı bir dildir. Bu bakımdan sözcüklerin kılınış, görünüş ve kiplik özellikleri Türkçe'nin hem yazımında hem de anlatımında çok önemli bir noktaya karşılık gelmektedir. Bu çalışma Türkçe'nin dilbilgisel özelliklerine atıfta bulunarak Türkçe'nin sahip olduğu kılınış, görünüş ve kiplik özelliklerinin işlevine ve önemine vurgu yaparak Türkçe'nin ulusal ve uluslararası ortamlarda ifade kapasitesini önemli oranda arttıracağını ve ona veşlik[263] edeceğini savunmaktadır. Çalışma; kılınışı, görünüşü ve

[261] Öğr. Gör & Araştırma Dekanlığı, Yabancı Dil Destek Birimi, Düzce Universitesi, Türkiye. https://scholar.google.com/citations?hl=tr&user=ZWRIpggAAAAJ.

[262] **Sebut bulmak:** Ferahlığa, esenliğe ve huzura kavuşmak anlamlarına gelmektedir. Es- Seb'ut – Tivali: "Kur'ân-ı Kerîm'in uzun sûrelerinden Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf ve Tevbe'nin (veya Yûnus) ortak adı kelimesinden esinlenerek türetilmiştir. "(İslam Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/es-sebut-tuvel). **Sebut (fiil):** Sınavlarımı başarıyla verdiğim için ailem karşı çok sebutum. Bu hayatta sebat etmeyen kişi sebut bulamaz (Sabırlı olmayan; feraha, esenliğe huzura kavuşamaz). **Sebut (İsim)**: Sebut Beril'e verdiği sözü tutu**.** **Sebut (sıfat):** Sınıfını geçen Yeşim'in yüzünde sebut bir gülümseme vardı. Sebut bir yıl tatil yaşayan Nisa içi oldukça janetti. **Sebut (Zarf)** Bilalin sebut yaşayışı herkesin takdirini topluyordu. Zengi Bey, okuldan gelen çocuklarını sebut sebut uzaktan izliyordu. *Bu kelime çalışmanın yazarı tarafından Türk Dili kelime hazinesine bir katkı sunabilmek adına türetilmiştir.

[263] **Veşlik etmek:** Bir kimseye, bir şeye veya bir şeye korunaklı bir şekilde aracılık etmek anlamına gelir. Bir kişinin, nesnenin ya da şeyin bir yerden başka bir yere korunaklı, güvenli bir şekilde gitmesini sağlamak ya da güvenli bir şekilde götürmek anlamına gelir. Arapça'da eşlik etmek anlamına gelen "vesile" ile aynı anlamı taşıyor gibi görünse de veşlik etmek, kişinin veya nesnenin bir yerden başka bir yere güvenli bir şekilde ulaşmasını sağlamak

kipliği Türkçe'nin gelişmesinde, bünyesinde bulunan kelimelerin çeşitlenmesinde ve yeni kelimelerin oluşmasında önemli olarak değerlendirmektedir. Çalışma kelime türetiminin başta Türkiye Türkçesi'nin köklerinden türetilmesini; sonrasında Osmanlı Türkçesi'nden, Arapça'dan ve Farsça'dan Türkçe'nin kılınış, görünüş ve kiplik özelliklerine uygun kelimelerin türetiminin Türkçe'nin hem kelime hazinesini zenginleştireceğini hem de ifadeleri janikleştireceğini[264] ileri sürmektedir. Bu sayede çalışma, Türkçenin serpilip gelişmesinin ve geniş bir coğrafyada iletişim dili olarak kullanılabilmesinin mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Türkçe, Dil bilgisi, Kılınış, Görünüş, Kiplik

anlamına gelmektedir. Bu bakımdan veşlik etmek, eşlik etmek fiilinde olduğu gibi sadece kişi ya da nesnenin yanında olmak anlamına gelmemektedir. Veşlik etmek, eşlik etmekten daha fazlasını ifade eder, kişinin veya nesnenin bir yerden başka bir yere gözetim altında seyahat etmesini sağlamak anlamına gelir. Nihayetinde refakat eden kişi hem işin, hem oluşun hem de durumun bifiil içinde aktif olarak kişinin ya da nesnenin korunmasını ve güvenliğini sağlayarak bir yere ulaşmasını sağlamak anlamına gelir. Türkçe koruma sözcüğü bu anlama yakın gibi görünse de veşlik etmek koruma anlamını da içerir. Ancak veşlik kelimesini koruyucu kişi olarak kategorize etmek anlamı boğacağı için yanlış bir tanımlama olacaktır. Bu anlamda veşlik etmek, veli olmak, göz kulak olmak, dost olmak ile eş anlamlı bir kelime olarak tanımlanmıştır. **Veşlik (fiil):** Emine bu sabah babasına veşlik ederek okula gitti. Köpeğimi bu akşam ofisime kadar veşlik edebilir misiniz? Feyzullah'a Narin'e veşlik etmesini istemek doğru olmaz lakin, onun buna ne zamanı ne de sabrı vardır. Nilüfer abla, yarın ofisime kadar kargoma veşlik eder misiniz? **Veşlik (İsim):** Veşlik, güvenilir bir adamdır, ona çekinmeden borç para verebilirsiniz. **Veşlik (Zarf**): Öğrencilerini veşlikli dinlemesi ve onların gönlünü alması Adem öğretmenin en önemli özelliğiydi. **Veşlik (Sıfat):** Onun veşlik tavrı birçok insanın dikkatini çekti. Örnek: Emine bu sabah okula babası veşliğinde gitti. Senden bu akşam köpeğime benim ofisime kadar veşlik etmeni istiyorum. Onun Feyzullah ve Narin'e veşlik etmesini istemek çok doğru olmaz, lakin onun buna ne zamanı ne de sabrı vardır. Yarın Nilüfer ablam kargomu getirecekti, kargoma iş yerime kadar veşlik edebilir misiniz?

[264] **Janik:** Güzel, hoş, uyumlu, ahenkli anlamlarına gelmektedir. Türkçe'de 'cana yakın olmak' deyimi ile aynı doğrultuda anlama sahip olmakla beraber cana yakınlıktan öte bir güzelliğin tasviri, uyumu ve ahenkli yapısı için kullanılmaktadır. **Janik (fiil):** Muhittin'ın yeni aldığı takım elbise çok janikti. **Janik (isim):** Janik, doktora tezini enstitüye teslim ettiğini söyledi. **Janik (Sıfat):** Resul'un bu janik yaklaşımı herkes üzerinde olumlu bir izlenim bıraktı Ebubekir'in doğru sözlü olması ve insanlara karşı janik tavırları onun çok sevilen biri olmasını sağladı. **Janik (zarf):** Janik janik konuşan Birsen Hanım, dinleyen herkesi etkisi altına almıştı. Nagihan'ın janik çalışması arkadaşlarının işini kolaylaştırmıştı. *Bu kelime çalışmanın yazarı tarafından Türkçe Dili kelime hazinesine bir katkı sunabilmek adına türetilmiştir.

MODALITY, ASPECT AND ASPECTUALITY AS THE EXPRESSIVE WEALTH OF TURKISH LANGUAGE

ABSTRACT

Languages are important means of communication for societies thanks to their expressive features. However, it is difficult to state that every language has the same expressive power and impact on the society in which it is used as a means of communication. On the other hand, each language naturally reflects the needs, traditions, customs and lifestyles of the people where it emerges as an instrument of communication as well as being influenced by their cultural heritage. In this regard the languages represent cultural codes by leaving heritage for next generations. Thus, besides being one of the important elements of social life, languages also accommodate the cultural and social codes of the period in which they are used. As an agglutinative language, Turkish is an open-source language that is capable of enlarging its word capacity and diversity with derivational and inflectional suffixes. In this respect, it is suggested in the study that the modality, aspect and aspectuality of the words correspond to a very important point in both writing and expression for Turkish both in national and international arenas. The study regards modality, aspect, aspectuality as important instruments contributing to Turkish for enlarging its capacity in the process of derivating new words. The study suggests that words should primarily be derived from the roots of Turkish. Afterwards, the study contends that in terms of word derivation, Turkish can consult to Ottoman Turkish, Arabic and Persian languages and domesticate the words from those languages with the help of modality, aspect and aspectuality by veşliking[265] it to the future Meanwhile, the study proposes that new

[265] **Veşlik etmek:** Means to mediate someone, something or something in a protected manner. It means to ensure that a person, object or thing goes from one place to another in a protected, sheltered way or to take it safely. Although it seems to fulfil the same meaning as being "vesile" meaning accompany in Arabic, veşlik means to ensure that the person or object reaches from one place to another safely. In this respect, to be accompanied does not only mean to be with the person or object like the verb to accompany. To accompany

words that are derived from the roots of Turkish, Ottoman Turkish, Arabic and Persian languages will enhance and enrich the capacity of Turkish. In this veil, the study suggests that it is possible for Turkish to flourish and be used janikly[266] as a means of communication in a wide geography by strengthening its word capacity. The study is designed as qualitative research employing document analysis as a method.

Key Words: Turkish, Grammar, Modality, Modality, Aspect, Aspectuality

Giriş

Harfler nasıl bir dilin en küçük yapı taşı konumundaysa kelimeler de cümlelerin ifade etme kapasitesini belirleyen dilin önemli yapı taşlarıdır (Alyılmaz & Er, 2016: 1393). Kelime sayısının çeşitli durum, tutum ve davranışa göre ayrıntılı olarak tanımlanması bir dilin anlam zenginliğini önemli oranda etkilemektedir (Aksan, 2005: 13). Buradan hareketle dilleri ayakta tutan en önemli unsur o dilin kelime hazinesidir. Terimler de bu kelime hazinesi içinde özellikle belli alanlardaki jargonları tanımlamaları açısından önemlidir (Karademir, 2013: 2545-2563). Kelimelerin ve terimlerin dildeki ifade gücü onların sahip olduğu anlam derinliğinden öte bağlamıyla da ilişkilidir. Lakin kelime ve sözcüklerin hangi bağlamda ne şekilde söylendiği de en az kelimelerin anlamları kadar değerlidir. Türkçe'nin yapı taşı olan kelimeler, Karademir'in tasviriyle 'sözcük' bir dilde düşüncenin en temel yapıtaşı konumundadır (Karademir, 2019:

means more than accompanying, it refers to ensuring that the person or object travels from one place to another under supervision. Ultimately, the person who accompanies means to ensure that the person or object reaches a place by actively ensuring the protection and safety of the person or object. Although the Turkish word for protection seems to be close to this meaning, veşlik etmek also includes the meaning of protection. However, categorising the word veşlik as a protection person would be a wrong definition as it would drown the meaning. In this sense, to be a guardian is defined as a word synonymous with to keep an eye on, to be a friend. **Veşlik (verb):** Emine went to school this morning by vesliking her father. I want you to veşlik my dog to my office this evening. It would not be right to ask her to veşlik Feyzullah and Narin, but she has neither the time nor the patience. My sister Nilüfer is veşliking my stuff tomorrow, could you escort my parcel to my office? **Veşlik (Noun):** Veşlik is a trustable man, you can lend him money without hesitation. **Veşlikly (Adverb):** His manners to his students were more veşlikly than just beign their teacher**. Veşlik (Adj):** Her veşliking attitude captured the attention of many people.

[266] **Janik:** Means beautiful, pleasant, harmonious, harmonious. In Turkish, it has the same meaning as the expression 'to be close to people', but it is used for the description, harmony and harmonious structure of a beauty beyond friendliness. **Janik (verb):** Muhittin's new suit was so janik. **Janik (noun):** Janik said that he submitted his doctoral thesis to the institute. **Janik (adjective):** Resul's janik approach made a favourable impression on everyone. Ebubekir's truthfulness and janik attitude towards people made him a very popular person. **Janikly (adverb):** The announcer, who spoke Janikly, impressed everyone who listened. Nagihan's janik work made it easier for her friends. *This word was produced by the author of this study in order to make a contribution to the Turkish Language.

139-154). Dolayısıyla kelimelerin aldığı eklerin cümledeki görevleri ne kadar önemliyse bağlamı da o oranda önemlidir. Buradan hareketle kılınışın, görünüşün ve kipliğin Türkçe'nin ifade ve anlam potansiyeline önemli katkı yaptığı ve yönde çalışmalar ile yeni kelimelerin ekler ile oluşturulması ya da diğer bir ifadeyle yeni müstakil kelimelerin de toplumun ihtiyacına binaen üretilmesi gerekmektedir. Bir devinim içinde olan 21. Yy, 22.yy'a doğru evrilirken dillerin harf, kelime, anlam ve bağlamları her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Bu açıdan kılınışın, görünüşün ve kipliğin önemi ve değeri Türkçe'nin ortak dünya dili olma potansiyelinin ortaya çıkabilmesi adına bugün dünden daha önemli hale gelmiştir. Bu açıdan Türkçe'nin kelime, ek, kiplik ve bunların oluşturduğu yeni kelimelerin, bağlamların hem korunması hem de yeni akademik ve edebi eserlerle arttırılarak çoğaltılması önem arz etmektedir. 22. yy'ya güçlü bir Türkçe ile girmenin gerekliliği Türkçe'nin kelime hazinesini güçlü tutmasıyla mümkündür. Sosyal bilimden sanata, edebiyattan doğa bilimlerine kadar kelime ve terim hazinesi zengin dillerin kullanıcılarına geniş bir potada ifade alternatifleri sunması dilin ifade gücünü zenginleştirecektir (Aksan, 2005: 17-25). Bu sayede de Türk kültürel öğeleri zenginleşecek bu durum da Türkçe konuşan halkların ve milletlerin birbirlerini anlayabilmesi adına kelime seçimi ve ifade zenginliği oluşturacaktır. Buradan hareketle de dillerin kültürle olan organik bağı zenginleşerek hem dilin öğretilmesi hem de dili konuşanlar arasındaki iletişimde yanlış anlamaların ve anlaşılmaların önüne geçilebilecektir (Er, 2015: 295). Bu durum da doğal olarak dillerin öğrenilmesi ve sistemli bir şekilde öğretilmesini kolaylaştıracaktır. Sondan eklemeli bir dil olarak da Türkçe bu meydanda özellikleri ve potansiyeli ile bu gelişime ve değişime en uygun yapıda tasarlanmış bugün bir dünya dilidir (Bozkırlı & Er, 2018: 61-70; Tuzcu, 2021: 47). Bu çalışmada da görüleceği üzere Türkçe'nin eklerle yeni kelime ve ifadeleri karşılayabilmesi, üretmesi mümkündür. Bunu başta kendi kelime köklerine inerek gerçekleştirebileceği gibi; Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça'daki kelimelerden de yardım alarak kılınış, görünüş ve kiplik ekleri ile türetmesi de mümkündür

1. Kılınış

Kılınışla ilgili çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ile yeni alfabeye geçme sürecine kadar dayansa da bu konuda önemli çalışmaların İngilizce 'deki "aspects" kelimesine karşılık olarak 1950 ve 1960 yılları arasında ivmez kazandığı ve bu ivmenin bugüne kadar devam ettiği söylenebilir. Kılınış birçok Türk Dili uzmanı tarafından açıklanmaya ve tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlardan bazıları onun cümledeki anlamına; bazıları da onun

cümleye vermiş olduğu ifade zenginliğine; bazı akademisyenler onun işlevine, özellikle son zamanlarda yapılan çalışmalar da onun bağlamına[267] vurgu yapmaktadır. Ahmet Turan Doğan fiillerin ortaya çıktıkları ilk andan itibaren ifade ettikleri bir zaman unsuru ve gerçekleşme tarzı bulunmasını kılınış olarak tanımlamaktadır (Turan, 2023: 2579). Mustafa Aksan ile Yeşim Aksan ise *Adtabanlı eylemler ve kılınış özellikleri* başlıklı çalışmalarında bağlamın kılınış belirsizliğindeki rolüne vurgu yapmışlardır (Aksan & Aksan, 2006: 7-27). Sema Aslan Demir'e göre ise kılınış daha çok leksikal olarak ön plana çıkmaktadır. Demir kılınışı fiilin oluşum evrelerini ilgilendiren bir zamanı barındırdığını ileri sürmektedir (2013: 69). Demir kılınışın doğru değerlendirilebilmesi için bağlama ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir (2013: 71). Demir, Türkçede her fiilin zaman ekini taşıdığı kılınışı fiilin zamanına ve yapılış tarzına dikkat çekmektedir. Demir, kılınışın fiilin iç zaman yapısını konu aldığını ve evrelerini konu aldığını savunmaktadır. Bunlara örnek olarak ölmek, bulmak, boğulmak, yaşamak ve yürümek fiilleri örnek olarak verilebilir (2013: 60). Johanson ise kılınışın sözcük birim grubundaki fiil kök ve gövdelerinde bulunduğu durumu belirttiğini ileri sürmektedir (2016: 26). Vendler ise kılınışın cümledeki özelliğine vurgu yapmakta olup; fiiller gibi Türkçede tek başlarına kullanıldıklarında başlama, sürme, bitme gibi üç temel zamanı yansıtmakta olduğunu savunmaktadır (1967: 59; 1957, 149-160). Kılınış fiil mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreç türü (başlama, süre, bitirme, yenileme) olarak kendi içinde bulundurur; konuşan ile işitenle ilgili kılınışın özel bir ilgisi olmadığını savunan Dilaçar, kılınışın nesnel olduğunu ileri sürmektedir. Kılınışı belli bir sürecin akışında bulunan doğal bir özellik olarak tanımlayan Dilaçar, bunları: iç sınır, başlama, bitirme, süre ve kezleme mastarlarıyla ilişkilendirmektedir (Dilaçar, 1974: 161-162). "Bizler bu onu doğru buluyoruz" ifadesi kılınışa örnek olarak verilebilir. Bu ifade söylenen bir cümleye karşılık verilen cevap olabileceği gibi tek başına da kaybedilen bir yolun doğrusunu bulmak anlamını da verebilmektedir. Dilaçar, {-yOR} zaman eki'ni gerçekte zaman kılınışı (aspect temporel) eki olarak tanımlamaktadır. Dilaçar'a göre kılınış fiilin semantik yapısıyla ilgilidir. Fakat bu semantik yapı fiilin ortaya çıkış, meydana geliş ve son buluş evreleriyle ilgili olduğu için doğal bir zamansal karakter taşıdığını ifade etmekte olduğunu savunmaktadır. Dilaçar, kılınışı, fiilin oluşum evrelerini ilgilendiren bir iç-zaman yapısı olarak tanımlamaktadır Kılınışın görünüş ve zamandan farklı olduğunu belirten Dilaçar, kılınışı dil mantığının 'bir yaratığı" olarak tanımlarken görünüşü ise 'dil psikolojisinin bir yaratığı" olarak tanımlamaktadır (1974: 164). Zeno Vendler fiillerin kılınış özellikleri bakımından bildiri bilim literatürüne en fazla katkıyı 1957 yılında Verbs and times adlı makalesi ile vermiştir. Vendler

[267] İçinde bulunduğu duruma göre onu tanımlayıcı, o duruma uygun ve ona karşılık gelen bir ifade.

fiilleri çalışmasında kılınış özelliklerine göre faaliyetler (activities), haller [states], tamamlamalar [accomplishments] ve erişmeler [achievements] olmak üzere dörde ayırmaktadır (1957: 151-155). Vendler'e göre koşmak eylemi, yürümek eylemi tek başına bir duruma karşılık gelmemektedir; dolayısıyla koşmak ve yürümek hareket bildirdiğinden gerçekleşmesi gerekmektedir. Vendler bu bağlamın cümlenin, ifadenin geneline yayılarak ya da bağlam vasıtasıyla cümleye giydirilerek gerçekleşmesinin mümkün olduğunu ifade etmektedir (Vendler, 1957: 144-145). Bunun yanında Serdar Karaoğlu da şahıs eki dizimi işlevlerini görünüş olarak bitmişlik ve bitmemişlik olarak ikiye; temel tümceye göre konumuna göre öncelik ve kısmı eş zamanlılık olarak ikiye; kiplik durumlarına göre duyusal kiplik ve niyet kipliği olarak yine ikiye ayırmaktadır (Karaoğlu, 2023: 7-8). Yan ve temel tümce olarak ifadeyi ikiye ayıran Karaoğlu, yan tümceciği önce, temel tümceyi ise sonra gerçekleşen eylem olarak birbirlerinin peşi sıra gerçekleşen hareketler olarak tanımlamaktadır (2023, 7-9).

1. Görünüş

Dil uzmanlarının önde gelenlerinden biri olan İsveçli Per Sigurd Agrell kılınışla görünüş arasındaki farkı 1908 dile getirmektedir (Agrell, 2022). Smith'e göre görünüş (aspect) geleneksel olarak olayların mükemmel ve kusurlu gibi gramerleştirilmiş bakış açıları aracılığıyla sunulmasını ifade eder (Smith, 1991: 3). Bir cümlenin görünüşsel anlamı ve her iki bileşenden gelen bilgilerin bir sentezi olduğunu savunan Smith; bilginin birleşik bir zamansal şemada anlamsal olarak temsil edildiğini ileri sürmektedir (1991: 3). Görünüş, biçimbirimin dilbilgisi karşılığı gibidir ve hemen hemen aynı dilbilgisel anlamda gerçekleşmektedir, bir durumun ya da olayın nasıl sunulduğu ile ilgilenir (Güven, 2008:12). Görünüş, fiil çekiminde, konuşanın, çekim kalıplarının kabul edilen anlamlandırma sınırlarının dışına çıkarak bu çekime fiil mastarında da bulunmayan özel bir renk vermesidir. Görünüş, görünen şekil anlamından başka bir anlam çıkarmaya karşılık gelmektedir. Çekime uğramış fiilin taşıdığı kavram süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşım yapmasıdır, nesnel değil, özneldir; mastarda değil, çekim şekillerinde bulunan bir iç anlamdır; fiil mastarının verdiği anlam çeşitliliği ile deyimlerin taşıdığı özel anlamlar bu duruma dahil değildir (Dilaçar, 1974: 161).

Kılınış fiil mastarının temelinde var olan bir niteliktir, süreklilik ya da süreksizlik gösterme gibi konuşan buna kendinden bir şey katmaz anlamı kendi doğal çığırından çıkacağını belirtmektedir. Böylece kılınışı Dilaçar'ın söylemiyle dil mantığının bir yaratığı saymak gerekir (1974). Kılınış örnekleri: gördüm, kaçıyordu, arkasından koşanlar vardı ile kaçıyordu ama bırakmadım cümlelerindeki kaçıyordu fiilinin "görünüş" farkları: ikisi de {-yOR}'lu fakat

birinde "gerçekleşmiş kaçma", öbüründe "niyet durumunda kalmış kaçma", tıpkı gidiyor olmak, ağlamaklı olmak betimlemeli fiillerde olduğu gibi kabul edilebilir. Azeri Türkçesi'nde de buna benzer şekiller vardır: "ben gidiyorum" anlamına karşılık olarak: "ben gittim" ifadeleri gibi. {-yOR}ile başlayan kelimeler de bu anlamı vermektedir. Bunlara örnek olarak: kaçıyordu kalıbında olan 'veriyordu, geliyordu, gidiyordu, boğuluyordu, öldürüyordu, ölüyordu, alıyordu' ifadeleri verilebilir. Bunlara ek olarak {-yOR}'lu fiillerin kullanılışında da şekle bakmadan, söyleyenin verdiği 'sübjektif değer', farklı görünüşler meydana getirebilir. Buna yine örnek olarak yine {-yOR} ekinden destek alarak oluşan ifadeler verilebilir. Bu örnekler şu şekilde ifade edilebilir: 'Anne, ben teyzeme gidiyorum' ile 'Günaydın, böyle acele nereye gidiyorsun?' Birincide eyleme geçilmemiş yalnız niyet var; ikincide ise {– yOR } eki tam görevinde kullanılmış; eyleme geçilmiş ve yürüyüş devam etmektedir. Başka bir örnekte de bilmek fiili kılınış bakımından "zamansız"dır (atemporel). Mesela, "Güneşin etrafında döner"'de döner'in "zamansız"' ifadesi geniş zamanın en genişi, İngilizce'de Indefinite Present olduğu, doğada durmaksızın süregelmekte olan bir olayı anlatarak bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu durumu daha da somutlaştırmak gerekirse şöyle bir yola gidilebilir, Ahmet çok çalışkandır, öğretmeni memnundur; yanıt: Bilirim, bilirim; 2. İşittin mi? Ahmet evden kaçmış; yanıt Biliyorum, biliyorum. Bu örneklerden ilkinde, yani bilirim, bilirim'de kılınış zamansız'dır; ikincisinde, yani biliyorum, biliyorum'da ise öznel bir "görünüş" vardır ve bu görünüş, kılınışı da renkleyerek, eyleme "zamanlılık" (temporelite) katmıştır; bilirim, bilirim'de bir "devam", biliyorum, biliyorum'da ise bir "an" kavramı vardır. Biri çizgi (-), öbürü nokta (.) ile gösterilebileceğini savunan Dilaçar ise "görünüş"'ün nesnel (objektif) değil, öznel (sübjektif) bir değer taşıdığını, konuşan tarafından verilen bir "iç anlam"'a karşılık geldiğini onu meydana çıkarmaya çalıştığını savunmaktadır (Dilaçar, 1974: 165). Pınar İbe Akcan da Dilaçar'ın söylemini destekleyerek kılınışın içinde barındırdığı anlama bakılmaksızın Türkçe fiillerin neredeyse hepsi sürerlik görünüşü ile kullanılabileceğini ifade etmektedir (2008: 23).

2. Kip ve kiplik kavramları

Latince'de modus teriminden dil literatürüne giren ve Türkçede şekil, biçim ve kalıp olarak tanımlanan kipler için Zeynep Korkmaz oldukça karışık, bulanık ve tam manasıyla belirli bir kalıba sığmayan kelimeler olarak tanımlamıştır (Korkmaz, 2009: 567). Lakin, Korkmaz'ın bu tanımlamasının sağlaması kipler üzerine çalışmalar derinleştirdikçe daha net görülmektedir. Tahsin Banguoğlu da fiillerin zaman ve şahıs ekleri alarak meydana geldiğini savunmaktadır.

Banguoğlu'na göre fiiller bu açıdan cümleler ve dolayısıyla dil için oldukça önem arz etmektedir (Banguoğlu, 1995: 441). Doğan Aksan da: "eylemlerin bildirdiği devinimin, oluşun, kılınışın konuşan açısından be tarzda ve ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma, açıklama belirten ruh durumu" olarak tanımlamıştır (1980: 103). Emin Özdemir meydana gelmiş ya da gelebilecek eylemleri ifade etmek için yüklemlerin eklendiği haber ve bildirme eklerini kip olarak tanımlamıştır (Özdemir, 1967: 186). Dilaçar, kipi ruhsal durumla ilişkilendirmektedir ve kipliği içinde bulunulan duruma karşılık ve onunla ilgili olarak tanımlamıştır. Nadir İlhan da kelimelere eklenen bu eklerin zamanla yeni kelimeler olarak kullanıldığını dile getirmektedir (İlhan, 2013: 2363-2369). İlhan bu düşüncesini, sütlaç kelimesinin süt+lü + aç şeklinden; güllaç kelimelerinin sütlü aş gibi gül+lü+aç eklerinden teşekkül olduğunu ileri sürmektedir (2013: 2369). Buradan hareketle İlhan, Türkçe'nin sondan eklemeli bir dil olarak eklerle yeni kelimelerin yapılabileceğine önem atfetmiştir. Türkçe'nin sahip olduğu bu kelime üretme potansiyeli dili hem dinamik hem de etkin bir yapıda tutmuş; yeni kelimelerin türetilmesine de olanak vermiştir. Böylelikle, İlhan Türkçe'nin yaşayan diller ailesinin önemli bir üyesi olmasının nedenine de vurgu yapmıştır. Lakin gündelik hayatın içinde olduğu kadar bilim, sanat ve edebiyat dili olarak da kullanılan dillerin kelime üretme potansiyeli artacak bu sayede de dil dinamik bir şekilde sürekli kendini yenileyebilecektir. Buradan hareketle kiplerin tek başına da kullanılabilir olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Fakat onların içinde bulunduğu durum, ruh hali, vaziyeti de burada önemlidir ve belirleyicidir. Vardar kipi bir fiilin tanımladığı harekete binaen konuşucunun ifadesi olarak tanımlamakta ve bu sayede duygu ve düşünce durumunu isteğini, dileğini, koşul, gereklilik, buyrum gibi talepleri varsa bunları uygulamaya konuşması olarak nitelendirmiştir (2002: 135). Kip durumlara ve söylediği zamana göre değişiklik gösterebilir, bundan ötürü kipleri biçimsel ve kalıp olarak tanımlamak ve kategorilemek zordur (Vendler, 1957:151). Johanson Lars da "Modals in Turkic" başlıklı çalışmasında kipleri: irade, istek, gereklilik, ihtimal ve son eklerin dilek işlevi adı altında beş farklı kategoriye ayırmaktadır (2009: 489-505). Cümledeki işlev unsurlarını cümlenin dizilmesini talep etmeleri bakımından ele alınırsa bu yöntemin kip ve kiplik ayrımı için kullanışlı bir kuram olduğu düşünülebilmektedir. {-mA} kipliği ise cümle üzerinde belirgin işaretlerden duyu aracılığıyla kullanılabilmektedir. İngilizcede kiplik anlamını kiplik fiili ile gösterilebilirken günümüz Türkçesi'nde benzer kiplik fiili bulunmamaktadır (Ma, 2022: 76). Kiplerin durumsal karşılıkları değişebildiğinden kipleri sınıflandırmak pek mümkün görünmemektedir (Vendler, 1957: 151; Emeksiz: 2008: 59). Fiil bir sözlük birimdir. Kip ise cümlenin oluşmasını etkileyen duygu ve düşünce birimidir (Benzer, 2008: 271). Kip insanın

ruh durumunun söylemdeki karşılığıdır; ama dilbilgisinde zaman konuşucunun zaman algısıyla ilgilidir (Dilaçar, 1971: 107-108). Daha açık bir ifadeyle, zaman bir dilbilgisi konusuyken, kip dil mekanizmasında konuşucunun duygusal ve düşünsel davranışlarıyla ilgili bir söz dizimüstü kavramına karşılık gelmektedir. Dil mekanizması bilişsel anlamda düşünme mekanizmasıyla doğrudan ilgilidir; insan algılar ve algılarını dışa vurur (Chomsky, 1965: 59). Sema Aslan Demir, kipin anlamsal özellikleri, konuşma ortamı, durumsal ve toplumsal bağlamla ilişkide olduğundan, kipi söylem çözümlemesi olarak değerlendirmektedir (Aslan Demir, 2007: 13). Seçkin, kip ve kipliğin birbiriyle ilgili ve bağlantılı olduğunu aralarında ilişki olduğu ifade etmektedir (2014: 15). Seçkin, bu durumu: "Alışveriş yapmak için ben de sizinle gelirim." cümlesiyle örneklendirmektedir (2014:15). Dilbilgisel olarak geniş zamanlı bir yapı cümlesi olduğundan geniş zamanı işaretlemekte, anlam bakımından ise bir isteğini ve temennisini belirtiyor (Seçkin, 2014:15). Kip ek kapsamında konuşulacak bir kavram değildir; cümlede kip işaretlenebilir fakat bu izah kipin ek olduğu anlamında değildir; {-sA} bazı durumlarda 'rağmen' anlamına da gelebilmektedir; bu anlamı {dA} parçacığı pekiştirmektedir. Bu anlamın yine de bir şart temelinde ve cümle boyutunda (cümlenin devamıyla birlikte) olduğu anlaşılmaktadır. Ailem seni kabul etmese de seninle evleneceğim. {-sA} ekinin işlevi ve anlamını kullanılma durumlarına göre sınırlandırmak ve tanımlamak, cümlenin anlamını dilin işlevsel kullanımına göre kalıplaştırmaktadır. Kip sınırlı eklerle ifade edilebilen bir kavram değildir; insanın zihniyeti ne kadar geniş ne kadar derinse kip de onun karşılığıdır. Buna rağmen bazı kiplerin işlevsel yönlerini onların sözdizimsel etkileriyle kıyaslarken kipin özellikleriyle iç içe olduğunu fark etmek mümkündür. İnsanın zihniyeti ne kadar geniş ve ne kadar derinse kip de onun karşılığıdır. Korkmaz'ın kip tanımı birçok kip tanımının hem özeti hem de kapsayıcısı olması bakımından önemlidir. Korkmaz'a göre kipler kök ve gövdelerinin hareket, oluş, kılış ve ifadeleri belli bir gramer kalıbı içinde veren biçimlerden oluşmaktadır (Korkmaz, 2009: 569). Korkmaz da kipi bir gramer kalıbı olarak değerlendirerek onu daha çok gramer yapısı ve unsuru olarak kabul etmiş; kipin, içinde bulunulan duruma göre aldığı anlamına dikkat çekmiştir. Kiplik İngilizce'de kiplik fiili ile gerçekleşirken Türkçede eklerle gerçekleşmektedir (Göksel & Kerslake, 2005: 284). Yılmaz: az daha, kaldı, kalsın, belki, neredeyse, ramak kaldı kelime öbeklerini kip olarak kabul etmektedir (2014: 142). Çarkçı, bu kiplere: acaba, amma, bakalım, bari, bile, halbuki, hatta, iyisi mi, madem (ki), meğerse, yani kelimelerini de bile hatta, sanki, sırf ve yani kelime öbeklerini de dahil etmektedir (Çarkçı, 2016: 14-42). Ma'ya göre ise kip, cümle ötesi bir kavram olarak hem sözdizimsel hem pragmatik anlamda cümle üzerinde ve cümlenin bütünüyle anlamlandırılabilir.

Sonuç

Kılınış, görünüş, kip ve kiplik kavramları ile ilgili çalışmalar harf devriminden sonra belli dönemlerde ivme kazanmıştır. Bu kazanılan ivme bu alanda daha fazla çalışma yapılmasını gerekli kılmaktadır. Sondan eklemeli bir dil ailesine mensup olan Türkçe, kipliğin alanının gelişmesine hem olanak sağlamakta hem de bunu desteklemektedir. İletişim dili olarak Türkçe'nin ifade ve düşünce zenginliğini koruyabilmesi için ve gelecek nesillere zengin bir Türkçe mirası bırakabilmesi adına kılınış, görünüş, kip ve kiplik kavramları ile ilgili çalışmalara daha fazla önem verilmesi gerekmektedir. Bu tutum, hem dilin canlılığını hem de dinamikliğini muhafaza edecektir. İfadelerin bağlamsal ve durumsal anlamlarının, zamanlarının, şahıslarının tanığı ve ifadecisi olarak kip ve kiplikler Türkçe gramerinin en önemli unsurlarıdır. Dilin hem korunması hem de gelişim omurgası olan kipler, dil kullanıcılarına hem hareket hem de ifade esnekliği sunmaktadır. Sadece Türkçede değil sondan eklemeli dillerin büyük bir çoğunluğu kip ve kiplik üzerine çalışmalarını 21. Yy'da da daha yoğun bir şekilde gerçekleştirmişlerdir ve bu gerçekleştirmeye de devam etmektedirler. Türkçe'nin sonraki kuşaklara aktarılması dünya dilleri içinde Türkçe'nin ifade zenginliğini arttırarak onun eklimlenmesine[268] ve serpilip büyümesine imkân sağlayacaktır. Bu durum, Türkçe eğitmenlerinin grameri daha kolay öğretmelerine de imkân sağlayacaktır. Kelimelerin, cümlelerin ve ifadelerinde aynı anda birkaç anlama karşılık gelmesi ve bu durumun bağlamlara göre değişiklik arz etmesi her ne kadar bir dilin zenginliği olsa da; bunun geliştirilmesi ve sağlam temellere oturtulması kılınış, görünüş, kip ve kiplik eklerinin çeşitliliğine bağlıdır. Lakin bu sayede yeni kelimelerin oluşturulması ve dile kazandırılması mümkün olacaktır. Bu öncelikle Türkçe'nin kelime köklerinden kılınış, görünüş, kip ve kiplik ekleri vasıtasıyla türetilebilir. Sonrasında Osmanlı Türkçesi başta olmak üzere, Arapça ve Farsça'dan da kelime türetimi ile kelimelerin ek ve kullanım özellikleri baz alınarak Türkçe'ye kazandırılabilir. Kılınış, görünüş, kip ve kiplik eklerinin çeşitliliğinin arttırılması ve bu sayede yeni kelimelerin türetilmesi, Türkçe'nin yabancılara öğretilmesi sürecinde hem eğitimcilere hem de öğrenenlere kelime alternatifi sunması açısından önemli bir

[268] **Eklimleme:** Bir şeyin, olgunun temellerini atma, ona ilk şeklini verme ve onun temel yapı taşını oluşturma. Eklemleme ile aynı kelime aile grubundan olsa da burada eklimleme eklemlemeden önceki durumu, özü ve ilk halin şekillenmesi anlamını içinde barındırmaktadır. *Bu kelime Prof. Dr. Süleyman GÖKSOY ile Öğr. Gör. Murat GÖKMEN tarafından Türkçeye bir katkı sunabilmek adına türetilmiştir (Göksoy & Gökmen, 2024, s. 288). **Eklimlemek (fiil):** Onun bu eserleri yeni bir hayatın eklimlenmesidir. **Eklimleme (isim):** Eklim'in okuldan eve getirmiş olduğu çalışmalar bir çok açıdan bizim çalışmamızla uyumluydu. **Eklimleme (sıfat):** Eklimli gül dokusu örneğini ilk kez Sema ablada gördüm. **Eklimleme (zarf):** Genç kız hiç durmadan eklim eklim örüyordu buketini gölün ortasında sessiz ve sedasız bir şekilde yeşeren bir Nilüfer çiçeği edasında. Eklimleyerek büyüttüğü evladı sonunda hem hafız hem de bilim adamı oldu.

katkı sağlayacaktır. Bunun yanında ekler ile türetilen kelimelerin çeşitlendirilmesi ve yeni kelimelere kaynaklık etmesi Türkçe'nin Türki Cumhuriyetlerle ortak bir lisans oluşturma sürecine de önemli bir katkıda bulunmasını imkân verecektir. Bu çalışmada, Türkçe'nin görünüş, kılınış, kip ve kiplik eklerinin önemine ve gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Türkçe'nin ekler ile türetilmiş yeni kelimelere ihtiyacı olduğu ve bu kelimelerin Türkçe için önemli olduğu bu çalışmada ileri sürülmüştür. Buradan hareketle, eklerin Türkçe'nin önemli bir zenginliği olduğu bu çalışmada ortaya konulmuştur.

İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Abstract)

Languages are means of communication interconnecting and eklimising[269] people and communities thanks to their expressive function. However, whilst all languages are means of communication, it is difficult to say that all languages are equally 'expressive'. Each language is influenced by the needs, traditions, customs and lifestyles of the people it is used by. Therefore, in this regard, languages are the focal point of life. In addition to their expressive function, languages are also important elements of communication in terms of delivering messages. As an agglutinative language, Turkish can enlarge its capacity with modality, aspect and aspectuality in terms of expanding its meaning and generating new words. This richness in terms of generating meaning and ability to neatly express the thoughts are supported to be important wealth of Turkish offering its speakers and learners varying words. In this respect, the, aspects, modals and modality are important instruments that generate new expressions and meaning with suffixes both in written and spoken form of the language. In the study, the modality, aspects and aspectuality of words are supported to play crucial role in expanding the capacity of Turkish.

[269] **Eklimisation:** Laying the foundations of a thing, phenomenon, giving it its first shape and forming its basic building block. Although it is from the same word family group as articulation, here, articulation contains the meaning of the state, essence and shaping of the initial state before articulation. *This word is defined by Prof. Dr. Süleyman GÖKSOY and Lecturer. Gör. Murat GÖKMEN in order to contribute to Turkish Language (Göksoy & Gökmen, 2024, p. 288). **Eklimise (verb):** Literary studies are good means of eklimisation of a life. **Eklim (noun):** Eklim's university granted him a scholarship for her further studies. **Eklimatic (adjective):** Belkız's eklimatic pattern works attracted the attention of many people. **Eklimly (adverb):** The scholars who brought generations eklimly are the architects of generations. The plants that he eklimly brought up raised a big forest.'

Kaynaklar

Agrell, S. *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*. Legare Street Press, Berlin, 2022.

Akcan, P. I. Türkçe'de duygu durumu eylemlerinin kılınış özellikleri. *Dil Dergisi 140,* 19-31, 2008.

Aksan, M & Aksan,Y. Adtabanlı eylemler ve kılınış özellikleri. *Dil Dergisi 132,* 7-27, 2006.

Aksan, D. *Türkçenin zenginlikleri incelikleri*. Bilgi, Ankara, 2005.

Aksan, D. *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim* 2. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.

Alyılmaz, C & Er, O. Yabancılara Türkçe öğretimi uygulamalarında öğretmenlerin kültürel farkındalık oluşturmadaki etkisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Dergisi 5*(3), 1292-1413, 2016.

Banguoğlu, T. *Türkçenin grameri*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1995.

Benzer, A. *Fiilde zaman, görünüş, kip ve kiplik* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

Bozkırlı, K. Ç & Er, O. Investigating teacher views on improving the speaking skills of Syrian students. *European Journal of Education Studies 4*(6), 66-79. 2018.

Bybee, J., Perkins, R., & Pagliuca, W. *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. University of Chicago Press, Chicago, 1994.

Çarkçı, E. *Yardımcı bir leksem türü: Yaraç* [Yüksek Lisans Tezi] Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Chomsky, N. *Aspects of the Theory of Syntax (50th Anniversary)*. The MIT Press, Cambridge, 2015.

Crystal, D. *A dictionary of linguistics and phonetics 6th edition*. Blackwell Publishing, Oxford, 2008.

Demir, S. A. Türkmencede kılınış işlemcisi olarak art-fiiller. *Türkbilig 26*(67), 67–90, 2013.

Demir, S. A. Türkiye Türkçesi istek kategorisine semantik-pragmatik bir yaklaşım. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Eylül, 10-15*, 2007.

Deny, J. Türk dilbilgisi. A.U. Elöve, (Çev.). Kabalcı, İstanbul, 2012.

Dik, S. *The Theory of Functional Grammar. Part 1: The Structure of the Clause*. K. Hengeveld (Ed.). Mouton de Gruyter, Berlin, 1997.

Dilaçar, A. Gramer: Tanımı, adı, kapsamı, türleri, yöntemi, eğitimdeki yeri ve tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı -Belleten 19*, 83–145, 1971.

---------- Türk fiilinde "kılınış"la "görünüş" ve dilbilgisi kitaplarımız. Türk *Dili*

----------*Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 21–22, 159–171, 1974.

Doğan, A. T. Kılınış Bakımından İ- Fiili. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2579–2598, 2023. https://doi.org/10.48146/odusobiad.1170920.

Ediskun, H. *Türk dilbilgisi: Sesbilgisi, biçimbilgisi, cümlebilgisi*. Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999.

Emeksiz Erk, Z. Türkçede kiplik anlamının belirsizliği ve anlamsal roller. *Dil Dergisi*, 141, 55–66, 2008. https://doi.org/10.1501/Dilder_0000000098.

Er, O . El-Kavânînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye'de yer alan kültürel öğelerin değerlendirilmesi. *Uluslararası **T**ürkçe **E**debiyat **K**ültür **E**ğitim Dergisi 4(1)*, 294-304, 2015.

Göksel, A. & Kerslake, C. *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge Taylor & Francis Group, London, 2005.

Göksoy, S. & Gökmen, M. An alternative proposal to climate change: Servant Leadership. Gedikli, A & Terzioğlu, A. H (eds.). Coordinated by Düzce University and its partners.

Conference: Climate Change, Sustainability, and International Cooperation (CLICS) Book Proceeding, 288-296. 2024. https://clics.duzce.edu.tr/Home/Speeches/3.https://sempozyum.duzce.edu.tr/Content/Files/1f3fad8d-c727-42dc-8305-8f122143227b.pdf

Guéron, J., & Lecarme, J. Introduction. J. Guéron & J. Lecarme (Eds.), *The Syntax of Time*, 1–26, The Mit Press, Cambridge, 2004.

Güven, M. Görünüş terimlerinin Türkçeleştirilmesi üzerine bazı gözlem ve öneriler. *Dilbilim Araştırmaları* Dergisi 9, 125-137, 2008.

İşsever, S. *Türkçe'de bilgi yapısı [*Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilim Enstitüsü Dil Bilim Ana Bilim Dalı, Ankara, 2000.

Johanson, L. Modals in Turkic. B. Hansen & F. Haan (Eds.). *Modal in the Language of Europe: Empirical approaches to language typology 44*: Mouton de Gruyter, 487- 510, Berlin & New York, 2009.

Karademir, F. Kavramsal değerleri açısından "söz, sözcük ve sözcük türü" terimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(62), 140-154.

Karademir, F. Türkçe ses bilgisindeki terim ve tasnif kargaşası üzerine. Yaman, S. D. v.d. (Ed.). İçinde *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim 2008, Ankara*. Türk Dil Kurumu Yayınları III. Cilt, s. 2545- 2563, 2013.

Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Karaoğlu, S. Tam eylem-görünüş/kiplik(y)DI-şahıs eki ki dizimi üzerine. *Kocatepe Beşeri Bilimler Dergis*i *1*, 1-11, 2023.

Ma, T. Türkçede Kip ve kipliğe Sözdizimsel-pragmatik yaklaşım. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi 12*, 70–91, 2022. https://doi.org/10.21733/ibad.946656

Özdemir, E. Türkçede fiillerin çekimlenişine toplu bir bakış. *TDAY Belleten:* 177-203, 1967.

İlhan, N. Türkçe'de Ek+Kök/Kök+Ek kaynaşmasıyla ortaya çıkan ekler. Yaman, S. D. v.d. (Ed.). İçinde *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-25 Ekim 2008, Ankara*. Türk Dil Kurumu Yayınları III. Cilt, s. 2363- 2376, 2013

Palmer, F. R. *Mood and modality (Second).* Cambridge University, Cambridge, 2001.

Rentzsch, J. Modality in the Turkic Language: Form and meaning from a historical and comparative perspective. Klaus Schwarz Verlag GmbH, Berlin, 2015.

Seçkin, P. Anlama ve anlatma sürecinde "kip" ve "kiplik. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 7*, 7–16, 2014.

Smith, C.S. *The parameter of aspect*. Springer, Netherlands, 1991.

Tuzcu, K. Türkçe'nin yabancılara öğretiminde öğreticilerin ana dillerine ve kültür değerlerine hakimiyetleri meselesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 4*, (2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil olarak Türkçe öğretimi özel sayısı), 45-55.

Vardar, B., Güz, N., Huber, E., Senemoğlu, O., & Öztokat, E. *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2002.

Vendler, Z. Verbs and times. *The Philosophical Review 66*, 2, 143-160, 1957.

---------- *Linguistics in Philosophy*. Ithaca and London: Cornell University Press, New York, 1967.

Vurgun, U. *The syntax of focus particles in Turkish* [Master Thesis (Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversity Graduate Studies in Social Sciences, İstanbul, 2019.

Yılmaz, Ö. Türkiye Türkçesinde gerçekleşmemiş olanak kipi (Konyunktif, subjonktif). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi 1*, 1, 135–147,

FARSÇA VE KÜRTÇE EDEBİYATIN BİRLEŞİMİNDEKİ SES: MESTÛRE ERDELÂN VE ŞİİRLERİNDEKİ TEMALAR

Dr. Hatice YILMAZ ASLAN
E-posta Adresi: yilmazhaticeaslan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5377-8578

ÖZET

Geçmiş çağlara baktığımızda, kadın şairlerin edebiyat dünyasındaki yeri erkeklere göre oldukça sınırlıdır. Bu durumun en önemli nedeni tarihsel olarak erkek egemen toplum yapıları, toplumsal, kültürel ve cinsiyetçi engellerdir. Bu engeller, kadınların edebiyat üretiminde yer almasını zorlaştırmış ve eserlerinin geniş kitlelere ulaşmasını engellemiştir. Bir kadın şair ve yazar olarak Mestûre Erdelâni'de kadın şairlerin edebiyatta sınırlı bir varlık gösterdiği böyle bir dönemde, toplumsal sorunlara duyarlılıkla yaklaşması bakımından dikkat çekici bir şairdir. Mestûre Erdelân, hem Kürt edebiyatında hem de Fars edebiyatında öne çıkan önemli bir şairdir. Şiirleriyle Farsça ve Kürtçe edebiyatında kendine özgü bir yer edinen Erdelâni'nin Farsça şiir divanı, yaşadığı dönem ve toplumun hayatı, düşünceleri ve sosyal yapısının bir yansıması olarak çeşitli yönlerden incelenebilir. Bu çalışma, analitik ve tarihi bir yaklaşım kullanarak Mestûre Erdelân'ın şiir divanının ana temalarını, edebi tarzını ve sosyo-kültürel konumunu ele almaktadır. Çalışmada Mestûre'nin divanında yer alan temel temalar (aşk, tasavvuf, toplumsal eleştiriler, rintlik), kullandığı şiirsel imgeler ve dil özellikleri tartışılmaktadır. Sonuçlar Mestûre'nin şiirlerinin sadece kişisel duygular ve deneyimlerin yansıması değil, aynı zamanda yaşadığı dönemin sosyal ve tarihi durumunun da bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mestûre, Şiir, Farsça, Kürtçe, Tasavvuf

Giriş

Mestûre Erdelân (1804-1847), Kaçar döneminin önemli Kürt şair ve tarihçilerinden biri olarak Kürtçe ve Farsça edebiyatında öncü kadınlardan biridir. Döneminin kısıtlı imkanlarına rağmen, kendine has sesiyle hem bireysel hem de toplumsal sorunlara ışık tutmuş, yaşadığı sosyal yapının eleştirisini şiirlerinde dile getirmiştir. Döneminin sosyal, politik ve kültürel karmaşalarını hem nesir yazılarına hem de şiirlerine yansıtan önemli bir şair ve yazardır aynı zamanda. Farsça ve Kürtçe dillerinde yazmış olduğu eserleriyle her iki edebi geleneğin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur. Şiir divanı, aşk, tasavvuf, rintlik, vatanseverlik ve sosyal meseleler gibi çeşitli temaları içermektedir.

Mestûre Erdelân'ın Farsça şiirleri, tasavvufi imgelerle zenginleşmiş ve klasik şiir geleneğine derin bir bağlılık göstermektedir. Erdelân, şiirlerinde Hafız ve Sadi gibi büyük Fars şairlerinden etkilenmiştir. Dili sade ve akıcı olmakla birlikte, derin felsefi kavramları ustaca işlemektedir.

Şiirlerinde genellikle aşk, tasavvuf ve insanın varoluşuna dair sorgulamalar yer alır. Erdelân, eserlerinde döneminin sosyal yapısını eleştirirken, kadınların yaşadığı sorunlara dair cesur bir duruş sergilemiştir. Onun eserleri, bireysel deneyimlerin ötesinde, bir dönemin sosyal ve kültürel portresini sunar.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak doküman analizi tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler, tematik analiz yöntemi kullanılarak ana başlıklar altında incelenmiştir. Ayrıca şiirler için Mestûre Erdelân'ın divanından yararlanılmıştır.

Mestûre Erdâlan'ın Hayatı

Mestûre Erdâlan, 1804 yılında İran'ın Kürdistan Eyaletinin Senendec şehrinde eğitim ve edebiyatla ilgilenen bir ailede doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren edebiyata ilgi göstermiş ve dönemin önde gelen hocalarından eğitim almıştır. Erdelân Hanedanlığının yöneticilerinden olan Hüsrev Han'la evlenmiştir. Bu evlilik, onun kültürel ve edebi faaliyetlerine bir zemin hazırlamıştır. Ancak Mestûre, yaşamı boyunca birçok sosyal ve siyasi zorlukla karşılaşmış ve bu zorluklar şiirlerinde kendini göstermiştir. Mestûre, Erdelân Hanedanlığının yıkıldıktan sonra Irağın Süleymaniye kentine göç etmiş ve orada genç yaşta hayata gözlerini yummuştur (Yılmaz Aslan:2023).

Mestûre Erdâlan'ın Şiirsel Tarzı ve Dili

Mestûre Erdâlan'ın şiir stili, Farsça ve Kürtçe edebiyat geleneklerinin bir sentezidir. Hem klasik Fars şiir geleneğinden hem de Kürtçe halk edebiyatından etkilenmiştir. Şiirlerini yazarken gazel, kaside ve rubai gibi çeşitli şiir biçimlerinden yararlanmış ve özgün benzetmeler ve metaforlar kullanarak akıcı ve sanatsal bir dil oluşturmuştur. Onun stilinin belirgin bir özelliği de, basit ve anlaşılır bir dil kullanmasıdır; bu da ona farklı okuyucularla bağ kurma olanağı tanımaktadır. Dili sade ve akıcı olmakla birlikte, derin felsefi kavramları ustaca işlemektedir. Kullandığı sanatsal dil ile çarpıcı metaforlar, onun üslubunun en belirgin özelliklerindendir. Erdelân, şiirlerinde Hafız ve Sadi gibi büyük Fars şairlerinden etkilenmiştir. Mestûre Erdelân'ın şiirleri dil ve içerik açısından son derece zengindir:

- Dil Kullanımı: Erdelân, Farsça eserlerinde daha soyut ve tasavvufi bir dil kullanırken, Kürtçe şiirlerinde doğaya daha yakın ve sade bir dil benimsemiştir.
- Biçim: Gazel, kaside ve rubai gibi klasik formları ustalıkla kullanmıştır.
- Görsel Tasvirler: Erdelân'ın şiirleri, zengin imgeler ve estetik betimlemelerle doludur. Doğadan ilham alan metaforlar, okuyucuda hem duyusal hem de düşünsel bir etki bırakır.

Mestûre Erdâlan'ın Şiir Divanında Yer Alan Temaların Analizi

1. Aşk ve Tasavvuf

Aşk, Mestûre'nin şiirlerinde öne çıkan önemli bir temadır. Aşkı, yalnızca insani bir duygu olarak değil, aynı zamanda hakikati anlama ve Allah'a ulaşmanın bir yolu olarak tasvir etmektedir. Bu bağlamda, onu etkileyen İslami tasavvuf şairlerinin en önemli ismi Hafız-ı Şirazi'dir. Bu düşüncenin izlerini yansıtan şiirleri, çiçek, mum ve kelebek gibi edebi imgelerle insani duyguların derinliğine inmektedir. Örneğin:

بـرو زاهـــد زلال سلسبیلت بـاد ارزانـــي
کـه مـا را ز آب کـوثر لعل یـار نـازنین خوشـت
زحور و جنّـت ای واعظ خـدا را چنـد مـی لافـی
مرا وصل نگـارینی، زخلـد و حـورعین خوشـتر

Ey zahit! Selsebil çeşmesi senin olsun
Bize yârin lali kevserin suyundan daha hoştur
Ey vaiz! Hurilerden ve cennetten daha ne kadar dem vuracaksın
Bize yârin vuslatı, cennetten ve hurilerden daha hoştur

Bu beyitte selsebil, kevser, cennet ve huri terimleri İslam'da Müslümanlara dünyada yapacakları iyilikler karşılığında vaat edilen ödülleri temsil eder. Tasavvufta ise bunlar İslam'ın zahiri yönüne önem verenlerin kazanmak için uğraştıkları basit ödüllerdir. Tasavvuf ve irfan da asıl olan yüce yaratıcının hakikatine ulaşmak ve ona kavuşmak arzulanır. L'al ve vuslat kelimeleri tasavvufi terimlerdir. Vaiz ve zahit terimleri de yine tasavvuf ehli tarafından yerilen, sadece zahiri olanla meşgul olanların sıfatı olarak değerlendirilir.

هر گل که به باغ عشق بشکفتی
عطرش به نسیم وصل پیوستی
گر دل به هوای عشق بندازی
چون شمع به نور دوست برخستی

Aşk bahçesinde açan her çiçeğin
Kokusu vuslat yeliyle bütünleşir
Eğer gönlü aşka heveslendireceksen
Dostun nurunda mum gibi yanmayı yeğlemelisin

Bu şiirde Masture ilahi aşkı, hakikatin mutlak kaynağıyla bağ kurmayı simgeleyen bir bahçedeki gül ve seher yelinin birleşimi olarak tasvir etmektedir. Vuslat yeli ve Dostun nuru gibi ifadeler, İslam tasavvufunun etkisini ve Allah'a yakınlaşmayı vurgular. Mum gibi yanmak, ilahi aşkta yok olmanın bir metaforu olarak kullanılmıştır ki bu da onun tasavvufi temalardan etkilendiğini göstermektedir.

رندانه به خرابات قدم بنهادم
دل را به می و عشق به هم بنهادم

Rindane bir şekilde harabata adım attım

Gönlümü şarap ve aşk ile bina eyledim

Rintlik, kelime anlamıyla zekâ, uyanıklık, cesaret ve kayıtsızlık demektir. Ancak edebiyatta bu kelime daha derin ve karmaşık bir anlam kazanır. Rint, sahtelikten uzak, hayata farklı bir gözle bakan kişidir. Tasavvufta rintlik, manevi özgürlük ve derin bir farkındalık hali anlamına gelir.

- Görünüşe değil, hakikate önem verir.
- Şeriatın katı kurallarını aşarak hakikate ulaşır.
- Riya ve gösterişten uzak durur ve kalbini saf tutar

Rintlik, Fars edebiyatında önemli ve karmaşık bir kavramdır. Bu kavram, tasavvuf, ahlak, toplumsal eleştiri ve hatta mizah gibi farklı alanları kapsar. Büyük Fars şairleri, özellikle Hafız, Mevlana ve Attar, eserlerinde rintlik kavramını derin bir şekilde ele almışlardır. Mestûre şiirlerinde Hafız'ı örnek alıp, onun stilini benimsediğinden burada Hafızdan birörnek verelim:

زاهد ار راه به رندی نَبَرَد معذور است
عشق کاری‌ست که موقوف هدایت باشد
بندهٔ پیرِ مغانم که ز جهلم بِرَهانْد
پیرِ ما هر چه کُنَد عینِ عنایت باشد

Zahit eğer rintlik yoluna giremiyorsa, mazurdur
Zira aşk, hidayet işidir
Beni cehaletten kurtaran piri muğanın bendesiyim
Pirimiz neylerse, bizim için inayettir

Mestûre:

خراباتی‌ام وعشق، پیر مغان من
ز تقوا و زهد نیست نشان در جهان من

Harabatçıyım ve aşk benim piri muğanımdır
Bende zühdün ve takvanın gösterişine yer yoktur

جهان آینه‌ای از جمال جانان است
هر ذره به هر سو که روی جانان است

Dünya, sevgilinin güzelliğinin bir aynasıdır
Hangi yöne bakarsan bak, sevgilinin yansımasıdır

2.Vatanseverlik ve Toplumsal Meseleler

Mestûre, şiirlerinde kendi döneminin sosyal ve siyasi konularına da değinmiştir. Özellikle kendi zamanında yaşayan kadınların durumu ve sosyal eşitsizlikler üzerine eleştirilerde bulunmuştur (Yılmaz Aslan;2014). Kendi döneminde Kürdistan'da yaşanan savaşları, bu konuda yazdığı

"Tarih-i Erdelân" kitabında geniş bir şekilde ele almış ve bu konudaki üzüntülerini açıkça dile getirmiştir. Kürdistan'a olan sevgisini, sade ve samimi bir dille ifade etmiştir. Bu şiirler, ona özgü olan sosyal meseleler hakkında bir bilinç ve değişim arzusunu göstermektedir.

کردستانم به دل همچو جان باشد
نقش عشقش بر لوح زمان باشد
هر که غافل ز درد مردم شد،
دلش خالی ز مهر و ایمان باشد

Kürdistanım kalbimde ruh gibidir
Aşkının nakşi zaman levhasına çizilmiş gibidir
Halkın derdine kayıtsız kalan her kesin
Kalbi sevgiden ve imandan yoksun gibidir.

Bu dizelerde, Masture vatan sevgisini derin bir duygusallıkla ifade eder. Kürdistan'ı kendi canıyla özdeşleştirirken, toplumsal sorunlara kayıtsız kalmayı insanlık ve iman zayıflığı olarak eleştirir. Bu, onun şiirlerinin yalnızca aşk veya tasavvuf ekseninde kalmayıp, toplumsal bir sorumluluk taşıdığını ve halkın acılarına duyarlı bir yazar olarak, toplumun sorunlarına çözüm arama arzusunu ifade eder.

زەردەنگی شیعر و شانی هورامان
لە خوون و جانە وە مەرگەم زانام

Sesim, şiirim ve tüm mutluluğum olan Oramiceyi
Kanım, canım ve varlığım gibi bilirim

کافاق به یک شعله بسوزند نگارا
از آه شرر بار فقیران حذری کن

Fakirlerin yakıcı ahından sakın ey dilber!
Zira afakın kalesini bir alevle yakar ahları

2. Doğa ve Estetik Tasvirler

Mestûre'nin şiirlerinde doğa, anahtar unsurlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Duygularını ifade etmek için doğa imgelerini bir araç olarak kullanan Mestûre, doğanın unsurlarıyla evrenin güzellik ve uyumunu tasvir etmektedir. Doğa onun için bir ilham kaynağıdır. Örneğin güzel ve kısa bir şiirinde şöyle der:

دشت سبزم چو دل پر ز نور است
هر گل از عشق سرشار و سرور است
در نگاه صبحگاهی به چمن
ردّ پای خداوند ظاهر است

Yeşil ovam gönül gibi nurla doludur,
Her çiçeği aşkla dolu ve mutludur
Seher vakti bağlara, bahçelere baktığında
Yansıması Allah'ın imzasıyla doludur

Bu şiirde Masture, doğayı Allah'ın varlığının bir tezahürü olarak görür. "Yeşil ova", "çiçek" ve "Seher yeli" gibi unsurlar, onun doğaya olan derin bağlılığını ve tasavvufun doğadaki yansımasını vurgular. Bu şiirde, Mestûre doğayı Tanrı'nın varlığının bir tecellisi olarak görmektedir. O, doğayı ilham kaynağı ve yaratıcının ayak izlerini gözlemlemek için bir yer olarak değerlendirmektedir. Bu bakış açısı, onun tasavvufi etkisini ve dünyaya şairane bakışını vurgulamaktadır.

Kadın ve Toplumdaki Yeri

Erdelân, eserlerinde kadını sadece toplumsal bir birey olarak değil, aynı zamanda derin bir ruhsal ve zihinsel kapasiteye sahip bir varlık olarak tasvir etmiştir. Bu, onun şiirlerinde farklı imgeler ve metaforlarla sıklıkla ifade edilir. Erdelân, kadın bakış açısıyla döneminin sosyal yapısını eleştiren nadir şairlerden biridir. Onun eserleri, kadınların toplumsal hayatta daha fazla temsil edilmesi ve özgür bir birey olarak tanınması gerekliliğini savunur. Mestûre Erdelân, kadınların sosyal hayattaki yerine dair çarpıcı eleştirilerde bulunmuş ve onların özgürleşmesini savunmuştur. Onun eserlerinde, kadının çektiği acılar ve toplumdaki yeri sıklıkla işlenmiştir.

زن هرچند در بند پرده باشد،
دریای دلش پهناور باشد

Kadın her ne kadar perde ardında olsa da,
Kalbinin denizi sonsuzdur

من آن زنم که به ملک عفاف صدر گزینم
ز خیل پردگیان نیست در زمانه قرینم

Ben öyle bir kadınım ki iffet ülkesinin tahtıdır yerim
Çağın perde arkasındakiler arasında yok rakibim

Mestûre Erdâlan'ın Edebiyattaki Yeri

Mestûre Erdâlan, yalnızca bir şair değil, aynı zamanda bir tarihçi ve fıkıh yazarı olarak da tanınmaktadır. İran Edebiyat tarihinde önemli bir yere sahip olan "Tarih-i Erdelân" kitabı, Kürt ve İran tarihi açısından çok önemli bir eserdir. Yine "Şeriyat" isimli kısa fıkıh kitabı, tarihte ilk defa fıkhın bir kadın eliyle yazılması açısından büyük önem arz etmektedir (Yılmaz Aslan;2014). Bütün bu Eserleri, özellikle şiir divanı, erkek egemen bir toplumda kadınların

yaşamını ve dönemin sosyal sorunlarını sanat ve edebiyat aracılığıyla yansıtarak, döneminin egemen edebiyat anlayışına meydan okuyan bir perspektif sunar.

Sonuç

Mestûre Erdelân'ın Şiir Divanı, çeşitli temaları, sanatsal stili ve şairane dili ile Farsça ve Kürtçe edebiyatında değerli bir eser olarak öne çıkmaktadır. Şiirleri, yalnızca kişisel duygular ve deneyimler değil, aynı zamanda onun dönemine ait toplum ve tarih hakkında da bir resim sunmaktadır (Ruhani; 2003). Mestûre Erdelân'ın şiirleri, tasavvuf ve sosyal eleştiriyi birleştirerek, hem bireysel hem de toplumsal bir mesaj sunar. Erdelân, adaletsizliklere karşı duruşunu tasavvufi imgelerle desteklemiş ve bu yönüyle edebiyatta eşsiz bir konuma sahip olmuştur. Mestûre Erdâlan'ın şiir divanının incelenmesi, edebiyat tarihini ve onun dönemindeki kültürel sosyolojiyi daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir.
Mestûre Erdelân'ın Şiir Divanı, çeşitli temaları, sanatsal üslubu ve etkileyici diliyle Farsça ve Kürtçe edebiyatın değerli bir eseridir. Şiirleri, kişisel duygular ve deneyimlerin ötesine geçerek, dönemin toplum ve tarihine ışık tutar. Şiir Divanı'nın incelenmesi, hem edebiyat tarihi hem de kültürel sosyoloji açısından daha derin bir anlayış sunabilir

Kaynakça

1. Erdelân, M. (2005). *Tarih-i Erdelân* (Jamal Ahmedi Ayinin Tashihi ile) Erbil: Aras Yayınları
2. Farsça ve Kürtçe edebiyat dergilerinte yayımlanan bilimsel makaleler.

3. Ruhani, Baba Mardux (2003). *Kürt meşhurları tarihi.* cilt 1, Tahran: Suruş Yayınları.

4. Razai, H. (2011). Kürt Edebiyatında Kadın Yazarlar, Kürt Yayınları, Senendec
5. Radfer, E.Q.(2010). Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 7. Sayı, 2. Yıl, Tahran

6. Khorramshahi, Bahaddin. Fars Edebiyatı Tarihi. Tahran: Merkez Yayınları, 1385.

7. Kurdistani, Mah Şerf. (1961). Farsça Şiir Divanı, Yahya Marifet'in Tashihi, Suruy Basımevi, Tahran

8. Yılmaz Aslan, H. & Zare E. (2023). Mestûre Erdelânî'nin Tarih-i Erdelân Kitabınn Farklı Açılardan Değerlendirilmesi. *Kurdiname Dergisi (Dergipark),* 9 (65-83).

9. Zeki Beg, M. Emin (2012), *Dîroka Kurd û Kurdistan*, (Çev.: Ziya Avci), Avesta Yay., İkinci Baskı, İstanbul.

10. Kadir, Ş. (2015). *Mastura Kurdistani ve Şiirlerinin Toplumsal Etkileri.* Kürt Edebiyatı Dergisi, Sayı 2., Sanendec

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE PEŞTUCA VE TÜRKÇE SÖZDİZİMSEL FARKLILIKLARDAN KAYNAKLANAN SORUNLARIN İNCELENMESİ

Rafiullah HAQMAL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/Sosyal Bilimler,
hrafiullah561@gmail.com – 0009-0004-9855-4622

ÖZET

Türkçe, miliyonlarca insan tarafından ana veya yabancı dil olarak konuşulan en popüler dillerden biridir. Dünyanın farklı bölgelerinde önemli bir yere sahiptir ve bu dili yabancı dil olarak öğretmek veya öğrenmek insanların uluslararası iletişim, seyahat, ticaret ve eğitim alanlarında daha iyi fırsatlara sahip olmasına yardımcı olmaktadır.Türkçe'nin yabancı dil olarak öğrenilmesi; Türkiye'nin ekonomik, kültürel, ticaret turizim ve iletişim açısından taşıdığı önem nedeniyle son yıllarda yabancıların ilgisini çekmektedir. Bu bağlamda Afganlar, Türkçe'nin yabancı dil olarak öğrenilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bu dil, Türkiye ve Azerbaycan ülkeleriyle bir çok bağlantı sağlamaktadır. Bu iki dili bilmek, bireyler ve şirketler arasında iletişimi kolaylaştırmaya olanak sağlar. Afganistan milli dili olan Peştuca'yı konuşan ve Türkçe öğrenmek isteyen öğrencilerin öğrenme süreçleri aşılması gereken çeşitli engellere sahiptir. Bunlar da yazma, okuma, konuşma ve anlama alanları ile ilgili engeller olarak sınıflandırılabilir. Ortaya çıkan bu engellerin perde arkasında ise elbette iki dilin başta gramer olmak üzere alfabe, konuşma dilinde var olan sesler, günlük konuşmada kullanılan ifadeler ve benzeri konulardaki farklılığı yatmaktadır. Coğrafyanın yakınlığı veya uzaklığı da iki dilin ortak bir kültürel beslenme kaynağı olarak önem arzeden bir konudur. Peştuca'nın Afganistan coğrafyasında Türkçe'nin ise Türkiye'de konuşulduğu göz önüne alınırsa araya giren bu mesafenin iki dilin kültürel ortak paydalarının azalacağını gösterir. Sözkonusu her iki dilin farklı ailelere mensubiyeti aradaki bu açığı biraz daha artırmaktadır. Peştuca Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alırken Türkçe Ural Altay dilleri ailesindendir. Bu iki dilin kelime bilgisi, gramer bilgisi, alfabe türü ve tarihsel süreçte etkilendiği diller bakımından pek çok farklılığı bulunmaktadır. Örneğin Türkçe, Latin alfabesiyle yazılırken Peştuca, Arap alfabesine yazılmaktadır. Dolayısıyla araştırmamızın temel hedefi, Türkçe ve Peştuca'nın dil yapılarını detaylı bir şekilde inceleyerek bu iki dil arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymaktır. Bu çalışma, Peştuca ve Türkçe'nin sözdizimini derinlemesine analiz ederek bu iki dilin bazı dilbilgisel özelliklerini karşılaştırmayı ve hedef dili öğrenmek isteyen öğrencilere bu alanda kolaylık sağlanmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın giriş bölümünde yabancılara Türkçe öğretiminde karşılaşılan genel sorunlara değinilmiştir. Araştırmanın yöntemi olarak betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Bulgular ise iki dilin alfabesinin karşılaştırılması, basit ve dolaylı anlatıma sahip cümlerin karşılaştırılması, cümle yapılarının karşılaştırılması ve son olarak da edatların cümle içerisinde konumlandığı yerlerin karşılaştırılması şeklinde gruplandırılmıştır. Bu araştırma ile iki dil arasındaki farklılıklara algısal bir farkındalık yaratarak bu dili öğreneceklerin aradaki benzerliklerden hareketle öğrenme sürecinde daha kolay bir yol izleyecekleri düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeleri: Peştuca, Türkçe, sözdizimsel farklılıklar, dil öğrenimi

AN İNVESTİGATİON OF THE İSSUES ARİSİNG FROM SYNTACTİC DİFFERENCES BETWEEN PASHTO AND TURKİSH İN TEACHİNG TURKİSH AS A FOREİGN LANGUAGE

ABSTRACT

Turkish is one of the most popular languages spoken as a native or foreign language by millions of people. It holds a significant place in various regions of the world and teaching or learning this language as a foreign language helps individuals to have better opportunities in international communication, travel, trade, and education fields. The learning of Turkish as a foreign language has attracted the interest of foreigners in recent years due to the importance Turkey holds in terms of economy, culture, trade, tourism, and communication. In this context, Afghans play a significant role in the learning of Turkish as a foreign language because this language establishes many connections with the countries of Turkey and Azerbaijan. Knowing these two languages facilitates communication between individuals and companies. Students who speak Pashto, the national language of Afghanistan, and want to learn Turkish face various obstacles in their learning process. These obstacles can be classified as related to writing, reading, speaking, and comprehension. Behind these obstacles lies the differences between the two languages, primarily in grammar, alphabet, sounds present in spoken language, expressions used in daily conversation, and similar topics. The proximity or distance of geography is also an important issue as a common cultural source for the two languages. Considering that Pashto is spoken in Afghanistan's geography while Turkish is spoken in Turkey, the distance between them indicates that the cultural commonalities of the two languages will decrease. The affiliation of these two languages to different language families further widens this gap. While Pashto belongs to the Indo-European language family, Turkish is from the Turkic languages family. These two languages have many differences in terms of vocabulary, grammar, alphabet type, and the languages they have been influenced by in historical processes. For example, Turkish is written with the Latin alphabet while Pashto is written with the Arabic alphabet. Therefore, the main goal of our research is to examine the language structures of Turkish and Pashto in detail to reveal the similarities and differences between these two languages. This study aims to compare some grammatical features of these two languages by analyzing the syntax of Pashto and Turkish in de pth and to provide assistance in this field for students who want to learn the target language. In this context, the introduction of the study addresses general issues encountered in teaching Turkish to foreigners. The descriptive analysis technique is used as the method of the research. The findings are grouped as the comparison of the alphabets of the two languages, comparison of sentences with simple and indirect speech, comparison of sentence structures, and finally, the comparison of the positions of prepositions within sentences. Through this research, it is believed that creating perceptual awareness of the differences between the two languages will help learners take an easier path in the learning process based on the similarities between them.

Keywords: Pashto, Turkish, syntactic differences, language learning

1. GİRİŞ

Dil, bir toplumda düşüncelerin, duyguların ve isteklerin paylaşılmasını kolaylaştıran kapsamlı ve karmaşık bir araç olarak kullanılmaktadır. Ortak sesler ve anlamların belirlendiği kurallar ve unsurlar sayesinde insanlar arasında bilgi paylaşımı ve anlaşma sağlanmaktadır (Aksan, 1977: 55). İnsanlar arasındaki iletişimin temel aracı olan dil, sınırlı seslerin sonsuz kombinasyonuyla sonsuz anlamlar yaratma potansiyeline sahip bir yapıdır (Ungan, 2013). Toplumların oluşumunda ve medeniyetlerin gelişiminde belirleyici bir rol oynayan dil, inanların duygularını, düşüncelerini ifade etmelerini sağlayarak toplulukları bir arada tutar (Banguoğlu, 2015: 10).

Bir insan çevresiyle etkili bir şekilde iletişim kurabilmesi için ana dilini doğru, özlü ve etkileyici bir şekilde kullanması oldukça kıymetlidir. Günümüzde teknolojinin hızla ilerlidiği ve insanlar arasındaki ilişkilerin karmaşıklaştığı bir dönemde, ortak bir anlayış ve payda oluşturma arzusu yabancı dillerin öğrenilmesini teşvik etmektedir. Bu süreçte küreselleşmenin etkisiyle dünya daha da küçülmekte ve yabancı dil becerisinin önemi artmaktadır. Erol'un (2019) belirttiği gibi, yabancı dil bilen bireyler iletişim yollarını genişleterek farklı kültürlerle etkileşime geçmekte, kişisel gelişimlerini desteklemekte ve topluma fayda sağlanmaktadır.

İnsanlar, yaşam hedeflerine ulaşmak için bir veya birkaç yabancı dil öğrenmeyi tercih ederler. Küreselleşme ve diğer milletlerle iletişim kurabilme amacıyla yabancı dil öğrenmek temel ihtiyaçlar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyenlerin sayısı artmıştır; bunlar arasında Peştunlar da kendi yerlerini sağlamlaştırmışlardır. Afganistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler tarih boyunca iyi olmuş ve bu süreçte daha da gelişmiştir. Türkiye, siyasi, tarihi, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarında Afganistan'a destek sağlayarak bu iki ülke arasındaki ilişkilerin sürekliliğini her zaman korumuştur. Bu nedenle bugün Afganların Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmelerinde özel bir anlam olduğu görülmektedir.

Türkçe'nin yabancılar tarafından öğrenilmesi süreci tarihsel olarak 11. yüzyıla kadar uzunmaktadır. (Erdem, 2009)'a göre, resmi belgelere dayanarak bu sürecin Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ü lügat-it-Türk adlı eseriyle başladığı genel kabul görmektedir. Ancak 20. yüzyılın sonlarında kazanan bu süreç, 21. yüzyılın başlarında Ortadoğu'daki demografik değişimler ve göç dalgalarıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Türkçe, dünya genelinde 200-250 milyon insan tarafından konuşulan ve 600.000'den fazla kelimeyle zengin bir dil hazinesine sahip olan bir dildir. (Akalın, 2009: 202-204; Boylu ve Başar, 2016: 310; Ercilasun, 2013: 18; Kalıçarslan ve Yavuz: 2014: 864) gibi farklı kaynaklarda defalarca vurgulandığı üzere Türkçe'nin kelime çeşitliliği ve konuşan sayısı açısından önemi büyüktür. Türkçe, Türkmen, Uygur, Kırgız, Kazak, Özbek gibi farklı lehçelere ev sahipliği yapar. Bu çeşitlilik, dilin zenginliğini ve kelimeler arasındaki etkileşimi artırarak dünyanın en yaygın dillerinden biri olmasını sağlar (Ercilasun, 2013). Bu durum Türkçe'nin sadece bir dil olarak değil aynı zamanda kültürel bir köprü olarak da işlev gördüğünü gösterir.

Türkiye'nin coğrafi konumu, siyasi ve toplumsal anlamda etkin dinamikleri bünyesinde barındırmasına olanak sağlamaktadır. Bu dinamiklerle birlikte, bölgedeki demografik ve sosyo-politik hareketlenmeler, Türkiye'ye yönelen yabancıların sayısını önemli ölçüde artırmaktadır.

Peştuca, Doğu İran koluna sınıflandırılan bir Hint-Avrupa dilidir. Tahmini konuşmacı sayısı 49.600.000'dir (Eberhard ve diğerleri, 2021). Bu makalede Afganistan'da konuşulan Peştuca üzerinde durulmuş ve söz dizimisi Türkçe ile kıyaslayarak açıklamalar yapılmıştır. Türkçe'yi yabancı dil olarak öğretme sürecinde bu dilin Peştuca konuşanlara tanıtılması, doğası gereği bir takım dilbilimsel zorluklar alanını ortaya çıkarır. Peştuca ve Türkçe arasındaki sözdizimsel farklılıklar, öğrencilerin Türkçe dil bilgisinin inceliklerini anlama konusunda karşılaştıkları karmaşık engelleri aşmak için bir analiz sunmaktadır. Bu makale, sadece bu iki dil arasındaki söz dizimsel farklılıkları ortaya çıkarmakla kalmayıp aynı zamanda Peştuca öğrenmek isteyenlerede bazı kolaylıklar sunması bakımından ayrıca ilgi çekmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada betimsel analiz yöntemi tercih edilmektedir. Betimsel analiz araştırmacıların hedefledikleri kavramlar ve olgular hakkında genel bilgiler edinmek için sıklıkla başvurdukları bir metottur (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Erkuş (2013: 18). Betimsel araştırmaların mevcut durumu tanımlama ve genellikle tarama amaçlı kullanıldığı belirtilmiştir. Araştırmacılar gözlem, görüşme, anket ve belge inceleme gibi yöntemleri betimsel çalışmalarda kullanabileceklerini ifade etmektedirler. Büyüköztürk ve diğerleri (2014: 22) ise, betimsel çalışmaların belirli bir durumu mümkün olduğunca eksiksiz ve doğru şekilde betimleyen çalışmalar olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu tür araştırmalar genellikle olayları veya durumları nesnel bir şekilde tanımlamayı hedefler ve genellikle nicel verilerin toplanıp analiz edilmesiyle gerçekleştirilir. Betimsel araştırmalar, bir konunun detaylı bir portresini çizmeyi amaçlar ve sıklıkla hipotez test etmek yerine olaylar basitçe tanımlar ve analiz eder. Bu araştırmada, Peştuca ve Türkçe'nin sözdizimsel farklılıkları bu iki dilin özgün kaynaklarından yararlanılarak karşılaştırılmaktadır.

2.1. Araştırmanın amacı

Bu araştırmanın temel hedefi, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Peştuca ve Türkçe'nin sözdizimsel farklılıklarından kaynaklanan sorunları ele alarak çözüm yollarını araştırmaktadır.

3. Bulgular

3.1. Peştuca ve Türkçe söz dizimsel farklılıklar

Bu bölümde, Peştuca ve Türkçe'de temel cümle kalıpları, aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar açıklanacaktır. Türkçe söz dizimi Peştuca söz diziminden oldukça farklıdır. Afgan öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecini zorlaştıran etmenlerden biri, Türkçe ile Peştuca'nın farklı dil ailelerine ait olmalarıdır. Bu durum dil yapılarının büyük ölçüde farklı olmasına neden olmaktadır. Türkçe cümlelerdeki kelime düzeni, özellikle cümle yapısı açısından Peştuca'dan farklıdır. İki dil arasında karmaşık cümleler oluşturmak için kullanılan yöntemler de oldukça farklı olabilmektedir.

Leyla Karahan, *"Türkçe'de Söz Dizimi"* adlı kitabında cümlenin düşünceyi, duyguyu, durumu veya olayı yargılayan en küçük birim olan kelimeleri veya kelime gruplarını tanımladığını söyler. Yazar, Türkçe'nin yapısındaki belirgin özelliğin genellikle temel unsurların kelime grupları ve cümleler içinde daha sonra yer alması olduğunu ifade eder. Bu

özelliği Türkçeyi, Hint-Avrupa ve Arap dillerinden ayıran bir özellik olduğunu belirtir. Karahan'nın vurguladığı bu dil yapısı özelliği, Türkçe cümleler ile Peştuca cümleler arasındaki en önemli benzerliklerden biridir.

3.2. Peştuca ve Türkçe alfabesi

Peştuca, Hint-Avrupa dil ailesine ait Doğu İran koluna sınıflandırılan bir dil olarak bilmektedir. Doğu profesörleri tarafından 20. yüzyılın başlarında oluşturulan 36 özel Paştuca fonetik alfabesi, prof. Moor'un liderliğinde 1962'de Afganistan edebiyat alanında kullanılmıştır. Bu 36 harften her biri için bir fonetik bir sembol verilmiş ve bunlardan 10'u çift ses veye diftonklar almıştır (Maciha, 2003).

Peştuca fonetik alfabesi çoğunlukla Arapça'dan alınmış olup, başka dillerden az sayıda harf kullanılmıştır. İslam'dan önce Peştuca dilinin yazımında kendi için özel olan (Horişti) adlı alfabeyi kullandığı belirtilmektedir. Ancak İslam geldikten sonra Arap alfabesi kullanımı başlamıştır (Çamto, 1396: 11).

Aşağıda (Huveşkay, 1395: 13-16) göre günümüzde kullanılan Peştuca alfabe gösterilmiştir:

ا، آ، ب، پ، ت، ټ، ث، ج، چ، ح، خ، څ، د، ډ، ذ، ر، ړ، ز، ژ، ږ، س، ش، ښ، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، ګ، ل، م، ن، ڼ، و، ه، ی، ي، ې، ی، ئ.

Aşağıda (Hengirmen, 2006: 34)'e göre Türkçe'de kullanılan alfabe gösterilmiştir:

a, b, c, ç, d, e, f, g, ğ, h, ı, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z.

Her iki dilin alfabelerine bakıldığında bu iki dilin alfabelerinin birbirinden çok farklı olduğu görülmektedir. Peştuca Arap alfabesini kullanılırken Türkçe Latin alfabesini kullanılır. Ayrıca Peştuca'ya özel bazı sesler (ټ، ډ، ړ، ژ، ښ، ع، ق، ڼ) Türkçe'de bulunmamaktadır. Ayrıca Peştuca ve Türkçe'nin alfabesinde sesli harflerin sayısı de farklıdır; Peştuca'da 7 sesli harf (a, ā, ə, e, i, o, u) bulunur iken Türkçe'de ise (a, ı, e, i, o, u, ö, ü) sesli harfleri olarak kullanılmaktadır.

3.3.Peştuca ve Türkçe'nin arasında basit zamanların karşılaştırılması

3.3.1. Şimdiki zaman (اوسمهال)

Peştuca'da Türkçe'deki gibi şimdeki zamanda özel bir ek bulunmamaktadır. Türkçe'de *"-yor"* şimdiki zamana özeldir. Ancak tam tersine Peştuca'da şimdeki zaman, fiilin kökünden yapılmaktadır. Aşağıda konuyla ilgili örnekler yer almaktadır:

a. *Ben kitap okuyorum. (زه کتاب لولم.)_ [zı kitab lıwalım.]* ; Peştuca örnekte (لولم)_ *[lıwalım]* kelimesinin (*okuyorum*) anlamına geldiği görülmektedir. Böylece asıl fiilin (لوستل)_ *[lıwastıl]* yani (okumak) kökü (لول)_ *[lıwıl]* olup (ام)_ *[ım]* aynı zamanda birinci şahıs ekidir (Huveşkey, 1395). Peştuca'da şimdiki zaman Türkçe'ye göre daha karmaşık görülmektedir.

b. *Sen oturuyorsun. (ته کښې.)_ [Tı kene.]*; Peştuca örnekte *(کښې)_ [kene]* kelimesinin *(oturuyorsun)* anlamına geldiği görülmektedir. Böylece asıl fiilin *(کښاستل)_ [Kenastıl]* yani *(oturmak)* kökü *(کښ)_ [ken]* olup (ې)_ *[e]* aynı zamanda ikinci şahıs ekidir.

3.3.2. Geçmiş zaman (تېر مهال)

Türkçe'deki geçmiş zamandan oldukça farklı olarak Peştuca'da*; "yakın geçmiş zaman" — "نږدې تېره زمانه" [nigde tera zamana], "uzak geçmiş zaman" — "لرې تېره زمانه" [lare tera zamana], "sürekli geçmiş zaman" — "استمراري تېره زمانه" [istimrari tera zamana], "şüpheli geçmiş zaman" — "احتمالي تېره زمانه" [ihtimali tera zamana],* ve *"mutlak geçmiş zaman" — "مطلقه تېره زمانه" [mutlaka tera zamana]* beş farklı geçmiş zaman bulunmaktadır (Huveşkay, 1395: 124-127). Peştuca'dan farklı olarak Türkçe'de iki tür geçmiş zaman vardır. Türkçe'de belirli geçmiş zaman (görülen geçmiş zaman) görgü tanığı zamandır ve geçmişte bir şeyin kesin olarak gerçekleştiğini belirtir. Belirli geçmiş zaman morfeminin –dı'sı fiillere uygulanır ve sekiz eki vardır (-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü). Bunlar yukarıda belirtilen ünlü uyumu kuralına dayanır. Sonek ünlüsü ve kök ünlüsü hem gerilik hem de yuvarlama için aynı özelliği paylaşmalıdır. Ayrıca sonek ünsüz ve kök ünsüz aynı seslendirmeyi paylaşmalıdır.

a. *Ali okula gitti. (علي مکتب ته تللی دی)_ [Ali maktıb ta tılalıy dıy.]*; Peştuca'da geçmiş zaman bir nesne sıfattan oluşur. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Peştuca'da *(تللی)_ [tılalıy]* kelimesinin *(gitti)* anlamına geldiği görülmektedir. Burda asıl fiil (تلل)_ *[tılıl]* yani *(gitmek)* ile üçüncü şahıs eki (دی)_ *[day]* beraber gelmektedir.

b. *Sara yemek yedi. (سارا دوډی خوړلي ده.)_ [sara dodıy holale da.];* bu örnekte *(خوړلي)_ [holale]* kelimesinin *(yedi)* anlamına geldiği görülmektedir. Burada fiil *(خوړل)_ [holal]* yani *(yemek)* cinsiyet ve sayı açısından üçüncü şahıs olarak kullanılmıştır.

Birinci türden farklı olarak belirsiz geçmiş zaman (öğrenilen geçmiş zaman) söylenti ve rivayet için kullanılır. olayın bizzat tanık olunmadığı, masal ve fıkralar için kullanılır. Türkçede bu tür fiillere ünlü uyumu kuralına dayanarak dört ek (-mış, -miş, -muş, -müş) olan belirsiz geçmiş zaman eklerini (-mış) ekler.

a. *Ahmet çarşıya gitmiş. (احمد بازار ته تللی دی.)_ [Ahmad bazar ta tılalıy dıy.]*; burada Türkçe'deki örnekte *(git)_ [تللی]* fiilinin *(-miş)_ [دی]* ekiyle geldiği görülmektedir. Yani bu durumda kişi Ahmet'in çarşıya gittiğini görmemiş ama gidişini bilir, bu yüzden öğrenilen geçmiş zaman fiil ekini eklemiştir. Ama aksine Peştuca'daki örneğine bakarsak fiil aynen normal şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla bu durum, iki dil arasında geçmiş zamanın çok farklı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Peştunlar için özellikle öğrenilen geçmiş zamanın öğrenilmesi pek çok sorun yaratmaktadır.

3.3.3. Gelecek zaman (راتلونکی مهال)

Türkçe'de gelecek zaman eki (ünlü yumuna dayalı) –acak veya –ecek'tir. Ünlüyle biten bir fiil kökünden sonra bir yardımcı sesi -y (-yecek) kullanılır. Eğer ek bir ünlüyle devam ederse, (acağ veya eceğ)'a aktırılır. Ancak Peştuca'da gelecek zaman çok basit ve kolay şekilde oluşturulur. Peştuca'da gelecek ve şimdiki zaman fiilleri arasında çok fark yoktur. Ama fiil veya ismin önündeki *(به)_ [ba]* eki, fiili şimdiki zamandan gelecek zamana çevirir.

a. *Biz Afganistan'a gideceğiz. (موږ به افغانستان ته ځو)_ [Mog ba Afganistan ta zo.]*; bu örnekte *(افغانستان)_ [Afganistan]* isminin önünde (به)_ *[ba]* eki gelerek cümlenin şimdeki zamandan gelecek zamana doğru evrildiği görülmektedir. Eğer cümleden (به)_ *[ba]* ekini çıkararırsak cümle şimdeki zamana döner. Bu ek bazen isimden,

bazen fiilden önce gelir. Ancak bazı durumlarda cümle içinde zaman edatı gelince (به)_ *[ba]* ekini getirmeye gerek kalmamaktadır.

b. *Gelecek hafta sınavlar başlayacak. (راتلونکي اونۍ امتحانونه شروع کيږي.)_ [Ratlonke onıy imtihanona şurokegi.]*; bu örnekte (راتلونکي اونۍ)_ *[Ratlonke onıy]* yani gelecek hafta, zaman edatı olarak kullanıldığı için (به)_ *[ba]* ekine gerek kalmamıştır.

3.4.Peştuca ve Türkçe'nin cümle yapıları

Afgan öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecini karmaşık hale getiren etmenler arasında, Peştuca ve Türkçe'nin farklı dil ailelerine ait olmaları yer almaktadır. Bu durumda dil yapılarının büyük ölçüde farklı olmasıyla kendini göstermektedir. Türkçe cümlelerdeki kelime sıralaması, özellikle Peştuca'ya kıyasla oldukça değişiktir ve cümle yapılarında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum her iki dilde karmaşık cümlelerin kurulmasında farklı yöntemlerin kullanılmasına neden olmaktadır.

Leyla Karahan, *"Türkçede Söz Dizimi"* adlı eserinde; bir cümlenin bir düşünceyi, duyguyu, durumu veya olayı yargıyla ifade eden kelimelerin veya kelime gruplarının en küçük birim olduğunu açıklamaktadır. Yazar, Türkçe'nin dil yapısındaki belirgin özelliğin genellikle temel unsurların kelime grupları ve cümleler içinde daha sonra yer alması olduğunu vurgular. Bu özellik, Türkçe'yi Hint-Avrupa ve Arap dillerinden ayıran bir özellik olarak kabul edilmektedir (Karahan, 2010: 9). Karahan'ın tanımladığı bu Türkçe dil yapısı özelliği, Türkçe cümleleri Peştuca cümlelerle benzetilen önemli bir özelliktir.

Meşhur Peştun dilbilimci Muhammed Kasim Çamto , *[تشريحي ژبپوهنه] (Tanımlayıcı Dilbilim)* adlı eserinde cümlenin; özne ve yüklem içeren kelimelerin ve sözcüklerin birleşiminden oluştuğunu ve genel bir anlam taşıdığını açıklar. Yazara göre, her dilin kendi yapısı içinde kurduğu cümlelerin kendi özgün yapısına sahip bir tür ve şekil olduğunu vurgular. Dolayısıyla bir dilin cümle yapısını başka bir dil ile karşılaştırılamayacağını ifade eder (Çamto, 1396: 121).

Peştuca ve Türkçe'nin cümle yapıları aşağıda göstermektedir:

Peştuca : *Özne (فاعل) + Nesne (مفعول) + Fiil (فعل)*
Türkçe : *Özne + Yer Tamlayıcısı + Fiil*

Peştuca cümlesinin temel kelimi düzeni (Özne, Nesne ve Fiil) şeklindeyken, Türkçe'de ise cümlenin temel düzeni (Özne, Nesne ve Fiil) şeklindedir. Peştuca ve Türkçe'nin cümle yapılarına baktığında, yüklemin Türkçe'de genellikle Altay dil grubuna mensup olduğu ve cümlenin sonunda yer alırken İngilizce gibi Hint-Avrupa dil ailesine ait Avrupa kolu dillerde genellikle cümlenin ortasında bulunduğu görülür. Ama bunlara karşı benzer şekilde İran grubuna ait olan Peştuca'da da yüklemin genellikle cümlenin sonunda bulunduğu gözlemlenmektedir.

a. *(اسد کورنۍ دنده لیکي.)_ [Asad koranıy danda liki.]*, Peştuca cümleyi Türkçe'ye çevirirken *(Asad ödev yapıyor.)* olur. Bu örnekte *(اسد)_ [asad]* özne, *(کورنۍ دنده)_ [ödev]* nesne ve *(لیکي)_ [yapıyor]* cümlede fiil olarak gelmiştir.

b. *(.پلار مې موټر اخیستی دی)_ [Pılar me motar ahistay dıy.]*, Peştuca cümleyi Tüurkçe'ye çevirirken *(Babam araba almış)* olur. Aynı şekilinde bu örnekte de *(پلار)_ [Baba]* özne, *(موټر)* nesne ve *(اخیستی)_ [almış]* cümlede fiil olarak gelmiştir.

Her ne kadar Peştuca ve Türkçe'nin yapısal olarak cümle yapısı benzer olsa da cümle oluşturma sürecinde belirli farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar, Peştuca konuşanlar için Türkçe öğreniminde zorluklar yaratabilirler. Örneğin, Peştuca'da olumsuz bir cümle yazarken olumsuzluk eki fiilden önce geldiği halde, Türkçe'de olumsuzluk ekinin fiilden sonrasına gelmesi gibi farklar bulunmaktadır.

a. (.ته کور ته نه ځې)_ [Tı kor ta na ze.], cümlesi Türkçe'ye *(Sen eve gitmiyorsun)* şeklinde çevrilebilir. Peştuca'daki bu örnekte *(نه)_ [na]* olumsuzluk eki *(ځې)_ [ze]* fiilden önce gelirken Türkçe'de olumsuzluk ekinin *(-me)* fiilden sonra gelmektedir.

b. (.موږ جنګ کول نه خوښوو)_ [Mog cang kawıl na hwahawo.], cümleyi Türkçe'ye *(Biz savaş etmeği sevmiyoruz.)* şeklinde çevrilebilir. Bu cümlede de aynı şekilde olumsuzluk eki *(نه)_ [na]*, *(خوښوو)_ [hwahawo]* fiilden önce gelmiştir. Ama tam tersine Türkçe'deki olumsuz cümlelerde olumsuz eki fiilden sonra gelir.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise Türkçe ve Peştuca arasında olumsuzluk eklerinin sayısındaki değişmedir. Türkçe'de genel olarak *(-ma/-me)* ekleri olumsuzluk ekleri olarak kulanılmaktadır. Ancak bazı durumlarda değişiklik gösterebilirler; mesela şimdiki zamanda olumsuzluk eki *(-mı, -mi, -mu, -mü)* iken, geniş zamanda *(-maz/-mez)* olumsuzluk eki olarak kullanılmaktadır. Ancak tam tersine Peştuca'da sadece *(نه)_ [na]* olumsuzluk eki kullanılır. Bazı zamanlarda özellikle emir cümlelerinde *(نه)_ [na]* yerine *(مه)_ [ma]* kullanılmaktadır. Dolayısıyla Türkçe'deki bu durum, Peştun öğrenciler için kafa karışıklığı yaratabilir.

Peştuca'da soru cümlesinin oluşturulması iki şekilde yapılır; ses yükselmesi veya soru eki getirilmesiyle yapılmaktadır. Peştuca'da ifadeler ve sorular arasında hiçbir fark yoktur ama evet-hayır soruları (Basit bir evet veya hayır ile cevaplanabilir) cümlenin sonunda sesin yükseltilmesiyle normal ifadelerden ayrılır. Ama bazen soru ifadelerini kullanıldığını zamanlarda ses yükselmesine gerek kalmaz. Ayını şekilde Türkçe'de de bir cümlenin soru amacını taşadığını belirten özel bir melodi bulunmaktadır. Bu melodi, cümlenin olumlu ifadeden ve diğer cümle türlerinden farklı olduğunu vurgular. Toplum içerisinde kullanılan bir soru melodisidir. Türkçe'de soru cümlelerinin melodisi normal cümlelerin melodisinden farklılık gösterir.

Evet-hayır tarzı soru cümleleri, beyan cümleleri gibi tonlanır; normal anlam ile tonlama vurgulu hecenin en sona gelmesiyle tamamlanır. Soru cümlesinde soru edatı olur *(-mı)* ile belirtilir.

Kim, ne, hangi, niçin, nasıl, nerede, ne zaman, ne kadar gibi soru kelimelerini içeren sorular, normal anlam taşadığında tonlama soru kelimesinde yoğunlaşır ve sonraki hecelerde yavaşça kaybolur (Demircan, 2015: 168-169).

a. *(.عبدالرحمان بابا شاعر دی)_ [Abdurrahman baba şayer dıy.]*, Cümlesi Türkçe'ye *(Abdurrahman Baba bir şairdir.)* şeklinde çevrilebilir. Peştuca'da bu basit bir cümledir ancak cümlenin son kısmı *(شاعر دی)_ [şairdir]* vurgulanırsa cümle, soru cümlesine dönüşür. *(عبدالرحمان بابا شاعر دی؟)_ [Abdurrahman baba şayer dıy?]*, Türkçe'de *(Abdurehman Baba bir şair midir?)*

Yukarıdaki örnekte, Peştuca'da cümlenin son kısmı vurgulanarak cümlenin soruya dönüştürülebildiği görülmektedir. Ancak diğer taraftan Türkçe'de soru eki (*-mı)* olduğu görülmektedir. Türkçe'de bu melodi olmasına rağmen Peştuca'dan farklıdır. Çünkü Peştuca'da sadece ses yükselmesi ve soru işareti gelmesiyle cümle soruya dönşürken, Türkçe'de ise soru eki (*-mı)* getirmek de lazım kalmaktadır.

Türkçe'de soru eki *(-mı)* iken Peştuca'da sadece *(ایا)_ [aya]* soru eki olarak kullanılmaktadır.

b. (ایا ته امان الله خان پیژنې؟)_[aya tı Amanullah Han pejane?] cümlesi Türkçe'ye *(Sen Amanullah Hanı'ı tanıyor musun?)* şeklinde çevrilebilir. Burada dikkat çeken nokta, Peştuca ve Türkçe arasında soru eklerin sayısıdır. Türkçe'de (-mı, -mi, -mu, -mü) soru eki olarak kullanılırken, Peştuca'da sadece *(ایا)_ [aya]* soru eki olarak kullanılmaktadır. İkinci bir farklılık da bu iki dil arasında farklı yerlerde soru ekinin gelmesidir; Türkçe'de cümlenin sonunda gelirken, Peştu dilinde cümlenin en başında gelir.

Bu tür sözdizimsel farklılıkların Peştun öğrenciler açısından zor anlaşıldığı ve Türkçe'yi kolaylıkla öğrenemedikleri düşünülmektedir.

3.5.Peştuca'daki olan edatlar ile Türkçe edatların karşılaştırılması

Peştuca ve Türkçe arasındaki farklardan biri de edatların kullanımı konusudur. Türkçe'de genellikle edatlar kelimelerden sonra gelirken Peştuca'da edatlar bazen kelimelerden önce ve bazen de kelimelerden sonra yer alabilmektedir (Çamto, 1396: 90-91). Bu durum iki dil arasında belirgin ayrım ortaya koymaktadır. Peştuca'da edatların bu esnek kullanımı dilin zenginliğini ve çeşitliliğini yansıtırken, Türkçe'de edatların belirli bir sıralamaya göre kullanılması dilin daha düzenli ve kuralcı yapısını ortaya koymaktadır.

-da (په)_ [pı] : Bu edat son ek olmadan da kullanılabilir. Dolaylı cümlelerin tekil ve eril isimlerinde, basit cümlelerin dişil isimlerinde ve her eki cinsiyetin çoğul isimleriyle kullanılabilir.

a. *(په کور کې څوک نشته.)_ [Pı korke sok nışta.]* cümlesi Türkçe'ye (Evde kimse yok) şeklinde çevrilebilir. Bu örnekteki Peştuca cümlede *(په)_ [pı]* edatı (-de -da) anlamındadır ve (ev) kelimesinden önce geldiği görülmektedir ancak Türkçe bu ek cümlede kelimeden sonra gelmektedir.

b. *(په ژمي کې شپې لنډې وي.)_ [Pı zami ke şpe lande ve.]* cümlesi Türkçe'ye (Kış mevsiminde geceleri kısadır.) şeklinde çevrilebilir. Burada da *(په)_ [pı]* edatı (-de -da) anlamındadır ve (kış) kelimesinden önce geldiği görülmektedir ancak Türkçe bu ek cümlede kelimeden sonra gelmektedir.

-dan (تر) [tır] : Bu edatı dolaylı durumdaki isimlerle birlikte; bir nesneyi başka bir nesneyle karşılaştırdığı zaman, bir şeyin altındaki bir yeri veya bir şeyin altındaki bir yönü belirtiği zaman gelebilmektedir.

a. *(احمد تر محمد لایقه زده کونکی دی.)_ [Ahmad tır muhammad layeka zdakaonkay dıy]* cümlesi Tükçe'ye (*Ahmed Muhamed'den zeki bir öğrencidir.)* şeklinde çevrilebilir.

Peştuca'daki örneğinde (تر)_ *[tır]* edatı (-den -dan) anlamındadır ve Muhammed kelimesinden önce kullanıldığı görülmektedir. Ama bunun aksine Türkçe'de aynı ek Muhammet kelimesinden sonra kullanılmıştır.

b. *(قلم تر میز لاندې ولوېد)_ [Kalam tır mez lande olved.],* cümlesi Türkçe'ye (Kalem masanın altına düştü) şeklinde çevrilebilir. bu cümlede de (تر)_ *[tır]* edatı (-den -dan) anlamındadır ve Peştu dil mantığında (masanın altından düştü) şeklinde düşünülüp söylenirken Türkçe'de ise masanın altına düştü şeklinde ifade edilir.

Üzerinde (پر) [pır] : Peştu dilinde bu edatı bir şeyin yerini, yönünü, nedeni, keserli sayıda vb. İfade etmek için kullanılabilir.

a. (دودی پر میز پرته ده.)_ [Dodıy pır mez prata da.] cümlesini Türkçe'ye (Yekmek masa üzerindedir.) şeklinde çevrilebilir. Peştuca'daki örneğinde *(پر) _ [pır]* edatı (üzerinde) anlamı taşımaktadır ve masa kelimesinden önce kullanıldığı görülmektedir. Ancak aynı ifade Türkçe'de oluşturulurken sözkonusu ifade masa kelimesinden sonra gelmektedir.

b. *(زه پر پښتو خبرې کوم.) _ [Zı pır Paşto habare kavom]* cümleyi Türkçe'ye çevirirken (Ben Peştuca hakkında konuşuyorum) olur. Burda *(پر) _ [pır]* edatı yukarıdaki örnekten farklı amac için kullanılmıştır ve hakkında anlamındadır. (Peştuca) kelimesinde önce geldiği görülmektedir. Aynı kullanım Türkçe'de farklı olarak (Peştuca) kelimesinden sonra gelmektedir.

İle (له) [lı]: *(له) _[lı]* edatı her zaman *(ځخه)_ [saha]* ve *(نه)_ [na]* edatlarla beraber kullanılmaktadır. Yer göstermek ve bir nesneyi başka bir nesneyle karşılaştırmak için kullanmıştır.

a. *(د علي ورور له استانبول ځخه راغلی دی.)_ [De Ali oror lı İstanbol saha ragalay dıy.]* cümlesi Türkçe'ye *(Alinin kardeşi İstanbuldan gelmiştir.)* şeklinde çevrilebilir. Bu Peştuca'daki cümlede iki edatı kullandığı görülmektedir. Birisi *(له)_ [lı]* kelimesi ki (İstanbul)'dan önce gelmiş olduğu görülürken diğerinin ise *(ځخه)_ [saha]* (İstanbul)'dan kelimesinden sonra geldiği görülmektedir. Ancak Türkçe'de bunun aksine sadece bir (-den -dan) edatı kullanmıştır.

b. *(زما زوی د احمد له زوی نه غټ دی.)_ [zıma zoy de Ahmad lı zoy na gat dıy.]* cümlesi Türkçe'ye *(Benim çocuğum Ahmed'in çocuğundan büyüktür.)* şeklinde çevrilebilir. Burada da aynı yukarıdaki örnek gibi iki tane edat kullanmıştır. Ama yukarıdaki cümleden farklı olarak *(له)_ [lı]* yerine burada *(نه)_ [na]* edatı kullanmıştır.

-e (ته)_ *[ta]:* Bu edatı Peştu dilinde yeri belirtmek için kullanılır.

a. (حمزه مکتب ته ځي.)_ [Hamza maktıb ta zi.], cümlesi Türkçe'ye *(Hamza okula gidiyor.)* şeklinde çevrilebilir. Anlam olarak yönelme eki olan *(نه)_[ta]* Peştuca'da (-e -a) anlamındadır ve okul kelimdesinden sonra geldiği görülmektedir. Burada Peştuca ve Türkçe arasında benzer bir kullanım dikkati çekmektedir. Zira aynı kullanım Türkçe'de de sözkonusudur.

b. *(د ماستيري ختمېدو وروسته افغانستان ته ځم.)_ [De mastari hatmedo urosta Afganistan ta zım.]* cümleyi Türkç'eye çevirirken *(Yüksek lisans bitirdikten sonra Afganista'a gideceğim.)* olur. Bu örnekte de *(ته)_[ta]* eki yönelme anlamı vermektedir ve Afganistan kelimesinden sonra kullanılmıştır. Benzer kullanım Türkçe için de sözkonusudur.

3.6. Peştuca ve Türkçe arasında dilek-şart ayrımı

Tasarlama kipleri arasında bulunan ve dilek-şart kipi olarak bilinen "-sA" eki tarihsel gelişimi esnasında farklı biçimlere ve işlevlere sahip iki ek tarafından birleştirilerek oluşturulmuştur. Şart kipi oluşturan -sa/-se eki ile dilek kipi oluşturan -sa/-se ekleri farklı yapı unsurlarından meydana gelmiştir (Korkmaz 1995: 160- 2). Dilek-şart kipleri, Peştuca ve Türkçe arasında oldukça karmaşık bir konudur. Peştuca ve Türkçe'de cümle yapıları genel olarak (özne, nesne ve fiil) olarak benzerlik göstermektedir. Ancak her iki dilin kendine özgü özellikleri vardır. Örneğin Peştuca'da şart cümleleri Türkçe'den oldukça farklılıklar gösterir. Peştuca'da şart eki genellikle cümlenin başında yer alırken, Türkçe'de ise fiilden sonra bulunmaktadır. Türkçe'deki şart eklerin *(sa/se)* yerine Peştuca'da sadece *(که)_ [kı]* eki var.

a. *(که پیسې وګټم موټر به واخلم.)_ [Kı payse ogatım motar ba wahlım.]* cümlesi Türkçeye *(Para kazanırsam araba alacağım.)* şeklinde çevrilebilir. Peştuca ve Türkçe cümlelere bakarsak her iki cümlede şart ekinin farklı yerlere yerleştirildiği gözlemlenmektedir. Peştuca cümlede şart eki cümlenin başında (para) kelimesinden önce yer alırken, Türkçe'de ise (kazanmak) fiilinden sonra gelmiştir.

b. *(که تېزېس څخه بریالی دفاع وکړم، د فراغت سند به واخلم.)_ [Kı tezes sha baryalıy defa okrım de firagat sanad ba vahlım.]* cümlesi Türkçe'ye *(Tezimden başarıyla savunma yaparsam, sertifika alabileceğim.)* şeklinde çevrilebilir. Burada da şart eki Peştuca örnekte (tez) kelimesinden önce gelirken Türkçe'de ise (yapmak) fiilinden sonra geldiği görülmektedir.

Timurtaş (1981: 131) çalışmasında, eski Türkçe döneminde -sA ekinin şart işlevinin yanı sıra dilek işlevini de taşadığını belirtirken, Uzman (1992: 9) ise bu ekin öncelikle şart işlevini yansıttığını belirtmiş daha sonraları orta Türkçe metinlerde dilek işlevini de üstlendiğini ifade etmiştir. Ergin (1972: 310) ise -sA ekinin şart eki olarak tanımlandığını ve bazen istek ifade etmek için de kullanılabileceğini söylemiştir. Ergen'e göre bu tür kullanımlarda aslında bir şart değil, bir temmeni ifadesi yer almaktadır.

Dilek ve şart kipinin bu şekilde bir arada kullanılabilmesi, Türkçe dilinin esnekliğini ve zenginliğini göstermektedir. Bu eklerin farklı işlevlerde kullanılabilmesi, dilbilimcilerin ve dil araştırmacılarının Türk dilinin yapısını daha derinlemesine incelemesine ve anlamasına olanak tanır. Dilin zaman içindeki evrimi ve bu tür eklerin işlevsel değişimleri, dilbilim açısından önemli bir konudur ve dilbilimcilerin üzerinde çalışmaya devam ettiği bir alandır.

Türkçe'de şart ve dilek ekleri aynı olmakla birlikte Peştuca'da şart kipi için *(که)_ [kı]* ve dilek kipi için *(کاشکې)_ [kaşke]* kullanılmaktadır. Türkçe'de şart ve dilek ekinin kullanılması

Peştunların Türkçe öğrenmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü Peştun öğrenciler, kullanımların ayırt etmekte zorlanmaktadır.

a. *(کاشکي سبا باران وشي!)_ [Kaşke saba baran uşi.]* cümlesi Türkçe'ye *(Keşke yarın yağmur yağsa.)* şeklinde çevrilebilir. Buradaki örnekte dilek kipi cümlenin başında geldiği görülmektedir. Ancak Peştuca örnekte (keşke) kelimesinden sonra ayrıca (-se -sa) eki gelmez. Türkçe'de ise benzer bir kullanım olarak (keşke) kelimesi cümlenin başında yer alsa da fiilin sonunda (-se -sa) ekleri de gelir. Söz konusu örnekte (yağsa) fiilinde olduğu gibi.

b. *(کاشکي د دنيا په سر شخړې نه وای!)_ [Kaşke de donya pı sar şhare na vay!]* cümlesi Türkçe'ye (Dünyada çatışmalar olmasaydı.) şeklinde çevrilebilir. Bu örnekte de aynın yukarıdaki örnek gibi benzer bir kullanım sözkonusudur. Peştuca'da (keşke) kelimesi cümlenin başında yer almış ancak (-se -sa) eklerine yer verilmemiştir. Türkçe de ise benzer olarak (keşke) vardır ama bunun yanısara (-se -sa) ekleri de fiilin sonuna eklenmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma sonuda,

1 - İki dil arasında farklı alfabe kullanıldığı ve iki dilin benzer olmayan seslere sahip olduğu görülmüştür.

2- İki dil arasında temel zaman kullanımlarında ciddi farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

3- İki dil arasında sözdizimsel olarak genel anlamda cümle formlarının benzediği ama çoğu yerde de farklılıkların bulunduğu ortaya çıkmıştır.

4- Her iki dilde de isimlere ve fiillere gelen eklerin kullanım yerlerinin genel olarak farklılık arzettiği ama bazı istisnai durumlarda da benzerlikler gösterdiği gözlemlenmiştir.

5- Her iki dilde de edat kullanım yerlerinin tam aksi olduğu Türkçe'de kelime sonu tercih edilirken Peştuca'da kelime başlarının tercih edildiği dikkati çekmiştir.

ÖNERİLER

Bu çalışma sonunda,

1- Her iki dilde benzer olmayan seslerin öncelikle belirlenmesi, öğrenen kişi tarafından yanlış teleffuzlara yol açılmasına engel olunur.
2- Hedef dili öğrenen bireyin zaman formlarındaki temel farklılığı görmesiyle birlikte uzun süre sürecek olan olası bir kafa karışıklığının en başından önlenmesi sağlanmış olur.
3- Hedef dili öğrenen birey sözdizimsel anlamda iki dil arasındaki benzerlikten hareketle dili konuşmasının kolay olacağı ve bunun üzerine de diğer istisnai durumları inşa etmesinin öğrenme sürecini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.
4- Hedef dili öğrenen bireyin sonek ve önek kullanımlarıyla ilgili karışıklık yaşamaması için öncelikle benzer kullanımlardan hareketle eğitime devam edildiğinde öğrenen için bir kolaylık olmuş olacaktır.
5- Hedef dili öğrenen birey edat kullanımlarının farklılık arzettiğini bilir ve ona göre koşullanırsa dil öğrenim sürecinde motivasyonunda değişim olmayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akalın, H. Ş. (2009). Türk dili: Dünya Dili. *Türk Dili*, 687, 195-204.
Aksan, D. (1977). *Her Yönüyle Dil* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
Bangoğlu, T. (2015). *Türkçe'nin Grammeri.* 10. *Baskı. TDK Yayınlar,* (528).
Boylu, E. ve Başar, U. (2016). Türkçe Öğretim Merkezlerinin Güncel Durumu ve Standartlaştırılması Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(22), 309-324.
Büyüköztürk Ş, Çakmak E, Akgün Ö, Karadenġz Ġ, Demġrel F (2014) *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (Pegem Akademi, Ankara).
Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
Demircan, Ö. (2015). *Türkçenin Sesdizimi (Sesler, Sesbirimler, Ayırıcı Özellikler, Ses Değişimleri, Vurgu, Vurgulama, Ezgi, Ezgileme).* İstanbul: Der Yayınları.
Eberhard, D. M., Simons, G. F. & Fenning, C. D. (Eds). (2021). *Wthnologue* (24th ed).
Ercilasun, A. B. (2013). Türkçenin Dünya Arasındaki Yeri. *Dil Araştırmaları* 12(12), 17-22.
Ercilasun, A. B. (2013). Türkçenin Dünya Arasındaki Yeri. *Dil Araştırmaları* 12(12), 17-22.
Erdem, İ. (2009). Yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili bir kaynakça denemesi [A bibliography essay on the teaching Turkish to the foreigners]. *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (3), 888-937.
Ergin, Muharrem (1972). *Türk Dil Bilgisi,* İstanbul: Bayrak Yayınları.
Erkuş, A. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci*, (Seçkin Yayıncılık, Ankara).
Erol, S. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde eğitsel oyunların kullanımı.* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya.
Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi.* 5.b, Ankara.
Kılıçarslan, R. ve Yavuz, A. (2014).Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Sosyal Medya Kullanımında Yaptıkları Yazma Hataları. *Electronic Turkish Studies*, 9(3), 863-877.
Korkmaz, Z. (1995). "-sa / -se Dilek - Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var Mıdır?" *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I,* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 160-167.
Timurtaş, Faruk Kadri (1981). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer - Metin - Sözlük,* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2. Baskı.
Ungan, S. (2013). Dinleme. İçinde: A. Kırkkılıç, H. Akyol (Ed.), *İlköğretimde Türkçe öğretimi* (ss. 135- 161) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
Uzman, Mehmet (1992). *Türkçede Şart ve Emir Kipinin Tarih İçindeki Gelişimi,* Edirne: Trakya Üniversitesi, Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
خوښکی، محمد صابر. (۱۳۹۵ل). پښتو غږپوهنه او ویپوهنه.ننګرهار: خټیځ خپرندویه ټولنه
چمتو، محمد قسیم. (۱۳۹۶ل). تشرېحي ژېپوهنه. کابل: جهان دانش خپرندویه ټولنه.
زیار، مجاور احمد. (۱۳۸۴ل). پښتو پښویه. کابل: دانش خپرندویه ټولنه.

NAKDİ KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

AN APPLICATION ON THE EFFECT OF CASH LOANS ON ECONOMIC GROWTH

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül ERTUĞRUL

İstanbul Gelişim Üniversitesi, aertugrul@gelisim.edu.tr - 0000-0002-6564-6326

Arş. Gör. İlknur KÜLEKÇİ

İstanbul Gelişim Üniversitesi, ikulekci@gelisim.edu.tr - 0000-0003-0953-3519

ÖZET

Finansal sistemin temel yapı taşlarından olan bankalar fon arz ve talep edenler arasında köprü vazifesi görerek fonların atıl kalmasının önüne geçerek finansal piyasaları derinleştirirler. Bankalar fon ihtiyacı olan ve yatırım yapacak olan işletmelere fon aktarımı yaparak işletmelerin büyüme ve değer artışlarını da sağlamaktadırlar. Büyüyen işletmeler ise ülke ekonomisine katkı sunarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın da artmasına yol açarlar. Bankalar reel sektöre krediler aracılığıyla fon sağlamakta ve özellikle de nakdi kredilerin payı toplam krediler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenler düşünüldüğünde bu çalışmada kullandırılan Toplam Nakdi Kredilerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki artış ya da azalışın nedeni olup olmadıkları değerlendirilmiştir. Araştırmada kullanılan değişkenlerden TNKTM (Toplam Nakdi Krediler/Toplam Mevduat) oranı ile LGSYİH (Logaritma Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) için yapısal kırılma ve kırılmasız birim kök testleri yapılmış ve ardından kısa dönemli ilişki tespiti için Granger Nedensellik analizi ve uzun dönemli ilişkinin değerlendirilmesi amacıyla da Johansen Eşbütünleşme testi yapılmıştır. Analiz dönemi olarak 2003-2024 yılları çeyrek verileri kullanılmış ve TNKTM'nin kısa dönemde LGSYİH'nın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak iki değişken arasında söz konusu dönemler için uzun dönemli bir ilişkiye rastlanmadığı bulgusuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nakdi Krediler, Ekonomik Büyüme, Granger Nedensellik Analizi, Johansen Eşbütünleşme Testi.

ABSTRACT

Banks, one of the basic building blocks of the financial system, act as a bridge between those who supply and demand funds, preventing idle funds and deepening the financial markets. Banks also ensure the growth and value increases of enterprises by transferring funds to enterprises that need funds and will invest. Growing enterprises, on the other hand, contribute to the national economy and lead to an increase in the Gross Domestic Product. Banks provide funds to the real sector through loans and especially the share of cash loans has an important place in total loans. Considering these reasons, this study analyses whether Total Cash Loans

are the cause of the increase or decrease in Gross Domestic Product. Among the variables used in the study, structural break and unbroken unit root tests were performed for the TNKTM (Total Cash Loans/Total Deposits) ratio and LGSDP (Logarithm Gross Domestic Product) and then Granger Causality analysis was performed to determine the short-term relationship and Johansen Co-integration test was performed to evaluate the long-term relationship. Quarterly data for the years 2003-2024 were used as the analysis period and it was concluded that TNKTM is the cause of LGDP in the short run. However, it is found that there is no long-run relationship between the two variables for the periods in question.

Keywords: Cash Loans, Economic Growth, Granger Causality Analysis, Johansen Co-integration Test.

1. GİRİŞ

Bankacılık sektörü, finansal sistemin temel yapı taşlarından biri olarak, fon arz ve talep edenler arasında bir köprü görevi üstlenmekte ve ekonomik kaynakların etkin dağılımını sağlamaktadır. Bankalar, atıl durumdaki fonları ekonomiye kazandırmanın yanı sıra finansal piyasaların derinleştirilmesi gibi kritik rolleri üstlenmektedir. Özellikle reel sektöre kredi aktarımı yoluyla işletmelerin büyümesine ve değer kazanmasına katkıda bulunmakta, bu süreç yalnızca işletme düzeyinde bir büyüme ile sınırlı kalmayıp ulusal düzeyde ekonomik büyümeyi de teşvik etmektedir (Babuşcu ve Hazar, 2017).

Bankaların kredi kullandırması, ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyen bir unsurdur. Kredi hacmindeki artış, bireylerin elinde daha fazla nakit bulunmasını ve buna bağlı olarak harcama eğilimlerinin yükselmesini beraberinde getirir. Bu durum, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) artışına katkı sağlarken, literatürde belirtildiği üzere, piyasadaki para arzının büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu kadar, enflasyonu da artırabileceği öngörülmektedir (Ersin, 2023). Banka kredi miktarı arttığında piyasa parasal olarak genişleyeceği için tüketim ve yatırım harcamalarının genişlemesi beklenir. Bu durumdan kaynaklı talep artışını üretim eviyesi karşılayamayacağı için enflasyonist baskı oluşacaktır (Mishkin, 2007).

Krediler genel olarak nakdi ve gayrinakdi olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Bankalar tarafından işletmelere sağlanan gayrinakdi krediler, kurumsal kredi kategorisinde değerlendirilmektedir. Ancak piyasada yaygın olarak kullanılan kredi türü, hem bireyler hem de işletmeler tarafından tercih edilebilen nakdi kredilerdir. Nakdi krediler, toplam krediler içerisinde önemli bir yer tutmakta ve ekonomik büyüme sürecinde kritik bir rol üstlenmektedir. Özellikle işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanmasında nakdi krediler, üretim ve istihdam süreçlerini destekleyerek ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir (Okay, 2017).

Nakdi kredilerin toplam krediler içerisindeki payının yüksek olması, bankaların reel sektöre sağladığı finansal desteğin etkinliğini göstermektedir. Özellikle, işletmelerin yatırım ve işletme sermayesi ihtiyaçlarının karşılanmasında nakdi krediler, finansal sistemin işleyişine önemli katkılar sunmaktadır. Bu krediler, hem işletmelerin kapasite artırımı ve inovasyon süreçlerini

desteklemekte hem de üretim ve istihdam yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu bağlamda, nakdi kredilerin toplam krediler içindeki payının yüksek olması, bankaların reel sektöre sağladığı finansal desteğin etkinliğini de göstermektedir.

2. Literatür Taraması

Literatür araştırması sonucunda, bankaların takipteki kredileri ile makroekonomik göstergeler arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların ağırlık kazandığı tespit edilmiştir. Takipteki krediler, bankaların verdiği kredilerin belirlenen geri ödeme sürelerinde tahsil edilememesi nedeniyle sorunlu hale gelen finansal araçlar olarak tanımlanmaktadır. GSYİH, ekonomik büyümeyi ölçmek için sıklıkla kullanılan bir gösterge olup, takipteki kredi miktarının GSYİH üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Bazı araştırmalar, takipteki kredilerin artışının bankacılık sisteminde likidite sorunlarına yol açarak ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini (Sevinç, 2021; Zainol vd., 2018; Louzis, Vouldis & Metaxas, 2012) ileri sürerken, diğer çalışmalarda bu ilişkinin analiz yöntemine ve kullanılan veri setine bağlı olarak değişkenlik gösterebildiği ifade edilmektedir (Genç ve Şaşmaz, 2016; Fofack, 2005). Öte yandan, piyasadaki para miktarının artmasıyla kredi kanallarının genişlemesi, yatırımların ve ekonomik faaliyetlerin artmasını sağlayarak büyümeyi destekleyebilir. Bu bağlamda, nakdi kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki rolü yalnızca riskler açısından değil, aynı zamanda büyümeyi teşvik edici etkiler kapsamında da ele alınmaktadır. TNKTM'nin artmasının ekonomik büyümeye pozitif katkı sunacağı öngörüsü, bu çalışmanın temel varsayımlarından biridir.

Ekonomik büyüme ile finansal piyasa gelişimi arasındaki ilişkiyi açıklayan önemli teorilerden biri, McKinnon ve Shaw'un (1973) finansal liberalizasyon teorisidir. Bu teori, finansal piyasalardaki devlet müdahalelerinin kaldırılmasının tasarruf ve yatırımları artırarak ekonomik büyümeye katkı sağladığını öne sürmektedir. Finansal serbestleşmenin, kredi hacmini genişleterek ekonomik büyümenin hızlanmasına katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, kredi kanalı ekonomik faaliyetlerin finansmanında önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

King ve Levine (1993), finansal aracılık faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamışlardır. Çalışmalarında, finansal derinliğin (örneğin banka kredilerinin GSYİH'ye oranı) ve finansal sistem etkinliğinin ekonomik büyümeyi desteklediği bulgulanmış ve bu sonuçlar, 80'den fazla ülke verisi ile Schumpeter'in finansal aracılık ve büyüme arasındaki güçlü ilişkiyi ifade eden görüşlerini desteklemiştir.

Bu çalışmayla Türkiye'nin 2003-2024 dönemine ait çeyrek dönem verilerini temel alarak toplam nakdi krediler ile GSYİH arasındaki ilişkinin dinamiklerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, hem akademik literatüre hem de ekonomik aktörlerin karar alma süreçlerine katkı sunması beklenmektedir.

3. Araştırma

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bankacılık sektörü finansal sistemin en temel yapı taşlarından bir tanesidir. Finansal kurumlar içerisinde en önemli paya sahip olan bu kurumlar fon arz edenler ile fon talep edenlerin arasında bir köprü olması ile fonlara akıcılık sağlayarak atıl fonların finansal sisteme aktarılmasını sağlarlar. Bankaların en temel görevi aracılık fonksiyonu olduğu düşünüldüğünde fon ihtiyacı olan işletmelerin yatırımlarının finanse edilmesinde önemli rol üstlenirler. İşletmelerin reel varlık yatırımlarının finansmanlarını sağlayan bankalar bu işlevlerini krediler yoluyla gerçekleştirebilmektedirler. Bankaların kullandırdıkları krediler niteliklerine göre iki sınıfta değerlendirilmektedirler. Nakdi ve gayri nakdi krediler olarak tanımlanan bu krediler, faiz ödeme yükümlülüğü ve nakit para yolu ile sağlandığında nakdi krediler olarak değerlendirilmekte ve bankacılık sektörü içerisinde önemli bir paya sahip kredi türüdür. Bu çalışmada işletmelerin yatırımlarının finansmanında bu denli önemli role sahip olan nakdi kredilerin ülke ekonomik büyümesinin önemli bir göstergesi olan GSYİH üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Veri Seti ve Değişkenleri

Çalışmada 2003-2024 yılları çeyrek dönem verileri kullanılmış ve bankacılık sektörü tarafından kullandırılan nakdi kredilerin toplam mevduatlar içindeki oranı değişkeni ile ekonomik büyümenin önemli göstergelerinden olan GSYİH'nin logaritması alınmıştır. Nakdi Kredilerin Toplam Mevduat içindeki payını gösteren oran Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu internet sitesinden elde edilmişken, GSYİH değişkeni ise EVDS sisteminden elde edilmiştir. Verilerin değerlendirildiği dönemin seçilme nedeni olarak tüm zamanlarda eksiksiz bir şekilde değerlere ulaşılması baz alınmış ve veri sayısının mümkün olduğunca yüksek olması sağlanmıştır. Araştırmada kullanılan değişkenlerin kısaltma ve formülleri Çizelge 1'de gösterildiği şekildedir.

Çizelge 1. Araştırmanın Değişkenleri ve Kısaltmaları

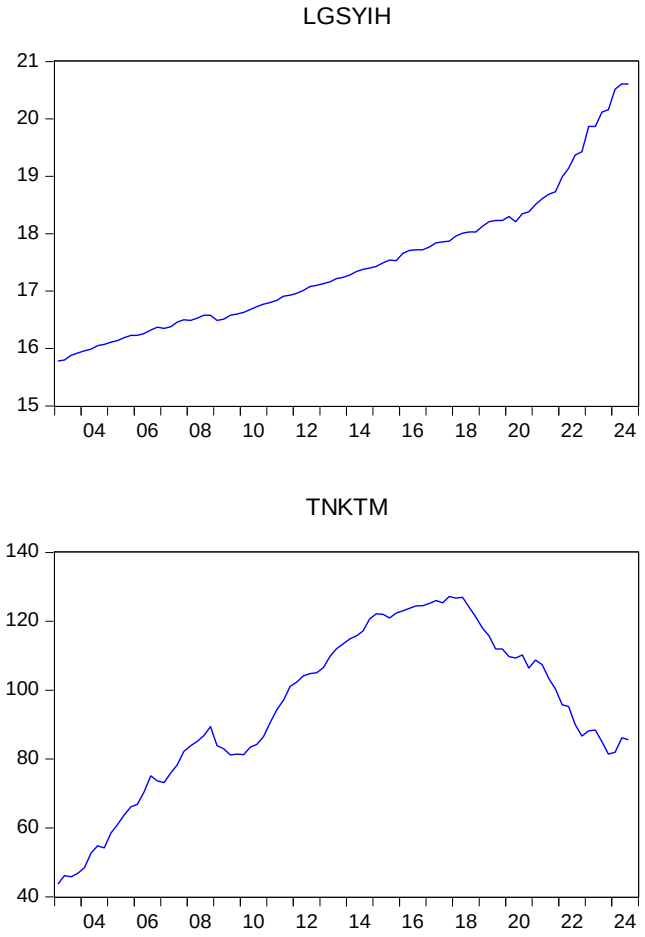
Değişkenler	Kısaltmalar	Formüller
Nakdi Kredi Oranı	TNKTM	Toplam Nakdi Krediler/Toplam Mevduat
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranı	LGSYIH	Logaritma Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

Araştırmada kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistik değerleri Çizelge 2'de gösterildiği şekildedir.

Çizelge 2. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

İstatistik Değerler	LGSYIH	TNKTM
Ortalama	17.464	94.502
Ortanca	17.240	95.250
Maksimum	20.610	127.190
Minimum	15.780	43.670
Standart Sapma	1.216	23.334
Gözlem	86	86

Çizelge 2 incelendiğinde Logaritması alınmış GSYİH değerinin ortalaması değerlendirildiğinde 17.464 değerine sahip olduğu gözlemlenmiş ve değişkenin oynaklık düzeyinin de oldukça düşük olduğu görülmüştür. Maksimum gözlem değeri ile minimum gözlem değerlerinin birbirlerine yakın olduğu da görülmüş ve serinin analiz dönemi boyunca değişkenlik düzeyinin oldukça düşük olduğu söylenebilmektedir. Bankalar tarafından kullandırılan toplam nakdi kredilerin mevduata oranının açıklandığı TNKTM değişkeninin ortalama değerinin %94.502 olduğu görülürken, bu değerin en yüksek olduğu dönemde %128.190 olduğu gözlemlenmiştir. Analiz dönemleri içerisinde ise en düşük nakdi kredi kullandırım oranının ise %43. 670 olduğu görülmüştür. Minimum ve maksimum değerler arasındaki farkın yüksek olduğu görülürken serinin değişkenliğini gösteren standart sapma değişkeninin de yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Çalışmada kullanılan değişkenlerin grafiksel gösterimi ise Şekil 1'de belirtilmiştir.

Şekil 1. Değişkenlerin Dönemsel Değişimlerinin Grafiksel Gösterimi

Araştırmada değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin tespit edilmesi amacıyla Granger Nedensellik testi yapılmış ancak test yapılmadan önce uygun analiz yönteminin belirlenebilmesi için değişkenlere Birim Kök testleri uygulanmıştır. Çalışmada yapısal kırılmayı dikkate alan ve almayan birim kök testleri ayrı ayrı uygulanmış ve değişkenlerin uzun dönem ilişkilerinin tespiti için ise Johensen Eşbütünleşme testi yapılmıştır. Analizler Eviews 12 paket programı ile değerlendirilmiştir.

3.3. Bulgular

3.3.1. Birim Kök Testleri

Çalışmada değişkenlere uygulanacak analiz yöntemine karar vermek amacıyla yapısal kırılmaya yer vermeyen birinci nesil testlerden olan Augmented Dickey Fuller (ADF) ile Phillips Perron (PP) yapılmış ve tek yapısal kırılmayı dikkate alan Zivot-Andrew (ZA) testi yapılmıştır. Yapısal kırılmayı dikkate almayan testlerden olan ADF ile PP testlerine ait bulgular Çizelge 3'te belirtilmiştir.

Çizelge 3. Augmented Dickey Fuller-ADF ile Phillips Perron- PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		**ADF**		**PP**	
		t değeri	*Olasılık*	*t değeri*	*Olasılık*
LGSYIH	*Seviyede*	-1.2815	***0.885***	2.3224	***1.0000***
	1. Farkta	-6.1299	**0.034***	-10.7512	***0.000****
TNKTM	*Seviyede*	-0.0381	***0.995***	0.4723	***0.815***
	1. Farkta	-7.0116	***0.000****	-7.0060	***0.000****

*-Sabit ve Trendli Model kullanılmıştır. *%5 anlam düzeyinde anlamlılık, **%1 ve %5 anlam düzeyinde anlamlılık*

Yapısal kırılması test sonuçlarına göre değişkenlerin sabit ve trendli modele göre seviyede durağan olmadıkları yani birim kök içerdiklerini savunan H0 hipotezlerinin kabul edildiği ancak her iki test içinde birinci farkta durağan oldukları görülmüştür.

H_0: Değişkenler birim kök içerir

H_1: Değişkenler birim kök içermez

Yapısal kırılmasız testlere göre iki değişkenin de birinci farkta durağan oldukları görülmüştür. Aynı seviyede durağanlığın sağlanması ön şartını taşıyan Granger nedensellik analizi ilişkilerin tespitinde kullanılmıştır. Araştırmanın analize tabi tutulduğu yıllar içerisinde pandemi ve kriz dönemlerinin de olduğu düşünüldüğünde yapısal kırılmalar ile birlikte değişkenlerin durağanlıkları test edilmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Zivot- Andrew Test Sonuçları

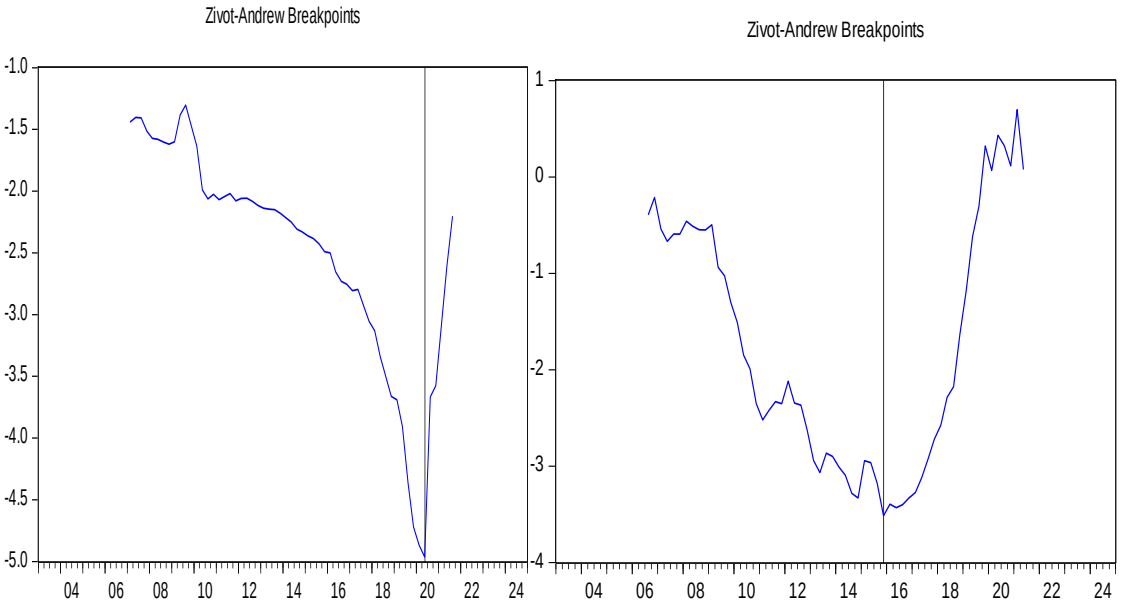
Değişkenler	**Zivot Andrew-ZA testi**		
	t-değeri	**Olasılık**	**Kırılma Tarihi**
LGSYIH	-4.963	0.011*	2020:2
TNKTM	-4.975	0.025*	2015:4
%1	-5.57		
%5	-5.08		

%10	-4.82

Çizelge 4'e göre ZA kritik değerlerinin %5 anlam düzeyi için t seviye değerlerinden mutlak değerce daha büyük olduğu görülmüştür. Bunun sonucu olarak ise yapısal kırılma ile birlikte serinin durağan olmadığını savunan H_0 hipotezi reddedilmiş ve değişkenlerin yapısal kırılma ile birlikte durağan oldukları görülmüştür.

H_0: Değişkenler yapısal kırılma ile birlikte durağan değildir.

H_1: Değişkenler yapısal kırılma ile birlikte durağandır.

Şekil 2. LGSYİH ve TNKTM Yapısal Kırılma Dönemleri

3.3.2. VAR Analizi

Araştırmada değişkenler arasındaki nedensellik analizi uygulanmadan önce uygun gecikme değerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda ise VAR analizi yapılmış ve uygun gecikme değeri belirlenmiştir. Uygun gecikme değerinin sunulduğu bulgular ise Çizelge 5'te belirtildiği şekildedir.

Çizelge 5. VAR Analizi İle Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-465.910	NA	478.228	11.845	11.905	11.869
1	-71.091	759.653	0.0241	1.951	2.131	2.023
2	-59.085	22.491	0.019	1.749	2.048*	1.869
3	-52.948	11.186	0.018	1.694	2.114	1.863
4	-50.237	4.805	0.019	1.727	2.267	1.943
5	-40.940	16.004	**0.016***	**1.593***	2.253	**1.857***

LR: sıralı değiştirilmiş LR test istatistiği, FPE: Son tahmin hatası, AIC: Akaike bilgi kriteri, SC: Schwarz bilgi kriteri, HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Çizelge 5 incelendiğin FPE, AIC ve HQ testlerine göre uygun gecikme uzunluğunun 5 olduğu görülmüştür.

3.3.3. Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizi değişkenlerin tümünün seviyede ya da aynı seviyede düzeyinde durağan olduğu durumlarda kısa dönemli ilişkilerin test edilmesi amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Bu çalışmada değişkenlerin aynı düzeyde (1. Farkta) durağan olmaları dolayısıyla ilişki tespitinde Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için kurulan hipotez ise aşağıda belirtildiği şekilde olmuştur.

H_{0a}: Toplam Nakdi Krediler Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın nedeni değildir.

H_{1a}: Toplam Nakdi Krediler Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın nedenidir.

H_{0b}: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Toplam Nakdi Kredilerin nedeni değildir.

H_{1b}: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Toplam Nakdi Kredilerin nedenidir.

Çizelge 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez (H0)	Gözlem	F İstatistiği	Olasılık
Toplam Nakdi Krediler Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın nedeni değildir.	81	4.164	**0.002***
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla Toplam Nakdi Kredilerin nedeni değildir.	81	0.438	0.820

**5 anlam düzeyinde anlamlı*

Granger nedensellik testi sonucuna göre Toplam Nakdi Kredilerin Gayri Safi Yurt içi Hasıla'nın nedeni olmadığını savunan H_0 hipotezi reddedilmişken, Gayri Safi Yurt içi Hasıla'nın nedeninin Toplam Nakdi Krediler olmadığını savunan H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre kısa dönemde kullandırılan nakdi kredilerin toplam gayri safi yurtiçi hasıladaki artış ya da azalışı etkilediği görülmüştür. Araştırmada uzun dönemli ilişki tespiti için ise Johansen Eşbütünleşme testi yapılmıştır.

3.3.4. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Değişkenlerin kısa dönemli ilişkilerinin tespit edilmesinin ardından uzun dönemli ilişki tespiti için Johansen Eşbütünleşme Analizi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Johansen Eşbütünleşme Analizi

İz Testi				Maksimum Öz Değer Testi			
Eşbütünleşme vektör sayısı	**Test İstatistiği**	**Kritik Değer(%5)**	**Olasılık**	**Eşbütünleşme vektör sayısı**	**Test İstatistiği**	**Kritik Değer(%5)**	Olasılık
r=0	6.431	15.494	0.644	r=0	6.431	14.264	0.558
r<=1	0.000	3.841	0.989	r<=1	0.000	3.841	0.989

H_0: Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki yoktur.

H_1: Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki vardır.

Johansen testi sonuçlarına göre iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği değerlerinden elde edilen sonuçlara göre H_0 hipotezi kabul edilmiş ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

4. SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'deki nakdi kredilerin GSYİH üzerindeki etkisini analiz ederek, finansal sistemin reel ekonomi üzerindeki dinamiklerini daha iyi anlamayı amaçlamıştır. Araştırmada, TNKTM ve LGSYİH arasındaki ilişki, birim kök testleri, Granger Nedensellik analizi ve Johansen Eşbütünleşme testi kullanılarak incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, TNKTM oranının kısa vadede GSYİH'nın önemli bir belirleyicisi olduğunu, ancak uzun vadede bu iki değişken arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir. Bu durum, nakdi kredilerin kısa vadeli ekonomik büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynadığına ancak uzun vadeli büyüme için yapısal ve kapsayıcı ekonomik politikaların gerekliliğine işaret etmektedir. Özellikle kısa dönemde kredilerin ekonomik büyümeyi hızlandırıcı etkisine rağmen, uzun dönemde aynı şekilde sürdürülebilir büyümenin sağlanamadığı görülmüştür.

Literatür taraması sonucunda, bu çalışmanın Türkiye özelinde nakdi kredilerin GSYİH üzerindeki etkisini ele alan sınırlı sayıdaki araştırmalardan biri olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmının genellikle takipteki krediler gibi farklı finansal değişkenlere odaklandığı gözlemlenmiştir. Bu yönüyle, araştırma, nakdi kredilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelenmesini sağlamaktadır.

Nakdi krediler arttıkça ekonomik büyümede artış olmasının beklendiği dikkate alındığında, finansal kaynakların etkin dağılımı ve kullanımı büyük önem arz etmektedir. Ancak, bu çalışmada elde edilen bulgular, nakdi kredilerin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını ortaya koyarak, uzun vadeli büyüme için daha kapsamlı ekonomik reformların gerekliliğini vurgulamaktadır.

Çalışmanın sonuçları, finansal kaynakların reel sektöre etkin bir şekilde aktarılmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin olumlu olacağını göstermektedir. Bununla birlikte, politika yapıcıların kredi politikalarını uzun vadeli sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek şekilde yeniden değerlendirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmanın sunduğu bulgular literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Gelecekteki araştırmalar, nakdi kredilerin etkisini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek adına farklı ekonomik değişkenlerin ve alternatif modellerin dahil edildiği analizlere odaklanarak araştırmayı daha ayrıntılı hale getirebilir.

KAYNAKÇA

[1] Babuşcu, Ş., & Hazar, A. *Genel bankacılık bilgileri*. Akademi Yayınları, 2017.

[2] Ersin, İ. Türkiye'de Sektörel Ticari Kredilerin Enflasyon Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *19*(2), 258-274, 2023.

[3] Fofack, H. *Nonperforming loans in Sub-Saharan Africa: causal analysis and macroeconomic implications*. World Bank Publications, 2005

[4] Genç, E., & Şaşmaz, M. Ü. Takipteki banka kredilerinin makroekonomik belirleyicileri: Ticari krediler örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 119-129, 2016.

[5] King, R. G., & Levine, R. Finance and growth: Schumpeter might be right. *Quarterly Journal of Economics*, *108*(3), 717-737, 1993. https://doi.org/10.2307/2118406

[6] Louzis, D. P., Vouldis, A. T., & Metaxas, V. L. Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece: A comparative study of mortgage, business and consumer loan portfolios. *Journal of banking & finance*, *36*(4), 1012-1027, 2012.

[7] McKinnon, R. I., & Shaw, E. S. *Money and capital in economic development.* Washington, DC: Brookings Institution Press, 1973.

[8] Mishkin, F. S. *The economics of money, banking, and financial markets*. Pearson education, 2007.

[9] Okay, G. Temel bankacılık hizmet ve ürünleri. F. Akın (Ed.), *Bankacılık* (ss. 25-42). Beta Yayınları, 2017.

[10] Sevinç, D. Türkiye'de takipteki banka kredileri ile makroekonomik faktörler arasındaki ilişki. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, *8*(2), 609-629, 2021.

[11] Zainol, J. M., Nor, A. M., Ibrahim, S. N., & Daud, S. Macroeconomics determinants of non-performing loans in Malaysia: An ARDL approach. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, *8*(10), 692-706, 2018.

TÜRKİYE'DE 2019'DAN 2024'E TEMEL GIDA MALLARININ FİYAT ARTIŞI KARŞISINDA ASGARİ ÜCRETİN REEL ALIM GÜCÜNDEKİ DEĞİŞİM

CHANGE IN REAL PURCHASING POWER OF MINIMUM WAGE IN THE FACE OF PRICE INCREASE OF BASIC FOOD GOODS IN TURKEY FROM 2019 TO 2024

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan EKŞİOĞLU
Cumhuriyet Üniversitesi Zara MYO
erdoganek@hotmail.com 05423954644
ORCID NO:0000-0002-270-4855

ÖZET

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmeleri için temel gıda ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Temel gıda denilince; ekmek, et, süt, yağ, peynir, yumurta domates gibi neredeyse her gün tükettiğimiz ürünler sıralanmaktadır. Bu ürünlere halkın çoğunluğunun kolay bir şekilde ulaşıyor olabilmesi ekonominin olumlu göstergesidir. Türkiye'de asgari ücretle çalışan veya asgari ücret temel alınarak ücretlendirilen büyük bir nüfus kitlesi vardır. Bu kitle için temel gıda ürünlerine ulaşmak, onları istedikleri kadar tüketebilmek, hem yaşamları hem de sağlıkları için çok önemlidir.

Nüfus artışı, ekilen arazilerin azalması, tarımsal üretim maliyetlerinin artması, tarım ve hayvancılık sektörlerindeki yapısal değişmeler, aracı karları, spekülatif fiyatlamalar, hava koşulları, ithalat- ihracat durumu, vergiler, hükümet politikaları gibi birçok nedenler temel gıda ürünlerinin fiyatlarında artışlar meydana getirmektedir. Artan fiyatlar karşısında sabit gelirle çalışanların mağduriyet yaşamaması için devlet ve özel sektör çalışanlarının maaş ve ücretlerine zam yapmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de TÜFE içerisinde ağırlığı en yüksek olan (20 kalem) temel gıda mallarının perakende satış fiyatlarının (2019-2024) arasındaki değişimi ile aynı dönemdeki asgari ücretin reel alım gücündeki değişimleri saptamaktır. Çalışmaya konu olan temel gıda mallarının etiket fiyatları belirlenirken hassas davranılarak, fiyatlar aynı marka ürünler ve aynı birim değerlerinin üzerinden alınmaktadır. Fiyat tespit işlemleri 2019 yılı Kasım ve 2024 Kasım ayında Sivas'ta 2 yerel 2 ulusal marketten alınan fiyat ortalamaları verilerinden oluşmaktadır.

Son 5 yılda temel gıda fiyatlarında meydana gelen artış karşısında, asgari ücrette geçinen hane halkının temel gıda reel alım gücünün genel olarak %25,4 oranında düştüğü, özellikle hayvansal gıdaların fiyatlarının aşırı attığı gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Temel Gıda Fiyatları, Enflasyon, Asgari Ücret

Abstract

People need to meet their basic food needs in order to survive. When it comes to basic food, products that we consume almost every day such as bread, meat, milk, oil, cheese, eggs and tomatoes are listed. The fact that the majority of the population can easily access these products is a positive indicator of the economy. There is a large population in Turkey that works for minimum wage or is paid based on minimum wage. For this group, access to basic food products and being able to consume them as much as they want is very important for both their lives and their health.

Many reasons such as population growth, decrease in cultivated land, increase in agricultural production costs, structural changes in agriculture and livestock sectors, intermediary profits, speculative pricing, weather conditions, import-export status, taxes, government policies cause increases in the prices of basic food products. In order to prevent those working on fixed incomes from suffering due to increasing prices, the state and private sector raises the salaries and wages of their employees.

The purpose of this study is to determine the changes in the retail sales prices of basic food products (20 items) with the highest weight in the CPI in Turkey between 2019-2024 and the changes in the real purchasing power of the minimum wage in the same period. While determining the label prices of the basic food products subject to the study, prices are taken from the same brand products and the same unit values. Price determination processes consist of price averages taken from 2 local and 2 national markets in Sivas in November 2019 and November 2024.

In the last 5 years, in the face of the increase in basic food prices, it is observed that the real purchasing power of households living on minimum wage has generally decreased by 25.4%, and the prices of animal foods in particular have increased excessively.

Key Words: Basic Food Prices, İnflation, Minimum Wage

GİRİŞ

Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı hemen hemen her kesim enflasyondan şikâyet etmektedir. Bütün fiyatlar hızla artarken halk yoksullaşıyor söylemi, ekonomi bültenlerinde sürekli yer almaktadır. Enflasyon ve siyasi istikrarsızlıklar sonucu 2002 yılında 3 Kasım tarihinde yapılan genel seçimlerde Adalet ve Kalkınma partisi (AKP) %34 oy oranı ile iktidara gelmekte ve mecliste üçte ikilik bir çoğunluğa ulaşmaktadır. Hükümet göreve başladığında ilk olarak mevcutta başlatılmış olan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programına" yeni düzenlemeler eklemekte ve yürürlüğe koymaktadır. Bu düzenlemeler fiyatlar genel seviyesini düşürmede etkili sonuçlar ortaya çıkartırken, kişi başına düşen geliri 2005 yılında 4500 dolara ulaştırmaktadır (Turan, 2015: 226).

Türkiye'de enflasyonla mücadele, sadece temel gıda mallarına yönelik olmayıp, tüm gelişmiş ekonomilerde olduğu gibi TÜFE ve ÜFE enflasyon hesaplama sepetine giren tüm malları kapsamaktadır. Seçmen tercihlerini etkileyen önemli koşullardan biri genel ekonomik durum ve yaşam koşullarıdır. Bu olgunun yaygın biçimde kabul gördüğü bir gerçektir (Fatih, 2013: 197). 2002-2006 yılları arasında yoksul kesimin yaşam şartlarının iyileştirilmesinde gösterilen başarı, AKP hükümetine 2007 genel seçimlerinde 2002 seçimine göre daha fazla oy kazandırmaktadır. Bu oy artışında özellikle asgari ücretlinin yaşam şartlarının iyileştirilmesindeki başarının etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. 2007 yılından sonra ise büyüme hızla yavaşlarken gıda fiyatları hızla artmaya başlamaktadır (Gürsel ve Altındağ, 2010: 3).

2008 ekonomik krizi sonucu, fiyatlar genel seviyesi yükselmektedir. Bu durum temel gıda ürünlerinin tüketimine de yansımakta, temel gıda harcamalarında düşüşler gözlenmektedir. Yoksul kesim genel harcamalarını kısarken, temel gıda harcamalarından da tasarruf yapmak zorunda kalmaktadır. Marketlerdeki etiket fiyatlarının sürekli değişiyor olması, karşısında sabit gelirliler özellikle asgari ücretle çalışanlar daha büyük reel kayıplarla karşılaşmaktadır. Bu durum enflasyonun maliyetini kimlerin üstlendiğinden ziyade, piyasaların etkinliğini ve gelir dağılımı adaletinin zedelediği aşikârdır (Ermişoğlu, 2013: 37).

Temel gıda ürünlerinin temeli tarıma dayanmaktadır. Tarımdaki olumlu gelişmeler ürünlerin fiyatını düşürürken, olumsuz gelişmeler ürünlerin fiyatını artırmaktadır. Tarımsal üretimde, maliyetleri doğrudan etkileyen en önemli girdiler mazot ve gübredir. Bu girdilerin fiyatlarındaki artışlar, tarımsal ürünlerin maliyetlerine doğrudan artış olarak yansımaktadır. Ülkemizdeki temel gıda ürünlerinin fiyatlarındaki dalgalanmaların; maliyet artışlarından, arz düşüşlerinden, talep artışlarından, spekülatif davranışlar sergileyen aracılardan kaynaklanan birçok nedeni bulunmaktadır. Ülke içinde temel gıda fiyatlarının yükselmesi, bu ürünlerin iç piyasa tüketimini azaltmakla birlikte, dünya piyasasında da bu ürünlerin fiyatlarının yükselmesi bu ürünlerin ihracatını azaltan etkiler yapmaktadır (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 34).

Temel gıda ürünlerinin; fabrikadan, imalathaneden, tarladan, bahçeden, bağdan, bostandan, satış noktalarına yani nihai tüketicisinin karşısına çıkıncaya kadar; işçilik ve nakliye maliyetlerinin yanında, toptancı, komisyoncu, bayi vb. aracıların karları, ürün fiyatlarını etkilemektedir. Bu durum önemli derecede ürünlerin etiket fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Örneğin portakalı üretildiği bahçeden, yani çiftçiden 20 TL'ye alan aracı, bu fiyatın üzerine işçilik nakliye ve kendi karının ekleyerek, toptancı haline göndermektedir, toptancı halindeki komisyoncu satın aldığı fiyatın üzerine kendi gider ve karını ekleyerek ürünü perakendeci markete satmaktadır. Markette kendi gider ve karını bu ürünün üzerine ekleyerek etiket fiyatını belirlemektedir. 15 Kasım 2024 tarihinde, portakal bahçesinde yerinde kg fiyatı 20 TL olan portakalın, satılacağı illerin marketlerine ulaşınca kg fiyatının 40-50 TL'ye çıktığı görülmektedir.

Temel tüketim malları, özellikle temel gıda fiyatlarındaki artış, özellikle düşük gelir katmanında yer alan asgari ücretliyi daha da yakından ilgilendirmektedir. Bu ürünlerin fiyatlarındaki artışlar karşısında düşük gelirli aileler, mutfak ihtiyaçlarını karşılamada güçlük çekmektedir. Bu toplumsal rahatsızlık yanında; yetersiz beslenme, sağlıksız gıda tüketimi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Devamında yetersiz ve sağlıksız beslenmeden kaynaklı hastalıklar, hem kişisel hem de toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir.

I-LİTERATÜR TARAMASI VE METODOLOJİ

Uluslararası literatürde asgari ücret artışlarının ücret dağılımını sıkıştırdığı iyi bilinmektedir. Firmalar, yüksek işgücü maliyetlerine karşı istihdamı azaltarak, karları düşürerek veya fiyatları artırarak yanıt verirler. Asgari ücretin istihdam etkisi üzerine yüzlerce çalışma olmasına rağmen, fiyat etkileri üzerine sadece birkaç düzine çalışma vardır. Asgari ücretin fiyat etkileri üzerine literatür yetersiz olmakla kalmayıp, bu konudaki anketler de yetersizdir.

(Palazzolo and Pattabhiramaiah) 2020 yılında ABD'deki her 9 haneden 1'inin "gıda güvencesiz" olduğunu, yani yeterli veya sağlıklı gıda satın alamadığını tahmin etmektedir. Kamu politikası savunucuları ve politikacılar, suçlu olarak geçerli federal asgari ücreti işaret ederek, buna "açlık ücreti" adını vermektedirler. Asgari ücrete yapılan artışların asgari ücretliler tarafından satın alınan gıdanın miktarını ve besin kalitesini iyileştirip iyileştirmediğini ve ne ölçüde iyileştirdiğini incelemişlerdir. Genel olarak, daha yüksek asgari ücretlerin hanelerin daha fazla kaloriyi karşılamasına yardımcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda bazı haneleri daha sağlıklı kaloriler satın almaya teşvik edebileceğini öne sürmüşlerdir. Ayrıca, beslenme dostu bir marka imajına sahip perakendecilerin tüketicileri daha sağlıklı yiyecekler satın almaya yönlendirme fırsatı sunabileceklerini öngörmüşlerdir.

Avrupa ülkeleri ve ABD tarafından yapılan araştırmalarda, temel gıda fiyatlarında meydana gelen artışlarını temel nedeninin şehirleşme, dünyan nüfus artış, kuraklık ve aşırı sıcaklık gibi tabiat olaylarından kaynaklandığı üzerine durulmaktadır. ABD'de en fazla tüketilen temel gıdalar üzerinde sübvansiyon hala devam etmektedir. Tahıl yetiştirme maliyetine % 20 katkıda bulunulmaktadır. Yüksek petrol fiyatları, 2001 ve 2007 yılları arasında % 40 oranında mısır,

buğday, soya fasulyesi ve maliyeti artmaktadır. ABD hükümeti biyo-yakıt elde etmek için, mısır üretimini teşvik etmektedir. ABD, mısırı etanol hale getirmek için, mısır mahsulünün % 40'ını kullanmaktadır (Darmon and Drewnowski, 2015: 648).

Asgari ücretin fiyatlar ve enflasyon üzerindeki etkisine dair daha önceki çalışmalarda genellikle asgari ücretin bir dizi değişken üzerindeki etkisinin tahmin edildiği genel denge modeli analizi kullanılmaktadır. Asgari ücretin bir fonksiyonu olarak bir Phillips eğrisi ilişkisi genellikle modele eklenmektedir. Çalışmalar genelinde asgari ücrette %10'luk bir artışın, ücret ve fiyat enflasyonu üzerindeki etkisi %0,15 ile %0,76 arasında değişmektedir. Bu tür çalışmalar, özellikle iletim mekanizmasının tüm adımlarını hesaba katmadıkları için, metodolojik sorunlar nedeniyle eleştirilmektedir (Semon, 2020: 23).

Lee and Roark (2020) ABD'de beş farklı senaryo için asgari ücret artışının gıda ve benzeri ürünler sektörü fiyatları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Tahmin sonuçları asgari ücret artışlarıyla doğrudan orantılıdır. Tam maliyet geçişli asgari ücret artışının gıda ve benzeri ürünler sektöründeki 12 çıktı fiyatı ve yeme-içme yerlerinin çıktı fiyatları üzerindeki etkisi ölçülmektedir. Analiz sonuçlarına göre asgari ücret artışları, gıdanın maliyetinde yalnızca küçük bir artışa neden olurken, yeme- içme yerlerindeki fiyatları % 0,9 oranında artırdığı tespit edilmektedir.

AB'de asgari ücret belirleme açısından, 2022 yılı iki nedenden dolayı olağanüstü bir yıldır. On yıllardır görülmemiş yüksek enflasyon oranları, brüt ücretlerin nominal olarak önemli ölçüde artırılması ihtiyacını tetiklemiştir. Aynı zamanda AB düzeyindeki müzakerecilerin yeterli asgari ücretler yönergesi üzerinde anlaşmaya vardığı yıldır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'nun onayının ardından, AB bakanları 2022 yılı 4 Ekim'de yeterli asgari ücretler yönergesini onaylayarak üye devletler için iki yıllık uygulama sürecini başlatmaktadır (Knight and Bart, 2024).

Başkaya ve arkadaşları tarafından 2008 yılında; Türkiye'de işlenmiş gıda fiyatlarını belirleyen faktörler, araştırılmakta olup, araştırma sonucunda, işlenmiş gıda fiyatları enflasyonunda son dönemde gözlenen hızlanmanın yurtiçi kuraklığın neden olduğu arz yönlü şoklardan ve uluslararası gıda fiyatlarındaki artışlardan kaynaklandığı sonucuna ulaşmaktadır (Başkaya vd., 2008: 1).

Atuk ve ark. 2013 yılında yaptıkları araştırmaya göre; temel gıda fiyatlarındaki artışın nedeni olarak, üretici fiyatlarındaki artışın olduğunu belirtilmektedir. Üretim-maliyet-fiyatlama zincirine etki eden yapısal ve konjonktürel etkenlerin, belli bir zaman sonra tüketici fiyatlarına geçtiği sonucuna ulaşılmaktadır. Temel gıda mallarının maliyetini etkileyen bileşenler üretici fiyatlarını eş zamanlı artırmaktadır.

Akgül 2020, Türkiye'de 1987-2018 yılları arası yıllık TÜFE ve Asgari Ücret arasındaki ilişki düzeyini ARDL Sınır Testi Yaklaşımı test ederken, ücret-fiyat arasındaki, sarmalı ise Toda-Yamamoto Nedensellik testi uygulayarak araştırmışlardır. Analizlerin sonuçlarına göre asgari

ücret ile enflasyon arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu, kısa dönemde ise anlamsız bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer bir sonuç olarak da enflasyon oranında meydana gelen %1'lik bir artışın asgari ücret düzeyini yaklaşık olarak %2.59 oranında artırdığını belirtmişlerdir.

I. ENFLASYONUN ASGARİ ÜCRETLİYE MALİYETİ

Dünyanın birçok yerinde yürütülen yaşam ücreti kampanyalarının ortak hedefi, asgari ücret seviyelerini yaşam ücretlerinin seviyelerine yükseltmektir. Asgari ücretler, dünyadaki tüm ülkelerin asgari ücret oranlarını içeren WageIndicator Asgari Ücret Veritabanı'ndan elde edilir (WageIndicator, 2021b). Yasal Asgari Ücreti olan her ülke için, yetişkin bir kişiye uygulanan en düşük asgari ücret oranı hesaplanır. Saatlik ücret oranları, WageIndicator İş Hukuku veritabanından (WageIndicator, 2021c) çalışma saatleri alınarak hesaplanır. Yasal asgari ücretler yasalarda veya hükümet yönetmeliklerinde belirlenir ve bu nedenle hem bir çalışanın haklarını hem de bir işverenin yükümlülüğünü oluşturur. Buna karşılık, yaşam ücretleri yasayla belirlenmez ve bu nedenle yasal olarak uygulanamaz. Bunun yerine, yaşam ücretleri, yerel yaşam standartlarına göre ücret ödemeyi gönüllü olarak taahhüt eden işverenler için bir kıyaslama noktası sağlar. Bu nedenle hesaplanan yaşam ücreti, bu iki seviye arasındaki kalan boşluklarla ilgili farkındalığı artırmayı amaçlayan en düşük ulusal yasal asgari ücretle birlikte sunulur. Her iki rakam da tam zamanlı bir çalışanın brüt aylık ücretine atıfta bulundukları için doğrudan karşılaştırılabilir. Yaşam Ücreti hesaplaması, hesap verebilirlik ve paydaş katılımı sağlama amacıyla bu metinde özetlenen metodolojiyi izler (Guzi, 2021: 5).

Çalışanlar ücretlerini nominal değer üzerinden almaktadır, aynı şekilde işverenler de ücretleri nominal bir bedel üzerinden ödemektedir. Ancak her iki taraf için de ücretlerin enflasyon etkisinden arındırılmış olması önemlidir. Bu bedel ülkemizde Asgari Ücret Tespit Komisyonunca belirlenmektedir (Sunal ve Sezgin, 2015: 114). Enflasyondaki düşüş dönemlerinde asgari ücretlinin göreceli olarak kar ettiği, yükseliş dönemlerinde ise göreceli olarak zarar ettiği öngörülmektedir. Bu evrim, değişkenler arasındaki karşılıklı bağımlılık dikkate alındığında, enflasyonun asgari ücretliye negatif etkisi daha fazladır **(**Swinnen, 2018: 142).

Enflasyonun yapısındaki değişimler, büyük ölçüde tüketim düzeyleri tarafından belirlenmektedir. Fiyatların yıl içerisinde sürekli yükselmesi, satışa sunulan malların fiyat etiketlerinin sürekli değiştirilmesine neden olmaktadır. Maliyet hesaplama modelleri, nominal fiyatları (etiket fiyatları) yıl içerisinde sürekli değişim göstermenin bir maliyeti olduğu varsayımından yola çıkmaktadır (Darmon and Drewnowski, 2015: 645). Yıl içinde içerisinde, enflasyon nedeniyle diğer malların fiyatları artarken, bir malın malının reel olarak fiyatının azalması sonucu, malın fiyatı eşik değerine geldiğinde, o mal için yeniden bir fiyat ayarlanması yapılarak malın fiyatı üst seviyeye çekilmektedir. Bu temel ilke itibarıyla, Türkiye'deki enflasyonun daha çok beklentilerden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Enflasyonun reel etkileri ve sosyal refah üzerine etkileri konusunda Türkiye'de yapılan çalışma sayısının az sayıda olduğu bilinmektedir. Bu konu üzerine enflasyon oranı düşük olan ekonomilerde ise oldukça fazla sayıda araştırma yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların tümünde; enflasyonun fiyatlar genel seviyesini yükselttiği, aynı zamanda enflasyon ortamının etiketleme maliyetleri ortaya çıkarması sonucu, ciddi sosyal refah kayıplarının ortaya çıktığı kanaatine varılmaktadır.

II. TEMEL GIDA MALLARININ FİYATINI ARTIRAN NEDENLER

FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) ve OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) tarafından ortaklaşa yapılan bir araştırmaya göre temel tüketim mallarının fiyatlarının artıran nedenler şu şekilde sıralanmaktadır.

- Gelişmekte olan ülkelerde nüfus ve gelir düzeylerinin yanında şehirleşen nüfusun hızla artması,
- Teknolojinin gelişmesine paralel olarak biyo yakıt kullanımının artmasıyla; biyo yakıt kullanan sanayinin, gıda ve yemlik ürünlere olan talebi artırması,
- Tarımsal ürün fiyatlarının, özellikle motorinle dolayısıyla petrol fiyatları ile olan ilişkisin daha da artması,
- Tarımsal ürünlerin stoklarının talebe oranla düşük kalmaya başlaması,
- İklim değişiklikleri ve belirsizliklerinin fiyat beklentileri üzerindeki etkisi artması,
- Bitkisel ve hayvansal ürünlerin talebinin hızla artması karşısında, üretim miktarının yeterince artmaması,
- Döviz kurlarındaki dalgalanmaların, yerel fiyatları arkasından da küresel fiyatları etkileyebilmesi,
- Hükümetlerin yerel piyasalardaki gıda fiyatı dalgalanmalarını azaltmaya yönelik politikalarının, diğer ülke fiyatları yükseltebilmesi olarak değerlendirilmektedir (Swinnen, 2018: 138).

Türkiye'de 2018 Temmuz ayı sonrası, döviz kurlarında önemli artışlar gözlenmektedir. Bu artışlar, yurtdışından ithal edilen yem hammaddelerinin ve yem katkı maddelerinin fiyatlarında da artışa neden olmaktadır. Öte yandan dünyada enerji fiyatları son yıllarda ciddi oranda düşmüş olsa da bu düşüş ülkemizde kısıtlı kalmaktadır. Ayrıca don, kuraklık gibi mevsimsel olumsuzluklar, ürün rekoltelerinin değişmesine ve ürün fiyatlarının belirsiz olmasına sebep olmaktadır. Genel olarak temel gıda fiyatlarının değişimini ürünün toplam arzı ve toplam talebi etkilemektedir. Ürünlerin yıl içerisindeki stok seviyesindeki değişimler ile yıl içi üretim miktarları toplam arz yönlü faktörleri oluştururken; ürünün tüketim kalıpları bu kalıplardaki değişiklikler, nüfus artışı, farklı amaçlarda kullanımındaki artışlar toplam talep yönlü faktörleri oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra ürünlerin ülkeler arası üretim farklılıkları, dış ticaret politikaları, finansal sektörün reel sektöre etkileri, gıda piyasalardaki spekülatif hareketler, temel gıda mallarının maliyelerini ve fiyat oluşumlarını önemli derecede etkilemektedir (Koç ve Uzmay, 2012: 40).

Temel gıda ürünlerinin bazılarında teknolojik ilerlemeden, dönemsellikten, tercihten, iklimden dış ticaret politikalarından kaynaklanan fiyat dalgalanmalarına maruz kaldığı gözlenmektedir. Temel gıda mallarının enflasyon içerisindeki payları ülkeler bazında farklılık göstermektedir. Az gelişmiş ülkelerin enflasyon hesaplamasında temel gıda mallarının payları %50 seviyelerine ulaşabilmektedir. Bu nedenle az gelişmiş ekonomilerde temel gıda mallarının fiyatındaki değişmeler, ülkenin enflasyon değerini belirlemede daha etkili olmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde temel gıda mallarının payları %20'lerin altında olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin enflasyon değeri, temel gıda fiyatı dalgalanmalarından daha az etkilenmektedir.

Temel gıda maddeleri fiyatları, talebi belirleyen ve etkileyen en önemli değişkenler arasındadır. Özellikle temel gıda maddelerinin nisbi fiyat yapısının, tüketim kalıplarının ve TÜFE içerisindeki ağırlıklarının birlikte incelenmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Öteki temel tüketim mallan fiyatlarının, özellikle barınma, ısınma, aydınlanma, ulaşım fiyatlarının gıda maddeleri talebini ve tüketim yapısını etkilediği anlaşılmaktadır. Tüketim malları üzerine yapılan araştırmalar; temel gıda dışındaki tüketim mallan için yapılan harcamaların, gelir düzeyi artıkça büyüdüğünü göstermektedir.

TÜİK, tüketici enflasyonun hesaplamaları yaptığında öncelikle zorunlu olarak harcama düzeylerine göre dizilmiş hanelerin orta kesiminde yer alan temsili hane halkının dikkate almaktadır. TÜİK enflasyon oranlarını hesaplarken temsili hane halkının mal ve hizmet sepetini kullanmakta ve bu sepetteki ürünlerin ağırlıklarını (paylarını) kullanarak aylık ve yıllık TÜFE'leri hesaplamaktadır. Ortaya çıkan endeks, son tahlilde temsili hane halkının enflasyonunu yansıtmaktadır (Gürsel ve Kavuncu, 2019: 1).

III. TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ FİYAT ENDEKSİ HESAPLAMASINDA MALLARIN AĞILIK DÜZEYLERİ

Türkiye'de TÜİK tarafından oluşturulan Tüketici Fiyat endeksi (TÜFE) sepetinde 2024 yılı itibarıyla 406 kalem mal ve hizmet yer almaktadır. Bu 406 kalemin, 127 kalemini gıda ve alkolsüz içecekler, 5 kalemini alkollü içecekler ve tütün, 62 kalemini giyim ve ayakkabı, 13 kalemini konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar, 59 kalemini mobilya, ev aletleri ve bakımı, 30 kalemini ulaştırma, 8 kalemini haberleşme, 42 kaleminin eğlence ve kültür, 6 kalemini eğitim hizmetleri, 16 kalemini lokanta ve oteller, 25 kalemini çeşitli mal ve hizmetler oluşturmaktadır.

Çizelge 1. Ana Harcama Kalemlerinin TÜFE İçindeki Ağırlık Payları

	Ana harcama grubu	2019	2020	2021	2022	2023	2024
01	Gıda ve alkolsüz içecek	23,29	22,77	25,94	25,32	25,43	24,98
02	Alkollü içecekler ve tütün	4,23	6,06	4,88	4,31	3,57	3,76
03	Giyim ve ayakkabı	7,24	6,96	5,87	6,42	6,41	6,94
04	Konut	15,16	14,34	15,36	14,12	16,62	14,20
05	Ev eşyası	8,33	7,77	8,64	8,86	8,67	8,12
06	Sağlık	2,58	2,80	3,25	3,24	3,53	3,71
07	Ulaştırma	16,78	15,62	15,49	16,80	15,08	17,35
08	Haberleşme	3,69	3,80	4,64	3,78	3,30	3,34

09	**Eğlence ve kültür**	3,29	3,26	3,01	3,06	3,25	3,33
10	**Eğitim**	2,40	2,58	2,28	2,03	1,67	1,80
11	**Lokanta ve oteller**	7,86	8,67	5,91	7,11	7,82	8,17
12	**Çeşitli mal ve hizmetler**	5,15	5,37	4,73	4,96	4,64	4,30
	Toplam	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: TÜİK 2024. (TÜFE 2003=100) ana grup ve alt ana gruplara göre endeks rakamları).

TÜİK tarafından hesaplanmakta olan TÜFE oranı belirlenirken ana harcama kalemleri 12 gruba ayrılmaktadır. Bu 12 grup içerisinde en fazla ağırlığa sahip olan gıda ve alkolsüz içkiler grubu olmaktadır. Çizelge 1'deki 2019 ile 2024 yılları arasındaki değişimlere bakıldığında; Gıda ve Alkolsüz İçecekler, ev eşyası, sağlık, lokanta ve otel hizmetleri ana kalemlerinin ağırlıklarının artığı diğer ana kalemlerin ağırlıklarının nispeten düştüğü gözlenmektedir. Türkiye'de gıda mallarının ağırlığı. TÜİK tarafından yapılan bu madde ağırlıklandırma sistemi 28 AB ülkesinin 22'si tarafından da yapılmaktadır.

Çizelge 2: 2024 Yılı TÜFE İçinde Gıda ve Alkolsüz İçecek Kalemlerinden Ağırlıkları

	Ana grup ve madde listesi	**(%)**
1.	Taze sebzeler (patates hariç)	2,6284
2.	Dana eti	2,2781
3.	Ekmek	2,3924
4.	Taze meyveler	1,8618
5.	Tavuk eti	1,4199
6.	Peynir	1,4162
7.	Diğer fırıncılık ürünleri (bisküvi, kek, kraker, yufka, baklava vb.)	1,1818
8.	Sıvı yağlar (zeytinyağı, ayçiçek yağı)	1,0360
9.	Kuzu eti	0,9192
10.	Konserve edilmiş veya işlenmiş sebze içerikli ürünler (salça, turşu, zeytin vb. dahil)	0,8762
11.	Kuru meyve ve sert kabuklu yemişler	0,7956
12.	Yumurta	0,6844
13.	Şarküteri ürünleri (sucuk, sosis, salam vb.)	0,6781
14.	Çay ve bitki çayları	0,6347
15.	Süt	0,6268
16.	Çikolata ve şekerlemeler	0,6188
17.	Un ve diğer tahıllar	0,5784
18.	Diğer süt ürünleri (yoğurt, hazır sütlü tatlı vb.)	0,5440
19.	Şeker	0,3769
20.	Su ve maden suyu	0,3726
21.	Sınıflandırılamayan diğer gıda ürünleri (tuz, kabartma maddeleri, sirke, ketçap, mayonez vb.)	0,3697
22.	Alkolsüz içecekler (meşrubat, ayran vb.)	0,3428
23.	Tereyağı	0,3300
24.	Pirinç	0,3014
25.	Kuru baklagiller	0,2787
26.	Taze balık	0,2699
27.	Patates	0,2669
28.	Reçel, marmelat, bal vb. ürünler	0,2572
29.	Makarna çeşitleri	0,2243
30.	Kahve	0,1711
31.	Dondurma	0,1177
32.	Meyve ve sebze suları	0,1069
33.	Diğer etler ve yenilebilir sakatatlar	0,0774

34.	Margarin	0,0723
35.	Kahvaltılık tahıl ürünleri	0,0379
36.	Konserve edilmiş veya işlenmiş balık	0,0305
37.	Toz kakao	0,0054

Kaynak: TÜİK 2024.

Çizelge 2'deki temel gıda ürünlerinin derecelendirmelerine dikkat edildiğinde; günlük hayatta halk tarafından en fazla tüketilen ve talep gören ürünlerin ağırlıklarının yüksek olduğu görülmektedir.

IV. AĞILIK DÜZEYLERİ EN YÜKSEK TEMEL GIDALARIN 2019-2024 YILI FİYATLARI

2019 yılı Kasım ayı ve 2024 yılı Kasım ayında 20 kalem temel gıdanın fiyatları tespit edilerek aşağıdaki Çizelge 3 oluşturulmaktadır. Bu veriler, Sivas ilinde faaliyet gösteren 2 yerel ve 2 ulusal marketten alınan fiyatların ortalaması alınarak belirlenmektedir. Ürünlerin fiyatları kayıt altına alınırken hassas davranılmaktadır. Markalı ürünler için aynı marka, markasız ürünler için aynı özelliğe sahip, aynı kalite düzeyindeki ürünlerin fiyatı, ambalaj durumları ve net ağırlıklarına kadar her türlü özelliğinin aynı olmasına dikkat edilmektedir. Bununla beraber 2024 yılı Kasım ayında da aynı şekilde Sivas ilinde faaliyet gösteren 2 yerel ve 2 ulusal marketten alınan fiyatların ortalaması alınarak belirlenmektedir.

Çizelge 3: Madde Ağılıkları En Yüksek 20 Kalem Temel Gıdanın 2019 Yılı ve 2024 Yılı Fiyatları

TÜFE Ağırlık Sırası	Madde Listesi	Madde Ağırlıkları	Birimi	2019 Kasım Birim TL	2024 Kasım Birim TL	Artış Oranı %	Madde Ağırlığına Göre Sepetteki Fiyatları (2019)	Madde Ağırlığına Göre Sepetteki Fiyatları (2024)
1.	Ekmek (250 gr)	2,3924	Adet	1	10	900	2	24
2.	Dana Eti	2,2781	kg	40	450	1025	91	1025
3.	Tavuk Eti	1,4199	kg	10	90	800	14	128
4.	Beyaz Peynir	1,4162	kg	24	280	1067	34	397
5.	Koyun Eti	0,9192	kg	44	480	991	40	441
6.	Ayçiçek Yağı	1,036	Litre	10,5	55	424	11	57
7.	Domates	0,7513	Kg	2,5	45	1700	2	34
8.	Yumurta	0,6844	Adet	0,35	3,2	814	0	2
9.	Süt	0,6268	Litre	3,5	30	757	2	19
10.	Buğday Unu	0,5784	Kg	2,8	20	614	2	12
11.	Yoğurt	0,5395	Kg	5,8	45	676	3	24
12.	Toz Şeker	0,4769	Kg	4,5	38	744	2	18
13.	Zeytin	0,4211	Kg	20	180	800	8	76
14.	Portakal	0,412	Kg	3,5	45	1186	1	19
15.	Balık (Hamsi)	0,4112	Kg	10	100	900	4	41
16.	Elma	0,4055	Kg	3,5	40	1043	1	16
17.	Sucuk	0,3789	Kg	44	520	1082	17	197
18.	Baklava	0,318	Kg	60	500	733	19	159
19.	Pirinç	0,2979	Kg	8	42	425	2	13
20.	Kaşar Peyniri	0,2947	Kg	29	350	1107	9	103
Toplam							266	2804

Kaynak: 2019-2024 Kasım Aylarında Erdoğan EKŞİOĞLU Tarafından Yapılan Fiyat

Araştırması Raporları ve TÜİK 2024 Madde Ağırlıkları Verileri

Çizelge 3 incelendiğinde sepetteki en yüksek ağırlık dana eti, koyun eti ve beyaz peynirde olurken, en yüksek fiyat artış oranının %1700 ile domates, %1186 ile portakal, %1107 ile kaşar peynirinde olduğu görülmüştür. En düşük artışların ise %424 ile pirinç, %425 ile ayçiçek yağı, %614 ile buğday ununda olduğu görülmektedir. Sepetin kümülatif toplamına bakıldığında 2019 yılında 266 TL olan sepet kümülatif toplamının 2024 yılında 2804 TL ye çıktığı görülmektedir. Buradaki artış ise %952'dir.

V. DÜNYA ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE ASGARİ ÜCRET

Dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de asgari ücret konusu son derece önemlidir. Asgari ücret, günümüzde birçok ailenin tek gelir kaynağıdır. Asgari ücret, devlet tarafından belirlenmekle birlikte, işveren tarafından çalışana emeği karşılığı olarak ödenmesi gereken ücretin en alt sınırını oluşturmaktadır.

Çizelge 4: Seçilmiş Dünya Ülkelerinde Satın Alma Gücü Paritesine Göre Asgari Ücret

Sıra	Ülke	2019 SGP'ye Göre Asgari Ücret (Dolar)	Değişim (Dolar)	2024 SGP'ye Göre Asgari Ücret (Dolar)
1	Lüksemburg	24.553	1.258	25.811
2	Hollanda	23.520	1.340	24.860
3	Avustralya	23.975	506	24.481
4	Almanya	22.097	1.343	23.440
5	Belçika	21.657	1.089	22.746
6	Yeni Zellanda	20.932	784	21.716
7	Fransa	20.903	957	21.860
8	İngiltere	20.053	1.079	21.132
9	İrlanda	20.008	578	20.586
10	Güney Kore	19.880	-340	19.540
11	Kanada	19.811	1.135	20.946
12	ABD	15.680	-327	15.353
13	Slovenya	15.269	1.810	17.079
14	İsrail	15.014	403	15.417
15	İspanya	14.289	3.168	17.457
16	Japonya	13.494	3.113	16.607
17	Polonya	13.214	491	13.705
18	Türkiye	12.616	232	12.848
19	Yunanistan	12.128	912	13.040
20	Portekiz	12.004	716	12.720
21	Macaristan	10.669	380	11.049
22	Slovakya	10.518	-517	10.001
23	Çek Cum.	10.342	447	10.789
24	Estonya	9.609	281	9.890
25	Litvanya	9.365	-197	9.168
26	Kosta Rika	9.132	195	9.327
27	Letonya	8.969	725	9.694
28	Kolombiya	7.768	-91	7.677
29	Şili	7.319	-275	7.044

30	Brezilya	5.114	4.811	9.925
31	Rusya Fed.	4.734	202	4.936
32	Meksika	2.188	51	2.239

Kaynak: OECD 2019-2024

Türkiye'de asgari ücret; tarım işçileri, sigortasız istihdam edilenler gibi diğer ücretliler için de referans kaynağı olmaktadır. Bu bakımdan, asgari ücretin nominal değeri diğer istihdam edenlerin ücretlerini de doğrudan etkileyen bir özelliğe sahiptir (Özdemir ve Dayıoğlu, 2016: 227). ILO Anayasası'nın başlangıç kısmında asgari ücret "işçiye yeterli yaşam koşullarını sağlayacak bir ücretin garanti edilmesidir" şeklinde ifade edilmektedir (Akgül ve Bükey 2020:124).

Gerçek saatlik ve yıllık asgari ücretler, 28 OECD ülkesi ve OECD üye olmayan 4 ülke için ortak saatlik ve yıllık ödeme süresine çevrilen yasal asgari ücretler Çizelge 4'de yer almaktadır. Elde edilen SGP tahminleri ulusal Tüketici Fiyat Endeksleri (TÜFE) ile belirlenmektedir. Veriler daha sonra özel tüketim harcamaları için ABD Doları cari döviz kurları veya ABD Doları Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) kullanılarak ortak bir para birimine dönüştürülmektedir.

2019 yılında Türkiye'de asgari ücret OECD'nin belirlediği hesaplama yöntemine göre 12.616 iken 2024 yılına gelindiğinde bu değerin 12.848 dolara çıkması Türkiye'de asgari ücretlinin satın alma gücünün dolar bazında 5 yıl sonra gelinen noktada 232 dolar arttığını göstermektedir.

Türkiye'de asgari ücret, 1989 yılından itibaren, merkezi nitelikteki Asgari Ücret Tespit Komisyonu tarafından, bölgesel ve sektörel bir farklılık göstermeksizin, tüm ülke için tek düzey olarak tespit edilmektedir. Günümüzde yürürlükte olan 4857 sayılı İş Kanununun asgari ücretle ilgili 39. maddesine göre; iş sözleşmesi ile çalışan ve bu kanunun kapsamında olan veya olmayan her türlü işçinin, ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca Asgari Ücret Tespit Komisyonu aracılığıyla belirlenmektedir.

Çizelge 5. Türkiye'de 2014-2024 Net Asgari Ücret

Yıllar	16 Yaşını Dolduranlar İçin Net Asgagi Ücret (TL)	Yıllık Asgari Ücret Artış Oranları (%)	Yıllık Asgari Ücret Artış Oranları (%) (Baz Yıl 2002)
2014	868	10	372
2015	975	12	430
2016	1.301	33	607
2017	1.271	-2	591
2018	1.603	26	771
2019	2.021	26	998
2020	2.324	15	1.163
2021	2.826	22	1.436
2022-1	4.253	50	2.211
2022-2	5.500	29	2.889
2023-1	8.507	55	4.523
2023-2	11.402	34	6.097
2024	17.002	49	9.140

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019.

Çizelge 5'te 16 yaşını doldurmuş bekâr olarak çalışan asgari ücretli için 2014 yılından 2024 yılına değin net asgari ücretler gösterilmektedir. 2019 yılında asgari ücret 2002 baz yılındaki asgari ücret olan 184 TL'ye göre %998'lik bir artış gösterirken, 2024 yılında baz yıla göre %9.140 artış göstermektedir. 2019 yılı ile 2024 yılı arasındaki artış hesaplandığında ise ((17,002-2021)/2021x100)=%741 oranında bir artış görülmektedir.

VI. 2002 YILI ASGARİ ÜCRETİ İLE 2019 YILI ASGARİ ÜCRETİNİN 20 TEMEL GIDA ÜZERİNDE ALIM GÜCÜ DEĞERLENDİRMESİ

2019 yılı Kasım ayında net asgari ücret 2021 TL'dir. 2024 yılında net asgari ücret 17.002 TL olarak belirlenmektedir. Artış oranı olarak değerlendirildiğinde %741 oranında bir artış görülmektedir. Geçen 5 yılın sonunda madde ağırlığı en yüksek 20 temel gıdanın ortalama artış oranı ise %889,4 olarak tespit edilmektedir. 20 kalem gıdanın ağırlıklı olarak oluşturduğu

sepetteki artış oranı ise %952'dir. Asgari ücretteki artış oranı ile ortalama fiyat artışı karşılaştırıldığında ise %8-%741=%211 daha az olduğu görülmektedir. Ortalama artış oranı olarak değerlendirildiğinde; % 889,4-%741=%148,4 daha az olmaktadır.

2019 yılında asgari ücretli tüm geliri ile yani 2021 TL ile tanesi 1 TL olan ekmekten 2021 adet alınabiliyorken 2024 yılında 17.002 TL asgari ücretin tamamıyla fiyatı 10 TL'ye çıkan aynı gramajdaki ekmekten 1700 ekmek alınabilmektedir. 2021 adet-1700 adet=321 adet aylık bazda reel ekmek kaybı söz konusudur. Günlük olarak 10,7 ekmek kayıp anlamına gelir.

2019 yılında asgari ücretli tüm geliri ile yani 2021 TL ile kg 'si 40 TL olan dana etinden 51 kg alabiliyorken 2024 yılında 17.002 TL asgari ücretin tamamıyla fiyatı 450 TL'ye çıkan dana etinden 37,8 kg alabilmektedir. 51 kg-37,8 kg= 14,2 kg aylık bazda reel dana eti kaybı olmaktadır.

20 kalem temel gıda sepet olarak değerlendirildiğinde; 2029 yılında asgari ücret 2021 TL iken madde ağırlıklı sepet toplamı 266 TL'dir. 2021/266 =7,6 çıkarken, 2024 yılında 17.002/2804=6,06 çıkmaktadır. Bunun anlamı 2019 yılında asgari ücretli tüm geliri ile 20 kalem temel gıdadan oluşan sepetten 7,6 tane doldurup alabiliyorken, 2019 yılına gelindiğinde asgari ücretli tüm geliri ile aynı kalite ve özelliklere sahip sepetten 6,06 tane doldurup alabilmektedir. Oransal olarak 20 kalem gıdayı kapsayan sepetin %25,4 oranında azaldığı tespit edilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de gıda ve içecekler kalemlerinin madde ağırlıklarının, TÜFE içerisindeki payları yıllar geçtikçe azalmasına rağmen, halen TÜFE hesaplamalarında 2024 yılı itibarıyla %25 oranla en yüksek orana sahiptir. Gelişmiş ekonomilerde bu oranın daha düşük değerlerde olduğu bilinmektedir. Araştırmaya konu olan 20 kalem temel gıda ürünü, madde ağırlığı olarak %25 oranına sahip127 kalem gıda ve içecek kaleminin %61'nin temsil etmektedir.

Enflasyonun halkın sosyal refah üzerine önemli etkileri mevcuttur. Enflasyon halktan alınan bir tür vergi olmakla beraber, reel etkiler yaratan bir olgu olmaktadır (Erdem, 2017: 426). Asgari ücret belirleyen hükümetin en önemli görevlerinden biri halkı enflasyon karşısında korunmasıdır. Türkiye'de 2003 yılında ücretli çalışanların sadece %9'u asgari ücretliyken bu oran 2017 yılında yaklaşık %22'ye (yaklaşık 3,7 milyon kişi) yükselmekte, 2019'a gelindiğinde bu oran toplam çalışanların %25'ine ulaşırken ve asgari ücretle çalışan sayısının 4 milyonu geçtiği görülmektedir (Aslan, 2019: 142). 2024 yılı itibarıyla 5 milyonu geçtiği bilinmektedir. Dolayısıyla yapılan bu çalışma en az 5 milyonu aşkın bir nüfusu ilgilendirmekle birlikte asgari ücreti referans alan tüm kesimleri de ilgilendirmektedir. Bu yönüyle bu çalışmanın, gerçek değerler taşıması ekonomiye yol göstermesi ve günümüzde çalışmakta olan asgari ücretlinin motivasyonu için önemli sonuçlar içermektedir.

OCED'nin SGP'ye göre asgari ücret sıralamasında Türkiye, 2019 yılında 12.616 dolar asgari ücret ile araştırmaya konu olan 32 ülke içerisinde 18. sırada yer alırken, 2024 yılında 12.848 dolar ile 19. Sırada Yunanistan'ın altında yer almaktadır. Dolar bazından da SGP'ye göre asgari ücretin yaklaşık 232 dolar arttığı görülse de enflasyondan kaynaklı reel kayıpların, temel gıda bazında oldukça yüksek (%25) olduğu görülmektedir. Asgari ücret belirlenirken bu reel kayıp miktarlarının dikkate alınması önemlidir. Ancak asgari ücrete verilecek zamların temel gıda fiyatlarında da artışa yol açacağı dikkatten kaçmamalıdır. Bu durumda en rasyonel politika; kısa dönemde ve orta vade de temel gıda üretimini artıracak teşvik ve desteklerin verilmesi, temel gıda ürünlerinin maliyetlerini azaltıcı, aracı kar paylarının azaltıcı yasal düzenlemelerin getirilmesidir. Bunların yanında özellikle tüm tahıl, sebze ve baklagillerde verimli tohum kullanımının yaygınlaşması, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta üretim artışını destekleyen düzenlemelerin tekrar gözden geçirilerek uygulamaya konması elzemdir. Temel gıda üretimlerindeki artış, toplam arzı artıracak ve sonucunda asgari ücretlinin reel kayıpları ortadan kalkarak, refah seviyesi yükselecektir.

Kaynakça

Akgül, O. (2020). "Türkiye'de Asgari Ücretin Mahzurlu Alanları ve Öneriler", Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 5 - Sayı: 12, S: 96-127.

Aslan, G.(2019), "Türkiye'de Asgari Ücretli Çalışan Sayısı ve Ücret Seviyelerinin Değişimi (2003-2017) Hanehalkı İşgücü Anketleri Veri Analizi", Sosyal Güvenlik Dergisi 141-159.

Atuk, O., Öğünç, F.M., Özmen, U. Sarıkaya, Ç. (2013),"Türkiye'de Üretici ve Tüketici Fiyatları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Değerlendirme" Ekonomi Notları TCMB.Sayı: 21,1-12.

Başkaya, Y.Ö., Tuğrul, G. Öğünç, F. (2008), "İşlenmiş Gıda Fiyatlarını Belirleyen Faktörler" Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Araştırma ve Para Politikası Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:08/09.

Chinkook Lee C. and Roark B. (2020), The Impact of Minimum Wage Increases on Food and Kindred Products Prices: An Analysis of Price Pass-Through. By Chinkook Lee and Brian O'Roark. Food and Rural Economics Division, Economic Research Service, U.S. Department of Agriculture. Technical Bulletin No. 1877.

Darmon N., Drewnowski A. (2015),"Contribution Of Food Prices and Diet Cost to Socioeconomic Disparities in Diet Quality and Health: A Systematic Review and Analysis", Oxford Acedemic, Nutrition Reviews, Volume 73, Issue 10, 643–660.

Erdem, H. F. (2017), "Gıda Enflasyonunun Enflasyon Belirsizliği Üzerine Etkisi" Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 14, 425-426.

Erdem, H.F. (2017), "Gıda Enflasyonunun Enflasyon Belirsizliği Üzerine Etkisi" Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 7 Sayı: 17, S: 426-436.

Ermişoğlu, E. (2013), "Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi: Bir Başarı Hikâyesi mi? " BDDK Dergisi, Sayı 2013, 31-58.

Fatih, B. (2013), "Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği", Journal of Academic Inquiries, Cilt: 8, Sayı:1, 191-214.

Gürsel, S., Altındağ, O. (2010), "Enflasyon Yoksulu Vuruyor", Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, araştırma Notu, S:1-12.

Gürsel, S., Kavuncu, F. (2019), "Gıda Enflasyonu Yoksulu, Ulaştırma Enflasyonu Zengini Vurdu", Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, 1-9.
Kıymaz, T., Saçlı Y. (2008), "Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler", Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No: 2767. S: 32-45.

Knight, S. and Bart, Y. (2024), The Effect of Minimum Wage Changes on Restaurants and the Service Elasticity of Demand University of Toronto Northeastern University, Working Paper Number 8.

Koç, G., Uzmay A. (2015), "Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye", Tarım Ekonomisi Dergisi 2015; 21(1): 39-48.

L'horty, Y., Rault, C. (2004), "Inflation, minimum wage and other wages: an econometric study on French macroeconomic data", Journal Applied Economics, Pages 277-290.
March 2020.

Mike Palazzolo M. and Pattabhiramaiah, A. (2020). The Minimum Wage and Consumer Nutrition https://www.scheller.gatech.edu/directory/research/marketing/ pattabhiramaiah/pdf/ mwacn_full_0517.pdf.

Özdemir, A. R., Dayıoğlu M. R. (2016), "Türkiye'nin Asgari Ücret Oranı 'Seçimi': Nedenleri ve Olası Sonuçlar" Sosyoekonomi, Vol. 24(27), 225-241.

Semon, S. (2020), The Effect of the Minimum Wage on Prices IDiscussion Paper No. 1072.

Sunal, O., Sezgin, A. Ö. (2015), "Türkiye'de Reel Asgari Ücretle ve Reel GSYH Değişmeleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Enflasyon Oranına Endekslenmiş Bir Nominal Asgari Ücret Politikası", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 70 (1), 111-129.

Swinnen, J.(2018), "Food Price Volatility", The Political Economy of Agricultural and Food Policies pp 137-149.

Turan, Z. (2015), "2002 – 2012 Yılları Arasında Türk İktisat Politikasındaki Gelişmeler", Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Yıl: Ocak 2015 Cilt-Sayı: 8 (1), 223-235.

TÜİK (2018). TÜFE Hesaplanmasında Madde Ağılıkları.

Uncu, B. A.(2018), Ak Parti Seçmenleri, Konda Seçmen Kümeleri, 132,13.

WageIndicator (2021b), WageIndicator Minimum Wage Database, Available at https:// wageindicator.org/salary/minimum-wage..

WageIndicator (2021c), Frequently Asked Questions about the Minimum Wages and Living Wages, Available at https://wageindicator.org/salary/living-wage/faq-living-wage .

TÜRKİYE'DE KREDİ KARTINA DAYALI ÖDEMELER VE İHTİYAÇ KREDİSİ FAİZİNİN ENFLASYONA ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

AN APPLICATION ON THE EFFECT OF CREDIT CARD BASED PAYMENTS AND CONSUMER LOAN INTEREST ON INFLATION IN TURKEY

Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan EKŞİOĞLU
Cumhuriyet Üniversitesi Zara MYO
erdoganek@hotmail.com 05423954644
ORCID NO:0000-0002-270-4855

Özet

Kartlara dayalı yapılan tüm ödemeler; tüketimin yapılmasını daha hızlı, kolay ve artırıcı hale getirmekle birlikte tüketimin zaman boyutunu da genişleterek toplam talebi artırdığı aşikârdır. Kredi kartlarına dayalı ödemlerin, enflasyon dönemlerinde bireysel kredilere ulaşamayan veya karşılaştıkları yüksek faiz oranlarından dolayı kredi almakta zorluk çeken, gelir düzeyi düşük hanehalkları tarafından zorunlu bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak gelirleri enflasyon oranında artmayan kart sahiplerinin bir kısmı; kart borcunun asgarisini dahi ödeyememekte yüksek temettü faizleri ödemeye maruz kalmaktadır. Bu araştırmada; Türkiye'de, 2016-2023 yılları arasında 8 yıllık ve 96 aylık süreçte; kredi kartlarıyla POS makinesi ve internet üzerinden yapılan toplam harcamalara ait veriler ile bankaların tüketicilere uyguladıkları aylık ağırlıklı ihtiyaç kredisi faiz oranı ve aylık enflasyon oranı (TÜFE) verileri incelemeye alınmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ilişki Johansen eşbütünleşme ve Engle Granger nedensellik testleri ile analiz edilmektedir. Çalışmanın bulgularına göre EF, BF ve KH değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu; tüketici kredisi faizlerindeki (BF) %1 artışın enflasyon (EF) üzerinde yaklaşık %0,62 oranında artışa, kredi kartıyla yapılan ödemelerdeki (KH) %1 artışın, enflasyon (EF) üzerinde yaklaşık %0,29 oranında artışa neden olduğu gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Kartı, Enflasyon, Faiz oranı, (jel: E51, P24, E43)

Abstract

It is obvious that all payments made based on cards; make consumption faster, easier and more incremental, and increase the time dimension of consumption and increase total demand. It is known that payments based on credit cards are used compulsorily by low-income households who cannot access personal loans during inflationary periods or who have difficulty in obtaining loans due to the high interest rates they encounter. However, some of the card holders whose incomes do not increase at the rate of inflation; cannot even pay the minimum of their card debt and are exposed to paying high dividend interests. In this study; in Turkey, between 2016-2023, for a period of 8 years and 96 months; data on total expenditures made via POS machines and the internet with credit cards, monthly weighted consumer loan interest rates applied by banks to consumers and monthly inflation rate (CPI) data are examined. In this context, the relationship in question is analyzed with Johansen cointegration and Engle Granger

causality tests. According to the findings of the study, it is observed that there is a long-term relationship between the variables EF, BF and KH; 1% increase in consumer loan interest rates (BF) causes an increase of approximately 0.62% on inflation (EF), and 1% increase in payments made by credit card (KH) causes an increase of approximately 0.29% on inflation (EF).

Keywords: Credit Card, Inflation,Interest rate (jel: E51, P24, E43).

Giriş

Dünya genelinde sürekli gelişen bankacılık ve finans sisteminin ekonomilere sunduğu önemli hizmetlerden biri kredi kartına dayalı ödeme sistemidir. Başlangıçta yalnızca itibarlı kişilerin sahip olduğu kredi kartları, ilerleyen zamanda toplumun her kesimine yayılmıştır. 2024 yılına gelindiğinde, Türkiye'de kredi kartı sahibi olmayan hanehalkı ve işletmenin neredeyse kalmadığı bilinmektedir. Gelişen teknolojik ilerlemelerle birlikte gerçek ve tüzel kişilerin kartlara dayalı olarak yaptıkları tüm işlemler kayıt altına alınabilir yapıya kavuşmuştur. Bu durum kredi kartları ile yapılan harcamaları mikro boyuttan çıkarıp makro boyuta taşınmasına başlangıç oluşturmuştur (Çöğürcü, 2015: 242). Kredi kartına dayalı harcamalar; kredilendirme özelliği taşıdığından, bireysel bankaların müşterilerine sunduğu kredilerin de önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kredi kartları bir tür borçlanma kartı olduğundan dolayı, kredi kartlarına dayalı olarak yapılan harcamaların, aynı dönemdeki kredi faiz oranları ve TÜFE arasındaki etki ve ilişkinin belirlenmesi banka sistemi, para politikası dolaysıyla makroekonomi açısından önem arz etmektedir (Tunay, 2022: 103).

Bir ülke ekonomisinin gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden biri de, karta dayalı harcamaların ekonominin her alanında kendine yer bulabilmesi ve kabul görmesidir (Kızılot, vd. 2011: 12). Günümüz Türkiye'sinde kredi kartları; otelden, lokantaya, kasaptan, manava, otobüsten, uçağa, büfelerden öğrenci kantinine kadar geniş bir yelpazede kabul görmektedir. Kredi kartıyla kart limiti dâhilinde mağazalardan ve internet üzerinden tüm tüketim mallarının ve hizmetlerin kolayca alınabilmesi ve bunların nakit ödeme yönteminden daha avantajlı bir şekilde taksitlendirilme ve puan kazanma fırsatı sunması, tüketim harcamalarını özendirici niteliktedir. Karta dayalı harcamaların gelişmiş ülkelerde oldukça yaygın olması bu olguyu kanıtlar niteliktedir. Hem dünya genelinde hem de ülkemizde gün geçtikçe kredi-banka kartının kullanımı ve işlem hacminin de hızlı bir şekilde arttığı gözlenmektedir. İletişim teknolojisindeki gelişmeye paralel bankaların müşterilerine sundukları mobil bankacılık uygulamalarının gelişmesine paralel, karta dayalı ödemelerin yanın da peşin yapılan harcamaların telefonla EFT ve FAST yöntemleriyle gerçekleştirilebilmesi, ödemeleri kolaylaştırmakla birlikte ekonomi için bir devrim niteliğindedir (Eksioglu, 2017: 43).

Bir ülke ekonomisinde toplam harcamaların artması aynı zamanda toplama talebin artması demektir. Kredi kartı kullanımının artması kredi kart borçlarının miktarını da artırmaktadır. Türkiye'de 2020 pandemi sonrası ve bunu takip eden 2023 yılında para arzındaki artışlar dolayısıyla emisyon artışı ücretlerde nominal bir artışa neden olmuştur. Bu nominal artış hanehalkını tüketim sarmalı içerisine sokmuştur. Bu dönemde hanehalkı ihtiyaçlarını giderebilmek, sorunlarını çözebilmek için daha fazla kredi kartı kullanımı yoluna gitmiştir.

Kredi kartı ile kredi kartı limiti; kişinin aylık gelirinin veya aldığı ücretin iki katını geçemeyecek gibi bazı kısıtlamalar da söz konusu olmuştur. Ancak kısıtlamalar oldukça esnek olduğu için aşılmaların olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle hane halkının gelirinin oldukça kısıtlı kaldığı durumlarda kredi kartının oldukça fazla kullanıldığı görülmüştür. Türkiye'de 2021 yılı itibarıyla özel tüketim harcamaları Gayri Safi Milli Hasılanın %54'ünü, 2022 yılı itibarıyla özel tüketim harcamaları Gayri Safi Milli Hasılanın %57'sini oluşturmaktadır. Özel tüketim harcamaları bir ülkenin büyüme motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu harcamalar hane halkının geliri ile finanse edilmektedir. Hane halkının geliri yetersizse, kredi alamıyorsa bu sefer kredi kartıyla finanse etme yoluna gitmektedir.

TCMB 2023 yılı faiz artırım sürecinde, bankaların kredi kartı kullanımına uyguladığı faiz oranına kısıtlama getirerek aylık uygulayacakları faizin %3-%4 aralığından yukarı çıkarmalarını engellemiştir. 2023 yılı sonlarına doğru banka mevduat faiz oranları ile bankalarına kredi kartına uyguladıkları faiz oranı arasındaki makası daraltmıştır. Bu durum hanehalkını daha fazla kredi kartı kullanımına yöneltmiştir. Bu dönemde hanehalkının krediye erişim zorlaştığı için kredi kartı kullanımındaki artış kaçınılmaz olmuştur. Son yıllarda bir kişinin iki ya da üç kredi kartına sahip olduğu görülmektedir. Hanehalkı nakit yönetimini yapmak için kredi kartını kullanmakta, kartların hesap kesim tarihleri birbirinden farkı olmakta bu da borçların yönetimi, takibini zorlaşmaktadır. Asgari tutar ödenip de kalını faizlendiriliyorsa bunların takibi oldukça önemlidir. 2024 yılının ortalarına gelindiğinde hanehalkının bankaya olan borçlarının geçmiş yıllara göre oldukça arttığı görülmektedir. Makro açıdan bakıldığında özel tüketim harcamalarının tutarının GSYH içinde %55'e ulaştığı ve bu harcamaların %50'sininde kredi kartı ile karşılandığı bilinmektedir. Bu da ekonominin genelinde oldukça yoğun kredi kartı yükünün olduğunu göstermektedir. Bununla ilgili tedbirlerin alınması enflasyonla mücadele için önemlidir.

Türkiye ekonomisinde pandemi sonrası fiyat istikrarının bozulmaya başladığı ve enflasyonun zamanla artış eğilimine girdiği ve hanehalkının özellikle kredi kartına dayalı harcamaların artış eğilimi gözlenmiştir. Bunun ana nedeni, enflasyon oranındaki beklenmedik artışın hanehalkının satın alma güçlerini aşırı bir şekilde düşürmesidir (Tunay, 2022: 104). Enflasyon ortamında piyasadaki mal ve hizmetlerin fiyatları sürekli yükselirken, maaş ve ücretlerin bu süreçte aynı hız ve oranda yükselmemesi dolayısıyla güncellenmemesi satın alma gücünün erimesine neden olmuştur. Bu durum, özellikle düşük gelirli hanehalkının zorunlu tüketim harcamalarından kalan gelirleri ile tasarruf yapma yerine gelecek için planladıkları harcamaları öne çekmelerine, hatta hiç planlarında olmayan yüksek enflasyona maruz kalacaklarını düşündükleri mal ve hizmetleri şimdiden almaya itmiştir.

Türkiye'de hanehalkının harcamalarının çoğunu kredi kartı üzerinden yaptığı pandemi döneminde ve sonrasında, kredi kartlarıyla yapılan harcamaların; faiz oranı ve enflasyon oranı arasındaki ilişkisi araştırması gereken önemli bir konu olmaktadır. Bu çalışmada, karta dayalı olarak yapılan harcamalara ilişkin verilerle, tüketici kredilerine uygulana faiz oranı ve tüketici enflasyonun temsil eden (TÜFE) arasındaki ilişkinin analizi yapılmaktadır. Üç temel veri üzerinde çalışıldığından yapılan analiz verileri, ardışık bağlanımlı modellere ve çok değişkenli regresyon modellerine dayanmaktadır. Bu çalışma kullanılan veriler yönüyle, Türkiye üzerine

günümüze kadar yapılan araştırmalardan farklı olmaktadır. Çalışma giriş ve sonuç aşamalarının yanında üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada Türkiye'de kredi kartı kullanımı, kredilere uygulana faiz oranı ve TÜFE oranı hakkında güncel genel bilgiler verilmektir. İkinci aşamada bu konuya benzer nitelikteki literatür araştırılmakta ve çalışmaların bulguları değerlendirilmektedir. Üçüncü aşamada ise resmi kaynaklardan elde edilen veri setleri düzenlenmekte, geliştirilen modeller çerçevesinde ekonometrik analizleri yapılmakta ve bulgular ortaya konulmaktadır.

Türkiye Kredi Kartı Kullanımı

Türkiye'de kullanılan ilk bireysel kredi kartı 1968 yılında Koç Holdinge bağlı Setur A.Ş'nin Diners Club'tan yetki alarak çıkardığı Diners Clup karttır. O yıllarda genellikle sınırlı sayıda saygın ve zengin kişilerin kullandığı bu kartın aynı zamanda kullanım alanı da sınırlı kalmıştır. İlerleyen yıllarda kredi kartı artış eğilimine girse de yeterli teknolojik alt yapının da yetersiz olmasından dolayı uzun bir süre kredi kartı kullanımı çok sınırlı düzeyde kalmıştır. 1990 yılına gelindiğinde kamu ve özel Türk bankalarının ortaklığıyla Kart Merkezi A.Ş. Bankalararası Kart Merkezi (BKM) kurulmuştur. BKM'nin kurulmasıyla birlikte kredi kartı, banka kartı ve ön ödemeli kart uygulamaları zamanla geliştirilmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte kart kullanıcı sayısı ve kredi kartı kabul eden işletme sayısı da hızla artmaya başlamıştır (Varıcı, 2015: 75).

1999 yılında çok ortaklı kredi kartları kullanıma sürülmüştür ve böylece tüketiciye taksitli alışveriş imkânı sunulurken, kredi kartı kullanımından kazanılan puanlar da kredi kartı kullanımını artıran etkenlerden olmuştur. BKM tarafından 1999 yılından itibaren kredi kartı ile yapılan harcamaların kayıt altına alınması başlatılmıştır. BKM karta dayalı ödemelere ait tüm detaylı istatistiki bilgi ve raporları internet sitesinden aylık olarak yayınlamaya başlamıştır (Kaya, 2010). 2024 yılı sonu itibarı Türkiye' de en fazla tedavüle sürülen, kullanım ağına sahip kredi kartlarının; ABD'de bulunan bir Amerikan çok uluslu finansal şirketler tarafından kullanıma ve sunulan; MasterCard, American Express ve Visa kartları olmaktadır. Türkiye'de 2016 yılında BKM tarafından kurulan ve işletilen Troy adlı yerli ödeme kartı da karta dayalı ödeme sistemine dâhil olmuştur (BKM, 2024).

BKM Eylül 2024 ayı verilerine göre; Türkiye'de 117,7 milyon kullanılma sürülmüş kredi kartı bulunmaktadır. Bu kredi kartlarının 109,5 milyon adedi bireysel kredi kartları, 8,2 milyon adedi ticari kredi kartlarıdır. 2023 yılı sonu itibariyle banka kart sayısı 190 milyonu aşarken, banka haricindeki finansal kuruluşlar tarafından da kullanıma sürülebilen ön ödemeli kartların sayısının 90 milyona ulaştığı görülmektedir. Genel olarak kart sayılarının Türkiye nüfusundan fazla rakamlara ulaştığı görülmektedir. Kullanıma sürülmüş olan bu kartların içersin de aktif olarak kullanılmayan kart sayıları bilinmemektedir. Kredi kartı, banka kartı ve ön ödemeli kartlara dayanan tüm işlem sayıları ve harcama tutarları BKM tarafından toplanmakta ve güncel olarak kayıt altına alınmaktadır (BKM, 2024).

Çizelge 1. Türkiye'de Kredi Kartına Dayalı Olarak Yapılan Harcamalar (2016-2023)

YIL	Kredi Kartı ile Pos Üzerinden Alışveriş (Milyar TL)	Kredi Kart ile İnternet üzerinden Alışveriş (Milyar TL)	Kredi Kartı ile Nakit Çekme (Milyar TL)	Toplam (Milyar TL)
2016	460.027,41	63.478,88	64.979,82	588.486,11
2017	499.541,44	90.943,16	67.207,61	657.692,21
2018	576.533,07	122.845,70	75.352,02	774.730,79
2019	753.969,70	66.265,15	85.554,73	905.789,58
2020	692.884,34	246.037,24	96.502,87	1.035.424,45
2021	949.895,73	422.086,86	150.393,81	1.522.376,40
2022	1.917.197,76	952.637,43	330.709,73	3.200.544,90
2023	4.239.803,47	2.250.240,86	819.430,29	7.309.474,62

Kaynak: BKM, 2024.

2023 yılında kredi yerli kredi kartlarının yurtiçi kullanım tutarı 7.309 milyar TL'dir. Bu tutarın 6.490 milyar TL'si alışverişten kaynaklı, 819 milyar TL'sinin kredi kartı ile nakit çekme işleminden kaynaklıdır. 2023 yılında kredi kartlarıyla internet üzerinden yapılan alışveriş işlem tutarı 2.250 milyar TL'dir. Bu da kredi kartı ile yapılan alışverişlerin yaklaşık üçte birinin internet üzerinden yapıldığı göstermektedir. Kredi kartlarıyla yapılan harcamaların sektörlere göre dağılımı genel olarak incelendiğinde market ve alışveriş merkezleri, hizmet sektörleri, elektrik-elektronik eşya, bilgisayar, yemek ve seyahat acenteleri/taşımacılık sektörlerine yapılan harcamaların toplam harcamaların %60'ından fazlasını oluşturduğu görülmektedir (BKM, 2024).

Türkiye'de Tüketici Kredilerine Uygulanan Faiz Oranları

Tüketici kredileri, genellikle tüketicilerin ihtiyaçları olan mal ve hizmeti temin etmek için kredi veren bankadan nakit olarak aldıkları kredi türüdür. Türk Ticaret Kanununa göre kredi faizleri, "serbestlik ilkesi" doğrultusunda belirlenirken; Türk Borçlar Kanuna göre faiz, belirli üst limitlere bağlı kalınarak belirlenmektedir (Alaf, 2017: 18). Tüketici kredisi işleminde kredi, tüketiciye doğrudan nakit olarak verilmektedir. Nakit, Türk lirası olabileceği gibi yapancı para cinsinden de olabilmektedir. Bankacılık sisteminde ihtiyaç kredisi, serbest tüketici kredisi olarak bilinir. Bu kredileri banka tek seferde verir. Tüketiciler de sözleşmede belirlenmiş olan taksitler dâhilinde krediyi işleyen faiziyle birlikte öder (Gültekin, 2021: 5). Tüketici kredisine başvuran tüketicilerin genel amacı ihtiyaçlarını bir an önce temin etmektir. Bu yönü ile tüketici kredileri, ihtiyaçlarını karşılama tercihlerinin zaman içerisinde öne alınması işlevini gerçekleştirir (İbicioğlu ve Karan, 2009: 14).

Türkiye'de Merkez Bankası, politika aracı olan faiz oranlarına dair kararı veren en yetkili organdır. Bu kararı verirken, tüketicilerin kredi taleplerini göz önünde bulundurması önemlidir. Tüketici kredileri ekonomik büyüme ve talep enflasyonu gibi makro büyüklüklerin de temelini oluştur (Eğilmez, 2016: 23). Tüketici kredileri limit ve faiz oranı açısından özellikle para politikası uygulamalarında dikkate alınması gereken faktörlerdir. Son yıllarda otomotiv ve

inşaat sektörlerinin ekonomik büyümeyi sağlamak için önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Merkez Bankasından başlamak üzere bankaların kredilere uyguladıkları faiz oranlarını ve limitlerini değiştirmesi ile taşıt, konut ve ihtiyaç kredileri talebine yön vermede oldukça etkilidir (TCMB, 2024).

Pandemi öncesinde de Türkiye'de kredilere verilen aylık faiz oranları genel olarak %0,6 - %1,2 aralığında seyretmiştir. Örneğin bir tüketici 2017 yılında konut kredisi olarak 200 bin TL'yi aylık %0.8 faiz oranı ile 10 yıl geri ödemeli olarak alabilmekte ve bu tüketicinin krediyi geri ödeme taksitleri yaklaşık 2.500 TL civarında olmaktadır. Pandemi sonrası 2023 yılı ortalarında doğru gelinen noktada; yaşanan aşırı enflasyondan dolayı tüketicinin 200 bin TL'ye sahip olduğu bu örnek konutun piyasa değeri 1,5 milyon TL'yi aşmıştır. Banka borcunun bitmesine de daha 3 yıl vardır. Bu örnek Türkiye'de yaşanan enflasyonun büyüklüğünü anlatan yaşanmış gerçeklerden yalnızca biridir. Enflasyonun beklenmedik bir şekilde yüksek seyretmeye başlaması örnekte olduğu gibi 200 binlere alınıp satılan bir evin fiyatının üç beş yıl içerisinde 1,5 milyonun TL'nin üzerine çıkması, bu dönemde halkın alım gücünü yükseltmek için hükümet tarafından nominal ücretlere her altı ayda enflasyon oranına yakın seviyelerde zam ve beraberinde seyyanen memurlara ek zam yapılması, sabit kredi borcu olanları çok aşırı bir şekilde kârlı duruma getirirken bu fırsat; kredileri kullanmayan, kullanmaktan ödeme korkusu ve refah kaybı yaşarım diye korkan vatandaşları, gelir dağılımı adaletsizliğine yittiği açıktır.

Çizelge 2. Türkiye'de Bankaların Kredilere Uyguladıkları Faiz Oranı (2016- 2023)

YIL	İhtiyaç Kredisi Yıllık Ortalama (%)	Taşıt Kredisi Yıllık Ortalama (%)	Konut Kredisi Yıllık Ortalama (%)	Ticari Kredi Yıllık Ortalama (%)
2016	17,29	15,27	13,25	15,18
2017	17,64	15,51	12,14	15,84
2018	26,84	23,98	19,29	24,08
2019	23,84	22,97	17,75	21,33
2020	15,64	14,54	12,35	12,62
2021	23,50	21,38	17,83	20,79
2022	31,80	26,75	19,68	22,21
2023	44,91	34,11	29,50	28,61

Kaynak: TCMB, 2024 Verilerinden Derlenmiştir.

Bankaların kredilere uyguladıkları yıllık ortalama faiz oranlarına ait çizelge 2 incelendiğinde; genel olarak konut kredisi faiz oranının diğer kredilere oranla genel olarak birkaç puan daha düşük seyretmektedir. En yüksek faiz oranına sahip kredinin ise genel olarak harcama kredisinin olduğu görülmektedir. Faiz oranlarının yıllara göre değişimi izlendiğinde ise 2023 yılına gelindiğinde özellikle harcama kredisi faiz oranının yıllık olarak %45 oranına yaklaştığı diğer kredi faiz oranlarının da diğer yıllara oranla yüksek artış eğiliminde olduğu izlenmektedir. BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) 21.02.2022 tarih ve 10099 sayılı karar ile kullanılacak taşıt kredilere sınırlama getirmiştir. Fatura değeri 400.000

TL ve altındaki araçlar için maksimum %70 oranında. 400.000 - 800.000 TL aralığındaki araçları için olanlar için kredi limiti azami aracın %50'si, 800.000,01 - 1.200.000 TL aralığında olanlar için azami %30'u, 1.200.000,01 - 2.000.000 TL aralığında olanlar için azami %20'si kadar taşıt kredisi kullandırılabilmektedir. Bunun yanında kredin geri ödeme ödemelerine de sınırlama getirmiştir. Fatura değeri 1.200.000 TL üzerinde olup 2.000.0000 TL'nin üzerinde olmayan krediler on iki ay ile sınırlandırılmıştır. 24 Ağustos 2023 tarihinde açıkladığı kararla, ikinci konut alımı yapanların evin değerinin yüzde 22,5'i kadar kredi kullandırılmaktadır (BDDK, 2024). BDDK'nın kredi limitlerine ve geri ödeme taksilerine dayalı kararlarının sürekli değişim gösterdiği görülmektedir.

Türkiye'de TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi)

TÜFE'nin açılımı "Tüketici Fiyat Endeksidir" TÜFE ile ülke vatandaşlarının tüketim harcamaları içinde yer alan mal ve hizmetlerin zaman içinde fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen değişimler ölçülmektedir. TÜFE'de 81 ili ve 225 ilçe kapsamında belirlenen işyerlerinden derlenen tüketim mal ve hizmeti fiyatları 2003=100 temel yıllı temel alınarak hesaplanmaktadır. Dönem içinde fiyat hareketliliği yüksek olan ürünlerin yeni fiyatları eklenerek derlenmektedir. TÜFE ekonomide mevcut mal ve hizmetlerin perakende fiyatlarındaki değişikliklere dayalı bir yaşam maliyeti ölçüsü olup bazı ekonomi kitabı ve kaynaklarda "Perakende Fiyat Endeksi" (PEFE) olarak da adlandırılmaktadır. Enflasyon Türkiye'de aylık, bazı ülkelerde ise üç ayda tüketici harcamalarının farklı bileşenleri için alt endekslerin ağırlıklı ortalaması olarak hesaplanır. Tüketim malı ve hizmetlerindeki fiyat değişimleri TÜFE'yi, yani tüketicinin enflasyonunu, Üretim malı ve hizmetlerindeki fiyat değişimleri ÜFE'yi diğer bir adı olan TEFE (Toptan Eşya Fiyat Endeksi) üreticilerin enflasyonunu temsil etmektedir (TUİK, 2024).

Çizelge 3. Türkiye'de Yıllara Göre Enflasyon Oranları (2016- 2023)

YIL	TÜFE %	ÜFE%
2016	8,53	9,94
2017	11,92	15,47
2018	20,30	33,64
2019	11,84	7,36
2020	14,60	25,15
2021	36,08	79,89
2022	64,27	97,72
2023	64,77	44,22

Kaynak: TUİK, 2024.

Yıllık enflasyon oranının %4-%6 arasında seyretmesi ılımlı enflasyon olarak kabul edilir. Bu dönemde ekonominin iç ve dış dengelerini etkilenmez ve enflasyon doğal kabul edilir. Bu oranın üzerindeki enflasyon yüksek enflasyon olarak adlandırılır. Çizelge 3 incelendiğinde

Türkiye'de enflasyon oranlarının 2021 sonrası aşırı bir şekilde yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir. Yıllık olarak TÜFE ve ÜFE oranlarının %50"yi geçtiği gözlenmektedir. Bazı iktisatçılar bu tür yüksek enflasyonu "Dörtnala enflasyon" olarak adlandırmaktadır. Bir ekonomide enflasyon oranını %50 gibi yüksek kabul edilen oranlara ulaşması birçok sorunla birlikte gelir dağılımı adaletsizliğini de yanında getirmektedir (TCMB, 2024). Dünya bankası 2024 yılı verilerine göre Türkiye gelir dağılımı adaletsizliği sıralamasında dünyadaki 130 ülke içinde 28. sırada bulunmaktadır. TÜİK'e göre Gini katsayısı ile ölçülen bu eşitsizlik 2023 yılında daha da artmıştır. Gini katsayısı; Dünya genelinde ve TÜİK tarafından da kabul gören ülke vatandaşlarının gelir dağılımını ölçmek için kullanılan bir ölçektir. Bu ölçeğin sıfıra yaklaşması gelir dağılımında eşitliği, bire yaklaşması gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir. AB İstatistik Ofisi Eurostat raporuna göre 2022 yılında AB ülkelerinin ortalama Gini katsayısı 29,6 olarak hesaplanırken, Türkiye'de 2022 yılında Gini katsayısı 42,6 olarak hesaplanmıştır. Türkiye bu değerle Avrupa'da 36 ülke içinde ilk sırada yer almıştır (Worldbank, 2024).

Literatür Taraması

Ülkedeki mevcut enflasyon durumu, gelecekteki beklentiler, hanehalkının bugünkü ve gelecekte planladıkları tüketim harcamaları, bankaların bireysel kredilere uyguladıkları faizin birbirlerini, etkilediklerine dair bulgulara ulaşan birçok bilimsel araştırma bulunmaktadır. Litaretür tarandığında; Han ve Hung (2006), Duca vd. Geanakoplos ve Dubey (2010), Raj (2010, Durkin, Elliehausen ve Zywicki (2014), Duca vd. (2016), Li vd. (2017), Duca-Radu vd. (2021), Premik (2022), Ryngaert (2022) yaptıkları çalışmaların buna örnek teşkil ettiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların sonucunda genelinde edilen sonuç; kredi kartına dayalı enflasyonun gelecekte daha da artacağı yönündeki beklentiler, cari dönemde hanehalkının tüketim harcamalarında artışa yol açmaktadır.

Han ve Hung (2006) ve Li vd. (2017) yaptıkları araştırmada, yatırım yapmak isteyen kitlelerin yatırım yapmak mı, tüketmek mi tercih edilmeli aşamasındaki kararlarını dönemin reel faiz oranına göre belirlediklerini, enflasyonun yükselmesi beklentisi söz konusu ise yatırım yerine tüketimi tercih edebileceklerini tespit etmiştir.

Kredi kartına dayalı harcamalar ile enflasyon arasında karşılıklı pozitif ilişki vardır. Kredi kartlarına dayalı harcamalardaki artışın enflasyonu uyaran etkileri olduğuna inanılırken, bir yandan da enflasyonun artma beklentilerinin kredi kartlarıyla yapılan harcamaları arttırdığı savunulmaktadır. Kredi kartına dayalı harcamaların yaygınlaşması günlük yaşamda ve ticaret hayatındaki hareketi artırmakta, kolaylık ve rahatlık getirmektedir. Ancak parasal müdahalenin söz konusu olmadığı durumlarda kredi kartına dayalı işlemler paranın dolaşım hızını artırmakta dolayısıyla enflasyonu artıcı etki göstermektedir. Ekonomi yöneticileri, para arzını azaltma politikaları uygulayarak, aşırı kredi kartı kullanımı artışından kaynaklı olumsuz etkileri tersine çevirme yoluna gittiklerinde fiyat seviyelerini bir nebze düzeltseler de bir takım kazanımlardan vazgeçmek zorunda kalmaları söz konusu olabilir.

Geanakoplos ve Dubey (2010), bu politika ikilemini bir model üzerinden inceleme konusu yapmışlardır. Günlük hayatta tüketicilerin talep ettikleri mal ve hizmetlere ilişkin fiyat artışlarının olmadan önceki döneme geri getirmek için neler yapılabileceği üzerine fikirler ortaya koyduklarında; ekonomi yöneticilerince, kredi kartı sahiplerinin kart limitlerini ve taksitli kullanım alanlarını serbest bıraktıklarında harcamalar artacaktır. Bunun neticesi olarak ortaya çıkan talep fazlası enflasyona neden olacaktır. Fiyat artışlarına paralel gelirin artmaması durumundan kredi kartı kullanıcılarının temerrüde düşme olasılıkları da artacaktır. Ülkede bu kişilerin yüksek sayılara ulaşması enflasyon oranını daha da yükseltecektir. Bu olumsuzluklara rağmen ekonomideki verimlilikte istenilen ölçüde bir artış sağlanamayacaktır. Günlük yaşam ve ticaret hayatında uzun bir süre durgunluk yaşanacaktır.

Durkin vd. (2014) de, artan kredi kartı kullanımının; dar gelirli tüketicilerin bilinçsiz davranışları veya kısa süre de olsa mali sıkıntıları aşma düşüncesinde olduğu yönünde davrandığını tespit etmişlerdir. Bir bankaya olan borcun diğer bankadan alınan krediyle kapatma yoluna gitme kaçınılmaz olmaktadır. Dar gelirli tüketicilerin kredi kartı kullanımını sınırlandıracak ya da borçların yeniden yapılandırmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılmasının, ekonominin genel işleyişi açısından yararlı olacağı sonucuna varmışlardır.

Duca vd. (2016), Duca-Radu vd. (2021), AB üyesi olan ülkeleri hanehalkı üzerine tüketim harcamaları ile enflasyon beklentileri arasındaki ilişki üzerine çalışma yapmışlardır. Yaptıkları analiz sonucunda elde edilen bulgular, tüketim harcamalarının, enflasyon artış beklentilerine paralel arttığını göstermiştir.

Li vd. (2017) OECD ülkelerindeki enflasyon üzerine yaptığı araştırmanın en önemli tespitlerinden biri, yaşanan dönemdeki enflasyon oranının ülke vatandaşlarının yatırım ve tüketim tercihi kararlarında etkisinin güçlü olduğudur. OECD ülkelerinde farklı gelir düzeylerine sahip katmanları mevcuttur. Bu farklı katmanlarda yer alan bireylerin sahip oldukları kaynakların yatırım ve tüketim arasındaki tercihi de farklı olmaktadır. Nispeten yüksek gelir düzeyi katmanında yer alanlar bireyler enflasyon sürecinde kaynaklarının bir kısmını yatırıma ayırabilirken, nispeten düşük gelir düzeyi katmanında yer alan bireyler ise kaynaklarının önemli bir kısmını tüketim harcamalarına ayırmak zorunda kalmaktadır.

Kredi kartı borçlularının kredilerini zamanında ödeyemedikleri için temerrüde düşmesi, sadece kronik ekonomik sıkıntılar yaşayan ülke hanehalkları için sorun olduğu gibi gelişmiş ekonomilerde yaşayan hanehalkları içinde önemli sorundur. Bu açıdan Guilford (2022), ABD'de otomobil ve konut kredilerini kredi kartları ile ödemekte olan vatandaşların ödeme durumlarını ve temerrüt faizi ödemek duruma düşmelerinde etkili olan faktörleri araştırmıştır. Bulgular, tüketicilerin borçlarını zamanında ödeyememeleri halinde yüksek gecikme faizleri ile karşılaşacak olması borçlarına karşı daha duyarlı olmasını sağlarken, temerrüde düşmeyi önemli oranda azalttığını göstermektedir. Buna karşılık, düşük gecikme faiz oranları karşısında tüketicilerin daha duyarsız ve iyimser davranması, tüketicilerin kredi kartı kullanımlarının aşırı artmasına neden olmaktadır.

Ryngaert (2022), gelişmiş ekonomilerde, hanehalkının tüketim harcamaları davranışı üzerinde enflasyon beklentilerinin rolünü araştırmıştır. Enflasyonun artacağı beklentilerinin ABD gibi gelişmiş bir ekonomide dahi hanehalkının tüketim harcamalarını yükselttiğini belirlemiştir. Ryngaert'e göre, enflasyonun artması beklentileri ile planlanan tüketim harcamaları arasındaki ilişki, iktisat literatürde Fisher ilişkisi olarak bilinen teorinin önüne geçmiştir. Araştırma bulgularına göre bireyler enflasyonu reel faiz oranlarını etkileyen bir değişken olarak görürken, aynı zamanda finans piyasalarındaki maliyetlerin bir ölçeği olarak da görmektedir. Para otoritelerince fiyat istikrarının sağlanamaması ve hedeflerdeki başarısızlıklar, halkın güveninin azaltmaktadır. Bunu yanında reel faiz oranlarının sabit kalacağına ilişkin beklenti söz konusu olduğunda hanehalkları tüketim ve tasarruf arasındaki tercihlerini değiştirerek; tasarruflarını azaltıp, cari tüketimlerini arttıracaklardır.

Garber vd. (2024), Brezilya'da halkın borçlanması ile kredi kartı kullanımı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ekonomik krizler döneminde halkın borç stokunun arttığını tespit etmiştir. Banka raporlarında ise kredi limitleri ve kredi sicil verilerine işleminde tercihlerin değiştirilmesiyle mevcut kredi kartı borç stokunun gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir. 18.000 kişiden sağlanan anket verilerine incelendiğinde; birçoğunun kredi kartı borcunu zamanında ödeyemediğini, gecikmeler karşısında yüksek oranı gecikme faizleri ile karşılaştıklarını saptamışlardır. Bu bulgu, yüksek enflasyon yaşandığı dönemlerde kredi kartlarına dayanan kredi arzının hanehalkının borç stokunu daha da artırdığını göstermektedir.

Türkiye'de son yıllarda kredi kartı kullanımı ve etkileri üzerine birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunların bir bölümü bireylerin kredi kartı kullanımına etki eden faktörler üzerine yapılan anket çalışmalarıdır. Yapılan çalışmaların diğer önemli bir bölümü kredi kartına dayalı yapılan harcamalarla tüketim harcamaları arasındaki ilişki düzeyleri üzerindir.

Uğur ve Erkuş (2010), Türkiye'de yerli ve yabancı bankaların kredilere uyguladıkları faiz oranlarını belirleyen faktörler üzerine çalışmıştır. Bulgular; bankaların kredilere uyguladıkları faiz oranlarının, riskten kaçınma ve banka büyüklüğü ile pozitif, pazar payı ve yönetim kalitesi ile negatif bir ilişkide bulunduğunu tespit etmiştir.

Özkul ve Tapşın (2010), bireylerin kullanılabilir gelirlerindeki artışlar ile kredi kartlarıyla yaptıkları harcamalardaki artışların, tüketim harcamalarına etkileri üzerine çalışma yapmışlardır. Çalışma 1998-2009 yıllarını kapsamakta olup çok değişkenli regresyon analizi şeklinde yapılmıştır. Elde edilen bulgular; kullanılabilir gelirde ve kredi kartı kullanımında meydana gelen artışlar, tüketim harcamalarını artırıcı etki göstermektedir. Ancak kullanılabilir gelirdeki artış kart kullanımına oranla tüketim harcamalarını çok daha fazla artırmaktadır.

Başaran vd. (2012), bireysel kredi kartlarının rasyonel kullanımına etki eden faktörler üzerinde araştırma yapmıştır. Devlet memurlarına uyguladıkları anket verilerinin analizlerine göre; kredi kartı taşımanın, nakit paraya oranla daha fazla güven verdiğini, kredi kartı ile yapılan harcamalarda peşin fiyatına vade farksız taksit, harcama ile puan kazanma, yıllık ve aylık yüksek harcama sözüne promosyon gibi avantajların harcamaları attırdığını tespit

etmişlerdir. Bunun yanında kredi kartı limitlerinin aylık gelirinden oldukça yüksek tutulmasının kart kullanımını teşvik ettiren faktörler olduğu görülürken, bu durumun kimi zaman bireylerin kart borçlarını zamanında ödemelerinde aksaklıklara ve borçluluk oranlarında yükselmelere neden olduğu tespit edilmiştir.

Akın vd. (2013), yaptıkları çalışmanın sonucu olarak; kredi kartları kullanımına yönelik yasal düzenlemelerin yalnız banka ve finans piyasasını değil; tüm ekonomiyi olumlu yönde etkileyeceğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak, Türkiye'de ekonomisinde mevcut oligopol piyasa aktörlerinin, ekonominin genel gelişimini olumsuz etkilediklerini, bankacılık ürünleri olarak kredi piyasasın da buna ayak uydurduğunu, piyasaya müdahale edilmeden kendi haline bırakılmasının, uzun vadede refah getireceği yönündeki klasik kuramların, kredi kartı alanı için geçerli olmayacağını vurgulamışlardır.

Merdan ve Okuroğlu (2016), Türkiye'de para otoriterlerince kredi kartlarına getirilen taksit sınırlandırmasının tüketim harcamalar üzerine etkisini Gümüşhane-Trabzon-Bayburt illerinde yaşayan bireylere uyguladıkları anket ile analiz etmişlerdir. Anketin analizi sonuçların göre; Katılımcıların %62,3'ü kredi kartıyla yaptıkları harcamaların tamamını kartlarının hesap kesim tarihinde ödemektedir. Kredi kartına dayalı en fazla harcama mutfak ve temizlik malzemeleri alımı için yapılmaktadır. Kredi kartlarına getirilen taksit sınırlandırmaların hanehalkının geçimlerini sağlamak için kullandıkları zorunlu ihtiyaçlarının temini üzerinde etkili olmamaktadır. Sınırlandırmalar daha çok cep telefonu, beyaz eşya gibi tüketicilerin bütçelerinde yüksek yer tutan mal ve hizmetlerin tüketimini azaltmaktadır. Kredi kartıyla yapılan harcama tutarlarının gelir düzeyi yüksek olanlarda daha fazla olduğu görülmüştür. Nispeten düşük gelire sahip hanehalkının zorunlu mal ve hizmetlerin temininde kredi kartıyla karşılama eğilimlerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Birçok düşük gelirli hanehalkının kredi kartlarının ancak asgari tutarını ödeyebildikleri ve böylece devreden faizli borçlanma sarmalına girdikleri gözlemlenmiştir.

Kendirli vd. (2017), Yozgat ve Kayseri illerinde 500 kişiye yapılan anket çalışması ile bireysel kredi kartı sahiplerinin kartı kullanımlarında etkili olan faktörleri araştırmışlardır. Araştırmanın bulgularına göre, kredi kartlarının ödeme veya taksitlendirmede avantajı sağlamasının yanında yaygın olarak limitleri dâhilinde kredi sağlama imkânı sunduğu için tercih etmektedir. Bireyler genelde ücretli veya emekli ise maaş aldıkları bankaların, işletme sahibi ise çalıştıkları bankaların kredi kartlarını kullanmaktadır. Asgari ödeme tutarı oranı, gecikmede uygulanacak faiz oranı, kart limitinin aylık gelirden yüksek olması ve karta ait aidatın olup olmaması gibi unsurların da kart tercihlerinde önemli rol oynadığı görülmüştür.

Ayla vd. (2020), Doğu Karadeniz Bölgemizde yer alan 6 ilde anket çalışması ile hane halkının kredi kartı sahiplik durumları ve kart kullanımlarını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Katılımcıların %76'sı kredi kartı kullandıklarını, kart kullananların; ödeme kolaylığı, taksitli alış-veriş imkânı ve puan avantajından dolayı tercih ettikleri, kredi kartı kullanmayanların ise borçlarını zamanında ödeyemediklerinde yüksek gecikme faizi ödeme zorunda kalma riski, kredi kartı kullanımının harcamalarını artıracağı endişesini taşıdıkları tespit edilmiştir.

Buğday vd. (2020), Türkiye'nin farklı bölgelerinde 26 ili kapsayan 18 yaş ve üzeri 2242 kişi üzerinde, demografik ve sosyo-ekonomik değişkenlerin tüketici kredilerine etkileri üzerine araştırma yapmıştır. Araştırma çerçevesinde tüketici kredilerinin kredi kartı üzerinden kullanımı da ele alınmışlardır. Kredi kartı kullanımının işlem adedi ve işlem miktarı açısından, bireylerin eğitim düzeyi, cinsiyet, gelir ve yaş durumuna göre farkındalıklar içerdiği tespit edilmiştir. Bireysel kredi kartına sahip olan çoğunluğunun borçlarını zamanında gecikme faizine maruz kalmadan düzenli bir şekilde ödedikleri, gecikme faizine mağdur kalma eğilimin gelir ve eğitim düzeyi düştükçe daha güçlü olduğu gözlemlenmiştir.

YaldızHanedar (2020) yılında yayınlanan "Faiz marjı neden bazı ülkelerde daha yüksektir?" adlı araştırmasında bankacılık sisteminde ekonomide gelişmişlik seviyesi düştükçe ve risk seviyesi arttıkça faiz oranlarının ve faiz marjının artığını, finansal gelişmişlik seviyesi yükseldikçe ve risk seviyesi azaldıkça kredi faiz oranlarının ve faiz marjının düştüğünü tespit etmiştir.

Akkaya ve Keskin (2023), Türkiye'de, parasal aktarım mekanizması içerisinde kredi kartlarına dayalı harcamaların yerini ve önemini araştırmıştır. Türkiye'de ekonomi yöneticileri para politikası aracılığı ile kısa vade faiz oranları kullanarak piyasa faizlerini yönlendirmeye çalışmıştır. Bu süreçte enflasyon oranları döviz kurlarından etkilenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre; parasal mekanizma içerisinde kredi kartı kullanımındaki artışın enflasyon oranını arttığı yöndedir. Bu nedenle de kredi kartı kullanımına yönelik yönetmelikler oluşturulurken para politikası kararlarının da dikkate alınması vurgulanmıştır. Diğer bir bulgu ise; kredi kartları üzerinden yapılan tüketim harcamalarındaki artışlar, enflasyon üzerinde artış ve baskı yapmaktadır. Enflasyonun artma beklentilerinin gündeme geldiği dönemlerde, hanehalkı tüketim harcamalarını öne çekmekte, bankaların kendilerine verdikleri limit dâhilinde kredi kartlarını yoğun olarak kullanmaktadır.

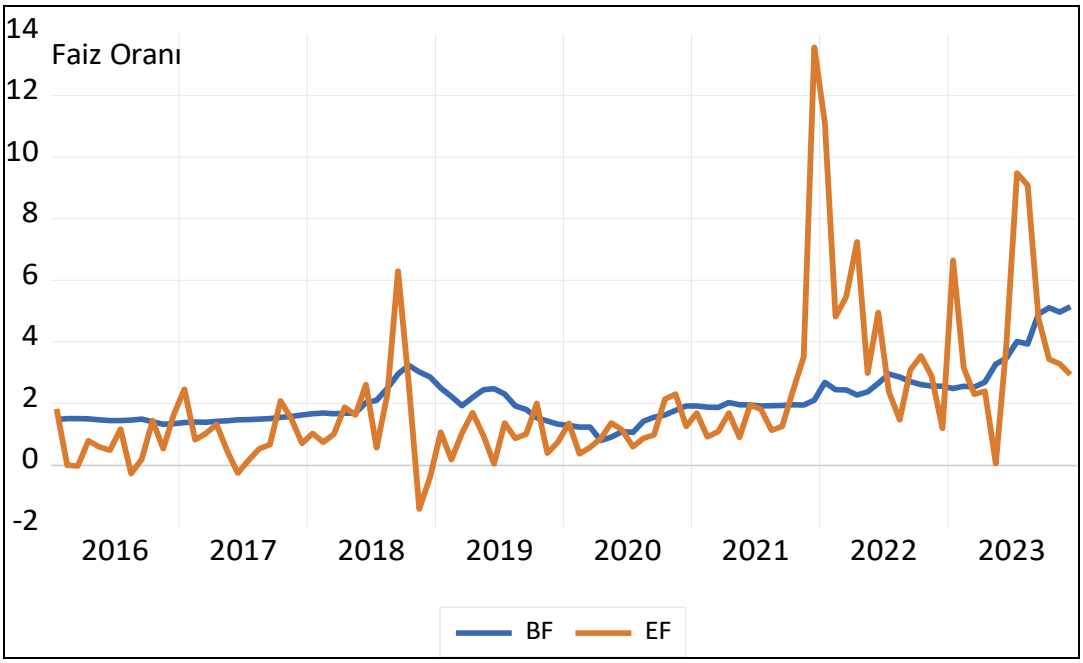
Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'de, 2016-2023 yılları arasında 8 yılı kapsayan 96 aylık süreçte; kredi kartlarıyla POS makinesi ve internet üzerinden yapılan toplam alışverişlere ait veriler BKM'den, bankaların tüketicilere uyguladıkları aylık ağırlıklı İhtiyaç kredisi faiz oranı verileri TCMB'den, aylık ağırlıklı enflasyon oranları (TÜFE) verileri TUİK'ten alınmıştır. 2016-2023 yılları arasında 96 aylık veri setinde; kredi kartlarıyla POS makinesi ve internet üzerinden yapılan toplam alışveriş verileri "KH" ile bankaların tüketicilere uyguladıkları aylık ağırlıklı harcama faiz oranı verileri "BF" ile aylık enflasyon oranı (TÜFE) verileri "EF" ile sembolize edilmektedir.

Kredi kartına dayalı harcamalarda meydana gelen artışların, bununla birlikte ihtiyaç kredisi faiz oranlarındaki değişimlerin enflasyon üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmaktadır. Öncelikle veri setini oluşturan verilerin Excel programı üzerinde doğru bir şekilde hazırlanması ve sıralanması yapılmıştır. Daha sonra veriler Eviews programına aktarılarak gerekli analizler

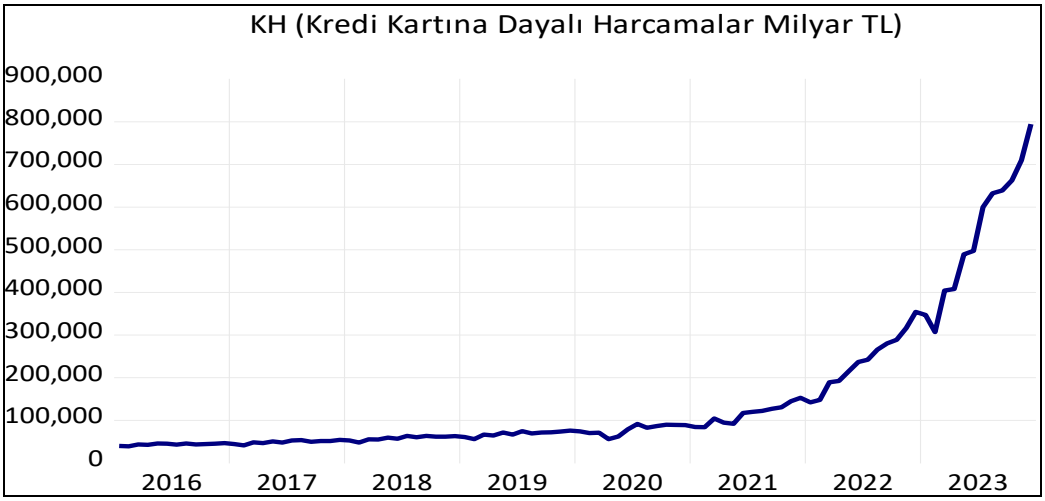
yapılmaya başlanmıştır. İlk olarak benzerlik gösteren aylık ağırlık enflasyon oranı verileri ile ihtiyaç kredisi faiz oranı verileri arasındaki ilişkiyi gözlemlemek için bu iki veriye ait çizgi grafik oluşturulmuştur. Kredi kartına dayalı harcamalara ait verilere parasal değer içerdiği için ayrı grafikte değerlendirilmiştir.

Görsel 1. Bankaların Tüketicilere Uyguladıkları İhtiyaç Kredilerinin Aylık Ortalaması ile Aylık Enflasyon İlişkisi

Yukarıdaki Görsel 1'de görüldüğü üzere bankaların tüketicilerin ihtiyaç kredilerine uyguladıkları aylık faiz oranlarının (BF) 2016 yılından 2018 yılının ortalarına doğru aylık bazda %1 - %2 oranları arasında değişkenlik gösterdiği görülürken, 2018 yılı sonlarına doğru %2'nin üzerinde seyrettiği, 2020 yılının ortalarına doğru %1,5 seviyelerine doğru iniş eğilimine geçtiği, 2020 yılından 2023 'e değin sürekli yükseliş eğimine geçtiği 2023 sonlarına doğru ise son sekiz yılın zirvesine çıkarak aylık bazda % 4 'ü geçtiği gözlenmektedir. Aylık enflasyon verilerine (EF) dair hareketler incelendiğinde; kredi faiz oranlarına göre daha hareketli iniş çıkışlar gösterdiği gözlenmekle beraber, yıllık olarak da değerlendirmeye alındığında 2021-2022 yılları arasında aşırı yükselme eğilimine girdiği gözlenirken, 2022 yılı sonrasında iniş gösterse de 2023 yılı içerisinde tekrar yükseliş trendine girdiği görülmektedir.

Görsel 2. Türkiye'de Kredi Kartına Dayalı Harcamalar (2016-2023)

Çalışmada "KH" ile bankaların tüketicilere uyguladıkları aylık ağırlıklı harcama faiz oranı verileri, "BF" ile aylık enflasyon oranı (TÜFE) verileri "EF" ile sembolize edilen bu üç değişken arasında eşanlı nedensel bir ilişki olup olmadığının tespiti ve ilişkilerindeki anlamlılığın derecesini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Zaman serilerinin en önemli amacı geleceğe yönelik öngörü yapmaktır. Yapılacak tahminlerde geleceğin geçmiş dönemlerin etkisi altında olacağı varsayılmaktadır. Dolaysıyla geçmiş veriler geleceğin verilerine ışık tutabilmelidir (Gujarati ve Porter, 2012: 234). Zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olması önemlidir. Durağan olmayan verilerle yapılan regresyon gerçek regresyon olmayıp "sahte regresyon" diğer bir ifadeyle "düzmece regresyon" ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2014: 54).

Bulgular ve Tartışma

Çalışmaya konu olan "KH" ile bankaların tüketicilere uyguladıkları aylık ağırlıklı harcama faiz oranı verileri, "BF" ile aylık enflasyon oranı (TÜFE) verileri "EF" ile sembolize edilen değişkenlerin her biri zaman serisidir. Teorik olarak kredi kartı kullanımı artışından ve bankaların kredi faizlerini düşürmesinden kaynaklı enflasyon artışındaki nedensellik ilişkisi fiyatlara doğru olmayabilir. Herhangi bir nedenle ortaya çıkan enflasyon artışı enflasyonist beklentisini artırarak kredi talebini ve kredi kartı harcamalarını da artırabilmektedir. Bu nedenle enflasyon ile kredi faiz oranları ve kredi kartına dayalı harcamalar arasındaki ilişki ile nedenselliğin yönünün tespit edilmesi de önem arz etmektedir.

Ekonometrik analizin ilk aşamasında mevcut zaman serilerinin durağanlık kontrolünün yapılması gerekmektedir. Durağanlığın sınanmasının temel yolu birim kök analizidir. Bir zaman serisinde birim kök olması, o serinin durağan olmadığı gösterir. Durağanlığı araştırılacak serinin *Yt* olduğu, seriye ait birim kök için regresyon denklemi;

$$Yt = pYt\text{-}1 + ut$$

Şeklinde oluşturulur. Bu denklemde "*p*" paritesi istatiksel olarak 1"e eşit olursa seri birim köke sahiptir ve durağan değildir. Bunun denklemi;

$$\Delta Yt = (p\text{-}1)\ Yt\text{-}1 + ut$$
$$= \delta Yt\text{-}1 + ut$$

Bir serinin durağan olup olmaması analizin ilerleyişini etkilemektedir. Serilerin durağanlık derecesine göre eşbütünleşme analizi, VAR analizi, katsayı tahmini ve nedensellik analizi yapılabilmektedir. Zaman serilerinde dikkat edilmesi gereken koşulardan biri de zaman serileri mevsimlik durumlarına göre analize tabi tutulmalarıdır (Sevüktekin ve Çınar M., 2014: 56). Serileri, mevsimlik veriler ve mevsimlik olmayan veriler olarak ayrıma tutulur. Mevcut serilerimize ait veriler mevsimlik olmayan verilerdir. Bu durumda durağanlık testi için başvurulacak testler Augmented Dickey Fuller, Philips Perron, Dickey Fuller, KPSS, ERPSO ve Ng-Perron testleridir (Gujarati ve Porter, 2012: 245). Mevcut 3 zaman serisi de doğrusal regresyona dayanan Augmented Dickey Fuller testine tabi tutulmaktadır. Her seri, düzey değerlerinden başlamak üzere durağanlığı sağlamak üzere Unit Roots Test ile düzey değerlerinin 1.2. ve 3. farkları alınarak durağan hale getirilmesi sağlanmaktadır. Aynı zamanda İntercept, Trend and İntercept ve None durumları tek tek incelenmektedir. Bu fark alma işlemi ile veri setinin geçmiş dönemlerde maruz kaldığı şokların etkisini kaldırmakta ancak bu şoklar dışında var olması mümkün olan uzun dönemli ilişkileri de ortadan kaldırabilmektedir. Bu nedenle fark alınarak durağanlaştırılan seriler ile yapılan regresyon analizleri uzun dönemli ilişkiyi zayıflatmaktadır (Kamacı, 2017: 404).

Çizelge 4. Banka Kredi Faizleri Verileri (BF) Augmented Dickey Fuller Testi

Null Hypothesis: D(LOGBF) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-7.805324	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.501445	
	5% level	-2.892536	
	10% level	-2.583371	

Çizelge 4'de Analizin daha verimli olması için verilerin logaritması alınarak durağanlık testleri yapılmaktadır. LOGBF serisi düzey değerlerinde durağan değildir. Serinin Augmented Dickey Fuller testinde birinci dereceden farkları alındığında durağanlaştığı, prob değerinin (0,0000) 0,05 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir.

Çizelge 5. Enflasyon (EF) Verileri Augmented Dickey Fuller Testi

Null Hypothesis: D(LOGEF1) has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-9.043881	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.506484	
	5% level	-2.894716	
	10% level	-2.584529	

Türkiye'nin aylık enflasyon verileri bazı aylarda negatif değer içermektedir. Bu nedenle bu serinin logaritması alınmadan önce bu negatif değerleri pozitif değere dönüştürme işlemi, her veriye sabit bir değer eklenerek yapılmıştır. Yeni oluşan seri EF1 olarak adlandırılmıştır. Çizelge 5'de LOGEF1 serisinin Augmented Dickey Fuller testinde birinci farkı alındığında sabit terimli testinin Prob değeri 0.0000 çıkmıştır. Bu değer 0,05 anlamlılık düzeyi değerinden küçük olduğundan dolayı LOGEF1 birinci fark işlemi sonucu sabit terimli olarak durağan hale gelmiştir.

Çizelge 6. Kredi Kartına Dayalı Harcamalar (KH) Augmented Dickey Fuller Testi

Null Hypothesis: D(LOGKH) has a unit root
Exogenous: Constant, Linear Trend
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-13.21179	0.0000
Test critical values:	1% level	-4.058619	
	5% level	-3.458326	
	10% level	-3.155161	

Özetle; LOGBF serisi birinci fark alındığında sabit terimli ve durağan, LOGEF1 serisi birinci fark alındığında sabit terimli ve durağan, LOGKH verileri birinci fark alındığında trend ve sabit terimli olarak durağan olmaktadır. Testlerin kritik değerlere de bakıldığında "t istatistik" değerleri anlamlılığı ve durağanlığı desteklemektedir. Dolayısıyla aynı fark derecelerinde durağanlaşan seriler mevcuttur. İkiden fazla değişkenimiz olduğu için birden fazla eş-bütünleştirici vektör olma olasılığı vardır.

Eş bütünleşme analizi, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığını araştırmaktadır. Johansen (1988) ve Johansen ve Jusellus (1990) değişken setleri arasında mümkün tüm koentegre vektörlerin tahminine izin verilir. Bu sayede Engle ve Granger (1987) testinden kaynaklanan problemlerden kaçınılmasını sağlayan daha güvenilir testtir. Özdeğer ve öz vektörlere dayanarak hesaplanmaktadır (Dilber ve Kılıç, 2018: 97).Johansen yönteminde x_{ti} n adet içsel değişken vektörünü göstermek üzere k geçilme için sınırlandırılmamış bir vektör otoregresif model (VAR) aşağıdaki gibi yazılabilir.

$$x_t = \pi_1 x_{t-1} + \ldots\ldots + \pi_k x_{t-k} + \varepsilon_t$$

Burada π katsayıları ifade eder (n*n) boyutlu matris ε_t ise ortalamalı hataları göstermektedir. Gecikmeli değerleri içeren ve durağan olmayan x_t vektörüne ait değerlerin birinci derece farkı alındıktan sonra VAR modeli aşağıdaki şekilde oluşur.

$$\Delta x_t = \Gamma_1 \Delta x_{t-1} + \ldots\ldots + \Gamma_{k-1} \Delta x_{t+k-1} + \pi_1 x_{t-k} + \varepsilon_t \text{ denklemde ;}$$

$\Gamma_i = -(I - A_1 - \ldots\ldots - A_i)$ kısa dönemli ilişkiyi göstermektedir.

$\pi = -(I - A1 - \ldots\ldots - A_k)$ Uzun dönemli ilişkiyi göstermektedir.

π matrisinin rankı eşbütünleşme vektörlerinin sayısını verir. Bir matrisin rankı; $A=[a_{ij}]_{mxn} \neq 0$ matrisinin karesel alt matrisler arasında, determinantı sıfırdan farklı olanlardan mertebesi en büyük olana, A matrisinin rankı denir ve rank "A" ile gösterilir.

Johansen Eşbütünleşme analizinde; öncelikle serilerin durağanlık dereceleri test edilir. Yapılan teste 3 serinin de birinci farklarının alındığında durağan olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla seriler aynı mertebede durağan olmalıdır koşulu, sağlanmıştır. Mevcut değişkenlerle VAR modeli oluşturularak, bilgi kriterlerinden Akaike ve Schwarz değerlerine bakılmaktadır. En düşük Akaike ve Schwarz değerlerinin yer aldığı gecikme seçiminin "2" olduğu tespit edilmektedir. (Anoruo ve Ramchander, 1998: 489). Bu şekilde oluşturulan VAR modelinde uygun gecikmenin belirlenmesi işlemine geçilmektedir. Bizim verilerimiz 8 yılı kapsadığı için 8 yılı içeren bir gecikme uzunluğu tercih edilmektedir. Test sonuçları Tablo 7'de görülmektedir.

Çizelge 7. VAR Model Üzerinden Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-65.20823	NA	0.001059	1.663615	1.751666	1.698966
1	229.0608	559.8289	1.01e-06	-5.294166	-4.941963*	-5.152762*
2	241.9757	23.62475	9.17e-07	-5.389650	-4.773296	-5.142193
3	254.5591	22.09773*	8.42e-07*	-5.477051*	-4.596544	-5.123541
4	260.5750	10.12429	9.10e-07	-5.404268	-4.259609	-4.944705
5	263.7046	5.037866	1.06e-06	-5.261087	-3.852276	-4.695471
6	270.3192	10.16395	1.13e-06	-5.202907	-3.529944	-4.531238
7	276.3919	8.886820	1.23e-06	-5.131509	-3.194393	-4.353786
8	284.6823	11.52577	1.28e-06	-5.114203	-2.912935	-4.230428

Çizelge 7 de görüldüğü üzere en fazla "*" olduğu gecikme olan 3. gecikmenin modele uygun olan gecikme uzunluğu olduğu tespit edilmektedir. Devamında ilgili model tahmin edilerek koentegrasyon testi yapılmaktadır. Koentegrasyon (Cointegration Test Specifacation) Testinde uygun model aranmakta en uygun modelin "*" ın olduğu en düşük Akaike değerlerin yer aldığı modelin 5. model (trend and intercept, intercept) seçilerek koentegrasyon testi yapılmaktadır. Bu testin sonuçları Tablo 8'de görülmektedir.

Çizelge 8. Koentegrasyon Testi Sonuçları

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.490656	65.98876	35.01090	0.0000
At most 1	0.072314	7.295883	18.39771	0.7535
At most 2	0.008760	0.765490	3.841465	0.3816

Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.490656	58.69288	24.25202	0.0000
At most 1	0.072314	6.530393	17.14769	0.7632
At most 2	0.008760	0.765490	3.841465	0.3816

Test sonucunda çizelge 8'in üst kısmında iz istatistikleri yer almaktadır. H_0: eşbütünleşme yoktur, H_1: eşbütünleşme vardır şeklinde hipotez kurulmaktadır. Test Burada olasılık değerinin Prob =0.000< 0,05 ten küçük olduğu ve "*" içeren bir tane koentegrasyon olduğu görülmektedir. H_0 red edilir, H_1 kabul edilir. Çizelgenin alt kısmında maksimum özdeğer istatistikleri yer almaktadır. Burada da olasılık değerinin Prob =0.000< 0,05 ten küçük olduğu ve "*" içeren bir tane koentegrasyon olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Ho red edilir, H_1 kabul edilir. Koentegrasyon ilişkisi bulunmuştur. Seriler arasında eşbütünleşme vardır. Değişkenler uzun dönemde dengeye gelmektedir. Ancak değişkenlerin farklarını aldığımız için değer kayıpları söz konusudur. Bu değer kayıpları da sonuçları olumsuz etkilemektedir. Bu etkilerden arındırmak için hata düzeltme modeli oluşturulmaktadır.

Engle ve Granger (1987) hata düzeltme teriminin bulunduğu bir modelin sonuçların güvenirliği açısından önemli olduğunu belirtmektedir. Standart Granger nedensellik modeline hata terimlerinin eklenmesi ile genişletilmiş Granger nedensellik modeli şu şekilde ifade edilmektedir;

$$\Delta y_t = \beta_0 + \sum_{i-1}^{l} \beta_{1i}\, \Delta y_{t-i} + \sum_{i-1}^{m} \beta_2 + \Delta y_{t-i} + + \beta_3 \lambda_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta x_t = \Upsilon_0 + \sum_{i-1}^{l} \Upsilon_{1i}\, \Delta y_{t-i} + \sum_{i-1}^{m} \Upsilon_2 + \Delta y_{t-i} + + \Upsilon_3 \delta_{t-1} + v_t$$

Yukarıdaki denklemlerde ; l ve m uygun gecikme uzunluğunu λ, ve δ eş bütünleşme denkleminden hareketle elde edilmiş hata terimlerini, ε_t ve v_t değişkenlerin korelasyonu olmayan hata terimlerini göstermektedir. Ewiews'te düzetme işlemine üç değişken için regresyon modeli kurularak başlanılmaktadır. Regresyon analizinde enflasyon bağımsız değişken (LOGEF1), harcama kredi faiz oranları(LOGBF) ve kredi kartına dayalı harcamalar

(LOGKH) bağımlı değişken olarak alınmaktadır. Regresyon modeli "logef1 logbf logkh c @trend" şeklinde olmaktadır.

Çizelge 9. Trend Eklentili Modele Ait Regresyon Sonuç

Dependent Variable: LOGEF1
Method: Least Squares
Date: 10/20/24 Time: 21:58
Sample (adjusted): 2016M01 2023M06
Included observations: 90 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGBF	0.735272	0.086899	8.461243	0.0000
LOGKH	0.268074	0.083354	3.216078	0.0018
C	-2.056315	0.784143	-2.622373	0.0103
@TREND	-0.002915	0.001970	-1.479994	0.1425

R-squared	0.740360	Mean dependent var	3.136327
Adjusted R-squared	0.731302	S.D. dependent var	0.362179
S.E. of regression	0.187739	Akaike info criterion	-0.464099
Sum squared resid	3.031157	Schwarz criterion	-0.352997
Log likelihood	24.88448	Hannan-Quinn criter.	-0.419296
F-statistic	81.74242	Durbin-Watson stat	0.632530
Prob(F-statistic)	0.000000		

Regresyon modeli incelendiğinde Prob (olasılık) değerlerinin %5 anlamlılık düzeyinden küçük olduğu görülmektedir. R kare değerinin 0.74 gibi yüksek sayılabilecek bir değerde olduğu görülmektedir. Hata düzeltme modellerinde durağan değişkenlerle kurulan modele, hata terimlerinin bir gecikmeli hali eklenmektedir. Bu hata terimlerinin düzey değerde durağan olması gerekmektedir. Bu nedenle oluşturulan hata terimlerine durağanlık testi yapılmaktadır.

Çizelge 10. Hata Terimlerinin Durağanlık Testi

Null Hypothesis: HATATERIMLERI has a unit root
Exogenous: None
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.030525	0.0001
Test critical values:	1% level	-2.591204	
	5% level	-1.944487	
	10% level	-1.614367	

Çizelge 10'da hata terimlerinin prob değerinin %5 anlamlılık düzeyinin (prob. =0.0001) atında çıkmıştır. Bu nedenle hata terimlerinin düzey değerlerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Devamında hata düzeltme modeli "logef1 logkh logbf hatateriml eri(-1) c @trend" şeklinde kurulmaktadır. Regresyon sonucunun yorumu yapılmadan önce, regresyona ait modelin anlamlı ve etkin olmasını sağlayan tüm varsayımların test edilmesi gerekmektedir. R^2 değeri bağımlı değişkende meydana gelen değişimin % kaçının açıklayıcı değişkenlerle

yapıldığını gösterir. R^2 değeri 0 ile 1 rakamları arasında yer alır. Modele hata düzelte serisinin bir gecikmesi alarak LOGEF1'in bağımlı, LOGBF ve LOGKH'nin bağımız olarak seçilmesi ayrıca trend içeren serilerin söz konusu olması dolayısıyla trende de yer verilerek oluşturulan modelin regresyon testi sonuçları Çizelge 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11. Hata Düzeltme Terimli Regresyonun Testi

Dependent Variable: LOGEF1
Method: Least Squares
Date: 10/20/24 Time: 23:00
Sample (adjusted): 2016M02 2023M06
Included observations: 89 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGBF	0.623097	0.064304	9.689921	0.0000
LOGKH	0.290078	0.060935	4.760476	0.0000
HATATERIMLERI(-1)	0.714358	0.080156	8.912071	0.0000
C	-1.969553	0.572335	-3.441261	0.0009
@TREND	-0.002660	0.001453	-1.830979	0.0706

R-squared	0.865810	Mean dependent var	3.139165
Adjusted R-squared	0.859420	S.D. dependent var	0.363223
S.E. of regression	0.136187	Akaike info criterion	-1.095038
Sum squared resid	1.557936	Schwarz criterion	-0.955227
Log likelihood	53.72918	Hannan-Quinn criter.	-1.038684
F-statistic	135.4940	Durbin-Watson stat	1.797512
Prob(F-statistic)	0.000000		

LOGEF1 = C(1)*LOGBF + C(2)*LOGKH + C(3)+ HATATERİMLERİ(-1)+@TREND regresyon modelinde LOGBF'nİn olasılık değeri 0,000 çıkmakta %5 anlamlılık düzeyinden küçük çıkmakta dolayısıyla modelin anlamlı olduğu görülmektedir. Değişkenler arasında otokoralesyon olup olması durumu önemlidir. Otokorelasyom; hata terimine ait varyansın tüm gözlemlerde aynı olmaması durumunu ifade eder. Otokorelasyonun var olup olmadığını ortaya çıkarmada birçok metot mevcuttur. Ancak en fazla kullanılan yöntem Durbin-Watson d istatistiği ve Breusch ve Godfrey LM testleridir. Değişen varyans olması durumunda, EKK tahmincileri doğrusal ve sapmasızdır ama etkin olmamaktadır (Yıldırtan 2010: 160).

Çizelge 12. Regresyon Modelinin LM Testi (Otokorelasyon Testi)

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:
Null hypothesis: No serial correlation at up to 3 lags

F-statistic	0.629958	Prob. F(3,81)	0.5978
Obs*R-squared	2.029182	Prob. Chi-Square(3)	0.5664

Test Equation:
Dependent Variable: RESID
Method: Least Squares
Date: 10/21/24 Time: 23:29
Sample: 2016M02 2023M06
Included observations: 89
Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGBF	0.011647	0.066761	0.174461	0.8619
LOGKH	-0.003141	0.061766	-0.050861	0.9596
HATATERIMLERI(-1)	-0.165005	0.229364	-0.719404	0.4740
C	-0.001019	0.584413	-0.001744	0.9986
@TREND	2.23E-05	0.001483	0.015052	0.9880
RESID(-1)	0.246632	0.242452	1.017239	0.3121
RESID(-2)	0.098678	0.191273	0.515901	0.6073
RESID(-3)	-0.013697	0.162752	-0.084158	0.9331

Çizelge 12'de görüldüğü üzere model ait F istatistik değerinin olasılık (prob) değeri 0,5978'dir. Bu değerin 0,05 anlamlılık değerinden büyük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H_0: modelde otokorelasyon sorunu vardır, ret edilir. H_1: modelde otokorelasyon sorunu yoktur, hipotezi kabul edilir. otokorelasyon sorununun olup olmadığı tüm gecikmelerde yapılmaktadır. Tüm gecikme durumlarında da otokorelasyon sorunun olmadığı görülmektedir.

Diğer önemli varsayımda değişen varyans sorunun olup olmadığıdır. Bunun için "View" menüsünden "Residual Tests - Heteroskedasticity Tests" seçilir. Açılan pencereden istenilen test modeli seçilir. Genellikle kullanılan "white" test seçilerek Çizelge 13'e ulaşılır. Burada hipotez; H_0: değişen varyans sorunu vardır, H_1:değişen varyans sorunu yoktur, şeklindedir. Modelin değişen varyans sahip olup olmadığı testin F istatistik olasılık (prob) değerine ve bunun yanında Obs*R-squared olasılık (prob) değerine bakılır.

Çizelge 13. Regresyon Modelinin Heteroskedasticity (Değişen Varyans) Testi

Heteroskedasticity Test: White
Null hypothesis: Homoskedasticity

F-statistic	1.468527	Prob. F(14,74)	0.1447
Obs*R-squared	19.35064	Prob. Chi-Square(14)	0.1520
Scaled explained SS	73.45439	Prob. Chi-Square(14)	0.0000

Test Equation:
Dependent Variable: RESID^2
Method: Least Squares
Date: 10/21/24 Time: 23:45
Sample: 2016M02 2023M06
Included observations: 89

Çizelge 13'te görüldüğü üzere testin F değeri 0,1447, Obs*R-squared değeri 0,1520 çıkmıştır. Bu değerlerin 0,05 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu görülmektedir. Modelde ait ; H_0: değişen varyans sorunu vardır hipotezi, ret edilir. H_1: değişen varyans sorunu yoktur, hipotezi kabul edilir. Model bu varsayımı da karşılamıştır.

Son varsayım ise hata terimlerinin ortalamasının sıfır olup olmadığıdır. Bu varsayımda sağlanmasıyla birlikte ortaya konan modelin gerekli tüm varsayımları yerine getirmesi söz konusu olur. Bu testte modelin "resid" (hata terimleri) verilerine bakılır. Resid verileri seçilerek "View" menüsünden "Descriptive Statistics Test – Stats Table" tıklanır. Burada açılan pencere artıklarla ilgili bilgiler yer alır. Bu tabloda artıkların ortalamasını gösteren "Mean" değeridir. Hipotez ise H_0: artıkların ortalaması sıfırdır. H_1:artıkların ortalaması sıfır değildir. Çizelge 14'te görülmekte olan Mean yazısının karşısındaki -1.07E-15 değer Excel'e programına kopyalanır. Formül çubuğundaki değerinin "sıfır" eşit olup olmadığına bakılır.

Çizelge 14. Regresyon Modelinin Resid (Hata Terimlerinin) Ortalamasının Testi

Date: 10/21/24 Time: 23:52
Sample: 2016M01 2023M12

	RESID
Mean	-1.07E-15
Median	-0.011259
Maximum	0.614939
Minimum	-0.493431
Std. Dev.	0.133056
Skewness	1.179311
Kurtosis	9.522634
Jarque-Bera	178.4000
Probability	0.000000
Sum	-9.56E-14
Sum Sq. Dev.	1.557936
Observations	89

1.07E-15 değerinin sıfıra eşit olduğu sonucuna ulaşılır. H_0: artıkların ortalaması sıfırdır, kabul edilir. H_1: artıkların ortalaması sıfır değildir, red edilir. Böylece ortaya konan modelin tüm varsayımları karşıladığı sonucuna ulaşılır.

Çizelge 15. BF ve KH Verilerinin EF Üzerine Regresyonu

Dependent Variable: LOGEF1
Method: Least Squares
Date: 10/20/24 Time: 23:00
Sample (adjusted): 2016M02 2023M06
Included observations: 89 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGBF	0.623097	0.064304	9.689921	0.0000
LOGKH	0.290078	0.060935	4.760476	0.0000
HATATERIMLERI(-1)	0.714358	0.080156	8.912071	0.0000
C	-1.969553	0.572335	-3.441261	0.0009
@TREND	-0.002660	0.001453	-1.830979	0.0706

R-squared	0.865810	Mean dependent var	3.139165
Adjusted R-squared	0.859420	S.D. dependent var	0.363223
S.E. of regression	0.136187	Akaike info criterion	-1.095038
Sum squared resid	1.557936	Schwarz criterion	-0.955227
Log likelihood	53.72918	Hannan-Quinn criter.	-1.038684
F-statistic	135.4940	Durbin-Watson stat	1.797512
Prob(F-statistic)	0.000000		

Modelin formül yapısı; LOGEF1 = 0,623097*LOGBF+0,290078LOGKH+0,290078* LOGKH-1,969553 şeklinde olmaktadır. Bankaların kredi faiz oranlarında meydana gelen değişmeler enflasyonu etkilemektedir. Bu etkileme %1 bankaların ihtiyaç kredileri faizlerindeki (BF) artış, tüketici fiyat endeksinde (EF) yaklaşık %0,62 oranında artışa yol açmaktadır. Kredi kartıyla ödemelerdeki değişmede enflasyon oranında değişmeye neden olmaktadır. Kredi kartına dayalı ödemlerde meydana gelen (KH) %1 artış tüketici fiyat endeksinde (EF) yaklaşık %29 oranında artışa neden olmaktadır. Hata terimli ve trendli modelde R^2 oranı %86 ile yüksek bir dereceye sahip olurken hata terimlerinin modele dâhil edilmediği modelde R^2 değerinin açıklama oranının%74 oranında olduğu gözlenmektedir. Modelin anlamlı olup olmadığı durumu için "Porb" değerine ve "F-statistic" değerine bakılır. Bu değerlerin 0,0000 <0.05 çıktığı görülmektedir. Model tüm varsayımları karşılamakla birlikte anlamlı bir sonuç vermiştir.

Sonuç

Bir ekonomide enflasyon ve kredi kavramları arasındaki ilişki son derece önemlidir. Enflasyonun artma beklentisinin doğal olarak sabit faizli kredi talebini ve karta dayalı harcamaları artıracağı bilinen bir gerçektir. Türkiye'de 2016-2023 yılları arasında enflasyonun artış eğilimine girdiği dönemlerde, kredi faiz oranları zaman zaman enflasyon oranının altında kalmıştır. Bu dönemde düşük ve sabit faizle uzun dönemli kredi kullanan gerçek kişi ve tüzel kişilerin hayli karlı çıktıkları bilinmektedir. Enflasyonun ileri dönemlerde daha da yükseleceği düşüncenin hâkim olduğu dönemlerde kredi kartına dayalı harcamalarda da önemli artışların olduğu görülmektedir.

Hükümetin, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası aracılığıyla yürüttüğü para politikaları reel ekonomiyi parasal aktarım mekanizmaları kanalıyla etkilemektedir. Genişletici para politikalarının enflasyonu artıracağı, artan enflasyonun devamında beklenen parasal

genişlemelerle daha da artacağı bir gerçektir. Enflasyon dönemlerinde artan para arzının mal talebini artırması, uzun kredi faiz oranlarının düşük olması, kredi limitlerinin de yüksek olması toplam talebi daha da artırmakta dolayısıyla enflasyonu daha da hızla artırdığı görülmektedir. Aşamalı olarak daraltıcı para ve maliye politikalarının uygulanarak toplam talebi kısıcı önlemlerin alınması gerekmektedir. İlerleyen zamanda; hükümetin vergi yükünü artırıcı, kamu harcamalarını azaltıcı maliye politikaları ile birlikte kredi talebini azaltan daraltıcı para politikaları uygulamalarının enflasyonu dezenfekte ettiği görülmektedir. Bankaların tüketicilere sunduğu kredi faiz oranlarının yükselmesi, kredi talebini azaltmaktadır, yine bankalarını kredi kart kartı limitlerini azaltması, geciken kredilere yüksek gecikme faizi uygulaması para talebini azaltmakta dolayısıyla toplam talebi azaltıcı etki yaparak nihayetinde enflasyonu azaltmaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusuna göre; bankaların kredilere uyguladıkları faiz oranlı ile enflasyon arasında etkin bir ilişki vardır. Bunun nedeni tüketici kredilerinin geri ödeme sürelerinin kredi kartlarına göre daha geniş bir zamana yayılması gösterilebilir. Kredi kartında dayalı harcamalardaki artışlar, krediler kadar olmasa da enflasyonu artırıcı etki göstermektedir. Özellikle bankaların hane halkına verdiği kredi faizleri oranlarını değiştirilmesinin etkin bir para politikası aracı olduğu enflasyon oranını kısa ve uzun dönemde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye'de, enflasyon dönemlerinde bankaların kredi kartlarına uyguladıkları gecikme faiz oranlarında değişikliğe gitmesi, kredi kartı limitlerine sınırlama getirmesinin kredi kartına dayalı harcamaları beklenen düzeyde etkilemediği, aksine enflasyonun ileride daha fazla artacağı beklentisi ile hane halkının harcamalarını artırdığı, nakit kullanmak yerine kredi kartını tercih ettiği, limit sorunu da başka bankaların kredi kartlarını kullanarak aştığı görülmektedir. Dolayısıyla kredi kartı limitlerinin azaltılması, gecikme faizlerinin artırılması, kredi faizlerinin artırılması gibi para politikalarının kısa dönemde para arzını kısarak toplam talebi azaltıcı bir önlem olarak kullanılabilir. Ancak reel üretimi artıracak ve bunun yanında kamu ve özel sektör tasarruflarını artıracak politikaların uygulanmasının, enflasyonu dizginlemede uzun dönemde daha etkili olacağı önerilmektedir.

Kaynakça

Adams, R. Bord, V. M. ve Katcher B. (2022, 9 Eylül). Credit card profitability. *FEDS Notes*. https://www.federalreserve.gov/econres/notes/feds-notes/credit-card-profitability-20220909.html.

Akın, G. G,-Aysan, F. A.- Borici, D. ve Yaldıran, L. (2013). Regulate one service, tame the entire market: credit cards İn Turkey. *Journal Of Banking & Finance, 37,* 1195-1204.

Akkaya, D. ve Keskin, N. (2023). Türkiye'de parasal aktarım mekanizmasının işleyişi ve etkinliği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,57, 385-401.

Alaf, M. (2017). Tüketici kredileri bakımından Türk borçlar kanunu ile getirilen faize ilişkin üst sınır hükümlerinin uygulanabilirliği *(yüksek lisans Tezi),* Kocaeli Üniversitesi.

Anoruo, E. ve Ramchander, S. (1998); Current account and fiscal deficits: evidence from developing economies of Asia. *Journal of Asian Economics, 9*(3), 487-501.

Ayla, D., Dilek, Ö., Pilatin, A. ve Bayrak, A.Z. (2020). Kredi kartı kullanımını etkileyen faktörlerin analizi: Doğu Karadeniz örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 11*(2), 245-265.

BDDK (2024, 22 Ekim). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=40520&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5.

BKM. (2024, 20 Ekim). Türkiye'nin "yeni ödeme yöntemi" için geri sayım başladı. https://bkm.com.tr/bkmail-kasim-turkiyenin-odeme-yontemi-troy/

BKM. (2024, 20 Eylül). Faaliyet raporları. https://bkm.com.tr/raporlar-ve-yayinlar/faaliyet-raporlari/

Buğday, E. B., Şener, A. ve Güzel, Y. (2020). Tüketicilerin bireysel kredi kullanım davranışlarının analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(2), 1130-1148.*

Bülent, B., Gamze S. B. ve Yılmaz H. (2012). Kredi kartlarına olan bireysel tutum farklılıklarının analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4*(1), 61-72.

Çöğürcü, İ. (2015). Türkiye'de kredi kartı harcamaları ve vergi gelirleri ilişkisi: Vektör otoregresif model ile analizi (2007-2015). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(4), 241-260.

Dilber, İ. ve Kılıç, J. (2018). Türkiye'de turizm gelirleri ile ekonomik büyüme ilişkisi: Engle Granger eşbütünleşme testi ve var model 1. *TESAM Akademi Dergisi - Turkish Journal of TESAM Academy Temmuz - July 2018. 5 (*2). 95 – 118.

Duca-Radu, I. A., Kenny, G., ve Reuter, A. (2021). Inflation expectations, consumption and the lower bound: Micro evidence from a large multi-country survey. *Journal of Monetary Economics, 118,* 120-134.

Durkin,T.. Elliehausen G, and Zywicki, T. (2014). An Assessment of Behavioral Law and Economics Contentions and What We Know Empirically about Credit Card Use by Consumers, Supreme Court Economic Review Volume 22, Views: 1130 Total views on this site Citations: 4, https://doi.org/10.1086/682014.

Eğilmez, M. (2016). *Kamu maliyesi.* Remzi Kitabevi.

Eksioglu, E. (2017). Elektronik para kullanımının ekonomik etkileri (Türkiye üzerinde bir uygulama). *(Doktora Tezi).* Cumhuriyet Üniversitesi.

Garber, G. Mian, A. Ponticelli, J. ve Sufi A.(2024). Consumption softening or consumer frenzy? The effects of government-led consumer credit expansion in *Brazil. Journal of Financial Economics Volume 156,* 103834.

Geanakoplos, J. ve Dubey, P. (2010). Credit cards and inflation. *Games and Economic Behavior, 70*(2), 325-353.

Gujarati Damodar N. and Porter Dawn (2012). Temel ekonometri. *Literatür Yayınları.*

Guilford, G. (2022, 29 Temmuz). Inflation hits fresh four-decade high, according to fed's preferred measure. Retrieved from The Wall Street Journal: https://www.wsj.com/articles/inflation-hits-fresh-fourdecade-high-according-to-feds-preferred-measure-11659102840

Han, N. W., ve Hung, M. W. (2006). Estimated inflation rate, consumption and portfolio decision. *Economic Letters, 92*(3), 402-408.

İbicioğlu, M. ve Karan, M.B. (2009). Türkiye'de faiz oranlarının tüketici kredileri üzerindeki etkisi, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar, 3*(2), 11-30.

Kamacı, A., Ceyhan, M. S. ve Peçe, M. A. (2017). Kredi hacminin para arzı ve ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13*(13), 400-409.

Kaya, F. (2010). *Türkiye'de kredi kartı uygulaması.* Türkiye Bankalar Birliği Yay.

Kendirli, S., Akgün, Z. ve Kendirli, H. Ç. (2017). Bireysel finansman aracı olarak kredi kartı ve kullanımına yönelik Kayseri ve Yozgat illerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 63-78.

Kızılot, Ş; C. Kılıç ve İ. Tokatlıoğlu (2011). Kartlı ödeme sistemlerinin tasarruf üzerindeki etkileri ve ekonomik katkılar rapor, *BKM Yayınları*.

.

Li, S., Wei, L., ve Xu, Z. (2017). Dynamic asset allocation and consumption under inflation inequality: The impacts of inflation experiences and expectations. *Economic Modelling, 61*, 113-125.

Merdan, K. ve Okuroğlu S. (2016). Kredi kartlarına getirilen taksit sınırlandırmasının tüketicinin harcama düzeyi üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir uygulama (Trabzon-Gümüşhane-Bayburt örneği). *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi,* ISSN:1694-528X. *https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/383609*.

Özkul, F. U., ve Tapşın, G. (2010). Kredi kartı kullanımı ile kullanılabilir gelirin tüketim üzerindeki etkisi ve Türkiye ekonomisi üzerine bir ampirik çalışma. *Muhasebe ve Finansman, 47*,138–153.

Gültekin, E. (2021). 6502 sayılı kanun kapsamında tüketici kredi sözleşmelerinde tarafların hak ve borçları. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* (1-42), Doi 10.15337/suhfd.928619.

Ryngaert, J. M. (2022). Inflation disasters and consumption. *Journal of Monetary Economics, 129*, 67-81.

Sevüktekin M. ve Çınar M. (2014). *Ekonometrik zaman serileri analizi (eviews uygulamalı).* Nobel Yayınları.

TCMB (2024, 6 Ekim). Temel faaliyetler: Para politikası. *https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi*

TCMB (2024, 28 Ekim). Tüketici fiyatları. *https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Enflasyon+Verileri/Tuketici+Fiyatlari*

TUİK (2024, 6 Ekim). Metaveri. *https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Eylul-2024-53618.*

Tunay K. B. (2023). Türkiye'de kredi kartı harcamalarının belirleyicileri ve enflasyon beklentilerinin bu harcamalar üzerindeki etkileri. *Journal of Banking and Financial Research, 10*(2), 100-122. https://doi.org/10.55026/jobaf.1223212

Uğur, A. ve Erkus, H. (2010). Determinants of the Net Interest marginsof banks in Turkey, *Journal of Economic and Social Research, 12*(2), 101-118.

Varıcı, İ. (2015). Elektronik bankacılıkta yeni bir model: pospara ve muhasebe uygulamaları. *Niğde Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5*(8) 73–87.

Worldbank (2024, 8 Ekim). Gini endeksi. *https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI*

Yaldız Hanedar E. (2020). Faiz marjı neden bazı ülkelerde daha yüksektir? *Muhasebe ve Finansman Dergisi, Ocak*(85): 243-256. Doi: 10.25095/mufad.673735.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

In this study, during and after the pandemic period when most of the households in Turkey spent their spending via credit cards, the relationship between the interest rate and inflation rate

of spending made via credit cards is an important issue that needs to be investigated. In this study, the relationship between the data on spending made via cards, the interest rate applied to consumer loans and the consumer inflation proxy (CPI) is analyzed. Since three basic data are studied, the analysis data is based on serial regression models and multivariate regression models. This study differs from the studies conducted on Turkey to date in terms of the data used. The study consists of three stages in addition to the introduction and conclusion stages. In the first stage, up-to-date general information about credit card usage in Turkey, the interest rate applied to loans and the CPI rate is provided. In the second stage, literature similar to this subject is researched and the findings of the studies are evaluated. In the third stage, the data sets obtained from official sources are organized, econometric analyzes are made within the framework of the developed models and the findings are presented.

Design and Methodology

In this study, in Turkey, in a 96-month period covering 8 years between 2016-2023; data on total shopping made with credit cards via POS machines and the internet were obtained from BKM, monthly weighted consumer loan interest rate data applied by banks to consumers were obtained from TCMB, and monthly weighted inflation rate (CPI) data were obtained from TUİK. In the 96-month data set between 2016-2023; total shopping made with credit cards via POS machines and the internet were symbolized as “KH”, monthly weighted spending interest rate data applied by banks to consumers were symbolized as “BF”, and monthly inflation rate (CPI) data were symbolized as “EF”. The effects of increases in credit card-based spending and changes in consumer loan interest rates on inflation were analyzed. First of all, the data constituting the data set were prepared and sorted correctly on the Excel program. Then, the data were transferred to the Eviews program and the necessary analyzes were started.

The variables symbolized by the monthly weighted spending interest rate data applied by banks to consumers with “KH” and the monthly inflation rate (CPI) data with “BF” are each time series. Theoretically, the causality relationship in the inflation increase caused by the increase in credit card usage and the banks’ decrease in credit interest rates may not be towards prices. The inflation increase that occurs for any reason may increase the demand for credit and credit card spending by increasing inflationary expectations. Therefore, it is also important to determine the direction of causality with the relationship between inflation and credit interest rates and credit card-based spending.

Findings and Discussion

In Johansen Cointegration analysis; firstly, the stationarity degrees of the series are tested. In the test performed, it was determined that the first differences of all 3 series were stationary. Therefore, the condition that the series should be stationary at the same level was provided. By creating a VAR model with the existing variables, the Akaike and Schwarz values from the information criteria are examined.

As a result of the test, the F statistic probability (prob) value is 0.1447 and the Obs*R-squared probability value is 0.1520. These values are greater than the 5% (0.05) significance level. Therefore, H0: there is a heteroscedasticity problem, it is rejected. H1: there is no heteroscedasticity problem, it is accepted. The last assumption is to check whether the mean of the residuals is zero. With this assumption, the model fulfills all assumptions and can be interpreted. For this test, the "resid" (error terms) series data of the model is examined. After opening the Resid data, "Descriptive Statistics Test – Stats Table" is opened from the "View" menu. The window that opens here contains information about the waste. The value that shows the mean of the residuals is the value opposite the "Mean" text. The hypothesis here is H0: the mean of the residuals is zero. H1: the mean of the residuals is not zero.

Regression of BF and KH Data on EF

Dependent Variable: LOGEF1
Method: Least Squares
Date: 10/20/24 Time: 23:00
Sample (adjusted): 2016M02 2023M06
Included observations: 89 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LOGBF	0.623097	0.064304	9.689921	0.0000
LOGKH	0.290078	0.060935	4.760476	0.0000
HATATERIMLERI(-1)	0.714358	0.080156	8.912071	0.0000
C	-1.969553	0.572335	-3.441261	0.0009
@TREND	-0.002660	0.001453	-1.830979	0.0706

R-squared	0.865810	Mean dependent var	3.139165
Adjusted R-squared	0.859420	S.D. dependent var	0.363223
S.E. of regression	0.136187	Akaike info criterion	-1.095038
Sum squared resid	1.557936	Schwarz criterion	-0.955227
Log likelihood	53.72918	Hannan-Quinn criter.	-1.038684
F-statistic	135.4940	Durbin-Watson stat	1.797512
Prob(F-statistic)	0.000000		

The formula structure of the model is as follows; LOGEF1 = 0.623097*LOGBF+ 0.290078LOGKH+0.290078*LOGKH-1.969553. Changes in bank interest rates affect inflation. This effect causes an increase in 1% BF to increase EF by approximately 0.62%. Changes in credit card payments also cause changes in inflation rates. A 1% increase in KH causes an increase in EF by approximately 0,29%. While the R^2 rate has a high degree of 86% in the model with error terms and trends, it is observed that the explanation rate of the R^2 value is 74% in the model where error terms are not included in the model. The "Porb F-statistic" value, which shows the significance of the model, is 0.0000, proving that the model is significant.

Research Limitations

It is a fact that in Turkey, in the 8-year and 96-month period between 2016 and 2023, significant events such as the coup attempt, pandemic period and oil crisis decreased the increase in total supply while increasing total demand more. However, during this period, the state's policies supporting long-term low-interest housing loans from time to time have created special situations. These reasons constitute the limitations of the research.

Implications

İn Turkey, it is observed that during inflationary periods, banks' changes in the default interest rates applied to credit cards and restrictions on credit card limits do not affect credit card-based expenditures at the expected level, on the contrary, households increase their expenditures with the expectation that inflation will increase further in the future, prefer credit cards instead of using cash, and overcome the limit problem by using credit cards from other banks. Therefore, monetary policies such as reducing credit card limits, increasing default interest rates, and increasing loan interest rates can be used as a measure to reduce total demand by reducing money supply in the short term. However, it is suggested that implementing policies that will increase real production and, in addition, increase public and private sector savings will be more effective in curbing inflation in the long term.

Originality

According to the findings of the study, in Turkey, in the 8-year and 96-month period between 2016 and 2023; it is observed that there is a long-term relationship between inflation (EF), monthly interest rate applied by banks to spending loans (BF) and credit card-based payments (KH) variables; 1% increase in consumer loan interest rates (BF) causes approximately 0.62% increase in inflation (EF), 1% increase in payments made by credit card (KH) causes approximately 0.29% increase in inflation (EF).

TÜRK HUKUKUNDA SİGORTA ACENTESİNİN AYDINLATMA/BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÇİFTÇİ

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku ABD,

tugba.ciftci@selcuk.edu.tr

https://orcid.org/0000-0003-2607-9127

ÖZET

5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'nun 2/1-b maddesi uyarınca sigorta aracısı olduğu belirtilen sigorta acenteleri, sigorta ilişkisinde birçok önemli rol üstlenmektedir. Konumuz itibarıyla, sigortacı gibi sigorta acentesinin de, sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce ve sözleşme süresince aydınlatma yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu husus 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun aydınlatma yükümlülüğünü ele alan 1423'üncü maddesinin birinci fıkrasında "*Sigortacı ve acentesi, sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce, gerekli inceleme süresi de tanınmak şartıyla kurulacak sigorta sözleşmesine ilişkin tüm bilgileri, sigortalının haklarını, sigortalının özel olarak dikkat etmesi gereken hükümleri, gelişmelere bağlı bildirim yükümlülüklerini sigorta ettirene yazılı olarak bildirir. Ayrıca, poliçeden bağımsız olarak sözleşme süresince sigorta ilişkisi bakımından önemli sayılabilecek olayları ve gelişmeleri sigortalıya yazılı olarak açıklar*." şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra "*Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmelik*"in 6'ncı maddesinde, bilgilendirme ile yükümlü olanlar kapsamında sigorta acenteleri de ifade edilmiştir. Aynı madde uyarınca; sigorta acenteleri, bazı madde hükümleri hariç olarak, sigortacı için mezkûr Yönetmelik kapsamında öngörülen yükümlülüklere tabidir. Buna karşın aynı madde hükmü uyarınca sigorta şirketinin kurmuş olduğu kayıtlı veri saklayıcısı ile acentenin düzenlediği sigorta sözleşmeleri için de bu Yönetmeliğin öngördüğü biçimde bilgilendirmenin yapıldığı durumda, acentenin bilgilendirme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bildiride Türk Hukukunda sigorta acentesinin aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğü, ilgili mevzuat kapsamında genel hatları ile ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlatma Yükümlülüğü, Bilgilendirme Yükümlülüğü, Sigorta Acentesi

1. GİRİŞ

Sigorta acentesi, 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu[270] m. 2/1-m uyarınca "*Ticarî mümessil, ticarî vekil, satış memuru veya müstahdem gibi tâbi bir sıfatı olmaksızın bir sözleşmeye dayanarak muayyen bir yer veya bölge içinde daimî bir surette sigorta şirketlerinin nam ve hesabına sigorta sözleşmelerine aracılık etmeyi veya bunları sigorta şirketleri adına yapmayı meslek edinen, sözleşmenin akdinden önce hazırlık çalışmalarını yürüten ve sözleşmenin uygulanması ile tazminatın ödenmesinde yardımcı olan kişi*"dir[271]. Sigorta acentesi, sigorta aracılarından biridir (SK m. 2/1-b).

Sigorta acentesinin Türk Ticaret Kanunu (TTK)[272] ve "*Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmelik"*[273] (Yönetmelik) uyarınca aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğü bulunmaktadır. TTK m. 1423 aydınlatma yükümlülüğünü ele almıştır. Türk Ticaret Kanunu ile Sigortacılık Kanunu[274] m. 11/3'e dayanılarak hazırlanan Yönetmelik ise bilgilendirme kavramını kullanmıştır. Katıldığımız bir görüşe göre, TTK m. 1423'ün madde gerekçesinde *"...sigortacının bilgi verme ve karşı tarafı aydınlatma yükümlülüğü*" ifade edildiğinden aydınlatma ve bilgi verme kavramları aynı anlamda kullanılmıştır[275]. Bu iki farklı terim aynı sorumluluğu ele almaktadır[276].

Bu çalışma kapsamında sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce ve sözleşmenin devamında aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğü, sigorta acenteleri ile sınırlı olarak ele alınacaktır. Aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğü hakkında genel açıklamalar yapılacaktır.

2. GENEL OLARAK AYDINLATMA/BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Türk Ticaret Kanunu'nda "Aydınlatma yükümlülüğü" başlıklı m. 1423, sigortacı ve acentesinin aydınlatma yükümlüğünü düzenlemiştir. Aydınlatma yükümlülüğünün kapsamını "*sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce*" ve "*sözleşme süresince*" şeklinde ayrım ile ele almıştır. Yönetmelik de bilgilendirme yükümlülüğünün, sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce başladığını ve sözleşmenin geçerli olduğu süre içinde devam ettiğini ifade etmiştir (m. 5/1).

TTK m. 1423'te sözleşmenin kurulmasından önceki süreç "*Sigortacı ve acentesi, sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce, gerekli inceleme süresi de tanınmak şartıyla*

---

[270] RG: 14.06.2007, S. 26552.
[271] Çalışma konusu kapsamında ele alınacak olan "*Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmelik*" uyarınca sigorta acentesi "*Ticari mümessil, ticari vekil, satış memuru veya müstahdem gibi tabi bir sıfatı olmaksızın bir sözleşmeye dayanarak muayyen bir yer veya bölge içinde daimi bir surette sigortacının nam ve hesabına sigorta sözleşmelerine aracılık etmeyi veya bunları sigortacı adına yapmayı meslek edinen kişileri*" ifade etmektedir (m. 4/1-d).
[272] Kanun No: 6102, RG: 14.02.2011, S. 27846.
[273] RG: 14.02.2020, S. 31039. Çalışmada "*Yönetmelik*" olarak ifade edilecektir.
Bu Yönetmelik, mesafeli akdedilen sigorta sözleşmelerine de uygulanır ("*Sigortacılık Kapsamında Değerlendirilecek Faaliyetler ve Mesafeli Akdedilen Sigorta Sözleşmeleri Hakkında Yönetmelik*" m. 9/2, RG: 16.06.2021, S. 31513).
[274] Kanun No: 5684, RG: 14.06.2007, S. 26552.
[275] Kara, H., Sigortacının Sigortalıyı Aydınlatma Yükümlülüğü, 2020, http://www.hacikara.com/tr/yayinlar/internet-yayinlari/detay/26/sigortacinin-sigortaliyi-aydinlatma-yukumlulugu/ (Erişim Tarihi: 18.12.2024).
[276] Kara, H., *Sigorta Hukuku*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2021, s. 203.

kurulacak sigorta sözleşmesine ilişkin tüm bilgileri, sigortalının haklarını, sigortalının özel olarak dikkat etmesi gereken hükümleri, gelişmelere bağlı bildirim yükümlülüklerini sigorta ettirene yazılı olarak bildirir." şeklinde düzenlenmiştir. Yönetmelikte ise sigorta sözleşmesinin kurulmasından önce ve kurulması sırasındaki bilgilendirme yükümlülüğü kapsamında "*Bilgilendirme Metninin içeriği*" (m. 8), "*Bilgilendirme Metninin saklanması*" (m. 9) ele alınmıştır. Bilgilendirme metni; "*Sözleşme kurulmadan makul bir süre önce sözleşmeye taraf olmak isteyen ve talep edilmesi hâlinde sigortadan faydalanacak diğer kişilere sigortacı tarafından verilen ve sigortanın kapsamı, işleyişi ve tazminat ödeme kurallarına ilişkin özet bilgileri içeren metni*" ifade etmektedir (Yönetmelik m. 4/1-b). Sigortacının konumuz açısından sigorta acentesinin, bilgilendirme yükümlülüğünü mevzuata ve usulüne göre ifa etmiş sayılabilmesi için Bilgilendirme Metnindeki bilgilerin eksik, yanlış veya yanıltıcı olmaması gerekmektedir (m. 8/2).

Sözleşmenin kurulmasından sonraki sürece ilişkin olarak TTK m. 1423 hükmü "*Ayrıca poliçeden bağımsız olarak sözleşme süresince sigorta ilişkisi bakımından önemli sayılabilecek olayları ve gelişmeleri sigortalıya yazılı olarak açıklar.*" şeklinde düzenleme içermektedir. Yönetmelik'te sözleşmenin kurulmasından sonraki süreç m. 10 vd. hükümlerinde ele alınmıştır. Yönetmelik m. 10 uyarınca bilgilendirme yükümlülüğü ve süresi şu şekilde düzenlenmiştir: "*Sigortacı, sözleşmeye konu sigortaya ilişkin mevzuatta meydana gelen değişiklikler başta olmak üzere; iflâs veya tasfiyesini, ilgili branşlarda yapılan ruhsat iptallerini, tüm branşlarda sözleşme yapma yetkisinin kaldırıldığını ve sigorta sözleşmesinin devamı sırasında ortaya çıkabilecek, sigorta ettiren ile sigorta sözleşmesinden yararlanacak kimselerin hak, borç ve yükümlülüklerini doğrudan etkileyebilecek nitelikteki her türlü değişiklik ve gelişmeyi, sigorta ettirene veya sözleşmeden menfaat sağlayacak kişilere, en geç on iş günü içinde bildirir".* Yönetmelik m. 10'daki bilgilendirme, Hazine ve Maliye Bakanlığınca uygun görülmesi halinde basın ve yayın kuruluşları vasıtasıyla yapılabilir (Yönetmelik m. 11).

Bilgilendirmenin şekline ilişkin olarak Yönetmelik'te "*Sigortacının bilgilendirme yükümlülüğü, sigortacı tarafından sigorta ettirene ve sigorta sözleşmesine taraf olmak isteyen kişilere sözlü ve yazılı şekilde yerine getirilir. Bilgilendirmenin yazılı olarak yapılması esastır."* (Yönetmelik m. 5/1) şeklinde bir düzenleme yer almaktadır. Bunun yanı sıra "*Tarafların, fiziki olarak karşı karşıya gelmesinin söz konusu olmadığı hallerde veya işin mahiyetinin gerektirdiği durumlarda kalıcı veri saklayıcısı aracılığı ile bilgilendirme yapılabilir. Sigortacının çağrı merkezi veya telefon aracılığıyla yapacağı bilgilendirme, görüşmenin manyetik veya dijital ortamda kayıt altına alınmış olması şartıyla sözlü olarak yapılabilir.*" şeklindeki düzenlemeler ile bilgilendirmenin şekli daha ayrıntılı ele alınmıştır (Yönetmelik m. 5/2, 5/3)[277].

Sigortacı ve konumuz açısından acente *"dürüstlük ilkeleri çerçevesinde; sigorta ettirene, sigortayla ilgili teknik konularda yardımcı olmak, yapılacak veya yapılmış sigortacılık işleminin özellikleri ve sözleşmeye konu sigorta teminatı ile sigortanın işleyişi hakkında gerekli her türlü bilgiyi sağlamak ve sigorta ettireni yanıltıcı her türlü hâl ve davranıştan kaçınmak zorundadır*" (Yönetmelik m. 5/4).

[277] Ayrıca bakınız Genelge m. 2.

3. AYDINLATMA/BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜNDE ACENTE

Sigorta acentesi hem Türk Ticaret Kanunu hem de Yönetmelik uyarınca aydınlatma/bilgilendirme yükümlüsü olarak ele alınmıştır. Bilgilendirme ile yükümlü olanları düzenleyen Yönetmelik m. 6'da şu şekilde bir düzenleme mevcuttur: "*Sigorta sözleşmesinin kurulması ve devamı sırasında, 12 nci ve 13 üncü madde hükümleri hariç olmak üzere, sigortacı için bu Yönetmelikte öngörülen yükümlülükler sigorta acenteleri için de geçerlidir".* Böylelikle Yönetmelik kapsamında sigortacı için öngörülen yükümlülükler sigorta acentesine de yüklenmiştir. Bu madde hükmünde, Yönetmelik m. 12 ve 13 hariç tutulmuştur. Dolayısıyla "*Bilgi talepleri ve şikayetlerin cevaplandırılması*" ve "*İnternet sitesi kurma zorunluluğu*" başlıklı madde hükümleri sigorta acenteleri için geçerli değildir.

TTK m. 1423 aydınlatma yükümlülüğünü ele alırken yükümlüleri "*sigortacı ve acentesi"* şeklinde belirtmiştir. Böylece sigorta acentesi, Türk Ticaret Kanunu uyarınca da aydınlatma yükümlüsü olarak düzenlenmiştir. Bir görüşe göre, TTK m. 1423 hükmü ile amaçlanan, sözleşmenin doğrudan sigortacıyla yapılması halinde sigortacının, sigorta acentesi aracılığıyla yapılması halinde ise acentenin aydınlatmasıdır; dolayısıyla buradaki yükümlülüğün "*sigortacı veya acentesi*" şeklinde anlaşılması uygundur[278]. Ayrıca bu görüş Yönetmelik m. 6'ya dayanarak Yönetmelik'in sigorta acentesine sigortacıdan bağımsız bir aydınlatma yükümlülüğü getirmediğini, yani sigortacı veya sigorta acentesinden herhangi birinin sigorta ettireni aydınlatmasının yeterli olacağını ifade etmiştir[279]. Kanaatimiz de bu yöndedir. Zira aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğü ile amaçlanan bilgilendirilecek kişinin bilgilenmesinin sağlanmasıdır.

Sigorta acenteleri "*sözleşme yapma ve/veya prim tahsiline yetkili acente*" ve "*aracı acente*" olmak üzere iki türdür[280]. Hangi tür acentenin aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğüne tabi olduğu Türk Ticaret Kanunu ve Yönetmelik uyarınca ele alınmamıştır. Bu durum doktrinde tartışmalara neden olmuştur: Bir görüşe göre sözleşmenin kurulmasından önce aracı acente, sadece sözleşme görüşmesi yaparsa bilgilendirme yükümlülüğü altındadır[281]. Bu yönde başka bir görüşe göre aracı acente, sigorta ettiren ile sigortacıyı sözleşme görüşmelerinde bulunmak üzere bir araya getirir, sözleşme görüşmeleri sigortacı tarafından gerçekleştirilir; dolayısıyla sigorta ettirenle sözleşme görüşmesinde bulunmayan aracı acentenin aydınlatma yükümlülüğü yoktur[282]. Ancak sigorta sözleşmesi aracı sigorta acentesi ile kurulduğunda, acentelik sözleşmesinde sözleşme öncesi aydınlatma yükümlülüğünün sigorta acentesi tarafından sigortacı adına yerine getirileceği öngörülebilir[283]. Bu yönde diğer bir görüş de sadece sözleşme görüşmesi yapma yetkisi olan veya en azından böyle bir yetkisi olmasa da sözleşme görüşmelerinde bulunan acentelerin bilgi verme yükümlüsü olarak görülmesi

[278] Dolar, N. F., *Sigortacının Aydınlatma Yükümlülüğü (TTK m. 1423)*, Ankara, 2023, s. 148.
[279] Dolar, s. 148-149.
[280] Yazıcıoğlu, E., Şeker Öğüz, Z., *Sigorta Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2022, s. 54.
[281] Yazıcıoğlu, Şeker Öğüz, s. 105; Yazıcıoğlu, E., Sigortacının Bilgilendirme (Aydınlatma) Yükümlülüğü, *Sigorta Hukuku Sempozyumları* (Editör: Ünan, S./ Yazıcıoğlu, E.), Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 400; aynı yönde bakınız Dolar, s. 150.
[282] Dolar, s. 149.
[283] Dolar, s. 149-150.

gerektiğini ifade etmiştir[284]. Bu görüşler açısından acentenin sözleşme görüşmesine katılıp katılmadığı esas alınmıştır.

Kanun bu konuda bir ayrıma gitmediğinden yükümlülüğün her iki acente tarafından da yerine getirilmesi gerektiği de ileri sürülmüştür[285]. Bu yönde bir görüş temsil yetkisi ile donatılmış olmayan acentenin de kural olarak bilgilendirme yapmakla yükümlü olduğunu ifade etmiştir; acente gelecekteki sigorta ettirenden sigorta sözleşmesi hakkında öneri alıp sigortacıya iletiyorsa, sigorta ettirenin kendisini bağlayan bu öneriden önce bilgilendirilmiş olması gerekir[286].

29.04.2022 tarihli "*Sigorta Sözleşmelerinde Bilgilendirmeye İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Genelge (2022/14)*" (Genelge) m. 5/1'de sigorta acentesi aracılığıyla akdedilecek sözleşmelerde bilgilendirme yükümlülüğünün acente tarafından yerine getirileceği ifade edilmiştir. Burada sözleşme görüşmelerine katılıp katılmama durumu gözetilmeksizin sigorta acentesi aracılığıyla akdedilecek tüm sözleşmeler için bilgilendirme yükümlülüğü ele alınmıştır. Ancak Genelge m. 5/2'de, acentenin sözleşme yapma yetkisini düzenleyen TTK m. 107'ye istinaden sigortacı adına sözleşme yapma yetkisine sahip olmayan bir acentenin aracılık ettiği sözleşmelerde, sigortacının Yönetmelik kapsamındaki bilgilendirme yükümlülüğünün devam ettiği; ancak sigorta ettirenin, sigortalının ve sigortadan faydalanacak kişilerin genel hükümler çerçevesinde, sözleşmeye aracılık eden ve hukuka aykırı hareket eden yetkisiz acenteye ilişkin tazminat haklarının saklı olduğu düzenlenmiştir. Dolayısıyla aracı acentenin aracılık ettiği sözleşmelerde sigortacının bilgilendirme yükümlülüğü devam etmektedir. Genelge'de yer alan bu düzenlemeler, sözleşmenin kurulmasından önceki ve sonraki süreç şeklinde bir ayrım yapılmadan ele alınmıştır.

Sözleşmenin kurulmasından önceki sürece ilişkin bilgilendirme yükümlülüğü sözleşmenin görüşmelerine başlanması ile ortaya çıktığından dolayı sözleşme yapmaya yetkili acente her durumda yükümlüdür[287].

Yönetmelik m. 6 uyarınca "*sigorta şirketinin kurmuş olduğu kayıtlı veri saklayıcısı ile acentenin düzenlediği sigorta sözleşmeleri için de bu Yönetmeliğin öngördüğü biçimde bilgilendirme yapılıyor ise acentenin bilgilendirme yükümlülüğü ortadan kalkar*". Bu yönde Genelge m. 5/1 uyarınca sigorta şirketinin kurmuş olduğu bir sistem ile acentenin düzenlediği sigorta sözleşmeleri için de usulüne uygun bir şekilde bilgilendirme yapılıyorsa, acentenin bilgilendirme yükümlülüğü ortadan kalkar.

4. AYDINLATMA/BİLGİLENDİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜNÜN İHLALİ

[284] Aslan, A., Sigortacının Bilgilendirme ve Aydınlatma Yükümlülüğü, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 2022, 338-359, s. 344.
[285] Ünan, S., *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Altıncı Kitap: Sigorta Hukuku Cilt I Birinci Kısım: Genel Hükümler (Madde 1401-1452)*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 222-223; Günay, B., *Sigorta Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 81.
[286] Ünan, s. 223.
[287] Yazıcıoğlu, Şeker Öğüz, s. 105; Yazıcıoğlu, s. 400; aynı yönde bakınız Dolar, s. 150.

Aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğünün ihlali, Türk Ticaret Kanunu ve Yönetmelik uyarınca farklı yönden ele alınmıştır. Bilgilendirme yükümlülüğünün gereği gibi yerine getirilmemesini düzenleyen Yönetmelik m. 7 uyarınca "*Sigorta sözleşmesinin kurulması ve devamı sırasında; bilgilendirme yükümlülüğü gereği gibi yerine getirilmemiş veya sigortacı hakkında yanıltıcı bilgi verilmiş veya Bilgilendirme Metninde yer alan bilgiler gerçeğe aykırı şekilde düzenlenmiş ve bu hâllerden herhangi biri sigorta ettirenin kararına etkili olmuş ise sigorta ettiren sigorta sözleşmesini feshedebileceği gibi, varsa uğradığı zararın tazminini de talep edebilir*." Fesih bildiriminin kime yapılacağı bu madde hükmü kapsamında düzenlenmemiştir. Ancak burada Türk Ticaret Kanunu'nda genel hükümler kısmında düzenlenen TTK m. 1416 uygulanmalıdır[288]. TTK m. 1416 uyarınca "*Sigorta ettiren tarafından yapılacak tebliğler ve bildirimler sigortacıya veya sözleşmeyi yapan ya da yapılmasına aracılık eden acenteye*" yapılacaktır.

Doktrinde aydınlatma yükümlülüğünün sözleşmenin karşı tarafı olan sigortacıya ait olduğu ifade edilmiştir[289]. Acentenin ise bu yükümlülüğünün yerine getirilmesinde "*sigortacının yardımcısı*" olduğu belirtilmiştir[290]. Dolayısıyla acentenin bilgilendirmeyi hiç veya gereği gibi yapmaması halinde sigortacının sigorta ettirene karşı doğrudan sorumluluğu ortaya çıkar[291]. Acentenin eylemi nedeniyle sorumluluk altına giren sigortacı ise, iç ilişkide acentesine bu nedenle uğradığı kayıplara ilişkin talepte bulunabilir[292].

Türk Ticaret Kanunu ise aydınlatma açıklamasının verilmemesi halinde ise, sigorta ettirenin ondört gün içinde itiraz etmemesi durumunda, sigorta sözleşmesinin poliçede yazılı şartlarla yapılmış olacağını düzenlemiştir (m. 1423/2). Buradaki itirazın acenteye yapılıp yapılmayacağı belirsizdir. Burada da TTK m. 1416'nın uygulanması gerekir[293]. TTK m. 1452/3 uyarınca TTK m. 1416 madde hükmü sigorta ettiren aleyhine değiştirilemeyecek hükümlerden olduğundan taraflar arasında sigortacıya yönelik bildirimlerin sadece sigortacıya yapılması gerektiği, acenteye yapılamayacağı kararlaştırılamaz[294].

Son olarak da belirtmek gerekir ki, aydınlatma açıklamasının verildiğinin ispatı sigortacıya aittir (TTK m. 1423/2; Yönetmelik m. 5/5; Genelge m. 2/6)[295].

---

[288] TTK m. 1416'ya göre sigortacıya veya aracı ya da sözleşme yapmaya yetkili acentenin adresine ya da e-posta adresine yapılabilir (Yazıcıoğlu, Şeker Öğüz, s. 117; Yazıcıoğlu, s. 414).

[289] Çeker, M., *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Sigorta Hukuku*, Adana, 2023, s. 81; Özdamar, M., *Sigortacının Sözleşme Öncesi Aydınlatma Yükümlülüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 266.

[290] Çeker, s. 81; Özdamar, M., *Sigortacının Sözleşme Öncesi Aydınlatma Yükümlülüğü*, s. 266.

[291] Ünan, s. 223; Günay, s. 81; Kayıhan, Ş, Günergök, Ö., Türk Özel Sigorta Hukuku, Umuttepe Yayınları, İstanbul, 2024, s. 211; Çeker, s. 81; Özdamar, M., Sigortacının Sorumluluğu ile İlgili Gelişmeler, https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/sorumluluk/s_20.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2024), s. 428; Durgut, R., Bulut, E. H., Karar İncelemesi: Sigortacının Aydınlatma Yükümlülüğü ve Bu Yükümlülüğe Aykırılığın Sonuçları, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, 2020, C. 6, S. 2, s. 344.

[292] Ünan, s. 223; Günay, s. 81; Durgut, Bulut, s. 344.

[293] Er, S., Sigortacının Sözleşme Öncesi Aydınlatma Yükümlülüğünü İhlal Etmesi Hâlinde Sigorta Ettirenin İtiraz Hakkı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXVI, Y. 2022, S. 3, s. 537.

[294] Er, s. 537.

[295] Katıldığımız bir görüşe göre bilgilendirme yükümlülüğünün gereği gibi ifa edildiğini ispat yükü sigortacı veya acentenin üzerindedir (Yazıcıoğlu, 2018, s. 409; Yazıcıoğlu, Şeker Öğüz., s. 119).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sigorta acentesinin aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğü kanaatimizce mevzuat olarak yeterli bir şekilde ele alınmamıştır. TTK m. 1423/1'de sigorta acentesi, "*sigortacı ve acentesi*" şekilde sigortacı ile birlikte aydınlatma yükümlüsü olarak gösterilmiştir. Hangi tür acentelerin bu kapsamda olduğu belirtilmemiştir. Yönetmelik kapsamında sigortacının yükümlülükleri düzenlenmiş, bazı madde hükümleri hariç olmak üzere bu yükümlülüklerin sigorta acenteleri için de geçerli olduğu ifade edilmiştir. Genelge de çok açıklayıcı olmayacak bir şekilde sigorta acentelerini ele almıştır.

Dolayısıyla Türk Ticaret Kanunu, Yönetmelik ve Genelge sigorta acenteleri özelinde aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğünün kapsamına, hangi acente türünün hangi süreçte bu yükümlülüğe tabi olduğuna ilişkin ayrıntılı bir düzenleme içermemektedir.

Aydınlatma/bilgilendirme yükümlülüğünde sigorta acentesi sigortacının yardımcısı olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla daha ayrıntılı düzenlemenin, sigorta acentesinin bu yükümlülüğünü netleştirmek açısından gerekli olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Aslan, A., Sigortacının Bilgilendirme ve Aydınlatma Yükümlülüğü, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Özel Sayı, 2022, s. 338-359.

Çeker, M., *6102 Sayılı Türk Ticaret Kanununa Göre Sigorta Hukuku*, Adana, 2023.

Dolar, N. F., *Sigortacının Aydınlatma Yükümlülüğü (TTK m. 1423)*, Ankara, 2023.

Durgut, R., Bulut, E. H., Karar İncelemesi: Sigortacının Aydınlatma Yükümlülüğü ve Bu Yükümlülüğe Aykırılığın Sonuçları, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, 2020, C. 6, S. 2, s. 337-358.

Er, S., Sigortacının Sözleşme Öncesi Aydınlatma Yükümlülüğünü İhlal Etmesi Hâlinde Sigorta Ettirenin İtiraz Hakkı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXVI, Y. 2022, S. 3, s. 507-556.

Günay, B., *Sigorta Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023.

Kara, H., *Sigorta Hukuku*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2021.

Kara, H., Sigortacının Sigortalıyı Aydınlatma Yükümlülüğü, 2020, http://www.hacikara.com/tr/yayinlar/internet-yayinlari/detay/26/sigortacinin-sigortaliyi-aydinlatma-yukumlulugu/ (Erişim Tarihi: 18.12.2024).

Kayıhan, Ş, Günergök, Ö., Türk Özel Sigorta Hukuku, Umuttepe Yayınları, İstanbul, 2024.

Özdamar, M., Sigortacının Sorumluluğu ile İlgili Gelişmeler, https://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/sorumluluk/s_20.pdf (Erişim Tarihi: 21.12.2024).

Özdamar, M., *Sigortacının Sözleşme Öncesi Aydınlatma Yükümlülüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

Ünan, S., *Türk Ticaret Kanunu Şerhi Altıncı Kitap: Sigorta Hukuku Cilt I Birinci Kısım: Genel Hükümler (Madde 1401-1452)*, Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Yazıcıoğlu, E., Sigortacının Bilgilendirme (Aydınlatma) Yükümlülüğü, *Sigorta Hukuku Sempozyumları* (Editör: Ünan, S./ Yazıcıoğlu, E.), Onikilevha Yayıncılık, İstanbul, 2018.
Yazıcıoğlu, E., Şeker Öğüz, Z., *Sigorta Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2022.

ARSA PAYI/KAT KARŞILIĞI İNŞAAT SÖZLEŞMELERİNE İLİŞKİN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN VE ULUSAL MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Av. Oğuzhan Hekimoğlu

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Gayrimenkul Geliştirme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

avoguzhanhekimoglu@gmail.com, 0009-0005-0282-5879

Doç. Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

fatih.guler@comu.edu.tr, 0000-0002-5365-5700

ÖZET

1950'li yıllarla birlikte Türkiye'de, köyden kente göç eden nüfus artışı kentlerde hızlı bir konut ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç, gecekondulaşma ve çarpık kentleşmeye neden olmuş ve bu durum kentlerde sağlıksız bir çevre yaratırken, doğal afetlerin de insanlar için büyük felaketlere yol açmasında etkili olmuştur. Bu tip yerleşmelerin değiştirilmesi ihtiyacı, modern yaşama ait toplu konut tipi konutların yaygınlaşması ve özellikle inşaat sektörünün Türkiye'de büyüme hızı pratikte çok yaygın ve hayati bir öneme sahip kendine özgü sözleşme tipini ortaya çıkarmıştır. Borçlar hukukuna ait farklı tür edimleri ihtiva eden bu sözleşmelerde; inşaat (konut, iş yeri, kar vb. amaçlarla) ihtiyacı olan kişiler sahip oldukları, üzerinde inşaat yapılacak arsanın belli bir payını yükleniciye(müteahhite) devrini ve buna karşılık yüklenici de söz konusu arsada belirli sayıda bağımsız bölümlerden olan eseri yapma borcunu karşılıklı olarak yüklenirler. Bu tip sözleşmelerin yaygınlığı ve tarafların edimlerini yerine getirme hususunda yaşanan problemler bu tip sözleşmelerin akademik çalışmalarda yer almasına sebep olmuştur. Çalışmamızda, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve Dergipark veri tabanında "kat karşılığı inşaat sözleşme" ve "arsa payı karşılığı inşaat sözleşme" kavramlarını esas alan eserlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Borçlar hukuku, arsa payı, kat karşılığı, inşaat, sözleşme.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES AND NATIONAL ARTICLES ON CONSTRUCTION CONTRACTS IN RETURN FOR FLAT/ EXCHANGE FOR LAND SHARE

ABSTRACT

In Türkiye, the population growth from the villages to the cities in the 1950s created a rapid housing need in the cities. This need led to shantytowns and unplanned urbanization, and while this situation created an unhealthy environment in the cities, it also played a role in natural disasters causing great disasters for people. The need to change these types of settlements, the spread of apartment-type housing belonging to modern life, and especially the growth rate of the construction sector in Turkey have brought about a very common and vitally important contract type in practice. In these contracts, which include different types of obligations related to the law of obligations; people who need construction (for purposes such as housing, workplace, profit, etc.) transfer a certain share of the land they own, on which construction will be done, to the contractor (contractor), and in return, the contractor undertakes the obligation to construct a work consisting of a certain number of independent sections on the land in question. The prevalence of these types of contracts and the problems experienced by the parties in fulfilling their obligations have led to the inclusion of these types of contracts in academic studies. In order to make a bibliometric analysis regarding these studies, the concepts of “construction contract in return for flats” and “construction contract in return for land share” were searched in the database of the “YOK Ulusal Tez Merkezi” and Dergipark, and the master’s/doctoral theses and articles were analyzed by classifying them according to year, subject and working branch.

Keywords: Law of obligations, land share, flat in return, construction, contract.

1. GİRİŞ

Bibliyometrik analiz; matematik ve istatistik bilimine ait araçlar kullanılarak, bilimsel yayınların çalışılan alana katkılarını nicel verilerle açıklamak amacıyla yapılan analiz yöntemidir. Bu yöntem aracılığıyla, analiz edilen çalışmalar konu, yıl, yazar, danışman, sayfa sayısı, çalışma yöntemi ve benzeri kriterlere göre kategorize edilerek, sayısal veriler tespit edilir (Güler, 2021). Akademik çalışmalarda kullanılacak güvenilir ve güncel kaynakların sınıflandırılarak analiz edilmesi amacıyla kullanılan bu yöntem, belirli bir bilim dalındaki çalışma durumunu, hangi doğrultuda gelişim gösterildiğini, eğilim ve yönelimleri ortaya koyar (Zeren&Kaya, 2020). Bibliyometrik çalışmalarla, belirli çalışma alanları tanınırken, aynı zamanda henüz çalışılmamış konu ve alanların da tespit edilmesini sağlanır (Savrun&Mutlu, 2019). Bibliyometrik analiz ile alana ilişkin nicel bir çerçeve çizilebilmektedir.

Arsa sahipleri ile inşaat yapma borcunu üstlenen yükleniciler arasında yapılan sözleşmeler, literatürde "kat karşılığı inşaat sözleşmesi" veya "arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi" olarak ifade edilmektedir. Borçlar Kanunu'nda tanımlanan farklı ifa çeşitlerini ihtiva eden bu tip "kendine özgü" sözleşmeler, Türkiye'de özellikle konut ve iş yeri üretiminde yaygın olarak kullanılmaktadır. Taşınmaz piyasa pratiğinde büyük önemi haiz bu sözleşmeleri odak noktasına alan yüksek lisans ve doktora tezleri ile makalelerin bibliyometrik bir analiz aracılığıyla tespiti, uygulamada yargıya taşınan uyuşmazlıkların çözümünde belirleyici bir rolü olan öğretiye katkısının belirlenmesi yolunda atılacak bir "ilk adım" niteliğindedir. Bu ilk adım aracılığıyla, çalışma konusu sözleşmelerin hangi yıllarda, ne kadar yoğunlukla, hangi konularda ve hangi bilim dallarında hazırlandığı gibi sorulara cevap bulmak ve doktrine katkı sağlamak amacıyla bakir alanları tespit etmek mümkündür.

2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmada öncelikle, "kat karşılığı inşaat sözleşme" ve "arsa payı karşılığı inşaat sözleşme" terimleri, YÖK Uluslararası Tez Merkezi veri tabanında taranarak, hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri tespit edilmiştir. Tespit edilen lisansüstü tez çalışmaları yüksek lisans/doktora, dil, ana bilim dalı, konu, yıl, sayfa sayısı, üniversite, danışman gibi kriterler aracılığıyla bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Benzer şekilde Dergipark Akademik veri

tabanında söz konusu terimleri içeren başlıklı makaleler belirlenmiş olup, bu makalelerle ilgili ayrıntılı bir analiz yapılamadan genel bir değerlendirme yapılmakla yetinilmiştir.

3. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DOKTORA/YÜKSEK LİSANS VE DİL AYRIMINA GÖRE DAĞILIMI

YÖK Uluslararası Tez Merkezi veri tabanında "Kat karşılığı inşaat sözleşme" anahtar kelimesine karşılık gelen 29, "arsa payı karşılığı inşaat sözleşme" anahtar kelimesine karşılık gelen ise 58 olmak üzere toplam 87 adet doktora ve yüksek lisans tezi görülmektedir. 87 lisansüstü tezden sadece 2 tanesi doktora, kalan 85'i yüksek lisans tezidir. Doktora tezleri, tüm tezlerin %2,29'unu oluşturmaktadır. Doktora tezlerinin oranı, yüksek lisans tezlerine oranla oldukça düşüktür. Bunun sebebi, çalışmaya konu sözleşme tipleri çerçevesinde ele alınan konuların görece daha özel ve dar kapsamlı konular olması gösterilebilir. Lisansüstü tezlerin tümü Türkçe hazırlanmıştır.

Çizelge 1. Lisansüstü Tezlerin Doktora/Yüksek Lisans Ayrımına Göre Dağılımı

Başlık	Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
"Kat karşılığı inşaat sözleşme"	1	28	29
"Arsa payı karşılığı inşaat sözleşme"	1	57	58

4. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANA BİLİM DALLARINA GÖRE DAĞILIMI

87 lisansüstü tezin 74'ü özel hukuk, 2'si kamu hukuku, 2'si inşaat mühendisliği, 2'si mimarlık, 2'si sermaye piyasası ve ticaret hukuku ana bilim dalı ve 5'i de diğer ana bilim dallarında hazırlanmıştır. Özel hukuk alt dallarından borçlar hukukunun bir parçası olan ve genellikle özel hukuka ait kişiler arasında kurulan ve çeşitli uyuşmazlıklara konu, kendine özgü bu tip sözleşmelerin özel hukuk ana bilim dallarında yoğun olarak çalışılması beklenen bir sonuçtur.

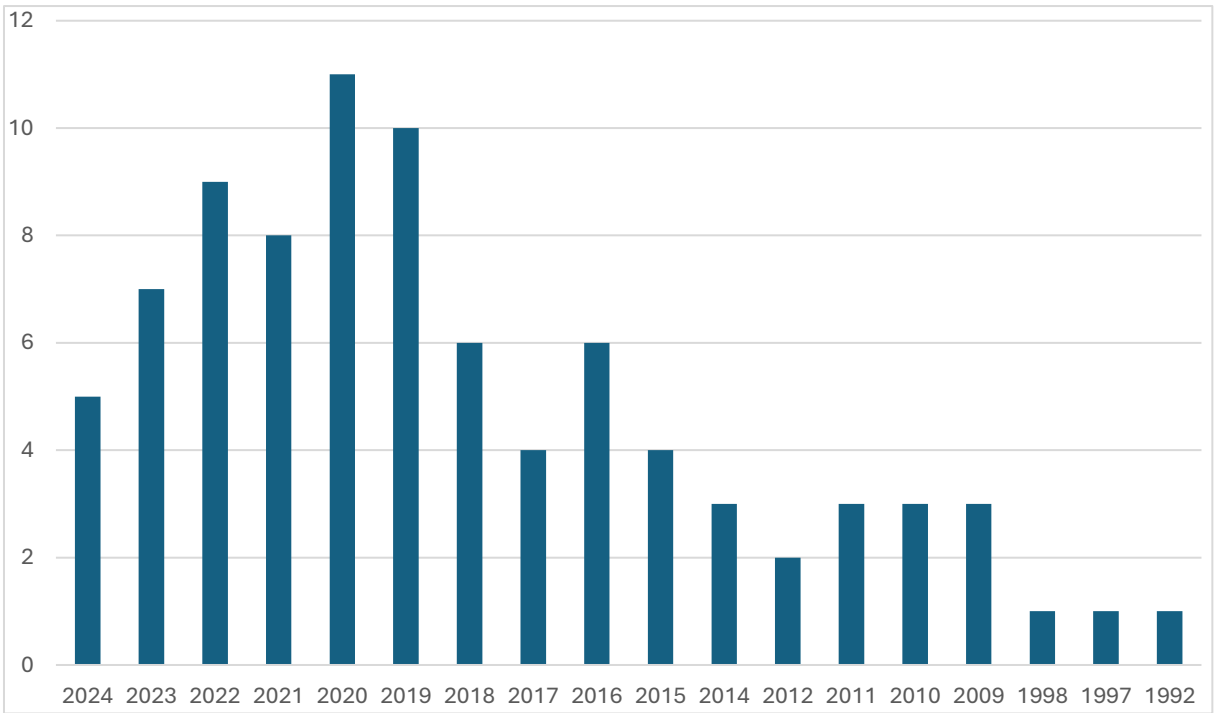
Çizelge 2. Lisansüstü Tezlerin Ana Bilim Dallarına Göre Dağılımı

Ana Bilim Dalı	Frekans
Özel Hukuk Ana Bilim Dalı/ Bilim Dalı/Programı	74
İnşaat Mühendisliği Ana Bilim Dalı	2
Mimarlık Ana Bilim Dalı	2
Sermaye Piyasası ve Ticaret Hukuku Ana Bilim Dalı	2
Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı	2
Diğer	5

5. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN YILLARA GÖRE DAĞILIMI

Çalışmaya konu lisansüstü tezlerin kronolojik olarak ilkinin 1992 yılında yazılmış olup, 2024 yılı itibariyle lisansüstü tezlerin yazımına devam edilmektedir. Özellikle 2019-2020 yıllarında yazılan lisansüstü tez sayısı artış göstermiş ve bu iki yılda toplam 21 lisansüstü tez hazırlanmıştır. 2019 yılında, bir önceki yıla göre yazılan lisansüstü tez sayısı %66 artarak 10'a ulaşmıştır. 20/04/2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış olan "Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" ile tezli yüksek lisans programlarına getirilen "en fazla altı yarıyıl" düzenlemesi, 2019'da yazılan lisansüstü tez sayısındaki yüksek artışa sebep olarak düşünülebilir ancak 2020 yılında yazılan lisansüstü tez sayısının 11 oluşu, 2019 itibariyle başlayan artışın sadece mevzuat değişikliği nedeniyle olmadığı görüşünü desteklemektedir. 2000'li yılların ortaları itibariyle inşaat sektöründeki genişleme, 2010'ların sonlarında yaşanan genel ve sektörel ekonomik krizlerle düşüşe geçmiş ve bu dönemde arsa sahipleri ile yükleniciler arasında yaşanan ve yargıya taşınan uyuşmazlıkların da etkisiyle bu durum, çalışma konusu sözleşme tiplerine ilişkin yazılan lisansüstü tezlerin sayısında artışa sebep olmuştur.

Çizelge 3. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

6. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN KONULARA GÖRE DAĞILIMI

Bu bölümde, çalışmaya konu kat karşılığı/arsa payı karşılığı inşaat sözleşmelerini ele alan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi aracılığıyla, tezlerin özellikle hangi konularda daha yoğun olarak çalışılıp, hangi konuların daha seyrek çalışılmış veya henüz çalışılmamış olduğunun tespiti amacıyla alt başlıklar oluşturularak, lisansüstü tezler sınıflandırma yoluna gidilmiştir. Bu sınıflandırmada sözleşmelere ilişkin, öğretide kullanılan alt başlıklar dikkate alınmıştır.

Türk Borçlar Kanunu'nda düzenlenen eser sözleşmelerinin ihtiva ettiği yüklenicinin eser yapma borcu, kat/arsa payı karşılığı inşaat sözleşmelerinde de karşılıklı temel iki borçtan biridir. Bu sözleşmelerde genel itibariyle, taraflardan biri, diğerinin sahip olduğu arsa üzerinde, bağımsız bölümlerden oluşan bir inşaat yapma borcu altına girerken; arsa sahibi ise arsa payının belirli bir kısmını yükleniciye devir borcu altına girmektedir. Sözleşmelerin sona ermesi borçların ifası, yüklenici veya arsa sahibinden kaynaklanan diğer sebepler ya da beklenmeyen bir olay çıkması vb. sebeplerle mümkündür. Uygulamada bu tip sözleşmelerden kaynaklanan birçok uyuşmazlığın sebebi yüklenicinin temerrüdüdür (Yavuz&Acar&Özen, 2014). Temerrüt genel bir ifadeyle, muaccel bir borcun alacaklı tarafından talep edilmesine karşın borcun borçlu tarafından ifa edilmemesi durumudur (Özyürek, 2019).

Sözleşmelerin sona ermesi durumuna ilişkin uyuşmazlıkların yaygınlığı, çalışmada bibliyometrik analize tabi tutulan lisansüstü tezlerde çalışılan konuları da etkilemiştir. Sözleşmelerin genel hatlarıyla sona ermesi, ayıptan sorumluluk, yüklenicinin temerrüdü, sona ermenin üçüncü kişilere etkisi, arsa sahibinin seçimlik hakları ile genel olarak sözleşmeler lisansüstü tez çalışmalarında en sık çalışılan alt başlıklar olmuştur. Ele alınan konuların birbirleriyle örtüşmesi sebebiyle bazı çalışmaların birden fazla alt başlığa dahil olması sorunu, çalışmanın ana konusunu oluşturan başlığın seçilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Yukarıda değinildiği üzere, lisansüstü tez çalışmalarında en sık çalışılan konu yüklenicinin temerrüdüdür. 87 çalışmadan 23'ü yüklenicinin temerrüdü ve sonuçlarını konu almaktadır. Bunlardan bazıları temerrüt sebebiyle sözleşmeden dönme veya dönme sonucunda üçüncü kişilerin durumu gibi hususları da kapsamaktadır. Yükleniciden kaynaklanan durumlardan bir diğeri de, eserin ayıplı olmasıdır. Çalışmalardan 13'ü bu konuda hazırlanmıştır. Sözleşmelere ilişkin genel bir çalışma niteliğinde 11, özellikle üçüncü kişilerin hukuki durumuna odaklanan

8, sözleşmelerin vergisel ve muhasebe işlemlerine ilişkin 3 ve sözleşmelerin sona ermesini genel bir çalışma niteliğinde konu alan 3 lisansüstü tez çalışması mevcuttur. Bunlar dışında ise arsa sahibinin borçları, sözleşmelerin tüketici işlemi niteliği, ceza koşulu ile götürü tazminat, alacak haklarının devri, tapu-tescil davaları, riskli yapı yıkımı, arsa sahibinin yükümlülükleri, kaçak eklemeler meselesi, sözleşmenin devri ile taraf değişiklikleri, madde önerileri ve sair konularda lisansüstü tez çalışmaları mevcuttur. Aşağıdaki çizelgede üç ve daha fazla sayıda çalışma bulunan konular gösterilirken, 1 veya 2 adet çalışma bulunan alt başlıklar ise diğer olarak gösterilmiştir.

Çizelge 4. Lisansüstü Tezlerin Konulara Göre Dağılımı

KONU	Frekans
Yüklenicinin Temerrüdü	23
Yüklenicinin Ayıptan Doğan Sorumluluğu	13
Genel Olarak Sözleşmeler	11
3. Kişilerin Hukuki Durumuna Etki	8
Vergi ve Muhasebe Yönü	3
Genel Hatlarıyla Sona Erme	3
Diğer	26

Alt başlıklara göre analiz sonucunda, kat/arsa payı karşılığı inşaat sözleşmelerine ilişkin lisansüstü tez çalışmalarında yoğun olarak ele alınan konuların tespitiyle, yüksek lisans ve doktora öğrencileri tarafından hazırlanacak tez çalışmaları için konu seçimine ilişkin fikir oluşturmak mümkündür. Burada ulaşılan sonuç, çalışmaların büyük çoğunluğunda yüklenicinin inşaat yapma borcunu yerine getirememe, gereken şekilde yerine getirememe ya da üçüncü kişilere etki gibi sözleşme taraflarından birinin borcuna ilişkin konular ile sözleşmelerin genel hatlarıyla incelenmesi çalışılmıştır. İş sahibinin yükümlülükleri, kentsel dönüşüm projelerindeki özel örnekler veya sözleşmelerde kullanılacak hükümler gibi konular ise hazırlanacak lisansüstü tezlerde hala ana konu olarak ele alınabilecek alt başlıklardır.

7. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ÜNİVERSİTELERE GÖRE DAĞILIMI

87 lisansüstü tezin 47'si vakıf, 40'ı ise devlet üniversitelerinde hazırlanmıştır. Toplam 30 farklı üniversiteden 15'i devlet ve 15'i vakıf üniversitesidir. Vakıf üniversitelerinde hazırlanan tezlerin tüm tezlere oranı %54,02'dir. Türkiye'de vakıf üniversitelerinin tüm üniversitelere oranının %37,32 olduğu dikkate alındığında, çalışmaya konu lisansüstü tezlerin vakıf

üniversitelerinde daha fazla hazırlanmış olmasının konunun hukuki niteliğinden kaynaklandığı ifade edilebilir.

Çizelge 5. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Lisansüstü Tez Sayısı
Bahçeşehir Üniversitesi (Vakıf)	11
Ankara Üniversitesi	10
İstanbul Üniversitesi	6
İstanbul Kültür Üniversitesi (Vakıf)	5
Çağ Üniversitesi (Vakıf)	5
Çankaya Üniversitesi (Vakıf)	4
Marmara Üniversitesi	4
Erciyes Üniversitesi	4
Gazi Üniversitesi	4
Başkent Üniversitesi (Vakıf)	3
Yaşar Üniversitesi (Vakıf)	3
İstanbul Medipol Üniversitesi (Vakıf)	3
Kadir Has Üniversitesi (Vakıf)	2
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2
İstanbul Aydın Üniversitesi (Vakıf)	2
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	2
Kırıkkale Üniversitesi	2
Yıldız Teknik Üniversitesi	2
Ufuk Üniversitesi (Vakıf)	2
Diğer	11

8. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN SAYFA SAYILARINA GÖRE DAĞILIMI

Lisansüstü tezlerin sayfa sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Yoğunluğun 100-199 aralığında sayfa sayısını haiz lisansüstü tez çalışmalarında olduğu anlaşılmaktadır. 300 üzerinde sayfadan oluşan tek çalışma, bir doktora tezidir. Çalışmaya konu lisansüstü tezler ortalama 167 sayfadan oluşmaktadır. Tezlerin hacmi devlet üniversitelerinde görece fazladır. Devlet üniversitelerinde hazırlanan 40 tezin sayfa sayısının aritmetik ortalaması 175; vakıf üniversitelerinde hazırlanan 47 tezin ise 160'tır. İki doktora tezinin sayfa sayılarının aritmetik ortalaması 273'tür.

Çizelge 6. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

Sayfa Sayısı (aralık)	Lisansüstü Tez Sayısı
0-99	2
100-199	66
200-299	18
300-399	1

9. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DANIŞMANLARA GÖRE DAĞILIMI

Aşağıdaki çizelgede, hazırlanan lisansüstü tezlerin danışmanlığının ağırlıklı olarak Prof. Dr. unvanlı akademisyenler tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Çalışmalardan birinin danışman sayısı 3 olması sebebiyle çizelgedeki toplam sayı 89'dur.

Çizelge 7. Lisansüstü Tezlerin Danışmanlara Göre Dağılımı

Unvan	Frekans
Prof. Dr.	43
Doç. Dr.	21
Dr.	25

Aşağıdaki çizelgede, çalışmaya konu lisansüstü tezler arasında birden fazla danışmanlık yapmış akademisyenler gösterilmiştir. Danışmanların neredeyse tamamının Medeni Hukuk Ana Bilim Dalı bünyesinde görev yaptıkları görülmektedir.

Çizelge 8. İki veya Daha Fazla Lisansüstü Tez Danışmanlığı Yapan Akademisyenler

Danışman	Frekans
Öz Seçer (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	5
Emrehan İnal (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	4
Orhan Çetin (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	3
Murat Doğan (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	3
İhsan Erdoğan (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Zarife Şenocak (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Emel Badur (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Güler Gümüşsoy Karakurt (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Akın Ünal (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Ünsal Dönmez (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Erzan Erzurumluoğlu (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2
Zeynep Sözen (Mimarlık)	2
Mehmet Üçer (Roma Hukuk Anabilim Dalı)	2
Ebru Ceylan (Medeni Hukuk Anabilim Dalı)	2

10. DERGİPARK VERİ TABANINDA YAPILAN "KAT KARŞILIĞI İNŞAAT SÖZLEŞMESİ" VE "ARSA PAYI KARŞILIĞI İNŞAAT SÖZLEŞMESİ" İFADELERİNİ İÇEREN BAŞLIKLI MAKALELERİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde Dergipark veri tabanında "kat karşılığı inşaat sözleşmesi" ve "arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi" terimleri, makaleler özelinde taratılmış ve çıkan sonuçlara ilişkin analiz yapılarak birtakım nicel verilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Önceki bölümlerde ortaya koymaya çalışılan lisansüstü tezlerin analiz sonuçları ile benzerlik gösterip göstermediği tespit edilmeye gayret edilmiştir. Ancak çalışmanın bu bölümünün görece daha az ayrıntılı ve çerçeve niteliğinde olduğu belirtilmelidir.

"Kat karşılığı inşaat sözleşmesi" terimi taratıldığında 8, "arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi" terimi taratıldığında 17 adet olmak üzere toplam 25 makale tespit edilmiştir. Bu makalelerin 9'u 2019 yılı öncesiyken, 16'sı 2019 yılı ve sonrasında yayımlanmıştır. Bu sonuca göre, lisansüstü tezlerdeki 2019 yılı ile başlayan artışın makale sayılarında da görüldüğü tespit edilmektedir. Makalelerin sadece biri İngilizce yazılmış olup, diğer 24'ü ise Türkçe yazılmıştır. Uluslararası karşılaştırmalı hukuk çalışmaları dışında, hukuk alanının genel itibariyle "ülkeye özgü" oluşunun, akademik çalışmaların yaygın olarak Türkçe yazılmasına sebep olduğu söylenebilir.

Makalelerin yayımlandıkları dergiler bakımından da sınıflandırması yapıldığında, çalışmaların yaygın olarak üniversitelerin hukuk fakülteleri tarafından çıkarılan dergilerde yayımlandığını görülmektedir. Çalışmaların 20'si üniversite dergilerinde yayımlanırken, bu dergilerin 17'si hukuk fakültelerine ait dergilerdir. Bu dergilerin başını 25 makalenin %20'sini yayımlamış olan Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi çekmektedir.

Makaleler konu bakımından sınıflandırıldığında; nama ifa, sözleşme kaynaklı hakların şerhi, tescile zorlama davaları, kentsel dönüşüm durumlarında dönmenin idare iznine tabi olması, yapı kayıt belgesinin yüklenici ifasına etkisi, imar planı değişiklik ve iptallerinin sözleşmeye etkisi, sözleşme kaynaklı ön alım hakları, vergilendirme, sözleşmenin tüketici işlemi niteliği, uyarlama, karar incelemeleri, haksız yapı hükümleri, sözleşme risk analizi yaklaşımları,

sözleşmelerin muhasebeleştirilmesi, benzer sözleşmelerle kıyaslama bir kez çalışılmış konulardır. 20.07.2017 tarihli AYM kararının değerlendirilmesine ilişkin 2, 6306 sayılı kanun kapsamında değerlendirmeler 2 ve sözleşmenin üçüncü kişilere etkisi konusunda ise 5 makale mevcuttur. Lisansüstü tezlerdeki konuların daha kapsayıcı, makalelerin ise karar incelemeleri gibi daha özel ve dar konularda olduğu tespit edilebilir. Lisansüstü tez çalışmalarında da yaygın olarak çalışılmış olan "sözleşmelerin üçüncü kişilere etkisi" konusu makalelerde de en sık çalışılan konu olarak tespit edilmiştir.

11. SONUÇ

Türkiye'de hacmen en büyük sektörlerden biri gayrimenkul sektörüdür. Sektöre ait uygulamada yaygın olarak karşılaşılan modellerin başında da yap-sat modeli gelmektedir. Bu model uygulanırken, inşaat yapma borcunu üstlenen yükleniciler ile arsa payı devrini borçlanan arsa sahipleri öğretide kat/arsa payı karşılığı inşaat sözleşmeleriyle bir araya gelirler. Bu sözleşmeler çerçevesinde uygulamada karşılaşılan uyuşmazlıklara ilişkin akademik çalışmalar yaygındır. Çalışmada, bu sözleşmeleri farklı yönleriyle ele alan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik analizi ile birtakım nicel veriler edilmiştir.

Ulusal Tez Merkezi veri tabanında "kat/arsa payı karşılığı sözleşme" taraması yapıldığında 2'si doktora, 85'i yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 87 lisansüstü tez tespit edilmiştir. Çalışmaların tamamı Türkçe'dir. 87 lisansüstü tezin 74'ü özel hukuk, 2'si kamu hukuku, 2'si inşaat mühendisliği, 2'si mimarlık, 2'si sermaye piyasası ve ticaret hukuku ana bilim dalı ve 5'i de diğer ana bilim dallarında hazırlanmıştır. En çok çalışılan ana bilim dalının özel hukuk ana bilim dalı olması, söz konusu sözleşmelerin TBK kapsamında düzenlenen borç tiplerini ihtiva eden ve tarafları yoğun olarak özel kişiler olan sözleşmeler olması sebebiyle olağan gözükmektedir. 2019 yılı ve sonrasında hazırlanan lisansüstü tez sayısı büyük bir artış göstermiştir. Çalışmalardan 50'si 2019 yılı ve sonrasında hazırlanmıştır. Değişen mevzuat ve uygulamadaki uyuşmazlık artışı, bu duruma ortam hazırlamıştır. Lisansüstü tezlerde en sık çalışılan konular ise genel olarak sözleşmeler, yüklenicinin temerrüdü, ayıptan doğan sorumluluk ve sözleşmelerin üçüncü kişilere etkisidir. Bu noktada özellikle sözleşmelerin genel hatlarıyla ele alındığı veya yüklenicinin borçlarını ifa edememesi konularında hazırlanan çalışmaların doygunluğa ulaştığı söylenebilir. Uygulamadan yola çıkarak tespit edilecek daha spesifik konular veya arsa sahiplerinin sorumluluklarına ilişkin hususların çalışılması akademik yazına yeni bir katkı için daha elverişli olacaktır.

87 lisansüstü tezin 47'si vakıf, 40'ı ise devlet üniversitelerinde hazırlanmıştır. Toplam 30 farklı üniversiteden 15'i devlet ve 15'i vakıf üniversitesidir. Çalışmaya konu lisansüstü tezler ortalama 167 sayfadan oluşmaktadır. Tezlerin hacmi devlet üniversitelerinde görece fazladır. Devlet üniversitelerinde hazırlanan 40 tezin sayfa sayısının aritmetik ortalaması 175; vakıf üniversitelerinde hazırlanan 47 tezin ise 160'tır. Hazırlanan lisansüstü tezlerin danışmanlığının ağırlıklı olarak Prof. Dr. unvanlı akademisyenler tarafından yürütülmüştür.

Dergipark'ta yapılan tarama sonucunda tespit edilen 25 makalenin 9'u 2019 yılı öncesiyken, 16'sı 2019 yılı ve sonrasında yayımlanmıştır. Bu sonuca göre, lisansüstü tezlerdeki 2019 yılı ile başlayan artışın makale sayılarında da görüldüğü tespit edilmiştir. Makalelerin sadece biri İngilizce yazılmış olup, diğer 24'ü ise Türkçe yazılmıştır. Çalışmaların 20'si üniversite dergilerinde yayımlanırken, bu dergilerin 17'si hukuk fakültelerine ait dergilerdir. Makalelerin ortalama sayfa sayısı 28'dir. Makaleler, lisansüstü tezlere göre daha özel konularda yazılmıştır. En fazla ele alınan konu sözleşmelerin üçüncü kişilere etkisidir. Bu konu lisansüstü tezlerde de önde olan bir başlıktır. Yüklenicinin temerrüdü ise lisansüstü tezlerin aksine, makalelerde yaygın olarak ele alınan konular arasında yer almamıştır.

KAYNAKÇA

Güler, F. (2021). Siyasi Partiler Hukuku ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4(2), 137-165.

Özyürek, M. (2019). Arsa Payı Karşılığı Kat Yapım Sözleşmesinde Yüklenicinin Temerrüdü ve Sonuçları, *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi,* 2(2), 65-118.

Savrun, B., Mutlu, H.M. (2019). Kent Lojistiği Üzerine Bibliyometrik Analiz, *Kent Akademisi*, 12(2), 364-386.

Yavuz, C., Acar, F., Özen, B., *Borçlar Hukuku Dersleri,* Beta, İstanbul, 2014.

Zeren D., & Kaya N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 17(1), 35-52.

GAYRİMENKULLE İLİŞKİLİ ANA BİLİM DALLARINDA HAZIRLANMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Av. Arb. Mustafa Burak GÜLER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Gayrimenkul Geliştirme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
av.burakguler@gmail.com - 0009-0001-2440-2763

Doç. Dr. Fatih GÜLER
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
fatih.guler@comu.edu.tr,0000-0002-5365-5700

ÖZET

Günümüzde gayrimenkul, barınma ve üretim fonksiyonlarının yanında yatırım ve ekonomik getiri aracına doğru evrilmiş olup, bu alana ilişkin kamuoyu ilgisi ve akademik ilgi her geçen gün artmaktadır. Gayrimenkul kavramı, teknik ve hukuki niteliği gereği disiplinler arası bir alana işaret etmektedir. Bu bağlamda konuyla ilgili hazırlanan lisansüstü tezler de tek bir alanda yoğunlaşmamış ve geniş bir yelpazede yayılmıştır. Çalışmada, gayrimenkulle ilişkili anabilim dallarında hazırlanmış olan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmada, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan gayrimenkulle ilişkili anabilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezler incelenmiştir. Bu bağlamda, "Gayrimenkul Geliştirme Ana Bilim Dalı", "Gayrimenkul Geliştirme Kentsel Dönüşüm ve Planlama Ana Bilim Dalı", "Gayrimenkul Finansmanı ve Değerleme Ana Bilim Dalı", "Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Ana Bilim Dalı" ve "Taşınmaz Geliştirme Ana Bilim Dalı" bünyesinde hazırlanmış lisansüstü tezler çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı; gayrimenkulle ilişkili ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerin hangi alanlara yoğunlaştığına işaret edip bakir kalan alanlara dikkat çekerek, gayrimenkul alanında hazırlanacak yenilikçi lisansüstü tezlere fikir vermektir.

Anahtar Kelimeler: Gayrimenkul, bibliyometrik analiz, lisansüstü tez.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESES PREPARED IN REAL ESTATE RELATED DEPARTMENTS

ABSTRACT

Today, real estate has evolved into a means of investment and economic return in addition to its housing and production functions, and public and academic interest in this field is increasing day by day. The concept of real estate points to an interdisciplinary field due to its technical and legal nature. In this context, the graduate theses prepared on the subject are not concentrated in a single field and spread over a wide range. In this study, a bibliometric analysis of the graduate theses prepared in the departments related to real estate has been conducted. In this framework, the study examined the graduate theses prepared in the departments related to real estate in the YÖK National Thesis Centre database. In this context, 'Real Estate Development Urban Transformation and Planning Department', 'Real Estate Finance and Valuation Department', 'Real Estate Development and Management Department' and 'Real Estate Development Department' constitute the universe of the study. In this direction, the main purpose of the study is to point out the areas in which the graduate theses prepared in the main disciplines related to real estate are concentrated and to give an idea to the innovative graduate theses to be prepared in the field of real estate by drawing attention to the areas that remain untouched.

Keywords: Real estate, bibliometric analysis, graduate thesis.

1. GİRİŞ

İnsanlığın başlangıcı ve özellikle de yerleşik hayata geçmesiyle birlikte gayrimenkul, barınma ve üretim fonksiyonları ile insan hayatında vazgeçilmesi pek de mümkün olmayan bir yer edinmiştir. Bunun beraberinde mülkiyet kavramının gelişmesi ve modern döneme yaklaşıldıkça teknoloji ve gayrimenkule ilişkin kayıt sisteminin şeffaflaşması ile günümüzde gayrimenkul, barınma ve üretim fonksiyonlarının yanında yatırım ve ekonomik getiri aracına doğru evrilmiştir. Bu sebeple de bireyler tarafından yatırım amaçlı ve getiri beklentisi ile gayrimenkule ayrılan sermaye gün giderek artmış hem de gayrimenkule ilişkin duyulan akademik ilgi ve çalışmalar gün giderek artmıştır. Günümüzde gayrimenkul kavramı, tümüyle değerlendirildiğinde birçok mühendislik alanını, hukuk bilimini, birçok sosyal ve teknik bilimi ihtiva etmektedir. Bu sebeple gayrimenkul kavramı genel olarak disiplinler arası bir kavram olarak değerlendirilmektedir.

"Bibliyometri" terimi ilk olarak Alan Pritchard tarafından 1969 yılından gündeme getirilmiş bir kavramdır (Zeren&Kaya, 2020). Bibliyometri, genel olarak belirli bir disipline veya alt

kırılımlarına/bölümlerine ait yayınların (lisansüstü tez, makale, dergi vb.) temel verilerini kullanmak suretiyle çalışmaya konu alanı matematiksel ve istatistiksel yöntemler ile analize tabi tutmak olarak tanımlanabilir (Tabak&Barbak&Öztürk, 2016). Lisansüstü tezlerin verimliliğini artırmak amacıyla bibliyometrik çalışmaların yapılması oldukça önem arz etmektedir. Analizlerden beklenen amaç tezlerin incelenerek bugüne kadar yapılan bilimsel çalışmaların mevcut durumunu ortaya koymak ve ilerleyen zamanda bu alanda yapılacak çalışmalara bilimsel bilgi ve veri sağlamaktır (Güler , 2021). Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı; gayrimenkulle ilişkili ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerin hangi alanlara yoğunlaştığına işaret edip bakir kalan alanlara dikkat çekerek, gayrimenkul alanında hazırlanacak yenilikçi lisansüstü tezlere fikir vermektir.

2. ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Türk yükseköğretim kurumlarında gayrimenkulle ilişkili lisansüstü ana bilim dalları: "Gayrimenkul Geliştirme Ana Bilim Dalı", "Gayrimenkul Geliştirme Kentsel Dönüşüm ve Planlama Ana Bilim Dalı", "Gayrimenkul Finansmanı ve Değerleme Ana Bilim Dalı", "Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Ana Bilim Dalı" ve "Taşınmaz Geliştirme Ana Bilim Dalı" olarak tespit edilmiştir. Bu çerçevede çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından bu ana bilim dallarında 12.12.2024 tarihi itibarıyla hazırlanmış tüm lisansüstü tezler incelenmiştir.

Bu kapsamda Gayrimenkul Geliştirme Ana Bilim Dalında 134, Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Ana Bilim Dalında 85, Taşınmaz Geliştirme Ana Bilim Dalında 49, Gayrimenkul Finansmanı ve Değerleme Ana Bilim Dalında 2, Gayrimenkul Geliştirme Kentsel Dönüşüm ve Planlama Ana Bilim Dalında 2 olmak üzere toplamda 272 lisansüstü tez hazırlandığı görülmüştür.

Bu lisansüstü tezlere ait bilgiler YÖK Ulusal Tez Merkezinden temin edilmiş olup bu tezler; tez adı, yazar adı, tez danışmanı, yılı, sayfa sayısı, üniversite adı, ana bilim dalı, dil, tez türü ve konu bağlamında incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Buradan hareketle de en çok hangi alanda ve konuda tez yazıldığı, tez yazımının hangi yıllarda yoğunlaştığı vb. sonuçlara ulaşılmak hedeflenmiştir.

3. TEZ KONULARININ ALT BAŞLIKLARA GÖRE DAĞILIMI

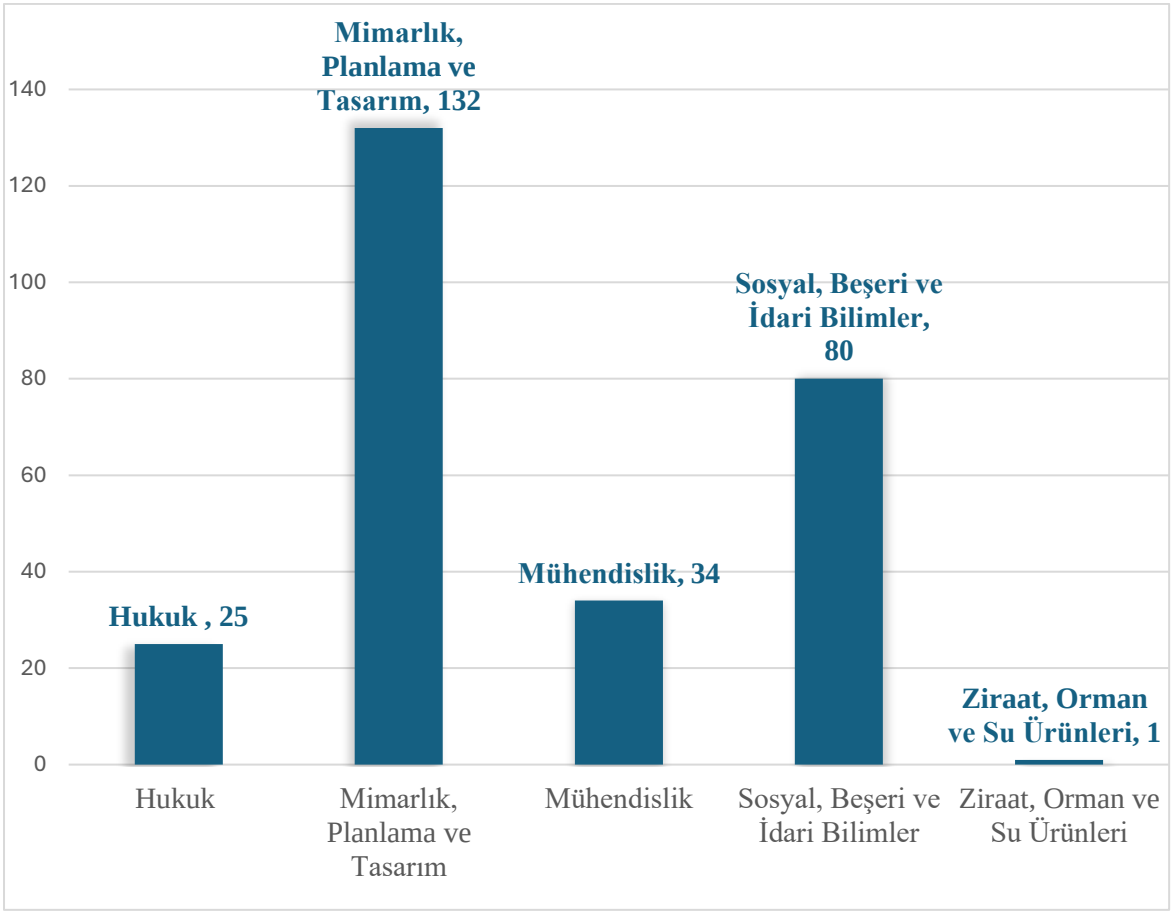
Çalışmada lisansüstü tezlerin alt başlıklara göre dağılımında, 2024 yılı Ekim ayı Doçentlik başvurularında Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenen doçentlik temel alanları, bilim alanları ve anahtar kelimeler baz alınarak bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu çerçevede;

- Hukuk Temel Alanı
- Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanı
- Mühendislik Temel Alanı
- Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı
- Ziraat, Orman ve Su Ürünleri Temel Alanı

alt başlıklar olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada istatistiksel bütünlük sağlamak amacıyla multidisipliner niteliği haiz lisansüstü tezler yukarıdaki doçentlik temel alanlarından en yakın olan temel alan içerisinde değerlendirilmiştir.

Lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğunun Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanında hazırlandığı ve bu temel alanda hazırlanan tezlerin de çok büyük çoğunluğunun Şehircilik ve Bölge Planlama ile ilgili olduğu gözlemlenmiş olup kümülatif değerler ve göstergeler Çizelge 1' de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Lisansüstü Tezlerin Doçentlik Temel Alanları Bağlamında Dağılımı

Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanında hazırlanan 132 lisansüstü tezin 122'si Şehircilik ve Bölge Planlama Bilim Alanı ile ilgili olup geriye kalan 10'u ise Mimarlık Bilim Alanı ile ilgilidir.

Mühendislik Temel Alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin konu bakımından incelemesinde ilk sırada "İnşaat Mühendisliği"nin yer aldığı görülmektedir. Devamında ise Mühendislik Temel Alanında değerlendirilebilecek olan Jeodezi ve Fotogrametri anahtar kelimelerinin yer aldığı görülmektedir. Mühendislik Temel Alanında değerlendirilen lisansüstü tezlerde her geçen gün önemi daha da artan "Yapay Zeka" anahtar kelimesinin gayrimenkul sektöründe kullanımı ile ilişkisinin incelendiği de görülmektedir.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin 34 tanesi "Ekonomi" ile ilgili anahtar kelimeler, 14 tanesi "Kamu Yönetimi" Bilim Alanı, 9 tanesi "Ekonometri" Bilim Alanı, 6 tanesinin de "İşletme" ile ilgili anahtar kelimeler ile ilgili olduğu görülmektedir.

4. LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DİL ve SAYFA SAYISI BAKIMINDAN SINIFLANDIRILMASI

Çalışmaya konu lisansüstü tezlerin sadece on altısı (%6) İngilizce olup diğerleri Türkçe olarak hazırlanmıştır. Bu tezlerin tamamı yüksek lisans tezi olup İstanbul Teknik Üniversitesi bünyesinde hazırlanmış ve ortalama 105 sayfadır. Bu lisansüstü tezlerin yaklaşık yarısı Doç. Dr. Kerem Yavuz Arslanlı danışmanlığında hazırlanmıştır.

Çalışmaya konu lisansüstü tezlerin ortalama sayfa sayısı 167 olup, yüksek lisans tezleri açısından bu sayı 141, doktora tezleri açısından ise 331 olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayısı Aralıkları

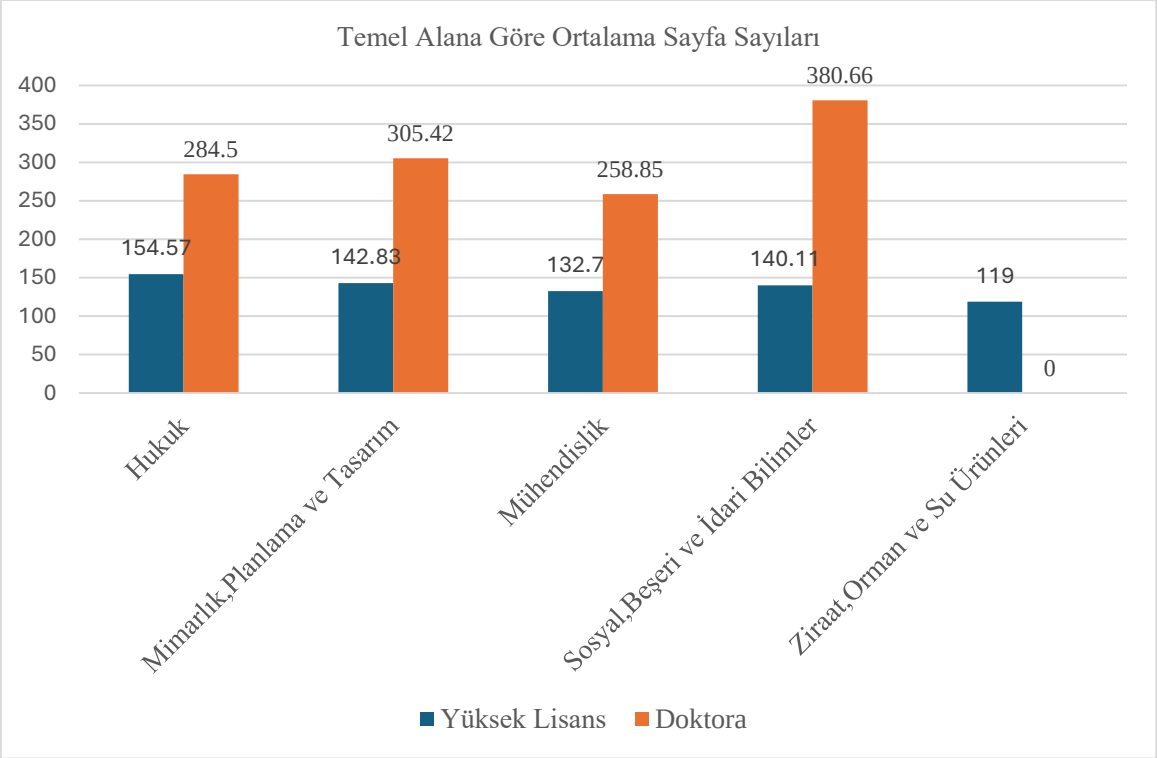
GENEL	
SAYFA SAYISI	**FREKANS**
0-100	40
101-150	115
151-200	65
201-300	30
301-400	12
401-500	6
501+	4

DOKTORA	
SAYFA SAYISI	**FREKANS**
100-150	3
151-200	7
201-300	5
301-400	11
401-500	6
501+	4

YÜKSEK LİSANS	
SAYFA SAYISI	**FREKANS**
0-100	40
101-150	112
151-200	58
201-300	25
301-400	1

Çalışmada Üniversitelerarası Kurul Doçentlik Temel Alanları bağlamında tezlerin ortalama sayfa sayısı da Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Doçentlik Temel Alanlarına Göre Lisansüstü Tezlerin Ortalama Sayfa Sayısı

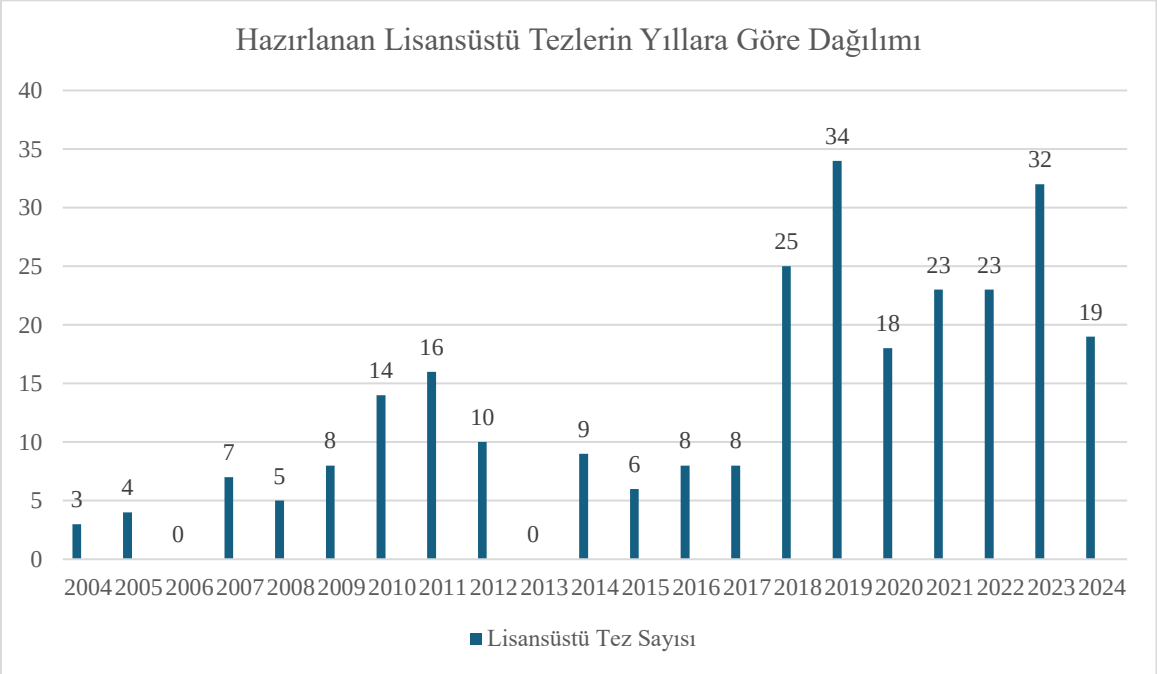
İncelenen 5 ana bilim dalı arasında sınıflandırılan Hukuk Temel Alanında hazırlanan 21 yüksek lisans tezinin ortalama sayfa sayısı 154, 4 doktora tezinin ortalama sayfa sayısı 284, Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanında hazırlanan 125 yüksek lisans tezinin ortalama sayfa sayısı 142, 7 doktora tezinin ortalama sayfa sayısı 305, Mühendislik Temel Alanında hazırlanan 27 yüksek lisans tezinin ortalama sayfa sayısı 132, 7 doktora tezinin ortalama sayfa sayısı 258,85, Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanında hazırlanan 62 yüksek lisans tezinin ortalama sayfa sayısı 140, 18 doktora tezinin ortalama sayfa sayısı 380, Ziraat Orman ve Su Ürünleri Temel Alanında hazırlanan tek yüksek lisans tezinin sayfa sayısı 119'dur.

5. TEZLERİN YILLARA GÖRE DAĞILIMI

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde inceleme yapılan ana bilim dallarında hazırlanan ilk lisansüstü tez 2004 yılında yazılmıştır. Çalışmada YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde 12.12.2024 tarihine kadar mevcut olan tezler incelenmiş olup lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

YÜKSEK LİSANS		YÜKSEK LİSANS		DOKTORA	
TEZ YILI	TEZ SAYISI	TEZ YILI	TEZ SAYISI	TEZ YILI	TEZ SAYISI
2004	3	2015	6	2011	1
2005	4	2016	8	2014	2
2006	-	2017	8	2018	1
2007	7	2018	24	2019	1
2008	5	2019	33	2020	3
2009	8	2020	15	2021	1
2010	14	2021	22	2022	8
2011	15	2022	15	2023	14
2012	10	2023	18	2024	5
2013	-	2024	14		
2014	7				

Hazırlanan yüksek lisans tezlerinde 2010 yılından sonra gayrimenkule artan ilgilinin akademik yazına da yansıdığı ve çalışmaların artış gösterdiği görülmektedir. Bu doğrultuda özellikle 2018 yılından itibaren ise hem yüksek lisans hem de doktora tezlerinde ivmenin giderek arttığı görülmektedir.

2018 yılından itibaren hazırlanan yüksek lisans tezlerinin hangi konuda yoğunlaştığı incelenmiştir. 2018 yılından 2024 yılına kadar olan yüksek lisans tezlerinin Üniversitelerarası Kurul Doçentlik Temel Alanlarına göre dağılımını gösteren Çizelge 5'de gösterilmiştir.

Çizelge 5. Lisansüstü Tezlerin (Yüksek Lisans) Yıl ve Temel Alanlara Göre Dağılımı

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Hukuk	1	3	1	6	2	2	2
Mimarlık, Planlama ve Tasarım	18	14	5	8	6	3	6
Mühendislik	2	8	2	5	0	3	1
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	3	8	7	3	7	9	5
Ziraat, Orman ve Su Ürünleri	0	0	0	0	0	1	0

Hazırlanan yüksek lisans tezlerinin yıl bazında Mimarlık, Planlama ve Tasarım alanında yoğunluk gösterdiği söylense de son yıllarda Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler alanında çalışmaların artış gösterdiği görülmektedir. Çalışmanın temelini oluşturan ana bilim dalları arasında en fazla yüksek lisans tezi 2019 yılında hazırlanmıştır. Genel olarak tüm disiplinler açısında 2019 yılında hazırlanan yüksek lisans tezlerinin artış gösterdiği görülmüştür. Bu durum her ne kadar çalışmada belirtildiği üzere gayrimenkule olan ilginin artması ile bağlantılı olsa da bir yan etken daha olduğu düşünülebilir. 20/04/2016 tarihli ve 29690 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan "Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" yayımlanmıştır. Bu hukuki düzenlemenin "Süre" başlık 7. maddesinin 1. fıkrasında "*Tezli yüksek lisans programının süresi bilimsel hazırlıkta geçen süre hariç, kayıt olduğu programa ilişkin derslerin verildiği dönemden başlamak üzere, her dönem için kayıt yaptırıp yaptırmadığına bakılmaksızın dört yarıyıl olup, program en çok altı yarıyılda tamamlanır."* hükmü düzenlenmiştir. Aynı yönetmeliğin Geçici 1. maddesinin 1. fıkrasında da "*Bu Yönetmelikle getirilmiş hükümlerin uygulaması ve belirlenmiş süreler yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihinden itibaren başlar.*" hükmü yer almaktadır. Bahsi geçen yönetmeliğin yürürlüğünden önceki tarihlerde tezli yüksek lisans çalışmalarında herhangi bir süre sınırlaması olmamakla yeni yönetmelik ile birlikte süre sınırı getirilmiştir. 2016 yılında yürürlüğe giren düzenlemeye göre de 6 dönemlik süre 2019 yılına denk gelmesinden dolayı bu yıldaki artışın salt gayrimenkul ile ilgili olmayıp bu düzenlemenin de etkisi olduğu düşünülebilir.

Çalışma konusu olan ana bilim dallarında hazırlanmış doktora tezlerinin 2022, 2023 ve 2024 yılında en fazla artış olduğu görülmüştür. 2022, 2023 ve 2024 yılında hazırlanan doktora

tezlerine ilişkin üniversitelerarası kurul doçentlik temel alanlarına göre dağılımını gösteren Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Çizelge 6. Lisansüstü Tezlerin (Doktora) Temel Alan Dağılımı

	2022	2023	2024
Hukuk	0	2	1
Mimarlık, Planlama ve Tasarım	1	2	1
Mühendislik	2	2	1
Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler	5	8	2

2022, 2023 ve 2024 yıllarında hazırlanan doktora tezleri incelendiğinde tümünün Ankara Üniversitesi Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Ana Bilim Dalında hazırlandığı görülmüştür. Bu yıllardaki doktora tezlerinin tamamı aynı üniversite, aynı ana bilim dalında ve toplamda 10 farklı tez danışmanı ile sorumluluğunda ilerlemesine rağmen birçok konu ve alanda doktora tezi hazırlandığı gözlemlenmiştir. Bu durum da gayrimenkul kavramının multidisipliner yapısını ve gayrimenkul ile ilgili akademik ilginin giderek arttığını göstermektedir.

6. TEZLERİN ÜNİVERSİTELERE GÖRE DAĞILIMI

Çalışmaya konu edilen 5 ana bilim dalında toplamda 7 üniversitede tez hazırlamak şeklinde akademik çalışmalar yürütülmüştür. Bu üniversiteler alfabetik sırasıyla Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi ve Okan Üniversitesi'dir.

Gayrimenkul Geliştirme Ana Bilim Dalı'nda Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi ve Okan Üniversitesi'nde tez hazırlanmıştır. Bu ana bilim dalı inceleme yapılanlar arasında en fazla tez hazırlanan ana bilim dalıdır. Bu ana bilim dalında toplamda 134 tez hazırlanmış olup bu tezlerin hepsi yüksek lisans tezidir. Bu üniversiteler arasında ise Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde 9 yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesinde 119 yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde 5 yüksek lisans tezi ve Okan Üniversitesi'nde de 1 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. İnceleme yapılan ana bilim dalları arasında sınırlı olmak ve YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan olmak üzere 2004 yılı içerisinde yazılan ilk tez İstanbul Teknik Üniversitesi olmak ile birlikte 119 yüksek lisans tezi ile de en fazla tez hazırlanan üniversitedir.

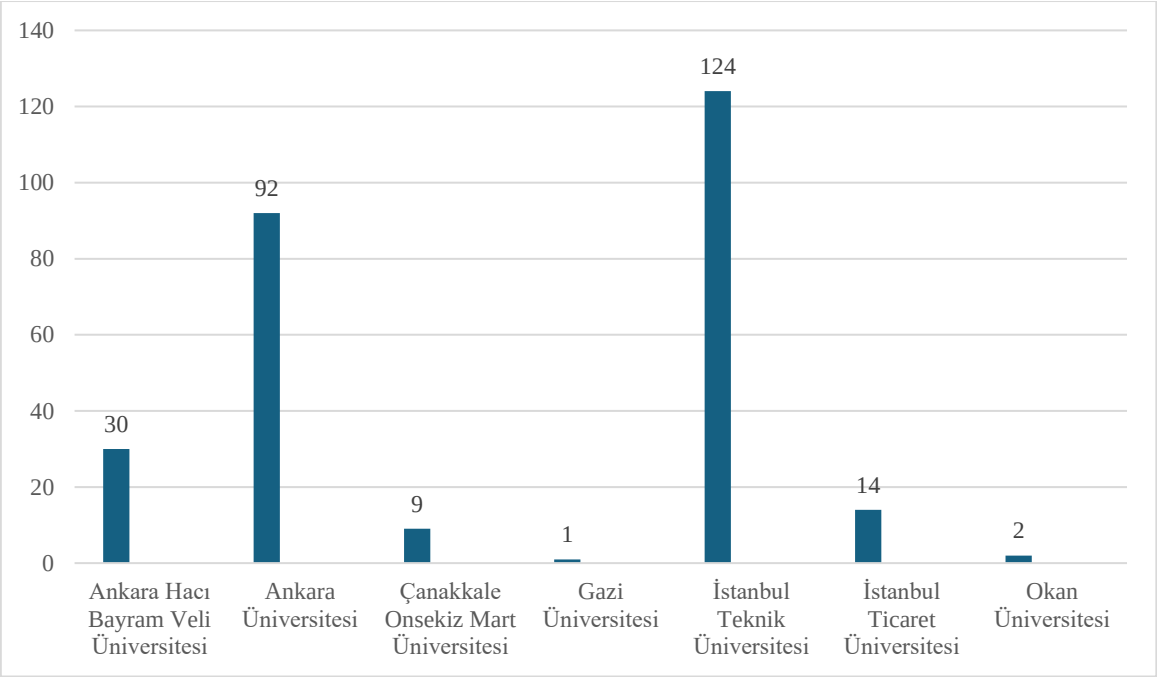
Gayrimenkul Finansmanı ve Değerleme Anabilim Dalı'nda İstanbul Teknik Üniversitesi ve Okan Üniversitesi'nde tez hazırlanmıştır. Bu ana bilim dalında hazırlanmış tezlerin hepsi yüksek lisans tezi olup İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1, Okan Üniversitesi'nde 1 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Gayrimenkul Geliştirme Kentsel Dönüşüm ve Planlama Ana Bilim Dalı'nda sadece İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde tez hazırlanmıştır. 2 adet tez hazırlanmış olup bu tezlerin tamamı yüksek lisans tezidir.

Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda Ankara Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde tez hazırlanmıştır. Bu ana bilim dalında toplamda 85 lisansüstü tez hazırlanmıştır. Bu tezlerden 33 tanesi doktora tezi olup 52 tanesi yüksek lisans tezidir. Ankara Üniversitesi'nde 74 lisansüstü tez yazılmış olup bu tezlerin 33 tanesi doktora 41 tanesi yüksek lisans tezidir. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde toplamda 4 lisansüstü tez hazırlanmış olup tamamı yüksek lisans tezidir. İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde ise 7 yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Taşınmaz Geliştirme Ana Bilim Dalı'nda Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde tez hazırlanmıştır. Bu ana bilim dalında toplamda 49 tez hazırlanmıştır. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde 30 lisansüstü tez hazırlanmış olup tamamı yüksek lisans tezidir. Ankara Üniversitesi'nde 18 tez hazırlanmış olup bu tezlerden 3 tanesi doktora 15 tanesi de yüksek lisans tezidir. Gazi Üniversitesi'nde ise sadece 1 adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

Çizelge 7. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

7. LİSANSÜSTÜ TEZLERDE DANIŞMAN VE UNVAN DAĞILIMI

Lisansüstü tezlerin hazırlık aşamasındaki en önemli etkenlerden birisi de tez yazarı ve danışman arasındaki bilgi ve tecrübe aktarımı ve uyumdur. Bu nedenle inceleme konusu ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerle ilgili olarak danışman akademisyenler ve unvanları bakımından inceleme yapılmıştır.

İncelenen 272 lisansüstü tezde 100'den fazla akademisyenin danışman olarak bulunduğu görülmüştür. Bu akademisyenler unvan bazlı sınıflandırıldığında; 29 lisansüstü tezde danışmanın "Dr." unvanına sahip olduğu, 100 lisansüstü tezde danışmanın "Doç. Dr." unvanına sahip olduğu, 143 lisansüstü tezde ise danışmanın "Prof. Dr." unvanına sahip olduğu görülmüştür.

100'den fazla olan danışman arasından sayı olarak en fazla danışmanlık yapan akademisyenlerin bilgileri Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 8. En Fazla Danışmanlık Yapan Akademisyenler

DANIŞMAN ADI	FREKANS
Prof. Dr. Harun Tanrıverdi	35
Prof. Dr. Yeşim Tanrıverdi	20
Prof. Dr. Şevkiye Şence Türk	15
Doç. Dr. Kerem Yavuz Arslanlı	14
Prof. Dr. Funda Yirmibeşoğlu	12
Prof. Dr. Ender Güler	10
Prof. Dr. Vedia Dökmeci	9
Prof. Dr. Emine Ferhan Gezici Korten	8

Çizelge 8'de gösterilen 8 akademisyen toplamda 123 lisansüstü tezde danışman olarak yer almışlardır. İncelenen 272 lisans üstü tez arasında 123 lisansüstü tez çalışmaları %45'ini oluşturmaktadır.

8. SONUÇ

Gayrimenkul her geçen gün önemi daha da artan bir kavram olarak hem günlük hayatta hem de akademik anlamda ilgi çeken bir başlık olarak yerini korumaktadır. Gayrimenkulle ilişkili ana bilim dallarını tespit ederek bu ana bilim dallarında hazırlanmış olan lisansüstü tezleri bibliyometrik analize tabi tutmayı hedefleyen çalışma, özgün bir çalışma ortaya koyma

istenciyle birlikte bu alanda çalışma yapacak olan akademisyen ve lisansüstü öğrencilere açısında ön bir veri teşkil etmeyi de amaçlamaktadır.

Gayrimenkulle ilişkili ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin lokomotif bir rol üstlendiği görülmektedir. Prof. Dr. Harun Tanrıverdi ve Prof. Dr. Yeşim Tanrıverdi hocalar gayrimenkulle ilişki ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerde en fazla danışmanlık yapan akademisyenler olduğu görülmekle birlikte, Prof. Dr. Vedia Dökmeci hocanın gayrimenkulle ilişkili ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerde öncü bir rol üstlendiği görülmüştür.

Gayrimenkulle ilişkili ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tezlerde Mimarlık, Planlama ve Tasarım Temel Alanı'nın en önde olduğu ve onu Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nın takip ettiği görülmektedir. Özellikle son yıllarda Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Temel Alanı'nda hazırlanan lisansüstü tez sayısındaki artış, gayrimenkul kavramının multidisipliner niteliğine katkı sağlamaktadır.

Her ne kadar 2016 yönetmelik değişikliği 2018 ve 2019 yıllarında genel anlamda tüm disiplinlerde hazırlanan lisansüstü tez sayılarında bir artışa sebep vermiş olsa da gayrimenkulle ilişki ana bilim dallarında hazırlanan lisansüstü tez sayısının 2020 yılında sonra da artış göstermiş olması, Covid-19 sonrası küresel ve ulusal bazda gerçekleşen enflasyonist ekonomik ortamdan kaynaklı gayrimenkule ilginin kümülatif ve simültane olarak artmasıyla da açıklanabilir.

Hukuk Temel Alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin özellikle bir alana odaklanmadığı görülmekle birlikte yabancıların gayrimenkulle ilişkisinin hukuki boyutu inceleyen çalışmaların görece fazla olduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan Hukuk Temel Alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin salt hukuki perspektifi esas alan bir anlayışla hazırlandığı görülmekle birlikte, özellikle hukuk alanında hazırlanacak yenilikçi lisansüstü tezlerin gayrimenkul kavramının multidisipliner niteliğini göz önünde bulundurarak daha geniş bir perspektifi esas alması tavsiye edilir.

KAYNAKÇA

Güler, F. (2021). Siyasi Partiler Hukuku ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4(2), 137-165.

Tabak, A., Barbak, A., & Öztürk, T. (2016). Kamu Politikası Disiplininin Kavramsal Gelişimini Bibliyometri Kullanarak Anlamak Mümkün Mü?: 1980-2014 Döneminin Bilimsel Haritalama Analizi. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 117-143.

Zeren, D., & Kaya, N. (2020). Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 35-52.

ORYANTALİZM VE OKSİDENTALİZM BAĞLAMINDA CEMİL MERİÇ

Doç. Dr. Ümmet ERKAN
Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
u.erkan@alparslan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-7806-4886

ÖZET

Türk düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Cemil Meriç, dildeki ustalığı, zengin bilgi birikimi, Doğu ve Batı uygarlığına vukûfiyeti ile geride zengin bir külliyat bırakmıştır. Batı'yı ararken Doğu'yu bulan, Doğu'nun irfan, kültür ve medeniyetine hayran kalan Meriç, Batı'ya karşı bir Doğu savunucusudur. Bunu yaparken de duygusal bir reaksiyonizm yerine Batı'nın üstünlüğünü meydana getiren nedenler ve Doğu'nun eksikliklerini masaya yatırmıştır. Meriç her şeyden önce bir kültür ve uygarlık analizcisidir. İki ayrı uygarlığın arasında araftan çıkmış, kendine özgü bir yol izlemiştir. Eserlerinde metaforik bir dili tercih etmiş, klişe söylemlerden uzak durmuştur. Sosyoloji, dil ve edebiyat, antropoloji, felsefe, siyaset gibi çeşitli alanlarda eserler üretmiştir. Meslekten sosyolog olmamasına rağmen Avrupa ve Türk sosyolojisini de karşılaştırmış, Saint Simon'dan Comte, Durkheim, Marks ve Weber'e kadar sosyolojinin klasikleri üzerine fikir beyan etmiştir. Onun kültür ve uygarlığa olan engin birikimi, Batı ve Doğu üzerine yaptığı analizleri daha değerli kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı Meriç'in sosyoloji, uygarlık ve kültür üzerine yaptığı çalışmalarından yola çıkarak onu oksidentalizm ve oryantalizm bağlamında değerlendirmektir. Batı'nın Doğu hakkında essentliast (özcü) söylemsel düzenini yansıtan oryantalizm, Doğu'yu Batı'nın periferisi olarak sunmuş, onu "aşağı" olarak konumlandırmıştır. Teknolojik üstünlüğünü kültürel bir üstünlüğe dönüştürmeye çalışmıştır. Oryantalizm "sömürgeciliğin keşif kolu" olarak hizmet görmüştür. Oryantalizme muhalif olarak doğan oksidentalizm ise Doğu'yu merkeze alan ve Batı – Doğu ayrımına vurgu yapan reakisyoner bir düşüncedir. Batı karşısında bir Doğu savunmasıdır. Bugüne kadar Batı'nın öğrencisi ve astı olarak tanımlanan Doğu'nun kendi ayakları üzerinde durma, kendi kimliğini ve otantik geçmişini yeniden kurgulama faaliyetidir. Bunun için de geçmişi yeni bir okumaya tabi tutup, klasik eserlerden yeni bir Doğu ruhu yaratma gayretindedir. Bunun için gerekli akademik kadrolar, kaynak ve finansmanların yetersizliği, Doğulu aydınların hala Batı kuramlarının ikinci sınıf tüketicileri olmaları, bu alanın yaşadığı zorlukları göstermektedir. Oryantalizm ve oksidentalizm bağlamında Cemil Meriç'in düşüncelerini analiz etmek, her iki düşüncenin diyalektik bir okuması, iki farklı uygarlığın karşılaştırmasının yapılmasını sağlayacaktır. Bu çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılarak fenomonolojik bir desen tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, Oryantalizm, Oksidentalizm, Sosyoloji, Uygarlık, Kültür.

CEMİL MERİÇ IN THE CONTEXT OF ORIENTALISM AND OKSIDENTALISM

Abstract

Cemil Meriç, one of the most important figures in the history of Turkish thought, has left behind a rich corpus with his mastery of language, his rich knowledge and his knowledge of Eastern and Western civilization. Meriç, who found the East while searching for the West and admired the wisdom, culture and civilization of the East, is a defender of the East against the West. In doing so, instead of an emotional reactionism, he discussed the reasons for the superiority of the West and the shortcomings of the East. Meriç is first and foremost a cultural and civilizational analyst. He emerged from the purgatory between two different civilizations and followed a unique path. He preferred a metaphorical language in his works and avoided clichéd discourses. He produced works in various fields such as sociology, language and literature, anthropology, philosophy and politics. Although he was not a sociologist by profession, he compared European and Turkish sociology and expressed his opinions on the classics of sociology from Saint Simon to Comte, Durkheim, Marx and Weber. His vast knowledge of culture and civilization makes his analyses on the West and the East more valuable. The aim of this study is to evaluate Meriç in the context of Occidentalism and orientalism based on his works on sociology, civilization and culture. Orientalism, which represents the essentialist discursive order of the West about the East, presented the East as the periphery of the West and positioned it as "inferior". It tried to transform its technological superiority into a cultural superiority. Orientalism served as the "exploratory arm of colonialism". Occidentalism, which is in opposition to Orientalism, is a reactionary thought that puts the East at the center and emphasizes the West-East distinction. It is a defense of the East against the West. It is the activity of the East, which has so far been defined as the student and subordinate of the West, to stand on its own feet, to reconstruct its own identity and authentic past. For this, it is an effort to subject the past to a new reading and to create a new Eastern spirit from classical works. The inadequacy of the academic staff, resources and financing required for this, and the fact that Eastern intellectuals are still second-class consumers of Western theories show the difficulties faced by this field. Analyzing Cemil Meriç's thoughts in the context of Orientalism and Occidentalism will provide a dialectical reading of both thoughts and a comparison of two different civilizations. In this study, a phenomenological design was preferred by using discourse analysis method.

Keywords: Cemil Meriç, Orientalism, Occidentalism, Sociology, Civilization, Culture.

1. GİRİŞ

Cemil Meriç Türk düşünce tarihinin az sayıda parlak yıldızından biridir. Düşünce ile tanışanların ona uğramaması, onun imbiğinden süzülmüş kavramlarını tanımamış olması pek olası değildir. Hemen her kesimden okuyucusu olan, fikrin namusunu savunmuş, her fikre engin bir hoşgörü ile yaklaşmış bir aydındır Meriç. Üstelik gerçek bir entelijansiyadır. Ülkesine ve onun sahip olduğu irfan ve ümrana yabancılaşmamış, dayak yemek pahasına da olsa kendi durduğu pozisyondan taviz vermemiştir. Bütün kalelerin bir bir fethedildiği, Doğu ve İslam uygarlığının teslim bayraklarını çektiği bir anda, Doğu'nun zengin birikimine dikkat çekmiştir. Meriç kadar Batı'yı çok iyi tanıyan aydın az bulunur. Meriç'in eleştirileri Batı'yı tanımayan birinin duygusal tepkileri değildir. O, bütün bir Avrupa uygarlığını ve onun felsefi/düşünsel temellerini analiz etmiştir. Düşünce dünyasının birikimlerini eserlerine de yansıtmıştır. Fransızcaya vukûfiyeti, İngilizce bilmesi, Arapça ve Farsça okuması onu engin bir bilgi denizine yöneltmiştir. Onun bütün hayatında en önemli dostu kitaplarıdır. 110 bin ciltlik bir kütüphanesi bulunan, bulunması imkansız birçok el yazmasına sahip ve bunların birçoğunu da okumuş bir irfan ustasıdır Meriç. (Meriç, 1998: 109). Etrafında daima talebeleri olmuş, birçok öğrenci yetiştirmiş, devrin önemli düşünürleri ile daimi dostlukları olmuştur. Onun yetiştirmiş olduğu talebeler üniversite kürsülerinde, düşünce dünyasında saygın yerlere gelmiştir. 1916 yılında bir Osmanlı sancağı olan Hatay'da başlayan yaşamı 1987 yılında sona ermiştir. 38 yaşında görme yetisini kaybeden ve büyük buhranlar yaşayan bu deha, bütün büyük eserlerini de dünyaya ve ışığa kapalı ama irfana açık olan bu karanlık dönemde vermiştir. Gözün sadece bir et parçası olduğunu, görmek için göze değil kalbe ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Her düşünce talebesinin dünyasında iki dönem vardır. Cemil Meriç'i tanımadan önceki dönem ve onun ışığıyla aydınlandığı dönem.

Hüseyin Cemil Meriç bildiğimiz manada bir akademisyen değildir. O, bir fikir işçisidir. Bir ümran/irfan teorisyenidir. Batı ve Doğu'nun bütün saklı hazinelerini keşfetmiş, bu iki uygarlığı karşılaştırmalı olarak incelemiştir. "Olemp'i ararken Hint çıktı karşıma. Kolomb Asya'yı ararken Amerika'yı bulmuş, ben Avrupa'yı incelerken Hint'le karşılaştım. Dikkatimi Ganj kıyılarına çeken Schopenhauer ve Schelling oldu. On dokuzuncu yüzyılı anlamak için Vedalar Çağı'na inmek zorundaydım." (Meriç, 1980: 451). Meriç, Batı'yı ararken Doğu'yu bulmuş, Hint'i araştırmış, onun engin birikimini kaleme almıştır. Upanişadlar, Vedalar, Kalidasa, Şakuntala onun kalemiyle yaşam bulmuştur.

Meriç'e göre dünyada iki büyük uygarlık vardır. Biri şimdi cari olan Batı, ikincisi ise binlerce yıllık irfanı ile Doğu. Doğu, irfanın, ümranın, büyük fikirlerin, düş ile aydınlığın kaynağıdır. Batı ise son birkaç yüzyıldır insanlığın başına musallat olmuş, emperyalist bir medeniyettir. Doğu'nun bütün zenginliklerini ele geçirmiş, onu kendi malı gibi pazarlamış, insanlığın bütün birikimlerini alt üst etmiştir. Ürettiği medeniyeti insanların zihinlerine kazımak içinde Doğulu toplumlara aşağılık kompleksi yüklemek istemiştir. İşte burada da devreye oryantalizm girmiştir. Bir cüce devin sırtına binerek kendini büyük göstermiş, dev ise cüce olduğu yalanı ile kandırılmıştır. Böylece oryantalizm bütün bir Doğu uygarlığı için bir yaftaya dönüşmüştür. Bunun gönüllü casusları ise Doğu entelijansiyası olmuştur. Onlar bu idam fermanını bir madalyon gibi üzerlerinde taşımıştır (Meriç, 2011: 98).

Meriç meslekten sosyolog olmamasına rağmen İstanbul sosyoloji bölümünde ders vermiş, verdiği dersleri bir kitap haline getirilmiştir (Meriç, 1993). Bunun yanında Batı düşüncesini analiz ederken sosyolojiye de önemli bir yer vermiş, bu bilimi Batı'nın kendi söküğünü dikmek üzere geliştirilmiş bir bilim olarak görmüştür. Ona göre bu bilim sanayi devriminin yarattığı bir buhranın çocuğudur (Meriç, 1998: 171). Bununla da yetinmemiş, aristokrat bir sosyalist dediği Saint Simon hakkında bir kitap kaleme almıştır. İlk sosyolog ve ilk sosyalist Saint Simon'un çeşitli gazete ve dergilerde çıkan yazılarını analiz eden Meriç, onun sosyoloji bilimine olan muazzam katkısına yer vermiştir. "…ama ondan önce kimse, insanın ve toplumun davranışlarının, ancak insan ve toplumun ilim konusu yapılmasıyla yönlendirilebileceğini, bu yeni bilimin de ancak tabiat bilimlerinin prensiplerine dayandırılabileceğini bu kadar açık şekilde ifade etmemişti. Saint-Simon bu yeni bilimin yalnız planını çizmekle kalmadı, onu kısmen gerçekleştirdi de. Auguste Comte'un ve 19. Yüzyıl düşünürlerinin ona neler borçlu olduğu ortada. Onda çağımız düşüncesini besleyen fikirlerin hepsini tohum halinde buluruz. Filizlenmiş tohumlar, pozitif felsefe, pozitif sosyoloji ve nihayet sosyalizm olmuş" (Meriç, 1967:15). Sosyoloji için daha ziyade eleştirel bir dil kullanan Meriç, bu bilimi kimi zaman Batı'nın sömürgeci amaçları için kullandığını da belirtmiştir. Sosyoloji, antropoloji, etnoloji, psikoloji gibi bilimler Batılı sömürgecinin diğer toplumları tanımak için kullandığı disiplinler olmuştur. Ayrıca Batı bu bilimleri kendi sosyal sorunlarını çözmek için kullanmıştır (Alver, 2010: 146).

Onun bütün eserlerinde ele aldığı ana gündem Batı ve Doğu arasındaki farklar üzerinedir. Kendisi önce Batı'yı keşfetmiş sonra Olemp'i ararken Himalaya'ları keşfetmiş, Doğu'nun zengin irfanını tanımıştır. Bu sayede bir karşılaştırma yapma fırsatı bulmuş, Doğu'nun zenginliği karşısında Batı'yı bir cüce olarak görmüştür. Ona göre bütün büyük fikirlerin kaynağı Doğu'dur. "Işık Doğu'dan gelir." Bu ışığı izleyerek Doğu'ya yönelmiş, kendi temellerini bulmaya çalışmıştır. Bu yön değiştirmesinde yaşadığı bir olay da etkili olmuştur. Kızının anlattığına göre 1968 yılında kütüphanesini gezen ve oradaki kitapların ağırlıklı olarak Fransız tarihi, edebiyatı hakkında olduğunu gören bir öğrencisi "bunlar Fransız'dır iyi ama siz Türk'sünüz. Siz neredesiniz?" (Meriç, 1998: 109) sözleri üzerine kendi kitaplarını bulmaya çalışmış, Doğu'ya yönelmiştir. Mevlana, Hafız, Sadi, Upanişadlar, Vedalar, Yunus Emre ve bu toprakların büyük dehalarını keşfetmiştir.

Bu çalışmanın temel sorunu Cemil Meriç'in Oryantalizm (Şarkiyatçılık) ve Oksidentalizm (Garbiyatçılık) bağlamında Batı ve Doğu sorununu ele alış biçiminin analiz edilmesidir. Her iki medeniyeti de ustalıkla analiz eden bir kültür/irfan bilgini olarak Meriç, bu konuda eşsiz bir konumdadır. Batılılaşma veya modernleşme adı verilen Doğu toplumlarının Batılı muadillerini bütünüyle taklit etmesine dayanan fikrin, Meriç düşüncesinde nereye oturduğu, bu tecrübelerin niçin başarısız olduğu konusunda onun değerlendirmelerini incelemektir. Çalışmamız Oryantalizm ve Oksidentalizmin ne olduğundan çok Meriç tarafından Batı-Doğu bağlamında nasıl değerlendirildiği biçimindedir. Bunun için Meriç'in eserleri incelenmiş, onun düşünce dünyasına demir atılmıştır. Hiçbir çalışma onun kavram dünyasının zenginliklerini, kelime hazinesini birebir aktarmazsa da biz bu çalışmada kısaca Meriç'in Batı ve Doğu medeniyetlerine ilişkin ayrılma noktalarını ele almaya çalışacağız.

2. CEMİL MERİÇ'İN HAYATI VE ESERLERİ

Cemil Meriç'in düşünce dünyasında girmeden önce biraz biyografisine odaklanmak gerekir. Çünkü kanaatimizce onun kişisel hikayesi ile düşünce uğrakları arasında yakın bir ilişki vardır. Onun en geniş biyografisini, en yakınındaki isim olan kızı Ümit Meriç yazmıştır (Meriç, 1998). Hüseyin Cemil Meriç, Rumeli'den gelen bir muhacir ailenin çocuğudur. Babasının dedesi Dimetoka müftüsüdür. Dedesi ise Kaymak Ahmet Efendi namıyla bilinen bir tüccardır. Babası Mahmut Niyazi Bey'dir. Aile Balkan savaşları neticesinde Dimetoka ve ardından Tırnova'ya yerleşmiş, ardından Bulgar baskısı nedeniyle de burayı terk edip Anadolu'nun yolunu tutmuştur. İstanbul'a gelen aile Mahmut Niyazi Bey'in kardeşi olan Kolağası Hamid Bey'in daveti ile Hatay civarına yerleşmiştir. Baba önce yargıçlık yapmış ardından Ziraat Bankası'nda çalışmaya başlamıştır. Aile Reyhanlı'ya yerleşmiştir. 12 Aralık 1916'da Cemil Meriç doğar. Ona isim olarak Hüseyin Cemil adı verilir. Aile Antakya'ya taşınır. Bu dönem Hatay Fransız mandası altındadır. Cemil Meriç'in yalnız ve içe dönük bir kişiliği vardır, bu dönemde belki de yegane dostu kitaplardır. İçinde yaşadığı dünyadan kitaplara sığınan bir çocuk vardır karşımızda. Bu dönemde Antakya'daki okullar da Türkçe ve Arapça dışındaki bütün dersler Fransızca okutulmaya başlanmıştır. Meriç, Fransızca öğreniyor ve yazıyordu. Hocalarında da övgü alıyordu. Şehirde Fransız yanlıları ile Türk yanlıları zaman zaman karşı karşıya geliyordu. Türkçülerden Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura okuyor ve Türk Yurdu dergisini takip ediyordu (Meriç, 1998: 11-23). Hayatının bu ilk dönemi kendisini Türkçü hissettiği bir dönem olmuştu. Bunu takip eden ikinci dönem sosyalizm olacaktır. Fakat bu iki düşünce de onun için sahici bir fikir olmamıştı. Hatay'da ne yoğun bir Türk nüfusu ne de bir işçi sınıfı vardı. Onun Türkçülüğü de ve sosyalizmi de maddi koşullardan çok uzaktı. Bu dönemi biraz da gençlik dönemi fikir arayışı olarak görmek daha doğru olacaktır. Çünkü okuyordu, taltif edilmek istiyordu. Gözleri ileri derecede miyoptu. Sığınabileceği tek liman kitaplardı. Marks'ın Kapital'i dahil her kitabı okuyor, dönemin Türk aydınlarının kitaplarını, gazete ve dergileri çölde susuz kalmış bir yolcu gibi kana kana içiyordu. Ama Hatay ona yetmiyordu. Materyalizm, sosyalizm, Türkçülük dahil her fikre yakınlık gösteriyordu. Bütün bunlar bir lise öğrencisinin muhayyilesiydi. Ne olduğunu anlayıncaya kadar pek çok deneme yapacaktı.

Meriç lise eğitimini Antakya Sultanisinde tamamlar. İlkokul öğretmenliği yapmaya karar verir. Çünkü bu dönemde maddi açıdan zor günler geçirmektedir. Bu hevesi kısa sürer. Sonrasında İskenderun Tercüme Odası'nda iş bulur. Türkiye ile ilgili haberleri Fransızcaya çevirme görevi üstlenmiştir. Fakat bu işi de uzun sürmez. Bu esnada Hatay Anavatana katılır (1939). Aynı yıl evi basılıp kitapları aranır ve tevkif edilir. 3,5 ay süren duruşmalardan sonra beraat eder. Suçlama sosyalist olduğu yönündedir. O, mahkemede Marksist olduğunu haykıracak kadar cesurdur. Ne olduğunu bile tam olarak bilmediği bir fikrin savunucusudur. Hayatını değiştiren bu olay sonrası bütün dostları onunla iletişimi keserler. Ve ardından İstanbul hayatı başlar. İstanbul'da Yabancı Diller Okulu imtihanını kazanır. Bu okula kayıt yaptırır (Meriç, 1998: 30-35). Bütün bu süre boyunca onun asıl ve belki de tek dostu kitaplardı. Hepsine ayrı bir sevgiyle bakardı. Dışarıda can yakan, can acıtan bir dünya vardı. Fikirler, ideolojiler çarpışıyor, takibata uğruyor, kimi aydınlar hapse giriyor veya ülke dışına kaçmak zorunda kalıyordu. Gözleri sürekli kötüye gidiyordu. Gittikçe daha az görüyordu. Azıcık kalan görme yetisini daha fazla kitap okuyarak geçiriyordu. Bu arada Fransızcadan tercümeler yaparak yaşamını

sürdürmekteydi. Parası yoktu, açtı, pansiyonlarda sürünüyordu. Uzanacak her ele muhtaç hale gelmişti.

Aradığı çıkış yolu dostu olan Kerim Sadi Bey'in onu Fevziye Hanım'la tanıştırması ile bulunur. Fevziye Hanım kendisinden 11 yaş büyük bir coğrafya öğretmenidir. Cemil Meriç bunu sorun etmemiştir. Tutunacak bir ele ihtiyacı vardı. 19 Mart 1942 yılında evlenirler. Meriç'in Fransızca öğretmeni olarak Elazığ'a tayini çıkar. Eşi Fevziye Hanım da eş tayini vasıtasıyla Elazığ'a gider. Fakat onu göreve başlatmazlar. Bu esnada hamile olan Fevziye Hanım İstanbul'a dönmek zorunda kalır. Bu sorunlar nedeniyle Cemil Meriç öğretmenlikten istifa eder. 1945 yılında ilk çocuğu olur, oğluna Mahmut Ali adını verirler. Meriç bu günlerde Balzac çevirir. Hayatında bu dönemde ikinci bir değişiklik olur. İstanbul Üniversitesi bünyesinde Fransızca okutmanlığı teklifi gelir ve bunu kabul eder. 1974 yılına kadar bu görevi sürdürür. Hayatındaki ikinci yenilik ise kızı Ümit'in doğmasıdır (Meriç, 1998: 41-50). İki çocuğu Mahmut Ali ve Ümit onun ışıklarıdır. Bu zor dönemde Fevziye Hanım'ın sahip olduğu servet sayesinde Cemil Meriç bir ölçüde rahatlar. Fransızca okutmanlığı da hem öğrencilerle tanışmasına hem de düzenli bir gelir elde etmesine vesile olmuştur. Okuldan ışık gördüğü öğrencileri evine davet eder. Onlara hem kütüphanesini hem de zengin irfanını açar. Server Tanili, Berke Vardar, Ahmet Kabaklı gibi pek çok kıymetli öğrencisi olmuştur.

Meriç'in hayatında bir diğer dönüm noktası gözlerini kaybetmesi olur. 12,5 derece miyop olan Meriç, bütün görme yetisini kaybeder. Kaskatı bir karanlığa mahkum olur. Bu onun için bütün kapıların kapanması anlamına gelir. Daha 38 yaşındadır. Siyah gözlüklerin arkasından dünyaya mağrur bakan bu genç için sonsuz bir karanlıkla beraber ümitsizlik her yanı kaplar. Fakat vazgeçmez. Türkiye'de yapılan ameliyatlar başarısız olunca yurt dışına gitmesi telkin edilir. Sonunda gerekli izinler alınarak yurt dışına gönderilir. Tek başına Paris'e giden bu talihsiz adam, yapılan bütün operasyonlara rağmen göremez. Sonunda tekrar elindeki bastonla yurda döner. Hayata küsmüştür. Bu dönemi atlatmasında eşi, kızı ve talebelerinin büyük yardımı olmuştur. Fevziye Hanım ve kızı onun gören gözü olmuştur. Kendisine okunan eserleri, kitapları, gazete ve dergileri dikkatlice dinleyen Meriç, yazılarını da dikte edip yazdırmaktadır. O, karanlıktan aydınlığa çıkacak bir yeni yol bulmuştur.

1960'lı yıllarda Hint'le tanışır. Ona büyük hayranlık duyar. Ona göre Çağdaş Avrupa bir yönüyle Hint'in devamıdır. O yıllarda Hint'le tanışması onda büyük bir heyecan yaratır. Meriç, "Hint'ten bütün düşünceleri sevmeyi öğrendim" der. (Meriç, 2015). 1964 yılında Hint kitabı basılır. Bu kitap beklediği ilgiyi göremeyecektir. Birçoklarının gözünde Batı dururken Hint'i ele almanın anlaşılabilir bir yanı yoktur. Kitap ilgisiz bir tepkiye karşılanır. Üstelik Hint'e ilgi duyması onu bazılarının gözünde sağcı veya muhafazakar yapmıştır. İkinci kitabı Saint Simon'u yazdığında ise insanlar ona solcu gözüyle bakacaktır. Her bir kitap insanların nazarında bir köşeye, bir kampa gömülmek için yeterli bir araçtır. Fakat Meriç hiçbir zaman bir kampın, ideolojinin müridi olmamıştır. Onun düşünce dünyasında her fikre yeterince yer vardır. Hint'i de bütün fikirlere olan saygısı nedeniyle sevmiştir. Oysa yaşadığı ülkede her fikir kısa bir sürede keskinleşmekte ve insanları belirli kamplara bölmektedir. İnsanlar bir kampın adamı olunca da öbür kampa yabancı/düşman kalmaktadır.

İstanbul Sosyoloji Bölümü Başkan Nurettin Şazi Kösemihal'in sosyoloji bölümünde ders verme teklifi onun hayatında yeni bir başlangıç olmuştur. Kumlara vaaz veren bir derviş gibidir

daha önce. Fransızca okutmanlığı esnasında nitelikli bir kitleye seslenememiş olmanın acısını duymuştur. Şimdi ise sosyoloji öğrencilerine seslenme olanağı bulmuştur. Artık Fransız düşünce dünyasını, sosyolojiyi, Marks'ı, Durkheim'ı, Weber, Comte ve Saint Simon'u anlatma olanağına kavuşmuştur. Onun geniş düşünce dünyasından şimdi sosyoloji öğrencileri yararlanacaktır. 27 Kasım 1968'de ilk dersini verir. Sosyolojinin doğuşundan, sanayi devriminden, Osmanlı toprak düzeni, feodalizm, İbn Haldun'dan söz eder (Meriç, 1998: 98). Onun birikimi izleyenleri büyülemiştir. Ona göre 1908 sonrası bütün Türk aydınları ülkelerini batırmışlardır. Çünkü ülkelerinden utanmışlardır. Millet entelijansiya ile bir millettir. Kendinden utanan bir entelijansiya ile ne inşa edilebilir. Onlar ne Türk ne de Müslümandır. Anadolu ile hiçbir bağları yoktur (Meriç, 1998:100).

Onu geniş bir kitleye tanıtan kitabı "Bu Ülke"dir. Bu kitap onun bütün yazdıklarının mukaddimesi, giriş kapısıdır. Bütün yetkinliğini ve dil ustalığını bu kitapta göstermiştir. Karmaşık fikirleri basitleştirmiş, Türk fikir dünyasında birçok kavgayı berraklaştırmıştır (Meriç, 2011). Her kesimden olumlu tepkiler almış, bu kitapla Türk sağına da yaklaşmıştır. Artık onu her kesimden yüzbinlerce insan izlemekte, fikirlerinin sıcaklığına, dildeki ustalığına hayranlık duymaktadır. Bu kitap kısa sürede ikinci ve üçüncü baskısını yapmıştır. Etrafında çok daha geniş bir halka oluşmaya başlar. Gençler için artık o bir mabet gibidir.

Sağa yakın görünse de onun dostları arasında Kerim Sadi, Kemal Tahir gibi isimler de vardır. Onun için kampların önemi yoktur. Düşünceye yer veren her yer onun fikirlerini anlatmak için bulduğu bir ortamdır. Bu dönemde cins bir düşünür gibi bütün eserlerini art arda vermeye başlar. Ümrandan Uygarlığa 1977 yılında, Mağaradakiler 1978 yılında basılır. Meriç, yıllarca biriktirdiği fikirlerini birbiri kitaba aktarmaktadır. Üstelik karanlıklar içinde. "Gözünün nârını kaybetmiş fakat gözünün nuru ile görmeye başlamıştır." (Meriç, 1998: 6).

Cemil Meriç 1983 yılında gözünün nârıyla beraber en büyük dayanağını da kaybeder. Eşi Fevziye Hanım vefat etmiştir. Büsbütün karanlığa gömülür. Fakat üretmeye devam etmiştir. 1984 yılında Işık Doğudan Gelir isimli kitabını yazar. Bu arada felç geçirir. Buna rağmen hayata tutunmaya çalışır. Artık tanınmış biridir. TRT'de onunla ilgili bir program yapılır. 12 Haziran 1987 yılında ise dünyadaki sürgünü son bulur. Cenazesine her kesimden yüzbinler katılır. Türk milletinin bir kutup yıldızı solmuştur. Fakat eserleri dipdiri ayaktadır.

3. CEMİL MERİÇ'TE BATI DÜŞÜNCESİ VE ORYANTALİZM

Meriç bir aksiyon insanı değildi. Ne sağlığı buna izin verirdi ne de tecessüsü. O, fikrin peşindeydi. Fransızca bilmesi sayesinde Batı düşüncesinin klasiklerine inme olanağına kavuşmuştu. Balzac onun en kadim dostlarından biriydi. Batı edebiyatında kendini evinde gibi hissederdi. Bütün klasikler onun dimağında belli belirsiz bir tat bırakmıştır. Hayran olduğu Batı'da hep bir şeylerin eksik olduğu kanaatindeydi. Aslında onun gördüğü Batı'nın yekpare bir bütün olmadığıydı. Bir tarafta düşüncenin parlak yıldızlarını üreten bir Batı varken öbür yanda tam aksine sömürgeci, zalim bir Batı vardı. Bu zalim Batı kendi dışındaki toplumlara hayat hakkı tanımak istemiyor, onları kötürüm bırakıyordu. Binlerce yıllık bir Doğu hazinesinin üzerine oturan Batı, bütün bu hazinelerin kaynağını saklıyor ve Doğulu toplumlara aşağılık kompleksi yükleyerek, onları tarihlerinden koparmak istiyordu. O, körü körüne bir Batı

düşmanı değildi. Doğu'ya karşı kaybedilmiş bir savaşın ardından methiyeler yazan bir mecnun da. Fakat hakikati söylemenin bir aydının en büyük sorumluluğu olduğunu düşünenlerden biriydi. Batı'ya hak ettiği değer elbette verilmeli fakat onun üç asırlık gücünü de abartmamalıydı. Ve belki de en önemlisi Batı ve Doğu arasında binlerce yıldır devam eden bir güç savaşının olduğunu unutmamaktı. Işık hep doğudan gelmiş fakat bu kez Batı kazanmıştı.

Batı'nın başarısını Meriç şöyle açıklamıştır. "XVII. asırda kekeleyen, XVIII'de konuşmaya başlayan, XIX'da haykıran ilim." (Meriç, 1981: 71). Ona göre kimi bu başarıyı ırka dayandırmaktaydı, kimi ise Yunan Latin medeniyetlerinin büyüklüğüne. Hıristiyanlık etkisi diyenler de olmuştu. Bazılarına göre de bunun sebebi Doğu uygarlıklarının çöküşüydü. Binlerce yıllık dünya hükmü bir anda Batı'nın eline geçmişti. "Bizce yanlış. Asya'nın çöküşü diye bir mesele yok. Avrupa'nın uyanışı diye bir harika var: Batı olayı, güneş ufukta belirince yıldızlar söndü, o kadar. Asya imparatorluklarının izmihlali yönetici sınıfların ve hanedanların yozlaşması gibi sebeplere bağlanamaz. Batı olayı birdenbire ortaya çıkmasa, Asya devletleri daha asırlarca siyasî hayatlarını sürdürür; Asya, inhitatının farkına bile varmazdı." (Meriç, 1981: 71-72). Meriç'e göre Asya'da bir sönme yoktu, tersine Avrupa'da ilme dayalı bir uyanış vardı. Bu uyanış, bu yeniden doğuş Batı'ya büyük bir güç elde etme fırsatı yarattı.

Batı elde ettiği bu güçle Batı dışındaki toplumları bir bir kendine bağlamaa başladı. Meriç bunun en somut örneklerinden biri olarak Hindistan'ın Batı eliyle çöküşünü göstermiştir. 19. Yüzyıla kadar Hindistan'da tekstil sanayisi çok gelişmiştir. İngiltere buraya mal satamadığı için yeni hal çareleri aramaktaydı. Sonunda bir komisyon vasıtasıyla Hindistan tekstil endüstrisi çökertildi. Bunu yüksek gümrük tarifeleri ve mali dalaverelerle yaptı. Hint dokumacıları işsiz kaldı. Zamanla güce dayalı tahakküm biçimleri yerini iktisadi araçlara bırakmaya başladı. Para, ticaret, kredi gibi kavramlarla Batı, Doğu üzerinde bir güç sabitlemesi yarattı (Meriç, 1981: 3). Görülüyor ki Meriç Batı'nın Batı dışı dünya üzerinde önce güç ve kontrol sistemleri ile ve sonra bunu iktisadi araçlara dönüştürerek bir sömürge sistemi kurduğunu belirtmektedir. Batı, kendi gücünü diğer milletleri sömürerek sağlamaktadır.

Meriç Batı medeniyetinin kendi Yunan ve Latin kökleri üzerinden yeni bir atılım yaptığını, elde ettiği maddi güçle de dünyayı yönettiğini savunmaktadır. Fakat bunu yapabilmek için bunu geçici bir durum değil de "tarihin sonu", "ezeli ve ebedi" olarak görmeleri gerekir. Bunun için de devreye oryantalizm girmiştir. Oryantalizm vasıtasıyla Batı dışı toplumlara ve onların sözde aydınlarına Batıyı büsbütün taklit ederek kurtulacakları öğretilmiştir. Oryantalizmin nasıl işlediği konusunda dünyayı aydınlatan isim Filistin asıllı yazar Edward Said olmuştur. Onun Oryantalizm kitabı ilk defa 1980'li yıllarda Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye'de Said ve oryantalizmden ilk söz eden Cemil Meriç olmuştur. 1981 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta bu eserden ve Sait'ten söz eden Meriç, bu düşüncelerini Türk Edebiyatı dergisinde "Bir Çıkmazda Dolaşırken" başlığı altında yayınlamıştır. Ona göre bu eserle bugüne kadar susturulup ezilmiş Doğu toplumları kendi seslerine kavuşmuştur. "Said'in kitabı dokunulmaz birer hakikat diye yutturulan hain ve sinsi yalanları bir bir deviriyor. Düşünceye çağıran bir düşünce kitabı, aydınlık, öğretici… Uyuşuk zekâları tokatlayarak uyandırmaya çalışıyor. Susan milyonların müdafaanamesi… Oryantalizm bomba kitap, yıkıyor ve aydınlatıyor… Okuyacak ve çok defa kendi kendinize kızacaksınız. Düşman hepimizin ortak düşmanı: Yalancı Avrupa ve şuursuz Ortadoğu insanı. Oryantalizm, üzerinde çok konuşulan

bir kitap, daha doğrusu, konuşulması lazım gelen. Filistinli bir Arap Üçüncü Dünya'nın ne korkunç bir gaflet içinde bocaladığını sergiliyor; ağlarını dünya üniversitelerine ve basınına geren bütün bir uzmanlar güruhunun karşısına "sizi yalancılar" diye çıkıyor" (Meriç; 1986:68).

Meriç'e göre dünyada bugüne kadar sayısız medeniyet yaşamıştır. Bunlardan biri de Batı medeniyetidir. Batı kendi gücünü diğer toplumlara kabul ettirmek için Oryantalizmi kullanmaktadır. Bu sayede Doğulu toplumların bilinçdışı ile oynamakta, kendi gücünü ezeli ve ebedi kılmaya çalışmaktadır. Meriç'e göre bir orta mektep kitabında insan Sümer, Hitit ve hatta Etrüskleri bulamayınca insan afallıyor. Avrupalının yazdığı tarih bir tarih bilimi olmanın ötesinde bir ideolojidir. "Avrupalının gururunu okşayacak bir masallar yığınıdır." (Meriç, 2002: 30). Ona göre Avrupa medeniyeti gücünün sonuna gelmiştir. Her medeniyet gibi bir ömrü vardır. Buna örnek olarak da 20. Yüzyılın başında Toynbee, Spengler gibi isimleri Batı'nın çöküşünü anlatan eserlerinden örnek verir. "Batı medeniyetinin çıkmaza girdiğini söyleyenler ne politikacılar ne ideologlar ama demograflar, tarım uzmanları, biyoloji ve ekoloji âlimleri. Dünyanın 13 yıllık cıva, 15 yıllık kurşun, 17 yıllık altın, 18 yıllık çinko, 20 yıllık gümüş ve platin, 25 yıllık kalay, 40 yıllık bakır, 73 yıllık demir ihtiyatı var. Sınaileşmiş dünyanın bugünkü müesseseleri ölüme mahkûm." (Meriç, 2002: 149). "Çağdaş insan garip bir önsezi içinde: bir şeylerin sonu gelecek. Şüphesiz ki bu topyekûn bir kıyamet olamaz. Ama yine de bir dünyanın sonu. Bitecek olan, bugünkü şekliyle Batı medeniyetidir..." (Meriç, 1981: 6).

Meriç Batı'nın Yunan, Latin ve Hıristiyan kökleri ile dünyaya yeni bir düzen getirdiğini inkar etmez. Onun ilmi dehalarını da selamlar. Fakat Batı burada iyi bir sınav vermemiş, kendi dışındaki toplumları yok etmeye çalışmıştır. Kendi gücüne güvenerek büyük katliamlar yapmış, iktisadi sömürü düzeni kurmuştur. Bunu yaparken de oryantalizmi bir silah olarak kullanmıştır. Böylece Batı, dünyanın gelmiş ve geçmiş en büyük uygarlığı olarak tanıtılmıştır. Batılılaşmanın aşılamayacağı, diğer bütün toplumların onları taklit etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunu bazen kendi adamları vasıtasıyla bazen de yerli işbirlikçiler kanalıyla yapmaya çalışmıştır.

4. CEMİL MERİÇ DÜŞÜNCESİNDE DOĞU VE BATILILAŞMA

Dağ (2018: 550-558)'e göre Meriç, kafa olarak Avrupalı, duygu olarak Osmanlı kalabilmeyi başarmıştır. Doğu'nun abartılı beklentilerine karşı Avrupalı, Batı'nın ruhsuz Aydınlanmasına karşı Doğuludur. Dağ'a göre Meriç çağdaşlaşmayı lanet bir kavram olarak görmüştür. Ona göre çağcıl anlamına gelen bu kelime atom bombası yapmakla hippi olmak arasına bir fark koymaz. Her ikisi de çağdaştır. Aynı çağda farklı çağlar yaşanabilir. Sırf kaynakları farklı ve daha eski diye bir medeniyeti çağdışı ilan etmek ithamların en abes olanıdır. Meriç'e göre çağdaşlaşmak kendi değer sistematiğinden çıkarak başka bir medeniyete tabi olmak yani yok olmaktır. Avrupalılaşmak Avrupa'ya özgü sistemlerin diğer medeniyetleri istila etmesidir. Bu kelime Batılı sömürgeciler tarafından icat edilmiş ve dolaşıma sokulmuştur. Avrupalılaşma Osmanlı dışındaki toplumlarda zorlamaya dayalı olarak gelişmiş, Osmanlı aydınları ise gönüllü biçimde Avrupalı olmayı seçmiştir.

Meriç Batıcı Türk aydını için Garbiyatçı (müstağrip-oksidentalist) kavramını kullanmıştır. Ona göre Tanzimat sonrası Türk aydınına en çok yakışan sıfat müstağriptir. Bütün edebiyatımız taklit, intihal ve tercümeye dayalıdır. Bu aydınlarımız Batı'yı ve onun zirvelerini de

tanımıyordu. “Coğrafyamızda tek kıta vardı, kafatasımızda tek yarım küre. Türkçe konuşan birer Fransız’dık.” (Meriç, 2011: 139-140). Kıtaları atlas bir libas gibi kesip biçen bir ceddin torunları en sonunda kendini bir azgelişmiş olarak tanımlıyordu. Mağrur Asyalı kendisini “Avrupalı” olarak tanımlıyordu. “Asya bir cüzzamlılar diyarıdır. Avrupalı dostları, acıyarak baktılar ihtiyara ve kulağına: "Hayır delikanlı", diye fısıldadılar, "sen bir az-gelişmişsin. Ve Hıristiyan Batı'nın göğsümüze iliştirdiği bu idam yaftasını, bir "nişân-ı zîşân" gibi gururla benimsedi aydınlanınız.” (Meriç, 2011: 98). Sonra Batılaşma kavramı eskiyince bunun yerine çağdaşlık kavramı üretildi. Batılı aydınlarımız bu kez de bu kavrama üşüştü. Avrupa’dan çok daha eski ve bambaşka ölçütleri olan bir uygarlık çağdışı ilan edildi. Aydınlarımız çağdaşlaşma adına bütün kutsallarından vazgeçip Avrupa’nın peşine takıldı. Meriç’e göre çağdaşlaşmak Avrupalı olmaktır yani yok olmak. Avrupa ve onun simsarları Doğu uygarlığını çağdışı olmakla itham etmiştir. Halbuki aynı çağda yaşayan bir uygarlık nasıl çağdışı olabilir. Bergsoncu bir bakışla Meriç, aynı çağda farklı çağların yaşanabileceğine vurgu yapar. Zaman ve süre kavramı arasındaki fark gibi. Batı kendisi gibi olmayan uygarlıkları çağdışı ilan edip, tarihsizleştirmeye çalışmaktadır. “Haykıramadık ki, aynı çağda muhtelif çağlar vardır. Çağdaşlık, neden Hıristiyan ve kapitalist Batı'nın abeslerine perestiş olsun?” (Meriç, 2002: 25).

Meriç (2002: 9)’e göre ne yaparsak yapalım Avrupalının gözünde biz Osmanlı olarak kalacağız. Avrupa’ya göre İslam korkunç bir tehlike. Avrupa her şeye rağmen Hristiyan’dır. Kafasının gerisinde bu inanç bulunur. Eski Haçlı zihniyeti daima tetikte durmaktadır. Türk aydını Hristiyan Avrupa’nın “putlarını takdis eder, hayranlıklarını benimser. Dev, papağanlaşır.”

Meriç’e göre Batı ve Doğu arasındaki en büyük ayrımlardan biri akıl ve inanç arasındadır. Akıl, Batı’nın silahı olmuş, dünyayı rasyonel temelde inşa etmeye çalışmıştır. Fakat akıl; “devlerin değil cücelerin silâhı. İnsiyaktan daha ahmak bir meleke. Küstah, şımarık, mütecaviz. Hırsız fenerinin soluk ve şüpheli aydınlığı. Toprak köleleri bu Tanrı sayesinde zincirlerini kırdılar, fakat insanlık ne kazandı?” (Meriç, 2011: 182). Doğu’nun silahı ise dindir. Din, yüzyıllardın insanı huzura kavuşturmuş, sıcak ve dost bir mucizedir. Meriç bu ayrımını sürdürerek Batı’yı uygarlık ve kültür, Doğu’yu ise ümran ve irfan olarak tanımlamıştır. Ona göre irfan Doğu bilgeliğidir. Yıllarca kendi bilgeliğini muhafaza eden Doğu’ya Batı yeni bir kaynak göstermiştir: Kültür.

İbn Haldun’dan yola çıkan Meriç’e göre tarihin iki anahtarı vardır. Ümran ve asabiyet. Ümran bir kavmin yaptığı ve ürettiği her şeyi kapsar. Adet ve inançlar, dini düzen ve toplumsal yapı. İnsanı ve tarihi bir bütün olarak kucaklayan bu kavramın karşısında Batı medeniyet kavramını koyar. Ona göre dünya üzerinde bugüne kadar var olmuş pek çok medeniyet vardır. Medeniyetler bütün insanlığa aittir. Tıpkı kültür gibi. Ona göre insanlığın önünde iki yol vardır. Ya yeni ve daha üstün bir medeniyet inşa edecek ya da yok olacak, bayağılaşacaktır. Bunu da ancak Batı ve Doğu birlikte yapabilir. Doğu kendi doğululuğunu kaybetmeden bunu yapabilir. “Bu kanatlanış, birleşmenin, birlikte düşünmenin eseri olacak. Birlikte düşünmek, kişiliği ortadan kaldırmaz, geliştirir. Ama düşüncelerini başkalarınınkilerle birleştirmek için, onları sevmek, onlarla kaynaşmak gerek. Kurtuluş bu şuurlanışta. Düşünen insanlığı hayata bağlayacak olan maddî bir rahat değil, kendi kendini aşma, bütünleşmedir.” (Meriç, 2002: 106).

Meriç’e göre Batı geçmişte Doğu’nun kayıp hazinelerini nasıl keşfedip, onun üzerine yeni bir medeniyet inşa ettiyse, bugün de Doğu kendi mazisini yeniden keşfetmeli, kendi medeniyetini

kendi köklerinden yola çıkarak inşa etmelidir. Almanların İran ve Hint'e yönelip Hafız, Sadi, Mevlana'yı keşfettiği gibi (Meriç, 1980: 31) Doğu, Batı karşısında herhangi bir aşağılık kompleksine kapılmadan kendi geçmişi ile yüzleşmelidir. Bunun yolu ise körü körüne bir taklit değil yaratıcı ve diyalojik bir etkileşimdir. Batı'nın dünyaya verebileceği yeni bir eser kalmamıştır. Batı, kendi maddi medeniyeti içerisinde, bir zulüm ve karanlık yaratmış ve duraklamıştır. Hatta bir yıkım içerisindedir. Fakat Doğu'da hala uyanmış ve kendi görevinin farkına varabilmiş değildir. Batı'yı yeni bir okuyuşa tabi tutarak yeni bir çağın kapısını aralamanın zamanı gelmiştir artık.

5. SONUÇ

Cemil Meriç bütün kaleleri yıkılmış, bütün kutsalları ayaklar altına alınmış bir uygarlığın son büyük müdafilerinden biridir. Batı'yı ve Doğu'yu kendi köklerinden yola çıkarak analiz eden Meriç'e göre tarih boyunca gücü elinde bulunduran Doğu uygarlıkları bu kez Batı karşısında gerilemiştir. Fakat bu bir son değildir. Tarihte zaman zaman bu tür ricat durumları olmuştur. En tehlikeli olan bu yenilgi veya ricatın Doğu'nun bitişi olarak tanımlanmasıdır. Doğu kendi kaynaklarına, kendi kutsallarına yabancılaşmadığı sürece daima bir çıkış olanaklıdır. Fakat Osmanlı aydınları yenilgiyi kendi inancında aramış, kendi irfanına yabancılaşmıştır. Bu nedenle de bulduğu çare yabancılaşmayı büsbütün arttırmıştır. Sorun kendi medeniyetimizde değil Batı'nın ilme dayalı kurduğu üstünlüğün insanlık dışı araçlarındadır. Batı sahip olduğu teknik üstünlüğü hiçbir ahlaki koşul taşımadan diğer uygarlıklar üzerinde fütursuzca kullanmıştır.

Meriç'in en sevdiği okumalardan biri ansiklopedilerdir. Bu merak onun yürüyen, canlı bir ansiklopedi olmasını sağlamıştır. Hemen her isim, ideoloji, kavram ve konu hakkında bilgi sahibi, her kavrama aşina bir insan olmuştur. İlme olan hürmeti ve tanışık olduğu kavramlara verdiği şuur onu bir fikir analizcisi haline getirmiştir. Onun Batı ve Doğu analizleri zengin bir birikimin sonuçlarıdır. Hayatı boyunca okuyan Meriç, özellikle gözü ile görmeyi bıraktığı günlerden sonra zengin iç dünyasını da işe katarak çok katmanlı eserler vermiştir.

6. KAYNAKÇA

Alver, K. "Cemil Meriç'in Sosyoloji Tasavvuru". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (24): 145–152, 2010.

Dağ, A. "Cemil Meriç'in Doğu-Batı Bağlamında Modernleşme ve Sömürgecilik Eleştirisi". *Cemil Meriç Kitabı: Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek* İçinde. Asım Öz (Haz.). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.

Meriç, C. *Saint Simon, İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*. İstanbul: Çan Yayınları, 1967.

Meriç, C. *Kırk Ambar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1980.

Meriç, C. *Bir Facianın Hikâyesi*, Ankara: Ümran Yayınları, 1981.

Meriç, C. *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

Meriç, C. *Sosyoloji Notları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Meriç, C. *Jurnal*, Cilt 2, İstanbul: İletişim, 1998.

Meriç, C. *Ümrandan Uygarlığa*. 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Meriç, C. *Bu Ülke*. 37. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Meriç, C. *Bir Dünyanın Eşiğinde*. Mahmut Ali Meriç (Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Meriç, Ü. *Babam Cemil Meriç*. İletişim Yayınları, 1998.

İSRAİL FİLİSTİN SORUNU BAĞLAMINDA CARL SCHMİTT'İN SİYASAL TEOLOJİSİ

Doç. Dr. Ümmet ERKAN

Muş Alparslan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,

u.erkan@alparslan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-7806-4886

ÖZET

Adı ile beraber karanlık bir ünü olan Alman siyaset bilimci Carl Schmitt, Marksist veya teolojik okumaların aksine siyasetin önceliği teorisini kurgulamıştır. Machiavelli'den beri süre giden farklı siyasi grup ve çıkarların ancak siyaset aracılığıyla optimize edileceği fikrinin ötesine geçerek siyasetin dost ve düşman ayrımına dayandığını dile getirmiştir. Ona göre siyaset teoloji ile de iç içedir. Egemenlik, itaat, bağlılık, kanun gibi kavramlar dinsel kavramların seküler formlarıdır. Liberal demokrasilerin en büyük eleştiricilerinden biri olan Schmitt'e göre siyasette alınan kararlar rasyonaliteye değil diğer pek çok farklı etmene dayanır. Bireyin veya toplumsal grupların çıkarları, duygusal motivasyonları vb. durumları da göz önünde bulundurmak gerekir. Ona göre egemen istisna koyabilendir. İstisna ise bir tür yasanın askıya alınması, kanunun suç saydığı bir eylemin hukukun denetimi dışına itilmesidir. İstisna koyma hakkı sadece egemene aittir. O, kimin yasanın hükmü altında kimin yasadan muaf olduğunu tayin eder.

Osmanlı'nın Orta Doğu topraklarından ricat etmesi ve artan Yahudi göçü ile başlayan İsrail Filistin sorunu tam da bu egemenlik ilişkisine dayanarak açıklanabilir. Avrupa ve Amerika'daki önemli etki gücü sayesinde yaklaşık yüz yıldır devam eden Filistin sorununda İsrail daima hukuktan istisna tutularak korunmuştur. 7 Şubat 2023'te başlayan ve yaklaşık 40 bin kişinin ölümüyle devam eden savaşta İsrail, egemen devletlerce korunmuş, onun için hukuk askıya alınmıştır. Benzer bir durum başka bir ülkede gerçekleşse bütün dünyanın tepki göstereceği bir durum, görmezlikten gelinmiştir. Çocuk, kadın, sivil, yaşlıların öldürülmesi, okul, hastane, ambulans ve gazetecilerin öldürülmesi bile kovuşturulmamış, bu durum bir kendini koruma olarak tanımlanmıştır. Siyasetin rasyonel bir işleyişi olduğunu savunan kuramlar bu konuda saf dışı kalmış, BM ve uluslararası kurumlar çark etmiştir. Bu çalışmanın amacı özellikle son bir yıldır bütün şiddeti ile süren İsrail Filistin sorununu Carl Schmitt'in "siyasal teoloji" düşüncesi bağlamında yorumlamaktır. Böylece ulusal ve uluslararası hukukun ne zaman işlediği, kimi hukukun işlemediği denetlenemez alana ait kıldığı fikri analiz edilecektir. Bunun için de Carl Schmitt'in eserleri analitik bir okumaya tabi tutulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Carl Schmitt, Siyaset, Teoloji, İsrail, Filistin.

CARL SCHMITT'S POLITICAL THEOLOGY IN THE CONTEXT OF THE ISRAELI PHILISTINE CONFLICT

Abstract

The German political scientist Carl Schmitt, who has a dark reputation to go with his name, constructed the theory of the primacy of politics in contrast to Marxist or theological readings. He went beyond the Machiavellian idea that different political groups and interests can only be optimized through politics and argued that politics is based on the distinction between friends and enemies. According to him, politics is also intertwined with theology. Concepts such as sovereignty, obedience, loyalty and law are secular forms of religious concepts. According to Schmit, one of the biggest critics of liberal democracies, political decisions are not based on rationality but on many other factors. The interests, emotional motivations, etc. of individuals or social groups must also be taken into account. According to him, the sovereign is the one who can make exceptions. An exception is a kind of suspension of the law, an act that is criminalized by the law, and that is excluded from the control of the law. Only the sovereign has the right to make exceptions. He determines who is under the law and who is exempt from the law.

It is precisely on the basis of this sovereignty relationship that the Israeli-Palestinian conflict, which began with the Ottoman retreat from the Middle East and the increasing Jewish immigration, can be explained. Thanks to its significant influence in Europe and America, Israel has always been exempted from the law and protected in the Palestinian conflict that has been going on for nearly a hundred years. In the war that started on February 7, 2023 and continued with the death of approximately 40 thousand people, Israel was protected by sovereign states and the law was suspended for it. A situation that the whole world would react to if a similar situation occurred in another country has been ignored. The killing of children, women, civilians, elderly people, even the killing of schools, hospitals, ambulances and journalists has been prosecuted, and this situation has been defined as self-protection. The theories that argue for the rational functioning of politics have been sidelined, and the UN and international institutions have turned their backs on this issue. The aim of this study is to interpret the Israeli-Palestinian conflict, which has been going on with all its violence especially in the last year, in the context of Carl Schmitt's idea of “political theology”. Thus, the idea of when national and international law works and when it does not will be analyzed. For this, it is aimed to subject Carl Schmitt's works to an analytical reading.

Keywords: Carl Schmitt, Politics, Theology, Israel, Palestine

1. GİRİŞ

20. yüzyılın Hobbes'u (Gürsoy, 2017: 44) diye tanımlanan Carl Schmitt, liberal düşüncenin en büyük eleştiricilerinden biridir. Fransa sınırı yakınında Plettenburg'ta Katolik bir ailede doğan Schmitt, hayatı boyunca geldiği sosyal sınıf ve Katolik olması nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmıştır. Bismarck'ın Alman birliğinin temeline Protestanlığı koyması ve Katolik mezhebini düşman ilan etmesi, onun akademik kariyerini de etkilemiştir. O, bir yanıyla ruhsuz moderniteye karşı dindar bir tepkidir. Aydınlanma ve onun ortaya koyduğu kuru akılcılığa karşı teolojik bir tepki göstermiştir. Önce filoloji arkasından hukuk eğitimi alarak dönemin temel sorunlarına teopolitik çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır. Siyasetin temel kavramlarının teolojinin seküler formları olduğunu iddia etmiş, özellikle Weimar Cumhuriyeti'nin yaşadığı yönetim boşluğu ve parlamenter demokrasinin yaşadığı krizleri Hobbes'çu bir biçimde güçlü bir devlet formasyonu ile çözmeyi denemiştir. Modern dünyaya teolojik yorumlara dayalı yeni kavramlarla seslenmiştir. Onun geliştirmiş olduğu "istisna hali," "olağanüstü durum", "dost düşman ayrımı", "somut durum", "çatışma" gibi kavramlar özellikle modern siyasetin kriz zamanlarında alacağı kararlar noktasına önemli tartışmalara konu olmuştur.

Sarıtaş (2022: 84-85)'a göre siyasal teoloji antik Yunan'dan bu yana önemli bir konu olmuştur. Aydınlanma döneminde bir süre görünür olmaktan uzak tutulsa da modernizmin 20. Yüzyıldaki krizi ile beraber yeniden görünür olmuştur. Schmitt politik olanın teoloji ile bağlarını yeniden kurmaya çalışmıştır. O, liberal düşünceye muhalif, teopolitik ve ucu totalitarizme varan bir muhalif düşünce geliştirmiştir. Modern dünya ve siyaseti açıklamak için teolojik kavramlara başvurmuştur. Onun politik teolojisi "devrimci muhafazakarlık" olarak tanımlanmıştır. Schmitt Weimar Cumhuriyeti'nin yaşadığı meşruiyet krizi, içeride inşa edilmeye çalışan çoğulculuğun parti diktası ile sonuçlanması, parlamenter demokrasinin meşruiyet kaybı ile beraber bir çözüm arayışına girmiş, bunu da kendi geliştirmiş olduğu güçlü bir devlet figürü ile birleştirmiştir. Onun siyasalı bir ölçüde zayıf ve etkisiz devlete karşı, zaman zaman hukukun da dışına çıkan, istisnalar koyabilen ve gücünü muktedir biçimde gösteren bir devlet idealine dayanmıştır.

Onun en çok tartışılan görüşlerinden biri "dost düşman" ayrımıdır. Siyaset ona göre biz ve onlar düalizmi içinde var olan bir karşıtlıktan beslenir. Güran (2019: 22)'a göre Schmitt hukukun üstünlüğüne karşı siyasal olanın önceliği ve özerkliğini savunmuştur. Schmitt'e göre siyasal kavramı aile, toplum ve hatta devletin de üzerinde özerk bir alandır. Siyasal ayrışmanın temeli ise dost düşman ayrımıdır. Dost düşman ayrımı hem ülke içinde hem de ülkeler arasında olabilir. Schmitt bir yönüyle siyasal ayrışmanın temelini dost düşman ayrımında görmekte, bunun insanları farklı siyasal tercihler yapmaya ittiğini göstermektedir. "Egemen olağanüstü hale karar verendir." (Schmitt, 2005: 13) cümlesi ise hukukun ancak olağan durumda geçerli olduğu, olağan durumun dışına çıkıldığında askıya alınabileceğine vurgu yapmaktadır. Olağanüstü hal veya istisna hali Roma'dan beri var olan bir uygulamadır. Roma devleti olağan durumun dışına çıkıldığında "Komiseryal Diktatörlük" adı verilen bir uygulama ile geçici bir süre hakları askıya alarak, var olan tehdidi ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Komiseryal dikta geçici ve sınırlı bir uygulamadır. Fakat modern dönemde var olan istisna hali tam tersi kalıcı bir hal olmuştur. Almanya Cumhurbaşkanı Hindenburg 1929 ekonomik buhranın sonuçlarını azaltmak amacıyla bir program hazırlamış fakat bu program parlamento tarafından

reddedilmiştir. O da bunun üzerine anayasayı askıya alarak ülkeyi olağanüstü halle yönetmiştir. Çıkardığı olağanüstü hal kanunları ile anayasayı askıya almış, bazı hakları kısıtlamıştır.

Olağanüstü hal, normal durumun aksine gücün kimde olduğunu gösterir. İktidar kendi gücünü gerektiğinde kanunu askıya alarak gösterir. İstisna hali kuralı teyit ve tescil eder. İstisna var olduğu için kural, kuraldır. İstisna hali hem gücün kaynağını hem de onun kimi dost ve düşman olarak gördüğünü işaret eder. İktidar kriz zamanlarında kendi dostlarını koruyup, onu hukuktan istisna tutmakta, karşı tarafın temel haklarını askıya almaktadır. Bu durumun en can alıcı örneklerinden biri yaklaşık yüz senedir sürmekte olan İsrail-Filistin çatışmasıdır. 1948 yılında bir devlet olarak tanınan İsrail, kendi sınırları ile yetinmeyip sürekli işgal ve yıkım siyaseti izlemiştir. 1967 savaşında[296] dört Arap devletini yenilgiye uğratan İsrail, bölgedeki sınırlarını genişletmiştir. Suriye'den Golan Tepesi, Mısır'dan Sina Yarımadası ve Ürdün'den Batı Şeria'yı ilhak etmiştir. 1971 yılında gerçekleşen ve sınırlı bir savaş planına dayalı Yom Kippur Savaşı Mısır'ın sınırlı bir başarı kazanması ile sonuçlanmıştır (Helvacı, 2024: 244). Camp David'de yürütülen gizli müzakereler sonucunda Mısır'la İsrail arasında bir barış antlaşması imzalanmıştır.[297] Bu antlaşma Mısır'ın Filistin sorunundan uzak durmasını sağlamıştır. Fakat Filistin sorunu çözümsüz kalmayı sürdürmüş, belirli aralıklarla çatışmalar yeniden şiddetlenmiştir. 1987-1993 yılları arasında Hamas'ın öncülüğünü yaptığı İntifada da binden fazla Filistinli ölmüştür. 2008-2009 yılları arasında süren "Dökme Kurşun Operasyonu" ile 22 günde 1417 kişi yaşamını yitirmiştir. 2014 yılında yine Gazze'nin hedef alındığı İsrail saldırıları 51 gün sürmüş ve bu saldırılarda 530'u çocuk, 302'si kadın olmak üzere 2 bin 100 Filistinli hayatını kaybetmiştir.[298] 7 Ekim 2023 yılında Hamas militanları İsrail topraklarına sızarak 1200'e yakın İsrailliyi öldürüp, 251 kişiyi rehin aldı. İsrail'in bu saldırılara cevabı ağır oldu. Gazze savaşı sonucunda 7 Ekim'den beri 17 bini çocuk, 11 bini kadın olmak üzere toplam 42 bin kişi öldü ve 99 bin kişi yaralandı.[299] Savaşın bir kıyım noktasına ulaşması uluslararası kurumları harekete geçmeye zorlasa da uluslararası aktörler yetersiz kaldı. BM'ye gelen kınamalar Amerika tarafından veto edildi. Almanya, Fransa, Macaristan, Avusturya, Kanada, İngiltere gibi ülkeler İsrail'e koşulsuz desteklerini sundular. Güney Afrika'nın insanlığa karşı suç işlendiği gerekçesi ile Uluslararası Ceza Mahkemesine açtığı dava sonucunda İsrail Başbakanı Benjamin Netenyahu hakkında tutuklama kararı verildi. Fakat bunun uygulanabileceğine dair çok az emare var.[300]

Bu çalışmanın konusu egemen güç veya güçlerin bazı kurum ve devletleri cezadan masun görme eylemini Carl Schmitt'in fikirleri bağlamında İsrail devletinin insanlık suçlarından kurtulmasını sağlayan bağlamı ile incelemektir. Carl Schmitt'in politik teolojisi bugünü anlamada bize bir kılavuzluk etmektedir. Modern demokrasiler kriz zamanlarında dost düşman ayrımına dayalı teolojik kararlar vermekte, kendi medeniyet dairesi dışında olanlara herhangi bir hak tanımamaktadır. Bizce de Filistin sorunu dünyada var olan kriz ve adaletsizliğin bir

[296] https://www.bbc.com/turkce/articles/cly4ddp2dy2o
[297] https://tr.euronews.com/2018/09/17/camp-david-in-40-yili-misir-israil-gizli-gorusmeleri-nasil-yurutuldu
[298] https://www.bbc.com/turkce/articles/cq5d72y272po
[299]https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-380-gundur-saldirilarini-surdurdugu-gazzede-can-kaybi-42-bin-603e-cikti/3367924#:~:text=%C4%B0srail'in%207%20Ekim'den,99%20bin%20637%20ki%C5%9Fi%20yaraland%C4%B1.
[300] https://www.bbc.com/turkce/articles/c5yrzdny4rvo

turnusol kağıdıdır. Bu mesele liberal hukuk düzeni ile değil ancak Schmitt'çi bir politik teoloji ile açıklanabilir. Bu çalışmanın amacı liberal Batı düzeninin istisnalar yoluyla kendi medeniyet dairesinde bulunanları hukuktan istisna kıldığını ve bunlara herhangi bir cezayı gerek görmediğini göstermektir.

2. CARL SCHMİTT'İN HAYATI VE SİYASAL TEOLOJİSİ

Carl Schmitt'in siyasal görüşleri üzerinde yaşadığı dönemin çok güçlü etkileri olmuştur. Bu nedenle önce Schmitt'in biyografisine kısaca değinmek yararlı olacaktır. Carl Schmitt 1888 yılında Almanya'nın Fransa sınırındaki Plettenberg'te doğmuştur. Doğduğunda Almanya siyasi birliğini tamamlamıştı ve II. Wilhelm tahttaydı (Kardeş, 2015: 24). Schmitt'in ailesi Katolik'ti. Onun Katolik olması kariyerinde daima bir engel teşkil edecektir. Aynı zamanda onun dindar, muhafazakar yönü siyasi teolojisi üzerinde de etkili olmuştur. Almanya'nın birleşmesinde Protestanlığın baz alınması, Katolik mezhebe mensup Almanların dışlanmasına yol açmıştır. Almanya Katoliklere güvenmiyordu. Bu yüzden de onları tıpkı Yahudiler gibi idari görevlerden dışlamıştı (Gürsoy, 2017: 53). Carl'ın üç amcası da papazdı. Kendisinin de papaz olması bekleniyordu. Önce dini eğitim almış sonrasında daha laik bir okul olan Gymnasium'a gönderilmiştir. 1907 yılında Berlin'de Frederich William Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydolur. Hukuku seçmesinde alt sosyal sınıftan gelen Katolik bir çocuğun sınıf atlama kaygısı ağır basmıştır. Carl, kasabalı ve Katolik olmanın getirdiği sorunlarla daima yüzleşmek zorunda kalmıştır. Münih ve Strasburg'da hukuk eğitimini sürdürür. Bu yıllarda egemen olan hukuki pozitivizmdir. Değerler ve olgular arasında mutlak bir ayrıma dayanan hukuki pozitivizm doğal hukuk fikri yerine hukuku ahlak ve normlardan uzak bir alan olarak tanımlamaya çalışmaktadır. Onun ahlak ve dine olan bağlılığı pozitif hukuk görüşü ile bağdaşmamaktadır. Carl Schmitt'in amacı ise Kilise ile devlet, Katolisizm ile Alman milliyetçiliğini uzlaştırmaktır (Gürsoy, 2015: 52).

Schmitt'in en büyük eleştirileri ruhsuz bulduğu Aydınlanma düşüncesinedir. Ona göre Aydınlanma kuru, soğuk ve akılcı yapısı ile ahlak ve inanç devre dışı bırakmış, insanlar makinenin esiri haline gelmiştir. Sarıtaş (2022: 86)'ye göre Schmitt Aydınlanmanın bireycilik ve akılcılığına karşı çıkar. Bunun Almanya'yı krize soktuğunu düşünür. Aydınlanma önce din, sonra metafizik ve daha sonra da devletten vazgeçemeye neden olmuştur. Kadim kurumlar makinelerin hizmetine girmiştir. Bu da ortak anlamsızlık hissini yaratmıştır. Alman romantizmi, Hegel, Schelling ve Fichte bir yönüyle bu ruhsuz Aydınlanmaya karşı tepki içerir. Akla karşı duygu, toplum, aile ve ruh gibi kavramları öne çıkaran romantizm, Fransız akılcılığını duygu ve toplumla dengeleme uğraşıdır. Bu yönüyle Almanya'da Aydınlanma karşıtı güçlü bir tepki de vardır.

Schmitt, hukuk eğitim sonrasında bir süre serbest avukatlık yapar. Sonrasında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile fikirlerinde bazı değişimler yaşamıştır. Savaş yıllarında bütün güç devlet başkanında toplanmıştır. Parlamento bypass edilmiştir. Savaş düşüncesi onun sosyal teorisinin temelinde yatan ilkedir. Savaş zamanında toplum dost ve düşman ayrımına göre şekillenir. Savaş aynı zamanda Hobbes'çu bir biçimde gücün tek bir elde toplanmasını sağlar.

Mutlak, muktedir bir iktidar olası bir kaosun önüne geçer ve kararlar hızlıca alınır. Savaş zamanı bir tür istisna halidir ve bazı haklar askıya alınır. Bu dönemde devleti "somut durum" ve "çatışma" kavramlarından hareketle tanımlamaya başlar.

Schmitt en önemli çalışmalarını 1920'li yıllardan sonra yazmaya başlamıştır. *Politik Romantizm, Teoloji-Politik I, Diktatörlük, Parlamenter Demokrasinin Krizi, Roma Katolikliği* ve *Anayasa Teorisi* bu dönemde kaleme alınmış eserleridir (Kardeş, 2015: 25). Schmitt I. Dünya Savaşı sonunda parti kavgaları, kamu otoritesinin yıkılışına tanıklık etmiştir. Versay Antlaşması Almanya'ya ağır koşullar dayatmıştır. Almanya bu krizi atlatabilmek amacıyla geniş kesimleri yönetime dahil etmeye çalışmış, bu da yeni bir kaosa neden olmuştur. Demokrasi iç savaşın panzehri olarak görülmüştür. Bu durum parlamentonun etkisizleşmesine, parti kavgalarına ve iç barışın zedelenmesine yol açmıştır. Weimar Cumhuriyeti kaosa teslim olmuştur. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Hindenburg Weimar Cumhuriyeti Anayasasının 48. Maddesini baz alarak parlamentoyu feshetmiş ve ülkede olağanüstü hal ilan etmiştir. Bu, ona bazı yasaları askıya alma hakkı tanımış, olağanüstü hal kararnameleri ile ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Hindenburg bunu yaparken Schmitt'in "istisna" kavramından hareket etmiştir, onun fikirlerinden yararlanmıştır. Schmitt'in "egemen olağanüstü hale karar verendir." (Schmitt, 2005: 13) düşüncesi Weimar Cumhurbaşkanı tarafından hayata geçirilmiştir. Ortada olan yönetim boşluğu bir istisna hali yaratmış, bunun için hukuk ve bazı özgürlükler askıya alınmıştır.

Schmitt, Bonn Üniversitesinde verdiği derslerle haklı bir üne kavuşmuş, sadece Almanya değil Fransa'da da kitapları okunup tartışılmaya başlanmıştır. 1928 yılında iktidara yakın olmak için Berlin Üniversitesine geçmiştir. Burada hükümetin hukuk danışmanı olur. 1930'larda yasallık ve meşruiyet üzerine bir kitap yazmıştır. Onun düşünceleri Naziler tarafından kullanışlı bir araca dönüştürülmüştür. Kendisi bir Nazi değil ve birçok Yahudi dostu varken, olağanüstü koşulların da etkisi ile Nazi Partisiyle yakın bir ilişkiye girmiştir. Hatta Hitler'in baş hukukçusu olmuştur. 1937 yılında ise Nazi partisi ile ilişkisi kesilir. Berlin Üniversitesindeki derslerini sürdürür. Savaş sonunda tutuklanır ve 18 ay gözetim altında tutulur. Bir daha ders vermemek koşuluyla serbest kalır. Sonrasında köşesine çekilen Schmitt, 1985 yılında 87 yaşında ölür (Gürsoy, 2015: 67).

Güran (2019: 21-25)'a göre Schmitt'in teorisi hukukun üstünlüğüne karşı siyasal olanın önceliği fikrine dayanıyordu. Ona göre her disiplinin kendine ait temel kavramları bulunmaktaydı. Bilimin olgular, ahlakın eylemler, estetiğin güzellik kavramı gibi. Ona göre siyasal olanın dayandığı temel kavram dost-düşman ayrımıydı. Bu ayrım bazen ülke içinde bazen de ülkeler arasında gerçekleşebilirdi. Din, ahlak, etik, sosyal farklılıklar bir savaşa dönüştüğünde bu artık politik bir konudur. Özellikle de savaş zamanında politik olan bütün ayrımların ötesinde bir rol üstlenir. Savaş aleni siyasettir. Schmitt siyasetin odak noktasına dost-düşman ayrımını yerleştirir. Egemen sadece olağanüstü hale değil dost düşman ayrımına da karar verir. Schmitt'e göre yaşamın varlığı dost düşman ayrımına dayanır (Türk, 2019: 7).

Schmitt'in siyaseti bağımsız bir değişken olarak yeniden tanımlama girişimi Marksistlerin siyaseti üretim biçimi, üretim ilişkileri ve üretim tarzını koyan ve siyaseti alt yapının doğal bir uzantısı veya onun etkisi ile şekillenen bağımlı bir yapı olduğunu savunan materyalist Marksist yaklaşıma karşı olarak geliştirilmiştir.

Siyasetin bağımsız bir değişken olarak ele alınması gerektiği fikrinin kökleri N. Machiavelli'ye kadar götürülebilir. "Herhangi bir kalabalığı ya da bir grup insanı bir güruh değil de toplum yapan, ona toplum olma niteliğini kazandıran siyasettir. Siyasetin olmadığı yerde toplumdan bahsetmek mümkün değildir." (Akt. Vergin, 2022: 102). Machiavelli'nin görüşlerinde onun için ilgi çekici olan siyasetin özerk bir yapı olarak gösterilmiş olmasıdır. Siyaset toplumla birlikte vardır. Machiavelli'ye göre her toplumda iki farklı mizaç vardır. Birisi toplumun, diğeri yöneticilerin. Siyasetin görevi bu toplumsal bölünmeyi yönetebilmektir. Yani bu bölünme ve çatışmanın bir tür "işletmeciliğini" yapmaktır. Toplumdaki bölünmüşlüğün toplumu ortadan kaldırmasını, yok etmesini engellemektir.

Machiavelli gibi siyaseti özerk bir alan olarak gören Schmitt, Hobbes gibi siyasetin egemenlik, güç ve otoriteye dayanması gerektiğini dile getirmiştir. Bütün bu görüşlerini yaşadığı dönemde parlamenter demokrasinin yaşadığı krizlere bir çare olarak geliştirmiştir. Etkisiz ve güçsüz bir parlamento ülke içinde ayrışmaya neden olmuş, ülke kaosa teslim olmuştur. Katolik yanının da etkisi ile devleti, güçlü bir figür olarak benimsemiş, onu gücün merkezi haline getirmiştir. Schmitt'in en önemli çalışması "Siyasal Teoloji" isimli eseridir. Bu eserinde Schmitt, siyasetin teoloji ile ilişkisini de değerlendirmiştir. Ona göre egemenlik, itaat, bağlılık, kanun gibi kavramlar dinsel kavramların sekülerleşmiş biçimidir. Egemenlik kavramı Tanrı'ya ait olan bir hakkın dünyevi kopyasıdır. Onaylanmış yasalar ise temelde ayetlerin, hükümlerin bir yansımasıdır.

Schmitt, Siyasal Teoloji isimli kitabında egemenin tanımını yapmaya çalışmıştır. Ona göre; "Egemen olağanüstü hale karar verendir." (Schmitt, 2015: 13). Olağanüstü hal aslında devletin bir krize girdiği, yaşamsal fonksiyonlarını kaybetmeye başladığı bir dönemde alınabilecek bir karardır. Bu kararı kimin alacağı ülkede asıl gücün kimin elinde olduğunu gösterir. Olağanüstü hal, öngörülmeyen durumları da kapsar. Dolayısıyla da tümüyle yazılı değildir. Olağanüstü hale yetkili güç durumun olağanüstü hal ilan edilip edilmemesine uygun olup olmadığına ve bu durumu bertaraf etmek için neler yapılması gerektiğine karar verir. Daha önce örnekleri Roma anayasasında da bulunan komiseryal diktatörlükten farklı olarak olağanüstü hal ilan etme ve bunu uygulama yetkisi anayasanın da sınırları dışındadır. Çünkü her oluşabilecek durum öngörülmemiş ve yazılmamıştır. Egemen kamu düzeninin ne zaman var olduğu ve ne zaman bozulduğu konusunda karar verebilendir. (Schmitt, 2015: 18).

Carl Schmitt 19. Yüzyıl Louis de Bonald, Joseph de Maistre ve Donoso Cortes gibi Katolik Hıristiyan muhafazakarlarına büyük bir hayranlık duymuştur. Schmitt kendi siyasal teolojisinin bütün önemli argümanlarının modern devlet teorisinin bütün önemli kavramlarının seküler teolojik kavramlar olduğu iddiası yatar. Her şeye egemen bir Tanrı, modern dönemde bütün güçlerin üzerinde egemen bir yasa koyucuya dönüşmüştür. O, burjuva liberalizminin devlet ve siyasal olanı inkar ettiğini savunur. Ona göre egemenlik kendini karar verme yetisinde görür. Egemenlik ya vardır ya yoktur (Türk, 2019: 2-5).

Özetle Carl Shmitt Katolik kökeni ile Aydınlanmanın kuru akılcılığına tepki göstermiş, ruhsuz dünyayı inanca dayalı biçimde yeniden dizayn etmeye çalışmıştır. Weimar Cumhuriyeti'nin yönetim krizine tanıklık etmiş, bu soruna odaklanarak egemenlik ve iktidar kavramını tartışmaya açmıştır. Devletin kriz veya savaş gibi durumlarda yasayı askıya alarak düzeni sağlayabileceği ve buna egemen olanın karar vereceğini belirtmiştir. Dost ve düşman ayrımına

dayalı siyaset, saflar sıklaştırır, düşman olana karşı hukuku da araçsallaştırarak her türlü önlemi almayı içerir. Egemen aynı zamanda güce dayalı olarak bazı kurum veya süreçleri hukukun denetiminden kaçırarak istisna durumunu oluşturur. İstisna hukukun askıya alındığı ve işlemediği flu alanı ifade eder. İstisna esasında kimin egemen olduğunu da gösterir.

3. İSRAİL FİLİSTİN SORUNU BAĞLAMINDA İSTİSNA HALİ

1916 yılında Büyük Britanya ve Fransa Dışişleri Bakanları Skyes-Picot tarafından sınırları çizilen Orta Doğu[301] o günden bu yana istikrarsızlık üretmiş, çeşitli mezhep ve etnik çatışmaların odağı olmuştur. Manda yönetimleri Suriye, Irak, Filistin gibi ülkeleri terk ettikten sonra da bu sorunlar devam etmiştir. 1948 yılında İsrail'in kurulması ile başlayan Nekba, Araplarla İsrailli yerleşimciler arasında ilk ciddi savaşın başlamasına yol açmıştır. Bu savaş sonunda 800 binden fazla Filistinli, mülteci konumuna düşmüş, İsrail topraklarını genişletmiştir. Girişte de özetlendiği gibi 1916'dan beri süren İsrail-Filistin çatışması her defasında Filistin'in daha fazla insan ve toprak kaybı ile sonuçlanmıştır. Bizim esas sorunumuz bu çatışmaların tarihinden ziyade, her defasında İsrail'in neden olduğu yıkım ve ölümler nedeniyle Uluslararası yaptırım ve Ceza Mahkemesi'nin soruşturmasından kurtulmuş, korunmuş ve kollanmış olmasıdır.

Birleşmiş Milletler 9 Aralık 1948 yılında Soykırım Suçunun Önlenmesi bildirgesini kabul etmiştir.[302] Bu sözleşmenin 2. Maddesine göre bir etnik grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen fiiller soykırım suçu olarak tanımlamıştır. Bunun için bir gruba mensup olanların öldürülmesi veya ciddi suretle bedensel veya zihinsel varlığına zarar verilmesi, yaşam şartlarının kasten bozulması insanlık suçu olarak kabul edilmiştir. Bu koşullar altında İsrail'in özellikle 7 Şubat sonrası yaptığı saldırıların bir soykırım suçuna tekabül ettiği açıktır. 7 Ekim'den bu yana daha önce de belirtilmiş olduğu gibi yaklaşık 42 bin kişi ölmüştür. Çok geç de olsa Güney Afrika ve Türkiye'nin başını çektiği bazı ülkeler Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne dava açmış ve İsrail Başbakanı B. Netenyahu hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Gazze'de taş üstünde taş kalmamış, sivil araçlar, ambulans, hastane ve camiler vurulmuş, çocuk ve kadın ayırt etmeksizin 44 bin insan öldürülmüştür. İsrail devleti öç alma güdüsü ile hareket ederek, her canlıyı öldürme veya yerinden etme stratejisi izlemiştir. Bu durum ortada iken Amerika, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin her zaman İsrail'in yanında yer alması ve onu masum çıkarma girişimleri esef vericidir.[303] Amerika hem BM'de kınama kararlarını engellemiş hem de İsrail'e silah, cephane ve para yardımı yaparak soykırımın ortağı olmuştur.

Bu yaşanan durumu en iyi açıklayacak olan Carl Shmitt'in istisna hali kavramıdır. Schmitt'e göre egemen istisna koyandır. İstisna hali "soykırım" gibi suçları bile suç olmaktan çıkarır. Bunu, yasal süreçlerden muaf kılar. Çünkü şiddet ve kriz zamanlarında siyasetin temeli dost ve düşman ayrımına dayanır. 11 Eylül 2001'den beri Amerika'nın İslam dünyasın karşı başlattığı cadı avı ile düşman olarak Müslümanlar (veya radikal İslam), dost olarak ise kendi medeniyet dairesini paylaşan ülkeler belirlenmiştir. Bunların başında İsrail, İngiltere ve Almanya gibi

[301] https://www.project-syndicate.org
[302] https://www.un.org/en/genocide-prevention/legal/ratification
[303]https://www.sabah.com.tr/dunya/abd-uluslararasi-af-orgutunun-israilin-gazzede-soykirim-sucu-isledigine-iliskin-raporuna-katilmadi-7200802

ülkeler gelmektedir. Suç olgusu kişiye göre değişen biçimde anlam kazanmaktadır. Suç ancak Amerika tarafından onaylandığında suç kapsamına girmekte, kendi düşmanları için işlemektedir. Bu durum esasında dünya üzerinde gücün eşitsiz dağılımı ile ilgilidir. Amerika tek kutuplu bir dünya inşa ederek, hukuku kendi dost ve düşman ayrımına göre işletmektedir. Kendi dost veya müttefiklerinin hukuk dışı uygulamalarına göz yumarak, bunu istisna kılarak hukuku geçersiz kılmaktadır. Çünkü iktidar ve güç kuralları askıya alma hakkına sahiptir.

Savaş gibi durumlar olağanüstü halle ilişkilendirilmekte ve bu durumda olağan hukuk işlememektedir. Hukukun ne kadar işlemez kılınacağı da belirli değildir. Bu yönüyle var olan durum komiseryal bir diktadan ziyade totaliter bir dış siyasetin sonucudur. Amerika olağanüstü hale karar vermekte ve hukukun işlemesine engel olmaktadır. Bütün bunlar Schmitt'in görüşlerinin bugün bütün berraklığı ile yeniden işlerlik kazandığını göstermektedir.

4. SONUÇ

Alman hukukçu Carl Schmitt tanık olduğu Weimar Cumhuriyetinin yönetim ve iktidar sorunlarına geliştirmiş olduğu siyasal teoloji ile yanıt bulmaya çalışmıştır. Modern iktidarın teolojik kavramların seküler formlarına dayandığını iddia etmiş, hukuku olağan durum ve olağanüstü durum diye ikiye ayırmıştır. Ona göre siyasetin ana omurgası dost ve düşman ayrımıdır. Savaş ve kriz zamanlarında belirginleşen bütün ayrımları politikleştirir ve her tür aracı kullanarak kazanmayı amaçlar. Buna hukuk da dahildir. Hukuk egemenliğin meşruiyetini sağlar. Gücün kimde olduğunu görmenin yolu, olağanüstü hal durumudur. Olağanüstü hal, olağan halin askıya alındığı, tamamen öngörülemez bir alandır. Bu durumda hukuk yasayı askıya alır ve belirli hakları kısıtlar veya kaldırır. Bunu da istisna hali ile yapar. İstisna bazen kuralın kendisi haline gelmeye başlar.

Yaklaşık yüz yıllık bir geçmişi olan İsrail-Filistin çatışması özellikle 7 Şubat sonrası Gazze'deki bütün insanların topyekun cezalandırılmasına dönüşmüştür. Yapılanın bir "soykırım" olduğu göz önünde olmasına rağmen Amerika, AB gibi ülkeler İsrail'i hukuktan istisna kılmaya çalışmış, başlatılan Ceza Mahkemesi soruşturmasına katılmamıştır. Amerika ayrıca BM gibi kurumlarda İsrail'i korumuş, askeri ve sivil destek sağlamıştır. Bu durum Schmittçi biçimde İsrail'in hukuktan istisna tutulduğunu göstermektedir. Hukuk İsrail için işletilmemiştir. Bunun nedeni de Schmitt'in dediği gibi İsrail'in dost, Filistin'in düşman kabul edilmesidir. Bu durum medeniyetler arası fay hatlarını daha da gergin hale getirmiş, Batı ile İslam dünyası arasındaki gerilimi arttırmıştır.

5. KAYNAKÇA

Gürsoy, F. "Hıristiyan Epimetheus: Bir Carl Schmitt Biyografisi". *Felsefe Arkivi*, (46): 41-70, 2017.

Güran, E. "Carl Schmitt: Olağanüstü Halde Hukuk". *Felsefe Arkivi*, (46): 21-40, 2017.

Helvacı, Y. "Yom Kippur Savaşı'nın İstihbarat Başarısızlığı Olarak İncelenmesi". *Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi*, 1(2): 243-258, 2024.

Kardeş, M. E. *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Sarıştaş, İ. "Yıkımdan Mutlak Savaşa Bir Sonderweg: Carl Schmitt'in Politik Teolojisi". *Liberal Düşünce Dergisi*, (105): 83-106, 2022, DOI: 10.36484/liberal.1067713

Schmitt, C. *Siyasal İlahiyat*. Emre Zeybekoğlu (Çev.). Ankara: Dost Yayınevi, 2005.

Türk, B. "Kitle ve Lider İlişkisini Politik Teoloji Üzerinden Yeniden Düşünmek". *Amme İdaresi Dergisi*, 52 (2): 1-24, 2019.

Vergin, N. *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2022.

AA, Anadolu Ajansı. "İsrail güçleri Gazze'de 3342 çocuk öldürdü". (Erişim 11 Aralık 2023). https://www.aa.com.tr/tr/vg/video-galeri/israil-gucleri-gazze-de-3342-cocuk-oldurdu/0

AA. Anadolu Ajansı. "İsrail'in 380 gündür saldırılarını sürdürdüğü Gazze'de can kaybı 42 bin 603'e çıktı" (Erişim 11 Aralık 2024). https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israilin-380-gundur-saldirilarini-surdurdugu-gazzede-can-kaybi-42-bin-603e-cikti/3367924#:~:text=%C4%B0srail'in%207%20Ekim'den,99%20bin%20637%20ki%C5%9Fi%20yaraland%C4%B1.

BBC. "1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu'yu sarsan 6 gün" (Erişim 10 Aralık 2024). https://www.bbc.com/turkce/articles/cly4ddp2dy2o

BBC. "1799'dan günümüze Filistin tarihi: Siyonizm, İsrail işgali, savaşlar ve hasretle beklenen barış" (Erişim 11 Aralık 2024). https://www.bbc.com/turkce/articles/cq5d72y272po

BBC. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Netanyahu hakkında tutuklama emri ne anlama geliyor? (Erişim 11 Aralık 2024). https://www.bbc.com/turkce/articles/c5yrzdny4rvo

Euronews. "Camp David'in 40. yılı: Mısır-İsrail gizli görüşmeleri nasıl yürütüldü" (Erişim 10 Aralık 2024). https://tr.euronews.com/2018/09/17/camp-david-in-40-yili-misir-israil-gizli-gorusmeleri-nasil-yurutuldu

Sabah. "ABD, Uluslararası Af Örgütünün İsrail'in Gazze'de soykırım suçu işlediğine ilişkin raporuna katılmadı" (Erişim 12 Aralık 2024). https://www.sabah.com.tr/dunya/abd-uluslararasi-af-orgutunun-israilin-gazzede-soykirim-sucu-isledigine-iliskin-raporuna-katilmadi-7200802

Sykes-Picot, Middle East Underwriter, Dead at 100 (Erişim 11 Aralık 2024). https://www.project-syndicate.org/commentary/sykes-picot-dead-at-100-by-joschka-fischer-2016-05?utm_term=&utm_campaign=&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=1220154768&hsa_cam=22015387909&hsa_grp=172252323815&hsa_ad=724983174181&hsa_src=g&hsa_tgt=dsa-

1456167871416&hsa_kw=&hsa_mt=&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI1K3GoKi2igMVKAUGAB2VRArAEAAYASAAEgLMVvD_BwE

UN. "Ratification of the Genocide Convention" (Erişim 12 Aralık 2024). https://www.un.org/en/genocide-prevention/legal/ratification

VERİ EMPERYALİZMİNE KARŞI BİR KAMU POLİTİKASI HAMLESİ: "DİJİTAL TÜRKİYE VİZYONU"

Doç. Dr. Sinem ŞAHNAGİL
Balıkesir Üniversitesi, sinem.sahnagil@balikesir.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0920-6948

ÖZET

Fiziksel dünya ile siber alanın iç içe geçtiği ve çok boyutlu etkileşimin hâkim olduğu günümüzde veriye, dolayısıyla bilgiye sahip olan güce sahip olmakta, bu durum yeni tartışma alanlarını da beraberinde getirmektedir. Dijital platformların toplumsal ilişkilerin doğal alanı haline geldiği ve ilişkilerin sınırsız verileştirmeye konu edildiği bir sistem üzerine inşa edilen "veri emperyalizmi" söz konusu tartışma alanlarının başında gelmektedir. Sosyal ağlarda süregiden toplumsal iletişimin kapitalist rasyonalite tarafından gözetlenmesi, sayısallaştırılması, gerekli hallerde birikim yaratılması ve pazarlanarak kâr amacıyla kullanılması olarak tanımlanan veri emperyalizmi, özellikle büyük çaplı teknoloji şirketlerinin verilerden elde ettikleri aşırı zenginliği yeni sömürge eylemlerine tekel oluşturacak şekilde kullanmalarını hedef alan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu hâkim durumun kişisel verilerin rıza dışında kullanılması, kitle manipülasyonu, teknoloji bağımlılığı gibi demokratik, ekonomik ve ulusal güvenliğe yönelik sorunları ortaya çıkarmıştır. Bu durum veri emperyalizmine karşı ülkeleri çeşitli önlemler almaya yönlendirmiştir. Bu kapsamda Türkiye de yeni nesil dijital teknolojiler ile hızlanan tek tipleştirmeye ve veri emperyalizmine karşı Dijital Türkiye Vizyonunu ortaya koymuştur. Kapsayıcı sektörel gelişimi ve çevik yönetişimi önceleyen vizyon, veri emperyalizmine karşı Türkiye'nin veriden değer üretecek mekanizmaları hayata geçirerek, küresel ölçekte rekabetçi bir ülke olabilmesini hedefleyen güncel bir kamu politikası çerçevesi olarak oluşturulmuştur. Bu kapsamda çalışmanın amacı, veri emperyalizmine karşı bir önlem politikası olarak oluşturulan Dijital Türkiye Vizyonunu değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Veri, Veri Emperyalizmi, Dijital Türkiye Vizyonu

A PUBLIC POLICY MOVE AGAINST DATA IMPERIALISM: "DIGITAL TURKEY VISION"

Abstract

In today's world, where the physical world and cyberspace are intertwined and multidimensional interaction is dominant, whoever has data, and therefore information, has power, and this situation brings new areas of discussion. "Data imperialism", which is built on a system where digital platforms have become the natural space of social relations and relations are subject to unlimited dataization, is one of the main areas of discussion. Data imperialism,

which is defined as the surveillance and digitization of ongoing social communication on social networks by capitalist rationality, creating accumulation where necessary, and using it for profit by marketing, stands out as a concept that especially targets the use of the excessive wealth obtained from data by large-scale technology companies to create a monopoly for new colonial actions. This dominant situation has created democratic, economic and national security problems such as non-consensual use of personal data, mass manipulation and technology dependency. This situation has led countries to take various measures against data imperialism. In this context, Turkey has put forward the Digital Turkey vision against data imperialism and uniformization accelerated by new generation digital technologies. The Digital Turkey vision, which prioritizes inclusive sectoral development and agile governance, has been created as a current public policy framework that aims to enable Turkey to become a globally competitive country by implementing mechanisms to generate value from data against data imperialism. In this context, the aim of this study is to evaluate the Digital Turkey vision, which was created as a precautionary policy against data imperialism.

Keywords: Digitalization, Data, Data Imperialism, Digital Turkey Vision

GİRİŞ

Dijitalleşen dünya ile birlikte veri sahipliği konusu, ülkeler ve özellikle uluslararası şirketler arasındaki rekabetin ana aktörü olma özelliği kazanmıştır. Günümüz dünyasında veri temelli dönüşüm ve yenilik hareketleri başlıca kalkınma hamlesi haline gelmiş, değişen teknolojilere uyum sağlayarak sürdürülebilir bir gelişim süreci oluşturabilmek, ülkelerin yapısal anlamda en önemli sınavlarından birisi olarak öne çıkmıştır. Bu süreçte yeni nesil bir tehdit olarak nitelendirilen veri emperyalizmi ise söz konusu sınavı daha zorlu bir hale getirmiştir. Sömürü sisteminin devamlılığı için sürekli yeni yollar aramak durumunda olan kapitalizm için günümüzün verdiği cevap sosyal niceleme sektörü olmuş, sosyal hayatı sayısallaştıran, günlük sosyal eylemleri yakalayarak bunları ölçülebilir verilere dönüştüren ve bunu pazarlayarak kar elde edilmesini sağlayan bu sektör veri emperyalizminin temelini oluşturmuştur. Ekonomik değerinin yanı sıra kişileri etkileme gücüne de sahip olan verilere egemen olmak isteyen şirketler, dünyanın dört bir yanında olabildiğince veri elde etme ve depolama yarışına girmişlerdir. Bu durum başta bireysel haklar olmak üzere kişisel verilerin gizliliği ve mahremiyeti, kitle manipülasyonu, verilerin rıza dışı kullanımı, sömürge tekelinin oluşması gibi kritik tartışmalara zemin hazırlamış, ülkeleri söz konusu tehditlere karşı politikalar geliştirerek önlemler almaya itmiştir. Zira sanal ile gerçeğin iç içe geçtiği, verinin sahipliği ve paylaşımının büyük önem taşıdığı bir ortamda her ülke kendi menfaatini azami kılabilmek ve sürekliliğini sağlayabilmek üzere atılımlar yapmaktadır.

Türkiye için söz konusu atılımların başında “Dijital Türkiye Vizyonu” gelmektedir. Gerek merkezi gerekse yerel düzeyde tüm aktörlerin dijital dönüşüm ile gelen fırsatları değerlendirebilmeleri ve sosyoekonomik gelişime uyum sağlayabilmeleri amacıyla 2000’li yıllarla birlikte dijitalleşme sürecine yönelik politikalar geliştirmeye başlayan Türkiye, elektronik devlet başta olmak üzere akıllı kent, siber güvenlik gibi kavramlar etrafında uygulamaya yönelik idari ve teknik mekanizmalar hayata geçirmiştir. Bu noktada Dijital Türkiye Vizyonu, veri emperyalizmine karşı koymak amacı temelinde dijitalleşme stratejisi belirleyen bir kamu politikası hamlesi olarak sürecin son halkasını oluşturmaktadır. Tüm dünyada hız kesmeden devam eden dijital değişim ve dönüşümü kontrollü şekilde ve

maksimum fayda ile Türkiye'de işler kılmayı amaçlayan politika, uygulamaya yönelik kapsadığı düzenleme ve mekanizmalarla veri emperyalizmine karşı korumacı bir tutum sergilemektedir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde genel hatlarıyla veri emperyalizmi kavramına yer verilmiş, veri emperyalizminin doğasından kaynaklanan ve dünya genelinde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri tehdit altında bırakan baskı unsurlarından bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise giderek dünyayı saran veri emperyalizmine karşı Türkiye özelinde önemli bir kamu politikası hamlesi olarak Dijital Türkiye Vizyonu ve vizyon çerçevesinde hayata geçirilen önlem mekanizmaları değerlendirilmiştir.

1. Sömürünün Yeni Versiyonu Olarak Veri Emperyalizmi

Veri emperyalizmi, sosyal ağlarda süregiden toplumsal iletişimin kapitalist rasyonalite tarafından gözetlenmesi, sayısallaştırılması ve gerekli hallerde birikim yaratma amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Couldry ve Mejias, 2019). Dolayısıyla veri emperyalizmi verilerin metalaştırılmasını, veriye erişimi olan ve veriyi anlamlı hale getirme yeteneğine sahip aktörlere yönelik bir eğilimin olduğu, asimetrik bir güç dağılımına sebep olan sistemi ifade etmektedir (West, 2019: 20). Hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve şirketlerin, internet kullanıcıları ve vatandaşlar tarafından üretilen verilerin mülkiyetini talep etme ve özelleştirme süreci olarak veri emperyalizmi, "mülksüzleştirme yoluyla kapitalist birikim" olarak da tanımlanmaktadır (Thatcher, O'Sullivan ve Mahmoudi, 2016: 990). Tarihsel sömürgeciliğin yağmacı eylemlerini ve kabullerini bilgi işlem teknolojilerinin soyut nicelleştirme yöntemleriyle bir araya getiren veri emperyalizmi, veri ilişkileri aracılığıyla dünya genelinde süregiden toplumsal yaşamın sermaye olarak kullanıldığı bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistemde, açık kaynak özelliği kazanan toplumsal ve bireysel hayatın her bir alanı, küresel bir veri akışına dahil edilerek tarihsel emperyalizmin toprağa, fiziksel kaynağa ve bedenlere el koyması kadar geniş ve güçlü bir kapsamda kullanılmaktadır (Couldry ve Mejias, 2019). Dijitalleşmenin sağlamış olduğu hızlı ölçeklenme, ülkelerdeki regülasyon boşlukları ve almış oldukları finansal destekler nedeniyle kısa sürede küresel ve ulusal ölçekte pazarda hâkim bir konum elde eden uluslararası şirketler (UNCTAD; 2021), kurmuş oldukları çeşitli dijital hizmet platformları ile bilgi ve piyasa gücünü tek elde toplamaya başlamış, yeni bir emperyal düzenin öncelikli aktörleri olarak mimarlığını üstlenmişlerdir. Sömürünün yeni versiyonu olarak kabul edilen bu düzen, günümüzde veri toplama, işleme ve kullanma süreçlerinin güç ve kontrol açısından büyük teknoloji şirketlerinin etkisi altında olduğu bir sistemi anlatmaktadır. Diğer bir deyişle veri emperyalizmi, daha çok dijital dünyada özellikle büyük teknoloji şirketlerinin veri toplama ve kullanma üzerinde kurmuş oldukları hegemonyayı ifade etmektedir. Küresel güçlerin veri üzerinde ve veri aracılığıyla üstünlük kurarak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bağımsızlıklarını ve ekonomik yapılarındaki dengeyi etkilemesi olarak veri emperyalizmi, aynı zamanda söz konusu ülke vatandaşlarından toplanan verilerin kâr amacıyla kullanılmasını da içermektedir.

Veri emperyalizminde bireylerin internet ortamında gerçekleştirdikleri her türlü eylem birer veri olarak sermayenin konusu haline getirilmekte, insan veriye dönüştürülebildiği oradan sistem içinde var olabilmekte, veriye dönüştürülemeyen her şey değersizleştirilmektedir (Kalır, 2023: 1475). Toplumsal ilişkiler veri temelli kurulmaları amacıyla ekonomik çıkarla denkleştirilmekte, Facebook, Google, Amazon gibi şirketler verilerden elde ettikleri aşırı zenginliği yeni emperyal eylemleri için tekel olarak kullanmaktadırlar. Veri emperyalizminin başat aktörleri, diğer bir ismiyle veri sömürgecileri sürekli bir şekilde çevirim içi olmayı ve sisteme bağlı kalmayı geleceğin bir parçası haline getirerek verileşmeyi meşru kılmakta, aşırı

kişiselleşen tüketim araçlarını mutlak gerçeklik kabul ederek bireyleri veri sisteminin birer kaynağı haline getirmektedir. Bu nedenle veri emperyalizmi sermayenin zaman ve mekân sınırı tanımaksızın her alana sızdığı, dijital platformların toplumsal ilişkilerin doğal alanı haline geldiği bir metalaştırma rüyasına karşılık gelmektedir (Couldry, 2020: 14).

Geleneksel emperyalizmin siyasi ve devleti temel alan kaynaklarından farklı olarak teknoloji şirketleri tarafından yönetilen veri emperyalizmi, çeşitli sömürü yöntemleri kullanmaktadır. Örneğin Facebook gibi yapılar bireylerin rızası dışında kişisel veri oluşturup bunları bilgi üretmek, denetlemek ve bölgeleri haritalandırmak isteyen yapılara aktarmak için kullanırken, Silikon Vadisi gibi teknoloji girişimleri Sheba Vadi, Yabacon Vadi ya da Silikon Savannah gibi örneklerle başka kıtalara yayılarak buralarda veri ve yapay zekâ temelli mühendisleri ve şirketleri teknoloji aracılığıyla önemli ölçüde güçlendiren politikalar üretmeye teşvik etmektedir. Yine FinTech gibi sanal para dağıtma ağları özellikle bankacılık sisteminin fazlaca gelişmediği bölgelerde borçlandırmaları artırarak eşitsiz ekonomiyi derinleştirmekte, böylece sermayenin Batılı yatırımcılara aktarıldığı bir sistemi inşa etmektedirler (Birhane, 2020). Dolayısıyla yeni düzende Facebook, Instagram, TikTok ve WhatsApp gibi platformlar kendilerine kayıtlı kullanıcıların paylaşımlarından beğenilerine, yorumlarından konum verilerine kadar her türlü bilgiyi kaydetmekte ve bu verileri reklam hedeflemesi, kullanıcı davranış analizi ve gelir elde etme amacıyla kullanmaktadır. Bu durum veri emperyalizminin bireylerin onayı olmadan büyük miktarda verinin ticari amaçlı kullanımına ve veri mahremiyetinin ihlaline yol açan önemli etkilerinin başında gelmektedir. Elde edilen büyük miktardaki verinin sadece şirketlerin kontrolünde olmasından da öte, çeşitli politikaların hayata geçirilmesi için devletlerle paylaşılabilme ihtimali durumu daha da dikkat çekici hale getirmektedir. Yine akıllı telefonlar başta olmak üzere akıllı saatler, ev cihazları ve otomobiller, kullanıcıların günlük yaşamını sürekli bir biçimde izlemekte, bu verileri sistem üreticilerine göndererek adeta gözlem hegemonyasına kapı aralamaktadır.

Veri mahremiyeti ve güvenliği noktasında büyük riskleri beraberinde getiren veri emperyalizmi, kitle manipülasyonu, yalan haberlerin yayılması ve demokratik süreçlerin güvenirliliği noktasında da önemli sorunlar yaratmaktadır. Son yıllarda özellikle siyasi süreçleri manipüle etmek ve vatandaşların oy kullanma davranışını yönlendirmek amacıyla büyük veri analizlerinin kullanıldığının ortaya çıkması, veri emperyalizmini hızla önlem alınması gereken bir olgu olarak ortaya çıkarmaktadır. Sadece büyük teknoloji şirketlerinin değil, bu şirketler aracılığıyla bireylerin dijital izlerini toplayan devletlerin de sisteme dahil olması, hedeflenmiş stratejilerle ülkelerin kaderini belirleyen seçim sonuçlarının dahi etkilenebildiği bir politika sürecini başlatmıştır. Cambridge Analytica'nın, Facebook kullanıcılarının kişisel verilerini (beğeniler, paylaşımlar, arkadaş listeleri vb.) izinsiz bir şekilde toplaması ve bu verileri, ABD Başkanlık seçimleri gibi önemli seçimlerde belirli seçmen gruplarına yönelik manipülatif reklamlar oluşturmak için kullanması (Yıldırımer, 2022; Özdemir, 2022), Brexit referandumunda, özellikle Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasını savunan tarafı temsil eden Leave kampanyası'nda Facebook gibi sosyal medya platformları üzerinden kişisel verilere dayalı hedefli reklamlar kullanılması (Filiz ve Sancar Demren, 2023), 2016 yılında Rusya'nın, seçimler sırasında dezenformasyon haberlerinin etkinliğini artırmak ve haberleri daha geniş kitleye duyurabilmek için Sputnik ile ortak çalışarak sosyal medya üzerinden botlar ve sahte haberlerle ABD seçim sonuçlarını etkilemeye çalışması (Baştan ve Çoban Oran, 2024) söz konusu duruma verilebilecek örneklerden sadece birkaçını oluşturmaktadır. Bu durum demokratik süreçlerin zayıflamasına ve halkın özgür iradesinin manipüle edilmesine yol

açabileceği göz önüne alındığında, dijital çağda, büyük veri ve algoritmaların, özellikle seçimlerde ve siyasi süreçlerde belirli çıkar gruplarının lehine kullanılmasını önleyecek koruyucu mekanizmaların önemini gözler önüne sermektedir.

2. Bir Önlem Politikası Olarak Dijital Türkiye Vizyonu

Dijitalleşmenin giderek yaygınlaştığı günümüzde Türkiye de hızlı bir şekilde sürece entegre olma politikaları izlemeye başlamıştır. Bu politikaların başında Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (CBDDO) koordinatörlüğünde ortaya koyulan "Dijital Türkiye Vizyonu" gelmektedir. Bir strateji olarak ortaya çıkan vizyon, ülke genelinde yeni teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamayı ve yeni nesil teknolojilere uyumun kolaylaştırılmasını amaçlamakta, çeşitli alanlarda dijital dönüşüm hedefleri belirleyerek bu hedefleri hayata geçirecek adımlara yönelik bir kapsam sunmaktadır.

2.1. Temel Boyutlarıyla Dijital Türkiye Vizyonu

Dijital Türkiye Vizyonu, dijital teknolojiyi, ürün ve hizmetleri bütün ekonomik ve kamusal faaliyetlerin kullanılmasında yaygınlaştırarak üretkenlik artışı sağlamayı ve veriden ürettiği değerle küresel düzeyde Türkiye'yi rekabet edebilir bir ülke pozisyonuna getirmeyi amaçlayan politikayı ifade etmektedir (CBDDO ve STB, 2021). Veri emperyalizmine karşı veriden değer üreten mekanizmaları oluşturan, böylece Türkiye'nin veri emperyalizminden etkilenmemesi için çeşitli adımlar içeren vizyon, milli egemenliğin dijital dünyada da muhafaza edilmesinin garantörü olarak kabul edilmektedir. Bu kapsamda vizyonun önceliği nitelikli teknik uzmanlar ve araştırmacılar yetiştirerek dijital teknolojilerin milli kaynaklarla geliştirilmesini güvence altına almaktır (Koç, 2023: 11).

2019 yılında resmi olarak yayımlanan vizyon çerçevesinde ortaya koyulan yaklaşım, dijital yeteneklerle donatılmış bir Türkiye tasarısına hizmet etmektedir. Buna göre Türkiye'nin ilk etapta hızlı, kesintisiz ve ekonomik internet hizmetini ülke çapında tüm vatandaşın erişimine açabilen bir ülke olması hedeflenmektedir. Birey ve kurumların ihtiyaca uygun şekilde dijital cihazlara, uygulamalara ve temel düzeyde dijital becerilere sahip olabildiği bir atmosferin oluşturulmasını isteyen vizyon, merkezi ve yerel yönetimler başta olmak üzere özel sektörden sivil topluma, üniversitelerden meslek odalarına kadar tüm kuruluşların iş ve işlemlerinde kesintisiz ve güvenli veri paylaşımı yapabilecekleri ortamı oluşturmayı temel görevlerinden birisi olarak ifade etmektedir (Özdemir ve Pirinççi, 2023). Söz konusu ortamın oluşturulabilmesi için gerekli tüm yasal, idari ve teknik altyapının ilgili aktörler tarafından yaygınlaştırılması gerekliliğine dikkat çeken vizyon, verinin, toplumsal ve ekonomik bilgiye dönüşmesini ve değer üretmesini sağlayan tedbirlerin alındığı, tüm aktörlerin iş birliği ve iletişim içinde hareket ettiği, işlemlerde dijital dönüşümü hayata geçirebilen bir yapısal dönüşümün zorunlu olduğu gibi hususların altını çizmektedir. Yine vizyonda kamusal hizmetlerin yeniden tasarlandığı ve öncelikli olarak dijital ortamda sunulduğu bir Türkiye öngörülmekte (TBD, 2022), bu Türkiye'nin kurumlar arası iş birlikleri ve girişim ağları sayesinde yenilikçi teknoloji, ürün ve hizmetler geliştirip küresel ölçekte rekabet edebilen bir bilgi iletişim teknolojileri sektörüne sahip olacağı ifade edilmektedir.

Dijital okuryazarlık açısından eğitim sisteminin dijital yetenek kazandıracak şekilde yapılandırılacağı süreçte, dijital kaynakların çeşitlendirilmesi, eğitsel ve kültürel dijital içeriklerin güncel olarak yaşatıldığı bir sistem dizayn edilmektedir. Dijitalleşmenin yaşamın her alanına entegre edildiği bir sistemi işler kılmayı amaçlayan vizyon, aynı zamanda dijital

teknolojilerin kişisel ve kurumsal hak ve özgürlükleri koruma altına alacak ve düzenleyecek içerikte düzenlenmesi hususunun altını çizmektedir. Bu kapsamda hukuksal yapı, kurum ve kişilerin mahremiyet ve siber güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacak, siber şiddeti önleyerek koruma sağlayacak biçimde şekillendirilmektedir.

Özetle Dijital Türkiye Vizyonu ile fiber optik ağların yaygınlaştırıldığı dijital altyapı, dijital iş modellerinin teşvik edildiği teknoloji odaklı sektörlerin geliştirildiği dijital bir ekonomi, veri yönetimi ve güvenliğin optimum seviyede gerçekleştirildiği dijital bir ortam yaratılarak toplumun her kesiminde dijital dönüşümün sağlanması için bütüncül bir yaklaşım sunulmaktadır. Zira vizyon ile Türkiye'nin, dijital teknolojilere yönelik olumlu ve olumsuz etkileri sosyal, ekonomik ve çevresel düzeyde analiz edebilen ve değişimi ülke menfaatleri doğrultusunda sürdürülebilir şekilde yönetebilen bir ülke olması hedeflenmektedir. Dolayısıyla Özdemir ve Pirinççi'ye (2023) göre "insan, teknoloji, altyapı, tedarikçiler, kullanıcılar ve yönetişim" odaklı altı bileşenden oluşan Dijital Türkiye başta sanayi olmak üzere Türkiye'nin dijital dönüşümü için kısa, orta ve uzun vadeli hedefler sunmaktadır.

2.2. Dijital Türkiye Vizyonu Çerçevesinde Veri Emperyalizmine Bakış

Geniş perspektifte dijitalleşme sürecini düzenleyen bir strateji olarak Dijital Türkiye vizyonu, veri emperyalizminin giderek yaygınlaştığı ve ülkeler açısından tehdit oluşturmaya başladığı günümüzde etkili bir savunma mekanizması olma özelliği de taşımaktadır. Vizyon çerçevesinde ele alınan konu başlıkları, veri emperyalizmine karşı detaylı bir hazırlık aşaması tasarlandığını göstermektedir. Söz konusu çalışmalar, dönemin sadece teknik anlamda getireceği ihtiyaçlar ekseninde değil, sosyal, kültürel gibi alanlarda başta olmak üzere Türkiye'ye özgü durumlar da göz önünde bulundurularak yapılmakta, 21. yüzyılın en kıymetli değeri olan veri odaklı bir yaklaşımla şekillenmektedir. Bu kapsamda Dijital Türkiye Endeksi (DTE) önemli bir ölçüm modeli olarak öne çıkmaktadır. Arka planında bireysel ve kurumsal varlıkların sosyoekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasını temel alan bir kavramsal çerçeve bulunduran endeks, Dijital Türkiye vizyonunun gerçekleşmesini bireyden topluma, kurumdan ekonomiye geniş bir alanda ihtiyaçların giderilmesi için hayata geçirilen kamu politikalarına ve bu doğrultuda yürütülen faaliyetlere bağlamaktadır (TBD, 2022).

Dijital Türkiye Vizyonu ışığında düzenlenen ve veri emperyalizmine karşı önlem mekanizması olması beklenen birçok düzenleme hayata geçirilmektedir. Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecinde veri emperyalizminin olumsuz etkilerinden korunmasını sağlamayı amaçlayan söz konusu önlem ve stratejilerin çeşitli başlıklar altında toplandığı görülmektedir. Bu başlıkların başında *"veri güvenliği ve koruma"* gelmektedir. Bu alanda tasarlanan politikalarla veri güvenliği standartlarının artırılması amaçlanmakta, kuruluşların veri yönetimi ve güvenliği konusunda uyması gereken kurallar oluşturulmakta, kullanıcıların verileri üzerindeki hakları güçlendirecek ve kişisel verileri koruyacak güçlü yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Bunun yanı sıra ulusal bir siber güvenlik stratejinin geliştirilmesi yine gerek kamu gerekse özel sektörde veri güvenliğinin artırılmasına yönelik izlenen politikalar arasında yer almaktadır.

Kişisel verilerin izinsiz bir şekilde işlenmesini engellemek amacıyla hukuki bir çerçeve sunan ve 2016 yılında yürürlüğe giren Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) önemli uygulama örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bireylerin kişisel verilerinin korunmasına yönelik düzenlemeler içeren, kişisel verilerin üçüncü taraflara aktarılmasının sınırlandırılması ve kişisel veri işleme süreçlerinde şeffaflık gibi kriterler getiren kanun, Türkiye'nin veri

güvenliğini sağlama noktasında önemli bir önlem mekanizması olarak kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü'ne (GDPR) paralel olarak hazırlanan kanun, kullanıcıların verileri üzerindeki haklarını tanınmakta, veri işleyenler için ise yükümlülükler getirmektedir (Memiş, 2023; Gündoğan, 2022). Yine Türkiye Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı yine bu kapsamda tasarlanan bir politika belgesi olarak dijital altyapıların güvenliğini sağlama ve kritik verilerin korunmasını amaçlamaktadır. Aynı zamanda siber tehditlere karşı veri güvenliği alanında yerli yazılım ve teknolojilerin geliştirilerek dışa bağımlılığın azaltılmasını amaçlayan strateji, 2020-2023 yılları arasında uygulamaya konulmuş, siber saldırılara karşı ulusal kapasitenin artırılması üzerinde özellikle durmuştur (Beyribey ve Talay, 2023). Yine dijital platformların ve hizmet sağlayıcıların veri kullanımı ve koruması konusunda belirli standartlara uymalarını sağlamak için yapılan düzenlemeler bu kapsamda sayılabilmektedir. Türkiye'deki sosyal medya platformlarına veri sorumluluğu getiren ve 2020 yılında yürürlüğe giren sosyal medya düzenlemesi, uluslararası sosyal medya şirketlerini birtakım sorumluluklar getirmiştir. Buna göre Türkiye'de faaliyet gösteren sosyal medya şirketleri Türkiye'de temsilcilik açmak ve Türkiye'deki kullanıcıların verilerini yerel veri merkezlerinde saklamak yükümlülüğü taşımaktadırlar. Türkiye'deki kullanıcıların verilerinin yurtdışına çıkarılmadan korunmasını amaçlayan düzenleme, veri emperyalizmine karşı veri egemenliğini korumak için atılan bir adım olarak kabul edilmektedir.

Vizyon çerçevesinde önlem politikalarına yönelik başlıklardan diğeri *"veri şeffaflığı"* olarak öne çıkmaktadır. Veri işleme süreçlerinin açıkça belirlenerek kullanıcıların bilgilendirilmesini temel alan yaklaşım, kamu ve özel sektörün kullandıkları veriler noktasında şeffaflığı sağlamalarını amaçlamaktadır. Bu kapsamda Türkiye veri egemenliğini artırmak ve vatandaşlara daha güvenli ve şeffaf şekilde dijital hizmetler sunmak amacıyla öncelikle e-devlet sistemini geliştirmiştir. Dijital Türkiye Vizyonu çatısı altında temel amaçlardan birisi olan ve veri üzerindeki kontrolü kolaylaştıran e-devlet uygulamaları, devlet hizmetlerinin dijital ortama taşınarak güvenli bir şekilde vatandaşlara sunulmasını sağlamakta, aynı zamanda verilerin yerli sunucularda saklanmasını teşvik etmektedir. Söz konusu uygulamalarla büyük veri işleme kapasitesini artıran Türkiye, devlet hizmetlerinde dijital dönüşümü kontrollü şekilde hızlandırmaktadır (Ünal Bayram, 2023). Yine kamu verisinden katma değer üretmek amacıyla Ulusal Açık Veri Portalı oluşturulmuş, böylece kamu kurumlarının iş süreçlerinde ürettikleri verilerin ulusal ve ticari sırların mahremiyeti dikkate alınarak üçüncü taraflarla paylaşılabilmesinin önü açılmıştır. Zira CBDDO tarafından başlatılan AçıkVeri projesi ile ilgili veri paylaşım süreci güvenilir bir zemine oturtulmuş, veri sahibi olarak yönetimlerin şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerini benimsemesi ve katma değerli yeni hizmetlerin üretimine teşvik edilmesi sağlanmıştır. Bunun yanı sıra ofis tarafından veri yönetişimini üst seviyeye çıkarmak amacıyla kurulan Kamu Veri Alanı ile kurumların veri yönetişimi hakkında farkındalığı artırılmış, birlikte çalışabilirlik çerçevesi oluşturulmuştur (Memiş, 2021: 505-506; Koç, 2023: 455).

Önlem ve stratejilerin yoğunlaştığı diğer bir başlık *"dijital okuryazarlık"*tır. Çeşitli eğitim programları ve farkındalık kampanyaları ile bireylerin dijital becerilerinin geliştirildiği yaklaşımda, bireylerin kendi verilerini yönetebilecek hale gelebilmeleri amaçlanmaktadır. Zira veri emperyalizmine karşı bireylerin kişisel verilerini koruma bilincini geliştirmek önemli silahlardan birisini oluşturmaktadır. Bu kapsamda Millî Eğitim Bakanlığı EBA, DENEYAP Türkiye Atölyeleri, TEKNOFEST, Üni-Veri Projesi, 1 Milyon Yazılımcı Projesi, Yapay Zekâ Eğitim ve Farkındalık Projesi gibi birçok projeyi desteklemiş ve hayata geçirmiştir (İstikbal ve

Koca, 2023). Söz konusu uygulamaların yanı sıra Türkiye'de veri güvenliği ve dijital haklar konularında farkındalık artırıcı kampanyalar düzenlenmeye başlanmış ve bireylerin dijital dünyadaki hakları konusunda bilinçlendirilmesi öncelikli amaçlar arasında sayılmıştır.

Ulusal veri havuzlarının oluşturularak veri merkezlerinin ve bulut hizmetlerinin yerel düzeyde geliştirilmesini temel alan *"yerel veri altyapıları"* önlem mekanizmalarının yoğunlaştığı bir başka başlık olarak ortaya çıkmaktadır. Verilerin yurtdışında depolanmasından ziyade yurtiçinde kalması, diğer bir deyişle verilerin yurtiçinde saklanması ve işlenmesine yönelik yerli veri merkezlerinin teşviki yönünde çözümler arayan yaklaşım, veri emperyalizminin önlenmesi için yerli çözümler sunmanın peşindedir. Uslu vd.'ne (2023) göre veri yerlileştirme olarak da isimlendirilen söz konusu politika kapsamında Milli Veri Merkezi Kurulması kararlaştırılmış, kamu veri merkezlerinin sayısının artırılması ve ulusal bulut altyapılarının geliştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. Bu kapsamda "Kamu Veri Alanı Projesi" ile kamu kurumlarının dijitalleşme süreçlerinin hızlandırılması ve veri temelli, bilimsel ve daha işlevsel kılınması için çalışmalar sürdürülmektedir.

Veri koruma ve güvenliği hususunda uluslararası standartlara uyum sağlanması bir başka önemli noktayı oluşturmaktadır. Bu kapsamda hayata geçirilen *"uluslararası iş birlikleri"* diğer ülkelerle ortak projeler geliştirerek veri emperyalizmine karşı ortak politika izlenebilmesi imkanını sağlamaktadır. Zira diğer ülkelerle veri koruma alanında iş birliği yapılarak, uluslararası standartların benimsenmesi veri paylaşımının güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda dünyada süregelen dijitalleşmeye yönelik düzenlemelere gerek Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası, Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi uluslararası kuruluşların birer parçası olarak aktif katkı sunmak gerekse yasal ve idari olarak ortaya konulan metinler üzerinden uyum sağlamak, dijital devlet vizyonuna ulaşmayı kolaylaştırmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu durum yapay zekâ, veri güvenliği, veri etiği gibi özel ve öne çıkan çalışmalarda küresel politika yapım sürecine ortak olabilme fırsatını beraberinde getirmektedir (Uslu ve Aydın, 2023: 13). Ayrıca Türkiye'nin e-Devlet politikalarında ulaştığı tecrübe ve başarıların, İSEDAK ve Türk Devletleri Teşkilatı gibi uluslararası örgütler ve ikili ülkeler düzeyinde de yakın iş birlikleri ile paylaşılması hedeflenerek, dijital dönüşümde uluslararası ilişkiler açısından yeni ve pozitif bir alan oluşturulmaya çalışılmaktadır (Uslu ve Aydın, 2023). Dolayısıyla vizyon kapsamında hazırlanan tüm politika belgelerinde yine AB, OECD ve UNESCO tarafından belirlenen uluslararası etik değerlere uyum sağlanması öncelikli dikkat edilen hususlar arasında yer almaktadır (Aydın, 2023).

Dijital Türkiye Vizyonu kapsamında hayata geçirilen tüm uygulamaların kendilerinden beklenen etkiyi doğurabilmeleri ise *"dijital ekonomi destekleme"* ile yakından ilgilidir. Yerli dijital girişimlerin ve start-up'ların desteklenmesi, inovasyonun teşvik edilmesi gibi faaliyetleri içeren destek, dijital ekonominin büyümesi için strateji oluşturulması üzerine şekillenmektedir. Zira bu politikalar, veri emperyalizmine karşı Türkiye'nin kendi dijital ekonomisini güçlendirme hedefi doğrultusunda atılan önemli adımlardır. Bu kapsamda 2023 Sanayi ve

Teknoloji Stratejisi[304], 2021-2025 Ulusal Yapay Zekâ Strateji[305] gibi çalışmalar Dijital Türkiye hedefine ulaşma yolunda kritik gelişme alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır (Aydın, 2023). Sonuç olarak, Türkiye, veri emperyalizmine karşı hem yasal düzenlemelerle hem de yerli teknolojileri teşvik eden politikalarla direnç göstermekte ve dijital egemenliğini güçlendirme yönünde adımlar atmaktadır. Bu politikalar, özellikle dijitalleşmenin hız kazandığı bir dönemde, ulusal veri güvenliğini sağlamayı ve yurtdışına bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir.

SONUÇ

Küresel güçlerin büyük veri başta olmak üzere dijital teknolojiler üzerinde elde ettiği kontrolü ifade eden veri emperyalizmi, kontrol gücünün belirli ülke veya büyük şirketler elinde toplanmasıyla ortaya çıkan dengesizliğe dikkat çekmektedir. Söz konusu kontrol gücü ile ekonomik, sosyal ve siyasi etkiler meydana getiren küresel aktörler, emperyal bir düzen yaratmakta, özellikle dijital platformlar ve teknoloji devleri üzerinden gerçekleşen süreç az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için tehdit oluşturmaya başlamaktadır. Sosyal ağlarda süregiden toplumsal iletişimin kapitalist rasyonalite tarafından gözetlenerek sayısallaştırılması ve veri akışının küresel düzeyde gerekli hallerde birikim yaratma amacıyla kullanılması şeklinde ortaya çıkan veri emperyalizmi, özellikle batılı şirketlere ait veri merkezlerinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin verilerine el koyarak bu ülkeleri adeta bir pazar olarak kullandığı, ülke toprakları veya zenginlikleri yerine ülke vatandaşlarının tüm hayatını ele geçiren ve baskılayan bir sistemi ifade eder hale gelmiştir.

Buna bağlı olarak birçok ülke gibi Türkiye de emperyalist yapının ulusal egemenlikler üzerinde oluşturabileceği baskı gücüne karşı uygulanabilecek yöntemler geliştirme yönünde yoğun bir çaba göstermektedir. Söz konusu süreç Dijital Türkiye Vizyonu olarak tanımlanmış, bu vizyon, dışa bağımlılık ve veri emperyalizmine karşı Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ve dijital egemenliğini koruma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin dijital dünyada etkin bir rol oynamasını sağlama amacıyla ortaya koyulan vizyon, başta yerli teknolojilerin geliştirilmesi olmak üzere vatandaşların verilerini emperyal sistem karşısında korumayı amaçlayan bir kamu politikası hamlesi olarak formüle edilmiştir. Türkiye'nin dijital veriler üzerinde daha fazla kontrol sağlaması için yerli ve milli teknolojilerin ön plana çıkartılmasını savunan vizyonun temel aldığı hususlardan ilki dijital egemenliktir. Vizyon, merkezine aldığı bu ilke ile kritik dijital altyapıların ulusal güvenlik açısından korunmasını amaçlamakta, bu amaç doğrultusunda yabancı teknoloji şirketlerine bağımlılığı azaltma ve ulusal güvenliği artırma stratejisini öne çıkarmaktadır. Vizyonun odaklandığı diğer önemli

[304] Strateji ile birlikte öncelikle yüksek teknoloji ve inovasyonlarının teşvik edilmesi ve kalıcılık kazanmaları için sektörlerin teknolojik yetkinliklerine yönelik yol haritalarının hazırlanması amaçlanmaktadır. Bu aşamanın ardından ise öncelikli kabul edilen sektörler için stratejik değer taşıyan malzemelerin geliştirilmesi hedefi başta olmak üzere sanayi alanında dijitalleşmenin yaygınlaştırılması, teknoloji standartları dışında test ve sertifikasyon merkezlerinin geliştirilmesi, Ar-Ge yatırımlarına gereksinim duyan kollarda bu ihtiyaçların giderilmesi ve birimler arası öğrenime açık iç yapılara sahip Ar-Ge ekosisteminin hayata geçirilmesi hedeflenmektedir (Özdemir ve Pirinççi, 2023; Bağış, 2023).

[305] CBDDO ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan Türkiye'nin yapay zekâ stratejisi; yapay zekâ uzmanı yetiştirme, yapay zekâ konusunda istihdamı artırma, araştırma, girişimcilik ve yeniliği destekleme, kaliteli veriye ve teknik altyapıya erişim, sosyo-ekonomik uyumu hızlandıracak düzenlemeler yapmak, uluslararası iş birliklerini güçlendirmek ve yapısal ve işgücü dönüşümünü hızlandırmak olarak belirlenmiş; bu öncelikler bağlamında da 24 amaç ve 119 tedbir belirtilmiştir (CBDDO, 2021).

husus vatandaşların kişisel verilerinin korunması üzerine şekillenen veri güvenliği ve gizliliği başlığında karşılığını bulmaktadır. Zira vizyona göre veri merkezlerinin yurt içinde kurularak sınırlar içinde yönetilmesi, Türkiye'nin veri güvenliği politikalarının önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Veri güvenliği ile yakından ilişkili olan yerli teknolojilerin geliştirilmesi vizyon kapsamında üzerinde durulan diğer bir hususu oluşturmaktadır. Yazılım, donanım ve dijital hizmetler konusunda Türkiye'nin kendi teknolojik altyapısını geliştirmesi yönünde çalışmaları teşvik eden yaklaşımla dışa bağımlılığın azaltılarak dijital dünyada daha bağımsız hareket edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda kamu ve özel sektör iş birliği ilgili politika ve çalışmaların hayata geçmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Söz konusu öneme uygun olarak vizyon da dijital dönüşüm süreçlerinin hızlandırılması için kamu ve özel sektör arasında iş birliklerinin artırılmasının altını çizmekte, bu yolla Türkiye'nin dijital ekonomisinde büyüme yaratılmasını hedeflemektedir. Uluslararası iş birlikleri ise sorunun yapısından da kaynaklı olarak son ayağı oluşturmaktadır. Zira Türkiye'nin dijital dönüşüm sürecinde küresel aktörlerle dengeli ve çıkar odaklı iş birlikleri geliştirmesi, dijital dünyadaki konumunu güçlendirmesine yardımcı olacaktır.

Sonuç olarak, içerdiği ilkeler kapsamında çeşitli strateji belgeleri, kanunlar, mekanizmalar ve birimler hayata geçiren vizyon çerçevesinde Türkiye, dijital dünyanın sunduğu fırsatlardan en iyi şekilde yararlanırken, aynı zamanda ulusal güvenlik ve veri güvenliği gibi konularda da önemli adımlar atmaya devam etmektedir. Veri emperyalizmine karşı Dijital Türkiye Vizyonu, Türkiye'nin dijital dünyada bağımsız ve güçlü bir aktör olma hedefini destekleyen bir kamu politikası olma özelliği taşımakla birlikte vizyonun hayata geçirdiği uygulamaların geliştirilmesi gerekliliği devam etmektedir. Bu kapsamda öncelikle veri emperyalizmine karşı bu alanda yapılacak çalışmalar altyapı, veri, uygulama katmanları gibi hususların bir arada düşünüldüğü bütüncül bir felsefe ile ele alınmalı, iyi bir yönetişim yapısı ve dijital alanlarda yetişmiş kamu personeli ile desteklenmelidir. Zira katılımcılık ve kapsayıcılık uluslararası kuruluşların ve dijital devlet alanında başarılı ülkelerin gündeminde sıklıkla yer almakta, dijital devlet çalışmalarının merkezi ve yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplumun da içinde olduğu geniş paydaş katkılarıyla oluşturulması veri emperyalizmine karşı hayata geçirilen uygulamaların benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Yine öneriler içinde sayılabilecek bir diğer husus vizyon kapsamında önemli bir yer tutan KVKK'nin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, veri ihlalleri durumunda daha caydırıcı cezaların getirilmesi ve düzenli denetimlerin yapılması gerekliliğidir. Bu kapsamda oluşturulacak "Dijital Haklar Yasası" hayati bir destek mekanizması oluşturabilecektir. Kişisel verilerin dijital platformlarda toplanmasını, saklanmasını ve kullanılmasını daha ayrıntılı şekilde düzenleyecek bir dijital haklar yasası, bireylerin verilerine dair daha fazla kontrol sahibi olmalarını ve şirketlerin veri toplama süreçlerini daha şeffaf hale getirmelerini sağlayacak bir düzeni destekleyecektir. Bir başka gereklilik ise şeffaflık ve aydınlatma yükümlülüklerinin artırılması konusunda ifade edilebilir. Türkiye'deki dijital platformların, kullanıcılarının verilerini toplarken bu verilerin nasıl kullanılacağını, hangi amaçla toplandığını ve kimlerle paylaşılacağını açıkça belirtmeleri, kullanıcıların verilerinin nasıl işleneceği konusunda daha fazla bilgilendirilmeleri veri emperyalizmi karşısında güçlendirici bir etki yapabilecektir. Bu kapsamda kullanıcı onay süreçlerinin güçlendirilmesini, kullanıcıların verilerinin toplanmasına dair onaylarının açık ve net bir şekilde alınmasını sağlayacak ve süreçlerin denetimini gerçekleştirecek mekanizmaların oluşturulması dikkat edilmesi gereken diğer noktalardır.

KAYNAKÇA

Aydın, A. (2023). Yapay Zekâ Dönüşümü ve Dünyada Yapay Zekâ Stratejileri. S. Uslu, C. Babaoğlu, ve Y. E. Beyribey (Eds.). *Dijitalin Yüzyılı* içinde (ss. 73-95). İstanbul: SETA.

Bağış, B. (2023). *Milli teknoloji hamlesi kapsamında sanayi ve ekonomide gelişmeler: ekonomi ve sanayide dönüşüm,* İstanbul: SETA

Baştan, Y., ve Çoban Oran, F. (2024). Rus dış politikasında siber müdahale yöntemi olarak dezenformasyon operasyonları. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 22(53), 1205-1230.

Beyribey, Y. E. Ve Talay, S. (2023). Dijital Güvenlik ve Türkiye'de Mevcut Durum. S. Uslu, C. Babaoğlu, ve Y. E. Beyribey (Eds.). *Dijitalin Yüzyılı* içinde (ss. 188-209). İstanbul: SETA.

Birhane A (2020). Algorithmic Colonization of Africa. *SCRIPTed*, 17(2), 389-409.

Couldry, N. (2020). The emerging social order of data colonialism: why critical social theory still matters. *Keio Communication Review*, 42(3), 5-16.

Filiz, Ş., ve Sancar Demren, G. A. (2023). Stratejik iletişim bağlamında dijital lobicilik: Vote Leave kampanyasının astroturf taktikler üzerinden niteliksel analizi. *Yeni Medya,* (14), 178-196.

Gündoğan, Y. S. (2022). *Türk kamu yönetiminde açık veri uygulamaları ve yerel yönetimlerin açık veri portallarının incelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İstikbal, Ü ve Koca, D. (2023). *Milli teknoloji hamlesinde dijitalleşme ve eğitim*, İstanbul: SETA

Kalır H (2023). Siyah veri, beyaz algoritmalar: veri sömürgecisinin dünya modelini reddetmek ve veriyi sömürgesizleştirmek mümkün mü?. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1469 1504.

Koç, A. T. (2023). *Dijital Türkiye vizyonu: çevik yönetişim ve kapsayıcı iş birliği* https://edergi.sanayi.gov.tr/File/Journal/2023/2/2_2023.pdf (Erişim Tarihi: 18.09.2024).

Koç, A. T. (2023). *Kamunun dijitalleşmesinde millî teknoloji hamlesi*. TUBA-978-625-8352-16-0_ch31.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2024).

Memiş, L. (2021). Türk Kamu Yönetiminde Dijital Yönetim, H. Yaylı (Ed.), *Türk Kamu Yönetimi*. Ankara: Orion Kitabevi.

Memiş, L. (2023). Dijital Dönüşüm ve Açık Veriden Değer Üretimi. S. Uslu, C. Babaoğlu, ve Y. E. Beyribey (Eds.). *Dijitalin Yüzyılı* içinde (ss. 99-130). İstanbul: SETA.

Özdemir, G. S. ve Pirinççi, F. (2023). *Milli teknoloji hamlesi: ilkeler, araçlar ve amaçlar*, İstanbul: SETA

Özdemir, U. (2022). Facebook-Cambrıdge Analytıca skandalının katılımcı kültür, dijital emek sömürüsü ve mahremiyetin ihlali çerçevesinde incelenmesi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi*, (10), 22-34.

TBD (2022). *Türkiye Bilişim Derneği Dijital Türkiye Endeksi: Metodoloji Dokümanı – Sürüm 1.0,* Ankara: Türkiye Bilişim Derneği

Thatcher J, O'Sullivan D, and Mahmoudi D. (2016). Mülksüzleştirme yoluyla birikim yoluyla veri sömürgeciliği: Günlük veriler için yeni metaforlar. *Çevre ve Planlama D: Toplum ve Mekân*. 34(6), 990-1006.

UNCTAD (2021). *The digital economy report 2021: cross-border data flows and development: for whom the data flow*. https://unctad.org/webflyer/digital-economyreport (Erişim Tarihi: 15.10.2024).

Uslu, S. ve Aydın, A. (2023). Dijital Türkiye İçin Milli Teknoloji Hamlesi. İstanbul: SETA.

Ünal Bayram, M. (2023). Dijital Devlet ve Türkiye. S. Uslu, C. Babaoğlu, ve Y. E. Beyribey (Eds.). *Dijitalin Yüzyılı* içinde (ss. 35-69). İstanbul: SETA.

Yıldırımer, A. (2022). Enformasyon çağında gözetim toplumu: Facebook Cambridge Analytica Skandalı. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 6(2), 104-112.

Couldry, N. ve Mejias, U. A. (2019). *Data colonialism: rethinking big data's relation to the contemporary subject.* Data Colonialism: Rethinking Big Data's Relation to the Contemporary Subject - Nick Couldry, Ulises A. Mejias, 2019. (Erişim Tarihi: 10.10.2024).

YEREL YÖNETİMLER VE ÇOCUK OYUN ALANLARI: GÜVENLİK VE ERİŞEBİLİRLİK

Dr. Derya KAMAN

Kayseri Üniversitesi, DMYO, Büro Yönetimi ve Yönetici Asist. Bölümü
deryakaman@kayseri.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9309-4047

Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA

Kayseri Üniversitesi, DMYO, Çocuk Bakımı ve Genç. Hiz. Bölümü
rpeksenakca@kayseri.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1989-8212

ÖZET

Çocuğun gelişiminde önemli bir yere sahip olan çevre, çocuğun farklı deneyimleri tecrübe etmesine olanak sağlar. Çocukların özgür ve güvende hissetmesi, gizil güçlerinin açığa çıkarılması, çocuklar için farklı sosyal etkileşim alanlarının oluşturulması, gelişim alanlarını destekleyici uyarıcı bir çevrenin varlığı, çocukların farklı alanlarda bilgi ve beceri sahibi olmasına da olanak tanır. Çocuk oyun alanları; çocuklara uygun yaşam alanları sunması, çevresel düzenlemelerin gelişimlerine uygun ve güvenli olması, çocukların ihtiyaçlarının göz önünde bulundurması, çocukların taleplerine cevap verebilmesi, erişilebilir olması gibi kategoriler dikkate alınarak yerel yönetimler tarafından tasarlanmaktadır. Bu doğrultuda Kayseri il merkezinde bulunan, tesadüfi olarak seçilmiş çocuk oyun parkları (n=21) çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu çalışma çocuk oyun alanlarının güvenlik, mekân özellikleri, donatım yönünden sahip oldukları standartlar açısından incelenmesi ve elde edilen sonuçların çocuk gelişimi açısından değerlendirilmesini içermektedir. Sonuç olarak çalışma kapsamında incelenen parklar; "çocuk oyun tipleri", "oyun ekipman çeşitliliği", "yaş gruplarına göre uygunluğu", "spor oyun alanları", "doğal malzeme ile oyun imkânı" ve "çocuğa gelişim katkısı" olmak üzere altı temada incelenmiştir. Çocuk oyun alanlarının daha çok geleneksel olarak tasarlandığı (n=21), parklarda doğal malzemeler kullanıldığı (n=15), ağırlıklı olarak düşünsel oyunlara (n=14) yer verildiği, tamamında plastik zemin kullanıldığı (n=21), daha çok 3-6 yaş ve 6-12 yaş aralığında (n=14) yer alan çocuklara hitap ettiği ve erişilebilirlik noktasında ise yetersizliklere sahip olduğu (n=6) saptanmıştır.

Anahtar Kelime: Yerel Yönetim, Çocuk Oyun Alanları, Erişilebilirlik, Güvenlik

ABSTRACT

The environment, which has an important place in the development of the child, allows the child to experience different experiences. Children's feeling free and safe, revealing their latent powers, creating different social interaction areas for children, the presence of a stimulating environment that supports their developmental areas also allows children to have knowledge and skills in different fields. Children's playgrounds are designed by local administrations by

taking into account categories such as offering suitable living spaces for children, environmental arrangements being appropriate and safe for their development, taking into account the needs of children, responding to children's demands, and being accessible. In this direction, randomly selected playgrounds (n=21) in Kayseri city centre constitute the sample of the study. This study includes the examination of children's playgrounds in terms of safety, space features, equipment standards and the evaluation of the results obtained in terms of child development. As a result, the parks examined within the scope of the study were analysed in six themes: 'children's play types', 'play equipment diversity', 'suitability for age groups', 'sports playgrounds', 'play opportunity with natural materials' and 'contribution to child development'. It was determined that children's playgrounds are mostly traditionally designed (n=21), natural materials are used in the parks (n=15), mainly intellectual games (n=14) are included, plastic floors are used in all of them (n=21), they mostly appeal to children between the ages of 3-6 and 6-12 (n=14), and they have inadequacies in terms of accessibility (n=6).

Keys Word: Local Government, Playgrounds, Accessibility, Safety

GİRİŞ

Çocukların kendini yaşadıkları kente ait, mutlu, huzurlu ve özgür hissetmeleri onların en doğal hakkıdır. Bir kentin geleceğini temsil eden çocukların sağlıklı gelişimleri için uygun mekânların olması ve yerel yönetimlerin çocuk gelişimini destekleyici politikalar uygulaması gereklidir. Çünkü yerel yönetimler; çocukların sosyal etkileşim içinde yaşıtlarıyla ve toplumun farklı gruplarıyla buluşarak kısıtlanmadan oyun oynayabilecekleri alanları oluşturma (Karakuzu ve Aksu, 2021), kamusal politikaları uygulama, çocuk gelişimine yönelik programlar geliştirilme noktasında topluma öncülük etmektedir.

Çocukların rahatlıkla etkinlik yapabilecekleri, kolay hareket edebilecekleri ortamların varlığı; çocuğun kendisini özgür, güvende hissetmesi ve gizil güçlerinin ortaya çıkması adına oldukça önemlidir. Çocuğu aktif kılan, kendi gelişimsel hızına uygun, farklı düzenlemeler ve materyallerle donatılmış, üretme ve sorgulamaya olanak sunan bir uyarıcı çevrenin varlığı gelişimsel açıdan çocuk için destekleyicidir (Pekşen Akça, 2022).

Çocukların yeni deneyimleri tecrübe etme fırsatı yakalamalarına katkı sağlayan oyun alanları ve bu alanda gerçekleştirilen oyun etkinlikleri bir yandan çocuğun fiziksel gelişime katkı sağlayarak onun bedensel yetilerini geliştirirken diğer yandan; motor, bilişsel, sosyal-duygusal gelişime pozitif yönde katkı sağlayarak, dünyayı keşfetmesi için çocuğa destek olur. Çocukların yaratıcı, üretici, kendine güvenen, paylaşımcı, değişime ve gelişime açık, farkındalığı yüksek, sorumluluk bilinci gelişmiş bireyler olmalarında nitelikli okul dışı öğrenme ortamlarının varlığı (Pekşen Akça, 2022) çocuğun gerçek dünyayı öğrenmesi ve farklı alanlarda kazanımlar edinmesi için de gereklidir (Aktan Acar, 2020; Yalçın & Erden, 2022).

Oyunun çocuk gelişimindeki öneminin bilinmesine ve oyun alanlarına duyulan ihtiyacın her geçen gün artmasına karşın hızlı yapılaşma, şehirleşme nedeniyle oyun alanları hemen hemen kentlerin en ihmal edilmiş alanları haline gelmektedir (Uysal, 2015). Çocukların her geçen gün oyun alanlarına duyduğu ihtiyaç artmakta, toplu grup oyunları sürdürebilecekleri geniş alanların sayısı her geçen gün azalmaktadır. Çocukları Şiddetten Koruma Ulusal Birliği (NNSPCC) gibi kuruluşlar yerel yönetimlere çocukların güven içinde oyun oynayabilecekleri

iyi tasarlanmış park alanları oluşturma çağrısında bulunmaktadır (Aksoy, 2011). Çünkü çocuklar oyun yoluyla dünyayı keşfeder, oyun sırasında olayları birebir yaşayarak ve zihinlerinde muhakeme ederek tepki verebilirler (Çakmak ve Elibol, 2015). Oyun; iş birliği yapma, davranışlarını kontrol edebilme, kurallara uyma, başkalarına saygılı olma gibi özellikleri geliştirerek, çocuğu yetişkin yaşamına hazırlaması nedeniyle çocuk için vazgeçilmezdir (Ayan ve Memiş, 2012).

Bu gerekçeler ışığında, orta ölçekli bir kentte, çocuk oyun alanlarının iyileştirilmesi, mevcut durumun somutlaştırılması amacıyla çocuk oyun alanlarının güvenlik, mekân özellikleri, donatım yönünden sahip oldukları standartlar açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

1. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ VE BULGULAR

Araştırma grubundaki park alanları tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilmiş, elde edilen veriler, içerik analizi yöntemine göre değerlendirilmiştir. Ayrıca bu veriler ışığında çocuk oyun alanlarının özelliklerinin, niteliklerinin ölçülmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 1. *Parkların Demografik Özellikleri*

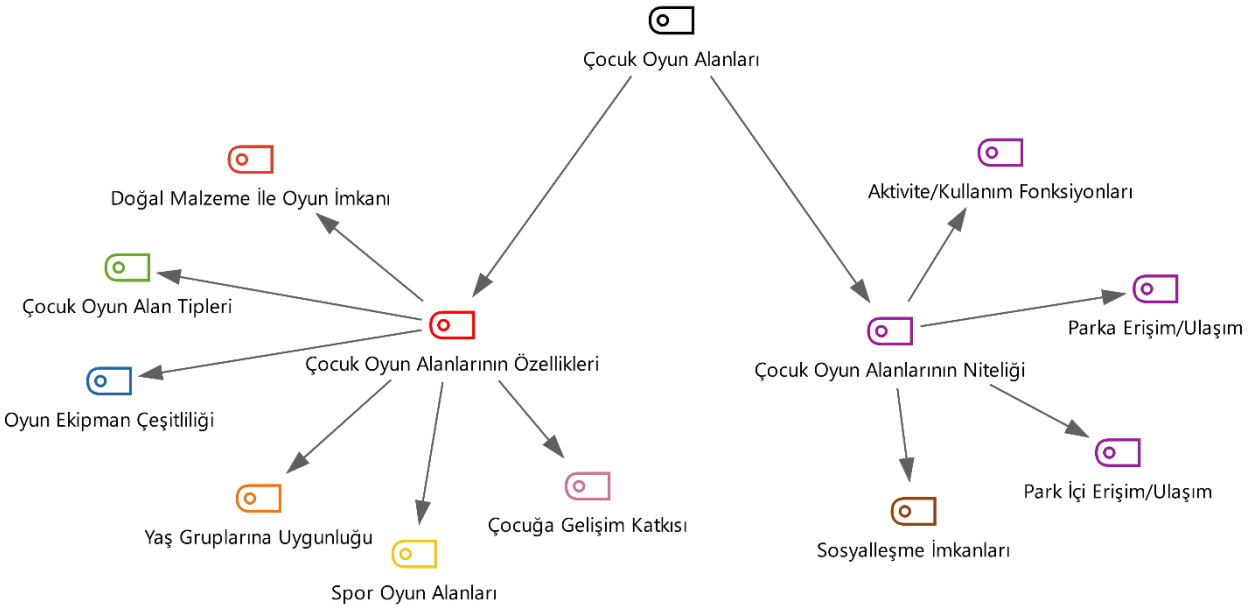
Park	***Park Adı***	***Semt***
Park 1 (P1)	Alp*rsl*n T*rk*ş Parkı	Talas
Park 2 (P2)	A*n*l*r P*rkı	Yenidoğan
Park 3 (P3)	Y*m*n D*d* Parkı	Bahçelievler
Park 4 (P4)	Ş*h*t P*l*s H*yr*ll*h P*l*t Parkı	Mevlâna
Park 5 (P5)	S*yy*d A*m*t A*v*ş*Parkı	Talas
Park 6 (P6)	Y*s*r Ş*ms*k Parkı	Mevlâna
Park 7 (P7)	A*d*n Parkı	Ertuğrul Gazi
Park 8 (P8)	Ş*h*n S*lv* Parkı	Pazar
Park 9 (P9)	Ş*b*n Y*lm*z Parkı	Yenidoğan
Park 10 (P10)	M*st*f* M*y*s*ğl* Parkı	Yenidoğan
Park 11 (P11)	A*er*ey*an K*rd*şl*k Parkı	Yenidoğan
Park 12 (P12)	Y*n*s E*r* Parkı	Timuçin
Park 13 (P13)	M*st*fa C*m*l*ğl* Parkı	Bilge Kaan
Park 14 (P14)	A*d*n Parkı	Ertuğrul
Park 15 (P15)	F*t*h D*m*n Parkı	Mevlâna
Park 16 (P16)	Z*l*mh*n Y*nd*rb*y*n	Turgut Özal
Park 17 (P17)	İ*z*t B*yr*kt*r	Cemil baba
Park 18 (P18)	M*st*f* E*ü* Parkı	Cemil baba
Park 19 (P19)	K*r*b*y Parkı	Timuçin
Park 20 (P20)	D*v* Parkı	Talas
Park 21(21)	Ç*c*k Parkı	Talas

Tablo 1 incelendiğinde farklı semtlerde yer alan toplam 21 oyun parkına ait park adlarına ilişkin kodlar ve park isimlerine ilişkin dağılımların yer aldığı görülmektedir.

1.1. Verilerin Yorumlanması

Bu bölümde daha önce belirtilen araştırmanın amaçlarını yansıtan bulgulara yer verilerek, amaç kapsamında çocuk oyun alanlarının özellikleri, niteliklerini ölçülerek değerlendirilmiştir. Aşağıda çocuk oyun alanlarına ait ana ve alt tema dağılımlarına yer verilmiştir;

Şekil 1. *Çocuk Oyun Alanlarının Ana ve Alt Tema Dağılımları*

Şekil 1'de görüldüğü üzere araştırma grubundaki park alanların incelenmesi sonucu "çocuk oyun alanlarının özellikleri" ve "çocuk oyun alanlarının niteliği" olarak iki ayrı başlık sınıflandırılarak incelenmiş ve bu doğrultuda ana ve alt tema dağılımları oluşturulmuştur.

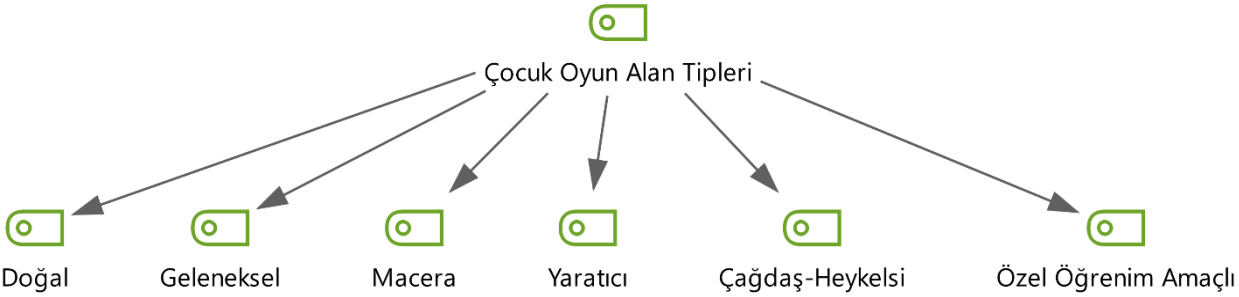
1.2. Çocuk Oyun Alanlarının Özellikleri

Araştırma grubundaki parklar, çocuk oyun alanlarının özellikleri incelenmek üzere "çocuk oyun tipleri", "oyun ekipman çeşitliliği", "yaş gruplarına göre uygunluğu", "spor oyun alanları", "doğal malzeme ile oyun imkânı" ve "çocuğa gelişim katkısı" olmak üzere altı temada incelenmiştir.

1.2.1. Çocuk Oyun Alan Tipleri

Araştırma grubundaki park alanlar, "oyun ekipman niteliği" bakımında incelemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda;

Şekil 2. *Çocuk Oyun Alan Tipleri Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 2'de araştırmada grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "Doğa, Geleneksel, Macera, Yaratıcı, Çağdaş ve Özel-Öğrenim Amaçlı" olmak üzere altı kod oluşturulmuştur.

Tablo 2. *Çocuk Oyun Alan Tipleri Temasının Kod Frekans Dağılımı*

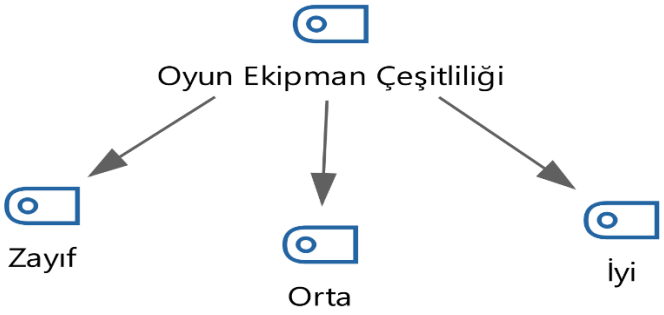
Kodlar	Frekanslar
Doğal	**15**
Geleneksel	**21**
Maceracı	**8**
Yaratıcı	**12**
Çağdaş	**8**
Özel Öğrenim Amaçlı	**0**

Tablo 2'de görüldüğü üzere çocuk oyun alanlarının öncelikli olarak geleneksel nitelikte oyun alanlarının (f=21) oluşturulduğu görülmektedir. Daha sonra doğal (f=15), yaratıcı (f=12) ve maceracı (f=8) çocuk oyun alanları yer almaktadır. İncelenen parklarda özel öğrenim amaçlı çocuk oyun alan örneklerine rastlanılmamıştır.

1.2.2. Oyun Ekipman Niteliği

Araştırma grubundaki park alanlarının "oyun ekipman niteliğine" göre inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda,

Şekil 3. *Oyun Ekipman Niteliği Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 3'te araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "zayıf, iyi ve orta" olmak üzere üç kod oluşturulmuştur.

Tablo 3. Oyun Ekipman Niteliği Temasının Kod Frekansı

Kodlar	Frekanslar

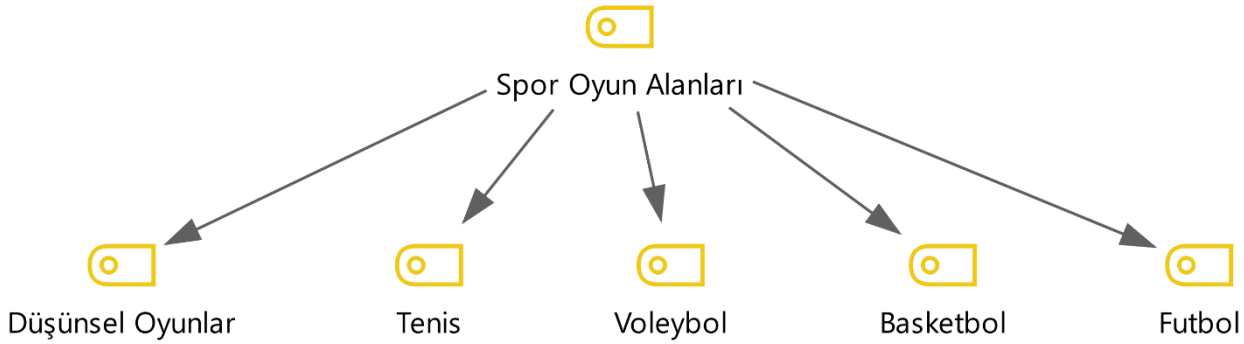
Zayıf	2
Orta	4
İyi	15

Tablo 3'te görüldüğü üzere oyun ekipmanlarının genel olarak niteliği iyi (f=15) olarak görülmektedir. Aynı zamanda çok oyun alanlarında oyun ekipman çeşitliliği bakımından zayıf olan parklarda bulunmaktadır.

1.2.3. Spor Oyun Alanları

Araştırma grubundaki park alanlarının "spor oyun alanlarının" türlerine göre inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda;

Şekil 4. *Spor Oyun Alanları Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 4'te araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "Düşünsel oyunlar, tenis, voleybol, basketbol, futbol" olmak üzere üç ana kod oluşturulmuştur.

Tablo 4. *Spor Oyun Alanları Temasının Kod Frekans Dağılımı*

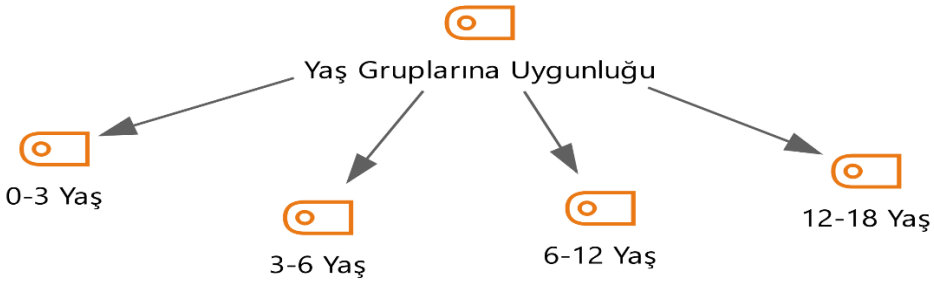
Kodlar	Frekanslar
Düşünsel Oyunlar	14
Tenis	0
Voleybol	2
Basketbol	6
Futbol	8

Tablo 4'te görüldüğü üzere daha çok düşünsel oyunlar(f=14)üzerine spor oyun alanlarının olduğu gülmektedir. Aynı zamanda futbol (f=8), basketbol(f=6) gibi spor oyun alanları da bulunmaktadır.

1.2.4. Yaş Gruplarına Uygunluğu

Araştırma grubundaki park alanlarının "yaş gruplarına göre uyguluğu" incelemesi yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda;

Şekil 5. *Yaş Gruplarına Göre Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 5'te araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "0-3 yaş, 3-6 yaş, 6-12 yaş, 12-18 yaş" olmak üzere üç ana kod oluşturulmuştur.

Tablo 5. *Yaş gruplarına Göre Temasının Kod Frekans Dağılımı*

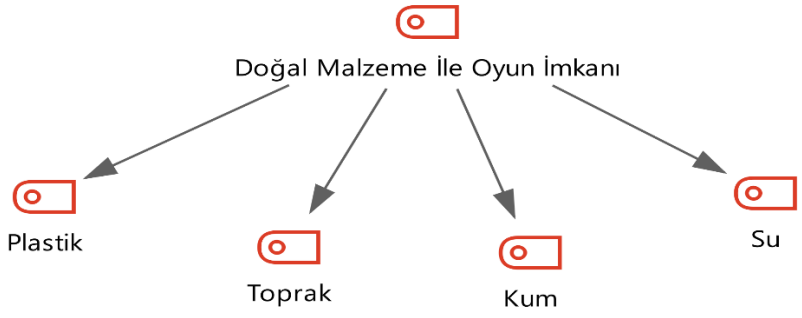
Kodlar	Frekanslar
0-3 Yaş	0
3-6 Yaş	14
6-12 Yaş	14
12-18 Yaş	18

Tablo 5'te görüldüğü üzere oyun parklarına yaş uygunluğu çok yönlü olduğu görülmektedir. Oyun alanları sadece belli yaş grubunda değil farklı yaşlardaki çocuklarında oynayabileceği oyun alanlarının oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Yaş gruplarına göre dağılımlar incelendiğinde 3-6 yaş ve 6-12 yaş aralığında (f=14) çocukları için tasarlanan oyun alanalarının eşit olduğu görülmektedir.

1.2.5. Doğal Malzeme ile Oyun İmkânı

Araştırma grubundaki park alanlarının "oyun ekipman niteliği" bakımından incelenmesi yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda,

Şekil 6. *Kullanılan Malzeme ile Oyun İmkânı Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 6'da araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "plastik, toprak, kum ve su" olmak üzere dört kod oluşturulmuştur.

Tablo 6. *Kullanılan Malzeme ile Oyun İmkânı Temasının Kod Frekans Dağılımı*

Kodlar	Frekanslar

Plastik	21
Toprak	0
Kum	0
Su	0

Tablo 6'da görüldüğü üzere çocuk oyun alanlarının kullanılan malzeme olarak plastik (f=21) kullanıldığı görülmektedir. Nitekim çocuk oyun alanlarındaki ekipmanların darbenin hızını kesecek yumuşak yüzeyler olması, çocukları korumak ve düşüşlerdeki ciddi yaralanmaları önlemek için standartlara uyulması önemlidir. Ancak doğal malzemelerin yer aldığı kum yüzeyler, doğal toprak alanları veya kum-talaş karışımı yüzeyler oyun alanları için ideal olmakla birlikte estetik görünüm açısından da uygun olduğu unutulmamalıdır (Yücel, 2005).

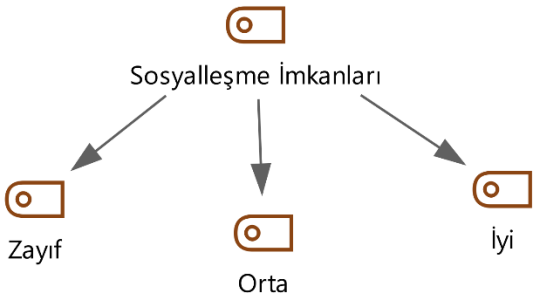
1.3. Çocuk Oyun Alanlarının Özellikleri

Araştırma grubundaki parklar, çocuk oyun alanlarının nitelikleri incelenmek üzere "sosyalleşme imkânları", "aktivite/kullanım fonksiyonları", "parka erişim/ulaşım", "park içi erişim/ulaşım", olmak üzere dört temada incelenmiştir.

1.3.1. Sosyalleşme İmkanları

Araştırma grubundaki park alanlarının "oyun ekipman niteliği nasıldır?" sorusuna göre inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda,

Şekil 7. *Sosyalleşme İmkanları Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 7'de araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "zayıf, iyi ve orta" olmak üzere üç kod oluşturulmuştur.

Tablo 7. *Sosyalleşme Temasının Kod Frekans Dağılımı*

Kodlar	Frekanslar
Zayıf	1
Orta	4
İyi	16

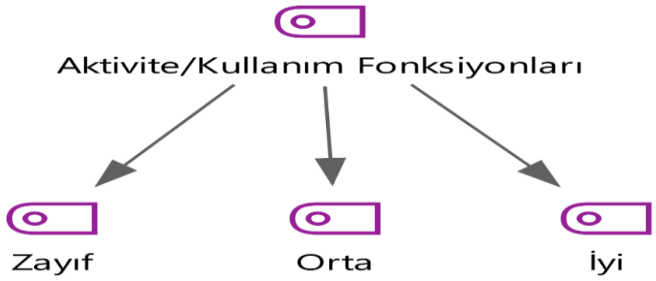
Tablo 7'de görüldüğü üzere oyun alanlarının sosyalleşme imkânları açısından iyi (f=16) nitelikte olduğu görülmektedir. Bu kapsamda incelenen oyun alanlarının neredeyse büyük

çoğunluğunun dolu olduğu bu sayeden farklı yaş gruplarından çocukların sosyalleşmesi yönünden destekleyici olduğu söylenebilir.

1.3.2. Aktivite Kullanım Fonksiyonları

Araştırma grubundaki park alanlarının "oyun ekipman niteliği nasıldır?" sorusuna göre inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda;

Şekil 8. *Aktivite/Kullanım Fonksiyonları Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 8'de araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "zayıf, iyi ve orta" olmak üzere üç kod oluşturulmuştur.

Tablo 8. *Aktivite/Kullanım fonksiyonları Kod Frekansı Dağılımı*

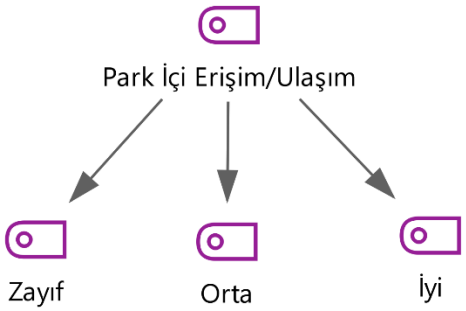
Kodlar	Frekanslar
Zayıf	0
Orta	8
İyi	13

Tablo 8'de görüldüğü üzere oyun alanlarının aktivite/kullanım fonksiyonları açısından iyi nitelikte olduğu görülmektedir.

1.3.3. Park İçi Erişim/Ulaşım

Araştırma grubundaki park alanlarının "oyun ekipman niteliği nasıldır?" sorusuna göre inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda

Şekil 9. *Park İçi Erişim/Ulaşım Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 9'da araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "zayıf, iyi ve orta" olmak üzere üç kod oluşturulmuştur.

Tablo 9. *Park içi Erişim/Ulaşım Kod Frekansa Dağılımı*

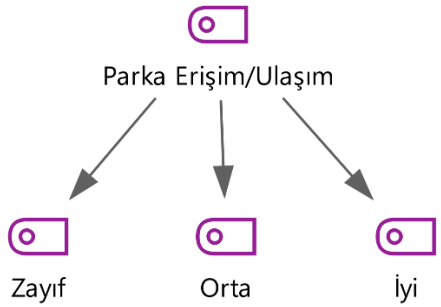
Kodlar	Frekanslar
Zayıf	0
Orta	6
İyi	15

Tablo 9'da görüldüğü üzere oyun alanlarının park içi erişim/ulaşım açısından iyi nitelikte olduğu görülmektedir.

1.3.4. Parka Erişim/Ulaşım

Araştırma grubundaki park alanlarının "oyun ekipman niteliği nasıldır?" sorusuna göre inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda;

Şekil 10. *Parka Erişim/Ulaşım Temasının Kod Dağılımı*

Şekil 10'da araştırma grubundaki parkların incelenmesi sonucunda "zayıf, iyi ve orta" olmak üzere üç kod oluşturulmuştur.

Tablo 10. *Parka Erişim/Ulaşım Temasının Kod Dağılım Frekansı*

Kodlar	Frekanslar
Zayıf	0
Orta	5
İyi	16

Tablo 10'da görüldüğü üzere parka erişim/ulaşım açısından iyi nitelikte olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Geleneksel ve çağdaş oyun alanları olarak iki ana başlıkta sınıflandırılan çocuk oyun alanları çağdaş oyun alanları kategorisinde; kendi tematik oyun (çevrebilimle ilgili, macera vb.) ve özel eğitim oyun alanları alt başlıklarına ayrılırken, geleneksel oyun alanlarında ise kas sistemini geliştirmeye yönelik aktivite gerçekleştirebilecekleri materyallerle donatılmış olması beklenir (salıncak, kaydırak vb.). Geleneksel tip oyun alanları çocukların kas sistemini geliştirme yönünden destekleyici olsa da ekipmanlar çok yönlü ve yaratıcı olmadığı gibi tek bir kullanıma

cevap verecek niteliktedir. Dahası tek tip kullanıma olanak sağladığı için yaratıcılığı teşvik etmez. Metal malzeme ve sert oyun ekipmanlarından dolayı çocukları için güvenli değildir. Bu tip oyun alanları bireysel oyunlar için elverişli değildir (Kuşluoğlu, 2013). Çağdaş oyun alanları özel olarak tasarlandığı, farklı malzemeler kullanılması nedeniyle maliyeti yüksek alanlar olması nedeniyle nadir olarak uygulanan alanlardır. Dahası kas geliştirici, aktivite temelli olmaları nedeniyle çocuklar bu tür ortamlardan çabuk sıkılabilirler. Sürekli olarak mimari ve peyzaj desteğine ihtiyaç duyulması yerel yönetimler tarafından tercih edilmesine neden olduğu bilinmektedir. Çalışmanızda da olduğu gibi bu gerekçeler ışığında daha çok geleneksel oyun alanları yerel yönetimler tarafından tercih edilmektedir.

Çocukların yaş, gelişim düzeyi, ilgi ve gereksinimlerine uygun olarak hazırlanmış oyun etkinlikleri ve oyun alanları çocukların sağlıklı gelişimini desteklemektedir (Durualp ve Aral, 2015; Kieff ve Casbergue, 2008). Çalışma kapsamında incelenen oyun alanlarının çocuklar için gerekli donanımlara sahip olduğu (kaydırak, oyun parkurları, salıncak, tırmanma bariyerleri vb.) çocukların sosyal gelişim başta olmak üzere diğer gelişim alanları içinde destekleyici nitelikte olduğu ifade edilebilir.

Fabrikasyon ekipmanların yerel yönetimler tarafından belirlenen standartlarla hazırlanıyor olması denetlenebilirlik nedeniyle daha güvenlidirler. Ekipmanlar üzerindeki bütün metaller paslanmaz çelik, galvanize çelikten imal edilmesi bağlantıların cıvatalarla sağlanması çocuğun sağlığını tehdit edecek riskleri minimal düzeye indirmektedir. Dahası oyun alanlarından kullanılan plastiklerin ultraviyole ışınlarına dirençli, geç ısınan türden olması, ahşap yapıların ise çürümeye karşı dirençli, kıymıklardan temizlenmiş, pürüzsüz yüzeye sahip olmalarının yanı sıra kenarları da yuvarlatılmış olması gerekmektedir. Ekipmanlar içerisinde yer alan her basamak 20 cm'den yüksek olması ve 30 cm derinliğinde, 60 cm genişliğinde olması beklenmektedir (Yücel, 2005). Bu kriterler dikkate alınarak yapılan değerlendirmeler sonrasında mevcut oyun alanlarının büyük bir çoğunluğunun niteliksel olarak (f=15) iyi tasarlandığı söylenebilir.

Çocukluk döneminde çocuklar çok hızlı bir şekilde öğrenirler. Bu dönemde oldukça meraklı olan çocuk için çevresindeki her şey yeni ve keşfedilmeye açık alanlardır. Çocuk oyun sırasında özgürleşerek, öğrenmeye hazır hale gelmektedir (Güven ve Askeskin, 2012; Sezer, 2010). Çocuklar bu yaşlarda hareket etmeye ve nesnelere dokunarak onu anlamaya oldukça heveslidirler. Oyun yoluyla hareket etme, duyularını kullanarak denemelerde bulunma ve düşünme ihtiyaçlarını karşılayabilirler. Doğumdan kısa bir süre sonra başlayan oyuna bağlı iletişim ve etkileşim (Eliason ve Jenkins, 2003; Levin ve Munsch, 2014; Napier ve Sharkey, 2004) çocuğun çeşitli beceriler geliştirmesine ve pekiştirmesine katkı sağlar. Bu nedenle her yaşa hitap eden oyun alanlarının kentlerde mevcudiyet göstermesi oldukça önemlidir.

6-12 yaş çocuklar için oyun aletleri; tırmanma, kayma, bacaklar ve eller ile asılma, suyla, çamurla veya kumla oynamak gibi aktivitelere olanak sağlamalıdır. Oyun aletleri; salıncaklar, tahterevalli, kaydırak, tırmanma aletleri, yatay merdivenler, halkalar, yatay barlar, atlı karınca, su havuzu olabilir. Ekipmanlar yakınlarındaki yapı, çit veya diğer ekipmanlardan en az 457cm uzağa yerleştirilmelidir (Yücel, 2005). Bu kriterler dikkate alınarak yapılan analizler sonrası bu yaş aralığında yer alan çocuklar için tasarlanan oyun alanlarının mevcut olduğu, içerisinde

farklı yaş gruplarına hitap eden oyun malzemelerinin de yer aldığı ancak kum, su, çamur vb. açıdan parkların yetersiz oldukları saptanmıştır.

Çocuklukta oyun oynama gereksinimi giderilmez ise, çocukluktan itibaren pek çok sorun oraya çıkabilir, çocuğun gelişimi de bu süreçten olumsuz etkilenebilir (Güven ve Askeskin, 2012; Sezer, 2010). Örneğin oyunla koşma, sıçrama, hareket etmeye yönelik fiziki güç gerektiren aktiviteler, çocukluk dönemi obezitesi için önleyici etkiye sahip olup, aynı zamanda solunum, sindirim sitemi ve dolaşım sisteminin düzenli çalışmasına katkı sağlamaktadır (Bekmezci ve Özkan, 2015). Bu nedenle çocuğun yaşadığı çevre özgürce oyun oynayamaya elverişli olmalıdır. Çocuk için oyun oynanan alan, bu alanda yer alan gerekli donatı malzemeleri onun gelişimini destekleyecek nitelikle dizayn edilmelidir. Erişilebilirlik ve güvenlik açısından kaliteli bir planlama ve tasarımın yapılması, oyun alanlarının sürdürülebilirliği için oyun alanlarının güvenliğinin, bakımının yerel yönetimler tarafından desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aktan Acar, E. (2020). Erken çocukluk eğitimi mozaiği: Büyük düşünceler/fikirler, modeller ve yaklaşımlar. Ankara: Nobel Yayınevi.

Aksoy, Y. (2011). Çocuk Oyun Alanları Üzerine Bir Araştırma İstanbul, Isparta, Eskişehir, Erzurum, Kayseri, Ankara, Zonguldak ve Trabzon İlleri Örneği, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 3(6), 82-106.

Ayan S. ve Memiş U. (2012). Erken çocukluk döneminde oyun. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi,* 14(2), 143-149.

Bekmezci, H. ve Özkan, H. (2015). Oyun ve oyuncağın çocuk sağlığına etkisi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi*, *5*(2), 81-87.

Çakmak A. ve Elibol F. (2015). Çocuk ve Oyun (3. Baskı). Ankara: Vize Yayıncılık.

Durualp E. ve Aral N. (2015). Oyunun Gelişimi ve Türleri. Okul Öncesi Eğitimde Oyun içinde (s.: 31-54),(Ed. Aksoy B.). Ankara: Hedef Yayıncılık

Elıason C. ve Jenkıns L. (2003). A Practical Guide to Early Childhood Curriculum, New Jersey: Pearson Education.

Güven G. ve Azkeskin K. (2012). Erken Çocukluk Eğitimi ve Okulöncesi Eğitim. Erken Çocukluk Eğitimi içinde (s.: 2-50.), Ed. Diken İ., Ankara: Pegem Akademi,

Karakuzu, E. ve Aksu, G. A. (2022). Çocuk Dostu Kent Kavramının Çocuk–Oyun–Mekan İlişkileri ve Paydaşlar Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Dergisi*, *4*(2), 147-156.

Kıeff Ej. ve Casbergue Mr. (2000). Play Learning and Teaching. İntegrating Play in to Preschooland Primary Programs. Usa: Ally And Bacon.

Levın Le. ve Munch J (2014). Child Development: an Activite Learning Approach, Canada: Sage.

Kuşuluoğlu, D. D. (2013). İstanbul Kadıköy ilçesindeki çocuk oyun alanlarının nitel ve nicel açıdan değerlendirilmesi.

Napıer N. ve Sharkey A. (2004). Play. Child hood Studies an Introduction in (pp.149-152), Ed.: Wyse, D. Oxford: Blackwell.

Pekşen Akça, R. (2022). Çocuğun Yaşamında Sanat. Çocuğu Tanıma Teknikleri (0-18 yaş Gelişimsel Yaklaşım) içinde (Ed. Akay, R.). Efe Akademi: İstanbul.

Sezer, C. (2010). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirmeyi Kullanma Düzeylerinin Belirlenmesi. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Uysal, A. B. (2015). Çocuk Oyun Alanlarının Geliştirilmesinde Bir Yerel Katılım Deneyimi. *Megaron*, *10*(3).

Yalçın, F. ve Erden, F. T. (2022). Erken çocukluk eğitimi kurumlarının dış mekânları üzerine bir derleme: tasarım ve değerlendirme. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *55*(1), 263-312.

Yücel, G. F. (2005). Çocuk Oyun Alanları Tasarımı. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, *55*(2), 99-110.

BİʼSET DÖNEMİ ROMA SASANİ SAVAŞI

KURʼÂNʼDA İFÂDE EDİLEN "MÜMİNLERİN SEVİNCİ" ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Doç. Dr. Halit BOZ
Ardahan Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
halitboz@ardahan.edu.tr - Orcid: 0000-0003-4480-3166

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim ABDULLAH
Ardahan Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi
Dr.halim40@gmail.com - Orcid: 0000-0002-5298-9741

BİʼSET DÖNEMİ ROMA SASANİ SAVAŞI
Kurʼânʼda ifâde edilen "müminlerin sevinci" üzerine değerlendirmeler

Özet
Hazret-i Peygamber yaklaşık olarak otuz ila altmış yaşları arasındayken Doğu Roma ve Sasani İmparatorlukları arasında bir dizi savaş süregelmiş (602–628), Doğu Romaʼnın galibiyetiyle bu süreç sonlanmıştır. Konunun Kurʼânʼda ele alınması ve buna binaen sahâbîler ve müşrikler arasında hararetli tartışma konularından birini teşkil etmesi, özel bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada üstünde durulmak istenen şey, "… o gün Müslümanlar sevinirler…" ifadesinin algılanış şekli ile toplum ve inanç psikolojisi üzerindeki etkileridir. Çalışmanın ikinci hedefi; Müslümanların insancıl bakış açısına göre dünya milletleri "icâbet ümmeti" ve "davet ümmeti" diye tasnif edilmişken dönemin çok büyük bir toplumunu yekten sevimsiz hale düşüren bir söylemin Kurʼânʼda ifade edilmesi mümkün müdür veya bu durumda İslam öğretisine ve akla en uygun cevap ne olmalıdır?, sorusuna bazı cevaplar üretmek ve bunları tartışmaktır. Tefsîr kaynaklarında siyaset bilincinin izini sürmek çalışmanın bir diğer hedefi olmuştur. Cevapların oluşturulmasında doğrudan Kurʼân ayetleri yanında müfessir görüşlerinden, Türkçe ve İngilizce meâllerde yer alan açıklamalardan faydalanılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Kurʼân, Belagat, Roma, Sasani, Mucize.

İlgili Kurʼân Âyeti:
Bahsi geçen olay Kurʼân-ı Kerîmʼde şöyle anlatılmaktadır:
الٓمٓ . غُلِبَتِ الرُّومُۙ. فِيٓ اَدۡنَى الۡاَرۡضِ وَهُمۡ مِنۡ بَعۡدِ غَلَبِهِمۡ سَيَغۡلِبُونَۙ . فِي بِضۡعِ سِنِينَۜ لِلّٰهِ الۡاَمۡرُ مِنۡ قَبۡلُ وَمِنۡ بَعۡدُۜ وَيَوۡمَئِذٖ يَفۡرَحُ الۡمُؤۡمِنُونَۙ . بِنَصۡرِ اللّٰهِۜ يَنۡصُرُ مَنۡ يَشَآءُۜ وَهُوَ الۡعَزِيزُ الرَّحِيمُ . وَعۡدَ اللّٰهِۜ لَا يُخۡلِفُ اللّٰهُ وَعۡدَهُۥ وَلٰكِنَّ اَكۡثَرَ النَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ .
"1. Elif Lâm Mîm. Roma mağlup oldu. 2. En yakın yerde… Ve onlar yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir. 3. Birkaç yıl içinde… Önce de, sonra da emir Allah'ındır ve o gün mü'minler sevinecektir. 4. Allah'ın zafer yardımıyla… Allah, dilediğine yardım eder. O, mutlak güç sahibidir, merhameti engin olandır. 5. Allah'ın va'di olarak... Allah va'dinden dönmez ve fakat insanların çoğu bilmezler."[306]
(Yukarıdaki meal konunun daha iyi anlaşılması için ayet ayırımına uygun olarak düzenlenmeye çalışılmıştır.)

[306] er-Rûm, 30/1-6.

Âyette dikkat çeken lafzî yapılar:

Kur'ân-ı Kerîm'de bir defa geçen *"Rûm"* kelimesi Roma Devleti veya Romalılar anlamıyla bu sûreye isim olmuştur. Kur'ân'ın diğer devletlere ancak liderleri veya önemli şehirleri bağlamında değindiği dikkate alınırsa "Roma"ya atfedilen önem bu kullanımla tebarüz etmektedir. Ayetin baş kısmında ilgili kelimenin fiili dişil-tekil kalıpta, hemen takip eden ayette ise eril-çoğul kalıpta kullanılmıştır. Bu durum yenilgi ve zaferin sebeplerine atfedilebilir. Savaşın iki tarafından biri olan Sasani Devletinin ismen zikredilmemesi genel anlamda Kur'ân'ın ulus ve devlet adlarını ancak zorunlu hallerde zikretmesine bağlanabilir. Bununla birlikte ayetler; "Sasaniler yendi ileride yenileceklerdir", şeklinde de olabilirdi. Bunun yerine *"Roma yenildi ileride yeneceklerdir"*, yapısının seçilmesi, yukarıda belirttiğimiz Roma'nın İslam'ın asli rakibi olmasına bağlanabilir.[307] Nitekim Sasani devletinin çocukları ileride müslüman olup "irfan" dünyasına büyük katkılar sunacaklardır. *"Edne'l-arz"* ibaresi Şam bölgesinin Arap yarımadasına en yakın ve irtifa bakımından alçak arazileri ifade eder. Bazı müfessirler özellikle bu yerin "Ezri'ât" olduğunu belirtirler.[308] Ayrıca söz konusu *"edne'l-arz"* ifadesinin cümle itibarıyla önceki ayetle bulunması gerekirken bir sonraki ayete taşınması çift yönlü bir bağı, yani yenilgi ve zafer mekânların aynılığını akla getirmektedir. Düşülen yerden kalkılır, deyiminde ifade edildiği gibi ilgili ibarenin konumu Kur'ân'da işaret edilen Roma'nın mağlubiyet ve zaferinin aynı coğrafyada gerçekleşeceğine güçlü bir işaret olarak kabul edilebilir. Belli bir süreden sonra Roma'nın zafer kazanacağı *"fî"* edatıyla yani "belli bir süre içinde" anlamıyla ifade edilmiştir. Bu durum büyük ve nihâî galibiyetin belli bir süre devam eden parçalı galibiyetlerden sonra geleceğini anlatmaktadır. *"Yevmeizin (o gün)"* ifadesini iki şekilde anlamak mümkündür: Bizzat o gün veya o günlerde, o zamanlarda. Her iki ihtimali de değerlendirirken dönemin şartlarında haberlerin yayılma hızını dikkate almak gerekir. Bir güne bu haberin gelmesi pek mümkün gözükmediği için bizzat o gün olsa bile daha sonraki değerlendirmelerde günlerin örtüştüğü hesabı öne çıkarılmış olabileceği gibi, daha geniş bir zaman dilimi de kastedilmiş olabilir. "Ferah" kelimesi asıl itibarla gönül ferahlığını içeren bir sevinçtir. Dolayısıyla burada; en son halkası yirmi altı yıl süren bir dizi savaş sonucunda her iki tarafın da zayıflaması ve İslam ordularının güzergâhlarının temizlenmesi ayette belirtilen sevincin ana sebebi olmalıdır. Konuyla ilgili diğer dilsel yapılara yeri geldiğinde değinilecektir.

Tartışma Konusu:

Doğu Roma İmparatorluğunun Sasani İmparatorluğu karşısındaki zaferine Müslümanların sevindiğini ifade etmek, eksik ve bu eksiklik sebebiyle yanlış anlaşılmaya neden olabilecek bir anlatım değil midir? Meselenin ayrıntısı üç eleştirel soruyla dile getirilebilir: 1. Hristiyan olmaları dışında Bizans'ın galibiyetine sevinilecek bir durum var mıdır? Örneğin dönemin Bizans'ı dönemin Sasani'sinden daha mı adildir? 2. Müslümanlar daha sonra savaşacakları bir devlete (Roma'ya) tarafgir olmakla açık bir yanılgı içinde olmuş olmamışlar mıdır? 3. Gelecekte bu iki devlet tebaası arasında İslâm'ı din olarak kabul edecek cephe en çok Sasani cephesiyken bu tarz bir sevinç onların daha sonra İslâm'ı kabulünü zorlaştırıcı olumsuz psikolojik bir etken oluşturacak nitelikte değil midir?

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Kur'ân'ın bahsettiği konu, tek başına Roma galibiyeti değil, zaman sürecinde o günkü dünyanın egemen-zorba iki imparatorluğunun birbirlerini sırayla yenerek veya birbirlerine sırayla yenilerek zayıflamalarıydı. Böylece Müslümanlar ve hatta tüm bölge halkları yaşadıkları zorlu atmosferde baskıcı devletlerin tahakkümünden kurtulmuş oluyorlardı. Nitekim halifeler dönemindeki futûhâtta bunun etkisi göz ardı edilemez. *"... Başlangıçta ve sonuçta emir yalnızca Allâh'ındır..."* ifadesi, bu süreci anlatır. *"...O gün*

[307] Not: Her ne kadar kıraatlerin ittifakı bulunsa da ilgili ayetlerde geçen galibiyyet-mağlubiyyet fiilleri ve masdarı gramer ve anlam olarak çift okumaya elverişlidir ki bu husus Taberi'den başlayarak dile getirilmiştir. Şu halde söz konusu ikincil okuma şekilleri ahir zamana taalluk eden meselelerden midir? (bu ihtimal olamaz, gerekçe dilsel)

[308] ibn Cerir Taberi, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l- Kur'an = Taberi tefsiri* (mısır: mektebetul hancı, 1968), 14-108.

mü'minler sevinirler…" ifadesinde de aynı düşünceler baki kalmakla birlikte ikinci bir anlam tezahür eder. Roma galibiyet haberinin tam olayın gerçekleştiği gün Müslümanlara ulaşması söz konusu olamayacağı için ayetin bu kısmında bahsedilen şey ikinci bir tarihi mucizedir: Büyük ihtimalle Roma galibiyetiyle aynı mahiyette Müslümanların Arap müşriklere karşı zaferi. Bu ise bir ihtimalle aynı tarihlerde Arap müşriklerin Medine muhasarasının dağılmasıdır. Naklettiğimiz her iki yorum da o günün Sasani, bugünün İran tebaasını psikolojik olarak rahatlatan bir içeriktedir. Çünkü mesele bir ırk meselesi değil haksızlığa karşı hakkın mücadelesidir ve bu hususta bütün adiller kardeştir, bütün mazlumlar zalimlere karşı aynı saftadır ve kol koladır. Konuyla ilgili kaynaklarda aktarılan pek çok rivayet, hüküm inşa edecek güce sahip olmadığından[309] değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Konumuzun başka bir ayrıntısı *"… bid'î sinîne…"* tabirinde aranabilir. Âyetteki *"bid'"* üçten dokuz'a-on'a kadar olan sayıları ifade eder. Burada akla gelen soru sürenin niçin bu sayıyla ifade edildiğidir. Bazı rivayetler söz konusu sürenin başlangıçta üç veya beş gibi algılandığını ancak Hz. Peygamber tarafından yedi veya dokuz olarak tashih edildiğini anlatır.[310] Rivayetlerin bir kısmının söz konusu tashihin beş yıl veya yaklaşık süre dolduktan sonra Hz. Peygamber tarafından haber alınarak yapıldığı yönündedir. Daha sonra sayısı "yüz"e çıkarılacak söz konusu bahisleşme bu itibarla ciddi tenkide muhataptır. Zira dünya tarihini şekillendiren ve tüm toplum tarafından bilinen söz konusu hadiselerin Hz. Peygamber tarafından bilinmemesi ve Kur'ân'ın beyanları sebebiyle ashabını müşrikler karşısında hakir duruma düşürecek bir bilgiden haberdar olmaması[311] mümkün değildir. Dolayısıyla söz konusu rivayetler, üzerlerine inanç ve hüküm inşa edilecek, dikkate alınacak türden değildirler.

Meselenin itikâdî cevap boyutunu bir tarafa bırakıp tarih esaslı cevap denemesinde şunlar söylenebilir: Söz konusu ifade hem süreç ve hem de sonuçla ilgilidir. Daha açık ifadeyle; kesin galibiyete giden yol bu zaman diliminde gerçekleşecek olaylar dizisine bağlıdır.[312] Ayetteki dilsel yapılara müracaat edilirse *"galebhim"* kelimesi dikkat çeker. Çünkü rahatça kurulabilecek olası cümle formları bırakılarak içinde *"galebihim…"* yapısını barındıracak bir tanzim ancak Bizans galibiyetlerinin bir süreç içinde gerçekleşeceğine işaret etmektedir. Meseleyi *"… o gün müminler sevinirler…"* kısmıyla birlikte değerlendirirsek, devletlerarası savaş ile müslüman-müşrik savaşları arasında bir paralellik gözlemlenebilir mi? Bu sorunun cevabını test etmek için her iki boyuttaki süreçleri karşılaştırmak gerekir. 614'te Kudüs Sasaniler tarafından işgal edilmiştir. 624'te Bedir Zaferi elde edilmiştir ki bazı tarihçi ve müfessirlere göre ayette ifade dilen "ferah günü" bu gündür[313]. Kanaatimizce bu görüş doğru değildir. Zira 622 yılında Roma karşı taarruzları başlamış ancak 626 yılında İstanbul Sasaniler tarafından kuşatılmıştır. Bu başarısız harekât Sasaninin gerilemesini hızlandırmış, 627 yılında sonlarını getirecek olan Ninova bozgununu yaşamışlardır. Aynı yıl Müslümanlar Hendek muhasarasını boşa çıkararak "ferah" bulmuşlardır. 628 yılında Sasani'nin mağlubiyeti coğrafyanın kılcal alanlarında bile tescillenmiştir. İslam cephesinde aynı yıl galibiyet vesikası hükmünde Hudeybiye anlaşması karar altına alınmıştır. Nitekim bazı kaynaklar ayette bahsi geçen günün bu gün olduğunu kaydederler.[314] Yine aynı yıl Kudüs esaretten kurtarılarak Sasanilere geçen kutsal emanetler geri verilmiştir. Bu itibarla Hudeybiye ile Mekke

[309] Örneğin Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen şu cümle: "…أفرحتم بظهور إخوانكم علـى إخواننا؟…" taberi.

[310] Zemahşeri, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşaf an hakaikı gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fî vücuhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2015), 3-85. veTaberi, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l- Kur'an = Taberi tefsiri*, 14-109.

[311] Ebu'l-Fida İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani-l-azim*, ed. Ahmed Ebu Mülhim (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye., 1998), 6-203. Ve Taberi, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l- Kur'an = Taberi tefsiri*, 14-109.

[312] İlgili âyetlerdeki "yenildiler" ve "yenecekler" ifadeleri arasında dokuz kelimenin bulunması bir tür işaret olabilir.

[313] Fahrettin er-Razi, *Mefatih'ul GAYB= Tefsırı er-Razi* (Beyrut: Daru İhyaı't- Turası'l-Arabi, 1420), 5-311..

[314] Taberi, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l- Kur'an = Taberi tefsiri*, 8-92.

Müslümanlara açılmış ve takip eden sene hac başlamıştır. Roma-Bizans savaşı ile İslam'ın gelişmesi arasındaki kesişim noktalarından biri de, Medine dönemindeki adıyla Ezriât'a günümüzdeki adıyla Der'â'ya gitmek zorunda kalan Yahudilerin bahse konu savaşın sonlarında Bizans tarafından tecziye edilmeleridir.

Meselenin ayrıntıları ne olursa olsun Kur'ân'ın haber vermesini takip eden on yılda dünya dengeleri tamamen değişmiş ve zamanın en büyük iki devleti büyük kayıplardan sonra zayıflamışlardı. Bu süreçte İslam, Medine dönemini yaşamış ve bu on yıllık süreçte haklı gerekçelerle Bizans üstüne ordu gönderecek güce ulaşmıştır. Bu iki yönlü değişim Kur'ân'ın hulaseten belirttiği husustur.

Zamanın iki zorba devletinin zayıflamasına değil de yalnızca Roma'nın galibiyetine odaklanan sevinç anlayışını[315] yalnızca Roma'nın ehl-i kitap olmalarına bağlamak hem Kur'ânî anlatıma hem de tarihi gerçeklere uygun değildir. Zira Roma'nın Hristiyanlığı paganlaşmaya ittiği, Mecûsîlğin ise Zerdüştlüğün bir şekli olduğu malumdur. Kur'ân Hacc sûresinin on yedinci ayetinde Mecûsileri müşrik tasnifi içinde değil Yahudi, Sabiî ve Hristiyanlarla birlikte anmaktadır. Âyetin üç "ellezî" ile başlayan kısımları bu tasnifin en belirgin lafzî özelliğidir. Buna göre Mecûsîlerin ehl-i kitap arasında değerlendirilmesi daha makuldür. İlgili rivayetler ve özellikle ehl-i sünnet dünyası teorik olarak Mecîsileri ehl-i kitap kabul etmeseler bile işin pratiğinde en önemli husus İslam devletinin güçlü olduğu dönemde Mecûsilerden "cizye" alınmasıdır. Çünkü cizye karşı tarafın ehl-i kitap olarak tanınmasının en önemli belirtecidir. Konuyla ilgili görüşlerden öne çıkanlar dipnotta verilmiştir.[316]

Bununla birlikte Hristiyanların diğer dinlere oranla İslâm'a daha yakın oluşu Kur'ânî bir hakikattır.

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ اَشْرَكُوا۟ ۖ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِّلَّذِينَ اٰمَنُوا الَّذِينَ قَالُوٓا اِنَّا نَصَارٰى ۚ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا وَاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ

---

[315] Konunun Roma'nın ehl-i kitap olması çerçevesinde değerlendiren rivayetler için örnek olarak bkz. Taberi

[316] Mecûsilerin ehl-i kitap olabilme durumu: Konuyu genel hatlarıyla özetleyen Remzi Kaya şunları kaydetmektedir: Râzî (ö. 606/1209) Mecûsîlerin âlimlerini Ehl-i Kitap olarak değerlendirirken, halkı aynı terime dahil etmez. (Râzî, Tefsir, XXXII/40; Bk. VII/227.).

Cassâs (ö. 370/980) ise, farklı düşünür.(Cassâs, Ali er-Râzî, Ahkâmu'l-Kur'ân, III/327.).

Hz. Peygamber'in; "Mecûsîlere Ehl-i Kitap muamelesi yapınız" dediği rivayet edilmektedir. (Muvatta', I/278. Hamîdullah, Vesâik, s. 150.) Ancak kestiklerinin yenmesi ve hanımlarıyla evlilik yasaklanmıştır. (Hamîdullah, Vesâik, s. 150.)

Hz. Ali, Mecûsîleri Ehl-i Kitap kabul eder. Fakat şirkleri sebebiyle kestiklerinin yenmesi, evlilikte iffete önem vermedikleri için hanımlarıyla evliliğe cevaz vermez. (Ebû Yûsuf, Kitâbü'l-Harâc, s. 140-141.)

İmam Şâfiî Hz. Ali'den gelen nakle dayanarak onları Ehl-i Kitap kabul etmektedir. (Şâfiî, Üm, IV/158.)

Şehristânî de onların durumunu şüpheli olarak değerlendirir. (Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, II/13.)

Yukarıda verilen bilgiler ve Ehl-i Kitap'ın nitelikleri açısında konuya baktığımızda onları siyasi açıdan Ehl-i Kitap kabul etmemiz mümkündür. Dolayısıyla onlar cizye ve vergi hususunda Ehl-i Kitap kabul edilmekte, besmele çekmedikleri için kestiklerinin yenmesi ve İslâm'ın istediği aile mefhumu olmadığı için hanımlarıyla evlilik yasak edilmektedir."

Kanatimize göre Hacc sûresi 17. Âyet bağlamda değindiğimiz tasnifin ve dilsel verinin ayrıntısı yukarıdaki görüşün tutarlılığına işaret etmektedir. Mecûsilerin Yahudi, Sabiî ve Hristiyanlarla birlikte ve ancak en son sırada zikredilmesi ortaya çıkış zamanı itibarıyladır. Mecûsiliğin Zerdüştlüğün muharref hâli olduğu ve Kur'ân'ın buna işaret etmesi hasebiyle zaman tertibi esas alınmış olabilir. Bununla birlikte âyetin üst tertibindeki dizim; iman, ehl-i kitap, şirk formunda düzenlendiğinden ehl-i kitabın da kendi içinde aynı formda düzenlendiğini söylemek mümkündür. Buna göre Mecûsiler ehl-i kitap içinde şirk kategorisine en yakın zümreyi teşkil etmektedirler ki, kaynaklarımızdaki görüşler ve yerleri hakkındaki tartışmalar bunu desteklemektedir. Mâide suresi seksen ikinci âyetinde Müslümanlara en fazla düşmanlık yapan kesimin Yahudiler ve müşrikler en yakın cephesinin ise Hristiyanlar olduğu kaydedilmiştir. Dolayısıyla bir fazilet tercihine dayalı sıralama çok tutarlı gelmemektedir. Meseleye bu yönden de bakınca Hac suresindeki tertibin zaman veya vahiy kaynağına yakınlık zaman itibarıyla yakınlık itibarına dayandığı söylenebilir.

"Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da, "Biz hıristiyanız" diyenler olduğunu göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar."[317]

Ayrıca tüm müşriklerin Sasanileri desteklediği tarihi gerçekleri yansıtmaz. Çünkü o zamanki müşriklerin bir kısmı Roma imparatorluğunu desteklemeydi. Aynı şeyler ehl-i kitap için söz konusudur. İlgili savaşta Hristiyanlar Roma İmparatorluğu tarafında yer alırken yine ehl-i kitaptan olan Yahudiler Sasani cephesinde yer almışlardır. Hatta benzer bölünmüşlük Türkler için de söz konusudur. Batı Göktürkler/Hazarlar Roma tarafında, Avarlar ise Sasani cephesinde yer almışlardır. Hâsılı mesele ne inanç ne de destekçiler anlamında tam anlamıyla bir ehl-i kitap putperest savaşı değildir.

Konunun bir diğer bağlantı noktası da İslam ordularının Hz. Peygamber ve Halifeler döneminde Bizans ve Sasani İmparatorluklarıyla yaptıkları savaşlardır. Hz. Peygamber'in hem Bizans'a hem de Sasani'ye gönderdiği farklı düzeylerdeki (krallık-valilik) mektuplar[318] Bizans-Sasani Savaşı'nın son demlerine ve İslam-Bizans/Sasani savaşlarının öncelerine rastlamaktadır. Nitekim Bizans'a bağlı Busrâ vâlisinin Hz. Peygamber'in elçisini öldürmesi üzerine, 629 yılında İslam ordusuyla Bizans arasındaki Mute; Hz. Ebû Bekir döneminde 634 yılında Bizans-Sasani ittifakıyla Firaz ve Hz. Ömer döneminde 638 yılında Kadisiye savaşları yapılmıştır. Şu halde mesele Roma destekçiliği değil adaletten uzak yönetimlerin tamamının karşısında olmaktır. Ve düşmanların birbirileriyle zayıflatılması veya bu yönden istek duymak dünya siyaseti açısından realiteye en uygun olandır.

1. Roma Hristiyan-Pagan bir devletti. Sâsânîler de ehl-i kitap olarak kabul edilebilirler.
2. Bu savaşın tarafları ve destekçileri incelendiğinde durumun sanıldığı gibi homojen olmadığı, bazı müşrik kabilelerinin ve bazı ehl-i kitap mensuplarının Sasanileri desteklediği görülecektir.
3. İslam orduları Hz. Peygamber ve halifeler döneminden başlamak üzere hem Roma hem de Sasani devletleriyle savaşmışlardır.

Yukarıdaki gerekçelere dayanarak Kur'ân'da bahsedilen Bizans-Sasani savaşı bir ehl-i kitap-pagan savaşına indirgenecek yapıda değildir ve o dönemdeki Müslümanların kayıtsız bir şekilde Roma destekçisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Dünya siyaseti gereği zorba düşmanlarının birbirlerini zayıflatmaları için sınırlı süreler ve sınırlı şartlarda Müslümanların bir tarafın galibiyetini arzu etmeleri mümkün olmakla birlikte bu daimi tarafgirlik anlamına asla gelemez.

SONUÇ:

Bi'set dönemi Roma-Sasani Savaşı, müminlerin sevinci açısından oldukça önemli bir olaydır. Bu savaş, müminlerin imanlarını güçlendirmiş, onları bir araya getirmiş ve İslam'ın yayılmasına katkı sağlamıştır. Kur'an'da yer alan ayetler de bu savaşı ve müminlerin sevincini destekler niteliktedir.

Bi'set dönemi Roma-Sasani Savaşı" ve Kur'an-ı Kerim'de bu savaşla ilgili noktalarda ayetler üzerine yapılan değerlendirmeler, tarihî ve teolojik açıdan oldukça anlamlıdır. Bi'set Dönemi Roma-Sasani Savaşı ve Müminlerin Sevinci** Bi'set dönemi Roma İmparatorluğu ve Sasani İmparatorluğu arasında geçen mücadele, özellikle 613-622 yılları arasında şiddetlenen savaşlarla tarihe geçmiştir. Bu süreçte, Sasaniler Doğu Roma (Bizans) karşılaşmalarında büyük zaferler elde edilmiş, Kudüs dahilinde birçok kutsal yer işgali yaşanmıştır. Roma'nın ortaya çıkan bu yenilgiler, bölgedeki Hıristiyanlığı temsil eden Bizans ile Zerdüştlüğü temsil eden Sasaniler arasında dini ve politik gerilimlere de derinlik kazandırılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de Rum Suresinin ilk ayetleri bu tarihî olaya işaret eder: "Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip gelecekler. Eninde

[317] El-Mâide, 5/82.
[318] Buhari, *Sahihi Buhari* (Mısır: Bulak, 1311), 6-114.

sonunda Allah'ın dediği olur. O gün müminler Allah'ın yardımı sebebiyle sevinecekler. O dilediğini muzaffer kılar. O çok güçlüdür, engin merhamet sahibidir"[319] Bu ayetlerde, Roma'nın yenilgisinin ardından birkaç yıl içinde galip müjdesi müjdelenmiş ve bu zaferin müminler için bir sevinç olayının olacağı belirtilmiştir.

KAYNAKÇA

Buhari. *Sahihi Buhari*. 9 Cilt. Mısır: Bulak, 1311.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida. *Tefsiru'l-Kur'ani-l-azim*. ed. Ahmed Ebu Mülhim. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye., 1998.

Razi, Fahrettin er-. *Mefatih'ul GAYB= Tefsırı er-Razi*. 32 Cilt. Beyrut: Daru İhyaı't- Turası'l-Arabi, 2. Basım, 1420.

Taberi, ibn Cerir. *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l- Kur'an = Taberi tefsiri*. 18 Cilt. mısır: mektebetul hancı, 1968.

Zemahşeri, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşaf an hakaikı gavamizi't-tenzil ve uyuni'l-ekavil fi vücuhi't-te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2015.

"Rûm Suresi 2-6. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı". Erişim 05 Aralık 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/R%C3%BBm-suresi/3411/2-6-ayet-tefsiri

[319] "Rûm Suresi 2-6. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri BaşKanlığı" (Erişim 05 Aralık 2024).

KUR'AN'DA KİNAYE SANATI

Doç. Dr. Halit BOZ

Ardahan Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

halitboz@ardahan.edu.tr - Orcid: 0000-0003-4480-3166

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim ABDULLAH

Ardahan Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi

Dr.halim40@gmail.com - Orcid: 0000-0002-5298-9741

ÖZET

Kinaye, bir ifadenin hem gerçek hem de mecaz anlamlarını taşıyan çok yönlü bir anlatım tarzıdır. Arap edebiyatında derin köklere sahip olan bu sanat, Kur'an'da muhteşem bir estetik ve anlam katmanından oluşur. Kur'an'ın edebi gelişimini inceleyen çalışan bir okuyucu, Kinayenin incelikleriyle karşılaştığında, ayetlerin bazen tek bir ifadeyle birden çok manayı nasıl taşıdığını fark eder. Bu, Kur'an'ın hem lafzının hem de manasının mucizevi yönlerinden biridir.

Bu araştımadaki amacımız, Kur'an'ın edebi sanatları arasında önemli bir yer tutan kinaye sanatını ayrıntılı bir şekilde ele almak ve bu sanatın ilahi mesajlarını nasıl daha derin ve etkili kıldığını ortaya koymaktır. Kur'an-ı Kerim insana, akıllı, akıl ve ruhla birlikte harekete geçiren bir hitap tarzı sunar. Kinaye, bu hitap tarzının en etkili yöntemlerinden biridir. Zira Kinaye, okuyucuya hem düşünme alanını açar hem de derin anlamlara ulaşmasını sağlar.

Kur'an'ın kinayeye başvurduğu yerdeki hikmetleri bulunabilir, sadece lafzi dolaşımın akışları geçişle kalır; aynı zamanda manevi ve yapısal özelliklerin ayrıntılarına yardımcı olur. Mesela Kur'an'da cennet ve cehennem tasvirlerinde kullanılan kinayeler, soyut kavramların insanın zihninde somut bir şekilde canlanmasını sağlar. Benzer şekilde, peygamber kıssalarında ve toplumsal ilkelerde aktarılan kinâye sanatları, okuyucunun üzerinde düşündüğü metne duygusal bir bağ kurma ve mesajı daha etkili bir şekilde özelliklerini temin eder.

Bu çalışmada, Kinaye sanatını sadece teorik birliklerle ele almakla yetinmeyeceğiz. Kur'an ayetlerinden somut örnekler sunarak, Kinayenin ilahi tebliğlerinde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymaya standart. Ayrıca bu sanatın edebi ve teolojik açıdan neden bu kadar güçlü bir araç olduğunu da açıklayacağız. Okuyucuların hem Kur'an-ı Kerim'in edebi bakış açısına hayranlığını duymasını hem de bu edebi özelliklerin ruhununa nasıl dokunduğunu anlamayı hedefliyoruz.

Son olarak, Kur'an'ı daha iyi anlamak isteyen tüm okuyuculara yararlı olmasını umuyoruz. Zira Kur'an'ı anlamak, onun sadece zahiri manası değil, aynı zamanda onun manevi derinliklerini idrak etmekle mümkündür. Edebi stillerinin içeriği de bu idrakin yollarından biridir.

Bu çalışmayı hazırlarken faydalandığımız kaynaklar arasında arap şiirlerinin yanında, belagat kitapları ve modern edebiyat incelemeleri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler : Kur'an, Belagat, Kinaye, Derin Anlam,

Giriş:

Kur'an-ı Kerim, insanlık tarihi boyunca insanlığın hayatına rehberlik etmiş, anlam zenginliği ve mesaj derinliğiyle benzersiz bir kitaptır. Onun belagat ve edebi özellikleri, hem inananları derinden etkilemiştir. Kur'an'ın mesajlarını daha iyi anlaşılabilmek ve onun hikmet dolusu kavrayabilmek için edebi üslubunun inceliklerini öğrenebilmek büyük önem taşır. Bu mantıksal Kinaye tekniği, Kur'an'ın derin mesajlarını dolaylı olarak iyileştirmede kullanılan önemli araçlardan biri olarak öne çıkar.

Kinaye, bir ifadenin hem gerçek hem de mecaz anlamlarını taşıyan çok yönlü bir anlatım tarzıdır. Arap edebiyatında derin köklere sahip olan bu sanat, Kur'an'da muhteşem bir estetik ve anlam katmanından oluşur. Kur'an'ın edebi gelişimini inceleyen bir okuyucu, kinayenin incelikleriyle karşılaştığında, ayetlerin bazen tek bir ifadeyle birden çok manayı nasıl taşıdığını fark eder. Bu, Kur'an'ın hem lafzının hem de manasının mucizevi yönlerinden biridir.

Bu çalışmayı hazırlarken sistematik amacımız, Kur'an'ın edebi sanatları arasında önemli bir yer tutan kinaye sanatını ayrıntılı bir şekilde ele almak ve bu sanatın ilahi mesajlarını nasıl daha derin ve etkili kıldığını ortaya koymaktır. Kur'an-ı Kerim insana, akıllı, akıl ve ruhla birlikte harekete geçiren bir hitap tarzı sunar. Kinaye, bu hitap tarzının en etkili yöntemlerinden biridir. Zira Kinaye, okuyucuya hem düşünme alanını açar hem de derin anlamlara ulaşmasını sağlar.

Kur'an'ın kinayeye başvurduğu yerdeki hikmetleri bulunabilir, sadece lafzi dolaşımın akışları geçişle kalır; aynı zamanda manevi ve yapısal özelliklerin ayrıntılarına yardımcı olur. Mesela Kur'an'da cennet ve cehennem tasvirlerinde kullanılan kinayeler, soyut kavramların insanın zihninde somut bir şekilde canlanmasını sağlar. Benzer şekilde, peygamber kıssalarında ve toplumsal ilkelerde aktarılan kinâye sanatları, okuyucunun üzerinde düşündüğü metne duygusal bir bağ kurma ve mesajı daha etkili bir şekilde özelliklerini temin eder.

Bu çalışmada, Kinaye sanatını sadece teorik birliklerle ele almakla yetinmeyeceğiz. Kur'an ayetlerinden somut örnekler sunarak, Kinayenin ilahi tebliğlerinde nasıl bir rol oynadığını ortaya koymayaçalışacağız. Ayrıca bu sanatın edebi ve teolojik açıdan neden bu kadar güçlü bir araç olduğunu da açıklayacağız. Okuyucuların hem Kur'an-ı Kerim'in edebi bakış açısına hayranlığını duymasını hem de bu edebi özelliklerin ruhuna nasıl dokunduğunu anlamayı hedefliyoruz.

Bu sevindirici önsöz, dergi hem akademik hem de manevi izolasyonu vurgulamaya çalıştık. Daha fazla ayrıntı seçmek istediğinizde ya da farklı bir yapmamı yerde belirtmeniz yeterli!

Kinayenin Tanımı ve Genel Özellikleri

Kinaye, bir sözün açık veya kapalı bir şekilde hem gerçek anlamı hem de mecaz taşıdığı edebi bir anlatım sanatıdır. Bu sanat, ifade edilen kavramların doğrudan dile getirilmeden, dolaylı bir yolla, okuyucunun ya da dinleyicinin düşüncesinin gücünün aktarımının aktarılmasını sağlar. Kelimenin anlamı, hem gerçek hem de mecaz olarak düşünülebileceği için, hem bir derinlik hem de anlam zenginliği sunar.[320]

Bu kapsamda, insanın hayal gücünü harekete geçirir, soyut kavramları somutlaştırır ve okuyucunun üzerinde daha derin bir etki bırakır.[321]

Kinayenin temel özellikleri:

a) Çok Anlamlılık (Tevriye): Kinaye, hem gerçek hem de mecazın barındırır. Bu durum, okuyucunun farklı anlam katmanlarına ulaşmasını sağlar.

b) Estetik Derinlik: Anlatımı güzelleştirir ve monotonluktan kurtarır.

c) Düşünceye Davet: Dinleyiciyi veya okuyucuyu teşvik eder; mesaj doğrudan değil, dolaylı olarak ilettiği için dikkat çeker.

1. Kinayenin Türleri [322]

Belagat ilminde Kinaye, işyeri ve bağlamaya göre farklı türlere ayrıldı. belirli kısımları şunlardır:

2.1.Açık Kinaye (Kinaye-i Zâhire)

Bir sözün mecaz anlamının kolayca anlaşılabilen türdür. Bu tür Kinayelerde, okuyucu veya dinleyiciler doğrudan gerçek anlam yerine mecaz anlamını tercih eder.

Örnek: "Eli açık bir insandır."

Bu ifade, kişinin cömertliğiyle biri olduğunu mecaz yoluyla anlatır.

2.2.Kapalı Kinaye (Kinaye-i Hafiyye)

Mecaz anlamının daha az belirgin olduğu, okuyucunun anlamını bulmak için çaba harcadığı türdür. Bu, daha çok üzerinde düşünmeyi gerektirir..

Örnek: "Başı göğe erdi."

Burada, gerçek anlamdan merkezi mecazi anlamda kişiye büyük bir başarı ulaşılabilirlik hayal edilir.

2.3.Nitelik Belirten Kinaye (Kinaye-i Sıfat)

[320] Cemalü'ttin İbn Manzûr, *Lisânü'l-`Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 5-354.
[321] Mürtezâ Zebîdî, *Tâcü'l-`arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1965), 37-112.
[322] Menderes COŞKUN, "Kinayenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi", *bilig turk dünyası* 44 (2008), 64.

Bir varlığın veya nesnenin özelliğini anlatmak, bu özelliği doğrudan ifade etmek yerine başka bir yolla anlatma sanatıdır.

Örnek: "Başı eğilmez bir kimsedir."

Bu ifade, kişinin gururlu ve onurlu bir yapıya sahip olduğunu ifade eder.

2.4.Durum Belirten Kinaye (Kinaye-i Hal)

Bir durumu veya olayı anlatırken, o anlaşmazlıkların ayrıntılarına dair ipucu veren dolaylı anlatımlardır.

Örnek: "Kulağı hep kapıdadır."

Bu ifade, birinin sürekli olarak beklediği, içinde olduğu ya da bir haber almak için tetikte olduğu şeyleri taşır.

Kinayenin Belagat İlmi İçindeki Yeri

Kinaye, belagat ilminde mecaz ve istiare gibi diğer sanatlarla birlikte kullanılır. Ancak Kinayeyi diğer sanatlardan ayıran temel fark, sözün gerçek anlamının da korunmasıdır. İstiare veya mecazda, mevcut gerçek anlam terk edilir ve mecaz anlamı tercih edilir. Kinayede ise hem gerçek hem de mecazın önemini korur.

Belagat Açısından Kinayenin İşlevleri

1. İfade Gücünü Arttırmak: Soyut kavramları somutlaştırarak anlatımı etkileyici hale getirir.
2. Anlam Katmanları Oluşturmak: Birden fazla manayı anlayarak okuyucuya düşünme alanını bırakır.
3. Estetik Katkı Sağlamak: Sözün güzelliğini ve ahengini arttırır.
4. Mesajı Etkili Kılmak: Dolaylı olarak ifade edilen mesajlar, dinleyiciler üzerinde daha güçlü bir etki bırakır.

2. Arap Kültüründe Kinaye Kullanımı

Kinaye sanatı, Arap edebiyatının önemli bir parçasıdır. Cahiliye dönemi şiirlerinde, hikâyelerde ve günlük konuşmalarda Kinayede sıklıkla kullanılmıştır. Bu kullanım, Kur'an-ı Kerim'in indirildiği dönemdeki Arap toplumunun Kinayenin çok kullandıkları görülmektedir. Arap şairler, kinaye ile soyut kavramları somutlaştırmışlardır.

4.1.Kinayenin Kur'an Öncesi Dönemdeki Örnekleri

Cahiliyye dönemindeki arap şiirlerinde kinaye sanatı çok kullanılmıştır. Ancak biz burada bazı örnekleri sunmakla yetineceğiz.

Tarafe bin el-Abd'in sözleri cömertliğe Kinaye olarak:

ولستُ بحلاّل التِّلاعِ مخافةً ولكنْ متى يَسترفِدِ القَومُ أرفِدِ[323]

İmrü'l-Kays'ın sözleri güzellik için bir Kinaye olarak:

كأنَّ عيونَ الوحشِ حولَ خِبائنا وأرحُلَنا الجزعُ الذي لم يُثَقَّبِ[324]

Antara bin Şeddad'ın sözleri sabır için bir Kinaye olarak:

يدعون عنترَ والرماحُ كأنها أشطانُ بئرٍ في لبانِ الأدهمِ[325]

Hutay'a'nın sözleri cömertlik için bir Kinaye olarak:

أَطَوَّفُ ما أَطَوَّفُ ثُمَّ آوي إلى بيتٍ قعيدتُهُ لُكاعُ[326]

Zuheyr bin Ebi Sülema'nın sözlerinin liderliği ve mevki için bir Kinaye olarak:

تراهُ إذا ما جئتَهُ متهلِّلًا كأنك تعطيهِ الذي أنتَ سائلُهُ[327]

1. Şiirlerde: Arap şairleri, soyut kavramlar ve insani şiirlerle süsleyerek etkileyici bir üslup oluşturmuşlardır.
   Örnek: Bir şairin "Gözlerim yağmur yağdırıyor" ifadesini, kişinin üzüntüsünü ve gözyaşlarını Kinayeli bir şekilde dile getirmesidir.

2. Hikayelerde: Cahiliye dönemi hikayelerinde, kişilikleri veya olayları dolaylı ifadelerle anlatılması yaygındı. Bu, hikayeye gizem ve derinlik katardı.

3. Günlük Hayatta: Araplar, kinayeyi günlük konuşmalarında kullanarak, anlatımlarını daha etkileyici hale getirmişlerdir. Örneğin bir kişinin cesaretini övmek için "Onun yüreği aslanın yüreğidir" gibi ifadeler sıklıkla kullanılırdı.

4.2.Kinayenin Belagat İlmi İçindeki Yeri

Belagat (söz sanatları) ilmi, bir ifadenin hem doğru hem de etkileyici bir şekilde nasıl oynanacağını araştırıyor. Bu ilim, güzel ve etkili konuşmanın esaslarını ortaya koyar ve anlatım sanatlarını ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, ifadelerin duygularına ve düşüncelerine hitap eder. Kinaye , belagatın temel taşlarından biri olarak, sözün derinliği ve incelik kazanmasını sağlar..

4.3.Kinayenin Tanımı ve Belagattaki Önemi

---

[323] محمد نبيل طريفي (بيروت: دار صادر, ed. ,محمد بن المبارك ابن ميمون البغدادي, *منتهى الطلب من أشعار العرب* د.ت), 2-105.

[324] عبد الرحمن المصطاوي (بيروت: دار المعرفة, ed. ,حندج بن حجر بن الحارث امْرُؤُ القَيْس, *ديوان امرئ القيس* 2004), 97.

[325] ابن ميمون البغدادي, *منتهى الطلب من أشعار العرب*, 1-88.

[326] غريد الشيخ (بيروت: دار الكتب العلمية, 1424), 1- ed. ,أحمد بن محمد بن الحسن المرزوقي, *شرح ديوان الحماسة* 344.

[327] محمد خير رمضان يوسف (بيروت: دار ابن حزم, 1420) ed. ,أبو بكر محمد بن خلف المرزبان, *المروءة*.

Belagatta Kinaye, bir sözün hem gerçek hem de mecaz anlamıyla yorumlanabilecek şekilde kullanılmasıdır. Bu kısmın tamamı Kinaye, diğer edebi sanatlardan ayrılmıştır. Mecaz veya istiarede, genellikle mevcut gerçek anlamı terk etmek mecaz anlamı tercih edilir. Oysa Kinayede, onun iki anlamı da korunuyor ve okuyucuya düşünme fırsatı sunuluyor. Bu durum, anlatımın hem estetik hem de derinliği kazanmasını sağlar.

Belagat ilminde Kinayenin önemi şu şekilde öne çıkar:

4.4.Estetik Bir Üslup Oluşturma:

a) Kinaye, ifadeyi doğrudan değil dolaylı yoldan anlatarak estetik bir etki bırakır. Bu, dinleyicinin veya okuyucunun dikkatini çeker ve anlatımı etkili biçimde sunar.

b) Anlam Katmanları Oluşturma:
Kinaye, bir ifadenin anında fazla anlam içermesine olanak tanır. Çok katlı yapıyı, okuyucunun hem yüzeydeki hem de derindeki yolculuğunu keşfetmesini sağlar.

c) İnce Mesajların iletilmesi:

d) Doğrudan ifadenin uygun olmayan veya açıkça söylenmesi zor olan mesajlar Kinaye yoluyla aktarılır. Bu, özellikle toplumsal eleştirilerde ve derin hikmetlerin aktarımında sıklıkla kullanılır.

4.5.Kinayenin Belagat İlminin Ana İlkelerine Katkı [328]

2.1. İcaz (Kısalık) ve Kinaye

İcaz, belagatta az kelimeyle çok anlam ifade etme sanatıdır. Kinaye, az kelimelerle derin anlamlar sunarak icaz ilkesine katkıda bulunur. Örneğin:
"Eli açık biri" ifadesi, kişinin cömertliğini istediğinde çok kelimeyle yayılma yerine kısa ve kırılma bir şekilde aktarılır.

4.6.Belâgat ve İma (Dolaylı İfade) [329]

Belagatta ima, mesajın doğrudan değil, dolaylı yol anlamına gelir. Kinaye, bu dolaylı ifadeyi en etkili şekilde kullanan bir sanattır. Mesela Kur'an'daki şu ayet:
"…kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın…"[330]
Burada "eller" insanın kendi çabası ve gayreti için Kinayeli bir şekilde kullanılmıştır. Bu ifade, okuyucunun hem fiziksel hem de manevi tehlikelerden kaçınmasını ima eder.

2.3. Te'kit (Pekiştirme) ve Kinaye

Kinaye, ifade ettiği anlamı dolaylı olarak güçlendirir ve güçlendirir. Bu, okuyucunun mecazının anlamı üzerinde düşünmesini teşvik ederken, mesajın daha kalıcı olmasını sağlar. Örneğin:

[328] Ahmet GEZEK, "Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların", *tasavvur* 9/1 (2023), 434.
[329] Ġdris Tüzün - Âdem Midilli, "Kur'ân'da Belâgat Örnekleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 21/35 (2016).
[330] Bakara 2:195

"Artık onlar sağırlardır, dilsizlerdir ve körlerdir…"[331]
Bu ifade, mecaz yoluyla inkarcıların hiçbir şeyin etki etmeyeceğini güçlü bir şekilde pekiştirir.

3. Kinaye ile İlgili Diğer Belagat Sanatları

Kinaye ve Mecaz

- Mecaz, bir gerçek anlamda tamamen uzaklaştırılıp başka bir anlamda kullanılmasıdır.
- Kinâyede ise hem gerçek hem de mecaz anlamı korunmaktadır.
  Örnek:
  Mecaz: "Aslan gibi adam" Doğrudan mecazdır, kişinin cesaretine işaret eder.
  Kinaye: "Yüreği aslan gibi" Hem gerçek (fiziksel) hem de mecaz (cesaret) anlamını içerir.

Kinaye ve İstiare

- İstiare, bir benzerlik yoluyla başka bir anlamda kullanılmasıdır.
- Kinayede ise benzerlik değil, dolaylı bir ima vardır.
  Örnek:
  İstiare: "Kılıçlar konuştu." Kılıçlar, savaş sembolü olarak kullanılmıştır.
  Kinaye: "Elinde kan var." Hem gerçek hem de mecazın barındırır; Cinayet veya Cinayet ima edilir.

Kinaye ve Teşbih

- Teşbih, iki şey arasındaki benzerliği açık bir şekilde ifade eder.
- Kinaye ise benzerliği dolaylı olarak belirtir.
  Örnek:
  Teşbih: "Cesur adam, aslan gibidir."
  Kinaye: "O, bir aslan!" Cesaret Kinayeli şekilde ifade edilmiştir.
-

4. Kur'an'da Kinayenin Belagattaki Rolü

Kur'an-ı Kerim'in, İçerdiği edebi sanatlar, onun ilahi bir mucizesinin göstergelerinden biridir. Kinaye, Kur'an'da sıklıkla kullanılan bir sanattır ve ilahi mesajların çoğunda önemli bir role sahiptir.

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحدة﴾ كِنَايَةً عَنْ آدَمَ

﴿خصمان بغى بعضنا على بعض﴾ فكنى داود يخصم عَلَى لِسَانِ مَلَكَيْنِ تَعْرِيضًا

[331] Bakara 2:18

﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ أي: زيد

﴿فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ والحجارة﴾ فَإِنَّهُ كِنَايَةٌ عَنْ أَلَّا تُعَانِدُوا عِنْدَ ظُهُورِ الْمُعْجِزَةِ

﴿إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نعجة ولي نعجة واحدة﴾ فكنى بالمرأة عن النعجة كَعَادَةِ الْعَرَبِ أَنَّهَا تُكَنِّي بِهَا عَنِ الْمَرْأَةِ

﴿إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فئة﴾ كَنَّى بِالتَّحَيُّزِ عَنِ الْهَزِيمَةِ

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كفرا لن تقبل توبتهم﴾ كَنَّى بِنَفْيِ قَبُولِ التَّوْبَةِ عَنِ الْمَوْتِ عَلَى الْكُفْرِ لِأَنَّهُ يُرَادِفُهُ

﴿وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كراما﴾ أَيْ: كَنَّوْا عَنْ لَفْظِهِ وَلَمْ يُورِدُوهُ عَلَى صِيغَتِهِ

﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾ إِذْ لَا يَخْلُوا الْجِمَاعُ عَنِ الْمُلَامَسَةِ

﴿هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وأنتم لباس لهن﴾ وَاللِّبَاسُ مِنَ الْمُلَابَسَةِ وَهِيَ الِاخْتِلَاطُ وَالْجِمَاعُ

﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لكم فأتوا حرثكم أنى شئتم﴾
وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا﴾ كِنَايَةٌ عَمَّا تَطْلُبُ الْمَرْأَةُ مِنَ الرَّجُلِ
وَقَوْلُهُ تعالى: ﴿فلما تغشاها حملت حملا خفيفا﴾

﴿كَانَا يأكلان الطعام﴾ فَكَنَّى بِأَكْلِ الطَّعَامِ عَنِ الْبَوْلِ وَالْغَائِطِ لِأَنَّهُمَا منه مسببان

﴿وَقَالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا﴾ أَيْ: لِفُرُوجِهِمْ فَكَنَّى عَنْهَا بِالْجُلُودِ

5. Kinaye ile İnce Mesajların İletilmesi[332]

Kur'an'da Kinaye, hikmetli mesajların daha etkili bir şekilde iletilmesi için kullanılmıştır. Bu kullanım, mesajın hem zamana hem de mekana hitap eden evrensel bir kalite kazanmasını sağlar.

İnananların ve İnkarcıların Durumunu Tasvir Etme

Kur'an'da Kinaye, manevi durumlarını tasvir etmek için sıklıkla kullanılmıştır. İnananların güzellikleri veya inkarcıların çirkinlikleri, somut ve etkileyici ifadelerle anlatılır.

6. Kur'an'da Edebiyat ve Üslup

Kur'an-ı Kerim, yalnızca bir kutsal kitap değil, aynı zamanda edebi mükemmeliyetin bir buluşmasıdır. Onun edebi üslubu, etkileyiciliği, derin anlam zenginliği ve farklı kişilerdeki insanlara hitap edebilme yeteneği, hem inananlar hem de akademik çevreler tarafından hayranlıkla karşılanmıştır. Arap dilinin en saf ve etkileyici üslubuyla yazılmış olması, aynı zamanda Kur'an'ın mucizelerinden biri olarak kabul edilir. Bu bölümde Kur'an'ın edebiyatı ve üslubunu, kültürel anlatım teknikleri ve sanatlarıyla birlikte detaylı bir şekilde incelenmeye başlandı.

[332] COŞKUN, "Kinayenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi", 66.

7.1.Kur'an'ın Üslubu ve Genel Özellikleri[333]

Kur'an'ın üslubu, diğer tüm metinlerden ayrılmıştır. Ne tamamen düz bir nesir (prozaik) ne de klasik anlamda bir şiirdir. Kur'an, kendine özgü bir anlatım tarzıyla, ritmik bir nesir (seçili nesir) formülü oluşturur. Bu üslup, hem akıllı hem de akılda kalıcıdır. Kur'an'ın üslup özellikleri şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

7.2. Ritmik ve Ahengili Dil

Kur'an'ın metni, ahenk ve ritim perspektifine dikkat çekicidir. Surelerin sonunda yer alan seçiciler (kafiyeli ifadeler) ve ayetlerin içindeki uyumlu akış, Kur'an'a estetik bir güzellik katar. Bu, Kur'an'ın hem dinleyenler üzerinde bıraktığı etkiyi arttırır hem de mesajların akılda kalmasını sağlar.

Örnek:
"Asra yemin ederim ki, ﴿2﴾İnsan gerçekten ziyandadır. ﴿3﴾Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başkadır."[334]

Bu ayetler, ahenkli bir şekilde kısa ifadelerle derin bir mesaj taşır.

7.2.1. Çok Katmanlı Anlatım

Kur'an'ın ifadeleri, farklı bilgi ve düzey seviyelerindeki kişilere hitap eder. Ayetler, bir yandan basit ve doğrudan anlaşılabilecek mesajları aktarır, diğer yandan derin anlamlar ve bölünmeler boyutları barındırır. Bu, Kur'an'ın her dönemde ve evrensel olarak geçerli bir rehber olmasını sağlar.

7.2.2. Duygulara ve Akla Hitap

Kur'an, insanın hem duygusal hem de entelektüel düzeyde hitap eder. İnanç, sevgi, korku, umut gibi güçlendirirken, akla hitap eden deliller ve açıklamalar açıklamalar sunar. Bu bütüncül yaklaşım, Kur'an'ın insanının iradesini ve aklını aynı anda sağlamlaştırmasını sağlar.

7.3.Kur'an'daki Edebi Sanatlar[335]

Kur'an-ı Kerim, birçok edebiyat bilimini ustalıkla kullanır. Bu sanatlar, iletilerin etkileyiciliğini artırır ve derinlik kazandırır. Başlıca edebi sanatlar şunlardır:

7.3.1. Teşbih (Benzetme)

Teşbih, her şeyi daha anlaşılır ve etkileyici için başka bir amacı benzetme sanatıdır. Kur'an'da teşbih, soyut kavramları somutlaştırmak ve mesajı açıklamak için sıklıkla kullanılır. Örnek:
"Onların misali, bir ateş yakan insan gibidir. Ateş tam etrafını aydınlattığında Allah ışıklarını yok eder de onları karanlıklar içinde, hiçbir şeyi görmez bir halde bırakıverir."[336]

---

[333] A. Cüneyt EREN, "Kur'ân Metninin Üslûb Özellikleri", *Turkish Studies* 9/5 (2014), 869.
[334] Asr Suresi
[335] "Kur'ân'da Edebî Sanatlar | Kur'an-i Kerim" (Erişim 20 Aralık 2024).
[336] Bakara, 2:17

7.3.2. Mecaz

Mecaz, mevcut gerçek anlamın dışında, dolaylı bir anlamın yüklenerek kullanılmasıdır. Kur'an'da mecaz, duygusal ve estetik bir etki bırakmak için kullanılır. Örnek:

"Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır."[337]

Burada "kalp" ve "göz" ifadeleri mecazi anlamda kullanılmıştır.

7.3.3. İstiare

İstiare, bir teşbihin yalnızca özelliklerinden ifade edilen ve genellikle derin anlamlar içeren bir edebi sanattır.

Örnek:

"Allah, göklerin ve yerin nurudur."[338]

Bu ayette Allah'ın nur olarak tasvir edilmesi, bir istiare örneğidir.

7.3.4. Tefsir (Açıklayıcı Anlatım)

Kur'an, bir konuyu açıklarken tekrarlar ve detaylandırır. Bu, okuyucunun anlatımı ve özellikleri için rahatlık sağlar.

7.3.5. Seci (Kafiye)

Kur'an'daki ayetlerin çoğu, secili bir yapıdadır. Bu kafiye ve ahenk, hem dinleyicilerin etkilerini hem de mesajların akılda kalıcılığını arttırır.

Örnek:

"Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parıldayacak..."[339]

7.3.6. Kur'an'ın Üslup Özellikleri ve İlahiliği[340]

Kur'an'ın edebi üslubu, onun beşeri bir metnin olmadığını kanıtlayanen önemli delillerden biridir. Bu, tarih boyunca birçok dilbilimci ve edebiyatçı tarafından kabul edilmiştir. Kur'an'ın üslubunun ilahi olduğunu gösteren bazı noktalar şunlardır:

7.3.7. Eşsiz Üslüp

Kur'an, ne şiir ne de nesir formatında bir metindir. Onun üslubu, kendi içinde tamamen özgündür ve taklit edilemez bir yapıdadır. Bu benzersizlik, Kur'an'ın ilahi menşeli belirtilerinden biri olarak kabul edilir.

7.3.8. Anlam ve Üslubun Uyumu

[337] A'raf, 7:179
[338] Nur, 24:35
[339] Kıyamet, 75:22-23
[340] EREN, "Kur'ân Metninin Üslûb Özellikleri", 871.

Kur'an'da anlatılan mesajlarla üslup arasında mükemmel bir uyum vardır. Rahmet ayetlerinde yumuşak ve iç açıcı bir dil, azap ayetlerinde ise sert ve vurucu bir üslup kullanılır. Bu, mesajın etkileyiciliğini arttırır.

7.3.9. Evrensel Hitap

Kur'an, hem bilgi seviyeleri hem de duygusal eğilimler açısından farklı insanlara aynı anda hitap edebilir. Bu, onun ilahi yönünü ortaya koyan bir başka özelliktir.

8. Kur'an'ın Edebiyatı ve Üslubunun İnsan Üzerindeki Etkisi [341]

Kur'an'ın üslubu, onu dinleyenler ve okuyanlar üzerindeki gücü arttırır. İnsanları canlandırmayı, duygulanmaya ve harekete geçirmeyi teşvik eder. Tarih boyunca birçok insan, sadece Kur'an'ın üslubundan etkilenerek Müslüman olmuştur.

8.1.Estetik Etki

Kur'an'ın ahenkli yapısı ve edebi sanatlarla zenginleştirilmiş üslubu, dinleyicinin ruhunda derin bir estetik haz uyandırır.

8.2.Akılda Kalıcılık

Kur'an'ın ritmik ve kafiye içerikli dili, mesajların daha kolay ezberlenmesini ve ilerlemesini sağlamıştır.

Sonuç

Kur'an-ı Kerim, edebi ve üslup açısından benzersiz bir metindir. Onun edebi sanatlar ve anlatım özellikleri, hem inananları hem de onu objektif bir şekilde araştıran bütün insanlarını etkilemiştir. Kur'an, edebi mükemmeliyet ile yalnızca bir kutsal kitap değil, aynı zamanda Arap edebiyatının en önemli ve en mükemmel örneği olarak kabul edilir.

KAYNAKÇA:

COŞKUN, Menderes. "Kinayenin Belâgat Kitaplarındaki Seyri ve Onu Yeniden Anlama ve Sunma Denemesi". *bilig turk dünyası* 44 (2008), 63-88.
EREN, A. Cüneyt. "Kur'ân Metninin Üslûb Özellikleri". *Turkish Studies* 9/5 (2014).
GEZEK, Ahmet. "Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların". *tasavvur* 9/1 (2023), 433/457.
İbn Manzûr, Cemalü'ttin. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
Tüzün, Ġdris - Midilli, Âdem. "Kur'ân'da Belâgat Örnekleri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 21/35 (2016).
Zebîdî, Mürtezâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 64 Cilt. Kuveyt: Daru'l-Hidaye, 1965.
ابن ميمون البغدادي, محمد بن المبارك. *منتهى الطلب من أشعار العرب*. ed. 9 Cilt. محمد نبيل طريفي. بيروت: دار صادر, د.ت.

[341] "Kur'ân'da Edebî Sanatlar | Kur'an-i Kerim".

.بيروت: دار ابن حزم, Cilt. 1420 محمد خير رمضان يوسف. ed. 1 .المرزبان, أبو بكر محمد بن خلف. *المروءة*
.بيروت: دار الكتب العلمية, Cilt. 1424 غريد الشيخ. ed. 2 .المرزوقي, أحمد بن محمد بن الحسن. *شرح ديوان الحماسة*
.عبد الرحمن المصطاوي. بيروت: دار المعرفة, ed. 2 .امْرُؤُ القَيْس, حندج بن حجر بن الحارث. *ديوان امرئ القيس*
Basım, 2004.
"Kur'ân'da Edebî Sanatlar | Kur'an-i Kerim". Erişim 20 Aralık 2024. https://kuran-ikerim.org/kuranda-edebi-sanatlar

KUR'AN'IN ANLAŞILMASINDA SÜNNETİN ROLÜ -ZEKÂT AYETLERİ BAĞLAMINDA BİR İNCELEME-

Abdurrahman Ensari

Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Dr. Mardin Artuklu University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafseer,
https://orcid.org/0000-0002-2289-8806 abdurrahmanensari@gmail.com. Gsm: 05354144087
Mardin/Türkiye

ÖZET

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'i açıklama görevini Hz. Peygamber'e yüklemiştir. Onun beyanı olmadan, bazı ayetlerin doğru bir şekilde anlaşılması pek mümkün görünmemektedir. Son zamanlarda, "Kur'an bize yeter" şeklindeki söylemlerin yeniden gündeme gelmesi dikkat çekmektedir. Bu tür sorular, genellikle Kur'an'da yer almayan bilgilerin bağlayıcı olmadığı anlayışına dayanmaktadır. Bu çalışmada, benzer sorulara yanıt bağlamında, her Müslümanın farz olduğuna dair şüphesinin bulunmadığı bir meselenin, sadece Kur'an'a dayanarak anlaşılabilme imkânı araştırılmıştır. Bu bağlamda, İslam'ın beş esasından biri olan zekât ibadeti örnek olarak ele alınmıştır. Çalışmanın birinci aşamasında, yalnızca Kur'an ile yetinilmiştir. Bu aşamada amaç, sadece ilgili ayetlerde zekâta dair ne kadar bilginin yer aldığını tespit etmek ve sadece bu bilgilerle yetinilmesi durumunda zekât ibadetinin doğru bir şekilde yerine getirilip getirilemeyeceğini ortaya koymak olmuştur. Sonuçta bunun yeterli olmadığı anlaşılmıştır. İkinci aşamasında ise zekât konusu, Müslümanların çoğunluğu tarafından kabul gören fıkıh mezheplerinin kaynakları üzerinden incelenmiştir. Bu aşamanın amacı, zekâtla ilgili olup Kur'an'da açıkça yer almayan, ancak fakihlerin üzerinde ittifak ettiği meseleleri tespit etmek olmuştur. Sonuçta, fakihlerin zekât ile ilgili, Kur'an'da doğrudan yer almayan bazı hususlarda ittifak ettikleri görülmüştür. Üçüncü aşamada, fakihlerin ittifak ettikleri bu meselelerin kaynağı araştırılmıştır. Sonunda bu meselelerin çoğunun, Hz. Peygamber'in sünnetine dayandığını görülmüştür. Böylece ilgili ayetler üzerinden dolaylı olarak fakihlerin de ittifakıyla Kur'an'ın tam olarak anlaşılabilmesinin Sünnet'in beyanına ihtiyaç duyduğu ortaya konmuştur. Bu çalışma, Kur'an-Sünnet ilişkisini ele alan genel çalışmalardan farklıdır. Onlar konuyla ilgili genel bir bakış açısı sunarken, bu çalışma, belirli bir ibadet olan zekât üzerinden, Kur'an'ın anlaşılmasında Sünnet'in gerekliliğini somut bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân-ı Kerîm, Sünnet, Zekât.

THE ROLE OF SUNNAH IN THE UNDERSTANDING OF THE QUR'AN - A STUDY IN THE CONTEXT OF ZAKAT VERSES -

Abstract

Almighty Allah has entrusted the task of explaining the Qur'an to the Prophet Muhammad Without the Prophet's explanation, it seems nearly impossible to properly understand certain verses. Recently, the assertion "The Qur'an is sufficient for us" has resurfaced in discussions. Such claims are often based on the understanding that information not found in the Qur'an is not binding. This study investigates whether a matter, whose obligation is indisputable for every Muslim, can be fully understood by relying solely on the Qur'an, in response to similar questions. In this context, the act of Zakat, one of the five pillars of Islam, is examined as a case study. In the first stage of the study, only the Qur'an is considered. The aim of this stage is to determine the extent of information provided about zakat in the relevant verses and to assess whether zakat can be properly performed based solely on these details. It is concluded that this approach is insufficient. In the second stage, the topic of zakat is examined through the sources of the fiqh schools, which are widely accepted by Muslims. The goal of this stage is to identify issues related to zakat that are not explicitly mentioned in the Qur'an but have been agreed upon by the scholars. As a result, it is observed that the scholars have reached a consensus on certain matters regarding zakat that are not directly found in the Qur'an. In the third stage, the sources of the matters agreed upon by the scholars are investigated. It is found that most of these issues are based on the Sunnah of the Prophet Muhammad. Thus, through the indirect consensus of the scholars on the relevant verses, it becomes evident that a complete understanding of the Qur'an requires the explanation provided by the Sunnah. This study differs from general works on the relationship between the Qur'an and Sunnah. While those works provide a general perspective on the topic, this study aims to concretely demonstrate the necessity of the Sunnah in understanding the Qur'an, using zakat as a specific example.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Sunnah, Zakat.

GİRİŞ

Yüce Allah insanlara hidâyet kaynağı olmak üzere kitaplar indirmiştir. Bu kitapların pratik hayatta nasıl vücut bulması gerektiğini beyan etmek üzere de aralarından seçtiği peygamberler göndermiştir. Bu halkanın son kitabı Kur'ân-ı Kerîm, son Peygamberi de Hz. Muhammed'dir. Yüce Allah'ın Hz. Peygambere yüklediği en önemli görevlerden biri kendisine indirilen kitabı insanlara beyan etmek olmuştur.[342] Onun beyanı olmadan Kur'an'ın bazı âyetlerinin tam olarak anlaşılması pek mümkün görülmemektedir. Zekât ile ilgili âyetlerin de bazı yönleriyle bu kısma girdiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada farz kılınan bu ibadet ile ilgili sadece Kur'an'da yer alan bilginin ne kadar olduğu ve sadece bu bilgi ile yetinilmesi durumunda zekât ibadetinin tam olarak uygulanabilme imkânının bulunup bulunmadığı aştırılacaktır. Sonra Müslümanların kahir ekseriyetinin mensup olduğu mezheplerde zekât ile ilgili yer alan malumat incelenecek, bunların arasından özellikle fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri meseleler tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından Kur'an'da yer alan bilgiler ile fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri bu bilgiler karşılaştırılacak,

[342] en-Nahl 16/44.

bununla özellikle fakihlerin, Kur'an'da yer almadığı halde üzerinde ittifak ettikleri meseleler tespit edilmeye çalışılacaktır. Sonra da Kur'an'da açık bir şekilde yer almadığı tespit edilen bu meselelerin kaynağı araştırılacaktır.

Çalışmada böyle bir yöntem izlenerek, Sünnet olmadan Kur'an'ın bazı âyetlerinin anlaşılamayacağının ortaya konması amaçlanmıştır.

Kur'an'ın anlaşılmasında Sünnet'in gerekli olduğunun böyle bir yöntemle ortaya konabilmesi bizce önemlidir. Çünkü böyle bir yöntemle Sünnet'in gerekliliğinin ortaya konabilmesi, buna muhalefet edenlerin bir bakıma ümmetin kahir ekseriyetinin üzerinde ittifak ettikleri bir meseleye muhalefet ettikleri sonucunu doğuracaktır. Bu yönüyle çalışmanın alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Zekât, Sadaka ve İnfak Kavramları

Genel olarak Zekât ve onunla ortak yönleri bulunan sadaka ve infak kavramları ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır.[343] Tekrara girilmemesi için burada sadece bu kavramların tanımları, ardından da ortak ve farklı yönleri ile ilgili kısa bir bilginin arz edilmesi ile yetinilecektir.

Zekât kelimesi sözlükte temizlik, artma, bereket ve övme anlamlarına gelir.[344] Kur'an'da bu anlamda kullanılmıştır." (قد أفلح من زكاها) Nefsini temizleyen / arındıran kurtuluşa ermiştir."[345] âyetinde (زكّى) kelimesi bu anlamdadır.[346] Zekât terim olarak ise belli bir malın belli şartlar dahilinde hak edenlere temlik yoluyla verilmesi şeklinde tanımlanabilir.[347]

Sadaka kelimesi sözlükte Allah'ın rızası gözetilerek verilen şey / yapılan harcamadır. Bu kelime gerek Kur'an'da gerekse hadislerde zekât anlamında da kullanılmıştır. "(… إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ) Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler…içindir."[348] âyeti kerimesinde zekât anlamında kullanılmıştır.[349] Ancak sadaka zekât ile eş anlamlı kullanılmış olsa da aslı itibariyle gönüllülük esasına dayanan mali yardımlar anlamında kullanılırken, zekât ise sadece vacip olan mali yardımlar anlamında kullanılmaktadır.[350]

İnfak ise sözlükte yok olmak, tükenmek, sarf etmek, harcamak anlamlarında kullanılır."[351] İnfak malın Allah yolunda harcanması anlamında kullanıldığı gibi, malın Allah yolundan alıkoymak için harcanması anlamında da kullanılmıştır. Birincisine "(مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu"[352] âyetindeki kullanımı, ikincisine de "(إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ) Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını

[343] Örnek olarak bk.: Mehmet Erkal, "Zekât", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 2013), 44/197-207; Ali Duman "Sadaka" *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 2008), 35/383-384; Mustafa Çağırıcı, "İnfak" *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 2000), 22/289-290.
[344] Muhammed b. Mekrem Cemâluddîn b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 14/358.
[345] eş-Şems 91/9.
[346] Bk.: Abdurrahmân el-Cezîrî, *el-Fıḳh 'ale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa* (Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, 1987), 1/590; Vehbe Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî ve edilletuh,* 4. Baskı (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997), 3/1788.
[347] Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/590.
[348] et-Tevbe 9/60.
[349] Mahmûd 'Abdurrahmân ʿAbdulmunʿim, *Mu'cemü'l-muṣṭalaḥât ve'l-elfâzi'l-fıḳhiyye* (b.y.: Dâru'l-Fadile, ts.) 2/262-264.
[350] Mahmûd 'Abdurrahmân, *Mu'cemu'l- muṣṭalaḥât ve'l-elfâẓi'l- fıḳhiyye*, 2/262-264.
[351] İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab,* 10/358.
[352] el-Bakara 2/261.

(insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar "[353] Zekât infak ilişkisi bağlamında zekâtın, infakın vacip olan kısmına girdiği söylenebilir.[354]

Buna göre zekât, sadaka ve infak kavramlarının ortak yönleri hepsinin Allah yolunda yapılan harcamayı ifade etmesidir. Zekâtı diğer ikisinden ayıran özellik onun dinen zengin sayılan kişilere farz kılınmış olması, miktarının belli olması, zekâtı alacak kimselerin belli özelliklere sahip olmalarıdır. Zekât sadece farz olan mali bir ibadet için kullanılan özel bir kavram iken, sadaka ve infak ise sünnet olan mali ibadetleri de kapsamlarına alan genel kavramlardır.

2. Kur'ân-ı Kerîm'de Zekât

Kur'ân-ı Kerîm'de zekât ile ilgili birçok âyet yer almaktadır. Bu âyetleri, zekâtın verilmesini emreden âyetler, zekâtın önemini vurgulayan âyetler, Allah yolunda infakta bulunmaya sadaka vermeye teşvik eden âyetler, sadaka vermenin adabını beyan eden âyetler, zekâtın hangi malardan verileceğini açıklayan âyetler, zekâtın belli bir miktarının bulunduğuna işaret eden âyetler, zekâtın ne zaman verileceğine işaret eden âyetler, zekâtın kimlere verileceğini belirten âyetler, zekât vermeyenlerin durumunu ve akıbetini bildiren âyetler şeklinde taksim edilebilir.

2.1. Zekâtın Farziyeti

Zekât İslam'ın beş esasından biridir, hicretin ikinci yılında şevval ayında ramazan orucundan ve fıtır sadakasından sonra farz kılınmıştır. Farziyeti Kur'an, Sünnet ve icmâ ile sabittir.[355] Kur'an'da zekâtın verilmesini emreden pek çok âyet varit olmuştur. Bu âyetlerden biri şöyledir: "Dosdoğru namazı kılın zekâtı verin"[356]

2.2. Zekâtın Önemi ve Adabı

Kur'ân-ı Kerîm'de zekâtın önemi farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bunlardan bazıları şöyle arz edilebilir:

1. Zekât Kur'an'da seken iki yerde namaz ile birlikte zikredilmiştir.[357] Bu da zekât ile namaz arasındaki ilişkinin kuvvetine, zekâtın ibadetler arasındaki önceliğine ve önem sırasına delalet etmesi bakımından dikkat çekicidir.[358]

2. Zekât ve zekatı da kapsamına alan infak ve sadaka ile ilgili varit olan bazı âyetlerde zekâtın zekât vereni temizleyeceği, arındıracağı, cimrilikten kurtaracağı ifade edilmektedir.[359]

---

[353] el-Enfal 8/36.
[354] Muhammed b. Ömer Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîḥu'l-ġayb*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420), 2/276.
[355] Bk.: Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/590; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1788.
[356] el-Bakara 2/110.
[357] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1792.
[358] Bizzat "zekât" kelimesinin namazdan hemen sonra zikredildiği bazı âyetler için bk.: el-Bakara 2/43, 83,110, 177, 277; en-Nisâ 4/77, 162; el-Mâide 5/12, 55. Bunlara, zekât kelimesinin yer almadığı ancak onu da kapsamına alan diğer âyetleri de ilave edecek olursak bu sayı artar. Örnek olarak bk.: el-Bakara: 2/3, el-Meʿâric: 70/22-25.
[359] Bk.: et-Tevbe: 9/103; et-Teğabun: 64/16; el-Ahzâb 33/33. İnfak ve sadakanın zekat anlamındaki kullanımı için bk.: Ebü'l-Fidâ İsmâʿîl b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿaẓîm*, thk. Samî b. Muhammed Selâme, 2. Baskı (b.y.: Dâru Taybe, 1999), 4, 207.

3. Kur'an'da Yüce Allah'ın, bazı özelliklerini belirterek övdüğü kimseler zikredilmiş ve bunların özelliklerinden birinin de zekât vermeleri olduğu ifade edilmiştir. Bu da dolaylı olarak zekâtın önemine işaret etmektedir.[360]

5. Kur'an'da Allah yolunda yapılan harcamaya verilecek karşılık örneklerle arzedilmiş, böylece zekâtı da kapsamına alan infakın ne kadar önemli olduğu zihinlere nakşedilmiştir.[361]

Kur'an'da Allah yolunda infakta bulunmanın adabı üzerinde durulur. Kazanılan malın iyi ve temiz olanından verilmesi emredilir, kişinin kendisine verilmesi durumunda almayacağı bayağı şeyleri vermeye yeltenmemesi istenir. Allah yolunda infak ederken minnet ve başa kalkma gibi infak edilene eziyet verecek şeylerden kaçınılması, aksi durumda infakın boşa gideceği bildirilir. İmandan yoksun olarak verilecek sadakanın kabul edilmeyeceği farklı örneklerle izah edilir.[362]

2.3. Zekâtın Miktarı, Zamanı ve Hangi Malardan Verileceği

Zekâtın miktarı ile ilgili Kur'an'da net bir bilginin varit olmadığı söylenebilir. Kur'an'da, mallarında muhtaçlara belli bir hakkın olduğu ifadesi yer almaktadır.[363] Ancak bunun miktarının ne kadar olduğu beyan edilmemiştir.

Kur'an'da sadece tarım ürünlerinden bazılarının hakkının ne zaman verileceği ile ilgili bilgi yer almaktadır. İlgili âyet şöyledir: "…Ürün verdiği zaman ürününden yiyin, devşirildiği ve biçildiği gün hakkını verin"[364] Bu âyetteki haktan kastedilenin ne olduğu konusunda farklı görüşler varit olmuştur. Bu görüşlerden biri zekât olduğu yönündedir.[365]

Kur'ân-ı Kerîm ne tür mallardan infakta bulunulması gerektiği açıklar. Bu konuda varit olan âyetler incelendiğinde Yüce Allah'ın rızık olarak verdiklerinden, kişinin üzerinde tasarrufa yetkili kılındığı mallardan, çaba sarf edilerek elde edilenlerin temiz olanlarından, yerden çıkarılanlardan, tarım ürünlerinden ve altın ve gümüşten infakta bulunmayı emrettiği görülür.[366]

2.4. Zekâtın Verilebileceği Sınıflar

Zekâtın kimlere verileceği Kur'an'da beyan edilmiştir. Bu konuda varit olan bazı âyetler şöyledir:

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[367]

---

[360] Örnek olarak bk.: el-Enfâl 8/2-4; er-Rʿad 13/19-24; el-Hac 22/40-41; es-Secde 32/15-17; en-Nur 24/36-38.
[361] Örnek olarak bk.: el-Bakara 2/261-162, 265; et-Tevbe: 9/121, es-Secde: 32/16, Sebe 34/39, el-Hadîd 57/10.
[362] Örnek olarak bk.: el-Bakara 2/116-117, 263-264, 267, 271; Al-î imrân: 3/92; en-Nisâ: 4/38; Tevbe: 9/53-54,
[363] Bk.: el-Meʿâric 70/24-25; ez-Zâriyât 51/19.
[364] el-Enʿâm 6/141.
[365] Bk.: Muhammed b. Cerîr Ebû Cafer et-Taberî, *Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳurʾân*, thk., Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 12/158-170; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿaẓîm*, 3/348-349; Ebû ʿAbdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*, thk., Ahmed Berdûnî vd., 2. Baskı (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964), 7/99-100; Cemaludîn Ebü'l-Ferec 'Abdurrahmân b. Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ʿilmi't-tefsîr*, thk. ʿAbdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1422), 2/84.
[366] Örnek olarak bk.: el-Bakara: 2/254,267; el-Enâm 6/141; et-Tevbe: 9/34; el-Hadîd: 57/7; el-Münafikûn 63/10.
[367] et-Tevbe 9/60. Ayrıca bk.: ez-Zâriyât 51/19; el-Meʿâric 70/24-25.

2.5. Zekât Vermeyenlerin Durumunu Beyan Eden Bazı Âyetler

Kur'an'da zekât vermeyenlerin durumu farklı şekillerde ifade edilmiştir. Bu konuda varit olan bir ayet şöyledir:

"Rasûlüm! Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onları elem verici bir azapla müjdele! O günde, biriktirilen o altın ve gümüşler cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak ve onlara: "İşte bunlar, kendiniz için biriktirdiğiniz altın ve gümüşlerdir. Şimdi tadın bakalım o yığıp biriktirdiğiniz şeylerin cezasını!" denilecek."[368]

2.6. Zekât İle İlgili Âyetlerden Çıkarılabilecek Sonuç

Zekât ile ilgili âyetlerin araştırılması sonucunda:

1. Kur'an'da zekât vermeyi emreden pek çok âyetin yer aldığı,
2. Kur'an'da zekâtın önceki ümmetlere de farz kılındığına delalet eden âyetlerin bulunduğu,
3. Kur'an'da çok farklı şekillerde zekâtın önemi üzerinde durulduğu,
4. Kur'an'da zekâtı vermeye teşvik eden âyetlerin bulunduğu,
5. Kur'an'da zekât vermenin adabını açıklayan âyetlerin yer aldığı,
6. Kur'an'da zekâtın hangi malardan verileceğini açıklayan çok sayıda genel, az sayıda da özel ifadelerin yer aldığı,[369]
7. Kur'an'da imkanı olanların mallarında, "isteyene" ve "mahrum olana" tahsis edilmiş "belli bir hakkın" bulunduğu,
8. Kur'an'da zekâtın sarf edileceği yerlerin beyan edildiği,
9. Kur'an'da zekât vermeyenleri farklı şekillerde kınayan âyetlerin yer aldığı,
10. Kur'an'da zekât vermeyenlerin şiddetli bir azaba çarptırılacaklarının ifade edildiği görülmüştür.

Buna göre zekât ile ilgili âyetlere dayanarak zekât vermenin farz olduğu, zekât verme adabının neler olduğu, zekâtın kimlere verileceği ve zekât vermeyenlerin ahirette şiddetli bir cezaya çarptırılacakları anlaşılabilir. Fakat Kur'an'da;

1. Zekâtın detaylı olarak hangi mallardan verilmesi gerektiği,
2. Zekâtın ne zaman veya hangi arlıklarla verilmesi gerektiği,[370]
3. Zekâta tabi olan mallardan ne oranda zekât çıkarılması gerektiği,
4. Malın zekâta tabi olabilmesi için en az ne kadar olması gerektiği açıklanmamıştır.

Bu durumda Allah'ın zekât verme emrini uygulamak isteyen bir Müslümanın sadece Kur'an'da yer alan bilgiyle yetinerek kendisine farz kılınmış olan zekâtı verebileceğini söylemek pek mümkün görülmemektedir.

---

[368] et-Tevbe 9/34-35.

[369] Genel ifadelerden kastedilen Allah'ın rızık olarak verdiği mallar, kişinin üzerinde tasarrufa yetkili kılındığı mallar, kişinin çaba sarf ederek elde ettiği temiz mallar, yerden çıkarılanlar ve tarım ürünleridir. Özel ifadelerden kastedilen ise altın ve gümüştür. Bu mallardan zekât verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

[370] Tarım ürünleri ile ilgili bir açıklama varsa da bunun detayı tam olarak verilmemiştir.

3. Fıkıh Kaynaklarında Zekât

Bu başlık altında Müslümanların kahir ekseriyetinin mensup olduğu dört mezhebin üzerinde ittifak ettikleri meseleler tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından bu meselelerden, Kur'an'da yer almayan hususlar tespit edilmeye, sonra da Sünnet'le sabit olanların dayandıkları hadisler arzedilmeye çalışılacak daha sonra da bu meselelerin Kur'an'ın anlaşılmasına olan etkisi üzerinde durulacaktır.

3.1. Fakihlerin Zekât ile İlgili Üzerinde İttifak Ettikleri Hususlar

3.1.1. Zekâtın Hükmü ve Zekâtı Vermeyenin Cezası

Fakihler zekâtın İslam'ın beş esasından biri olduğunda ve farziyetinin Kur'an, Sünnet ve icmâ ile sabit olduğunda ittifak etmişlerdir.[371]

Zekâtını vermeyen hem dünyada hem de ahirette cezaya çarptırılır: Airette nasıl bir cezaya çaptırılacağını Kur'an ve Sünnet haber vermektedir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyuruyor: "Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, yanları ve sırtları bunlarla dağlanacak ve 'İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarınızı!' denilecek."[372] Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadiste de Resûlullah (s.a.v) zekâtını vermeyenin durumunu şöyle ifade etmiştir: "Allah bir kimseye mal verdiği halde zekâtını vermezse, o mal kıyamet gününde o'na, iki gözü üzerinde iki nokta bulunan zehirli bir yılan olarak gösterilir. Yılan boynuna dolanarak çenesinin her iki tarafından tutar ardından, 'Ben senin malınım, senin biriktirdiğinim' der."Resûlullah (s.a.v.) sonra, "Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır."[373] âyetini okudu.[374]

Zekâtın farz olduğuna inadığı halde vermeyen kişinin dünyadaki cezası ise zekâtının alınması ve hakim tarafından tazir cezasına çarptırılmasıdır. Dört mezhebin görüşü böyledir.[375]

3.1.2. Vücûb Şartları, Sıhhat Şartları ve Edâ vakti

Zekâtın vücûb şartlarından fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri şunlardır:

1. Müslüman olmak,
2. Hür olmak,
3. Malın zekâta tabi olan mallardan olması,
4. Mal üzerinde tam bir mülkiyetin bulunması,
5. Üzerinden hicri bir yılın geçmiş olması, (Tarım ürünleri ile rikâz ve maden hariç, bunların üzerinden hicri bir yılın geçmiş olma şartı aranmaz)

---

[371] Bk.: Muhammed b. Abdirrahman ed-Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme fi İḫtilâfi'l-eimme*, thk. Haşim Cemîl ʿAbdullâh (Ebudabi: Muessesetü'r-Reyyan, ts.) 2/213; Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/590; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1792.
[372] Tevbe 9/34-35.
[373] Âl-i İmrân 3/180.
[374] Buhârî, "Zekât", 3.
[375] Bk. İbn Kudâme *el-Muğnî*, 4/7; Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu' Şerhu'l-mühezzeb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, byy. ts.) 6/172.

6. Malın nisap miktarına ulaşmış olması. Hanefiler tarım ürünleri ve madeni bu şarttan istisna ederler. [376]

Zekâtın sıhhatı için fakihler niyetin şart olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[377]

Zekâtın vücûb vakti, zekâtın vücûb şartlarının gerçekleştiği andır. Dolayısıyla bir mazeret olmadan kişinin zekâtını geciktirmesi caiz değildir.[378]

Zekâtın edâ vakti zekâta tabi olan malın durumuna göre değişir:

1. Altın-gümüş, ticaret malları ve hayvanların zekâtı, üzerinden bir yıl geçtikten sonra çıkarılır ve her yıl bir defa verilir.[379]
2. Tarım ürünlerinin zekâtında ise üzerinden bir yıl geçmiş olma şartı aranmaz, nisap miktarına ulaşmış olma şartıyla yılda kaç defa ürün elde edilirse o kadar kez zekât verilir. Bu görüş Sahibeyn de dahil olmak üzere cumhurun görüşüdür. Sadece Ebû Hanife cumhura muhalif olarak tarım ürünlerinde nisap şartı koşmaz.[380]
3. Daha önce de ifade edildiği üzere sadece maden ile ilgili Şâfiî'nin bir kavlini istisna edecek olursak tarım ürünleri, rikâz ve madende bir yılın geçmiş olma şartı aranmaz.[381]

3.1.3. Zekâta Tabi olan Mallar

Fakihlerin zekâta tabi olduğu konusunda ittifak ettikleri mallar şunlardır: [382]

1. Altın ve Gümüş,
2. Hayvanlar,
3. Ticaret malları,
4. Tarım ürünleri,
5. Maden ve Rikâz.

Altın ve gümüşün zekâtı: Altının nisabının 20 dinar, gümüşün nisabının 200 dirhem olduğunda ittifak edilmiştir.[383] 20 dinar 85 grama, 200 dirhem ise 595 grama tekabül eder.[384] Nisab miktarına ulaşan altın ve gümüşün zekâtının 40'ta bir olduğunda ittifak edilmiştir.[385]

---

[376] ʿAlâüddîn Ebû Bekr b. Mesʻûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'iʿu'ṣ-ṣanâ'iʿ fî tertîbi'ṣ-ṣerâ'iʿ*, thk. ʿAli Muhammed Muʿavvid vd. 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/377, 383, 389, 390, 394, 399, 403; Ebu'l-Hasan Alî b. Ebîbekir el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mubtedi*, thk. Naîm Eşref Nûr Ahmed (Pakistan: İdâretu'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, 1417), 2/161-162; Abdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsılî, *el-İḫtiyâr li-taʿlîli'l-Muḫtâr,* thk. ʿAli ʿAbdulhamîd Ebu'l-Hayr vd. (Dımeşk: Dâru'l-Hayr, 1998), 1/136-137; Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Hümâm, *Fetḥu'l-ḳadîr* (b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/153-155; Şirbînî, Muġni'l-muḥtâc, 1/397,408; Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muḳteṣid*, thk. ʿAli Muhammed Muʿavvid vd. (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007), 229; İbn Kudâme, *el-Kâfî fi fiḳhi'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, thk. Muhammed Fâris vd. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 379-383, 397, 404, 407, 408; Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/213,214, 228; Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa* 1/536-541; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1797-1809.

[377] Dimeşkî, Raḥmetü'l-ümme, 2/216; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1810-1812.

[378] Muvaffakuddîn Abdullâh b. Kudâme el-Makdisî, *el-Kâfî fi'l-fiḳhi'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, thk. Muhammed Fâris-Mus`ad Abdulhamîd, 378; Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/216; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1813-1814.

[379] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 249; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1814.

[380] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1814, 1890.

[381] Dimeşkî, Raḥmetü'l-ümme, 2/239, Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1860.

[382] Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/541; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1819.

[383] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/233; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1820.

[384] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1820.

[385] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/233; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1820; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1822-23.

Hayvanların zekâtı: Âlimler deve, sığır ve koyunlarda zekâtın farz olduğu konusunda icmâ etmişlerdir.[386]

Hayvanların zekâtında fakihlerin ittifak ettikleri vücûb şartları:

1. Evcil olması,
2. Nisab miktarına ulaşmış olması,
3. Sahibinin mülkiyetinde olması,
4. Üzerinden bir yılın geçmiş olması.[387]

Zekâta tabi olduğu konusunda fakihlerin ittifak ettiği hayvanlardan her bir türün nisap miktarı şöyledir:

Devenin nisabı: Devenin nisabının beş olduğu, bu sayıdan az olan miktarın zekâta tabi olmadığı konusunda icmâ hasıl olmuştur. Dolayısıyla devenin nisabı beş ile başlar. Beş ve fazlasında çıkarılması gereken zekât şöyledir:

5'ten	9'a kadar	1 adet koyun,
10'dan	14'e kadar	2 adet koyun,
15'ten	19'a kadar	3 adet koyun,
20'den	24'e kadar	4 adet koyun,
25'ten	35'e kadar	1 adet iki yaşında dişi deve,
36'dan	45'e kadar	1 adet üç yaşında dişi deve,
46'dan	60'a kadar	1 adet dört yaşında dişi deve,
61'den	75'e kadar	1 adet beş yaşında dişi deve,
76'dan	90'a kadar	2 adet üç yaşında dişi deve,
91'den	120'ye kadar	2 adet beş yaşında dişi deve.

120'ye kadarki deve sayısında çıkarılacak zekât miktarında ittifak edilmiş, icmâ hasıl olmuştur. Bunun üzerindeki sayıdan çıkarılacak zekâtın miktarında ise ihtilaf edilmiştir.[388]

Sığırın nisabı: Fakihler sığırda nisabın 30 olduğunda ittifak etmişlerdir. 30 ve fazlasında çıkarılması gereken zekât şöyledir:

30'dan	39'a kadar iki yaşına basmış erkek veya dişi bir buzağı,
40'tan	59'a kadar üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana,
60'ta	iki yaşına başmış iki buzağı,
Sonra	her 30 sığırda bir buzağı, her 40 sığırda bir dana verilir.[389]

Mandaların da sığır sınıfından sayıldığı konusunda ittifak edilmiştir.[390]

---

[386] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1914
[387] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/219; Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/542; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1915-1916.
[388] ʿAbdullâh b. Mübârek b. ʿAbdullâh el-Bûsî, *İcmâ'âtu İbn ʿAbdilber fi'l-'ibâdât* (Rıyâd: Dâru Taybe, 1999), 2, 723-726; İbn ʿAbdilber, *İcmâ'*, thk., Fuad b. Abdilazîz vd. (Riyad: Dâru'l-Kasım, ts.), 110; Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/219.
[389] İbn Abdilberr, *İcmâ'*, 111-112; Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*: 2/222; Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/544-545; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1925.
[390] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1926.

Koyunun nisabı: Koyun nisabının 40 olduğunda ittifak edilmiştir. Keçiler de koyun sınıfından sayılır. 40 koyun ve fazlasında çıkarılması gereken zekât şöyledir:

40'tan 120'ye kadar 1 koyun,
121'den 200 kadar 2 koyun,
201'den 399'a kadar 3 koyun,
400 de 4 koyun
Daha sonra da her 100 de bir koyun verilir.[391]

Hayvanların zekatında iki pay arasındaki fazlalığın zekâta tabi olmadığı konusunda ittifak edilmiştir.[392]

Ticaret malının zekâtı: Fakihler ticaret malının zekâta tabi olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[393] Bu mallarda zekâtın vacip olabilmesi için de üzerinde ittifak ettikleri şartlar şunlardır:

1. Nisab miktarına ulaşmış olması,
2. Üzerinden bir kameri yılın geçmesi,
3. Malın ticaret niyetiyle alınmış olması.[394]

Ticaretle uğraşan kişi her yıl sonu itibariyle mevcut ticari malını alış fiyatı üzerinden hesaplar. Sonra da bu değeri üzerinden kırkta bir olacak şekilde zekâtını çıkarır. Zekât, ticari malın kendisinden değil değerinden verilir. Âlimler bu konuda ittifak etmişlerdir.[395]

Tarım ürünlerinin zekâtı: Tarım ürünlerinin zekâta tabi olabilmesi için Ebû Hanife'ye göre nisab şartı aranmazken, Sahibeyn'in de dahil olduğu cumhura göre ise nisab şartı aranır. Nisab miktarı da 5 vesk olup 653 kg tekabül eder. [396]

Tarım ürünlerinden buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekâtın vacip olduğu konusunda icmâ hasıl olmuştur.[397]

Çıkarılacak zekât miktarı ise arazinin doğal yolla sulanmış olması ile emek sarfedilerek sulanmış olmasına göre değişir. Yağmur suyu ile sulanmış araziden elde edilen ürünün onda biri, kişinin emeği ile sulanmış araziden elde edilen ürününün de yirmide biri zekât olarak verilir. Bu konuda ittifak edilmiştir.[398]

Maden ve rikâzın zekâtı: Maden ve rikâz konusunda ittifak edilen hususlar:[399]

1. Maden ve rikâzın zekâta tabi olduğu konusunda ittifak edilmiştir.

---

[391] İbn Abdilber, *İcmâ'*, 111; Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/223; Cezîrî, *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*, 1/545-546; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî,* 3/1926-1927.
[392] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1922.
[393] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/237; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1871.
[394] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1866.
[395] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/237; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî* 3/1871; Veciz, 1/377-378.
[396] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/245; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1890.
[397] Bk.: İbn Abdilber, *İcmâ'*, 114; Vehbe Zühaylî, *el-Vecîz fi'l-Fıḳhi'l-İslâmî* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2005), 1/380-381.
[398] İbn Abdilberr, *İcmâ'*, 113; Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/245.
[399] Dimeşkî, *Raḥmetü'l-ümme*, 2/239; Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1854; ʿAbdülkerîm Zeydân, *el-Mufaṣṣal fi aḥkami'l-mer'eti ve'l-beyti'l-müslim,* 2. Baskı (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1/397.

2. Maden ve rikâzda (Sadece maden ile ilgili Şâfiî'nin bir kavlini istisna etmemiz durumunda) zekâtın vacip olması için üzerinden bir yılın geçmiş olma şartının aranmadığı konusunda ittifak edilmiştir.
3. Rikâzda zekât miktarının 1/5 olduğunda ittifak edilmiştir.

3.1.4. Zekâtın Verilebileceği Sınıflar

Zekâtın verilebileceği kimseler fakirler, miskinler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar, özgürlüğüne kavuşturulacak köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış kimselerdir.[400]

Kur'an'da zikredilen bu sınıfların dışındakilere zekât verilemeyeceği konusunda ittifak edilmiştir.[401]

3.2. Fakihlerin Kur'an'da Yer Almadığı Halde Üzerinde İttifak Ettikleri Bazı Meseleler

Bu başlık altında arz edilenler fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri meselelerin bütünü değil, sadece Sünnet'le sabit olanlarıdır. Zaten çalışmanın amacı bunların tespit edilip Kur'an'ın anlaşılmasına olan katkısını ortaya koymaktır. Sözkonusu meseleler genel olarak şunlardır:

1. Zekâtın sıhhatı için niyetin şart olduğu,
2. Altın ve gümüş de dahil olmak üzere beş tür malın zekâta tabi olduğu,[402]
3. Zekâta tabi olan malın nisap miktarına ulaşmış olmasının zekâtın vücûb şartlarından olduğu,
4. Altının nisabının 20 dinar, gümüşün nisabının ise 200 dirhem olduğu ve nisab miktarına ulaşan altın ve gümüşün zekâtının 40'ta bir olduğu,
5. Hayvanların zekâtı konusunda deve, sığır ve koyunun zekâta tabi olduğu; Devenin zekâtı ile ilgili, 5'den 120'ye kadarki deve sayısında çıkarılacak zekât miktarı; sığırın zekâtı ile ilgili, mandaların da sığır sınıfından sayıldığı, sığırın nisabının 30 olduğu ve 30 ve fazlasından çıkarılması gereken zekât miktarı; koyunun zekâtı ile ilgili, erkek-dişi ayırımı olmadan koyun ve keçinin zekâtta aynı olduğu, koyunun nisabının 40 olduğu, 40 ve yukarısındaki koyun sayısında çıkarılacak zekat miktarı konularında ittifak edilmiştir. Hayvanlarda iki pay arasındaki fazlalığın zekâta tabi olmadığı meselesinde de ittifak edilmiştir.
6. Ticaret malının zekâta tabi olduğu, ticaret malında zekâtın vacip olabilmesi için nisab miktarına ulaşmış olması, üzerinden bir yılın geçmiş olması ve malın ticaret niyetiyle alınmış olmasının şart olduğu; yıl sonu itibariyle ticari malının alış fiyatı üzerinden hesaplanıp kırkta birinin zekât olarak verilmesi gerektiği, ticari malının kendisinden değil değerinden zekâtın çıkarılması gerektiği konularında ittifak edilmiştir.
7. Tarım ürünlerinde nisab miktarının 5 vesk olduğu; tarım ürünlerinden buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekâtın vacip olduğu; zekât miktarının arazinin doğal yolla

[400] Bk.: et-Tevbe 9/60.
[401] Zühaylî, *el-Fıḳhü'l-İslâmî*, 3/1958-1959.
[402] Kur'ân-ı Kerîm zekâta tabi olan malların neler olduğunu genel ifadelerle beyan etmiş; ancak fakihlerin zekâta tabi olduğunda ittifak ettikleri mallardan altın ve gümüş dışındakileri, herkesin kolayca anlayabileceği şekilde açıklamamıştır. Bk.: el-Bakara: 2/254, 267; el-En'âm 6/141; et-Tevbe: 9/34; el-Hadîd: 57/7; el-Münafikûn 63/10.

sulanmış olup olmamasına göre değiştiği, buna göre yağmur suyu ile sulanmış araziden elde edilen üründen onda bir, kişinin emeği ile sulanmış araziden elde edilen üründen yirmide bir şeklinde zekâtın çıkarılması gerektiği konularında ittifak edilmiştir. Ayrıca Ebû Hanîfe hariç, sahibeynin de dahil olduğu cumhura göre tarım ürünlerinin zekâta tabi olabilmesi için nisab şartının arandığında da ittifak edilmiştir.

8. Maden ve rikâzın zekâta tabi olduğu, rikâzda zekât miktarının 1/5 olduğu, tarım ürünleri, maden ve rikâz dışında zekâta tabi olan diğer malların üzerinden hicri bir yılın geçmiş olması gerektiği konularında ittifak edilmiştir.

3.2.1. Fakihlerin Üzerinde İttifak Ettikleri Bu Meselelerin Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı

Bu başlık altında Kur'an'da zekât ile ilgili verilen bilgiye, fakihlerin zekâtla ilgili Kur'an'da yer almadığı halde üzerinde ittifak ettikleri bilgiyi ekleyerek Kur'an'ın anlaşılmasına olan katkısı görülmeye çalışılacaktır.

Zekâtı emreden âyetlerin gereğini yapanların yani bu niyetle zekâtlarını verenlerin zekâtı geçerlidir. Çünkü âyetler zekât verilmesini emretmektedir. Zekât veren kişi bu emri yerine getirmek amacıyla zekâtını veriyorsa, yani zekât verdiğinin bilincinde olarak bu ibadeti yapıyorsa zekâtı geçerlidir. Çünkü niyet denen şey zaten budur. Belli bir şeyi kast ederek yapmaktır. Ancak kişinin zekâtı kast etmeden de malını Allah yolunda harcaması mümkündür. Bu durumda Allah yolunda harcadığı şey zekât olmaz, sünnet olan bir sadaka veya infak olur. Nitekim zekâtın dışında da infakta bulunmak şiddetle tavsiye edilmiştir. Bundan dolayı fakihlerin ittifakla beyan ettikleri üzere zekâtın sahih olabilmesi için mutlaka zekât vermeyi kastetmek yani niyet etmek gerekir. Niyet onu sünnet olan sadakadan ayırmış olur. Fakihlerin zekâtın sıhhatı için ileri sürdükleri bu şart âyetin gereğini doğru bir şekilde yerine getirmeye katkı sağlar.

Kur'an'da zekât verilmesi emredilmiş, zekât vermeyenlerin de şiddetli bir azaba çaptırılacakları haber verilmiştir. Ancak genel olarak Kur'an'da zekâtı emreden âyetler incelendiğinde bu âyetlerde zengin fakir; nisap miktarı mala sahip olup olmayan ayrımı yapılmadığı görülür.[403] Dolayısıyla bu âyetlerden hareketle zekâtın kimlere farz kılındığını tespit etmek zordur. Zekâtın kimlere verileceğini açık bir şekilde beyan eden âyetlere dayanarak genel olarak zekât vermeyle mükellef olanların bu sınıflara girmeyenler olduğu anlaşılsa da yine de başka bir açıklamaya gerek duymadan sadece bu âyetlere dayanarak bunların kimler olduğunu tam olarak tespit edebilmenin zor olduğu söylenebilir. Fakihlerin, zekâtın vücûb şartlarından nisap miktarı mala sahip olma şartı, bu âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu şartla söz konusu âyetlerdeki emrin nisap miktarı mala sahip olanlara yönelik olduğu dolayısıyla zekâtın da onlara farz kılındığı anlaşılmış oluyor.

Kur'ân-ı Kerîm altın ve gümüş dışında zekâtın hangi tür mallardan verilmesi gerektiğini çok genel ifadelerle beyan etmiştir. Bunlar "Allah'ın rızık olarak verdiği mallar", "kişinin üzerinde tasarrufa yetkili kılındığı mallar", "kişinin çaba sarf ederek elde ettiği temiz mallar",

[403] et-Tevbe 9/34-35; Al-i İmrân 3/180 ve zekâtın verileceği sekiz sınıfı zikreden …. âyette zekât vermekten sorumlu olanların zengin kimseler olduğunu anlama imkanı varsa da bu âyetlerde zekâtın kimlere vacip olduğunun herkesin anlayacağı şekilde ifade edildiği söylenemez.

"yerden çıkarılanlar" ve " tarım ürünleri " olarak zikredilebilir. Ayrıca özel olarak da altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda infak etmeyenlerin şiddetli bir cezaya çarptırılacakları ifade edilerek altın ve gümüşten de Allah yolunda infak edilmesi emredilmiştir. Ancak Kur'an'daki zekâtla ilgili genel ifadelerin altına çok şey girer. Sadece Kur'an'la yetinilmesi durumunda bu ifadeleri belli mal türleriyle sınırlamak pek kolay değildir. Bu durumda Allah'ın muradına uygun bir şekilde zekâtı çıkarma konusunda da kişi rahat edemeyecektir. Fakihlerin bu konudaki açıklamalarına bakıldığında zekâta tabi olan malların – Kur'an'da zikredilen altın ve gümüş de dahil olmak üzere - beş tür olduğunda ittifak ettikleri görülür. Fakihlerin bu açıklamlarıyla Kur'an'daki zekâtla ilgili bu tür genel ifadelerden kastedilen şeyin ne olduğu anlaşılmış oluyor.

Kur'an'da zekâta tabi olan mallardan ne kadar zekât çıkarılması gerektiği de beyan edilmemiştir. Dolayısıyla sadece Kur'an'daki bilgi ile yetinilmesi durumunda kişi ne kadar zekât vermesi gerektiğini bilemez. Ancak fakihler hangi tür maldan ne kadar zekât çıkarılması gerektiğini detaylı bir şekilde açıklamışlardır. Kişi bu açıklamlardan yararlanarak ilgili âyetleri doğru bir şekilde anlayabilmekte ve böylece Yüce Allah'ın zekât ile ilgili emrinin gereğini yapabilmektedir.

Sonuç olarak niyet edilmeden Allah yolunda harcanan şeyin farz olan zekât mı nafile olan sadaka veya infak mı olduğu belli olamayacağından zekâtın sıhhatı için niyetin şart olduğu; zekâtın nisap miktarı mala sahip olana farz kılındığı bilinmeden, kimlerin zekât vermekten sorumlu olduğunun anlaşılamayacağı; verilmesi için tayin edilen zaman bilinmeden, hangi aralıklarla zekâtın verilmesi gerektiğinin bilinemeyceği; hangi tür mallardan zekât çıkarılması gerektiği bilinmeden kişi sahip olduğu bir çok mal türünün hangilerinden zekât vermesi gerektiğini bilemeyeceği; kişinin zekâta tabi olan malları bilmesi durumunda sözkonusu mal türlerinin her birinden çıkarılması gereken miktarı bilmemesi durumunda yine zekâtını veremeyeceği açıktır. Yapılan araştırma, bahsi geçenlerin Kur'an'da beyan edilmediğini göstermektedir. Fakat fakihler bunları net bir şekilde açıklamışlardır. Hatta bir önceki başlık olan "Fakihlerin Kur'an'da Yer Almadığı Halde Üzerinde İttifak Ettikleri Bazı Meseleler" başlığı altında zikredilenler üzerinde ittifak etmişlerdir. Şimdi cevaplanması gereken soru şudur: Kur'an'da zikredilmediği halde fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri ve ilgili âyetlerin kolay bir şekilde anlaşılabilmesini sağlayan bu meselelerin kaynağı nedir? Aşağıdaki başlık altında bu sorunun cevabı verilmeye çalışılacaktır.

3.2.2 Fakihlerin Üzerinde İttifak Ettikleri Bu Meselelerin Delilleri

Zekâtın sıhhatı için niyetin şart olduğunun delili "(إنَّما الأعمالُ بالنِّيَّاتِ) Ameller niyetlere göredir"[404] hadisidir. Fakihler zekâtın da namaz gibi bir ibadet olduğunu, onun nafile olan sadakalardan ayırt edilebilmesi için niyetin belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir.[405]

Zekâtın vucûbu için nisab miktarı mala sahip olma şartının delili Hz. Peygamber'in Muâz'ı Yemen'e gönderdiği zaman ona söylediği şu ifadesidir: "Allah'ın zenginlerinden alınıp fakirlerine dağıtılmak üzere onlara sadakayı farz kıldığını bildir"[406]

[404] Buhârî, "Bedu'l-Vahy", 1; Müslim, "İmâre", 45.
[405] Kâsânî, *Bedâ'i'u'ş-şanâ'i*, 2/458; Şirbînî, *Muğni'l-muḥtâc*, 1/414; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 417.
[406] Buhârî, "Zekât", 1; Müslim, "İmân", 7.

Bu emir zekât vermekle mükellef olanların zenginler olduğuna delalet etmektedir. Kişiyi zekât vermeyle sorumlu kılan zenginlik, nisab miktarı mala sahip olmasıdır.[407] Nisab miktarının ne kadar olduğunu da bu konuda varit olan hadisler beyan etmektedir.

1. Altın ve gümüşün nisabı: Altın ve gümüşün nisabıyla ilgili Hz. Ali'den gelen rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "(Sahip olduğun altın) yirmi dinara ulaşmadığı sürece senin üzerine bir şey gerekmez."[408] Ebû Saîd el-Hudrî'nin Resûlullah'tan (s.a.v.) rivâyet ettiği hadiste yer alan "Beş ûkiyeden az olan gümüşte zekât yoktur."[409] ifadesi gümüşün nisabını belirtmektedir. Bir ûkiyenin kırk dirhem olduğunda ittifak edilmiştir. Buna göre beş ukiye iki yüz dirhemdir.[410]
2. Hayvanların nisabı: Enes'ten (r.a) rivâyet edildiğine göre, Ebû Bekir (r.a.) onu Bahreyn'e gönderdiği zaman kendisine bir mektup verdi. "Bismillahirrahmanirrahim. Bu, Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) Müslümanlara farz kıldığı ve Allah'ın Rasûlüne emrettiği zekât farizasıdır. Kim Müslümanlardan bunu usulünce isterse ona verilsin, kim de fazlasını isterse ona verilmesin." şeklinde başlayan hadiste devenin nisabı beş, koyunun nisabı kırk, gümüşün nisabı da ikiyüz dirhem olarak belirtilmiştir.[411] Muâz'ın (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e gönderdiğinde, sığırın sayısı otuza ulaşmadıkça zekât olarak hiçbir şey almamamı emretti."[412]
3. Tarım ürünlerinin nisabı: Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyet ettiği hadiste yer alan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Beş veskten az olanda zekât yoktur."[413] ifadesi tarım ürünlerinin nisabını açıklamaktadır.

Zekat malından çıkarılması gereken zekat miktarını belirleyen deliller malın türüne göre şöyledir:

1. **Altın ve gümüşte** çıkarılması gereken zekât miktarının delili Hz. Ali'nin rivayet ettiği şu hadistir: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer ikiyüz dirhemin varsa üzerinden de bir yıl geçmişse beş dirhemini zekât olarak vermen gerekir. Yirmi dinara ulaşmadığı sürece altın için bir şey gerekmez. Ama yirmi dinarın olur ve üzerinden de bir yıl geçerse yarım dinarını zekât olarak vermen gerekir. Daha fazla olursa buna göre hesaplayıp verirsin. (Ravi hadisteki 'daha fazla olursa buna göre hesaplayıp verirsin' ifadesinin Ali'ye mi, Resullullaha mı ait olduğunu bilmediğini belirtmiştir) Üzerinden bir sene geçmedikçe hiçbir malda zekât yoktur."[414] Ebû Bekir'in Enes'i Bahreyn'e gönderdiğinde ona verdiği mektupta yer alan şeylerden biri de

[407] İbn Kudâme, *el-Muġnî,* 2/120.
[408] Ebû Dâvûd Süleymân b. Eşʿas es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk, Şuayb el-Arnaut-Muhammed Kâmil Karabellî (b.y.: Dâru'r-Risâle el-İlmiyye, 2009), "Zekât", 4.
[409] Buhârî, "Zekât", 31, 41,55; Müslim, "Zekât", 1
[410] Şirbînî, *Muġni'l-muḥtâc*, 1/389; İbn Kudâme, *el-Muġnî,* 2/120.
[411] Bk. Buhârî, "Zekât", 37;
[412] Ebû AbdİrrahmanAhmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, thk. Abdulğaffâr Süleymân Bendarî, Seyyid Kisrevî Hasan (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991), 2/12, h.no: 2234; Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî, *Cemʿu'l-fevâʾid min Câmiʿi'l-uṣûl ve Mecmaʿi'z-zevâʾid*, 2. Baskı (Cidde-Beyrut: Dâru'l-Kıble-Müessesetu ʿUlûmi'l-Kur'ân, 1988), 1/404.
[413] Bk. Buhârî, "Zekât", 31, 41, 55; Müslim, "Zekât", 1.
[414] Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

Resûlullah'ın (s.a.v.) "(وَفِي الرِّقَةِ رُبْعُ الْعُشْرِ) gümüşte rübü'l-öşr / 40'ta bir zekât olarak verilir." ifadesidir.[415]

2. **Hayvanlarda** çıkarılması gereken zekât miktarına delalet eden temel hadislerden biri Ebû Bekir'in Enes'e verdiği ve Allah Rasulüne ait olduğunu ifade ettiği mektupta deveden ve koyundan çıkarılması gereken zekât miktarının beyan edildiği şu ifadelerdir: **"Yirmidört ve daha aşağı miktardaki deve için** her beş devede bir koyun, yirmibeşe ulaşınca ottuzbeşe kadar iki yaşına girmiş bir dişi deve, ottuzaltıya ulaşınca kırkbeşe kadar üç yaşına girmiş bir dişi deve, kırkaltıya ulaşınca altmışa kadar dört yaşına girmiş bir dişi deve, altmışbire ulaşında yetmişbeşe kadar beş yaşına girmiş bir dişi deve, yetmişaltıya ulaşınca doksana kadar üç yaşına girmiş iki dişi deve, doksanbire ulaşınca yüzyirmiye kadar beş yaşına girmiş iki dişi deve, yüzyirmiyi aşarsa her kırkta biri için üç yaşına girmiş bir dişi deve her ellide biri için de dört yaşına girmiş bir dişi deve zekât olarak vermesi gerekir. Koyunun zekâtına gelince otlatılan **koyun sayısı kırka ulaşınca** yüzyirmiye kadar bir koyun, yüzyirmiyi geçince ikiyüze kadar iki koyun, ikiyüzü geçince üçyüze kadar üç koyun, üçyüzü geçince her yüz koyunda bir koyun zekât olarak verilir**."**[416] **Sığırdan çıkarılması gereken zekât hakkındaki temel hadis** Resûlullah'ın (s.a.v.) Muâz'ı Yemen'e gönderdiği zaman sığırlardan verilmesi gereken zekât hakkında ona şöylemiş olduğu şu ifadesidir: "Her ottuz sığırdan bir tebi veya tebia, her kırk sığırdan da bir müsinne zekât olarak verilir."[417]
3. **Tarım ürünlerinden çıkarılması gereken zekât miktarına delalet eden deliller:** İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Yağmur ve pınar sularıyla sulanan toprak mahsullerinde öşür (1/10), kova (el emeği) ile sulananlarda öşrün yarısı (1/20) olarak zekât verilir."[418]
4. **Rikâzdan çıkarılması gereken zekât miktarına delalet eden delil:** Ebû Hüreyre'nin Resûlullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadistir: "Rikâzda beşte bir zekât vardır"[419]

Zekâta tabi olan mallardan ittifak edilenlerin delilileri:

1. **Altın ve gümüşün delili için** örnek olarak Hz. Ali'nin rivâyet ettiği hadise bakılabilir.[420]
2. **Ticaret malının delillerinden bazıları şöyledir**: Semure b. Cündüp'tan (r.a) rivâyet edildiğine göre o şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.) bize satmak için hazırladığımız malların zekâtını vermemizi emrederdi.[421] Ebû Zer'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu "Devede zekât vardır, koyunda zekât vardır, sığırda

[415] Buhârî, "Zekât", 37; Ebû Dâvûd, "Zekât" 4.
[416] Bk. Buhârî, "Zekât", 37.
[417] Ebû Dâvûd, "Zekât", 4; Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf (Beyrut: Daru'l-Ğarb el-İslâmî, 1998), "Zekât", 5; Nesâî, *es-Sünenül-Kubrâ*, 2/12, h.no. 2233
[418] Buhârî, "Zekât", 54; Tirmizî, "Zekât", 14. Benzeri Cabir b. ʿAbdullâhtan da rivâyet edilmiştir. Bk. Müslim, "Zekât", 1; Ebû Dâvûd, "Zekât", 11; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, 2/22, h.no. 2267.
[419] Buhârî, Zekât, 65; Müslim, "Hudud", 11;
[420] Bk.: Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.
[421] Ebû Dâvûd, "Zekât", 2.

zekât vardır, bezz (البز) de zekât vardır."[422] Süneni Ebî Dâvud'un muhakkikleri Semure b. Cündüb hadisinin isnad açısından zayıf olduğunu ifade etmişlerdir. Sonra, bu konuda gerek merfu gerekse mevkuf hadislerin varit olduğunu ve cumhuru ulemanın bunların toplamına dayanarak ticaret malında zekâtın vacip olduğu sonucunu çıkardıklarını belirtmişlerdir. Merfu olan hadislerden birinin de yukarıda arzedilen Ebû Zer hadisi olduğunu, hadisteki (البز) kelimesini de Nevevî'nin kumaş işiyle uğraşanların ticaret malı olan elbise şeklinde açıkladığını söylemişlerdir.[423]

3. **Hayvanlardan deve, sığır ve koyun-keçinin zekât malı olduğunun delililerinden biri** Ebû Bekir'in Enes'e verdiği ve Allah Rasûlüne ait olduğunu ifade ettiği mektupta deveden ve koyundan çıkarılması gereken zekât miktarının beyan edildiği hadis[424] ile, Resûlullahın Muâz'ı Yemen'e gönderdiği zaman sığırlardan çıkarılması gereken zekât miktarını beyan eden hadisidir.[425]
4. **Tarım ürünlerinin zekâta tabi olduğunun delili**: "Hasat günü de hakkını verin"[426] âyeti ile İbn Ömer'in yamur suyu ve kişinin emeği ile sulanan arazilerden elde edilen üründen ne kadarının zekât olarak çıkarılması gerektiğini beyan eden hadisidir.[427] Ayrıca tarım ürünlerinde zekât nisabını belirten hadisler de aynı zamanda tarım ürünlerinin zekâta tabi olduğunun bir delilidir.[428]
5. **Maden ve rikâzın zekâta tabi olduğunun delili** Ebû Hüreyre'nin Resûlullah'tan rivâyet ettiği "rikâzda beşte bir oranında zekât var"[429] hadisidir.

Tarım Ürünleri, Maden ve Rikâz Dışındaki Mallardan Zekâta Tabi Olanların Üzerinden Bir Yılın Geçmiş Olma Şartının Delili

1. Altın ve gümüşün zekâtı ile ilgili Hz. Ali'nin Resûlullah'tan (s.a.v) rivâyet ettiği hadiste yer alan "Üzerinden bir yıl geçmedikçe hiçbir malda zekât yoktur."[430] ifadesiyle, İbn Ömer'den merfu olarak gelen benzeri rivayet[431] altın ve gümüşte zekâtın vacip olabilmesi için üzerinden bir yılın geçmiş olma şartının arandığına delalet eder.
2. Hayvanlarda zekâtın vacip olması için üzerinden bir yılın geçmiş olması şartına delalet eden şey hayvanların da mal kapsamına girdiğine delalet eden hadislerdir. Dolayısıyla zekâtın vacip olabilmesi için malın üzerinden bir yıl geçmiş olma şartı hayvanlar için de geçerlidir. Çünkü mal kelimesi hayvanlar için de kullanılmaktadır. Buna delalet eden bir çok hadis varit olmuştur. Bu hadislerden bazıları şöyledir: **ʿAbdullâh b. 'Abdurrahmân b. Ebî Sa'saa**, Ebû Saîd el-Hudrî'nin kendisine şöyle dediğini rivâyet eder: "Senin koyunları sevdiğini ve koyun edindiğini görüyorum,

[422] Ebü'l-Hasan ʿAli b. ʿÖmer ed-Dârekutnî, *Sünenu Dâreḳuṭnî*, thk. Şuayb el-Arnaut vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 2/488, h.no: 1932, 1934.
[423] Bk.: Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.
[424] Bk. Buhârî, "Zekât", 37.
[425] Ebû Dâvûd, "Zekât", 4; Tirmizî, "Zekât", 5; Nesâî, *es-Sünenül-Kubrâ*, 2/12, h.no. 2233.
[426] el-Enʿâm 6/141.
[427] Buhârî, "Zekât", 54; Tirmizî, "Zekât", 14. Benzeri Cabir b. ʿAbdullâh'tan da rivâyet edilmiştir. Bk. Müslim, "Zekât", 1; Ebû Dâvûd, Zekât, 11; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kubrâ*, 2/22, h.no. 2267.
[428] Bk.: Buhârî, Zekât, 31, 41,55; Müslim, Zekât, 1.
[429] Buhârî, Zekât, 65; Müslim, "Hudûd", 11.
[430] Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.
[431] bk. Tirmizî, "Zekât", 10.

onlara iyi bak, tedavilerini yap. Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini duydum. "Öyle bir zaman gelecek ki, o zamanda koyun, Müslümanın en hayırlı ***malı*** olacaktır. Fitneden korunup dinini muhafaza edebilmek için koyunu alıp dağ başlarına yağmur alan yerlere sığınacaktır."[432] **Süheyl b. Gafle der ki**, Resûlullah'ın (s.a.v.) zekât toplamayla görevlendirdiği adam geldi. Biri ona büyük, güzel ve bol etli bir deve getirdi. Adam onu almayı kabul etmedi ve şöyle dedi: Bir Müslümanın ***malından*** böyle bir şeyi alacak olsam Resûlullah'a nasıl bir mazeret sunabilirim.[433] **Ebü'l-Ahves kendi babasından** rivâyet ettiğine göre o şöyle dedi: "Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına bakımsız bir şeklide geldim. Bana '***Malın var mı***?' dedi. Ben de 'Evet' dedim. O da 'Ne tür malın var?' dedi. Ben de 'Deve, at, köle ve koyun türünden malım var' dedim. Bunun üzerine bana Allah sana ***mal*** vermişse üzerinde eseri görünsün dedi."[434] **Ebû Hüreyre'den** rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hakkı verilmemiş olan ***mal*** (kıyamet gününde) gelir. Deve ayaklarıyla sahibine basar, sığır ve koyun da gelip ayaklarıyla sahibine basar ve boynuzlarıyla da sahibine eziyet eder…"[435]

3. Ticaret malında zekâtın vücûbu için üzerinden bir yılın geçmiş olma şartına delalet eden şey, ticaret malının zekâta tabi olduğuna delalet eden hadislerle, üzerinden bir yıl geçmeyen malda zekât bulunmadığına delalet eden hadislerdir. Çünkü bu hadisler aynı zamanda ticaret malında da zekâtin vacip olabilmesi için üzerinden bir yılın geçmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Kur'an'ın anlaşılmasında Sünnet'e duyulan ihtiyaç üzerinde durulmuştur. Çalışmanın çerçevesi zekât ayetleri ile sınırlı tutulmuştur. Bunun için evvela Kur'an'da zekâtla ilgili ayetler araştırılmış, bu ayetlerde zekâtla ilgili ne kadar bilginin yer aldığı tespit edilmeye çalışılmış, bu bilgilerle yetinilmesi durumunda zekât vermekle mükellef kılınmış olan kişinin bu ibadeti uygulayabilme imkanı araştırılmıştır.

Yapılan araştırma neticesinde sadece Kur'an'ın ilgili ayetleriyle yetinilmesi durumunda zekât ibadetini hakkıyla uygulamanın pek mümkün olmadığı görülmüştür.

Zekât ibadeti şeri ameli bir hüküm olduğu ve bu tür hükümleri detaylı bir şekilde ele alan eserler de fıkıh kitapları olduğu için, sonra bu kitaplara müracaat edilmiş, zekât ile ilgili bu kaynaklarda yer alan malumat araştırılmıştır. Bu araştırmada, çalışmanın hedefi açısında yeterli görüldüğü için sadece meşhur dört mezhebin muteber bazı kaynakları ile yetinilmiştir. Bu kaynaklardan da sadece dört mezhebin zekât konusunda ittifak ettikleri meseleler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sonra zekât ile ilgili Kur'an'da yer alan bilgilerle fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri bilgiler karşılaştırılmış, bu bilgilerden Kur'an'da açıkça yer almayanlar tespit edilmiştir.

---

[432] Buhârî, "Menâkıb", 22.
[433] Darekutnî, *Sünenu Dâreḳuṭnî*, 2/496 h.no: 1949.
[434] Ebû ʿAbdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ʿale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*, thk. Ebû 'Abdurrahmân Mukbil b. Hâdi el-Vâdiʿî (Kahire: Dârul-Haremeyn, 1997), 1/69,h.no: 65.
[435] Muhammed b. Hibbân b. Ahmed ed-Dârimî el-Bustî, *el-İḥsân fî taḳrîbi Ṣaḥîḥi İbn Ḥibbân*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1988), 8/47.

Ardından fakihlerin üzerinde ittifak ettikleri halde Kur'an'da yer almayan bu bilgilerin kaynağı tespit edilmeye çalışılmış, bunların neredeyse tümünün Hz. Peygamber'in Sünnet'i olduğu görülmüştür.

Zekât ile ilgili, kaynağı Sünnet olan bu bilgiler, sadece Kur'ân'ı Kerîm'de yer alan bilgilerle bir araya getirildiğinde zekât ibadetinin uygulanabilen bir ibadet olduğu görülmüştür.

Böylece zekât ayetlerinin anlaşılmasında Sünnet'in gerekli olduğu, ayrıca fakihlerin de ittifakıyla ortaya konmuştur. Dolayısıyla buna muhalefet, fakihlerin de bu konudaki ittifakına muhalefet anlamına gelmektedir.

Özetle, Sünnet'in beyanı olmadan Kur'an nassıyla farz kılınmış olan zekâtın hangi tür mallardan, ne oranda, ne kadar aralıklarla verilmesi gerektiği; kişinin ne kadar mala sahip olması durumunda zekât vermekle mükellef olacağı gibi zekâtın doğru bir şekilde eda edilebilmesi için gerekli olan temel bazı meselelerin bilinemeyeceği anlaşılmıştır. Böylece bu çalışmayla zekât ayetleri özelinde de olsa Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Sünnet'in beyanının zaruri olduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

ʿAbdulmunʿim, Mahmûd ʻAbdurrahmân. *Muʿcemü'l-musṭalaḥât ve'l-elfâzi'l-fiḳhiyye*. b.y.: Dâru'l-Fadile, ts.

Buhârî, Ebû ʻAbdillâh Muhammed b. İsmâʿîl b. İbrâhîm el-Cuʻfî. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, 3. Baskı, Yemame-Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987.

Bûsî, ʿAbdullâh b. Mübârek b. ʿAbdullâh. *İcmâʿâtu, İbn ʿAbdilber fi'l-ʿibâdât*. Rıyâd: Dâru Taybe, 1999.

Cezîrî, ʿAbdurrahmân. *el-Fıḳh ʿale'l-meẕâhibi'l-erbaʿa*. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâs, 1987.

Çağırıcı, Mustafa. "İnfak" *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 2000.

Dârekutnî Ebü'l-Hasan ʿAli b. ʿÖmer. *Sünenu Dâreḳuṭnî*. thk. Şuayb el-Arnaut vd., Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

Dârimî, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî. *el-İḥsân fî taḳrîbi Ṣaḥîḥi İbn Ḥibbân*. thk. Şuayb el-Arnaut, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1988.

Dimeşkî, Muhammed b. Abdirrahman. *Raḥmetü'l-ümme fi İḫtilâfi'l-eimme*. thk. Haşim Cemîl ʿAbdullâh, Ebudabi: Muessesetü'r-Reyyan, ts.

Duman, Ali. "Sadaka" *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 2008.

Ebû Dâvûd Süleymân b. Eşʿas es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*. thk, Şuʿayb el-Arnaut-Muhammed Kâmil Karabellî, b.y.: Dâru'r-Risâle el-İlmiyye, 2009.

el-ʻAbderî, Muhammed b. Yûsuf. *et-Tâc ve'l-iklîl*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Erkal, Mehmet. "Zekât", *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: 2013.

Hâkim, Ebû ʿAbdillâh en-Nisâbûrî. *el-Müstedrek ʿale'ṣ-Ṣaḥîḥayn*. thk. Ebû ʻAbdurrahmân Mukbil b. Hâdi el-Vâdiʿî, Kahire: Dârul-Haremeyn, 1997.

İbn ʿAbdilber, *İcmâ'*. thk. Fuad b. ʿAbdilazîz vd. Riyad: Dâru'l-Kasım, ts.

İbn Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fetḥu'l-ḳadîr.* b.y.: Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Kesîr Ebü'l-Fidâ İsmâʿîl b. ʿÖmer. *Tefsîrü'l-Ḳurʾâni'l-ʿaẓîm*, thk. Samî b. Muhammed Selâme, 2. Baskı, b.y.: Dâru Taybe, 1999.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mekrem Cemâluddîn. *Lisânü'l-ʿArab*. Beyrut: Dâru Sadır, 1414.

İbn Rüşd Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muḳteṣid*. thk. ʿ Muhammed Muʿavvid vd. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.

İbnü'l-Cevzî, Cemaludîn Ebü'l-Ferec 'Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr fî ʿilmi't-tefsîr*. thk. ʿAbdurrezzâk el-Mehdî, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1422.

Kâsânî, ʿAlâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâʾiʿu'ṣ-ṣanâʾiʿ fî tertîbi'ş-şerâʾiʿ*. thk. ʿAli Muhammed Muʿavvid vd. 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

Kurtubî, Ebû ʿAbdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân*. thk. Ahmed Berdûnî vd., 2. Baskı, Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1964).

Makdisî, Muvaffakuddîn ʿAbdullâh b. Ahmed b. Kudâme. *el-Muġnî.* thk. ʿAbdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî vd. 3. Baskı, Riyad: Dâru Alemi'l-Kutub, 1997.

Merğînânî, Ebu'l-Hasan ʿAlî b. Ebîbekir. *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mubtedi*. thk. Naʿîm Eşref Nûr Ahmed, Pakistan: İdâretu'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, 1417.

Mevsılî, ʿAbdullāh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İḫtiyâr li-taʿlîli'l-Muḫtâr*. thk. ʿAli ʿAbdulhamîd Ebu'l-Hayr vd. Dımeşk: Dâru'l-Hayr, 1998.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*. thk. Muhammed Fuâd ʿAbdülbâkī, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû 'Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'l-Kubrâ*. thk. 'Abdulğaffâr Süleymân Bendarî, Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.

Nesefî Ebü'l-Berekât ʿAbdullâh b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve ḥaḳāʾiḳu't-teʾvîl*. thk. Yûsuf 'Ali Bedyevî, Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *el-Mecmuʿ Şerhu'l-mühezzeb*. b.y.: Dâru'l-Fikr, byy. ts.

Râzî, Muhammed b. ʿÖmer Fahruddîn. *Mefâtîḥu'l-ġayb*. 3. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-ʿArabî, 1420.

Rûdânî, Muhammed b. Muhammed b. Süleymân. *Cemʿu'l-fevâʾid min Câmiʿi'l-uṣûl ve Mecmaʿi'z-zevâʾid*. 2. Baskı, Cidde-Beyrut: Dâru'l-Kıble-Müessesetu ʿUlûmi'l-Kur'ân, 1988.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muġni'l-muḥtâc.* Riyad: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

Şirbînî, Muhammed b. Ahmed. *el-İḳnāʿ fî ḥalli elfâẓi Ebî Şücāʿ*. Mısır: İdâretü'l-ʿÂmme li'l-Meʿâhidi'l-Ezheriyye, 1985.

Taberî, Muhammed b. Cerîr Ebû Cafer. *Câmiʿu'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳurʾân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir, b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Beyrut: Daru'l-Ğarb el-İslâmî, 1998.

Zeydân, ʿAbdülkerîm. *el-Mufaṣṣal fi aḥkami'l-mer'eti ve'l-beyti'l-müslim.* 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.

Zühaylî, Vehbe. *el-Fıḳhü'l-İslâmî ve edilletuh.* 4. Baskı, Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1997.

Zühaylî, Vehbe. *el-Vecîz fi'l-Fıḳhi'l-İslâmî*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 2005.

VALLADOLİD TARTIŞMASI BAĞLAMINDA AVRUPALILARIN ÖTEKİNE BAKIŞI

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi,

adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

1492 yılında Kristof Kolomb'un Amerika kıtasına ayak basmasıyla birlikte Avrupalılar sadece keşfedilmemiş topraklarla değil aynı zamanda yeni insanlarla da karşılaştılar. Vahşi olarak gördükleri bu insanlara ne şekilde muamele edecekleri ve hatta bunların insan olup olmadıklar bile tartışılmıştır. Amerika yerlilerine yönelik İspanyol ve Portekiz "fatihlerin" vahşetlerini aktaran en önemli tanıklardan biri Katolik din adamı Bartolomé de las Casas'dır. Las Casas aynı zamanda yerlilerin haklarını savunan önemli bir şahsiyet olarak bilinmektedir. İspanyolların yürüttükleri savaşların haklı olup olmadığı ve yerlilerin Hristiyanlaştırılmaya mecbur edilmesinin dinî ve ahlaki yönleriyle ilgili İspanya'nın Valladolid kentindeki Colegio de San Gregorio'da düzenlenen bu tartışma, Avrupa tarihinde bu türden ilk tartışmadır. Toplantıda Amerika kıtasının fethi, Katolikliğe geçişin gerekçelendirilmesi ve daha spesifik olarak İsyanyol yerleşimciler ile Yeni Dünya yerlileri arasındaki ilişkiler hakkında ahlaki ve teolojik bir tartışmaydı. Yerlilerin İspanyol toplumuna nasıl entegre edileceği, Katolikliğe geçişleri ve hakları hakkında bir dizi karşıt görüşten oluşmuştur.

Bu çalışmadaki amaç Valladolid tartışmasında ele alınan temel konuları, bunlarla ilgili tarafların görüşlerini ele alarak Hristiyanlık dininin bu tartışmadaki yerini tespit etmek olmuştur. Varılan sonuç, kompozit bir din olan Hristiyanlığın her tür görüşü destekleyecek malzemeyi barındırdığı için bu tartışmada tarafların meseleyi Yunan filozof Aristoteles'in görüşleri ve akli yollarla çözmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Sömürgecilik, Bartolomé de las Casas, Valladolid, Ahlak.

THE VIEW OF EUROPEANS ON THE OTHER IN THE CONTEXT OF THE VALLADOLID DISCUSSION

ABSTRACT

With Christopher Columbus's arrival in the Americas in 1492, Europeans encountered not only undiscovered lands but also new people. It was debated how to treat these people, whom they saw as savages, and even whether they were human. One of the most important witnesses who reported the brutality of the Spanish and Portuguese "conquerors" against the Native Americans was the Catholic clergyman Bartolomé de las Casas. Las Casas is also known as an important figure who defended the rights of the natives. This discussion, held at the Colegio de San Gregorio in Valladolid, Spain, about whether the wars waged by the Spanish were justified and the religious and moral aspects of forcing the natives to convert to Christianity, was the first such discussion in European history. The meeting was a moral and theological discussion about the conquest of the Americas, the justification of the conversion to Catholicism, and more specifically, the relations between the Rebellious settlers and the natives of the New World. It consisted of a series of opposing views on how the natives would be integrated into Spanish society, their conversion to Catholicism, and their rights.

The aim of this study was to determine the place of Christianity in the Valladolid debate by examining the main issues discussed and the views of the parties regarding these issues. The conclusion reached shows that since Christianity, a composite religion, contains the materials to support all kinds of views, the parties in this debate tried to solve the issue with the views of the Greek philosopher Aristotle and rational means.

Keywords: Christianity, Colonialism, Bartolomé de las Casas, Valladolid, Morality.

1. Giriş

Günlüklerine yazdığı üzere “Katolik Hristiyanlar, sadık Prensler ve Kutsal Hristiyan inancının yayıcıları, Muhammed'in mezhebinin ve tüm putperestliklerin ve sapkınlıkların düşmanları olarak” (Colomb, 1981, s. 32) İspanyol hükümdarları Kristof Kolombu’u, idarecilerini, halklarını, topraklarını, durumlarını ve bu halkların Hristiyanlığa nasıl dönüştürülebileceğini görmek için Hindistan’a o güne kadar kimsenin gitmediği Batı'ya giden yoldan gitmesini emrettiler. Birkaç ay gemi yolculuğundan sonra karaya ayak basan Kolomb ve mürettebatını bu bilinmeyen diyarların saf, masum ve barışçıl meskûnları çok iyi karşılamışlardı. Beyaz tenli bu Avrupalıların gökten geldiğine ve Kastilya Krallarının krallıklarının bu dünyada değil orada olduğuna inanıyorlardı (Colomb, 1981, s. 148). Kolomb’un ifadesiyle *Los Indios* diye adlandırdığı bu insanlar *“Silah taşımıyorlar, hatta nasıl kullanacaklarını bile bilmiyorlardı”* (Colomb, 1981, s. 100). Kolomb silah nedir bilmeyen ve birbirlerini öldürmeyen bu yerlilerden birine uzattığı keskin kılıca ne olduğunu bilmediği için dokunmak isteyince elleri kesilmişti.

Bu ilk temasta Kolomb bu yerli halka yönelik takip edeceği yol haritası zihninde billurlaşmıştı:

"Onlara öğrettiğimiz her duayı söylemeye ve haç işareti yapmaya çok istekliler. Bu nedenle Ekselansları onları Hristiyan yapmaya karar vermelidir ve inanıyorum ki, eğer başlarsak, Ekselansları çok kısa bir süre içinde İspanya'nın tüm halkları kadar büyük lordluklar ve zenginlikler kazanarak çok sayıda insanı Kutsal İnancımıza döndürmeyi başaracaktır, çünkü şüphesiz bu topraklarda büyük altın yığınları vardır" (Colomb, 1981, s. 100).

İspanya Kralı Ferdinand ve Kraliçe Isabella'nın, altın, baharat ve doğuya giden daha iyi bilinen ama tehlikeli kara ve deniz yollarından kaçınacak yeni bir rota bulmak için transatlantik seferine çıkan Kolomb'un ifadelerinden hem ticarî hem de dinî bir misyonla ve hatta birincisinin daha ön planda olduğu anlaşılmaktadır (Muzio, 2018, s. 58).

Papa VI. Alexander tarafından 4 Mayıs 1493 tarihinde yayınlanan *Inter caetera* başlıklı fermanda Katolik Hükümdarlar Aragon Kralı II. Ferdinand ve Kastilya Kraliçesi Isabella'ya Azor adaları veya Yeşil Burun adalarından herhangi birinin 100 fersah batısında ve güneyinde kutuptan kutba bir çizginin "batısında ve güneyinde" kalan tüm toprakların verildiği ilan edildi. Avrupalıların uzak diyarlara gitmeleri, Papa tarafından Hristiyanlığın da bu coğrafyalar yayılması için büyük bir fırsat olarak görüldüğü için bu tür girişimler coşkuyla desteklenmiştir. Papa bu coşkusunu adı geçen mektubunda şöyle dile getirmektedir:

"Ben Papa Alexander, , Tanrı'nın hizmetkârlarının hizmetkârı, şanlı hükümdarlara, Mesih'teki sevgili oğlumuz kral Ferdinand'a ve Mesih'teki sevgili kızımız, Kastilya, Leon, Aragon, Sicilya ve Granada kraliçesi Isabella'ya sağlık ve havarisel kutsama diliyorum. İlahi Majesteleri'nin hoşuna giden ve kalbimizin en çok değer verdiği diğer işler arasında, zamanımızda özellikle Katolik inancının ve Hristiyan dininin yüceltilmesi, her yerde artması ve yayılması, ruhların sağlığına dikkat edilmesi ve barbar ulusların devrilmesi ve imana getirilmesi kesinlikle en üst sırada yer almaktadır […] Gerçekten de, uzun bir süredir, Kurtarıcımıza ibadet etmek ve Katolik inancını benimsemek amacıyla, uzak ve bilinmeyen ve şimdiye kadar başkaları tarafından keşfedilmemiş bazı adaları ve anakaraları arayıp keşfetmeyi amaçladığınızı öğrendik […] Dahası, yukarıda adı geçen elçilerinizin görüşüne göre, söz konusu adalarda ve ülkelerde yaşayan bu halklar tek bir Tanrı'ya, cennetteki Yaratıcı'ya inanmakta ve Katolik inancını benimsemeye ve iyi ahlak konusunda eğitilmeye yeterince istekli görünmektedir […] Eğitilmeleri hâlinde, Kurtarıcı, Rabbimiz İsa Mesih'in adının söz konusu ülke ve adalara kolayca tanıtılacağı umulmaktadır […] Ayrıca, göreviniz olduğu üzere, bu adalarda ve ülkelerde yaşayan halkları Hristiyan dinini benimsemeye yönlendirmeyi amaçlıyorsunuz; Yüce Tanrı'nın girişimlerinizi ilerleteceğine dair yüreklerinizdeki güçlü umut ve güvenle, tehlikelerin ya da zorlukların sizi bundan hiçbir zaman alıkoymasına izin vermeyin" (Alexander VI, 2024).

Gimenez Fernandez gibi bazı tarihçilerin kanaatine göre Kral Ferdinand için olduğu gibi Kolomb için de söz konusu girişim "tamamen ve basitçe ekonomikti. Kurtarılacak ruhlar aramakla ya da daha sonra siyasi gerekliliklerin kralı ve valisini ilan etmeye zorladığı gibi Kutsal Toprakları kurtarmak için izlenecek bir yol bulmakla hiçbir ilgisi yoktu" (Gutiérrez & Barr, 1993, s. 21).

İspanyollar, Yeni Dünya'daki toprakları ele geçirdikçe buralara işletme hakkını ve bu topraklarda yaşayan insanların statüsünü belirleyen *encomienda* adında bir sistem kurdular ve

bu, ekonomik ve sosyal düzenin ekseni hâline geldi. Yeni Dünya'da İspanyol sömürgeciler (*encomenderos*) yerlileri sosyo-ekonomik bir topluluk (*encominda*) içinde tutuyor, onlara maddi destek ve atanmış din görevlilerinin (*doctrineros*) işbirliğiyle manevi destek sağlıyorlardı. Yerliler çalışmak zorundaydı ve sistem kısa bir süre sonra bu sistemin köleliğe evrildiği görüldü.

Sistem, 1503 yılında Nicolás de Ovando'nun askeri komutası altında başlayarak kraliyet kararnameleriyle ihdas edildi. *Encomienda*, İspanyol Kralı tarafından uygulanan bir çalışma sistemiydi. İspanyol yetkililer, İspanyol fatihlere ve askerlere fethedilen bir grup yerlinin sorumluluğunu veriyordu. Genellikle *encomenderos* olarak adlandırılan bu kişiler, kendi çıkarları için yerlileri kullanıyor ve onlara Hristiyanlık eğitimi vermeleri bekleniyordu. *Encomienda*, insanların ve topraklarının Hristiyanlıştırılması bahanesiyle başka insanlara verilmesinden daha fazlasıydı. Bu sistem sömürge toplumundaki adaletsizliklerin yapısal kökenini oluşturuyordu. Bu sistemin reddi Las Casas'ın adalet uğruna verdiği hayatı boyunca verdiği mücadelenin özünü oluşturuyordu. Hayatı boyunca *encomienda* ile süregelen bir mücadeleydi.

1511 yılında Yeni Dünya'nın en büyük vaizlerinden biri olan Antonio de Montesinos, cemaatini Yerlilere kötü davranmak ve onları istismar etmekle suçladı ve fatihlerin ölümcül bir günah içinde yaşadıkları sonucuna vardı. İncil'deki "Ben çölde bir sesim" (Matta 3:3) metnine dayanarak verdiği vaaz, "Amerika'daki ilk adalet çığlığı" olmuştur. Montesinos'un vaazının bir kısmı günümüze ulaşmıştır:

"Günahlarınızı size duyurmak için bu kürsüye çıktım, ben ki bu adanın çöllerinde ağlayan Mesih'in sesiyim […] Bu ses sizin ölümcül bir günah içinde olduğunuzu ve bu masum insanlara uyguladığınız zulüm ve zorbalık nedeniyle bu günah içinde yaşayıp öldüğünüzü ilan ediyor. Söyleyin bana, kendi topraklarında sükûnet ve barış içinde yaşayan bu insanlara hangi hakla böylesine iğrenç savaşlar açıyorsunuz? […] Neden onları bu kadar eziyor ve yoruyorsunuz, onlara yeterince yiyecek vermiyorsunuz ya da aşırı çalışmaktan hastalandıklarında onlara bakmıyorsunuz, böylece ölüyorlar ya da daha doğrusu sizin tarafınızdan öldürülüyorlar, böylece her gün altın çıkarabilir ve elde edebilirsiniz? Bu insanlar [Yerliler] insan değil mi? Onların rasyonel ruhları yok mu? [Kendinizi sevdiğiniz gibi onları da sevmek zorunda değil misiniz? […] Emin olun ki, şu anki durumunuzla Morolar [Endülüs topraklarında yaşamış Müslüman halk] ya da Türklerden daha fazla kurtulamazsınız" (Gonzalez, 1994).

İspanyolların Amerika yerlilerine yönelik zulmünü en açık şekilde dile getiren ve ömrünü onların haklarına müdafaaya adayan en önemli şahsiyet hiç kuşkusuz Dominiken misyoner Bartolomé de Las Casas'tır (1474 veya 1484—1566). Bir *encomendero* olarak geniş arazilere ve yerlilerden oluşan bir köye sahipti. Las Casas, 1514 yılında otuz yaşındayken Küba'da "din değiştirdikten" sonra topraklarından vazgeçti ve *encomienda*sındaki yerli köleleri azat etti ve sonraki elli iki yıl boyunca Latin Amerika Yerlilerinin en önemli savunucusu oldu. Daha sonra, İspanyolların Yeni Dünya'da sürdürdüğü suiistimaller hakkında kapsamlı bir şekilde yazmaya başladı ve bunun müjdeyi duyurmak için uygun bir yol olmadığını ve yerlilerin İsa Mesih'e en iyi barışçıl yollarla iman ettirilebileceğini savundu (Byun, 2011, s. 264).

Las Casas, V. Charles'ın huzuruna çıkmayı beklerken, 1542'de yazdığı *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* (*Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?* çev. Meryem Ural, İstanbul: Şule Yayınları, 1997; *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*, çev. Oktay Etiman, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009) adlı eserinde İspanyolların gerçek ve asıl niyetine çok açık bir biçimde ortaya koyar: "Hristiyanların bu kadar çok sayıda insanı öldürüp yok etmelerinin nedeni, altın arzusu ve kısa sürede zenginleşme arzusuyla hareket etmeleridir" (de Las Casas, 2009, s. 14). Söz konusu eserinde verdiği rakamları tarihçiler çoğu zaman abartılı bulsalar da Las Casas, anlattığı şeylere birebir şahit olmuştur. Dolayısıyla onun anlattıkları birinci elden tarihî bir kaynak niteliği taşımasından ötürü anlamlıdır. Las Casas'ın Katolik İspanyolların yerli halka karşı zalimane tutumlarıyla ilgili verdiği onlarca örnekten sadece birini vermek yeterli olacaktır:

"İspanyollar, karşılaştıkları koyun kadar uysal yerlilere kısa süre sonra açlıktan kudurmuş, insafsız kaplanlar, kurtlar ve aslanlar gibi saldırmaya başladılar. Bu zavallı, bahtsız insanlar kırk yıldan beri benzeri daha önce ne işitilmiş ne de görülmüş türde işkencelerle, merhametsizce ve insanlık dışı yöntemlerle kılıçtan geçirilerek öldürülmektedirler. Yerlilere işkence etmeyen, vahşi hayvanlar gibi saldırmayan, onları öldürmeyen tek bir İspanyol yoktur. İspanyollar Hispaniola Adası'nda o kadar büyük kıyımlar yaptılar ki benim tahminlerime göre bu adada eskiden 3 milyon yerli yaşamaktayken bugün sadece 300'ü hayatta kalmış bulunuyor. Onlar da öldürülme korkusu içinde yaşamaktadırlar […]

Bu kırk yıl içinde İspanyollar tiksindirici insafsızlıkları ve iğrenç zorbalıklarıyla bu topraklarda 20 milyonun üzerinde erkek, kadın ve çocuğu hiçbir suçları olmadığı halde katletmişlerdir. Aslında anakarada canı alınan yerli sayısının 50 milyon civarında olduğuna inanıyorum. Kendilerine Hristiyan diyen ve Batı Hint Adaları'na bu zavallı milletlerin kökünü yeryüzünden kazımak amacıyla giden İspanyollar merhametsiz, kanlı ve haksız savaşlar yaptılar. Canlarını kurtarmak ya da işkenceye maruz kalmamak için savaşanları kılıçtan geçirip bütün yerli yöneticileri ve gençleri yok ettikten sonra, öldürmediklerini tutsak edip köle olarak kullanıyorlardı. Ispanyollar genellikle kadınları ve çocukları canlı ele geçirip vahşi hayvanlara bile yaptırılmayacak kadar ağır hizmetler gördürmek üzere köleleştiriyorlardı. Sayısız zavallı masum yerli, köle olarak hizmet ettikleri İspanyolların yaptıkları canavarlıklardan dolayı öldü. Yerliler iki şekilde yok edildiler: İspanyollara karşı savaşırken ve onlara köle olarak hizmet ederken" (de Las Casas, 2009, s. 33-35).

Bir din adamı olarak Amerika'da uzun yıllar yaşayan Las Casas yaşanan problemlere hem yakından vakıf hem de bu konuda bir sorumluluk hissediyordu. 1520'de İspanya Kralı V. Charles'ın huzuruna çıkarak yerlilere yapılan muameleyi eleştirmiş ve yerlilerin Hıristiyanlığa ancak barışçıl yöntemlerle kazandırılabileceğini savunmuştur. Uzun tartışmalardan sonra fikirlerinin doğru olduğunu kabul eden kral, *encomienda* düzenini yasaklayan bir yasa çıkarttı ve Casas'ın "özgür yerli kentleri" kurulması önerisini desteklemiştir (Etiman, 2009, s. 10). Las Casas'ın görüşleri ve eylemleri doğal olarak bazı çıkar gruplarını son derece rahatsız etmiş ve onların husumetine yol açmıştır. Las Casas'ın rahatsız eden önemli görüşlerinden biri olan Amerika yerlilerine karşı yürütülen savaşın adil olmadığı konusunu tartışmak üzere Valladolid'de bir toplantı düzenlenmiştir.

2. Valladolid Tartışması

Papa III. Paul 1537 tarihli *Sublimis Deus* başlıklı fermanında Yerlilerin, dinsiz olsalar bile, özgürlük ve mülkiyet hakları olan tamamen rasyonel insanlar olduğunu belirtmiş ve bunların Hristiyan inancını anlama ve kabul etme kabiliyetine sahip olduklarını teyit etmiştir (Bakewell, 1998, s. 143). Ancak papalık fermanı sadece etkili bir kurum olan Katolik Kilisesi tarafından ilan edilen bir dogma değil, aynı zamanda siyasi amaçlı bir stratejiydi. Papa, yerlilerin inancı kabul etmeye uygun olduğunu ilan ederek, İspanya'nın Yeni Dünya'daki varlığını ve dinî misyonunu esasen meşrulaştırdı (Hernandez, 2001, s. 98).

Amerika yerlilerinin durumuyla ilgili tartışmalar rahatsız edici hâle gelince kral artık son adımı attı ve 16 Nisan 1550'de Yeni Dünya'daki tüm fetihlerin, ilahiyatçılar ve müşavirlerden oluşan özel bir grubun bu fetihleri yürütmek için adil bir yöntem belirleyene kadar askıya alınmasını emretti. Muhtemelen daha önce ya da o zamandan beri hiçbir güçlü imparator -ki 1550 yılında Kutsal Roma İmparatoru V. Charles, Avrupa'nın en güçlü hükümdarıydı ve denizaşırı büyük bir imparatorluğa sahipti- fetihlerinin adil olup olmadığına karar verilene kadar durdurulmasını emretmemiştir (Hanke, 1974, s. 67).

İmparator V. Charles tarafından 1550-1551 yıllarında Valladolid'de İspanya'nın Amerika'da yürüttüğü savaşların adaletli olup olmadığını değerlendirmek üzere çağrılan *junta* (heyet) toplandı. İki rakip taraf vardı. Birinin başkanlığını hümanist, vakanüvis, imparatorun günah çıkartıcısı, filozof, teolog, çağın en berrak düşünürlerinden biri ve yeni keşfedilen halkların Hristiyanlığın tebliğine karşı muhalefetinin üstesinden gelmek için güç kullanılmasını savunan Juan Ginés de Sepúlveda yapıyordu. Diğeri ise Chiapas Piskoposu ve imparatorun resmi kararnamesiyle Yerlilerin savunucusu olan Dominiken keşiş Bartolome de Las Casas tarafından yönetiliyordu ve Yerlileri Hristiyanlığa ve Hristiyan yöneticilerin yetkisi altına sokmak için güç kullanılmasına tamamen karşıydı.

Her iki adam da Yeni Dünya'da Hristiyan inancını vaaz etmenin gerekli olduğuna inanıyor, her ikisi de Yeni Dünya'nın İspanyol krallarının egemenliği altına girmesi gerektiği konusunda hemfikirdi. Ancak Las Casas için bu amaçlara ancak barışçıl yollarla, Verapaz'da uyguladığı yöntemi izleyerek ve her zaman Hristiyan bir imparatorun himayesi altında kendi yetki alanlarını koruyan Yerlilerin ve prenslerinin özgür rızasıyla ulaşılabilir ya da hizmet edilebilirdi. Öte yandan Sepúlveda için tüm bunlar ütopik bir hayaldi. Bu amaçlara ulaşmak için güç kullanılmalıydı.

Bu olayın benzersiz yanı, tarihte ilk kez bir ulusun ve kralının yürütülmekte olan bir savaşın adaletine ilişkin tartışmalar başlatmış olmasıdır. Dahası, yine tarihte ilk kez, Las Casas'ın çağrısı üzerine imparator Amerika'daki askeri seferlerin geçici olarak durdurulmasını emretti (Losada, 1971, s. 279).

Amerika Yerlileri politikası konusundaki anlaşmazlık o kadar büyüdü ki, imparator Yerlilere karşı savaşın adil olup olmadığına karar vermek için Valladolid'de bir komisyon (Junta) toplamak zorunda hissetti. Bu toplantı 1550-1551 yıllarında, Las Casas ve Sepúlveda'yı huzurlarına çağıran bir grup teolog (Cano, Soto, Miranda ve Arevalo) ve kanon hukuku uzmanının huzurunda yapıldı. Komisyon herhangi bir olumlu sonuca ulaşmamış olsa da, tartışmaları modern uluslararası hukukun oluşumunda kayda değer bir etkiye sahipti.

3. Tartışmanın Muhtevası

Angel Losada Valladolid'de yapılan tartışmaları üç başlık altında özetlemektedir:

(1) Yerlilere yönelik savaşlarının gerekçesi ve sınırları

(2) Sepúlveda'nın, dört argümanı

(3) Sepúlveda'nın kendi tezi lehine atıfta bulunduğu otoriteler ve Las Casas'ın karşı cevabı. İlahiyatçılardan biri olan Domingo de Soto'ya tartışmaları özetleme görevi verildi. Sepúlveda, Las Casas'ın on iki itirazını seçerek bunlara cevap verdi ve Las Casas da kendi cevabını verdi.

Peki Sepúlveda ve Las Casas tarafından Valladolid cuntasına sunulan asıl argümanlar nelerdi? Tartışma özünde, uzun süredir tartışılan, Yerlilere Hristiyan inancını öğretmeden önce onlara karşı savaş ilan ederek din değiştirmelerini kolaylaştırmanın mantıklı olup olmadığı sorusu etrafında dönüyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, iki taraf da argümanlarını İncil'e, Kilise Babalarına ve İspanyol Ortaçağı ile Rönesans düşünce ve hukukuna dayandırıyordu. Ginés de Sepúlveda, Amerikan yerlilerine karşı haklı savaş lehine dört önerme ileri sürdü: birincisi, yerliler barbardı; ikincisi, doğal hukuka karşı suç işliyorlardı; üçüncüsü, yerliler kendi aralarındaki masumları eziyor ve öldürüyorlardı ve dördüncüsü, Hristiyan inancında eğitilmesi gereken kâfirlerdi. Las Casas ise bu noktaların her birini genişletmek ve açıklığa kavuşturmak için yola çıktı. Bu süreçte, insanlığın temel birliğini savunmaya başladı; yani, insani gelişimin Avrupalılardan farklı ve geri bir aşamasında olsalar da, Yerliler Hristiyan inancını barışçıl bir şekilde kabul etmek için Eski Dünya halklarından daha az rasyonel ve becerikli değillerdi. Ayrıca Las Casas, İspanya'nın Yeni Dünya'daki tek rolünün ekonomik ya da siyasi olmaktan ziyade ruhani olduğu sonucuna varmıştır. Özetle, Yerliler rasyonel ve medeni insanlar oldukları için, İspanyolların onları ne köleliğe ne de savaşa tabi tutmaya hakları vardı.

Sepúlveda'ya göre Yerliler barbar bir ırktı ve doğal, aşağı durumları İspanyollara onlara karşı savaş açma hakkı veriyordu. Hümanist bilgin bu görüşünü desteklemek için Aristoteles'in doğal kölelik teorisine atıfta bulundu. M.Ö. üçüncü yüzyılda filozof Aristoteles, aralarında aklın tutkulara üstün geldiği insan grupları, yani uygarlar ile tutkuların akla üstün geldiği barbarlar arasında ayrım yapmıştı. Aristoteles'e göre ikinciler doğal olarak birincilere boyun eğmekteydi. 1500 yılında Sepúlveda bu teoriyi Yerlilere uygulamaya çalıştı. Buna göre, Yerliler arasında tutkuların akla üstün geldiğini ve bu nedenle doğaları gereği köle olduklarını savundu. O halde Amerikan yerlilerine karşı savaş haklıydı. Sepúlveda'nın ifadesiyle, "doğaları gereği köle olan, uygarlaşmamış, barbar ve insanlık dışı [Yerliler] uygarlaşmış [İspanyolların ve onlardan çok daha fazla güce sahip] olanların yönetimini kabul etmeyi reddediyorlardı. Sonuç olarak, uygar insanlar olarak Yerlilerden doğaları gereği daha üstün olan İspanyolların Yerlilere karşı savaş ilan etmekten başka seçeneği yoktu.

Las Casas ise Yerlilerin barbar olmadığını göstermek için Aristoteles'in barbarlık doktrinini yıktı. Dahası rahip, Yerlilerin, Romalılar ve Yunanlılar gibi eski uygarlıklardan daha üstün olmasa da katı yasalarla yönetilen uyumlu ve uygar topluluklar hâlinde yaşadıklarını ilan etti. İkinci barbarlık kategorisine gelince, Las Casas Yerlilerin güzel ve son derece karmaşık dillerini vurgulamıştır. Bazı Yerli toplulukları arasında putperestliğin ve insan kurban etmenin

varlığını kabul etse de, rahip bu tür insanların nispeten az sayıda olduğuna ve aslında tarih boyunca çoğu kültürde var olan bir grup olduğuna da işaret etti. Dördüncü kategori olan Hristiyan olmayanlara gelince, Yerliler putperestti, ama bu sadece İspanyolların ikna yoluyla İncil'i kabul etmelerine yardımcı olmalarını gerektiriyordu. Sepúlveda'nın argümanlarını çürütmeye kararlı olan Las Casas, daha sonra Valladolid mahkemesine Aristotelesçi doğal kölelik teorisinin Yerlilerin durumuyla ilgisiz olduğunu göstermeye çalıştı.

Sepúlveda'nın adil savaş lehindeki ikinci argümanı Yerlilerin doğal hukuka karşı işledikleri suçlar etrafında dönüyordu. Yerlilerin İspanyol geleneklerinden ve hukukundan sapmaları, Avrupalılara onların doğaya karşı işledikleri suçları cezalandırma hakkını veriyordu. Hümanist bilim adamına göre İspanyollar, putperestlik, oğlancılık ve yamyamlık gibi kötü uygulamaları gerçekleştirdikleri için diğer halkları cezalandırma hakkına sahipti. Savaşlar "doğayı rencide eden suçların kökünü kazımak için" yapılmalıydı. Bu, ister laik ister dindar olsun, her İspanyol'un uyması gereken bir yükümlülüktü.

Ancak konu sapkınlara geldiğinde Las Casas, Tanrı'nın sözüne sadık kalmadıkları için Hristiyan yöneticilerin onları cezalandırmak için önlemler almaya meşru hakları olduğunu kabul etti. Ancak hiçbir zaman inanç konusunda eğitilmemiş olan Yerliler, V. Charles ve III. Paul'un yetki alanının dışındaydı. Putperest oldukları doğruydu ama sapkın değillerdi. Bu bakımdan, Yeni Dünya halkları ne kadar iğrenç olursa olsun, herhangi bir suçtan dolayı Hristiyanlar ve hatta Kilise tarafından cezalandırılamazdı. Bu noktada Las Casas en radikal argümanlarından birine ulaşıyordu: İspanya'nın Yeni Dünya'daki tek amacı siyasi ya da ekonomik olmaktan ziyade ruhaniydi. Ginés de Sepúlveda, haklı savaş lehindeki üçüncü argümanı olarak, Yerlilerin kendi aralarındaki masumları ezdiğini ve öldürdüğünü ileri sürdü. Örneğin Aztekler tarafından sürekli olarak kurban edilen bu insanların kendilerini kurtarmak için hiçbir şey yapamaması, İspanyollar gibi diğer halkların müdahale etmesi gerektiğini gösteriyordu. Bu temel önermede Sepúlveda yalnız değildi; Dominiken Francisco de Vitoria gibi önemli bir otoriteden destek buldu. Sepúlveda'ya göre savaşlar haklıydı çünkü "[Yerlilerin] her yıl katlettiği birçok masumu büyük haksızlıklardan kurtaracaklardı."

Sepúlveda son olarak, savaşın Yeni Dünya'da inancın vaaz edilmesine zemin hazırlayacağını düşünüyordu. Ona göre, Las Casas gibi misyonerlerin Yeni Dünya'daki evanjelizasyon çabalarını başarıyla yürütebilmeleri için güç kullanımı bir gereklilikti. Sepúlveda rakibine, Büyük Konstantin M.S. dördüncü yüzyılda Avrupa'nın pagan halklarını Hristiyan dini altına almak için güç kullanmamış mıydı diye sorar. Ayrıca Las Casas gibi o da argümanını desteklemek için çeşitli vesilelerle İncil'den alıntılar yapmıştır. Örneğin, Luka ve Matta'daki düğün şöleni benzetmesini kullanmıştır. Burada şölenin efendisi hizmetkârlarına yola çıkmalarını ve yoldan geçen herkesi kutlamaya "zorlamalarını" emretmektedir. Sonuç olarak Sepúlveda, Kutsal Yazıların aslında paganların zorla Hristiyanlaştırılması gerektiğini ima ettiği sonucuna varmıştır.

Las Casas'ın aynı fikirde olmaması şaşırtıcı değildir. Öncelikle, Kutsal Kitap'ın koşullara bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabileceğini kabul etmiştir. Ancak Tanrı'nın sözünün nihai anlamı, anlamını yitirecek kadar çarpıtılmamalıdır. Las Casas, Sepúlveda'ya öfkeyle, "Tanrı nasıl olur da kilisesine savaşta putperestleri cehaletlerinden kurtarmak için öldürmelerini emredebilir" diye karşılık verir. Las Casas'ın, hümanist bilginin İncil'i kullanmasına atıfta

bulunurken ifade ettiği gibi, "o halde, Mesih'in Kilisesine, iman kendilerine vaaz edilmeden önce inanmayanlar üzerinde fiziksel zorlama kullanmasını emrettiğini [düğün şöleni] benzetmesinden herhangi bir yolla kanıtlamaya kalkışmak büyük bir acelecilikdir." Dahası, rahip yine sapkınlar/heretikler ve putperestler/paganlar arasında ayrım yapar ve Amerika Yerlilerini putperest/pagan kategorisinde değerlendirerek bunların şiddetle cezalandırılmayıp barışçıl yolla Hristiyanlığa döndürülmesi gerektiğini savunur (Losada, 1971, s. 99-101).

4. Sonuç

Sepúlveda Amerika yerlilerine karşı savaşın haklı olduğunu ve hatta onların Hristiyanlaştırılması için gerekli bir ön hazırlık olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Sepúlveda, dört nedenden ötürü Yerlilere karşı savaşa izin verilebileceğini, hatta bunun tavsiye edilebileceğini savunuyordu: Yerliler putperestti; doğaları gereği köleydiler; teslim olmaları misyonerlerin tebliğ görevini kolaylaştırıyordu; masum insanları kurban ediyorlardı.

Sepúlveda argümanlarını Yerlilerin rasyonel yetersizliğini ispata çalışarak destekledi. Bunun için de Aristoteles'in doğal kölelik doktrinine dayandı. Bu doktrine göre bazı bireyler doğaları gereği aşağıdır ve doğal olarak kendilerinden üstün olanlar tarafından yönetilmeleri gerekir. Sepúlveda'ya göre Yeni Dünya yerlilerinin aşağılık duygusu, doğal üstleri olan İspanyolların şiddetli müdahalesini haklı çıkaran dört kötücül şekilde kendini gösteriyordu. Sepúlveda, Yerlilerin doğal olarak İspanyollardan aşağı olduğu ve direnmeye kalkışmaları hâlinde zor kullanılarak İspanyolların otoritesine boyun eğdirilmeleri gerektiği sonucuna vardı.

Sepúlveda'nın kendisi Amerika kıtasına hiç ayak basmamış hiçbir Yerli ile yüz yüze görüşmemişti. Yerliler hakkındaki bilgilerini onlara karşı olumsuz bir görüşe sahip olan Oviedo gibi tarihçilerden almıştı. Sepúlveda'nın Yerlilerin (barbar) doğasına ilişkin anlayışı Ortaçağ Avrupa'sında yabancı kültürlere veya dinlere yönelik basmakalıp etno-merkezci veya Avrupa-merkezci zihniyetin bir ürünüydü. Bundan dolayı da o, Amerika Yerlilerini vahşi yabaniler, aşağı insanlar veya doğal köleler olarak tasvir etti.

Diğer taraftan Valladolid tartışması yalnızca felsefi bir merak meselesi değildir. Zira bu tartışmanın arkasında dönemin ortaçağ kilisesinin teolojisi yatmaktadır. Bu teoloji, hem Amerika'da hem de başka yerlerde on altıncı yüzyılın misyonerlik gayretinin önemli bir bölümünü açıklar. Dinî ve siyasi motifler güçlü bir şekilde iç içe geçmişti. Dinî motivasyon, sömürge girişimini yalnızca haklı çıkarmakla kalmıyor, aynı zamanda yargılıyordu. İspanyol olmakla Katolik olmanın eşanlamlı göründüğü bir zamandı. Hristiyan dini, İspanyol hükümetinin emperyal genişlemesinin resmi ideolojisi hâline gelmişti.

Byun'un dikkat çektiği gibi Tanrı ve altının (İngilizce tabirle "God and gold"), misyon ve fethin birliği belki de hiçbir yerde, on altıncı yüzyılda İspanyolların Amerika'yı sömürgeleştirmesinde olduğu kadar çarpıcı bir şekilde ifade edilmemiştir. İspanyol misyonerinin imajı, bir rahip misyoner ve aynı zamanda kralın memuruydu. Evanjelizasyon, altın birikimiyle sıkı sıkıya bağlantılıydı. Altın, müjdenin aracısıydı. Sonuç olarak, birçok yerli lider sömürge sistemini görebildi ve fetih ve sömürgeleştirme macerasını sürdüren ve ona anlam katan gerçek teolojiyi açığa çıkardı. İspanyolların tanrısı altındı (Byun, 2011, s. 272).

Kısa bir süre sonra İspanyolların açtığı yoldan diğer Avrupa ülkeleri de giderek sömürgecilik yarışına girdiler. Başlangıçta onlar da aynı argümanları kullanarak Hristiyanlığın kurtarıcı mesajının pagan ve heretiklere kabul edilmesi gerektiğini düşünerek kendi dinlere empoze ettiler. Çünkü onlara göre tek hakiki, en üstün din Hristiyanlıktı. Devletle dinin iç içe olduğu dönemler sona erince sömürgecilik faaliyetleri medeniyet kavramıyla meşrulaştırılmak istendi. Avrupalılar diğer milletlerden medeniyet açısından daha üstündü ve onları da bu nimetten istifade ettirmek istiyorlardı. Medeniyet retoriğinin modası geçince son dönemlerde özellikle Amerikalıların öne sürdükleri kavram, demokrasi oldu. Onlara göre en iyi yönetim şekli buydu.

Konuyu özetleyecek olursak Batılı zihniyet tarihinin her aşamasında kendini üstün görme ve bundan dolayı da başkalarını sömürme imtiyazına sahip olma fikri yer almaktadır. Hristiyanlık diniyle yoğrulmuş bu medeniyetin böyle bir genetik koda sahip olması bir tesadüf olmasa gerek.

Kaynakça

Alexander VI. (2024, 12 21). *Inter Caetera: Division of the undiscovered world between Spain and Portugal.* Papal Encyclicals Online: https://www.papalencyclicals.net/alex06/alex06inter.htm adresinden alındı

Bakewell, P. (1998). *A History of Latin America: Empires and Sequels 1450-1930.* Malden: Blackwell.

Byun, C. U. (2011). The Valladolid Debate between Las Casas and Sepúlveda of 1550 on the Conquest and the Intellectual-Religious Capacity of American Indians. *Korea Presbyterian Journal of Theology*(42), 257-276.

Colomb, C. (1981). *La Découverte de l'Amérique : I. Journal de bord. 1492-1493.* Paris: Maspero.

de Las Casas, B. (2009). *Yerlilerin Gözyaşları Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Etiman, O. (2009). Çevirmenin Notu. B. d. Casas içinde, *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi* (s. 7-16). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Gonzalez, J. L. (1994). Voices of Compassion Yesterday and Today. *New Face of the Church in Latin America: Between Tradition and Change* (s. 3-12). içinde New York: Orbis Books.

Gutiérrez, G., & Barr, R. R. (1993). *Las Casas: In Search of the Poor of Jesus Christ.* New York: Orbis Books.

Hanke, L. (1974). *All Mankind Is One: A Study of the Disputation between Bartolomé de Las Casas.* DeKalb: Northern Illinois University Press.

Hernandez, B. L. (2001). The Las Casas-Sepúlveda Controversy: 1550-1551. *Ex Post Facto*, 95-105.

Losada, Á. (1971). Controversy between Sepúlveda and Las Casas. *Bartolomé de las Casas in History: Toward an Understanding of the Man and his Work* (s. 279–309). içinde DeKalb: Northern Illinois University Press.

Muzio, T. D. (2018). *The Tragedy of Human Development: A Genealogy of Capital as Power.* London: Rowman & Littlefield.

TARİHSEL DURUM KARŞISINDA HRİSTİYANLIKTAKİ SEVGİ RETORİĞİ

Prof. Dr. RAMAZAN ADIBELLİ

Erciyes Üniversitesi,

adibelli@erciyes.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7398-0017

ÖZET

6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde meydana gelen depremler neticesinde çok büyük hasar meydana gelmiş ve binlerce insan hayatından olmuştu. Deprem bölgesindeki felaketzedelere ülke içindeki yardımlar haricinde dünyanın dört bir yanından gelen kuruluşlar da destek olmuştur. Bu kuruluşlar arasında misyoner kuruluşların da faaliyet gösterdiği ortaya çıkmıştır. Misyonerlerin dağıttıkları yardım paketlerin üzerlerine iliştirilen küçük kartların bir tarafında "İsa seni seviyor" mesajı yer alırken diğer tarafında aynı mesajın İngilizcesi "Jesus loves you" yazılmıştır.

Hristiyan misyonerler başvurdukları "sevgi retoriği" Hristiyanlık dini ve Hristiyanlık tarihi perspektifinden değerlendirildiğinde ne anlam ifade ediyor. Bir hakikatin ifadesi mi yoksa modern çağda başvurulan bir misyonerlik yöntemi mi?

Bu çalışmadaki amaç bir taraftan Hristiyanlık akidesinin ötekine bakış, kurtuluş öğretisi ve tolerans gibi konulara yaklaşımı diğer taraftan da İsa Mesih döneminde başlayarak tarih boyunca Hristiyanların pratikte sergiledikleri somut tutumları ele alınarak yukarıdaki sorulara cevap aramaktır.

Anahtar Kelimeler: Hristiyanlık, Misyonerlik, Sömürgecilik, Sevgi.

ABSTRACT

As a result of the earthquakes that occurred in our country on February 6, 2023, great damage was caused and thousands of people lost their lives. In addition to the aid provided in the country, organizations from all over the world also supported the disaster victims in the earthquake region. It was revealed that missionary organizations were also active among these organizations. While the message "Jesus loves you" was written on one side of the small cards attached to the aid packages distributed by the missionaries, the English version of the same message was written as "Jesus loves you" on the other side.

What does the "love rhetoric" applied by Christian missionaries mean when evaluated from the perspective of the religion of Christianity and the history of Christianity? Is it an expression of truth or a missionary method used in the modern age?

The purpose of this study is to seek answers to the above questions by examining, on the one hand, the Christian creed's approach to issues such as the view of the other, the doctrine of

salvation and tolerance, and on the other hand, the concrete attitudes that Christians have exhibited in practice throughout history, starting from the time of Jesus Christ.

Keywords: Christianity, Missionary, Colonialism, Love.

1. Giriş

6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde meydana gelen depremler neticesinde çok büyük hasar meydana gelmiş ve binlerce insan hayatından olmuştu. Deprem bölgesindeki felaketzedelere ülke içindeki yardımlar haricinde dünyanın dört bir yanından gelen kuruluşlar da destek olmuştur. Bu kuruluşlar arasında misyoner kuruluşların da faaliyet gösterdiği ortaya çıkmıştır. Misyonerlerin dağıttıkları yardım paketlerin üzerlerine iliştirilen küçük kartların bir tarafında "İsa seni seviyor" mesajı yer alırken diğer tarafında aynı mesajın İngilizcesi "Jesus loves you" yazılmıştır. Diğer taraftan deprem bölgesinde dağıtılan Kitab-ı Mukaddesler ve Hristiyanlıkla ilgili broşürler de dağıtılmıştır (Depremi fırsat bilen Batılı ülkelerden şok itiraf! Türkiye engel oldu, 2023).

Hem ulusal hem de yabancı basında misyonerlerin bu faaliyetleri ve bunların yerele halk arasında doğurduğu rahatsızlık dile getirilmiştir. Türk Hristiyanlar depremde Kitab-ı Mukaddes dağıtımına şu şekilde tepki vermişlerdir: "İsa'nın yolu fırsatçılık değildir!" (Türk Hristiyanlar depremde İncil dağıtımına tepkili: İsa'nın yolu fırsatçılık değildir!, 2023). Dünya Hristiyan âlemine ilişkin verdiği bilgilerle tanınan uluslararası haber sitesi CT (Christianity Today), Türkiye'deki Protestan Hristiyanların depremzedelere misyonerlik faaliyeti yapmalarına tepkili olduğunu yazmıştır. Jayson Casper imzalı habere göre Diyarbakır Protestan Kilisesi Vakfı yetkililerinden İlyas Uyar, "Hristiyan olduğumuzu hep söylüyoruz ama bunu yardımlara şart olarak sunmak iğrenç" dedi. "İsa'nın yolu bu değil; fırsatçı ve hiçbir işe yaramıyor**"** diyen Uyar, yabancı yardım ekiplerini deprem bölgesinde Kitab-ı Mukaddes dağıtmaya yeltenmemeleri konusunda uyarmış ve şunu eklemiştir: "İhtiyacı olana yardım ederken sağ elin verdiğini sol el bilmemeli".

Birçok kilise ve kuruluşun yardım çalışmalarına destek verdiğini söyleyen Türkiye Protestan Derneği (TeK) Yönetim Kurulu Üyesi Soner Tufan ise "Şimdi umut, şifa ve Tanrı sevgisi yaymamız gerekiyor" diyerek Hristiyan kuruluşların maddi ve manevi destekte bulunduğunu ifade etmiştir (Casper, 2023).

Sevgi kavramı ve kavramı üzerinden geliştirilen dil –yani sevgi retoriği- günümüz dünyasında Hristiyanların ve dolayısıyla da misyoner grupların vazgeçilmez araçları hâline gelmiştir. Yeni Ahit yazarlarının sevgi/aşk karşılığında tercih ettikleri Yunanca *agape* terimi en geniş semantik anlamıyla, yalnızca dünyadaki ilahi eylem tarzını ve Tanrı ile insan arasındaki uygun ilişkiyi değil, aynı zamanda Tanrı'nın kendisinin temel doğasını da ifade eder. *Agape*, tek oğlu İsa Mesih'i, insanlığın günahlarının sonuçlarını üstlenmesi ve böylece onları suçlarından arındırması ve sonsuz hayata kavuşturması ve nihayetinde de Tanrı'nın sevgisinde ebedî olarak yaşayabilmeleri için feda eden Tanrı'nın lütfudur. Yeni Ahit'teki sevgi anlayışının özünü Eski Ahit'teki şu pasajlar oluşturur (Tesniye 6:4): "Allah'ın rabbi, bütün yüreğinle ve bütün canınla ve bütün kuvvetinle seveceksin" (Kitabı Mukaddes, 1997, s. 184). Yahudilikte, bir emir (mitzva) hâline getirilen bu emir Hristiyanlıkta "büyük ve birinci emir olarak" şeklinde

adlandırılmıştır. Matta İncili'nde aktarıldığı şekliyle Ferisi Yahudilerden biri İsa'ya "Ey Muallim, şeriatta büyük emir hangisidir?" diye sorunca Mesih'in cevabı şu olur (Matta 22:37-40): "Allah'ın Rabbi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün fikrinle seveceksin." Büyük ve birinci emir budur. Ve buna benzeyen ikincisi şudur: "Komşunu kendin gibi seveceksin. Bütün şeriat ve peygamberler bu iki emre bağlıdır" (Kitabı Mukaddes, 1997, s. 25).[436]

Hıristiyan sevgi söylemi her zaman Tanrı'nın İsa Mesih'teki Enkarnasyonuna ilahi sevginin yeryüzündeki tezahürü olarak atıfta bulunmuştur. İsrailoğullarına yönelik sınırlı bir sevgi anlayışına böylece Hıristiyanlık evrensel bir boyut kazandırmış ve hem kozmogonisinin hem de soteriolojisinin merkezine yerleştirmiştir. Hıristiyanlıktaki sevgi/aşk anlayışı en kapsamlı biçimde Yuhanna'nın birinci mektubunda dile getirilmektedir:

> "Ey sevgililer birbirimizi sevelim çünkü sevgi Allah'tandır ve her seven adam Allah'tan doğmuştur ve Allah'ı bilir. Sevmeyen adam Allah'ı bilmez çünkü Allah sevgidir. Allah'ın sevgisi bizde şununla izhar olundu: onun vasıtası ile yaşayalım diye Allah biricik Oğlunu dünyaya gönderdi. Sevgi bundandır, biz Allah'ı sevdik değil ancak o bizi sevdi ve günahlarımıza kefaret olarak Oğlunu gönderdi. İşte sevgi budur. Sevgili kardeşlerim, Tanrı bizi bu kadar çok sevdiğine göre biz de birbirimizi sevmeye borçluyuz […] Tanrı sevgidir. Sevgide yaşayan, Tanrı'da yaşar, Tanrı da onda yaşar." (1. Yuhanna 4:7-11,16)

Tanrı'yı sevgi ili özdeşleştiren bu pasajda Tanrı'yı bilmenin yolunun sevgiden geçtiği belirtilmekte ve devamında da Tanrı'nın insanlara yönelik sevgisinin karşılıklı olması gerektiği yönünde bir telkine yer verilmektedir: "Biz seviyoruz çünkü önce o, bizi sevdi" (1. Yuhanna 4:19). Tanrı'yı sevmek onun yeryüzündeki tecellisi olan İsa Mesih'i sevmek anlamına gelmektedir. Kurtuluş, yani asli günahtan kurtularak cennete gitmek onun mesajını kabul etmek, onun yolundan gitmekle mümkün görülmektedir. Dolayısıyla Hristiyan soteriolojiye göre sevgi/aşk/agape İsa Mesih vasıtasıyla insanın asli hâlini yani asli günahtan önce Âdem'in cennetteki ölümsüz hâline yeniden dönmeyi, Tanrı ile birlikte olmayı, sonsuz huzurun hâkim olduğu bir varoluşu elde etmeyi temin eder (Adıbelli, 2021).

İstanbul'da yer alan ve adı da *Agape* olan bir kilisenin "Agape Nedir?" başlıklı internet sayfasında sevgi retoriğinin güzel bir örneği görülmektedir:

> "Kilisemizin adı olan "Agape" sözcüğünün Türkçe karşılığı "Sevgi"dir. Sevgi beş harften oluşan bir sözcük olmasına rağmen, gerçek anlamı çok derindir. Herkesin dilinde dolaşan *sevgi* sözcüğü İncil'de üç değişik anlamda geçer. ***Eros*:** Bu sözcük cinsel sevgiyi, tutku ile yanıp tutuşan sevgiyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

[436] Tarihî bakımdan İncillerin en eskisi olan Markos İncili'nde bu emir şu şekilde geçmektedir: "Onların tartışmalarını dinleyen ve İsa'nın onlara güzel bir cevap verdiğini gören bir din bilgini yaklaşıp O'na, "Tüm buyrukların en önemlisi hangisidir?" diye sordu. İsa şöyle karşılık verdi: "En önemlisi şudur: `Dinle, ey İsrail! Tanrımız olan Rab tek Rab'dir. Tanrın olan Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün aklınla ve bütün gücünle sev.' İkincisi de şudur: 'Komşunu kendin gibi sev.' Bunlardan daha büyük buyruk yoktur." (Markos 12:28-31)
Luka İncili'de bu büyük emrinin kaynağının Eski Ahit yani Yahudilerin kutsal kitabı olduğu ve İsa'nın tilmizlerinden bu emre uymaları gerektiğini hatırlattığı belirtilmektedir: "Bir Kutsal Yasa uzmanı İsa'yı sınamak amacıyla gelip şöyle dedi: "Öğretmenim, sonsuz yaşamı miras almak için ne yapmalıyım?" İsa ona, "Kutsal Yasa'da ne yazılmıştır?" diye sordu. "Orada ne okursun?" Adam şöyle karşılık verdi: "Tanrın olan Rab'bi bütün yüreğinle, bütün canınla, bütün gücünle ve bütün aklınla sev. Komşunu da kendin gibi sev." (Luka 10:25-27)

> ***Phileo*:** Bu sözcük ise daha çok dostluğu, arkadaşlığı, hoşlanılan biri ya da bir şeyi ifade için kullanılan sözcüktür. ***Agape*:** İncil'de kullanılan en çok sevgi sözcüğü (116 kez) budur. Bu Allah'ın bize duyduğu sevgidir. Her zaman veren ve hiçbir zaman karşılığı beklemeyen sevgidir. Bunu bir başka anlamda şu şekilde de açıklayabiliriz: "Çünkü" sevgisi, "Eğer" sevgisi ve "Her Şeye Rağmen" sevgi. *"Seni seviyorum, çünkü güzelsin, çünkü zenginsin"* türündeki sevgide güzellik ya da zenginlik biterse sevgi de biter. *"Eğer bana araba alırsan, eğer bana şunu bunu alırsan seni severim"* türündeki sevgide de şart yerine gelirse sevgi söz konusu oluyor. İncil'de anlatılan gerçek sevgi, "Her Şeye Rağmen"li sevgidir. *"Her şeye rağmen, şu şu şu olumsuzluklara rağmen seni seviyorum"* diyenler Agape sevgisini yaşıyor demektir […] Sevgi sadece ağızdan çıkan bir laf kalabalığı ile olmaz. Sevgi konusunda yetkinleşmeyen kişi diğer erdemler konusunda da başarılı olamaz […] İşte kalıcı olan üç şey vardır: İman, umut, sevgi. Bunların en üstünü de sevgidir […] Sevgi her şeyden daha değerli ve güzeldir. İnsanlar 'Agape' sevgisinde birbirlerini sevebilselerdi, dünyada hiçbir savaş, düşmanlık, açlık, sefalet, ayrılıklar, korku, kaygı… olmazdı sanırım! […] Böyle bir sevgiyi tam olarak yaşayan İsa Mesih'tir. "Sevginin ne olduğunu Mesih'in bizim uğrumuza canını vermesinden anlıyoruz" (1.Yuhanna 3:16). İsa, bizi ölüme gidecek kadar çok sevdi. Bizim günahlarımız uğruna acı çekti, dövüldü, çarmıha kadar gitti. Gerçek sevgiyi yaşayarak gösterdi. O'nun sevgisini tatmak ister misin?"

Kristof Kolomb'un 1492'de Amerika kıtasını keşfedişinden bu yana Hristiyanlık bu kıtanın tamamına hâkim olmuştur. Dünyadaki ön zengin ülkeler, silah ve teknoloji bakımından en gelişmiş ülkelerin çoğunluğu da Hristiyan ülkelerden oluştuğu malumdur. Dünyanın dört bir yanına yayılan misyonerler çoğu zaman sömürgeci güçlerle işbirliği yaparak Hristiyanlığı yerel halklara kabul ettirmiş ya da empoze etmişlerdir. Bu noktada şu can alıcı soru akla gelmektedir: "Madem Hristiyan inancının temelini oluşturan *agape* sevgisinde insanlar birbirlerini sevebildiklerinde, dünyada hiçbir savaş, düşmanlık, açlık, sefalet, ayrılıklar, korku, kaygı olmayacaksa Hristiyanlığın ve zihniyetinin yayıldığı hangi coğrafyalarda huzur ve barış iklimi hâsıl olmuştur?".

Bu noktada konuyla ilgili şahsi bir hatıramı nakletmek isterim. 1990'lı yılların başında Yugoslavya'nın dağılması üzerine hâkimiyet kurma gayesiyle çıkan savaşta Ortodoks Sırplar ve Katolik Hırvatlar, Müslüman Boşnaklara saldırarak binlerce masumun kanını akıttılar. Boşnaklar, dünyanın gözü önünde ve Avrupa'nın göbeğinde sistematik bir soykırıma tâbî tutulmuştur. Daha savaşın ilk evrelerinde Nisan 1992'de Srebrenitsa'nın hemen dışında bulunan Bratunac köyünde yaklaşık 350 Boşnak, Sırp paramiliterleri ve özel polis güçleri tarafından işkenceye tabi tutulmuş ve öldürülmüştür (Bosna Soykırımı, 2024). İşkence ve ölümle de yetinmeyen Sırplar 20 bin ile 50 bin arasında Müslüman Boşnak kadının ırzına geçmiştir (Bag, 2018; Hughes, 2014). Fransa'da Alp dağlarının eteğindeki küçük bir köyde yaşıyorduk. Bir gün evimize iki bayan misyoner geldi. Bunlar Yehova şahidiydi. Annem ve teyzemle konuşmak istiyorlardı. Fakat onlar Fransızca bilmediği için ben tercümanlık yapıyordum. Hristiyanlığı ve Yehova şahitliğini anlatmaya başladılar. Bir müddet sonra Hristiyanlığın barışçıl bir din olduğunu kendilerinin askerliğe karşı olduklarını söylediler.

Dayanamayıp onlara Bosna'da yapılan katliamların ve tecavüzlerin Hristiyanlar tarafından gerçekleştirildiğini ve Boşnakların başlarına bu felaketlerin de büyük oranda askerî sahip olmadıkları için geldiğini söyleyince renkleri değişti. Bana neden tercümanlık vazifemle yetinmediğimi hatırlatırcasına "Biz seninle değil, anne ve teyzenle konuşuyoruz!" diye tepki gösterdiler ve ayrıldılar.

Hristiyan misyonerler sevgi retoriği kulağa gayet hoş geliyor ama hem Hristiyanlığın yapısal özelliği tarihsel tezahürleri bu konuda bize neler söylüyor? İnsanlar arasındaki sevgi iki kişinin bir birini kabullenmesini Agape kilisesinin internet sayfasında ifade edildiği gibi "her şeye rağmen" kabul etmesini gerektirmektedir. Sevgi "öteki"liği "ben"likte ya da "biz"likte eritir. Bu noktada Hristiyanlığın "öteki"ne yönelik bakışı nedir konusu önem arz etmektedir.

2. Extra ecclesiam nulla salus

M. S. 4. yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından devletin resmî dini hâline getirilmesinden sonra Hristiyanlık devletin siyasi ve askeri desteğini de arkasına almıştır. Sınırsız bir güce kavuşan Kilise, Hıristiyan olmayanları Hıristiyanlaştırarak egemenlik alanını genişletmek için Hıristiyan olmayan halklara yönelik her türlü baskı ve zulmü yapmaktan geri durmamıştır. Zira bu dönemde II. yüzyılın sonlarında Kiliseden ayrılmaları engellemek için ayrılıkçı ve hizipçilere karşı geliştirilen "Extra Ecclesiam nulla salus" (Kilise Dışında Kurtuluş Yoktur) dogmasının alanının sadece heretik/sapkın ve hizipçi Hıristiyanları değil, aynı zamanda Hıristiyanlık dışındaki tüm din taraftarlarını içine alacak şekilde genişletilmiştir. Aydın'a göre bu gelişmenin altında yatan en önemli etken, Hıristiyan olmayanların Hıristiyanlaştırılıp vaftiz edilmelerini talep eden Matta 28: 18-19 ifadesidir: "İsa yanlarına gelip kendilerine şunları söyledi: "Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin." Bu ifadeye göre diğer din mensuplarının Hıristiyan olmaksızın kesinlikle kurtuluşa eremeyecekleri ileri sürülerek devletin siyasi ve askeri gücünün de desteğiyle onların her türlü vasıta kullanılarak Hıristiyan yapılması anlayışı doğmuştur. Bu şekilde Hıristiyan inancının tüm dünyaya yayılması demek aynı zamanda onun temsil ettiği Roma medeniyetinin de tüm dünyaya yayılması anlamına geliyordu (Aydın, 2002, s. 67-68).

Amerikalı bilim adamı Ramsay MacMullen 1997 yılında kaleme *Christianity and Paganism* (*Hıristiyanlık ve Paganism*) adlı eserinde "Kilise dışında kurtuluş yoktur" dogmasının bu şekilde tüm Hıristiyan olmayanları içine alacak şekilde genişletilmesiyle, daha önce başkalarından tolerans ve merhamet uman Hıristiyanların kendilerinden tolerans ve merhamet umulanlar konumuna geçtiğini ileri sürmektedir. Hatta MacMullen daha da ileri giderek kendilerinden merhamet umulan Hıristiyanların dolayısıyla da Hıristiyanlığın daha önce kendilerinden merhamet umulan putperestlerden ve dolayısıyla da putperest inançlardan daha hoşgörüsüz olduğunu ileri sürmektedir.

Bu ifade çağlar boyunca büyük bir başarı elde edecek ve yüzyıllar boyunca papalar ve konseyler tarafından, tüm "kurtuluş araçlarını" yalnızca Katolik Kilisesi içinde bulabileceğimizi belirtmek için kullanılacaktır. Papa XI. Pius, 1928 tarihinde yayınladığı papalık genelgesi *Mortalium Animos*'ta Lactantius'tan alıntılar yapar: "Hakiki ibadeti yalnızca Katolik Kilisesi

gerçek tapınmayı sürdürmektedir. Burası gerçeğin kaynağıdır, burası imanın evidir, burası Tanrı'nın tapınağıdır; eğer bir kimse buraya girmezse ya da buradan çıkarsa, yaşam ve kurtuluş umuduna yabancıdır". Papa daha sonra şunları belirtir: "Ayrıca, Mesih'in bu tek Kilisesi'nde, Petrus'un ve onun meşru haleflerinin otoritesini ve üstünlüğünü kabul etmeyen, tanımayan ve itaat etmeyen hiç kimse olamaz ve kalamaz." (Pius XI, 2024).

1964 yılında II. Vatikan Konsili esnasında kabul edilen "Lumen Gentium" (kilisenin dogmatik anayasası) adlı metninde Katolik Kilisesinin öteki'ne, diğer bir ifadeyle Katolik Kilisesine mensup olmayanlara bakışı ifade edilmektedir. Lumen Gentium anayasası şunları belirtmektedir:

"Burası, birliğini, kutsallığını, katolikliğini ve havariliğini sembolüyle ilan ettiğimiz Mesih'in yegâne Kilisesidir. Kurtarıcımızın dirilişinden sonra çobanı olması için Petrus'a devrettiği, yayması ve yönlendirmesi için ona ve diğer Havarilere emanet ettiği ve sonsuza kadar gerçeğin "direği ve temeli" yaptığı Kilise burasıdır. Bu dünyada kurulmuş ve örgütlenmiş bir toplum olarak bu Kilise, Petrus'un halefi ve onunla birliktelik içinde olan piskoposlar tarafından yönetilen Katolik Kilisesi'nde varlığını sürdürür…"

Ayrıca Lumen gentium anayasası farklı inanan türleri için belirlemeler yapmaktadır. Katolik dinine mensup olanlar için şu hususun altı çizilmektedir: "Bu nedenle, Tanrı'nın İsa Mesih aracılığıyla Katolik Kilisesi'ni gerektiği gibi kurduğunu bilmeden, kurtarılamayacak olanlar, yine de ona girmeyi veya içinde kalmayı reddedeceklerdir." Katolik olmayan Hıristiyanlar için: "Böylece Ruh, Mesih'in tüm öğrencilerinde, Mesih'in istediği şekilde, tek Çoban'ın yönetimi altında tek bir sürüde herkesin barışçıl birliğine yönelik arzu ve girişimleri uyandırır. Bu amaçla Annemiz Kilise, Mesih'in işaretinin Kilise'nin yüzünde daha net bir şekilde parlaması için çocuklarını kendilerini arındırmaya ve yenilemeye teşvik ederek dua etmekten, umut etmekten ve harekete geçmekten vazgeçmez." Ve son olarak Hıristiyan olmayanlar için anayasada şu hükme yer verilmektedir: "Son olarak, çeşitli şekillerde İncil'i henüz almamış olanlar da, Tanrı'nın Halkına tahsis edilirler…" (VI. Paul, 2024)

Mesih'i hakiki temsilcisi ve Katolik Kilisesinin de yegâne kurtuluş vasıtası olduğunu savunan Vatikan'ın bu görüşünün aksini iddia eden diğer Hristiyan grupların ve aynı zamanda bu gruplar aracılığıyla kurtuluşun mümkün olabileceğini dile getiren bazı Katolik teologların söylemlerine son vermek üzere Vatikan, 1985'ten itibaren, ardından 2000'de *Dominus Jesus* deklarasyonuyla ve son olarak 2007'de İnanç Doktrini Kongregasyonu'nun *responsa qaestiona*'larıyla (soru-cevaplar/fetvalar) net pozisyonunu şöyle açıklamıştır: "İsa'nın tek Kilisesi yalnızca Katolik Kilisesi".

Katolik Kilisesi ilmihali niteliğindeki Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri adlı kitapta "Kilise haricinde kurtuluş yoktur" yönündeki Kilise Babalarınca sık sık tekrarlanan bu savın nasıl anlaşılması gerektiği yönündeki cevap açıktır:

> "Olumlu bir biçimde dile getirildiğinde bunun anlamı her esenliğin Baş-Mesih'ten onun Bedeni Kilise aracılığıyla geldiğidir: Konsil, Kutsal Kitaba ve Geleneğe dayanarak yeryüzünde ilerlemekte olan bu Kilise'nin esenlik için gerekli olduğunu belirtmektedir. Nitekim, sadece, Mesih esenliğin yolu ve aracısıdır: Oysa, Mesih Kilise olan Bedeninde mevcut olmaktadır; imanın ve Vaftizin gerekliliğini bize

> öğreterek, aynı zamanda bize doğruladığı insanların Vaftiz kapısından girmeleri bu Kilise'nin gerekliliğidir. İşte bu nedenledir ki, gerek Kilise'nin Mesih İsa aracılığıyla Tanrı tarafından gereklilik sonucu kurulduğunu bilen ve Katolik Kilisesi'ne girmeyi reddeden, gerek bunda direten kişiler kurtulamazlar." (Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri, 2000, s. 218-219)

"Extra Ecclesiam nulla salus" ekseninde şekillenen bir dindarlık anlayışında sevgi nasıl tezahür edebilir? Böyle katı bir bakış açısıyla diğer din ve kültürlere mensup olanlara karşı herhangi bir tahammül, tolerans ve hoşgörü göstermek mümkün olabilir mi? Avrupa'da Hristiyan idarecilerin hüküm sürdüğü dönemlerde nasıl bir birlikte modeli ortaya koyulmuştur? Hristiyanlık tarihine ve bu inanç ve düşünce sistemine sahip olanların tarih boyunca sergiledikleri tavırlar, ortaya koydukları yaşam modelleri incelendiğinde bu soruların cevabı ortaya çıkacaktır. Çok geniş bir konu olan bu meseleyle ilgili birkaç örnekle yetinilecektir.

3. Tarihsel durum

Papa II. Urban, 1095'te Clermont'ta irat ettiği can alıcı vaazında Avrupalı fanatik Hristiyanlara Türkleri, "Lanetli, Tanrı'ya tamamen yabancılaşmış bir ırk" olarak tanıtıyor ve devamında onlara "bu aşağılık ırkı topraklarımızdan yok edin" emrini vererek yaklaşık iki asır sürecek olan haçlı seferlerini harekete geçirmiş oluyordu. Doğu Hristiyanlarına ve özellikle de Bizanslılara destek olmak maksadıyla başlatılmış gibi görünse olayların gidişatın durumun bambaşka olduğunu gösterecektir. 1024 yılında gerçekleştirilen 4. Haçlı seferinde Konstantinopolis'i yağmalayan ve bütün mukaddesatı ayaklar altına alan Avrupalı Katolik Hristiyanların/Latin Hristiyanların Bizanslı Ortodoks Hristiyanlara yaptıkları bu zulümle suratlarında maskeler düşmüş ve asıl niyetleri gün yüzüne çıkmış oldu (Adıbelli, 2023).

11 Aralık 1098 akşamında Frenk ordusu Halep'in güney batısında 35 km mesafede yer alan Maara şehrinin kapısına dayanmışlar fakat çok karanlık olduğu için şehre girmeye cesaret edememişler ve sabahı beklemek durumunda kalmışlardı. Frenk komutan Bohémond, çarpışmayı kesip bazı binalardan çekilmeleri şartıyla şehir sakinlerinin canlarının bağışlanacağına söz vermişti. Umutsuzca onun sözüne itimat eden aileler şehirdeki evlerinde ve mahzenlerinde toplanıp tüm geceyi korkudan titreşerek geçirdiler. Şafak sökerken şehre giren Hristiyanlar üç gün boyunca insanları kılıçtan geçirdi, binlerce can alıp birçok kişiyi de esir aldılar (Maalouf, 1983, s. 55). Frenk kronikçi Raoul de Caen, Maara'da haçlıların tarihte eşine ender rastlanan barbarlığını ve vahşetini şu sözlerle aktarır: "Bizimkiler yetişkin dinsizleri (gentilleri) kazanlarda kaynatıyor, çocukları ise şişe geçiriyor ve kızartıp yiyorlardı" (de Caen, 1825, s. 185).

Selçuklu topraklarından yerel Hristiyan işbirlikçilerin yardım ve desteğiyle ilerleyen haçlılar nihayetinde Fatımi hâkimiyetinde olan Kudüs'e ulaştılar. İki günlük bir hücumdan sonra 15 Temmuz 1099 Cuma sabahı Kudüs düştü. Anonim bir Hristiyan vakanüvis bu olayı şöyle nakleder: "Şehrin tüm muhafızları surlardan şehrin içlerine doğru kaçtılar. Bizimkiler onları takip edip Süleyman'ın tapınağına kadar kovaladılar. Önlerine geleni kılıçtan geçirip öldürüyorlardı. Tapınakta öyle bir katliam oldu ki bizimkiler ayak bileklerine kadar onların kanları içinde yürüyordu" (Anonim, 1924, s. 203). İbnü'l-Esir ise bu hadiseyi şöyle nakleder:

"Kutsal şehrin ahalisi kılıçtan geçirildi ve Frenkler Müslümanları bir hafta boyunca katlettiler. Mescid-i Aksâ mescidinin içinde altmış binden fazla insan öldürdüler". Kesin olmayan rakamlar vermekten kaçınan İbnü'l-Kalanisi şunu belirtir: "Hayli insan öldürüldü. Yahudiler sinagoglarında toplandılar ve Frenkler onları orada diri diri yaktılar. Evliya kabirlerini ve İbrahim'in türbesini de yıktılar" (Maalouf, 1983, s. 69).

Haçlıların Kudüs'e girdikten sonra ertesi sabaha kadar öldürdükleri insan sayısı, Hristiyan yazarlara göre 10.000, Müslümanlar tarihçilere göre ise 30.000 ila 50.000 arasındadır. Binlerce insanı öldürdükten sonra şehrin hâkimiyetini ellerine geçiren haçlılar Latin Kudüs Krallığını kurdular. Avrupa'da Frenklerin bir Hristiyan krallık kurması coşku ve umutla karşılandı ve bu krallığın kurulmasının Meryem Ana'nın tavassutu sayesinde mümkün olduğuna inanıldı. Fakat bu sevinç çok uzun sürmedi. Selahaddin Eyyubi, 1187'de kutsal şehir Kudüs'ü 88 yıl süren Hristiyan egemenliğinden kurtarıp İslam âlemine yeniden kattı ve böylece Hristiyan dünyayı tekrar ye'se boğmuş oldu.

Haçlıların 1095–1291 yılları arasında düzenledikleri toplam dokuz seferin hiçbiri Türklerin Batı'ya doğru ilerleyişini durduramamış ve nihayet 29 Mayıs 1453 tarihinde on bir asırdan fazla bir süredir Doğu Roma İmparatorluğu'na başkentlik yapan Konstantinopolis, Fatih Sultan Mehmet'in ordularına teslim olarak bir Türk-İslam beldesi hâline gelmiştir. İstanbul'un fethi Avrupalıları büyük bir korku ve endişeye sevk etmiştir. Osmanlıların gücü karşısında Batılı ülkeler inançlarını ve hatta bizzat varlıklarını derinden tehdit altında hisseder olmuştur. Doğal olarak Avrupalıların gündemindeki en büyük problemlerden biri olan bu tehlikenin nasıl bertaraf edileceğiyle ilgiliydi. O dönemde yazılan eserlerde bu dehşet duygusu hissedilebilmektedir. Tarihçiler, filozoflar, matematikçiler, mühendisler ve tabii ki din adamları; hepsi Hristiyan dünyanın ciddi bir tehlike altında olduğunu haykırıyordu. Bir İtalyan mimarın yazdığı *Trattato di architettura* adlı eserin önsözünde "bu çağın en tehdit edici problemi"nin, "Türklerden kurtulmak için hangi taktiğe başvuracağımızı bilmek" olduğu ifade edilmektedir (Havard, 1916, s. 56).

1511 yılında Yeni Dünya'nın, en büyük vaizlerinden biri olan Antonio de Montesinos, cemaatini Yerlilere kötü davranmak ve onları istismar etmekle suçladı ve fatihlerin ölümcül bir günah içinde yaşadıkları sonucuna vardı. İncil'deki "Ben çölde bir sesim" (Matta 3:3) metnine dayanarak verdiği vaaz, "Amerika'daki ilk adalet çığlığı" olmuştur. Montesinos'un vaazının bir kısmı günümüze ulaşmıştır:

> "Günahlarınızı size duyurmak için bu kürsüye çıktım, ben ki bu adanın çöllerinde ağlayan Mesih'in sesiyim […] Bu ses sizin ölümcül bir günah içinde olduğunuzu ve bu masum insanlara uyguladığınız zulüm ve zorbalık nedeniyle bu günah içinde yaşayıp öldüğünüzü ilan ediyor. Söyleyin bana, kendi topraklarında sükûnet ve barış içinde yaşayan bu insanlara hangi hakla böylesine iğrenç savaşlar açıyorsunuz? […] Neden onları bu kadar eziyor ve yoruyorsunuz, onlara yeterince yiyecek vermiyorsunuz ya da aşırı çalışmaktan hastalandıklarında onlara bakmıyorsunuz, böylece ölüyorlar ya da daha doğrusu sizin tarafınızdan öldürülüyorlar, böylece her gün altın çıkarabilir ve elde edebilirsiniz? Bu insanlar

> [Yerliler] insan değil mi? Onların rasyonel ruhları yok mu? [Kendinizi sevdiğiniz gibi onları da sevmek zorunda değil misiniz? […] Emin olun ki, şu anki durumunuzla Morolar [Endülüs topraklarında yaşamış Müslüman halk] ya da Türklerden daha fazla kurtulamazsınız" (Gonzalez, 1994).

İspanyolların Amerika yerlilerine yönelik zulmünü en açık şekilde dile getiren ve ömrünü onların haklarına müdafaaya adayan en önemli isim, Dominiken misyoner Bartolomé de Las Casas'tır (1474 veya 1484—1566). Bir *encomendero* olarak geniş arazilere ve yerlilerden oluşan bir köye sahipti. Las Casas, 1514 yılında otuz yaşındayken Küba'da "din değiştirdikten" sonra topraklarından vazgeçmiş ve *encomienda*sındaki yerli köleleri azat etmiştir. Sonraki elli iki yıl boyunca Latin Amerika'da Yerlilerin en önemli savunucusu olmuştur. Las Casas, V. Charles'ın huzuruna çıkmayı beklerken, 1542'de yazdığı *Brevísima relación de la destrucción de las Indias* (*Kızılderililer Nasıl Yok Edildi?* çev. Meryem Ural, İstanbul: Şule Yayınları, 1997; *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*, çev. Oktay Etiman, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2009) adlı eserinde İspanyolların gerçek ve asıl niyetine çok açık bir biçimde ortaya koyar: "Hristiyanların bu kadar çok sayıda insanı öldürüp yok etmelerinin nedeni, altın arzusu ve kısa sürede zenginleşme arzusuyla hareket etmeleridir" (de Las Casas, 2009, s. 14). Söz konusu eserinde verdiği rakamları tarihçiler çoğu zaman abartılı bulsalar da Las Casas, anlattığı şeylere birebir şahit olmuştur. Dolayısıyla onun anlattıkları birinci elden tarihî bir kaynak niteliği taşımasından ötürü anlamlıdır. Las Casas'ın Katolik İspanyolların yerli halka karşı zalimane tutumlarıyla ilgili verdiği onlarca örnekten sadece birini yerli halka vermek yeterli olacaktır:

> "İspanyollar, karşılaştıkları koyun kadar uysal yerlilere kısa süre sonra açlıktan kudurmuş, insafsız kaplanlar, kurtlar ve aslanlar gibi saldırmaya başladılar. Bu zavallı, bahtsız insanlar kırk yıldan beri benzeri daha önce ne işitilmiş ne de görülmüş türde işkencelerle, merhametsizce ve insanlık dışı yöntemlerle kılıçtan geçirilerek öldürülmektedirler. Yerlilere işkence etmeyen, vahşi hayvanlar gibi saldırmayan, onları öldürmeyen tek bir İspanyol yoktur. İspanyollar Hispaniola Adası'nda o kadar büyük kıyımlar yaptılar ki benim tahminlerime göre bu adada eskiden 3 milyon yerli yaşamaktayken bugün sadece 300'ü hayatta kalmış bulunuyor. Onlar da öldürülme korkusu içinde yaşamaktadırlar […]
>
> Bu kırk yıl içinde İspanyollar tiksindirici insafsızlıkları ve iğrenç zorbalıklarıyla bu topraklarda 20 milyonun üzerinde erkek, kadın ve çocuğu hiçbir suçları olmadığı halde katletmişlerdir. Aslında anakarada canı alınan yerli sayısının 50 milyon civarında olduğuna inanıyorum. Kendilerine Hristiyan diyen ve Batı Hint Adaları'na bu zavallı milletlerin kökünü yeryüzünden kazımak amacıyla giden İspanyollar merhametsiz, kanlı ve haksız savaşlar yaptılar. Canlarını kurtarmak ya da işkenceye maruz kalmamak için savaşanları kılıçtan geçirip bütün yerli yöneticileri ve gençleri yok ettikten sonra, öldürmediklerini tutsak edip köle olarak kullanıyorlardı. İspanyollar genellikle kadınları ve çocukları canlı ele geçirip vahşi hayvanlara bile yaptırılmayacak kadar ağır hizmetler gördürmek üzere köleleştiriyorlardı. Sayısız zavallı masum yerli, köle olarak hizmet ettikleri İspanyolların yaptıkları canavarlıklardan dolayı öldü. Yerliler iki şekilde yok

edildiler: İspanyollara karşı savaşırken ve onlara köle olarak hizmet ederken" (de Las Casas, 2009, s. 33-35).

Son örnek, tarihe "Aziz Barthélemy Günü katliamı" diye geçen hadise olacaktır. Bu hadise, Avrupa'da 16. yüzyılda meydana gelen Katolik-Protestan bölünmesinden sonra aynı Hristiyanlık zeminini paylaşan gruplar arasında meydana gelen şiddet ve hoşgörüsüzlüğün boyutunu gözler önüne seren onlarca örnekten sadece bir tanesidir. Saint-Barthélemy Günü katliamı, Fransa tarihinde, 24 Ağustos 1572 Saint-Barthélemy Günü'nde meydana gelen ve Paris'te birkaç bin Protestanın Katolikler tarafından katledildiği trajik bir olaydır. Bu katliam başkentte birkaç gün devam etmiş ve sonraki haftalar, hatta aylar boyunca yirmiden fazla kasabaya yayılmıştır. Neticede Katolik Fransızlar binlerce Protestan Fransız'ı başka bir mezhebe mensup olduğu için öldürmüştür.

4. Sonuç

Hristiyan öğretiye göre Baba Tanrı kendi suretinde yarattığı insana duyduğu şefkat ve merhametinden dolayı biricik oğlu Tanrı İsa'yı çarmıhta gerilmek suretiyle kurban ederek insanları asli günahtan kurtarmak istemektedir. "İsa bizi ölüme gidecek kadar çok sevdi" sloganında dile getirilen "biz" kimdir. Hristiyanlık tarihine bakıldığında hakim olan paradigma "extra ecclesiam nulla salus" (Kilise dışında kurtuluş yoktur) ilkesine dayanmıştır. Bu anlayışa göre "öteki" kategorisinde yer alan birey, vaftiz olup vaftiz eden gruba katıldıktan sonra "biz" niteliğini hak etmektedir. Sevgi retoriğinin geçerliliği de bu noktadan sonra başlamaktadır.

Tarihî bakımdan İncillerin en eskisi olan Markos'un İncili'ndeki büyük emrin formülasyonunun "Ey İsrail!" şeklinde başlaması sevgi mesajının Yahudilere yönelik olduğunu göstermektedir. Yahudiler, Yahve'yi sevmeli ve öte yandan birbirlerini sevmelidir. Kendisini "yeni İsrail" olarak ilan eden Hristiyanlık, Yahudiliğin mesajını evrenselleştirmek istemiştir. Tanrı bütün insanların tanrısıdır ve İsa Mesih'in mesajı bütün insanlara yöneliktir. Yahudiliğin mirasçısı olan Hristiyanlık sevgi mesajını değiştirebilmiş midir? Diğer bir ifadeyle evrensel bir sevgi mesajı ortaya koyabilmiş midir? Tarih boyunca Hristiyanlığın özünü oluşturan "extra ecclesiam nulla salus" ilkesi, bu sorunun cevabının olumsuz yönde olduğunu anlatmaktadır. Fiiliyatta büyük buyruk adeta "Dinle, ey Yeni İsrail! / Hristiyanlar, üçlü birlik Tanrımız olan Rab tek Rab'dir… Aynen senin gibi Hristiyan olan komşunu kendin gibi sev." İsrail'e tanınmış olan imtiyazı Hristiyanlık yeni İsrail olarak kendine tahsis etmiş oldu.

Tarihsel perspektiften bakıldığında Hristiyanlıktaki sevgi mesajının pratik tezahürleri nerede görülmüştür? Geçmişte insanlara kılıç zoruyla din değiştiriliyordu. Bugün ise misyonerler insanı kalbinden vurmak için vazgeçilmez "silah" olan sevgi retoriğine başvurmaktadır. Retoriğin özünü belki de şu şeklide ifade etmek mümkündür: "Ben, sendeki Hristiyan olma ihtimalini seviyorum".

Kaynakça

Adıbelli, R. (2021). Soteriolojik Bir İmkân Olarak Aşk. M. B. Bulut (Dü.) içinde, *Ezeli Bir Gizem: Aşkın ve Sevginin Bilimsel Serüveni* (s. 237–256). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Adıbelli, R. (2023). "Müslümanlar Nasıl Hıristiyanlaştırılır? Katolik Bir İslamofob Papazın İslam ve Müslümanlara Bakışı". *Dinler Tarihi Yazıları -Prof. Dr. Mehmet Aydın'a Armağan-* (s. 359–384). içinde Ankara: Berikan.

Anonim. (1924). *Histoire anonyme de la première croisade.* (L. Bréhier, Çev.) Paris: Librairie ancienne Honoré Champion.

Aydın, M. (2002). Çağdaş Misyonerlik Yöntemleri ve Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri. Ş. Gündüz, & M. Aydın içinde, *Misyonerlik: Hıristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri* (s. 59-119). İstanbul: Kaknüs.

Bag, M. (2018, 06 04). *"Kadınları kablolarla yataklara bağlayıp günlerce tecavüz ettiler", Bosnalı savaş mağduru kadınlar yaşadıkları acıyı anlatıyor* . tr.euronews.com: https://tr.euronews.com/2018/06/04/tecavuz-magduru-bosnalikadinlariyasadiklaritrajediyi-yillar-sonra-anlatiyor adresinden alındı

Bosna Soykırımı. (2024, 12 22). Wikipedia: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna_Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1 adresinden alındı

Casper, J. (2023, 02 22). *Turkish Christians Plead: Don't Distribute Bibles After Earthquake*. christianitytoday.com: https://www.christianitytoday.com/2023/02/earthquake-turkey-syria-christians-bibles-relief-first-hope/ adresinden alındı

de Caen, R. (1825). *Faits et gestes du prince Tancrède pendant l'expédition de Jérusalem.* Paris.

de Las Casas, B. (2009). *Yerlilerin Gözyaşları Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi.* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Depremi fırsat bilen Batılı ülkelerden şok itiraf! Türkiye engel oldu. (2023, 03 23). haber7.com: https://www.haber7.com/siyaset/haber/3310987-depremi-firsat-bilen-batili-ulkelerden-sok-itiraf-turkiye-engel-oldu adresinden alındı

Gonzalez, J. L. (1994). Voices of Compassion Yesterday and Today. *New Face of the Church in Latin America: Between Tradition and Change* (s. 3-12). içinde New York: Orbis Books.

Havard, O. (1916). Les Milices temporelles de l'Eglise. *La Revue Antimaconnique, 7*(5), 53-64.

Hughes, S. (2014, 04 01). *Bosna'nın ağır mirası: Cezasız kalan tecavüzler*. BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/04/140401_bosna_tecavuz adresinden alındı

Katolik Kilisesi Din ve Ahlâk İlkeleri. (2000). (D. Pamir, Çev.) İstanbul.

Kitabı Mukaddes. (1997). İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.

Maalouf, A. (1983). *Les croisades vues par les arabes.* Paris: J'ai Lu.

Pius XI. (2024, 12 22). *Mortalium Animos.* vatican.va: https://www.vatican.va/content/pius-xi/fr/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19280106_mortalium-animos.html adresinden alındı

Türk Hristiyanlar depremde İncil dağıtımına tepkili: İsa'nın yolu fırsatçılık değildir! (2023, 02 23). trhaber.com: https://www.trhaber.com/gundem/turk-hristiyanlar-depremde-incil-dagitimina-tepkili-isanin-yolu-firsatcilik-degildir-h391230.html adresinden alındı

VI. Paul. (2024, 12 22). *Lumen Gentium.* vatican.va: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_fr.html adresinden alındı

FAHREDDİN ER-RAZİ'NİN AHLAK ANLAYIŞI ÇERÇEVESİNDE MEFATİHU'L-GAYB ADLI ESERİN ANALİZİ

Kübra Ayvaz
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
hicret.kubra@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0790-5799

ÖZET

Çalışmanın temel amacı, Tefsir eserlerinde bir bilim olarak ahlâkın yeri, gelişimi ve etkisini incelemektir. Ahlak anlayışlarının müfessirlerdeki yansımasını incelemek, iç ve dış unsurların tefsirlere etkisini tespit etmektir. Bunun için ahlâkın teorileşme sürecinde telifleri olan müfessirler üzerinden hareket etmek gerekmektedir. Diğer müellifleri sisteminde derc etmiş, kendisinden sonrakilere de etki etmiş olan, döneminin otoritelerinden Fahreddin er-Râzî tercih edilmiştir. Onun ahlâk anlayışının kavramsal temelleri ve tefsirine yansımaları, çalışmanın temelini teşkil etmiştir.

Öncelikle Fahreddin er-Râzî'nin kendi eserlerinden hareketle temel kavramları tespit edilmiştir. Daha sonra bu perspektifte Mefâtîhu'l-ğayb adlı eseri analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar kaydedilmiştir.

Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde ahlâkîliğin sürekli olarak varlığını hissettirdiği görülmektedir. Araştırmada öne çıkan temel kavramlar, şevk, lezzât, güdü, menfaat, kemâlât ve saadettir. Şevk, Râzî'nin eserlerinde ahlâk felsefesinin temel dinamiği olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu durumun tefsire yansımadığı tespit edilmiştir. Tefsirde ise 'lezzet' kavramı galiptir. Ahlak, kişideki 'şevk' vasfını güdüleyen menfaatlerin, 'aklî lezzât' anlayışı üzerinden değerlendirilmesi ile çıkılan bir kemalat ve saadet yolculuğudur. Onun ahlâk anlayışı, tefsir geleneğinde nazari ve davranışsal anlamda bütüncül bir perspektif sunar.

Fahreddin er-Râzî'nin ahlâk anlayışı, insanın ilim, irade, akıl ve kalp gibi özelliklerini bir bütünlük içinde işleterek nihâî gayeye ulaşmasını hedefler. Bu anlayış, insanın dünyevî lezzetler basamağından, ilmî ve uhrevî lezzetlere yönelmesini, amellerini ilim ve hikmetle temellendirmesini esas alır. İnsan bu süreçte ahlâkî kemâle ermek için ilâhî şevk ve uhrevî lezzetlere yönelir. Râzî'ye göre, insanın ebedî mutluluğu akıl ve iradesini doğru kullanmasına bağlıdır. Bu çerçevede Râzî'nin ahlâk anlayışı, bireyi cismânî hazlardan kurtararak Allah'ın rızasını kazanma ve ebedî saadete ulaşma yolunda kapsamlı bir rehberlik sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, akıl, aklî/hissî/hayalî lezzât, güdü, kalp, kemâlât, menfaat, nefs, ruh, saadet, şevk, tefsir.

1. GİRİŞ

İslam düşünce tarihinde Fahreddîn er-Razi'nin konumu oldukça önemlidir. Bu anlamda Türkiyede'de kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.[437] Ancak kelam disiplininde daha çok ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmamız hem bu araştırmalardan istifade ile hem Fahreddin er-Râzî'nin kendi eserlerinde yer alan nazarî ve amelî perspektiflerin detaylı analizi ile şekillenmiştir. Temel eserlerinden el-Muhassal, Mebâhis, Kitâbu'n-Nefs ve özellikle tefsir çalışması olan Mefâtîhu'l-Gayb, bu anlayışın çerçevesini oluşturur.

Râzî, ahlâk kavramını "güzel davranışların kolaylıkla meydana gelmesine sebep olan bir meleke" olarak tanımlar ve bu tanımda "kolaylıkla" ifadesini vurgular. Ona göre ahlâk, insanın nazarî ve amelî kuvvetlerinin bir ahenk içinde çalışmasının sonucudur. İnsanın nazarî ve amelî kuvvetlerini ayrıştırmakla birlikte bunların birbirine indirgenmesini uygun bulmaz. Kalem Suresi 68/4'te geçen "yüce bir ahlâk" ifadesini tefsir ederken, nazarî gücün olgunlaşmasının ruha; amelî gücün ise ahlâka işaret ettiğini belirtir. Ancak hem nazarî hem de amelî gücü kapsayan bir ahlâk tanımının mümkün olduğunu kabul eder. Bu sentez yaklaşımı, Râzî'nin eleştirel ve analitik üslubunun tipik bir örneğidir.[438]

1.1. Varlık Tasnifi ve Ahlâk

Fahreddin er-Râzî'nin varlık anlayışında, insanın diğer varlıklardan üstünlüğü, onun akıl, ilim ve ahlâkî yetkinleşme süreçleriyle ilişkilendirilir. İnsan, aklı sayesinde maddî ve manevî kemâlâta yönelir. Ruhların mertebeleri, ilâhî tecellilerle şekillenir ve insan bu süreçte akıl ve şevk yoluyla yükselir. Râzî, insanın duyular, hayal kuvvesi ve akıl yoluyla kendini geliştirdiğini ifade eder. Bu bağlamda varlıkların yaratılışı ve sürekliliği, bir şevk ve feyezan (taşma) hali ile açıklanır.[439] Ancak insan ilmiyle tam manasıyla kapsayıcı şekilde ilahi varlığı idrak edemez. Bu durum da ahlak yolculuğunun nihayetsizliğine ayrı bir delil teşkil etmektedir.[440]

---

[437] Ömer Türker - Osman Demir (ed.), İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018).

[438] Bkz. Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsirü'l-kebir: Mefatihü'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l Fikr, 1981), C. 30, 699.

[439] Bkz. Fahreddîn er-Râzî, *Kitâbu'n-nefs ve'r-rûh ve Şerh-u kuvvâhumâ*, çev. Hüsnü Aydeniz (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 26-28.

[440] Fahreddin er-Razi, Ana Meseleleriyle Kelam ve Felsefe el-Muhassal, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Klasik, 2019), 34.

1.2. Nefsin Algıladığı Lezzet Çeşitleri

Râzî'nin ahlâk anlayışında lezzet (haz) kavramı, aklî, hissî ve hayalî olmak üzere üç kategoride incelenir.[441] Ona göre hayvanî hazlar, insanın ahlâkî olgunluğa ulaşmasını engelleyebilir. Bu tür hazlar genellikle elemle karışıktır ve insanı dünyevî bağlılıklara sürükler. Bunun aksine aklî lezzet, insanı ruhanî kemâlâta ulaştırır. Râzî'ye göre mutluluk (saadet), mutlak bir hedef değil, bir süreçtir. Bu süreç, insanın aklî kapasitesi ve manevî yönelimi ile doğru orantılıdır.[442]

1.3. Kalp ve İrade İlişkisi

Râzî'nin ahlâk anlayışında kalp, iradenin merkezi olarak kabul edilir. Kalp, insanın tüm fiillerini ve hislerini yönlendiren bir organ olarak tasvir edilir. İradenin gücü, fayda-zarar analizine dayanır ve bu analizle insan ahlâkî eylemlerini düzenler. İnsan, akıl yoluyla bu iradeyi kontrol edebilir ve Allâh-u Teâlâ'nın sıfatlarıyla uyumlu bir yaşam sürdürerek kemâle ulaşabilir.[443]

1.4. Beşerî ve İlâhî Ruhlar

Râzî'ye göre beşerî ruhlar, ilâhî ve heyûlânî ruhlar arasında bir konumdadır. Ruh, varlığını devam ettiren ve kutsî âleme yönelen bir cevherdir. Ruhların kemâle erme süreci, ilim ve kudret sevgisiyle şekillenir. Bu süreçte insan, nazarî aklını geliştirmek için çaba sarf eder ve manevî kemâlât yolunda ilerler.[444]

1.5. Temel Kavramlar

Fahreddin er-Râzî'nin kullandığı kavramlar, çoğu zaman birbirinin yerine geçen anlamlar taşımaktadır. Nefs, akıl, ruh ve kalp kavramları, farklı bağlamlarda kimi zaman nefsin özü, kimi zaman ise başka unsurları ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin, nefs ile hoş karşılanmayan ahlâkî özellikler, akıl ile zorunlu bilgiler, ruh ile ise hissedilebilir olan özel bir uzuv kastedilmektedir. Râzî, bu kavramları derinlemesine analiz etmese de, bağlama göre farklı anlamlar taşıdıklarını ifade etmektedir.[445]

---

[441] Bkz. Yunus Cengiz, "Fahreddin er-Râzî'nin Nazarıyla Hazlar Evreninde Mutluluğu Aramak", *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, thk. Osman Demir, Ömer Türker (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 614-654.

[442] Krş. Fahreddîn er-Râzî, *Kur'an'ın Sırları, Acaibu'l-Kur'an,* çev. Ersan Urcan (İstanbul: Çelik Yayınları. 2021), 223-276.

[443] Bkz. er-Râzî, *Kitâbu'n-nefs*, 87.

[444] Bkz. A.g.e., 40-41.

[445] Bkz. A.g.e., 87.

Ahlâk anlayışında nazarî (teorik) ve pratik olmak üzere iki yönlü bir yapı fark edilen Râzî, kavramlarını bu anlayış temelinde şekillendirmiştir. Onun ahlak anlayışında tespit ettiğimiz anahtar kavramlar şunlardır:

- Şevk: Varlık tasnifine yönelik.
- Lezzet/Elem: Nefs anlayışında aklî, hissî ve hayalî boyutlar.
- İrade ve Güdü/Dâiye: Kalp/akıl anlayışında yönlendirme mekanizması.
- Kemâl/Noksan ve Saadet: Ruh anlayışında yetkinleşme ve mutluluk.

Bu kavramların işlevselliği, Râzî'nin Kitâbu'n-Nefs ve Mefâtîhu'l-Ğayb gibi eserlerinde yaptığı çözümlemelerde açıkça görülmektedir. Râzî, mutlak varlık olan Allah'ın feyezan (taşma) yoluyla meydana getirdiği varlıkları analiz ederken, insanın diğer varlıklardan ayrışmasını şevk kavramı üzerinden açıklamaktadır.

Nefsi, duyuların algıladığı hislerin ve kudret ile mevki arayışının temeli olarak gören Râzî, aklı ise iradenin merkezi olan kalp üzerinden okumaktadır. Ruh, onun anlayışında kemâlât ve yetkinleşme ile bağlantılıdır. Mutlak Varlık'tan taşan ruh ve akıl, insanda kemâl arzusunu harekete geçirir. İnsan, ruhundaki bu kudret ve kemâl özelliklerini severek, kendi zatındaki kemâli anlamaya yönelir. Sürekli olarak mertebe kat eden insan için bu yükseliş sonsuzdur.

Râzî'ye göre varlıkların oluşumu, sürekliliği özünde şevk, feyezan ve iştiyak halinden ibarettir. Tüm kavramlar bu temel duygunun yansımalarıdır. Örneğin, akıl kalp olarak görülür, kalp ise fayda ve zarar analizleri yaparak iradeyi yönlendiren bir organ olarak sunulur. Nefs, duyuların acı ve haz algılarının özü olarak tanımlanırken; ruh, ruhanî zevklerin, kudretin ve kemâl vasıflarının kaynağıdır.

Bu temel kavramların Râzî'nin tefsiri Mefâtîhu'l-Ğayb'da geçtiği yerler incelendiğinde, onun ahlâk anlayışının teorik ve pratik boyutlarının kavramlar üzerinden derinlemesine ele alındığı görülmektedir. Râzî'nin bu kavramlara yaklaşımı, onun ahlâk anlayışını ve metodolojisini anlamada önemli bir rehber sunmaktadır.

2. BULGULAR

2.1. Varlık Anlayışı ve Şevk

Fahreddin er-Râzî'nin ahlâk anlayışı ve bu anlayışın kavramsal temellerini ele alırken, onun özellikle "şevk", "lezzet", "elem" ve "idrak" gibi kavramlara yüklediği anlamları, ahlâkın nazarî (teorik) ve amelî (pratik) boyutlarına dair yaklaşımlarını detaylandırmak önemlidir.

Râzî'nin ahlâk anlayışı, insan ruhunun farklı istidatlara (yeteneklere) sahip olduğu ve bu istidatların Allah'ın güzel isimleri (Esmâü'l-Hüsnâ) ile ilişki kurarak şekillendiği düşüncesine dayanır. Her nefsin baskın gelen bir özelliği, bu özelliğin işaret ettiği ilâhî isimle güçlü bir bağ kurmasını sağlar. Örneğin, bir nefis, "Rahîm" ismini daha yoğun bir şekilde anarsa bu isimden ahlâkî anlamda istifade etmeye başlar. Ancak bir insan,

fıtratında (yaratılışında) olmayan bir özelliği yalnızca isim zikrederek kazanamaz. Bu, onun nefislerin gelişim potansiyelini kabul etmekle birlikte, bu gelişimin sınırlarını belirlediğini de gösterir.[446] Dolayısıyla her insan fıtratındaki kabiliyetleri, Allah'a olan bağlılık ve kulluk üzerinden açığa çıkarmakla, nefs ve ruh yapısını anlamak ve bu yapıyı Allah'ın isimlerinin yüceliği doğrultusunda şekillendirmekle sorumludur.[447]

İnsanlar yaratılış gereği Allah'ın hakikatini tam anlamıyla idrak edemezler. Dolayısıyla idrak sınırlarını aşarak ahlakın kaynağı olan Allah'a yönelmeleri gerekmektedir.[448] Bu noktada Razi'nin ahlak anlayışının temel paradigmalarından biri anlaşılır. Buna göre insan dünyadaki sınırlı idrakine rağmen, Allah'ın rahmet ve azametinin yansımalarından istifade edebilmesi için sürekli bir çaba ve gayret içinde olması gerekmektedir.

Bakara 2/165 âyetinde ele aldığı gibi, şevk, insanın idrak kapasitesiyle doğrudan bağlantılıdır. Şevk, ne tamamen bilinmeyene ne de tam anlamıyla bilinene duyulabilir. Bu duygu, ancak bir yönüyle idrak edilip diğer yönleriyle idrak edilemeyen veya idrak edilip kaybedilen şeyler için söz konusu olabilir.

Râzî'ye göre, insanın Allah'a olan şevki, Allah'ın dünyada sınırlı tecellileri aracılığıyla meydana gelir. Bu tecelliler, Allah'ın zatını tam anlamıyla idrak etmeye imkân tanımasa da, insanın yönelimini (şevkini) O'na doğru artırır. Ahirette ise bu şevk, daha büyük bir kemâle ulaşır, çünkü tecellilerin kapsamı daha geniştir.[449]

Râzî, ahlâkın pratiğini açıklarken, insanın hislerini "lezzet" ve "elem" üzerinden yönetmesi gerektiğini vurgular. İnsan, Allah'a yöneldikçe ve mertebeler kat ettikçe, hem ulaşmanın verdiği lezzeti hem de mahrumiyetin verdiği elemi hisseder. Bu duygular, insanın Allah'a olan yöneliminin sürekliliğini sağlar.[450]

Lezzet ve elem, yalnızca cismanî değil, aynı zamanda ruhânî boyutlarda da deneyimlenir. Râzî'ye göre, ruhânî lezzetler, Allah'a yakınlık hissiyle ortaya çıkar ve bu, insanın ahlâkî mükemmelliğe ulaşmasını sağlar. Râzî'ye göre, şevk yalnızca ahlâkî bir duygu değil, aynı zamanda varoluşun temel motivasyon kaynağıdır. İnsanın Allah'a olan arzusu, onun ahlâkî davranışlarını belirleyen bir güçtür. Bu bağlamda, şevk, insanın Allah'ın tecellilerini idrak etme sürecinde, eksiklik ve tamlık arasındaki konumunu fark etmesiyle artar. Râzî'nin şevk kavramını farklı açılardan ele alması, onun derin düşünce yapısını ve ahlâk anlayışının genişliğini ortaya koyar. Nazarî boyutta şevk, Allah'a yönelik sürekli bir yönelimi ifade ederken, amelî boyutta bu yönelim, lezzet ve elem dengesi aracılığıyla davranışlara yansır.[451]

---

[446] Bkz. er-Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, C.1, 263.

[447] Bkz. A.g.e., C.1, 205-213.

[448] Bkz. A.g.e., C. 1, 137-138.

[449] Bkz. A.g.e., C. 4, 177.

[450] Bkz. Ayman Shihadeh, *Fahreddîn er-Razi'nin Gayeci Ahlakı*, çev. Kübra Şenel - Selime Çınar (İlem Kitaplığı: Ankara, 2016), (*Risale zemmu'l-lezzat* tercümesi), 206.

[451] Bkz. er-Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, C.1, 87-89.

Özetle Fahreddin er-Râzî'nin ahlâk anlayışı, Allah'a yönelişin teorik ve pratik boyutları arasında güçlü bir bağ kurar. Ahlâkın kaynağını Allah'ın zatında bulan Râzî, insanın ahlâkî gelişimini fıtratındaki kabiliyetlerle ilişkilendirir. Ancak bu kabiliyetlerin gerçek anlamda ortaya çıkması, Allah'ın rahmetine bağlıdır. Râzî, şevk, lezzet, elem ve idrak gibi kavramlarla insanın ruhsal ve ahlâkî durumunu açıklarken, bu kavramların birbirleriyle ilişkisini detaylı şekilde analiz eder. Böylece, Râzî'nin ahlâk anlayışında, insanın İlâhî olana yönelmesinin hem bir sorumluluk hem de varoluşsal bir gereklilik olduğu görülür.

2.2. Nefs Anlayışı ve Lezzet/Elem

Lezzet ve elem kavramı tefsir de çok fazla geçmektedir burada birkaç örnek vermek yeterli olacaktır. el-Bakara Sûresi 2/30-31'inci âyet-i kerimeler Fahreddin er-Râzî'nin ahlâk anlayışında ilim ve idrak kavramlarını merkeze aldığı bir bölüm olarak öne çıkar. Râzî, Allah'ın Hz. Âdem'i yaratıp ona isimleri öğretmesini, insanın ilimle üstünlüğünü izhar eden bir delil olarak yorumlar. Râzî insanın ahlâkî tekâmülünde aklın ve ilmin rolünü vurgular. İdrak, hem akıl hem de ruhun mahalli olarak tanımlanır ve insanın saadete ulaşmasında bu ikisinin etkinliği ön plandadır. İdrak gücünün hem genişliği hem de şerefli şeyleri kavrayışı lezzetin derecesini belirler. İlmin idraki en yüksek lezzet olarak nitelenirken, bunun zıttı olan cehalet, en büyük bahtsızlık olarak değerlendirilir.[452]

el-Bakara Sûresi 2/34'de meleklerin ilim, kuvvet ve ameldeki dereceleri üzerine bir tartışma yer alır. Fahreddin er-Râzî, insanın ilim ve idrak kabiliyeti dolayısıyla meleklerden üstün olabileceğini ifade eder. Özellikle insanın perdelenmiş bir dünyada nefsanî engelleri aşarak yaptığı ahlâkî amellerden aldığı lezzetin, meleklere üstünlük sağlayabileceğini belirtir.

Râzî'nin bir diğer dikkat çekici noktası ise, sürekli aynı gıdayı alan kişiyle günlerce aç kalan kişinin aldığı lezzet arasındaki farktır. Bu bağlamda, insanın nefsanî engellerle mücadele ederek ulaştığı manevî lezzetin daha derin ve tatmin edici olduğu sonucuna varır.[453]

el-Bakara Sûresi 2/40'da Razi, Allah'ın nimetlerine yönelik derin bir istidlal yapar. İnsanın menfaat ve lezzete olan eğilimi ile bu nimetlerin bağını açıklar. Ona göre, her nimet ya doğrudan bir lezzettir ya da bir zararı uzaklaştırarak lezzet sağlar. Bu noktada Râzî, fayda ve zararı kavrayan aklın nimetlere yönelik şükran duygusunun arttığını ve bu durumun onun ahlâkî olgunluğunda önemli bir yer tuttuğunu vurgular.[454]

el-Bakara Sûresi 2/201-202'de dünyevî ve uhrevî hayrın tanımları üzerine duran Fahreddin er-Râzî, dünyadaki nimetleri sıhhat, rızık gibi şeyler; ahiret nimetlerini ise daimi lezzet ve sevap olarak açıklar. Özellikle Allah'ı zikretmenin, muhabbet ve

[452] Bkz.A.g.e., C. 2, 400-416. Krş. *Acâibu'l-Kur'an*, 257-258.

[453] Bkz. A.g.e., C. 2, 441.

[454] Bkz. A.g.e., C. 3, 474.

müşahede makamlarına ulaşmanın daimî lezzet olduğunu belirtir. Dünyevî lezzetlerin geçiciliği sebebiyle insanın asıl hedefinin uhrevî lezzetlere yönelmesi gerektiğini vurgular. Burada Râzî'nin dikkat çektiği bir diğer husus, insanın akıl ve irade gücünü kullanarak, menfaatler arasında doğru bir denge kurması gerektiğidir.[455]

el-Bakara Sûresi 2/228' de evlilikten doğan sevgi, sükûnet, neslin devamı gibi iki taraf için de müşterek menfaatlerden bahseder. Buradan Râzî'nin lezzet ve menfaat kavramlarını birbirine yakın anlamlar taşıyan, ahlâkî düzeni açıklayan merkezî kavramlar olarak ele aldığı görülmektedir.[456]

el-Bakara Sûresi 2/282'de Râzî, "müdayene" kavramını ele alırken helal ve haram yollarla elde edilen lezzet ve fayda arasındaki farkı açıklar. Ona göre, Allah, haram yolla elde edilen her lezzet ve faydaya helal bir alternatif sunmuştur. Bu yaklaşım, Râzî'nin ahlâk anlayışında hukuka verdiği önemin bir göstergesidir. İnsan fıtratının meşru yollardan tatmin edilmesi gerektiği düşüncesi, onun ahlâk felsefesinin temelini oluşturur.[457] Al-i İmrân Sûresi 3/14'de Fahreddin er-Râzî, cismanî ve ruhânî lezzetleri karşılaştırır. Cismani lezzetlerin daha yaygın olduğunu, ruhânî lezzetlerin ise yalnızca ender insanlar tarafından talep edildiğini ifade eder. Ruhânî lezzetlerin ulaşılması zor olduğu için, ayette cismanî olanların vurgulandığını söyler. Ancak gerçek hedefin uhrevî lezzetler olduğunu belirtir. Al-i İmrân Sûresi 3/16-17'de seher vaktindeki ibadetin önemi bu âyette işlenir. Râzî'ye göre, insan en tatlı cismanî lezzetlerden biri olan uykuyu terk ederek ibadet eder ve bu fedakârlık ruhânî lezzetlerin artmasına neden olur. Bu ibadet, kişinin kalbine Allah'ın celâl nurunun doğmasına vesile olur. Bu durum, cismanî fedakârlıklar karşılığında ruhânî kazançların elde edilebileceğine bir örnektir.[458]

2.3. Kalp Anlayışı ve Güdü

Kulun bir fiili gerçekleştirmesi için bir sebep 'dâiye' güdü, gerekir ve bu sebebin yaratıcısı Allah'tır. Bu bazen karakteristik bir yapı ihsan etmesi, bazen kalbe sebat hissi vererek bazen bir rüya ile veya korku salarak olmaktadır. Kalp bu güdülere göre meylederek hareket eder. Bunu ifade eden bazı ayetler şöyledir.

A'raf Suresi 7/188 ve Yunus Suresi 48-49 ayetlerinden, fiilin Allah'ın dilediği şekilde gerçekleştiği ve kulun buna göre hareket ettiği anlaşılmaktadır. A'raf Suresi 7/156'da hidâyeti verenin Allah olduğu ifade edilir. A'raf Suresi 7/201'de ise saiklerin kalbi nasıl etkilediğini ve Allah'tan gelen nurun öfke gibi duyguları yok ettiğini vurgular. Enfal

[455] Bkz. A.g.e., C. 5, 337.

[456] Bkz. A.g.e., C. 6, 441.

[457] Bkz. A.g.e., C. 7, 90.

[458] Bkz. A.g.e., C. 7, 161-167.

Suresi 8/29'da, Allah'ın kalbe hayır üzere amelleri yapma saiki vermesi, kullar için en büyük lütuf olarak belirtilir.[459]

Tevbe Suresi 9/26'da bahsedilen "sekîne", kalbe sükûnet ve emniyet veren ilahi bir sebep olarak tevil edilir. Yusuf Suresi'nde geçen "daiye", Allah'ın itaate sevk edici güdüyü yaratması ve masiyetten uzaklaştırması anlamında değerlendirilir. Yusuf Suresi 12/23-24'te geçen "hemm", insanın tabii cazibesi ile ubudiyet cazibesi arasındaki mücadeleyi temsil eder. Yusuf Suresi 12/44'te Allah, Yusuf'un zindandan çıkması için hükümdara bir rüya göstermiş ve bu rüya, ilahi bir yönlendirme sebebi olmuştur. Yusuf Suresi 12/53'te, insanın nefsinin kötülüklerinden ancak Allah'ın rahmetiyle kurtulabileceği ifade edilir.[460]

İsra Suresi 17/18-21'de Allah'ın kulunu imana yönlendirmesi, kulun şükretmesi gereken bir lütuf olarak belirtilir. İsra Suresi 17/73-74, Peygamber'in kalbine Allah tarafından sebat güdüsü verilmesinin, Mutezile'nin görüşlerine bir cevap niteliğinde olduğu vurgulanır. Meryem Suresi 19/96'da, müminlerin kalbine sevgi ve güzel vasıflar yerleştirmenin ilahi bir sebep olduğu ifade edilir.[461]

Yusuf Suresi'nde "mekîn" ve "emin" kavramları, ilim ve kudretle hareket eden, işlerini hikmete uygun şekilde yapan kişi anlamında, kişilik vasıflarını lütfetmesi ile hidayetin mümkün olabildiği anlaşılmaktadır. Meryem Suresi 19/12-15'te Yahya'nın kalbine "hannan" sıfatının lütfedilmesi, Allah'ın insanlara yönlendirici güdüler verdiğinin diğer örneğidir.[462]

2.4. Ruh Anlayışı ve Kemalat ve Saadet

Râzî'ye göre zatı için sevilen mutlak kemâl yalnızca Allâh-u Teâlâ'dır. İbadet veya marifetullâh amacıyla O'na yönelmek bile gerçek anlamda zatına yönelmek değildir. Allah'a yönelmek derece derece bir süreçtir ve bunu anlayabilecek kabiliyet "nefs-i nâtıka" olarak adlandırılır. Bu kabiliyet, kulun dereceler kat ederek gerçek kemâlâta ulaşmasını sağlar.Fahreddin er-Râzî'nin tefsir ve düşünce sisteminde "saadet" ve "kemâlât" kavramları, insanın dünya ve ahiret mutluluğuna erişim sürecini açıklayan temel kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlar, onun hem aklî hem de ahlâkî sisteminde derin bir yere sahiptir. Râzî'nin özellikle Kur'ân-ı Kerîm üzerinden yaptığı yorumlarla saadet ve kemâlâtın anlamlandırdığı bazı noktalar şu şekilde hülasa edilebilir.

2.4.1. Kemâlât

[459] Bkz. A.g.e., C. 15, 425,437,477.

[460] Bkz. A.g.e., C. 17, 286; C.18, 439,442,463,470.

[461] Bkz. A.g.e., C. 20, 318; C.21, 380, 568.

[462] Bkz. A.g.e., C. 18,473; C.21, 512.

a. Kemâlatın türleri

Fahreddin er-Râzî, varlıkları kemâlat açısından ikiye ayırır: zatı için sevilen ve istenen varlıklar ile başka bir sebep dolayısıyla istenen varlıklar. Ona göre, zatı sebebiyle kâmil, olan, sevilen ve istenen varlık yalnızca Cenâb-ı Hak'tır.[463] Özellikle 'kamil li zâtihî' kavramı âyetlerin te'vilinde kemâlat anlayışının nasıl ele alındığına dair önemli ipuçları sunar.

b. Kemâle ermeleri bakımından insanların durumu

Râzî, kemâlin zatı gereği sevildiğini ve noksanlığın ise zatı gereği sevilmediğini vurgular. Yûnus Sûresi 10/27'de geçen "تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ" ifadesini bu bağlamda ele alarak, kemâle ermemiş olan eksik insanın ölümden sonra kemâlâttan mahrum kalacağını ve bu eksikliği nedeniyle zillet içinde bir halde hakir düşeceğini açıklar. Zillet içerisindeki kişinin yüzünün, karanlık bir gece gibi görünmesi kinayeli bir anlatımla tasvir edilir. Buradan, kişinin ölümden sonraki pişmanlık ve aşağılanma hâlinin, dünyadaki eksikliğinin ve kemâlden uzak oluşunun bir yansıması olduğu anlaşılır.[464]

Râzî, kemâl sıfatına sahip bir insanın, zatından dolayı herkes tarafından sevildiğini belirtir. Yunus Sûresi 10/62-64 âyetlerine dayanarak, kalbi marifetullâhla dolu, dili zikrullâh ile meşgul ve azaları kulluk halinde olan bir kimsenin en yüksek kemâl mertebesine ulaştığını ifade eder. Böyle bir kişiye herkes sevgi ve saygı duyar, Allâh-u Teâlâ da ona vakar bahşeder. Hatta yabani hayvanların bile bu kişilere zarar vermediğini, bunun nefsi nâtıkânın heybetinden kaynaklandığını dile getirir. Râzî, dünya ve ahiret müjdelerinin böyle insanlara verileceğini vurgulayarak, kemâlatı idrak eden ve bu doğrultuda hayatını sürdüren kişinin temel gücünü "nefs-i nâtıkâ" olarak tanımlar.[465]

d. Cennet ehlinin hâlleri

Râzî, Zümer Sûresi 39/34-37'de geçen "onların diledikleri her şey mükâfat olarak verilecektir" ifadesini kemâl kavramı bağlamında yorumlar. Kemâli, bizzat sevilen ve arzu edilen bir şey olarak tanımlar. Cennet ehli, nebilerin ve velilerin makamlarını gördüklerinde bu kemâlleri arzu etmekten kendilerini alamazlar. Aynı şekilde, Allah'ı görmeyi de tüm müminler cennette ister. Ancak, bu makamların ötesine geçmek mümkün değilse, bundan dolayı bir hüzün duymanın mümkün olup olmadığı sorusu gündeme gelir. Râzî, cennette kinin, hasedin ve hüznün olmayacağını vurgulayarak bu çelişkiyi çözer. Cennet ehlinin, her birinin kendi makamından razı olacağını belirtir.[466]

e. Mutlak kemâle yöneliş

Müzzemmil Sûresi 73/8-10'da geçen تبتّل(tebettül) kelimesini "ilgi ve alakayı kesip tek bir yöne yönelmek" anlamında yorumlayan Râzî, bu kavramı derinlemesine ele alır.

[463] Bkz. A.g.e., C. 22, 13.

[464] Bkz. A.g.e., C. 17, 242.

[465] Bkz. A.g.e., C. 17, 277, 278.

[466] Bkz. A.g.e., C. 26, 453.

Ahiretin veya ibadetin peşinde koşan bir kimsenin aslında Allah'a değil, ahirete ya da ibadete yöneldiğini ifade eder. Marifetullâh'ı arzulayan kişi de doğrudan Allah'a yönelmiş sayılmaz; bu, çok ince bir nüanstır. Oysa gerçek yöneliş, mabud için kulluk eden ve yalnızca Allah'ı hedefleyen bir kişinin durumudur. Böyle bir kimse, Cenâb-ı Hakk'ın zatına vasıl olanlardan sayılır. Bu makamda yüce bir aşk sahibi olan kimse, maşuka yönelme ile maşuğu görmeye yönelme arasındaki farkı idrak eder. Tebettül kavramının devamında, Allah'a yönelen kişiyi Allah'ın da kendisine yönelttiği ifade edilir. Ankebut Sûresi 69'daki "cihad edenleri yollarımıza sevk ederiz" ayeti bu duruma örnek gösterilir.

Tevekkül ise zatı gereği kemâl ve sevgiye layık olana yönelmektir. Mutlak kemâl ve mutlak mahbup yalnızca Allâh-u Teâlâ olduğuna göre, tevekkül de yalnızca O'na yapılır. Râzî, Allah sevgisinin kalbinde oluşmamış bir kişinin bu durumunu, Allah'ın kemâlini hakkıyla bilememesine bağlar. Tebtil, tebettül ve tevekkül kavramları kulun Allah'a yöneliş sürecinde geçtiği merhaleleri ifade eder. İlk aşamada kul, Allâh-u Teâlâ'ya kemâlâttan kendi payını almak için yönelir. Ancak, daha sonra kendi menfaatini bırakıp yalnızca Allah'ın zatına yönelmeyi öğrenir. Bu süreçte seyr-u sülûk gibi tasavvufî kavramların kullanılması, Râzî'nin ehli tasavvufa yakın bir terminolojiyle düşündüğünü ve benzer açıklamalarda bulunduğunu ortaya koyar.[467]

2.4.2. Saadet Anlayışı

a. Ruh ve Beden İlişkisi: Saadetin Basamakları

Râzî'ye göre, insanın dünya hayatında saadet veya bela içinde olması Allah'ın sıfatlarının tecellisine dayanmaktadır. Saadetin kaynağı Allah'ın nimetleri ve rahmetidir; musibetler ise ya insanlardan ya da Allah'tan gelir. Ancak, bu musibetler bir mü'min için sabır ve teslimiyet gösterildiği takdirde ahiret saadetine dönüşür. İnsanın hem ruh hem de beden yönünden kemâl bulmasının basamakları üçtür:

- Birinci makam: Bedenin ibadetlerle Allah'a kulluk etmesi.
- İkinci makam: Allah'ın nuruyla kulun yardım görmesi.
- Üçüncü makam: Kulun, hidayetin yalnızca Allah'tan geldiğini fark etmesi.

Fâtiha Sûresi'nde bu basamaklar sırasıyla 4, 5 ve 6'ıncı ayetlerin ifadeleriyle açıklanır.[468]

b. Ahiret saadeti ve nefs

Bakara Sûresi'nde saadet, Allah'ın zatını ve sıfatlarını bilmekle ilişkilendirilir. Ruh, nefsânî arzularından arındığında ilâhî saadeti elde edebilir. Râzî, ahiret saadetinin insanın ruhunu kutsî âleme bir ayna gibi yansıtmasıyla mümkün olduğunu belirtir. Bu bağlamda,

[467] Bkz. A.g.e., C. 30, 687-688.

[468] Bkz., A.g.e., C. 1, 164.

Bakara Sûresi'ndeki "Bizi müslümanlardan eyle" duası, gerçek saadetin Allah'a teslimiyet olduğunu vurgular.[469]

c. Dünyanın ve malın saadet üzerindeki etkisi

Râzî, malın ve dünya nimetlerinin, doğru kullanıldığında ahiret saadetini kazanmaya vesile olacağını ifade eder. Ancak mal ve mülk, eğer sadece dünyevî hırslar için talep edilirse, kişinin ahiret mutluluğundan uzaklaşmasına neden olur. Nisâ Sûresi 4/134-135'te Râzî, ahiret saadetinin ancak dünya nimetlerini Allah yolunda kullanmakla elde edilebileceğini belirtir.[470]

d. Kalıcı ve geçici saadet

Râzî, mutlulukları ikiye ayırır:

1. Değişken olan maddî saadet: Mal, makam ve dünya nimetlerine dayalıdır. Ancak bunlar geçicidir.
2. Kalıcı olan rûhânî saadet: Allah'a yakınlık, hikmet ve ilâhî sevgiden doğar.

Örneğin, Enfâl Sûresi'nde, maddî saadetin nefrete dönüşebileceğini, ancak rûhânî saadetin ebedî olduğunu ifade eder.[471] En'âm Sûresi'nde, ruhî saadetin maddî saadetten önce geldiğini belirtir. Maddî nimetler geçicidir, ancak rûhî tefekkür ve Allah'a yöneliş ebedî mutluluğun temelidir. Ruhî saadet, insanı en yüksek kemâlâta ulaştırır.[472]

e. Saadetin dereceleri

Tevbe Sûresi'nde, cihat edenlerin hem dünya hem de ahirette saadete kavuşacağı belirtilir. Râzî, bu saadeti derecelere ayırır ve kişinin nefsânî mücâhedesi ile en yüksek mertebeye ulaşabileceğini ifade eder. Peygamber Efendimizin "Büyük cihada dönüyoruz" hadisiyle, nefsin isteklerine karşı verilen mücadeleye işaret edildiğini vurgular.[473]

Râzî'ye göre, takva ve akıl, saadetin iki temel unsurudur. İnsan aklını kullanarak nefsine karşı mücadele etmeli ve ahiret saadetini hedeflemelidir. Maide Sûresi'nde, iman ve takva ile saadetin hem dünyevî hem de uhrevî boyutları vurgulanır.[474]

SONUÇ

Razi'nin ahlak anlayışı hakkında kendisinden önceki ahlak sistemlerini derc etmiş ancak kendi kavramlarıyla bir ahlaki sistem vazetmiş olduğu ifade edilebilir. Bunun için

[469] Bkz. A.g.e., C. 4, 132.

[470] Bkz. A.g.e., C. 11, 240.

[471] Bkz. A.g.e., C. 11, 358.

[472] Bkz. A.g.e., C. 13, 162.

[473] Bkz. A.g.e., C. 11, 194

[474] Bkz. A.g.e., C. 12, 398.

özellikle varlıkların tasnifini ‘şevk’ kavramıyla, nefsi ‘lezzat’ kavramıyla, kalbi ‘daiye’ güdü ile ruhu ‘kemâlât ve saadet’ kavramlarıyla ele aldığı, anladığı ve sunduğu belirtilmelidir.

Temelde şevk vasfını, akıl yani kalp merkezli ilim ve iradeyle bütünlük içinde insanın davranışlarının yönlendirilmesi hedefini dikkate almaktadır. Bu bütünlükte hem kötülüğün anlamı hem de insanın nihâî gayesine doğru yol alırken karşılaştığı maddî-mânevî lezzetlerin konumu önemlidir. Kulun kendi ilim, irade ve acziyetine, nihayetinde ise Allâh-u Teâlâ’nın kudret ve hikmetine odakladığı görülmektedir. Ahlâkın merkezde olduğu bu yaklaşım, Râzî’nin tevillerinde, dilbilimsel ve fıkhî değerlendirmeleri yaparken dahi ahlâkî boyutu ihmal etmemesiyle kendini gösterir. Onun merhamet, rahmet, taat, kelâm, ses, söz, dil gibi kavramlara getirdiği açıklamalar, insanın bedenî ve ruhî varlığının her unsurunu ahlâkîlik amacı doğrultusunda anlamlandırdığını ortaya koyar. Böylece bedenin yaratılış nedeni dahi ahlâkî bir maksada dayandırılır.

Tefsirde geçen ‘şevk’ kavramı insanın “şehevî kuvve”sinin Râzî’deki kavramsal karşılığıdır. Bunun gibi insanda var olan itici unsurlar, Allâh-u Teâlâ’nın verdiği akıl ve ilim vasıtasıyla uhrevî gayelere yönlendirilen, insanı mahlûkat arasında imtiyazlı bir konuma taşıyan bir dinamiktir. Diğer bir deyişle, Râzî’de ahlâkîlik, sahih inanç, salih amel ve nihayetinde İlahî nura gark olma süreciyle tanımlanan bütüncül bir yapıya sahiptir.

Ayetlerde ve tefsirde geçen“ lezzet” kavramı insandaki şevkin ahlâktaki yeri üzerinden okunmaktadır. Râzî’nin ahlâk anlayışı uyarınca lezzet, idrak kabiliyeti ile idrak edilen şeyin şerefine bağlıdır. İdrak gücü ve idrak edilenin değeri yükseldikçe lezzet de yücelir.

Râzî’nin bu yaklaşımı, lezzeti aklî, hissî, hayalî; maddî (cismânî) ve manevî (uhrevî) gibi katmanlara ayırmasını beraberinde getirir. Bu çok yönlü sınıflandırma, dünyevî lezzetlerin geçiciliğini, hakikat noktasında bir değer taşımadığını; buna mukabil ilmî, rûhânî ve uhrevî lezzetlerin ise üstün ve kalıcı olduğunu ortaya koyar. Bu sayede insan, fıtratına yerleştirilen akıl ve hikmet sayesinde cismânî lezzetlere hapsolmayarak ebedî saadete yönelebilir.

İnsan, meleklere nazaran akıl ve irade ile geçici engelleri aşıp aslî gayesine yönelik bilinçli bir uğraş verdiğinden, bu mücadelenin kendisine sağladığı lezzet ve ahlâkî kemâl açıktan hissedilir. Burada “menfaat” ve “elem” gibi kavramların da birer vasıta olduğu, insanın ancak aşkın (rûhânî) lezzetlere yönelebildiğinde gerçek mutluluğa erebileceği ve Allâh-u Teâlâ’nın rızasına yaklaşabileceği ortaya çıkmaktadır.

Fahreddin er-Râzî’nin ahlâk anlayışının temelinde insanın aklî ve rûhânî yükseliş süreci yatar. Kişi, dünyevî lezzetlerden sıyrılarak ilmî ve uhrevî lezzetleri önceledığinde, ahlâkî amellerini ilim, irade ve hikmetle temellendirdiğinde, insan-ı kâmil olma yolunda mesafe alır. Bu süreçte kavramlar nihâyetinde aynı bütüncül gayeye yönelir: insana bahşedilen kuvvelerin, bilhassa akıl ve iradenin, ahlâkî kemâl yönünde işletilmesiyle ebedî mutluluğa ulaşma çabası.

Böylece Fahreddin er-Râzî'nin gerek Tefsir'de gerek diğer eserlerinde ortaya koyduğu ahlâk anlayışı, İlahî şevk ve uhrevî lezzetlere yönelmiş, insanı sıradan cismânî haz ve dünyevî bağlardan kurtararak nihâî gayeye, yani Allâh-u Teâlâ'nın rızasına ve ebedî saadete ulaştırmayı amaçlayan bir bütünlük sunmaktadır.

Fahreddin er-Râzî'nin, ahlâk anlayışını, nazarî ve amelî boyutları ile Mefâtihu'l-gayb'de ele aldığı görülmektedir. Onun felsefî analizleri, ahlâkî davranışların teorik temelini ve pratiğe yönelik çözüm yollarını tefsirin bütüncül olarak sunulduğu görülmüştür. Varlık tasnifi ve şevk, nefs ve lezzet, ruh ve kemalat, saadet ilişkisi, kalp ve irade gibi kavramlar, bu sistemin temel taşlarıdır. Râzî, insanın kemâle ulaşma sürecini bir yolculuk olarak tanımlar ve bu yolculukta akıl, irade ve şevkin merkezi bir rol oynadığını vurgular. Onun ahlâk anlayışı, sadece bireysel bir ahlâkî sistemi değil, aynı zamanda varlık ve yaratılışın bütünlüğünü anlamaya yönelik bir çabayı da içerir. Nazari alt yapıyı daha çok ilk surelerde işlerken diğer surelerde de hatırlatmalara başvurmuş, örnekleri de kısaca işaret ederek ahlak anlayışını sunmuştur. Bütün bu çerçeveyi tevillerine detaylı şekilde olabildiğince tekrara düşmeden ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Cengiz, Yunus, Fahreddin er-Râzî'nin Nazarıyla Hazlar Evreninde Mutluluğu Aramak, *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, thk. Osman Demir, Ömer Türker, İstanbul: İSAM Yayınları, 2. Basım, 2018.
2. Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn Fahreddin, *et-Tefsirü'l-kebir: Mefatihü'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l Fikr, 1981.
3. ———-. *Ana Meseleleriyle Kelam ve Felsefe el-Muhassal*, çev. Eşref Altaş. İstanbul: Klasik, 2. Basım, 2019.
4. ———-. *Kitâbu'n-Nefs ve'r-Rûh ve Şerhu Kuvvâhumâ*, çev. Hüsnü Aydeniz. Ankara: Elis Yayınları, 1., 2019.
5. ———-, *Kur'ân'ın Sırları/Acâibu'l-Kur'ân*, çev. Ersan Urcan. İstanbul: Çelik, 2021.
6. Shihadeh, Ayman, *Fahreddîn er-Razi'nin Gayeci Ahlakı*, çev. Kübra Şenel - Selime Çınar. İlem Kitaplığı: Ankara, 2016.
7. Türker, Ömer - Osman Demir (ed.), *İslam Düşüncesinin Dönüşüm Çağında Fahreddin er-Râzî*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, İkinci bs., 2018.

KARBON VERGİSİ Mİ, ALLAH VERGİSİ Mİ? SINIRSIZ DOĞAL KAYNAKLARIN SINIRLILIĞINI ORTAYA KOYAN ÇEVRESEL KONULAR

Doç. Dr. Abdullah YİNANÇ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/Çorlu Meslek Yüksekokulu,
ayinanç@nku.edu.tr - 0000-0002-8144-8266

Doç. Dr. Sezen GÜNGÖR
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/Çorlu Meslek Yüksekokulus,
sezengungor@nku.edu.tr - 0000-0001-8388-6350

ÖZET

Sınırsız gibi görünen doğal kaynakların aslında sınırlı olduğunu ortaya koyan birçok çevresel konu bulunmaktadır. Bu konular, doğal kaynakların tükenme riski, ekosistem dengelerinin bozulması ve sürdürülebilirlik sorunlarıyla ilgilidir. Ayrıca söz konusu bu çevresel konular doğal kaynakların sınırlı olduğunu ve insan faaliyetlerinin bu kaynaklar üzerinde ciddi baskılar yarattığını açıkça göstermektedir. Sürdürülebilir yönetim stratejileri ve çevresel farkındalık bu sorunların çözümünde kilit rol oynar. Ancak aslında konu, amiyane bir tabirle yazılmış olsa da tam olarak bu çalışmanın başlığındaki soruyla iç içedir: Karbon vergisi mi, Allah vergisi mi?

Sınırsız gibi görünen ve milyonlarca yıldır sınırsızca harcanan doğal kaynakların aslında sınırlı oldukları ortaya çıktığından bu yana, Allah vergisi olarak görünen bu kaynakların kıymeti daha da iyi anlaşılmıştır. Karbon vergisiyle taçlandırılan bu farkındalık, nihayet insanoğlunun elini taşın altına koyması gerektiğini de göstermiştir.

Karbon vergisi, karbon emisyonlarını azaltmayı hedefleyen bir politika aracı olarak, sınırlı doğal kaynakların korunmasında ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir role sahiptir ve doğal kaynakların sınırlılığını vurgulayan çevresel sorunlara yönelik güçlü bir araçtır. Doğrudan karbon emisyonlarını hedef alarak çevresel bozulmayı yavaşlatır ve dolaylı olarak doğal kaynakların korunmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, karbon vergisi sadece bir iklim politikası değil, aynı zamanda sınırlı kaynakların sürdürülebilir yönetimi için bir mekanizma olarak görülmelidir. Allah vergisi olarak değerlendirilen doğal kaynaklar—örneğin hava, su, toprak, enerji kaynakları—yaratılış itibarıyla insanların faydasına sunulmuştur. Ancak bu kaynaklar yanlış kullanım, aşırı tüketim, çevre kirliliği ve iklim değişikliği gibi faktörler

nedeniyle sınırlı hale gelmiştir. Bu noktada dünya üzerindeki her canlının kullanımına sunulan tüm kaynakların sürdürülebilir şekilde devamlılığının sağlanabilmesi bazı yaptırımlar sayesinde olacaktır. "Allah vergisi" olan doğal kaynaklar sınırsız gibi görünebilir, ancak karbon vergisi, bu kaynakların sınırlı ve korunmaya muhtaç olduğunu ekonomik, çevresel ve sosyal boyutlarıyla ortaya koyar. Bu vergi hem kaynakların doğru yönetilmesi hem de insanların çevre üzerindeki etkilerini anlamaları için güçlü bir araçtır. Teolojik bakış açısında, karbon vergisi, emanet bilincine uygun bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Karbon Vergisi, Doğal Kaynaklar, Sürdürülebilir Çevre

ABSTRACT

There are many environmental issues that reveal that seemingly unlimited natural resources are actually limited. These issues are related to the risk of depletion of natural resources, disruption of ecosystem balances and sustainability issues. In addition, these environmental issues clearly show that natural resources are limited and that human activities create serious pressures on these resources. Sustainable management strategies and environmental awareness play a key role in solving these problems. However, although the issue is written in a colloquial expression, it is actually intertwined with the question in the title of this study: Carbon tax or God's gift?

Since it was revealed that seemingly unlimited natural resources, which have been spent limitlessly for millions of years, are actually limited, the value of these resources, which seem to be God's gifts, has been understood even better. This awareness, crowned by the carbon tax, has finally shown that humanity must take responsibility.

Carbon tax, as a policy tool aiming to reduce carbon emissions, has a critical role in protecting limited natural resources and ensuring sustainability, and is a powerful tool for environmental problems that emphasize the limitedness of natural resources. It slows down environmental degradation by directly targeting carbon emissions and indirectly contributes to the protection of natural resources. Therefore, carbon tax should be seen not only as a climate policy, but also as a mechanism for the sustainable management of limited resources. Natural resources considered as gifts of God—such as air, water, soil, energy resources—were created for the benefit of humans. However, these resources have become limited due to factors such as misuse, over-consumption, environmental pollution, and climate change. At this point, the sustainable continuity of all resources offered to every living creature on earth will be ensured through certain sanctions. Natural resources, which are "given by God," may seem limitless,

but the carbon tax reveals that these resources are limited and in need of protection in economic, environmental, and social dimensions. This tax is a powerful tool for both the correct management of resources and for people to understand their impact on the environment. From a theological perspective, the carbon tax can be considered as a solution in line with the consciousness of trust.

KEYWORDS: Carbon Tax, Natural Resources, Sustainable Environment

1. GİRİŞ

Bu çalışma, doğal kaynakların sınırlılığını ve çevresel konuları ele alarak bu konuların karbon vergisi üzerindeki etkisini daha detaylı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Doğal kaynakların tükenme riski, sınırlılığının çevresel etkileri ve karbon vergisinin önemi gibi konulara daha fazla odaklanarak, sürdürülebilirlik ve çevresel politikalar açısından daha geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, doğal kaynakların kullanımının sınırlamalarına ve çevresel sorunlara yönelik politikaların daha etkili bir şekilde tasarlanmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda, karbon vergisinin çevresel sürdürülebilirliği desteklemek ve doğal kaynakları korumak için ne kadar etkili bir araç olduğunu da ortaya koymaktadır. Bu çalışma, gelecekteki sürdürülebilirlik çalışmaları için önemli bir temel oluşturmakta ve çevresel politika yapıcılarına yol göstermektedir. Bu kapsamlı çalışma, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılması için daha fazla araştırmaya ve politika geliştirmeye yönlendirmektedir. Bu bağlamda, çalışmada analiz edilen çeşitli doğal kaynaklar, enerji kaynakları, su kaynakları ve madenler gibi konular incelenmiştir. Bu çalışma, ulusal ve uluslararası düzeyde doğal kaynakların korunmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu stratejiler, sürdürülebilirlik ve çevresel politikaların etkinliğini artırarak, gelecek nesillere sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre bırakmayı amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi için farklı paydaşların iş birliği yapmasının önemini vurgulamaktadır. Çalışmada doğal kaynakların sınırlılığı, çevresel etkileri ve kaynak koruma yöntemleri gibi konular detaylı bir şekilde incelenecek ve analiz edilecektir. Ayrıca karbon vergisinin etkisi, çevresel politikalara olan katkısı ve dünya genelindeki modelleri üzerinde daha derinlemesine bir araştırma yapılacak. Bu çalışmanın amacı, karbon vergisinin sürdürülebilirlik üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamak ve çevresel politikalara olan potansiyel katkısını değerlendirmektir. Bu çalışma, ilgili taraflar için önemli bir kaynak olacak ve gelecekteki kararların alınmasında rehberlik edecektir.

2. Doğal Kaynakların Sınırlılığı ve Çevresel Etkileri

Doğal kaynaklar, doğanın insanlar tarafından kullanılan elementleri, enerji kaynaklarını ve biyoçeşitliliği temsil eder. Ancak bu kaynaklar sınırlıdır ve insan faaliyetleri nedeniyle tükenme riski altındadırlar. Bu durum, doğal kaynakların sınırlılığının çeşitli çevresel etkilere yol açtığı anlamına gelir. Ormanların yok olması, su kirliliği, toprak erozyonu ve iklim değişikliği gibi çevresel sorunlar, doğal kaynakların sınırlılığının bir sonucudur. Bu nedenle, doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve korunması büyük önem taşır. İnsanlar, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yaparak, doğal kaynakların tükenmesini engelleyebilir ve çevreyi koruyabilirler. Ayrıca, ormansızlaşmayı durdurmak ve toprak erozyonunu önlemek için ağaç dikimi ve erozyon kontrolü gibi önlemler alınmalıdır. Sürdürülebilir tarım yöntemleri kullanarak toprak kalitesi korunmalı ve su kaynaklarının kirlenmesi önlenmelidir (Akyüz, 2020).

Ülke çapında ve küresel düzeyde doğal kaynakların korunması için çeşitli politikalar ve düzenlemeler yapılmalıdır. Kaynakların sürdürülebilir kullanımı için bilinçli tüketim alışkanlıkları geliştirilmeli ve atık miktarı azaltılmalıdır. Tüm bu önlemler, doğal kaynakların sınırlılığını azaltabileceği gibi çevresel sorunları önleyebilir. Gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabilmek için doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak konusunda ortak bir çaba göstermek önemlidir. İnsanların doğal kaynakları daha fazla koruması gerekmektedir çünkü bunlar birçok fayda sağlar. Orta doğanın sıcak iklimine sahip bölgeleri, enerji üretiminde büyük bir avantaja sahiptir ve bu nedenle, güneş enerjisi kullanarak enerji üretmeye yatırım yapmak çok önemlidir. Güneş enerjisi, yenilenebilir bir enerji kaynağıdır ve kullanımı çevreye zarar vermez. Bunun yanı sıra, rüzgar enerjisi de doğal bir enerji kaynağı olarak kullanılabilir (Gedik2020).

Doğal kaynakları korumanın bir yolu da geri dönüşüm yapmaktır. Geri dönüştürülebilir malzemeler, çevreye zarar vermez ve doğal kaynaklardan tasarruf sağlar. Pantolon veya tişört gibi tekstil ürünlerinin geri dönüştürülmesi, su ve enerji tüketimini azaltmak için mükemmel bir yoldur. Ayrıca, doğal kaynakların korunmasına yardımcı olmak için ağaç dikimi projeleri desteklenmelidir. Ağaçlar, karbondioksiti emer ve temiz hava üretirler. Bu nedenle, ormanların yok olmasını önlemek için ağaçların korunması ve çoğaltılması önemlidir. Çevresel sorunları önlemek ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde kullanmak için her bireyin sorumluluk

alması gerekmektedir. Enerji verimliliği için evlerimizde enerji tasarruflu cihazlar kullanabilir, su kaynaklarını korumak için suyu boşa harcamayabilir ve geri dönüşüm kutularını doğru şekilde kullanabiliriz (Demirkol, 2024).

Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, gezegenimizin geleceği için kritik öneme sahiptir ve bu nedenle hepimizin bu konuda üzerimize düşeni yapması gerekmektedir. Dakikalar içinde gelip geçen zaman gibi, doğal kaynaklar da hızla tükenmektedir. Bu yüzden, doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir bir şekilde kullanmak için şimdi harekete geçmek önemlidir. Yakın gelecekte sürdürülebilir bir dünya yaratmak için doğal kaynakların azaltılması ve yeniden kullanılması gerekmektedir (Tan, 2021). Bu, çevremizi korumamız ve gelecek nesillere yaşanabilecek bir gezegen bırakmamız için kritik önem arz etmektedir. Doğal kaynakların tükenmesini önlemek ve çevremizi korumak için hep birlikte hareket etmeliyiz. Gelecek için daha iyi bir dünya için doğal kaynakları koruyup sürdürülebilir bir şekilde kullanan bireyler olmalıyız. Önlemler almak, bilinçli tüketim yapmak ve geri dönüşüm gibi eylemlerle doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlayabiliriz. Bu şekilde, çevresel sorunları önleyebilir ve doğal kaynakların sınırlılığını azaltabiliriz. Hepimizin üzerimize düşeni yaparak gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakabiliriz (Ceylan2024, Akkaya, 2022).

2.1. Doğal Kaynakların Tanımı ve Sınırlılığı

Doğal kaynaklar, insan faaliyetlerinin temelini oluşturan hava, su, toprak, orman, madenler gibi son derece verimli ve önemli kaynakları içermektedir. Bu değerli kaynaklar, insan tüketimi ve yanlış kullanımı nedeniyle hızla azalmakta ve tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Ek olarak, enerji kaynakları da bu duruma dahil olup, fosil yakıtların kaynaklarının sınırlı olması ve tükenmekte olması gibi durumlar, doğal kaynakların sınırlılığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, doğal kaynakları etkili bir şekilde korumak ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek büyük önem taşımaktadır (Şahinöz, 2022; Erken vd., 2022; Aydın Kandemir ve Demir, 2021).

Gelecek nesillerin de bu zengin kaynaklardan faydalanabilmesi için bugünden önlemler almak ve bilinçli bir şekilde hareket etmek gerekmektedir. Bu, sadece doğal kaynakları korumakla kalmayıp, aynı zamanda alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarını keşfetmek ve kullanmayı teşvik etmek açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Bu sayede doğal kaynak tükenmesinin

önüne geçebiliriz. Ayrıca, sürdürülebilir tarım, su tasarrufu ve geri dönüşüm gibi çevre dostu uygulamaları benimsemek de doğal kaynakların korunması için önemli adımlardır. Bu önlemlerle, doğal kaynakların uzun vadede kullanılabilirliğini sağlayabilir ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir gelecek yaratabiliriz (Özcan, 2022; Güven, 2023; Yılmaz Aslantürk, 2022).

2.2. Doğal Kaynakların Tükenme Riski

Dünya nüfusunun sürekli olarak hızla artması ve endüstrileşmenin hız kazanması, doğal kaynakların tükenme riskini ciddi bir şekilde artırmaktadır. Özellikle fosil yakıtlar gibi önemli bir enerji kaynağı olan kaynakların sınırlı olması, gelecekte ciddi kaynak sıkıntıları ve enerji krizleriyle karşı karşıya kalma riskini gündeme getirmektedir. Bu durum, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve alternatif enerji kaynaklarına aktif olarak yönelinmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Eğer bu konuda gerekli adımlar atılmaz ve stratejiler oluşturulmazsa, dünyamızı bekleyen gelecekte daha büyük sorunlarla karşılaşabiliriz. Bu nedenle, doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltmak ve uzun vadede kaynakları korumak için etkili önlemler alınmalıdır (Dağ ve Akbay, 2022).

Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri benimsenmeli, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılmalıdır. Güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, hidroelektrik enerji gibi alternatif enerji kaynaklarından yararlanarak, fosil yakıtların kullanımını azaltmak önemli bir adımdır. Aynı zamanda atık yönetimi ve geri dönüşüm gibi uygulamalar da kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayabilir. Bu noktada, sivil toplum örgütleri, kamu kurumları ve özel sektör arasında iş birliği ve ortaklık önemli bir role sahiptir (İslamoğlu ve Akkuzu, 2023; Akın, 2024).

Stratejik planlamalar, politikalar ve düzenlemelerin uygulanması için tüm tarafların bir araya gelerek çalışması gerekmektedir. Ayrıca, bilinçlendirme kampanyaları ve eğitim programlarıyla halkın doğal kaynakların öneminin farkına varması sağlanmalıdır. Kısacası, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakabilmemiz için acil bir gerekliliktir. Alternatif enerji kaynaklarına yatırım yapmak, enerji verimliliğini artırmak ve atık yönetimi konusunda yenilikçi çözümler bulmak, doğal kaynakların korunması ve tükenme riskinin azaltılması adına önemli adımlardır. Gelecekte

kaynak sıkıntısı ve enerji krizi gibi sorunlarla karşılaşmamak için şimdiden harekete geçmeliyiz (Ediz ve Yanık2021).

2.3. Doğal Kaynakların Sınırlılığının Çevresel Etkileri

Doğal kaynakların sınırlılığı ve çevresel etkilere olan nedenleri, günümüzde giderek artan bir endişe kaynağı haline gelmektedir. Gelişen teknoloji ve artan nüfus, doğal kaynakların hızla tükenmesine ve çevre üzerinde olumsuz etkiler yaratmasına sebep olmaktadır. Ormanlar, doğal yaşam alanlarının azalması ve ahşap ürün talebinin artması nedeniyle hızla yok olmaktadır. Bu durum, biyolojik çeşitliliğin azalmasına ve iklim değişikliğinin hız kazanmasına yol açmaktadır. Su kaynaklarının kirlenmesi ise, endüstriyel atıkların sulara karışması ve tarım alanlarından akan kimyasal gübrelerin su kaynaklarına karışması gibi etkenlerle meydana gelmektedir. Bu kirlilik, su kaynaklarının içilebilirlik özelliğini yitirmesine ve ekosistemlerin dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde toprakların verimsizleşmesi de, tarım ilaçları ve aşırı kullanım nedeniyle meydana gelmektedir. Tarımsal üretimde kullanılan kimyasalların toprak yapısına zarar vermesi, bitki yetişmesini olumsuz etkileyerek gıda güvenliğini tehlikeye atmaktadır (Yaşaroğlu, 2024; Güntay, 2023).

Doğal kaynakların sınırlılığı ve çevresel etkileri arasında en dikkat çekici olanlardan biri ise iklim değişikliğidir. Fosil yakıtların yanması sonucu atmosfere salınan sera gazları, gezegenin ısınmasına ve doğal dengeyi bozmasına neden olmaktadır. Küresel ısınma, deniz seviyelerinin yükselmesine, ekstrem hava olaylarının artmasına ve ekosistemlerin tahrip olmasına yol açmaktadır. Bu sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve korunması hayati önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kaynak kullanımı, doğal kaynaklardaki tükenmeyi önlerken, çevresel etkileri de minimize etmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, enerji verimliliği önemli bir adım olup, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması büyük bir önem taşımaktadır. Ayrıca ormansızlaşmanın önlenmesi, su ve toprak kaynaklarının korunması, atık yönetiminin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi gibi politikalara yönelik çalışmalar da büyük bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Ergün ve Bulut, 2024; Biçer, 2024).

3. Karbon Vergisi Nedir?

Karbon vergisi, fosil yakıtların kullanımı sonucu ortaya çıkan karbondioksit emisyonlarını azaltmayı hedefleyen bir vergi türüdür ve iklim değişikliği ile mücadeleyi desteklemek için önemli bir rol oynamaktadır. Bu vergi, karbon salımını azaltma yolunda atılan adımları teşvik etmek ve fosil yakıtlardan kaynaklanan çevresel etkileri en aza indirmek amacıyla her bir birim karbondioksit için belirli bir vergi ödemesi gerekliliği getirmektedir. Karbon vergisinin temel amacı, fosil yakıtların tükenmesini ve çevresel etkilerini azaltarak ekosisteme verilen zararı minimum düzeye indirmektir. Bu şekilde, sürdürülebilir bir gelecek için doğal kaynakların korunması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi hedeflenmektedir (Oğuz ve Yıldız, 2024; Ercoşkun ve Kovancılar, 2023).

Karbon vergisi, enerji sektöründe ve sanayi alanında karbon salımını azaltacak önlemlerin alınmasını teşvik ederek, daha temiz bir çevre için adımlar atılmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, karbon vergisinin ekonomik etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu vergi, fosil yakıtların kullanımını azaltmak için teşvik edici bir rol oynamakla birlikte, düşük gelirli kesimleri de etkileyebilir. Bu nedenle, karbon vergisinin uygulanmasıyla birlikte sosyal yardım programları ve destek mekanizmaları da devreye alınmalıdır (Kızıltoprak, 2024; Sapmaz, 2023).

Karbon vergisi, dünya genelinde giderek daha fazla kabul gören bir politika aracıdır ve birçok ülke tarafından uygulanmaktadır. Bu verginin kullanılması, sürdürülebilir bir gelecek için gereklidir ve iklim değişikliği ile mücadeleye önemli bir katkı sağlamaktadır. Karbon vergisi, çevre koruma ve ekonomik dönüşümün bir araya geldiği bir noktada etkili bir çözüm sunmaktadır (Dedemen Özkan, 2023; Karakaya vd. 2023).

Sonuç olarak, karbon vergisi, fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan karbondioksit emisyonlarını azaltmak ve iklim değişikliği ile mücadeleye destek olmak amacıyla uygulanan bir vergi türüdür. Bu vergi, doğal kaynakların korunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi ve sürdürülebilir bir gelecek için atılan adımları teşvik etmektedir. Karbon vergisinin etkili bir şekilde uygulanması hem çevresel hem de ekonomik açıdan önemli faydalar sağlamaktadır (Ubay ve Bilgici2021; Metin, 2022).

3.1. Karbon Vergisinin Amacı ve İşleyişi

Karbon vergisinin amacı, karbon emisyonlarını azaltarak çevreyi korumak ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağlamaktır. Bu vergi, karbondioksit emisyonlarına doğrudan etki ederek, çevresel etkileri azaltmaya çalışır. İşleyişi ise, karbon salımı yapan endüstriler ve şirketlerden karbon vergisi alınarak, karbon emisyonlarının azaltılmasına ekonomik bir teşvik sağlar. Karbon vergisinin önemli bir amacı, fosil yakıtların kullanımını azaltarak yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesidir. Bu şekilde, çevreye zarar veren fosil yakıtların yerine daha temiz ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına geçiş sağlanması hedeflenir (Dedemen Özkan, 2023; Başdağ, 2023).

Karbon vergisi aynı zamanda yeşil teknolojilere yatırım yapmayı teşvik eder ve çevreci inovasyonları destekler. Bu sayede, çevre dostu teknolojilerin daha yaygın bir şekilde kullanılması ve geliştirilmesi sağlanır. Karbon vergisi aynı zamanda sosyal hedeflere de katkı sağlar. Vergiden elde edilen gelirler, çevre projelerine, iklim değişikliği ile mücadele programlarına ve enerji dönüşüm projelerine yönlendirilebilir. Bu projeler aracılığıyla, sürdürülebilir kalkınma ve yeşil istihdam yaratılması hedeflenir. Karbon vergisi, dünya genelinde birçok ülke tarafından uygulanmaktadır. Bu verginin etkin bir şekilde kullanılması, dünya çapında karbon emisyonlarının azaltılmasına ve iklim değişikliği ile mücadeleye önemli katkılar sağlayabilir. Karbon vergisinin faydaları oldukça geniştir ve bu nedenle, uluslararası yerleşik kurumlar ve birçok ülke, bu vergiyi kullanarak çevrenin korunmasına ve iklim değişikliği ile mücadeleye aktif bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu sayede, küresel ölçekte çevre bilinci artacak ve daha sürdürülebilir bir dünya mümkün hale gelecektir. İklim değişikliğine karşı etkili bir mücadele sürecinde, karbon vergisi önemli bir araç olarak kullanılmaya devam edecektir. Bu vergi, çeşitli ekonomik sektörlerde etkili ve adil bir şekilde uygulanmalıdır. Uluslararası işbirliği ve ortak bir anlayış ile, karbon vergisinin etkili bir şekilde uygulanması ve sonuçlarının izlenmesi önemlidir. Böylece, sürdürülebilir bir gelecek için karbon emisyonlarının azaltılması ve çevresel etkilerin kontrol altına alınması sağlanabilir (Bolahatoğlu, 2022; Büyükkantarcı Tolgay, 2024).

Karbon vergisi, uluslararası düzeyde çevrenin korunmasına ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkıda bulunacak önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu verginin uygulanmasıyla birlikte, enerji sektöründeki dönüşüm süreci hızlanacak ve çevre dostu teknolojilerin yaygınlaşması sağlanacaktır. Ayrıca, çevreci inovasyonların teşvik edilmesiyle yeni iş imkanları ve yeşil istihdam alanları da ortaya çıkacaktır. Tüm bu gelişmeler, çevrenin

korunması ve sürdürülebilir bir geleceğin inşası için önemli adımlar olacaktır. Karbon vergisi, birçok ülke tarafından başarılı bir şekilde uygulanan bir politika aracı olmuştur ve gelecekte de etkisini artırarak devam edecektir. Sonuç olarak, karbon vergisi çevre dostu bir ekonomiye geçiş için önemli bir adımdır ve dünya genelinde çevrenin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele için önemli bir araç olarak kabul edilmektedir (Anayurt, 2023; Ghannadi, 2024).

3.2. Karbon Vergisi ve Çevresel Politikalar

Karbon vergisi, çevresel politikaların merkezinde yer alır çünkü temel amacı çevre koruması ve sürdürülebilirliği desteklemektir. Karbon vergisi, diğer çevresel politikalar ile birlikte kullanılarak doğal kaynakların sınırlılığı ve çevresel etkilerin azaltılmasına katkı sağlar. Bu vergi türü, karbon emisyonlarını azaltma hedefiyle ortak bir çevresel politika ve strateji oluşturmada önemli bir rol oynar. Karbon vergisinin hem ekonomik hem de çevresel yararları vardır. Ekonomik açıdan, karbon vergisi, fosil yakıt tüketimini azaltmaya yönelik teşvikler sağlar ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik eder. Bu durum, enerji sektöründe yeşil iş imkanları oluşturur ve ekonomik büyümeyi destekler (Büyükkantarcı Tolgay, 2024; Emeksiz ve Akyüz; 2023).

Çevresel olarak, karbon vergisi, atmosfere salınan sera gazı emisyonlarını azaltmayı hedefler. Bu da iklim değişikliğiyle mücadeleye katkı sağlar ve ekosistemlere zarar vermeden doğal kaynakların kullanımını sınırlar. Karbon vergisi aynı zamanda temiz enerji teknolojilerinin geliştirilmesini teşvik eder ve yenilenebilir enerji kaynaklarının pazarını genişletir. Karbon vergisi, adil bir vergi sistemini de sağlar. Zira bu vergi, karbon emisyonlarını azaltma sorumluluğunu daha fazla olan şirketlere ve endüstrilere yükler. Bu da olumsuz çevresel etkileri olan faaliyetlerin maliyetini yükseltir ve çevreye daha duyarlı ve sürdürülebilir uygulamaları teşvik eder (Başdağ, 2023; Kandil ve Budak, 2024).

Sonuç olarak, karbon vergisi çevre koruması ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir araçtır. Diğer çevresel politikalarla birlikte kullanılarak, doğal kaynakların korunması ve çevresel etkilerin azaltılması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Hem ekonomik hem de çevresel yararları bulunan karbon vergisi, iklim değişikliğiyle mücadelede ve sürdürülebilir bir gelecek için gereklidir (Üyümez, 2016)(Örtlek, 2024; Altuntaş, 2024; Dinçer, 2024).

4. Karbon Vergisinin Önemi ve Uygulanabilirliği

Karbon vergisinin önemi, iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik açısından oldukça büyük bir role sahiptir. Karbon vergisi, fosil yakıt kullanımını azaltarak sera gazı emisyonlarını kontrol altına almayı ve böylece iklim değişikliğiyle mücadeleye katkı sağlamayı hedefler. Bu dengeleyici önlem, sadece iklim değişikliğine karşı bir sıçrama noktası oluşturmaz, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı destekler. Doğal kaynakların korunması ve yenilenebilir enerji sektörünün büyümesini teşvik etme açısından da karbon vergisi oldukça önemlidir. Doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltarak, fosil yakıtların tükenmesini önler ve çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarının kullanımını teşvik eder. Bu da sürdürülebilir kalkınmayı sağlayarak gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakma hedefine ulaşmamıza yardımcı olur (Büyükkantarcı Tolgay, 2024; Akagündüz, 2022).

Karbon vergisinin uygulanabilirliği, doğru bir politika tasarımı ve etkili bir denetim mekanizması gerektirir. Verginin adil bir şekilde uygulanması, tüm sektörleri kapsayacak şekilde düzenlemelerin yapılmasıyla mümkündür. Ayrıca vergi gelirlerinin sürdürülebilirlik projelerine yönlendirilmesi de önemlidir. Bu gelirler, temiz enerji projelerinin finansmanına ve yeşil altyapının geliştirilmesine katkı sağlayarak, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmamıza yardımcı olur. Tüm bunların yanı sıra, karbon vergisinin faydaları sadece çevresel sürdürülebilirlik açısından değil, ekonomik açıdan da önemlidir. Karbon vergisi, enerji sektöründe yenilikçiliği teşvik eder ve yeşil teknolojilerin gelişimini hızlandırır. Bu da iş fırsatlarının artmasına ve istihdamın yaratılmasına katkı sağlar. Sonuç olarak, karbon vergisi, iklim değişikliğiyle mücadele etmek, doğal kaynakları korumak, yenilenebilir enerji sektörünü desteklemek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek açısından büyük önem taşır. Ancak, verginin doğru bir politika tasarımı ve denetim mekanizmasıyla uygulanması, vergi gelirlerinin sürdürülebilirlik projelerine yönlendirilmesi ve adil bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu şekilde karbon vergisinin olumlu etkileri daha da artırılır ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine daha hızlı bir şekilde ulaşılır (Barbaros, 2021; Aydın, 2024; Horasan, 2021).

4.1. Sürdürülebilir Kalkınma ve Karbon Vergisi

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi sürecinde çevresel kaynakların korunmasını ve sosyal adaletin sağlanmasını hedefler. Karbon vergisi uygulaması,

fosil yakıt tüketiminin azaltılmasıyla temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik etmeyi amaçlar. Bu şekilde sürdürülebilir kalkınmanın temel taşlarından birisi olan çevresel sürdürülebilirlik sağlanır. Ayrıca, vergi gelirleri sürdürülebilirlik projelerine ve toplumun refahını artıracak sosyal programlara yönlendirilerek sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi sağlanabilir. Bu yapılanmalar, sadece ekonomik büyümenin elde edilmesini değil, aynı zamanda doğal kaynakların korunmasını ve toplumda adil bir dağılımın sağlanmasını da amaçlamaktadır. Bu sayede, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir dünya sağlayarak sürdürülebilir bir geleceği garanti altına almayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, çevrenin korunmasıyla birlikte ekonomik büyüme ve sosyal adaletin desteklenmesi, insanların refahını artıracak ve toplumun daha güçlü bir yapıya sahip olmasını sağlayacaktır (Oğuz ve Yıldız, 2024; Özdemir ve Köse, 2024).

Böylece, herkesin temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşayabileceği, kaynakların etkili bir şekilde kullanıldığı ve gelecek nesillere sürdürülebilir bir dünya bırakıldığı bir gelecek inşa edilecektir. Bu süreçte, sadece bireylerin değil, aynı zamanda kurumların ve hükümetlerin de sorumluluk üstlenmesi gerekmektedir. Etkili politikalar, teşvikler ve düzenlemelerle desteklenen sürdürülebilir kalkınma çabaları, küresel çapta önemli bir dönüşüm sağlayacak ve gelecek nesillerin yaşam kalitesini önemli ölçüde iyileştirecektir. Bu nedenle, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik üzerine odaklanmış, yenilikçi ve iş birliğine dayalı çözümler geliştirmek ve uygulamak önemlidir. Ancak, bu çabaların sadece sözde kalmaması, uygulanabilirlik, takip edilebilirlik ve hesap verebilirlik gibi temel prensiplerle birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yalnızca bu şekilde, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve geleceğe yönelik daha iyi bir dünyanın inşası mümkün olacaktır (Kızıltoprak, 2024; Ubay ve Bilgici2021; Artun, 2024; Karakaya vd., 2023).

4.2. Karbon Vergisinin Ekonomik ve Çevresel Faydaları

Karbon vergisinin ekonomik ve çevresel faydaları oldukça önemlidir. Ekonomik açıdan bakıldığında, vergi gelirleri sürdürülebilirlik projelerine ve temiz enerji yatırımlarına yönlendirilerek ekonomiye ivme kazandırabilir. Özellikle, sürdürülebilir enerji projeleri ve yeşil teknolojilerin geliştirilmesi için önemli bir finansman kaynağı sağlayabilir. Böylece, karbon vergisi, yenilikçiliği ve rekabeti artırarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunabilir (Şahin ve Çiftçi, 2021). Aynı zamanda, karbon vergisi, fosil yakıt kullanan endüstrileri temiz

üretime geçmeye teşvik ederek çevresel sürdürülebilirliği destekler. Bu sayede, fosil yakıtların kullanımının azaltılması sağlanabilir ve karbonsuz enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması teşvik edilebilir. Böylece, sürdürülebilir bir enerji dönüşümü sağlanarak iklim değişikliğinin etkileri azaltılabilir (Gödekmerdan vd. 2023). Çevresel olarak, karbon vergisi sera gazı emisyonlarını azaltarak iklim değişikliğiyle mücadeleye katkıda bulunur. Fosil yakıtların yanması sonucu ortaya çıkan sera gazları atmosferde birikerek küresel ısınmaya neden olur. Ancak, karbon vergisi sayesinde, sera gazı emisyonlarının azaltılması hedeflenir ve doğal kaynaklarımızın korunması sağlanır. Böylece, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri sınırlanır ve gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakılması hedeflenir (Dedemen Özkan, 2023). Sonuç olarak, karbon vergisi ekonomik ve çevresel faydalarıyla önemli bir araçtır. Hem ekonomiye ivme kazandırarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlar, hem de çevrenin korunmasına katkıda bulunarak iklim değişikliğiyle mücadeleye destek olur. Karbon vergisinin uygulanması, ekonomik büyüme ile çevre sürdürülebilirliği arasında bir denge sağlanmasını hedefler ve böylece gelecek kuşaklara daha yaşanabilir bir dünya bırakılmasına yardımcı olur (Karakaya vd. 2023; Ağızan, 2024; Biçer, 2024).

4.3. Karbon Vergisinin Uygulanabilirliği

Karbon vergisinin uygulanabilirliği ve etkilerinin doğru politika tasarımı ve etkili denetim mekanizmalarıyla sağlanması elzemdir. Bu verginin adil bir biçimde uygulanması, endüstriler arasında eşit bir rekabet ortamının oluşması ve vergi gelirlerinin sürdürülebilirlik projelerine yönlendirilmesi büyük önem taşır. Bununla birlikte, verginin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için endüstriyel tesislerin emisyon verilerinin düzenli olarak izlenmesi ve denetlenmesi şarttır. Bu önlemler, karbon vergisinin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesini sağlar ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlar. Öte yandan, vergi gelirlerinin yerinde kullanılması, çevre dostu teknolojilerin teşviki ve enerji verimliliği projelerinin desteklenmesi, karbon vergisinin ekonomik ve çevresel etkisini iyileştirir. Tüm bunlar, karbon vergisinin uygulanabilirliği ve etkili sonuçlar doğurması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, doğru politika tasarımı ve etkili denetim mekanizmalarıyla karbon vergisi uygulanabilir hale gelir ve çevremizi korumada önemli bir adım atılır. Karbon vergisi, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Karbon vergisi, sera gazı emisyonlarını azaltmayı teşvik eder ve bu da çevresel sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Ayrıca, karbon vergisi, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişi hızlandırabilir ve fosil yakıt kullanımını azaltabilir. Bu sayede, doğal

kaynaklarımızı korur ve gelecek nesillere temiz bir yaşam alanı bırakırız. Karbon vergisinin uygulanmasıyla, aynı zamanda ekonomik bir teşvik sağlanır. Yüksek karbon salınımına sahip endüstriler daha fazla vergi öderken, düşük karbon salınımına sahip olanlar avantajlı duruma gelir. Bu da çevre dostu ve sürdürülebilir endüstrilerin gelişmesine yardımcı olur. Karbon vergisi hem çevresel hem de ekonomik açıdan olumlu etkileri olan bir politika aracıdır. Bu yüzden, doğru şekilde uygulandığında, bireyler, şirketler ve toplum olarak hepimiz için faydalıdır (Kızıltoprak, 2024; Karakaya vd. 2023; Dedemen Özkan, 2023; Büyükkantarcı Tolgay, 2024; Metin, 2022).

5. Karbon Vergisi Modelleri ve Dünya Örnekleri

Karbon vergisi modelleri dünya genelinde farklı şekillerde uygulanmakta olup, genellikle karbon emisyonunu azaltmak ve çevresel etkileri en aza indirmek amacıyla kullanılır. Bu modeller arasında karbon vergisi olarak adlandırılan birkaç farklı model bulunmaktadır. Örneğin, karbon vergisi uygulamasında, şirketlerin veya bireylerin karbon emisyonlarını azaltmalarını teşvik etmek için kullanılan bir modeldir. Bu modelde, karbon emisyonlarını azaltan şirketlerin veya bireylerin daha düşük bir karbon vergisi ödemesi gerekmektedir. Diğer yandan, karbon emisyonunun azaltılması ile ilgili hedefleri karbon fiyatlandırmasını temel alarak belirleyen farklı bir karbon vergisi modeli bulunmaktadır. Bu modelde, karbon emisyonunun azaltılması için belirlenen hedefler doğrultusunda, karbon fiyatlandırması yapılır. Bu fiyatlandırma, karbon emisyonunu sınırlayan politikalarla birlikte uygulanır ve karbon vergisinin yüksekliği, karbonsuz enerji kaynaklarına olan talep ile doğru orantılı olarak belirlenir. Bu şekilde, karbon emisyonları azaltılarak çevresel etkiler en aza indirilmeye çalışılır. Sonuç olarak, karbon vergisi modelleri çeşitlilik göstermektedir ve her modelin farklı bir amacı ve uygulama yöntemi bulunmaktadır. Ancak hepsinin ortak hedefi, karbon emisyonunu azaltmak ve çevresel etkileri en aza indirmektir. Karbon vergisi modelleri, hem şirketlerin hem de bireylerin bu hedeflere ulaşmasına yardımcı olmak için geliştirilmektedir (Kızıltoprak, 2024; Çiftçi, 2024; Ercoşkun ve Kovancılar, 2023; Karakaya vd. 2023; Uğur, 2023; Güler202; (Dedemen Özkan, 2023; Oğuz ve Yıldız, 2024; Taşdoğan, 2024).

5.1. Karbon Vergisi Modelleri

Karbon vergisi modelleri genellikle iki ana kategoride incelenir: Doğrudan fiyatlandırma ve dolaylı fiyatlandırma. Doğrudan fiyatlandırma, karbon emisyonlarını azaltmak için emisyonlar için doğrudan bir vergi uygulanmasını içerir. Bu vergi, karbon emisyonlarının miktarına ve yoğunluğuna dayanır ve sanayi tesislerine, enerji üreticilerine ve diğer karbon salan sektörlere doğrudan maliyetler getirir. Bu sayede emisyonlar fiyatlandırılır ve çevreye zararlı etkileri olan faaliyetlerin maliyeti yükselir. Bu yöntem sayesinde, umut edilen sonuç karbon salımının azalması ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme elde edilmesidir. Dolaylı fiyatlandırma ise karbon piyasaları ve ticaretine dayanan bir sistemdir. Bu modelde, belirli bir karbon emisyon hakkı verilir ve bu haklar ticaret ile alınıp satılabilir. Karbon emisyon hakkı, bir üretici veya tüketiciye, belirli bir miktarda karbon salma izni verir. Bu izin, belirli bir süre için geçerlidir ve her yıl azaltılabilir veya artırılabilir. Karbon emisyon haklarının alınıp satılmasıyla, ekonomik aktörlerin emisyonlarını düşürme veya artırma seçeneği elde eder. Bu şekilde, piyasa düzenlemeleri ile karbon emisyonlarının kontrol edilmesi ve azaltılması hedeflenir. Her iki fiyatlandırma modeli de, karbon emisyonlarının kontrol altına alınmasına katkıda bulunur. Karbon vergisi modelleri, çevresel sürdürülebilirlik hedefleriyle birlikte ekonomik büyümeyi desteklemeyi amaçlar. Bu modeller, hem çevre üzerindeki etkileri hem de ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğini göz önünde bulunduran kapsamlı bir yaklaşım sunar. Bu nedenle, dünya çapında politika yapıcılar ve uluslararası topluluk tarafından giderek daha fazla benimsenen bir araçtır (Çanakçıoğlu, 2023; Arslan, 2023; Büyükkantarcı Tolgay, 2024; Yılmaz ve Çakaloğlu, 2022; Işık, 2022; Altuntaş, 2024).

5.2. Dünya Ülkelerinde Uygulanan Karbon Vergisi Örnekleri

Dünya genelinde birçok ülke, çevresel etkileri azaltmak amacıyla karbon vergisi uygulamasını benimsemektedir. Bu konuda örnek olarak İsveç, Danimarka, Finlandiya ve Norveç gibi ülkeler gösterilebilir. Bu ülkeler, çevresel etkileri azaltmak için karbon vergisi uygulamasını benimseyerek çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. Bu politikalar sadece ulusal çapta değil, aynı zamanda uluslararası çapta da bağlantılar oluşturarak küresel işbirliğine katkıda bulunmaktadır (Aydın, 2024). Karbon vergisi uygulamasının etkisi, sadece karbon emisyonlarını azaltmakla kalmayıp aynı zamanda yeşil ekonomiyi teşvik ederek yeni istihdam fırsatları yaratmaktadır. Bu ülkelerin karbon vergisi uygulamaları, çevresel etkilerin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlama amacını gütmektedir. Karbon vergisi, enerji sektöründe yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik ederek enerji bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.

Bunun yanı sıra, yeşil teknolojilere yapılan yatırımları artırarak inovasyonu tetiklemekte ve çevre dostu alternatiflerin geliştirilmesini teşvik etmektedir. Karbon vergisi uygulaması, endüstriyel şirketleri ve halkı çevre dostu uygulamalara yöneltmek ve enerji verimliliğini artırmak için bir teşvik sağlamaktadır. Bu teşvikler, enerji tasarrufu ve çevre dostu uygulamaların benimsenmesini teşvik ederek şirketlerin rekabetçi olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda, karbon vergisi uygulaması, tüketicileri daha bilinçli bir şekilde enerji kullanmaya teşvik ederek enerji tüketiminin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Bu sayede, kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılması, enerji maliyetlerinin düşürülmesi ve çevresel etkilerin azaltılması sağlanmaktadır. Karbon vergisi uygulamasının yaygınlaşmasıyla, uluslararası ticarette de bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Karbon vergisi, ithal edilen malların çevresel etkilerini de dikkate alarak adil bir rekabet ortamı sağlama amacını gütmektedir. Bu da, karbon yoğun üretim süreçlerine sahip olan ülkeleri yeşil teknolojilere yatırım yaparak dönüştürmeye teşvik etmektedir (Kılıç, 2022). Bu durum, küresel bazda ekonomik dönüşüme yol açarak sürdürülebilir bir geleceğe doğru adımların atılmasını sağlamaktadır. Karbon vergisi uygulamaları, sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmayıp aynı zamanda ekonomik fırsatlar da sunmaktadır. Yeşil iş imkanlarının artması, istihdamın genişlemesi ve ekonomik büyümenin teşvik edilmesi gibi etkileri bulunmaktadır. Aynı zamanda, karbon vergisi uygulamaları çevre dostu teknolojilere olan talebi artırarak bu sektörlerde rekabet avantajı elde edilmesini sağlamaktadır (Büyükkantarcı Tolgay, 2024). Bu da şirketlerin inovasyona yatırım yapmalarını teşvik ederek gelecekteki büyümelerine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, karbon vergisi uygulamalarının dünya genelinde daha da yaygınlaşmasıyla, çevresel sorunların azaltılmasına ve sürdürülebilir bir geleceğe doğru adımlar atılması hedeflenmektedir. Bu politikaların etkisi sadece çevre üzerinde değil, aynı zamanda ekonomi ve sosyal alanlarda da hissedilmektedir. Karbon vergisi, çevresel etkileri azaltarak iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir araç olmaktadır. Bu sebeple, uluslararası iş birlikleri ve politikaların geliştirilmesi, karbon vergisi uygulamalarının etkisini artırmak için önemlidir (Tabiloğlu, 2022; Altınpınar, 2024).

6. Karbon Vergisi ve Türkiye

Türkiye'nin karbon emisyon profili, genellikle enerji sektörü ve endüstriyel tesislerden kaynaklanmaktadır. Enerji sektörü, petrol ve doğal gaz tüketiminin yanı sıra kömür kullanımı nedeniyle yüksek karbon emisyonlarına sahiptir. Türkiye'de karbon vergisi uygulamaları,

henüz tam anlamıyla yürürlüğe girmemiş olsa da enerji kullanımını verimli hale getirmek ve karbondioksit salınımını azaltmak için yeni stratejiler ve politikalar üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Bu çalışmaların amacı, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve küresel iklim değişikliği taahhütleri doğrultusunda, Türkiye'nin karbon emisyonlarını daha da azaltmak ve uluslararası camiada öncü bir rol oynamaktır. Türkiye'nin karbon vergisinin geleceği ise, tüm bu çabalara dayanarak, daha fazla önem kazanacak ve daha kapsamlı bir şekilde uygulanacaktır (Kurt, 2021; Çevik Aka, 2022). Karbon vergisi uygulamalarının artacağı ve daha etkin hale geleceği öngörülmektedir. Bu da enerji sektöründeki dönüşümü hızlandıracak ve karbon emisyonlarını daha da azaltmada etkili olacaktır. Türkiye'nin bu konudaki adımları hem iç piyasada hem de uluslararası platformlarda takdirle karşılanmaktadır. Ülke, sürdürülebilir bir geleceğe doğru ilerlerken enerji verimliliği ve karbondioksit azaltımı konularında daha fazla yatırım yapmayı planlamaktadır. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarına daha fazla yönelim sağlayacak ve kömür yerine çevreci enerji kaynakları kullanacak olan yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve yaygınlaşması beklenmektedir. Bu, Türkiye'nin karbon emisyon oranlarını büyük ölçüde azaltacak ve sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adım olacaktır. Türkiye'nin karbon vergisi uygulamalarının etkin hale gelmesiyle birlikte, ülke çapında karbon yoğun endüstrilerin yeniden yapılandırılması ve çevreci politikaların teşvik edilmesi beklenmektedir (Açmalı, 2022; Güller, 2021). Aynı zamanda, sürdürülebilir enerji projelerine daha fazla yatırım yapılacak, enerji sektöründe yeşil teknolojilere geçiş hızlandırılacak ve enerji verimliliği alanında daha ileri adımlar atılacaktır. Türkiye, bu süreçte uluslararası toplumun desteğini ve iş birliğini de önemsemektedir çünkü küresel iklim değişikliğiyle mücadelede ortak bir çabanın gerekli olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sürdürülebilirlik alanında liderlik rolü üstlenmeyi hedeflemekte ve karbon emisyonlarını azaltmak için atacağı adımlarla birlikte, diğer ülkelerle iş birliği yaparak, iklim dostu bir geleceğin inşasına katkıda bulunmayı arzulamaktadır. Bu aynı zamanda Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede uluslararası camiada saygın bir konuma sahip olacağının da bir işaretidir. Türkiye, karbon emisyonlarını azaltma ve sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmalara olan katkılarını artırarak, dünya genelindeki iklim sorunlarına karşı ortak bir çözüm bulmak için harekete geçmeyi hedeflemektedir (Bingöl, 2021; Ötgen, 2021; Cantemur, 2022).

6.1. Türkiye'nin Karbon Emisyon Profili

Türkiye'nin karbon emisyon profili, enerji sektörü, endüstriyel tesisler, ulaşım ve diğer bazı sektörlerden kaynaklanan emisyonlarla şekillenmektedir. Enerji sektörü, kömür, doğal gaz ve petrol gibi fosil yakıtlara dayanan enerji üretimi nedeniyle yüksek emisyonlara sahiptir. Bu sektördeki yakıt tüketimi ve elektrik üretimi, karbon salınımını önemli ölçüde artırmaktadır. Ayrıca endüstriyel tesislerde de benzer şekilde emisyon miktarı oldukça yüksektir. Özellikle çelik, kimya ve çimento gibi sektörlerde kullanılan süreçler, sera gazı salınımına önemli bir katkı sağlamaktadır. Ulaşım sektörü ise, büyüyen nüfus, artan motorlu araç kullanımı ve uluslararası taşımacılık faaliyetleriyle karbon emisyonlarının artmasına dolaylı olarak neden olmaktadır. Bu sektördeki araç trafiği ve ulaşım sistemlerinin verimliliği, karbon emisyonlarının azaltılmasında önemli bir faktördür (Bingöl, 2021; Güller, 2021). Diğer taraftan, tarım, atık yönetimi ve ormanların tahribi gibi diğer sektörler de Türkiye'nin toplam karbon emisyon profilini şekillendiren faktörlerdir. Bu sektörlerdeki pratiklerin iyileştirilmesi ve sürdürülebilirlik önlemlerinin alınması, Türkiye'nin karbon ayak izini düşürmede önemli bir rol oynamaktadır (Ötgen, 2021; Cantemur, 2022). Ek olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan yatırımlar ve enerji verimliliği çözümleri, Türkiye'nin karbon emisyonlarını azaltmak için atılan adımlar arasındadır. Türkiye'nin karbon emisyon profili, disiplinli bir şekilde planlanan ve uygulanan tedbirlerle sürdürülebilir bir şekilde kontrol edilmelidir. Bu, toplumun farkındalığının artırılması, politikaların uygulanması ve çevresel bilinç seviyesinin yükseltilmesiyle gerçekleştirilebilir. Türkiye'nin çevre dostu bir geleceğe doğru ilerlemesi için bu çabaların devam etmesi gerekmektedir (Kurt, 2021; Çevik Aka, 2022; Açmalı, 2022).

6.2. Türkiye'de Karbon Vergisi Uygulamaları

Türkiye'de karbon vergisi uygulamaları, halihazırda tam anlamıyla yürürlüğe girmemiş olsa da enerji sektöründe verimlilik ve karbon emisyonlarının azaltılması yönünde yoğun çalışmalar yapılmaktadır. İleri teknolojilerin kullanımı, enerji yoğun sektörlerde enerji verimliliğini artırıcı önlemler ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş teşvikleri gibi önemli adımlar atılmaktadır. İşte bu noktada, karbon vergisi uygulamalarının yaygınlaştırılması için daha fazla politika, düzenleme ve teşviklerin geliştirilmesi gerekmektedir (Artun, 2024; Bolahatoğlu, 2022). Bu doğrultuda, enerji sektörünün dönüşümünü hızlandırmaya yönelik kapsamlı bir hedef belirlemek büyük önem taşımaktadır. Enerji verimliliği konusunda yeni teknolojilere yatırım yapılması ve enerji yoğun sektörlerin dönüşümü için destekleyici önlemler alınması gerekmektedir. Özellikle endüstriyel tesislerde karbon emisyonlarının azaltılması ve enerji

tasarrufu sağlanması için daha etkili politikaların hayata geçirilmesi önemlidir (Akagündüz, 2022; Aslan, 2022). Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinde ekonomik teşviklerin sağlanması ve yatırımların teşvik edilmesi de büyük bir öneme sahiptir. Örneğin, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir kaynaklara yönelik teşviklerin artırılması, sektördeki büyümeyi teşvik edecek ve karbon salınımını azaltacaktır (Gözel, 2024; Köker vd. 2023). Bununla birlikte, karbon vergisi uygulamalarının yaygınlaşması için hükümetlerin liderlik rolünün üstlenmesi önemlidir. Hükümetler, karbon vergisi politikalarını benimseyerek ve teşvik ederek işletmelere ve bireylere çevre dostu uygulamaları benimsemeleri konusunda yol gösterebilir. Bu yöntem, karbon salınımını azaltmayı ve enerji sektörünün sürdürülebilir dönüşümünü hızlandırmayı hedeflemektedir. Sonuç olarak, Türkiye'de karbon vergisi uygulamalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Enerji sektöründe verimlilik artırıcı önlemler ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı konusunda atılan adımların desteklenmesi, karbon vergisinin etkinliğini artıracaktır. Böylece, Türkiye'deki karbon emisyonlarının azaltılması ve enerji sektörünün sürdürülebilir dönüşümünün sağlanması için daha güçlü bir temel oluşturulabilir (Metin, 2022; Atlı vd. 2023).

6.3. Türkiye'de Karbon Vergisinin Geleceği

Türkiye'de karbon vergisinin geleceği, sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği hedefleri doğrultusunda belirlenecektir. Küresel iklim anlaşmalarına bağlı olarak, karbon emisyonlarının azaltılması ve ekonomik faaliyetlerin daha düşük karbon salınımı ile gerçekleştirilmesi için etkin bir karbon vergisi sisteminin oluşturulması beklenmektedir. Bu kapsamda, çevresel politikaların güçlendirilmesi ve karbon vergisi uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekecektir. Ülke genelinde enerji sektöründe kullanılan fosil yakıt tüketimi azaltılacak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilecektir. Karbon salınımı yaratan sanayi tesislerinin verimliliği artırılacak ve enerji tasarrufu önlemleri yaygınlaştırılacaktır. Ayrıca, elektrikli araçların yaygınlaşması ve toplu taşıma sistemlerinin iyileştirilmesi gibi önlemler alınacaktır. Karbon vergisinin getirilmesiyle birlikte, enerji maliyetlerinde artış olabileceği göz önünde bulundurularak, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımı konusunda teşvikler sağlanacak ve destek programları geliştirilecektir (Gültekin2022; Aydın, 2024). Gelecekte, Türkiye'nin karbon vergisi politikaları, uluslararası GSYİH değerini artırarak katkıda bulunacak ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi teşvik edecek şekilde geliştirilecektir. Bu yönde alınacak adımlar, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede örnek bir ülke haline

gelmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, karbon vergisi uygulamalarının etkisiyle, daha temiz ve sürdürülebilir bir çevre sağlanacak, doğal kaynakların korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi için önemli adımlar atılacaktır. Bu süreçte, bilimsel araştırmalar ve teknolojik yeniliklerin desteklenmesi de önemli bir rol oynayacaktır. Türkiye, karbon vergisi politikaları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ilerlerken, uluslararası işbirliği ve deneyim paylaşımına da büyük önem verecektir. Bu sayede, diğer ülkelerle ortak çözümler üretilecek ve küresel iklim değişikliğiyle etkin bir şekilde mücadele edilecektir. Türkiye'nin karbon vergisi politikaları, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkili ve uygulanabilir olacak şekilde tasarlanacak ve güncellenecektir. Böylece, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının yanı sıra çevresel sürdürülebilirliğe de katkıda bulunulacaktır. Türkiye'nin karbon vergisi politikalarının geleceği, ülkenin sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği hedefleri doğrultusunda belirlecektir. Bu amaçla, küresel iklim anlaşmalarına bağlı olarak, karbon emisyonlarının hedeflenen seviyelere indirilmesi ve ekonomik faaliyetlerin daha düşük karbon salınımı ile gerçekleştirilmesi amacıyla etkin bir karbon vergisi sisteminin oluşturulması beklenmektedir. Bu bağlamda, çevresel politikaların güçlendirilmesi ve karbon vergisi uygulamalarının daha yaygın bir şekilde kullanılması gerekmektedir (Erden Özsoy, 2023; Yurduseven, 2024).

Ülke genelinde enerji sektöründe kullanılan fosil yakıtların tüketimi azaltılacak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı teşvik edilecektir. Ayrıca, karbon salınımına neden olan sanayi tesislerinin verimliliği artırılacak ve enerji tasarrufu önlemleri yaygınlaştırılacaktır. Bunun yanı sıra, elektrikli araçların sayısının artırılması ve toplu taşıma sistemlerinin iyileştirilmesi gibi çeşitli önlemler alınacaktır. Karbon vergisinin uygulanmasıyla birlikte, enerji maliyetlerinin artabileceği göz önünde bulundurularak, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kullanımının teşvik edilmesi için çeşitli teşvikler sağlanacak ve destek programları geliştirilecektir. Gelecekte, Türkiye'nin karbon vergisi politikaları, uluslararası GSYİH değerine katkıda bulunmayı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlamayı hedefleyen şekilde geliştirilecektir. Bu doğrultuda atılacak adımlar, Türkiye'nin iklim değişikliğiyle mücadelede örnek bir ülke olmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, karbon vergisi uygulamalarıyla birlikte daha temiz ve sürdürülebilir bir çevre sağlanacak, doğal kaynakların korunması ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülmesi için önemli adımlar atılacaktır. Bu süreçte, bilimsel araştırmaların ve teknolojik yeniliklerin desteklenmesi önemli rol oynayacaktır. Türkiye, karbon vergisi politikaları ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ilerlerken, uluslararası işbirliği ve deneyim paylaşımına büyük önem verecektir. Bu sayede, diğer ülkelerle birlikte ortak

çözümler üretilerek küresel iklim değişikliğiyle etkin bir şekilde mücadele edilecektir. Türkiye'nin karbon vergisi politikaları hem ulusal hem de uluslararası düzeyde etkili ve uygulanabilir şekilde tasarlanacak ve güncellenme süreciyle devam edecektir. Bu şekilde, Türkiye hem ekonomik kalkınmasına katkıda bulunacak hem de çevresel sürdürülebilirliği destekleyecektir (Gevher, 2022; Çağlayan, 2024; Ayhan ve İnançlı, 2021; Sandallar, 2024).

7. Karbon Vergisi ve Sürdürülebilirlik İlişkisi

Karbon vergisi, sürdürülebilirlik kavramı ile güçlü bir ve olumlu ilişki içindedir. Karbon vergisinin temel amacı, fosil yakıtların kullanımını büyük ölçüde azaltarak sera gazı emisyonlarını önemli ölçüde düşürerek çevremizin korunmasına ve doğal kaynaklarımızın sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesine katkı sağlamaktır. Ayrıca, karbon vergisi, yeşil teknolojilere ciddi yatırımlar yapılmasını teşvik ederek sürdürülebilir ekonomik büyümenin desteklenmesine de yardımcı olur. Bu yöntem sayesinde karbon vergisi, sürdürülebilirlik hedeflerimize ulaşmak için son derece önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu vergi, enerji sektöründe ve endüstriyel faaliyetlerde önemli bir değişim yaratmaktadır. Ayrıca, karbon vergisinin uygulanması, çevre dostu uygulamaları teşvik ederek çevre bilincinin artmasına ve daha temiz bir dünya yaratılmasına da katkı sağlar. Buna bağlı olarak, karbon vergisinin etkili bir şekilde uygulanması, insan sağlığı, doğal yaşam alanları ve ekosistemlerimiz için büyük bir kazanç sağlayacak ve gelecek nesillerin de yaşanabilir bir dünyada yetişmeleri için önemli bir adım olacaktır. Tüm bu nedenlerden dolayı, karbon vergisi çevre ve sürdürülebilir kalkınma için vazgeçilmez bir strateji ve araç olarak kabul edilmektedir (Dedemen Özkan, 2023; Metin, 2022; Akdemir, 2020; Akagündüz, 2022).

7.1. Karbon Vergisi ve Sürdürülebilirlik İlişkisinin Analizi

Karbon vergisinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini analiz etmek, çevresel ve ekonomik boyutlarıyla ele almak oldukça önemlidir. Bu analiz, karbon vergisinin doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve çevrenin korunmasına nasıl katkı sağladığını ortaya koymanın yanı sıra, ekonomi üzerindeki etkilerini de ayrıntılı bir şekilde incelemelidir. Karbon vergisinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine nasıl destek olduğunu ve ekonomik büyümeye nasıl katkı sağladığını değerlendirmek bu analizin bir parçası olmalıdır. Ayrıca, karbon vergisi politikalarının mevcut durumunu ve potansiyelini anlamak için yapılan analizler, karbon

vergisinin gelecekteki uygulamaları hakkında önemli bir bilgi sağlayacaktır. Bu çalışmalar, çevre koruma ve ekonomik büyüme arasındaki dengeyi sağlamak için karbon vergisi politikalarının nasıl tasarlanabileceğine dair değerli bir rehberlik sunacaktır. Sonuç olarak, bu analiz, karbon vergisinin sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini tamamıyla açıklamak ve gelecek planlamaları için önemli bir temel oluşturmak için gerekli bir adımdır (Çanakçıoğlu, 2023; Günay, 2022; Büyükkantarcı Tolgay, 2024; Çelik ve Sofracı, 2022; Savcı ve Yıldırım, 2024; Biçer, 2024; Alkaya, 2024; Kılıç, 2022).

8. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, doğal kaynakların sınırlılığı ve çevresel etkileri konusunu derinlemesine ele alarak, karbon vergisinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Doğal kaynakların tükenme riski ve sınırlılığının çevresel etkilere yol açtığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, çevresel politikaların uygulanması, özellikle karbon vergisinin hayata geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, karbon vergisinin sadece çevre açısından değil, aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve ekonomi açısından da sağladığı faydalar göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, şirketler ve ülkeler, çevresel politikaları ve karbon vergisini, sürdürülebilir bir dünya için atılması gereken önemli adımlar olarak göz önünde bulundurmalıdır (Evren, 2022; Büyükkantarcı Tolgay, 2024). Yapılması gerekenler arasında, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş gibi çevresel hedefler belirlemek ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli düzenlemeleri yapmak yer almaktadır. Ayrıca, karbon vergisinin adil bir şekilde uygulanması ve gelirlerinin çevresel projelere yönlendirilmesi de önemli bir husustur. Bu sayede, doğal kaynakları koruma ve çevresel etkileri azaltma konusunda daha büyük bir başarı elde edilebilir ve sürdürülebilir bir gelecek için güçlü bir temel oluşturulabilir. Yukarıda belirtilen adımların atılması, tüm paydaşların iş birliği içinde hareket ettiği bir çerçevede gerçekleştirilirse, doğal kaynakların sınırlılığını yönetme ve çevresel etkileri en aza indirme yolunda önemli ilerlemeler kaydedilebilir. Sonuç olarak, karbon vergisi gibi çevresel politikaların uygulanması, sürdürülebilir bir dünya inşa etme ve gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakma çabalarının önemli bir parçasıdır. (Arslan, 2022; Bayat ve Küçükali, 2021; Bayrak, 2023; Eryılmaz, 2024).

Çevresel politikaların, özellikle de karbon vergisinin uygulanması, doğal kaynakların sınırlılığı ve çevresel etkileri ile ilgili sorunlara yönelik önemli bir adımdır. Karbon vergisi, sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle çevresel

politikalar ile karbon vergisi arasındaki ilişki, çevresel sorunlara çözüm bulmak adına oldukça kritiktir. Bu ilişkinin daha da detaylı şekilde araştırılması ve anlaşılması, çevresel politikaların etkinliği ve karbon vergisinin uygulanabilirliği açısından önemlidir. Çevresel politikaların, doğal kaynakların sınırlılığı ve çevresel etkileriyle ilgili sorunlara getirdiği çözümler, özellikle karbon vergisinin uygulanması ile birlikte, çevrenin korunması ve gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakılması amacına yönelik büyük önem taşımaktadır (Sapmaz, 2023; Çiftçi, 2024).

Karbon vergisi, sera gazı emisyonlarının azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele edilmesi için etkili bir politika aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, çevresel politikalar ve karbon vergisi arasındaki yakın ilişkinin incelenmesi ve anlaşılması, çevresel sorunlara yönelik etkili çözümlerin geliştirilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Hem çevresel politikaların etkinliğini artırmak hem de karbon vergisinin uygulanabilirliğini sağlamak için bu ilişkinin daha ayrıntılı şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sayede, çevre dostu politikaların başarılı bir şekilde hayata geçirilebilmesi ve sürdürülebilir bir gelecek için gerekli adımların atılması mümkün olacaktır (Şahin ve Çiftçi, 2021; Ercoşkun ve Kovancılar, 2023; Birinci, 2020; Aslan, 2022).

Gelecekte yapılacak çalışmalar için öneriler arasında, karbon vergisinin etkilerinin daha ayrıntılı biçimde incelenmesi, farklı sektörlerin vergi ile nasıl etkileneceğinin araştırılması ve bu politikanın sürdürülebilirlik üzerindeki etkisinin belirlenmesi bulunmaktadır. Ayrıca, karbon vergisi uygulamalarının farklı ülkelerdeki deneyimlerinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi, uygulamaların etkisinin yanı sıra, verginin dolaylı etkilerinin de analiz edilerek ortaya konması ve bu doğrultuda örnek alınabilecek uygulama modellerinin belirlenmesi de gelecekteki çalışmalarda önemli bir alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmaların yapılmasıyla karbon vergisi politikalarının etkinliği ve uygulanabilirliği daha detaylı bir şekilde değerlendirilebilecektir. Ayrıca, karbon vergisinin başka ekonomik araçlarla birlikte nasıl kullanılabileceği, diğer politika tedbirleriyle nasıl entegre edilebileceği ve bu şekilde daha etkili bir sürdürülebilirlik politikası oluşturmak için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği gibi konular da gelecekteki araştırmalar için önemli bir açıklama alanı sunmaktadır. Bu bağlamda, karbon vergisi politikalarının etkileri ve uygulanabilirliği üzerine daha kapsamlı bir literatür taraması yapılması ve mevcut verilere dayanan analizlerin gerçekleştirilmesi, ilgili politika yapıcılar, akademisyenler ve özel sektör temsilcileri için yararlı bir kaynak oluşturacaktır. Bu tür çalışmaların ilerleyen dönemlerde daha fazla yapılması ve uluslararası düzeyde iş birliklerinin

artırılması, karbon vergisi politikalarının etkili bir şekilde tasarlanması ve uygulanması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Açmalı, F. (2022). Orta Ölçekli Tesislerde Yaşam Çevrimi Perspektifine Göre Enerji Yönetimi Uygulaması Araştırması. [Html]
2. Ağızan, S. (2024). İklim Değişikliği Açısından Konya İlinde Organik Ve Geleneksel Tarım Faaliyetlerinin Analizi. Selcuk.Edu.Tr
3. Akagündüz, H. K. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Yolunda Yeşil Ekonomi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Uludag.Edu.Tr
4. Akdemir, T. (2020). Avrupa Birliği'nde İklim Değişikliği İle Mücadelede Havacilik Vergileri. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi. Dergipark.Org.Tr
5. Akın, A. (2024). Sürdürülebilir Binalar İçin Betonda Alternatif Bağlayıcı Bileşenlerin Potansiyel Kullanımının Değerlendirilmesi. Ktun.Edu.Tr
6. Akkaya, F. (2022). Gelişmekte Olan Ülkelerde Çevresel Kuznets Eğrisi Ve Kirlilik Sığınağı Hipotezlerinin Geçerliliği. Aksaray.Edu.Tr
7. Akyüz, E. (2020). Dünyayı Kurtar Temiz Çevrenin Bilimsel Sırları. [Html]
8. Alkaya, Ş (2024). Çevre Temizlik Vergisi Ve Çevre Koruma Harcamalarının Yerel Düzeyde Analizi: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği. Balikesir.Edu.Tr
9. Altınpınar, R. (2024). Döngüsel Ekonomi Ve Mali Teşvikler: Türkiye-Avrupa Birliği Karşılaştırması. Balikesir.Edu.Tr
10. Altuntaş, C. (2024). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Döngüsel Ekonomi Modelinin Enerji Politikalarına Etkilerinin Incelenmesi. [Html]
11. Anayurt, B. E. (2023). Alüminyum Sektöründe Sürdürülebilirlik Uygulamalarının Yönetici Gözüyle Algılanması: Bir İmalat İşletmesi İncelemesi= Perception Of Sustainability Practices İn The …. Sakarya.Edu.Tr
12. Arslan, H. (2023). Yenilenebilir Enerji Yatırımlarının Finansman Modelleri. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. Dergipark.Org.Tr
13. Arslan, Ö. (2022). Türk Devletlerinde Yeşil Büyüme Ve Yeşil Gsyh. Bu K Tap," Yeş L Dünya İç N Dayanışma Yılı" Kapsamında Vı. Uluslararası Ekonom Ve Yönet M Alanındak Araştırmacılar B L Msel Konferansı Tarafından Yayımlandı., 101. İscemr.Com
14. Artun, E. S. (2024). Karbon Vergisinin Türkiye'de Yenilenebilir Enerjiye Yönlendirme Aracı Olarak Kullanılması. Yaşar Hukuk Dergisi. Dergipark.Org.Tr

15. Aslan, E. (2022). İklim Değişikliğiyle Mücadele Bağlamında Hibrit-E-Lektrikli Otomobillere Yönelik Teşvik Ve Vergi Uygulamaları: Avrupa Birliği (Ab)–Türkiye Karşılaştırması. Ankara.Edu.Tr
16. Atlı, E., Dilsizoğlu, N., Akarsu, C., Olmez-Hanci, T., ve Başa, Ş. (2023). Yeşil Mutabakat Çerçevesinde Sürdürülebilir Atıksu Yönetimi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(Ek Sayı), 606-623. Dergipark.Org.Tr
17. Aydın Kandemir, F. ve Demir, A. (2021). Türkiye'de Tehlike Altındaki Türler: Iucn Kırmızı Liste Verileri İle Tehlike Altındaki Fabaceae Türlerine Yönelik Özel Bir İnceleme. Dergipark.Org.Tr
18. Aydın, K. (2024). Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Mali Teşvikler; Türkiye Ve Seçili Ülkeler Karşılaştırılması= Financial İncentives For Renewable Energy; A Comparison Of Turkey And …. Sakarya.Edu.Tr
19. Aydın, S. (2024). Çevre Ve Ekonomi Politikaları Çerçevesinde Yapay Sinir Ağları İle Iklim Değişikliği Tahmini G20 Örneği. [Html]
20. Ayhan, B. ve İnançlı, S. (2021). Enerji Politikalarının Belirlenmesinde Alternatif Politikalar Ve Uygulanabilirliği. Econder International Academic Journal. Dergipark.Org.Tr
21. Barbaros, R. F. (2021). Yeni Anlaşmalar: Yeşil Dönüşümü Gerçekleştirebilir Mi?. Efil Journal Of Economic Research. Efiljournal.Com
22. Başdağ, G. C. (2023). İklim Değişikliği Sorununa Alternatif Bir Kamupolitikası: Karbon Salınımının Önlenmesindeçevre Vergileri. [Html]
23. Bayat, F. ve Küçükali, U. F. (2021). Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeşil Binaların Ulusal Ve Uluslararası Örnekler Üzerinden İncelenmesi. Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi. Dergipark.Org.Tr
24. Bayrak, M. (2023). Çukurova Deltası Kıyı Lagünlerinde Dönemsel Olarak Alansal Değişimler (1985-2022) Ve Ekolojik Risk Faktörleri. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi. Dergipark.Org.Tr
25. Biçer, C. C. (2024). Çevre Vergileri İle Karbon Salınımı İlişkisi: Türkiye Örneği. Balikesir.Edu.Tr
26. Bingöl, Ö. (2021). Yenilenebilir Enerjinin İstihdam Yaratmadaki Rolü: Avrupa Birliği Üzerine Bir Uygulama / The Role Of Renewable Energy In Creating Employment: An Application On The European Union. (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Özgül BİLİCİ). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

27. Birinci, N. (2020). Karbon Fiyatlandırmasından Elde Edilen Gelirlerin Kullanımı Ve Etkinliği. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 155-179. Dergipark.Org.Tr
28. Bolahatoğlu, M. (2022). Yeşil Vergilerin Bazı Oecd Ülkeleri İle Türkiye'deki Uygulamalarının Panel Veri Analizi Aracılığıyla Değerlendirilmesi. Uludag.Edu.Tr
29. Büyükkantarcı Tolgay, S. (2024). Yeşil Enerji Kullanımının Çevresel Bozulmanın Azaltılması Ve Sürdürülebilirlik Açısından İncelenmesi. Kayseri.Edu.Tr
30. Cantemur, C. (2022). Su Kaynaklarında Mikroplastik Riski Ve Arıtma Yöntemlerinin Araştırılması. [Html]
31. Ceylan, E. (2024). Sürdürülebilir Şehirleşme Bağlamında Gıda Güvencesi: Sakarya İli Örneği. Uluslararası Akademik Birikim Dergisi, 7(3). Akademikbirikimdergisi.Com
32. Çağlayan, M. (2024). İklim Değişikliği Ve Sıfır Atık Politikalarının Türkiye'de Yerel Yönetimler Düzeyinde İncelenmesi. Bartin.Edu.Tr
33. Çanakçıoğlu, M. (2023). Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Çerçevesinde Yeşil Büyüme ve Yeşil Finans. Sosyal, Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi, 6(4), 537–554.
34. Çelik, Y. ve Sofracı, E. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Politikası Aracı Olarak Çevre Vergileri: Türkiye Ve Seçilmiş Ülkelerde Çevre Vergilerinin Değerlendirilmesi. Bulletin Of Economic Theory And Analysis. Dergipark.Org.Tr
35. Çevik Aka, D. (2022). Endüstriyel Katı Atık Geri Dönüşümünün Çevresel Ve Ekonomik Performansa Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Sistem Dinamiği Modeli Önerisi= A System Dynamics Model …. Sakarya.Edu.Tr
36. Çiftçi, T. E. (2024). Karbon Vergisi Çalışmalarında Bibliyometrik Analiz. App.Fivezerojournal.Com. Fivezerojournal.Com
37. Dağ, M. M. ve Akbay, C. (2022). Sürdürülebilir Tarımsal Uygulamalar İle Küresel Gıda Krizine Karşı Alternatif Çözümler. Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi. Dergipark.Org.Tr
38. Dedemen Özkan, H. (2023). Çevre Vergileri Ekonomik Büyüme Ve Co2 Emisyonu Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Ampirik Bir Uygulama. Bilecik.Edu.Tr
39. Demirkol, M. O. (2024). Ordu İlinde Elektrikli Ve Hibrit Araçların İçten Yanmalı Motorlu Araçlara Göre Çevreye Etkisi. Odu.Edu.Tr
40. Dinçer, M. K. (2024). Sürdürülebilir Finans Girişimlerinin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkisi: Menkul Kıymetlerin Ve Çsy Entegrasyonunun Karşılaştırmalı Analizi. [Html]

41. Ediz, Ç., ve Yanık, D. (2021). İklim Değişikliği Ve Şiddet. Turkiye Klinikleri Psychiatric Nursing-Special Topics, 7(3), 97-100. Researchgate.Net
42. Emeksiz, N. O. I. ve Akyüz, F. (2023). Deri Sanayine Ekolojik Bir Bakış. Bidge Yayınları. Bidgeyayinlari.Com.Tr
43. Ercoşkun, S. ve Kovancılar, B. (2023). Nordik Ülkelerinde Karbon Vergisi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. Yönetim Ve Ekonomi Dergisi. Dergipark.Org.Tr
44. Erden Özsoy, C. (2023). Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması: Türkiye İçin Yeni Bir Risk Mi Fırsat Mı?. Avesis.Anadolu.Edu.Tr. Anadolu.Edu.Tr
45. Ergün, R. ve Bulut, E. (2024). Hurda Malzemeden Çelik Üretimi: İthal Girdi Verileriyle Kümeleme Analizi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Dergipark.Org.Tr
46. Erken, K., Parlak, S., ve Yılmaz, M. (2022). Endemik Taksonların Korunması Ve Tür Koruma Eylem Planları. Ağaç Ve Orman. Dergipark.Org.Tr
47. Eryılmaz, O. D. (2024). Farklı Güneş Paneli Üretim Süreçlerinin Çevresel Etkilerinin Lca Yöntemi İle Karşılaştırılması. Erbakan.Edu.Tr
48. Evren, M. B. (2022). İnsan Ve Çevre Etkileşiminde Küresel İklim Değişikliğine Adaptasyon. Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi. Dergipark.Org.Tr
49. Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik Ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkinma. Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3(3), 196-215. Dergipark.Org.Tr
50. Gevher, R. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Ve Yeşil Ekonomi: Avrupa Birliği Örneği. Selcuk.Edu.Tr
51. Ghannadi, A. (2024). Türkiye'nin Enerji Ekonomi Politiği Ve Yenilenebilir Enerji Politikası. [Html]
52. Gödekmerdan, E., Baştabak, B., ve Sarptaş, H. (2023). Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması Ve Türkiye'de Tarımın Geleceği: Fermente Gübre, Kompost Ve Biyoçar Perspektifi. Researchgate.Net. Researchgate.Net
53. Gözel, Y. (2024). Türkiye'de Uygulanan Tarım Politikalarının Mısır Üretimi Üzerine Etkileri: Karaman İli Örneği. Kmu.Edu.Tr
54. Güler, İ. (2023). Avrupa Birliği Ülkelerinde Çevre Vergisi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 25(45), 1058-1073. Dergipark.Org.Tr
55. Güller, O. (2021). Yeşil Pazarlama Anlayışının Tüketicilerin Hibrit Ve Elektrikli Otomobil Satın Alma Tercihleri Üzerine Etkisi. Yok.Gov.Tr

56. Gültekin, R. (2022). Avrupa Birliği Sınırda Karbon Düzenlemesi Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Balkan ve Near Eastern Journal Of Social Sciences (Bnejss), 8. İbaness.Org
57. Günay, H. F. (2022). Yeşil Bütçeleme Yaklaşımı: Dünyadan Örnekler Ve Türkiye Ekseninden Değerlendirilmesi. Sosyal Beşeri Ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar Xı, 57. [Html]
58. Güntay, N. (2023). Çevre Güven (Siz) Liğine Gida Güvenliği Ekseninde Bakmak: Güvenlikte Domino Etkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Dergipark.Org.Tr
59. Güven, G. (2023). Yenilenebilir Doğal Kaynaklar, Dışsallıklar Ve Uluslararası Ticaret Arasındaki İlişkinin Açık Erişim Denge Modeliyle Analizi. Sakarya.Edu.Tr
60. Horasan, M. (2021). Bölüm 3 Karbon Finansı Ve Türkiye'de Bu Alanda Atılan Adımlar. İşletme Ve İktisadî Bilimler Araştırma Ve Teori. Researchgate.Net
61. Işık, S. (2022). Ekonomi-Doğa Çatışmasına Bir Čözüm Olarak Yeşil Yeni Düzen. Uludag.Edu.Tr
62. İslamoğlu, B. ve Akkuzu, İ (2023). İktisat Teorisinde Nüfus Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Gelişimi. Sosyal Bilimler Metinleri. Dergipark.Org.Tr
63. Kandil, N. ve Budak, D. (2024). Spor Endüstrisinde Sürdürülebilirlik: Zorluklar Ve Fırsatlar. Atauni.Edu.Tr
64. Karakaya, E., Akkoyun, G., ve Hiçyılmaz, B. (2023). Sera Gazı Emisyonu Azaltımı İçin Karbonun Fiyatlanması: Karbon Vergisi Mi Emisyon Ticareti Mi?. Ekonomi Politika Ve Finans Araştırmaları Dergisi, 8(4), 813-841. Dergipark.Org.Tr
65. Kızıltoprak, Ö (2024). Küresel Isınma İle Mücadelede Karbon Vergisi. Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi. Dergipark.Org.Tr
66. Kiliç, T. (2022). Çevre Muhasebesi Kapsaminda Karbon Ayak İzi Ölçümü: İzmir İli Otobüs Taşimaciliğinda Karbon Saliniminin Hesaplanmasi. [Html]
67. Köker, U., Koruca, H., ve Sulukan, E. (2023). Afyonkarahisar İçin Elektrik Üretimi Eniyilemesi. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 38(3), 1711-1724. Dergipark.Org.Tr
68. Kurt, H. (2021). Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliğinin Siyaseti Ve Yenilenebilir Enerjinin Rolü. [Html]
69. Metin, G. (2022). Sanayileşmenin Ve Çevre Politikalarının Etkisiyle Karbon Vergisinin Değerlendirilmesi. [Html]

70. Oğuz, N. S. ve Yıldız, S. (2024). Bir Çevre Vergisi Olarak Karbon Vergisi. Anadolu University Journal Of Faculty Of Economics. Dergipark.Org.Tr
71. Örtlek, Z. (2024). Finansal Gelişme Ve Yeşil Teknolojik İnovasyonun Çevre Kalitesi Üzerindeki Etkisi. Aksaray.Edu.Tr
72. Ötgen, Y. (2021). Çevre Sorunlarının Çözümünde Yeşil Vergiler Ve Türkiye Değerlendirmesi. Pau.Edu.Tr
73. Özcan, B. A. (2022). Çevre Sorunlarının Küreselleşmenin Yapısal Sorunları Açısından Bir Değerlendirmesi. Beykoz Akademi Dergisi. Dergipark.Org.Tr
74. Özdemir, H., ve Köse, M. (2024). Karbon Vergisi, Emisyon Ticaret Sistemi Ve Sınırda Karbon Düzenlemesi: Türkiye Açısından Değerlendirmeler. Anadolu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(3), 518-541. Dergipark.Org.Tr
75. Sandallar, S. (2024). Madencilik Sektöründe Karbon Ayak İzi Hesaplamaları Ve Türkiye'deki Uygulamaları. Aksaray.Edu.Tr
76. Sapmaz, H. (2023). Karbon Vergisinin Türkiye'de Uygulanabilirliği. Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Dergipark.Org.Tr
77. Savcı, M. ve Yıldırım, K. (2024). İklim Değişikliği Ve Çevresel Maliyetler: Kirleten Öder İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme. Fiscaoeconomia. Dergipark.Org.Tr
78. Şahin, I. F. O. ve Çiftçi, T. E. (2021). İklim Değişikliği İle Mücadelede Türkiye İçin Karbon Vergisi Önerisi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Dergipark.Org.Tr
79. Şahinöz, A. (2022). Çevre Sorunlarına "Ekolojik Ekonomi" Açısından Yaklaşım. Efil Journal Of Economic Research. Efiljournal.Com
80. Tabiloğlu, D. (2022). Çevre Sorunları İle Mücadelede Çevreyi Korumaya Yönelik Maliye Politikalarının Etkinliği= Effectiveness Of Financial Policies To Protect The Environment İn The Struggle …. Sakarya.Edu.Tr
81. Tan, D. (2021). Türlerin Yok Oluşunun Antropojenik Nedenleri. Antropoloji. Dergipark.Org.Tr
82. Taşdoğan, B. (2024). Çevre Politikalarının Sıkılaştırılması İçin Enerji Ve Taşımacılık Sektörü Çevresel Vergileri: Oecd Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme. Journal Of Anatolian Cultural Research (Jancr). Ankad.Org
83. Ubay, B., ve Bilgici, Y. (2021). Karbon Fiyatlandırmasında Emisyon Ticaret Sistemi Ve Önemi. Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 47-72. Dergipark.Org.Tr

84. Uğur, C. Y. (2023). Avrupa Birliği'nde Karbon Vergisinin Kabul Edilebilirliği: Güven, Endişe Ve Demokratik Katılım. Sosyal Mucit Academic Review. Dergipark.Org.Tr
85. Üyümez, M. E. (2016). Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Ab Ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi M. Erkan Üyümez Özet. Academia.Edu. Academia.Edu
86. Yaşaroğlu, G. (2024). Yeşil Aklamanın Yeşil Satın Alma Niyetine Etkisinde Yeşil Şüpheciliğin Aracılık Rolü: Z Kuşağı Üzerine Bir Uygulama. [Html]
87. Yılmaz Aslantürk, A. (2022). Küresel Çevre Yönetişiminin Hukuki Aracı Olarak Çok Taraflı Çevre Sözleşmeleri. Aksaray.Edu.Tr
88. Yılmaz, O., ve Çakaloğlu, M. (2022). İklim Değişikliğine Karşı Merkez Bankalarının Dönüşümü: Yeşil Merkez Bankacılık. Business Economics And Management Research Journal, 5(3), 135-156. Dergipark.Org.Tr
89. Yurduseven, A. (2024). Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Türkiye Ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Crıtıc Tabanlı Gıa Yöntemi İle Performanslarının Değerlendirilmesi. Bilecik.Edu.Tr

MALATYA-BATTALGAZİ İLÇE MERKEZİNDE (ESKİ MALATYA) KENTSEL KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASININ SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME BAĞLAMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE PRESERVATION OF URBAN CULTURAL HERITAGE IN MALATYA-BATTALGAZİ DISTRICT CENTER (OLD MALATYA) IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE URBANIZATION

Tayfun Tahir TURSUN
[1]Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya A.B.D. ttahirtursun@gmail.com, ORCID-İD: 0009-0006-1204-8951

ÖZET

Bir kültür ve medeniyet havzası olan Anadolu; sahip olduğu kadim tarihi ve kültürel birikimi nedeniyledir ki birbirinden eşsiz, seçkin ve evrensel bir kültür mirasına sahiptir. Kültür mirasının

mevcudiyeti ve ortaya çıkarılmasının önemi kadar söz konusu mirası koruyarak yaşatmak ve bu mirası kentleşme öğeleriyle birleştirerek sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarmak gerek iktisadi gerekse kültürel kalkınmanın en nihai hedefleri arasında olacaktır. Bu doğrultuda kadim bir medeniyete sahip olan Malatya İli Battalgazi ilçe merkezi geçmişten gelen medeniyet ve zengin bir kültürel birikime sahiptir. Nitekim ilçe merkezi(Eski Malatya) bu zengin tarihi ve kültürel mirasın kentsel ölçekte mekan üzerinden okunabildiği nadir yerleşmelerden birini oluşturur. Dolayısıyla sahip olduğu bu kadim mirasın sosyal, kültürel ve iktisadi anlamda potansiyelini ortaya koyarak korunması ve bu korunmanın da sürdürülebilir kentleşme ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Sahadaki kentsel kültürel mirası, ekonomik ve kültürel kalkınmanın lokomotifi olan sürdürülebilir kentleşme perspektifinden değerlendirmeyi amaç edinen çalışmada kullanılan araştırma yöntemi ise çoğunlukla betimsel analiz yöntemidir.

Anahtar kelimeler: Kentsel kültürel miras, Sürdürülebilir Kentleşme, Battalgazi, Eski Malatya

1.GİRİŞ

Çalışma sahasını oluşturan Malatya ili Battalgazi İlçe merkezi binlerce yıllık kadim bir tarihe sahip ve bu tarihi kent dokusunu nispeten koruyabilmiş sahip olduğu kervansarayı, camileri kümbetleri, türbeleri ve geleneksel mimariyi yansıtan konutlarıyla gerek Selçuklu gerekse Osmanlı mirasına sahip bir alan özelliğindedir Sahip olduğu bu mirası sürdürülebilir kentleşme dokusuyla sentezi halinde bir kültür turizmi merkezi, bir tarihi kent ve yerelde il ekonomisine genelde ise bölge ekonomisine önemli bir kaynak teşkil edebilecek bir potansiyel niteliğindedir. Bu çalışma söz konusu ilçe merkezinin bu potansiyelini ortaya çıkararak korumanın gerekliliğini ve sahip olduğu kentsel kültürel mirasın sürdürülebilir kentleşme olgusu bağlamında değerlendirebilmeyi amaç edinmiştir. Bu amacına uygun olarak evvela bir kavramsal çerçeve çizerek sahayı bu çerçeve dahilinde değerlendirmiştir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sürdürülebilir Kent/Kentleşme

Kent terimleri sözlüğünde kent; “Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilirlik ise kavram olarak çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve gittikçe geniş alanlarda ortaya çıkışıyla birlikte ülkelerin gündemine konu olmuştur. Giderek kirlenen, kaynakları sınırsızca tüketilen dünya üzerinde hava, su ve toprak kirliliği, biyolojik çeşitliğin azalması, çölleşme vb. sorunlar temelinde ortaya çıkan çevre olgusunun kalkınma, kentleşme, sanayileşme, nüfus artışı, yoksulluk vb. gibi farklı alanları da içerecek bir yaklaşımla ele alınması ile tartışılmaya başlanmıştır.

Sürdürülebilirliğin kavramının ilk kez ele alınışı, Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde görülmektedir. Buna göre insanların yararlandığı ekosistem, organizmalar, kara, deniz ve atmosfer kaynaklarının optimum sürdürülebilirliğini başarabilecek biçimde yönetilmeleri gerektiği ancak bunun ekosistemlerin ve türlerin bütünlüğünü tehlikeye atmayacak biçimde yapılmasını öngörülmektedir (Karakurt,2009).

Sürdürülebilirlik kavramı, ekonomik ve teknolojik gelişmelere paralel bir şekilde ortaya çıkan çevre sorunlarının önüne geçebilme ve ekosistemin korunması üzerine odaklanmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının, kent kavramı ile birlikte ele alınması oldukça yeni bir olgu olup; özellikle büyük kentlerin hem doğal kaynakların başlıca tüketicisi, hem de kirlilik ve atıkların esas üreticisi olmaları nedeniyle de kentler üzerine odaklanmaktadır (Yazar, 2006).

Sürdürülebilir kent veya sürdürülebilir insan yerleşmeleri kavramları ile ilgili olarak üzerinde uzlaşılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Fakat sürdürülebilir gelişmenin öğeleri olan çevresel, ekonomik, politik, sosyal, demografik, kurumsal ve kültürel amaçlar, sürdürülebilir kentleşme olgusunun da bir parçası olarak ele alınabilir (Karakurt, 2009). Sürdürülebilir kent, bu anlamda kısaca, ekonomik, sosyal ve fiziki sistemlerin yüksek yaşam

kalitesi sağlamak amacı yanında çevreye en az yük olabilecek şekilde, sürdürülebilir bir sosyal tabana da dayanarak uygun kentsel politikalarda içselleştirildiği kent veya kentsel alanlardır (Palabıyık, 2005). Yine sürdürülebilir kent; "insan gereksinmelerine günümüz kentlerinden daha iyi yanıt veren ve kent sistemlerinin gelecek kuşakların gereksinimlerinin karşılanmasını engellemeyecek bir biçimde geliştirilmesini sağlayan kent" (Ertürk,1996) biçiminde tanımlanmış ve görüldüğü üzere kentleşmenin sürdürülebilirlik ekseninde değerlendirilmesi genel anlamda çevresel öğelerle birlikte değerlendirilmiştir.

Sürdürülebilir bir kentleşme için aşağıdaki şartların sağlanması gerekmektedir :

Alan tasarrufu sağlayıcı gelişmeler uygulanmalıdır.

Doğal habitat korunmalıdır.

Kentleşme planlı olmalıdır.

Geniş yeşil alan sağlanmalıdır.

Su kaynakları korunmalıdır.

Motorlu araç kullanımı teşvik edilmemelidir.

Geri dönüşüm programları başlatılmalıdır(Karakurt,2009).

2.2.Kültürel Miras/Kentsel Kültürel Miras

Kültürel Miras; "bir toplumun üyelerine ortak geçmişlerini anlatan, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını güçlendiren bir hazinedir". Kültürel miras sayesinde, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimler ve geleneklerinin devamlılığı korunarak; geleceğin doğru kurulmasını sağlanır. Günümüzde, UNESCO, ICOMOS ve benzeri uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan sözleşmelerde, uluslararası hukuk metinlerinde ya da ulusal düzeyde kullanılan yasalarda ve yönergelerde kültürel miras kategorileri aşağıdaki gibidir:

1. Somut Kültürel Miras
   Taşınır Kültürel Miras (tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserler vs.)
   Taşınmaz Kültürel Miras (anıtlar, arkeolojik sitler, tarihi kent dokuları vs.)
2. Sualtı Kültürel Mirası (batıklar, sualtı kalıntıları ve kentleri)
3. Somut Olmayan Kültürel Miras (sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller vs)
4. Doğal Miras (kültürel boyutu olan doğal sitler, kültürel peyzajlar gibi, fiziki, biyolojik ve jeolojik formasyonlar vs.) (ISMEP, 2014).

Kültürel mirasın en temel özelliği, geçmişte yaşayan insanların yaşamlarında yaptıkları birçok şeyi kapsayan kültürün bıraktığı izlerden oluşmasıdır. Bu izler, yaşanılan yere özgü değerin belirlenmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunun en tartışma götürmez gerekçesi, her insan topluluğunun tarih sahnesinde kendini kültür olarak göstermesidir ve burada, kültür olarak açığa çıkanın niteliği ise toplumdan topluma farklılaşmaktadır. Kültürün toplumları birbirinden ayırt eden bir şey olması, onun özgünlüğüyle ilgilidir. Bu nedenle, kültürün kendini gösterdiği her şeyin ona özgü yani tek ve eşsiz olması gerekir (Rumina ve Kishwar, 2010).

3.KENTLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNDE KÜLTÜREL MİRAS VE KORUNMASI

Fransız tarihçi Braudel'e göre, "…Bir kent, ister büyük olsun ister küçük, içindeki evlerin, anıtların, sokakların toplamından çok başka bir şeydir; tıpkı bunun gibi sadece bir ekonomi, ticaret, sanayi merkezi de değildir. Toplumsal ilişkilerin mekânsal izdüşümü olarak kent, dünyevi olanı kutsal olandan, çalışmayı eğlenceden, kamuya ait olanı özel olandan, erkekleri kadınlardan, aileyi ona yabancı olan her şeyden ayıran sınır çizgileri ağının kendi içinde kesiştiği, aynı zamanda da onun yapısını oluşturduğu bir mekân görünümüyle karşımıza çıkar. Bu niteliği ile de, mükemmel bir şifre anahtarı sağlar" (2007). İşte tam da bu özelliğinden dolayı olmalıdır ki kentin içinde barındırdığı tüm yapılar geleceğine de ışık tutmaktadır. Nitekim Tarihin yazılı olmayan bölümlerini de içeren bilgiler kentin arkeolojik geçmişinde saklıdır. İşte bu geçmiş kültür mirası olarak karşımızdadır. MÖ. 3000'lere kadar uzanan geçmişin en önemli aktörüdür kentler.

Kentlerin sahip olduğu bu birikim onların kültürel mirası olup, evrensel bir değere de sahiptir. Bu birikimin, öğrenilmişliğin ve deneyimlerin değişen ve dönüşen dünyada insanlık için bir rehber olması nedeniyle, korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. İşte bu düşünce kentlerin tarihinin ve mevcut dokusunun onun sürdürülebilir kılınması konusunda toplumsal bir yükümlülük olmalıdır. Sadece somut değerler değil somut olmayan değerler de kent yaşamının göstergesi olması açısından önem arz ettiği için kent ve kentin kültürel ve tarihi dokusu korunmalıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde çalışma sahası olan Battalgazi ilçe merkezi binlerce yıllık kadim tarihi ve bünyesindeki kültürel ve tarihsel birikimi mevcut dokularına yansıtmış kültürel miras öğelerinin sürdürülebilir kentleşmeyle mazisine layık istikbale hazırlanan önemli bir potansiyel niteliğindedir.

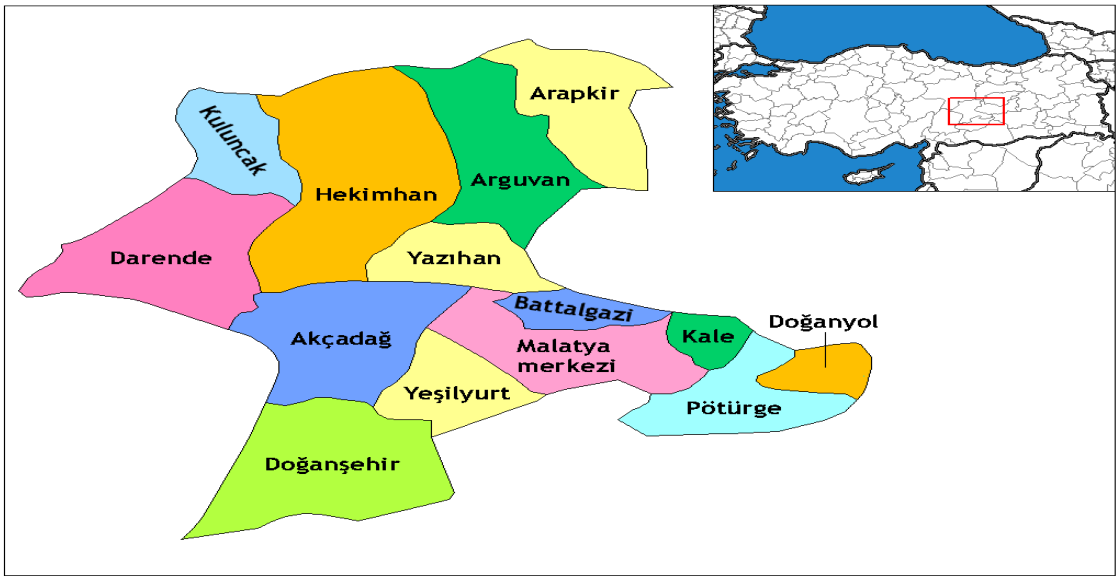
Bu anlamda kent dokusunun kültürel miras öğeleriyle sentezinin en önemli unsuru korunmadır. Kentlerin tarihsel ve kültürel sürdürülebilirliğini sağlamada en öncelikli adım ise kentsel koruma olmalıdır. Kentsel koruma Kent Bilim Terimleri sözlüğünde: "kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel ve mimari değeri yüksek yapıtlarla, anıtların ve doğal güzelliklerin gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alınması" olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir kavram da sit kavramıdır; "korunmaya değer bulunan doğal, insan ürünü ya da doğa ve insan ortak ürünü olan taşınmaz kültür varlıklarının yer aldığı alan" olarak tanımlanır. Kent ile

ilişkilendirildiğinde “kentsel sit” kavramına ulaşılır ki kavramın tanımı; “kentsel ve yöresel nitelikleri, mimari ve sanat tarihi açısından gösterdikleri fiziksel özellikleri ve bu özellikleri ile oluşan çevrenin, dönemin sosyoekonomik, sosyo-kültürel yapılanmasını, yaşam biçimini yansıtarak bir arada bulunduran ve bu açılardan doku bütünlüğü gösteren alanlar” biçimindedir. Taşınmaz kültür varlıklarını korumaya yönelik kullanılan araçlardan biri de koruma amaçlı imar planlarıdır. Koruma amaçlı imar planları kentsel sit alanlarının problemlerini çözmeye odaklı bir araç olarak görülmektedir (Kamacı, Örmecioğlu, 2017).

4.BULGULAR

4.1.Çalışma Alanının Konumu ve Özellikleri

Battalgazi ilçesi Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat Bölümünde, Malatya ili sınırları içerisinde yer alır. Güneydoğu Toroslara ait Beydağı yüksek kütlesinin kuzeyindeki hafif eğimli Malatya Ovası’nın kuzeyinde yer alan ilçe, Karakaya Baraj Gölü’nün güney kıyısında, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Kuzeyi Karakaya Baraj Gölü ile sınırlanmış olan ilçenin doğusu Kale ilçesi, batı ve güney sınırları ise Malatya merkez ilçe sınırları ile çevrelenmiştir.

Görsel.1. Malatya İlinin Battalgazi İlçesinin Konumu

Malatya kenti ilk olarak Hititler tarafından Meldia(meyve bahçesi) ismiyle Aslantepe Höyüğünde kurulmuştur. Kent merkezi MS.2 yy. da Romalılar tarafından Eski Malatya'ya(Battalgazi'ye) taşınmıştır. İçinden Battal Gazi gibi kahramanlar barındıran, üzerlerine destanların yazıldığı Eski Malatya, aynı zamanda İpek Yolu üzerinde bulunduğundan ticari öneme de sahip bir merkezdir(URL Battalgazi Belediyesi-1). 1988 yılına kadar "Eski Malatya" ismi ile anılan bu yerleşim, 1840 yılına kadar eski Türk İslam

eserlerinin ilk örneklerini barındırmıştır. Bu bölgede, Kale, han, hamam, zaviye, medrese, tekke, imaret, cami, mescit, namazgâh alanı ve türbe gibi çok sayıda dini ve sivil yapı inşa edilmişse de çoğu günümüze ulaşamamıştır. Yerleşim alanı içinde, geleneksel evler, bozulma ve yıkılma sürecine girmiş olmakla beraber, ayakta kalmaya direnen yapılar da bulunmaktadır. Bu doku, fiziksel bir ürün olmaktan öte, kültür, tarih ve yaşanmışlıkları temsil etmektedir.

Eski Malatya(Battalgazi),1938 yılına kadar şehir merkezliği yapmıştır. Çevrede cami, han, hamam, türbe, namazgâh kalıntıları, yıkılmış anıtlar vardır. Bunların çoğu İslam uygarlığı yapıtlarıdır. Çevresindeki sur kalıntıları ise Danişmentliler tarafından yaptırılmıştır. XVII.yy da sur içinde 300 kadar ev, cami ve mescitler, yiyecek ambar, cephanelik bulunmaktaydı (Tuğlacı, 1985).

4.2.Battalgazi İlçe Merkezinin Kültürel Miras Öğeleri ve Bu Öğelerin Korunması

"Eski Malatya" olarak bilinen Battalgazi, eski çağlardan bu yana Orta Asya ve Orta Doğu Mezopotamya'dan gelen ticari yolların kesişmesi ve batıya geçit veren bir konumda olması sebebiyle, tarihin her döneminde stratejik bir önem taşımıştır. Doğal güzelliklerinin yanında, askeri, dini ve sivil yapılarıyla geçmişteki dönemin izlerini barındıran, kültürel mirasımızı temsil eden yerleşimlerimizden biridir. İlçe merkezi; kervansaray, tarihi camileri, geleneksel mimariye sahip evleri, çeşmeleri türbe ve ziyaretleriyle geçmişten gelen kültürel ve tarihi birikimini mevcut dokusuna yansıtan bugün hala bir bölümü sit alanı olarak ilan edilen kısmen korunan alan statüsünde olan bir kültür turizmi merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha çok Türk-İslam eserlerinin yer aldığı ve adeta bir açık hava müzesi niteliği taşıyan saha uzun yıllar kaderine terk edilmiş bir durumda kalmıştır. Ancak son yıllarda gerek yerel yönetimler gerekse Kültür ve Turizm Bakanlığı ilçedeki kültür varlıklarının korunması ve kullanılmasına yönelik çalışmalarda bulunmuşlar ve bulunmaktadırlar.

İlçenin kültürel peyzajı oldukça geniş olup hemen hemen herbir köşesinde tarihi bir yapıt görmek mümkün olmakla beraber 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerden oldukça etkilenen Malatya kent merkezine nispeten en az yıkımın olduğu ilçe bu avantajlı durumunu kendi lehine kullanmalıdır. İlçe merkezinde somut anlamda kültürel miras öğeleri içerisindeki dini/tarihi yapılar aşağıda gösterilmiştir.

Ulu Cami: İlk olarak 7.yy.'da Araplar tarafından yaptırıldığı yıkıldıktan sonra ise Anadolu Selçuklu devleti Sultanı 1. Alaeddin Keykubat döneminde 1224 tarihinde Mansur Bin Yakup'un emri ile tekrar yaptırıldığı bilinmektedir (Başıbüyük, 2015).

Görsel 2**:** Battalgazi Ulu Camii

Emir Ömer mescidi ve türbesi: Abbasi Halifesi Mütevekkil zamanında Malatya'nın Bizans'tan alınmasından sonra H.232'de şehrin valisi olan Emir Ömer Bey'in öldükten sonra adına yaptırılmıştır (Oymak, 2013).

Sıddı Zeynep türbesi: 13.yy ait Selçuklular eseri olduğu kabul edilmektedir. Sıddı Zeynep'in kim olduğu kesin olarak bilinmese de halk tarafından Battalgazi'nin eşi olduğu menkıbesi kabul edilmektedir (Oymak, 2013; Sever, 2016).

Kanlı kümbet: 14. yy'a ait Osmanlı eseri olduğu düşünülmektedir. Üst tarafta ziyaret odası alt tarafında ise mezar odası bulunan yapının ismi de göz önünde bulundurulduğunda Osmanlı döneminde suçluların idam edildiği yer olarak kullanıldığına ulaşılmaktadır (Eskici, 2013; Başıbüyük, 2015 Aslan ve Güneş, 2016).

Nefise Hatun kümbeti: Kümbetin içindeki mezarda Hz. Muhammed'in soyundan gelen Emir Sührab bin Şeyh Hasan Bey'in kızı Hacı Nefise Hatunun adı yazmaktadır. Kümbetin hangi yıllar arasında inşa edildiği bilinmemekle birlikte 18.yy'a ait olduğu düşünülmektedir (Yılmaz vd., 2014; Eskici, 2016).

Hasan Basri türbesi: 1986 yılında Turizm Kültür Bakanlığı tarafından şimdiki yerine taşınan türbenin tarihi kesin olarak bilinmese de 1312 ve 1325 tarihine ait Mamüretü'l-Aziz Salnamelerinde ziyaretgah olarak geçmektedir (Oymak, 2013).

Zeynel Abidin türbesi: Hz. Hüseyin'in küçük oğlu olan İmam Zeynel Abidin Alevilik inancında kutsal bir zat olarak kabul edilmektedir. Karakaya Barajı suları altında Atabey köyü sınırları içinde yer alan türbe 1986 yılında günümüzdeki yerine taşınarak inşası başlanmış olup Vakıf olarak hizmet vermektedir (Yazıcıoğlu, 2013).

Ahmet Duran mescidi: Şehir surları dışında yer alan mescidin birinci kitabesinde M 1793 , ikinci kitabesinde ise M 1806 tarihi yazmaktadır. İki kitabeye göre mescidin 18. yy sonları ya da 19. yy başlarına ait olduğu düşünülmektedir (Şentürk vd., 1992, Eskici, 2013).

Ali Baba türbesi: Battalgazi'nin oğlu olduğu rivayet edilen Alibaba türbesinin 13.yy'da inşa edildiği düşünülen yapı Anadolu Selçuklu Devleti eserleri arasında yer almaktadır (Metin, 2010; Yağbasan, 2013).

Karahan cami: Miraley Hüsrev Bey tarafından yaptırıldığı düşünülen Cami'nin H.1308/M.1890 tarihinde depremde zarar gördüğü sonrasında H.1316/M.1898 tarihinde halkın yardımıyla tekrar sağlamlaştırıldığına ulaşılmaktadır. Osmanlı dönemi eseri olmaktadır (Şentürk vd.1992).

Kırk Kardeşler şehitliği: 2011-2012 yılları arasında kazı çalışmaları yapılan Kırklar mezarlığı, Selçuklu mezarlığı olarak da isimlendirilmektedir. Mezarların Battalgazi'nin şehit olan 40 askerine ait olduğu düşünülmektedir (Aytaç, 2016).

Vaiz Ocağı cami ve türbesi: 1394 tarihinde Memlük sultanı Melikü'z Zahir Berkuk zamanın da inşa edilmiştir. İçerisinde bulunan mezarlardan birinin Koza Vaize diğerinin Battalgazi'nin lalası olan Tevabil Gaziye üçüncüsünün ise Battalgazi'nin hanımı Sıddı Zeynep hatuna ait olduğu düşünülmektedir (Oymak, 2013).

Halfetih minaresi: Halfetih minaresinin Ulu cami ve Melik Sunullah cami minarelerinde olduğu gibi tamamının tuğladan yapılması 13.yy'a ait olduğunu göstermektedir (Eskici, 2013).

Hırslı Baba türbesi: Battalgazi ilçesi Meydanbaşı mahallesi Gazi ilköğretim okulu bahçesinde yer alan türbe hakkında bilgi verecek kayıtlar yer almamaktadır. Günümüzde türbe olarak nitelendirilen yerde sadece mezar olmaktadır (Sever, 2016).

Sütlü Minare cami: Caminin yapılış tarihini ifade eden bir bilgi olmamasına karşın kitabesinde M 1808'de onarım gördüğüne ulaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin 1530 tarihli kayıtlarında 'Efkaf-ı Mescid-Çermük' ismiyle kaydedilen caminin bundan ötürü 1530 yıllarından önce yapıldığı düşünülmektedir (Sever, 2016).(Başer ve Olcay, 2001'den alıntıdır).

İlçe Merkezinin bir başka kültür mirasını geleneksel evleri oluşturmaktadır. Geleneksel mimari kültürün aynası işlevini görmekle beraber kültürel coğrafi görünümünde en önemli bileşenini oluşturmaktadır.

Battalgazi de günümüze kalabilmiş tarihi geleneksel ev örnekleri kentlere yapılan göçler ve bakımsızlıktan dolayı azalmaya başlamıştır. Günümüze bunların yaklaşık 50 tanesi ulaşabilmiştir Geleneksel ve nitelikli konut örnekleri daha çok Tarihi Kervansaray, Kale Surları, Toptaş Cami, Karahan Cami ve Ak Minareli Cami etrafında görülmektedir. Bölgede bulunan bu tarihi yapıtların asırlar önce inşa edilmiş olması camilerin evlere göre değil evlerin camilere göre konumlandığı varsayımını güçlendirmektedir. Geleneksel Battalgazi Evleri genellikle iki katlıdır. Konak tipi yapıların cephesinde, çatı üzerinden taşan, üç tarafı açık veya kapalı eyvanlar (köşk oda) görülmektedir(Aytaç, 2015).

Görsel 3-4: Kentsel Kültür mirasının en önemli simgelerinden geleneksel mimari

İlçe Merkezinin hemen hemen her köşesinde görülen bu yapılar tarihimizi, kültürümüzü ve kimliğimizi yansıtan bizi biz yapan öğelerdir. Ne var ki bunların ortaya çıkarılması ve tanıtılması kadar korunup yaşatılması oldukça önemlidir. Zira bu gibi kültürel miras açısından zengin bölgelerde kültürel ve tarihi çevrenin korunması gerek kent için gerekse bölge için her açıdan refahın bir göstergesi olmaktadır.

Kültürel mirasın korunmasının temelinde; anlamların, karakterin ve kimlik değerlerinin korunması yatmaktadır. Bu değerlerin gelecek nesillere aktarılarak devamlılığının sağlanması, geçmişle bugün arasındaki bağların sağlam kalmasını sağlayarak aidiyet duygusunu canlı bırakacaktır. Buradaki anlam, kendi içinde bir düzeni ve çeşitlilik içinde görünen nesnelerin ve olguların birbiriyle olan ilişkiler bütününü ifade etmektedir. Bu kendi içinde tutarlı ve sürekli ilişkiler bütünü içinde, insanlar kendi varlık nedenlerini bulabilecekleri bir bağlam yaratırlar (Arntzen, 2001; 33). Korumanın gereği, geçmişle bugün arasında bağın sarsılmaya başladığı ve kelime anlamı ile sadece ‘şimdiki zamanı’ temsil eden modernizmin yıkıcı etkilerinin görülmeye başladığı bir dönemde anlaşılmıştır. Dünyada koruma hareketleri, doğal ve kültürel mirasın kıymetli ve eşsiz kaynaklarının teknolojinin dönüştürücü hızı karşısında yok olmaması ve sürdürülebilmesi amacıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Koruma olgusu, ilk olarak 1933 yılında Atina Sözleşmesi ile gündeme alınmıştır. 1954 yılında Avrupa

Kültürel Konvansiyonu imzalanmıştır. 1956 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültürlerarası ilkeler belirlerken, 1962 yılında peyzaj ve sitlerin estetik özellikleri ve kimliklerinin korunmasına yönelik öngörülerde bulunmuştur. Kültürel sitleri, yerleri, yapıları ve değerleri korumak için yeni politikalar üretilmiştir. 1964 Venedik Tüzüğü ile korumanın tekil yapıyla kalan sınırları genişletilerek geçmişin izlerini taşıyan her tür kentsel ve kırsal dokunun, tarihsel gelişmeyle kültürel anlam kazanmış varlıkların korumaya dahil edilmesi konusunda gelişmeler yaşanmıştır (Günay, 2006).

Çalışma alanı olan Battalgazi ilçe merkezinde korumaya yönelik çalışmalar 2006 yılından sonra başlamış Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile Battalgazi Belediyesi ortak işbirliği ile restorasyon ve iyileştirme çalışmaları ve Metin Sözen sokağı başta olmak üzere Sokak sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bu anlamda sahada yapılan kentsel kültürel mirası koruma faaliyetlerinin öncesi ve sonrası görsellerde verilmiştir.

Görsel 5-6: Poyraz Konağı Restore Çalışmaları

Görsel 7-8: Battalgazi Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı restore çalışmaları

Görsel 9-10: Metin Sözen Sanat Sokağı sağlıklaştırma çalışmaları neticesinde Battalgazi ilçesi Metin Sözen Sanat Sokağı

Görsel 11 : Battalgazi Kale Surları restore çalışmaları

4.3.Battalgazi İlçe Merkezindeki Kentsel Kültürel Mirasın Sürdürülebilir Kentleşme Perspektifinden Değerlendirilmesi

1996 Habitat II Zirvesi'nin sonuç bildirgesi olan İstanbul Deklarasyonu'nun 15. maddesi şu şekildedir; "21. yüzyıla girerken, sürdürülebilir insan yerleşimleri için pozitif bir vizyon, ortak geleceğimiz için umut duygusu ve herkesin itibar, sağlık, güvenlik, mutluluk ve umut dolu nezih bir hayat vadeden güvenli bir evde yaşayabileceği, bütünüyle faydalı ve cazip bir meydan okumaya katılmayı teşvik ediyoruz." Böylece Habitat Zirvesi'nde sürdürülebilir bir yaşamı olanaklı kılan yerleşmelerin ve yaşama mekânların önemi vurgulanmaktadır (Yazar, 2006). Bu durum ise sürdürülebilir kentleşme olgusunu gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir kent veya sürdürülebilir insan yerleşmeleri kavramları ile ilgili olarak üzerinde uzlaşılmış bir tanımlama bulunmamaktadır. Fakat sürdürülebilir gelişmenin öğeleri olan çevresel, ekonomik, politik, sosyal, demografik, kurumsal ve kültürel amaçlar, sürdürülebilir kentleşme olgusunun da bir parçası olarak ele alınabilir (Satterthwaite, 1997).

Sürdürülebilir kentleşme ile ilgili yapılan tanımlamaların bir sentezi yapıldığında üç unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlar şu şekildedir: Birincisi, kentlerde yaşayan insanların, kent ile olan ilişkilerinde, kentin ortak alanlarının kullanımında ve kamu hizmetlerinin alımında yaşam kalitelerinin arttırılması sorununun aşılmasıdır. İkincisi, kentin bir yerleşim birimi olarak kendi varlığını devam ettirebilme yetisinin güçlendirilmesidir. Son olarak da, kentin çevre değerlerini taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanımı ile kaynakların dönüştürülmelerinde var olan üretim ve tüketim kalıplarının temelinde sorgulanması gereğidir (Bayram, 2001).

Bu değerlendirmeler dikkate alındığı zaman Battalgazi ilçe merkezi'ndeki kentsel kültürel mirasın korunması sürdürülebilir kentsel gelişmede kaynak teşkil etmektedir. Korunmanın ve yönetmenin planlı bir şekilde yapılması halinde ilçe merkezinin sürdürülebilirlik anlamındaki kentsel gelişim yolunda önemli bir adım olacağının altını çizmek gerekir. Bu doğrultuda yapılması gereken en önemli unsurun zengin mirasımızın korunması ve planlanması bilinen bir gerçektir. Son yılllarda buna benzer adımlar atan

Battalgazi ilçe belediyesi koruma ve planlama eksenli projeler gerçekleştirmekte bu konudaki toplumsal bilinci de artırmaya yönelik teşebbüslerde bulunmaktadır

5.SONUÇ

Kadim bir medeniyete ve kültürel birikime ev sahipliği yapan Malatya İli Battalgazi ilçesi zengin ve evrensel değer taşıyan bir kültür mirasına sahiptir. Bu zengin mirasın ortaya çıkarılması ve tanıtılması kadar korunması, yönetilmesi ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde ulaşabilmesi için çok yönlü bir planlamaya da ihtiyaç duymaktadır. Yapılacak olan bu planlamalar dahilinde sürdürülebilir bir şekilde kentleşmeye ve mevcut tarihi ve kültürel dokusunu daha da ön plana çıkararak gerek iktisadi gerekse kültürel kalkınma anlamında daha ziyade çaba sarfetmelidir. Zira mevcut dokusunu yitirmeden ulaşılmaya çalışılan bu hamle oldukça yeni bir kavram olan Sürdürülebilir kentleşmenin önemli bileşenlerini oluşturacaktır. İyileştirme, tarihi yapıları ve mabetleri restore etme ve sokak sağlıklaştırması gibi önemli uygulamalar bu başlık altında oldukça önemlidir ve sürdürülebilir kent olgusuna zenginlik katmakta ve ifade ettiği anlamı geliştirmektedir. Battalgazi ilçe merkezinde 2005-2006 yıllarında başlayan bu uygulamalar önemli bir mesafe katetmiş hatta ilçenin Türkiye Tarihi Kentler Birliği komisyonuna girmesindede önemli bir adım olmuştur. Fakat mevcut kültürel mirasımız daha fazla araştırılmaya ve potansiyel tahlili yapılmaya muhtaç olup bunun tamamlayıcı niteliğinde olan bir nevi kentleşme ve kalkınma hamlesinin temel altlığını oluşturan koruma ve planlama çalışmaları için de gerek yerel yönetimlere gerekse STK'lara gerekse de bu konuyla ilgilenen bilim insanlarına daha fazla iş düşmektedir. Zira kültürel miras özümüz, değerlerimiz ve kimliğimizdir. Korumaya gereken önem verilmediği takdirde sadece ekonomik kayıp değil yitirilen en önemli unsur benliğimiz ve tarihsel köklerimiz olacaktır.

Kaynakça

Aytaç,İ. Geleneksel Malatya Evleri Envanteri (s.11). Malatya,2015.

Arntzen, S. Cultural Landscape and Approaches to Nature, Ecophilosophical Perspectives, in Place and Location. 2011.

Başer, Miraç Yücel, and Atınç Olcay. *Battalgazi (Eski Malatya) İnanç Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi*, 2021.

Başıbüyük, Ş . Saadet Şehri Malatya. İstanbul: Beyan Yayınları. 2015.

Bayram, Ferhat. "Sürdürülebilir kentsel gelişme: araçlar, yaklaşımlar ve Türkiye." *Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları* 25 (2001): 251-265.

Eskici, B. *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri I: Battalgazi (Eski Malatya)*. Malatya Valiliği Malatya Kitaplığı Yayınları, 2013.

Ertürk, Hasan , "Sürdürülebilir Kentler", Yeni Türkiye Habitat II Özel Sayısı, 1996.

Günay, B. Varlıkbilim Bağlamında Koruma, Bilim ve Ütopya Dergisi , 2006.

İSMEP, İstanbul Sismik Riskin Azaltılması Ve. "Acil Durum Hazırlık Projesi.(2014)." *Kültürel Mirasın Korunması*.

Keleş, Ruşen , Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara ,1998.

Kamacı, Ebru, H. T. Örmecioğlu, and Hilal Tuğba. "Kentsel Sit alanlarında kentsel dönüşüm problematiği: Antalya kaleiçi." *Antalya Yöresinin İnşaat Mühendisliği Sorunları Kongresi* (2017): 22-24.

Karakaş, Mehmet. "Tarihsel gelişim sürecinde kent kısıtlı tarihsellik anlayışı üzerine eleştirel bir yaklaşım." 2001.

Karakurt Tosun, E. . Küreselleşme sürecinde kentlerde mekânsal, sosyal ve kültürel değişim: Bursa örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa. 2017

Metin, T. Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi. 2010.

Oymak, İskender. "MALATYA VE ÇEVRESiNDE ZiYARET VE ZIYARET YERLERi ÜZERiNE BiR ARAŞTIRMA." *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996).

Palabıyık, H. "Sürdürülebilirlik ve yerel yönetimler: uygulanabilirliği ve ölçümü üzerine." *Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-1: Reform, Hüseyin Özgür ve Muhammet Kösecik (Ed.) Ankara* (2005).

Satterthwaite, David. "Sustainable cities or cities that contribute to sustainable development?." *The Earthscan reader in sustainable cities*. Routledge, 2021. 80-106.

Sever, Ramazan. "History and faith tourism in terms of cultural landscape in Battalgazi (Old Malatya) town Battalgazi (Eski Malatya) ilçesinin kültürel peyzajinda tarih ve inanç turizmi." *Journal of Human Sciences* 13.1 (2016): 2135-2157.

Şahin,Y., Kentleşme Politikası, Ekin Yayın Evi, 2013.Trabzon

Rumina, Rai, and P. Kishwar. "Introduction to cultural studies." (2010).

Yazar, K. H. . Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde orta ölçekli kentlere dönük kent planlama önerisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 2006

KENTTE YAŞAYAN ENGELLİLERE YÖNELİK YEREL YÖNETİMLER UYGULAMALARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: KADIKÖY ÖRNEĞİ[475]

Sociological Analysis Of Local Government Practices For Disabled People Living İn The City: Kadıköy Example

Assoc. Prof. Hamza Kurtkapan
Istanbul University- Cerrahpasa
hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr - 0000-0001-9815-7337

ÖZET

Belediyelerin kuruluşu, organları, yönetimi, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esasları 5393 sayılı Belediye Kanunu ile düzenlenmiştir. Söz konusu Kanunun 14. maddesinde Belediyenin görev ve sorumlulukları mahalli müşterek olmak şartıyla sıralanmıştır. 5378 Saylı Engelli Kanunu çerçevesinde hizmetler verilmektedir. Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır. Bu çalışmada Kadıköy Belediyesinin Son Beş Yıla Ait Engelli Bireylere Yönelik Hizmetleri Nelerdir? Sorusuna cevap aranmıştır.

Doküman analizi yöntemi ile Kadıköy belediyesinin yayınlamış olduğu 2029, 2020, 2021, 2022 ve 2023 yıllarına ait faaliyet raporları incelenmiş olup belediyenin engellilere yönelik hizmetleri değerlendirilmiştir. Kadıköy Belediyesi, yerel yönetim sorumluluklarını, katılımcı ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışıyla hayata geçirmiştir. Belediyenin çevre, altyapı, kültürel etkinlikler, sosyal destek programları ve mali yönetimi öne çıkmaktadır. Sosyal hizmetlerde, dezavantajlı gruplara yönelik destek programları, engelli bireyler için erişilebilir hizmetler ve yaşlı bakım hizmetleri hayata geçirilmiştir. Kültürel alanda Kadıköy, festival, konser ve sergi organizasyonlarıyla sanatsal faaliyetlere destek vererek kültürel zenginliği güçlendirmiştir. Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik eğitim destek programları ve atölyeler, toplumsal gelişime katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kadıköy Belediyesi, çevresel sürdürülebilirlik, sosyal adalet ve kültürel gelişim odaklı projeleriyle yerel yönetim sorumluluklarını başarıyla yerine getirdiği görülmektedir. Belediyenin toplumla iş birliği içinde, yenilikçi ve katılımcı bir yönetim modeli sunduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Yerel Yönetimler

ABSTRACT

[475] Bu çalışma Tübitak 2218 Yurtiçi Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında desteklenmektedir.

The establishment, organs, management, duties, authorities and responsibilities of municipalities and their working procedures and principles are regulated by Municipality Law No. 5393. The duties and responsibilities of the Municipality are listed in Article 14 of the said Law on Disability on the condition that they are local joint. Services are provided within the framework of the Disability Law No. 5378. Municipality services are provided in the closest places to citizens and with the most appropriate methods. In the provision of services, methods appropriate to the situation of the disabled, elderly, needy and low-income people are applied. In this study, the question of What are the Services of Kadıköy Municipality for Disabled Individuals in the Last Five Years? was sought.

The activity reports published by Kadıköy Municipality for 2029, 2020, 2021, 2022 and 2023 were examined with the document analysis method and the Municipality'smunicipality's services for people with disabilities were evaluated. Kadıköy Municipality has implemented its local government responsibilities with a participatory and sustainable management approach. The Municipality'smunicipality's environment, infrastructure, cultural activities, social support programs and financial management are prominent. Social services, support programs for disadvantaged groups, accessible services for disabled individuals and elderly care services have been implemented. Kadıköy has strengthened its cultural richness in the cultural field by supporting artistic activities with festival, concert and exhibition organizations. Educational support programs and workshops aim to contribute to social development, especially for children and young people.

Kadıköy Municipality is seen to successfully fulfil its local government responsibilities with its projects focused on environmental sustainability, social justice and cultural development. It reveals that the Municipality offers an innovative and participatory management model in cooperation with the society.

Keywords: Disability, Sociology, Social Service, Local Governments

Introduction:

The establishment, organs, management, duties, authorities and responsibilities of municipalities and their working procedures and principles are regulated by Municipality Law No. 5393. Article 14 of the said Law lists the duties and responsibilities of the Municipality on the condition that they are local joint. Services are provided within Disability Law No. 5378 and TS9111 Disabled People and Restricted Movements. Municipal services are provided in the closest places to citizens and with the most appropriate methods. In service delivery, methods appropriate to the conditions of the disabled, elderly, needy and low-income people are applied. The principle is followed. There are studies in the literature evaluating the services

of local governments in Turkey for people with disabilities (Ay, 2018; Babaoğlu, 2018; Uzunoğlu, 2019; Emini & Ayaz, 2019; Kalaycı & Aziz, 2019; Arap et al., 2021). In studies evaluating the activities of metropolitan and district municipalities in Istanbul for the disabled (Bulut, 2020; Güleç, 219; Urhan & Aslankoç, 2021; Tınar, 2020; Tınar, 2019; Fırat, 2008), district municipalities other than Kadıköy or limited to the metropolitan Municipality of Istanbul were studied, while in this study, Kadıköy district municipalities will be included in the study. The approach to disabled individuals and their services is not independent of social perception. The perception of people with disabilities emerges as the "Medical Model", an economics and medicine-based perspective. Here, Disability refers to the state of not being healthy. After modernization, economic activities have been focused on, and inadequacy has been excluded from society. In terms of medicine, the main goal has been to save the biologically deprived individual in his pathological state. Disability has been approached through deficiency, disorder and Disability (Şişman, 2012). Disabled is seen as a deviation from physical functions (Attepe Özden, 2020).

Method

Since the research aimed to evaluate the services of Kadıköy Municipality for disabled individuals, the qualitative research method was used. In this way, it was possible to describe the current situation and reveal its relationship with different situations. The case study approach, which allows for the detailing of hows and whys, was used in the research. While more than one data collection method is used in case studies (Yıldırım & Şimşek, 2000), the document review method was used here. Specific themes and sub-themes that emerged in the analysis of the information obtained from the documents examined in the research are given in the findings.

The subject of the Research: What are the Services of Kadıköy Municipality for Disabled Individuals in the Last Five Years?

Research Question: What are the effects of the social support services provided by Kadıköy Municipality for people with disabilities on the participation of people with disabilities in social life, becoming an accessible city and employment?

Question 1: What are the Services of Kadıköy Municipality for the Social Participation of the Disabled?

Question 2: What inspiring projects can be implemented in other municipalities?

Question 3: What are the social areas and services for people with disabilities?

Research Method: The activity reports published by the Kadıköy Municipality for 2029, 2020, 2021, 2022, and 2023 were examined using the document analysis method and the Municipality's services for people with disabilities were evaluated.

Method stages:

In Stage 1, activity reports were accessed on the website.

In Stage 2, the 2019 report was subjected to content analysis. In this process, the key concepts of "disabled", "non-disabled", and "special needs" were created to determine the activities that will serve the social participation of disabled individuals. The information obtained in the analysis made on these concepts was brought together.

In Stage 3, the open access and latest report, the 2023 report, was analyzed. In this process, the keywords for activities that serve social participation were revised again. Activities for the year 2023 were placed in the table on this axis.

Findings

Within the scope of the study, the services of Kadıköy Municipality for people with disabilities were evaluated through the activity reports available on its official website and with open access.

Some of the Services Reflected in the 2019 Activity Report

1. Audio library for the visually impaired

2. The social support services directorate provides software for the screen reading program for the visually impaired.

3. Dental Surgery Unit for the Disabled.

4. Disabled council

5. Participation in seminars

6. Organizing entertainment for disabled individuals and their families

7. Awareness studies were carried out.

8. Training for disabled students

9. Disabled parks and disabled place markings were made first.

10. Consultancy service

11. Disabled taxi service

12. Charging station,

13. Disabled play groups were organized.

14. Awareness panels were organized.

Disabled Services Reflected in Kadıköy Municipality 2023 Activity Report

1. Education and Cultural Services: Audio Library for Visually Impaired, Dental treatment of 133 mentally disabled individuals, Psychological support services at home for the disabled

2. Home Care and Support Services; On-site care services, Home hot meal support, Companion support, Home cleaning and renovation services, Hairdressing services (hand-toe nail care, hair coloring, hair cutting, beard shaving)

3. Social Services for Disabled Individuals and Their Families, Guidance and psychological counselling, Carrying out 4 social activities with disabled individuals, Digital mobile application: "Accessible Kadıköy", Works of the Accessible Kadıköy Commission, Activities of Koşuyolu Accessible Social Service Center

4. Social and Community Participation: Early spastic diagnosis studies, Accessible transportation support, Accessible transportation support in elections, Accessible Kadıköy Workshop, Battery charging stations, Accessible taxi service, Audiobook and Braille printing services

5. Vocational and Personal Development: Vocational development and hobby training, Making streets accessible to people with disabilities, Directing disabled individuals to employment

6. Accessible Kadıköy Project: Innovative studies to support accessible life

7. Accessible Social Service Center: a) Education: Individuals with special needs and various training, hobbies, and workshop activities are carried out for their families to increase their skills, socialize, and acquire different jobs and interests. Drama, Rhythm, Cooking, Photography, Pastry, Chocolate making, Painting, Sports, Yoga, Handicrafts, Computer, Swimming, EKPSS preparation, b) Consultancy: Psychological Counseling: Special Education Consultancy: Disabled Rights Consultancy, c) Employment: The centre aims to take initiatives to create equal working conditions for the efficient and correct employment of the disabled, d) Accessibility: Disabled Taxi

8. Visually Impaired Center: Visually Impaired Audio Library was established within the Kadıköy Municipality to provide library services for blind people. It operates within the scope of the Kadıköy Municipality Disabled Counseling and Solidarity Center. In the centre of the library, books can be printed using the Brail embossing technique, and the books you want can be vocalized with the book reading machine. With the TSS device, ink-printed books can be readable for those with low vision.

Conclusion:

The social model, one of the causal explanation models related to Disability, focuses on the construction of Disability. Although it is accepted that physical Disability is the main reason for Disability, the spatial and environmental barriers experienced by the person are also important for Disability. Disabled movements guided by the "social model" have demanded equality in access to essential services and opportunities such as employment, housing, transportation, education, etc. These demands are aimed at eliminating the disadvantages that disabled individuals have in participating in social life.

According to the social model, the disadvantages of disabled individuals can be reduced or eliminated with the help of social organizations. There is a need for studies that address the social participation of disabled people within the social model framework, which focuses on the restrictions experienced by disabled people in social life. While the physical Disability experienced by individuals is a prerequisite for being disabled, the fact that socialization areas

and facilities in the city are not designed for physical disabilities makes the situation more complicated. Being disabled, as a kind of imposition, starts without building roads, sidewalks and stairs without taking into account those with visual and physical disabilities. Perhaps some obstacles will not be eliminated, but the limitations caused by being disabled will be reduced.

Acknowledgement: I would like to thank the TÜBİTAK 2218 Domestic Postdoctoral Research Scholarship Program and my project advisor, Prof. Dr. Fatih Aysan, for their support for this study.

References

Arap, S. K., Yücebaş, E., İbrahim, A. 2021. "Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği" Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 139-156.

Attepe Özden, S. 2020. "Engellilik ile ilgili modeller". Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları. Editör: M. Tekindal Ankara: Nobel yayıncılık.

Ay, H. 2018. Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği (Yüksek Lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi.

Babaoğlu, C. 2018. "Türkiye'de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları", TESAM Akademi Dergisi, 79-110.

Bulut, F. 2020. "Engellilere yönelik yerel yönetim çalışmaları: Ümraniye belediyesi örneği", Akademik Matbuat, 4(2), 41-60.

Emini, F. T., Ayaz, Ç. E. 2019. "Engelli bireylere yönelik kurumsal farkındalık: Balıkesir büyükşehir belediyesi örneği", Journal Of Awareness, 4(2), 239-248.

Fırat, S. 2008. "Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri", Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(1), 89-100.

Güleç, Y. 2019. "Sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında yerel yönetimlerin önemi ve işlevi: bağcılar engelliler sarayı örneği", The Journal Of Academic Social Science, 2(2), 486-500.

Kadıköy Belediyesi Faaliyet Raporu (2019). Faaliyet Raporu, 2019. Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://kadikoyapi.kadikoy.bel.tr/581bb64e329f41859cc3dcda7fd0657a.pdf

Kadıköy Belediyesi Faaliyet Raporu (2020). Faaliyet Raporu, 2020. Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://kadikoyapi.kadikoy.bel.tr/b3b1c10279644268ac495b163a504f5f.pdf

Kadıköy Belediyesi Faaliyet Raporu (2021). Faaliyet Raporu, 2021. Erişim tarihi: 22.12.2024. https://kadikoyapi.kadikoy.bel.tr/86e4a6a02544421ab4d4fb261d73b47b.pdf

Kadıköy Belediyesi Faaliyet Raporu (2022). Faaliyet Raporu, 2022. Erişim tarihi: 22.12.2024. https://kadikoyapi.kadikoy.bel.tr/3819b7c2226947a5bd33f37dadd510a5.pdf

Kadıköy Belediyesi Faaliyet Raporu (2023). Faaliyet Raporu, 2023. Erişim tarihi: 22.12.2024. https://kadikoyapi.kadikoy.bel.tr/2f0f441bd04c46d0a31249fd08d76947.pdf

Kalaycı, S., Aziz, A. 2019. "Engellilere yönelik yerel sosyal hizmetlerde belediyelerin yeri: Malatya büyükşehir belediyesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 663-674.

Şişman, Y. 2012. "Özürlülük alanında kullanılan kavramlar üzerine genel bir değerlendirme", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 7(28), s. 69–85.

Tınar, Y. 2020. "Yerel yönetimlerce engellilere sunulan istihdam hizmetleri: İstanbul büyükşehir belediyesi engelliler müdürlüğü örneği". Journal of Social Policy Conferences, Istanbul University.. 78, pp. 429-453.

Tınar, Y. 2019. "Yerel yönetimlerce yoksul, yaşlı ve engellilere sunulan sosyal destek hizmetlerine bir bakış: İstanbul Büyükşehir belediyesi örneği", Sosyal Çalışma Dergisi, 3(1), 15-27.

Urhan, G., Arslankoç, S. 2021. "COVID-19 pandemi sürecinde sosyal politika ve yerel yönetimler: İstanbul ilçe belediyeleri örneği". Çalışma ve toplum, 2(69), 945-980.

Uzunoğlu, E. 2019. "Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında yerel yönetimlerin işlevleri: Sakarya büyükşehir belediyesi örneği", The Journal of Academic Social Science, 91(91), 236-258.

Yıldırım, A., Şimşek, H. 2016. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KENT YAŞAMINDA ENGELLİLERE YÖNELİK YEREL YÖNETİM HİZMETLERİ: BEŞİKTAŞ İLÇE BELEDİYESİ ÖRNEĞİ[476]

Local Government Servıces For Dısabled People In Urban Lıfe: The Beşiktaş Example

Assoc. Prof. Hamza Kurtkapan
Istanbul University- Cerrahpasa
hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr - 0000-0001-9815-7337

ÖZET

Yerel yönetimlerin kuruluşu, organları, yönetimi, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esasları kanunda düzenlenmiştir. Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır. Bu çalışmada, Beşiktaş Belediyesinin son beş yıla ait engelli bireylere yönelik hizmetleri nelerdir? sorusuna cevap aranmıştır. Doküman analizi yöntemi ile Beşiktaş Belediyesi'nin son yıllarına ait faaliyet raporları incelenmiş olup, belediyenin engellilere yönelik hizmetleri değerlendirilmiştir. Beşiktaş Belediyesi, yerel yönetim sorumluluklarını katılımcı ve sürdürülebilir bir yönetim anlayışıyla hayata geçirmiştir. Belediyenin çevre, altyapı, kültürel etkinlikler, sosyal destek programları ve mali yönetimi öne çıkmaktadır. Sosyal hizmetlerde, dezavantajlı gruplara yönelik destek programları, engelli bireyler için erişilebilir hizmetler ve yaşlı bakım hizmetleri uygulanmıştır. Beşiktaş, kültürel alanda festival, konser ve sergi organizasyonları ile sanatsal faaliyetleri desteklemiş ve kültürel zenginliği güçlendirmiştir. Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik eğitim destek programları ve atölyeler, toplumsal gelişime katkı sunmayı amaçlamaktadır. Beşiktaş Belediyesi, sosyal adalet ve kültürel gelişim odaklı projeleriyle yerel yönetim sorumluluklarını başarıyla yerine getirmeye çalıştığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Engellilik, Yerel Yönetimler.

[476] [476] Bu çalışma Tübitak 2218 Yurtiçi Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında desteklenmektedir.

ABSTRACT

The law regulates the establishment, organs, management, duties, authorities, and responsibilities of local governments, as well as their working procedures and principles. Municipal services are provided in the closest places to citizens and with the most appropriate methods. In service delivery, methods appropriate to the disabled, elderly, needy and low-income people are applied. In this study, the question of the services of Beşiktaş Municipality for disabled individuals in the last five years was sought. The activity reports of Beşiktaş Municipality for the last few years were examined using the document analysis method, and the municipality's services for people with disabilities were evaluated. Beşiktaş Municipality has implemented its local government responsibilities with a participatory and sustainable management approach, instilling confidence in the audience about the municipality's long-term commitment to disability services. The municipality's environment, infrastructure, cultural activities, social support programs and financial management stand out. Social services, support programs for disadvantaged groups, accessible services for disabled individuals and elderly care services have been implemented. Beşiktaş has supported artistic activities through festivals, concerts, and exhibition organizations in the cultural field and strengthened cultural richness. In particular, educational support programs and workshops for children and young people aim to contribute to social development. It can be said that Beşiktaş Municipality is trying to fulfil its local government responsibilities successfully with its projects focused on social justice and cultural development.

Keywords: Sociology, Social Service, Disability, Local Governments.

Introduction:

Disability-related social studies emerged in the political, cultural and social environment of the 1960s in the United Kingdom and the United States. The rehabilitation efforts of Vietnam War veterans were shaped by the social events of the period, the identity of people with disabilities, disability social movements and the work of academics who themselves had disabilities. These studies emerged as a field that developed after 1980 and brought together different disciplines. Today, a corpus of English literature has emerged that is nourished by studies in different fields of social sciences. On the other hand, it does not seem possible to say that there are sufficient social science studies in Turkey on this subject. Academic studies on disability in Turkey have concentrated on architecture urban planning, and health sciences within the framework of accessibility. Social science studies on the subject are limited in number (Bezmez et al., 2011, pp. 17-18). Studies in the literature evaluate local governments' services for people with

disabilities in Turkey (Ay, 2018; Babaoğlu, 2018; Uzunoğlu, 2019; Emini and Ayaz; 2019; Kalaycı & Aziz, 2019). In studies evaluating the activities of metropolitan and district municipalities for people with disabilities in Istanbul (Bulut, 2020; Güleç, 219; Urhan & Aslankoç, 2021; Tınar, 2020; Tınar, 2019; Fırat, 2008), while the studies were limited to the metropolitan municipality or district municipalities other than Beşiktaş in Istanbul, Beşiktaş district municipalities will be included in this study. The approach to disabled individuals and their services is not independent of social perception. The perception of people with disabilities is confronted with the "Medical Model", an economics and medicine-based perspective. Here, disability refers to the state of not being healthy. After modernization, they focused on economic activities and excluded societal inadequacies. In terms of medicine, the main goal has been to save the biologically deprived individual in his pathological state. Disability has been approached through deficiency, disorder and disability (Şişman, 2012).

Method

Since the research aims to evaluate the services of Beşiktaş Municipality for disabled individuals, the qualitative research method has been used. While more than one data collection method is used in case studies (Yıldırım & Şimşek, 2000), here we have resorted to the document review method. Specific themes and sub-themes that emerged in the analysis of the information obtained from the documents examined in the research are given in the findings.

The research subject: What have the services of Beşiktaş Municipality for Disabled Individuals been in the last five years?

Question of the Research: What are the effects of the social support services provided by Beşiktaş Municipality for people with disabilities on the Participation of people with disabilities in social life, becoming an accessible city and employment?

Question 1: What are the Services of Beşiktaş Municipality for the Social Participation of the Disabled?

Question 2: What inspiring projects can be implemented in other municipalities?

Question 3: What are the social areas and services for people with disabilities?

Research Method: The activity reports published by Beşiktaş Municipality for 2029, 2020, 2021, 2022, and 2023 were examined using the document analysis method. The evaluation of the municipality's services for people with disabilities was based on criteria such as accessibility, inclusivity, and impact on the quality of life. These criteria were chosen to ensure a comprehensive evaluation of the services.

Method stages:

In Stage 1, activity reports were accessed on the website.

In Stage 2, the 2019 report was subjected to content analysis. In this process, the key concepts of "disabled", "non-disabled", and "special needs" were created to determine the activities that will serve the social Participation of disabled individuals. The information obtained in the analysis made on these concepts was brought together.

In Stage 3, the open access and latest report, the 2023 report, was analyzed. The keywords for activities serving social Participation were revised again during this process. Activities for 2023 were placed in the table on this axis.

FINDINGS

Beşiktaş Municipality Services for the Disabled in 2019

Education and Cultural Services: Disabled Coordination Center activity for disabled individuals, Participation in social activities. Developing vocational skills. Disabled rights and awareness studies. Various activities: English, computer, photography, yoga, pilates, painting lessons and cinema screenings. Psychologist consultancy, dietician support.

Volunteering for Inclusion Project:

A project in which Beşiktaş Municipality is a partner and receives funding from the European Union. 4 disabled and disadvantaged young people between the ages of 16-19 and 1 group leader participated in the project organized in Malaga, Spain.

Transportation and Infrastructure Services Dost Eller Taxi Service: Taxi service designed for wheelchair users. Access to health, Education, culture and social areas was facilitated. Disabled-friendly Minibus Vehicle and Barrier-Free Transportation Support.

Home Care and Support Services Home health, cleaning and renovation services:

Practical home arrangements (hanging curtains, changing light bulbs, moving furniture etc.). Home hairdresser service: Care services such as hair dyeing, cutting, and shaving. Home physiotherapy services. Diaper, bed pad and wheelchair support.

Social Aid Services: Financial support, cash aid for low-income, elderly, and disabled individuals, Education, food, and hygiene support.

Disabled Friendly Infrastructure Works Dr Aykut Barka Earthquake Park: Construction of the disabled entrance ramp. Installation of yellow warning tape for the visually impaired. WC repair and decorative painting. Accessible parking area painting "Pedestrian First" Project, Pedestrian crossing arrangements in front of 25 schools and at 54 points and making sports parks suitable for people with disabilities.

Barrier-Free Living House: Etiler and Ulus Barrier-Free Living Houses provided services to 12 disabled individuals

Projects Dance Your Way Up (March 2023) Early Youth Interventions (October 2023) Art Connection Project

Disabled Cat Unit Opened in 2021 with a capacity of 60 cats, it supports sports for the disabled, including those who have lost limbs, are visually and/or hearing impaired

Beşiktaş Municipality Barrier-Free Living House

It is a unit that provides services to our citizens with severe mental disabilities. In the Barrier-Free Living House, a suitable environment is provided for disabled individuals to socialize and integrate with other citizens, and to feel better and happier in social and psychological terms.

Our disabled friends, who develop their skills with the support of our teachers from Beşiktaş **Public Education Center,** receive training in our living house, play games and spend productive time with various activities. Our life house, which provides service every weekday between 8.30-16.30, offers workshops with our teachers two days a week.

Beşiktaş Municipality Disabled Coordination Center operates to ensure the Participation of disabled individuals in social activities, to help develop their professional skills, to facilitate the daily lives of disabled families, to create awareness about the status of being disabled in society, to contribute to the society's creation of a sensitive structure that respects the rights of disabled individuals, and to strengthen communication between disabled and non-disabled individuals.

In line with the demands of disabled individuals, various courses such as pilates, rhythm, modern dance, music, basic computer, basic English, basic photography, wood painting, painting, jewellery design, basketball, and folk dances are opened at the centre.

In addition to the courses, events such as picnics, New Year's parties, cinema, bowling, concerts, theatre, exhibitions - museum visits and summer camps are organized. Other services provided free of charge within our centre are as follows:

Conclusion:

Services for people with disabilities in Beşiktaş Municipality operate according to the social model. Although it is accepted that the main reason for disability is the loss of physical ability, the spatial and environmental barriers experienced by the person are also important for disability. In Beşiktaş Municipality, the disabled movements within the "Social Model" framework have demanded equal access to essential services and opportunities such as employment, housing, transportation, Education, etc. These demands are aimed at eliminating the disadvantages that disabled individuals have in participating in social life. Beşiktaş Municipality has studies on the socialization areas of people with disabilities and the fact that the facilities are not designed for physical disabilities. Being disabled, as a kind of imposition, starts by building roads, sidewalks and stairs without taking into account those with visual and physical disabilities. Perhaps some obstacles will not be eliminated, but the limitations caused by being disabled will be reduced with municipal services.

Acknowledgement: I would like to thank the TÜBİTAK 2218 Domestic Postdoctoral Research Scholarship Program and my project advisor, Prof. Dr. Fatih Aysan, for their support for this study.

References

Ay, H. 2018. Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği (Yüksek Lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi.

Babaoğlu, C. 2018. "Türkiye'de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları", TESAM Akademi Dergisi, 79-110.

Beşiktaş Belediyesi Faaliyet Raporu (2019). Faaliyet Raporu,2019, Erişim tarihi: 22.12.2024.

2019 https://admins.besiktas.bel.tr/storage/images/yLVAclwhn2.pdf

Beşiktaş Belediyesi Faaliyet Raporu (2020). Faaliyet Raporu, 2020, Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://admins.besiktas.bel.tr/storage/images/98XiyLUv4P.PDF

Beşiktaş Belediyesi Faaliyet Raporu (2021). Faaliyet Raporu, 2021. Erişim tarihi: 22.12.2024.

2021 https://admins.besiktas.bel.tr/storage/images/BaSBt84TwU.pdf

Beşiktaş Belediyesi Faaliyet Raporu (2022). Faaliyet Raporu,2022, Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://admins.besiktas.bel.tr/storage/cms/Faaliyet_Raporu_Ic_2022.pdf

Beşiktaş Belediyesi Faaliyet Raporu (2023). Faaliyet Raporu, 2023. Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://besiktas.b-cdn.net/files/plan-ve-raporlar/2023_yili_faaliyet_raporu.pdf

Bezmez, D., Yardımcı, S., Şentürk, Y. 2011. Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bulut, F. 2020. "Engellilere yönelik yerel yönetim çalışmaları: Ümraniye belediyesi örneği", Akademik Matbuat, 4(2), 41-60.

Emini, F. T., Ayaz, Ç. E. 2019. "Engelli bireylere yönelik kurumsal farkındalık: Balıkesir büyükşehir belediyesi örneği", Journal Of Awareness, 4(2), 239-248.

Fırat, S. 2008. "Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri", Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(1), 89-100.

Güleç, Y. 2019. "Sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında yerel yönetimlerin önemi ve işlevi: bağcılar engelliler sarayı örneği", The Journal Of Academic Social Science, 2(2), 486-500.

Kalaycı, S., Aziz, A. 2019. "Engellilere yönelik yerel sosyal hizmetlerde belediyelerin yeri: Malatya büyükşehir belediyesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 663-674.

Şişman, Y. 2012. "Özürlülük alanında kullanılan kavramlar üzerine genel bir değerlendirme", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 7(28), s. 69–85.

Tınar, Y. 2020. "Yerel yönetimlerce engellilere sunulan istihdam hizmetleri: İstanbul büyükşehir belediyesi engelliler müdürlüğü örneği". Journal of Social Policy Conferences, Istanbul University.. 78, pp. 429-453.

Tınar, Y. 2019. "Yerel yönetimlerce yoksul, yaşlı ve engellilere sunulan sosyal destek hizmetlerine bir bakış: İstanbul Büyükşehir belediyesi örneği", Sosyal Çalışma Dergisi, 3(1), 15-27.

Urhan, G., Arslankoç, S. 2021. "COVID-19 pandemi sürecinde sosyal politika ve yerel yönetimler: İstanbul ilçe belediyeleri örneği". Çalışma ve toplum, 2(69), 945-980.

Uzunoğlu, E. 2019. “Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında yerel yönetimlerin işlevleri: Sakarya büyükşehir belediyesi örneği”, The Journal of Academic Social Science, 91(91), 236-258.

Yıldırım, A., Şimşek, H. 2016. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

MARTIN HEIDEGGER'İN "TEKNİĞİN ÖZÜ" DÜŞÜNCESİNE IKIRU (1952) FİLMİ ÜZERİNDEN BAKMAK

Doç. Dr., BİRGÜL ALICI
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, birgulalici @yyu.edu.tr –ORCID ID: 0000-0002-6769-5105

ÖZET

Varoluşçuluğun önemli isimlerinden biri olan Alman filozof Martin Heidegger, sadece varlık, ontoloji, ölüm gibi felsefenin temel kavramları ile ilgilenmemiş modernite, teknoloji, dasein gibi güncel konuları da felsefik düzlemde analiz etmiştir. Özellikle tekniğin özüne yönelik görüşlerinde doğanın, düşüncenin; hatta felsefenin yok olma sürecine girdiğini vurgulayarak dikkat çeken Heidegger, bu doğrultuda varlığın kendi gerçeğine (kendi varlığına) yaklaşan düşüncesinin ortaya konulması gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca modern teknolojinin var olan her şeyi tüketim nesnesi haline getirdiğinin altını çizerek kurtuluşun ancak varlığının farkında olan insanlarla gerçekleşeceğini düşünmektedir. Ona göre modernliğin getirdiği tekniğe ve onun hesapladığı sistematik düzene bağlılık, insanı tefekkür edici düşünceden hesaplayıcı düşünceye sevk etmiş ve insan anlam arayışında kendi varoluşsal hedeflerinden vazgeçirilmiştir. Kitlesel olanın içinde hesaplayarak düzende yaşamını sürdürmeye çalışan insanın varoluşunda Martin Heidegger'in tekniğin özü ile ilgili düşüncelerini nasıl gördüğümüzü ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, söz konusu amaç doğrultusunda ünlü Japon yönetmen Akira Kurosawa'nın yönettiği Ikiru (Yaşamak) filmi analiz edilecektir. Ikiru filmi, Kurosawa'nın varoluşçu felsefenin anlam arayışı, yaşam, ölüm gibi doktrinlerini sorgulayıcı biçimde en iyi yansıttığı filmlerin başında gelmesi ve çalışmanın konusuna uygunluğu nedeniyle amaçsal örneklem tekniği ile seçilmiştir. Filmde II. Dünya Savaşı sonrası Tokyo Belediyesi Halkla İlişkiler Bölümü'nde Şube Müdürü olarak çalışan devlet memuru Kanji Watanabe'nin mide kanserine yakalandığını öğrenmesi sonrası hayata bakışındaki değişimi ve yaşadıkları anlatılmaktadır. Felsefi eleştiri yönteminin kullanıldığı çalışma, Martin Heidegger'in tekniğin özüne yönelik görüşleri, Ikiru filmi ve filmin felsefi eleştiri yöntemiyle incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Martin Heidegger, Tekniğin Özü, Modern İnsan, Ikiru.

LOOKING AT MARTIN HEIDEGGER'S "ESSENCE OF TECHNIQUE" THROUGH THE FILM IKIRU (1952)

One of the important names of existentialism, German philosopher Martin Heidegger, has not only dealt with the basic concepts of philosophy such as being, ontology, and death, but has also analyzed current issues such as modernity, technology, and Dasein on a philosophical level.

Heidegger, who particularly draws attention by emphasizing that nature, thought, and even philosophy are entering a process of extinction in his views on the essence of technology, states that in this direction, the thought of being that approaches its own truth (its own being) should be put forward. He also emphasizes that modern technology has turned everything that exists into an object of consumption, and thinks that salvation can only be achieved with people who are aware of their existence. According to him, the dependence on the technique brought by modernity and the systematic order it calculates has led people from contemplative thought to calculative thought, and people have been dissuaded from their own existential goals in their search for meaning. In this study, which aims to reveal how we see Martin Heidegger's thoughts on the essence of technique in the existence of man who tries to continue his life in a calculating order within the mass, the film Ikiru (Living) directed by the famous Japanese director Akira Kurosawa will be analyzed in line with the said purpose. The film Ikiru was selected with the purposeful sampling technique because it is one of the films in which Kurosawa best reflects the doctrines of existential philosophy such as the search for meaning, life and death in a questioning manner and because it is suitable for the subject of the study. The film tells the story of the change in the life perspective of Kanji Watanabe, a civil servant who works as a Branch Manager in the Public Relations Department of the Tokyo Municipality after World War II, and his experiences after he learns that he has stomach cancer. The study, in which the philosophical criticism method is used, is limited to Martin Heidegger's views on the essence of technique, the film Ikiru and the examination of the film with the philosophical criticism method.

Keywords: Martin Heidegger, The Essence of Technique, Modern Man, Ikiru.

GİRİŞ

Alman filozof Martin Heidegger, Batı felsefesinde teknik üzerine sistematik bir düşünce geliştiren ilk filozof olarak bilinmektedir. Bu felsefe geleneğindeki özne kavramı yerine varlığı koyan filozof, çalışmalarında modern tekniğe teslim olunmaması çağrısında bulunur. Çünkü modern teknik, nesnelleştirme aracı olarak anlam kaybına uğramıştır. Her şeyin merkezine özneyi koyması, varlığı da öznenin yaratısı haline getirmiştir. Ona göre teknik, Antik Yunan'daki varlığı doğrulayan tekniktir. Tekniğin özü ise somut, araçsal bir niteliğe indirgenemeyecek nitelikte, bir yolu araştırmak, izlemek ve varlığa giden bir yol meydana getirmek anlamlarına gelmektedir.

Modernlik, teknoloji, bilimsellik derken "unutulan varlığın" anlamına ilişkin sorunun yeniden sorulması gerektiğini vurgulayan Heidegger, tekniğin içindeki insan ve varlığa dair bağların da göz ardı edildiğini söylemektedir. "Tekniğe İlişkin Soruşturma" isimli eserinde bu bağları derinlemesine analiz ederken, dasein, çerçeveleme, varlığın unutulmuşluğu gibi kavramlarla tekniğin özünde olan ama gizlenen anlamları irdeler. İnsanlığın modernlik adı altında nasıl hesaplayıcı bakışa yöneltildiğinden; kısaca insanın varlığının farkında olması önündeki engelin içindeki manipülasyonlardan bahseder.

Modern dünyada insan, doğa ve teknik arasındaki ilişkiye bakıldığında aslında giderek karmaşık, adeta birbirinin içine geçmiş bir şekilde ilerlediği söylenilebilir. Doğa, artık kendi anlamından uzak, insanın kullanıp tüketebildiği nesnel bir araç, teknik, insanı boyunduruğu altına alan efendi niteliğine bürünmüş bir özne, insan da kendi ürettiği tekniğe bağımlı, sömürülme politikalarına maruz bir meta konumuna gelmiştir. Dolayısıyla insanın varlıkla olan bağının koptuğu bu dönemde "unutulmuş varlığın" anlamı üzerinde düşünmeye ihtiyaç hasıl olduğunu söyleyen Heidegger, insanın Antik Çağ'daki tekniğin özüyle olan ilişkisinin yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Martin Heidegger'in tekniğin özü ile ilgili görüşlerini, insanın varoluşsal serüveninde nasıl gördüğümüzü Ikiru (Yaşamak) (1952) filmi özelinde tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, Tokyo Belediyesi Halkla İlişkiler Bölümü'nde Şube Müdürü olarak çalışan Kanji Watanabe'nin mide kanserine yakalandığını öğrenmesi sonrası hayata bakışındaki dönüşümü ve yaşadıklarını anlatmaktadır. Çalışmanın konusuna uygunluğu açısından amaçsal örneklem tekniği ile seçilen Ikiru filmi, ünlü yönetmen Akira Kurosawa'nın ölüm bilincine varan insanın varoluşsal ikilemini en iyi yansıttığı filmlerin başında gelmektedir. Felsefi eleştiri yönteminin kullanıldığı çalışma, Heidegger'de tekniğin özü, metodoloji, tekniğin özüne Ikiru filmi ekseninde bakış bölümlerinden oluşmaktadır.

HEIDEGGER'DE TEKNİĞİN ÖZÜ

Tekhne; yani teknik sadece bir araç ya da imal etme değil aynı zamanda gizini açma tarzı olarak da bilinmektedir. Buna dikkat edildiğinde tekniğin özü ile ilgili yeni bir alan açılır. Bu alan, bize yabancı da olsa gizini-açmanın; yani hakikat-olmanın (wahrheit) alanıdır. Tam bu noktada 'teknik' adının ne anlama geldiğine ilişkin soruyu sormak gereklidir. Sözcük Grek; yani Yunan dilinden gelmektedir. (Heidegger, 1998: 52-53). Yunancada 'vücuda getirme' için kullanılan sözcük ise 'titko'dur. 'Tek' kök fiiline ait olan 'tekhne', Grekler (Yunanlılar) için bir şeyi mevcut olanın içinde, şu veya bu şekilde görünür kılmak (Heidegger, 2004:54), üretmek, ortaya çıkmasına izin vermek anlamlarında kullanılmıştır (Heidegger, 1993:361).

Tekhne sözcüğünün anlamı bakımından iki husus dikkat çekicidir: Birincisi, tekhne sadece el becerisine bağlı etkinlikler ve hünerler için değil, zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılmaktadır. İkincisi öne-çıkarmaya; poiesis'e ait olduğundan poetik bir şey olan tekhne (teknik), gizini-açmanın bir tarzıdır ve gizini-açmanın (entbergen) ve gizlilikten-çıkmış-olmanın (unverborgenheit) meydana geldiği; yani aletheia'nın, hakikat'in olup bittiği alanda ortaya çıkar ve sürer (west). (Heidegger, 1998: 53-54). Ancak bu anlamı modern felsefede dile getirilmemektedir.

Teknik, modern felsefede anlam değişikliğine uğrayıp nesnelleştirmeye yönelik bir araç manasında kullanılmıştır. Böylece modern insan, teknikle doğayı fethedilecek, hükmedilecek bir nesnellik alanı olarak görmüş, modern teknik, var olanı açığa çıkarmak yerine, denetleyen ve belirleyene dönüştürmüş ve var olanın üstünü örtmüştür. Hattâ modern teknik, her şeyin merkezine özne ve onun bilgisini koyup varlığı insan ürünü ve yaratısı şekline getirmiş ve varlığın nasıl olması gerektiğini belirlemiştir. Heidegger'de ise teknik, Antik Yunan'da olduğu gibi varlığı doğrulayan bir tekniktir ve vücuda getirme, ortaya çıkarma anlamına gelmektedir. Heidegger, modern tekniğin varlığı eşyaya indirgemesi dolayısıyla özellikle Antik Çağ'daki

tekniğin anlamını öne çıkarmaktadır. İnsanın modern tekniğe teslim olmamasını isteyen Heidegger, tekniğin özünde teknik bir şey veya somut üründen ziyade bir yolu soruşturmak, bir şeyi takip etmek ve varlığa giden bir yol inşa etmek olduğunu ifade etmektedir (Aydoğdu, 2022:185-186).

Modern bilimde F. Bacon'dan gelen, "bölmek bilmektir, bilmek egemen olmaktır, böl ve egemen ol" yaklaşımı, gizlice teknolojiye sızmış ve insan elinden çıkarak doğaya egemen olan teknoloji, kendisini var edeni de hâkimiyeti altına almıştır. Yani teknik doğaya tabi iken, teknoloji doğaya egemen olarak onu kendi emrine amade kılmıştır (Günay, 2017: 166) Heidegger'e göre, teknoloji, bildiğimiz anlamda, yaşadığımız çağı yönetmeye başlayan dünyanın yeniden sunumunda başat aktördür. Şeylerin insanlara sunulmasını, Heidegger'in Ge-Stell, yani çerçeveleme olarak adlandırdığı şey belirler. Bununla, dünyanın bize karşıt bir nesne olarak çerçevelendiğini, hesaplanıp elden çıkarılması gereken bir malzeme ve enerji 'mevcut rezervi' olduğunu kastetmektedir (Clark, 2002:37).

Heidegger'e göre modern tekniğin özü; var olanın üstünü örten çerçeveleme'dir. Çerçeveleme insana dünyanın efendisi olduğu dürtüsünü yaşatır. Yani varlığı özne metafiziği içinde yoğurur. İnsanın ürünü ve yaratısı haline getirir. Her şeyin merkezine insanı ve onun bilgisini koyar. Varlık insanın belirleyip bildiği bir nesne haline dönüşür. Dolayısıyla Yunanlıların tekhnê'si artık çerçeveleme haline gelmiştir. Çerçeveleme, var olanın el-altında-duran olarak kendi gizini açma tarzıdır ve insan çerçevelemenin özsel alanı içinde yer alır (Genç, 2008:6). Bu çerçevelemenin farkında olmayan günümüz modern insanı, çerçevelemeden çıkma çabasına girmez.

Heidegger'in "tekniğin teknik olmayan özü" sözü, tekniğin özünü, var-olanlarda; yani örneğin bir arabada veya bir değirmende fenomen olarak göstermiş olduğu hal ile "karıştırmamaya"; başka bir ifadeyle, ontik ve ontolojik olanın düzlemlerinin birbirinin içerisine geçmemesine özen gösterme adına bir uyarı olarak düşünülmelidir (Aktok, 2021:225) Heidegger, Ge-stell dediği çerçeveleme ile aslında teknolojinin düşünce alışkanlıklarını manipüle eden bir tür eğilim olduğunu ifade etmektedir. Böylece teknoloji çerçeveleme ile kendisini ifşa edince kendisinin diğer tüm ifşa etme imkânları için bir sınır görevini görmekte ve dünyaya ilişkin farklı deneyim olanaklarının üstünü örtmektedir. Dolayısıyla Heidegger'in terminolojisi ile çerçeveleme olarak teknoloji, dünyanın nesneleştirilmesinin ve teknik bir resme dönüştürülmesinin aracı olmuştur. Çünkü, özne metafiziği üzerine kurulu bilime, üstünde yükselip şekilleneceği düşünsel zemini vermiştir (Aşkın, 2011: 42). Bundan sonrası manipülasyonların tuzağına düşmemek adına insanın çabası ve bilinçlenmesine bağlıdır.

Heidegger'in teknoloji aracılığıyla ortaya çıkan dünyayı 'mevcut rezerv' olarak tanımlarken ne demek istediğini anlamak için, bu kavramı esnek olmayan veya statik bir şeyle ilişkilendirmemek gerekmektedir. 'Mevcut rezerv' olarak ortaya çıkan dünya hiç de statik değildir, harekete geçirilmiş ve hazırdır; hazırlanmıştır ve artık emir altındadır (Riis, 2008:290). Heidegger, çerçeveleme ile açığa çıkanların gizlendiklerini vurgulayıp varlığa tamamıyla hükmedemeyeceğimiz hususunun altını çizerken aslında varlığı bir çerçeveleme ile açığa çıkarmanın bizi hakikatten yoksun bıraktığını dile getirmektedir. Çerçeveleme ile var olan aslında var olmayıp gizlenendir ve hakikatinin bir gün özgürce açığa çıkabilmesi için hep gizlenmektedir. Çünkü varlığın özgürlüğü çerçevelenince varlık artık bambaşka bir biçime

bürünmüştür. Mesela nehir nehir olmaktan çıkıp insana elektrik üreten bir malzemeye dönüşmüştür. Dolayısıyla çerçevelemeye modern çağda varlığın insan üretimi kaderi denilebilir. Bu kader insan düşüncesiyle yapıldığından başka açığa çıkma imkânlarının da üstünü örtmektedir. Varlıktaki açılma bir poiesis; yani bir hakikat halini alamadığından insan bu hakikatten mahrum olmaktadır (Okur, 2022: 54).

Heidegger, modern teknolojinin Tanrıların kaçışına, dünyanın büyüsünün bozulmasına, yabancılaşmaya, varlığın temsilinde dünya ve dünyada yaşayan tüm canlıları optimize edilecek kaynaklara indirgenmesine yol açtığını söylemektedir. Ormanları kahve içimi için kağıt bardaklara dönüştürdüğümüz, HIV ile enfekte olmuş insanları ilaç şirketleri için malzemeler olarak gördüğümüz veya 11 Eylül saldırılarına "Peki altın ne kadar yükseldi?" diye merak ederek karşılık verdiğimiz sürece teknolojik çağın en çirkin ifadelerinden birine ve en büyük tehlikelerinin somutlaşmış haline tanık olduğumuzu söylemektedir (Ralkowski, 2009: 159-160). Ona göre teknolojik çağda dehşet, insanlığın da ham madde biçiminde "varlığa gelmesidir" (Villa, 1996:178). Günümüzde özsel anlamını kaybedip araçsallığa indirgenen modern teknoloji, varlığa getirme anlamındaki niteliğini kaybettiğinden teknoloji ve varlık arasındaki bağ da artık sona ermiştir. Öznelcilik ve bu doğrultuda modern teknolojinin insanı varlığın efendisi konumuna getirmesi ise insanın varlıkla olan bağının kopmasının en belirgin niteliğidir. Heidegger için insanın böyle bir konumda oluşu, varlığın anlamı üzerine düşünmesindeki en önemli engellerinden biridir (Dağ, 2012: 35,46). Çünkü efendiliğini zarara uğratmamak adına birçok şeyi sorgulamamayı tercih etmektedir.

İnsanın pragmatist tavrı doğa ile ilişkisinde de kendini göstermektedir. Bunun için öncelikle kendi bilinciyle doğadan ayrımlaşmayı tercih etmiş, daha sonra doğanın üzerinde bir gerçekliği, düzenleyici düşüncenin çıkış noktası şeklinde kabul etmiş ve son olarak kendi düzenleyici düşüncesini hayata geçirip onu her koşulda kendi hizmetine koşan tekniğe teslim etmiştir. Bu maceranın sonunda paradoksal bir durum oluştuğu ise çok açıktır. Çünkü modern dünyada insan, doğa ve teknik arasındaki ilişki, insan adına giderek daha karmaşıklaşmış, doğayı kontrol altında tutup insanın boyunduruğuna sokma ile ilgili olan soyut düşünce ve teknik, artan bir oranda insanı da kendi emrine almıştır. İnsan artık kendi ürettiği tekniğe bağımlı duruma gelmiştir. Heidegger için asıl sorun, sonunda kendimizle karşılaşırsak ne yapacağımızdır. Ona göre, Nietzsche'nin yöntemiyle insana yeni bir sınır çizerek oraya gitmesi için onu teşvik etmek bir çözüm değildir; çünkü bu durumda unutulan hakikat unutulan olarak kalacak ve insan kendi bilincini varlık'a dayatarak yine metafiziğin sınırları içinde duracaktır. Bu noktada teknik'in sadece doğanın egemenlik altına alınması adına kullandığımız araç-gerecin üretilmesine indirgenmesinden rahatsız olan Heidegger, onun varlık'ı açığa çıkarmak anlamındaki tekhne ile bağlantısını tekrar kurmak gerektiğini söylemektedir. Ona göre metafizik bir canlı olan insan, varlık'a kulak kesilerek ve özne odaklı bir metafiziği aşarak varlık'a yaklaşabilir ve bu yolla hem kendisini hem de var olanları hesapçı rasyonalitenin tahakkümünden kurtarabilir (Kurtyılmaz, 2018:14-15, 22).

Heidegger'in kendi düşünce dizgesinde insan hayatının varlığını açıklamaya çalışırken ilk ele aldığı kavram Dasein'dir. Dasein, dünyaya bırakılmış, anlamsız ve nihilizmin kucağında olduğunu bilen tek canlıdır. Fakat bu durum onu hiçbir şey yapmamaya değil tersine varlığın

potansiyelini çözüp açık kılma ve yaratma eylemlerine yöneltmektedir. Dasein'ın hayatında tasa (kaygı) bağlamında "anlam" arayışı vardır. Anlam arayışına iten güç ise Dasein'ın yeryüzüne yerleşip dünyasını kurmasıyla dönüşüme uğrar. Bu noktada "teknik, düşünme ve poetik yaratma" paralel ilerleyip varlığın örtüsünün açılmasına; "aletheia"ya olanak tanır. Dasein'ın düşünce ve varlık ilişkisinde "hakikat" açığa çıkar. Böylece varlığın örtüsü açılıp, gizemi kaybolur. Bu açılma sürekli olmadığından yeniden kapanır (Ülger, 2022: 190). Çünkü insan hakikatler zincirinde her hakikati benimsemediği gibi kabul ettiği hakikati de belli koşullar ölçüsünde hayatına dâhil eder. Ayrıca insanın bu süreçte hangi düşünce bakışıyla hayatı anlamlandırmaya çalıştığı da önemlidir.

Heidegger, hayatı anlamlandırma çabasında düşünceyle ilgili hesaplayıcı ve tefekkür edici olarak iki bakıştan bahsetmektedir. Bunlardan hesaplayıcı bakış; bilim ve teknolojinin yaşantımıza egemen olmasıyla birlikte, her şeyi niceliksel olarak kavradığımız, sayısal, rasyonel ve öngörülebilir tarz düşünmedir. Tefekkür edici bakış ise biraz Bergsoncu anlamda sezgisel ve Kantçı anlamda estetik bakışa tekabül etmektedir (Öztürk, 2017:180). Örneğin; bir iş adamının şehir dışında öğlen 13:00'de katılmak zorunda olduğu bir toplantı olduğunda, sabah binmesi gereken uçaktan yapacağı konuşmaya ve geri dönüşüne kadar her şeyi planladığı teknik bakış hesaplayıcı bakış iken, bir ressamın resmine başlamadan önce doğada estetiksel açıdan gözlemler yapması veya bir annenin çocuğu ağlayınca karnının acıktığını düşünüp emzirmesi ve bu esnada yatıştırmak için sevgi sözcükleri söylemesi tefekkür edici bakış olmaktadır.

Teknik ve kökensel düşünme olarak da nitelendirebileceğimiz bu iki düşüncenin her ikisi de yazgının görünümlerindendir. Bunlardan teknik düşünme var olanları ham madde olarak tasarlamakta ve çerçeveleyerek ele almaktadır. Buradaki bakış, var olanlara kendisini dayattığından örtücüdür. Kökensel düşünme ise varlığın açıklığındadır. Yani var olanlar kendileri olarak açığa çıkma olanağına kavuşur. Her şeyi çerçeveleyerek gördükleriyle yakınlık yanılsaması içinde olan teknik düşünme, varlığa, var olana, yazgının hakikatine uzaktır. Bir şeyin olması gerektiği için olduğunu düşünen bu düşünme, zamansızdan yola çıkar. Bu da hem geçmişin yorumlanması hem şimdinin sınırlanması hem de gelecekte neyin nasıl olması gerektiği sorusunun hesaplanmış olması nedeniyledir. Geçmişle gelecek arasında sıkışarak gereklilik tarzındaki düşünmeyle beslenen teknik düşünme çağı, hem gençlik ve sağlık vurgusuyla zamanın hiç geçmemesini istemektedir hem de hep bir hızlanma telaşı içindedir. Yani, zamana ya hızı ya da akmamayı dayatmaktadır (Gür, 2018: 92, 102-103)

Heidegger'e göre insanlar genellikle var olanın bütününden ve de varlıktan habersiz biçimde var olanı tüm bağlantılarından izole edip hesaplanabilir ve denetlenebilir haliyle oyalanmaya meyletmektedir. Ancak sürekli var olanın kendisinde oyalanıp el-altında hazır olanla teorik biçimde meşgul olmak hem bu var olanın verilme imkânlarını gözden kaçırma hem de gizli olanın gizliliğinin hüküm sürmesine izin vermeme anlamına gelmektedir. Bu durum ise anlamlı bir varoluşa sahip olma, dahası var olanları bize verip onlarla karşılaşmayı olanaklı kılan varlığı terk etme manasında düşünülmektedir. Varlığı unutup hatta bu unutmanın oluştuğunu bile unutan insan, bu açıdan kendi temelini ve ayırt ediciliğini; yani varlığın açıklığında ikamet ediyor oluşunu da unutmuş olmaktadır (Esenyel, 2020: 200-201). Çünkü mevcut düzende her şey hatta insanın kendisi bile nesneleştiğinden varlığın hakikatinden uzaklaşmıştır.

METODOLOJİ

İnsanın fikirsel anlamda ortaya koyduğu her mesele, aslında kendini tanıma uğraşı, evrendeki yerini öğrenme isteği ve hayatına anlam katma amacı barındırmaktadır. Diğer merak ettiği sorular ve mücadele ettiği çabalar da bu temel uğraştan gelen ve onun için gerekli olan meselelerdir. Kendisini anlama ve anlamlandırma süreci içindeki varlığı ile insan, genel anlamda evrendeki tüm varlıklardan özel olarak da tüm canlılardan bilinçli bir şekilde eylemde bulunması ve eylemlerinin sorumluluğunu üstlenebilmesi nedeniyle ayırılmaktadır (Can, 2019: 2156). İnsanı merkezine alan sosyal bilimler çalışmalarında insan, eylemleri, çıkmazları, sahip oldukları ve olamadıkları gibi birçok açıdan mercek altına alınır ve bir çıkarımda bulunulmaya çalışılır.

Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda insan, psikolojik, sosyolojik, felsefik birçok yönden mevcut disiplinle uyum içinde değerlendirilmektedir. Söz gelimi sinema alanında kadın, çocuk vb. insan temsiline yönelik yapılan bir çalışmada inceleme yönteminin de buna uygun seçilmesi önemlidir. Nitekim sinemada sıklıkla kullanılan film eleştirisi, kullanılan ölçütlere göre (psikolojik, sosyolojik, estetik, teknik eleştiri vb.) farklı adlar ve başlıklar altında sınıflandırılabilirken hangi ölçütler seçilirse seçilsin amaç, eleştirilecek; dolayısıyla analizi yapılacak film ile o filmin izleyicisi (alımlayanı) arasında bir köprü kurabilmektir (Savaş, 2006: 128).

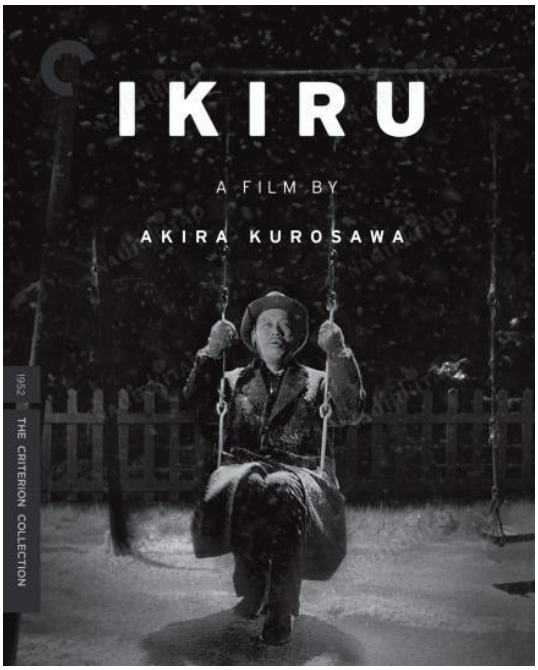
Martin Heidegger'in tekniğin özü ile ilgili düşüncelerini nasıl gördüğümüzü ortaya koymayı amaçlayan "Martin Heidegger'in "Tekniğin Özü" Düşüncesine Ikiru (1952) Filmi Üzerinden Bakmak" isimli bu çalışmada Martın Heidegger'in "Tekniğin Özü" düşüncesine uygunluğu açısından amaçsal örneklem tekniğine göre Ikiru (1952) filmi seçilmiş ve film felsefi eleştiri yöntemiyle film analiz edilmiştir. Sinemada felsefi eleştiri ise film ile izleyici arasındaki köprüyü özellikle filmin iletisi üzerinden kurma çabasında olan ve filmin iletisini sorgulayan bir eleştiri türüdür. Felsefi eleştirinin ölçütü, kendi bütünlüğü içinde "insan"dır. Bu nedenle, felsefi eleştiride filmin içeriği ve iletisini genellikle insana ilişkin hangi değerler, hangi yaşantı ve eylem olanakları dâhilinde verildiği gibi durumlara bakılarak sorgulama ve değerlendirme yapılmaktadır (Savaş, 2006: 128).

Felsefi çalışmalarda ister bilimsel ister metin yorumlama olsun, görünürdeki bir sorunun veya uslamlamanın gerisinde açıklanmayı bekleyen gerçek bir felsefi sorun vardır. Belirlenen sorun, düşüncenin hareket şeklini, baştan sona değin bir çözümün anlatımını ve akışını destekleyecek düzeni belirlemeye imkân tanır. Problem, felsefi bir sorunu ortaya çıkarma ve ardından onu analiz işlemi olarak tanımlanır. Metin analiz edilirken açık veya kapalı bir soruya yanıt sunulur. Felsefi sorun temel bir güçlüğü baştan söylerken soruna bir çözüm arayışı izleyicinin yorumlaması için bir plan dâhilinde bırakılır. Plan analize götüren uslamlamayı veya tartışmayı sürdürmeye imkân tanır. Yorumlama safhasında metnin gerisindeki sorun ortaya çıkarılırken aynı zamanda metnin akışı sağlanır (Aktulum, 2009:4).

"TEKNİĞİN ÖZÜ"NE IKIRU FİLMİ EKSENİNDE BAKIŞ

Filmin Künyesi

Yönetmen: Akira Kurosawa
Yapımcı: Sôjirô Motoki
Senarist: Akira Kurosawa, Shinobu Hashimoto, Hideo Oguni
Oyuncular: Takashi Shimura, Shin'ichi Himori, Haruo Tanaka, Minoru Chiaki
Müzik: Fumio Hayasaka
Kurgu: Kôichi Iwashita
Yapım Yılı: 1952
Ülke: Japonya

Görsel 1. Film Afişi

Filmin Öyküsü

Tokyo Belediyesi'nde uzun yıllar Halkla İlişkiler Şube Müdürü olarak çalışan Kanji Watanabe, bir gün mide kanseri olduğunu ve çok az ömrü kaldığını öğrenir. O günden sonra farkında olmadan geçen yıllarının acısıyla hayatın tadını çıkarma eylemlerine girişir. Bir yandan da hayatın anlamını sorgulamaya başlar. Tam her şey için çok geç kaldığını düşündüğü sırada 'kalan yaşamı için anlamlı gelebilecek şeyi' keşfeder. Ertesi gün, uzun süredir uğramadığı ofisine gider. Bir grup kadının mahallelerindeki lağımın kurutulup yerine park yapılması istekleri için canla başla çalışır. Önüne çıkan engellere aldırış etmez. Son anlarını bu şekilde geçiren Watanabe, hastalığına yenik düşerek hayatını kaybeder. Ölümünün ardından kendi çabalarıyla yapılan park hakkında iş arkadaşları ve çevresi cenazesinde konuşmaya başlarlar. Parkın mimarının o olup olmadığı yönündeki tartışmalar, onun yolundan gidecekleri düşüncesiyle son bulur. Ancak ofise gidildiğinde söylenen sözler unutulmuştur ve her şey eskisi gibi devam eder.

Filmin Tekniğin Özü Açısından İncelenmesi

Filmde Tokyo Belediyesi'nde Halkla İlişkiler Şube Müdürü olarak çalışan Kanji Watanabe, geçen seneler boyunca hayatta ne yaptığını bilmeden çalışmaktadır. Bir gün mide kanseri olup az ömrü kaldığımı öğrendiğinde kalan hayatında anlam arayışına girmeye başlar. Kanser hastalığı bir nevi gözlerini açmıştır. Yaptığı işi sorgulamaya ve hayatını aslında yaşamadığının farkına varmaya başlamıştır. Kendi parasıyla yapmadıklarını (içki içme, eğlenceye gitme vb.) yapmaya başlaması ise çektiği acılardan dolayı keyif vermiyordur. Heidegger'in ifadesiyle varlık, kendi özünün unutulmuşluğuna döndüğünde özünün de hakikatine yönelir (Heidegger, 2015: 57). Ancak Watanabe'nin kendi özünün unutulmuşluğuna dönüşünde farkında olduğu hakikatler ona büyük acılar vermeye başlamıştır.

İnsan, varoluşu dolayısıyla hem çok güçlü, hem de sahip olduğu zaafları nedeniyle kırılgandır denilebilir. İnsanın yarattığı teknik; ihtiyacına binaen olması ve varlığa dönüşümü açısından doğrudan insana bağlı ve insan içindir. Teknolojinin gelişiminde ise yapımı bir uzman kişiye ait de olsa üretilen ile doğrudan (hem sosyal hem kişisel yaşama müdahil) içini ve özünü başkalaştırma eğilimi kendini göstermektedir (Şahin, 2021:58). Watanabe'nin yaptığı iş ve kabul ettiği teknik düşünme onu kendi varoluş özünden uzaklaştırmıştır. Nitekim insanın teknik olanın özüyle olan ilişkisinin yeniden inşası, düşünmenin gerçekleşmesine bağlıdır. İnsan ancak dünyadaki var olan varlığını kavrayıp bir dizi olanaklara sahip olduğunu keşfettiğinde ve hiçi yaşadığında varoluşunun anlamını kavrar. Bu da var olan veya teknik olan yerine tekniğin özünün düşünülmesini sağlar. Tekniğin özüne ya da varlığa ilişkin olan düşünme, özlü düşünmedir. İnsanın özünü açığa çıkaran bu düşünme, onun varoluşsal yapısının da gereğidir (Adaş, 2018:100).

Tekniğin hızlı ilerleyişi insana önce varlık'ın (kendi varlığının), sonra kendi yazgısının ve hakikatinin bilgisini örtüp ölümlü bir varlık olduğunu unutturmaktadır. Başka bir ifadeyle günümüz tekniğinin var olanı "açığa çıkartmak" adına yaptıkları, hem varlık ve var olan ilişkisinin hem de gerçekte varlığın hakikatinin üzerini kapatmakta, böylece insanı hakikatinden uzaklaştırarak yolunu şaşırmasına ve varlığını unutmasına sebep olmaktadır. Bu düşüncesi doğrultusunda Heidegger modern insanın kendi özünden ve ölüm bilincinden uzaklaşmış insan olduğunu söylemektedir (Delice, 2017:325-326). Watanabe hayatı boyunca sevdiklerinin geçimini sağlamak ve mutlu etmek için uğraşmış, karısı ölünce de oğluna kendini adamıştır. Bu uğurda farklı bir insanla evlenmemiş kendi mutluluğu için yapması gereken eylemleri de hep ertelemiştir. Varlığının hakikatlerinin üzerini kapattıran bu tür eylemleri onun varlığını unutmasına sebep olmuştur.

Heidegger sadece varlığın çağrısının emrinde olan insanın özgür olduğunu; başka bir ifadeyle, varlığın varlığını düşünen düşüncede, insanı özgürleştiren bir dinlemenin olduğunu belirtmektedir. Böyle bir düşüncede varlık kendisini düşünülecek olan şey, onu cevaplandıracak bir düşünceye ihtiyacı olan şey olarak ortaya koymaktadır. Ayrıca tekniğe yüzünü dönen, yerleşmiş Batı metafiziği geleneğinin prensiplerini yıkan ve varlığı dinleyen bu düşünce, insana yeni bir yol haritası sunabilir. Bunun için varlığın dile gelmesi, insanın var olanların tümünden daha yakın olan kendi öz varlığına dönmesi zorunludur (Karakaş, 2020:141). Watanabe de varlığını düşünmeye başladığında ve kendi öz varlığına döndüğünde nesnelleşerek kaybettiği zaman ve ölümün ensesinde olduğu düşüncesi ile yüzleşirken acı çekmeye başlamıştır. İçtiği içkiler ise ona göre bir nevi kendini cezalandırmadır.

İçkili mekânda karşılaştığı yazarın sözleri ise aslında Watanabe'ye bir nevi ders niteliğinde sözlerdir: *"Biz insanlar yaşamın güzelliğini ölümle yüzleşince anlıyoruz. En kötüsü ölene dek yaşama dair bir şey bilmeyenler. Siz bu yaşta yaşama isyan ediyorsunuz muhteşemsiniz. Kendi yaşamınızın kölesiydiniz, şimdi efendisi olacaksınız. İnsan olarak yaşamını boşa harcamak Tanrıya hakarettir… Boşa yaşadığını geri alacağız".* Heidegger'e göre var olanın varlıktan uzaklaşma durumunda olması, var olanın şeyselliği ile birlikte gizeminin unutulması anlamındadır (Bal, 2010: 49). Kendi varlığına yakınlaşmaya başlayan Watanabe, öncelikle onu nesneleştiren işinden ve çevresinden uzaklaşmayı tercih etmiştir. Böylece bir yandan yapamadığı şeyleri deneyimlemeye başlarken bir yandan da kölesi olduğu eylemleri terk etmeye başlar. İşe gitmez. Oğlunun eskisi gibi peşine düşmez. Para harcamaktan, şarkı söylemekten, dans etmekten çekinmez. Kısacası kalan hayatında unuttuğu varlığında anlam hissetme mücadelesine girer.

Varlık zamanın dışında veya üstünde değişmeden kalan değil, zamanı hissederek ona tabi bir varlık olan Dasein üzerinden ortaya çıkandır. Bilindiği gibi varlığın anlamının üzerinin örtülü ve karanlıkta kaldığını iddia eden Heidegger unutulan 'varlığın anlamı' sorusunun tekrar sorulması gerektiğini savunur. Ona göre varlık var olan denilip açıklanamaz. Varlık ne evrensel, tümel bir kavramdır ne de soyut bir kategori ile anlaşılacak bir şeydir (Yazğan, 2022: 149). Watanabe için de yazarın dediği gibi kanser teşhisi konulduğu anda hayat ve varlıktan söz edilmeye başlanabilir. Çünkü öncesinde Watanabe kendi varlığına yöneltecek özlü düşünmeden uzak bir şekilde isteklerini umursamamış, hayatın anlamının ve ne yaptığının farkında olmadan yaşamıştır.

Heidegger'in özlü olarak belirttiği düşünme bir tür hayata açık olma, tecrübe olarak onu gerçekleştirme demektir. İnsanın kendisinde gerçekleştirdiği bu tecrübe, ona var olanı bilme, varlığı konusunda tavır takınma olanağını da açmaktadır. İnsan var olanı her bilme durumunda aslında varlığın hakikatini çağırma görevini yerine getirir. İnsanın kendi özünde, metafizik özü ortaya çıkarması, özlü düşünmenin de metafizik tarzdaki yolunu açmaktadır. İnsan önce dünyayla olağan hale gelen bağını aşarsa hem var olanı bir bütün olarak açığa koyacak hem de kendi özüne gidecektir. Bu ise Heidegger'e göre hayat olarak "hiç"i yaşamaktır (Çüçen, 2006:20-21). Watanabe de dünyayla olağan hale gelen bağını aşıp hiçi yaşamaya başladığında, kendinin farkına varıp var olanı bütünüyle görme yoluna girmiştir. Sorgulamaya başladığı hayatla ilgili ise karşılaştığı iş arkadaşı Toyo'ya ne kadar denerse denesin ofiste 30 yıldır ne yaptığını hatırlamadığını, sadece meşgul olduğunu ve sıkıldığını söylemektedir.

Düşünmeden söz edebilmek için aslında varlığın uzaklığı ve yakınlığına bakmak gerekmektedir. Günümüz modern insanı Heidegger'e göre varlığın uzaklığını; yani varlığın insanı terk edişini yaşamaktadır. Varlığın uzak olmasında varlığın unutulmuşluğu vardır; varlık kendini geri çekip insanı terk etmiştir. Bu, Heidegger'in vatansızlık dediği şeydir. Varlığın terk etmesiyle açıklık ve aydınlıktan da söz edilememektedir. İnsanın varlıkla olan bağı koptuğundan varlığın yakınında ve Sein'in Da'sında (olmanın varında) değildir. O sebeple insan kendine özgü yurdunu kaybedip vatansız kalmıştır (Örnek, 2018:291-292). Watanabe mide kanseri olduğunu öğrendiği ana kadar kendi olmasının varında olmadan ve ne yaptığının farkına varmadan yaşamış, kendi varlığına yaklaştığında da nasıl yaşayacağını bilmediğini anlamıştır. Yazar ona nasıl yaşayacağı konusunda yol gösterse de sağlıklı olmadığı için ne eğlenceden ne yediği içtiğinden onun gibi keyif alamamaktadır.

Heidegger'in öne sürdüğü Dasein'den uzak yaşamış Watanabe birçok şeye geç kaldığını düşünmektedir. Çünkü Dasein, sürekli öleceğini bilen biri olarak yaşamaktadır ve eylemlerindeki sorumluluğu üzerine alıp bezgin ve tükenmiş bir varoluştan sıyrılmaktadır. Aksi durumda eylemlerinde ve seçimlerinde hiçbir sorumluluk almayıp bütünüyle düşkünlük içinde yaşayıp hayatını sona erdirir. Yani bir hiç kimse olup ölüme doğru yaşar ve ölür. Oysa Heidegger'in 'varlık nedir' sorusu, insan varoluşunda; yani şimdi ve burada olduğunun bilincindeki Dasein analitiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu noktada sonlu bir varlık olarak dünyaya fırlatılan Dasein, kendini gerçekleştirebilme ya da gerçekleştirememe kaygısına, bu dünyanın temelsizliği ve hiçlik karşısında düşmüştür (Aşar, 2014:91).

Filmde öleceğini fark ettiği ana kadar onu hiç düşünmeden eylemlerini sürdüren Watanabe, fark ettiği anda yapacağı eylemlerde kimseye hesap vermeden gönlünden geçenleri yapmayı ister. Genç kadın iş arkadaşı Toyo'nun çoraplarının yırtık olduğunun farkına varıp ona bir çift çorap alır. Onunla restoranda sohbet eder. Oyun oynar. Kayak pistinde kayar. Eğlenmeye çalışır. Ancak Toyo'nun ona mumya lakabını verdiğini öğrenmesi, kendisini yeniden sorgulamasına yol açar. Kendisini bir mumya haline oğlu için koyduğunu söyler. Toyo, Watanabe'ye suçu ona yüklememesi gerektiğini söyleyince oğlu ile tekrar iletişim kurmaya çabalar. Ancak oğlu onun hastalığı ile ilgili meseleyi daha dinlemeden Toyo ile birlikte olduğunu düşünüp varisçilik konusundaki kaygılarını dile getirir. Dasein'den uzak hesaplayıcı bakışla yaklaştığı babası büyük bir hayal kırıklığı ile oradan ayrılır.

Watanabe'nin, günbatımını izleyecek, nefret edecek zamanı yoktur. İş arkadaşı genç kadın Toyo ile geçirdiği vakit ise ona keyifli gelmektedir. Çünkü Toyo yaşam doludur. Toyo'ya son anlarını birlikte geçirmek istediğini ve onu kıskandığını söyler. "Nasıl senin gibi olabilirim" der. Toyo küçük şeylerden mutlu olmayı bildiğini ima eder. Watanabe ise kendisine hayattan keyif aldıracak bir şey olmadığını düşündüğü sırada, aklına ofiste yapabileceği bir şey olduğu fikri gelir. Bu sırada restorandaki kalabalık, doğum gününü kutladıkları arkadaşları için merdiven başında "mutlu yıllar sana" şarkısını söylerken Watanabe merdivenlerden aşağı inmektedir. Filmin bu dakikasından sonra Watanabe, unuttuğu 'varlığın anlamı' sorusuna yanıt bularak hayatının geri kalanını kendi öz varlığı için anlamlı gelen ve onu mutlu edecek eyleme adamıştır. Mühendisliğin işi denilen bataklık alana park yapılması işi için son beş ayında mücadele eder.

Watanabe'nin cenazesinde Watanabe'nin gayretleriyle gerçekleşen park yapımı hakkında gazetecilerden, gelen misafirlere, iş arkadaşlarından, belediye başkanına herkes konuşmaya başlar. İş arkadaşları onun etkisini başta küçümserken içki içmeye başladıkları anda gerçek düşünceleri açığa çıkmaya başlar. *"Watanabe ile karşılaştırırsak hepimiz yüz karalarıyız. Belediyede kaldıkça başta iyi olsak da aynı kalamadık. Orada bir şey yapıyor gibi görünüp aslında hiçbir şey yapmamak gerek. İnsanların değerli vakitlerini çalıyoruz. Oradayken düşünmeye vakit yok. Yemin ediyorum. Onun izinden gidelim. İnsanlara hizmet için kendimizi feda edelim. Bu duyguyu sakın unutmayın"* sözlerini sarf ederler. Ancak Watanabe'nin yerine geçen yeni Halkla İlişkiler Şube Müdürü verdiği sözleri hiçe sayar şekilde kendisine gelen park yapılması talebi ile ilgilenmeyip ilgili evrakı mühendisliğe sevk eder.

Hesaplayıcı bakışa ve varlığın unutulmuşluğuna örnek teşkil eden bu durum, aslında insanın kendi öz varlığından ve düşünme eyleminden kaçışının da güzel bir örneğidir. Düşünme, günümüzde işimiz gereği başvurduğumuz bir eyleme dönüştüğünden kolay olan düşüncesizlik, daha çok hayatımıza sirayet etmiştir. Ayrıca hayatta hızlı ve ucuz yolla bilgiye ulaşmak

mümkün olduğundan ulaşılan da aynı hızda unutulmuştur. Etkinlikler, merasimler genellikle düşüncesizlikle uyumlu gerçekleştirilir. Ama düşüncesiz olunan esnada bile düşünme yeteneği nadasa bırakılıp ondan vazgeçilmemektedir. Günümüz insanı, düşünme eyleminden kaçıştadır. Bu kaçışı düşüncesizliğin nedensel temelini oluşturur ve ayrıca insanın görmek ve itiraf etmek istemediği bir kaçış şeklidir. Doğrudan düşünceden kaçtığını reddeden insan çok haklıymışçasına zıddını da iddia edebilmektedir (Heidegger, 2013:9-10). Filmde de Watanabe'nin iş arkadaşları düşüncesizce söyledikleri sözlerden sonra kendi hesaplayıcı bakışlarına geri dönüp Dasein'den uzak çerçevelemenin özsel alanına dönmeyi tercih ederler.

SONUÇ

Heidegger, Batı felsefesinin merkezine aldığı özne kavramının yerine varlığı koyup aslında varlığın unutulmuşluğuna dikkat çekmek ister. Ona göre günümüz dünyasında varlığın anlamına ilişkin soru yeniden sorulmalıdır. Bu sorular ise bizi teknik kavramını açıklamaya yöneltir. Çünkü teknikle donatılmış bu dünyada tekniğe bağımlı şekilde yaşayan insanların varoluşu ve hakikate ulaşmaları, tekniğe ilişkin bir soruşturma yapmayı gerekli kılmaktadır. Heidegger, teknik kavramının ne olduğunu sorguladığımızda ise Batı felsefesi geleneğinden farklı olarak Antik Yunan'daki "varlığı" doğrulayan tanımlamayı referans almamız gerektiğini söylemektedir.

Heidegger, tekniğin özünde ise araç gereç üretimi gibi somut ya da teknik bir şey olmadığını, onun varlığı açığa çıkarmak, varlığa giden bir yol inşa etmek gibi Antik Çağ'daki tekhne kelimesindeki anlamlandırmalar ile bağlantısının kurulması gerektiğini vurgulamakta ve bu şekilde insanın hem kendisini hem de var olanları nesnelleştiren çerçeveleyici yaklaşımlardan kurtarabileceğini savunmaktadır. Çünkü tekniğin özü, insanın varlığının anlamına da ışık tutan bir yol haritası çizmektedir. Ona göre modern teknoloji ile birlikte teknik, sorgulayıcı ve hakikate ulaştıracak düşüncenin önündeki engel gibi konumlandırılmıştır. Oysa tekniğin özü ile insanın özü arasında varlığa ulaşma olabilitesi sunan güçlü ontolojik bir bağ vardır ve bu bağ açıklığa kavuşturulmalıdır.

Çalışmanın bulgularına bakıldığında Heidegger'in tekniğin özü ile ilgili görüşleri, Ikiru filmi özelinde oldukça belirgin bir şekilde görülmektedir. Filmin ana karakteri Kanji Watanabe, 30 yıllık çalışma hayatı boyunca, önce kendi varlığından sonra kendi yazgısı ve hakikati bilgisinden uzak bir yaşam sürdüğü düşüncesine, mide kanseri olup ölümü yaklaştığında ulaşır. Kalan yaşamında geçmiş yaşamında gerçekleştiremediği eylemleri yapmak istese de sağlıklı bir birey gibi yeterince keyif alamaz. O da son anlarında unutmuş olduğu ve varlığını anlamlı kılacak bir şey yapmak ister. Ona göre artık günbatımını izleyecek ve nefret edecek vakti yoktur. Her şey için çok geçtir.

Ölüm bilincine ulaşan Watanabe, gizlenen hakikatlerinin özgürce açığa çıkması için kendisini varlığından uzaklaştıran çeşitli eylemlerden uzaklaşmayı tercih eder. İşe gitmez. Toyo ve yazar arkadaşıyla eğlenmeye çalışır. İçki içer. Dans eder. Oyun oynar. Şapkasını yeniler. Yanındaki kadınlarla arabaya biner. Bunlar, aslında belki de daha önce hiç denemediği, arkadaşlarının önerilerinin etkisiyle yaptığı yaşamdan zevk alma çabalarıdır. Oysa Watanabe'nin özgürlüğüne giden yolda, modern yaşamın çerçevelediği manipüle eğilimlerden sıyrılıp kendi varlığına yaklaşarak anlamlı hissettiren düşünceler üretmesi gerekmektedir. Nitekim öyle de yapar.

Watanabe sonunda kendi varlığı için anlamlı gelen yolun farkına varır. Tekniğin özü ile insanın özünün varlığa ulaşma olabilitesi konusunda birleştiği noktada, kendisini gerçekleştirebileceği planını devreye koyar. Bu plan, daha önce hesaplayıcı bakışla sumen altı edilip sürekli farklı birimlere sevk edilen bataklık alanın kurutulup park yapılması düşüncesine kendisini adamasıdır. Ölmeden son beş ay önce park planı ile ilgili kendi iş çevresinin olumsuz söylemlerine kulak tıkayıp herkesi karşısına alır. Sonunda çabaları ile park yapılır ve çok geçmeden vefat eder. Cenazesinde herkes onun etkisini başta küçümserken içki içmeye başladıkları anda çerçevelenen düşünce kalıplarından sıyrılarak onu takdir ettiklerini açığa vururlar. Ancak ofise döndüklerinde her şey hesaplayıcı bakışlarıyla eski yaptıkları şekilde devam eder.

KAYNAKÇA

Adaş, M. (2018) Heidegger Ve Baudrillard'da Teknik Ve Teknoloji Kavramı. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Aşar, H. (2014). Heidegger ve Sartre Felsefesinde "Kaygı" ve "Bulantı" Kavramlarının Analizi. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi).* Bahar. 17: 85-99. ISSN 1306-9535.

Aktok, Ö. (2021). Heidegger'in Tekniğe Yönelik Düşüncesinde Ontik-Ontolojik Ayrımı: Tekniğin Teknik-Olmayan Özü. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)* Güz. 32: 205-231

Aktulum, K. (2009). Felsefi Metin Okuma Ve Yazma Yöntemleri Ders Notları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Art-e Sanat Hakemli Dergisi*. 2 (3): 1-21.

Aşkın, Z. (2011) Heidegger ve Adorno'nun Perspektifinden Teknik Kavramının Değerlendirilmesi. Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi.* 17: 41-55.

Aydoğdu, H. (2023). Ontolojik Olarak Teknik: Heidegger'de Teknik Ontolojinin Kuruluşu. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*.13 (2): 156-190.

Bal, M. (2010). Heidegger Düşüncesinde Teknoloji Hapishanesi ve Şiirsel Konaklama. *Bibliotech-11*: 46-66.

Can, M. (2019). İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki İlişkinin Felsefi Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 23 (Özel Sayı): 2155-2167

Clark, T. (2002). *Martin Heidegger.* London and New York: Routledge

Çüçen, A. K. (2006) Heidegger ve Felsefe. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*. Haziran, 1:7-24.

Dağ, U. (2012). Heidegger'de Teknoloji Bağlamında İnsanın Yersiz Yurtsuzluğu Problemi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. 2 (2):35-51.

Delice, D. (2017). Heidegger'in Tekniğin Kökenine İlişkin Soruşturması. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi).* Bahar. 23: 307-328 ISSN 1306-9535

Esenyel, A. (2020) Felsefe Bilmemeye Katlanabilir mi? Heidegger'de Hakikatin Bir Hakikat-Olmayan Olarak İfşa Edilmesi. *Temaşa Felsefe Dergisi*. 13: 188-201

Genç. T. (2008). Heidegger, Modern Bilim Ve Sanat. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. Ekim, 2(4):1-14.

Günay, S. (2017) Teknoloji Nedir? *Felsefi Bir Yaklaşım Yükseköğretim ve Bilim Dergisi.* 7 (1), Nisan, 163-166.

Gür, A. (2018) Heidegger'de Düşünme Biçimlerinin Yazgıyla İlişkisi Üzerine, *Kaygı.* 31: 92-108

Heidegger, M. (2015) *Teknik ve Dönüş*. (Çev. N. Açа), Ankara: Pharmakon Yayınları.

Heidegger, M. (2013). *Olmaya Bırakılmışlık* (Çev. M. Keskin). İstanbul: Avesta Yayınları.

Heidegger, M. (2004). İnşa Etmek, Oturmak, Düşünmek. (Çev. E. Yıldız vd.) *Kutadgu Bilig: Felsefe Bilim Araştırmaları Dergisi*. Ekim, 6: 45-56.

Heidegger, M. (1998). *Tekniğe İlişkin Soruşturma.* (Çev. D. Özlem) İstanbul: Paradigma Yayınları.

Heidegger, M. (1993). Building Dwelling Thinking. *In Basic Writings* (pp.343-364) United Kingdom: Routledge

Karakaş, S. E. (2020). Heidegger Düşüncesinde Teknikleşmiş Hayvan Olarak Modern İnsan. *Temaşa Felsefe Dergisi*. 13 (2020): 131-142

Kurtyılmaz, D. (2018). Doğa, İnsan ve Teknik: 2001: Bir Uzay Macerası'nı Heidegger'le İzlemek. *SineFilozofi Dergisi.* 3(5) 3-24.

Okur, E. (2022). Heidegger Felsefesinde Teknoloji ve İnsan İlişkisi:Hayao Miyazaki'nin "Rüzgarlı Vadi" Anime Film Analizi. *Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art.* 7(15): 52-60.

Örnek, Y. M. (2018). Martin Heidegger: Varlığın Anlamı Sorusunun Evreleri. *Maltepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi.* 1 (2): 275-298.

Öztürk, S. (2017). Sinema ve Felsefe İlişkisi Üzerine. *SineFilozofi Dergisi.* 2(3): 177-198.

Ralkowski, M. A. (2009). *Heidegger's Platonism.* London: Continuum International Publishing Group.

Riis, S. (2008). The Symmetry Between Latour and Martin Heidegger. *Social Studies of Science.* 38 (2) (April): 285–301.

Savaş, H. (2006) Felsefi Eleştiri Ve Ömer Kavur'un "Karşılaşma" Adlı Filminin Felsefi Eleştirisi. *Selçuk İletişim.* 4 (3): 128-137.

Şahin, S. (2021) Teknik-Teknolojik Olanın Dünü- Bugünü Ve Geleceğin Toplum 5.0'ı. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi.* ISSN: 2687-4946. Haziran. 4: 55-84.

Ülger, E.H. (2022), Modern Estetiğin Çıkmazı: Estetiğe Karşı Heidegger'in Kökensel Sanat Düşüncesi. Bir Alternatif Arayışı. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* 4(2), 169-195.

Villa, D. R. (1996) *Arendt and Heidegger*. New Jersey: Princeton University Press

Yazğan, A. (2022). Martin Heidegger'de 'Varlık' Kavramı. *Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fikriyat Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*. 2 (2):131-152.

INVESTİGATİON OF DİGİTAL GAME ADDİCTİON OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS REGARDİNG PERSONALİTY TRAİTS AND BODY MASS INDEX

Deniz Mertkan GEZGİN

Trakya University, Faculty of Education,

mertkan@trakya.edu.tr, 0000-0003-4688-043X,

Ecem ATABAY

Madalyon Psychiatry Clinic,

ecem.atabay@madalyonklinik.com, 0000-0002-3009-8980, Istanbul-Türkiye

Abstract

The study aimed to examine the digital game addiction levels of secondary school students in terms of personality traits and body mass index (BMI). For this purpose, 251 secondary school students studying in Edirne province were reached. Data were obtained online and on a voluntary basis. In the study designed with the general survey method, the SPSS 23.0 statistical program was used for the analyses. Descriptive statistics and one-way analysis of variance (ANOVA) were used in the analysis process. As a result of the findings, the level of digital game addiction among secondary school students corresponds to the low-risk group according to the categorized structure of the scale. In addition, within the scope of the categorized structure of the scale, secondary school students were divided into three groups: low-risk group, risky group, and addicted group in terms of digital game addiction. When the BMI values of these three groups were analysed, it was seen that there was no significant difference. However, significant differences were found between the groups in terms of personality traits. According to the findings, it was seen that the extraversion and agreeableness scores of the students in the digital game addicted group were lower than the other groups, while in terms of neuroticism personality type, the digital game addict group had higher digital game addiction scores than the other groups. As a result of the study, it can be said that personality traits differ in terms of digital game addiction. In addition, it can be said that BMI does not make a difference in digital game addiction groups.

Keywords: Addiction, Digital Games, BMI, Dijital technologies

Introduction

Digital games can be defined as interactive entertainment tools that reach large masses through computers, consoles, mobile devices and other platforms with the development of technology. These games attract users with the virtual worlds and social interaction opportunities they offer and have become a part of the daily lives of people of all ages around the world. Digital games, which are widely preferred especially among the young population, are not only fun but also support skills such as strategy development, problem solving and cooperation. However, the increasing popularity of these games may cause some individuals to develop uncontrolled gaming habits. The widespread use of digital games leads to an increasing addiction trend, especially among the young population (Gezgin, 2023). Digital game addiction is a condition in which individuals spend excessive time and energy on digital games; this behaviour cannot be controlled; ongoing game-playing behaviour is continued despite the harmful consequences; and psychological withdrawal symptoms are observed (Griffiths, 2005).This type of addiction can cause the person to have difficulty fulfilling daily responsibilities, experience withdrawal symptoms when they stop playing games, and lose interest in activities other than games (World Health

Organization, 2019; American Psychiatric Association, 2013). Secondary school students stand out as a group at risk for digital game addiction because they are at the beginning of adolescence and interact intensively with technology (Namlı & Demir, 2020). This addiction not only has negative effects on social and academic life but also has serious consequences for students' physical health (Strasburger et al., 2010; Mustafaoğlu & Yasacı, 2018). In particular, long-term gaming habits that encourage sedentary lifestyles can lead to an increase in body mass index (BMI), which can increase the risk of obesity and other health problems (Yılmaz & Gezgin, 2023). In a study of 405 adolescents, they found that digital game addiction had a negative relationship with physical activity level and physical activity level had a negative relationship with BMI (Gülü et al., 2023). In another study conducted with adolescents, a negative relationship between internet addiction and BMI was reported (Canan et al., 2014). Considering that increases in overweight and obesity have become an important public health problem worldwide (Wyatt et al., 2006; Abarca-Gómez et al., 2017), it is necessary to investigate the structure between digital game addiction and BMI. Investigating the physical health to be gained or lost from childhood in secondary school students, who are more prone to digital games, shows the importance of the study.

Personal traits were also examined as an additional variable in the research. This is because personality traits play a critical role in determining individuals' tendencies towards digital game addiction (Mehroof & Griffiths, 2010). Widely accepted theoretical frameworks such as the Five Factor Personality Model provide valuable clues in understanding individuals' gaming habits and the possibility of these habits turning into addiction. For example, research on how personality traits such as extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, and openness to experience shape individuals' game-playing behaviours reveals important information in this field (Basha, 2021; Gervasi et al., 2017; Kağızmanlı, 2019; Kim et al., 2008; Kircaburun et al., 2018; Mehroof & Griffiths, 2010; Ünal, 2024). For instance, in a study conducted by Ünal (2024), significant positive relationships were found between openness to experience and game addiction, and negative relationships were found between neuroticism and game addiction. In his thesis study, Kağızmanlı (2019) revealed that extraversion and openness to experience were not related to game addiction, while neuroticism was positively related, and agreeableness and conscientiousness were negatively related. In another study, the results obtained with the Five Factor Model personal traits revealed that neuroticism was positively correlated with pathological game playing, while extraversion, openness to experience, agreeableness, and conscientiousness were negatively correlated with pathological game playing (Reyes et al., 2019). As can be seen, studies in the relevant literature reveal different results. In this respect, it is important to investigate the relationship between personality traits and game addiction with participant groups of different cultures and levels. For this reason, this study examines the prevalence of game addiction in terms of personality traits and BMI. In this context, answers to the following research questions were sought:

1. What is the level of digital game addiction among middle school students?
2. Is there a significant difference in the level of digital game addiction among middle school students regarding personal traits and BMI?

Method

In this study, in which the levels of digital game addiction among middle school students were examined regarding personal traits and BMI variables, the general survey method was used. Survey studies are studies that aim to describe the characteristics of the views of large masses (Büyüköztürk et al., 2016).

Participants

The participants of the study were 251 secondary school students studying in educational institutions affiliated to the Ministry of National Education in Edirne province in Turkey. 135 of the participants are girls (53.8%) and 116 of them are boys (46.2%). 90 of the students are 5th grade (35.9%), 79 are 6th grade (31.5%), 36 are 7th grade (14.4%) and 46 are 8th grade (18.2%) students. Whole students play digital games. In addition, the types of games played by students are war, sports, action-adventure, survival and racing games in order of intensity. BMI was found to be 18.53 (BMI values between 11.45 and 30.34) on average in the study. In conclusion, adolescents generally fall into the normal weight range; however, age- and sex-specific growth curve analysis is required for a thorough evaluation. However, in this study, it was assumed that the participant group was of normal weight.

Data Collection Tools

A research form was developed by the researchers to collect data for the study. This form consists of two parts. The first part includes the demographic information of the participant and consists of questions about gender, grade level, type of game played, height and weight. In the second part, the "*Digital Game Addiction Scale for Children*" and "*Big Five Personality Traits Scale"* were used.

Digital Game Addiction Scale in Children. The measurement tool developed by Hazar and Hazar (2017) consists of 24 questions. A 5-point Likert scale was used to evaluate the statements in the scale (1 = Strongly Disagree, ..., 5 = Strongly Agree). The lowest score that can be obtained from the scale is "24" and the highest score is "120". In the scoring of the scale; 1-24: Normal group, 25-48: Low risk group, 49-72: Risky group, 73-96: Addicted group, 97- 120: Highly addicted group". Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the scale was determined as .90. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient for this study was found to be .91.

Big Five Personality Traits Scale. 10-item Big Five Personality Traits Scale developed by Rammstedt and John (2007) was adapted to Turkish by Horzum et al. (2017). The scale comprises five sub-dimensions: extraversion, agreeableness, conscientiousness, neuroticism, and openness to experience, and there are a total of two items for each dimension, one of which is reverse. To put it briefly, agreeableness is the quality of being dependable, polite, and giving; conscientiousness is the quality of being careful, organized, hardworking, trustworthy, and on time; extraversion is the quality of being talkative, energetic, gregarious, and passionate; neuroticism is the quality of being erratic, short-tempered, and whiny; and openness to experience is the quality of being creative, inquisitive, original, and possessing a wide range of interests. These two items are combined to form the sub-dimension score. It was revealed that Cronbach's alpha internal consistency values for the sub-dimensions of the scale ranged between 0.81 and 0.90, and the composite reliability coefficients ranged between 0.73 and 0.85. Scale assessment was performed according to the sub-dimensions. As the scores for each sub-dimension increase, the characteristics of that dimension increase in the individual (Horzum et al., 2017).

Data Collection and Analysis

Firstly, an ethics committee report was obtained for the study (Decision No. 04/23 taken at the meeting of the Trakya University Social and Human Sciences Research Ethics Committee on April 24, 2024). After ethics committee permission was obtained, data was collected online via Google Surveys in April and May. During the data collection process, students and parents were first informed about the study. They were provided with detailed information about the purpose of the research, the procedures involved, and the potential risks and benefits. It was explained that participation was completely voluntary, and that they had the right to withdraw from the study at any point without any consequences. Additionally, it was assured that the data would be used only for scientific purposes and kept confidential. Written informed consent was obtained from both students and their parents prior to participation. In the data analysis process, descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation) and one-way analysis of variance (ANOVA) from parametric tests were used. The

SPSS 23.0 package program was used for data analysis. Before starting the analysis, Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests were applied to determine whether the data were normally distributed. However, after the outliers were removed, it was observed that the data were not normally distributed ($p<.05$). Therefore, skewness and kurtosis values were calculated (skewness = .407; kurtosis = .141). When the data were analysed, it was seen that these values were between -1.50 and +1.50, and it was accepted that the data were normally distributed (Tabachnick & Fidell, 2013). The following formula was used to calculate the body mass index in the study (BMI= weight/ (height*height) in meter).

Findings

In the study, the average score of digital game addiction of secondary school students was found to be 54.28. According to the cross-sectional structure in the scale used, it was determined that the students were in the low-risk group. Table 1 shows the score values obtained from the scale.

Table1. *Descriptive Statistics of Digital Game Addiction Scores*

Variable	N	Min.	Max.	Mean	Std. Dev.	Skewness	Kurtosis
Digital Game Addiction	251	26.00	96.00	54.28	18.516	.407	.141

In addition, students were categorically divided into three groups. Respectively, 109 of the students were in the low-risk group, the 94 of the students were in the risky group and the 48 of the students were in the dependent group. Table 2 shows this grouping.

Table 2. *Categorization of Students Based on Digital Game Addiction Levels*

Variable	Groups	N	%
Digital Game Addiction	Low Risky Group (1)	109	43.4
	Risky Group (2)	94	37.5
	Addicted Group (3)	48	19.1
	Total	251	100.0

In the study, ANOVA test was applied to measure whether there was a difference between the game addiction groups in terms of personality traits and BMI. As a result of the analyses, there were differences between the groups in extraversion, agreeableness and neuroticism personality types. The TUKEY test, one of the post hoc tests, was used to determine which groups the difference was between. According to the findings, the extraversion score of the students in the addicted group(M=3.09) was significantly lower than the risky(M=3.80) and low-risk groups(M=3.83). In terms of agreeableness, the score of the students in the dependent group(M=3.11) was significantly lower than the low-risk group (3.82). Finally, in terms of neuroticism, the scores of the students in the addicted group(M=3.60) were significantly higher than the low-risk (M=2.81) and high-risk groups(M=2.89). Another variable in the study was given as BMI. The results of the analysis in terms of BMI showed that there was no significant difference between the groups($p>.05$). All the ANOVA results are shown in Table 3.

Table 3. *ANOVA Results Comparing Personality Traits and BMI Across Digital Game Addiction Groups*

Variables		Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	Difference
Extraversion	**Between Groups**	16.604	2	8.302	5.582	.00*	3<1, 3<2
	Within Groups	368.830	248	1.487			
	Total	385.434	250				
Agreeableness	**Between Groups**	7.639	2	3.819	5.431	.00*	3<1
	Within Groups	174.415	248	.703			
	Total	182.054	250				
Conscientiousness	**Between Groups**	5.150	2	2.575	2.417	.09	-
	Within Groups	264.171	248	1.065			
	Total	269.321	250				
Neuroticism	**Between Groups**	10.515	2	5.257	5.307	.00*	

	Within Groups	245.685	248	.991			3>1, 3>2
	Total	256.199	250				
	Between Groups	4.089	2	2.044			
Openness to experience	**Within Groups**	203.324	248	.820	2.493	.09	-
	Total	207.412	250				
	Between Groups	20.577	2	10.288			
BMI	**Within Groups**	2976.204	248	12.001	.857	.43	-
	Total	2996.781	250				

*****1: Low Risky Group, 2: Risky Group, 3: Addicted Group.*

Discussion and Conclusions

The aim of this study is to examine the digital game addiction levels of secondary school students in terms of personality traits and BMI. There are two main research questions in the study. In the analyses made in response to the first of these questions, 'What are the digital game addiction levels of secondary school students?', it was determined that the students were in the low-risk group in terms of all of them. In support of the findings of the study, there are studies reporting that adolescents have a low risk of digital game addiction (Başdaş & Özbey, 2020; Karaca et al., 2016; Savcı & Aysan, 2017; Parıltı & Gezgin, 2024; Taş & Güneş, 2019; Subu et al, 2021). However, when the level of digital game addiction was analysed categorically, it was seen that there were three groups: the low-risk group (43.4%), the risky group (37.5%), and the addicted group (19.1%). However, in terms of frequency and percentage, it was determined that the density was in the low-risk group and the risky group. In the context of these results, it can be said that secondary school students, the participants of the study, are at risk for digital game addiction. When the related literature was examined in terms of digital game addiction, some studies were found. For example, in a study conducted by Dursun and Çapan (2018) with adolescents in Turkey, it was stated that adolescents were at risk for digital game addiction. In another study conducted by Yiğit and Günüç (2020) on children's digital game addiction, it was found that 15.1% of children were addicted and 44% were at risk of addiction. As can be seen, adolescents are at risk for digital game addiction, and it is thought that this addiction will increase with the development of technology. The reason for this can be attributed to the increase in digital games in addition to psychosocial needs and the development of addictive mechanisms over time, depending on technology.

When the findings were analyzed in terms of BMI, another variable examined in the study, no significant difference was observed between the low-risk group, the high-risk group, and the addicted group. Based on these findings, it can be concluded that BMI does not significantly differentiate digital game addiction groups. Several studies in the relevant literature support these findings. For instance, Polat and Topal (2022) and Saquib et al. (2017) found that BMI was not a significant determinant of digital game addiction in adolescents. However, some studies suggest that adolescents who spend more time playing digital games may have higher BMI values due to prolonged sitting and decreased physical activity. For example, Başdaş and Özbey (2020) discovered that obese adolescents had higher average scores of digital game addiction, and a low positive correlation was found between BMI and digital game addiction scores according to age. Similarly, Shen et al. (2021) reported that adolescents who spend extended periods online and are engaged in video games tend to have higher BMI scores, which is associated with being overweight. Another a study conducted with young adolescents in India found a negative but weak relationship between digital game addiction levels and BMI (Subu et al., 2021). This suggests that the literature presents varying results regarding the relationship between BMI and digital game addiction, including findings that both align with and differ from the results of this study. Moreover, the literature suggests that digital games may predispose adolescents to irregular eating habits and sedentary lifestyles, which have been associated with both obesity (Saunders et al., 2021) and weight

loss (Simons et al., 2014). Considering these different results, more investigation is required to fully comprehend the connection between BMI and digital game addiction.

At the end of the study, digital game addiction groups were analyzed in terms of personality traits. The findings revealed that the extraversion level of secondary school students in the addicted group was significantly lower than in the other groups, while the neuroticism level in the addicted group was significantly higher. Additionally, the agreeableness level of participants in the addicted group was significantly lower than that of those in the low-risk group. When the related literature is examined, it is seen that there are many studies between personality traits and addictions. This shows that personality traits play a role in addiction. Especially the findings related to neurotic personality type stand out. In a study that partially supports the findings of the study in this context, it was found that game addiction in children was positively correlated with neurotic personality traits, but there was no significant relationship with personality traits such as extraversion, self-control and openness to experience (Basha, 2021). Similarly, extroverted and agreeable students had lower levels of game addiction, according to a study that partially corroborated the study's findings. However, openness to experience and conscientiousness did not correlate with game addiction (Vollmer et al., 2014). In a study showing a significant difference in personality traits for addictive behaviours related to different online activities, it was also reported that less conscientiousness and low openness were significantly associated with gaming addiction(Wang et al., 2015). In contrast, one study suggests that students with low conscientiousness are more likely to be interested in games that can fulfil their needs easily and quickly, especially those that can give them a sense of achievement without great effort (Kim et al., 2022). However, in our study, no difference was found between the groups in terms of conscientiousness. As can be seen from the findings, the studies in the literature differ. When the findings of our study and the findings of other studies are considered, it is suggested that digital game addiction is not only caused by certain personality traits of individuals but also that these traits may interact with game playing motivations, game playing time, and game type. For instance, while some individuals play games with specific motivations, such as coping with stress or seeking social interaction, these motivations, combined with certain personality traits, may increase the risk of addiction. This suggests that prevention and intervention strategies for digital game addiction should consider not only personality traits but also the interaction of these traits with motivations.

In line with the findings from this study, it was determined that secondary school students are at risk for digital game addiction. As a result of these findings, it is recommended that schools, in particular, collaborate with psychologists to create workshops that aim to increase resilience among students with neurotic personality traits. Because these students are at higher risk for digital game addiction. Parents should also be encouraged to monitor their children's gaming habits and support alternative activities that reduce sedentary behaviour and encourage social interaction. Finally, policymakers could consider developing community programs that integrate physical activities with gaming to reduce sedentary habits associated with digital games. This could further reduce physical and psychological health-related risks among adolescents. In addition, there are some limitations that should be mentioned in the study. One limitation of the study is that data was collected through self-reported questionnaires, which may introduce bias and limit the accuracy of the results. To address this limitation, future research should consider utilising longitudinal study designs that include direct data collection from the gaming platforms or devices used by participants. Such approaches would enable more precise measurement of playing time and its correlation with addiction, thereby yielding more robust and reliable findings. Additionally, the study found that BMI did not differ significantly among digital game addiction groups, which was an unexpected result. This finding contrasts with existing literature that suggests a relationship between BMI, obesity, and digital game addiction. Thus, it is important to conduct further studies with different participant groups to explore this relationship more thoroughly. Finally, the study observed that personality traits differ across game addiction groups, a finding that is supported by existing literature. This suggests that identifying personality types in adolescents could be important issue for developing preventive measures against digital game addiction.

References

Abarca-Gómez, L., Abdeen, Z. A., Hamid, Z. A., Abu-Rmeileh, N. M., Acosta-Cazares, B., Acuin, C., ... & Cho, Y. (2017). Worldwide trends in body-mass index, underweight, overweight, and obesity from 1975 to 2016: a pooled analysis of 2416 population-based measurement studies in 128· 9 million children, adolescents, and adults. *The lancet*, 390(10113), 2627-2642.

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (5th ed.) (DSM-5).* Arlington, VA: American Psychiatric Publishing.

Başdaş, Ö., & Özbey, H. (2020). Digital game addiction, obesity, and social anxiety among adolescents. *Archives of Psychiatric Nursing*, *34*(2), 17-20.

Basha, E. (2021). The relationship between game addiction and personality traits. *Erciyes Journal of Education*, *5*(2), 149-160.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Scientific research methods.* Ankara: Pegem Akademi.

Canan, F., Yildirim, O., Ustunel, T. Y., Sinani, G., Kaleli, A. H., Gunes, C., & Ataoglu, A. (2014). The relationship between internet addiction and body mass index in Turkish adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *17*(1), 40-45.

Dursun, A., & Çapan, B. E. (2018). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ve psikolojik ihtiyaçlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(2), 128-140.

Gervasi, A. M., La Marca, L., Costanzo, A., Pace, U., Guglielmucci, F. & Schimmenti, A. (2017). Personality and internet gaming disorder: A systematic review of recent literature. *Current Addiction Reports*, 4, 293–307.

Gezgin, D. M. (2023). *Çocuklarda Problemli Teknoloji Kullanımı, Olumsuz Etkileri ve Çözüm Önerileri.* Paradigma Akademi (1. Baskı), Çanakkale-Türkiye.

Griffiths, M. D. (2005). A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191-197.

Gülü, M., Yagin, F. H., Gocer, I., Yapici, H., Ayyildiz, E., Clemente, F. M., ... & Nobari, H. (2023). Exploring obesity, physical activity, and digital game addiction levels among adolescents: A study on machine learning-based prediction of digital game addiction. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1097145.

Hazar, Z. & Hazar, M. (2017). Çocuklar için dijital oyun bağımlılığı ölçeği. *Journal of Human Sciences*, 14(1), 203-216.

Horzum, M., Ayas, T., & Padır, M. (2017). Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 398-408.

Kağızmanlı, N. (2019). *Ergenlerde beş faktör kişilik özelliklerinin dijital oyun bağımlılık düzeyleri üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bayburt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt.

Karaca, S., Gok, C., Kalay, E., Basbug, M., Hekim, M., Onan, N., & Barlas, G. (2016). Investigating the association between computer game addiction and social anxiety in secondary school students. *Clinical and Experimental Health Sciences*, *6*(1).

Kim, D., Nam, J. K., & Keum, C. (2022). Adolescent Internet gaming addiction and personality characteristics by game genre. *Plos one*, *17*(2), e0263645.

Kim, E. J., Namkoong, K., Ku, T., & Kim, S. J. (2008). The relationship between online game addiction and aggression, self-control and narcissistic personality traits. *European psychiatry*, *23*(3), 212-218.

Kircaburun, K., Jonason, P. K. & Griffiths, M. D. (2018). The dark tetrad traits and problematic online gaming: The mediating role of online gaming motives and moderating role of game types. *Pers Individ Dif,* 135, 298-303.

Mehroof, M., & Griffiths, M. D. (2010). Online gaming addiction: The role of sensation seeking, self-control, neuroticism, aggression, state anxiety, and trait anxiety. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, *13*(3), 313-316.

Mustafaoğlu, R., & Yasacı, Z. (2018). Dijital oyun oynamanın çocukların ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerine olumsuz etkileri. *Bağımlılık Dergisi*, *19*(3), 51-58.

Namlı, S., & Demir, G. T. (2020). The Relationship between Attitudes towards Digital Gaming and Sports. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, *19*(1), 40-52.

Parıltı, C., & Gezgin, D. M. (2024). *Psychosocial Effects of Digital Game Addiction in Secondary School Students: A Study on Demographic Factors, Academic Achievement and Social Support Status.* Ege 11th International Conference on Social Sciences, June 1 – 3, 2024- Izmir-Türkiye.

Polat, A., & Topal, M. (2022). Relationship between digital game addiction with body mass index, academic achievement, player types, gaming time: A cross-sectional study. *Journal of Educational Technology and Online Learning*, *5*(4), 901-915.

Rammstedt, B., & John, O. P. (2007). Measuring Personality in One Minute or Less: A 10Item Short Version of the Big Five Inventory in English and German. *Journal of Research in Personality*, 41, 203–212.

Reyes, M. E. S., Davis, R. D., Lim, R. A. N. N., Lim, K. R. S., Paulino, R. F., Carandang, A. M. D., & Azarraga, M. G. S. (2019). Five-factor model traits as predictors of pathological gaming among selected Filipino gamers. *Psychological Studies*, *64*, 213-220.

Saquib, N., Saquib, J., Wahid, A., Ahmed, A. A., Dhuhayr, H. E., Zaghloul, M. S., … Al-Mazrou, A. (2017). Video game addiction and psychological distress among expatriate adolescents in Saudi Arabia. *Addictive Behaviors Reports*, 6, 112–117.

Savcı, M., & Aysan, F. (2017). Teknolojik bağımlılıklar ve sosyal bağlılık: İnternet bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı ve akıllı telefon bağımlılığının sosyal bağlılığı yordayıcı etkisi. *Dusunen Adam*, *30*(3), 202-216.

Shen, C., Dumontheil, I., Thomas, M., Röösli, M., Elliott, P., & Toledano, M. (2021). Digital technology use and BMI: Evidence from a cross-sectional analysis of an adolescent cohort study. *Journal of Medical Internet Research*, *23*(7), e26485.

Simons, M., Chinapaw, M. J., van de Bovenkamp, M., de Boer, M. R., Seidell, J. C., Brug, J., & de Vet, E. (2014). Active video games as a tool to prevent excessive weight gain in adolescents: rationale, design and methods of a randomized controlled trial. *BMC public health*, 14, 275.

Strasburger, V. C., Jordan, A. B., & Donnerstein, E. (2010). Health effects of media on children and adolescents. *Pediatrics*, *125*(4), 756-767.

Subu, M. A., Al-Yateem, N., Waluyo, I., Dias, J. M., Rahman, S. A., Agustino, R., ... & Al Marzooqi, A. (2021, July). Relationship between Internet gaming addiction and body mass index status among

Indonesian junior high school students. In *2021 IEEE 45th Annual Computers, Software, and Applications Conference (COMPSAC)* (pp. 1391-1393). IEEE.

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (Sixth Edition)*. USA: Pearson Education Limited.

Taş, İ., & Güneş, Z. (2019). 8-12 yaş arası çocuklarda bilgisayar oyun bağımlılığı, aleksitimi, sosyal anksiyete, yaş ve cinsiyetin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, *22*(1), 83-92.

Ünal, F. (2024). *Geç ergenlik döneminde kişilik özellikleri ve oyun bağımlılığı arasındaki ilişkide baş etme yöntemleri ve algılanan sosyal desteğin düzenleyici rolünün incelenmesi*. Klinik Psikoloji, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Işık Üniversitesi.

Wang, C. W., Ho, R. T., Chan, C. L., & Tse, S. (2015). Exploring personality characteristics of Chinese adolescents with internet-related addictive behaviors: Trait differences for gaming addiction and social networking addiction. *Addictive behaviors*, *42*, 32-35.

World Health Organization. (2019). International Classification of Diseases (ICD-11): Gaming Disorder. https://www.who.int/features/qa/gaming-disorder/en/ adresinden 13.08.2024 tarihinde erişilmiştir.

Wyatt, S. B., Winters, K. P., & Dubbert, P. M. (2006). Overweight and obesity: prevalence, consequences, and causes of a growing public health problem. *The American journal of the medical sciences*, *331*(4), 166-174.

Vollmer, C., Randler, C., Horzum, M. B., & Ayas, T. (2014). Computer game addiction in adolescents and its relationship to chronotype and personality. *Sage Open*, *4*(1), 2158244013518054.

Yılmaz, B. E., & Gezgin, D. M. (2023). Overuse of technology and obesity: could technology addiction be one of the causes of obesity? International Aegean Conferences on Social Sciences & Humanities-VII, April 26-27, İzmir-Türkiye.

Yiğit, E., & Günüç, S. (2020). Çocukların Dijital Oyun Bağımlılığına Göre Aile Profillerinin Belirlenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 144-174.

INVESTIGATION OF THE PREVALENCE OF CYBERCHONDRIA AMONG TEACHERS REGARDING VARIOUS VARIABLES[477]

Seda AVCI

Çerkezköy Chamber of Commerce and Industry Anatolian High School,
ozturkseda23@gmail.com, 0009-0003-6451-9397, Tekirdağ-Türkiye

Deniz Mertkan GEZGİN

Trakya University, Faculty of Education,

mertkan@trakya.edu.tr, 0000-0003-4688-043X, Edirne-Türkiye

Abstract

Cyberchondria is a term that describes a condition in which health concerns and worries are increased by excessive information seeking on the internet. Cyberchondria is seen as a side effect of modern technology and the easy accessibility of information. This new problem, which is thought to affect every individual, may also affect teachers, who are the heroes of education, and in this respect, the prevalence of cyberchondria among teachers should be investigated. The aim of the study is to examine the cyberchondria levels of teachers from different branches according to various variables. The participants consisted of 345 teachers. A general survey method was used in the study. During the analysis, descriptive statistics, an independent sample t-test, and a one-way analysis of variance (ANOVA) were used. Analyses were carried out with the SPSS 23.0 statistical program. As a result of the findings, it was seen that the cyberchondria levels of the teachers were close to medium. In addition, there was no significant difference in terms of cyberchondria in terms of gender, marital status, educational status, having children status, having chronic disease, preferred device for internet use, and purpose of internet use variables. As a result of the findings obtained in the study, the subject of cyberchondria was discussed, and some examples were discussed.

Keywords: Cyberchondria, Anxiety, Teachers, Quantitative research

Introduction

The rapid spread of technology and the internet today has facilitated access to all kinds of information. This rapid development of information and communication technologies has facilitated access to all kinds of information and increased the research of individuals about health problems on the internet (Durak-Batıgün et al., 2018). Because individuals have had the opportunity to easily provide all kinds of information about their diseases and disorders from various health sites on the internet. Individuals become aware of the options related to their own health and the options they have are increasing (Mcdaid & Park, 2010). In addition, with the internet, individuals living in different geographies and having common health problems come together and support each other by sharing their health problems and the problems they experience with each other (Çınarlı, 2008). The reason for this can be attributed to the fact that health information is difficult to understand because it requires advanced language knowledge when there is no internet, but over time, this medical language has been reduced to a level that the society can understand with the internet, reducing the necessity of information obtained

[477] This paper is derived from Seda Avcı's Master's thesis entitled "An Investigation of the relationship between teachers' Digital Ready Marketing and Cyberchondria Levels", conducted under the supervision of Deniz Mertkan Gezgin, the second author, at Trakya University, Institute of Science and Technology, department of CEIT.

from the expert (Günler, 2015). As a result, the internet has many benefits in terms of healthy living and related information. Although the Internet provides benefits and convenience to individuals in this regard, it has some negative aspects in terms of health. For example, it is observed that anxiety and worry increase in some individuals as they conduct health-related research.

Nowadays, individuals exhibit the behaviour of searching for all kinds of health information to be learned from the internet when they get sick or when they suspect abnormal issues in their own bodies and when health personnel cannot be reached immediately (Demirhan & Eke, 2021). It is because of such behaviours that the concept of "cyberchondria" has emerged. Cyberchondria has been defined as people's excessive behaviour of repeatedly searching for health-related topics on the internet and, as a result, creating anxiety and worry (Starcevic & Berle, 2013). According to another definition, it is defined as excessive online health information-seeking behaviour upon reviewing one's own health status (McElroy & Shevlin, 2014). Recupero (2010) defined the concept of cyberchondria as the increased anxiety of individuals who use the Internet to search for health information in the face of the results they reach. Individuals suffering from cyberchondria may experience high stress due to the information about health problems and concepts related to their bodies that they can obtain because of excessive health research on the internet (Menon et al., 2020). It also shows that individuals have economic losses since they use health services more due to the anxiety that occurs in individuals (Crane, 2014; Uzun et al., 2017; Uzun & Zencir, 2018). The fact that people suffering from cyberchondria try to apply the wrong treatment methods as a result of the research they have done on the internet about their own diseases can also lead to some negative consequences. Cyberchondria can cause problems that may affect the social environment as well as medical and economic problems. The fact that the person repeatedly tells his/her health problems to his/her family members and close friends, and they must listen to them may lead to negative consequences, such as the close circle getting tired and tired. According to Yavuz (2017), people who suffer from cyberchondria may spend too much time on the internet about their diseases, spend too much time on the internet, cannot allocate enough time for their social relationships, and cause damage to their relationships. Since these people are usually away from their work environment due to issues related to their illnesses, they may also experience financial difficulties, which may cause problems in family relationships (Işıkdere, 2016). Similarly, the fact that individuals are busy with health problems during the day affects their focus on their work and causes them to leave incomplete work. This negatively affects work life (Tarhan et al., 2021). In this respect, studies on cyberchondria should be researched. In this study, it was aimed at investigating the prevalence of cyberchondria among teachers. The reason why teachers were selected as participants is that they are the most important stakeholders in education, and in negative situations that they may experience due to cyberchondria, the effect may be not only on themselves but also on their students in terms of education and training. In this context, answers to the following questions were sought:

1. What is the cyberchondria level of teachers?

2. Do the cyberchondria levels of teachers vary according to gender, marital status, educational status, having children status, having chronic disease, preferred device for internet use, and purpose of internet use?

Method

In this study, in which teachers' cyberchondria levels were examined in terms of various variables, the general survey method was used. Survey studies are studies that aim to describe the characteristics of the views of large masses (Büyüköztürk et al., 2016).

Participants

The participants consisted of 345 teachers from different branches working in public and private schools affiliated to the Ministry of National Education currently operating in Türkiye. The participants were accessed through a convenience sampling method. Convenience sampling aims to eliminate the limitations that the researcher may experience in terms of time and to reach the most accessible people (Büyüköztürk et al., 2016). Labor, money and time problems play an important role in the selection of this method. An online questionnaire was used to collect data from teachers with the help of Google documents. 234 of the participants were female (%67.8) and 111 were male (%32.2). The average age was found to be approximately 29. Finally, teachers work in different branches, mostly in the Marmara region of Turkey (% 67). Demographic data for the teachers who participated in the study are presented in Table 1.

Table 1. *Data pertaining to participants*

Variables	Categories	N	%
Gender			
	Female	234	67.8
	Male	111	32.2
Marital Status			
	Married	219	63.5
	Single	126	36.5
Educational status			
	Bachelor's degree	229	66.4
	Master's degree	116	33.6
Having children status			
	Yes	198	57.4
	No	147	42.6
Having a chronic disease			
	Yes	44	12.8
	No	301	87.2
Preferred device for internet use			
	Laptop/PC	53	15.4
	Smartphone	292	84.6
Purpose of internet use			
	Social network sites	121	35.1
	Education and Information	105	30.4
	Communication	64	18.6
	Other (Gaming, Surf, News, Banking, Shopping)	55	15.9

Data Collection Tools

The data were collected through the Personal Information Form prepared by the researchers and the Cyberchondria Severity Scale-Short Form developed by Söyler et al. (2021).

Personal Information Form. The questions in the form are aimed at determining the gender, age, marital status, having children status, income level, education level, branch, having a chronic illness status, the device with which they usually use the Internet, and the purpose for which they use the Internet.

Cyberchondria Severity Scale Short Form. The scale was originally developed by McElroy et al. (2019) to measure the concerns and behaviours of individuals regarding the search for health information over the internet. The Turkish validity and reliability study was conducted by Söyler et al (2021). The scale A 5-point Likert-type was determined as Always (5) ..., Never (1). It was determined that there were no items to be reverse scored in the scale. In the scale consisting of 12 items, items 1, 3, and 6 measure the *excessiveness* sub-dimension, items 4, 8, and 9 measure the *distress* sub-dimension, items

5, 11, and 12 measure the *reassurance* sub-dimension, and items 2, 7, and 10 measure the *compulsion* dimension. In the study, the Cronbach alpha coefficient for the whole scale was.86,.77 for the *excessiveness* sub-dimension,.78 for the *distress* sub-dimension,.74 for the *reassurance* sub-dimension, and.78 for the *compulsion* sub-dimension.

Data Collection Process and Analysis

The data collection process lasted for two months during August–September through an online questionnaire. Permission was obtained from the Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences Ethics Committee Commission for the study conducted on a voluntary basis (2023.03.04–03/04). To collect the data in the quantitative part of the study, firstly, the questions in the Personal Information Form and the items in the cyberchondria scale were digitized through the Google Forms application. After this process, the link created by the application was first shared with the teachers working in public and private schools affiliated with the Ministry of National Education via the WhatsApp application, and then it was tried to reach the teachers by sharing on social media platforms such as Facebook, X, and Instagram. In addition, the link shared with teacher groups was filled in by the teachers in the groups and shared with other teachers outside the group. Teachers were informed about the questionnaire before data collection. The participants took approximately 15 minutes to answer the data collection tools. In the study, 373 teachers who volunteered and wanted to give their own answers were reached. However, as a result of the relevant analyses, the data of 28 participants with extreme values in terms of the scale and its sub-factors were excluded from the analysis. Thus, the number of participants was 345. To determine whether the data were normally distributed, the Kolmogorov-Smirnov test, one of the normality tests, was run first in the data analysis process. After the test, extreme values were eliminated, however it was observed that the information was not normally distributed. Thereupon, kurtosis and skewness values were analysed considering the number of data points (skewness = 0.427; kurtosis = -0.512). When the skewness and kurtosis values were analysed, it was seen that the values were in the range of -1.96 and +1.96, and it was accepted that the data were normally distributed (Tabachnick & Fidell, 2013). Therefore, parametric tests were used in the study. Thus, an independent sample t-test and a one-way analysis of variance (ANOVA) were performed in this study.

Findings

As a result of the descriptive statistics carried out to obtain the cyberchondria levels of the teachers, it was determined that the average score obtained from the cyberchondria scale was M=2.93. When the sub-factors are analysed, it is seen that the "Excessiveness" sub-factor has a higher score than the other factors in terms of teachers' cyberchondria (M=3.89). Descriptive statistics of the scale and its sub-dimensions are shown in Table 2.

Table 2. *Descriptive statistics of the scale and sub-dimensions*

Scale and Sub-dimensions	N	Min.	Max.	M	Std. Dev.	Skewness	Kurtosis	Cronbach Alfa
Cyberchondria	345	1.17	5,00	2.93	.734	-.066	-.440	.86
1. Excessiveness	345	1.67	5.00	3.89	.863	-.580	-.417	.77
2. Distress	345	1.00	5.00	3.01	1.011	-.135	-.562	.78
3. Reassurance	345	1.00	5.00	2.83	1.021	-.066	-.681	.74
4. Compulsion	345	1.00	5.00	2.01	.940	.804	-.143	,78

In the study, it was also examined whether the cyberchondria level of teachers differed in terms of gender. In this context, an independent sample t-test analysis was conducted. As a result of the findings, no difference was found in terms of gender (p>.05). The findings are presented in Table 3.

Table 3. *Independent samples t-test results according to gender*

Categories	N	M	Std. Dev.	t	df	p
Female	234	2.97	.743	1.195	343	.23
Male	111	2.87	.711			

The cyberchondria levels of teachers were also analysed in terms of marital status variable. An independent sample t-test was conducted to determine whether teachers' cyberchondria levels differed according to marital status. As a result of the findings, no difference was found according to marital status (p>.05). The findings obtained are presented in Table 4.

Table 4. *Independent samples t-test results according to marital status*

Categories	N	M	Std. Dev.	t	df	p
Married	219	2.92	.752	-.758	343	.45
Single	126	2.98	.702			

An independent samples t-test was conducted to determine whether the levels of the teachers changed according to their educational status. According to the findings, there was no difference between the cyberchondria groups according to educational status (p>.05). The findings obtained are presented in Table 5.

Table 5. *Independent samples t-test results according to educational level*

Categories	N	M	Std. Dev.	t	df	p
Bachelor's degree	219	2.96	.737	.796	343	.42
Master's degree	126	2.89	.728			

An independent samples t-test was conducted to examine whether teachers' levels of cyberchondria differed based on parental status (having children or not). The findings indicated that there was no significant difference in cyberchondria levels between teachers with and without children (p > .05). The detailed results of the analysis are presented in Table 6

Table 6. *Independent samples t-test results according to having children*

Categories	N	M	Std. Dev.	t	df	p
Yes	198	2.89	.742	-1.289	343	.20
No	147	3.00	.721			

To ascertain whether the teachers' levels of cyberchondria varied based on their chronic disease status, an independent samples t-test was performed. As a result of the findings, no significant difference was found (p > 0.05). The results of the analysis are shown in Table 7.

Table 7. *Independent samples t-test results according to having chronic disease*

Categories	N	M	Std. Dev.	t	df	p
Yes	44	3.07	.802	1.309	343	.19
No	301	2.91	.722			

An independent sample t-test was conducted to determine whether teachers' cyberchondria levels differed according to the technological device preferred for internet use. The results showed that there was no significant difference (p >.05). The results of the analysis are shown in Table 8.

Table 8. *Independent samples t-test results according to preferred device for internet use*

Categories	N	M	Std. Dev.	t	df	p
Computer (PC/Laptop)	53	2,82	.865	-1.204	343	.23
Smartphone	292	2.95	.707			

A one-way analysis of variance (ANOVA) was conducted to determine whether teachers' cyberchondria levels differed according to the purpose of internet use. As a result of the findings, it was seen that there was no difference between the groups separated according to the purposes (p >.05). The results of the analysis are shown in Table 9.

Table 9. *ANOVA results according to purposes of the internet use*

Categories	N	M	Std. Dev.	F	p
Social Network Sites	121	2.95	.688		
Education and Information	105	2.96	.821	.182	.69
Communication	64	2.88	.637		
Other (Gaming, Surf, News, Banking, Shopping)	55	2.91	.773		

Discussion and Conclusion

In this study, it was aimed at examining the cyberchondria levels of teachers according to various variables. In this context, teachers' cyberchondria level was determined as the first finding. According to the findings, the mean score of teachers' cyberchondria level was found to be M = 2.89. In terms of cyberchondria sub-dimensions, it was seen that the "excessiveness" sub-factor had a higher score than the other factors (M = 3.89). Consequently, the impact of excessiveness—that is, approaching doctors armed with knowledge gleaned from searching multiple websites and seeking advice—on the rise in the teachers' cyberchondria level is greater than that of the other sub-dimensions. When the related literature was analysed, there was no study conducted with teachers who constitute the target group of this study. Therefore, studies conducted with other participant groups are analysed in this section. In a study conducted with the participation of academicians, it was reported that the health anxiety levels of academicians were low. This result was attributed to the fact that the majority of academics did not have a chronic illness in the same study (Özyıldız & Alkan, 2022). Similarly, in a study conducted with the participation of nurses who interpreted the level of cyberchondria as below average, this situation was attributed to the fact that nurses have a better command of health knowledge than other individuals (Polat, 2020). Contrary to the findings of the study, there are also studies in which the level of cyberchondria is at a moderate level (Fergus, 2014; Kalmaz & Temel, 2024; Norr et al., 2015; Uzun, 2016; Uzun & Zencir, 2021) and at a high level compared to other groups (Elciyar & Taşçı, 2017; Selvi et al., 2018). As can be seen, there are studies reporting different results in literature. In our study, it can be attributed to the fact that teachers analyse health information more accurately due to their high levels of knowledge and health literacy due to their profession.

When the cyberchondria levels of teachers were analysed according to gender variables, it was determined that there was no significant difference between the groups. When the related literature was examined, it was seen that there were studies like the findings of this study (Altındiş et al., 2018; Elciyar & Taşçı, 2017; Deniz, 2020). Contrary to the findings of the study, there are studies reporting that women

have higher levels of cyberchondria (Barke et al., 2016; Ertaş et al., 2020; Patanapu et al., 2022; White & Horvitz, 2009). In a study conducted with academicians, it was found that the cyberchondria level of men was higher than that of women (Özyıldız & Alkan, 2022). When the literature is examined, it is seen that different results are obtained in different studies. As a result, it can be said that gender variables do not make a difference in terms of cyberchondria level in this study conducted with the participation of teachers. In the study, no difference was found in terms of cyberchondria level according to the marital status variable of the teachers. Similarly, it was observed in the literature that marital status did not make a difference in terms of cyberchondria (Altındiş et al., 2018; Deniz, 2020; Güleşen & Beydağ, 2020; Uzun, 2016; Özyıldız & Alkan, 2022). As a contrary finding, in different studies, the cyberchondria levels of single individuals were found to be significantly higher than those of married individuals (Doğanyiğit & Keçeligil, 2022; Mansur & Ciğerci, 2022). As a result, it is seen that the findings of the studies in the literature and the findings of this study mostly overlap. According to the results of the study, it can be said that the marital status of the individuals does not make a significant difference in terms of cyberchondria. The reason for this may be that people's concerns about their health are more related to genetic factors and past health experiences.

It was determined that the cyberchondria levels of teachers did not show a significant difference according to the educational status variable. In the studies conducted by Doğanyiğit and Keçeligil (2022) and Altındiş et al. (2018), which support the finding, no significant difference was found in terms of educational status. In a study, a different finding was that cyberchondria scores were found to be significantly lower in individuals with bachelor's and master's degrees (Deniz, 2020). In another study, it was stated that higher education level had a positive effect on cyberchondria (Başoğlu, 2018). The findings of the study show that the level of education does not make a difference in terms of teachers' cyberchondria levels. Another finding of the study was that the cyberchondria level of the teachers did not change according to having children. When the literature is examined, it is seen that parents, especially female parents, show continuous health information-seeking behaviours not for themselves but for their family (Gray et al., 2002). It was stated that this situation would negatively affect the level of cyberchondria (Uzun, 2016). At the beginning of the study, it was predicted that individuals who were parents would have a higher level of cyberchondria than individuals who were not parents. The reason for this was assumed to be that even if the person did not do any research for himself/herself, he/she could do more research on the internet about his/her health conditions by worrying about his/her children. However, according to the findings obtained, it can be said that the status of being a parent does not have a significant effect on the cyberchondria levels of teachers. In terms of having a chronic disease, when the cyberchondria levels of teachers were examined, it was seen that there was no significant difference between the teacher groups. When the literature was examined, studies showing similar results with the findings of the study were found (Kalmaz & Temel, 2024; Juan et al., 2016; Altındiş et al., 2018). However, when the literature was examined, studies that found that the total cyberchondria levels of individuals without chronic diseases were higher were also found (Altındiş et al., 2018; Tarhan et al., 2021; Tüter, 2019). In addition, in a study conducted on students among the studies in the relevant literature, it was stated that health problems were effective on cyberchondria (Batı et al., 2018). As can be seen, there are studies reporting different results. While the expected result in this study was that teachers with health problems had higher cyberchondria levels, the presence or absence of health problems did not make a difference in terms of cyberchondria in this study.

Finally, the cyberchondria level of teachers was analysed in terms of the technological device preferred for the internet and the purpose of using the internet. According to the findings, no significant difference was found in terms of cyberchondria in terms of both variables. When the related literature was examined, no study was found on cyberchondria, preferred technological devices, or the purpose of internet use. However, in a study in the literature, it was mentioned that the level of cyberchondria increased in individuals who constantly use technological devices and spend time on them (Deniz, 2020). In another study, it was observed that internet addiction had positive and significant effects on cyberchondria (Doğan et al., 2021). In the study, it was thought that people would be able to make health

searches from anywhere at any time, and their cyberchondria levels would increase due to the fact that smartphones are constantly carried with people, but the results showed that there was no relationship between cyberchondria, and the device preferred for the internet. In addition, it is seen that the purpose of internet use by the teachers does not make a difference in terms of cyberchondria.

In this study, it was found that teachers' cyberchondria levels were below average and did not show a significant difference in terms of various demographic and technology-related variables such as gender, marital status, having a chronic disease, being a parent, educational status, purpose of using the internet, and the device used to access the internet. This finding shows that the cyberchondria tendency may occur independently of the demographic characteristics of individuals. Teachers, one of the most important stakeholders in education, are at risk of encountering online content that may cause misinformation and anxiety while searching for health-related information. This situation may negatively affect teachers' professional performance and personal quality of life. Therefore, educational institutions should organize professional development programs aimed at increasing teachers' digital health literacy and developing strategies to help them cope with cyberchondria. From an academic point of view, it is recommended that the number of participants be increased, and repeated studies be conducted with teachers. In addition, the relationship between teachers' use of technology and cyberchondria should be examined in more depth. Finally, in terms of e-health literacy, experimental studies with experimental and control groups can be conducted to examine the effects of cyberchondria.

References

Altındiş, S., İnci, M. B., Aslan, F. G., & Altındiş, M. (2018). Üniversite Çalışanlarında Siberkondria Düzeyleri ve İlişkili Faktörlerin İncelenmesi. *Sakarya Tıp Dergisi*, 8(2), 359-370.

Barke, A., Bleichhardt, G., Rief, W., & Doering, B. K. (2016). The Cyberchondria Severity Scale (CSS): German validation and development of a short form. *International journal of behavioral medicine*, *23*, 595-605.

Batı, A. H., Mandıracıoğlu, A., Gökmen, F., ve Çam, O. (2018). *Sağlık Bilimleri Öğrencilerinde Sağlık Anksiyetesi ve Siberkondri*. X. Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi (UTEK) (s. 4). İzmir: Ege Üniversitesi.

Başoğlu, M. A. (2018). *Edirne İl Merkezinde 15-49 Yaş Grubu Kadınlarda Siberkondrinin Sürekli Kaygı ve Psikolojik İyi Oluş İle İlişkisinin İncelenmesi*. Uzmanlık Tezi. Edirne, Trakya Üniversitesi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Scientific research methods.* Ankara: Pegem Akademi.

Çınarlı, İ. (2008). *Sağlık İletişimi ve Medya*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Demirhan H. & Eke E. (2021). Sağlık Bilgisi Arama Davranışı Açısından Dijitalleşmenin Etkileri: Siberkondri Hastalığı Üzerine Bir İnceleme. *International Journal of Health Sociology*, 1(1):1-18.

Deniz, S. (2020). Bireylerin e-sağlık okuryazarlığı ve siberkondri düzeylerinin incelenmesi. *İnsan ve İnsan*, *7*(24), 84-96.

Doğan, S., Acar, F., & Doğan, T. G. B. (2021). İnternet bağımlılığı ve sağlık anksiyetesinin siberkondria davranışları üzerine etkisi. *Erciyes Akademi*, *35*(1), 281-298.

Doğanyiğit, P. B., & Keçeligil, H. T. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde bireylerin sağlık kaygılarının siberkondri üzerindeki etkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *9*(3), 355-362.

Durak Batıgün, A., Gör, N., Kömürcü, B., & Şenkal Ertürk, İ. (2018). Cyberchondria Scale (CS): Development, validity and reliability study. *Düşünen Adam the Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 31(2), 148-162.

Elciyar, K. & Taşçı, D. (2017). Siberkondri Ciddiyet Ölçeği'nin Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi öğrencilerine uygulanması. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4, 57–70.

Ertaş, H., Kıraç, R., ve Ünal, S. N. (2020). Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin siberkondri düzeyleri ve ilişkili faktörlerin incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(23), 1746-1764

Fergus, T. A. (2015). Anxiety sensitivity and intolerance of uncertainty as potential risk factors for cyberchondria: A replication and extension examining dimensions of each construct. *Journal of affective disorders*, *184*, 305-309.

Gray, N. J., Klein, J. D., Cantrill, J. A., & Noyce, P. R. (2002). Adolescents' perceptions of the internet as a health information source. *International Journal Of Pharmacy Practice*, *10*(S1), R53-R53.

Güleşen, A., & Beydağ, K. D. (2020). Cryberchondria level in women with heart disease and affecting factors. *Archives of health science and research (Online)*, *7*(1), 1-7.

Günler, O. E. (2015). Bilgi toplumunda internetin önemi ve sağlık üzerindeki etkileri, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 33.

Işıkdere, A. (2016). Sosyal medya hastalıkları. https://bilim-dili.com/doga-cevre/tip/sosyal-medya-hastaliklari/ adresinden 11.08.2024 tarihinde erişilmiştir.

Juan, C., Xiaorong, H., & Wenlong, Z. (2016). Influencing Factors of Consumer Health Information Seeking Behavior Via Social Media. *Cross-Cultural Communication*, *12*(6), 1-8.

Kalmaz, A., & Temel, M. (2024). Kronik Hastalığı Olan ve Olmayan Bireylerde Akılcı İlaç Kullanımı, Sağlık Anksiyetesi ve Siberkondri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 42-54.

Mansur, F., & Ciğerci, K. (2022). Siberkondri ve e-sağlık okuryazarlığı arasındaki ilişki. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *11*(1), 11-21.

McDaid, D., & Park, A. L. (2010). Bupa health pulse 2010. Online health: untangling the web 2010. https://www.bupa.com/healthpulse adresinden 11.08.2024 tarihinde erişilmiştir.

McElroy, E., Kearney, M., Touhey, J., Evans, J., Cooke, Y., & Shevlin, M. (2019). The CSS-12: Development and validation of a short-form version of the cyberchondria severity scale. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, *22*(5), 330-335.

McElroy E, & Shevlin M. (2014). The development and initial validation of the cyberchondria severity scale (CSS). *Journal of anxiety disorders*, 28(2), 259-65.

Menon, V., Kar, S. K., Tripathi, A., & Nebhinani, N. (2020). Cyberchondria: conceptual relation with health anxiety, assessment, management and prevention. *Asian Journal of Psychiatry*, 53.

Norr, A. M., Allan, N. P., Boffa, J. W., Raines, A. M., & Schmidt, N. B. (2015). Validation of the Cyberchondria Severity Scale (CSS): replication and extension with bifactor modeling. *Journal of anxiety disorders*, *31*, 58-64.

Özyıldız, K. H., & Alkan, A. (2022). Akademisyenlerin sağlık anksiyeteleri ile siberkondri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *13*(33), 309-324.

Patanapu, S. K., Sreeja, C. S., Veeraboina, N., Reddy, K. V., Voruganti, S., & Anusha, P. (2022). Prevalence and effect of cyberchondria on academic performance among undergraduate dental students: An institutional based study. *Industrial Psychiatry Journal*, *31*(2), 228-234.

Polat, G. (2020). Hemşirelerde sağlık anksiyetesi ve siberkondria ilişkisi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi.

Selvi, Y., Turan, S. G., Sayin, A. A., Boysan, M., & Kandeger, A. (2018). The Cyberchondria Severity Scale (CSS): Validity and reliability study of the Turkish version. *Sleep and Hypnosis (Online)*, *20*(4), 241-246.

Söyler, S., Biçer, İ., & Çavmak, D. (2021). *Siberkondri Ciddiyeti Ölçeği Kısa Formu (CSS-12) Türkçe Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması.* İçinde Eds. Seda Uyar, Ramazan Kıraç, Davranışsal Boyutları İle Sağlık. Nobel Bilimsel.

Starcevic, V. & Berle, D. (2013). Cyberchondria: Towards a better understanding of excessive health-related Internet use. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 13(2), 205–213.

Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2019). Using Multivariate Statistics. Seventh Edition.

Tarhan, N., Tutgun-Ünal, A., & Ekinci, Y. (2021). Yeni kuşak hastalığı siberkondri: Yeni medya çağında kuşakların siberkondri düzeyleri ile sağlık okuryazarlığı ilişkisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 4253-97.

Tüter, M. (2019). *Aile Hekimliği Polikliniğine Başvuran Hastalarda Siberkondri Düzeyinin ve İlişkili Faktörlerin Değerlendirilmesi.* (Yayımlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Okmeydanı Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi Aile Hekimliği Kliniği, İstanbul.

Uzun, S. (2016). *Pamukkale Üniversitesi Çalışanlarında Siberkondri Düzeyi ve Etkileyen Etmenler*. Uzmanlık Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Uzun, S. U., & Zencir, M. (2021). Reliability and validity study of the Turkish version of cyberchondria severity scale. *Current Psychology*, *40*(1), 65-71.

White, R. W., & Horvitz, E. (2009). Cyberchondria: studies of the escalation of medical concerns in web search. *ACM Transactions on Information Systems (TOIS)*, *27*(4), 1-37.

Yavuz, M. (2017). Siberhondrik nedir? Nasıl bir hastalıktır? http://haberturk.com/saglik/haber/1022931-siberhondrik-nedir-na-sil-bir-hastaliktir adresinden 11.08.2024 tarihinde alınmıştır.

İKLİM KRİZİ ÇERÇEVESİNDE ATIK VE MİKROPLASTİK SORUNUNUN GÜNCEL SANATA YANSIMALARI

Nisa Nur KURT

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

nisanurkurtstudio@gmail.com - 0009-0008-6229-8363

ÖZET

İklim krizinin en büyük sorunlarından biri olan plastik atıklar, deniz ekosistemlerinde giderek artış göstermektedir. Hayatımızın bir parçası haline dönüşen plastiklerin, çok az bir kısmı geri dönüşüme uğradığı için, kalan büyük bir kısmı atık olarak okyanuslara atılmakta ve deniz habitatına zarar vermektedir. Günümüz dünyasında plastik atıklar okyanusların neredeyse her köşesinde gözlemlenmiştir. Okyanuslara atılan plastikler zamanla mikroplastiklere ve daha sonrasında nanoplastiklere dönüşmektedir. Atık sorunu ve iklim krizi ile ilgili toplumu bilinçlendirmek için çeşitli araştırmalar yapılmış ve projeler tasarlanmıştır. Bu çalışmada güncel sanat pratiklerinde, plastik atıklar üzerinde yoğunlaşarak, disiplinlerarası çalışan dokuz sanatçının eserleri incelenmiştir. Atık sorununun kontrolden çıkması ile birlikte ulaşılan güncel veriler paylaşılmış ve canlıların sağlığı konusundaki olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Sanat aracılığıyla toplumun daha fazla bilinçlenmesini sağlamak ve içinde bulunduğumuz durumu insanlara hatırlatmak için yapılan eserlerin detaylarına odaklanılmıştır. Sonuç olarak; topluma çevre bilinci kazandırmak adına yapılan sergiler, bienaller ve kamusal alanda tasarlanan projelerle birlikte, insan ve doğa arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve doğayı korumaya yönelik adımların atılması için bir tepki ortaya konulmuştur. Toplumu bilgilendirmek ve çevre bilinci oluşturmak adına yapılan sanat eserleri ile topluma faydalı bir katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : İklim Krizi, Mikroplastik, Atık, Ekoloji, Sanat

REFLECTIONS OF THE PROBLEM OF WASTE AND MICROPLASTICS IN CONTEMPORARY ART WITHIN THE FRAMEWORK OF THE CLIMATE CRISIS

ABSTRACT

Plastic waste, one of the biggest problems of the climate crisis, is increasing in marine ecosystems. Since very little of the plastics that have become a part of our lives are recycled, most of the remaining plastics are thrown into the oceans as waste and damage marine habitats. In today's world, plastic waste has been observed in almost every corner of the oceans. The plastics that are thrown into the oceans turn into microplastics and then into nanoplastics over time. Various researches have been conducted and projects have been designed to raise public

awareness about the waste problem and the climate crisis. In this study, the works of nine interdisciplinary artists who focus on plastic waste in their contemporary art practices are analyzed. The current data obtained as the waste problem got out of control were shared and the negative effects on the health of living things were emphasized. The focus is on the details of the works created to raise awareness of the society through art and to remind people of the situation we are in. As a result, with the exhibitions, biennials and projects designed in the public sphere to raise environmental awareness in society, the relationship between human and nature has been focused on and a reaction has been put forward to take steps to protect nature. A useful contribution to society has been made with artworks made to inform the society and create environmental awareness.

Keywords: Climate Crisis, Microplastics, Waste, Ecology, Art

1. İKLİM KRİZİ VE PLASTİK ÇAĞI

İçerisinde bulunduğumuz iklim krizi insan faaliyetleri sonucunda kontrolden çıkmış ve etkisini her geçen gün çeşitli iklim olaylarıyla göstermektedir. Endüstri Devrimi'nin ardından artan modernleşme ile birlikte fosil yakıtların kullanımı (kömür, petrol, doğalgaz) büyük oranlarda artmıştır. Bu yakıtların yakılması ile birlikte her gün atmosfere salınan karbon emisyonu artmaktadır. Karbon emisyonunun artması ise sera gazı etkisini oluşturmaktadır. Dünya tarihinde oldukça büyük kitlesel yok oluşlar yaşanmıştır. Ancak bunların hiçbiri insan kaynaklı değildir. Fakat sanayi devriminden bugüne iklim krizinin bu kadar kötü bir hale gelmesinin sorumlusu insan aktiviteleri gibi görünmektedir. Atmosfere salınan karbon ve sera gazı ile birlikte Dünya üzerindeki sıcaklık armakta ve tüm canlıları etkileyecek bir ısınmaya sebep olmaktadır. Bununla birlikte sanayileşmenin getirdiği ihtiyaç fazlası ürünlerle çevre her geçen gün daha da kirlenmektedir. Artan sıcaklıklar ve atık sorunu ile birlikte en büyük tehlike noktalarından biri ise okyanuslardır. Günümüzde çok yaygın bir şekilde kullanılan plastik, denizlere ve okyanuslara karışmış, canlı sağlığının en büyük tehdidi haline gelmiştir.

Plastikler hayatımıza girdiği günden bugüne, her evin olmazsa olmazına dönüşmüş bir ürün haline gelmiştir. Yapay olarak üretilmiş bir çeşit polimer türü olarak bilinen plastikler ilk olarak bin dokuz yüz beş yılında kimyager Leo Baekeland tarafından üretilmiştir. Ucuz, esnek ve kullanışlı bulunduğu gerekçesiyle yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Dönemine göre oldukça etkili bir buluş olan plastik, kimya şirketleri tarafından oldukça ilgi görmüş ve zaman içerisinde geliştirilerek, farklı türde plastiklerin yaratılmasına neden olmuştur (Tubitak.gov).

İçerisinde bulunduğumuz plastik çağının tarihine baktığımızda, oldukça kullanışlı ve zararsız görünen bu buluş, dünyamızın felakete doğru sürüklenmesine neden olmaktadır. Modern hayatın getirdiği lüks yaşam standartları içerisinde, plastik oldukça kolay ulaşılabilen ve gözden çıkarması en kolay ürünlerden biridir. Özellikle yakın zamanda yaşadığımız pandemi sonrasında hijyenik olarak tasarlanan binlerce tek kullanımlık plastik ürün "kullan at" sloganı ile daha da yaygınlaşmış durumdadır. Greenpeace'in açıkladığı ölçümlere göre; 1950 yılından itibaren üretilen plastik miktarı 47 milyon mavi balinanın ağırlığı ile eşdeğer. Ayrıca başka bir

araştırmaya göre, okyanuslara atılan plastik oranları yıllık olarak 12.7 milyon civarında hesaplanmıştır (greenpeace.gov). Edinilen bu veriler doğrultusunda söyleyebiliriz ki oldukça kullanışlı ve uygun bulunduğu gerekçesiyle yayılmaya başlayan bu buluş, kontrolsüz üretim ile birlikte geri dönülmesi oldukça zor bir hal almaya başlamaktadır.

Başka bir araştırmada elde edilen verilere göre plastik atıkların sadece %9'u geri dönüştürülmektedir. Yakılan plastiklerin sayısı ise %12 oranındadır. Geri kalan %75'lik oran ise çöp sahalarında birikmekte, çevreye atılmakta ya da denizlere atılarak okyanuslardaki kirliliğin artmasına sebep olmaktadır. Okyanuslardaki plastik atığının toplamının beş trilyon olduğu düşünülmekte, bu tahmin edilen oranların oldukça üstünde bir sayı gibi görünmektedir (greenpeace.gov).

2. BİR TEHDİT OLARAK MİKROPLASTİK

Denizlerde ve okyanuslarda bulunan plastik parçalar zamanla çözülerek "mikroplastik" denilen minik parçaları oluşturmaktadır. Bir kirletici olarak mikroplastikler oldukça büyük bir tehlike taşımaktadır. Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü üzere, mikroplastiklerle donatılmış ve yaşam alanı sağlıksız bir çok deniz canlısının tehlikede olduğu görülmektedir. Örnek için toplanan bir miktar suyun içerisinde karşılaşılan bu görüntü, mikroplastiklerin hayvanların günlük yaşamlarında ne kadar iç içe olduklarını bizlere göstermektedir. Plastiklerin okyanuslarda uzun süreler boyunca kalması, denizin altındaki balık kokusunun içlerine sinmelerine neden olmaktadır. İklim krizi sebebiyle okyanuslardaki sıcaklıkların oldukça yüksek seviyelere ulaşması balıkların göç yollarını değiştirmiştir. Bundan kaynaklı yaşanan bazı beslenme sorunlarıyla birlikte bir balık gibi kokan mikroplastikler balıkçıl kuşlar tarafından tüketilirken, balina gibi karanlıkta avlanan türler ise yankı sesini yiyecek zannederek plastik tüketmektedir (nationalgeographic.org, 2024).

Görsel 1: David Liitschwager tarafından çekilmiş bir fotoğraf, Hawaii (Kaynak:https://www.nationalgeographic.com/magazine/article/microplastics-impact-on-fish-shown-in-pictures).

İki bin on sekiz yılında yapılan çalışmalara göre; deniz ve tatlı su kaynaklarında bulunan canlıların tamamında yüz on dörtten fazla türde mikroplastik gözlenmiştir. Yengeçler ve kabuklu diğer canlılar da dahil olmak üzere, farklı türdeki omurgasız hayvanların sindirim sistemine yapışmış halde bulunmuştur. Balıklarla birlikte balıkçıl kuş türleri de aynı boyutlarda tehlikeyi paylaşmaktadır. Diğer deniz canlıları tarafından yiyecek olarak tüketilen mikroplastikler, yaşam döngülerini bozarak ölmelerine yol açabilir (britannica.com, 2024) Mikroplastik, sadece okyanus yaşamını tehdit eden bir gerçeklik değil, aynı zamanda tüm dünyaya yayılmış en büyük tehlikelerden biridir. İçtiğimiz sudan, yediğimiz yiyeceklere kadar, günlük hayatımızda fark etmeden bir çok mikroplastiği tükettiğimiz tespit edilmiştir. Mikroplastiklerin biyolojik olarak parçalanması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, bir kez ortama girdiklerinde farklı alanlara yayılmaya devam ettikleri gözlenmiştir. Sekiz farklı ülkeden katılan sekiz kişi üzerinde yapılmış bir çalışmada; insan dışkıları incelenmiş ve hepsinde mikroplastik gözlenmiştir. Ayrıca insan dokularında ve organlarında da mikroplastikler tespit edilmiştir (bbc.com, 2024).

İki bin yirmi iki yılında insan kanında ilk kez mikroplastik tespit edilmiştir. Hollanda'da yapılan bir araştırmaya göre; yirmi iki sağlıklı yetişkinden kan örnekleri alınmış ve on yedi kişinin kanında mikroplastik olduğu saptanmıştır. Daha önce yapılmış araştırmalarda ise mikroplastikler; bağırsak ve beyin gibi organlarda, doğmamış bebeklerin plasentasında ve dışkılarda saptanmıştır (mikroplastik.org, 2022). Başka bir makalede ise iki bin on altı yılından iki bin yirmi dört yılına kadarki süreçte beyinde bulunan mikroplastik oranlarının yüzde elli oranda daha fazla artmış olduğu tespit edilmiştir (theguardian.org, 2024).

Mikroplastiklerin canlı yaşamına ilişkin zararları hakkında yapılan araştırmalar ve yayınlar özellikle iki bin on dört yılından sonra hız kazanmıştır. Bin dokuz yüz yetmişli yıllarda, okyanuslardaki plastik çöplerle ilgili veriler raporlandığında, bilim insanlarının çok azının dikkatini çekmiştir. Zaman geçtikçe plastiğin verebileceği zararlar hakkında daha çok bilimsel çalışma yapılmaya başlanmış ve konu daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Günümüzde deniz habitatının zarar görmesinin en büyük nedenlerinden biri, tatlı su sistemlerinin tek yöne doğru akması ve plastik çöplerin bu akıntılarla okyanuslara kadar ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Yıllar içerisinde bilim insanlarının yaptığı araştırmalar doğrultusunda hazırlanan raporlar ve haber kaynakları ile birlikte iklim krizinin etkileri ve mikroplastik sorunu oldukça hızlı bir şekilde toplum tarafından duyulmaya başlamıştır (Arı, Öğüt, 2021: s,866). Sanatçılar ve aktivistler ile birlikte artan çevre bilinci gelişmeye devam ederken, yapılan projeler ve sergiler de değişiklik göstermiştir. Farklı disiplinlerde eserler üreten sanatçılar kendi tarzlarında plastik kirliliğine tepki çekmeyi amaçlamaktadırlar. Çevre bilincini geliştirmek için yapılan bienaller, sergiler, murallar, fotoğraflar ve kamusal alanlardaki enstalasyonlarla birlikte, sanatçılar tarafından farklı tarzlarda tepkiler ortaya konulmuştur.

3. PLASTİK ATIKLARIN SANATA DÖNÜŞÜMÜ

Her yıl devasa boyutlarda atık plastik yığınları okyanuslarda birikerek, dünya üzerindeki farklı sahillere durmaktadır. İki binli yıllarla birlikte aktivistler ve sanatçılar; çeşitli eylemler ve projeler ile insanlara ulaşmış ve okyanusun altında görünmeyen canlı habitatının ne kadar kötü bir halde olduğu toplum tarafından izlenmiştir. Plastik kirliliğinin, sanat eserlerine konu olmasıyla birlikte toplumda atık sorununa dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada incelenecek olan eserlerin amacı, okyanus atıklarından ya da plastik atıklardan oluşan projelerle birlikte insanları düşünmeye teşvik etmek ve sorunun çözümünün gerçekleşmesine yönelik adımların atılmasını sağlamaktır.Sanatçılar, fotoğraf, enstalasyon, heykel ve devasa murallar ile atık sorununa karşı tepkilerini kendi tarzlarında aktarmışlardır.

3.1. Jana Cruder & Matthew LaPenta

Los Angeles'da yaşayan Jana Cruder ve Matthew LaPenta tarafından 2018 yılında hayata geçirilen “Doğal Esneklik” isimli enstalasyon ile tek kullanımlık plastikler üzerine düşünmeye davet etmişlerdir. Eser, tek kullanımlık kahve bardağı ve su şişesinden (toplum tarafından en çok tüketilen ve atık hale dönüşen iki ürün) oluşmaktadır. Enstalasyon, Pershing Meydanı, Griffith Park ve Venice Beach gibi farklı alanlarda sergilenmiştir. Cruder ve LaPenta şehir merkezinde oturan insanların “manzaralarını mahvederek” farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. İnsanları, sıklıkla kullandıkları ‘tek kullanımlık’ plastik kahve bardağını ve “daha sonrasında o plastik bardaklara ne olduğunu” düşünmeye teşvik etmek için tasarlanan bu enstalasyon, şişirilebilir bir heykeldir.

Görsel 2 ve 3. Jana Cruder & Matthew LaPenta, “ Natural Plasticity” (Doğal Esneklik) , bardak:35ft uzunluğunda x 9ft yüksekliğinde, şişe: 20ft uzunluğunda ve 7ft yüksekliğinde, Los Angeles, 2018 (Kaynak:https://janacruderfineart.com/naturalplasticity)

Jana Cruder’in ifadelerine göre; doğal esnekliğin doğuşu “Plastic Planet” isimli bir filmi izledikten sonra gerçekleşmiştir. Sanatçı her yerde plastik atıkları gördüğünü ve kaldırım köşelerinde biriktiğini ve artık görmezden gelinemeyecek kadar fazla olduklarını ifade etmiştir.

Bu farkındalığın ardından "neden hiç kimsenin plastiği onun gördüğü şekilde görmediğini" sorgulamaya başlamıştır. Matthew ve Cruder'in Los Angeles'da bulunan Ulusal Parklardan birinde yürüyüş yaptıkları sırada iki plastik şişeye denk gelmiş ve bu duruma çok sinirlendikten sonra kimsenin görmezden gelemeyeceği kadar büyük bir şekilde tasarlamak istemiştir. Enstalasyonu gören insanların durup düşünmek için zorlanacağı bir an yaratmak isteyerek, geri dönüştürülmüş plastiği kullanarak devasa boyutlarda şişe heykelleri yapmaya başlamışlardır.

Eserin isminde geçen "esneklik" kelimesi ile asıl verilmek istenen mesaj; esneklik ve doğal çevrenin ilişkilendirilmesidir. Tek kullanımlık plastiklerle doğal çevremizin dönüşmesi ve değişmesine vurgu yapılmıştır. İzleyicinin plastik üretimiyle ilgili kendi davran iş ışlarını sorgulayarak bakış açısını değiştirmesi hedeflenen kazanımlardan biridir. Sanatçı üretilen pazar alanını değiştirebilmek için öncelikli olarak tüketicinin bakış açısının değiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Görsel 4 ve 5. Jana Cruder & Matthew LaPenta, " Natural Plasticity" (Doğal Esneklik) , bardak:35ft uzunluğunda x 9ft yüksekliğinde, şişe: 20ft uzunluğunda ve 7ft yüksekliğinde, Los Angeles, 2018 (Kaynak:https://janacruderfineart.com/naturalplasticity)

Sanatçı bir röportajında esere gelen yorumları şu şekilde ifade etmiştir: "Gerçekten, bazı insanlar bunu yüzlerine vurduğumuz için sinirleniyor. İlk tepkileri "ah, geri dönüştürüyorum" oluyor, ellerinde tek kullanımlık bir Starbucks bardağı var. Biz de buna, "aslında artık geri dönüşümle ilgili değil" diyoruz. Gerçek şu ki, o kadar çok üretiyoruz ki geri dönüşüme yetişemiyoruz. Önemli olan sorumlu olmak ve tek kullanımlık kullanmamak". Tüketim tarafından şekillenen kültürümüz ancak davranışlarımızı ve alışkanlıklarımızı değiştirerek mümkün görünmektedir. Bu yüzden farkında olmalı ve alışkanlıklarımızı şekillendirmemiz gerektiğini ifade etmektedir.Bu yüzden bu kavramı kamuoyunun karşısına koyarak, ekosistemimizi boğan plastik salgını konusunda bilinci artırmayı amaçlamaktadır (thelittleblackcoffeecup.com, 2016).

3.2. Dianna Cohen

Amerikalı sanatçı Dianna Cohen geri dönüştürülmüş plastik poşetler kullanarak yaptığı eserlerde iki veya üç boyutlu alanlar oluşturmasıyla tanınmaktadır. Cohen, plastik poşetler

hakkında düşünmeye başladığı zaman diliminin 1980'li yıllarla birlikte geliştiğini ifade etmektedir. Poşetleri keserek küçük küçük kolajlar yaptığını ifade eden sanatçı birkaç yıl sonra kestiği poşetlerden bazılarının parçalanmaya başladığını fark etmiştir. Bu olayın üzerine oldukça heyecanlanmış ve plastik poşetlerin insanlar gibi gelip geçici, organik ve sınırlı bir ömür alanlarının olduğu kanısına varmıştır. Ardından plastik hakkında araştırma yapmaya başlayarak plastiklerin tam tersi bir şekilde asla yok olmadığını, hatta daha küçük parçalara ayrılarak mikroplastikleri oluşturduğunu öğrenmiştir. Cohen, Büyük Pasifik Çöp Adası'nı öğrendiğinde, plastik atıklarını durdurmak için bir şeyler yapmaya karar vermiş ve farklı meslek gruplarından kişilerle (kaşifler, denizciler, çevre blog yazarları, aktivistler ve bilim insanları gibi), bu soruna nasıl bir çözüm bulunabileceğine dair konuşmalar gerçekleştirmiştir. Bu konuşmaların ardından bir ittifak kurmaya karar vererek, 2009 yılında Plastik Kirliliği Koalisyonunu kurmaya karar vermiştir (eco18.com,2020).

Görsel 6. Dianna Cohen, "Happy Fabulous", Varşova'daki ABD Büyükelçiliği, Sürdürülebilir Sanat Koleksiyonunun bir parçasıdır. (Kaynak:https://pl.usembassy.gov/cohen/)

Sanatçı aynı zamanda Plastik Kirliliği Koalisyonu'nun CEO'su ve kurucu ortağıdır. Bu koalisyon, plastik kirliliğini azaltmayı ve tüketimi benimsemiş insan davranışlarını dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Plastik Kirliliği Koalisyonu, Plastik kirliliğini durdurmak için güçlerini birleştirmiş 600'den fazla kurum, araştırma enstitüsü ve işletmeden oluşan global bir kuruluştur. Cohen, sürdürülebilirliğin uluslararası bir endişe kaynağı olduğunu ve sanatçıların bilimsel gerçekleri toplumla paylaşmak için, önemli bir iletişimciye dönüştüğünü düşünmektedir. Çalışmalarının amacı ise insanların plastiklerle olan ilişkisini tekrar düşünerek ve bu konuda davranışlarını kısıtlandırmasını sağlamaktır (Tedx, 2010).

Görsel 7. Dianna Cohen, plastik poşetler, saplar ve iplikler ile yapılmıştır, 2007, (Kaynak:https://eco18.com/18-questions-with-the-founders-of-plastic-pollution-coalition/)

3.3. Sayaka Ganz

Japon heykeltraş Sayaka Ganz, eserlerini geri dönüştürülmüş plastik parçaları merkeze alarak çalışmaktadır. Sanatçı Japon Şinto inancıyla yetiştirildiği için, yeryüzündeki tüm nesnelerin ve ve organizmaların ruhlarının varlığına inanmaktadır. Ganz'ın yapıtlarında çoğunlukla geri dönüştürülmüş plastikler, hareket halindeki hayvanların vücutları için kullanılmaktadır. Sanatçı eserlerinde kullandığı çatal, bıçak, güneş gözlükleri, sepetler ve farklı plastik atıkların çoğunu yardım kuruluşları ve çöp kutularından toplamaktadır. Topladığı parçaları renk skalasına göre ayırmakta ve daha sonrasında istediği hareket formuna ulaşana kadar tel bir iskelete bağlamaktadır (NTV, 2014).

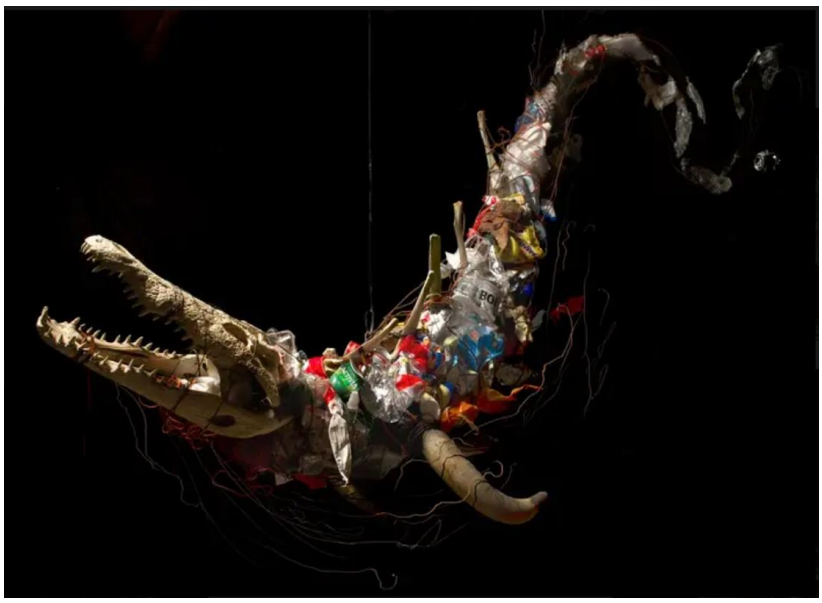

Görsel 8. Sayaka Ganz, "Nanami", Geri dönüştürülmüş plastik nesneler, boyalı alüminyum armatür, donanım, tel, kablo bağları, 152cm x 488cm x 183cm, 2017
(Kaynak:https://sayakaganz.com/plastics/nanami)

Sanatçı, eserlerini kurguladığı süreci bir bulmacaya benzemektedir. Tasarladığı hayvanların hareket hatlarını en üst düzeye çıkarmak için hepsini orantılı bir şekilde hizalamakta ve istediği seviyeye gelene kadar parça eklemeye devam etmektedir. Sanatçı yapıtını şu şekilde tanımlamaktadır; "Okyanusta yüzen büyük bir balina olduğumu hayal ediyorum. Nefes aldığımda, nefesim bu balinanın vücudunun içinde seyahat ediyor. Sonra bu nefesin şeklini görselleştiriyorum. Aldığım nefes bir fırça darbesine dönüşüyor. Önümdeki plastik nesnelere baktığımda, görselleştirdiğim fırça darbesine benzer bir şekil arıyorum. Gözlerim şekli takip ettiğinde, nefesin balinanın içinden geçtiğini hissetmeye çalışıyorum (sayakaganz.com)."

3.4. Alvaro Soler Arpa

Kamusal alanlarda kurgulanan sanat eserleri, topluma önemli konuları anlatmak için en önemli yollardan biridir. Sanatçı Ally Alvaro Soler Arpa'nın "Vida Toxica" (Toksik Yaşam) isimli enstalasyonu uluslararası havaalanları ve metro istasyonları gibi ortak alanlara, küresel plastik kirliliği sorunu ile ilgili farkındalık yaratmak amacıyla yerleştirilmiştir. Arpa'nın heykelleri, çeşitli hayvan kemikleri ve plastik gibi çeşitli atık malzemelerden oluşmaktadır. Sanatçının tasarladığı çağdaş dinozorlar, plastik kirliliği ve iklim değişikliği arasında oluşan, fosil yakıt gerçeği ile güçlü bir paralellik kurmaktadır (plasticpollutioncoalition.org, 2016).

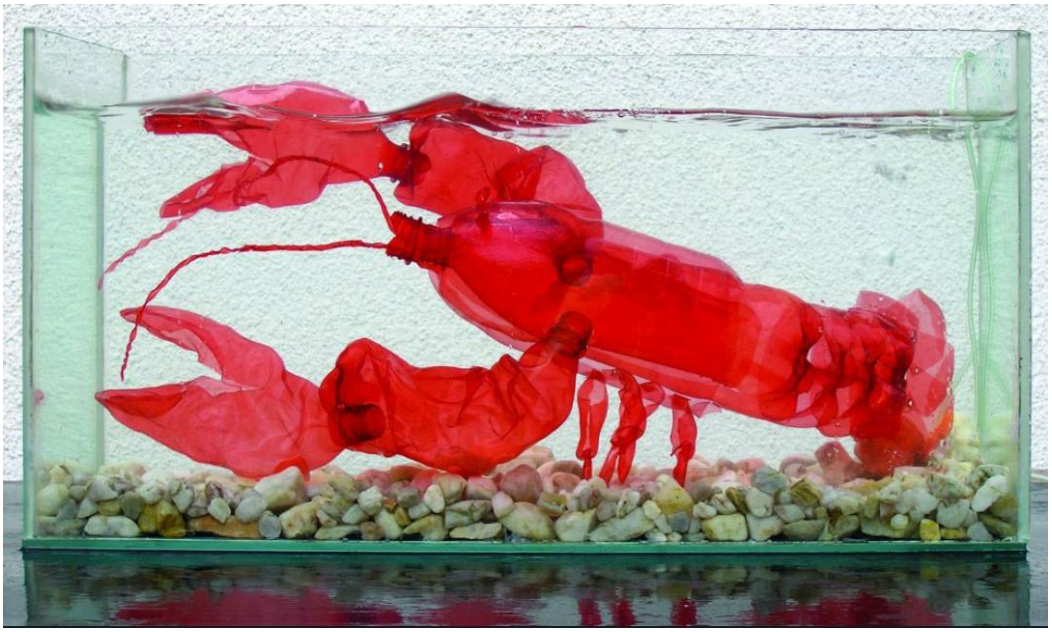

Görsel 9. Ally Alvaro Soler Arpa, "Vida Toxia", hayvan kemikleri, plastik ve atık malzemelerden oluşmaktadır, 2011 (Kaynak:https://www.solerarpa.com/en/toxic-evolution/)

Sanatçısın ifadelerine göre bu eser; doğaya ve onun boyun eğmiş ama yine de hayatta kalmaya mücadele eden varlığına bir veda şarkısıdır. Atık kirliliği, doğal çevremizi mutasyona uğratmıştır. İnsanların doğaya karşı sert saldırıları, doğayı alt edememiş ve direnmeye devam etmektedir. Bu ifadelerle birlikte heykeller, her şeye rağmen güçlü bir şekilde hareket eden fakat zedelenmiş yaratıklar olarak varlığını devam ettirmektedir. Toxic Evolution, bedenini zehirleyen plastiklere ve doğanın zorluklarına karşılık kendi var olma mücadelesine devam etmektedir. Heykeller, oldukça farklı yapılarıyla genetik mutasyonlara sebebiyet veren kirlenmenin meyveleridir. Günümüzde nesli tükenen hayvanlar gibi kurgulanan eserlerde insan aktivitelerinin kurbanları gibi görünmektedir. Yakın gelecekte mutasyona uğrayarak var olabilme ihtimalleri olan canlılardan bazıları gibi, yüksek derecede civa içeren farklı balıklar nehirlerde ve denizlerde yüzebilecektir. Sanatçı bu bakış açısı ile birlikte, yarattığı mutantların, hasarlı, dejenere, mantıksız ve üzücü bir şekilde kaderlerinin farkında olmadığını ancak yine de diğer tüm canlılar gibi yaşam için mücadele ettiklerini ifade etmektedir(solerarpa.com, 2011)

3.5. Veronika Richterova

Tüm eserlerini plastik şişeleri dönüştürerek kurgulayan Veronika Richterova ısı sayesinde bükülebilen plastiklerin yapısını tesadüfen öğrenmiştir. Bu bilgiyi edindiği günden sonra plastikleri eriterek bir heykel tasarlamaya karar vermiş ve isim olarak PET-art fikrini ortaya atmıştır. Zamanla plastik şişelerin bir takıntı haline dönüştüğünü ifade eden sanatçı, 2004 yılından beri birçok yöntem kullanarak binlerce plastik atığı sanat eserlerine dönüştürmüştür. Dünyanın dört bir yanından plastik şişe toplamakta olan sanatçı, ağırlıklı olarak hayvan ve bitki formları üzerine çalışmalarına devam etmektedir (veronikarichterova.com).

Görsel 10. Veronika Richterova, "Avrupa Istakozu", plastik, uzunluk 72 cm, 2005 (fotoğraf: Michal Cihlar) (Kaynak:https://www.veronikarichterova.com/dilo/pet-art-plastiky/more-a-voda/)

Görsel 11, 12 ve 13. Veronika Richterova, "OLYMPUS", plastik, yıl bilinmiyor (fotoğraf: Michal Cihlar) (Kaynak:https://www.veronikarichterova.com/dilo/pet-art-plastiky/more-a-voda/)

Görsel 14 ve 15. Veronika Richterova, "isimsiz", plastik, yıl bilinmiyor (fotoğraf: Michal Cihlar) (Kaynak:https://www.veronikarichterova.com/dilo/pet-art-plastiky/more-a-voda/)

3.6. Alejandro Duran

İki bin on yılında Sian Ka'an'daki çevre kirliliği ile karşı karşıya kalan Alejandro, plastik atıkların oldukça fazla olmasını fark etmesinin ardından, sanat eserlerini yaratmaya başlamıştır. Sanatçı, çevrenin ne kadar kötü bir halde olduğunu ve plastik kirliliğinin oldukça kontrolden çıktığını fark etmesi ile birlikte, dünyanın dört bir yanından topladığı atıkları renklerine göre ayırarak, galeri içerisindeki mekanlarda ya da doğada bazı enstalasyonlar gerçekleştirmektedir.(alejandroduran.com)

Görsel 16. Alejandro Duran topladığı plastik atıklar ile birlikte, Sian Ka'an, 2022 (Kaynak:https://alejandroduran.com/)

Sanatçının eserlerinde kullandığı plastiklerin renkleri oldukça canlı olduğu için, zaman zaman boya kullandığını zannedenler olsa da, aslında sadece toplanan çöpler renklerine göre düzenlenmektedir. Sanatçı eserlerini tasarladıktan ve uyguladıktan sonra fotoğraf makinesi ile kayıt altına almaktadır. Doğaya yerleştirilen çöpler, fotoğraflandıktan sonra tekrar toplanarak başka eserlere dönüştürülmek için saklanmaktadır. Tekrar toplanan ve renklerine göre ayrılan çöpler aynı zamanda plastik farkındalığını arttırmak için çocuklar ve yetişkinler adına yapılan "çevre sanatı atölyeleri" kapsamında kullanılmaya devam edilmektedir. Bu dönüşüm yöntemi ile birlikte yeni eserler ortaya çıkmakta ve büyüyen bir koleksiyonun parçası haline gelmektedir (alejandroduran.com).

Görsel 17. Alejandro Duran "SOS" plastik, Sian Ka'an, 2020 (Kaynak:https://alejandroduran.com/)

Görsel 18. Alejandro Duran, "Brotes" (Shoots) atık diş fırçaları, 2014
(Kaynak:https://alejandroduran.com/washedupphotoseries)

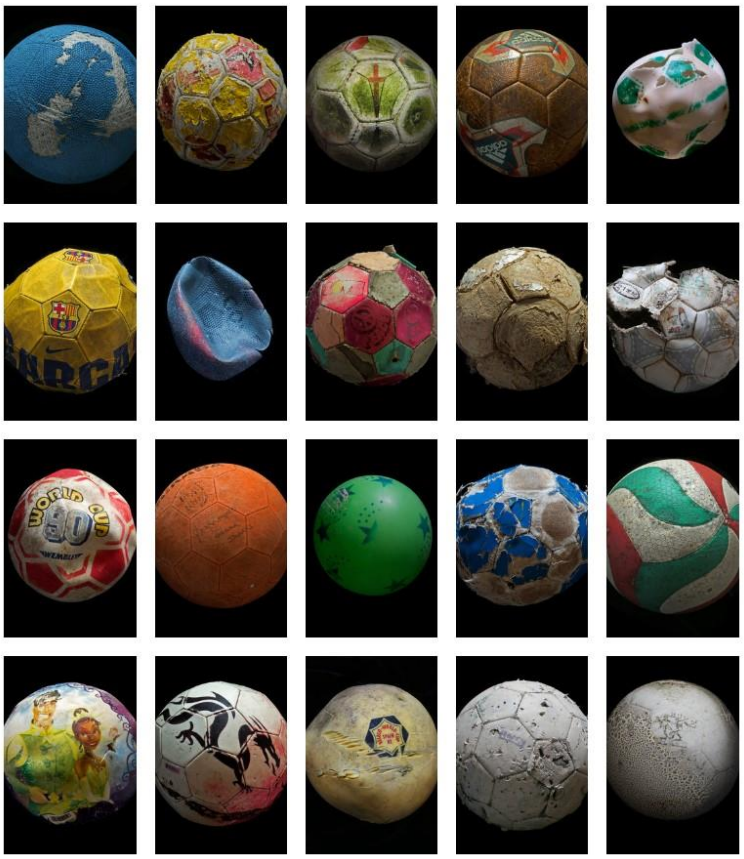
3.7. Mandy Baker

Mandy Barker yaklaşık on beş yıldır, denizden çıkardığı plastik atıkları kullanarak yarattığı kompozisyonlarla tanınan bir fotoğraf sanatçısıdır. Sanatçı bilim insanlarıyla birlikte çalışmakta ve dünya okyanuslarındaki kirliliği göstererek farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Deniz yaşamındaki gerçeklerin gözler önüne serilmesi, izleyiciyi harekete geçirmeyi ve yönlendirmeyi amaçlamaktadır. Barker'in çalışmaları, elliden fazla ülkede yayınlanmış ve güncel plastik çalışmaları üzerine bilgilendirici, akademik ve bilimsel makalelerin fotoğrafları da dahil olmak üzere oldukça geniş bir perspektiften oluşmaktadır. 2019 yılında okyanusun altındaki verilerileri kaydettiği sırada, plastik kirliliğini oldukça çarpıcı bir şekilde fotoğraflamış ve elde ettiği ödüllerin ve başarıların doğrultusunda fotoğraf arşivi, diğer modern çağ kâşifleri ve akademisyenlerinin erişimine açılmıştır.

Sanatçı çalışmalarını şu şekilde ifade etmektedir; "Çalışmalarımın amacı, başlangıçtaki estetik çekicilik ile sonraki farkındalık mesajı arasındaki çelişkiyi birleştirerek izleyicide duygusal bir tepki uyandırmak ve onunla etkileşim kurmaktır. Araştırma süreci, yaptığım görsellerin, çalışmamın bütünlüğü için elzem olan bilimsel gerçeklere dayanması nedeniyle gelişimimin hayati bir parçasıdır. Deniz plastiğinin etkisi, 15 yıldır belgelediğim ve görsel yorumlama yoluyla takip etmeye kararlı olduğum bir alandır ve bilimle iş birliği yaparak, bunun nihayetinde şu anda küresel bir endişe kaynağı olan, artan çevre sorunuyla mücadelede olumlu bir eyleme yol açacağını umuyorum" (mandy-barker.com)

Görsel 19. Mandy Baker "PENALTY - CEZA", Dünya çapında 41 ülke ve adadan, 144 farklı plajdan, 89 vatandaş tarafından sadece 4 ayda toplanan, 769 deniz çöpü futbol topu ve parçaları. (Kaynak:https://www.mandy-barker.com/penalty-2)

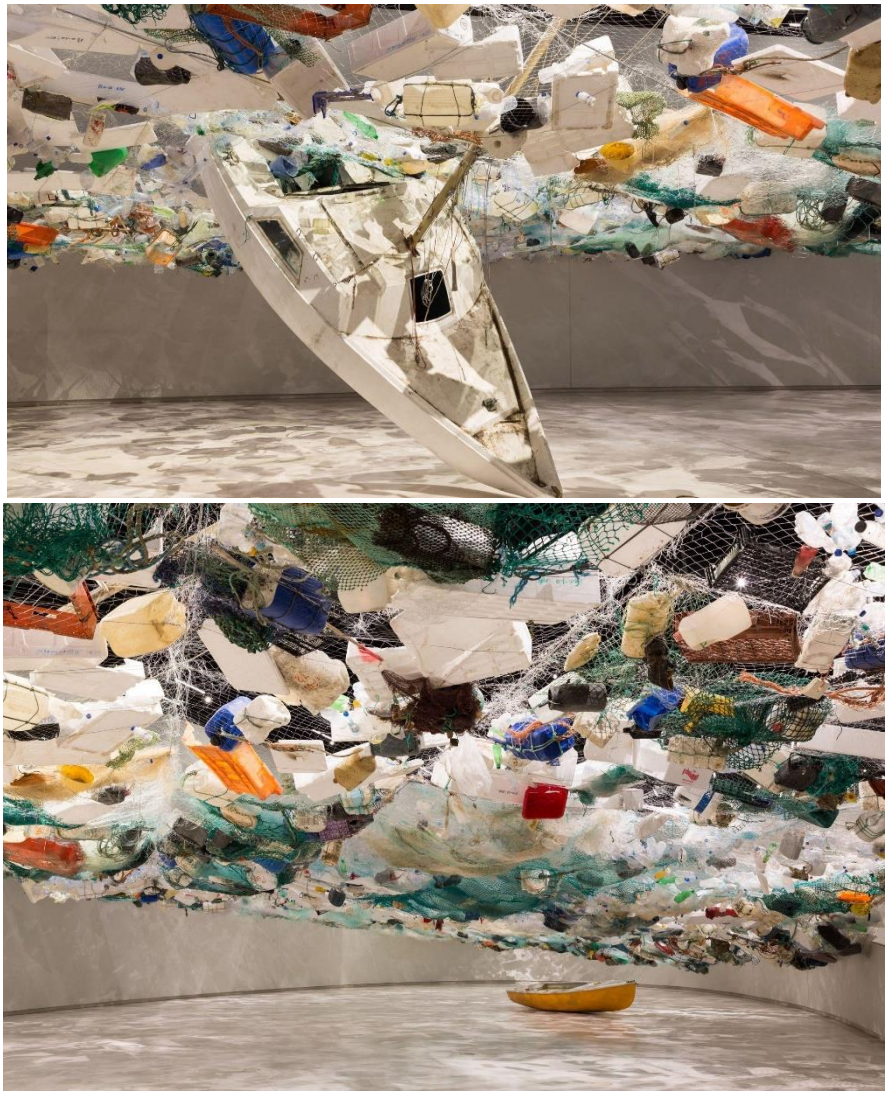
Görsel 20. Mandy Baker "PENALTY - CEZA", Dünya çapında 41 ülke ve adadan, 144 farklı plajdan, 89 vatandaş tarafından sadece 4 ayda toplanan, 769 deniz çöpü futbol topu ve parçaları.(Kaynak:https://www.mandy-barker.com/penalty-2)

Sanatçının en çok ses getiren çalışmalarından biri olan "PENALTY" serisi, farklı ülkelerden atık olarak toplanan futbol toplarını merkeze almaktadır. Uluslararası bir sembol olan futbol topu çöpleri, plastik atıklar hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Penalty serisi, sosyal medya aracılığıyla insanların denizde veya okyanus sahillerinde buldukları atık futbol toplarını paylaşmalarının ardından, dünyanın ülkelerinin dört bir tarafıyla işbirliği yapılmıştır. Toplamda 992 deniz çöpü topu, yaklaşık dört ayda okyanuslardan çıkarılmıştır. 769 futbol topu ve parçaları, 223 diğer top türü ile birlikte 41 farklı ülke ve adalardan, 144 farklı plajdan, 89 halk üyesi tarafından çıkarılmıştır. Bu proje ile birlikte bir kişinin bile okyanus çöpü sorununu bireysel düzeylerde tasvir etme konusundaki kararlılığını bize göstermektedir. Aynı zamanda sanat aracılığıyla, dünya çapındaki farklı ülkelerde, 89 halk üyesinin küresel boyutlarda plastik sorununu temsil etmek adına, gönüllü bir şekilde yer aldığını görmekteyiz. Seri toplu olarak 4 fotoğraftan ve ayrı ayrı çekilmiş bazı deniz çöplerinden oluşmaktadır. 2014 FIFA Dünya Kupası, uluslararası bir spor etkinliği sırasında farkındalık yaratmak adına projeyi desteklemiştir. Serisinin ismindeki "CEZA" kelimesi, futbol oyunlarındaki bir kuralı

çiğnemenin ardından verilen cezadır. Sanatçının bu kelime ile plastik kullanımı arasında kurduğu bağı şu şekilde açıklamıştır; "CEZA, aşırı plastik tüketimini yöneterek okyanuslarımıza bakmaz ve en başından itibaren tasarımından ve geri kazanımından sorumlu olmazsak hepimizin ödeyeceği bedeldir" (mandy-barker.com)

3.8. Tadashi Kawamata

Plastik atıklar ve batmış sandallarla oluşturduğu enstalasyon ile plastik atıklara değinen Tadashi Kawamata, Lizbon Sanat galerisinde oldukça ses getiren bir projeye imza atmıştır. Portekizli bir müze tarafından okyanuslarımızdaki plastik atıkların artışına dikkat çekmek için planlanmış “Over Flow” (Aşırı Akış) isimli sergide, ülkenin sahil kenarından toplanan plastik atıkları kullanılmıştır. Projede plastik atıkların toplanmasında büyük bir katkı sağlayan Brigada do Mar gönüllü temizlik grubu, 2009 yılında okyanus atıklarını temizlemek ve biyoçeşitliliği korumak adına yola çıkmıştır. Grubun ifadelerine göre; her yıl yirmi sekiz mil uzunluğundaki sahilden çıkan çöpler, yaklaşık olarak 20 - 30 ton plastikten oluşmaktadır. Toplanan atık yığını, Kawamata’nın bir çevre felaketi sonrasında yaşanabilecek bir senaryoyu canlandırmasıyla birlikte, heykelsi bir formdan oluşmaktadır (dezeen.com)

Görsel 21 ve 22. Tadashi Kawamata,"Over Flow", Brigada do Mar katkıları ile toplanan plastik ve diğer atıklar, 2018 (Kaynak:https://www.dezeen.com/2018/10/29/tadashi-kawamata-lisbon-maat-plastic-ocean-over-flow-installation/)

3.9. Dados Punto Cero

Sokak sanatçısı Dados Punto Cero'nun gerçekleştirdiği "Plastik Denizi" mural serisi, farklı kamusal alanlarda plastik kirliliğine dikkat çekmek için tasarlanmıştır. Plastik kirliliğinin okyanus ortamını etkileyen en büyük sorunlardan biri olduğu fikrine katılan sanatçı, okyanus sağlığını ve deniz habitatının daha fazla tahrip edilmemesi adına insanları uyarıcı devasa resimleri ile çevre kirliliğine dikkat çekmeye çalışmaktadır. Sanatçı yapmış olduğu bir röportaj sırasında plastiklerle ve resimleriyle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir; "Duvar resimlerindeki "Plastik Denizi" dizisi, bencilce geri dönüşüm yapma fikrinden uzakta yaşayan vatandaşlar için bir uyarı niteliğindedir. Aynı zamanda geri dönüşüm için bir çeşit çağrıdır. Dados Punto Cero, geri dönüştürmediklerimizi yiyoruz başlığı altında, insanların geri dönüşüm yapmadığı takdirde yiyeceği şeylerin plastikten başka bir şey olmayacağını vurgulamaktadır. Ancak denizlerin ve okyanusların kirlenmemesi oldukça karmaşık bir sorun olarak görünmektedir. Cero, bu karmaşık soruna karşılık, kum tanelerimizi ne kadar erken koymaya başlarsak, o kadar erken bir dağ yaratabileceğimizi söylemektedir (graffitistreet.com, 2022).

Görsel 23. Dados Punto Cero, " Prawnastic", Geri dönüştürmediklerimizi yiyoruz serisi, La Bañeza, İspanya, Art Aero Rap, 2018 (Kaynak:https://www.graffitistreet.com/sea-of-plastic-mural-series-by-street-artist-dadospuntocero/)

Görsel 24. Dados Punto Cero, " Lobsterastic" (Istakoz), Geri dönüştürmediklerimizi yiyoruz serisi, Villaobispo De Las Regueras, Castilla y León, İspanya, 2019 (Kaynak:https://www.graffitistreet.com/sea-of-plastic-mural-series-by-street-artist-dadospuntocero/)

Görsel 25. Dados Punto Cero, " Chicharruastic fish", Geri dönüştürmediklerimizi yiyoruz serisi, Mieres, Asturias, Urban Morphogenesis festivali, 2019 (Kaynak:https://www.graffitistreet.com/sea-of-plastic-mural-series-by-street-artist-dadospuntocero/)

Görsel 26. Dados Punto Cero, "Tetra Fish", Geri dönüştürmediklerimizi yiyoruz serisi, Chozas de Abajo, İspanya, 2020 (Kaynak:https://www.isupportstreetart.com/interview/dadospuntocero/)

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Plastik atıkların dönüşümünde bir çok sanatçı söz sahibi olmuş ve kendi tarzlarında uyarı niteliğindeki eserleriyle kendilerini anlatmışlardır. Topluma bilinç sağlamak için plastikler üzerine çalışan sanatçıların, eserlerini yarattıkları zaman zarfında birçok kurum, kuruluş ve en önemlisi gönüllü insan toplulukları ile her geçen gün daha fazla insanın bilinçlenmesine katkı sağlanmıştır. Kamusal alanlar ve sergilerle birlikte izleyiciye sunulan çevre kirliliği geniş kitlelere ulaştırılmıştır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Günümüzde yaşanan en büyük sorunlardan biri olan plastikler ve daha küçük parçalar olan mikroplastik sorunları incelenmiştir. Plastik sorununu merkeze alarak eserlerini şekillendiren dokuz disiplinlerarası sanatçı seçilmiştir. Seçilen sanatçıların eserleri resim, heykel, enstalasyon ve fotoğraf gibi çeşitli alanlara ve bakış açılarına ait olmakla birlikte, izleyicinin atık konusunda farkındalığının atması için benzer fikirlerle ilerlendiği gözlenmiştir. Farklı tekniklerle eserlerini şekillendiren sanatçılar, bilim insanları, gönüllü gruplar ya da bireysel hareket eden gönüllü insanlardan tarafından desteklenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda sanat ile toplumun şekillendirilebilmesi için birçok farklı ülkeden gönüllü insan toplulukları, maddi bir çıkar elde etmeksizin sahillerden ve okyanuslardan plastik atıkları çıkarmış ve sanatçılarla buluşturmuştur. Plastik sorununun uzun bir süredir olduğu gerçeğini kabul edersek; özellikle 2000'li yıllardan sonra yapılan araştırmaların artması, sanat eserlerinin çevre farkındalığı yaratacak biçimlerde tasarlanması ve kamusal alanlarda yapılan projelerle birlikte, iklim krizi ve plastik atık sorunu ile ilgili toplumun daha fazla bilgi sahibi olduğu gözlenmektedir. Kamusal alanlarda yapılan çalışmalar ve sergiler doğrultusunda, insanların küçük gruplar-kuruluşlar halinde sanatçılara destek olmaya başladıkları gözlenmiştir. Plastik kirliliği ve Okyanus habitatının tahrip olmasıyla ilgili daha fazla araştırma ve insanlara ulaşabilecek daha fazla sanat eseri ile birlikte daha bilinçli bir toplumun yaratılması mümkün gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

Makale

1. Arı, M., & Öğüt, S. (2021). Mikroplastikler ve Çevresel Etkileri. Duzce University Journal of Science and Technology, 9(2), 864-877.
2. Çınar, S. (2019). EKOLOJİK SANAT PROJELERİ'NDE OKYANUS ATIKLARININ SANATSAL NESNELERE DÖNÜŞÜMÜ. Uluslararası Disiplinlerarası Ve Kültürlerarası Sanat, 4(9), 203-215.

İnternet Kaynakları

1.https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0269749113005642

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

2.https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/plastigin-icadi#:~:text=Sentetik%20polimerlerden%20elde%20edilen%20ilk,formaldehiti%20kullanarak%20bakaliti%20elde%20etti.

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

3.https://education.nationalgeographic.org/resource/microplastics/

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

4.https://www.britannica.com/technology/microplastic

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

5.https://www.bbc.com/future/article/20240110-microplastics-are-everywhere-is-it-possible-to-reduce-our-exposure

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

6.https://www.nationalgeographic.com/animals/article/plastic-whales-echolocation-deep-sea

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

7.https://www.theguardian.com/environment/article/2024/aug/21/microplastics-brain-pollution-health

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

8.https://mikroplastik.org/en/microplastics-in-human-blood/

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

9.https://janacruderfineart.com/naturalplasticity

(Erişim tarihi: 12.12.2024)

10.https://mikroplastik.org/en/microplastics-in-human-blood/

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

11.https://www.theguardian.com/environment/article/2024/aug/21/microplastics-brain-pollution-health

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

12.https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1416846

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

13.https://pl.usembassy.gov/cohen/

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

14.https://art.state.gov/personnel/dianna_cohen/

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

15.https://eco18.com/18-questions-with-the-founders-of-plastic-pollution-coalition/

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

16.https://www.psu.edu/news/campus-life/story/artist-dianna-cohen-present-lecture-feb-15-palmer-museum

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

17.https://www.ted.com/speakers/dianna_cohen

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

18.https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/copten-gelen-sanat,wAFtd-oj20efVSHgixXgWA/bxu2dEMqOUGRQzgb0neWTA

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

19.https://en.wikipedia.org/wiki/Sayaka_Ganz

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

20.https://www.plasticpollutioncoalition.org/blog/2016/1/31/toxic-life-imagines-plastics-impact-on-evolution

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

21.https://www.solerarpa.com/en/

(Erişim tarihi: 13.12.2024)

22.https://www.veronikarichterova.com/en/my-works/pet-art-sculptures/

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

23.https://www.demilked.com/plastic-bottle-sculpture-pet-art-veronika-richterova/

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

24.https://www.mandy-barker.com/penalty-2

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

25.https://www.mandy-barker.com/about

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

26. https://www.isupportstreetart.com/interview/dadospuntocero/

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

27.https://www.dezeen.com/2018/10/29/tadashi-kawamata-lisbon-maat-plastic-ocean-over-flow-installation/

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

28.https://www.graffitistreet.com/sea-of-plastic-mural-series-by-street-artist-dadospuntocero/

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

29.https://www.bbc.com/news/science-environment-59521211

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

30.https://www.graffitistreet.com/sea-of-plastic-mural-series-by-street-artist-dadospuntocero/

(Erişim tarihi: 14.12.2024)

PANDEMİ SONRASI DÖNEMDE KAMU BORÇLANMASININ FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE AMPİRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Ali KONAK
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Karabük/Türkiye,
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, İqtisodiyot Bo'limi, Toshkent/Uzbekistan
alikonak@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1804-8339

Öğr. Gör. Dr. GÜLTEKİN TOPALOĞLU
Bülent Ecevit üniversitesi Gökçebey Mithat Mehmet Çanakçı MYO,
gultekin.topaloglu@beun.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2362-564X

Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Akif PEÇE
Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
apece@bartin.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2870-5008

ÖZET

Geçmişten günümüze uzanan süreçte küresel nitelikte yansımaları olan pek çok ekonomik sorun ile karşılaşılmıştır. Bu ekonomik sorunlardan biri de pandemi döneminde yaşanmış ve etkileri yalnızca o dönemde değil, sonrasında da belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Pandemi döneminde azalan tüketim harcamaları ve üretim faaliyetlerindeki yavaşlama, küresel çapta ekonomik dengelerin bozulmasına ve birçok hükümetin önemli miktarda vergi gelirlerinden yoksun kalmasına neden olmuştur. Buna karşılık, artan sağlık harcamaları, devletlerin önemli miktarda finansal kaynağı bu alana aktarmasını zorunlu kılmıştır. Bu gelişmeler karşısında pandemi sonrası dönemde hükümetler, çeşitli kamusal harcamaları ve yatırımları gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duyulan finansal kaynakların vergi gelirleriyle karşılanamaması nedeniyle borçlanmak durumunda kalmıştır. Kamusal borçlanmadaki bu artış, para ve sermaye piyasalarında önemli ekonomik etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Borçlanma düzeyindeki artış nedeniyle özellikle faiz oranlarındaki yükselişler, finansal piyasalarda likiditeyi doğrudan etkilemiş ve yatırımcı davranışlarının yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Hazırlanmış olan bu çalışma ile pandemi sonrası dönemde Türkiye'de kamu borçlanmasının finansal piyasalar üzerindeki etkileri, ampirik analizlerle detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde kısa vadeli kamu dış borcundaki bir birimlik artışın, CDS (Kredi Temerrüt Takası) primini 2012-2024 döneminde 0.5563 birim artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, Türkiye'de kamu dış borçlanması ile risk primi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, kamu harcamalarının finansal piyasalar

üzerindeki etkilerine ilişkin olarak, pandemi sonrası döneme özgü farklı bir sonuç elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen kukla değişken dönemi dikkate alındığında değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Kurulan model katsayıları dikkate alındığında ise kukla değişkenin CDS üzerinde pozitif etkisi olduğu ve pandemi sonrası dönemde kukla değişkende meydana gelecek bir birimlik artışın CDS değişkeninde 0,3877 birimlik bir pozitif değişikliğe neden olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle 2012-2024 döneminde kamu harcamalarındaki bir birimlik artışın incelenen dönemin geneli itibariyle CDS primini (risk primini) 0.55 oranında artırdığı, pandemi sonrası dönemde ise (2020-2024 dönemi) kamu harcamalarındaki 1 birimlik artışın CDS primini (risk primini) 0.38 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Bu bulgu pandemi sonrası dönemde, kamu harcamalarındaki artışlardan kaynaklanan risk priminin genel döneme kıyasla gerilediğini göstermektedir. Bu durum Türkiye'de pandemi sonrası dönemde uygulanmış olan yüksek faiz oranlarının, sermaye akışını ülkeye çekerek risk algısını kısmen dengelemiş olmasıyla açıklanabilir.

Anahtar Kelimler: Pandemi, Kamu Borçlanması, Finansal Piyasalar, Türkiye

THE EFFECT OF PUBLIC DEBT ON ECONOMIC GROWTH IN THE POST-PANDEMIC PERIOD: AN EMPIRICAL ANALYSIS ON TÜRKİYE

ABSTRACT

From past to present, many economic problems with global repercussions have been encountered. One of these economic problems was experienced during the pandemic period, and its effects were felt clearly not only during that period but also afterwards. Decreased consumption expenditures and the slowdown in production activities during the pandemic period caused global economic balances to deteriorate and many governments to be deprived of significant amounts of tax revenues. On the other hand, increasing health expenditures have required states to transfer significant amounts of financial resources to this field. In the face of these developments, in the post-pandemic period, governments had to borrow because the financial resources needed to realize various public expenditures and investments could not be met by tax revenues. This increase in public debt has caused significant economic effects on money and capital markets. Increases in interest rates, especially due to the increase in the level of borrowing, directly affected the liquidity in financial markets and caused the reshaping of investor behavior. In this study, the effects of public debt on financial markets in Türkiye at the post-pandemic period have been analyzed in detail with empirical analysis. As a result of the analysis, it was determined that a one-unit increase in short-term public external debt increased the CDS (Credit Default Swap) premium by 0.5563 units in the 2012-2024 period. This result reveals that there is a positive relationship between public external debt and risk premium in Türkiye. On the other hand, a different result specific to the post-pandemic period was obtained regarding the effects of public expenditures on financial markets. It was determined that a one-unit increase in public expenditures in the 2012-2024 period increased the CDS premium (risk premium) by 0.55 in the overall period examined, and a 1-unit increase in public expenditures in the post-pandemic period (2020-2024 period) increased the CDS premium (risk premium) by 0.38. This finding shows that the risk premium resulting from increases in public

expenditures in the post-pandemic period decreased compared to the general period. This situation can be explained by the fact that the high interest rates applied in the post-pandemic period in Turkey have partially balanced the risk perception by attracting capital flows to the country.

Key Words: Pandemic, Public Debt, Economic Growth, Developing Countries

1. GİRİŞ

Dünyada 2019 yılında başlayan, sonraki yıllarda da etkisi azalarak devam eden ve insan hayatı üzerinde çok ciddi etkileri olan bir pandemi dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde bulaşıcı nitelikteki virüse bağlı olarak çok sayıda ölüm meydana gelmiş, sosyal ilişkiler minimum düzeye indirgenmiş ve hem insan hem de toplum sağlığını korumak amacıyla idari yönetimler tarafından başta sokağa çıkma yasağı, seyahat yasağı ve esnek çalışma şeklinde olmak üzere çok sayıda kısıtlama uygulamaya konulmuştur. Ancak pandemi döneminde getirilen kısıtlamalar tahmin edilebileceği üzere sadece bunlarla sınırlı değildir ve bu kısıtlamaların başta ekonomi olmak üzere pek çok alan üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu dönemde toplum sağlığını korumak amacıyla siyasi otorite tarafından getirilen sokağa çıkma yasağının önemli ekonomik yansımaları olmuş, tüketim alışkanlıkları önemli ölçüde değişmiş ve tüketim hacmi de ciddi oranda azalmıştır. Zira tüketim hacmindeki azalışlar, üretim faaliyetlerinin de yavaşlamasına neden olmuştur. Buna bağlı olarak da çok sayıda makroekonomik göstergede bozulmalar meydana gelmiştir. Zira üretim faaliyetlerinin başta istihdam ve üretim sürecinde kullanılan girdi talebi üzerinde önemli etkilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Zira üretim faaliyetlerinin ara malı şeklindeki girdi üretimini de tetiklediği bilinen bir gerçektir. Buna bağlı olarak da tüketim hacmindeki azalışlar, üretim sürecinde aramalı olarak kullanılan girdilerin üretiminde yavaşlamaların meydana gelmesine neden olmaktadır. Ayrıca istihdam oranın da bu dönemde önemli ölçüde gerilemiş, bir diğer ifadeyle işsizlik oranları artmıştır. Bu süreçte tüketim hacmindeki azalışlar, üretim hacminin de azalmasına neden olmuş, üretim hacmindeki azalışlar ise çalışan sayısının azaltılmasını gerektirmiştir. Ancak pandemi sürecinin ve sonraki dönemin bu olumsuz etkilerinden belki de daha önemli etkilerin kamu maliyesi üzerinde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde uygulamaya konulan çeşitli yasaklar nedeniyle tüketim faaliyetlerindeki azalışlar, doğal olarak mal ve hizmet satışlarının azalmasına, bu ise devletin vergi gelirlerinde önemli miktarlarda azalışlara neden olmuştur. Ayrıca pandemi döneminde küresel çapta meydana gelen tüketim hacmindeki azalışlara bağlı olarak ülkelerin ihracat hacminde azalışlar meydana gelmiş, bu ise yine ulus devletlerin vergi gelirlerinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Ancak bilindiği üzere kamu hizmetleri devamlılık arz etmek durumundadır. Bir diğer ifadeyle devlet, bireylere kamusal mal ve hizmetleri kesintisiz bir şekilde sunmak zorundadır. Bu ise pandemi döneminde ve sonraki dönemlerde devletin kamu gelirlerinin azalmasına, buna karşın kamu harcamalarının devamlılık göstermesi nedeniyle bütçe açıklarının meydana gelmesine neden olmuştur. Bütçe açıklarının ise denk bütçe ilkesi gereğince finanse edilmesi gerekmektedir. Ancak bu süreçte bütçe açıklarının finansmanı, finansal piyasaları olumsuz yönde etkilemiştir. Bütçe açıklarının kısa vadede borçlanmak, uzun vadede de vergi oranlarını artırmak suretiyle finanse edilmesi beraberinde birtakım sorunların meydana gelmesine neden olmuştur. Pandemi döneminde ve sonraki

dönemde kamu gelirlerinin azalması nedeniyle meydana bütçe açıklarının borçlanmak suretiyle kapatılması nedeniyle para talebindeki artışlara bağlı olarak faiz oranlarında yükselişler ve buna bağlı olarak da özel yatırımlarda azalışlar meydana gelmiştir. Özel yatırımların azalması ise üretim hacminde azalışlar anlamına gelmektedir. Ayrıca uzun vadede bütçe açıklarının vergi oranlarını artırmak suretiyle kapatılmaya çalışılması yine üretim maliyetlerinde artışlara neden olmakta ve üretim sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Bütün bunlara ilaveten üretim hacmindeki azalışlar, pandemi sonrası dönemde ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden oluştur. Hazırlanmış olan bu çalışma ile pandemi sonrası dönemde Türkiye'deki kamu borçlanmasının finansal piyasalar üzerindeki etkileri, ampirik analizlerle detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

2. KAMU BORÇLANMASI VE ÖNEM

Kamu borçlanmasını, devletin veya kamu tüzel kişilerinin belli bir vade sonunda faiziyle birlikte ödemek suretiyle iç veya dış kaynaklardan borç alması şeklinde tanımlamak mümkündür. Önceki dönemlerde olağanüstü bir kamu geliri sayılan kamu borçlanması, günümüzde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan pek çok ülkede olağan kamu geliri haline gelmiştir. Böyle bir durum, zamanla devletin fonksiyonlarının artmasından ve kamu harcamalarının vergiler ile karşılanmamasından kaynaklanmaktadır (Malak, 2022: 13). Bu bağlamda kamu borçlanmasının, kamu gelir ve gider dengesinin sağlanamaması durumunda önemli bir finansman aracı olarak kullanılabildiğini söylemek mümkündür (Kaya ve Çadırcı, 2022: 130). Kamu borçlanması, bütçe açıklarını finanse etmenin bir aracı olarak kullanılmakla birlikte ihtiyaç duyulması halinde önemli bir maliye politikası aracı olarak ekonomiye müdahale etmek için de kullanılabilmektedir. 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın ardından Keynesyen iktisat politikalarının hızla benimsenmesi, devletin ekonomiye müdahalesini olağan bir durum haline getirmiş ve kamu borçlanmasının, devletin ekonomiye müdahale etmesine olanak sağlayan önemli bir finansman aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Bu bağlamda ekonominin durgunluk dönemlerinde kamu harcamalarının artırılması ve vergi oranlarının düşürülmesine dayalı genişletici maliye politikaları uygulanırken ekonomide toplam talebin, toplam arzdan fazla olması durumunda daraltıcı maliye politikası uygulanmak suretiyle toplam talep daraltılabilmektedir. Benzer şeklide toplam talebin yetersiz olması durumunda işsizlik oranı yükselmekte, ekonominin tam istihdamda olduğu dönemlerde ise mal ve hizmetlere yönelik talep artışları enflasyona neden olmaktadır (Altıok ve Sürekçi Yamaçlı, 2021: 1270). Böyle durum ve dönemlerde de yine kamu borçlanması önemli bir maliye politikası aracı olarak kullanılabilmekte, toplam talebin yetersiz olduğu dönemlerde devlet bizzat mal ve hizmetleri satın almak suretiyle genişleyici maliye politikası uygulayabilmektedir. Buna karşın enflasyonist ortamlarda ise vergi oranları artırılmak suretiyle ekonomik canlılık yavaşlatılmakta ve enflasyonist baskı hafifletilmektedir. Her geçen gün kamu harcamalarında meydana gelen artışlar nedeniyle artık borçlanma ülkelerin vazgeçilmez finansman kaynaklarından biri haline gelmiştir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken en önemli husus devlet tarafından borçlanmak suretiyle elde edilen gelirlerin kaynakların verimli bir şekilde, gerektiği kadar ve doğru alanlarda kullanılmasıdır. Aksi taktirde borçlanmak suretiyle elde edilen finansal kaynakların verimli olmayan alanlarda kullanılması ilerleyen dönemlerde ülkelerin borçluluk oranlarının artmasına ve daha büyük ekonomik sorunların

yaşanmasına neden olabilmektedir. Kamu borçlanmasının gelir dağılımı üzerinde de önemli etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu etkiler genel olarak kamu borçlarına ilişkin anapara ve faiz ödemeleri aşamasında ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda dış borç ödemeleri gerçekleştirilirken ulusal gelirlerin bir kısmı dış ülkelere aktarılmakta ve kaynak aktarımı gerçekleştirilen ülkede refah düzeyi artarken borç ödeyen ülkede refah kaybı ortaya çıkmaktadır. Ancak, alınan dış borçların verimli ve etkin bir şekilde kullanılması, yapılan yatırımların getirisinin yüksek olmasına ve dış borç ödemlerine ilişkin refah kayıplarının sınırlı düzeylerde gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır (Gür, 2018: 298-312).

3. KAMU BORÇLANMASININ NEDENLERİ

Borçlanma hem gelişmiş hem az gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin sıklıkla başvurduğu bir finansman kaynağıdır. Kamu kesiminin borçlanma gereğinin temel nedenlerinin başında kamu harcamalarını finanse etmek gelmektedir. Bu bağlamda borçlanmanın da vergilerin de temel amacı mali olmakla birlikte geçmişten günümüze çeşitli amaçlarla kullanıldıkları görülmektedir. Kamu borçları, kamu gelirlerinin yetersiz olması sonucunda kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla sağlanan hem kısa vadeli hem de uzun vadeli krediler olarak tanımlanabilir (Hilton, 2021, s. 174). Finansal kaynakları, kullanım sürelerine göre de bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Bu bağlamda bir yıla kadar olan kamu borçlanmasına kısa vadeli borçlanma, vadesi 1 ila 5 yıl arasında olan kamu borçlanmasına orta vadeli borçlanma ve 5 yıldan uzun süreli olarak gerçekleştirilen kamusal borçlanmaya da uzun vadeli borçlanma denilmektedir (Zerenler, 2003: 192). Bununla birlikte kamu borçları, temin edildikleri kaynaklara göre de farklılık arz etmektedir. Kamunun finansman açığının yurt içi kaynaklardan borçlanmak suretiyle temin edilmesine iç borçlanma denilmektedir. İç borçlanmanın kaynaklarını kişiler, özel kurumlar, merkez bankası, bankalar, sosyal güvenlik kurumları, sigorta şirketleri ve bireysel emeklilik şirketleri oluşturmaktadır. Devletin yabancı devletlerden, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlardan ya da yabancı ülkelerin sermaye piyasalarından geçekleştirdiği borçlanmalara ise dış borçlanma denilmektedir. Dış borçlanma genellikle yabancı para cinsinden gerçekleştirilir ve ülkelerin kredibilitesi, bir diğer ifadeyle finansal açıdan güçlü olması ve güvenilirliği dış borçlanmanın gerçekleşmesinde son derece önemli bir rol oynamaktadır (Yıldız, 2017: 195).

Son derece önemli ekonomik etkileri bulunan kamu borçlanmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin en önemlilerini, kamusal yatırımların ve ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi amacıyla kamu harcamalarının finanse edilmesi, bütçe açıklarının kapatılması, olağanüstü giderlerin finanse edilmesi ve etkin bir maliye politikası aracı olarak kullanılması şeklinde sıralamak mümkündür. Devletin en önemli görevlerinden biri ülke vatandaşlarına sunacağı hizmetlerle ve kamusal yatırımlarla onların refahını artırmak ve aynı zamanda ulusal kalkınmanın gerçeklemesini sağlamaktır. Bu hizmetler ise genel olarak kamusal hizmetler olarak adlandırılmaktadır ve kamusal harcamalar ile gerçekleştirilmektedir. Kamusal harcamaların gerçekleştirilmesi için de finansal kaynaklara ve gelirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Devletin kamusal hizmetleri sunabilmesi için sahip olduğu en önemli kaynak vergilerdir. Ancak vergiler zaman zaman kamusal mal ve hizmetlerin sunumu için ihtiyaç duyulan finansal kaynakları sağlamakta yetersiz kalmakta ve buna bağlı olarak da bütçe açıkları ortaya çıkmaktadır. Böyle durumlarda ise devlet gerek iç gerekse de dış piyasalardan

borçlanmak durumunda kalmaktadır. Bununla birlikte olağanüstü durumlar söz konusu olduğunda veya büyük çaplı yatırımları finanse etmek gerektiği zamanlarda da borçlanmaya gidilmektedir. Savaş, doğal afetler vb. olağanüstü durumlar önceden öngörülemeyen durumlardır ve çoğu zaman bu giderler için bütçede ya pay ayrılmaz ya da çok sınırlı düzeyde bir pay ayrılır. Ancak bu öngörülmeyen olağanüstü durumların gerçekleşmesi halinde meydana gelen zararların telafisi için kamusal gelirler yeterli olmamakta ve borçlanılmak durumunda kalınmaktadır (Mirzade ve Şiriner, 2023: 11). Ayrıca kamu borçlanması, maliye politikasının temel araçlarından birini oluşturmaktadır. Kamu maliyesinin konusunu teşkil eden mali olaylar kapsamında kamu harcamaları gerçekleştirilirken, bu harcamaları finanse etmek amacıyla kamu gelirleri tahsil edilmektedir. Ancak kamusal gelirlerin kamu harcamalarını karşılamaya yeterli olmayacak düzeyde gerçekleşmesi durumunda, hükümetler kamu finansman açıklarını karşılayabilmek amacıyla vergi oranlarını artırma, para basma (emisyon) veya borçlanma yoluna gidebilmektedir(Akbaş Akdoğan, 2023: 296). Buna ilaveten durgunluk dönemlerinde genişletici maliye politikaları kapsamında kamu harcamaları artırılmakta, ekonomik canlılığın yüksek olduğu dönemlerde ise vergi oranları artırılmaktadır. Ayrıca pek çok ülkede iş gücünün etkin bir şekilde yönetilememesi ve işsizlik sorununun çözülememesi nedeniyle ortaya çıkan modern ekonomi mekanizmasının etkinsizliği de kamu borçlanmasına neden olan bir diğer önemli faktördür (Szybowski, 2018: 60). Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere ekonomiye müdahale etmek amacıyla da genişletici ya da daraltıcı maliye politikalarının uygulanma sürecinde de kamu borçlanmasına gidilebilmektedir.

4. KAMU BORÇLANMASININ PARA VE SERMAYE PİYASALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Finansal piyasalar çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma yapılırken dikkat edilen en önemli kriterlerden biri piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerin vadeleridir. Bir yıldan daha kısa vadeye sahip (kısa vadeli) borçlanma araçlarının işlem gördüğü finansal piyasalar para piyasası, bir yıl veya daha uzun vadeye sahip (uzun vadeli) borçlanma araçları ve ortaklık araçlarının işlem gördüğü piyasalar ise sermaye piyasası olarak tanımlanmaktadır. Para piyasası araçları uzun vadeli menkul kıymetlerden daha fazla alınıp satılmaktadır. Bu nedenle de para piyasası araçlarının daha likit varlıklar olduğunu söylemek mümkündür. Buna ilaveten kısa vadeli menkul kıymetlerde fiyat dalgalanmaları uzun vadeli menkul kıymetlere kıyasla daha az olmaktadır. Bu ise kısa vadeli menkul kıymetlerin daha güvenilir yatırımlar haline gelmesine neden olmaktadır. Bu nedenle de hem şirketlerin ve hem de bankaların para piyasasını aktif bir şekilde kullandığı görülmektedir. Buna karşın sermaye piyasası araçları ise ağırlıklı olarak gelecekte elde edebilecekleri fonlar konusunda daha düşük belirsizliklere sahip sigorta şirketleri ve emeklilik fonları tarafından elde tutulmaktadır (Aydın, 2016: 57). Devletler daha önce üzerinde detaylı bir şekilde durduğumuz gerekçelerle kamusal borçlanma gerçekleştirebilmektedir. Bu borçlanmaların ise başta para ve sermaye piyasası olmak üzere pek çok piyasa üzerinde önemli ekonomik etkileri olmaktadır. Kamusal harcamaların vergi gelirleriyle karşılanamaması durumunda ortaya çıkan bütçe açığının borçlanmak suretiyle kapatılması para piyasasını dorudan etkilemektedir. Zira bütçe açıklarının kapatılması için kamunun para talebinde artışlar meydana gelmektedir. Para talebindeki artışlar ise faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bir diğer ifadeyle bütçe açığının söz konusu olduğu bir ekonomide, bu açığın iç borçlanmayla finanse edilmesi, kamu borç stokunun

milli gelir içindeki payının ve reel faiz oranının yükselmesine neden olmaktadır. Reel faiz oranının yükselmesi ise toplam talebi baskılamakta ve ekonominin küçülmesine neden olmaktadır. Ayrıca bütçe açığının yine iç borçla finanse edilmesi durumunda ekonomide bir monetizasyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, kamu açıklarının borçlanmak suretiyle kapatılmasına dayalı bu politika enflasyonist bir politikadır. Buna ilaveten kamu borç stokundaki artışlar, faizlerin yükselmesine ve enflasyon beklentilerinin artmasına neden olmaktadır (Aşık, 2023: 23). Zira kamu borçlanmasının artmasına bağlı olarak para talebinde meydana gelen artışlar, faiz oranlarının yükselmesine neden olmakta, bu ise üretim maliyetlerinin yükselmesine ve üretim miktarının azalmasına sebebiyet vermektedir. Üretim miktarındaki azalışlar ise mal ve hizmet fiyatlarının artmasına, bir diğer ifadeyle enflasyonist baskının yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca faiz oranlarındaki artışlara bağlı olarak üretim maliyetlerindeki artışların fiyatlara yansıtılması suretiyle de yine enflasyon oranında yükselişler meydana gelmektedir.

Sermaye piyasaları ise menkul kıymetlerin fon arz edenlerce ihraç edilerek piyasaya sunulduğu birincil piyasa ve söz konusu menkul kıymetlerin alınıp satıldığı ikincil piyasadan oluşur. Hisse senedi, tahvil ve gelir ortaklığı gibi araçlar sermaye piyasası araçlarıdır (Yardımcıoğlu, 2007: 150). Kamu borçlanmasının sermaye piyasası üzerinde de önemli etkileri bulunmaktadır. Kamu borçlanmasındaki artış, az önce de ifade edildiği üzere faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır. Faiz oranlarındaki bu yükselişler ise finansal kaynakların reel yatırımlardan ziyade faiz geliri elde etmek amacıyla bankalara yönelmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla finansla kaynaklardan ülke ekonomisine katkı sağlayacak şekilde faydalanma imkânı ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte kamu borçlanmalarındaki artışlar ortaya çıkan nedeniyle faiz oranlarındaki artışlar, fon, hisse senedi ve tahvil piyasalarına yönelik talebin yavaşlamasına ve hatta gerilemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla tasarruf sahipleri ellerindeki parasal kaynakları hisse senedi almak suretiyle ticari faaliyette bulunan şirketlere aktarmamakta, bir diğer ifadeyle borsada işlem gören hisse senetlerine sahip şirketleri finanse etmemektedir. Üretim sürecinde ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklara sahip olamayan işletmeler ise mal ve hizmet talebinde bulunamayacaktır ve dolayısıyla öncelikle üretim hacminde azalışlar ardında da ekonomi de bir yavaşlama hatta durgunluk döneminin yaşanması söz konusu olabilecektir. Bu bağlamda piyasanın sağlı işleyişine engele olmamak amacıyla mümkün olduğunca kamu açıklarına fırsat verilmemelidir. Zira kamu açıkları, kamu borçlarının artması nedeniyle para talebinin artmasına neden olmakta, para talebindeki artışlar ise parasal kaynakların yatırımlardan ve üretimden ziyade faizlere yönelmesine neden olmakta, dolayısıyla da hammadde ve ara malı talepleri azalmakta üretim yavaşlamakta, dolaysıyla da bir ekonomik açıdan durgunluk dönemi yaşanabilmektedir. Benzer durumlar fon piyasaları, tahvil piyasaları ve gelir ortaklığı şeklindeki yatırımlar içinde söz konusu olmaktadır.

Kamu borçlanmasının kısaca CDS olarak ifade edilen kredi temerrüt takası üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Finansal piyasalarda yaygın şekilde işlem gören ve kredi türevlerinin bir enstrümanı olan kredi temerrüt takası (CDS); bir alacaklının alacağını garantilemesi için üçüncü bir tarafa belirli bir ücret ödemesi işlemidir. Bu durumda alacaklı borçlu tarafın borcunu ödememe riskinden kurtulmuş olmaktadır. CDS satıcısı bu riski ödenecek ücret karşılığı üstlenir. Bu ücrete CDS primi denir. CDS primini, borçlu ülkenin veya şirketin iflas etme

olasılığının bir göstergesidir. Ülkenin ya da şirketin iflas etme olasılığı arttıkça, ödenecek primler de artmaktadır (Kadooğlu Aydın ve Münyas, 2023: 308). Bir diğer ifadeyle CDS primlerindeki değişimler, ülkenin ekonomik performansına ilişkin hem reel durumu hem de beklentileri yansıtmakta, bu nedenle de ülke kredi riski değerlendirilirken uluslararası yatırımcılar tarafından ciddi bir şekilde dikkate alınmaktadır. Finansal stresin yüksek olduğu ve kredi piyasalarında dalgalanmanın arttığı dönemlerde, ülkeye ilişkin makroekonomik ve finansal değişkenler ile CDS primleri arasındaki ilişkinin belirgin hale geleceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, piyasada işlem gören ülke CDS'lerine bakılarak ülkenin ekonomik ve finansal görünümü ve buna paralel olarak, ülkenin kredi riski ile ilgili öngörü yapmak mümkün hale gelmekte ve hem yatırımcılar hem de politika yapıcıları CDS primlerini analiz ederek gerekli tedbirleri alabilmektedir. CDS primlerinin finansal piyasalar açısından sahip olduğu önem, bu konuda birçok çalışmanın yapılmasına neden olmuştur (Kılcı, 2017: 153).

5. ARAŞTIRMA YÖNTEM VE BULGULARI

Yapılan çalışmalarda kullanılan seri zaman serisi olduğunda öncelikle zaman serilerinin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Çalışmada kullanılan Türkiye'ye ait kısa vadeli dış borç stoğu verileri Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden, CDS verileri ise Investing. com adresinden 2012 yılının 3. Ay'ından 2024 yılının 9. Ay'ına kadar aylık olarak alınmıştır.

Çalışmanın modeli aşağıdaki gibidiir;

$$\Delta kvdb = \beta_0 + \beta_1 CDS + \gamma_1 K_{2020-2024} + \varepsilon_t \quad \textbf{(1)}$$

Çalışmaya ait kurulan modele kukla değişken($\gamma_1 K_{2020-2024}$) eklenmiştir. Kukla değişken 2019 yılının sonları 2020 yılının başlarında dünyada yayılan COVİD-19 pandemi dönemi olup bu dönemde değişkenlerin finansal piyasalar üzerinde etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Bir seride Birim kök varlığı bir serininin durağan olmadığını gösterir (Aydemir ve Demir, 2024, s.282). Çalışmada modelde kullanılan değişkenlerin durağanlık testi Augmented Dickey-Fuller Testi (ADF) ve Phillips-Perron (PP) testi ile incelenmiştir.

5.1. Augmented Dickey-Fuller Testi

Dickey Fuller yönteminde en önemli varsayımlardan biri hata terimlerinin birbirinden bağımsız ve özdeş dağılma durumudur. DF testi hata terimlerindeki otokorelasyon sorunu için bağımlı değişkenin gecikmeli farklarını ekleyip DF testi üzerinde bir düzeltme işlemi gerçekleştirilerek ADF testi uygulanmaktadır. PP testinde ise hata terimlerindeki otokorelasyonu dikkate almak için gecikmeli farkları eklemeksizin parametrik olmayan yöntemler kullanılır (Ersan ve Günay, 2009, s.14).

Bir zaman serisinin nasıl bir süreçten geldiğini anlamak adına serinin her dönemde aldığı değerin önceki dönemlerde aldığı değerlerle arasındaki regresyonun bulunması gerekir. Y_t değişkeni ele alındığında bu dönem değeri ile geçen döneme ait değeri olan Y_{t-1} ile ilişkisi $Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ şeklinde ifade edilir. Bu ifadede yer alan u_t kalıntı terimidir.

$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ model birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. ρ = 1 olması durumunda model;

$Y_t = Y_{t-1} + u_t$ şeklinde yazılır.

$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ modeli ayrıca;

$\Delta Y_t = (\rho - 1)\, Y_{t-1} + u_t = \emptyset\, Y_{t-1} + u_t$ şeklinde de yazılabilmektedir (Gujarati, 2003). ρ = 1 olduğunda $\emptyset = 0$ olacaktır. Bunun sonucunda $\triangle Y_t = Y_t - Y_{t-1} = u_t$ olacağından Y_t serisinin birinci farkları durağan olacak ve;

$Y_t = \rho Y_{t-1} + u_t$ denklemine göre $H_0: \rho = 1$

$\Delta Y_t = (\rho - 1)\, Y_{t-1} + u_t = \emptyset\, Y_{t-1} + u_t$ denklemine göre $H_0: \emptyset = 0$

şeklinde H_0 hipoteziyle ilgili kurulan yukarıdaki denklemler durağan olmamayı ifade edecektir. Bundan dolayı ADF testi kullanılmaktadır. Testte bulunan t istatistiği, tau (ꚍ) ADF- test istatistiği olarak adlandırılır ve ꚍ istatistikleri değerlendirilirken t değeri büyük örneklerde t dağılımına uymadığından t testi yapılamaz (Enders, 2003, s.182). ꚍ istatistiği MacKinnon değeri ile karşılaştırılır. MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinden küçükse, H0 hipotezi reddedilemez ve serinin durağan olmadığı (birim kök içerdiği) şeklinde ifade edilir.

Çalışmada model, ADF testinde kullanılan denklem Eşitlik 1'de verildiği gibi kurulmuştur.

$$ADF: \Delta Y_t = \alpha + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p} \delta \Delta Y_{t-i} + u_t \qquad \textbf{Eşitlik 1}$$

Çalışmada ADF testinde Eşitlik 1 denklemi sonucunda elde edilen test istatistik sonuçları Tablo 1 deki gibi olmuştur.

Çizelge 1 ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	Dickey Fuller Critic Değerlr		
		%1	%5	%10
KVDB	-0,893	-3,493	-2,887	-2,577
CDS	-2,216	3,493	-2,887	-2,577

Çizelge 1.'den de görülebileceği gibi KVDB ve CDS değişkenleri için elde edilen ADF-t istatistiğinin %5 anlam seviyesindeki değeri, test istatistik değerinden daha büyük olduğundan serilerin durağan olmadığını göstermektedir. Değişkenlerin birinci farkları alınmış ve bu testin sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Birinci Farka göre ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	Dickey Fuller Critic Değerlr		
		%1	%5	%10
KVDB	-16,155	-3,493	-2,887	-2,577
CDS	-11,996	3,493	-2,887	-2,577

Çizelge 2.'deki sonuçlara göre KVDB ve CDS değişkenleri için elde edilen ADF-t istatistiği değeri %5 anlam seviyesinde test istatistiğinden küçük olduğundan değişkenler birinci farklara göre durağan olduğu tespit edilmiştir.

5.2. Phillips Perron Testi

Değişkenlerin durağan olmadığına, yalnızca standart birim kök test sonuçlarına dayalı olarak karar vermek yanıltıcı olabilir (Altıntaş, 2013, s.282). Phillips ve Perron (1988) Dickey-Fuller'ın hata terimleri ile ilgili varsayımını genişleterek aşağıda belirtilen regresyonları dikkate almışlardır (Phillips ve Perron, 1988).

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \widehat{u_t}$$

$$y_t = \hat{\mu} + \hat{\beta}\left(t - \frac{1}{2}T\right) + \hat{\alpha} y_{t-1} + \widehat{u_t}$$

Eşitliklerde T gözlem sayısını $\widehat{u_t}$ ise hata terimlerinin dağılımlarını göstermektedir. Phillips Perron (PP) testine göre hipotezler şu şekilde kurulmaktadır.

$H_0 = p = 0$ ise seri durağan değil, seride birim kök vardır.

$H_0 = p < 0$ ise seri durağan olup, seride birim kök vardır.

PP birim kök analizi ADF birim kök analizinde ortaya çıkan otokorelasyon sorununu gidermek için önerdiği non-parametrik metodla testin daha güçlü olması birim kök analiz sürecinde çok önemli bir yere sahiptir.

Çalışmada Phillips Perron (PP) optimal gecikme uzunluğu, Newey-West Bandwidth (Automatic Selection) kriterlerinden yararlanılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Phillips Perron Test İstatistik Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği		Dickey Fuller Critic Değerleri		
			%1	%5	%10
KVDB	Z(rho)	-0,211	-19,967	-13,800	-11,067
	Z(t)	-0,084	-3,493	-2,887	-2,577
CDS	Z(rho)	-9,412	-19,967	-13,800	-11,067
	Z(t)	-2,212	-3,493	-2,887	-2,577

Çizelge 3. incelendiğinde PP testinde seriler için birim kök testi uygulandığında tüm serilerin birim köke sahip olduğu veya durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bundan dolayı serilerin birinci farkı alınarak yeniden birim kök testi uygulanmış olup sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Birinci Farka göre Phillips Perron Test İstatistik Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği		Dickey Fuller Critic Değerleri		
			%1	%5	%10
KVDB	Z(rho)	-0,163,90	-19,963	-13,798	-11,065
	Z(t)	-17,812	-3,494	-2,887	-2,577
CDS	Z(rho)	-136,570	-19,963	-13,798	-11,065
	Z(t)	-12,017	-3,494	-2,887	-2,577

Çizelge 4. incelendiğinde fark uygulandığında serilerin durağanlaştığı veya birim kök olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla ADF ve PP birim kök testleri sonucunda tüm serilerin bütünleşme derecesi I(1) olduğu söylenebilir. Çalışmada ADF ve PP birim kök testlerinde kullanılan süreç, genel bir ifadeyle Eşitlik 1'de ifade edilmiştir.

5.3. Uygun Gecikme Seviyesinin Belirlenmesi ve Johansen Eşbütünleşim Testi

Çalışma kapsamında kullanılan değişkenlerin birinci farkları ile durağan olmaları değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olabileceğini gösterir. Bundan dolayı uygun gecikme seviyesini model ve analizden önce belirlenmesi faydalı olacaktır.

Çizelge 5. Etkin Gecikme Seviyesinin Belirlenmesi

Lag	LL	LR	FPE	AIC	HQIC	SBIC
0	-86,7061	NA	,01146	1,20689	1,22342	1,247557
1	216,409	606,23	,000196	-2,86271	-2,81311	-2,74065
2	227,966	23,113	,000177	-2,96552	-2,88286	-2,76209
3	259,846	63,76	,000121	-3,34484	-3,22912	-3,06003
4	275,814	31,937*	,000103*	-3,50767*	-3,35889*	-3,1415*

Çizelge 5. incelendiğinde uygun gecikme seviyesi için elde edilen sonuçlarda etkin gecikme seviyesi FPE, AIC, SBIC ve HQ kriterine göre 4 olarak gözükmektedir.

Değişkenlerin birinci dereceden bütünleşik olduklarının saptanmasından sonraki adım, bu değişkenlerin eş-bütünleşik olup olmadıklarının belirlenmesidir. Çalışmalarda, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri belirlemeye dönük ve Johansen tarafından geliştirilen eş-bütünleşme ilişkisine ait Eşitlik 2'deki model dikkate alındığı görülmektedir (Akıncı vd., 2018, s.86).

$$\Delta x_1 = \alpha(\beta' x_{t-1} - \beta_0 - \beta_u) - \gamma_0 - \gamma_1 + \sum_{j=1}^{k} \Gamma_j \Delta x_{t-j} + \varepsilon_t \quad \textbf{(2)}$$

Eşitlik 2'de x_t , t döneminde gözlenen değişkenlerin px1 vektörünü; α , pxr katsayılar matrisini; β , r eşbütünleşik vektörlerini tanımlayan pxr katsayılar matrisini; β_0 , eşbütünleşik vektörler için kesikli rx1 vektörünü; β1 , eşbütünleşik vektörlerde lineer deterministik trendlerine olanak tanıyan rx1 katsayılar vektörünü; γ_0 , denklemdeki px1 kesikli vektörünü; γ_1 , px1 lineer trend katsayılar vektörünü ve Γ_j, j=1…k'ya kadar olan ve gecikme uzunluğunu tanımlayan pxp matrislerini ifade etmektedir.

Bu çalışmada Eş-bütünleşme analizlerinde yaygın olarak kullanılan bir başka teknik olan Johansen-Juselius (1990) tarafından ileri sürülen karakteristik köklerin sıfıra eşit olup olmadığını analiz eden testtir. Söz konusu testte Eş-bütünleşme ilişkisinin varlığının analizi için iki test öne bulunmaktadır (Ceylan ve Başer, 2014, s.54). Bu testler;

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^{n} [\ln(1 - \lambda_i)] \quad \textbf{(3)}$$

$$\lambda_{trace}(r, r+1) = -T \ln(1 - \lambda_{i+1}) \quad \textbf{(4)}$$

Eşitlik 3'te yer alan λi, matrislerden elde edilen karakteristik kökler ve T gözlem sayısını ifade etmekte olup genel bir alternatife karşı r'ye eşit veya daha az sayıda eş-bütünleşme vektörü olduğunu ileri süren temel hipotez değerlendirilmektedir. Tüm karakteristik köklerin değeri istatistiksel olarak sıfır olduğunda ise testin değeri de sıfır olmaktadır. Eşitlik 4'teki denklem ise, temel hipotezde r kadar eş-bütünleşme vektörü olduğu hipotezi, r+1 eş-bütünleşme vektörü olduğunu ileri süren alternatif hipoteze karşı test edilmektedir (Demir ve Bahar, 2022, s. 103).

Çalışmada yapılan Johansen-Juselius testi sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Johansen-Juselius eşbütünleşim testi

Eigenvalues (lambda)	H0: Rank küçük eşit (r)	Max-lambda Statistics (rank küçük eşit(r+1))	Trace Statistics (rank küçük eşit(p=2))
0,6705575	0	165,44266	265,82447
0,49018299	1	100,38181	100,8181

Çizelge 6. incelendiğinde Max-lambda ve Trace istatistikleri, r = 0 ve r = 1 hipotez değerlerinden daha büyük olduğundan; r = 0 hipotezi, r = 1 hipotezini reddedemeyeceğimizi ve değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu ifade etmektedir.

Yapılan birim kök ve eşbütünleşim testleri sonrasında modelin kurulması için Newey-West tahmincisi uygulanmıştır. Elde edilen regresyon sonuçları aşağıda özetlenmiştir;

Tablo 7. Regresyon Sonuçları

log_cds	Newey-West		t	P> | t |	[95% conf. interval]	
	Coefficient	Std. Err.				
log_kvdb	0,05563385	0,0029808	186,64	0,000	0,5504484	0,5622287
dumykvdb	0,3877482	0,060613	6,40	0,000	0,2679762	0,5075202

Yapılan birim kök testleri ve eş bütünleşim testi sonucunda kamu borçlanmasının finansal piyasalar üzerindeki etkisini incelemek amacıyla oluşturulan modelde ele alınan değişkenin finansal piyasalar üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan testler sonucunda Tablo 7'ye göre; KVDB ile CDS değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Modelde kısa vadeli kamu dış borcundaki bir birimlik artışın, CDS (Kredi Temerrüt Takası) primini 2012-2024 döneminde 0.5563 birim artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, kamu dış borçlanması ile risk primi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, kamu harcamalarının finansal piyasalar üzerindeki etkilerine ilişkin olarak, pandemi sonrası döneme özgü farklı bir sonuç elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen kukla değişken dönemi dikkate alındığında değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Kurulan model katsayıları dikkate alındığında ise kukla değişkenin CDS üzerinde pozitif etkisi olduğu ve pandemi sonrası dönemde kukla değişkende meydana gelecek bir birimlik artışın CDS değişkeninde 0,3877 birimlik bir pozitif değişikliğe neden olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle 2012-2024 döneminde kamu harcamalarındaki bir birimlik artışın incelenen dönemin geneli itibariyle CDS primini (risk primini) 0.55 oranında artırdığı, pandemi

sonrası dönemde ise (2020-2024 dönemi) kamu harcamalarındaki 1 birimlik artışın CDS primini (risk primini) 0.38 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda kurulan modellerin sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ve her iki bağımsız değişkenin etkisinin güçlü olduğunu söylememiz mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzün küreselleşen dünyasında hem ekonomik hem de sosyal açıdan pek çok önemli sorunun yaşandığı pandemi dönemi, Türkiye ekonomisini, özellikle de ülkenin mali yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Hazırlanmış olan bu çalışma ile pandemi sonrası dönemde Türkiye'de kamu borçlanmasının finansal piyasalar üzerindeki etkileri, ampirik analizlerle detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde kısa vadeli kamu dış borcundaki bir birimlik artışın, CDS (Kredi Temerrüt Takası) primini 2012-2024 döneminde 0.5563 birim artırdığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, kamu dış borçlanması ile risk primi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, kamu harcamalarının finansal piyasalar üzerindeki etkilerine ilişkin olarak, pandemi sonrası döneme özgü farklı bir sonuç elde edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen kukla değişken dönemi dikkate alındığında değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Kurulan model katsayıları dikkate alındığında ise kukla değişkenin CDS üzerinde pozitif etkisi olduğu ve pandemi sonrası dönemde kukla değişkende meydana gelecek bir birimlik artışın CDS değişkeninde 0,3877 birimlik bir pozitif değişikliğe neden olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle 2012-2024 döneminde kamu harcamalarındaki bir birimlik artışın incelenen dönemin geneli itibariyle CDS primini (risk primini) 0.55 oranında artırdığı, pandemi sonrası dönemde ise (2020-2024 dönemi) kamu harcamalarındaki 1 birimlik artışın CDS primini (risk primini) 0.38 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Analiz bulguları, kısa vadeli kamu dış borcundaki artışın finansal piyasalar üzerindeki risk algısını artırdığına, ancak pandemi sonrası dönemde kamu harcamalarındaki artışların risk algısını nispeten azalttığına işaret etmektedir. CDS primi üzerindeki etkiler dikkate alındığında, kamu borçlanması ile finansal piyasalar arasında güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, kamu politikalarının finansal istikrar üzerindeki belirleyici rolünü yansıtmaktadır. Pandemi sonrası dönemde kamu harcamalarının risk primine etkisinin genel döneme kıyasla azalması, Türkiye'nin izlediği yüksek faiz politikasının sermaye akışını artırarak risk algısını kısmen dengelemiş olmasıyla açıklanabilir. Ancak bu durum, yüksek faiz oranlarının uzun vadede sürdürülebilir olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Yüksek faiz politikası, kısa vadeli finansal istikrar sağlasa da yatırımcı davranışlarında uzun vadeli risk algısını tetikleyebilir ve büyüme performansını olumsuz etkileyebilir. Bu bulgular ışığında, Türkiye'de pandemi sonrası dönemde kamu borçlanma politikalarını dikkatlice değerlendirmesi gerekmektedir. İlk olarak, borçlanma düzeyinin artırılmasının yalnızca kısa vadeli finansman ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde planlanması, uzun vadede ekonomik dengelerin korunması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, dış borçlanmanın yalnızca mali ihtiyaçların karşılanması için değil, üretken yatırımların desteklenmesi ve büyüme odaklı politikaların uygulanması amacıyla kullanılmasının daha sürdürülebilir bir yaklaşım olduğu açıktır.

Finansal piyasalar üzerindeki etkiler açısından, risk primlerinin azaltılabilmesi için kamu harcamalarının verimli alanlara yönlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle altyapı yatırımları ve

teknolojik dönüşüme yönelik harcamalar, uzun vadeli ekonomik kazanımlar sağlayarak risk algısını düşürebilir. Bununla birlikte, finansal piyasalardaki volatiliteyi azaltmak için uluslararası iş birlikleri ve finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi, risk yönetimini güçlendirecektir. Son olarak, faiz oranlarının yüksek seviyelerde tutulması politikası, sermaye akışlarını artırmak açısından etkili olsa da bu politikanın yarattığı maliyetler (örneğin, iç borç yükünün artması) dikkatle analiz edilmelidir. Alternatif olarak, büyüme odaklı ve yatırım teşvik eden politikaların geliştirilmesi, uzun vadede hem risk primlerini azaltabilir hem de sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilir. Bu bağlamda hem kamu borçlanmasının yönetimi hem de finansal piyasaların stabilitesi açısından bütüncül ve uzun vadeli bir stratejinin benimsenmesi önem arz etmektedir. Pandemi sonrası dönemde elde edilen deneyimler, gelecekte benzer ekonomik şoklara karşı daha dayanıklı politikaların oluşturulmasına rehberlik edecektir.

KAYNAKÇA

Akbaş Akdoğan, D. (2023). Cumhuriyetin Kuruluşundan Bugüne Türkiye'de Dış Borçlanma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Cumhuriyet'in 100. Yılı), 294-322.

Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2012). Per Capita Income Convergence Among European Union Countries: Haldane–Hall Approach. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, *20*(2), 39-61.

Altıntaş, H. (2013). Türkiye'de birincil enerji tüketimi, karbondioksit emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: eşbütünleşme ve nedensellik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *8*(1), 263-294.

Altıok, Ş. B., & Sürekçi Yamaçlı, D. (2021). Türkiye'de kamu borçlanması: 2002-2019 dönemi için dinamik bir analiz. *Erciyes Akademi*, 35(3), 1269-1285.

Aşık, B. (2023). *Para ve Maliye Politikası, Ekonomi Politikası* içinde (Ed. C. Gerni ve B. Aşık), Ankara: Gazi Kitabevi.

Aydemir, A. F., Demir, O. (2024). Busan limanındaki konteyner trafik hacminin ardışık Bai-Perron yöntemi ile analizi, *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences,* 7(4), 275-290,

Aydın,Y. (2016). *Finansal Piyasalar, Finansal Piyasalar ve Kurumlar: Teori ve Türkiye Uygulamasına Güncel Bakış* (içinde 49-81), (Ed. A. Gündoğdu), Ankara: Seçkin.

Ceylan, R. ve Başer, S. (2014). Türkiye'de Petrol Tüketimi ile Reel GSYİH Arasındaki Uzun Dönem İlişkinin Johansen EşBütünleşme Yöntemi ile Analiz Edilmesi. *Business and Economics Research Journal*, 5(2), 47-60.

Demir, E., ve Bahar, O. (2022). Turizm gelirleri ve dış borçlanma arasındaki ilişki: Türkiye üzerine ampirik bir inceleme. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, *8*(1), 87-98.

Enders, W. (2003). *Applied econometric time series*. John Wiley & Sons.

Ersan, İ., ve Günay, S. (2009). Kredi riski göstergesi olarak kredi temerrüt swapları (Cdss) ve kapatma davasının Türkiye riski üzerine etkisine dair bir uygulama. *Bankacılar Dergisi, 71*, 3-22.

Gujarati, D. N. (2002). Basic Econometrics 4th ed.

Gür, E. (2018). Kamu Harcamalarının Finansmanında Dış Borçların Etkisi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(27), 298-314

Hilton, S. K. (2021). Public Debt and Economic Growth: Contemporary Evidence From a Developing Economy, *Asian Journal of Economics and Banking*, 5(2), 173-193.

Kadooğlu Aydın, G., & Münyas, T. (2023). Kredi temerrüt takasının ithalat üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(3), 307-321.

Kaya, L. ve Çadırcı, Ç. (2022). Kamu İç Borç Stoku ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye İçin Nedensellik Analizi, *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 5(1): 130-139.

Kılcı, E. N. (2017). CDS Primleri ile Bir Ülkenin Ekonomik ve Finansal Değişkenleri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 6(12), 145-154.

Malak, M. (2022). Kamu Borcunun Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ab Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 13-28.

Mirzade K. ve Şiriner, İ. (2023). *Türkiye'de Devlet Borçlanması ve Ekonomik Büyüme: 2002-2008/2008-2019 Karşılaştırması*, London: IJOPEC Publication No: 2023/10.

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, *75*(2), 335-346.

Szybowski, D. (2018). Causes of a Public Debt And Budget Deficit, *Internatıonal Journal Of New Economıcs And Socıal Scıences (IJONESS)*, 8(2), 57-67.

Yardımcıoğlu, M. (2007). Geçiş Ekonomilerinde Kamu Borçlarının Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 6(6), 147-167.

Yıldız, F. (2017). Türkiye'de 2002-2016 Döneminde Bütçe Açıkları ve Kamu Borçlarının Seyri. *Güncel Gelişmeler Perspektifinden Kamu Maliyesinde Seçme Konular* (Editörler: Yıldız, F. ve Tuncer, G.), Ankara: Savaş Yayınları.

Zerenler, M. (2003). Devletin Dış Borçlanmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 186-214.

PANDEMİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK, ENFLASYON VE PARA ARZINDAKİ DEĞİŞİKLİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ASİMETRİK ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi. Mehmet Akif PEÇE
Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
apece@bartin.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-2870-5008

Doç. Dr. Ali KONAK
Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, İqtisodiyot Bo'limi, Toshkent/Uzbekistan
alikonak@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1804-8339

Dr. Emrah ÜSTÜNDAĞ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
emrahustundag92@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0384-4308

ÖZET

Pandemi dönemi tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisini de önemli ölçüde ve olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi dönemindeki olağanüstü koşullarda hem tüketim hem de üretim hacminde önemli gerilemeler meydana gelmiştir. Zira toplum sağlığını tekrar temin etmek amacıyla devlet tarafından getirilen kısıtlamalar hem tüketim alışkanlıklarının değişmesine hem de tüketim hacminin azalmasına neden olmuştur. Tüketim hacmindeki azalışlar ise başta işsizlik ve ekonomik büyüme olmak üzere pek çok makroekonomik değişkeni etkilemiştir. Hazırlanmış olan bu çalışma ile pandemi döneminde Türkiye'de işsizlik, enflasyon ve para arzındaki değişiklilerin ekonomik büyüme üzerindeki asimetrik etkileri 2014q1-2024q2 dönemi için Merkez Bankası EVDS'den alınan çeyrek yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde enflasyonda meydana gelen %1 oranındaki bir artışın GSMH'yi % 0.22 oranında artırdığı, ancak bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yine aynı analiz sonuçlarına göre para arzındaki %1'lik artışın, GSMH'yi % 0.97 oranında artırdığı, işsizlik oranındaki %1'lik artışın, GSMH'yi % 0.40 oranında azalttığı, son olarak da pandeminin GSMH'de ortalama % 0.189 oranında azalmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak para arzındaki genişleme ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken, işsizlik oranının büyüme üzerinde negatif bir etkisi olmuştur. Ayrıca iktisat teorisindeki temel makro ekonomik literatür göz ününde bulundurulduğunda beklendiği gibi Covid-19 pandemisinin Türkiye'de ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, İşsizlik, Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Para Arzı

ASYMMETRIC EFFECTS OF UNEMPLOYMENT, INFLATION AND CHANGES IN MONEY SUPPLY ON ECONOMIC GROWTH IN TURKEY DURING THE PANDEMIC PERIOD

ABSTRACT

The pandemic period has significantly and negatively affected the Turkish economy, as in all countries around the world. Under the extraordinary conditions of the pandemic period, significant declines occurred in both consumption and production volumes. Because the restrictions imposed by the state in order to restore public health have caused both consumption habits to change and consumption volume to decrease. Decreases in consumption volume affected many macroeconomic variables, especially unemployment and economic growth. With this prepared study, the asymmetric effects of changes in unemployment, inflation and money supply in Turkey during the pandemic period on economic growth were analyzed by time series method using quarterly data obtained from the Central Bank EVDS for the period 2014q1-2024q2. As a result of the analysis, it was determined that a 1% increase in inflation increased GNP by 0.22%, but this effect was not statistically significant. However, according to the same analysis results, a 1% increase in the money supply increased the GNP by 0.97%, a 1% increase in the unemployment rate reduced the GNP by 0.40%, and lastly, the pandemic caused an average increase in the GNP of 0.189%. was found to cause a decrease. As a result, while the expansion in money supply positively affected economic growth, the unemployment rate had a negative effect on growth. In addition, as expected, considering the basic macroeconomic literature in economic theory, it has been determined that the Covid-19 pandemic negatively affects economic growth in Turkey.

Key Words: Pandemic, Unemployment, Economic Growth, Inflation, Money Supply

1. GİRİŞ

Pandemi dönemi, toplum sağlığını korumak amacıyla getirilen kısıtlamalar nedeniyle ülke ekonomilerini önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir. Türkiye'de bu süreçte ekonomik açıdan olumsuz etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Pandemi öncesi dönemde Türkiye ekonomisinde mevcut olan kronik makroekonomik problemler, pandemi döneminde daha da artmıştır. Türkiye'nin uzun yıllardan beri işsizlik, enflasyon ve para arzında meydana gelen değişiklilere bağlı olarak ortaya çıkan sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Pandemi döneminde iktisadi göstergeler daha da kötüleşmiştir ve bu göstergelerdeki kötüleşmeler doğal olarak ekonomik büyümeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Zira pandemi döneminde alınan tedbirler nedeniyle bireysel tüketim azalmış buna bağlı olarak da üretim hacminde yavaşlamalar meydana gelmiş, hatta bazı sektörlerde üretim faaliyeti tamamen durmuştur. Bu durum ise zaten kötü durumda olan ekonomik göstergelerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Bir diğer

ifadeyle pandemi döneminde üretim hacmindeki azalışlar nedeniyle işsizlik oranı önemli ölçüde yükselmiş, üretim hacmindeki azalışlar nedeniyle enflasyon oranında yükselişler meydana gelmiş ve para arzındaki dengesizlikler ekonomik istikrarın olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Bütün bu gelişmeler ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi sürecinde meydana gelen bu ekonomik olumsuzlukları biraz daha detaylandırdığımızda bu sürecin en önemli olumsuz etkilerinden birinin işsizlik üzerinde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. İşsizlik, sadece Türkiye'nin değil tüm dünya ülkelerinin etkin bir şekilde mücadele etmek zorunda olduğu önemli bir ekonomik sorundur. Pandemi döneminde ekonomik koşullar daha da ağırlaşmış, mal ve hizmetlere yönelik talepte keskin azalışlar meydana gelmiştir. Bu ise işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur. Zira mal ve hizmetlere yönelik talepteki azalışlar üretimin azaltılmasını gerektirmiş, üretimin azaltılması ise işsizlik oranının artış göstermesine neden olmuştur. İşsizlik oranındaki artışlar ekonomik bir sorun olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal yansımaları da olan bir sorundur. İşsizlik oranının yüksek olduğu toplumlarda psikolojik sorunların yaygınlaştığı, suç oranlarının artış gösterdiği ve ahlaki değerlerin hızla zarar gördüğü bilinen bir gerçektir. Bu nedenle işsizlikle etkin bir şekilde mücadele etmek son derece önemlidir. Pandemi döneminde ekonomik dengeler tamamen alt üst olmuş ve bu süreçten işsizlik oranı önemli ölçüde etkilenmiştir. Buna ilaveten pandemi, enflasyon oranlarının da önemli ölçüde yükselmesine neden olmuştur. Zira pandemi sürecinin neden olduğu durgunluktan çıkmak ve tekrar ekonomik canlılığı sağlamak amacıyla uygulanan genişletici politikalar, pandemi döneminde ve sonraki dönemlerde enflasyonist baskının ortaya çıkmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Son olarak pandemi döneminin neden olduğu ekonomik olumsuzları azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla para arzı uygulamalarında bazı değişikliklere gidilmiş ve bu değişikliklerin önemli ekonomik etkileri olmuştur. Pandemi döneminde mal ve hizmetlere yönelik olarak meydana gelen talep azalışları ekonomide bir durgunluğa yol açmıştır. Ayrıca yine bu dönemde özellikle üretim sürecinde kullanılacak olan mal ve hizmet tedariği önemli ölçüde zorlaşmış ve üretim hacminde önemli azalışlar meydana gelmiştir. Önemli ekonomik yansımaları olan bu durumun olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla dünyadaki pek çok ülke gibi Türkiye'de de özellikle parasal genişleme içeren genişletici politikalar uygulamaya konulmuştur. Özellikle para arzının artırılması suretiyle mal ve hizmetlere yönelik talep azalışlarının önüne geçilmeye çalışmış ve buna bağlı olarak da üretim sürecinde ortaya çıkan aksaklıklar ortadan kaldırılmak istenmiştir. Bir diğer ifadeyle uygulamaya konulan genişletici politikalar ile hem arz hem de talep kesimi harekete geçirilmeye ve ekonomik canlılık korunmaya çalışılmıştır. Zira para arzının genişletilmesiyle birlikte hem tüketicilerin gelirleri artırılmak suretiyle tüketim canlı tutulmaya ve üretimde devamlılık sağlanmaya çalışılmış hem de para arzındaki artışlara bağlı olarak faiz oranlarının azaltılması, buna bağlı olarak da üretim maliyetlerinin azaltılarak üretimin teşvik edilmesi planlanmıştır. Ancak pandemi döneminde uygulamaya konulan bu genişlemeci para arzı politikaları ve alınan önlemler enflasyon oranının yükselmesine neden olmuştur. Zira genişlemeci para politikası sayesinde para arzı artırılmış, para arzındaki artışlar ise öncelikle ve hızlı bir şekilde tüketim harcamalarının artış göstermesine neden olmuştur. Pandemi döneminde ara malı ve hammadde temininde yaşanan zorluklar da buna eklenince mal ve hizmetlerin fiyatlarında hızlı yükselişler meydana gelmiş, bir diğer ifadeyle enflasyon oranı hızlı bir şekilde yükselmiştir. Üretim süreci ise para arzındaki bu artışlardan daha sonra olumlu

yönde etkilenmiştir ve ilk aşamadı tüketici taleplerindeki artışlara bağlı olarak enflasyon oranında meydana gelen artışlar sonraki dönemlerde üretim hacmindeki artışlar sayesinde kısmen de olsa kontrol altına alınabilmiştir. Bu bağlamda pandemi döneminde meydana gelen gelişmelerin son derece önemli ekonomik yansımalarının olduğunu söylemek mümkündür. Hazırlanmış olan bu çalışma ile pandemi döneminde Türkiye'de işsizlik oranı, enflasyon oranı ve para arzındaki değişiklilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri teorik olarak ayrı ayrı ortaya konulmaya çalışılmış, daha sonra da yapılan ekonometrik analiz ile bahsi geçen değişkenlerin her birinin pandemi döneminde Türkiye'de ekonomik büyümeyi hangi oranda etkilediği tespit edilmiştir.

2. PANDEMİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK, ENFLASYON VE PARA ARZININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Pandemi döneminde Türkiye'de işsizlik, enflasyon ve para arzı şeklinde olmak üzere her bir makroekonomik değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ayrı ayrı değerlendirmek mümkündür. Zira her bir değişken ekonomik büyümeyi farklı yollardan etkilemektedir. Ayrıca pandemi döneminin bahsi geçen makroekonomik değişkenler ve ekonomik büyüme üzerimdeki etkilerini de görebilmek amacıyla pandemi öncesi ve sonrası verileri birlikte değerlendirmekte fayda vardır.

2.1 Pandemi Döneminde İşsizliğin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri

Pandemi döneminde Türkiye'de işsizlik ve ekonomik büyüme arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Pandemi, tüm ekonomilerde görülen, dolayısıyla da küresel ölçekli, geniş kapsamlı ve uzun süreli üretim kesintilerine neden olan olumsuz bir arz şokunun gelecek için ekonomide olumsuz beklentilerin hâkim olduğu, firmaların yatırım planlarının olumsuz etkilendiği, bireysel tüketim harcamalarının azaldığı ve ne zaman sona ereceğinin belli olmadığı olumsuz bir talep şokunun birlikte görüldüğü, dolayısıyla da bütün bunlara bağlı olarak önemli ekonomik sorunların ortaya çıktığı bir kriz olarak ifade edilebilir. Bu kriz döneminde olumsuz arz şoku ile olumsuz talep şokunun bir arada ortaya çıkması, ekonomik açıdan makroekonomik istikrarsızlığın hem büyüklüğünün yüksek olmasına hem de devam etme süresinin uzun olmasına neden olmuştur. Bu ise ekonomik küçülmeyle birlikte işsizliğin hızla artış göstermesine ve sosyal refahın olumsuz yönde etkilenmesine neden oluştur. Ayrıca yine pandemi döneminde finansal piyasalarında ortay çıkan belirsizlikler ve kırılganlıklar, kamu maliyesindeki disiplinin bozulması, dış ticaret hacminde daralmaların meydana gelmesi, yabancı yatırımlardaki dengesizlikler ve ödemeler dengesinde bozulmalar da yine başta işsizlik olmak üzere ekonomik yapının her alanında hissedilmiştir (Sarıkaya ve Çeviş, 2020: 18-19). Bir diğer ifadeyle küresel salgın, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve kamu borçları artmasına neden olmuş, büyüme oranı düşmüş, sosyal güvenlik kuruluşlarının mali dengelerinde ve cari dengelerinde dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tekinay, 2022: 22). Bu bağlamda pandemi döneminin ekonomik açıdan olumsuz etkilerinin bulunduğunu ve bu olumsuzların hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde işsizlik oranının önemli ölçüde artmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Pandemi nedeniyle ortaya çıkan işsizlik sorunu ise ekonomik büyümenin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur. Zira dünyayı etkisi altına alan bu salgın, işgücüne katılım oranlarının düşmesine, iş yerlerinin kapanmasına ve bazı ülkelerde ekonomik krizlerin yaşanmasına, dolayısıyla da ülkelerde

ekonomik büyüme oranlarının önemli ölçüde gerilemesine neden olmuştur (Levent ve Özen, 2022: 155). Pandemi sürecinde ekonomik büyümenin bu denli gerilemesinde işsizliğin son derece etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira iş gücü üretim sürecinin en önemli girdisini oluşturmaktadır. Türkiye'de de pandemi dönemimdeki tüketim azalışlarına bağlı olarak işsizlik oranında artışlar gözlenmiştir.

Çizelge 1. İşsizlik Oranı ve Gayrisafi Milli Hasıla Verileri (2013-2023)

Seri Adı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
GSMH ($)	957.7	938.9	864.3	869.6	858.9	778.9	761.0	720.3	819.8	907.1	1.118.2
İşsizlik Oranı (%)	9,71	9,90	10,30	10,89	10,91	10,95	13,73	13,14	11,96	10,46	9,38

Kaynak: Worldbank, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators# (18.12.2024 tarihinde erişilmiştir)

Çizelge 1. de yer alan veriler incelendiğinde pandeminin etkilerinin Türkiye'de gözlenmeye başladığı 2020 yılında GSMH'da önceki yıllara kıyasla önemli bir azalışın meydana geldiği ve 2018 yılında yaklaşık 778,9 milyar dolar ve 2019 yılında da yaklaşık 761,0 milyar dolar olan Türkiye'nin GSMH'sının 2020 yılı itibariyle keskin bir şekilde gerilediği yaklaşık 720,3 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. İşsizlik oranı ise 2016 yılından 2019 yılına kadar yaklaşık % 11 düzeyinde gerçekleşirken 2019 yılında %13,73 ve 2014 yılında da % 13,14 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Bu iki veri birlikte değerlendirildiğinde önceki döneme kıyasla pandemi dönemimde işsizlik oranının önemli ölçüde artış gösterdiği ve GSMH'nın da gerilediği, bir diğer ifadeyle küçüldüğü açıkça görülmektedir. Ancak 2021 yılından itibaren hem işsizlik oranı gerilemiş hem de GSMH hızla artış göstermiştir.

2.2. Pandemi Döneminde Enflasyon Ekonomik Büyüme İlişkisi

En genel haliyle enflasyonu, fiyatlar genel düzeyindeki yükselişler şeklinde tanımlamak mümkündür. Enflasyon nedeniyle bireylerin reel satın alma gücünde azalışlar meydana gelmekte ve refah kayıpları ortaya çıkmaktadır. Pandemi dönemi de enflasyon açısından olağanüstü gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Pandemi döneminde ekonomik yapıda meydana gelen bozulmalar enflasyon oranını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bir diğer ifadeyle pandemi döneminde yaşanan üretim azalışları çeşitli sektörlerde arz şoklarının yaşanmasına, dolayısıyla da fiyat artışlarının meydana gelmesine neden olmuştur. Tüketicilerin mal ve hizmetlere yönelik harcamalarını azaltmaya çalıştığı ve mevcut tüketim alışkanlıklarında davranış değişikliğine gittiği salgın döneminde enflasyon oranlarının yapısı ve gelişimi önemli bir inceleme konusu haline gelmiştir. Bununla pandeminin enflasyon üzerindeki etkileri, ülkelerin gelişmişlik düzeyine, pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamalara ve tedarik zincirinin etkinliğine göre farklılık arz etmiştir (Kaymaz, 2021: 738-742). Pandeminin etkilerinin yoğun bir şekilde yaşandığı 2019 ve 2020 yıllarında, toplam GSYH'nin azalmasına neden olan toplam talep yönlü faktörler aynı zamanda enflasyon oranlarının da azalmasına neden olmuştur. Tüketicilerin sağlık açısından sosyal izolasyona gitmesi ve zorunlu harcamalar dışındaki harcamaların kısılması, üretim hacmindeki azalışlar nedeniyle işverenlerin işçi çıkarmasına bağlı olarak hane halkının alım güçlerindeki azalışlar ve resmi makamlarca alınan kısıtlama önlemleri toplam talepte düşme eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmuş ve buna bağlı olarak

da fiyatlar genel düzeyi gerilemiştir. Ancak 2020 yılının üçüncü çeyreğinden itibaren COVID tedbirlerinin gevşetilmesiyle birlikte ekonomik canlılığı olumsuz yönde etkileyen uygulamaların tersi yönde uygulamalara gidilmiş, bu nedenle de tüm ülkelerin enflasyon oranlarında tekrar yükselişler meydana gelmiştir (Özenen Kavak vd. 2021: 776). Daha açık bir ifadeyle pandeminin ortaya çıkmasıyla birlikte 2020 yılının ikinci yarısında itibaren hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerin çoğunluğunda ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiş, paranın dolaşım hızı yavaşlamış ve resesyon ortamına girilmiştir. Ülkelerde pandemi nedeniyle ortaya çıkan resesyondan çıkmak ve işsizlik sorununa çözüm üretmek amacıyla parasal genişleme ve mali destekler ile ekonomik faaliyetlerin sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu uygulamalar da maalesef enflasyon oranının yükselmesine neden olmuştur. Salgın döneminde Türkiye'de enflasyon oranı yükselmiş ve bu yükseliş dünyadaki genel eğilimden daha yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle Türkiye'de salgınla mücadele kapsamında uygulanan ekonomi politikalarının enflasyonu neden olduğu anlaşılmaktadır (Yıldıran, 2021: 489-492). Pandemi sonrası dönemde yükselen enflasyon ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir. Enflasyon oranındaki artışların özellikle reel sektörü olumsuz etkilediği bilinmektedir. Enflasyonist ortamda mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışların gelir artışları ile desteklenmemesi halinde hane halkının reel satın alma gücü azalmakta, dolayısıyla da mal ve hizmetlere yönelik talep azalışları meydana gelmektedir. Buna bağlı olarak da üretim hacmi gerilemekte ve ekonomik büyüme yavaşlamakta, hatta dönem dönem de ekonomik küçülmeden söz edilebilmektedir.

Çizelge 2. Enflasyon Oranı ve Gayrisafi Milli Hasıla Verileri (2013-2023)

Seri Adı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
GSMH ($)	957.7	938.9	864.3	869.6	858.9	778.9	761.0	720.3	819.8	907.1	1.118.2
Enflasyon Oranı (%)	7,49	8,85	7,67	7,78	11,14	16,33	15,18	12,28	19,60	72,31	53,86

Kaynak: Worldbank, https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators# (18.12.2024 tarihinde erişilmiştir)

Pandemi döneminde Türkiye'de de dünyadaki gelişmelere paralel bir eğilim söz konusu olmuştur. Çizelge 2. incelendiğinde pandeminin ortaya çıktığı 2019 yılından itibaren enflasyon oranının bir önceki yıla kıyasla gerileyerek %15,18 olarak gerçekleştiği, kısıtlamaların artış gösterdiği 2020 yılında ise enflasyonun incelenen dönemin en düşük seviyesine gerileyerek %12,28 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Ancak 2021 yılından itibaren pandemiye yönelik kısıtlamaların gevşetilmesi ve para arzının artırılmasıyla birlikte 2021 yılında enflasyon oranının bir önceki yıla kıyasla az da olsa yükseliş göstererek % 19,6 oranında gerçekleştiği görülmektedir. Aynı dönemde yani 2019 yılında GSMH ise bir önceki yıla kıyasla bir miktar gerileyerek 761 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2020 yılında ise 720. 3 milyar dolar olmuştur. Bu iki değişken arasındaki ilişkilere baktığımız da ise yıllar itibariyle beklendiği üzere bir paralelliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Pandemiden sonraki dönemde önceki döneme kıyasla hem enflasyon oranının hem de GSMH'nın gerilediği görülmektedir. Bir diğer ifadeyle pandemi döneminde enflasyonun gerilediği yıllarda GSMH da gerilemiştir. Böyle bir durumun meydana gelmesinde pandemi döneminde alınan kararlar çerçevesinde kısıtlamalar nedeniyle mal ve hizmetlere yönelik talep azalışlarının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Zira mal ve hizmetlere yönelik talebin azalması doğal olarak fiyatlar genel düzeyin gerilemesine neden

olmaktadır. Ayrıca mal ve hizmetlere yönelik talebin azalması, üretimin yavaşlamasına neden olmak suretiyle GSMH'nın da gerilemesine neden olmaktadır. 2021yılından itibaren de hem enflasyon oranı hem de GSMH hızla artmıştır. Böyle bir gelişmenin pandeminin neden olduğu durgunluktan çıkmak amacıyla uygulanan genişletici para politikalarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

2.3. Pandemi Döneminde Para Arzı ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Pandemi öncesi dönemde, 2014-2020 yılları arasında para arzındaki artış, Türkiye ekonomisinde önemli büyüme etkileri sağlamıştır. Bu dönemde Merkez Bankası'nın uyguladığı genişletici para politikaları, ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla faiz oranlarının düşürülmesi ve likidite artırıcı önlemlerle şekillendirilmiştir. Özellikle düşük faiz oranları, yatırımcıların kredi kullanımını teşvik etmiş ve işletmelerin finansman maliyetlerini azaltarak üretim kapasitesinin artmasına olanak sağlamıştır. Para arzındaki artış, aynı zamanda hane halkının tüketim harcamalarını da artırarak talebi canlandırmış, bu da ekonomik büyümeye katkı sağlamıştır. Kredi temini kolaylığı, özel sektör yatırımlarını teşvik etmiş ve verimlilik artışı sağlanmıştır. Ayrıca, artan tüketim talebi, üretim hacmini artırarak istihdamı desteklemiş ve milli gelirin yükselmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, para arzındaki artışın büyüme üzerindeki olumlu etkileri, Türkiye ekonomisinin büyüme hızını artırmış ve finansal piyasalarda dengeyi sağlamada önemli bir rol oynamıştır.

Pandemi döneminde de para arzına ilişkin olarak önemli gelişmeler yaşanmıştır. Pandemi döneminde alınan tedbirler kapsamında Merkez Bankaları genel olarak genişletici nitelikte politikalara yönelmiştir. Türkiye'de de konjonktürle uyumlu olarak düşük faiz politikası izlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda da piyasadaki para miktarı artırılmış, kredi kullanımı çeşitli yollarla teşvik edilmiş, likidite temini yoluna gidilmiş ve bütün bunların sayesinde piyasadaki para arzı artırılmıştır (Bağcı ve Künü, 2022: 40). Böyle bir politikanın uygulanmasındaki temel amaç ekonomiyi içinde bulunduğu durgunluktan kurtarmaktır. Zira para arzında meydana gelen bir artışın faiz oranlarını düşürmesi ve ulusal paranın değer kaybetmesine neden olması beklenmektedir (Sertkaya ve Yaman Songur, 2022: 78). Faiz oranındaki azalışlar ise efektif talebi artmasına neden olmakta, talepte meydana gelen bu genişleme ise üretim düzeyinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Bölükbaş, 2020: 53). Zira faiz oranlarındaki azalış ise üretim maliyetlerinin azalmasına, buna bağlı olarak da yatırımların artarak üretim hacminin artmasına ve pandemi döneminde ortaya çıkan durgunluktan çıkılmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca yine para arzındaki artışlar sayesinde hane halkının gelir düzeyinde de artışlar meydana gelmekte, dolayısıyla da tüketim hacminde artışlar söz konusu olmaktadır. Bir diğer ifadeyle ekonomide para arzının artmasıyla birlikte bireylerin borçlanma kısıtları ortadan kalkmakta ve kredi bulma kolaylığı, bireysel tüketimi teşvik etmektedir (Düzgün, 2009: 185-186). Bireysel tüketimdeki artış ise üretim hacminin artmasına neden olmak suretiyle hem ekonomik durgunluktan çıkılmasına hem de GSMH'nın artış göstermesine katkıda bulunmaktadır.

Tüm bunların yanında Pandemi döneminde, para arzındaki artışın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri, pandemi öncesi döneme kıyasla sınırlı kaldığını da belirtmek gerekir. Bu dönemde alınan genişletici para politikaları, başlangıçta ekonomiyi canlandırmak için etkili olsa da sağlık krizi ve global ekonomik belirsizlikler, bu politikaların etkinliğini azaltmıştır.

Örneğin, faiz oranlarındaki düşüşler ve artan kredi imkanları, işletmelerin ve hane halkının finansman sağlama konusunda bazı kolaylıklar sağlasa da pandemi sürecinin getirdiği belirsizlikler ve arz zincirlerindeki aksaklıklar, tüketim ve yatırım talebini beklenildiği kadar artırmamıştır. Ekonomik durgunluk, sadece finansal teşviklerle aşılabilecek bir durum olmamış, aynı zamanda sağlık krizinin etkileri ve küresel talep daralması, büyüme üzerindeki olumlu etkileri sınırlamıştır.

Ayrıca, pandemi döneminde dünya çapında yaşanan ekonomik belirsizlik ve sağlık endişeleri, hane halkının tüketim davranışlarını da etkilemiştir. Para arzındaki artış, bireylerin borçlanma kısıtlarını ortadan kaldırmış olsa da tüketici güvenindeki düşüş, birçok kişinin harcamalarını kısıtlamasına yol açmıştır. Yatırımcılar da ekonomik belirsizliklerin etkisiyle daha temkinli davranmış ve yatırımlarını ertelemişlerdir. Sonuç olarak, pandemi dönemindeki para arzı artışı, ekonomik büyümeyi desteklemek adına önemli bir araç olmasına rağmen, yaşanan sağlık krizi ve global ekonomik daralma, bu artışın büyüme üzerindeki etkilerini sınırlı hale getirmiştir.

Çizelge 3. Para Arzı ve Gayrisafi Milli Hasıla Verileri (2013-2023)

Seri Adı	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
GSMH ($)	957.7	938.9	864.3	869.6	858.9	778.9	761.0	720.3	819.8	907.1	1.118.2
Para Arızındaki Değişim (%)	33,66	39,93	36,24	39,46	46,99	46,18	50,56	51,06	52,68	55,57	64,58

Kaynak: TCMB, EVDS, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket#collapse_4 (18.12.2024 tarihinde erişilmiştir). Tablo toplam para arzındaki yıllık yüzde değişimi göstermek üzere EVDS'deki Para ve Banka İstatistikleri altında yer alan Para Arzı ve Karşılık Kalemleri verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Para arzı ile GSMH verilerin yer aldığı Çizelge 3. incelendiğinde pandemi döneminde GSMH'nın gerilemesine karşın para arzının artış gösterdiği görülmektedir. Para arzındaki değişim 2018 yılında % 46,18 iken 2019 yılında % 50,56'ya 2020 yılında ise % 51,06 kadar yükselmiştir. Bir diğer ifadeyle bu iki değişken arasındaki ilişkilerin beklentilerin dışında geliştiği görülmektedir. Zira az önce de ifade edildiği üzere para arzındaki artışların faizleri düşürmek suretiyle üretim maliyetini azaltması ve üretim hacmini artırması, buna bağlı olarak da GSMH'yı artması beklenmektedir. Ancak pandemiden hemen önceki yıl olan 2018 yılında para arzındaki değişimin % 46,18 olduğu, GSMH'nın ise 779,9 milyar dolar olarak gerçekleştiği, pandeminin ortaya çıktığı 2019 yılında Türkiye'de para arzındaki artışın devam ederek % 50,56 seviyesine çıktığı ancak GSMH'nın 761 milyar dolara gerilediği, 2020 yılında ise para arzındaki artışın devam ederek %52,68'e yükseldiği ancak GSMH'nın önemli ölçüde gerileyerek 720.3 milyar dolar olduğu görülmektedir.

3. EKONOMETRİK UYGULAMA

3.1. Veri ve Model

Bu çalışmada 2014q1-2024q2 arası çeyreklik verilerle Türkiye'de seçilmiş makro ekonomik göstergelerin GSMH üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada işsizlik, enflasyon, para arzı ve pandeminin GSMH üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla aşağıda yer alan eşitlik oluşturulmuştur.

$$LGSMH = \beta_0 + \beta_1 L\dot{I}\S S + \beta_2 L\dot{I}NF + \beta_3 LM2 + Pandemic + u \quad (1)$$

Eşitlik 1'de, LGSMH (GSMH), LİŞS (İşsizlik), LİNF (Enflasyon), LM2 (Para Arzı), Pandemic (Pandemi Dönemi) ve "u" hata terimini temsil etmektedir. Ayrıca, çalışmada pandemi değişkeni pandeminin ilk ortaya çıktığı 2020 yılı ilk çeyreğinden itibaren başlayan pandemi dönemi 1 değeri alan ve pandemi öncesi dönem 0 değerini alan kukla değişken olarak yer almaktadır.

Serilere ait özet bilgiler tablo 1'de yer almaktadır.

Çizelge 4. Serilere Ait Bilgiler

Serinin Kısaltması	***Serinin Açılımı***	***Kaynak***
LGSMH	Gayri Safi Milli Hasıla	*EVDS*
LİŞS	İşsizlik	*EVDS*
LİNF	Enflasyon	*EVDS*
LM2	Para Miktarı	*EVDS*
Pandemic	Pandemi Dönemi	

Çalışma yer alan tüm değişkenlerin logaritmik dönüşümleri alınmıştır. "Çalışmada yer alan tüm değişkenlerin logaritmik dönüşümü, değişkenler arasında ölçek farklılıklarını ortadan kaldırmak, büyüklük dinamiklerini daha iyi analiz edebilmek ve dalgalanmaların etkisini yumuşatmak amacıyla uygulanmıştır. Bu dönüşüm, modelde değişkenler arası karşılaştırılabilirliği artırırken, özellikle enflasyon ve işsizlik gibi oran değişkenlerde küçük değişimlerin etkilerinin daha net bir şekilde yorumlanmasına olanak tanımaktadır.

3.2. Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Bu çalışmada ele alınan serilerin durağanlık analizi için, Dickey & Fuller (1981) tarafından geliştirilen "Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)" birim kök testi tercih edilmiştir. Aşağıda yer alan eşitlik ADF birim kök testine aittir.

$$\Delta Y = \beta_1 + \beta_2 t + \Delta_{yT-1} + \sum k\ i = 1\ a_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \qquad (2)$$

Denklemde yer alan ΔY durağanlığı test edilen değişkenin 1.farkını, ΔYt-1 gecikmeli fark terimini ve "t" genel eğilim değişkenini ifade etmektedir. Çalışmada hata terimlerinin ardışık olarak bağımsızlığını sağlamak amacıyla gecikmeli fark terimleri eklenmiştir. ADF birim kök testi analizinin tutarlığı açısından kurulan modelde ardışık bağımlılık sorunu bulanmaması gerekmektedir (Gül ve Ekinci, 2006: 95). Çalışmada eşbütünleşme analizinin yapılabilmesi için serilerin durağan olması gerekmektedir. Bu bakımından serilerin durağanlık testi için birim kök testi yapılmıştır.

Çizelge 5. Değişkenlere Ait Birim Kök Testi

Değişkenler	**Durağanlık Derecesi**	**ADF Test İstatistiği**	**Kritik Değer**	**Olasılık Değeri**
LGSMH	I(0)	1.837	-2.955	0.9984

DLGSMH	I(1)	-5.615	-3.648	0.0000
LİŞS	I(0)	-1.908	-2.955	0.3282
DLİŞS	I(1)	-8.675	-3.648	0.0000
LİNF	I(0)	6.167	-2.955	1.0000
DLİNF	I(1)	-2.710	-2.612	0.0722
LM2	I(0)	4.415	-2.955	1.0000
DLM2	I(1)	-3.698	-3.648	0.0041

Çizelge 5.'de serilere ait birim kök testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, serilerin tümünün düzeyde durağan değildir. Düzeyde durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak birim köklerden arındırılmış ve durağan hale geldiği gözlemlenmiştir. Modelde değişen varyans (heteroskedasite) sorununu tespit etmek amacıyla yapılan değişen varyans analizi tablo 4'te yer almaktadır.

Çizelge 6. Heteroskedasite Testi

Chi-sq	**Prob.**
0.30	0.5820

Çizelge 6'da yer aldığı üzere seriye ait olasılık değeri 0,05'ten büyük olduğu için modelde değişen varyans sorunu bulunmamaktadır. Panel regresyon analizine geçilmeden önce serilerde otokorelasyon sorununun tespiti yapılmıştır. Tablo 4'te serilere ait otokorelasyon tahmin sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 7. Otokorelasyon Testi

Lags	**df**	**Chi-sq**	**Olasılık**
1	1	0.956	0.3282

Çizelge 7'de yer alan otokorelasyon sonuçlarına göre, modelde birinci dereceden otokorelasyon bulunmamaktadır. Durağan hale gelen serilerin aralarında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmek amacıyla Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme analizi tercih edilmiştir. Eşbütünleşme testi, çalışmada yer alan birden fazla değişkenin beraber hareket edip etmediğini gözlemlemek için yapılan bir analizdir. Eş bütünleşme testi, durağan halde olmayan iki zaman serisi arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla kullanılan bir testtir. Durağan halde olmayan iki veya daha fazla zaman serisinin doğrusal kombinasyonları durağan halde ise bu seriler eşbütünleşik olduğu söylenebilmektedir (Bal, 2012: 14). VAR yöntemine göre test edilen eşbütünleşme ilişkisi analizinde maksimum özdeğer (maximum eigenvalue) ve iz (trace) olarak bilenen iki test istatistiği yer almakta ve tahmin edilen değerler Johansen ve Juselius (1990) tarafından geliştirilen kritik değerlerle karşılaştırılıp eşbütünleşik vektör sayısı ortaya çıkarılmaktadır. Test istatistiği değeri kritik değerlerden küçük ise H0 hipotezi kabul edilmektedir.

Çizelge 8. Johansen-Juselius Eşbütünleşme Analiz Sonuçları

Test İstatistiği	Kritik Değer
159.4435	192.2407
29.3968	32.7972
3.3580	3.4003
0.0423	0.0423

Çizelge 8.'de Johansen-Juselius eşbütünleşme analiz sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, serilerin tamamı için test istatistik değerleri kritik değerlerden küçük olduğu için değişkenlerin arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır.

Çalışmada değişkenlerin birbirleri arasındaki hangi yönde bir ilişkinin varlığını tespit etmek için En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılmıştır. EKK yöntemi, regresyon analizinde modelde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında ilişkiyi var eden parametrelerin tahmininde en çok tercih edilen yöntemlerden biridir. EKK yönteminin çok tercih edilmesinde asıl sebep uygulama yönteminin diğer yöntemlere göre çok daha rahat olmasıdır. EKK yöntemi modelde yer alan serilerin durağan olma düzeyleri göz önüne alınarak geliştirilmiştir (Çil Yavuz, 2014: 115).

Çizelge 9. EKK Yöntemi Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	T-İstatistik	Olasılık
LİNF	0.2208	1.14	0.263
LM2	0.9694	5.87	0.000
LİŞS	-0.3998	-4.17	0.000
Pandemic	-0.1889	-3.55	0.001
C	-0.3306	-0.14	0.886
R-Kare	0.9948	**F-İstatistik (Olasılık)**	0.0000
F-İstatistik	1760.27		

Çizelge 9.'da EKK yöntemi ile tahmin edilen analiz sonuçları yer almaktadır. Çalışmada modelin geneli için tahmin edilen analiz sonuçlarında F testi olasılık değeri 0.05'ten küçük olduğu için kurulan model istatistiksel olarak anlamlıdır. Yani modeldeki bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan GSMH üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır. Analizde yer alan R2 değeri 0.9948 olarak bulunmuştur. Bu oran modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücünün %99.48 düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu oran oldukça yüksek düzeyde bir açıklayıcı seviyesidir.

Bağımsız değişkenlerin etkileri incelendiğinde, enflasyon oranının (LİNF) katsayısı pozitif olmasına rağmen, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, enflasyon oranındaki değişikliklerin GSMH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Para arzı (LM2), GSMH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etki göstermektedir. Katsayı değeri 0.9694 olup, para arzındaki %1'lik bir artışın GSMH'yi %0.9694 oranında artırdığı bulunmuştur. Buna karşılık işsizlik oranının (LİŞS) GSMH üzerinde

anlamlı ve negatif bir etkisi bulunmaktadır. Katsayı değeri -0.3998 olarak elde edilmiş olup, işsizlik oranındaki %1'lik bir artışın GSMH'yi %0.3998 oranında azalttığını göstermektedir. Pandemi kukla değişkeni (Pandemic), GSMH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etki oluşturmuştur. Katsayısı -0.1889 olup, pandemi döneminde işsizlik, enflasyon ve para arzının GSMH'nin yaklaşık %0.1889 oranında azalttığı tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Pandemi dönemi, işsizlik, para arzı ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. İşsizlik oranındaki artış, işletmelerin kapanması ve uzun süreli işsizlik nedeniyle üretim kapasitesini daraltarak büyümeyi negatif etkilemiştir. Pandemi de para arzındaki artış, genişlemeci politikalarla desteklenmesine rağmen, üretim ve tüketim sınırlamaları nedeniyle reel ekonomiye tam yansımamış ve belirsizlik ortamı büyümeyi destekleyici etkilerini zayıflatmış ve hatta bu istikrarsızlık ortamının büyümede negatif bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Enflasyon ise maliyet artışları ve talep daralması yoluyla dolaylı negatif etkilere sebep olabilmektedir. Bir diğer ifadeyle pandemi dönemindeki belirsizlikler ve ekonomik durgunluklar makroekonomik değişkenleri ve özellikle ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyebilmektedir. Türkiye'de 2014q1-2024q2 döneminde işsizlik, enflasyon, para arzındaki değişiklilerin ve Covid-19 pandemisinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmış olan bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiler Merkez Bankası EVDS'den alınan çeyrek yıllık veriler kullanılarak zaman serisi yöntemiyle analiz edilmiştir. Yapılan analiz neticesinde enflasyon oranının (LİNF) katsayısı pozitif olmasına rağmen, istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, enflasyon oranındaki değişikliklerin GSMH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığını ortaya koymaktadır. Para arzındaki (LM2) %1'lik artış, GSMH'yi %0.9694 oranında artırmaktadır. İşsizlik oranındaki (LİŞS) %1'lik yükseliş, GSMH'de %0.3998'lik düşüşe neden olduğu tespit edilmiştir. Pandemi kukla değişkeni (Pandemic), GSMH üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etki oluşturmuştur. Katsayısı -0.1889 olup, pandemi döneminde işsizlik, enflasyon ve para arzının GSMH'nin yaklaşık %0.1889 oranında azalttığı tespit edilmiştir. Bir diğer ifadeyle pandemi döneminde bu değişkenlerdeki % 1'lik artış GSMH'yı %0.1889 oranında azaltmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular, Türkiye ekonomisinin işsizlik, para arzı gibi makroekonomik değişkenlerle, pandemi döneminde asimetrik ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Para arzındaki artışın ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi, 2014q1-2024q2 döneminde Türkiye'de uygulanan para politikasının büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın genişlemeci para politikalarının ekonomiyi canlandırma potansiyelini desteklemektedir. Aynı şekilde bu dönemde Türkiye ekonomisinde diğer makro ekonomik göstergelere göre nispeten daha makul rakamlarda seyreden işsizlik oranlarının, GSMH üzerindeki negatif etkisi aktif işgücü piyasası politikalarının güçlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. İstihdam sağlayacak sektörlerdeki teşviklerin arttırılması, genç işgücü istihdamını artırıcı politikaların hayata geçirilmesi önemli adımlar olacaktır. Ayrıca, işgücü piyasasında mesleki eğitim ve beceri geliştirme programlarının yaygınlaştırılması, işsizliğin azaltılmasına yardımcı olabilir.

Türkiye ekonomisinin pandemi dönemindeki kırılganlıklarını azaltmak ve büyümeyi desteklemek için, kapsamlı ve uzun vadeli politika adımları gerekmektedir. Öncelikle, işgücü piyasasında yapısal reformların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Özellikle genç işgücünün ekonomik sisteme daha etkin şekilde katılımını sağlamak için teşvik politikaları ve sosyal destek mekanizmaları genişletilmelidir. Ayrıca, sektör bazlı desteklerin artırılması ve özellikle dijital ekonomi, yenilenebilir enerji, tarım ve sanayi gibi alanlarda istihdam sağlayıcı yatırımlar teşvik edilmelidir. Mesleki eğitim programları, işsizliğin azaltılmasında önemli bir araç olarak kullanılmalı, piyasa ihtiyaçlarına uygun becerilerin kazandırılması için eğitim politikaları revize edilmelidir. Pandemi sonrası ekonominin olumsuz yansımalarını dengelemek ve büyümeyi sürdürülebilir hale getirmek için, genişlemeci para ve maliye politikalarının daha koordineli bir şekilde uygulanması gereklidir. Para politikası araçları, üretim ve yatırımları destekleyecek şekilde kullanılmalı; ancak bu süreçte enflasyon riskleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle, uzun vadede ekonomik büyümeyi desteklemek için yeşil dönüşüm yatırımları, dijital altyapı projeleri ve küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik finansman imkanları artırılmalıdır. Ayrıca, kamunun bütçe disiplinine önem vererek, ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla borçlanma yerine verimlilik artırıcı harcama politikalarına ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu politikalar, pandeminin yarattığı olumsuz etkileri hafifletmek ve Türkiye ekonomisinin daha dirençli bir yapıya kavuşmasını sağlamak açısından kritik bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

Bağcı, B. ve Künü, S. (2022). Covid-19 Vaka Sayılarının Seçili Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. *Igdir University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences,* (8), 37-52.

Bal, O. (2012). Döviz kuru, mevduat faiz oranı, enflasyon ve devlet iç borçlanma senetleri ilişkisi (1994-2008). *Akademik Bakış Dergisi*, (31), 1-20.

Bölükbaş, M. (2020). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Covid19 Salgınından Etkilendi mi?, *Bankacılar Dergisi*, (115), 50-68.

Çil Yavuz, N. (2014). *Finansal Ekonometri*. İstanbul: Der Yayınları.

Düzgün, R. (2015). Türkiye'de Özel Tasarrufun Belirleyicileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(32), 173-189.

Gül, E. ve Ekinci, A. (2006). Türkiye'de Enflasyon ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 91-105.

Johansen, S. & K. Juselius (1990), Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration wit Application to the Demand for Money, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, (52), 169-209.

Kaymaz, V. (2021). Covid-19 enflasyon sepeti. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (60), 735-753.

Levent, C ve Özen K. (2022). Covid-19 Salgının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Ab Üyesi Ülkeler Üzerine Bir Araştırma, *Artuklu Kaime Uluslararası Artuklu Kaime International İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, (Kongre Özel Sayısı), 155-168.

Özenen Kavlak, M., Günsoy, B., Şenyel Kürkçüoğlu, M. A., Çabuk, S. N., & Dabanlı, A. (2021). Covid-19 Pandemisinin Avro Bölgesinde Büyüme, İşsizlik, Enflasyon Ve Endüstriyel Üretim Üzerine Etkileri. *Business and Economics Research Journal*, 12(4), 767-786.

Sarıkaya F. ve Çeviş İ. (2020). Koronovirüs (Covid-19) ve Ekonomik Devinim, *Pandemi Ekseninde Küresel Değişim ve Yeni Ekonomik Düzen* (içinde 17-32) (Ed. B. Pakdemirli, Z. Bayraktar, A. N. Ünalmış, S. Takmaz), Ankara, Akçağ Yayınları.

Sertkaya, B., & Yaman Songur, D. (2023). Döviz Kuru İstikrarsızlığının Kaynakları: Türkiye İçin Zamanla Değişen Nedensellik Yaklaşımı. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi,* 7(1), 76-94.

Tekinay, O.N. (2022). Covid-19 Salgın Dönemi G7 Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performans Sıralaması ve Karşılaştırılması, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 1-25.

Yıldıran M. (2021). Küresel Salgından Sonra Enflasyon Trendleri: Küresel Piyasalarda ve Türkiye Üzerine Gözlemler, *Küresel Mali Sorunlar ve Muhtemel Çözümler*, (içinde 483-507). (Ed. U. Sandalcı, İ. Sandalcı, E. Öz), İstanbul: Legal Yayıncılık.

AFET YÖNETİMİNDE YENİLİKÇİ TEKNOLOJİLER: SİVİL SAVUNMA VE GÜVENLİKTE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

Afetlerde sivil savunma ve güvenlik, ülkeler açısından son derece önemli ve öncelikli bir alanı ifade etmektedir. Afet yönetimi, afetlerle karşılaşmadan önce toplumları ve devletleri afetlerin yıkıcı etkilerinden korumayı, afetleri en az hasarla atlatmayı ve afetlerin olası sonuçlarına karşı önceden hazırlıklı olmayı amaçlamaktadır. Afet yönetimi çerçevesinde sivil savunma ve güvenliğe yapılan yatırımlar; afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında toplumun korunmasını, zararların azaltılmasını, acil müdahalenin zamanında yapılmasını, etkin koordinasyonu ve devlet işlerinin sürdürülebilirliğini kapsamaktadır. Afetlerde sivil savunma ve güvenliğin etkin şekilde sağlanması; afetlere hazırlık, afet yönetimi süreçlerinin iyileştirilmesi ve afet sonrası müdahaleyi koordine etmede daha etkili ve hızlı bir şekilde hareket etmek için yeni teknolojilerin ve dijital stratejilerin kullanılmasını içermektedir.

Literatür taramasına dayalı bu çalışmanın amacı, afetlerde sivil savunma ve güvenlik alanındaki dijital dönüşümün güncel örneklerine odaklanarak afet yönetimi süreçlerindeki faydalarını açığa çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliğin kapsamı ele alınmaktadır. Ardından afet yönetiminde dijital dönüşümün sivil savunma ve güvenlik alanındaki yansımalarına değinilmekte ve bu teknolojilerin yararları güncel örnekler üzerinden tartışılmaktadır. Son olarak ise afet yönetiminde sivil savunma ve güvenlik odaklı yeni eğilimler ekseninde çalışmanın genel bir değerlendirmesi sunulmaktadır. Gelecekte sivil savunma ve güvenliği merkeze alan afet yönetimi yaklaşımının daha karmaşık, rekabetçi ve dinamik bir ortamda gerçekleşeceği göz önünde bulundurulduğunda bu alanda esnekliğin, yenilikçiliğin, sürdürülebilirliğin ve küresel iş birliğinin oldukça önemli olacağı öngörüsü bu çalışmanın temel vurgusu olarak önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Sivil Savunma, Güvenlik, Bilişim Teknolojileri, Dijital Dönüşüm

1. GİRİŞ

Afetlerde sivil savunma ve güvenlik, ülkelerin varlığı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu doğrultuda dünyadaki hemen her ülke afetlere hazırlanma çabaları içerisinde sivil savunma ve güvenliği geliştirmek üzere çeşitli yatırımlarda bulunmaktadır. Nitekim doğal afetler veya insan kaynaklı afetler; insan başta olmak üzere tüm canlıların yaşamını tehdit edebilmekte, çevreyi ve ekonomiyi oldukça derin şekilde etkileyebilmektedir. Bunun sonucunda ülkelerin bağımsızlığı ciddi risk altına girebilmektedir. Bu nedenle afet olmadan önce yeni teknolojilere dayalı sivil savunma ve güvenlik önlemlerinin ve stratejilerinin belirlenmesi ve proaktif bir yapılanma içerisine girilmesi insanlar ve ülkeler açısından önemli rol oynamaktadır. Sivil savunma ve güvenlik, her ne kadar afet olmadan önce toplumları ve devletleri afetlerin

yıkıcılığından korumayı amaçlasa da afetlerin önlenemediği durumlarda öngörülen sonuçlara karşı hazırlıklı olmayı ve hasarı azaltmayı hedeflemektedir.

Bu açıdan sivil savunma ve güvenlik; afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Böylelikle toplumun afetlerden korunmasını, afetlerin mevcut ve olası zararlarının azaltılmasını, afet sırasında etkin bir koordinasyonun yapılmasını ve devlet işlerinin aksamadan devam etmesini amaçlamakta ve bu nedenle büyük önem taşımaktadır. Sivil savunma ve güvenliğe yönelik dijital dönüşüm ve güncel örnekleri sekiz başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar; *Modelleme ve Erken-İleri Uyarı Sistemleri, Mobil Uygulamalar ve İnteraktif Platformlar, Coğrafi Bilgi ve Uydu Sistemleri, Acil Durum Yönetim Sistemleri (ADYS) ve Karar Destek Sistemleri (KDS), İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Uzaktan Algılama, Büyük Veri ve Yapay Zekâ Analizleri, Robotik-Otonom Teknolojiler ve Hızlı Prototipleme* ile *Sosyal Medya İletişimi ve Sanal Eğitim Sistemi* (Bari vd., 2023; Chang, 2017; Damaševicius vd., 2023; Due, 2023; Ray vd., 2017; Llovido ve Palaoag, 2020; Sakurai ve Murayama, 2019; Tomaszewski, 2021; Yu vd., 2018) olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma, sivil savunma ve güvenlik ekseninde yeni teknolojilerin kullanım alanlarını ortaya koymakta ve afet yönetimi süreçlerinde dijitalleşmenin faydalarına işaret etmektedir.

2. AFET YÖNETİMİNDE SİVİL SAVUNMA VE GÜVENLİK

Afet, insanlar için can ve mal kayıplarına neden olan, toplumu fiziksel, psikolojik, ekonomik yönleriyle etkileyen, doğaya zarar veren, bir toplumun işleyişini ciddi biçimde bozan ve kendi kaynaklarını kullanarak başa çıkma kapasitesini aşan her türlü doğal veya insan kaynaklı, genellikle ani ve öngörülemeyen olaylar (Oktay, 2022: 14) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre afet, olayın kendisi değil; meydana getirdiği sonuçtur. Afet yönetimi ise afet öncesinde, sırasında ve sonrasında afetin etkilerini azaltacak etkili ve koordineli eylemlerin, kararların ve politikaların bütünü olarak ifade edilmektedir (Değirmenci ve Yılmaz, 2023: 9). Afetler; insan, doğa ve toplum üzerinde olumsuz etkiler yarattığından afetlerin ortaya çıkmadan önce önlenmesi ve önlenmesinin mümkün olmadığı durumlarda hızlı müdahaleler ile olumsuz etkilerinin hafifletilmesi amacıyla afet yönetimi kavramı geliştirilmiştir.

Ahmed'e (2011) göre afet yönetiminin aşamaları; afet öncesi, afet sırası ve afet sonrası dönem olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Afet öncesi dönem, afet olmadan önce potansiyel afetleri öngörüp zararlarını azaltmayı kapsamaktadır. Afet sırası, hasar tespiti başta olmak üzere gerekli kamular ve paydaşlarla iletişime geçerek acil müdahale ve koordinasyonu içermektedir. Son olarak afet sonrası dönem ise acil müdahale ve koordinasyon sonrasında alınan iyileştirici önlemleri ifade etmektedir. Bu süreç, temel hizmetlerin restore edilmesine dayalı kısa vadeli iyileşmeye ve hasarlı altyapının yeniden inşa edilmesine dayalı uzun vadeli iyileşmeye odaklanmaktadır. Macit'e (2019) göre sözü edilen üç aşama; risk ve zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirmeden oluşan bütünleşik afet yönetimi olarak tanımlanmakta ve risk yönetimi merkezli yeni bir yaklaşımı açığa çıkarmaktadır.

Günümüzde her ülkede önem verilen konular arasında yer alan ve benzer süreçlerden oluşan afet yönetimi, uluslararası çapta geliştirilen yeni stratejiler ve küresel iş birlikleri ile tüm ülkeler açısından standart bir sürece işaret etmektedir. Sivil savunma ve güvenlik, savaş sırasında düşman saldırılarına karşı, barış zamanında ise her türlü doğal afet ve büyük felaketlerde halkın can ve mal kaybını en aza indirmek için yapılan silahsız, koruyucu ve kurtarıcı önlem, politika ve çalışmalar bütününü içermektedir (Jordá, 2011; Nasar vd., 2023). Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliğin kapsamı; devletin resmî ve özel tesis ve kuruluşlarının görevlerini sürdürebilmesi için gerekli iyileştirmelerden, savunma çabalarının geniş halk kitleleri tarafından benimsenip desteklenmesinden, sivil halkın doğru davranışlara yönlendirilip toplumun seferber edilmesinden ve kamuların moral ve motivasyonunu yüksek tutmak için çeşitli uygulamalardan oluşmaktadır (Nkombi ve Wentink, 2022). Bu doğrultuda Babaoğlu'na

(2017) göre farklı disiplinlerle ilişkili olan ve sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir parçası haline gelen afet yönetiminde yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası pek çok aktörün yanı sıra sivil inisiyatifler ve yeni teknolojiler de önem kazanmaktadır.

Bununla birlikte günümüzde afetlerde sivil savunma ve güvenliğin kapsamı dijitalleşmeye bağlı olarak bilişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda giderek genişlemektedir. Afet yönetimi sürecinin en başından en son aşamasına kadar bilişim teknolojilerine entegre edilmesi ile afetlerin yıkıcı sonuçlarından korunmak hedeflenmektedir. Afetlerde sivil savunma ve güvenliğin etkili şekilde sağlanması, afet yönetimi süreçlerinin iyileştirilmesini gerektirmektedir. Bu doğrultuda afet öncesinden itibaren afet sırasında ve sonrasındaki süreçler, yeni teknolojilerin ve dijital stratejilerin kullanılmasına dayanmaktadır.

3. AFET YÖNETİMİNİN DİJİTAL TEMELLERİ: SİVİL SAVUNMA VE GÜVENLİKTE YENİLİKÇİ UYGULAMALAR

Afet yönetiminde toplumu afetlere hazırlama ve toplumun afet direncini arttırmada yeni bilişim teknolojileri önemli paya sahiptir. 2015 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Konferansı'nda kabul edilen 2015-2030 Sendai Afet Riskini Azaltma Çerçevesi, bilişim teknolojilerinin afet yönetimi sürecine entegre edilmesinin önemini vurgulamakta ve yeni teknolojilerden yararlanan risk yönetimini desteklemektedir (Kelman, 2015). Bu doğrultuda afetlerde sivil savunma ve güvenliğe direnç katmak ve risklerin öngörülüp azaltılması için bilişim teknolojilerine yatırım yapmak temel hedefler arasında belirlenmiştir (Aydın ve Genç, 2023). Dijitalleşen çağ, bilişim teknolojilerini çeşitlendirip her alana yaymakta ve bu süreç afet yönetimi alanında disiplinler arası küresel iş birliğini hızlandırmaktadır.

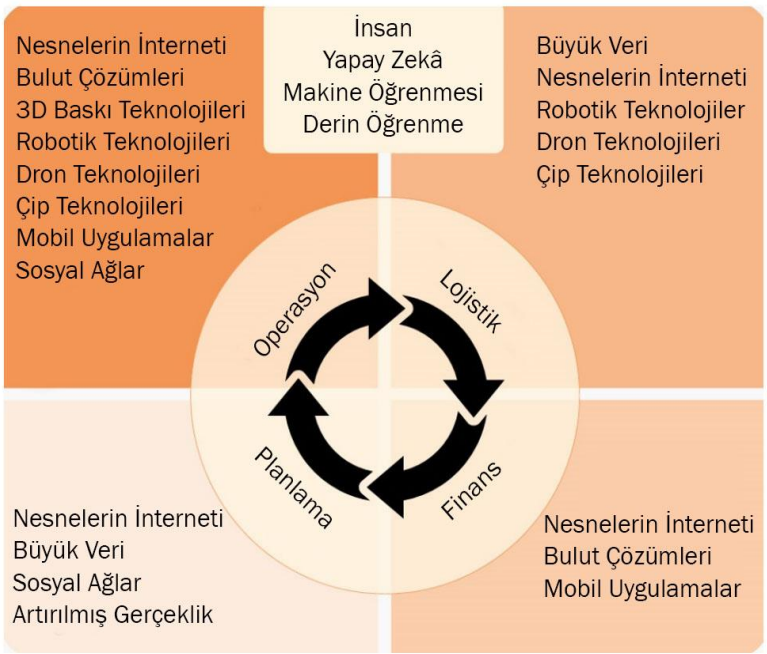
Küresel rekabet sonucunda her geçen gün büyüyen yapay zekâ teknolojileri, bulut bilişim, derin öğrenme, makine öğrenmesi, sensörler ve uzaktan algılama, nesnelerin interneti, büyük veri, sanal ve arttırılmış gerçeklik, robotik, iş birlikçi robotlar (co-bot), siber güvenlik ve ağ teknolojisi gibi uygulamalar, web tabanlı dijital teknolojileri geliştirmekte ve afet yönetimine yeni boyutlar kazandırmaktadır (Duman, 2022; Memiş ve Babaoğlu, 2020). Böylelikle afet yönetimi kapsamında yenilikçi bilişim teknolojileri ile harmanlanan sivil savunma ve güvenlik, dijital ekosistem içerisinde daha etkili ve işlevsel hale gelmektedir. Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliği önceleyen çağdaş paradigma, sürdürülebilir toplum için afet yönetiminin her aşamasında bilişim teknolojilerinden yararlanmayı teşvik etmektedir.

Afet yönetimi sürecinde bilişim teknolojileri ile desteklenen sivil savunma ve güvenlik, daha önce hiç olmadığı kadar güçlenmektedir. Özellikle yapay zekâ teknolojisine dayalı çözümlerin sivil savunma alanında giderek daha fazla benimsenmesinin etkisiyle küresel yapay zekâ pazarı son yıllarda önemli ölçüde büyümüştür. SNS Insider'a göre 2022'de 3,69 milyar dolar olan küresel yapay zekâ pazarının, 2030 yılına kadar 50,42 milyar dolara ulaşması beklenmektedir (Yugandhara, 2022). İçinde yaşadığımız dijital dönüşüm çağında bilişim teknolojileri, sağlık, eğlence, afet yönetimi ve savunma sanayii gibi birçok farklı alanda yapay zekâdan söz edilmektedir. Farklı disiplinlerin ortak paydası haline gelen yapay zekâ, insan yaşamını her alanda kolaylaştırmaktadır (Okmeydan, 2022: 814). Yapay zekâya yön veren endüstriyel dönüşüm, sosyo-teknolojik bir olgudur ve Endüstri 5.0 olarak karşımıza çıkan bu olgu, endüstrideki teknolojik dönüşümlerin insancıllaştırılmış vizyonunu ortaya koymaktadır. Geleceği tanımlayan Endüstri 5.0 yapay zekâ öncülüğünde ilerleyen, insan odaklı, toplumsal sorunlara kalıcı çözümler üreten, riskleri öngörüp proaktif hareket ederek beklenmedik durumlara ve koşullara karşı dirençli bir dijital ekosistemi ifade etmektedir (Barata ve Keyser, 2023). Bu yönüyle Endüstri 5.0 ekseninde gelişen yapay zekâ içerikli yeni teknolojiler, afetlere dirençli ve sürdürülebilir toplum yaratma idealinin de temel yapı taşını oluşturmakta ve afet yönetiminde vazgeçilmez rol oynamaktadır.

Öte yandan afetlerde zayıflayan veya hasar gören dijital sistemler, hükümetleri siber güvenlik tehditlerine karşı açık ve savunmasız hale getirmektedir. Bu gibi durumlarda yapay zekâ yazılımları ile durum analizi yapmak ve afet bölgelerinde siber saldırılara açık olan kişisel ve ulusal verileri korumak mümkündür. Özellikle siber saldırılara yönelik geliştirilen yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla banka hesapları, hastane kayıtları, tıbbi veriler, bilgisayar ve mobil cihazlardaki kişisel bilgiler, kamu ve ticari kuruluşların bilgileri kolayca güvenlik altına alınabilmektedir (Adıgüzel, 2022: 58). Görüldüğü üzere günümüzde sivil savunma ve güvenliği şekillendiren dijital temelli yenilikçi uygulamalar, bilişim teknolojilerinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Dijital teknolojilere ve yeni uygulamalara yapılan yatırımlar, afet yönetimi sürecinin her aşamasının iyileştirilmesine ve güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

4. AFET YÖNETİMİNDE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN GÜNCEL ÖRNEKLERİ

Gerek doğal afetler gerekse insan eliyle tetiklenen afetlerde teknoloji her geçen gün yeni olanaklar sunmakta ve afet yönetimini daha etkili kılmaktadır. Afet yönetiminde dijital teknolojilerin kullanılması ilk olarak afetlerin meydana gelmeden önce öngörülmesi ve afetlere hazırlık yapılması açısından önem taşımaktadır. Afetlerin engellenemediği durumlarda ise afet sürecinin kısaltılarak etkinin ve hasarın hafifletilmesinde de dijital teknolojiler başat rol oynamaktadır. Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliği desteklemede önemli işlevlere sahip bilişim teknolojileri ve bu teknolojilerin dahil olduğu süreçler Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Afet Yönetiminde Yeni Dijital Teknolojiler ve Süreçler

Kaynak: Acar ve Çağdaş, 2019.

Şekil 1, afet yönetiminde planlama, operasyon, lojistik ve finans süreçlerindeki döngüyü kapsayan en güncel dijital teknolojileri temsil etmektedir. Şekilde, yapay zekâ teknolojilerinin afet yönetiminin her aşamasında farklı uygulamalarla karşımıza çıktığı görülmektedir. Atalay ve Çelik (2017), yapay zekânın yeni bilişim teknolojilerini birleştiren şemsiye bir kavram olduğuna dikkat çekmekte ve uzman sistemler, algoritma ve mantık, makine öğrenmesi ve derin öğrenme gibi alt dalların yapay zekâ desteği ile geliştiğini belirtmektedir. Yapay zekânın öncülüğünde gelişen bilişim teknolojileri, insan kaynağının kırılganlığından kaynaklanan yetersizlikleri ve eksikleri gidermeyi ve afet yönetimi uygulamalarına işlerlik kazandırmayı amaçlamaktadır. Afet yönetiminde kullanılan dijital teknolojiler, sivil savunma ve güvenlik

alanında yeni uygulamaları da hayata geçirmekte ve afet yönetiminin etkinliğini arttırmaktadır. Buna göre afet yönetiminde dijital teknolojileri güncel kullanım alanları ve amaçları doğrultusunda aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

4.1. Modelleme ve Erken-İleri Uyarı Sistemleri

Afet yönetiminde gerçek zamanlı veri analitiğine dayalı modellemelerde yararlanılan nesnelerin interneti tabanlı uygulamalar; deprem, sel, orman yangınları, volkanik patlamalar, toprak kayması, gaz ve nükleer endüstri, iklim değişikliğine bağlı hava olayları ve kömür madenlerinin hassasiyeti gibi erken ve ileri uyarı sistemlerine ihtiyaç duyulan alanlarda risk önleme ve azaltma, müdahale ve koordinasyon, iyileştirme ve destekleme aşamalarında kullanılmaktadır. Nesnelerin interneti, sensörlerden gelen verileri filtreleyerek daha doğru sonuçlar veren modelleme sistemleri geliştirilmesine yardımcı olmaktadır (Ray vd., 2017). Sensörler ve nesnelerin interneti ile toplanıp analiz edilen verilere dayalı modellemeler sonucunda afet risklerinin önceden belirlenmesi, olası hasarların öngörülmesi, gereken önlemlerin zamanında alınması ve kaynak yönlendirmesi dahil olmak üzere afet esnasında hızlı müdahalenin yapılması mümkündür. Birçok ülke tsunamilerin, sismik hareketlerin, iklim verilerinin ve kasırgaların erken tespit edilmesine yönelik ileri uyarı sistemlerinden yararlanmaktadır. Japonya, ABD, Meksika, Avustralya, Kanada, İtalya, Fransa, Endonezya, Kolombiya ve Hindistan gibi pek çok ülke olağandışı sismik hareketlerin takibine yönelik sensörler ve modellemeler kullanmaktadır (STM ThinkTech, 2018).

Nesnelerin interneti aracılığıyla sensörlerden toplanan veriler, afet modellemelerinin yapılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu modellemeler, özellikle risklerin önceden tespit edilmesini ve olası risklere karşı hazırlık yapılmasını içeren afet öncesi döneme odaklanmayı sağlamaktadır (Damaševicius vd., 2023). ABD'de Federal Acil Durum Yönetim Ajansı (FEMA) tarafından kullanılan ve Integrated Public Alert & Warning System (IPAWS) olarak adlandırılan alarm sistemi, erken uyarı teknolojilerinden biridir. IPAWS, acil durumlar hakkında yerel toplulukları bilgilendirmek için kullanılan ulusal bir sistemdir. Mobil telefonlara, televizyonlara, radyolara ve NOAA (National Oceanic Atmospheric Administration) Hava Radyolarına hava durumu, iklim değişimi ve fırtına izleme verileri hakkında anlık ve hayat kurtaran bilgiler gönderen bu sistem, halkı yaklaşan afetlere karşı bilgilendirip uyarmaktadır (Sadiq vd., 2023). Erken-ileri uyarı sistemleri ve modelleme sistemleri, insanları potansiyel afetlere karşı önceden uyararak can ve mal güvenliğini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu sistemler, afet öncesi hazırlık aşamasına yoğunlaşarak sivil savunma ve güvenliğin temelini oluşturmaktadır.

4.2. Mobil Uygulamalar ve İnteraktif Platformlar

Mobil telefonlarda kullanılan ve basit arayüze sahip kullanıcı dostu afet takip uygulamaları, afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliği destekleyen düşük maliyetli hızlı çözümler sunmaktadır. Apple App Store'dan indirilebilen Centers for Disease Control & Prevention (CDC), My Hurricane Tracker, National Oceanic Atmospheric Administration (NOAA) ve QuakeFeed gibi uygulamalar, acil durum uyarılarının yanı sıra acil verileri yetkililere hızla ulaştıran ve afetten korunmaya yönelik önemli bilgiler veren mobil uygulamalardır. Ayrıca OneEvent gibi mobil uygulamalar, ev içindeki ısı ve nem göstergelerini takip ve tahlil ederek yangın ve su basması gibi durumlar hakkında kullanıcılara önceden bilgi vermektedir (STM ThinkTech, 2018). Japonya'da ulusal hükümet tarafından işletilen ve deprem, tsunami, balistik füze saldırıları, terör eylemleri ve diğer acil durumlar için mobil telefonlara tüm ülke çapında anlık uyarı gönderen uydu tabanlı J-Alert sistemi, yaklaşan tehlikeler hakkında halkı uyararak tahliye dahil olmak üzere afetin niteliğine göre uygun önlemler alınmasına olanak veren bir uygulamadır (Sakaki ve Lukner, 2013: 163).

Son yıllarda mobil uygulama olarak hazırlanan afet eğitimi simülasyon oyunları da afet yönetiminde revaçtadır. Tokyo yetkilileri, vatandaşlara yönelik mobil cihaz tabanlı bir eğitim oyunu geliştirmiştir. Kişisel Tsunami Tahliye Tatbikatı uygulaması olan "Nige-Tore"nin kullanımı, afetlere hazırlıklı olma açısından bireysel fayda sağlamaktadır (Yamori ve Sugiyama, 2020). Volkanik patlamalar, depremler, tropikal siklonlar ve seller gibi afetlerin sıkça meydana geldiği bir bölgede yer alan Filipinler, coğrafi konumu nedeniyle afetlere en duyarlı ülkelerden biridir. Legazpi şehri için elektronik ve katılımcı Afet Risk Azaltma ve Yönetim Platformu olan e-LAHOK (Legazpi Alisto Handang Opinyon Kaligtasan) tasarlanmıştır. Bu platform, yerel halktan afet risk azaltma stratejilerini ve olay raporlarını toplayarak sivil savunmayı ve açık katılımcı yönetimi teşvik etmektedir (Llovido veLşo Palaoag, 2020). Afetler ve acil durumlarda interaktif platformlar hayati önem taşımaktadır. Bilişim teknolojileri aracılığıyla aktif ve çevrim içi öğrenmeye dayalı interaktif platformlar, elektronik katılımı (e-katılımı) güçlendirmekte ve sivil savunmayı teşvik ederek afetlere hazırlıklı olmayı beraberinde getirmektedir.

4.3. Coğrafi Bilgi ve Uydu Sistemleri

Genellikle uydu verilerinin işlenmesiyle elde edilen çıktılara dayanan coğrafi bilgi sistemleri (CBS), yeryüzüne ilişkin her çeşit verinin mekânsal ilişkileri kurularak bilgisayarlara aktarılması ve çeşitli programlar aracılığıyla haritalama, yer belirleme, çevresel analiz ve coğrafi verilerin yönetimi gibi bir dizi veri işleme ve analiz sürecini içermektedir. CBS, uydu sistemleri başta olmak üzere çeşitli veri kaynaklarından gelen coğrafi verileri işleyip güncelleyerek çok yönlü harita, tablo ve grafik gibi görsel çıktılar oluşturmaktadır (Arca, 2012: 57). Uydu verileri, CBS'nin çeşitli uygulamaları için önemli bir kaynaktır. Uydu görüntüleme sistemleri, yeryüzünün geniş alanlarını yüksek çözünürlüklü olarak görüntülemektedir. Uydu sistemlerinden gelen verilerin CBS tarafından işlenmesi ile haritalar oluşturmak, arazilerin durumunu saptamak, çevresel değişimleri izlemek, gerçek zamanlı riskleri belirlemek ve böylece doğal afetleri tahmin ve riskleri takip etmek mümkündür. CBS aracılığıyla analiz ve planlama, güncel karşılaştırmalı veri yönetimi, durumsal farkındalık, saha operasyonları, sel, kuraklık ve toprak kayması tahminlerinin yanı sıra terörizm ve yol/trafik kazaları gibi insan kaynaklı afetleri önlemek veya bu afetlere çözüm bulmak da kolaylaşmaktadır (Tomaszewski, 2021).

ABD'de NASA, uydu sistemleri aracılığıyla dünya genelindeki afetleri izleyip takip etmekte ve yönetmektedir. NASA, MODIS (Moderate Resolution Imaging Spectroradiometer) uydusundan gelen günlük verileri ve görüntüleri işleyerek CBS'ye entegre etmektedir. Böylece CBS, küresel ölçekte doğal afetlerin izlenmesi ve hasarın değerlendirilmesi için yaygın olarak kullanılmaktadır. Benzer şekilde Japonya Meteoroloji Ajansı (JMA), yeni nesil uydu sistemi olan Himawari'den gelen verileri işleyerek CBS verilerini güncellemekte ve afet risklerini değerlendirmektedir (Zhao vd., 2020). Örnekler, CBS ve uydu sistemlerinin afet yönetimindeki önemini vurgulamaktadır. Bu teknolojiler afet risklerini izlemek, güncel haritalandırma yapmak, erken-ileri uyarı sistemleri oluşturmak, hasarı analiz etmek ve afet sonrası müdahaleyi ve koordinasyonu kolaylaştırmak gibi faydalar sunmaktadır. Doğal ve insan kaynaklı afetlere hazırlanmak ve acil durumlara hızlı yanıt vermek üzere geliştirilen bu sistemler, afet yönetiminde sivil savunmayı desteklemektedir. Bu teknolojiler hem bireysel hem de toplumsal güvenliği güçlendirerek yerel ve ulusal yönetimlere yardımcı olmaktadır.

4.4. Acil Durum Yönetim Sistemleri (ADYS) ve Karar Destek Sistemleri (KDS)

Bu sistemler afet öncesi, sırası ve sonrasında büyük miktarda üretilen veriyi toplamakta, işlemekte ve analiz etmektedir. Böylece stratejik planlama için yöneticilere doğru bilgi vererek afetlere hazırlık, yanıt verme ve iyileşme süreçlerinde önemli rol oynamaktadır. ABD'deki FEMA (Federal Acil Durum Yönetim Ajansı) ve EMI (Acil Yönetim Enstitüsü) tarafından afet

yönetimi personeline yönelik bütünleşik dijital platformlar üzerinden acil durum çağrıları, kaynak yönetimi, personel izleme ve afet koordinasyonu sağlayan uygulamalar ADYS içerisinde yer almaktadır (Jordá, 2011). Kaliforniya'daki orman yangınları ile mücadele edebilmek ve diğer afetlere de anında yanıt verebilmek için hükümet FIRESCOPE adı verilen acil durum sistemi tasarlamıştır. FIRESCOPE'un amacı, sadece orman yangınlarına değil, doğal ve insan kaynaklı tüm afetlere hızla yanıt verebilecek bir acil durum sistemi oluşturmaktır (Chang, 2017). Duyarlı hizmetler ve insanlaştırılmış yazılım arayüzleri ile kullanıcılara yardımcı olan karar destek sistemleri, acil durumlarda ve afetlerde karar verme ve problem çözme için kullanılabilen bilgisayar tabanlı çözümlerdir. Afet sonrasında arama ve kurtarma hizmetlerinde hazırlanan planların uygulanması için KDS kullanılmaktadır. Veri analizlerine entegre edilen yapay zekâ teknolojileri, daha verimli ve etkili kararlar alınmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, arama ve kurtarma operasyonlarının iyileştirilmesine ve afet yönetiminin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Nasar vd., 2023).

Bilgi sistemleri, acil durumlarda karar destek sistemlerini aktive etmek ve mevcut kaynakları koordine etmek için kullanılmaktadır. 2004 Hint Okyanusu depremi ve tsunamisi sonrasında Sri Lanka'daki programcılar tarafından geliştirilen Sahana, afet sırasında insani yardım için bilgi paylaşımı sistemi olarak faaliyet göstermiş ve tahliye operasyonlarında kullanılmıştır. Ücretsiz ve açık yazılıma dayanan Sahana bilgi sistemi, 2010 Haiti Depremi ve sonrasındaki afetlerde etkinliğini arttırmıştır (Sakurai ve Murayama, 2019). Afet sırasında ve sonrasında durumsal bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bilgi sistemlerinden gelen veriler, durumsal farkındalığı artırmakta ve acil durumlarda karar verme süreçlerine katkıda bulunmaktadır. Bu durum ise afet yönetiminde bilişim teknolojileri aracılığıyla sivil savunma stratejilerini desteklemektedir.

4.5. İnsansız Hava Araçları (İHA) ve Uzaktan Algılama

Afet bölgelerindeki hasarı tespit etmek ve kurtarma operasyonlarına destek sağlamak için kullanılan İHA'lar ve afet sonrası hasar tespitinde analiz, haritalama ve görüntüleme sağlayarak yeniden yapılanma süreçlerini hızlandıran uzaktan algılama teknolojileri, afet sırasında durmak zorunda kalan veya erişilemeyen noktalardaki faaliyetlerin yürütülmesine olanak tanımaktadır (Vermiglio vd., 2021). İnsansız hava araçları (UAV) ve sensör ağ sistemleri gibi uzaktan algılama ve izleme teknolojileri, afet riskini azaltmaya da yardımcı olmaktadır. Örneğin, büyük bir köprü ve yol altyapısına kurulan sensör ağ sistemi, altyapının kırılma ve dayanıklılık durumunu izleyerek yapının durumu hakkında rapor vermektedir (Sakurai ve Murayama, 2019). Benzer şekilde uzaktan algılama sistemlerinden gelen veriler ile üç boyutlu arazi modeli ve topografya haritası, jeolojik haritalar, fay haritaları, su havzalarının, nehir ve ovaların durumu, bitki örtüsü ve ormandaki ağaç türleri, madenler ve su kaynakları, atmosfer ve denizlerdeki çeşitli kirleticilerin tespiti, yerleşim, sanayi ve ticaret alanlarının güncel durumları, ulaşım sistemlerinin tespiti, tüm bu özelliklerin gözlenip haritalanması ve güncellenmesi mümkün olmaktadır (Arca, 2012).

Uzaktan algılama teknolojileri, gerçek zamanlı durumsal analiz yapma yeteneğini geliştirmekte ve böylece afetlere hazırlanmada ve afetleri önlemede etkili olmaktadır. İnsansız hava araçları (İHA'lar) gibi otonom teknolojiler, afet bölgelerinde hızlı keşif ve kurtarma operasyonlarını desteklemektedir. Bu sistemler, insanların girmesinde sakınca olan tehlikeli afet alanlarından veri toplamakta ve afetlerden etkilenen bölgelere yardım göndermektedir. Türkiye'de 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri sonrasında Bayraktar AKINCI ve TB2 İHA'ları ile 2000 saati aşan görev uçuşu yapılmıştır. Kesintisiz anlık veri ve görüntü sağlayan bu uçuşlarda hasar tespiti, güvenlik, arama kurtarma ve koordinasyon desteği için hızlı haritalama işlemleri yapılarak afet bölgelerinin güvenliği kontrol altına alınmıştır (STM ThinkTech, 2023). Bu gibi

yeni teknolojiler, afet yönetimi döngüsünün yanıt aşamasında müdahale performansını izlemek ve yönetmek için değerli katkı sunmaktadır.

4.6. Büyük Veri ve Yapay Zekâ Analizleri

Büyük veri, derin öğrenme, makine öğrenmesi ve yapay zekâ gibi veri analizinde öne çıkan teknolojiler; deprem, sel, tsunami, yangın, gaz patlamaları ve kasırga gibi doğal afetlerin her aşamasında kullanılarak fayda sağlamaktadır. Büyük veri; özellikle risk tespiti, erken uyarı sistemlerinin oluşturulması, afet öncesi, sırası ve sonrasında iletişim ve tutumların analiz edilmesinde rol oynamaktadır (Yu vd., 2018). Büyük veri ve yapay zekâ analizlerine dayalı teknolojiler; afet öncesi risk analizi, afet tahmini ve afet sonrası müdahalede karar destek sistemlerinin geliştirilmesine yardımcı olan uygulamalardır. Çin merkezli Alibaba, Çin'de bulut altyapısına ve veri analitiğine dayalı "Şehir Beyin Projesi" ile büyük veri ve yapay zekâyı birleştirmiştir. İlk kez 2016'da Çin'in en büyük şehirlerinden biri olan Hangzhou'nun trafik sorunlarına çözüm bulmak için geliştirilen bu uygulama, şehirdeki acil durum yönetimini iyileştirmiştir. "City Brain" kapsamında güncellenen sistem altyapısı, akıllı telefonlara anlık otomatik uyarılar göndermektedir. Güncellenen sistem, şehrin "dijital bağışıklığını" geliştirmiştir. Bu geliştirme, COVID-19 salgını gibi durumlar ve doğal afetler gibi olaylar için modellemeyi mümkün kılarak akıllı afet yönetimini öne çıkarmaktadır (Caprotti ve Liu, 2022).

Büyük veri analitiği ve yapay zekâ; bulut bilişim, nesnelerin interneti, sensörler, telekomünikasyon ağları, sosyal medya gibi haber kaynaklarından gelen gerçek zamanlı karmaşık veri setlerini çözümleyerek afet öncesinde, sırasında ve sonrasında daha iyi ve doğru kararlar alınmasına yardımcı olmaktadır (Shah vd., 2019). Böylece bu sistemler, kaynakların daha etkili ve işlevsel kullanılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca sözü edilen sistemler, afet sonrası lojistik faaliyetleri desteklemek için büyük bir fırsat sunmaktadır. Adıgüzel (2022: 58), 2008 yılında Çin'de meydana gelen Wenchuan depreminde yolların tahrip olması nedeniyle lojistik faaliyetlerin aksadığını belirtmiş ve acil durumu yönetmek için yapay zekâ teknolojisi ile hazırlanmış Yapay Acil Durum-Lojistik-Planlama Sisteminin devreye girerek yardım ve kurtarma çalışmalarını hızlandırdığına dikkat çekmiştir.

4.7. Robotik-Otonom Teknolojiler ve Hızlı Prototipleme

Robotlar ve robotik teknoloji, afet sonrası acil müdahale ve arama kurtarma görevleri için kullanılmaktadır. ABD'li Hydronalix firmasının tasarladığı robotik sistem olan EMILY (Emergency Integrated Lifesaving Lanyard), afet sonrasında acil müdahale ekipleri ve arama kurtarma köpekleri için tehlikeli olan yerlerden veya kısıtlanmış bölgelerden güvenle geçmektedir. Böylece afetzedelere kolayca ulaşarak onları risksiz alanlara taşımakta ve tahliye prosedürünü güvenle uygulamaktadır (STM ThinkTech, 2023). Japonya'da 2011'de meydana gelen deprem ve tsunami, Fukushima Daiichi Nükleer Güç Santrali'nde büyük bir felaket yaşanmasına neden olmuştur. Nükleer felaketin ardından radyoaktif ortamlarda çalışabilme özelliğine sahip özel olarak tasarlanan robotlardan yararlanılmıştır. Hitachi, bu kaza sonrasında çevresel iyileştirme ve nükleer sızıntının temizlenmesi amacıyla ASTACO-SoRa adı verilen çift kollu ağır makine tipi robotu, PMORPH isimli şekil değiştiren robotu ve Gengo-ROV/Tri-diver isimli dalgıç robotları geliştirmiştir. Yüksek düzeyde radyasyon altında çalışabilen esnek ve otonom robotik teknolojiler, su altı dahil olmak üzere hiçbir canlının giremeyeceği nükleer sızıntı gibi tehlikeli bölgeleri tarayıp incelemede kullanılmaktadır (Okada vd., 2020).

Benzer şekilde Boston Dynamics tarafından tasarlanıp üretilen Robot Spot, çeşitli sensörler ve 360 derece video kameralar ile donatılmıştır. Ayrıca çevrenin bilgisayar görüntüsü ve 3D haritalamasını mümkün kılan gelişmiş yapay zekâ algoritmalarına da sahiptir. Mikro hareketlerini otonom olarak koordine eden bu robot-köpek (Robodog) teknolojisi, araştırma ve

arama-kurtarma amaçları için geliştirilmiştir (Due, 2023). Bu örnekler, hayat kurtarmak ve afet zararlarını en aza indirmek için afet yönetiminde kullanılan özel robotik teknolojilerin önemini göstermektedir. Üç boyutlu baskı teknolojisi ise afet durumlarında hızlı prototipleme ihtiyacını karşılamaktadır. Endüstriyel tasarım, üretim ve mühendislik alanında kullanılan 3D baskı, afet sonrası iyileştirme aşamasında acil ihtiyaç duyulan malzemelerin imitasyonu, afetzedeler için geçici barınma alanlarının inşası, afet bölgelerinde acil ihtiyaç duyulan temel ihtiyaçların, kıyafetlerin ve tıbbi malzemelerin üretimi, afet sonrası hasar gören altyapının onarımı ve yerleşim alanlarının yeniden inşası için kullanılabilmektedir (Espíndola ve Beltagui, 2018). 3D baskı, hızlı ve esnek üretim yeteneği sayesinde afet sonrasında hızlı prototipleme ile afetzedelere işlevsel şekilde yardım etme ve afet bölgelerini kısa sürede iyileştirme potansiyeline sahiptir.

4.8. Sosyal Medya İletişimi ve Sanal Eğitim Sistemi

Sosyal medya, afet yönetiminde bilgi ve iletişim aracı olarak önemli rol oynamaktadır. Doğal afetlerin ardından ortaya çıkan kriz dönemlerinde hızlı ve çift yönlü iletişim ile kriz yönetiminde başat rol üstlenmekte ve toplumsal etkileşimi desteklemektedir (Demirel ve Durgeç, 2022). X (Twitter), Flickr ve YouTube gibi sosyal medya platformları afet yönetiminde hem sivil toplum kuruluşları hem de devlet kurumları tarafından giderek daha fazla kullanılmaktadır. Sosyal medya üzerinden yaşanan afete yönelik halkın duygu ve tepkilerini belirlemek, çevrim içi platformlar aracılığıyla çok yönlü iletişim ve bilgi akışını sağlamak, krizlerde kitle kaynak kullanımı (crowdsourcing) ile afete yanıt, müdahale ve iyileştirme çabalarını verimli hale getirmek mümkündür (Yu vd., 2018). WhatsApp ve X (Twitter) gibi anında bilgi akışı sağlayan uygulamalar, afet sırasında ve sonrasında yardım çalışmalarının koordine edilmesinde oldukça önem kazanmaktadır. Sosyal medyanın kullanılması ile işlevsel sonuçlar elde edilen ilk afet 2012'de Karayipler'de başlayan, Jamaika ve Küba'dan sonra ABD ve Kanada'yı vuran Atlantik Okyanusu üzerinde kaydedilen en büyük kasırga olan Sandy Kasırgası; yüzlerce kişinin ölümü, binlerce kişinin evsiz kalması ve yaklaşık 50 milyar dolarlık hasarla sonuçlanmıştır. Elektriklerin uzun süre kesildiği ve ulaşımın büyük ölçüde kısıtlandığı bu afette teknoloji büyük rol oynamıştır. Kasırga sırasında atılan milyonlarca tweet, güncel durum hakkında bilgi vermiş ve bu tweetler aracılığıyla afetzedelere ulaşıp yardımı koordine etmek mümkün olmuştur (STM ThinkTech, 2018).

Bunun yanı sıra afetlerde sivil savunma ve güvenliği geliştirmede sanal gerçeklik (VR), görsel eğitim sistemi olarak kullanılabilmektedir. VR sistemi, insanlara bir afet sırasında nasıl hareket etmeleri gerektiğini ve riskli bir iç mekândan nasıl tahliye edileceklerini göstermektedir. VR ile verilen acil durum eğitimi, insanlara afet yönetiminde simülasyon deneyimi sağlamaktadır (Sakurai ve Murayama, 2019: 2). Sanal gerçeklik (VR), artırılmış gerçeklik (AR) ve karma gerçeklik (MR) gibi farklı gerçeklik teknolojilerinin tümü "genişletilmiş gerçeklik" (XR) çatısı altında birleşmektedir. Topluma afet eğitimi vermek için etkileyici çözümler üreten XR teknolojisi, gerçek afet deneyimi sunan benzersiz bir sanal eğitim aracıdır. Kitlelerin afetlere karşı bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi afet yönetiminde öncelikli konular arasındadır. Toplumu afet riskleri konusunda bilgilendirmek için XR dahil olmak üzere afet yönetiminde kullanılabilecek araç ve teknikleri geliştirmek önemlidir (Khanal vd., 2022). Günümüzde özellikle modern tıp eğitiminde benimsenen bu teknoloji, afet öncesi sivil savunma ve güvenliği destekleyen dijital bilişim teknolojilerinden biri olarak afet önleme aşamasında ve afet dirençli toplum oluşturmada da öne çıkmaktadır.

5. AFET YÖNETİMİNDE YENİ EĞİLİMLER VE BEKLENTİLER

Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenlik, sürekli olarak değişen küresel tehditler ve teknolojik ilerlemeler ile şekillenmekte ve dönüşmektedir. Bu dönüşüm süreci içerisinde afet yönetiminde sivil savunma ve güvenlik odaklı yeni eğilimler ve öngörüler de karşımıza

çıkmaktadır. Afet yönetiminin günümüzdeki en güncel konularından biri ise sürdürülebilirliktir. Afet yönetiminde yeni bilişim teknolojileri, afet yönetiminin sürdürülebilirliği üzerinde doğrudan etkilidir. Aynı zamanda afet yönetiminin sürdürülebilirliği, afet dirençli toplum oluşturmanın da anahtarıdır. Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliği ön plana çıkaran yeni eğilimler ve öngörüler şu şekilde sıralanabilmektedir (Acar ve Çağdaş, 2019; Memiş ve Babaoğlu, 2020; Neerunjun, 2023; Walton vd., 2021):

5.1. Çoklu Tehdit Yaklaşımı ve Sürdürülebilirlik

Gelecekteki afet yönetiminin, tek bir tehdide odaklanmak yerine çoklu tehditlere karşı daha bütünsel yaklaşımı benimsemesi beklenmektedir. İklim krizi, pandemiler ve siber saldırılar gibi farklı afet türlerinin birbiriyle etkileşimini ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini anlamak, bu gibi afetlere hazırlıklı olma noktasında önem taşımaktadır. Özellikle iklim değişikliği, bireylerin fiziksel ve biyolojik sağlığını tehdit eden farklı afet risklerini arttırmaktadır (Walton vd., 2021). Bu nedenle gelecekteki afet yönetimi stratejilerinin, sürdürülebilirliğe odaklanacağı öngörülmektedir. Çoklu tehdit yaklaşımı ile mücadele eden sürdürülebilir afet yönetimi; sosyal, ekonomik, kültürel ve toplumsal kapasite, kurumsal ve altyapısal özelliklerin dikkate alınması ile afet risklerini azaltmada ve toplumların dayanıklılığını artırmada önemli bir potansiyel sunmaktadır (Kusumastuti vd., 2014). Doğal ve insan kaynaklı afetlerin etkilerini azaltmaya yönelik tasarlanan müdahaleler; bireyin ve toplumun afetlere hazır olma kapasitesini güçlendirmekte ve afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliğin sürdürülebilirliğini desteklemektedir.

5.2. Toplum Tabanlı Hazırlık ve Afet Dirençlilik

Gelecekte afet yönetiminin toplum tabanlı hazırlıklara odaklanması ve afetlere dirençli toplum yaklaşımına daha fazla vurgu yapması beklenmektedir. Bu durum, toplum tabanlı afet hazırlık yöntemlerini ortaya çıkarmaktadır. Toplumların afetlere karşı bilinçlenmesi ve toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi, afetlere daha etkili yanıt verilmesini sağlama potansiyeli taşımaktadır (Neerunjun, 2023). Bu yaklaşım, afet yönetiminde toplumsal katılımı teşvik ederek toplumun afetlerle başa çıkma kapasitesini arttırmaktadır. Toplum tabanlı hazırlık, geleneksel afet yönetiminden ve tepeden inme yaklaşımdan daha proaktif tepkiye doğru bir geçiş sağlamaktadır. Toplum tabanlı hazırlık ve afet dirençli toplum; afete yönelik bilgi, beceri ve kaynakların geliştirilmesine ve bilinçli şekilde kullanılmasına dayanmaktadır (Nkombi ve Wentink, 2022). Afetlere dirençli toplum; afet risklerine karşı önceden hazırlıklı olmayı, afet sırasında eş zamanlı tepki verecek şekilde koordinasyonu ve afet sonrasında hasarı azaltarak iyileşme sürecini hızlandırmayı içermektedir. Dolayısıyla afet yönetiminde toplumun güçlendirilmesi ve afetlere dirençli hale getirilmesi, toplumun sivil savunmaya daha duyarlı olmasına ve daha güvenli bir şekilde yaşamasına olanak tanımaktadır.

5.3. Yerel ve Ulusal Entegrasyon

Afetler, yerel ve ulusal politikalara da zarar vermekte ve toplumsal kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle afet ve kalkınma ilişkisi, mutlaka yerel ve ulusal entegrasyonu göz önüne alacak şekilde yapılandırılmalıdır. Gelecekteki afet yönetiminde yerel aktörlerin katılımını destekleyen bir eğilim öne çıkmaktadır (Memiş ve Babaoğlu, 2020). Bu noktada afetlerle mücadele bilincinin yerel ve ulusal düzeyde yaygınlaştırılması da önem taşımaktadır. Afet riski göz önüne alındığında yerel ve ulusal entegrasyon, afet yönetiminde hızlı yanıt ve etkili iyileştirme sağlamak için hayati öneme sahiptir. Bu entegrasyon ise afetlere hazırlık, acil müdahale ve koordinasyon, kaynakların optimize edilmesi, bilgi paylaşımı, yeniden yapılanma ve iyileştirme süreçleri ile sivil savunma ve güvenliği desteklemede başat rol oynamaktadır.

5.4. İletişim, Teknoloji ve Bilgi Yönetimi

İletişim, teknoloji ve bilgi yönetimi afetlere hızlı ve etkili yanıt vermenin temelidir. Gelecekte acil durum bilişim sistemlerinin ve bilgi paylaşım platformlarının daha bütünleşik ve kullanıcı

dostu olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda afet yönetiminin tüm aşamalarında yapay zekâ, makine öğrenmesi ve derin öğrenme uygulamalarının bütünleşme eğilimi karşımıza çıkmaktadır. Acar ve Çağdaş'a (2019) göre özellikle teknolojik cihazlar ve insanlar arasında iletişimi sağlayan nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, sensör ve modelleme teknolojileri, saha operasyonları ve lojistik açısından robotik teknolojiler, İHA, drone ve uzaktan algılama, 3D baskı teknolojileri afet yönetiminin her aşamasında gerçek zamanlı takip etme, tepki verme ve iyileştirme süreçlerini daha da kolaylaştıracaktır. Ayrıca afet yönetimi sürecinde sivil savunma ve güvenliği etkileyen doğru bilgiye erişimin ve teknoloji tabanlı afet eğitiminin yaygınlaştırılması beklenmektedir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Afetler, tüm canlıların yaşamı ve kurumların varlığı için önemli bir tehdit oluşturmakta ve sivil savunma ile güvenlik sistemleri afet tehdidine karşı etkin bir mücadele vermektedir. Dünyada yaşanan büyük çaplı afetler sonrasında ulusal ve uluslararası sivil savunma ve güvenlik sistemleri dönüşmeye devam etmektedir. Söz konusu dönüşümün başat faktörü ise teknolojidir. Yenilikçi bilişim teknolojileri ve dijitalleşme süreci sivil savunma ve güvenliği yeni bir boyuta taşımaktadır. Acar ve Çağdaş'a (2019) göre afet yönetiminde önemli rol oynayan sivil savunma ve güvenlikteki yapısal dönüşüm, yeni teknolojiler ve dijitalleşme ekseninde daha otonom, kullanıcı dostu, düşük maliyetli, kolay ve hızlı bir nitelik kazanmaktadır.

Afetlerde sivil savunma ve güvenlik konularında yeni bilişim teknolojileri; afetlerin ortaya çıkmasını önlemek, önlenemediği durumlarda etkilerini azaltmak, sivil savunma ekiplerine hızlı ve etkili müdahale olanağı sağlamak ve genel olarak afet yönetimini güçlendirmek için kullanılmaktadır (Tomaszewski, 2021). Bilimsel araştırmalar, etkili sivil savunma planları ve güvenlik önlemlerinin, afetlerin insanlar üzerindeki etkilerini büyük ölçüde azalttığını göstermektedir (Sakurai ve Murayama, 2019). Özellikle afet öncesi planlama ve hazırlık süreçleri, afet anında hızlı ve koordineli müdahalelerin yapılmasını sağlamaktadır. Bu noktada yapay zekâ ve veri analitiği gibi yeni bilişim teknolojileri afet öncesi, afet sırası ve afet sonrasında daha hızlı ve etkili kararlar alınmasını desteklemektedir. Bilimsel verilerin analizi, afetlerin meydana gelme olasılığını ve olası etkilerini önceden belirlemede önemli bir araçtır. İklim değişikliği gibi faktörlerin etkisiyle afetlerin sıklığı ve şiddeti artarken bu verilerin doğru bir şekilde analiz edilmesi ve sivil savunma stratejilerinin buna göre güncellenmesi gerekmektedir.

Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenliğin boyutu yeni dijital teknolojiler ile gelişirken bu noktada yapay zekâ destekli uygulamalar da ön plana çıkmaktadır. Özellikle büyük veri analizi sayesinde, afetlerin olası etkileri daha önceden tahmin edilebilmekte ve sivil savunma ekipleri bu doğrultuda hazırlıklarını yapabilmektedir. Yapay zekâ destekli nesnelerin interneti, sensör teknolojileri, drone ve uydu görüntüleme sistemleri gibi yenilikçi uygulamalar, afetlerdeki hasarı daha hızlı ve hassas bir şekilde tespit etmeyi mümkün kılmaktadır (Neerunjun, 2023). Özellikle bina ve altyapıların sürekli olarak izlenmesi, olası risklerin önceden belirlenmesini ve bu sayede daha etkili önlemler alınmasını kolaylaştırmaktadır.

Afetlerde sivil savunma ve güvenlik operasyonlarını daha etkin hale getiren teknolojik gelişmeler, iletişim sistemlerine entegre edilerek afet bölgelerindeki ihtiyaçları belirlemede ve yardım operasyonlarını koordine etmede büyük avantaj sağlamaktadır. Bununla birlikte bu teknolojilerin etkin ve işlevsel bir şekilde kullanılabilmesi için sürekli olarak güncellenmesi ve eğitimlerle desteklenmesi önemlidir. Nitekim toplumların afetlere karşı bilinçli ve hazır olması, sivil savunma ve güvenliğin başarısında önemli bir faktördür. Eğitim kampanyaları, afet öncesi planlama toplantıları ve simülasyonlar, afet yönetiminde sosyal medya kullanımı gibi stratejiler, toplumların afetlerle başa çıkma becerilerini arttırmakta ve toplumsal krizi azaltmaktadır (Vermiglio vd., 2021). Bu nedenle afetlerde sivil savunma ve güvenlik uygulamalarının,

bilimsel verilere dayalı planlama, teknolojik yeniliklerin kullanımı, toplumun bilinçlenmesi ve stratejik koordinasyon ile yürütülmesi önem taşımaktadır. Bu faktörleri bir araya getiren sivil savunma anlayışının yerleşmesi, insanların ve toplumların güvenliğini arttırdığı gibi afetlerin insanlar ve toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerini minimize etmede önemli bir başlangıç noktası niteliği taşımaktadır.

Afet yönetiminde sivil savunma ve güvenlik alanında dijital dönüşümü kavramak, toplumların ve devletlerin afetlere daha iyi hazırlanmasına yardımcı olmakta ve afet sonrası iyileştirme süreçlerine de daha etkili müdahaleyi beraberinde getirmektedir. Yeni teknolojilere ve dijitalleşmeye dayalı gelişmeler, toplumların ve kurumların afetlere karşı daha hazırlıklı olmasını sağlayarak afet riskini azaltan işlevsel önlemler alınmasına ve afet hasarlarının daha kısa zamanda atlatılıp gelecekteki afetlere daha etkili yanıt verilmesine katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, M. ve Çağdaş, D.Y. (2019). Endüstri devriminin ışığında "Afet 4.0". E.S.B. Meydanoğlu (Ed.). *Dijital Dönüşüm Trendleri* içinde (ss. 231-257). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Adıgüzel, S. (2022). Afet durumlarında yapay zekâ teknolojisi ile lojistik yönetimi örnekleri. *Akademik İzdüşüm, 7*(1), 47-70.

Ahmed, I. (2011). An overview of post-disaster permanent housing reconstruction in developing countries. *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment, 2*(2), 148-164.

Arca, D. (2012). Afet yönetiminde coğrafi bilgi sistemi ve uzaktan algılama. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi, 2*(2), 53-61.

Atalay, M. ve Çelik, E. (2017). Büyük veri analizinde yapay zekâ ve makine öğrenmesi uygulamaları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi, 9*(22), 155-172.

Aydın, G. ve Genç, F.N. (2023). İklim değişikliğine bağlı afetler ve sürdürülebilir kalkınma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, *13*(2), 563-590.

Babaoğlu, C. (2017). Afet yönetimi politikalarına sivil toplum örgütlerinin katılımı sorunsalı. Ö. Önder ve M. Yaman (Eds.). *Afet Yönetimi* içinde (ss. 163-170). Bursa: Ekin Yayınevi.

Barata, J. ve Kayser, I. (2023). Industry 5.0. *Procedia Computer Science, (219)*, 778-788.

Bari, L.F., Ahmed, I., Ahamed, R., Zihan, T.A., Sharmin, S., Pranto, A.H. ve Islam, M.R. (2023). Potential Use of Artificial Intelligence (AI) in Disaster Risk and Emergency Health Management: A Critical Appraisal on Environmental Health. *Environmental Health Insights, 17,* 1-5.

Caprotti, F. ve Liu, D. (2022). Platform urbanism and the Chinese smart city: The co-production and territorialisation of Hangzhou City Brain. *GeoJournal, (87),* 1559-1573.

Chang, R. (2017). A literature review and analysis of the incident command system. *International Journal of Emergency Management, 13*(1), 50-67.

Damaševicius, R., Bacanin, N. ve Misra, S. (2023). From sensors to safety: Internet of emergency services (IoES) for emergency response and disaster management. *Journal of Sensor and Actuator Networks, 12*(41), 1-45.

Değirmenci, F. ve Yılmaz, D.V. (2023). Afet öncesinde, sırasında ve sonrasında kadın sağlığı hemşiresinin rol ve sorumlulukları. N. Ulutaşdemir and M.K. Aykut (Eds.). *Afetlerde Kadın ve Çocuk Sağlığı* içinde (ss. 5-20). Ankara: İKSAD.

Demirel, S.D. ve Durgeç, P. (2022). Dijital medyada deprem haberlerini infografikler üzerinden okumak: Anadolu Ajansı ve TRT Haber örneği. *Journal of Communication, Sociology and History Studies, 2*(2), 27-44.

Due, B.L. (2023). A walk in the park with robodog: Navigating around pedestrians using a Spot Robot as a "Guide Dog". *Space and Culture, (1)*, 1-17.

Duman, M.Ç. (2022). Toplum 5.0: İnsan odaklı dijital dönüşüm. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (82),* 309-336.

Espíndola, O.R. ve Beltagui, A. (2018). "Can 3D printing address operations challenges in disaster management?", *Proceedings Book of 25th Euroma Conference* içinde, ss. 1-10.

Jordá, A. (2011). Emergency and civil protection: Curriculum design for 30 hours of ınstructional time. *Journal of Homeland Security and Emergency Management, 8*(2), 1-15.

Kelman, I. (2015). Climate change and The Sendai Framework for disaster risk reduction. *International Journal of Disaster Risk Science*, *6*(2), 117-127.

Khanal S., Medasetti, U.S., Mashal, M., Savage, B. ve Khadka, R. (2022). Virtual and augmented reality in the disaster management technology: A literature review of the past 11 years. *Frontiers in Virtual Reality, (3)*, 1-22.

Kusumastuti, R.D., Husodo, Z.A., Suardi, L. ve Danarsari, D.N. (2014). Developing a resilience index towards natural disasters in Indonesia. *International Journal of Disaster Risk Reduction, (10)*, 327-340

Llovido, J.L. ve Palaoag, T.D. (2020). e-LAHOK: An e-participatory platform for disaster risk reduction and management. *Materials Science and Engineering, (803)*, 1-8.

Macit, İ. (2019). Bütünleşik afet yönetiminde Sendai çerçeve eylem planının beklenen etkisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 5*(1), 175-186.

Memiş, L. ve Babaoğlu, C. (2020). Afet yönetimi ve teknoloji. M. Yaman ve E. Çakır (Eds.). *Farklı Boyutlarıyla Afet Yönetimi* içinde (ss. 163-178). Ankara: Nobel.

Nasar, W., Torres, D.R, Gundersen, O.E. ve Karlsen, A.T. (2023). The use of decision support in search and rescue: A systematic literature review. *International Journal of Geo-Information, 12*(182), 1-31.

Neerunjun, H.H. (2023). Constructing a composite disaster resilience index towards natural disasters in Mauritius. *IJEGEO, 10*(3), 1-14.

Nkombi, Z. ve Wentink, G.J. (2022). The role of public participation in disaster risk reduction initiatives: The case of Katlehong Township. *Journal of Disaster Risk Studies,14*(1), 1-12.

Okada, S., Hirano, K., Kobayashi, R. ve Kometani, Y. (2020). Development and application of robotics for decommissioning of Fukushima Daiichi Nuclear Power Plant. *Hitachi Review, 69*(4), 148-155.

Okmeydan, S.B. (2022). Yapay zekâdan öte evrene (metaverse) yeni teknolojilerin halkla ilişkilere yansımaları. K. Ağın (Ed.). *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar-XVIII* içinde (ss. 811-838). Konya: Eğitim Yayınevi.

Oktay, F. (2022). Afet yönetimi. A. Komsuoğlu (Ed.). *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* içinde (ss. 14-17). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.

Ray, P.P., Mukherjee, M. ve Shu, A.L. (2017). Internet of Things for disaster management: State-of-the-art and prospects. *IEEE Access, (5)*, 18818-18835.

Sadiq, A.A., Okhai, R., Tyler, J. ve Entress, R. (2023). Public alert and warning system literature review in the USA: Identifying research gaps and lessons for practice. *Natural Hazards, (117)*, 1711-1744.

Sakaki, A. ve Lukner, K. (2013). Japan's crisis management amid growing complexity: In search of new approaches. *Japanese Journal of Political Science, 14*(2), 155-176.

Sakurai, M. ve Murayama, Y. (2019). Information technologies and disaster management-Benefits and issues. *Progress in Disaster Science, (2)*, 1-4.

Shah, S.A., Seker, D.Z., Hameed, S. ve Draheim, D. (2019). The rising role of Big Data analytics and IoT in disaster management: Recent advances, taxonomy and prospects. *IEEE Access*, *(7),* 54595-54614.

STM ThinkTech (2018). *Afet yönetiminde teknoloji.* Ankara: Savunma Teknolojileri Mühendislik Teknolojik Düşünce Merkezi.

STM ThinkTech (2023). *Kahramanmaraş merkezli depremler odağında doğal afetlerde teknoloji kullanımı.* Ankara: Savunma Teknolojileri Mühendislik Teknolojik Düşünce Merkezi.

Tomaszewski, B. (2021). *Geographic information systems (GIS) for disaster management.* UK: Routledge.

Vermiglio, C., Noto, G., Bolivar, M.P.R. ve Zarone, V. (2021). Disaster management and emerging technologies: A performance-based perspective. *MEDAR,* 1-26.

Walton, A.A., Marr, J., Cahillane, M.J. ve Bush, K. (2021). Building community resilience to disasters: A review of interventions to improve and measure public health outcomes in the Northeastern United States. *Sustainability, (13)*, 1-31.

Yamori, K. ve Sugiyama, T. (2020). Development and social implementation of smartphone app Nige-Tore for improving tsunami evacuation drills: Synergistic effects between commitment and contingency. *International Journal of Disaster Risk Science, 11*(6), 751-761.

Yu, M., Yang, C. ve Li, Y. (2018). Big Data in natural disaster management: A review. *Geosciences, 8*(5), 1-26.

Yugandhara, R.Y. (2022). *Commercial artificial intelligence market trends and growth.* Pune, India: SNS Insider.

Zhao, L., Zhao, C., Wang, Y., Wang, Y. ve Yang, Y. (2020). Evaluation of cloud microphysical properties derived from MODIS and Himawari-8 using in situ Aircraft measurements over the Southern Ocean. *Earth and Space Science, (7)*, 1-18.

AFETLERDE BESLENME SORUNLARI

NUTRITION PROBLEMS IN DISASTERS

[1]Dr.Öğr.Üyesi Mert KARTAL

[1]Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü. e-posta:akartal044@hotmail.com ORCID ID:0000-0001-7840-7554

[2]Doç.Dr.Gürkan KAPIKIRAN

[2]Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü. ORCID ID:0000-0002-3242-1059 e-posta: gurkan.kapikiran@ozal.edu.tr

[3]Doç. Dr. Ramazan BAYER

[3]Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Egzersiz ve Spor Bilimleri Bölümü. e-posta: ramazan.bayer@ozal.edu.tr ORCID ID:0000-0002-2161-5886

Özet

Afetler, insanların günlük yaşamını kesintiye uğratan ve fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır. Deprem, volkan patlaması, çığ, sel ve heyelan gibi olaylar, afet olarak nitelendirilmektedir. İstatistikler, depremin doğal afetler arasında risk ve etki açısından ikinci sırada olduğunu göstermektedir.

Afetlerle ilişkili beslenme sorunları, afetin evresine göre farklılık göstermektedir. Akut malnütrisyon ve mikro besin eksikliği, afet bölgelerinde sık görülen sorunlardır. Yetersiz beslenme, enfeksiyon riskini artırmakta ve bu enfeksiyonların sıklığı ile şiddetini uzatmaktadır. Temiz su temini, afetlerde hayati önem taşımaktadır. Sphere Projesi'ne göre her 250 kişi için en az bir su noktası bulunmalı ve afetzede her bireye günlük 15 litre temiz su sağlanmalıdır. Bu durum, dehidratasyonu önlemeye yönelik kritik bir adımdır. Ayrıca, altın saatler (0-72 saat) sonrası sıcak yemek hizmetleri ve kuru gıda dağıtımı gibi uzun vadeli beslenme planlamaları önemlidir. Hassas gruplar (çocuklar, gebe ve emziren kadınlar, yaşlılar, mülteciler, LGBTİ bireyler ve engelliler) afetlerden en çok etkilenen kesimdir. Bu grupların ihtiyaçlarına öncelik verilerek malnütrisyon, ishal ve diğer enfeksiyon hastalıkları önlenmelidir. Elzem besinlerin planlı bir şekilde dağıtımı, afet sonrası toplum sağlığının korunmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Bu bağlamda, afetlerde beslenme hizmetlerinin temel amacı, bireylere dengeli ve yeterli besin sağlayarak optimal sağlık koşullarını yeniden tesis etmektir.

Anahtar Kelimeler: Afet, Beslenme, Sorunlar

1.GİRİŞ VE AMAÇ

Afetler, bireylerin günlük yaşamını kesintiye uğratan, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır. Bu olaylar, insanların yaşam koşullarını olumsuz etkileyerek imkânların yetersiz kaldığı durumlar oluşturur (Erkal ve Değerliyurt, 2011; Peek ve Stough, 2010). Deprem, volkan patlaması, çığ, kaya düşmesi, fırtına, tayfun, heyelan ve su baskını gibi doğa olayları, hasar yaratmaları durumunda afet olarak tanımlanır (Ergünay, 1996). Jeofiziksel olaylar sonucunda meydana gelen depremler, doğal afetler arasında etki ve risk açısından ikinci sırada yer almaktadır (Khosravi ve Yoosefi Lebni, 2020). Afetlere hazırlık kapsamında ele alınan "afet beslenmesi" kavramı ise 2000'li yıllarda ortaya çıkan yeni bir yaklaşımdır (Koenig ve Schultz, 2010). Afetler sırasında gıda ve beslenme yönetimi, afetin farklı evrelerinde değişiklik göstermektedir (Tsuboyama-Kasaoka ve Purba, 2014).

Afet bölgelerinde akut malnütrisyon ve mikro besin eksikliği gibi ciddi sağlık sorunları sıkça gözlenir. Bu durum, toplum sağlığı için acil müdahale gerektiren bir sorun olarak tanımlanır (Woodruff ve Duffield, 2002). Örneğin, 2011 yılında Japonya'da meydana gelen 9.0 büyüklüğündeki deprem ve sonrasında oluşan tsunami nedeniyle geçici sığınma alanlarında bulunan bireylerde sodyum ve vitamin eksiklikleri artış göstermiştir (Amagai ve ark., 2014).

Yetersiz enerji alımı ve beslenme eksiklikleri, afetzedelerde enfeksiyonlara yatkınlığı artırır ve enfeksiyon hastalıklarının sıklığı, şiddeti ve süresi uzar (Etiler, 2012). Bu nedenle, yeterli ve dengeli beslenme, bireylerin afet koşullarına uyum sağlamasını kolaylaştırır ve fiziksel dayanıklılıklarını artırır.Ayrıca, her birey için günde en az 15 litre temiz su temin edilmesi, dehidratasyonun önlenmesi açısından önemlidir (Etiler, 2012). Sphere Projesi, her 250 kişiye en az bir su noktası sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Sphere Projesi, 1998).

Afetlerde beslenme hizmetlerinin amacı, besin değeri yüksek ve dengeli bir diyet sunmaktır. Ancak, hamburger ve pizza gibi yüksek kalorili gıdalar, kan şekeri seviyelerinde ani değişikliklere yol açabileceğinden önerilmemektedir (Oral ve ark., 2017). Afet sonrası ilk 72 saati kapsayan "altın saatler" döneminden sonra sıcak yemek ve kuru gıda yardımları gibi uzun vadeli beslenme hizmetleri planlanmalıdır.

Afetlerden en çok etkilenen kesimler, yalnız çocuklar, 0-5 yaş grubu, ergenler, gebe ve emziren kadınlar, yaşlılar, mülteciler, etnik azınlıklar ve LGBTİ bireyler gibi hassas gruplardır (Soner ve Avcı Aydın, 2019). Bu gruplarda malnütrisyon ve enfeksiyon hastalıklarını önlemek için etkili beslenme planlaması yapılması gereklidir (Aycan ve ark., 2002). Besin kaynaklarının belirlenerek hassas gruplara uygun şekilde dağıtımı, afet sonrası sağlık durumunu iyileştirmek açısından kritik bir rol oynar (Türk Kızılayı, 2021). Bu çerçevede, afetler sonrası bireylerin sağlığını korumak ve iyileştirmek için beslenme ihtiyaçlarının etkin bir şekilde karşılanması, afet yönetiminin temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışmanın amacı, afet sonrası ve afetler içinde özellikle deprem sonrası optimal sağlığın geri kazanılmasında etkili olabilecek besinsel takviyelerin güncel literatürel veriler ışığında tartışılması ve beslenme sorunlarının incelenmesidir.

2.1. AFET

Afetler, bireylerin günlük yaşamını kesintiye uğratan, fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açan, teknolojik, doğal veya insan kaynaklı olaylar olarak tanımlanmaktadır (Erkal ve Değerliyurt, 2011; Peek ve Stough, 2010). Bunun yanı sıra afetler, tamamen kontrol edilebilecek olaylar olmanın ötesinde, planlama, öğrenme, yönetim ve zarar azaltma çalışmaları gerektiren durumlar olarak da ele alınmalıdır. Bir olayın afet olarak nitelendirilmesi için evrensel bir ölçüt bulunmamaktadır. Afet tanımı, olayın etkisinin yaşandığı ülkeye göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin, Japonya'da 6 büyüklüğünde bir deprem herhangi bir zarar yaratmazken, aynı büyüklükte bir deprem Türkiye'de ciddi yıkımlara ve can kayıplarına neden olabilir (Demir, 2003).

Afetlerin büyüklüğü genellikle neden olduğu can kayıpları, yaralanmalar, yapısal hasarlar ve ekonomik kayıplarla ölçülür. Bu ölçütler arasında insan hayatı, en değerli ve öncelikli unsur olarak öne çıkmakta, bu nedenle afet büyüklüğü genellikle can kayıpları ve yaralanmalar üzerinden değerlendirilme eğilimindedir. Dünya genelinde afetler, yerleşim yerlerine, konutlara ve canlılara büyük zararlar vermekte; salgın hastalıkların yayılmasını hızlandırmakta; ekonomiyi olumsuz etkilemekte ve günlük yaşamı durdurmaktadır. Ayrıca, afetlerin bireylerde derin psikolojik travmalara yol açtığı da bildirilmektedir (Kılıç ve ark., 2003). Bu etkilerin süresi, afetin meydana geldiği ülkenin gelişmişlik düzeyi ve afet öncesinde alınan önlemlerle yakından ilişkilidir.

Afet sonrası süreçte, etkilenen bölgeler genellikle dış yardımlara ihtiyaç duyar. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla maddi ve manevi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bu yardımlar, uluslararası kuruluşların desteği ile sağlanmakta ve afetin etkilerinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Afetlere yönelik etkin bir planlama ve yönetim, zararları azaltmak ve toplumsal iyileşmeyi hızlandırmak açısından kritik önem taşımaktadır.

2.2.Dünyada Görülen Afetler

Afet, bir olayın meydana gelişinden ziyade yol açtığı hasar ve yıkım boyutlarıyla tanımlanmaktadır. Örneğin, bir deprem şiddetli olsa bile can ve mal kaybına neden olmamışsa genellikle afet olarak değerlendirilmemektedir (Şahin C., Sipahioğlu S., 2002). Ancak tüm afet türleri için bu durum geçerli değildir. Çevre kirliliği, kuraklık, erozyon, ormanların yok olması, küresel ısınmanın etkisiyle deniz seviyesinin yükselmesi ve ozon tabakasının incelmesi gibi sorunlar genellikle yavaş gelişen süreçler olarak değerlendirilmektedir. Bu tür olaylar doğa ve insan yaşamı üzerinde ciddi tehditler oluşturmasına rağmen, doğrudan afet kategorisinde sınıflandırılmamaktadır. Buna karşın, deprem, volkan patlaması, çığ, kaya düşmesi, fırtına,

tayfun, heyelan ve su baskını gibi ani gelişen ve hasara yol açan olaylar ise afet olarak tanımlanmaktadır (Ergünay O., 1996; Tural O., 2002).

Çizelge 1. Dünya'da Gözlenen Afet Türleri (Anonim, 2007)

Jeolojik Afetler	Klimatik Afetler	Biyolojik Afetler	Sosyal Afetler	Teknolojik Afetler
Deprem	Sıcak Dalgası	Erezyon	Yangınlar	Maden Kazaları
Heyelan	Soğuk Dalgası	Orman Yangınları	Savaşlar	Biyolojik, nükleer, kimyasal silahlar ve kazalar
Kaya Düşmesi	Kuraklık	Salgınlar	Terör Saldırıları	Sanayi Kazaları
Volkanik Patlamalar	Dolu	Böcek İstilası	Göçler	Ulaşım Kazaları
Çamur Akıntıları	Hortum			
Tsunami	Yıldırım			
	Kasırga			
	Tayfun			
	Sel			
	Siklonlar			
	Tornado			
	Tornado			
	Tipi			
	Çığ			
	Aşırı Kar Yağışları			
	Asit Yağmurları			
	Asit Yağmurları			
	Sis			
	Buzlanma			
	Hava Kirliliği			
	Orman Yangınları			

2.3. Afet Durumlarında Beslenme

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), doğal afetleri "dış yardım gerektirecek kadar büyük ve ani ekolojik olaylar" olarak tanımlamaktadır. Depremler, yer kabuğunda aniden ortaya çıkan enerjinin dalgalar halinde yüzeye iletilmesi sonucu meydana gelir ve can kayıplarının yanı sıra ciddi ekonomik kayıplara neden olan başlıca doğal afetler arasında yer alır (Bao ve ark., 2021). Afet hazırlıklarının bir parçası olarak geliştirilen “afet beslenmesi” kavramı ise 2000’li yıllarda ortaya çıkmıştır (Koenig ve Schultz, 2010). Afetler sırasında gıda ve beslenme yönetimi, afetin evresine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir (Tsuboyama-Kasaoka ve Purba, 2014).

Afetler, bireylerin psikolojik ve fizyolojik savunmasızlığını artırarak toplumun farklı kesimlerinde akut ve uzun vadeli sağlık sorunlarına yol açmaktadır. Bu sağlık sorunlarının temel nedenleri üç başlık altında incelenebilir (Etiler, 2012):

1. **Geçici yerleşim alanlarında yaşam**: Kalabalık yaşam koşulları ve yetersiz hijyen nedeniyle bulaşıcı hastalıkların yayılması,
2. **Gıda yetersizliği**: Akut dönemde gıda kıtlığı ve uzun vadede dengesiz beslenme,
3. **Çevresel bozulma**: Kimyasallar veya cesetlerle su kaynaklarının kirlenmesi, zehirlenmeler ve zararlı organizmaların üremesi.

Afetlerde gıda kaynaklarının sınırlanması, silahlı çatışmaların gıda erişimini engellemesi, ulaşım ve pazarlama sistemlerinin bozulması ile ekonomik kayıplar ciddi gıda kıtlığına yol açmaktadır. Ayrıca, tarımsal üretim üzerinde de baskı oluşmakta; tohum, zirai ilaç, gübre temini ve sulama sistemlerinin işlevselliği olumsuz etkilenmektedir (Toole ve Waldman, 1997).

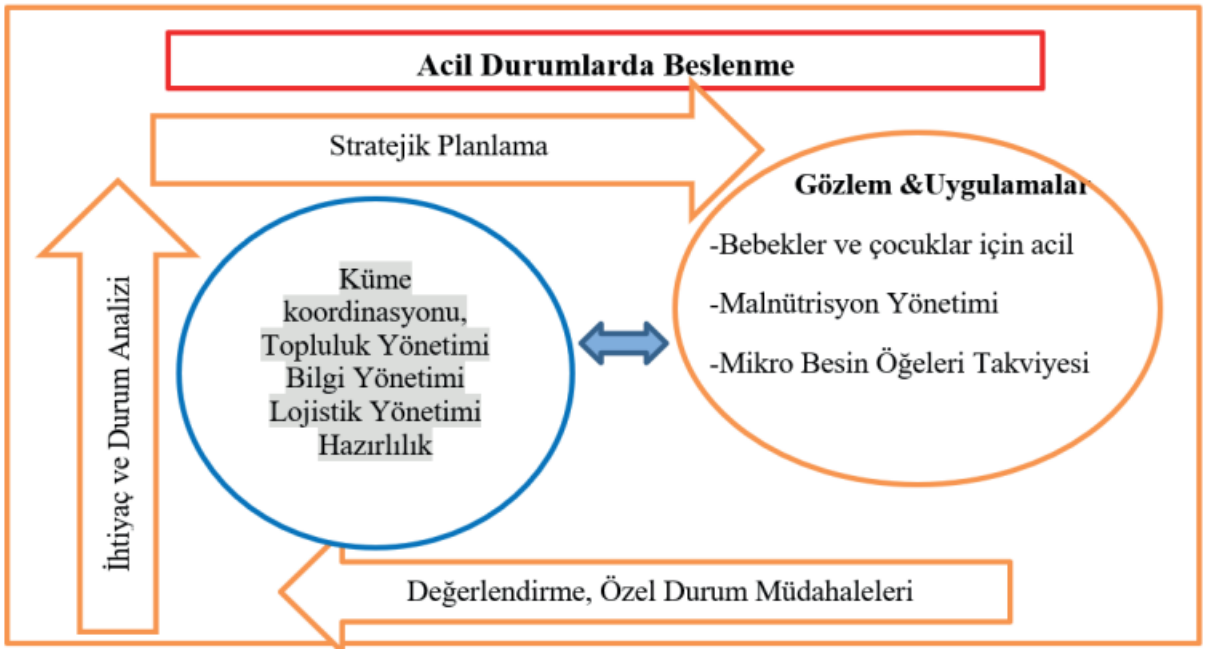
Doğal ve insan kaynaklı afetlerde halk sağlığı çalışmaları, ishal, sıtma, kızamık, akut solunum yolu enfeksiyonları ve beslenme yetersizliği gibi konulara odaklanmalıdır (Toole ve Waldman, 1997). Afet bölgelerinde akut malnütrisyon ve mikro besin eksiklikleri yaygın görülmekte olup, toplum sağlığı için acil bir sorun teşkil etmektedir (Young ve ark., 2004; Woodruff ve Duffield, 2002).

Silahlı çatışmalar, açlık ve kuraklık gibi faktörler malnütrisyon insidansını artırmaktadır. Dünya nüfusunun dörtte biri silahlı çatışmaların yaşandığı bölgelerde yaşamaktadır (Corley, 2021). Çocukların yaklaşık %60’ının çatışma bölgelerinde yaşadığı tahmin edilmektedir (Howell ve ark., 2020). Özellikle 6-59 aylık çocuklarda beslenme durumunun değerlendirilmesi, boy-ağırlık Z skoru ve orta-üst kol çevresi ölçümleri ile yapılmaktadır. Kosova’da 1999 yılındaki hava saldırıları sonrası çocukların büyük bir kısmının boy-ağırlık Z skorunun 2’nin altında olduğu ve ödem görüldüğü saptanmıştır. Bu durum akut malnütrisyon prevalansının yüksek olduğunu göstermektedir (Corley, 2021).

Afganistan’da 2000 yılında akut malnütrisyon prevalansının %5 ile %8 arasında olduğu tespit edilmiştir (Young ve ark., 2004). Yemen ve Somali gibi kuraklık ve çatışmaların etkisindeki bölgelerde gıda güvencesizliği yaygın olarak görülmektedir. Japonya’da 2011 yılında yaşanan 9.0 büyüklüğündeki tsunami ve nükleer felaket sonrası geçici barınaklarda yaşayan bireylerde sodyum ve vitamin eksiklikleri artış göstermiştir (Amagai ve ark., 2014).

Teknolojik veya insan kaynaklı afetler de göç sırasında ve sonrasında ciddi beslenme sorunlarına neden olmaktadır. İstanbul'da yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli bireylerin karbonhidrat ağırlıklı tek öğünle beslendiği, yeterli vitamin, mineral ve protein almadığı, ayrıca yemek pişirme araç ve gereçlerinden yoksun olduğu tespit edilmiştir (Bahadır ve ark., 2016).

Afetler sırasında ve sonrasında beslenme stratejilerinin geliştirilmesi, toplum sağlığını koruma açısından kritik öneme sahiptir. Besin kaynaklarına erişim ve yeterli besin desteği sağlanması, afet yönetiminin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Görsel 1: Acil Durumlarda Beslenme Planlama Şeması (Kaynak: Mueni Mutunga ve ark., 2020)

2.4. Bebek ve Çocukların Beslenmesi

Afetlerde değişen koşullar, bebeklerin ve çocukların beslenme düzenlerinde çeşitli değişikliklere neden olmaktadır. Bu durum, bebek ve çocuklarda kilo alımının durması veya kilo kaybı şeklinde kendini gösterebilir. Yetersiz beslenme sonucu çocuğun boy uzaması yavaşlar veya tamamen durabilir. Marmara depreminden iki ay sonra yapılan bir çalışmada, afet bölgelerinde çocukların %3,8'inin boylarına göre ağırlıklarının zayıflık tehlikesi grubunda olduğu ve her 6 çocuktan birinin boyunun normal ölçülerin altında olduğu belirlenmiştir. Beslenme sorunlarıyla başa çıkabilmek için çocuklar dört dönemde incelenmelidir:

• 0-6 aylık bebekler • 6-12 aylık bebekler • 1-6 yaş arası okul öncesi dönem • 7 yaş ve üzeri çocuklar

Afetlerde anne sütünün önemi, bebeklerin hem besin kaynağı hem de bağışıklık sisteminin temel ögesi olarak artar. Anne sütü, içeriğindeki antibakteriyel ve antiviral bileşenlerle afet bölgelerindeki bebekleri su ve besinlerle bulaşan hastalıklara karşı korur. Afet bölgesinde emziren kadının süt üretiminin azalması ya da yaşamını yitirmesi durumunda, 0-6 aylık

bebeklerin sağlığı ciddi risk altındadır. Bu dönemde, bebeklerin besin ihtiyaçları süt, yoğurt, meyve püreleri ve sebzelerle desteklenmelidir. Risk grubundaki 0-6 aylık afetzede bebekler için muhallebi, bisküvi, tahıl veya sebze çorbaları gibi besinler önerilmelidir (Aycan ve ark., 2002). Bu gruptaki afetzede bebekler mısır-soya veya buğday-soya kombinasyonlu gıdalarla beslenebilir. Protein içeriği artırılmış, çinko, demir, vitamin ve minerallerle zenginleştirilmiş gıdaların planlanması önemlidir (Oral ve ark., 2017). Anne sütüne ulaşamayan bebeklerin beslenmesi mama veya formül ile desteklenmelidir. İran'da yaşanan bir deprem sonrasında 2 yaş altındaki çocuklara A ve D vitaminleri, kalsiyum, demir ve multivitamin desteği sağlanmıştır (Doğru ve Ede, 2020). 6-12 ay arası bebekler için ise kuru baklagiller ve yumurta gibi ek besinler verilmelidir (Yılmaz ve Arslan, 2018). Demir eksikliğinin yaygın olduğu ek gıda döneminde, afet bölgelerindeki bebekler için demir desteği büyük önem taşır (Etiler, 2012).

Kızamık enfeksiyonu ve ishal gibi durumlar, çocukların A vitamini rezervlerini hızla tüketir ve bu durum, bağışıklık sisteminin enfeksiyonlara karşı duyarlılığını artırır (Toole ve Waldman, 1997). Bebek beslenmesi sırasında mevcut besin alerjileri veya akut gelişen alerji durumları saptanmalıdır (Yılmaz ve Arslan, 2018). Afet koşullarında çocukların beslenme sorunları, çocuk beslenmesindeki ihmali gösterir. Özellikle aile bireylerinin tamamını kaybetmiş ya da ailesi bulunamayan çocukların sağlık taraması hızlıca yapılmalı, psikososyal çevresi desteklenmeli ve gerekli psikolojik destek sağlanarak çocuk beslenmesi planlanmalıdır. Ebeveynlerini kaybetmiş bir çocuğa bakan gönüllü, komşu veya akrabalara ek gıda yardımı sağlanmalıdır (Kaya ve Özcebe, 2013).

2.5.Gebe ve Emziren Kadınların Beslenmesi

Emziren kadınların enerji ihtiyacı, diğer kadınlardan yaklaşık 500 kcal daha fazladır (Yılmaz ve Arslan, 2018). Hamile kadınlar için ise enerji ihtiyacı yaklaşık 285 kcal artmaktadır (Oral ve ark., 2017). Hem anne sağlığı hem de bebeğin sağlıklı gelişimi için A vitamini, demir, folat ve iyot içeren besinlerin tüketilmesi büyük önem arz etmektedir (Yılmaz ve Arslan, 2018). Özellikle, doğum sonrası dönemde bir kadının altı hafta boyunca A vitamini alması önerilmektedir. Bu, anne ve bebeğin sağlığı için kritik bir dönemdir. İhtiyaç duyulduğunda, afet bölgesindeki gebe kadınlara 60 mg demir ve 400 g folik asit verilmelidir (Oral ve ark., 2017). Sıtma enfeksiyonu, demir depolarını hızla azaltarak anemi gelişimini tetiklemektedir. Gebelik sırasında gelişen anemi ise bebeğin demir rezervlerini tehdit etmektedir (Gasseer ve ark., 2004). Afet bölgesindeki gebelerde anemi temelli komplikasyonlar arasında ölü doğum, prematür doğum ve immün yetmezlik sayılabilir. Afet koşullarında uygulanan beslenme stratejileri, gebe kadınları nütrisyonel anemi riskinden koruyabilir (Yurdakök ve İnce, 2009).

Afet bölgesindeki gebelerin günlük olarak 2 su bardağı süt veya yoğurt tüketmesi önerilmektedir (Oral ve ark., 2017). Hamile veya emziren kadınların orta-üst kol çevresi 18,5-22,9 cm arasında olması, akut orta derecede malnütrisyonu; 18,5 cm'den daha az olması ise ciddi derecede malnütrisyonu göstermektedir (Corley, 2021). Afet sonrası, özellikle ergen gebeler için uygun beslenme programlarının düzenlenmesi ve takibi anne ve bebek ölümlerinin, erken doğumların ve doğum komplikasyonlarının önüne geçilmesi açısından büyük öneme

sahiptir (Woodruff ve Duffield, 2002). Gebe ve emziren kadınların zenginleştirilmiş gıda ürünleri alması desteklenmeli ve bu gıdaların %10-12'si protein, %20-25'i ise yağlardan oluşmalıdır. Bu içerik, gebe ve emziren kadınların besin ihtiyacının üçte ikisini karşılamaktadır (Oral ve ark., 2017). Taze meyveler, temiz su ile iyice yıkanarak pestisitlere maruz kalma riski en aza indirilmelidir. Bu, hem anne sağlığı hem de fetüsün sağlığı için önemlidir.

2.6.Yaşlıların ve Kronik Hastalığı Olan Bireylerin Beslenmesi

Afetlerin yol açtığı değişen koşullara yaşlı bireylerin adaptasyonu diğer gruplara kıyasla daha zor olmaktadır. Örneğin, ABD'de 2005 yılında gerçekleşen Katrina kasırgasının etkilediği Louisiana ve New Orleans popülasyonunun sadece %16'sı 60 yaş ve üzerindeki bireylerden oluşurken, ölenlerin %70'inin bu yaş grubunda olduğu belirtilmiştir. Japonya'da 2011 yılında meydana gelen Thoku depremi ve tsunami felaketi sırasında ölen bireylerin %56'sının, afet sonrasında ölenlerin ise %89'unun 65 yaş ve üzeri bireylerden oluştuğu saptanmıştır (Çakır ve Atalay Aydoğmuş, 2020).

Yaşlı bireylerde kas kaybı yaşla birlikte güçsüzlük ve hareket kısıtlamalarına neden olur. Yaşlı bireylerin bazal metabolizma hızında azalma meydana gelir, bu da günlük enerji ihtiyacını düşürür. Ayrıca yaşla birlikte iştahsızlık, sindirim sistemi bozuklukları ve besine ulaşmada zorluklar görülebilir (Doğru ve Ede, 2020). Afet bölgesinde yaşlı bireylerin beslenmesi fiziksel bağımlılığı dikkate alarak planlanmalıdır. Yaşlı bireyler, besinleri çiğnemede ve yutmada zorluk yaşadıkları için püre kıvamında gıdalar sunulmalıdır. Özellikle Parkinson hastaları besinleri ağzına götürmede zorluk çekebilir ve bu durum beslenememe sorunlarına yol açarak kabızlık gibi problemlere neden olabilir. Afetzede yaşlı bireylerin sıvı ve posadan zengin gıdalar almaları planlanmalıdır. Ayrıca yaşlı afetzedelerin laktasif etkili kuru meyveleri tüketmeleri sağlanmalıdır. Demans ve Alzheimer hastası yaşlı afetzedelerin takip edilmesi önemlidir. Yemek yemeyi unutan veya yemediği halde yediğini sanan yaşlı afetzedeler beslenme sorunları yaşayabilirler (Çakır ve Atalay Aydoğmuş, 2020).

Afetlerde yaşlı ve kronik hastalığı olan bireylerin beslenmesindeki bozulma, bu bireylerde kronik hastalıklarının alevlenmesine neden olabilir. Kronik hastalığı bulunan afetzedelerin öğün sayısı ve besin miktarı, hastalık ve bireye özel olarak planlanmalıdır. Özellikle diyabet tanılı bireylerin kan şekeri düzeyi düzenli olarak takip edilmelidir. Diyabet hastası afetzedelerin kan şekerindeki ani düşüş ve yükselmeleri önlemek için pirinç yerine bulgur pilavı, beyaz ekmek yerine kepekli ekmek, meyve suyu yerine taze meyve tüketmeleri sağlanmalıdır. Hipertansiyon tanılı afetzedelerin ise magnezyum, potasyum ve kalsiyum içeren besinler alması, tansiyon düzeyi üzerinde olumlu etki yapacaktır. Hipertansiyon tanılı afetzedelerin öğünlerinde muz, portakal, şeftali, kayısı, mandalina, patates, ceviz ve fındık bulunmalıdır (Yılmaz ve Arslan, 2018). Ayrıca, hipertansiyon tanılı afetzedelerin öğünlerinden turşu, konserve gıdalar ve yüksek kalorili gıdaların çıkarılması gerekmektedir (Oral ve ark., 2017). Kistik fibroz hastalığı olan afetzedelerin besin emiliminde güçlük çekmesi nedeniyle kalori ihtiyacı hastalık özelinde planlanmalıdır. Vücut bağışıklığı, afetzedelerin A, E, C ve B vitaminleri, çinko, demir, karoten ve selenyum gibi bağışıklık artırıcı gıdalarla desteklenmelidir. Bu şekilde, tekrarlayan enfeksiyon riskleri azaltılabilir (Oral ve ark., 2017).

2.7. Engelli Bireylerin Beslenmesi

Engelli bireyler, afet durumlarında azalmış hareket kabiliyetine ek olarak yakınlarını kaybetmeleri nedeniyle yetersiz beslenme riski altındadır. Yarık damaklı bir bebeğin afet bölgesinde beslenmesi zorlu olabilir. Serebral palsi hastası bir afetzede çocuğun çiğneme ve yutma güçlüğü yaşaması yaygındır (Unicef, 2013). Engelli afetzedelerin uygun pozisyon veya duruşta beslenmelerine özen gösterilmelidir. Bu, boğulma riskini azaltacaktır. Engelli bireylerin hareket kısıtlılığı, güneş ışığından yararlanmayı da zorlaştırabilir hatta imkansız hale getirebilir. Bu nedenle, engelli afetzedelerin öğünleri D vitamini içeren gıdalarla desteklenmelidir.

Engelli afetzedelere magnezyum, demir ve çinkodan zengin gıdalar sağlanmalıdır (Oral ve ark., 2017). Yutma güçlüğü çeken engelli afetzedelere püre kıvamında gıdalar sunulmalıdır. Engelli bireylerin afet bölgesinde sosyal olarak topluma entegre olmaları ve sosyal etkinliklere katılmaları sağlanmalıdır (Altun, 2016). Bu, onların yalnız hissetmelerini önlemeye ve toplulukla bağlarını sürdürmelerine yardımcı olacaktır. Engelli bireylerin beslenme ihtiyacı, afet durumlarında özel gereksinimlerini karşılayacak şekilde özelleştirilmelidir.

2.8. Deprem ve Beslenme

Doğal afet sırasında ve sonrasında yaşamın devamlılığını sağlamak için yeterli su ve besin alımı hayati öneme sahiptir. Metabolizma için gerekli enerjinin yeterli miktarda alınması, özellikle yaşlılar, bebekler, hamileler gibi afet sonrası desteğe ihtiyaç duyan ve besin yetersizliklerine karşı dayanıklılığı daha az olan gruplar için öncelikli hale gelmektedir. Afet sonrası beslenme yönetimi ile ilgili önlemlerin alınması ve özel diyet amaçlı yiyeceklerin depolanması gibi sistemlerin önceden oluşturulması gerekmektedir (Khosravi, B 2020; Tsuboyama-Kasaoka, Nobuyo and Purba 2014).

Afetlerde yaşanan ana beslenme problemleri arasında küçük çocuklarda görülen akut yetersiz beslenme (zayıflama), mikro besin eksiklikleri ve kronik yetersiz beslenme (bodurluk) bulunmaktadır (Raccanello ve ark., 2021). Zamanında tedavi edilmediğinde bu malnütrisyon, yetişkinlikte obezite, hipertansiyon ve diyabet gibi kronik hastalıkların insidansında artışa neden olabilmektedir (DeBoer ve ark., 2012). Ayrıca, doğal afetler sırasında ve sonrasında etkilenen bölgelerde yetersiz sanitasyon ve temiz su kaynaklarının olmaması, gıdaların tehlikeli mikrobiyolojik ve kimyasal maddelerle bulaşma riskini artırmaktadır (Cisneros-Garcia ve ark., 2022). Bu durum, depremzedeleri hepatit A, tifo, kolera ve dizanteri gibi gıda güvenliği kaynaklı salgınlara yatkın hale getirir (Todd, 2017).

B grubu vitaminler, C vitamini, demir, magnezyum, çinko, omega-3 gibi besinsel takviyeler, deprem sonrası görülen post-travmatik stres semptomlarının hafifletilmesine, bağışıklığın desteklenmesine, yara iyileşmesinin hızlanmasına ve oksidan stresin giderilmesine yardımcı olabilir (Sudo ve ark., 2021). Bu nedenle, depremzedelerin tam anlamıyla iyileşmesi için fizyolojik durumlarına uygun bir beslenme sistemi ve besinsel takviye programı uygulanmalıdır.

2.8.1.Depremzedelerde Görülebilecek Muhtemel Etkiler: Vitamin ve Mineral Yetersizlikleri

Deprem sonrası bireylerde temel enerji ve protein ihtiyaçları karşılansa bile esansiyel yağ asitleri ve mikrobesin gereksinimlerini karşılamak zor olabilir. Özellikle hamile kadınlar, emziren anneler ve doğurganlık çağındaki kadınlar gibi hassas popülasyonlarda deprem sonrasında A, D ve B12 vitaminleri ile çinko eksiklikleri sıklıkla görülmektedir (Tsuboyama-Kasaoka ve Purba, 2013; Dong ve ark., 2014). Deprem sonrası çocuklarda ise yaygın beslenme kaynaklı eksiklikler arasında protein-enerji malnütrisyonu, demir eksikliği anemisi ve iz element eksiklikleri bulunmaktadır. Çocuklardaki demir eksikliği anemisi büyüme geriliği, vücut direncinin azalması ve enfeksiyonlara karşı duyarlılığı artırarak ciddi sonuçlara yol açabilir. Erken çocukluk döneminde anemi, geri dönüşü olmayan gelişim bozukluklarına da yol açabilir. Depremzede çocuklarda görülen bir diğer mikrobesin yetersizliği ise A vitamini eksikliğidir ve özellikle 0-6 yaş arası çocuklarda yaygın bir sorun teşkil etmektedir. A vitamini eksikliği, büyüme ve gelişmede anomalilere ve hastalıklara karşı direncin azalmasına neden olabilir. Ayrıca afet sonrası çocuklarda görülen yetersiz beslenme, diyetteki yüksek fitat veya lif içeriği, ishal ve küçük çocuklarda emzirilmeme gibi durumlar, çinko eksikliği için risk teşkil etmektedir (Fan, 2013).

2.8.2.Deprem Sonrası Oluşan Beslenme İlişkili Sağlık Problemleri

Olağan yaşamın düzenini bozacak şekilde gerçekleşen bir deprem, birçok insanın yaşam kalitesini düşürmektedir. Özellikle depreme hazırlıklı olmayan ülkelerde, yıkıcı bir deprem sonrası enkaz altından kurtulan ve evleri yıkılan bireylerin gıdaya ulaşımı zorlaşabilir. Bu durum besin hijyeni eksikliklerine ve doğrudan sağlık problemlerinin ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, Dünya'nın en fakir ülkelerinden biri olan Haiti'de 2010 yılında meydana gelen deprem sonrası kolera, malnütrisyon, zehirlenme, anksiyete ve depresyon gibi birçok sağlık sorunu gözlemlenmiştir (Dube, A., Moffatt, M., Davison, C., & Bartels, S., 2018).

Bir afetin hemen sonrasında, özellikle engelli ve yaşlı bireylerde zayıf ağız hijyeni, yetersiz hareket kabiliyeti, iştah kaybı, yemek problemleri ve kırıklar nedeniyle yutkunma sorunları görülebilir (Maeda K., Shamoto H., Furuya S., 2017). Deprem sonrası gıdaların muhafaza edilme koşulları zorlaşacağından süt ürünleri gibi kolay bozulacak yiyeceklere dikkat edilmelidir. Enerji yoğunluğu fazla hazır gıdaların tüketilmesi malnütrisyonun önlenmesinde önemlidir (Maayeshi N., Salehi-Abargouei A., 2018). Ekvatorda yapılan bir çalışmada, hijyen eksikliğinin afetler sonrasında artışıyla birlikte özellikle 5 yaş altı çocuklarda çeşitli kronik hastalıklara yol açtığı gösterilmiştir (Herrera-Fontana et al., 2020).

2015 yılında Nepal'de 7.8 büyüklüğündeki deprem sonrasında şehir su şebekeleri zarar görmüş, temiz içme suyu eksikliği ve uygun olmayan hijyen ve sanitasyon, çocuklarda yetersiz beslenmenin şiddetini artırmıştır (Shrestha, S., 2018). Yaşamın erken dönemlerinde karşılaşılan aşırı şok, çocukların sonraki yaşamdaki büyüme ve gelişimlerini olumsuz etkileyebilir. Örneğin, 2001 yılında Hindistan'da gerçekleşen bir deprem sonrasında yapılan bir çalışmada depremzede çocukların depremden etkilenmeyen yaşıtlarına kıyasla 5-9 cm daha kısa olduğu

bulunmuştur (Dhamija, Gaurav ve Sen, 2020). Deprem sonrası geçici barınaklarda kalan çocukların beslenme durumunu iki yıl boyunca gözlemleyen bir çalışma, çocukların normal büyümelerini sağlamak ve depremin uzun vadeli etkilerini azaltmak için çocuklara psikososyal desteğin yanı sıra beslenme desteğinin de verilmesi gerektiğini göstermiştir (Dhoubhadel, B.G., Raya, G.B., Shrestha, D. et al., 2020).

Wenchuan (Çin) depremi sonrası yapılan başka bir çalışmada, deprem bölgesindeki kadınların hazır yiyecek tüketiminin arttığı ve stoklamaya yöneldikleri bulunmuştur. Depremden etkilenen kadınlarda, deprem bölgesinde olmayan kadınlara kıyasla daha çok yeme bozuklukları gözlenmiştir (Hu, P., Han, L. L., Hou, F. G., Xu, X. L., Sun, J., Huo, 2016).

2.8.3.Türkiye'de Deprem Sonrası Karşılaşılan Sorunlar ve Beslenme Hizmetleri

Türkiye, dünyanın en önemli fay hatlarının yer aldığı bir coğrafyada bulunmaktadır ve bu nedenle şiddetli depremler sıklıkla meydana gelmektedir. Depremler sonrasında yapılan gözlemler, gıda tedarik zincirindeki aksaklıkların beslenme sorunlarına yol açtığını göstermektedir. Bu durum, acil eylem planlarının oluşturulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi sonrası, deprem sonrası beslenme hizmetlerinin iyileştirilmesi adına çalışmalar hız kazanmıştır. 23 Ekim 2011'de gerçekleşen Van Depremi sonrasında ise kurulan 13 çadır kentte Türk Kızılay'ı öncülüğünde çeşitli kurum ve kuruluşların desteğiyle yemek ve su ihtiyaçları, sosyal hizmet destekleri sağlanarak süreç, Marmara Depremi'ne kıyasla önemli ölçüde iyileşmeler göstermiştir.

Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) kapsamında, afetzedelerin yeterli besin alım düzeyini sağlamayı hedefleyen popülasyon ve özel beslenme ihtiyaçlarına sahip gruplar (bebekler, çocuklar, gebeler, hastalar gibi) belirlenmiş ve bu grupların beslenme hizmetleri bu doğrultuda planlanmıştır. Afetlerin ilk saatlerinde erken dönem beslenme ihtiyaçlarının karşılanması ve uzun dönem gereksinimlerin karşılanması için İl ve İlçe Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezleri de görevlendirilmiştir (Türk Kızılay, Ulusal Afet Yönetim Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2017).

Türkiye'de afet müdahale faaliyetleri Türk Kızılay tarafından yürütülmektedir. Türk Kızılay, depremler gibi afet dönemlerinde depremzedelerin beslenme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bu doğrultuda, 2017 yılında Acil Durum Afet Yönetiminde Yerel Düzey Beslenme Hizmet Grubu Operasyon Planları oluşturulmuştur. Türk Kızılay, afetlerde görev alan görevlilere beslenme hizmetlerindeki rolü, beslenme hizmet modelini, besin güvenliği ve hassas grupların beslenmesi konularını içeren kitapçıklar dağıtmaktadır (Amagai, T., 2014).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Afetler, yeni bir kavram olmamakla birlikte; özellikle afetlerde beslenme ile ilgili çalışmalar ve bilgiler sınırlıdır. Türkiye, dünyanın en önemli fay hatlarının üzerinde bulunması nedeniyle, şiddetli depremler ve diğer doğal afetler ile sıkça karşı karşıya kalmaktadır. Gerçekleşen depremler sonrasında yapılan gözlemler, gıda tedarik zincirindeki aksamaların beslenme sorunlarını ortaya çıkardığını göstermektedir.

Afetlerden etkilenen toplumların ve bu toplum içerisindeki hassas gruplarda yer alan bireylerin sağlığının korunması ve sürdürülmesi amacıyla afet beslenme planlarının hazırlanması büyük önem taşımaktadır. Bu planların hazırlanması, afetzede toplumun ve hassas grupların besin ve kalori ihtiyaçlarının özenle ele alınmasını gerektirir. Özellikle B grubu vitaminler, C vitamini, demir, magnezyum, çinko, omega-3 gibi besinsel takviyeler, deprem sonrası görülen post-travmatik stres semptomlarının giderilmesi, bağışıklığın desteklenmesi, yara iyileşmesinin hızlanması ve oksidan stresin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bu nedenle, depremzedelerin tam anlamıyla iyileşmesi ve fizyolojik durumlarına uygun bir beslenme sistemi ile besinsel takviye programı uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Deprem ve benzeri acil durumlar için uzun raf ömrüne sahip, pişirme ihtiyacı bulunmayan gıda depolarının kurulması, su ve gıdaların kontaminasyon riskinin önlenmesi amacıyla gıda hijyen ve sanitasyonuna gerekli önemin verilmesi, gıda tedarik zincirinin planlanması, özel beslenme ihtiyacı olan grupların ve toplumun yeme alışkanlıklarının dikkate alınması gibi süreçlerin planlanması ve uygulanması deprem sonrası beslenme sorunlarını önlemek açısından kritik rol oynamaktadır. Afetlerde görev alacak kişilerin belirlenerek, gerekli eğitimin verilmesi ve afet yönetim planlarına besinsel takviye programlarının eklenmesi, vitamin ve mineral gereksinimlerini karşılamak için ana/yan yemeklere multivitamin tablet takviyesinin eklenmesi depremzedelerin optimal sağlığına hızlı ve etkili bir şekilde kavuşmasını sağlayabilir.

Deprem sonrası müdahalelerde Crush sendromuna bağlı semptomların göz ardı edilmemesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu nedenle, afet yönetim planlarının kapsamlı ve entegre bir şekilde uygulanması, depremzedelerin yaşam kalitesini yeniden kazanmaları için hayati önem taşımaktadır.

4.KAYNAKLAR

Altun, F. (2016). Afetlerde psikososyal hizmetler: Marmara ve Van depremleri karşılaştırmalı analizi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(8-9), 183-197

Amagai, T., Ichimaru, S., Tai, M., Ejiri, Y., & Muto, A. (2014). Nutrition in the Great East Japan Earthquake Disaster. Nutrition in clinical practice : official publication of the American Society for Parenteral and Enteral Nutrition, 29(5), 585–594.

Amagai, T., Ichimaru, S., Tai, M., Ejiri, Y., & Muto, A. (2014). Nutrition in the Great East Japan Earthquake Disaster. Nutrition in clinical practice: official publication of the American Society for Parenteral and Enteral Nutrition. 29(5), 585–594

Anonim, 2007. Dünyada Gözlenen Afet Türleri. http://ibb.gov.tr/sites/akom/documents/insan_kay_afet.html.

Aycan S, Toprak İ, Yüksel B, Özer H, Çakır B, 2002. Afet Durumlarında Beslenme Hizmetleri, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Bahadır, H., Uçku, R., Varol, Z.S., Çiçeklioğlu, M., Mut A.N.U. (2016). Kamp Dışında Yaşayan Sığınmacılar; Çalışma, Gelir, Eğitim, Barınma, Su, Banyo ve Beslenme Koşulları. Savaş, Göç, Sağlık (s. 32–38). Ankara, Türk Tabipler Birliği Yayınları. ISBN 978-605-9665-01-8

Bao, Z., Zhao, J., Huang, P., Yong, S., & Wang, X. A. (2021). A deep learning-based electromagnetic signal for earthquake magnitude prediction. Sensors, 21(13), 4434

Corley, A.G. (2021). Linking armed conflict to malnutrition during pregnancy, breastfeeding, and childhood. Global Food Security, 29, 100531.

Çakır, Ö., Atalay Aydoğmuş, G. (2020). Afetlerde Özel Gereksinimli Grup Olarak Yaşlılar. Dirençlilik Dergisi, 4(1), 169-186

DeBoer, M. D., Lima, A. A., Oría, R. B., Scharf, R. J., Moore, S. R., Luna, M. A., & Guerrant, R. L. (2012). Early childhood growth failure and the developmental origins of adult disease: do enteric infections and malnutrition increase risk for the metabolic syndrome?. Nutrition reviews, 70(11), 642-653.

Demir H, 2003. Doğal Afetlerde ve Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelikte Afet ve Acil Yönetim Planlaması. Yönetim Bilimleri Dergisi, 1: 141-159.

Dhamija, Gaurav and Sen, (2020). Gitanjali. Lasting Impact on Health Through the Lenses of Severity in Earthquake.

Dhoubhadel, B.G., Raya, G.B., Shrestha, D. et al. (2020). Changes in nutritional status of children who lived in temporary shelters in Bhaktapur municipality after the 2015 Nepal earthquake. Trop Med Health.48:53.

Doğru S, Ede G. (2020). Planning food and nutrition support in disaster situations. Curr Perspect Health Sci.1(1): 25-34.

Dong, C., Ge, P., Ren, X., Zhao, X., Wang, J., Fan, H., & Yin, S. A. (2014). Growth and anaemia among infants and young children for two years after the Wenchuan earthquake. Asia Pacific journal of clinical nutrition, 2014; 23(3), 445–451.

Dube, A., Moffatt, M., Davison, C., & Bartels, S. (2018). Health Outcomes for Children in Haiti Since the 2010 Earthquake: A Systematic Review. Prehospital and Disaster Medicine.33(1), 77-88.

Ergünay O, 1996. Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır? TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s: 263.

Erkal T, Değerliyurt M, 2011. Türkiye'de Afet Yönetimi. Doğu Coğrafya Dergisi, 22: 147-164.

Etiler, N. (2012). Afetlerde Sık Karşılaşılan Sorunlar. M. Karaböcüoğlu, H. L. Yılmaz, M. Duman (Eds.), Çocuk Acil Tıp (s. 1–15). İstanbul, İstanbul Tıp Kitabevi. ISBN:978-605- 7874-83-2

Fan CN. (2013). Prevalence and prevention of common nutritional risks in children after earthquake. Zhongguo Dang Dai Er Ke Za Zhi. 15(6):427-30.

Gasseer, N., Al Dresden, E., Keeney, G.B., Warren, N. (2004). Status of women and ınfants in complex humanitarian emergencies. Journal of Midwifery and Women's Health, 49(4), 7-13.

Herrera-Fontana, M E; Chisaguano, A M; Villagomez, V; Pozo, L; Villar, M; Castro, Nancy and Beltran, Pablo. (2020). Food insecurity and malnutrition in vulnerable households with children under 5 years on the Ecuadorian coast: A post-earthquake analysis [online]. Rural and Remote Health. 20(1): 97-105.

Hu, P., Han, L. L., Hou, F. G., Xu, X. L., (2016). Sharma, M., & Zhao, Y. Dietary attitudes and behaviours of women in China after the 2008 Wenchuan earthquake in three seismically different zones. Asia Pacific journal of clinical nutrition. 25(4), 849–857.

Kaya, E., Özcebe, H. (2013). Afetlerin Çocuk Sağlığı Üzerindeki Etkileri. TAF Preventive Medicine Bulletin, 12(4), 455-464.

Khosravi, B., Xosravi, T., Ziapour, A., Fattahi, E., Chaboksavar, F., & Yoosefi Lebni, J. (2020). Challenges and Problems Facing. Kermanshah Earthquake Survivors: A Qualitative Study. Community mental health journal.

Khosravi, B., Xosravi, T., Ziapour, A., Fattahi, E., Chaboksavar, F., & Yoosefi Lebni, J. (2020). Challenges and Problems Facing. Kermanshah Earthquake Survivors: A Qualitative Study. Community mental health journal.

Kılıç EZ, Özgüven HD, Sayıl I, 2003. The Psychological Effects of Parental Mental Health on Children Experiencing Disaster: The Experience of Bolu Earthquake in Turkey. Fam Process, 42 (4): 485-95.

Koenig, K. L., & Schultz, C. H. (Eds.). (2010). Koenig and Schultz's disaster medicine: comprehensive principles and practices. Cambridge University Press.

Maayeshi N, Salehi-Abargouei A. (2018). Nutrition Support in Earthquakes: A Comprehensive Program is Needed for Iran. JDER.1 (2) :51-54.,

Maeda K., Shamoto H., Furuya S. (2017). Feeding Support Team for Frail, Disabled, or Elderly People during the Early Phase of a Disaster. Tohoku J. Exp. Med. 242:259–261.

Oral, İ., Bozbey, M. M., Özcan, G. G., Özdemir, A., Güler, A., Coşar, A. E., Aslan, S., Soylu, F., Hatipoğlu, Ç. (2017). Türk Kızılayı Beslenme Hizmet Modeli. İ. Öztürk & Ç. Koçak (Eds.), Türk Kızılayı Beslenme Hizmetleri Klavuzu (s. 29-54). Ankara.

Peek L, Stough LM, 2010. Children with Disabilities in the Context of Disaster: Social Vulnerability Perspective. Child Development, 81 (4): 1260-70.

Raccanello, D., Barnaba, V., Rocca, E., Vicentini, G., Hall, R., & Burro, R. (2021). Adults' expectations on children's earthquake-related emotions and coping strategies. Psychology, Health & Medicine, 26(5), 571-583

Sahin C, Sipahioglu S, 2002. Doğal Afetler ve Türkiye. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.Ankara, s: 478.

Shrestha, S.; Thorne-Lyman, Andrew L; Manohar, Swetha; Shrestha, Binod; Neupane, Sumanta; Rajbhandary, Ruchita; Shrestha, Raman; Klemm, Rolf DW; Nonyane, Bareng AS; Adhikari, Ramesh K; Webb, Patrick and West, Keith P. (2018). Pre-earthquake national patterns of preschool child undernutrition and household food insecurity in Nepal in 2013 and 2014. 27(3).

Soner, G., Avcı Aydın, İ. (2019). Savunmasız Gruplar, Risk Yönetimi ve Halk Sağlığı Hemşiresinin Rolü. Samsun Sağlık Bilimleri Dergisi, 4(1), 14-22

Sudo, N., Shimada, I., Tsuboyama-Kasaoka, N., & Sato, K. (2021). Revising "Nutritional reference values for feeding at evacuation shelters" according to nutrition assistance by public health dietitians based on past major natural disasters in Japan: A qualitative study. International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(19), 10063

Sphere Afete Müdahalede Asgari Standartlar ve İnsani Yardım Sözleşmesi (1998). ISBN: 92-9139-059-3 https://spherestandards.org/wp-content/uploads/SphereHandbook-2000-English.pdf

Toole, M.J., Waldman, R.J. (1997). The public health aspects of complex emergencies and refugee situations. Annu Rev Public Health, 18, 283-312.

Tsuboyama-Kasaoka, N., & Purba, M. B. (2014). Nutrition and earthquakes: experience and recommendations. Asia Pacific journal of Clinical Nutrition, 23(4), 505-513.

Tural O, 2002. 86. Dönem Kaymakamlık Ders Notları, T.C. İçişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara, C. II, s. 1.

Türk Kızılay, Ulusal Afet Yönetim Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2017.

Woodruff, B., Duffield, A. (2002). Anthropometric assessment of nutritional status in adolescent populations in humanitarian emergencies. European Journal of Clinical Nutrition, 56, 1108-1118

Yılmaz, H.Ö., Arslan, M. (2018). Acil Durum ve Afetlerde Beslenme. Erdem, G. & Kaya, A.(Eds.), 1. Uluslarası Afet Yönetimi Kongresi, 22-24 Ekim 2018 (s.84-90). Gümüşhane,

Young, H., Borrel, A., Holland, D., Salama, P. (2004). Public nutrition in complex emergencies. The Lanset, 364(9448), 1899-1909.

Yurdakök, K., İnce, O.T. (2009). Çocuklarda Demir Eksikliği Anemisini Önleme Yaklaşımları. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 52, 224-231

YAŞLANAN NÜFUS: KÜRESEL SAĞLIK VE SOSYOEKONOMİK ZORLUKLAR

AGEİNG POPULATİON: GLOBAL HEALTH AND SOCİOECONOMİC CHALLENGES

[1]Dr.Öğr.Üyesi Mert KARTAL

[1]Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü. e-posta:akartal044@hotmail.com ORCID ID:0000-0001-7840-7554

[2]Doç.Dr.Gürkan KAPIKIRAN

[2]Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü. ORCID ID:0000-0002-3242-1059 e-posta: gurkan.kapikiran@ozal.edu.tr

[3]Doç. Dr. Ramazan BAYER

[3]Malatya Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Egzersiz ve Spor Bilimleri Bölümü. e-posta: ramazan.bayer@ozal.edu.tr ORCID ID:0000-0002-2161-5886

Özet

Küresel düzeyde yaşanan demografik değişimler, yaşlanan nüfus olgusunu 21. yüzyılın en önemli toplumsal meselelerinden biri haline getirmiştir. Sağlık alanındaki teknolojik gelişmeler ve yaşam standartlarının iyileşmesi, bireylerin yaşam süresini uzatırken, düşük doğurganlık oranları dünya genelinde yaşlı nüfus oranını artırmaktadır. Bu durum, sağlık sistemlerinden sosyal güvenlik mekanizmalarına kadar birçok alanda geniş kapsamlı etkiler doğurmaktadır.

Yaşlanan nüfusun artışı, sağlık hizmetlerine yönelik talepleri çeşitlendirmekte ve artırmaktadır. Kronik hastalıkların, bilişsel gerileme bozukluklarının ve uzun süreli bakım gereksinimlerinin yaygınlaşması, mevcut sağlık sistemlerinin yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, yaşlı bireylere yönelik kapsamlı ve erişilebilir sağlık hizmetleri sunulması, sağlık politikalarının öncelikli hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Sosyoekonomik boyutta, yaşlı nüfusun artışı iş gücü piyasaları ve emeklilik sistemleri üzerinde ciddi baskılar yaratmaktadır. Çalışma çağındaki bireylerin toplam nüfusa oranının azalması, ekonomik büyüme hızını olumsuz etkileyebilir ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehdit edebilir. Bu durum, nesiller arası dayanışmanın güçlendirilmesini ve yaşlı bireylerin topluma aktif katkısını teşvik eden sosyal politikaların geliştirilmesini gerektirmektedir.

Bununla birlikte, yaşlanan nüfus, toplumsal deneyim ve bilgi birikiminin taşıyıcısı olarak önemli bir potansiyele sahiptir. Yaşlı bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda aktif bir

rol üstlenebilmelerini sağlayacak kapsayıcı politikalar, bu demografik dönüşümün yarattığı zorlukların fırsata dönüştürülmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanan Nüfus, Küresel Sağlık, Sosyo-Ekonomik Zorluklar

Giriş

Yaşlanan nüfus, 21. yüzyılın en önemli demografik değişimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam süresinin uzaması, yaşlı nüfusun oranının hızla artmasına neden olmuştur (United Nations, 2019). Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, 2050 yılına gelindiğinde 60 yaş ve üzeri bireylerin sayısının dünya genelinde iki katına çıkarak 2 milyara ulaşması beklenmektedir (World Health Organization, 2021). Bu durum, yalnızca sağlık sistemleri üzerinde değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik alanlarda da ciddi zorlukları beraberinde getirmektedir.

Sağlık alanında, yaşlı nüfusun artışıyla birlikte kronik hastalıkların yaygınlığı, sağlık hizmetlerine olan talep ve uzun dönemli bakım ihtiyacı giderek artmaktadır (Beard et al., 2016). Sosyoekonomik açıdan ise yaşlanan nüfus, iş gücü piyasasında azalma, emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği ve sosyal güvenlik harcamalarının artışı gibi sorunları gündeme getirmektedir (Bloom, Canning, & Fink, 2011). Özellikle gelişmekte olan ülkeler, hem kaynak eksikliği hem de hızla yaşlanan nüfusla başa çıkmakta daha büyük zorluklar yaşamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, yaşlanan nüfusun küresel sağlık ve sosyoekonomik etkilerini incelemek, bu süreçte karşılaşılan temel zorlukları ortaya koymak ve çözüm önerilerini tartışmaktır. Çalışmada, yaşlanmanın sağlık sistemleri, ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal refah üzerindeki etkilerine odaklanılacaktır.

1. Yaşlanan Nüfusun Tanımı ve Küresel Durumu

Yaşlanan nüfus, toplumdaki yaşlı bireylerin (genellikle 60 ya da 65 yaş ve üzeri olarak tanımlanan) toplam nüfus içindeki oranının artması olarak ifade edilmektedir (United Nations, 2019). Bu demografik değişim, doğurganlık oranlarının azalması, sağlık hizmetlerindeki iyileşmeler ve yaşam beklentisinin artması gibi faktörlerin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Bloom, Canning, & Fink, 2011). Yaşlı nüfusun artışı, tarihsel olarak sanayileşmiş ülkelerde daha önce gözlemlenmişken, günümüzde gelişmekte olan ülkelerde de bu süreç hızla ilerlemekte ve daha kısa bir zaman diliminde gerçekleşmektedir (World Health Organization [WHO], 2021).

Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, dünya genelinde 60 yaş ve üzeri nüfusun 2019'da yaklaşık 1 milyar kişi olduğu belirtilmiş ve bu sayının 2050 yılına kadar 2,1 milyara ulaşacağı öngörülmüştür (United Nations, 2019). Özellikle Asya ve Afrika kıtaları, önümüzdeki yıllarda yaşlı nüfusun en hızlı artış gösterdiği bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Örneğin, Çin ve Hindistan gibi nüfusu yoğun ülkeler, yaşlanan toplumların en büyük temsilcileri arasında yer

almaktadır (Harper, 2014). Bunun yanı sıra Avrupa ve Kuzey Amerika gibi bölgelerde, yaşlı nüfus oranı uzun süredir yüksek seviyelerde seyretmekte ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı oluşturmaktadır (Beard et al., 2016).

Yaşlanan nüfus, ekonomik, sosyal ve sağlık sistemleri açısından ciddi bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Bu süreçte kronik hastalıkların yaygınlaşması, uzun süreli bakım hizmetlerine olan talebin artması ve çalışma çağındaki nüfusun azalması gibi olgular ön plana çıkmaktadır (Bloom et al., 2011). Özellikle sağlık harcamalarının artışı ve emeklilik sistemlerinin sürdürülebilirliği, yaşlanan toplumların en önemli sorunları arasında yer almaktadır (WHO, 2021). Bu bağlamda, yaşlanan nüfusun tanımı ve küresel durumu, tüm ülkeler için gelecekte çözülmesi gereken önemli bir politika alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Yaşlanan Nüfusun Sağlık Üzerindeki Etkileri

Yaşlanan nüfus, dünya genelinde sağlık sistemleri üzerinde önemli ve çok boyutlu etkiler yaratmaktadır. Yaşam süresinin uzaması, bireylerin daha uzun bir süre boyunca sağlıklı kalma ihtiyacını gündeme getirmiş, ancak yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan kronik hastalıklar ve fonksiyonel yetersizlikler, sağlık hizmetlerine olan talebi artırmıştır (World Health Organization [WHO], 2015). Yaşlı bireylerde görülen başlıca sağlık sorunları arasında kardiyovasküler hastalıklar, diyabet, kanser, osteoporoz, demans ve depresyon yer almaktadır (Beard et al., 2016). Bu durum, sağlık hizmetlerinin yalnızca akut bakım odaklı olmaktan çıkıp, uzun vadeli bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini de kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır.

Yaşlanma sürecinde kronik hastalıkların prevalansı önemli ölçüde artmaktadır. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü'nün raporlarına göre, 60 yaş ve üzeri bireylerin büyük bir çoğunluğu en az bir kronik hastalığa sahipken, bir kısmı birden fazla hastalıkla mücadele etmektedir (WHO, 2021). Bu durum **"multimorbidite"** olarak tanımlanmakta ve sağlık hizmetlerinin karmaşıklığını artırmaktadır (Barnett et al., 2012). Ayrıca, yaşlı bireylerde görülen bilişsel bozukluklar, özellikle Alzheimer ve diğer demans türleri, hem birey hem de aileleri üzerinde fiziksel, psikolojik ve ekonomik yük oluşturmaktadır (Prince et al., 2015).

Sağlık sistemleri üzerindeki mali yük de yaşlanan nüfusun önemli etkilerinden biridir. Kronik hastalıkların yönetimi ve uzun dönemli bakım hizmetlerinin maliyeti, sağlık harcamalarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Örneğin, gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarının %60'ından fazlasının yaşlı nüfusa yönelik olduğu belirtilmektedir (Bloom, Canning, & Fink, 2011). Gelişmekte olan ülkeler ise hızla yaşlanan nüfuslarına yeterli sağlık hizmeti sunmakta altyapı ve finansman açısından zorluklarla karşı karşıyadır (United Nations, 2019).

Bununla birlikte, yaşlanan nüfusun sağlıklı yaşam süresini artırmak amacıyla "sağlıklı yaşlanma" kavramı ön plana çıkmaktadır. Sağlıklı yaşlanma, bireylerin yaşlandıkça fiziksel, zihinsel ve sosyal refahlarını korumalarını ve yaşam kalitelerini en üst seviyede sürdürmelerini hedeflemektedir (WHO, 2015). Bu kapsamda, önleyici sağlık hizmetleri, erken teşhis, kronik

hastalık yönetimi ve toplum temelli bakım modelleri, yaşlı bireylerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamada kilit unsurlar olarak görülmektedir (Beard et al., 2016).

Sonuç olarak, yaşlanan nüfus, sağlık sistemleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmakla birlikte, aynı zamanda yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak adına sürdürülebilir, kapsamlı ve entegre sağlık hizmetleri sunulmasını zorunlu kılmaktadır. Küresel ölçekte bu dönüşümün yönetilmesi, sağlık politikalarının yeniden yapılandırılmasını ve sağlıklı yaşlanma odaklı çözümler geliştirilmesini gerektirmektedir.

2.1. Kronik Hastalıklar ve Yaşlılık

Yaşlılık, bireylerde fizyolojik fonksiyonların azalması ve bağışıklık sisteminin zayıflaması gibi biyolojik değişikliklerle birlikte sağlık sorunlarının artmasına neden olan bir yaşam evresidir (Beard et al., 2016). Bu süreçte en sık karşılaşılan sağlık sorunlarının başında kronik hastalıklar gelmektedir. Kronik hastalıklar, uzun süre devam eden, genellikle yavaş ilerleyen ve tam iyileşme ihtimali düşük olan hastalıklar olarak tanımlanmaktadır (World Health Organization [WHO], 2015). Yaşlı nüfusta bu tür hastalıkların prevalansı, yaşlanmaya bağlı olarak önemli ölçüde artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, 60 yaş ve üzeri bireylerin büyük bir kısmı en az bir kronik hastalığa sahipken, çoğu birey birden fazla hastalığın bir arada bulunduğu "multimorbidite" ile karşı karşıyadır (WHO, 2021).

Yaşlı bireylerde en sık görülen kronik hastalıklar arasında kardiyovasküler hastalıklar, hipertansiyon, diyabet, kronik solunum yolu hastalıkları, osteoartrit, kanser ve nörodejeneratif hastalıklar (örneğin Alzheimer hastalığı ve diğer demans türleri) yer almaktadır (Prince et al., 2015; Bloom, Canning, & Fink, 2011). Kardiyovasküler hastalıklar, özellikle ateroskleroz ve kalp yetmezliği, yaşlı bireylerde ölüm nedenlerinin başında gelirken, diyabet ve hipertansiyon bu hastalıkların önemli risk faktörleri arasında sayılmaktadır (NCD Risk Factor Collaboration [NCD-RisC], 2016). Ayrıca, kas-iskelet sistemi bozuklukları, özellikle osteoartrit ve osteoporoz, yaşlı bireylerin mobilite kaybına ve yaşam kalitesinde düşüşe yol açmaktadır (Beard et al., 2016).

Kronik hastalıkların yaşlı nüfus üzerindeki etkileri yalnızca fiziksel sağlıkla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda bireyin psikososyal refahını da olumsuz etkilemektedir. Örneğin, kronik hastalıklarla ilişkili ağrı, fiziksel sınırlılıklar ve bağımlılık durumları, yaşlı bireylerde depresyon ve anksiyete gibi psikiyatrik sorunların gelişmesine neden olabilmektedir (Prince et al., 2015). Buna ek olarak, kronik hastalıkların yönetimi, uzun süreli sağlık hizmetlerine olan talebi artırmakta ve hem bireyler hem de sağlık sistemleri üzerinde ekonomik bir yük oluşturmaktadır (Bloom et al., 2011).

Kronik hastalıkların önlenmesi ve yönetilmesi, yaşlı nüfusun sağlıklı yaşam süresini uzatmak için kritik bir öneme sahiptir. Dünya Sağlık Örgütü'nün **"sağlıklı yaşlanma"** yaklaşımı kapsamında, bireylerin yaşamlarının erken dönemlerinde sağlıklı yaşam biçimlerinin benimsenmesi, kronik hastalık riskini azaltmak için önemli bir strateji olarak öne çıkmaktadır (WHO, 2015). Bu bağlamda, düzenli fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme, tütün kullanımının

önlenmesi ve kronik hastalıkların erken tanı ve tedavisi, yaşlılık dönemindeki sağlık sorunlarının hafifletilmesinde etkili yöntemlerdir (Beard et al., 2016).

Sonuç olarak, yaşlılık sürecinde kronik hastalıkların yaygınlığı ve etkileri, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sorunlara yol açmaktadır. Kronik hastalıkların önlenmesi, erken teşhisi ve yönetimi, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak için küresel sağlık politikalarının öncelikli hedefleri arasında yer almalıdır.

3. Yaşlanan Nüfusun Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Yaşlanan nüfus, küresel ölçekte ekonomik ve sosyal yapılar üzerinde derin ve çok boyutlu etkiler oluşturmaktadır. Doğurganlık oranlarının azalması ve yaşam süresinin uzaması, dünya genelinde demografik dönüşümlere yol açarak yaşlı bireylerin toplam nüfus içindeki oranını artırmıştır (United Nations, 2019). Bu durum, ekonomik büyüme, işgücü piyasası, sosyal güvenlik sistemleri ve aile yapıları üzerinde önemli değişimlere neden olmaktadır (Bloom, Canning, & Fink, 2011).

Ekonomik Etkiler

Yaşlanan nüfusun ekonomik etkilerinin başında işgücü piyasasındaki değişimler gelmektedir. Çalışma çağındaki nüfusun azalması, üretkenlik üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmakta ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır (Maestas, Mullen, & Powell, 2016). Yaşlı bireylerin emekliliğe ayrılmasıyla birlikte işgücünde meydana gelen boşluklar, ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Buna ek olarak, emekli bireylerin sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri üzerindeki yükü giderek artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, emeklilik ödemeleri ve sağlık harcamaları kamu bütçeleri üzerinde ciddi bir mali baskı yaratmaktadır (Beard et al., 2016).

Yaşlanan nüfusun sağlık hizmetlerine olan talebi de ekonomik yükü artırmaktadır. Kronik hastalıkların ve uzun dönemli bakım ihtiyacının artması, hem bireysel hem de kamu sağlık harcamalarını yükseltmekte ve sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliğini zorlamaktadır (World Health Organization [WHO], 2015). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sınırlı kaynaklar ve altyapı eksiklikleri nedeniyle bu ekonomik yükün yönetilmesi daha da zor hale gelmektedir (United Nations, 2019).

Sosyal Etkiler

Yaşlanan nüfusun sosyal etkileri, aile yapıları ve toplumsal ilişkiler üzerinde belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Geleneksel toplumlarda yaşlı bireylerin bakımı, aile bireyleri tarafından üstlenilirken, modern yaşam tarzı ve kentleşme bu modeli değiştirmiştir (Harper, 2014). Kadınların işgücüne katılımının artması ve küçük hane halkı yapılarının yaygınlaşması, yaşlı bakımı konusunda yeni çözümler gerektirmektedir. Bu bağlamda, kurumsal bakım

hizmetlerinin ve yaşlılara yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir (Beard et al., 2016).

Yaşlanan nüfus aynı zamanda sosyal izolasyon ve yalnızlık riskini de artırmaktadır. Yaşlı bireylerin fiziksel hareketliliklerinin azalması ve sosyal çevrelerinin daralması, psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyebilmekte ve depresyon gibi sorunlara yol açmaktadır (Prince et al., 2015). Bu durum, sosyal refah hizmetlerine olan ihtiyacı artırmakta ve toplumların yaşlı bireylerin sosyal entegrasyonunu sağlayacak politikalar geliştirmelerini gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Yaşlanan nüfusun ekonomik ve sosyal etkileri, tüm dünyada hükümetler ve toplumlar için önemli bir meydan okuma oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, sosyal güvenlik sistemlerinin reformu ve sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması, yaşlanan nüfusun getirdiği mali ve sosyal yükü yönetmek için kritik adımlardır. Aynı zamanda, yaşlı bireylerin topluma aktif katılımını teşvik eden sosyal politikalar ve destek mekanizmaları, yaşlanan toplumların karşılaştığı sorunları hafifletebilir. Bu süreçte "sağlıklı yaşlanma" stratejileri, hem bireylerin yaşam kalitesini artırmak hem de toplumların ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğini sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır (WHO, 2015).

4. Sağlık ve Bakım Sistemleri Üzerindeki Yükler

Yaşlı nüfusun artması, küresel sağlık ve bakım sistemleri üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Özellikle 65 yaş ve üzeri bireylerin sayısındaki hızlı artış, sağlık hizmetlerine olan talebi artırmakta, uzun dönemli bakım ihtiyacını büyütmekte ve sağlık sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (World Health Organization [WHO], 2015). Yaşlanma süreciyle birlikte, bireylerde kronik hastalıkların ve yaşa bağlı fonksiyonel yetersizliklerin görülme sıklığı artmakta, bu durum sağlık hizmetlerinin kapsamlı ve entegre bir şekilde sunulmasını zorunlu hale getirmektedir (Beard et al., 2016).

Sağlık Sistemleri Üzerindeki Yükler

Yaşlı bireylerde görülen kronik hastalıklar, sağlık hizmetleri üzerindeki yükün başlıca nedenidir. Dünya Sağlık Örgütü (2015) raporuna göre, 60 yaş ve üzeri bireylerin büyük çoğunluğu hipertansiyon, diyabet, kardiyovasküler hastalıklar, kanser ve kronik solunum yolu hastalıkları gibi birden fazla kronik hastalığa sahiptir. Kronik hastalıkların yönetimi, sürekli tıbbi izlem, ilaç tedavisi ve rehabilitasyon hizmetleri gerektirdiğinden, sağlık sistemlerinde kaynakların büyük bir kısmı yaşlı bireylere yönelmektedir (Prince et al., 2015). Bu durum, özellikle gelişmiş ülkelerde sağlık harcamalarının önemli ölçüde artmasına yol açarken, gelişmekte olan ülkelerde ise sağlık sistemlerinin bu talebi karşılamada zorlandığı görülmektedir (United Nations, 2019).

Buna ek olarak, yaşlı bireylerin akut sağlık sorunları da sağlık hizmetleri üzerinde yük oluşturmaktadır. Örneğin, düşmeler ve buna bağlı olarak gelişen kırıklar, yaşlılarda sık görülen

problemlerdir ve uzun süreli hastane yatışlarına neden olmaktadır (Beard et al., 2016). Ayrıca, demans ve Alzheimer gibi nörodejeneratif hastalıklar, sağlık hizmetlerinde bakım maliyetlerini artırmakta ve sağlık profesyonellerinin eğitimli iş gücü ihtiyacını büyütmektedir (Prince et al., 2015).

Bakım Sistemleri Üzerindeki Yükler

Yaşlanan nüfusla birlikte uzun dönemli bakım hizmetlerine olan ihtiyaç da artmaktadır. Uzun dönemli bakım, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini yerine getirememe durumunda gerekli olan sağlık, sosyal ve kişisel destek hizmetlerini kapsar (Colombo et al., 2011). Geleneksel toplumlarda yaşlı bakımı çoğunlukla aile bireyleri tarafından sağlanırken, kentleşme, hane halkı yapılarının küçülmesi ve kadınların iş gücüne katılımının artmasıyla birlikte bu sorumluluk giderek daha fazla profesyonel bakım hizmetlerine devredilmektedir (Harper, 2014).

Uzun dönemli bakım hizmetleri, hem maliyet hem de insan kaynağı açısından önemli zorluklar içermektedir. Özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde bakım hizmetlerinin yetersiz olması, yaşlı bireylerin sağlık durumlarının kötüleşmesine neden olabilmektedir (WHO, 2015). Gelişmiş ülkelerde ise bakım hizmetlerinin finansmanı, kamu bütçeleri üzerinde önemli bir yük oluşturmakta ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (Bloom, Canning, & Fink, 2011).

Sağlık ve Bakım Sistemlerinin Geleceği

Yaşlı nüfusun sağlık ve bakım sistemleri üzerindeki yükünün yönetilmesi için entegre sağlık hizmetleri ve önleyici sağlık politikaları büyük önem taşımaktadır. “Sağlıklı yaşlanma” kavramı çerçevesinde, bireylerin yaşamlarının erken dönemlerinden itibaren sağlıklı yaşam tarzlarını benimsemeleri, kronik hastalıkların önlenmesi ve yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlayabilir (WHO, 2015). Aynı zamanda, teknolojik yenilikler ve uzaktan bakım hizmetleri, yaşlı bireylerin sağlık ve bakım ihtiyaçlarının daha etkin bir şekilde karşılanmasına olanak tanımaktadır (Beard et al., 2016).

Sonuç olarak, yaşlı bireylerin sağlık ve bakım sistemleri üzerindeki yükü, küresel ölçekte ele alınması gereken önemli bir sorundur. Sağlık hizmetlerinin yeniden yapılandırılması, uzun dönemli bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve sağlıklı yaşlanma stratejilerinin uygulanması, bu yükün sürdürülebilir şekilde yönetilmesinde kritik rol oynamaktadır.

5. Çözüm Önerileri ve Politikalar

Yaşlanan nüfusun getirdiği sağlık ve sosyoekonomik zorlukların yönetilmesi, küresel düzeyde kapsamlı ve entegre çözüm önerileri ile mümkün olabilir. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi, sağlık sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve yaşlı bireylerin topluma aktif katılımının sağlanması gerekmektedir (World Health Organization [WHO], 2015). Çözüm önerileri, sağlıklı yaşlanmayı teşvik etmek, uzun dönemli

bakım hizmetlerini iyileştirmek ve ekonomik sistemlerin sürdürülebilirliğini güvence altına almak gibi çok boyutlu yaklaşımları içermelidir.

Sağlıklı Yaşlanma Stratejileri

Sağlıklı yaşlanma, bireylerin ileri yaşlarda sağlıklarını koruyarak, bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürdürebilmeleri anlamına gelir (Beard et al., 2016). Dünya Sağlık Örgütü'nün **"Sağlıklı Yaşlanma"** raporu, yaşlılıkta sağlık sorunlarının azaltılması ve bireylerin işlevselliğinin korunması için yaşam boyu süren sağlık politikalarının önemini vurgulamaktadır (WHO, 2015). Bu bağlamda:

- **Erken Müdahale ve Koruyucu Sağlık Hizmetleri:** Kronik hastalıkların ve yaşlanmaya bağlı sağlık sorunlarının önlenebilmesi için bireylerin yaşamlarının erken dönemlerinden itibaren sağlıklı yaşam tarzlarını benimsemeleri gerekmektedir. Fiziksel aktivite, sağlıklı beslenme, tütün ve alkol kullanımının azaltılması gibi önlemler bu sürecin temelini oluşturur (Prince et al., 2015).
- **Teknolojik Destekler:** Sağlık teknolojileri ve tele-sağlık uygulamaları, yaşlı bireylerin uzaktan sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmakta ve sağlık sistemleri üzerindeki yükü azaltmaktadır (Bloom, Canning, & Fink, 2011).

Uzun Dönemli Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi

Yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte uzun dönemli bakım hizmetlerine olan talep de büyümektedir. Geleneksel aile bakımının azaldığı günümüzde, kurumsal bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi ve bakım hizmetlerinin sürdürülebilir finansmanının sağlanması kritik bir öneme sahiptir (Colombo et al., 2011). Bu kapsamda:

- **Toplum Temelli Bakım Hizmetleri:** Yaşlı bireylerin mümkün olduğunca kendi evlerinde ve toplum içinde yaşamalarını destekleyen bakım hizmetleri, bağımlılığı azaltabilir ve yaşam kalitesini artırabilir. Evde bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması bu açıdan önemlidir (Harper, 2014).
- **Bakım Verenlere Destek:** Profesyonel bakım çalışanlarının eğitimi ve aile bakım verenlerine maddi-manevi destek sağlanması, uzun dönemli bakımın sürdürülebilirliğini güçlendirebilir (WHO, 2015).

Ekonomik Politikalar ve Sosyal Güvenlik Reformları

Yaşlanan nüfusun ekonomik etkilerinin yönetilmesi için sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilir hale getirilmesi ve yaşlı bireylerin ekonomik katkılarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda:

- **Emeklilik Reformları:** Emeklilik yaşının kademeli olarak yükseltilmesi ve esnek çalışma modellerinin yaygınlaştırılması, yaşlı bireylerin iş gücüne katılımını artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlamalarını mümkün kılabilir (Maestas, Mullen, & Powell, 2016).

- **Yaşlı Dostu İş Ortamları:** Yaşlı bireylerin iş gücünde kalmasını teşvik eden çalışma koşullarının sağlanması, bilgi ve deneyimlerinden faydalanmayı sürdürebilir hale getirebilir (United Nations, 2019).

Sosyal Katılım ve Yaşlı Dostu Politikalar

Yaşlı bireylerin toplumsal hayata aktif katılımı, hem bireysel refahın artırılması hem de sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi açısından önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü'nün **Yaşlı Dostu Kentler** projesi, yaşlı bireylerin ihtiyaçlarını karşılayacak fiziksel ve sosyal çevrelerin oluşturulmasını hedeflemektedir (WHO, 2015). Bu doğrultuda:

- **Yaşlı Dostu Altyapılar:** Ulaşım, barınma ve kamusal alanların yaşlı bireylerin ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmesi, sosyal hayata katılımı artırabilir (Beard et al., 2016).
- **Eğitim ve Sosyal Programlar:** Yaşlı bireylerin öğrenme faaliyetlerine katılmaları ve gönüllülük gibi sosyal programlara dahil olmaları, bireysel gelişimlerini ve topluma katkılarını destekleyebilir (Harper, 2014).

Sonuç

Yaşlanan nüfusun oluşturduğu küresel sağlık ve sosyoekonomik zorlukların üstesinden gelmek için multidisipliner ve entegre politikalara ihtiyaç vardır. Sağlıklı yaşlanma stratejileri, uzun dönemli bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi, ekonomik reformlar ve yaşlı dostu sosyal politikalar, bu zorlukların yönetilmesinde temel çözümler olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu politikaların uygulanması, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırarak toplumların sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğini güvence altına alabilir.

Kaynakça

Barnett, K., Mercer, S. W., Norbury, M., Watt, G., Wyke, S., & Guthrie, B. (2012). Epidemiology of multimorbidity and implications for health care, research, and medical education: a cross-sectional study. *The Lancet, 380*(9836), 37-43.

Beard, J. R., Officer, A., de Carvalho, I. A., Sadana, R., Pot, A. M., Michel, J. P., ... & Chatterji, S. (2016). The World report on ageing and health: A policy framework for healthy ageing. *The Lancet, 387*(10033), 2145-2154.

Bloom, D. E., Canning, D., & Fink, G. (2011). Implications of population ageing for economic growth. *Oxford Review of Economic Policy, 26*(4), 583-612.

Colombo, F., Llena-Nozal, A., Mercier, J., & Tjadens, F. (2011). *Help wanted? Providing and paying for long-term care*. OECD Health Policy Studies. OECD Publishing.

Harper, S. (2014). *Economic and social implications of aging societies*. New York: Routledge.

Maestas, N., Mullen, K. J., & Powell, D. (2016). The effect of population aging on economic growth, the labor force and productivity. *NBER Working Paper No. 22452*. National Bureau of Economic Research.

NCD Risk Factor Collaboration (NCD-RisC). (2016). Worldwide trends in diabetes since 1980: A pooled analysis of 751 population-based studies with 4·4 million participants. *The Lancet, 387*(10027), 1513-1530.

Prince, M., Guerchet, M., Prina, M., & Alzheimer's Disease International. (2015). *The global impact of dementia: An analysis of prevalence, incidence, cost and trends*. Alzheimer's Disease International.

United Nations. (2019). *World Population Prospects 2019: Highlights*. United Nations Department of Economic and Social Affairs.

World Health Organization. (2021). *Ageing and health*. Retrieved from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health.

World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. Geneva: World Health Organization.

ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE SOSYAL HİZMET: TÜİK VERİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin DOĞAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi – Patnos Sosyal Hizmetler Yüksekokulu – Sosyal Hizmet Bölümü, Patnos, Ağrı, 04500. E-mail: shuhuseyindgn@gmail.com ORCID: 0000-0002-0375-8437

Öğr. Gör. Dr. Kenan ÖZMEN**

** Öğr. Gör. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Muş, 49250, e-mail: k.ozmen@alparslan.edu.tr ORCID: 0000-0003-4179-9712

Özet

Çocuk işçiliği, çocukların gelişimlerini olumsuz etkileyen ve eğitimden kopmalarına yol açan, sosyal hizmet için acil müdahale gerektiren bir sorun alanıdır. Bu çalışma, TÜİK'in 2020 yılında yayımladığı Çalışan Çocuklar Araştırması 2019 raporundan elde edilen veriler ışığında Türkiye'deki çocuk işçiliği sorununu ve sosyal hizmetin bu alandaki rolünü değerlendirmektedir. Çocuk işçiliğiyle mücadelede üç temel sosyal hizmet yaklaşımı incelenmiştir: Koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilite edici ve geliştirici-değiştirici. Koruyucu-önleyici yaklaşımlar, çocuk işçiliğine yol açan yoksulluk, eğitim yetersizliği ve toplumsal eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda, ailelere ekonomik destek sağlanması ve çocukların eğitimine devam etmesi için teşvik mekanizmalarının geliştirilmesi önemlidir. İyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar ise çalışan çocukların fiziksel ve psikososyal zararlarının giderilmesine odaklanmaktadır. Bireysel danışmanlık, grup terapileri ve mesleki eğitim programları, çocukların yeniden eğitim hayatına kazandırılması ve sağlıklı bireyler olarak gelişimlerini desteklemektedir. Geliştirici-değiştirici yaklaşımlar, çocuk işçiliğini doğuran yapısal nedenlerin dönüştürülmesini hedeflemektedir. Bu çerçevede, eğitim fırsatlarının artırılması, çocuk haklarına dair farkındalık kampanyalarının yürütülmesi ve ekonomik kalkınma projeleri ön plana çıkmaktadır. Araştırma, çocuk işçiliğiyle mücadelede sosyal hizmet uzmanlarının, bireysel ve toplumsal düzeyde değişim yaratabilecek stratejik bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye'deki çocuk işçiliği sorununun çözümü için çok disiplinli yaklaşımlar gereklidir ve bu çalışma, sosyal hizmet perspektifinin bu çabaların merkezinde yer alması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamalarının, devlet politikalarıyla entegre edilerek güçlendirilmesi, çocuk işçiliğiyle mücadelenin etkinliğini artırabilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçiliği, sosyal hizmet, koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilite edici, geliştirici-değiştirici

Child Labor and Social Work: An Evaluation of TUIK Data

Abstract

Child labor is an issue that negatively impacts children's development and leads to school dropout, requiring urgent intervention from the field of social work. This study evaluates the issue of child labor in Turkey and the role of social work interventions based on the findings of the 2019 Working Children Survey published by TurkStat in 2020. The analysis focuses on three primary social work approaches: Preventive-protective, curative-rehabilitative, and developmental-transformative. Preventive-protective interventions aim to eliminate the root causes of child labor, such as poverty, inadequate education, and social inequalities. In this context, providing economic support to families and developing incentive mechanisms to keep children in school are crucial. Curative-rehabilitative approaches address the physical and psychosocial harm experienced by working children through individual counseling, group therapies, and vocational training programs, fostering their reintegration into education and healthy development. Developmental-transformative approaches target structural transformations to eradicate the underlying causes of child labor. Efforts focus on increasing educational opportunities, promoting awareness of children's rights, and implementing economic development projects. This study highlights the strategic role of social workers in creating both individual and societal change in the fight against child labor. Addressing child labor in Turkey requires multidisciplinary efforts, and the study advocates for a central role for social work perspectives in these initiatives. Strengthening social work interventions through integration with government policies could significantly enhance the effectiveness of combating child labor.

Abstract: Child labor, social work, preventive-protective, curative-rehabilitative, developmental-transformative

1.Giriş

Çocuk işçiliği, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir toplumsal sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Erbay, 2013). Çocukların erken yaşta iş gücüne katılımı, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini olumsuz etkilemekte, eğitim hayatlarını kesintiye uğratarak gelecek fırsatlarını sınırlamaktadır (Grootaert ve Kanbur, 1995). Özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı ailelerin çocukları, ekonomik zorluklar nedeniyle çalışmak zorunda kalmakta ve bu durum, çocukların hak ettikleri eğitim ve korunma imkanlarına erişimini engellemektedir (Aytaç ve Kılınç, 2021; Kirby ve ark., 2020). Çocuk işçiliğiyle mücadele, sosyal hizmet ve politika alanlarında ele alınması gereken acil bir konudur.

Çocuk işçiliği, yalnızca çocukların kişisel olarak yaşamlarını değil, aynı zamanda toplumların sosyal ve ekonomik gelişimini de derinden etkileyen bir sorundur (Erbay, 2013). Bu durum, özellikle eğitimden kopan çocukların düşük nitelikli iş gücüne mahkûm olması ve yoksulluk döngüsünün kırılmasının zorlaşmasıyla kendini göstermektedir (Momen, 2021). Çocukların iş gücüne katılım oranlarını etkileyen faktörler arasında yoksulluk, eğitim sistemine erişimdeki yetersizlikler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği öne çıkmaktadır (Pala, 2024; Boyacı, 2022; Shahen ve Alam, 2020). Bu bağlamda, çocuk işçiliğiyle mücadele sadece bir sosyal hizmet meselesi değil, aynı zamanda insan hakları, eğitim ve ekonomik kalkınma perspektifleriyle ele alınması

gereken çok boyutlu bir sorundur. Sorunun çözümü için sosyal hizmet uzmanlarının rehberliğinde, politika yapıcıların eğitim ve sosyal koruma programlarının güçlendirmesi kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2019 yılında gerçekleştirilen "Çalışan Çocuklar Araştırması" sonuçları, çocuk işçiliğinin boyutlarını ve dinamiklerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye genelinde 5-17 yaş arası çocuklar arasında ekonomik faaliyetlere katılanların sayısı 720 bin olarak belirlenmiş olup, bu çocukların çoğunluğu tarım, hizmet ve sanayi gibi sektörlerde çalışmaktadır (TÜİK, 2020). Araştırma, aynı zamanda çalışan çocukların eğitim durumları, çalışma koşulları ve cinsiyete göre dağılımı gibi kritik veriler sunmaktadır. Bu makalede TÜİK tarafından paylaşılan veriler dikkate alınarak Türkiye'deki çocuk işçiliğinin genel görünümü, sektörlere göre dağılımı ve çocukların karşı karşıya kaldığı riskler ele alınacaktır. Ayrıca, çocuk işçiliğiyle mücadelede koruyucu-önleyici, iyileştirici-rehabilite ve değiştirici-geliştirici yaklaşımlar üzerinden sosyal hizmetlerin rolü tartışılacaktır. Bu yaklaşımlar, çocuk işçiliğinin önlenmesi, çalışan çocukların rehabilitasyonu ve toplumsal farkındalığın artırılması yoluyla çocuk işçiliği sorununu ele almak için bütüncül bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Koruyucu-önleyici yaklaşımlar, çocuk işçiliğini doğuran koşulları ortadan kaldırmayı; iyileştirici-rehabilite edici yaklaşımlar, çalışan çocukların fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesini; değiştirici-geliştirici yaklaşımlar ise, toplumsal ve yapısal düzeyde sürdürülebilir çözümler üretilmesini amaçlamaktadır (Yıldırım, 2007; Işık-Erol, 2019). Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamalarının çocuk işçiliğiyle mücadeledeki rolü, yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde de derin bir etki yaratabilecek stratejik bir önem taşımaktadır.

2.Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Genel Görünümü

Çocuk işçiliği, çocukların gelişim süreçlerini olumsuz etkileyen ve onların fiziksel, zihinsel, sosyal, duygusal gelişimlerini kısıtlayan herhangi bir ekonomik faaliyette yer almaları olarak tanımlanabilir (Kaur ve Byard, 2021; Uluslararası Çalışma Örgütü [ILO], t.y.). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, çocukların belirli bir yaşa kadar iş gücüne katılmaları, onların eğitim hayatlarını engelleyecek ve sağlıklarını riske atacak bir şekilde çalıştırılmaları kabul edilemez (Birleşmiş Milletler, 1989). Türkiye'de çocuk işçiliği ile ilgili düzenlemeler bu uluslararası normlar doğrultusunda şekillendirilmiş olsa da çeşitli sosyoekonomik faktörler nedeniyle çocuk işçiliği halen yaygın bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Türkiye Cumhuriyeti, 1986, 2003).

TÜİK (2020)'e göre, çocuk işçiliği, özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli aileler arasında yaygın olarak görülmektedir. Rapora yansıyan sonuçlar, 5-17 yaş arasındaki çocukların, çoğunlukla tarım ve hizmet sektöründe çalışmakta olduğunu ve bu durumun onların eğitim hayatlarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Türkiye'de çocuk işçiliği, genellikle ekonomik zorluklar nedeniyle ailelerin geçimine katkıda bulunma ya da meslek öğrenme motivasyonuyla gerçekleşmektedir. Bu durum, çocukların erken yaşta sorumluluklar üstlenmesine ve gelişimsel süreçlerinin geri kalmasına yol açmaktadır.

Tablo 1. Çocuk İstatistikleri

Yaş Grubu	Toplam Çocuk Sayısı	Erkek	Kadın
5-11	9,012,000	4,626,000	4,386,000
12-14	3,796,000	1,948,000	1,848,000
15-17	3,649,000	1,876,000	1,773,000
Toplam (5-17)	16,457,000	8,449,000	8,008,000

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 1'de yer alan Çalışan Çocuklar Araştırmasına dair sonuçlar, Türkiye genelinde 5-17 yaş arası yaklaşık 16 milyon çocuktan 720 bininin ekonomik faaliyetlerde bulunduğunu ortaya koymaktadır (TÜİK, 2020). Rapora göre, bu çocukların %70,9'u erkek, %29,1'i ise kız çocuklarından oluşmaktadır. Rapora yansıyan veriler, çocuk işçiliğinin özellikle erkek çocukları arasında daha yaygın olduğunu göstermektedir. Yaş gruplarına göre bakıldığında, çalışan çocukların çoğunluğunun 15-17 yaş grubunda yoğunlaştığı ve bu grubun %79,7'sinin ekonomik faaliyetlerde yer aldığı görülmektedir (TÜİK, 2020). Aynı zamanda raporda yer alan sonuçlar, 5-14 yaş grubundaki çocukların daha küçük bir kısmı iş gücüne katılığını ve bu grubun %64,1'i tarım sektöründe çalıştığını göstermektedir (TÜİK, 2020).

Tablo 2. Çalışan Çocukların Eğitim Durumu ve Çalışma Oranları

Eğitim Durumu	Toplam Çocuk Sayısı		Eğitime Devam Eden		Eğitime Devam Etmeyen	
	Çalışan	*Çalışmayan*	*Çalışan*	*Çalışmayan*	*Çalışan*	*Çalışmayan*
5-14 Yaş	146,000	12,662,000	105,000	11,144,000	41,000	359,000
15-17 Yaş	574,000	3,075,000	368,000	2,647,000	206,000	429,000
Toplam	720,000	15,737,000	473,000	13,791,000	247,000	787,000

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 2'de yer alan verilere göre, çalışan çocukların eğitim durumları, çalışma hayatının eğitim sürekliliği üzerindeki olumsuz etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların büyük çoğunluğu (%71,9) eğitime devam ederken, bu oran 15-17 yaş grubunda %64,1'e düşmektedir. Özellikle 15-17 yaş grubunda, ekonomik faaliyetlere katılımın artmasıyla eğitimi bırakan çocukların oranı belirgin şekilde yükselmektedir. Eğitimden kopan çocuklar genellikle düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmakta, bu durum hem bireysel gelişimlerini hem de gelecekteki fırsatlarını ciddi şekilde sınırlamaktadır. Eğitim ve çalışma hayatını bir arada sürdüremeyen çocuklar, sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlı bir konuma itilmekte ve bu durum yoksulluk döngüsünü derinleştirmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının, çocuk işçiliğini önleme çabalarında eğitimin sürekliliğini sağlayacak müdahalelere ve ailelerin ekonomik baskılarını hafifletecek destek programlarına öncelik vermesi gerekmektedir.

Eğitime devam etmeyen çocukların büyük bir kısmı, hane halkının geçimine katkı sağlama zorunluluğu nedeniyle eğitim hayatından çekilmektedir. Eğitimine devam edemeyen bu çocuklar, iş gücünde daha düşük ücretli ve vasıfsız işlerde çalışmakta, bu da onların gelecekte daha iyi bir yaşam standardına sahip olmalarını zorlaştırmaktadır. Eğitim ve çalışma hayatının bir arada yürütülememesi, çocukların sosyal ve ekonomik fırsatlarını ciddi ölçüde sınırlandırmakta ve yoksulluk döngüsünün devam etmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de çalışan çocukların büyük bir kısmı üç ana ekonomik faaliyet kolunda yer almaktadır: Tarım, sanayi ve hizmet sektörü. Aşağıda TÜİK'in 2020 yılında yayınladığı Çalışan Çocuk İstatistikleri Raporu 2019'a yansıyan veriler yer almaktadır:

Tablo 3. Çalışan Çocukların Ekonomik Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Toplam Çocuk Sayısı	Tarım	Sanayi	Hizmet
5-15	146,000	94,000	17,000	35,000
15-17	574,000	128,000	153,000	292,000
Toplam (5-17)	720,000	221,000	171,000	328,000

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 3'te yer alan sonuçlara bakıldığında, çalışan çocukların sırasıyla hizmet, tarım ve sanayi sektörlerinde yer aldıkları görülmektedir. Tarım sektörü, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan çocuklar arasında yaygın olmakla birlikte, hizmet sektörü de büyük şehirlerde yaşayan çocuklar için önemli bir sektördür. Bu çalışma koşulları, çocukların sağlığını, eğitimini ve sosyal gelişimlerini olumsuz etkilemekte ve onların gelecek fırsatlarını sınırlamaktadır.

Tablo 3'te yer alan veriler incelendiğinde, çalışan çocukların yaklaşık olarak %30,8'inin tarım sektöründe yer aldığı görülmektedir. Bu çocukların çoğu kırsal bölgelerde yaşayan, genellikle ailelerine tarımsal faaliyetlerde yardımcı olan bireylerdir. Tarımda çalışan çocuklar, çoğunlukla aile işletmelerinde ya da mevsimlik tarım işlerinde görev almakta, bu da onların okul sürekliliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Mevsimlik tarım işçiliği, çocukların belirli dönemlerde eğitimden uzak kalmalarına, okul başarılarının düşmesine ve hatta eğitimi bırakmalarına neden olabilmektedir. Ayrıca, tarım sektörü, çocukların ağır fiziksel işlerde çalışmasını gerektirdiğinden, onların hem fiziksel hem de zihinsel gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Sanayi sektörü ise çalışan çocukların %23,7'sini barındırmaktadır. Sanayi alanında çalışan çocuklar, genellikle küçük atölyelerde, tekstil, mobilya veya metal işleme gibi sektörlerde uzun saatler boyunca düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Bu tür işlerde çalışan çocuklar, sıklıkla zorlu ve tehlikeli koşullarla karşı karşıya kalmaktadır. Ağır makinelerle çalışmak, kimyasal maddelere maruz kalmak ya da ergonomik olmayan çalışma koşullarında uzun süre bulunmak, çocukların sağlıklarını tehdit etmektedir. Sanayi sektöründeki çocuk işçiliği, çocukların fiziksel ve psikolojik olarak yıpranmasına yol açarken, iş kazalarına maruz kalma riskini de artırmaktadır. Erken yaşta iş öğrenme ve meslek sahibi olma umuduyla sanayi sektöründe çalışan çocuklar, bu zorlu koşullar nedeniyle çoğu zaman gelişimlerini tamamlayamadan iş hayatına atılmakta, bu da onların gelecekte daha iyi iş imkanlarına ulaşma şanslarını azaltmaktadır.

Hizmet sektörü ise %45,5 oranı ile çocuk işçiliğinin en yoğun olduğu alandır. Özellikle büyük şehirlerde yaygın olan bu sektörde, çocuklar genellikle küçük işletmelerde, restoranlarda, marketlerde ya da ev hizmetlerinde çalışmaktadırlar. Çocuklar, hizmet sektöründe uzun ve düzensiz çalışma saatlerine sahip olup, genellikle düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır. Bu işlerde çalışan çocuklar, fiziksel olarak yorucu işler yapmakta ve aynı zamanda duygusal stres altında kalmaktadır. Hizmet sektöründe çalışan çocuklar, eğitimlerine devam etmekte zorlanmakta, iş ve okul arasında denge kurmakta büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Uzun saatler çalışmak, çocukların derslerine odaklanmalarını zorlaştırırken, çoğu zaman okul devamsızlığına ve başarısızlığa neden olmaktadır. Özellikle sosyal ve ekonomik açıdan dezavantajlı ailelerden gelen çocuklar, geçimlerini sağlamak için bu sektörde çalışmak zorunda kalmakta ve bu durum, çocukların gelecekteki eğitim ve mesleki gelişim fırsatlarını sınırlamaktadır.

İlgili veriler genel olarak ele alındığında, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocuklar, farklı zorluklarla karşı karşıya kalsalar da ortak payda, bu sektörlerdeki çocuk işçiliğinin çocukların eğitim, sağlık ve sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemesidir. Bu çocuklar, küçük yaşta ağır sorumluluklar üstlenmekte ve bu durum onların gelecekteki fırsatlarını sınırlamaktadır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle iş gücüne katılan bu çocuklar, yoksulluk döngüsünden çıkmakta zorlanmakta ve iş gücünde kalifiye olmayan, düşük ücretli işlerde çalışma riskini taşımaktadırlar. Bu bağlamda, çocuk işçiliğiyle mücadele etmek, sadece çocukların eğitimine değil, aynı zamanda onların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını korumaya yönelik adımlar atmak anlamına gelmektedir.

3.Çocukların Çalışma Nedenleri ve Karşılaştıkları Riskler

Çocuk işçiliği, çoğunlukla ekonomik gereklilikler ve ailelerin geçimine katkı sağlama amacıyla gerçekleşmektedir (Bilgin, 2009). TÜİK (2020)'de yayınlanan verilerde de benzer sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Buna göre çocukların çalışma nedenleri arasında %35,9'u hane halkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak, %23,2'si ise hane gelirine katkıda bulunmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (TÜİK, 2020). Rapora göre, çocukların çalışma nedenleri arasında yer alan bir diğer önemli neden ise meslek öğrenme ve ileride daha iyi bir iş bulma motivasyonudur. Çalışan çocukların %34,4'ü iş öğrenmek ya da meslek sahibi olmak amacıyla çalışmaktadır (TÜİK, 2020). Ancak bu çocuklar, genellikle düşük ücretli ve tehlikeli işlerde çalıştıkları için ileride kalifiye bir işçi olma şansını elde edememekte ve yoksulluk döngüsüne hapsolmaktadırlar. Çocukların ailelerinin gelirine katkıda bulunma zorunluluğu ve erken yaşta iş gücüne katılımı, onların yaşam kalitelerini düşürerek okuldan erken ayrılmalarına ve gelecek fırsatlarını sınırlamalarına neden olmaktadır (Caspi ve ark., 1998). Bu noktada, çocuk işçiliğiyle mücadele etmek için sadece yasal düzenlemeler yeterli olmayıp, ailelerin sosyoekonomik koşullarının iyileştirilmesi, çocuklara eğitim fırsatlarının artırılması ve sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal politikaların bu doğrultuda şekillendirilmesi, çocuk işçiliğini azaltmada kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle sosyal hizmet uzmanlarının ailelerle yürüttüğü bireysel ve toplu müdahaleler, çocukların eğitim hayatına kazandırılması ve sağlıklı gelişimlerinin desteklenmesi açısından önem arz etmektedir.

Çocuk işçiliği, çocukların hem fiziksel hem de psikolojik sağlığı üzerinde ciddi riskler taşımaktadır (Caspi ve ark., 1998). Özellikle sanayi ve tarım sektörlerinde çalışan çocuklar, tehlikeli koşullarda çalışmakta ve iş kazalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu koşullar altında çalışan çocukların sağlıklarını koruyacak önlemler alınmadığında, uzun vadeli fiziksel sorunlar yaşama riski de artmaktadır. Bu sebepledir ki, çocuk işçiliğini önlemeye yönelik etkili sosyal hizmet uygulamaları, çocukların fiziksel ve psikolojik sağlığını korumak için koruyucu, önleyici, iyileştirici ve geliştirici müdahaleleri içermelidir (Yıldırım, 2007). Koruyucu-önleyici çalışmalar kapsamında, sosyal hizmet uzmanları, çocukların iş gücüne katılmalarını engelleyecek politikaların uygulanmasına katkı sunmalı, ailelere yönelik ekonomik ve sosyal destek programları geliştirerek çocukların eğitim hayatına devam etmelerini sağlamalıdır. İyileştirici ve rehabilite edici hizmetler ise, hâlihazırda çalışmakta olan çocukların iş deneyimlerinden kaynaklanan travmalarını, fiziksel ve psikolojik yaralanmalarını ele alarak onların sağlıklı bireyler olarak gelişmelerine destek sunmayı amaçlamalıdır. Değiştirici ve geliştirici müdahaleler, çocukların ve ailelerinin yaşam koşullarını uzun vadede iyileştirmeyi hedefleyerek, sosyal hizmet uzmanlarının çocuk işçiliğine neden olan toplumsal yapıları değiştirmeye yönelik savunuculuk çalışmalarını da içermelidir. Toplum temelli sosyal hizmet uygulamaları sayesinde, çocuk işçiliğinin neden olduğu olumsuz etkilerle mücadele edilerek çocukların gelecekte sağlıklı bireyler olarak topluma kazandırılması sağlanabilir.

4.Çocuk İşçiliği ile Mücadelede Sosyal Hizmet Uygulamaları

4.1.Koruyucu-Önleyici Yaklaşımlar

Çocuk işçiliğini önlemek, bu sorunun kök nedenlerine odaklanmayı ve risk faktörlerini erken dönemde ortadan kaldırmayı gerektirir. Sosyal hizmet uzmanları, ailelerin ve çocukların bilinçlendirilmesi için toplumsal farkındalık programları düzenlemektedir (Keçeci, 2017). Özellikle düşük gelirli bölgelerde, çocuk işçiliğine neden olan ekonomik

baskıları azaltmak için eğitimle bağlantılı sosyal yardımlar sağlanılabilir. Bunlara yoksul ailelerin çocuklarını okula göndermeleri halinde doğrudan nakit transferi gibi teşviklerin verilmesi örnek olarak gösterilebilir. Bu programlar, yalnızca ekonomik destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda çocukların eğitim sisteminde kalmalarını garanti altına alır.

Koruyucu yaklaşımlar aynı zamanda çocuk haklarına dair farkındalığı artırmayı da hedeflemektedir (United Nations Convention on the Rights of the Child, 1989). Sosyal hizmet uzmanları, çocukların erken yaşta çalıştırılmasının olumsuz etkilerini vurgulayan eğitim seminerleri ve kampanyalar düzenleyebilir. Örneğin okul ve sosyal hizmet uygulamaları kapsamında okullarda rehberlik birimleri ile iş birliği yaparak, çocukların devamsızlık gibi risk durumları tespit edilebilir (Örnek için bkz. Özkan ve Kılıç, 2014). Ailelerin çocuklarının eğitimden kopmaması için bilinçlendirilmesi, bu tür önleyici çalışmaların merkezinde yer almaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde, çocukların tarım işlerinde kullanılmasını önlemek adına mevsimlik işçiliğin zararları hakkında bilgilendirme yapılabilir (Duran ve Yılmaz, 2020).

Toplumsal düzeyde sosyal politikaların uygulanması, çocuk işçiliğinin önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Özdemir ve ark., 2024; Özmen & Dönmez, 2021). Sosyal hizmet uzmanları, yerel yönetimlerle birlikte çalışarak çocuk işçiliğini önlemek için yasal düzenlemeler ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesini sağlamaktadır (Çorum, 2024). Özellikle kayıt dışı sektörlerde çocukların çalıştırılmasının önüne geçmek amacıyla etkin denetim sistemleri kurulması gerekmektedir. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanları, çocukların çalıştırıldığı alanlara müdahale etmek ve koruyucu hizmetler sunmak için sürekli saha çalışmaları yapabilir.

4.2.İyileştirici-Rehabilite Edici Yaklaşımlar

Çocuk işçiliği nedeniyle fiziksel, duygusal ve eğitimsel olarak zarar görmüş çocuklar, sosyal hizmet uzmanlarının iyileştirici müdahalelerine ihtiyaç duymaktadır (Tatar, 2024). Bu müdahalelerin temel amacı, çocukların hem eğitim sistemine yeniden kazandırılması hem de psikososyal sağlıklarının onarılmasıdır. Örneğin, travma yaşayan çocuklar için bireysel danışmanlık ve grup terapileri düzenlenebilir. Bu süreçte uzmanlar, çocukların yaşadığı travmayı ele alırken aynı zamanda güvenli bir ortamda büyümelerini sağlamaya yönelik aile danışmanlığı hizmetleri de sunabilmektedir.

Çocuk işçiliği nedeniyle eğitimi kesintiye uğramış çocuklar için özel destek programları büyük bir önem arz etmektedir (Beşer ve Aktaş, 2023). Bu programlar, çocukların temel eğitim becerilerini yeniden kazanmasına ve okul ortamına uyum sağlamasına yardımcı olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Örneğin, özel eğitim sınıfları veya hızlandırılmış okuma-yazma kursları düzenlenebilir (Okul ve sosyal hizmet uygulamaları için bkz. Özbeşler ve Duyan, 2010). Çocukların rehabilite sürecinde mesleki eğitimlere yönlendirilmesi, onların gelecekte sürdürülebilir iş olanaklarına sahip olmalarını destekleyerek bireysel gelişimlerini desteklemektedir.

4.3.Değiştirici-Geliştirici Yaklaşımlar

Değiştirici ve geliştirici yaklaşımlar, çocuk işçiliği gibi toplumsal sorunların altında yatan yapısal nedenlerin ortadan kaldırılmasını ve bu sorunların yeniden ortaya çıkmasını önleyecek sürdürülebilir çözümler üretilmesini amaçlamaktadır. Bu yaklaşımlar, bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmenin ötesinde, toplumun genel refahını artırmayı hedefler ve uzun vadeli stratejik müdahaleleri içermektedir. Çocuk işçiliği bağlamında, bu yaklaşımlar yalnızca mevcut sorunlara müdahale etmeyi değil, çocukların

gelecekteki potansiyellerini geliştirmeyi ve onları destekleyen sistemleri güçlendirmeyi de kapsar (Tatar, 2024).

Bu çerçevede sosyal hizmet uzmanlarının rolü, yalnızca müdahale eden bir pozisyonda kalmayarak toplumsal dönüşüm süreçlerinde aktif bir şekilde yer almayı gerektirir (Gasker, 2023). Bu bağlamda, uzmanlar, politika geliştirme süreçlerine dahil olarak çocuk işçiliğini doğuran yapısal eşitsizliklerin azaltılması için çalışmaktadır (Özpolat ve Aktuna, 2023). Eğitim sisteminin güçlendirilmesi, çocukların eğitime erişimini artıracak stratejilerin geliştirilmesi ve iş gücü piyasasındaki adaletsizliklerin giderilmesi bu çabaların temel unsurlarıdır. Örneğin, düşük gelirli bölgelerde tarım işçiliğinin yaygın olduğu kırsal alanlarda alternatif gelir kaynakları yaratılması, çocukların eğitim sisteminde kalmalarını destekleyebilir.

Değiştirici-geliştirici yaklaşımlar, yalnızca çocukların mevcut durumunu iyileştirmeyi değil, aynı zamanda onları destekleyen sosyal, ekonomik ve politik yapıları dönüştürmeyi hedefler (Gasker, 2023; Yıldırım, 2007). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, çocuk haklarına yönelik farkındalık kampanyalarının ötesine geçerek, ailelerin ekonomik bağımsızlıklarını artıracak girişimcilik projeleri ve mikro kredi programları geliştirmektedir. Ayrıca, çocuk işçiliği ile ilgili yasal düzenlemelerin etkin uygulanmasını sağlamak için kamu ve özel sektör iş birliği önemli bir yer tutmaktadır. Bu süreçte sosyal hizmet uzmanları, çocuk işçiliği sorununu görünür kılacak savunuculuk faaliyetleri yürütmekte ve çocukların korunmasına yönelik sistemlerin güçlendirilmesine katkı sunmaktadır (Başçıllar, 2021).

Dolayısıyla, değiştirici-geliştirici yaklaşımların çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilir çözümler üreten stratejileri içerdiğini bilmek gerekir. Bu yaklaşımlar, çocukların hak ettikleri eğitim ve yaşam standartlarına ulaşmalarını sağlarken, yoksulluk döngüsünün kırılmasına da katkı sunar. Uzun vadede ise toplumun genel refahını artıran bu uygulamalar, daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bir sosyal yapı inşa etmeyi hedefler.

Sonuç ve Değerlendirme

Çocuk işçiliği, Türkiye'deki birçok çocuğun hayatını derinden etkileyen ve onların gelişim süreçlerini olumsuz yönde şekillendiren önemli bir toplumsal sorundur. TÜİK 2019 verileri, çalışan çocukların büyük çoğunluğunun ekonomik zorluklar ve ailelerin geçim mücadelesi nedeniyle iş gücüne katıldığını göstermektedir. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocuklar hem eğitimlerini hem de sağlıklarını tehdit eden koşullarla karşı karşıya kalmaktadır. Çalışan çocukların önemli bir kısmı eğitim hayatından kopmakta, fiziksel olarak yıpranmakta ve psikolojik olarak travma yaşamaktadır. Bu durum, çocukların gelecekte yoksulluk döngüsünden kurtulmasını daha da zorlaştırmaktadır.

Çocuk işçiliği ile mücadelede sosyal hizmet uzmanlarının üstlendiği rol çok boyutludur. Bu mücadele, yalnızca çocukların fiziksel güvenliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onların eğitim ve psikolojik gelişimlerini destekleyecek kapsamlı programlar gerektirir. Koruyucu ve önleyici yaklaşımlar, ailelerin yoksullukla mücadelesine katkı sağlamak ve çocukların eğitimine devam etmelerini teşvik etmek için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda sosyal yardımların artırılması, risk altındaki çocukların izlenmesi ve dezavantajlı bölgelerde eğitim olanaklarının iyileştirilmesi gereklidir. Örneğin, doğrudan nakit destekleri, ailelerin ekonomik baskılarını hafifletebilir ve çocukların çalışmak yerine okula devam etmelerini sağlayabilir. Bu tür desteklerin sürekliliği, sosyal hizmet alanında yapılan çalışmaların etkisini artıracaktır.

Çocukların çalışma koşullarından kaynaklanan fiziksel ve psikolojik zararları iyileştirmek ise başka bir öncelikli konudur. İyileştirici ve rehabilite edici yaklaşımlar, bu noktada hem çocukları hem de ailelerini kapsamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, bireysel danışmanlık, psikososyal destek ve grup terapileri gibi yöntemlerle travma yaşayan çocukların ruhsal iyileşmesine katkıda bulunabilir. Bunun yanı sıra, okula dönüş programları ve mesleki eğitim kursları gibi uygulamalar, çocukların yeniden sosyal ve eğitim hayatına katılımını kolaylaştırır. Bu süreçte, çocukların aileleri de dahil edilerek, daha kapsamlı ve sürdürülebilir bir rehabilitasyon planı oluşturulabilir. Ekonomik nedenlerle çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan ailelerin iş gücüne katılımlarını artıran mesleki eğitim projeleri, sadece çocukların çalışmasını önlemekle kalmaz, aynı zamanda ailelerin yaşam kalitesini de artırır.

Çocuk işçiliğiyle mücadelede, yapısal sorunları hedefleyen değiştirici ve geliştirici yaklaşımlar oldukça önemlidir. Bu yaklaşımlar, yalnızca bireylerin değil, toplumun genel refahını artırmayı ve uzun vadeli çözümler üretmeyi amaçlar. Eğitim sisteminin güçlendirilmesi, çocukların haklarına yönelik farkındalığın artırılması ve çocuk işçiliğiyle ilgili yasal düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması bu stratejinin temel unsurlarıdır. Sosyal hizmet uzmanları, mikro kredi programları ve girişimcilik projeleriyle ailelerin ekonomik bağımsızlıklarını desteklerken, kamu ve özel sektör iş birliğiyle iş gücü piyasasının daha adil bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunabilir. Örneğin, kırsal bölgelerde tarım işçiliğinin yaygın olduğu yerlerde alternatif geçim kaynakları yaratılarak mevsimlik çocuk işçiliği azaltılabilir.

Konuya dair yaklaşımlar ve ilgili veriler genel olarak değerlendirildiğinde, çocuk işçiliğiyle mücadelenin, yalnızca bireysel düzeyde çözümlerle ele alınabilecek bir mesele olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sorun, sosyal hizmet, eğitim, ekonomi ve hukuk gibi birden fazla disiplinin eş güdüm içinde çalışmasını gerektirir. Sosyal hizmet uzmanları, bu mücadelenin merkezinde yer alarak ailelere, çocuklara ve topluma yönelik müdahaleleri yürütmekte ve bu sürecin en kritik aktörlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması, toplumun tüm kesimlerinin bilinçli bir çabasıyla mümkün olabilir. Eğitim olanaklarının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ve çocukların haklarının korunması için güçlü bir toplumsal seferberlik gereklidir. Çocuk işçiliğiyle mücadele, çocukların gelecekte kendilerini gerçekleştirebilecekleri güvenli ve umut dolu bir yaşam için temel bir adımdır. Bu süreçte hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilir değişimler sağlanmalı, çocukların hak ettikleri yaşam standartlarına ulaşmaları için sürekli çaba gösterilmelidir.

Kaynakça

Aytaç, Ö., & Kılınç, P. (2021). Emek sömürüsünün yeni yüzü: Suriyeli çocuk işçiler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31*(1), 381-404.

Başcıllar, M. (2021). Toplumla çalışma bağlamında savunuculuk. *Sosyal Çalışma Dergisi, 5*(2), 90-101.

Beşer, B. H., & Aktaş, E. (2023). Disadvantaged Children in the Context of Social Sustainable Development and the Dimension of Social Protection in Turkey. *SSRJ| Social Sciences Research Journal, 12*(11), 1363-1378.

Bilgin, R. (2009). Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar üzerine sosyolojik bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(27), 232-244.

Birleşmiş Milletler. (1989). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. https://www.unicef.org/child-rights-convention

Boyacı, E. (2022). *Yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma bağlamında çocuk işçilik: Denizli örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Caspi, A., Wright, B. R. E., Moffitt, T. E., & Silva, P. A. (1998). Early failure in the labor market: Childhood and adolescent predictors of unemployment in the transition to adulthood. *American sociological review,* 424-451.

Çorum, D. (2024). *Sokakta çalışan çocuklar sorunu: Polatlı örneği üzerinden sosyolojik bir araştırma.* Net Kitaplık Yayıncılık.

Duran, R. & Yılmaz Ç. (2020). Dezavantajlı/risk altındaki gruplar: mevsimlik tarım işçileri. H. Doğan (Editor) *Sosyal hizmete dezavantajlı/risk altındaki gruplar* içinde (331-358). Ankara: Nika Yayınevi.

Erbay, E. (2013). Türkiye'de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 24*(1), 157-168.

Gasker, J. (2023). *Generalist social work practice*. Sage Publications.

Grootaert, C., & Kanbur, R. (1995). Child labour: An economic perspective. *Int'l Lab. Rev.*, 134, 187.

Işık-Erol, S. (2019). *Türk sosyal güvenlik sisteminde sosyal hizmetler*. İksad Publishing House

Kaur, N., & Byard, R. W. (2021). Prevalence and potential consequences of child labour in India and the possible impact of COVID-19–a contemporary overview. *Medicine, Science and the Law, 61*(3), 208-214.

Keçeci, G. (2017). Makro Sosyal Hizmet Uygulamasında Kullanılan Modeller, Teknikler ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 28*(1), 187-202.

Kirby, N., Wright, B., & Allgar, V. (2020). Child mental health and resilience in the context of socioeconomic disadvantage: results from the Born in Bradford cohort study. *European child & adolescent psychiatry, 29*(4), 467-477.

Momen, M. N. (2021). Child Labor: History, Process, and Consequences. In *No Poverty* (pp. 80-87). Cham: Springer International Publishing.

Özbesler, C., & Duyan, V. (2010). *Okul ortamlarında sosyal hizmet*. Eğitim ve Bilim, 34(154).

Özdemir, N. E., Akyiğit Albayrak, E., & Korkutan, M. (2024). Türkiye'de çocuk işçiliği: sağlık ve sosyal yaşam koşulları bağlamında bir değerlendirme. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 7(*1), 44-66.

Özkan, Y., & Kılıç, E. (2014). Çocuk ve aile odaklı sorunların çözümünde okul sosyal hizmet uzmanlarının önemi: uzmanların çocuk ve ailelerle çalışmada sahip oldukları beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 183*(183), 397-412.

Özpolat, A. O., & Aktuna, E. (2023). Türkiye'de çocuk yoksulluğuna ilişkin bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(1), 204-223.

Özmen, K., & Dönmez, İ. (2021). Sokakta çalışan/çalıştırılan çocuklar üzerine bir alan araştırması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (22), 753-772.

Pala, S. (2024). *Çalışan çocuklar ile ilgili yapılan akademik çalışmaların değerlendirilmesi ve çalışan çocukların eğitim hakkı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Shahen, A., & Alam, M. B. (2020). Child labor and poverty: A study on Rajshahi Metropolitan Area, Bangladesh. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science, 25*(1), 42-55.

Tatar, M. (2024). Türkiye'de Çocuk İşçiliği Sorunu ve Çözüm Önerileri: Çocuk İşçiliği İzleme Merkezlerinin Kurulması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 15*(44), 1439-1453.

TÜİK. (2020). Çalışan Çocuk İstatistikleri 2019. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Tarihi: 08.11.2024. Erişim Adresi: https://data.tuik.gov.tr

Türkiye Cumhuriyeti. (1986). 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu. Resmî Gazete, (19139). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/

Türkiye Cumhuriyeti. (2003). 4857 sayılı İş Kanunu. Resmî Gazete, (25134). Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/

Uluslararası Çalışma Örgütü (t.y.). *"What is child labour?",* Erişim tarihi: 07.11.2024. Erişim adresi: https://www.ilo.org/

United Nations Convention on the Rights of the Child. (1989). Convention on the Rights of the Child. https://www.ohchr.org/

Yıldırım, K. (2007). *Sosyal hizmet.* Sakarya Yayıncılık

BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTLARI İLE ERKEN EVLİLİKLER

Mert Efe TURGUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
s.turgut@hotmail.com - 0009-0006-1000-7072

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ybarut@omu.edu.tr - 0000-0003-1602-2477

Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
emre.demirtas@omu.edu.tr - 0000-0001-7524-6361

ÖZET

Erken evlilikler hem Türkiye'de hem de dünyada yaşanmakta olan küresel bir sorundur. Bireylerin; psikolojik, cinsel, fiziksel, duygusal gelişimlerini tamamlamadan, yaşam hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadan, 18 yaş altı veya üstü olsa bile, evliliğe hazır olmadan gerçekleştireceği her evlilik "erken evlilik" tir. Erken evliliklere; kültürel özellikler, dini inanışlar, sosyo-ekonomik durumlar, eğitim düzeyleri, doğal afetler, savaşlar ve göçler gibi etkenler yol açmaktadır. Bu evliliklerde resmi nikah yerine dini nikah tercih edildiği için resmi kayıtlardaki erken evlilik istatistik verilerinin tam ve doğru bilgileri içermediği düşünülmektedir. Çeşitli nedenlerle nesilden nesile aktarılarak devam ettirilen erken evliliklerin sebep olduğu sorunlar da beraberinde devam etmektedir. Erken evlilikler; fiziksel sağlık, cinsellik, psikolojik sağlık, yoksulluk, eğitimsizlik, şiddete ve istismara maruz kalma, hak ve özgürlüklerin ihlali/kısıtlanması, sosyal izolasyon gibi birçok bireysel ve toplumsal boyutlarda sorunlara neden olmaktadır ve bu sorunların bireyler, toplum, ülke, dünya açısından gittikçe derinleşen ve büyüyen daha büyük problemlere dönüşebileceği gözlemlenmektedir. Bu çalışma; bireysel ve toplumsal boyutları ile erken evlilikler ve neden olduğu sorunlarla, sonuçlarına dikkat çekmek amacı ile literatür kapsamında ele alınıp incelenerek derleme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada; aile, evlilik, erken evlilik kavramları hakkında bilgi

verilerek, Türkiye'de ve dünyadaki erken evliliklerin yaygınlığı ile erken evliliğin bireysel ve toplumsal boyutlarda nedenlerine, olumsuz etkilerine ve erken evliliklerin önlenebilmesi veya zararlarının en aza indirilebilmesi bağlamında önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Erken Evlilik, Bireysel Boyut, Toplumsal Boyut.

1. GİRİŞ

Toplumun en küçük birimi olan aile birliğinin ve beraberliğinin kurulmasında önemli bir kurum olan evlilik, farklı toplumlarda farklı biçimlerde ve kültürlerde, zaman ve yer önemli olmadan varlığını devam ettirmektedir. Toplumların geleceğinde, huzurlu ve sağlıklı olmasında evlilik ve aile kurumunun sağlıklı temellere dayanarak oluşması oldukça önemlidir. Evlilik kurumu oluşumu ve korunumu için öncelikle yasal ve toplumsal kurallar ve bireylerin benimsedikleri rolleri ve sorumlulukları gibi unsurlar evliliklerin temelinin sağlam ve sağlıklı olması için gerekli olan dinamiklerdir.

Kanunların evlilik ile ilgili özel ve genel şartları belirlemiş olmasına rağmen, hukuken ve gelişimsel olarak gerekli şartları taşımayan çocukların bazı toplumlarda evlenmeye zorlandıkları görülmektedir (Demir vd., 2022). Erken evlilik, çocukların; on sekiz yaşını doldurmadan, evlilik ve çocuk sahibi olma sorumluluğunu alabilecek gelişim özelliklerini taşımadan yapılan evliliktir. Türkiye'de erken evlilikler oldukça fazladır fakat literatürde çocuk yaşta evlendirilen kız çocuklarını kapsayan araştırmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Resmi olarak erken evlilik kavramı, çocukların yaşadığı olumsuz durumu tanımlamaktadır. Çocuklar geleceklerini şekillendiremeden, hayallerini gerçekleştiremeden, çocukluklarını yaşayamadan; geri kalan hayatına istemediği evliliğin yüklediği rol ve sorumluluğu altında ezilerek devam etmek zorunda kalmaktadırlar. Erken yaşta evlilikler hem bireysel hem de toplumsal boyutlarda pek çok sorunu meydana getirmektedir. Bu evlilikler çocukları gelişimsel ve psikososyal olarak bireysel boyutta olumsuz olarak etkilerken aynı zamanda eğitim, yaşama ve sosyal katılım gibi temel haklarından da mahrum bırakmaktadır. Erken evliliğin bireysel etkileri, toplumsal problemlerin temelini oluşturmaktadır.

Toplumumuzdaki evlilik nedenleri, türleri, yaşı ve cinsiyetlere yüklenen roller vb konular incelendiğinde erken evliliklerin hem bireysel boyutta hem de toplumsal boyutta birçok olumsuz etkileri olduğu ortaya çıkmaktadır. Erken evlilikler; bireysel ve toplumsal boyuttaki etkileri ve sonuçlarına odaklanılarak yapılan literatür taramasında erken evlilikleri önleyici/koruyuculuğa yönelik öneriler sunulmuştur.

2. AİLE, EVLİLİK VE ERKEN EVLİLİK KAVRAMLARININ TANIMLANMASI

2.1. Aile

Aile, geçmişten günümüze kadar her dönem, her toplumda yer alan ve farklı tanımlamalar yapılan evrensel bir kurumdur. Aileyi evrensel bir tanımla ifade etmek zordur çünkü aile dönemlere göre, toplumlara göre farklılıklar göstermekte ve bu toplumlardaki değişimlerden de etkilenmektedir. Aile; içinde bulunduğu toplumun, kültürlerin, farklı baskın özelliklerin etkisiyle değişerek yeni şekiller alabilen, zamana ve yere göre değişebilen bir kurum olduğundan dolayı evrensel bir tanımlama yapmak oldukça zorlaşmaktadır (Şahutoğlu Üregen, 2021).

Aile kavramı TDK'ye göre "aralarında evlilik ve kan bağı bulunan, koca, karı, çocuklar, kardeşler vb.nin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük bütün. Koca, karı ve çocuklardan oluşan topluluk." Şeklinde tanımlanmıştır. Aile; toplumun kültür mirasının nesillere aktarılmasını, insan soyunun devamlılığını sağlayan, belli kurallara göre ilişkilerin yaşandığı, toplumun yansıtıldığı en küçük birimdir (Sayın, 1990; akt. Çay Padalıhasanoğlu, 2021). Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilmesiyle beraber ailenin önemi insanın hayatında vazgeçilmez olmasındandır. Birey; toplum içinde yaşamaya uygun olarak yetişmesini ve ihtiyaçlarının karşılanmasını, hayatında doyum sağlamasını aile ortamında gerçekleştirir (Nazlı, 2021).

2.2. Evlilik

Toplumun en küçük temel birimi olan aileleri oluşturan evlilik olgusudur. Aile olmadaki evlilik adımı, gelenek ve görenekleri, neslin devamı ve toplum tarafından onaylanması anlamında önemli bir olaydır. Ayrıca farklı cinsteki yetişkin iki insanın cinsel ilişkilerini de toplum içinde uygun yaşamalarına izin veren olgu da evliliktir (Türkkahraman, 2006; akt. Şahutoğlu Üregen, 2021). Karşıt cinsten iki bireyin hayatlarını paylaşarak çocuk yapmayı istedikleri için yaptıkları bir çeşit sözleşme de evliliktir. Çiftin yasal bir ilişki ile birbirlerine bağlanmaları ve çocuk dünyaya getirmelerinde devletin hak ve yetki kontrolü olması onlara belli bir statü sağlamaktadır (Özgüven, 2000; Akt. Bütün, 2018).

Evlilik; sosyal, psikolojik, ekonomik ve yasal boyutları bulunan bir bağdır. Kişi evlenerek kurduğu bağ ile toplum içinde de yeni bir statü ve sosyal roller elde etmiş olur. Evlilik ilişkisi çiftlerin birbirlerinden, toplumun çiftin birlikteliğinden beklentilerinin olduğu, kendine özgü bir işleyişi ve yapısı olan, sosyokültürel özelliklerin beslediği önemli ve ciddi birlikteliktir (Özabacı, 2019). Evrensel olarak evlilik; iki ya da daha fazla kişiyi, sosyal, kültürel ve yasal bir süreçte yeni bir aile oluşturmaları için bir araya getirilmesi olarak tanımlanabilir (Çay Padalıhasanoğlu, 2021). Evlilik, toplum ve hukuk kurallarına uygun olması şartı ile kişilerin

kendi rızaları, kararları ile tercih ettikleri yaşam şekli ve hakkıdır. Evlenmeyi düşünen bireylerin yasalarda belirlenmiş yaşa uygun olmaları evliliğin geçerliliği açısından gereklidir. Çünkü evlenecek bireylerin fiziki olarak evliliğin gerektirdiği şartları taşıyabilmeleri ve evliliğin önemini sorumluluklarını anlayabilme/kavrayabilme bilincinde olabilmeleri gerektiğinden evlilik için bir yaş sınırının olması gerekmektedir (Antalya Aile Danışmanlığı Derneği, 2014).

2.3. Erken Evlilik

Fiziksel, ruhsal bir doygunluğa erişememiş, 18 yaşını doldurmayan her bireyin çocuk olduğu kabul edilmektedir. Toplumların geleceği ve temel yapı taşları çocuklardır ve onların sosyal fiziksel ihtiyaçlarının karşılanarak, iyi bir aile ortamında yetiştirilmesi gelecek neslin ve toplumun sağlıklı olması açısından önemlidir (Akın ve Başar, 2021). Birleşmiş Milletler belgeleri; "Çocuk yaşta evlilik dahil erken evlilikler" ifadesi ile erken evliliklerin çocuk yaşta yapılan evliliklerle sınırlı olmadığına dikkati çekmektedir. Önemli olan, evlendirilecek bireyin 18 yaşın altında veya üstünde olsa bile psikolojik, cinsel, fiziki ve duygusal gelişimi tamamlamaması ya da yaşam hakkında yeterli donanıma bilgiye sahip olmaması nedeni evliliğe karar vermek için hazır olmamasıdır. Evliliğin gerektireceği sorumlulukları kaldırabilecek gelişime sahip olmayan bireylerin evlilikleri "erken evlilik" tir (BMGK, 2011; Akt. UNFPA, 2021).

1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1989 Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalarda yasal olarak evlilik yaşının 18 olduğu belirtilmiştir. Bu anlaşmalardaki belirlenen standartlara göre 18 yaşının altında yapılan tüm evlilikler erken evliliktir. Erken evlilik tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'nin de sosyal bir sorunudur. Erken Evlilik; 18 yaş altındaki birey/bireylerin, zorla veya kendi istekleri ile gerçekleşen evlilikleridir (Kuzucu, 2020). "Erken evlilik" ve "çocuk" tanımları kaynaklara göre farklı olsa da, uluslararası; 18 yaşından küçük olan bireyler "çocuk", bu yaşın altında gerçekleşen evlilikler ise "erken evlilik" olarak tanımlanmakta ve kabul edilmektedir (Aydemir, 2011 Akt. Tuna Uysal vd., 2019).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1. maddesi "Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır." şeklinde kavramsal olarak çocuk kelimesini tanımlamıştır (Birleşmiş Milletler, 1989). Türkiye'de ise "çocuk"; Türk Medeni Kanunu'nun 11. Maddesinde "Erginlik 18 yaşın doldurulmasıyla başlar." (Türk Medeni Kanunu, 2001); Türk Ceza Kanunu'nun 6. Maddesinde "…Çocuk deyiminden; henüz 18 yaşını doldurmamış kişi, …"

(Türk Ceza Kanunu, 2004). Çocuk Koruma Kanunu'nun 3. maddesinde de "Daha erken yaşta ergin olsa bile, 18 yaşını doldurmamış kişi "(Çocuk Koruma Kanunu, 2005) olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda 18 yaşın altındaki tüm bireyler çocuktur ve bu yaş altı yapılan evlilikler de erken evlilik olarak kabul edilmektedir (Tuna Uysal vd., 2019). Bireylerin, 9-11 yaşlarından yirmili yaşlara kadar "ergen" olarak kabul edilmelerinin nedeni, sadece Medeni Kanun değildir çünkü bu dönemde bireyler psikolojik olarak hızlı büyümelerinden dolayı sosyal-duygusal, zihinsel ve fiziksel değişimler yaşamaları onlarda stres ve kaygıya neden olmaktadır (Kuzucu, 2020). Erken evlilikler çoğunlukla resmi ve belirlenerek kayıt altına alınmış evlilik olgusunun dışında kalmaktadır. Sosyologlar 14-19 yaş arasındaki bireyler için; toplumsal rollerde uyumsuz, toplumsal anlamda gelişimleri tamamlanmamış ve toplumsal olgunluğa erişmemiş kişiler olarak kabul etmektedirler. Bu bireyler ergendir, yani çocukluk dönemi bitişi ile fizyolojik olarak yetişkinlik sürecine geçiş evresindedirler. Ne bir çocuk ne de bir yetişkin denilemez (Çakmak, 2009; Akt. Yıldız, 2018).

3. BİREYSEL VE TOPLUMSAL BOYUTLARI İLE ERKEN EVLİLİKLER

3.1. **Erken Evliliklerin Nedenleri**

Erken evliliklerin nedenleri toplumdan topluma, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre farklılık gösterdiğinden tam olarak açıklanamamaktadır. Bu evliliklerin ataerkil toplumlarda ve geleneksel bir şekilde devamının sağlandığı görülmektedir (Çakır, 2013). Erken evlilikler, genellikle ataerkil toplumlarda her iki cinsiyette görülse de en çok kız çocuklarını olumsuz olarak etkilediği gözlenmektedir (Zeren ve Gürsoy, 2020).

Bireysel boyutta erken evlenme nedenleri olarak Yıldız (2018) yaptığı araştırmada; aşk (%20,8), huzur (%37,5), namus (%8,3), sorumluluk (%8,3) ve tanıdıklık/akrabalık (%25) bulgularını elde etmiştir. Erken evlilik yaşı genellikle ergenlik dönemine rastlamaktadır. Ergenlik döneminde kişi, kendisini tanımaya başlar, psikolojik ve fiziksel olarak birçok değişim yaşar ve yaşadığı toplumda çizeceği role karar verir (Çetin, 2020). Ergenlerde duygulardaki istikrarsızlık duygularındaki artışa neden olur ve aşk bu dönemde önemli kararlar aldırabilen güç haline gelir. Huzur arayışı; erken yaşta kaçarak ve gönüllü evlenme nedenlerinden en yüksek orana sahip olanıdır. Namus, toplumdaki yaptırımı en fazla değerlerdendir. Erken evlilik namusun korunması, sorumluluğunun başka bir erkeğe aktarılması amacıyla yapılabilmektedir. Erken evliliğin amaçlarından biri de çocukların sorumluluk alarak başları bağlanarak kontrol altına alınmalarıdır. Akrabalık ve tanıdıklık ilişkilerinin güçlendirilmesi, yabancı ile evlenmenin tehlikeli görülmesi nedeniyle de erken evlilikler tercih edilmektedir (Yıldız, 2018).

Yıldız ve Poyraz (2020) yaptıkları araştırmada; erken evliliğin nedenleri olarak sosyo-kültürel ve sosyo-demografik unsurlar sonucunu elde etmişlerdir. Araştırmaya katılanların, 11-17 yaş aralığında evlendikleri, kadınların erkeklere göre daha küçük yaşta evlendirildiği, eğitim seviyelerinin iki cinsiyette de düşük olduğu görülmektedir. Katılımcıların kendilerini "kurban" olarak görmeleri ise oldukça düşündürücüdür. Ekonomik anlamda yetersizler, geleneksel evlenme çeşitlerine (akraba, kuma, berdel, görücü usulü, levirat, gönüllü evlilik) göre evlenmişler, ailelerinde de erken evlilikler olduğu görülmüş ve kendileri de yaşadıkları tüm olumsuz deneyimlerine rağmen kendi çocuklarını erken evlendirmişlerdir. Sosyo- kültürel nedenler olarak ise; aşk, huzur, akraba/tanıdık olması, sorumluluk ve namus olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca katılımcıların, anne baba gibi aile büyüklerinin evlilik kararında etkili oldukları, özellikle kadının bu konuda söz hakkının olmadığı sonuçlarını elde etmişlerdir.

Bu durumlar ile birlikte erken evliliğe neden olan faktörler aşağıda sıralanmıştır:

- Ataerkil yapı ve toplumsal cinsiyet
- Gelenekler ve dini inanışlar
- Eğitimsizlik
- Ekonomik nedenler
- Savaşlar, doğal felaketler ve göçler

4. ERKEN EVLİLİKLERİN OLUMSUZ SONUÇLARI

Erken evliliğin nedenleri birçok olumsuz sonucu beraberinde getirerek sorunlar yaşanmasına yol açmaktadır. Erken evlilikler çocukların eğitimlerini tamamlayamamalarına, aile içi baskı ve şiddete uğramalarına birçok fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar yaşamalarına neden olmaktadır (Uysal vd., 2019).

Toplumlarda evlilik türleri, şekilleri ve yaşı, kadın ve erkek için belirlenen roller incelendiği zaman, erken yaşta yapılan evliliklerin bireysel ve toplumsal boyutta oldukça fazla etkileri olduğu görülmektedir, bu etkilerin ve sonuçlarının ortaya çıkarılarak paylaşılması gerekmektedir (Demir vd., 2022). Erken evliliklerde özellikle kız çocukları, çocukluklarını yaşayamadan, geleceklerini şekillendirme fırsatı bulamadan, geleceğine dair tüm hayallerini bırakıp, yaşamının devamını istemediği, çocuk yaşta yaptığı bir evliliğin sorumluluklarını taşımaya çalışarak geçirmektedir (Burcu vd., 2015; Akt. Demir vd., 2022).

4.1. **Erken evliliklerin Bireysel Boyutta Olumsuz Sonuçları**

Erken evlilikler, bireysel boyutta bireyleri hem gelişimsel hem de psikososyal anlamda ve olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle çocuklar, eğitim, yaşama ve katılım gibi hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmaktadırlar. Bireysel boyuttaki olumsuz etkiler, aynı zamanda toplumsal problemlerin de temelini oluşturmaktadır.

Erken evlilik; henüz hazır olunmayan sorumlulukları yüklemesinden dolayı; insan, kadın ve çocuk hakları ihlali olarak kabul edilmektedir (Ekici, 2018). Çocuklar erken evlilik nedeniyle eğitim, yaşam, sağlık ve oyun gibi haklarından mahrum edilmişler ve evlendirildiklerinde henüz gelişimlerini tamamlayamadıkları için de ekonomik, psikolojik ve fizyolojik sorunlar ile sağlık problemleri yaşamaktadırlar. Çocuklar aile içinde fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel anlamda şiddetle karşı karşıya kaldıkları için psikolojik ve fiziksel olarak zarar görmekte hatta kendi yaşamlarına son vermelerine bile neden olabilmektedir. Erken yaşta evlilikler bireylerin çocukluğunu bile yaşayamamalarından dolayı üzerinde psikolojik ve fizyolojik hasarlar oluşmasına neden olmaktadır. 18 yaşın altında evlilik yapan bireyler, gelişimleri tamamlanmadığı için toplumsal rollere uyum sağlayamazlar, bu süreçte uyum sorunu yaşarlar ve kendi kimliklerini de tam olarak yaşayamazlar (Eray vd., 2019; Akt. Demir vd., 2022). Erken evlenen kız çocukları sağlık açısından oldukça fazla risk taşımaktadırlar, henüz kendileri ruhsal ve fiziksel olgunlukta değilken, kendi çocukluklarını yaşamadan annelik rolünü benimsemeleri beklenmektedir. Gebelik sürecinde karşılaştıkları ruhsal ve fiziksel sorunlar kalıcı olabilmekte ve bu nedenle anne-bebek ölüm riskleri artış göstermektedir (Demir vd., 2022).

Ekici (2018), geçmişte erken evlilik yapmış kadınlarla yaptığı, çocuk gelinlerin ruh sağlığını incelediği araştırmada; kadınların %67,7'sinin sağlık sorunları olduğu, araştırmaya katılan kişilerin %96,9'unun evliliğin ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilediği, %84,6'sının da erken evliliğin genel sağlığını olumsuz etkilediği ayrıca katılımcılardan 65 kişiden 63'ünün evlilik konusunda bilgilerinin olmadığı bulgularını elde etmiştir. Genel olarak küçük yaşta yapılan evliliklerin özellikle kız çocuklarını ruhsal yönden olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Erken evliliklerin genelde zorla ve akraba evliliği olmasından dolayı genetik hastalıklarla karşılaşma ve bu hastalıkların nesilden nesile aktarılması da psikososyal sonuçlarındandır. Çocuğun cinselliğe, cinsel istismarla karşı karşıya kalması, onun cinsel sorunlar ve uyumsuzluk yaşamasına neden olmakta ve gelecekteki cinsel gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Evlenerek sosyal çevresinden, arkadaşlarından uzaklaşmak zorunda kalan çocuklar; özgüven eksikliği, sosyal izolasyon, iş imkânı, eğitimine devam etme gibi zorluklar

yaşamaktadırlar. Boşanma da erken evliliklerin neden olduğu psikososyal bir sonuçtur. Yaş farkı, beklentilerin karşılanmaması ve evlilik uyumunun olmaması gibi nedenlerle anlaşmazlık yaşanması boşanma nedenlerindendir (Kaçar, 2021).

Kaya vd. (2022), yaptıkları araştırmada erken evlilik yaptırılan kadınların %53,7'sinde en az bir tane psikiyatrik sorun (en çok majör depresif bozukluk) olduğu; intihar teşebbüsü ve nikotin kullanımının fazla olduğu, evlilikte aile içinde fiziksel şiddet gördüğü, çocukluğunda duygusal istismar ve ihmal, fiziksel istismar yaşadıkları ayrıca cinsel işlevlerinde de bozukluklar yaşadığı bulgularını elde etmişlerdir. Erken yaştaki evliliklerin anksiyete bozuklukları, depresyon, tütün kullanımı, intihar girişimi gibi psikiyatrik sorunlar, cinsel işlev bozuklukları ile ilişkisi olduğu görülmektedir.

Eğitim, erken yaşta yapılan evliliklerin hem nedeni hem de sonuçlarını etkileyen bir unsurdur. Eğitim düzeyi düşük ailelerin çocuklarını erken yaşta evlendirme oranı fazladır ve çocuklar da nişan evlilik nedeniyle eğitimlerini tamamlayamamaktadır. Erken yaşta alınan sorumlulukların olumsuz etkiler kendi çocuklarını etkilemekte ve sonraki nesile de bu olumsuz etkiler aktarıldığı için erken evliliğin bireysel boyuttaki olumsuz etkileri toplumsal boyuta da taşınarak bireysel toplumsal sorunları artırmaktadır (Duman ve Coşkun, 2019; Akt. Demir vd., 2022). Erken evliliklerde, kız çocuklarında; erken cinsel ilişki, doğum, plansız hamilelik, frengi, HIV/AIDS gibi cinsel bulaşıcı hastalıklar, üreme hastalıkları, doğurganlık süresi uzun olduğu için çok fazla doğum, aile planlaması bilgisizliği, eğitimsizlik, kaynaklı birçok sağlık riski artmakta ve daha fazla aile içi cinsel istismara, fiziksel şiddete, yoksulluğa ve sosyal izolasyona maruz kaldıkları görülmektedir (Antalya Aile Danışmanlığı Derneği, 2014).

4.2. **Erken Evliliklerin Toplumsal Boyutta Olumsuz Sonuçları**

Erken evliliklerin olumsuz etkileri sadece bireysel boyutta kalmamakta, zaman geçtikçe toplumsal boyutta sorunlara dönüşmektedir. Yeterli bilgi geçeri donanımına sahip olmayan, çeşitli fiziksel sağlık, psikolojik sorunlarla mücadele eden, eğitim hakkı elinden alınmış çocukların, gelecek yeni neslin yetiştirilmesinde eğitiminde de başarılı olmaları beklenmemektedir (Doğan Göksel, 2018). Çocuk yaşta yapılan erken evliliklerin zararları sadece evlendirilen çocuklar üzerinde değil; onların, dünyaya gelecek çocukların üzerinde de doğrudan etkilidir. Bugün gerçekleşecek bir erken evliliğin; psikolojik, fiziksel, ekonomik ve sosyal olumsuz sonuçlarının birkaç nesil üzerinde etkileri görülmektedir (UNFPA, 2020).

Erken evlilikler; çocukların eğitime erişim hakkını, fiziksel ve ruhsal sağlıklarını etkilemekte, şiddete maruz kalmaları olasılıklarını artırmakta, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmektedir.

Düzel (2021)'in sosyal hizmet alanında görev yapan meslek elemanlarının erken yaşta evliliğe bakışını araştırdığı çalışmasında; erken evliliklerin temelinde çoğunlukla dini ve kültürel değer yorumlarının olduğu ve çocuk hak ve istismarı olduğu ayrıca büyüklerin zoruyla yapılan evlilik olduğu ifade edilmiştir. Erken evliliği; çocukların hayatına olumlu bir katkısı olmayan, onlara sorun yaratan bir olgu olarak gördükleri, adölesan gebelikler açısından risk olduğunu belirtmişlerdir. Çocukların kendi rızası dışında, ebeveynlerin zorlamasıyla erken evlilik yaptırıldığını ve ülkemizdeki kanunlarla hukuki altyapının bu evlilikleri önlemede yeterli bulmadıkları bulgularını elde etmiştir.

Erken evliliklerde, erken gebelik de yaşanmasıyla birlikte, kadın; annelik, evlilik ve ergenlik rolüne uyum sağlaması, sorumluluklarını yerine getirmesi konularında zorluklar yaşamaktadır. Annenin fiziksel anlamda gelişiminin yetersiz olması, dünyaya gelecek bebeğin bakımı için gerekli sorumluluk ve bilgisinin az ve gelişmemiş olması sorunları da beraberinde getirecektir. Erken evlilikte sorunlar iç içe geçmiş zincir şeklindedir. Eğitimin, bilginin yetersizliği -> erken evlilik -> sosyal izolasyon -> hazır olunmadan ve istenmeden hamile kalınması -> hamileliğin riskli olması -> hamileliğe uyum sağlayamama -> yetersiz beslenme, anemi vb. sorunlar yaşanması -> doğumun erken gerçekleşmesi -> dünyaya gelen bebeğin de risk taşıması -> annelik rolüne uyum sağlayamama -> baş etme becerilerinde yetersiz kalma -> aile ile yaşanan sorunların artması -> yoksulluğun, aile içindeki şiddetin artması -> … gibi sarmal bir şekilde devam etmektedir. Eğitim süresinin artırılarak, bilinçlendirilerek, farkındalık yaratılarak, kadınlar güçlendirilerek bu sorunlar zincirinin kırılması başarılabilecektir (Antalya Aile Danışmanlığı Derneği, 2014).

Cenk (2019) ise yaptığı araştırmada; erken evlilik değişkeni olarak "eğitim," ikinci değişken "ekonomik durum" olarak belirginleşmiş ve hem eğitim hem de ekonomik durumun erken evliliği yüksek oranda etkilediği belirtilmektedir. Katılımcıların erken evlilik geçmişlerinde ve hayatlarında baskın erkek unsuru, aile içi şiddet, ilk anneliğin duygusal etkileri, ekonomik, psikolojik, fiziksel, cinsel istismar ve şiddet, fiziksel ve psikolojik sağlık problemleri ile karşı karşıya kalarak çocukluklarını yaşayamadan eş, anne oldukları görülmektedir.

5. SONUÇ

Erken evliliğin bireysel ve toplumsal boyutlarda etkilerinin ve sonuçlarının ele alınarak incelendiği bu çalışmada; özellikle kız çocukların maruz kaldığı sorunların öne çıktığı fakat erkek çocukların da bu erken evliliğin bir diğer tarafı olarak aynı sorunlarla, mağduriyetle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Erken yaşta evlendirilen çocukların çocuklarının da bu evliliklerin olumsuz etkilerine maruz kaldığı düşünülürse; erken evliliklerin etkilerinin bireysel boyutta kalmayıp toplumsal boyuta uzandığı hatta sonuç olarak ulusal ya da küresel boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca erken evliliklerin nedenleriyle sonuçlarının iç içe olduğu ve tam olarak birbirlerinden ayrı düşünülemeyeceği görülmektedir. Aile içi şiddet, yoksulluk, istismar, cinsiyet eşitsizliği, eğitimsizlik gibi unsurlar erken evlilik nedenleri iken erken yaşta evlendirilen çocukların karşılaştığı olumsuz etkiler olarak da ortaya çıkmaktadır. Erken evlilik sorununun oluşmasını tetikleyen nedenlerin toplumdaki bulduğu karşılığın anlaşılarak özellikle risk altındaki kız çocukları güçlendirilerek, desteklenmelidir. Öncelikle erken evlendirilen kadınlardan başlanarak; tüm toplum erken evliliğin ne olduğu, neden olduğu ve sonuçlarının neler olduğu anlatılmalı ve bilinçlendirmelidir.

Erken evlilik tek boyutlu bir sorun olmadığı için çözümü de çok yönlü bir emek istemektedir. Bu evliliklerin sayısını azaltabilmek için, hem erken evlendirilen kız çocuklarını hem de onların çocuklarını etkileyen zararları ile ilgili çok yönlü araştırmalar yapmak, veriler toplamak, bu konuya toplumun dikkatini çekme boyutunda oldukça faydalı olacaktır. Özellikle psikoloji başta olmak üzere erken yaşta evlendirilen çocukların karşılaştığı sorunlar, olumsuz sonuçlar hakkında daha ayrıntılı araştırmalar/çalışmalar yapılarak çocukların erken yaştaki evliliklerin yarattığı problemleri nelerin artırdığı ve nelerin koruyucu olabileceği incelenerek ortaya çıkarılmalıdır (Aslan, 2019). Erken yaşta evlenen bireylerin çocukları üzerindeki bu evliliğin etkilerinin neler olduğu, bu çocukların erken evlilikten nasıl etkilendikleri bilimsel olarak araştırılmalıdır.

6. KAYNAKÇA

Akın, E. ve Başar, S. (2021). Kemal Tahir'in Devlet Ana kitabına farklı bir bakış "Erken Yaşta Evlilik" (Araştırma Makalesi*). International Journal Of Field Education 7*(2), ss:01-11 ISSN: 2149-3030

Antalya Aile Danışmanlığı Derneği [aadd]. (2014), Erken Evlilik Sorunu. Bilgilen Güçlen Proje Raporu. Aile Danışmanları Derneği (AİLEDER).

Birleşmiş Milletler (1989). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi. Unicef.org/turkey/cocuk-haklarina-dair.sozlesme. (Erişim Tarihi: 10.05.2022)

Bütün, Y. (2018). *Sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler çerçevesinde erken evlilikler: Bingöl ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.

Çakır, H. (2013). *Sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler çerçevesinde erken evlilikler* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.

Çay Padalıhasanoğlu, E. (2021). *Gayri resmi erken evlilikler: 18 yaş altı evlilik yapan kadınların evlilik öncesi aile yaşantılarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

Çetin, M. (2020). Toplumsal bir gerçeklik olarak çocuk gelinler. *Kırıkkale Üniversitesi, Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi, Sayı:5*, ss: 107-122.

Çocuk Koruma Kanunu (2005). *Türkiye Cumhuriyeti, Çocuk Koruma Kanunu 5395*. http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf

Demir, Y., Özel, C. ve Sütçü, S. (2022). Erken yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal sonuçları. *Disiplinler arası Çocuk Hakları Araştırması Dergisi, 3* ss: 49-62

Doğan Göksel, P. (2018). *Çocuk gelinlerin erken evlilik süreçleri ve erken evliliklerin önlenmesine ilişkin görüş ve düşüncelerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

Ekici, A. (2018). *Çocuk Gelin Olarak Evlilik Yapmış Kadınların Ruh Sağlığının Araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı.

Kaçar, N. (2021). Erken yaşta gerçekleştirilen evliliklerin kadının psikososyal boyutuna etkileri. *Haliç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Dergisi* ss: 61-72 DOI: 10.48124

Kaya, H., Alnak, A., Subaşı, B.Z., Arslan, N.B. ve Şahin, D. (2021). Erken yaşta evliliklerin ruhsal sonuçları: kadınların ruhsal ve cinsel sağlığındaki uzun

dönem etkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi Sayı:25*, ss: 57-66 DOI:10.5505/kpd. 2022.00187

Kuzucu, G. (2020). *Kocaeli romanlarında erken evliliğin araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

Nazlı, S. (2020). *Aile Danışmanlığı.(*15. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık. ISBN: 978-605-170-250-6

Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2022). *Aile Danışmanlığı Kuram ve Uygulamalara Genel Bir Bakış.*(6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi. ISBN: 978-605-364-454-5, DOI:10. 14527 / 9786053644545

Şahutoğlu Üregen, D. (2021). *Sosyo-kültürel bir problem olarak erken evlilikler: Hatay/Samandağ örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

Tuna Uysal, M., Tan Eren, G. ve Şimşek, E. (2019). Toplumsalın Doğallaştırması: Erken Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Algısı. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 47* ss: 196-220

Türk Medeni Kanunu (2001). *Türkiye Cumhuriyeti, Türk Medeni Kanunu, 4721 (8049-8210).* http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf

UNFPA, (2020) *Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Sağlık Riskleri ve Sonuçlarına Çok Sektörlü Yaklaşım.* Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA). Odak Ofset

UNFPA, (2021) *Medya Çalışanlarına Yönelik, Çocuk Yaşta, Erken ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi Rehberi*. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Atalay Matbaacılık

Yıldız, D. (2018). *Sosyo-kültürel faktörler bağlamında erken evlilikler* (Yüksek LisansTezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı.

Yıldız, D. ve Poyraz, T. (2020). Sosyo-demografik ve sosyo-kültürel bağlamda erken evlilikler: Çocuk gelinler ve çocuk damatlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (32)* ss: 159-186

Zeren, F. ve Gürsoy, E. (2020). Erken evliliklere neden olan faktörler, tutum ve kadın sağlığı üzerine etkisi. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi12*(1) ss: 124-132 DOI:10.5336/nurses.2019-70358.

Düzel, B. (2021). *Sosyal Hizmet Alanında Çalışan Profesyonellerin Çocuk Hakları Temel Değerleri Ekseninde Erken Yaşta Evliliğe Bakışı: Bitlis İli Örmeği* (Doktora Tezi). Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı.

Cenk, K. K. (2019). *Yarım Kalan Çocukluk: Kilis Örneğinde Çocuk Gelinler* (Yüksek Lisans Tezi). Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA SOSYAL DESTEK VE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ

Ümit EREN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
mtrnrd@gmail.com - 0009-0008-2706-6882

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ybarut@omu.edu.tr - 0000-0003-1602-2477

Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
emre.demirtas@omu.edu.tr - 0000-0001-7524-6361

ÖZET

Bu çalışmada, otizm spektrum bozukluğu (OSB) bağlamında sosyal destek ve başa çıkma yöntemlerinin önemi ele alınmıştır. Dünya genelinde ve Türkiye'de otizm prevalansına ilişkin istatistikler sunularak, otizmin nörogelişimsel bir bozukluk olarak özellikleri, tanı kriterleri ve müdahale yaklaşımları detaylandırılmıştır. Otizmin yalnızca bireyi değil, bireyin ailesini ve çevresini de etkileyen çok yönlü bir olgu olduğu vurgulanmıştır.

Araştırmada, otizmli bireylerin bakım ve eğitiminde ailenin merkezi bir rol oynadığı ifade edilmiş ve özellikle annelerin karşılaştığı zorluklar derinlemesine ele alınmıştır. Ailelerin yaşadığı stres ve zorlukların üstesinden gelmede sosyal desteğin önemi vurgulanmış, sosyal destek kaynakları (duygusal, araçsal, bilgisel ve yaygın destek) açıklanmıştır. Sosyal destek mekanizmalarının bireyin stresle başa çıkma becerilerini geliştirdiği ve psikolojik dayanıklılığı artırdığına dair bulgular sunulmuştur. Başa çıkma stratejileri ise problem odaklı ve duygu odaklı olarak sınıflandırılmıştır. Problem odaklı yaklaşımlar daha yapıcı bulunurken, duygu odaklı başa çıkma yöntemlerinin kısa vadede rahatlatıcı ancak uzun vadede uyumsuz olabileceği ifade edilmiştir.

Çalışma, sosyal desteğin ve etkili başa çıkma stratejilerinin, otizmli bireylerin aileleri üzerindeki psikolojik ve sosyal etkileri hafifletmede kritik bir role sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle erken müdahale ve eğitimin, otizmli bireylerin potansiyelini en üst düzeye çıkaracak şekilde yapılandırılması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, sosyal desteğin hem birey hem de aile açısından koruyucu ve güçlendirici bir faktör olduğu, stresli durumların yarattığı olumsuz etkileri azaltmada bir tampon görevi gördüğü vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otizm Spektrum Bozukluğu, Sosyal Destek, Başa Çıkma Yöntemleri

2. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütünün (DSÖ) tanımına göre engellilik, "Bir eksiklik veya sakatlık sonucunda kişiden veya bütüncül olarak vücuttan beklenen normal aktivitelerin (davranışlar, yetenekler, görevler) yerine getirilmesindeki eksiklik ya da sınırlılık" olarak ifade edilmektedir (World Health Organization [WHO], 2013). Türkiye'de, Engelli Kanunda yer alan tanıma göre ise engellilik hali "Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey" şeklinde tanımlanmıştır (Zihinsel Engelliler Federasyonu, 2013).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2023 verilerine göre dünyada 1.3 milyar insanın engelli olduğu bildirilmiş olup bu sayının dünya nüfusunun %16'sını veya 6 kişiden 1'ini temsil ettiği ifade edilmektedir (WHO, 2013). Türkiye'de ise engelli bireylerin toplam nüfusa oranı 2020 verilerine göre % 6.9 olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2019).

Engellilik tanımı çok geniş bir spektrumda ele alınmakta olup zihinsel engelli, işitme engelli, görme engelli, dil ve konuşma engelli ve ortopedik engel olarak sınıflandırılabilmektedir. Bu sınıflandırma içerisinde Otizm Spektrum Bozukluğu (bundan sonra Otizm olarak anılacaktır) zihinsel engel kategorisinde bulunan ve yaşam boyu devam eden bir olgudur. 2020'deki verilere göre dünyada her 150 çocuktan birinde otizm spektrum bozukluğu olduğunu görülmektedir. Türkiye'de ise her 68 çocuktan birine otizm spektrum bozukluğu tanısı konulmaktadır. Veriler Otizm spektrum bozukluğunun kız çocuklarına oranla erkek çocuklarını 5 kat daha fazla etkilediğini göstermektedir (Köksal ve Erciyes, 2021).

2. OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

Otizm, doğuştan gelen ya da yaşamın erken dönemlerinde ortaya çıkan, karmaşık bir nörogelişimsel farklılık olarak tanımlanmaktadır. Bu durumun, beynin yapısını veya işlevlerini etkileyen bazı nörolojik sorunlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. İlk kez 1943 yılında Leo Kanner tarafından, ardından 1944'te Kanner'dan bağımsız olarak Viyanalı çocuk hekimi Hans Asperger tarafından tanımlanmıştır. Asperger, otizmin kökenlerinin organik olabileceğini öne sürmüştür. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde, otizm ilk tanımlamalardan farklı olarak duygusal bir rahatsızlık değil, "nörogelişimsel bir bozukluk" olarak yeniden ele alınmıştır (Aydemir, 2015). Günümüzde otizmin kesin nedenleri tam olarak bilinmemekle birlikte, genetik bir temele sahip olduğuna dair bulgular mevcuttur. Ancak, hangi genlerin ya da genetik mekanizmaların bu durumdan sorumlu olduğu henüz belirlenememiştir. Bununla birlikte, çevresel faktörlerin de otizmde rol oynayabileceğine dair görüşler bulunmaktadır. Hem genetik faktörlerin hem de çevresel etkenlerin otizm üzerindeki etkilerini inceleyen birçok araştırma yapılmaktadır (Özkan ve ark., 2015).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1992'de yayımladığı ICD-10 Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar Sınıflandırması'na göre, otistik bozukluğa ilişkin bazı belirtiler şu şekilde sıralanmaktadır;

- Belirtiler genellikle üç yaşından önce gözlemlenmektedir.
- Yaygın bir nörogelişimsel bozukluk kategorisinde yer almaktadır.
- Sosyal etkileşimlerde, iletişim süreçlerinde ve tekrarlayan sınırlı davranış örüntülerinde işlev bozuklukları tipik olarak görülür.
- Sosyal bağlama uygun davranış geliştirememe durumu söz konusudur.
- Mevcut dil becerilerinin işlevsel bir şekilde kullanılamadığı gözlemlenmektedir.
- Ses tonu ve vurgu kullanımlarında yetersizlik veya uygunsuzluk dikkat çekicidir.
- Jest ve mimiklerin bağlama uygun olmayışı yaygındır.
- Bazı davranış ve alışkanlıkların katı bir biçimde tekrarlandığı görülmektedir.
- Çevresel değişikliklere karşı direnç, otizmin ayırt edici özelliklerinden biridir.

Otizm tanısını koyma yetkisi, yalnızca alanında uzman doktorlara aittir. Otizmli çocukların fiziksel görünüşleri yaşıtlarından farklılık göstermemekle birlikte, davranışsal özellikleri ayrışmaktadır. Tanı süreci, uzmanların çocuğu detaylı şekilde gözlemlemesi, gelişim testleri uygulanması ve ebeveynlerden çocuğun gelişim öyküsüne dair bilgi alınması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Otizm, bebeklerde 12. aydan itibaren teşhis edilebilmektedir (Aydemir, 2015).

Otizmin tam olarak tedavi yöntemleri bilinmemekte birlikte otizme müdahale yöntemlerinde, otizmin temel semptomlarını azaltma, bireyin kendi potansiyeline ulaşmasını sağlama, otizmli bireyi, ailesini veya temel bakım vereninde önemli sıkıntıya neden olan ve çocuğun gelişimini etkileyen semptomları, beraberinde gelen sorunları tedavi etme, eğitim ve belirli kanıta dayalı stratejiler yoluyla aileyi ve etkilenen birey için bakım ve müdahaleleri sağlayanları destekleme şeklinde bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği belirtilmektedir (Efendioğlu, 2021). Bununla birlikte otizm konusunda yapılan birçok çalışma sonucunda en iyi çarenin eğitim temelli uygulamalar olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle erken yaşta tanı konması, bir an önce eğitimin başlaması açısından önemlidir. Hangi yöntemin kullanıldığından bağımsız olarak otistik çocuklarda özel eğitim olmazsa olmaz bir adımdır. Sunulan özel eğitim, yoğun ve kesintisiz olmalıdır. Özel eğitimden beklenen en temel fayda, çocuğun sosyal ilişkilerinin gelişmesi, iletişim becerilerinin artması ve takıntılı davranışlarının azalması şeklindedir (Özkan vd., 2015).

2.1. Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Tanı Karşısındaki Tutumu ve Karşılaşılan Zorluklar

Otizmin tedavisinin en önemli birleşenlerinden biri ailedir. Ailenin otizm konusunda bilgi sahibi olması, eğitime destek sağlayabilmesi, tedavi sürecinde var olabilmesi otizmin seyrini olumlu veya olumsuz yönden etkileyebilmektedir. Erken müdahale kapsamına giren 0- 3 yaş aralığındaki özel gereksinimli çocuklara verilen erken müdahale hizmetlerinin amacı aileyi bilgilendirme, kaynak sağlama, çocuğun aile içerisindeki katılımını işlevsel olarak arttırma ve ebeveynlerin becerilerini arttırmaktır. Bu amaçlara bakıldığında hizmetlerin odağında yer alan kişilerin ebeveynler olduğu dikkatten kaçmaması gereken bir noktadır (Efendioğlu, 2021).

Toplumun temel yapı taşı olan aile içerisinde, bir çocuğun varlığı son derece önemli bir yer tutmaktadır. Her ebeveyn adayı, doğacak çocuğunun sağlıklı olmasına dair doğal bir beklenti taşır. Ancak hiçbir ebeveyn, farklı veya özel gereksinimleri olan bir çocuk sahibi olma

fikriyle anne ya da baba olmayı beklememektedir. Buna rağmen, sağlıklı bir çocuk beklentisiyle hazırlık yaparken, özel gereksinimli bir çocuğun dünyaya gelmesi ebeveynlerde büyük bir hayal kırıklığı yaratabilmektedir. Özel gereksinimli bir çocuğun aileye katılımı, aile yapısında ciddi değişimlere neden olmakta, travmatik etkiler oluşturabilmekte ve mevcut düzeni olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Yapılan araştırmalar, özel gereksinimli bir çocuğa sahip ebeveynlerin, normal gelişim gösteren çocuklara sahip ebeveynlere kıyasla daha yüksek düzeyde stres ve kaygı yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Sağlıklı bir çocuk beklentisinin yıkılması; bu durumun ardından ailenin çocuğu kabullenmede, duygusal krizleri aşmada ve çocuğun durumunu çevresine açıklamada karşılaştığı zorluklar; çocuğun durumuna ilişkin bilgi eksikliği ve bu eksikliğin neden olduğu sağlık sorunlarıyla mücadele çabaları, ailede stresin en temel kaynakları arasında yer almaktadır. Buna ek olarak, çevrenin çocuğa yönelik sergilediği olumsuz yaklaşımlar, yakın çevrenin aileden uzaklaşması ve çocuğun geleceğine dair duyulan endişeler de stresi artıran önemli unsurlar arasındadır. Özel gereksinimli çocukların yaşamlarını sürdürebilmek için ebeveynlerine bağımlı olmaları, tedavi masraflarının aile bütçesine ek yük getirmesi, tedavi sürecinde sık hastane ziyaretleri nedeniyle eşlerin birbirine yeterince zaman ayıramaması, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve ailenin zamanının büyük bir kısmını çocuğa ayırmak zorunda kalması, aile içindeki stresi artıran başlıca faktörler arasında gösterilmektedir (Çetrez İşcan ve Malkoç, 2017; Aydemir, 2015).

Otizmli çocukların bakım ve eğitim süreçlerinde karşılaşılan sorunlar arasında, özellikle annelerin bu sorumlulukları üstlenmek zorunda kalmaları öne çıkmaktadır. Çocuklarıyla ilgilenebilmek için işlerinden ayrılan ve çalışma hayatına devam edemeyen anneler bulunmaktadır. Araştırmalar, otizmli çocuklara sahip annelerin, babalara kıyasla daha fazla psikolojik ve sosyal desteğe ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Köksal ve Erciyes, 2021). Bazı aile yapılarında, çocukların başarısı ya da başarısızlığı annenin sorumluluğuna atfedilmekte ve bu durum, sağlıksız bir çocuğun başarısız olarak değerlendirilmesiyle annenin suçlanmasına veya küçümsenmesine yol açabilmektedir. Bu tür yaklaşımlar, annelerde yetersizlik duygularını tetiklemekte ve depresif davranışlara neden olabilmektedir. Aşırı derecede sorumluluk üstlenmek, annelerin stres düzeylerini artırmakta, yoğun duygusal yükler ve tükenmişlik belirtileri yaşamalarına neden olmakta, bazen de ruhsal sorunları beraberinde getirmektedir. Ayrıca, engelli bir çocuğa sahip olmanın özellikle annelerin sosyal işlevselliklerini olumsuz etkilediği ve günlük yaşamlarının, babalara oranla daha fazla etkilendiği görülmektedir. Engelli çocuğu olan anneler tarafından en sık bildirilen sorunlar arasında, uyku eksikliği, sürekli çocuğa odaklanma zorunluluğu, bireysel zamandan yoksunluk, arkadaş çevresiyle ilişkilerin azalması,

dinlenme fırsatlarının sınırlı olması, uzmanlarla sık sık görüşmek durumunda kalmak ve fiziksel tükenmişlik yer almaktadır (Sevi Tok ve Tekinarslan, 2023).

Eroğlu ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan bir çalışmada, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin mutluluk, iyi oluş ve psikolojik dayanıklılık seviyelerinin, normal gelişim gösteren çocuklara sahip annelerden anlamlı ölçüde düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu ve benzeri araştırma sonuçları, ailelerin sosyal destek aldıklarında kendilerini daha iyi hissettiklerini; yakın çevrelerinden ve eşlerinden destek göremediklerinde ise büyük zorluklarla karşılaştıklarını ifade ettiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, söz konusu sorunların çözümünde sosyal desteğin kritik bir öneme sahip olduğu açıktır (Sevi Tok ve Tekinarslan, 2023).

2. SOSYAL DESTEK

Sosyal destek, bireyin stres yaratan durumlarla baş etmesinde olumsuz sonuçları hafifletmeye yardımcı olan; değerlerin ve duyguların paylaşılmasını sağlayarak sosyal rollere ve yaşamın getirdiği değişimlere uyum becerisini geliştiren bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Sosyal destek kaynakları arasında bireyin ailesi, geniş aile çevresi, arkadaş grupları, öğretmenler, meslektaşlar, komşular, ideolojik veya dini gruplar ile bireyin yaşadığı toplum yer almaktadır. Sosyal desteğin maddi, duygusal ve bilişsel olmak üzere çeşitli yönleri bulunmakta ve dört temel boyutta ele alınmaktadır:

- **Duygusal Destek:** Sevgi, anlayış, kabul edilme, değer görme, özen gösterilme ve korunma gibi ihtiyaçları karşılayan bu destek türü, “ifade edici destek”, “değerlilik desteği” veya “yakın destek” olarak da tanımlanmaktadır.
- **Araçsal Destek:** Parasal yardımlar, malzeme temini veya araç-gereç sağlama gibi somut destek biçimlerini içermektedir.
- **Bilgisel Destek:** Bireyin karşılaştığı bir sorunu tanımlama ve çözüm yollarını anlamasına yardımcı olan rehberlik ve bilgi sağlayan destek türüdür.
- **Yaygın Destek:** Sosyal zaman geçirme, eğlenme, rahatlama ve arkadaşlık ilişkilerini kapsayan bir destek biçimidir.

Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları zorluklarla nasıl başa çıktıkları, sosyal destek mekanizmalarının varlığı ve niteliği ile doğrudan ilişkilidir. Bu aileler, arkadaşlık, dostluk, yalnız olmadıklarını hissetme ve duygusal desteğe büyük ölçüde ihtiyaç duymaktadır. Aileler bu desteği, geniş aile üyelerinden ve yakın çevrelerinden alabildikleri gibi, psikolojik

danışmanlık gruplarında benzer durumları yaşayan diğer ebeveynlerle bir araya gelerek de sağlayabilmektedir. Bu tür gruplar, anne ve babaların yalnız olmadıklarını fark etmelerine, sosyal ve duygusal açıdan birbirlerine destek olmalarına olanak tanımakta; bu durum, kaygı düzeyinde gözle görülür bir azalma ile sonuçlanmaktadır (Aydemir, 2015).

Sevi Tok ve Tekinarslan (2023) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, sosyal desteğin bireyin karşılaştığı zorluklar karşısında yalnız olmadığını hissetmesine olanak tanıyarak psikolojik dayanıklılık seviyesini artırdığı belirtilmiştir. Aynı şekilde, bireyin psikolojik dayanıklılığının yüksek olmasının, sosyal destek mekanizmalarının etkin bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırdığı vurgulanmıştır. İnsanların sosyal bir varlık olarak diğer bireylerle ilişki kurmaya ve bu ilişkilerden tatmin sağlamaya ihtiyaç duyduğu; üzüntü, mutluluk veya yoğun bir duygu durumunda bu hisleri paylaşacak kişilere yöneldiği ve stresli dönemlerde destek arayışında olduğu ifade edilmiştir. Çalışma, sosyal desteğin psikolojik ve fiziksel sağlık üzerinde birçok olumlu etkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, sosyal destek kaynaklarıyla kurulan ilişkilerin niteliğine bağlı olarak, sosyal desteğin bireyin problemlerini çözmesine ve kendini kabullenmesine yardımcı olduğu aktarılmıştır. Çalışmada özellikle engelli çocuğa sahip annelerin algıladıkları sosyal destek düzeyi arttıkça, kaygı seviyelerinde belirgin bir azalma görüldüğü belirtilmiştir. Annelerin sosyal çevrelerinden, ailelerinden veya çeşitli kurum ve kuruluşlardan aldıkları destek sayesinde kendilerini yalnız hissetmedikleri ve yaşamdan aldıkları tatminin arttığı da ifade edilmiştir.

Heiman (2002), engelli çocuğa sahip ebeveynlerle ilgili yaptığı çalışmada, anne ve babaların çocuklarına tanı konması sonrasında verdikleri tepkileri, beklentilerini ve geleceklerine dair endişelerini incelemiştir. Çoğu ebeveynin, çocuklarına engelli teşhisi konması durumunda fiziksel ve psikolojik olarak olumsuz tepkiler gösterdiği rapor edilmiştir. Ancak, ebeveynlerin kendi anne-babalarından (büyükanne ve büyükbabalar) ve diğer aile üyelerinden aldıkları destekle günlük yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları vurgulanmıştır. Çoğu ebeveynin destek gruplarından, psikolojik danışmanlık hizmetlerinden, sosyal hizmet uzmanlarından, özel eğitim uzmanlarından ve eğitim danışmanlarından faydalandığı; bu desteğin, çocuklarının engellilik durumunu kabullenme süreçlerine olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

3. BAŞA ÇIKMA

Başa çıkma, genel olarak psikolojik sıkıntı veya stresin ortaya çıkmasına neden olan kaynakların azalması ile oluşan bilişsel ve davranışsal tepkilerin oluştuğu süreci ifade etmektedir. Bireyin sahip olduğu başa çıkma stratejisi, stresli, zorlu bir yaşam olayı ile karşılaştığında, problemlerle mücadele etmesini, problem çözme becerilerini ve stres faktörlerine ve meydana getirdiği problemlere karşı mücadele etmesini sağlamaktadır. Başa çıkma konusunda yapılan ve en çok kabul gören görüş Lazarus'un başa çıkma modelidir (Lazarus and Folkman, 1986). Buna göre başa çıkma ’bireyin dış ve iç dünyasının yarattığı gereksinim ve zorlukları gidermek, onları kontrol altında tutmak, gerginlikleri azaltmak için gösterdiği bilişsel, duygusal ve davranışsal çabaların tamamı’’ olarak ifade edilmektedir. Bu modele göre kişi herhangi bir stres faktörüyle karşılaştığında, olası sonuçları değerlendirmesiyle davranışsal, bilişsel ve duygusal tepkiler oluşturmaktadır.

Başa çıkma stratejileri problem odaklı başa çıkma ve duygu odaklı olmak üzere iki grupta incelenebilir. Problem odaklı başa çıkmada, birey sorunla doğrudan yüzleşmektedir. Bireyin odak noktası, baş edilmesi gereken sorun ve stresin ortaya çıkmasındaki etkendir. Bu başa çıkma yönteminde birey, stres yükleyiciye karşı mücadele etme, kaçmak için çeşitli seçenekler arama, olası strese karşı direnci arttırma ve stresin gücünü azaltmak için harekete geçme gibi stratejiler kullanabilmektedir.

Duygu odaklı başa çıkma, durumla ilişkili duygusal sıkıntının azaltılmasını veya yönetilmesini amaçlamakta, stres nedeniyle oluşan rahatsızlığı azaltmaya çalışmaktadır. Duygu odaklı başa çıkmada bireyin odak noktası, stres yaratan durumu doğrudan değiştirmek değil, yaşanılan duyguyu düzenlemektir (Folkman ve Lazarus, 1986). Bu süreçte gevşeme, endişe giderici ilaç kullanımı gibi beden odaklı faaliyetler, bilişsel odaklı faaliyetler veya ek kaygıya neden olan süreçleri düzenlemek için terapi gibi yöntemler kullanılabilmektedir.

Başa çıkma, farklı kaynaklarda aktif ve pasif başa çıkma olarak sınıflandırılmıştır. Aktif başa çıkma, stres etkenini ortadan kaldırmaya veya etkilerini iyileştirmeye çalışmak için aktif adımlar atılması sürecidir. Aile veya arkadaşlardan yardım isteme, dine yönelme gibi stratejiler buna örnek verilebilir. Aktif başa çıkma, problem odaklı başa çıkma kategorisiyle benzeşmektedir. Pasif başa çıkmada ise stres kaynağından uzaklaşmak söz konusudur (Efendioğlu, 2021).

Stresle başa çıkma çabaları, bireyin davranışları ile çevresel beklentiler arasında bir köprü işlevi görmekte ve stresin olumsuz etkilerini en aza indirgemede tampon bir mekanizma olarak rol oynamaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, başa çıkma stratejileri ya doğrudan durumu

değiştirmeye (problem odaklı başa çıkma) ya da bireyin duygusal tepkilerini düzenlemeye (duygusal odaklı başa çıkma) yöneliktir. Bu bağlamda yapılan bir çalışmada, probleme odaklı başa çıkma yollarının bireyin uyum becerisini artırdığı ve gelişimine katkıda bulunduğu, duygulara odaklanan stratejilerin ise daha uyumsuz, savunmaya yönelik ve bireyin gelişimini sınırlayıcı nitelikte olduğu ortaya konmuştur (Ağargün, 2005; Aydemir, 2015).

Çetrez İşcan ve Malkoç (2017) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, özel gereksinimli bir çocuğun doğumuyla birlikte bazı ailelerin bu stresli duruma uyum sağlamakta zorluk çekerken, bazı ailelerin etkili başa çıkma stratejileri kullanarak stresten sakinliğe geçiş yapabildikleri ifade edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, karşılaştıkları tüm zorluklara rağmen yaşamlarını sürdürebilmiş ve bu zorluğun üstesinden başarıyla gelebilmişlerdir. Özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın getirdiği zorluklara rağmen, bu durum hem ebeveynlerin hem de çocuğun kardeşlerinin kendilerini yeniden değerlendirmelerine ve farklı yönlerini keşfetmelerine olanak sağlamaktadır. Bu süreç, aile bireylerine kendi sınırlarını, başarılarını ve yeteneklerini gözden geçirme fırsatı sunduğu gibi, bireylerin olumsuz durumlar ve yaşam deneyimlerine rağmen olumlu bir şekilde adapte olabilmeleri ve direnç göstermelerini (yılmazlık) görmelerine de olanak tanımaktadır.

Bu tür ailelerin, karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmelerinde sağlanacak sosyal destek ve stres kaynaklı durumlara yönelik etkili başa çıkma stratejileri, onların yılmazlık seviyelerini artırabileceği gibi, geleceğe daha umutla bakmalarına da katkı sağlayabilecektir.

4. SOSYAL DESTEK VE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Gerçekleştirilen birçok araştırma, sosyal destek sistemlerinin bireylerin sosyolojik ve psikolojik sorunlarının çözümünde, önlenmesinde ve tedavisinde etkili bir kaynak olduğunu, ayrıca zorlu yaşam koşullarıyla başa çıkmada önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bireyler, karşılaştıkları sorunlar hakkında yardım aldıklarında bu problemlerin üstesinden daha kolay gelebilmektedir. Sosyal destek, özellikle stres gibi olumsuz duygular üzerinde pozitif etkiler yaratarak bu tür zorlayıcı yaşam koşullarının etkilerini hafifletebilmektedir.

Literatürde, sosyal destek ile sağlık arasındaki ilişkiyi açıklayan iki temel modelden söz edilmektedir: Temel Etki Modeli ve Tampon Etki Modeli. Temel Etki Modeli, sosyal destek ile sağlık arasında doğrudan bir bağ bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu modele göre, sosyal destek her koşulda bireyin fiziksel sağlığı üzerinde ve iyi oluş hissinde olumlu bir etkiye sahiptir. Temel Etki Modeli ayrıca, sosyal desteğin eksikliğinin birey üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek bağımsız bir faktör olduğu görüşünü savunmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyal

destekten mahrum kalmak, bireyin üzerinde başlı başına olumsuz sonuçlara yol açabilecek bir durumdur.

Buna karşın Tampon Etki Modeli, sosyal desteğin temel işlevinin stres yaratan yaşam olaylarının etkisini azaltmak veya dengelemek suretiyle bireyin ruh sağlığını korumak olduğunu öne sürmektedir. Bu modele göre, stres yaratıcı bir durum olmadığında sosyal desteğin eksikliği bireyin sağlığı ve iyi oluşu üzerinde olumsuz bir etki yaratmamaktadır. Ancak, yüksek düzeyde stres yaşanan durumlarda, sosyal destek bireyin bu durumlara uyum sağlamasını kolaylaştırarak ve stresin olumsuz etkilerini hafifleterek adeta bir tampon görevi üstlenmektedir (Aydemir, 2015; Efendioğlu, 2021).

Sosyal destek ve başa çıkma kavramlarını otizmli bir annenin perspektifinden değerlendirecek olursak, Karadağ (2009) tarafından yapılan bir çalışmada, engelli bir çocuğa sahip olan annelerin ailelerinden aldıkları sosyal destek düzeyi arttıkça umutsuzluk düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir. Sivrikaya ve Çiftçi Tekinarslan (2013) tarafından yürütülen bir başka çalışmada, annelerin algıladıkları sosyal desteğin artmasıyla birlikte ebeveynlerin stres seviyelerinde ve özellikle annelerin üzerindeki yükte önemli bir azalma olduğu gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, Özbay ve Aydoğan (2013), engelli çocuğu olan ailelerde yılmazlık düzeyini inceledikleri çalışmalarında, ailelerin yılmazlıklarını destekleyen en önemli unsurların sosyal destek, manevi değerler, olumlu bir bakış açısı, aile içindeki bağlılık, esneklik ve ilişkilere özgü bir dayanışma olduğunu tespit etmişlerdir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, otizm spektrum bozukluğuna (OSB) sahip bireyler ve ailelerinin karşılaştığı zorluklar ile bu zorlukları aşmada sosyal destek ve başa çıkma yöntemlerinin kritik rolünü ele almıştır. OSB'nin bireylerin yaşamları üzerindeki etkileri, sadece bireysel düzeyde sınırlı kalmamakta, aynı zamanda aile sistemini ve toplumsal çevreyi de kapsamaktadır. Bu bağlamda, sosyal destek mekanizmalarının birey ve aileler üzerinde hem psikolojik hem de sosyal açıdan koruyucu etkiler sağladığı görülmektedir.

Otizmli bireylerin aileleri, özellikle anneler, yoğun stres ve sosyal izolasyonla karşı karşıya kalmaktadır. Çalışmada, sosyal desteğin, bu ailelerin stres seviyelerini azaltmada ve yaşam kalitesini artırmada önemli bir tampon işlevi gördüğü vurgulanmıştır. Duygusal, araçsal, bilgisel ve yaygın destek kaynaklarının, hem ebeveynlerin psikolojik dayanıklılığını artırdığı hem de ailenin uyum sürecini kolaylaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, problem odaklı başa

çıkma stratejilerinin, uzun vadede ailelerin uyum kapasitesini artırarak daha yapıcı sonuçlar doğurduğu, duygu odaklı stratejilerin ise kısa vadede rahatlama sağlasa da uyumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmiştir.

Erken tanı ve müdahalenin, otizmli bireylerin eğitim ve rehabilitasyon süreçlerinde kritik öneme sahip olduğu bir kez daha teyit edilmiştir. Bu süreçte, ailelerin bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi, yalnızca bireyin potansiyelini gerçekleştirmesi için değil, aynı zamanda ailenin refahı ve toplumsal entegrasyonu açısından da elzemdir. Sosyal destek ve başa çıkma stratejilerinin etkin bir şekilde kullanımı, ailelerin dayanıklılığını artırarak onların yaşama daha pozitif bir perspektifle bakmalarını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, otizmli bireyler ve aileleri için kapsamlı ve sürekli sosyal destek sistemlerinin oluşturulması, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de önemli kazanımlar sağlayacaktır. Bu bulgular, otizm ve aile desteği üzerine gelecekte yapılacak çalışmalara rehberlik edebilecek niteliktedir. Ailelerin yalnız olmadığını hissetmeleri, toplum içindeki rollerini güçlendirecek ve otizmle yaşamın zorluklarına karşı dirençlerini artıracaktır.

6. KAYNAKÇA

Ağargün, M. (2005). COPE (Başa Çıkma Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği): Psikometrik özelliklere ilişkin bir ön çalışma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. S.6. 221-226.

Aydemir, S. E. (2015). *Otizmli çocukların ebeveynlerinin evlilik uyumlarının, başa çıkma stratejilerinin ve sosyal destek algılarının incelenmesi.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Bilim Dalı, İzmir.

Çetrez İşcan, G., Malkoç, A. (2017). Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin umut düzeylerinin başa çıkma yeterliği ve yılmazlık açısından incelenmesi. an examination of hope levels of families with special needs children in terms of coping and resilience. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* C.7. S.1. 120-127.

Dünya Sağlık Örgütü Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar Sınıflandırması: Klinik tanımlamalar ve tanı kılavuzları ICD-10 (1993). Dünya Sağlık Örgütü Cenevre 1992'den çeviri editörleri: Öztürk O, Uluğ B. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Efendioğlu, K. (2021). *Otizm spektrum bozukluk tanılı çocuğa sahip ebeveynlerin pandemi sürecindeki başa çıkma stratejileri ve algılanan stres düzeylerinin incelenmesi.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı, Gaziantep.

Eroğlu, Y., Arıcı Özcan, N ve Peker, A. (2015). Özel gereksinimli çocuğa sahip anneler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin psikolojik sağlamlık, iyilik hali ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*. C.5. S.3. 142-150.

Heiman, T. (2002). Parents of children with disabilities: Resilience, coping and future expectations. *Journal of Developmental and Physical Disabilities.* C.14. S.2. 159-171. https://doi.org/10.1023/A:1015219514621

Köksal, M., & Erciyes, J. C. (2021). *Otizm tanisi almiş çocuklarin ailelerinde görülen psiko-sosyal sorunlarin değerlendirmesi* (Doktora Tezi, Istanbul Aydin University).

Lazarus, R. S., Folkman, S. (1986). *Stress, Appraisal and Coping.* New York: Springer Publishing Company.

Özbay, Y., Aydoğan, D. (2013). Aile Yılmazlığı: bir engele rağmen birlikte güçlenen aile. *Sosyal Politika Çalışmaları.* C.13. S.31. 1303.

Özkan, Ş. Y., Ergenekon, Y., Çolak, A., Kaya, Ö., & Cavkaytar, S. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu.* A. Cavkaytar (Ed.). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Resmî Gazete. Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yönelik Ulusal Eylem Planı 2016-2019. http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/201 6/12/20161203-16.htm Erişim tarihi: 15.12.2019

Sevi Tok, E. S., Tekinarslan, F. G. (2023). Engelli çocuğu olan annelerde öz-şefkat, sosyal destek ve psikolojik dayanıklılığın öznel iyi oluşla ilişkisi. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*. C.10. S.1. 145–164.

Sivrikaya, T., Çiftçi Tekinarslan, İ. (2013). Zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip annelerde stres, sosyal destek ve aile yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi.* C.14 S.2. 17-29.

World Health Organization. (2013). Meeting report: autism spectrum disorders and other developmental disorders: from raising awareness to building capacity: World Health Organization, Geneva, Switzerland 16-18 September 2013.

Zihinsel Engelliler Federasyonu, (2013), Engellinin El Kitabı, Ankara, Renkform Matbaa.

YÜKSEKÖĞRETİM GENÇLİĞİNDE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK: EĞİTİM YOLUYLA SOSYAL STATÜ DEĞİŞİMİ MÜMKÜN MÜ?

Ahmet USANMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet, Ağrı, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-9498-1521

ahmetusanmaz6@gmail.com,

Kenan BAŞ

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet, Ağrı, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-4253-2323

kenanbas2301@gmail.com,

Özet

Yükseköğretim ilkokul, ortaokul ve lise eğitiminin tamamlanmasının ardından gelen ve genellikle fakülte, yüksekokul ve meslek yüksekokulu, gibi kurumlarda verilen eğitim düzeyidir. Bu çalışma yükseköğretim mezunu gençlerin toplumsal hareketliliklerinde yükseköğretim eğitiminin etkilerini incelemeye yöneliktir. Eğitim, geleneksel olarak sosyal statü değişimi ve fırsat eşitliği aracı olarak görülse de toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi ve derinleşmesi riskini de barındırmaktadır. Çalışmada özellikle düşük sosyoekonomik kökene sahip hanelerden gelen gençlerin, üniversite eğitimi yoluyla dikey yönlü bir toplumsal hareketlilik yaşama şansları ele alınmıştır. Bu bağlamda, eğitim sistemindeki fırsat eşitsizlikleri, ekonomik ve kültürel sermaye eksikliklerinin bu hareketlilik üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Çalışma, literatür taraması ve niceliksel veriler ile desteklenerek oluşturulmuştur. Yükseköğretim eğitiminin her ne kadar toplumsal statü değişimi için bir olanak sunduğu gözlemlense de kişinin bulunduğu sosyoekonomik statü, kültürel sermaye, etnik ve cinsiyete dayalı eşitsizliklerin sınıfsal hareketliliği sınırladığını ortaya koymaktadır. Genel olarak eğitim sisteminin sosyal statü değişiminde oynadığı rol, bireysel başarıların ötesinde toplumsal ve yapısal etmenlerle belirlenmektedir. Eğitim, toplumsal hareketliliği sağlayabilecek dinamikleri barındırırken, bu dinamiklerin gerçekleşebilmesi için eşitsizliklerin giderilmesine yönelik daha kapsayıcı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Toplumsal Hareketlilik, Toplumsal Eşitsizlik, Kültürel Sermaye, Yoksulluk.

Abstract

Social Mobility in Higher Education Youth: Is Social Status Change Possible Through Education?

Higher education is the level of education that follows the completion of primary, secondary and high school education and is usually provided in institutions such as faculty, colleges, vocational schools, etc. This study aims to examine the effects of higher education on the social mobility of young higher education graduates. Although education is traditionally seen as a means of social status change and equal opportunity, it also carries the risk of reproducing and deepening social inequalities. In particular, the study focuses on the chances of young people from low socioeconomic households to experience vertical social mobility through university education. In this context, the effects of inequalities of opportunity in the education system and the lack of economic and cultural capital on this mobility were evaluated. The study is supported by literature review and quantitative data. Although it is observed that higher education offers an opportunity for social status change, it is also revealed that socioeconomic status, cultural capital, class, ethnic and gender-based inequalities limit this process. In general, the role of the education system in social status change is determined by social and structural factors beyond individual achievements. While education contains the dynamics that can ensure social mobility, more inclusive policies to eliminate inequalities are needed to realize these dynamics.

Keywords: Education, Social Mobility, Social Inequality, Cultural Capital, Poverty.

Giriş

Eğitim insanların davranış ve tutumlarında değişiklik yapmayı amaçlayan süreçlerin bütünüdür. Bu sürecin içinde bulunan ve süreci tamamlayan bireylerin belirlenen ve süreç içerisinde verilen bilgiler doğrultusunda hareket etmesi beklenir. İnsanlar eğitim sürecine dahil olmadan önce ve süreci tamamladıktan sonra kişiliğinde farklılık olması beklenir (Fidan, 1986: 4). Sosyolojik kuramlardan olan yapısal işlevselci/yapısal fonksiyonalist kurama göre eğitim düzen ve uzlaşıyı sağlamak için oldukça önemli bir sistemdir. Parsons'ın yapısal işlevselciliğe kazandırmış olduğu eylem sistemi teorisi ile düzenin işlediğine vurgu yapmaktadır. Sistemin devamlılığını sağlaması tıpkı dişlinin çarkları gibi birbiri ile etkileşim ve birbiri ile bütünlük halinde olmasına bağlıdır. Parsons eylem sistemleri teorisinde sistemler düzene ve parçaların

birbirine bağımlı olmasına ve sistemin kendini sürdürmeye ve dengeye ihtiyacı olduğunu vurgular (Ritzer, 2008: 104). Eğitim bu noktada açık işlevlerinden olan bireylerin toplumsallaşmasını sağlama, bilgi beceriler edinmesini sağlamadır. Eğitimin bir de gizli işlevi bulunmaktadır. Bu gizli işlevlerinden ve çalışmanın da konusu olan bireylerin sosyal eşitsizliklerinin yeniden üretilmesi durumudur. Eğitim, toplumsal sınıflar arası farkları güçlendirip derinleştirme riskini de barındırmaktadır. Düşük sosyoekonomik statülere sahip bireylerin bu durumu eğitim ve bunun uygulayıcısı okul ile daha derinleştirmeleri veya bu eşitsizlikleri sürdürme riskine sahiptir. Bu çalışmada ailelerinin eğitimde geçirdikleri süreler bazında ve farklı sosyoekonomik statülere sahip bireylerin eğitim eşitsizliklerine odaklanılmıştır. Bireylerin yükseköğretim eğitimine dahil olmalarına rağmen eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettikleri teorik boyutta ele alınıp Türkiye özelinde TÜİK verileri yardımı ile yıllar arası değişimler incelenip tartışılmıştır.

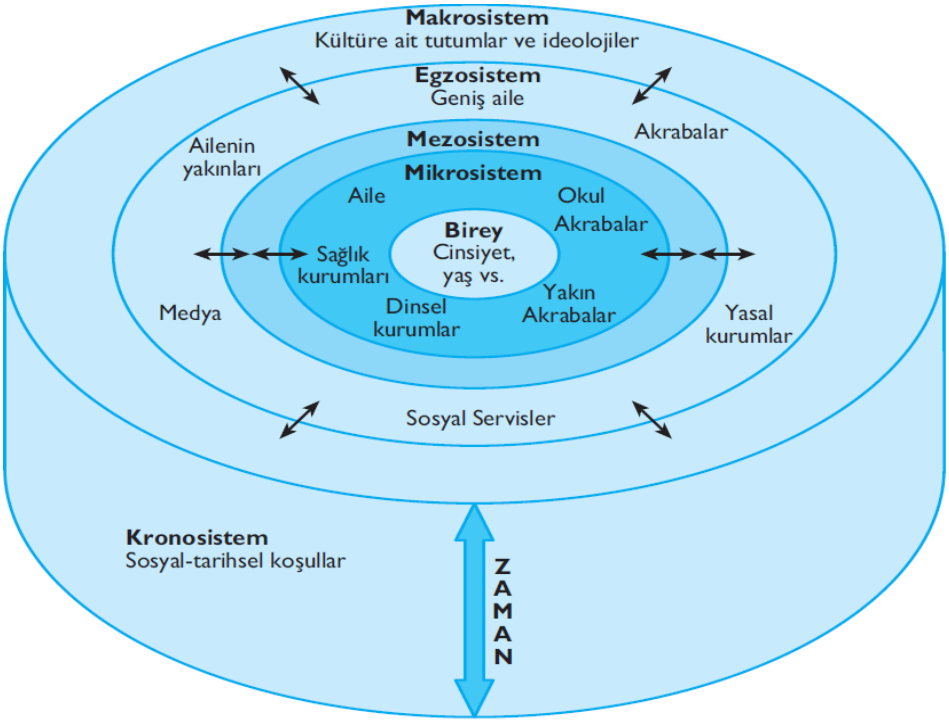
1. Eğitim ve Hareketlilik

Eğitim ve sosyal hareketlilik arasındaki ilişki, bireylerin toplumsal statülerinde meydana gelen değişimlerin temel belirleyicilerindendir. Eğitim, bireylerin ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye kazanmalarına olanak tanırken, bu kazanımlar sosyal sınıflar arasında hareketliliği mümkün kılar. Pierre Bourdieu'nun kültürel sermaye kavramı, eğitimin sosyal hareketliliği nasıl etkilediğini anlamada önemli bir araçtır; eğitim, bireylerin toplumdaki konumlarını yükseltmelerine yardımcı olur (Bourdieu, 1986). Ancak, aynı zamanda eğitim fırsatlarının eşitsizliği, sosyo-ekonomik durum, cinsiyet ve etnik köken gibi faktörler, bireylerin hareketlilik şanslarını sınırlayabilir. Yapılan araştırmalar da bireyin eğitime erişiminde; ailenin gelir durumunun, ailedeki birey sayısının, ebeveynlerin eğitim durumlarının, ebeveynlerin eğitim amacıyla birey için sunmuş oldukları imkân ve olanakların, eğitim için yapmış oldukları harcamalar vb. değişkenlerin önemli rol oynadığına (Acemoğlu & Pischke, 2000; Canton & Jong, 2005; Hübner, 2012; Duchesne ve Nonneman, 1998) işaret etmektedir.

Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, toplumsal eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmaktadır. Max Weber'in toplumsal sınıf anlayışı da eğitimle kazanılan becerilerin bireylerin sosyal statülerine nasıl etki ettiğini vurgular (Weber, 1978). Eğitim ve sosyal hareketlilik arasındaki ilişki, toplumların daha adil ve eşitlikçi bir yapıya ulaşabilmesi için kritik öneme sahiptir.

Zekâ, yetenek ve yatkınlık gibi etmenler kişisel özelliklerin oluşumunda kalıtımsal bir şekilde ebeveynlerden mi aktarılmaktadır yoksa çevrenin mi daha fazla bu durum üzerinde etkili olduğu tartışması uzun yıllardır devam etmektedir (Önür, 2013: 83). Yapılan çalışmalar göstermektedir ki bireylerde sadece kalıtımsal bir şekilde zekâ ve yeteneklerin aktarılması durumu yeterli görülmemektedir. Bunun yanında bireyin içerisinde olduğu sosyal çevrede bu durum üzerinde etkili olmaktadır (Engin vd. 2008). Sosyal hizmet, sosyoloji ve psikoloji literatüründe yer alan sistem kuramı ve ekolojik yaklaşıma göre birey sistemin bütün parçalarının toplamından daha fazladır. Yani birey toplumsal sistem içerisinde belirli bir zaman aralığında sistemde bulunan her bir parçanın bir diğerini etkilemesi sonucu oluşmaktadır (Teater, 2015: 27). Kişiyi kendi çevresinde görmeyi amaçlayan, bireyi, aileyi grup veya topluluğu bütüncül bir şekilde değerlendirip ele almalıdır. Psikoloji alanında Bronfenbrenner tarafından geliştirileren "***Ekolojik Sistemler Teorisi***" insan gelişimi modeli olarak da bilinir. Şekil 1 de görüldüğü üzere bu modelde 5 sistem söz konusudur: Mikrosistem, mezosistem, ekosistem, makrosistem ve kronosistemdir. Birey bu sistemlerin ortak merkez noktasını teşkil etmektedir (Bronfenbrenner, 1979; Bronfenbrenner, 2000).

Şekil 1: Ekolojik Sistemler Kuramı

Kaynak: (Güneysu ve ark., 2017: 28)

Bireyin hayatı, sadece bireyin kendisi üzerinden değil aynı zamanda bahsedilen bu sistemlerin birer ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bireyin eğitim sistemi içerisindeki durumu hakkında da bireyin sosyoekonomik statüsü hakkında da bilgiler vermektedir. Örneğin düşük sosyoekonomik hanede veya üst sosyo ekonomik hanede yaşayan bir çocuğun makro, mezo, mikro, egzo sistemleri de buna göre şekillenmektedir. Bireyin eğitim sistemi içerisinde başarı durumu, sahip olduğu imkanlar, koşullar üzerinden de okunmalıdır. Ekolojik sistemler kuramına göre eğitimdeki başarı veya başarısızlık salt bireyin öznesi olduğu bir durumdan ibaret değildir. Aynı zamanda bahsedilen bu sistemlerin farklı boyut ve etki dereceleri ile bireye yansıma durumu söz konusudur.

2. Türkiye'de Yükseköğretim

Yükseköğretim ortaöğretime dayalı ve en az dört yarı yılı kapsayan her kademedeki eğitim-öğretimin tümüdür. Yükseköğretimde önlisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde eğitim yapılmaktadır (ÖSYM, 2024). Türkiye'de yükseköğretim modern eğitim döneminde eğitimin kitleselleşmesi ile her geçen gün daha fazla bireyin geçtiği bir durak olmaktadır. Türkiye'de eğitim sitemine dair TÜİK verilerinin yer aldığı Tablo 1 de görüldüğü üzere Türkiye'de yüksekokul veya fakülte mezunu kadın/erkek nüfus oranı her geçen gün artmaktadır.

Tablo 1: 15 yaş ve üzeri Türkiye geneli yüksekokul veya fakülte mezunu kadın-erkek nüfus oranı, (2014-2023)

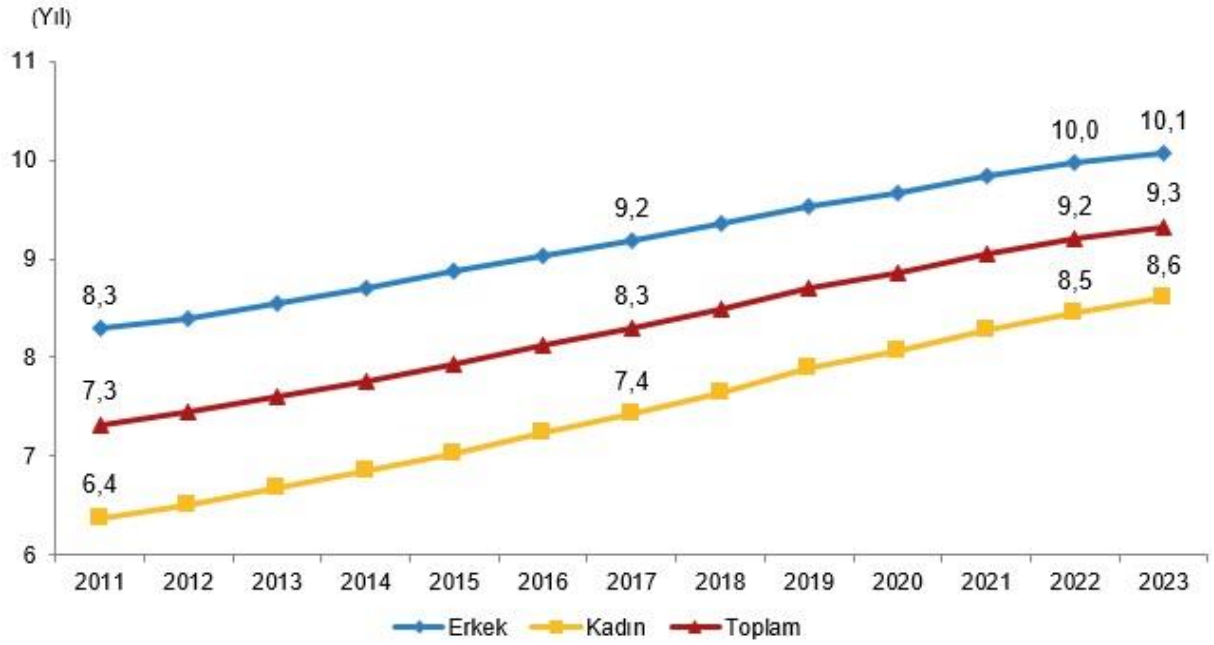
YIL	Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri): Yüksekokul veya fakülte mezunu / Toplam	Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri): Yüksekokul veya fakülte mezunu / Erkek	Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri): Yüksekokul veya fakülte mezunu / Kadın
2009	4320813	2534434	1786379
2010	4566049	2692405	1873644
2011	5495749	3196262	2299487
2012	5913187	3400307	2512880
2013	6706780	3762530	2944250
2014	7447269	4140934	3306335
2015	8340145	4606778	3733367
2016	8922146	4884110	4038036
2017	9246078	5014120	4231958
2018	9754499	5235988	4518511
2019	10257791	5455508	4802283
2020	11006443	5810351	5196092
2021	11637287	6086476	5550811

2022	12166766	6314394	5852372
2023	12563347	6479411	6083936

Kaynak: TÜİK Bölgesel İstatistikler Veri tabanından üretilmiştir.

Ek olarak yine Tablo 2'te yer alan TÜİK verilerine göre 25 yaş ve üzeri nüfusun ortalama eğitim süresi 2011 yılında 7,3'ten 2023 yılında 9,3 yıla yükselmiştir. 2023 yılında kadınların ortalama eğitim süresi 8,6 yıl iken, erkeklerin ortalama eğitim süresi 10,1 yıl olmuştur (TÜİK, 2024: 1). Modern eğitim sistemi döneminde eğitimin kitleselleşmesi ile yükseköğretim eğitimi de dahil olmak üzere eğitimin her kademesine dahil olan birey sayısı hızla artmıştır. Eğitime dahil olmak hem modern dönemde bireyin kendisine yaptığı bir yatırım olarak görülmekte hem de kitlesel eğitimin toplumun tüm farklı paydaşlarını bünyesine dahil etme iddiasında bulunmaktadır.

Tablo 2: Cinsiyete göre ortalama eğitim süresi, 2011-2023

Kaynak: (TÜİK, 2024: 1)

3. Yükseköğretimde Eşitsizliklerin Yeniden Üretilmesi

Günümüzde gelişmiş toplumların toplumsal yapısı söz konusu olduğunda tabakalaşma konusunda toplumsal sınıf meselesi ve eşitsizlik/eşitlik ilkesi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Modern toplumlarda toplumsal sınıflar olgusunu ele alan 2 öncü teorisyen bulunmaktadır. Bu teorisyenler K. Marx ve M. Weber'dir. Marx toplumsal düzen ve değişmeyi sınıflar ve bunlar

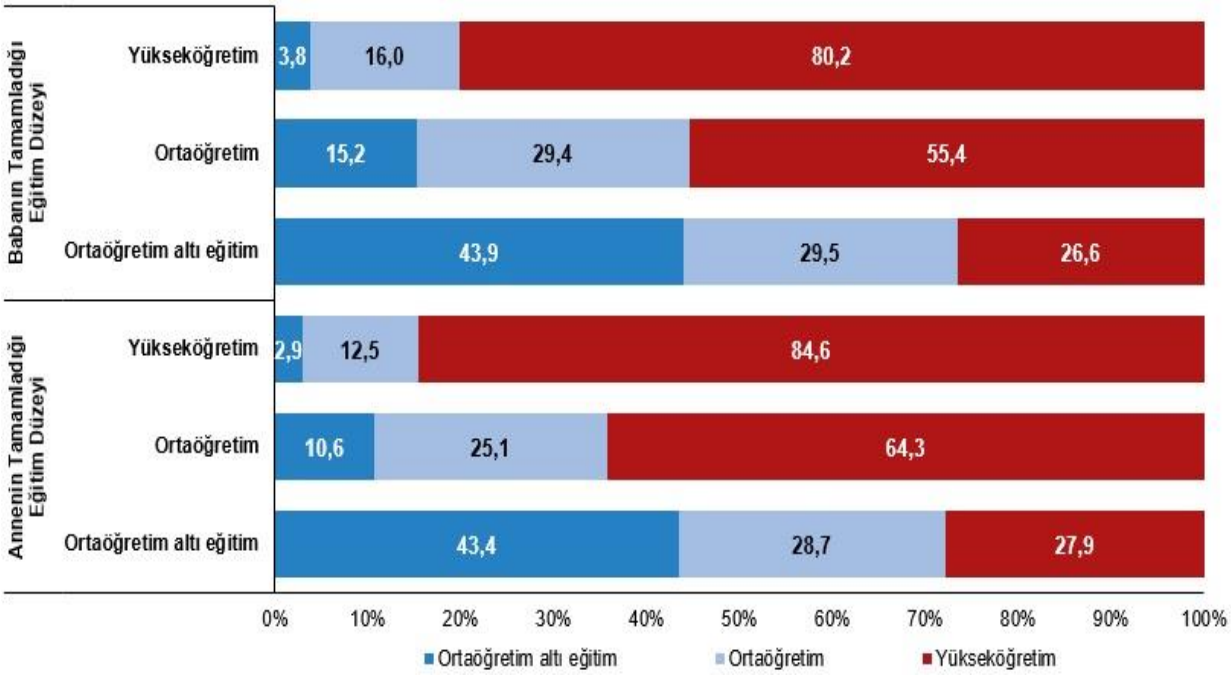
arasındaki çatışmalar üzerinden okumaktadır. Temel dayanak noktasını ekonomik ilişkiler olarak kurgulamıştır (Engels, 2019). Weber ise statü grupları ve iktidar kavramları üzerine odaklanır. Weber'e göre tabakalaşma ve eşitsizlik biçimleri Marx'ın belirttiği gibi sadece ekonomik etkenler değil ek olarak iktidar ve statü ile belirlenir. Mülkiyet farklılıkları toplumsal sınıfları, iktidar farklılıkları partileri ve statü farklılıkları da statü gruplaşmalarını veya toplumsal tabakaları doğurur (Weber, 1978). Bu noktada Weber Marx'tan ayrılmaktadır, Weber Marx'tan etkilenmiş olmasına rağmen toplumsal yapıyı anlama meselesini Marx'ın teorisi üzerine kurarak daha farklı yöntemler ile toplumsal eşitsizlik meselesini açıklamıştır (Ünal, 2014: 31). Turner ise eşitsizliği değil eşitlik ilkesini anlamamız gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sosyal bilimcilerin eşitsizlik meselesine değinmelerinin adetten olduğunu ve eşitsizliği anlamak için eşitlik meselesine yoğunlaşılması gerektiğine inanır. Eşitlik sözcüğüne verilen çeşitli anlamları kavramadan, toplumsal farklılaşmaya dair sınıf, cinsiyet, ırk, kavim, yaş vs. tabakalaşmalarına dair herhangi bir temel taştırmayı anlamak olanaksızdır (Turner, 2013: 10).

Toplumsal eşitsizlik uzun yıllardır varlığı bilinen bir olgu olmuştur. Çalışmanın konusu olan yükseköğretimde eşitsizlikler, toplumsal sınıflar, cinsiyet, etnik köken, coğrafi konum ve ekonomik durum gibi faktörlerden etkilenen derin ve karmaşık bir olgudur. Eğitimdeki fırsat eşitsizlikleri, bireylerin toplumsal statülerine ve kaynaklara erişimlerine bağlı olarak değişmektedir. Özellikle düşük sosyoekonomik statülere sahip ailelerden gelen öğrenciler, kaliteli eğitim imkanlarına ulaşmada zorluklar yaşarken, aynı zamanda yükseköğretime devam edebilme konusunda maddi, psikolojik ve kültürel engellerle karşılaşmaktadırlar (Bourdieu, 1984). Bourdieu'nun "sosyal sermaye" kavramı, bireylerin ailelerinin ve çevrelerinin sağladığı desteklerin, eğitimde başarıyı artırmada önemli rol oynadığını vurgular. Ayrıca, cinsiyet temelli eşitsizlikler de yükseköğretimde kendini gösterir; kadınlar, özellikle STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) alanlarında erkeklere göre daha az temsil edilmektedir (Perkins & Berkowitz, 2015). Etkili politikaların eksikliği ve üniversitelerin sadece belli sosyal grupların ihtiyaçlarına cevap veriyor olması, yükseköğretimdeki eşitsizliklerin sürmesine yol açmaktadır (Furlong, 2000). Yükseköğretimdeki eşitsizlikler, toplumsal yapıları güçlendiren ve bireylerin yaşam fırsatlarını daraltan bir rol oynamaktadır.

Spring ise günümüzde modern eğitim ile gelen kitlesel okul eğitiminin amacını vatandaşı, günümüz modern sanayi devleti için yetiştirmek olduğunu vurgular. Kitlesel eğitimin gelişmesine eşlik etmiş olan düşüncenin temelinde, eğitim yoluyla toplumsal hareketlilik sağlanıyor fikri yatmaktadır. Bu düşünce diplomaların, toplumsal değer için tam bir ölçü ve toplumsal ödüller için bir temel olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Bu diploma

veya sertifikalar varolan toplumsal sınıf ayrımlarına göre dağıtılmaktadır. Spring'in bakış açısına göre eğitim hareketliliği arttırmanın aksine toplumsal sınıflar arasındaki bölünmelerin daha da keskinleşmesi ve derinleşmesi riskini bünyesinde barındırmaktadır (Spring, 2017: 14). Kitlesel eğitimin bir diğer boyutu ve özellikle eğitimde bu eşitsizliklerin derinleşmesine neden olan bir boyut ise ebeveynlerin eğitimde geçirdikleri süre ile çocukların eğitime erişimi arasında doğru orantı olma durumudur. TÜİK'in 2024 yılında yayınladığı eğitim istatistikleri de bu tespiti destekler niteliktedir. Eğitim istatistikleri verilerine göre annesi yükseköğretim mezunu olan fertlerin %84,6'sı yükseköğretimi tamamlamıştır. 25 yaş ve üzeri nüfusta ise, annesi yükseköğretim mezunu olan fertlerin %84,6'sının yükseköğretim, %12,5'inin ortaöğretim ve %2,9'unun ortaöğretim altı eğitim düzeyini tamamladığı tespit edilmiştir. İlgili nüfusta, babası yükseköğretim mezunu olan fertlerin %80,2'sinin yükseköğretim, %16,0'ının ortaöğretim ve %3,8'inin ortaöğretim altı eğitim düzeyini tamamladığı verilere yansımıştır. Söz konusu nüfusta, annesi ortaöğretim mezunu olan fertlerin %64,3'ünün, babası ortaöğretim mezunu olan fertlerin %55,4'ünün yükseköğretim mezunu olduğu belirlenmiştir. Annesi ortaöğretim altı eğitim düzeyini tamamlayan fertlerin %27,9'unun, babası ortaöğretim altı eğitim düzeyini tamamlayan fertlerin %26,6'sının yükseköğretim mezunu olduğu görülmüştür (TÜİK, 2024: 2).

Tablo 3: Ebeveynin tamamladığı eğitim düzeyine göre ferdin eğitim düzeyi (%), 2023

Kaynak: (TÜİK, 2024: 2)

Bourdieu eğitime dahil olmanın ve eğitim sisteminde başarılı olmanın bireyin ailesinin hem eğitimde geçirdiği süre ile ilgili olduğu vurgusunu yapmakta hem de geliştirdiği kültürel sermaye kavramı ile bu tespitini güçlendirmektedir. Bourdieu eğitim eşitsizliklerini Maxwell'in cinine benzeterek okulun burada bir ayrıştırma süreci görevi gördüğünü vurgulamaktadır (Bourdieu, 2015: 35). Yani eğitim sürecinde kültürel sermayenin yeniden dağıtılması ve böylece toplumsal uzam meselesinin yeniden üretilmesi söz konusu olmaktadır.

Sonuç Olarak: Aile Eğitim Geçmişinin Yükseköğretime Etkisi

Aile eğitim geçmişi, bireylerin eğitim başarıları üzerinde önemli bir rol oynar ve bu, yükseköğretime devam oranlarında belirgin bir şekilde etkisini gösterir. Eğitimli ailelerden gelen çocuklar, genellikle daha fazla akademik başarı elde etme ve yükseköğretime ulaşma şansına sahiptir. Ailelerin eğitim seviyeleri, çocuklarının eğitim yolculuklarını doğrudan şekillendiren bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bu durum, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretimi ve bireysel başarıların toplumsal yapı tarafından belirlenmesi bağlamında anlaşılabilir (Bourdieu & Passeron, 2015). Sosyal sermaye teorisi, Bourdieu'nün eğitim ve toplumsal yapı üzerine geliştirdiği en önemli kavramlardan biridir ve ailelerin eğitim geçmişinin yükseköğretime etkisini anlamada merkezi bir rol oynar. Bourdieu 'ye göre, bireylerin sahip oldukları sosyal sermaye, onları toplumsal başarıya götüren en önemli unsurlardan biridir (Bourdieu & Passeron, 2015). Ailelerin eğitim seviyesi, çocuklarına sadece maddi destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kültürel sermaye (örneğin, kitaplar, kültürel etkinliklere katılım) ve sosyal sermaye (aile içi destek, eğitimli akrabalar ve toplumsal ağlar) sunarak onların yükseköğretim yolculuklarını kolaylaştırır (Bourdieu, 1986). Eğitimli ebeveynler, çocuklarına akademik başarı için gerekli olan becerileri, bilgi ve stratejileri daha iyi aktarabilirler. Bunun yanı sıra, eğitimli aileler, çocuklarının okul ve yükseköğretime dair bilgiye sahip olmalarını, bu konuda rehberlik ve motive olmalarını sağlarlar.

Aile eğitim geçmişinin bireyin eğitim süreci üzerindeki etkisi, özellikle düşük sosyoekonomik gelir düzeyi ve yeterince eğitimi olmayan ailelerden gelen çocuklar için daha belirgin hale gelir. Bu grubun genellikle eğitimle ilgili bilgi eksiklikleri, kültürel engeller ve maddi zorluklarla karşılaşma durumları bulunmaktadır. Bu çocukların yükseköğretime geçişi, yalnızca ekonomik kaynakların yetersizliği ile sınırlı kalmaz; aynı zamanda kültürel sermayenin eksikliği ve sosyal ağların zayıflığı da bu süreci engeller. Lareau (2003) *"Unequal Childhoods"* ve Willis (1977) *"Learning to Labor"* isimli çalışmalarda farklı sosyoekonomik

sınıflardan gelen çocukların eğitim süreçleri incelenmiştir. Bu iki çalışma ailelerin eğitim seviyelerinin, çocukların okulda nasıl davrandıklarını, okul yönetimiyle ilişkilerini ve genel olarak eğitim sürecine nasıl yaklaştıklarını belirlediğini göstermektedir. Üst sosyoekonomik gelir düzeyine sahip haneler, çocuklarının eğitimini daha sistematik bir şekilde takip ederken, düşük sosyoekonomik gelir düzeyine sahip haneler bu takip süreçlerinde daha az etkin olmaktadır.

Aile eğitim geçmişinin etkisi, aynı zamanda toplumsal sınıfın yükseköğretime erişimdeki rolünü de gözler önüne serer. Ebeveynlerin eğitim seviyesi, yalnızca bireysel başarıyı değil, aynı zamanda toplumsal fırsatları da şekillendirir. Örneğin, yüksek eğitimli ailelerin çocukları, daha iyi okullara gitme, prestijli üniversitelerde eğitim alma ve daha geniş profesyonel ağlara sahip olma fırsatına sahip olurlar. Çalışmada TÜİK verilerine (Tablo 3) yansıdığı gibi ailede anne veya babaları yükseköğretim mezunu olan bireyler yükseköğretim eğitimine dahil olma/erişme oranları neredeyse 3 kat daha fazla olmaktadır (Tablo 3).

Bu durum, aynı zamanda toplumsal sınıfların yeniden üretimi anlamına gelir. Eğitimli bireylerin çocukları, sadece akademik anlamda değil, toplumsal ilişkilerde de daha avantajlı bir konumda bulunurlar (Reay, 2004). Reay'in (2004) yaptığı çalışmalar, eğitimi yüksek olan hanelerin, çocuklarını daha fazla desteklediğini ve onlara sosyal olarak değerli olan deneyimleri kazandırarak toplumsal statülerini sürdürmelerine yardımcı olduklarını ortaya koymuştur. Sonuç olarak, ailelerin eğitim geçmişi, bireylerin yükseköğretime geçiş süreçlerinde belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin eğitim düzeyleri, çocuklarının eğitimsel fırsatlarına, becerilerine ve toplumsal ağlarına doğrudan etki eder. Sosyal sermaye ve kültürel sermaye kavramları, bu etkiyi açıklamak için güçlü araçlar sunar. Bu bağlamda, yükseköğretime erişimdeki eşitsizliklerin azaltılması, yalnızca maddi kaynakların eşitlenmesiyle değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal sermayenin yaygınlaştırılmasıyla da mümkün olacaktır.

Kaynakça

Acemoğlu, D. ve Pischke, J. S. (2000). Changes in the wage structure, family income, and children's education. *European Economic Review*, 45 (2001) 890-904

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1986). *The Forms of Capital*. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press.

Bourdieu, P. (2015). Pratik Nedenler. (Çev. H. U. Tanrıöver). Hill Yayın.

Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2015). *Varisler Öğrenciler ve Kültür*. (Çev. L. Ünsaldı, A. Sümer). Heretik Yayıncılık.

Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2015). *Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin* İlkeleri. (Çev. A. Sümer, L. Ünsaldı, Ö. Akkaya). Heretik Yayıncılık.

Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. *Harvard University Press google schola, 2*, 139-163.

Bronfenbrenner, U. (2000). *Ecological Systems Theory*. American Psychological Association.

Canton, E. ve Jong, F. (2005). The demand for higher education in The Netherlands 1950-1999. *Economics of Education Review*, 24, 651-663.

Duchesne, I. ve Nonneman, W. (1998). The demand for higher education in Belgium. *Economics of Education Review*, 17(2), 211-218.

Engin, A. O., Calapoğlu, M., Seven, M. A., & kadir Yörük, A. (2008). Davranışlarımızın genetik ve çevresel boyutları. *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *1*(2), 37-56.

Fidan, N. (1986). *Okulda Öğrenme ve Öğretme.* Pegem Akademi.

Furlong, A. (2000). *The Education of the Young and Social Inequality*. Routledge.

Hübner, M. (2012). Do tuition fees affection enrollment behavior? Evidence from a 'natural experiment' in Germany. *Economics of Education Review,* 31, 949-960. doi:10.1016/j.econedurev.2012.06.006

Lareau, A. (2003). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. University of California Press.

Önür, H. (2013). *Toplumsal Eşitsizlik ve Eğitim.* Eğitim Yayınevi.

ÖSYM, (2024). Yükseköğretim ile İlgili Genel Bilgiler/Tanımlar, https://www.osym.gov.tr/TR,1371/tanimlar.html

Perkins, R., & Berkowitz, A. (2015). *Gender and Education: The Challenge of Equality*. Cambridge University Press.

Reay, D. (2004). *Education and Cultural Capital: The Implications of Changing Discourse on the Relationship Between Education and Social Class*. *Sociology*, 38(4), 799-820.

Ritzer, G. (2013). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Hülür). De ki basım Yayım.

Spring, J. (2017). *Özgür Eğitim*. (Çev. A. Ekmekçi). Ayrıntı Yayınları.

Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. Nika Yayınevi.

Turner, B. (2013). *Eşitlik.* (Çev. B. S. Şener). Dost Kitabevi.

Ünal, A.Z. (2014). *Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik*. Birleşik Yayınevi.

Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press.

Willis, P. (1977). *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs.* Saxon House (UK), Columbia University Press (US).

ÇALIŞAN YOKSULLUĞU İSTİHDAM VE EĞİTİM HARCAMALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRMEK: BRICS-T ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Cemalettin LEVENT

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Iğdır, Türkiye.

ORCID: 0000-0001-7147-1027

cemalettin_65_@hotmail.com, 0543 263 00 65

Ahmet USANMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet, Ağrı, Türkiye.

ORCID ID: 0000-0001-9498-1521

ahmetusanmaz6@gmail.com, 0545 346 82 42

Kenan BAŞ

Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sosyal Hizmet, Ağrı, Türkiye.

ORCID: 0000-0003-4253-2323

kenanbas2301@gmail.com, 0539 788 16 00

Özet

Yoksulluk günümüzde ülkelerin üzerinde önemle durduğu önemli bir küresel sorundur. Özellikle çalışan yoksulluk kavaramı günümüzde ülkelerin kalkınmasının önünde ciddi bir engel olarak yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı; BRICS-T ülkelerinde çalışan yoksulluğu istihdam ve eğitim harcamaları açısından araştırmaktır. Çalışmada çalışan yoksulluk, istihdam, eğitim harcamaları ve insani gelişme endeksi değişkenlerine yönelik veriler ILO STAT, UNDP ve Dünya Bankası web sitelerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre; BRICS-T ülkelerinde Rusya ve Türkiye'de çalışan yoksulluk oranının diğer ülkelere göre çok az olduğu belirlenmiştir. Ancak bu ülke grubunda Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'da çalışan yoksulluk oranın yüksek olduğu gözlemlenmiştir. BRICS-T ülkelerinde istihdam oranının en yüksek olduğu ülke Çin iken bu ülke grubunda istihdam oranı en düşük olan ülke ise Güney Afrika olarak bulunmuştur. Son olarak; eğitim harcamalarının GSYH içindeki oranının en yüksek olduğu BRICS ülkeleri Güney Afrika ve Brezilya olarak görülmüştür. İstihdam oranlarının arttırılması, kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi ve eğitime yönelik desteğin artması yoksulluğun azaltılmasında önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan Yoksulluk, İstihdam, Eğitim Harcamaları.

ASSESSING WORKING POVERTY IN TERMS OF EMPLOYMENT AND EDUCATION EXPENDITURES: A STUDY ON BRICS-T COUNTRIES

Abstract

Poverty is an important global problem that countries are emphasizing today. In particular, the concept of working poverty is a serious obstacle to the development of countries today. The aim of this study is to investigate working poverty in BRICS-T countries in terms of employment and education expenditures. In the study, data on working poverty, employment, education expenditures and human development index variables were obtained from ILO STAT, UNDP and World Bank websites. According to the findings of the study, the rate of working poverty in Russia and Turkey is very low compared to other BRICS-T countries. However, in this group of countries, Brazil, India and South Africa have high rates of working poverty. While China has the highest employment rate in BRICS-T countries, South Africa has the lowest employment rate in this country group. Finally, the BRICS countries with the highest ratio of education expenditures to GDP are South Africa and Brazil. Increasing employment rates, preventing informal employment and increasing support for education will play an important role in reducing poverty.

Keywords: Working Poverty, Employment, Education Expenditures.

1.Giriş

Yoksulluk ve istihdam kavramları birbiriyle yakından ilişkilidir. İstihdam, yoksulluğu azaltma stratejisinin önemli bir unsurudur. Yoksulluğu azaltmak için eğitim ve beceriyi geliştirmek, verimli bir işgücü piyasası oluşturarak istihdam edilebilirliği teşvik etmek gerekir (Karnani, 2011; Faharuddin ve Endrawati, 2022: 230). Yoksulluk ve istihdam arasındaki ilişki, bireylerin sürdürülebilir gelir elde edebilmesi için istihdam olanaklarına ulaşmasının hayati olduğunu göstermektedir. Yeterli olmayan istihdam fırsatları, gelir düzeyini etkileyerek yoksulluk döngüsünü yeniden üretebilir (ILO, 2020).

Genellikle bir azgelişmişlik sorunu şeklinde ön plana çıkan yoksulluk, birçok gelişmiş ülkede de önemli bir sorun olarak yer almaktadır (Şenses, 2001: 13). Yoksulluk birçok farklı nedene bağlı olarak görülmektedir. Bu nedenler arasında en belirleyici olan faktörler; ekonomik, göç, eğitim, cinsiyet ve işsizliktir. Yoksulluğun temel nedeni eğitim düzeyinin düşük olması olarak okunabilir. Bu nedenle yoksulluk, işsizlik ve eğitimle doğrudan ilişkili bir olgudur (Karagöl

vd., 2018: 206). Yoksulluğun artması bireyin eğitim hakkına erişimini azaltmakta, eğitim düzeyinin düşmesi de yoksulluğun artmasına neden olmaktadır (Alpaydın, 2008: 50). Bu durum Bourdieu'nun ifadesiyle bireyin içinde olduğu sosyo ekonomik eşitsizliklerin yeniden üretilmesine de neden olmaktadır (Bourdieu, 1984).

Eğitim seviyesinin yükselmesi sadece bireyin değil, içinde bulunduğu toplumun refahına da olumlu yönde katkılar sağlamaktadır. Çünkü sosyoekonomik statü (SES) belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalarda eğitim, SES değişimine öncülük eden en önemli değişken olmaktadır (Sewell & Shah, 1967; Mueller & Parcel, 1981). Eğitim seviyesinin yükselmesi bireyin iyi yetişmesinin yanı sıra toplum sağlığı, bebek ölüm ve doğum oranlarında düşme, ortalama yaşam süresinin artması, suç oranlarının düşmesi ve yoksulluğun azaltılması gibi birçok olumlu sonucun doğmasına neden olabilir (Çalışkan, 2007: 286). Yani toplumun refahı bireysel olarak insanların da iyi olma hallerinin güçlendirilmesi ile mümkün olmaktadır (Uyan Semerci vd. 2012).

Bireylerin ekonomik güvenliklerinin/yeterliliklerinin sağlanması, toplumdaki genel refahın artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomik kalkınma, sadece büyüme oranlarıyla değil, aynı zamanda gelir eşitsizliğinin azaltılmasıyla da ölçülmelidir (Sen, 1999). Gelir eşitsizliği meselesi aynı zamanda çalışan yoksulların sayısının artmasına yol açmakta, düşük ücretler ve yetersiz sosyal güvenlik önlemleri, bu bireylerin yoksulluk sınırının altında yaşamalarını sürdürmelerine yol açmaktadır (Piketty, 2014). Çalışan yoksullar, baz alınan yoksulluk sınırının altında kalan hanelerde yaşayan çalışan kişilerdir. Gelişmiş ülkelerdeki yoksulluk genellikle işsizlikle ilişkilendirilirken, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda var olan aşırı yoksulluk, büyük ölçüde bu toplumlardaki çalışan kişilerin sorunudur. Bu yoksul işçiler için sorun genellikle istihdam kalitesidir (ILO, 2023). Dolayısıyla bu çalışmanın temel amacı; BRICS-T ülkelerinde çalışan yoksulluğu istihdam ve eğitim harcamaları açısından değerlendirmektir. Çalışmada çalışan yoksulluk, istihdam, eğitim harcamaları ve insani gelişme endeksi değişkenlerine yönelik veriler ILO STAT, UNDP ve Dünya Bankası web sitelerinden elde edilmiştir.

2.Çalışan Yoksulluk, Eğitim Harcamaları, İstihdam ve İnsani Gelişme

Ülkelerin kalkınmasının önünde önemli bir bariyer olarak yer alan çalışan yoksulluk kavramının birçok nedeni vardır. Bunlar nedenler; ekonomik kriz, düşük ücret, eğitim düzeyinin düşük olması ve kayıt dışı istihdam şeklinde sıralanabilir.

Çalışan yoksulluk ile ilgili literatürde çalışmalar giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri Yavuzçehre tarafından 2014 yılında yapılmıştır. Yazar çalışmasında Denizli'de tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerin yoksulluk halleri araştırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulguya göre; kadın işçilerin işgücünde bulunmalarına rağmen halen yoksul olmaları, kendilerini yoksul hissetmeleri ve diğer çalışmayan yoksul bireylerin görünümlerinden fazlaca sapma göstermedikleri şeklinde belirlenmiştir.

Erikli (2016) çalışmasında genç yoksulluğun temel belirleyicilerine odaklanmaktadır. Çalışmada TÜİK'den alınan verilerden hareketle bir araştırma yapılmıştır. Çalışmanın bulguları; eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte genç yoksulluğu oranının azaldığını göstermektedir. Ayrıca çalışmada, istihdamda bulunmanın yoksulluktan kurtulmak için yeterli olmadığı ve istihdamdaki gençlerin çoğunun yoksulluk sınırı altında olduğu belirlenmiştir.

Güloğlu ve Çepni (2023) çalışmasında AB-27 ve Türkiye'de çalışanlar için yoksulluk riskleri araştırılmıştır. Çalışmada çalışan yoksulluk araştırılırken; 2012, 2015, 2018 ve 2020 yılları Eurostat verileri ve araştırma raporlarından faydalanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; AB-27 ülke ortalaması ve Türkiye'de; erkeklerin kadınlara göre daha fazla çalışan yoksulluk riskine sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1'de BRICS-T ülkelerinde çalışan yoksulluk kavramı ile ilgili verilere yer verilmiştir.

Tablo 1: Çalışan Yoksulluk Oranı (2,15 ABD Doları PPP'nin altında yaşayan çalışanların yüzdesi): (2000-2023, %)

Yıl	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye
2000	9,3	41,5	40,5	0,9	18,8	0,8
2001	8,4	39,3	39,8	0,5	18,9	1,6
2002	7,7	36,6	39,5	0,3	18,1	1,1
2003	8,2	32,8	38,8	0,3	17,8	2,4
2004	6,8	28,5	38,8	0,3	16,5	0,6
2005	6,2	23,4	36	0,2	13,8	0,8
2006	5	22,1	35,3	0,1	9,1	0,5
2007	4,5	20,5	33,7	0,1	7,3	0,4
2008	3,5	19,5	32,4	0	7,3	0,2
2009	3,2	17,8	31,5	0	7,3	0,2
2010	2,6	15,9	27,1	0	7	0,2
2011	2,5	12	22,9	0	7	0
2012	2	9,9	20,9	0	7	0
2013	1,1	3,4	20	0	7,2	0,1
2014	1	2,4	19	0	7,3	0,1
2015	1,1	1,4	17,7	0	7,6	0,1
2016	1,7	1	16,7	0	8	0,1
2017	2,2	0,8	13,6	0	8	0
2018	2,3	0,5	10,8	0	7,9	0
2019	2,4	0,1	10,9	0	8	0,1

2020	2,6	0,1	13,8	0	9	0,1
2021	2,7	0,1	11,8	0	8,8	0,1
2022	2,6	0,1	10,3	0	8,9	0,1
2023	2,5	0,1	9	0	8,9	0,1

Kaynak: ILO STAT 2023 verileri yazar tarafından düzenlenmiştir.

Tablo 1'de BRICS-T ülkelerinde 2000-2023 dönemi verilerinden hareketle çalışan yoksulluk oranına (2,15 ABD Doları PPP'nin altında yaşayan çalışanlar) yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde Rusya ve Türkiye'de çalışan yoksulluk oranının çok az olduğu görülmektedir. Özellikle Rusya'da 2008 yılından günümüze çalışan yoksulluk oranının sıfır olduğu görülmektedir. Bu ülke grubunda Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'da çalışan yoksulluk oranın diğer ülkelere oranla fazla olduğu ancak Çin'de 2019 yılından itibaren çalışan yoksulluk oranının çok büyük oranda düştüğü görülmektedir. Brezilya'da ise çalışan yoksulluk oranın yıllar itibariyle artış ve azalışlar gösterdiği görülmektedir. Son olarak BRICS-T ülkelerinde çalışan yoksulluk oranının en fazla olduğu ülke Hindistan olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 2: Nüfusa Göre İstihdam Oranı: (+15 yaş üzeri, %)

Yıl	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye
2000	57,294	74,316	52,71	54,733	48,887	46,794
2001	57,741	73,375	52,143	54,52	48,817	45,641
2002	58,525	72,507	51,572	55,516	48,689	44,448
2003	58,053	71,71	51,01	55,023	48,432	43,231
2004	59,249	71,23	50,447	55,816	48,341	41,295
2005	59,541	70,652	49,886	56,493	48,258	41,494
2006	59,815	70,154	49,947	56,819	48,266	41,551
2007	59,733	69,64	50,008	58,242	48,212	41,501
2008	60,196	68,886	50,065	58,599	48,044	41,705
2009	59,604	68,205	50,126	57,406	46,152	41,154
2010	59,109	67,746	50,187	57,989	41,613	42,999
2011	58,477	67,636	49,633	58,759	44,138	44,971
2012	59,165	67,185	49,073	59,461	43,766	45,356
2013	59,215	66,751	48,933	59,354	43,829	45,9
2014	59,217	66,425	48,77	59,539	43,408	45,502
2015	58,361	66,078	48,568	59,206	44,496	45,993
2016	56,483	65,739	48,3	59,416	44,046	46,328
2017	55,971	65,295	48	59,309	44,679	47,078
2018	56,31	64,887	47,681	59,55	44,051	47,371
2019	56,948	64,307	47,908	59,113	43,433	45,677
2020	52,03	62,719	46,485	58,162	41,386	42,837

2021	54,075	64,056	47,887	59,226	39,718	45,207
2022	57,503	63,568	49,825	59,768	40,519	47,547
2023	57,9	63,085	52,756	59,148	41,587	48,222

Kaynak: Dünya Bankası 2023 İstihdam verileri.

İstihdamın nüfusa oranı, bir ülkenin istihdam edilen nüfusunun oranıdır. 15 yaş ve üzeri genellikle çalışma çağındaki nüfus olarak kabul edilmektedir (Dünya Bankası, 2023).

Tablo 2'de BRICS-T ülkelerinde 2000-2023 dönemi istihdam verileri sunulmuştur. Tablo incelendiğinde BRICS-T ülkelerinde istihdam oranının en yüksek olduğu ülke Çin olarak görülmektedir. Ancak bu ülke grubunda istihdam oranı en düşük olan ülke ise Güney Afrika'dır. Bununla birlikte BRICS-T ülkelerinde istihdam oranlarının yıllar bazında artış ve azalışlar gösterdiği ancak Rusya'da istihdam oranındaki değişimin diğer ülkelere oranla çok daha az olduğu gözlemlenmektedir.

Eğitime yönelik genel hükümet harcamaları (cari, sermaye ve transferler) GSYH'nin yüzdesi şeklinde açıklanmaktadır. Uluslararası kaynaklardan hükümete yapılan transferlerle finanse edilen harcamalarını kapsamaktadır (Dünya Bankası, 2022).

Tablo 3: Eğitime yönelik devlet harcamaları, toplam (GSYİH'nin yüzdesi): (2008-2022)

Yıl	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye
2008	5,26884	3,631788	-	4,10175	4,37425	3,320558
2009	5,46355	3,751522	3,27825	4,470642	4,76119	3,76505
2010	5,6488	3,559665	3,37769	3,847624	5,13497	3,787014
2011	5,73741	3,809217	3,79618	3,712613	5,28898	4,22152
2012	5,8551	4,297889	4,084798	3,7931	5,52323	4,38722
2013	5,83885	4,129804	3,84467	3,76383	5,35072	4,34481
2014	5,94848	4,10536	3,89878	4,01388	5,48978	4,41258
2015	6,24106	4,242013	4,114992	3,83403	5,48285	4,3055
2016	6,31404	4,206385	4,256516	3,76044	5,44424	4,62774
2017	6,32048	4,111331	4,306397	4,68991	5,59867	4,32369
2018	6,08851	4,024424	4,376933	4,6782	5,64401	4,2973
2019	5,96347	4,059395	3,897324	3,695614	5,91158	4,44776
2020	5,7715	4,233381	4,040142	4,016418	6,17067	4,03382
2021	5,49698	3,988325	4,635141	3,994807	6,54903	3,53788
2022	.-	4,02357	4,120728	4,054028	6,16726	2,614304

Kaynak: Dünya Bankası Eğitim Harcamaları 2022 Verisi

Tablo 3'te BRICS-T ülkelerinde 2008-2022 dönemi eğitim harcamalarının GSYH içindeki oranına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde eğitim harcamalarının GSYH içindeki oranının en yüksek olduğu BRICS ülkeleri Güney Afrika ve Brezilya'dır. Öte yandan diğer ülkelerin eğitim harcamalarında yıllar itibariyle artış ve azalışlarının olduğu görülmektedir.

İnsani gelişme endeksi (HDI), insan gelişiminin 3 temel boyutundaki ortalama başarıyı değerlendirmek için ölçülmektedir. HDI; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve makul bir yaşam standardında olmayı şeklinde açıklanmaktadır. HDI, üç boyutun her biri için normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalaması şeklinde baz alınmaktadır (UNDP, 2022).

Tablo 4: İnsani Gelişme Endeksi (HDI): (2000-2022)

Yıl	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye
2000	0.668	0.586	0.49	0.733	0.633	0.669
2001	0.673	0.597	0.495	0.743	0.629	0.675
2002	0.678	0.608	0.501	0.749	0.633	0.685
2003	0.682	0.619	0.514	0.757	0.629	0.691
2004	0.689	0.631	0.523	0.764	0.63	0.696
2005	0.696	0.643	0.532	0.767	0.632	0.701
2006	0.701	0.656	0.541	0.778	0.637	0.711
2007	0.708	0.668	0.55	0.789	0.644	0.718
2008	0.714	0.678	0.557	0.793	0.653	0.721
2009	0.717	0.689	0.562	0.791	0.665	0.728
2010	0.722	0.698	0.572	0.797	0.675	0.75
2011	0.727	0.706	0.586	0.807	0.686	0.763
2012	0.732	0.715	0.594	0.811	0.696	0.772
2013	0.75	0.723	0.6	0.816	0.705	0.802
2014	0.753	0.732	0.611	0.818	0.714	0.812
2015	0.752	0.741	0.619	0.823	0.721	0.821
2016	0.753	0.749	0.63	0.826	0.711	0.826
2017	0.758	0.757	0.636	0.827	0.725	0.833
2018	0.762	0.766	0.636	0.836	0.731	0.838
2019	0.764	0.775	0.638	0.839	0.741	0.842
2020	0.758	0.781	0.638	0.826	0.722	0.835
2021	0.756	0.785	0.633	0.818	0.721	0.841
2022	0.76	0.788	0.644	0.821	0.717	0.855

Kaynak: UNDP HDI(İnsani gelişme endeksi) 2022 Verileri

Tablo 4'te BRICS-T ülkelerinde 2000-2022 dönemi insani gelişme endeks değerlerine yer verilmiştir. Tablo gözlemlendiğinde insani gelişme endeks değerinin en yüksek olduğu ülke Türkiye olduğu gözlemlenmektedir. Ancak BRICS-T ülkelerinde insani gelişme endeks değerinin en düşük olduğu ülke ise Hindistan'dır. Öte yandan BRICS-T ülkelerinden Güney Afrika'nın 2019 yılından beri insani gelişme endeks değerinin yıllar itibariyle düştüğü görülmektedir.

SONUÇ

Yoksulluk günümüz ülkelerin karşılaştığı küresel sosyal sorunlardan biri ve bireylerin toplumsal yaşama dahil olması, toplumsal bütünleşmenin sağlanmasında da ciddi engeldir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasının önünde olumsuz bir engel olarak yer almaktadır. Yoksulluk bireylerin temel hizmetler (eğitim, sağlık, barınma, gıda vb.) alanlarına erişiminde de kısıtlılıklar doğurmaktadır. Bireysel veya bölgesel çerçevede düşünüldüğünde yoksulluk ülkelerin farklı kademelerde harcamaları üzerinde de belirleyici olmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı; BRICS-T ülkelerinde çalışan yoksulluğu istihdam ve eğitim harcamaları açısından incelemektir. Çalışmanın bulgularına göre; BRICS-T ülkelerinde Rusya ve Türkiye'de çalışan yoksulluk oranının diğer ülkelere göre daha düşük oranda olduğu belirlenmiştir. Ancak BRICS ülkelerinde yer alan Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika'da çalışan yoksulluk oranın yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bununla birlikte BRICS-T ülkelerinde istihdam oranının en yüksek olduğu ülke Çin iken bu ülke grubunda istihdam oranı en düşük olan ülke ise Güney Afrika olarak bulunmuştur. Bir diğer önemli bulgu ise; eğitim harcamalarının GSYH içindeki oranının en yüksek olduğu ülke Güney Afrika ve Brezilya olarak bulunmuştur. Çalışmada ayrıca insani gelişme endeks değerlerine bakılmıştır. Baz alınan ülke grubunda insani gelişme endeks değerinin en yüksek olduğu ülke Türkiye iken en düşük ülke ise Hindistan olarak görülmüştür.

Sonuç olarak; istihdam oranlarının arttırılması, kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi ve eğitime yönelik desteğin arttırılması yoksulluğun azaltılmasında önemli rol oynayacaktır. Özellikle yoksullukla mücadelede hedef kitlenin belirlenmesi yoksulluğun azaltılmasında katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alpaydın, Y. (2008). Türkiye'de yoksulluk ve eğitim ilişkileri. İlem Yıllık, 3(3), 49-64.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste.* Harvard UP.

Çalışkan, Ş. (2007). Eğitim-işsizlik ve yoksulluk ilişkisi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 284-308.

Erikli, S. (2016). Genç yoksulluğunun temel belirleyicileri: Eğitim ve düzgün iş. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, *18*(1), 283-302.

Faharuddin, F., Endrawati, D. (2022). Determinants of working poverty in Indonesia. *Journal of Economics and Development*, *24*(3), 230-246.

Güloğlu, T., & Çepni, G. G. (2023). Çalışanlar İçin Yoksulluk Riskleri: Avrupa Birliği Ve Türkiye Örneği. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 12(32), 78-108.

ILO. (2020). *World Employment and Social Outlook: Trends 2020*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_734455.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2024).

ILOSTAT.(2023). https://ilostat.ilo.org/topics/working-poverty/ (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

ILOSTAT.(2023).https://rshiny.ilo.org/dataexplorer59/?lang=en&id=SDG_0111_SEX_AGE_RT_A (Erişim Tarihi: 19.11.2024).

Karagöl, E. T., Koca, D., İlgün, B. (2018). Eğitim ve yoksulluk ilişkisi. In International Conference on Applied Economics and Finance & extended wıth social sciences.

Karnani, A. (2011), "Reducing poverty through employment. Innovations: technology, governance", Globalization, Vol. 6 No. 2, pp. 73-97.

Mueller, C. W., & Parcel, T. L. (1981). Measures of socioeconomic status: Alternatives and recommendations. *Child development*, 13-30.

Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press.

Semerci Uyan, P., Müderrisoğlu, S., Karatay, A., Ekim Akkan, B., Kılıç, Z., Oy, B., & Uran, Ş. (2012). *Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun" İyi Olma Hali" ni Anlamak: İstanbul Örneği.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

Sewell, W. H., & Shah, V. P. (1967). Socioeconomic status, intelligence, and the attainment of higher education. *Sociology of education*, 1-23.

Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk.* İletişim Yayınları.

UNDP.(2022). https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/RUS (Erişim Tarihi: 21.11.2024).

UNDP.(2022). https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/IDN (Erişim Tarihi: 18.11.2024).

WORLDBANK.(2022).https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SE.XPD.TOTL.GD.ZS&country= (Erişim Tarihi: 21.11.2024).

WORLDBANK.(2023).https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=SL.EMP.TOTL.SP.ZS&country=#advancedDownloadOptions (Erişim Tarihi: 21.11.2024).

Yavuzçehre, P. S. (2014). Tekstil sektöründe çalışan kentli kadın işçilerin yoksulluk halleri. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, *5*(1), 22-37.

YAZMA BECERİSİ VE EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Hilal KAZU
Fırat Üniversitesi/Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü,
hkazu@firat.edu.tr - ORCID: 0000-0001-9380-331X

Yüksek Lisans Öğrencisi Nida KAÇAR
Fırat Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
nidakacarr@gmail.com - ORCID: 0009-0004-5204-1565

ÖZET

Türkiye'de dilin doğru kullanımı Türkçe dersleri aracılığıyla desteklenmekte ve öğrencilerin dili sevmesi, koruması ve doğru kullanması hedeflenmektedir. 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı, dilin doğru kullanımını teşvik etmenin yanı sıra öğrencilerin zihinsel becerilerini ve dört temel dil becerisini (dinleme/izleme, okuma, yazma ve konuşma) geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu becerilerden biri olan yazma becerisi bireylerin duygu, düşünce, istek ve hayallerini zihinde şekillendirip yazılı bir metne dönüştürme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada 2015-2024 yılları arasında yazılmış 60 doktora ve 162 yüksek lisans tezi kullanılmıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi'nden seçilen tezler, "Yabancılara Türkçe Öğretimi" konusunu içeren çalışmalar dışarıda bırakılarak belirlenmiştir. İnceleme tezlerin yıl, üniversite, ana bilim dalı, alan, örneklem, örneklem ili, yöntem, desen, konu dağılımları olmak üzere dokuz alt başlık altında gerçekleştirilmiştir. Bu alt başlıklar literatür taraması sonucunda oluşturulmuş ve analiz verileri tablolaştırılarak yüzdelik dilimleri hesaplanmıştır. Analiz sonuçları yazma becerisi üzerine yapılan tezlerin en yoğun olarak 2019 yılında yazıldığını ortaya koymuştur. Bu durumun 2019 yılında öğretim programında yapılan güncellemelerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. En fazla tez yazılan ana bilim dalı "Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi" olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu yazma becerisinin özellikle Türkçe derslerinde kazandırılmaya çalışılmasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin büyük bir kısmı "Eğitim bilimleri" alanında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil, dil becerisi, yazma, Türkçe, Türkçe dersi öğretim programı, yazma becerisi, yazma eğitimi.

1. GİRİŞ

Dil insanların duygu ve düşüncelerini aktarmasını sağlayan en temel unsurdur. İnsanların, milletlerin ve kültürlerin aynası olan dili belli bir tanıma sığdırmak zordur. Ergin (2013) dili; insanlar arasında iletişimi sağlayan, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış, kendine özgü kanunlara sahip canlı bir varlık, seslerden örülmüş toplumsal bir müessese olarak tanımlamaktadır. Düşüncelerin ve toplumların temeli olan dil, bir milletin kültürel hafızasının devamlılığını sağlayan oldukça önemli bir unsurdur. Dilin doğru kullanılmaması ve ardından yok olması durumunda milletlerin ve kültürlerin yok olması kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla dilin doğru ve güzel kullanılması tek bir ferdi değil tüm toplumu yakından ilgilendiren bir meseledir.

Dilimizin doğru ve güzel kullanımı Türkçe dersinin öğretim amaçları arasında ilk sırada yer almaktadır. Türkçe Dersi Öğretim Programı öğrencilerin zihinsel becerilerinin yanında dinleme/izleme, okuma, yazma, konuşma ile ilgili dil becerilerini de kazanmaları üzerine inşa edilmiş bir programdır. Türkçe Dersi Öğretim Programı, dil becerileri ve yeterliliklerinin geliştirilmesini öğrencilerin diğer alanlardaki öğrenme süreçlerinin yanı sıra kişisel, sosyal ve mesleki gelişimlerinin temeli olarak kabul etmektedir (MEB, 2019).

Dil becerileri 2019 programında dört başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar dinleme/izleme, okuma, yazma ve konuşma becerileridir. Dil öğretim sürecinin verimli bir şekilde ilerleyebilmesi için dört temel dil becerisinin birbirini tamamlayacak şekilde kazandırılması gerekir. Öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri için gerekli olan konuşma ve yazma becerileri anlatma becerileri olarak adlandırılır. Dinleme ve okuma becerileri ise anlama becerileri olarak adlandırılmaktadır (Lüle Mert, 2014).

Bu becerilerin en önemlisi olarak görülen dinleme becerisini Melanlıoğlu (2012) ve Altunkaya (2018) anne karnından itibaren gelişmeye başlayan ve bireyin ilk anlama çabasının geliştiği beceri olarak tanımlamaktadır. Dinleme, seslerin işitilmesiyle başlayan dikkat ve algılama süreçleriyle devam eden hem fiziksel hem de zihinsel işlemleri içinde bulunduran bir süreçtir. Dinleme becerisi konuşmacının ilettiği mesajı anlamayı ve yorumlamayı sağlamaktadır (Güneş, 2019).

Konuşma becerisi duygu, düşünce ve hayallerin zihinde tasarlandıktan sonra sözlerle aktarılmasıdır. İnsanların iletişim kurmasındaki en etkili yöntemdir. Konuşma süreci; dil, ses, ses organları, beyin, sinir sistemi ve konuşma organlarını içinde bulunduran karmaşık bir süreçtir (Güneş, 2019).

Okuma becerisi yazılı bir metni fiziksel ve zihinsel unsurları kullanarak çözümlemeye, yorumlamaya ve anlamlandırmaya denir. Okuma, bireyin metindeki bilgilerle ön bilgilerini bütünleştirerek anlamlandırmaya çalıştığı süreçtir. Görme ile başlayan okuma süreci zihinde yapılandırma ile son bulmaktadır (Güneş, 2019). Kavcar, Oğuzkan ve Sever (2004)'e göre okuma, bir yazıyı tüm bileşenleriyle görme, anlama ve kavrayabilme sürecine dayanan hem fiziksel hem de zihinsel bir etkinlikler bütünüdür.

Yazma becerisi bir bireyin, kurumun veya grubun istek, dilek, duygu, bilgi ya da mesajlarını başkalarıyla paylaşmak amacıyla, önceden ortaklaşa geliştirilmiş semboller ve kodlar kullanarak bir metin oluşturma ve bunu yayma süreci olarak tanımlanmaktadır (Yalçın, 2018). Yazma bireylerin belleklerinde işledikleri bilgi, düşünce, duygu, hayal, deneyim ve mesajlarını belirli kurallar çerçevesinde yazıya aktarma işlemidir. Bu bağlamda yazma, başkalarıyla etkili bir iletişim kurmanın ve bireyin kendisini ifade etmesinin temel yollarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Yazma Türkçe öğretimi açısından bir öğrenme alanı olarak ifade edilmektedir. Bu öğrenme alanı yazmayla ilgili çeşitli işlemler, süreçler, beceriler, boyutlar, yöntem ve teknikleri

kapsamaktadır. Etkili bir yazma süreci için öğrencilerin dinledikleri ile okuduklarını iyi anlamaları ve bunları beyinde işlemeleri gerekmektedir. Yazma becerisi diğer dil becerileri içerisinde en karmaşık ve en fazla bilişsel süreci içeren beceri olarak tanımlanmaktadır. Sever (2004) bu bilişsel süreçleri; planlama, metin oluşturma, düzenleme ve gözden geçirme basamakları olarak ifade etmektedir. Yazma sürecine bellekte işlenmiş bilgilerin gözden geçirilmesiyle başlanmaktadır. Daha sonra yazma amacının, yönteminin, konusunun ve sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Seçilen bilgiler ışığında zihinsel süreçler tamamlanarak yazma işlemi son bulmaktadır (MEB Talim Terbiye Kurumu Başkanlığı, 2005).

Müldür (2017), yazma eyleminin, bireyin önceden edindiği bilgilerin aktarımı ve çeşitli zihinsel işlemler üzerine temellenen dinamik bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda yazma sürecinin yazarın ele alınan konuyla ilk karşılaşmasından itibaren gelgitler şeklinde ilerleyen ve karmaşık zihinsel süreçleri içeren aktif bir beyin faaliyeti olduğunu vurgulamaktadır.

Başarılı bir yazma süreci, duygu ve düşünce üretme (buluş), yazının yapısını oluşturma (düzenleyiş) ve düşünceleri doğru bir biçimde ifade etme (anlatış) aşamalarından oluşur. Öğrencilerin etkili yazılı anlatım becerisi kazanmaları için bu üç aşamada da yetkinlik kazanmaları gerekmektedir (Kavcar, Oğuzkan, Aksoy, 2002). Yazma sadece kendini anlatma aracı değildir; bireyin düşüncelerini şekillendirme, yaratıcı fikirler üretme ve başkalarına düşüncelerini aktarabilme sürecidir. Bu becerinin geliştirilmesi kişinin yazıya yönelik olumlu bir tutum sergilemesi, yazma isteğinin ve motivasyonunun artırılmasıyla sağlanabilir.

Calp (2005) ve Göçer (2010), yazma becerisinin düşünce temelli bir süreç olduğunu vurgulayarak, etkili bir anlatımın temelini düşüncenin oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar, yazma eyleminin, bireyin zihninde belirli düşüncelerin şekillenmesiyle mümkün olduğunu, düşünceden yoksun metinlerin ise anlam ve değer açısından yetersiz kalacağını belirtmişlerdir.

Dil becerilerinin öğretiminde, her bir beceri alanına eşit derecede özen gösterilmesi gerektiği savunulmaktadır (Veyis, 2021). Dinleme ve konuşma becerileri, doğal süreçler aracılığıyla kazanılmakta ve eğitim desteğiyle şekillendirilmektedir. Buna karşın, okuma ve yazma becerileri yalnızca eğitim yoluyla edinilen beceriler olarak tanımlanmaktadır (Çarkıt ve Karadüz, 2015). Okuma ve yazma becerilerinin sonradan kazanılması bu becerilerin öğrenilme sürecini uzatmaktadır. Özellikle yazma becerisi, öğretim ve öğrenim süreçlerinde karşılaşılan en büyük zorluklardan biri olarak öne çıkmaktadır (Ünveren Terzioğlu, 2018). Bunun temel nedeni yazma becerisinin diğer dil becerilerine kıyasla daha fazla ve çeşitli zihinsel süreçleri bir arada barındırmasından kaynaklanmaktadır (Baki, 2019).

Yazma eğitimi; dil becerileri, iletişim becerileri, öğrenme ve anlama becerileri, zihinsel beceriler, sosyal beceriler ve zihinsel bağımsızlık becerilerini geliştirmeyi ve kazandırmayı amaçlamaktadır. Yazma eğitimi, dilin kurallarını öğretmekle birlikte metin yazmayı planlama, düzenleme ve anlamlı bir şekilde ifade etme yeteneği kazandırmaktadır. Bireylerin kendilerini özgün ve etkili bir şekilde ifade etmesine ve iletişim becerilerinin gelişmesine olanak tanımaktadır. Bu eğitim, bireylerin yazılı anlatım becerilerini, yalnızca dilsel yapıları kullanarak değil aynı zamanda içerik geliştirme, mantıklı bir akış oluşturma ve metni amacına uygun şekilde biçimlendirme aşamalarını içeren bir süreç olarak ele alır. Yazma karmaşık bir bilişsel faaliyet olarak, öğrencinin zihinsel kaynaklarını kullanarak bilgi organize etme, yeni fikirler üretme ve bu fikirleri açık ve tutarlı bir şekilde aktarabilme yeteneğini güçlendirir. Yazma eğitimi, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi desteklemektedir. Yazma eğitimi yazma sürecinde meydana gelebilecek zorluklar ile mücadele edebilecek bireyler yetiştirmeyi

amaçlamaktadır. Böylece bireyler hem günlük hayatlarında hem de akademik hayatlarında daha başarılı yazılar yazabilecek beceriye erişmektedir.

Bu çalışmada önemli dil becerilerinden biri olan yazma becerisi üzerine yapılan lisansüstü tezlerini kapsayan bir içerik analizi yapılmıştır. Çalışmanın amacı yazma becerisi ve eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin yıl, üniversite, ana bilim dalı, alan, örneklem, örneklem ili, yöntem, desen, konu eğilimlerinin analiz edilmesidir. Çalışma yazma becerisi alanındaki tezlerin mevcut durumunu ortaya koyarak hem literatüre katkı sağlayacak hem de gelecekte yapılacak araştırmalar için yol gösterici bir nitelik taşıyacaktır.

Bu doğrultuda aşağıda belirtilen başlıklara cevap aranmıştır.

1. Lisansüstü tezlerin yıl dağılımları nelerdir?
2. Lisansüstü tezlerin üniversite dağılımları nelerdir?
3. Lisansüstü tezlerin ana bilim dalı dağılımları nelerdir?
4. Lisansüstü tezlerin alan dağılımları nelerdir?
5. Lisansüstü tezlerin örneklem dağılımları nelerdir?
6. Lisansüstü tezlerin örneklemlerinin il dağılımları nelerdir?
7. Lisansüstü tezlerin yöntem dağılımları nelerdir?
8. Lisansüstü tezlerin desen dağılımları nelerdir?
9. Lisansüstü tezlerin konu dağılımları nelerdir?

Başlıklar alan yazın incelemesi ve literatür taraması yapılarak oluşturulmuştur. Benzer çalışmalardan örnek alınarak belirlenmiştir. İçerik analizi yapılırken seçilen tezlerin başlık, özet, yöntem ve örneklemlerine dikkat edilmiştir.

Yazma becerisi, dil eğitiminin temel taşlarından biridir. Bu alandaki akademik çalışmaların hangi konulara odaklandığı, hangi yöntemlerin benimsendiği ve hangi alanlara yoğunlaştığı merak uyandırmaktadır. Bu doğrultuda tezlerin yazma becerisine dair eğilimlerinin tespit edilmesinin mevcut durumun anlaşılmasına ve gelecekteki araştırmalara yön verici bir çerçeve sunulmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın yazma becerisinin daha etkin ele alınmasına yönelik yeni bakış açıları sunabileceği öngörülmektedir.

2. YÖNTEM

Yazma becerisi ve eğitimi ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin incelendiği bu çalışmada tezlerin ilgili bölümlerini inceleyebilmek için nitel yöntem ve içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Nitel yöntem; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı ve elde edilen veriler ile bulguların doğruluğu ve gerçeğe uygunluğu doğrultusunda sunulduğu bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Aydın, 2018). İçerik analizi ise; doküman, metin ve evrak gibi çeşitli materyallerin belirli yöntemsel kurallar çerçevesinde (örnekleme, kodlama ve kategorileştirme) sistematik bir şekilde incelenerek nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir verilere ulaşmayı amaçlayan nitel araştırma yöntemleri kapsamında kullanılan bir tekniktir (Metin ve Ünal, 2022).

2.1. Evren ve Örneklem

Bu çalışmanın evrenini, 2015-2024 yılları arasında Türkiye'de tamamlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Çalışmada bu dönemde tamamlanan toplam 222 lisansüstü tez incelenmiş olup örneklemde 162 yüksek lisans tezi ve 60 doktora tezi yer almaktadır. Bu tezler araştırmanın amacına uygun olarak seçilen alt küme olarak incelenmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından elde edilen tezler 2015-2024 yılları arasında yayımlanan yazma becerisi ve eğitimi alanındaki lisansüstü tezlerden seçilmiştir. Araştırma sürecinde, "yazma" ve "Türkçe" anahtar kelimeleri kullanılarak tezler taranmıştır. Ancak "yabancılara, yabancı, iki dillilik, çok dillilik ve ana dili farklı olan" gibi terimler tarama sürecinden çıkarılmıştır. Bunun nedeni yalnızca yazma becerisi ve eğitimi üzerine odaklanan tezlerin çalışmaya dâhil edilmesidir. Bu bağlamda "Yabancılara Türkçe Öğretimi" alanındaki tezler araştırmaya dahil edilmemiştir.

Veri toplama sürecinde her bir tez başlık, özet, yöntem ve örneklem bölümleri açısından detaylı olarak incelenmiştir. İlgili bölümlerde eksik veya yetersiz bilgilerle karşılaşıldığında, tezlerin tam metinleri üzerinden ek veri sağlanarak eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Analiz sürecinde kullanılacak form araştırmacılar tarafından Word tablosu şeklinde düzenlenmiştir. Bu formda tezler; yıl, üniversite, ana bilim dalı, alan, örneklem, örneklem ili, yöntem, desen ve konu başlıkları gibi kriterlere göre sistematik bir şekilde incelenmiştir.

Veri toplama ve analiz işlemi tamamlandıktan sonra elde edilen bulgular çizelgeler hâline getirilmiş ve çalışma içinde sunulmuştur. Çizelgelerden yola çıkılarak veriler üzerine yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar ışığında araştırma nihai biçimine kavuşturulmuştur. Analiz sonuçları ve çizelgeler tezlerin incelenmesinden elde edilen genel eğilimleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü çalışmaların kapsamı ve çeşitliliği değerlendirilmektedir.

2.3. Kapsam ve Sınırlılık

Bu çalışmada, yazma alanına dair başlıklar ve kullanılan yöntem, teknik ve stratejiler üzerine yapılmış 162 yüksek lisans tezi ve 60 doktora tezinin incelenmesi yer almaktadır. Tezler 2015-2024 yılları arasında yayımlanmış olup yalnızca "Yabancılara Türkçe Öğretimi" alanındaki tezler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu nedenle 163 tez bu araştırmaya dâhil edilmemiştir. Çalışma yalnızca yazma becerisi ve eğitimi üzerine odaklanan lisansüstü tezlerle sınırlıdır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

İçerik analizi kapsamında 222 lisansüstü tezden elde edilen verilerle oluşturulan çizelgeler ve verilerin yorumları bu bölümde sunulmaktadır. Literatür taraması doğrultusunda benzer içerik analizi çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve araştırma konusuna uygun olan alt başlıklar belirlenmiştir. Çizelgeler tezlerin bu alt başlıklara göre kategorize edilmesini sağlamış ve her bir kategorideki verilerin görsel temsilini sunmuştur. Bulguların yorumlanması bu veriler üzerinden genel eğilimlerin ve farklılıkların ortaya konmasına olanak sağlamaktadır.

3.1. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıl dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 1'de 2015-2024 yılları arasında yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıl bazında dağılımı sunulmaktadır.

Çizelge 1. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yıl dağılımı

Yıllar	*Doktora*	*%*	*Yüksek Lisans*	*%*	*Toplam*	*%*
2015	4	6,6	14	8,6	18	8,1
2016	3	5	12	7,4	15	6,7
2017	7	11,6	14	8,6	21	9,4
2018	4	6,6	17	10,4	21	9,4
2019	11	18,3	43	26,5	54	24,3
2020	4	6,6	8	4,9	12	5,4

2021	8	13,3	11	6,7	19	8,5
2022	6	10	17	10,4	23	10,3
2023	6	10	13	8	19	8,5
2024	7	11,6	13	8	20	9
Toplam	***60***	***100***	***162***	***100***	***222***	***100***

2019 yılı yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin sayısının en yüksek olduğu yıl olup toplamda 54 tez (11'i doktora, 43'ü yüksek lisans) ile %24,3'lük bir oranı oluşturmuştur. Bu yıl yüksek lisans tezlerinin sayısında belirgin artışın gözlemlendiği bir dönemi işaret etmektedir. Bunun nedeni olarak 2019 yılında programda yapılan değişikliklerin araştırmacıların bu alana yönelik ilgilerinde bir artışa yol açmış olması öne sürülebilir. 2017 ve 2018 yıllarında da benzer şekilde tez sayıları gözlemlenmiştir; 2017'de 21 tez, 2018'de ise yine 21 tez ile toplamda %9,4'lük bir paya sahip olunmuştur.

Diğer yıllarla karşılaştırıldığında özellikle 2020 yılında tez sayısında belirgin bir azalma yaşandığı dikkat çekmektedir. 2020 yılında yalnızca 12 tez (%5,4) yazılmıştır. 2020 yılındaki düşüş büyük ölçüde pandemi sürecinin etkisiyle tez yazım süreçlerinde yaşanan aksaklıklara bağlanabilir. Ancak 2024 yılı itibariyle tez sayılarındaki artış tekrar gözlemlenmiş ve 20 tezle %9'luk bir paya ulaşılmıştır.

Genel olarak tez sayılarında yıllık bazda belirgin dalgalanmalar yaşanmış olsa da yazma becerisi ve eğitimi alanındaki akademik ilginin yüksek olduğu söylenebilir. 2019 ve sonrasındaki yıllarda yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin sayısındaki artış bu alandaki akademik ilgiyi yansıtan önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir.

3.2. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin üniversite dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 2'de yazma becerisi ve eğitimi üzerine gerçekleştirilen lisansüstü tezlerin üniversite bazında dağılımı gösterilmektedir.

Çizelge 2. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin üniversite dağılımı

Üniversiteler	**Doktora**	**%**	**Yüksek Lisans**	**%**	**Toplam**	**%**
Abant İzzet Baysal	-	-	3	1,8	3	1,3
Afyon Kocatepe	-	-	1	0,6	1	0,4
Ağrı İbrahim Çeçen	-	-	2	1.2	2	0,9
Akdeniz	1	1,6	5	3	6	2,7
Aksaray	-	-	2	1.2	2	0,9
Alanya Alaaddin Keykubat	-	-	1	0,6	1	0,4
Amasya	-	-	2	1.2	2	0,9
Anadolu	3	5	3	1,8	6	2,7
Ankara	2	3,3	2	1.2	4	1,8
Atatürk	4	6,6	5	3	9	4
Aydın Adnan Menderes	-	-	1	0,6	1	0,4
Bahçeşehir	-	-	1	0,6	1	0,4
Bayburt	-	-	1	0,6	1	0,4
Bolu Abant İzzet Baysal	2		-	-	2	0,9
Burdur Mehmet Akif Ersoy	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Bursa Uludağ	1	1,6	3	1,8	4	1,8
Çanakkale Onsekiz Mart	-	-	7	4,3	7	3,1
Çukurova	-	-	1	0,6	1	0,4
Dokuz Eylül	2	3,3	5	3	7	3,1
Düzce	-	-	2	1.2	2	0,9
Erciyes	-	-	2	1.2	2	0,9
Erzincan Binali Yıldırım	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Eskişehir Osmangazi	-	-	1	0,6	1	0,4
Fırat	3	5	4	2,4	7	3,1

Gazi	16	26,6	10	6,1	26	11,7
Gaziantep	-	-	7	4,3	7	3,1
Giresun	-	-	4	2,4	4	1,8
Hacettepe	1	1,6	2	1.2	3	1,3
Hatay Mustafa Kemal	3	5	4	2,4	7	3,1
İnönü	5	8,3	4	2,4	9	4
İstanbul Aydın	-	-	4	2,4	4	1,8
İstanbul -Cerrahpaşa	2	3,3	1	0,6	3	1,3
Karadeniz Teknik	-	-	1	0,6	1	0,4
Karamanoğlu Mehmetbey	-	-	1	0,6	1	0,4
Kırıkkale	-	-	4	2,4	4	1,8
Kırşehir Ahi Evran	-	-	6	3,7	6	2,7
Kütahya Dumlupınar	-	-	5	3	5	2,2
Manisa Celal Bayar	-	-	1	0,6	1	0,4
Marmara	3	5	3	1,8	6	2,7
Mersin	-	-	3	1,8	3	1,3
Muğla Sıtkı Koçman	-	-	9	5,5	9	4
Necmettin Erbakan	-	-	3	1,8	3	1,3
Niğde Ömer Halisdemir	-	-	3	1,8	3	1,3
Ordu	1	1,6	-	-	1	0,4
Pamukkale	1	1,6	2	1.2	1	0,4
Recep Tayyip Erdoğan	-	-	2	1.2	2	0,9
Sakarya	2	3,3	4	2,4	6	2,7
Siirt	-	-	1	0,6	1	0,4
Sinop	-	-	1	0,6	1	0,4
Tokat Gaziosmanpaşa	-	-	3	1,8	3	1,3
Trabzon	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Uşak	2	3,3	6	3,7	8	3,6
Üsküdar	-	-	2	1.2	2	0,9
Van Yüzüncü Yıl	-	-	6	3,7	6	2,7
Yıldız Teknik	3	5	2	1.2	5	2.2
Yozgat Bozok	-	-	1	0,6	1	0,4
Toplam	**60**	**100**	**162**	**100**	**222**	**100**

En fazla doktora tezine sahip olan üniversite, %26,6'lık oranla Gazi Üniversitesi olmuştur. En fazla yüksek lisans tezine sahip olan üniversite ise %6,1'lik oranla yine Gazi Üniversitesi olmuştur. Genel olarak tezlerin yoğunluklarına bakıldığında en fazla teze sahip üniversite Gazi Üniversitesi (%11,7) olmuştur. Bu üniversiteyi İnönü Üniversitesi (%4), Atatürk Üniversitesi (%4) ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi (%4) takip etmektedir. Bu üniversiteleri takip eden diğer üniversiteler arasında Uşak Üniversitesi (%3,6), Fırat Üniversitesi (%3,1), Gaziantep Üniversitesi (%3,1), Dokuz Eylül Üniversitesi (%3,1), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (%3,1) gibi üniversiteler yer almaktadır.

Bunun yanı sıra bazı üniversitelerin daha düşük sayılarda teze sahip olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin; Çukurova Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Yozgat Bozok Üniversitesi gibi üniversiteler yalnızca birkaç tezle listeye dâhil olmuştur. Bu durum, bu üniversitelerin yazma becerisi ve eğitimi alanında daha sınırlı akademik katkılarda bulunduklarını göstermektedir.

Üniversiteler arasındaki tez sayısındaki farklılıklar eğitim programlarının çeşitliliği ve akademik ilgi düzeylerinin farklılığından kaynaklanabilir. Büyük üniversitelerin daha fazla teze sahip olmaları bu üniversitelerde yazma becerisi ve eğitimi alanına yönelik akademik ilginin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Öte yandan daha az sayıda teze sahip üniversitelerde bu alandaki çalışmaların sayısının sınırlı olduğu ifade edilebilir. Genel olarak yazma becerisi ve eğitimi alanında gerçekleştirilen tezlerin ülke genelinde geniş bir akademik ilgiye sahip olduğu ve farklı üniversitelerden çeşitli düzeylerde katkılar sağlandığı gözlemlenmektedir.

3.3. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin ana bilim dalı dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 3'te yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin ana bilim dalı bazında dağılımı yer almaktadır.

Çizelge 3. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin ana bilim dalı dağılımı

Ana Bilim Dalları	*Doktora*	*%*	*Yüksek Lisans*	*%*	*Toplam*	*%*
Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi	1	1,6	-	-	1	0,4
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi	1	1,6	-	-	1	0,4
Dil ve Konuşma Terapisi	-	-	1	0,6	1	0,4
Drama Eğitimi	-	-	2	1,2	2	0,9
Eğitim Bilimleri	-	-	8	4,9	8	3,6
Eğitimin Kültürel Temelleri	2	3,3	-	-	2	0,9
Eğitim Teknolojileri	-	-	1	0,6	1	0,4
Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme	-	-	1	0,6	1	0,4
İlköğretim	4	6,6	17	10,4	21	9,4
İlköğretim Sınıf Öğretmenliği	-	-	2	1,2	2	0,9
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi	-	-	1	0,6	1	0,4
Nörobilim	-	-	1	0,6	1	0,4
Özel Eğitim	1	1,6	2	1,2	3	1,3
Sınıf Eğitimi	2	3,3	4	2,4	6	2,7
Temel Eğitim	11	18,3	37	22,8	48	21,6
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi	1	1,6	-	-	1	0,4
Türkçe Eğitimi	10	16,6	37	2,8	47	21,1
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi	27	45	48	29,6	75	33,7
Toplam	***60***	***100***	***162***	***100***	***222***	***100***

Ana bilim dalları açısından en fazla teze sahip alan %33,7 oranla "Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi" dir. Bunu sırasıyla %21,6 ile "Temel Eğitim" ve %21,1 ile "Türkçe Eğitimi" takip etmektedir. "Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi" alanındaki tezlerin toplam tez sayısının üçte birini aşması, yazma becerisi ve eğitimi konusunda bu alana duyulan yoğun akademik ilgiyi ve çalışmaların bu alanda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır.

Bir diğer dikkat çeken alan ise %9,4'lük oranla "İlköğretim" ana bilim dalıdır. Bu dalda yapılan tezler yazma becerisi ve eğitimi çalışmalarının özellikle ilköğretim düzeyindeki öğrencilere yönelik eğitim programlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir. Buna karşın, "Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi" (%0,4) gibi daha spesifik alanlarda tez sayıları oldukça düşüktür. Bu ana bilim dalları arasında "Eğitimin Kültürel Temelleri" (%0,9), "Eğitim Teknolojileri" (%0,4) ve "Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme" (%0,4) gibi ana bilim dalları yer almaktadır. Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan çalışmaların daha geniş kapsamlı eğitim bilimleri alanlarında yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak yapılan lisansüstü tezlerin büyük bir kısmı "Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi" ile "Temel Eğitim" gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Bu durum yazma becerisi eğitiminin Türkiye'deki eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olduğunu özellikle dil ve sosyal bilimler odaklı eğitim programlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

3.4. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin alan dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 4'te yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin alan bazında dağılımı sunulmaktadır.

Çizelge 4. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin alan dağılımı

Alan	***Doktora***	***%***	***Yüksek Lisans***	***%***	***Toplam***	***%***
Eğitim ve Öğretim	59	98,3	159	98,1	218	98,1
Dilbilim	-	-	1	0,6	1	0,4
Psikoloji	-	-	1	0,6	1	0,4
Türk Dili ve Edebiyatı	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Toplam	***60***	***100***	***162***	***100***	***222***	***100***

Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin büyük bir kısmı %98,1'lik oranla "Eğitim ve Öğretim" alanında yer almaktadır. Bu durum yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik akademik çalışmaların neredeyse tamamının eğitim bilimleri çerçevesinde ele alındığını ve eğitim yöntemleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Buna karşın diğer alanlarda yapılan tez sayıları oldukça sınırlıdır. "Dilbilim" ve "Psikoloji" alanlarında her biri %0,4'lük orana sahip yalnızca birer tez bulunmaktadır. Bu durum, yazma becerisinin dilsel ve psikolojik boyutlarının da akademik çalışmalarla ele alındığını ancak bu alanlarda yapılan çalışmaların sayısının çok sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde "Türk Dili ve Edebiyatı" alanında da sadece iki tez yer almakta olup bu tezler toplamın %0,9'unu oluşturmuştur. Bu durum yazma becerisine dair çalışmaların daha çok eğitim odaklı alanlarda yoğunlaştığını ancak Türk Dili ve Edebiyatı gibi özel alanların bu konuda daha az tercih edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin büyük bir bölümü "Eğitim ve Öğretim" alanında yoğunlaşırken daha spesifik alanlarda yapılan tez sayıları oldukça sınırlıdır. Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük ölçüde eğitim bilimleri çerçevesinde öğretim yöntemleri ve pedagojik yaklaşımlar bağlamında gerçekleştirildiğini göstermektedir.

3.5. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklem dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 5'te yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklem dağılımı gösterilmektedir. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan bu tezlerin örneklem dağılımı, çalışmaların hangi gruplara yönelik yapıldığını ve hangi örneklemlerin daha fazla tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 5. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklem dağılımı

Örneklem		**Doktora**	**%**	**Yüksek Lisans**	**%**	**Toplam**	**%**
Öğrenciler	İlkokul	14	23,3	45	27,7	59	26,5
	Ortaokul	29	48,3	66	40,7	95	42,7
	RAM	1	1,6	-	-	1	0,4
	Lise	-	-	2	0,1	2	0,9
	Üniversite	6	10	11	6,7	17	10,4
Öğretmenler		1	1,6	22	13,5	23	14,1
Dokümanlar, ders kitapları, tezler, programlar		4	6,6	9	5,5	13	5,8
Diğer		5	8,3	7	4,3	12	5,4
Toplam		**60**	**100**	**162**	**100**	**222**	**100**

İlk olarak öğrenciler kategorisinde en fazla yer alan örneklem grubunun ortaokul öğrencileri olduğu görülmektedir. Ortaokul öğrencileri toplam tezlerin %42,7'sini oluşturmaktadır (29

doktora ve 66 yüksek lisans tezi). Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun ortaokul düzeyinde öğrenciler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. İlkokul öğrencileri ise %26,5'lik bir oranla ikinci sırada yer almaktadır. Hem ilkokul hem de ortaokul düzeyindeki çalışmaların yoğunluğu, yazma becerisinin erken yaşlarda geliştirilmesinin önemli bir konu olarak ele alındığını göstermektedir.

Üniversite öğrencileri toplamda %10,4'lük bir orana sahipken (6 doktora ve 11 yüksek lisans tezi), lise öğrencileri ise sadece %0,9 oranında yer almaktadır. Bu durum yazma becerisi ve eğitimine olan ilginin ilkokul ve ortaokul düzeyine kıyasla daha az olsa da üniversite seviyesinde de belli bir oranda mevcut olduğunu göstermektedir. RAM (Rehberlik ve Araştırma Merkezleri) öğrencileri ise yalnızca %0,4 oranında yer almaktadır. Bu grup yazma becerisi çalışmaları açısından daha az tercih edilen bir örneklem grubunu oluşturmaktadır.

Öğretmenler kategorisi 1 doktora tezi ve 22 yüksek lisans tezi ile toplamda %14,1'lik bir paya sahiptir. Bu oran yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan araştırmaların öğretmenler üzerine de önemli bir yoğunlaşma gösterdiğini belirtmektedir.

Dokümanlar, ders kitapları, tezler, programlar gibi materyallerle yapılan araştırmalar ise %5,8'lik bir oranla yer almaktadır. Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda materyal incelemesinin de önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Son olarak diğer kategorisinde yer alan örneklemler toplamın %5,4'ünü oluşturmakta olup bu grupta çeşitli farklı örneklem türleri yer alabilmektedir. Diğer adı altında yer alan grup öğrenciler, öğretmenler, veliler, yöneticiler ve akademisyenlerin ortak bir şekilde örneklem grubu oluşturmalarını temsil etmektedir.

Özetle yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerde ortaokul ve ilkokul düzeyindeki öğrenciler en yaygın örneklem grupları arasında yer almakta olduğunu, öğretmenler ve eğitim materyalleri gruplarının da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu bulgular, yazma becerisinin özellikle öğrenciler ve öğretmenler üzerinden ele alındığını göstermektedir. Çeşitli dokümanların bu alandaki araştırmalarda kullanılan bir diğer önemli odak noktasını oluşturduğu düşünülmektedir.

3.6. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklemlerinin il dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 6'da yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklemlerinin il dağılımı gösterilmektedir. Bu dağılımdan elde edilen bulgular tezlerin hangi illerde yoğunlaştığını ve coğrafi olarak hangi bölgelerde daha fazla araştırma yapıldığını ortaya koymaktadır.

Çizelge 6. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklemlerinin il dağılımı

İller	Doktora	%	Yüksek Lisans	%	Toplam	%
Adana	-	-	1	0,6	1	0,4
Afyonkarahisar	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Ağrı	-	-	2	1,2	2	0,9
Aksaray	-	-	2	1,2	2	0,9
Ankara	9	15	11	6,7	20	9
Antalya	2	3,3	4	2,4	6	2,7
Ardahan	-	-	1	0,6	1	0,4
Balıkesir	1	1,6	2	1,2	3	1,3
Bartın	1	1,6	-	-	1	0,4
Bitlis	-	-	1	0,6	1	0,4
Bursa	-	-	2	1,2	2	0,9
Denizli	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Diyarbakır	3	5	3	1,8	6	2,7
Düzce	-	-	1	0,6	1	0,4

Elazığ	2	3,3	3	1,8	5	2,2
Erzurum	3		2	1,2	5	2,2
Eskişehir	1	1,6	3	1,8	4	1,8
Gaziantep	-	-	9	5,5	9	4
Giresun	1	1,6	4	2,4	5	2,2
Gümüşhane	-	-	1	0,6	1	0,4
Hakkari	-	-	1	0,6	1	0,4
Hatay	2	3,3	5	3	7	3,1
Iğdır	-	-	1	0,6	1	0,4
Isparta	1	1,6	1	0,6	2	0,9
İstanbul	4	6,6	15	9,2	19	8,5
İzmir	1	1,6	2	1,2	3	1,3
Kahramanmaraş	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Kars	1	1,6	-	-	1	0,4
Kayseri	-	-	1	0,6	1	0,4
Kırıkkale	-	-	4	2,4	4	1,8
Kırşehir	-	-	4	2,4	4	1,8
Kocaeli	-	-	2	1,2	2	0,9
Kütahya	-	-	2	1,2	2	0,9
Malatya	1	1,6	2	1,2	3	1,3
Manisa	-	-	3	1,8	3	1,3
Mardin	-	-	1	0,6	1	0,4
Mersin	-	-	5	3	5	2,2
Muğla	1	1,6	4	2,4	5	2,2
Muş	-	-	1	0,6	1	0,4
Niğde	-	-	1	0,6	1	0,4
Rize	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Sakarya	2	3,3	1	0,6	3	1,3
Sinop	-	-	1	0,6	1	0,4
Sivas	1	1,6	2	1,2	3	1,3
Şanlıurfa	1	1,6	5	3	6	2,7
Trabzon	-	-	1	0,6	1	0,4
Uşak	1	1,6	2	1,2	3	2,7
Van	1	1,6	9	5,5	10	4,5
Yozgat	-	-	1	0,6	1	0,4
Zonguldak	2	3,3	2	1,2	4	1,8
Birden fazla il	2	3,3	3	1,8	5	2,2
İl yok	12	20	24	14,8	36	16,2
Toplam	**60**	**100**	**162**	**100**	**222**	**100**

Tez örneklemlerinin il dağılımı incelendiğinde Ankara, İstanbul ve Van gibi büyük illerin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Ankara toplamda %9 oranında (9 doktora ve 11 yüksek lisans tezi) yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan araştırmaların merkezlerinden biri olmuştur. Bu durum başkentteki üniversitelerin ve araştırma kurumlarının eğitimle ilgili yoğun akademik faaliyetler yürüttüğünü göstermektedir. İstanbul %8,5'lik bir oranla önemli bir yer tutmakta olup, 4 doktora ve 15 yüksek lisans tezi ile yazma becerisi araştırmalarının yaygın olduğu illerden biridir. Van, %4,5 oranıyla yazma becerisi üzerine yapılan tezlerin önemli bir kısmını barındıran iller arasında yer almaktadır. Bu illerdeki üniversitelerin yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik eğitimsel araştırmalara katkı sağladığı görülmektedir.

İllerin genel dağılımında daha düşük oranlarla yer alan iller arasında Adana, Afyonkarahisar, Ağrı, Hakkari, Gümüşhane, Iğdır, Balıkesir, Bartın, Muş, Niğde, Sinop, Yozgat ve Bitlis gibi iller bulunmaktadır. Her biri yalnızca bir ya da iki tezle temsil edilen bu iller yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan çalışmaların daha az yoğun olduğu yerlerdir.

İl verisi bulunmayan kategorisi %16,2 oranında bir paya sahiptir. Bu durum tezlerin il bazında belirli bir örneklem grubu seçmediğini veya araştırmaların daha çok dokümanlar üzerinden ilerletildiğini göstermektedir. Birden fazla ili örneklem olarak belirleyen %2,2lik oranda lisansüstü tez bulunmaktadır.

Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin örneklem dağılımları büyük şehirlerde daha fazla araştırma yapıldığını ve küçük şehirlerde ise bu alanda daha az çalışma yapıldığını göstermektedir. Bu durum Türkiye'deki eğitimsel araştırmaların büyük ölçüde başkent ve büyük şehirlerde yoğunlaştığını; yerel araştırmaların sayı bakımından daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte iller bazında yapılan bu araştırmaların çeşitliliği Türkiye genelinde yazma becerisinin öğretimi ve geliştirilmesine yönelik farkındalık yaratılmasının önemini vurgulamaktadır.

3.7. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yöntem ve desen dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 7'de yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yöntem dağılımı yer almaktadır. Bu dağılım, yazma becerisi araştırmalarında hangi yöntemlerin tercih edildiğini ve her bir yöntem türünün tezlerdeki oranını ortaya koymaktadır.

Çizelge 7. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin yöntem dağılımı

Yöntem	Doktora	%	Yüksek Lisans	%	Toplam	%
Karma	31	51,6	32	19,7	63	28,3
Nicel	14	23,3	86	53	100	45
Nitel	15	25	44	27,1	59	26,5
Toplam	**60**	**100**	**162**	**100**	**222**	**100**

Yöntemlerin genel dağılımına bakıldığında, nicel yöntem %45 ile en fazla tercih edilen yöntem olmuştur. Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin büyük bir kısmında sayısal veriler toplama ve analiz etme yaklaşımının kullanıldığını göstermektedir. Nicel araştırmalar, mevcut durum ve olgular hakkında bilgi elde etmek için sayısal verilerin objektif ve sistematik bir biçimde gözlemlenip ölçüldüğü ve elde edilen ölçümlerin tekrarlanabilir olduğu bir araştırma yaklaşımıdır (Burns ve Grove, 1993). Nicel yöntem genellikle anketler, testler veya belirli bir sayısal veri toplama aracılığıyla gerçekleştirilmiş olup araştırmaların geniş bir örnekleme dayandığını ve sonuçların genellenebilir olduğunu ima eder. Bu durum, eğitimde yazma becerisi ile ilgili büyük ölçekli araştırmaların daha yaygın olduğunu göstermektedir.

Karma yöntem %28,3 ile ikinci sırada yer almakta olup, hem nicel hem de nitel veri toplama ve analizini birleştiren bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu yöntem araştırmacılara daha geniş ve derinlemesine veri toplama olanağı tanıyarak yazma becerisinin çok boyutlu bir şekilde ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Karma yöntemlerin özellikle eğitim alanındaki tezlerde daha sık kullanılması yazma becerisinin sadece sayısal verilerle değil, aynı zamanda nitel gözlemlerle de desteklenmesi gerektiği anlayışını yansıtmaktadır.

Nitel yöntem, %26,5 oranında kullanılmıştır ve yazma becerisinin daha derinlemesine incelenmesini ve kişisel ya da grup düzeyinde araştırmalar yapılmasına katkı sağlamıştır. Nitel yöntemler genellikle bireysel görüşmeler, odak grup görüşmeleri ve içerik analizine dayalı araştırmalarda kullanılır. Bu yöntemle yazma becerisinin sözel verileri ve öğretim süreçleriyle olan ilişkisi daha ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmaktadır.

Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerde nicel yöntem en yaygın kullanılan yaklaşım olmakla birlikte karma yöntemlerin de önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmektedir. Bu

durum yazma becerisinin çok yönlü bir olgu olarak ele alındığı ve hem sayısal verilerle hem de sözel verilerle desteklenen bir yönünün olduğunu göstermektedir. Nitel yöntemlerin ise daha az yaygın olmasına rağmen, sözel veri ve süreç analizine dayalı derinlemesine araştırmalarda tercih edildiği söylenebilir.

Çizelge 8'de yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin desen dağılımı gösterilmektedir. Bu dağılım, tezlerde hangi araştırma desenlerinin kullanıldığını ve her bir desenin tezlerdeki oranını ortaya koymaktadır.

Çizelge 8. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin desen dağılımı

Desen	Doktora	%	Yüksek Lisans	%	Toplam	%
Açıklayıcı sıralı	12	20	9	5,5	21	9,4
Betimsel tarama	3	5	14	8,6	17	7,6
Deneysel	6	10	40	24,6	46	20,7
Doğal inceleme	1	1,6	-	-	1	0,4
Doküman analizi	2	3,3	7	4,3	9	4
Durum çalışması	2	3,3	8	4,9	10	4,5
Eş zamanlı paralel	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Eylem araştırması	11	18,3	11	6,7	22	9,9
Fenomenoloji (olgubilim)	-	-	7	4,3	7	3,1
İç içe (gömülü)	9	15	5	3	14	6,3
İçerik analizi	-	-	3	1,8	3	1,3
İlişkisel tarama	2	3,3	14	8,6	16	7,2
Karma keşfedici - çeşitleme	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Korelasyonel araştırma	1	1,6	1	0,6	2	0,9
Müdahale	1	1,6	-	-	1	0,4
Meta sentez	-	-	1	0,6	1	0,4
Tarama	1	1,6	8	4,9	9	4
Vaka çalışması	-	-	1	0,6	1	0,4
Yakınsayan paralel	4	6,6	1	0,6	5	2,2
Yarı deneysel	4	6,6	27	16,6	31	13,9
Zenginleştirilmiş	-	-	1	0,6	1	0,4
Deseni yok	-	-	6	3,7	6	2,7
Toplam	**60**	**100**	**162**	**100**	**222**	**100**

Desenlerin genel dağılımına bakıldığında, deneysel desen % 20,7 oranı ile en fazla tercih edilen desen olmuştur. Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerin büyük bir kısmında deneysel bir müdahale veya koşul altında yazma becerisi üzerinde test yapıldığı anlamına gelmektedir. Deneysel çalışmalar özellikle deney grubu ve kontrol grubu kullanarak yazma becerisindeki gelişmeleri değerlendirmeye yönelik yöntemlerdir ve bu tür çalışmalar eğitim alanında oldukça yaygındır.

Bir diğer öne çıkan desen ise yarı deneysel desen olup % 13,9 oranında yer bulmuştur. Yarı deneysel desen, tam kontrol edilemeyen fakat yine de bir müdahale veya etkiyi incelemeye yönelik çalışmaları ifade eder. Bu desenin eğitim araştırmalarında sıkça kullanılması yazma becerisi üzerine yapılan araştırmaların genellikle müdahaleye dayalı olarak yapılandırıldığını göstermektedir.

Açıklayıcı sıralı desen % 9,4 ile üçüncü sıradadır. Bu desen, fenomenolojik bir anlayışla yazma becerisinin gelişim süreçlerini sıralı ve açıklayıcı şekilde ele alan çalışmaları kapsar. Bu tür çalışmalar genellikle yazma becerisinin gelişimindeki aşamaları veya eğilimleri tanımlamaya yönelik olup bir olgunun sırasını inceleyen araştırmalar için uygundur.

Betimsel tarama (%7,6), durum çalışması (%4,5), doküman analizi (%4), ilişkisel tarama (%7,2) gibi desenler de yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerde kullanılan diğer yöntemler arasında yer almaktadır. Betimsel tarama ve durum çalışması, yazma becerisinin belirli bir kesitini veya durumunu analiz etmeye yönelik çalışmaları ifade ederken, doküman analizi daha çok yazma ile ilgili materyallerin içerik analizine dayanır.

Daha az kullanılan desenler arasında fenomenoloji (%3,1), meta sentez (%0,4) ve müdahale (% 0,4) gibi yöntemler yer almaktadır. Fenomenolojik çalışmalar, yazma becerisinin bireysel deneyimlerini anlamaya yönelik derinlemesine incelemeleri ifade ederken, meta sentez araştırma bulgularının derlenip analiz edilmesini, müdahale deseniyse spesifik bir eğitimsel müdahalenin etkilerini incelemektedir.

Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerde en çok tercih edilen desenler deneysel ve yarı deneysel çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, yazma becerisinin geliştirilmesi için müdahalelere dayalı araştırmaların yaygın olduğunu ve eğitim uygulamalarının etki değerlendirmelerinin öne çıktığını göstermektedir. Açıklayıcı sıralı, betimsel tarama ve durum çalışması gibi desenler ise yazma becerisinin niteliksel ve açıklayıcı yönlerine odaklanan araştırmaların önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

3.8. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin konu dağılımlarına göre bulgular ve yorumlar

Çizelge 9'da yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin konu dağılımına yer verilmiştir. Bu çizelge tezlerde hangi yazma konularının öne çıktığını ve her bir konunun araştırmalardaki oranını göstermektedir.

Çizelge 9. Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerin konu dağılımı

Konu	Doktora	%	Yüksek Lisans	%	Toplam	%
Yazma becerisi öğretimi, yöntemleri ve stratejileri	21	35	35	21,6	56	25,2
Dijital yazma ve dijital okuryazarlık	6	10	11	6,7	17	7,6
Akademik yazma	2	3,3	1	0,6	3	1,3
Yazma sorunları ve yazma güçlüğü	5	8,3	8	4,9	13	5,8
Süreç temelli planlı yazma	6	10	6	3,7	12	5,4
Yaratıcı drama ve yazma	9	15	27	16,6	36	16,2
Yazma tutumu, motivasyonu, alışkanlığı, kaygısı	8	13,3	2	1,2	10	4,5
Yazma ve diğer alanlar	2	3,3	4	2,4	6	2,7
İlk okuma yazma	1	1,6	14	8,6	15	6,7
Toplam	**60**	**100**	**162**	**100**	**222**	**100**

"Yazma Becerisi Öğretimi, Yöntemleri ve Stratejileri" konusu, %25,2 ile en yüksek oranı almıştır. Bu durum yazma becerisinin nasıl öğretileceği, hangi yöntem ve stratejilerin kullanılacağına dair çalışmaların oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Yazma becerisinin geliştirilmesine yönelik öğretim yöntemlerinin araştırılması, bu alandaki en temel ve önemli konulardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Bir diğer yaygın konu ise "Yaratıcı Drama ve Yazma" olup %16,2 oranıyla ikinci sırada yer almaktadır. Yaratıcı drama, yazma becerisini geliştiren yaratıcı bir süreç olarak kabul edilmekte ve bu konuda yapılan araştırmalar, özellikle eğitici ve yenilikçi yaklaşım arayışlarının önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

"Dijital Yazma ve Dijital Okuryazarlık" ise %7,6 ile üçüncü sıradadır. Dijital yazma ve okuryazarlık konusunun teknolojinin eğitimde daha fazla yer almasıyla birlikte giderek artan bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu konu özellikle dijital ortamda yazma becerilerinin gelişimi ve dijital araçların yazma eğitimindeki rolünü inceleyen çalışmalara odaklanmaktadır.

"Yazma Sorunları ve Yazma Güçlüğü" (%5,8), "Süreç Temelli Planlı Yazma" (%5,4) gibi konular da önemli bir yer tutmaktadır. Yazma güçlüklerinin ve sorunlarının ele alınması, yazma becerisindeki engellerin aşılması için yapılan araştırmaların önemli bir parçasıdır. Süreç temelli planlı yazma ise yazma sürecinin her aşamasının planlanarak yapılması gerektiğini vurgulayan bir yaklaşımdır ve yazma eğitiminde önemli bir yer edinmiştir.

"Yazma Tutumu, Motivasyonu, Alışkanlığı ve Kaygısı" konusu, %4,5 oranı ile diğer konular arasında dikkat çeken bir başka alandır. Bu konunun araştırılması yazma becerisinin yalnızca teknik yönleriyle değil, aynı zamanda bireysel tutumlar ve duygusal faktörlerle de ilişkilendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

"Akademik Yazma" (%1,3) ve "Yazma ve Diğer Alanlar" (%2,7) gibi konular ise daha düşük oranlara sahiptir. Bu konular, yazmanın belirli alanlar veya disiplinler arası ilişkilerde nasıl işlediğine dair daha spesifik çalışmaları içermektedir.

"İlk Okuma Yazma" konusu ise %6,7 oranıyla dikkat çekmektedir. Bu durum, özellikle çocuklara yönelik yazma eğitimine dair yapılan çalışmaların önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. İlk okuma yazma, yazma becerisinin temelini atmaya yönelik araştırmaların odak noktasıdır.

Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan lisansüstü tezlerde en çok tercih edilen konu "Yazma Becerisi Öğretimi, Yöntemleri ve Stratejileri" konusudur. Bu alandaki eğitim uygulamaları ve stratejilerinin araştırılması önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca "Yaratıcı Drama, Dijital Yazma, Yazma Güçlükleri ve Süreç Temelli Yazma" gibi konular da önemli yer tutmaktadır. Süreç temelli öğrenme yaklaşımı öğrencilerin düşüncelerini planlama, mevcut bilgilerini aktarma ve süreci kendi başlarına düzenleme yeteneğini kazanmalarını hedefler. Bu yaklaşım öğrencilerin yalnızca ortaya koydukları üründe değil, aynı zamanda sürecin her aşamasında aktif bir rol almalarını sağlar ve bilişsel farkındalık geliştirmelerine yardımcı olur (Karatay, 2011). Bu sonuçlar, yazma becerisinin geliştirilmesinde farklı yöntemlerin, dijital ortamların ve öğretim stratejilerinin giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Yazma becerisi bireyin duygu, düşünce ve deneyimlerini düzenli ve anlamlı bir şekilde ifade etmesini sağlayan temel bir yetkinliktir. İletişimin güçlü bir aracı olan yazma, bireyin yalnızca düşüncelerini paylaşmasına olanak tanımaz aynı zamanda zihinsel süreçlerini yapılandırarak yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesine katkıda bulunur. Yazma, eğitim sürecinde bireyin dil becerilerini bütüncül bir şekilde destekleyen ve diğer dil yetileriyle (dinleme, konuşma ve okuma) etkileşim içinde olan bir beceridir. Türkçe eğitimi bağlamında ise yazma, bireyin dilsel ifade yetkinliklerinin yanı sıra akademik ve sosyal yaşamda kendini etkili bir şekilde ifade edebilmesi için gerekli olan temel unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda yazma becerisinin planlı ve sistematik bir şekilde geliştirilmesi, bireylerin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde iletişim kapasitelerini artırmakta ve başarılı bir eğitim deneyimi yaşamalarına olanak sağlamaktadır.

Bu çalışmada 2015-2024 yılları arasında yazma becerisi ve eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek bu alandaki akademik eğilimleri, yöntem tercihleri ve araştırma konuları detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçları yazma becerisi

eğitiminin Türkiye'deki akademik alanda giderek daha fazla önem kazandığını, eğitim bilimleri kapsamında çeşitli boyutlarıyla ele alındığını ve farklı yaş gruplarına yönelik geniş bir araştırma ağına yayıldığını ortaya koymaktadır. Yazma becerisinin; bireylerin düşüncelerini ifade etme, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirme, iletişim kurma ve akademik başarı elde etme süreçlerinde hayati bir role sahip olması bu alandaki çalışmaların temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Yapılan analizler, yazma becerisi ve eğitimi alanında yapılan çalışmalarda 2019 yılında belirgin bir artış yaşandığını göstermektedir. Bu artış, büyük ölçüde eğitim programlarında yapılan yeniliklerin yazma becerisine olan ilgiyi artırmasıyla ilişkilendirilebilir. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin getirdiği zorluklar nedeniyle tez sayılarında gözlemlenen düşüş ise, eğitim ve araştırma süreçlerindeki aksamalara bağlanabilir. Bununla birlikte pandeminin ardından tez sayılarındaki toparlanma yazma becerisi eğitimi alanında süregelen akademik ilginin devam ettiğini ve bu alandaki araştırmaların sürdürülebilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Akademik ilginin yıllar içinde farklı yoğunluklarda seyretmesine rağmen yazma becerisi ve eğitimi konusu eğitimin her kademesinde önemli bir araştırma konusu olmaya devam etmektedir.

Çalışmada incelenen tezlerin çoğunluğu büyük üniversiteler ve eğitim bilimleri alanında köklü geçmişe sahip kurumlar tarafından üretilmiştir. Gazi Üniversitesi, yazma becerisi üzerine yapılan çalışmalarda açık ara öne çıkarken, "Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi" ile "Temel Eğitim" gibi alanlar bu tür araştırmaların en yoğun olarak yürütüldüğü ana bilim dalları arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra lisansüstü tezlerin ana bilim dalı dağılımlarına bakıldığında aynı bölüme ait bazı ana bilim dallarının farklı isimlerle anıldığı tespit edilmiştir. "Temel Eğitim Ana Bilim Dalı" başlığı altında yer alan "İlköğretim, Sınıf Öğretmenliği, Sınıf Eğitimi, İlköğretim Sınıf Öğretmenliği" gibi aynı ana bilim dalına bağlı olan ancak farklı ana bilim dalları başlıklarıyla yazılan birçok tez bulunmaktadır. Bu yazım farklılığı analiz yapılırken dağılımların değişmesine sebep olmuştur. Aynı durum "Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi" ana bilim dalında da söz konusudur.

Lisansüstü tezlerin ağırlıklı olarak "Eğitim ve Öğretim" alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun yazma becerisinin en çok eğitimle ilişkilendirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Daha spesifik alanlarda yapılan tez sayısı ise sınırlıdır. Bu durum yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan akademik çalışmaların büyük ölçüde eğitim bilimleri ve öğretim yöntemleri bağlamında ele alındığını ortaya koymaktadır.

Araştırmalarda kullanılan örneklemler incelendiğinde, ilkokul ve ortaokul düzeyindeki öğrencilerin yazma becerisi çalışmalarında en çok tercih edilen gruplar olduğu görülmektedir. Bu bulgu, yazma becerisinin erken yaşlarda geliştirilmesinin önemini vurgulamakta ve bu yaş gruplarının yazma eğitimi açısından kritik bir dönem olduğunu ortaya koymaktadır. Ortaokul öğrencilerinin ağırlıklı olarak tercih edilmesi, bu dönemin bireylerin yazılı ifade becerilerinin geliştirilmesi için en uygun zaman dilimi olarak görüldüğünü göstermektedir. Bunun yanı sıra öğretmenler de yazma becerisi eğitimi araştırmalarında önemli bir hedef grup olarak öne çıkmaktadır. Öğretmenlerin yazma becerisi eğitimi konusundaki rolü öğrencilerin bu alandaki gelişiminde belirleyici bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Üniversite öğrencileri ve diğer özel gruplar ise araştırmalarda daha sınırlı bir yer tutmakta bu da ileri yaş gruplarına yönelik yazma becerisi çalışmalarının nispeten az olduğunu göstermektedir.

Lisansüstü tezlerin örneklemlerinin seçildiği iller belirlenmiştir. En fazla örneklem grubuna sahip olan iller İstanbul ve Ankara'dır. Tezlerin örneklemleri çoğunlukla üniversitelerinin bulunduğu illerden farklı olarak seçilmiştir. Araştırmacıların tezlerin örneklemlerini seçerken nüfusun fazla olduğu illere yöneldikleri düşünülmektedir. Bazı tezlerde il verisi

bulunmamaktadır. Bunun sebebi araştırmacıların tezlerine örneklem olarak kişi grupları yerine dokümanlar, ders kitapları, programlar, tezler gibi materyalleri seçmeleridir.

Yazma becerisi ve eğitimi üzerine yapılan tezlerde kullanılan yöntemlerin dağılımı bu alandaki araştırma yaklaşımlarının çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Nicel yöntemlerin en çok tercih edilen yöntem olması yazma becerisi ile ilgili genellenebilir sonuçlar elde etme çabasını yansıtmaktadır. Ancak karma yöntemlerin ve nitel araştırma yaklaşımlarının da önemli bir yer tuttuğu gözlemlenmiştir. Karma yöntemlerin yaygın kullanımı yazma becerisinin çok boyutlu bir süreç olduğunu ve yalnızca sayısal verilerle değil sözel veriler ve gözlemlerle de analiz edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nitel yöntemlerin kullanılması ise yazma becerisinin bireysel ve grup düzeyinde daha derinlemesine çalışmalar yapılmasını sağlayan etkili bir araç olduğu göstermektedir.

Yazma becerisi ve eğitimi üzerinde yapılan tezlerde en fazla kullanılan desenler ise deneysel desen ve yarı deneysel desen olarak belirlenmiştir. Deneysel desen birçok çalışmada deney grubu ve kontrol grubu aracılığıyla yazma becerisi üzerindeki etkilerin değerlendirildiğini göstermektedir. Yarı deneysel desen ise tam kontrol sağlanamasa da belirli bir müdahale veya etkinin incelendiği çalışmaları ifade etmektedir. Her iki desen de eğitim araştırmalarında sıkça tercih edilmektedir.

Yazma becerisi üzerine yapılan tezlerin konu dağılımı incelendiğinde, "Yazma Becerisi Öğretimi, Yöntemleri ve Stratejileri" en çok çalışılan konu olarak öne çıkmaktadır. Bu başlık altında yapılan çalışmalar, yazma becerisinin etkili bir şekilde öğretilebilmesi için pedagojik yöntemlerin ve stratejilerin belirlenmesine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır. Bunun yanı sıra "Yaratıcı Drama ve Yazma" ve "Dijital Yazma ve Dijital Okuryazarlık" gibi yenilikçi yaklaşımlar da giderek artan bir akademik ilgi görmektedir. Özellikle dijital teknolojilerin yazma becerisi üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalar dijitalleşmenin eğitimdeki rolünün giderek arttığını göstermektedir. Ayrıca yazma becerisi eğitiminin bireylerin tutumları, motivasyonları ve yazmaya ilişkin kaygıları üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalar yazma becerisinin yalnızca teknik bir süreç değil, aynı zamanda duygusal ve bilişsel bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma yazma becerisi ve eğitiminin bireylerin akademik başarılarından sosyal ve kültürel katılımlarına kadar geniş bir yelpazede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Yazma becerisi bireylerin düşüncelerini yapılandırmalarını, kendilerini özgün bir şekilde ifade etmelerini ve etkili iletişim kurmalarını sağlayan temel bir beceri olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle yazma becerisinin geliştirilmesi yalnızca bireylerin bireysel gelişimleri için değil, aynı zamanda toplumun genel bilgi düzeyi ve kültürel etkileşiminin artırılması açısından da kritik bir öneme sahiptir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda yazma becerisinin dijital çağdaki dönüşümüne, farklı yaş gruplarında bu becerinin nasıl geliştirilebileceğine ve disiplinler arası yaklaşımlar çerçevesinde yazma becerisi ve eğitiminin nasıl yeniden yapılandırılabileceğine odaklanılması önerilmektedir. Bunun yanı sıra yazma becerisi eğitiminin coğrafi olarak daha geniş bir dağılıma yayılarak farklı bölgelerdeki eğitsel ihtiyaçlara yönelik araştırmaların artırılması, bu alandaki literatürün daha kapsayıcı bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacaktır. Yazma becerisi eğitiminin erken yaşlardan itibaren planlı bir şekilde verilmesi bireylerin akademik ve sosyal yaşamda daha başarılı ve etkili iletişim kurabilen bireyler haline gelmesine önemli bir katkı sunacaktır. Bu bağlamda yazma becerisi üzerine yapılan akademik çalışmalar yalnızca eğitime değil, bireylerin topluma daha aktif katılımına da olanak sağlayacak stratejiler geliştirilmesine olanak sunacaktır.

KAYNAKÇA

Altunkaya, H. (2018). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dinleme eğitimi. *International Journal of Languages Education and Teaching, 6*(3), 198-207.

Aydın, N. (2018). Nitel araştırma yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi (International Humanities and Social Science Review), 2*(2), 60-71.

Baki, Y. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının yaratıcı yazma becerilerinin geliştirilmesinde dijital öykülerin etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7*(4), 964-995.

Burns, N. & Grove, S. K. (1993). *The practice of nursing research: Conduct, critique & utilization* (2nd Ed.). Elsevier Science Health Science

Calp, M. (2005). *Özel öğretim alanı olarak Türkçe öğretimi*. Konya: Eğitim.

Çarkıt, C., & Karadüz, A. (2015). Ortaokul yazarlık ve yazma becerileri dersi bağlamında yazma becerisi öğretimi üzerine öğretmen görüşleri. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2), 364-381.

Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. Boğaziçi Yayınları.

Göçer, A. (2010). Türkçe öğretiminde yazma eğitimi. *Journal of International Social Research, 3*(12).

Güneş, F. (2019). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller* (6. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Karatay, H. (2011). Süreç temelli yazma modelleri: Planlı yazma ve değerlendirme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15*(3), 157-176.

Kavcar, C., Oğuzkan, F., & Aksoy, Ö. (2002). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Anı Yayıncılık.

Kavcar C., Oğuzkan F. & Sever, S. (2004). *Türkçe Öğretimi-Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin.* Engin Yayınevi.

Lüle Mert, E. (2014). Türkçenin eğitimi ve öğretiminde dört temel dil becerisinin geliştirilmesi sürecinde kullanılabilecek etkinlik örnekleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2*(1), 23-48.

Melanlıoğlu, D. (2012). Dinleme becerisinin geliştirilmesinde ailenin rolü. *Sosyal Politika Çalışmaları, 7*(29), 65-77.

Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 273-294.

Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. (2005). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (1-5. sınıflar)*. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1-8. sınıflar)*. https://mufredat.meb.gov.tr/

Müldür, M. (2017). Öz düzenlemeye dayalı yazma eğitiminin ortaokul öğrencilerinin bilgilendirici metin yazma becerisine, yazmaya yönelik öz düzenleme becerisine ve yazma öz yeterlik algısına etkisi. *Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.

Sever, S. (2004). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme*. Anı Yayıncılık.

Ünveren Terzioğlu, I. (2018). Dramanın yazma becerisi üzerindeki etkisi (Temel eğitim I. kademe 3. sınıf örneği). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Veyis, F. (2021). Yaratıcı yazma teknikleri ile öyküleyici metin oluşturmanın Türk Dili ve Edebiyatı dersine yönelik tutum, yazma becerisi ve akademik başarı üzerindeki etkisi. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar, 5*(18), 43-51.

Yalçın, A. (2018). *Son bilimsel gelişmeler ışığında Türkçenin öğretimi ve yöntemleri* (4. baskı). Akçağ Yayıncılık.

Yükseköğretim Kurulu. (2024). Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Erişim tarihi: 14 Ekim 2024)

BABALIĞIN EVRİMİ: TARİHSEL PERSPEKTIFTEN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Murat ULUCUÇAY
Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
240236004@alparslan.edu.tr ,0009-0001-2255-7323

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD
e.demir@alparslan.edu.tr , 0000-0003-4996-0355

ÖZET

Çağdaş toplumlarda babalık kavramı radikal bir değişim süreci içerisine girmiştir. Son yıllarda babaların çocuklarının gelişim sürecindeki rolüne oldukça ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bu süreç babalık rollerine bakışın da değişmesi sürecini beraberinde getirmiştir. Öyle ki bu süreç babaların çocuklarına karşı daha destekleyici olduğu, ebeveynlik rollerinin ve evle ilgili sorumluluklara daha fazla dâhil edilmesi gerekliliğinin savunulduğu 'babalığın keşfi çağını ortaya çıkarmıştır. Uzun yıllardır idealize edilen babalık biçimi artık yalnızca bir sağlayıcı ve rehber olmanın yanı sıra ev işlerine ve çocuklarının bakımına katılım sağlamak için gerekli rolleri üstlenmeyi içeren bir baba idealine evrilmiştir. Ebeveynler tarafından yerine getirilen ebeveynlik rolleri ve bu rollerin belirlediği katılım biçimleri ve miktarı annelerin iş gücüne katılımının gözle görülür bir şekilde artış göstermesi ile önemli derecede değişmiştir. Hem anne istihdamındaki değişimler hem de babaların çalışma koşulları gibi değişen toplumsal eğilimler babaların katılım davranışlarının kalitesi ile ilgili önemli belirleyiciler haline gelmiştir. “Yeni babalık” kavramı ilk olarak yirminci yüzyılın ortalarında bir grup yazarın, erkeklerin babalık sorumluluklarına ilişkin yeni bir algı oluşturma çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Ancak bunu, toplumun ve kültürün dayattığı, erkeklerin evin geçimini sağlarken kadınların da çocuk bakımını üstlenen kişiler olduğunu kabul eden cinsiyete dayalı rol ve katılım şekillerini benimseyen anlayışı reddetmeden yapmışlardır. Tüm bu bilgiler ışığında, bu araştırmanın amacı, babalığın tarihsel süreç içerisinde göstermişi olduğu değişimi ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla başvurulan doküman analizi, bir durumu derinlemesine ele almayı sağlamaktadır. Bu amaçla verilerin toplanmasında konu alanına ilişkin birincil kaynaklara ulaşılarak çeşitli dokümanlar elde edilmiştir. Araştırmaların analizinde verilerin sistematik bir şekilde konu alanını açıklamasına dikkat edilerek bütünlük içerisinde ele alınarak araştırmalar ışığında tartışılmıştır. Babalık tanımı ve babalığa ilişkin rollerin anlaşılır olması, sağlıklı bir aile yapısının oluşumu, bireylerin gelişimi ve toplumsal yapının korunması açısından önemlidir. Bu açıdan babalıkla ilgili konuların, daha çok ele alınması ve araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Baba Olmak, Babalığın Tarihi, Dönüşüm, Aile, Ebeveyn

ABSTRACT

The concept of fatherhood has undergone a radical change in contemporary societies. In recent years, much attention has been paid to the role of fathers in the development of their children. This process has also brought about a change in the view of fatherhood roles. In fact, this process has led to an era of 'exploration of fatherhood' in which fathers have become more supportive towards their children and have been advocated to be more involved in parenting roles and household responsibilities. The parental roles fulfilled by parents and the forms and amount of participation that these roles determine have changed significantly with the dramatic increase in mothers' participation in the labor force. Both changes in maternal employment and changing social trends, such as fathers' working conditions, have become important determinants of the quality of fathers' involvement behaviors. The fact that both parents work in the family has only slightly relaxed expectations about which parent should be primarily responsible for childcare participation. For parents, the obligations imposed by traditional norms have had lasting effects. Changes in parents' patterns of responsibility were reflected in their children. The concept of “new fatherhood” first emerged in the mid-twentieth century when a group of writers attempted to create a new perception of men's responsibilities as fathers. In the light of all this information, the aim of this study is to reveal the changes in fatherhood in the historical process. Qualitative research method was used in the study. Document analysis, which is frequently used in qualitative research methods, enables to address a situation in depth. For this purpose, various documents were obtained by accessing primary sources related to the subject area in data collection. In the analysis of the studies, attention was paid to the systematic explanation of the subject area and the data were discussed in the light of the studies. The definition of fatherhood and understanding the roles of fatherhood are important for the formation of a healthy family structure, the development of individuals and the protection of the social structure. In this respect, it is thought that issues related to fatherhood should be addressed and researched more.

Keywords: Becoming a Father, History of Fatherhood, Transformation, Family, Parent

1. GİRİŞ

Çağdaş toplumlarda babalık kavramı radikal bir değişim süreci içerisine girmiştir. Son yıllarda babaların çocuklarının gelişim sürecindeki rolüne oldukça ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bu süreç babalık rollerine bakışın da değişmesi sürecini beraberinde getirmiştir. Öyle ki bu süreç babaların çocuklarına karşı daha destekleyici olduğu, ebeveynlik rollerinin ve evle ilgili sorumluluklara daha fazla dâhil edilmesi gerekliliğinin savunulduğu ‘Babalığın Keşfi’ çağını ortaya çıkarmıştır. Uzun yıllardır idealize edilen babalık biçimi artık yalnızca bir sağlayıcı ve rehber olmanın yanı sıra ev işlerine ve çocuklarının bakımına katılım sağlamak için gerekli rolleri üstlenmeyi içeren bir baba idealine evirilmiştir. Ebeveynler tarafından yerine getirilen ebeveynlik rolleri ve bu rollerin belirlediği katılım biçimleri ve miktarı annelerin iş gücüne katılımının gözle görülür bir şekilde artış göstermesi ile önemli derecede değişmiştir. Hem anne istihdamındaki değişimler hem de babaların çalışma koşulları gibi değişen toplumsal eğilimler babaların katılım davranışlarının kalitesi ile ilgili önemli belirleyiciler haline gelmiştir. “Yeni

babalık" kavramı ilk olarak yirminci yüzyılın ortalarında bir grup yazarın, erkeklerin babalık sorumluluklarına ilişkin yeni bir algı oluşturma çabalarıyla ortaya çıkmıştır. Ancak bunu, toplumun ve kültürün dayattığı, erkeklerin evin geçimini sağlarken kadınların da çocuk bakımını üstlenen kişiler olduğunu kabul eden cinsiyete dayalı rol ve katılım şekillerini benimseyen anlayışı reddetmeden yapmışlardır. Çalışmanın önemi ve amacı şu şekildedir;

Gelişen ve küreselleşen dünya şartları ile beraber ülkemizde de babalık rol ve sorumluluklarında da değişimler gerçekleştiği görülmektedir. Babaların çocukların gelişiminde, büyümesinde ve beslenmesindeki benimsedikleri rol ve sorumluluklar artmakla beraber bu sürece olan etkileri de artmıştır. Böylelikle çocuk bu etkileşimler sonucunda annesi dışında babasının da olduğunun farkına vararak iki ebeveyninin olduğunu anlar. Bu ifadelerden yola çıktığımızda babaların çocuklarıyla ilgilenmeleri önceki dönemlere göre arttığı görülmektedir. Günümüzde gelişen ve küreselleşen dünya düzeni pek çok şeyi değiştirdiği gibi toplumun en önemli yapı taşı olan ailede değişiklikler yaşanmasına yol açmıştır. Örneğin günümüzde baba ve çocuk arasında var olan ilişkiler geçmiş dönemlerdeki baba ve çocuk arasında var olan ilişkilere nazaran kendi içerisinde değişiklikler barındırmaktadır. Bu durumun yaşanmasında bazı temel nedenler bulunmaktadır. Bu temel nedenler şu şekildedir: İlk olarak geçmiş dönemlerde insanların büyük bir çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşamaktaydı. Bu durumdan kaynaklı olarak hem toplum içerisinde hem aile içerisinde hem de baba ve çocuk ilişkilerinde geleneksel toplum yapısının uygun gördüğü davranışlar söz konusuydu. Özellikle de sanayinin gelişmesi ve beraberinde ekonomik yapının şehir merkezlerini daha gözde duruma getirmesiyle kırsal bölgelerde yaşayan aileler hızlı bir şekilde şehir merkezlerine akın ederek burada yaşamlarını sürdürmeye başlamışlardır. Kırsal yaşamdan şehir yaşamına geçen ailelerin sosyoekonomik yapılarının gelişmesi, eğitim düzeylerinin artması, ataerkil yapının ortadan kalkması, kadının işgücü yaşamına dahil olması, babanın çocuklarıyla beraber daha fazla zaman geçirmeye başlaması, şehir yaşamında babadan beklenen sorumluluklar ve rollerin artmış olması gibi pek çok sebep baba çocuk ilişkisinde çağdaşlaşmayı ve beraberinde yüksek etkileşimi de getirmiştir. Bu durum aslında aile içerisindeki bireylerin rol ve sorumluluklarının toplumda meydana gelen değişim ve gelişimle beraber etkilenme yaşadığının da bir göstergesidir. Literatürde yapılan araştırmalar sonucunda babalığın tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu değişime yönelik çalışmaların az olmasından dolayı araştırmanın önemini arttırmaktadır. Ayrıca yapılan araştırma ilerleyen süreçte babalığın tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu değişime yönelik yapılacak olan çalışmalara ön ayak olması açısından önemlidir.

Aile içerisinde bulunan ve aile içi süreçlerde önemli rollerden birine sahip olan babanın geçmiş dönemlerden günümüze kadar olan süreçteki rol ve sorumluluklarında meydana gelen değişimlerin tespitinin ve etkilerinin bilinmesi günümüz ve ilerleyen dönemler için bizlere çeşitli ipuçları sunmaktadır. Bu doğrultuda baba kavramının dünü ve bugünün bilinmesinin önemini ortaya koymaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında, bu araştırmanın amacı, babalığın tarihsel süreç içerisinde göstermiş olduğu değişimi ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla başvurulan doküman analizi, bir durumu derinlemesine ele almayı sağlamaktadır. Bu amaçla verilerin toplanmasında konu alanına ilişkin birincil kaynaklara ulaşılarak çeşitli dokümanlar elde edilmiştir.

3. VERİ ANALİZİ

Bu kapsamda verilerin analizi sürecinde doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi; araştırılmak istenen durumlar veya olgular hakkındaki yazılı materyallerin incelenmesine dayanan bir yöntemdir (Büyüköztürk vd., 2018). Araştırmaların analizinde verilerin sistematik bir şekilde konu alanını açıklamasına dikkat edilerek bütünlük içerisinde ele alınarak araştırmalar ışığında tartışılmıştır. Babalık tanımı ve babalığa ilişkin rollerin anlaşılır olması, sağlıklı bir aile yapısının oluşumu, bireylerin gelişimi ve toplumsal yapının korunması açısından önemlidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Aile ve aile içerisinde varlıklarını devam ettiren bireylerden beklentiler sürekli olarak değişimlere uğramıştır. Bu değişikliklerin temelinde çok farklı sebepler vardır. Bunlar; toplumun kültürde değişimler yaşaması, coğrafi özelliklerin değişmesi, göç, maddi imkânların çeşitlenmesi, kadının iş gücüne katılması, eğitim seviyesinin değişmesi gibi birçok sebepten dolayı aile içerisinde bulunan bireylerden beklenen rol ve sorumluluklar değişiklik göstermiştir. Bu tarihsel süreç içerisindeki değişimi baba rol ve sorumlulukları üzerinden değerlendirecek olursak; baba ilk toplumlar içerisinde aile içerisindeki bireyleri besleyen, koruyan ve onların barınma ihtiyaçlarını gideren kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca baba ailedeki bireylere öncülük eden ve söylediği her şeyin bir kural olduğu ve kurallara uygun hareketin önemi dile getirilmiştir. Orta çağ sürecinde ise baba hala ataerkil yapısını koruyabilmiş ve toplumun kendisinden beklediği ahlaki, dini ve toplumsal özellikleri taşıyan çocukları yetiştirmeyi amaçlamıştır. İkinci dünya savaşı döneminin ardından baba değişen ve temelde babadan beklenen rol ve sorumlulukların neredeyse tamamen değiştiği bir toplum içerisinde artık çocukları ile daha fazla zaman geçiren bir birey haline dönüşmüştür. Bu dönemde babadan çalışan eşinden dolayı çocukların bakım süreçlerinde rol paylaşımı yapması ve çocukları ile eskiye nazaran daha fazla bir zaman geçirmesi gerekliliği dile getirmiştir.

Babalıkla ilgili konuların, daha çok ele alınması ve araştırılması gerektiği önerilebilir. Türk kültüründe baba kavramının geçmiş dönemlerden günümüze kadar olan zaman aralığındaki rol ve sorumluluğundaki değişimlerin incelenmesi önerilebilir. Türkiye'de coğrafi bölgelere göre babalık ve babalığın rol ve sorumluluklarına bakış açısının incelenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

1. Dardas, L.A. ve Ahmad, M.M., For Fathers Raising Children With Autism, Do Coping Strategies Mediate Or Moderate The Relationship Between Parenting Stress And Quality Of Life?, Research İn Developmental Disabilities, 36, 620–629, 2015.
2. Barclay, L. ve Lupton, D., The Experiences Of New Fatherhood: A Socio-Cultural Analysis, Journal Of Advanced Nursing, 29(4), 1013-1020, 1999.

3. Kuzucu, Y., Değişen Babalık Rolü Ve Çocuk Gelişimine Etkisi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 4(35), 79-89, (2011).
4. Özkardeş, O. G. ve Arkonaç, S. İki Farklı Eğitim Düzeyinde Baba Olma Algısı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 10 (10), 253-263, (1998).
5. Taşkın, N., Çocukların Gelişiminde Katkıları Unutulanlar: Babalar. Eğitim Bir Sen Dergisi. 20, 43-47, (2011).
6. Zeybekoğlu, Ö. Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık Ve Aile. Mediterranean Journal of Humanities,3(2), 297-32, (2013).
7. Lamb, M. E. The Father's Role. University of Utah: Lawrence ErlbaumAssoc, (1987).
8. Summers, J. A., Raikes, H., Butler, J., Spicer, P., Pan, B., Shaw, S., Langager, M., McAllister, C. and Johnson, M. K. Low-İncome Fathers' and Mothers' Perceptions of the Father Role: a Qualitative Study in Four Early Head Start Communities. Faculty Publications, Department of Child, Youth, and Family Studies. 40. s. 291– 304, (1999).
9. Rustia, J. Abbott, D. A., Bozett, F. W. and Mercer, R. T. Predicting Paternal Role Enactment. Western Journal of Nursing Research. 12(2), 145-160, (1990).

DİJİTALLEŞEN DÜNYADA BABA OLMAK

Büşra TORAMAN
Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
busra.trman@gmail.com , 0009-0007-5309-4863

Doç. Dr. Esra DEMİR ÖZTÜRK
Muş Alparslan Üniversitesi, Okul Öncesi Eğitimi ABD
e.demir@alparslan.edu.tr , 0000-0003-4996-0355

ÖZET

Dijitalleşme yaşadığımız toplumda bireylerin bilgiye ulaşma ve paylaşma noktasında köklü olarak yaşadığı farklılaşmayı ifade etmektedir. Hayatımıza yön veren bu önemli durum ona uymayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Anlaşılabilir bir ifadeyle söylemek gerekirse algılayabildiğimiz her türlü durumu 0'ların ve 1'lerin bilgisayarlara depolama, yorumlama ve iletme yoluyla aktarmasıdır. Dijitalleşme, algılanan dünyanın sanal ortama aktarılması olarak tanımlanırken bir taraftan da görünürde bilinmeyen ve duyumsanmayan ortamları da temsil etme gücüne sahiptir. Günlük hayatımızda yaşadığımız her anımızı bu ortamlara aktarabilmek için çaba sarf etmekteyiz. Sadece yaşadığımız anları paylaşmak değil her anımızda ihtiyaç duyduğumuz gereksinimlerimizi karşılamak için de yine dijital dünyadan faydalanmaktayız. Fiziksel olarak çaba gerektiren alışveriş yapma, fatura ödeme, bankacılık işlemleri, bir ev kiralama, yemek sipariş etme gibi evimizden çıkıp yapmamız gereken işleri kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmemizi sağlamaktadır. Dijital dünyanın bize sağladığı bu ve buna benzer birçok kolaylığın dışında aile ve bireyleri üzerinde çeşitli etkilere sahiptir. Hayatımızın bir parçası olmaya sürekli gelişmesiyle devam eden teknoloji, yaşadığımız her anı birileriyle paylaşabilme olanağıyla sanal ortamları kullanan tüm bireyleri etkilediği gibi ebeveynleri de etkilemektedir. Bu bağlamda araştırma, dijitalleşme sürecinin ailenin önemli bir parçası olan babaların üzerindeki etkilerini literatür araştırmaları ışığında incelemektedir. Araştırma, nitel yöntemde gerçekleştirilen doküman incelemesini kapsamaktadır. Bu bağlamda web of Science, Wos, Scopus, Google Scholar, YÖK Tez veri tabanlarında aramalar gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri belli bir sistematik içerisinde analiz ederek dijitalleşme sürecinin babalar üzerindeki etkilerini ebeveynlik rolleri üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmalar sonucunda babalarla ilgili çalışmaların sınırlılığı belirlenmiş ve babalarla ilgili babalık rollerine ilişkin çok fazla araştırma makalesi olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra babalarla ilgili olarak bütünsel bir şekilde babayı merkez alan daha çok araştırmanın yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Baba Olmak, Teknoloji, Dijitalleşme, Ebeveyn

ABSTRACT

BEING A FATHER IN A DIGITALIZED WORLD

Digitalization refers to the radical differentiation experienced by individuals in accessing and sharing information in the society we live in. This important situation that directs our lives has made it inevitable to comply with it. To put it in understandable terms, it is the transfer of 0s and 1s to computers through storage, interpretation and transmission of all kinds of situations that we can perceive. While digitalization is defined as the transfer of the perceived world to the virtual environment, it also has the power to represent environments that are apparently unknown and insensible. We strive to transfer every moment of our daily lives to these environments. We benefit from the digital world not only to share the moments we live, but also to meet the needs we need in every moment. It allows us to easily and quickly perform tasks that require physical effort, such as shopping, paying bills, banking transactions, renting a house, ordering food, etc. Apart from these and many similar conveniences that the digital world provides us, it has various effects on families and individuals. Technology, which continues to be a part of our lives with its continuous development, affects parents as well as all individuals who use virtual environments with the opportunity to share every moment we live with someone. In this context, the research examines the effects of the digitalization process on fathers, who are an important part of the family, in the light of literature research. The research involves document analysis in qualitative method. In this context, searches were carried out in Web of Science, Wos, Scopus, Google Scholar, YÖK Thesis databases. By analyzing the research data in a certain systematic way, it was tried to reveal the effects of the digitalization process on fathers through their parenting roles. As a result of the research, the limitations of the studies on fathers were determined and it was seen that there were too many research articles on fathers related to fatherhood roles. In addition, the need for more research on fathers that focuses on the father in a holistic manner has emerged.

Keywords: Being a Father, Digitalization, Technology, Parent

1. GİRİŞ

Günümüz teknolojisinde yaşanan gelişmeler, özellikle son on yılda iletişim medyasını yaygınlaştırmıştır. Bilgi eskiye göre daha kolay erişilebilir hale gelmiştir (Joshua vd.,2008). Bilgilerin erişilebilirliğine katkıda bulunan araçlardan biri de bloglardır. Blog, "web-log" kelimesinin kısaltmasıdır. Kısaca "web 'de oluşturulan günlük" şeklinde tanımlanmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, web sitesi yapma konusunda tecrübesi olmayan kullanıcılar bile internet sayesinde kendi kişisel sayfalarını hazırlayabilmektedirler. Bu sayede bireylere istediklerini yazabilme olanağı tanıyan "kişisel blog" akımı; bu konuya ilgi duyan kişi sayısının artmasıyla gün geçtikçe daha kullanılan ve ilgi duyulan sosyal medya platformu haline gelmiştir (Karcıoğlu, 2009). Herkesin rahatlıkla oluşturabildiği bloglar ebeveynlerin de bilgi alışverişi yaptıkları ve tecrübelerini aktardıkları bir yer olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Babalar konulara uzak kalmamak adına her anlamda kendisine, ailesine ve

çevresine katkı sağlamak istemekte ve bu doğrultuda hareket etmektedir (Morva ve Ünlü, 2021). Bu çalışmada babaların bloglarının içeriği, amaçları, baba blogları konusunda yapılan bazı çalışmalardan yola çıkarak incelenmiştir.

2. BABALIK BLOGLARI

Resmi istatistikler mevcut olmasa da, çoğu "baba blogu" 2000'lerin sonlarında çevrimiçi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır ve Kuzey Amerika'da şu anda birkaç yüz baba blog yazarı olduğunu tahmin edilmektedir (Scheibling, 2020). Andersson (2016) çalışmasında, çeşitli erkeklerin günlük yaşamlarıyla ilgili hikâyelerinde ifade edildiği şekliyle babalığın derinlemesine bir resmini araştırmak ve oluşturmak için bloglardaki baba çocuk ilişkilerine ait ifadeleri irdelemiştir. Çalışma ilk olarak 1990'larda başlayan babalar ve babalık üzerine araştırmalara odaklanmıştır. Sonra eleştirel bir bakış açısı ile özellikle Danimarka, Norveç, İsveç, İngiltere, Avustralya ve ABD başta olmak üzere çeşitli ülkelerde gerçekleşen erkeklik ve cinsiyet tartışmalarını irdelemiştir. Daha sonra günlük yaşamda ve çevrimiçi ortamda küresel babalık kavramı çalışmada incelenmiştir. Çalışmanın metodoloji kısmında, internet ortamını kullanarak kültürleri ve toplulukları inceleyen Kozinets'in özel olarak tasarlanmış netnografi yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda, Uluslararası bloglarda babalık kavramları incelenmiştir. Babalık bloglarını analiz ederken çıkış noktası olarak, babanın ve blog yazarının çocuklarıyla sürekli gelişen ilişkisini nasıl tanımladığı ve tartıştığı belirlenmiştir. Bloglarda tartışmalar çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Örneğin, evde, oyun alanında, okuldan eve dönerken veya piknikte gibi farklı bağlamlarda meydana gelen durumlara odaklanmıştır. Mevcut çalışmada "Yeni Baba" kavramı da vurgulanmış ve irdelenmiştir. Özellikle bu konuda, erkeklik ve babalığın güncel ve şefkatli bir imajını ortaya koyan dijital ortamda önemli sayıda blog bulunduğu belirtilmiştir. Bazı blogların odak noktasının babaların çocuklarıyla olan ilişkileri olduğu vurgulanmış ancak, çalışma için seçilen babalık bloglarının, bu ilişkiyi babalar ve çocuklar arasındaki yakınlık ve yakın temas açısından tartışma vurgulanmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmada, babaların babalık konusundaki kişisel deneyimlerini, bakış açılarını tartıştıkları ve paylaştıkları uluslararası bloglar ve web sitelerinden incelenmiştir. Bloglarda anlatılan, ebeveyn deneyimiyle bağlantılı sorumluluklar, sevgi, neşe, endişeler ve farklı idealleri içeren hikâyeler şeklindedir. İncelenen farklı blogları analiz etmek, çağdaş babalığın nasıl değiştiği konusunda bize fikir vermektedir (Andreasson, 2016).

Morva'nın (2021) yaptığı çalışma Türkiye'deki blogger olan babaların kendi erkek rollerine verdikleri anlama dayanarak blogları yoluyla yapılan çevrimiçi ve kamu alanındaki paylaşma aktivitelerine yoğunlaşmıştır. Bu yolla herkesçe tartışılan babalığı, erkeklerin ne şekilde açıkladığı ve tecrübelerini aktardıkları blogları kullanma sebeplerini anlamak amaçlanmıştır. Belirtilen bu amaçla çalışmada ilk olarak babalığın baskın olan erkeklik kavramından, iş birliği yapan baba şekline geçişi ve ayrıca Türkiye'de var olan babalık düşüncesiyle ilgili baba olma şekli arasındaki ilişki irdelenmiştir. Daha sonra kullanılan dijital ortamların ne tür avantajlar sağladığı, ne anlam ifade ettiği ve kullanılmak için kişiyi güdüleyen durumların ne olduğu var olan çalışmalar yoluyla değerlendirmeye alınmıştır. Son durumda tema olarak babalığı kullanma, bloggerlardan alınan ayrıntılı bilgiler yoluyla elde edilen veriler ile niteliksel içerik analizi yoluyla yorumlanmıştır. Yapılan çalışmada babalık temasıyla ilgili olarak içeriğe sahip bloggerlarla ayrıntılı görüşmeler yapılmıştır. Çıkan sonuçlar içerik çözümleme yoluyla

incelenmiştir. Çalışmanın hazırlık kısmında babalığı vurgulayan içerikli blogların tespit edilmesi gerekmiştir. Bu konuda Türkiye'de geniş kapsamlı literatürün bulunmayışı sebebiyle bu konudaki bloglar birkaç arama motorundan ve blogları içeren farklı ortamlardan (googleblogs, blogspot.com, wordpress.com) tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın yapıldığı süre içerisinde babalık ile ilgili 13'ü faal olan 19 adet bloğa erişilmiştir. Sürekli paylaşımlarda bulunan 9 baba görüşmeyi kabul etmiş ve ayrıntılı bilgi vermiştir. Çalışmanın esas amacı, babalık konusunda paylaşımda bulunan bloggerların, babalık konusunda ne düşündüklerini ve yaptıkları işi bununla nasıl bağdaştırdıklarını anlamaktır (Morva ve Ünlü, 2021). Bu doğrultuda yapılan görüşmeler sonucunda babaların, babalık kavramı ile ilgili modellemeleri şu şekildedir; Babalardan B9 ile yapılan görüşmede babalık davranışa yansıyorsa gerçekten yeni bir baba olduğunu, bir tanımlamadan ziyade faaliyette bulunma yolunu seçtiğini ifade etmiştir. Eşini kendisinden daha çok sorumluluk sahibi değil, bir ortak olarak gördüğünü, ek olarak kendisini geleneksel biri olarak görmediğini ifade etmiştir. Yakın bir anlayışa sahip olan B1, eşler arasında sorumluluk paylaşımın dengesine, babalığı sadece çocuğa bir şeyler almaktan veya vermekten ibaret değil görev paylaşımının varlığına göre değerlendirdiğini söylemiştir. Sadece oyun oynamak ve çocukla ilgilenmek dışında bir iş yapmamanın babalık tanımını eksik bıraktığını söylemiştir. Babalardan B3, çocukla arkadaşça kurulan bir iletişim sayesinde çocuğun onlara karşı daha fazla paylaşımda bulunduğunu düşünmektedir. Böyle düşündüğünü de blog üzerinden gösterdiğini belirtmiştir. Paylaşımlarını çocuğuna daha yakın durarak yaptığını söylemiştir. Babalardan B5, çocuğunun her zaman yanında olmak istediğini, ebeveynlerin çocuklarını sonsuz olamasa da koşulsuz sevmesi gerektiğini ifade etmişidir. Bloggerlardan B6, eşler arasında iş bölümü konuşularak belirlenmeli demiştir. Kendisinin çocuktan önce ev işlerinde, çocuktan sonra da hem ev işlerinde hem de çocukla ilgili yapılması gerekenler konusunda üzerine düşeni yaptığını belirtmiştir. Türkiye'de blogger olan babaların dâhil olduğu sözü geçen bu çalışma babaların ataerkil anlayıştan soyutlandıklarını göstermiştir. Çocuklarının yetiştirilmesinde görev alma, bu konuyla ilgili sürece katılma konularında aktif olan babaların ilgili babalığı içselleştirdikleri anlaşılmıştır. Çalışmaya dâhil olan katılımcıların homojen bir grubu oluşturması sebebiyle babalar hemen hemen aynı düşüncelere sahiptir. Sonuç olarak cinsiyetçilik anlayışından sıyrılmış bir ebeveyn olmak babalar arasında yaygın bir düşüncedir. Durum böyle olsa da babalığın benimsenmesinde ataerkilliğin savunuculuğunu yapan kadın ve erkeklerin bu konuda öncü davranmaları sebebiyle hala sınırlandırmalar olduğu görülmüştür. Katılımcı babalar da bu konuyu kendi düşüncelerine bir ket olarak düşündüklerini söylemişlerdir (Morva ve Ünlü, 2021).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Babalık bloglarının içeriğinin ve amacının incelendiği bu çalışma sistematik derleme yoluyla oluşturulmuştur. Veri toplama aracı olarak doküman inceleme kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı halde bulunan belgelerin kapsamının dikkatlice ve sistemli bir şekilde incelenerek, bilgi elde etmek amacıyla elde edilen verilerin yorumlanmak üzere gözden geçirilmesi demektir. (Corbin & Strauss, 2008). Veriler toplanırken makale ve tez çalışmalarından yararlanılmıştır. Çalışmada blog ve baba kavramlarına vurgu yapılan yerli ve yabancı çalışmalar irdelenmiştir. İncelenen çalışmaların özellikle baba ve babalık bloglarına vurgu yapmasına dikkat edilmiştir.

4. BULGULAR

Çalışmalar incelendiğinde babalık bloglarının, bilinen erkeklik rollerinden farklı bir "yeni baba" kavramını ortaya koyduğunu görmekteyiz. Blogların içeriği, babalığın sadece maddi yükümlülüklerini yerine getirmek olmadığını aynı zamanda çocuklarıyla bağ kuran, onlara şefkat gösteren ve aktif olarak çocuklarının yaşamına katkı sağlayan bir sıfat olduğunu göstermektedir. Babaların dijital ortamda deneyimlerini paylaşmaları hem kişisel hem de toplumsal bir eylemi ifade etmektedir. Çalışmalar göstermektedir ki ataerkil erkeklik düşüncesinin yerini eşitlik kavramı almaktadır. Babaların ev işlerine ve çocuk bakımına katkıda bulunması babalık kavramının alanını genişletmiştir. Görüşmelerin yapıldığı babaların büyük kısmı babalığı eyleme geçmek olarak görmektedir. Aynı zamanda sevgi ifadesini de önemli bir durum olarak görmektedirler. Görüşmelere katılan babaların erkek egemen anlayıştan uzaklaşarak eşit görevlere sahip ebeveynler olmaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak eskiden beri var olan bazı kalıp düşüncelerin etkisinin devam ettiği görülmektedir. Babalar blog yazılarında çocuklarıyla paylaştıkları sevgi ve mutluluğu anlatan içeriklere yer vermektedir. Bloglarda anlatılan hikâyeler, babaların sorumluluklarını, çocuklarına karşı duydukları sevgiyi, yaşadıkları mutlulukları ve karşılaştıkları zorlukları kapsayan zengin bir içerik sunmaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, babalık bloglarının babaların düşüncelerini ve tecrübelerini paylaşmalarında nasıl bir rol oynadığını analiz etmektedir. Babaların yeni rollerinin nasıl değişikliğe uğradığını ve blogların bu süreçteki rolü irdelenmiştir. Uluslararası yapılan çalışmalara bakıldığında “Yeni Baba” kavramının her alanda babaları aktif kıldığını aynı zamanda eşitliği savunan ve her anlamda çocuğunun gelişimine katkı sağlayan bir baba profili çizdiği görülmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında babaların ataerkil anlayıştan uzaklaşarak çocuklarına ve eşine fiziksel, duygusal ve sosyal olarak daha fazla destek vermeye başladığı anlaşılmaktadır. Yine çalışmalarda çocukla sadece oyun oynamanın ya da ona maddi imkân sağlamanın babalık kavramını tanımlamada eksik kaldığını fark eden babaların olduğu ortaya çıkmıştır. Babalar eşitlik anlayışlarını paylaşımlarında vurgulasalar da çevrenin dayatmaya çalıştığı erkek egemen anlayışın bu duruma bir set oluşturduğunu düşünmektedirler. Babalık blogları hem bu anlayışın kırılmasında hem de diğer babalara değişen babalık hakkında örnek olması adına önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Yapılacak olan yeni çalışmalarda babalık bloglarını daha geniş bağlamda ve farklı değişenlere göre incelemek faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Andreasson, J., Johansson, T. Global Narratives of Fatherhood. Fathering and Masculinity on The Internet, International Review of Sociology. 26(3), 482-496, 2016.
2. Corbin, J. & Strauss, A. Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory. Thousand Oaks: Sage, (2008).
3. Karcıoğlu, F., Kurt, E. Örgütsel iletişimin Etkinliği Açısından Kurumsal Bloglar ve Birkaç Kurumsal Blogun İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(7) 3, 1-17, 2009.
4. Morva, O., Ünlü, G. D. Babalık da Yaparım Kariyer de! Blogger Babalar ve Erkekliğin Kurucu Rollerinden Babalık Üzerine. Kültürel Çalışmalar Dergisi, 8(1), 227-245, 2021.
5. Scheibling, C. "Real Heroes Care": How Dad Bloggers Are Reconstructing Fatherhood And Masculinities, Men and Masculinities, 23(1), 3-19, 2020.
6. Joshua, L.C., Eric, R., Martinez & Kevin B. Q. Blogs and The Corporation: Managing The Risk, Reaping The Benefits. Journal Of Busıness Strategy, 29(3), pp. 4-12, 2008.

ÇOCUK EDEBİYATINI KULLANARAK EVLAT EDİNMEYİ KONUŞMA: "ABC EVLAT EDİNME VE BEN (ABC ADOPTION & ME)" KİTABI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE BİLİR-SEYHAN
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
gamze.bilir.seyhan@ege.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9888-8612

ÖZET
Evlat edinme olgusu, toplumsal ön yargıları aşmak ve çocukların kimlik gelişiminde sağlıklı bir temel oluşturmak adına açık bir şekilde konuşulmayı gerektirir. Gayle Swift ve Casey Swift'in yazdığı *ABC Adoption & Me (ABC Evlat Edinme ve Ben)*, bu sürece rehberlik eden bir çocuk kitabı olarak dikkat çeker. Kitap, evlat edinmenin duygusal ve kültürel boyutlarını harfler üzerinden bir yolculukla ele alırken, çocukların ve ailelerin bu süreci anlamalarına yardımcı olmayı hedefler. Bu çalışmada, kitabın çocuk edebiyatı aracılığıyla evlat edinme temasını ele alış biçimi incelenmiştir. Harf temelli yapısı sayesinde evlat edinme konusunu kapsayıcı bir şekilde işleyen kitap, yalnızca evlat edinilen çocuklar için değil, aynı zamanda biyolojik aileler, evlat edinen aileler ve eğitimciler için de değerli bir araç sunar. Kitabın çokkültürlü bakış açısı, farklı evlat edinme hikayelerini bir araya getirerek evrensel bir aidiyet duygusu yaratır. Analizde, kitabın metinsel ve görsel unsurlarının çocukların kimlik ve aidiyet algısına katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca, kitabın evlat edinme sürecini açıklarken çocukların hislerine ve sorularına yanıt verme potansiyeli üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, *ABC Adoption & Me*'nin evlat edinme konusunu normalleştirme, aile içi iletişimi güçlendirme ve bu sürece dair empati geliştirme açısından güçlü bir kaynak olduğu vurgulanmıştır. Bu bildirinin amacı, çocuk edebiyatının evlat edinme gibi hassas konuları konuşmada sunduğu pedagojik fırsatlara dikkat çekmek ve bu kitap üzerinden daha kapsayıcı bir bakış açısı geliştirilmesine katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Evlat edinme, çocuk edebiyatı, farkındalık

1. GİRİŞ
Evlat edinme olgusu, toplumsal ön yargıları aşmak ve çocukların kimlik gelişiminde sağlıklı bir temel oluşturmak adına açık bir şekilde konuşulmayı gerektirir (Bilir-Seyhan, 2022). Çocukların koruma altına alınması (Erol, 2004; Erol, Şimşek & Üstüner, 2005) evlat edinme, koruyucu ailelik gibi aile temelli bakım modellerinin kullanılması çocuk koruma sistemini ortaya çıkarmıştır. Evlat edinme konusu Türk toplumunda bir tabu halindedir. Bunun aşılarak

evlat edinmenin normalleştirilmesi önem taşımaktadır. Böylelikle daha çok çocuk aile temelli modellerden faydalanabilirler.

Çocuk edebiyatı, çocukların karmaşık ve duygusal konuları anlamalarına yardımcı olan önemli bir araçtır. Farklı aile yapılarını, toplumsal çeşitliliği ve bireylerin yaşam deneyimlerini anlamaya yönelik köprüler kuran çocuk kitapları, evlat edinme gibi hayatın önemli ve hassas konularını ele almak için etkili bir platform sunar. Evlat edinme hem çocuklar hem de ebeveynler için özel bir süreçtir ve bu süreci anlamlandırmada çocuk kitaplarının rolü büyüktür. Resimli çocuk kitapları, evlat edinme kavramını normalleştirirken, çocukların kendi deneyimlerini ve duygularını anlamalarına, aynı zamanda empati geliştirmelerine de katkıda bulunur.

Bu bildiride, "ABC Evlat Edinme ve Ben" (*ABC Adoption & Me*) kitabı örneği üzerinden, çocuk edebiyatının evlat edinme konusundaki gücü ele alınmaktadır. Kitap, evlat edinme sürecinin hem zorluklarını hem de güzelliklerini, sade bir dil ve etkileyici görsellerle çocuklara aktarırken, onların kimlik gelişimine ve aile bağlarına dair önemli mesajlar sunmaktadır. Bu bağlamda, bildiride, kitabın içeriği, sunduğu temsiller ve çocuklara yönelik etkileri incelenmekte ve evlat edinme konusunun çocuklara nasıl daha iyi anlatılabileceği tartışılmaktadır.

Evlat edinme, bireylerin kimlik gelişimini ve aidiyet duygusunu doğrudan etkileyen bir süreçtir. Araştırmalar, evlat edinilmiş çocukların, kimliklerini anlamlandırma ve kökenleriyle barışma sürecinde destekleyici kaynaklara ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Brodzinsky, 2011). Bu bağlamda, çocuk edebiyatı, çocuklara evlat edinmeyi açıklamak ve bu süreçte yaşadıkları duygusal deneyimleri anlamalarına yardımcı olmak için etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır (Meese, 2012).

Resimli çocuk kitaplarının empati geliştirme, farklı aile yapılarını anlama ve toplumsal farkındalık oluşturma gibi güçlü yanları, evlat edinme temasını ele almada benzersiz bir fırsat sunar. Kirby ve Savage (2008), resimli kitapların, çocuklara yalnızca bir hikâye sunmakla kalmayıp, aynı zamanda duygusal bağ kurmalarına ve farklı perspektifleri anlamalarına olanak sağladığını belirtmektedir. Benzer şekilde, Satz (2007), evlat edinme konusunu işleyen kitapların, bu süreci yaşayan çocuklara destek sağlarken, aynı zamanda diğer çocuklara da evlat edinmenin normal bir aile yapısı olduğunu gösterdiğini vurgulamaktadır.

Evlat edinmeyi konu alan çocuk kitaplarının bir diğer önemli katkısı, çocukların karmaşık duygularını ifade etmelerine olanak tanımasıdır. Bu kitaplar, çocukların evlat edinme sürecine dair sorularına cevap bulmalarını, bu konuda özgüven kazanmalarını ve kendi hikâyelerini daha iyi anlamalarını sağlar. Ayrıca, evlat edinme hakkında yazılmış eserlerin, yalnızca evlat edinilmiş çocuklar için değil, aynı zamanda toplumsal farkındalık ve empati geliştirmek isteyen tüm çocuklar için değerli olduğu da belirtilmektedir (Lee, Wyman Battalen, Brodzinsky & Goldberg, 2020). "ABC Evlat Edinme ve Ben" kitabı, bu bağlamda, evlat edinme sürecine dair temel kavramları sade bir dil ve etkileyici görsellerle aktararak, çocukların evlat edinmeyi anlamasına ve bu süreçte duygusal bağlar kurmasına yardımcı olmaktadır. Kitabın sunduğu kapsayıcı yaklaşım, çocukların yalnızca evlat edinmeye dair bilgi edinmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda farklı aile yapılarını anlama ve kabul etme sürecine de katkıda bulunur.

Tüm bu bilgiler ışığında, çocuklarla evlat edinmenin paylaşılması gerekmektedir. Gayle Swift ve Casey Swift'in yazdığı ABC Evlat Edinme ve Ben bu sürece rehberlik eden bir çocuk kitabı

olarak dikkat çeker. Kitap, evlat edinmenin duygusal ve kültürel boyutlarını harfler üzerinden bir yolculukla ele alırken, çocukların ve ailelerin bu süreci anlamalarına yardımcı olmayı hedefler. Bu çalışma, Gayle Swift ve Casey Swift tarafından yazılmış, Wesley Blauvelt tarafından resimlendirilmiş olan ABC Evlat Edinme ve Ben adlı resimli çocuk kitabını evlat edinme kavramı bağlamında inceleyerek, kitabın evlat edinme sürecini nasıl temsil ettiğini ve çocuklara evlat edinmeyi anlatmak için nasıl kullanıldığını ele almak amacıyla yürütülmüştür.

2. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma kapsamında ABC Evlat Edinme ve Ben isimli resimli çocuk kitabının evlat edinme kavramının temsili açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada, ABC Evlat Edinme ve Ben kitabı temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu kaynaktan elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

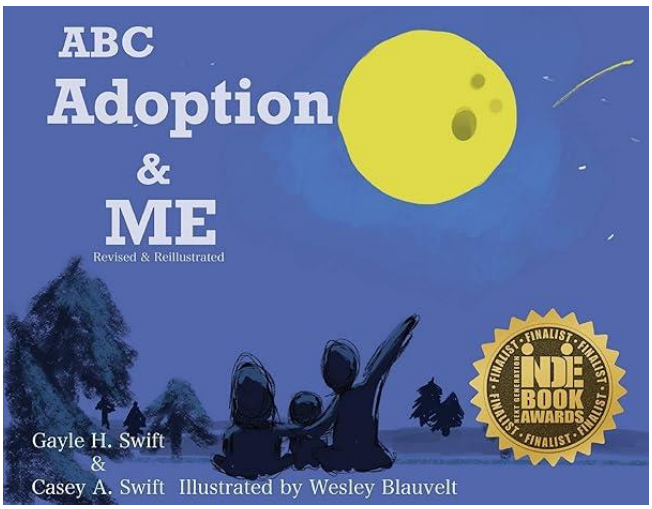
3. BULGULAR

Bulguların ilk bölümünde kitaba ilişkin künye bilgileri sunulmuştur.

- **Yazar:** Gayle Swift & Casey Swift
- **Çizer:** Wesley Blauvelt
- **Yayınevi:** Gayle Swift Publisher
- **Yayın Yılı:** 2019
- **Sayfa Sayısı:** 38
- **Boyut:** 28 x 22 cm
- **Yaş Grubu:** Bebek – 12 yaş
- Tanıtım Metni:

Prestijli Next Generation Indie Book Awards'tan ödüllü kitap olan ABC Evlat Edinme ve Ben'in orijinal versiyonu 2013'te yayınlanmıştır. Bunun dışında da kitap birçok ödül kazanmıştır. Evlat edinen aileler kitabı şu şekilde tanımlamışlardır: "Çocukların desteklendiğini hissettiklerini ve bağlarını derinleştirdiklerini, böylelikle evlat edinmeyi keşfetmelerine ve çocuklarıyla tartışmalarına gerçekten yardımcı bir kaynak".

Görsel 1'de ABC Evlat Edinme ve Ben Kitabının kapağı gösterilmekteyken, Görsel 2'de ve 3'de ise kitabın yazarları gösterilmektedir.

Görsel 1. ABC Evlat Edinme ve Ben Kitabının Kapağı

Görsel 2 & 3. ABC Evlat Edinme ve Ben Kitabının Yazarları

Evlat edinmenin karmaşıklığı, genç evlat edinenlerin zorlukları ve aileleri birbirlerine destek olmak için bir araya getiren konuşmalar ve stratejiler hakkındaki profesyonel bir anlayışı yansıtıyor. Kalpleri ısıtan, evlat edinen bir aile olmanın ne anlama geldiğine dair anlayışı derinleştiren ve aileleri gerçeğe, şefkate ve neşeye yakınlaştıran öğretici anlar sunmaktadır. Kitap, ebeveynlerin evlat edinme karmaşıklığına besleyici bir yaklaşımda ustalaşmalarına yardımcı olmak için bir ebeveyn rehberi içeriyor.

Ebeveynler ve uzmanlar için evlat edinilenler, evlat edinen aileler ve biyolojik ailelerle bağlantı kurmanın ve onları desteklemenin en iyi yollarını özetleyen on beş maddelik bir strateji olan Evlat Edinme Uyumunu da tanıtmaktadır. Evlat Edinme Uyumu maddeleri şöyledir:

- Pozitif bir evlat edinme dili kullanma
- Bağlanma süreci bilgisi
- Keder ve kayıp sorunlarını göz önünde bulundurma
- Biyolojik ebeveynlere saygı gösterme
- Model olma, öğretme ve sağlıklı sınırlar koyma
- Aileyi, arkadaşları, öğretmenleri ve toplulukları evlat edinme konusunda bilgilendirme

- Çocuğun hikayesinin ona ait olduğunu bilme, gizlilik sınırlarını koruma
- Evlat edinmenin bir aile deneyimi olduğunu kabul etme
- Aile değeri olarak oyunculuğu ve iyi mizahı teşvik etme
- Çocuğun doğum mirasını hikayesine dahil etme
- Ebeveynlerin kendi keder ve kayıp sorunlarıyla başa çıkması
- Çocuğun biyolojik ailesini tanıma ve onlarla bağlantı kurma ihtiyacını doğrulama
- Çocuğun doğuştan gelen yeteneklerine değer verme
- Etik uygulamaları takip etme
- Çocuk merkezli bir odakla çalışma

Ebeveynler, ABC Evlat Edinme ve Ben kitabını çocuklarına küçükken okuyabilir. Çocuklar basit kavramlarla çok basit bir düzeyde ilişki kuracaklardır. Olgunlaştıkça, materyalin nüanslarını fark edeceklerdir. Uzmanlar, ABC Evlat Edinme ve Ben kitabını danışan aileleriyle kullanabilirler. Evlat edinen ailelerin karşılaştığı birçok sorunu normalleştirmeye yönelik mükemmel bir konuşma başlatıcısı olarak kullanılabilir.

İnsanlar yeni materyali, mevcut bilginin üzerine eklendiğinde en kolay şekilde öğrenmektedirler. Çocukların öğrendiği en temel ve en erken şeylerden biri olan ABC'leri kullanarak, bu yeni fikirlerin katmanlandırılacağı hazır bir çerçeve vardır. Bu durum tüm çocuklar için ortaktır ve kitabın sunduğu evlat edinme kavramları, bu normallik bağlamıyla birleşir.

> "Kızım ve ben ABC, Adoption & Me'de birlikte çalıştığımızda, ailelerin evlat edinme gerçekleriyle başa çıkmalarına yardımcı olmak, çocukları ve ebeveynleri, kararsız duyguların ve çatışan fikirlerin yaygın ve normal olduğuna ikna etmek istedik. Kimse mükemmellik numarası yapmak zorunda değil. En önemlisi, ihtiyaç duydukları sevgi dolu desteği ve rahatlığı almaları.
>
> Hayat çeşitlidir. Aileler benzersizdir. Kitabın her türden çocuğu ve aileyi temsil etmesi için kültürel olarak kapsayıcı olmaya çalıştık. Hepimizi birbirine bağlayan şey sevgidir. Sevgi ve kabul ipliğinin kitabın kalp atışı olduğuna inanıyoruz. Ailelerin evlat edinme yolculuğunda yürürken yoldaki bazı tümsekleri yumuşatmaya yardımcı olacağına inanıyoruz."
>
> Gayle H. Swift ve Casey A. Swift

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Aile temelli bakım modellerinden olan evlat edinme çocuğun doğasına en uygun modellerdendir (Munro, 2011). Eser, aile kavramını geniş bir perspektiften ele alarak, evlat edinmenin duygusal, sosyal ve psikolojik boyutlarını zengin bir dille anlatmaktadır. Harf temelli yapısı sayesinde evlat edinme konusunu kapsayıcı bir şekilde işleyen kitap, yalnızca evlat edinilen çocuklar için değil, aynı zamanda biyolojik aileler, evlat edinen aileler ve eğitimciler için de değerli bir araç sunmaktadır.

Kitabın çokkültürlü bakış açısı, farklı evlat edinme hikayelerini bir araya getirerek evrensel bir aidiyet duygusu yaratmaktadır. Ayrıca, kitabın evlat edinme sürecini açıklarken çocukların hislerine ve sorularına yanıt verme potansiyeli mevcuttur. Sonuç olarak, ABC Evlat Edinme ve Ben'in evlat edinme konusunu normalleştirme, aile içi iletişimi güçlendirme ve bu sürece dair empati geliştirme açısından güçlü bir kaynak olduğu vurgulanmıştır.

Evlat edinme temasını merkeze alan bu kitapta, sevgi, bağlılık ve aile kavramları derinlemesine ele alınmış; evlat edinmenin hem zorluklarına hem de güzelliklerine vurgu yapılmıştır. Kitap, evlat edinme sürecini aile kurmak için bir fırsat olarak sunarken, çocukların sevgi dolu bir aile ortamında büyümesinin önemine dikkat çekmektedir. Eserde, evlat edinme kavramı, çocuklara bu sürecin anlamını ve sevgi bağıyla nasıl şekillendiğini açıklamak için etkili bir araç olarak alfabe teması aracılığıyla kullanılmıştır.

Çocuk edebiyatının bir türü olan resimli çocuk kitapları, evlat edinme sürecini normalleştirmek adına güçlü bir yöntem olabilir. Bu tür kitaplar, çocukların duygularını anlamasına, farklı yaşam deneyimlerini keşfetmesine ve empati kurmasına olanak tanır. Resimli kitaplar, karakterler üzerinden duygusal deneyimleri paylaşarak çocuklara empati geliştirme fırsatı sunar. Evlat edinme konusunu işleyen kitaplar, bu süreçten geçen karakterlerin duygularını çocukların anlamasına yardımcı olabilir ve empati kurmalarını destekleyebilir. Ayrıca, evlat edinme çocuklar için yeni ve kavraması zor bir konu olarak görülebilir. Kitaplar sayesinde, evlat edinme süreci hakkında farkındalık yaratılabilir ve çocuklara bu kavramın ne anlama geldiği konusunda anlayış kazandırılabilir.

Çocuk edebiyatı, farklı aile yapılarını ve çeşitliliği temsil ederek çocuklara dünyanın çeşitliliğini tanıtan bir güce sahiptir. Evlat edinme üzerine yazılmış kitaplar, farklı aile yapılarını ve evlat edinmenin normal ve güzel bir süreç olduğunu vurgulayan kapsayıcı bir bakış açısı sunar (Satz, 2007). Evlat edinme sürecindeki çocuklar, kimlikleri ve kökenleri hakkında sorular sorabilir. Bu tür kitaplar, evlat edinme deneyimi yaşamış karakterlerin kimliklerini keşfetme ve kabul etme süreçlerini gözlemleyerek çocukların kendi kimliklerini anlamalarına ve kabul etmelerine yardımcı olabilir. Aynı zamanda, evlat edinmeye dair endişeleri ve duyguları hafifletmek için bir destek mekanizması sağlayarak, bu sürecin daha rahat atlatılmasına katkıda bulunabilir (Meese, 2012). Bu nedenlerle, resimli çocuk kitapları aracılığıyla evlat edinme konusunu çocuklarla konuşmak, bu kavramı normalleştirmenin etkili bir yolu olabilir. Bu tür kitaplar, çocuklara farklı yaşam deneyimlerini anlama, empati kurma ve kendi kimliklerini keşfetme konusunda rehberlik ederek, evlat edinme sürecinin daha olumlu bir deneyim haline gelmesine yardımcı olabilir.

Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışma, kitabın evlat edinmeyi çocuklara anlatmadaki güçlü temsilini incelemekte ve bu temsilin, toplumsal farkındalık oluşturarak farklı aile yapılarını anlama ve kabul etme sürecine nasıl katkı sağlayabileceğini değerlendirmektedir.

KAYNAKÇA

Bilir-Seyhan, G. (2022). Kurum bakımındaki çocuklar. D. Erol (Ed.) *Erken çocukluk döneminde dezavantajlı çocuklar*. Nobel.

Brodzinsky, D. M. (2011). Children's understanding of adoption: Developmental and clinical implications. *Professional psychology: research and practice*, *42*(2), 200.

Erol, N. (2004). Yuva, yetiştirme yurtları sorunun mu yoksa çözümün mü parçası? Koruma altındaki çocuklar; Prof. Dr. Mualla Öztürk Anısına XVII. Sempozyum Sunuları – 23–25 Şubat 2004 (Yayına hazırlayan Runa Uslu). Ankara Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Yayınları, Yayın No: IX. Ankara Üniversitesi Basımevi; 33–140.

Erol, N., Şimşek, Z. ve Üstüner, S. (2005). Çiçekli dünyamda elimi yalnız bırakma: Dünyada ve Türkiye'de çocuk koruma sistemleri, kurum bakımı, koruyaucu aile ve evlat edinme. Ümit Matbaacılık.

Hess, S. A., & Schultz, J. M. (2008). Bronfenbrenner's ecological model. *Lenses: Applying Lifespan Development Theories in Counseling*, *52*.

Kirby, J. R., & Savage, R. S. (2008). Can the simple view deal with the complexities of reading?. *Literacy*, *42*(2), 75-82. https://doi.org/10.1111/j.1741-4369.2008.00487.x

Lee, B. R., Wyman Battalen, A., Brodzinsky, D. M., & Goldberg, A. E. (2020). Parent, child, and adoption characteristics associated with post-adoption support needs. *Social Work Research*, *44*(1), 21-32. https://doi.org/10.1093/swr/svz026

Meese, R. L. (2012). Modern family: Adoption and foster care in children's literature. *The Reading Teacher*, *66*(2), 129-137.

Munro, E. (2011). The Munro review of child protection: Final report, a child-centred system. Vol. 8062. The Stationery Office.

Satz, M. (2007). Finding oneself: Images of adoption in children's literature. *Adoption & Culture*, *1*(1), 163-185.

"ROBİN ROBİN" FİLMİNİN EVLAT EDİNME KAVRAMI IŞIĞINDA İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi GAMZE BİLİR-SEYHAN
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
gamze.bilir.seyhan@ege.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9888-8612

ÖZET

Evlat edinme, bireyin kimlik inşasında ve aidiyet duygusunun gelişiminde derin bir etkiye sahiptir. Stop-motion animasyon filmi *Robin Robin*, bir kuş yavrusunun fare ailesi tarafından evlat edinilmesi ve bu süreçte yaşadığı kimlik arayışını merkeze alarak evlat edinme temasını ele alır. Film, Robin'in biyolojik kimliği ile evlat edinildiği ailenin kültürel değerleri arasında bir denge kurma çabasını işlerken, evlat edinilen bireylerin aidiyet ve farklılık algısını da duygusal bir perspektiften sunar. Nitel bir çalışma olarak yürütülmüş bu araştırmada, doküman incelemesi olarak Robin Robin filmi ele alınmıştır. *Robin Robin* filminin, evlat edinme sürecindeki çocukların yaşadığı kimlik ve aidiyet çatışmasını temsil edişi incelenmiştir. Film, farklılıklara rağmen bir aile olmanın mümkün olduğunu vurgularken, toplumsal ön yargıları ve dışlanma deneyimlerini de tartışmaya açar. Bu bağlamda, hikâyenin karakterler üzerinden empati geliştirme ve evlat edinme olgusunu normalleştirme potansiyeli analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca, filmin görsel dili, karakter tasarımı ve anlatım yapısının, evlat edinilen bireylerin kendini ifade ediş biçimlerine ve evlat edinme sürecinin aileler üzerindeki etkilerine nasıl aracılık ettiği irdelenmiştir. Sonuç olarak, *Robin Robin*'in hem çocuklara hem de yetişkinlere yönelik bir farkındalık aracı olabileceği ve evlat edinme üzerine yapıcı bir tartışma zemini sunduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın, ailelerin ve eğitimcilerin evlat edinme sürecindeki çocuklara nasıl destek olabileceklerine dair yeni bakış açıları geliştirmelerine katkı sağlaması hedeflenmektedir. Bu inceleme, evlat edinme olgusunun kültürel ürünlerde temsili ve bu temsillerin toplum üzerindeki etkilerini anlamak için bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evlat edinme, film, farkındalık

1. GİRİŞ

Aardman Animations tarafından üretilen *"Robin Robin"* filmi, aile, aidiyet ve evlat edinme kavramlarını iç içe geçiren benzersiz bir anlatı sunmaktadır. Hikâye, farelerden oluşan bir aile tarafından büyütülen genç bir ardıç kuşunun etrafında şekillenmekte ve kimlik ile aile bağlarının karmaşıklığını etkileyici bir şekilde ele almaktadır. Filmin evlat edinmeye dair tasviri, biyolojik olmayan bir ailede büyümenin duygusal inceliklerini yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda türler arası kabul ve sevginin daha geniş anlamlarını da vurgulamaktadır. Her çocuk bir aile yanında yaşamayı ve bu şekilde korunmayı hak etmektedir (Bilir-Seyhan, 2022).

Evlat edinme, bir sosyal yapı olarak, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinlerde geniş çapta incelenmiştir. Araştırmalar, evlat edinme/edinilme ilişkilerinin dinamiklerinin bireyin kendilik ve aidiyet duygusunu önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir. Örneğin, evlat edinen ailelerde büyüyen çocukların, kimlikleri ve aile bağlarıyla ilgili karmaşık duygularla başa çıktıkları, bunun da toplumun evlat edinme algılarıyla daha da zorlaşabileceği belirtilmiştir (Feeney, Passmore & Peterson, 2007). *"Robin Robin"* filmi, biyolojik olarak bağlantılı olmadığı bir aile içinde kendini keşfetme ve kabullenme yolculuğunu tasvir ederek bu temaları gözler önüne sermektedir. Bu anlatı, biyolojik bağların ötesinde duygusal bağların aidiyet duygusunu pekiştirmedeki önemini vurgulayan bulgularla paralellik göstermektedir (Kim, Suyemoto, & Turner, 2010).

Ayrıca, filmin evlat edinme tasviri bağlanma kuramı perspektifinden de incelenebilir. Bağlanma kuramı, erken dönemdeki ilişkilerin niteliğinin duygusal gelişimi önemli ölçüde etkilediğini öne sürmektedir (Pace & Zavattini, 2011). *"Robin Robin"* filminde, ana karakterin fare ailesine olan bağlanması, bu kuramın temel ilkelerini yansıtmakta; karakter, evlat edinen ebeveynlerinden onay ve kabul aramaktadır. Film, geleneksel olmayan aile yapılarında bağlar kurmanın zorluklarını ve zaferlerini etkileyici bir şekilde tasvir etmekte ve evlat edinilmiş bireylerin anlamlı ilişkiler kurmadaki dayanıklılığını vurgulayan literatürle örtüşmektedir (Van den Dries, Juffer, Van IJzendoorn, M. & Bakermans-Kranenburg, 2009). Bu anlatı, geleneksel aile anlayışına meydan okumakla kalmamakta, aynı zamanda sevgi ve kabullenmenin kimliği şekillendirmedeki dönüştürücü gücünün altını çizmektedir.

Bunun yanı sıra, filmin evlat edinme bağlamında "ev" kavramını ele alışı özellikle dikkate değerdir. Ev kavramı, fiziksel bir mekânın ötesine geçer ve duygusal bağlar ile paylaşılan deneyimlere dayanmaktadır. *"Robin Robin"*, görsel hikâye anlatımı ve karakter gelişimi aracılığıyla bu fikri etkili bir şekilde ileterek, evin biyolojik bağlardan bağımsız olarak sevgi ve kabul gördüğünüz yer olduğunu göstermektedir (Christoffersen, 2012). Bu bakış açısı, evlat edinilmiş bireylerin genetik geçmişlerinden ziyade duygusal deneyimlerine dayanarak ev kavramlarını yeniden tanımladıklarını gösteren araştırmalarla desteklenmektedir (Bachrach, 1983). Böylece film, yalnızca eğlendirmekle kalmayıp, evlat edinme ilişkilerinin karmaşıklığı ve güzelliği hakkında izleyicilere bilgi veren etkileyici bir anlatı sunmaktadır.

"Robin Robin", evlat edinme, kimlik ve aidiyet temaları etrafında zengin bir dokuma sunmaktadır. Ana karakterin yolculuğunun duygusal ve psikolojik boyutlarını inceleyen bu analiz, filmin aile dinamikleri ve aidiyet duygusunu pekiştiren sevginin önemi hakkındaki çağdaş tartışmalardaki yerini vurgulamaktadır. Anlatı, izleyicileri aile algıları ve kabul ile duygusal bağın kimliği şekillendirmedeki derin etkisi üzerine düşünmeye davet etmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, çocuklarla evlat edinmenin paylaşılması hayati bir öneme sahiptir. Çocuktan saklanmayan bir evlat edinme hikayesiyle çocuk yaşam öyküsünü gerçekler üzerine inşa edebilecek ve evlat edinme giderek normalleşerek tabu olmaktan çıkarılabilecektir. Bu analiz, *"Robin Robin"* filmindeki evlat edinmenin sinematografik temsilini inceleyerek, gerçek hayattaki deneyimlerle nasıl örtüştüğünü ve bu tür ilişkilerin psikolojik etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Nitel bir araştırma olarak planlanan bu çalışma kapsamında Robin Robin isimli animasyon filminin evlat edinme kavramının temsili açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada, Robin Robin filmi ve filme ilişkin tanıtım metni temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Bu kaynaktan elde edilen veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Bulguların ilk bölümünde filme ilişkin künye bilgileri sunulmuştur.

- **Yapımcı:** Aardman Animations
- **Yönetmenler:** Daniel Ojari & Michael Please
- **Senaryo:** Daniel Ojari, Michael Please & Sam Morrison
- **Yıl:** 2021
- **Türü:** Stop-motion animasyon, kısa metraj

Tanıtım Metni:

- Bu stop-motion kısa filmde, fareler tarafından büyütülen bir kuş, ait olduğu yeri sorgulamaya başlar ve kendini keşfetmek için cesur bir yolculuğa çıkar.

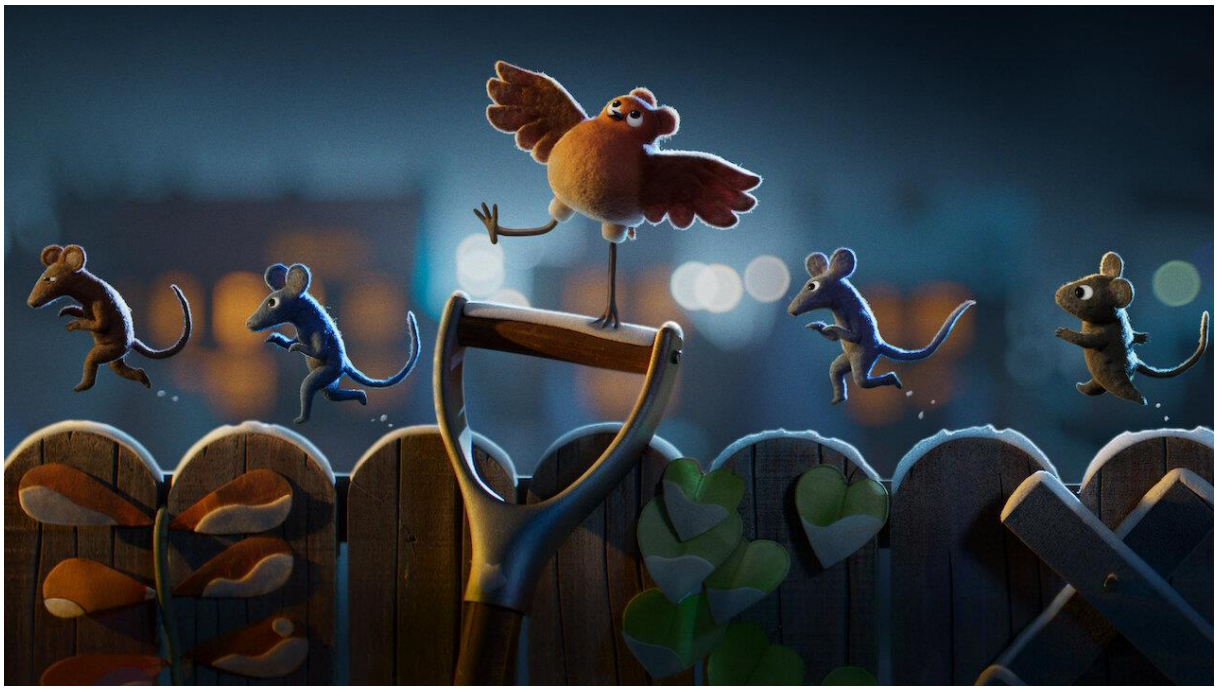
Görsel 1'de Robin Robin filminin Ana Karakteri Robin gösterilmekteyken, Görsel 2'de Robin Robin filminin afişi gösterilmektedir. Ayrıca, Görsel 3'te ise filmdeki hayvanların aileyi temsil ettikleri bir anın görseli yer almaktadır. Görsel 4 ise bulguların ana yapısını oluşturan alt başlıkların şema şeklinde gösterimini içermektedir.

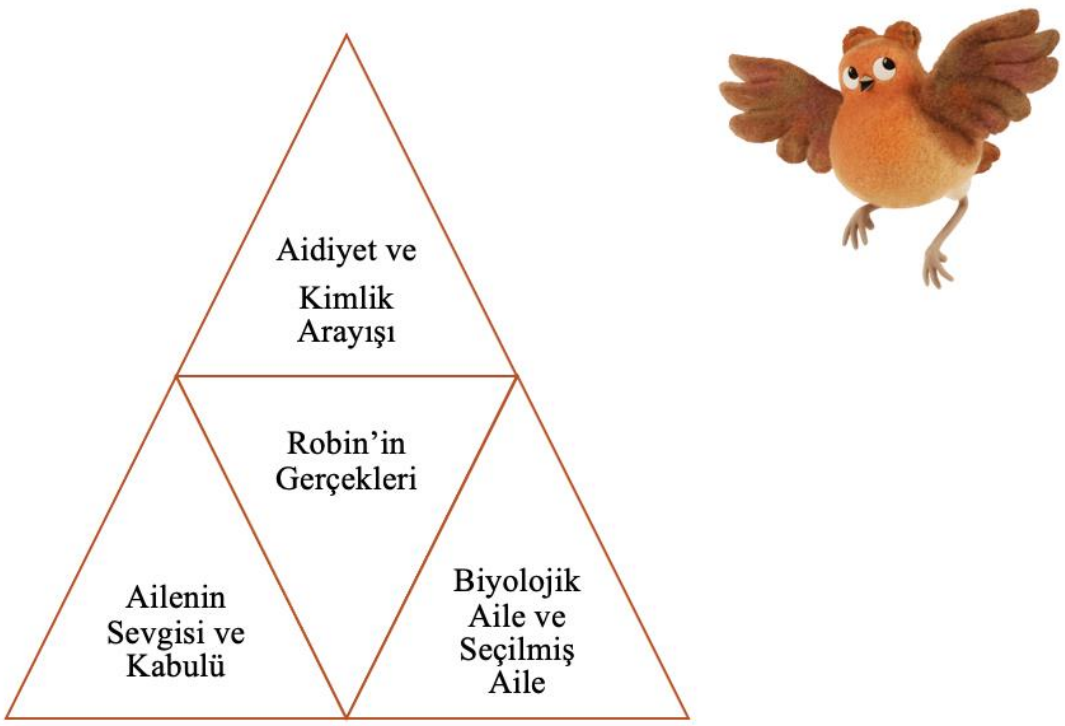
Görsel 1. Robin Robin Filminin Ana Karakteri Robin

Görsel 2. Robin Robin Filminin Afişi

Görsel 3. Robin Robin Filminde Aile Temsillerinden Biri

Görsel 4. Bulguların Şematik Gösterimi

Bulguların ikinci bölümünde filmin içeriğine ilişkin verilerin analizinden elde edilen bulgular sunulmaktadır. Robin, bir kuş yavrusu olarak yanlışlıkla bir çöplüğe düşer ve fare ailesi tarafından büyütülür. Robin, bu yeni ailesine uyum sağlamaya çalışırken, biyolojik kökenlerinin getirdiği bazı farklılıklarla mücadele eder.

Filmin içeriği Görsel 4'te de görüldüğü gibi 4 alt başlıktan oluşmaktadır. Bu alt başlıklar Aidiyet ve Kimlik Arayışı, Ailenin Sevgisi ve Kabulü, Biyolojik Aile ve Seçilmiş Aile ve bu 3 bileşenin bir araya gelmesiyle oluşan Robin'in Gerçekleri başlıklarıyla sıralanmaktadır.

Aidiyet ve Kimlik Arayışı:

Robin, fare ailesine ait olmaya çalışır ancak kuş olarak doğal özellikleri (uçma isteği, kuşların davranışları) onu sürekli farklı hissettirir. Bu durum, evlat edinilmiş çocukların, özellikle biyolojik ve kültürel kökenlerini keşfetmeye başladıkları dönemde yaşadıkları kimlik karmaşasını temsil eder.

Ailenin Sevgi ve Kabulü:

Fare ailesi Robin'i koşulsuz olarak sever ve korur. Ancak Robin'in fare olma baskısı hissetmesi, evlat edinilmiş bireylerin bazen kendi değerlerini ailelerine kanıtlamak zorunda hissettikleri duygularını çağrıştırır. Hikâyenin sonunda, fare ailesi Robin'in farklılıklarını tamamen kabul eder ve bu da sağlıklı bir evlat edinme hikâyesinde olması gereken "farklılıkların kutlanması" temasını güçlendirir.

Biyolojik ve Seçilmiş Aile:

Robin, biyolojik bir kuş olmasına rağmen, fare ailesini "gerçek ailesi" olarak görür. Bu, evlat edinilmiş bireylerin biyolojik bağlar ve seçilmiş aile arasındaki dengeyi anlamaya çalıştıkları süreçle paralellik gösterir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Evlat edinme, aile temelli bakım modelleri arasında çocuğun doğasına en uygun seçeneklerden biridir (Munro, 2011). Bu çalışmada ele alınmış olan Robin Robin isimli animasyon filminde biyolojik olmayan aile kavramı ele alınarak, evlat edinme kavramının duygusal, sosyal ve psikolojik açıdan farklı boyutlarını detaylı bir şekilde sergilemektedir. Robin'in hikayesi, farklılıkların bir tehdit değil, zenginlik olduğunu vurgular. Evlat edinilmiş çocukların, biyolojik ailelerinden farklı geçmişlere sahip olabileceklerini ancak bu durumun bir engel değil, aileyi daha güçlü yapan bir faktör olduğunu gösterir.

Filmde, "aile" biyolojik bağlarla sınırlı değildir. Bu, evlat edinme sürecinde hem çocuklar hem de ebeveynler için önemli bir mesajdır. Aile, sevgi, güven ve destekle tanımlanır. Robin'in kendini hem fare hem de kuş olarak tanımlama çabası, evlat edinilmiş bireylerin kendi kimliklerini inşa etme sürecine bir ışık tutar. Film, aidiyet hissinin zamanla ve sevgiyle kazanıldığını güzel bir şekilde ifade eder.

"Robin Robin" filmi, evlat edinme kavramını ele alırken, yalnızca bireysel bir hikâye anlatmanın ötesine geçerek, evlat edinmenin toplum içindeki algısını ve duygusal boyutlarını yeniden düşünmeye davet etmektedir. Filmdeki ana karakterin, biyolojik ailesinden farklı bir tür tarafından büyütülmesi, evlat edinmeye dair alışılmış kalıpları kırmakta ve sevgi ile aidiyetin biyolojik bağlardan ziyade duygusal bağlarla inşa edildiğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, film, evlat edinilmiş bireylerin kimlik inşasında yaşadıkları zorluklar ve bu süreçte ailenin desteğinin önemi gibi konuları gündeme getirmektedir. Araştırmalar, evlat edinen ailelerin çocuklarına sundukları sevgi ve güven ortamının, çocukların kimlik gelişimi üzerindeki olumlu etkisine işaret etmektedir (Savage, 20016). *"Robin Robin"* filmi de bu bulguları destekler nitelikte bir anlatı sunarak, duygusal bağların, aidiyet hissini güçlendirdiğini ve kimlik oluşumuna katkıda bulunduğunu görselleştirmiştir.

Filmin bağlanma kuramı perspektifiyle ele alınması, erken dönem ilişkilerin bireylerin duygusal gelişimindeki rolünü bir kez daha gözler önüne sermektedir (Pace & Zavattini, 2011). Robin'in fare ailesine olan bağı, biyolojik olmayan ailelerde dahi sağlıklı bağlanma ilişkilerinin kurulabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, filmin, geleneksel olmayan aile yapılarına yönelik olumsuz önyargılara da dolaylı bir eleştiri sunduğu söylenebilir. Bu eleştiri, evlat edinme olgusunun toplumda normalleştirilmesi ve bu sürece dair damgalamaların azaltılması açısından önem taşımaktadır.

Bir diğer dikkat çekici unsur ise filmin "ev" kavramına getirdiği yeni yorumdur. Araştırmalar, evlat edinilmiş bireylerin "ev" algısının, genetik bağlardan ziyade, paylaşılmış deneyimlere ve duygusal ilişkilere dayandığını göstermektedir (Van den Dries vd., 2022). *"Robin Robin"*, bu anlayışı, karakterin biyolojik olmayan ailesiyle kurduğu güçlü bağlar üzerinden etkileyici bir şekilde aktarmaktadır. Bu bağlamda, film, ev kavramının fiziksel mekânla sınırlı olmadığını, sevgi ve kabulün bu kavramı biçimlendiren asıl unsurlar olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, *"Robin Robin"*, evlat edinme kavramını empati ve anlayış geliştirme amacıyla sinematik bir platforma taşımış ve bu konunun bireysel, toplumsal ve duygusal boyutlarına dair zengin bir perspektif sunmuştur. Film, izleyicilere, evlat edinmeyi yalnızca bir aile oluşturma

yöntemi olarak değil, aynı zamanda aidiyet, sevgi ve kimlik gibi temel insani duyguların bir ifadesi olarak yeniden değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda, filmin evlat edinme ile ilgili toplumsal farkındalığı artırma potansiyeline sahip olduğu ve akademik tartışmalar için de önemli bir zemin oluşturduğu sonucuna varılabilir.

Ebeveynler, Robin Robin izlerken çocuklarla şu konular üzerine konuşabilir:

- Farklılıklar ve ailedeki roller: "Robin'in fare ailesi gibi olmadığını fark ettiğinde ne hissettiğini düşündün? Ailesi onu sevdi mi?"
- Aile nedir?: "Sence aile olmak ne demek? Robin'in ailesi farelerden oluşuyor, ama yine de bir aileler mi?"
- Kendini keşfetmek: "Robin neden kuş olduğunu öğrenmek istiyor? Bu onun ailesini sevmemesini mi gösteriyor?"

Bu bilgiler ışığında yürütülmüş olan bu çalışma, eserin evlat edinmeyi çocuklara anlatma konusundaki etkileyici temsillerini incelemekte ve bu temsillerin toplumsal bilinç oluşturarak farklı aile yapılarını anlama ve kabul etme sürecine nasıl katkıda bulunabileceğini değerlendirmektedir.

Robin Robin, evlat edinme konusunda izleyicilere ilham veren ve öğretici bir hikaye sunmaktadır. Farklılıkların ve aidiyetin kutlandığı, sevginin her şeyin temelinde olduğunu vurgulayan bu film, özellikle evlat edinilmiş çocuklara, ailelerine ve evlat edinmeyi düşünen bireylere hitap etmektedir. Film, evlat edinilmiş bireylerin kimlik arayışlarını, kendilerini ait hissetme çabalarını ve aile bağlarının güçlendirici etkisini anlamak için değerli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Bachrach, C. A. (1983). Children in families: Characteristics of biological, step-, and adopted children. *Journal of Marriage and the Family*, 171-179. https://doi.org/10.2307/351305

Bilir-Seyhan, G. (2022). Kurum bakımındaki çocuklar. D. Erol (Ed.) *Erken çocukluk döneminde dezavantajlı çocuklar*. Nobel.

Christoffersen, M. N. (2012). A study of adopted children, their environment, and development: A systematic review. *Adoption Quarterly*, *15*(3), 220-237. https://doi.org/10.1080/10926755.2012.700002

Feeney, J. A., Passmore, N. L., & Peterson, C. C. (2007). Adoption, attachment, and relationship concerns: A study of adult adoptees. *Personal Relationships*, *14*(1), 129-147. https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2006.00145.x

Kim, G. S., Suyemoto, K. L., & Turner, C. B. (2010). Sense of belonging, sense of exclusion, and racial and ethnic identities in Korean transracial adoptees. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, *16*(2), 179. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0015727

Munro, E. (2011). The Munro review of child protection: Final report, a child-centred system. Vol. 8062. The Stationery Office.

Pace, C. S., & Zavattini, G. C. (2011). 'Adoption and attachment theory'the attachment models of adoptive mothers and the revision of attachment patterns of their late-adopted children. *Child: Care, Health and Development*, *37*(1), 82-88. https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2010.01135.x

Savage, M. D. (2016). Listening to the voices of young women adopted from foster care through Personal Public Service Announcements. *Drama Therapy Review*, *2*(2), 195-209. https://doi.org/10.1080/14780887.2018.1442692

Van den Dries, L., Juffer, F., Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2009). Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and youth services review*, *31*(3), 410-421. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2008.09.008

DİL EĞİTİM SÜREÇLERİNDE İHTİYAÇ ANALİZİ: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR DURUM ÇALIŞMASI

Feyza Prayuga

Düzce Üniversitesi,

feyzaerol648@gmail.com - 0000-0002-2533-0677

ÖZET

Dil eğitimi süreçlerinde ihtiyaç analizi, eğitim programlarının planlanması ve öğrenme hedeflerinin belirlenmesinde temel bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu araştırma, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin dil öğrenme ihtiyaçlarını belirlemek ve bu doğrultuda öneriler geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel veri toplama yöntemi olarak, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Düzce Üniversitesi'nden 50 öğrencinin katıldığı yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Bu nitel veri toplama yöntemi, katılımcıların öğrenme süreçlerine dair detaylı bir perspektif sunmayı ve bireysel deneyimlerin derinlemesine analizini sağlamayı hedeflemiştir. Öğrencilerin dil öğrenme motivasyonları arasında akademik başarı, mesleki gereklilik, günlük yaşam ihtiyaçları ön plana çıkmıştır. Dil kullanım alanları, bireylerin kişisel, sosyal ve profesyonel bağlamlarda Türkçeyi etkin şekilde kullanma hedefleri doğrultusunda şekillenmiştir. Araştırma, Türkçe öğrenen bireylerin temel motivasyonlarının eğitim ve iş fırsatlarına yönelik olduğunu ortaya koymuştur. Ders materyallerinin çeşitliliği ve teknolojik araçların entegrasyonu, öğrenciler tarafından öğrenme sürecini kolaylaştırıcı bir unsur olarak vurgulanmıştır. Özellikle öğrencilerin önemli bir kısmı, derslerde kullanılan materyallerin görsel ve teknolojik açıdan daha çeşitli olması gerektiğini ve ders dışı etkinliklerin desteklenmesinin öğrenme süreçlerini zenginleştireceğini ifade etmiştir. Ayrıca, grup çalışmaları ve tartışma etkinlikleri, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmede önemli bir araç olarak görülmüş, konuşma pratiği ve ders dışı etkinliklerin yetersizliği sıklıkla dile getirilmiştir. Bu araştırma, öğrenme sürecinin öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi gerektiğini açıkça göstermekte ve Türkçe dil öğretiminde daha hedef odaklı programların geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, İhtiyaç Analizi, Dil Öğrenme İhtiyaçları

1. GİRİŞ

Türkiye'de 1950 yıllarından sonra üniversitelerin bünyelerinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi daha sistematik ve akademik olarak ele alınmaya başlanmıştır. (Göçer, 2018) Türkiye'de eğitim ve mesleki alandaki fırsatların oluşması Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyenlerin sayısını artırmış bu da gerek üniversiteler bünyesinde dil eğitimi veren kurumların gerek özel dil kurumların artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyenlerin sayısındaki artış, dil eğitimi alanında çeşitli ihtiyaçları beraberinde getirmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için üniversiteler ve özel dil kursları bünyesinde dil öğretim programlarının çeşitliliği artırılmış; ders materyalleri, öğretim yöntemleri ve eğitim programları daha sistematik bir şekilde geliştirilmiştir. Özellikle Ankara'da Türkiye'de ilk Türkçe Eğitim Merkezi (TÖMER)'in 1963'te açılması ve daha sonra artan öğrenci sayısı, akademik çalışmaların kapısını aralamıştır. Zamanla diğer üniversitelerde de benzer merkezler açılmış, Türkçenin öğretimine yönelik materyallerin ve ders kitaplarının hazırlanması hız kazanmıştır.

Son yıllarda Türkçeyi öğrenmek isteyen öğrencilerin demografik yapısında da önemli değişiklikler ve bundaki gözlenen artış, öğretim yöntemlerinde daha esnek ve kişiselleştirilmiş programların oluşturulmasını zorunlu kılmıştır. Öğrencilerin öğrenme stilleri, motivasyon kaynakları ve dil yeterlilik seviyelerindeki ihtiyaçları göz önünde bulundurulması gereken bir konudur. Bir yabancı dil öğrenilirken, dil öğrenenlerin hedef dili nasıl ve ne şekilde öğrendiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bir dil öğretilirken her koşulda öğrencilerin ihtiyaçlarının belirlenmesi önemlidir (Köse, 2022).

İhtiyaç analizi eğitim, endüstri ve daha birçok alanda etkin program geliştirme için kullanılır. Eğitimde ihtiyaç analizi, bir öğrencinin veya öğrenci grubunun bir dili hangi alanlarda kullanmaya ihtiyaç duyduğunu belirleme ve bu ihtiyaçları öncelik sırasına göre düzenleme sürecidir (Richards, vd., 1985). İhtiyaç analizi, öğretmenlerin öğrencilerin bireysel veya grup düzeyindeki ihtiyaçlarını anlamalarına ve pedagojik yöntemler ile değerlendirme süreçlerini geliştirmeye yönelik etkili kararlar almalarına yardımcı olur (Tarone ve Yule, 1989). Yapılan ihtiyaç analizi tanımlamalarına bakıldığında eğitim alanında ihtiyaç analizi, eğitim programlamalarının ilk basamağı olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle öğrencilerin algılanan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir program kullanımı öğrencilerin motivasyonunu arttıracak ve daha verimli dersler verilerek başarı oranları yükselecektir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, özellikle yurt dışında eğitim veren Yunus Emre Enstitüleri üzerinde yapılmış birçok ihtiyaç analizi çalışması bulunmaktadır (Çalışkan ve Bayraktar, 2012; Boylu ve Çangal, 2014; Başar ve Akbulut, 2016; Çelik ve İpek, 2019; Farzan, 2019; Mohammed Ben Ayub, 2023). Bununla birlikte Türkiye'de yabancı dil olarak Türkçe öğretimine yönelik ihtiyaç analizi çalışmaları sınırlı ölçektedir. Bu da kurumlarda oluşan eğitim programı farklılıkları, başarı oranlarındaki dalgalanmalara yol açmaktadır.

2. ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda öğretim programlarını daha etkili bir şekilde düzenleyebilmek için yol gösterici veriler elde etmektir. Araştırma, katılımcıların dil öğrenme sürecinde hangi becerilere daha fazla ihtiyaç duyduklarını, hangi materyallerin destekleyici olduğunu ve hangi öğretim yöntemlerinin daha verimli sonuçlar sağladığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin ihtiyaçlarının belirlenmesi açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Özellikle 50 kişilik bir öğrenci grubuyla yapılan görüşme formlarından elde edilen veriler, dil öğretim programlarının daha etkin ve öğrenci odaklı bir şekilde tasarlanmasına olanak sağlamaktadır. Araştırma, öğrencilerin öğrenme motivasyonları, karşılaştıkları zorluklar ve dil öğrenme süreçlerinde ihtiyaç duydukları materyaller, yöntemler ve destekleyici araçlar hakkında somut veriler sunarak, öğretim materyallerinin geliştirilmesi ve öğretim tekniklerinin iyileştirilmesine yönelik öneriler sunmaktadır. Ayrıca, öğretmenlerin pedagojik becerilerini artırmalarına ve öğrenci merkezli yaklaşımları benimsemelerine katkıda bulunacak bilimsel bir altyapı sağlamaktadır.

2.3. Araştırma Soruları

Çalışmanın amaçları doğrultusunda araştırmanın alt problemleri aşağıda ifade edilmiştir:

1. Türkiye'de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Türkçeyi öğrenme konusundaki ihtiyaçları nelerdir?

2. Türkiye'de Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin ihtiyaçları hangi alt kategorilerde toplanmaktadır?

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinden yararlanılarak, algıların ve olayların doğal bağlamında bütüncül ve gerçekçi bir şekilde incelendiği araştırmalardır. Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. (Karataş, 2017) Çalışmada İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Düzce Üniversitesinden 50 öğrenci ile görüşme yapılmıştır.

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Düzce Üniversitesi olmak üzere 4 ayrı üniversiteden 30'u erkek 20'si kadın 50 katılımcı oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarında sorular katılımcılara sırasıyla yöneltilir.(Lune ve Berg, 2017) Yarı yapılandırılmış görüşme formu, katılımcılara yöneltilen sorulardan hareketle derinleştirilebilir olması sebebiyle kullanılmıştır. Karataş (2017), görüşmenin, bireylerin bakış açılarını, öznel deneyimlerini, duygularını, değerlerini ve algılarını ortaya çıkarmada etkili bir yöntem olduğunu belirtmektedir.

Görüşme formunda kullanılan sorular şu şekildedir:

1. Türkçeyi öğrenmek için özel bir sebebiniz var mı?
2. Türkçeyi öğrendikten sonra nerede kullanmak istiyorsunuz?
3. Türkçe derslerinde kullanılan materyalleri yeterli buluyor musunuz, neden?
4. Türkçe derslerinde çeviriye ihtiyaç duyuyor musunuz, neden?
5. Türkçe derslerinde uzun ve zorlu paragrafları çeviri yoluyla anlayabiliyor musunuz, neden?
6. Öğretmeninizin metin materyalleriyle ilgili her cümleyi ayrı ayrı açıklamasını ister misiniz, neden?
7. Türkçe derslerinde metne dayalı tartışmaları tercih ediyor musunuz, neden?
8. Ders içerisinde grup çalışmalarını sever misiniz, neden?
9. Türkçe konuşmaya çekindiğiniz için öğretmeninizin size soru sormamasını ister misiniz, neden?
10. Konuşma etkinliklerini yeterli buluyor musunuz, neden?
11. Türkçe yazma becerilerinizi pratiğe koyabileceğiniz ders dışı etkinlikleri sever misiniz, neden? (Örneğin, drama grubu ve gazete grubu.)
12. Derslerdeki yazma etkinliklerini yeterli buluyor musunuz, neden?
13. Kullanılan dinleme etkinliklerini yeterli buluyor musunuz, neden?
14. Arkadaşlarınızın Türkçe sözlü sunumlarını dinlemekten hoşlanır mısınız, neden?
15. Ders içinde kitabın dışında teknolojik materyaller kullanılmasını ister misiniz, neden?
16. Ders içinde görsel ve işitsel materyallerin dersi daha ilgi çekici hale getirdiğini düşünür müsünüz, neden?

17. Ders içinde interaktif ve hareketli görsellerin yoğun olduğu materyallerin dersi daha ilgi çekici hale getirdiğini düşünür müsünüz, neden?
18. Ders saatleri dışında ayrı etkinliklere ihtiyaç duyuyor musunuz, neden?
19. Türk kültürünü tanımanız için sınıftaki etkinlikler yeterli mi, neden?
20. Öğretmenin dersi anlatma şekli sizin öğrenmenizi etkiliyor mu, neden?

3.4. Veri Toplama Süreci

Veriler 2024 yılı yaz döneminde İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve Düzce Üniversitelerinde Türkçe eğitimi alan öğrenciler üzerinden yapılmıştır. Öğrenciler ile birebir görüşülmüş, sorular sırasıyla yöneltilmiş, görüşme sırasında ses kaydına alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilere sorularının araştırmada kullanılacağı hakkında bilgi verilmiştir.

3.5. Veri Analizi

Veri analizi sürecinde öncelikle elde edilen ses kayıtları deşifre edilmiş daha sonra her soru tek tek okunup irdelenerek kodlanmıştır. Oluşan kodlar belirli temalar altında toplanmıştır. Bu sayede görüşme sorularına verilen cevapların genel görüşler somutlaştırılarak tablolar halinde sunulmuştur. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2018)'e göre, içerik analizi, elde edilen verilerin detaylı bir şekilde incelenmesini ve bu verilerden yola çıkarak açıklayıcı kavramlar ve temalara ulaşılmasını sağlar. Bu sayede elde edilen bulgular sistemli bir şekilde somutlaştırılır ve yorumlanır.

4. BULGULAR

Katılımcıların Türkçe öğrenmeye amaçlarına yönelik bulgular şu şekildedir:

Çizelge 1: Türkçe öğrenmeye amaçlarına yönelik bulgular

Tema	Kod	Katılımcılar
Türkçe Öğrenme Amaçları	Eğitim	K1, K2,K3, K4, K5, K6, K7, K9, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K20, K21, K22, K23,K24, K25, K26, K27, K28, K30, K32,K 33,K34, K35,K37, K38, K39, K40, K42, K43, K44, K45, K46, K48, K49, K50
	İş ve Kariyer	K2,K3, K5, K9, K12, K15, K17, K19, K22, K24, K26, K27, K31,K33, K35, K36, K37, K40, K45, K47

	Günlük Yaşam	K3, K5,K6, K11, K12, K13, K14, K17,K20, K21, K23, K26, K27, K28, K32, K37, K43, K49,
	Kültür ve Hobi	K7, K8, K10, K15, K29, K3, K36, K38, K39, K50
	Aile ve Akraba İlişkileri	K7, K13, K18, K36
	Ticaret ve Uluslar arası İlişki	K10, K22, K24, K41, K44, K50

Bu çizelgede, öğrencilerin Türkçe öğrenme amaçları çeşitli kodlara ayrılmıştır. En yüksek katılım oranına sahip kod, eğitim amaçlı dil öğrenme olmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı akademik başarılarını artırmak ve eğitim hayatlarını sürdürmek amacıyla Türkçe öğrenme ihtiyacı duymaktadır. İş ve kariyer olanaklarını geliştirme amacı ise ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum, Türkçenin iş dünyasında ve uluslararası kariyer fırsatlarında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Günlük yaşam, kültürel etkileşim ve aile-akraba ilişkilerini geliştirme gibi diğer faktörler ise dil öğrenme motivasyonlarını çeşitlendiren unsurlar olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların dil becerilerine yönelik ihtiyaçları Çizelge2'de verilmiştir:

Çizelge2: Dil becerilerine yönelik ihtiyaçlar

Tema	Kod	Katılımcı	Örnek Görüş
Dil becerilerine yönelik ihtiyaçlar	Dinleme becerisi	K10, K11, K13, K15, K17, K18, K21, K26, K27, K28, K43, K46, K47, K50	K50:"*"Sınavdaki dinleme soruları derste yaptığımız dinleme etkinliklerinden daha zor oluyor. Ayrıca sınıfta öğretmeni anlayabiliyorum ama sokakta insanları anlamada zorluk yaşıyorum*
	Konuşma becerisi	K3, K6, K7, K8, K15, K16, K18, K22, K25, K26, K28, K29, K30, K32, K33, K34, K37, K43	K22: *"Türkler ile pratik yapmalıyız ya da ben ChatGPT kullanarak pratik yapıyorum ama konuşma etkinliklerine*

			daha çok ihtiyacımız var."
	Okuma becerisi	K4, K16, K17, K27, K43, K46, K50	K4: *"Okumalar yazmalar yeterli değil."*
	Yazma becerisi	K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K20, K22, K23, K26, K29, K30, K33, K34, K40, K42, K43, K45	K9: *"Yazma etkinlikleri yeterli değil, bu yüzden çok yanlışım oluyor."*

Çizelge 2'de, öğrencilerin dil becerilerine yönelik ihtiyaçları ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir. Dinleme ve konuşma becerileri, öğrenciler tarafından en fazla ihtiyaç duyulan alanlar olarak vurgulanmıştır. Öğrenciler, sınıf ortamında öğretmenlerini anladıklarını ancak günlük hayatta iletişimde zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Konuşma pratiği eksikliği, öğrencilerin özgüven eksikliği yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca, yazma ve okuma becerilerinde de materyal ve etkinlik eksikliklerinin dile getirildiği görülmektedir.

Katılımcıların kullanılan materyallere yönelik ihtiyaçlarına yönelik görüşlerinden ulaşılan bulgular Çizelge 3'te verilmiştir:

Çizelge 3: Materyallere yönelik ihtiyaçlar

Tema	Kod	Katılımcı	Örnek Görüş
Materyal	Çeviri uygulamaları	K1, K3, K4, K6, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K21, K22, K23, K24, K26, K27, K28, K29, K30, K31, K33, K36, K41, K43, K44, K45,	K27: *"Çeviriye ihtiyacım var çünkü yeni kelimeler çok var."*
	Ders kitabı	K3, K4, K27, K28	K4*: "Aydın kitabı B2 de Aydın kitabı yok İstanbul kitabını kullanıyoruz ben sevmedim. Okumalar yazmalar yeterli değil. Yazmalarda ne yazacağım bilmiyorum, araştırma yapmam lazım, çeviri kullanmam lazım ama Aydın kitabındaki yazma etkinliklerini kendim yazabilirim."*
	Etkinlik kitapları	K47	K47: *"Başka kitaplar olabilir. Ben Kazakistan'da etkinlik kitapları kullanıyordum."*

	Görsel materyal	K9, K12, K13, K15, K16, K17, K18, K19, K22, K23, K25, K34, K40, K43, K44, K45, K50	K13: *"Teknolojinin daha çok kullanılmasına ihtiyacımız var. Resimler ve interaktif materyaller daha kolay hatırlamamızı sağlıyor. Kelimeleri daha iyi hatırlıyoruz bu sayede."*
	Konuşma becerisi materyalleri	K2, K6, K18, K26, K32, K43	K6: *"Konuşma için ayrı etkinlik olmalı."*
	Sunumlar	K36	K36: *"Ayrıca öğretmenimiz farklı slatlar kullanıyor, makaleler ve kitaplar gönderiyor. Bu öğretmenden öğretmene göre değişiyor. Önceki hocalarım ayrı ders sunumlar, bilgiler kullanmıyordu. Bu bence çok faydalı."*

Materyal kullanımıyla ilgili bulgular, öğrencilerin ders kitapları ve çeviri araçlarını yoğun olarak kullandığını ortaya koymuştur. Katılımcılar, görsel ve işitsel materyallerin öğrenme sürecini destekleyici ve motivasyon artırıcı unsurlar olduğunu vurgulamışlardır. Bununla birlikte, konuşma becerilerini geliştirecek özel materyallerin eksikliği dikkat çekmektedir. Etkinlik kitapları ve interaktif materyallerin artırılması, öğrenme sürecini daha ilgi çekici ve verimli hale getirebilir.

Katılımcıların eğitim programlarına yönelik ihtiyaçlarına ilişkin bulgular Çizelge 4'te verilmiştir:

Çizelge 4: Eğitim Programlarına Yönelik İhtiyaçlar

Tema	Kod	Katılımcı	Örnek Görüş
Eğitim Programlarına Yönelik İhtiyaçlar	Ders dışı etkinlik	K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K10, K11, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20, K22, K23, K24, K25, K26, K27, K28, K29, K32, K33, K34, K36, K38, K39, K40, K42, K43, K47, K49, K50	K8: "*Konuşma etkinliklerine ihtiyaç duyuyorum. Çünkü sınıfta çok öğrenci olduğu için çok konuşamam ve çok pratik yapamam ama ders dışında etkinlikler olsa daha çok pratik yapmama olanak tanır."*

	Kültürel etkinlikler	K3,K12,K14,K46	K3: *"Türk kültürü için bence yeterli değil. Türk kültürünü tanımak için bence tarihi yerleri gezmemiz lazım."*

Çizelge 4'te öğrencilerin eğitim programlarından beklentileri incelenmiştir. Ders dışı etkinlikler ve kültürel etkinlikler, öğrenciler tarafından önemli bir ihtiyaç olarak dile getirilmiştir. Katılımcılar, sınıf dışında düzenlenecek konuşma pratiği etkinlikleri ve kültürel gezilerin, dil becerilerini geliştirmede etkili olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca, programların daha esnek ve bireyselleştirilmiş olması gerektiği görüşü ön plana çıkmıştır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu araştırma, dil eğitim merkezlerinde Türkçe eğitimi gören öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bulgular, öğrencilerin dil öğrenme süreçlerinde farklı motivasyonlara sahip olduğunu ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukların çeşitli alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Eğitim, iş ve günlük yaşam gibi farklı alanlardaki ihtiyaçlar, dil öğretim programlarının çeşitlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Dil becerileri açısından, özellikle konuşma ve dinleme alanlarında eksikliklerin giderilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Öğrenciler, daha fazla konuşma pratiği ve dinleme etkinliği talep etmekte, bu alanlarda destekleyici materyallere ihtiyaç duymaktadır. Yazma ve okuma becerilerinde ise daha fazla rehberlik ve pratik olanağı sunulması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Materyal kullanımı bağlamında, öğrencilerin görsel ve işitsel araçlara duyduğu ihtiyaç belirgin şekilde ön plana çıkmıştır. Özellikle teknolojik materyaller ve interaktif araçların öğrenme sürecini zenginleştirici bir etki yarattığı belirtilmiştir. Bu durum, modern dil öğretim yöntemlerinin uygulanmasının önemini vurgulamaktadır.

Eğitim programlarının bireyselleştirilmesi ve esnek hale getirilmesi, araştırmada öne çıkan diğer bir ihtiyaç olmuştur. Öğrenciler, ders dışı etkinliklerin ve kültürel programların dil öğrenme sürecini destekleyici bir

rol oynayacağını ifade etmişlerdir. Bu bulgular, programların öğrenci merkezli bir yaklaşımla tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın alana sağladığı katkılar arasında, ihtiyaç analizinin önemini vurgulaması ve öğretim programlarının geliştirilmesi için somut öneriler sunması yer almaktadır. Bulgular, öğretmenlerin pedagojik yaklaşımlarını güçlendirmelerine, eğitim materyallerini çeşitlendirmelerine ve öğrenci ihtiyaçlarına daha duyarlı programlar geliştirmelerine rehberlik edebilir.

Sonuç olarak, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ihtiyaç analizi sonuçlarından elde edil bulgular üzerinden bir yaklaşış, öğrenme sürecinin etkinliğini artırmakta ve öğrencilerin dil becerilerinin daha hızlı gelişmesine katkı sağlamaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, daha geniş örneklem gruplarıyla ve farklı kültürel bağlamlarda gerçekleştirilebilir. Ayrıca, teknoloji destekli materyallerin etkinliğini ölçen deneysel çalışmalar, bu alandaki uygulamaları daha ileriye taşıyabilir.

KAYNAKÇA

1. Ayub, M. B. (2023). *Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dil İhtiyaç Analizi: Hindistan Örneği*, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

2. Başar, U., & Akbulut, E. (2016). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Öğrenen İhtiyaçlarının Belirlenmesi: Yunus Emre Enstitüsü Tiflis Türk Kültür Merkezi Örneği. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi, 5(2).

3. Boylu, E., & Çangal, Ö. (2024). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dil İhtiyaç Analizi: İran Örneği. International Journal Of Language Academy, 2(5), 127-151.

4. Çalışkan, N., & Bayraktar, S. (2012). Yabancılara Türkçe Öğretimi Konusunda Bir İhtiyaç Analizi: Kahire Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Örneği. Vıı. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, 24-28.

5. Çelik, N., & İpek, S. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil İhtiyaç Analizi: Polonya Örneği. Aydın Tömer Dil Dergisi, 4(2), 101-136.

6. Farzan, E. (2019). *Afganistan'da Türkçe Öğrenen Öğrencilere Yönelik Dil İhtiyaç Analizi*. Sakarya Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.

7. Göçer, A. (2018), Türkiye'de Yabancılara Türkçe Öğretimi. Ed. Mustafa Durmuş, Alparslan Okur. Grafiker Yayınları. Ankara.

8. Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 68-86.

9. Köse, F. B. (2022). *A Study Of The Needs Analysis Of Turkish As A Foreign/Second Language Learners*. Yüksek Lisans Tezi.

10. Lune, H., & Berg, B. L. (2017). Qualitative Research Methods For The Social Sciences (9th Ed.). Pearson Education.

11. Richards, J. C., Platt, J. Ve Weber, H. (1985). Uygulamalı Dilbilim Sözlüğü. Londra: Longman.

12. Tarone, E, & Yule, G. (1989). Focus On The Language Learner: Approaches To İdentifying And Meeting The Needs Of Second Language Learners. Oxford: Oxford University Press

13. Yıldırım, A., & Simsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11 Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARINA YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ
Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Education, ssidekli@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3202-6451
İklima GÜNEŞ
Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Educational Sciences,
iklima.gunes1233741@gmail.com
ORCID ID: 0009-0004-7579-3954

ÖZET

Bu araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanları cinsiyet, sınıf düzeyi ve çocuk edebiyatı dersini alma durumu değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 yılı güz döneminde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 135 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarını ölçmek için Ateş ve Altuner Çoban (2022) tarafından geliştirilen "Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizi SPSS (Statistical Package of Social Science) versiyon 26.0 kullanılarak analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Elde edile verilerin belirlenen amaç doğrultusunda istatistiksel değerlendirilmesinde gruplandırılarak veriler yüzde, frekans, aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Parametrik verilerde bağımsız gruplar t testi ve çoklu karşılaştırmalar için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanlarında cinsiyete göre kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur; sınıf düzeyi ve çocuk edebiyatı dersini alma durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, resimli çocuk kitabı, tutum, sınıf öğretmeni adayları

AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE CLASSROOM TEACHERS' ATTITUDES TOWARDS PICTURE BOOKS FOR CHILDREN

ABSTRACT

In this study, the attitude scores of pre-service classroom teachers towards picture books for children were examined in terms of variables such as gender, grade level, and whether they had taken a children's literature course. The study group consisted of 135 pre-service teachers studying in the Department of Primary Education, Classroom Teaching Program at Muğla Sıtkı Koçman University Faculty of Education during the 2023-2024 fall semester. To measure pre-service classroom teachers' attitudes towards picture books for children, the "Classroom Teachers' Attitudes Towards Picture Books Scale" developed by Ateş and Altuner Çoban (2022) was used. The collected data were analyzed and evaluated using SPSS (Statistical Package of Social Science) version 26.0. For the statistical analysis of the data, which were grouped according to the research objectives, percentages, frequencies, and arithmetic means were calculated. Independent samples t-test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) were used for parametric data and multiple comparisons. The results of the study revealed that pre-service classroom teachers' attitudes towards picture books for children were at a high level. A significant difference was found in the attitude scores of pre-service teachers towards picture books for children based on gender, favoring females. However, no significant difference was found concerning grade level and whether they had taken a children's literature course.

Keywords: Children's literature, picture book, attitude, pre-service classroom teachers

1.GİRİŞ

İnsanoğlu doğduğu andan hayatının son bulduğu ana kadar iletişim hâlindedir. Dil, iletişimin temel aracıdır. Dil bireylerin ve toplumların iletişim halinde olmasını sağlayan en önemli araçtır (Erenoğlu, 2008; Güftâ ve Kan, 2011; Kaplan, 2010; Çetinkaya F.Ç. ve Durmaz, M,2020). Dilin geliştirilmesinde edebiyatın önemi büyüktür. Edebiyat; duyguların, düşünce ve hayallerin ifade edilmesine yardımcı, estetik ve edebi yönü olan, sözlü ve yazılı eserlerdir (Bağcı-Ayrancı ve Aytaş, 2017; Çetinkaya Özdemir ve Kaya Özgül, 2022). Edebiyat, bazen eğitmek bazen de duyguların aktarılması amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda çocuğun zihni ve ruhi ihtiyaçları

edebi eserlerle karşımıza çıkmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması için çocuk edebiyatından faydalanılmalıdır. (Okumuş, 2017; Ulusoy ve Altun, 2018; Karaköse ve Kodan, 2021).

Çocuk edebiyatı; çocukların duygu, düşünce ve hayal güçlerinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan yazılı ve sözlü eserlerdir (Bencik Kangal, Karaaslan ve Arslan, 2017). Çocuk edebiyatı; çocukların bilişsel, duyuşsal ve dil gelişimini destekleyen, hayal gücünün gelişimine, estetik ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlayan, eğitirken eğlendiren, aynı zamanda düşündüren bir edebiyatı ve bu edebiyat kapsamındaki yayınları dile getirir. (Şirin,1998; Uyanık Balat, Kılıç, Değirmenci ve Ünsal, 2017). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere çocuk edebiyatı çocukların fikir yapılarını şemalandırır. Çocuğun kendini ifade edebilmesinde, kendini geliştirebilmesinde çocuk edebiyatı etkili olmaktadır. Bu sebepten çocuk edebiyatı yayınlarından faydalanılmalıdır (Karaköse ve Kodan, 2021).

Çocuk edebiyatı, belli bir kitlesi olan bir edebiyattır (Karatay, 2007; Çevik ve Müldür, 2019). Çocuk edebiyatının belli bir kitlesi olması yönüyle diğer alanlardan ayrılmaktadır. Bu kitle 2-14 yaş dönemini kapsamaktadır (Oğuzkan,2010; Çevik ve Müldür,2019). Belli bir hedef kitlenin merkeze alınarak ve bu hedef kitlenin gelişimsel özellikleri göz önünde tutularak yazılan çocuk edebiyatı eserlerinin taşıması gereken bazı özellik ve ilkeler bulunmaktadır (Çevik ve Müldür, 2019).

Çocuk edebiyatı eserleri, çocuklara okuduğunu anlama, analiz-sentez yapabilme ve değerlendirme becerisi kazandırarak onların iyi bir okur olmasına katkı sağlar. Çocuk edebiyatı eserleri çocuğa okuma sevgisini ve alışkanlığını kazandırması açısından önemli bir işleve sahiptir. Çocuk edebiyatı eserleri net ve anlaşılır olmalıdır, çocuğa uygunluk dikkate alınmalıdır. Yazar sanatını icra ederken çocuğun gelişim özelliklerini göz ardı etmemelidir (Balta, 2019; Karaköse ve Kodan, 2021). Günümüze kadar çocuk edebiyatına yönelik birçok araştırma yapılmıştır. Fakat bu araştırmaların çoğu çocukların edebi yorum yapma becerilerine karşı ilgisiz kalmıştır (Sipe,2008; Ulusoy, 2016). Yazılan eserler metinden ibarettir, ancak okurun hayal gücüyle bir anlam ifade edebilir.

Çocuk edebiyatı dendiği zaman akla görsel nitelikleri fazla olan bir edebiyat, özellikle de resimli çocuk kitapları gelmektedir. Resimli çocuk kitapları resim ve metin olmak üzere iki temadan oluşur. Resim ve metnin içeriği ve bu ikisinin arasındaki ilişki çocuklar için çok önemlidir (Şirin, 1998; Uyanık Balat, Kılıç, Değirmenci ve Ünsal, 2017).

Resimli çocuk kitaplarında, çoğunluğu resimlerin oluşturduğu hikâye ve masallarda hem metin hem resim yoluyla hikâye çocuğa anlatılır. Bazen metinler olmadan, sadece resimlerle hikâye

anlatılabilir. Resimler tek başına olay örgüsünü anlatabilecek güce sahiptir. Metnin var olması durumunda, resimle metin birbirini tamamlarlar. (Tuncer, 2000; Gönen ve Balat, 2002). Resimli çocuk kitapları az kelimelerden, büyük ve renkli resimlerden oluşan hikayelerdir. Resimler çocuklarını dikkatini çeker ve onları büyüler. Çoğu insan bir kitapla karşılaştığında ilk olarak resimleri dikkatini çeker, sözcüklerden çok öncelikle resimlere bakar, resimler bize görsellerle kitapta ne olduğunu anlatır (Nodelman,1996; Gönen ve Balat,2002). Bu özelliklerin yanı sıra resimli çocuk kitapları sayesinde çocuklar kitapları gözlemleyerek olayların gidişatını tahmin eder, nesneleri tanır, şekilleri ayırt eder, eleştirel düşünme becerilerini geliştirir, parça-bütün ilişkisi kurar ve kavram gelişimi yönünden desteklenirler (Jalongo, 1993; Demircan, 2006; Uyanık Balat, Kılıç, Değirmenci ve Ünsal, 2017).

Bununla birlikte resimli çocuk kitapları sayesinde yeni hayatlarla tanışan bireyler, bireysel farklılıklara saygı duyarlar; dinlediği, okuduğu hikâyelerde yer alan kahramanların yerine kendini koyarak kendi yaşadığı durumların başkalarının da yaşayabileceğiyle karşılaşır ve empati kurar. Bu durum bireyin henüz karşılaşmadığı durumlara kendini hazırlamasını ve bu durumlarda verebileceği öfke, kaygı, korku gibi tepkilerin kontrol edilmesini sağlar (Aram ve Aviram, 2009; Ayhan ve Yılmazer, 2016; Kılınçcı ve Duran, 2019).

Uyanık Balat, Özkan ve Kılıç (2011) yaptıkları araştırmada çocukluğunda kitapla tanışan ve aileleri tarafından kitap okunan çocukların büyüdüklerinde çocuk edebiyatına karşı olumlu tutum sergiledikleri sonucuna varılmıştır. Çakmak ve Yılmaz (2009) ise yaptıkları bir araştırmada çocuğun uzun bir süreçte okuma alışkanlığı kazanabilmesinde ailenin önemli bir rolü olduğu kadar, çocuğun uyarıldığı bir çevre hazırlanması ve öğretmenlerin de bu süreçte etkili olmalarının önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Buradan hareketle, ailelerin ve öğretmenlerin çocukları kitapla daha sık buluşturması ve çocukları bilinçli birer okuyucu olarak yetiştirmek için daha duyarlı davranmaları gerektiği söylenebilir (Uyanık Balat, Kılıç, Değirmenci ve Ünsal, 2017).

Çocuk edebiyatının özellikleri onun gerektirdiği eğitimi de sağlamalıdır. Bu sebeple dil eğitimi veren öğretmenlerin çocuk edebiyatı hakkında farkındalık sahibi olmaları ve mesleğe bunu yansıtmaları gerekmektedir. Dil eğitimi veren başta okulöncesi, sınıf ve Türkçe öğretmenlerinin çocuk edebiyatına yönelik eğitim almaları gerekir. Çocuk edebiyatı dersini alan öğretmen adaylarının yıl sonunda nitelikli bir çocuk kitabının nasıl olması gerektiği, hangi özellikleri bünyesinde barındırması gerektiğini kuramsal ve uygulamalı olarak öğrenmiş olması gerekmektedir (Temizyürek, 2014; Çevik ve Müldür, 2019). Öğretmenler çocuklar için kitap

seçiminde metin-görsel ilişkisine, yazarın okura aktarmak istediği mesajın çocukların gelişim özelliklerine uygunluğuna ve kitabın dil anlatım özelliklerinin çocuklara uygunluğuna dikkat etmelidirler (Akçay ve Baş, 2015; Çevik ve Müldür, 2019). Öğretmenlerin bu denli özenli olabilmeleri için duyarlılık sahibi ve çocuk edebiyatına yönelik farkındalıklarının olması gerekmektedir (Çevik ve Müldür, 2019)

Temelini okulöncesi öğretmeninin attığı çocuk edebiyatının; geliştirilmesi, okuma ile öğrencilere kazandırılıp çocuk edebiyatı türlerinin öğrencilere sevdirilmesi, bu ürünler ile çocukların okuma, dinleme, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi birçok becerisinin geliştirilmesine katkı sağlayacak en önemli kişi sınıf öğretmenidir (Çevik ve Müldür, 2019). Bu nedenle sınıf öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatına ilişkin farkındalıkları olması gereklidir.

Bu bağlamda bu araştırmada çocuk edebiyatı eserlerinden biri olan resimli çocuk kitaplarının önemi göz önüne alındığında sınıf öğretmeni adaylarının bilgileri, kitaplara yönelik düşünceleri ve resimli çocuk kitaplarına ne ölçüde yer verdikleri incelenmesi gereken bir konudur. Bu durum problem durumunu oluşturmaktadır. Yapılan araştırmanın literatürdeki eksikliğe katkı sağlayacağı ve sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının incelenerek alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Kılınççı ve Duran, 2019)

1.1.Araştırmanın Amacı

Resimli çocuk kitaplarının eğitici ve öğretici yönlerinin dikkate alındığı bu çalışmada; sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının ne düzeyde olduğu, demografik özelliklere göre değişiklik gösterip göstermediği ve çocuk edebiyatı dersini alan ve almayan sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının nasıl olduğunun araştırılması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda alt problemler belirlenmiştir.

1.2.Alt problemler

1. Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları ne düzeydedir?
2. Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları,
   2.1.Cinsiyete;
   2.2.Öğrenim gördükleri sınıf kademesine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

3. Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları, çocuk edebiyatı dersini alan ve almayan sınıf öğretmeni adayları arasında anlamlı farklılık göstermekte midir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesinin amaçlandığı nicel olan bu araştırmada, betimsel araştırma türü olan tarama modeli kullanılmıştır. Tanrıöğen (2014), tarama araştırmalarını, sosyal bilimlerde oldukça yaygın kullanım alanına sahip, geniş bir gruptaki bireylerin olgu veya olaylarla ilgili görüşlerinin ve tutumlarının alındığı, olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalar olarak tanımlamıştır.

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2023-2024 eğitim öğretim güz yarıyılında, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklem belirlenirken basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya, 99'u kadın, 36'sı erkek olmak üzere 135 sınıf öğretmeni adayı katılmıştır. Örneklemden güvenirliğini artırmak için (likert ölçeğine göre her maddeye 5 ve her maddeye 1 işaretleyen) iki uç değer atılarak analizler 99'u kadın (%73,3), 36'sı erkek (%26,7) olmak üzere 135 öğretmen adayı üzerinden yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme Alınan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Kadın	99	73,3
	Erkek	36	26,7
Sınıf düzeyleri	1.sınıf	43	31,9
	2.sınıf	51	37,8
	3.sınıf	32	23,7
	4.sınıf	9	6,7
Çocuk edebiyatı dersini alma durumu	Alanlar	59	25,3
	Almayanlar	76	56,3

Tablo 1 incelendiğinde grubun %73,3'ü kadın %26,7'si erkek öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Kadınların sayısı erkeklerin sayısından fazladır. Sınıf düzeyleri incelendiğinde öğrencilerin 43'ü (%31,9) 1.sınıf, 51'i (%37,8) 2.sınıf, 32'si (%23,7) 3.sınıf ve 9'u (%6,7) 4.sınıfta öğrenim görmektedir. Çocuk edebiyatı dersini alma durumları incelendiğinde öğrencilerin 59'u (%43,7) çocuk edebiyatı dersini almış, 76'sı (%56,3) çocuk edebiyatı dersini almamıştır.

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının incelenmesi amacıyla "Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır.

2.3.1. Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği

Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarına ilişkin veri toplamak amacıyla Ateş ve Altuner Çoban (2022) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek, 13 olumlu, 7 olumsuz olmak üzere 20 maddeden oluşmaktadır. Ateş ve Altuner Çoban'a (2022) göre 20 maddeden oluşan ölçeğin 3 alt boyutu yer almaktadır. Bunları; eğitim (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. maddeler), ilgi (8, 9, 10, 11, 12, 13, 14. maddeler), kaçınma (15,16,17,18,19,20.maddeler) oluşturmaktadır. Sınıf öğretmeni adayları ölçekteki maddelerle ilgili katılma düzeyini ifade etmek için, "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kısmen Katılıyorum", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" aralığında 5'li likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 120, en düşük puan 20'dir. 20 maddeden oluşan ölçeğin her bir alt boyutu iç tutarlık güvenirliği Cronbach's Alpha katsayısı ile hesaplanmıştır. Buna göre en yüksek eğitim alt boyutu 0,90; en düşük kaçınma alt boyutu 0,84 olarak bulunmuştur. Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum düzeylerini belirlemek adına "çok düşük", "düşük", "orta", "yüksek", "çok yüksek" olarak beş düzey belirlenmiştir. Çok düşük düzey için ölçekten alınan ortalama puan aralığı 1-1,80, düşük düzey için ölçekten alınan ortalama puan aralığı 1,81-2,60, orta düzey için ölçekten alınan ortalama puan aralığı 2,61-3,40, yüksek düzey için ölçekten alınan ortalama puan aralığı 3,41-4,20, çok yüksek düzey için 4,21-5 olarak belirlenmiştir.

2.3.2.Ölçeğin Güvenirliği

Güvenirlik, ölçme aracı ile elde edilen sonuçların tutarlı ve kararlı bir şekilde tesadüfi hatalardan arındırılmış şekilde olmasıdır. Elde edilen sonuçların güvenirliğini artırmak için hatayı en aza indirmek gerekmektedir. Bu nedenle hata azaldıkça güvenirlik katsayısı artmaktadır. Güvenirlik katsayısını hesaplamak için farklı yollar bulunmaktadır. Bu çalışmada Cronbach's Alpha(α) güvenirlik katsayısı her bir alt boyut ve ölçeğin verilerinin tamamı için SPSS 26.0 versiyonu ile hesaplanmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeğinin Güvenirlik Sonuçları

	Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
Birinci Alt Boyut	,423	,430	7
İkinci Alt Boyut	,373	,337	7
Üçüncü Alt Boyut	,554	,551	6
Testin Genel Güvenirliği	,752	,747	20

Tablo 2'ye göre birinci alt boyut olan eğitim maddeleri için Cronbach's Alpha değeri ,423 olarak bulunmuştur. İkinci alt boyut olan ilgi maddeleri için Cronbach's Alpha değeri ,373 bulunmuştur. Üçüncü alt boyut olan kaçınma maddeleri için Cronbach's Alpha değeri ,554 bulunmuştur. Testin genel güvenirliği için Cronbach's Alpha değeri ,752 bulunmuştur. Cronbach's Alpha değerinin $\alpha>0.40$ ise test güvenilir kabul edilmektedir (Özdamar, 1999; Akt. Yaşar, 2014). Testin ikinci alt boyutu olan ilgi alt boyutunun güvenirliğine bakıldığında Cronbach's Alpha değerinin $\alpha<0.40$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla testin eğitim ve kaçınma alt boyutları ile testin genel güvenirliği için ölçüt sağlanmıştır ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Ölçek uygulandıktan sonra toplanan verilerin analizi SPSS (Statistical Package of Social Science) versiyon 26.0 kullanılarak analiz edilmiş değerlendirilmiştir. Elde edilen tutum ölçeği verilerinin analizinde hangi istatistik tekniklerinin kullanılacağına karar verebilmek için normallik testi yapılmıştır. Dağılımın normalliğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi ile Skewness ve Kurtosis testleri yapılmıştır. Puanların normal dağılım (K-S(Z)=0,047;

p>0,05) gösterdiği yani normallik varsayımını sağladığı görülmüştür. Sınıf öğretmeni adaylarının etkili iletişim becerilerini iki değişkenli gruplar için (cinsiyet, çocuk edebiyatı dersini alma durumu) incelenirken Independent-Sample (Bağımsız Örneklem) T-Testi analizi ile bakılmıştır. İkiden fazla değişkenli gruplar (sınıf düzeyi,) arasında anlamlı fark olup olmadığını değerlendirmek amacıyla One-Way-ANOVA (Tek Yönlü Varyans) analizi kullanılmıştır. Araştırmanın verilerine göre normallik dağılımı incelenmiştir. Gruptan alınan verilerin sonucuna göre ölçme aracından alınan toplam puanların normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla araştırma için verilerin analizinde parametrik testler kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca araştırma için ölçme aracının alt boyutlarının normal dağılımı incelenmiştir. Gruptan alınan verilerin sonuçlarına göre ölçeğin alt boyutlarında normal dağılım göstermediği belirlenmiştir.

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen veriler analiz edilmiş ve tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

Tablo 3. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeğine İlişkin Ölçek Maddelerine Verdikleri Yanıtların Betimsel İstatistikleri

	Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği Maddeleri	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		$\bar{X}$
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	Resimli çocuk kitaplarıyla işlenen derslerde öğrencilerin derse aktif katılacağını düşünüyorum.	5	3,7	0	0	8	5,9	56	41,5	66	48,9	4,32
2	Derslerimde resimli çocuk kitapları kullanmanın yorucu olduğunu düşünüyorum.	38	28,1	69	51,1	16	11,9	10	7,4	2	1,5	2,03
3	Yeni çıkan resimli çocuk kitaplarıyla ilgili araştırma yaparım.	1	0,7	27	20,0	36	26,7	58	43	13	9,6	3,41
4	Resimli çocuk kitaplarını incelerken keyif alırım.	2	1,5	3	2,2	7	5,2	69	51,1	54	40,0	4,26
5	Resimli çocuk kitaplarının dil becerileri açısından zaman kaybı olduğunu düşünüyorum.	60	44,4	61	45,2	7	5,2	4	3,0	3	2,2	1,73
6	Ders işlerken resimli çocuk kitapları kullanmak motivasyonumu artırır.	4	3,0	1	0,7	7	5,2	64	47,4	59	43,7	4,28
7	Sosyal medya hesabında resimli çocuk kitaplarıyla ilgili paylaşım yapanları takip etmek hoşuma gider.	2	1,5	22	16,3	38	28,1	47	34,8	26	19,3	3,54

8	Resimli çocuk kitaplarının kullanırken zorlandığım için kendimi huzursuz hissederim.	33	24,4	71	52,6	21	15,6	7	5,2	3	2,2	2,08
9	Resimli çocuk kitaplarının öğrencilerin dikkatini çektiğini düşünüyorum.	1	0,7	4	3,0	4	3,0	53	39,3	73	54,1	4,43
10	Resimli çocuk kitaplarıyla ilgili yayınları (dergi, internet sitesi, kitap vb.) takip ederim.	7	5,2	39	28,9	32	23,7	41	30,4	16	11,9	3,15
11	Derslerde resimli çocuk kitap kullanımının kazanımları gerçekleştirme açısından uygun olmadığını düşünüyorum.	44	32,6	69	51,1	8	5,9	7	5,2	7	5,2	1,99
12	Sınıfımda resimli çocuk kitapları kullanmak hoşuma gider.	1	0,7	6	4,4	5	3,7	58	43,0	65	48,1	4,33
13	Resimli çocuk kitapları ile ilgili fikir edinmek için internetten kitaplarla ilgili yorumları okurum.	6	4,4	16	11,9	29	21,5	58	43,0	26	19,3	3,61
14	Resimli çocuk kitapları destekli işlenecek bir dersi planlamakta zorlanırım.	16	11,9	64	47,4	41	30,4	10	7,4	4	3,0	2,42
15	Resimli çocuk kitaplarının ders işlemeyi eğlenceli hale getirdiğine inanıyorum.	0	0	1	0,7	3	2,2	66	48,9	65	48,1	4,44
16	Resimli çocuk kitaplarını incelemek için kitapçılara, kitap fuarlarına vb. giderim.	7	5,2	36	26,7	39	28,9	40	29,6	13	9,6	3,12
17	Resimli çocuk kitaplarının zamanı etkili kullanmayı zorlaştıracağını düşünüyorum.	33	24,4	73	54,1	17	12,6	7	5,2	5	3,7	2,10
18	Bir kitapçıya gitsem resimli çocuk kitabı reyonuna uğramadan çıkmam.	3	2,2	30	22,2	53	39,3	33	24,4	16	11,9	3,21
19	Resimli çocuk kitapları kullandığımda, öğrencilerimin işlediğim konuyu daha iyi anladığını düşünüyorum.	2	1,5	1	0,7	11	8,1	75	55,6	46	34,1	4,20
20	Resimli çocuk kitaplarının yazar ve çizerleri hakkında araştırma yapmak hoşuma gider.	2	1,5	16	11,9	43	31,9	54	40,0	20	14,8	3,55

Tablo 3 incelendiğinde sınıf öğretmenleri için resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum ölçeğinde yer alan 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. maddelerini içeren "eğitim" alt boyutu incelendiğinde göre en yüksek ortalamanın ($\overline{X}$ =4,32) "Resimli çocuk kitaplarıyla işlenen derslerde öğrencilerin derse aktif katılacağını düşünüyorum." ifadesine ayrıca "Ders işlerken resimli çocuk kitapları kullanmak motivasyonumu artırır." ($\overline{X}$ =4,22) ifadesine ait olduğu görülürken en düşük ortalamanın ($\overline{X}$ =1,73) "Resimli çocuk kitaplarının dil becerileri açısından zaman kaybı olduğunu düşünüyorum." ifadesine ait olduğu görülmektedir.

İlgi alt boyutunda 8., 9., 10., 11., 12., 13. ve 14.maddeler yer almaktadır. İlgi alt boyutunda en yüksek ortalama ($\overline{X}$ =4,43) "Resimli çocuk kitaplarının öğrencilerin dikkatini çektiğini

düşünüyorum.” ifadesine ve “Sınıfımda resimli çocuk kitapları kullanmak hoşuma gider.” ($\overline{X}$= 4,33) ifadesine, en düşük ortalama ($\overline{X}$ =1,99) ise “Derslerde resimli çocuk kitap kullanımının kazanımları gerçekleştirme açısından uygun olmadığını düşünüyorum.” ifadesine ait olduğu görülmektedir. Kaçınma alt boyutunda 15., 16., 17., 18., 19. ve 20. maddeler yer almaktadır. Ortalamalar incelendiğinde en yüksek ortalama ($\overline{X}$ =4,44) “Resimli çocuk kitaplarının ders işlemeyi eğlenceli hale getirdiğine inanıyorum.” ifadesine, en düşük ortalama ($\overline{X}$ =2,10) “Resimli çocuk kitaplarının zamanı etkili kullanmayı zorlaştıracağını düşünüyorum.” ifadesine ait olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Puanlarının ve Alt Boyutlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Puanları	$\overline{X}$	**Ss**
Eğitim	3,3672	,42484
İlgi	3,1450	,43527
Kaçınma	3,4370	,49828

Tablo 4 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum ölçeğinin alt boyutlarından olan eğitim alt boyutunun puan ortalaması 3,3672; ilgi alt boyutunun puan ortalaması 3,1450; kaçınma alt boyutunun 3,4370 olduğu görülmektedir. Alt boyutlar incelendiğinde kaçınma alt boyutunun en yüksek ortalamaya, ilgi alt boyutunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Düzeylerinin Sonuçları

		f	%
Düzeyleri	Çok düşük	1	% 0,7
	Düşük	4	% 3
	Orta	80	% 59,3
	Yüksek	48	% 35,6
	Çok yüksek	2	% 1,5

Tablo 5 incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum düzeyleri (n=1, %0,7) çok düşük, (n=4, %3) düşük, (n=80, % 59,3) orta, (n=48, % 35,6) yüksek, (n=2, % 1,5) çok yüksek olarak bulunmuştur.

Tablo 6. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması Bağımsız T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P
Kadın	99	3.3495	.32839	133	1.988	.049
Erkek	36	3.2028	.339			
Toplam	135					

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde cinsiyete göre kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda kadınların tutum puanlarının ortalaması ($\bar{x}$=3,3495) ve erkeklerin başarı puanlarının ortalaması ($\bar{x} = 3{,}2028$) incelendiğinde kadınların başarı puanlarının ortalaması daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 7. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Puanlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) Sonuçları

	KT	sd	KO	F	P
Gruplar içi	19,116	131	.146	1.312	.273
Gruplar arası	.574	3	.191		
Toplam	19,690	134			

Tablo 7 incelendiğinde sınıf öğretmeni adaylarının öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ile resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı [F = 1,312, p>0.05] sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Puanlarının Çocuk Edebiyatı Dersini Alma Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırılması Bağımsız T Testi Sonuçları

Çocuk edebiyatı dersini alma durumu	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P

Evet	59	3,3636	.43240	133	1,426	.156
Hayır	76	3.2691	.33764			
Toplam	135					

Tablo 8'deki veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının Resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanları ile çocuk edebiyatı dersini alma durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (t_{135}=1,426; P>0.05).

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanlarının cinsiyet, sınıf düzeyi ve çocuk edebiyatı dersini alma durumlarına göre değişip değişmediğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bölüm araştırmadan elde edilen bulgulara ve yorumlara dayalı olarak sonuçların alınyazınla karşılaştırıldığı tartışma-sonuç ve sonuçlardan yola çıkarak geliştirilen, gelecek çalışmalara yön vereceği düşünülen öneriler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Temelini okulöncesi öğretmeninin attığı çocuk edebiyatının; geliştirilmesi, okuma ile öğrencilere kazandırılıp çocuk edebiyatı türlerinin öğrencilere sevdirilmesi, bu ürünler ile çocukların okuma, dinleme, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi birçok becerisinin geliştirilmesine katkı sağlayacak en önemli kişi sınıf öğretmenidir (Çevik ve Müldür, 2019). Bu nedenle sınıf öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatına dolayısıyla resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olması beklenmektedir.

Bu araştırmada Sınıf Öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum düzeylerini belirlemek amacıyla Ateş ve Altuner Çoban (2022) tarafından geliştirilen "Sınıf Öğretmenlerinin Resimli Çocuk Kitaplarına Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum düzeyleri diğer çalışmalara da benzer olarak genel anlamda olumlu düzeyde yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu resimli çocuk kitapları ile benzer çalışmaları destekler niteliktedir. Araştırmada sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanlarının çeşitli değişkenlere göre durumları incelenmiştir. Üzerinde durulan ilk değişken cinsiyettir. Sınıf öğretmeni adaylarının cinsiyete göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum puanları değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre farklı sonuçların elde edildiği, kadın sınıf öğretmenlerinin, erkek sınıf öğretmenlerine nazaran çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna

ulaşılmıştır (Sönmez, Durmaz, Topçam ve Çetinkaya, 2021). Bağcı (2007) Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının cinsiyet değişkeninden etkilenmediği sonucuna ulaşmıştır. Ancak mevcut çalışmada yer alan sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının cinsiyet değişkeninden etkilendiği görülmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının sınıf düzeylerine göre resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları karşılaştırıldığında sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sönmez, Durmaz, Topçam ve Çetinkaya'nın (2021) yaptıkları araştırma ise sınıf öğretmenlerinin sınıf düzeyinin çocuk edebiyatına yönelik tutumu etkilemediğini desteklemektedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının resimli çocuk kitaplarına yönelik tutumları, çocuk edebiyatı dersini alma durumu değişkenine göre değerlendirildiğinde dersi alan ve almayan öğretmen adayları arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. Ulaşılabilen alanyazında Çetinkaya Özdemir ve Kaya Özgül'ün (2023) araştırmalarında Çocuk Edebiyatı dersi alan sınıf öğretmeni adaylarının, dersi almayanlara göre bir çocuk kitabının eğitsel olarak taşıması gereken özellikler ile daha derinlemesine bilgilere sahip oldukları görülmüştür. Bu nedenle Çocuk Edebiyatı dersini alan öğretmen adaylarının çocuk kitaplarına yönelik iyi düzeyde bir farkındalığa sahip oldukları yorumu yapılabilir. Fakat dersi almayan öğretmen adaylarının da söz konusu ölçüt bakımından farkındalık düzeylerinin beklenenin üzerinde olduğu söylenebilir.

Öğretmen adaylarının mesleki hayata adım atmalarıyla birlikte çocuk edebiyatına, resimli çocuk kitaplarına yönelik önceden sahip oldukları algılar ve tutumlar mesleki süreçte çocuk edebiyatından yararlanma şekillerini, sıklıklarını ve niteliklerini etkileyecektir. Mevcut sınıf öğretmeni adaylarının katılımıyla gerçekleştirilen bu çalışmada öğretmen adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumları çoğunlukla orta-yüksek çıkmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatı eserlerinden nasıl yararlandıkları, öğretmenlerin hangi çocuk edebiyatı türlerini kullandıkları, çocuk edebiyatı eğitimi almış ve almamış sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatına yönelik tutumları araştırılarak alanyazına katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Akçay, A., & Baş, G. (2015). *Çocuk edebiyatı eserlerinin öğretimde kullanımı*. Eğitim Yayınevi.

Aram, D., & Aviram, S. (2009). The contribution of early home literacy activities to first grade achievement. *Early Childhood Research Quarterly, 24*(2), 136-149. https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2009.02.003

Ateş, M., & Altuner Çoban, E. (2022). Sınıf öğretmenlerinin resimli çocuk kitaplarına yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 20*(1), 31-48.

Ayhan, A., & Yılmazer, N. (2016). Resimli çocuk kitaplarının çocukların empati kurma becerilerine etkisi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 59-74.

Bağcı, H. (2007). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk edebiyatına yönelik tutumları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27*(3), 91-103.

Bağcı-Ayrancı, B., & Aytaş, G. (2017). Çocuk edebiyatı: Kavramlar ve kuramsal temeller. *Ankara: Nobel Yayınları.*

Balta, S. (2019). Resimli çocuk kitaplarının çocukların dil gelişimine katkıları. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 7*(1), 12-26.

Bencik Kangal, G., Karaaslan, T., & Arslan, D. (2017). Çocuk edebiyatı üzerine bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 3*(2), 34-50.

Çakmak, G., & Yılmaz, T. (2009). Okuma alışkanlığının kazandırılmasında ailenin rolü. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 34*(153), 78-85.

Çevik, S., & Müldür, M. (2019). Çocuk edebiyatı: Kuram ve uygulamalar. *Pegem Akademi.*

Çetinkaya, F. Ç., & Durmaz, M. (2020). Dilin iletişimdeki rolü ve önemi. *Türk Dil Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 45-56.

Çetinkaya Özdemir, E. ve Kaya Özgül, B. (2023). Sınıf öğretmeni adaylarının çocuk kitaplarına ilişkin farkındalıkları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF),7*(1), 175-201.

Demircan, Ö. (2006). Resimli çocuk kitaplarının çocukların eleştirel düşünme becerilerine etkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.*

Gönen, M., & Balat, G. (2002). Resimli çocuk kitaplarının eğitimdeki yeri. *Çocuk Gelişimi Dergisi, 2*(1), 78-85.

Jalongo, M. R. (1993). Early childhood language arts. *Pearson Education.*

Karaköse, H., & Kodan, H. (2021). Çocuk edebiyatının öğretimdeki yeri ve önemi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 45-67.

Karatay, H. (2007). Çocuk edebiyatı eserlerinde hedef kitlenin önemi. *Gazi Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Dergisi, 5*(4), 10-21.

Nodelman, P. (1996). The pleasures of children's literature. *Allyn and Bacon.*

Okumuş, M. (2017). Çocuk edebiyatında eğitici metinlerin önemi. *Eğitim ve Edebiyat Dergisi, 8*(2), 56-69.

Sipe, L. R. (2008). Storytime: Young children's literary understanding in the classroom. *Teachers College Press.*

Sönmez, M., Durmaz, M., Topçam, A. B. & Çetinkaya, F. Ç. (2021). Sınıf öğretmenlerinin çocuk edebiyatına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi,* 9(2), 531-542.

Şirin, M. R. (1998). Çocuk edebiyatı: Kuram ve uygulamalar. *Ankara: Nobel Yayınları.*

Tanrıöğen, A. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Anı Yayıncılık.

Temizyürek, F. (2014). Çocuk edebiyatı öğretimi ve sınıf öğretmenliği. *Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınları.*

Tuncer, N. (2000). Resimli çocuk kitaplarının metin ve görsel ilişkisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.*

Ulusoy, M., & Altun, S. (2018). Çocuk edebiyatı eserlerinin çocukların gelişim özelliklerine katkısı. *Eğitim ve Bilim, 43*(5), 123-138.

Uyanık Balat, G., Kılıç, S., Değirmenci, Y., & Ünsal, F. O. (2017). Çocuk kitaplarının çocukların bilişsel gelişimine etkisi. *İlköğretim Online, 16*(4), 1500-1513.

Yaşar, M. (2014). İstatistiğe Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergis*i, *36* (36), 59-75.

VELİLERİN, ÖĞRETİM SÜRECİNDE SINIF ÖĞRETMENLERİNE MÜDAHALE ETMESİNİN ÖĞRETMENLERİN MOTİVASYONUNA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Sabri SİDEKLİ
Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Education, ssidekli@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3202-6451
Yaren ÖZÜNEL
Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Educational Sciences, ozunelyaren@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-9171-0406

ÖZET

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerin veli iletişimi ve motivasyon düzey puanları cinsiyet, kıdem yılı ve okul türü değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 yılı güz döneminde Muğla Menteşe'de ilkokulda görev yapan 79 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri tesadüfi örnekleme yöntemiyle Muğla ili Menteşe ilçesinde devlet ve özel okullarda görev yapan sınıf öğretmenlerinden elde edilecektir. Araştırma nicel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülecektir. Verilerin toplanmasında ''Öğretmen motivasyon ölçeği'' ve ''Okul Öncesi Öğretmenlerinin Veli Kaynaklı Yıldırma Davranışlarına Maruz Kalma Düzeylerine İlişkin Anket Formu'' kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizi SPSS (Statistical Package of Social Science) versiyon 26.0 kullanılarak analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Elde edile verilerin belirlenen amaç doğrultusunda istatistiksel değerlendirilmesinde gruplandırılarak veriler yüzde, frekans, aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Parametrik verilerde bağımsız gruplar t testi ve çoklu karşılaştırmalar için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda sınıf öğretmenlerinin motivasyon düzey puanlarının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Sınıf öğretmenlerinin veli iletişim düzey puanlarının çok yüksek düzeyde olarak bulunmuştur. Sınıf öğretmenlerinin veli ile iletişim puanları ile cinsiyet, kıdem yılı, okul türü arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf öğretmeni, veli, müdahale, motivasyon

THE EFFECT OF PARENTS' INTERVENTION IN THE TEACHING PROCESS ON CLASSROOM TEACHERS' MOTIVATION

ABSTRACT

In this study, classroom teachers' communication with parents and their motivation levels were examined in terms of gender, seniority, and school type variables. The study group consisted of 79 classroom teachers working in primary schools in Menteşe, Muğla, during the 2023-2024 fall semester. The data of the study were collected using a random sampling method from classroom teachers working in public and private schools in Menteşe district of Muğla province. The research was conducted using the quantitative research method. The "Teacher Motivation Scale" and the "Survey Form on Preschool Teachers' Exposure to Parent-Induced Bullying Behaviors" were used for data collection. The collected data were analyzed and evaluated using SPSS (Statistical Package of Social Science) version 26.0. The statistical analysis of the data, aligned with the research objectives, was performed by grouping the data and calculating percentages, frequencies, and arithmetic means. For parametric data, an independent samples t-test and One-Way Analysis of Variance (ANOVA) were used for multiple comparisons. The results of the study revealed that classroom teachers' motivation level scores were high. It was also found that classroom teachers' parent communication scores were at a very high level. No significant difference was found between classroom teachers' parent communication scores and the variables of gender, seniority, or school type.

Keywords: Classroom teacher, parent, intervention, motivation

1.GİRİŞ

Aile ve okul toplumun aynası sayılabilecek kurumlardır. Her ikisi de eğitimin uygulandığı kurumlardır. Ailede informal, okulda formal eğitim uygulanır (Yıldırım ve İseri, 2020). Yani bireyin eğitim aldığı ilk kurum ailedir. Birey hayata dair ilk deneyimlerini ailesi aracılığıyla yaşadığı için bireyin kişilik ve sosyal gelişiminde; algı ve düşünme becerilerinin gelişiminde ailenin etkisi büyüktür. Bireyin ilköğretim yaşına gelmesiyle birlikte bireyin eğitiminde okul kurumu da ailesi kadar etkili olmaya başlar. Bireyin gelişiminde hem aile hem okul ortamı en etkili ve destekleyici çevrelerdir.

Okul kurumunun nitelikli ve işlevsel olmasındaki en büyük etken ise öğretmendir (Han ve Aydın, 2019). Öğretmen; öğrencilerin kişilik ve duygusal gelişimlerinde de önemli bir işleve

sahiptir. Fakat öğretmen okulda öğrenci başarısı için tek başına yeterli görülmemektedir. Okul şeffaf iletişim ve ilişkiler ağıdır. Okulun içsel öğelerinden olan öğretmen, veli, öğrenci ve sürekli karşılıklı etkileşim ve iletişim halindedir (Şenaras, 2017). Öğrencilerin başarı göstermesi için öğretmen, öğrenci ve veli iş birliği gereklidir (Güven, U. ve Sezer, B. B., 2020). Dolayısıyla bu dönemde bireyin sağlıklı gelişimi için öğretmen-veli iletişimi çok önemlidir (Kıldan, 2011). Yapılan araştırmalara baktığımız zaman Wyrick ve Rudasili (2009) tarafından ebeveyn katılımı ile öğretmen-çocuk ilişkilerindeki kalite arasında bir ilişkiolduğu saptanmıştır.

Veliler, ilkokulun ilk yıllarında çocukların okul fobisi, gelişimleri, öz bakımları ve arkadaşlarıyla iletişimi; ilerleyen yıllarda ise akademik gelişimleri ve başarıları başta olmak çeşitli konularda öğretmenlerle iletişim ve etkileşim içinde olmaktadır (Şenaras ve Çetin,2018). Fakat bu süreçte öğretmen ve veli arasında kurulan iletişim tarzı da önemlidir. Çünkü bir diğer çalışmaya baktığımız zaman (Hatipoğlu ve Kavas, 2016) velilerin olumlu ve açıklayıcı/bilgilendirici bir iletişim tarzı benimsemesi ile öğretmen performansı arasında olumlu ilişki olduğu gösterilirken negatif ve eleştirel veli iletişim tarzı ile öğretmen performansı arasında ise ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Günümüzde bilgiye ulaşımın kolaylaşması ve bilginin hızlı yayılmasıyla birlikte veliler çocuklarının eğitim ve öğrenimleriyle daha çok ilgilenmeye başlamıştır (Yılmaz ve Yılmaz, 2022). Eğitimde yaşanan bu gelişmeyle beraber toplumun öğretmenlerden beklentileri de artmıştır (Güven ve Sezer, 2020). Aileler ve sınıf öğretmenleri çocukların iyi bir eğitim almaları konusunda hemfikir olsalar da kimi zaman öğrencinin başarısı, sınıf içi etkinlikler, dersin işlenişi ve öğrencilere davranış kazandırma süreciyle ilgili fikir çatışmaları yaşanmaktadır (Lasater, 2016; Sadık, 2002; akt. Türk ve Kıroğlu, 2018).

Değişen toplum koşulları ve çevreye karşı güvensizlik sonucu bazı veliler çocuklarına okula kadar refakat etmektedir. Fakat ne yazık ki bu refakat okul kapısına kadar değil sınıfa kadar olabilmektedir. Okul-aile iletişiminde sınırların iyi belirlenmesi önemlidir. Sınırların aşılması durumunda aile katılımının veli baskısına dönüşmesi durumu ortaya çıkabilmektedir(Şenaras ve Çetin, 2018). Bu durum da okul kurumuna müdahale olduğu için öğretmenler veyöneticilere rahatsızlık vermektedir. Veliler okulda bir durumu, olayı anlık gördüğü için dışarıya karşı yanlış ve farklı yorumlanmasına sebebiyet verebilmektedir. Bir başka açıdan baktığımız zaman gözlemledikleri olayları kendilerince yorumlamakta ve eleştiri yapmaktadırlar. Öğretmenleri birbirleriyle kıyaslamakta ve şekillendirmeye çalışmaktadırlar (Şenaras, 2017). Bununla beraber sınıf öğretmenleri aileler tarafından, mesleki yeterliliklerinin sorgulanması konusunda

rahatsızlık hissederken veliler ise öğretmenler tarafından çocukların akademik başarısızlıklarından kendilerinin sorumlu tutulması korkusuyaşamaktadırlar. Bunun sonucu olarak velilerin okullarda öğretmenlerin mesleki yeterliliğine, kişisel saygınlığına, sosyal ilişkilerine yönelik müdahale davranışları ortaya çıkmaktadır. Bu davranışlar sözel tehditler, aşağılanma, küçümsenme şeklinde gerçekleşerek, öğretmenlerde tükenmişlik, stres, huzursuzluk, işe gitmek istememe ve motivasyon kaybına neden olmaktadır (Čech, 2010; Cemaloğlu ve Ertürk, 2008; Çınar ve Akpunar, 2017; Yaman, Vidinlioğlu ve Çitemel, 2010; akt. Kıraoğlu ve Türk, 2018).

Malkoç'un bu konuda (1993) yaptığı kapsamlı bir araştırmaya göre, öğretmenler içinde bulundukları çevre koşullarından ve velilerin yaklaşımından büyük oranda etkilenmektedirler. Öğretmenin performansını etkileyen en önemli çevresel faktörlerin başında veliler gelmektedir (Güven ve Sezer, 2020). Yapılan çalışmalara göre velilerle yaşanan çatışmaların öğretmenler üzerinde mutsuzluğa, kaygıya, korkuya, gerginliğe, sinirliliğe ve çaresizlik hissine neden olduğu belirtilmiştir (Özdoğru, 2021; Yurdunkulu ve Oktay 2020; akt. Kaya, 2022).

Okul gibi girdisi ve çıktısı insan ağırlıklı olan eğitim örgütlerinde görev yapan öğretmenlerin güdülenmesi, niteliği gereği, farklılığı olan bir sorundur. Öğretmenlerin işlerini istekle yapmaları ve güdülenmiş olmaları önemlidir. Çünkü motivasyonu düşük olan bir öğretmeninbu durumu, öğrencilerin derse karşı tutumlarını ve ilgilerini etkilemektedir (Polat, 2010; Taş ve Korkmaz, 2019). Performansı olumsuz yönde etkilenen öğretmenin toplumun geleceği olan öğrencileri şekillendirme konusunda sergileyeceği olumsuzluk dikkate alındığındaöğretmenin ne kadar güçlü bir etken olduğu tartışılmaz bir hal almaktadır (Bozkurt, Bostancı ve Yolcu, 2011).

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde öğretmen mesleki motivasyon ve tükenmişlik düzeyi üzerine araştırmaların yapıldığı görülmüştür, fakat velilerin öğretmenlere müdahale etme durumunun öğretmenlerin motivasyonuna etkisinin incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Örgün eğitimin en önemli temelini oluşturan ilköğretim kademesinde görev yapan sınıf öğretmenlerinin motivasyonunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve elde edilen bulgular doğrultusunda gerekli düzenlemelere gidilmesi üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde başarıyı yakalamak, niteliği artırmak, bu sistemin temel taşları olan öğretmenlerin başarılı ve istekli çalışmaları ile mümkündür (Taş ve Korkmaz, 2019). Literatürde öğrenme sürecinde sınıf öğretmenlerine müdahale eden veliler üzerine çok az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmayla velilerin sınıf

öğretmenlerine müdahale durumlarının öğretmenlerin motivasyon düzeylerine etkisinin tespit edilmesi ve bu durumun azaltılması açısından pratik bir yarar sağlaması öngörülmektedir (Kaya, 2022).

1.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile devlet okulları ve özel okullarda velilerin öğrenme sürecinde öğretmene müdahale düzeyinin incelenmesi ve bu müdahale durumu ile öğretmenlerin motivasyon düzeyi arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1.2.Alt Problemler

1. Sınıf öğretmenlerin motivasyonu ne düzeydedir?
2. Sınıf öğretmenlerinin motivasyonu;
   1.1. Cinsiyete göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
   1.2. Kıdeme göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
   1.3. Çalışılan okul türüne göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
3. Sınıf öğretmenlerinin velileri ile iletişimi ne düzeydedir?
4. Sınıf öğretmenlerinin velileri ile iletişimi;
   4.1. Cinsiyete göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
   4.2. Kıdeme göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
   4.3. Çalışılan okul türüne göre anlamlı farklılaşmakta mıdır?
5. Sınıf öğretmenlerinin veli ile iletişimi ile motivasyonu arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Velilerin öğretim sürecinde öğretmenlere müdahale durumları ile öğretmenlerin motivasyon düzeyi arasındaki ilişkinin bazı değişkenlere göre incelenmesi amaçlandığı nicel olan bu araştırmada, betimsel araştırma türü olan tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 2023-2024 eğitim öğretim güz yarıyılında, Muğla ili Menteşe ilçesinde devlet veya özel okulda görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklem

belirlenirken basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya, 60'ı kadın (%75,9), 19'u erkek (%24,1) olmak üzere 79 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örnekleme Alınan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

		f	%
Cinsiyet	Kadın	60	75,9
	Erkek	19	24,1
Kıdem Yılı	1-5 yıl	10	12,7
	6-10 yıl	12	15,2
	11-15 yıl	11	13, 9
	16-20 yıl	14	17,7
	21 ve üzeri	32	40,5
Çalışılan kurum	Devlet	68	86,1
	Özel	11	13,9

Tablo 1 incelendiğinde grubun %75,9'u kadın %24,1'i erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Kadınların sayısı erkeklerin sayısından fazladır. Öğretmenlerin kıdem yılları incelendiğinde öğretmenlerin 10'u (%12,7) 1-5 yıllık, 12'si (%15,2) 6-10 yıllık, 14'ü (%17,7) 16-20 yıllık ve 32'si (%40,5) 21 ve üzeri kıdeme sahiptir. Çalışılan kuruma göre incelendiğinde ise öğretmenlerin 68'i devlet okulunda (%86,1), 11'i (%13,9) özel okulda görev yapmakta oldukları görülmektedir.

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmada velilerin öğretim sürecinde öğretmenlere müdahale durumları ile öğretmenlerin motivasyon düzeyine etkisini belirlemek amacıyla Başar ve Dinçkal (2019) tarafından geliştirilen 41 maddeden oluşan ‘’Öğretmenlerinin Maruz Kaldıkları Veli Kaynaklı Yıldırma

Davranışlarına Yönelik Anket Formu'' ve Yılmaz ve Yılmaz (2020) tarafından geliştirilen 18 maddeden oluşan ''Öğretmen Motivasyon Ölçeği'' kullanılmıştır.

2.3.1. Öğretmenlerinin Maruz Kaldıkları Veli Kaynaklı Yıldırma Davranışlarına Yönelik Anket Formu

Kullanılan anket formu, ''Okul Öncesi öğretmenlerinin öğrenci velileri kaynaklı yıldırma davranışına maruz kalma düzeyleri'' konulu bir araştırmada Başar ve Dinçkal (2018) tarafından bilgi toplama aracı olarak hazırlanmıştır. Bu kapsamda meslek hayatınızın herhangi bir döneminde öğrenci velilerince uygulanan yıldırma davranışlarına maruz kalma düzeyinize ilişkin algı ve deneyimlerinizin tespit edilmesi amaçlanmıştır (Başar ve Dinçkal, 2018). Bu anket 41 madde ve 5 likertten oluşmaktadır. Öğretmenlerin katılma düzeyini ifade etmek için ilk 30 maddede ''Hiç yaşamadım'', ''1 defa yaşadım'', ''2 defa yaşadım'', ''3 defa yaşadım'', ''4 ve daha fazla yaşadım'' aralığında 5'li likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Anketin devamındaki 11 maddede ise ''Her zaman'', ''Çoğu zaman'', ''Ara sıra'', ''Çok az'', ve ''Hiçbir Zaman'' aralığında 5'li likert tipi dereceleme kullanılmıştır.

2.3.2 Öğretmen Motivasyon Ölçeği

Öğretmen-Veli İletişim Ölçeği (ÖVİÖ) öğretmen veli iletişimini öğretmen, öğrenci ve veliye göre ölçme amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgi formu, ikinci bölümde ise ölçek maddeleri yer almaktadır. Ölçekte öğretmen veli iletişim durumunu ölçme amacıyla 46 madde bulunmaktadır. Ölçek öğretmen, öğrenci ve veliye göre aynı maddeler üzerinden düzenleme yapılarak öğretmen, öğrenci ve veli olmak üzere üç farklı ölçek olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır (Tüzeri ve Yar Yıldırım, 2020). Bu çalışmada sadece öğretmenler için geliştirilen ölçek kullanılacaktır. Ölçekler 5'li likert olarak hazırlanmış ve katılımcılardan "Hiçbir katılmıyorum", "Katılmıyorum ", "Kısmen katılıyorum", "Katılıyorum ", "Hiç katılmıyorum" görüşlerinden birinde fikir belirtmeleri istenmiştir.

2.3.3. Ölçeğin Güvenirliliği

Güvenirlik, ölçme aracı ile elde edilen sonuçların tutarlı ve kararlı bir şekilde tesadüfi hatalardan arındırılmış şekilde olmasıdır. Elde edilen sonuçların güvenirliğini artırmak için hatayı en aza indirmek gerekmektedir. Bu nedenle hata azaldıkça güvenirlik katsayısı artmaktadır. Güvenirlik katsayısını hesaplamak için farklı yollar bulunmaktadır. Bu çalışmada

Cronbach's Alpha(α) güvenirlik katsayısı her bir alt boyut ve ölçeğin verilerinin tamımı için SPSS 26.0 versiyonu ile hesaplanmış ve tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Motivasyon Ölçeğinin Güvenirlik Sonuçları

	Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
Birinci Alt Boyut	,705	,699	8
İkinci Alt Boyut	,738	,746	5
Üçüncü Alt Boyut	,757	,750	5
Testin GenelGüvenirliği	,861	,859	18

Tablo 2'ye göre birinci alt boyut olan içsel faktör maddeleri için Cronbach's Alpha değeri .705 olarak bulunmuştur. İkinci alt boyut olan dışsal faktör maddeleri için Cronbach's Alpha değeri .738 bulunmuştur. Üçüncü alt boyut olan yönetsel faktör maddeleri için Cronbach's Alpha değeri .757 bulunmuştur. Testin genel güvenirliği için Cronbach's Alpha değeri .861 bulunmuştur. Cronbach's Alpha değerinin α>0.40 ise test güvenilir kabul edilmektedir (Özdamar,1999; Akt. Yaşar,2014). Dolayısıyla testin alt boyutları ve genel güvenirliği için ölçüt sağlanmıştır ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Veli- Öğretmen İletişim Ölçeğinin Güvenirlik Sonuçları

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,971	,977	46

Tablo 3'e göre veli- öğretmen iletişim ölçeğinin genel güvenirliği için Cronbach's Alpha değeri .971 bulunmuştur. Cronbach's Alpha değerinin α>0.40 ise test güvenilir kabul edilmektedir (Özdamar,1999; Akt. Yaşar,2014). Dolayısıyla testin genel güvenirliği için ölçüt sağlanmıştır ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Ölçek ve anket formu uygulandıktan sonra toplanan verilerin analizi SPSS (Statistical Package of Social Science) versiyon 26.0 kullanılarak analiz edilmiş değerlendirilmiştir. Öğretmen adaylarının ölçekte yer alan maddelere verdikleri yanıtlara göre ortalama puan, motivasyon

ortalama puanı olarak hesaplanmıştır. Elde edilen motivasyon puanlarının analizinde hangi istatistik tekniklerinin kullanılacağına karar verebilmek için normallik testi yapılmıştır. Dağılımın normalliğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi ile Skewness ve Kurtosis testleri yapılmıştır. Puanların normal dağılım (K-S(Z)=0,090; p>0,05) gösterdiği yani normallik varsayımını sağladığı görülmüştür. Sınıf öğretmenlerinin motivasyon düzey puanları iki değişkenli gruplar için (cinsiyet, okul türü) incelenirken Independent-Sample (Bağımsız Örneklem) T-Testi analizi ile bakılmıştır. İkiden fazla değişkenli gruplar (kıdem yılı) arasında anlamlı fark olup olmadığını değerlendirmek amacıyla One-Way-ANOVA (Tek Yönlü Varyans) analizi kullanılmıştır. Araştırmanın verilerine göre normallik dağılımı incelenmiştir. Gruptan alınan verilerin sonucuna göre ölçme aracından alınan toplam puanların normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla araştırma için verilerin analizinde parametrik testler kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca araştırma için ölçme aracının alt boyutlarının normal dağılımı incelenmiştir. Gruptan alınan verilerin sonuçlarına göre ölçeğin alt boyutlarında normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Veriler analiz edilirken anlamlılık düzeyi 0.01'den büyük ve 0.05'ten küçük ya da eşit olması durumunda ($0.01 < P \leq 0.05$) ortalamalar arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Huang vd. ,1997; Akt. Mendeş vd., 2005).

3.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen veriler analiz edilmiş ve tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

Tablo 4. Motivasyon Ölçeğine Yönelik Puanlarının ve Alt Boyutların Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Motivasyon Düzey Puanları	$\bar{X}$	**Ss**
İçsel faktörler	3,916	,582
Dışsal faktörler	3,926	,791
Yönetsel faktörler	4,245	,681

Tablo 4 incelendiğinde motivasyon ölçeğinin alt boyutlarından olan içsel faktörler boyutunun puan ortalaması 3,91; dışsal faktörler alt boyutunun puan ortalaması 3,92; yönetsel faktörler alt boyutunun 4,24 olduğu görülmektedir. Alt boyutlar incelendiğinde yönetsel faktörler alt

boyutunun en yüksek ortalamaya, içsel faktörler alt boyutunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Öğretmenlerin Motivasyon Düzeylerinin Sonuçları

Düzey	**F**	**%**
Düşük	2	2,5
Orta	8	10,1
Yüksek	38	48,1
Çok Yüksek	31	39,2
Toplam	79	100

Tablo 5 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin motivasyon düzeyleri (n=2, %2,5) düşük, (n=8, %10,1) orta, (n=38, %48,1) yüksek, (n=38, %39,2) çok yüksek olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenler arasında düşük düzeyde motivasyon puanı olan bulunmamaktadır.

Tablo 6. Motivasyon Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması Bağımsız T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P
Kadın	60	3,9435	.58442	77	-1.906	.060
Erkek	19	4,2222	.44790			
Toplam	79					

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde öğretmenlerin motivasyon puanları cinsiyete göre kadın ve erkeklerin motivasyon puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır (t_{152}= -1,906; P>0.05).

Tablo 7. Motivasyon Puanlarının Kıdem Yılı Değişkenine Göre Karşılaştırılması Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) Sonuçları

	Kareler toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**
Gruplararası	,581	4	,145	,442	,778
Grup içi	24,302	74	,328		

Total	24,883	78

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde öğretmenlerin motivasyon puanları kıdem yılına göre puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı [F(3.150) = .844; p>0.05] sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Motivasyon Puanlarının Çalışılan Kurum Değişkenine Göre Karşılaştırılması Bağımsız T Testi Sonuçları

Çalışılan kurum	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P
Devlet	68	3,995	.576	77	-.570	.570
Özel	11	4,101	.500			
Toplam	79					

Tablo 8'teki veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının etkili iletişim beceri puanları ile yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (t_{152}=.570; P>0.05)

Tablo 9. Öğretmenlerin Veli İletişim Düzeylerinin Sonuçları

Düzey	**F**	**%**
Düşük	1	1,3
Orta	2	2,5
Yüksek	23	29,1
Çok Yüksek	53	67,1
Toplam	79	100,0

Tablo 9 incelendiğinde sınıf öğretmenlerinin veli iletişim düzeyleri (n=1, %1,3) düşük, (n=2, %2,5) orta, (n=23, %29,1) yüksek, (n=53, %67,1) çok yüksek olarak bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenler arasında düşük düzeyde motivasyon puanı olan bulunmamaktadır.

Tablo 10. Veli- Öğretmen İletişim Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması Bağımsız T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P
Kadın	60	4,4388	.55449	77	.591	.557
Erkek	19	4,3535	.52964			

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde öğretmenlerin motivasyon puanları cinsiyete göre kadın ve erkeklerin motivasyon puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır (t_{152} = -1,906; P>0.05).

Tablo 11. Veli- Öğretmen İletişim Puanlarının Çalışılan Kurum Değişkenine Göre Karşılaştırılması Bağımsız T Testi Sonuçları

Çalışılan kurum	N	$\bar{X}$	Ss	sd	t	P
Devlet	68	4,4217	.557	77	.137	.891
Özel	11	4,3972	.494			

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının etkili iletişim beceri puanları ile yerleşim yeri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (t_{152}=.570; P>0.05)

Tablo 12. Veli- Öğretmen İletişim Puanlarının Kıdem Yılı Değişkenine Göre Karşılaştırılması Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) Sonuçları

	Kareler toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**
Gruplararası	1,176	4	,294	,986	,421
Grup içi	22,067	74	,298		
Total	23,243	78			

Tablo 12'deki veriler incelendiğinde öğretmenlerin motivasyon puanları kıdem yılına göre puanları arasındaki farkın anlamlı olmadığı [F(3.150) = .844; p>0.05] sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 13. Sınıf Öğretmenlerinin Veli İletişimi ile Motivasyon Düzey Puanının Karşılaştırılması Tablosu

	Kareler toplamı	**sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**P**
Gruplararası	16,533	45	,367	1,452	,133
Grup içi	8,350	33	,253		
Total	24,883	78			

Sınıf öğretmenlerinin veli iletişimi ile motivasyon düzey puanı arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? sorusuna cevap bulmak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda elde edilen

veriler Tablo 13'de verilmiştir. Veriler incelendiğinde yapılan Post Hoc testlerinden Tukey testi sonucuna göre motivasyon düzey puanlarına göre medyaya yönelik tutumları arasında anlamlı farklılık elde edilmemiştir (F= .1,452, P> .05).

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma sınıf öğretmenlerinin motivasyon ve veli iletişim düzeylerinin cinsiyet, kıdem yılı ve çalıştığı kuruma göre değişip değişmediğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bölüm araştırmadan elde edilen bulgulara ve yorumlara dayalı olarak sonuçların alanyazınla karşılaştırıldığı tartışma-sonuç ve sonuçlardan yola çıkarak geliştirilen, gelecek çalışmalara yön vereceği düşünülen öneriler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Öğretmen; öğrencilerin kişilik ve duygusal gelişimlerinde önemli bir işleve sahiptir. Fakat öğretmen okulda öğrenci başarısı için tek başına yeterli görülmemektedir. Öğrencilerin başarı göstermesi için öğretmen, öğrenci ve veli iş birliği gereklidir. Dolayısıyla bu dönemde bireyin sağlıklı gelişimi için öğretmen-veli iletişimi çok önemlidir

4.1.Tartışma- Sonuç

Bu araştırmada Sınıf Öğretmenlerinin motivasyon düzeylerini belirlemek amacıyla Araştırmada velilerin öğretim sürecinde öğretmenlere müdahale durumları ile öğretmenlerin motivasyon düzeyine etkisini belirlemek amacıyla Başar ve Dinçkal (2019) tarafından geliştirilen 41 maddeden oluşan ''Öğretmenlerinin Maruz Kaldıkları Veli Kaynaklı Yıldırma Davranışlarına Yönelik Anket Formu'' ve Yılmaz ve Yılmaz (2020) tarafından geliştirilen 18 maddeden oluşan ''Öğretmen Motivasyon Ölçeği'' kullanılmıştır.

Yapılan araştırmalara bakıldığında (Sabancı, 2019) ailelerin eğitim sürecine dahil olması öğretmenler ve veliler tarafından olumlu bulunmuştur. Fakat bu süreçte öğretmen ve veli arasında kurulan iletişim tarzı da önemlidir. Çünkü bir diğer çalışmaya baktığımız zaman (Hatipoğlu ve Kavas, 2016) velilerin olumlu ve açıklayıcı/bilgilendirici bir iletişim tarzı benimsemesi ile öğretmen performansı arasında olumlu ilişki olduğu gösterilirken negatif ve eleştirel veli iletişim tarzı ile öğretmen performansı arasında ise ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada sınıf öğretmenlerinin motivasyon ve veli iletişim düzeyleri puanları çeşitli değişkenlere göre durumları incelenmiştir. Üzerinde durulan ilk değişken cinsiyettir. Sınıf öğretmenlerinin cinsiyete göre motivasyon puanları değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Literatüre bakıldığında motivasyonun çeşitli alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği ortaya konmuştur (Korkmaz ve Taş, 2019). Araştırmada sınıf öğretmenlerinin cinsiyete göre veli iletişim puanları değerlendirildiğinde anlamlı bir farklılık

bulunmamıştır. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde cinsiyet değişkenine göre farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Benzer şekilde ilgili literatürde veli iletişim puanlarına yönelik cinsiyet değişkeninin etkili bir faktör olmadığı saptanmıştır (Aydın ve Han, 2019).

Sınıf öğretmenlerin kıdem yılına göre motivasyon ve veli iletişim düzey puanları karşılaştırıldığında kıdem yılı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin çalıştığı okul türüne göre motivasyon ve veli iletişim düzey puanları karşılaştırıldığında kıdem yılı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alt boyutlar incelendiğinde yönetsel faktörler alt boyutunun en yüksek ortalamaya, içsel faktörler alt boyutunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

4.2.Öneriler

Bu çalışmada Muğla Menteşe ilçesinde görev yapan sınıf öğretmenleri örneklem olarak seçilmiştir. Araştırma farklı evrenler seçilerek farklı branş öğretmenleri için de uygulanabilir. Bununla birlikte sınıf öğretmenlerinin motivasyon ve veli iletişim düzeyleri incelenirken araştırmada yer almayan değişkenler eklenerek durumları incelenebilir böylelikle araştırma daha ayrıntılı bir şekilde yapılabilir. Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır yapılacak olan araştırmalarda nitel ya da karma yöntemler kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Başar, M. A., & Dinçkal, E. (2019). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin maruz kaldıkları veli kaynaklı yıldırma davranışları. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 5,* 297–316.

Bozkurt, M., Bostancı, A., & Yolcu, H. (2011). Öğretmen motivasyonu ve öğrenci performansı arasındaki ilişki. *Eğitim Bilimleri Dergisi, 23*(2), 145–162.

Çelebi, N., & Taşçı Kaya, G. (2014). Öğretmenlerin maruz kaldığı mobbing (yıldırma): Nitel bir araştırma. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 5*(9), 43–66.

Güven, U., & Sezer, B. B. (2020). Velilerin öğretmenler üzerindeki baskılarının öğrenci başarısı üzerine etkisi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(3), 1380–1399.

Han, M., & Aydın, G. Ş. (2019). İlkokul öğretmenlerinin performansında veli, öğrenci ve meslektaşlarının etkileri. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 189–205.

Hatipoğlu, A., & Kavas, E. (2016). Veli yaklaşımlarının öğretmen performansına etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5*(4), 1012–1034.

Kaya, Z. (2022). Öğretmen motivasyonunu etkileyen faktörler üzerine bir inceleme. *Eğitimde Araştırmalar ve Yenilikler Dergisi, 5*(2), 45–59.

Kıldan, A. O. (2011). Öğretmen-çocuk ilişkilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 30,* 103–120.

Mendeş, M., Demir, T., & Yıldırım, F. (2005). Anlamlılık testleri ve parametrik olmayan analiz tekniklerinin karşılaştırılması. *İstatistik Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 45–56.

Özkan, C., & Sağbaş, N. S. (2022). Veli ile yaşanan çatışmanın öğretmen performansına etkisine ilişkin öğretmen görüşleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *12*(1), 414–433.

Polat, M. (2010). Öğretmenlerin motivasyonu ve öğrenci başarısı. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, *12*(3), 187–203.

Taş, S., & Korkmaz, İ. (2019). Sınıf öğretmenlerinin motivasyonunu etkileyen faktörler (Konya ili örneği). *Sportıve*, *2*(1), 12–24.

Türk, H., & Kıroğlu, K. (2018). Ailelerin sınıf öğretmenlerine uyguladığı mobbing davranışları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(4), 2357–2389.

Şenaras, B. (2017). *İlk ve ortaokullarda veli baskısı: Müdür ve öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şenaras, B., & Çetin, Ş. (2018). Okul müdürleri ile öğretmenlerin algılarına göre ilk ve ortaokullarda veli baskısı: Nitel bir araştırma. *Milli Eğitim Dergisi*, *220*, 157–176.

Yıldırım, V. Y., & İseri, E. T. (2020). Öğretmen-veli iletişim ölçeğinin geliştirilmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *14*(31), 462–480.

Yılmaz, A., & Yılmaz, S. (2022). Veli yaklaşımlarının öğretmenlerin mesleki yeterlilik algısı ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, *34*, 720–723.

YABANCI DİL EĞİTİMİNDE DEVAMSIZLIK VE AKADEMİK BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Hüseyin ATASEVEN

Karabük Üniversitesi

huseyinataseven@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-9992-4518

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa POLAT

Karabük Üniversitesi

mustafapolat@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-6905-0087

Özet

Bu araştırma, yabancı dil eğitiminde devamsızlık ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeli çerçevesinde tasarlanmıştır. Araştırmada, bir devlet üniversitesinin İngilizce hazırlık eğitimi programında dört farklı dil seviyesinde (A1, A2, B1, B2) öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık kayıtları ve akademik başarılarına ilişkin veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın verileri, 2023-2024 akademik döneminde öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık raporları, akademik başarı puanları ve demografik bilgilerini içeren resmi kayıtlar kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmadaki örneklem grubu, öğrencilerin İngilizce yeterlik seviyeleri temelinde tabakalı örnekleme yöntemi ve ölçüt örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Çalışmaya dahil edilen öğrenciler, ölçme değerlendirme süreçlerine katılan ve devamsızlık sınırını aşmayanlar arasından seçilmiştir. Öğrencilerin akademik başarı puanları; ara sınavlar, portfolyo çalışmaları, sınıf içi katılım, çevrimiçi çalışmalar ve final sınavından oluşan ağırlıklı bir hesaplama yöntemi ile hesaplanmıştır. Veriler betimsel istatistikler, Pearson korelasyon analizi, bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizler ile devamsızlık ve akademik başarı arasındaki ilişkinin yanı sıra cinsiyet ve uyruk gibi değişkenlerin de bu ilişki üstündeki etkileri değerlendirilmiştir. Bulgular, devamsızlığın akademik başarı üzerindeki olumsuz etkisinin tüm seviyelerde mevcut olduğunu ancak ileri seviyelerde daha belirgin hale geldiğini göstermiştir. Ayrıca, daha az devamsızlık yapan öğrencilerin akademik başarılarının önemli ölçüde fazla olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlar, yabancı dil eğitiminde derslere düzenli katılımın önemini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın, yabancı dil eğitim süreçlerinin iyileştirilmesine önemli katkılar sunması beklenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Devamsızlık, Yabancı dil eğitimi, Akademik başarı

ANALYZING THE RELATIONSHIP BETWEEN ABSENTEEISM AND ACADEMIC ACHIEVEMENT IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Abstract

This study was designed within the framework of the correlational survey model to examine the relationship between absenteeism and academic achievement in foreign language education. In the study, the data on absenteeism records and academic achievement of students studying at four different language levels (A1, A2, B1, B2) in the English preparatory education program of a state university were analysed. The data of the study were obtained by using official records including the attendance reports, academic achievement scores and demographic information of the students studying in the 2023-2024 academic semester. The sample group in the study was formed by stratified sampling method and criterion sampling method on the basis of students' English proficiency levels. The students included in the study were selected among those who participated in the assessment and evaluation processes and did not exceed the absenteeism limit. Students' academic achievement scores were calculated using a weighted calculation method consisting of midterm exams, portfolio studies, in-class participation, online studies and the final exam. Data were analysed using descriptive statistics, Pearson correlation analysis, independent sample t-test and one-way analysis of variance (ANOVA). These analyses assessed the relationship between absenteeism and academic achievement as well as the effects of variables such as gender and nationality on this relationship. The findings showed that the negative impact of absenteeism on academic achievement was present at all levels but became more significant at advanced levels. It was also found that the students with low absenteeism have remarkably high academic success. The results of the study emphasize the importance of regular class attendance in foreign language education. This research is expected to make significant contributions to the improvement of foreign language education processes.

Keywords: Absenteeism, Foreign language learning, Academic achievement

Giriş

Yabancı dil öğrenmek günümüzde bireylerin kariyer fırsatlarını artırması, akademik ve mesleki gelişimlerine katkı sağlaması ve sosyal iletişim becerilerini geliştirmesi açısından giderek önem kazanmaktadır. Günümüzde özellikle küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte yabancı dil bilmek bir tercih olmaktan çıkmış, birçok alanda adeta bir zorunluluk haline gelmiştir (Crystal, 2012). Uluslararası literatüre erişebilme, yabancı dilde yazılmış araştırmaları anlayabilme ve küresel düzeyde araştırma yapabilme gibi beceriler, özellikle yükseköğretim düzeyindeki bireyler için büyük bir gerekliliktir. Ayrıca yabancı dil, uluslararası pazarlarda yer alabilme ve farklı kültürel bağlamlarda etkili ticari ilişkiler geliştirebilme gibi fırsatları da beraberinde getirmektedir.

Yükseköğretim düzeyinde verilen yabancı dil eğitimi, öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerini kazanabilmeleri için de en önemli bileşenlerden biri olarak görülmektedir. Üniversitelerin yabancı dil hazırlık programları, öğrencilere güçlü bir yabancı dil altyapısı kazandırmayı ve akademik çalışmalarında yabancı dili kullanmaları konusunda onları desteklemeyi

amaçlamaktadır. Bu programlar, öğrencilerin dil öğrenme sürecine katılımını ve bireysel öğrenme sorumluluğu geliştirmelerini teşvik eder. Ancak, öğrencilerin bu süreçteki başarısı sadece öğretim programı ilgili faktörlere değil, aynı zamanda bir dizi bireysel, çevresel ve pedagojik değişkene de bağlıdır. Bu bağlamda etkili bir yabancı dil eğitimi, bireyin öğrenme motivasyonundan sınıf ortamının özelliklerine kadar birçok faktörün bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla yabancı dil eğitim süreçlerinin daha verimli hale getirilebilmesi için dil öğreniminde başarıyı etkileyen tüm faktörlerin detaylı bir şekilde analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Yabancı dil eğitiminde başarıyı etkileyen bireysel faktörler bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda ele alınabilir. Bilişsel boyutta, öğrencilerin öğrenme stratejileri ve akademik öz yeterlik algıları önemli bir yer tutmaktadır. Etkili öğrenme stratejileri kullanan bireylerin dil öğreniminde daha yüksek düzeyde performans ve öz yeterlilik sergileme eğiliminde oldukları ve bunun da akademik başarının güçlü bir yordayıcısı olduğu ileri sürülmektedir (Oxford, 2017; Zimmerman ve Schunk, 2011). Duyuşsal boyutta ise motivasyon, yabancı dil öğrenme kaygısı ve tutum gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. İçsel motivasyonun öğrencilerin dil becerilerinin gelişiminde belirleyici bir faktör olduğu bildirilirken (Deci ve Ryan, 1985; Dörnyei ve Ushioda, 2021), yüksek düzeyde yabancı dil öğrenme kaygısının öğrenme sürecini zorlaştırarak öğrencilerin akademik performansını olumsuz etkileyebileceği ortaya konmuştur (Horwitz, 2016; MacIntyre ve Gardner, 1994). Davranışsal boyutta ise öğrencilerin derse katılım ve zaman yönetimi gibi sorumluluklarını yerine getirme düzeyleri oldukça önemlidir (Credé vd., 2010; Wigfield ve Eccles, 2000). Bu bağlamda, bireysel faktörlerin yabancı dil öğreniminde hem öğrenme sürecini hem de öğrenme çıktılarını derinden etkileyen çok boyutlu bir yapı teşkil ettiği ifade edilebilir.

Çevresel faktörler, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini doğrudan etkileyen öğretim yöntemleri, öğretmen nitelikleri, sınıf ortamı ve sosyal destek unsurlarını içermektedir. Öğretim yöntemleri, sosyal destek mekanizmaları, teknolojik gelişmeler ve kültür gibi birçok farklı alt boyutu içeren çevresel faktörler öğrencilerin öğrenme deneyimlerini doğrudan etkilemektedir. İlgili alanyazında gerçekleştirilen araştırmalar öğrenci merkezli ve iletişimsel öğretim yöntemlerinin dil öğreniminde başarıyı artırmada etkili olduğunu kanıtlamıştır. Ayrıca, literatürde sıklıkla yabancı dil eğitiminde eğiticilerin pedagojik becerilerinin ve sınıf ortamının destekleyici yapısının öğrencilerin motivasyonu üzerinde olumlu etkileri olduğu vurgulanmaktadır (Ellis, 2020; Qasserras, 2023; Richards, 2020; Tuomainen, 2023). Ek olarak, yabancı dil eğitimi sürecinde sosyal destek mekanizmalar da öğrencilerin öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerinde önemli rol oynamaktadır (Williams vd., 2021). Yabancı dil öğrenme sürecini etkileyen bir diğer değişken olan teknolojik gelişmeler, günümüzde dil öğreniminde giderek daha etkili hale gelmektedir. Mobil uygulamalar, çevrimiçi platformlar ve dijital öğrenme araçları öğrencilere öğrenme sürecinde esneklik ve çeşitlilik sunmaktadır. Teknolojinin pedagojik amaçlarla etkili bir şekilde entegrasyonu, öğrencilerin dil becerilerinin gelişimini desteklemekte ve motivasyonlarını arttırmaktadır (Reinders ve White, 2016). Ancak teknolojinin etkin kullanımı hem öğrencilerin dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesini hem de öğretmenlerin bu araçları öğretim süreçlerine uygun şekilde entegre etmelerini gerektirmektedir. Ayrıca kültürel farkındalık ve dili kültürel bir bağlam içinde öğrenmek de dil

öğreniminde başarıyı artıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Hedef dilin kültürünü anlamak, öğrenme sürecini anlamlı hale getirerek iletişim becerilerini güçlendirmektedir. Değişim programları, kültürel etkinlikler ve kültürlerarası etkileşim fırsatları öğrencilerin hem dil becerilerini hem de kültürel duyarlılıklarını geliştirmektedir (Byram, 2021; Deardorff, 2021).

Son olarak, öğrencilerin yabancı dil öğrenimindeki başarılarını etkileyen temel faktörlerden biri de derslere düzenli olarak devam etmeleridir. Eğitim bağlamında, öğrencilerin derslere düzenli olarak devam etmemesi olarak tanımlanan devamsızlık, öğrenme kazanımlarının öğretim programında planlanan yol haritası doğrultusunda gerçekleşmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle eğitim öğretim sürecinin ilk basamaklarında öğrenciler daha yapılandırılmış ve denetimli bir öğrenme ortamında bulunurken, yükseköğretimde artan bireysel özgürlükler devamsızlığın daha sık görülmesine neden olabilmektedir. Yükseköğretim kademesindeki öğrencilerin derse devam ve zaman yönetimi gibi sorumlulukları büyük ölçüde kendi inisiyatifleriyle yerine getirmeleri gerektiğinden, bu durum kimi zaman öğrencilerin devamsızlık oranlarının artmasına zemin hazırlayabilmektedir. Özellikle yükseköğretimin ilk yılındaki yabancı dil hazırlık programlarında öğrencilerin derslere düzenli devam etme sorumluluğunu üstlenmede ve bu davranışı sürdürmede başlangıçta çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları gözlenmektedir. Öğrencilerin derse devamlılığı, ders materyalleri ve sınıf arkadaşlarıyla etkileşim kurma, öğrenme fırsatlarından yararlanma ve öğretim elemanlarıyla iletişim geliştirme süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir zira devamsızlık, öğrencilerin öğrenme materyalleri, eğitmenler ve diğer öğrencilerle etkileşimini sınırlandırarak öğrenme sürecini olumsuz etkilemektedir (Credé, Roch ve Kieszczynka, 2010). Özellikle yabancı dil öğrenme süreci aktif katılım ve sürekli pratik gerektirdiğinden, devamsızlık dil becerilerinin gelişimini ciddi şekilde engellemektedir (Güceyüz, 2023). Yabancı dil hazırlık programlarında derslere düzenli katılım, öğrencilerin öğrenme hedeflerine ulaşmalarını sağlamak için kritik öneme sahiptir (Fay, Aguirre ve Gash, 2013).

Yüksek devam oranlarının öğrencilerin öğrenme çıktılarını olumlu yönde etkilediği ve akademik başarının önemli bir yordayıcısı olduğu literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Örneğin, Credé ve diğerleri (2010) tarafından yapılan meta-analiz çalışması, düşük devam oranlarının akademik başarı üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya koymuş ve düzenli devamın öğrenme çıktıları üzerinde kritik bir rol oynadığını göstermiştir. Bu bağlamda, farklı kültürel ve eğitim bağlamlarında yapılan çalışmalar da benzer sonuçları desteklemektedir. Örneğin, Ancheta, Daniel ve Ahmad (2021) tarafından yürütülen bir çalışmada, Umman'daki İngilizce sınıflarında devamsızlık oranlarının akademik başarı üzerindeki etkileri incelenmiştir. İlgili çalışma, devam oranı ile akademik performans arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve devamsızlık arttıkça öğrencilerin notlarının düştüğünü ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Endonezya'da üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir başka çalışmada, öğrencilerin akademik erteleme davranışlarının devamsızlık oranları ve ikinci dil öğrenme başarıları üzerindeki etkileri incelenmiştir (Subekti, 2023). Çalışma, akademik ertelemenin devamsızlık oranlarını artırdığını ve öğrencilerin ikinci dil öğrenme başarılarını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Akademik ertelemenin devamsızlık üzerinde %8,3'lük bir yordama gücüne sahip

olduğu ve öğrenme başarısındaki toplam varyansın %16,5'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Kosova'daki mimarlık öğrencileri üzerinde yapılan bir başka araştırma, üç veya daha fazla devamsızlık yapan öğrencilerin İngilizce sınav notlarının önemli ölçüde düşük olduğunu ve her 1,8 devamsızlığın sınav notunu bir not düşürdüğünü ortaya koymuştur. Araştırmada, devamsızlık ile öğrencilerin akademik başarıları arasında güçlü düzeyde ve negatif yönde bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Zeqiri ve Sadiku, 2023).

Türkiye özelinde gerçekleştirilen araştırmalarda da benzer sonuçlara erişilmiştir. Örneğin Karabıyık (2016), derslere düzenli bir şekilde devam etmenin, yabancı dil başarısı üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu bulgusuna erişmiştir. İlgili araştırma, derslere düzenli devam eden öğrencilerin dil yeterlilik sınavlarında daha yüksek puanlar aldığını, yaş, cinsiyet ve bölüm gibi demografik değişkenlerin ise bu ilişki üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Benzer şekilde, Özkanal ve Arıkan (2009) tarafından yapılan bir başka araştırma, devamsızlığın akademik başarı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu, düzenli derse katılımın ise başarı düzeyini önemli ölçüde artırdığını göstermiştir. Ayrıca araştırmada, öğrencilerin bölümlerinin başarı üzerinde etkili olduğu, ancak cinsiyetin önemli bir faktör olmadığı belirlenmiştir. Türkiye'de yapılan bir başka çalışma, devamsızlığın İngilizce hazırlık eğitimi alan üniversite öğrencilerinin başarı düzeyini etkilediğini ve düşük devamsızlık oranlarının daha yüksek başarıya öncülük ettiğini ortaya koymuştur (Hamamcı ve Hamamcı, 2017). Bu çalışma, devamsızlık ile öğrenme performansı arasındaki pozitif ilişkiyi doğrulamış ve aktif dil öğrenimi için düzenli devamın önemini vurgulamıştır. Bu araştırmalar, öğrencilerin derslere düzenli devam etmelerinin sadece dil becerilerinin gelişimine değil, genel akademik başarılarına da katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle, özellikle yabancı dil eğitimi gibi sürekli pratik ve aktif katılım gerektiren öğrenme süreçlerinde, öğrencilerin derse düzenli devamını teşvik edecek ve devamsızlığı azaltacak politikaların geliştirilmesinin büyük bir önem taşıdığı ifade edilebilir.

Bu araştırma, yükseköğretim düzeyinde kur sisteminin uygulandığı bir yabancı dil hazırlık programında dört farklı kur grubunda öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık düzeyleri ile akademik başarı düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Dört farklı yeterlilik seviyesine (A1, A2, B1 ve B2) odaklanarak, devamsızlık örüntülerinin ve bunların başarı üzerindeki etkisinin dil öğreniminin farklı aşamalarında nasıl değiştiğini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma, devamsızlık ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi modüler kur temelli bir yabancı dil hazırlık programı bağlamında inceleyerek literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Buna ek olarak, demografik değişkenler olarak uyruk ve cinsiyetin dahil edilmesi, özellikle çok kültürlü yükseköğretim ortamlarında derslere düzenli devam davranışlarının akademik başarı üstündeki etkisine dair özgün katkılar sağlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmaktadır:

1- Farklı seviye grupları temelinde öğrencilerin devamsızlık sayıları;
   a- uyruklarına göre
   b- cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?
2- Farklı seviye gruplarında öğrenim gören öğrencilerin akademik başarı düzeyleri;
   a- uyruklarına,
   b- cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

3- Her bir seviye gruplarındaki öğrencilerin devamsızlık sayıları ve akademik başarı düzeyleri arasındaki ilişki;
   a- herhangi bir kontrol değişkeni dikkate alınmadan,
   b- uyruk bir kontrol değişkeni olarak dikkate alındığında
   c- cinsiyet bir kontrol değişkeni olarak dikkate alındığında nasıldır?
4- Öğrencilerin akademik başarı düzeyleri, her bir yeterlik düzeyi grubundaki devam düzeylerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırma, bir devlet üniversitesinde 2023-2024 eğitim-öğretim yılında İngilizce hazırlık sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilerin varlığını ve derecesini ortaya koymayı amaçlayan bir araştırma yöntemi olan ilişkisel tarama modeli çerçevesinde tasarlanmıştır (Karasar, 2007). Araştırmada devamsızlık ve akademik başarı arasındaki ilişkinin yanı sıra, bu ilişkinin öğrencilerin cinsiyet ve uyruk gibi demografik özellikleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir.

Bu araştırmanın verileri, 2023-2024 akademik yılında İngilizce hazırlık sınıflarında A1, A2, B1 ve B2 seviyelerinde öğrenim gören öğrencilerin resmi kayıtlarından elde edilmiştir. Araştırmanın yürütüldüğü Karabük Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu'nda akademik yıl 8 haftalık dört döneme ayrılmaktadır. Her dönemde ara sınav (%30), portfolyo çalışmaları (%10), sınıf içi katılım (%10), online çalışmalar (%10) ve seviye sonu sınavı (%40) olmak üzere beş tür değerleme yapılmaktadır. Haftada 20 ders vardır ve bir dönemde ders sayısı 160'a ulaşmaktadır. Öğrenciler en az 124 derse katılmak zorundadır, yani öğrencilerin devamsızlık hakları 36 saat ile sınırlandırılmıştır. 37 veya daha fazla ders kaçıran öğrenciler devamsızlık nedeniyle kur tekrarı yapmaları gerekmektedir.

Öğrencilerin demografik bilgileri, devamsızlık kayıtları ile ara sınav, portfolyo çalışmaları, sınıf içi katılım, online çalışmalar ve seviye sonu sınavı puanlarını içeren akademik başarıya ait veriler ilgili yüksekokul otomasyon sistemi üzerinden elde edilmiştir. Örneklem, tabakalı ve ölçüt örnekleme yöntemleri bir arada kullanılarak belirlenmiştir. Tabakalı örneklem yöntemi ile öğrenciler dil seviyelerine göre gruplandırılmış ve farklı seviyelerin temsil edilmesi sağlanmıştır. Ölçüt örnekleme kapsamında ise çalışmaya dahil edilecek öğrencilerin hem ara sınava hem de seviye sonu sınavına toplamda 36 ve altında devamsızlıkla katılmış olmaları temel ölçüt olarak belirlenmiştir. Devamsızlık nedeniyle başarısız olan öğrencileri dışarıda bırakan bu yöntem, öğrencilerin akademik başarı düzeyleri ile izin verilen devamsızlık sayıları arasında daha net bir ilişki kurmak için özellikle tercih edilmiştir. Öğrencilerin başarı puanı, yukarıda belirtilen beş değerlendirme türünün ağırlıklı toplamlarıdır.

Elde edilen veriler SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle öğrencilerin devamsızlık sayıları, akademik başarı puanları ve demografik özelliklerine ilişkin genel bilgiler betimsel istatistiklerle hesaplanmıştır. Ardından, devamsızlık ve başarı arasındaki ilişkiyi anlamak için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Devamsızlık ve başarı puanlarının cinsiyet ve uyruk gibi demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için

bağımsız örneklem t-testleri kullanılmıştır. Yüksek, orta ve düşük devamsızlık grupları arasındaki başarı farkının anlamlılığını test etmek için ise öncelikle devamsızlık kayıtları incelenmiş ve en fazla devamsızlık yapan %27'lik grup, en az devamsızlık yapan %27'lik grup ile bu iki grubun ortasında yer alan grup belirlenmiştir. Ardından yüksek, orta ve düşük devamsızlık yapan gruplar bağlamında akademik başarı puanları açısından anlamlı farklar olup olmadığını belirleyebilmek adına tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bu analizler, farklı seviye gruplarındaki öğrencilerin devamsızlık ve başarı düzeyleri arasındaki olası farklılıkları ortaya koymayı amaçlamıştır.

BULGULAR

Araştırma Sorusu 1a: Farklı seviye grupları temelinde öğrencilerin devamsızlık sayıları uyruklarına göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

Öğrencilerin yeterlilik düzeylerine (A1, A2, B1, B2) ve uyruklarına (Türk ve Uluslararası Öğrenci) göre devamsızlık sayılarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 1'de sunulmuştur. Bulgular normal dağılım varsayımına yönelik önemli bir tehdit olmadığını göstermektedir. Tüm gruplardaki çarpıklık değerleri -0.975 ile 0.027 arasında değişmekte olup, çoğunlukla simetrik veya orta derecede sola çarpık dağılımlara işaret etmektedir. Basıklık değerleri genellikle negatif olmakla birlikte (-1.340 ile -0.226 arasında değişmektedir), mükemmel bir normal dağılım eğrisinden biraz daha hafif kuyruklara sahip daha basık dağılımlara işaret etmektedir. Bununla birlikte, bu değerler, özellikle normallikten küçük sapmaların istatistiksel testleri etkileme olasılığının düşük olduğu büyük örneklem boyutları için kabul edilebilir sınırlar içinde kalmaktadır. Genel olarak, veri dağılımları parametrik analizler için uygun görünmektedir.

Çizelge 1. Türk ve Uluslararası Öğrencilerin Devamsızlıklarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

							Skewness		Kurtosis	
	Seviye	Uyruk	N	Ort.	Median	SD	Skewness	SE	Kurtosis	SE
Devamsızlık	A1	Türk	206	16.3	16.0	9.42	0.0268	0.1694	-1.183	0.337
		Uluslararası Öğrenci	53	17.5	18	9.83	-0.1842	0.3274	-1.340	0.644
	A2	Türk	772	17.9	18.0	10.29	-0.0118	0.0880	-1.105	0.176
		Uluslararası Öğrenci	153	19.8	21	10.75	-0.1382	0.1961	-0.936	0.390
	B1	Türk	890	22.5	25.0	11.45	-0.4562	0.0820	-1.065	0.164
		Uluslararası Öğrenci	162	23.7	28.0	10.39	-0.7158	0.1907	-0.748	0.379
	B2	Türk	658	25.6	30.0	10.37	-0.9747	0.0953	-0.226	0.190
		Uluslararası Öğrenci	136	23.6	26.0	10.18	-0.5203	0.2078	-0.805	0.413

Türk ve uluslararası öğrenciler arasında İngilizce yeterlilik seviyelerine (A1, A2, B1, B2) göre devamsızlık ortalamalarını karşılaştırmak için dört ayrı bağımsız örneklem t-testi yapılmış ve sonuçlar Çizelge 2'de sunulmuştur. Bulgular, A1 (Ortalama Fark = -1.290, t(257) = -0.881, p = .379) ve B1 düzeyinde (Ortalama Fark = -1.271, t(237.926) = -1.317, p = .188), Türk ve Uluslararası öğrenciler arasında devamsızlık ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark

olmadığını göstermektedir. Ancak, A2 düzeyinde Türk ve Uluslararası öğrenciler arasında devamsızlık ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmektedir (Ortalama Fark = -1.963, t(923) = -2.141, p = .033). Başka bir deyişle, Türk öğrenciler A2 düzeyinde uluslararası öğrencilere kıyasla daha az devamsızlık yapmaktadır. Öte yandan, B2 düzeyinde de istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmektedir (Ortalama Fark = 2.062, t(792) = 2.118, p = .034). B2 düzeyinde raporlanan anlamlı fark Türk öğrencilerin uluslararası öğrenciler göre anlamlı düzeyde daha fazla devamsızlık yaptığını göstermektedir.

Çizelge 2. Türk ve Uluslararası Öğrencilerin Devamsızlıkları Arasındaki Farklar

Seviye	Uyruk	Ortalama Fark	t	df	p
A1	Türk – Uluslararası Öğrenci	-1.290	-.881	257	.379
A2	Türk – Uluslararası Öğrenci	-1.963	-2.141	923	.033*
B1	Türk – Uluslararası Öğrenci	-1.271	-1.317	237.926	.188
B2	Türk – Uluslararası Öğrenci	2.062	2.118	792	.034*

Araştırma Sorusu 1b: Farklı seviye grupları temelinde öğrencilerin devamsızlık sayıları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

Öğrencilerin yeterlilik düzeyleri ve cinsiyetleri bağlamında yaptıkları devamsızlıklara ait tanımlayıcı istatistikler Çizelge 3'te sunulmuştur. Bulgular normal dağılım varsayımına yönelik önemli bir tehdit göstermemektedir. Buna göre, tüm gruplardaki çarpıklık değerleri -0.993 ile -0.021 arasında değişmekte olup, ağırlıklı olarak simetrik veya orta derecede sola çarpık dağılımlara işaret etmektedir. Genel olarak negatif olan basıklık değerleri (-1.232 ile -0.129 arasında değişmektedir), standart normal eğriden daha hafif kuyruklara sahip daha basık dağılımlara işaret etmektedir. Bu sapmalar, özellikle normallikten küçük sapmaların parametrik analizleri etkileme olasılığının düşük olduğu büyük örneklem boyutları göz önüne alındığında, kabul edilebilir sınırlar içinde kalmaktadır. Genel olarak, veriler parametrik istatistiksel testler için uygun görünmektedir.

Çizelge 3. Kadın ve Erkek Öğrencilerin Devamsızlıklarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

							Skewness		Kurtosis	
	Seviye	Cinsiyet	N	Ortalama	Median	SD	Skewness	SE	Kurtosis	SE
Devamsızlık	A1	K	82	16.2	16.0	9.28	-0.0205	0.2657	-1.232	0.526
		E	177	16.7	17	9.62	-0.0155	0.1826	-1.231	0.363
	A2	K	347	17.6	17	10.07	0.0459	0.1309	-1.129	0.261
		E	578	18.5	19.0	10.56	-0.0747	0.1016	-1.044	0.203
	B1	K	418	21.8	25.0	11.29	-0.4735	0.1194	-1.129	0.238
		E	634	23.2	27.0	11.29	-0.5127	0.0971	-0.960	0.194
	B2	K	344	24.4	28.0	10.56	-0.7691	0.1315	-0.616	0.262
		E	450	26.0	30.0	10.17	-0.9925	0.1151	-0.129	0.230

Farklı İngilizce yeterlilik düzeyleri arasında kadın ve erkek öğrenciler arasındaki devamsızlık ortalamalarını karşılaştırmak için dört bağımsız örneklem t-testi yapılmış ve sonuçlar Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Kadın ve Erkek Öğrencilerin Devamsızlıkları Arasındaki Farklar

Seviye	Cinsiyet	Ortalama Fark	t	df	p
A1	K - E	-.513	-.403	257	.575
A2	K - E	-.947	-1.344	923	.179
B1	K - E	-1.342	-1.886	1050	.060
B2	K - E	-1.527	-2.062	792	.040*

Bu araştırma sorusu kapsamında elde edilen bulgular A1 (Ortalama Fark = -0.513, t(257) = -0.403, p = .575), A2 (Ortalama Fark = -0.947, t(923) = -1.344, p = .179) ve B1 düzeylerinde (Ortalama Fark = -1.342, t(1050) = -1.886, p = .060) kadın ve erkek öğrenciler arasında devamsızlık ortalamalarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermektedir. Ancak, B2 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (Ortalama Fark = -1.527, t(792) = -2.062, p = .040). Buna göre B2 düzeyinde öğrenim gören kadın öğrenciler erkek öğrenciler ile karşılaştırıldığında anlamlı düzeyde daha az devamsızlık yapmaktadırlar. .

Araştırma Sorusu 2a: Farklı seviye grupları temelinde öğrencilerin akademik başarı düzeyleri uyruklarına göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

Farklı yeterlilik düzeyleri bağlamında öğrencilerin uyrukları (Türk ve Uluslararası) temelinde akademik başarı puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 5'te sunulmuştur. Elde edilen bulgular normal dağılım varsayımına yönelik önemli bir tehdit göstermemektedir. Tüm gruplardaki çarpıklık değerleri -0,914 ile -0,228 arasında değişmekte olup, çoğunlukla simetrik veya orta derecede sola çarpık dağılımlara işaret etmektedir. Basıklık değerleri -0,401 ile 1,675 arasında değişmekte olup, çoğu değer düz veya hafif tepeli dağılımlara işaret etmektedir. Bu sapmalar, özellikle normallikten küçük sapmaların parametrik testlerin geçerliliğini etkileme olasılığının düşük olduğu büyük örneklem büyüklükleri göz önüne alındığında, kabul edilebilir sınırlar içinde veri dağılımları parametrik istatistiksel analizler için uygun görünmektedir.

Çizelge 5. Türk ve Uluslararası Öğrencilerin Akademik Başarılarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

							Skewness		Kurtosis	
	Seviye	Uyruk	N	Ort.	Median	SD	Skewness	SE	Kurtosis	SE
Akademik Başarı	A1	Türk	206	75.2	76.3	10.68	-0.914	0.1694	1.6751	0.337
		Uluslararası Öğrenci	53	68.5	68.3	9.83	-0.564	0.3274	-0.0591	0.644
	A2	Türk	772	69.5	69.9	10.08	-0.311	0.0880	0.2983	0.176
		Uluslararası Öğrenci	153	67.8	69.1	12.52	-0.355	0.1961	-0.4007	0.390
	B1	Türk	889	66.4	66.8	10.56	-0.346	0.0820	0.1278	0.164
		Uluslararası Öğrenci	162	70.4	70.2	9.96	-0.348	0.1907	0.1078	0.379
	B2	Türk	658	70.7	70.7	8.10	-0.228	0.0953	0.4137	0.190
		Uluslararası Öğrenci	136	73.3	73.4	8.35	-0.315	0.2078	0.3039	0.413

Türk ve uluslararası öğrenciler arasında İngilizce yeterlilik seviyelerine göre akademik başarı puanı ortalamalarını karşılaştırmak için dört bağımsız örneklem t-testi yapılmış ve sonuçlar Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Türk ve Uluslararası Öğrencilerin Akademik Başarıları Arasındaki Farklar

Seviye	Uyruk	Ortalama Fark	t	df	p
A1	Türk – Uluslararası Öğrenci	6.719	4.148	257	.000*
A2	Türk – Uluslararası Öğrenci	1.745	1.623	192.949	.106
B1	Türk – Uluslararası Öğrenci	-3.956	-4.394	1050	.000*
B2	Türk – Uluslararası Öğrenci	-2.617	-3.411	792	.001*

Çizelge 6'da sunulan bağımsız örneklemler t-testi sonuçları, Türk ve Uluslararası öğrenciler arasındaki başarı puanlarını yeterlilik düzeyleri bağlamında karşılaştırmaktadır. Buna göre, A1 düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t(257) = 4.148, p = .000) ve Türk öğrenciler Uluslararası öğrencilerden daha yüksek puan almıştır (Ortalama Fark = 6.719). A2 düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemiştir (t(192.949) = 1.623, p = .106), bu da iki grup arasında benzer başarı puanları olduğunu göstermektedir. B1 düzeyinde, uluslararası öğrencilerin Türk öğrencilerden daha iyi performans gösterdiği (Ortalama Fark = -3.956) anlamlı bir fark tespit edilmiştir (t(1050) = -4.394, p = .000).Benzer şekilde, B2 düzeyinde de anlamlı bir fark bulunmuştur (t(792) = -3.411, p = .001) ve uluslararası öğrenciler Türk öğrencilerle karşılaştırıldığında bu seviyede de anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar elde etmişlerdir (Ortalama Fark = -2.617).

Araştırma Sorusu 2b: Farklı seviye grupları temelinde öğrencilerin akademik başarı düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı farklılıklar göstermekte midir?

Çizelge 7. Kadın ve Erkek Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeylerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

							Skewness		Kurtosis	
	Seviye	Cinsiyet	N	Ort.	Median	SD	Skewness	SE	Kurtosis	SE
Akademik Başarı	A1	F	82	73.0	74.6	11.78	-1.069	0.2657	2.1018	0.526
		M	177	74.2	75.6	10.39	-0.515	0.1826	0.0606	0.363
	A2	F	347	70.2	71.2	10.41	-0.389	0.1309	0.0561	0.261
		M	578	68.6	68.7	10.57	-0.341	0.1016	0.3103	0.203
	B1	F	417	67.4	67.5	11.10	-0.358	0.1195	-0.0476	0.238
		M	634	66.8	67.0	10.19	-0.354	0.0971	0.2635	0.194
	B2	F	344	71.3	71.3	8.52	-0.200	0.1315	0.2344	0.262
		M	450	71.1	71.2	7.95	-0.260	0.1151	0.4687	0.230

Farklı yeterlilik düzeyleri ve cinsiyet bazında başarı puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Çizelge 7'de sunulmuştur. Bulgular normal dağılım varsayımına yönelik önemli bir tehdit olmadığını göstermektedir. Tüm gruplardaki çarpıklık değerleri -1.069 ile -0.200 arasında değişmekte olup büyük ölçüde simetrik veya orta derecede sola çarpık dağılımlara işaret etmektedir. Basıklık değerleri -0.048 ile 2.102 arasında değişmekte olup, bazı grupların hafif sivri veya daha düz özellikler göstermesiyle birlikte çoğunlukla normal olan dağılımlara işaret etmektedir. Bu sapmalar, özellikle büyük örneklem büyüklükleri göz önüne alındığında, kabul edilebilir sınırlar içinde kalmakta ve normallikten küçük sapmaların parametrik testlerin geçerliliğini etkileme olasılığının düşük olmasını sağlamaktadır. Genel olarak, veriler parametrik istatistiksel analizler için uygun görünmektedir. İngilizce yeterlilik düzeyleri arasında kadın ve erkek öğrenciler arasındaki başarı puanı ortalamalarını karşılaştırmak için dört bağımsız örneklem t-testi yapılmış ve sonuçlar Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Kadın ve Erkek Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri Arasındaki Farklar

Seviye	Cinsiyet	Ortalama Fark	t	df	p
A1	K - E	-1.186	-.818	257	.414
A2	K - E	1.578	2.210	923	.027*
B1	K - E	.488	.714	829.561	.476
B2	K - E	.283	.4481	792	.631

Çizelge 8'de sunulan bağımsız örneklem t-testi sonuçları, kadın ve erkek öğrenciler arasındaki başarı puanlarını yeterlilik düzeyleri arasında karşılaştırmaktadır. Bulgular, A1 ($t(257) = -0.818$, $p = .414$), B1 ($t(829.561) = 0.714$, $p = .476$) ve B2 düzeylerinde ($t(792) = 0.448$, $p = .631$), cinsiyetler arasındaki akademik başarı puanlarına işaret eden anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Ancak A2 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($t(923) = 2.210$, $p = .027$) ve kadın öğrenciler erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek puanlar elde etmiştir (Ortalama Fark = 1.578). Bu sonuçlar, başarı puanları çoğu seviyede cinsiyetler arasında genel olarak benzer olsa da kadın öğrencilerin A2 seviyesinde daha iyi performans gösterebildiğini yansıtmaktadır.

Araştırma Sorusu 3a: Herhangi bir kontrol değişkeni dikkate alınmaksızın her bir yeterlik seviyesi grubunda devamsızlık ve başarı arasındaki ilişki nedir?

Bu araştırma sorusuna yanıt bulabilmek amacıyla farklı seviyelerde öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık sayıları ile akademik başarı puanları arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir.

Çizelge 9. Öğrencilerin Devamsızlık ve Akademik Başarı Puanları arasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonları

Seviye		Akademik Başarı Düzeyleri
A1	**Devamsızlık Sayıları**	-.284**
A2	**Devamsızlık Sayıları**	-.272**
B1	**Devamsızlık Sayıları**	-.302**
B2	**Devamsızlık Sayıları**	-.329**

**: p<.01

Öğrencilerin devamsızlık yaptıkları dersler ile akademik başarı puanları arasındaki Pearson momentler çarpımı korelasyonları, tüm yeterlilik seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Korelasyon katsayıları -0,272 ile -0,329 arasında değişmektedir ($p < .01$), bu da devamsızlık yapılan ders sayısı arttıkça başarı puanlarının düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu negatif ilişki daha yüksek yeterlilik seviyelerinde biraz daha güçlenmekte ve devamsızlığın akademik performans üzerindeki potansiyel etkisini vurgulamaktadır.

Araştırma Sorusu 3b: Uyruk bir kontrol değişkeni olarak dikkate alındığında her bir yeterlik seviyesi grubunda devamsızlık ve başarı arasındaki ilişki nedir?

Bu araştırma sorusuna yanıt bulabilmek amacıyla farklı seviyelerde öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık sayıları ile akademik başarı puanları arasındaki ilişki uyruk kontrol değişkeni dikkate alınarak kısmi korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir.

Çizelge 10. Uyruk Kontrol Değişkeni Dikkat Alınarak Devamsızlık ve Akademik Başarı Puanları Arasındaki Kısmi Korelasyon

Seviye		Akademik Başarı Puanları
A1	**Devamsızlık Sayıları**	-.279**
A2	**Devamsızlık Sayıları**	-.269**
B1	**Devamsızlık Sayıları**	-.310**
B2	**Devamsızlık Sayıları**	-.323**

**: p<.01

Öğrencilerin uyrukları bir kontrol değişkeni olarak dikkate alınarak gerçekleştirilen kısmi korelasyon analizi, tüm yeterlilik seviyelerinde öğrencilerin devamsızlıkları ile akademik başarı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır ($p < .01$). Korelasyon katsayıları -0.269 ile -0.323 arasında değişmektedir. Negatif ilişki herhangi bir kontrol değişkeni dikkate alınmaksızın ortaya çıkan korelasyon düzeyleri ile tutarlı olsa da, düşük düzeyde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda uyruğun öğrencilerin devamsızlık ve başarı arasındaki ilişki üzerinde oldukça sınırlı bir etkisi olduğu ifade edilebilir.

Araştırma Sorusu 3c: Cinsiyet bir kontrol değişkeni olarak dikkate alındığında her bir yeterlik seviyesi grubunda devamsızlık ve başarı arasındaki ilişki nedir?

Bu araştırma sorusuna yanıt bulabilmek amacıyla farklı seviyelerde öğrenim gören öğrencilerin devamsızlık sayıları ile akademik başarı puanları arasındaki ilişki cinsiyet kontrol değişkeni dikkate alınarak kısmi korelasyon analizi kullanılarak incelenmiştir.

Çizelge 11. Cinsiyet Kontrol Değişkeni Dikkat Alınarak Devamsızlık ve Akademik Başarı Puanları Arasındaki Kısmi Korelasyon

Seviye		Akademik Başarı Puanları
A1	**Devamsızlık Sayıları**	-.285**
A2	**Devamsızlık Sayıları**	-.270**
B1	**Devamsızlık Sayıları**	-.301**
B2	**Devamsızlık Sayıları**	-.328**

**: p<.01

Öğrencilerin cinsiyetleri bir kontrol değişkeni olarak dikkate alınarak gerçekleştirilen kısmi korelasyon analizi, tüm yeterlilik seviyelerinde öğrencilerin devamsızlıkları ile akademik başarı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişkiler olduğunu ortaya koymaktadır ($p < .01$). Korelasyon katsayıları **-**0.270 to -0.328 arasında değişmektedir. Negatif ilişki herhangi bir kontrol değişkeni dikkate alınmaksızın ortaya çıkan korelasyon düzeyleri ile tutarlı olsa da düşük düzeyde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin uyruklarında olduğu gibi cinsiyetin de öğrencilerin devamsızlık ve başarı arasındaki ilişki üzerinde oldukça sınırlı bir etkisi olduğu ifade edilebilir.

Araştırma sorusu 4: Öğrencilerin akademik başarı düzeyleri, her bir yeterlik düzeyi grubundaki devam düzeylerine bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?

Farklı yeterlik düzeylerinde öğrencilerin devamsızlık sayılarına göre oluşturulan devamsızlık grupları (yüksek, orta ve düşük devamsızlık yapan gruplar) ve akademik başarı puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler tek yönlü ANOVA kullanımını uygun kılmaktadır. Her bir

devamsızlık grubu yeterli örneklem büyüklüğüne sahiptir ve çarpıklık ve basıklık değerleri veri dağılımının makul ölçüde simetrik ve normale yakın olduğunu göstermektedir.

Çizelge 12. Farklı Yeterlik Düzeylerinde Devamsızlık Gruplarının Akademik Başarı Puanlarına İlişkin Betimleyici İstatistikler

							Skewness		Kurtosis	
	Seviye	Devamsızlık Grupları	N	Ort.	Median	SD	Skewness	SE	Kurtosis	SE
Akademik Başarı	A1	Düşük Düzeyde Devamsızlık	75	77.1	80.3	10.44	-0.648	0.277	0.1514	0.548
		Orta Düzeyde Devamsızlık	109	74.2	76.2	10.33	-0.793	0.231	0.9578	0.459
		Yüksek Düzeyde Devamsızlık	75	69.9	70.8	10.86	-0.963	0.277	1.9387	0.548
	A2	Düşük Düzeyde Devamsızlık	253	72.1	73.3	10.11	-0.403	0.153	0.5730	0.305
		Orta Düzeyde Devamsızlık	420	69.9	70.4	10.21	-0.415	0.119	0.3083	0.238
		Yüksek Düzeyde Devamsızlık	252	65.2	65.3	10.33	-0.278	0.153	0.0236	0.306
	B1	Düşük Düzeyde Devamsızlık	291	70.8	70.8	8.94	-0.118	0.143	-0.1922	0.285
		Orta Düzeyde Devamsızlık	429	67.8	68.1	10.29	-0.297	0.118	-0.2492	0.235
		Yüksek Düzeyde Devamsızlık	331	62.7	64.7	10.75	-0.324	0.134	0.3057	0.267
	B2	Düşük Düzeyde Devamsızlık	219	75.0	75.1	7.85	-0.331	0.164	0.0109	0.327
		Orta Düzeyde Devamsızlık	353	71.0	71.0	7.92	-0.214	0.130	0.1804	0.259
		Yüksek Düzeyde Devamsızlık	222	67.8	68.1	7.36	-0.537	0.163	1.5565	0.325

Çizelge 13, dört yeterlilik düzeyinde devamsızlık grupları (yüksek, orta ve düşük) arasındaki akademik başarı puanlarındaki farklılıkları analiz eden tek yönlü ANOVA sonuçlarını sunmaktadır. Analiz, her seviye için anlamlı F-değerlerinin (p<.001) işaret ettiği üzere, tüm seviyelerde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. A1 seviyesinde, düşük devamsızlık gösteren grup yüksek devamsızlık gösteren gruptan önemli ölçüde daha yüksek puan almıştır. A2, B1 ve B2 seviyelerinde, düşük devamsızlık grubunun en yüksek puanı aldığı, bunu orta devamsızlık grubunun izlediği ve yüksek devamsızlık grubunun en düşük akademik başarı puan ortalamalarına sahip olduğu tutarlı bir model ortaya çıkmıştır (1 > 2 > 3). Bu bulgular, tüm yeterlilik seviyelerinde düşük devamsızlık ile akademik başarı puanları arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Çizelge 13. Devamsızlık Gruplarına Göre Akademik Başarı Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Seviye	Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Sig. Difference

A1	Between Groups	2005,923	2	1002,961	9,066	,000	1>3
	Within Groups	28321,130	256	110,629			
	Total	30327,053	258				
A2	Between Groups	6297,321	2	3148,661	30,171	,000	1>2>3
	Within Groups	96220,567	922	104,361			
	Total	102517,888	924				
B1	Between Groups	10390,318	2	5195,159	50,290	,000	1>2>3
	Within Groups	108366,378	1049	103,304			
	Total	118756,696	1051				
B2	Between Groups	5807,916	2	2903,958	48,369	,000	1>2>3
	Within Groups	47489,787	791	60,038			
	Total	53297,703	793				

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada elde edilen bulgular, yabancı dil eğitiminde devamsızlık ve akademik başarı arasındaki karmaşık ilişkiyi göstermektedir. Devamsızlığın farklı yeterlilik seviyelerindeki öğrenme çıktılarıyla nasıl ilişkili olduğunu anlamak, yabancı dil eğitiminin doğasında var olan zorluklara ve fırsatlara dair incelikli bir bakış açısı sağlamaktadır. Bu bölüm, çalışmanın temel sonuçlarını sentezlemekte, bunların daha geniş eğitim bağlamındaki etkilerini araştırmakta ve hazırlık programlarındaki öğrenme süreçlerini ve çıktılarını iyileştirmek için öneriler sunmaktadır.

İlk olarak, uluslararası öğrencilerin A1, A2 ve B1 düzeylerinde, Türk öğrencilerin ise B2 düzeyinde daha fazla devamsızlık yaptığı tespit edilmiştir. Gruplar arasındaki devamsızlık farklarının A1 ve B1 düzeylerinde anlamlı olmadığı, ancak A2 ve B2 düzeylerinde anlamlı olduğu görülmüştür. Bu durum, uluslararası öğrencilerin başlangıçta karşılaştıkları uyum zorlukları, sosyal veya akademik engeller gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanıyor olabilir. Özellikle uluslararası öğrenciler için yeni bir eğitim ortamına ve kültüre uyum sağlama sürecinin devamsızlık oranlarını etkilemiş olabileceği ifade edilebilir. Devamsızlık, özellikle başlangıç seviyesinde yabancı dil öğrenimi için gerekli olan deneyim ve pratiğin sürekliliğini olumsuz etkileyebileceğinden, bu seviyedeki uluslararası öğrenciler için ek rehberlik ve destek hizmetlerinin sağlanması faydalı olabilir. B2 seviyesindeki Türk öğrencilerin devamsızlık oranının uluslararası öğrencilere kıyasla önemli ölçüde yüksek olması, Türk öğrencilerin daha yüksek seviyelerde dil öğrenmeye yönelik motivasyon ve ilgilerinin azalmasıyla açıklanabilir.

Cinsiyete dayalı karşılaştırma analizlerinde, B2 düzeyinde kadın öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla daha düşük devamsızlık yaptığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, kadın öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha düzenli ve disiplinli bir şekilde katılma eğiliminde olduklarını gösterebilir. Ayrıca, kadın öğrencilerin derse katılım konusunda sorumluluk duygularının ve öz düzenleme becerilerinin erkek öğrencilere göre daha güçlü olabileceği çıkarımına varılabilir. Cinsiyet değişkeninin genel olarak akademik başarı üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülse de B2 düzeyinde derse katılım oranlarındaki bu farklılık, kadın öğrencilerin ileri düzeylerde akademik hedeflere daha fazla bağlılık gösterebileceğini ve bunun öğrenme süreçlerine olumlu yansıyabileceğini düşündürmektedir.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında, Türk ve uluslararası öğrencilerin farklı İngilizce seviyelerindeki (A1, A2, B1 ve B2) başarı puanları analiz edilmiştir. Çalışmanın bulguları, A1 düzeyinde Türk öğrencilerin uluslararası öğrencilere kıyasla önemli ölçüde daha yüksek başarı gösterdiğini yansıtmaktadır. Bu bulgu, Türk öğrencilerin eğitim sistemindeki önceki

deneyimlerinin ve akademik alışkanlıklarının başlangıç seviyesindeki başarıları üzerinde pozitif yönde etkili olabileceğini düşündürmektedir. Buna ek olarak, başarı farkı Türk öğrencilerin kendi kendine çalışma alışkanlıkları, ders materyallerine erişim kolaylığı veya önceki akademik deneyimleriyle de açıklanabilir. Ayrıca, Türk öğrencilerin yerel eğitim kurumlarındaki disiplinler arası hazırlık süreçlerine daha aşina olmaları ve öğrenme yaklaşımlarına daha çabuk adapte olabilmeleri, uluslararası öğrencilerin ise akademik dönemin ilk aylarında bazı akademik, sosyal ve kültürel uyum sorunlarıyla karşılaşmaları bu başarı farkını açıklayabilir. Yabancı öğrencilere yönelik sosyal, kültürel ve sportif etkinliklerin düzenlenmesi bu farkın azalmasına yardımcı olabilir (Şahin, 2023). B1 ve B2 seviyelerinde, uluslararası öğrenciler Türk öğrencilerden önemli ölçüde daha yüksek performans göstermiştir. Bu bulgu, uluslararası öğrencilerin B1 ve B2 seviyelerinde daha gelişmiş öğrenme stratejileri kullandıklarını ve dil öğreniminde daha fazla öz-düzenleme becerisi sergileyebildiklerini göstermektedir. Ayrıca, bu öğrenciler hedef dili öğrenme konusunda daha yüksek motivasyona sahip olabilir ve öğrenme sürecine daha yoğun bir şekilde katılabilirler. Türk öğrencilerin bu seviyedeki düşük başarı düzeyleri, öğrenme stratejilerinin ve motivasyonlarının özellikle ileri seviyelerde güçlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca, bu durum uluslararası öğrencilerin hedef dili akademik ve sosyal ortamda kullanma fırsatını daha etkin kullanmalarından da kaynaklanıyor olabilirler. İleri seviyedeki sınıflarda Türk öğrenciler için ek destek programları veya rehberlik hizmetleri, başarı seviyelerini artırmak için faydalı olabilir.

Cinsiyete göre başarı puanları incelendiğinde, A1, B1 ve B2 seviyelerinde cinsiyetin başarı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması, cinsiyetin dil öğrenme sürecinde başarıyı doğrudan etkileyen bir faktör olmadığını göstermektedir. Ancak A2 seviyesinde kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha yüksek başarı göstermesi, bu seviyedeki kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre öğrenme süreçlerine daha fazla bağlılık gösterdiklerini, daha etkili çalışma alışkanlıklarına sahip olduklarını ya da dil öğrenme motivasyonlarının daha yüksek olduğunu düşündürebilir. Bu durum, kadın öğrencilerin bu seviyede öz-düzenleme becerilerini daha etkin kullanmalarından ya da derslere daha düzenli devam etmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Bu bulgu, dil öğreniminde başarıyı etkileyen faktörlerin seviyeye göre farklılık gösterebileceğine işaret etmektedir.

Bir diğer bulgu ise devamsızlık ve başarı arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi ile ilgilidir. Araştırma bulguları, devamsızlık ile başarı arasındaki ilişkinin tüm düzeylerde anlamlı ve negatif yönlü olduğunu göstermektedir. Bu durum, derslere devam etmeyen öğrencilerin başarı düzeyinin düştüğünü açıkça göstermektedir. Bu durum alanyazındaki diğer araştırmalar ile benzerlik göstermektedir (AbuRuz, 2015; Faison, 2004). Sonuçlar, devamsızlığın tüm seviyelerde başarıyı olumsuz etkilediğini, ancak bu etkinin ileri seviyelere doğru daha belirgin hale geldiğini göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin derslere düzenli katılımının dil öğrenme sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Öğrencilerin dil becerilerini geliştirme ve pekiştirme fırsatlarını kaçırmamaları için, özellikle B2 seviyesinde, devamsızlığı en aza indirecek daha etkili izleme ve destek mekanizmaları devreye sokulabilir. Ayrıca, bu bulgular öğretim politikalarının ve katılımı teşvik edici programların tasarlanmasında yol gösterici olabilir.

Uyruk ve cinsiyetin kontrol değişkenleri olarak dahil edildiği kısmi korelasyon analizlerinden elde edilen bulgular, devamsızlık ve başarı arasındaki negatif ilişkinin uyruk ve cinsiyetten bağımsız olduğunu ve bu ilişkinin tüm düzeylerde tutarlı bir şekilde devam ettiğini ortaya koymaktadır (Güceyüz, 2023; Özkanal ve Arıkan, 2011). Bu durum, devamsızlık ve başarı arasındaki ilişkinin daha çok bireysel öğrenme alışkanlıkları, motivasyon ve disiplin gibi diğer faktörlerle ilgili olabileceğini düşündürmektedir.

Bu çalışmada, dördüncü araştırma sorusu kapsamında yapılan analizler, devam düzeylerinin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu açıkça göstermiştir. Bulgular, her bir dil yeterlilik düzeyinde (A1, A2, B1, B2), yüksek devam düzeyine sahip öğrencilerin düşük devam düzeyine sahip öğrencilere kıyasla önemli ölçüde daha yüksek başarı elde ettiklerini ortaya koymuştur. Bu durum, dil öğreniminde devamlılık ve düzenli derse katılımın akademik başarıyı doğrudan etkileyen temel faktörlerden biri olduğunu kanıtlamaktadır (Crede, Roch ve Kieszczynka, 2010; Ellis, 2008; Lightbown ve Spada, 2013; Schneider ve Preckel, 2017). İlgili literatür de bu bulguları desteklemektedir. Örneğin, Crede ve diğerlerinin (2010) meta-analiz çalışmasında, düzenli derse katılımın öğrencilerin akademik başarılarının önemli bir belirleyicisi olduğu ve devamsızlık oranlarındaki artışın başarıda önemli bir düşüşe yol açtığı vurgulanmıştır. Lightbown ve Spada (2013) dil öğreniminde düzenli uygulama ve sınıf içi etkileşimlerin dil becerilerinin gelişiminde kritik bir rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca, düzenli katılımın öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki olumlu etkisinin dil öğreniminin başlangıç seviyelerinde daha belirgin olduğu başka çalışmalarda da vurgulanmıştır (Güceyüz, 2023). Özellikle başlangıç ve temel seviyelerde derslere düzenli katılım, dil öğrenme sürecinde temel becerilerin kazanılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu seviyelerde öğrencilerin temel dil bilgisi yapılarını, kelime bilgisini ve üretken dil becerilerinin temel kullanım biçimlerini öğrenmeleri düzenli katılım olmadan yeterince etkili olmayabilir. İleri seviyelerde ise daha karmaşık dil yapılarının öğrenilmesi, akıcılığın artırılması ve sınıf içi etkileşimlerden faydalanılması için düzenli devam önemlidir. Bulgular, devam seviyelerinin başarı üzerindeki etkisinin özellikle B2 seviyesinde daha belirgin olduğunu göstermektedir. Bu durum, daha ileri düzeyde dil kullanımı için düzenli pratik ve uygulamanın vazgeçilmez olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

AbuRuz, M. E. (2015). Does excessive absence from class lead to lower levels of academic achievement?. *European Scientific Journal, 11*(7).

Credé, M., Roch, S. G., & Kieszczynka, U. M. (2010). Class attendance in college: A meta-analytic review of the relationship of class attendance with grades and student characteristics. *Review of Educational Research, 80*(2), 272–295. https://doi.org/10.3102/0034654310362998

Crystal, D. (2012). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139196970

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer.

Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2021). *Motivation and second language acquisition: Theoretical perspectives and practical approaches* . Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429016472

Ellis, R. (2008). *The study of second language acquisition* (2nd Edition). Oxford University Press.

Ellis, R. (2020). *Understanding second language acquisition* (2nd ed.). Oxford University Press.

Faison, J. L. (2004). Does Excessive Absence from Class Lead to Lower Levels of Academic Achievement. *OTS Master's Level Projects & Papers*. 157. https://digitalcommons.odu.edu/ots_masters_projects/157

Fay, R.E., Aguirre, R.V., & Gash, P.W. (2013). Absenteeism and language learning: Does missing class matter? *Journal of Language Teaching and Research, 4* (6), 1184–1190. https://doi.org/10.4304/jltr.4.6.1184-1190

Guo, Y. (2021). Exploring the dynamic interplay between foreign language enjoyment and learner engagement with regard to EFL achievement and absenteeism: A sequential mixed methods study. *Frontiers in Psychology, 12* , 766058. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.766058

Güceyüz, İ. (2023). The relationship between course attendance and academic success in Arabic preparatory classes. *BEU Faculty of Theology Journal, 10* (2), 391–412. https://doi.org/10.33460/beuifd.1375996

Hamamcı, Z., & Hamamcı, E. (2017). Class attendance and student performance in an EFL context: Is there a relationship? *Journal of Educational and Instructional Studies in the World, 7* (2), 101–106.

Horwitz, E. K. (2016). *Becoming a language teacher: A practical guide to second language learning and teaching* (2nd ed.). Pearson.

Karabıyık, C. (2016). The relationship between attendance and English language achievement in Ufuk University preparatory school. *Ufuk University Social Sciences Institute Journal, 5* (9), 121–130.

Karasar, N. (2007). *Scientific research method* (17th ed.). Nobel Publishing Distribution.

Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). How Languages Are Learned (4th Edition). Oxford University Press.

MacIntyre, P. D., & Gardner, R. C. (1994). The subtle effects of language anxiety on cognitive processing in the second language. *Language Learning, 44*(2), 283–305. https://doi.org/10.1111/j.1467-1770.1994.tb01103.x

Oxford, R. L. (2017). *Teaching and researching language learning strategies: Self-regulation in context* (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315719146

Özkanal, Ü., & Arıkan, N. (2011). The relationship between success and absenteeism at Esogu English Preparatory School. *Journal of Language Teaching and Research, 2* (1), 68–72. https://doi.org/10.4304/jltr.2.1.68-72

Qasserras, L. (2023). Systematic review of communicative language teaching (CLT) in language education: A balanced perspective. *European Journal of Education and Pedagogy*, *4*(6), 17–23. https://doi.org/10.24018/ejedu.2023.4.6.763

Reinders, H., & White, C. (2016). 20 years of autonomy and technology: How far have we come and where to next? *Language Learning & Technology, 20* (2), 143–154. https://doi.org/10.10125/44458

Richards, J. C. (2015). *Key issues in language teaching* . Cambridge University Press.

Schneider, M., & Preckel, F. (2017). Variables associated with achievement in higher education: A systematic review of meta-analyses. Psychological Bulletin, 143(6), 565-600. https://doi.org/10.1037/bul0000098

Subekti, A. S. (2023). Academic procrastination among Indonesian university students: Interaction with cheating, absenteeism, and L2 achievement. *Journal of Language and Education, 9* (1), 128–137. https://doi.org/10.17323/jle.2023.14717

Şahin, M. (2023). A study on absenteeism of university students. International e-Journal of Educational Studies, 7 (13), 75-88. https://doi.org/10.31458/iejes.1223043

Tuomainen, S. (2023). Student-centred teaching to support learning. In *Supporting students through high-quality teaching* (pp. 77–94). Springer https://doi.org/10.1007/978-3-031-39844-5_5

Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy-value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology, 25*(1), 68–81. https://doi.org/10.1006/ceps.1999.1015

Williams, M., Mercer, S., & Ryan, S. (2021). *Exploring psychology in language learning and teaching* . Oxford University Press.

Zeqiri, L., & Sadiku, A. (2023). Student absenteeism and English language performance: A study of first-year architecture students. *Eurasian Journal of Applied Linguistics, 9* (1), 135–144. http://dx.doi.org/10.32601/ejal.901012

Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). *Self-regulated learning and academic achievement: Theoretical perspectives* (2nd ed.). Routledge.

BİR ANLATI KAHRAMANI (TİPİ) OLARAK ABDURRAHMAN ERZİNCANİ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ERŞAHİN
(ORCID 0000-0003-2514-1662)
IbrahimErsahin@ksu.edu.tr
Zeynep Şengül DOĞAN
(ORCID 0000-0002-5885-758X)
zeynepdevran02@gmail.com

Özet

Tarih/biyografi türünden metinler ile halk anlatısının iki farklı karaktere sahip metinler olduğu bilinir. Bir kısım çalışmalarda göz ardı edilen bu durum, her ikisinin bünyesinde yer alan kişilerin tanımlanması ve konumlandırılması açısından da problem oluşturmaktadır.

Nasrettin Hoca'dan Yunus Emre'ye, Köroğlu'ndan Karacaoğlan'a kadar birçok örneği bulunan bu kişilerin hakkında öteden beri tarihi/biyografik bir perspektifle yapılan çalışmalarda bu hususun göz ardı edildiği görülür.

Tarih/biyografi ile halk anlatısı (kişi ve tip) farklılığının yeni halkbilim kuramlarında da ifadesini bulan karakteristiği çeşitli boyutlarıyla ifade edilmiştir.

Problemi ortaya koyan en temel kriter, söz konusu kişilerin bir kişinin hayatına/biyografisine sığmayacak denli çok mekanlı ve çok zamanlı bir özellik göstermesidir.

Bu kritere uyan kişilerden biri de dini-tarihi bir şahsiyet olarak Anadolu'da bilinen ve hakkında çeşitili menkabeler anlatılan Abdurrahman Erzincani'dir. Abdurrahman Erzincani'nin bazı tarihi kaynaklarda hakkında yer alan bilgilere bakıldığında tarihî bir kişilik olduğu anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu kişinin bu durumu dışında tamamen sözlü geleneğin ve sözel belleğin içinde yaşayanı (bu bilgilerin bir kısmı da araştırmacılar tarafından yazıya aktarılmıştır) bir anlatı kişisi veya tip olduğu da görülmektedir.

Hakkındaki tarihsel bilgiler zaman ve mekan açısından farklılıklar göstermekte olup bunların sözlü kültürdeki anlatılarla çok daha öte bir görünüm kazanmış olduğu görülmektedir. Yaşadığı dönemle ilgili çelişkili rivayetler (14, 15, 16, 17.yüzyıl) yanında üç ayrı yerde (Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş) mezarı bulunması da bunu ifade eder.

Anahtar Kelimeler

Abdurrahman Erzincani, halk anlatısı, çok zamanlılık-çok mekanlılık, tarih, biyografi

Abstract

It is known that texts such as history/biography and folk narrative are texts with two different characters. This situation, which has been ignored in some studies, also creates a problem in terms of identifying and positioning the people involved in both.

From Nasreddin Hodja to Yunus Emre, from Köroğlu to Karacaoğlan, there are many examples of these people, and it is seen that this issue has been ignored in studies that have been done with a historical/biographical perspective for a long time.

The characteristic of the difference between history/biography and folk narrative (person and type), which is also expressed in new folklore theories, has been expressed in various dimensions.

The most basic criterion that reveals the problem is that the people in question show such a multi-space and multi-time feature that they cannot fit into a person's life/biography.
One of the people who fit this criterion is Abdurrahman Erzincani, who is known in Anatolia as a religious-historical figure and various legends are told about him. When we look at the information about Abdurrahman Erzincani in some historical sources, it is understood that he is a historical personality. However, apart from this situation, it is also seen that the person in question is a narrator or type who lives completely in the oral tradition and verbal memory (some of this information has been written down by the researchers).
The historical information about him differs in terms of time and space, and it is seen that these have gained a much more advanced appearance with the narratives in oral culture. Contrasting rumors about the period he lived in (14th, 15th, 16th, 17th centuries) as well as the fact that he has graves in three different places (Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş) indicates this.

Keywords
Abdurrahman Erzincani, folk narrative, multi-time-multi-space, history, biography

1.Giriş

1.1.Tarih/Biyografi ve Halk Anlatısı (Kişi ve Tip)

Tarih/biyografi ve halk anlatısı iki farklı karaktere sahip metinlerdir. Bu durum her ikisinin bünyesinde yer alan kişilerin tanımlanması ve konumlandırılması açısından da sorunludur.
Bu sebeple de tarihsel bir gerçekliği de olan halk anlatısı kişisinin ya da varlığı ancak (yahut büyük ölçüde) sözlü kültür ortamında görünen tarihsel kişilerin değerlendirilmesi ve konumlandırılması çelişkili durumlar oluştura gelmiştir.
Problemi ortaya koyan en temel kriter, söz konusu kişilerin bir kişinin hayatına/biyografisine sığmayacak denli çok mekanlı ve çok zamanlı bir özellik göstermesidir.
Bu kişilere Nasrettin Hoca'dan Yunus Emre'ye, Köroğlu'ndan Karacaoğlan'a kadar birçok örnek gösterilebilir.

1.2.Kişi ve Gerçekliği

Kişinin gerçekliğinin farklı boyutları/düzlemleri vardır. Birisi yaşamış/yaşayan ve biyografisi bütünüyle gerçeklik taşıyan bir kimse olabilirken, bir başkası gerçekte hiç var olmamış, sanal-kurgulanmış bir kimse olarak farazi bir gerçeklik taşır. Yine bu ikisinin birlikte var olduğu yarı gerçek-yarı kurgu şeklinde bir gerçekliğe sahip bir üçüncü kişiden de bahsedilebilir. Bu üçüncüsü, romancının bir tarihi kişi üzerine oluşturduğu bir kahraman olabileceği gibi, aynı durumun sözlü kültür ortamında gerçekleşmesiyle oluşan bir kişi de olabilir. Daha da ileri giderek romancının tarihsel bir gerçekliği olan roman kişisini kendi kurgusu yanında sözlü kültür üretiminden de faydalanarak oluşturduğu (Od-İskender Pala örneği gibi) söylenebilir.
Bilimsel bir çalışmada bunların hangi çeşit bir gerçekliğe sahip olduğunun ifade edilmesi gerekir. Gerçi bazı biyografilerde "tarihi kişiliği" ve "efsanevi/menkabevi kişiliği" gibi ayırımlar yapılsa da M. Öcal Oğuz'un haklı serzenişiyle (Oğuz, 2011, 5-10) ilkinin de ikincisinden pek farklı olmadığı söylenebilir.

Gerçek-tarihsel kişi ile (temelde bir gerçekliği olsa bile genelde) gerçek ötesi-kurgu-türetilmiş kişi aynı düzlemde değerlendirilemez. Bu normal olarak mantık için böyle olduğu gibi bilimsel çalışmalar için de geçerlidir. Bu bağlamda roman vb. anlatı kişinin bir kurgu gerçekliği bulunsa da bunun tarihsel gerçeklikle aynı şey olmadığı bilinir. Dolayısıyla roman kişisi başka, adı ve tarihsel konumlandırması aynı olsa bile gerçek kişi başkadır.

Kültür-edebiyat tarihimizde bu ayrımla değerlendirilmesi gereken çok sayıda kişi bulunmaktadır. Bu kişiler genelde biyografik-tarihsel bir perspektifle değerlendirilmiştir. Hatta bu alışkanlıkla tamamen kurgu olan kişilere bile (Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış) bir biyografi icat edildiği de olmuştur.

1.3. Çok Mekanlılık/Mezarlılık

M. Öcal Oğuz, tarihsel/biyografik yaklaşımların uygunsuzluğunu dile getirdiği "Çok Mekânlı ve/veya Çok Mezarlı Anlatı Kahramanları: Yunus Emre" başlıklı makalesinde (Oğuz, 2011, 5-10) anlatı kişisinin veya tipin karakteristik bir özelliği olan "çoklu mekan" olgusunu "çok mekânlık/mezarlılık" olarak ifade eder. Başlıktaki "kahramanları" şeklindeki kullanımla da bunun yalnızca Yunus Emre'yle ilgili olmadığını baştan ifade etmiş olur.

Biyografik-tarihsel yaklaşımların aksine M. Öcal Oğuz, genelde tarihi bir kişilik olarak görülmüş olan Yunus Emre'yi "anlatı kahramanı" (Oğuz, 2011, 5-10) olarak değerlendirir. Bunu da öteden beri süregelen ve problemli olan "tarih-edebiyat tarihi" yaklaşımı yerine "halkbilim" yaklaşımı gereği yaptığını söyler.

1.4.Çok Mekanlılık Yerine Çok Zamanlılık-Çok Mekanlılık

Oğuz'un Yunus Emre bağlamında "çok mekanlılık/mezarlılık" olarak ifade ettiği durumun aslında yalnızca mekanla ilgili olmayıp zaman faktörüyle de ilişkili olduğu görülmektedir. Söz konusu anlatılarda kişilerle ilgili olarak yalnızca mekanın çoğalmadığı, zamanın da bir biyografiye sığmayacak denli çoklu bir özellik arz ettiği de tespit edilebilmektedir. Bu sebeple söz konusu durumun "çok zamanlılık-çok mekanlılık" olarak ifade edilmesi daha uygun görülmektedir.

Bu iki olgudan birinde mekanın, diğerinde de zamanın farklılaştığını (dolayısıyla çoğaldığını) görüyoruz. Birisinde gerçekleşen farklılaşmayla kimi durumda diğerinin farklılaştığı da olmaktadır.

Anlatı ve anlatı kişisiyle ilgili olarak "çok zamanlı ve çok mekânlı" bir özellik gösterme durumu halk bilimi çalışmalarında daha çok anlatıda yer alan "motif" olarak değerlendirilmiştir.

Bu olgu yukarıda çeşitli yerlerde anlatılar ve anlatı kişileriyle (tip) ilgili olarak ifade edilen tespit ve değerlendirmelerde yeterince yer aldığı için burada tekrar dile getirilmeyecektir.

1.5. Çok Zamanlılık-Çok Mekanlılık Olgusunun Bir Başka Görünümü/Düzlemi Olarak Tayy-Bast Olgusu

Çok zamanlılık-çok mekanlılık olgusu, dini şahısların anlatılarında görülen ve "tay", "bast" gibi kavramlarla adlandırılan olağanüstü durumları da akla getirmektedir. Bu kavramlar, zaman ve mekan ile birlikte kullanılagelmiştir. Bu kullanımıyla genelde "tayy-ı mekan" ve "bast-ı zaman" şeklinde kullanılmış olsalar da "tayy-ı zaman" ve "bast-ı mekan" şekilleri de görülmektedir.

Sözlüklerde, mekânı ve zamanı atlarcasına geçme olarak açıklanan tayyimekân ve tayyizaman

kavramları, genellikle efsane metinlerinde kahramanın zaman ve mekân değiştirmesi, bir yerden bir yere zaman sınırlaması olmadan gidip gelmesi şeklinde karşımıza çıkar (Devellioğlu, 2004, 1042)

Bunlar tasavvufi bağlamda zaman ve mekânın fiziki sınırlarının aşılması, zamanın genişleyip mekanın değişmesi, uzak mesafelerin bir anda aşılması veya uzun sürede yapılacak işlerin bir anda gerçekleşmesi, kişinin aynı zamanda başka zaman ve başka mekanlarda görünebilmesi gibi anlamlar içermektedir. (Tan, 2019, 282)

Mekânla ilişkili olarak "tayy-i mekân, bast-ı mekân", zamanla ilişkili olarak ise "tayy-i zaman, bast-ı zaman, neşr-i zaman" şeklinde (Tan, 2019, 282) kullanılmıştır.

Dini kişilerin mucize, keramet gibi olağanüstü halleri bağlamında dile getirilen bu olgunun anlatılardaki örnekleri olarak ilk akla gelenler Ashab-ı Kehf, Süleyman Peygamberin Belkıs'ın tahtını taşıması gibi hususlardır. Bu türden olağanüstülüklerle ilişkili olarak bahsi geçen kişiler olarak da ilk akla gelenler Ebü'l-Hasan el-Harakānî, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, Abdülkādir-i Geylânî, Ahmed er-Rifâî, Ahî Evran, Hacı Bektâş-ı Velî, Somuncu Baba, Üftâde, Şâbân-ı Velî, Nûreddin Cerrâhî, Muhyiddin Arabî gibi kimselerdir. (Tan, 2019 282)

"Tayy-ı mekan-bast-ı zaman", efsane-menkabe türünden halk anlatıları üzerine yapılan halkbilim esaslı çalışmalarda bir motif olarak değerlendirilmiştir. Sinan Gönen, efsane/menkabelerdeki bu motifin bir isteğin yerine getirilmesi, olağanüstü Hac yolculuğu, yiyecekler ve veli kişinin oluşturduğu dört unsur etrafında toplandığını (Gönen, 2007, 176) ifade eder.

Bu olgu Türk kültüründe ilk olarak Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili anlatılarda ve Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi'nde (Alptekin, 2012: 114) rastlanır. Ahmet Yaşar Ocak'ın tespitlerine göre ise önce Ferîdüddîn-i Attar'ın Tezkiretu'l-Evliyâ adlı eserinde yer alıp onun etkisiyle 13. yüzyıldan beri yazılan menakıpnamelerde ve Battalname, Saltukname gibi destanlarında da görülür (Ocak, 1997: 83-86).

Söz konusu olağanüstülükler, mahiyet itibariyle bu makalede dile getirilen "çok zamanlılık-çok mekanlılık olgusu"ndan farklıdır. Bunu ise zaten bağlam olarak farklı oluşu yanında bu türden olağanüstülüklerin realiteyi bütünüyle değiştirecek şekilde olmayıp kısa süreli olarak gerçekleşmesi oluşturmaktadır.

2. Abdurrahman Erzincanî

2.1.Abdurrahman Erzincânî'nin Hayatı ve Kişiliği

Tarihi kaynaklar bu kişi hakkında çok detaylı bilgi vermekten uzaktır.(Yılmaz,2008,???)

Selahattin Yılmaz, "Orta Asya'dan gelip Erzincan'a yerleşen bir Türk boyuna mensup" (Yılmaz, 1996, 243) olduğunu ifade eder. Lütfü Kırmızı ise "Aslen Orta Asya ülkelerinden Özbekistan Cumhuriyeti'nin Buhara şehrine bağlı Erzincan kasabasındandır." (Kırmızı, 2012, 10) der.

Adıyaman'daki kaynak kişilerden Halit Çalış, "Azerbaycanlıdır. Buraya buraları ıslah etmek için gelmiş." (Halit ÇALIŞ) der. Necdet Yılmaz, "Mutasavvıfımız aslen Azerbaycanlı'dır. Azerbaycan'ın doğu kısımlarında bulunan Erdebil'e giderek buradaki Safevî meşâyıhından tasavvufi terbiyesini tamamlamış ve ardından da halkı irşad için Anadolu'ya gelmiştir." (Yılmaz, 2008, 206) der. Yılmaz, Künhü'l-Ahbâr'ın nüshalarından birinde müstensih hatası

yüzünden "Âzerbeyâncânî" nisbetinin "Erzincânî" şeklinde yazıldığını ve diğer kaynaklara da muhtemelen buradan geçmiş olduğunu belirtir. (Yılmaz, 2008, 205)

Bazı rivayetlere göre, Erzincani, aslen Kuzey Irak'ta bulunan Erzin adlı yerden olup, sonraki zamanlarda gelip Adıyaman'a yerleşmiştir. (evliyalar.net)

Kendisinin Hz. Peygamber'in neslinden olup Hz. Hüseyin'in oğlu İmam Zeynel Abidin'in torunlarından (Kırmızı, 2012, 10) olduğu ifade edilir.

Çeşitli kaynaklarda Abdurrahman Erzincani'nin doğum tarihinin tam olarak bilinmediğini söylenir. (evliyalar.net) (Yılmaz, 1996, 243) (Yavuz vd., 1992, 201) Bazı kaynaklar göre Erzincan'da doğmuştur. (Yılmaz, 1996, 243) (Yavuz vd., 1992, 201)

Yaşadığı dönemle ilgili çelişkili rivayetler vardır. İbrahim Erşahin, "Menkıbelerinde adı birlikte anılan şahıslara bakarak 14. veya 16-17. yüzyılda yaşamış olduğu" (Erşahin, 2017, 19) söylenmekte olduğunu ifade eder.

Necdet Yılmaz, "tarihi kaynaklar 14. yüzyılda yaşamış olduğu konusunda hem fikirdirler." (Yılmaz, 2008, 201-213) der. Selahattin Yılmaz, "Yıldırım Bayezıt Han (1389-1403) zamanında yaşamış, XV. asır mutasavvıflarındandır." (Yılmaz, 1996, 243) der. Ahmet Akgündüz de aynı kanaattedir. (Akgündüz, 2019, 31-55) Lütfü Kırmızı'ya göre Osmanlı Padişahları II. Murat (1421-1451), Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) ve II. Beyazıt (1481-1512) dönemlerinde yaşamıştır. (Kırmızı, 2012, 10) Kırmızı, bu dönemi daha da belirginleştirerek "tahminen 1420-1512 yılları arasında" (Kırmızı, 2012, 10) şeklinde ifade eder.

Evliyalar Ansiklopedisi'nde "On altıncı yüzyıl Anadolu evliyasından" (Yavuz vd., 1992, 201) olduğu ifade edilir.

Memleketinin neresi olduğu da açık değildir. Bazı kaynaklar "Erzincanlıdır." (evliyalar.net) (Yavuz vd., 1992, 201) dese de Necdet Yılmaz, "Adındaki nispetin kullanılması dışında Erzincan ile bağlantısına karine teşkil edecek bir ifadeye hiçbir yerde rastlamak mümkün olmamıştır." (Yılmaz, 2008, 205-206) der.

Abdurrahman Erzincani, bazı kaynaklara göre Yıldırım Bayezid döneminde Amasya, Tokat, Çankırı ve Kastamonu çevresinde yaşamış, Timur'un Anadolu'yu istila etmesi üzerine Memluklu Devleti'ne ait olan Gerimter(Balaban-Darende)'e yerleşmiştir. (Yılmaz, 1996, 243) (Erşahin, 2017, 20) (Akgündüz, 2019, 31-55) Ayrıca Abdurrahman Erzincânî'nin genellikle tepe ve dağ zirvelerinde yaşamayı tercih ettiği de (Yılmaz, 1996, 244) (Şahin, 2007, 265) dile getirilmiştir.

Diğer taraftan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bazı kayıtlarda evlat ve torunlarından bir kısmının tebliğ amacıyla Malatya, Darende, Elbistan, Gaziantep ve Amasya bölgelerine yerleşip yaşadıklarının (Kırmızı, 2012, 10) geçmekte olduğu belirtilir. Anılan yerler ayrı ayrı belirtmek gerekirse şunlar ifade edilebilir:

Bazı yazılı kaynaklarda ve sözlü rivayetlerde göre aslen Erzincanlı olup, Adıyaman'a gelerek Zey köyüne yerleşmiş (evliyalar.net) (Özcamus, 2007, 42) olduğu ifade edilir. Köyün adı olan Zey kaynaklarda birtakım farklılıklar gösterir. Bu tarihi dönemlerdeki kullanımından kaynaklanmaktadır. Söz konusu ad kronolojik sırayla Zeg/Zek, Zeğ/Zey, İndere, Zey şeklinde kullanılagelmiştir.

Bazı kaynaklara göre Amasya, Tokat, Çankırı ve Kastamonu çevresinde dolaşırken, Timur'un Anadolu'yu istilası üzerine, Gerimter (Balaban)'e yerleşmiştir. (Yılmaz, 1996, 244) (Akgündüz, 2019, 31-55)

Abdurrahmân Erzincânî'nin bir süre Elbistan'da kaldığı da rivayetler arasındadır. Burası Elbistan'ın bugünkü Köprübaşı Mahallesi Hakkı Efendi Sokağı'ndaki 53 numaralı hanedir. (Yılmaz, 2008, 207)

Ayrıca Elbistan'a hayatının son dönemlerinde geldiği ve burada çobanlık yaptığı, kaldığı evin ise yöre insanı tarafından önceleri önemli yer olarak bilindiği halde zamanla unutulduğu (Erşahin, 2017, 20) ifade edilir. Evladından bir kısmının Elbistan'da ikamet ettikleri, oğullarından birinin Elbistan'da Kızılcaoba Mahallesindeki kabristanda medfun olduğu ve babasının adının kabir taşı üzerinde yazılı olduğu, XVI. yüzyıl kayıtlarına göre, Elbistan'da ikamet eden torunlarından Ali'nin oğlu Abdurrahim'in tapusu dedesi Abdurrahman-ı Erzincanî adına kayıtlı olan arazi halen elinde bulunmakta olduğu belirtilir. Ayrıca Elbistan'da adına bir cami/mescit yapılmış olduğu ifade edilir. (Akgündüz, 2019, 31-55)

Abdurrahman Erzincânî'nin yaşadığı yerler arasında Amasya'nın da adı geçer. Amasya'nın batısında bir dağ başına yerleştiği (YAVUZ-vd., 1992, 201) belirtilir. Buraya gelmesinin Timur'un Anadolu'yu istilası yüzünden olduğu da ifade edilir. (Yılmaz, 1996, 243)

Abdurrahman Erzincânî'nin, Şeyh Safiyyüddin Erdebilî'nin halifelerinden olduğu, yine Şeyh Hamid-i Veli'nin (Somuncu Baba) kayınpederi olduğu ifade edilir. (Allahverdiyeva-Bulduk, 2013, 1109) (hulusiefendivakfi.org.tr) (Kesenceli, 2018, 46)

Ahmet Akgündüz bu kayınpeder-damat ilişkisiyle ilgili olarak birtakım çelişkilere işaret eder. Verilen evlilik tarihinin (893/1488) şüpheli olduğunu, Emir Balaban'ın ve Abdurrahman Erzincani'nin bu tarihte hayatta olduklarını kabul etmenin mümkün görünmediğini söyler. Bunu da 862/1458 tarihli bir hüccete dayandırırı. Bu belgeye göre Gerimter köyünün Balaban Bey oğulları tarafından Musa Ensâri'den satın alındıktan sonra vakfedilmiş olduğunu, adı geçen Musa Ensâri'nin ise daha sonra Memluklu Sultanı Hoşkadem (1461-1467) zamanında Darende'de Beytülmal Eminliği yaptığını (Akgündüz, 2019, 31-55) ifade eder. Yine konu hakkında başka çelişkilerden de söz eder.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 1539 tarih ve 419 numaralı tapu tahrir belgesinde Şeyh Abdurrahman Erzincânî'nin Abdulğafur, Ahmet, Mehmet, Hüseyin, Yusuf ve Hasan olmak üzere altı oğlunun olduğu, diğer bazı belgelerde de daha sonraki tarihlerde evlat ve torunlarından bir kısmının tebliğ amacıyla Darende, Elbistan, Adıyaman, Gaziantep ve Amasya bölgelerine giderek yerleşip buralarda yaşadıkları (Kırmızı, 2012, 10) (Yılmaz, 2008, 208) dile getirilir.

Selahattin Yılmaz, "Erzincani'nin bir oğlu vardır. Elbistan'da Karıncaoba Kabristanı'nda medfundur. Babasının ismini taşıyan merhumun kabir taşı üzerinde 'Abdurrahman Erzincani' diye yazılıdır." (Yılmaz, 1996, 243) der.

Bir çalışmada "Muhammed (Mehmed) adlı oğlu da Adıyaman'ın Tut ilçesinde medfundur." denilir ve Erzincani'nin burada yaptırdığı caminin kıblesiyle ilgili olarak anlatılan bir menkabe ile ilişkilendirilir. Mehmed-i Erzincani'nin Tut yöresindeki Osmanlı-Türk yerleşiminin öncüsü olarak adı geçer. Türbesi Adıyaman'ın Tut ilçe merkezinde bulunan Şeyh Ali Baba'nın da Abdurrahman Erzincani'nin oğlu Mehmet olduğu ve buraya yerleşip şehit olduğu (Yaşar, 2010, 92) görüşü de vardır.

Abdurrahman Erzincani'nin, Şah Abdurrahman adlı bir oğlunun da adı anılır. Ziyaret durumunda olan mezarının Adıyaman Dağ Yalangoz Köyü'nün tam karşısında bulunan, küçük bir tepede olduğu ifade edilir. (Yaşar, 2010, 95-96)

Ayrıca Hamid-i Veli (Somuncu Baba) (1331-1412) ile evlendiği rivayet edilen Kızı Necmiye Sultan adlı bir kızından da bahsedilir.

Memleketinde bir süre öğrenim gördükten sonra Erdebil taraflarına gidip, Safiyüddîn Erdebîlî'nin torunlarından Alâeddîn Ali'ye talebe olduğu, orada uzun zaman kalıp, maddî ve mânevî ilimlerde kendisini yetiştirdiği (Yavuz vd., 1992, 201) belirtilir.

Bazı kaynaklarda İmam Kazım'ın neslinden olan Safiyyüddin Erdebilî'nin (1252-1334) mürid ve halifelerinden olduğu (hulusiefendivakfi.org.tr) (Allahverdiyeva-Bulduk, 2013, 1109) ifade edilmiş olsa da bunun da çelişkiler içerdiği görülmektedir.

Somuncu Baba ile arasında mürşitleri itibariyle de manevî bir bağ bulunduğu söylenir. (hulusiefendivakfi.org.tr) (Erşahin, 2017, 20)

Halvetiyye tarikatının önemli halkalarından birisi olduğu da rivayetler arasındadır. (Erşahin, 2017, 20)

Manevi olarak taşıdığı mürşit kimliği yanında Elbistan ve Burdan'da (Darende) çobanlık yaptığı (Yılmaz, 1996, 244) (Erşahin, 2017, 20) bilgisi de vardır.

Abdurrahman Erzincani'nin doğumu gibi ölüm tarihi de bilinmemektedir. (Yılmaz, 1996, 243) Ölümüyle ilgili farklı tarihler verilmiştir.

Abdurrahmân Erzincânî'nin ölümü için XIV. yüzyılın başlarında **(Yılmaz, 2008, 207**) diyenler olduğu gibi on altıncı asrın sonlarında (YAVUZ-vd., 1992, 202) olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.

Ahmet Akgündüz Şeyh Hamid-i Veli gibi 1400'lü yılların başında vefat etmiş olabileceğini ifade eder. Bunu da Abdurrahman-ı Erzincani'nin 835/1432'de vefat ettiğini kaydetmiş olan Mehmed Süreyya'nın verdiği tarihe dayandırır. Bu tarihin "gerçeğe en yakın tarih" (Akgündüz, 2019, 31-55) olduğu görüşündedir.

Vefat yerinin de Adıyaman'ın Zey köyü, Darende Balaban ve Elbistan olduğu görüşleri bulunmaktadır.

Abdurrahman Erzincanî'ye atfedilen üç mezar/kabir bulunmaktadır. Bunlar Adıyaman, Malatya-Darende Balaban (Gerimter) ve Kahramanmaraş-Elbistan'dadır. Sözlü rivayet ve kabuller bu şekilde olmakla beraber tarihi kaynaklarda bir kayıt yoktur. **(Yılmaz, 2008, 207**)

Resul Kesenceli bu durumu "oğulları ya da ahfadından birine ait olduğu hâlde zamanla onun mezarı olarak tanıtılması, şu andaki karışıklığa yol açmış olabilir" (Kesenceli, 2018, 50) şeklinde değerlendirir.

Türbelerden biri Adıyaman'ın Merkez Zey Köyü içerisindedir. Zey, tarihi oldukça eski bir yerleşim yeridir. Osmanlı Tahrir Defterlerinde adı geçen türbelerdendir. Bu türbeyi Osmanlı Sultanı IV. Murad'ın yaptırdığı rivayet edilmektedir. (Yaşar, 2010, 53)

Türbelerden biri de Malatya'nın Darende ilçesine bağlı bir kasaba (şimdi mahalle) olan Balaban'dadır. Balaban'da kendi adıyla anılan ancak sonradan yapılmış olan cami içinde kesme taştan yapılmış piramit şeklindeki kubbenin altındaki türbede bulunan sandukanın onun merkadi olduğu ileri sürülmektedir. (Yılmaz, 2008, 207)

Türbelerden biri de Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinin Kızılcaoba mahallesindedir. Söz konusu mezar taşının üzerinde Abdurrahman Erzincanî'nin ismi yazmaktadır.

Tarihi kaynaklar, Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani'nin önemli bir mutasavvuf olduğu konusunda birleşmektedir. Yine tarihi kayaklar, kendisinin Anadolu'nun Türkleşmesini ve İslamlaşmasında katkı sağlayan ilk İslam mutasavvıflarından biri olduğunu bildirir. (Yılmaz, 2008, 201-213) (Yaşar, 2010, 54)
Abdurrahman Erzincani, bu yönü dikkate alınarak yapılan bir sınıflandırmada "Misyoner Veliler" içinde değerlendirilmiştir. (Yaşar, 2010, 126)

2.2.Abdurrahman Erzincânî Adına Oluşan Kurumlar-Yapılar

Adıyaman, Malatya ve Kahramanmaraş-Elbistan'da türbesi bulunmaktadır.
Abdurrahman Erzincânî'nin Adıyaman Besni ve Malatya Darende'de türbe vakıfları bulunmaktadır.
Adıyaman ile Kahramanmaraş-Elbistan'da birer cami ile Malatya-Darende'de bir camii ve Külliyesi bulunmaktadır.

2.3.Abdurrahman Erzincânî ile İlgili İnanışlar

Abdurrahman Erzincânî ile ilgili olarak türbesi bağlamında çeşitli inanış ve uygulamaların bulunduğu ve yine bunlarla ilgili olarak kişilerin anlattığı birtakım anlatmaların (memorat) oluştuğu da görülmektedir.
Bu inanış ve uygulamaların daha ziyade tedavi/sağaltma ile ilgili olduğu söylenebilir.

2.4.Abdurrahman Erzincanî'nin Menkabeleri

Abdurrahman Erzincanî ile ilgili olarak tarafımızdan tespit edilen menkabe sayısı 22 olup ayrıca varyant durumundaki 8 anlatıyla birlikte toplam 30 metindir.
Söz konusu efsanelerin büyük çoğunluğu Adıyaman ile ilgilidir.
Menkabeler kendi içinde içerik açısından üç grup oluşturmaktadır.
Menkabeler, bu gruplar, adları, yöreleri ve varyant durumlarıyla aşağıdadır:
Burada doğrudan menkabelerle ilgili bir inceleme yapılmadığı için tespit edilen anlatmaların yalnızca bir listesi verilmekle yetinilecektir.
A. Dördüncü Murat'la İlgili Olanlar
Bunlar 10 adet olup 7'si 1, 1'i 4, 1'i 3, 1'i 2 varyanttır.
1.Bereket (Adıyaman)
2.Kuzu (Adıyaman)
3.Fetih (Adıyaman)
4.Genç Osman (Adıyaman)
5.Geçim (Adıyaman)
6.Cenaze (Adıyaman)
7.Su (Adıyaman)
8.Haber (Adıyaman)
9.Hendek (Adıyaman)
10.Üzüm (Adıyaman)
B. Camiyle İlgili Olanlar
Bunlar 4 adet olup hepsi 1 varyanttır.
1.Cami-Türbe (Adıyaman)

2.Namaz (Adıyaman)
3.Pınar 1 (Adıyaman)
4.Ücret (Adıyaman)
C. Diğer Şeylerle İlgili Olanlar
Bunlar 8 adet olup 7'si 1, 1'i 3 varyanttır
1.İnek (Adıyaman-Kahramanmaraş)
2.Rüya (Adıyaman)
3.Uyarı (Adıyaman)
4.Geyik (Malatya)
5.Yağ (Adıyaman)
6.Ceylan (Genel)
7.Pınar 2 (Genel)
8.Sapma (Genel)

3. Çok Zamanlı-Çok Mekanlı Bir Tip Olarak Abdurrahman Erzincanî

Çok zamanlı-çok mekanlı olarak nitelendirilebilecek kişilerden birisi de bu çalışmada konu edinilen Abdurrahman Erzincanî'dir.

(Kendisiyle ilgili olarak menkabelerde "çok zamanlık-çok mekanlılık" olgusunun konumuz dışındaki farklı bir boyutunu oluşturan tayy-ı mekan bast-ı zamanla ilgili bilgiler de vardır. Bu bilgilerde olacakları önceden haber verme, aynı anda birden fazla yerde görülme, öldükten sonra da keramet gösterme, zaman ve mekanda göç (Yaşar, 2010, 109) gibi hususlar yer almaktadır.)

Abdurrahman Erzincanî de Yunus Emre vb. kişiler gibi "çok zamanlı-çok mekanlı" özellikler göstermektedir.

Kendisi hakkında yukarıda da dile getirilen yazılı kaynaklardaki tarihsel bilgiler çelişkilidir. Bu tür bilgilere sonradan yazılı hale gelmiş esasen sözlü olanları da dahil ettiğimizde çelişkilerin iyice çoğaldığı görülmektedir.

Söz konusu çelişkili durumlar zaman ekseninde değerlendirildiğinde farklı dönemlerde yaşayan bir kişi karşımıza çıkmaktadır. Çelişkili durumların mekan bakımından değerlendirilmesinde ise birden çok mezar/mekan olgusu söz konusudur.

Abdurrahman Erzincanî'nin gösterdiği bu "çok zamanlı-çok mekanlı" özelliklerin gerekçeleri olarak tarafımızdan tespit edilen hususlar da şu şekilde ifade edilebilir:

a.Aynı Adda Birden Fazla Kişi Olması (Aynı dönemde bir başka kişi)

Araştırmacı Bahattin Turgut çalışma konusu olan Adıyaman'daki Şeyh Abdurrahman Erzincanî'yi değerlendirdikten sonra "Şeyh Abdurrahman Erzincanî ismini taşıyan ve 15. yüzyılda yaşadığı arşiv kayıtlarında yer alan Bir başka tasavvuf önderi de Malatya Darende'ye bağlı Balaban beldesinde medfundur. İsimleri, nisbeleri ve yaşadıkları yüzyıl bakımından aynı olan bu iki zatın farklı kişiler oldukları arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Aralarında bir akrabalık bağı olduğuna dair bir tespit de mevcut değildir**."** (Turgut, 2018, 49) demektedir.

b. Baba İle Oğulun/Oğulların Aynı Kişi Sanılması

Araştırmacı Resul Kesenceli mekan ve zaman konusundaki faklılaşma bağlamında "Kabirlerden birinin onun oğulları ya da ahfadından birine ait olduğu hâlde zamanla onun mezarı olarak tanıtılması, şu andaki karışıklığa yol açmış olabilir." (Kesenceli, 2018, 50)

değerlendirmesini yapar. Aslında amacı alternatiflerden birisinin (Darende-Balaban) asıl mezar olduğunu ispatlamaktır.

c. Bir süre kaldığı yerin memleketi veya mezar yeri olarak görülmesi.

Bu bağlamda mezarlarının bulunduğu yerler de dâhil olmak üzere Abdurrahman Erzincanî'nin birçok yere gittiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla buralarda kendisiyle ilişkilendirilen birtakım mekanlar da bulunmaktadır.

4.Sonuç

İki farklı karaktere sahip metinler olan tarih/biyografi ile halk anlatısı, farklılıkları göz ardı edildiğinde sorun oluşturmaktadır. Her türlü sözün tarihsel/biyografik bir gerçeklik gibi kabul edildiği halk anlatıları ve anlatı kişileriyle ilgili edebiyat tarihi esaslı çalışmalarda bulunan çelişkili durumlar bu kabildendir.

Bu anlatı tiplerine Nasrettin Hoca'dan Yunus Emre'ye, Köroğlu'ndan Karacaoğlan'a kadar birçok örnek gösterilebilir.

Konu halkbilim yaklaşımıyla değerlendirildiğinde tarihsel/biyografik olarak bir kişinin biyografisine sığmayacak olan çelişkili durumlar anlamlı hale gelmektedir. Çünkü bu yaklaşımda olguların gerçeğe uygunluğu değil her nasıl olursa olsun varlığı dikkate alınmakta ve ona göre değerlendirme yapılmaktadır.

Kişiyi tarihsel/biyografik kimlikten çıkarıp anlatı kişisi kimliğine dahil etmeyi gerektiren "çok zamanlılık/çok mekanlılık" olgusu ise söz konusu ayrışmanın en temel kriteri durumundadır.

Tarihsel bir kimlik olması yanında bir anlatı kişisi (tip) olarak da karşımıza çıkan Abdurrahman Erzincani de "çok zamanlı/çok mekanlı" bir özellik göstermektedir.

Abdurrahman Erzincani özelinde mekanın ve zamanın farklılaşması/çoğalmasının sebebi olarak bir araştırmacının görüş/tahmin olarak ifade ettiği "Kabirlerden birinin onun oğulları ya da ahfadından birine ait olduğu hâlde zamanla onun mezarı olarak tanıtılması, şu andaki karışıklığa yol açmış olabilir." (Kesenceli, 2018, 50) şeklinde münferit bir durum olarak bahsettiği şeyin sözlü ortamda neredeyse genelleşmiş bir durum olduğu birçok örnekten anlaşılmaktadır.

Hakkındaki tarihsel bilgilerin dahi zaman ve mekan açısından gösterdiği farklılıklar ve bunların sözlü kültürdeki anlatılarla çok daha öte bir görünüm kazanmış olması, benzer durumdaki isimler gibi Abdurrahman Erzincani'yi de biyografik/tarihsel bir kişi olmaktan çok bir anlatı kişisi/kahramanı olarak ele almayı gerektirmektedir.

5.Kaynaklar

5.1.Yazılı Kaynaklar

AKGÜNDÜZ, Ahmet, (2019), Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlîsi (Yüce Nesebi), Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul

ALLAHVERDİYEVA, Şehrebanı-Türker Barış Bulduk, (2013), Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı-Ses Bilgisi, International Journal of Social Science, March 2013 p. 1109-1145

AYVERDİ, İlhan (2006), Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul

BORATAV, Pertev Naili, (1969), 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Gerçek Yayınları, İstanbul

ÇOBANOĞLU, Özkul, (2008), Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Ankara

DEMİRTAŞ, Sezai, (2018), Ermenek Çevresinde Anlatılan "aksakal" Adlı Efsaneden Hareketle Anadolu Türk Efsanelerinde Tayyimekân Motifi, Ermenek Araştırmaları II, Palet Yayınları, Konya, 131-140

DEVELLİOĞLU, Ferit (2004), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara

DEVELLİOĞLU, Ferit (2004), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara

ERŞAHİN, İbrahim, (2017), Abdurrahman Erzincânî, Kahramanmaraş Ansiklopedisi I, KSÜ Yayınları, Kahramanmaraş, 19-21

GÖDE, Halil Altay, (2011), Tarihi Yeniden Kurma Kuramı: Veli Baba Üzerine Anlatılan Efsaneler, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.30, s.115-127

GÖNEN, Sinan, (2007), Tayyimekân ve Tayyizaman Bağlamında Ladikli Ahmet Ağa İle İlgili Efsanelerin Çözümlenmesi, Millî Folklor, 2007, Yıl 19, Sayı 76, 173-176

GÖRKEM, İsmail, (2012), "Nasreddin Hoca Olgusunun Algılanması ve Anlamlandırılması Üzerine", Türkbilig 23, 83-106

GÜLSEREN, Cemil, (2018), Şeyh Abdurrahman-I Erzincanî'nin Sosyo-Kültürel Hayata Yansımaları, Somuncu Baba Aylık İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi Ekim S 216, s.53-55

GÜRÇAYIR, Selcan, (2007), Folklorun Sahtesi: Fakelore. Geleneksel Yayınları, Ankara

https://hulusiefendivakfi.org.tr/hizmetlerimiz/imar-ihya-faaliyetleri/balaban-abdurrahman-erzincani-camii/

https://www.evliyalar.net/seyh-abdurrahman-erzincani/

https://www.hulusiefendivakfi.org.tr

KAPLAN, Mehmet, (2001), Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-3: Tip Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul

KESENCELİ Resul, (2018), Abdurrahman Erzincanî Hazretleri, Somuncu Baba Aylık İlim Ve Kültür Dergisi, Ağustos, S214, s46-50

KIRMIZI, Lütfü, (2012), Es-Seyyid Şeyh Abdurrahman Erzincani Zafiyesi Vakfı, İstanbul

KORKMAZ, Esat (2003), Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü, Kaynak Yayınları, İstanbul

KOZ, M. Sabri, (2005), Nasreddin Hoca'ya Gömlek Biçmek", I. Uluslararası Nasreddin Hoca Sempozyumu-Bilgi Şöleni (06-07 Temmuz 2005-Akşehir) Bildirileri (Ed. Ahmet Aytaç), Akşehir Belediyesi Kültür Yay., Akşehir, s. 57-67

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (2004) Nasreddin Hoca, Akçağ Yayınları, Ankara

OĞUZ, M. Öcal, (2010), Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı Ve Âşıkların İnanılan Biyografileri, Millî Folklor, Yıl 22, Sayı 87, 5-12 http://www.millifolklor.com

OĞUZ, M. Öcal, (2011), Çok Mekânlı ve/veya Çok Mezarlı Anlatı Kahramanları: Yunus Emre, Millî Folklor, Yıl 23, Sayı 91, 5-11

OĞUZ, Öcal, (2002), Tunuseli İncelemeleri/Etudes de Tunisie, Millî Folklor Yayınları, Ankara

ÖZCAMUS, Ayşe, (2007), Adıyaman Merkez ve Çevrelerindeki Adak Yerleri ve Uygulamaları, Gazi Ünüversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara

ŞAHİN, Haşim, (2007), Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Dini Zümreler (1299-1402) Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul

TAN, M. Nedim, 2019, "Tay", TDV İslâm Ansiklopedisi Ek 2, TDV Yayınları, 582-583

TAŞTEMİR, Mehmet, (1999), XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadî Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara

TOZLU, Necdet, (2013), Adıyaman Efsaneleri, Erzincan

TURGUT, Bahattin, (2018), Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı, Varlık Dergisi, Aralık, 2018, s.50, ???49

YAĞINLI, Ahmet Akil, (2011), *Adıyaman Merkez Ağız ve Kültürü,* Adıyaman Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, Adıyaman

YAŞAR, İsmail Celalettin, (2010), Adıyaman İl Ve İlçelerindeki Evliya Anlatıları, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep

YAVUZ, Kemal vd., (1992), "Abdurrahmân Efendi", Evliyalar Ansiklopedisi I, Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul, 201-202

YILDIRIM, Dursun, (1998), Türk Bitiği, Akçağ Yayınları, Ankara

YILDIRIM, Dursun, (1999) Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları, Akçağ Yayınları, Ankara

YILMAZ, Necdet, (2008), Medeniyetler Kavşağı Adıyaman, Adıyamanlılar Vakfı Yayınları, İstanbul

YILMAZ, Selahattin, (1996), Abdurrahman Erzincani, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Sayı 1, 242-245

5.2.Sözlü Kaynaklar

Abdurrahman UZUN, Adıyaman, 58 (?1964), Çiftçi, Ortaokul, Büyüklerinden öğrenmiş

Abidin DEVRAN, Adıyaman, 58 (1964), Okul Müdürü (10 yıl Zey Köyü'de öğretmenlik yapmış), Üniversite, Köylüden öğrenmiş

Aysel TAŞKIN, Gaziantep(38 senedir bu köyde gelin), 68 (?1954), Ev Hanımı, Okur-yazar değil

Halit ÇALIŞ, Adıyaman, 85 (?1937), Çiftçi, İlkokul, Dedesinden-babasından öğrenmiş.

Hayriye DEMİR, Adıyaman, 76 (?1946), Ev hanımı, Okur-yazar değil, Büyüklerinden öğrenmiş.

Necla KARAKUŞ, Adıyaman, 33 (?1989), Ev Hanımı, Lise, Zeyliler grubu diye bir gruptan öğrenmiş.

Nurgül DEVRAN, Adıyaman, 61 (1961), Ev Hanımı, İlkokul, Babasından öğrenmiş

BABAM BİR ÇALIYA DÖNÜŞTÜĞÜNDE İSİMLİ ÇOCUK ROMANININ SAVAŞ VE GÖÇ OLGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Kemal EROL
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
ekemal@yyu.edu.tr-0000-0003-2234-3090

Esma ARSLANTOSUN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
esmaarslantosun8@gmail.com-0009-0002-4996-5949

ÖZET

Çocuk edebiyatı yapıtları, çocuğa görelik ilkesiyle yazılır ve çocuğun sosyalleşmesini; eşyayı, çevreyi, doğayı, insanı yorumlamasını; okuduklarından ve gözlemlerinden hareketle hayal kurmasını sağlar. Çocuk edebiyatı kapsamında yazılan eserlerde her zaman tozpembe bir dünya yoktur. Çocuk, okuduğu kitapta kimi zaman kötülerle mücadele eder, kimi zaman içyüzünü merak ettiği yanlışın peşine düşen bir dedektif olur; kimi zaman her şeyi düzelten, kurtaran bir kahramana dönüşür. Savaş ve göç, uzun yıllardan beri dünya edebiyatına olduğu kadar Türk edebiyatına da mal olmuş başlıca konular arasında yer almaktadır. Son yıllarda teknolojik ilerlemeyle birlikte çocukların dünyada olup bitenlere televizyon, sosyal medya veya birebir bu acı gerçeğin içinde yer alarak yüzleştikleri görülür.

Çocuk edebiyatında savaş, göç ve öteki olma gibi travmatik unsurların çocuğa göre ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak çocuk gözüyle bakılarak bu temaların çocuklara anlatılması mümkündür. Şiddet, korku, istismar vb. ifadeleri barındıran kitaplar savaş ve göçü yaşayana yol göstermeyeceği gibi bunu yaşamış arkadaşlarına karşı empatik bir duygu geliştirmeleri için de çocuklara yardımcı olamayacaktır. Bu doğrultuda *Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde* romanı

savaşı yaşamış bir çocuğun yaşantısına yine o çocuğun gözüyle tanıklık etmekte ve çocuk okurların da empati kurmasını sağlamaktadır.

Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde(2011) isimli çocuk romanı, bu çalışmada savaş, göç ve öteki olmak olgusu açısından incelenmiştir. Çalışmada doküman tarama yöntemine ağırlık verilmiştir. Söz konusu eser, bu yönüyle ele alınırken çocuğa görelik ilkesi de göz önünde bulundurulmuş ve belirlenen alt amaçlarla eserdeki cümlelerden birebir alıntılar yapılmıştır. Hollandalı yazar Joke Van Leeuwen'in yazdığı bu kitapta savaşın adı, savaşın tarafları belli değildir. Yazar, bu eserinde savaşı ve göçü bir trajediye bağlayarak anlatmamış, tam tersi zaman zaman mizahi bir dil kullanmıştır. Böylece savaşın sıradan bireyler üzerindeki etkisi, dağılan aileler, zorunlu göçler; dilini, evini, arkadaşlarını, okulunu geride bırakıp gitmenin ne demek olduğu herhangi bir duygu sömürüsüne yer vermeden anlatıldığı görülür. Eserde, savaş nerede olursa olsun taraflar ve kimler olursa olsun gelişecek olumsuz sonuçların değişmeyeceği mesajı verilmiştir. Anlatılanlar, küçük bir kız çocuğunun gözleminden ve ağzından verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk edebiyatı, Çocuk romanı, *Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde,* Savaş, Göç.

ABSTRACT

Children's literature works are written with the principle of child-relevance and enable the child to socialize; interpret objects, the environment, nature, and people; and to dream based on what they read and observe. There is not always a rosy world in works written within the scope of children's literature. In the book they read, the child sometimes fights against evil, sometimes becomes a detective who pursues the wrong they are curious about; sometimes becomes a hero who fixes and saves everything. War and migration have been among the main subjects that have been a part of world literature as well as Turkish literature for many years. With the

technological advancement in recent years, it has been seen that children face what is happening in the world through television, social media or by being in this painful reality in person.

Traumatic elements such as war, migration and being the other in children's literature need to be expressed according to the child. However, it is possible to explain these themes to children by looking from a child's perspective. Violence, fear, abuse, etc. Books containing these expressions will not guide those who have experienced war and migration, nor will they be able to help children develop empathic feelings towards their friends who have experienced it. In this context, the novel When My Father Turned Into a Bush witnesses the life of a child who has experienced war through the eyes of that child and enables child readers to empathize. The children's novel When My Father Turned Into a Bush was examined in this study in terms of war, migration and the concept of being the other. The document scanning method was emphasized in the study. While the work in question was examined from this aspect, the principle of child-relevance was also taken into account and one-to-one quotes were made from the sentences in the work with the determined sub-purposes. In this book written by Dutch author Joke Van Leeuwen, the name of the war and the parties to the war are not clear. In this work, the author did not describe war and migration by relating it to a tragedy, on the contrary, he used a humorous language from time to time. Thus, it is seen that the effects of war on ordinary individuals, broken families, forced migrations; what it means to leave your language, home, friends and school behind are described without any emotional exploitation. The work conveys the message that no matter where the war takes place and who the parties are, the negative consequences that will develop will not change. The narrative is given from the observation and mouth of a little girl.

Keywords: Children's literature, Children's novel, When My Father Turned into a Bush, War, Migration.

GİRİŞ

Savaş Kavramı

İnsanlık, var olduğundan beri bir yaşam mücadelesi içindedir. Bu mücadele bazen kendi türüyle, bazen doğayla olabilmektedir. Yaşanılan sel, deprem gibi doğa olaylarının açtığı yıkımlar da çok feci sonuçlara sebep olabilmektedir. Ancak yeryüzünde yaşanılan en büyük ve en acımasız felaket, insanın kendi eliyle yine kendine uyguladığı savaşlar, bunun getirdiği yıkımlar, trajik yaşam sahneleridir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "savaş", "Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri silahlı mücadele, harp." olarak tanımlanmıştır. Devletleri oluşturan milletler tarih boyunca sayısız hastalıkla ve doğa olaylarıyla mücadele etmişlerdir. Ancak insanın insanı öldürme hareketine bir çözüm bulamamışlardır. Bilim ve fikir insanları savaşın nedenlerine ilişkin pek çok unsur ortaya koymuşlardır. Kendilerini güçlü hisseden toplumlar güçlerine güvenerek zenginliklerini ve topraklarını çoğaltmayı da bir insani hak olarak görmüşlerdir." (Belge, 2011: 147). Güçlü olanın kendinde gördüğü bu hak bir başkası için sonu olmayan bir haksızlığa dönüşebiliyor. Geçmişe dönüp bakıldığında kimi zaman çok büyük bir sebep kimi zaman ise ufacık bir ayrıntı koca imparatorlukları savaşa sürüklemiştir. Nitekim Montaigne, "Bizi komşumuzla kapıştıran bir nedenin aynısı krallar arasında bir savaş koparır. Bize bir uşağı kırbaçlatan nedenlerin tıpkısı bir krala düştü mü bir ili yaktırır" diyerek aslında devletlerin savaş nedenleri ile normal bir hayat sürdüren birinin savaş ya da kavga nedeni arasında bir ayrım görmemektedir (Montaigne, 2006:233).

Savaşlar, özellikle sanayi devrimiyle birlikte daha yıkıcı ve etkileri daha geniş bir alana yayılarak devam etmiştir. Özellikle Dünya tarihinde 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı, gerçekleşen atom bombası deneyi ile birlikte insanlık tarihinde çok acı izler bırakmıştır. Savaşlar, sebepleri ne olursa olsun, hangi kahramanlıklarla anılırsa anılsın neticede yıkıma ve insanlık trajedisine dönük bir yıkım bırakmıştır. Bu yönüyle pek çok haklı sebeple ileri sürülse de savaşlar her zaman insanlık aleyhine izler bırakır, bu bakımdan arzu edilemez. Nitekim, yaşanan savaşları sonucu itibarıyla neden istenmemesi gerektiği, tarihteki birçok eserde ifade edilmiştir.

"Canın yerini hiçbir şey tutamaz dünyada, ne bakımlı İlyon'un Akhalardan önceki zenginliği, ne de okçu tanrı Apollon'un taşlı Phyto'da mermer tapınağında saklı hazineler. Sığırları, besili koyunları yakalar getirirsin, üçayakları, kızıl yeleli atları satın alırsın, ama ne savaşla geri gelir, ne de parayla, dişlerin arasından bir çıktı mı canın." (Gürbüz, 2022.) Akhilleus bu sözlerinde yaşamanın ne kadar paha biçilemez olduğunu ifade eder.

Göç Kavramı

Göç, insanların yaşadıkları bölgelerden toplumsal, siyasi, ekonomik gibi nedenlerle başka bir yer ve yörelere gitmeleridir. Bu kavram, TDK Sözlüğünde "Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret"(www.tdk.gov.tr) şeklinde tanımlanmaktadır.

Alan yazında göç eden bireylerin "göçmen, sığınmacı ya da mülteci" gibi farklı biçimlerde tanımlandıkları görülmektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken noktalardan biri bu kavramlar arasındaki ayrımdır. Göçmen, "Ülkelerindeki ekonomik yetersizliklerden veya ekonomik yoksunluklardan dolayı daha iyi yaşam standartları elde etmek ve maddi açıdan içinde bulundukları güçlükleri yenmek, ekonomik ve sosyal zorluklara katlanmamak için başka

ülkelere iltica eden kişilerdir" (Kalaycı, 2014). Sığınmacı "Yaşadıkları ülkelerde maruz kaldıkları şiddet, zulüm, korku ve can güvenliği gibi sorunlar nedeniyle ülkelerini terk ederek daha güvenli olduğuna inandıkları diğer ülkelere sığınan kişilerdir" (Kalaycı, 2014: ?). Mülteci ise mültecilik statüsü hukuken kabul edilmiş olan bir yabancıyı ifade etmektedir. Ayrıca sığınmacı, mültecilik statüsü incelenen ve bu nedenle kendisine geçici koruma sağlanan kişiyi tanımlanmaktadır (Çiçekli, 2003).

Çok fazla yıkımlara sebep olan savaşların insanların hayatına en büyük etkilerinden biri de göçlerdir. Her savaş devamında bir göç getirmektedir. Savaş zaten taraflardan biri veya ikisinde büyük yıkımlar oluştururken yaşayanlar, ailesini korumak isteyenler için de zorunlu bir göç oluşturmaktadır.

İsviçre'nin Cenevre merkezli İç Göç İzleme Merkezi (IDMC), Ukrayna'daki savaş gibi çatışmalar ve Pakistan'daki muson selleri gibi iklim felaketleri nedeniyle ülkelerinde evlerini terk etmek zorunda kalan kişi sayısının geçen yıl dünya genelinde 71.1 milyona ulaştığını açıkladı. Bu rakamın 2021'den bu yana yüzde 20'lik bir artışa işaret ettiğini belirten izleme merkezi, dünyada yerinden edilen insanların yaklaşık dörtte üçünün Suriye, Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DRC), Ukrayna ve Sudan'ın da aralarında bulunduğu 10 ülkede yaşadığını söyledi (Euronews Yayınlanma Tarihi 11/05/2023).

Savaş sonrası oluşan göçler, ikamet buldukları yerler açısından da travmatik sonuçlar doğurmaktadır. Göç edenlerin barındıkları yerlere uyum sağlamakta; dillerini, kültürlerini öğrenmekte zorlanmaları ve bir uyuşmazlık yaşamaları kaçınılmazdır. Türkiye, son yıllarda bilhassa Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar ve dış müdahalelerle meydana gelen çatışmalar nedeniyle oluşan göçün etkilerini tecrübe etmiş ülkelerden biri olarak bilinir. Türkiye'ye göç eden nüfusun bir kısmı yerleştiği ortamlarda geçimini sağlayacak düzeyde tutunabildikleri gibi,

benzer imkanları bulamadığı için çaresizce kendi yurduna dönmeyi gerçekleştirenler de vardır. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı tarafından açıklanan verilere göre, Türkiye'de kayıt altına alınmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmen sayısının 9 Mayıs 2024 tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 4 bin 894 kişi azalarak toplam 3 milyon 115 bin 536 kişi olduğu; Suriyeli sayısının 2017 yılından bu yana en düşük seviyesine gerilediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin %73,4'ü kadın ve çocuklardan oluşur. Göç İdaresi Başkanlığı'nın bu kapsamda yayınladığı yaş aralığı tablosuna göre Suriyeli erkekler toplam Suriyeli sayısının %52,2'sini oluşturmaktadır. Suriyeli kadınların oranı ise %47,8. Suriyeli erkeklerin sayısı Suriyeli kadınların sayısından 133 bin 660 kişi fazla. Erkek-Kadın sayısı arasındaki en büyük fark 27 bin 640 kişi ile 25-29 yaş aralığında. Yaş aralığı artıkça bu fark azalıyor. 45 üzeri yaş aralıklarında kadınların sayısının erkeklerden daha fazla olduğu görülüyor. Kadınlarla çocuklar Suriyelilerin %73,4'ünü (2 milyon 285 bin 154 kişi) oluşturuyor.

Savaşlar ve göç hareketleri her ne kadar büyük halk kitlelerini etkilese de çocuklar üzerindeki travmatik etkisi elbette ki daha fazla olmaktadır (Altunbay ve Çakır, 2018). Yukarıda verilen istastikî veriler de göstermektedir ki savaş, sonuç itibariyle kadınları ve beraberindeki çocukları daha çok etkilemektedir. Türkiye'de bu münasebetle yaşamakta olan Suriyeli insanların sayısına ve çocukların sayısına odaklanıldığında savaş ve göçün çocuklara, onların diliyle anlatılmasını gerekli kılmaktadır. Çocuk edebiyatı kapsamında üretilen eserlerde de yazarların özelde bu dile dikkat etmeleri önem arz etmektedir.

EDEBİYAT VE ÇOCUK EDEBİYATI

Edebiyat, bir duygu, düşünce, olay veya olguyu çeşitli sanat formlarından birine bağlı kalarak dilin geniş imkânları aracılığıyla estetik bir şekilde ifade etme sanatıdır.(Erol, 2017.)

Edebiyat hayatımızda var olan her türlü duygu ve düşünceyi estetik bir anlatımla ortaya koyar. Öyle ki yazarlar da hayatın içinden olan her konuyu kitaplarında ele almışlardır. Kavcar (1994:4)'a göre "Edebiyat, çağlar boyunca insanoğlunun duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve etkili biçimde ortaya koyan bir sanattır. Eğitim bakımından değeri, insana çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri vermesidir. İnsan ancak böyle geniş bir ortam içinde kendisine uygun olan yolu seçme özgürlüğünü kazanır. Tek bir roman okumak bile bize insanların karakter yapısı, sosyal durumu, duygu ve düşünce bakımından ne kadar farklı olduklarını göstermeye yeter." Edebi eserler çevremizi, dünyamızı ve insanları daha iyi anlamamız için rehber olabilmektedir. İnsan okuduğu eserle hiç görmediği yerleri keşfedebilir hiç tatmadığı duygulara şahitlik edebilir, uzaktan duyduğu acılara yönelik empati kurabilir.

"Bizlerin, kendi yaşamımız dışında bir başkasını yaşamamız bir başka yaşam sürmemiz olanaksızdır. Edebiyat bizlere Fransız Devrimi sırasında, Vikingler döneminde veya Amerikan kolonileri zamanında yaşama fırsatı yaratır. İyi bir öykü aracılığıyla Mississipi kenarındaki küçük bir kasabada, Appalachia(Apalaş) Dağlarının tepelerinde, hatta bir hisarın küçük kulesinde yaşayabiliriz. Bizim yaşamımız dışında başka yaşamları yaşama olasılığımız kütüphane raflarındaki kitaplar kadar sınırsızdır."(Lukens,1999:8). Geçmişten bu yana dil bilimciler tarafından çok fazla tanımı yapılan edebiyat, insanın yaşadıklarına ortak olma, onu anlama açısıdır. Yazılan edebi çalışmalar da bu sanatın örnekleridir. Edebiyatın ayrılmaz bir parçası olarak toplumun belli bir yaş kesimini oluşturan çocuklara dönük yazılmış edebî mahsuller de Çocuk Edebiyatını teşekkül ettirmektedir. Çocuk edebiyatının da aslında temel işlevi insanı çocuğa göre anlamlandırmaktır. Burada ifade edilen insanı anlatma durumu aslında dünyayı var olan her duyguyu, düşünceyi, olayı çocuğa göre ifade edebilmektir. Çocuk edebiyatı alanında önemli çalışmaları bulunan Sedat Sever'e göre çocuk edebiyatı, "… erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği

olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.” (Sever, 2021.)

Çocuk edebiyatı, tanımı itibariyle genle edebiyattan ve edebî türlerden kopuk değildir. Edebiyattaki zengin ve sanatlı anlatım, çocuk edebiyatı için de geçerlidir. Ancak önemli olan, çocuğun duygu ve düşünce dünyasına uygun tür ve içeriklerle eserlerin ortaya konulmasıdır.

EDEBİYATTA SAVAŞ VE GÖÇ

Savaşlar ve göçler ortaya çıkardıkları sonuçlar ve tamamen insanla ilgili olmaları nedeniyle edebî ürünlerde, sanatsal görsellerde, kültürel yazılı sözlü aktivitelerde mutlaka yer almıştır. Bazen bir çocuğun bazen insan dışındaki bir varlığın bazen yetişkinlerin gözüyle yaşanılan acılara ayna olmuştur. Resimde şiirde tiyatroda roman ve hikâyelerde yazıldıkları döneme damga vuran savaş ve göçlerin izleri görülebilmektedir.

Dünyaca ünlü ressamların da eserlerinde savaş temasını işledikleri bilinmektedir. Picasso’nun İspanya iç savaşını resmettiği “Guernica” (en.wikipedia.org) adlı tablosu, bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biridir.

Savaş ve göçün dünya edebiyatındaki varlığına kronolojik bir sıralamayla değinen Murat Belge (1980: 2), epiklere dayalı en eski edebiyatlarda savaşın olağan bir durum olduğunu belirterek Homeros ve Hildebrand gibi kahramanların asilliklerini savaşarak kazandıklarını söyler. Bununla birlikte 19. yüzyıla kadar savaş edebiyatını içine alınabilecek çarpıcı bir eser olmadığını da ifade eder. Ayrıca Fransız Devrimi’nden sonra Victor Hugo’nun “Doksan Üç” ve Zola’nın “Le Debade” romanlarında savaş konusunun oldukça yoğun bir şekilde işlendiğini belirten yazar, 1. Dünya Savaşı sonrası Hemingway’in “Silahlara Veda” ve “Çanlar Kimin İçin Çalıyor” adlı romanlarında ve 2. Dünya Savaşı sonrası Sovyet Rusya edebiyatında savaş ve göç konularının odak noktada olduğunu belirtir.

Yukarıda sözü edilen klasik kimlik kazanmış kitapların haricinde Türk Edebiyatında da savaş ve göçün izlerini taşıyan eserlere sıkça rastlanmaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarını anlatan Halide Edip Adıvar- *Ateşten Gömlek (1923), Vurun Kahpeye (1926);* Yakup Kadri *Karaosmanoğlu-Yaban* (1932), Kemal Tahir-*Esir Şehrin İnsanları(1969),* Samim Kocagöz-*Kalpaklılar(1962)*, Tarık Buğra *Küçük Ağa(1963), Firavun İmanı(1976)* gibi birçok eser savaşın dehşetini ve dönemin toplum yapısını gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte yine Türk Edebiyatında Leyla Yıldırım'ın *Tutulamayan Sözler* (2015), Ahmet Yorulmaz'ın "Savaşın Çocukları"(1997) ve Çiğdem Sezer'in "Juju Beni Unutma" kitaplarının yanı sıra dünya edebiyatında Judith Kerr'in "Hitler Oyuncağımı Çaldı", Cengiz Aytmatov'un İlk Öğretmenim(1976), Frank Boyce'un "Benim Adım Hiç Kimse", Markus Zusak'ın "Kitap Hırsızı" ve John Boyne'un "Çizgili Pijamalı Çocuk" adlı eserleri, savaş ve göçün sebep ve sonuçlarını, etkilerini buna maruz kalmış bireyler üzerinden gösteren önemli kitaplar arasındadır.

Savaş ve göç insanı ve insanlar arasında da en çok çocukları etkiler. Son yıllarda hem savaşların hem göç ve göçmenlik kavramlarının sosyal hayatta dijital kanallarda sık sık karşılaşılıyor olması bu konuların çocuk edebiyatında da yer edinmesini sağlamıştır. Çocuk edebiyatı yapıtlarında bu konuların çocuğa göre ele alınması ötekileştirilmiş çocuğun duygularına ayna olurken diğer taraftan göç etmiş çocuklarla bir arada yaşayan, aynı okula giden çocuklar için yol gösterici olabilmektedir. Bu tür eserler okuyan çocuklar çoğu zaman ebeveynlerin anlatmakta zorlandıkları savaş ve göç gibi çokça olumsuzluklara sebep olan kavramları anlamlandırabilmektedir.

Göç edenlerin göçten önceki yaşantılarını, göç ederken karşılaştıkları zorlukları, göç sonrasında yaşamak zorunda kaldıkları hayatları bilmek, onları anlamayı kolaylaştıracaktır. "Göç gibi travmatik bir olguyla edebiyat yapıtlarıyla buluşmak göç eden çocuk dışında diğer çocukların da bu soruna ilişkin farkındalık edinmesine yardım edebilir. Estetik ve sanatsal

çalışmaların işlevsel bir rol üstlenebilir. Edebiyat da üstün gücü ile bireyde bilinç oluşturmada etkili yazınsal alanlardan biridir.” (Şen, Uysal 2021).

“Toplumu anlamak, ona uyum sağlamak, içinde var olan veya yeni eklenebilecek farklılıkları kavramak ve bu farklılıklara saygı duymak için eğitim önemlidir” (Balta 2018: 495). Bu eğitimin içeriğinde de edebiyat çok önemli bir işleve sahiptir. Bu bağlamda çocuk edebiyatı yapıtlarından olan ve konusu savaş ve göç olan Joke van Leeuwan’ın “Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde” isimli yapıtı savaş, savaşın ortaya çıkardığı göç ve öteki olmak açısından incelenmiştir.

Kitabın Yazarı Joke van Leeuwen

Joke van Leeuwen 1952 Lahey doğumlu. Çocukluğunu Amsterdam’da geçirdikten sonra 1966 yılında ailesiyle Belçika’ya yerleşti. Brüksel Üniversitesi’nde tarih öğrenimi gördü. Ardından grafik sanatlar okudu. 1978 yılında yayımlanan çocuklara yönelik ilk romanıyla Delft Kabare Festivali’nde bütün ödülleri topladı. Roman yazarı, şair, çocuk kitabı yazarı, illüstratör ve sahne sanatçısı olarak büyük başarılara imza attı. Yapıtları pek çok dile çevrildi, ulusal ve uluslararası platformlarda ödüller kazandı. Çocuk edebiyatının en saygın ödülleri olan H.C. Andersen ve Astrid Lindgren Anma Ödüllerine aday gösterildi.

Bugün değineceğim Joke van Leeuwen’ın yazıp resimlediği “Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde” de ödüllü bir kitap. 2011 yılında Vlag & Wimpel ödülü alan kitap, savaş ve savaşın getirdiklerine bir çocuğun gözünden bakıyor.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı “Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde” adlı çocuk edebiyatı yapıtını savaş ve göç olgusu açısından çözümlemektir. Çalışmanın problem cümlesi “Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde” adlı yapıtta savaş ve göç olgusu nasıl ele alınmıştır?” biçiminde tanımlanabilir. Bu temel amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

"Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde" adlı çocuk edebiyatı yapıtında;

1. Karakterlerin özellikleri nelerdir?
2. Savaş ve göç hangi kavramlarla anlatılmıştır?
3. Savaş ve göçün ortaya çıkardığı temel sorunlar nelerdir?
4. Savaş ve göçün ana karakterler üzerinde ortaya çıkardığı sonuçlar (fiziksel, duygusal, bilişsel) nelerdir?
5. Savaş ve göçe maruz kalan karakterlerin arzu ve istekleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

"Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde" adlı yapıtı savaş ve göç olgusu açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırmanın konusu ile ilgili bilgiler içeren materyallerin analizidir. Bu materyaller; kitap, dergi, gazete, arşiv, mektup, resmi yayın ve istatistikler olabileceği gibi konuyla ilgili film, video veya fotoğraflar şeklinde de olabilir (Özmen ve Karamustafaoğlu, 2019).

4.2 Çalışma Materyali

Alan yazını taranarak ve uzman görüşlerine başvurularak savaş ve göç olgusunu işleyen ve çocuklara hitap eden "Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde" adlı yapıtın çalışmanın amacına uygun olduğu görülmüştür. Bu açıdan incelenecek dokümanın belirlenmesi için amaçlı örneklemeden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak veren bir örnekleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 118).

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde "Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde" adlı çocuk edebiyatı yapıtının alt amaçlar doğrultusunda savaş ve göçe dair elde verilen verileri yer almaktadır.

5.1. Karakterlerin Özellikleri Nelerdir?

Karakterlerden sadece ana karakter olan Toda'nın ismi geçmektedir. Diğer karakterler baba, babaanne, anne, general, komutan şeklinde ifade edilmiştir. Toda annesinden ayrı babasıyla yaşayan küçük bir kız çocuğudur. Bbabası pasta şefi olan toda küçük bir yerde mutlu bir hayat sürdürmektedir. Bir gün babasının savaşa gitmesi gerektiğini öğrenmesiyle beraber hayatı tamamen alt üst olur. Önce babaannesiyle bir süre daha aynı evde kalırlar. Ancak daha önce de savaşın acılarını deneyimleyen babaaanesi Toda'nın can güvenliği için onu başka bir ülkede yaşayan annesinin yanına göndermek ister. Toda her ne kadar bunu istemese de mecburdur. Tek başına çıkacağı bu yolculuk onu korkutuyor olsa da toda içinde sürekli mutlu olmayı başaran çocuk sayesinde annesine ulaşır. Annesine gitmek için çıktığı bu yolda savaşa dair tanık olduğu her şeyi Toda'nın zaman zaman espirili bazen duygusal anlatımıyla aktarılmıştır.

Eserde karakter sayısının fazla olmaması çocuk okur açısından da kolaylık sağlamaktadır. Karakterlerden sadece ana karakter Toda'nın isminin yer alması okuru tamamen Toda'yla baş başa bırakmakta ve hikayesine odaklanmayı sağlamaktadır.

Toda: ismi aslında kendi dilinde daha uzun olmasına rağmen yeni yaşadığı yerde kolay telaffuz edilsin diye bu ismi kullanır. Toda annesinden ayrı babasıyla yaşayan küçük bir kız çocuğudur.

Toda'nın Babası: Bir pasta şefi. Kızıyla beraber yaşayan baba ülkesinde bir şeylerin yolunda gitmediğini ifade eder ve savaşa katılmak üzere evden ayrılır.

Toda'nın Annesi: Anne babadan ayrılmış ve farklı bir yerde yaşar. Todayla arada telefonla görüşür.

Toda'nın Babannesi: Babaanne aslında Toda'nın yanında yaşamıyor ancak babası savaşa katılmak üzere evden ayrılınca babaanne Toda ile kalmak için gelir. Babaanne çok sabırlı biri ve daha önceki yıllarında da savaş görmüş bir kadın.

5.2. Savaş, Göç ve Göçmenlik Eserde Hangi Kavramlarla Anlatılmıştır?

Eserde Toda'nın babasının katıldığı savaşın hangi savaş olduğu veya hangi bölgede yaşadığı bilinmemektedir. Ancak konuya ilişkin anlatıda olay, mekân ve şahıs birimlerinin genel kapsamda temsili olduğu düşünülmektedir. Eserde yer alan savaşa neden olmuş tarafları temsil eden katılımcıların çocuklarla ilgili duyuş ve düşünceleri aşağıda yapılan alıntılara yansıtılmıştır:

"*…Babam bir akşam beni kucağına aldı ve insanların neredeyse hiç pasta satın almadığını söyledi. Ülkemizin durumu iyiye gitmiyordu. Güneyde birileri ile diğerleri arasında bir savaş vardı."(s.6)*

Savaş, onu karşılayan başka bir sözcükle değil, zihinlerde de somut ve anlaşılabilir olması için kendi adıyla doğrudan kullanılmıştır. "Savaş" sözcüğü, eserde toplam 12 farklı yerde kullanılmıştır. Savaşı çağrıştıran sözcüklerden düşman, tüfek, silah, patlama sesleri vb. sözcüklerin de kullanıldığı görülür. Bu sözcüklerin yer aldığı bazı cümlelerin de nasıl kurulduğuna örnek göstermek, savaş-çocuk kavramları arasındaki ilişkini anlaşılması bakımından önemlidir:

"Düşmanın en azından durup dururken bir çalıya ateş açmayacağını düşünüyordum."(s.9)

"Dışarıdan patlama sesleri geliyor, odamdaki duvara bu patlamaların korkutucu ışığı yansıyordu."(s.11)

"Eğer savaş bu köye de gelirse hızlı bir şekilde kaçıp saklanmam gerekebilirdi."(s.12)

Göç sözcük olarak kullanılmamış ancak Toda'nın savaştan dolayı başka bir yere gitmesi gerektiğini ifade eden cümleler yer almaktadır. Toda yeni yaşadığı yeri "başka bir yer" olarak belirtmektedir. Toda yeni yaşayacağı yere doğru giderken başkalarının da bu durumu yaşadığına şahit olur. Eserde göç ettiklerine dair bazı cümleler şu şekilde ifade edilmiştir.

"O zamanlar orasını başka bir yer olarak hiç düşünmemiştim. Başka bir yer, oturduğumuz yer dışında kalan her yerdi."(s.5)

"Annemle bağlantıya geçtiğini söyledi babaannem. Komşu ülkede yaşadığı ve orada savaş olmadığı için en iyisi oraya gitmemdi."(s.15)

"Yanımda ancak sırt çantama sığdığı kadar eşya götürebilirdim. Bunlar dört külot, iki tişört, bir pantolon, bir kazak, temizlik malzemelerim, bir paket bisküvi, bir şişe su, bir defter ve bir kalemdi."(s.17)

"Vitrinde birçok çeşit sucuk ve sosisle birlikte içi doldurulmuş bir koyunun sergilendiği bir dükkan vardı "gassapsel" yazıyordu üzerinde. Bu kelimenin bizdeki anlamı kasap olmalıydı. Ancak başka bir dilde yazıldığına göre artık komşu bir ülkedeydim demek ki!"(s.79)

Toda, savaştan kaçmış ve komşu ülkeye sığınmış küçük bir göçmen olarak kendisi gibi yerinden yurdundan savrulmuş, başka mekânlara mahkûm olmuş kimselerin yaşadıklarını çocuk diliyle kimi zaman mizahi bir anlatım katarak ifade etmiştir.

"Birkaç soruya yanıt vermen gerekiyor. Otur bakalım, ilk soru işe yarar biri misin?

Nasıl bir cevap vermem gerektiğini bilmiyorum dedim sadece.

Bu ülke için dedi adam. "yararlı ne yapabilirsin?"

"farklı saç modelleri yapabilirim. Ayrıca bir ağacı taklit edebilirim. Bu düşmanı kandırmak için Faydalı bir şey."(s. 85)

"Ayağa kalkıp yanıma geldi. Tokalaşacağını sandığım için elimi ona doğru uzattım anma bunu yapmadı. Koluma bir numara yapıştırdı. "bu senin numaran" dedi.(s. 89)

"yanlış yere teslim edilen bir paket gibi hissediyordum kendimi.(s.98)

Göç etmek zorunda kalan insanlar için yeni yerleştikleri yerlerde sıcak bir ortam biraz yiyecek ve can güvenlğinden başka bir şey acil durum arz etmez. Ancak Toda bu ifadelerde göç edilen yerlerde yaşadığı hiçbir sıkıntıya karşı bir empati kurulmadığını belirtir. Göç edip gelmiş insanın mutlaka bir yeteneği, bir becerisi olmalı ya da yetişkin bir bireyse varlıklı olmalı. Toda "farklı saç modelleri yapabilirim." Cevabıyla savaştan dolayı göç etmiş insanlara karşı söylenen bu ifadelerin tarjikomikliğini ortaya koymaktadır.

5.3. Savaş Ve Göçün Ortaya Çıkardığı Temel Sorunlar Nelerdir?

Savaş, bulunduğu bölgede en başta can güvenliğini tehlikeye sokar ve sonuç olarak insanların yaşadıkları yerlerden daha güvenli başka yerlere göç etmelerine sebep olur. Eserde Toda bir çocuk gözüyle yaşadığı sıkıntıları dile getirir. En başta aile birliğinin dağılması, babasının savaşa gitmesi, Toda'nın tek başına bir çocuk olarak uzun bir yolculuğa çıkması bir çocuk için fazla ağır sorumluluklar olarak görülmektedir. Toda başka bir ülkeye göç ederken aynı zamanda dilinden yaşam tarzından da vazgeçer hatta ismini doğru telaffuz edilmesi için daha uzun olmasına rağmen "Toda" olarak kullanır.

> *"Etrafımdaki çocuklar o kadar hızlı konuşuyordu ki tek kelime dahi anlamıyordum.(s.99)*
>
> *"Bu yeni ülkeyi ve dilini bir an önce öğrenmem gerektiğini söyledi(s.99)*

Bu cümlelerde göç etmek zorunda kalmış bir çocuğun yeni yaşama hızla alışması gerektiği ve bundan bir tedirginlik duyduğu görülmektedir. Yapıtta savaş ve göçün ortaya çıkardığı birçok yöne değinilmiştir. Savaşın olduğu yerde kalanların savaşmak zorunda olması ve evlerini korumaya çalışması, savaşmak istemeyenlerin asker olmak zorunda kalması, çocukların ailelerinden koparılması, çocukların yanlarında anne ve babaları olmadan yurtlara yerleştirilmesi ve en önemlisi çocukların yaşadığı korkular ve travmalar sayılabilir. Bu eser her ne kadar bir çocuk edebiyatı yapıtı olsa da savaşın

taraflar kim olursa olsun herkesin bundan acı duyacağı mesajı yetişkinler için de verilmektedir.

5.4.1. Savaş Ve Göçün Ana Karakterler Üzerinde Ortaya Çıkardığı Sonuçlar (Fiziksel, Duygusal, Bilişsel) Nelerdir?

Toda'nın anlatımıyla babası, babaannesi, annesi ve tanıştığı diğer insanların savaştan ve göçten nasıl etkilendikleri eserde belirtilmiştir. Savaştaki fiziksel yaralanmalar her ne kadar dile getirilmemiş olsa da bir çocuk olarak Toda çok yoğun duygularla olumsuzlukları hissettirmektedir.

Babaannesinden ayrılırken yaşadığı üzüntüyü, endişelerini yolculuk sırasında rahatsızlık duyduğu durumları, içinde bulunduğu bu olumsuz durumdan kurtulmak için zihnini nasıl zorladığını şu cümlelerde görülebilmektedir.

"Bunun bir tatil olduğunu düşünmelisin." dedi babaannem. "Otobüsteki hemen herkesin ağlamasına bakılırsa hiç de tatile benzemiyordu." (üzüntü)

Ertesi günün ve bir sonraki günün geleceğini biliyordum ancak ondan ötesini düşünemiyordum.(belirsizlik ve ümitsizlik)(s.19)

"Yatağımın üzerine oturup ayakkabılarıma baktım. Bu gece onları ayağımdan çıkarmayı düşünmüyordum. Eğer savaş bu köye de gelirse hızlı bir şekilde kaçıp saklanmam gerekebilirdi."(korku) (s.22)

"Kendi yatağımda kalmaktan çok korkuyordum. Dışarıdan patlama sesleri geliyor, odamdaki duvara bu patlamaların korkutucu ışığı yansıyordu.(s. 11) (korku)

"Küçük bir kız ağlamaya başladı; çünkü bizi oyuncak bir bebek gibi ikiye ayıracaklarını zannetmişti."(s.35) (korku, endişe)

"Bu yeterli değil." dedi şoför."

"Ağlamamak için kendimi zor tuttum." "O zaman bisküviyle ödeme yapabilirim." dedim.(s.41)

"Yiyecek ya da içecek hiçbir şey yoktu. Bir şey satın alacak param kalmamıştı."(s.43) (maddi sıkıntı,açlık)

"Şuna açıklık getireyim." dedi general. "Sınırı geçmeni yasaklıyorum. Sen buraya aitsin. Bizden birisin. Her kim yurtdışına giderse ülkesini yüzüstü bırakmış olur. Sen bu ülkenin geleceğisin."(s.58) (baskı, korku)

"Her şey yoluna girecek." dedi kadın. "Saçımı okşadı. Tanımadığım insanların saçıma dokunmasından hoşlanmıyordum."(s.60) (fiziksel temastan duyduğu rahatsızlık)

"Zemin nemli ve soğuktu fakat yine de uzandım. Yere yatarak kendimi bütün dünyadan sakaldım."(s.75) (temel ihtiyaçları karşılamada yaşanan zorluk)

"Hiçbir şey yapmadan yalnızca geçmesini beklediğimde yarım günün bile bu kadar uzun sürebileceğini hiç tahmin edemezdim. Aklımı meşgul etmem belki bana yardım edebilirdi."(s.76) (bulunduğu durumdan kurtulmak için zihnini zorlama)

"Günümü bunlarla uğraşarak geçirmeyi denedim. Ağzım kurudu ve karnım guruldadı.(s.76) (açlık)

"Bekleme salonu çok kalabalıktı. Herkes yorgun görünüyordu. Muhtemelen uzun süredir buradaydılar.(s.83) (fiziksel yorgunluk)

"Bir ara iç çamaşırımı da çıkarmak zorunda kaldım. Bu hem okuldakinden hem de Kamu Yararında yaşadığımdan çok daha zor oldu benim için.(s.92) (kişisel alanın ihlal edilmesinden duyulan rahatsızlık)

"Onu bulamadan orada kalacağımı düşündükçe korkuyordum. Servis hizmetleri çöktüğü için babaannem ya da babama telefon edip durumumu anlatamamak korkunçtu.(s.104) **(***korku, endişe)*

*"Nasıl göründüğümü hatırlamalısın dedi babaannem. Oturup birlikte daha başka neler hatırlamam gerektiğine ilişkin bir liste hazırladık."***(***Unutmaya Karşı Direnç)*

5.4.2. Savaş ve Göçe Maruz Kalan Karakterlerin Arzu ve İstekleri

Eserde savaşa ve göçe maruz kalan herkes dile getirdikleriyle veya verdikleri ruhsal ya da fiziksel tepkilerle içinde bulundukları bu durumdan kurtulmak istemektedirler. Yaşanılan durum özellikle psikolojik olarak çok ağır geldiğinden eserin hemen her sayfasında eski hayata duyulan özlem cümlelerde ifade edilmektedir. Savaşın bitmesini, sevdiklerine kavuşmayı arzu etme eserde birçok kez tekrar edilmiştir.

"Eğer aşırı yağmur yağarsa dedim o zaman içeriye girmek zorunda kalırlar."(s.12) Toda aslında savaşın başladıktan sonra bitmesinin böyle basit bir nedene dayanmasını istemektedir. Savaşan askerler yağmurun yağdığını görüp içeri girer ve savaşmayı bırakabilirler diye düşünmektedir.

" *Babaannem bunları söyledikten sonra camdan dışarıya, sanki babam her an geri dönebilirmiş gibi, sokağa baktı."(s.9) (sevdiklerine kavuşma isteği)*

"Yol boyunca sürekli olarak babaannemi en son gördüğüm halini düşündüm ve evimi delicesine özledim.(s.20) (yaşadığı yere duyduğu özlem)

"O an babamın buna benzer bir ormanda saklanmak zorunda kalmamasını umut ettim."(geride kalanların iyi olduğunu umut etme)

"Yatağımın üzerine oturdum ve etrafıma bakındım. Evet, diye düşündüm, keşke geldiğim yere geri dönebilsem. Ancak bu mümkün değildi."(s.25)

Toda yolculuğu boyunca sık sık rüya görür ve rüyalarında babasını ve eski yaşamını özlediğini belirten durumlar yaşar.

"Rüyamda tramvayla eve gittiğimi gördüm."(s.33)

"Ne babam ne de babaannem şu anda burada olduğumu biliyordu. Her ikisinin de benim gibi gökyüzüne bakmasını adımı söylemelerini ve beni düşünmekten hiçbir zaman vazgeçememelerini umut ettim."(s.60)

"Babam ve babaannem hayatta olduğumu biliyordu. Benim onların düşüncelerinin etrafında dolaşmama izin veriyorlardı. Belki de her gece gökyüzüne bakıp bana iyi uykular diyor ve kollarını geri döndüğümde bana sarılmak için sıcacık tutuyorlardı.(s.66)

"Bir başka ormanın herhangi bir yerinde olan babamı özlüyorum."(s.75)

"Onun yüzüne bakarken babamı ve babaannemi izlediğimi hissettim ama bunu dile getirmedim."

"Seni yeniden kollarıma alacağım günü iple çekiyorum."(Todanın babası s.113)

"*Şimdi annemle birlikte yaşıyorum. Ve birileri ya da diğerleri savaşa son verinceye kadar burada kalacağım. Babam artık bir çalı olmak zorunda kalmayıncaya kadar buradayım."(S.114)*

SONUÇ

Bu çalışmada "Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde" adlı çocuk edebiyatı yapıtını savaş ve göç olgusu bakımından incelemek amaçlanmıştır. İnceleme sırasında çocuk gerçekliği ve çocuğa görelik ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Çağımızın en büyük sorunu haline gelen savaşlar ve göçler hem maruz kalan için hem de göç edilen yerdeki bireyler için birçok soruna sebep olmaktadır. Özellikle bu duruma maruz kalan çocukları anlamak ve onlara karşı duyarlı olmayı, empati geliştirmeyi sağlama konusunda çocuk kitaplarının önemi büyüktür.

Söz konusu yapıtta savaş ve göç birçok yönüyle ele alınmıştır. Savaş çocuklar ve yetişkinler üzerinde oluşturduğu korku, hayatta kalabilme kaygısı, savaşta taraf tutmak zorunda kalmak, göçe zorlanmak, yeni bir dil ve kültüre alışmada çekilen zorluk, psikolojik travmalar, özlem, umut ve umutsuzluk, yalnızlık, kaygı, açlık, kişisel alanın ihlal edilmesi gibi birçok duygu durumu çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygun olarak aktarılmıştır. Savaş ve göç gibi trajik bir konu yoğun bir duygusallık yerine bir çocuğun mizahi ve çocuksu hayalleriyle donatılarak işlenmiştir. Sever (2017,s.198)'e göre çocuk kitaplarında birçok üzücü olayın birbirini izlemesi çocuğun duygularının sürekli yapay bir etki altında kalmasına neden olmaktadır. Bu durumun zamanla çocuğun duygu denetimini yitirmesine yol açabileceğini ifade etmektedir. Bu eserde her ne kadar Toda'nın yaşadıkları üzücü de olsa Toda'nın anlatımı ve zihninde oluşturduğu bazı komik resimler zaman zaman okuru güldürmeyi başarmaktadır. Çocuk okur ana karakterin yaşantısı üzerinde savaş ve göçü anlamlandırmaya çalışırken kendi çocuksu dünyasından kopmadan aynı zamanda o sıkıntıları yaşayan insanlara karşı duyarlı olmayı da öğrenebilmektedir. Aslan(2021,s.29)' a göre çocuğun birçok gelişiminde önemli bir yeri olan çocuk edebiyatı ürünleri çocukların duyarlık eğitiminden geçmelerinde önemli roller üstlenir. Bu nitelikteki kitaplar çeşitli duygu durumları oluşturarak olaylar üzerinde düşünme ve sorgulama ortamları yaratarak çocukların duyarlı birer birey olmalarına katkıda bulunurlar. İncelenen bu yapıtta savaşın nerede olduğunun bilinmemesi, tarafların "birileri ve diğerleri " olarak adlandırılması çocuk okurda savaşın tüm dillerde, tüm yaşanılan bölgelerde, tüm insanlarda, tüm çocuklarda aynı kötü sonuçları doğuracağı mesajı vermektedir. Çocukların mahallesinde, apartmanında veya okulunda savaş veya başka bir sebepten göç etmiş bir

arkadaşına ilişkin empati kurmasını sağlamakta, göç edenlerin yaşayabileceği sıkıntılara karşı ona ipucu vermektedir.

Sever (2017)'e göre çocuk edebiyatı eserleri çocuk ile yaşadığı hayat arasında güçlü bir bağ oluşturmalıdır. Şen (2016) de çocuk edebiyatı yapıtlarında çocuk okura umut vermenin gereğine ve önemine dikkat çekmektedir. Çocuk okuru yoğun bir umutsuzluk duygusuyla baş başa bırakmanın hedef kitle açısından bazı olumsuzluklara neden olabileceğini belirtmektedir. Özellikle son yıllarda dünyanın birçok yerinde farklı ülkeler arasında devam eden savaşlar, aynı zamanda bu savaşlar nedeniyle veya ekonomik nedenler, doğa olayları gibi sebeplerden dolayı dünya üzerinde göç eden insanların sayısında bir artış olduğu da görülmektedir. bu konuları ele alan çocuk kitaplarında var olan yoğun bir umutsuzluk hakimse çocuk okurda da yaşama ilişkin umutsuz bir gelecek kaygısı oluşturabilmektedir. Bu belirlemeler kapsamında bir değerlendirme yapıldığında "Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde" isimli çocuk yapıtında böyle bir umutsuzluğun hakim olmadığı ifade edilebilir. Nitekim ana karakter Toda eserin sonunda annesine kavuşmakta ve savaşın tamamen biteceğine ailesiyle güzel günler yaşayacağına dair ifadeler yer almaktadır. Bu yönüyle yapıta karamsar değil iyimser bir atmosfer kazandırmıştır.

KAYNAKÇA

Altıparmak, Yılmaz; M., Özcan, Ş. (2023)."Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Göç Kurgusuna Süreç Temelli Bir Bakış". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA), Bahar, 2023; (27) 37-56.*

Altunbay, M. ve Çakır E. (2018). Çocuk Edebiyatı Ürünlerinde Savaş ve Göç Olgusu, ("Uçurtma Avcısı" ve "Kuş Olsam Evime Uçsam" Adlı Eserler Örneklemi). *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 96-110.

Balta, Elif Emine (2018), "Çocuk Kitaplarında Mülteciler Ve Kültürleşme Stratejileri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C.17, S. 2, s. 487-498.

Belge, M. (2011). *Militarist Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çiftçi, F.(2020). "Mültecilik temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin 7. sınıf Türkçe derslerinde öğrencilerin mültecilere yönelik tutumlarına etkisi" Doktora Tezi.

Dursun, E. ve Eyüp, B. (2023). Göç ve Mültecilik Konulu Türkçe ve Çeviri Çocuk Kitaplarında Eğitsel İletiler. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 1, 868-898.

Erol, K.(2017). "Çocuk, Suç ve Ceza Kavramlarına Aydın Bakışı Yansıtan Roman: Suçlu1" Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 7 Sayı 14.

Gürbüz, T.(2022) "Barıştan Yana Saf Tutan Bir Kitap *Babam Bir Çalıya Dönüştüğünde"* Parşömen Dergisi.

Kalaycı, S. (2014). *"Sığınmacıların korunmasına yönelik türk sivil toplum kuruluşları".* İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi: https://insamer.com/wp-content/uploads/2014/03/siginmacilarin-korunm.

Kapusızoğlu, F.(2024). *Çocuk Edebiyatında "Göç" Teması Üzerine Çoklu Bakış Açısı* ,

Montaigne. (2006). Denemeler (Çev. S. Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sever, S. (2021). "Çocuk ve Edebiyat", İzmir: Tudem Yayıncılık.

Şen, E. ve Uysal S. (2021). **"**Kuş Olsam Evime Uçsam" Adlı Çocuk Edebiyatı Yapıtının Göç Olgusu Açısından İncelenmesi" Çocuk, Edebiyatı ve Dil Eğitimi Dergisi 2021.

Temur, M. ve Ertem, İ. S. (2019). "Çocuk Edebiyatında Göç ve Göçmenlik", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 451-466.

Yakar, M.Y. (2016). "Türk Çocuk Edebiyatında Göç Olgusu" *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [Taed], 58, Erzurum 2017, 339-353.

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE MİMİKLERİN ANLATIMA KATKISI: KAŞ-GÖZ İŞARETLERİ

Arş. Gör. Dr. Dilber YILDIZ[478]
Bitlis Eren Üniversitesi
daltin@beu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2887-9219

ÖZET

Jest ve mimikler anlatıma katkı sağlayan önemli iletişim unsurlarıdır. El, kol, baş gibi uzuvların hareketleri jest olarak tanımlanırken yüzde bulunan kaş, göz, burun, çene gibi organların yardımıyla yapılan hareketler ise mimik olarak adlandırılır. Duygu ve düşüncelerin anlatımında kullanılan bu tür beden hareketleri, kimi zaman sözlü anlatımı desteklerken kimi zaman konuşmanın yerini tamamen alarak anlatılmak istenin konuşmadan ifade edilmesini sağlar.

Klasik Türk şiirinde sevgili erişilmez oluşu sebebiyle âşığın onunla karşılıklı konuşması, halini anlatıp ondan bir cevap alması çok da mümkün görülmez. Bu nedenle âşık, sevgilinin halinden, tavrından, bir göz süzüşü veya kaş çatışından kendince anlamlar çıkarma yoluna gider. Sevgilinin olumsuz bile olsa bu mimikleri aşığın sevgili tarafından fark edilmesine yorularak mutlu olmasına yardımcı olur. Bazen sevgilinin mimiklerinin muhatabının üçüncü bir kişi olması durumunda ise âşığın acısı artar. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinin anlatımında mimiklerin oldukça önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Bu mimiklerden en çok kullanılanlar ise kaş ve göz hareketleri ile yapılanlardır.

Bu çalışmada taranan divanlardaki seçilen örnek beyitlerden hareketle âşık ve sevgili arasındaki iletişimde öne çıkan mimikler olan kaş-göz işaretlerinin anlamları, kullanım zamanları ve bu mimiklerin karşı tarafta nasıl bir duygu uyandırdığı üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Klasik Türk Şiiri, Jest ve mimik, kaş-göz işareti.

[478] Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD. Rahva Yerleşkesi-BİTLİS.

GİRİŞ

İnsanlar arası ilişkide sözel iletişimin yanı sıra birtakım işaret ve hareketler kullanılır. Beden dili adı verilen bu hareketler el, kol, kafa, kaş, göz, çene, alın işaretleri şeklinde ortaya çıkar. Sözlü iletişimi desteklemek ya da konuşmadan karşı tarafa duygu ve düşünceyi aktarmak amacıyla kullanılır. Bu hareketler, genellikle istemsiz ve kontrol edilemez bir şekilde oluştuğu için kişinin gerçek duygu ve düşüncelerini ortaya koyar. Özellikle baş ve yüz beden dilinde çok önemli rol oynar. Biriyle konuşurken dikkatin büyük bir kısmı karşıdaki insanın yüzüne verilir. Yüz ve gözler bedenin en gizlenemeyen parçasıdır (Webster, 2018: 29-36).

Günlük hayatın büyük bir alanında kullanılan beden dilinin edebi esere de yansıdığını görmek mümkündür. Bu eserlerde kahramanlar arası iletişimi sağlayan unsurlar olarak çeşitli jest ve mimikler kullanılır. Âşık ve sevgili arasındaki aşk ilişkisinden beslenen Klasik Türk şiirinde de şairler, kahramanlar arası diyalogu kurgularken jest ve mimiklerden yararlanmışlardır. Kurnaz'a göre şairler, bunu ya o hareketi tarif ederek ya da Türkçe ifadelerin çağrışımı içinde hareketin hayal edilmesini sağlayarak yaparlar (Kurnaz, 2013:331).

Açıkgöz (2020), Klasik Türk şiirindeki jest ve mimikleri iki grupta değerlendirir. Bunlardan ilki parmak ısırmak, kıya bakmak, sine dövmek, yaka yırtmak, mestane bakmak, gamze gibi sembolleşmiş jest ve mimikler; diğeri de sembol değeri olmayıp şairlerin ifadeyi güçlendirme amacıyla kullandıkları jest ve mimiklerdir (s. 406). Bu örneklere genel olarak bakıldığında yaka yırtmak, sine dövmek, başını vurmak gibi jestlerin daha çok âşık tarafından yapıldığı; bakış ve göz ile ilgili olan mimiklerin ise sevgiliye ait olduğu dikkat çeker. Arı (2020), bu durumu sevgili ile âşık arasındaki iletişimde âşığın aktif, sevgilinin ise pasif konumuna bağlar. Âşık bütün yollara başvurarak, çeşitli jest ve mimiklerle sevgiliye derdini anlatmaya çabalarken sevgili yalnızca mimikleri ile iletişime katılır. Bu nedenle Klasik Türk şiirinde mimikleri kullanan daha çok sevgili olurken âşık hem jest hem de mimikleri ile anılır (Arı, 2020: 490). Göz ile ilgili sert ve öfkeli bakış anlamında "kıya bakmak" (Yardımcı, 2020: 453), kaşlarını çatma anlamında "çīn-i ebrū" (Arı, 2023) ve "peyveste" terimleri, nazlı/mahmur ya da öldürücü/hışımlı bakış gibi mimikler sevgiliye bağlı olarak beyitlerde sıklıkla işlenmiştir.

Bu çalışmada amaç, günlük hayatın bir yansıması olarak kaş ve göz işaretlerinden oluşan bazı mimiklerin Klasik Türk şiirinin anlatımına sağladığı katkıyı ortaya koymaktır. Sevgilinin mimiklerinin hangi durumlarda ortaya çıktığı, ne anlama geldiği ve âşık üzerinde

yarattığı etki üzerinde durulmaktadır. Klasik şiirin genel kabulü olarak sevgili zalimdir. Bu özelliği kaşlarının çatık ve bakışlarının öldürücü olması onun mimiklerine yansır. Âşığın çektiği acıları görmezden gelişi ise göz süzmesi, umursamaz ve mestane bakması ile ilişkilendirilir. Kimi zaman bu sevgili âşık ilişkisine ağyar dâhil olur. Sevgilinin ona göz ucuyla dahi bakması âşığı kahreder. Klasik Türk şiirinde anlatıma katkı sağlayan bu mimikler şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Kaş Göz İşareti Etmek/ Kaş Oynatmak: TDK'ya göre "kaş göz etmek", kaş ve göz işaretiyle bir şey anlatmaya çalışmak olarak tanımlanmıştır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin ağzı bazen mim harfi gibi küçük, kimi zaman da yok gibidir. Bu sebeple konuşarak bir şeyler anlattığı görülmez. Beyitlerde genellikle sevgilinin kaş ve göz ederek bir şeyler söylediği anlatılmaktadır. Necâtî Beğ, hatem kasidesinde sevgilinin kaş göz ile iletişim kurduğunu söylerken sevgili ile mührün şekil özellikleri arasında ilişki kurar. Mühürde değerli taşların bulunduğu kısma kaş denir. Göz ise yüzüğün taşına işaret etmektedir. Dolayısıyla mühre anlam ve değer katan bu kaş ve gözdür. Sevgili de benzer şekilde söylemek istediklerini kaş ve göz işaretleriyle açığa vurur. Şair, güzellerin kaşının ve gözünün büyük bir sermaye oluşunu şu şekilde dile getirir:

Güzelün kaşı gözi bir eyü sermâyedurur

Anun içün göz ile kaş ile söyler hâtem (Necâtî K. 19/30)

Klasik Türk şiirinde sevgili, âşığa karşı daima acımasız bir tavır sergiler. Adeta onu öldürmeye kararlı gibidir. Mihrî Hatun bir beyitinde güzelin şehla gözlerinin âşığın gönlüne ve canına kast etmek için işaretler ettiğini söyler. Bu örnekte de görüldüğü gibi sevgilinin âşığa karşı tutumu, göz işaretleriyle açığa vurulmaktadır:

Çeşm-i şehlâñı ne remz ile işâretler ider

Dil ü cân kasdına gör nergis-i fettân-şekil (Mihrî K. 8/9)

Şair Nedîm de benzer şekilde memduhun sözünü doğrudan değil de ima ve işaretler ederek söylediğini anlatır. Ancak bu sefer sevgilinin gözleri yerine kaşlarıyla ima etmesi dikkat çeker:

Ol şeh ki sözün Husreve îmâ ile söyler
Bir yekke sipâhîsinin ebrû-yı kemânı (Nedîm K. 25/2)

Nedîm, sevgilinin mimiklerini o kadar yeterli görür ki duygu ve düşüncelerini yalnızca kaşlarını kullanarak bile anlatabileceğini düşünür. Şair, sevgilinin nazdan dolayı suskun olduğunu yoksa istese dilinin haberi olmadan, sadece kaşlarıyla bin destan söyleyebileceğini şu beyitle dile getirir:

Nâzdan hâmûşsun yohsa zebânın duymadan
İstesen bin dâstân söylersin ebrûlarla sen (Nedîm G. 101/7)

Emrî, kaş mimiğinden bahsederken bu hareket için "işaret kılmak" deyimini kullanır. Diğer örneklerden farklı olarak burada mimik, sevgiliye değil, üçüncü bir şahıs olan hilale aittir. Rakip konumundaki hilal, sevgiliye kaş ile işaret ederek kendini göstermek, sevgilinin dikkatini çekmek ister. Âşığın ise bu durum karşısında ah ettiği belirtilir:

İşâret kıldugıyçün kaşı ile ebrû-yı yâra

Urupdur tîg ile âhum hilâle bir karış yara (Emrî G. 469)

Nedîm, bir beyitte de sultan konumundaki memduhun parmak ve kaş işaretleri ile çevresine emirler verdiğini, bu hareketler sayesinde birçok memleketi düzenleyip, işleri yoluna soktuğunu şöyle ifade eder:

Eder sad kişverin tertîbini engüşt ile ta'yîn
Kılar sad müşkilin tedbîrini ebrû ile îmâ (Nedîm t. 43/9)

Nedîm'e ait başka bir beyitte ise kaş işareti şair tarafından yapılmaktadır. Şair, Kapudan Mustafa Paşa'nın konağı için kaleme aldığı bir tarih manzumesinde "Gül bahçesinde her zaman bahar olur mu?" sorusuna kaşı ile bu yüce ve gösterişli yapıyı işaret ederek "İşte bu!" şeklinde ima ile cevap vermektedir:

Cihânda gülşen her dem bahâr olur mu derlerse
Eder cüfti budur ancak deyü ebrû ile îmâ (Nedîm t. 41/3)

Kaş oynatmak tabiri, kaş göz işareti etmek anlamında kullanılan bir deyimdir. Bu mimik Emrî'nin bir beyitinde çelik çomak oyunu ile ilişkili olarak kullanılır. Sevgilinin kaşları ve hilal şekil olarak bu oyundaki çubuklara benzetilmektedir. Beyitte sevgili, güzellik meydanında kaşını oynatınca âşığın ahının da yükselerek göklere çıktığı ve hilali çelik gibi çeldiği ifade edilir:

Meydân-ı hüsnde kaşını oynadur o tıfl

Âhum hilâli nice çelik gibi çelmesün (Emrî G. 356/2)

2. Kaş Çatmak (Peyveste, Çîn-i Ebrû): Çîn, "kıvrım, büklüm; çatıklık, buruşukluk" anlamlarında (Devellioğlu, 2001: 158) Farsça bir kelimedir. Klasik şiirde genellikle çîn-i cebin (alın kırşıklığı) ve çîn-i ebrû (kaş çatma) gibi hareketleri ifade etmek için kullanılmıştır. Çîn-i ebrû (kaş çatma), sevgilinin öfke ve kızgınlık göstergesi olarak şiirde sıklıkla geçer. Peyveste de "ulaşmış, bitişik" (Devellioğlu, 2001: 865) manalarıyla Klasik Türk şiirinde kaşların birbirine yaklaştığı kaş çatma mimiğini anlatmak için kullanılır. Bu kaş hareketleri, özellikle sevgili ile özdeşleşen mimiklerdendir.

Hayâlî, sevgilinin genel özelliklerini tarif ederken yüzünün ak, alnının açık ve kaşının çatık olduğunu söyler. Dolayısıyla sevgilinin kaşlarını çatmasının belli başlı sebebi olabileceği gibi sebepsiz yere de bu yüz ifadesini kullanması da alışılmış bir durumdur:

Nigarun yüzü ağ alnı açukdur kaşı çatukdur
Benüm balht-ı siyahum ey diriğa na-muvafıkdur (Hayâlî Tahmis 1)

Ayrıca şaire göre sevgili kaşlarını çatınca yanağı al al olup kızarmaktadır. Bu durum, mahiye (balığa) benzeyen kaşların birbirine girmesi sonucu aralarındaki çekişmeden sevgilinin yüzünü kan tutmuş olmasıyla ilişkilendirilir. Şair, bu beyitte sevgilinin kaşlarını çattığı anı orijinal bir hayalle şöyle anlatır:

Çatsa iki kaşını al olur 'arız-ı yar
Kan tutar su yüzünü mahiler uğraşında (Hayâlî G. 60/2)

Taşlıcalı Yahyâ ise sevgilisinin acımasız ve sert bir mizaca sahip olduğunu vurgular ve kaşlarını çatmasının sebebi olarak kendisinin ne hata işlediğini sorar. Örnekte görüldüğü üzere âşığın hatasına karşılık sevgilin öfkesini kaşlarını çatarak belli ettiği ifade edilir:

Nâfe gibi kara göñüllüsin ey bedr-i tamâm

Ne hata itdüm ola kaşlarımı çîn idesin (Taşlıcalı G. 319/2)

Hayâlî, farklı bir beyitte daha çok bu mimiğin âşıkta yarattığı tesir üzerinde durarak sevgilinin kaşlarını çatması sonucu âşığın ahının arttığını ve ah oklarının göğü deldiğini şu şekilde anlatır:

Siper gibi kaşın çîn etdügi_içün ol keman-ebru
Hadeng-i ah ile deldum bu dokuz çarhî kalkanı (Hayâlî K. 14/19)

Kaş çatma anlamında kullanılan diğer bir tabir "peyveste"dir. Ahmed Paşa, sevgilinin peyveste kaşlarını anlatırken kaşların çatılması ile yayın gerilmesi arasında görüntü olarak benzerlik kurar. Böylece sevgilinin yaya benzeyen kaşlarını gerip çatarak aşığın canına nişan aldığını ifade eder:

Yâ kaşını peyveste kemân eyledin ey dost

Cevr okuna cânımı nişân eyledin ey dost (Ahmed Paşa G.17/1)

Emri de benzer şekilde sevgilinin kaşlarını çatması sonucu boyunun bükülüp ağlayıp inlediğini şu beyitle dile getirmektedir:

Nûn oldı kâmetüm ten-i mihnet-keşîde zâr

Peyveste kaşun eyledi ben hastayı nizâr (Emri G. 77/1)

3. Göz Süzmek/ Mahmur ve Mestane Bakış: TDK, "göz süzmek" deyimini "baygın ve anlamlı bakmak" şeklinde açıklamaktadır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin bakışları ile özdeşleşmiştir. Mahmur ve mestane bakış da aynı anlamda sevgilinin baygın bakışları için sıklıkla kullanır. Sevgili nazlı olduğu için ve çevresine karşı umursamaz tavırları sebebiyle devamlı gözlerini süzer. Âşık bu durum karşısında kimi zaman kabul gösterir, kimi zaman sitemini dile getirir.

Ahmed Paşa, bir beyitinde kendi ağlamasına karşılık sevgilinin gözlerini süzmesi arasındaki tezadı dile getirir. Fakat yağmurlu günde uykunun tatlı oluşunu kanıt göstererek sevgilinin bu mestane bakış ve göz süzüşüne haklı bir sebep bulmaya çalışır:

Ağladığım gördü ol gül gözlerin süzdü dedi

Hûb olur bârân gününde nergise nâz uykusı (Ahmed Paşa G. 348/5)

Emrî, orijinal bir hayal yakalayarak kendi gözünü kadeh, gözyaşını şarap olarak düşünmüş; sevgilisinin mahmur ve mestane bakışlarının sebebini kendine dayandırmıştır:

Meclis-i 'ışkuñda yaşum mey gözüm peymânedür

Çeşmüñ anuñçün gehî mahmûr u geh mestânedür (Emrî G. 105/1)

Mihrî'ye ait bir beyitte de farklı bir hayal kurularak sevgilinin nazlı bakışlarını gören nergisin gözlerini süzdüğü ifade edilmiştir. Burada nergisin kendisinden daha nazlı bakan sevgiliyi görünce kıskançlıkla karışık anlamlı bakışı ifade edilmektedir:

Nergis gözini süzdi görüp çeşm-i nâzın

Gül ruhlarını ohşadı nesrîn ü lâle hem (Mihrî K. 9/2)

4. Göz Ucuyla Bakmak: "İyice tanımak, bilmek veya dikkat çekmek amacıyla hafif kısık gözle incelemek; bakmak" (TDK) anlamındaki bu deyim, Klasik Türk şiirinde mimiklerin anlatıma katkısına farklı bir örnektir. Beyitlerde göz ucuyla bakma hareketini hem âşık, hem de sevgilinin kullandığı görülür. Dikkat çekmek için uzaktan göz ucuyla bakan âşık veya rakip iken sevgilinin bu bakışı daha umursamazdır.

Klasik Türk şiirinde âşık ne kadar çabalasa da onunla aynı ortamda bulunamaz. Uzaktan izlemekle yetinir. Emrî, kendini göstermek, dikkat çekmek amacıyla âşığın sevgiliye uzaktan göz ucuyla baktığını şöyle ifade eder:

Senüñ mânend-i mir'ât-ı mücellâ 'ârızuñ varsa

Benümde kûşe-i çeşm ile ırakdan nigâhum var (Emrî G. 171/5)

Mihrî ise sevgilisine tamamen vefasızlığı yakıştıramaz. Rakip, araya fitne sokmasa sevgilinin göz ucuyla, önemsemeden de olsa bir merhaba diyeceğini düşünmektedir. Bu örnekte göz ucuyla bakmaktan umursamadan, kafasını tam çevirmeden selam vermesi kastedilir:

Gâh ki bir göz ucıyla merhabâ eylerdi yâr

Yine beñzer ki araya fitne bırakdı rakîb (Mihrî G. 7/2)

5. Göz Kırpmak/ Göz etmek: Göz kapağını kapayıp açmak anlamındaki bu hareket, mecazen eğilimini göstermek, ilgilenmek anlamlarında da kullanılır (TDK). Göz etmek ise gözle işaret etmektir. Sık kullanılan mimik hareketlerindendir.

Mesihî'nin beyitinde bu mimik rakip tarafından yapılmıştır. Mum yani rakip söner gibi yaparak ara ara sevgiliye göz kırpmaktadır. Rakibin bu hareketiyle sevgiliye kendini göstermek istediği anlaşılır:

Söyinür gibi itdügince geh geh

Sanuram kim nigâra göz kıpar mum (Mesihî G.157/3)

Mihrî ise sevgilinin müddeiyi öldürmeye götürdüğünü çeşmiyle gamzesinin göz işaretleri ile anlatmasından anlar:

Öldürmege götürdi deyü müddeîyi yâr

Çeşmiyle gamzesi baña birden göz itdiler (Mihrî G. 30/5)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Klasik Türk şairleri kaş ve göz işaretlerini içeren mimikleri farklı hayaller etrafında beyitlerinde işlemişlerdir. Dolayısıyla mimiğin kime ait olduğu, hangi durum ve şartlar altında yapıldığı, karşı tarafta nasıl bir etki bıraktığı, mimiğe eşlik eden başka mimiklerin olup olmadığı şairin kullanımına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Klasik Türk şiirinde kahramanlar belli kalıp karakterler şeklinde karşımıza çıkar. Sevgili konuşmaz, ağzı yok denecek kadar küçüktür. Bu sebeple şair onun jest ve mimiklerinden anlamlar çıkarmaya çalışır. Beyitlerde sevgilinin söylemek istediği şeylerin genellikle ima ve işaretler ile kaş-göz hareketlerinden çıkarıldığı görülmektedir. Sevgili, acımasız ve sert bir mizaca sahip olması nedeniyle öfke ve kızgınlık belirten kaş çatma mimiği onunla ilişkilendirilmiş; daha çok sevgilinin âşığa yaptığı bir hareket olarak işlenmiştir. Yine göz süzmek, mestane ve mahmur bakışlar da sevgilinin bakışlarını karşılayan mimiklerdir. Âşık ise onun kaş çatması karşısında üzülür, ağlar, ah eder. Kimi zaman onu kızdıracak ne hata işlediğini düşünerek kendini suçlar. Sevgilinin baygın bakışları karşısından canını vermekten çekinmez. Ancak bu bakışların kendine değil de rakibe isabet ettiğini görürse üzüntüsü katlanır. Bazen de sitem etmekten geri kalmaz.

Çalışmada Klasik şiirde mimiklerin farklı söyleyişlerle anlatıma estetik bir değer kattığı görülmektedir. Şairler bu yüz hareketlerini kendi hayal güçleri ve dili işleme yetenekleri ile beyitlerinde yer vermişlerdir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, N., Klasik Türk Şiirinde Jest ve Mimik, Edebiyatta Jest ve Mimik, Ed. Ümral Deveci, Ahmet Akgöl, 405-406, İstanbul, 2020.

Arı, R., Klasik Türk Şiirinde Estetik İki Mimik: Çīn-i Cebīn ve Çīn-i Ebrū, Hayatı Sanat Olarak Yaşamak Namık Açıkgöz Armağanı, Ed. Ümral Deveci, Şerife Yalçınkaya, 163-196, İstanbul, 2023.

Arı, R., Sevgilinin Âşıkla İletişim Şekli: İma ve İşaret, Edebiyatta Jest ve Mimik, Ed. Ümral Deveci, Ahmet Akgöl, 489-506, İstanbul, 2020.

Arslan, M., *Mihri Hatun Divanı*, 2018, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Çavuşoğlu, M., *Taşlıcalı Yahya Bey Divanı*, 2023, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118586,taslicali-yahya-bey-divanipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2001.

Kurnaz, C., Divan Şiirinde Beden Dili. Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 10, s. 331-338, 2013.

Mengi, M., *Mesihi Divanı*, 2020, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/74203,mesihi-divanipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Saraç, M. A., *Emri Divanı*, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10606,giris-emridivanipdf.pdf?0 (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Tarlan, A. N., *Ahmed Paşa Divanı*, Ankara, 1992.

Tarlan, A. N., *Necâtî Beğ Divanı*. Ankara, 1992.

Tarlan, A.N., *Hayâlî Divanı*, Ankara, 1992.

TDK, https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Webster, R., *Beden Dili Rehberi*, İstanbul, 2018.

Yardımcı, İ., Klasik Türk Şiirinde Bir Mimik Olarak "Kıya Bamak", Edebiyatta Jest ve Mimik, Ed. Ümral Deveci, Ahmet Akgöl, 453-463, İstanbul, 2020.

MÜNTEḤABÂT-I ḌURÛB-I EMS̲ÂL – ATALAR SÖZİ ÜZERİNE KISA BİR İNCELEME

Doç. Dr. Serdal KARA

Mardin Artuklu Üniversitesi,

serdalkaraa@hotmail.com-

ORCID ID: 0000-0003-0133-7767

ÖZET

Toplumların birlikte yaşamalarını ve toplulukların toplum olmasını sağlayan, geçmişten gelen birikim ve tecrübelerin yansıdığı başlıca etken kültürdür. Kültürü oluşturan en önemli unsur ise dil ve dile ait ürünlerdir. Gerek sözlü gerekse de yazılı olarak geçmişten gelen, kuşaktan kuşağa kültürel değerlerin aktarılmasını sağlayan dil ve dile ait ürünler toplumların hafızası ve tecrübesini yansıtır. Bu toplumsal hafıza ve tecrübelerin yansıdığı en önemli ürünlerden biri toplumların ürettikleri atasözleri ve deyimlerdir. Atasözü ve deyimler toplumların insan ve doğa ile kurdukları ilişki ve bu ilişkiye bağlı olarak geliştirdikleri bakış açıları, hayatı yorumlama biçimleri, geçmişten gelen düşünce ve anlayışlarının yansıtıldığı ürünlerdir.

19. yüzyılda Ahmet Vefik Paşa tarafından derlendiği genel kabul gören Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Ems̲âl – Atalar Sözi adlı eser atasözleri ve deyimler üzerinedir. İncelemede ilk olarak Ahmet Vefik Paşa ve eseri hakkında kısaca bilgi verilmekte ve daha sonra eser üzerine yapılan tartışmalara yer verilmektedir. Bu bölüm sonrası metinde dikkat çekici sözcük başlarındaki ön ses durumu üzerinde durulmaktadır. Son olarak incelemede elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü ile çalışma tamamlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Ems̲âl, Ahmet Vefik Paşa, atasözü, deyim

A BRIEF ANALYSIS ON MÜNTEḤABÂT-I ḌURÛB-I EMS̲ÂL – ATALAR SÖZİ

ABSTRACT

Culture is the main factor that enables societies to live together and communities to become a society, reflecting the accumulation and experiences from the past. The most important element of culture is language and language products. Language and linguistic products, both oral and written, reflect the memory and experience of societies, which enable the transfer of cultural values from generation to generation. One of the most important products reflecting this social memory and experience is the proverbs and idioms produced by societies. Proverbs and idioms are products that reflect the relationship that societies establish with human beings and nature and the perspectives they develop depending on this relationship, the way they interpret life, their thoughts and understandings from the past.

Compiled in the 19th century by Ahmet Vefik Pasha, Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Emsâl - Atalar Sözi is a work on proverbs and idioms. In the analysis, first, a brief information about Ahmet Vefik Pasha and his work is given and then the discussions on the work are included. After this section, the initial phoneme of the words in the text is emphasized. Finally, the study is completed with the conclusion section where the findings obtained in the analysis are evaluated.

Keywords: Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Ems̲âl, Ahmet Vefik Paşa, proverb, idiom.

Giriş

1837-1879 yılları arasında Sultan II. Mahmut, Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde tercüme odası memurluğundan sefaret katipliğine, memleketeyn komiserliğinden Encümeni Daniş üyeliğine, Tahran Büyükelçiliğinden Paris Büyükelçiliğine, Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye üyeliğinden Muhakemat Dairesi başkanlığına, Deavi Nazırlığından Evkaf-ı Hümayun Nazırlığına, Divan-ı Ali-i Muhasebat başkanlığından Anadolu Sağ Kol Müfettişliğine, Sadâret Müsteşarlığından Maârif Nâzırlığına, Şûrâ-yı Devlet Azalığından Meclis-i Mebusan reisliğine, Hediyye-i Askeriyye Cemiyeti başkanlığından Meclis-i Ayan üyeliğine, Edirne valiliğinden Bursa valiliğine, Dahiliye nazırlığından başvekil tayini ile hükümet başkanlığına kadar birçok üst düzey idari görevde bulunan Ahmet Vefik Paşa İstanbul doğumludur. Doğum tarihi ile ilgili farklı görüşlerin bulunduğu Ahmet Vefik Paşa ile ilgili genel kabul doğum yılının 3 Temmuz 1823 olduğudur. Ancak torunun bildirdiği 3 Temmuz 1823 (23 Şevval 1238) tarihinin yanı sıra tayin edildiği görevler için gerekli yaş durumu, vefatında yetmiş yaşını geçmiş olduğuna dair bilgilere bakılarak 1813 (1228) tarihini kabul edenler de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra 1818-1819 yıllarında doğduğu görüşünde bulunanlar da vardır (Akün, 1989: 143; Tansel, 1964: 127).

2 Nisan 1891 (22 Şaban 1308)'de vefat eden Ahmet Vefik Paşa'nın (Tansel, 1964: 127) toplam yirmi beş eseri bulunmaktadır. 1847-1864 yılları arasında ilmî, 1869-1886 yılları arasında sanat, Lehçe-i Osmanî hariç, alanlarında eserler vermiş olan yazarın ilk matbu eseri 1263 tarihlidir (Tansel, 1964: 134). Tarihten dile, edebi tercümelerden tiyatro oyunlarına kültür ve edebiyat alanında önemli çalışmalara imza atan Ahmet Vefik Paşa'nın çalışma konumuz olan Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl adlı eseri kendi kütüphane kataloğunun 698 numarasında Ḍurûb-ı Emṣâl-i 'Oṣmâniye olarak geçmekte, Ahmet Vefik Paşa tarafından 1268 yılında İstanbul'da neşredildiği kaydı yer almaktadır. Aynı başlık Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde de bulunmaktadır. Bursalı Mehmet Tahir, Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valiliğinde iken kendi geniş bilgisi ile Bursa ihtiyarlarından gerekli gördüğü kişilerin düşünce ve bilgisine başvurarak Atalarsözü denilen Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye adlı eseri yazdığını belirtmektedir (Bursalı Mehmed Tahir, 1975: 156). Ancak tespit edilen matbu eserinde eserin basım tarihi veya yeri ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Alfabetik olarak atasözü ve deyimlere yer verilen eser 303 sayfadan oluşmaktadır. Eserin 291-303 sayfaları arasında düzeltme ve ek başlığı altında yine alfabetik sıra ile atasözleri ve deyimlere yer verilmektedir.

Müntehabât-ı Ḍurûb-ı Emṣâl – Atalar Sözi Üzerine Tartışmalar

Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca, İtalyanca; Latince, Grekçe, İbranice gibi dilleri bilen Ahmet Vefik Paşa'nın (Akün, 1989: 150) Lehçe-i Osmanî dışında hemen hemen hiçbir eserinde kendi adı kaydedilmemiştir (Tansel, 1964: 135). İncelemeye esas aldığımız eser üzerinde de basım yeri, tarihi ve derleyicisine dair bilgilerin bulunmayışı eserin ne zaman ve kimin tarafından yazıldığı ile ilgili farklı yaklaşımlara neden olmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri Fevziye A. Tansel'e aittir. Tansel, Gibb kataloğunda Ahmet Vefik Paşa'ya ait atasözleri kitabının Türkî Dûrub-ı Emsal (İstanbul, 1288/1871-72) olarak kaydedildiğini, ancak bu kaydın yanlış olduğunu, Türkî Dûrub-ı Emsal'in Ahmet Vefik Paşa'ya değil, Ahmet Mithat Efendi'ye ait olduğunu belirtmekte ve eserin aslının 1878'de basıldığını iddia etmektedir (Tansel, 1964: 136). Tansel, Ahmet Vefik Paşa'nın kütüphane kataloğunun 698 numarasında Ḍurûb-ı Emṣâl-i 'Oṣmânî olarak geçen eserin Ahmet Vefik Paşa tarafından H.1268 (M. 1852) yılında İstanbul'da neşredildiğini, 1268 basım yılı doğruluğunda Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl'in

Hıfzî'nin H. 1262 (M. 1846)'de yayımlanan eserinden sonra ülkemizde basılan ikinci atasözleri kitabı olduğunu ve Şinasi, Ahmet Mithat ve Ebüzziya gibi isimlerin ondan sonra bu türden eserler verdiğini belirtmiştir (Tansel, 1964: 136). Buna karşın Akün, atasözlerinin yanı sıra halk deyimlerine yer veren eserin ilk baskısının H.1288 (M. 1871) tarihinde Türkî Durûb-ı Emsâl adıyla yayımlandığını ve 168 sayfadan oluştuğunu belirtmektedir. Akün eserin daha sonraki baskısının daha kapsamlı olarak yaklaşık 5000 malzemeyi ihtiva edip 303 sayfadan oluştuğunu ve Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl adıyla yayımlandığını iddia etmektedir (Akün, 1989: 152). Eser üzerine çalışma yapan Recep Duymaz eserin birinci baskısının 1871, ikincisinin ise 1882 yılında basıldığı (Duymaz, 2020: 37) ve ikinci baskısının 8000'in üzerinde dil malzemesi taşıdığı iddiasındadır (Duymaz, 2020: 42).

Münteḫabât-ı Ḍurûb-ı Emṡâl – Atalar Sözi'nde Sözcük Başlarında Ön Ses Durumu

İncelemeye esas alınan Münteḫabât-ı Ḍurûb-ı Emṡâl – Atalar Sözi toplam 303 sayfadan oluşan matbu bir eserdir. Metnin ilk sayfasında eser adı Münteḫabât-ı Ḍurûb-ı Emṡâl – Atalar Sözi olarak belirtilmektedir. Daha sonra besmele ile başlanan eserde eliften başlamak üzere alfabe sırasına göre deyim ve atasözleri sıralanmaktadır. Metin ilk olarak "A ḳız aġan ne çirkin - Babam evinde o da yoġ-ıdı; A köse ṣayılmadıḳ ḳaç tel ṣaḳaluŋ var" deyimleriyle başlamakta "Âbudâne serpilür insânı ḳısmet gezdirür; Âb-ı pâke ne żarar vaḳvaḳa'-i ḳurbaġadan" atasözleri ile devam etmektedir. Eserin aynı sayfasında (ikinci sayfasında) yer alan diğer deyim ve atasözleri şu şekildedir:

Abâ vaḳti abâ alan yaba vaḳti yaba alan aldanmamış

Abdâl tekyede hâcı Mekkede

Abdâl dügünden çocuḳ oyundan uṣanmaz

Abdâlıŋ ḳarnı ṭoyduḳda gözi yolda olur

Abdestsiz ṣûfîye namâz mı ṭayanur

Abliyi ḳoyıvėrdi - Abuḳ sabuḳ söyler ṣayıḳlar

April apışdı ḳoca öküz ota yapışdı

At at olunca ṣaḥibi mât olur (Ṭay at olunca)

At atı ḳazıḳda geçer

Arap alfabesi kullanılan Osmanlı metinleri ünlülerin gösterimi konusunda zaman zaman yetersiz kalabilmektedir. Özellikle harekesiz metinlerde ünlüler, harfle de gösterilmediğinde sözcüğün dar ünlülü mü yoksa yuvarlak ünlülü mü ya da art ünlülü mü yoksa ön ünlülü mü olup olmadığı konusunda zaman zaman belirsizlikler yaşanmaktadır. Bu durumda sözcük zaman içindeki sessel değişimi dikkate alınarak kendi bağlamında okunmaktadır. Ancak incelemeye esas alınan Münteḫabât-ı Ḍurûb-ı Emṡâl'de sözcük başında ünlülerin nasıl okunması gerektiğine dair yönlendirici bilgiler yer almaktadır. Mesela sayfa otuz üçte "elif-i muraḳḳak" (ince elif) başlığı ile ilk seslerin ön ünlülü okunması gerektiği belirtilmektedir:

Ebsem olmaḳ çoḳ söylemekden yegdir (Ṣusmaḳ)

Ebnâ-yı zamân hep ṭoḳuz babalu

Ebem gümeci gibi yüze güler ebenin örikesi

Et pişer azalur ḳocanıŋ çehresi ṣaz olur

Et ṭırnaḳdan ayrılmaz – Et ḳanlu gerek yigit cânlu

Et ḳafâlu ḳalın beyiŋlü olur (At ḳafâlu)

Et ne ḳadar arıḳ olsa etmek üstine yaraşur

Etle ṭırnaḳ araya giren ḳırnaḳ (ḳıymıḳ) - Etle ṭırnaḳ arasına girilmez

Etini yėr kemügine göz diker – Eti seniŋ kemügi benim

Metnin kırk altıncı sayfasında “meksûr faṣlında” başlığı ile ilk sesin kesreli okunması gerektiği bilgisi verilmektedir:

İyü âdemiŋ aġzından iyü çıḳar kötü âdemiŋ aġzından kötü

İyü âdemiŋ ḳarısı ḳızına başında bellü olur

İyü evlâduŋ var neylersin mâlı

İyü evlâd anayı babayı vezîr ėder kötü evlâd rezîl ėder

İyü olacaḳ ḫastanıŋ ḥekîm ayağına gelür

İyü ipek kendini ḳırdırmaz – İyü ḳadın kendini dögdürmez

Eserin kırk dokuzuncu sayfasında “elif-i meksûre’-i mufaḫḫame” başlığı ile sözcük başlarında esrenin ön ünlülü değil art ünlülü okunması gerektiği belirtilmektedir:

Iḫtiyâr genç alursa ėl alur - Iḫtiyâra yoḳsulluḳ güç

Iḫlamurdan odun olmaz beslemeden kadın (‘öd ağacından gül ağacından) (Kürekden odun beslemeden ḳadın) (Oḳlavadan ḫalâyıḳdan)

Irmaġân gelmiş ḳaz gibi eṭrafına baḳınur

Istanbul ḳarış muruş al saŋa bir ḳara ġuruş

Istanbuluŋ yangını olmasaydı evleriniŋ eşigi altundan olurdı

Işıran it dişini göstermez

Işlanmışıŋ yağmurdan pervâsı yoḳdur

Metnin ellinci sayfasında “elif-i meksûre’-i muraḳḳaka” başlığı ile sözcük başlarında esrenin art ünlülü değil ön ünlülü okunması gerektiği gösterilmektedir:

İbtidâ ḳavil ṣoŋra ṣavul (Evvel ḳavil öŋce)

İttifâḳda ḫaṭâ olmaz iḫtilâfda râḥat

İḫtimâldır pâdişâhım belki deryâ ṭutuşa - İḫtimâldır deŋiz ateş alur

İḫsân insân gölgesidir - İḫrāmla kiş murâbıṭ olmaz

İẕ‘ânına âferîn eşegi ṭanıdı (Adımına)

İẕ‘ân dedikçe uzanıyor

Metnin altmış dördüncü sayfasında “elif-i mażmûme’-i mufaḫḫame” başlığı ile sözcük başlarında yuvarlak ünlülerin art ünlülü okunması gerektiği belirtilmektedir:

O işiŋ başlamasıyla bitmesi ḳaldı

O bir ṣaġnaḳ idi geldi geçdi – O çamlar şimdi bardaḳ oldı

O ḥâcı bu ḥâcı kim olacaḳ boyacı (Sen)

O bir düşeş idi

O da bir iş görürse alnını ḳarışlarım

Orada da pûstekîsi var – O seniŋ aġzuŋuŋ ḳaşıġı degildür

Matbu eserin altmış sekizinci sayfasının başında “żamme’-i mebsûṭa” başlığı ile sözcüğün ilk sesinin yuvarlak ön ünlü okunması gerektiğine işaret edilmektedir:

Ötesinde Bektâşî köyi yoḳ ya – Ötesi çıḳmaz ṣoḳaḳ

Ödünç güle güle gider aġlaya aġlaya gelür – Ört öleyim

Ödünç beyân kîsesinden yėr – Ödünç yė de borç ėtme

Ördek ḳaza baḳaraḳ çatlamış – Ördek meḥtabı gibi sâde vâh vâh vâh vâh

Öksüz oġlan baġrında baġ olmaz

Öksüz çocuḳ göbegini kendi keser – Öksüz güler mi meger yaŋıla

Öksüz neden güler belki yaŋılur da güler

Öksüz yemek bulsa burnı ḳanar

Eserin seksen birinci sayfasında “elif-i mażmûme’-i memdûde” başlığı sonrası verilen örneklerde sözcük başı seslerin art ünlülü yuvarlak dar sesler olduğu tespit edilmektedir:

Utanmaz yüz tükenmez söz – Utandıysa ḳalbûr ṭutar yüzine

Uçara gidiyor – Uçanla ḳaçan elinden ḳurtılmaz

Uçar ḳuşa borcı var – Uçan ḳuşdan imdâd umar

Uçdı uçdı fîl uçdı – Uçsa gide ḳuş degilsin

Ucını bul da yaġa bala vėr

Ucı ormandan çıḳdı (Ucını ormandan çıḳarma)

Uçḳurlıġı kendisinden paşalu çaḳşurı

Ucuz (Öküzüŋ ḳıyması) etiŋ yaḫnisi ṭatsız olur

Metnin seksen dördüncü sayfasında “elif-i mażmûme’-i maḳṣûre” başlığı sonrası yazılan halk söyleyişlerinin ön ünlülü yuvarlak dar sesler olduğu görülmektedir:

Üstâd du‘âsı almayan berḥûdâr olur – Üstâd kim ṭoġar

Üstâd görmeyen şâkird her ṭarafa yorġalar – Üstad yanında perende atılmaz

Ülfet ḥâṣıl olunca külfet ḳalḳar

Ümidle geçinen açlıḳla ölür – Üç göç bir yanġın (Endâze)

Üç na‘l ile bir ata ḳaldı işimiz – Üçi bir sacayaḳ

Ürkütme ṭavşanı arslan ėdersin (Urma ḳorḳaġa)

Ürümesini bilmeyen köpek ḳoyuna (sürüye) ḳurt getirür

Ürüyen köpek ışırmaz

Üzdük üzdük ḳuyruġuna geldük

Sonuç

Osmanlı metinlerinde kullanılan Arap harfleri ünlülerin nasıl okunması gerektiği konusunda bazı belirsizliklere neden olmaktadır. Özellikle yuvarlak ünlülerin okunuşunda bu durum daha belirgin olarak kendini göstermektedir. Ayrıca sözcüklerin ön ya da art ünlülü olup olmamasında da aynı belirsizler yaşanabilmektedir. Bu nedenle çalışma konusu olan Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Emsâl'de sözcük başlarında ünlülerin nasıl okunması gerektiğine dair verilen yönlendirici bilgiler sözcüğün sonraki hecelerinin okunuşunu da belirlemekte ve kolaylaştırmaktadır. Ayrıca farklı değişkeleri ile verilen atasözleri, deyimler ve diğer halk söyleyişleri bölgesel söyleyiş farklılıkların ortaya çıkmasını sağladığı gibi Türk dilinin ağızlarına dair bilgiler de sunmaktadır. Bu nedenle Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Emsâl Türk dili ve kültürü açısından önemli veriler barındıran bir eserdir.

Kaynaklar

Ahmed Vefik, *Münteḥabât-ı Ḍurûb-ı Emsâl*, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi, PN 6505 T8A25.

Ahmed Vefik Paşa Merhumun Kütüphanesinin Defteridir- Catalogue De La Bibliotheque De Feu Ahmed Vefyk Pacha, Constantinople, Typographie Et Litographie K. Bagdadlian, 1893.

Akün, Ö. F. (1989). Ahmet Vefik Paşa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, 143-157

Bursalı Mehmed Tahir Bey. (1979). *Osmanlı Müellifleri* (Hazırlayan: İsmail Özen), C. 3, İstanbul: Meral Yayınevi.

Çeri, B. (1997). Ahmet Vefik Paşa ve Atasözlerimiz**,** *Milli Folklor*, S. 33, 22-26.

Duymaz, R. (2020). *Atalar Sözü (Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl),* İstanbul: Gökkubbe Yayınları.

Tansel, F. A. (1964). Ahmed Vefik Paşa, *Belleten*, C. 28, S. 109, 117-140